COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE.

Clichy. — Impr. Maurice Loignon et Cie, rue du Bac-d'Asnières 12.

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE,

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

JOS. MAX. PERONNE

CANON. DIŒCESIS SUESSIONENSIS, OLIM SRIPTURÆ SACRÆ PROFESSOR.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IRREPSERANT

TOMUS DECIMUS QUARTUS

IN ABDIAM, JONAM, MICHÆAM, NAHUM,

HABACUC, SOPHONIAM,

AGGÆUM, ZACHARIAM, MALACHIAM.

PARISIIS

LUDOVICUS VIVÈS, BIBLIOPOLA EDITOR

VIA DELAMBRE, 9

MDCCC LXVI

COMMENTARIA

IN

ABDIAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Dorotheus, episcopus Tyri, qui sub Constantino Magno vixit, et sub Juliano Apostata grandævus annorum 107 inter tormenta martyr obiit, lib. *De Vita et morte Prophetarum* : « Abdias, inquit, iste ex terra Sichem agro Bethacaram, fuit discipulus Eliæ, et cum illius nomine multa passus esset, servatus est. Tertius fuerat ex quinquagenariis, cui Elias pepercerat, descenderatque ad Ochoziam ; ac ministerio regis sui postea relicto, prophetiæ gratiam aquisivit, mortuusque est, ac sepultus cum patribus suis. » Eadem habet S. Epiphanius in *Vita Abdiæ*. Audi et S. Hieronymum hic : « Hunc (Abdiam) aiunt esse Hebræum, qui sub rege Samariæ Achab, et impiissima Jezabel, III *Reg.* xviii, 12, pavit centum prophetas in specubus, qui non curvaverunt genu Baal. Hic igitur, quia centum prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, et de duce exercitus fit dux Ecclesiæ. » Additque : « Sepulcrum ejus usque hodie in Sebaste (ubi et Eliseus et Joannes Baptista sepulti sunt) venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes in honorem Augusti Cæsaris, græco sermone vocavit Sebasten, » id est Augustam. Ubi nota S. Hieronymum non dicere hoc ex se, sed ex Hebræorum sententia : ex qua sequitur Abdiam vixisse et prophetasse tempore Eliæ, sub Achab rege Israel et Josaphat rege Juda, et fuisse primum omnium Prophetarum qui sua oracula scripserunt. Hanc Hebræorum sententiam sequuntur, vel potius citant S. Dorotheus, S. Epiphanius, S. Isidorus, Eusebius in *Chronico* (sed mendose mendo librariorum, ait S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* xxxi), Clemens Alexandrinus, I *Strom.*, Rupertus, Hugo, Lyranus, Sanchez et a Castro in Prooemio, lib. IV, cap. iii. Addit ex Hebræis Mariana, Abdiam hunc esse tertium pentacontarchum, quem Ochozias misit accitum Eliam ; cui supplici Elias pepercit, IV *Reg.* i, 13. Inde enim videtur renuntiasse aulæ, adhæsisse Eliæ, totumque se Deo tradidisse, ac idcirco donum prophetiæ assecutus. Imo nonnulli censent Abdiam esse Obdiam, quem Josaphat rex misit, II *Paral.* xvii, 7, cum Michæa et aliis, ut docerent in civitatibus Juda. Unde Septuaginta ibi pro *Obdiam* legunt *Abdiam*. Verum ille Obdias dicitur fuisse princeps, non propheta : unde alius fuisse videtur ab hoc nostro Abdia (1).

Abdias an discipulus Eliæ?

(1) In definiendo tempore, quo hanc prophetiam edidit Abdias, valde inter se dissentiunt interpretes. Dissentiunt etiam in eo, utrum cum Abdias in variis locis concinat cum Jeremia, in suos usus converterit Abdiam, an Abdias Jeremiam.

Quoad *primum*, alii inter quos D. Calmet, Jahn, Schnurrer, Rosenmuller, De Wette, Hendewerck, hanc orationem editam fuisse post Hierosolymam a Chaldæis captam et vastatam existimant, scilicet post annum ante Christum 599. Hac potissimum ratione nituntur, quod Abdias ut jam factas narrat, injurias Judæis ab Idumæis illatas in expugnatione Hierosolymæ, antequam Nabuchodonosor ipsam Idumæam subegerit. Quod argumentandi genus non est inexpugnabile : nam *primo*, concedamus Abdiam de expugnatione et vastatione Hierosolymæ tanquam jam factis loqui, asserine potest illum intendisse devastationem a Chaldæis illatam? Longe sane abest ut de hoc puncto omnes interpretes et critici inter se conveniant. Grotius et Huetius de antiquiori vastatione hic agi putant. Quibus consentit Maurer, qui post Jæger (*Ueber das Zeitalter Obadja's*, Tubing. 1837), has probationes ex historia producit : « Indicari quidem iis quæ vers. 11-14 contineantur, expugnatam esse urbem Hierosolymitanam ab hostibus, eaque occasione Idumæos hostilem in Judæos animum prodidisse. Sed variis temporibus jam antea urbem ab hostibus direptam et expugnatam esse. Direptam esse ab Ægyptiis regnante Rechabeamo, I *Reg.* xiv, 25 et seqq. ; II *Chron.* xii, 2 et seqq., a Philistæis et Arabibus regnante Joramo, II *Chron.* xxi, 16 et seqq. ; ab Joaso, rege Israelitarum, regnante Amasia, II *Chron.* xxv, 22 et seqq., expugnatam, parte incolarum in exsilium abducta a Chaldæis regnante Joakimo, II *Reg.* xxiv, 1 et seqq., et mox iterum ab iisdem regnante Joachino, II *Reg.* xxiv, 8 et seqq. Ad Idumæos vero quod pertineat, eos omni tempore infensissimos Judæorum hostes fuisse. Conferenda imprimis esse quæ in *Joel.* iv, 19 ; *Amos* i, 11 et seqq., de Idumæis dicta legantur multo atrociora iis quæ de iisdem Idumæis habeantur in hac Obadiæ oratione. Temere igitur de ultima regnante Zedekia facta a Chaldæis expugnatione cogitari, nisi certa illius temporis reperiantur vestigia. » *Secundo*, consectaria quæ inde educunt Maurer et Jæger, qui talia vestigia reperiri negant, non accipimus, et supponendo hic agi de expu-

Totum ergo fundamentum hujus opinionis, nimirum quod Abdias fuerit pentacontarchus Achab regis Israel, nititur traditione Hebræorum. Hæc autem traditio incerta est et dubia. Nam R. David et R. Abraham dicunt non constare quo tempore prophetaverit Abdias.

Respondeo negative. Probabilius ergo alii censent Abdiam longe posterius vixisse et prophetasse, nimirum sub Joathan, Achaz et Ezechia regibus Juda, ac fuisse coævum Osee, Joeli, Amos et Michææ prophetis, uti asserit S. Hieronymus, initio comment. *in Osee;* Theodoretus, Cyrillus hic, Ribera in Procemio, præludio 2, et alii. Probatur hæc sententia, *primo,* quia Osee communiter ponitur primus Prophetarum, juxta illud : « Principium loquendi Domino in Osee, » cap. I, 2. Osee autem cœpit prophetare sub Ozia et Joathan, ut ibidem dicitur. Ergo Abdias non fuit primus, nec sub Josaphat, sed sub Joathan prophetavit. *Secundo*, quia Abdias ait vers. 1 : « Audivimus a Domino, » scilicet ego et Isaias cap. XXI, et Amos cap. I, 11, stragem Idumææ. Ergo Abdias non antecessit Isaiam et Amos, sed eis fuit contemporaneus. *Tertio,* si Abdias propheta fuisset pentacontarchus Achab regis, utique hoc non tacuisset Scriptura nec Josephus, dum historiam illam Achab et Abdiæ fuse enarrant. *Quarto,* si Abdias sub Josaphat prophetasset, prædixisset cladem Idumææ viciniorem, nimirum factam ab Amasia rege Juda, IV *Reg.* XIV, 17. Jam autem eam non prædicit, sed illam duntaxat quæ facta est a Chaldæis. Ergo post Amasiam, sub Joathan prophetavit; præsertim cum non multo ante tempora Josaphat, Idumæi vastati et subacti sint a Davide, III *Reg.* cap. XI, 15, ut non eguerint Propheta, novoque excidio. *Quinto,* quia prophetia Amos eadem pene est cum prophetia Jeremiæ contra Idumæos, cap. XLIX, 24. Ergo sub tempora, non Eliæ, sed Jeremiæ prophetasse videtur. *Sexto,* quia a tempore Eliæ et Josaphat usque ad excidium Judææ et Idumææ per Chaldæos, fluxerunt 300 anni. Quis credat Abdiam, omissis aliis vicinioribus cladibus, prophetasse excidium Idumææ post trecentos annos futurum? Deus ergo videtur Idumæos per Davidem, Amasiam et alios castigare voluisse : verum cum eos hisce flagellis emendari non videret, per Abdiam intentavit eis plenum ultimumque per Chaldæos excidium. Porro causam excidii assignat eamdem quam Amos et Jeremias, nimirum odium inveteratum et internecinum Idumæorum contra Judæos, adeo ut ab hostibus profugos occiderint, vel spoliarint, imo Chaldæos in expugnatione Hierosolymæ opibus armisque adjuverint. Quocirca eis idem ab eisdem Chaldæis exitium jure talionis intentat : Judæis vero reditum e Babylone, et felicitatem tum temporalem, tum spiritualem sub Christo pollicetur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Albertus, Vatablus, Hugo et alii. Id ita accidisse patet : nam Nabuchodonosor anno quinto post excisam Jerusalem, qui fuit annus regni ejus 23, invasit et vastavit Idumæam, uti narrat Josephus lib. X *Antiquit.* cap. XI. Rursum Idumæos adjuvisse Chaldæos in excidio Jerusalem, ideoque excisos esse patet III *Esdræ,* IV, 45 : « Et tu, ait, vovisti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Judæa a Chaldæis. » Et *Psalm.* CXXXVI, 7 : « Memor esto, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem, qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea. » Addit R. Salomon Abdiam fuisse Idumæum, ideoque ad Idumæos missum, ut scelera suæ gentis liberius argueret : « Dicunt, inquit, Rabbini Abdiam proselytum esse Idumæum. Dixit ergo Dominus : Ex ipsis adducam adversus eos. Veniet Abdias, qui vixit inter duos impios, Achab et Jezabel, neque imitatus est mores eorum, et sumet pœnas de impio Esau, qui vixit inter duos justos, Isaac et Rebeccam, et non est imitatus opera eorum. » Idem tradit R. David hic, qui proinde Abdiæ applicat illud Hebræorum adagium : « Ipsummet cochleare quod artifex exsculpsit, comburit os ipsius acri sinapi ; » quod dicere solent in artifices, qui ex opere suo damnum aut molestiam capiunt. Sic enim Abdias cum esset Idumæus et propheta, tamen Idumæorum, hoc est gentis suæ, prædixit excidium ; unde ex suo artificio, puta ex prophetia, videtur damnum passus.

gnatione Hierosolymæ, Jechoniæ tempore, concludine, licet illam jam præteritam esse tempore quo prophetaverit Abdias? Quis enim interpretum nesciat prophetas a Spiritu Sancto in remotissima tempora velut abducti, futura tanquam præterita describere?

Quoad *secundum*, ad Jeremiæ illam in Idumæos orationem, cap. XLIX, 7-22, quod attinet, longe probabilius est, inquiunt Maurer, Jæger et doctor Schegg (*Dictionnaire encyclopédique de la Théologie catholique*, art. *Abdias*), propositum fuisse Jeremiæ Abdiam, non Abdiæ Jeremiam; unde sequitur, inquit Schegg, Abdiam Jeremia multo antiquiorem esse. Nam Jeremias bene potuisset iterum edere prophetiam veterem, et pene jam in oblivionem deductam, non autem coævi Prophetæ vaticinium. Addit Schegg Abdiam Joelis prophetiam imitatum fuisse, unde concludit ambos eadem Juda et Hierosolymæ fata prædicere, et Abdiam Joele paulo juniorem fuisse. Porro, inquit idem auctor, cum Joel vaticinium ad calamitates quas sub Joramo Juda et Hierosolyma pertulerunt, pertineat (889-883), illud scriptis mandasset, rege Joa ætatem minorem agente (878-838). Si Abdiam aliquot annis juniorem Joele accipimus, Idumæa potuit et non semel, regnante Joa, odii et inimicitiæ contra Judæos libere indulgere, quam quidem crudelem vindictam nostrum vatem in hac prophetia retrospexisse dicemus. Subjungimus more nostro breviorem indicem potissimorum saltem interpretum qui peculiaribus scriptis Abdiam illustrarunt.

Inter catholicos : Hugonem a S. Victore, Martinum del Castillo, in-4°, 1556 ; Ludovicum de Leone, in-4°, 1589.

Ex acatholicis interpretibus : Salomon Gessner, 1618 ; Joan. Leusden, 1657; Aug. Pfeffer, 1666, in-4°; Ludov. Mich. Crocius, 1673, in-4°; Georg. Frid. Heupelius, 1699 ; Petrus Abresch, 1757; Joh. Gottlob. Schroer, 1766; Christ. Frid. Schnurrer, 1787, 1790 ; Frid. Plum, 1796 ; H. A. Grimm, 1799.

Verum S. Dorotheus, Epiphanius et alii initio citati tradunt Abdiam fuisse Judæum, puta Sichimitam, sicut et cæteri Prophetæ fuere Judæi. Scribit S. Hieronymus in *Epitaphio S. Paulæ*, ipsum in Samaria, sive Sebaste visisse sepulcrum Elisei, Abdiæ et Joannis Baptistæ, « ubi multis, inquit, intremuit consternata mirabilibus : namque cernebat variis dæmones rugire cruciatibus, et ante sepulcra sanctorum ululare homines more luporum (notent hoc nostri hagiomachi) vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum ; alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis vestes defluere in faciem. » Ascriptus est Abdias catalogo Sanctorum die 19 novembris.

Abdias typus Christi. Porro *Abdias* hebraice idem est quod *servus Dei*, ut nomine repræsentet Christum, qui formam servi induit, Deique servus vocatur *Isaiæ* XLII, 1, ait S. Hieronymus, qui et in Prooemio asserit se juvenem ante triginta annos scripsisse in Abdiam, eumque mystice exposuisse ; quod redarguit, eo quod primo tradi debeat sensus litteralis Prophetæ, eique deinde congrue inædificari sensus mysticus. « Infans, ait, eram, necdum scribere noveram, titubabat manus, tremebant articuli. Nunc ut nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo : Scio quod nescio. » Et mox : « Libere profitebor, et illud fuisse puerilis ingenii, et hoc maturæ senectutis. »

Rursum omnium Prophetarum brevissimus est Abdias et minimus, « versuum supputatione, non sensuum, » ait S. Hieronymus et ex eo Ribera. Homines, inquit, pusilli ita ingenio et arte præstant, ut locus proverbio datus sit, ἄνους ὁ μακρὸς, id est *amens qui longus*. Aristoteles, in *Physiognom.* : «Parvi valde acuti sunt, inquit, motu enim sanguinis parvum locum continente, motiones quoque valde velociter accedunt ad sapere. Qui autem sunt valde magni, tardi : motu enim sanguinis magnum locum continente, motus tarde accedunt ad sapere. » Ex quo recte *Eccli.* cap. XI, 2 : « Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo. Brevis in volatilibus est apis, et initium dulcoris habet fructus illius. » Quid de bombycibus, quid de muscis et apibus dicam? Sane S. Augustinus, lib. *De Duabus animabus contra Manichæos*, cap. III et IV, non dubitat asserere muscam præstantiorem esse sole : quia animam, vitam, motum, organaque omnia viventium habet, quibus caret sol. Ita res parvæ plus vitæ et vigoris habent quam magnæ. Quid remoram recenseam, qui, cum sit parvus pisciculus, ingentes naves valido vento actas sistit et remoratur, si se eis applicet et affigat? Ita Deus excelsus in rebus parvis suam virtutem, sapientiam et magnitudinem ostendit. Abdias, inquit Hugo de S. Victore (qui in Abdiam scripsit more suo acute et argute, sed mystice), « sermone simplex, et sensu multiplex : rarus in verbis, sed copiosus in sententiis, juxta illud *Eccli.* XX : Sapiens verbis innotescit paucis. Prophetiam suam litteraliter adversus Idumæam dirigit, allegorice contra mundum, tropologice contra carnem stylum suum acuit. Salvatoris typum gerens, ipsius adventum subtiliter introducit per quem mundus destruitur, per quem caro atteritur, per quem libertas redditur. » Quocirca merito Isidorus, lib. *Allegor. S. Script.* : « Abdias, inquit, id est servus Domini, inter omnes Prophetas brevior numero verborum, sed gratia mysteriorum æqualis. » Unde Abdiam ad verbum pene imitatur Jeremias cap. XLIX, 23 et sequentibus.

CAPUT UNICUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Idumæorum superbiam arguit, quod in rupe siti putarent se invincibiles : unde ex ea se illos per Chaldæos detracturum minatur. Secundo, vers. 10, excidii ejus causam assignat, quod in fratres suos Judæos, ab hostibus afflictos, inhumani fuerint et crudeles. Tertio, vers. 17, Sionidis, id est Judæis, e Babylone reditum et imperium pollicetur, nimirum quod per Machabæos Idumæis, Philistæis, vicinisque gentibus, ac multo magis per Christum iisdem totique australi plagæ dominabuntur (1).

1. Visio Abdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom : Auditum audivimus a Domino, et legatum ad gentes misit : Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium. 2. Ecce parvulum dedi te in gentibus : contemptibilis tu es valde. 3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum : qui dicis in corde tuo : Quis detrahet me in terram ? 4. Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum tuum : inde detraham te, dicit Dominus. 5. Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses ? nonne furati essent sufficientia sibi ? si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi ? 6. Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus ? 7. Usque ad terminum emiserunt te : omnes viri fœderis tui illuserunt tibi : invaluerunt adversum te viri pacis tuæ : qui comedunt tecum, ponent insidias subter te : non est prudentia in eo. 8. Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, et prudentiam de monte Esau ? 9. Et timebunt fortes tui a meridie, ut intereat vir de monte Esau. 10. Propter interfectionem, et propter iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, et peribis in æternum. 11. In die cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, et extranei ingrediebantur portas ejus, et super Jerusalem mittebant sortem : tu quoque eras quasi unus ex eis. 12. Et non despicies in die fratris tui, in die peregrinationis ejus : et non lætaberis super filios Juda in die perditionis eorum : et non magnificabis os tuum in die angustiæ. 13. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum : neque despicies et tu in malis ejus in die vastitatis illius : et non emitteris adversus exercitum ejus in die vastitatis illius. 14. Neque stabis in exitibus ut interficias eos qui fugerint : et non concludes reliquos ejus in die tribulationis. 15. Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes : sicut fecisti fiet tibi : retributionem tuam convertet in caput tuum. 16. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes ju-

(1) Post inscriptionem quæ continet Dei locutionem et gentium excitationem, vel a Deo repetitam, vel ab aliis etiam prophetis usurpatam, 1 ; sequitur argumentum sermonis duplex, alterum judiciale contra Idumæos, alterum paracleticum ad Hebræos.

Idumæis, PRIMO, denuntiat mala futura, *primo*, redactionem ad sortem aliis gentibus inferiorem, 2 ; *secundo*, castigationem superbiæ vane confidentis in regione inaccessa, 3, 4 ; *tertio*, direptionem omnium et consummatam exspoliationem, reddita ratione cur deprædatio Idumæorum furibus tribui non possit, 5, 6 ; *quarto*, conversionem fœderatorum in hostes, 7 ; *quinto*, inopiam consilii et timorem panicum, 8, 9.

SECUNDO, indicat causam horum malorum, hæc *primo*, universim statuitur in injuria populo Dei illata, 10 ; *secundo*, singillatim exponitur data *primo*, per societatem cum hostibus Judæos vexantibus initam, 11 ; *secundo*, per contemptum, malevolam lætitiam, et subsannationem Judæorum devictorum, 12 ; *tertio*, per conjunctam operam in expugnandis urbibus et vastandis agris Judæorum, 13 ; *quarto*, per interceptam Judæorum fugam, 14.

TERTIO, comprobat justitiam in hoc judicio, *primo*, quia par pari redditur, 15 ; *secundo*, quia pro iisdem delictis similes pœnas reliquæ gentes referunt, 16.

In secunda parte quasi paracletica ad Hebræos, iis promittuntur,

PRIMO, restitutio Hierosolymæ, templi, et possessionum pristinarum, 17.

SECUNDO, victoriæ de Idumæis, 18.

TERTIO, recuperatio totius Palæstinæ, 19.

QUARTO, dilatatio limitum regni, 20.

QUINTO, securitas conservanda a ducibus et a Deo, 21.

giter : et bibent, et absorbebunt, et erunt quasi non sint. 17. Et in monte Sion erit salvatio, et erit sanctus : et possidebit domus Jacob eos qui se possederant. 18. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula : et succendentur in eis, et devorabunt eos : et non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est. 19. Et hæreditabunt hi qui ad austrum sunt, montem Esau, et qui in campestribus Philistiim : et possidebunt regionem Ephraim, et regionem Samariæ : et Benjamin possidebit Galaad. 20. Et transmigratio exercitus hujus filiorum Israel, omnia loca Chananæorum usque ad Sareptam : et transmigratio Jerusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Austri. 21. Et ascendent salvatores in montem Sion judicare montem Esau : et erit Domino regnum.

Vers. 1. 1. Visio Abdiæ. — *Visio* vocatur prophetia, *videns* Propheta. Eamdem mox vocat *auditum*. Causas dedi *Isaiæ* I, 1.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. — Hebraice, *Leedom*, id est *de Edom*, vel *ad Edom*. Esau, frater Jacobi gemellus, dictus est Edom, quia rufus; et Seir, quia pilosus : hinc posteri ejus, puta populus Idumæus ab eo prognatus vocatur pariter Edom, et Seir. Porro Hebræi tam antiqui, teste S. Hieronymo, quam moderni, ut R. David, R. Salomon et similes, constanter asseverant Idumæos esse Romanos. *Primo*, quia *Edom*, et per aphæresim *Duma*, est Roma, si litteram ד in vicinam ר commutes; *secundo*, quia tradunt ipsi, hoc est fingunt, Julium Cæsarem primum Romanum imperatorem fuisse Idumæum. Addunt alii Æneam fuisse Idumæum, atque ex Idumæa venisse in Ægyptum, inde in Libyam, inde Carthaginem, inde in Italiam, ibique Albam, ex qua prognata est Roma, condidisse. Ita refert Arias. Origo hujus opinionis, id est fabulæ, fuisse videtur excidium, quod Judæi passi sunt a Tito et Romanis; inde enim Romanos, quasi hostes infensissimos vocaverunt novos Idumæos. Consequenter, cum fideles et christiani vocentur Romani, a suo capite Romano Pontifice, et Romana Ecclesia, quæ matrix est omnium Ecclesiarum; hinc Judæi per Idumæos accipiunt christianos, quos ex odio Christi infensissimos pariter hostes suos æstimant. Quare quæcumque contra Idumæos ab Abdia aliisque Prophetis dicuntur, censent dici contra christianos, ac proinde exspectant suum Messiam, qui hoc imperium Romanorum, id est Christi et christianorum, evertat, ac judaismum restituat, Judæosque opibus et honoribus quasi alter Salomon ditet et exaltet. Ita refert Burgensis hic, et Galatinus lib. IV, cap. xviii. Atque hæc est causa immanis odii in christianos, quod eis quasi innatum videtur. Verum hoc eorum somnium (uti vocat S. Hieronymus) confutant omnes historiæ Græcorum, Latinorum, et omnium gentium, quæ Romam a Romulo Italo et Albano conditam, Julium Cæsarem ex familia Julia Romana prognatum, Æneam Trojanum fuisse, non Idumæum, asserunt. Porro quantum Alba et Roma distent ab Idumæa sciunt omnes. Ridiculum vero est quod *Duma* transforment in *Roma*. Litteræ enim *resç* et *daleth*, licet charactere sint similes, sono tamen et sensu sunt dissimillimæ. Perinde ergo faciunt, atque si *Cyrum* transformes in *Irum*, *medicum* in *mendicum*, *matres* in *mares*, ac (quod in metathesi earumdem litterarum *r* et *d* plane simile est), si *Medum* in *merum*, *modum* in *morum*, *sedes* in *seres* transmutes. Longe facilius et pronius Idumæos transformes in Judæos, præsertim cum hi illorum sint fratres; utrique enim prognati ex Jacob et Esau fratribus, atque sede et regione sint vicinissimi. Quocirca Judæos mystice vere esse Idumæos jam ostendam.

Judæi censent Idumæos esse Romanos, cur?

Ad litteram ergo hic, non Romanos, non Italos, sed Idumæos, id est posteros Esau, degentes in montibus Idumææ juxta Judæam, Ammonitidem et Moabitidem, accipe.

Mystice, Idumæi sunt infideles hostes populi fidelis, puta Judæi, pagani, hæretici. Sicut enim Jacob fidelium, sic Esau et Idumæi infidelium sunt typus, uti docet Apostolus, *Rom.* IX, 7 et 13. Ita Eusebius lib. V *Demonstr.* cap. XXIV, Theodoretus, Rupertus, S. Hieronymus, qui et ex etymo nominis analogiam affert : « Idumæa, inquit, terrena interpretatur, et propter colorem rubrum, cruenta quoque intelligi potest. Idcirco Salvator reportans ad Patrem de mundo victoriam, quando angeli conclamabant : Aperite portas principes vestras, et introibit Rex gloriæ; et in Isaia stupentes interrogabant : Quis est iste qui ascendit de Edom fulgida veste de Bosor ? hic formosus in stola candida, etc., ipse loquitur in triumpho, exponens palmas crucis suæ : Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum. »

Mystice Idumæi sunt Judæi.

Tropologice idem S. Hieronymus : « Sunt, ait, qui Idumæam ad carnem referunt, et adversus illius pugnam animam æstimant provocari, ut mortificantes membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, æternam in Christo victoriam consequamur. » Nam fratres Jacob et Esau, assidue inter se luctantes, sunt anima et caro. « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem, » *Galat.* V, 17.

Tropologice, Idumæa est caro.

Rursum, Hugo de S. Victore : « Edom, ait, est terrenus, Esau sanguineus, Seir pilosus : sanguineus peccatis, pilosus negotiis, terrenus curis sanguineus mundus utique in idololatris, pilosus

in hæreticis, terrenus in carnalibus et pseudo-christianis. » Et inferius ad vers. 17 : « Jacob ter luctatus est cum Esau fratre suo, semel cum angelo. *Primo* in utero, *secundo* de lentis edulio, *tertio* de benedictionis paternæ oraculo. Noster Jacob, id est luctator Christus, ter jam luctatus dicitur contra diabolum, quarto luctaturus pro certo creditur. *Primo* in utero, *secundo* in patibulo, *tertio* in sepulcro, *quarto* in extremo judicio contra agmen hædorum et semen pessimum. In utero immunitate peccati, in patibulo acquisitione gloriæ et honore regni, in sepulcro immortalitate vitæ et gloria triumphi, in judicio jure victoriæ et rigore justitiæ. » Et mox : « *Primo* luctatus est pro te, ut tu diaboli fastum et ejus regna vinceres; *secundo*, ut mundi luxum et gloriam superares; *tertio*, ut carnis concupiscentiam et petulantiam sensuum expelleres : *ultimam* vero faciet luctam, ut, præfatis omnibus spretis, victor possideas gloriæ coronam. »

AUDITUM. — Nota *primo* hæc esse verba non Dei, sed Prophetæ, ut patet *Jerem.* XLIX, 14, ubi eadem verba ex Amos usurpat sibique applicat. Unde sequitur hic esse hyperbaton, id est inversum ordinem. Nec enim hæc verba cohærent cum proxime præcedentibus. Sic ergo totus hic versus ordinandus est : « Visio Abdiæ ad Edom. Auditum audivimus, et legatum ad gentes misit. Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium. Hæc dicit Dominus Deus : Ecce parvulum dedi te in gentibus, » etc. (1). Verba enim Dei sunt hæc : « Ecce parvulum dedi te. » Verba autem Prophetæ sunt : « Auditum audivimus, » etc. Aut certe hæc verba : « Auditum audivimus, » etc., parenthesi intercipienda sunt, *q. d.* « Hæc dicit Dominus, » idque scimus, quia « auditum audivimus » ab eo. Ita Vatablus, idque expeditius et planius videtur. *Secundo*, *auditus* metonymice ponitur pro re audita. Unde Chaldæus vertit, *nuntium*; Tigurina, *rumorem*; Vatablus, *famam*. *Tertio*, non dicit, *audivi*, sed *audivimus*, *q. d.* Non ego solus, sed multi Prophetæ mecum hæc Dei contra Idumæos decreta audiverunt, vel mox audient, puta Isaias, cap. XXI, 11; Amos, cap. I, 11; Joel, cap. III, 19; Jeremias, cap. XLIX, 7; Ezechiel, cap. XV, 31. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus, Clarius et Arias. Septuaginta tamen vertunt in singulari : *Auditum audivi a Domino*, et sic habet Jeremias cap. XLIX, 14. Unde Hugo putat, *audivimus* plurale, poni pro singulari *audivi*. Sensus est, *q. d.* Audivimus a Deo hoc nuntium, vel Deus nobis annuntiavit se misisse legatum ad gentes, qui eis diceret : Surgite, armate vos ad bellum, ut conjunctis viribus et armis, Idumæos invadamus et vastemus; τὸ enim *surgite*, non est vox gentium se invicem excitantium ad bellum, uti volunt Arias et Vatablus ; sed est vox legati, sive Dei, qui per legatum gentes excitat, ut secum consurgant in prælium contra Idumæos. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Lyranus, idque patet ex ipsa serie narrationis et verborum contextu.

LEGATUM AD GENTES MISIT. — Quæres, quis hic legatus ? Albertus et Arias censent fuisse legatos quos Nabuchodonosor misit ad gentes vicinas sibique subditas, ut, conjunctis armis, invaderent Idumæam ; *secundo*, Hugo, Dionysius et a Castro censent fuisse angelum, sive bonum, sive malum, a Deo missum ad Chaldæos, ut eos concitaret ad excidium Idumæorum, juxta illud *Psalm.* LXXVII, 49 : « Immissiones per angelos malos;» *tertio*, simplicius et planius dicemus esse catachresin, qua ipsa motio et concitatio Dei vocetur *legatus*, *q. d.* Deus concitavit Chaldæos ad bellum Idumæis inferendum, perinde ac si legatum ad eos misisset. Ita Lyranus, Ribera et alii. Id ita esse colligitur ex simili loco *Isaiæ* V, 26 : « Et elevabit, ait, signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terræ : et ecce festinus velociter veniet. » Et cap. VII, 18 : « Sibilabit Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Ægypti, et api, quæ est in terra Assur.» Ubi hæc evocatio Dei, et concitatio Ægyptiorum et Assyriorum ad bellum, vocatur *sibilus*, quo evocantur et concitantur muscæ et apes. Vide ibi dicta. Verum quia hic sibilus, hæc motio et concitatio Dei fieri solet per angelos, hinc non male per legatum accipies angelos, juxta secundam expositionem. Pari modo Nisus, pugnandi avidus, dixit ad Euryalum :

> Diine hunc ardorem mentibus indunt
> Euryale, an sua cuique Deus fit dira cupido?

Porro qua ratione Deus concitet reges, etiam tyrannos ad bellum, ut vindictam suam per eos, licet injustos, in gentes impias exerceat, dix *Canon.* XXXVI et XXXVII, quos præfixi Isaiæ (2).

Allegorice, hic legatus est Christus, magni consilii angelus, qui prælio vicit Edom, id est mundum, carnem, diabolum : et ad se, æque ac ad hocce suum bellum, vocavit gentes. Unde de

Christus est legatus tripliciter.

(1) Expositis variis variorum sententiis (Rosenmuller, Schnurreri, Eichornii, Jægeri, Hendewerck) de hujus versus ordinatione, scilicet qua ratione verba : « Hæc dicit Dominus Deus ad Edom, » cum sequentibus cohæreant, sic concludit Maurer : His verbis nihil aliud sibi vult quam : Hæc me dicere jussit Jova, hæc divinitus monitus dicenda de Idumæis, quæ nemo non intelligit æque apta esse ad ea quæ proxime sequuntur quam ad remotiora illa : Ecce, etc., vers. 2.

(2) Potest totum comma sic quoque capi, *nuntium audivimus*, accepimus *a Jova*, et jam *legatus inter populos est missus; surgite*, agite igitur, et *surgamus* junctis viribus *contra*, etc.; sic quidem, qui fuerit ille nuntius a Jova profectus, et quonam consilio legatus ad populos sit missus, non exprimitur ; sed utrumque facile intelligitur ex iis quæ subjiciuntur *surgite*, etc. Perlucet enim ex his, nuntium intelligendum esse de inferendo Idumæis bello, legatum vero missum esse ad excitandos ad hoc bellum populos. Quæ ratio probatur Hendewerko. Nec potest negari, simpliciorem eam et rotundiorem quam alteram sensum fundere. (Maurer.)

vocatione gentium hunc locum accipit Eusebius, lib. V *Demonstr.* cap. XXIV; ita quoque S. Hieronymus Remigius, Rupertus, Hugo Cardinalis et Hugo Victorinus : « Legatus iste, ait Hugo Victorinus, tria secum attulit : lucem, unguentum, panem. Lucem cæcis, unguentum ægrotis, panem famelicis. Lucem exposuit in monte, panem in cœnaculo, unguentum in crucis patibulo. Christus namque mundum illuminavit, pulsa ignorantia ; ipse eum satiavit, ordinata concupiscentia : idem ipsum in melius commutavit, exterminata miseria. Unde ipse in Evangelio : Ego sum, ait, via, veritas et vita; via illuminando, veritas sanando, vita felicitando : primum contra ignorantiam, secundum contra concupiscentiam, tertium contra miseriam. » Et inferius docet legatum hunc loqui cæteris personis SS. Trinitatis, ac dicere : « Surgite, et consurgamus adversus eum in prælium, » *q. d.* Surgat Pater hostem Filio potenter prosternendo, ego surgam sapienter nescium docendo. Pater vincula solvat humanæ captivitatis : Filius tenebras illustret humanæ cæcitatis : Spiritus munera suggerat et desideria charitatis. »

Vers. 2. 2. ECCE PARVULUM DEDI TE. — Hæc verba pertinent ad : « Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. » Hic enim incipit prophetia et vox Dei contra Edom, uti paulo ante ostendi. Vatablus, Lyranus et Hugo præteritum *dedi* exponunt prophetice per futurum *dabo*, *q. d.* Ob superbiam puniam te, o Edom, teque de fastigio gloriæ et magnitudinis tuæ dejiciam, faciamque parvulum. Verum melius S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Arias, Pagninus et alii proprie accipiunt τὸ *dedi*. Exaggerat enim fastum Idumææ, quod, cum parvulus formatus sit a Deo, caput usque ad sidera erigere velit, quasi dicat : Feci te parvulum, tum numero, id est paucum ; tum opibus, id est pauperem; tum robore, id est invalidum et infirmum, ut vertit Chaldæus. Idumæi enim erant sicuti nostri Alpini, habitantes in monte et petra Seir : quare exigui erant, inopes et imbecilles. Unde sequitur (1) :

CONTEMPTIBILIS TU ES VALDE. — Septuaginta : *Inhonoratus tu valde*; Tigurina : *Vehementer despectus*, id est despicabilis, *es tu*; Arabicus : *Ecce parvulus appares in gentibus, et tu vilis es valde.*

3. SUPERBIA CORDIS TUI EXTULIT TE. — Chaldæus, Vers. 3.
Tigurina et alii vertunt : *Superbia cordis tui decepit te*; et sic vertit Noster *Jerem.* XLIX, 16, quia hebræum נשא *nasa*, si punctum ponas in dextro cornu ש significat decipere; si in sinistro, significat efferre, extollere. Utrumque verum : nam superbia extulit, et pariter decepit eum : sperantem enim sublimia duxit ad præcipitia. Porro superbiæ causa erat quam subdit : « Habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum, » *q. d.* Superbis, o Edom, de tuo robore, quia habitas in rupe prærupta et inaccessa, quasi ob eam sis tutus ab hostium incursu et inexpugnabilis : sed erras; Chaldæi enim, Deo duce, in rupem hanc conscendent, teque inde dejicient. Pro *in scissuris* hebraice est בחגוי *bechagve*, quod Septuaginta vertunt, *in foraminibus*; Pagninus, *in munitionibus*; Tigurina, *in cavernis*; R. David, *in gyro et circulo*, puta in vertice rupis, ejusque rotunda circumferentia; *chagve* enim potest deduci a חוג *chug*, id est circulus. Rursum pro *exaltantem*, hebraice est מרום *merum*, id est *celsitudine habitationis tuæ*, ut vertit Pagninus; Septuaginta tamen vertunt ut Noster, *exaltantem*. Unde videntur legisse מרים *merim*, quod est *benoni hiphil*. Sensus est, *q. d.* Habitas, o Edom, in locis abruptis, editis et inaccessis, ibique exaltas solium, id est sedem, vel, ut Chaldæus et Septuaginta, *habitaculum tuum*; ideoque superbis, putans te esse invictum et insuperabilem. Ita S. Hieronymus. Simili modo superbiebat Arimazes, qui in Sogdiana regione rupem inaccessam cum triginta armatorum millibus insidens, rogatus ab Alexandro Magno ut sese dederet, eum irrisit, rogavitque « an Alexander volare posset? » Cui Alexander : « Faciam, inquit, proxima nocte ut credas Macedones volare posse. » Igitur trecentos juvenes fortissimos ingentibus promissis excitatos, noctu per prærupta saxa et invia a tergo rupis verticem clam incredibili nisu ausuque conscendere jussit, ac per eos, insciis hostibus, rupem occupavit, et Arimazem cruci affixit. Ita Q. Curtius, lib. VII *De Gestis Alexandri.*

4. SI EXALTATUS FUERIS UT AQUILA. — Syrus : Vers. 4.
Si te exaltaveris ut aquila; Arabicus : *Si exaltatus fueris ad aquilam*, quæ in altissimis et inaccessis rupibus montibusque nidificat, juxta illud *Job* cap. XXXIX, 27 : « Elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum : in petris manet, et in præruptis silicibus commoratur. » Plinius, lib. X, cap. III, hanc aquilæ speciem vocat melænaeton : « Magnitudine minimam, colore nigricantem, viribus præcipuam. Sola, ait, sine clangore, sine murmuratione conversatur in montibus. » Sunt enim aliæ aquilarum species, quæ amant sylvas et littora locaque plana, ibique nidulantur ; teste

(1) S. Hieronymi interpretationem cui astipulatur Rosenmuller, falsissimam judicat Maurer post Hendewerck, qui suam sic exponit : « Si, inquit, Idumæi jam parvi ab Jehova redditi et valde contempti fuissent, cur, cum tanta emphasi gentes peregrinæ haud dubie plures, ni forte omnes, ad bellum huic populo tam parvo et contempto inferendum excitarentur (vers. 1)? Cur non genti uni, cur non Hebræis solis permittitur, hunc populum tam comminutum internecione prorsus delere? Cum igitur tam multæ gentes eæque tanta cum gravitate ad hoc bellum gerendum excitentur, inde jure concludi potest, Idumæos ex judicio Prophetæ minime parvos et contemptos, sed potius potentissimos et maxime strenuos fuisse. » Quod idem perlucet ex tota oratione, addit Maurer. Nec mirum. Fuerunt enim revera tunc temporis potentes et opulenti Idumæi, ut quorum fines usque ad Dedanem Arabiæ (*Jerem.* XLIX, 8; *Ezech.* XXV, 13), atque septentrionem versus ad Bosram usque porrigerentur (*Jerem.* XLIX, 13; cf. *Thren.* IV, 21.)

Aristotele lib. IX *De Animal.* cap. XXXII. Hinc Pindarus aquilam vocat reginam volucrum, delphinum piscium. Et Athenienses, ait Aristophanes, accepere oraculum, se fore aquilas urbium.

Aquilæ sunt sapientes superbi. Mystice, aquilæ, inquit Hugo Victorinus, sunt philosophi et sophistæ, dum cordis oculos ad solem justitiæ erigunt, dum aciem mentis in ipsum veritatis radium irreverberate figunt. Sed aquila inde statim retrahitur : quia post acceptam veritatis insitam notitiam, elationis merito philosophus et sophista ad errorum caliginem revertuntur. Hinc Apostolus, *Rom.* I, 21 : « Quia cum cognovissent, inquit, Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis. » Ita et hodie aquilas, id est viros doctos et sapientes ob superbiam e cœlo, id est ex Ecclesia, vel certe e statu perfectionis, detrahi videmus, et ruere in abyssum. Utinam docti illud doctoris gentium intimis medullis infigant : « Scientia inflat, charitas ædificat. » Et illud : « Noli altum sapere, sed time. » Parvus enim, imo nullus, coram Deo est vir doctus, sed superbus. Magnus, imo maximus, coram Deo est, qui tam humilis est quam doctus, in quo humilitas cum doctrina certat, quales fuere S. Augustinus, S. Thomas, S. Bonaventura et alii.

ET SI INTER SIDERA POSUERIS NIDUM TUUM : INDE DETRAHAM TE, DICIT DOMINUS. — Est hyperbole, *q. d.* Etiamsi, o Edom, in altissimis montibus, ubi sunt Olympus, Atlas, etc., imo in ipso cœlo sedem figas, aut figere tibi videare, inde detraham te.

Nota : Apposite urbes rupibus impositas vocat *nidos*. Sic Paulus Æmilius dixit « arces » esse « nidos tyrannorum : » unde ipse illas e Græcia sustulit. Sic Cicero, lib. I *De Orat.*, Ithacam in scopulis quasi nidum affixam dixit.

Superbi astris se æquant. Symbolice, Rupertus hæc adaptat iis qui stemmatibus majorum quasi petris, unde excisi sunt, gloriantur. Hi enim et similes videntur sibi cæteros homines longe superare, et inter sidera habitare. Exempla. Talis fuit demens jactantia Thrasonis illius, Lysimachi inquam, qui cum loca ad Thraciam vergentia obtinuisset, ingenti fastu dixit : « Nunc demum Byzantii ad me veniunt, postquam lancea cœlum attigi. » Ibi hominem false irridens Pasides Byzantius : « Recedamus, ait, ne ille lanceæ mucrone cœlum perforet, » uti refert Plutarchus in *Fortun. Alexand.* lib. II. Sic fastu turgidus Atreus in *Thyeste* apud Senecam intonat :

> Æqualis astris gradior, et cunctos super,
> Altum superbo vertice attingens polum.
> Dimitto superos, summa votorum attigi.
> O me cœlitum excelsissimum,
> Regumque regem, vota transcendi mea.

Eadem phrasi utitur Ovidius :

> Quo conjuge felix,
> Et diis chara ferar, et sidera vertice tangam.

Et Horatius, lib. I *Carm.* :

> Quod si me lyricis vatibus inseris,
> Sublimi feriam sidera vertice.

Moraliter, de fastu. Moraliter, nota quantus sit superbiæ et superborum fastus, nimirum ut putent se in cœlum in solium Dei posse conscendere, illudque invadere. Idcirco Deo, quasi rivales et æmuli gloriæ ejus, maxime sunt exosi et invisi. Hinc de iis ait Job cap. XX, 6 : « Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit : quasi sterquilinium in fine perdetur. » Ita supremus angelus, ejusque antitypus Nabuchodonosor, vel Balsasar rex Babylonis, superbiens dixit : « In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum ; » sed illico audivit : « Detracta est ad inferos superbia tua : subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes, » *Isaiæ* XIV, 11 et 13. Vide ibi dicta.

Annon Origenes, Tertullianus, Pelagius, etc., fuerunt quasi stellæ Ecclesiæ, et astra cœli, et tamen ob superbiam ceciderunt in abyssum? quis non expavescat, quis non in imum se abjiciat et humiliet? Hoc est quod in fine mundi circa insignes viros diabolum per Antichristum facturum prædicit S. Joannes *Apocal.* XII, 4, dum ait : « Cauda ejus (draconis) trahebat tertiam partem stellarum, » id est illustrium Sanctorum. Et *Apoc.* VIII, 10 : « Cecidit de cœlo stella magna, ardens tanquam facula. » Quod Ticonius apud S. Augustinum, tom. IX, mystice exponens sic ait : « De Ecclesia dicit cecidisse homines superbos et impios ; magnam vero stellam dixit, quia personæ malorum, et potestatem vel divitias habentium. » Nam, ut ait S. Augustinus in *Psalm.* CXLVI (explicans illum versum : *Qui numerat multitudinem stellarum*), « sunt stellæ quædam lumina in Ecclesia consolantia noctem nostram, de quibus Apostolus dicit, *Philip.* II : In quibus apparetis tanquam luminaria in mundo : illas stellas numerat Deus, omnes secum regnaturos, etc., numeratos habet. » Idem, in *Soliloquiis*, tom. IX, cap. XXVIII, electos et impios ob sua scelera reprobandos comparat stellis, illos fixis, hos cadentibus, de iisque ait : « Attamen mors peccatorum pessima, illorum, inquam, quos, antequam faceres cœlum et terram, secundum abyssum multam judiciorum tuorum occultorum, semper autem justorum, præscivisti ad mortem æternam : quorum dinumeratio nominum et meritorum pravorum apud te est, qui numerum arenæ maris dinumerasti, et dimensus es profundum abyssi : quos reliquisti in immunditiis suis, quibus omnia cooperantur in malum, et ipsa etiam oratio vertitur in peccatum, ut si etiam usque ad cœlos ascenderint, et caput eorum nubes tetigerit, et inter sidera cœli collocaverint nidum suum, quasi sterquilinium in fine perdentur. » Unde exclamat : « Magna sunt hæc judicia tua, Domine Deus, etc., quod cum considero, contre-

miscunt omnia ossa mea : quoniam non securatur homo vivens super terram ; ut serviamus tibi pie et caste cunctis diebus vitæ nostræ in timore, et exsultemus tibi cum tremore. » Causam subdit : « Vidimus enim multos ascendisse primitus quodam modo usque ad cœlos, et inter sidera nidum suum collocasse, postmodum autem cecidisse usque ad abyssos, et animas eorum in malis obstupuisse. Vidimus stellas de cœlo cecidisse ab impetu ferientis caudæ draconis, et eos qui jacebant in pulvere terræ, a facie sublevantis manus tuæ, Domine, mirabiliter ascendisse. Vidimus viros morientes, et mortuos a morte surgentes, et eos qui inter filios Dei ambulabant in medio lapidum ignitorum, quasi lutum ad nihilum defluxisse. » Radicem tanti mali subdit : « Quare autem ista omnia, nisi quia in montem illum ascenderunt, in quem primus ascendit angelus, et descendit diabolus! » Mos enim est Dei, ut quo quis altius se erigit, eo profundius eum deprimat, quia superbiam exsecratur, juxta illud *Isaiæ* XXIII, 9 : « Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ et ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ. » Et : « Deposuit potentes de sede, » *Luc.* I, 52. Viderunt idipsum Gentiles : unde Æsopus rogatus quid faceret Deus : « Superbos, inquit, humiliat, et humiles exaltat, » quasi hoc unum proprium sit Dei opus. Et Seneca in *Hercule furente :*

> Dominare tumidus, spiritus altos gere,
> Sequitur superbos ultor a tergo Deus.

Idem in *Thyeste* :

> Vos quibus rector maris atque terræ,
> Jus dedit magnum necis atque vitæ,
> Ponite inflatos tumidosque vultus.
> Quidquid a vobis minor extimescit,
> Major hoc vobis Dominus minatur.
> Omne sub regno graviore regnum est.
> Quem dies vidit veniens superbum,
> Hunc dies vidit fugiens jacentem.
> Nemo confidat nimium secundis.

Quocirca sapienter Artabanus monet Xerxem regem apud Herodotum, lib. VII : « Vides, ait, ut animalia prægrandia fulmine ferit, neque cogitationibus insolescere sinit Deus; quæ vero parvula sunt, ne tantillum quidem vellicat? Vides ut in maxima ædificia et arbores ejusmodi semper tela contorqueat? Amat enim Deus incidere omnia quæ eminent. Neminem enim sinit magni quippiam de se sentire, præter seipsum. » Denique S. Hieronymus *ad Eustochium, De Custodia virgin.* : « Cecidit, inquit, Lucifer, qui mane oriebatur, et ille qui in paradiso deliciarum nutritus est meruit audire : Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus. Dixerat enim in corde suo : Super sidera cœli ponam sedem meam, et similis ero Altissimo. Unde quotidie ad eos, qui per scalam Jacob somniantis descendunt, loquitur Deus : Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, et tanquam unus de principibus cadetis. »

Mystice R. Haccados apud Galatinum, lib. VII, cap. XV : « Via, ait, aquilæ in cœlis est rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum, sicut dictum est *Amos* cap. IX : Qui ædificat in cœlo ascensionem suam. »

5. SI FURES INTROISSENT AD TE : SI LATRONES PER Vers. 5.
NOCTEM, QUOMODO CONTICUISSES? — Pro *conticuisses* hebraice est נדמיתה *nidmeta*, a radice דמה *dama*, quod tria significat, scilicet assimilari, succidi, et conticescere. Unde, *primo*, Arias vertit : *Quomodo assimilatus esses*, hoc est, cui similis relictus esses? utique viro dispoliato et depauperato. *Secundo*, Pagninus et Tigurina vertunt : *Quomodo esses excisus?* Septuaginta, *ubi projectus esses? q. d.* Quomodo tuis rebus et opibus privatus esses? Aliter a Castro; contrarie enim exponit hoc modo : Anne omnino excisus esses? minime : nam fures hi tantum sufficientia sibi furati essent, cætera tibi reliquissent. *Tertio*, Noster vertit : « Quomodo conticuisses? » et Chaldæus : *Quomodo soporatus esses?* id est instar soporati, vel soporem fingentis præ metu conticuisses? Sensus est, si fures, vel latrones nocturni magna manu invasissent tuas ædes, omnino conticuisses. Ita enim solent timidi, vel viribus impares tacere præ metu, ne, si clament, a furibus et latronibus occidantur, *q. d.* Quanto magis conticesces et obmutesces ex pavore, cum te Chaldæi numerosissimi, validissimi et infensissimi invadent et spoliabunt, nec tantum opes, sed et vitam auferent. Ita S. Hieronymus.

Physice hic nota : Metus, quia spiritus et sanguinem revocat ad cor in pavore confirmandum, hinc et pallorem extimis partibus, linguæque silentium inducit. Ita Aristoteles in *Physiognomic.*, docet vocem fortem signum esse fortis, remissam autem et imbecillem timidi. Idem, lib. IV *Ethic.* cap. III : « Magnanimi, ait, motus tardus esse debet, et vox gravis, et locutio tarda : contraria sunt in pusillanimi et timido. » Metus enim acuit, stringit ligatque os, linguam, mentem, memoriam, animam totumque hominem. « Metus, inquit Solinus *Polyhist.* cap. VII, memoriam perimit. » Id videmus in scrupulosis, qui umbras peccatorum timent, atque ex hoc timore, fluctuante imaginatione et memoria, sæpe non meminerunt eorum quæ egerunt, vel confessi sunt, imo obliviscuntur se esse confessos, nec recordantur circumstantiarum, quæ eos in opere perpetrato vel in totum, vel ex parte majori a peccato excusabant : quia peccatum et peccati metum duntaxat præ oculis habent, qui metus apprehensionem ita validam vivamque efficit, ut videantur se peccatum videre ubi non est, seque illud perpetrasse quod nunquam cogitarunt. Ut ergo scrupulos superent, opus securim ponant ad radicem, ac metum per contrariam audaciam ex consilio viri prudentis succidant.

Secundo, in furibus notat clancularjam et timidam rapinam, *q. d.* Fures clanculum inscios et imparatos invadunt et diripiunt : at Chaldæi non ita palam et aperto marte te invadent, o Edom : præscies eorum adventum, parabis te, adventantes et insilientes videbis et senties, nec poteris iis resistere, imo nec fuga elabi vel evadere. Ita Vatablus.

NONNE FURATI ESSENT SUFFICIENTIA SIBI? — Est nova antithesis, *q. d.* Fures non omnia rapiunt, sed ea duntaxat quæ sibi sufficiunt, cætera suis heris et locis relinquunt : at Chaldæi omnia tua abripient. Id declarat alia similitudine, vel potius antithesi vindemiatorum, dicens :

SI VINDEMIATORES INTROISSENT AD TE, NUMQUID SALTEM RACEMUM RELIQUISSENT TIBI? — Utique sub foliis latentes hinc inde racemos plures de more reliquissent : at Chaldæi scrutabuntur et diripient omnes et omnia, nihil relinquent. Est hyperbole : *Nihil*, id est paucissima, vix quidquam. Erunt ergo exactissimi racematores, æque ac vindemiatores tui, o Edom. Unde sequitur :

Vers. 6. 6. QUOMODO SCRUTATI SUNT ESAU, INVESTIGAVERUNT ABSCONDITA EJUS? — *q. d.* Quam operose et exacte Chaldæi scrutabuntur omnia arcana et thesauros Idumæorum, eaque diripient! Pagninus et Tigurina vertunt : *Quomodo pervestigata sunt ea quæ sunt Esau, et thesauri ejus perquisiti? q. d.* Hoc factum est non tam humana solertia et voluntate, quam divina, ut scilicet omnia quæ erant Idumæorum, etiam thesauri quos absconderant, exactissimo scrutinio a Chaldæis perquisita et inventa sint. Ostendit Chaldæos non fortuito, non sua sponte et motu proprio, sed Dei voluntate venturos et de Idumæis vindictam sumpturos, ideoque exactam et acrem fore hanc vindictam, utpote divinam potius quam humanam.

Vers. 7. 7. USQUE AD TERMINUM EMISERUNT TE : OMNES VIRI FŒDERIS TUI, — *q. d.* Non tantum Chaldæi hostes tui te vastabunt, sed et gentes vicinæ tibi amicæ et confœderatæ, v. g. Ammonitæ, Moabitæ, etc., se jungent cum Chaldæis hostibus tuis, tibique illudent, ac te e terra tua ejicient usque ad fines ejusdem, imo usque in terram Chaldæorum. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Vatablus, Clarius et alii passim, *q. d.* O Idumæi, prodemini ab amicis vestris.

Aliter a Castro : censet enim hæc ad tempora Josaphat regis Juda, sub quo vixisse putat Abdiam, pertinere, quando nimirum Ammonitæ et Moabitæ confœderati Idumæis invaserunt Josaphat et Judam, sed Deo pro Josaphat et Juda pugnante, ac vertente insidias eorum in ipsosmet, Ammonitæ et Moabitæ insurgentes in Idumæos eos conciderunt, ac deinde versi in seipsos mutuis concidere vulneribus, uti narratur II *Paral.* XX, *q. d.* Si, o Idumæi, vestra prudentia non potuistis avertere insidias Ammon et Moab amicorum vestrorum, quomodo avertetis extremam hostium stragem? Verum in Proœmio docui Abdiam diu post Josaphat vixisse et prophetasse : non ergo agit de clade illius temporis; eo tamen alludit, illamque Idumæis refricat, *q. d.* Mementote, o Idumæi, quid vobis fecerint Ammon et Moab amici vestri, cum quibus pacem et fœdus sanciebatis tempore Josaphat : idem enim vobis facient tempore Chaldæorum, cum iisque vos vastabunt et illudent.

ILLUSERUNT TIBI. — Septuaginta : *Restiterunt tibi;* Pagninus, Tigurina et Vatablus : *Seducent te, et prævalebunt contra te viri pacis tuæ, id est qui tecum pacem inierant.*

QUI COMEDUNT TECUM, PONENT INSIDIAS SUBTER TE. Sic et Septuaginta; sed Pagninus vertit : *Panem tuum comedentes ponent languorem subter te;* Tigurina : *Panis tuus sub te vulnus ponet*, hoc est, ut Vatablus : *Viri panis tui inflixerunt vulnus clam te*, id est tibi imprudenti, nihil tale cogitanti, eō quod existimares illos esse fideles, *q. d.* Qui tecum panem edebant domestici et familiares, sive stipendiarii tui, fraudulenter et proditorie inflixerunt tibi vulnus.

NON EST PRUDENTIA IN EO, — scilicet populo Idumææ. Est enallage personæ hebraica : transit enim a secunda ad tertiam. Dicit enim *in eo*, pro *in te*, *q. d.* Nescis, o Edom, cavere tua pericula, nescis tibi consulere : quocirca venies in potestatem hostium proditione amicorum, tuaque improvidentia, æque ac pravis consiliis. Ita Vatablus. Sic Deus infatuavit consilium Achitophel, II *Reg.* XVII, 14. Est enim consilium et prudentia, ejusque intellectus et acceptatio, ingens donum Dei.

8. NUMQUID NON IN DIE ILLA, DICIT DOMINUS, PERDAM SAPIENTES DE IDUMÆA? — *q. d.* Adimam illis Vers. 8.
consilium et mentem, privabo eos ratione et prudentia, ut nec imminentes hostes præsentiant aut præcaveant, nec præsentes avertere aut effugere possint, sed in eorum manus incidant. Apud Idumæos enim olim viguit sapientia, ut patet ex Eliphaz Themanite, et aliis amicis Job, qui fuerunt Idumæi : Theman enim fuit primaria urbs Idumææ, ita dicta a Theman filio Eliphas, filii Esau, *Genes.* XXXVI, 11.

9. ET TIMEBUNT FORTES TUI A MERIDIE (Chaldæus, Vers. 9.
habitantes ad meridiem, ideoque remotiores a Chaldæis, qui venient ex adversa plaga, scilicet ex Aquilone, *q. d.* Timebunt fortes tui, etiam ii qui remotissimi sunt ab hoste), UT INTEREAT VIR (id est multitudo virorum fortium) DE MONTE ESAU, — id est de Idumæa quæ in montibus sita est, quam primus parens tuus Esau incoluit.

Ex Hebræo verti potest ad litteram cum Septuaginta : *Pavebunt bellatores tui de Theman;* et cum Pagnino et Tigurina : *Formidabunt fortes tui, o Theman urbs Idumææ, eo quod occisione exscindetur quisque e monte Esau.* Verum, quia *Theman* Hebræis et proprium est nomen, significans urbem, et appellativum significans austrum et meridiem, hinc Noster et Chaldæus vertunt : « Timebunt fortes tui a meridie. » Quod tamen eodem redit:

nam urbs Theman sita erat ad meridiem. Nota hic modum quo Deus evertit reges, regna, respublicas et urbes, cum eas punire vult : nimirum aufert a regibus et magistratibus prudentiam; a civibus et militibus animos, audaciam et robur ad resistendum; utroque enim pollebant Idumæi, æque ac pater Esau : utrumque eis abstulit Deus, veniente hoste Chaldæo. Hoc est quod Isaias comminatur Hierosolymæ cap. III, 1 : « Dominus exercituum auferet a Jerusalem, et a Juda validum et fortem, etc., consiliarium et sapientem (1). »

Vers. 10. 10. PROPTER INTERFECTIONEM, ET PROPTER INIQUITATEM IN FRATREM TUUM JACOB. — Tigurina : *Propter vim et injuriam* (hæc enim significat hebræum חמס *chamas*) *qua affecisti fratrem tuum Jacob* (Jacobæos, puta Judæos) *obteget te pudor*. Vim et interfectionem intelligit, speciatim eam qua Idumæi junxerunt se Chaldæis, cum eisque expugnaverunt et vastaverunt Jerusalem, ut dixi in Proœmio.

OPERIET TE CONFUSIO, — cum te videbis ab iisdem Chaldæis, quos adjuveras, pari modo vastari, nudari, spoliari, occidi. Vox *operiet*, significat Idumæos plane et circumquaque confusione quasi veste cingendos et operiendos, juxta illud *Psalm*. CVIII, 29 : « Induantur qui detrahunt mihi pudore : et operiantur sicut diploide confusione sua. » Est metalepsis : ponitur enim confusio pro excidio : ex excidio enim secuta est spoliatio, ex spoliatione nuditas, ex nuditate opprobrium et irrisio hostium, ex opprobrio confusio. Hoc est quod Idumæis intentat Jeremias cap. XXV, 9 : « Ponam eos in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas. »

ET PERIBIS IN ÆTERNUM. — Hoc est quod iisdem ait Ezechiel cap. XXXV, 9 : « In solitudines sempiternas tradam te, et civitates tuæ non habitabuntur. » Est hyperbole : *æternum* enim vocat longum et immemorabile tempus. Nam Idumæos vastatos a Chaldæis non plane, nec in omne ævum periisse patet vers. 18, ubi Judæi dicuntur combusturi Idumæos; et ex II *Machab*. X, 16, ubi Judas Machabæus dicitur subegisse Idumæos; ac postea Tito obsidente Jerusalem, Idumæi tulerunt opem Judæis, teste Josepho, lib. VII *Belli*, cap. XV. Denique *Daniel*. cap. XI, 41, dicitur quod Edom evadet manus Antichristi : durabit ergo usque ad Antichristum et finem mundi.

Vers. 11. 11. IN DIE CUM STARES ADVERSUS EUM (cum, o Edom, stares armatus contra Israelem et Jerusalem) QUANDO CAPIEBANT ALIENI (Chaldæi) EXERCITUM EJUS, ET EXTRANEI INGREDIEBANTUR PORTAS EJUS (capta Hierosolyma), ET SUPER JERUSALEM (id est super spoliis et civibus quos ceperant in Jerusalem) MITTEBANT SORTEM : TU QUOQUE ERAS QUASI UNUS EX EIS, — *q. d.* Tu pari modo quo Chaldæi invadebas, spoliabas, capiebas, vastabas Judæos et cives Hierosolymæ. Nota : Hæc præterita accipienda sunt prophetice pro futuris; *stares* pro stabis; *capiebant* pro capient; *ingrediebantur* pro ingredientur; *mittebant* pro mittent; *eras* pro eris. Abdias enim præcessit excidium Jerusalem, illudque hic prædicit, quodque in eo Idumæi adjuturi sint Chaldæos.

12. ET NON DESPICIES IN DIE FRATRIS TUI. — Septuaginta omnia hæc futura usque ad vers. 15, vertunt per imperativum : *Et non despicias diem fratris tui in die alienorum, et non læteris super filios Juda in die perditionis eorum, et non magna loquaris in die angustiæ eorum, etc., neque stabis in egressibus eorum, ut perdas qui salvantur ex eis, neque concludes fugientes ex eis in die tribulationis*. Quæ verba clara sunt : jubent enim Idumæis, ut more suo Judæis amplius non adversentur, nec insidientur, nec de eorum clade gaudeant, nec iis insultent. Sic et S. Cyrillus et Tigurina. Hoc est quod monet Sapiens *Proverb*. cap. XXIV, 18 : « Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsultet cor tuum, ne forte videat Dominus et displiceat ei, et auferat ab illo iram suam. » Vers. 12.

Secundo, alii hæc futura vertunt per præteritum, *non despicies*, id est despicere non debueras; *non lætaberis*, id est lætari non debueras; *non magnificabis*, id est magnificare os tuum non debueras, etc., contra fratres tuos Judæos. Hic sensus valde congruit Hebræis et hebraismo; Hebræi enim futurum sæpe per debitum exponunt, ut *Genes*. XX, 9, dicit Abimelech Abrahæ in Hebræo : « Quæ non fient, » id est, quæ fieri non debent, « fecisti nobis. » Rursum hic sensus apte congruit præcedentibus; præcedit enim : « Tu quoque eras quasi unus ex eis, » cui recte subnectit : « Et non despicies, » id est, cum tamen fratrem tuum despicere non debuisses, etc. Ita Paginus, Arias, Vatablus et Prado in *Ezech*. XXV, 13. Idipsum voluit Chaldæus, qui licet verbo tenus contrarie vertat, nimirum affirmative, cum Hebræa et Noster legant negative, tamen reipsa eumdem sensum reddit. Sic enim habet : « Et quia vidisti diem fratris tui, diem confractionis ejus, et quia lætatus es super filios Juda in die interitus eorum, » etc., *q. d.* Videre cum voluptate diem excidii Hierosolymæ, in eaque lætari non debueras, et tamen vidisti, et lætatus es : idcirco pariter et tu punieris et exscinderis (2).

(1) Gravissima hæc Idumæorum calamitas, unde et quo tempore eventura sit, Propheta non declarat; ast Josephus, *Archæol*. X, IX, narrat Nabuchodonosorem quinto post Jerosolymæ vastationem anno, Ammonitis et Moabitis bellum intulisse, eisque in potestatem suam redactis expeditionem suscepisse in Ægyptum. « In hunc igitur annum, inquit Schnurrer (in *Dissert. philol. in Obadiam*), quintum a vastata Hierosolyma, Idumææ quoque expugnationem incidisse credibile est; quod regi Babylonio in Ægyptum cum exercitu proficiscenti Idumæa Moabitas Ammonitasque inter et Ægyptum media objacebat, nec poterat omnino intacta, aut præsidiis non satis munita a tergo relinqui hæc provincia. »

(2) Hanc interpretationem prosecuti sunt Rosenmuller, Hendewerck, Ackermann, et Jægerus, qui existimat non

Tertio, propriissime et planissime hæc omnia futura quasi minas et oracula, uti sonant, accipias : toto enim hoc cap. Abdias minatur excidium Idumæis. Quocirca hæc verba : « Et non despicies, » etc., non connectuntur proxime præcedentibus, sed paulo remotioribus, nimirum iis : « Peribis in æternum, » *q. d.* Exscinderis et peribis, o Idumæe, tuncque amplius non despicies, ut soles, Judæos, nec in eorum clade lætaberis, sed tui ipsius clade occupatus et obrutus ejulabis, et lugebis inconsolabiliter. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Lyranus et a Castro. Hunc sensum exigit versio Latina, quæ omnia hæc per futurum vertit, non per præteritum et sequentia. Sequitur enim : « Quoniam juxta est dies Domini : sicut fecisti fiet tibi, » *q. d.* Vastaberis, nec amplius Judæorum, sed tuis ipsius malis occupaberis et ingemisces; quia instat tibi dies Domini, puta dies ultionis et excidii per Chaldæos. Nota : Cum ait, « non despicies, » *despicere* hic non significat contemnere, sed deorsum aspicere. Hebræum enim est אל תרא *al there*, id est non inspicies, non aspicies cum voluptate et gaudio, *q. d.* Cum eris excisa et prostrata, o Idumæa, non amplius e rupe tua cum voluptate despicies humi jacentem Jerusalem, uti antea eamdem despiciebas. Sic consistens in vertice montis despicit in valles, ait Ovidius XI *Metamorph.* Et Cicero, *De Arusp. resp.* : «Tollam altius tectum, non ut ego te despiciam, sed ne tu aspicias urbem eam quam delere voluisti. » Et Plautus in *Cistel.*: « Ad terram aspice et despice, oculis investiga. » Et in *Milit.*: «Me despexisse ad te per impluvium tuum fateor. » Sic Deus ex alto despicit agones et ærumnas nostras, dum nostri miseretur et succurrit.

IN DIE PEREGRINATIONIS EJUS, — quo scilicet Judas excisus et exsul peregrinari cœpit apud exteros et alienos. Unde Septuaginta vertunt : *In die alienorum*; Tigurina : *In die quo aliena ei acciderunt;* Pagninus : *In die qua alienatus est.* Hebræum enim נכרו *nochro* proprie idem est quod in *die alienationis*, id est exsilii et peregrinationis, *ejus.*

NON MAGNIFICABIS OS TUUM, — *q. d.* Excisa non amplius magna, id est superba, arrogantia et acerba loqueris Judæis, non amplius arroganter eis insultabis, dicendo : « Exinanite, exinanite (Jerusalem) usque ad fundamentum in ea, » *Psalm.* CXXXVI. Sic *magnificare* sumitur pro insultare, *Psalm.* XI, 4 et 5, et *Psalm.* LIV, 13 ; solent enim insultantes magnificare, id est dilatare os, diducere labra, quin et linguam exerere.

13. NEQUE INGREDIERIS PORTAM, — ut cum Chal- Vers. 13.
dæis spolies et occidas cives Jerusalem.

NEQUE DESPICIES ET TU IN MALIS EJUS, — id est, non aspicies cum voluptate malum et calamitatem Judææ : ita Vatablus et Pagninus. Est hebraismus, puta *beth* contactus. Hebræi enim dicunt *aspicere in malis* pro *aspicere mala.*

ET NON EMITTERIS, — scilicet a Chaldæis, ut partem exercitus Judæorum, vel venientem Hierosolymæ in subsidium, vel ex ea jam capta fugientem persequaris et comprehendas. Ita Septuaginta. Aliter vertit Chaldæus, scilicet : *Non emittes*, vel non extendes, *manum tuam ad ejus opes in die excidii ejus*, ut eas rapias. Sic et Pagninus et Vatablus.

14. NEQUE STABIS IN EXITIBUS, — scilicet in diver- Vers. 14.
ticulis viarum, id est, ut Chaldæus, Vatablus et Pagninus, *in bivio*, *q. d.* Deinceps non stabis in angulis et diverticulis, ut interficias Judæos stragem hostium fugientes ; non operieris eos amplius in biviis, ut interimas residuos qui ex ipsis manus Chaldæorum evaserint, uti faciunt latrones.

ET NON CONCLUDES RELIQUOS, — residuos afflictos et anxios non capies, non arctabis amplius, uti olim fecisti. Pagninus et Vatablus : *Non trades hosti superstites ejus in die afflictionis.*

15. QUONIAM JUXTA EST DIES DOMINI SUPER OMNES Vers. 15.
GENTES. — S. Dorotheus in *Vita Abdiæ*, citans hæc ejus verba, sic exponit : « Dictum hoc est, inquit, superficie tenus (ad litteram) contra Scythas, id est contra Gog et Magog ; certius autem et magis proprie Domino Christo convenit, nam paulo post subjungit : Erit autem salus in monte Sion.» Verum nulla hic Scytharum, Gog vel Magog est mentio ; nec hi everterunt Idumæam ; imo Idumæa eorum manus evadet tempore Antichristi, ut ait Daniel cap. XI, 41. Ad litteram ergo *diem Domini* vocat, diem vindictæ et excidii Idumæis, aliisque gentibus, Judæorum hostibus, a Deo per Chaldæos infligendi, ut patet *Jerem.* cap. XXV, 15, et cap. XXVII, 6. Ita S. Hieronymus, S. Cyrillus, Theodoretus, Hugo, Lyranus et alii passim. Allegorice, dies Domini est dies judicii, quo Christus Idumæos, id est impios, mundanos et carnales damnabit et detrudet in tartara.

SICUT FECISTI, FIET TIBI (sicut afflixisti Judæos, ita affligeris et vastaberis tu a Chaldæis) : RETRIBUTIONEM TUAM (quod Judæis fratribus tuis retribuisti, scilicet, pro amore odium, cædes et spoliationem, retribuam tibi, et) CONVERTAM IN CAPUT TUUM. — Justum enim est, ait Rhadamantus apud Aristotelem V *Ethic.*, ut quod quis injuste aliis intulit, idem subeat et patiatur, juxta illud *Psalm.* CXXXVI, 8 : « Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis » Nota he-

modo posse intelligi de eo quod fieri debuisset (cf. II *Sam.* III, 33 ; I *Sam.* XXI, 16 ; II *Reg.* III, 27), sed debere omnino ita intelligi, nisi omnem negligere nexum velis. Etenim ab una parte copulata esse cum proxime prægressis, in quibus agatur de re præterita; ab altera parte verba vers. 15, *sicut fecisti*, manifeste respicere ea quæ dicuntur vers. 12-14, ex quo perlucet, ad tempus præteritum referenda esse quæ tribus hisce versibus contineantur. Quam tamen interpretationem abnuit Maurer, qui sic vertit : *Ne spectes cum voluptate diem fratris tui*, etc.

Cæterum ex observatione multorum interpretum continetur vers. 12-14 gradatio, spectatio, lætitia, insultatio, direptio, proditio.

braismum : convertere, vel retribuere retributionem, idem est quod retribuere talionem, reddere par pari. Addit « in caput, » quia sicut caput est causa culpæ, ita et « noxa caput sequitur; » caput enim, utpote in quo vigent omnes sensus, mens et tota anima, maxime sentit totius corporis noxam et pœnam. Rursum, quia maxima pœna est quæ capiti ipsi tam sensibili infligitur. Insuper ait : « Sicut fecisti, fiet tibi, » pro : Sicut fecistis, sic fiet vobis, scilicet, o gentes universæ, uti præcessit, tum quia tritum tunc erat proverbium : « Sicut fecisti fiet tibi, » quod tam singulis in singulari, quam multis et omnibus in plurali applicari et explicari potest; tum quia inter gentes hostiles quæ afflixerunt Judæos, prima et acerbissima fuit Idumæa. Ad illam ergo dirigit sermonem, sed sub ea quasi sub capite cæteras intelligit. Ita S. Hieronymus. Unde explicans subdit :

Vers. 16. 16. QUOMODO ENIM BIBISTIS (ita legendum cum Hebræis et Romanis, licet Septuaginta et quidam Latini legant, *bibisti*) SUPER MONTEM SANCTUM MEUM, BIBENT OMNES GENTES JUGITER. — *Bibere* in Scriptura dupliciter, id est contrarie sumitur. *Primo* enim bibitur calix vini suavis, cum quis exsultat, convivatur, et dies festos agit. *Secundo*, bibitur calix vini amari, aut fellis et iræ Dei, cum quis ob scelera a Deo ærumnis et suppliciis afficitur. Sic dicuntur peccatores bibere calicem furoris Dei. Jam *primo*, aliqui, tam *bibistis*, quam *bibent*, in malum accipiunt. Unde Tigurina sic vertit : *Sicut vos qui estis in monte sancto meo bibistis, sic bibent omnes gentes, q. d.* Sicut vos, o Judæi, bibistis calicem iræ Dei, sic bibent omnes gentes, ut vastentur a Nabuchodonosore, sicut vos ab eodem vastati estis : quod Rupertus tropologice applicans probis et improbis, fidelibus et infidelibus, sic explicat, *q. d.* Sicut pii bibunt calicem tribulationis, sic multo magis bibent impii eumdem sibi propinatum a Deo, præsertim in die judicii. Simili modo explicat Theodoretus, sed de Idumæis, non de Judæis, *q. d.* Sicut vos, o Idumæi, bibistis calicem afflictionis propinatum a Deo per Chaldæos, *super*, id est *propter*, *montem sanctum meum*, quia scilicet Sionem vastastis, et Judæos afflixistis; sic pariter eumdem bibent cæteræ gentes, quæ pari modo quo vos, Judæos afflixerunt.

Secundo, alii tam *bibistis*, quam *bibent*, in bonum, scilicet ut lætitiam significent, accipiunt, *q. d.* Sicut vos, o Idumæi, bibistis, id est bibendo, convivia et festa agitando, lætati estis super, id est propter expugnatum a Chaldæis montem Sion : sic super vos bibent, id est bibendo exsultabunt omnes gentes quæ erunt in Chaldæorum exercitu, cum iisque vos spoliabunt, vestrasque opes devorabunt, et absorbebunt sanguinem vestrum, atque « ad extremum in cunctos veniente cruciatu ipsæ quoque erunt quasi non sint, » ait S. Hieronymus, Chaldæus, Cyrillus, Haymo, Albertus, Hugo; explicat enim illud quod dixit : « Sicut fecisti, fiet tibi; » idque jugiter, scilicet, donec penitus te absorbeant et consumant. Idumæi enim primo vastati sunt a Chaldæis, deinde a Juda Machabæo, II *Machab.* x, 16; iterum omnino domiti sunt ab Hyrcano Simonis (qui fuit Judæ Machabæi frater) filio, teste Josepho lib. II *Antiq.* XVII, idque usque ad Judæorum excidium per Titum, quando Idumæi junxerunt se Romanis, et more suo se ulti vastarunt Judæos, teste Josippo Gorionide lib. IV *Hist.* cap. IV. Demum ab aliis et aliis principibus ita attriti sunt, ut jam ne Idumæorum quidem nomen supersit.

Tertio, alii aptius *bibistis* in bonum, *bibent* vero in malum accipiunt, *q. d.* Sicut vos, o Idumæi, bibistis, id est bibendo et epulando exsultastis cum Chaldæis aliisque gentibus super clade Sionis; sic pariter omnes gentes, inter quas vos eritis primi et præcipui, bibent et absorbebunt tum calicem iræ Dei, eis propinatum a Deo, tum calicem sanguinis mutui. Invicem enim se trucidabunt, donec omnes pereant, ita ut non sint amplius. Nam Idumæos succiderunt Chaldæi, Chaldæos Persæ, Persas Græci, Græcos Romani. Et sic in omnibus verum erit vulgare proverbium : « Sicut fecisti, fiet tibi. » Ita quoque S. Hieronymus, Remigius, Haymo et alii. Favent sequentia : Gentibus enim exscindendis opponit Judæos ab iis afflictos, iisque promittit restaurationem et salutem, dicens : « Et in Sion erit salvatio. » Nam *bibent* non in bonum, uti censet secunda expositio, sed in malum accipi, patet ex eo quod subdit : « Bibent et absorbebunt, et erunt quasi non sint, » *q. d.* Bibent calicem iræ Dei, quo consumentur ita ut non sint. Unde Septuaginta Complutensia habent *absorbebuntur*, licet alii codices, ut S. Hieronymus, habeant *absorbebunt*; alii, *ascendent*; alii, *descendent, et erunt sicut non existentes*. Denique sic Abdiam explicat Jeremias cap. XXV, 15 : « Sume, ait, calicem vini furoris hujus de manu mea : et propinabis de illo cunctis gentibus. Et bibent, et turbabuntur, et insanient a facie gladii. » Et cap. XLIX, 12, agens de his ipsis Idumæis, et calice ab eis bibendo : « Ecce, ait, quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent : et tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes. » Ludit in voce *bibendi*, ob causam moralem, quam mox afferam; sicut ludit Apostolus in voce *peccatum*, dicens : « De peccato damnavit peccatum, » *Rom.* VIII, 3; et II *Corinth.* V, 21 : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit. » Rursum, per enallagen mutat personam secundam in tertiam, puta *bibistis* in *bibent*, ut significet Idumæos præcipue bibisse, sed tamen cum eis bibituras omnes gentes, uti initio thematis proposuit vers. 15 (1).

(1) Rosenmuller et Ackermann post Schnurrerum,

Voluptas post mel fundit fel.

Moraliter, disce hic peccatorem qui bibit calicem voluptatis, bibiturum calicem afflictionis et ultionis Dei. Idem enim calix voluptatis et mellis, in fæces fellis et tribulationis desinit, juxta illud *Psalm.* LXXIV, 9 : « Calix in manu Domini vini meri plenus misto. Et inclinavit ex hoc in hoc : verumtamen fæx ejus non est exinanita : bibent omnes peccatores terræ. » Scribit Herodotus lib. IV, et Athenæus, lib. XI, fluvium Hypanim e fontibus quinque dierum via exilem profluere ac dulcem ; deinde post aliorum quatuor dierum iter, perquam amarum. Talis est voluptas, tale ejus γλυκύπικρον, id est *dulce amarum.* « Amores et deliciæ celeriter deflorescunt, et in omnibus rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est, » ait Cicero *Pro Cœlio.* Et Boetius, lib. III, metro 7 :

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiumque par volantum,
Ubi grata mella fudit,
Fugit, et nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Ita lege Dei æterna sancitum est, ut illicita voluptas pariat tædia, angores, fastidia, et ultricis conscientiæ furias, quasi præclarum sui relinquat auctoramentum; insuper supplicia et flagella, quibus eam Deus castigat in hoc sæculo et in futuro, juxta illud *Apocal.* XVIII, 7 : « Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit; tantum date illi tormentum et luctum. » Vide ibi dicta. Ita Venus venusta apparet oculis, sed venenat animum : virtus vero quo minus carneos captat oculos, hoc magis amoris est illex, sed sapiens, sincera et sancta.

ERUNT QUASI NON SINT, — quasi non fuerint. Unde Pagninus et Tigurina clarius vertunt : *Erunt quasi non fuissent,* ac si nunquam in rerum natura exstitissent.

Vers. 17. 17. ET IN MONTE SION ERIT SALVATIO. — Est hic usque ad finem capitis duplex expositio extrema, una alteri ex diametro opposita. Prior hæc omnia ad litteram accipit de felicitate temporali Judæorum e Babylone redeuntium, eaque partim sub Zorobabel et Esdra, partim sub Machabæis per quingentos annos, qui ab hoc reditu usque ad Christum interfluxerunt, impletaque esse censet. Ita S. Cyrillus, Remigius, Hugo et alii. Accedunt Chaldæus, R. Salomon et R. David, qui hæc ad litteram corporaliter implenda esse censent a suo Messia venturo in fine mundi. Posterior ex adverso, hæc temporaliter in Judæis adimpleta esse negat; quare hæc omnia accipit symbolice et parabolice de redemptione et felicitate spirituali quam attulit Christus. Ita S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXXI, Rupertus, Lyranus, Clarius, Arias et Vatablus. Verum media sententia, quæ utramque extremam jam dictam conciliat, unit et includit, vera est, nimirum hæc ad litteram accipienda esse de sospitate et prosperitate quæ Judæis a Deo obtigit post reditum e Babylone. Idipsum enim sequentia fuse et plane exigunt; tunc enim inchoata est hæc Judæorum de Moabitis, Ammonitis et Idumæis victoria. Mystice vero et plene per hanc prosperitatem temporalem, adumbrari et significari Christi et Evangelii victoriam, qua Ammonitas, Moabitas, Idumæos omnesque gentes sibi ac Deo subjecit; tunc enim plena fuit hæc victoria, planeque adimpleta quæ hic prædicuntur. Solent enim Prophetæ a typo ad antitypum avolare, puta a Zorobabel ad Christum, in eumque desinere; ac in eo, felici vaticinio et quasi Evangelio prophetias suas terminare. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Haymo, Lyranus, Burgensis, Hugo et alii passim. Vide *Canon.* V et VI, quos præfixi Isaiæ.

Anagogice, significatur hic salus, felicitas, gloria et triumphus danda electis in Sione cœlesti. Ait ergo Abdias : « Et in monte Sion, » Septuaginta : *In monte autem Sion erit salvatio;* Tigurina et Vatablus : *At in monte Sion erit evasio*, id est reliquiæ evadent et servabuntur, *q. d.* Cum Idumæi aliæque gentes bibent calicem iræ Dei, et a Chaldæis plane vastabuntur, tunc ex adverso populus Dei, puta Judæi et Sionidæ, qui eumdem calicem gustarunt, sed non exhauserunt usque ad fæces, salvabuntur. Nam e Babylone post 70 annorum captivitatis reduces patriæ, pristinæ libertati et felicitati a Deo restituentur.

Mystice vero et plene, iidem a Christo in Sion prædicante e captivitate majori, puta peccati, diaboli et inferni, liberabuntur, omnique gratia et gloria donabuntur. Ita auctores jam citati. Christus enim in Sion Ecclesiam novam instituit, ad eamque vocavit omnes gentes, mittens ad eas Apostolos, qui eas fidei, gratiæ et salutis a se partæ participes effecerunt.

ET ERIT SANCTUS, — scilicet mons Sion, ob templum in eo reædificandum; vel « sanctus, »

eo quod molestum judicant, idem verbum שתה *schata, bibere,* eodem loco positum, duplici et plane contrario sensu accipere ; haud dubitant sermonem subita conversione facta, qua nihil frequentius apud prophetas, redire nunc ad Judæos, ad quos sequentia pariter omnia potissimum respiciunt. Quod ipsum et vidit Aben-Ezra, qui observat inde ab hoc loco idem incipere consolari populum suum, et sensum esse : Quemadmodum vos Hebræi castigationis poculum bibistis, sic bibent et omnes aliæ gentes. Quam interpretationem egregie confirmant tria loca *Jeremiæ* XXV, 27-29; XLIX, 12; *Thren.* cap. IV, 21, 22.

Christophorum a Castro, Schnurrerum et Rosenmullerum secuti sunt De Wette, Hesselbergus et alii. Horum interpretationem pluribus argumentis impugnarunt Jægerus et Hendewerck ; quæ cum fusius exposuerit Maurer, sic concludit : « Jam vero ad *quosnam* שתיתם *schetitem, bibistis,* referendum videatur nobismetipsis, interrogant lectores. Ad *Judæos,* respondemus. Ad hos vero referendum non videtur nobis, sed esse referendum, firmissime nobis est persuasum.

scilicet Deus, erit habitans in monte et templo Sion. Hebraice est, *et in monte Sion erit evasio*, id est salus *et sanctitas*. Jam *sanctitas* vel proprie accipi potest, vel figurate pro templo : templum enim Hebræi vocant קודש *kodesc*, id est sanctitas, quia sanctissimum est, utpote in quo Dei sanctitas habitat, et colitur per sancta sacrificia, sacramenta, vota, preces, etc. Unde Septuaginta vertunt, *et erit sanctum*. Hinc prior pars templi vocabatur Sanctum, posterior Sanctum sanctorum. Sensus ergo est, *q. d.* Mons Sion erit, *primo*, sanctus ob sanctum templum cultumque Dei in eo restaurandum a Zorobabel et Esdra; *secundo*, sanctior erit, cum Christus in eo prædicabit; *tertio*, sanctissimus erit, cum Christus in eo effundet Spiritum Sanctum in Apostolos, qui hanc sanctitatem transfundent in totum orbem, ait Theodoretus.

Et possidebit domus Jacob eos qui se possederant. — « Domus Jacob » sunt familia, stirps et posteri Jacob, puta duæ tribus Babylone redeuntes. Rursum hebræum מורשיהם *morescehem*, *primo*, significat *hæreditates suas*, *q. d.* Judæi redibunt ad suas possessiones quas ante captivitatem habuerant in Judæa. Ita Pagninus et Vatablus. *Secundo*, significat *possessores suos*, id est *eos qui se possederant*. Ita Noster, Septuaginta et Chaldæus, *q. d.* Judæi possessiones suas, quas Idumæi aliæque gentes invaserant et occupaverant, dum ipsi abducerentur in Babylonem, recipient, exclusis Idumæis aliisque invasoribus et injustis possessoribus. Ita narrat Josephus, lib. XI *Antiq.* iv, Darium Hystaspis, qui Cambysi filio Cyri in regno Persarum successit, dedisse Judæis facultatem reædificandi templi, ac mandasse Idumæis, Samaritis et Syris, ut agros Judæorum quos occupaverant, ipsis quasi avitis possessoribus restituerent. Nec tantum Judæi sua receperunt, sed et aliena, puta ditiones Idumæorum et vicinarum gentium, hostium suorum, invaserunt et occuparunt. Qui enim invadit aliena, meretur perdere sua. Id factum a Juda Machabæo, II *Machab.* x, 16, et ab ejus nepote Hyrcano, qui Idumæos omnino perdomuit et subjugavit. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et alii. Mystice, plenius et perfectius id factum a Christo et Apostolis, qui e Sione egressi Idumæos omnesque gentes veræ Sioni, id est Ecclesiæ et Christo, subjecerunt. Ita Lyranus, Arias, Vatablus.

Vers. 18. 18. Et erit domus Jacob ignis, et domus Joseph flamma, et domus Esau stipula. — « Domus Jacob » sunt duæ tribus, ut dixi : « Domus Joseph » sunt decem tribus Israel; harum enim caput fuit Ephraim prognatus ex Joseph, *q. d.* Duæ tribus, puta Juda et Benjamin, cum illis qui e decem tribubus vel ante captivitatem, vel post eam se Judæ junxerunt, et in eamdem rempublicam ac Ecclesiam cum eo in Jerusalem et Judæa conspirarunt, invadent Idumæam eamque succendent, aut sibi subdent, sicut ignis sibi subdit stipulam. Factum id litteraliter a Juda Machabæo, et Hyrcano, qui Idumæos ad circumcisionem compulit fecitque Judæos, teste Josepho lib. XIII *Antiquit.* cap. xvii. Unde, obsessa Jerusalem a Tito, viginti millia Idumæorum in Judæorum auxilium venerunt, ait Josephus lib. IV *Belli*, cap. vi. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et alii. Mystice, id factum ab Apostolis, qui igne charitatis Christi combusserunt infidelitatem, vitia et idola Idumæorum, ut peccatis mortui, justitiæ et Deo viverent. Ita Lyranus, Arias, Vatablus et alii.

Et succendentur (« domus Esau, » id est Idumæi) in eis (puta per flammam Joseph et ignem Jacob); et devorabunt (Jacobitæ et Josephitæ) eos, — scilicet Esauitas et Idumæos.

Et non erunt reliquiæ (id est *residuus*, ut vertunt Aquila et Theodotion; vel, *effugiens*, ut Symmachus) domus Esau. — Septuaginta vertunt : *Non erit* πυροφόρος *domui Esau* : πυροφόρος, id est *frumentarius*, qui frumenta suggerat, qui habeat curam annonæ advehendæ et admetiendæ; unde Lucilius, qui Magni Pompeii magnus fuit avunculus, lib. IX *Satyr.* :

> Frumentarius est, modium hic secum atque rutellum
> Una adfert.

Rutellum vel rutrum dicitur a *radendo*, ait Nonius, quod frumentum modium superans abradat. Alii, ait S. Hieronymus, legunt πυρφόρος, id est ignifer, qui gestare possit igniculum, idque longe verius est. Alludit enim ad id quod præcessit : « Erit domus Jacob ignis, » *q. d.* Domus Esau non feret, non sustinebit ignem domus Jacob, sed ei succumbet et comburetur.

Quæres, *primo*, quis sit hic πυροφόρος, vel πυρφόρος (hæc enim duo idem sunt), id est ignifer? *Primo*, aliqui πυροφόρον accipiunt pro milite valido, qui ignes spirat, et ignes tectis hostium injicit. Ignis nomine, ait Theodoretus, vis ac robur intelligitur, *q. d.* Nulla vis Idumæis relinquetur. Ignifer quis?

Secundo, a Castro sic exponit : *Non erit ignifer*, id est superstes Idumææ, qui posteris vitæ generisque lampada tradat. In Scriptura enim generis propagatio vocatur lucerna : quia sicut lucerna ignem et lumen, sic generatio familiam conservat. Unde istud : « Ut remaneat lucerna (id est posteritas) David, » III *Reg.* xi, 36, ubi est elegans allusio ad priscum ritum λαμπαδουχεῖν, quo solebant in Promethei (hunc enim dictitant ignem e cœlis suffuratum, eumdem in terras detulisse) ludis cursores defatigati, lampadem recentibus sibi vicissim succedentibus in manus dare, quasi symbolum humanæ propagationis, juxta illud Lucretii :

> Et quasi cursores vitaï lampada tradunt.

Quod imitatus Plato, lib. VI *De Legibus*, scribit cives oportere liberis generandis atque educan- Ignifer quasi

prælii per ignem signifer. dis operam dare, ut vitam quam ipsi a majoribus acceperunt, vicissim quasi tædam ardentem posteris tradant. Quare Græci forte a Prometheo hoc proverbium sumpserunt : « Non est pyrophorus, » id est nullus est superstes, ne Prometheus quidem ignifer. Pyrophorus enim est Prometheus, qui solus diluvium Deucalionis evasit, ideoque igne cœlesti genus humanum quasi alter Noe restaurasse fertur, vel potius fingitur. Si enim hic pyrophorus periisset, periisset plane genus humanum.

Tertio et genuine, Luisius Legionensis, et ex eo Delrio, *adagio* 984, per pyrophorum accipiunt priscum antesignanum et legatum castrorum, quem ita depingit Alexander ab Alexandro lib. V *Genial.* cap. III : « Prævaluit Græcorum mos, ut quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima signa staret vates, laureos ferens ramos et corollas ; cui Pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præferret, quem violare summum habebatur nefas, quod legati munere fungeretur. » Accepit hoc Alexander a Suida voce πυρφόρος, qui et addit, vates hosce πυρφόρους fuisse sacerdotes, ideoque inviolabiles, indeque manasse proverbium : « Ne πυρφόρος, id est *ignifer*, quidem superfuit, » quo utebantur Græci æque ac Latini, dum crudelem aliquam stragem, in qua omnes ad unum cæsi essent, significare vellent. Ita et Pollux et Hesychius : « Pyrphorus, inquit, qui fert ignem, et solus servabatur in bello. » Quin et Philo Judæus, lib. I *De Vita Mosis*, tantam Ægyptiorum in mari Rubro fuisse stragem ait, « ut nec reliquus esset cladi vel ignifer, qui eam nuntiaret. » Huc accedit S. Hieronymus, qui πυρφόρος interpretatur *frumentarius*. « Eos enim, inquit, quos nunc agentes in rebus vel veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant, » *q. d.* Ne πυροφόρος, id est *frumentarius*, puta veredarius, hoc est nuntius, tantæ Idumæorum cladi supererit. Nam is vel ab hoste dedita opera relinqui, solet ad eam nuntiandam. Quocumque alludatur, certum est per πυροφόρον significari residuum et superstitem, ut notat Theodoretus, quia id significat hebræum שריד *sarid*, itaque vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion, omnesque Interpretes.

Idumæi quando perierint? Quæres *secundo*, an, quando et quomodo reliquiæ omnes Idumæorum perierint? Respondent aliqui sensim omnes periisse, licet quando perierint non constet. Periisse enim liquet ex eo quod jam ne Idumæorum quidem nomen supersit : gens ergo periit, licet ex ea pauci aliqui, iique pauperes et imbecilles, remanserint. Verum obstat quod Abdias significet a Judæis perdendos esse Idumæos, ita ut ne unus quidem eorum supersit. Hoc autem falsum esse videtur : nam cum Judæi excisi sunt a Tito, supererant Idumæi, imo venerunt in auxilium Judæorum, uti paulo ante dixi. Postquam autem Judæi excisi sunt a Tito, non potuerunt delere Idumæos. Respondeo ergo reliquias Idumæorum periisse, quia Idumæi subacti ab Hyrcano ad unum omnes circumcisi sunt ; itaque desierint esse Idumæi, et cœperunt esse Judæi. Hoc est quod paulo ante dixit : « Possidebit domus Jacob eos qui se possederant ; » et vers. 21 : « Et ascendent salvatores in montem Sion judicare domum Esau : et erit Domino regnum. » Ubi plane significat non perituros posteros Esau, sed judicandos, id est regendos, a Sionidis et Judæis, ita ut fiant Judæi et regnum Dei. Mystice vero, Idumæi conversi ab Apostolis et viris Apostolicis desierunt esse Idumæi, et cœperunt esse christiani. Denique si qui noluerint, vel adhuc nolint converti, hi aut perierunt, aut peribunt in die judicii, cum Christus omnes infideles exterminabit et relegabit ad tartara.

Dices : Daniel, cap. XI, 41, asserit Idumæos fore tempore Antichristi, et ab ejus tyrannide fore immunes. Respondeo : Idumæos vocat incolas ejus montis et rupis, quem olim incoluerunt Idumæi, qui jam sunt alia gens, aliudque nomen obtinent. Hi enim ob rupes et montes inaccessi, evadent castra et furorem Antichristi.

19. ET HÆREDITABUNT HI (puta domus Jacob et Vers. 19.
Joseph id est Judæi eos) QUI AD AUSTRUM SUNT (puta) MONTEM ESAU, etc. (1). — Unde clare vertit Tigurina et Vatablus : *Occupabunt* domus Jacob et Joseph, *austrum, nempe montem Esau.* Nam Judæa ad austrum habet Idumæam ; ad occidentem, Philistæam ; ad aquilonem, Samariam et Galilæam ; ad orientem, Galaad, Moab et Ammon. Unde vers. 20, de Jerusalem dicitur : « Possidebit civitates Austri. » Verum melius cum Nostro, Pagnino et Septuaginta vertas : *Auster*, id est *qui ad austrum sunt, possidebunt montem Esau ; et campestria*, id est *qui in campestribus habitant, possidebunt Philistinos.* Hunc esse sensum patet, si quis intueatur Hebræa. *Sepheta* enim est nomen proprium regionis campestris Judææ, ut patet ex tabulis Adrichomii, quam recte *Campaniam* verteris. Unde et Tigurina posteriori parte huc inflectit ; vertit enim, *et declives campi* (id est campestria) possidebunt *Palæstinos*. Rursum hunc sensum exigit id quod sequitur : « Et Benjamin possidebit Galaad. » Ergo Auster, vel ad austrum, non sunt Idumæi, sed Judæi. Hi dicuntur esse ad austrum, non respectu Idumæorum : horum enim respectu sunt ad aquilonem ; sed respectu Benjamin et aliorum Judæorum. Sensus ergo est, *q. d.* Judæi illi qui præ aliis magis ad austrum vergunt, ideoque eorum respectu Aus-

(1) Hoc et seqq. versibus uberius pertractat, quæ vers. 17 exponere cœperat, Hebræos non modo sedes suas pristinas recuperaturos, sed et fines suos prolaturos esse. Cæterum in vaticinio non singula sunt torquenda, cum historia Judæorum post exsilium omnia eorum fata referens deficiat ; quare singula quæ Propheta prædicit, ex ea probare non possumus, ex eo vero veritas vaticinii nullo modo impugnari potest.

trales vocari possunt, hi possidebunt Idumæam, utpote australem pariter, ideoque sibi viciniorem : Judæi vero qui Sepheta, id est campestrem regionem incolunt, puta eam quæ est circa Eleutheropolim, vel eam quæ est circa Lyddam et Emaus, id est circa Diospolim et Nicopolim, possidebunt urbes et agros Philistinorum : utpote sibi viciniores, puta Gazam, Ascalonem, Accaron, Geth et Azotum : insuper tribum Ephraim, et reliquam Samariam, quæ illis ab Oriente vicina sunt. Tribus vero « Benjamin possidebit Galaad : » illi enim vicina est Galaaditis. Ita S. Hieronymus, Ribera et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Judæi redeuntes e Babylone possidebunt circumcirca ad quatuor mundi plagas regiones vicinas hostium suorum, easque inter se congrue pro situ et vicinitate loci distribuent : unde et Ezechiel eisdem illas distribuit, cap. XLVII. Id ex parte et inchoate impletum est per Machabæos, Judam Simonem, Jonathan, Hyrcanum, et Alexandrum Hircani filium. Hi enim subegerunt Idumæos, item Philistinos, puta Azotum et Gazam, sive Gadaram, I *Machab.* V, 65 et 68, et II *Machab.* X, 16 et 32, et seq. Item sortem tribus Ephraim, adeoque totam Samariam, quam Hyrcanus Simonis filius omnino subegit, exciso templo in monte Garizim Hierosolymæ æmulo, teste Josepho lib. XIII *Antiquit.* cap. XVII et XVIII. Item Galaaditem, I *Machab.* V, 36; item omnes ditiones Chananæorum usque ad Sareptam, quæ est inter Tyrum et Sidonem, hoc est urbes omnes maritimas Palæstinorum usque ad Sidonem, nimirum Jamniam, Joppem, Dor, Cæsaream, Ptolemaida, Tyrum ipsamque Sareptam, ut patet ex Josepho, XIII *Antiq.* XXIII, et ex Josippo, lib. IV, XII. Unde et postea Augustus Cæsar, occupata Judæa, hæc omnia Judææ subjecta dedit Herodi Ascalonitæ, eoque mortuo illa in quatuor tetrarchias divisit, tradiditque filiis ejus, quos tetrarchas constituit, *Luc.* III, 1. Verum quia Machabæi hæc loca subjecerunt quidem, sed non occuparunt (nec enim in his locis habitarunt Judæi, sed Philistæi, Samaritæ, Idumæi, etc.); quod tamen fore hic significat Abdias, dicens : « Et hæreditabunt et possidebunt; » hinc *secundo*, plenius id impletum est mystice ab Apostolis, qui fundata Ecclesia in Judæa, inde exeuntes ad vicinos Samaritas, Idumæos, Philistæos aliosque populos, omnes illi subjecerunt. Ita Lyranus, Arias, Vatablus, et a Castro in paraphrasi : Apostoli, inquit, virique apostolici distribuent sibi omnem circum regionem, quam Evangelico bello Christo subjiciant, et qui ad meridiem exierint, perlustrabunt Idumæam; qui ad occidentem, terram omnem Philistæorum; qui ad septentrionem, Galilæam et Samariam; at qui ad ortum, possidebunt Christo Galaaditas et Arabes : nominatim vero « Benjamin, » id est S. Paulus ortus ex tribu Benjamin, « possidebit Galaad; » quia ipse convertit Arabiam, cujus pars est Galaad : nam, ut ipse ait *Galat.* I, 17 : « Abii in Arabiam, » ut ibi ex vocatione et officio meo de more prædicarem, Arabesque facerem christianos.

20. TRANSMIGRATIO EXERCITUS HUJUS FILIORUM ISRAEL, (*q. d.* Exercitus, vel turma et multitudo Vers. 20.
hæc Israelitarum transmigrans, hoc est, quæ olim e Judæa captiva a Chaldæis abducta transmigravit in Babylonem, tandem inde feliciter et gloriose rediens, possidebit) OMNIA LOCA CHANANÆORUM (puta totam illam plagam maritimam quæ excurrit) USQUE AD SAREPTAM — Sidoniorum : quare plura possidebit post captivitatem quam ante eam possederat. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Haymo et Hugo. Pro *Sareptam* hebraice est צרפתה *Tsarphath*, per quod Hebræi, R. Salomon, R. David, Lyranus, Clarius, Pagninus, Arias, Vatablus et alii accipiunt Franciam : hanc enim esse Sareptam Galliarum, sicut illa Judaica, in qua vixit Elias, dicta fuit Sarepta Sidoniorum, quia erat prope Sidonem; forte ex eo quod hi Sareptani ex se coloniam duxerunt in Galliam, sicut Tyrii Carthaginem et Tartessum in Sarepta Gallia.
Hispania; aut ex sylvis et officinis conflatoriis æris, ferri, laterum, etc., quibus Gallia abundarit. Inde enim dictam volunt Sareptam Sidoniorum : radix enim צרף *tsaraph* significat accendere, conflare ; aut aliunde. Nil enim certi hac de re afferri potest. Sic per Chananæos, R. David, Arias et alii accipiunt Alemannos : Chananæos enim, postquam ex Chananæa per Josue et Chananæa Germania.
Israelitas ejecti, per varias gentes, puta Africam, Illyricum et Germaniam dispersi sunt, dictos esse Alemannos. Alemannus enim germanice idem est quod omnis vir, omnis gens, *q. d.* Prædicatores Evangelici Christo subjicient Africam, Illyricum, Germaniam omnesque Chananæos, id est gentes idololatras et impias, usque ad Gallias, ad quas venit S. Magdalena, Martha, Lazarus, Maximinus, Martialis et alii, qui eas ad Christum converterunt. Perperam Judæi hæc exspectant corporaliter a suo Messia, nimirum ut omnes hasce regiones eis subjiciat, quin et Galliam et Hispaniam, adeo ut Judæi toti pene orbi dominentur.

ET TRANSMIGRATIO JERUSALEM, QUÆ IN BOSPHORO EST, POSSIDEBIT CIVITATES AUSTRI, — *q. d.* Hierosolymitani qui e Judæa transmigrarunt in Bosphorum, reversi in patriam, possidebunt urbes australes, puta civitates suas, nimirum Judææ, quæ respectu Babylonis et vicinarum regionum est australis. Nota : Pro *Bosphoro* hebraice est ספרד *Sepharad*, quod ut nomen proprium retinuerunt Aquila, Symmachus et Theodotion, et, ut videtur, Septuaginta; vertunt enim, *Ephrata*. Suspicor cum Ribera in Septuaginta legendum, *Sepharata* : sic enim habent Hebræa, et sic verterunt alii jam citati. Lyranus vult esse locum in Babylonia. Noster autem Hebræus, ait S. Hieronymus, dixit Bosphorum vocari *Sepharad*, forte a סוף *soph*, id

est terminus, et רד *rad*, id est descensus, vel (Bosphorus quis?) ארץ *erets*, id est terræ. Bosphorus enim est terminus Græciæ, Thraciæ, aliarumque terrarum. Aut certe a *soph*, id est terminus, *pered*, id est divisionis, quia dividit duo maria et duas continentes oppositas, adeoque Asiam ab Europa discludit. Unde et S. Hieronymus addit *Sepharad* assyriace significare universaliter terminum. Adde : Hebræum בספרד *bispharad*, si consonantes spectes, idem pene est quod *Bosphorus*. Nam *beth* in *bispharad* potest accipi ut radicale, non ut servile significans *in*. Hinc et chaldæum *sephara* idem est quod terminus, limes, portus, statio ; arabice vero est transitus sive trajectus : ספר *saphar* enim arabice idem est quod transiit, trajecit, navigavit. Unde et Melitenses (qui multas habent voces mutuatas a Syris et Arabibus) *sepharad* vocant trajectum sive tranationem boum ; et *sepharbeim* vocant tranationem animalium : indeque nonnulli viri docti putant *Sepharvaim* fuisse urbem juxta Bosphorum, ita dictam a tranatione animalium per illas maris angustias, quam expugnavit Sennacherib, *Isaiæ* XXXVI, 19. Porro Bosphorus est angustum mare, quod a bobus tranari potest, ait Plinius lib. VI, cap. I. Ita dictus, quod sit τοῦ βοὸς πορεία, id est bovis iter et via. Bosphorus est duplex, unus in Propontide, qui Chalcedonem a Constantinopoli brevi freto dividit : hic Thracius cognominatur ; alter in introitu Mæotidis paludis, qui a populis accolis Cimmerius dicitur, de quo Ovidius :

> Bosphorus et Tanais superant Scythiæque paludes.

De Thracio hic agi videtur, eousque enim relegatos et dispersos fuisse Judæorum captivos in captivitate Babylonica docet S. Hieronymus hic, et in *Zachar.* cap. X, Hebræi, Emmanuel, et Mariana, qui tamen censet Judæos in Bosphorum relegatos ab Adriano imperatore, non a Chaldæis. Alii tamen viri docti censent hic agi de Bosphoro Cimmerio ; in eo enim dominabantur Assyrii, indeque colligebant milites. Pontici enim et Cimmerii, ex climate frigido et aspero, erant homines duri et asperi, ideoque in bellis sævi et acres. Unde Diodorus Siculus, lib. III, cap. VII, ait Sardanapalum prævidentem excidium ex oraculo dicente, Ninivem tunc capiendam cum fluvius urbi hostis fieret (tunc enim Tigris imbribus excrescens muros Ninives dejecerat ad stadia viginti) tres filios amandasse cum magna auri copia in Paphlagoniam ad Cottum præsidem, ducum omnium sibi acceptissimum. Paphlagonia autem vergit ad Bosphorum et Pontum ; quocirca Strabo hoc regnum vocat Bosphoranum. Eo ergo multos Judæorum ab Assyriis et Babyloniis relegatos censent, qui in aspera regione ab asperis incolis dura patiebantur. Ibi enim est Cerberion mons et oppidum, Cocytus, Phlegeton et Tartarus ; quocirca Homerus inferni sedem collocat apud Cimmerios, sive ob perpetuas tenebras, sive ob metallorum frequentes fodinas, sive ob valles opacissimas et hiberno soli inaccessas ; adeo ut Gentiles censerent illic esse inferni ostium. Sicque accipiunt illud *Isaiæ* XXVIII, 15 : « Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum, » puta cum Cimmeriis et regno Bosphorano, scilicet cum Assyriis regnantibus in Ponto et Bosphoro. A tam sæva ergo et horrida captivitate Judæos liberandos prædicit Abdias ; ac per hoc repræsentat nos a morte et inferno liberandos per Christum : ut, sicut Judæi ab aquilone rigidissimo translati sunt ad austrum calore suavissimum ; ita a peccato, acedia et vitiis per Christum transferamur ad auram et flatum suavissimum Spiritus Sancti, quæ nos amore Dei et virtutis faciat ardentes. Huc facit illud Tibulli, lib. III, *eleg.* V :

> Elysios olim liceat cognoscere campos,
> Lethæamque ratem, Cimmeriosque lacus,

infernos scilicet et caliginosos. Et istud Lucani :

> Sic stat iners Scythicas astringens Bosphorus undas.

Porro Plinius, lib. II, cap. XV, asserit Bosphori Cimmerii latitudinem esse mille quingentorum passuum. Regni Bosphorani rex postmodum fuit Mithridates, eo spoliatus a Romanis.

Sensus ergo est, Judæi qui in captivitate Babylonica in Bosphorum translati sunt, inde cum cæteris Judæis e Babylone redeuntibus revertentur, et possidebunt civitates Austri, puta Judææ patriæ suæ, quæ australis est.

Porro Hebræi, Chaldæus, Syrus, Arabicus uterque, Josippus filius Gorionis, lib. III *Histor.* cap. XV, et lib. V, cap. XXV ; R. Salomon, R. David, Lyranus, Clarius, Pagninus, Arias, Vatablus, Burgensis, a Castro, Emmanuel, Mariana et alii multi per *Sepharad* accipiunt Hispaniam ; et ita (Sepharad Hispania.) Rabbini ubicumque sint, Hispaniam vocant *Sepharad*. Hispania enim a geographis et poetis prisci ponitur ultima pars orbis ; unde juxta Compostellam locus est, qui dicitur *fines terræ*. Bosphorus ergo Hispanicus sunt Gades, sive fretum Herculeum, vulgo *strictum Gibraltar*, ubi sunt columnæ Herculis, qui eas sibi posuit quasi fines suæ profectionis suarumque victoriarum ; unde eas superans Carolus V, mittendo classes in Americam, hoc sibi symbolum sumpsit : « Plus ultra, » *q. d.* Superavi Herculem ejusque columnas et terminos. Accedit, quod multi censeant Hispanos oriundos ex Thubal, et Ibelis, vel Iberis habitantibus juxta Bosphorum et Pontum Euxinum, indeque vocatos Iberos, uti dixi *Genes.* X, 2. Favet nomen *Sperida*, quo Græci, ait Arias, Hispaniam appellant : *Sperida* enim, si litteras consonantes, quas solas considerant Hebræi, spectes, idem est quod *Sepharad* ; licet Græci Hispaniam vocent Σπερίδα et Hesperiam, eo quod occidentalis sit regio ; forte a Græco Σπερίδα Hebræi Hispaniam vocarunt *Sepharad* ; Græcis enim

vicini erant Phœnices et Judæi. Audi rem miram ex Josepho, lib. I *Contra Apion.* : « Nam Gallos et Hispanos usque adeo ignorarunt scriptores, etc., ut Hispanos qui tantum occiduæ terræ partem incolunt, urbem unam esse putaverint, eo quod illæ gentes nullum haberent cum cæteris commercium. » Rursum favet huic sententiæ, quod Josephus, lib. XI *Antiquit.* cap. XI, ex Megasthene, asserit Nabuchodonosorem post excisam Jerusalem subjugasse Hispaniam; videtur ergo plures Judæorum eo transtulisse. Juxta hanc sententiam sensus erit, *q. d.* Judæi in Hispaniam traducti, inde cum cæteris Babylone redeuntibus sub Cyro revertentur in civitates Austri, puta in Judæam.

Mystice, *q. d.* Apostoli e Judæa in Hispaniam excurrent, atque ab australi regione Gadium et provinciæ Bœticæ, in alias Hispaniæ provincias, indeque in Africam, imo in Brasiliam, Americam, Æthiopiam (hæ enim omnes sunt ad austrum) trajicient, easque omnes Christo subjicient, uti fecerunt S. Jacobus, S. Paulus, eorumque successores. Magna enim gloria Ecclesiæ, æque ac Hispanorum et Lusitanornm est, novi orbis, puta Indiarum Occidentalium et Orientalium, subjugatio et conversio. Ita præter alios Acosta, lib. I *Indicæ Histor.* cap. XV, ubi ait decere ut in Scriptura tantæ rei, puta Americæ, conversio exstet.

Impugnant hanc sententiam fuse Sanchez et Ribera (licet qui hujus compendium confecit, eam tueatur). *Primo*, quia recentiores Hebræi tantum Hispaniam vocant *Sepharad*. Responderi potest Chaldæum interpretem esse veterem, item Josippum, eosque a veterioribus id accepisse. *Secundo*, quia S. Hieronymus *Sepharad* vertit, Bosphorum, non Hispaniam, non Gades. Respondeo: Bosphorus græce nomen commune est, et in genere maris angustias quæ a bobus tranari possunt significat; latine maris angustiæ inter duas continentes vocantur *Porthmos*, sicut ex adverso terra angusta inter duo maria, vocatur *Isthmus*. Sicut ergo est Bosphorus Thracius, et alter Cimmerius, ita est et Hispanicus, puta Gades, æque ac Indicus in freto Magellanico, et Arabicus et Persicus in sinu Arabico et Persico. Rursum hebræum *Sepharad* assyriace, teste S. Hieronymo, in genere *terminum* significat; fieri autem potest ut hoc nomen genericum appropriatum sit Hispaniæ, quia ipsa ab Occidente est finis et limes Europæ, post illam enim, adeoque post Gades sequitur Oceanus. Sensus ergo est, *q. d.* Judæi qui per omnes terminos, adeoque usque ad Bosphorum dispersi sunt, ad austrum, id est ad Judæam, redibunt. Ita S. Hieronymus.

Mystice, Apostoli et viri apostolici in terminis regionum, ut in Bosphoro Thracio, Cimmerio, Hispanico, etc., constituti, inde pergent ad provincias australes, easque nomine Christi possidebunt. Christi enim salus et Evangelium a Chananæa per meridiem cæterasque plagas usque in Galliam, Germaniam, Hispaniam, Africam, Americam transmigravit, totumque orbem pervasit.

Porro *Sepharad* peregrinum, puta Assyriacum, esse nomen inde colligi potest, quod hebrææ radices sint trilitteræ; quadrilitteræ ergo, uti est *Sepharad*, sunt peregrinæ et ex alia lingua ascitæ; vel certe ex duabus radicibus Hebræis conflatæ sunt et compositæ. Id notant peritiores Hebræi. Rursum hebræa nomina sunt communia multis, et plura significant. *Sepharad* ergo Bosphorum Thracium, Cimmerium, Magellanicum et Gaditanum, indeque Hispaniam significat. Ipsa enim est terminus (quem significat *Sepharad*) continentis, quia majori parte mari, tum Mediterraneo, tum Oceano cingitur. Et esto, post tempora Abdiæ ac Christi Hispania a Judæis vocata esset *Sepharad*, tamen quia ab omnibus omnino Judæis præteritorum sæculorum (quos novimus) ita vocatur, credendum est ad eam quoque respexisse Abdiam; quia non tantum hominibus sui ævi, sed nostri, sua scripsit oracula. Sic Isaias, cap. XLIX, 12, prædixit conversionem Sinarum, eosque hebraice vocat *Sinim*, esto ævo Isaiæ non haberent hoc nomen, sed nostro, quo ejus prophetiam expleri cernimus, ut ibi dixi.

Dices : Abdias prophetat hic de solis Judæis, illi autem in Hispania pauci numero ad Christum fuerunt conversi; reliqui in judaismó manserunt; unde a Ferdinando et Isabella Hispania excedere sunt jussi. Respondeo ad litteram : permulti Judæi per vastationem Judææ in Hispanias aliasque oras dispersi, sub Cyro et Machabæis in Judæam redierunt. Mystice multi quoque ex iis ad Christum sunt conversi. Multi enim ab Adriano imperatore Judæa expulsi, profugerunt in Hispanias. Imo Lucius Dexter, cui Hieronymus inscribit Tractatum *De Scriptor. Eccles.*, in Chronico nuper edito, tradit Judæos Hispanos, cum inaudissent de prodigiis Christi et Apostolorum, misisse legatum ad eos qui alios ex iis in Hispaniam mitti deposceret; unde mox missum esse S. Jacobum, quem solis Judæis in Hispania prædicasse censet quoque Baronius et alii; qua de re plura dicam *Actor.* XII. Denique Judæi et Israelitæ non carnales, sed spiritales hic intelliguntur, puta credentes in Christum. Hi enim sunt veri Israelitæ, filii Abrahæ, et promissorum Dei hæredes, ut docet Apostolus *Rom.* cap. IX, 6 et seq.

Tropologice, Hugo de S. Victore per septem hasce gentes accipit septem vitia capitalia, quæ Jacob, id est fidelis luctator, habitans in Sion, id est in specula mentis, supplantat tum in se, tum in aliis per septem virtutes contrarias, et per septem dona Spiritus Sancti, ac per septem petitiones Orationis Dominicæ, septemque primas beatitudines : *primo* ergo Esau et Idumæi, odio Judæorum flagrantes, denotant iram. Hanc supplantant ii « qui ad austrum sunt, » puta qui vento calido et spiritu charitatis dilatati et accensi, omnes angustias omneque frigus odii et iracundiæ suffo-

Septem gentes septem vitia.

cant; *secundo*, Philistiim, id est conspersi cinere, vel ruentes potu (a radice נפל *naphal*, id est cecidit, et a שתה *sata*, id est bibit, teste Pagnino in *Interpret. Nom. Hebr.*), denotant gulam et gulosos. Hanc supplantant qui « in campestribus » frugalitatis, temperantiæ et continentiæ degunt, ac oleribus et leguminibus campestribus, potius quam carnibus et deliciis urbanis vescuntur. Iidem, *tertio*, subigunt et possident « Ephraim » id est superbiam; et *quarto*, « Samariam, » id est invidiam; Ephraim enim dedit reges superbos Israeli, Samaritæ invidi fuerunt et æmuli Judæorum; *quinto*, « Benjamin, » id est filius dexteræ, puta strenuitas, diligentia et fortitudo, « possidebit Galaad, » id est subjugabit acediam; Galaad enim idem est quod acervus testimonii, ubi et Laban fessus destitit persequi filias suas, ac recessit a Jacob; *sexto*, « transmigratio Israel, » id est fideles, qui in terra peregrinos se æstimant, ac migrant in cœlum ut videant Deum, eique dominentur, possident omnia loca Chananæorum et Sareptæ, id est omnes avaritiæ artes et species subigunt. Chananæus enim idem est quod mercator, cujus propria est avaritia : Sarepta idem est quod conflatorium, in quo scilicet conflatur aurum et argentum. *Septimo*, « transmigratio Jerusalem, quæ est » in Sepharad, sive « Bosphoro, » id est fideles, qui debellatis animi perturbationibus ad visionem pacis aspirant et transmigrant, ideoque a carnis deliciis longissime recedunt, sensusque omnes coarctant, et per bovinos labores edomant, hi, inquam, possidebunt civitates Austri, id est omnes libidinis et carnalis concupiscentiæ æstus suppriment et exstinguent; itaque quasi salvatores, victores et triumphatores de Idumæis cæterisque hostibus devictis, gloriose ascendent in montem Sion, id est in cœlum, ibique cum Deo regnum felicitatis æternæ inibunt, quod hic per gratiam, suique et vitiorum victoriam inchoarunt. Nota vocem *exercitus*, cum ait : « Transmigratio exercitus hujus filiorum Israel; » exercitus enim dicitur multitudo militum, eo quod exercendo fit melior. Ita Vegetius, lib. II *De Re milit.* : « Numerus, inquit, militum exercitatur; unde et reipsa ab opere exercitus nomen accepit, ut ei nunquam liceret oblivisci quod vocabatur. » Ita olim Romani (uti etiamnum strenui duces) milites suos, præsertim tirones, perpetuo in armis omnique labore et austeritate castrensi exercebant. Audi Ciceronem, *Tuscul.* II : « Nostri exercitus primum unde nomen habent vides; deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum; nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus; arma enim membra militis esse dicunt, quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abjectis oneribus, expeditis armis ut membris pugnare possint. Quid exercitatio legionum? quid ille cursus? clamor, quanti laboris est? Ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. Adduc pari modo inexercitatum militem, mulier videbitur. » Exercitatos hosce imitentur milites et pugiles Christi, ut non uno die, mense, vel anno, sed jugiter per omnem vitam arma tractent, corpus duris vigiliis, jejuniis, laboribus; animum piis orationibus, meditationibus, studiis, lectionibus, exerceant. Ita fient fortes et invicti; ita adversarios superabunt, ita adversa omnia sibi subdent et servire cogent. Hoc unum faciebant olim anachoretæ, qui inde ascetæ, id est exercitatores, sunt appellati. Idem faciunt nunc cœnobitæ et religiosi.

Exercitus dictus ab exercendo.

Rursum exercitus significat multitudinem : « Exercitum, inquit Ulpianus, dicimus non unam cohortem, neque unam alam, sed numeros multos militum. » Unde Virgilius, *Æneid.* lib. XI :

> ...Jamque omnis campis exercitus ibat apertis
> ...Dives equum, pictai vestis et auri.

Ita miles Christi omnes sensus, omnes animæ, potentias, omnes mentis dotes et vires in aciem educat, eosque numerosissimis hostibus opponat : Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, » etc. (*Ephes.* cap. VI, 12). Vide quæ ibidem de panoplia militis Christiani annotavi.

21. ASCENDENT (*q. d.* Exsurgent et venient in Sion, puta in Jerusalem) SALVATORES (id est propugnatores Judæorum, quales erant Othoniel, Gedeon, Samson tempore Judicum) JUDICARE (ut judicent, id est coerceant et subjiciant) MONTEM ESAU, — puta Idumæam. Tales fuere Judas, Simon, Hyrcanus, Alexander, Aristobulus Assamonæi, ut superius dixi. *Judicare* enim sæpe idem est quod vindicare. Hinc in lib. *Judicum* Judices vocantur vindices populi Israel. Vers. 21.

Mystice, salvatores sunt Christus et Apostoli, qui Israelis hostes, puta Idumæos, aliasque gentes expugnata idololatria et infidelitate, subegerunt Christo et Sioni, id est Ecclesiæ christianæ. Ita Clarius, Vatablus et alii, ac S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXI. Hi exierunt de Sion, id est de specula, orationis scilicet, in qua spiritu Dei animati, igneis verbis quasi telis sauciarunt, ac Dei amore accenderunt horridos Esauitas, id est, infideles et peccatores.

ET TUNC ERIT DOMINO REGNUM, — *q. d.* Tunc Dominus in hoc suo populo, et per eum aliis omnibus imperabit, atque ab eis subditis vicissim agnoscetur et coletur. Hoc inchoate verum fuit in Machabæis, plene in Ecclesia Christi militante, plenissimum erit in triumphante : « Cum subjecta fuerint illi (Christo) omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit Patri, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus, » ait Apostolus, I *Corinth.* cap. XV, 28. Ita S. Hieronymus et Hugo.

Minus recte Septuaginta, Aquila et Theodotion pro *salvatores* vertunt, *salvati*. Hebræum enim מושיעים *mosciim* est activum, et significat salvatores, non salvatos; illorum enim est judicare, non horum.

Moraliter, de clementia. Moraliter, disce hic *primo*, Deum semper vindictam clementia temperare, imo superare, ac in eam desinere : hanc enim ostendit in Idumæos hostes suos, dum eos facit suum populum et regnum. Idem imitentur reges et principes. Hujus rei hieroglyphicum in Antonini Pii priscis nummis videre est, fulmen in thoro collocatum. Inveniuntur alii, in quibus aquila fulmini insidet, cui ramus olivæ est additus. Hoc in suo symbolo Carolus V imperator usurpavit. Aquila significat imperium, fulmen vindictam, oliva clementiam; ut significet Imperatorem vindictam clementia et ratione moderari debere, nec nisi consulto eam torquere. Quærit Seneca, *Natur. Quæst.* lib. II, cap. LXIII : « Quare, inquit, id fulmen quod solus Jupiter mittit placabile est, perniciosum vero id de quo deliberavit, et quod aliis quoque diis auctoribus misit? » ac respondet : « Quia Jovem, id est regem, prodesse solum oportet, nocere autem non nisi cum pluribus visum est. » Discant hoc prælati et principes, ut fulmen non suo animo indulgentes, sed prudentum consilio obsequentes, ac pene inviti vibrent in noxios.

Regni Dei excellentia ex quatuor capitibus. Rursum disce hic summam felicitatem hominis esse, si fiat Dei regnum, si Deus in eo ejusque anima regnet, idque *primo*, quia Deus est rex æquissimus et benignissimus, ac proinde summa æquitate et suavitate imperat; secus est de tyrannis, quales sunt dæmon, mundus et caro, qui iniqua et durissima imperiose et tyrannice jubent animæ quam possident. De dæmone patet in magis et sagis, quibus imperat neces suorum vicinorum, cognatorum et parentum, ac ni pareant, verberat eos maleque mulctat, et tractat ut sua mancipia. De mundo liquet : quid enim non imperat mundus ambitioso, ut honores; avaro, ut opes consequatur? quas adulationes, quæ obsequia, quas vigilias, quas curas, quos metus, quas invidias, quas simonias, quas fraudes, quas usuras? De carne manifestum est in gulosis et libidinosis, quibus caro fœdissima quæque imperat, quibus sæpe febres, luem veneream, morbosque et cruciatus acerbissimos, ipsamque mortem sibi conciliant. Ex adverso de Dei et Christi regno cecinit Psaltes, *Psalm.* XLIV, 3 : « Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis; » et vers. 5 : « Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede et regna; » et vers. 7 : « Virga directionis (recta, æqua) virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; » et *Psalm.* LXXI, 2 : « Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam, » etc.; et *Isaias*, XI, 4 : « Judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ; » et XLII, 3 : « Calamum quassatum non conteret, et linum fumigans non exstinguet : in veritate educet judicium. » *Secundo*, quia regnum hoc Dei consistit in gratia et virtutibus, puta fide, spe, charitate, etc., quæ sunt dona nobilissima animæ a Deo communicata, ut iis dirigatur ad Dei obsequium summumque suum bonum. Regit enim mentem Deus, cum ei inspirat sui, id est summi boni, cognitionem amorem, desiderium, cultum, unionem, etc. Jam quid melius quam cognoscere primam veritatem? quid beatius quam amare summam bonitatem? quid dignius quam colere immensam majestatem? *Tertio*, quia hoc regnum dirigitur non ad Dei regentis, sed ad animæ quæ regitur utilitatem, eamque maximam, nimirum, ut sancte pieque vivendo mereatur gloriam et regnum cœleste, in quo Deum omniaque Dei bona possideat in æternum. Hinc Apostolus, *Colos.* I, 12 : « Gratias, ait, agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine : qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ. » *Quarto*, quia regnum hoc subditos non facit viles, sed nobiles, imo reges, juxta illud *Apoc.* cap. V, 10 : « Fecisti nos Deo nostro regnum (reges), et sacerdotes : et regnabimus super terram; » et I *Petr.* cap. II, 9 : « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis : ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. » Annon rex est, qui suis cupiditatibus et passionibus per Dei gratiam imperat? qui superbiam humilitate, avaritiam liberalitate, iram clementia, gulam temperantia, libidinem castitate coercet, frenat, regit? Annon rex est, qui per rationem, prudentiam, continentiam memoriæ, voluntati, appetitui concupiscibili et irascibili, phantasiæ, oculis, auribus, linguæ, ori, cæterisque potentiis et membris sapienter æque ac fortiter dominatur? Quare merito quotidie a Christo jubemur orare : « Adveniat regnum tuum. » Ubi vere S. Cyprianus : « Qui, inquit, renuntiavit jam sæculo, major est et honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat, » imo « Deum ipsum, » quia in illo regnaturi sumus. Et S. Ambrosius, lib. VI *De Sacram.* cap. V : « Si Deus in nobis regnat, locum habere adversarius non potest. Culpa non regnat, peccatum non regnat, sed regnat virtus, regnat pudicitia, regnat devotio. » Ergo, o Domine, esto rex noster, legifer noster, regna in nobis, offerimus tibi animas nostras, omnesque ejus potentias, dotes et limites, nos ipsi eas regere non possumus : ut eas tyranni mundus, caro et dæmon regant, non volumus; tu, qui eas creasti, et tuo sanguine redemisti, illas ipsas ut tuum peculium, ut tuum regnum rege, qui solus regis sapienter, clementer, potenter æque ac utiliter et feliciter. Sensit hoc rex ille inclytus, qui dicebat *Psalm.* XXII, 1 :

« Dominus regit me, et nihil mihi deerit. In loco pascuæ ibi me collocavit. » Et Apostolus, qui suis hoc unum apprecatur : « Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei et patientia Christi, » II *Thess.* cap. III, 5. Eia, Domine, rege cor nostrum, ut nemini obsequatur, nulli se tradat nisi tibi, ut a nemine nisi a te, tuaque charitate et patientia nobis aspirata dirigatur ad ardua quæque tui amore suscipienda, et dura omnia constanter toleranda. Rege pariter linguam nostram, ut non nisi tuas laudes loquatur; rege manus, ut quæcumque tibi placita sunt tractent et peragant; rege pedes, ut inoffenso gressu ad omne bonum ferantur. Ad te cum sponsa in Canticis suspiramus et clamamus : « Trahe me post te : curremus in odorem unguentorum tuorum. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia. Ego dilecto meo, et ad me conversio ejus. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum. » Hoc unicum est animæ nostræ desiderium, hæc summa votorum nostrorum, ut regnes in nobis per gratiam, et facias nos venire ad regnum tuum cœleste, ubi est visio tui manifesta, tui dilectio perfecta, tui societas beata, tui fruitio sempiterna; ut in ultimo illo et decretorio mundi die, qui erit horizon æternitatis beatæ et miseræ, dispescens electos a reprobis in omne ævum, a te exsultantes audire mereamur : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi, in quo nobis obtinget certa securitas, secura tranquillitas, tranquilla jucunditas, felix æternitas, æterna felicitas, ubi est amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, et unus omnium spiritus, » ait S. Augustinus in *Meditat.* cap. ultimo.

COMMENTARIA

IN

JONAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

S. Hieronymus, epist. *ad Paulinum* : « Jonas, ait, columba pulcherrima naufragio suo passionem Domini præfigurans, mundum ad pœnitentiam revocat; et sub nomine Ninive gentibus salutem nuntiat. » Quæres, quis, qualis et quando fuit Jonas? Hebræi nonnulli, quos sequitur S. Dorotheus in *Vita Jonæ*, asserunt Jonam esse filium viduæ, quem mortuum Elias vitæ restituit; qui factus propheta missusque in Niniven, postea, assumpta matre, fugit in Assyriam; cogitabat enim : Hoc pacto tollam probrum meum quod falso contra Niniven prophetando acquisivi : « Dedit prodigia super Jerusalem ac totam terram, lapidem videlicet miserabiliter clamantem quod finis appropinquet, et quando ab omnibus gentibus Jerusalem calcaretur, quod tunc civitas illa abolenda esset. » Hucusque Dorotheus. Idem per omnia, excepto lapide clamante, habet S. Epiphanius in *Vita Jonæ*. Audi et S. Isidorum in *Jona*: « Jonas columba et dolens, filius Amathi de Geth civitate ad gentium præconium mittitur, missus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit, propter quem periclitabatur navis, sed sors dormientem reperit. Tradunt Hebræi hunc esse filium viduæ, quem a mortuis Elias suscitavit : cujus sepulcrum in quadam urbium Geth in viculo demonstratur, qui est in secundo milliario Sephorim, itinere quo pergitur Tiberiadem. » Addunt Hebræi in *Seder Olam*, et ex iis Mariana, Jonam fuisse illum adolescentem, quem Elisæus misit ut ungeret Jehu in regem, IV *Reg.* cap. IX, 1, quique laudavit Jehu ob excisam domum Achab, IV *Reg.* cap. X, 30. Adjungunt alii patrem Jonæ fuisse Abdiam prophetam : hunc enim fuisse maritum viduæ Sareptanæ.

Jonas non fuit filius Sareptanæ, quem suscitavit Elias.

Verum quod hi auctores censent Jonam fuisse filium viduæ Sareptanæ, ac consequenter vixisse tempore Eliæ, falsum est, et iisdem rationibus refellitur, quibus initio Abdiæ probavi Abdiam non vixisse tempore Eliæ, et Achab regis Israel. Adde Jonam hunc vixisse tempore Jeroboam, qui regnavit in Israel eo tempore, quo in Juda regnabat Ozias, sive Azarias; sic enim habetur, IV *Reg.* cap. XIV, 25 : « Ipse (Jeroboam) restituit terminos Israel ab introitu Emath non procul a Damasco, usque ad mare Solitudinis (id est lacus Asphaltites) juxta sermonem Domini Dei Israel, quem locutus est per servum suum Jonam, filium Amathi prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Hopher. » Hunc enim Jonam esse nostrum prophetam patet, tum quia idem utrobique nominatur ejus pater Amathi, eadem patria Geth; tum quia id asserunt Josephus lib. IX *Antiq.* cap. XI, S. Hieronymus, Theophylactus et passim alii hic. Ubi obiter nota Prophetas non scripsisse omnes suas prophetias, vel, si scripserint, aliquas periisse. Hæc enim prophetia Jonæ de vastatione Damasci et Emath, deque restitutione terminorum Israel facienda per Jeroboam, in libro Jonæ non exstat. Rursum ex verbis jam citatis liquet Jonam oriundum fuisse ex Geth. Hæc autem Geth fuit urbs, non illa Philistinorum (Jonas enim Hebræus fuit, non Philistæus), licet id senserint S. Epiphanius, S. Dorotheus et Rupertus, sed illa quæ est in Opher, pertinens ad tribum Zabulon, de qua S. Hieronymus in *Prologo* : « Geth, inquit, in secundo Sephorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæsarea, euntibus Tiberiadem haud grandis est viculus, ubi et sepulcrum ejus ostenditur. Quanquam alii juxta Diospolim, id est Liddam, eum et natum et conditum velint, non intelligentes, hoc quod additur Opher, ad distinctionem aliarum Geth urbium pertinere, quæ juxta Eleutheropolim, sive Diospolim hodie quoque monstratur. Fuit ergo Jonas Zabulonites, puta Gethæus, non Sareptanus : ergo nec filius viduæ Sareptanæ.

Geth duplex est.

Jonas itaque tempore Abdiæ et præcedentium Prophetarum, scilicet Osee, Joel et Amos sub Jeroboam, Azaria et posteris eorum prophetavit. Ita tradunt Hebræi, S. Hieronymus, Theophylactus, Eusebius in *Chron.*; Clemens Alexandrinus, I *Strom.*; S. Augustinus, lib. XVIII *Civit.* XXVII; Abulensis in lib. IV *Reg.* cap. IX, *Quæst.* III, et alii.

Porro prophetavit Jonas non prioribus annis regni Jeroboam, quibus regnavit cum Amasia rege Juda, uti opinatur a Castro lib. IV *Prœmii*, cap. III; sed posterioribus, quibus ipse regnavit cum Azaria filio Amasiæ. Nam sub Jeroboam et Ozia, vel Azaria, qui quinquaginta duobus annis regnavit, cœpit prophetare Osee, ut patet Osee, cap. I, 1, qui fuit primus omnium Prophetarum.

Quando prophetavit? Jonas missus ad Sardanapalum.

Hinc sequitur Jonam prophetasse paulo ante initia urbis Romæ, puta regnante Sardanapalo, quem Gentilium Historici ponunt ultimum regem Assyriorum. Sardanapalus enim vixit tempore Jeroboam regis Israel, et Oziæ regis Judæ, quo tempore Procas Sylvius avus Romuli regnabat in Latio, teste Eusebio in *Chron.*, S. Augustino, lib. XVIII *Civit.* cap. XXI, et S. Hieronymo, initio Comment. *in Amos*, de quo plura cap. III, 5. Ex hac chronologia magna lux oritur prophetiæ Jonæ. Ex ea enim videmus causam, cur Deus præter morem Prophetam hebræum miserit ad Ninivitas gentiles, et valde remotos. Nimirum causa fuit, quod eo tempore Ninivitarum mores erant corruptissimi et flagitiosissimi, ita ut clamarent in cœlum, poscerentque vindictam et fulmen, quod Deus hic eis per Jonam intentat. Id ita fuisse discimus ex eorum rege Sardanapalo : nam « regis ad exemplum totus componitur orbis. » Sardanapalus enim fuit mollissimus et effeminatissimus, quem Arbaces Medis præpositus, inquit Justinus lib. I, « invenit inter scortorum greges purpuram colo nentem, et muliebri habitu, cum mollitie corporis et oculorum lascivia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines partientem. Quibus visis, indignatus tali feminæ tantum virorum subjectum, ad socios refert quid viderit, negat se ei parere posse, qui se feminam malit esse quam virum. Fit igitur conjuratio : bellum Sardanapalo infertur; quo ille audito, non ut vir regnum defensurus, sed ut metu mortis mulieres solent, primo latebras circumspicit, mox deinde cum paucis et incompositis in bellum progreditur, victus in regiam se recipit, et exstructa pyra, se et divitias in incendium mittit, hoc solo imitatus virum. » Inde a Græcis dictus est Sardanapalus, id est morio : proprium enim ejus Assyriacum nomen erat Tonosconcoleros, teste Eusebio in *Chron.*, et aliis. Hinc et Sardanapali nomen in proverbium abiit, significatque hominem mollissimum et effeminatissimum. Ita Aristophanes in *Avibus* : « Quis, ait, hic Sardanapalus? » Moriens ipse hoc sibi epitaphium condidit :

> Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Et :

> Cum te mortalem noris, præsentibus exple
> Deliciis animum, post mortem nulla voluptas.

Vel, ut Cicero, III *Tuscul.* : « Quomodo, inquit, jucunda vita potest esse, a qua absit prudentia, absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ regis error agnoscitur, qui incidi jussit in busto :

> Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
> Hausit, at illa jacent multo et præclara relicta.

« Quid aliud, inquit Aristoteles, in bovis, non in regis sepulcro inscriberes? Hæc habere se mortuum dicit, quæ ne vivus quidem diutius habebat quam fruebatur. » Hinc Juvenalis, *satyr.* III :

> Et venere, et cœnis, et plumis Sardanapali.

Series historiæ Jonæ.

Regem imitati cives opulenti, ventri et veneri se pariter dediderunt, indeque in omnia scelera prolapsi sunt, ut mererentur e cœlo siderari, vel a terra dehiscente sorberi. Mittitur ergo a Deo clementissimo Jonas, qui scelera hæc arguat, et imminens exitium comminetur. Jonas, onus hoc detrectans, fugit in Tharsis : sequitur eum a tergo Deus, procellam in mari excitat : nautæ jaciunt sortes, ex indicant Jonam fluctuum causam. Mittitur ille in mare æstuans, sorbetur a ceto; in ventre ceti Deum invocat, exauditur, liberatur, die tertio a ceto in littus evomitur. Sapit Jonas, Deo obediens vadit in Niniven, contenta voce clamat : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur. » Percelluntur Ninivitæ, resipiscunt, pœnitentiam agunt in cinere et sacco. Placatus Deus minas revocat, urbi parcit. Indignatur Jonas sua oracula non impleri, sed Deus per hederam et vermem docet eum, clementiæ esse pœnitentibus parcere.

Ninivitæ ad vomitum rediere.

Nota : Postmodum Ninivitæ ad ingenium et scelera sua redierunt; unde post Jonam missus est ad eos Nahum, qui iterum excidium eis intentaret, quod reipsa eis inflictum est, uti dicam *Nahum*, cap. II. Hoc est quod Tobias moriens, cap. XIV, 13, filiis suis mandat, ut fugiant ex Ninive : « Video enim, inquit, quia iniquitas ejus finem dabit ei. » Ubi Septuaginta, uti recitat S. Hieronymus hic in *Prologo*, vertunt : *Fili, ecce senui, et in eo sum ut revertar de vita mea : tolle filios tuos, et vade in Mediam, fili. Scio enim quæ locutus est Jonas propheta de Ninive, quoniam subvertetur.* Unde patet ad pœnitentiam Ninivitarum, Dei de eorum excidio sententiam non fuisse plane abolitam, sed suspensam duntaxat : ipsis enim ad scelera sua redeuntibus, Deus laxavit manum suam, sententiam revocavit, et exitium a Jona comminatum eis inflixit (1).

(1) Contra veritatem historicam libri Jonæ nihil non tentatum tum increduli, tum rationalistæ dimiserunt. Quorum difficultates, veluti omnium nomine loquens, sic collegit Rosenmuller : Exiguæ molis liber, stylo simplici et plano conscriptus, sed in quo plura continentur mira, inaudita, imo portentorum similia. Ac *primo* quidem, maximam admirationem movere illud oportet, quod vates hebræus, Jovano cultui addictus, missus narratur ad Ninivitas, qui Deorum simulacra coluerunt, ut illis, nisi resipuerint, urbis interitum minaretur. Quis non exspectet hominem a Ninivitis tanquam insanum et mente captum ludibrio et risu exceptum, probrisque

onas ty- pus Christi)atientis it resur- gentis.

Allegorice, Jonas unus ex omnibus Prophetis, missus ad gentes, atque a ceto absorptus, et tertio die restitutus, expressus fuit typus Christi gentes vocantis, patientis et resurgentis, ut patet *Matth.* cap. XII, 40; de quo plura inferius, cap. II, vers. 11.

Unde S. Augustinus, lib. XVIII *Civit.* XXX : « Jonas, ait, non tam sermone, quam sua quadam passione prophetavit, profecto apertius quam si ejus mortem et resurrectionem voce clamaret. »

Denique Jonas, vitæ sanctitate illustris, catalogo

omnibus oneratum fuisse? At *secundo*, longe aliter accidisse legimus. Aurem non tantum præbent vati Ninivitæ ejusque monitis auscultant, verum et summi juxta infimique, ne excepto quidem rege, centonibus induti, precibus et jejuniis placare Deum student, quid quod ipsis etiam jumentis ratione et mente vacuis solita cibi potusque alimenta negant? *Tertio*, quis sobrius adducatur ut credat, Jonam intra monstri marini viscera tribus diebus totidemque noctibus vivum hæsisse, in eo claustro preces, quas cap. II legimus, ad Deum fudisse, tandemque illæsum e belluæ ventre in littus projectum esse. *Quarto*, fidem excedit humanam, quod cap. I, 5, narratur, tempestate sæviente Jonam ad navis altera degressum cubantem dormisse. *Quinto*, nautis jactis sortibus sciscitantibus, quisnam subitæ coortæ tempestatis imminentisque sibi exitii esset causa, sors designat Jonam, miro certe et plane singulari casu. *Sexto*, præterea piscis qui Jonam deglutiret, ricinus qui ei umbram præberet, vermis qui ricinum percuteret, eurus quo ille exaresceret, singuli singulari Dei jussu apparent et exoriuntur (I, 17, V, 6, 7, 8). Et ricinus quidem unius noctis spatio in tantam altitudinem crescit, et tam lata nascitur folia, ut umbram densam Jonæ præberet. Quæ omnia non modo nova sunt, mirabilia, et præter consuetudinem, verum et talia, quæ unquam accidisse vix credibile est.

Porro, operæ pretium esse arbitramur breviter subjicere quas varii varias inierunt vias ad solvendas difficultates istas; et PRIMO quidem expendere tentamina eorum qui rem vere gestam hoc libro contineri existimant; SECUNDO, sententiam eorum qui hunc librum fabulam esse putant; TERTIO, exponere præcipua motiva credibilitatis quæ hoc libro veram historiam proponi certissime evincunt.

PRIMO, ad classem eorum qui rem vere et simpliciter gestam illo libro contineri existimant, referendi sunt *primo*, omnes SS. Patres et fere omnes catholici interpretes; *secundo*, recentiores qui rem vere, sed quoquo modo gestam, accipiunt. *Primo*, Hermannus von der Hardt, qui Manassis et Josiæ, regum Judæ, res et fata stylo symbolico atque allegoriarum involucro, priscis adamato, libro Josuæ ab Hilkia pontifice descripta opinatus est. — Cujus omnem explicationem, inquit et ipse Rosenmuller, summe esse arbitrariam et nonnisi ingeniosæ fictionis laudem mereri, facile omnes concedent.

Secundo, Godefridus Less, theologus olim Gottingensis, potiorem in libro Jonæ explicando difficultatem, quæ sita est in pisce illo magno, qui vatem deglutisse, sed post triduum salvum illæsumque in terram projecisse narratur, facile tolli posse existimavit, si navis intelligatur, cui in puppi *piscis* imago appicta fuerit, quemadmodum Chimarri navis, Plutarcho teste, in prora leonis, et in puppi draconis imaginem gessit. — Verum enimvero quis sibi persuadeat, ait idem Rosenmuller, narrationi planæ, simplici atque ab omni ornatu alienæ, qualis per totum Jonæ librum regnat, immisceri adeo inexspectatam, insolitam et audacem allegoriam?.... Nec, ea admissa, reliquæ in hoc libro obviæ difficultates, quas supra indicavimus, tolluntur : imo exoriuntur novæ. Ut unam commemoremus, hominem media in tempestate e navi in mare projectum protinus in aliam navim, æstuantibus fluctibus, receptum esse, nemini facile credibile fuerit.

Tertio, rem vere gestam, sed ornatu poetico decoratam librum Jonæ complecti censet Thaddæus a S. Adamo, theologus Bonnensis. Evenisse autem hæc fere judicat : Jonas a Jova jussus Ninivitas monere, ut resipiscant et mores emendent, non paruit, sed navem conscendit Tartessum petentem, qua fracta, incolumis modo quocumque servatus est. Detrectationis cum eum pœnituisset, Niniven profectus ejus cives meliora edocuit, quorum moribus emendatis tota civitas servata est. Cætera fictioni poeticæ tribuenda sunt.— At tum quæstio oritur, quanam ratione quove consilio illa figmenta de pisce atque de ricino sint nata?

Quarto, rationem novam difficultates amoliendi, ita tamen ut rebus in eo narratis non derogetur fides, excogitavit H. A. Grimm, theologus Duisbusgensis. Ex ejus sententia, cum Jona in navi interiori metum inter et anxietatem fluctuaret, meditatio de eo quod ausus esset, somnium peperit, quod a cap. I, 6, ad cap. III, 21, usque describitur. Quibus admissis, Jonas a pisce non deglutitur, sed hoc somnianti visum est. — Verum hæc interpretatio, juxta eumdem Rosenmuller, nullo idoneo argumento nititur. Nam quod Jonas, cap. I, 5, dormivisse dicitur, minime arguit, quæ deinceps narrantur in somnio ipsi objecta esse. Nec verisimile est, scriptorem historiæ suæ somnii narrationem immiscuisse, lectore ne verbulo quidem ea de re monito.

Quinto, quæ in hoc libro narrantur certe cuidam fundamento superstructa esse, nec dubitat, qui unus ex novissimis de rebus Jonæ inquisivit, J. D. Goldhorn, ecclesiastes Lipsiensis, sed, cum longo temporis intervallo vulgi ore propagata essent, multis illa accessionibus aucta, exornata et ampliata censet. Sic, ut mirabile factum præ omnibus aliis producamus, sorte Jonam designante, is, ut placarentur dii, in mare projicitur, sed tabulam aut cymbam nactus, salvus et incolumis littus attingit. Huic interpretationi astipulatur Eichornius. — Quomodo vero hæc fabulosa, ut dicunt, decursu temporum, adjuncta esse historiæ, probetur, aut quæ fides amplius quibuslibet historiis adhibenda sit, si id admittatur, nullo modo curant isti interpretes.

SECUNDO, alii omnem hanc narrationem pro fabula habere eo fine composita, ut utilem aliquam et salutarem doctrinam commendet et inculcet, tutissimum judicarunt. Præcipui sunt Semler, J. D. Michaelis, C. F. Hezel, H. E. G. Paulus, J. G. A. Muller, J. H. Pareau, De Wette, Winer, etc. Gesenius, Rosenmuller et Maurer in extremam audaciæ partem deveniunt, asserentes ne probabile quidem esse quæ hic narrata leguntur, certo cuidam fundamento historico superstructa esse. Scriptor, inquiunt, narrationi ad certum quemdam finem a se compositæ admiscuit mythum illum antiquum, origine forsan Phœnicium, de Hercule a maximo monstro devorato, sed incolumi inde egressu, ad Judæos quoque, ut credibile est, perlatum.

Hujus vero fabulæ consilium (quod potissimum spectari debet in hujusmodi narrationibus), quale sit, inter se dissentiunt isti interpretes. Sunt qui hac fabula Hebæos moveri existimant, injustum esse odium ipsorum in alios populos, quos Deus pari amore prosequatur; et quorum non minus quam Hebræorum misereatur (sic cum Semlero J. D. Michaelis). Eichornius Jonæ historia doceri arbitratur, populos alios, ut idolorum cultui addictos, pietate tamen et animi probitate hebræo populo longe antecellere, et proinde divino favore esse dignissimos. Hegelus fabulæ consilium eo refert, quod munus propheticum, quamvis difficile et aleæ plenum, tamen

Sanctorum ascriptus est in Martyrologio die 21 septembris. Idipsum patet ex visione, qua præter morem Prophetarum et veteris Testamenti sanctorum, quasi sanctus sancto monacho ex hac vita emigranti apparuit. Recenset eam S. Gregorius lib. IV *Dial.* cap. XXXIV : « Quidam, ait, noster religiosus vir vitæ valde laudabilis, cum ante hoc quadriennium moreretur, etc., in hora exitus sui Jonam prophetam, Ezechielem quoque et Danielem cœpit aspicere, eosque dominos suos ex nomine clamare : quos dum ad se venisse diceret, et, depressis luminibus, eis reverentiæ obsequium præberet, ex carne eductus est. » Porro Jonam cum Christo resurrexisse inter sanctos Prophetas, qui fuerunt testes resurrectionis Christi, ac cum eo in anima et corpore gloriosum ascendisse in cœlum, probabiliter censent nonnulli, de quo plura cap. II, sub finem (1).

haudquaquam detrectare debeat is cui a Deo demandetur, cum per prophetas Deus etiam in populis incultis et nulla Jovæ notitia imbutis, effectus maxime salutares producat, quibus molestiæ, quas vates subeat, non sint æquiparandæ. Paulus parabola ista doceri existimat, Deum minas gravissimas, vel in alios populos pronuntiatas, revocare et tollere, si moniti vitia aboleant, atque vitam moresque emendant. Idem ac præcedentes fere sentiunt, Muller, Pareau, etc.

TERTIO, in libro Jonæ veram historiam nobis proponi evincunt *primo*, traditio universalis Judæorum quæ apud Rabbinos antiquiores, in Talmud, apud Josephum, *Antiq.* IX, x, et in versione græca libri *Tobiæ*, XIV, 5, reperitur. *Secundo*, traditio Ecclesiæ christianæ ab ipso Christo inchoatæ et confirmatæ, *Luc*, XI, 32. Cf. *Matth.* XII, 41, quam omnes SS. Patres amplexi et uno ore professi sunt; usque adeo ut S. Augustinus dixerit : « Jonas propheta non tam sermone Christum quam sua quadam passione prophetavit. » *Tertio*, in libro Jonæ occurrunt characteres historiæ, nomina propria, nempe Joppe, ubi Jonas navem conscendit, Tharsis, quo navigare meditabatur, Ninives ubi prædicavit, minutæ rerum circumstantiæ, etc., quæ parabolæ haud inseruntur; nam parabolæ illæ sunt, ubi ponuntur exempla, et tacentur nomina » ait S. Chrysostomus. *Quarto*, ex factis miraculosis quæ in hoc libro continentur, non recte concludi potest illa meras esse fabulas vel allegorias; aliunde pleraque hujus generis facta quæ nobis exhibet tum vetus, tum novum Testamentum, in allegoriam essent convertenda. *Quinto*, Rosenmuller ipse, licet pro fabula stet, multa tamen argumenta (quæ supra producimus) affert quibus suametipsa sententia ejusque consortium labefactatur. Cæterum proprias responsiones ad cujusque facti explanationem indigitabimus.

Lingua hebræa hujus libri variis verbis chaldaicis mixta est ; quare Jahn, Maurer et alii illum librum recentiori ætate, scilicet post captivitatem Babylonicam, et destructionem Ninives compositum fuisse credunt. Verum character linguæ libri, juxta observationem Janssens, non semper est clarum testimonium illius ætatis.

(1) Hic habes nomina eorum qui scriptis peculiaribus Jonam illustrandum aggressi sunt.

Ex catholicis, Theophylactus, Joannes Catar, 1550 ; Joannes Ferus, 1567 ; Franciscus Feuardentius, 1594 ; Rochus Mamerotus, 1575 ; Georgius Mayrus, 1622-1649 ; Sebastianus Tuscanus, 1573 ; Joannes Treminus, 1623 ; Joannes Baptista Uwenus, 1640 ; Gabrielis Acosta, 1641 ; Franciscus de Salinas, 1652-1655.

Ex acatholicis, præter Lutherum, J. Brugenhagen, 1550-1561 ; Petrus Baro, *Prælect.* XXXIX *in Jonam*, 1579 ; Franciscus Junius, 1549 ; Balthasar Scheidius, 1659-1665 ; Joannes Leusden eximium opus in Jonam scripsit, 1792 ; Hermann von der Hardt, 1723 ; J. Th. Lessing, 1780. Potissimum indigitare libet opera eorum qui ex heterodoxis veritatem historicam libri Jonæ propugnarunt ; Theoph. Cœl. Piper, *Dissertatio critico-biblica historiam Jonæ a recentiorum conatibus vindicatam sistens*, Griphiæ, 1786, in-4 ; Joh. Balthas. Luderwald, *Ueber Allegorie und Mythologie in der Bibel, insonder heit in Absicht auf den Propheten Jona und andere Wunderbegebenheiten*, Helmstadt, 1787, in-8 ; Henr. Christoph. Griesdorf, *De verisimillima librum Jonæ interpretandi ratione* Dissert. I et II, Viteb. 1794, in-4 ; J. H. Verschuir, *Dissert. de argumento libri Jonæ ejusque veritate historica*, Ultraject. 1811.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus mittit Jonam ad Ninivitas; ille fugit in Tharsis; Deus eum insequitur, ventum et procellam in mari excitat : nautæ jaciunt sortes ut causam, puta reum, deprehendant; sors indicat Jonam, ille fugæ culpam agnoscit, aitque : Tollite me et mittite in mare, et cessabit mare a vobis. *Mittitur in mare, et mox procella sistitur.*

1. Et factum est verbum Domini ad Jonam filium Amathi, dicens : 2. Surge, et vade in Niniven, civitatem grandem, et prædica in ea : quia ascendit malitia ejus coram me. 3. Et surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini, et descendit in Joppen, et invenit navem euntem in Tharsis, et dedit naulum ejus, et descendit in eam ut iret cum eis in Tharsis a facie Domini. 4. Dominus autem misit ventum magnum in mare : et facta est tempestas magna in mari, et navis periclitabatur conteri. 5. Et timuerunt nautæ, et clamaverunt viri ad deum suum, et miserunt vasa, quæ erant in navi, in mare, ut alleviaretur ab eis : et Jonas descendit ad interiora navis, et dormiebat sopore gravi. 6. Et accessit ad eum gubernator, et dixit ei : Quid tu sopore deprimeris? surge, invoca Deum tuum, si forte recogitet Deus de nobis, et non pereamus. 7. Et dixit vir ad collegam suum : Venite, et mittamus sortes, et sciamus quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes : et cecidit sors super Jonam. 8. Et dixerunt ad eum : Indica nobis cujus causa malum istud sit nobis : quod est opus tuum? quæ terra tua, et quo vadis? vel ex quo populo es tu? 9. Et dixit ad eos : Hebræus ego sum, et Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare et aridam. 10. Et timuerunt viri timore magno, et dixerunt ad eum : Quid hoc fecisti? (cognoverunt enim viri quod a facie Domini fugeret, quia indicaverat eis.) 11. Et dixerunt ad eum : Quid faciemus tibi, et cessabit mare a nobis? quia mare ibat, et intumescebat. 12. Et dixit ad eos : Tollite me, et mittite in mare, et cessabit mare a vobis : scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos. 13. Et remigabant viri ut reverterentur ad aridam, et non valebant quia mare ibat, et intumescebat super eos. 14. Et clamaverunt ad Dominum, et dixerunt : Quæsumus, Domine, ne pereamus in anima viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem : quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti. 15. Et tulerunt Jonam, et miserunt in mare, et stetit mare a fervore suo. 16. Et timuerunt viri timore magno Dominum, et immolaverunt hostias Domino, et voverunt vota.

Vers. 1. 1. Et factum est. — Vocula *et* non habet hic vim copulæ; nihil enim præcessit quod sequentibus copulet; sed more hebræo dat narrationi et libro initium, ejusque est index. Hinc Ezechiel quoque sic incipit : « Et factum est. » Vide ibi dicta.

Verbum. — Chaldæus : *Verbum prophetiæ Domini.* Prophetia enim nunc dicitur *visio*, nunc *verbum Domini*, ut dixi *Isaiæ* cap. I, 1.

Ad Jonam filium Amathi. — Ex hoc loco probare contendunt Hebræi, Jonam fuisse filium viduæ Sareptanæ; quia, inquiunt, fuit filius Amathi, id est veritatis, eo quod mater, eo ressuscitato, ad Eliam eum suscitantem dixerit : « Nunc in isto cognovi quoniam vir Dei es tu, et verbum Domini in ore tuo verum est, » III *Regum*, cap. XVII, 24. Verum hæc frivola sunt. Clarum enim est ad litteram non matrem, sed patrem Jonæ nominatum fuisse Amathi.

Allegorice Jonas est Christus, qui est filius Amathi, id est veritatis, quia ipse Verbum est Patris et Sapientia genita; Deus enim veritas est, ait S. Hieronymus. Hujus Jonæ filius est S. Petrus (fuit enim ipse Bar-Jonæ), cujus proinde veritas et fides nunquam deficiunt, uti pro eo Patrem oravit et impetravit Christus, *Luc.* cap. XXII, 32.

Vers. 2. Ninives etymon et significatio. 2. Surge, et vade in Niniven. — *Ninive* hebraice *primo*, idem est quod pulchra, speciosa, a radice נוה *nave*, id est species, pulchritudo. Ita S. Hieronymus et Pagninus in *Interpret. Nom. Hebr. Secundo*, idem est quod habitata, frequens, plena populis et domibus; a radice נוה *nava*, id est habitavit. Ita Pagninus ibidem. *Tertio*, præcise et genuine Ninive dicta est quasi Nini נוה *nave*, id est Nini habitatio, Nini regia, Nini civitas. Ita Serarius, in *Judith* cap. I. *Quæst.* VI. Unde et Ninive quandoque vocatur *Ninus*, quandoque *Nina*. Porro Ninive fuit urbs potentissima, in qua prima Assyriorum monarchia sedem suam fixit, tenuitque mille annos et amplius. Sita est non ad Euphratem, uti scribit Diodorus lib. II, sed ad Tigrim fluvium, uti asserit Ptolemæus lib. VI, cap. I, Plinius lib. VI, cap. XIII, Herodotus lib. II, et alii passim. Conditam esse ab Assur filio Sem, filii Noe, censet Josephus lib. I *Antiquit.* cap. VII, et S. Hieronymus in *Locis Hebr.*, idque probant ex illo *Genes.* cap. X, 11 : « Ex illa terra egressus est Assur, et ædificavit Niniven. » Verum ibidem ostendi per *Assur* intelligi Ninum, qui fuit conditor regni Assyriorum. Ninus ergo ædificavit, et ex nomine suo nominavit Niniven. Ita docet Eusebius in *Chron.*, Beda in *Genes.* Quæst. LXIX, Strabo lib. XVI, S. Augustinus lib. XVI *Civit.* III, Diodorus lib. II, et alii. Quanta et quam ampla fuerit Ninive ostendam cap. III. Porro mittit Deus Jonam in Niniven, ut ostendat se Deum esse non tantum Judæorum, sed et Gentium, earumque curam habere et providentiam, etiamsi corruptissimæ sint et pessimæ. Jonas enim hic mittitur in Niniven quasi in novam Sodomam : « In condemnationem Israel, ait S. Hieronymus, Jonas ad gentes mittitur, quod Ninive agente pœnitentiam illi in malitia perseverent. »

Allegorice S. Hieronymus : « Christus est Jonas, hoc est columba, sive dolens; vel quia Spiritus Sanctus in specie columbæ descendit et mansit in eo; vel quia nostris doluit ipse vulneribus, et flevit super Jerusalem : et livore ejus sanati sumus. Vere filius veritatis mittitur ad Niniven pulchram, id est mundum, quo nihil pulchrius oculis carneis aspicimus : unde et apud Græcos κόσμος (mundus) ab ornatu nomen accepit; ut, quia Israel contempsit, totus Gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia ascenderit malitia ejus coram Domino. Cum enim Deus quasi quamdam pulcherrimam domum servituro sibi homini exstruxerit, depravatus est homo propria voluntate, etc., et exstructa turre superbiæ, meretur ad se descendentem Filium Dei; ut per pœnitentiæ ruinam conscendat ad cœlum, qui per tumorem superbiæ non potuit. » Rursum Christus misit S. Petrum et Apostolos quasi suos Jonas in mundum : sicut enim Jonas homo abjectus et ignotus convertit Niniven urbem potentissimam et maximam; ita Apostoli piscatores converterunt totum orbem.

Prædica in ea, — non pœnitentiam, ut vult Arias, sed excidium, nimirum : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur; » putabat enim Jonas hanc prophetiam esse absolutam, non comminatoriam. Unde videns eam fuisse comminatoriam, Deum Ninitivis pœnitentibus parcere, indoluit, cap. IV, vers. 2.

Quia ascendit malitia, — *q. d.* Scelera Ninivæ tanta tamque publica et impudentia sunt, ut vindictam clament in cœlum, ut flagellum mihi extorqueant, ut silere, ut dissimulare ultra non possim. Sic dicitur *Genes.* cap. XVIII, 20 : « Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, et peccatum eorum aggravatum est nimis. » Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Remigius, Vatablus et alii. Punctim, sed nervose S. Gregorius III part. *Pastor.* cap. XXXII : « Peccatum cum voce, inquit, est culpa cum actione; peccatum cum clamore, est culpa cum libertate. » Et S. Augustinus in *Enchiridio*, cap. LXXX : « Peccata, ait, quamvis magna et horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parva, aut nulla esse creduntur; usque adeo, ut non solum non occultanda, verum etiam jam prædicanda ac diffamanda videantur.

3. Ut fugeret. Vers. 3.

> Quo fugis, Encelade? quascumque accesseris oras
> Sub Jove semper eris.

Credidit et cecinit ethnicus Poeta, IV *Trist.* :

> Nil adeo validum est, adamas licet alliget illud
> Ut maneat rapido firmius igne Jovis.
> Nil ita sublime est, supraque pericula tendit,
> Non sit ut inferius suppositumque Deo.

Tu, o Jona fidelis, imo Propheta, idipsum ignorasti? Deine omnipotentis oculos et manus te effugere posse credidisti? non credo. Quid ergo fugis Deum? numquid Non crebro in templo psallentes levitas audisti? « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua, » *Psalm.* CXXXVIII, 7.

Pulchre S. Chrysostomus, hom. *De Jona*, docet Jonam fugientem esse typum peccatorum, qui quasi ebrii non advertunt quo eant, ubi pedem figant, sed cupiditatem sequentes propria præcipitantur insania.

Censent Nazianzenus in *Apolog.*, et S. Hieronymus, causam fugæ Jonæ fuisse pietatem nimiam in gentem suam, ne ea periret; prophetico enim spiritu Jonam cognovisse tunc Israelitas perituros, cum gentes credidissent; « eo quod pœnitentia gentium ruina sit Judæorum, ait S. Hieronymus. Idcirco amator patriæ suæ non tam saluti invidet Ninivæ, quam non vult perire populum suum. » Et mox : « Dolet se so- Causa fugæ Jonæ.

lum electum, qui mitteretur ad Assyrios inimicos Israel, et ad civitatem hostium maximam, ubi idololatria, ubi ignoratio Dei. Et, quod his majus est, timebat ne per occasionem prædicationis suæ illis conversis ad pœnitentiam, Israel penitus relinqueretur. » Hinc *secundo*, Lyranus et Clarius censent Jonam extimuisse potentiam et magnificentiam urbis et regis Ninivæ, ejusque hostilitatem contra Judæos, qualis ipse erat. *Tertio*, veram et genuinam fugæ suæ causam dat ipse Jonas cap. IV, 2 : « Numquid, ait, non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra mea? propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharsis : scio enim quia tu Deus clemens et misericors es, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitia. » Fugit ergo, quia præsumebat Ninivitas ad hasce Dei minas a se proclamandas pœnitentiam acturos, et Deum pœnitentibus parciturum, itaque se quasi falsum prophetam irridendum fore. Ecce quibus umbris vane vanus conturbatur homo. Quid times, o Jona, nomen mendacis, cum Deus idipsum non timeat? in eum hoc probrum recidet, non in te : ille enim est legans, tu legatus. Mendax non est qui minatur pœnam, si per minas mutanti vitam parcat. Hæc enim conditio mutat statum rei, ideoque excipitur. Quod enim minatur Deus dicitque : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur, » intellige, si in sceleribus suis persistat, si vitam non mutet. Ideo enim minatur Deus, ut peccatores minis territi vitam corrigant, itaque pœnam comminatam evadant : « Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini, et vivite, » *Ezech.*, cap. XVIII, 32. Jonam sequuntur concionatores, honoris sui, non divini, studiosi, qui auram popularem aucupantur, qui ingenii sui theatrum, facundiæ suæ laudem venantur.

In Tharsis. — Nota, a Tharsis nepote Japhet, *Genes.* cap. X, 4, ortos esse Cilices, indeque Tharsus Ciliciæ urbs nomen accepit. Porro quia Tharsenses et Cilices tunc maris erant domini, et navibus opibusque potentes; hinc omnia vicina loca, mareque vicinum dictum est *Tharsis*. Inde extensa vocis significatione per synecdochen, puta ex parte maris Tharsensis totum reliquum mare Mediterraneum, imo quodvis vastum mare, præsertim Carthaginiensium (qui navigatione fuerunt celebres), ac tandem ipse Oceanus dictus est *Tharsis*. Hinc et chrysolitus (gemma), quia coloris est marini, dictus est *Tharsis*, uti ex S. Hieronymo, Josepho et aliis docui *Isaiæ*, cap. II, 16.

Quæres quid hic significet *Tharsis? Primo*, S. Hieronymus, Chaldæus, Ribera et alii per *Tharsis* accipiunt mare. Jonas enim pavidus, fugitivus et vagus, non certum locum, sed quemlibet obvium fugæ suæ destinabat, ideoque fugit ad mare; tantum enim faciem Domini effugere satagebat. « Non, » inquit S. Hieronymus « Propheta ad certum fugere cupiebat locum, sed mare ingrediens quocumque pergere festinabat : et magis hoc convenit fugitivo et timido, non locum fugæ otiosæ eligere, sed primam occasionem arripere navigandi. » Et mox : « Postquam illum (Deum) sensit in fluctibus, confitetur et dicit : Hebræus ego sum, et Dominum cœli timeo, qui fecit mare et aridam. Si autem ipse fecit mare et aridam, cur aridam relinquens, arbitraris te conditorem maris in mari posse vitare. « Nimirum volebat Jonas longissime fugere a facie Domini, hinc fugit ad mare; qui enim ad mare et ad transmarinas regiones navigant, videntur cœlum et terram omniaque elementa mutare, et in novum orbem trajicere. Hic sensus erat Judæorum : unde remotissimas regiones vocabant *mare* et *insulas*. Hinc Psaltes, significans remotissimas gentes venturas ad Christum, dicit : « Reges Tharsis (id est maris) et insulæ munera offerent. » (*Psalm.* LXXI, 10); et Isaias, cap. LXVI, 19 : « Mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes, etc., ad insulas longe. » Addit S. Hieronymus : « Simulque instruitur (Jonas) per salutem conversionemque nautarum, etiam tantam multitudinem Ninivæ simili posse conversione salvari. » Allegorice de Christo : « Possumus dicere quod dimiserit domum et patriam suam, et assumpta carne quodam modo de cœlestibus fugerit, veneritque in Tharsis, id est in mare hujus sæculi, secundum illud *Psalm.* CIII : Hoc mare magnum et spatiosum manibus. » Anagogice idem S. Hieronymus : « Tharsis, ait, interpretatur contemplatio gaudii : veniens ad Joppen Propheta, quæ et ipsa speciosam sonat, ire festinat ad gaudium, et quietis beatitudine perfruens totum se tradere theoriæ : melius esse arbitrans pulchritudine et varietate scientiæ perfrui, quam per occasionem salutis gentium cæterarum, perire populum de quo Christus in carne generandus sit.

Secundo, Theodoretus et Theophylactus per *Tharsis* intelligunt Carthaginem. Sic et Vatablus. Per *Tharsis*, ait, intellige Tunetum, vel Carthaginem, urbes Africæ. A Tuneto enim facilis est navigatio in Joppen, et vice versa a Joppe Tunetum. Sic et Mariana per *Tharsis* accipit Carthaginem, aut Tunetum, quæ etiam arabice *Tharsis* vocatur. Rursum P. Pineda, lib. IV *De Rebus Salomonis*, cap. XV, in fine, per *Tharsis* accipit Tartessum, et Bœticam, censetque Jonam voluisse fugere in Hispaniam, idque multis conjecturis probare contendit.

Tertio, verius alii per *Tharsis* accipiunt Tharsum urbem Ciliciæ, ipsamque Ciliciam. Unde Tigurina vertit, *Tharsum*. Probatur *primo*, quia Tharsis primo et proprie significat Tharsum et Ciliciam, uti paulo ante dixi. *Secundo*, quia qui volunt transfretare mare, necessario sibi aliquem locum in confuso, quo transferantur, proponunt, dicuntque sibi, v. g. Volo transfretare in Italiam,

vel in Africam, vel in Indiam. Nemo enim in mari habitare vult aut potest. Ergo et Jonas ivit ad mare, ut tenderet Tharsum, vel certe in Ciliciam in confuso, nullam certam urbem animo destinans. *Tertio*, id significant verba Scripturæ : « Invenit navem euntem in Tharsis. » Navis enim non ibat ad mare, quia erat in ipso mari, sed per mare ibat in Tharsum. Rursum : « Descendit in eam ut iret cum eis (nautis) in Tharsis; nautæ autem in certum locum, puta Tharsum, ire et navigare destinabant : ergo et Jonas qui idem destinabat, et eodem tendebat quo nautæ. *Quarto*, quia si mare voluisset significare Propheta, clare dixisset : Fugit ימה *iamma*, id est ad mare : *iam* enim significat proprie mare, non aliud. *Tharsis* autem ambiguum est, et proprie Tharsum, improprie mare significat. Ita censent Josephus, lib IX *Antiq.* cap. XI, Rheticius Augustodanus apud S. Hieronymum, epist. 134 *ad Marcell.*; Tertullianus, lib. *De Fuga*, cap. X; Abulensis, Lyranus, a Castro, Villalpando *in Ezech.* cap. XXVII, 12, et alii. Dices : Quomodo ergo, vers. 8, nautæ rogant Jonam : « Quo vadis ? » Respondeo : Id rogant, quia certum et ultimatum terminum profectionis Jonæ ab eo discere volunt, ut sciant quo et quorsum vadat : sciebant enim eum ire secum in Ciliciam, et forte Tharsum; sed nesciebant quo ultimate, et cujus rei gratia tenderet. Tantum enim quærunt hoc, ut cognoscant viri statum, quis, qualis sit, quo tendat, quid agat, quid destinet. Id patet ex verbis nautarum : « Quod est opus tuum? quæ terra tua, et quo vadis, vel ex quo populo es tu? » *q. d.* Quo tendis : quid in hoc itinere agere cogitas? quem scopum tibi destinas? Hoc enim in curribus et navibus a sese invicem percunctari solent vectores.

A FACIE DOMINI, — *q. d.* Ut a loco ubi ei locutus erat Dominus, ubi ei suam præsentiam exhibuerat, fugeret in remotissimas regiones, non quasi putaret Jonas se ibi Deum latere posse : erat enim Propheta; sciebat ergo Deum esse ubique, et omniscium : sed quod speraret Deum se ita profugum et renitentem ex remotissimis illis regionibus non revocaturum, nec remissurum in Niniven. Ubi nota : Facies Dei dicitur esse ibi, ubi Deus hominibus se et suam præsentiam, vel loquendo, vel miracula faciendo, vel opera divinæ vindictæ aut clementiæ patrando, exhibet. Sic dicitur *Psalm.* LXVII, 2 : « Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus : et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei. » Et *Psalm.* XCV, 9 : « Commoveatur a facie ejus universa terra. » Et *Psalm.* XCVI, 5 : « Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini, » cum ipse præsens eos concussit. Et *Psalm.* CXIII, 7 : « A facie Domini mota est terra, a facie Dei Jacob, » cum ipse dans legem in Sina, montem ingenti terræ motu quassavit.

Rursum, quia Deus in templo pontifici et sacerdotibus, atque in Judæa fidelibus, præsertim Prophetis, suam præsentiam exhibere solebat; hinc facies, id est præsentia, Dei dicitur esse in Judæa, et in templo. Unde ait Psaltes, *Psalm.* XLI, 3 : « Quando veniam et apparebo ante faciem Dei ? » in templo scilicet, ante Sanctum sanctorum, in quo super arcam, Cherubim et propitiatorium, quasi in throno residet Deus. Sic I *Reg.* I, 22, Anna ait Elcanæ de Samuele puero : « Non vadam (ad templum), donec ablactetur infans, et ducam eum, ut appareat ante conspectum Domini, et maneat ibi jugiter; » et cap. II, 18 : « Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, » id est in templo ante Sanctum sanctorum. Sic in Levitico, cap. I, 5, cap. III, 1, cap. IV, 4, cap. VI, 7, cap. VIII, 28, et crebro alibi dicitur sacerdos stare, vel sacrificare « coram Domino, » hebraice *liphne*, id est *ante faciem Domini*, puta in altari ante Sanctum et Sanctum sanctorum : fugit ergo Jonas « a facie Domini, » id est e Judæa in Tharsis, quia in Judæa et templo Deus censebatur peculiari modo esse præsens per singularem sui cultum, providentiam et opem, qua gentem suam respiciebat et dirigebat; ac per oracula, quæ fere dabat Prophetis in Judæa, raro extra Judæam. Ita Hebræi, Theodoretus, Lyranus, Vatablus, Mariana et alii. Addit S. Cyrillus : « Censebant aliqui potentiam et imperium Dei solis Judææ finibus circumscribi, et in ipsam quasi compactum, ab aliis regionibus excludi, etc. Opinor hunc B. Prophetam tale quippiam secum cogitantem, a Judæa ad urbes Græciæ discessisse. » Verum quis hoc credat de fideli erudito, imo Propheta ?

Moraliter, disce hic eum qui fugit a facie Dei vocantis et blandientis, incidere in faciem Dei indignantis et ulciscentis : ita Jonas, fugiens Deum vocantem, incidit in cetum devorantem. « Jonas, inquit S. Gregorius lib. VI *Moral.* cap. XII, in culpa deprehenditur, in profundum mergitur, ceto sorbente repente devoratur, atque illuc gestante bellua pervenit, quo ire sponte contempsit. Ecce fugitivum Dei tempestas invenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit; et qui auctori suo obedire renititur, ad locum quo missus fuerat, suo reus carcere portatur. Comprehendit ergo Dominus sapientes in astutia eorum, quando et hoc in usum suæ voluntatis redigit, per quod voluntas humana sibi contradicit. » Jonas, sibi persuadens durum esse Dei imperium, fugit a Deo, qui, sibi obedientium est tuta certaque salus, et credidit se ventis sævientibus, mari instar lunæ a qua regitur, instabili; fluctibus in cœlum sæpe sese attollentibus; nautis infidelibus, qui eum in mare projecerunt; navi, quæ quatuor digitis e mari eminet, et a submersione morteque non amplius distat, juxta illud Poetæ :

Moral ter, ob diendu esse I vocant

> I nunc, et ventis animam committe, dolato
> Confisus ligno, digitis a morte remotus
> Quatuor :

tot enim limbus navis mari eminet. Idem facit stultus stolidusque peccator : relinquens enim creatorem, spes suas figit in creaturis, in quibus nil nisi inquietum, turbulentum, periculosum invenit, ac cetos et monstra, quæ eum devorent. Ita Sanchez.

Ex adverso sapienter monet S. Augustinus in *Psalm.* LXX : « Qui vult, ait, fugere Deum iratum, fugiat ad placatum. » Ex Jona ergo docemur quemque debere obedire Deo vocanti, ejusque vocationem capessere, idque ad quod vocat amplecti et exsequi : Dei enim est creaturas omnes, præsertim homines, regere et dirigere ad fines suos, iis viis et mediis, quibus ipsi placuerit. Deus etiam omnium est dominus, homines vero ejus servi sunt : illi ergo vocanti obedire debent, multo promptius et alacrius, quam famuli principi vocanti obsequuntur : si quis enim id renueret, princeps eum illico domo sua exturbaret. Quidni idem facere jure suo possit, et de facto non raro faciat Deus ? Est enim hæc fuga, inobedientia et resistentia, Dei contemptus, injuria et vilipensio, quam ipse ulcisci solet, vel in hac vita vel in futura. Exstat emblema Alciati, *ordine* 17 : *Qua dii vocant eundum* :

In trivio mons est lapidum ; supereminet illi
Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurii est igitur tumulus : suspende, viator,
Serta Deo, rectum qui tibi monstrat iter.
Omnes in trivio sumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, ostendat ni Deus ipse viam.

Hinc celebris Biantis gnome : « Sequere Deum, » ne te persequatur Deus. Nam, ut ait Seneca in *Hercul. Fur.* :

Sequitur superbos ultor a tergo Deus.

Et in *Thyeste* :

Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Et Ovidius, lib. VIII *Metamorph.* :

Immensa est, finemque potentia cœli
Non habet, et quidquid superi voluere, peractum est.

Idem, lib. X :

Cedunt Jovis omnia regno.

Et lib. V *Trist.* :

Plus valet humanis viribus ira Dei.

Ita Abraham Deum vocantem ex Ur Chaldæorum secutus est in Chanaan, nesciens quo iret, ideoque tot benedictiones et temporales et spirituales a Deo accepit, *Genes.* XII, 1 ; *Hebr.* XI, 8. Ita Moses, Deum vocantem secutus, petiit a Pharaone missionem populi, ideoque tot signa et portenta patravit, ac tandem Pharaonem cum toto exercitu mersit in mari Rubro. Idem fecerunt Josue, Gedeon, Samson, David, Isaias, Daniel, Osee aliique Prophetæ. Ita in lege nova, Christus secutus est Patrem vocantem ad prædicandum, et moriendum pro salute hominum. Ita Apostoli, Christum vocantem ad labores et martyria secuti, facti sunt principes Ecclesiæ militantis et triumphantis.

Legimus in *Vita S. Athanasii*, quod, cum S. Alexander episcopus Alexandriæ animam ageret, successorem declararit S. Athanasium. Ille hoc subodoratus fugit ut Jonas : vocavit eum Alexander aliquoties, at ille tacuit et se abscondit. Tum Alexander : « Fugis, ait, Athanasi, at non effugies. » Clerus enim et populus vim intulit S. Athanasio, eumque munus episcopale suscipere coegit : qui videns tandem hanc Dei esse voluntatem, illi obsecutus munus suscepit, ideoque contra arianos columna, et hyperaspistes totius Ecclesiæ a Deo effectus est.

Tota ergo sapientia, tota felicitas, totum bonum hominis in eo situm est, ut per preces, considerationes, eleemosynas, jejunia, etc., exquirat quid Deus a se fieri velit, in quo statu, gradu, officio, opere velit sibi ab eo serviri ; ac cognita Dei voluntate, illico eam exsequatur, illudque unicum et evidens signum est prædestinationis divinæ, sequi Deum vocantem ; sicut ex adverso signum et causa reprobationis est, nolle Deum, sed suas inclinationes, voluntates et cupidines sequi. Hoc est enim quod ait Christus, *Joan.* X, 27 : « Oves meæ vocem meam audiunt (ac consequenter hædi et reprobi eamdem non audiunt, id est ei non obediunt), et ego cognosco eas, et sequuntur me : et ego vitam æternam do eis, et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. » Quocirca qui sapit, et cui sua salus curæ est, hoc jugiter optet, hoc unum oret, ut Deus eum dirigat iis viis, occupationibus, negotiis et mediis, quibus prædestinavit eum ad æternam salutem deducere, quibusque præscivit eum certo et infallibiliter ad illam perventurum. Hæ enim viæ, a Deo cuilibet præparatæ et præordinatæ, securæ sunt et certæ, ac proinde nec peccati habent scandalum, nec salutis periculum, quod habent cæteræ quas homines, sine duce Deo, sibi velut sapientes præscribere et inire volunt : uti Jonas hic, fugiens Deum, perdidit patriam, templum, Deum, Ecclesiam, et pene vitam, dum pro solida terra æstuans mare, pro altari sacro profanum Tharsis elegit et accepit. Hoc est quod de Jacob et quolibet sequente Deum dicitur *Sap.* X, 10 : « Hæc (sapientia et providentia divina) « justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit illi scientiam sanctorum : honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. » Et vers 17, de Hebræis quos per desertum duxit in terram promissam : « Reddidit justis mercedem laborum suorum, et deduxit illos in via mirabili (iter præiens per columnam ignis et nubis), et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem, transtulit illos per mare Rubrum, » etc.

DESCENDIT — ex montibus Zabulon (erat enim

Jonas Zabulonites) in quibus sita est Nazareth, de quibus Gulielmus Tyrius, lib. XXI *Belli sacri*, cap. XXVI. Inter hos montes unus est Thabor, in quo transfiguratus est Christus : vel « descendit, » id est abiit, profectus est, venit.

IN JOPPEN. — Portus est celebris totius Judææ. Hebraice vocatur *Japho* (unde hodie *Jaffa* dicitur) « ad quem, ait S. Hieronymus, Hiram, rex Tyri, ligna de Libano ratibus transferebat, quæ Jerusalem terreno itinere perveherentur. Hic locus est, in quo usque hodie saxa monstrantur littore, in quibus Andromeda religata Persei quondam sit liberata præsidio. » Rursum Adrichomius, in *Descript. Terræ sanctæ* : « Joppe, ait, quæ Japho dicitur, id est pulchritudo aut decor, urbs antiquissima a Japhet filio Noe ante diluvium condita, sita ad mare in edito promontorio (ex quo Jerusalem conspici potest) littore saxoso, alto et arduo, arce ac mœnibus munita valde. Portus autem impetuosissimus est, ob id ad excursus piraticos commodus : in quem usum, tempore Machabæorum, sæpe est occupatus. In hac S. Petrus Tabitam a morte suscitavit, *Act.* IX, 10, ibique legatos a Cornelio Centurione accepit, didicitque per visum non solis Judæis, sed et gentibus evangelizandam esse fidem Christi. Cinxit eam anno Domini 1250, Ludovicus, Francorum rex, turribus et muris, in eamque peregrinantes in terram sanctam primum appellunt. »

Fabula Andromedæ sumpta ex Jona. Arbitratur Sanchez sane probabiliter poetas et historicos Gentilium, ex historia Jonæ fugientis in Joppen, ibique a ceto sorpti, sed a Deo liberati, sumpsisse fabulam Andromedæ. Eam enim in Joppe alligatam fuisse saxo, ut a marina bellua voraretur, sed liberatam a Perseo belluam occidente, tradit non solum Ovidius, lib. IV *Metamorph.*, sed et Plinius lib. V, cap. XIII, Solinus cap. XIII *Polyhist.*, Mela lib. I, cap. XI, et alii. Simili modo ex diluvio Noe finxerunt diluvium Deucalionis, ait S. Justinus in *Apol. contra Gentes.* Sic Herculem non alium fuisse quam Samsonem censet S. Augustinus lib. XVIII *Civit.* XIX. Hinc ille fatalis crinis, in quo regni sors et stabilitas sita erat, quem filia Scylla dormienti patri Niso sustulit, et cum ea regnum ereptum patri ad Minoem patris et patriæ hostem detulit. Origenes, lib. IV *Contra Celsum,* asserit Platonem fabulas suas de hortis et campis Elysiis, de formatione hominis, de serpente, quas tradit in *Symposio,* ex Genesi Mosis mutuatum esse. Clemens Alexandrinus, lib. II *Stromat.*, docet quod Minos, legislator Græcorum, quem dicunt novem annis cum Jove familiariter esse versatum, non alius sit quam Moses, qui in Sina cum Deo colloquens, ab eo legem accepit. Sic Noe finxerunt esse Janum bicipitem, qui duo vidit sæcula, et quasi duos mundos; eumdem transformarunt in Bacchum, eo quod vitem et vinum invenisset. Ex Lucifero e cœlis dejecto, formarunt Aten a Jove cœlo depulsam, quæ res humanas turbaret et everteret.

ET DEDIT NAULUM EJUS — navis, *q. d.* Dedit pretium nautis pro usu navis qua vehebatur, puta solvit stipendium vecturæ, « quasi transfretare posset a Deo, » inquit Tertullianus lib. *De Fuga*, cap. X, ubi perperam ex fuga Jonæ, e qua retraxit eum Deus, probat non licere fideli fugere in persecutione. Aliud enim est fugere Deum, quod fecit Jonas; aliud fugere tyrannum et persecutorem, quod fecerunt Apostoli et martyres.

4. DOMINUS AUTEM MISIT VENTUM MAGNUM IN MARE, Vers. 4
ET FACTA EST TEMPESTAS. — Ecce quomodo comprehendit Deus se fugientes in fuga, sapientes in suis consiliis, peccatores in suis conceptibus et peccatis, eosque ad se retrahit et reverti cogit. Putabat Jonas in mari invenire quietem, et ecce comprehendit eum tempestas a Deo immissa adeo valida, ut dicat Scriptura : « Et navis periclitabatur conteri, » ex allisione ad fluctus confringi, et, ut Septuaginta, διαλυθῆναι, id est *dissolvi ;* Pagninus, *et navis putabatur conteri*, conterenda; Tigurina, *ita ut cogitare quispiam posset navem esse conterendam;* Hebraice ad verbum est, *et navis illa cogitabat conteri,* id est, qui ea nave vehebantur putabant se statim facturos naufragium. Ita Vatablus. Huc spectat illud Poetæ :

> Pallasne exurere classem
> Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
> Unius ob noxam, et furias Ajacis Oilei ?

5. ET CLAMAVERUNT VIRI AD DEUM SUUM, — *q. d.* Vers. 5
Quisque invocavit deum suum. Erant enim in navi de more homines diversarum regionum et religionum, puta ex variis gentibus quæ varios habebant deos; quisque ergo suum suæque gentis deum in tanto periculo inclamavit. Nota hebraismum : אִישׁ *isch*, id est *vir*, capitur pro *quisque*, et distributionem significat.

Tropologice, notat S. Hieronymus non tantum Jonam puniri, sed et nautas, eo quod Jonam recepissent. Sic et hodie qui apostatas a fide vel Ordine receptant, cum iis pariter puniuntur. Disce hic quam noxia sit peccatorum societas. Sic S. Ambrosius serm. *De Cathed. S. Petri*, docet Apostolos jactatos fuisse tempestate propter Judam : « Tranquillitas, ait, est ubi solus Petrus navigat; tempestas, ubi Judas adjungitur : licet esset Petrus firmus suis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Unius igitur delicto cunctorum merita quassabantur. » Atque hinc tam crebra sunt naufragia, ob peccata vectorum, præsertim quæ in navi committuntur.

ET MISERUNT VASA (puta merces et onera quæ erant in vasis) IN MARE, — ad navem alleviandam. Hebraice, *ut alleviaretur ab eis.* Hoc est quod ait Poeta : « Decidere jactu cœpit cum ventis. » Vere S. Chrysostomus, hom. 1 *De Pœnit.* « Nautæ, ait, jactum fecerunt, navis vero nequaquam alleviabatur. » Quare ? « quia nihil tam onerosum et grave, quam peccatum et inobedientia. »

ET JONAS DESCENDIT AD INTERIORA NAVIS (quasi ad locum secretiorem et tutiorem) : ET DORMIEBAT SOPORE GRAVI, — partim ex fatigatione itineris, quod fecerat veniendo ex Zabulon in Joppen, partim et magis ex animi dejectione et mœrore. Sensit enim Jonas remorsus conscientiæ de fuga sua, quasi Deus illum persequeretur, puniret et comprehenderet : unde ut hos remorsus evaderet et sopiret, dedit se sopori. Mala enim conscientia parit mœrorem, mœror somnum : somnus enim mœrorem sepelit, cum ejus cogitationem et sensum adimit. Hinc Apostoli, Christo eunte ad passionem, præ tristitia sopore correpti sunt, *Matth.* XXVI. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus et Hugo. Audi S. Hieronymum : «Conscius erat fugæ et peccati quo Domini præcepta neglexerat, et tempestatem ignorantibus contra se sævire cernebat, ideo descendit ad interiora navis, et tristis absconditur, ne quasi Dei vindices fluctus adversum se videret intumescere. » Tropologice, idem : « Sopor, ait, Jonæ gravissimus, hominem significat erroris sopore torpentem, cui non suffecerat fugere a facie Dei, nisi quadam vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, et quasi securus dormiret, et profundissimum somnum roncha nare sonaret. » Peccator ergo veternum dormit, imo lethargum : hunc enim illi peccatum inducit. Unde Christus illi inclamet oportet : « Lazare, veni foras. »

Allegorice, somnus Jonæ repræsentat somnum Christi in navi, orta tempestate, a quo excitatus ventis imperavit et mari, *Matth.* VIII. Ubi S. Hieronymus : « Hujus signi typum, inquit, in Jona legimus, quando cæteris periclitantibus ipse securus est, et dormit, et suscitatur, et imperio ac sacramento passionis suæ liberat suscitantes. » Licet enim Jonas, qua homo fugiens Deum, typus esset peccatoris; tamen idem qua Propheta, tam actis quam verbis typum gerebat Christi.

Vers. 7. 7. MITTAMUS SORTES. — Notant S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Lyranus nautas misisse sortes, quia videbant maris periti tantam tamque repentinam in malacia marique quieto tempestatem non esse naturalem, sed subito a Deo immissam sine præviis signis, præter cursum et ordinem ventorum, siderum, temporis, aliarumque causarum secundarum et naturalium; alioqui enim ad sortes non venissent, si causas naturales esse cognovissent.

Unde moraliter ex Jona hic discant nautæ et vectores, procellas sæpe a Deo immitti ob scelera quæ in navi fiunt, aut antea facta sunt. Ita Bias, navigans cum sceleratis, dum periclitarentur in summa maris tempestate, aliis deos implorantibus, ait : « Silete, ne vos hic navigare sentiant dii, » ut refert Laertius lib. I, cap. VI. Idem cum pessimis navigans incidit in piratas. Dicentibus illis : « Peribimus, si agnoscamur. » « At ego, inquit, nisi agnoscamur, peribo. » Quocirca Plato asserebat « fugiendum esse mare, perinde ac improbitatis magistrum. »

Notat *secundo*. S. Thomas II II, *Quæst.* XCV, art. VIII, triplicem esse sortem. *Prima* est divisoria. Hæc licita est, et adhibenda quotiescumque non apparet ratio, cur alter alteri in re aliqua vel utili, vel difficili debeat præferri. Sic fratres hæreditates dividunt sorte; sic milites invadunt oppidum jacta sorte, quæ gens vel acies primo invadere debeat. Sic princeps in rebellione, cum multi sunt rei capitis, dat sortem, ut in quos sors ceciderit plectantur in exemplum reipublicæ, cæteris parcat. Huc spectat contractus sortium, qualis est in lusu aleæ. Sic S. Augustinus, *epist.* 180, scribit sorte eligendum sacerdotem, qui tempore pestis vel persecutionis in urbe maneat, et fidelibus res sacras et sacramenta conferat, scilicet si cætera sint paria, vel aliter res hæc non possit commode decidi : unde in beneficiis Ecclesiasticis illicita est sors; hæc enim non sorte, sed maxime idoneis sunt danda. Similis est ratio officiorum sæcularium; unde et Aristoteles, lib. I *Ethicor.*, carpit Athenienses, eo quod magistratus sorte crearent. Sors triplex.

Secunda est consultoria, qua per sortem inquiritur divinum consilium, ut sciatur quid in negotio obscuro sit agendum; nam si eventus a casu exspectetur, sors hæc divisoria erit potius, quam consultoria, uti patet in exemplis jam datis; nemo enim casum consulit. Consultoria illicita est : pertinet enim ad tentationem Dei, nisi Deus inspiret (aut aliis mediis humanis deficientibus necessitas cogat suadeatque invocato suppliciter Deo) illa utendum, seque illam directurum, et per illam voluntatem suam declaraturum; uti factum est cum Saul in regem sorte electus est, I *Reg.* X, 20, et Matthias in apostolum, *Act.* I, 26. Plura vide apud P. Lessium, lib. II, cap. XLIII *De superstitione*, dub. 9, et Delrio de Magia, tractat. *De Divinat. ex sortibus*.

Tertia sors est divinatoria, qua inquiritur cognitio veritatis futuræ, vel præsentis, sed arcanæ et occultæ, qualis fuit hæc, qua quærebatur causa, et reus hujus procellæ et tempestatis. Hæc pariter illicita est, ni Deus inspiret ea utendum, et per eam rem futuram vel arcanam indicare velit; uti indicavit furtum Achan per sortem, *Josue* VII, 14. Unde sortes hæ, sive sortilegia, æque ac aliæ divinationes et incantationes damnantur, cap. I *De sortilegiis*, et XXV, Quæst. V, cap. *Sortes*. Cum enim hic occulta veritas non quæratur, nec accipiatur a Deo, sequitur eam quæri et accipi a dæmone. Ubi dupliciter peccatur : *primo*, quod ineatur commercium cum dæmone, isque quasi doctor consulatur qui mendax est et pater mendacii; *secundo*, quod in futuris tribuatur dæmoni prænotio futurorum, quæ soli Deo est propria : unde dæmon tunc tacito quodam pacto et consensu invocatur, tum ut sortes regat, et per eas quid futurum sit præsignificet; tum ut effectum præsigna-

tum reipsa compleri procuret. Sic apud Suetonium et alios legimus sortes Domitiano Cæsari interitum denuntiasse; Alexandro Severo autem nil tale speranti imperium: sorte enim illi hi versus Virgilii, VI *Æneid.* exierunt:

Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Talis fuit Pythagorica sors antiquissima, per quam victoria, vita, mors, fausti infaustique eventus divinabantur per numerum nominum. Ille enim cujus nomen habebat litteras plures majorisque numeri indices, prædicebatur fore victor; victus vero ille, cujus nomen pauciores litteras et minoris numeri indices continebat. Sic Patroclum ab Hectore vincendum, et Hectorem ab Achille superandum, numeris nominibus eorum inclusis divinatum est, uti canit Terentius: imo quod mirum est, id ipsum habetur apud Venerabilem Bedam, tract. *De Divinat. mortis et vitæ*, qui habetur in fine tom. II operum illius, ubi hac de re multa et mira, non credenda, nec practicanda, utpote vana et superstitiosa, recensentur. Quare solerter advertendum est hunc tractatum non esse Venerabilis Bedæ, sed Petosyris (gentilis astromantis, ut videtur) qui eum conscripsit et misit ad Necepsum regem Ægypti, ut habet ejus inscriptio. Forte hic tractatus inventus fuit in scrinio Bedæ; unde illi ab operum ejus compilatore adscriptus et assutus est.

Nota *tertio*, licet sors hæc nautarum fuerit superstitiosa, uti jam dixi, Deus tamen illam, licet malam, disposuit et ordinavit in bonum; ita enim eam temperavit et direxit, ut Jonas reus deprehenderetur, et culpam agnosceret, ac ad Deum rediret. Ideo enim excitavit tempestatem, ut jacta a nautis sorte Jonas quasi ejus causa et reus caperetur. Simili modo direxit sortes, vel potius omen superstitiosum, quod captabant Philistæi I *Reg.* VI, 9, dicentes: Si vaccæ arcam Domini vehentes ascendant contra Bethsames, Deus Hebræorum hanc morborum plagam nobis inflixit; sin autem minime, sciemus quia casu accidit. Fecit enim Deus ut vaccæ tenderent versus Bethsames: quo facto crediderunt Philistæi non casu, sed a Deo sibi plagam immissam. Simili modo, cap. XXVIII, 15, cum Saul consuleret Pythonissam, fecit Deus ut in ejus præstigiis compareret Samuel, et Sauli interitum instantem prædiceret. Causam dat S. Chrysostomus hom. 3 *in epist. ad Titum*, quod Deus sortilegos et sacrilegos voluerit suis sortibus et ominibus revincere, eaque in ipsorum caput retorquere, imo ipsorum accusatores constituere. « Deus, inquit, eos (Philistæos) suo ore corripuit atque redarguit. Hoc ipsum et in Pythonissa muliere dicendum est; quia enim ei fidem adhibebat, idcirco per hanc Saul audire fecit quod se comprehensura essent mala. » Et S. Hieronymus, « Fugitivus (Jonas) sorte deprehenditur non viribus sortium et maxime sortibus ethnicorum, sed voluntate ejus qui sortes regebat incertas. »

Porro sortibus et sortilegiis etiamnum crebro utuntur nautæ infideles et ethnici. Testimonio sit S. Franciscus Xaverius, qui describens iter suum Japonicum epistola prima quam ex Japone dedit ad Socios Goam, anno Domini 1548, 3 nonas novembris, quæ habetur lib. III *Epist.* ejus ordine quinta: « Molestissime ferebamus, inquit, quod navicularius et nautæ sortibus dæmonem identidem consulerent, utrum ex usu esset in Japoniam pergere necne; et simul exquirerent an secunda navigatione cursum tenere possemus, et sortes modo lætæ, modo tristes edebantur. » Ac post multa de iisdem, cum narrasset navarchi filiam in mare jactatione navis excussam ac submersam, subdit: « Inde Barbari ad idolum sacrificiis placandum versi, diem noctemque totam mactandis avibus apponendisque idolo epulis consumpserunt. » Disce hic sortibus jungi solere sacrificia ad conciliandum idolum, id est dæmonem qui consulitur et rogatur ut per sortes respondeat. Pergit Xaverius: « Tum navarcho cur filia sua interisset sortibus percontanti, sors editur: si Emmanuel noster in sentina periisset, ejus filiam nequaquam fuisse perituram. Videtis profecto quanto in periculo versaremur, quorum vita ex diaboli sortibus penderet, ejusque satellitum voluntate. » Remediis deinde hisce usum se scribit. « Sæpius a Deo precatus sum, etc., ut communi hosti illarum superstitionum auctori graviores constitueret cruciatus, quoties navarchum ad sortes ducendas atque ad se pro Deo colendum impelleret. » Et paulo post: « Certissimum præsidium est, ut contra hostem magno præsentique sis animo, tibi penitus diffidens et fretus Deo, ut videlicet in illo spes omnes ac vires tuas locatas habeas, ac nullo modo committas, ut tali ac tanto defensore ac patrono timere, aut de victoria dubitare videaris. Sæpius enim mihi minitans denuntiabat venisse tempus ulciscendi doctoris sui. Verum cum nihil ille nocere cuiquam possit, nisi quoad Deus ipse permittat, magis eo tempore Dei diffidentia timenda est, quam impetus inimici. » Additque Deum permittere diabolo, ut tentet timidos et diffidentes, non autem animosos et fidentes Deo, quibus omnem vim sortium et dæmonis infringit, easque ita dirigit ut suæ gloriæ et suorum commodis serviant.

ET CECIDIT SORS SUPER JONAM. — Syrus: *Et ascendit sors Jonæ*, v. g. chartula, nomine Jonæ inscripta, primo educta est ex urna. Sic allegorice milites sorte diviserunt vestem Christi, ait S. Augustinus lib. IV *De Symbol. ad Catechum.* cap. VI.

8. INDICA NOBIS CUJUS CAUSA MALUM ISTUD SIT NOBIS Vers. 8.
(cur vento et procellis hisce jactemur, et tantum non obruamur): QUOD EST OPUS TUUM? QUÆ TERRA TUA? — *q. d.* Indica nobis quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiscaris, quo abire

festines? « Notanda brevitas, » inquit S. Hieronymus, « quam admirari in Virgilio solebamus : »

> Juvenes quæ causa subegit
> Ignotas tentare vias? quo tenditis, inquit,
> Quod genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?

« Interrogatur persona, regio, iter, civitas, ut ex his cognoscatur et causa discriminis, » puta periculi. Dicunt ergo : « Quod est opus tuum? » exercesne usuras, rapinas, magiam, aut similem artem illicitam, qua tibi numen infestum reddideris? esne sacrilegus, atheus, magus, prædo, fœnerator, etc. « Quæ terra tua? unde venis? » *q. d.* Venisne ex scelerata aliqua regione, cui dii marini ventique, aut cœlum ipsum, aut sidera pertinaciter infesta sint, atque ita tu divino erga regionem tuam odio laboras? An populi tui fato vexaris, cui cœlum adversam navigationem et difficillimas tempestates semper paret? An vero tu patriam tuam diis charam improbe deseruisti, vel nefarie violasti, aut prodidisti, cujus sceleris pœnas a te superi exigunt? « Ex quo populo tu es, » ut ejus populi crimine, aut fortuna, aut odio tu primum, et nos deinde tui causa affligamur? Omnis enim hæc nautarum inquisitio eo spectat, ut Jonam ingenti aliquo scelere aut privato, aut publico obligatum esse suspicentur; sive illud sit Jonæ, sive patriæ et populi, quod ea tempestas ulciscatur. Ita Arias.

Vers. 9. 9. Et dixit ad eos : Hebræus ego sum, — *q. d.* Genere et gente judæus sum, non gentilis. Hebræi nomen, inquit Arias, impositum est familiæ suæ a Semo Noe filio, cum ipse, trajecto Euphrate fluvio, novas sedes sibi quæsivit. Unde de eo dicitur *Gen.* x, 21 : « De Sem quoque nati sunt patre omnium filiorum Heber. » *Secundo*, alii ab Heber patre Phaleg, cujus tempore facta est divisio linguarum, cum in ejus familia remansit usus linguæ hebrææ, Hebræos dictos esse censent. Verum non omnes posteri Heber, et multo minus Sem, dicti sunt Hebræi, sed tantum ii qui per Abraham descendunt. *Tertio*, ergo melius alii censent Abrahamum dictum esse Hebræum, id est transitorem, eo quod e Chaldæa, transito Euphrate, in Chananæam commigrarit : unde primo omnium illi hoc nomen tributum est *Genes.* xiv, 12. Ab Abraham ergo posteri vocati sunt Hebræi, æque ac Abrahæi. Fuit hoc nomen olim gloriosum; unde Apostolus II *Corinth.* xi, 22 : « Hebræi sunt, et ego : Israelitæ sunt, et ego : semen Abrahæ sunt, et ego : » Christus enim fuit Hebræus, B. Virgo et Apostoli, primique Christiani fuerunt Hebræi.

Tropologice Arias : Jonas confessus est se esse Hebræum, id est prætereuntem, id est transgressorem legis et voluntatis divinæ. Rursum Hebræum, id est peregrinum et viatorem, qui continuo tendit ad mortem, et per mortem ad immortalitatem. Chaldæus et Septuaginta pro ר legentes ד, puta pro עברי *ibri*, id est Hebræus, legentes עבדי *abdi*, vertunt : *Servus Domini ego sum.*

Et Dominum Deum cœli (pro *Deum* braice est tetragrammaton *Jehova*, *q. d.* Ego non idola, sed ipsum verum Deum Hebræorum Hebræus) timeo, — id est colo. Nota : In Scriptura cultus Dei vocatur *timor*; et *timere Deum*, est eum colere, tum quia primus « in orbe deos fecit timor; » tum quia summa Dei majestas maxime a nobis timorem et reverentiam exigit. « Filius honorat patrem, et servus dominum suum : si ergo Pater ego sum, ubi est honor meus? et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? » *Malach.* i, 6. Timor enim non servilis, sed filialis includit amorem et reverentiam Dei quasi summi Domini et patris nostri.

Qui fecit mare et aridam, — qui est Deus verus et solus, utpote universi creator, et dominus cœli, maris et terræ; qui proinde hanc tempestatem et procellam e cœlo, aeri, mari et terræ induxit; potensque est nos mari mergere, æque ac terra dehiscente nos absorbere; eam autem induxit ob meam inobedientiam et fugam. Hanc enim eis indicasse Jonam, patet ex eo quod sequitur : « Cognoverunt enim viri quod a facie Domini fugerent, quia indicaverat eis. » Illa enim verba huc spectant. Unde et sequitur :

10. Et timuerunt viri timore magno, — tum quod Vers. 10.
Dei potentiam et vindictam a Jona expositam pertimescerent, præsertim quod quisque sibi conscius esset se eam sæpius offendisse et irritasse; tum quod non tam metuerent, quam oculis cernerent, quod Deus hic tam potens et offensus, Jonam fugientem insequeretur, eumque in navi sua comprehenderet : verebantur ergo ne et ipsi quasi receptatores Jonæ, cum eo pariter a Deo comprehenderentur, punirentur et mergerentur. Sic enim dum prætor furem et latronem insequitur, domumque quam fur ingressus est invadit, hospes et omnes qui in domo sunt metu percelluntur, ne simul cum fure a prætore quasi socii et complices capiantur et plectantur. Multo enim magis idipsum timendum est apud Deum, qui subinde etiam in populo innoxio peccata aliquorum occulta punit et ulciscitur : uti furtum occultum Achan punivit in toto populo Hebræorum inscio et innoxio, permittens eum cædi a Chananæis, quia « anathema in medio tui est Israel » (sic et in te, o navis et nautæ, puta Jonas), *Josue* cap. vii, 13. Ita S. Hieronymus. « Historiæ, inquit, ordo præposterus est. Quia enim poterat dici : Nulla causa timoris fuit ex eo quod eis confessus est dicens : Hebræus ego sum; et Dominum Deum cœli timeo, qui fecit mare et aridam; statim subnectitur, quod idcirco timuerunt, quia eis indicaverat se Domini fugere conspectum, et ejus non fecisse præcepta. Denique causantur, et dicunt : Quid hoc fecisti? id est si times Deum, cur fugis? si tantæ potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas posse evadere? » Et rursum : « Timent autem timore magno, quod intelligunt sanctum et sanctæ gentis virum; de Joppe quippe solventes funem, Hebrææ gentis noverant privilegium, et tamen fugitivum celare

non possunt. Magnus est qui fugit, sed major ille qui quærit : non audent tradere, celare non possunt. »

Vers. 11. 11. ET DIXERUNT AD EUM : QUID FACIEMUS TIBI ? — « Rogant, inquit S. Hieronymus, ut ipse remedio sit, qui auctor peccati fuerat : si culpa est quod te suscepimus, quid facere possumus ne Dominus irascatur ? quid faciemus tibi ? hoc est, interficiemus te? sed cultorem Domini servabimus? sed Deum fugis; nostrum est præbere manus quid fieri jubeas; tuum est imperare, quo facto quiescat mare, quod nunc iram suo tumore testatur.»

ET CESSABIT MARE, — id est ut cesset. Est hebraismus.

QUIA MARE IBAT ET INTUMESCEBAT, — « ut ostenderet ultionem Creatoris se differre non posse, » ait S. Hieronymus, et S. Chrysostomus hom. *De Jona :* Sicut, inquit, servus fidelis videns mancipium fugere, insequitur, nec quiescit donec illud apprehendat, reducat, et præsentet domino: sic et mare fugientem Jonam persequitur, nec cessat donec eum capiat, et Deo dedat.

Vers. 12. 12. ET DIXIT AD EOS : TOLLITE ME, ET MITTITE IN MARE. — Nota hic *primo*, Jonæ charitatem magnanimam, qua, ne alii pereant : item pœnitentiam, qua ut Deo offenso satisfaciat, ipse solus perire cupit. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, Jonam hæc dixisse ex instinctu Dei, quo sciebat Deum velle ut quasi piaculum et lustramentum mitteretur in mare ; ideo enim a Deo tempestatem hanc esse excitatam. Hoc est enim quod ait : « Scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc, » etc. Alioqui enim nisi Deus eum ut fugitivum ita sibi dedi poposcisset, nec nautæ potuissent eum mergere, nec ipse nautis potestatem se mergendi et occidendi dare. Porro volebat Deus Jonam in mari mergi, quia fugiens Deum ad mare confugerat; mare tibi, o Jona, fuit in votis, mare pariter sit tibi tortor : in quo enim quis peccat, in eo et punitur. Allegorice tamen causa potior fuit, scilicet ut repræsentaret Christi passionem et resurrectionem, de qua mox plura.

Audi S. Chrysostomum hom. 5 *ad Pop.*: «Jonas fugiebat terram, et Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, et in mare tempestatem induxit; nec tantum nullum ex fuga bonum nactus est, sed etiam eos qui se susceperunt in extremum periculum adduxit : ut discas quod, sicut in peccatis viventi neque navigium prodest, sic peccato exutum neque mare perdit, neque bestiæ consumunt: verum et animal, et elementum incolume depositum Deo reddiderunt, et per omnia discebat Propheta esse mansuetus et humanus, et neque stultis nautis, neque feris undis, neque bestiis crudelior esse. Rediit ergo, prædicavit, minatus est, persuasit, salvavit. Propterea ipsum non statim de navigio ad urbem perduxit, sed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo, Deus Ninivitis, et per longum circuitum profugum reduxit. » Vide sequentia, ubi pulchre docet peccatori non fugiendum esse a Deo, quia effugere est impossibile, sed mutandos esse mores pravos ; hi enim vulneri causam dederunt.

Hoc Jonæ exemplum imitatus est S. Gregorius Nazianzenus; cum enim in Concilio Constantinopolitano orta esset dissensio inter episcopos Ægyptios et Orientales, illis electionem Gregorii in Patriarcham Constantinopolitanum impugnantibus, his defendentibus; ipse synodum ingressus, cohortatus est omnes ad pacem, ejusque causa quasi alterum Jonam devovere se mari, et patriarchatui renuntiare liberaliter obtulit, quod et ingenue præstitit. Audi eum in carm. *De Vita sua :* S. Nazianzenus Jonam imitatus.

Ego vero Jonæ facinus excelsum æmulor :
Me pro salute do lubens nostræ ratis,
Licet excitati turbinis causa haud siem ·
Nos sorte captos mergite insano mari,
Nos hospitalis cetus excipiet : sit hoc
Concordiæ vobis initium ; latitudinis
Locus hic vocetur, splendidior hic surget mihi.

Alludit ad similem cessionem puteorum, quam Geraritis fecit Isaac *Genes.* XXVI, 22, qui proinde tertium puteum pacificum vocavit *latitudo.*

Allegorice S. Hieronymus : « Apostoli, ait, deserentes in passione Christum, quodam modo in fluctus præcipitabant. Iste Jonas dicit : Scio quia propter me tempestas grandis est super vos, quia me vident venti vobiscum ire in Tharsis, id est ad contemplationem lætitiæ navigare, ut vos perducam ad gaudium, ut ubi ego sum et Pater, ibi et vos sitis. Idcirco sæviunt, idcirco mundus fremit, me cupit devorare mors, ut vos pariter occidat, et non intelligit quia velut in hamo escam capit, ut mea morte moriatur. Tollite me et mittite in mare, tempestas quæ propter me sævit contra vos, me moriente, sedabitur. »

13. ET REMIGABANT VIRI, UT REVERTERENTUR AD ARIDAM. — Nota hic pietatem nautarum : nam, ne Jonam, licet id indicantem et se offerentem, mergant, petunt littus in quod eum exponant; itaque et ipsi, et sibi consulant. Propterea, ait S. Hieronymus, « nitebantur reverti ad terram et effugere discrimen, ne sanguinem funderent, magis volentes perire, quam perdere. » Verum cum vident se fluctus obluctantes non posse vincere, sed ab iis vinci, agique rem de omnium vita, satius ducunt unum Jonam perire, quam omnes. Mittunt ergo eum in mare, sed antequam id faciant, veniam a Deo precantur. Dicunt ergo : Vers. 13.

14. QUÆSUMUS, DOMINE, NE PEREAMUS IN ANIMA VIRI ISTIUS (*in*, id est, ut Septuaginta, propter animam, id est vitam, Jonæ, quem mergimus et perdimus; sed inviti, coacti, et ab ipso quem perdimus jussi. Unde explicando subdunt) : ET NE DES SUPER NOS SANGUINEM INNOCENTEM, — *q. d.* Ne imputes nobis quod istum innocentem conjecerimus in mare : licet enim nobis sit innocens, nostrumque neminem læserit, tibi tamen est nocens : tu enim per sortes eum sontem declarasti. Vers. 14.

Vers. 15 15. ET TULERUNT JONAM, ET MISERUNT IN MARE. — « Non dixit, inquit S. Hieronymus, arripuerunt; non ait, invaserunt; sed tulerunt, quasi cum obsequio et honore portantes miserunt in mare non repugnantem, sed præbentem manus ipsorum voluntati. » Addit Arias ex Eleazaro quid memorabile : « In Eleazari, inquit, antiquissimi divinorum librorum interpretis tractatu, qui circa ætatem Christi scripsisse dicitur, quintum hoc periculum a viris illis factum traditur, quo divinum
Nota de ea re consilium diligentius exquireretur. Nam post privatas deorum invocationes, post jacturam factam, post eductas sortes, post orationem et deprecationem communiter susceptam, illud postremum sæpius tentaverunt, ut sublatum Jonam in mare usque ad collum demitterent, rursusque ad sese in navim reciperent; evenisse vero ait, ut quoties demissus esset, mare conquiesceret; cum autem receptus, rursum fremere et intumescere sentiretur : quo signo divinæ voluntatis certiores facti, Jonam tandem in mare conjectum penitus demisere. » Nautarum sollicitudo in liberando Jona facit idipsum probabile et credibile.

ET STETIT MARE A FERVORE SUO, — cessavit a suo æstu, tumore et fluctibus, « quia invenerat quem quærebat, inquit S. Hieronymus, velut si quis persequatur fugitivum, et concito pergat gradu, postquam fuerit consecutus, desistit currere, et stat ac tenet quem apprehenderit : ita et mare quod absente Jona irascebatur, in visceribus suis desideratum tenens gaudet et confovet, et ex gaudio tranquillitas redit. » Sic allegorice, inquit, Christo in mare passionis projecto, stetit fervor idololatriæ omnisque erroris, rediit tranquillitas fidei, orbis pax, secura omnia, et gentium conversio ad Deum : sicut ergo Jonæ submersio navis est relevatio; ita Christi interitus, mundi est salus.

Nota : Licet cesset ventus, « sed tamen a vento qui fuit, unda furit : » ita hic post ventum furebat mare, donec injiceretur Jonas; quo injecto, illico quievit, ut indicaret tempestatem hanc divinitus excitatam pariter et sedatam, propter unicum Jonam.

16. ET TIMUERUNT VIRI TIMORE MAGNO DOMINUM, — Vers. 16.
q. d. Hoc maris æstuantis et illico sedati miraculo nautæ Deum illius auctorem cognoverunt, scilicet Deum Jonæ et Hebræorum esse verum Deum, ad ejusque fidem, timorem et cultum conversi sunt. Ita Hugo, Lyranus et Arias.

ET IMMOLAVERUNT HOSTIAS (non tantum spirituales precum et gratiarum actiones, uti censet S. Hieronymus, sed etiam corporales : mox enim post Jonam in mare missum, appulerunt ad littus, ibique hostias Deo Hebræorum immolaverunt. Insuper) VOVERUNT VOTA, — offerenda in templo Hebræorum Hierosolymæ, juxta legem et ritus quos a Scribis ibidem erant perquisituri : nec enim a Jona jam misso in mare eos discere poterant. Ita Theophylactus et Hugo. Quare non dubium omnes hosce nautas hoc miraculum, Deumque ejus auctorem deinceps ubivis locorum prædicasse et celebrasse. Hinc aliquis suspicari posset nautas hos Deum Hebræorum colentes suscepisse judaismum, et factos esse proselytos.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jonas missus in mare sorbetur a ceto; ibi pulchro carmine Deum invocat et laudat, cujus proinde jussu tertio die evomitur in aridam.

1. Et præparavit Dominus piscem grandem ut deglutiret Jonam : et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, et tribus noctibus. 2. Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis. 3. Et dixit : Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, et exaudivit me : de ventre inferi clamavi, et exaudisti vocem meam. 4. Et projecisti me in profundum in corde maris, et flumen circumdedit me : omnes gurgites tui, et fluctus tui super me transierunt. 5. Et ego dixi : Abjectus sum a conspectu oculorum tuorum : verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum. 6. Circumdederunt me aquæ usque ad animam : abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum. 7. Ad extrema montium descendi : terræ vectes concluserunt me in æternum : et sublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus. 8. Cum angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum : ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum. 9. Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt. 10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi : quæcumque vovi, reddam pro salute Domino. 11. Et dixit Dominus pisci : et evomuit Jonam in aridam.

Vers. 1. 1. ET PRÆPARAVIT DOMINUS PISCEM, — *q. d.* Fecit Deus ut piscis quasi satelles suæ vindictæ, æque ac clementiæ præsto adesset juxta navim, qui Jonam exciperet et devoraret ut vindex, et servaret ut custos. Jonas ergo non diu natans, sed statim ex navi in piscem, ejusque ventrem, æque ac Christus ex cruce illico in sepulcrum descendit, inquit S. Augustinus *epist.* 49, in fine. Hinc Septuaginta vertunt : *Et præcepit Deus ceto magno, et devoravit Jonam.* Hebræi enim præceptum vocant omnem ordinationem, dispositionem, providentiam. Pulchre S. Chrysostomus in psal. XCVI *Dominus regnavit*, etc., docet feras et belluas Deo et Sanctis servire, quodque Jonas existens in ventre ceti eum gubernabat, ut pergeret, non quo ipse, sed quo Jonas volebat, scilicet in aridam, vers. 11. « Sic, ait, Jonæ cetus triduo subjugalis fuit, et quo intus gubernans, non quo ipse volebat ducens : quis pastor ita agnas suas placavit, ut Daniel efferos leones? quis rex tam pernices Indos habet, quam Elias corvos? quis discipulum absque murmure ita hospitalitatem exercere docuit, ut Jonas cetum in mari? quorum armorum exercitus regem suum ita illæsum servavit, et alienigenas ab impetu coercuit, ut Chaldaicus caminus Chaldæos cives urbis excussit, et Hebræos servavit? »

Cetus Jonæ non fuit balæna.

PISCEM GRANDEM. — Septuaginta, quos sequitur *Matth.* cap. XII, 40, *cetum* (1). Nota, ceti nomen commune est ad balænas, physeteres, orcas, pristas, lamias, thinnos, omnesque pisces prægrandes et cetacæos. Cetus enim, ut ex Aristotele docet Aldrovandus lib. III *De Piscibus*, cap. XXXII, proprie vocatur omne genus piscium, quod absque ovificatione vivos excludit fœtus, et vere respirat vero respirationis instrumento, pulmone, inquam, præditum, imo a Galeno et vulgo quilibet pisces prægrandes cetis accensentur; non quod ceti sint, sed quod ad eorum magnitudinem excrescant. Unde licet carcharias, de quo mox, pulmonem non habeat, atque ova intra se concipiat, sed ita ut ea intra se vivificet, vivosque fœtus excludat, a Galeno tamen, Æliano et Oppiano inter cete recensetur.

Licet ergo vulgus putet piscem hunc qui glutivit Jonam fuisse balænam, negant tamen id Rondeletius, lib. XIII *De Piscibus*, cap. XII, et Ulysses Aldrovandus, lib. III *De Piscibus*, cap. XXXII, et ex iis Pineda, lib. IV *De Rebus Salom.* cap. XII, a Castro hic et alii, eo quod balæna arctiori sit gutture et ventriculo, nec facile hominem integrum et illæsum glutire et continere possit. Quod intellige de parvis et communibus balænis; nam majores sunt instar montium, quæ facile homines et boves integros glutiunt. Censent ergo ipsi piscem hunc fuisse illum, qui Carcharias, et Canis, atque ab Italis et Nicandro aliisque vocatur *lamia*, qui ingens est, voracissimus et anthropophagus, rictumque oris et guttur habet immane, prout ea depingit, et in imagine spectanda exhibet Aldrovandus, lib. III *De Piscibus*, cap. XXXII, pag. 381. Carcharias enim, sive Canis, est galeonum omnium maximus, magnitudine thinnos ipsos vincens, et in tantum aliquando excrescens, ait Rondeletius, ut currui impositus, vix a duobus equis vehi possit; quare evisceratus et in frusta dissectus, duobus aliquando curribus imponendus fuit. Addit Rondeletius vidisse se mediocrem, qui mille libras ponderabat : Nicenses vero sibi testatos esse refert Gillius, sese istiusmodi piscem ad quatuor millia librarum accedentem cepisse, et in ejusdem ventre solidum hominem reperisse; simileque quid Massilienses sibi narrasse, comprehendisse, inquam, se Canem, in quo loricatum hominem invenissent. Vidit insuper Rondeletius in Santonico littore alium, cujus os et gula tanta erant vastitate, ut hominem etiam obesum commode capere potuisset : imo vero si os canis marini ita hians conservetur, reliquo corpore contecto, canes terrestres illud ingredi, et ventriculum subire ut piscium reliquias devorent (2). Hac de causa carcharias a nonnullis vo-

Sed carcharias.

(1) Evangelistæ referendo Salvatoris nostri verba, quæ ad eventum ipsum et ad typicum ejus characterem attinent, eamdem vocem *cete* usurpant. Neque tamen inde sequitur Evangelistas in animo habuisse sanctionem suam huic interpretationi conferre : cum enim Septuaginta versio communiter in usu esset apud suam gentem, illam ipsam inemendatam citabant, quotiescumque ab originali textu deviatio nullas graves consequentias involvebat.

(2) Carchariæ in mari Mediterraneo ubi Jonas fuit, haud raro homines deglutiunt : sic narrat D. Muller, nauticum quemdam anno 1759 in mare Mediterraneum lapsum, illico vasto oris hiatu carchariæ fuisse exceptum, hoc vero monstrum ictu tormenti bellici mox percussum, deglutitum nauticum, modice læsum evomuisse. Carcharia deinde capta fuit, atque decem cubitos longitudinis et quatuor latitudinis habebat. Quam palea impletam nauticus iste per urbes ostentabat.

Forsan iste piscis unum erat ex monstris marinis maximæ molis, quod ita describit diarium Americanum (vide *Annales de Philosophie chrétienne*, III, p. 306) : « On a découvert dans la Louisiane, sur les bords du Mississipi, les os d'un animal colossal; l'épine dorsale avait 16 pouces de diamètre, et les côtes 9 pieds de long; plusieurs débris avaient chacun 20 pieds de long, et pesaient plus de 120 livres. On estime, d'après les dimensions de ces os, que l'animal vivant devait avoir environ 50 pieds de longueur, 20 à 25 de largeur, environ 20 pieds de hauteur, et qu'il a dû peser au moins 20 tonneaux, ou 20,000 kilogrammes. C'est, dit-on, la plus grande curiosité naturelle qu'on ait découverte jusqu'ici; et cet animal, pour la dimension, doit avoir surpassé le Mammouth (que Blumenbach appelle *Elephas primogenius*). »

Recentior Calmeti editor, in dissertationum serie quæ magis ingenio quam solidis argumentis præstant, inquit William Carpenter, *Scripturæ hist. nat.* part. III, sect. IV, ad probandum incubuit fluctuantem salvatorem in locum viventis animalis, a sacro scriptore fuisse intentum. Juxta ejus interpretationis regulas sic locum legemus : Præparavit Dominus *dag* (*salvatorem*) grandem, ut reciperet Jonam, et fuit in interiore parte (ventre aut capacitate) hujus *dagah, tribus diebus*, et *tribus noctibus*; et *postea in littus emissus est*. Quæ interpretatio haud sane admittenda.

catur lamia παρὰ τοῦ λαιμοῦ, id est a gula et gutture, eo quod magnum et quasi immane guttur habeat, sitque voracissimus. A qua ingluvie similiter lamiæ vocantur maleficæ illæ, quæ pueros et juvenes ad se sua forma alliciunt, allectosque devorant; quod, ut aiunt, Menippo Lucio contigisset, nisi gravis et prudentis viri consilium ab amore juvenem deterruisset dicendo, ὄφιν θάλπεις καὶ σε ὄφις, id est *serpentem foves, et te serpens*, quod percommode de eo dicitur, qui id amat, fovet, amplectitur, quod tandem certum ei exitium est allaturum, uti non raro amasiis contingit. Hæc Rondeletius et Aldrovandus, qui proinde opinantur piscem qui Jonam devoravit, fuisse carchariam sive lamiam; qui licet proprie non sit cetus, cetum tamen dici ea phrasi qua quivis vastus et immanis piscis vocatur *cetus*. In eo tamen dissentit Aldrovandus a Rondeletio, quod Rondeletius censeat lamiam hanc eamdem esse cum lamia Aristotelis, lib. V *Histor. Animalium*, cap. V, et Plinii, lib. IX, cap. XXIV; Aldrovandus vero id neget, eo quod lamiam Aristoteles et Plinius ponant planam, et planis piscibus cartilagineis annumerent, qualis non est lamia hæc vasta et immanis, quæ ab Aristotele κύων, id est *canis*, nuncupatur, a Theophrasto, lib. IV *Histor. Plant.* cap. VIII, Columella et aliis vocatur carcharias, quod voracissimus impudensque sit fur, quodque dentibus plurimum valeat, eosque acutos et pectinatos habeat; κάρχαρος enim acutum asperumque significat : unde καρχαρόδοντα animalia, quibus acuti pectinatimque conjuncti dentes sunt, Aristoteli nuncupantur. Vere S. Augustinus, *epist.* 49, Quæst. VI, agens de ore ceti, qui deglutivit Jonam : « Quis, ait, non conjiciat quanto hiatu patebat os illud, quod velut janua speluncæ illius fuit? » Vide ibidem Augustinum hanc Jonæ historiam defendentem contra Porphyrium, eam ut fabulosam irridentem.

Allegorice S. Ambrosius, *in Psalm.* XLIII : Jonas, ait, est Christus, « qui propterea missus est in mare, ut exciperetur et devoraretur a ceto, quo intra alvum ceti positus ejus interiora vacuaret, de quo ceto hoc dictum sit, audi Job dicentem cap. III : Qui habet, inquit, magnum cetum captivum reddere. Quis iste est? utique cognoscis, cum legis quod Dominus noster Jesus Christus captivam duxerit captivitatem; devicto enim adversario et inimico, nos qui captivi eramus, cœpimus libertatem possidere per Christum. »

Symbolice S. Hieronymus ad Heliodorum, in *Epitaphio Nepotiani*, hæc accommodat morti, quæ fideles absorbet quidem, sed instar Jonæ quasi vivos retinet, ob spem resurrectionis, qua brevi redivivi surgent. « Devorasti, inquit, Jonam, sed in utero tuo vivus fuit, » juxta illud *Osee* XIII, 14 : « Ero mors tua, o mors. » Denique miraculum hoc devorationis et ejectionis Jonæ factum est non tam propter Jonam, quam propter Ninivitas, ut illi per hoc miraculum Jonæ crederent allegorice propter Christum et christianos, de quo plura cap. III, 5.

ET ERAT JONAS IN VENTRE PISCIS. — Multa hic miracula : *Primum*, quod venter piscis calidissimus Jonam non consumpserit et in chilum converterit; *secundum*, quod Jonas ibidem vivere et respirare, aeremque frigidum attrahere potuerit; *tertium*, quod odor, qui in ventre ceti est olidissimus et intolerabilis, Jonam non exanimarit, quin potius ipse eum commode tulerit; *quartum*, quod in hoc angustissimo et incommodissimo carcere, non tantum animæ, sed et mentis compos fuerit, spirituque Dei afflatus insigne et pium carmen Deo cecinerit. Dei ergo hoc fuit opus, qui simili modo conclusum in materno ventre fœtum, tot mensibus sine cibo aut potu, sine egestionis, sine frigidæ respirationis usu continet. Ita Theophylactus. Quam rem licet frequentem merito admirans David : « In te, inquit, projectus sum ex utero : de ventre matris meæ Deus meus es tu, » *Psalm.* XXI, 11. Qui ergo tres pueros in fornace Babylonia illæsos, idem Jonam in ventre ceti intactum servavit. Ita S. Hieronymus (1).

Quatuor miracula Jonæ in ceto.

(1) Ista extraordinariæ Jonæ a morte salvationis narratio amplam incredulorum cavillationibus, philosophorumque et criticorum speculationibus materiam præbuit. Hujus facti veritati historicæ opponunt, *primo*, silentium historiæ profanæ de illa extraordinaria et miraculosa commoratione Jonæ in ventre piscis; *secundo*, quod finis tanti miraculi Deo dignus haud perspicitur; *tertio*, quod Jonas in calido ventre istius piscis tempore trium dierum ac noctium consumi, et defectu puri aeris suffocari debuisset.

Respondemus, *ad primum* : Historici profani multa alia facta miraculosa Librorum sacrorum non commemorant, quin ideo quis ad eorum falsitatem historicam concludat. Antiqui pagani nullam fere communicationem cum parva natione Judæa habebant; quare mirum non est eos multa facta Judæis propria ignorasse. Cum insuper Judæos contemnerent, odioque haberent, mirum non esset, si nequidem facta aliqua particularia, quæ noscebant, sive ex contemptu et odio, sive ex incredulitate haud retulissent. Usque huc Janssens (*Herm. Sacr.*). Sed melius cum William Carpenter negandum historiam profanam de illo miraculo silere, valdeque mirum est rei istius tam late percrebuisse famam, et animos ita attentos detinuisse, ut inter pauca quæ nobis remanent antiquorum temporum fragmenta, parvula hæc historia ab ipsis confirmationem quam plurimæ aliæ ingentioris extensionis et momenti recipiat. Factum ipsum a paganis servatum est et Alcidæ attributum. Æneas Gazæus eumdem eventum memorans, quem Alcidæ quoque refert, eadem voce κῆτος, *cete*, a Septuaginta et S. Matthæo usurpata utitur. Quod autem Hercules in locum Jonæ substituatur, id nullam merito admirationem movet, cum agnoscat ipse Tacitus, ut clarissimi hujus viri fama promoveretur, non dubitasse veteres ipsi adscribere quidquid in historia extraordinarium et nobile occurrit, cui legitima laus debeatur, non curantes. (Vide infra Cornelium.)

Ad secundum, multorum aliorum miraculorum Veteris Fœderis finis pariter non perspicitur, num ideo negantur? Interim finis miraculi Jonæ Deo dignus est punitio contumacis Jonæ, et conversio Ninivitarum. Hi audito hoc miraculo facilius profecto conversi fuerunt.

Ex Jona Gentiles videntur sumpsisse fabulam sui Herculis. Finxerunt enim quod Hercules a balæna sit devoratus, et ex ea incolumis redierit, nisi quod depilatus fuerit ob internam belluæ caliditatem. Ita Theophylactus. Et Lycophron, in tragœdia Herculis, tradit Herculem, cum rediret ex Colchide cum Argonautis, invento vellere aureo, tempestatem passum, et in mare lapsum a pisce devoratum fuisse, ac post triduum salvum ex eo in mare projectum. Arbitror eum hoc ex Josepho, lib. IX *Antiq.* XI, sumpsisse, qui scribit Jonam a ceto evomitum in Ponto Euxino. Hoc enim videtur Lycophron ad Herculis personam transtulisse : nam navigatio Argonautarum fuit in Ponto Euxino. Ita Salmeron, tom. VIII, tract. 17.

Allegorice Jonas est Christus.

Allegorice Theophylactus : Jonas est Christus, navis synagoga Judæorum, navarchus Moses, nautæ Prophetæ, mare afflictiones nostris peccatis debitæ, sors voluntas Patris æterni, venter ceti sunt secreta mortis, sepulcri et inferni, in quibus triduo fuit Christus, et post triduum inde resurgens gentibus pœnitentiam et Evangelium salutis annuntiavit per Apostolos ; tunc venti, id est inspirationes et tentationes validissimæ dæmonum, sedati sunt ; procellæ voluptatum maris, id est sæculi hujus, prostratæ sunt ; pax et tranquillitas corporibus æque ac animis fidelium reddita, dicente Christo : « Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. » Hinc et Jonas hebraice idem est quod columba, vel *q. d.* יהוה יונה *Iehova ione*, id est Deus laborans.

TRIBUS DIEBUS. — Causas hujus ternarii assignavi *Osee* VI, 3 (1).

Vers. 2. 2. ET ORAVIT JONAS AD DOMINUM. — Angustiæ Jonam ad Deum redire eumque invocare compulerunt. Ita Deus suos redigit ad arcta, ut eum invocent, et invocantibus illico adest et opitulatur. Vulgo dicitur : « Qui nescit orare, eat ad mare ; » qui enim in eo navigant, dum non nisi cœlum et pontum vident, ventosque et fluctus qui ad sidera videntur elevari, et mox in abyssum subsidere, ut videantur jamjam mergendi, et ad ima maris descensuri, illico discunt opem numinis et cœlitum omnium implorare. Præclare Nyssenus in *Exposit. Orat. Domin.* : Oratio Jonæ, inquit, cetum domum effecit, ut in ventre ceti commode quasi in domo degeret et oraret (2).

Miratur Tertullianus, lib. *De Oratione*, cap. XIV : « Quomodo, ait, oratio Jonæ de ventre ceti per tantæ bestiæ viscera, ab ipsis abyssis, per tantam æquoris molem ad cœlum potuit evadere ? » Hæc nimirum est vis orationis, hæc vis Dei, qui ubique præsens audit supplicum preces.

3. ET DIXIT. — Est hoc Jonæ carmen lyricum, Vers. 3.
inquit Arias, tricolon tetrastrophon, simile illi Horatiano, lib. I, *ode* XXXVI :

Et thure et fidibus juvat
Placare, et vituli sanguine debito
Custodes Numidæ deos.

Nisi quod quartus versus brevior est in hunc modum :

Angustis nimium mihi rebus,
Te Dominum carmine supplici
Imis de barathris voco, et
Audiens vocem.

CLAMAVI DE TRIBULATIONE MEA. — Jonas cum projiceretur in mare, tanto sui periculo excitatus illico cœpit orare, et clamare saltem mente ad Dominum ; sed statim devoratus a ceto, vidensque se in ejus ventre, multo magis clamare perrexit. Unde S. Hieronymus ait quod Jonas « ex quo in mare præcipitatus vidit cetum, et tantam corporis molem, et immanes rictus aperto se ore sorbere, Domini recordatus sit et clamaverit. » Fabulatur hic more suo R. Salomon, Jonam primo devoratum a ceto mare, et quia ibi satis ample et laxe degebat, non clamasse ad Dominum ; Deum ergo jussisse ceto masculo ut Jonam evomeret in cetum feminam, puta in balænam fœtu plenam et gravidam, in qua cum Jonas arctari se sentiret, cœperit clamare. Probat idipsum, quia vers. 1, piscis hic vocatur masculine דג *dag* : ergo erat cetus mas, versu vero 3, ubi dicitur : « Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis, » hebraice est femininum דגה *daga*, id est piscis femina. Verum errat fabulo : nam unum

Fabula R. Salomonis.

Ad tertium, difficilius non fuit Deo conservare Jonam incolumem in ventre istius piscis, quam servare illæsos tres juvenes in ardente fornace Babylonis, atque conservare infantes novem mensibus in sinu matrum. Qui de infantibus in sinu matrum viventibus ac crescentibus nihil unquam audiisset, ratiocinaretur ut illi qui ob istam difficultatem moram Jonæ in ventre piscis negant. (Janssens.) De hujus facti naturali possibilitate vide D. Calmeti *Dissert. de pisce qui Jonam deglutivit.*

(1) Observandum cum eodem D. Calmeto ex usu loquendi Hebræorum ratiocinante : Textus verba nequaquam nos asserere cogunt, Prophetam tribus diebus, totidemque noctibus *integris* in ceti ventre fuisse. Sufficit tres dies et tres noctes, sicut in Christi sepultura synecdochice, id est partem pro toto capiendo intelligere, ita ut Jonas uno die, et reliquorum duorum parte in ventre piscis fuerit. »

(2) H. Bodin (*Les Livres prophétiques traduits en français*) ex Vulgatæ versione, *flumen circumdedit me* ; ex Septuaginta, ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με ; et ex paraphrasi chaldæa, *flumen cum circumquaque me circumdet*, inducitur ad credendum Jonam non longe a Syriæ littore in mare projectum fuisse ad fluminis vel torrentis cujusdam ostium ; quod probat *primo*, ex eo quod juxta textum, statim ut navem ascenderit Jonas, tempestas exorta sit, verss. 3, 4 ; *secundo*, ex eo quod vers. 6, hebræum potest verti, *alga capiti suo alligata est*, porro alga vel juncus in isto mari non nascitur, bene vero ad fauces fluminum quæ in illud influunt ; *tertio*, quia e Joppe ad Tharsem ascendendo Septentrionem versus, non longe a Joppe plura reperiuntur flumina quæ in mare Mediterraneum influunt ; *quarto*, ex eo quod Orientales qui fideliter portentorum traditionem servant, narrant Jonam, duarum leucarum ab Antipatride intervallo, in mare projectum fuisse, quod proxime accedit sententiæ supra expositæ.

et eumdem fuisse piscem qui sorbuit Jonam, et in quo Jonas clamavit, et qui eum post orationem evomuit, patet ex vers. ult., ubi piscis evomens Jonam in littus vocatur *dag* masculine, non *daga* feminine. *Dag* ergo piscem tam feminam, quam marem significat; perinde ut latinæ voces piscis, avis, ovis, camelus, equus, asinus, bos, vitulus, etc., tam feminam quam marem significant : sic vicissim femininum *daga* quoslibet pisces, tam mares quam feminas significat, ut patet *Isaiæ* L, 2; *Num.* XI, 5; *Ezech.* XXIX, 4; *Genes.* I, 26; *Exodi* VII, 20; *Ezech.* XLVII, 9. Sic latinæ voces simia, mustela, vulpes, aquila, pica, columba, etc., licet femininæ sint, tamen tam mares, quam feminas suæ speciei significant.

Tropologice S. Gregorius, in Psalm. VI Pœnit. *De profundis clamavi ad te, Domine* : « Clamavit, inquit, Jonas ad Deum de ventre ceti, de altitudine maris, de profundo inobedientiæ ; et ad aures Dei oratio illius pervenit, qui eum eruit a fluctibus, eripuit a bestia, absolvit a culpa. Clamet et peccator, quem a Deo recedentem cupiditatum tempestas contrivit, quem malignus hostis absorbuit, quem præsentis sæculi fluctus involvit, agnoscat se esse in profundo, ut ad Deum sua perveniat oratio. »

ET EXAUDIVIT ME. — Nota : Jonas missus in mare oransque Dominum, illico sensit præsentem ejus opem, qua a mari, æque ac a ceto illæsus servabatur in ejus ventre. Unde ex instinctu Dei certus de sua salute, gratias agit Deo, carmenque hoc magis eucharisticum, quam eucheticum canit Deo liberatori (1).

DE VENTRE INFERI, — puta de ventre ceti, quem hyperbolice vocat *infernum*, ob magnitudinem, profunditatem et obscuritatem.

Vers. 4. 4. IN CORDE MARIS, — in medio, sive profundissimo mari; illud enim amant et incolunt ceti, utpote vastissimi : quod enim est in animali cor, hoc in mari est profunditas, in terra centrum. Unde Christus, *Matth.* XII, 40, post mortem dicitur fuisse tribus diebus in corde terræ, id est in limbo Patrum, qui est circa infernum et circa centrum mundi. Ita S. Hieronymus. « Sicut cor, inquit, in medio est animalis, ita infernus in medio terræ esse perhibetur. »

FLUMEN. — Septuaginta, *flumina*, non quod cetus hic per flumen aliquod in mare influens transierit, cujus influentis sonitum in ventre ceti audierit Jonas, ut Arias et aliqui alii volunt; sed *flumina* vocat ipsos fluctus et aquarum affluentiam : ceto enim jam in mare se immergente, jam emergente, copia aquarum instar fluminum resonantium undique in mare influebat, audiente Jona, inquit Theophylactus, Albertus et a Castro. Ipse enim cursus et fluctus aquarum subinde vocatur *flumen*, ut apud Martialem lib. I :

Et qui prima bibit deprensi flumina Nili.

Alii per flumen accipiunt mare, ut sit miosis. Sic Aristoteles in *Meteor.* nubes vocat flumen aereum, sive oceanum per aera fluitantem.

Nota : Hoc Jonæ carmen valde affine est verbis et sententiis psalmi LXVIII Davidis, et ex eo bona ex parte depromptum videtur. Quod enim ibi dicitur, vers. 4 : « Laboravi clamans ; » Jonas ait : « Clamavi de tribulatione mea. » Ibi, vers. 3, dicitur : « Infixus sum in limo profundi : et non est substantia, » Jonas ait : « Projecisti me in profundum in corde maris. » Ibi, vers. 3, dicitur : « Veni in altitudinem maris : et tempestas demersit me ; » Jonas ait : « Omnes gurgites tui et fluctus tui super me transierunt, » quem versum mutuatus est ex psalmo XLI, 8. Ibi David dicit vers. 2 : « Salvum me fac, Deus : quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. » Hic Jonas ait : « Circumdederunt me aquæ usque ad animam, abyssus vallavit me. » Quocirca tam David quam Jonas typum gessit Christi patientis, ejusque angustias, preces, vota et gemitus in se expressit.

OMNES GURGITES TUI. — Pagninus : *Omnes undæ tuæ* ; Septuaginta, *Omnes elevationes tuæ* ; Hebræi, משבריך *misbarecha*, id est *omnes contritiones tuæ*, puta omnes fluctus tui, qui naves et homines in iis navigantes conterunt et confringunt. Accipe commode τὸ *omnes*, scilicet quos tu, o Domine, hic propter me excitasti ; alios enim alibi excitatos non sentiebat Jonas.

5. EGO DIXI : ABJECTUS SUM, — *q. d.* In tam miserabili statu constitutus, videbar mihi initio a te derelictus, depositus et perditus : at nunc per revelationem quam mihi suggeris, nimirum quod ex alvo ceti brevi in terram salvus evadam, in spem certam erectus, animos resumo, tibi gratias quantas mens mea capere nunc potest, ago, majoresque agam in templo Hierosolymitano, ad quod me iterum ejus rei gratia destino et voveo. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Clarius. Minus recte Arias et Vatablus per *templum* accipiunt cœlum ; hoc enim anagogicum est, non litterale : nec enim Jonas putabat se moriturum et per mortem iturum in cœlum, utpote qui certus erat se salvum exiturum e ventre ceti ; unde non dubium est eum in Judæam rediisse et templum visisse, ut in eo Deo gratias ageret pro tam miraculosa liberatione, votaque a se in ventre ceti nuncupata persolveret. Vers. 5.

6. CIRCUMDEDERUNT ME AQUÆ USQUE AD ANIMAM. — Vers. 6.
Septuaginta : *Circumfusa est mihi aqua usque ad animam*, *q. d.* Aquæ me ita undique circumdabant, ut viderentur penetraturæ totum corpus meum et pervasuræ per oculos et nares in caput, per os in stomachum omniaque intestina, per

(1) Oratio, quam lecturi sumus, inquit Calmetus, concepta, et quoad substantiam in ventre piscis composita fuit ; verum liquet nequaquam prolata fuisse verba tempore eodem. Propheta liberatus scriptis edidit orationem suam, et ex ea quoddam veluti canticum effinxit, ubi narrat miraculum quod subierat, et sensus quos in eo periculo conceperat.

poros in singula membra, ita ut viderentur perventuræ usque ad ipsam animam, eamque mersuræ et oppressuræ, ni Deus eas cohibuisset, animamque meam servasset : cetus enim assidue hauriebat aquas, eisque implebat stomachum, quæ Jonam in eo degentem undique circumdabant, et tantum non submergebant. Unde Vatablus exponit, « usque ad animam, » id est usque ad separationem animæ, id est *usque ad mortem*, ut vertit Chaldæus, *q. d.* Periclitatus sum extreme de vita, cum essem in aquis maris; putabam enim me aquis vel mergendum, vel certe suffocandum, utpote aere ad respirandum necessario privatus in ventre ceti calidissimo, et aquis oppleto.

ABYSSUS VALLAVIT ME. — Pagninus : *Vorago circumdedit me. Abyssus* enim vocatur aqua carens fundo, id est vastissima et profundissima, quale est mare. Idem dicit, et aquarum circumdantium vastitatem aliis aliisque exaggerat. Aliter a Castro : Abyssus, inquit, est maris profundum, puta fundus, *q. d.* Usque ad maris pavimentum dimisit me. Verum hebræum תהום *tehom* proprie significat non fundum, sed abyssum jam dictam.

PELAGUS OPERUIT CAPUT. — Pro *pelagus* hebraice est סוף *suph*, quod proprie significat finem et terminum; inde juncum, caricem, arundinem, algam quæ in extremitate maris et fluminum nasci solet, et quia his abundat mare Rubrum, quod simul est terminus tum maris, tum Ægypti et Arabiæ, hinc illud hebraice vocatur *mare suph*. Ex triplici hoc significato triplex nascitur versio. *Prima : Finis colligatus erat capiti meo*, id est mors et exitium imminebat capiti meo. *Secunda : Alga alligata erat capiti meo*, ita Pagninus; vel : *Carectum implicitum erat capiti meo*, ita Tigurina; vel : *Juncetum erat fascia capiti meo*. Ita alii, *q. d.* Cetus me secum implicabat juncis et calamis qui in summo, et algis quæ in imo maris nascuntur; aut cetus devorabat algam, quæ descendens in ejus stomachum, me caputque meum implicabat. Plinius enim, lib. XIII, cap. XXV, docet in mari non tantum esse frutices et arbores, sed et prata ac sylvas. *Tertio*, Rabbini vertunt : *Mare Rubrum implicavit caput meum*. Unde censent ipsi Jonam, qui in Joppe devoratus fuit a ceto, ab eo vectum et ejectum fuisse in mari Rubro, ad hoc ut Jonas vicinior esset Ninivæ, ad quam mittebatur a Deo. Audi R. Salomonem : « Ostensum est Prophetæ mare caricosum, et quomodo transiissent Israelitæ per medium ejus. Erant enim pisci illi septem oculi, qui Jonæ totidem fenestrarum usum præbuerunt, et per illos contemplabatur et videbat quidquid erat in mari. » Voluit enim Deus Jonam afflictum et pene desperantem hac ratione consolari, et in certam opis Dei spem erigere. Verum hæc est fabula : sic enim cetus spatio tridui (quo Jonas fuit in ejus ventre) debuisset tranare totum mare Mediterraneum, a Joppe usque ad Gades, inde circuire totam Africam : inde promontorium Bonæ Spei, inde Mozambiquem, Quiloam, Melindme, Zocotoram; ac tandem tendere Adenum, ubi incipit sinus Arabicus, sive mare Rubrum, quod est iter dimidii anni et amplius. Respondet P. Pineda, qui sententiam Rabbinorum sequitur, et multis conjecturis tuetur, lib. IV *De Rebus Salom.* cap. XII, pisces carcharias, sive tuberones esse velocissimos. Verum nulla velocitas est tanta, quæ tantum iter triduo conficiat. Dico ergo mare Phœnicium et Tyrium, quod est juxta Joppen, vocari mare *suph*, id est Rubrum sive Erythræum, quia Phœnices ipsi dicebantur Erythræi, eo quod orti et prognati essent ab accolis maris Rubri, uti dixi *Isaiæ* XXIII, 16. Imo vox *Phœnices* non aliud significat quam rubros, ait Strabo. Adde, juxta secundam expositionem, quia *suph* idem est quod alga, juncus, carectum, metonymice quodvis mare finitum et limitatum vocari *suph*, quia est algosum, juncosum, carectosum, et quia est finitum : *suph* enim finem significat. Ita Pineda, lib. III *De Rebus Salomonis*, cap. X, et alii. Unde Chaldæus vertit : *Mare carectosum suspensum erat capiti meo.*

An Jonas ejectus in mari Rubro?

Porro pro *operuit* hebraice est חבוש *chabus*, quod duo significat : *primo, alligatum est*, et sic proprie competit algæ vel junco; *secundo, impositum est*, et sic competit proprie pelago. Unde Noster recte sensum expressit, dum vertit : « Pelagus operuit caput meum, » *q. d.* Sub undis versor, undæ undique me tegunt et operiunt; nec tantum undæ, sed et ipse pontus quantus quantus est, ipsum pelagus vastum et quasi immensum capiti meo impendet, illudque tegit et operit.

7. AD EXTREMA MONTIUM DESCENDI, — hebraice Vers. 7.
בקצבי *bekitsbe*, id est ad fissuras, vel incisuras montium : ita Septuaginta et Tigurina, id est ad extrema, ad fines montium. Ita Noster, Pagninus et Vatablus. Fissuræ enim montium sunt fines et extrema montium, quæ in mari *promontoria* vocantur, *q. d.* Cetus hic natando vexit et duxit me ad rupes, montes et promontoria, eorumque fissuras et cavernas. Loca enim montosa ambiunt ceti, ibique fere morantur, quia ibi mare est profundius : ita Theodoretus, Theophylactus et Vatablus; littus enim Joppe (unde Jonas solverat) ex utroque latere habet prominentes rupes saxaque ingentia, quæ, cum de imo mari surgant, in mare excurrunt tamen, ait Hegesippus lib. III *Excid. Hierosol.* cap. XX. Hic ergo Jonas projectus in mare descendit in abyssum, ex qua erumpunt scopuli jam dicti, qui naufrago omnem enatandi et evadendi viam præcludunt, illique vocantur hic a Jona « extrema montium, » sive rupium, ac mox « vectes, » sive repagula, tum maris quod claudunt et quasi obserant, tum hominum, ne enatare et in terram ac libertatem exire possint. Ita Sanchez.

TERRÆ VECTES CONCLUSERUNT ME IN ÆTERNUM. — Quæ paulo ante vocavit « extrema montium, » hic vocat « vectes terræ; » hisce enim rupibus, montibus et cavernis, velut vectibus concludebatur

Jonas, ne e ceto et mari emergere posset in æternum, nisi scilicet Dei potentia inde per miraculum eum eduxisset. Unde Septuaginta vertunt : *Intravit caput meum in scissuras montium, descendi in terram cujus vectes retinacula sempiterna.* Ecce quo descendit Jonas; ecce unde Dei ope ascendit. Hic verum est istud : *abyssus* mei casus, descensus, miseriæ, *abyssum* tuæ, o Domine, sublimitatis, celsitudinis, potentiæ, misericordiæ et gloriæ *invocat*. Idem dicat qui tribulationibus premitur et pene obruitur. Quo enim major est tribulatio, eo vicinior est Deus ad liberandum si invocetur, juxta illud Psaltis : « Tibi derelictus est pauper. » Sic regularium claustra, ait Sanchez, quæ sæcularibus videntur esse carceres mortis, religiosis perfugium sunt et portus, in quibus ipsi quasi in arca Noe securi, sæculares in æstu ac salo naufragantes aspiciunt.

Et sublevabis, — *q. d.* Licet ego in abyssum descenderim ibi corrumpendus et moriturus, tu tamen, Domine, inde me educes et liberabis, faciesque ne moriar, sed salvus exsurgam.

Allegorice hæc omnia verissima sunt in Christo, eique hæc omnia adaptare perfacile est. Ita S. Hieronymus.

Vers. 8. 8. Cum angustiaretur in me anima mea. — Chaldæus : *Cum deliquio laboraret in me anima mea.* Videtur ergo Jonæ angor et angustia tanta fuisse, ut eum ad animæ deliquium deduxerit.

Allegorice Jonas, ait S. Hieronymus, repræsentat hic angustias et orationem Christi in horto, dum diceret : « Tristis est anima mea usque ad mortem : Pater, si possibile est, transeat a me calix iste. »

Ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum, — in cœlum, *q. d.* Admisisti orationem meam ad te in cœlum, eam exaudisti; unde et me liberasti.

Vers. 9. 9. Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam derelinquunt. — *Primo*, Arias et aliqui alii pro הבלי *hable*, id est *vanitates*, legentes חבלי *chable*, id est *funes*, ac חסד *chesed*, quod Noster vertit *misericordiam*, vertentes *pietatem* (utrumque enim significat), id est impietatem, per antiphrasin, sic transferunt, *qui custodiunt funes vanitatis, pietatem suam sacrilegam derelinquent*, quod sic exponunt, *q. d.* Nautæ et Ninivitæ aliique gentiles colentes vana idola, ubi intellexerint miraculum hoc Dei Hebræorum, quo me e ceto liberavit, relinquent suam impietatem et idololatriam, colentque Deum verum Jonæ et Hebræorum.

Secundo, Theodoretus exponit, *q. d. Nautæ idololatræ, misericordiæ suæ obliti, me in mare projecerunt.* Verum ex dictis cap. I, liquet nautas fuisse pios et misericordes in Jonam, eumque invitos et non nisi jubente Deo et Jona misisse in mare.

Tertio, S. Hieronymus, Rupertus et Vatablus, *q. d.* Qui custodiunt vanitates, id est qui colunt idola, « misericordiam, » id est Deum a quo misericordiam et omne bonum exspectare debent, a se avertunt, mortemque et omne malum sibi conciliant. Unde generalius iidem per *vanitates* accipiunt vanas et illicitas cupiditates, quæ nihil habent veræ et solidæ voluptatis aut fructus, *q. d.* Peccatores qui vanas suas cupedias quasi res pretiosissimas adamant et colunt (hoc enim innuit vox *custodiunt*), hi « misericordiam suam derelinquunt, » id est in se sunt immisericordes et crudeles, quia mortem et exitium sibi accersunt. Hic sensus sapidus est et appositus : videtur enim generalis esse sententia et gnome. Unde S. Hieronymus : « Cerne, ait, magnanimitatem Prophetæ in profundo maris : in ventre tantæ bestiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo suo, sed de natura rerum generali sententia philosophatur : Misericordiam, inquit, suam derelinquunt. Licet offensa sit misericordia, quam nos possumus ipsum intelligere Deum (misericors enim et miserator Dominus, patiens et multæ misericordiæ), tamen eos qui custodiunt vanitates non relinquit, non detestatur, sed exspectat ut redeant. Illi vero stantem misericordiam, et ultro se offerentem, sponte propria derelinquunt. » Huc accedit P. Pineda, qui lib. VIII *De Rebus Salom.* cap. I, num. 29, sic explicat, *q. d.* Ab idolorum mendacium et vanissimorum cultoribus nihil boni exspectandum, quippe postulant beneficia a mortuis, et deserunt ipsum bonorum fontem et largitorem Deum.

Quarto, proprie et genuine alludit ad nautas suos infideles, eorumque sortes et idola : eos enim post missionem Jonæ in mare, et tempestatis cessationem agnovisse Deum Hebræorum, ad eumque esse conversos ignorabat Jonas, agens in ventre ceti. Unde de iis quasi in sua idololatria persistentibus ac similibus ait : « Qui custodiunt vanitates, misericordiam suam derelinquunt, » *q. d.* Nautæ et vectores idololatræ qui colunt vanas suas sortes et idola, liberati a tempestate et naufragio, ac misericordiam consecuti a Deo vero, illam non agnoscent, nec ei acceptam referent, aut gratias agent, sed ingrati in sua infidelitate et impietate persistent : unde gratiam et misericordiam Dei tum præsentem, tum æternam a se avertent. Ego vero jam ex Dei ope et revelatione certus de misericordia et liberatione mihi præstanda, eam agnosco, gratias ago Deo meo, ideoque mox ut liberatus fuero, et in patriam rediero, in voce laudis immolabo illi victimas pacificas, votaque quæ concepi illi reddam pleno mentis orisque jubilo : itaque eamdem Dei misericordiam ad nova semper beneficia mihi conferenda tum in hac vita, tum in futura, alliciam et provocabo; prout nunc in ventre ceti eam invocans allexi et conciliavi : ita Hebræi (quos sequitur Emmanuel et Mariana), ex quibus aliqui sic vertunt : *Qui custodiunt vanitates, non recordantur beneficiorum tanquam ingrati*; et Chaldæus qui vertit : *Non instar gentium idololatrarum, quæ quo ex loco conferatur*

illis beneficium nesciunt : at ego in laudem confessionis offeram oblationem meam coram te. Hinc rursum apte ex Hebræo verti potest : *Qui custodiunt vanitates frustra, pietatem suam derelinquunt, q. d.* Qui suas sortes, sua idola, suas veneres frustra et in vanum colunt, hi impii et ingrati sunt in Deum, a quo vitam, spiritum omneque bonum acceperunt et accipiunt. Hunc sensum postulat antithesis Jonæ, quæ sequitur :

Vers. 10. 10. Ego autem in voce laudis (id est laudando te) immolabo tibi, — *q. d.* Idololatræ obliviscuntur Dei, a quo tot bona percipiunt; at ego non obliviscar, sed eucharisticas preces et victimas illi offeram, atque quasi naufragus, et ex horribili naufragio ejectus, « uvida suspendam vestimenta (quasi anathemata) potenti maris Deo. »

Pro salute Domino. — Ita et Septuaginta; verum Pagninus et Vatablus vertunt, *ipsa salus Domino,* id est ad Dominum spectat, *q. d.* Nullus præter Dominum salvare potest, uti ipse solus in ventre ceti me servat et salvat.

Vers. 11. 11. Et dixit (mandavit, ordinavit) Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam. — Censent nonnulli, ut Sulpitius lib. I *Hist. in Jona,* et insinuat S. Gregorius, lib. VI *Moral.* cap. XII, verbis citatis cap. I, 3, cetum evomuisse Jonam ad littora Ninivæ. Verum hoc repugnat chorographiæ, ex qua liquet Niniven abesse a mari centum leucis et amplius. *Secundo,* Josephus, lib. IX *Antiq.* XI, et ex eo Clarius tradunt Jonam a ceto evomitum in Ponto Euxino, cui adjacet Constantinopolis. Verum et hoc incredibile videtur; nam spatio tridui quo Jonas fuit in ventre ceti, non potuit cetus tanta terrarum mariumque spatia peragrare. A Joppe enim usque ad Pontum Euxinum, interjacet tota Asia Minor : debuisset ergo cetus tranare totum mare Mediterraneum; inde omnes Cycladas; inde totum mare Ægeum, sive Archipelagum; inde Propontidem longam et anfractuosam; inde Bosphorum Thracium, ac sic ingredi Pontum Euxinum : quod iter nec tribus diebus, nec tribus septimanis, nec tribus mensibus confici potest. Longius abest a Joppe mare Rubrum, in quod ejectum Jonam Rabbini putant, sed falso, ut dixi vers. 6.

Ubi ejectus Jonas?

Dico ergo Jonam ejectum juxta Joppen (unde solverat) in littus Phœniciæ et Syriæ, indeque terrestri itinere rediisse in vicinam Judæam, adiisseque templum in Jerusalem, ibique gratias Deo egisse, et vota sua persolvisse. Hoc enim tantum beneficium et miraculum ante omnia fieri poscebat. Rursus decebat eum ex terra sancta mitti et pergere in Niniven, non ex Ponto Euxino, ad hoc ut constaret eum esse prophetam Dei veri, cujus solium æque ac prophetæ erant in Jerusalem. Adde, ex Judæa in Niniven facilior et planior erat via; sola enim Mesopotamia interjacens transeunda erat; hæc autem plana est : ex Ponto vero Euxino transeundi erant montes ardui Armeniæ et Amanus, estque iter trecentarum leucarum usque ad Niniven. Ita Mariana et alii.

Allegorice, Jonas absorptus a ceto, et tertio die sibi et terræ redditus, expressius quam ullus propheta, non verbo, sed facto repræsentavit passionem et resurrectionem Christi. Quocirca Christus eamdem probat et confirmat ex hoc Jonæ oraculo, *Matth.* XII, 40. Unde S. Hieronymus : « Quod autem, inquit, scribitur : Evomuit, ἐμφατικώτερον debemus accipere, quod ex imis vitalibus mortis victrix vita processerit. »

Tota historia Jonæ applicatur Christo.

Audi S. Augustinum singula adaptantem, lib. IV *De Symbolo ad Catech.* cap. VI : « Missus Jonas ad civitatem Niniven ut ejus finem prædicaret, missus est Christus a Patre ut finem mundi omnibus demonstraret. Fugit Jonas in Tharsis a facie Domini, fuga Jonæ velox transitus Christi, de quo dicit propheta : Exsultavit ut gigas ad currendam viam. Ascendit navem propheta fugiens, lignum Christus ascendit per mare hujus sæculi transiens. Irruit tempestas magna in mari; perturbatio maris, perfidia Judæorum. Data est sors ut propheta fugitivus in mare mitteretur; sors data est super Christi vestimenta, ut unitas omni mundo prædicaretur. Projectus est e navi in mare Jonas, mors Christi in cordibus gentium collocata est. Susceptus est a bestia propheta custodiendus, non comedendus; audi hic ipsius vocem Christi per S. David : Non derelinques animam meam apud inferos, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. In ventre bestiæ marinæ positus oravit Jonas; sanctus in inferno Christus descendens mortuos suscitavit. Tertio die propheta littori incolumis est redditus, die tertia Christus de sepulcro surgens super cœlos est exaltatus. Ad prædicationem Jonæ prophetæ per pœnitentiam salvata est civitas, per Christi prædicationem sancta Jerusalem redempta est civitas. »

Eleganter quoque Eusebius Emissenus, hom. 2 *De Pascha,* pag. 261, vel quisquis est auctor; nam homilias istas non esse Eusebii Emisseni Syri satis liquet ex stylo, qui non syram, sed latinam redolet phrasin, imo elegantiam. Baronius, in *Annot. ad Martyr. Rom.* die 16 novembris, opinatur esse Eucherii Lugdunensis; Bellarminus, lib. *De Script. Eccles.,* tribuit Fausto Regiensi, alii Cæsario, alii Maximo Taurinensi; Galesinus in *Martyr.* notat. 24 april. ascribit Eusebio Gallo. Certe ex ipsis homiliis liquet auctorem fuisse Gallum ex monasterio Lirinensi, qui postea videtur creatus episcopus. Hic ergo auctor sic ait : « Jonas, iram Domini prædicaturus, ad magnam Ninivitarum destinatur urbem, dicturus : Post quadraginta dies, et Ninive subvertetur. Et Christus ad mundi mittitur civitatem, ut diem salutis et præfinitum judicii tempus annuntiet. Jonas navem expetit, Christus Ecclesiam. Jonas fluctibus agitatur, et Christus mundi turbinibus exercetur. Nisi Jonas perditum detur, naufragæ navis periculum non sedatur; sic et non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte salvetur. Nautæ dimissuri Jonam,

tamen verentur et dicunt : Domine, ne des super nos sanguinem innocentem; nonne nobis videtur nautarum imprecatio, Pilati esse confessio, qui tradit Christum, et tamen lavat manus suas, et dicit : Mundus ego sum a sanguine justi hujus. Quam congrue per personam gentilem fides gentium prædicatur! Dicit itaque Jonas in oratione sua : Tolle igitur, Domine, animam meam, quia melior est mihi mors, quam vita. Dicat hoc rebus Dominus noster Jesus Christus : Quia melior est mihi mors quam vita, id est, vivens unam Judæorum gentem utpote incredulam salvare non potui : moriar ut universus mundus una morte salvetur. » Cætera deinde accommodans ita prosequitur : « Jonam cetus piscis excepit immersum, sed non contigit devoratum, et quem malitia hominum perdidit, bestia esuriens custodivit; plenus visceribus famem patitur, et in prædam quam absorbuit nil sibi licere miratur. Quis est iste qui intra avidos rictus assumi potest, consumi non potest? Cibus est, corruptio non est; traditur perditionis profundo, et servatur ipsius mortis obsequio. Quis est iste qui vastissimos sinus periculorum tutus ingreditur, et sub altitudine conclusus immensa atque mortifera, vitali aere pascitur, et demissus in alienam rerum naturam, in vitæ exsilio cum vita peregrinatur, in absolutione et conservatione gentis unius, et in Deum reconciliatione reparandi sæculi gloriam naufragus præfert, et mortis suæ superstes, annuntiat venturam mundi salutem? Puto quod hic est Dominus noster Jesus Christus, quem sæva mors inexplebilis bellua in escam rapuit, et prædam suam captiva contremuit; contremuit, inquam, nam, etsi noverat crucifixum, tamen quem non meminerat reum, non poterat tenere damnatum; quia culpam non facit pœna, sed causa. Quasi solitum cibum perditum in mundi origine hominem devoravit; sed magnam esse cibi ipsius dignitatem præfocata cognovit. Atque ideo divinus sermo commemorat : Et præcepit Dominus pisci, et evomuit Jonam in aridam. Præcepit ergo bestiæ, præcepit morti semper esurienti, præcepit abyssis et inferno, ut mundo restituant Salvatorem. Evomuit autem hoc debemus accipere, quod ex imis visceribus mortis victrix vita remeaverit, atque eam ex imis præcordiis inferni perditio exulcerata reddiderit. » Vide et Petrum Chrysologum Archiepiscopum Ravennatem, *serm.* 37, qui totus est de Jona et Christo.

Tropologice, qui curant animas periculis a Deo eximuntur.

Tropologice S. Chrysostomus, homil. 25 *De amore proximi*, tom. IV, ex facto Jonæ docet prophetam, id est prædicatorem et virum apostolicum, non debere quærere suum honorem, suam quietem, sua commoda, sed Dei gloriam et salutem animarum, cum suo incommodo et periculo : Deus enim illi aderit, eumque a periculo non tantum salvum, sed et gloriosum quasi multorum salvatorem, educet. Jonas enim, fugiens periculum prædicationis et salutis animarum, incidit in propriæ vitæ periculum, utpote jactatus in mare. Idem vero in navi commune periculum in se suscipiens, et se et navim salvavit. Fugit ergo ut homo, periculo vero sese obtulit ut propheta, ait Chrysostomus. Idem cogitent et faciant qui vel a Deo, vel a Superiore mittuntur ad prædicandum hæreticis, Indis, Barbaris, ad audiendum confessiones, præsertim feminarum. Qua de re exstat illustre exemplum apud Palladium in *Lausiaca*, cap. XXXV *De Abbate Elia*, qui, cum trecentis monialibus præesset, ideoque sentiret stimulum carnis, præfectura earum se abdicavit; sed a tribus angelis eum in visione castrantibus jussus eam resumere, deinceps per quadraginta annos earum curam gessit cum tanta quiete et castitate, ut nunquam libidinis tentationem senserit. Nostræ Societatis fundator S. Ignatius dicebat : « Si Deus mihi optionem daret vel illico moriendi, et eundi ad cœlum, vel adhuc vivendi, et ejus gloriam promovendi, sed cum meæ salutis incertitudine et periculo, eligerem adhuc vivere et Dei gloriam promovere; quia non dubito quin Deus omne hoc periculum, quod ejus amore despicio, in se susciperet, illudque mihi longe magis assecuraret. » S. Xaverius in Mauricas insulas proficiscens, cum amici ei hoc iter dissuaderent, proponerentque pericula æstus, famis, barbarorum incolarum, qui ferro et veneno sæviebant, etiam in suos, respondit longe majus periculum sibi creari, si Deo ad eas vocanti non obediret. Profectus ergo, in una urbe Tolo 25 hominum millia Christo adjunxit, tantaque animi lætitia perfruitus est, ut inde scribens dicat : « Hæc omnia pericula et labores unius Dei causa sponte suscepti, thesauri sunt divinis maximisque gaudiis refertissimi, ut hæ insulæ imprimis appositæ ad oculorum aciem ex jucundissima lacrymarum ubertate perdendam esse videantur. Equidem nunquam me tot, tantis, ac tam continuis animi voluptatibus circumfluere memini, prorsus ut omnem laborum et ærumnarum sensum obruant. » Nimirum sentiebat illud *Psalm.* XCIII, 19 : « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo : consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. » Et illud *Psalm.* XXII, 4 : « Nam et si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala : quoniam tu mecum es. » Ita refert in ejus Vita Tursellinus, lib. III, cap. II et III. Ratio est *prima*, quia cum Deus aliquem vocat ad officium, vel statum, cujus institutum est vacare saluti proximorum, simul dat gratiam et media ad hunc finem non tantum necessaria, sed et commoda ac opportuna. Hoc enim poscit ejus providentiæ suavis et exacta dispositio. Ita sponsam, id est Ecclesiæ viros primarios, vocat *Cant.* II : « Surge, propera, amica mea. » Quo? « haud dubie ad lucra animarum, » ait S. Bernardus serm. 57 et 58 *in Cant.* Iis enim sponsus dicit id quod Absalon suis servis ait : « Nolite timere, ego enim sum qui præcipio

vobis, » II *Reg.* XIII, 28. Hoc sciebat S. Paulus, qui proinde intrepidus inserebat se periculis, dicens : « Sufficientia nostra ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, » II *Corinth.* III, 5. Potens est enim Deus nos omni periculo eripere, uti eripuit Davidem, *Psalm.* V, 13 : « Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos; » et S. Paulum, II *Corinth.* I, 4, et Danielem de lacu leonum, et tres pueros de fornace Babylonia, et Jonam de ventre ceti.

Secunda, quia majus a Deo judice nobis instat periculum, si ejus vocationem fugiamus, uti fecit Jonas; si ejus talentis nobis concreditis ad ejus voluntatem et gloriam non utamur. Nota est parabola servi defodientis talentum, qui damnatus a Domino audivit : « De ore tuo te judico, serve nequam, etc., quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam? » *Lucæ*, XIX, 22, de quo vide S. Augustinum, lib. *De Fide et Oper.* cap. XVII. Huc facit illud S. Ambrosii, lib. I *Offic.* cap. III : « Videamus ne reddamus rationem pro otioso silentio. Est enim et negotiosum silentium, » uti fuit in Susanna silenter Deum invocante, *Daniel.* cap. XIII, 35 : « Et est silentium otiosum, » uti est eorum qui tenentur loqui, docere, corripere, exhortari alios. Sicut ergo libertas libertate perit, quies quiete, otium otio; ita ex adverso periculum non nisi periculo propulsatur, ac pax inter hostes non nisi bello paratur, et otium negotio.

EVOMUIT. — Hæc vox significat Jonam ita gravasse, arctasse, impedisse respirationem, et afflixisse ventrem ceti, ut coegerit eum evomere, sicut stomachus cibum noxium a quo lancinatur et affligitur, cum violentia rejiciens evomit. Ita Christus descendens in mortem et infernum ita ea afflixit, ut non tantum coegerit ea se removere, sed etiam ut ea occiderit, perinde ac ichneumon per os intrans in ventrem crocodili, eum erodit et occidit, teste Plinio lib. VIII, cap. XXV. Hoc est quod ait Osee cap. XIII, 14 : « Ero mors tua, o mors; morsus tuus ero, inferne. »

Ex hoc loco censent nonnulli Jonam fuisse unum e Sanctis qui resurrexerunt cum Christo, ac cum eo tam in corpore quam in anima gloriosi ascenderunt in cœlum, *Matth.* XXVII, 52. Si enim Adam, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Moses, David, Job resurrexerunt; ergo et Jonas. Nam ipse præ cæteris solus resurrectionem Christi tertio die futuram prophetavit, et reipsa repræsentavit, dum tertio die e ventre ceti, quasi e sepulcro redivivus surrexit. Ipse ergo aptissimus erat testis resurrectionis Christi, poteratque dicere Judæis : Ego sum Jonas, qui olim resurrectionem Christi prædixi, ac proinde missus sum a Deo ut idipsum jam peractum esse tester. Testor itaque hunc esse Christum a me prænuntiatum, eumque vere tertio die a morte suscitatum esse, sicut ego tertio die e ventri ceti suscitatus sum, ut hanc ejus suscitationem præfigurarem. Ita Pineda in Job, cap. XIX, 26, ubi ex illis verbis Job : « Et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum salvatorem meum, » probabiliter colligit Job resurrexisse cum Christo. Hic enim est Jesus, id est salvator, quem se visurum prædicit, ob meritum tot tantarumque afflictionum, quibus Christum patientem repræsentavit.

Jonas index resurrectionis.

Anagogice ex Jona e ceto redivivo probat resurrectionem corporum S. Irenæus, lib. V *Contra Hæres.* cap. V, et lib. III, cap. XXII, ubi simul ex eodem ostendit magnificentiam Dei perfici in infirmitate et obedientia hominis : « Sicut enim, inquit, patienter sustinuit absorberi Jonam a ceto, non ut absorberetur et in totum periret, sed ut evomitus magis subigeretur Deo, et plus glorificaret Deum, qui insperabilem salutem ei donasset; et firmam pœnitentiam faceret inimicis ut converterentur ad Dominum, qui eos liberaret a morte, conterritos ab eo signo quod factum erat circa Jonam, quemadmodum Scriptura de his dicit : Et reversi sunt unusquisque a via sua mala, etc. Sic ab initio patiens Deus hominem absorberi a magno ceto, qui fuit auctor prævaricationis, non ut absorptus in totum periret, sed præstruens et præparans adinventionem salutis, quæ facta est a Verbo per signum Jonæ his qui eamdem cum Jona de Deo sententiam habuerunt, et confessi fuerunt et dixerunt : Servus Domini ego sum, et Dominum Deum cœli ego colo; ut insperabilem homo a Deo percipiens salutem, resurgat a mortuis et clarificet Deum, » etc. Et inferius : « Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, ut per omnia pertransiens homo, et morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad resurrectionem, et experimento discens unde liberatus est, semper gratus existat Domino. Cognoscat autem semetipsum, quoniam mortalis et infirmus est; intelligat autem et Dominum, quoniam in tantum immortalis et potens est, et ut mortali immortalitatem, et temporali æternitatem donet. » Sic et Tertullianus, lib. *De Resurrect. carnis*, cap. LVIII, eamdem probat exemplo Jonæ, qui vixit in alvo ceti, « in quo, inquit, naufragia digerebantur; » et trium puerorum, qui in fornace Babylonia ab igne manserunt illæsi; atque Eliæ et Enoch : « Qui, ait, necdum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; et hoc ipso jam æternitatis candidati, ab omni vitio, et ab omni damno, et ab omni injuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt, cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta? » Quocirca Jonæ in ceto sepulto, indeque resurgenti similis fuit S. Maternus, S. Petri discipulus, qui ab eo missus cum S. Euchario et Valerio Trevirim ad evangelizandum, in ipso itinere Helli apud Selestadium febri valida correptus defunctus est. Socii ad S. Petrum regressi ab eo baculum acceperunt, quem S. Materno quadragesimo die a morte applican-

Uti et Elias et Enoch.

Et S. Maternus.

tes, eum resuscitarunt; ac postea ipse totidem annis supervixit, fuitque apostolus et episcopus Trevirensium et Coloniensium, quot diebus jacuerat in sepulcro, puta quadraginta. Ita habet ejus Vita et Chronica Leodiensium, et Otho Frisingensis, lib. III *Chron.* cap. xv, qui tamen pro diebus 40 ponit 33. Sicut ergo Jonas e ceto ejectus 40 diebus Ninivitis, ita S. Maternus resurgens 40 annis prædicavit Trevirensibus, aliisque Germanis et Gallis pœnitentiam.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jonas prædicat : Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur. *Ninivitæ cum suo rege agunt pœnitentiam in jejunio, cilicio et cinere. Hinc Deus eis parcit.*

1. Et factum est verbum Domini ad Jonam secundo, dicens: 2. Surge, et vade in Niniven
civitatem magnam : et prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te. 3. Et surrexit
Jonas, et abiit in Niniven juxta verbum Domini : et Ninive erat civitas magna itinere trium
dierum. 4. Et cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius, et clamavit, et dixit: Adhuc
quadraginta dies, et Ninive subvertetur. 5. Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum : et prædi-
caverunt jejunium, et vestiti sunt saccis a majore usque ad minorem. 6. Et pervenit verbum
ad regem Ninive : et surrexit de solio suo, et abjecit vestimentum suum a se, et indutus est
sacco, et sedit in cinere. 7. Et clamavit, et dixit in Ninive ex ore regis et principum ejus,
dicens : Homines, et jumenta, et boves, et pecora non gustent quidquam : nec pascantur, et
aquam non bibant. 8. Et operiantur saccis homines, et jumenta, et clament ad Dominum in
fortitudine, et convertatur vir a via sua mala, et ab iniquitate, quæ est in manibus eorum.
9. Quis scit si convertatur et ignoscat Deus : et revertatur a furore iræ suæ, et non peribi-
mus? 10. Et vidit Deus opera eorum, quia conversi sunt de via sua mala : et misertus est
Deus super malitiam, quam locutus fuerat ut faceret eis, et non fecit.

Vers. 1. 1. ET FACTUM EST VERBUM DOMINI AD JONAM SECUNDO. — Videtur Jonas e ceto liberatus statim adiisse Jerusalem et templum, ut vota sua Deo solveret : simul sperabat Deum hac sua pœna et pœnitentia contentum fore, nec amplius ursurum ut pergeret in Niniven, cum ecce secundo Deus eum mittit, aitque :

Vers. 2. 2. SURGE, ET VADE IN NINIVEN : ET PRÆDICA IN EA PRÆDICATIONEM (minas excidii) QUAM EGO LOQUOR; — Septuaginta, *locutus sum,* cap. I, 2.

Allegorice, sicut Jonas e ceto quasi resurgens prædicavit Ninivitis, ita Christus post resurrectionem suam per Apostolos prædicavit gentibus. Ita S. Augustinus, cujus verba recitavi cap. II, vers. 11.

Vers. 3. 3. ET NINIVE ERAT CIVITAS MAGNA. — Hebræa et Septuaginta, *magna Deo*; Chaldæus, *magna coram Domino,* id est revera magna, et *magna valde*, ut vertit Pagninus; magnum enim est, non quod hominibus qui parva mirantur, sed quod Deo optimo maximo magnum videtur ; ideoque Deus tanti Niniven ejusque salutem fecit, ut ea de causa eo miserit Jonam, et pœnitenti pepercerit, uti ipse ait cap. IV, 11. Ita Theodoretus. Errat Suidas, verbo *Semiramis,* ubi ait Niniven eamdem esse urbem cum Babylone: Ninive enim fuit regia Assyriorum, adjacens Tigri; Babylon Chaldæorum, adjacens Euphrati. S. Hieronymus vertit : *Ninive erat civitas magna Dei*, id est maxima. Quæ enim Dei sunt, maxima sunt: sic vocantur cedri et montes Dei, id est maximi et altissimi. Aliter a Castro : *Dei,* inquit, id est divina, hoc est omnibus numeris absoluta, sicut Deo nihil deest, isque absolutus et perfectus quaquaversum est.

ITINERE TRIUM DIERUM. — Ita et Syrus, et Arabicus uterque. *Primo,* S. Hieronymus, Haymo et Remigius id accipiunt de circuitu Ninives. Erat enim, inquit S. Hieronymus, « tanti ambitus, ut vix trium dierum posset itinere circumiri. » *Secundo, q. d.* Itinere tridui opus erat ad hoc, ut quis omnes ejus vicos et plateas perambularet. Unde ex Hebræo verti potest : *Ninive erat trium dierum perambulationis.* Ita Theophylactus, Lyranus, Vatablus et alii. Verum hoc exilius videtur, quam ut ob id Ninive vocetur civitas magna Dei, cum etiamnum multæ sint urbes non adeo magnæ quæ tot habent flexus et reflexus; tot plateas, vicos, fora, templa, circos, montes, etc., ut si

quis omnia hæc lustrare velit, facile triduum impendat.

Hinc *tertio,* Sanchez et alii censent Niniven, puta urbem cum suburbiis, quæ utrinque longissima esse solent in magnis urbibus, fuisse tantam, ut ad eam ab uno extremo ad aliud directa via pervadendam, opus fuerit itinere tridui. Ninive quanta? Hoc enim plane significant hæc verba : « Ninive erat civitas magna itinere trium dierum, » scilicet eundo ab uno extremo per medium ad aliud extremum. Unde et « cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius. » Nota τὸ *cœpit introire,* scilicet in directum, non per flexus et reflexus viarum, multo minus per circuitum murorum ; non enim in muris, sed in plateis urbis prædicabat Jonas. Fuit enim Ninive major Babylone, cæterisque urbibus omnibus quæ ante vel post eam conditæ sunt, ait Ptolemæus et Strabo, ideoque vocatur « civitas magna Dei. » Hinc et Diodorus Siculus, lib. III, cap. I, ait eam, cum a Nino primum condita est, habuisse in circuitu stadia 480, id est milliaria 60, quæ conficiunt leucas Gallicas 20 ; muros altos fuisse 100 pedibus, et adeo latos, ut tres currus simul per eos incedere possent. Si tempore primæ conditionis suæ habuit in ambitu leucas viginti, quot habuit post centum, ducentos, trecentos annos, quibus semper accrevit monarchis orbis in ea residentibus ? Demus habuisse viginti circiter leucas in directo transitu, habuerit iter tridui : pedestre enim iter diurnum est septem leucarum. Adde nonnullas fuisse urbes, quæ longæ erant iter tridui : ergo magis id tribuendum Ninivæ, quæ fuit maxima. Romæ magnitudo. Antecedens patet *primo* in Roma, « cujus muros Aurelianus, inquit Vopiscus in ejus Vita, sic ampliavit, ut quinquaginta prope millia murorum ejus ambitus teneant. » Si circumferentia murorum Romæ erat quinquaginta milliarium (milliare faciunt mille passus) ; ergo diameter, quæ est quasi tertia pars circumferentiæ, erat septemdecim circiter milliarium : ergo longitudo (hæc enim est diameter) Romæ, a porta in portam per medium urbis, erat septemdecim milliarium, id est sex fere leucarum, quod est fere iter unius diei. Jam adde suburbia, quæ utrinque tanta, imo majora erant, habebis Romam cum suburbiis iter tridui et amplius complexam esse. Certe Plinius de Roma ait, « exspatiantia tecta multas urbes addidisse, Tybur (quod Roma distat pene octodecim milliaribus, id est sex leucis), Ocriculum, Ariciam. » Rursum, « Nero, » ait Suetonius, « Ostia tenus mœnia promovere, atque inde fossa mare veteri urbi inducere » destinarat, etsi non perfecit : Ostia a Roma distat quindecim milliaribus. Insuper Dionysius de suo ævo scribit « omnia loca circa urbem habitata sine mœnibus esse, in quæ si quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, frustra eum laboraturum, et hæsurum ubi desinat urbs, ubi incipiat. Adeo suburbana, inquit, ipsi urbi adhærent et innexa sunt, et speciem immensæ longitudinis exhibent spectanti. » Sume vel suburbia via Flaminia Ocriculum usque, iter est integræ diei ; sume ex adversa parte via Appia versus Neapolim, tantumdem, imo amplius (illa enim via ob Campaniæ delicias erat habitatissima, ut patet ex via Appia silice ingenti strata Neapolim usque), facile in Roma et suburbiis invenies iter tridui. Quocirca a suburbiis tam late patentibus, denominatæ videntur Suburbicariæ regiones ; ita enim vocabantur omnes quæ vicinæ Romæ, intra centesimum ab ea milliare continebantur, uti erudite docet noster Sirmondus, libro de hac re, part. I, cap. V. Hinc Lucanus asserit Romam

> Populis victisque frequentem
> Gentibus, et generis, coeat si turba, capacem
> Humani.

Et inferius :

> Una domus urbs est, urbs oppida pluria claudit.

Lampridius scribit Heliogabalum servis imperasse ut omnes araneas colligerent in urbe, atque eos collegisse ad decem millia pondo, additque Heliogabalum subjecisse, « vel hinc intelligendum quam magna Roma esset. » Rursum Lipsius, lib. III *De Magnitud. Rom.* cap. III, clare probat Romæ fuisse facile quatuor milliones hominum, ut paulatim Italia deserta esset, cum, ut queritur Varro, multi mallent « manus movere in theatro, quam in aratro. » Idem Lipsius, lib. II, cap. VII, ex lapide Ancyrano, docet sub Augusto censa esse « civium Romanorum capita quadragies centum millia, » id est quatuor milliones, et insuper « sexaginta millia. » Sub Claudio vero Tacitus et alii accensent « sexagies novies centena, et sexaginta quatuor millia, » id est pene septem milliones. Cogita quanta fuerit urbs, quæ tot capiebat incolas, cum Mediolanum, Neapolis, Venetiæ, aliæque amplæ urbes vix contineant tertiam millionis partem, puta trecenta millia civium.

Secundo, urbs Tartariæ, quæ *Quinzai* dicitur, complectitur iter trium dierum, et multo amplius. Quinzai Nam id asserit M. Paulus Venetus oculatus testis, lib. II *De Rebus Oriental.* cap. LXIV, et ex eo Ortelius in *Theatro orbis*, in *Tartaria :* « Scribit, inquit, M. Paulus, quem circa annum Domini 1260 ibidem habitasse constat, Quinzai centena milliaria in gyro comprehendere. Idem Odericus asserit. Pontes lapideos habet duodecim millia, eosque tam altos, ut naves magnæ erecto malo subter eos transeant. Magnus Cham ibi stativum præsidium triginta millium habet : urbs admodum magnifica est et amœna : inde nomen quoque adepta est, cum Quinzai cœli civitas interpretetur. » Idem, et ex eo Lipsius loco citato scribit, Quinzai famosum continere sexcenta millia familiarum. Idem M. Paulus, cap. sequenti, ait tributum quod ex regno Quinzai annuatim

magno Cham penditur, ascendere, sale tamen excepto, ad quindecim millia millium aureorum, atque sexcenta millia, quæ summa immanis est et inaudita.

Chambalu. Minor est Chambalu, id est regia, vel sedes Cham, id est principis (sic enim Tartari suum principem et imperatorem vocant), quæ, ut scribit M. Paulus lib. II *De Rebus Orient.* cap. x, 24 milliaria Italica in ambitu habet. Alii dant ei 28, alii 32. Noster Nicolaus Trigautius, lib. IV *De Rebus Sinar.* cap. III, et lib. V, cap. XII, validis conjecturis contendit Chambalu esse Pechinum, quæ est regia regis Sinarum, et Cataium esse regnum Sinarum.

Babylonis. *Tertio,* Babylon, inquit Diodorus lib. II *Biblioth.* cap. IV, in circuitu habebat stadia 360, id est milliaria Italica 45, leucas Gallicas quindecim. Altera Babylon in Ægypto, sive Memphis, quæ nunc Cayrus dicitur, Lutetiam Parisiorum quinquies magnitudine superat, inquit Ortelius, et per Nili ripas latissime diffunditur, adeo ut Selymus Turcarum imperator eam a suis licet expugnatam, anno Domini 1516, ingredi non sit ausus. De eadem scribit Aristoteles in *Polit.* lib. III, cap. II, quod, cum expugnata esset, hostesque primam urbis partem obtinerent, illi qui ex alia parte urbis habitabant, tertio die nescierint urbem esse captam.

Thebarum. Thebæ in Ægypto, testibus Homero, Plinio, Strabone, Pomponio et aliis, centum portas, vel, ut alii volunt, centum aulas habuerunt : totidem olim principum domos, solitæque singulæ, cum opus erat, decem armatorum millia effundere. Celebratur et Moscua a magnitudine et multitudine domorum. Sigismundus Liber scribit earum numerum fuisse 41,500. Celebrantur et Parisii, ubi suburbiorum hodiernæ ruinæ octo leucarum ambitum superant. In America magnitudine excellunt urbes Temixtitan et Panama.

Quod si cui iter tridui in unius urbis Ninive diametro longitudinis nimium videtur, is adjungat alium diametrum latitudinis, qui priorem secat, et cum eo facit quasi crucem. Magnitudo enim urbis Romæ, v. g. ex duabus lineis diametralibus sese intersecantibus, petenda videtur; una esset quæ duceretur a Vaticano, et terminaretur in porta Pia, qua itur ad S. Agnetem; altera duceretur a porta *del popolo*, et terminaretur in porta *Capena,* qua itur ad S. Sebastianum. Id congruentius de Ninive dicatur, eo quod ipsa non rotunda fuerit, sed quadrangula, ac proinde ex duobus diametris sese ad angulos rectos intersecantibus, quorum extremæ partes terminantur in quatuor quadrati angulis, ejus magnitudo, id est longitudo et latitudo, dimetienda videatur. Sane Aristoteles, III *Polit.* cap. II, indicat aliquas urbes adeo esse magnas, ut non tam urbes, quam regiones muris circumdatæ dici debeant.

Mystice. Mystice, Ninive continens iter trium dierum repræsentat tres mundi partes, Asiam, Africam, Europam, quas noster Jonas, id est Christus, per se et per Apostolos obeundo, ad pœnitentiam et salutem convertit.

Vanitas urbium et mundi. Tropologice, vide quanta sit mutabilitas et vanitas rerum humanarum. Ecce Ninive olim maxima, ditissima et superbissima urbs, jam adeo sepulta jacet, ut quæratur quo loco exstiterit. Quare Niniven veterem vix invenies, nec nisi rura et rudera, « et campos ubi Troja fuit. » R. P. Joannes Antonius Marieti, qui ante quinquennium missu Summi Pontificis Syriam et Mesopotamiam obivit, Romæ mihi narravit se fuisse in civitate adjacente Tigri, nomine *Mussal,* quam indigenæ dicebant esse Niniven, indeque non procul ostendebant sepulcrum Jonæ (quod magno Christianorum undique confluentium concursu et devotione visitari asserebant) adeo longum et latum, ut ex eo colligere liceat Jonam pene fuisse gigantem. Insuper ingentes ibi cerni murorum reliquias, veteris amplitudinis indices. Porro urbem a Christianis, Turcis atque Arabibus incoli; Armenos tamen ita ob rebellionem Turca attenuavit, ut urbs jam et mœnibus careat, et ex quinque domibus vix duæ vel tres inhabitentur. Fieri potest ut veteri Ninive diruta, juxta eam nova sit condita, dictaque Mussal; uti Hierosolymæ, Tyro, Tusculo, quin et Romæ ex parte contigit, quanquam ignoremus an vetus et certa sit illa indigenarum Mussal traditio. Sane sepulcrum Jonæ non in Ninive, ut ipsi asserunt, sed in Palæstina exstare docent Epiphanius, Dorotheus et Isidorus in *Vita Jonæ,* uti dixi in Prooemio; nisi dicas Ninivitas hoc sepulcrum Jonæ, licet alibi defuncto et sepulto, erexisse quasi mausolæum, ad perpetuam tanti viri memoriam (1). Sed esto Mussal sit eadem urbs cum Ninive veteri, nihil illa habet veteris ejus magnitudinis et magnificentiæ. Idem est de Babylone, de Tani, de Ecbatanis, aliisque potentissimis olim urbibus. Sic transit gloria mundi, sic transeunt urbes, sic transeunt reges, sic transeunt homines (2). Platina in Felice II Pontifice refert Constantium filium Constantini Magni imperatoris, dum post susceptum imperium cum triumpho Romam aureo carpento ingrederetur, cives obviam factos veneratum esse, ac dictitasse illud Cyneæ Pyrrhi legati verum esse : « Tot se videre reges in urbe Roma quot cives, » visis deinde palatiis, Panthec, templis, columnis, aquæductibus, arcubus trium-

(1) Narrant viatores (J.S. Buckingham, *Voyage en Orient*). in campis ubi fuit Ninive, super unum ex aggeribus qui in longum ex Oriente in Occidentem se protrahunt, quemque Nebe Yonos aut Yonas vocant, assurgere tumulum, prope viculum ubi juxta incolarum traditionem ossa Jonæ prophetæ requiescunt (vide *Annales de Philosophie chrétienne,* tom. IV, p. 361).

(2) Vide de Ninives monumentis quæ exstant, opus exquisitum D. Flandin, sive in Collectaneis, cui titulus: *Revue des deux Mondes,* 15 juin, 1er juillet 1845, sive in *Annales de Philosophie chrétienne*, 3e série, tom. XII, XIII, XIV, XV, XVI.

phalibus, etc., obstupuisse, ac tandem dixisse « naturam vires omnes in urbem effudisse. » Mox Hormisdam architectum suum interrogasse quid de Roma sentiret, qui id tantum sibi placere respondit, « quod didicisset Romæ æque mori homines ac alibi, » ut philosophum decebat locutus. Vere Seneca : « Æquat omnes cinis ; impares nascimur, pares morimur. » Quocirca sapienter monet S. Chrysostomus, homil. 32 *in epist. ad Hebr.*, in morali, ut ædes ædificemus non in terris mox casuras, sed in cœlis in æternum duraturas : « Nemo, inquit, in civitate quæ casura est sanæ mentis ædificat. Non ædificemus in hoc mundo; post paululum enim casurus est, et cuncta perditum ibunt. Et quid dico quod mundus casurus est? Nos ipsi ante ruinam ejus peribimus, et tormenta sæva patiemur, » etc.

Vers. 4. 4. Cœpit Jonas introire civitatem itinere diei unius. — « Jonas, inquit S. Hieronymus, præcepti et superioris naufragii memor, viam trium dierum, unius diei festinatione complevit. » Quod dictum S. Hieronymi dupliciter accipi potest. *Primo, q. d.* Jonas distans a Ninive itinere trium dierum, ut Deo celerrime obediret, totum hoc iter uno die peregit, eodemque die quo ex loco ubi eum cetus evomuit, discessit, pervenit, appulitque Niniven. *Secundo, q. d.* Jonas adeo festinanter obivit concionando totam Niniven, ut uno die eam peragrarit, cum alii ad id exigant triduum. Verum neuter sensus huic loco congruit. Non prior, quia littus Phœnicium, ubi a ceto ejectus est Jonas, distat a Ninive trecentis leucis : quod iter est ut minimum triginta dierum. Si cum Josepho dicas eum ejectum in Pontum Euxinum, respondeo : Hic Pontus a Ninive distat centum triginta leucis, idque per arduos montes; ergo ab ea distat itinere tredecim dierum ut minimum. Non posterior, tum quia dicitur : « Cœpit introire civitatem; » ergo ipse tunc vias ejus non complevit, nec peragravit, sed peragrare cœpit; tum quia juxta illam expositionem dicendum fuisset : Jonas peragravit civitatem die uno. Jam vero non hoc, sed oppositum dicitur, scilicet : « Cœpit Jonas introire civitatem itinere diei unius. » Quocirca aliam meliorem interpretationem subdit S. Hieronymus dicens : « Quanquam sint qui ita simpliciter intelligant quod in tertia tantum urbis parte prædicaverit, et ad reliquam confestim prædicationis sermo pervenerit. » Sensus ergo est, *q. d.* Jonas ingressus est primam urbis partem, quæ uno die poterat pertransiri : Jonas tertiam urbis partem prædicans obivit, ejusque vicos et plateas concionando lustravit. Ita Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus. Accedunt Theodoretus, Vatablus, Arias et a Castro. Verum hi censent Jonam non recta via processisse, sed per flexus platearum gyrasse, vicosque obliquos obeundo circumcirca prædicasse.

Adhuc quadraginta dies. — Ita Hebræus, Chaldæus, Aquila, Symmachus et Theodotion. Quare versio Septuaginta, quos sequitur Origenes, Chrysostomus et alii Græci, atque Arabicus Alexandrinus, depravata est. Habet enim : *Adhuc tres dies*; forte librarii τεσσαράκοντα, id est quadraginta, scripserunt per abbreviationem; unde alii describentes legerunt scripseruntque τρεῖς, id est tres. Aut per ciphras, puta per litteras, scripserunt μ, quæ index est quadraginta, et eroso, vel minus apparente altero ejus apiculo, pro μ legerunt γ *gamma*, quæ index est trium: præsertim quia præcessit mentio trium dierum (hoc enim erat iter Ninive) quos confusione specierum, vel trajectione oculorum putarunt descriptores esse eosdem cum hisce diebus prædicationis Jonæ. Magna enim scriptorum aliquorum est ignorantia, magna aliorum oscitantia, magna aliorum in tantis voluminibus describendis fatigatio, ut facile unum pro alio supponant et scribant, uti egomet in dies experior. Aliqui censent Jonam per singulos dies minuisse numerum; nimirum *Primo* die prædicationis suæ dixisse : Adhuc quadraginta dies; *secundo*, Adhuc triginta novem dies; *tertio*, Adhuc triginta octo dies, et ita consequenter, donec perveniret ad tres ultimos, tuncque dixisse : « Adhuc tres dies, » etc., scilicet : « Exspectabo vos, num sitis pœnitentiam acturi, ait Isidorus Pelusiota, lib. IV, *epist.* 149, idque ex traditione scivisse Septuaginta, et hic exprimere voluisse. Verum hæc conjectura dissonat a textu, qui constanter habet : « Adhuc quadraginta dies; » et incerta est nec admodum probabilis. Non enim videntur Ninivitæ usque ad ultimos tres dies distulisse pœnitentiam. Quocirca prudenter Theodoretus : « Credibile est, inquit, etiam Septuaginta concordem aliis posuisse numerum (quadraginta), sed qui initio scripserunt errasse in hoc, ac deinceps in omnia exemplaria permanasse errorem. » Porro S. Augustinus, lib. XVIII *De Civitate Dei*, cap. xliv, censet genuinam lectionem esse : « Adhuc quadraginta dies; » Septuaginta vero vertisse : « Adhuc tres dies, » ut mysterium quod hic latet de Christo significarent : « Sive, inquit, per quadraginta dies, sive per triduum, idem ipse significatus est Christus, per quadraginta scilicet, quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem suam, et ascendit in cœlum : per triduum vero, quia die tertio resurrexit, *q. d.* In quadraginta diebus ipsum quære, in quo et triduum poteris invenire : illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies : quorum unum per Jonam prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen unus atque idem Spiritus dixit. » Hac forte de causa S. Justinus, *Contra Tryph.*, utramque lectionem junxit et commiscuit. Legit enim : « Adhuc quadraginta tres dies, » etc.

Allegorice Jonas est Christus, Ninivitæ sunt Judæi. Ninive est Jerusalem, quæ quadragesimo anno a prædicatione Christi eversa est a Tito et Romanis : ita Eusebius in *Chron.*

Moraliter, de pœnitentia publica.

Mystice, numerus quadragenarius est symbolum pœnitentiæ, de quo subtiliter philosophatur S. Augustinus, lib. II *De Doctr. Christ.* cap. XVI. Hinc S. Gregorius in inguinaria lue et mortalitate Romana, qua exstinctus est Pelagius Papa, cui Gregorius in Pontificatu successit, hortatus est populum ad pœnitentiam exemplo Jonæ et Ninivitarum, publicasque litanias, easque septemplices indixit, quibus placatus Deus pestem stitit. Angelus enim stans in mole Adriani (ubi etiamnum ejus locus et imago visitur, indeque moles hæc vocatur Castellum S. Angeli) evaginatum gladium, quo cives feriebat, visus est in vaginam recondere; ac quacumque in processione inferebatur imago B. Virginis, aer crassus, pestilens et flammeus videbatur dissipari, purgari et serenari. Exhortationem ejus ad verbum refert Joannes Diaconus in ejus Vita, lib. I, cap. XL, ubi inter multa ait : « Veternosas namque Ninivitarum culpas triduana pœnitentia abstersit. Mutemus igitur corda; citius ad precem judex flectitur, si a pravitate sua petitor corrigatur. Proinde cum contritione et correctis operibus crastina die ad septiformem litaniam devota cum lacrymis mente veniamus; qui simul omnes peccavimus, simul omnes mala quæ fecimus deploremus, ut districtus judex dum culpas nostras nos punisse considerat, ipse a sententia propositæ damnationis parcat. Rursum S. Petrus, ex Ordine S. Dominici eminens prædicator et martyr, anno Domini 1252, aprilis die vigesima nona, qua Ecclesia in Officio divino ejus festum celebrat, in suis concionibus jugiter hoc thema proponebat : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur, » iisque tanto ardore et spiritu populum incendebat, ut omnes passim pœnitentiam agerent, eamque publicam. Dicebat enim : Tu, o Mediolanum, tu, o Parma, tu o Cremona, es altera Ninive; si non agas pœnitentiam tuorum scelerum, illico videbis tuam ruinam : flagellum Dei imminet tibi : converte te ad Deum, et age pœnitentiam. Docet ergo hic Jonas, et ex eo S. Gregorius et S. Petrus martyr, concionatores populo debere proponere minas et terrores iræ Dei, mortis, judicii, gehennæ, iisque acriter urgere peccatores ad pœnitentiam et odium peccati, ut eas evadant, Deumque sibi concilient. Hi enim sunt mallei conterentes petras. Alii oratores sunt quasi musici, quia aures duntaxat mulcent et scalpunt.

Et Ninive subvertetur, — cum regno et monarchia Assyriorum, quæ transferetur ad Nabuchodonosor et Assuerum, ut habent Septuaginta, *Tobiæ* XIV, 6, id est ad Babylonios et Medos, uti patebit *Nahum* II, 8; unde Josephus, lib. IX *Antiq.* XI : « Jonas, ait, in medio civitatis prædicavit, quia post brevissimum tempus Asiæ principatum perderent. » Nota : Hæc Jonæ prophetia fuit comminatoria et conditionata, *q. d.* Ninive subvertetur, nisi pœnitentiam egerit, nisi mutet mores, itaque impetret a Deo hanc excidii sententiam tolli aut suspendi; sicut de facto ejus non sublationem, sed suspensionem impetravit, uti dixi in Proœmio. Ita Origenes, hom. 1 *De pœnitent*, S. Hieronymus hic, S. Gregorius, XIX *Moral.* XVIII; S. Thomas, I part. *Quæst.* XIX, art. 7, et alii. Aliter respondet S. Gaudentius, tract. 3 *ad Neophytos* : « Adhuc triduum, et Ninive evertetur. » Verum, inquit, prædixit : « nam eversa est iniquitas ejus, quia pœnituit. Sicut distat cœlum a terra, dicit Deus hominibus, ita distant sensus mei a sensibus vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris, » *Isaiæ* LV. Sensus ergo est : Ninive, non urbs, sed ejus iniquitas subvertetur, ut sit alia piaque Ninive. Verum hoc tropologicum est, non litterale. Sic anno Domini 396, Arcadio Imperatore, ait S. Augustinus *De Excidio urbis*, cap. VI : « Constantinopoli volens Deus terrere civitatem, et terrendo emendare, terrendo convertere, terrendo mundare, terrendo mutare, servo cuidam suo fideli viro militari venit in revelatione, et dixit ei civitatem venturo de cœlo igne perituram, eumque admonuit ut Episcopo diceret; dictum est, non contempsit Episcopus, et allocutus est populum. Conversa est civitas in luctum pœnitentiæ, quemadmodum quondam illa antiqua Ninive, » etc. Narrat deinde quomodo per pœnitentiam hasce minas evaserit.

5. Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum, — id est Deo. Nota : Hebræis credere in Deo, vel credere in Deum, idem est quod credere Deo, uti recte observavit Ribera. Unde hebræum יאמינו באלהים *iaaminu belohim*, tribus modis, sed idem significantibus vertas, scilicet : primo, *crediderunt in Deum* ; secundo, *crediderunt in Deo*; tertio, *crediderunt Deo*. Est enim *beth* contactus, quo utuntur Hebræi, ut dicant tangere in manu, id est, tangere manum : credere in Deo, vel Deum, id est credere Deo. Latinis tamen credere in Deum efficacius est, et plus significat, quam credere Deo ; nimirum non tantum fidem, sed et spem ac fiduciam omnem cum amore conjunctam collocare in Deo; se resque suas curæ Dei committere, sua omnia in fidem Dei resignare, salutem suam Deo credere. Ita hic Ninivitæ, credentes prædicationi Jonæ, crediderunt per fidem Deum Hebræorum, quem prædicabat Jonas, esse verum Deum, ac proinde vera esse hæc Jonæ oracula, vereque evertendam Niniven, nisi pœnitentiam agerent. Consequenter sperarunt in Deum, quod eos ad pœnitentiam admitteret, et pœnitentibus parceret, eosque in gratiam reciperet; nisi enim hanc spem habuissent, nunquam tam arduam pœnitentiam suscepissent. Vers. 5.

Quæres, quo argumento moti sunt Ninivitæ ut crederent Jonæ? Imprudens enim et temerarius est, qui sine ratione et fundamento credit aliquem esse Prophetam, vel hoc illudve esse oraculum Dei, præsertim in re tam gravi et inaudita, qualis erat excidium Ninive urbis et monarchiæ; unde Apostoli fecerunt miracula aliaque signa,

sine quibus gentes non tenebantur, imo prudenter non potuissent eis credere. Respondeo : Ninivitæ moti sunt ad credendum Jonæ per miraculum devorationis et liberationis e ventre ceti, quod Jonas eis proposuit, quodque per nautas jam sparsum erat per totum Orientem. Hoc est quod ait Christus *Lucæ* XI, 30 : « Sicut fuit Jonas signum Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti. » Hoc enim signum clare eis demonstrabat Jonam a Deo ad eos mitti, simulque monebat et terrebat eos ne, si Jonæ non crederent, æque, imo magis punirentur quam Jonas, atque ab aqua vel terra absorberentur. Accessit interna Dei illuminatio et inspiratio, quæ animos illorum commovit ad credendum. Juvit gravitas, prudentia, pietas, abstinentia et sanctitas Jonæ, quæ plane ostendebant Jonam non esse fatuum, non levem, non mendacem; sed virum serium, prudentem, pium ac fide dignum.

ET PRÆDICAVERUNT (indixerunt) JEJUNIUM, — per magistratum, imo per regem, ut videtur; rex enim hoc jejunium Ninivæ indixit, vers. 7, nec alius toti Ninivæ hoc indicere poterat nisi rex. Est ergo hic hysterologia. Prius enim pervenit oraculum hoc Jonæ ad regem, uti sequitur vers. 6, quam indictum sit jejunium, uti ait hic vers. 5; sed voluit Scriptura prædicationi Jonæ subnectere obedientiam, totumque opus Ninivitarum, scilicet quod crediderint et pœnitentiam egerint in jejunio et cilicio; ac deinde pergere ad regem, et enarrare ejus sensum et gesta, de quo subdit :

Vers. 6. 6. ET PERVENIT, — id est quia pervenerat : dat enim causam publici jejunii et pœnitentiæ Ninivitarum, quod nimirum rex inaudiens oraculum minax Jonæ, edictum jejunii et pœnitentiæ proposuerit et promulgarit per totam urbem.

Jonas prædicavit Sardanapalo.

Quæres, quis fuit hic rex ? Respondeo : Probabile est fuisse Sardanapalum, quem Diodorus, Justinus et alii gentiles historici ponunt ultimum monarcham Assyriorum, a quo monarchia translata sit ad Medos per Arbacem Mediæ præfectum. Ita a Castro et Torniellus in *Annalibus*, anno mundi 3215, et alii. Favet S. Hieronymus, in cap. I *Amos*, vers. 1, ubi explicans titulum Amos, quo se dicit prophetasse in diebus Oziæ regis Juda, et Jeroboam regis Israel, « quando, » inquit, « apud Assyrios » urbesque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo insignis orator : « Turpior, inquit, vitiis quam nomine; et apud Latinos Procas Silvius, cui Amulius expulso Numitore successit in regnum ; quo interfecto, congregata pastorum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem. » Ergo Amos, ac consequenter Jonas (fuerunt enim coævi) prophetavit tempore Oziæ, Jeroboam et Sardanapali (hi enim fuerunt pariter coævi). Rursum Jonam prophetasse tempore Jeroboam, ac consequenter Sardanapali, clare dicitur IV *Reg.* cap. XIV, 25. Favet et S. Augustinus, lib. XVIII *De Civitat.* XXVII, ubi docet prophetasse Jonam, Amos et Osee sub finem imperii Assyriorum, scilicet eo ruente, cum Roma condi inciperet, quia eorum prophetiæ de Christo patiente et resuscitato, Romanis et Gentibus ad Christum convertendis scribebantur. Favet et Eusebius in *Chronico*, qui Jonam consignat sub tempus Sardanapali. Dices : Eusebius dicit Sardanapalum regnasse 20 annis; et vigesimum ultimumque ejus annum consignat anno sexto Oziæ regis Juda, qui fuit annus 18 Jeroboam regis Israel; postea vero anno 17 Oziæ, qui fuit 29 Jeroboam, Arbacis vero in Media regnantis 11, ita scribit : « Prophetabant apud Hebræos Osee, Amos, Isaias et Jonas prophetæ. » Ergo 11 annis post mortem Sardanapali prophetavit Jonas; non ergo prophetavit Sardanapalo regnante. Respondeo, nego consequentiam. Nam τὸ *prophetabant*, non significat initium prophetiæ (non enim hi quatuor cœperunt eodem anno, puta 17 Oziæ, prophetare), sed confuse tempus quo florebant hi prophetæ, *q. d.* Sub hoc tempus, puta ante et post annum 17 Oziæ, prophetarunt Osee, Amos, Isaias et Jonas. Cum enim constet eos multis annis prophetasse, et de anno certo quo singuli cœperint non constet, recte Eusebius in genere et confuse ait hoc tempore eos prophetasse, id est floruisse. Cum enim in chronologia consignatur tempus quo quis propheta, doctor vel episcopus floruit, non consignatur annus primus quo cœpit, vel ultimus quo finiit; sed potius medius : in medio enim ætatis prophetiæ et doctoratus solent florere homines, tum gratia, tum sapientia, tum auctoritate.

Confirmatur hæc sententia *primo*, quia passim chronologi Sardanapalum dicunt fuisse coævum Jeroboam, sub quo prophetavit Jonas. Excipio unum Genebrardum, qui censet Sardanapalum fuisse eum qui in Scriptura vocatur *Asarhaddon*, fuitque filius Sennacherib, post quem in Scriptura nemo ponitur rex Assyriorum. Asarhaddon enim regnavit diu post Oziam et Jeroboam, sub Ezechia et Manasse. Verum hæc sententia Genebrardi ab aliis chronologis passim rejicitur. *Secundo*, quia iidem consentiunt in Sardanapalo periisse monarchiam Ninives et Assyriorum, et post eam ponunt regnum Arbacis et Medorum; Jonas autem missus fuit in Niniven, cum illa opibus et regno floreret : ergo non post Sardanapalum, sed eo regnante. *Tertio*, quia Sardanapalus fuit luxuriosissimus, et diffluxit luxu ac vitiis, regem suum secuta est Ninive : hæc ergo sunt vitia ob quæ excidium ei intentat Jonas. *Quarto*, quia licet paulo post Sardanapalum ex Scriptura constet Ninivæ restitutum fuisse regnum, ac in ea regnasse Phul, Teglatphalasar, Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon; tamen hi non regnarunt cum Ozia et Jeroboam, sub quibus prophetavit Jonas, sed post eos. Rursum in strage Sardanapali et translatione monarchiæ, sat videtur fuisse punita Ninive, ut non opus fuerit post illam eo mittere Jonam. Insuper Jonam missum esse ante ejus stragem patet, quia missus

Probatur primo. *Secundo.* *Tertio.* *Quarto.*

est ut eam comminaretur et prædiceret quasi futuram. Ex dictis colligitur quod Sardanapalus, audiens Jonæ oracula et minas, conversus sit, egeritque pœnitentiam cum suis Ninivitis, sed eo redeunte paulo post ad solitas delicias et vitia, ad eadem redierint et Ninivitæ, uti facere solent concubinarii aliique vitiis assueti. Unde tunc Deus excitavit Arbacem, qui Sardanapalum et Niniven invaderet, eumque cogeret ad palatii suique incendium, ac monarchiam transferret ad Medos; de quo dixi in Prooemio (1).

Et surrexit (rex, puta Sardanapalus) de solio suo, et abjecit vestimentum suum a se (Tigurina, *paludamentum*, puta vestem imperatoriam, diadema, sceptrum aliaque insignia regalia), et indutus est sacco (cilicio), et sedit in cinere. — Nota hic pœnitentiæ habitum et opera non esse nudam resipiscentiam, ut vult Calvinus, sed gemitum, saccum, cinerem, jejunium. Ita Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, S. Augustinus, Pacianus tract. *de Pœnitentia* (2).

Præclare S. Ambrosius enarrans hanc Jonæ historiam in fine tomi II : « Rex Ninives, inquit, hostes virtute superabat, Deum autem humilitate vincebat. Sapiens, inquam, rex qui pro salute civium peccatorem se magis confitetur esse quam regem. Obliviscitur enim se regem esse, ubi Deum regem omnium pertimescit; nec potentiæ suæ meminit, ubi potentiam divinitatis agnoscit. Mira res : dum se regem hominum esse non meminit, rex incipit esse justitiæ. Religiosus igitur princeps non perdidit imperium, sed mutavit. Principatum enim ante militaris disciplinæ tenuit, nunc cœlestium disciplinarum obtinet principatum. » Et inferius : « Ut tota civitas jejunaret, famem sibi rex primus indixit; et solus omnium causa prior cœpit esurire quam miles. Necesse enim erat ut qui potentior cunctis fuerat, devotior fieret universis. »

Vers. 7. 7. Et clamavit et dixit (supple præco, ita Vatablus; vel « clamavit et dixit, » id est proclamari fecit et edici) ex ore regis, — id est suo. Est hebraismus. Unde Chaldæus vertit : *Atque per præconem proclamare jussit, ac dicere per Niniven ex regis et principum ejus decreto*. Sic et Pagninus.

Homines, et jumenta, et boves, et pecora non gustent quidquam. — Causam dat S. Chrysostomus, hom. 3 *ad Popul.* : « Et bruta jejunant, et equi, et muli sacco vestiuntur. Etiam, inquit : sicut enim divite aliquo mortuo, non servos solos et ancillas, sed et equos domestici sacco vestientes, et agasonibus tradentes ad sepulcrum sequi jubent, calamitatis magnitudinem ostentantes, et omnes ad misericordiam allicientes; sic et in civitate illa (Ninive) mori periclitante, et brutam naturam sacco circumtexerunt, et jejunii jugo subjecerunt. Non licet brutis sermone Dei iram discere, discant famis quæ a Deo infligitur plaga; etenim si dirueretur, inquit, civitas, non tantum nostri inhabitantium, sed et horum una esset sepultura. Pœnæ igitur partem habere debentia, et jejunii partem captant. » Alteram deinde dat causam : Cum, inquit, essent confusione pleni, nec quidquam haberent excusationis, « ad bruta confugiunt, et illorum mortem deplorantes, ex his supplicationem faciunt miserabilem et luctuosam, ipsorum perditionem proponentes. » Et S. Ambrosius, sub finem tom. II : « Non enim, inquit, sufficiebat ad placandum Deum peccantium satisfactio, nisi seniorum quoque peccata, parvulorum innocentia deploraret, et fletibus alienis delicta sua juventus ablueret. »

Nota : Verisimile est hoc rigidum jejunium Ninivitarum, ad aliquot dies, v. g. tres, ut sentit S. Chrysostomus hom. 1 *De Pœnitentia*, durasse, ita ut per triduum nec homo, nec pecus quidquam cibi aut potus gustaret; deinde continuarunt hoc jejunium ad quadraginta dies, sed ita ut suo tempore, v. g. vespere, aliquid panis et aquæ sumerent ad sustentandam naturam; alioqui enim non potuissent naturaliter sine cibo et potu prorogare vitam ad quadraginta dies; saccus vero, clamor et preces eorum perennarunt ad quadraginta dies.

Simili modo anno Domini 1124, Christiani in Terra sancta a Saracenis circumsessi, exemplo Ninivitarum jejunium solemne etiam pueris infantibus et pecoribus indixerunt, itaque miraculosam a Deo de iis adepti sunt victoriam. Nam cum tria Christianorum millia, Patriarcha præferente crucem, et abbate Cluniacensi lanceam qua transfixum est latus Christi, in aciem prodirent contra 40 Saracenorum millia; splendor de cœlo in Saracenos illapsus eos ita enervavit, ut passim fugientes cæderentur, non solum a viris, sed etiam a pueris et feminis. Perierunt in prælio septem millia (submersi in aquis quinque millia; omnes vero Christiani, incolumes reversi, epinicium Deo cecinerunt. Ita ex Roberto Sigeberti Cardinalis Baronius anno 1124.

8. (3) Et clament in fortitudine, — fortiter, con- Vers. 8.

(1) Probabilissime, inquit Ackermann, est Phul, qui tempore Jeroboami II florebat. Vide opus D. de Saulcy : *Recherches sur la Chronologie des empires de Ninive*, etc. *Annales de Philosophie chrét.* 3e série, tom. XIX et XX.

(2) Vox אדרת *aderet*, proprie *pellis arietis*, ab *adir* ariete dicta, cujus pellis pro vestitu est, *Genes.* xx, 25; I *Reg.* xix, 13, 15, ubi de pallio Eliæ prophetæ dicitur. Nec mirum cuiquam videri debet, quod hoc loco de regio ornatu usurpatur, et *Jos.* vii, 21, 24, valde pretiosum memoratur. Possunt enim, apposite monente J. D. Michaelis, *Supplem.* pag. 24, et pelles regum illustrium gestamina esse, ut apud nos *Hermelin, Zobel, Schwarze, Sibirische, Lammerfele.* Nec id abludit ab Orientis moribus. Itineratores testes sunt, pelles et in hunc usque diem, idque in calidiore etiam Ægypto, magnatum gestamina esse : vide Niebuhrii *Itiner.* part. I, pag. 158. Nisi forsan *aderet* et latius sumptum fuerit, non tantum de pelle, sed de quocumque vestimento aut pallio splendidiore usurpatum fuerit. (Rosenmuller.

(3) « Et operiantur saccis homines et jumenta. » Quod jumenta quoque saccis operienda ex regis jussu Noster narrat, inquit Rosenmuller, forsan intelligi voluit de equis, mulis et camelis, qui pretiosis integumentis ornari

tenta voce : Misericordia, misericordia, miserere nostri, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Ita clamabant homines. Jumenta vero præ fame boabant, mugiebant, resonabant quisque sua voce in cœlum. Hæc communis hominum et jumentorum comploratio Dei iram stitit, et ad misericordiam inflexit. Graphice eam depingit S. Basilius, hom. 8 *in avaros*, quæ inscribitur : *In fame et squalore;* et homil. 4 *De Pœnit.* Sic Virgilius, *ecloga* v, ait in morte Julii Cæsaris, quem Daphnim vocat, jejunasse oves, boves cæteraque animalia, ac lugubri ejulatu ejus necem plorasse. Quin et addit :

> Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
> Interitum, montesque feri sylvæque loquuntur.

Simili modo Alexandrum luxisse mortem Hephæstionis, et Thebanos mortem Pelopidæ, tradit Plutarchus in ejus Vita.

ET CONVERTATUR VIR A VIA SUA MALA. — S. Chrysostomus, homil. 3 *ad Popul.* : « Videamus, ait, quid inevitabilem illam iram solverit; num jejunium solum et saccus? nequaquam, sed totius vitæ mutatio; quoniam conversus est quisque a viis suis malis, pœnituit mali quod dixerat facere ipsis Dominus. Honor enim jejunii non ciborum est abstinentia, sed peccatorum fuga. Jejunas? Demonstra mihi per ipsa opera? Qualia, inquis, opera? Si pauperem videris, miserere; si inimicum videris, conciliare; si amicum laudabiliter agentem videris, ne invideas; si mulierem videris speciosam, prætereas. Non enim os tantum jejunet, sed et oculus, et auditus, et pedes, et manus, et omnia corporis nostri membra. Jejunent manus, a rapina et avaritia mundæ; jejunent pedes, ad illicita spectacula cursum reprimentes; jejunent oculi, discentes nunquam formosis obtutibus insilire, nec alienas curiose pulchritudines spectare; cibus enim oculorum est spectatio; jejunet et auris, aurium autem jejunium est detractiones et calumnias non suscipere; jejunet quoque os a verbis turpibus et convicio. Quæ enim utilitas, cum avibus quidem et piscibus abstineamus, fratres vero mordeamus et comedamus? detrahens fraternas carnes comedit, » etc.

Ninivitæ fuerunt justificati. Ex hoc loco videtur quod Ninivitæ (saltem multi) vere fuerint contriti, ideoque hac pœnitentia justificati et salvati, quicumque in justitia usque ad finem vitæ persstiterunt. Nam crediderunt in Deum verum, elicuerunt actus spei, timoris, doloris; austeram et inauditam, eamque publicam egerunt pœnitentiam; imo primus rex ipse, posita regia veste, saccum induit, et cinere se conspersit; quæ utique ingentis interni doloris et contritionis erant indicia, et, quod maximum est pœnitentiæ signum, actusque nobilissimus, conversi sunt a vita pristina lasciva et scelerata ad castam et sanctam. Unde Deus hæc eorum pœnitentiæ opera probavit et acceptavit, eisque pœnam condonavit, simul et culpam, ut videtur. Ita S. Chrysostomus, hom. *Quod nemo læditur nisi a seipso* : « Ninivitæ, ait, conversi sunt ad timorem Dei, abjectisque continuo prioris vitæ malis, ad virtutem se et justitiam per pœnitentiam contulerunt, tam fideli satisfactione, ut divinitus jam promulgatam sententiam revocarent. » Et lib. I *De Orando Deum* : « Primi, ait, occurrunt Ninivitæ, quos clarum est deprecationis præsidio plurimorum scelerum, quibus divinam iram in se provocarant, remissionem accepisse. Simul enim atque illos cepit deprecandi studium, justos reddidit; ac civitatem, quæ jam assueverat lasciviæ, malitiæ, breviter, vitam exlegem et impiam vivere, statim correxit; nimirum potentius diutina peccandi consuetudine, cum civitatem illam cœlestibus legibus implesset, pariter secum trahebat temperantiam, mansuetudinem, humanitatem curamque pauperum. Sane si quis tunc ingressus fuisset civitatem Ninivitarum, qui prius eamdem probe novisset, nequaquam agnovisset eam; adeo repente a turpissima vita ad pietatem resilierat. » Quare licet aliqui opinentur Ninivitas fuisse tantum attritos, tamen contrarium verius est fuisse etiam contritos; nec tantum ex timore pœnæ, sed etiam ex amore justitiæ hanc pœnitentiam subiisse. Idem confirmatur ex eo quod Scriptura et Patres, maxime S. Chrysostomus, passim peccatoribus proponunt exemplum Ninivitarum, tanquam illustrissimum speculum pœnitentiæ. Unde Christus, *Matth.* XII, 41 : « Viri Ninivitæ, ait, surgent in judicio cum generatione ista, et condemnabunt eam : quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plus quam Jonas hic. » Hinc S. Gregorius, in *Psalm.* VII *Pœnit.* : « Pœnitentia, ait, est unum de perfectis donis descendentibus a Patre luminum. » Et Tertullianus, lib. *Contra Psychic.* cap. XVI, celebrat « Niniviticam justitiam, » quanquam verior lectio Pammelii habeat : « Niniviticum justitium, » id est cessationem ab omni cibi et potus genere cum ethnicis, qui, uti antea dixit, « annuo ritu saccis velantur, et cinere conspergitantur. » Idem docet S. Ambrosius, serm. 28, qui habitus est in Dominica 1 Quadragesimæ, et S. Ephrem, serm. *De Jona.* Idem diserte docet Andreas Vega, lib. XIII *De Justific.* cap. V : « Ninive, ait, ut verisimile est, multos habuit qui ab accepta gratia aliquando exciderunt, et tamen subito ad prædicationem Jonæ Deum agnovit, et per pœnitentiam non solum interminatæ mortis periculum evasit; sed et, ut Chrysostomus asserit, vitæ incognitæ coronam accepit, faciliusque est, ut Augustinus ait (lib. *De Pœnit. med.* V), evacuata comminatio Prophetæ, quam humiliatio pœnitentiæ. » Idem docent alii, et insinuat S. Thomas, III part. *Quæst.* LXXXIV, art. 7, ad 1. Favet Concilium Tridentinum *sess.* XIV.

solent. His itaque detractis vilia imposita fuisse, ut hodie, sicut et olim, teste Chrysostomo, in funeribus nobilium equi generosi, quibus defuncti usi sunt, panno nigro induuntur, ut simul lugere videantur. (Rosenmuller.) Cf. Calmetum ad hunc vers.

cap. IV, cum enim agens de attritione dixisset: « Et quamvis sine sacramento per se ad justitiam perducere peccatorem nequeat, tamen eum ad Dei gratiam in sacramento pœnitentiæ impetrandam disponit; » mox idipsum probat exemplo Ninivitarum, aitque: « Hoc enim timore utiliter concussi Ninivitæ, ad Jonæ prædicationem plenam terroribus, pœnitentiam egerunt, et misericordiam a Deo impetrarunt; » scilicet Dei gratiam per pœnitentiam, sive contritionem; nec enim tunc institutum erat sacramentum pœnitentiæ, quod postea in lege nova Christus instituit, *q. d.* Sicut Ninivitæ per timorem disposuerunt se ad virtutem pœnitentiæ et contritionis, qua Dei misericordiam et gratiam impetrarunt; ita christiani peccatores per timorem et attritionem se disponunt ad sacramentum pœnitentiæ, quo peccatorum veniam et Dei gratiam consequuntur.

Moraliter, de efficacia pœnitentiæ. Ex dictis nota quanta sit vis pœnitentiæ, quæ tantæ urbis tot tantaque scelera abolevit, Dei iram placavit, flagellum ei extorsit, imo ejus gratiam et justitiam impetravit, atque Ninivitas ex filiis gehennæ, fecit filios cœli; ex mancipiis diaboli, fecit amicos Dei; ex injustis, impiis, infidelibus, sceleratis, fecit justos, pios, fideles, sanctos. Ita S. Chrysostomus, Tertullianus, Ambrosius, Augustinus et alii, tract. *De Pœnit.* Audi S. Ambrosium, lib. *De Pœnit.* cap. VI: « Ninivitæ indicunt sibi necessarium perituri jejunium, in ipsis corporibus animas humilitatis flagello castigant, induunt pro veste cilicium, et pro unguentis cinere se aspergunt; ac prostrati humo pulverem lambunt. Mortem suam lacrymis funerant, et vitam plangimoniis prosequuntur; reatum suum gemitibus publicant, et actuum suorum pandunt arcana facinora. Omnis ætas et sexus indiscrete lugubribus se aptat officiis, depositus omnis cultus, dejectus ornatus, negata quoque sunt ipsis alimenta lactentibus; et ætas necdum propriis peccatis infecta, onera sustinuit aliena; cibum suum mutum pecus esurivit. Unus audiebatur per mœnia civitatis ejulatus disparium naturarum, et per omnia tecta flebilia resonabant lamenta plangentium, et, ut semel dixerim, terra mugitus confitentium sustinebat, sed et astra ipsa voce pœnitentiæ personabant. Impletum est quod scriptum est *Eccli.* XXXV, 21: Oratio humiliantis se nubes penetrabit; denique sic placavit offensum Deum, sic mitem fecit rigidum, sic demulsit iratum, » etc. Præclare S. Bernardus, serm. *De S. Andrea*, pœnitentiam vocat « ultricem vitiorum, altricem virtutum. » Idem, serm. 71 *in Cantic.*: « Cibus ejus (Christi) pœnitentia mea, et cibus ejus, salus mea, cibus ego ipse. Mandor cum arguor, glutior cum instituor, decoquor cum immutor, digeror cum transformor, unior cum conformor. » Idem, serm. 2 *in Vigilia Nativitatis*; « Exsultare fecimus angelos, quando conversi sumus ad pœnitentiam. Currite, fratres, currite; non soli angeli, sed et ipse angelorum vos creator exspectat. » Idem, serm. 30 *in Cantic.*: « Lacrymæ pœnitentium vinum sunt angelorum. » Plura si cupis, vide quæ annotavi II *Corinth.* VII, 11.

9. QUIS SCIT SI CONVERTATUR? — Tò *si* non est in Hebræo, sed subintelligitur; unde eo omisso, Chaldæus et Arias sic vertunt: *Qui scit quod in manibus suis culpæ sint, convertatur ab eis, et misertum erit super eum a facie Domini*; quasi hic pœnitenti certa spes detur veniæ, imo certitudo misericordiæ consequendæ. Verum melius Noster, Septuaginta, Pagninus, Vatablus et alii subaudiunt *si*, quasi Ninivitæ incerti sint de venia, de eaque dubitent, et hæreant inter spem et metum suspensi; planius enim et usitatius est in Hebræo ad illud: *Quis scit*, subaudire et supplere unam voculam *si*, quam multas hasce: *Quod in manibus suis culpæ sint.* Adde hebræum מי *mi* esse interrogativum, et significare *quis*, non *qui*; *qui* enim significatur per *he* demonstrativum. Vers. 9.

Dubitant Ninivitæ de remissione, non culpæ, sed pœnæ, *q. d.* Quis scit si per pœnitentiam nostram Deus placetur, revocetque sententiam de evertenda Ninive? Simili modo Deus condonavit adulterium Davidi, sed punivit eum morte filii ex eo geniti, II *Reg.* XII, 19. Unde Franciscus Suarez, tom. IV *De Pœnit.* disp. XXXVII, sect. IX ex his Jonæ verbis, et similibus Joel II, 14, docet neminem, quantumvis justus sit, posse satisfacere de condigno pro pœna accidentali seu extraordinaria, qualis erat hic eversio Ninive; imo nec posse aliquid facere, quo infallibiliter talis pœnæ remissionem consequatur. Unde S. Augustinus in *Psalm.* L: « De incerto, ait, pœnitentiam egerunt, et certam misericordiam meruerunt. » Et S. Hieronymus: « Ideo, ait, ambiguum ponitur, ut dum homines dubii sunt de salute, fortius pœnitentiam agant, et magis ad misericordiam provocent Dominum. »

Secundo, alii hanc dubitationem extendunt ad remissionem culpæ; licet enim certissimæ sint promissiones Dei, quibus pœnitentibus promisit veniam, tamen incertum est an homo impleat conditionem, quam exigit promissio; puta, quod sit sufficienter dispositus ad gratiam; nimirum quod sit vere contritus ex amore Dei, non attritus tantum ex timore pœnarum. Ita Gregorius de Valentia, II II, tract. *De Gratia*, disp. VIII, *Quæst.* IV, et Cardinalis Bellarminus, lib. III *De Justific.* cap. VI.

ET IGNOSCAT DEUS. — Hebraice, *et pœnitentiam agat*, vel *pœnitudine ducatur Deus.* Ita Septuaginta, Pagninus et Vatablus. Hinc veteres hæretici, ut Marcion, Manes et alii, censebant Deum veteris Testamenti non fuisse verum, nec perfectum, utpote in quem cadat dolor et pœnitentia. Objiciebat ergo Marcion: « Culpandus est Deus, qui justitiæ utique non pœnitendæ pœnitentiam gessit.» Respondet Tertullianus, lib. II *Contra Marc.* cap. XXIV, aliam esse pœnitentiam hominum, aliam Dei: « In Deo enim nihil aliud intelligitur quam

conversio sententiæ prioris, quæ etiam sine reprehensione possit admitti in homine, nedum in Deo, cujus omnis sententia caret culpa, quam pro rerum variantium se occursu fieri ostendimus. »

Pulchre S. Chrysostomus, hom. 1 *De Pœnitentia*, docet in Deo vere non esse pœnitentiam, quia non vult, nec optat nobis malum; sed tantum minatur, ne cogatur illud infligere : « Cujus, inquit, rei gratia quæ facturus es mala prædicis? Ut non faciam quæ prædico. Propterea et gehennam minatus est, quo gehennam non inducat. Terreant vos verba, ne facta conturbent. » Ibidem ostendit quanta fuerit vis fervoris pœnitentiæ Ninivitarum : « Qui, inquit, tribus diebus tantam peccatorum iram solvere valuerunt; » et quanta clementia Dei, « trium dierum pœnitentia contenti pro tot peccatis. Qui enim proposito excitato fervet, atque multa cum solertia pœnitentiam ostendit, brevi temporis momento longævi temporis peccata delere poterit? » Ubi adverte Chrysostomum opinari Ninivitas, statim ad prædicationem Jonæ, pœnitentiam egisse. Cum ergo Jonas prædicaret : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur, » sequitur eos per 40 dies pœnitentiam egisse. Verum quia Chrysostomus legit : « Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur, » hinc censet eos tantum per tres dies pœnituisse. Idem, hom. *in Psalm.* VII : Homines, inquit, puta hostes, minantur supplicium et reipsa infligunt : « At non sic Deus, sed contra omnino, et prædicit et differt, et verbis terret, et nihil non facit, ut quæ minatur non afferat. Hoc etiam fecit in Ninivitis. Nam ille quoque arcum tetendit, et gladium vibravit, et jacula paravit, et ictum non inflixit. Annon tibi videntur Prophetæ verba esse arcus, et telum, et gladius acutus, quando dicit : Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur? sed telum non emisit; non ideo enim erat apparatum ut emitteretur, sed ut reponeretur. »

10. ET MISERTUS EST DEUS SUPER MALITIAM. — Vers. 10
« Malitiam, » id est afflictionem; Hebræus : *Pœnituit eum super malo quod illis inferre decreverat, q. d.* Revocavit sententiam punitionis et excidii latam in eos; quia videns pœnitentiam, eorum misertus est. Tropologice abbas Joseph apud Cassianum, *Collat.* XVII, cap. XXV, hoc exemplo Dei, inquit, « edocemur non debere nos obstinate in nostris definitionibus perdurare, sed comminationem ex necessitate propositam clementi miseratione mollire. » Ut subditis peccantibus, si culpam agnoscant, et veniam petant, parcamus; sicut Ninivitis pepercit Deus (1).

(1) Incredibile visum est quibusdam regem Ninives et Ninivitas ad prædicationem viri ignoti conversos fuisse, regem præcepisse hominibus et animalibus abstinentiam ab omni re, et hisce omnibus præscripsisse saccos lugubres. Quibus responderi potest cum Janssens : Priscis istis temporibus, quibus homines audiendis oraculis assueti erant, credebatur Deum quibusdam hominibus res futuras, suamque voluntatem manifestare; et hinc prophetis apud Hebræos, et vatibus apud Gentiles, jus erat ipsis principibus nomine Dei, vel deorum, veritates durissimas dicendi. Quare rex Ninives ac Ninivitæ suorum criminum probe conscii, ob ingens miraculum Jonæ, et quod caput rei est, ob illustrationem gratiæ divinæ, dictis Jonæ facile fidem adhibuerunt, ac pœnitentiam extraordinariam peregerunt.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dolet Jonas Ninivitis contra oraculum suum parci : hinc Deus eum per umbram hederæ vermemque eam corrodentem corripit et erudit.

1. Et afflictus est Jonas afflictione magna, et iratus est : 2. et oravit ad Dominum, et
dixit : Obsecro, Domine, numquid non hoc est verbum meum, cum adhuc essem in terra
mea? propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharsis : scio enim quia tu Deus clemens et
misericors es, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitia. 3. Et nunc, Domine,
tolle, quæso, animam meam a me : quia melior est mihi mors quam vita. 4. Et dixit Dominus :
Putasne bene irasceris tu? 5. Et egressus est Jonas de civitate, et sedit contra Orientem civitatis : et fecit sibimet umbraculum ibi, et sedebat subter illud in umbra, donec videret quid
accideret civitati. 6. Et præparavit Dominus Deus hederam, et ascendit super caput Jonæ, ut
esset umbra super caput ejus, et protegeret eum (laboraverat enim), et lætatus est Jonas
super hedera, lætitia magna. 7. Et paravit Deus vermem ascensu diluculi in crastinum : et
percussit hederam, et exaruit. 8. Et cum ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido et
urenti : et percussit sol super caput Jonæ, et æstuabat; et petivit animæ suæ ut moreretur,

et dixit : Melius est mihi mori, quam vivere. 9. Et dixit Dominus ad Jonam : Putasne bene irasceris tu super hedera? Et dixit : Bene irascor ego usque ad mortem. 10. Et dixit Dominus : Tu doles super hederam, in qua non laborasti, neque fecisti ut cresceret : quæ sub una nocte nata est, et sub una nocte periit. 11. Et ego non parcam Ninive civitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram suam, et jumenta multa?

Vers. 1. 1. Et afflictus est Jonas, — cum elapsis quadraginta diebus, vidit oraculum suum frustrari, et Ninivem non subverti, uti ipse prædixerat. Afflictionis causam varii variam dant : *primo*, S. Hieronymus et Remigius censent eum afflictum ex amore populi sui, eo quod sciret gentium salutem fore ruinam Israel. Cum ergo Deum videret misericordiam exhibere Ninivitis, censebat eam subtrahendam a Judæis, iramque Dei illis imminere ; et ea de causa tantopere indoluit. *Secundo*, Arias censet eum indoluisse parcitum Assyriis, eo quod sciret per eos puniendos et vastandos Israelitas. Verum hoc gratis dicitur. *Tertio*, Vatablus censet eum doluisse quod Judæi, incitati tot minis Prophetarum, tam duri essent ad pœnitentiam, cum Ninivitæ ad eam tam essent faciles, ut uno ejus oraculo compuncti, totos sese dederent jejunio, sacco et cineri. Verum aliam causam dat Jonas.

Dico ergo eum afflictum fuisse, eo quod videret Deum parcere Ninivitis pœnitentibus, ac consequenter suum oraculum, quo eam evertendam prædixerat, reddi vanum et falsum, ideoque timeret se irridendum, et habendum falsum prophetam. Nimius ergo et indiscretus amor honoris proprii fuit causa hujus afflictionis, impatientiæ et iræ Jonæ : unde optat mori potius, quam cum ignominia vivere, inquit Theodoretus. Ita et Theophylactus, Albertus, Clarius, Dionysius et alii. Ita et S. Ephrem, serm. *De Jona*, qui Ninivitas ita Jonam consolantes inducit : « Noli contristari, o Jona, sed gaude, quia novam vitam agimus ; per te enim bona invenimus, per te universorum Deum agnovimus. Non es mentitus, ne timeas : subversa enim nostra est malitia, et exaltata fides in manu tua. Nam angelos in excelsis gaudio perfundens, merito ipse super terram in eo gloriari et exsultare debes, quia Deus de nobis gaudet in cœlis. »

Nota : Optat Jonas rem justam, unde non peccat mortaliter : optat enim ut Ninivitæ ob peccata præterita puniantur, utque sententia Dei in eos lata non revocetur, esto pœniteant ; sic enim judex latronem ob furta suspendit, esto eum pœniteat. Sed quia id optat indiscreto zelo, et vano fine ; nimirum ut honori suo consulat cum tanto Ninivitarum damno, peccat venialiter. Hæc ita se habere patet ex verbis Jonæ, et ex verbis Dei eum redarguentis, vers. 11, cum ait : « Et ego non parcam Ninive, civitati magnæ, in qua sunt plus quam centum viginti millia hominum?

Moraliter, de zelo indiscreto. Moraliter, disce quam perversus sit zelus indiscretus, quamque displiceat Deo. Jonas enim cogitare debebat, seque consolari quod magis hic ageretur honor Dei, qui miserat Jonam, quam suus ; ac Deo curæ fore honorem suum, ne haberetur mendax. Rursum cogitare debebat oracula Dei minacia solere esse conditionata, ideoque præmitti a Deo, ut homines inducant ad pœnitentiam, itaque eis parcat. Mutatis enim rebus et personis, mutatur decretum et sententia Dei. Quocirca hæc mutatio non est in Deo Deique decreto ; sed in ipsis reis et peccatoribus. Sententia enim Dei est hæc : Moriatur peccator, si videlicet in peccato persistat ; quod si non persistat, sed pœniteat, non moriatur, sed vivat, *Ezech.* XVIII, 32. Discretius et pientius Michæas, cap. II, 11, cum certum exitium prædiceret impiis, indolens eorumque vitam suo honori præponens : « Utinam, ait, non essem vir habens spiritum (propheticum), et mendacium potius loquerer ! » Verum Jonas, passione actus, hæc non considerabat ; sed uni honori suo intentus, uti solent homines sui nominis studiosi : « Numquid non hoc est verbum meum, inquit, cum adhuc essem in terra mea ? propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemens et misericors es, patiens et multæ miserationis, et ignoscens super malitia ; » Chaldæus : *Sententiam revocans, quo minus malum infligas*. Scis hoc, o Jona ! cur ergo idem non facis ? cur iram clementia non temperas ? cur Deum tuum non imitaris ? cur clemens, id est divinus esse non vis ? Hinc liquet Jonam et Prophetas non habuisse spiritum propheticum, quasi habitum permanentem ; sed subinde ab eo desertos fuisse, sibique relictos, ut pateret eos esse homines cæteris similes ; tumque actos spiritu naturali et humano, non divino quædam egisse et dixisse a charitate, æquitate et veritate aliena, uti fecit hic Jonas.

Simili indiscreto zelo laborabant Jacobus et Joannes apostoli, *Luc.* IX, 54, cum Samaritis indignantes eo quod repulissent Christum, dixerunt : « Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cœlo, et consumat illos? » Quocirca reprimens eos Christus : « Nescitis, ait, cujus spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. » Simili zelo laborabat S. Carpus, cujus hac de re visionem longam, sed memorabilem recenset S. Dionysius, epist. 8 *ad Demophilum*. Simili laborabat Acacius episcopus in Concilio Nicæno ; qui cum duriorem se præberet in recipiendis ad

pœnitentiam iis qui a fide aberraverant, audivit a Constantino Imperatore : « O Acaci, scalam a terra in cœlum constitue, solusque per illam in cœlum conscende. » Ita refert *Histor Eccles.* part. II, cap. IV. Alius in casu simili a viro sancto audivit : « Si hic errans tibi stetisset tuo sanguine, uti stetit Christo, reciperes eum et colligeres, nec sineres eum extra Ecclesiæ caulam luporum prædæ exponi. » Saniorem magisque discretum et pium zelum habuit Apostolus erga Judæos persecutores suos, dum pro iis optabat fieri anathema a Christo, *Rom.* IX, 1; et Moses orans pro populo qui vitulum aureum adoraverat, dicensque : « Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti, » *Exod.* XXXII, 32; et Joseph fratres a quibus venditus erat, cum lacrymis deosculans, alensque per omnem vitam, *Genes.* XLV, 1.

Vers. 5. 5. ET EGRESSUS EST JONAS. — Putat a Castro esse hysterologiam, hæcque verba ponenda recto ordine cap. III, ante vers 6. Censet enim Jonam, finita prædicatione quasi obita legatione, illico egressum de civitate, ac in tugurio exspectasse quadragesimum diem, ut spectaret rei exitum, uti hic dicitur. Ita et Theodoretus, Lyranus et Dionysius. Verum dico nullam esse hic hysterologiam, Jonamque non ante, sed post quadragesimum diem post continuam pœnitentiam Ninivitarum afflictum et dolentem, eo quod oraculum suum de eversione Ninives non compleretur, egressum urbe, ibique pleniorem rei exitum exspectasse ; ut videret an omnino, an ex parte tantum sententiam suam revocaret Deus : sperabat enim Deum saltem aliquam cladem eis inflicturum. Verum cum vidit omnino Deum eis parcere, murmurans fecit, dixit, et audivit ea quæ hic enarrantur. Patent hæc ex ipso contextu, et serie narrationis, et ex versu 10, ubi reprehenditur Jonas a Deo, eo quod doleret Deum parcere urbi : ergo egressus est post quadragesimum diem, cum videret Deum urbi non infligere mala, quæ comminatus erat, non ante : nam ante nesciebat an Deus parciturus esset urbi, imo putabat eum non parciturum.

Vers. 6. 6. HEDERAM, — quæ umbraculo a Jona erecto se copularet, eique umbram novam et majorem adderet. Adde hederam non solum adversus solis æstum umbraculum præbere, sed et capitis gravedinem ex æstu et lassitudine contractam (unde ait : « Laboraverat enim, » discutiendi vim habere ; qua de causa et convivæ vino æstuantes olim hedera coronabantur, ut capitis gravedinem, soporem æstumque discuterent. Hinc apud gentiles hedera sacra erat Baccho, ut patet II *Machab.* cap. VI, vers. 7. Septuaginta, Syrus, Arabicus uterque et Pagninus vertunt, *cucurbitam* : cucurbita enim, quia frigida est, et ampla habet folia, magnam facit umbram, eamque frigidam (1). Quocirca cum S. Hieronymo vertente, *hederam*, expostulavit S. Augustinus, epist. 10 *ad S. Hieronymum,* eo quod nonnulli ob novationem hanc obstreperent, et in Ecclesia tumultuarentur ; imo Calvinus S. Hieronymum infidæ versionis et imposturæ palam arguit « et Canthelius, ait S. Hieronymus, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita hederam transtulerim. » Respondet S. Hieronymus, Aquilam quoque, Symmachum et Theodotionem vertisse, *hederam.* Nam hebraice esse *kikaion,* quæ syre et [Kikaio quid] punice *kikeia,* et *elkeroa* (unde et Talmudici, teste R. David, *kikaion* dicunt esse id quod arabice vocatur *alkerua*) dicitur, estque genus virgulti in Palæstina, lata habens folia in modum pampini, et umbram densissimam, quod suo trunco se sustinet et citissime sese dilatat, præsertim in locis arenosis, mirumque in modum, si sementem in terram jeceris, cito confotum crescit in arborem, et intra paucos dies quam herbam videras arbusculam suspicis. Hoc cum græce et latine nomen non habeat : Nos, ait S. Hieronymus, Symmachum, Aquilam et Theodotionem secuti, novo nomine vertimus, *hederam* (ne, si hebræum nomen *kikaion* posuissemus, lector bestias Indiæ, vel montes Bœotios, aut nescio quid monstri et portenti imaginaretur), idque congrue : quia *kikaion* celerrime proserpit atque obtegit et obumbrat, uti hedera. Adde ex Theophrasto, lib. III, cap. XVIII, et ex Mathiolo in *Dioscor.* lib. II, cap. CLXXV, hederæ speciem unam esse majori folio, quæ non serpit, sed per se consistit, crescitque in arborem ; uti facit *kikaion.* Sic *pisces* vocamus lupos, canes, equos marinos : quia lupis, canibus, equis terrestribus sunt similes. Eadem de causa Septuaginta *kikaion* verterunt *cucurbitam,* novum ei indentes nomen ; quia proserpit, et obumbrat, et sana est ut cucurbita ; de qua vulgare est prover-

(1) H. Bodin (*Les Livres prophétiques traduits,* etc.) hanc interpretationem anteponendam existimat, eo quod Jonæ recubanti facile erat umbram captare sub ista planta, cujus folia in altum assurgunt, aliisque arboribus inhærent, ita ut inter folia et terram satis spatii relinquatur, ut foliorum umbra contra solis radios protegere possit. Insuper, inquit, in Oriente didicimus in locis urbi Ninives circumjectis quoddam enasci cucurbitæ *(courge)* genus, quam a vermi in stipite erosam mox exsiccari videre est.

Verum, inquiunt Rosenmuller, Ackermann et Maurer, sunt in *ricino* multa, quæ huic Jonæ *kikaion* aptissime conveniunt. *Primum*, altitudo, quæ ab omnibus fere, qui illam plantam descripserunt, memoratur, unde a quibusdam *arbor* dicitur, cum revera potius herba sit ; hæc enim Jonæ tam alta erat, ut supra caput ejus ascenderet, uti mox sequitur. *Secundo,* foliorum magnitudo, indeque proveniens umbræ densitas, magno illorum consensu confirmata ; nam et hæc quoque umbrosa erat. *Tertio,* quod a Plinio et Hieronymo de nascendi celeritate narratur, ei, quod infra vers. 10 legitur, consentaneum est. *Quarto* tandem, quod Plinius (*Hist. nat.* lib. XV, cap. VII) et S. Hieronymus de nascendi celeritate ricini narrant, optime convenit ei quod vers. 20 legimus; quare verisimillimum est *kikaion* esse *ricinum.* Vide infra Cornelium.

bium : « Sanior est cucurbita ; » esto vere *kikaion* non sit cucurbita, nec hedera nostra. Quare divinant, vel potius errant, R. David, et ex eo Arias et Rabbinizantes, qui *kikaion* censent esse id quod Græci *kiki* vocant, nos ricinum, sive palmam vel manum Christi, ob foliorum articulationem, quæ foliis latis est, et ad umbram appositis. Ricinum enim est herba venenata, consequenter et umbra ejus. Quis credat Deum Prophetæ suo præparasse ad umbram herbam venenatam, cum ei ad manum essent tot aliæ salutiferæ? Denique nomina herbarum, lapidum, arborum, animalium apud Hebræos communia sunt diversis multisque speciebus. Quare *kikaion,* ait Ribera et Sanchez, commune est arbustis quæ brevi crescunt, et frondes producunt accommodas ad faciendam umbram : unde Noster vertit, *hederam ;* Septuaginta vertunt, *cucurbitam ;* alii, *cucumerem;* alii, *platanum,* etc.

Hedera symbolum vanitatis mundi.

Symbolice, hedera symbolum est vanitatis mundi, omnisque rei et spei mundanæ. De hac enim hedera vers. 10, in hebræo dicitur : « Filia noctis erat, et filia noctis periit, » id est, una nocte nata est, una etiam nocte periit. Annon filia noctis est honor, pompa, deliciæ et divitiæ mundi, quæ una nocte obveniunt, una nocte durant; imo sæpe eadem nocte transeunt et pereunt? sicut vermis hederam subito erosit, sic sæpe morbus, mors, odia, calumniæ, rapinæ, etc., bona mundi auferunt. Putas te quiescere secure in tuis opibus? falleris : sub umbra hederæ quiescis, vermis adversæ fortunæ hederam hanc erodet; et tua umbra, tua spes vana et umbratica evanescet. Hinc Deus uti Jonæ, ita et divitibus, honoratis, etc., sæpe hanc umbram subducit et aufert; ut videant homines spes omnes esse inanes, quas extra Deum in bonis hisce suis collocant. Vide quæ de pomo et verme ei innascenti dixi *Amos* cap. VIII, 1.

Rursum hedera proprie dicta arctissimo complexu arbores sibi implicat et vincit, ac vinciendo enecat : hoc idem faciunt amantibus voluptates, et sæpe amasiæ. Quocirca olim Romæ Flamini Diali nefas erat tangere hederam, atque adeo ne nominare quidem fas erat : ut significarent quanta puritas et castitas, æque ac libertas deceat sacerdotem. Nam amare, æque ac rebus terrenis animum implicare, mera servitus est. Inde proverbium : « Lascivis hederis ambitiosior. » Hinc et hedera dicitur quod hæreat, quodque sequatur quidquid proximum est. Hedera, ait Festus, dicta quod hæreat, vel quod edita petat, vel quia id cui adhæserit edat, quæ in tutela Liberi patris putabatur esse, quia ut ille juvenis semper, ita hæc viret; vel quia ita omnia, sicut ille mentes hominum illigat. Vinum ergo, honor et cupediæ, quæ mentem illigant, sunt hedera, ideoque inimica homini : sicut « hedera, » inquit Plinius, lib. XVI, cap. XXXIV, « inimica est arbori, satisque omnibus, sepulcraque ac muros rumpens, serpentium frigori gratissima, ut mirum sit ullum honorem habitum ei. »

Simile est de cucurbita, ut vertunt Septuaginta, ejusque umbra, de qua audi Theophylactum : « Cucurbitæ, ait, umbra est gloria hujus mundi ; quæ quasi flos fœni nos refrigerat in afflictionum æstu, ideoque a nobis expetitur : sed ferit eam vermis matutinus, scilicet conscientia nostra remordens, et peccatorum nobis sensum exhibens. Ipsa enim quasi sensibilis tinea ossium cordisque ob oculos nobis ponens scelera, docensque nos gravibus pœnis dignos, ferit cupiditatem gloriæ, illudque Prophetæ persuadet : Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ipsi. Et paulo post : Eo quod peccavi, flagris cæsus sum. »

LABORAVERAT ENIM. — Jonas æstu corporis, circumeundo et prædicando ardente sole et magis æstu ac dolore animi, quod videret suum oraculum irritari.

7. PARAVIT DEUS VERMEM. — Syrus et Arabicus uterque : *Præcepit Deus vermi; præcepit,* id est ordinavit, disposuit, incitavit, impulit : instinctus enim naturalis in Scriptura vocatur *præceptum.* Per *vermem* accipe vel erucam, ut Theophylactus, vel teredinem, ut Arias ; vel potius aliquem alium extraordinarium, nostris mordaciorem et voraciorem. Nam hunc vermem non fuisse ordinarium patet, ex eo quod subito hederam eroserit in aurora, ita ut illa exaruerit et deciderit, antequam sol incalesceret, et feriret caput Jonæ : hoc autem facere tam cito nequit vermis unus naturalis et ordinarius. Ubi nota : Pro *ascensu diluculi* Chaldæus clare vertit, *sub ascensum auroræ,* scilicet diei sequentis diem præcedentem ejusque noctem, qua nata erat hedera (1). Vers. 7.

Allegorice S. Hieronymus et S. Augustinus, epist. 49, *Quæst.* VI : Jonas, id est vetus Testamentum, habuit umbraculum hederæ, id est promissiones terrenas, quæ erant umbræ futurorum in lege nova; has succidit Christus, qui est ipsa veritas, atque absque ullo semine oritur, et dicit : « Ego sum vermis, et non homo, » *Psalm.* XXI, qui inscribitur : *Pro susceptione matutina.* « Vermis, » inquit S. Augustinus, est Christus, « propter humilitatem carnis, fortassis etiam propter Virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacumque re terrena sine ullo concubitu nascitur. Matutinus est, quia diluculo resurrexit. » Jonas, succisa hedera, dolet; sic Judæi, succisa lege Mosis, lugent, imo Christo et christianis indignantur.

Rursum symbolice S. Hieronymus : Sunt, inquit, qui vermem et ventum urentem Romanos

(1) Rumphius apud Rosenmuller, in *Herbar. Ambionensi*, tom. IV, pag. 95, narrat, calidioribus diebus, tenui cadente pluvia in ea generari erucas nigras magna multitudine, ejus (ricini) folia per unam noctem depascentes subito, ut nudæ modo costæ supersint, idque se sæpius non sine admiratione vidisse simillime addit, arbusculæ olim Ninivitícæ.

intelligant duces qui, post resurrectionem Christi, Israel penitus deleverunt.

Vers. 8. 8. PRÆCEPIT DOMINUS VENTO CALIDO. — Hebraice, *vento* קדים *kadim*, id est Orientali, puta Euro, qui calidus est, urens et torrens. Ita Pagninus et Tigurina (1).

Et ÆSTUABAT. — Tigurina : *Et pene exanimatus est æstu;* ingens enim æstus fuerit oportet, qui eum impulerit petere ut moreretur. Unde Septuaginta vertunt : *Et angustiabatur et relinquebatur anima sua*, uti habent Complutensia et Regia; licet Romana habeant : *Et angustiabatur, et tæduit eum animæ suæ;* Chaldæus : *Et erat deliquium animi patiens.* Tropologice, sicut hedera quæ umbram faciebat Jonæ, corrosa a verme, sol æstuans percussit caput Jonæ; ita et tuis, o homo, viribus a morbo aut senio arrosis, mors te percutiet.

Vers. 9. 9. BENE IRASCOR EGO USQUE AD MORTEM. — *Bene*, id est *valde;* aut potius, *juste et merito.* Unde vertit Pagninus : *Vehemens mihi ira est usque ad mortem :* Tigurina : *Justa est ira mea, ut etiam mori cupiam;* Septuaginta : *Valde contristatus sum ego usque ad mortem.* Sicut enim vehemens tristitia Christum adegit, ut diceret : « Tristis est anima mea usque ad mortem, » *q. d.* Tristitia tanta est, ut pene me exanimet et vitam mihi adimat : sic et vehemens ira homines adigit, ut optent amentque mori; præsertim si eis obsistatur, ut difficultatem ob quam irascuntur amoliri non possint : tunc enim vehemens ira vehementem parit tristitiam, mœrorem et desperationem.

Moraliter, de umbra asini. Dolet Jonas de umbra hederæ, sic multi dolent et contendunt « de umbra asini, » ut vulgo dicitur, id est de re parvi vel nullius momenti. Fabulam ex qua natum est hoc proverbium narrat Aristophanes in *Vespis*, et Plutarchus in *Vita Demosthenis.* Meminit et Apuleius lib. *De Asino aureo.* Demosthenes, inquiunt, cum judices parum haberet attentos, ut eos attentos redderet, narravit fabulam, dicens : Quidam conduxerat asinum, quo Athenis veheretur Megaram; in itinere ardente sole meridie non habens aliud umbraculum, depositis clitellis sub asino sedens, ejus umbra semet obtegebat. Cæterum id agaso non sinebat : hominem inde depellens, clamansque asinum esse locatum, non asini umbram. Alter item ex adverso tendebat, asseverans etiam asini umbram conductam esse. A rixa ventum ad verbera, inde ad jus et tribunal. Hæc locutus Demosthenes, repente descendit, et discessit. Revocatus a judicibus ut reliquum fabulæ enarraret, ait : « Itane de asini umbra libet audire, viri vero de vita periclitantis causam audire gravamini? »

Vers. 10. 10. TU DOLES SUPER HEDERAM, IN QUA NON LABORASTI, — *q. d.* Si adeo doles ob hederam vilem herbam, quæ cito nascitur, et cito perit, succisam; quanto magis una mecum dolere et pœnitere debes de interitu tantæ urbis, totque centenorum millium animarum, quot sunt in Ninive, eisque pœnitentibus misereri, et parcere? Sic hodie non desunt nobiles, qui magis dolent in morte equi, quam famuli; imo qui famulos enecant in cultura agrorum, ovium, avium, maluntque perdere hominem, quam falconem, equum, vel accipitrem.

Pulchre S. Ephrem, serm. *De Jona :* « Cucurbita tibi nunc loco magistri efficitur, ex qua sapientiam et prudentiam addisce, ac quanta sit vis divinæ clementiæ. Tu parcis cucurbitæ, et ego civitati. Tugurium tuum sit speculum civitatis. Tugurium abjectum quæris, et urbem funditus evertis? ubi rectum judicium tuum, o Jona? cucurbitam civitate potiorem ducis? Super vili cucurbita commiserationis affectum ostendis, et in civitatem durissimum ac severissimum te exhibes? » Et paulo post historiam Jonæ ita prosequitur : « Congregatique resipiscentes adorabant eum, ac munera cum decimis suis offerebant. Aperuit rex thesauros, et obtulit ipsi dona valde honorifica; uno omnium ore celebratus est Jonas, ingressusque in curru regio consedit. » Deinde subdit regem misisse viros qui Jonam in Jerusalem honorifice reducerent, et per hospitia commode tractarent; quos ipse appropinquans Jerusalem, osculo et amplexu salutans, dataque illis benedictione, domum remiserit : noluisse enim permittere, ut ipsi licet multum rogantes, urbem sanctam ingrederentur, ne viderent idola et scandala gentis suæ.

QUÆ SUB UNA NOCTE NATA EST, ET SUB UNA NOCTE PERIIT. — Hebraice : *Quæ filia noctis erat, et filia noctis periit*, id est quæ una nocte orta est, et una nocte periit. Ita Vatablus et Pagninus. Clare Chaldæus : *Quæ in hac nocte fuit, sed nocte altera periit.* Prima enim nocte nata fuit hedera, quæ sequente die, cum arderet sol, Jonam ab æstu sua umbra protexit; sequenti nocte finiente, puta in aurora, vermis jussu Dei erosit hederam. Unde sol oriens afflixit Jonam, ut æstuaret, cuperetque mori. Bidui ergo spatio hæc peracta sunt.

11. CENTUM VIGINTI MILLIA HOMINUM. — Hebraice, Vers. 1[1] *duodecim* רבו *ribbo*, id est *dena millia*, id est 120 millia : duodecies enim decem faciunt centum viginti. Ita Septuaginta, Pagninus, Tigurina quæ vertit, *duodecim myriades :* myrias enim continet decem millia; alioqui si sumas myriadem pro millione, falsum erit. Quis enim credat in Ninive fuisse duodecim milliones infantium? millio enim continet decies centena milla.

QUI NESCIUNT QUID SIT INTER DEXTERAM ET SINISTRAM, — id est bonum et malum. Est proverbium. Phrasis hæc petita est a pueris : « Qui nesciunt utrum dextera an sinistra valentior, et usui cuilibet aptior sit; quia nondum experti sunt : æqua-

(1) *Ventum orientalem*, calidum et urentem, qui fruges, vites et arborum fructus exurit, vide *Genes.* XLI, 6; *Ezech.* XVII, 10. Est Eurus in Judæa ventus urens, quod calidissima deserta ad illius terræ orientalem plagam sita permeat. Plura de eo vide in Petri Zornii *Opusculis S. Script.* tom. II, pag. 131 et 783.

liter enim adhuc pro tempore, quia nuper de vulva prodierunt, utrumque brachiolum, utraque manus omnino imbecillis est, » ait Rupertus, qui mystice id adaptat iis qui nesciunt quid inter Dei veritatem et hominum mendacium intersit.

Ex hoc loco theologi, ac nominatim Gabriel Vasquez, III part. *Quæst.* LXVIII, art. 8, disp. CCLIV, cap. III, recte confutat Lutheranos, qui docent nos justificari præcise per fidem ex opere operantis, non per sacramenta ex opere operato : sacramenta ergo ad hoc tantum adhiberi, ut fidem recipientis excitent, qua justificetur : ac proinde parvulos, qui in baptismo purgantur a peccato originali ac justificantur, elicere actum fidei qua justificentur, sicut elicuit S. Joannes Baptista in utero matris, *Lucæ* I, 44. Hoc enim dogma non tantum est contra omnem experientiam, sed etiam contra Scripturam hoc loco, quæ docet parvulos nescire quid sit inter dexteram et sinistram, id est non discernere inter bonum et malum. Si enim haberent fidem, utique discernerent inter bonum et malum. Fides enim discernit virtutes a vitiis, æterna a temporalibus, Deum a creaturis. Nam, ut ait Apostolus *Hebr.* XI, 1 : « Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. » Quocirca hoc Lutheri dogma adeo stolidum visum fuit anabaptistis, ut ipsi maluerint docere parvulos non esse baptizandos; sed exspectandum dum adolescant, et rationis compotes, actum fidei qua justificentur eliciant, potius quam admitterent parvulos ratione uti. Ecce in quas angustias, in quæ absurda hæresis agit Novantes. Quare S. Augustinus, lib. I *De Pecc. mer.* cap. XXXV, ridet quosdam pelagianos, qui in infantibus actualia peccata esse dicebant. Experimur enim, inquit, eos adeo usu mentis destitutos esse, ut nec ubi sint sentiant, et juxta se jacentibus mammis magis possint esurientes flere quam sugere : quippe qui nec mammas quidem ipsas, nec aliud aliquid norint. Quomodo Deum agnoscant, qui nec mammas, nec matrem agnoscunt ?

Moraliter. Moraliter, disce hic quam Deus clementior sit homine etiam sancto, quamque satius sit confugere ad Dei, quam ad hominum tribunal. Si Jonas in causa Ninivitarum fuisset judex, tulisset in omnes, licet pœnitentes, ob præterita scelera, sententiam mortis, eo quod hanc tulisset Deus ante eorum pœnitentiam; verum Deus contrariam fert sententiam, qua eos ob pœnitentiam a morte absolvit. Ita David proposita ei a Nathan optione gladii, famis et pestis, elegit pestem, dicens : « Melius est ut incidam in manus Domini (multæ enim misericordiæ ejus sunt), quam in manus hominum, II *Reg.* XXIV, 14. Errat ergo Seneca, lib. II *De Clementia*, cap. V, dicens « misericordiam vitium esse pusillanimi, ad speciem alienorum malorum succidentis. » Verius Aristoteles, lib. II *Rhetor.* cap. VIII : « Sapiens, ait, misericors est, insipiens immisericors et inverecundus. » Hoc est quod profitetur Ecclesia in Collecta Dominicæ decimæ post Pentecostèn : « Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maxime et miserando manifestas, multiplica super nos misericordiam tuam, ut ad tua promissa currentes, cœlestium bonorum facias esse consortes. » Unde Biblia Gothica hic in fine Jonæ addunt, eumque hac sententia concludunt : « Sed parcam et miserebor eis, quoniam magnum est nomen meum. »

Rursum Deus hic docet Jonam nosque omnes, conformare nos voluntati divinæ per omnia, ut cum opus aliquod jubet, illico alacriter et fortiter illud inchoemus et prosequamur; cum vero ab eo cessare jubet, vel illud fructu et effectu suo frustratur, illico tranquilla mente cessemus, et patienter feramus opus et laborem nostrum suo destitui fine et fructu. Quid enim quærimus, nisi facere voluntatem Dei, eique per omnia nos conformare ? At voluntas Dei jam est, ut opus inchoatum relinquas, imo destruas; ergo illi acquiescere : alioqui non Dei voluntati, sed tuæ phantasiæ et cupiditati servis. Atque hac in re consistit animæ sanctæ perfectio, ut in omnibus actibus et eventibus, tam adversis quam prosperis, plena resignatione humillime et integerrime quisque se Deo resignet, ac quidquid evenerit acquiescat, et tranquilla, imo jucunda mente de Dei manu accipiat; denique gaudeat hac in re Dei voluntatem impleri, dicatque cum S. Job : « Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum. » Ita Abraham jussus immolare filium, strinxit in eum gladium; at ubi sensit se revocari ab angelo jussu Dei, illico gladium in vaginam reposuit; ac sicut non fuit contristatus, cum accepit a Deo mandatum immolandi filium : sic nec gavisus est, cum Deum hoc mandatum revocantem, et filio parcentem audivit, quorum utrumque fuit actus magni et heroici animi, totum se Deo tradentis, ideoque ad omnia indifferentis et parati. Sic S. Ludovicus inspiratione Dei trajecit in Terram sanctam, ut illam Deo et Ecclesiæ restitueret : at omni hoc sui conatus fructu frustratus, imo captus, tranquille conquievit in Dei beneplacito. Utique hæc tranquillitas acquiescendi par, imo major fuit magnanimitate tanti operis et expeditionis. S. Franciscus Dei instinctu profectus in Ægyptum ut Soldanum converteret, aut ab eo martyrii laurea donaretur, cum neutrum succederet, tranquillus rediit, totum se Dei voluntati resignans. Idem fecere alii Sancti. Quocirca S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, ita suam in Dei voluntatem transtulerat, ut diceret : « Si casu aliquo Societas a me inchoata, et tantis laboribus promota, dissolveretur aut interiret, post mediam horam in oratione positam, nullam ex illa re, qua nulla mihi tristior accidere posset, molestiam, Deo adjuvante, caperem. » Sancti ergo sinunt se gyrari et regyrari a voluntate Dei, sicut equus gyratur et regyratur a sessore.

COMMENTARIA

IN

MICHÆAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

« Michæas, ait S. Hieronymus *ad Paulinum*, de Morasthi, cohæres Christi, vastationem annuntiat filiæ latronis, et obsidionem ponit contra eam, quia maxillam percusserit judicis Israel. » De eodem sic scribit S. Epiphanius in ejus Vita : « Michæas Marathides propheta, de tribu Ephraim oriundus, cum plurima designasset Achab regi Juda, ab ejusdem filio cui nomen Joram, præcipitatus occubuit; eo quod de iniquitatibus suis progenitorumque suorum, quas perpetraverat, redarguisset. Is mortis carcere liberatus, in Marathi propria terra plane solitarius tumulum juxta polyandrium sortitus est. Est quidem monumentum ipsius usque in hodiernum tempus nobilissimum. » Eadem habet Dorotheus in *Vita Michææ*. Sentiunt ergo hi auctores Michæam hunc vixisse tempore Achab et Jezabelis.

Michææ duo.

Verum nota : *Primo*, alius est Michæas a Michæa filio Jemla, qui prædixit stragem et necem Achab, III *Reg.* XXI, 14; quem Eusebius in *Chron.* ait cœpisse prophetare anno quinto Josaphat (licet aliqui in Eusebio pro *Michæas* censeant legendum *Elias*) : nam ille vixit sub Achab et Josaphat; hic vero noster sub Joathan et Achaz : hic ergo illo fuit posterior ducentis, vel centum quinquaginta annis. Rursum ille in Israel, hic in Juda vitam egit. Prophetavit Michæas sub Joathan, Achaz et Ezechia, uti ipse ait cap. I, 1; ergo non sub Josia, ut habet Isidorus : nam inter Joathan et Josiam fluxerunt anni centum et viginti.

Michæas propheta fuit Morasthites.

Nota *secundo* : Hic Michæas oriundus fuit de Morasthi, qui fuit viculus in tribu Juda juxta Eleutheropolim, ad orientem ejus. Chaldæus, Clarius, Arias et Vatablus putant esse eumdem cum Maresa. A Maresa enim vel Moreset deductum videtur hebræum nomen patronymicum Morasthi, id est Morasthites, quod hic Michææ attribuitur. Verum S. hieronymus docet Morasthi nomen esse loci distincti a Maresa. Unde ipse in Epitaphio Paulæ scribit suo tempore ibidem exstitisse sepulcrum Michææ, illudque conversum fuisse in ecclesiam, quam S. Paula invisit religionis ergo. Sic et Adrichomius et alii in *Descriptione Terræ sanctæ;* sic et Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo et Lyranus hic. Fuit ergo Michæas oriundus ex tribu Juda, non Ephraim, uti censuit Epiphanius, Isidorus et Dorotheus in *Synopsi;* unde cap. I, 9, ait : « Venit usque ad Judam, tetigit portam populi mei usque ad Jerusalem. » De Maresa vero quasi de peregrina dicit vers. 15 : « Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa. »

Michæas martyr occubuit occisus gladio, ait Theophylactus; unde Sanctorum catalogo adscriptus in Martyrologio legitur die 15 januarii. Ibi enim sic legimus : « In Judæa SS. Habacuc et Michææ prophetarum, quorum corpora sub Theodosio Seniore divina revelatione reperta sunt. » Revelationem hanc narrat Sozomenus lib. VII, cap. ult., Cassiodorus in *Hist. Tripart.* lib. I, cap. XLIX, Nicephorus lib. XII, cap. XLVIII. Audi Sozomenum : « Atqui non sola hæc religionem cohonestabant, verum et Habacuc, et post eum non longo intervallo Michæas, inter Prophetas primi, circa hoc tempus apparuerunt. Amborum autem corpora per divinam in somnis visionem indicata sunt Sebenno, tum temporis Eleutheropolis episcopo. Erat autem nomen ejus civitatis Cala, quæ antea Cila vocabatur, in qua repertus fuit Habacuc. At Baratsatia locus est circiter decem stadiis ab ea civitate distans, in quo Michææ sepulcrum erat, quod monumentum fidele vocabant indigenæ, ignari quid dicerent, Nephasa neemana (id est animam fidelem, vel corpus fidele : anima enim metonymice sumitur pro corpore, etiam mortuo, puta pro cadavere, ut in *Levit.* ostendi) lingua patria appellantes. »

Argumentum Michææ.

Argumentum Michææ est, taxare idololatriam, vitiaque ex ea nata, ac præsertim oppressionem pauperum tam Samariæ, quam Jerusalem; puta tam decem tribuum, quam duarum. Et quia Samaria idololatriæ vitulorum initium dedit, eamque communicavit Judæ sub Achaz impio rege, hinc primo excidium Samariæ per Assyrios, deinde excidium Hierosolymæ per Chaldæos comminatur, stragemque et captivitatem populi, præsertim principum tam laicorum quam Ecclesiasticorum,

qui in scelere duces fuere populo, prænuntiat. Post hæc tristia, de more læta subjungit, eosdemque consolatur, promittens lætum reditum e Babylone per Cyrum, et lætiorem ex peccato, morte et gehenna regressum ad gratiam, vitam et Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem per Christum, quem in Bethlehem nasciturum prædicit. Nota : Michæas in stylo et spiritu similis est Isaiæ, ejusque quasi æmulus; unde et eumdem subinde ad verbum citat, ut patebit cap. IV, 1, et cap. V, 1. Vide *Canon.* VI, in Procemio (1).

(1) A. T. Hartmann, in *Prolegom. ad Michæam*, a se commentario illustratum et vernacule redditum Lemgov. 1800, et post eum Maurer, propter easdem fere rationes, hujus Prophetæ authenticitatem in dubium revocavit. *Primo*, inquit, cap. I, verss. 6, 7 et 13, ad Samariam, a Salmanasare, Assyrio rege, destructam, atque regni Israelitici cives in Assyriam exsules missos; verss. 9, 12 et 13 vero ad Sanheribi in Judæam irruptionem, decimo quarto regnantis Hiskiæ anno, manifeste spectant; quæ autem gesta et facta fuerint, exponuntur in locis illis pro more poetarum per vaticinii modum. — Cui difficultati vix opus est respondere; quis enim inspiciendo indicata ab Hartmanno loca, non videat Prophetam hæc non ut præterita, sed ut futura exhibere? Nam, ut observant Jahn (*Introd.* § 99) et Rosenmuller (*in Michæam Procemium*), hæc generatim minantur reipublicæ ruinam, atque incolarum exsilium, nec inest verbis quidquam, quod arguat, obversatam esse ante nostri mentem aut oculos eversam ab Assyriis Samariam. Imo stante adhuc et florente utroque regno, Judaico atque Israelitico, editas esse quæ in hoc vaticiniorum libro leguntur, comminationes, satis testatur illud quod in castigandis et objurgandis, non solum Judæis, verum et Israelitis, Noster perpetuo versatur, et ita quidem ut utrosque passim distincte et distribute appellet (I, 5; II, 12; III, 19). Post exstinctum autem regnum Israeliticum quonam consilio aliquis talia confinxerit? — Nec firmiore fundamento nititur, quod Hartmannus, cap. I, verss. 9, 12, 13, de Sanheribi in Judæam incursione et urbis Hierosolymitanæ oppugnatione *manifeste* agi perhibet. Nam quod primum locum (vers. 9) attinet, vates, postquam verss. 6 et 7, Samariæ interitum comminatus esset, ad Judaicum regnum progrediens, idem fatum et hoc manere prævidet, hostisque in Judæam irrumpentis et Hierosolymam aggredientis furorem ac violentiam, Judaicarumque urbium incolarum formidinem et pavorem vivide describit. In quibus omnibus ne leve quidem vestigium, quod Michæam de Sennacheribo cogitasse arguat. Imo ad ejus irruptionem hæc referre vetat omnino exsulum Judæorum mentio vers. 16, quem paulo antea attulimus. Sennacherib tanta accepta clade, qualis IV *Reg.* XIX, 35, describitur, de abducendis secum captivis Judæis vix cogitaverit.

Secundo, Hartmannus, Manassis potius ætati, præsertim quæ sex posterioribus capitibus leguntur oracula adjudicanda censet, hac sola ratione motus, quod piis Hiskia et Joathamo regibus, tot et tanta scelera, qualia Michæas in suis sermonibus Judæis objurgat, inter eos regnasse non sit verisimile. — Quæ quam parum solida sint, haud difficile monstrare. Joatham equidem pietatis veræque religionis laude inclytus, sed tamen idolorum sacella non abolevit, IV *Reg.* XV, 35; II *Paralip.* XXVII, 2. Hujus porro filius Achazus, peregrinæ superstitionis omnisque generis sceleribus adeo immersus erat, ut vel regni Israelitici improbitatem superaret Juda. Ezechias rursus sincero quidem studio Deum colebat, et pietati operam dabat; regni tamen sui cives flectere omnino non valebat, ut idololatria missa, veri numinis cultum serio amplecterentur. Quis præterea nesciat sub pio principe non omnes cives regis sui exemplum sequi? Si vero urgeas, impii principis temporibus graves istiusmodi objurgationes multo magis congruere, cur illas non ad Achazi ætatem referre malis, quo regnante Nostrum prophetæ munere functum esse, inscriptio testatur? Neque prætermittendum est, quod Hartmannus minus videtur perpendisse, Michææ vaticinia tangere non solum regnum Judaicum, verum Israeliticum quoque, cujus utriusque regni proceres et cives promiscue compellat, sæpe etiam diserte conjungit. Nihil vero nostris vaticiniis inesse, quod historiæ temporum illorum, quibus Michæas vixisse traditur, repugnet, apparebit consideranti faciem utriusque regni ista ætate, qualis in *Regum* et *Paralip.* libris describitur.

Alias difficultates minus adhuc ratione nixas quas opponit Hartmann, haud utile solvere judicamus, utpote quibus satis sit respondere : « Quod gratis asseritur, gratis asseritur. » Vide præter Jahn et Rosenmuller supra citatos, Hengstemberg, *Christologie* th. III, s. 243.

In tres partes dividere cum Kilber possumus Michææ prophetias. *Prima* pars continet prophetiam veluti legalem, sistentem actiones judiciales contra utrumque regnum Hebræorum, cap. I-III; *secunda* pars, prophetiam evangelicam, exhibens Ecclesiæ christianæ promissionem, cap. IV, V; *tertia* pars, prophetiam mixtam ex legali contentione et evangelica consolatione, cap. VI, VII.

Stylo Michæas utitur brevi, conciso, præcipiti, Hoseano simillimo, cui tamen Michæam anteponit De Wette, utpote sublimiorem et vehementiorem Hosea. Tropi sunt varii ac elegantes, et increpationes vitiorum acerrimæ. Cum autem vivido quodam igne inardescat, et ex uno in aliud subito transvolet, obscurior est, minusque legentibus pronus. (Ex Rosenmuller, De Wette, Lowht.) Qui plura desideraverit, adeat Eichornium, qui Michææ indolem poeticam, sed ut mere naturalem vividis coloribus extulit (Eichorn. *Einleit.* § 582).

Michæanis vaticiniis illustrandis singularibus commentariis operam navarunt : Ex catholicis : Gaspard. Graxar, Salmanticæ, 1570; Hieronymus Savonarola, Venetis, 1497, 1513, 1520, 1540. Ex acatholicis interpretibus præter Lutherum : David Chytræus, Viteberg. 1565; Albertus Granerus, Jenæ, 1619 et 1664; Thomas Bongus, Hafniæ, 1631; Ed. Pocockius, Guill. Anoler, Tubing. 1783, Jo. Christ. Harendebergius; Hag. Comit. et Duisburg, 1784; Georg. Laur. Bauer, Altorf, 1790; Karl. Willgusti, Leipzig, 1799; Ant. Theod. Hartmann, Lemgov. 1800.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Denuntiat excidium primo, Samariæ, quia illa fuit prima et princeps idololatriæ, cujus opes quasi mercedes meretricis, id est idololatriæ, ad meretrices, id est ad Assyrios pariter idololatras, reversuras prædicit. Nominat autem aliquot ejus urbes, scilicet Aphra, Sappir, Saanan, cum ea vastandas, in quarum etymo eleganter ludit, uti ostendam vers. 10 et seqq. Deinde, vers. 12, idem excidium prædicit Judæ, quæ in idololatria imitata est Samariam; ac nominatim Lachis, quæ prima urbium Juda suscepit idola Israel, ac Bethaetsel, Maroth, Maresa et Odollam (1).

1. Verbum Domini, quod factum est ad Michæam Morasthiten, in diebus Joathan, Achaz
et Ezechiæ, regum Juda : quod vidit super Samariam et Jerusalem. 2. Audite, populi om-
nes, et attendat terra, et plenitudo ejus, et sit Dominus Deus vobis in testem, Dominus de
templo sancto suo. 3. Quia ecce Dominus egredietur de loco suo : et descendet, et calcabit
super excelsa terræ. 4. Et consumentur montes subtus eum : et valles scindentur sicut cera
a facie ignis, et sicut aquæ, quæ decurrunt in præceps. 5. In scelere Jacob omne istud, et in
peccatis domus Israel, quod scelus Jacob? nonne Samaria? et quæ excelsa Judæ? nonne
Jerusalem? 6. et ponam Samariam quasi acervum lapidum in agro, cum plantatur vinea :
et detraham in vallem lapides ejus, et fundamenta ejus revelabo. 7. Et omnia sculptilia ejus
concidentur, et omnes mercedes ejus comburentur igne, et omnia idola ejus ponam in per-
ditionem : quia de mercedibus meretricis congregata sunt, et usque ad mercedem meretricis
revertentur. 8. Super hoc plangam, et ululabo : vadam spoliatus, et nudus : faciam planc-
tum velut draconum, et luctum quasi struthionum. 9. Quia desperata est plaga ejus, quia
venit usque ad Judam, tetigit portam populi mei usque ad Jerusalem. 10. In Geth nolite
annuntiare, lacrymis ne ploretis, in domo Pulveris, pulvere vos conspergite. 11. Et transite
vobis, habitatio Pulchra, confusa ignominia : non est egressa quæ habitat in exitu : planctum
domus vicina accipiet ex vobis, quæ stetit sibimet. 12. Quia infirmata est in bonum, quæ
habitat in amaritudinibus : quia descendit malum a Domino in portam Jerusalem. 13. Tu-
multus quadrigæ stuporis habitanti Lachis : principium peccati est filiæ Sion, quia in te
inventa sunt scelera Israel. 14. Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth : domus
mendacii in deceptionem regibus Israel. 15. Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas
in Maresa : usque ad Odollam veniet gloria Israel. 16. Decalvare, et tondere super filios
deliciarum tuarum : dilata calvitium tuum sicut aquila : quoniam captivi ducti sunt ex te.

Vers. 1. Michææ etymon. 1. Ad Michæam. — Michæas hebraice dicitur *Micha*, id est *pauper*, quia pauperem Christum rure in Bethlehem nasciturum prædixit et adumbravit. Verum quia *Micha* per crasin idem esse potest quod *Michiahu* (ut patet II *Paralip*. cap. xviii, 8), id est *quis sicut ille?* ac idem quod *Michaia*, et *Michiahu* (ut patet II *Reg*. xxii, 12, *Judic*. xvii, 1, et II *Paral*. xiii, 2, in Hebræo), ut significet idem quod

(1) Post præfationem exhibentem inscriptionem, et notantem tum patriam Prophetæ, tum tempus muneris prophetici, 1; — excitantem attentionem populorum ad audienda divina judicia, 2; — denuntiantem instantem Dei vindictam, vers. 3, 4; pars prima dividitur in tres actiones.

Actio prima, ubi videre est, primo, accusationem culpæ, quæ fuit Samariæ et Hierosolymæ communis, et causa fuit ob quam tanta iræ suæ signa edat Deus, vers. 5.

Secundo, demonstrationem pœnæ, quæ erit, *primo*, devastatio, consummata respectu Israelitarum, 6-8; inchoata respectu Judæorum, 9; *secundo*, confusio et ignominia, ob lætitiam a Philistæis hinc capiendam, 10; et ob pristinam sortem omnino mutatam, 11, 12; *tertio*, oppressio tum ab hostibus, tum ab auxiliariis, 13, 14; *quarto*, expilatio et facultatum et incolarum, 15, 16.

Michael, id est *quis sicut Deus?* Morasthi, id est *hæreditas mea*. Hinc Noster, Septuaginta et alii eum vocant non *Micha*, sed Michæam. Quocirca S. Ambrosius enarrat. 1 *in Michæam*, quæ exstat in fine tom. II operum ejus : « Michæas, inquit, significat, quis a Deo; vel, ut alibi invenimus; quis iste? Morasthi filius hæres. Quis autem hæres, nisi Filius Dei, qui ait : Omnia mihi tradita sunt a Patre. Et cum ipse esset hæres, voluit nos esse cohæredes. Merito quis iste? non e populo unus, sed electus ad gratiam Dei, in quo loquitur Spiritus Sanctus. »

In diebus Joathan, Achaz et Ezechiæ. — Hinc patet Michæam paulo post Osee, Joel, Abdiam et Jonam cœpisse prophetare; sed cum iis perrexisse obire idem munus. Nam illi cœperunt sub Ozia, qui fuit pater Joathan. Joathan fuit pius rex, æque ac Ezechias; impius vero et idololatra fuit Achaz. Quocirca Michæam reveritus est, ejusque oraculis licet liberis et minacibus compunctus fuit Ezechias, uti narrat Jeremias cap. XXVI, 17 et seq. Joathan regnavit annis 16, totidem Achaz; Ezechias vero annis 29. Quare si omnibus hisce annis prophetavit Michæas, sequitur eum prophetasse annos 61. Verum ignoratur an cœperit primo anno Joathan, et an finierit ultimo Ezechiæ. Hinc utrimque demendo aliquot annos conjectat Arias eum quinquaginta plus minus annis prophetasse.

Quod vidit. — *Quod*, scilicet *verbum*. Prophetia enim nunc vocatur *visio*, nunc *verbum* : quia Prophetæ eam oculis mentis videbant, et auribus mentis eamdem a Deo loquente audiebant. Mens enim suas habet aures et oculos, sed mentales, non corporales. Quocirca in mente idem est audire, quod videre, scilicet cognoscere et intelligere : hinc prophetia mentalis nunc vocatur *verbum*, nunc *visio*, nunc dicitur *audiri*, nunc *videri*. De quo plura dixi *Isaiæ* I, 1.

IS. 2. 2. Audite, populi omnes, et attendat terra, — Hebræorum scilicet; hisce enim solis loquitur. Imitatur Isaiam, qui simili modo et patho orditur : « Audite, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. » Pari modo, stylus Michææ similis est stylo Isaiæ; uterque enim elegans est, acer, concisus, patheticus. « Terra, » id est terræ hujus incolæ. Unde explicans subdit :

Et plenitudo ejus. — *Et* significat *id est* : « plenitudo » sunt cives et indigenæ; hi enim urbes et pagos terræ implent; unde Septuaginta vertunt : *Et omnes qui in ea*.

Et sit Dominus Deus vobis in testem, — *q. d.* Dominus sit testis, quod scilicet ego secundum officium et munus prophetiæ et prædicationis mihi a Deo commissum, vos moneam et corripiam de vestris idolis et sceleribus, clademque et excidium nomine Dei prædicam et intentem, *q. d.* Si superbi, rebelles et obstinati non pareatis hisce meis monitis et minis, ideoque pereatis, testor Deum me vos hac de re præmonuisse, ac proinde vos non mea, sed vestra culpa et obstinatione inexcusabiles perire; ut non mihi, sed vobis excidium vestrum adscribere debeatis. Hinc Chaldæus vertit : *Sit verbum Domini Dei contra vos in testem*.

Aliter S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo et Lyranus, *q. d.* Testor Deum hanc meam prophetiam non esse meam, sed Dei; quod scilicet ego hæc non fingam, sed a Deo audierim. Aliter quoque Rupertus, *q. d.* Testis sit Deus, quod ipse sua pacta vobiscum inita servaverit, vos vero eadem violaveritis; itaque culpa perditionis vestræ non Deo, sed vobis sit adscribenda. Verum prima expositio est genuina, ut patet consideranti antecedentia et sequentia. Ante enim citavit populum, ad audiendam Dei de ipsorum sceleribus sententiam : hic ergo Deum in testem vocat, quod illam sententiam eis indicarit et prænuntiarit, ne causentur se non fuisse præmonitos. Sententiam Dei subdit dicens : « Quia ecce Dominus egredietur, etc., et calcabit super excelsa terræ, » etc.

Dominus de templo sancto suo, — *q. d.* Dominus qui in cœlo quasi in templo suo augustus, omnique cultu adorandus residet, indeque contemplatur terram, omniaque hominum opera; ipse sit vobis mihique testis, quod hæc ejus oracula et decreta vobis enuntiarim (1).

3. Quia ecce Dominus egredietur de loco suo. — Vers. 3.
Hic incipit sententia et oraculum Dei, editum per Michæam. Anthropopathōs dicitur Deus egredi et descendere de cœlo, cum in aere vel terra suum brachium et potentiam ostendit, ac mira novaque operatur : Deus enim quoad substantiam invisibilis est, tantumque videtur per operationem. Sicut ergo angelus dicitur egredi aliquo, cum ibi operatur (imo S. Thomas censet angelos non esse in loco, nisi per operationem; quod tamen alii merito et cum ratione negant : angelus enim, etiamsi nihil operetur, est in certo et definito loco per substantiam suam), sic et Deus. Præsertim vero dicitur egredi, quasi judex et vindex ad cognoscenda, judicanda et punienda gentium hominumque scelera : et quasi dux et antesignanus Assyriorum et Chaldæorum, similiumque gentium, quas Judæis aliisque populis immittit, ad hanc suam sententiam et vindictam exsequendam. Graphice hunc Dei quasi bellatoris in aciem contra hostes egressum poetica hypotyposi depingit Psaltes *Psalm.* XVII, 10 : « Inclinavit, inquit, cœlos, et descendit : et caligo sub pedibus ejus. Et ascendit super Cherubim, et volavit : volavit super pennas ventorum. Et intonuit de cœlo Dominus, etc. Et misit sagittas suas, et dissipavit eos : fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. » Hinc Ezechiel, cap. I, vidit Deum curru vectum et stipatum Cherubinis ad bellum procedere, puta ad excidium Jerusalem.

(1) Referunt quidem aliqui hæc verba ad sequentia, quorum sententia legi potest apud Rosenmuller et Sanctium; sed certe melius cum præcedentibus junguntur.

Aliter Rupertus : « Egreditur, ait, Dominus de loco suo; » quia relinquet templum et Judæam, eamque cedet Chaldæis. Sic Ezechiel vidit eumdem templo egredi, cap. III, 12; et in templo paulo ante adventum Titi audita est vox : « Migremus hinc, » teste Josepho lib. VII *Belli*, cap. XII. Sic Gentiles, obsidentes urbem aliquam, ex ea certo carmine evocabant deos tutelares, ut ad se transirent, credentes alioqui urbem capi non posse, teste Macrobio lib. III, cap. IX. Hinc Virgilius :

> Excessere omnes adytis, arisque relictis,
> Dii, quibus imperium hoc steterat :

significans jam actum esse de Troja, *Æneid.* II. Verum hoc mysticum est, non litterale, nec genuinum.

Dei proprium opus est benefacere, alienum punire.

Symbolice S. Hieronymus, Hugo et Lyranus : Deus, inquiunt, egreditur de loco suo, cum punit et castigat; Dei enim proprium est misereri et parcere. Locus ergo et solium Dei est clementia. Cum ergo peccatis irritatus irascitur et flagellat, videtur de loco suo egredi, ac personam clementiæ deponere; imo naturam suam benignam exuere, et alienam, puta rigidam et sævam, induere. Hoc est quod de Deo ait Isaias cap. XXVIII, 21 : « Sicut in valle quæ est in Gabaon, irascetur; ut faciat opus suum, alienum opus ejus : ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo, » *q. d.* Opus vindictæ est peregrinum et alienum a Dei natura, quæ est ipsa benignitas et clementia, sed ad hoc opus quasi cogunt Deum impii per sua scelera.

ET CALCABIT SUPER EXCELSA TERRÆ, — hoc est calcabit excelsos et potentes, puta optimates Israel: hi enim metaphorice vocantur « excelsa terræ et montes; » sicut ex adverso plebem vocat « valles, » dicens :

Vers. 4. 4. ET CONSUMENTUR (hebraice נמסו *namassu*, id est colliquescent et dissolventur. Ita Tigurina et Pagninus) MONTES SUBTUS EUM (Deum scilicet, *q. d.* Deo calcante montes, id est potentes, illi sub eo instar montium fulmine ictorum liquescent, dissolventur et consumentur) : ET VALLES (id est plebeii) SCINDENTUR (Pagninus, *scindent se*; Septuaginta, *tabescent*, id est liquescent et consumentur) SICUT CERA (scinditur et finditur, tabescit et liquescit) A FACIE (ab ardore) IGNIS, ET SICUT AQUÆ QUÆ DECURRUNT IN PRÆCEPS (1). — Ita tam divites et potentes quam pauperes et plebii in Israel defluent, transibunt et ibunt in ruinam, juxta illud II *Reg.* XIV, 14 : « Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur. » Est hæc sententia, ratio mulieris Thecuitis, qua persuadet Davidi ut Absaloni condonet cædem occisi fratris Amnon, *q. d.* Vita hominum fluxa est : Amnon esto non esset occisus, sed vivus, æque debuisset brevi mori, et Absalon brevi morietur; noli ergo, o David, exigere vindictam, quam natura ipsa brevi illi irrogabit. Quam enim, o rex, de filio tuo ultionem quæris? mortemne? At jam moritur : omnes enim quotquot homines sumus, quasi flumina præcipiti cursu devolvimur in mare mortis, quæ nobis est domus æternitatis. Aut potius, quasi pluvia dilabimur in terram, ab eaque sorbemur, ut nil ex ea remaneat, quod redire aut colligi possit, scilicet naturaliter. Comparat enim vitam nostram aquæ, non fluminis pertranseuntis, sed pluviæ dilabentis et evanescentis in terram.

Tropologice, cum Deus suæ gratiæ, illuminationis et amoris illapsu descendit in animam, illico ipsa instar ceræ liquefactæ resolvitur, lacrymatur, inardescit, mansuescit, totamque se Deo resignat. Tunc consumuntur montes superbiæ, ambitionis omnisque vanitatis; æque ac valles pusillanimitatis, timoris, torporis, acediæ. Ita David *Psalm.* XXI : « Factum est, inquit, cor meum tanquam cera liquescens. » Et Isaias, cap. LXIV, 1 : « Utinam, ait, dirumperes cœlos, et descenderes : a facie tua montes defluerent. Sicut exustio ignis tabescerent. » Pulchre S. Gregorius in illud *Cant.* I : *Osculetur me osculo* : « Cum, ait, ejus (sponsi) osculum sentio, subita mutatione me derelinquo, et in ejus similitudinem illico liquefacta transformor. »

5. IN SCELERE (ob scelus) JACOB (id est Jacobæorum, puta Judæorum) OMNE ISTUD (exitium quod jam dixi, eis irrogabitur), ET IN PECCATIS (id est ob peccata) DOMUS ISRAEL. — Nonnulli censent « Jacob » hic idem esse quod « Israel; » Jacob enim patriarcha luctans cum angelo, eique prævalens, vocatus est Israel, id est *prævalens Deo*, puta angelo, Dei vicario. Ad rhythmum ergo, et ad elegantiam carminis, æque ac ad auxesin, idem aliis verbis, inquiunt, Michæas nomine Dei repetit et inculcat, *q. d.* Scelera hæc Judæorum me exacer- Vers. Jacob Isra... qu...

(1) Rosenmuller, qui consentientem habet Hitzigium, ad tertium et quartum membrum hujus versus, hæc scripsit : « Utrumque, inquit, non est referendum aut ad *valles* solas, aut ad *valles* et *montes* simul, sed prius ad *montes*, primo loco nominatos, posterius ad valles. Qualis exstat duplicis similitudinis distincta relatio ad duplicem enuntiationem præmissam *Cant.* I, 5. Quemadmodum igitur cera igne admoto celerissime liquefit, ita scriptor colliquescendos dicit montes accedente numine vindice. Similiter, sicut aquæ profusæ in declivi diffunduntur et ita disparent, sic valles diffindentur et tollentur, ut per terræ motus fit frequenter. » Sed minus convenit, inquit Maurer, valles sese diffindentes comparari aquis effusis in loco declivi. Itaque nescio an rectius ad primum membrum cum tertio referam quartum quoque. Priorem quidem rationem postulare parallelismus videtur. Sed videtur tantum, quandoque enim satis habent Hebræorum scriptores observasse parallelismum *formalem*. Cæterum non consilium adventantis numinis, sed res circumstantes tantum describi hoc commate judicat cum aliis Hitzigius, consilium adventus vers. 6 et 7 demum exprimi putans : quod recte judicatum mihi videtur. Attamen, cum vers. 5, *pro delicto Jacobi omne hoc eveniet*, dicat vates, possit jam hic voluisse consilium adventus exprimere videri verbis impropriis, quemadmodum idem vers. 6 et 7 expressit verbis propriis. (Maurer.)

bant et provocant ad vindictam, quia sunt scelera Jacob, id est posterorum Jacob, quem ita extuli, ut cum esset junior, Esau vero frater ejus esset senior, ipsum tamen seniori prætulerim et præelegerim, ejusque familiam mihi in populum et Ecclesiam asciverim. Nec tantum sunt scelera Jacob, sed et Israel, id est posterorum Israelis, quem hac gratia dignatus sum, ut in lucta cum angelo, ipsum angelo potentiorem effecerim; ideoque vocaverim eum Israel, id est dominantem Deo. Hæc enim beneficia, Jacobo patriarchæ collata, valde adaugent posterorum ejus a Deo apostasiam et ingratitudinem. « Jacob » ergo et « Israel » significant hic de more decem tribus a Jacobo prognatas et proseminatas, quæ idololatriæ fuere duces. Ita Remigius, Lyranus et Vatablus; aut certe, ut Albertus et Arias : « Jacob » sunt duodecim tribus, « Israel » decem, *q. d.* Omnes duodecim tribus peccarunt idololatria, sed maxime decem, quæ duas reliquas infecerunt; illas ergo primo, deinde duas puniam. *Secundo* et aptius « Jacob » hic significat decem tribus, « Israel » duas : Jacob enim prius et commune fuit nomen primi patriarchæ decem tribuum : Israel vero posterius et excellentius ejusdem fuit nomen, quod ab angelo, dum eum vinceret, adeptus est. « Israel » enim idem est quod dominans Deo ; hinc significat duas tribus, quæ habebant urbem sanctam, templum et cultum Dei, ipsumque Deum intra se; unde ei quasi dominari videbantur. Sensus ergo est, *q. d.* Non tantum Jacob, id est decem tribus, sed et Israel, id est duæ, puta Juda et Benjamin, quibus me meaque in peculium et quasi in dominium tradidi, a me desciverunt : ergo tam has quam illas puniam. Id ita esse patet ex explicatione quam subdit Propheta, dicens : « Quod scelus Jacob, » id est decem tribuum? « nonne Samaria? » *q. d.* Samaria, quæ est metropolis decem tribuum, fuit origo et causa sceleris, id est idololatriæ, cæteris urbibus decem tribuum, « et quæ excelsa Juda, » id est duarum tribuum? « nonne Jerusalem ? » Ecce quos immediate ante vocavit « Israel, » hic vocat « Judam » : Judas autem significat duas tribus : illæ ergo hic vocantur « Israel, » et opponuntur Jacob, id est Samariæ et decem tribubus, *q. d.* Jerusalem quæ erat sedes regis, templi et Dei, eo derelicto, in excelsis montibus ædificavit altaria et sacella idolorum (quæ proinde pariter Excelsa vocantur) eoque ad sacrificia cultumque idolorum invitavit omnes populares suos Judæos, quod indignissimum est, summeque mihi injurium, ac longe magis quam idololatria Samariæ, utpote quæ carebat templo et Deo. Ita Theodoretus, Rupertus, Ribera, a Castro et alii.

QUOD SCELUS JACOB, etc.? — Hebraice pro *quod*, est מִי *mi*, id est *quis*. Unde Vatablus, Arias, Clarius et Pagninus vertunt : *Quis fuit causa transgressionis Jacob? nonne Someron*, id est Samaria? *Et quis fuit causa excelsorum Juda? nonne Jerusalem?* Vox *quis* notat reges et principes tam decem quam duarum tribuum, toti populo fuisse causam idololatriæ. Sic enim Jeroboam, primus rex decem tribuum, eadem idola, puta vitulos aureos, colere compulit. Sic et duas tribus ad eadem colenda induxit Achaz, Manasses, et ante eos Salomon, *q. d.* Reges et principes, qui debebant populo esse duces religionis et sanctitatis, eidem se duces præbuerunt idololatriæ et impietatis; dum in urbe regia, quo totus populus confluebat, erexerunt idola, eaque publice coluerunt, et populum ad eadem colenda verbo et exemplo pellexerunt. Unde Chaldæus vertit : *Ubinam scelus patrarunt domus Jacob? nonne in Samaria? et ubi peccaverunt domus Juda? nonne in Jerusalem?*

Ita hoc sæculo in Anglia, Transylvania, Dania, Suecia, aliisque regnis et rebuspublicis vidimus causam schismatis et hæresis totius regni fuisse ipsos reges et principes a fide apostatantes, et hæresin profitentes. Ex adverso Italiam, Hispaniam, Franciam, etc., in vera fide persistere, quia semper principes habuerunt catholicos et orthodoxos. A rege ergo pendet regni fides, vel infidelitas, pietas vel impietas, salus vel damnatio. Notent hoc principes, sciantque pii se magnam in cœlis gloriam et coronam, eo quod suis subditis causa fuerint salutis, adepturos; impii vero in gehenna se non tantum sua, sed et omnia subditorum scelera, quorum causa exstiterunt, luituros. Hoc est quod graviter iisdem inculcat Sapiens cap. VI, 6 : « Horrende et cito apparebit vobis (Deus judex et vindex) ; quoniam judicium durissimum his qui præsunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia : potentes autem potenter tormenta patientur, etc. Fortioribus autem fortior instat cruciatio. » A regibus pendet regni fides et salus.

6. ET PONAM SAMARIAM QUASI ACERVUM LAPIDUM, etc. — *Primo*, Samariæ, utpote idololatriæ principi, pœnam intentat; *deinde* Jerusalem, quæ Samariam in scelere secuta est. Dicit ergo se Samariam urbem muris, domibus et palatiis magnificam, iis succensis et dejectis, redacturum quoad domos quidem et palatia in acervum lapidum, urbem vero ipsam in agrum sive campum, e quo colliguntur lapides in acervum, ut in eo plantari possit vinea. Cum enim aliquo in loco vinea plantatur, prius ex eodem lapides elapidari, id est ejici et extra eum in cumulum colligi, solent, ne vites et vitium germinationem impediant. Apposite Samariam dicit vertendam in vineam, quia ipsa sita erat in monte vitifero, ac, antequam ædificaretur in urbem, fuerat vinea : in montibus enim ob reverberationem radiorum solis plantari solent vineæ, juxta illud : « Bacchus amat colles. » Sensus ergo est, *q. d.* Evertam Samariam, adeo ut ipse locus sive mons vitibus conseratur, fiatque vinea ; ipsa vero superba Samariæ ædificia et muros per Chaldæos detraham, et evertam usque ad fundamenta, adeo ut eorum lapides dejiciantur et devolvantur in vallem subjectam, ibi- Vers. 6.

que in acervum accumulentur. Ita Theodoretus, Chaldæus, Vatablus, Arias et alii. Simili modo de Jerusalem, sed plana et campestri a Chaldæis evertenda, ait Michæas cap. III, 12 : « Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum. »

Duo ergo hic significat Propheta : *primo*, Samariam diruendam usque ad lapidum acervum; deinde *secundo*, hos lapides dejiciendos in convallem urbi subjectam, ut in ipsa urbe et monte jam elapidato plantentur vineæ. Id ita esse patet ex hebræo textu, qui sic habet : *Et ponam Samariam in acervum agri, in plantationem vineæ, et impellam in vallem lapides ejus, q. d.* Efficiam ut ædes Samariæ corruant, fiantque acervus lapidum, qui ejiciantur in vallem, ad hoc ut vineæ plantentur in loco et monte, ubi nunc est Samaria. Ita Pagninus, Vatablus, Arias et alii; quin et Septuaginta : *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum custodiam, in agro et plantatione vineæ*; et Chaldæus : *Ponam Samariam in acervos agrorum, domum desertam, in plantationes vineæ*. Id ita factum esse ex hoc loco liquet, licet id in libris Regum non enarretur; insinuatur tamen. Nam IV *Reg.* XVII, 24, dicitur quod rex Assyriorum de Babylone traduxerit Cuthæos : « Et collocavit eos, ait, in civitatibus Samariæ pro filiis Israel, qui possederunt Samariam, et habitaverunt in urbibus ejus. » Ubi nota, non dicit : « Habitaverunt » in civitate, sed, « in civitatibus Samariæ, et possederunt Samariam, » *q. d.* Cuthæi non tam habitaverunt in urbe Samariæ, utpote jam eversa, et in agrum redacta, quam in civitatibus ei olim subjectis. Fateor tamen aliquos vel ut cives, vel ut colonos habitasse in loco urbis : nam et postea urbs ipsa reædificata est, utpote quam Hyrcanus postea diu obsedit, et tandem expugnavit soloque æquavit, teste Josepho lib. XIII *Antiquit.* XVII.

Secundo, alii, præcise sumentes verba nostræ Latinæ versionis, putant Prophetam his verbis non duo jam dicta, sed unum duntaxat; prius scilicet, quod Samaria redigenda sit in acervum lapidum, significare, ut sensus sit, *q. d.* Efficiam ut ex tanta urbe non maneat nisi acervus lapidum, similis illi qui fit ex vinea elapidata : nam cum plantatur vinea, locum elapidamus, et lapides extra illam in locum aliquem ejicimus, et coacervamus temere congestos : quæ structura (ut ait Rupertus) cum cæmento et calce careat, infirma est; nec lapis hæret lapidi : quare convenit optime Samariæ, quæ semper dissensit a Sione, et ipsa quoque intestinis dissidiis æstuans, gaudebat mutatione et interfectione regum suorum, inquit Delrio, *adagio* 986. Sic fere et S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus, Ribera. Hic sensus verus est, sed partialis tantum : prior ergo plenus est et perfectus, eumque exigunt Hebræa, Chaldæus et Septuaginta, quibus facile est Latinam versionem, exponendo eo modo quem paulo ante recensui, adaptare.

Nota : Pro *acervum lapidum* Septuaginta vertunt, ὀπωροφυλάκιον, id est pomorum custodiam : *Ponam* inquiunt, *Samariam in pomorum custodiam*, id est redigam eam in tugurium, quod in pomariis ex arundinibus vel stramine aut sarmentis erigi solet, ut in eo custos vigilet et excubet, ne fures poma fructusque furentur; quod proinde, fructibus collectis, evertitur vel comburitur, *q. d.* Pari modo per Assyrios Samariam magnificam et splendidam redigam quasi in antrum custodis, ut de amplissima urbe parvum tuguriolum vix remaneat, ait S. Hieronymus ad Suniam et Fretellam, in *Correct. Psalmorum*; quod deinde omnibus civibus et spoliis collectis et eductis, per eosdem evertam et comburam.

FUNDAMENTA EJUS REVELABO, — diruendo scilicet muros et ædes Samariæ usque ad fundamenta : tunc enim necesse est fundamenta detegi et revelari. Est metalepsis.

7. ET OMNIA SCULPTILIA (idola quæ nunc fingi, nunc dolari, nunc malleari, malleoque efformari, nunc fundi, nunc pingi, nunc sculpi solebant, idque sæpius : unde vocantur *sculptilia*) EJUS CONCIDENTUR — ab Assyriis, tum ut rapiant aurum, argentum, æs, etc., ex quo conflata vel sculpta sunt idola; tum quia Gentiles hostium suorum deos, pariter hostes suos æstimabant, et ut hostes concidebant. Vers. 7.

ET OMNES MERCEDES EJUS COMBURENTUR IGNE. — Nota : Idololatriam vocat, fornicationem; idololatras, meretrices, amasios, ipsa idola; merces seu quæstus ex meretricio sunt fruges, opes et commoda, puta copia tritici, vini, lactis, mellis, etc., quæ Samaritæ aliique idololatræ se a suis idolis percipere jactabant, aut quæ ex commercio et amicitia Chaldæorum et aliarum gentium idololatrarum percipiebant, juxta illud *Osee* II, 5 : « Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam meam, » etc. Et vers. 12 : « Corrumpam vineam ejus, et ficum ejus, de quibus dixit : Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei. » Sensus ergo est, *q. d.* « Omnes, » id est pleræque omnes (nam aliquæ igni superstites remanserunt) mercedes, id est fruges et opes quas vel ab idolis, vel ab idololatris recipiebat meretrix, id est idolorum cultrix Samaria, comburentur ab ejus hostibus Assyriis. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus. Rursum « comburentur igne, » partim proprio, partim metaphorico, hoc est diripientur, auferentur, perdentur. Igne enim in Scriptura significatur omnis vastitas, et supplicii acerbitas. Unde sequitur : « Ad mercedes meretricis revertentur. » Ita Sanchez.

Minus congrue Theodoretus, Vatablus, Arias et Clarius per *mercedes* accipiunt oblationes, et dona ab idololatris oblata idolis, ad ea vel fabricanda, vel vestienda et ornanda. Mercedes enim solent dari meretricibus ab amasiis, non vice versa amasiis a meretricibus. Meretrices autem hic sunt ido-

lolatræ, amasii vero ipsa idola; nisi quis dicat tantam fuisse impudicitiam harum meretricum, ut ipsæ pretium sceleris amasiis darent, non acciperent. Hoc est enim quod Hierosolymæ improperat Ezechiel cap. XVI, 33 : « Omnibus meretricibus dantur mercedes : tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, et dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum (id est idololatrandum) tecum. » Verum hoc inusitatum fuit et insolitum, ideoque illud exprimit Ezechiel; hic vero cum id non exprimat Michæas, locum habere non videtur : « mercedes » ergo solitas ipse intelligit, quas scilicet meretrices accipiunt ab amasiis, id est idololatræ a suis idolis; non vero eas, quas iis dant.

QUIA DE MERCEDIBUS MERETRICIS CONGREGATA SUNT (non idola, sed bona et opes Samariæ. Unde Hebræus, Septuaginta, Pagninus et Vatablus habent : *Quia de mercede meretricis congregavit ea quæ habet*, puta suas opes) ET (id est *idcirco*) USQUE AD MERCEDEM MERETRICIS REVERTENTUR,—*q. d.* Quia Samaria meretrix, id est cultrix idolorum, putat se ab iis pro hocce suo cultu recepisse suas fruges et opes, idcirco efficiam ut illæ pariter ad meretrices, id est ad Assyrios idolorum cultores, ut vertit Chaldæus, qui vastabunt Samariam, transferantur et redeant, qui eas uti idololatriæ mercedes, suis idolis acceptas referant et consecrent.

Alludit, *primo*, ad priscas meretrices, quæ primitias turpis sui lucri Veneri, meretricum deæ et principi, consecrabant, uti de Babyloniis docent Herodotus lib. I, et Clemens Alexandrinus, *Adhort. ad Gentes*; de Cypriis Arnobius, lib. V *Contra Gentes*; de Phœnicibus S. Augustinus lib. III *De Civit.* X : « Tres, ait, Veneres : una virginum, quæ etiam Vesta est; alia conjugatarum; alia meretricum, cui etiam Phœnices donum dabant de prostitutione filiarum, antequam jungerent eas viris. » Idem docet Baruch cap. VI, 42 et 43. Rursum olim deorum et templorum donaria meretricibus fuisse data docet ibidem Baruch, vers. 10 : « Dant, inquit, et ex ipso (auro deorum) prostitutis, et meretrices ornant: et iterum cum receperint illud a meretricibus, ornant deos suos. » Idem docet Ezechiel cap. XXIII, 42 : « Posuerunt, ait, armillas in manibus eorum, et coronas speciosas in capitibus eorum. » Idem testatur Athenæus lib. XIII, cap. XXVIII. Porro non solum mercedes meretricum olim diis oblatas fuisse, sed etiam ex iis idola deosque esse fabricatos testatur Arnobius lib. VI *Contra Gentes*. Vide hic idololatrarum et dæmonum obscenitatem et turpitudinem. Recte enim Tertullianus lib. *De Habitu mulieris* : « Nullius, ait, rei turpis merces decora est. »

Alludit, *secundo*, ad opes meretricum ex meretricatu collectas, ex quibus illæ nunquam ditescunt, sed semper manent misellæ et pauperes; vel quia sunt prodigæ in epulis et vestitu, resque suas turpiter partas in luxu consumunt; vel quia illas iisdem spoliant amasii, vel aliæ meretrices : omnes enim sua quærunt lucra, idque subinde per fas et nefas; præsertim luxuriosi, qui jam justitiam et conscientiam prodegerunt; vel quia morientes suis filiabus, aut cognatis quasi hæredibus, quæ pariter meretrices sunt, bona turpiter parta relinquunt. Dicit ergo, sicut bona meretricum vadunt ad meretrices, ita bona Samariæ meretricis, id est idololatræ, ibunt ad meretricem Niniven, quia Assyrii idololatræ spoliabunt Samaritas pariter idololatras suis bonis.

Hic verum est proverbium : « Male parta, male dilabuntur. » Et illud : « Salis onus unde venerat, illuc abiit; » quod adagium natum est ab eventu. Negotiator enim quidam navem onustam sale vehebat : nautis dormientibus influxu aquæ marinæ sentina vehementer adaucta, et salem universum solvit ac corrupit, et navem ipsam demersit, itaque sal, quod ex aqua marina natum fuerat, in eamdem denuo liquefactum rediit. Vere Hesiodus monet : « Ne male lucreris, mala lucra æqualia damnis. » Discant hoc ab ethnico christiani, lucrum non esse quod jactura bonæ mentis comparatur; neque quidquam esse utile, quod non sit honestum : « dispendio enim est fraude quæsitum lucrum. Et turpe lucrum adducit infortunium. » Atque, ut ait Pindarus in *Isthmiis* : « Quod præter justum dulce est, exitum habet amarissimum. » *Moraliter turpi lucro nemo ditatur.*

Rursum τὸ *ad mercedem meretricis revertentur*, duo significat : *primum*, turpia lucra lucrantibus esse inutilia, et ab iis ad alios transire; *secundum*, eadem carere omni decore et dignitate, nec ad usus honestos impendi, sed a turpibus ad æque turpes et infames, puta a meretricibus ad meretrices traduci.

Quocirca hæc lucra a suo templo ejusque oblationibus quasi eo indigna repulit Deus, *Deut.* XXIII, 18 : « Non offeres, inquit, mercedem prostibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui : quia abominatio est utrumque apud Dominum Deum tuum. » Idem fuit sensus gentilium Romanorum. Cum enim Flora (ex cujus nomine etiamnum Romæ campus Floræ nuncupatur), nobilis meretrix, ex arte meretricia magnas opes comparasset, ac populum Romanum scripsisset hæredem ea lege, ut ejus dies natalis quotannis celebraretur editione ludorum, quos appellant Floralia, senatui id turpe et flagitiosum visum est. Quocirca ut pudendæ rei quædam dignitas quasi velum daretur, finxerunt Floram esse deam quæ floribus præsit, eamque oportere placari, ut arbores, vites frugesque bene prospereque florescerent. Ita Varro lib. I *De Re rustica*, cap. XXIII, et Plinius, lib. XVIII, cap. XXIX. *Turpe lucrum non admittit templum*

8. SUPER HOC PLANGAM, ET ULULABO : VADAM SPOLIATUS ET NUDUS, — ut hoc habitu lamentabili et desperabundo, tum tester intimum dolorem animi quem concipio ex vastatione Samariæ; tum reipsa significem et repræsentem quod Samaritæ simili modo ab hostibus Assyriis spoliandi sint, ac nudi Vers. 8.

vel seminudi ducendi sint in captivitatem : eadem de causa Isaias incessit nudus et discalceatus per Jerusalem, uti dixi Isaiæ cap. xx; tum denique ut indicem plagam Samariæ fore maximam, quæ usque ad portas Jerusalem perveniat, uti mox dicam. Quocirca Septuaginta et Chaldæus hæc vertentes per tertiam personam, ipsi Samariæ attribuunt, quia ejus personam induit hic Propheta. Sic enim habent Septuaginta : *Propter hoc planget* (Samaria) *et lamentabitur, ibit discalceata et nuda : faciet planctum quasi draconum, et luctum quasi filiarum Sirenum.* Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Lyranus, Arias, Vatablus et alii. Addunt aliqui, *spoliatus*, scilicet tam mente quam veste, *q. d.* Tanta erit clades Samariæ, tantumque eam apprehendo et pondero, ut videar emotæ mentis, et mente captus; ideoque veste me spolio, et quasi insanus huc illucque discurro plorans et ejulans. Denique S. Hieronymus putat hæc dici ex persona Dei, quasi ejus vicem hic subeat Propheta, ostendatque quam Deus doleat de populi sui clade, quamque invitus eam immittat vel permittat : quod sane miram Dei clementiam et charitatem anthropopathōs significat et commendat. Verum verius et magis genuinum est hæc ex ipsius Michææ persona dici, uti paulo ante explicui.

NUDUS, — puta discissis vestibus, uti fiebat in luctu, lacer, posita veste extima et honorata. Sic pannosum et lacerum vocamus *nudum* per auxesin, quia est seminudus.

Draconis cum elephante pugna et planctus.

FACIAM PLANCTUM VELUT DRACONUM. — Tradunt physici, ait S. Hieronymus, dracones certare et duellare cum elephantis, et, si ab iis vincantur, terribili sono personare. Draco enim, cum sit calidissimus, sitit elephantis sanguinem, qui frigidissimus est, soletque æstu torrente, cum tantæ sit magnitudinis, totum ejus sanguinem ebibere, si eum vincat : unde fit elephantes ab eis ebibi, siccatosque concidere, qui ruentes dracones sanguine jam ebrios et turgidos, mole sua opprimunt, coguntque hostes suos secum emori, tumque dracones magnas et lamentabiles voces emittunt. Ita Solinus cap. XXXVIII *Polyhist.*, et Plinius lib. VIII, cap. XI (1). Et hoc est quod ait hic Propheta : « Faciam planctum quasi draconum. » Ita S. Hieronymus, Remigius et Rupertus. Addit Rupertus hac phrasi significari planctum inutilem, quem scilicet etsi Samaritæ audiant, nemo tamen misericordia tangatur; sicut nullus condolet draconi plangenti. Ex adverso Palacius, citans Albertum, Solinum et Plinium, scribit voces has draconum tantas esse, tamque vicinos consternare, ut qui illas audiunt, emoriantur. Verum hoc fabulosum videtur.

ET LUCTUM QUASI STRUTHIONUM.— Hebraice, *quasi filiarum struthionis;* struthiones enim feminæ magis quam mares clamosæ, magis quoque lugubrem edunt vocem, præsertim cum pullos alunt et perdunt. Tigurina, *ut juvenes struthiones.* Pulli enim struthionum quasi a parente derelicti, imo contempti, ut ait Job cap. XXXIX, 14, et Jeremias, *Thren.* IV, 3, miserabiliter ejulant, uti faciunt et pulli corvorum a parentibus nido ejecti, de quibus *Psalm.* CXLVI, 9 : « Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum. » Rursum scribit Ælianus lib. XXIV, cap. VII, XIX et XX, struthionem feminam valde amantem esse pullorum, ac habere carnes præ mare gustu suaviores; quocirca venatores, ut eam capiant, solere circa nidum ferrea hastilia defigere, quibus in nidum transilire volens, mater sese induit, occiditur et capitur ; tumque flebiliter stridet et luget : unde struthio hebraice vocatur יענה *iaana* a luctu, a radice ענה *ana*, id est afflictus est, oppressus est, indoluit, ingemuit.

Dices : Si struthio est adeo filiorum amans, quomodo ergo hic, et *Thren.* IV, 3, vocatur « in eos crudelis? » Respondent aliqui patrem esse crudelem, matrem vero benignam in filios. Melius alii respondent matrem vocari *crudelem* : *primo,* quod ova quæ posuit, incubando non fovet, tum quia, ut ait Plinius lib. X, cap. LIV, in pectore et ventre calva est et implumis : sine plumis autem nequit fovere, calefacere et vivificare ova ; ergo ea soli et arenæ calefacienda relinquit : unde Dei providentia in calidissimis tantum regionibus, Syria scilicet et Arabia, struthiones inveniuntur ; tum ne mole corporis ova frangat . est enim magnitudine cameli, atque altitudine, collo et cruribus camelum refert; unde struthio *camelus* vocatur, inquit Diodorus Siculus lib. III. *Secundo*, quia pullos non pascit, eo quod natura aliter providerit : id enim expresse ait Job cap. XXXIX, 14, et *Thren.* cap. IV, 3 ; alia tamen amoris ma-

(1) Ludolfus in *Comment. Hist. Æthiop.* pag. 159, draconibus hoc loco mallet crocodilos intelligi, quos plorare et plangere veteres crediderint, unde proverbium de *lacrymis crocodili.* Verum omnino non est hic cogitandum de draconibus, ii enim dicuntur תנינים *taninim*, a singulari תנין *tanin, Jesaj.* XXVII, 1; pro quo Ezechiel, cap. XXIX, 3, et XXXII, 3, adhibuit singulare תנים *tanim.* Contra nostrum תנים *tanim* est pluralis nominis תן *tan*, quod *canem ferum*, Persis *Schagal*, Arabibus *ibn avvi* (unde hebræum איים *iim, Jesaj.* XIII, 22 ; *Jerem.* L, 39) dictum significari, argumentis solidis evicit, post Ed. Pocockium in Commentario ad hunc locum, Schnurrerus in *Dissert.* pag. 323 et seqq. *Canem ferum* seu *Schagalem* expresserunt nostro loco Chaldæus et Syrus. Huic vero bestiæ aptissime comparatur qui acerbum fletum tollit. *Ululat* enim, teste Damiro, Arabe apud Bochartum (*Hieroz.* part. I, lib. III, cap. XII, tom. II), noctu, idque potissimum, cum tristis est, aut manet solus. Ejus porro ululatus infantis vagitui similis est. Et Olearius in *Itiner. Moscov. et Pers.* pag. 216, ubi de provincia Schirvan : « Ibi vulpium genus est, inquit, quos *Schacal* vocant, ejusdem cum Europæis magnitudinis, quibus lana est pro pilo, venter albus, aures nigræ, cauda minor, quam nostratium. Has per noctem audiebamus circa pagos oberrantes, assiduo clamore, eoque protracto, et quasi lugubri nobis obtundentes. (Rosenmuller.)

terni signa pullis exhibet. Ita ex Æliano, Plinio, Oppiano, Olympiodoro et aliis, Pineda in *Job* cap. XXXIX. Denique Franciscus Valesius lib. *Sacræ Philos.* cap. LV, asserit illa quæ Ælianus et alii gentiles scribunt de struthionum amore erga pullos, esse fabulosa et falsa, quia repugnant S. Scripturæ locis jam citatis, quibus in eos dicuntur esse crudeles.

Perperam R. David vertit : *Faciam luctum quasi filiarum ulularum.* Hebræum enim יַעֲנָה *iaana*, nusquam ululas, sed struthiones significat. Septuaginta vertunt : *Faciam luctum quasi filiarum Sirenum.* Alludunt ad fabulam Sirenum, ait Theodoretus. Fingunt enim poetæ Sirenes partim virgines fuisse, partim volucres Acheloi fluminis et Calliopes Musæ filias. Harum una voce, altera tibiis, alia lyra canebat; et primo juxta Pelorum, postea in Caphareis insulis habitaverunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes illiciebant ad sui amorem, et amore captos spoliabant : unde fictæ sunt illis inferre naufragium, quia eos deducebant ad egestatem, ut bonorum, et sanitatis, sæpe etiam vitæ, naufragium facerent : has Ulysses contemnendo, et aures obturando ne eorum cantu illiceretur, deduxit ad mortem. Ita Servius in illud *Æneid.* V :

[Sir]enum [f]abula [qu]id significet ?

> Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
> Difficiles quondam multorumque ossibus albos.

Unde Siren vel Sirena dicta est ab εἴρειν, quod comedere et retinere significat; vel a σειρὰ, id est catena, eo quod Sirenes fuerint vinculum et catena libidinis. Quocirca S. Hieronymus mystice per Sirenes earumque cantum accipit hæreticos eorumque eloquia : « Dulcia enim sunt, ait, hæreticorum carmina, et dulci voce populum decipientia; nec potest eorum cantica præterire, nisi qui obturaverit aurem suam, et quasi surdus evaserit, » uti fecit sapiens Ulysses.

Dices : Hic erat cantus Sirenum, non luctus. Respondeo : Sirenes, æque ac præficæ, uti sciebant canere, ita sciebant et lugere ac plangere : sicut etiamnum meretrices norunt artem utramque, et amasios subinde magis plangendo, quam canendo detinent, ne se deserant, et amores inchoatos abrumpant. Propheta ergo, ex affectu in cives suos, se quasi transformat in Sirenem; ut eis nunc blandiendo, et suavissime concinendo; nunc miserabiliter lugendo et lamentando in animos eorum influat, eosque moveat ad pœnitentiam. Qui enim animas vult convertere, Siren sit oportet instar S. Pauli dicentis : « Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis; vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis, » *Galat.* IV, 19. Aliter S. Cyrillus : ipse enim per Sirenes accipit passeres marinos, vel philomelas, quæ, raptis ovis vel pullis, lugubre melos fundunt, cum alias suavissime canant instar Sirenum.

9. QUIA DESPERATA EST PLAGA EJUS (Samariæ *plagam* vocat stragem illatam ab Assyriis, indeque nascentem famem et pestilentiam), QUIA VENIT USQUE AD JUDAM, TETIGIT PORTAM POPULI MEI USQUE AD JERUSALEM. — Nam excisa Samaria anno 6 Ezechiæ a Salmanasare rege Assyriorum, mox anno 14 Ezechiæ, Sennacherib, qui successit Salmanasari, ut proserpens et ulterius progrediens, venit in Judæam, multasque urbes cepit, ipsamque Jerusalem obsedit, sed ibidem ab angelo cæsus est, IV *Reg.* XVIII et XIX. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Vers. 9.

10 (1). IN GETH NOLITE ANNUNTIARE, LACRYMIS NE PLORETIS, — ne scilicet Gethæi aliique Philistini hostes vestri videant vestram cladem et dolorem, indeque lætentur et exsultent. Sic David, occiso Saule, ait : « Nolite annuntiare in Geth, neque annuntietis in compitis Ascalonis : ne forte lætentur filiæ Philistiim, ne exsultent filiæ incircumcisorum, » II *Regum*, cap. I, 20. Septuaginta vertunt : *Qui in Geth, nolite magnificare : qui in Bachim, nolite reædificare ex domo derisum.* Retinent enim Hebræa *Bachim*, quasi nomen proprium, quod cæteri omnes interpretes transferunt *fletum*, ait S. Hieronymus. Pro *Bachim* perperam, ut videtur, Theodoretus et alii legunt *Enakim*, quasi Gethæi ex Enac gigante sint procreati : unde Goliath quem occidit David gigas fuit et Gethæus. Vers. 10.

IN DOMO PULVERIS PULVERE VOS CONSPERGITE. — Pro *pulveris* hebraice est עָפְרָה *aphra*, quod dupliciter potest accipi : *primo*, ut appellativum significans pulverem; *secundo*, ut proprium nomen urbis in tribu Benjamin, *Josue* XVIII, 23, vel alterius in tribu Manasse, quæ latine dicitur *Ephra* (Hebræum enim *Ephra* idem est quod *Aphra*), fuitque civitas Gedeonis, in qua ipse habitavit et sepultus est, ubi et accepit signum victoriæ contra Madian in vellere, *Judic.* VI, 11. Utroque modo hic accipi potest. *Primo*, appellative, *q. d.* O Samaria, cum urbibus tibi subjectis, tu jam non tam Samaria, id est custodia, vocanda es, quam *Aphra*, id est pulvis; quia brevi ab Assyriis in cinerem et pulverem redigeris : luge ergo, et pulvere te consperge. Ecce in spiritu video te in pulverem redactam; inter ruinas ergo pulveris pulvere te involve : vos ergo, o Samaritæ, nolite plangere vestram cladem apud Gethæos aliosque Philistinos, qui vos irridebunt, sed domi privatim pulvere domorum vestrarum in pulverem redactarum vos aspergite; quia reipsa vel inviti earum pulvere, dum dejicientur, mox aspergemini. Ita

(1) Hic S. Hieronymus ad finem usque capitis impeditos invenit nexus, et tenebras usque adeo crassas et obscuras, ut ad illas discutiendas adesse sibi postulat Spiritus Sancti lucem. Has difficultates sine dubio offendit S. Hieronymus in paronomasiis, quæ ab hoc versu usque ad finem capitis cumulantur, quibusque Hebræi magnopere delectabantur.

ex Septuaginta et Chaldæo S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus, Lyranus, Emmanuel et alii; unde Septuaginta vertunt: *Terra, aspergite derisum vestrum,* licet alii legant, *in derisum;* Syrus vertit, *in domibus collectionis residui* (id est in areis, ubi residuum tritici cum paleis et terræ pulvere miscetur), *conspergite vos pulvere, q. d.* In areis arenis vos conspergite.

Secundo, Aphra, id est pulvis, hic ut nomen urbis Samariæ subjectæ proprium accipiunt Hebræi, S. Hieronymus in textu Commentarii, Arias, Clarius, Vatablus, Mariana et Pagninus, qui vertunt: *Propter domos Aphra in pulvere voluta,* vel *involve teipsam.* Hebræum enim *palas* significat volutare, involvere. Unde et Biblia Latina Romana τὸ *Pulveris,* uti et sequens, *Pulchra,* scribunt littera majuscula, quasi nomen proprium; ut sensus sit, *q. d.* Non est, o Samaritæ, quod in Geth ad plangendum abeatis, ite potius ad vestram urbem *Aphra:* illa juxta nomen suum monebit vos luctus et pulveris, eumque vobis suggeret, ut illo vos conspergatis. In Aphra ergo aphra, id est pulverem vobis injicite; imo pulvere vos obruite, quia Aphra æque ac Samaria pulvere ab hostibus obruenda, imo in pulverem convertenda est. Simili paronomasia apposite quis diceret: O Lutetia, ob peccata tua et clades tibi imminentes, luto te asperge. O Lima in America, limo te conspurca. O Sinæ, cinere vos opplete. O Africa, in arca arenam tuam tibi affrica. Nota, pro *consperge,* in Hebræo est duplex lectio. Alii enim legunt התפלשי *hitpallasi,* id est conspergere, vel consperge te. Alii legunt התפלשתי *hitpallasti,* id est conspersi me, involvi me pulvere, ut Propheta sustineat hic typum Christi, qui in domo pulveris, id est utero Virginis, pulveri nostro se involvit, ait Mariana. Unde

Allegorice, Christus in domo pulveris, puta in terra, in utero Virginis, pulvere mortalitatis nostræ se conspersit; imo pulverem hunc induit, quasi pœnitentiam pro peccatis nostris acturus. Nam domus pulveris est terra, in qua ob peccatum Adæ ad mortem damnati degimus: item corpus hoc mortale, eadem de causa brevi in pulverem redigendum. Ad hæc Ecclesia, quæ quasi domus pœnitentiæ in die Cinerum pulvere nos aspergit, ut nos nostræ sortis et mortis memores reddat, et a carnalibus deliciis avocatos ad cœlestia transferat. Tunc ergo recte dicat concionator fidelibus: In die et in domo cineris et pulveris, cinere et pulvere vos aspergite. Hinc

Tropologice, o Adam adama, id est, o homo humo, in aphra, id est in terra, ob peccata te asperge; nam terra et humus es, et in terram reverteris. Pulvis et umbra sumus. Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris. Quia ergo in terra et pulvere degis, ubi, ut ait S. Leo serm. 4 *De Quadrag.,* « necesse est de mundano pulvere etiam religiosa corda sordescere. » Hinc in Quadragesima, imo singulis hebdomadibus, imo quotidie vespere dum vadis cubitum in incertum, nesciens an sequens mane sis visurus, sed ipsa nocte suffocandus et moriturus, uti multis contigit, et etiamnum contingit, conscientiam examinans, quasi coram judice illa nocte compariturus, pulvere te consperge. Imitare Davidem dicentem: « Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo, » *Psalm.* VI, 7. Et: « Quia cinerem tanquam panem manducaban, et potum meum cum fletu miscebam, a facie iræ et indignationis tuæ, quia elevans allisisti me, » *Psalm.* CI, 10. Imitare amicos Job, qui videntes ejus afflictionem, « exclamantes ploraverunt, scissisque vestibus sparserunt pulverem super caput suum in cœlum. Et sederunt cum eo in terra septem diebus et septem noctibus, » *Job* II, 12. Imitare Jeremiam dicentem, *Thren.* III, 16: « Fregit ad numerum dentes meos, cibavit me cinere; » et vers. 29: « Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes; » et cap. II, 10: « Sederunt in terra, conticuerunt senes filiæ Sion: consperserunt cinere capita sua, accincti sunt ciliciis, abjecerunt in terram capita sua virgines Jerusalem. »

11. ET TRANSITE VOBIS (hebraice, *transi vobis,* id est tibi, tuisque civibus, id est vobis. Est enallage numeri; et τὸ *vobis* vel elegantiæ, vel emphasis causa ad majus pathos additur) HABITATIO PULCHRA. — Hebraice, *habitatrix Sappir.* Τὸ *Sappir,* æque ut Aphra, accipi potest dupliciter: *primo,* quasi appellativum, significans pulchra, ut sit epitheton Samariæ. Hæc enim in amœno monte sita, exterius pulcherrimos hortos et campos, interius pulcherrima palatia, domos, turres, plateas et muros suos, uti caudam suam ocellatam circumspicit pavo, circumspiciebat, *q. d.* Vos, o Samaritæ, transite (id est brevi transibitis) captivi in terram hostilem; vos, inquam, o habitatrix Sappir, id est pulchræ; hoc est, vos, o incolæ pulchræ et elegantis Samariæ. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus et alii. Unde Chaldæus vertit: *Transite vobis qui habitatis in pulchritudine, discoopertis verendis nudi et pudefacti;* Arabicus: *Fac tibi habitationem pulchram;* Syrus, *Fac tibi, habitatrix, quod pulchrum est, quod sit pulchrum.*

Vers. 11

Sappir duplex. Primum.

Secundo, Sappir, ut nomen proprium urbis accipiunt Clarius, Pagninus, Mariana et Vatablus; unde vertunt: *Transi,* id est abi cum tua metropoli in captivitatem, *quæ habitas in Sappir,* jam non *sappir,* id est pulchra, sed fœda et nuda, ideoque *confusa ignominia, q. d.* Jactabas, o urbs Sappir, te pulchram et sapphirinam, et ecce tota conspurcata es, et lutea. Sic ex adverso gloriabatur Augustus Cæsar, teste Suetonio, « quod invenisset Romam lateritiam, et relinqueret marmoream. » Sic primariis Italiæ urbibus singulis singula hæc dantur elogia: *Fiorenza bella, Venetia ricca, Neapoli gentile, Milano grande, Bologna grassa, Ferrara civile, Genoa altiera, Perugia san-*

Secundum.

guigna, *Mantoa gloriosa, Rimini buona, Luca industriosa, Roma santa.* Florentia ergo est *Sappir*, id est bella et pulchra. Sic Carolus V de Belgio dicere solebat opes suas esse in Flandria, delicias in Brabantia, nobilitatem in Hannonia, vires in Arthesia. Et de Brabantiæ urbibus : Mechlinia pulchra, Antuerpia dives, Lovanium sapiens, Bruxella nobilis; *Sappir* ergo idem significat quod Ninive, id est speciosa et pulchra. Sic in Belgio et alibi sunt urbes, quæ vocantur Bella. Dicas ergo, o Sappir, jam cum tuis sororibus, id est Samariæ civitatibus, vastata ab Assyriis, cum Noemi illa olim pulchra : « Ne vocetis me Noemi, id est pulchram ; sed vocate me Mara, id est amaram, quia amaritudine valde replevit me Omnipotens, » *Ruth* I, 20. Idem dicat Belgium, Hungaria, Bohemia, etc. Idem dicat anima olim casta et templum Dei, nunc incesta et prostibulum diaboli. Porro, sicut filia Sion dicitur ipsa arx et urbs Sion, ob pulchritudinem; ita habitatrix Sappir, vocatur ipsa urbs Sappir, puta populus et respublica habitans in Sappir : de populo enim ob pulchritudinem loquitur Propheta quasi de femina.

Quæres, quænam urbs est *Sappir?* nam hoc nomen alibi non invenitur. Respondeo, *Sappir* (ut patet ex radice et scriptura hebraica) idem esse quod Saphora, vel Saphorme, vel Sephoris, vel Sephoron (hæc enim omnia sunt idem) quæ Hegesippo et S. Hieronymo est Diocæsarea. De qua sic Adrichomius in *Descript. Terræ sanctœ* : « Urbs est opulenta et totius Galilææ maxima, in meditullio regionis tutissimo loco sita; arce, portis, mœnibus murisque firmissimis munita, et habens circa se vicos plurimos. (Annon hæc erat Sappir pulchra?) Natalis, ut putatur, locus B. Joachim atque Annæ, Deiparæ Virginis parentum. Hanc Gabinius unam ex Judæorum curiis esse voluit : eamdem Varus cepit, et venditis sub hasta incolis, incendio absumpsit : Herodes autem totius gentis caput et defensaculum fecit. Videtur quondam cathedralem habuisse ecclesiam. Nam Tyrius in Catalogo Pontificum suffraganeorum Antiochenæ Ecclesiæ, inter Episcopatus Seleuciæ Diocæsaream secundo nominat loco. »

Saanan duplex. Primum.

NON EST EGRESSA QUÆ HABITAT IN EXITU. — Hebraice, *quæ habitat in Saanan.* Rursum *Saanan* accipi potest vel ut nomen proprium urbis, ut sit eadem cum *Sanan*, quæ fuit urbs tribus Judæ, *Josue* cap. XV, 37; vel potius eadem cum Sennim, vel Saananim vel Sennanim, quæ fuit urbs in tribu Nephtalim, subjecta Samariæ, ut patet *Josue* XIX, 33; *Judic.* IV, 11. Ita Septuaginta, Chaldæus, Vatablus, Pagninus, Emmanuel, Mariana et Clarius. Unde et Biblia Plantina τὸ *In exitu* scribunt majuscula *I*, quasi sit nomen proprium; vel ut appellativum. *Saanan* enim hebraice significat exitum, a radice יצא *iatsa*, id est exivit; vel a radice צען *tsaan*, id est translatus est : litteræ enim *ain* et *aleph*, quia gutturales, subinde commutantur. Symmachus vertit, *abundantiam;* sic enim habet : *Non est egressa* (in captivitatem), *quæ habitat in abundantia*, quasi צאנן *tsanan* per *tsade*, sit idem quod שאנן *saanan* per *schin*. Unde Interpretes utrumque vertunt, *Saanan ;* nam *tsade* et *schin* sunt litteræ commutabiles. Unde צחק *tsachac* idem est quod שחק *sachac*, id est risit. Septuaginta pro *Saanan* habent *Sennaar*, mendose ut videtur; nisi dicas *Sennaar*, id est *Babylonem*, ab eis vocari *Saanan*, quia opibus, luxu et pompis abundabat. Si accipias *Saanan* ut appellativum, sensus erit : O Samaria, quæ habitas in *saanan*, id est in rerum omnium copia et abundantia, ideoque insolescis et protervis. Rursum in *saanan*, id est in exitu, id est in fine Terræ sanctœ, *q. d.* Quæ es limes Chananææ, proxima hostibus, primaque Assyriis venientibus occurris, repete verbum *transite* quod præcessit, vel, ut hebraice est, *transi*, *q. d.* Transi in captivitatem, tam tu, o habitatio Sappir, id est pulchra, quam tu, o habitatio Saanan, id est in exitu, quæ hactenus non est egressa, nec transiit in captivitatem : sed jam eo egredietur et transibit, vel certe, ut S. Hieronymus : « Non est, inquit, egressa, quæ habitat in exitu vel in abundantia (puta Samaria) propria voluntate, sed vi ducta est in Assyrios. » Sensus est : Ne putes, o Samaria, te captam a Teglatphalasar, qui, IV *Reg.* XV, 29, aliquos ex te cepit, quasi tunc omnem pœnam tuis sceleribus debitam persolveris, nihilque amplius tibi luendum restet. Si id putas, falleris : nam ille te tantum rasit superficie tenus, non vero te abduxit : necdum ergo egressa es, egredi debes, et abducenda es in Assyrios tota, ita ut nemo ex te, vel vix ullus in Samaria supersit. Ita S. Hieronymus, Remigius et Lyranus. Aliter Rupertus et Arias : ipsi enim hæc accipiunt de Jerusalem, non de Samaria, *q. d.* O Jerusalem, quæ habitas in *saanan*, id est in copia et luxu rerum omnium, ita secura ut etiam visa clade vicinæ Samariæ, ad eam vel levandam, vel plangendam, vel consolandam non exieris, sed domi voluptatibus indulgens et immersa manseris, putans eas tibi fore firmas et perpetuas, nec aliquem te ab iis posse abducere et avellere : tu, inquam, o Jerusalem, egredere pariter in Babylonem, ac disce tuam copiam non fuisse *saanan*, id est securam et firmam, sed te habitasse in *saanan*, id est in exitu, id est in via qua abduceris in Babylonem vicinam hosti, vicinam captivitati.

Secundum.

Si, *secundo*, *Saanan* accipias ut nomen proprium, similis erit sensus illi quem jam dedi, *q. d.* O Saanan, civitas felix, hactenus fuisti saanan, id est abundans opibus et luxu, sed non fuisti saanan, id est egressa; jam quasi *Saanan* egredieris cum tua matre et metropoli Samaria, ex patria in exsilium, ex libertate in servitutem, ex copia ad inopiam, ex vita ad mortem. Unde Chaldæus vertit : *Non exierunt salvi de habitatoribus Saanan.* Perperam Syrus pro *Saanan* legit, *Taneos ;* unde

vertit : *Confusa non fuisti, habitatrix Taneos*, id est Ægypti, cujus olim metropolis erat Tanis, *Psalm.* LXXVII, 12. Porro Pagninus, Vatablus et alii hæc referunt ad sequentia, vertuntque hoc modo : *Non est egressa habitatrix Saanan ad planctum Bethaetsel* urbis vicinæ, sed jam egredietur ad captivitatem et ad planctum non alienum, sed suum. Melius Noster et Septuaginta, et Chaldæus hæc dividunt, et medio hypocolo dispungunt. Unde sequitur :

PLANCTUM DOMUS VICINA (ita Romana : male ergo aliqui legunt, *vicinæ*) ACCIPIET EX VOBIS, QUÆ (male ergo aliqui legunt, *qui*) STETIT SIBIMET. — Pro *domus vicina* hebraice est *Bethaetsel*, quod æque ut

Bethaetsel duplex. Primum. præcedentia accipi potest dupliciter : *primo*, ut nomen proprium loci, qui videtur vicinus fuisse urbi *Saanan* jam dictæ, uti censent Theodoretus, Pagninus, Vatablus, Arias, Mariana et alii. Sensus est, *q. d.* Urbs Bethaetsel, quæ est vicina urbi Saanan, ex ejus vastatione planctum accipiet, quia mox et ipsa vastabitur; ipsa, inquam, « quæ stetit sibimet, » vel in se ipsa, id est confidens suæ munitioni suisque viribus, diutius restitit hosti eam obsidenti; unde hostis eam capiens gravius eam affliget, ut damna tam longæ obsidionis sarciat et compenset. Est synecdoche : ex parte enim intelligit totum, puta ex una urbe Bethaetsel totam provinciam Judææ. Unde

Secundum. *Secundo*, *Bethaetsel* accipi potest ut appellativum, significans idem quod « domus vicina, » et sic per eam intelligi potest Judæa, sive duæ tribus, præsertim Jerusalem, *q. d.* Judæa et Jerusalem, quæ est domus vicina Samariæ, uti ex Samaria ob vicinitatem accepit idololatriam et culpam, ita et pœnam ac excidium ab eadem accipiet. Jerusalem, inquam, quæ paulo ante « stetit sibi, » hebraice עמדתו *emdato*, id est in subsistentia sua, *q. d.* Quæ in suo statu et robore, et, ut Chaldæus vertit, *elegantia* stetit integra et intacta ab Assyriis, constans et invicta, dum verum Deum colebat, ab eoque protegebatur, cum tu, o Samaria, declinans ad idola, excidisti a tuo statu, et abducta es ab Assyriis. Hoc est quod dixit vers. 9 : « Desperata est plaga ejus, » Samariæ, « quia venit usque ad Judam; » et rursum dicet vers. 12 : « Descendit malum a Domino in portam Jerusalem. » Ita S. Hieronymus cum suis sequacibus, Ribera et alii. Transit enim Propheta a clade Samariæ ad cladem Jerusalem, quæ Samariæ erat vicina et affinis, ac quasi soror. Aliter recentiores, qui novam cudunt versionem; et varii varie; uti fit, dum a Vulgata recedunt, ut lector in iis nihil certi et solidi inveniat, sed animo semper vagetur et fluctuet. Porro planctus et stragis hujus causam assignat Chaldæus, dum paraphrastice ita vertit : *Planctum vobis edite cum amaritudine, ob interfectos fortium vestrorum in domo profunda, propter domos desiderabiles vestras, quas violenter abstulistis, hanc ad illam adjungentes; ideo elegantia terræ vestræ tolletur a vobis.* Vide *Isaiæ* V, 8.

Vers. 12. 12. QUIA INFIRMATA EST IN BONUM, — id est ad bonum, scilicet tum pietatis et virtutis, tum inde consequentis prosperitatis et præmii, *q. d.* Privata est bonis tam gratiæ, quam naturæ et facultatum.

Maroth duplex. QUÆ HABITAT IN AMARITUDINIBUS; — Septuaginta : *Quæ habitat in doloribus*; Hebræus : *Quæ habitat in Maroth*. *Maroth* est nomen urbis in Judæa, teste

Primum. S. Hieronymo. Forte illa quæ in tribu Juda ponitur, *Josue* XV, 58, et *Mareth* vocatur. Fuit et alia urbs *Mara* in tribu Manasse, apud quam Damasceni quondam castrametati sunt; de qua Tyrius, lib. XV *Belli sacri*, cap. VIII, et Adrichomius in *Manasse*.

Secundum. Rursum *Maroth* hebraice significat *amaritudines*. Unde Noster vertit : « In amaritudinibus, » majuscula *I*, ut significaret esse nomen proprium; sed ita ut ejus vis et energia consistat in appellativo, quod significat amaritudines. Perinde ac Leodii celebris est pons *Amaricour*, id est amari cordis, ita dictus quod in eo cæsi sint cives a Carolo Audace, cum ipse per illum in urbem irrumpens, eam ferro flammaque vastavit. Hic ergo est Eburonum Maroth. Itaque sensus est, *q. d.* Tu, o Maroth urbs, et tu, o Juda, Maroth urbis possessor et dominus, qui sub Ezechia rege pio, in bono pietatis æque ac prosperitatis, puta in pace et rerum omnium affluentia felix lætusque vivebas, inde sensim ad vitia et idola dilapsus, amisisti cum bono pietatis bonum prosperitatis; et acquisivisti malum amaritudinis et adversitatis (hinc Theodoretus legit : *Quis cœpit afferre dolores ei, quæ habitare solita est in bonis?* Quocirca jure vocari potes *habitans in Maroth*, id est in amaritudinibus, hoc est in peccatis, quibus Deum et conscientiam amaricasti (unde Symmachus vertit : *Habitatio ad amaritudinem provocans*), atque in pœnis et suppliciis, quæ corpus animumque tuum affligunt et amaricant.

Ex dictis patet, *primo*, Prophetam per elegantiam alludere ad urbes Judææ dictas Maroth et Bethaetsel, æque ac paulo ante allusit ad Aphra, Sappir et Sanaan urbes Samariæ; hæ enim cum sua metropoli passæ et vastatæ sunt, sed per illas intelligere totam provinciam, per synecdochen. Simili enim modo Isaias, cap. XV, 2 et seq., describens vastationem provinciæ Moab, dicit vastatas esse Medaba, Luit, Eleale, Segor, Nemrim, Gallim, Dibon, etc., quæ sunt urbes Moab. Sic Jeremias, cap. XLVI, 14, prædicens vastationem Ægypti, dicit vastandam Memphim, Taphnim, Magdalum aliasque urbes Ægypti.

Patet, *secundo*, hæc nomina *Aphra, Sappir, Saanan, Bethaetsel, Maroth*, esse propria urbium, sed Prophetam urgere horum nominum significata ad elegantiam et energiam; rursum hæc nomina propria urbium adaptari toti provinciæ in qua sunt, puta Samariæ, vel Judææ, sive Jerusalem. Sensus ergo plenus totius hujus loci a versu 11 usque ad vers. 13, hic est, *q. d.* Tu, o urbs, quæ vocaris Aphra, id est pulvis, juxta

nomen tuum pulvere te conspergere; tu, o urbs, quæ vocaris Sappir, id est pulchra, transi ad squalorem captivitatis; tu, o urbs, quæ vocaris Saanan, id est abundans vel egrediens, egredere in captivitatem. Pari modo tu, o Samaria regio, quæ hasce et plures urbes complecteris, tu, inquam, es Aphra, id est pulvis; quia in pulverem mox ab Assyriis redigenda, in pulvere ergo te voluta : tu pariter, o Samaria, es Sappir, id est pulchra, sed deformanda et captivanda ab hoste; tu denique es Saanan, id est abundans et egressura ad hostes. Hæc de Samaria sequentia spectant Judæam et Jerusalem. Tu ergo, o urbs, quæ vocaris *Bethaetsel*, id est domus vicina urbi Saanan, planctum ex ejus vastatione accipies; nam tua res agitur, paries cum proximus ardet. Tu quoque, o urbs, quæ vocaris *Maroth*, id est amaritudines, dira et amara patieris ab hoste; quia ipse te tuaque omnia enervabit et infirmabit. Pari modo, o Judæa et Jerusalem, quæ hasce urbes Bethaetsel et Maroth sub tuo dominio complecteris, tu es Bethaetsel, id est domus vicina Samariæ; unde ex ejus vastatione vastationem et planctum accipies. Insuper tu es *Maroth*, quia amaras infirmitates et strages experieris. Summa ergo omnium sit, *q. d.* Tu, o Samaria, cum tuis urbibus, ac deinde tu, Judæa, cum tuis ab hoste vastabimini; clades enim Samariæ ad vicinam Judæam dimanabit. Patet ex sequentibus.

[Tr]opologice, [A]phra mors; [Sa]anan, judi[ci]um; [Ma]roth, [gehe]nna; [Be]thaet[sel], pur[g]ato[ri]um; [Sa]ppir, [cœ]lum. Tropologice, *Aphra* est mors, quæ nos in pulverem resolvit; *Saanan*, id est exitus, est judicium, quod nos egredi facit, vel ad *Maroth*, id est amaram gehennam, vel ad *Sappir*, id est pulchrum cœlum, vel ad *Bethaetsel*, id est purgatorium. Hoc enim est domus vicina quoad locum gehennæ, quoad statum et merita cœlo. Hæc sunt quinque novissima cuique jugiter meditanda, quæ proinde Propheta hic cuique ob oculos ponit, cujus verba facile est singulis applicare.

QUIA DESCENDIT MALUM A DOMINO IN PORTAM JERUSALEM. — Nam, ut ait S. Hieronymus, Sennacherib Assyrius, vastata Samaria, venit etiam ad Jerusalem, misitque Rabsacen qui Hierosolymitis insultaret, lib. IV *Reg.* cap. XVIII, vers. 17; *Isaiæ*, cap. XXXVI, vers. 2.

[Ve]rs. 13. 13. TUMULTUS QUADRIGÆ STUPORIS HABITANTI LACHIS, — *q. d.* Quadrigæ Sennacherib suo numero, cursu, strepitu, ac armorum, rotarum, ungularum et equorum collisione tumultuantes, primo invadent Lachis urbem Judææ, ejusque habitatores, ac eis stuporem ob nimium timorem et terrorem incutient. Causa est, quod Lachis « fuerit principium; » Septuaginta, *princeps peccati filiæ Sion*; id est, quod Lachis prima in Juda susceperit cultum Baalim, id est idololatriam Israelis, id est decem tribuum, cæterasque Judææ urbes eadem infecerit et corruperit. Hinc et prima pœnas dabit, primaque capietur a Sennacherib. Id ita factum esse liquet IV *Reg.* XVIII, ubi Sennacherib dicitur ex Lachis, quasi jam a se occupata, misisse Rabsacen in Jerusalem, ut ejus deditionem peteret.

Aliter vertunt Chaldæus, Pagninus, Vatablus et Arias, nimirum : *Junge currum ad equos velocissimos* (vel *ad dromades*, qui sunt cameli velocissimi, indeque græce dicti sunt dromades, id est cursores), *habitatrix Lachis*, *q. d.* Fuga vobis consulite, fugite velocissime quadrigis vestris velocissimis, o habitatores Lachis; quia instat vobis hostis Sennacherib. Lachis enim erat urbs florentissima, equorum atque curruum copia et exercitatione nobilis, in quam ob vicinitatem et commercium, atque exercitationis stadium, idololatriæ cultus primum ab Israelitis delatus, inde totam Judæam corruperat. Est ironia et tacita irrisio, *q. d.* Tua, o Lachis, maxima et celeberrima equorum et quadrigarum frequentia, tua illa admiranda et stupenda exercitatio, et in arte equos quadrigasque agitandi dexteritas, nil tibi proderit ad hoc ut Assyrio resistas; quare suadeo ut ea utaris ad fugam, sed nec hæc tibi proderit : non enim effugies; nam Assyrius te licet velocissime fugientem, comprehendet. Unde Chaldæus vertit : *Aptate quadrigas, projicite vos super veredos, qui habitatis Lachis.*

In Hebræo est pulchra paronomasia inter רכב *recheb*, id est quadriga, et רכש *reches*, id est *dromedarius*, quod Noster vertit, *stuporis*; et *Lachis*, id est ambulans ad Æthiopem, *q. d.* Tu, o Lachis, juxta nomen tuum ambulas ad Æthiopes, id est ad idola fuliginosa et atra, atrosque dæmones quos colis; ambulas, inquam, placido et lento gressu : idcirco jam non eris *Lachis*, sed *rachis* sive *reches*, id est dromas stupende velox; et *recheb*, id est quadriga : quia instar quadrigæ et dromadis velocissime conaberis fugere Assyrium : sed cogeris captiva celerrime currere in Assyriam.

Sic tropologice, qui lenti perstant in peccatis, cogentur præcipites abire in supplicium et in gehennam, ait a Castro.

14. PROPTEREA DABIT EMISSARIOS (Chaldæus et Vatablus vertunt, *munera*) SUPER HÆREDITATEM GETH (1). — Hoc loco significari videtur (licet id alibi non legamus) quod cives Lachis adventante Sennacherib, timentes ejus obsidionem et excidium, coacti miserint emissarios, id est legatos, cum militum comitatu et muneribus, ad Geth urbem Philistinorum potentem, alias hostilem, qui ab ea peterent opem, sed frustra. Nam, ut sequitur, Maresa et Geth sunt « domus » *Aczib*, id est *mendacii*, « in deceptionem regibus Israel, » quia nimirum utraque mendaciter promittens opem, eamque promissam non præstans, Vers. 14.

(1) Causalis particula לכן *laken*, referenda est vel ad id quod proxime præcedit vers. 13, quod videlicet Israeliticam idololatriam filia Zionis, ad exemplum urbis Lachis, imitata est, vel ad remotius, vers. 5, ubi dicitur, ex urbe Hiersolymitana promanasse superstitiosum idolorum cultum in reliquam Judæam.

sed fallens, decepit, uti alias sæpe reges Israel, ita nunc Judæos et cives Lachis.

Nota : Pro *super hæreditatem Geth*, hebraice est *super*, vel *ad Maresa Geth*. Unde videtur quod *Maresa* fuerit nomen proprium urbis subjunctæ Geth et Gethæis. Ita R. David, Pagninus et Vatablus; nam de ea subdit : « Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa; » et quia *Maresa* hebraice significat hæreditatem : hinc Noster vertit, *hæreditatem*, ob allusionem quam mox explicabo. Urbs enim Maresa pertinebat ad Geth, ejusque erat quasi hæreditas. Sensus ergo est, *q. d.* Lachis mittet legatos ad sibi vicinam Maresa, quæ est hæreditas et civitas Geth, ut ab ea opem petat contra Sennacherib.

Secundo et melius, S. Hieronymus et Ribera, *q. d.* Sennacherib ex Lachis mittet emissarios, id est milites volones et velites, in Maresa, id est in hæreditates, agros et oppida Geth, ut ea depopulentur : eo quod ipsi nunc, uti alias sæpe, instigarunt Israelitas, et cives Lachis, ad resistendum Assyriis, promittendo eis opem, quam non præstiterunt : ideoque fuerunt, et sunt domus mendacii. Unde sequitur :

Domus (hebraice בתי *batte*, id est *domus* in plurali : unde Plantiniana legunt *domos* in accusativo, ut sit appositio, *q. d.* Super Maresa et Geth, super domos, inquam, mendacii : tales enim sunt Maresa et Geth) MENDACII IN DECEPTIONEM REGIBUS ISRAEL : — scilicet fuerunt urbs Maresa et Geth, uti jam exposui. Hebraice est, *domus* אכזיב לאכזב *aczib leachzab*, id est domus mendacii ad mendacium, id est deceptionem regibus Israel.

Nota : *Aczib* fuit nomen proprium urbis in tribu Juda, *Josue* XV, 44. Unde de ea hic agi putant Chaldæus, Vatablus et Pagninus. Sic enim vertit Chaldæus : *Domus Aczib tradentur populis propter peccata, quibus venerati sunt idola reges Israel*; Pagninus : *Domus Aczib erunt [in mendacium regibus Israel.* Quod Vatablus sic exponit, *q. d.* Ædes urbis munitissimæ, quæ erat in tribu Juda, nomine Aczib, quæ erat instar arcium, fallent reges Israel, et frustrabuntur spe sua, *q. d.* Reges Israel, id est reges Juda, frustrabuntur spe sua, cum descendent in Aczib, ut illic sint tuti contra hostes : quia civitas illa non poterit resistere hostibus; sed Aczib vere erit Aczib, id est mendacium, et mendax præsidium. Fuit et alia urbs nomine Achseph, vel Acziba, postea Ecdippa dicta, maritima et potens, non longe a Tyro, quam initio filii Aser expugnare non potuerunt, ut patet *Judic.* I, 31. Verum melius S. Hieronymus et alii censent Maresa et Geth hic vocari *domus Aczib*, id est mendacii, quia fidem datam Israelitis fefellerunt; cum allusione tamen Aczib urbis, quæ vere hoc nomine exstabat in Juda, *q. d.* Domus Aczib, id est mendacii, hoc est mendax et fallax, non jam erit urbs Judæ, quæ vocatur Aczib, sed erit Maresa et Geth. Sic Isaias Jerusalem vocat Sodomam, ob mores Sodomiticos, cap. I, 10 : « Audite, ait, verbum Domini, principes Sodomorum, » etc. Sic sæpe Ezechiel et Prophetæ Judæos vocant Chetæos, Chananæos, Amorrhæos, etc. De Maresa enim hic agi patet ex eo quod mox sequitur. Unde Syrus vertit : *Domus vanitatis factæ sunt in vanitatem regibus Israel*; Arabicus : *Domus deceptionis* (erroris) *factæ sunt deceptio regibus Israel.*

15. ADHUC HÆREDEM ADDUCAM TIBI QUÆ HABITAS IN MARESA. — Michæas hoc cap. plenus est allusionibus : in nominibus enim urbium propriis, eleganter, salse et acute alludit ad eorum significata : qua de causa Noster non ipsa nomina propria hebraica, sed eorum significata ponit. Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o Maresa urbs, juxta nomen tuum fuisti hæreditas dives tua, æque ac Gethæorum principum tuorum. At nunc alium hæredem tibi adducam, qui tua occupet et hæreditet, scilicet hostem Assyrium; ut jam sis Maresa, id est hæreditas, non tua, nec Gethæorum, sed Assyriorum; eo quod tu Israelitas incitaveris, et vana spe lactaveris ad resistendum Assyriis. In Hebræo pulchra est paronomasia : *Adducam* יורש ל מרשה *iores le Maresca*, id est adducam hæredem ad suam hæreditatem. Porro Maresa hæc non fuit Michææ patria, uti aliqui opinantur; nam Maresa hæc fuit in Geth Philistinorum, Michæas autem fuit Judæus : nisi dicas hanc Maresa esse illam quæ tribui Judæ fuit assignata a Josue cap. XV, 44, sed quam Gethæi per vim possederint, et Judæ eripuerint. Verum S. Hieronymus et alii dicunt patriam Michææ fuisse Morasthi distinctam a Maresa, uti dixi in Proœmio. Ludit Michæas in voce, æque ac in re *Maresa* id est hæreditas; sicut in eadem ludit Horatius, lib. II, *satyr.* II : Vers.

> Nos expulit ille :
> Illum aut nequities, aut vafri inscitia juris;
> Postremum expellet certe vivacior hæres.

Unde tropologice, *domus Aczib*, id est *mendacii*, est mundus, et omnis mundana hæreditas, præsertim inique, vel per vim, aut fraudem acquisita : hæc enim est Maresa Geth, id est hæreditas torcularis, quo scilicet potentes premunt et opprimunt plebem et pauperes, sed postea sentient eam esse Achzib, id est domum mendacii. Quibus merito intonat Psaltes : « Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? » Ita hæretici, pressi a catholicis, implorant opem Turcarum, sed postea sentiunt eam esse Achzib, id est mendacium; quia post victoriam Turca eos sibi subigit, eisque jugum Turcicum imponit; uti Budæ et Hungariæ avorum memoria accidisse scimus. Ita sagæ, magi, aliique desperatæ fortunæ dæmonem invocant, sed invocant Aczib, id est mendacium. Nam dæmon ab eis animam et corpus extorquet, eosque in solidum mancipat. Ita multi sectantur aulam, ut honores et opes assequantur, sed post multos la-

Trop gi mun est zib, est n daci

bores spe sua frustrati, deplorant se servisse tot annis in vanum domui Achzib. Filii hominum, ut quid toties hoc mendacium experti, non sapitis? « Ut quid » adhuc « diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? » Spes omnes tuas reponis in principe, in prælato, in amico; moritur ille, vel tibi offenditur ob rem levem, ecce spes tua effusa in terram : ecce spes tua est Achzib, id est mendacium. Confidis in filiis, quod familiæ tuæ erunt bases et columnæ; sed mox hunc rapit bellum, illum pestis, tertium furca, quartum hospitale, quintus degener est et rebellis : ecce confisus es in domo Achzib. Juvenis es in flore ætatis, superbis, robur tuum perenne putas, spondes tibi annos Nestoreos; sed inopinato febris te invadit, debilitat, decolorat, ut fias imago mortis : ecce juventus tua, robur tuum est Achzib, est mendacium. Abundas opibus, dicisque cum divite illo Evangelico : «Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. » Sed audi vocem Altitonantis : « Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti cujus erunt? » *Luc.* XII, 19. An non hæ sunt opes, hæ domus Achzib? An non hæc est hæreditas mendacii? Vere Sapiens, *Eccli.* XXXIV, 1 : « Vana spes, et mendacium viro insensato : et somnia extollunt imprudentes. » Quid enim sunt omnes res et spes mortalium, nisi somnia vigilantium? ut ait ex Platone Philo : « Quasi qui apprehendit umbram, et persequitur ventum; sic et qui attendit ad visa mendacia.» Et Psaltes, *Psalm.* LXI, 10 : « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris : ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum, » quasi dicat : Ipsi sunt quasi filii vanitatis, et per consequens sunt vanitas in idipsum, id est omnes simul. Unde Hebræus et Chaldæus habent : *Filii hominum in statera si ascendant, ipsi pariter leviores sunt statera;* S. Hieronymus vertit : *Verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in stateris dolosis fraudulenter agunt simul;* Theodotion : *Vapor sunt filii hominum, mendacium filii viri, ut momentum stateræ,* quod mox sursum, mox deorsum inclinatur et fertur, ait Theodoretus, *q. d.* Ita nihil stabile est in rebus humanis, sed omnia instabilia et pendula, perpetua agitatione motuque librantur : promittunt quidem stabilitatem et constantiam, sed mentiuntur : « Omnis » enim « homo mendax, » omnis pariter res et spes humana est mendax.

Vere S. Augustinus, lib. *De Cognitione veræ vitæ*, cap. XXV, tom. IX : « Totus, inquit, hic mundus instar brevissimi puncti intra Deum collocatur; serenissima autem lux majestatis ejus extra undique versum in immensum diffunditur.» Idem, in *Psalm.* XXXVI, conc. 1 : « Molendinum, inquit, puto dictum mundum istum, quia rota quadam temporum volvitur, et amatores suos conterit. » Sapienter vero æque ac pathetice auctor serm. *ad Fratres in eremo*, serm. 31 : « O munde proditor, ait, cuncta bona promittis, sed cuncta mala profers : promittis vitam, sed donas mortem; promittis gaudium, sed largiris mœrorem; promittis quietem, sed ecce turbatio; promittis florem, sed cito vanescis; promittis stare, sed cito recedis. » Et paulo ante : « Væ, qui tibi credit; beatus qui tibi resistit; sed beatior qui a te illæsus recedit. » Et inferius : « Dicant omnes, loquantur cuncti, surgat venerabilis pater Adam cum omnibus filiis suis, et uno ore loquantur, utrum in hac vita gaudium habuerint sine dolore, pacem sine discordia, quietem sine metu, sanitatem sine infirmitate, lumen sine tenebris, panem sine dolore, risum sine fletu. » Et mox : « O munde immunde, in te habitare, et non dolere, impossibile est. In te sperare, et non timere, vanum est. In te tua amare, et non periclitari, vanum est. O fratres mei, nolite ergo eum diligere, quoniam transit, et concupiscentia ejus. Sed ecce mundus transit, et nos turbat, et amatur; fallit, et fidelis reputatur : occidit, et velut vita desideratur. O munde immunde, mella tua et dulcedo tua asperitatem habent, jucunditatem falsam, certum dolorem, incertam lætitiam, durum laborem, timidam quietem, rem plenam miseriæ, et spem beatitudinis inanem. » Annon ergo mundus est domus Achzib, sedes mendacii? Annon ipse reipsa clamat אכזיב *achzib*, id est mentior et mentiar, decipio et decipiam? Ut quid ergo mendaci, et talem se profitenti creditis et fiditis.

USQUE AD ODOLLAM VENIET GLORIA ISRAEL. — *Odolla* quæ et *Adulla* et *Adolla* dicitur, urbs fuit antiqua, magna et regia, cujus regem occidit Josue, cap. XII, 15. Hanc postea ædificiis munivit Jonathas, atque in hac sabbatum egit Judas Machabæus, II *Machab.* XII. Est, ait S. Hieronymus in *Locis Hebr.* usque hodie vicus parvus ad orientem Eleutheropoleos. Juxta urbem est spelunca Odollam, in qua latuit David fugiens Saulem, ibique collegit quadringentos viros, quorum factus est princeps, I *Reg.* XXII, 1, et II *Reg.* XXIII, 13. Ita Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ.* Jam sensus a variis hic varius datur. *Primo, q. d.* Assyrius vastabit capietque omnia, usque ad Odollam, quæ est urbs magnifica, et quasi gloria Israel. Sic Judith victrici, ob occisum ab ea Holofernem, acclamavit pontifex et populus : « Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, » *Judith* XV, 10. *Secundo*, alii per *gloriam Israel* intelligunt Assyrium, qui Israelis opes et gloriam occupavit et hæreditavit : sicut enim eum paulo ante ironice vocavit hæredem Maresa, sic eumdem nunc vocat gloriam Israel. Unde Pagninus et Vatablus sic vertunt : *Hæres gloriæ Israel* (puta Assyrius) *veniet usque ad Odollam. Tertio*, S. Hieronymus cum suis *gloriam* accipit per antiphrasin et sarcasmum, pro dedecore, *q. d.* Dedecus Israelis, quod illi inferet Assyrius vastator, perveniet usque ad Odollam.

Quarto, hebræum כבוד *cabod* non tantum gloriam significat, sed et gravitatem. Unde verti potest : *Gravitas*, id est gravis afflictio, *Israelis perveniet usque ad Odollam*. Ita Lyranus et Arias. *Quinto*, planius proprie potest capi « gloria Israel, » *q. d.* Assyrius sensim progrediendo capiet omnes pene urbes Israelis et Judæ, ita ut perveniat ad Odollam, quæ erat in finibus Juda ; et consequenter regnum, ditio et gloria Israel quasi propulsa et fugata ab Assyrio, perveniet sistetque in Odollam urbe olim gloriosa : quare illa, ab eodem capta, quasi extinguetur, et corruet gloria Israel, juxta illud Poetæ :

> Fuimus Troes, fuit Ilium, et ingens
> Gloria Teucrorum.

Hinc cæso Israele et capta arca, uxor Phinees pontificis gravida, ex dolore enixa filium, vocavit eum *Ichabod*, id est, *ubi gloria?* dicens : « Translata est gloria de Israel, quia capta est arca Dei, » I *Reg.* IV, 20. Ita Propheta hic per vastitatem urbis magnificæ Odollam, quæ pene erat extrema in Juda, cæterarum omnium præcedentium et interjacentium urbium vastitatem significat ; ita ut in Odollam statura et casura sit ditio et gloria Israelis. Alludit ad etymon *Odollam*, vel, ut hebraice est, *Hadulam*. *Hadulam* enim hebraice significat, *ornamentum usque ad eos*, scilicet perveniet ; vel *transitus* aut *præda*, scilicet Assyriorum, *usque ad eos*, scilicet perveniet. Ita Pagninus in *Interpr. Nomin. Hebr.* Denique perperam pro *Odollam*, legit *olam*, id est sæculum ; unde vertit : *Usque in sæculum efferet gloriam Israelis* ; et Arabicus : *In sæculum exaltabitur gloria Israelis*.

Vers. 16. 16. DECALVARE. — Non tu, o Jerusalem, ut vult Theodoretus ; hanc enim capere nequivit Sennacherib de quo hic agitur, imo ipse ibidem cæsus est ab angelo ; sed vel tu, o Odollam, et tu, o Maresa, ut censet Vatablus ; vel tu, o Israel, ut censet Arias ; vel potius tu, o Samaria, quæ uti sceleris, ita et excidii Judæ fuisti dux et choragus, uti hoc capite docui : *decalvare* enim in Hebræo est feminini generis ; ergo femininum nomen Samariæ, non masculinum Israelis respicit. Ita S. Hieronymus et Rupertus. Unde Septuaginta aliter hæc dispungentes, clare vertunt : *Gloria filiæ Israel decalvare et detondere super filios delicatos tuos*. Hoc est quod dixit initio capitis V : « Quod scelus Jacob? nonne Samaria? » Sicut ergo cœpit hoc caput in Samaria, ita et in eadem claudit. Dicit ergo : Tu, o Samaria, et consequenter tu, o Judæa, decalvare et tondere in signum extremi luctus. Hujus enim apud Judæos, et etiam apud Gentiles signum erat calvitium et depilatio. Sic enim Job afflictus caput totondit, cap. I, 20. Idem patet *Jerem.* cap. VII, 29, et cap. XLVII, 5, et *Ezech.* cap. XXVII, 31. Nam, ut ait Ovidius :

Calvitium signum luctus.

> Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
> Et sine fronde frutex, et sine crine caput.

Decalvare ergo, o Samaria, in signum insignis mœroris, desolationis, excidii, et, ut Theodoretus ait, rejectionis, qua Deus rejiciet et reprobabit filios deliciarum tuarum, id est, filios qui tibi sunt in deliciis, et, ut Septuaginta vertunt, *filios delicatos tuos*, eosque tradet hosti Assyrio vel occidendos vel captivandos. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus, Clarius et Palacius. Unde *secundo*, consequenter innuit ipsos filios, puta Israelitas et Judæos, ab Assyriis decalvandos et detondendos quasi mancipia. Hoc enim bello captis et servis facere solent victores et domini. Unde de Scipionibus dictum : « Sub quorum titulis Africa tonsa jacet. » Quocirca Chaldæus vertit : *Evelle tibi capillos, et projice super filios deliciarum tuarum : sicut aquila, cujus alæ delapsæ sunt, sic adauge calvitium in capite tuo causa filiorum tuorum*, *q. d.* Fac tibi magnum calvitium, sicut aquila, dum senescit, plane deglabratur, ut ostendas ingentem luctum et mœrorem.

DILATA CALVITIUM TUUM SICUT AQUILA (Syrus et Arabicus : *Multiplica calvitium tuum sicut aquila*, quia sicut aquila plumas, ita tu populum filiosque tuos amittes ; unde sequitur) : QUONIAM CAPTIVI DUCTI SUNT EX TE. — *Tertio*, Theodoretus : Aquilæ, inquit, non tantum decor, sed et celeritas ac robur consistit in pennis ; cum enim ei defluunt pennæ, adeo infirma est et timida, ut sese abscondat, nec venari possit vel audeat, sed aliorum potius prædæ sit exposita. Sic ergo et Samaria nuda armis et militibus, quasi implumis aquila, quæ neque robur habet, neque effugium, Assyriorum prædæ exponetur. *Quarto*, Sanchez censet hic alludi ad Gentilium, quos secuti sunt Israelitæ, morem, qui solebant in suorum funere cæsariem tondere, eamque in defuncti sepulcrum inferre, itaque ei parentare. Sic Homerus, *Iliade* XXIII, ait ab Achille comam in Patrocli rogum conjectam. Et Catullus in *Argonautis* :

> In cinerem canos solvent a vertice crines.

Et Seneca in *Phædra*, actu V, scena I :

> Placemus umbras ; capitis exuvias cape,
> Laceræque frontis accipe abscissam comam.

Idem diserte docet Dionysius Halicarnassæus in *Funere Virginiæ*. Sensus ergo est, *q. d.* Omnes tui cives et filii, o Samaria, evellentur aut a natali, aut a vitali solo ; omnes morientur vel civiliter, vel naturaliter, hoc est, omnes vel interibunt, vel capientur ab Assyriis. Illis ergo parenta, tuosque crines in eorum rogum injice. Verum cum illi sint innumeri, et tui capilli pauci, ut singulis hoc ritu parentes, oportet ut quidquid in toto corpore capillorum est, ad ipsas usque radices evellas ; sicut quidquid est in aquila plumarum, cum ipsis etiam radicibus effluit, dum illarum profluvium et calvitium subit. Huc accedunt alii, qui censent hic notari et puniri idololatriam crinium, *q. d.*

Tu, o Maresa, tuos tuorumque filiorum et filiarum capillos idolis obtulisti, idcirco decalvaberis, ut in quo peccasti, in eo et puniaris. Idololatras enim capillos capitis et barbæ resectos consecrasse suis diis docet Alexander ab Alexandro, lib. V *Genial.* cap. XVIII, et ibi Tiraquellus. Et de Ægyptiis testatur Diodorus Siculus lib. II, cap. IV, « pro pueris morbo affectis vota concepisse, ut si Deus voto adesset, defectum capillum dedicarent. » Et Virgilius, IV *Æneid.* :

Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextra crinem secat.

Et Euripides in *Bacchidib.* : « Sacer capillus est, Deo ipsum nutrio. » Et Papinius lib. II : « Virgineas libare comas. » Idem testatur Tertullianus, lib. *De Anima*, et Censorinus, lib. *De Die natali*, in Procemio. Plutarchus in *Theseo* narrat eum ex more recepto, cum ex pueris excessisset, Delphos abiisse, ut comæ primitias Apollini sacraret. Suetonius in *Nerone*, cap. XII, ait Neronem ex aurea pyxide barbam consecrasse Jovi Capitolino. Gentiles velut simiæ hoc, ut et multa alia, acceperunt a Judæis, quorum Nazaræi crinem suum vovebant, sacrabant et comburebant Deo, uti dixi *Numer.* VI.

Primus sensus uti planior, ita et germanior est. Comparat Israelem aquilæ potius quam aliis avibus : quia cum homo solo capite decalvetur, aquila toto corpore depilatur, cum senescit : unde tunc juvenescit rursum, cum novæ ei plumæ pro veteribus succrescunt, de qua re multa dixi *Isaiæ* XL, 31. Audi S. Gregorium, hom. 18 *in Ezech.* in fine : « Contigit, ait, ei (Romæ a Longobardis, tempore S. Gregorii, obsessæ) quod de Judæa novimus per Prophetam prædictum : Dilata calvitium tuum sicut aquila. Calvitium quippe homini in solo capite fieri solet, calvitium vero aquilæ in toto corpore : quia cum valde senuerit, plumæ ejus ac pennæ ex omnibus membris illius cadunt. Calvitium ergo suum sicut aquila dilatat, quia plumas perdidit quæ populum amisit. Alarum quoque pennæ ceciderunt, cum quibus ad prædam volare consueverat : quia omnes potentes exstincti sunt, per quos aliena rapiebat. Hæc autem quæ de Romanæ urbis contritione dicimus, in cunctis facta mundi civitatibus scimus. Alia enim loca clade desolata sunt, alia gladio consumpta, alia fame cruciata, alia terræ hiatibus absorpta. Despiciamus ergo ex toto animo hoc præsens sæculum, vel exstinctum : finiamus mundi desideria saltem cum mundi fine. Imitemur bonorum facta, quæ possumus. » Quidam apud Clarium vertit : *Projice in altum abrasos capillos tuos, quantum subvolare solet aquila*, id est maxime et acerbissime luge. Sed hebræa vox קרח *carach* significat decalvare, non projicere in altum.

Alii censent aquilam, uti et hominem, solo capite decalvari : calvitium enim proprie est capitis, depilatio vero corporis. Cum enim aquila senescit, plumas tam in capite, quam in corpore amittit; unde tunc in capite decalvatur, in corpore depilatur. Verum de calvitio capitis aquilæ, nihil præ aliis avibus singulare apud Plinium, Ælianum, Aristotelem, Aldrovandum et alios legimus; sed depilationem totius corporis aquilæ celebrant omnes. *Decalvare* ergo hic idem est quod depilare. Unde ait : « Dilata calvitium tuum, » ut scilicet a capite per totum corpus extendatur.

Aquila se depilans et renovans schema est pœnitentis.

Tropologice, aquila pennas veteres dimittens, seque decalvans et depilans, et mox novas assumens, symbolum est pœnitentiæ et pœnitentium, qui calvitium pœnitentiæ, id est luctum, signaque luctus assumunt, ac veteres pravos mores deponunt, novamque virtutis vitam ineunt. Ita ex S. Hieronymo Aldrovandus in *Aquila*, pag. 69; imo Psaltes, *Psalm.* CII, 5 : « Renovabitur ut aquilæ juventus tua, » nimirum « veterem hominem deponens, novum autem qui in Creatoris agnitionem renovatur, assumens, » ait ibidem S. Chrysostomus. Sicut enim aquila omnes pennas veteres deponit, totoque corpore se deplumat, ut ubique novas assumat, totumque corpus renovet; ita peccator et pœnitens omnes mores pristinos deponere, novosque assumere debet, ut fiat alter novusque homo. Hoc verum, sed rarum pœnitentiæ est schema.

Et peccatoris.

Symbolice Samaria, et quivis peccator per peccatum decalvatur, id est omni decore et gloria virtutum et gratiarum spoliatur. Ita S. Hieronymus. Unde perdit Odollam, id est ornamentum eorum; et Maresa, id est hæreditatem gratiæ Dei et regni cœlestis; et Samariam, id est custodiam angelorum; et qui antea erat Israel, id est dominans Deo, fit mancipium diaboli.

Anagogice, resurgentium ad gloriam.

Anagogice Rupertus : Hac, ait, similitudine aquilæ deplumantis se, ut novas pennas assumat, continetur tacita promissio alterius sobolis melioris; Samariæ quidem ad litteram, fidelium vero et sanctorum mystice, præsertim per resurrectionem et gloriam cœlestem.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Recenset oppressiones pauperum, aliasque injurias proximis illatas ab Israelitis : ideoque eis captivitatem comminatur, non ex odio, sed ex amore et compassione. Unde, vers. 11 : Utinam, *ait,* non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer! *Quocirca, vers.* 12, *tristibus læta subjungens, promittit Christum, qui eos e captivitate in unum Ecclesiæ ovile, quasi pastor colligat.*

Hæc spectare tam ad duas quam ad decem tribus, probatur.

Theodoretus putat Prophetam hic vaticinari duabus tantum tribubus : Rupertus vero, Vatablus et a Castro, decem duntaxat. Verius est eum primo decem, deinde duabus tribubus hæc edicere, uti censet Arias. Probatur primo, quia caput hoc simile est priori, et ab eo continuo filo deducitur, connectitur, et pendet. Ergo sicut ibi primo egit contra decem, deinde consequenter vel comitanter contra duas tribus; ita agit et hic. Secundo, quia vers. 12, *et cap.* III, 1, *alloquitur tam Jacob, quam Israel. Ergo sicut cap* I, 5, *per* Jacob *intellexit decem tribus, per* Israel *duas, ita et hic. Tertio, quia, vers.* 12, *ait Christum congregaturum in suum ovile tam Jacob, quam Israel. Atqui Christus congregavit tam decem tribus, quam duas : ergo. Quarto, quia non tantum hic agi de decem tribubus, sed et de duabus, patet clare cap.* III, 10, *ubi ait :* Qui ædificatis Sion in sanguinibus et Jerusalem in iniquitate. *Et vers.* 12 : Propter hoc causa vestri, Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit (1).

1. Væ qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris : in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum. 2. Et concupierunt agros, et violenter tulerunt, et rapuerunt domos, et calumniabantur virum, et domum ejus : virum, et hæreditatem ejus. 3. Idcirco hæc dicit Dominus : Ecce ego cogito super familiam istam malum : unde non auferetis colla vestra, et non ambulabitis superbi, quoniam tempus pessimum est. 4. In die illa sumetur super vos parabola, et cantabitur canticum cum suavitate, dicentium : Depopulatione vastati sumus; pars populi mei commutata est : quomodo recedet a me, cum revertatur, qui regiones nostras dividat? 5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in cœtu Domini. 6. Ne loquamini loquentes : Non stillabit super istos, non comprehendet confusio. 7. Dicit domus Jacob : Numquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus? Nonne verba mea bona sunt cum eo qui recte graditur? 8. Et e contrario populus meus in adversarium consurrexit : desuper tunica pallium sustulistis : et eos qui transibant simpliciter convertistis in bellum. 9. Mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum : a parvulis earum tulistis laudem meam in perpetuum. 10. Surgite, et ite, quia non habetis hic requiem : propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima.

(1) Hocce capite continetur actio secunda contra utrumque regnum Hebræorum, in quo sicut in præcedenti sibi invicem succedunt accusatio culpæ et denuntiatio pœnæ. Postquam igitur in capite superiore vates universi populi regni utriusque redarguisset in Deum impietatem atque superstitiosum cultum, quo vanos Deos prosequerentur, jam in opulentiores potissimum et proceres invehitur.

Primo, culpam exprobrat aggravatam, *primo*, ex pravis consiliis et machinationibus, 1; *secundo*, ex alienorum appetentia, rapina et populi oppressione, 2.

Secundo, denuntiat pœnam, *primo*, nulla ratione evitandam, 3; *secundo*, cum lugubri carmine, seu cum irrisione hostium, devastatione terræ, et transportatione captivorum inferendam, 4, 5.

Tertio, confirmat comminationem, per exceptionis Israeliticæ refutationem, *primo*, exceptiones Israelitarum jubentium veros Dei prophetas silere, ut pseudoprophetæ læta prædicentes libere vaticinari possent, quia *primo*, veræ prophetiæ cariturae sunt eventu, tanquam temere pronuntiatæ, 6; et quia, *secundo*, repugnant potentiæ et bonitati divinæ, 7. *Secundo*, refutat exceptionem secundam, per declarationem quod Deus sit bonus bonis, 7; tales autem negantur Israelitæ, utpote qui tum adversantur Deo, expilant et opprimunt proximum, 8; tum perdunt viduas, et pervertunt juventutem, 9. *Tertio*, refutat exceptionem primam, per repetitionem prædictionis exsilium comminantis, 10; et per votum Prophetæ, abhorrentiam a munere contestantis, sed rursus adversa prænuntiantis, 11.

Quarto, cum læta prædicens Propheta Israelitis acceptus est, igitur et læta, sed certo eventura prædicit, sicque mitigat pœnam, per promissionem, *primo*, reducendi et multiplicandi reliquias populi, 12; *secundo*, inducendi easdem in Ecclesiam et cœlum perChristum, in primo vel secundo adventu, 13.

11. Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer : stillabo tibi in vinum et in ebrietatem : et erit super quem stillatur populus iste. 12. Congregatione congregabo Jacob totum te : in unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum, tumultuabuntur a multitudine hominum. 13. Ascendet enim pandens iter ante eos : divident, et transibunt portam, et ingredientur per eam : et transibit rex eorum coram eis, et Dominus in capite eorum.

Vers. 1. 1. VÆ QUI COGITATIS INUTILE! — Hebraice און *aven*, id est *vanitatem* vel *iniquitatem*. Ita Pagninus et Vatablus. Chaldæus, *rapinam;* Syrus, *fraudem;* Arabicus, *ignorantiam*, insipientiam. Agit enim de injuriis proximo illatis. Sicut enim cap. I, descripsit peccata Israel in Deum, ita hic ejusdem scelera in proximum commissa recenset. Est liptote sive imminutio, figura rhetorica, qua modestiæ causa minus dicitur, et majus intelligitur; ut cum ait Poeta : « Quem non virtutis egentem (id est quem virtute pollentem et abundantem) abstulit atra dies. » Sic idola in Scriptura vocantur *vana*, quia in se vana falsaque sunt numina; at non vanam, sed veram afferunt noxam : puta culpam et pœnam. Septuaginta pro הוי *hoi*, id est væ, aliis punctis, et per metathesin litteræ *vau* cum *iod*, legerunt היו *haiu*, id est *facti sunt cogitantes labores*, id est peccata et scelera : peccatum enim parit laborem et dolorem tam præsentem quam futurum.

ET OPERAMINI MALUM IN CUBILIBUS VESTRIS (*q. d.* Noctu in lectis excogitatis et machinamini scelera, puta fraudes et oppressiones pauperum, quæ summo mane avide et festinanter expletis. Hoc est enim quod sequitur) : IN LUCE MATUTINA FACIUNT ILLUD. — « Faciunt, » id est facitis. Est enallage personæ : sed ait « faciunt, » quasi ob rei indignitatem avertens faciem et sermonem ab eis : unde de eis quasi alienis et hostibus, in tertia persona loquitur (1).

QUONIAM CONTRA DEUM EST MANUS EORUM. — « Manus, » id est consilium, machinatio, operatio, et exsecutio quæ fit manu. Nota : Hebræum אל *el* significat *fortitudinem*, et inde *Deum*, quia ipse est fortissimus. Unde ex Hebræo sic verti potest : *Quoniam ad fortitudinem manus eorum*, id est quia manus eorum sunt fortes, sive *quia viribus pollent*, ut vertit Tigurina, atque *quia facultas in manibus eorum ad opprimendum*, ut vertit Pagninus. Sic et Chaldæus, Clarius et Arias, *q. d.* Machinantur injurias proximis, easque reipsa inferunt, quia sunt potentes, nec quis valet eis resistere. Unde S. Hieronymus : « Non consideratis, ait, quod adversus Dominum fortis est manus vestra? » *Tertio*, Septuaginta totum hunc locum sic transferunt : *Facti sunt cogitantes labores, et operantes mala in cubilibus suis, et simul cum die* (mox ut dies illucescebat) *consummabant ea, quia non levaverunt ad Dominum manus suas.*

Moraliter, quanta sit vis orationis factæ, vel neglectæ.

Ubi nota quanta sit vis orationis, et quanta mala ex ejus omissione et neglectu sequantur. Hi enim Israelitæ omnes fraudes et rapinas machinabantur et perficiebant, eo quod non levarent manus suas ad Dominum, ut vertunt Septuaginta. Si enim eas levassent, partim recordatione Dei et judiciorum ejus deterriti, a scelerum molitione destitissent; partim Deus ab eis invocatus, gratia sua eos prævenisset, qua eos avocasset a malo, et incitasset ad bonum. Idem reipsa experimur in magnis peccatoribus; scilicet eos oblivisci orationis et Dei, uti de senibus illis Suzannæ pudicitiæ insidiantibus dicitur *Daniel.* XIII, 9 : « Everterunt sensum suum, et declinaverunt oculos suos, ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum. » Et Psaltes, *Psal.* XIII, cum vers. 1 dixisset de impiis : « Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis, etc. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : non est qui faciat bonum, etc. Contritio et infelicitas in viis eorum, » etc.; causam horum malorum et scelerum subdit, vers. 5, dicens : « Dominum non invocaverunt. » Ex adverso ipse Psaltes jugiter orat Deum, ut ab eo in suis cogitationibus et operibus dirigatur, ne in aliquod peccatum labatur. « Perfice, inquit, gressus meos, ut non moveantur vestigia mea, » *Psalm.* XVI, 5. « Vias tuas, Domine, demonstra mihi : et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua, et doce me : quia tu es Deus salvator meus, » *Psalm.* XXIV, 4. « Legem pone mihi, Domine, in via tua : et dirige me in semitam rectam propter inimicos meos, » *Psalm.* XXVI, 11. Idipsum facit sæpe alibi, et toto psalmo CXVIII, qui est de custodia legis Dei. Et S. Paulus, II *Corinth.* XIII, 7 : « Oramus, ait, Deum, ut nihil mali faciatis. » Scribit Cassianus *Collat.* X, cap. IX, servos Dei in initio cujusque operis solere implorare opem Dei, ut illud recte, sine peccato, et cum virtute obeant, ac dicere : « Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina, » prout Ecclesia orat initio Horarum singularum; quæ et ad Primam initio diei ita precatur : « Domine, Deus omnipotens, qui ad principium hujus diei nos pervenire fecisti, tua nos hodie salva virtute, ut in hac

(1) Graphice declarat, quantus sit istorum hominum ardor aliis nocendi, et eorum damno sese ditandi. Poterat simpliciter dicere, eos interdiu exsequi, quæ noctu agitarant secum, sed dicit *in luce mane*, ut innuat illos ita fervere avaritia, atque lucri faciendi cupidine, ut ne momentum quidem cessent; simul ac illuxit, statim parati sunt ad parandas fraudes, quæ noctu eis in mentem venerant. (Rosenmuller.

die ad nullum declinemus peccatum, sed semper ad tuam justitiam faciendam nostra procedant eloquia, dirigantur cogitationes et opera. » Experientia docuit confessores pro fide Christi captos a tyrannis, in ea fortes perstitisse, factosque martyres, quotquot jugi orationi se dediderunt; cecidisse vero eos qui orare, et Dei opem invocare neglexerunt. Idem vidimus et videmus in aliis tentationibus quibuslibet. Idem experimur in nobis ipsis. Hujus rei symbolo legitur in libris *Machab.* quod Judas Machabæus, qui tot tamque nobiles victorias de Antiocho obtinuit, semper ante singula prælia ferventes ad Deum preces fuderit, excepto ultimo in quo confossus occubuit, quia tunc orasse non legitur. Quotidie ergo oremus cum S. Ambrosio et S. Augustino in hymno *Te Deum laudamus* : « Dignare, Domine, die isto sine peccato nos custodire. »

Vers. 2. 2. RAPUERUNT DOMOS, — concupierunt domos æque ac agros proximi, easque rapuerunt vi vel fraude, ut concupiscentiam suam explerent.

ET CALUMNIABANTUR VIRUM. — Per calumniam opprimebant, accusantes eum falso, ut ei bona, vel etiam vitam eriperent : hoc enim est hebræum עשק *asac*. Unde Tigurina vertit, *vim inferunt cuique;* Pagninus, *oppresserunt virum ;* Septuaginta, *diripuerunt virum.*

Vers. 3. 3. ET NON AMBULABITIS SUPERBI. — Chaldæus et Septuaginta, *erecti*, *q. d.* Deprimam erectam et superbam eorum cervicem, reddam eos humiles et dejectos, ut colla tumida submittant, cervices altas inclinent (1).

QUONIAM TEMPUS PESSIMUM (id est maxime calamitosum) EST, — id est erit, *q. d.* Inducam eis maximas clades, quæ cervices eorum superbas contundant et frangant. Sic dicitur *Matth.* VI, 34 : « Sufficit diei malitia, » id est afflcitio et calamitas, « sua. » Sic ex adverso Hebræi vocant *bonum*, id quod prosperum est et jucundum, ut : « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum ! » *Psalm.* CXXXII, 1. Ad hunc Michææ locum allusit Apostolus *Ephes.* V, 16, dicens : « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. »

Vers. 4. 4. IN DIE ILLA SUMETUR SUPER VOS PARABOLA, — puta nænia, id est lamentum funebre et carmen lugubre, vulgo et passim cantandum. Sic parabola vel lamentum vocatur nænia excidii Babylonis, *Isaiæ* XIV, 4, et Tyri, *Ezech.* XXVII, 2, et Ægypti, *Ezech.* XXXII, 2. Ratio est, quia uti parabolæ, ita et næniæ adhiberi solent similitudines, gnomæ, metaphoræ, similesque figuræ et schemata, quæ in carmine adhibentur. Adhæc sunt res tritæ, quæ vulgo in omnium ore versantur ; hæ enim Hebræis vocantur parabolæ, vel proverbia.

(1) Sunt qui משפחה *mischefaca*, *familiam*, de toto populo intelligunt, ut *Amos.* III, 1. Sed scriptorem apparet certum genus hominum nequam et perversum intelligere, in quos peculiariter hoc capite invehitur, quorum scelera vers. 1 et 2 indicantur. (Rosenmuller.)

ET CANTABITUR CANTICUM CUM SUAVITATE. — Hebræi : *Et lamentabitur lamentum lamenti*, id est lamentum summum, sive maxime lugubre. Ita Pagninus, Vatablus et alii. Dices : Cur ergo Noster et Septuaginta vertunt, *canticum cum suavitate ;* et Arias, *lamentum cum solamine ?* Respondeo, quia quando Hebræi idem nomen iterant in genitivo, significant quid in eo genere eximium, pulcherrimum et summum, ut Rex regum, id est summus Rex ; Canticum canticorum, id est canticum pulcherrimum. Sic hic lamentum lamenti est eximium et pulcherrimum lamentum : præsertim quia omnis cantus, etiamsi lugubris et lamentabilis, hoc ipso quo cantus, suavis est, auresque et mentem delectat : quinimo non tantum melancholici, sed et viri pii compunctioni dediti, magis delectantur carmine et musica funebri, quam festiva et exsultante. Hac de causa veteres in funere adhibebant lamentatores et lamentatrices, canentes tibiis, ut tibiarum sono et voce, licet lugubri, lenirent dolorem parentum et cognatorum, qui proinde ita voces suas frangebant et flectebant, ut modulatione sua lenirent mœrorem. Ita et hoc lamento insigni lenitur mœror Hierosolymæ vastatæ, eique licet mœrenti, suavitatem aliquam præfica ingerit, eamque consolatione tali loco congrua demulcet.

Aliter Ribera : Hebræum, inquit, נהיה *nihia*, id est lamenti vel lamentationis, a radice נהה *naha*, id est lamentatus est, deduci potest a radice הוה *hava*, quod significat frangere, conterere, *q. d.* Frangetur, id est fracta, incisa et molli voce, hoc est cum suavitate, canetur hoc lamentum. Melius *nihia* deducas ab היה *haia*, id est fuit : ut *nihia* idem sit quod factum, completum, concinnum, elegans, ideoque demulcens, delectans et suave.

Aliter Remigius, Albertus, Lyranus et Hugo ; censent enim hoc lamentum assumendum non ab ipsis Israelitis, sed ab eorum hostibus Assyriis, qui imitantes et replicantes hoc Israelitarum lamentum, canent per irrisionem cum suavitate idipsum, quod Israelitæ canent cum luctu. Verum alii simplicius censent Prophetam hoc lamentum assignare non Assyriis, sed ipsis Israelitis vastatis, puta canendum ab eorum præficis et lamentatoribus publicis, qui lamentis præerant, ad publicum civium in tanta clade solamen. Hoc enim significant ipsa verba lamenti, quæ sunt primæ personæ : « Depopulatione vastati sumus. »

DEPOPULATIONE VASTATI SUMUS (hebraice, *vastando vastati sumus*, id est, ut Pagninus, *penitus vastati sumus*) : PARS POPULI MEI COMMUTATA EST. — Sunt verba Synagogæ, puta Samariæ et Hierosolymæ, *q. d.* Pars populi Israelitici translata est a Salmanasare in Assyriam, æque ac pars populi Judaici translata est a Nabuchodonosore in Babylonem. *Secundo*, « pars, » id est sors et hæreditas populi mei, puta agri Samariæ, ab Israelitis translati sunt ad Cuthæos et Assyrios, æque ac

agri Judææ occupati sunt a Chaldæis, IV *Reg.* XVII et cap. XXV.

QUOMODO RECEDET A ME, CUM REVERTATUR QUI REGIONES NOSTRAS DIVIDAT? — *q. d.* Persuadebant nobis pseudoprophetæ et adulatores, nosque credebamus quod, cum Salmanasar populatus esset agros Samariæ paucis abductis, nosque illi promitteremus tributum, amplius ad nos non rediret, foretque nobis pax : sed ecce redit et obsidet Samariam, eamque capit, omnesque Israelitas abducit, ac in eorum locum ex Assyria in Samariam adducit Cuthæos, qui agros eorum possideant, quasi incolæ perpetui futuri, ut nulla nobis ad nostra redeundi supersit spes. Idem dicunt Judæi de Nabuchodonosore : sperabamus eum occiso Joakim, et capto Joachin, indictoque nobis tributo, non rediturum : sed ecce redit, capit Jerusalem, excæcat Sedeciam, filios ejus obtruncat, cives omnes abducit, agros nostros alienis distribuit; nihil ergo spei nobis superest. Huc accedit expositio S. Hieronymi, Remigii, Haymonis et aliorum, qui hæc de Sennacherib exponunt, quasi dicat : Cum Sennacherib recederet ab obsidione Jerusalem, ut occurreret Tharacæ, regi Æthiopum, nos Judæi sperabamus eum amplius non rediturum : sed ecce redit, Jerusalem obsidet, agrosque nostros suis dividit.

Paulo aliter vertit Pagninus : *Quomodo*, inquit, *removit a nobis quos sperabamus nobis restitui? agros nostros hostis divisit sibi.* Et Vatablus : *Quomodo abstulit a me, cum restituturus videretur* (nobis) *agros nostros? divisit*, supple nostros agros aliis, *q. d.* Fallimur spe nostra, sperabamus agros nostros nobis restituendos, et ecce in eos hostes nostri possessores inducuntur.

Vers. 5. 5. PROPTER HOC NON ERIT TIBI. — Verba sunt Prophetæ ad Samariam, vel potius Samariæ et Judææ ad seipsam. Sic enim lugentes ex patho seipsos subinde quasi alienos alloquuntur, *q. d.* Posthac terram tuam, o Samaria et Judæa, inter tuos cives funiculo non divides, uti antea facere solebas, quia scilicet privaberis omni tua possessione, hoc est, posthac ego Samaria et Judæa meis filiis terram non dividam, quia ea omnino privabor. Hic finitur lamentum et nænia.

Vers. 6. 6. NE LOQUAMINI LOQUENTES, etc. — Hebraice : *Ne stilletis stillabunt*, quod Vatablus vertit : *Ne stilletis his qui stillare solent*, id est Prophetis, propterea *non stillabunt* posthac *istis*; sicque exponit : Dicere solent Prophetis : Ne loquamini, hoc est nolite prophetare et vaticinari nobis, *q. d.* Vos veris Prophetis silentium imponitis, et propterea privabimini Prophetis et prophetia. Verum melius Noster, Symmachus et alii veteres vertunt : *Ne stilletis stillantes*, vel stillando. Nam futurum Hebræi subinde usurpant pro participio, ut *Osee* cap. XII, 11, hebraice est : *Si Galaad idolum, ergo frustra fuerunt in Galgal, bobus immolaverunt*, id est immolantes, ut vertit Noster et alii. Et cap. XIII, 2 : *Immolate homines, vitulos adorabunt*, id est adorantes, ut vertunt Septuaginta, Noster et alii. Jam per *stillare* Septuaginta intelligunt *plorare* et *lacrymari* : oculorum enim stillæ sunt lacrymæ. Unde vertunt : *Ne lacrymemini lacrymas.* Verum apud Hebræos, præsertim Prophetas, *stillare* idem est quod loqui, prophetare, concionari, uti sæpe monui. Nam, ut ait S. Hieronymus, « eloquium ab eo quod fluat, et ad aures perveniat audientium in similitudinem pluviæ descendentis, stillationem vocat, præsertim quia grave est, minax et onerosum : stillæ enim cum pondere, impetu, nimbo et grandine sæpe decidunt. S. Hieronymus, Remigius et alii censent hæc esse verba Prophetæ ad populum, *q. d.* Nolite dicere, o Judæi, id quod soletis; Prophetæ prædicunt et comminantur nobis mala, at nos eis non credimus : non enim stillabit, id est non ruet, super nos calamitas ista.

Verum, quia non ait : « Non stillabit » super nos, sed « super istos, » hinc alii probabilius censent esse verba alterius Prophetæ vel viri sapientis ad Michæam similesque Prophetas, *q. d.* Nolite, o Michæa, o Amos, o Joel, etc., prophetare Israelitis, quia ipsi non credunt : unde vestrum eloquium non stillabit super istos, id est non instillabit illis pia monita : non enim « comprehendet » illos confusio, dolor aut pœnitentia, *q. d.* Sunt obstinati et incorrigibiles. Quocirca Chaldæus vertit : *Ne prophetetis prophetiam, neque doceatis populum istum; nam non admittunt confusionem*, *q. d.* Frustra eos monetis; nam perfricuerunt frontem, et in suis sceleribus sunt impudentes. Unde sequitur :

7. DICIT DOMUS JACOB (pro *dicit* hebraice est האמור *heamur*, id est, *hoc est dictum domus Jacob* : Vers. 7.
he enim demonstrativum significat *hoc.* Ita Noster. Nam dum Prophetæ eis exitium minantur, obstrepunt dicuntque) : NUMQUID ABBREVIATUS EST SPIRITUS DOMINI? (*q. d.* Numquid arctatus et angustiatus (hoc enim significat hebræum קצר *katsar*) est spiritus misericordiæ Dei, ut nos qui sumus populus ejus perdere velit? numquid) TALES SUNT COGITATIONES EJUS, — quales enuntiant nobis Prophetæ, tristes scilicet et exitiales, et non potius benignæ et pacificæ? juxta illud quod ipse ait per Jeremiam, cap. XXIX, 11 : « Cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, et non afflictionis. » Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius et alii.

Secundo, alii *he* in *heamur* accipiunt non ut demonstrativum, sed ut interrogativum vel admirativum. Unde vertunt : *O dicta domus Jacob!* ita Pagninus; vel : *Annon dictum est a domo Jacob?* ita Tigurina, *q. d.* Itane, o Jacobitæ, id est Israelitæ, dicitis Prophetis : Ne stilletis, id est prophetetis nobis mala, uti præcessit? *Annon abbreviatus est spiritus Domini? q. d.* Etiamsi illis Prophetis claudatis ora, et silentium imponatis, annon possum alios acriores eorum loco suscitare et submittere, qui duriora nuntient? *Annon hæc sunt opera ejus?*

q. d. Nonne hæc oracula minacia non sunt Prophetarum, sed ipsius spiritus Domini, qui per os eorum loquitur? *q. d.* Contenditis et pugnatis, o Israelitæ, non contra Prophetas, sed contra Deum, novam gigantomachiam contra Deum instituitis : videte ergo ne ut gigantes a Deo fulmine adigamini in abyssum; durum enim est vobis contra stimulum calcitrare. Ita Vatablus. Verum prior sensus est genuinus ; nam τὸ *dicit domus Jacob*, non ad præcedentia, sed ad sequentia spectat. Quæ ergo sequuntur : « Numquid abbreviatus est spiritus Domini? » sunt verba non Dei, sed populi Israel, cui respondet Deus dicens :

NONNE VERBA MEA BONA SUNT CUM EO QUI RECTE GRADITUR ? — Sunt verba et responsio Dei. Nota « bona, » id est benigna, clementia, jucunda. Sic dicitur *Psal.* LXXVII, 1 : « Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde! » *bonus*, id est suavis et beneficus ; et *Michææ* VII, 4 : « Qui optimus, » (id est benignissimus et mansuetissimus), in eis est, quasi paliurus : et qui rectus (id est placens, gratus, jucundus, placidus), quasi spina de sepe. » Israelitæ Prophetis minantibus Dei vindictam obstrepebant et objiciebant Dei clementiam et bonitatem erga populum suum. Hisce respondet hic Deus se bonum et clementem esse, sed bonis et rectis; malum vero et rigidum malis et impiis, quales erant Israelitæ, *q. d.* Vos a me et Prophetis exposcitis verba bona, id est oracula fausta et læta : sed respondeo hæc a me dari bonis, mihique obedientibus ; his enim ea ex promisso meo debentur. Vos autem pravi estis, mihique rebelles ; ergo nonnisi oracula rebellibus digna, puta tristia et minacia, a me exspectate. Unde subdit :

Vers. 8. 8. ET E CONTRARIO POPULUS MEUS IN ADVERSARIUM CONSURREXIT. — Pro *e contrario* hebraice est אתמול *etmul*, quod *primo*, significat *heri*, *paulo ante*. Unde Septuaginta, Symmachus, Pagninus, Vatablus, Clarius et alii vertunt, *heri*, vel ante *unum diem*, id est paulo ante, jam recenter, *populus meus hostis in morem insurrexit*, tum contra me meamque legem, tum contra proximum. Unde Pagninus vertit : *Quasi inimicus alter contra alterum stetit*, scilicet eum tunica et pallio spolians, ut sequitur, *q. d.* Qui heri erat populus meus, hodie mihi rebellis, contra me æque ac contra proximum suum consurgit. Ita Vatablus.

Secundo, *etmul* potest esse conflatum ex *et*, id est *ex*, et מול *mul*, id est *contra*, *q. d.* E contra, ex adverso, ut sit sensus, *q. d.* Ego bonus sum bonis et rectis, mihique consentientibus; vos vero, Israelitæ, non estis tales : sed contra me et proximos vestros quasi hostes consurgitis. Quid mirum ergo si vos mali malum, id est maleficum, me, non bonum et beneficum experiamini! Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo et alii. Quocirca Septuaginta vertunt : *Et antea populus meus in inimicitia restitit contra pacem suam*. Pax enim omne bonum significat et complectitur.

IN ADVERSARIUM CONSURREXIT. — S. Hieronymus : *Tyrannica adversum me arma corripuit*. Idololatræ ergo et peccatores sunt tyranni et rebelles qui contra Deum pugnant.

DESUPER TUNICA PALLIUM SUSTULISTIS. — *Primo*, Chaldæus aliter hæc accipit, scilicet ut significent non culpam, sed pœnam Israelis. Sic enim totum hunc locum vertit : *Ob scelera hosti traditi sunt, e regione eorum populi stantes possident eos : pecuniam eorum pretiosam ab eis tollunt, transeuntes per terram eorum confidenter convertuntur in eos, velut bello confractos*. *Secundo*, Arias, *q. d.* Heri populus meus mihi fidelis et obediens, in hostes suos potens insurrexit, eosque protrivit : at nunc, cum a me ad idola et scelera descivit, mea ope et robore destitutus, factus est ignavissimus, timidissimus et imbecillimus, adeo ut, si prospiciat vestem e regione, quam viator quispiam baculo (ut fit) suspensam ferat, ex vano hostium metu militare id signum esse putans, trepide fugiat, etiam abjecto pallio, ut celerius fugam capessat. Verum planus est sensus quem reddidit Noster, *q. d.* Vos, o Israelitæ, adeo rapinis fuistis addicti, ut obvio viatori raperetis pallium, id est extimam vestem, cum intimam tunicam corpori ejus nimis astrictam rapere non possetis : itaque coegistis eum publice seminudum, ut rusticanum hominem indecore incedere. Idcirco spoliabunt et nudabunt vos Assyrii, tum quia vos spoliastis alios, tum quia opes vestræ non sunt vestræ, sed prædæ et rapinæ pauperum : a vobis ergo quasi injustis possessoribus, avolabunt ad Assyrios.

Tropologice, S. Hieronymus hæc refert ad eos qui simplices pervertunt, eosque Dei gratia et virtutibus despoliant, pelliciendo eos in hæresim, libidinem, furta, etc.

ET EOS QUI TRANSIBANT SIMPLICITER (innoxie et consequenter fidentes, et nihil mali timentes, ut habent Hebræa : hos, inquam), CONVERTISTIS IN BELLUM, — id est bello et rapina appetistis, quasi hostes invasistis, pugnis contudistis, contumeliis vexastis, vestibus rebusque suis spoliastis, quasi prædones et grassatores viarum publicarum.

9. MULIERES POPULI MEI EJECISTIS DE DOMO DELICIARUM SUARUM. — *Primo*, *q. d.* Occidistis, vel Vers. 9.
expulistis, vel in carcerem trusistis maritos populi mei, id est plebeiorum et pauperum : nec hoc contenti, uxores eorum expulistis suis ædibus, in quibus cum maritis in amore, pace et suavitate conjugali, quasi in domo deliciarum vivebant, ut ædes earum et prædia occuparetis. Ita Lyranus, Arias et Vatablus. Porro pauperes vocat *populum suum*, quia, ut ait Psaltes *Psalm.* X, 14 : « Tibi derelictus est pauper : orphano tu eris adjutor. » Et Christus *Matth.* XXV, 40 : « Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis. » Sic Achab, occiso Naboth, invasit vineam Naboth, ex eaque uxorem ejus jam viduam exturbavit, III *Reg.* XXI, 16.

Aliter S. Hieronymus, *q. d.* Vestris sceleribus causa fuistis, cur matronæ honestæ et divites domibus suis, in quibus delicate vivebant, extractæ, ab Assyriis ducerentur in captivitatem. Aliter et Vatablus, *q. d.* Sollicitando uxores ad adulterium, vel de eo illas calumniando, aut suspectas faciendo, concitastis maritos, ut eas quasi adulteras domo expellerent, itaque a parvulis earum abstulistis laudem, id est decus et gloriam; quia fecistis ut filii earum essent viles et abjecti, aut nothi et spurii : coegistis enim illas a maritis expulsas, alias domos et viros adire; hoc est, ut verbo dicam, coegistis illas adulterari. Nota : Pro *tulisti laudem meam in perpetuum*, S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 7, ex Septuaginta (qui pro הדרי *hadarai* legerunt הרי *hare*, id est montes) legit, *appropinquate montibus æternis*, sicque explicat : Jubet, inquit, ut pastores gregem ad montes et edita loca impellant, ut scilicet fidelibus ostendant viam arduæ virtutis et perfectionis. Unde Syrus vertit : *Et a parvulis accipietis gloriam in sæculum*; Arabicus, *induentur gloriam in æternum.*

A PARVULIS EARUM TULISTIS LAUDEM MEAM IN PERPETUUM. — Laudassent enim me parvuli, si a parentibus in conjugali amore honeste fuissent educati, eorumque hæredes effecti. At a vobis et parentibus orbati, et bonis spoliati, gemunt, fremunt, vobis maledicunt, clamantque vindictam in cœlum. Ita Albertus et Arias. *Secundo,* tulistis ab eis meam laudem, tum quia eos a matribus avulsos, honesta piaque educatione privastis, et in idololatria vestra educastis; tum quia eos ad paupertatem adegistis, ob quam ad omnia scelera, vestramque voluntatem et libidinem eos inflexistis. *Tertio*, « laudem, » id est gloriam; et Tigurina, *honorem, q. d.* Fecistis eos mihi et sibi viles et inglorios, separando eos a parentibus, et matres a patribus : bona enim matrimonii quibus Deus glorificatur, olim erant duo, scilicet proles et fides conjugalis; nunc in lege nova sunt tria, scilicet proles, fides et sacramentum. Vos hæc omnia hac separatione evertistis : evertistis ergo omnem meam in matrimonio gloriam, præsertim quia spoliando filios bonis paternis, fecistis ne ipsi matrimonium inire, et stirpem paternam propagare possent. Hæc enim fuisset mea, æque ac ipsorum laus et gloria; unde Chaldæus vertit : *Ab ipsis filios tollentes, translata est gloria eorum, quam dixerunt in æternum permansuram.*

Vers. 10. 10. SURGITE, ET ITE (*q. d.* Ob has rapinas et scelera vestra, o Israelitæ, abite in captivitatem Assyriacam, et vos, o Judæi, in Babylonicam) : QUIA NON HABETIS HIC REQUIEM (*q. d.* Vos inquieti et turbulenti terram hanc, id est terræ incolas, vexatis; hinc pariter non habebitis in ea quietem, sed Assyrius vexabit vos et abducet) : PROPTER IMMUNDITIAM EJUS (scilicet terræ, qua vos eam polluistis) CORRUMPETUR PUTREDINE PESSIMA, — id est sanguine et tabe cadaverum vestrorum inficietur, et vastitate extrema vastabitur, *q. d.* Quia vos terram hanc vestris sordibus et sceleribus fœdastis, hinc illa evomet vos, tradetque vos mactandos Assyriis, ut vestro sanguine imbuta, per justam vindictam quasi eluat sordes, quibus illam contaminastis, eique quasi vim intulistis. Terra enim hæc sancta non potest sustinere vos tam pollutos et inultos. Unde Pagninus vertit : *Surgite et ite, quia non est hæc civitas requies; et quia est immunda, corrumpet eam et corruptione valde forti;* et Chaldæus : *Surgite et migrate, siquidem non est hæc terra domus requiei impiis, ut eam polluatis, perdite agitis, ut eam efficiatis immundam, contra eam consociamini.* Hebræum enim חבל *chabal* significat et corrumpi, et colligari, indeque consociari. Unde et Tigurina pro *corruptione valde forti,* vertit, *et funis nimium intentus* : חבל *chebel* enim est funis, quo res colligamus et consociamus.

11. UTINAM NON ESSEM VIR HABENS SPIRITUM, ET MENDACIUM POTIUS LOQUERER ! — Ex Hebræo varie verti potest. *Primo*, Tigurina : *Si vir essem spiritum* (ventum, vanitatem) *sequens, et mendacium concinnans, prophetaremque tibi de vino et sicera, Propheta essem pro hoc populo, q. d.* Si loquerer placentia et voluptuaria de indulgendo genio, ventri et veneri, uti fecit Lutherus ejusque asseclæ, essem Propheta gratus huic populo. Huc accedit Chaldæus : *Pro eo quod aberrarunt post pseudoprophetas, qui eis spiritu mendaci prophetabant, quique illos vino et ebrietati assuefaciebant, erit profecto sicut didicerunt post pseudoprophetas aberrare, sic exsultabit in terram mendaciorum populus istius generationis.* Respicit ad vers. 6, *q. d.* Populus iste deliciis assuetus, odit veros Prophetas qui severa edicunt : amat falsos, qui epicurea vaticinantur. Quia ergo amat mendaces et mendacia, eat in Assyriam, quæ est terra mendaciorum, id est idolorum et falsorum prophetarum, ibique mendaciis suis, uti chamæleon vento, se pascat. Vers. 11.

Secundo, Pagninus : *Si fuerit quispiam qui ambulet per viam venti, et mendacium mentitus fuerit, dicendo : Stillabo tibi pro vino et sechar, q. d.* Si quis surgat pseudopropheta, qui non populi, sed suum quærat lucrum, stillans, id est docens, ut vinum et siceram pro mercede doctrinæ suæ conquirat, hic nimirum a populo isto stolido acceptabitur et coletur ut Propheta.

Tertio et genuine, vertit Noster : « Utinam non essem vir habens spiritum, » etc.! *q. d.* Utinam non haberem spiritum propheticum! utinam, quæ prophetizo de clade et exitio Israelis, non sint prophetiæ a Deo revelatæ; sed mendacia mihi a vano timoris et pusillanimitatis spiritu metuque suggesta! Sic vulgo dicimus : Utinam decipiar : utinam sim falsus vates! Sic ait Lucanus :

> Dii facta secundent,
> Et fibris sit nulla fides; sed conditor artis
> Finxerit ista Tages.

Nota : Non optat Michæas formaliter mentiri; hoc enim optare, est peccatum; sed materialiter

tantum, hoc est, optat duntaxat ut mendacium, id est falsum, sit, seu ut reipsa non eveniat id quod prædicit; ac consequenter ut id quod prædicit, non prædicat ex spiritu Dei, sed ex spiritu suo, puta humano vani timoris. Id dicit ex amore, quia optat suos cives perdurare, et non exscindi, nec perdi ab Assyriis; quod tamen ipse ex Deo eis comminabatur. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Hugo et Lyranus. Nota : Pro *vir habens spiritum* hebraice est, *vir vadens spiritu*, id est qui agitur vertigine, qui non habet spiritum stabilem et certum, sed vagum, mobilem, incertum, inconstantem, ut modo verum videat, modo falsum, etiam circa unum idemque : quo fit ut quod asseruit, illico revocet et neget, *q. d.* Utinam hac in re actus spiritu vago et erratico, vagarer, deciperer et errarem, mihique liceret revocare oraculum excidii Israelis, quod edidi! Posset verti : *Utinam essem vir vadens vento!* vel, ut Pagninus et Tigurina, *ambulans per viam venti*, id est impulsus vento vanitatis vanique timoris, erroris et mendacii (sic Flandri de jactabundo et mendace dicunt : Ventosus est, spirat ventum), ut vano timore actus metuam, augurer et enuntiem excidium Israelis, quod reipsa non eveniet. Sic enim melancholici, pusillanimes et timidi omnia tristia de se et aliis suspicantur et ominantur. Tales enim tristes cogitationes, suspiciones et metus parit humor melancholicus, frigidus et ater; sicut ex adverso complexio sanguinea, calida et spiritosa parit cogitationes et ominationes bonas, lætas, animosas, uti videre est in iis qui sanguinei et joviales sunt.

Stillabo tibi in vinum et in ebrietatem, — id est in vinum inebrians. Est hendyadis. Sensus est, *q. d.* Vellem non habere spiritum prophetiæ, tibi, o Israel, minacem et tristem : sed tamen eo vel invitus corripior, cogorque verum stillare, id est enuntiare; scilicet imminentia tibi plurima mala, et clades acerbissimas, quæ instar vini te inebriabunt et implebunt usque ad guttur. Alludit ad symposiarcham, sive præfectum convivii, qui cuique convivæ suum admetiebatur et miscebat calicem, stillans in eum tantum vini et tantum aquæ, quantum ejus ætati, complexioni et stomacho congruere videbat, *q. d.* Ego Michæas tibi, o Israel, sum quasi symposiarcha, aut potius symposiarchæ, id est Dei, minister et pincerna. Paro ergo tibi calicem iræ et furoris, in eumque stillo vinum acre et merum, puta strages et funera, ut eum tibi jussu Dei hauriendum et ebibendum propinem. Ecce hæc omnia unico verbo complectitur Propheta, quia concisus est, et plenus affectibus. Pathos ergo animi, ejusque alternantes affectus, concise et hiulce exprimit; uti solent facere vehementer dolentes, amantes, vel irascentes, qui nunc sperant, nunc desperant; nunc blandiuntur, nunc minantur; nunc lugent, nunc rident; nunc verba incidunt, nunc supprimunt; nunc ex hoc in aliud, sine ordine et connexione saliunt.

Et erit super quem stillatur populus iste, — *q. d.* In hunc populum Israelis cadent hæ Dei meæque stillæ; puta hæ minarum prophetiæ. Israel est cui vinum hoc furoris stillo et instillo; ipse est qui calicem hunc stillarum, id est pœnarum, Dei exhauriet, eoque inebriabitur, usque ad stuporem et amentiam.

12. Congregatione congregabo Jacob totum te. — Variæ sunt hujus loci expositiones. *Primo*, Theodoretus et Vatablus, ut hæc connectant præcedentibus, dicunt hic exponi calicem et vinum iræ Dei, quod stillandum in Israelitas jam dixit : calicem enim hunc esse obsidionem et excidium Samariæ et Hierosolymæ, *q. d.* Efficiam ut, cogente hoste Assyrio et Chaldæo, quasi aves congregemini in urbes vestras munitas, quas ille obsessurus est : ibi præ multitudine, pavore et angustia tumultuabimini. Capient Assyrii Samariam, Chaldæi Jerusalem : fugiet primus rex Sedecias, perrumpens murum horti regii, sequentur eum sui, sed Dominus imminebit capiti eorum, ut eos tradat Chaldæis. Vide historiam lib. IV *Reg.* XXV. Imbellem ergo Israelem comparat ovibus, urbes obsessas caulis ovium, strepitum obsessorum strepitui ovium inclusarum; hostes opponuntur pastoribus, hostes includunt Israelem in urbibus obsessis. Verum obstat quod Prophetæ verba non tristia sint, sed læta, promittantque Israelis e captivitate liberationem, congregationem et instaurationem. Vers. 12

Secundo, melius alii hæc referunt ad Ezechiam obsessum in Jerusalem a Sennacherib. Tunc enim omnes Judæi in urbem confugerunt, et congregati sunt quasi oves magna trepidatione et tumultu; sed angelus, percutiens castra Sennacherib, ascendit ante eos iter pandens : nam mox apertis portis Judæi egressi sunt, et ante eos Ezechias, Deo duce, ut viderent stragem Assyriorum, eorumque spolia diriperent, ac Deum gratiarum actione et laudibus celebrarent.

Tertio, optime hæc accipias de reditu Judæorum e Babylone. Paulo ante enim prædixit excidium et captivitatem eorum, nunc de more tristibus læta subjungens, dicit se eos inde liberaturum, *q. d.* Post 70 annos, Judæos quasi oves in unum collectas reducam in suum ovile, puta in Judæam, magno eorum concursu, et consequenter tumultu. Pastor earum, dux, et quasi rex Zorobabel pandet iter ante eos, ducetque eos per portam Babylonis in Jerusalem : ac Dominus in capite omnium quasi ductor præibit. Verum quia tunc soli Judæi, non Israelitæ, nisi perpauci; rursum non omnes Judæi congregati sunt, nec redierunt, sed multi manserunt in Babylone, et alii per varias regiones dispersi vagabantur : insuper, quia Zorobabel non fuit rex, hinc inchoata et imperfecta duntaxat fuit hæc Israelis liberatio et congregatio.

Quarto, quocirca cogimur dicere hæc plane et plene referenda esse ad Christum. Licet enim al-

ludat ad Zorobabel et Judæos illius ævi, eosque obiter quasi perstringat, tamen mens et scopus Prophetæ ulterius porrigitur, altius assurgit, ac fertur in Christum, per quem hæc prophetia perfecte adimpleta est : in Christum enim oracula sua terminare solent Prophetæ. Sensus ergo est, *q. d.* Ne nimis vos dejiciam tot minis et cladibus, quas vobis intento, o Israelitæ, agite, sperate quandoque meliora. Nam Deus post vindictam promet suam misericordiam, vosque Babylone reducet et congregabit per Zorobabel; ac multo magis vos, puta veros Israelitas non tantum carne, sed et fide ac spiritu, ut ait Apostolus *Rom.* IX, 8, congregabit per Christum qui, Evangelium prædicans, multos e vobis convertet, ac quasi oves in suam Ecclesiam congregabit; atque in fine mundi totum Israelem, omnesque Judæos magno concursu, strepitu et tumultu convertet tuncque ex Judæis et gentibus omnibus fiet unum ovile, et unus pastor; puta una Ecclesia sub uno pastore Christo. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Haymo, Hugo, Lyranus, Clarius, Arias, Ribera et alii. Christus enim quasi dux et rex ascendit, ante eos pandens iter, et aperiens portas tum carceris, tum urbis; ex carcere enim nos educit, et inducit in urbem, puta Ecclesiam, per baptismum et gratiam suam; ac ipse Deus in capite omnium præcedens tam Christi, quam agminis hujus totius fuit choragus et ductor.

Anagogice, Lyranus et veteres Hebræi apud Galatinum, lib. VIII *De Arcan. fidei*, cap. XXIII, hæc referunt ad regressum Christi e limbo. Christus enim resurgens secum eduxit animas Patrum, quasi gregem selectum, quæ in limbo quasi oves in caula detinebantur. Ipse ergo eis pandit iter, et aperuit januas mortis et inferni, cum eas ad vitam et naturæ et gloriæ, in terram, et inde in cœlum, gradiens ante eos quasi triumphator, traduxit. Idem faciet omnibus electis in die judicii, cum e valle Josaphat eos quasi antesignanus secum ducet in cœlum, quasi in ovile Dei : ubi omnes magnis vocibus, instar turbæ magnæ gloriose et canore perstrepentis et tumultuantis, Deum laudabunt in omnes æternitates, uti docet S. Joannes *Apoc.* VII, 9. Ita S. Hieronymus, Remigius et Haymo.

PONAM ILLUM QUASI GREGEM IN OVILI. — Hebraice *in* בצרה *botsra*, quæ erat metropolis Idumææ, abundans ovibus : ita Pagninus et Vatablus. Porro *Botsra* hebraice, id est munita, idem est quod græcum ῥώμη, et latinum *Valentia*. Significat ergo Romam, inquit Arias, quæ primitus latine vocata est *Valentia*, a valore et robore, uti testatur Solinus, *Polyhist.* cap. II, quasi prædicat Michæas, Romanam Ecclesiam fore commune ovile ovium Christi, puta fidelium, ac in ea sedem fore summi Pastoris, scilicet Pontificis. Verum Septuaginta, Chaldæus et noster aliis punctis legunt בצרה *baatsara*, id est *in tribulatione*, ut vertunt Septuaginta, ut sciant fideles se vocatos esse ad ovile Christi, quasi ad domum tribulationis et crucis. Melius Chaldæus et Noster vertunt, *in ovili* : hebræum enim צרה *tsara* significat septum arctum et angustum, in quo greges ovium densantur et coarctantur. Unde explicans subdit : « Quasi pecus in medio caularum. » Nota, *caulas* vocat particulares Ecclesias, in quibus a *multitudine*, id est ob nimiam multitudinem et turbam fidelium, ait fore strepitum et tumultum. Hic enim in multitudine ex copia nasci solet.

13. ASCENDET ENIM PANDENS ITER ANTE EOS (quia, ut Vers. 13.
sequitur : « Transibit rex eorum coram eis, » scilicet quasi antesignanus et ductor. Pro *pandens* hebraice est פרץ *porets*, id est *fractor*, ita Pagninus, et *perruptor*, ita Tigurina; qui scilicet portas seraque carceris perrumpat, perfringat et aperiat, itaque incarceratis pandat iter ad egressum, qui suum hunc *porets*, id est primum perfractorem carceris sequentes, pariter eumdem) DIVIDENT (hebraice פרצו *poretsu*, id est perrumpent et perfringent, itaque) TRANSIBUNT PORTAM (carceris), ET INGREDIENTUR PER EAM, — in Sion; puta in communem fidelium urbem ac libertatem. Unde hebraice est *egredientes per eam*, et ita legunt Biblia Regia Latina; alludit enim ad captivitatem et carcerem Babylonicum, *q. d.* Zorobabel perfringet carcerem Babylonicum, vosque eum sequentes pariter eumdem perrumpetis, et ex eo læti exibitis in Sion; multo verius antitypus Zorobabel, id est Christus, e captivitate et carcere diaboli, infidelitatis et peccati vos liberans vi meritoque crucis suæ, eumdem perfringet, vosque per gratiam ejus corroborati et evocati eumdem perfringetis, et gratulabundi exibitis in Sion spiritualem, id est in Ecclesiam, quæ est civitas libera, sancta et felix Dei viventis. Verissime autem et plenissime Christus e terra primus ascendet in cœlum, indeque mittet Spiritum Sanctum qui fideles suos in cœlum vocet, dirigat et deducat : qua vocatione et spe excitati multi ad ipsum convertentur, ut præcessit : hinc consequenter fideles Patriarchæ in limbo, quasi in carcere conclusi et detenti, a Christo visitati et evocati, eo præeunte murum et portam limbi et inferorum perrumpentes, in Jerusalem, ac deinde in cœlum evadent. Denique fideles et sancti omnes in morte et resurrectione Christo duce perrumpentes corporis et mortalitatis hujus carcerem, in die judicii cum Christo et post Christum in cœlum ascendent. Ipse enim quasi rex transibit et præibit ante eos, et Dominus Deus erit in capite eorum (1), id est erit omnium

(1) Nos, inquit Rosenmuller, cum Chaldæo, Jarchio, aliisque veteribus Hebræis insignem promissionem hisce duobus versibus agnoscimus, quibus Messiæ adventus et temporis istius characteres luculenter describantur. Eidem evidentiæ contra morem obtemperans, addit Maurer : Loquitur ergo Propheta de certa quadam persona et antonomastice sic dicta, quæ mox vocabitur *rex illorum*, ut non sit dubium, vatem de Messia cogitasse, seu divino illo heroe, quo auspice aureum sæculum orbem beaturum sperabant.

primus, dux et princeps, omnesque adjuvabit, roborabit, et elevabit, ut secum ad astra in cœlum empyreum conscendant.

Moraliter, via in cœlum obstructa vi perfringenda.

Moraliter, vox *porets*, id est effractor, significat viam in Ecclesiam et cœlum esse clausam et multis seris et obstaculis obstructam, eaque ascendenti esse perfringenda, juxta illud Christi : « Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, » *Matth.* XI, 12. Et : « Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem, et filiam adversus matrem suam, » etc. *Matth.* X, 34. Et : « Si quis non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus, » *Lucæ* XIV, 26. Verum Christus primus effractor iter præit, sternit seras, panditque viam, ac suis asseclis vires easdem effringendi, pervadendi et evadendi subministrat; ut nemo animo cadere, sed in certam spem libertatis et salutis assurgere debeat, modo Christum sequi velit. Hoc est quod gratulans et exsultans canit Habacuc cap. III, 19 : « Deus Dominus fortitudo mea : et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me victor, in psalmis canentem. » Et Isaias, cap. XLIX, 8 : « Dedi te in fœdus populi, etc., ut diceres his qui vincti sunt : Exite; et his qui in tenebris : Revelamini. » Et Psaltes, *Psalm.* CXV, 16 : « Dirupisti vincula mea : tibi sacrificabo hostiam laudis. »

Volenti ergo e carcere peccati et diaboli, in libertatem filiorum Dei egredi, rumpendæ sunt seræ carnis et mundi, frangendæ catenæ et funes malarum passionum et consuetudinum, quibus quasi vinculis peccatores colligantur et constringuntur. Ligabat S. Paulum amor legis patriæ et judaismi, sed Christo illucescente, hoc ligamen quasi stramineum rupit et difflavit. Ligabat S. Magdalenam amor mundi, sed icta amore Christi, illum ut lini stupam discussit. Ligabat S. Augustinum amasia, sed Christo aspirante, quasi telam araneæ hanc catenam disrupit. Audi eum, lib. IX *Confess.* cap. I : « Quam suave, inquit, mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum! et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas a me, vera tu et summa suavitas, ejiciebas, et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini : omni luce clarior, sed omni secreto interior; omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Jam liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi, et acquirendi, et volutandi, atque scalpendi scabiem libidinum, et garriebam tibi claritati meæ, et divitiis meis, et saluti meæ Domino Deo meo. »

Qui ergo a malis habitibus, ab amicis, a sociis, a carne ligari te sentis, esto *porets*, esto effractor, difficultates ne metuas ; Christus seras perfringet, viam complanabit, iter pandet : perinde ac angelus S. Petro in carcerem ab Herode compacto aperiens portas, et seras diffringens, iter pandit ad exitum, ut Petro nil aliud faciendum fuerit, quam angelum sequi *Actor.* XII, 9; ita et tibi nil aliud faciendum, quam ut Christum invoces assidue, eumque ducem animose sequare. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Tibi a Deo dici puta quod Cyro dicit, *Isaiæ* XLV, 1 : « Subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam, et aperiam coram eo januas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et gloriosos terræ humiliabo : portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, et arcana secretorum. » Talis *porets*, id est perfractor, fuit S. Paulus, qui ubique obices Evangelii fortiter disjecit, ac gentium omnium antesignanus, eis iter ad Ecclesiam pandit. Unde ipse gloriatur, II *Cor.* X, 4 : « Arma, inquit, militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. » Tales *poretsim* fuere omnes apostoli, omnes prisci monachi et anachoretæ, quorum totum studium erat edomare animi passiones, corpusque inediæ, frigori, æstui omnique labori et pœnitentiæ, assuefacere : unde ascetæ, id est exercitatores, sunt nuncupati. Tales fuere fundatores Ordinum, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Dominicus Loricatus, et ex nostris S. Ignatius et S. Franciscus Xaverius, qui mira spiritus vi orbem divino igne accenderunt, eoque obstacula omnia straverunt, ut suis asseclis cæterisque cunctis iter in cœlum panderent et præirent.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit prophetare contra Israelitas et Judæos, imo a vers. 10, *et deinceps duntaxat contra Judam et Jerusalem prophetat. Ait enim, vers.* 10 : Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate. *Et vers.* 12 : Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit. *Vide dicta initio cap.* II *et dicenda vers.* 12. *Primo ergo taxat optimates, tam laicos, quam ecclesiasticos; puta principes sacerdotum, quod jura pervertant, et plebem opprimant. Deinde, vers.* 5, *incusat pseudoprophetas, qui adulabantur populo, et vaticinabantur fausta, sed falsa, quæstus causa. Idcirco* ego, *ait,* repletus sum fortitudine spiritus Domini, ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum, *ac tandem Hierosolymæ et templo excidium comminatur* (1).

1. Et dixi : Audite, principes Jacob, et duces domus Israel : Numquid non vestrum est scire judicium, 2. qui odio habetis bonum, et diligitis malum : qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, et carnem eorum desuper ossibus eorum? 3. Qui comederunt carnem populi mei, et pellem eorum desuper excoriaverunt : et ossa eorum confregerunt, et conciderunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollæ. 4. Tunc clamabunt ad Dominum, et non exaudiet eos : et abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis. 5. Hæc dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum : qui mordent dentibus suis, et prædicant pacem : et si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælium. 6. Propterea nox vobis pro visione erit, et tenebræ vobis pro divinatione, et occumbet sol super Prophetas, et obtenebrabitur super eos dies. 7. Et confundentur qui vident visiones, et confundentur divini : et operient omnes vultus suos, quia non est responsum Dei. 8. Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio et virtute : ut annuntiem Jacob scelus suum, et Israel peccatum suum. 9. Audite hoc, principes domus Jacob, et judices domus Israel : quia abominamini judicium, et omnia recta pervertitis. 10. Qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate. 11. Principes ejus in muneribus judicabant, et sacerdotes ejus in mercede docebant, et Prophetæ ejus in pecunia divinabant : et super Dominum requiescebant, dicentes : Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala. 12. Propter hoc causa vestri, Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum.

Vers. 1. 1. AUDITE, PRINCIPES JACOB, ET DUCES DOMUS ISRAEL, — id est, principes decem, et duces duarum tribuum : per Jacob enim decem, tribus, per Israel Judam et Benjamin significat, uti dixi cap. II, initio. Septuaginta pro *principes* vertunt, ἀρχαὶ, quod Vaticana vertunt, *principia*; melius Regia, *principatus*.

NUMQUID NON VESTRUM EST SCIRE JUDICIUM, — « scire » tum speculative, tum potius practice, ut reipsa faciatis judicium, id est id quod justum est, ac lege Dei præscriptum et præceptum, præsertim circa justitiam, et jura proximis debita, ut v. g. cuique tribuatis quod suum est, pauperes non opprimatis, et eos qui opprimunt castigetis. Ita Theodoretus, Lyranus, Arias et alii.

2. QUI ODIO HABETIS BONUM, ET DILIGITIS MALUM. — Voces *bonum* et *malum*, tam in genere masculino, quam neutro accipi possunt : quia enim hi principes diligebant malitiam, et odiebant bonitatem; hinc consequenter diligebant malos, et odiebant bonos viros et cives. Simile enim amat sibi simile, et odit dissimile. Rursum, Vers. 2.

(1) Hæc est actio tertia contra utrumque regnum, in qua, ut notat Cornelius, vicissim invehitur Propheta *contra magistratus*, 1-4 ; *contra pseudoprophetas* quibus sese opponit, vindicando munus suum propheticum, sibi a Deo cum dotibus collatum, 5-8 ; denique *contra Judæos universos*, quibus exprobrat judiciorum perversionem, 9 ; ædificationem et dilatationem urbis ex rapinis et iniquitate, 10 ; philargyriam et præsumptionem de divino favore, 11 ; denuntiatque pœnam Hierosolymam devastaturam.

virtus vel vitium non amantur in abstracto, sed in concreto; puta in suo subjecto, scilicet in homine bono vel malo. Vere S. Prosper, *epig.* XXXII :

Impia pars mundi parti est infesta piorum,
Nec tolerare potest dissimiles animos.
Ridens nolentes opibus præsentibus uti, etc.

Hoc est quod vulgo dicitur : « Asinus asino pulcher, et sus sui; graculus assidet graculo, et garrulus garrulo ; cicada cicadæ chara, formica formicæ; fur furem cognoscit, ut lupus lupum. » Ita hodie videmus multos odisse viros religiosos, quia ipsi irreligiosi sunt, et occulte impudica aliaque scelera perpetrant, quæ naturaliter in ipsis generant antipathiam et aversionem a viris castis et sanctis; præsertim qui eadem carpunt et insectantur. Hujus rei magnam in multis habeo experientiam.

QUI VIOLENTER TOLLITIS PELLES EORUM (scilicet Jacob et Israel, quos nominavit vers. 1, id est Samaritarum et Judæorum) DESUPER EIS, ET CARNEM EORUM DESUPER OSSIBUS EORUM? — Est hic metaphora continua, sive allegoria. Reges enim et principes in Scriptura vocantur pastores, sicut Homerus Agamemnona regem Græcorum, passim vocat ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum : quia quod pastor præstat ovibus, hoc rex præstare debet subditis : scilicet pascere, dirigere, tueri a feris et lupis, ac vivere ex lacte et lana ovium. Nam, ut Tiberius Cæsar, teste Suetonio in ejus Vita, aiebat : « Boni pastoris est pecus tondere, non deglubere, » non carnem et ossa concidere : quia scilicet principes non debent subditos expilare, nec eorum bona diripere, aut nimiis tributis et oneribus, quasi sanguisugæ exsugere, ut eos ad maciem et paupertatem redigant. Sic enim non tantum subditis nocent, sed et sibi ipsis. Macies enim ovis est macies pastoris; et paupertas subditi est paupertas principis. Merito ergo idipsum principibus Israel et Juda improperat hic Michæas. Unde Chaldæus clare tropum hunc explicans, ita vertit : *Rapientes facultates populi mei, et pecuniam eorum pretiosam auferentes, et reliquias eorum consumentes, et comminuentes sicut comminuuntur membra intra ollam, et particulæ carnium intra lebetem.*

Rex est pastor populi.

Per *pellem* ergo, *carnem* et *ossa* significat substantiam, id est facultates plebis, quas diripiebant, et inter se dividebant optimates, ut eas in pompis, luxu, epulis et conviviis prodige absumerent. Hoc enim significat id quod subdit : « Et conciderunt sicut in lebete, et quasi carnem in medio ollæ. » Quare minus genuinum, et magis symbolicum videtur, quod S. Hieronymus, Haymo, Remigius et Hugo per *ollam* et *lebetem* accipiunt Jerusalem, in qua pauperes quasi in olla a potentioribus concidebantur et coquebantur. Olla enim, quod est instrumentum culinæ, significat epulas et convivia, quæ in ollis coquuntur et apparantur. Nota catachresin, qua facultates vocat *pellem*, *carnem* et *ossa*; quia, sicut ex his constat et vivit homo, sic et ex facultatibus suis. Ex his enim victum, id est cibum, et consequenter sanguinem, carnem, pellem et ossa sibi comparat homo. Unde Græcis βίος vocatur tam victus quam vita; quia ex victu vita subsistit. « Pecunia, inquit Ethicus, est hominis anima, sanguis et vita : » qui ergo eam aufert pauperi, vitam aufert. Rursum in pelle, carne et ossibus est climax, sive gradatio : minus enim est hominem excoriare, plus ejus carnem resecare et comedere, plurimum et maximum eum usque ad ossa vorare; imo exossare, et ossa comminuere, ut medullam exsugas. Sensus ergo est, *q. d.* Optimates Israelis et Judæ bona ejus rapiunt adeo avare et rapaciter, ut non tantum eum excoriare, sed et excarnificare, imo usque ad ossa devorare, quin et exossare videantur. Hoc est quod iisdem exprobrat Ezechiel cap. XXXIV, 2 : « Væ pastoribus Israel, etc. Lac comedebatis, et lanis operiebamini, et quod crassum erat occidebatis : gregem autem meum non pascebatis. »

Pecunia est hominis anima.

Tropologice, hæretici et seductores qui alios pelliciunt ad hæresim, libidinem, furta, homicidia aliaque scelera, eosdem pelle sua excoriant, carne spoliant et exossant. *Pellis* enim est exterior virtus, et decor in compositione vultus, incessus, motuumque et membrorum : breviter, pellis est modestia. Item cæremoniæ externæ, quas damnant et exstirpant hæretici. *Carnes* sunt virtutes internæ, sed teneriores et molliores, ut eleemosyna, temperantia, justitia. *Ossa* sunt virtutes duriores ac fortiores, ut pœnitentia, mortificatio, contemptus mundi, martyrium. Ita S. Gregorius, in *Psalm.* I *Pœnitent.* explicans vers. 2 : « Sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea, » id est, inquit, « virtutes animæ obscuratæ sunt, et extenuatæ virtutes simul conturbatæ sunt (per peccatum, ad quod illicit tentator et seductor) : charitas enim confunditur, humilitas impingitur, fortitudo dejicitur, castitas impugnatur. Per ossa virtutes accipimus, per quas nimirum animam sustentamus : sicut enim in ossibus est fortitudo corporum, ita in virtutibus robur invenitur animarum. » Qui ergo hasce virtutes proximo eripit, qui v. g. eum ad peccatum immodestiæ inducit, eum excoriat : qui vero eum ad gulam et avaritiam pertrahit, eum excarnificat : qui denique virum sanctum et religiosum pellicit ad violationem votorum, ad abnegationem suæ professionis, vel etiam fidei, hic eum exossat.

Tropologice, seductor excoriat et exossat hominem.

4. TUNC (cum scilicet ultio Dei, quam ego hic eis continue intento, eos invadet) CLAMABUNT AD DOMINUM (sed frustra; nam) NON EXAUDIET EOS, — quia ipsi eum per me hæc præmonentem audire noluerunt. Vers. 4.

ET ABSCONDET FACIEM SUAM AB EIS. — « Faciem, » id est favorem, curam, providentiam, opem, præsentiam et beneficentiam suam (horum enim symbolum est facies) eis subtrahet. Sicut enim

peccator avertit faciem suam a Deo, illique inobediens et rebellis tergum obvertit : ita vicissim Deus illi afflicto, et se invocanti, faciem, id est gratiam et auxilium suum, subtrahit, ac dorsum derelictionis, oblivionis et reprobationis ostendit. Quæ ingens est pœna, juxta illud *Proverb.* cap. I, 24 : « Quia vocavi, et renuistis : extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis evenerit, » etc.

Vers. 5. 5. HÆC DICIT DOMINUS SUPER PROPHETAS (id est de pseudoprophetis, vel ad, contra pseudoprophetas) QUI SEDUCUNT POPULUM MEUM, — adulando illi in peccatis, promittendo impunitatem, vaticinando omnia eis fore prospera et felicia.

QUI MORDENT DENTIBUS SUIS (id est, frendent in me aliosque veros Prophetas, qui bellum minamur Israeli, cum illi pacem et prospera eidem promittant. Ita R. David et Lyranus. Aut, ut Albertus et Hugo, qui frendent et minantur tristia quæque iis qui nulla sibi largiuntur munera : iis vero qui ea largiuntur) PRÆDICANT PACEM, — id est omnia prospera. *Secundo*, Theodoretus, Vatablus et Clarius : « Qui mordent dentibus, » quasi blandientes et adulantes iis qui dant munera ; unde iis pacem et prospera prædicant. Sic enim canes, asini et equi eos qui se continuo nutriunt, mordent dentibus, id est mordere se simulant, quasi familiariter adulantes, et petentes ab eis pabulum quod mordeant. *Tertio* et genuine, *q. d.* Qui dum « mordent dentibus, » id est, vorant ea quæ sibi a largientibus donata sunt, iis vaticinantur et « prædicant pacem, » omnia scilicet fausta et secunda eis obventura.

Ex adverso : SI QUIS NON DEDERIT IN ORE EORUM (quod mordeant et vorent), SANCTIFICANT SUPER EUM PRÆLIUM, — id est, edicunt et indicunt illi bellum, tum quia hostes omniaque adversa ipsi comminantur, tanquam impio, qui se pios et sanctos Dei Prophetas neglexerint et spreverint ; tum quia suscitant illi lites et bella, dicendo : Iste homo impius est, et hostis Prophetarum ac servorum Dei ; avarus est, inhumanus, et dignus qui urbe exturbetur, vexetur, spolietur, etc., uti faciunt mendici celebres et validi, sed impotentis animi et impatientis, de quibus proinde merito dicitur : « Etiam mendicus suo loco potest plurimum. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Arias et alii. Unde Chaldæus vertit : *Qui offert eis convivium carnis, huic pacem vaticinantur ; et qui nihil eis offert, contra hunc excitant*, vel *instruunt bellum*. Sanctificare enim bellum, est sanctum sancti Dei bellum contra impios vel instruere, vel edicere et prædicare per sanctos Prophetas. Vide dicta *Jerem.* cap. VI, 4.

Vers 6. 6. PROPTEREA NOX VOBIS PRO VISIONE ERIT, ET TENEBRÆ VOBIS PRO DIVINATIONE. — Nota pulchram antithesin pœnæ ad culpam, quæ culpæ ex æquo opposita congrue illam plectit et punit. Sensus enim est, *q. d.* Vos, o pseudoprophetæ, Israeli adulantes in peccatis, eique pacem promittentes, vobis visi estis videre diem et lucem, id est veritatem et prosperitatem : at ego dico et assevero visionem vestram esse noctem et caliginem, id est esse errorem et mendacium, ac propterea puniam vos nocte atra et horrenda, id est terribili clade, excidio et captivitate ; adeo ut vobis præ angore, pavore et mœrore, sol in meridie occumbere, et dies obtenebrari videatur : tuncque confundemini ; quia patebit ex ipso eventu oracula vestra fuisse mendacia, et mendaces adulationes : quocirca præ pudore tegetis ora et vultus, quæ hæc oracula falsa ediderunt : « quia non est responsum Dei, » *q. d.* Reipsa apparebit vestras prophetias non fuisse responsa Dei, sed diaboli, aut cerebri vestri vani et mendacis commenta et figmenta. Lux enim partim veritatis, partim lætitiæ et felicitatis ; nox partim falsitatis et mendacii, partim cladis et calamitatis est symbolum. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, S. Hieronymus, Haymo, Remigius et alii. Vide dicta *Amos* cap. VIII, 9 : « Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis. »

7. OPERIENT OMNES VULTUS SUOS. — Hebræus et Chaldæus : *Involvent labrum suum*, id est labia sua mendacia, quibus falsa oracula prolocuti sunt : nam, ut præcessit, « confundentur » et erubescent vehementer, cum deprehensa fuerit eorum fraus et falsitas ; ac præ erubescentia impudens paulo ante os et vultum suum manu e pallio oppositis obvelabunt. Ita S. Hieronymus, Clarius, Vatablus, Palacius, Ribera et alii. Arias vertit : *Involvent mystacem suum*. Pseudoprophetæ enim incedebant comptuli, et ad labra mystaces alebant, quasi sponsi Penelopes ; quales etiamnum videre est ministros verbi non Christi, sed Calvini. Septuaginta quoad rem eodem sensu, sed quoad verba contrarie vertunt : *Aperient omnes labra sua contra eos*. Sic enim verbotenus habent : *Exsecrabuntur eos omnes*, quasi hebræum עטה *ata* significet et operire et aperire : verba enim hebræa sæpe duo contraria significant. Vers. 7.

Aliter explicat Delrio, *adagio* 992 : « Operient, inquit, vultus suos, » tanquam rei morti addicti et damnati ; his enim solebat velari facies, uti factum est Aman, *Esther*, cap. VII, 9, et Susannæ, *Daniel.* cap. XIII, 32, et *Ezechiel.* cap. XII, 6, et Christo, *Matth.* cap. XXVI, 66 et 67. Hinc illa Romanorum olim infausta vox et sententia : « Caput obnubito, infelici arbori suspendito. » Hic sensus est eruditus et probabilis, prior tamen uti germanior, ita probabilior est : iteratum enim verbum *confundentur*, indicat hic de pudore potius quam de morte agi. Damnatis velabant vultum.

8. VERUMTAMEN EGO REPLETUS SUM FORTITUDINE SPIRITUS DOMINI, JUDICIO ET VIRTUTE. — Opponit se pseudoprophetis, *q. d.* Illi adulantur vobis, et mollia faustaque vaticinantur : at ego repletus sum spiritu Dei forti, id est duro, minaci et acri ; ut scilicet libere, intrepide, acriter et constanter Vers. 8.

prædicem Dei judicium et virtutem, sive potentiam, id est justam et potentem ejus ultionem, quam per Assyrios et Chaldæos in vos, o Israelitæ et Judæi, exercebit. Nota hic tres dotes vero prophetæ, doctori et prædicatori necessarias, totidem vitiis pseudoprophetæ oppositas. *Prima*, est *fortitudo*, qua nec blanditiis et muneribus capiatur, nec minis et pœnis cedat, sed libere et constanter carpat scelera, etiam potentum, eisque Dei iram et vindictam intentet. Hæc opponitur pseudoprophetarum partim timiditati, qua placentiam prædicant, timentes divitum et potentum offensam; partim cupiditati, qua ob munera iisdem prospera vaticinantur. *Secunda*, est *judicium*, quo tum vera a falsis secernunt, ut non nisi vera et certa prædicent; tum majora peccata a minoribus discernunt, ut illa acrius, hæc lenius suggillent; tum prudenter et discrete quoslibet monent et docent pro cujusque indole, captu et conditione; tum denique quasi a Deo constituti et inspirati judicium, id est sententiam damnationis et excidii, in impios pronuntiant. Hæc opponitur pseudoprophetarum mendaciis, indiscretioni et adulationi. *Tertia*, est *virtus*, puta robur animi et efficacia sermonis, cui nullus resistere possit. Hæc opponitur pseudoprophetarum pusillanimitati, et vanæ garrulæque blandiloquentiæ. Verum sciant Prophetæ has dotes non esse suas, sed esse spiritus Dei, ab eoque sibi aspirari. Talis fuit spiritus Eliæ invictus, acer et igneus, de quo *Eccli*. cap. XLVIII, 1 et 6 : « Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat. Verbo Domini continuit cœlum, et dejecit de cœlo ignem ter. Qui dejecisti reges ad perniciem, et confregisti facile potentiam ipsorum. » Talis fuit Isaias, cap. LVIII, 1 : « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » Talis fuit Jeremias, cap. VI, 11 : « Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens, » etc. Et vers. 27 : « Probatorem dedi te in populo meo robustum, etc. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos. » Talis S. Joannes Baptista dicens *Matth*. cap. III, 7 : « Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? » Talis Paulus, qui disputans de castitate, justitia et judicio ipsum Felicem præsidem, licet infidelem et impium, perculit et tremefecit, *Actor*. cap. XXIV, 25. Tales Apostoli, qui, recepto Spiritu Sancto, in spiritu vehementi contriverunt naves et reges Tharsis, ut videre est in *Actis Apostolorum*. Tales erunt Elias et Henoch in fine mundi, certantes contra Antichristum, de quibus dicitur *Apoc*. cap. XI, 5 : « Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum. »

Tres dotes Prophetæ, robur, judicium et efficacia.

Vers. 10. 10. QUI ÆDIFICATIS SION IN SANGUINIBUS. — Ita et Syrus et Arabicus. Transit Propheta a duodecim tribubus ad solas duas. Verisimile enim est illum ea quæ præcesserunt, sæpius tum decem tribubus, tum duabus concionando enuntiasse; ac tandem cum decem tribus abductæ essent in Assyriam, solis duabus quæ remanserant eadem inculcasse. Sensus ergo est, *q. d.* Vos, o Judæi, magnificas domos et palatia in Jerusalem exstruitis, et omni supellectile pretiosa instruitis, exsugendo facultates, labores et sanguinem pauperum per iniqua tributa, judicia, usuras, fraudes, oppressiones, etc., juxta illud *Eccli*. cap. XXXIV, 25 : « Panis egentium vita pauperum est : qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Haymo et alii. Nam sic inique spoliati, non raro fame et miseriis, aut mœrore et indignatione moriuntur. Unde Chaldæus vertit : *Condentes domos suas in Sion cum sanguine effuso*. Tales sunt qui bona hospitalium, orphanorum, viduarum, monachorum, aliaque quibus pupilli, senes, ægroti, pauperes, etc., ali debebant, in suos usus convertunt; qui, ut hic dicitur, non tantum fures sunt, sed et latrones ac homicidæ pauperum. Hoc est quod in Joakim rege Juda redarguit Jeremias cap. XXII, 13 : « Væ, ait, qui ædificat domum suam in injustitia, et cœnacula sua non in judicio ! amicum suum opprimet frustra, et mercedem ejus non reddet ei. » Vide ibi dicta.

Nota : Hæc prophetia, ut patet *Jerem*. cap. XXVI, 18, edita est a Michæa sub Ezechia rege, qui contra Assyrios munivit muros Jerusalem, ideoque domos muris vicinas, quæ solent esse pauperum, destruxit, ne hostis eas occuparet, et ut ex earum lapidibus et materia muros instauraret. Hoc est enim quod ait Isaias cap. XXII, 10 : « Et destruxistis domos ad muniendum murum. » Unde suspicatur Sanchez hic taxari Ezechiæ principes, et præfectos publicorum operum, quod domos has pauperum destruxerint, nec eis pretium ex publico ærario persolverint. Alias enim, imminente obsidione, domos muris vicinas, quæ urbi periculum creant, demoliri licet.

Moraliter, tyranni ditiones, dominia et regna sua ædificant et adaugent per cædes, rapinas et bella injusta. Ita Theophylactus in *Habacuc*, cap. II, 12. *Rursum*, tales sunt principes, qui fisci reditus per iniqua vectigalia, quasi per rapinas amplificant. Quocirca B. Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist*. 37, hæc Michææ verba recte adaptat et intorquet Eusebio episcopo, qui ecclesiam in Pelusio ex oppressionibus pauperum ædificabat. *Tertio*, tales sunt judices, qui ex iniquis mulctis mœnia et ædificia pulchra construunt, qui corrupti muneribus reos absolvunt, et innocentes condemnant. *Quarto*, qui officia et beneficia in consanguineos indignos, aut in peccatorum communione conjunctos, et administros libidinum et cupiditatum, conferunt. Ita Adrianus VI Pontifex neminem ex cognatis honoribus vel opibus extulit, dictitans « nolle se ædificare Sion in sanguinibus ; » quo dicto factoque magnam sibi sanctitatis opi-

nionem conciliavit, præsertim accedente mira animi humilis modestia et continentia. Qua de causa ejus sepulcro Romæ inscriptum legimus : « Adrianus VI hic situs est, qui nihil sibi infelicius in vita, quod quod imperaret, duxit. » Quocirca, inquit Onuphrius, patruelis sui filium, Senæ Etruscæ in gymnasio litteris operam navantem, quod Romam nequaquam vocatus, intermissis studiis repente venerat, confestim meritorio equo impositum remisit; animi levitatem identidem objectans, et severe admonens, ut ab se modestiæ et temperantiæ exemplum opportune sumeret. Alios quoque, nec remoto affinitatis gradu necessarios, qui spe fortunæ celsioris e Germania pedibus Romam venerant, mirum in modum increpavit, donatisque singulis sagis laneis et frugi viatico, pedibus similiter in patriam redire jussit. Quarum rerum testimonio superiorum Pontificum aliquorum profusam erga propinquos liberalitatem, uti gravem et reipublicæ perniciosam, detestari erat solitus. Simile quidam fertur etiam de Clemente Pontifice ejus nominis quarto, qui et ipse interpellatus ab amicis, ut consanguineo cuidam suo tria habenti beneficia, plura adhuc tribueret, respondens : Non, inquit, carni et sanguini obtemperabo, sed potius Deo; nec dignus Petri successor est, qui plus cognationi quam Christo tribuit. » Hucusque Onuphrius in *Vita Adriani VI*. *Quinto*, qui, quasi spiritualis lucri gratia, in suspectas domos ingrederentur, aut liberius cum impudicis loquerentur. *Sexto*, qui religionis prætextu parentes extrema laborantes indigentia desererent, quibus usui esse possent : aut filiis suaderent, ut eleemosynas quibus egeni parentes juvandi erant, in templa potius materiata, et in sacerdotes converterent; quos Christus reprehendit *Matth.* cap. XV, 5. Ita Delrio, *adagio* 993.

Vers. 11. 11. PRINCIPES EJUS IN MUNERIBUS (id est pro muneribus, propter munera) JUDICABANT, ET SACERDOTES EJUS IN (id est pro) MERCEDE DOCEBANT, ET PROPHETÆ EJUS IN (id est pro) PECUNIA DIVINABANT. — Pro *in* enim hebraice est *beth* pretii, significans *pro*, *propter*. Carpit principes quod in judicio duplicem injustitiam committerent : *primo*, vendendo sententiam; *secundo*, pervertendo eam, et sontem absolvendo, insontem damnando propter munera. *Secundo*, carpit doctores legis, quod sacram doctrinam legis divinæ venderent pecunia, quod est simonia, uti docent theologi, ac nominatim noster Lessius, tract. *De Simonia*, dubit. II, initio, et dubit. XIII, dicto 3 et 4. *Tertio*, carpit pseudoprophetas, quod oracula venderent auro, quod pariter erat simonia, non in re ipsa (quia hæc oracula non erant sacra, imo nec vera; quia non suggesta a Deo, sed ficta ex cerebro), sed in ipsorum opinione, et æstimatione vulgi, qui hæc oracula vera et divina esse censebant. Ecce hisce modis ædificabant Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate, uti præcessit. Hæc enim verba illa priora, quasi thesin per hypothesin et per exempla explicant.

ET SUPER DOMINUM REQUIESCEBANT. — Hebraice ישענו *iisseanu*, id est Domino innitebantur, sicut æger vel senex innititur et incumbit baculo suo. Ita Chaldæus, Pagninus et Tigurina, *q. d.* Hi pseudoprophetæ cum sint seductores, et pleni sceleribus, tamen quasi pii et sancti essent, secure quiescunt in Dei cura et providentia, dicentes : Jerusalem est urbs sancta, nos sumus populus Dei, juxta illud *Jerem.* cap. VII, 4 : « Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. » Ergo Deus noster nos tuebitur, nec sinet urbem et templum suum everti, ac populum suum tradi hostibus. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Lyranus, Clarius et alii. Ingens hæc est impiorum impudentia et præsumptio, quod cum Deum gravissime offendant, sperent tamen, imo non dubitent se ab eo, imminente hoste vel periculo, protectum iri.

12. PROPTER HOC, CAUSA VESTRI (quia scilicet vos ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate, uti dixi vers. 10. Hinc ut in eo puniamini, in quo peccastis, atque ut pœna sternat culpam) SION QUASI AGER ARABITUR, ET JERUSALEM QUASI ACERVUS LAPIDUM ERIT, — *q. d.* Chaldæi diruent magnificas domos, quas in Jerusalem ex rapinis pauperum ædificastis, ita ut ex iis non supersint nisi rudera et acervi lapidum, atque urbs ipsa desoletur et complanetur, fiatque ager aratro arabilis. Sion proprie significat superiorem urbis partem, in qua erat templum, et arx David : Jerusalem vero erat inferior, et major pars urbis, monti et arci Sion subjecta; sæpe tamen per synecdochen tota urbs vocatur *Sion*. Vers. 12.

ARABITUR, — *q. d.* Sion a Chaldæis funditus vastabitur, ac disjectis muris et domibus, fiet quasi campus et ager arabilis. Nota : Sicut moris erat apud veteres ut urbem ædificaturi, ejus ambitum circumducto aratro sulcando delinearent et circumscriberent, ibique eam muro et fossa cingerent et communirent; unde locum ex quo terram foderant, *fossam* vocabant. Hinc Virgilius : Urbis condendæ et diruendæ ritus per aratrum.

Interea Æneas urbem designat aratro.

Ita vicissim hostes captam a se urbem plane eversuri et annihilaturi, eversis muris et ædibus aratrum urbi inducebant : hoc enim erat ex urbe pagum et agrum efficere. Hinc Modestinus, in leg. *Si usus fructus*, XXI, ff. *Quibus modis ususfructus amittatur* : « Si, ait, ususfructus civitati legetur, et aratrum in ea ducatur, ut passa est Carthago, civitas esse desinit; ideoque quasi morte desinit habere usumfructum. » Et Horatius, lib. I, *ode* XVI :

Imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Et Virgilius :

Et campos ubi Troja fuit.

Et Isidorus, lib. LXXV, cap. I : «Urbs, ait, aratro conditur, aratro vertitur. » Hinc urbs dicta est ab *urvo*, id est ab aratri curvatura, quam urbi circumducebant : unde urvare vel urbare, idem erat quod aratro definire, ait Pomponius jureconsultus. Primitus enim locis editis fossam ducere, et vallo circumdare ad sui tutelam cœperunt, et sic urbes oppidaque inchoarunt. Hinc Varro ait urbem dici, quod aratro sit præfinita ; et mœnia quasi munia, et murum a munitione ; et oppidum, quod muniatur opis causa. Antiqui enim junctis bobus, tauro et vacca Hetrusco ritu, in condendis urbibus interiore aratro circumagebant sulcum, intra quem urbem ædificarent. Hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut urbs fossa muroque munita felix esset. Hinc Poeta :

Urbis etymon.

> Apta dies legitur qua mœnia signet aratro.

Et mons templi in excelsa sylvarum, — *q. d.* Mons Sion, in quo ædificatum est templum, eo cæterisque ædibus incensis ita desolabitur, ut videatur esse quasi rupes ruderum ; sicut in sylvis montium in vertice eminent juga et rupes, quasi excelsa et culmen sylvæ. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Remigius et Arias. *Secundo, q. d.* In monte Sion, everso templo, succrescent arbores, ut mons sylvescat, fiatque sylva. Ita Theodoretus, Lyranus et Vatablus.

Nota : Hæc Michææ prophetia a senibus Israel citatur *Jerem.* XXVI, 18, ut ea defendant Jeremiam similia prophetantem, eumque a morte liberent. Ibidem illa dicitur edita sub Ezechia rege, scilicet postquam decem tribus anno sexto ejusdem abductæ sunt in Assyriam. Unde omissa Samaria, utpote jam eversa, solam Jerusalem hic et deinceps usque ad finem prophetiæ compellat et alloquitur Michæas. Porro ibidem iidem senes dicunt hanc Michææ prophetiam non esse adimpletam, eo quod populus ea perculsus pœnitentiam egerit, atque impetrarit a Deo veniam, et sententiæ de exscindenda urbe abolitionem. Ita putabant ipsi, sed falso. Nam sententia hæc Dei non fuit abolita, sed suspensa duntaxat, et dilata usque ad tempora Jeremiæ, qui rursus eamdem revocavit et renovavit cap. XXV, 11, dicens : « Erit universa terra hæc in solitudinem et in stuporem : et servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis. » Et cap. XXVI, 9 : « Sicut Silo erit domus hæc, et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator. » Itaque factum est anno 11 Sedeciæ, quo Nabuchodonosor regnum Juda cum urbe et templo evertit. Michæam enim minari ad litteram excidium Chaldæorum, non Romanorum (uti censuit Eusebius lib. VIII *Demonstr.* cap. VIII, motus ea ratione, quod tunc tantum eversa sit Jerusalem, eo quod ædificata sit in sanguinibus, uti ait hic Michæas vers. 10, puta in sanguine et nece Christi, sed perperam ; nam ob sanguinem Christi non ædificata, sed destructa est Jerusalem a Tito), patet tum ex Jeremia locis jam citatis, tum ex eo quod Michææ tempore instabat Judæis clades per Chaldæos, non per Romanos. Typice tamen et allegorice hæc spectant ad eorum excidium per Titum et Romanos ; horum enim prodromi et quasi antitypi fuere Chaldæi : Romani enim perfecerunt id quod inchoarunt Chaldæi, dum plenum et extremum exitium Hierosolymæ et reipublicæ Judæorum intulerunt.

Tropologice, Jerusalem est anima sancta, et Deo per gratiam dicata et consecrata : hæc evertitur per peccatum mortale, fitque acervus lapidum et ruderum, id est passionum et vitiorum omnium indigesta congeries, quæ antea fuerat constructa ex gemmis, iisque circumdata et quasi coronata, de quibus *Apoc.* XXI, 9. Gemmæ sunt dotes et virtutes, Sion est mens et ratio (quæ in homine est id quod in urbe est arx, quodque in Jerusalem erat Sion, id est specula) quæ antea providebat et disponebat opera virtutum, jam post peccatum quasi ager aratur a diabolo, ut ferat zizania, vepres, aconita et venena peccatorum et scandalorum ; templum est spiritus, qui antea Deo adhærens juges ipsi orationis, meditationis et laudis offerebat hostias, jam post peccatum fit sylva densa inutilibus et noxiis arboribus, id est cogitationibus et curis in qua versantur feræ, id est dæmones, qui ibidem bestiales et ferinos suos mores introducunt, imo ex homine bestiam, ex templo idolum, ex angelo dæmonem efficiunt. Hanc animæ tristem commutationem et cladem totis Threnis describit et plangit Jeremias, ubi inter cætera ait, cap. II, 5 et 6 : « Præcipitavit Israel, præcipitavit omnia mœnia ejus : dissipavit munitiones ejus. Et dissipavit quasi hortum tentorium suum, demolitus est tabernaculum suum,» etc. Et Psaltes, *Psalm.* LXXVIII, 1 : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum : posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. » Similia habet Isaias cap. I, 7 et sequent.

Tropo gice urb ever est ani pecc trix

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædixit Michæas cap. præcedenti, vers. ultimo, montem Sion et templum vastandum a Chaldæis; nunc ut de more tristibus læta subjungat, ut suos consoletur, docet eumdem restituendum, imo super omnes montes erigendum per Christum, quia scilicet in Sion Christus inchoabit Ecclesiam suam divinam et cœlestem, ad quam velut arcem et speculam excelsam ex toto orbe confluent turmatim omnes gentes, quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Porro in Ecclesia non fore bellum, sed summam pacem prænuntiat. Et regnabit, *inquit*, Dominus in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum : Et veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. *Hinc secundo, vers. 10, consolatur Judæos, qui captivi ituri erant in Babylonem, quod brevi inde sint liberandi a Deo, qui hostes eorum Chaldæos conteret, et Sioni robur pristinum restituet.*

Nota : Priorem et majorem hujus capitis partem mutuatus videtur Michæas ex Isaia cap. II, *ubi eadem pene ad verbum habentur. Nam Isaias facile quadraginta annis ante Michæam idipsum prædixisse videtur. Id colligimus ex eo quod priora quinque capita Isaias dictasse videtur sub Ozia rege. Nam cap.* VI *sic incipit:* In anno quo mortuus est Ozias. *Cum ergo visionem sexti capitis habuerit anno ultimo Oziæ, videtur visiones præcedentium capitum quinque sub prioribus ejusdem regis annis a Deo accepisse; Michæas autem hæc prophetavit sub Ezechia, qui fuit pronepos Oziæ, uti dixi cap. præced. vers. ultimo. Nam inter Oziam et Ezechiam intercesserunt Joathan, qui sexdecim annis, et Achaz, qui totidem regnavit. Adde aliquot annos Oziæ et Ezechiæ (Michæas enim post excidium Samariæ, quod anno 6 Ezechiæ contigit, hæc vaticinatus est), habebis annos 40 et amplius, quibus Isaias hoc suum, cap.* II, *oraculum ante hocce Michææ accepit et edidit. Quia ergo hæc explicui Isaiæ cap.* II, *ea hic non repetam, sed breviter caput hoc percurram, Lector consulat ea quæ notavi in Isaia* (1).

1. Et erit : In novissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, et sublimis super colles : et fluent ad eum populi. 2. Et properabunt gentes multæ, et dicent : Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob : et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus : quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. 3. Et judicabit inter populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquum : et concident gladios suos in vomeres, et hastas suas in ligones : non sumet gens adversus gentem gladium : et non discent ultra belligerare. 4. Et sedebit vir subtus vitem suam, et subtus ficum suam, et non erit qui deterreat : quia os Domini exercituum locutum est. 5. Quia omnes populi ambulabunt unusquisque in nomine Dei sui : nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum et ultra. 6. In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem : et eam, quam ejeceram, colligam, et quam afflixeram : 7. et ponam claudicantem in reliquias : et eam, quæ laboraverat, in gentem robustam : et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in æternum. 8. Et tu turris gregis nebulosa filiæ Sion usque ad te veniet : et veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. 9. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem? 10. Dole, et satage, filia Sion, quasi parturiens : quia nunc

(1) Hic incipit pars secunda prophetiæ Michææ, sive prophetia evangelica, exhibens Ecclesiæ christianæ promissionem.

Primo, describitur futura hujus Ecclesiæ amplitudo et gloria, *primo,* ex summa ejus exaltatione et sublimitate, vers. 1; *secundo,* ex affluxu omnium populorum, 2; *tertio,* ex adversantium refrænatione, credentium autem pace et concordia, 3; *quarto*, ex securitate et libertate profitendi Evangelium, 4, 6; *quinto*, ex perpetuitate regni Christi, ejusque intra Hierosolymam constitutione, vers. 7, 8.

Secundo, enumerantur adjuncta præcedentia quæ evenient antequam adimpleatur quod vers. 8 prædicitur, scilicet, *primo,* Judæorum angustia primum et captivitas Babylonica, sed subsequens postmodum liberatio, 9, 10; *secundo*, hostium adversa primum molitio, sed reddita per vices postmodum clades, 11-13; *tertio*, obsessio Hierosolymæ ultima et eversio, cap. V, 1.

egredieris de civitate, et habitabis in regione, et venies usque ad Babylonem : ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum. 11. Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt : Lapidetur ; et aspiciat in Sion oculus noster. 12. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini, et non intellexerunt consilium ejus : quia congregavit eos quasi fœnum areæ. 13. Surge, et tritura, filia Sion : quia cornu tuum ponam ferreum, et ungulas tuas ponam æreas : et comminues populos multos, et interficies Domino rapinas eorum, et fortitudinem eorum Domino universæ terræ.

Vers. 1. 1. ET ERIT : IN NOVISSIMO DIERUM.— Dixi *Isaiæ* II, ex communi Patrum sententia, tempus Messiæ vocari *novissimum*, hebraice אחרית *acharit*, id est sequens, posterum, consequens, succedens : quia illi nulla alia lex, nulla alia Ecclesia, nulla alia religio, sacrificia et sacramenta succedent, sicut illud succedit veteri legi et Synagogæ, sacramentis et sacrificiis Mosaicis ; hæc successerunt legi et statui naturæ. Rursum idem Messiæ tempus Sioni et Judæis est novissimum, quia cœpit in eorum excidio, cum ipsi a Tito et Romanis plane excisi et eversi sunt : quod excidium durabit usque ad finem mundi, uti prædixit Daniel cap. IX, vers. ultim. Perperam ergo Judæi ex hoc loco exspectant suum Messiam, qui in fine mundi, quasi alter Salomon, ipsis Jerusalem, templum et regnum pristinum restituturus sit.

Perperam quoque nonnulli catholici apud Theodoretum, hæc adimpleta censent in reditu Judæorum e Babylone. Alii sub Ezechia rege pio, qui restituit et auxit cultum Dei in Sion, mittens legatos per totam Judæam, qui dicerent : « Venite ad sanctuarium Domini, quod præparavit in æternum, » II *Paralip.* cap. XXX, 8. Nam quæ hic dicuntur longe augustiora sunt, quam ut conveniant Ezechiæ, Cyro, Esdræ, etc. Adde : Ezechias legatos istos misit anno primo regni sui, ut patet II *Paral.* cap. XXIX, et ex Josepho, lib. IX *Antiq.* cap. III. Michæas autem hæc prædixit post annum sextum Ezechiæ, uti dixi cap. præced. vers. ult.; non prædicit autem id quod jam factum, sed quod adhuc futurum erat. De fide ergo est hunc locum ad litteram intelligendum esse de tempore Christi, et Ecclesiæ ac legis Evangelicæ. Ita enim interpretantur omnes Patres, quos citavi *Isaiæ* II, et fuse citat hic Christophorus a Castro.

ERIT MONS DOMUS DOMINI, — id est domus Domini in monte ædificata, quæ non est alia quam Ecclesia Christi, inchoata et fundata in monte Sion. Est hypallage ; sic enim mons templi vocatur templum montis Sion, *Isaiæ* cap. XXX, 29 : « Qui pergit, inquit, cum tibia, ut intret in montem, » id est, in templum , « Domini ad fortem Israel. » Similia sunt *Psalm.* XLVII, 2 ; *Psalm.* LXXIII, 2, et alibi. *Secundo*, proprie, « mons domus Domini » est ipse mons Sion, in quo uti olim Salomon corporale templum, ita Christus suum spirituale et antitypum, puta Ecclesiam, inchoavit et ædificavit. Promittit enim Propheta montis et templi per Chaldæos eversi, restitutionem et restaurationem per Christum. Hic sensus cum priore concurrit, et eodem redit(1).

PRÆPARATUS. — Hebraice נכון *nachon*, id est, *primo*, fundatus, firmatus, solidatus, ut nullæ vires, imo nec inferorum portæ eum evertere possint; *secundo*, *nachon*, id est verus et certus ; quia Ecclesia nil docet falsum, sed est firmamentum et columna veritatis, I *Timoth.* cap. III, 15 ; *tertio*, *nachon*, id est rectus, erectus, qui nihil habet curvi et torti : Ecclesia enim rectam virtutis et salutis viam docet, mentemque recta in cœlum ad Deum erigit et dirigit ; *quarto*, *nachon*, id est præparatus, dispositus, ordinatus ; quia in Ecclesia omnia sunt rite et decenter ordinata, atque per Ecclesiam militantem fideles præparantur et ordinantur ad triumphantem, puta a gratia ad gloriam, a terra ad cœlum, a merito ad præmium. *Denique nachon* idem est quod integer, perfectus, directus, ordinatus, ideoque incedens prospere, felix et fortunatus. *Nachon quintuplex.*

IN VERTICE MONTIUM, — *q. d.* Mons hic, puta Ecclesia Christi, transcendet omnes leges, scholas, doctrinas, instructiones, religiones, synagogas Judæorum et philosophorum, quæ inter homines videbantur eminere quasi montes, adeoque quidquid sub sole celsum est et sublime superabit, imo calcabit, et subjiciet sibi. Mons hic notat arduam et cœlestem esse doctrinam et vitam Christi et Ecclesiæ.

ET FLUENT AD EUM POPULI, — turmatim instar fluvii. Unde Justinus *Contra Tryphon.* legit : *Et flumen ponent in eo populi*, *q. d.* Ad Ecclesiam concurrent omnes gentes, passibus non corporis, sed mentis et spiritus. Miraculum est si aquæ e valle ascendant, et fluant in montem : ita miraculum est, quod gentes terrenæ ascendant in Ecclesiam, cujus doctrina et vita montosa est, ardua et cœlestis ; nimirum id efficit gratia Christi potens et alta, utpote e cœlo demissa. Sicut ergo aquæ e fontibus deductæ per canales in vallem, in valle exsiliunt et ascendunt pene ad altitudinem suæ originis ; ita aquæ hæ cœlestis gratiæ derivatæ in valles, id est in corda hominum, ea secum exsilire faciunt in cœlum, vitamque cœlestem inire et amplecti. Huc spectat illud Euripidis in *Medea* : « Sursum sacrorum fluviorum feruntur fontes. »

(1) Eamdem interpretationem de temporibus Messiæ sequuntur Rosenmuller et alii interpretes rationalistæ ad verss. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Vers. 2. 2. ET DICENT : VENITE, ASCENDAMUS AD MONTEM DOMINI (*q. d.* Gentes, visis et auditis miraculis, innocentia, sanctitate et doctrina cœlesti apostolorum et fidelium, hortabuntur se invicem dicendo : Eia ascendamus ad Ecclesiam, illi ascribamur; ipsa enim est mons, et Sion templumque Dei, ibi nos) DOCEBIT DE VIIS SUIS (id est vias suas; est hebraismus), ET IBIMUS (id est ambulabimus gressibus mentis, non corporis) IN SEMITIS EJUS, — *q. d.* Deus in Ecclesia docebit nos voluntatem suam, suasque leges; dabitque gratiam, ut eas voluntate et opere expleamus : hoc enim est ire vel ambulare in viis et semitis Dei. Unde Septuaginta apud S. Hieronymum vertunt : *Ostendet nobis viam suam;* S. Justinus *Contra Tryphon. : Illuminabunt nos*, scilicet gentes et populi multi.

QUIA DE SION EGREDIETUR LEX, — puta lex gratiæ et Evangelii Christi : Apostoli enim, recepto Spiritu Sancto in Sion die Pentecostes, inde egressi in varias provincias, legem Christi omnibus gentibus prædicarunt. Hæc verba possunt accipi, vel ut gentium se invicem adhortantium ad Ecclesiam, *q. d.* Ascendamus ad Sion, id est ad Ecclesiam natam in Sion; quia inde prodit et prodibit lex gratiæ et salutis, vel ut prophetæ Michææ, *q. d.* Ideo fluent omnes gentes ad Sion, quia videbunt non aliam esse legem et fidem veram, quam eam quæ prodit ex Sion, quæ scilicet annuntiatur ab Apostolis prodeuntibus ex Sion, uti ego Michæas prædico et assevero. Ita Lyranus et Arias.

Vers. 3. 3. ET JUDICABIT, — scilicet verbum Domini, vel potius (quod tamen eodem redit) ipse Deus Jacob, de quo vers. 2, per verbum et Evangelium suum, *q. d.* Deus per Evangelium populos inter se antea dissidentes componet, eis jus dicet, lites omnes dirimet, ut positis odiis et dissensionibus, omnes in eadem Ecclesia, communi spiritu fidei et charitatis conspirent, habitent, vivantque concorditer et jucunde quasi fratres. *Secundo*, aliter Vatablus, *q. d.* « Judicabit, » scilicet mons domus Domini, id est Ecclesia, *q. d.* Si quando aliquod dubium in fide, vel difficultas in religione acciderit, Ecclesia ea solvet et componet; utpote quæ a Spiritu Sancto recta, falli non potest. *Tertio*, a Castro, *q. d.* « Judicabit, » id est verbum et Evangelium Dei judicium exercebit inter multas opiniones, quas habent omnes populi de vita bene et beate instituenda; nimirum damnando et reprobando falsas et stultas, quales sunt de sectanda avaritia, gloria, ambitione, ultione sui, deliciis ac pompis hujus vitæ; ac veras eruendo, probando, et docendo de modestia, humilitate, concordia, charitate mutua, pace, paupertate et similibus, easque hominum mentibus ingerendo et instillando.

USQUE IN LONGINQUUM, — *q. d.* Judicabit populos longe lateque toto orbe dispersos; et, ut Tigurina vertit, *procul dissitos;* aliter Chaldæus, *in longinquum*, scilicet tempus, puta *in perpetuum*.

ET CONCIDENT GLADIOS SUOS IN VOMERES, — *q. d.* Deus per Christum et Apostolos judicabit et componet omnes lites, inducetque legem pacis, concordiæ, amoris; itaque quantum est ex parte sua, vi gratiæ et Evangelii sui, tollet omnia dissidia et bella, ut gentes arma bellica deponant, imo mutent in instrumenta pacis; puta in aratra et ligones quibus in pace colitur terra. Atque ut hoc ortu suo portenderet, natus est Christus sub Augusto Cæsare, cum, domitis vel occisis tyrannis omnibus, sub eo jam monarcha, Jano clauso, mundus plena pace frueretur. Ita S. Cyrillus, Clarius, Arias et alii. Vide dicta *Isaiæ*, cap. II, 4; et *Joelis*, cap. III, 10.

4. SEDEBIT VIR SUBTUS VITEM SUAM, ET SUBTUS Vers. 4.
FICUM SUAM. — Est hebræa phrasis, parabolice significans quietissimam securitatem, quam attulit lex Christi, utpote lex charitatis, concordiæ et pacis; ita ut secure et jucunde sine hostis metu in suis domibus et prædiis fideles degere, suisque rebus, ficubus et uvis frui possint; quasi sedentes sub arbore otiose, ficus et fructus in os cadentes exciperent.

5. QUIA OMNES POPULI AMBULABUNT, UNUSQUISQUE Vers. 5.
IN NOMINE DEI SUI : NOS AUTEM AMBULABIMUS IN NOMINE DOMINI IN ÆTERNUM ET ULTRA, — *q. d.* Licet cæteri populi infideles colant suos deos, varii varios; fideles tamen et christiani, qualis sum ego Michæas, meique similes, unanimiter et constanter unum verum Deum ac Dominum colemus, ipsi soli serviemus toto corde et mente; ipsi qui solus servare potest confisi, secure vivemus in pace, sine metu hostium etiam, et in æternum, et ultra, id est in omnem omnino æternitatem. Est hyperbole; æternitas enim quia immensa, superat omnem hominis conceptum, ideo addit τὸ *et ultra, q. d.* Durabit hæc pax per omnia sæcula, per omnem æternitatem, quam mente concipere possumus; et ultra, si quid ultra sit; sicut revera ultra conceptum nostrum quem formamus de æternitate, supersunt immensa sæcula. Nos enim concipimus æternitatem, quasi millia et milliones annorum plurimos; at post hos superest æternitas. Nota τὸ *nos :* Michæas enim licet Judæus, et filius veteris Testamenti, tamen prævisione sua, fide, spe, animo et voto jungit se filiis novi Testamenti et christianis, quasi fratribus suis, ex eodem parente Christo, ac fide gratiaque Christi genitis; cum tamen non visurus esset Christum et christianos, nec eorum tempore victurus. Sancti enim veteris Testamenti, ob fidem in Christum venturum, pertinuerunt ad novum Testamentum; quia ab eo, puta a Christo, in præscientia et prædestinatione Dei futuro, omnem suam gratiam et justitiam hauserunt, uti docte docet S. Augustinus lib. III *Contra duas epist. Pelag.* cap. IV : « Hi (christiani servili metu legem servantes), inquit, ad vetus pertinent Testamentum, quod in servitutem generat; quia facit eos carnalis timor et cupiditas servos, non Evan-

gelica fides, spes et charitas liberos; sub gratia vero positi, quos vivificat spiritus, et fide ista faciunt, quæ per dilectionem operatur in spe bonorum non temporalium, sed æternorum, præcipue credentes in mediatorem, per quem sibi non dubitant et spiritum gratiæ subministrari, ut bene ista faciant, et ignosci posse cum peccant. Hi pertinent ad Testamentum novum, filii promissionis et regenerati a Deo patre et libera matre. Hujus generis fuerunt antiqui omnes justi, et ipse Moyses Testamenti minister veteris, hæres novi; quia ex fide qua nos vivimus, una eademque vixerunt; incarnationem, passionem, resurrectionemque Christi credentes futuram, quam nos credimus factam. »

Vers. 6. 6. IN DIE ILLA, — Messiæ, Ecclesiæ, Evangelii, gratiæ et novi Testamenti. De illa enim egit ab initio capitis hucusque. Ita S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Hugo, Lyranus, Vatablus et alii passim.

CONGREGABO CLAUDICANTEM : ET EAM, QUAM EJECERAM, COLLIGAM. — Theodoretus per claudicantem et ejectam accipit gentilitatem, *q. d.* Per Christum colligam populum gentilem, huc usque a Deo neglectum, abjectum, et claudicantem in fide et religione; quia nunc instinctu naturæ coluit unum Deum creatorem cœli et terræ, nunc vana superstitione et traditione avorum coluit idola. Verum de gentium vocatione egit Propheta vers. 2. Hic ergo suam gentem consolatur, agitque de vocatione Synagogæ et Judæorum, quorum rex constitutus est Christus, regnare incipiens in monte Sion.

Synagoga vocatur claudicans. Cur? Dico ergo claudicantem et ejectam vocari hic Synagogam Judæorum, tum quia illa claudicavit in fide, modo colendo Deum, modo idola, juxta illud Eliæ ad ejusdem filios : « Usquequo claudicatis in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum : si autem Baal, sequimini illum, » III *Regum*, cap. XVIII, 21 : eo enim alludit Michæas; tum quia claudicavit præ fatigatione itineris eundo in captivitatem nunc Babylonicam, nunc Persicam, nunc Græcam sub Antiocho. Unde vocatur ejecta, dispersa et vagabunda per omnes gentes : ita Vatablus. Claudicans ergo per metalepsin idem est quod fatigata, dolens, ærumnosa, afflicta. Unde explicans subdit : « Et quam afflixeram, consolabor : » ita Chaldæus; vertit enim : *Congregabo translatos, et dispersos colligam, et illos quibus malefeci propter peccata populi mei.* Hæc ergo prophetia cœpta est impleri tempore Christi, qui e Judæis Apostolos, primosque fideles in Ecclesiam suam collegit; in dies autem perfectius impletur, dum variis in locis plures Judæi in Ecclesiam congregantur; perfectissime autem implebitur in fine mundi, cum omnis Israel salvus fiet, uti intellexit S. Justinus *Dialogo contra Tryphonem.*

Vers. 7. 7. ET PONAM CLAUDICANTEM IN RELIQUIAS, — id est in posteritatem, *q. d.* Faciam ut Synagoga conversa ad Christum, factaque fidelis, sit fecunda, et multos producat Deo filios, et magnam sobolem. Unde explicans subdit :

ET EAM, QUÆ LABORAVERAT (eundo in captivitatem et dispersionem, id est, ut Tigurina, *et procul propulsam*), IN GENTEM ROBUSTAM, — tum numero, tum fortitudine. Tales fuerunt Apostoli e Judæis prognati, aliique similes viri apostoli, orbis doctores et domitores. Ita Vatablus, Arias et alii. Hinc sequitur :

ET REGNABIT DOMINUS (Christus) SUPER EOS IN MONTE SION, — puta in Ecclesia, quæ cœpit in Sion; Ecclesia, inquam, tum militante, tum triumphante, « ex hoc nunc et usque in æternum. » Audi S. Hieronymum : « In gentem robustam, in nomen videlicet christianum, quod non gladius, non ignes, non tormenta superabunt. Vide fidem et passionem martyrum, et de robusta gente non ambiges. »

8. ET TU TURRIS GREGIS NEBULOSA FILIÆ SION USQUE AD TE VENIET : ET VENIET POTESTAS PRIMA. — Nota *primo* : « Turris gregis » in Scriptura vocatur locus ille in quo Jacob pavit greges, *Genes.* XXXI, 21 ; nec enim alium locum hoc nomine appellatum in Scriptura, vel apud Josephum, aut chorographos Terræ sanctæ legimus. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Rupertus, Lyranus et alii passim. Audi ex iis Adrichomium in *Descriptione Terræ sanctæ* : « Turris gregis, hebraice *ader*, sive *eder*, campus est uberrimus pascuis, et grandibus olivis refertus; distat passibus fere mille a Bethlehem, ubi Jacob patriarcha fixit tabernaculum, et pavit greges suos; ibique eo habitante, Ruben patris thorum violavit. Atque hoc ipso in loco pastores, ut prædixerat propheta Michæas, nocte vigilantes super gregem suum, viderunt et audierunt angelos canentes : Gloria in excelsis Deo. Ubi postea templum erectum est SS. Angelorum a B. Helena. Atque adeo sacellum hic erectum est in tantæ rei memoriam medio in agro. » Addunt Haymo, Remigius et Beda, lib. *De Locis sanctis*, cap. VIII, pastores hosce numero fuisse tres.

Vers. 8. Tur[ris] gre[gis] qu[æ].

Quare licet Hebræi, teste S. Hieronymo, in *Tradition. Hebr. in Genes.* cap. XXXV, opinentur turrim gregis fuisse in Jerusalem, eo loco in quo postea ædificatum est templum; tamen ipse S. Hieronymus ibidem, et in *Epitaphio S. Paulæ*, et in *Locis Hebr.* et alibi, ac passim interpretes et chorographi docent turrim gregis fuisse juxta Bethlehem, ibique angelos pastoribus gregem suum pascentibus nuntiasse Christi ortum. Dicta est *gregis*, inquit S. Hieronymus in *Tradit. Genes.* cap. XXXV, « ubi vel angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Jacob pecora sua pavit, loco nomen imponens; vel, quod verius est, quodam vaticinio futurum jam mysterium monstrabatur; » quod scilicet angelus ibidem pastoribus gregem pascentibus evangelizaret Christi nativitatem. Ad litteram turris hæc dicta est *gregis*, ante Jacob, ut videtur; eo quod pastores juxta illam, utpote

loco compascuo, solerent pascere greges, atque noctu ad caulas quæ in turri, vel juxta turrim erant, sese cum gregibus stabulatum recipere, uti notarunt P. Salmeron et Barradius in *Lucæ* cap. II.

Ophel turris, quæ?

Secundo, pro *nebulosa* hebraice est *Ophel*, quæ erat turris excelsa in Sion, juxta atrium templi, quam ita ex Josepho describit Adrichomius : « Ophel, quam Josephus Ophlam nominat, erat turris enormi altitudine, quasi nubi caput inserens; atque arx munita firmo muro cincta, templo propinqua; extra murum tamen qui habitationem sacerdotum claudebat. In hujus muro Joathan rex multa construxit, atque Manasses eousque urbis muros reparavit. In hac habitabant Nathinæi. In hanc fugiens Manahem tyrannus captus est et occisus. Hanc tandem Titi milites combusserunt. »

Ab altitudine dicta est *Ophel*, id est tenebræ, caligo, nubilum; quod usque ad nubes erigeret caput, et in contemplando ejus culmine oculi caligarent. Ita S. Hieronymus, in *Isaiæ* XXXII, 14. Quare minus recte aliqui censent turrim nebulosam vocari turrim Psephina, quæ octoangularis erat, erecta super rupem excelsam, septuaginta cubitos alta, inter septentrionalem et occidentalem urbis murum, ex qua sereno cœlo Arabia, mare et fines Chananææ conspici poterant, quam Titus expugnavit, teste Josepho lib. VI *Belli*, cap. II, V et VI; nam in Hebræo hic non est Psephina, sed Ophel. Denique pro *Ophel* Septuaginta vertunt, αὐχμώδης, quod quadrupliciter verti potest : *primo*, caliginosus et opacus; *secundo*, squalens : hæc duo habet S. Hieronymus; *tertio*, aridus; *quarto*, sitiens vel siticulosus : quæ enim arida sunt, sunt pariter squalentia, siticulosa et opaca.

Symbolice, caligo Dei est Ophel.

Symbolice, Ophel significat celsitudinem et caliginem in qua habitat Deus; ad hanc enim accedere et erigere se conatur Sion, id est Ecclesia, et anima fidelis. Deus enim « habitat lucem inaccessibilem, » I *Timoth.* VI, 16. Præclare S. Dionysius, epist. 5 *ad Dorotheum* : « Caligo, ait, divina est inaccessibilis, in qua habitare dicitur Deus; hæc est invisibilis, propter eximiam claritatem; et inaccessibilis, propter immensam luminis copiam. »

Quæres, si turris Eder erat extra Jerusalem juxta Bethlehem, Ophel vero erat in Jerusalem, quomodo una eademque turris vocatur hic *gregis*, et *nebulosa* sive *Ophel*? Respondeo, metaphorice et metonymice Sion sive Jerusalem, vocari hic *turrim gregis*. Ita enim vocari hic Sionem patet, *primo*, ex eo quod eam nuncupans subdit, *filia Sion* : sic enim cum Romanis, Symmacho (qui clare vertit, *ipsa est filia Sion*) et Septuaginta legendum in nominativo *filia*, non *filiæ* in genitivo); *secundo*, quia in Jerusalem erat Ophel : hæc autem turris gregis erat turris Ophel, ut ait Michæas; *tertio*, quia in Sion erat porta (et consequenter turris super portam de more erecta), quæ vocabatur *gregis*, per quam greges ovium offerendi in templo, ex turri Eder sive gregis, ubi pabulabantur, inducebantur in Sion et templum. Unde juxta portam Gregis, erat forum pecuarium, et Probatica piscina, in qua curabantur infirmi, *Joan.* V, 2. Dicta est Probatica, ἀπὸ τῶν προβάτων, id est *ab ovibus*. Probatica ergo idem est quod pecuaria vel ovina, eo quod ad illam oves, quotidie mane et vespere immolandæ in templo congregabantur, in eaque abluebantur. Denique de Sione et Jerusalem hic agi, patet ex sequentibus. Jerusalem ergo vocatur *turris gregis*, tum quia vicina erat Bethlehem, et turri gregis, illique ut metropolis imperabat; tum quia alto loco in montibus sita, et ad illam confluebat grex, id est numerositas Judæorum ad templum; tum proprie quia in Sion erat porta et turris Gregis, obversa turri Eder, sive Gregis, per quam ex Eder oves in Sion et templum inferebantur. Eadem vocatur *nebulosa*, ob altitudinem turris Ophel, aliarumque similium, quæ in sui culmine nubes et nebulas de more colligebant, atque e terra contuentibus, ob nimiam altitudinem caligantibus oculis, nebulosæ videbantur. Unde probabiliter suspicatur Vilalpando, tom. III, part. lib. III, cap. VII, *turrim Gregis* hic præcise vocari portam Gregis; portam enim vocari *turrim*, quia alta erat et munita, ut arx vel turris esse videretur. Porta hæc dicitur *filia Sion*, quia subjecta erat templo exstructo in monte Sion. Dicitur *gregis*, tum quod per eam greges offerendi inducerentur in templum, tum quod ante hanc portam esset vallis Josaphat tendens ad montem Oliveti, quam, utpote pascuis uberrimam, Jacob patriarcha suis pecoribus pascendis elegit. Hæc porta a Josepho, lib. VI *Belli*, cap. VI, vocatur *Genat*, quam Salomon magnificentissimis ædificiis ac propugnaculis exornavit. Hæc Vilalpando, et hoc videntur voluisse Hebræi paulo ante citati, quos sequuntur Emmanuel, Mariana et alii.

Probatica piscina, quæ?

Quæres, *secundo*, quisnam hujus loci sit sensus, et quando turri Gregis, id est Jerusalem, data sit potestas, sive, ut vertit Tigurina, dominium, regnum et imperium? *Primo*, Theodoretus sic explicat, *q. d.* Nabuchodonosor veniet ad te, o turris, id est o templum, quod in vinea, id est in urbe Jerusalem, quæ ob peccata est atra et nebulosa, quasi turris eminens, ut te sternat et comburat. Verum hoc triste et funestum est, non lætum et festivum oraculum, quale hic edit Michæas.

Secundo, S. Hieronymus intelligit de Cyro et reditu e Babylone, *q. d.* Veniet Cyrus, qui te, o Jerusalem, id est, vos Judæi, e Babylone per Zorobabel liberet, et in patriam remittat. Verum licet eo alludat Propheta, ut patet vers. 10, tamen altius et majus quid spectat

Dico ergo turrim Gregis et Ophel, sive Jerusalem et Sion, esse Ecclesiam Christi, quæ cœpit in Sion, in quam grex fidelium congregatur, quasi in turrim Ophel, id est in locum altum et muni-

tum, vergentem in cœlum, ideoque obscurum et nebulosum; doctrina enim Ecclesiæ, quia cœlestis est et divina, de Deo trino et uno, de Verbo incarnato, de prædestinatione et reprobatione, etc., est obscura et nebulosa. Eadem vocatur *filia*, quia Deo dilecta ut filia, et *Sion*, id est specula, quia nunc contemplatur Deum in ænigmate per fidem et spem, brevi eumdem contemplatura reipsa, facie ad faciem. Michæas ergo regiam Christi, puta Jerusalem, id est Ecclesiam, vocat *turrim*, ob altitudinem vitæ et doctrinæ; atque ob munitionem, speculam et tutelam, qua suos fideles tuetur et propugnat. Vocat *gregis*, quia alludit ad Davidem, qui fuit pastor gregis, indeque primus evocatus est ad regnum Sionis; et quia ejus antitypus et successor Christus, rex novæ Sionis, id est Ecclesiæ, ejusdem potius fuit pastor quam rex. Unde ipse nomine pastoris delectatur: « Ego, ait *Joan.* x, 11, sum pastor bonus: bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis; » et vers. 14: « Ego sum pastor bonus: et cognosco oves meas, et cognoscunt me meæ. » Hinc vetustissimæ imagines Christi, quas etiamnum Romæ in antiquis templis videmus, Christum quasi pastorem oves pascentem, aut ovem perditam humeris bajulantem, et ad caulam reducentem depingunt.

Tropologice, Ecclesia est turris Gregis.

Tropologice, Ecclesiam vocat *turrim Gregis*, ut significet præsules Ecclesiæ, Christi vicarios, non debere ut reges dominari in cleris, sed ut pastores pascere gregem Domini. Hoc est quod ait et sancit S. Petrus, primus a Christo summusque Ecclesiæ præsul: « Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntarie: neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam, » I *Petri* v, 2.

Sensus ergo hujus loci est, *q. d.* Dixi vers. 7, quod Dominus regnabit super eos (Judæos fideles) in monte Sion in æternum; quia tu, o Sion, quæ es turris Gregis et Ophel, id est arx sublimis, invicta et inexpugnabilis, accipies hoc regnum: « Usque ad te veniet, et veniet potestas prima, » *q. d.* Veniet, veniet, inquam, ad te prisca et avita potestas, et regnum quod habuisti sub Davide et Salomone, puta « regnum filiæ Jerusalem, » hoc est regnum Hierosolymæ: sicut enim David gloriose et potenter regnavit in Sion, ita ibidem Christus, filius Davidis et hæres, regnum idem capesset: at non temporale, sed spirituale; ibique regnum Ecclesiæ suæ inchoabit, quod deinde proferet et propagabit per Apostolos in universum orbem, juxta id quod promisit Gabriel matri eum concipienti: « Dabit illi Dominus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, » *Lucæ* I, 32. Et David rex in typo et persona Christi: « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus, » *Psalm.* II, 6. Ita Clarius, Vatablus, Arias, Ribera, a Castro et alii. Huc accedunt S. Hieronymus et Lyranus, qui per *turrim gregis filiæ Sion* (uti ipsi legunt) accipiunt templum, quo grex, id est populus Domini confluebat; et in quo greges ovium Deo mactabantur, hoc vocatur *Ophel*, id est nebulosum, quod ad nubes usque altitudine sua pertingeret, vel quod fumum victimarum quasi nebulam jugiter exhalaret; vel quod umbris et figuris quasi nebulis plenum esset, *q. d.* O turris nebulosa filiæ Sion, id est, o templum Hierosolymorum, usque ad te veniet; veniet, inquam, prima potestas, id est primum et avitum illud Davidis imperium; non in umbra, sed in veritate: Christus enim triumphator ingredietur in te, qui est regum summus, cujusque David rex umbra tantum fuit et typus. Respicit introitum solemnem Christi in Jerusalem die Palmarum, quando asello vectus cum pompa et triumpho, urbem et templum quasi Messias est ingressus, et inauguratus acclamante turba: « Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris nostri David, » *Marc.* XI, 10. Christus enim per portam Gregis (quæ hic vocatur *turris* ob celsitudinem, ait Vilalpando supra) quasi agnus paschalis in paschate immolandus, invectus est in urbem, uti colligitur ex *Luc.* cap. XIX, 37, cum ait: « Et cum appropinquaret jam ad descensum montis Oliveti, » etc. Ex monte ergo Oliveti per vallem Josaphat venit ad portam Gregis, eaque ingressus est in urbem. Et hoc videtur hic significare Michæas, inquit Vilalpando. Idipsum clare significat versio Chaldæi, qui paraphrastice per turrim Gregis accipit Christum, qui in Ecclesia inter fideles quasi turris eminet; correlativa enim sunt et inseparabilia pastor et grex, rex et regnum, Christus et Ecclesia. Sic ergo utrumque nectens vertit: *Tu autem, o Messia,* vel *Christe Israelis, qui absconditus es propter peccata cœtus Sion, tibi venturum est regnum, sed et dominatio prisca adveniet regno cœtus Jerusalem.* Christus enim est turris, quia Verbum Patris, de quo dicitur *Sap.* XVIII, 16: « Usque ad cœlum attingebat, stans in terra. » Erat enim verus Deus æque ac homo, jungens in se deitatem humanitati, et cœlum terræ, angelos hominibus. Hinc et dicitur *nebulosa,* id est abscondita in præsepio, carne et cruce: Deus enim « posuit tenebras latibulum suum, » *Psalm.* XVII, 12. Idcirco incognita fuit Judæis. Erat « turris gregis, » quia sicut turris urbem, cives et oves; ita Christus christianos protegit et tuetur. Ipse denique regnum suum consignavit Hierosolymæ, id est Ecclesiæ suæ. Unde et Syrus et Arabicus vertunt: *Tu autem turris* (Arabicus, *arx*) *pastor nebulosæ filiæ Sion, tempus tuum advenit.*

Christus est turris nebulosa.

Alludit ad pastores ortu Christi.

Denique Haymo, Remigius, Beda in *Luc.* II, Baronius anno 1 Christi, et alii censent Michæam hic alludere ad pastores Eder, quibus angelus primo nuntiavit Christi ortum: ideo enim nominat tur-

rim Eder, id est Gregis et Pastorum. Unde id clare explicans cap. seq. vers. 2, ait : « Et tu, Bethlehem (juxta quam erat turris Eder) Ephrata, parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, » etc. Itaque hujus loci hunc dant sensum, *q. d.* Tu, o turris Eder rusticana, vilis et pastoritia, caput attolle, gaude et exsulta; quia primo ad te veniet nuntius cœlestis, puta angelus annuntians Christi regis ortum, cujus potestas prima et regnum incipiet in Jerusalem, indeque propagabitur per totum orbem. Quocirca eris jam turris non tantum Gregis, sed et Ophel, id est celsæ caliginis : quia in te excelso Olympi vertice descendet spirituum et musicorum cœlestium multitudo, concinens : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. »

Tropologice, anima sancta est turris gregis. Tropologice, *filia Sion* est anima quæ speculatur cœlestia et divina : Sion enim hebraice significat *speculam.* Unde in ipsa est turris, id est prudentia et providentia, æque ac robur et munimen, quibus suum gregem, id est omnes animæ potentias, sensus et actiones, omnesque corporis motus moderatur, regit, tuetur et roborat. In ipsa est Ophel, id est caligo, puta orationis et contemplationis, qua cum Mose, *Exodi* XIX, 9, intrat in caliginem, in qua habitat Deus; ibique cum eo colloquitur, uti solitum facere S. Bernardum legimus in ejus Vita. Rursum est Ophel, id est αὐχμώδης, ut vertunt Septuaginta, id est, *primo,* arida, quia humores pravos concupiscentiæ per jejunia et mortificationes desiccat; *secundo,* squalens, per luctum et pœnitentiam, ob exsilium in quo degit; *tertio,* sitiens, scilicet Deum, et aquam gratiæ salientis in vitam æternam. Complutensia legunt αὐχμώδους in genitivo, id est caliginosæ, aridæ, squalidæ et sitientis, ut referatur ad *gregis.* Juxta quam versionem hæc quatuor simili sensu jam dicto de anima, ad potentias, sensus, motusque ejusdem (hi enim sunt ejus grex) accommodari facile possunt. Ad hanc venit potestas prima, puta primum regnum filiæ Jerusalem; primum enim maximumque regnum animæ est, quo in ipsa regnante Christo rege, eamque regente, ipsa pariter a Christo regnum accipit, fitque regina : nam regnat et dominatur æquo jure, *primo* sibi, suisque potentiis et motibus; *deinde* rebus externis, quos omnes sibi subjicit; ac *tertio,* proximis, quorum cura ei commissa est. Dum enim Deo vacans, primo sibi suisque actibus pie sancteque imperat, facile cæteris omnibus præesse et imperare discit; itaque fit Jerusalem, id est visio et possessio pacis : jugi enim pace et serenitate conscientiæ fruitur. Hinc philosophus ille, licet gentilis : « Rex, inquit, eris, si teipsum rexeris. Rex eris, si cupiditatibus et passionibus tuis imperes. Rex eris, si regas iram, gulam, libidinem. » Alexander Magnus alios rexit, seipsum regere nescivit, rexit eum ira et cupido : unde non rex, sed iræ fuit servus et mancipium ambitionis. Ve-

Rex est qui sibi imperat.

rius mendicus ille apud Taulerum se regem esse dixit, quod nihil appeteret in hoc mundo, quodque suam voluntatem Dei voluntati in omnibus conformaret, ideoque sibi rebusque omnibus dominans, perpetua pace et lætitia animi frueretur. Historiam fuse enarravi *Rom.* XII, 1.

Anagogice quidam, ait S. Hieronymus, hæc accipiunt de Jerusalem cœlesti, quæ cum sit « mater sanctorum, tamdiu quasi Ophel squalet, quamdiu filii sui non reducuntur ad eam, ut rex et consiliarius non sit in ea; et dolores sicut parturientem apprehendant eam, quod frustra peperit, videns tantos filios interfectos. »

9. NUNC QUARE MOERORE CONTRAHERIS, — Hebræus nervosius : *Nunc quare vociferaris vociferationem?* id est cur ingenti voce ejulas et ploras? Redit ad Sionem, id est ad Judæos sui temporis. Unde vocula *nunc*, et tempus præsens significat, simulque est nota illationis, idem valens quod *ergo.* Itaque *nunc* idem est quod *nunc ergo*, *q. d.* Nunc ergo, o Sion, cur mœres ob instantem captivitatem, cum tam felix et augustum Christi regnum exspectes? Esto enim eas ad modicum tempus in Babylonem, esto Sedecia rege tuo, principibus et consiliariis orberis; tamen inde brevi te reducam, faciamque ut rex tuus potentissimus, æque ac consiliarius sapientissimus propediem tibi sit ipse Christus, Rex regum et Dominus dominantium; ipse te omni captivitate, omni mœrore, omni ærumna liberabit; ipse te consolabitur, ditabit, honorificabit, ut nil deinceps metuere debeas, nil amplius sperare aut desiderare possis. Vers. 9.

Allegorice, hæc et sequentia usque ad finem capitis adaptari possunt Ecclesiæ primitivæ (hujus enim typus fuit Synagoga Judæorum) primitus et deinceps a tyrannis afflictæ, et pene oppressæ : imo de ea ad litteram accipiunt Rupertus, Albertus, Lyranus et Vatablus, *q. d.* Post adventum Christi affligentur christiani, unde habebunt ansam gemendi; sed tamen sumant animos, quia non destituentur ope divina : nam rex eis aderit Christus, et consiliarius Spiritus Sanctus.

Aliter, imo contrarie, hæc accipit S. Hieronymus et Theodoretus, *q. d.* Qua de causa, o Sion, mœres? utique ob instantem captivitatem. Sed unde illa tibi obveniet? An quod destituta sis rege et consiliariis? at habes Ezechiam, Josiam, Sedeciam aliosque reges, eorumque principes et consiliarios. Disce ergo hoc malum non aliunde tibi accidere, sed tua culpa, tuo vitio : quia nimirum tuis idolis et sceleribus Dei iram et vindictam in te concitasti. Verum hic est sarcasmus et hostilis irrisio potius quam paterna consolatio, quam toto hoc cap. Sioni suggerit et ingerit Propheta.

Tropologice S. Ambrosius hic : « Cur, inquit, comprehenderunt te dolores ut parturientis, ut parturires iniquitates, et pareres injustitias? nullus enim major est dolor, quam is qui peccati

mucrone vulnerat conscientiam : neque ullum gravius est onus, quam peccatorum sarcina et pondus flagitiorum. Deprimit animam, curvat usque ad terram, ne se erigere possit. Gravia, fili, gravia nimis delictorum sunt pondera. Denique illa in Evangelio Lucæ, cap. XIII, mulier quæ curvata erat, speciem prætendens animæ laborantis, a Christo potuit solo erigi. »

Vers. 10. 10. DOLE, ET SATAGE, FILIA SION. — Satagere est esse anxium, anxie distorqueri difficultate alicujus rei conficiendæ, vel evadendæ. Pro *satage* hebraice est גוחי *gochi*, quod varie vertitur ; Septuaginta : *Dole et viriliter age*; Chaldæus : *Dole et contremisce;* Pagninus : *Dole et ingemisce*; Tigurina : *Dole et gemitum ede, q. d.* O Sion, permitto ut doleas et ingemiscas, ac de facto dolebis et ingemisces : habebis enim justum argumentum et causam doloris et gemitus, scilicet excidium et captivitatem Babylonicam.

QUIA NUNC EGREDIERIS DE CIVITATE (de Jerusalem), ET HABITABIS IN REGIONE (Hebræus et Chaldæus, *in agro;* Septuaginta, *in campo*, *q. d.* Non in urbe sub tecto, sed in agro sub dio, quasi profuga et captiva deges), ET VENIES USQUE AD BABYLONEM (sed age, resume animos, spera meliora : nam post modicum tempus, puta post 70 annos) : IBI LIBERABERIS, IBI REDIMET TE DOMINUS. — *Primo*, inchoate per Cyrum et Zorobabel; *secundo*, plene per Christum. Audi S. Cyrillum juxta Septuaginta : « Dole igitur, et viriliter age, filia Sion, ait : O bona filia, patiens esto ad dolores, obdura ad molestias, appropinqua ad partum. Sed enim non penitus consolatione destitutam relinquit : addit enim in patriam sedem iri revocatum. » Sic Æneas socios naufragos spe melioris sortis consolatur, *Æneid.* I :

> Per varios casus, per tot discrimina rerum
> Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
> Ostendunt : illic fas regna resurgere Trojæ :
> Durate, et vosmet rebus servate secundis.

Tropologia pœnitentis. Tropologice S. Hieronymus : « Intelligit, inquit, animam propter peccatum de Ecclesia pulsam, et inimico et ultori contraditam in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat, exire de civitate quam spiritus impetus lætificat, habitare non in monte ubi prius fuerat, sed in campo in quo Assyriorum vagatur exercitus, et esse in confusione vitiorum suorum, et postquam habuerit compedes, et traxerit molam, et farinam Babylonis fecerit, in semet reversam dicere : Quanti mercenarii patris mei saturantur panibus, et ego hic fame pereo; et ad paternam domum postea revertentem suscipi a clementissimo patre, et redimi de manu durissimi domini. »

Vers. 11. 11. ET NUNC CONGREGATÆ SUNT SUPER TE GENTES. (Tò *nunc* iterum aliam et viciniorem Hierosolymæ calamitatem significat, *q. d.* Dixi, o Sion, te ituram in Babylonem ; sed antequam eo vadas, alia tibi instat clades a Sennacherib, qui multas contra te gentes congregabit, puta 185 millia) QUÆ (dicent) : LAPIDETUR (id est lapidibus obruatur), ET ASPICIAT IN SION OCULUS NOSTER, — id est oculus noster aspiciat cum voluptate Sionis ruinam, eaque se pascat, illamque irrideat et subsannet : solemus enim aspicere et oculos intendere in ea quæ diligimus, despicere vero et avertere oculos ab iis quæ odimus vel contendimus. Unde vulgo dicitur : « Ubi oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor. » Hinc *aspicere* sumitur quandoque pro oblectari, ut *Psalm.* LXV, 18 : « Iniquitatem si aspexi in corde meo. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo et alii.

Nota : Pro *lapidetur* hebraice est תחנף *techenaph*, quod Septuaginta vertunt, *insultabimus*; vel, ut S. Hieronymus legit, *insultemus;* alii, *insultemus et gaudeamus;* Chaldæus, *impie aget;* Pagninus, *peccavit;* Tigurina, *hypocrita fuit,* simulando se piam, cum esset impia; castam, cum esset incesta; deicolam, cum esset idololatra. Arias, *superstitietur,* id est ut superstitiosa, et novorum deorum cultrix puniatur, expietur et lapidetur. Proprie *techenaph* vertas : « Impia est, et ut impia plectatur. » Alludit *techenaph* per metathesin ad תנאף *tinaph*, id est adultera est, et ut adultera puniatur et lapidetur : lapidatio enim erat pœna adulterii apud Judæos, *q. d.* Sion, relicto Deo sponso suo, coluit idola, cum iisque fornicata et adulterata est : ergo ut adulteram eam lapidibus obruamus, demoliamur eam, et in acervum lapidum redigamus, eoque illam sepeliamus.

Allegorice, Nero, Decius aliique tyranni dicebant de Ecclesia Christi : « Lapidetur, » id est pereat et exscindatur; sed id reipsa, Deo illam tutante, efficere non potuerunt. Ita S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Hugo et alii. Idem etiamnum dicunt hæretici de eadem. Idem de sanctis Religionibus, monasteriis, collegiis, adeoque de viris religiosis et zelosis dicunt iidem, imo et perversi catholici : Lapidetur, evertatur talis Religiosorum domus, Dominicani, Franciscani, Jesuitæ expellantur et lapidentur; sed, Deo eos tutante et consolante, fit id quod sequitur : « Congregavit eos quasi fœnum areæ. Surge, et tritura, filia Sion; quia cornu tuum ponam ferreum, » etc.

12. IPSI AUTEM NON COGNOVERUNT COGITATIONES Vers. 12.
DOMINI, — quibus statuit Sionem hisce persecutionibus probare, purgare et illustrare; non perdere et evertere : persecutores vero ejus, puta castra Sennacherib, cædere et dispergere.

QUIA CONGREGAVIT EOS QUASI FOENUM AREÆ, — *q. d.* Congregavit eos in Judæa, quasi frumenti manipulos in area, ut ibi ab angelo et a Judæis triturentur, id est cædantur, calcentur, spolientur. Angelus enim cecidit 185 millia ex castris Sennacherib. Nota « fœnum » hic non significare herbam pratorum demessam et siccatam, quæ proprie fœnum dicitur; sed capi pro frumento spicato, puta pro manipulis tritici : hoc enim solum in area trituratur, uti de hoc fœno subdit dicens : « Surge, et tritura, filia Sion. » Unde Septuaginta

vertunt : *Quasi manipuli areæ*; Chaldæus, Pagninus et Tigurina vertunt : *Quasi manipuli ad aream*, ut in ea triturentur, eorumque grana excutiantur, quæ in horrea condantur. Hos enim significat hebræum עמיר *amir*.

Vs. 13. 13. SURGE, ET TRITURA, FILIA SION : QUIA CORNU TUUM PONAM FERREUM, ET UNGULAS TUAS PONAM ÆREAS : ET COMMINUES POPULOS MULTOS. — Nota : In Palæstina, uti et in Italia, Canaria aliisque multis provinciis manipuli et segetes triturantur non ligneis flagellis, uti fit in Germania; sed ungulis boum, vel serratis carpentis, quæ super segetes circumagunt; itaque calcando eas terunt, et grana ex aristis exprimunt. Similia carpenta subinde super hostes stratos agebant victores, eosque quasi triturabant; ut fecit David Ammonitis, II *Reg.* XII, 31. Dicit ergo Deus se « cornu » et « ungulas æreas, » id est animos, robur et vires, Sioni redditurum, ut suos hostes calcet, premat et trituret. Factum hoc *primo*, sub Ezechia, quando cæsis per angelum Assyriis, Judæi eorum castra invaserunt, occuparunt et spoliarunt; *secundo*, sub Juda, Jonatha, Simone et Hyrcano Machabæis, qui quasi cornua fuerunt, quibus Judas ventilavit omnes vicinas gentes, ut patet ex libris *Machab.*, ut in iis impletum sit illud *Deut.* XXXIII, 17 : « Cornua rhinocerotis cornua illius : in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ. » Ad Machabæorum enim gloriosa bella et victorias hæc referunt Dionysius, Ribera et alii. Mystice id plane adimpletum est in Christo ejusque Sione spirituali, id est Ecclesia, quæ robore prædicationis suæ sibi subegit omnes gentes, eorumque idola et profana fana contrivit. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Albertus, Lyranus, Clarius et alii.

ET INTERFICIES DOMINO RAPINAS EORUM, — *q. d.* Immolabis Domino boves aliasque victimas quas victrix ab hostibus rapuisti. Id fecisse Ezechiam et Judæos ex spoliis Assyriorum docet Josephus lib. X *Antiq.* cap. III. Idem fecisse Machabæos liquet ex eorum actis. Idem sæculis omnibus fecit et facit Ecclesia Christi. Pro *interficies* hebraice est והחרמתי *vehacharamti* (Noster et Septuaginta videntur legisse והחרמת *vehacharamta*; vertunt enim in secunda persona, *et interficies*, sed eodem redit sensus; Deus enim per Judæos victimas hasce interfecit), id est *faciam cherem*, id est anathema, hoc est *anathematizabo*, exscindam et consumam, *rapinas eorum Domino*, id est mihi, *q. d.* Devovebo hostes tuos cum suis opibus mihi meæque vindictæ : quasi victimas meas addicam eos neci, faciam eos anathema, partim, per angelum occidentem, partim per tuos cives, o Sion, præsertim Machabæos, sicut feci Jericho, *Josue* VI, 16, et Chananæis, *Numer.* cap. XXI, 2. Vide quæ ibi dixi de voto *cherem*, sive anathematis.

Nota : Pro *rapinas eorum* hebraice est בצעם *bitsam*, quod Septuaginta vertunt, *multitudinem eorum*; Chaldæus, *facultates eorum*; Symmachus, *lucrum eorum*; Theodotion, *dona* vel *munera eorum*; Tigurina, *opes eorum*; Pagninus, *desiderium*, id est opes desiderabiles, *eorum*; Noster, *rapinas eorum*, quas scilicet Assyrii e Judæa rapuerunt, tuque iterum eis eripuisti, quasi justas et reduces justi belli rapinas.

ET FORTITUDINEM EORUM. — Hebraice חילם *chelam*, id est substantiam et opes : hæ enim sunt divitum robur et fortitudo, juxta illud *Proverb.* cap. XVIII, 11 : « Substantia divitis, urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum. » Hæ rursum sunt nervus belli, ut ait Cicero. Alii per *fortitudinem* accipiunt milites et arma : arma enim hostium bello capta Judæi, æque ac Christiani et Gentiles suspendere solent Deo, ut illi victoriam acceptam referant : uti David suspendit in templo gladium quo obtruncavit Goliath, I *Reg.* XXI, 9. Idem fecisse Gentiles docet Virgilius VII *Æneid.* :

Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque clypeique ereptaque rostra carinis.

Hoc est quod prædixit Isaias cap. LX, 5 : « Fortitudo gentium venerit tibi, » et vers. 11 : « Ut afferatur ad te fortitudo gentium, et reges earum adducantur. »

Tropologice, docemur hic omnem victoriam de hostibus tam corporalibus quam spiritualibus, ascribendam esse Deo auctori; uti fecit Moyses et Josue, victo Amalech, erigens altare hoc titulo : « Dominus exaltatio mea, » *Exod.* XVII, 15; ideoque omnia desideria et desiderabilia nostra ipsi esse mactanda et offerenda. Tropologice, Deo tribuendum epinicium.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Vastata filia latronis, prædicit Christum nasciturum in Bethlehem, qui Israel pascat in fortitudine Domini, et magnificetur usque ad terminos terræ. Deinde, vers. 5, *ait quod Christus erit pax, cum venerit Assyrius in terram nostram; tunc enim eum conteret. Tertio, vers.* 7, *prædicit quod reliquiæ Jacob, id est, Apostoli et primi christiani, erunt quasi ros Domini, irrigantes mentes hominum, easque efficaciter instar leonis, rapientes sibique et Deo subjugantes. Denique, vers.* 10, *asserit quod Deus tunc auferet maleficia, divinationes, lucos, omniaque arma et præsidia in quibus infideles confidebant* (1).

1. Nunc vastaberis, filia latronis : obsidionem posuerunt super nos, in virga percutient
maxillam judicis Israel. 2. Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda : ex te
mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis.
3. Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet : et reliquiæ fratrum ejus
convertentur ad filios Israel. 4. Et stabit, et pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui : et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ.
5. Et erit iste pax : cum venerit Assyrius in terram nostram, et quando calcaverit in domibus
nostris : et suscitabimus super eum septem pastores, et octo primates homines. 6. Et pascent
terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus : et liberabit ab Assur cum venerit
in terram nostram, et cum calcaverit in finibus nostris. 7. Et erunt reliquiæ Jacob in medio
populorum multorum quasi ros a Domino, et quasi stillæ super herbam, quæ non exspectat
virum, et non præstolatur filios hominum. 8. Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus in medio
populorum multorum, quasi leo in jumentis sylvarum, et quasi catulus leonis in gregibus
pecorum : qui cum transierit, et conculcaverit, et ceperit, non est qui eruat. 9. Exaltabitur
manus tua super hostes tuos, et omnes inimici tui interibunt. 10. Et erit in die illa, dicit
Dominus : Auferam equos tuos de medio tui, et disperdam quadrigas tuas. 11. Et perdam
civitates terræ tuæ, et destruam omnes munitiones tuas, et auferam maleficia de manu tua,
et divinationes non erunt in te. 12. Et perire faciam sculptilia tua, et statuas tuas de medio
tui : et non adorabis ultra opera manuum tuarum. 13. Et evellam lucos tuos de medio tui,
et conteram civitates tuas. 14. Et faciam in furore et in indignatione ultionem in omnibus
gentibus, quæ non audierunt.

1. NUNC VASTABERIS, FILIA LATRONIS. — Hebræum est elegans paronomasia, *hitgodedi bat gedud*, *q.d.* Nunc vastaberis, filia vastatoris; nunc prædaberis, filia prædatoris, aut, ut alii : *Nunc concideris,*

(1) Sequuntur in hoc capite, adjuncta concomitantia, et subsequentia Messiæ adventum, de quo in cap. IV; quorum nexus cum iis quæ sub finem capitis superioris denuntiata sunt malis sic statui potest. Quamvis urbs Hierosolymitana expugnetur, ipseque rex indignissime tractetur, tamen non est desperandum fidis Dei cultoribus; liberatorem enim ac dominatorem populo suo tempore dabit.

PRIMO igitur describuntur *adjuncta concomitantia,* scilicet, *primo,* indicatur temporalis natalis locus, dignitas regia Christi ejusque divina origo, et æterna nativitas, 2; *secundo*, definitur aliquatenus tempus adventus ejus, virgineique partus, scilicet postquam populus Judaicus magnam rerum conversionem subierit, qua persecutio Antiochi Epiphanis juxta quosdam indicatur, plurimique Hebræi in patriam reversi fuerint, apparebit Messias, qui cum illo ævo verbis propriis describi non potuerit, nec debuerit, sistitur imagine regis terreni, usque ad terminos orbis imperaturi, et civibus suis sine vi armorum salutem et felicitatem paraturi, 3, 4; *tertio,* describitur sub emblemate victoriarum de Assyriis securitas regni et victoria hostium per Christum et Apostolos procurata, verss. 5, 6.

SECUNDO, *adjuncta subsequentia :* scilicet, *primo,* explicat Propheta, iis quæ sequuntur duabus comparationibus, quanta virtus, securitas et gloria populi Dei futura sit, ubi se exsolverit a dominatu barbaro, in quibus videre est prædicatorum evangelicorum vim beneficam simul ac insuperabilem, victricemque hostium, 7, 9; *secundo,* promittitur securitas ab hostibus, scilicet, obstaculorum conversionem impedientium submotio, 9, 10; *tertio,* magiæ et idololatriæ eversio, quibus succedet purus Dei cultus, 12, 13; *quarto,* infidelium Evangelio resistentium ultio, sub finem infligenda, 14.

filia concisionis; aut, ut Tigurina : *Nunc cingeris turmis, filia turmæ.* Nota *primo, hitgodedi* est conjugationis *hitpael,* quæ partim activa est, partim passiva, et communiter significat actionem reflexam, qua agens agit in seipsum, ita ut idem sit agens et patiens, *q. d.* Vastabis et concides teipsam, vel vastaberis et concideris a teipsa, id est tua culpa, tuo demerito; puta ob tua scelera peribis. Quocirca *hitgodedi* non tantum passive, uti jam vidimus, sed et active verti potest. Unde Syrus vertit : *Nunc exibis cum turma, filia turmarum fortium;* Arabicus : *Nunc egredieris cum exercitibus;* Pagninus : *Nunc militabis, filia militis;* alii : *Nunc congregabis te per turmas, filia turmæ;* alii : *Nunc educes exercitus, filia exercitus;* alii : *Nunc concides, filia concisionis;* Arias : *Collige cœtum tuum, filia cœtus;* alii : *Martem et Martia castra instrue, filia Martis.* Porro «filia latronis» idem est quod latro, latrociniis dedita, sicut filius hominis idem est quod homo, filius ovium idem quod ovis, filia capræ idem est quod capella.

Nota *secundo,* גדוד *gedud* significare congregationem, cœtum, turbam, turmam, exercitum; unde in libris Regum, turmæ Syrorum excurrentes et prædantes terram Israel, vocantur *gedudim;* Noster vertit vocatque *latrunculos,* id est volones, prædones, quos Belgæ vocant uytbuters. Itidem hic vertit, «filia latronis,» uti et verterunt Aquila, Symmachus, Theodotion et quinta Editio. Hinc et Lia quintum suum filium vocavit *Gad,* quasi *gedud,* id est turmam filiorum, *q. d.* Tot jam genui filios, ut ex eis aciem instruere possim, *Genes.* XXX, 8. Ita Chaldæus et Aquila ibidem. *Gedud* ergo est turma velitum, sive excursio et irruptio militum levis armaturæ ad prædandum et latrocinandum ; item exercitus qui omnia populatur, quales fuerunt Assyriorum, Persarum, Græcorum,
ronis Romanorum : de quibus S. Augustinus vere dixit,
ia la- lib. I *De Civit.* cap. IV : «Remota justitia, quid sunt
uæ? regna nisi magna latrocinia? quia et ipsa latrocinia quid sunt nisi parva regna?» Et pirata captus ab Alexandro Magno, rogatus cur piraticam exerceret, respondit : « Ego idem facio quod tu : Ego sum parvus, tu magnus es orbis prædo; sed quia id ego exiguo navigio facio, latro vocor; quia tu magna classe, imperator, » ut ibidem refert S. Augustinus. *Tertio,* pro *judicis Israel,* uti habent Hebræa et Latina, vertunt Septuaginta, *tribus Israel;* Chaldæus, *judicum Israel;* per enallagen accipientes singulare pro plurali.

Quæres, quænam est hæc filia latronis? Sunt quatuor sententiæ : *prima* est, esse Babylonem; *secunda,* esse Damascum; *tertia,* esse Jerusalem;
mo. *quarta,* esse Niniven et Assyriam. Nam *primo,*
spon- de Babylone accipi potest, vel active, *q. d.* Con-
deo grega turmas latronum, id est militum et prædonum tuorum, o Babylon, ut obsideas nos Hierosolymitas, et percutias maxillam judicis, id est regis Israel, puta Sedeciæ, eumque regno et oculis prives atque excæces; vel passive, *q. d.* Brevi a Cyro vastaberis, o Babylon, quia fuisti filia latronis, id est latro et latrociniis dedita, ac ut talis obsedisti et vastasti nos, atque regem nostrum Sedeciam in maxilla percussisti, imo exoculasti. Favet huic sententiæ quod cap. præced. vers. 10, meminerit Babylonis, ejusque prædationis. Consolans enim Judæos a Babyloniis capiendos : « Dole, inquit, et satage, filia Sion, quasi parturiens; quia nunc egredieris, etc., et venies usque ad Babylonem, ibi liberaberis, » scilicet per Cyrum. Hoc est quod hic dicit : « Nunc vastaberis, filia latronis, » id est Babylonis, scilicet per Cyrum; verba ergo hæc illorum, cap. IV, 10, videntur antistropha.

Secundo, «filia» *gedud,* id est «latronis,» accipi Secundo.
potest Damascus et Syria : inde enim frequentes *gedudim,* id est latrunculi, excurrerunt in terram Israel, eamque latrocinando vastarunt, ut patet ex libris Regum. Vox enim *gedud,* id est latronis, videtur respicere ad illos *gedudim,* recensitos in libris Regum. Accedit quod Syris et Damascenis, ob hasce prædationes, excidium minetur Isaias cap. VII, 7, atque mox subjungat lætum oraculum de Emmanuele rege Judæis nascituro, dicens vers. 14 : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Ad Isaiam autem de more alludit hic Michæas, qui hic videtur idem oraculum, quod Isaias cap. VII, edere. Nam vastationi filiæ latronis subjungit lætum oraculum de Christo rege, in Bethlehem nascituro, perinde ac facit Isaias. Sensus ergo est, *q. d.* Vastaberis, o filia latronis, o Damasce, latro et prædo Israelis; quia obsedisti Judæos, eorumque principes sæpe in maxillam, id est ignominiose, percussisti : vastaberis autem per Salmanasar Assyrium, quem Emmanuel vindex noster, antequam nascatur homo, in te immittet, uti prædicit Isaias loco jam citato. Hic sensus accommodus videtur : Michæas enim Isaiæ sæpe est antistrophus. Sed obstat quod hactenus Michæas nullam Damasci fecerit mentionem; fateor tamen ad illam et ad Isaiam hic alludi, uti mox plenius dicam.

Tertio, « filia latronis, » accipi potest Jerusa- Tertio.
lem, *q. d.* Tu, o Jerusalem, quæ mihi olim eras chara, quasi filia Sion; nunc vero facta es filia latronis, quia opprimis et expilas pauperes; tu, inquam, ob hæc latrocinia tua vastaberis a Chaldæis, qui te obsidebunt, et Sedeciam aliosque tuos judices et principes percutient in maxilla, id est ignominiose tractabunt et vexabunt, uti dixi cap. IV, vers. 10, et cap. III, vers. ultim. Atque hæc oppressio tua durabit usque ad Christum. Post Chaldæos enim Græci, ac præsertim Antiochus Epiphanes, post Antiochum Pompeius et Romani te pessumdabunt, donec Christus tuus rex, Messias et liberator nascatur in Bethlehem, qui te redimet, omneque jugum et hominum et dæmonum a cervicibus tuis excutiet. Ita Remigius, Haymo, Albertus et Clarius.

Quarto et genuine, «filia latronis,» hebraice, Quarto.

genuine, esse Assyriam. *gedud*, id est turmæ et exercitus vocatur hic Assyria, puta cœtus Assyriorum, et castra Sennacherib, qui quasi latro populatus est Judæam, et obsedit Jerusalem atque ignominiose tractavit judicem, id est principem Israel, puta regem Ezechiam, ac si eum in maxillam percussisset. Rabsaces enim missus a Sennacherib, non tantum conviciatus est Ezechiæ, sed et ejus Deum blasphemavit, ut patet *Isaiæ* XXXVI. Quocirca audit hic a Deo vindice : « Vastaberis, » atque hanc vastationem mox ipsi inflixit, mittens angelum qui cecidit 185 millia militum in castris ejus. Percussio enim maxillæ abiit in proverbium, nec aliud significat quam gravem ignominiam, ingensque probrum. Forte etiam revera Sennacherib legatos Ezechiæ, vel principes Israel a se captos percussit probrose in maxilla, esto Scriptura id non dicat : quia eos sua fecit mancipia, quibus in facie inuri solent stigmata, tum ignominiæ causa, tum ut a liberis secernantur ne aufugiant. Ita fecisse Caium imperatorem nobilibus Romanis, quos ad metalla, vel ad bestias damnavit; qui proinde dicti sunt inscripti, litterati, stigmatici; testis est Suetonius in *Vita Caii*, cap. XXVII.

Probatur. Probatur hæc expositio, *primo* : nam hic versus connectitur et pertinet ad caput præcedens, ut patet ex verbo *nunc*, idque docent Albertus, Lyranus, Pagninus et alii; imo Pagninus hunc versum ponit ultimum capitis quarti, caput vero quintum inchoat a versu sequente : « Et tu, Bethlehem Ephrata, » etc. Atqui cap. præcedenti vers. 11 usque ad finem capitis, egit de Sennacherib et castris Assyriorum, prædantibus Judæam, et obsidentibus Jerusalem, deque ejus cæde et spoliatione per Ezechiam et Judæos, qui ejus prædas et manubias in gratiarum actionem oblaturi erant Deo. Ergo cum hæc verba illis immediate connectantur et subjungantur, sequitur de ejusdem Sennacherib vastatione et clade hic agi. *Secundo*, quia alludit Michæas partim ad *Isa*. cap. VII, uti dixi in expositione secunda; sed quod Isaias dixit de Syris, hoc Michæas dicit de Assyriis; utrique enim erant vicini et congeneres; utrique prædones Israelis : partim ad *Isaiæ* X, 5 : « Væ, Assur, virga furoris mei! » quia scilicet ipsa est filia latronis, per quam furorem meum in Israel exercebo, eumque castigabo; sed ita ut castigatione peracta, virgam in ignem projiciam, et Assyrios simili vastationi, quam Israeli intulerunt, addicam; et ad *Isaiæ* cap. XXXIII, 1, ubi de eodem Sennacherib ejusque castris ab angelo cædendis, simili schemate et paronomasia, imo iisdem pene verbis quibus utitur Michæas hic, ait Isaias : « Væ qui prædaris! nonne et ipse prædaberis? » *q. d.* Væ tibi, Sennacherib, quia sicut prædatus es Judæam, ita et tu præda eris Ezechiæ et Judæis : « Et qui spernis, » non tantum Ezechiam, sed et Deum : « nonne et ipse sperneris, » non tantum a Judæis, sed et a filiis tuis, qui te obtruncabunt? « Cum consummaveris deprædationem, deprædaberis : cum fatigatus desieris contemnere, contemneris. » *Tertio*, quia Jerusalem, etiam cum audit tristia et minacia a Deo, solet vocari Jerusalem vel Sion, non filia latronis; sed ita vocatur Assyria, ut patet ex verbis Isaiæ jam citatis. *Quarto*, quia de Assyriis mox subdit Michæas, vers. 5 : « Et erit iste pax : cum venerit Assyrius in terram nostram. » Et vers. 6 : « Et pascent terram Assur in gladio, et terram Nemrod in lanceis ejus; et liberabit ab Assur cum venerit in terram nostram. » Quæ verba plane alludunt ad adventum et cladem Sennacherib, suntque antistropha et exegetica ejus quod hic dicit : « Nunc vastaberis, filia latronis. »

Allegorice, filia latronis est Jerusalem, quæ occidit Prophetas, ipsumque Christum, eumque reipsa alapis in maxilla percussit : quocirca obsidebitur et vastabitur a Tito et Romanis, qui proinde talionem illi reddent, ejusque judices et principes percutient in maxilla, et ignominiose quasi servos et mancipia tractabunt, mulctabunt, vendent, occident. Unde et Christus Jerusalem et templum vocat speluncam latronum : « Domus, inquit, mea domus orationis vocabitur : vos autem fecistis illam speluncam latronum, » *Matth.* XXI, 13. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus, Clarius, Vatablus et alii; imo ipsi censent hunc esse sensum litteralem hujus loci. Audi S. Hieronymum : « Pollicitus quidem tibi sum, o filia Sion, quod venturum sit tempus, quo cornu tuum ponam ferreum; et ungulas tuas æreas, et comminuta dæmonum multitudine, offeras quidquid illi ante possederant Domino universæ terræ; sed quia hoc tunc futurum est, quando subintraverit gentium plenitudo, et omnis Israel salvatus fuerit, nunc interim pro meritis tuis vastare, sive, ut in Hebræo habetur, concidere. Nequaquam enim juxta Apostolum vocaris circumcisio, sed concisio ; nec te appello filiam meam, sed latronis, qui hebraice dicitur *gedud*, id est diaboli ad prædandum semper accincti. Fecisti enim domum meam speluncam latronum, repugnasti adversum me, et filii tui obsidionem posuerunt super me, et super Filium et Spiritum meum. Annon contumelia Trinitatis est, quando in virga et calamo, te faciente, percussere Romani caput Judicis Israel, dicentes : Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit? sive quando unus de ministris tuis percussit eum in maxillam, dicens : Sic respondes pontifici? » Huic expositioni favent Septuaginta dum vertunt : *Nunc obstruetur filia obstructione, angustiam posuit super nos; in virga percutient super maxillam tribus Israel*, *q. d.* Titus arctissime obsidebit Jerusalem, eamque obstruet et angustiabit, capiet, et percutiet in maxilla, sicut ipsa percussit Christum. Ita S. Hieronymus.

Alle[gorice], latr[o] est [Je]rusa[lem] occid[ens] Chr[is]tum.

Symbolice, Arias per *filiam latronis* accipit gentilitatem, puta Romam aliasque Gentilium urbes, quæ Christum et Apostolos sub Nerone, Decio,

Diocletiano, etc., sunt persecutæ; sed a Constantino filia latronis, id est gentilitas hæc, in christianos latrocinans, eosque martyriis afficiens vastabitur et evertetur, ipsaque Roma ethnica peribit, fietque nova Roma christiana, imo Roma olim caput gentilismi fiet caput christianismi. Sic et Hebræi ac Vatablus, per *filiam latronis* accipiunt Romam, cujus primi incolæ fuere latrones, qui eam fecerunt maleficorum asylum. Unde Juvenalis, *satyra* VIII :

> Ut longe repetas longeque revolvas
> Nomen, ab infami gentem deducis asylo,
> Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
> Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

2. 2. ET TU, BETHLEHEM EPHRATA. — Est hæc illustris prophetia de Christo. Solus enim Michæas prædixit Christum in Bethlehem nasciturum, ex eoque scribæ et magi eum in Bethlehem quæsiverunt, agnoverunt et adorarunt, *Matth.* II, 6. Sed quomodo a filia latronis, quasi ex abrupto transit Propheta ad Bethlehem? quomodo hic versus cum priori cohæret et connectitur? Vatablus sic connectit, opponit, inquit, Jerusalem Bethlehem, *q. d.* Tu, Jerusalem, quia filia latronis, ob latrocinia tua celebris et famosa, punieris et vastaberis : in Bethlehem autem viculo obscuro nasciturus est Christus. Præstantior ergo est Bethlehem, quam sis tu, o Jerusalem, urbs regia et superba.

Verum dico Michæam imitari Isaiam : sicut enim Isaias, cap. VII, prædicit Judæos liberandos de manu latronum Syriæ et Assyriæ per Emmanuelem ; ita idem hic dicit Michæas, *q. d.* Vastabitur cœtus Sennacherib, puta castra Assyriorum; at non viribus tuis, o Jerusalem, o Ezechia, sed viribus Christi nascituri in Bethlehem, ita Theodoretus : quia enim Sennacherib totam Judæam, ac consequenter ipsam Bethlehem populaturus est, solaque restabit Jerusalem, quam obsidebit : hinc ob Christum in Bethlehem nasciturum, ejusque prævisa merita, Deus mittet angelum qui eum cædet, eo quod Judæam, ac nominatim Bethlehem, quæ futura est patria Christi, violarit et spoliarit. Simili modo Isaias a Cyro avolat ad Christum, cap. XLV, 8, dicens : « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum. » Rursum sub Assyriis, solet Scriptura quosvis tyrannos accipere antonomastice, uti dixi *Isaiæ* cap. VII, 17, *q. d.* Assyrii, Persæ, Græci, Romani aliique tyranni te, o Jerusalem, opprimunt, donec Christus nascatur in Bethlehem, qui ab omnibus te liberabit. Denique mystice Assyrii significant dæmones, *q. d.* Ut ab Assyriis spiritualibus, id est a dæmonibus, peccatis, morte et inferno nos liberet Christus, nascetur in Bethlehem. Hoc est quod subdit Michæas vers. 3 : « Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet : et reliquiæ fratrum ejus convertentur, » etc. *q. d.* Idcirco Deus permittet Israelem affligi ab Assyriis, id est tyrannis quibuslibet, donec in Bethlehem parturiat Christum, qui Assyrios conteret, et reliquias e captivitate reducat, ac ad se convertat; ut in Christo ostendat suam misericordiam, æque ac potentiam.

Ludit per paronomasiam Michæas in vocibus *bat gedud*, id est filia latronis, quæ percussit judicem Israel בלחי *ballechi*, id est in maxilla, eamque opponit בית לחם *bet lechem*, id est Bethlehem, quæ est domus et filia panis, *q. d.* Ninive per suos Assyrios prædans et latrocinans percussit Ezechiam et Judæos; et allegorice Jerusalem percussit Christum et christianos in maxilla; at Bethlehem non erit prædo, nec latro, sed potius benefica copiosum dabit panem, ac Christum ipsum, qui reget Israel non ut prædo et tyrannus, sed ut rex mitis et liberalis, qui suos fideles liberabit a filia latronis, eisque dabit panem vitæ tam præsentis, quam æternæ.

Nota : Bethlehem hoc nomine nuncupata est, partim a fertilitate loci, uti dixi *Genes.* XXXV, 19, *Bethlehem* enim hebraice idem est quod domus panis, id est locus ferax frumenti, ex quo conficitur panis, æque ac vini. Nam, ut scribit Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ* : « Bethlehem sita est in monte mediocriter alto, situ ipso arcto et oblongo. Terra subjecta rerum omnium copia multum præstat, vini potissimum, ut comparandum non sit quod ex aliis Palæstinæ locis affertur. Iter vero quod Hierosolyma euntibus Bethlehem est, usque adeo sui amœnitate, arboribus, hortis, odoratis herbis transeuntes delectat, ut, si ad tam præclaram naturæ faciem cœlestis aliqua et digna christiano meditatio accedat, non jam in terris sibi esse videatur, sed in paradiso Christi nativitatem et incunabula præsentibus oculis contueri. » Partim vero dicitur Bethlehem a suo principe, qui vocatus est Bethlehem, nomenque suum urbi a se vel erectæ et conditæ, vel illustratæ, aut dedit, aut datum confirmavit. Fuit enim Bethlehem filius Salma, filii Caleb, filii Hur, filii Juda, ut patet I *Paral.* II, 51 et 54, et cap. IV, 4. Ita Lyranus, Dionysius, Hugo et Abulensis, ibidem, qui in illa verba I *Paral.* II, 51 : *Salma pater Bethlehem* : « Iste, inquit, fuit princeps urbis Bethlehem Judæ, quæ prius vocabatur Ephrata, » *Genes.* XXXV, 19. Et Hugo : « A quo, inquit, dicta est Bethlehem in tribu Juda, e qua natus est Christus. » Sic et a Castro hic. Hinc et I *Esdræ* II, 21, filii Bethlehem, quasi patriarchæ, ingenti numero computantur, videlicet centum viginti tres; et II *Esdræ* VII, 26 : « Filii Bethlehem, inquit, et Netupha centum octoginta octo. » Quocirca tempore Mosis necdum hæc urbs vocabatur Bethlehem, quia necdum Moses, aut Bethlehem in eam, aut in terram sanctam erant ingressi. Quod ergo *Genes.* XXXV, 19, nominatur Bethlehem, id non a Mose, qui auctor est Genesis, sed a viris Synagogæ, qui scripta Mosis digesserunt et ediderunt, factum videtur

Bethlehem, id est domus panis.

post tempora Mosis et Bethlehem. De qua re dixi plura in *Proœmio Geneseos*.

Situs Bethlehem. Porro Bethlehem distabat a Jerusalem sex milliaribus, sive sex millibus passuum, hoc est duabus leucis gallicis, ad meridiem. A Nazareth vero, ubi nuntiante Gabriele archangelo conceptus et incarnatus est Christus, et ex qua B. Virgo venit in Bethlehem paritura Christum, distabat 30 leucis gallicis, puta itinere tridui. Ita chorographi. Scribit Venerabilis Beda, lib. *De Locis sanctis*, cap. VIII; Borchardus, Adrichomius et alii in orientali angulo Bethlehem esse rupem ipsi muro adjacentem, ab hominum turba et oculis semotam, in qua quoddam velut naturale semiantrum est, quo quasi stabulo pro pecoribus utebantur, cujus exterior pars nativitatis Christi fuisse dicitur locus, interior Domini præsepe nominatur. Unde S. Hieronymus, Origenes et alii dicunt Christum natum in specu et spelunca; ut scilicet abditissimum mysterium abdito in loco ederetur, et ut doceret nos contemnere aulas et pompas mundi. Verum S. Helena hanc speluncam magnificentissima basilica superexstructa decoravit, de qua mox plura.

In antro natus est Christus, cur?

Rure. Ex dictis apparet speluncam hanc non in ipsa urbe Bethlehem sitam fuisse, sed foris in agro suburbano, juxta muros urbis, idque diserte docet Eusebius lib. VII *Demonstrat. Evang.* cap. V, et ex eo Baronius. Unde sequitur Christum non in urbe natum, sed rure quasi rusticanum puerum, ut eo quasi suo cive gratulari sibi possint rustici, ideoque cum eo dicere :

> Nobis rura placent, Pallas quas condidit arces,
> Ipsa colat.

Adde Christum rure natum, hoc ipso quo in Bethlehem est natus : hæc enim, respectu Jerusalem et aliarum Judææ urbium, erat quasi ruralis vicus et pagus, uti mox ostendam. Denique ex hac rupe miraculose scaturivisse fontem aquarum, ea ipsa nocte qua natus est Christus, eumque usque ad sua tempora perdurasse scribit Beda loco citato, et ex eo Baronius.

Ephrata etymon. EPHRATA. — Bethlehem dicta est prius Ephrata, partim a fertilitate terræ jam dicta, a radice פרה *para*, id est fructificavit, sicut ab eadem radice Joseph filium suum vocavit *Ephraim*, dicens : « Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ, » *Genes.* XLI, 52; partim ab Ephrata uxore Caleb, ex qua Bethlehem natus est primogenitus; nam Caleb ex aliis uxoribus alios habuit primogenitos. Ita Abulensis in I *Paral.* cap. II, et cap. IV. Et patet I *Paral.* II 19, ubi dicitur : « Cumque mortua fuisset Azuba (uxor prior Caleb), accepit Caleb uxorem Ephrata, quæ peperit ei Hur. » Rursum vers. 50 : « Hi erant filii Caleb, filii Hur, primogeniti Ephrata, Sobal pater Cariathiarim, Salma pater Bethlehem. » Ephrata ergo fuit abavia Bethlehem : genuit enim Hur, qui fuit proavus Bethlehem. Hur enim genuit Caleb, Caleb genuit Salma, Salma genuit Bethlehem. Rabanus, quem citat Hugo in I *Paral.* cap. II et cap. IV, censet Ephratam fuisse Mariam, sororem Mosis, quæ postquam percussa est lepra *Num.* XII, dicta sit Ephrata, id est furorem vidit, hoc est, iram Dei experimento cognovit. Hæc, inquit, peperit Hur, qui cum Aarone sustentabat manus Mosis orantis pro victoria, pugnante Josue contra Amalec, *Exodi* 17. Ex adverso S. Hieronymus, ex Josepho censet Caleb ex Ephrata suscepisse Hur; Hur autem fuisse maritum Mariæ, sororis Mosis, ac consequenter Ephrata fuisse socrum Mariæ. Verum alii negant utrumque, censentque Mariam mansisse virginem. Ita S. Ambrosius, Nyssenus et Apponius, quos citavi *Exodi* XV, 20.

Bethlehem ergo cognominatur *Ephrata*, q. d. Bethlehem ædificata in solo fertili, in quo habitavit Ephrata, uxor Caleb, vel certe ejus posteri. Dicta est quoque Bethlehem Judæ ad distinctionem alterius Bethlehem quæ erat in tribu Zabulon, *Josue* XIX, 10. *Tertio*, dicta est Bethlehem Caleb, qui fuit maritus Ephrata. Nam I *Paral.* II, 24, in Hebræo habetur : *Et post mortem Hesron in Caleb Ephrata. Quarto*, dicta est civitas David, quia in ea natus est David. Ab Ephrata dicti sunt Ephratæi. Sic David, I *Reg.* XVII, 12, vocatur «filius Ephratæi de Bethlehem Juda, » ac Machalon et Chelion filii Noemi vocantur « Ephratæi de Bethlehem Juda, » *Ruth* I, 2. Unde videtur quod tota illa regio fertilis vocata sit Ephrata, in qua urbs ædificata dicta est Bethlehem Ephrata, vel Judæ.

Be hen bui tuo m

Mystice, aliter S. Hieronymus : *Ephrata*, inquit, quæ interpretatur furor, significat Herodis insaniam, qui ibidem furens odio in Christum, propter eum omnes occidit infantes. Mox tamen S. Hieronymus *Ephrata* quoque interpretatur fertilem, ut respondeat Bethlehem, id est domui panis. Priorem interpretationem sequitur S. Ambrosius enarr. 1 *in Michæam*, sub finem tom. II. Alloquens enim peccatorem : « Nemo, inquit, de remedio diffidat : ecce tibi ubi domus furorem videntis erat, ibi domus panis est : ubi crudelitas, ibi pietas : ubi pœna innocentium, ibi universorum redemptio, sicut scriptum est : Et tu, Bethlehem domus Ephrata, non es minima inter principes Juda; ex te enim exibit princeps in Israel. Bethlehem domus panis est, Ephrata domus furorem videntis. In Bethlehem natus est de Maria Christus : eadem autem Bethlehem quæ Ephrata. In domo igitur furoris generatus est Christus, et ideo jam non domus furoris, sed domus panis : quia panem recepit eum, qui descendit de cœlo. Domus autem furorem videntis Ephrata, quia illic Herodes, dum Christum requirit, perimi statuit infantulos. Sed jam nemo timeat, quia requies illa quam quærebat David, audita est in Ephrata, inventa est in campis sylvæ. Tunc adhuc sylva erat nationum congregatio ; sed posteaquam in Christum credidit, fructuosa facta est : quia benedicti ventris fructum recepit. » Subdit deinde aliam analogiam :

« Mortua est ergo Rachel parturiens, quia jam tunc quasi patriarchæ uxor furorem Herodis videbat, qui nec minusculæ ætati pepercit. Simulque in Ephrata peperit Benjamin specie superiorem, mysterio posteriorem, Paulum scilicet, qui antequam generaretur non minimos dolores matri præstitit, cujus filios persequebatur. Et illic mortua et sepulta est, ut nos commortui et consepulti cum Christo, in Ecclesia resurgamus. Inde enim alia interpretatione vel fecundata, vel fructibus repleta Ephrata significatur. Et in paucioribus est, quia pauci sunt qui intrant in domum panis per angustam viam. Et non est in paucioribus, id est de proficientibus, quæ Christum non agnovit. Nec minima est, quæ est domus benedictionis et divinæ gratiæ receptaculum : et in eo minima, cui is qui aliquid confert, Christo videtur deferre. Et qui appetit Ecclesiam, Christum appetit. In quovis minimo enim Christus aut læditur, aut honoratur, secundum quod ipse ait : Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis. »

PARVULUS ES. — Hebraice צעיר *tsair*, id est parvus, adolescentulus es ; Septuaginta, *minima es*. Dices : S. Matthæus, cap. II, 6, contrarie vertit, scilicet, « nequaquam minima es. » *Primo*, Osiander Lutheranus *tsair* transfert *parum*; unde vertit : *Heus tu Bethlehem Ephrata, parum es ut sis inter chiliadas Juda*. Quod idem in re est cum eo quod habet S. Matthæus : « Nequaquam minima es in principibus Juda. » Verum errat; nam *tsair* est nomen, non adverbium, et parvum significat, non parum. *Secundo*, Clarius, Mariana et Jansenius in *Matth.* II, legunt per interrogationem : *Parvulus es in millibus Juda? q. d.* Nequaquam ; et ita legunt Biblia Gothica S. Isidori. Verum Biblia Romana et alia Latina carent hac nota interrogationis. Dico ergo hic apud Michæam tacite adversativam particulam *sed* ex nexu sermonis subintelligi, æque ac eadem subintelligitur *Psalm.* CXVIII, 141 et 157, et alibi, *q. d.* O Bethlehem, minima quidem es, si muros, si domos, si cives, si ambitum, si celebritatem consideres ; sed tamen nequaquam minima es, si principes a te vel datos, vel dandos spectes : dedisti enim Davidem, dabis Christum. Id significant Hebræa, quæ ad verbum sic habent : *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es ad essendum in millibus Juda; attamen ex te mihi egredietur ad essendum dominator in Israel, q. d.* Parvula es quoad locum; minor enim es quam ut computeris et adæqueris aliis magnis civitatibus Juda ; verum quoad dominatorem a te dandum, non es parva, sed magna. Unde Tigurina et Vatablus vertunt : *Parvula quidem es inter chiliarchias Juda ; ex te autem prodibit mihi, qui dominator sit in Israel.* Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus, Lyranus, Arias et alii passim. Et S. Nazianzenus, *orat.* 19 : « Nulla res, ait, prohibuit quominus Bethlehem simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis : utpote Christi parens et nutrix. » Unde Arabicus Antiochenus vertit : *Et tu Bethlehem urbs* (vicus) *parva non eris in millibus Juda; quia ex te egredietur dominator super Israel ;* et Arabicus Alexandrinus, *Et tu, Bethlehem Ephrata, non humilis in millibus Juda; quia ex te egredietur caput super Israel, et dies ejus inde a diebus æternis;* et Syrus : *Tu autem Bethlehem Ephrata, parvula es quæ sis* (ut sis) *in millibus Juda ; ex te egredietur dominator qui erit* (ut sit) *super Israel, et egressus ejus a principio a diebus sæculi : nunc tradet eos usque ad tempus quo pariet pariens.* Et Prudentius in *Hymno Epiphaniæ :*

O sola magnarum urbium
Major Bethlehem, cui contigit
Ducem salutis cœlitus
Incorporatum gignere.
Quem stella, quæ solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nuntiat,
Cum carne terrestri Deum.

Porro quod aliqui apud S. Hieronymum dicunt S. Matthæum memoria lapsum, ut pro *minima es*, scripserit *nequaquam minima es*, impium est dicere : nec enim S. Matthæus ex se hæc scripsit, sed ex dictamine et instinctu Spiritus Sancti. Probabilius est Septuaginta quos sequi solent Evangelistæ, vertisse *nequaquam minima es*, eosque secutum esse S. Matthæum. Nam ita ex Septuaginta legunt Theodoretus, Origenes, lib. I *Contra Celsum;* Cyprianus, II. *Testimon.* cap. XII ; Eusebius, lib. VI *Demonst.* cap. XV; Ambrosius, lib. V, *epist.* 1 ; Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. XXX; licet Biblia regia, Complutensia Vaticana et S. Hieronymus in Septuaginta legant, *minima es* (1).

Bethlehem urbs vocatur hic *parvulus* masculine, non *parvula*. Quæres cur : *Primo*, Jansenius in *Matth.* II, respondet subintelligi *vicum, q. d.* Et tu, Bethlehem, qui parvulus es vicus : vicus enim hebraice masculine vocatur פלך *pelech*, vel שוק *scuc*, vel חוץ *chuts*. *Alii* intelligunt, *populus ;* ex populo enim Bethlehem natus est Christus. Sic *Israel* et *Juda* passim apud Prophetas sumuntur masculine, quia intelligitur עם *am*, id est populus. *Tertio*, Ribera censet causam esse, quod He-

(1) Monet Capellus et verissime, inquit Rosenmuller, nihil necesse esse fingere variam lectionem, cum idem revera sit apud Michæam et Matthæum sensus et mens, licet quoad verba videantur pugnare duo illa loca. « Nam cum Michæas dicit, Bethlehem esse nimis parvam, ut censeatur ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, respicit ad urbis illius statum humilem atque contemptum, qualis fuit tempore Prophetæ (κώμη *vicus* vocatur et ab Joanne Evangelista, VII, 42), eamque de abjecto illo statu consolatur et evehit promissione gloriosa orituri ex ea Messiæ. Matthæus vero cum negat, Bethlehem esse minimam in illis ἡγεμόσι, respicit ad Christi nativitatem, qua condecoranda erat et illustranda urbs illa, quæ quantum ad civiles et politicas prærogativas attinet, erat tunc temporis humilis et abjecta. Quare unum idemque dicunt tum Michæas, tum Matthæus, licet pugnantibus in speciem verbis. »

bræi per metaphoram urbes vocent *homines*; unde vocatur *filia Sion*, *filia Babylonis*, etc. Verum urbes solent comparari feminis, non viris; quia pulchræ sunt, ornatæ et pomposæ ut matronæ, vel filiæ splendidæ vestitæ. Cur ergo Bethlehem hic comparatur viro, vel juveni, et vocatur *tsair*, id est parvus? Respondeo, quia respicit ad virum Bethlehem, qui urbis Bethlehem conditor fuit, vel princeps, uti jam ostendi. Itaque metonymice loquitur de urbe, in nomine et persona sui principis; quia eam comparat cum millibus, et principibus Juda. Hinc quia Judas vir erat, tribusque Juda a virili robore et imperio celebris, idcirco Bethlehem, quæ erat tribus Juda, inducit quasi juvenem fortem, qui comparetur et certet cum aliis viris suæ tribus, puta cum principibus Juda, *q. d.* O Bethlehem princeps urbis Bethlehem, nequaquam minimus es in principibus Juda : quia ex tua urbe Bethlehem, tuisque posteris, nascetur Christus. Est metonymia : princeps enim capitur pro urbe, quam incolit et regit. Similis est illa Virgilii : « Jam proximus ardet Ucalegon, » id est Ucalegontis domus. Hæc expositio confirmatur *primo*, ex Septuaginta, καὶ σὺ οἶκος τοῦ Βήθλεεμ. τοῦ Εὐφρατὰ, id est, *et tu domus Bethlehemi filii Ephratæ*. Ubi articulus τοῦ masculinus indicat virum Bethlehem, qui nomen dedit urbi Bethlehem. Sic Ninive a Nino conditore vocatur sæpe Ninus. *Secundo*, ex simili loco *Josue*, cap. XIV, vers. 15, ubi de Hebron quæ prius vocabatur *Cariat Arbe*, id est civitas Arbe gigantis, dicitur : *Adam maximus ibi inter Enacim situs est*; pro quo Septuaginta vertunt, *metropolis urbium Enacim ipsa*; ubi Cariat Arbe urbs vocatur *Adam*, id est homo maximus, id est metropolis urbium, quas occupabant Enacim, sive gigantes, ut vertunt Septuaginta. Quia enim gigantes erant viri magni et bellicosi, hinc pariter urbs et metropolis eorum vocatur nomine *Adam*, et viri, non feminæ. Sic hic Bethlehem, quia virilis fuit, et summos viros protulit, nimirum Bethlehem, Jesse, Davidem, et præsertim Christum; hinc comparatur viro, non feminæ. Hoc est enim quod subdit : « Ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, » vir utique, non femina, quem proinde decet a te quasi a viro progigni. Addit Sanchez Bethlehem addi epithetum masculinum, quia etymo et terminatione est masculinum, esto significatione sit femininum. Conflatur enim ex *bet* et *lechem*, id est *domus panis*, quæ Hebræis sunt nomina masculina. Sic Toletum, Lovanium, Leodium, Gandavum, terminatione sunt neutra; Parisii, Burgi, masculina. Sic Ovidius Lesbum, et Virgilius Abydum usurpat masculine. Ovidius, XI *Metamorph.* :

> Et Mitylenæi tentantur littora Lesbi.

Virgilius, I *Georg.* :

> Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.

Symbolice, parvitatem et magnitudinem Bethlehem, et pueri Bethlehemitici Christi Domini, in se repræsentavit Michæas : fuit enim ipse reipsa magnus Propheta, sed nomine parvus. Hebræum enim *Micha*, id est Michæas, decurtatum et abbreviatum est ex *Michaia*, vel *Michaiahu*. Unde Pagninus in *Nomin. Hebr.*, censet Michæam prophetam, qui Achab regi mortem intentavit, ab eo per contemptum vocari *Micha* (sic enim est in Hebræo, III *Regum*, XXII, 8) pro *Michaiahu* : hoc enim fuit proprium et plenum ejus nomen. Simili modo Judæi pro *Iescua*, vel *Iehoscua*, decurtate ad vilipendium et contemptum nostri Christi, hebraice scribunt *Iesu*. Sic *Gen.* XXIII, 16, Ephron, postquam vendidit sepulcrum, vocatur *Ephran*, dempta littera *vau*. Et *Jerem.* cap. XXII, 24, impius rex Jechonias diminute vocatur *Conias* in Hebræo : sicuti Flandri viles homines, qui vocantur *Ioannes*, decurtate et per contemptum vocant *Hennen*; et *Sebastianos*, *Bastiaen*; *Antonios*, *Tonen*. Sic et Itali, Hispani, Galli aliæque gentes. Hinc *Micha* hebraice idem est quod *quis tu?* idem scilicet quod *Matthias*, qui ultimus et posthumus, ideoque minimus fuit Apostolorum. *Matthias* enim idem est quod מי אתה *mi atta*, id est *quis tu?* Idem significat מיך *Micha*. Nam *atta*, id est *tu*, cum est affixum, uti hic est, mutatur in *cha*. Michæas ergo inter Prophetas fuit, quod Matthias inter Apostolos. Scio alia quoque horum nominum esse etyma et significata : sed illa ad rem præsentem non faciunt.

IN MILLIBUS JUDA. — Ex Hebræo et Chaldæo duplex potest esse sensus. Prior, parvulus es, id est minor es, quam ut numerari debeas in millibus Juda. Posterior, adeo parvus es, ut non inter civitates illustres Juda quæ paucæ sunt, sed inter millia viculorum et pagorum, qui sunt in Juda, recensendus sis. Ita Arias. Verum prior sensus magis convenit Hebræo, præsertim quia per antithesin Bethlehem opponit millibus Juda. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus, Dionysius, Clarius et alii.

Nota : Pro *millibus* hebraice est אלפים *alaphim*, quod *primo*, millia significat; *secundo*, principes; unde S. Matthæus cap. II, habet : « In principibus Juda; » *tertio*, chiliarchias. Juxta *primum* significatum sensus erit : O Bethlehem, vix parvus es viculus, et minor quam ut inter civitates Juda magnas et celebres, quæ multis civium millibus abundant, caput efferas aut computeris; sed esto multitudine sis minima, dignitate tamen es maxima : quia gignes Christum. Ita S. Hieronymus et alii jam citati. Juxta *secundum*, sensus erit, *q. d.* O Bethlehem, parva es, imo minima, si spatium tuum spectes, inter principes, scilicet urbes, vel etiam homines Juda : minima enim es et loco, et proventu principum præteritorum; quia paucos Judæ dedisti principes : at nequaquam minima es inter principes Juda, si dominatorem ex te egressurum, puta Messiam, consideres. Juxta *tertium*, sensus erit : O Bethlehem, si cives tuos

numeres, parva es inter chiliarchias Juda; imo tribunum sive chiliarcham, qui mille civibus præsit, non mereris, eo quod vix mille cives numeres: sed tamen nequaquam parva es, si Christum ex te nasciturum intueare. Hic enim non tantum erit chiliarcha, sed omnium Israelitarum, imo omnium hominum et angelorum Dominus. Nota: Populus Israel a Mose distributus erat in chiliadas, ut patet *Exodi* XVIII, 25; sicut modo castra distribuuntur in chiliadas, ut quælibet chilias contineat mille milites, quibus præsit chiliarcha sive tribunus. Urbes ergo Israelis distributæ erant per chiliades, id est per cœtus et tribus, quarum quælibet continebat mille cives. Hinc Gedeon, *Judic.* VI, 15, ait angelo in Hebræo אלפי *alphi*, id est *chilias mea tenuissima* omnium chiliadum quæ sunt *in Manasse*. *Chilias*, id est tribus millenaria, cui familia mea accensetur. Unde Noster clare vertit: « Ecce familia mea infima est in Manasse. »

Ex TE MIHI EGREDIETUR. — Nota: Aliqui τὸ *mihi* referunt ad Michæam, eo quod ipse versu præcedenti dixerit: « Posuerunt super nos, » etc. Unde videtur ipse in sua suorumque persona loqui, *q. d.* Mihi Michææ meæque genti, adeoque toti mundo nascetur Christus. Ita a Castro. Verum sic potius dixisset *nobis*, quomodo dixit Isaias cap. IX, 6: « Parvulus natus est nobis. » Quare melius Remigius, Haymo, Albertus, Vatablus et alii τὸ *mihi* referunt ad Deum et ad Patrem æternum. In ejus enim persona loquitur Propheta: subintelliguntur ergo hæc verba, quæ de more suis oraculis præfigere solent Prophetæ: aut, si non præfigunt, ea subintelligunt: « Hæc dicit Dominus, » *q. d.* Hæc dicit Dominus: Ex te, o Bethlehem, egredietur Christus mihi, id est ad meum obsequium, laudem et gloriam; ut scilicet meum nomen in Israel, imo in toto orbe celebret, omnesque gentes mihi subjiciat et reconciliet. Rursum ut *mihi*, id est pro me, et vice mea dominator sit et rector in Israel; ut scilicet pro me instituat et regat meam Ecclesiam fidelium. Sic ait Apostolus *Rom.* I, 3: « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. » Dices, vers. 4, loquitur Michæas de Deo in tertia persona; ergo hic non loquitur de eo in prima, dicens *mihi*. Respondeo: In Prophetis crebræ sunt enallagæ et mutationes personarum; loquuntur enim instar dialogismi: in dialogis autem aliæ et aliæ introducuntur personæ.

Præclare Nazianzenus, orat. 38 *in Christi Nativitatem*, sic orditur: « Christus gignitur: glorificate. Christus e cœlis: obviam prodite. Christus in terra; subvehimini: cantate Domino, omnis terra. Atque ut hæc duo in unum contraham, lætentur cœli, et exsultet terra propter cœlestem, ac postea terrestrem. Christus in carne: tremore et gaudio exsultate: tremore, propter peccatum; gaudio, propter spem. Christus ex Virgine: mulieres, virginitatem colite, ut Christi matres sitis. Quis eum, qui a principio est, non adorat? Quis eum, qui postremus est, non laudat ac celebrat? » Et inferius: « Clamet Joannes: Parate viam Domini: ego quoque diei hujus vim ac potentiam clamabo: carnis expers incarnatur: Verbum crassescit: invisibilis cernitur: intactilis tangitur: tempore vacans initium sumit: Dei Filius hominis filius efficitur. Jesus Christus heri, et hodie, idem et in sæcula. Judæi offendantur, Græci derideant, hæretici linguæ prurigine afficiantur. Tum credent, cum in cœlum ascendentem viderint: quod si ne tum quidem, at certe cum e cœlo descendentem, atque ut judicem sedentem. » Ac recensitis mundi tenebris, vitiis et ærumnis, subdit: « Quæ quoniam majus auxilium requirebant, majus etiam acceperunt. Hoc autem erat ipse Dei Filius, ille sæculis antiquior, ille invisibilis, ille incomprehensibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ et immortalitatis, illa archetypi expressio, illud immotum sigillum, illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio: ille, inquam, ad imaginem suam se confert, et carnem ob carnem gerit, et cum intellectuali anima propter animam meam jungitur, ut simile per simile repurget. Atque humana omnia excepto peccato suscipit, conceptus quidem ex Virgine animo et corpore a Spiritu præpurgata (nam et procreationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat): progressus autem Deus cum humanitate, unum ex duobus inter se contrariis, carne nimirum et spiritu, quorum alterum deificavit, alterum deificatum est. O novam mixtionem! O admirandam temperationem! Qui est, fit: qui creatus non est, creatur: qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiem continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur: sua enim gloria ad breve tempus exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar. Quænam hæ bonitatis divitiæ? quodnam me circumstat mysterium? Divinam imaginem accepi, nec custodivi: ille carnis meæ particeps fit, ut et imagini salutem, et carni immortalitatem afferat; secundum consortium nobiscum init, et quidem priori longe admirabilius. Tum enim id quod præstantius erat, nobis impertiit: at nunc ipse ejus quod deterius est particeps efficitur. Hoc priori illo divinius: hoc apud cordatos et prudentes viros multo sublimius. » Ac deinde ostendit non indignam, sed dignam fuisse Verbo hanc sui demissionem, tum ut homines in imum delapsos elevaret, tum ut quasi medicus immensa misericordia ad ægrum curandum descenderet, tum ut nobis optimum « ad sublimitatem iter humilitatem ostenderet. Quia propter humi inclinatam animam, inquit, se dejicit, ut ob peccatum deorsum vergentem secum erigat:

nisi quis forte eo nomine medicum accuset, quod ad morbum se inclinet, fœtoremque sustineat, ut sanitatem ægrotis donet; atque eum etiam qui humanitatis et commiserationis affectu permotus in foveam seipsum demittit, ut prolapsum jumentum juxta legis præscriptum servet. » Idem in *Sententiis* : « Patris Verbum, ait, est homo noster, ut hujusmodi mixtione Deus hominibus misceat. Unus utrinque Deus est, hactenus homo effectus, ut me ex mortali Deum efficiat. »

QUI SIT DOMINATOR IN ISRAEL. — *Primo*, Judæi apud Lyranum per hunc *dominatorem* accipiunt Ezechiam; sed perperam. Ezechias enim natus est rex in regia urbe, puta in Jerusalem, non in Bethlehem. Adde : jam natus erat Ezechias, cum hunc dominatorem nasciturum prædixit Michæas. Sub Ezechia enim habuit oraculum, uti dixi initio capitis, et cap. III, 8.

Secundo, Theodorus Mopsuestenus hæreticus cum suis discipulis et asseclis quos multos habuit, per *dominatorem* hunc accipiebat Zorobabel; sed æque perverse. Nam Zorobabel natus fuit in Babylone, non in Bethlehem; indeque hebraice dictus est *Zorobabel*, quasi בבל זרע *babel zera*, id est *semen*, hoc est filius, *Babylonis*; nam Jechonias in Babylone genuit Salatiel, Salatiel genuit Zorobabel, *Matth.* I, 12, qui post 70 annos captivitatis, Judæos e Babylone in Judæam, permittente Cyro, reduxit. Adde : Zorobabel non fuit dominator, id est rex, in Israel; multo minus egressus ejus fuit a diebus æternitatis. Quocirca hanc explicationem cum aliis ejusdem similibus, ut judaicam et erroneam damnat Concilium Constantinopolitanum generale, ordine quintum, *act.* II, et Concilium Romanum sub Vigilio, ut dixi in Procemio.

Dico ergo, certum est de fide *dominatorem* hunc esse Christum. Ita orthodoxi omnes Græci, Latini et Hebræi apud Galatinum lib. IV, cap. XIII; unde et Chaldæus expresse vertit : *Ex te coram me prodibit Christus*. Sic et olim nascente Christo, rogati scribæ a magis et Herode ubi Christus nasceretur, responderunt : « In Bethlehem Judæ. Sic enim scriptum est per Prophetam (Michæam hoc loco) : Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel, » *Matth.* II, 6. Et rursum : « Nonne Scriptura dicit : Quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus ? » *Joan.* VII, 42. Unde patet communem sensum olim Synagogæ fuisse, et nunc esse Ecclesiæ, quod hic locus intelligendus sit de Christo : nullus enim alius Propheta prædixit locum nativitatis Christi fore Bethlehem, nisi Michæas hic.

Adde quod S. Matthæus et Lucas evangelistæ, dum referunt hoc scribarum responsum de Christo nascituro in Bethlehem, illud ipsum approbant, imo ideo referunt, ut doceant impletum fuisse in Christo illud signum Messiæ, quod inter Judæos communi omnium confessione erat receptum, eo quod in Scriptura esset expressum, ut solerter advertit Franciscus Suarez III part. *Quæst.* XXXV, disp. XIV, sect. 3.

Nota : Illustre hoc oraculum, ex quo magi cognoverunt locum nativitatis Christi, ipsumque Christum, editum fuit a Michæa sub Ezechia rege, post vastatam Samariam, antequam Jerusalem obsideretur a Sennacherib, ut patet ex dictis vers. 10, et cap. III, 10. Editum est ergo sub annum 9 vel 10 Ezechiæ : nam excidium Samariæ contigit anno 6 Ezechiæ, obsidio Jerusalem per Sennacherib anno 14 Ezechiæ : intermedio autem tempore editum est hoc oraculum. Unde sequitur Michæam illud edidisse circiter viginti duobus annis post illud Isaiæ, de eodem Christi ortu vaticinium cap. VII, 14 : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium : et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Hoc enim edidit Isaias anno 4 Achaz, ut ibidem ostendi : Achaz autem regnavit 16 annis. Huic successit filius Ezechias, cujus circiter anno 10 hæc vaticinatus est Michæas. Quare cum Isaias hoc suum oraculum de Christo ediderit anno mundi 3207, ante Christum vero anno 742, sequitur Michæam suum hoc de Christo in Bethlehem nascituro oraculum edidisse anno mundi circiter 3229, ante Christum vero anno 720. Sub quod tempus floruit Sibylla Erythræa, cujus de Christi nativitate, judicio et resurrectione versus recenset S. Augustinus lib. XVIII *De Civit. Dei*, cap. XXIII.

Quæ hoc culu Chr editu

Nota *secundo* : Ex Bethlehem prodierunt plures principes et viri illustres. *Primus* fuit Abessan judex, id est princeps Israelis, qui habuit triginta filios et totidem filias, *Judic.* XII, 8. *Secundus*, Elimelech maritus Noemi; cujus filio nupsit Ruth, et eo mortuo nupsit Booz; ex quo genuit Obed patrem Jesse, ex quo natus est David, ut patet ex libro Ruth. *Tertius*, David rex, a quo tota familia regum Israel et Juda descendit, usque ad ultimum regem Sedeciam. Fuit ergo Bethlehem totius regiæ et Davidicæ stirpis seminarium, et communis patria : cum par esset eam, quæ Regem cœlorum editura erat, jam ante se probare tot heroibus, illisque ei præludere, ut tandem vel hominum judicio digna hæc patria censeretur, quæ extremo virtutis opere edito, aliquid super heroes et homines omnes, puta ipsum Dei Filium, mundo exhiberet adorandum. Insuper Samuel in Bethlehem Davidem fratrum minimum unxit in regem, I *Reg.* XVI. Hinc Bethlehem vocatur « civitas David. » Hinc et Roboam Davidis ex Salomone nepos Bethlehem instauravit, novisque domibus et muris exædificavit, II *Paral.* XI, 6.

Cur Christ natus Bethl hem Caus prima

Quæres, cur in Bethlehem, potius quam Romæ, vel Hierosolymæ, vel alio in loco nasci voluit Christus ? Respondeo *primo*, ut Bethlehem demonstraret Christum esse filium Davidis Bethlehemitæ, cui a Deo promissus fuerat, ac proinde ipsum esse verum Messiam. Hanc causam indicat

S. Lucas, cap. II, dicens : « Eo quod esset de domo et familia David. » *Secundo*, ut in loco humili nascens, magis ostenderet potestatem suam, qua ad regnum se provexit, juxta illud I *Cor.* I : « Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et ignobilia mundi, etc. » *Tertio*, quia Bethlehem erat via in Jerusalem : decuit autem Christum in via et peregrinatione nasci, quia, ut ait S. Gregorius, « per humanitatem quam assumpserat, quasi in alieno nascebatur. » *Quarto*, ut hac sua paupere et humili nativitate mereretur nobis sublimem nativitatem per gratiam et gloriam, celsumque locum in cœlis; atque « per egestatem suam nobis multas mansiones in domo Patris sui præpararet, » ait Venerabilis Beda in *Lucæ* cap. II.

Secunda. Tertia. Quarta.

Tropologice. Concio Christi e præsepio.

Tropologice, *primo*, quia, uti Christus humilitatem et paupertatem elegit et docuit, ac superbiam et fastum confutavit; ita humilem et pauperem patriam, puta Bethlehem, similemque nascendi modum elegit. Unde S. Leo, serm. 1 *De Epiphan.* : « Qui, ait, servi susceperat formam, Bethlehem præelegit nativitati, Hierosolymam passioni. » Christus ergo nascens, ex præsepio quasi e cathedra, non voce, sed facto concionatur et clamat : Filii hominum, utquid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium ? discite a me palatia, opes, delicias, fastum, pompas mundi contemnere : nam vanitas vanitatum sunt, et omnia vanitas. Discite a me quia pauper sum, et humilis corde : discite cor figere in cœlo, ambire opes et honores cœlestes. Sedebat in celso imperii Romani culmine et throno Augustus, jacebat in humili stabulo Christus : at celsior in stabulo Christus, quam in culmine imperii Augustus. Unde S. Bernardus, serm. 3 *De Nativit.* : Aut Christus, inquit, fallitur, aut mundus errat (etenim diversa ac repugnantia docent), sed divinam falli impossibile est Sapientiam : errat ergo mundus, errant omnes mundi sectatores, juxta illud *Psal.* : « Dixi, semper hi errant corde. » Et S. Augustinus, serm. 18 *De Tempore*, qui est *De Nativit.* : « Omnis, ait, hujus nativitatis schola, humilitatis est officina. » *Secundo*, Bethlehem hebraice significat domum panis : repræsentat ergo Christum, qui mundi est panis, et manna de cœlo descendens. Ita S. Hieronymus. Audi S. Gregorium, homil. 8 *in Evangel.* : « Bene in Bethlehem nascitur Christus. Ipse est enim qui ait : Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit. Item locus in quo Dominus nascitur, domus panis antea vocatus est : quia futurum erat ut ille per materiam carnis appareret, qui electorum mentes interna satietate reficeret. » Bethlehem ergo fuit Ephrata, id est frugifera, et totius terræ horreum : quia ab ea totus orbis panem, non septem annorum, uti Ægyptii a Joseph, *Genes.* XLI, 36 et 55, sed vitæ æternæ, qui est Christus, accepit.

De Homeri natali solo certant septem nobiles Græciæ urbes, singulæque eum sibi civem arrogare conantur : quam ergo gloriosa Bethlehem quæ omnium consensu et confessione, toti orbi dedit Messiam, puta Deum hominem natum ! in qua Christus in mundum prodiens, primo lucem, cœlum et solum hoc aspexit : utique Bethlehem omnes regias, omnes metropoles, omnia orbis emporia nobilitate, æque ac sanctitate vincit, Longe enim magis eam sua nativitate celebravit Christus, quam Aristoteles suam Stagiram, Cato Tusculum, Cicero suos Arpinates.

Quocirca Patres miris laudibus et encomiis Bethlehem celebrant. Hæc ad se ex Occidente traxit S. Hieronymum, S. Paulam, S. Eustochium, et innumeras nobilium matronarum ac virorum turmas, quæ Bethlehem Romæ prætulerunt, ibique ad præsepe Christi vivere et mori delegerunt; qua de causa S. Paula ibidem tria feminarum, quibus ipsa præerat, monasteria; et unum virorum, cui præerat S. Hieronymus, exædificavit. Audi S. Hieronymum de S. Paula, in ejus Vita : « Atque in Bethlehem ingressa, et in specum Salvatoris introiens, postquam vidit sacrum Virginis diversorium et stabulum, in quo agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui, ut illud impleretur quod in eodem Propheta scriptum est : Beatus qui seminat super aquas, ubi bos et asinus calcant; me audiente, jurabat cernere se oculis fidei infantem pannis involutum, vagientem in præsepi, Dominum magos adorantes, stellam fulgentem desuper, matrem virginem, nutricium sedulum, pastores nocte venientes, ut viderent Verbum quod factum erat, et jam tunc Evangelistæ Joannis principium dedicarent : In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est; parvulos interfectos, Herodem sævientem, Joseph et Mariam fugientes in Ægyptum, mixtisque gaudio lacrymis loquebatur : Salve, Bethlehem, domus panis, in qua natus est ille panis, qui de cœlo descendit : salve, Ephrata regio uberrima, atque καρποφόρος, cujus fertilitas Deus est. » Citat deinde hoc Michææ oraculum : « De te quondam Michæas vaticinatus est : Et tu Bethlehem domus Ephrata, non minima es in millibus Juda. Ex te mihi egredietur, qui sit princeps in Israel; et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. Propterea dabis eos usque ad tempus parientis. Pariet, et reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel. In te enim natus est princeps, qui ante luciferum genitus est, cujus de Patre nativitas omnem excedit ætatem. Et tamdiu in te Davidici generis origo permansit, donec virgo pareret. » Et inferius : « Bene David jurabat, bene vota faciebat dicens : Si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis, dormitationem, et requiem temporibus meis, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Et statim quid desideraret exposuit, atque oculis prophetalibus, quem nos venisse jam credimus, ille venturum esse cernebat : Ecce audivimus eum in Ephrata, inve-

S. Paula cum Bethlehem dis suaviatur.

nimus eum in campis sylvæ : quippe sermo hebraicus (hebraice enim est *vau cholem*, id est *ejus* masculine), ut te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc est αὐτὴν, sed ipsum, id est αὐτὸν, significat. Unde loquitur confidenter : Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. Et ego misera atque peccatrix, digna sum judicata deosculari præsepe in quo Dominus parvulus vagiit : orare in spelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Hæc requies mea, quia Domini mei patria est : hic habitabo, quoniam Salvator elegit eam. Paravi lucernam Christo meo, anima mea illi vivet, et semen meum serviet ipsi. Haud procul inde descendit ad turrim Eder, id est gregis, juxta quam Jacob pavit greges suos, et pastores nocte vigilantes audire meruerunt : Gloria in excelsis Deo, et super terram pax hominibus bonæ voluntatis; dumque servant oves, invenerunt agnum Dei, puro et mundissimo vellere, quod in ariditate totius terræ cœlesti rore compluturn est : et cujus sanguis tulit peccata mundi, et exterminatorem Ægypti litus in postibus fugavit. » Idem S. Hieronymus, nomine S. Paulæ et Eustochii, S. Marcellam in Bethlehem invitans *epist.* 17 : « Quo sermone, ait, qua voce speluncam tibi possumus Salvatoris exponere? Et illud præsepe, in quo infantulus vagiit, silentio magis quam infimo sermone honorandum est. Ubi sunt latæ porticus? ubi aurata laquearia? ubi domus miserorum pœnis et damnatorum labore vestitæ? ubi instar palatii opibus privatorum exstructæ basilicæ, ut vile corpusculum hominis pretiosus inambulet, et quasi mundo quidquam possit esse ornatius, tecta magis sua velint aspicere, quam cœlum? Ecce in hoc parvo terræ foramine cœlorum conditor natus est : hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a magis. Et hic puto locus sanctior est Tarpeia rupe, quæ de cœlo sæpius fulminata, ostendit quod Domino displiceret. Et tunc comitante Christo, cum per Silo, et Bethel, et cætera loca, in quibus Ecclesiæ quasi quædam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus; canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulneratæ jaculo Salvatoris in commune dicemus : Inveni quem quæsivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam illum. » Vide eumdem, epist. 18 *ad eamdem Marcellam*.

Porro in Bethlehem mortua et sepulta est S. Paula, cum ibidem sancte et religiose vixisset viginti annos, cui S. Hieronymus hoc epitaphium posuit :

> Scipio quam genuit, Pauli fudere parentes;
> Gracchorum soboles, Agamemnonis inclyta proles;
> Hoc jacet in tumulo, Paulam dixere priores,
> Eustochii genitrix, Romani prima senatus :
> Pauperiem Christi, et Bethlemitica rura secuta.

S. Cyprianus. Audi S. Cyprianum, tract. *De Nativitate Christi* : « Veniunt in Bethlehem ; quem prædixit Gabriel, invenitur Emmanuel : civitas parva, domus paupercula, supellex exigua ; nulla domus ambitio, nisi reclinatorium in stabulo : mater in fœno, filius in præsepio. Tale elegit fabricator mundi hospitium, hujusmodi habuit delicias sacræ Virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro bysso in ornatu regio laciniæ congeruntur : genitrix est obstetrix, et devotam dilectæ soboli exhibet clientelam; attrectat, amplectitur, jungit oscula, porrigit mammam, totum negotium plenum gaudio : nullus dolus, nulla naturæ contumelia in puerperio. Pedissequas substantia familiaris non patitur, mancipiorum obsequia sumptus tenuis, et inops mensa excludit. »

Porro in Bethlehem apparuit stetitque stella apparens magis, qui ejus indicio ibidem Christum agnoverunt, ac ibidem eum adorantes, eidem

> Aurum, thus, myrrham, regique, hominique Deoque
> Dona ferunt,

ut canit Juvencus. Quocirca Prudentius in Carm. *De Epiphania* ita eamdem celebrat : Prudentius.

> O sola magnarum urbium
> Major Bethlehem, cui contigit
> Ducem salutis cœlitus
> Incorporatum gignere.
> Quem stella, quæ solis rotam
> Vincit decore ac lumine,
> Venisse terris nuntiat,
> Cum carne terrestri Deum, etc.

Bethlehem ergo est « mundi oriens, et orbis metropolis, » ut ait Nazianzenus *orat.* 19, ac domus panis, in qua Christus panis e cœlo oritur. Unde merito ad eam suspirans S. Chrysostomus in cap. II *Lucæ* : « O si mihi, ait, liceret videre præsepe illud, in quo jacuit Christus! »

Scribit S. Hieronymus *ad Paulinum*, Adrianum imperatorem Bethlehem profanasse, erecto ibidem Adonidis simulacro ; « ut in specu, ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangeretur. » Stetit ibi Adonis per 180 annos usque ad Constantinum imperatorem, quando S. Helena ejus mater, everso Adonide, magnificam ecclesiam super ipsam specum exstruxit, et super ipsum præsepe in quo Agnus Dei reclinatus est, erexit altare, in quo idem jugiter Deo offertur, qui ibidem pro salute hominum primum mundo illuxerat. Sed et Constantinus eamdem specum regalibus ornamentis ex auro et argento, atque variis aulæis exornavit; ita ut basilica hæc mundi esset miraculum, nec in orbe quippiam ei esset simile. Nam excelsa est admodum et amplissima, cujus tota superior concameratio quatuor ex marmore columnarum ordinibus, et magnitudine et multitudine admirandis constat. Quilibet enim ordo habebat quinquaginta columnas, singulari artificio, pretio et sumptu, super ipsas columnas navis ecclesiæ eminet opere vermiculato, quæ omnes veteris

S. Hel[ena] stal[...] lun[...] Chris[...] basili[...] exorn[a]vit.

Testamenti historias exhibebat, ab exordio mundi usque ad Christum, miro artificio et colorum varietate distincta. Parietes tabulis ex alabastro pretiosissimis sunt incrustati ; quarum ea erat opulentia et pulchritudo, ut Sultanus Ægypti eas sacrilege auferre, iisque palatium suum in Cayro exornare conatus sit, sed ingenti serpente miraculose ex pariete prodeunte, tabulasque ipsas mordente deterritus a scelere destitit; quocirca ipsi etiam Turcæ et Saraceni reverenter hoc templum frequentant. Pavimentum totum est ex marmore. Ad locum autem dulcissimæ nativitatis Christi, a templo in capellam descenditur decem gradibus, locum vel ipso cœlo augustiorem, et æterna memoria omnibus fidelibus venerandum. Hic locus tegitur mensa marmorea et candida, in qua et Sacrum peragitur. Cæterum lapidis illa pars in qua Christus dicitur natus, et præsepis pars in quam fuit reclinatus, non vestiuntur marmore, sed nude patent ad peregrinorum adorationem et osculum. Lapis, in quem reclinavit Maria, et cui flexis genibus insedit, similitudinem habet stellæ. Est autem tota hæc capella sumptuoso opere ex marmore et auro exornata. Neque longe a templo abest locus circumcisionis. Ad orientem quantum jactus est lapidis, monumenta visuntur S. Paulæ et Eustochii. Hæc et plura Saligniacus, Borchardus, Bredembachius et ex iis Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ*. Eadem mihi affimarunt Romæ viri graves, qui recenter Bethlehem et loca sancta visitarunt.

Merito ergo S. Bernardus, serm. 1 *in Vigilia Nativit.* : « O Bethlehem parva, inquit, sed jam magnificata a Domino. Magnificavit te, qui factus est in te parvus ex magno. Quæ tibi civitas, si audiat, non invideat pretiosum illud stabulum, et illius præsepii gloriam? In universa siquidem terra jam celebre est nomen tuum, et beatam te dicunt omnes generationes; ubique gloriosa dicuntur de te, civitas Dei, ubique psallitur : Quia homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus. » S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 38 : « Descriptionem, inquit, reverere, propter quam in cœlis ipse describeris : et nativitatem, ob quam nativitatis vinculis solutus es : et parvam illam Bethlehem honora, quæ te in paradisum reduxit : et præsepe adora, honora præsepe, quia cum rationis expers esses, a Verbo nutritus es. Cognosce, ut bos, possessorem tuum (Isaias te admonet), et ut asinus præsepe Domini tui; sive mundus sis et Judæus, sive immundus ethnicæque partis. » Idem arianis sibi objectantibus ignobilem patriam et familiam respondet, *orat.* 25 : « Unum idemque cœlum omnibus esse commune, unam eamdemque terram et parentis et sepulcri habere rationem, ex qua sumpti sumus, et ad quam revertemur, nulla jam re alii alios superantes. Deum rusticitatis meæ patronum nactus, cum Bethlehem collocabor, cum præsepi vilipendar. » Et inferius : « Magnis omnibus et excelsis viris patria una est superna Jerusalem, in quam conversationem nostram recondimus. Terrenæ autem hæ patriæ, et hæc generum discrimina, brevis hujus et caducæ vitæ nostræ, ac scenæ ludi sunt. Quam enim quisque terram sive per tyrannidem, sive per calamitatem ante occupaverit, ea patria dicitur, cujus omnes æque hospites et advenæ sumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus. »

Tropologice, hanc Bethlehem nobis ob oculos ponamus, nosque in ea esse imaginemur, ibique mentis oculis intueamur nascentem Christum, dum in templo nocte Nativitatis Domini hoc mysterium recolimus; imo dum quotidie in sacrificio Missæ idem nobis repræsentatur. Vere enim et sapienter scripsit noster Thomas Theodidactus, lib. IV *De Imitatione Christi*, cap. II : « Ita magnum, novum et jucundum tibi videri debet, cum celebras, aut Missam audis, ac si eodem die Christus, primum in uterum Virginis descendens, homo factus esset : aut in cruce pendens, pro salute hominum pateretur et moreretur. » Templum ergo repræsentat Bethlehem, altare præsepium, hostia Christum nascentem, corporale pannos et fascias, Deiparam sacerdos, Joseph et pastores christiani astantes. Ita fecit S. Franciscus, mira devotione in typica sua Bethlehem et præsepio dissuavians cum parvulo de Bethlehem. Audi S. Bonaventuram in Vita ejus, cap. X : « Contingit autem anno tertio ante obitum suum, ut memoriam nativitatis pueri Jesu, ad devotionem excitandam apud castrum Græcii disponeret agere, cum quanto majori solemnitate valeret. Ne vero hoc levitati posset adscribi, a Summo Pontifice petita et obtenta licentia fecit præparari præsepium, apportari fœnum, bovem et asinum ad locum adduci. Advocantur Fratres, adveniunt populi; personat sylva voces, et venerabilis illa nox luminibus copiosis et claris, laudibusque sonoris et consonis, et splendens efficitur et solemnis. Stabat vir Dei coram præsepio pietate repletus, respersus lacrymis, et gaudio superfusus. Celebrantur Missarum solemnia super præsepe, levita Christi Francisco sacrum Evangelium decantante. Prædicat deinde populo circumstanti de nativitate regis pauperis, quem cum nominare vellet, puerum de Bethlehem præ amoris teneritudine nuncupabat. Miles autem quidam virtuosus et verax, qui propter Christi amorem sæculari relicta militia, viro Dei magna fuit familiaritate conjunctus, Dominus Joannes de Græcio, se vidisse asseruit puerulum quemdam valde formosum in illo præsepio dormientem, quem B. Pater Franciscus, ambobus complexans brachiis, excitare videbatur a somno. » Addit S. Bonaventura fœnum hoc præsepii a populo reservatum, multos brutorum morbos sanasse et pestes dispulisse.

Tropologice templum est stabulum, altare præsepe Christi.

Exemplum S. Francisci.

Denique S. Bernardus, serm. 1 *in Vigilia Nativ.*, docet nos fieri Bethlehem, si Christum devote sus-

cipiamus vel per fidem, vel per Eucharistiam. « Bethlehem quippe, ait, domum panis, Juda sonat confessionem. Tu ergo si divini verbi pabulo repleas animam tuam, fideliterque, etsi non digna, certe quanta potes devotione suscipias panem illum qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo, Dominicum videlicet corpus Jesu, ut veterem utrem corporis tui nova illa resurrectionis caro reficiat et sustineat, quatenus novum quod intus est vinum, hoc solidatum glutino, valeat continere : si denique ex fide vivas, et nequaquam gemere oporteat, quia oblitus sis comedere panem tuum; Bethlehem factus es, dignus plane susceptione Dominica, si tamen confessio non defuerit. Sit proinde Judæa sanctificatio tua : confessionem et decorem induere, quam maxime stolam in ministris suis Christus appretiat. »

Egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. — « Egressus » est numeri pluralis; hebraice enim est מוצאותיו motsaoth, id est egressiones. Unde Septuaginta vertunt, ἔξοδοι; Vatablus, *emanationes ejus*. Rursum pro *ab initio a diebus æternitatis*, Hebræa et Septuaginta habent, *ab initio a diebus sæculi*. Hinc triplex est hic interpretum explicatio, juxta triplicem Christi egressionem. Prima enim est temporalis; secunda est æterna; tertia partim temporalis, partim æterna. Primo ergo Rabbini recentiores, qui negant Christi æternitatem et divinitatem, egressiones has sic exponunt, *q. d.* Christus non tantum egredietur cum nascetur in Bethlehem, sed jam inde a Davide, ab Abraham, imo ab Adam egressus, et quasi natus est, tum quia ex iis descendit, et in eorum lumbis ac virtute generativa latebat atque continebatur; quomodo Apostolus, *Hebr.* vii, 9, ait Levi, antequam nasceretur, decimatum esse in lumbis Abrahæ; tum quia eos quasi duces suos præmisit, qui populum suum Israel in cultu Dei erudirent et continerent, eumque contra hostes infideles tuerentur et propugnarent. Huc accedit expositio S. Cyrilli, qui egressiones in plurali dici censet, quia Christus homo bis egressus est : *Primo*, cum venit in mundum per incarnationem; *secundo*, cum post mortem e mundo egressus est, et ascendit in cœlum. Utramque significat ipse *Joan.* xvi, 28 : « Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem : » utraque est a diebus æternitatis; quia utraque ab æterno decreta et prædestinata est a Deo. Huc pertinet aliorum explicatio, qui per egressiones accipiunt varias Christi hominis expeditiones et excursiones, quas contra diabolum pro salute hominum suscepit. *Prima* fuit, qua humanitatem nostram induit. *Secunda*, qua magos et pastores ad se traxit et convertit. *Tertia*, qua peragrans Judæam et Galilæam, multos in corpore et anima salvavit. *Quarta*, qua in crucem pro redemptione hominum ascendit. *Quinta*, qua resurgens ad vitam rediit, mortemque destruxit. *Sexta*, qua ascendens in cœlum illud nobis patefecit, indeque misit Spiritum Sanctum. Hæ omnes expeditiones fuerunt a diebus æternitatis, quia ab æterno decretæ.

Egressus Christi triplex. Primus.

Secundo, Arias et a Castro hic, quibus favent S. Hieronymus ac R. Haccados apud Galatinum, lib. IV, cap. xiii, per egressiones has accipiunt duas Christi nativitates, puta temporalem ex Virgine in Bethlehem, et æternam ex Deo Patre in cœlis. Unde R. Haccados per τὸ *ab initio*, id est ab æterno, putat notari æternam Christi generationem; sed per τὸ *a diebus sæculi*, temporalem, qua nimirum ab initio mundi in lumbis Adæ creatus, et quasi natus est. Ex adverso, melius alii per τὸ *ab initio* accipiunt temporalem Christi apparitionem, non tantum qua apparuit in carne, sed etiam qua visus est patribus, quibus promissus est; et Prophetis, per quorum ora ipse, utpote Verbum Dei, locutus est : sed per τὸ *a diebus æternitatis*, accipiunt æternam ejusdem a Patre generationem.

Tertio, alii hæc accipiunt de sola æterna Christi a Patre emanatione et nativitate. Hæc expositio est certa et communis Patrum et Doctorum, ideoque amplectenda. Probatur *primo*, quia de temporali Christi nativitate paulo ante dixit Propheta : « Ex te (o Bethlehem) mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. » Ergo cum addit : « Et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis, » agit de æterna, *q. d.* Christus egredietur et nascetur in Bethlehem; at, ne putes eum tantum hominem fore, tuncque primo egressurum, cum homo apparebit in Bethlehem, addo et dico jam ante ab æterno eum egressum esse ex Patre, cum ab eo genitus est Deus, Patri coævus et consubstantialis. Cur enim temporalem egressionem repeteret hic Propheta, cum tam clare eam ante expresserit?

Secundo, τὸ *a diebus æternitatis* plane significat hic de æterna Christi generatione agi, non de temporali. Dices : Hebraice est *a diebus* עולם *olam*, id est *sæculi*. Respondeo : *Olam* sive sæculum absconditum, a radice עלם *alam*, id est abscondit, hebraice significat æternitatem, quæ omnibus abscondita est et impenetrabiiis, cum scribitur per *vau*, sicut hic scribitur, uti docent Rabbini, nisi addatur particula aliqua restringens, quæ cogat illud explicare et interpretari tempus longissimum. Hic autem nihil tale additur, imo additur τὸ *ab initio*, quod junctum cum *diebus olam*, planam plenamque significat æternitatem, uti mox ostendam. Unde Chaldæus vertit : *Cujus nomen dictum est ab æternitate, a diebus sæculi*; Tigurina, sive Leo Hebræus : *Exitus ejus a sæculo, a diebus æternis*. Ita et Rabbini apud Galatinum loco citato. Denique omnes orthodoxi fatentur hic de vera æternitate agi; licet aliqui æternitatem prædestinationis, non generationis intelligant, sed perperam. Nam egredi non est prædestinari, sed emanare, gigni, nasci, ut cum paulo ante dixit : « Ex te mihi egredietur, » id est nascetur, « qui sit

dominator in Israel. » Dices : *Apoc.* XIII, 8, Agnus, id est Christus, dicitur occisus ab origine mundi, non realiter, sed per Dei præscientiam et prædestinationem; ergo similiter hic τὸ *egressus* exponi potest non realiter, sed in Dei prædestinatione. Respondeo, nego consequentiam; verba enim Scripturæ proprie accipienda sunt, non improprie, nisi quæ necessitas aut contradictio cogat, uti hic nihil cogit : in Apocalypsi autem cogit. Nam Agnus, qui realiter non erat, nec exstabat ab origine mundi, non poterat tunc realiter occidi (quod enim non est, occidi nequit); ergo occisio hæc non actualis, sed mentalis, puta præscita et prædestinata a Deo, intelligi debet. Hic autem nil est tale; ergo realis egressus et nativitas, non mentalis et prædestinata, intelligenda est.

Tertio, Christum in Bethlehem natum esse Deum, ideoque æternum, patet ex cap. IV, 1 : « Erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, » puta Sion, id est Ecclesia Christi. Nam pro τῷ *Domini* hebraice est *Jehova*, quod non alium quam Deum verum significat, ejusque nomen est proprium. Et vers. 2 : « Venite, ascendamus ad montem Domini (hebraice *Jehova*) : quia de Sion exibit lex, et verbum (Evangelium) Domini (hebraice *Jehova*, puta Christi,) de Jerusalem. » Et vers. 7 : « Et regnabit Dominus (hebraice *Jehova*, puta Christus) super eos, ex hoc nunc et usque in æternum. » Idem patet *Isaiæ* IX, 6, ubi parvulus nasciturus nobis, puta Christus, vocatur « Deus, Fortis, Pater futuri sæculi » (hebraice *Pater æternitatis*); et cap. VII, 14, vocatur « Emmanuel, » id est nobiscum Deus.

Quarto, ita interpretantur Patres et orthodoxi passim, Theodoretus, Haymo, Remigius, Rupertus, Albertus, Hugo, Lyranus, Dionysius, Clarius, Vatablus, Ribera hic, Cyrillus hom. 4 *Contra Nestorium*, S. Chrysostomus in lib. *Quod Christus sit Deus*, Origenes lib. I *Contra Celsum*, Eusebius lib. II *Demonstr*. cap. II, S. Athanasius, et alii passim contra arianos.

Dices : Si de sola æterna emanatione et generatione Christi hic agitur, cur ergo Propheta eam vocat *egressus*, vel exitus in plurali? Respondet *primo* Ribera, causam esse quod Hebræi soleant res maximas et præstantissimas compellare pluraliter, ut rei magnitudinem et præstantiam significent, quod, licet una sit, æquipolleat tamen pluribus. Sic Deum vocant *Elohim*, in plurali; sic *adonim*, id est domini, significat Dominum; sic elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ, quod mole sua et robore multas bestias æquet, imo superet. Quia ergo nativitas æterna Christi maxima est et divina, omnesque creatas nativitates eminenter continet, hinc ab Hebræis vocatur *egressus*, id est nativitates, in plurali. *Secundo*, aliam causam dat Vatablus : « Plurali, inquit, utitur, quia Christus semper procedit a Patre jugi manatione et processione, heri, hodie et olim, *q. d.* Christus erit verus homo, verusque Deus, et coæternus Patri; » quia ergo jugiter ab æterno Christus a Patre gignitur, hinc ejus generatio vocatur *generationes* : nam quolibet instanti generatur, et omnibus generationibus creaturarum coexistit; sicuti fontis emanationem vocamus *scaturigines*, quia jugiter aquam scaturit. Hinc patet æternitas, et consequenter vera Deitas Christi. Negabant utramque ariani, quorum, teste S. Athanasio multis in locis, hoc erat axioma : « Erat aliquando (tempus vel duratio) quando non erat Christus. » Respondet Franciscus David, novorum arianorum choragus, in *Disput. Albana*, in actis diei tertiæ : « Vocabulum, inquit, diebus additum, explicat mentem Prophetæ. Dies enim tunc cœperunt, quando creatus est mundus. Et illi primi dies dicuntur æterni, propter continuam successionem : sicut sæpius Scriptura loquitur, et ideo cum facta tunc quoque sit de Christo futuro promissio, dicitur fuisse egressus ejus a diebus æternitatis. » Verum obstat quod, licet *in æternum* in Scriptura significet aliquando longum tempus continuum, non infinitum ; tamen *æternitas*, et hebræum עולם *olam*, junctum cum מקדם *mickedem*, semper immensam durationem significat. *Secundo*, « egressus ejus » non est promissio de eo nascituro, sed nativitas ejus, ut cum dicitur hic : « Ex te mihi egredietur (id est nascetur) dux : » aliud enim est egredi hominem, aliud egredi verbum vel sermonem : illud significat nasci, hoc prophetare et promittere. Nec obstat quod vocetur dies æternitatis; dies enim hic ponitur pro duratione, ut cum *Daniel.* cap. VII, 9. Deus Pater vocatur « Antiquus dierum, » id est æternus.

Dices : Quomodo ergo ait : « Egressus ejus ab initio ? » æternitas enim non habet initium. Respondeo : Scriptura *initium* vocat id quod erat ante tempora, hoc autem erat æternitas. Unde explicans subdit : « a diebus æternitatis. » Loquitur enim accommode ad conceptum hominum, qui cum volunt dicere aliquid fuisse ab æterno, dicunt illud fuisse ante omnia, ab initio. Sic *Proverb.* VIII, 22, ait Sapientia increata : « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. » Et *Eccli.* cap. XXIV, 14, ait æterna Dei Sapientia : « Ab initio, et ante sæcula creata sum, » id est ab æterno. Sic et *Isaiæ* XLIII, 13, ait Deus : « Ab initio ego ipse, » *q. d.* Ab æterno ego sum, qui sum. Porro hanc Michææ sententiam : « Et egressus ejus a diebus æternitatis, » sic clare per trimembrem sententiam explicat S. Joannes cap. I, 1 : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, » *q. d.* Ab æterno, et, ut ita dicam, a principio æternitatis. Verbum egressum et genitum est a mente Patris ; ac proinde erat apud eum, et in ejus mente, ac consequenter ipsum erat Deus : quia quidquid est in mente Dei et in Deo, est Deus. Hinc et Christus,

a Judæis rogatus quis esset, respondit : « Principium, qui et loquor vobis, » *Joan.* VIII, 25; græce κατ' ἀρχὴν, *q. d.* Ego sum ante Abraham a principio, id est ab æterno; Deus de Deo, qui et idipsum vobis proloquor. Idemque *Apocal.* XXI, 6, ait : « Ego sum α et ω, initium et finis. »

Præclare Nazianzenus : « Deus et erat semper, et est, et erit; vel, ut rectius loquar, semper est. Nam Erat et Erit nostri temporis fluxæque naturæ segmenta sunt. Ille autem semper est, atque hoc modo se ipsum nominat, cum in monte Mosi oraculum dedit. Universum enim id quod est, in se complectitur, nec principium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum, omnem tum temporis, tum naturæ cognitionem superans : mente sola adumbratus is, et quidem perexigue ac perobscure, non ex his quæ in ipso sunt, sed quæ circa ipsum : alia ex alio collecta specie ad unum quoddam veritatis simulacrum : priusquam teneatur effugiens, et priusquam intellectu percipiatur seipsum fuga proripiens : tantum principem nostri partem, eamque a vitiorum labe purgatam collustrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minime consistentis. Hoc autem mea quidem sententia idcirco fit, ut, quatenus comprehendi potest, nos ad se trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec sperat quisquam, nec assequi conatur), quatenus autem capi non potest, admirationem sui excitet, atque ex ipsa admiratione vehementius expetatur, appetitus purget, purgans autem divinos efficiat, talesque cum redditi sint, cum iis jam velut cum familiaribus consuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius a me dictum videri possit) Deus diis unitus et cognitus, ac tantum fortasse, quantum jam eos, qui ipsi noti sunt, cognoscit. »

Æternitas temporum quæ ?

A DIEBUS ÆTERNITATIS, — id est ab omni æternitate. Est catachresis : æternitas enim proprie cum sit duratio constans, indivisibilis, tota simul, ideoque ab intrinseco carens successione, principio et fine; idcirco non dividitur per dies, menses et annos, qui illi successive coexistunt : hinc ab omnibus, qui omnia sua mensurant per differentias sui temporis, dantur æternitati dies, menses et anni. Sic dicitur *Psal.* LXXVI, 6 : « Cogitavi dies antiquos : et annos æternos in mente habui. » Sic in Officio divino, tempore Paschali, de martyribus canimus : « Lux perpetua lucebit sanctis tuis, Domine, et æternitas temporum. » Quod desumptum est ex lib. IV *Esdræ*, cap. II, 35, ubi sic dicitur : « Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite umbram sæculi, » etc. Sicut enim immensitas Dei totam Dei magnitudinem, quæ absque termino quaquaversum super cœlos in immensum diffunditur, colligit in punctum; ut non minus habeat in puncto loci, quam in spatio infinito : ita æternitas durationem, et quasi ætatem Dei, quæ infinito tempori coextenditur, colligit in momentum : ita ut totam possideat in instanti, sive in puncto. Sicut enim se habet immensitas ad punctum loci, ita æternitas se habet ad punctum temporis. Dicit ergo Michæas Christum in tempore nasciturum in Bethlehem, esse æternum, ideoque Deum, *q. d.* Ideo Christus nascetur in nostro tempore, ut nobis communicet suam æternitatem : ideo fiet homo, ut nobis communicet suam deitatem, nosque faciat deos. Ait enim : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes, » *Psalm.* LXXXI, 6. Unde S. Gregorius, homil. 8 *in Evang.* : « Quid, ait, est quod nascituro Domino mundus describitur, nisi hoc quod aperte monstratur, quia ille apparebat in carne, qui electos suos adscriberet in æternitate? Quod contra de reprobis per Prophetam dicitur : Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur. » Ideo ergo Christus natus est tempori, ut nos vivamus æternitati; ideo egressus est a diebus æternitatis ad dies temporis, ut nos a tempore regrederemur ad dies æternitatis.

Nota : Duratio est triplex, tempus, ævum, æternitas; tempus habet suum finem, æque ac principium : ævum habet principium, sed caret fine; æternitas nec habet finem, nec principium. Rursum sicut ævum est intrinseca mensura vitæ angelorum, et tempus vitæ hominum : ita æternitas est intrinseca mensura vitæ et existentiæ divinæ, ac consequenter generationis Verbi, et spirationis Spiritus Sancti, ut docet D. Thomas I part. *Quæst.* X, art. 4, et ibi P. Salas. Origo et quasi ratio æternitatis est immutabilitas Dei. Unde S. Augustinus lib. *De Natura boni adversus Manich.* cap. XXXIX : « Illa, inquit, vera est æternitas, quæ est vera immortalitas; hæc est illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet. » Et mox : « Cujus solius immortalitas, ipsa est vera æternitas. » Idem, lib. IV *De Trinit.* cap. XVIII : « In quantum, ait, mutabiles sumus, in tantum ab æternitate distamus. » Et inferius : « Vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas; vera incommutabilitas, ipsa est æternitas. » Et S. Dionysius, *De Divin. Nom.* cap. IX : « Idem vero, inquit, supersubstantialiter æternum, est invertibile, in seipso manens semper secundum eadem, et eodem se habens modo. » Et Psaltes *Psalm.* CI : « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. » Porro æternitatem S. Anselmus ita definit in *Menol.* cap. XXIV : « Vera æternitas est interminabilis vita, tota simul existens. » Et Richardus Victorinus lib. II *De Trinitate,* cap. IV : « Quid aliud est æternitas, quam diuturnitas sine initio et fine, et carens omni mutabilitate? » Alii : « Æternitas est duratio immensurabilis. » Optime Boetius lib. III *De Consolat.* prosa ult. : « Æternitas est interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio. » Hinc æternitas ambit omnia tempora et temporalia, eorumque est fons et origo. Audi S. Dionysium lib. *De Divin. Nomin.* cap. X : « Antiquus dierum Deus prædicatur, quod

ipse sit omnium et sæculum, et tempus; et ante dies, et ante sæculum, et tempus. » Idem, cap. V : « Ipse, ait, est ævum ævorum, existens ante omne ævum. » Et paulo ante : « Ipse est principium et mensura ævorum et temporum. » Ex dictis sequitur æternitatem esse propriam durationem Dei, puta Patris, et Filii, et Spiritus Sancti; angelos autem et homines participare eam per suam æviternitatem, quæ habet principium, at non finem. Nam per eam in æternum vivent, fruentur Deo, eruntque beati : licet vulgus per catachresin hanc æviternitatem vocet quoque *æternitatem*, scilicet creatam et participatam : quia Beati erunt beati tamdiu, quamdiu Deus erit beatus; imo quamdiu Deus erit Deus, quamdiu durabit ejus æternitas. O æternitas, quanta es! quam immensa! quam pretiosa! quam beata! et tamen quam raro versaris in mentibus hominum! quam pauci te tuumque pondus æstimant! nulli te penetrant, pauci ponderant! Sapienter S. Gregorius lib. VI, *epist.* 190 : « Si bona, ait, quærimus, illa diligamus, quæ sine fine habebimus. Si autem mala pertimescimus, illa timeamus quæ a reprobis sine fine tolerantur. » Et Cicero, *Tuscul.* IV : « Quid, inquit, ei videatur magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo ? » Et S. Antonius discipulis suis hoc axioma tradebat : « Hoc, ait, sit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propositi vigore lassescere; sed quasi incipientem augere semper debere quod cœperit, præsertim cum humanæ vitæ spatia, æternitati comparata, brevissima sint. Promissio vitæ sempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum est enim : Dies vitæ nostræ septuaginta anni : quando ergo octoginta aut centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro; sed pro annis, omnium nobis sæculorum regna tribuentur : non terram hæreditabimus, sed cœlum. » Ita S. Athanasius in *Vita S. Anton.*

rs. 3. 3. PROPTER HOC DABIT EOS USQUE AD TEMPUS, IN QUO PARTURIENS PARIET. — Τὸ *dabit* dupliciter, imo contrarie accipi potest : *Primo*, « dabit, » scilicet hosti, gladio, similive tribulationi, *q. d.* Objiciet eos hostibus, et calamitatibus sinet eos affligi; *secundo*, « dabit, » id est conservabit eos in vita, ut habitent in terra sua. Jam varii varie hæc exponunt. Punctum difficultatis consistit in eo, quodnam vocetur « tempus, in quo parturiens pariet. » *Primo*, aliqui esse censent tempus liberationis e captivitate Babylonica, et libertatis sub Cyro, *q. d.* Quia latrones de quibus vers. 1, hoc est, tyranni et prædones assyrii atque chaldæi, Israelem ob ejus scelera affligent et captivabunt; hinc Deus dabit, id est permittet eos in Israelem grassari usque ad Cyrum, quando, eo laxante captivitatem, Synagoga parturiens pariet, id est præ gaudio et festinatione producet et adunabit turbam ingentem suorum filiorum et civium, cum jubilo e Babylone in Judæam redeuntium. Verum hic nulla Babylonis facta est mentio, sed tantum Christi : Christum enim et præcedentia et sequentia omnia spectant.

Secundo, alii distinguunt tempus parturitionis a tempore pariendi; tempus pariendi Synagogæ, censent esse illud quo peperit Christum : tempus parturitionis, quo cruciatibus afflicta et oppressa est a Tito et Romanis, *q. d.* Propter hoc, quia scilicet filia latronis, id est Jerusalem, percussura et occisura est Christum, inquit Rupertus, idcirco Deus dabit permanere Synagogam et Judæos, usque ad tempus quo pariet Christum Salvatorem, et mox per Titum eam affliget, ut crucietur quasi parturiens; et in hac dolorum parturitione enecetur et exspiret. Unde Chaldæus vertit : *Propterea tradentur Judæi Romanis, quando parturiens pariet.* Idem Chaldæus sic explicat illud *Isaiæ* LXVI, 7 : « Antequam parturiret, peperit : antequam veniret partus, peperit masculum, » *q. d. Antequam veniat ei angustia, salvabitur; et antequam veniant ei dolores partus, revelabitur rex Messias, q. d.* Antequam veniat Titus angustians Judæos, veniet et nascetur Christus salvator. Sic et veteres Hebræi apud Galatinum, lib. IV, cap. XI. Quin et S. Hieronymus sic explicat : Stabit Judaismus, donec Ecclesia pariat filios Christo; donec scilicet gentilitas, quæ antea sterilis fuerat, credens in Christum multos ad eum convertat, qui in locum Judæorum, quasi populus et filii Dei succedant.

Tertio, alii accipiunt tempus Ecclesiæ nascentis, quando ipsa multos filios peperit Deo et Christo, juxta oraculum *Isaiæ* cap. LIV, 1, *q. d.* Propter hoc, quia scilicet ex Israele et Judæis nasciturus est Christus in Bethlehem, idcirco Deus dabit, id est sinet eos in Judæa vivere, ac differet ultionem suæ mortis, hoc est destructionem Jerusalem per Titum, aliquantisper; donec scilicet Ecclesia Christi nascens multos e Judæis filios pariat Christo; id est donec ipsa crescat et confortetur, ut sese conservare et spargere possit per omnes gentes : quo facto Judæam et Judæos per Titum evertet. Ita Lyranus, Vatablus et Dionysius.

Quarto et genuine : « Tempus quo parturiens, » vel, ut Hebraice est, *pariens pariet*, est tempus quo Deipara peperit Christum in Bethlehem : illa enim vocatur *pariens* et *mater* antonomastice; quia partus ejus fuit nobilissimus, ideoque cœlo et terræ optatissimus, et hoc significat illa geminatio *pariens*; vel, uti Noster vertit, *parturiens pariet* : τὸ enim *parturiens* non significat dolorem, sed vehemens desiderium, gaudium et accelerationem partus, ut dixi in illud *Isaiæ* LXVI, 7 : « Antequam parturiret, peperit. » Ad Isaiam enim more suo alludit hic Michæas (1). Sensus ergo est, *q. d*, Propter hoc, quia scilicet in Bethlehem nascetur Christus, quem Deus decrevit et statuit salvatorem

(1) Virginem innuit, inquit et ipse Rosenmüller, e qua modo prodigioso Messiam nasciturum sperabant istius ætatis homines.

et dominatorem Israelis, idcirco dabit eos, id est permittet Israelem et Judæos affligi ab Assyriis, Chaldæis et Græcis, donec Deipara pariat Christum. Hic enim erit redemptor et salvator Israelis, omniumque gentium. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Hugo hic, et Eusebius lib. VII *Demonstrat.* cap. II. Huc pertinet aliorum expositio quæ talis est : Durabit successive Synagogæ afflictio, et captivitas Babylonica, Græca et Romana, donec ipsa pariat Christum : hic enim ab omni servitute eam liberabit. Nota : Scriptura de Israele quasi de populo loqui solet, nunc singulariter, quia populus collective est unus et singularis : nunc pluraliter, quia in populo plures sunt homines et capita. Ita facit hic Michæas. Rursum de Israele nunc loquitur masculine, quasi de populo; nunc feminine, quasi de Ecclesia et Synagoga. Unde ait : « Parturiens pariet » quasi mater.

Symbolice, sensus est, *q. d.* Propter hoc, quod scilicet Deus statuit Christum in Bethlehem nasciturum, efficere salvatorem mundi; hinc dabit, id est sinet Israelem sub lege affligi, ut ipse cognoscat ex lege tum peccatum, tum legis infirmitatem ad tollendum peccatum, et ad sanandam concupiscentiam; ut Israel, idipsum agnoscens, magnis votis exoptet Christum, ejusque gratiam, quæ concupiscentiam domet, et peccatum aboleat. Ideo enim distulit Deus Christum per quatuor annorum millia, usque ad virginis partum, ut interim mundus agnosceret suæ animæ peccata et vulnera, æque ac naturæ et legis infirmitatem, ac instanter medicum, puta Christum, requireret, uti docet Apostolus *Rom.* III, 20 et seq. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et alii.

Allegorice Arias : Sinet Christus, inquit, Israelem, id est Ecclesiam suam, puta Apostolos et discipulos, aliquousque a Judæis affligi, donec ipsa quasi ex partu egrediens in Pentecoste, Spiritus Sancti roboretur adventu, ut numero et viribus adaucta, se diffundere possit per omnes gentes.

ET RELIQUIÆ FRATRUM EJUS CONVERTENTUR AD FILIOS ISRAEL. — « Ejus, » scilicet dominatoris Israel, nascituri in Bethlehem, puta Christi, *q. d.* Reliquiæ, id est pauci Judæorum, qui sunt fratres Christi secundum carnem, convertentur ad filios Israel, id est ad Patriarchas et Prophetas : ut scilicet Patriarcharum et Prophetarum in Christum fidem, pietatem et sanctitatem amplectantur et æmulentur, juxta illud *Psalm.* XLIV, 17 : « Pro patribus suis nati sunt tibi filii. » Aut *filii Israel* sunt Apostoli, *q. d.* Quando Ecclesia parturiens pariet Christum et Apostolos, tunc fratres Christi, puta Judæi e captivitate reliqui, convertentur ad filios Israel, id est Apostolos, eorumque et fidelium cœtui aggregabuntur. Anagogice, *q. d.* In fine mundi, cum plenitudo gentium intraverit in Ecclesiam, tunc reliquiæ Judæorum per Eliam et Enoch convertentur, tuncque omnis Israel salvus fiet. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius et Hugo. « Elias enim (qui interpretatur Deus Dominus) convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres, et novissimus populus jungetur antiquo, ut vere filii Abraham appellentur, cum in eum crediderint, quem vidit Abraham et lætatus est, » ait S. Hieronymus.

4. ET STABIT, — scilicet dominator Israel, puta Vers
Christus natus in Bethlehem ex parente Virgine Deipara, de quo vers. 2 et 3. Alludit ad pastores qui, dum gregem pascunt, stant innixi suæ furcæ sive baculo pastorali, tum ut oves omnes præ oculis habeant, videantque ne quæ aberret, vel a grege se separet; tum ut circumlustrent num qua ex parte lupus, vel alia fera, in gregem incursurus adventet, *q. d.* Pari modo Christus, quasi pastor fidelium, iis semper aderit, eos circumspiciet, pascet protegetque ab omni dæmonum hostiumque incursu. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Vatablus. Hoc est quod Christus promisit : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi, » *Matth.* cap. XXVIII, 20. Nota : Vox *stabit* significat Christi pastoris et regis, *primo*, curam et providentiam Ecclesiæ ; *secundo*, vigiliam in ea pascenda; *tertio*, constantiam. Unde Vatablus recte sic exponit : *stabit et pascet*, id est perpetuo pascet fideles, perpetuo regnabit in Ecclesia. Non enim transibit ab ea, uti transiit a Judæis ad gentes; sed jugiter cum fidelibus stabit et manebit.

Anagogice, *q. d.* Christus post resurrectionem conscendet in cœlum, ibique « stabit » a dextris Patris, quasi triumphator et dominator, ut Ecclesiam regat, tueatur et propugnet. Quocirca S. Stephanus in agone martyrii cum Judæis decertans : « Ecce, inquit, video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei, » *Actor.* VII, 55. Ita Rupertus; unde sequitur :

ET PASCET IN FORTITUDINE DOMINI, — *q. d.* Christus pastor reget fideles quasi oves suas, fortitudine non humana, sed divina; tum increata, quam ut Dei Filius a Deo Patre unam eamdemque cum eo accepit; tum creata, quam ut homo a Deo communicatam participat : quo fiet ut nulli lupi vel feræ illi prævalere, aut gregem ejus diripere vel dissipare queant; quin certo illas ad vitam æternam perducat, juxta illud quod ipse ait : « Oves meæ vocem meam audiunt, etc., et non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus, » *Joan.* X, 27.

IN SUBLIMITATE NOMINIS DOMINI DEI SUI, — id est sublimiter, potenter et magnifice pascet Christus suos fideles, prout decet majestatem nominis divini, quod ipse in pascendo ubique præferet, ut probet se esse Deum, et a Deo Patre missum : pascet, inquam, sublimiter et gloriose, quasi in ea re gloria nominis et honoris sui divini ageretur; ita ut omnes videntes Christi regimen illustre, quo eminenter pascet oves suas, laudent et cele

brent magnificum Dei nomen, *q. d.* Gubernabit Christus Ecclesiam quasi pastor, cum ea potentia et gloria, qualis et quanta decet eum qui de nomine Patris æterni appellatur Patris æterni Legatus, imo Filius. Hoc est quod ait Joannes cap. I, 14 : « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, » id est qualis decebat unigenitum Dei Filium. Et Isaias cap. LX, 15 : « Ponam te in superbiam sæculorum, » ubi pro *superbiam* hebraice est eadem vox גאון *geon*, quam interpres hoc loco *sublimitatem* vertit. Porro ita sublimiter pascit Christus suos, dando eis tum sublimem Evangelii doctrinam, tum gratiam potentem, qualem præ cæteris habuerunt martyres ad superandos ignes, gladios, feras, omniaque tormenta; tum protectionem certam et continuam, tum miracula stupenda et inaudita, qualia fecit Christus et Apostoli.

omen i quauplex. Nota : *Nomen Dei*, quo Christus suos pascit, varia significat. Nam, *primo*, *nomen Dei* est honor, fama et gloria Dei, uti jam dixi. *Secundo*, *nomen Dei* significat potentiam et opem Dei. Sic Christus pro iisdem orans, *Joan.* XVII, 11, ait : « Pater, serva eos in nomine tuo, » id est tua virtute et potentia. *Tertio*, *nomen* significat professionem et invocationem nominis, *q. d.* Christus pascet suos fideles sublimiter, quia profitebitur se id facere in nomine Patris sui, quod profitebitur, prædicabit et invocabit. *Quarto*, *nomen Dei* est ipse Deus metonymice; sic dicimur sanctificare, laudare, celebrare nomen Dei, id est ipsum Deum. Sic Christus jussit Apostolos baptizare fideles « in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, » hoc est in fide, professione et invocatione unius deitatis et sanctissimæ Trinitatis, *q. d.* « In nomine, » id est invocato et appellato nomine, et per consequens persona, divinitate, virtute, auxilio, energia et gratia « Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, » *Matth.* cap. XXVIII.

Et convertentur, — *q. d.* Christus per se et Apostolos pascens, id est docens et instruens homines, convertet eos ad se et ad Deum. Legit interpres, uti et Chaldæus, ישבו *iascubu*, id est *convertentur*; alii aliis punctis cum Septuaginta et Symmacho legunt ישבו *iescebu*, id est sedebunt, manebunt, habitabunt quiete et pacifice, quasi sedentes domi in pace, ut alludat ad cap. IV, 4 : « Sedebit vir subtus vineam suam, et subtus ficum suam, » *q. d.* Sub Christo pastore et rege, fideles ad eum conversi vivent in summa pace. Ita S. Hieronymus, Lyranus, Pagninus, Vatablus et alii.

Quia nunc magnificabitur — Christus pastor sublimis. Τὸ *nunc* significat tempus præsens non Michææ, sed Christo : de Christo enim continue agit, *q. d.* Videor mihi oculis spiritus instar Abrahæ videre diem illum gloriosum, quo Christus ex Virgine natus pascet fideles magnifice. Unde admirans et exsultans exclamo « nunc, » scilicet præsente, pascente et regente Christo : Magnificabitur Christus et nomen Dei, « usque ad terminos terræ. » Τὸ *quia* non causam, sed effectum et sequelam significat, *q. d.* Unde sequetur ut magnificetur nomen Dei et Christi toto orbe. Aut certe encliticum est, et per pleonasmum ornatus tantum gratia additur. Sic enim Hebræi addere, et sententiæ illustri præfigere solent כי *ki*, id est *quia*. *Secundo*, simplicius τὸ *nunc* referri potest ad tempus Michææ, *q. d.* Christus dum nascetur homo, pascet suos fideles in fortitudine Domini : quia ecce nunc, antequam natus est homo, primos et prævios potestatis suæ radios (uti emittit sol antequam oriatur, in aurora) spargit, et magnificari incipit, usque ad terminos terræ. Nam mox Assyrium Sennacherib in Judæa conteret per angelum, uti sequitur. Atque idcirco dixit quod Christus egressus sit a diebus æternitatis : quia enim Christus est æternus, hinc quovis sæculo se ostendit per miracula et opera heroica, quæ in tutelam et commodum Israelis populi sui operatus est.

5. Iste pax. — Quæres quis sit *iste?* Aliqui intelligunt Ezechiam, qui cum suis orans impetra- Vers. 5.
vit a Deo pacem Judææ, cæsis per angelum hostibus, puta Assyriis. Ita Theodoretus. Alii accipiunt Cyrum, qui libertatem et pacem dedit Judæis. Ita Lyranus. Alii Judam Machabæum cum fratribus, qui suis victoriis pacem dederunt patriæ. Favet huic Judæ paraphrasis Chaldaica. Verum cum nullius horum præcesserit mentio, sed solius Christi dominatoris Israel, in Bethlehem nascituri, de eoque continuus sit sermo : dico quod *iste* sit Christus, cum allusione tamen ad Ezechiam, Cyrum et Judam. Sensus ergo est, *q. d.* Christus erit pax non formalis, sed causalis, id est dabit pacem suæ Ecclesiæ suisque fidelibus : pacem, inquam, trinam et plenam, scilicet pacem cum Deo, pacem cum conscientia, pacem cum proximis : atque hujus pacis dabit præludium, initium et typum, dando hoc Michææ tempore Ezechiam, et paulo post Cyrum et Judam Machabæum, qui Israeli victoriam contra Assyrios, indeque pacem concilient. Dices : Solus Ezechias pugnavit contra Sennacherib et Assyrios, non Cyrus, non Judas; sed Cyrus pugnavit contra Babylonem et Chaldæos, Judas contra Antiochum et Græcos. Respondeo *primo*, sub Assyriis Chaldæos comprehendi : nam monarchia ab Assyriis translata est ad Chaldæos; unde tunc Chaldæi tam dominabantur Ninivæ et Assyriæ, quam Babyloni et Chaldææ. Et sic Cyrus dicitur vicisse Assyrios, quia vicit Chaldæos. Hinc et Assur vocatur hic « terra Nemrod, » quia Nemrod primus orbis rex et tyrannus dominabatur Assyriæ; principium tamen et sedem imperii posuit in Babylone : unde Nemrod auctor fuit turris Babel ædificandæ, uti dixi *Genes.* X, 8, 9 et 10. Nominat Michæas Assyrios, potius quam Chaldæos, quia ejus tempore dominabatur Sennacherib et Assyrii, insultantes Ezechiæ et Judæis : unde illos proprie et primario

Christus est pax causalis triplex.

hic respicit. *Secundo*, quia Nemrod, primus tyrannus orbis, fuit rex Assyriorum; indeque Assyrii primi fuerunt monarchæ et celebres tyranni; hinc per sequentia sæcula mansit hoc nomen, ut Assyrii vocarentur quivis potentes tyranni, sive Græci essent, sive Persæ, sive Romani, ut ostendi *Isaiæ* cap. VII, 17. Sic Judas Machabæus vicit Assyrios, quia vicit Antiochum et Græcos tyrannos. Hinc *tertio*, Assyrii significant quoslibet hostes Ecclesiæ, quales sunt infideles, Saraceni, hæretici; item dæmones : omnes enim hosce tyrannos profligat Christus, itaque pacem Ecclesiæ conciliat, sed inchoatam in Ecclesia præsente : hæc enim cum sit militans, sine bellis et luctis esse nequit : perfectam vero dabit in cœlo, ubi post bella et victorias erit Ecclesia in plena pace, gaudio et felicitate jugiter triumphans. Ita de Christo hunc locum accipiunt S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Albertus, Hugo, Arias, Clarius, Ribera et alii passim.

Moraliter, de pace Christi.

Moraliter, disce hic Christum esse pacem nostram. Unde ejus typus fuit Salomon rex uti nomine, ita re ipsa pacificus. Ad hunc Michææ locum alludens Paulus, vocat Christum pacem Judæorum et Gentium, dicens : « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, etc., ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso, » *Ephes.* cap. II, 14. Vide ibi dicta. Vis ergo pacem cum Deo, cum anima, cum proximis? Christum, qui est pax nostra, adi : pacem a pace posce; Christum in mente tua defige, et pacem defixisti. Ipse enim est princeps pacis, æque ac pater futuri sæculi, uti eum compellat Isaias cap. IX, 6. Rursum, vis indicium, ex quo certo scias an Christus in anima tua habitet? adverte an habeas pacem in conscientia. Si habes, utique ibidem adest et dominatur auctor et rex pacis. Si non habes, utique Christus abest : quia sicut sol sine luce, ignis sine calore, rex sine regno : ita Christus sine pace esse nequit; nam in pace factus est locus ejus, *Psalm.* LXXV, 3. Hoc est quod inculcat Apostolus : « Pax Christi exsultet in cordibus vestris, » *Colos.* III, 15. Vide quæ ibid. et *Isaiæ* II, 4, annotavi.

CUM VENERIT ASSYRIUS. — Alludit de more ad *Isaiæ* cap. XXXVI; nam per *Assyrium* proprie intelligit Sennacherib, tempore Ezechiæ imminentem Hierosolymæ, quem Christus occidit per angelum, itaque pacem dedit urbi et regi Ezechiæ. Consequenter tamen sub *Assyrio* intelligit Nabuchodonosorem, Antiochum, Pompeium, Neronem, Decium, aliosque Israelis et Ecclesiæ hostes et persecutores, uti jam dixi. Hosce enim omnes debellavit, et in dies debellat Christus, pro fidelibus suis decertans.

SUSCITABIMUS SUPER EUM SEPTEM PASTORES, ET OCTO PRIMATES HOMINES. — Hebraice, *hominis*, et ita in Latinis legendum censet Ribera. Unde et Syrus vertit, *octo principes hominum*; Arabicus, *octo primates* vel *præfectos hominum*. Verum Biblia Latina Regia, Vaticana et alia omnia legunt, *homines* : nam *primates hominis*, id est hominum, sunt *primates homines*; Chaldæus, *septem reges*, *et octo principes hominum*; Symmachus. *septem pastores, et octo christos hominum*; *christos*, id est reges et principes : hi enim sunt christi, id est olei effusione (hanc enim significat hebræum נוסך *nosech*) uncti in sua creatione et inauguratione. Et Septuaginta : *Consurgent super eum pastores, et octo morsus hominum.* Legerunt נשיכי *nesiche* per *schin* : נשך *nasach* enim per *schin* significat mordere. Verum alii passim legunt נסיכי *nesiche* per *samech*, et tum significat *principes*. Sensus tamen eodem redit. Nam per morsus Septuaginta intelligunt principes et duces, qui mordeant et subigant Assyrium, uti leones mordendo subigunt sibi feras quaslibet. Nota : *Pastores* iidem sunt qui *primates*, puta principes, *q. d.* Contra Assyrium excitabimus septem, imo octo, id est multos, imo plurimos principes, qui ei resistant, eumque debellent. Septenarius enim numerus in Scriptura symbolum est multitudinis : quod si addatur octonarius, magnam et ingentem multitudinem significat; ut cum dicitur *Eccles.* XI, 2 : « Da partem septem, nec non et octo. Sensus est, *q. d.* Panum et opum tuarum partes eroga liberaliter in pauperes, ac dato eleemosynam septem, id est multis, nec non et octo, id est multo pluribus indigentibus, *q. d.* Da quot quantisque potes. Alludit ad reges Assyriorum et Persarum, qui penes se habebant septem principes, quasi summos consiliarios et administros in gubernatione regni, qui instar septem angelorum principum, per quos Deus Ecclesiam orbemque regit, de quibus *Job* XII, 15, et *Apocal.* I, 4, instituti videntur, uti dixi *Apocal.* I, 4. Sic *Jerem.* XXXIX, 3, nominantur septem, imo octo principes Nabuchodonosor, qui ejus aulæ et castris præfecti, obsederunt et expugnaverunt Hierosolymam, scilicet *Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, et Rebmag.* Sic de Assuero, marito Esther, dicitur cap. I, 14 : « Erant autem primi et proximi (Assuero regi) Charsena, et Sethar, et Admatha, et Tharsis, et Mares, et Marsana, et Mamuchan, septem duces Persarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, et primi post eum residere soliti erant. » Ex hisce septem fuit Darius Hystaspis, qui, occisis magis, deficiente stirpe Cyri in Cambyse, hinnitu equi electus est rex Persarum.

Sensus est, *primo*, *q. d.* Nunc ecce magnificabitur Christus dominator Israel. Nam cum veniet Sennacherib Assyrius, ut obsideat et capiat Jerusalem, nos Israelitæ adunati cum Ezechia rege nostro, Christi invocatione, ope et jussu excitabimus S. Michaelem cum sex suis sociis Archangelis, qui sunt principes aulæ cœlestis, et tutores Synagogæ fidelium, ut per angelum octavum à

se submissum cædant castra Sennacherib. Hi enim sunt septem pastores, et octo primates hominum, ut habent Hebræa. Rursum excitabimus Eliacim, Sobna, Joahe, et alios plures aulæ Ezechiæ principes, qui Sennacherib ejusque legato Rabsaci generose resistant, et cæsis per angelum ejus castris, illa dispolient et diripiant. *Secundo*, *q. d.* Cum venerit Assyrius, id est Nabuchodonosor, ait Lyranus, imperans tam Assyriis quam Babyloniis, et ceperit Jerusalem, ac Judæos in Babylonem adduxerit, nos Israelitæ suscitabimus Prophetas, aliosque viros sanctos, quales erunt Daniel, Jeremias, Ezechiel, Esdras, Nehemias, Zorobabel, Jesus filius Josedec, etc., qui invocando Christum prosternent Assyrium, id est Balsasarem, filium Nabuchodonosoris. Christus enim excitavit Cyrum, qui per suos septem principes et reges, Balsasarem occidit, Babylonem cepit, et Judæos inde liberavit. Septem hosce principes et reges Cyri (ad quos hic alludit Michæas) nominat Xenophon lib. V *Cyripædiæ*. Eorum nomina sunt hæc : Embas rex Armeniæ, Antuchas Hyrcaniæ, Damatas Cadusiorum, Thambrodas Saccarum, Tigranas, ac Gadatas et Gobrias, qui duo Balsasarem occiderunt. *Tertio*, *q. d.* Cum venerit Assyrius, id est Antiochus Epiphanes tyrannus, vastans Judæam, nostris precibus per Christum excitabimus, hoc est, Christus a nobis invocatus excitabit suos prodromos et prævios duces, qui Antiochum profligent, et Judæos liberent; nimirum Machabæos septem, et plures, puta Mathathiam, Judam, Jonatham, Simonem, Joannem, Hyrcanum, Alexandrum, etc. Denique Christo nato cum venerit Assyrius, id est tyrannus Nero, Adrianus, Aurelianus, Decius, etc. Item Arius, Nestorius, Pelagius, Eutyches, aliique Hæresiarchæ Ecclesiam pessumdantes, Christus excitabit septem et octo, id est multos principes tum ecclesiasticos, tum sæculares, qui illis resistant, illosque debellent et prosternant. Tales fuere SS. Petrus et Paulus certantes cum Simone Mago et Nerone, eosque debellantes. S. Joannes et S. Clemens cum Domitiano, S. Ignatius et S. Dionysius cum Trajano, S. Cornelius et S. Cyprianus cum Gallo et Volusiano. Tales rursum fuerunt Constantinus, qui Diocletianum et Maximianum summos Ecclesiæ persecutores ad restim adegit, ac Ecclesiæ pacem et imperium consignavit; Theodosius, Arcadius, Honorius, Marcianus, et sequentes imperatores christiani, qui per se suis armis, per Episcopos vero anathemate et censuris ecclesiasticis perculerunt Nestorium, Eutychetem, Pelagium, et similes hæreticos in Concilio Nicæno, Ephesino, Chalcedonensi, Constantinopolitano, etc. Ita fere S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et alii. Dicit, « suscitabimus, » quia Israelitæ, id est fideles, eligunt et creant sibi principes tum ecclesiasticos, puta Episcopos per Clerum; tum sæculares, puta reges et imperatores, per semetipsos.

Septem pastores sunt septem au- lici prin- cipes.

Item sep- tem prin- cipes Cyri.

Tertio, apostoli et viri aposto- lici.

Mystice, S. Hieronymus per pastores et primates septem accipit sanctos veteris, per octo sanctos novi Testamenti. Rupertus vero eos sigillatim sic enumerat : Septem, inquit, pastores fidelium fuerunt Abel, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses et David : octo vero primates fuerunt octo judices, id est principes et salvatores Israel, scilicet Josue, Caleb, Othoniel, Aoth, Barach, Gedeon, Jephte et Samson. Verum hi diu ante Michæam vixerunt; Michæas autem hosce pastores et primates in futurum promittit. Ait enim : « Suscitabimus, » etc. Mystice quoque S. Ambrosius, *in Genesim ad Horontianum*, enarrat. 2, sic explicat : « Septem pastores, inquit, legis præcepta sunt, quibus grex adhuc quasi irrationabilis in virga Moysis per desertum ductus et gubernatus est. Octo morsus hominum, mandata Evangelii, et Dominici oris alloquia. Corde enim creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Boni morsus, per quos æternæ vitæ munus gustavimus, peccatorum remissionem in Christi corpore devorantes. In veteri Testamento amarus morsus est mortis, propterea dictum est : Devoravit mors prævalens. In novo Testamento suavis morsus est vitæ, quæ mortem absorbuit. Propterea Apostolus ait : Devorata est mors in victoria sua. Ubi est, mors, victoria tua ? Ubi est, mors, aculeus tuus ? » Mystice.

6. ET PASCENT TERRAM ASSUR IN GLADIO, ET TERRAM NEMROD IN LANCEIS SUIS. — *Terra Assur* est Ninive et Assyria, ita dicta a primo ejus incola Assur, filio Sem. *Terra Nemrod* est Babylon : ibi enim Nemrod tyrannus regnare cœpit, uti supe- rius dixi. Sensus est, *q. d.* Cyrus pascet, id est reget, et debellabit suis gladiis et lanceis Assyriam et Babylonem. Rursum cum Assyrius Sennacherib venerit in terram nostram, debellabunt eum Isaias, Ezechias, etc., per angelum. Porro Christus natus, per suos apostolos et successores, armis spiritualibus debellabit reges et principes Assyriorum, Græcorum, Romanorum, etc., eosque convertet et subiget, adeo ut ipsi jam conversi pascant quoque, id est regant, tueantur, et propagent Ecclesiam, uti fecit Constantinus et posteri. Vers. 6.

Nota : Pro *pascent*, etc., *terram Nemrod in lanceis suis*, Septuaginta vertunt, *in fovea ejus;* quod explicans mystice S. Hieronymus : « Nemrod, ait, interpretatur tentatio descendens : gigantis enim et venatoris, et superbientis contra Domi- num terra, non est in montibus, sed in foveis. Redacta est ergo terra Nemrod in foveis suis : qui enim fodit foveam, incidet in eam. » Et mox : « Quod autem, Symmachus ait : *Et pascent terram Assur in gladio, et regionem Nemrod intra portas ejus;* hoc sentiendum est, quod in domo sua alligetur fortis, et vulneretur adversarius. Et juxta Aquilam et quintam Editionem, *sicis et lanceis septem pastorum, et octo christorum hominum confodiutur.* »

Vers. 7. 7. ET ERUNT RELIQUIÆ JACOB (1), — *q. d.* Apostoli et similes credentes Christo, licet pauci et quasi reliquiæ Judæorum, erunt quasi imber et ros optatissimus, qui divina sua doctrina et vitæ sanctitate fecundabunt terram, id est homines terrenos : terram, inquam, quæ non exspectat virum, id est manum et opera hominis, scilicet irrigantis, sed Dei et gratiæ cœlestis, *q. d.* Deus sua cœlesti luce et gratia ad prædicationem Apostolorum illabens mentibus auditorum, easque placide et suaviter irrorans, faciet eas fecundas virtutibus et bonis operibus. Ita S. Hieronymus : « Ardebant enim, inquit, ignitis diaboli jaculis corda populorum. Et omnes gentes adulterantes a Deo habebant corda quasi clibanus igne succensus. Unde ros a Domino cadens factus est sanitas infirmorum, » uti factus est tribus pueris in fornace Babylonia, *Daniel.* III.

QUASI STILLÆ SUPER HERBAM. — Sic et Aquila, Theodotion et Chaldæus qui habet : *Sicut guttæ imbris serotini super herbam.* Quare mirum est Septuaginta vertere : *Sicut agni super gramen,* præsertim cum non ovium, sed roris mentio præcesserit; est tamen apta similitudo : Apostoli enim agnina sua innocentia, candore, modestia et puritate illapsi sunt in mentibus hominum, sicut agni illabuntur gramini. Unde Christus : « Ecce inquit, ego mitto vos sicut oves in medio luporum, » *Matth.* x, 16.

Vers. 8. 8. QUASI LEO IN JUMENTIS, — quasi leo inter bestias, *q. d.* Apostoli quasi leones potentissime subjicient Evangelio quosvis infideles, ut nemo eis possit resistere : in infidelitate vero sua obstinatos, minis et miraculosis suis plagis percellent, uti Paulus excæcavit Elymam magum, ac Petrus Simonem volantem in terram dejiciens, ejus crura confregit. Rore significatur suavitas, leone robur et efficacia Apostolorum, Evangelii et gratiæ Christi. Hoc est enim optimum regimen, quo suavitas cum fortitudine et efficacia miscetur. Eo enim utitur Dei providentia in regimine mundi, quæ « attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, » *Sapient.* VIII, 1. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Rupertus, Lyranus, Vatablus et alii. Alludit et obiter quasi perstringit Judam et Machabæos, qui quasi leones subjugarunt hostes Israelis. De Juda enim dicitur I *Machab.* III, 4 : « Similis factus est leoni in operibus suis, et sicut catulus leonis rugiens in venatione. » Et de Machabæis, lib. II, cap. XI : « Leonum more impetu irruentes in hostes, prostraverunt; « nam » leo fortissimus bestiarum, ad nullius pavebit occursum, » *Prov.* XXX, 30. Audi Silium Italicum, lib. XII, Paulum consulem leoni comparantem :

> Paulus ut adversam videt increbrescere pugnam,
> Ceu fera quæ telis circumcingentibus ultro
> Assilit in ferrum, et per vulnera colligit hostem,
> In medios fert arma globos.

Ita in infideles insiliit S. Paulus, Apostoli virique apostolici, ut S. Xaverius, Gaspar Barzæus, Josephus Anchieta, aliique leones christiani hujus ævi.

9. EXALTABITUR MANUS TUA, — scilicet, o Christe, o dominator Israel. Respicit enim ad vers. 2 et 4, ubi dixit : « Et pascet in fortitudine Domini, etc., quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et Vatablus. *Secundo, tua,* scilicet, o Jacob, o Israel. Ita Theodoretus, Rupertus, Lyranus et Arias, *q. d.* Manus tua, o Israel, tempore Christi exaltabitur super hostes tuos, scilicet gentiles et infideles. Hos enim Apostoli ex te nascituri, tuique filii occident, ut intereant non corpore, sed mente et vita; scilicet quoad infidelitatem et vitam pristinam, quam in Dei ignorantia et sceleribus egerunt. Occident ergo in eis impietatem, libidinem, ebrietatem, etc., facientque ut vivat in eis pietas, castitas, sobrietas, etc. Ita S. Hieronymus. Quæ victoria longe major et nobilior est, quam si omnes trucidarent. Quid enim mirabilius, quid generosius quam inimicos occidere, eosque facere amicos; infideles occidere, et facere fideles; impios, pios; incestos castos, ebrios sobrios? etc. Hic sensus planior est. Nam de Jacob immediate præcessit : « Et erunt reliquiæ Jacob in Gentibus, » etc. Et de eodem sequitur : « Auferam equos tuos de medio tui. » Hic tamen sensus cum priori coincidit. Exaltatio enim Christi est exaltatio Israelis, id est Ecclesiæ, et vice versa. Vers. 9.

Christus occidit impios, dum eos facit pios.

10. AUFERAM EQUOS TUOS DE MEDIO TUI. — Pergit loqui de Jacob, id est Apostolis et fidelibus sparsis per gentes, easque ad Christum convertentibus; hoc est de Ecclesia Christi, quæ cœpit ex Judæis, crevit ex gentibus. Unde de gentibus maxime hic loquitur, quæ de idololatria et gentilitate convertendæ erant ad Christum et Ecclesiam; nec enim Judæi tempore Christi, imo nec post reditum e Babylone, publice idola coluerunt. Sensus est, *q. d.* O Jacob, id est, o Ecclesia, quæ orta es ex Jacob, sed maxime propagata es per gentes, auferam tibi omnia præsidia, omnia arma, omnes arces et munitiones, quibus antea Christum fidemque Christi oppugnabas, vel illi resistebas; ac nominatim auferam maleficia, divinationes, oracula, idola, eorumque fana et urbes. Hæc enim infideles opponebant fidei et Ecclesiæ, iisque quasi arietibus Ecclesiam impetebant. Hinc *secundo,* auferam tibi hæc arma, quia dabo tibi plenam pacem, confidentiam et securitatem in Christo, quo nixus secure in eo ejusque præsidio conquiesces, nec confides in armis pristinis, aliisque humanis auxiliis; utpote quæ imbellia et invalida expertus contemnes. Hoc est quod dixit cap. IV, 5 : « Concident gladios suos Vers. 10.

(1) « Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum, » etc. Subest, ut observat Rosenmuller, antithesis inter *reliquias* et *populos multos* validosque, *q. d.* Etiamsi populus Jacobo ortus non prævaleat multitudine, Deus tamen faciet ut augescat et propagetur.

in vomeres, et hastas suas in ligones. Et sedebit vir subtus ficum suam. » *Tertio*, auferam tibi arma, quia faciam ut armis non propages tuos limites, sed cœlesti doctrina, mansuetudine, sanctitate, patientia, morte et martyrio. Ita Arias, Vatablus et Lyranus.

Mystice. Mystice S. Hieronymus : « O Israel, inquit, interficiam equos tuos de medio tui, id est de principali cordis tui lascivientes impetus, et equorum more ruptis vinculis proruentes; et currus tuos, quibus tibi in vitiis placebas, et peccata peccatis consocians, quasi triumphans in quadrigis fereberis. »

Vers. 11. 11. ET AUFERAM MALEFICIA. — Hebræus et Chaldæus : *Succidam maleficos de manu tua;* Chaldæus, *de medio tui, et præstigiatores non erunt tibi;* succisis enim maleficis et præstigiatoribus, succiduntur maleficia et præstigiæ : sicut succisis hæreticis ministris et libris, succiditur hæresis. Hebraice malefici vocantur מכשפים *mecassephim*, divini, מעוננים *meonenim*. Unde Tigurina vertit, *astrologi*. *Meonenim* ad verbum sunt oculatores, id est observatores vel temporum, vel somniorum, vel astrorum, vel avium, aut præstigiatores, qui oculos perstringunt et ludificant, uti dixit *Levit.* cap. XIX, 26; hi enim frequentes erant apud Judæos. Unde Juvenalis, *satyra* VI :

> Qualiacumque voles Judæi somnia vendunt.

ET DIVINATIONES NON ERUNT IN TE. — Christus enim deorum, id est dæmonum, oracula sustulit, non tantum apud christianos, sed et iisdem apud gentiles silentium imposuit; unde Plutarchus librum edidit *De Oraculorum silentio*. Et Juvenalis, qui coævus fuit Apostolis, *satyr.* VI, asserit astrologos et Chaldæos a gentilibus consuli, eo quod dæmones obmutuerint :

> Chaldæis sed major erit fiducia : quidquid
> Dixerit astrologus, credant a fonte relatum
> Hammonis : quoniam Delphis oracula cessant,
> Et genus humanum damnat caligo futuri.

Vers. 13. 13. ET EVELLAM LUCOS, — in quibus gentiles erigebant sua idola et fana, ibique celebrabant sacrilega sua sacrificia, festa et convivia. Lucus est nemus arboribus densum; dictus Lucus, non quod ibi sint lumina religionis causa, ut aliqui volunt, sed per antiphrasin, quod minime luceat; sicut bellum dicitur, quasi minime bellum et bonum. Lucus enim non erat cæduus, religionis, id est superstitionis causa; nec enim licebat ejus arbores cædere; quin potius manu consitus, religiosus erat, atque vel alicui deo, vel alicujus hominis cineribus consecratus. Lucus ergo erat sacer. Unde Virgilius, I *Æneid.* :

Lucus quis?

> Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbra.

Ubi Servius : Ubicumque, ait Virgilius, lucum ponit, sequitur etiam consecratio, ut :

> Luco tum forte parentis,
> Pilumni, Turnus sacrata in valle sedebat.

Heroum enim animæ dicebantur lucos incolere Unde Virgilius, *Æneid.* VI :

> Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Hinc Deus lucos, ut superstitiosos et idololatricos, succidi jussit, *Deuteron.* cap. XII, vers. 3, et *Exod.* cap. XXXIV, 31.

ET CONTERAM CIVITATES TUAS. — Hebræum עריך *arim* et civitates et hostes significat. Unde Chaldæus, Arias, Pagninus et Vatablus vertunt : *Conteram hostes tuos;* Septuaginta tamen, Noster, Tigurina et alii vertunt, « conteram, » vel disperdam « civitates tuas, » idololatricas scilicet, in quibus sunt idola et luci, uti præcessit; quæque idolis sunt consecratæ, uti Dan et Bethel consecratæ erant vitulis aureis, Delphi Apollini, Heliopolis Soli. Aliæ ergo sunt hæ civitates ab illis, de quibus dixit vers. 11 : « Et perdam civitates terræ tuæ; » ibi enim per *civitates* intelligit munitiones et arces, quibus præsidebant gentiles, *q. d.* Auferam tibi munitiones, arma, omniaque præsidia humana, quibus confidere soles, ut uni Deo fidere et inniti discas. Hic vero civitates diis vel idolis consecratas intelligit. Porro contrivit Deus civitates, cum per Apostolos effecit ut desinerent esse gentiles, et inciperent esse christianæ, ut jam viverent Christo, quæ antea vixerant Veneri, Jovi et Baccho, uti dixi vers. 9. Pulchre S. Hieronymus : « Disperdam, ait, civitates terræ tuæ. Non enim ædificasti urbem, quam lætificat impetus fluminis Dei, *Psalm.* XXXV, et quæ in montibus sita est, et cœlestem Jerusalem; sed quam ædificaverat Cain, *Genes.* IV. Unde et dicuntur civitates terræ, operibus terrenis exstructæ. »

14. ET FACIAM IN FURORE ET IN INDIGNATIONE ULTIONEM IN OMNIBUS GENTIBUS, QUÆ NON AUDIERUNT.— Vers. 14. Chaldæus, *quæ non receperunt doctrinam legis, q. d.* Eos qui audire, id est credere et obedire noluerint Evangelio, ulciscar et puniam. Ita Judæos Christi contemptores et homicidas ultus est, et ad internecionem delevit per Titum et Vespasianum. Idem fecit subinde variis gentibus, quæ prædicatores Evangelii exploserunt et occiderunt; sed omnibus idipsum faciet in die judicii : « In flamma ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi, » ut ait Apostolus, II *Thessal.* I, 8.

Porro Judæi hæc omnia a vers. 5 hucusque referunt ad suum Messiam, quem ipsi exspectant in fine mundi; postquam septem quos fingunt et quos volunt pastores, et octo principes homines Assyrium vicerint; tunc enim veniente Christo, Judæos fore in benedictione, robore et gloria, ut quasi leones omnes gentes sternant et subigant. Verum « respondeat carneus Israel, ait S. Hieronymus, quæ tunc de Israel idola auferentur, quæ modo non colit? qui succidentur luci, quos non habet? quæ urbes subruentur, quæ olim su- Judæorum vanus Messias.

brutæ sunt? qui tollentur arioli, quos cum non habeat, nec habere se glorietur, tamen tanto tempore derelicta est filia Sion, et sedet sine altari, et sine sacerdotibus; et aliis fruges eorum comedentibus, ipsi siccis faucibus, sibi futura promittunt, quæ nesciunt. »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Redit Propheta a Bethlehem, Christo et Apostolis ad sua tempora; ac cum Judæis sui ævi, pathetice nomine Dei disceptat et expostulat : Popule meus, *inquit,* quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? *Deinde beneficia multa et grandia eis a se collata recenset, ut ostendat eorum summam ingratitudinem, quod a Deo ad idola et scelera desciverint. Mox, vers. 6, iis postulantibus qua ratione Deum sibi reconciliare possint, respondet vers. 8, dicens :* Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te : utique facere judicium et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. *Tertio, vers. 9, horribilem Dei vocem et minas eis intentat, ob eorum iniquas mensuras et pondera, similesque fraudes et dolos, quibus expilabant pauperes; quapropter minatur eis egestatem, excidium, captivitatem et opprobrium. S. Hieronymus, Remigius et Hugo putant Prophetam hæc loqui ad Israel, id est, ad decem tribus, quia vers. 16, meminit Amri et Achab regum Israel. Melius Theodoretus, Vatablus et Arias censent hæc dici Judæis, sive duabus tribubus. Videtur enim hæc Propheta vaticinatus sub Ezechia, post excidium decem tribuum, uti dixi cap.* III, *12, cum solæ duæ tribus in Judæa remanebant* (1).

1. Audite quæ Dominus loquitur : Surge, contende judicio adversum montes, et audiant colles vocem tuam. 2. Audiant montes judicium Domini, et fortia fundamenta terræ : quia judicium Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur. 3. Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi. 4. Quia eduxi te de terra Ægypti, et de domo servientium liberavi te : et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam? 5. Popule meus, memento quæso quid cogitaverit Balach rex Moab, et quid responderit ei Balaam filius Beor de Setim usque ad Galgalam, ut cognosceres justitias Domini. 6. Quid dignum offeram Domino? curvabo genu Deo excelso? numquid offeram ei holocautomata et vitulos anniculos? 7. Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? 8. Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te : Utique facere judicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo. 9. Vox Domini ad civitatam clamat, et salus erit timentibus nomen tuum : Audite, tribus, et quis approbabit illud? 10. Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, et mensura minor iræ plena. 11. Numquid justificabo stateram impiam, et saccelli pondera dolosa. 12. In quibus divites ejus repleti sunt iniquitate, et habitantes in ea loquebantur mendacium, et lingua eorum fraudulenta in ore eorum. 13. Et ego ergo cœpi percutere te perditione super peccatis tuis. 14. Tu comedes, et non saturaberis : et humiliatio tua in medio tui : et apprehendes, et non salvabis : et quos salvaveris, in gladium dabo. 15. Tu seminabis, et non metes : tu calcabis olivam, et non ungeris oleo; et mustum, et non bibes vinum. 16. Et custodisti præcepta Amri, et omne opus domus Achab, et ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, et habitantes in ea in sibilum : et opprobrium populi mei portabitis.

(1) Pars hæc tertia Michææ vaticiniorum continet (cap. VI, VII) prophetiam veluti mixtam ex legali contentione, et ex evangelica consolatione constantem. Excitata Hebræorum attentione ad judicia Dei audienda, 1, 2; *contentio legalis* suscipitur PRIMO, per institutionem objurgatoriam qua, *primo,* Propheta convincit populum tum ingratitudinis, pro beneficiis olim sub exitum ex Ægypto collatis, 3, 4; tum oblivionis documentorum de Dei judiciis datorum, 5; *secundo*, inducit Propheta populum hoc Dei judicio justo compunctum deliberantem

Vers. 1. 1. AUDITE (o Judæi, o Hierosolymitæ) QUÆ DOMINUS LOQUITUR (ad me Michæam, ut eadem vobis referam et annuntiem. Dicit ergo mihi Deus) : SURGE, CONTENDE. — Jubet hic Deus Michææ ut suo nomine contendat et disceptet cum Judæis, eosque de sceleribus arguat. Paret jubenti Deo Propheta vers. 2, dicens : « Audiant montes judicium Domini. » Simili modo contendit Deus cum Israele per Jeremiam, cap. II, 9, dicens : « Propterea adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus, et cum filiis vestris disceptabo. Transite ad insulas Cethim, etc., et videte si factum est hujuscemodi. »

CONTENDE JUDICIO ADVERSUM MONTES, ET AUDIANT COLLES VOCEM TUAM. — Hebræus : *Litiga cum montibus*; Septuaginta : *Judicare ad montes*; Pagninus : *Ostende judicium montibus*. Unde a Castro censet hic citari montes tanquam testes, non tanquam reos; rei enim sunt Israelitæ. Verum melius Noster vertit : « Contende judicio adversum montes, » tum quia hebræum ריב *rib*, quando construitur cum את *eth*, quod Latini vertunt, *litigare cum aliquo*, Hebræis, æque ac Latinis idem est quod litigare adversus aliquem ; tum quia sic majus est orationis pondus et energia, uti jam ostendam. Citantur ergo hic montes ut rei, eo quod in montibus erecta fuerint et culta idola : licet enim proprie populus sit reus, tamen quia is durus et rebellis nolebat audire Prophetas, et per eos litem et judicium Domini, hinc ad pathos citantur montes, in quibus populus peccaverat, *q. d.* Vos, o montes insensibiles, magis sensati estis quam sensibiles Israelitæ; vos enim sentitis vocem et jussum Dei creatoris vestri, eique obeditis; quem illi non sentiunt. Vos ergo cito, ut incolas vestros, qui rei sunt, repræsentetis ; ut ipsi per vos audiant et cognoscant justam meam litem, actionem et querelam, seque reos fateantur, pœniteant, et veniam petant. Est prosopopœia : *montes* enim hic inducuntur quasi personæ vivæ et rationales ; quia ipsi per aras et idola, perque victimarum sanguinem, ossa et cineres quæ in ipsis exstabant, muta sed clara voce loquebantur Judæorum idololatriam et scelera, ac consequenter justam Dei contra eos esse actionem et expostulationem. In hac ergo lite Deus est actor, Judæi cum montibus totaque Judæa sunt rei, præco est

Deus citat montes quasi reos.

Michæas, judices sunt angeli et homines ; imo ipsimet rei, qui audita tam justa Dei beneficentissimi querela, non possunt non ipsi causam adjudicare, et seipsos ingratitudinis condemnare. Ita Theodoretus, Arias et Clarius. Simili prosopopœia terram Judæorum citat et inclamat Jeremias, cap. XXII, 29 : « Terra, ait, terra, terra, audi sermonem Domini. » Et Isaias, cap. I, 2, citat cœlos et terram : « Audite, inquit, cœli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est. »

Symbolice, per *montes* et *colles* Propheta intelligit principes et magistratus, qui in populo eminebant, sicut montes in terra, de quibus Habacuc cap. III, 6 : Dissolvit gentes, et contriti sunt montes sæculi ; » et *Psalm.* LXXI, 3 : « Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. » Iidem sunt « fundamenta terræ ; » quia populum sustentant quasi fundamenta. Quocirca rex græce dicitur βασιλεύς, quod sit quasi basis populi ; et hebraice *adon*, id est dominus, dicitur ab אדן *eden*, id est basis. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Lyranus et Vatablus. Huc pertinet versio Chaldæi, qui per *montes* intelligit patres, per *colles* matres Judæorum : *Contende*, inquit, *cum patribus, et audiant matres vocem tuam*. Unde S. Hieronymus per *montes* accipit Abraham, Isaac, Jacob et viros sanctos, qui posteris debuerant esse regula vitæ, et stimulus virtutis, ut appareat quam hi ab illis fuerint degeneres, quos in hoc judicio parentum pietas et religio condemnant. Quocirca viri sapientes docent nihil esse quod magis desidiam excutiat, stimulumque det ad omnem virtutem, quam sibi jugiter ob oculos ponere viros sanctos, præsertim sui status et ordinis, qui strenuam Deo et virtuti navarunt operam. Id quisque experitur in se, scilicet cum patrum, vel sanctorum quos colit et amat, heroica facta recogitat, mirifice se ad eadem imitanda excitari : « A bove majori discit arare minor. » Aureum est hac de re præceptum Senecæ, lib. I, *epist.* 11 : « Aliquis vir bonus eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, et omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, custodem nobis et pædagogum dedit ; nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus quem vereatur, cujus auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non actus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque ejus se componat atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem : si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium ; elige eum cujus tibi placuit et vita, et oratio : et ipsius animum ante te ferens et vultum, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo ad quem mores nostri seipsi erigant. Nisi ad regulam, prava non

secum, quo sacrificii genere, aut quo obsequio iratum sibi conciliet. Cui respondet Propheta docens necessarias veræ justitiæ partes ac conditiones, 8.

SECUNDO, per actionem veluti judicialem, seu per reprehensionem scelerum, in qua *primo*, evocat ad audiendam Dei vocem ut nemo ignorantia se excusare possit, 9 ; *secundo*, causas paratæ afflictionis commemorat, seu crimina iniquæ alienorum possessionis, 10 ; injustitiæ in pondere et mensura, 11 ; rapinæ et fraudulentiæ, 12 ; *tertio*, denuntiat pœnas partim præsentes, 13, partim instantes : scilicet interitum hominum, 14 ; spoliationem bonorum, 15 ; excidium conjunctum cum ignominia non tantum ob mores corruptissimos, sed etiam ob defectionem obstinatam a Deo ad idola colenda, 16.

corriges. » Ita P. Scipio Africanus jugiter sibi ob oculos ad imitandum proponebat Cyrum Xenophontis, Julius Cæsar Alexandrum Magnum, Selymus Turcarum imperator Julium Cæsarem. Plato Socratem adeo imitatus est, ut passim, etiam ab Aristotele, vocetur junior Socrates. Nam, ut ait Aristoteles lib. IX *Ethic.* : « Accipere virtutes virtuosorum beatissima est vita. » Et Plutarchus in *Moral.* : « Sicut, ait, qui se comunt, adhibent speculum; sic gesturus negotium, proponat sibi laudatorum virorum exempla. » Et rursum : « Adversus omnes animi perturbationes, exempla quædam optimorum virorum habenda sunt in promptu.» Denique S. Basilius, epist. *ad Gregor.*, *de Vita solit.*: Sicut, ait, pictores sæpe inspiciunt exemplaria, ut ea expingant; sic qui studet perfectioni virtutis, debet ad vitas Sanctorum, quasi ad simulacra vita et actione prædita, sæpe animi oculos convertere. Quocirca utilissimum est crebro vitas sanctorum lectitare. Id fecit S. Dominicus, S. Thomas Aquinas et alii; ac imprimis S. Ignatius, qui earum lectione a militari vita conversus ad sanctam et spiritualem, fundator Societatis nostræ effectus est.

Mystice S. Hieronymus per *montes* accipit angelos e cœlis ad nostram custodiam deputatos, quasi illi citentur a Deo, ut hominum sibi commissorum, et scelerum quæ ipsi commiserunt, rationem reddant. Verum hoc cum grano salis accipiendum; scilicet ut citentur non tanquam rei, sed tanquam testes operum, quæ homines ipsorum clientes patrarunt. Nam alioqui id sapit errorem Origenis, qui censebat angelos in hominum custodia mereri et demereri, ut, si bene eos custodierint, a Deo præmientur; si male, puniantur et in gehennam trudantur : ideoque adhuc non esse beatos, sed de sua salute et beatitudine incertos. Similis fuit error Magistri Sententiarum in II, *dist.* XI, litt. D, E et G, ubi docet angelos per custodiam hominum sedulam, usque ad diem judicii crescere in merito et præmio beatitudinis, non tantum accidentalis, sed et essentialis : quem ibidem refutant omnes Scholastici.

Vers. 2. 2. AUDIANT MONTES JUDICIUM DOMINI. — « Judicium » hisce duobus versibus sumitur pro lite judiciali et actione forensi. Unde Tigurina vertit: *Audite, montes, actionem*, id est, ut Vatablus, disceptationem, rixam, controversiam, *Domini* : hæc enim in judicio ab actore agitur coram judice, reo se defendente.

ET FORTIA FUNDAMENTA TERRÆ; — Septuaginta, *Et valles fundamenta terræ*. Sic et Chaldæus, *Et radices*, inquit, *fundamentorum terræ*. Valles enim imæ sunt quasi montium et terræ radices et fundamenta; atque Judæi non tantum in montibus, sed et in vallibus habebant suos lucos et idola ; tam ergo valles, quam montes suis sacrilegis sacrificiis contaminabant; unde valles æque ac montes, quasi reæ citantur hic a Deo. *Secundo*, per epexegesin *et* posset accipi pro *id est*, *q. d.* Audite, montes qui fortiter fundati estis in terra, ideoque estis quasi robusta terræ fundamenta. Montes enim quia excelsi, fortia habent in terra fundamenta : perinde ac turres quo celsiores sunt, eo fortiora exigunt fundamenta. Ita Vatablus. Addit a Castro montibus et collibus quasi fundamentis, id est fulcris, terram fulciri. Unde Arias censet eos hic a Deo citari, potius quam cœlum et terram ; quia non modo cœlum, quod natura sua est mobile, sed et terram ipsam in medio orbis contentam et permanentem, montes stabilitate et firmitudine vincunt, utpote qui robore, vallo et situ suo terram, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarum inundatione dissipetur, contineant. Itaque montes magnæ in rerum natura virtutis et constantiæ nomen obtinent, sicut scriptum est *Psalm.* LXIV : « Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia. » Citat ergo hic Deus montes eorumque fundamenta, id est radices; hisce enim quasi fundamentis ipsi innituntur, ut significet fortem et constantem suam potentiam et beneficentiam, uti in montes, ita et in eorum accolas Judæos, qua tamen ipsi contra Deum abusi sunt ad cultum idolorum : quocirca pariter fortem et constantem hic eis litem intentat, eo sensu quem paragrapho præcedenti assignavi.

QUIA JUDICIUM DOMINI CUM POPULO SUO, — id est, ut Tigurina, *quia lis est Domino cum populo suo*, qui montes eorumque fundamenta accolit et sceleribus suis polluit, *d. q.* Paratus est Deus et intentus, ut lite disceptet cum populo suo.

ET CUM ISRAEL DIJUDICABITUR, — id est judicio contendet et disceptabit. Ita Vatablus; unde Pagninus vertit : *Et cum Israel disputare vult*, non speculative, uti disputamus in scholis, sed criminaliter, uti disputatur in tribunali. Sic Job pro sua innocentia disputabat cum amicis, et cum Deo; atque amicos vicit, sed a Deo victus est : « Disputare cum Deo cupio, » inquit ipse cap. XIII, 3; sed post disputationem, victus et confusus ait cap. XLII, 3 : « Insipienter locutus sum, et quæ ultra modum excederent scientiam meam; » nimirum quod ausus sim Deum ad disputationem provocare, eique dicere : « Audi, et ego loquar : interrogabo te, et responde mihi, » unde pœnitens subdit vers. 6 : « Idcirco, inquit, ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere. » Ita quisque in hora mortis, puta in judicio particulari, disputabit defendetque theses de anima, non specifica, sed individua et sua; argumentantes erunt dæmones, imo Deus ipse. Studeat ergo quisque bene non speculari, sed vivere, ut argumentis et objectionibus omnibus, quæ de vita bene vel male transacta proponentur, satisfacere possit. Sapienter noster Thomas, lib. I *De Imitat. Christi*, cap. III : «Certe, ait, adveniente die judicii non quæretur a nobis quid legimus, sed quid fecimus ; nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus. » Tunc enim Christus Dominus, magistrorum Magister, omnium

lectiones audiet, omnes examinabit, cum omnibus disputabit de moribus et vita cujusque. Ita Climachus, in *Gradu timoris*, refert disputationem Stephani viri sancti cum dæmonibus in agone mortis, in qua aliquando respondebat, aliquando victus succumbebat, ut ingentem horrorem astantibus incuteret. S. Hieronymus, epist. *ad Eustochium*, narrat se, cum magis Ciceroni quam S. Scripturæ addictus esset, raptum ad Christi tribunal, ibique examinatum ab eo ac diverberatum.

Vers. 3. 3. POPULE MEUS, QUID FECI TIBI? (Hic incipit judicium, id est lis, actio et accusatio Domini, eaque nervosa et pathetica. Jam *primo*, Arias hæc legit per notam admirationis, sicque explicat, *q. d.* Popule meus, quot quantaque bona feci tibi! quanta beneficia in te contuli! quomodo ergo eorum oblivisci, iisque ingratus existere potuisti? *Secundo* Chaldæus vertit : *Quid boni dixi me facturum tibi, quod non fecerim? Tertio*, alii passim sic explicant, *q. d.* Quid mali feci tibi? quare te offendi? quam occasionem desciscendi a me tibi dedi? Sequitur enim) : AUT QUID MOLESTUS FUI TIBI? — Pro quo S. Hieronymus in *Comment.* vertit : *Quo labore te pressi?* Pagninus : *In quo laborare feci te?* Vatablus : *Quanam re fatigavi te*, vel feci te deficere? Chaldæus : *Quam infirmitatem gravem multiplicavi super te?* Proprie enim, ut patet ex sequentibus, respicit miraculum illud ingens et continuum, quo Deus Hebræos quadraginta annis per desertum deduxit sanos et vegetos, ita ut labore itineris non fatigarentur, nullique inter eos essent infirmi vel ægri, juxta illud *Psalm.* CIV, 37 : « Et non erat in tribubus eorum infirmus. » Et *Deut.* VIII, 4, ait Moyses Hebræis : « Vestimentum tuum, quo operiebaris, nequaquam vetustate defecit; et pes tuus non est subtritus, en quadragesimus annus est. » Ita explicant S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Dionysius et alii.

Secundo tamen, generatim hæc verba, ut sonant, accipi possunt de qualibet molestia, *q. d.* Qua in re te afflixi? qua in re tibi molestiam exhibui? An quod in deserto pro cæpis Ægypti, tibi manna plui? at manna non amarum erat, sed gratum et sapidum, habens omnem saporis suavitatem, *Sapient.* XVI, 20; erat enim panis cœli et angelorum, *Psalm.* LXXVII, 25. An quod ex Ægypto in desertum te eduxi, et pro domibus in tentoriis, vel potius sub dio habitare te feci? at columna nubis te ab imbre, æstu, omnique aeris intemperie protexi, mitiusque te tractavi, quam si in aula Pharaonis habitasses? An quod leges tot, tamque varias per Mosen tibi dederim? at qui manna te alui, jure meo potui et leges dare, juxta vetus dictum : « Cum paveris, impera. » Rursum hasce leges exigebat tua pronitas in superstitiones, idololatrias et novitates quaslibet, quæ hisce legibus detinenda, occupanda et frenanda erat; eæque longe suaviores sunt legibus idolorum et gentium, uti tu expertus es, cum ex earum præscripto filios et filias tuas idolo Moloch concremasti, etc. Unde Syrus vertit : *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te* (Arabicus, *persecutus sum te*), *demonstra mihi;* Arabicus, *argue me.* Hinc et sequitur.

4. QUIA EDUXI TE DE TERRA ÆGYPTI : — Nota hæc cum Romanis legenda esse per interrogationem, Vers. 4. *q. d.* Estne hoc quod mihi objicis quasi te afflixerim, quod scilicet te eduxi e terra et servitute Ægypti? nec enim video aliud quid mihi possis objicere, nisi hoc aliaque similia beneficia, quæ exinde continua et plurima in te contuli : nihil enim mali tibi irrogavi. Esto enim permiserim quandoque te affligi a Philistæis, Idumæis aliisque gentibus; tamen id non feci nisi provocatus a te, ad tua scelera castiganda et cohibenda. Hoc ergo bonum tuum fuit, non malum; ac proinde ego id permisi non ex odio, sed ex amore tui. Est mycterismus, sive tacita subsannatio. Vide *Canon.* VII, in Prœmio operis.

DE DOMO SERVIENTIUM LIBERAVI TE. — Hebræus, *De domo servorum;* Septuaginta et Chaldæus, *De domo servitutis :* ita vocatur Ægyptus; quia talis fuit Hebræis, qui quasi mancipia Ægyptiorum serviebant eis in latere et luto, *Exod.* I et sequent. Addit Arias et Vatablus Ægyptum vocari domum servitutis, ex eo quod Ægyptii fuerint servi; utpote servituti addicti a Noe maledicente filio suo Cham : « Servus servorum erit fratribus suis, » *Gen.* IX, 25. Nam filius Cham fuit Mesraim primus Ægypti incola, paterque et nomenclator Ægyptiorum : nam Ægyptus, hebraice vocatur Misraim, *q. d.* In Ægypto serviebas non nobilibus, non dominis, non ingenuis; sed servis, et olim a primo parente suo Noe servitute damnatis, quibus servire vilissima erat servitus : quanta ergo fuit vilitas, tanta fuit mea in te clementia, cum ex ea te eduxi.

ET MISI ANTE FACIEM TUAM MOYSEN, ET AARON ET MARIAM? — Hi tres fuere duces et directores Hebræorum egredientium ex Ægypto, per quos Hebræi ingentia acceperunt beneficia. Nam a Mose per desertum deducti, gubernati, et cibo cœlesti pasti sunt : ab Aarone, per sacrificia, lustrationes, expiationes, preces et vota expiati, Deoque reconciliati sunt : a Maria prophetiam, doctrinam et gubernationem feminarum acceperunt. Unde Chaldæus vertit : *Misi ante te tres Prophetas, Mosen, Aaron et Mariam : Mosen ad docendum judiciorum traditionem, Aaron ad expiandum populum, Mariam ad eruditionem feminarum.* Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Lyranus et Hugo.

Allegorice, Moses repræsentat principatum et legislationem Christi in Evangelio, Aaron ejusdem pontificatum et sacerdotium, Maria B. Mariam Christiparam et Deiparam. Sicut ergo summum beneficium Judæis a Deo datum assignat hic Michæas, quod dederit eis Mosen, Aaronem et Mariam; ita summum christianorum, totiusque (Moraliter, bonum orbis est Jesus et Maria.)

orbis et sæculorum omnium beneficium a Deo datum, est Christus et Maria. Sicut enim bonum domus amplæ consistit in strenuo patrefamilias, et sedula matrefamilias; ita bonum Ecclesiæ consistit in Christo et Maria : quam proinde S. Leo, serm. 1 *De Pass.*, salutiferam Virginem nuncupat. Et S. Germanus, patriarcha Constantinopolitanus, in orat. *De Deipara* : Sicut, inquit, continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa; sic sanctissimum Mariæ nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est quod vere vita vivant : simul etiam hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiam et opem ad omnia impartitur. Deus ergo in peregrinatione et navigatione hujus vitæ tam obscura et periculosa, dedit nobis Mariam, quasi stellam maris et cynosuram, quæ iter nostrum dirigat, et ad portum salutis perducat. Et S. Bernardus, hom. 2 *super Missus est* : « Si insurgant, ait, venti tentationum, si incurras scopulos tribulationum; respice stellam, voca Mariam : si jactaris superbiæ undis, si ambitionis, si detractionis, si æmulationis, respice stellam, voca Mariam. In periculis, in angustiis, in rebus dubiis, Mariam cogita, Mariam invoca. Non recedat ab ore, non recedat a corde; et ut impetres ejus orationis suffragium, non deseras conversationis exemplum. Ipsam sequens, non devias; ipsam rogans, non desperas; ipsam cogitans, non erras : ipsa tenente, non corruis : ipsa protegente, non metuis : ipsa duce, non fatigaris : ipsa propitia, pervenis. » Idem, serm. 1 *in Nativit. B. Mariæ* : « Altius, inquit, intuemini quanto devotionis affectu a nobis Mariam voluerit honorari : ut proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea noverimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus plane deliciarum, quem non modo afflaverit veniens, sed et perflaverit superveniens Auster ille divinus, ut undique fluant et effluant aromata ejus, charismata scilicet gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, ubi dies? tolle Mariam hanc maris stellam; maris utique magni et spatiosi, quid nisi caligo involvens, et umbra mortis, ac densissimæ tenebræ, relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam hanc veneremur : quia sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam. »

Improperia Parasceves hinc petita.

Quocirca Ecclesia in Parasceve hæc omnia apposite et pathetice Christo adaptat, eaque usurpat et canit in adoratione et deosculatione crucis; ut quisque Christum crucifixum deosculans, putet sibi hæc a Christo dici, quæ ad litteram Judæis dicta sunt : non enim tam Judæi quam quisque suis peccatis Christum flagellavit, spinis coronavit et crucifixit. Audi carmen, imo improperium et threnos Christi in cruce, petitos ex hoc loco *Michææ*, et ex *Jerem.* XI, 16, qui corda saxea emolliant, solvantque in lacrymas; singula enim beneficia Christi, singulis Judæorum in eum maleficiis directe opponunt, ideoque totidem impropria ingratis in faciem ingerunt. Præcentores præeunt singula, chorus deinde totus vice Christi proclamat, iteratque jugiter et inculcat Trisagion; et : « Popule meus, quid feci tibi, » etc. Sic ergo inchoant bini præcentores : « Popule meus, quid feci tibi? aut in quo contristavi te? responde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, parasti crucem Salvatori tuo. » Chorus alternatim respondet : Ἅγιος ὁ Θεὸς, sanctus Deus : Ἅγιος ἰσχυρός, sanctus fortis : Ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, sanctus immortalis, miserere nobis. » Rursum præcentores : « Quia eduxi te per desertum quadraginta annis, et manna cibavi te, et introduxi te in terram satis opimam, » Chorus respondet : « Ἅγιος ὁ Θεὸς, sanctus Deus, » etc. Præcentores iterum : « Quid ultra debui facere tibi, et non feci? Ego quidem plantavi te vineam meam speciosissimam, et tu facta es mihi nimis amara; aceto namque sitim meam potasti, et lancea perforasti latus Salvatori tuo. » Chorus respondet : Ἅγιος ὁ Θεὸς, etc. Urgent præcentores : « Ego propter te flagellavi Ægyptum cum primogenitis suis, et tu me flagellatum tradidisti? » Chorus respondet : « Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te? responde mihi? » Pergunt præcentores : « Ego eduxi te de Ægypto, demerso Pharaone in mare Rubrum, et tu me tradidisti principibus sacerdotum. » Chorus respondet : « Popule meus, quid feci tibi, » etc. Prosequuntur querelam præcentores : « Ego ante te aperui mare, et tu aperuisti lancea latus meum. » Chorus respondet : « Popule meus, quid feci tibi? » Instant præcentores : « Ego ante te præivi in columna nubis, et tu me duxisti ad prætorium Pilati. » Chorus respondet : « Popule meus, » etc. Rursum præcentores : « Ego te pavi manna per desertum, et tu me cecidisti alapis et flagellis. » Chorus respondet : « Popule meus, » etc. Iterum præcentores : « Ego te potavi aqua salutis de petra, et tu me potasti felle et aceto. » Chorus respondet : « Popule meus, » etc. Adhæc præcentores : « Ego propter te Chananæorum reges percussi, et tu percussisti arundine caput meum. » Chorus respondet : « Popule meus, » etc. Denique præcentores : « Ego te exaltavi magna virtute, et tu suspendisti me in patibulo crucis. » Chorus respondet : « Popule meus, quid feci tibi? » etc. Ac mox una voce conclamant : « Crucem tuam adoramus, Domine, et sanctam resurrectionem tuam laudamus et glorificamus. Ecce enim propter lignum venit gaudium in universo mundo. » Quocirca S. Ambrosius in *Psalm.* L ad illud : *Et vincas cum judicaris*, urgens hæc Michææ verba : « Singula, ait, in conspectu tuo locat beneficia sua, ut tanquam de his judices quæ servare debueras, quo magis reus fias, qui divinis non potueris stare beneficiis. Quid feci, inquit, tibi? Tanquam reum se constituit, et te judicem. Aut quid contristavi te? Offensi vultus

non abnuit crimen, si tu Deo es contristatus auctore. Aut quid molestus tibi fui? Interpellationis injuriam confitetur, si molestior æstimata est : addit beneficia, quorum gratiam non erubuit, qui existebat ingratus. » Hinc collige quam justa et gravis erit querela Dei in die judicii contra impios, qui vocantem aspernati sunt, et tot ejus beneficiis tanta maleficia reddiderunt. Similis expostulatio acris, reprobis a Christo judice intentanda in die judicii, exstat apud S. Augustinum (vel quisquis est auctor; non enim videtur esse S. Augustinus), tract. *De Vanitate sæculi*, cap. III, tom. IX.

Vers. 5. 5. POPULE MEUS, MEMENTO QUID COGITAVERIT (hebraice יעץ *iaats*, id est consultarit cum suis principibus, et maxime cum Balaam ariolo, quærens ab eo consilium modumque quo te interimeret et perderet) BALACH, REX MOAB, ET QUID (consultus ab eo) RESPONDERIT EI BALAAM FILIUS BEOR, DE SETIM USQUE AD GALGALAM. — Pro *Setim* Septuaginta vertunt σχίνων, id est *lentiscis* : perperam enim in iis legitur σχοίνων, id est *funiculis*, ait S. Hieronymus. Refricat hic historiam Balac vocantis Balaam, ut malediceret Israeli castrametanti in Setim, *Num.* XXII et sequent. (1). Ex Setim Josue, cap. II, 1, misit exploratores in Jericho, ac mox transmisso Jordane, eam obsedit et cepit : Setim enim a Jordane distabat septem milliaribus Italicis cum dimidio, id est duabus leucis gallicis cum dimidia; transito Jordane, Josue perrexit in Chananæa ad sex milliaria, id est duas leucas; et prima castra fixit in loco quem vocavit Galgala, id est devolutio, amotio, scilicet præputii et opprobrii Ægyptiorum. Ibi enim circumcidit Hebræos, itaque eos a vita et moribus Ægyptiorum incircumcisorum per circumcisionem amovit, ac in novam gentem legemque, et Ecclesiam sanctam Dei transtulit, *Josue* V, 9. Sed quæritur quid sibi velit τὸ *a Setim usque ad Galgalam?*

Primo, aliqui sic exponunt, *q. d.* Balac petiit a Balaam, ut malediceret castris Israelis, quæ a Setim protendebantur usque ad Galgalam. Ita Remigius, Rupertus et Lyranus. Verum hoc falsum est; nam, ut dixi, castra Israel tunc erant in Setim, et distabant a Jordane septem, a Galgala tredecim milliaribus; ac post mortem Mosis, Josue castra traduxit e Setim per Jordanem in Galgalam.

Secundo, S. Hieronymus et Haymo exponunt, *q. d.* Memento, o Israel, quanta mala contra me sis operatus a tempore quo fornicatus es, et coluisti Beelphegor in Setim, usque ad tempus quo Saul creatus est rex in Galgalis : et ex adverso quot quantaque ego in te bona contulerim; et videbis quam ego in te beneficus, tu in me maleficus et ingratus fueris. Verum hic sensus nimis remotus est : agitur enim hic de tempore Mosis, non Saulis.

Tertio, Chaldæus, Vatablus, Arias et Clarius repetunt verbum *memento*, et sic exponunt, *q. d.* Memento, o Israel, quanta cura, quot miraculis et portentis ego ex Setim perduxerim te in Galgalam, puta in ipsam Chananæam. Nam, ut alia taceam, miraculose fidi Jordanem, ejusque aquas suspendi et stiti, ut tu per medium ejus alveum sicco pede transires in Galgalam. Verum hæc sententia multa subaudit et supplet, quæ non habentur in textu, nimirum hæc omnia : *Memento quot miraculis te perduxerim.*

Quarto, ego dico plane et simpliciter cum Ribera hæc verba : « De Setim usque ad Galgalam,» connexa esse cum præcedentibus, et ab iis pendere, ut patet ex textu Hebraico, Græco et Latino. Unde sensus est, *q. d.* Memento quid responderit, quamque malum consilium Balac regi dederit Balaam; nimirum cum videret se Israeli maledicere non posse, cogique a Deo ad benedicendum, suasit Balac regi ut puellas Moabitides et Madianitides speciosas, quasi vendituras cibos Israeli, in castra submitteret, quæ eum ad fornicationem, et per eam ad idololatriam sollicitarent; sic enim fore ut Israel, deserens Deum, ab eo cujus ope invictus erat, vicissim desereretur, itaque a Balac superari et cædi posset. Vide dicta *Num.* XXV, 1, et *Apocal.* II, 14.

Dices : Hoc consilium dedit Balaam in Setim tantum, non usque ad Galgalam. Nam antequam ex Setim Hebræi pergerent in Galgalam, jussu Dei Josue indixit bellum Madianitis, in quo omnes cum feminis, quæ hoc scandalum Israeli dederant, ipsumque Balaam scandali auctorem occidit, ut patet *Num.* XXXI, 2, 8, 15. Respondeo : Verum est Balaam et Madianitides fuisse occisas Israele morante in Setim; sed tamen ante hoc bellum et cædem, Balaam suasit Balac regi ut puellas tentatrices jam dictas, non tantum in Setim, sed continue a Setim usque ad Galgalam, Israeli submitteret, scilicet usque ad terminos regni sui, donec Israel ex Moab introiret confinem Chananæam, primaque castra figeret in Galgala. Id enim expresse hic dicitur : volebat enim impius Balaam assecurare regnum Moab Balac regi, planeque populum Israel perdere; unde longum et continuum voluit esse hoc mulierum scandalum. Metuebat enim ne, si in Setim tantum illud objiceret Israeli, pauci ex eo caperentur;

(1) Quæ quis in alterum precaretur, sive bona, sive mala essent, numen rata habere, vetus omnibus pene populis insita opinio erat. Hor. *Epod.* v, 88 : Diris agam vos : dira detestatio. Nulla expiatur victimis. Sic ille apud Homerum Phœnix se ob patris diras sine prole mansisse queritur, *Iliad.* IX, 453 et seqq. Cum igitur tam efficaces crederentur diræ, præsertim si a vate pronuntiatæ essent, haud mirum, inter magna in populum Hebraicum a Jova collata beneficia illud referri, quod diras, quibus populum Hebraicum Balaci jussa Bileamus devovere voluerat, non modo averteret Jova, verum et eumdem illum vatem cogeret, ut populo optima quæque precaretur. Quod ipsum, ut ingens beneficium, Israelitis in memoriam revocat Josue in ultima ista oratione sua, cap. XXIV, 9 et seqq. (Rosenmuller.)

aut, si multi, per Mosen compescerentur, et cogerentur per pœnitentiam cum Deo in gratiam redire, itaque Deus iis reconciliatus, culpam hanc in Balac et Balaam retorqueret, uti fecit : quare suasit ut scandalum hoc daretur continuum a Setim usque ad Galgalam, ut ita continue peccarent Israelitæ, et pœnitere non possent. Idem facit diabolus, dum hominem, post fornicationem unam, invitat ad secundam ; post secundam, ad tertiam, quartam, et tandem ad continuum concubinatum ; ex quo ob vim et nexum consuetudinis, vix se concubinarii extricare possunt, et de facto paucissimi se extricant. Verum hoc exitiale Balaam consilium discussit Deus per Mosen, suspendendo principes, et occidendo ex populo ob hoc peccatum 24 millia, *Num*. xxv, 9. Nam ut Poeta ait :

Immedicabile vulnus
Ense recidendum, ne pars sincera trahatur.

Ut cognosceres justitias Domini, — id est misericordias Domini, ait S. Hieronymus, quam scilicet ego in te, licet fornicantem, clemens, misericors et beneficus fuerim. *Secundo* et germanius, *justitias* vocat fidelia promissa et fidelitatem Dei, *q. d.* Ut cognosceres quam promissa mea, quibus pollicitus sum te perducere in Chanaan, sint certa et stabilia ; quamque ego in iis servandis et præstandis sim fidelis. Ita Theodoretus et Lyranus. *Tertio*, *justitiæ*, possunt hic proprie capi, nimirum pro justa vindicta fornicantium, et justa præmiatione innocentium vel pœnitentium : Deus enim justitiam exercuit in Setim, quando fornicantes occidit, pœnitentes vero vel innocentes servavit, et salvos perduxit in Galgalam, ac nominatim Phinees sacerdoti, qui fornicantes occidit, consignavit pontificatum perpetuum. Vide dicta *Num*. xxv, 13. Quocirca minus apte Vatablus sic exponit, *q. d.* Ut cognosceres quam sit justa mea actio et querela de te.

Vers. 6. 6. Quid dignum offeram Domino ? — Sunt verba populi, puta Israelis pœnitentis. Illum enim hic loquentem inducit Propheta, et quasi per dialogismum interrogantem quid Deo offerre debeat, ut ei placeat, illumque placet et sibi reconciliet. Id facit, ut interrogationi respondens doceat populum, quid Deo præstare debeat ; uti de facto respondens docet vers. 8. Ait ergo populus : « Quid dignum offeram Domino ? » etc. Septuaginta : *In quo apprehendam Dominum? suscipiam Deum excelsum ?* Chaldæus : *In quo serviam coram Domino? me submittam Deo, cujus in cœlis altissima residet majestas?* Hebræa ad verbum habent : *In quo præoccupabo Dominum, curvabo me Deo celsitudinis ?* Tigurina : *Qua re occurram Domino ? incurvusne incedam coram Deo excelso ? q. d.* Quid offeram Domino, ut ejus gratiam promerear? offeramne holocausta et victimas ? Respondet Propheta : Minime : hæc enim peccata non expiant, nec per se placent Domino ; sed ita demum placebunt, si offerantur cum fide, humilitate, contritione, amore et reverentia summæ majestatis, quam peccatis vestris inhonorastis et offendistis. Nota τὸ *curvabo, q. d.* Sufficitne Deo curvare genu, uti faciunt jam nonnulli nobiles et aulici, qui unum duntaxat curvant genu dum orant, aliud erigunt quasi Deo, ni det quod petunt, restituturi, aut gladiis postulaturi, quod precibus impetrare nequeunt.

7. Aut in multis millibus hircorum pinguium. — Hebræus : *In multis millibus torrentium olei*, vel *vallium pinguedinis*; Chaldæus : *In myriadibus torrentium olei* ; Tigurina : *Numquid placent Deo mille torrentes olei*; Noster cum Septuaginta vertunt, *hircos*, vel *capras pingues*. Petes cur ? Respondent aliqui *primo*, quia per valles pingues metonymice et hyperbolice intelliguntur hirci et capræ, quæ illas depascendo, impinguantur, quasi dicas : Numquid offeram Deo valles plenas ovibus pinguissimis ? sed quid hæc sunt coram Deo immenso et altissimo ?

Secundo, simplicius et planius repetas τὸ *arietum*, quod præcessit ; aut potius, ne idem repetas, repete quid simile, puta *hircorum* cum Septuaginta et Nostro, *q. d.* In multis millibus *hircorum*, similiumve pecudum *vallium pinguedinis*, id est quæ pascuntur in vallibus et pascuis pinguibus, ideoque sunt pingues et ipsæ. Ex adjunctis enim patet hoc substantivum debere suppleri. Præcessit enim : « Numquid offeram ei holocautomata et vitulos anniculos ? Numquid placari potest Dominus in millibus arietum ? » Ergo pariter hic arietes vel hirci subaudiri debent. Aliter Clarius et Arias. Nam per torrentes olei accipiunt sacrificium *mincha*, id est panis et similæ : hoc enim oleo mixtum et conditum offerebatur Deo.

Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo ? — Numquid Deus a me poscit piaculum et victimam filii, uti ab Abrahamo poposcit jugulationem Isaaci ? aut potius sicut Saturnus, Moloch aliique dii gentium, quos coluimus, poscunt victimas humanas, filios scilicet et filias, *Jerem*. xix, 5. Vers.

8. Indicabo, — hebraice הגיד *higgid*, id est indicavit, annuntiavit. Unde Chaldæus et Tertullianus, lib. IV *Contra Marc*. cap. xxxvi, per interrogationem ita vertunt : *Num annuntiabit tibi, homo, quid bonum sit, q. d.* Minime ; sed Dei est idipsum annuntiare. Alii sine interrogatione assertive vertunt : *Annuntiabit tibi, homo, quid bonum sit* ; homo hic est Moses, Prophetæ, ac nominatim Michæas. Ita Pagninus, Vatablus et alii. Unde Septuaginta vertunt : *Annuntiatum est tibi, homo, quid bonum sit*, scilicet in lege et Prophetis. Ita Theodoretus. Noster pro הגיד *higgid* in præterito, legit alio puncto הגיד *haggid* in infinitivo : infinitivus enim sæpe ponitur pro futuro apud Hebræos, æque ac apud Græcos et Italos : aut forte Vers.

pro *haggid* legit אגיד *aggid*, id est indicabo? Denique si malis legendum cum aliis *higgid*, id est annuntiavit; subaudi, Deus per me Michæam, quod idem est cum eo quod vertit Interpres : « Indicabo tibi, o homo. » Hic respondet Propheta populo interroganti : Quid offeram Domino? qua re placabo Deum?

ET QUID DOMINUS REQUIRAT A TE : UTIQUE FACERE JUDICIUM. — Hebræus et Chaldæus : *Et quid Dominus requirit a te, nisi ut facias judicium?* Quæres quodnam sit hoc judicium? *Primo*, S. Hieronymus, Haymo, Remigius et Dionysius per *judicium* accipiunt discretionem et prudentiam, *q. d.* Quid Deus poscit a te, nisi ut omnia agas discrete et prudenter, juxta præscriptum legis? Unde Vatablus putat hic significari tria, et omnia fidelis et christiani hominis officia, quibus ipse totidem respectibus et debitis suis satisfacit : debet enim recte se gerere et componere erga seipsum, erga proximum, et erga Deum. Judicium recte componit hominem erga seipsum, misericordia erga proximum, sollicitudo erga Deum : sibi ipsi enim homo debet judicium, ut omnia cum ratione et prudentia agat : proximo misericordiam, Deo sollicitam cum eo ambulationem. Ita S. Bernardus, serm. 57 *in Cantic.*, in tribus ponit plenam hominis perfectionem, « ut, inquit, sit placens Deo, cautus sibi, utilis proximo. »

Secundo, Theodoretus, Lyranus et Arias per *judicium* accipiunt justitiam, *q. d.* Quid Deus requirit a te, nisi ut nulli facias injuriam, sed cuique tribuas quod ex jure et justitia ei debes?

Tertio, magis apposite et genuine Rupertus per *judicium* accipit satisfactionem pœnitentiæ, *q. d.* Quid Deus requirit a te, o peccator, nisi ut prævenias Dei judicium, teque judices antequam ipse te judicet et condemnet, uti jubet Apostolus I *Corinth.* XI, 31; Deus enim non quærit oves et boves, sed cor contritum et humiliatum. Age ergo, conscende tribunal rationis tuæ, eo cita voluntatem tuam quasi ream, ejus actus et peccata examina, judica, condemna, ac meritum supplicium et pœnitentiam ei inflige; ita fiet ut reconcilies tibi Deum offensum, præsertim si huic judicio addas misericordiam et eleemosynam in pauperes. Eleemosyna enim pœnitentiæ dat alas, eamque tollit in cœlum, ait S. Chrysostomus hom. 3 *De Pœnitent.*, ac justitiam per pœnitentiam acceptam conservat et adauget. Unde S. Augustinus explicans hæc Michææ verba, serm. 136 *De Temp.*: « Quærebas, inquit, quid offerres pro te? offer te; quid enim Dominus quærit a te, nisi te? Quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te. Quærit te a te, quia tu perdideras te. » Ita Æschines, ait Seneca lib. I *De Benef.* cap. VIII; cum pauper nil haberet quod daret Socrati suo magistro, donavit seipsum, dicens : Alii multum tibi dederunt, sed plus sibi reliquerunt; ego vero nihil mihi reservo. Cui Socrates : « Quidni tu mihi magnum munus dederis, nisi forte parvo te æstimas? »

Pergit S. Augustinus : « Si autem facias quod jussit, invenit in te judicium et justitiam : judicium primo in teipso, justitiam ad proximum tibi. Quomodo judicium in teipso? Ut displiceas tibi quod eras, et possis esse quod non eras. Judicium, inquam, de te ipso in te ipso, sine acceptione personæ tuæ, ut non parcas peccatis tuis, nec ideo tibi placeant, quia tu facis. Nec te laudes in bonis tuis, et Deum accuses in malis tuis. Hoc enim est perversum judicium, et ideo nec judicium, sed vitium. » Et mox : « Vis ergo facere rectum judicium? corrige præpostera, et rectum erit. Quid est corrige? Deum lauda in bonis tuis, te accusa in malis tuis, » etc., *q. d.* Puni voluptatem peccati dolore contritionis, gemitibus et voluntariis pœnis : puni superbiam culpæ humilitate et pudore confessionis, qua non tantum homini, sed et sacerdoti illa verecunde et dolenter confiteare.

Quarto, magis ample et plenissime, per *judicium* accipe omne debitum virtutis, puta quidquid debemus proximo, nobis et Deo, sive id debeamus ex justitia, sive ex pœnitentia, sive ex religione, sive ex gratitudine, sive ex charitate, sive ex qua alia virtute; judicium enim opponitur misericordiæ. Sicut ergo misericordia significat opera liberalia charitatis, aliarumque virtutum indebita; ita judicium significat ea quæ debita sunt. Quocirca Scriptura per *judicium* et *misericordiam* solet significare et complecti omne virtutis officium, omneque opus bonum : omne enim vel debitum est, vel indebitum : si debitum, est judicium; si indebitum, est misericordia. Ita *Psalm.* C, 1 : « Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine; » *Psalm.* LX, 8 : « Misericordiam et veritatem ejus quis requiret? » *Psalm.* LXXXIII, 12 : « Misericordiam et veritatem diligit Deus; » *Psalm.* LXXXIV, 11 : « Misericordia et veritas obviaverunt sibi; » *veritas* enim idem est quod judicium sive justitia. Unde explicans subdit : « Justitia et pax osculatæ sunt. Veritas de terra orta est; et justitia de cœlo prospexit. Etenim Dominus dabit benignitatem. » Sicut ergo Psaltes omne officium hominis, *Psalm.* XXXVI, 27, hisce duobus præceptis concludit : « Declina a malo, et fac bonum, » ita Michæas hic idem totidem, scilicet judicio et misericordia, complectitur, *q. d.* Si vis reconciliare tibi Deum, eique per omnia placere, fac opera virtutis tam lege præcepta, quam consulta, puta libera et voluntaria. Favent huic expositioni ea quæ sequuntur : nam mox vers. 10, opponet judicio et misericordiæ a se requisitis, injustitiam et immisericordiam Judæorum, puta iniquas eorum mensuras, fraudes et dolos, *q. d.* Deus a vobis, o Judæi, requirit *primo*, judicium, quia vos ex injustitia corrogatis opes et thesauros per fas et nefas; *secundo*, misericordiam, quia vos immisericordes inique opprimitis pauperes : *tertio*, sollicitudinem ambulandi cum Deo, quia vos sollicite ambulatis in præceptis Amri, cum ejus Baalim et idolis uti audiemus versu 16.

Et sollicitum ambulare cum Deo tuo ; — Septuaginta : *Ut paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo ;* Syrus : *Ut sis paratus ad eundum post Deum tuum ;* Arabicus Alexandrinus : *Ut sis sequens Dominum Deum tuum ;* Arabicus Antiochenus : *Sis paratus ut ambules per vestigia Dei tui ;* Chaldæus : *Ut sis humilis ad ambulandum in timore Dei tui ;* Theodotion : *Et cave diligenter, ut ambules cum Deo tuo;* Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXVI : *Et paratum esse sequi Dominum Deum tuum ;* quinta Editio : *Sollicite agere ;* Tigurina : *Et submissum ambulare cum Deo tuo ;* Pagninus : *Et humiliare te, et ambulare cum Deo tuo.* Hebræum enim צנע *tsana*, uti voce, ita significatione affine est cum כנע *cana*, id est curavit, et per metathesin cum צען *tsaan*, id est volutatus est in terra, vel loco humili : ac denotat provolutionem, demissionem, modestiam, verecundiam et humiliationem animi sollicitı, qui ex humilitate et sollicitudine se curvat, contrahit, involvit, et quasi abscondit, ac significat agere tum humiliter et submisse, ut vertit Chaldæus, Vatablus, Pagninus et alii recentiores ; tum prompte et sollicite, ut vertit S. Hieronymus, Theodotion, Septuaginta et quinta Editio, *tsana* enim etiam alludit ad צנים *tsinnim*, id est spinæ ; et צנינים *tsenínim*, id est sudes et lanceæ. Sicut enim hæ corpus aculeo suo, ita sollicitudo suo angore mentem exstimulat ad exacte ambulandum. Sicut ergo pueri ingenui verecunde, submisse, reverenter et sollicite agunt cum parentibus, discipuli cum præceptoribus, famuli cum Pontifice, cum rege, cum principe, dum omnes eorum inclinationes et nutus observant accurate, ut eos illico exsequantur non ambulando, sed currendo, et quasi volando ; ac curant ne vel in puncto errent, vel hilum faciant quod regi displiceat : ita prorsus nos sollicitì, submissi et supplices ambulare debemus cum Deo. Hoc est quod ait Apostolus *Hebr.* XII, 28 : « Serviamus placentes Deo cum metu (græce, μετ' αἰδοῦς, id est *cum pudore*) et reverentia. » Sensus ergo Prophetæ est, *q. d.* O Hierosolymitæ, o fideles, sollicite ambulate cum Deo quem offendistis, ut eum vobis reconcilietis supplices et pœnitentes, ejusque gratiam recuperetis, ac recuperatam sollicite conservetis. A Dei enim gratia, salus et omne bonum ; ab ejus offensa, gehenna et omnia mala vobis exspectanda sunt.

Sollicitudo ambulandi cum Deo quid requirat ?

Stimuli ad eam. Primus.

Porro stimuli ad hanc sollicitam cum Deo ambulationem, sunt varii. *Primus*, si cogites quam augusta, sublimis et tremenda sit Dei majestas, in cujus conspectu columnæ cœli, Seraphim et Cherubim contremiscunt ; rursum quam ipsa sollicita sit tui. Nam, ut ait S. Augustinus in *Meditat.* cap. X : « Nil aliud agit Deus, nisi ut meæ saluti provideat ; et ideo totum ad mei custodiam occupatum video, quasi omnium oblitus sit, et mihi soli vacare velit : semper præsentem mihi se exhibet Deus, semper paratum offert, quocumque me verto, me non deserit : ubicumque fuero, non recedit : quidquid egero, pariter assistit ; et cunctis tandem actionibus meis perpetuus inspector ; et, quantum ad bonitatem suam pertinet, quasi individuus cooperator assistit. » Et alibi : « Deus, ait, unumquemque nostrum sic curat, quasi solum curet. Verius et plenius id experiuntur sancti, præsertim qui se totos Dei obsequio dedunt et consecrant. Unde sponsa *Cantic.* II : « Dilectus, inquit, meus mihi, » scilicet totus intendit, « et ego illi, » supple tota intendo, uti explicat S. Bernardus, serm. 68 *in Cantic.* qui et admirans hanc Dei dignationem, exclamat : « O quid audet cor purum, et conscientia bona, et fides non ficta ! Mihi, inquit, intendit. Itane huic intenta est illa majestas, cui gubernatio pariter et administratio universitatis incumbit ? et cura sæculorum ad sola transfertur negotia, imo otia, amoris et desiderii hujus ? Ita plane. » Et mox : « Ergo providentiam (Dei) cæteris creaturis non negamus : curam sponsa vindicat sibi, » juxta illud S. Petri *epist.* I, cap. V, 7 : « Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. » Et illud *Psalm.* XXXIX, 18 : « Dominus sollicitus est mei. » Et paulo post : « Ille mihi, et ego illi. Ille mihi, quia benignus et misericors est : ego illi, quia non sum ingrata. Ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro gratia. Ille meæ liberationi, ego illius honori. Ille saluti meæ, ego illius voluntati. Ille mihi et non alteri, quoniam una sum columba ejus ; ego illi, et non alteri. » Idem, serm. 2 *De Pentecoste* : « Vides, ait, quam verum dixerit ille qui dixit : Dominus sollicitus est mei, Pater, ut servum redimat, Filio non parcit ; Filius seipsum libentissime tradit : Spiritum Sanctum uterque mittit ; et ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. O duri, et indurati, et obdurati filii Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus sarcinulis tam pretiosas merces expendit ! » Et mox : « Quid ergo a te quærit, qui tanta sollicitudine te quæsivit, nisi te sollicitum ambulare cum Deo tuo ? Hanc sollicitudinem non facit nisi Spiritus Sanctus, qui scrutatur profunda pectorum nostrorum, discretor cogitationum et intentionum cordis : qui nec minimam paleam intra cordis quod possidet habitaculum patitur residere, sed statim igne subtilissimæ circumspectionis exurit, Spiritus dulcis et suavis. »

Secundus.

Secundus, si cogites quam exacte et sollicite illa majestas a nobis, utpote vermiculis, sibi serviri velit ; quam accurate velit sua jussa a nobis servari : « Tu mandasti mandata tua custodiri nimis, » ait Psaltes *Psalm.* CXVIII, 4. Nam, ut ait S. Augustinus epist. 58 *ad Bonifacium* : « Docuit eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. »

Tertius.

Tertius, si cogites peccata tua præterita, ac periculum præsentium et futurorum : « De propitiato peccato noli esse sine metu, » ait *Eccli.* cap. V, 5. In præsenti et futuro inter spinas et sentes

curarum et molestiarum incedis et incedes; sollicite ergo fige pedem, ne pungaris vel offendas : « Cum metu et tremore vestram salutem operamini, » ait Apostolus *Philipp.* II, 12. Vide ibi dicta.

Quartus. *Quartus*, si cogites te hic in agone versari, ac habere hostes acerrimos, qui te ubique observant, ut supplantent, et a Deo avertant; unde S. Hieronymus *ad Eustoch., de Custod. virgin.*: «Nolo, ait, tibi venire superbiam de proposito (virginitatis); onusta incedis auro, latro tibi vitandus est : stadium est hæc vita mortalibus : hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. Et inebriatus est, inquit Dominus, gladius meus in cœlo, et tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat et spinas, quam serpens comedit? Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates mundi, etc. Magnis inimicorum circumdamur agminibus, et hostium plena sunt omnia : caro fragilis et cinis futura post modicum, pugnat sola cum pluribus. Cum autem fuerit dissoluta, et venerit princeps mundi hujus, et invenerit in ea nihil, tunc secura audies per Prophetam : Non timebis a timore nocturno, » etc. Oportet ergo te sollicite ambulare cum Deo tuo, « ut nunquam securus sis, ut omni observantia custodias cor tuum, ut consideres quoniam in medio laqueorum ambules, et sub murorum pinnis ingrediaris, ut illud quotidie mediteris : Juxta iter scandalum posuerunt mihi, » ait idem S. Hieronymus lib. II *Contra Pelag.*

Quintus. *Quintus*, si cogites omne bonum tuum a Deo pendere, teque esse Dei mendicum. Sicut ergo Venetiis et alibi, quicumque ambiunt officium aliquod, senatores omnes euntes in curiam prensant, seque iis nudo capite, genua totumque corpus profunde curvando, orando et obsecrando, supplices commendant, et sicut mendici contrahendo scapulas humillime supplicant et emendicant stipem; ita prorsus et multo magis nos docet supplices ambulare cum Deo, eumque humillima sollicitudine prensare, ut ab eo in tot malis, opem, gratiam et salutem æternam adipiscamur. Præclare S. Cyprianus, tract. *De Zelo*, in fine: « Cogita, ait, sub oculis Dei nos stare, spectante ac judicante ipso conversationis ac vitæ nostræ curricula decurrere; pervenire nos tunc demum posse ut eum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia ejus et indulgentia præbeamus, si placituri semper in regno in hoc mundo ante placeamus? Et S. Hieronymus in *Epitaph. Fabiolæ*: « Celata, ait, virtus et conscientia tuta secreto, Deum solum judicem respicit. »

Sextus. *Sextus*, si cogites illud Mosis *Deut.* IV, 25, et S. Pauli *Hebr.* XII, 29 : « Deus noster ignis consumens est; » vidisti quanta cura et sollicitudine aurifabri liquant aurum, ferrarii ferrum, ærarii æs, ac præsertim ii qui fundunt campanas et tormenta bellica : si enim minimum aberrent, ab igne vel metallo liquato afflantur et enecantur. Magis sollicite cum Deo versandum est, ne igne et fulmine nos afflet, et deturbet in tartara. Qui ambulat cum leone, licet ejus sit ductor et nutritor, sollicite omnes ejus motus et nutus observat, ne eum offendat, ut ipse ira correptus comitem suum laniet. Deus est leo : « Leo rugiet, quis non timebit? » ait Amos cap. III, 8.

Ita sollicitus cum Deo ambulabat Job, dicens cap. IX, 28 : « Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti; » et cap. XXXI, 23 : « Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. » Et Tobias moriens, hoc quasi testamentum dat filio, cap. IV, 6 : « Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum : et cave ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri; » et David, *Psalm.* CXVIII, 10 : «In toto corde meo exquisivi te; » et vers. 57 : « Portio mea, Domine, dixi, custodire legem tuam; » et vers. 123 : « Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiæ tuæ; » et vers. 168 : « Servavi mandata tua, et testimonia tua; quia omnes viæ meæ in conspectu tuo. » Exempla.

Hanc sollicitudinem timendi et serviendi Deo Moses moriturus inculcat Hebræis toto Deuteronomio, ac maxime in cygnæo illo cantico cap. XXXII. Quin et S. Paulus, I *Corinth.* IX, 16 : « Væ mihi est, inquit, si non evangelizavero. » Et vers. 24 : « Nescitis quod ii qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum : sic pugno, non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar. »

Ita S. Cæcilia sollicite ambulabat cum angelo suo custode, et cum Deo, tota vacans orationi, jejunio, cilicio ac conversioni animarum. Unde Valerianum sponsum, Tiburtium, Maximum et alios plurimos non tantum christianos, sed et martyres effecit, ac victimas Deo obtulit, ut merito de ea canat Ecclesia : « Cæcilia tibi, Domine, quasi apis argumentosa deservit. » Sicut ergo apes sollicitæ sunt ut colligant fundantque mel et ceram, ita Cæcilia sollicita fuit, ut suam aliorumque animas Deo offerret. Illam imitentur christiani, qui solliciti cum Deo ambulare satagunt.

Ita B. Aloisius Gonzaga sollicite ambulavit cum Deo, dum in aulis regum et principum variorum degens, illæsum se ab omni crimine conservavit, ita ut per omnem vitam nunquam mortaliter, vix venialiter peccare sit visus : dum adeo sensibus suis invigilavit, corpusque maceravit, ut nunquam stimulos carnis senserit : dum in oratione ita attente et reverenter versatus est, ut nullam distractionem senserit. Quocirca miranti Cardinali Bellarmino, ac qui id fieri posset roganti respondit, « mirari se potius qua ratione aliquis in

oratione distrahi posset, dum cogitat se in præsentia tantæ majestatis consistere, ac cum Deo colloqui. » Ita habet ejus Vita, quam stricte examinantes auditores Rotæ in processu canonizationis ejusdem, eidem titulum *Angelici* indidere, quod quasi angelus coram Deo jugiter versaretur.

Jam vero hæc sollicitudo ambulandi cum Deo, non ad solos Religiosos vel Ecclesiasticos, sed et ad laicos, conjugatos, omnesque homines pertinet. Nec enim in sola oratione et collocutione cum Deo, sed in omni prorsus actione requiritur : nimirum ut omnia opera nostra, etiam corporalia et sæcularia, quantumvis levia et parvi momenti, faciamus sollicite, exacte et perfecte, juxta legem et voluntatem Dei, ut illi placeamus magis, magisque eum oblectemus. Hoc est quod jubet Ecclesiasticus cap. XXXIII, 23 : « In omnibus, inquit, operibus tuis præcellens esto. » Deo enim gratior est actio in se levior et vilior, facta excellenter, quam excellens in se, facta mediocriter, vel obiter et leviter. Deus enim non considerat quantum, sed ex quanto; nec quid facias, sed ex quanta virtute id facias.

Modus et praxis ambulandi cum Deo per sex alas.

Quocirca in omni opere, etiam minimo, sollicitos nos esse oportet, ut illud faciamus quam optime, ut Deo sit gratissimum. Modum id faciendi assignat noster Ludovicus de Ponte, tom. II *De Perfect.* tract. IV, cap. XV, ubi regulas quasdam perfecte vivendi in quolibet statu et officio, valde utiles et practicas assignat; nimirum si cuilibet operi, etiam vili, addamus sex alas Seraphim *Isaiæ* VI, 2, quibus a terra exaltetur in cœlum. *Prima* ala est memoria præsentiæ Dei ubique existentis, et quid cogites, loquaris, aut facias attendentis, imo inspicientis. *Secunda*, pura majoris gloriæ Dei intentio ; studendo in omnibus quæ facis illi placere, ejusque divinam voluntatem sollicite semper exsequi, eo quod sit summe bonus ipsaque bonitas per essentiam. *Tertia*, oratio quæ tuis operibus det initium, eaque comitetur petendo divinum auxilium, ut cum ea cura et perfectione quam ipse præcipit et consulit, ea exsequaris. *Quarta*, fiducia in Deum, a quo omne bonum tuum dependet, de cujus omnipotentia speres, quod adjuvabit tuam imbecillitatem ; de ejus misericordia, quod compatietur tuæ miseriæ ; de fidelitate, quod in tuis tentationibus et periculis te proteget; de providentia, quod te in omnibus viis tuis deducet, et hinc duæ ultimæ alæ oriuntur, nimirum : *Quinta*, fortitudo scilicet in arduis rebus aggrediendis, abjecto omni difficultatum metu. *Sexta*, perseverantia usque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter occurrentes quascumque molestias. Nam, ut Isaias ait cap. XL, 31 : « Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, » recentem scilicet, aliamque præstantiorem induentes : « assument pennas sicut aquila, » ut spiritu volent, suaque opera a terra ad cœlum extollant : « current, et non laborabunt, » propter delectationem qua Deus illorum corda dilatat, juxta illud Psaltis, *Psalm.* CXVIII, 32 : « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum, ambulabunt, et non deficient; » sed perseverabunt in sollicitudine, et operibus obsequii ejus, donec gloriæ coronam obtineant.

Ambulare cum Deo quid.

AMBULARE CUM DEO TUO, — id est Deo per omnia adhærere, eum ubique præ oculis habere, illius jussa, voluntatem et nutum exacte observare et explere, illi per omnia placere et satisfacere. Sic Enoch et Noe quasi fideles servi, imo amici et filii, dicuntur ambulasse cum Deo, *Genes.* cap. V, 22, et cap. VI, 9. Vide ibi dicta. Præclare Seneca in *Sapiente*, et lib. *De Tranquil.* : « Si, inquit, hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subibit te veneratio ejus? Non dices : Ista res major est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est corpusculo, possit. » Hoc acquirit homo orando et conversando cum Deo. Quocirca hoc debet esse opus, hæc occupatio jugis viri religiosi, et tendentis ad perfectionem, nimirum familiarem esse Deo, cum eoque ambulare. Audi S. Dionysium, *De Eccles. Hierarch.* cap. VI : « Religiosi est unum ipsum ambire, et ad sacram monadem cogi, » juxta illud Christi : « Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium : Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. » Hinc Climachus, cap. I : « Monachus, ait, est qui semper habet spiritum elevatum in Deum, et orat in omni loco, tempore et negotio. » Et S. Chrysostomus lib. I *De Orando Deum* : « Oratio, ait, est anima et spiritus vitæ religiosæ et perfectæ. » Et S. Bonaventura, opusc. *De Perfectione vitæ*, cap. V, docet religiosum non frequentantem orationem, gestare animam mortuam in corpore vivente; aut esse sicut corpus sine anima, habens id quod externum est in religione, absque eo quod internum est. Idem : « Languida, ait, et infirma est religio, quæ non multum habet orationis. » Quin et Jamblicus philosophus, *Protrept.* cap. I : « Sapere, ait, et contemplari virtutis est opus. » Idem, cap. III : « Dei cognitio (et contemplatio) est perfecta felicitas. » Et Livius, *decad.* I, lib. V : « Omnia, ait, prospera eveniunt sequentibus deos, adversa spernantibus. » Et Seneca, *epist.* 103 : « Magnus, ait, et generosus est humanus animus, nullos sibi poni nisi communes cum diis terminos patitur. »

9. VOX DOMINI AD CIVITATEM CLAMAT : — vel ad Samariam, uti volunt Remigius et Hugo ; vel potius ad Jerusalem : de ea enim continuo agit a cap. III, 9, usque ad finem libri, uti ibi dixi. Ita S. Hieronymus, Haymo, Rupertus, Vatablus et alii, *q. d.* Deus per me Michæam aliosque Prophetas iterum iterumque clamat adversus Jerusalem, eique ob scelera minatur excidium et in- Vers. 9

cendium. Videtur enim hic Propheta novam ordiri, vel potius veterem innovare litem Dei contra Jerusalem, ejusque rapinas et injustitias in proximos accusare et plectere. Unde Hebræi hic inchoant novum caput. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et alii jam citati. Pro *civitate* hebraice est לעיר *lair*; pro quo aliqui legunt להעיר *lehair*, id est *ad excitandum*, *q. d.* Deus tubali voce per me inclamat, ut torpentes et dormientes Judæos a somno peccatorum excitet, et ad sollicitudinem ambulandi cum Deo incitet.

ET SALUS ERIT TIMENTIBUS NOMEN TUUM, — *q. d.* Hæc est vox Domini qua clamat ad Jerusalem : Salvi erunt qui Deum timuerint, cæteri enim peribunt. Aut simplicius, ut sint verba Prophetæ, quasi per dialogismum interloquentis, et populo commendantis vocem Dei, ut populus eam avide audiat et excipiat, *q. d.* O Hierosolymitæ, audite hanc vocem Dei quam subjungam : qui enim eam audierint, indeque Deum timuerint et coluerint, hi salvabuntur; cæteri omnes fame, gladio et bello peribunt. Legit Interpres תשוה יראי *tescua ierae*, et recte : nam sic quoque legerunt Septuaginta; vertunt enim : *Et salvabit timentes nomen ejus*, hæcque versio congruum habet sensum. Jam legunt תושיה יראה *tuscia iire*, id est, *sapientia videbit nomen tuum*, id est, ut Tigurina et Vatablus : *Qui sapientia et ratione præditus est, videbit nomen tuum*, *q. d.* Clamant quidem Prophetæ; at soli sapientes recipiunt prædicationem eorum, vel habent rationem honoris nominis Dei. Chaldæus medius est, nam legit *tuscia* cum recentioribus, et *ierae* cum Septuaginta et S. Hieronymo. Unde vertit : *Sapientes*, sive *doctores timent nomen Domini* (1).

AUDITE, TRIBUS, ET (id est *sed*) QUIS APPROBABIT ILLUD? — *Tribus* hebraice est singularis numeri, *q. d.* Audite, o viri tribus Juda, vocem Dei clamantis per me; sed quis eam approbabit? *q. d.* Scio fore paucos qui illam approbabunt et exsequentur, ut faciant quod dicam, et vociferabor nomine Dei, ita S. Hieronymus; aut, ut Rupertus, *q. d.* Audite, o tribus, opus vestrum quod nunc in judicio Dei arguitur, quod nemo probus approbabit, vel nemo nisi improbus approbabit : cum adhuc domus vestræ plenæ sint rapinis, dolis et fraudibus, ideoque clament vestrum opus esse pessimum. Pro *tribus* hebraice est מטה *matte*, quod proprie virgam vel sceptrum, inde per metaphoram tribum significat : quia sicut ex una arbore multæ virgæ exscinduntur; sic ex uno patriarcha multæ tribus progenerantur et descendunt, uti ex Jacob prognatæ sunt duodecim tribus Israel : aut quia quælibet tribus suum habebat sceptrum. Unde Tigurina vertit : *Audite virgam, et qui eam decernit*, *q. d.* Videte quæ flagella vobis immineant, et a quo, puta a Deo terribili et omnipotente. Ita Vatablus. Vox *matte*, id est *tribus*, in singulari significat sermonem esse ad unam tribum, puta ad Juda et Jerusalem, non ad Samariam et decem tribus, uti vult Rupertus et alii.

10. ADHUC IGNIS IN DOMO IMPII THESAURI INIQUITATIS. — Pro *ignis* in hebræo est triplex lectio. Vers. 10.
Primo enim aliqui legunt האיש *hais*, id est *estne vir*. Unde vertunt : *Estne adhuc* (post tot Dei voces et minas) *vir qui in domo impia retinere audeat thesauros iniquitatis? Secundo*, alii legunt היש *haies*, id est *estne*. Unde vertunt : *Adhuc est domus impii? thesauri et mensuræ iniquitatis ?* ita Chaldæus; aut, ut Tigurina et Pagninus : *Annon adhuc est thesaurus impius in domo impii? Tertio*, alii legunt האש *haes*, id est *ignis*. Ita Noster, Septuaginta et alii, *q. d.* Judæi post tot Dei per Prophetas clamores, minas et monita, adhuc retinent opes et thesauros injuste partos; qui proinde eis erunt *ignis*, id est in ultionem et pœnam eorum vertentur, ut concrementur domus plenæ opibus injuste partis, a Chaldæis incendentibus Jerusalem. Simili modo adhuc in domo impii est « mensura » justo « minor, » ideoque « iræ plena; » quia quod illi in pondere deest, hoc supplebitur et implebitur ira et vindicta Dei. Sæpe Prophetæ arguunt Judæos de stateris dolosis et mensuris injustis, imo duplicibus : nimirum quod, cum quid emerent, illud mensurarent mensura æquo majore; cum venderent, idipsum mensurarent mensura justo minore : quod vitium etiamnum apud institores, præsertim tenuiores, crebrum est.

Nota : Hæ mensuræ injustæ et thesauri iniqui inde comparati per appositionem vocantur hic *ignis*; quia prodeunt ex igne cupiditatis, puta ex animo avarorum lucri cupido, ut per fas et nefas ditescant : ac desinent in ignem ultionis, puta in acrem Dei vindictam ignemque gehennæ, juxta illud *Isaiæ* L, 11 : « Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, et in flammis quas succendistis. » Vide ibi dicta. Rursum aliqui legunt hæc per interrogationem, *q. d.* Itane ignis cupiditatis (puta thesauri iniquitatis et mensura minor) contra quem nos Prophetæ toties detonavimus, quemque minis nostris exstinximus, rursum accenditur, reviviscit et inardescit ? Verum Romana, Plantiniana et

Avaritia est ignis, cur ?

(1) Maurer expositis simul et explosis variis variorum sententiis, aliquatenus approbat Hitzigii interpretationem, qui pro יְרְאֶה *iree*, mutatis vocalibus, legi vult יִרְאָה *irea* infinitivum, ex ירא *iare*, et sic vertit : Et *sapientia* est, *timere nomen tuum* (cf. *Deut.* IV, 10; X, 12; *Jes.* LIX, 19; *Psalm.* LXXXVI, 11; *Job* XXVIII, 28), ut verba hæc efficiant interjectam a vate sententiam, *q. d.* Et sapienter agit, qui attendit ad verba tua; vide tamen, inquit, annon servari possit scriptura recepta, an non ראה *raa* significet *circumspicere*, *circumspectare* aliquid, prospectare, ecquid appareat, in hunc sensum : *Et intelligentiam circumspicit nomen tuum*, et intelligentiam tu circumspicis, prospectas, ecquis exstet intelligens, recte sapiens, probus, pius. Qui sensus ad interrogationes, quæ vers. 10 leguntur, maxime est idoneus; cf. *Psalm.* XIV, 2 et seqq.; *Sophon.* I, 12, et similia.

alia correctiora Biblia legunt assertive sine interrogatione. Denique hos thesauros et mensuras iniquitatis opponit judicio, id est justitiæ et misericordiæ, quæ duo ab eis requisivit Deus vers. 8. Unde Syrus vertit : *Adhuc ignis in domo impii, et* (id est scilicet) *repositoria iniquitatis, et mensura parva fraudis;* et Arabicus : *Numquid non species* (pulchritudo) *hujus civitatis in ignem? quia congregavit sibi repositoria de iniquitate et oppressione in agris.*

Vers. 11. 11. NUMQUID JUSTIFICABO STATERAM IMPIAM, ET SACELLI (sacculi, in quo continentur et circumferuntur) PONDERA DOLOSA? — *q. d.* Egone Deus, qui sum justissimus, « justificabo, » id est justam habebo et declarabo, aut certe dissimulabo et impunitam relinquam stateram injustam? *q. d.* Minime : est metonymia; per stateram enim intelligit ipsos mercatores, qui injusta statera appendunt suas merces. Unde Septuaginta clare vertunt : *Si justificabitur in statera iniquus?* et Chaldæus : *Numquid justi habebuntur in stateris iniquitatis, et in sacculo in quo sunt pondera majora et minima?* Et Tigurina pro Hebræo אֲזַכֶּה *azacce*, id est justificabo, legens aliis punctis אֶזְכֶּה *azucce*, vertit : *Numquid* (ego mercator) *mundus ero*, et innocens coram Deo *cum bilance iniqua, et cum sacculo in quo sunt lapides fraudulenti? q. d.* Non. Nam id severe vetuit Deus *Deuter.* XXV, 13, dicens : « Non habebis in sacculo diversa pondera, majus et minus. »

Vers. 12. 12. LOQUEBANTUR MENDACIUM, — asserentes bilances et mensuras suas esse æquas et justas, cum essent iniquæ et injustæ : item merces esse incorruptas, recentes et sine vitio, cum essent corruptæ, antiquæ et vitiosæ : « Veritas enim paupertatem, mendacium divitias parit, » ait S. Hieronymus. Quocirca :

Vers. 13 et 14. 13 et 14. EGO COEPI PERCUTERE TE (et pergam, acri) PERDITIONE (et plaga; Hebræus : *Ego infirmavi et ægrotare te feci;* Tigurina : *Ego te infirmabo*, vel ægrotum te reddam, *cædendo et devastando propter peccata tua*, *q. d.* Puniam te penuria et fame, ex qua morbum contrahas et ægrotes. Nam) TU COMEDES, ET NON SATURABERIS, — *q. d.* In obsidione et captivitate ita parce comedes, ut non satureris. Est hæc congrua pœna, ut qui malis artibus locupletati sunt, depauperentur, fameant, mendicent, ægrotent.

ET HUMILIATIO TUA IN MEDIO TUI. — *Primo*, *q. d.* Afflictio tua, o Jerusalem, erit intra te, cum obsideberis ab hoste Chaldæo. Ita Lyranus. Rursum in medio opum et deliciarum tuarum, cum tibi videberis esse felix, fies repente miserrima ; nam capieris et spoliaberis ab hoste. Ita Arias.

Secundo, *q. d.* « Humiliatio, » id est causa et culpa humiliationis et afflictionis tuæ, est intra te, nimirum peccata et scelera tua, *q. d.* Tuas ærumnas tibi tuisque sceleribus imputa, non hostibus. Hoc est quod ait Osee cap. XIII, 9 : « Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum. »

Tertio, valde congrue et connexe Chaldæus, Hebræus, Pagninus et Vatablus hæc referunt ad præcedentia, ut his omnibus significetur fames, macies, squalor, indeque sterilitas et orbitas filiorum. Unde vertunt : *Comedes, et non saturaberis; depressio erit in medio tui*, id est venter tuus olim cibo tumidus et turgidus, præ fame et inanitate deprimetur, seque contrahet et coarctabit : inde fiet quod apprehendet, supple semen tuum, uxor tua, id est suscepto semine concipiet, nec enitetur vivum, sed abortiet : *quod si enixa fuerit, tradam gladio* hostium, *q. d.* Ex fame sequetur debilitas virtutis generativæ, ex ea abortus : quod si qui tibi filii nati fuerint, illos tradam necandos Chaldæis.

Tropologice S. Bernardus, *epist.* 87 : « Humilitas, ait, ad quam utique ducit humiliatio, totius est spiritualis fabricæ fundamentum. Siquidem humiliatio via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis. » Trop[ologice] [hu]mili[atio] est, ad hu[mi]litat[em].

15. TU SEMINABIS, ET NON METES; — sed Chaldæi hostes tui demetent tuam messem, tuasque vineas vindemiabunt, et oliveta excutient; atque oleum et mustum quod expressisti, vel in vineis, vel in urbe diripient, *q. d.* Sicut proximos tuos fraudasti labore proprio, ita et tuo fraudaberis. Ita Vatablus. Hic verum est illud Chilonis : « Lucrum scelere partum damnum est, non lucrum. » Ita Laertius lib. I, cap. IV. Et illud Diogenis : « Quid sunt divitiæ? fortunæ vomitus. » Testis est Stobæus, *serm.* 91. Impius enim evomet opes injuste partas : hæ enim stomachum, id est conscientiam ejus, ita onerant, ut eas evomere cogatur, juxta illud *Job* XX, 15 : « Divitias quas devoravit evomet, et de ventre illius extrahet eas Deus. » Nota : Solent Prophetæ per arationem sementem, messem, significare rerum omnium affluentiam. Nam, ut sapienter ait Xenophon in *Œconom.*, « artium cæterarum parens est nutrix est agricultura; quando bene agitur cum ea, omnes aliæ artes vigent, » multique sunt qui eas excitant et urgent. Vers. [15].

16. ET CUSTODISTI PRÆCEPTA AMRI. — Amri fuit rex impius Israel, pater Achab, qui cum filio idololatriam antea sæpe in regibus impiis a Deo succisam renovavit et amplificavit in Samaria, III *Reg.* XVI. Unde S. Hieronymus ejusque asseclæ opinantur hic Prophetam loqui decem tribubus : harum enim rex erat Amri. Verum dico eum loqui duabus tantum, puta Judæis. Sensus enim est, *q. d.* Tu, o Jerusalem, quæ per templum Deo vero eras consecrata, non Dei tui, sed impii Amri impiis de idololatria præceptis sponte te subdidisti, adeoque impie et scelerate vixisti, ac si fuisses non in Sion sub Davide ejusque posteris, sed in Samaria sub Amri, Achab et Jezabele impiissimis regibus. « Opus enim domus » id est familiæ, « Achab, » erat idololatria, impietas, cædes Prophetarum, expilatio fidelium, aliaque sce- Vers. [16]

lera. Ita Theodoretus. Nota : Pro *Amri* Septuaginta legerunt עמי *ammi*, id est populi mei. Unde vertunt : *Et dissipabuntur legitima populi mei. Legitima* vocant leges et præcepta, uti habent Hebræus, Noster, Chaldæus et alii. Romani tamen codices Septuaginta legunt : *Et custodisti justificationes Zambri;* sed vera lectio est *Amri*, ut patet ex Hebræo et Latinis.

AMBULASTI IN VOLUNTATIBUS EORUM. — Ita Hebræus, Chaldæus, Septuaginta, Romana, Plantiniana et alia passim. Male ergo quidam legunt, *in voluptatibus*. Sensus est, *q. d.* Fecisti quæ volita et placita erant Amri, Achab, aliisque impiis et idololatris regibus Israel. Opponit hoc sollicitudini ambulandi cum Deo, quam ab eo requisivit vers. 8, *q. d.* Ego postulavi a te ut sollicite ambulares cum Deo tuo ; at tu sollicite ambulas cum Amri, ejusque Baalim et idolis.

UT DAREM TE IN PERDITIONEM (*ut* consequentiam significat, non finem intentum, *q. d.* Inde consequetur, o Jerusalem, ut disperdam te) ET HABITANTES IN EA (in te, o Jerusalem) IN SIBILUM (est enallage personæ; transit enim a secunda ad tertiam, quasi indignans et avertens ab ea faciem et sermonem, *q. d.* Cives divites et potentes Hierosolymæ, ob idololatriam et scelera dabo in sibilum. Unde nova enallage ad primam personam redit, dicens) : ET OPPROBRIUM POPULI MEI PORTABITIS, — *q. d.* Vos, o divites, vos, o principes, hic alloquor, qui populo fuistis ductores et incentores idololatriæ et scelerum ; vobis excidii et captivitatis populi mei probrum et ignominia imputabitur ; vosque idcirco omnes et indigenæ et exteri exsecrabuntur, ac subsannabunt dicentes : Juste et meritissimo principes Judæorum a Chaldæis spoliantur, necantur, probris afficiuntur ; quia ipsi spoliarunt, necarunt probris affecerunt pauperes ; et quia suis impiis consiliis et criminibus populum, urbem et regnum perdiderunt. Ita S. Hieronymus, Lyranus, Clarius et alii. Nota : « Opprobrium populi » vocatur probrum excidii, captivitatis et subsannationis, quod Judæi patiebantur a Chaldæis aliisque gentibus, præsertim vicinis et hostilibus, quodque Moses eis comminatus erat *Deuter.* cap. XXVIII, 36, et *Levitici* XXVI, vers. 32.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Queritur Michæas se frustra concionando laborasse, eo quod vix ullum reperiat, qui mores pravos in melius commutarit ; quocirca, vers. 4, comminatur excidium, et captivitatem Babylonicam : deinde, vers. 11, ex ea liberationem, pacem et felicitatem, tum per Cyrum, tum magis per Christum promittit, ideoque, vers. 18, in divinæ clementiæ et beneficentiæ laudem et doxologiam erumpit (1).

1. Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ ! non est botrus ad comedendum, præcoquas ficus desideravit anima mea. 2. Periit sanctus de terra, et rectus in hominibus non est : omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur. 3. Malum manuum suarum dicunt bonum : princeps postulat, et judex in reddendo est : et magnus locutus est desiderium animæ suæ, et conturbaverunt eam. 4. Qui

(1) Continuatur contentio legalis cap. præced. incœpta, per querelas mali præsagas ; et PRIMO, queritur Propheta, *primo*, de paucitate bonorum, 1 ; *secundo*, de multitudine improborum, 2 ; *tertio*, de perversitate principum, judicum et doctorum, in omnes noxia, 3, 4.

Secundo, declarat Propheta adesse jam tempus dudum prædictum quo populi scelera Deus ulciscetur, 4 ; tanta est enim eorum perversitas et perfidia, ut eat usque ad proditionem amicissimorum, 5 ; usque ad dissidium conjunctissimorum et domesticorum, 6.

SECUNDA divisio ultimæ partis seu *Consolatio Evangelica*. In hoc deplorato reipublicæ statu rerumque omnium perturbatione, PRIMO, Propheta personam populi assumens, *primo*, ad Deum confugit, et salvatorem exspectat, 7 ; *secundo*, misericordiam Dei et sortis reparationem sperat, 8 ; *tertio*, castigationi divinæ se submittit, 9 ; *quarto*, hostium, sibi ac Deo insultantium, vindictam prænuntiat, 10.

SECUNDO, sequitur responsum Dei, *primo*, reipublicæ Judaicæ, sublimiorique sensu Ecclesiæ christianæ restaurationem et libertatem promittentis, 11 ; *secundo*, gentium undique ad illam concurrentium copiam describentis, 12 ; *tertio*, populorum exterorum terram propter injurias quas populo Dei intulerunt, vastatam ac desolatam futuram esse minantis, 13.

TERTIO, convertit se Propheta ad preces, ut Deus populum suum captivitate liberatum providentia sua paterna clementer moderetur, 14.

QUARTO, sequitur responsum Dei, *primo*, postulatum liberaliter addicentis, et pristinæ tutelæ miracula offerentis, 15 ; *secundo*, confusionem hostium, ex miraculorum promissorum conspectu futuram prædicentis, 16, 17.

QUINTO, concepto ex hac rerum tam inopinata mutatione stupore excitatur Prophetæ animus ad divinas laudes, et *primo*, placationem Dei et misericordiam futuram extollit, 18 ; *secundo*, redemptionem peccatis concedendam exaggerat, 19 ; *tertio*, fidelitatem Dei in promissis implendis commendat, 20.

optimus in eis est, quasi paliurus : et qui rectus, quasi spina de sepe. Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit : nunc erit vastitas eorum. 5. Nolite credere amico, et nolite confidere in duce : ab ea, quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui. 6. Quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, nurus adversus socrum suam : et inimici hominis domestici ejus. 7. Ego autem ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum salvatorem meum : audiet me Deus meus. 8. Ne læteris, inimica mea, super me, quia cecidi : consurgam, cum sedero in tenebris, Dominus lux mea est. 9. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet, et faciat judicium meum : educet me in lucem, videbo justitiam ejus. 10. Et aspiciet inimica mea, et operietur confusione, quæ dicit ad me : Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam : nunc erit in conculcationem ut lutum platearum. 11. Dies, ut ædificentur maceriæ tuæ : in die illa longe fiet lex. 12. In die illa et usque ad te veniet de Assur, et usque ad civitates munitas, et a civitatibus munitis usque ad flumen, et ad mare de mari, et ad montem de monte. 13. Et terra erit in desolationem propter habitatores suos, et propter fructum cogitationum eorum. 14. Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli : pascentur Basan et Galaad juxta dies antiquos. 15. Secundum dies egressionis tuæ de terra Ægypti ostendam ei mirabilia. 16. Videbunt gentes, et confundentur super omni fortitudine sua : ponent manum super os, aures eorum surdæ erunt. 17. Lingent pulverem sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis : Dominum Deum nostrum formidabunt, et timebunt te. 18. Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est. 19. Revertetur, et miserebitur nostri : deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. 20. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham : quæ jurasti patribus nostris a diebus antiquis.

Vers. 1. 1. Væ mihi! — Hebraice est אללי לי *allai li*, id est heu mihi! est enim vox gementis, non minantis, *q. d.* O me miserum! Deplorat enim Propheta, aut potius Spiritus Sanctus per Prophetam, raritatem virorum proborum, eamque suam æstimat miseriam. Porro hanc raritatem comparat paucis racemis, qui a vindemiantibus in vinea relinqui solent.

Quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, — id est post vindemiam. Hebræa jam ad verbum habent : *Quia fui sicut collectiones* (fructuum) *æstatis, sicut racemationes vindemiæ*. Quod Syrus, Arabicus, Septuaginta, Chaldæus et alii sic exponunt : *Quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, et sicut* (qui colligit) *racemos in vindemia*, ut sit duplex similitudo, nimirum ut Deus comparet se *primo*, spicilego, qui post messem spicilegium facit, paucasque spicas a messore relictas colligit; *secundo*, racematori, qui paucas uvas post vindemiam reliquas decerpit. Verum hi multa supplent, quæ non habentur in Hebræo. Adde in Hebræo, uti jam legunt, Deum comparari non collectori, sed ipsi collectioni fructuum, quod sane minus congrue dici videtur. Quocirca melius Noster pro אספי *aspe*, id est collectiones, legens aliis punctis אספי *osephi*, vertit, *colligens*, vel *qui colligit*. *Osephi* enim est *benoni*, sive participium *cal*, habens annexum *iod* paragogicum. Rursum pro קיץ *kaits*, id est æstas, vertit, *autumnus*, quia tempus fructuum est in autumno, et sic fructus autumnales vocantur *fructus æstatis;* tunc enim annum distinguimus in duas partes, scilicet æstatem, et hiemem, ac sub æstate partem autumni priorem, et veris posteriorem, cum aura est calidior, comprehendimus; sub hieme vero partem autumni posteriorem, et veris priorem, utpote frigidiorem, complectimur. Docte ergo pro *kaits* vertit, *in autumno*, intelligendo præpositionem ב, id est *in*, quam Hebræi subintelligere solent, ut קיץ *kaits* ponatur pro בקיץ *becaits*. Vertit ergo unico tenore unicaque similitudine : « Quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ. » Unde apposite non de spicis, sed de uvis solis sequitur : « Non est botrus ad comedendum, » *q. d.* Racemando vineam, quæsivi uvas, et ne quidem unum botrum inveni quem comederem. Jam symbolice per uvas et botros intelligit viros fideles, justos et sanctos, eorumque pia et sancta opera; hi enim ex vinea, id est ex Ecclesia; et ex vite, id est Christo, quasi uvæ Deo sapidissimæ procreantur. Sic sponsa, *Cant.* I, 13, ait : « Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. » Et cap. VII, 7, vicissim sponsus ait sponsæ : « Statura tua assimilata est palmæ, et ubera tua botris. » Causas et analogias hujus vitis et uvæ recensui *Ezech.* XV,

in fine. Quocirca Chaldæus vertit : *Væ mihi! quia fui quando deficiebant boni, tempore quo perierunt misericordes de terra; ecce sicut fructus æstivales, sicut racemi post vindemiam. Non est vir qui habeat opera bona; bonos tamen appetit anima mea, q. d.* Ego Michæas fui quasi pauper racemator; hic enim post vindemiam sperat se saltem aliquos racemos, qui vindemiantes fugerunt, in vinea inventurum, eosque quærit et invenit; ita et ego speravi paucos saltem Judæos meis concionibus, monitis et minis convertendos; sed « non est botrus, » id est non unum, vel vix unum, qui se converterit, vitamque mutarit, invenio; quocirca gemo, et ploro : « Væ mihi! » hei mihi, oleum et operam perdidi. Allegorice, idem accidit Christo prædicanti : paucos enim ex Judæis tota vita sua convertit. Unde ipse ad sua tempora allegorice refert vers. 6 Michææ, citans eum, *Matth.* x, 35, de quo mox.

iabolo mpetit inde- mia, hristo icema- tio.

Ubi nota grave pathos Dei et Christi, cum diabolo tribuunt vineæ, id est Ecclesiæ, vindemiam, utpote qui uvas omnes colligat, ideoque plena habeat torcularia uvis et vino; sibi vero adscribunt racemationem, utpote qui paucos a diabolo relictos, quia ejus oculos manusque fugerunt, colligant : maxima enim pars hominum diabolo servit, ejusque fit esca et præda; unde ab eo premetur, et calcabitur in torculari inferni, exigua vero cedit Christo; multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Diabolo ergo cedunt illi magni botri et plurimi, ut vindemiatori; Christo non nisi reliquiæ, pauci et pauperculi, sicut racematori, quasi dicat : Christo non superest botrus, et vix pauculi acini; nam acini et granula pauca botri nomen non merentur : botri enim illi magni et pingues vulpium partes facti sunt. Unde Arabicus vertit : *Extremitatem* (extremam partem) *desideravit anima mea.* Hoc est quod dolet Isaias cap. xxiv, 13 : « Quomodo si paucæ olivæ quæ remanserunt, et racemi cum fuerit finita vindemia. » Quocirca tropologice doctor et concionator si post multos docendi et concionandi labores et annos, paucos convertat, non miretur, non est melior Michæa, non Christo. Sorte ergo illorum contentus sit, et a Deo plenam, imo pleniorem exspectet mercedem; Deus enim non fructum, sed laborem remunerat; qui sine fructu major et molestior est, eaque ratione majus præmium meretur.

Non est botrus ad comedendum, — id est aptus ut comedatur; quia si qui sunt, vel immaturi sunt, vel acerbi, vel ex imbre corrupti et putridi. Ita Michæas aliquos invenit Judæos in speciem bonos, et suis concionibus auscultantes; sed interna malitia et superstitione acerbos, vel gula et libidine putidos, uti Lyranus et Rupertus explicant.

Præcoquas ficus (hebraice בכורה *biccura*, id est *primitiva*, vel *primos fructus*) desideravit anima mea. — Sed per *primitiva* Hebræi intelligunt ficus, ut recte notavit Vatablus; non quod in Palæstina ficus sint omnium fructuum primi, uti aliqui putarunt; priores enim sunt pruna, etc., æque ac in Italia, uti mihi Romæ asseruerunt Palæstini et Hierosolymitæ. R. P. Melchior ab Helmont Belga, Franciscanus, qui diu Hierosolymis in suo conventu habitavit, Romæ mihi affirmavit primos illius terræ fructus illi esse proprios, et vocari *muze*, eosque gustu similes esse ficubus, sed ficubus esse longiores; qui si scindantur, crucem ostentare; atque indigenas tradere illum fuisse fructum vetitum, quem comedit Eva. Dicuntur ergo præcoquæ, quod solæ ficus sint biferæ; priores enim fructus dant in æstate, puta in julio, et hi vocantur *biccura*, id est primitivi, sive præcoqui; posteriores in septembri. Porro ficus præcoquæ sapidiores sunt; sunt enim ficuum et ficulneæ quasi flos, atque avidius expetuntur ob novitatem, uti dixi *Jerem.* xxiv, 2. Quare mirum est S. Hieronymum in *Comment. biccura* vertere, grossos, sive ficus immaturas, *q. d.* Deus : « Ego non inveniens panem præ famis magnitudine, quisquilias et furfures requisivi. » Hic enim ipse in textu *biccura* vertit : « Ficus præcoquas, » quæ sane maturæ et gustui suaves sunt. Et ita *biccura* vertunt alii passim. Sensus ergo est, *q. d.* Ego Michæas quasi famelicus, post tot conciones et labores, desideravi vel in autumno ficus præcoquas : licet enim aliis sint præcoces in æstate; ego tamen, vel in autumno (mihi enim nullæ in æstate maturuerunt) pauculis maturis contentus ero, id est paucorum saltem desidero conversionem et salutem, quantumvis seram et tardam, ut hæc saltem labori meo reddatur merces et consolatio; at ne hoc quidem consequi potui.

Moraliter, quam avide præ omnibus fructibus expetimus ficus præcoquas, tam avide Deus expetit peccatorum conversionem, et tam avide eamdem expetat concionator, quasi alter Michæas.

Porro symbolice, ficus præcoquæ, inquit Arias, fuerunt primi patres et Patriarchæ, puta Abraham, Isaac, Jacob, Moses, etc., qui uti primi fideles, ita Deo suavissimi, et sua pietate ac sanctitate gratissimi exstiterunt. Optat ergo Michæas ut redeat aureum Patriarcharum sæculum, ut redeat prima et prisca avorum fides, pietas, integritas. Simili modo optat poeta Juvenalis, *sat.* xiii : Symbolice.

Hos utinam inter
Heroas notum tellus me prima tulisset.

Nam, ut canit Horatius lib. III, *ode* vi :

Damnosa quid non imminuit dies?
Ætas parentum pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

2. Periit sanctus. — Hebraice חסיד *chasid*, id est *pius*; Chaldæus, *misericors*; Septuaginta, *reverens*; Tigurina, *benignus*; Vatablus, *sanctus*. Vers. 2.

Et rectus. — Septuaginta pro *schin* legentes *sin*, puta pro ישר *iascur*, legentes ישר *iasar* (*sin* enim æquipollet litteræ *samech*) vertunt : *Et corrigens in hominibus non est*, *q. d.* Non est censor, qui hominum vitia castiget et corrigat. Sic Ovidius, lib. I *Metamorph.*, queritur cum aureo sæculo periisse fidem, pietatem, virtutem, ac successisse ferreum et æneum sæculum, quo in virtutum

> subiere locum fraudesque dolique
> Insidiæque, et vis, et amor sceleratus habendi.

Omnes in sanguine (hebraice *sanguini*, id est vitæ proximi) insidiantur (unde Chaldæus : *Omnes parant insidias sanguinis justi effundendi causa.* Quocirca explicans subdit) : vir (id est unusquisque) fratrem suum ad mortem venatur, — sicut auceps venatur avem ut eam occidat. Hebræus et Chaldæus : *Vir venatur fratrem suum ad cherem*, id est *ad exterminium*, ut eum quasi anathema disperdat et exterminet; Pagninus et Vatablus vertunt : *Venatur reti*, ut eum illaqueet; sicut auceps illaqueat volucrem. Verum hebræum *cherem* proprie et communiter significat exterminium, non rete, nisi abusive, ut patet *Habacuc* I, 17.

Vers. 3. 3. Malum manuum suarum dicunt bonum (hoc est opera mala quæ manibus operantur, dicunt esse bona, *q. d.* Non solum faciunt mala, sed et defendunt, dicuntque esse bona. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, Septuaginta vertunt : *In malum manus suas præparant*, *q. d.* « Cuncti manus levant ad malum, ut etiam qui malum facere non potuerit, tamen dum manus præparat, voluntate delinquat (1), » ait S. Hieronymus. *Tertio*, R. David apposite et connexe ad sequentia vertit : *Manus suas conjungunt ad malum*, *ut illud bene faciant*, id est ut illud perficiant et ad effectum perducant. Unde Tigurina vertit : *Ad malum manuum suarum diligenter sunt intenti*, et strenui; quia nimirum ad illud idoneos sibi socios, et potentes administros asciscunt, cum eisque simul in malum, quod mente destinarunt, conspirant. Nam) princeps postulat (a judice sibi adjudicari iniqua tributa, bona, vel vitam innocentium, similemve rem impiam vel injustam); et judex in reddendo est (*q. d.* Judex reddit quod princeps injuste petit; reddit, inquam, spe mercedis, vel paris judicii, aut gratiæ, quam a principe exspectat : « Ut præstent sceleribus suis mutuum favorem, et in alterius crimine se defendant, » ait S. Hieronymus. Unde ex Hebræo vertas : *Judex pro retributione*, scilicet judicat; hoc est, ut Chaldæus vertit : *Princeps postulat, et judex dicit : Fac pro me, et retribuam tibi.* Denique) magnus (hoc est aliquis ex magnatibus vel Rabbinis) locutus est desiderium (hebraice הות *haffat*, id est corruptelam et pravitatem : ita Vatablus) animæ suæ (puta si rogetur de hac principis postulatione, et iniquo judicis ei rem injuste adjudicantis judicio, non respondet secundum justitiam, legem et voluntatem Dei; sed secundum suam adulationem, ambitionem et avaritiam; nimirum approbat et defendit iniquam, tam postulationem principis, quam judicis sententiam, ut eorum gratiam ineat, aut rapinæ sit particeps. Unde Pagninus vertit : *Et magnus loquitur : Afferte munera*) : et (hac ratione) conturbaverunt (Chaldæus, *depravarunt*) eam — « vel urbem, vel veritatem, sive terram de qua dixit vers. 2 : Periit justus de terra, » inquit S. Hieronymus. Hebraice magis apposite et significanter dicitur ויעבתוה *vaieabtuba*, id est condensarunt, implicuerunt, intricarunt, sicut funem reddiderunt *eam*, scilicet *haffat*, id est corruptelam; nimirum triplici ore, puta principis, judicis et magnatis, quasi triplici fune eam triplicantes et corroborantes, ut ostendant bonum esse, quod malum est; æquum esse, quod iniquum est, juxta illud : « Funiculus triplex difficile rumpitur. » Radix enim עבת *abat* significat implectere funes, vel frondes; inde enim עבות *abot* vocantur funes, quia implexi. Hoc est quod ait Isaias cap. v, 18 : « Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. » Ad Isaiam enim more suo alludit hic Michæas. Ita Lyranus, Vatablus, Marinus in *Lexico*, et alii recentiores. Paulo aliter hunc locum explicat Pineda in *Job* cap. XXII, 8, num. 6, quasi Michæas hic taxet principes, qui aulæ harpyiis, id est suis familiaribus et adulatoribus omnia indulgent et concedunt cum noxa reipublicæ et pauperum. Sic ergo exponit : Princeps (vir princeps et magnus coram suo rege et judice supremo) « postulat (a rege), et judex (supremus) in reddendo (facile annuendo, et concedendo nulla sufficiente causæ et rei postulatæ cognitione) est; et magnus (primates et regi familiares) locutus est desiderium animæ suæ (quod appetunt, hoc petunt; quod vero petunt, dicto citius obtinent) et conturbaverunt eam, » rempublicam videlicet pungendo et lacerando pauperes, eorumque sanguinem exsugendo. Unde sequitur : « Qui optimus in eis est, quasi paliurus; et qui rectus, quasi spina de sepe. » Verum, quia communiter princeps est major judice, hinc prior expositio planior videtur. Apposite Belgæ, hosce socios in facinore conternantes, vocant *Vandregisilos*. Nomen enim *Vandregisilus* conflatum est ex hisce tribus Flandricis vocibus, van de dzy gesellen, hoc est a tribus sociis unus, uti annotavit Hutterus, et alii in *Origin. Flandr.*

(1) Sic juxta hebræum satis verisimiliter vertit Maurer, et cum sequentibus connectit : *Ad malum manus* sunt, *ut bene faciant*, id est, ad malum bene faciendum, ad scelesta facinora probe facienda intenti sunt; *magistratus poscit*, munus puta, quo corrumpatur, *et judex* est *pro retributione*, paratus est pro munere, magistratus, judices corrumpi se patiuntur; *et magnus loquitur libidinem animi sui is*, et qui potens, dives est, is quid fieri velit dicit, animi optatum significat illis, *et* statim illi *pervertunt* rem, causam, in commodum illius potentis divitis, a quo se corrumpi patiuntur.

Transit hic Propheta a cædibus et sceleribus populi ad scelera magnatum, qualia etiam hoc ævo non raro conspicimus; filii enim hujus sæculi sapientes sunt ut faciant malum; ideoque tot consiliis et sociis, vel fautoribus potentibus, quasi funibus illud illigant, ut nemo illud evertere, nemo eis resistere possit; sed qui habitat in cœlis irridebit eos, et Dominus subsannabit eos, uti pulchre in sequentibus ostendit Michæas. Ita Jezabel regina curavit innocentem Naboth a judicibus condemnari et lapidari, ut ejus vineam occuparet et traderet marito Achab; approbarunt hanc necem et prædam optimates Samariæ, sed illico in vindictam prosiliit vigil Dei oculus, eique per Eliam fulmen maledictionis inflixit. Quocirca Jezabel paulo post a Jehu regno et vita spoliata in eodem agro, quem Naboth ademerat, devorata est a canibus, III *Reg.* XXI, 23.

(…orali- …ier, …uam …oxii …t mali …ocii.) Præclare S. Gregorius, hom. 9 *in Ezech.*: « Tolerandi, inquit, ubique sunt proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Unum vero est, potentia, qua vitari societas malorum debeat; ne si fortasse corrigi non valent, ad imitationem trahant, et cum ipsi sua malitia non mutantur, eos qui sibi conjuncti fuerint pervertant. » Et S. Isidorus, lib. II *Soliloq.*: « Ante ignem, inquit, consistens, etiamsi ferreus sis, aliquando dissolveris; proximus periculo diu tutus non erit: sæpe familiaritas implicavit, sæpe occasionem peccandi dedit, sæpe quod voluntas non potuit, assiduitas superavit; » et mox: « Melius est habere malorum odium, quam consortium; sicut bona multa habet communis vita sanctorum, sic plurima mala societas affert malorum. » Ita in utramque partem magna est vis societatis. Quocirca sapienter Cassiodorus, lib. II *Epist.*: « Ipsi quoque homini, inquit, duplices manus, socias aures, oculos geminos divina tribuerunt, ut robustius perageretur officium, quod duorum fuerat societate complendum. » Et Hugo, lib. III *De Anima*: « Amabilis socius, inquit, omnibus est officiosus, et nulli onerosus; quia devotus ad Deum, benignus ad proximum, sobrius ad mundum; Domini servus, proximi socius, mundi Dominus, superiora habet ad gaudium, æqualia ad consortium, inferiora ad servitium. »

(…rs. 4.) 4. QUI OPTIMUS IN EIS EST, QUASI PALIURUS. — Septuaginta, *quasi tinea comedens*. Sensus est, *q. d.* Qui inter hosce optimates injustos et rapaces videtur optimus, id est minus malus, si cum cæteris rapacioribus comparetur; is tamen quasi paliurus spinosus et asper pungit, vulneratque proximos. Paliurus enim est genus spinæ asperæ et acutæ, quod vulgo agrifolium dicitur, de quo Virgilius, *eclog.* V:

Carduus et spinis surgit paliurus acutis.

ET QUI RECTUS, QUASI SPINA DE SEPE, — *q. d.* Qui inter eos videtur cæteris rectior et æquior, id est minus iniquus, is tamen distortus est, pungit læditque ut spina. Conjicite ergo quales, quam mordaces et noxii debeant esse cæteri, qui his pejores, et præsertim qui inter eos pessimi et nocentissimi sunt. Rursum, sicut spina rapit lanam ovium, ovesque lacerat; ita hi substantiam simplicium rapiunt, simplicesque lacerant, ait R. David. Hebræa habent: *Rectus eorum præ sepe*, scilicet spinosus est et pungit. Unde Pagninus vertit: *Rectus eorum asperior est maceriis spinarum*; et Tigurina: *Qui rectus sepe ex spinis contexta spinosior*, id est acutior et nocentior est; Syrus et Arabicus Antiochenus: *Contempserunt bona sua, quasi frustum panni corruptum a tinea*; Arabicus vero Alexandrinus: *Ego disperdam bona eorum velut tinea* (vel caries) *quæ comedit et repit in trabibus, sicut dies insidiarum*.

Secundo, magis presse et congrue: « Qui optimus, » id est benignissimus et mansuetissimus est inter eos; hic tamen acer « est » in pungendo, « quasi paliurus: et qui rectus, » id est placens, gratus, jucundus, placidus, videtur inter ipsos; hic tamen pungit et affligit « quasi spina. » Sic sæpe *bonus* sumitur pro suavi et miti, uti *Psalm.* LXXII, 1: « Quam bonus Israel Deus! » *bonus*, id est suavis, benignus, beneficus, « his qui recto sunt corde, » qui Deo cor æquum, placidum, blandum et amicum exhibent. Deus enim rectis est rectus, bonis bonus, placidis placidus, benignis benignus; ex adverso acribus est acer, sævis sævus, crudelibus crudelis, uti canit David *Psalm.* XVII, 26 et 27.

DIES SPECULATIONIS TUÆ, VISITATIO TUA VENIT. — Hebraice מצפיך *metsappecha*, id est *speculatorum tuorum*. Unde Tigurina clare vertit: *Dies speculatorum tuorum, visitationisque tuæ venit*; quod explicans Vatablus: Brevi, inquit, aderit dies, quo falsi tui speculatores, id est Prophetæ, prædixerunt tibi fore omnia felicia; sed falso: nam ille dies erit visitationis, id est punitionis, tuæ quo scilicet Deus sumet de te pœnas, teque per Chaldæos exscindet. Et Chaldæus: *Dies mala in qua bonum exspectabas, dies visitationis malitiæ tuæ pervenit*, id est adest et instat. Loquitur de excidio non Samariæ, uti censent S. Hieronymus, Remigius et Hugo, sed Jerusalem, ut patet ex sequentibus, ubi promittit liberationem e captivitate; hæc enim contigit Hierosolymitis in Babylonem, non Samaritis in Assyriam abductis.

NUNC ERIT VASTITAS EORUM. — Pro *vastitas* hebraice est מבוכה *mebucha*, quod Septuaginta et Syrus vertunt, *fletus*, a radice בכה *bacha*, id est flevit; Pagninus, *desolatio*; alii, *obsidio*; Marinus, *confusio*; alii, *distractio*; proprie Chaldæus et Vatablus, *perplexitas*; hanc enim quasi pœnam appositam opponit colligationi et conspirationi eorum in malum, de qua dixit vers. 3: « Conturbaverunt eam; » hebraice, *implicarunt eam*, *q. d.* Princeps, judex et magnates colludentes, et conspirantes in rapinas et expilationes tenuiorum,

ita suum hoc scelus corroboraverunt, et tribus quasi funibus implicuerunt, ut inextricabile videatur, nullusque ei resistere, vel evadere valeat; quocirca ego distraham hosce eorum funes, ac vicissim implicabo illos fune, non triplici, sed centuplici Chaldæorum undique eos obsidentium et circumvallantium, ut eorum laqueos et manus effugere nequeant; sed ita sint perplexi, ut nesciant quo se vertant, quod consilium capiant, quo fugiant. Multo magis tropologice perplectet eos Deus in hora mortis, et in die judicii, cum præ pavore et angore dicent montibus : Cadite super nos, et collibus : Operite nos, » *Apocal.* VI, 16.

Vers. 5. 5. NOLITE CREDERE AMICO (hebraice רע *rea*, id est *socio*; respicit enim ad societatem qua princeps, judex et magnates conspirant in rapinis, eamque dissolvere et plectere pergit), ET NOLITE CONFIDERE IN DUCE : AB EA, QUÆ DORMIT IN SINU TUO, CUSTODI CLAUSTRA ORIS TUI. — Varii varie hunc versum explicant, et textui adaptant. *Primo*, S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus hæc referunt ad pseudoprophetas, *q. d.* Nolite iis credere, quia, si inter homines, vel genere, vel fœdere conjunctos, quales sunt amici, duces, conjuges, nurus, rara est fides, uti experientia testatur; quanto magis rara erit fides in pseudoprophetis, qui somnia fingunt, ut adulentur, et emungant bursas populorum suorum.

Secundo, alii melius generatim hæc verba accipiunt, ut taxent infidelitatem hominum illius ævi, *q. d.* Hoc tempore tanta est hominum perfidia, ut nec socius socio, nec uxor marito, nec subditus duci, nec socrus nurui credere possit; quia ipsi domestici hominis sunt ejus inimici. Sapienter ergo agit, qui omnes suspectos habet, nemini fidem commodat, nemini se credit; sed ipse sibi consulit et prospicit. Hoc est quod eodem ævo deplorat Jeremias cap. IX, 4 : « Unusquisque, ait, se a proximo suo custodiat, et in omni fratre suo non habeat fiduciam : quia omnis frater supplantans supplantabit, et omnis amicus fraudulenter incedet, » etc. Cui plane similia sunt verba Michææ, quæ sequuntur : « Quia filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam. » Quæ si plane ut sonant capiantur, non aliud quam malitiam et perfidiam illius sæculi significant. Hic ergo sensus uti simplicior et planior, ita et germanior videtur; explicat enim et exaggerat id quod dixit vers. 2 : « Periit sanctus de terra, etc. Vir fratrem suum ad mortem venatur. » Et illud vers. 3 : « Qui optimus in eis est, quasi paliurus, » etc. Et hoc sensu videtur hæc Michææ verba citare Christus *Matth.* X, 34, de quo mox plura. Atque hic sensus, utpote generalis, cæteros omnes, præsertim tertium, quem jam assignabo, complectitur. Tale pariter ferreum mundi hominumque sæculum describit Ovidius I *Metamorph.* :

Ferrei sæculi descriptio.

Vivitur ex rapto, non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est;
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti;
Lurida terribiles miscent aconita novercæ;
Filius ante diem patrios inquirit in annos;
Victa jacet pietas, et virgo cæde madentes
Ultima cœlestem terras Astræa reliquit.

Porro signanter et sapienter ait : « Ab ea quæ dormit in sinu tuo, » id est ab uxore, ut vertit Chaldæus (sic enim dicitur *Deut.* XIII, 6 : « Uxor quæ est in sinu tuo; » et cap. XXVIII, 54 : « Uxori quæ cubat in sinu suo »), « custodi claustra oris tui, » id est ne uxori credas, ne ei reveles tua secreta : os enim est quasi ostium, quod sensa pectoris instar ostii claudit silendo, vel aperit loquendo : unde sua habet claustra et seras, scilicet labia et dentes, quibus natura nos monet, ut iis os et linguam clausa teneamus, præsertim coram feminis. Nam mulier est inconstans atque garrula : « Varium et mutabile semper femina, » ait Virgilius. Ita Dalila Samsonem prodidit, cum ipse ei revelasset suam fortitudinem sitam esse in coma, *Jud.* XIII. Ita Jezabel perdidit Achab, cum ei revelasset causam suæ tristitiæ esse cupidinem vineæ Naboth, III *Reg.* cap. XV et XVI. Quocirca Cato, teste Plutarcho, de tribus dolebat : *primo*, quod in hac vita tam incerta, vel uno die intestatus mansisset; *secundo*, quod eo mari et navigio profectus esset, quo poterat ire terra et pedibus; *tertio*, quod secretum suum revelasset mulieri. Vere Antiphanes apud Stobæum :

Mu... est ... ro...

Cato tri... dole...

Quid ais? cum latere velis aliquod negotium, mulieri
Ipsum aperies? at quid interest, sive mulieri,
Sive omnibus in foro præconibus narrare?

Vide Plutarchum, lib. *De Garrulitate.* Prudenter Seneca : « Alium silere quod voles, primus sile. » Et Valerius Maximus, lib. VI, cap. XI : « Taciturnitas optimum atque tutissimum rerum administrandarum est vinculum.» Vide S. Augustinum, lib. XIX *Civit.* cap. V, ubi tractans hunc Michææ locum, eum duabus Gentilium sententiis illustrat. Una est Terentii in *Adelphis* : « Duxi uxorem, quam ibi miseriam vidi? » imo, quam ibi miseriam non vidi? Et in *Eunucho* : « In amore hæc omnia insunt vitia, injuriæ, suspiciones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rursum : nonne res humanas ubique impleverunt? » Altera est Ciceronis, lib. *De Amicitia* : « Nullæ sunt occultiores insidiæ, quam eæ quæ latent in simulatione officii, aut in aliquo necessitudinis nomine. Nam eum qui palam est adversarius, facile cavere possis. »

Huc pertinet expositio Ariæ, quæ partialis est : qui putat hic significari subditis et popularibus cavenda esse commercia cum principibus, *q. d.* Nolite, o populares, miscere vos rebus principum, ut vel amicitiam cum eis ineatis, vel inimicitiam ostendatis detrahendo eis, et facta eorum carpendo apud vestros amicos, uxores, filios, etc., quia hi audita non silebunt, sed partim ex garrulitate, partim ex malevolentia, qua vobis irati et offensi nocere cupiunt, narrabunt ea aliis,

et hi aliis et aliis, ita ut ad aures principum perveniant, qui se vindicabunt et vos acriter punient, juxta illud *Eccles.* cap. x, 20 : « In cogitatione tua regi ne detrahas, et in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti : quia et aves cœli portabunt vocem tuam, et qui habet pennas annuntiabit sententiam. »

Tertio, alii censent hæc spectare et explicare acerbitatem visitationis, id est punitionis et vastitatis, vel, ut hebraice est, perplexitatis Judæorum, maxime optimatum, in excidio Hierosolymæ per Chaldæos, de qua proxime præcessit, *q. d.* Tanta erit calamitas, tanta fames, tanta angustia, tanta perplexitas civium, præsertim optimatum, qui pauperes suis consiliis et conspirationibus implicuerunt et diripuerunt, in obsidione Hierosolymæ, ut quisque pro se uno sollicitus sit, et neminem alium, ne amicum quidem, ducem, uxorem, aut nurum curet, imo nulli fidat suæ vitæ subsidia, vel fugæ consilia; sed panem quem habet ab iis abscondat, ut eo solus ipse vesci, et vitam suam sustentare possit; latebras, vel vias et modos effugiendi manus Chaldæorum, quos ipse invenerit vel excogitaverit, silentio premat et sibi servet, ne ab amico vel uxore sibi præripiantur. Ita Theodoretus, a Castro, Ribera et alii. Unde sequitur :

Vers. 6. 6. Quia (in tanta fame, perturbatione et angustia) FILIUS CONTUMELIAM FACIT (id est faciet) PATRI (ut cum eo litiget et pugnet pro pane, eumque illi eripiat), ET FILIA CONSURGIT (id est consurget ADVERSUM MATREM SUAM (simili de causa) : ET INIMICI HOMINIS (id est cujusvis, ut vertit Chaldæus) DOMESTICI EJUS, — supple erunt; quia domestici passim inter se contendent et pugnabunt pro pane, latibulo, similive re ad vitam, in tanto periculo tuendam necessaria.

Allegorice, hæc discordia et pugna Judæorum corporalis, id est ob bona corporalia, repræsentabat discordiam et pugnam spiritualem (id est ob fidem et bona spiritualia) fidelium et infidelium, puta persecutionem infidelium etiam parentum, fratrum et cognatorum contra Christianos, sive Judæos, sive Gentiles tempore Christi et legis novæ, maxime quando propter ipsos incurrebant periculum famæ, bonorum et dignitatum, vel etiam vitæ. Et hoc sensu citat hæc Michææ verba Christus *Matth.* x, 34 : « Non veni, inquit, pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam; et inimici hominis, domestici ejus, » *q. d.* Veni mittere separationem et dissidium inter fratres et parentes, in re simile illi quod prædixit Judæis Michæas; sed dissimile in causa. Illud enim Judæorum fuit ob malitiam eorum; vel, ut alii volunt, ob obsidionem Chaldæorum, in qua adeo fame, peste et gladio vexati sunt, ut etiam frater fratri, filius patri, filia matri, panem, domum, arcem ad se salvandum præriperet : hoc vero meum et christianorum, erit propter fidem, pietatem et cultum Dei ex parte fidelium, sed propter malitiam pariter ex parte infidelium. Veni ergo mittere gladium, id est separationem et discordiam in fide et religione, ut scilicet fideles meos proprie per fidem separem ab infidelibus : hi vero, inde occasione jurgandi accepta, separent se a fidelibus sua infidelitate, odio et persecutione, qua eos bonis et vita mulctent. Et hoc posterius maxime intendit Christus, illudque magis respondet menti Michææ, ex quo hoc mutuatus est Christus : « Veni enim separare hominem adversus patrem suum, etc., et inimici hominis domestici ejus. » « Quia eveniet, ait S. Chrysostomus *orat. Contra Judæos*, ut in eadem domo unus sit fidelis, alter infidelis, et pater filium velit trahere ad impietatem. Hoc prædicens ait : Adeo vincet potestas Evangelii, ut filii quoque contemnant parentes suos, filiæ matres, et parentes liberos, imo ut animam et omnia pro pietate exponant. » Unde subdit Christus : « Qui amat patrem, aut matrem, plus quam me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus : » « crucem, » ut scilicet paratus sit pro me, meaque fide et obsequio, ferre verbera, opprobria, et mortem etiam durissimam et ignominiosissimam, qualis est crucis : « quia sicut summam vobis attuli beatitudinem, sic singularem obedientiam et affectionem a vobis postulo, ut in acie mea sitis leones, » ait S. Chrysostomus. Idem S. Chrysostomus, hom. 36 *in Matth.* : « Inimici hominis sunt, qui in domo ejus sunt. » « His verbis, inquit, Propheta omnibus rebus superiorem conatur facere eum, qui dicta ejus esset suscepturus. Nec enim mori, sed male mori malum est. Ideo dicebat : Ignem veni mittere in terram : quibus verbis vult significare magnitudinem ac ardorem charitatis quam flagitat. Nam quoniam ipse nos mirum in modum dilexit, ideo singulari a nobis quoque charitate diligi desiderat. » Non ergo Christus abutitur verbis Michææ, uti quidam interpretes asseruerunt; sed recte ea suo ævo suoque argumento applicat, *q. d.* Nunc per Evangelii mei prædicationem fiet dissidium fratrum et parentum tale, quale olim prædixit Michæas : etsi aliam, et pientiorem ob causam. Quocirca nunc pariter licet usurpare celebrem hanc sententiam Michææ, quæ in commune proverbium abiit : « Et inimici hominis domestici ejus. » Est enim hæc generalis sententia et gnome, quæ usum habet in omni loco, materia et tempore, quando de meo et tuo in eadem domo vel cœtu agitur et litigatur : tunc enim quisque pro se, suaque re et commoditate pugnans inimicos habet non extraneos, sed domesticos, qui illud eripere sibique vindicare satagunt. Quocirca anagogice, hæc gnome verissima est in gehenna, ubi summi inimici sunt, qui in hac vita fuerunt summi amici, puta parentes, fratres, domestici et socii in scelere, ob quod ad gehennam

damnati sunt. Hi enim quasi canes in se invicem ringunt, maledicunt, et improperant dicendo : Maledictus sis, pater, qui me lascivientem non castigasti, sed in scelere educasti, ut fierem fomes gehennæ. Maledictus sis, frater, qui me ad scorta et crapulam verbo et exemplo invitasti. Maledicta sis, uxor, quæ me ad opes per fas et nefas corrogandas sollicitasti. Maledictæ sitis, filiæ : quia propter vos ornandas et ditandas ego injuste bona aliena occupavi, fœnera et injusta lucra captavi, ob quæ nunc uror igne æterno.

Vers. 7. 7. EGO AUTEM AD DOMINUM ASPICIAM (1). — In tantis malis sanum dat consilium, æque ac exemplum, *q. d.* In tanta Judæorum tum calamitate et obsidione, de qua dixi vers. 5; tum malitia et perfidia, qua frater fratrem, pater filium prodet et perdet; ego Michæas, meique similes sancti et sapientes, non ad parentes et amicos, utpote perfidos, sed ad Deum intentis oculis mentis magis, quam corporis aspiciemus, illum unum invocantes, illi nos commendantes, ab illo solo opem et liberationem e tantis malis poscentes et exspectantes, juxta illud sanissimum Josaphat pii et prudentis regis in rebus afflictis, et pene perditis consilium : « In nobis quidem non est tanta fortitudo, ut possimus huic multitudini resistere, quæ irruit super nos : sed cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te, » II *Paralip.* XX, 12.

Deus in arctis adest se invocantibus. Deus enim in rebus deploratis unicum est perfugium et asylum, ac in illis gaudet opitulari, ut ostendat summam suam potentiam et beneficentiam, præsertim in eos qui id credunt, sperant et postulant. Quocirca tunc summe vitanda est diffidentia et desperatio, ac maxime excitanda certa in Deum spes et fiducia; quæ si adsit, certo Dei opem, etiam per miraculum eliciet, uti contigit Lot obsesso a Sodomitis, *Genes.* XIX; Mosi et Hebræis a Pharaone, *Exod.* XIV; Judith et Bethuliæ obsessæ ab Holoferne; Davidi obsesso a Saule, I *Reg.* XXIII, 27; Machabæis obsessis ab Antiocho; Ezechiæ obsesso a Sennacherib, *Isaiæ* XXXVIII, 14. Hoc est quod vulgo dicitur : « Deus ex machina, » scilicet ex insperato apparens et opitulans.

EXSPECTABO DEUM SALVATOREM MEUM, — scilicet ad litteram Deum, qui me, meique similes tum a Chaldæis, tum a perfidis Judæis liberet. Allegorice, exspectabo Christum, qui a diaboli captivitate, omniumque impiorum insultu nos liberabit. Hinc Christus vocatus est Jesus, id est salvator mundi. Loquitur Michæas ad litteram in persona Jerusalem (id est civium ejus fidelium et piorum) a Chaldæis obsessæ, vastatæ, abductæ in Babylonem, uti notat S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Lyranus et alii; quæ enim sequuntur constat esse verba Jerusalem. Ait enim :

Vers. 8. 8. NE LÆTERIS INIMICA MEA SUPER ME, QUIA CECIDI (Jerusalem *inimicam* suam vocat, non Romam, ut volunt Judæi; sed vel Babylonem vastatricem suam, ut vult S. Hieronymus, Remigius, Vatablus et alii; vel potius Idumæam : Babylon enim omnium gentium, sed Idumæa propria et avita fuit Judæorum inimica, quæ proinde in ejus excidio gavisa est et applausit : unde omnes pene Prophetæ hoc illi improperant, ideoque ei simile excidium comminantur, uti facit Abdias tota sua prophetia. Quare vers. 12 : « Non despicies, inquit, in die fratris tui, et non lætaberis super filios Juda in die perditionis eorum, etc. Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes : sicut fecisti, fiet tibi, retributionem tuam convertet in caput tuum. » Et Psaltes, *Psalm.* CXXXVI, 7 : « Memor esto, Domine, filiorum Edom, in die Jerusalem, qui dicunt : Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea. » Similia habent Jeremias cap. XLIV, 12, Amos cap. I, 11, et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Ne læteris in mei excidio, o inimica mea, o æmula Idumæa : licet enim ceciderim, tamen post 70 annos rursum Deus per Cyrum me eriget et restaurabit : tunc) CONSURGAM CUM SEDERO IN TENEBRIS (puta in tenebroso carcere Babylonio; quia) DOMINUS LUX MEA EST, — non formalis, sed causalis; hoc est, Deus me sedentem in tenebris captivitatis *illuminabit*, ut vertunt Septuaginta et Chaldæus, lucique, id est lætitiæ, libertati et felicitati, et quasi vitæ (horum enim symbolum est lux, sicut ex adverso tenebræ symbolum sunt tristitiæ, captivitatis, adversitatis et mortis) restituet. Sic in tenebris, id est ærumnis, constitutus David ad Deum, quasi ad lucem, respiciens ait : « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? » *Psalm.* XXVI, 1.

Moraliter S. Ambrosius in *Psalm.* XXXVII, ad illud : *Quoniam in te, Domine, speravi;* citans hæc Michææ verba : « Non est, inquit, gravis infirmitatis ruina, si non sit etiam voluntatis studium. Habe voluntatem surgendi, præsto est qui faciat ut resurgas. » Et paulo ante : « Quia etsi peccavi, tu peccatum dimittis : etsi ego cecidi, tu resuscitas; ne habeant unde exsultare possint, qui peccatis lætantur alienis. Plus enim acquisivimus, qui plus peccavimus : quia beatiores facit tua gratia, quam nostra innocentia. Audiant hoc peccatores pœnitentes, audiant et gaudeant. »

Vers. 9. 9. IRAM DOMINI PORTABO, QUONIAM PECCAVI EI. — « Iram, » qua scilicet me Jerusalem per Chaldæos castigat, vastat, et in Babylonem abducit, *q. d.* Ego Jerusalem portabo iram, id est sustinebo pœnam excidii, ex ira Dei mihi inflictam. Loquitur enim Michæas in persona Jerusalem, id est

(1) Juxta Rosenmuller, Propheta hic loquitur in persona eorum inter suos populares, qui a Jovæ cultu non defecerunt. Probabilius qui loquuntur hic, intelligendos censet Maurer, non qui fidem Jovæ servaverant, sed eos qui ab eo defecerunt, et qui depulsi ad calamitatem, eam se sua culpa sibi contraxisse agnoscunt, vers. 9. Itaque quæ his quatuor versibus continentur, referre putanda sunt ea quæ dicturus sit populus, cum acciderit denuntiata a vate calamitas (vers. 4), eaque populus edoctus intellexerit se errasse.

civium ejus piorum et fidelium, qui in ejus excidio bonis et libertate spoliabantur. Unde patet viros pios et sanctos portare iram Dei, dum pro peccatis suis puniuntur. Hinc sequitur Deum, licet peccatori pœnitenti condonet iram, id est culpam, non tamen illico condonare omnem iram, id est pœnam, ut volunt hæretici. Est enim duplex ira Dei. *Prima* est odium, quo peccatorem odit, quasi hostem suum, eique vult summum malum et perniciem, dum eum destinat gehennæ : hæc tollitur per pœnitentiam, qua peccatori reconciliatur : cum eoque in gratiam redit. *Secunda* ira est, qua pœnitentem, licet reconciliatum, non vult relinquere impunitum, sed ob peccata præterita ei vult malum aliquod, puta castigationem; dum eum destinat morbo, fami, spoliationi, captivitati, etc. Hanc portat Michæas, et Sancti.

[margin: Duplex ira Dei.]

Dices : Per pœnitentiam tollitur omnis offensa ex animo Dei, ita ut amplius peccatori non sit offensus; sed ei peccatum plane condonet, eique omnino reconcilietur : ergo pariter tollitur omnis ira. Respondeo ad antecedens : Duplex est offensa, sicut et ira. Prior offensa vel offensio, est ipsa inimicitia et hostilitas : hæc omnis tollitur per pœnitentiam. Posterior offensa est voluntas castigandi et puniendi aliqua pœna temporali voluptatem, quam percepit peccator in actu peccati. Hæc residet et remanet in animo Dei, donec peccator eam luat, vel Deus eam condonet; sicut David condonavit offensam priorem Absaloni, dum eum, licet fratricidam, in gratiam recepit, non tamen posteriorem; nam dixit : « Faciem meam non videat, » II *Reg.* XIV, 24. Ex parte ergo adhuc ei offensus fuit, quia noluit eum videre. Ita David ipse portavit hanc iram et offensam Dei : nam cum correptus a Nathan de suo adulterio et homicidio pœniteret, diceretque : « Peccavi Domino, » illico ab eo audivit : « Dominus quoque transtulit peccatum tuum : non morieris. Verumtamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, propter verbum hoc, filius, qui natus est tibi, morte morietur, » II *Reg.* XII, 13. Quocirca David, licet jam sciret remissum sibi esse peccatum quoad culpam, tamen adhuc iram, id est vindictam et pœnam Dei deprecatur dicens : « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me, » *Psalm.* VI, 1. « Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius lava me ab iniquitate mea, » *Psalm.* L, 1, *q. d.* Lavisti me abstergendo culpam, sed amplius lava abstergendo omnem iram et pœnam. Porro hanc Dei castigationem recte dici iram, vereque procedere ex ira et animo irato Dei, hoc argumento demonstrat Gregorius de Valentia tract. *De Satisfact. contra Hæret.* cap. III : Irasci, inquit, vel esse infensum alicui, est velle ei evenire aliquod malum : atqui Deus vult ut pœnitenti, licet sibi reconciliato, hoc malum pœnæ temporalis obtingat, imo illud positive ei immittit et infligit, dum eum castigat; ergo hoc ipso aliquo modo illi irascitur, estque adeo adhuc in Deo erga illum offensa, pro qua debeat et possit compensatio fieri. Unde Syrus et Arabicus pro *iram* vertunt, *plagam Domini portabo.*

[margin: Proba-]

Moraliter, idipsum dicunt pœnitentes, cum a Deo morbo, paupertate, persecutione aliisque ærumnis, ac præsertim tentatione illius concupiscentiæ, cui olim consenserunt, recurrente, affliguntur : « Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei. » Tollam nolens grabatum meum, in quo volens jacui, et ambulabo. Ita S. Maria Ægyptiaca tot annis passa est acres tentationes libidinis, quot in ea vixerat, puta septemdecim. Ita S. Machabæi martyria sua peccatis suis ex humilitate adscribunt, II *Machab.* VII. Novi viros religiosos, qui quoties adversi quid eis accidit, subito dicunt : Mea culpa, hæc meæ culpæ justa est pœna. Ita Mauritius imperator videns in conspectu suo quinque filios necari a Phoca imperatore, exclamabat : « Justus es, Domine, et rectum judicium tuum. » Restiterat enim olim S. Gregorio Pontifici in juribus Ecclesiæ, ideoque hac pœna a Deo mulctatus est, imo eamdem ipse expetiit, ut futuram et æternam redimeret. Ita ex Theophane Baronius, anno Domini 602.

[margin: Moraliter, justi pœnitentes portant iram Dei.]

Ægrotis hæc applicat S. Basilius in *Regulis fusius explicatis*, interrogat. 55 : « Morbi, inquit, sæpe peccatorum flagella sunt, quibus nihil aliud agitur, nisi ut vitam in melius commutemus, etc. Quare qui ejusmodi sunt, hi, omissis medicorum auxiliis, invectas sibi acerbitates ferre silentio debent, quandocumque se peccasse animadverterint; atque illum imitari, qui dixit : Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei; nec non vitæ suæ prava studia emendare, et dignos pœnitentiæ fructus edere. »

DONEC CAUSAM MEAM JUDICET (et vindicet : licet enim ego juste puniar respectu Dei, cui peccavi, tamen injuste hæc patior a Chaldæis, et Idumæis, quibus nihil nocui, quique nullum in me, meumque excidium et direptionem jus habent. Chaldæi enim nullum justum belli titulum habuerunt, quo juste et licite possent Judæos invadere et vastare. Porro judicabit et vindicabit causam meam Deus, cum) EDUCET ME IN LUCEM (puta in libertatem e carcere Babylonio; nam tunc) VIDEBO JUSTITIAM EJUS (justam scilicet vindictam, qua par pari reddet Chaldæis, dum eos vastabit per Cyrum, sicut ipsi nos vastarunt; atque Idumæis, dum eos a Chaldæis pariter in captivitatem abductos, in ea relinquet, nec in patriam reducet, uti reducet me. Rursum dum eos per Judam aliosque Machabæos, mihi meæque legi subjugabit, I *Machab.* V, 3. Tunc ergo) INIMICA MEA (id est Vers. 10.
hostilis Babylon; vel potius æmula et invida Idumæa) ASPICIET (cum mœrore et pudore suas clades et ærumnas), ET OPERIETUR CONFUSIONE, QUÆ (mihi insultans nunc) DICIT AD ME : UBI EST DOMINUS DEUS TUUS? (liberet te ab hoc excidio.

Videbit enim meam libertatem et felicitatem sub Cyro; unde tunc rumpetur invidia. Nam) OCULI MEI VIDEBUNT IN EAM (*q. d.* Ego in alto Sionis et felicitatis culmine rursum constituta, despiciam Idumæam humi jacentem, afflictam, et pene exanimem, dicamque): NUNC ERIT IN CONCULCATIONEM UT LUTUM PLATEARUM, — quæ me superbe olim despexit, irrisit et afflixit. Nam paulo post cladem Hierosolymæ conculcaverunt Idumæam Chaldæi, et postea Machabæi.

Vers. 11. 11. DIES, UT ÆDIFICENTUR MACERIÆ TUÆ. — *Primo*, Theodoretus pergit hæc de Idumæa accipere, *q. d.* Veniet tibi, o Edom, dies obsidionis Chaldæorum, quo macerias et murorum ruinas instaurabis, ut iis te tuearis, et Chaldæis resistas: sed frustra; nam muros vel disjicient, vel transcendent Chaldæi, teque capient et diripient.

Secundo, S. Hieronymus uti præcedentia, ita et hæc accipit de Babylone, *q. d.* Veniet tibi, o Babylon, dies, quo te obsidebunt Cyrus et Darius, ac consequenter quo cogaris instaurare tuos muros. Sed frustra: nam capiet et vastabit te Cyrus: « In illa die longe fiet lex, » *q. d.* Deinceps non pones leges et jura Cyro et Persis, sed ab eis accipies.

Tertio et germane, cum eodem S. Hieronymo, Chaldæo, Remigio, Ruperto, Hugone, Clario, Ribera et aliis hæc accipe de Jerusalem, ejusque restauratione per Esdram et Nehemiam, *q. d.* Brevi, o Jerusalem excisa, et in Babylonem abducta, veniet tibi dies læta et felix, qua a Cyro laxata, et remissa in solum patrium, maceriam, id est ruinas, et parietes ædificiorum tuorum ex incendio reliquos restaures.

IN DIE ILLA LONGE FIET LEX. — Hoc est, *jussio imperiosa*, ut vertit Theodotion et Symmachus, Chaldæorum scilicet, qui tibi tyrannice imperabant, *q. d.* Non eris amplius imperio, legibus et edictis Chaldæorum subjecta. Unde Tigurina vertit: *Dies est ut reficiantur sepes tuæ*, ab hostibus dirutæ, *quo die decretum procul erit*; Pagninus vero: *Die illa qua ædificabit Dominus macerias tuas, elongabitur tributum*, *q. d.* Non pendes amplius tributum quod Chaldæis pendere solebas.

Vers. 12. 12. IN DIE ILLA (libertatis et reditus e Babylone in patriam) ET USQUE AD TE VENIET DE ASSUR (ita legendum cum Romanis, Hebræis et Græcis, non, *ad te veniet Assur*, uti legunt multi. Sensus est, *q. d.* In die illa restaurationis tuæ, o Jerusalem, non tantum liberaberis ab hoste, ejusque jugo, lege et imperio; sed etiam captivi tui sparsi per Assyriam, Mediam, Persidem, etc., inde ad te redibunt, et ad alias suas Judææ civitates munitas, quin et ex iis spargent se) USQUE AD FLUMEN (suum, scilicet Jordanem, ait S. Hieronymus, vel potius usque ad Euphratem, Jordanis enim non fuit limes, sed potius medium Terræ sanctæ; limes vero ei a Deo statutus ad orientem fuit Euphrates, *Josue* cap. I, 4. Ita Chaldæus et Vatablus. Et ab uno mari diffundes tuos cives usque ad mare alterum, puta a mari Galilææ, quod est Orientale, usque ad mare Mediterraneum, quod est Occidentale; atque ab uno monte usque ad alium, puta a monte Libano, qui terminus est Judææ ad septentrionem, usque ad montem Idumææ, qui terminus est ejusdem ad meridiem. Ita Theodoretus, *q. d.* Spargeris, o Jerusalem, o Synagoga, per totam tuam terram et ditionem olim tibi a Deo assignatam, quaquaversum ad omnes ejus mundi plagas. Notat enim hic quatuor terminos et limites Terræ sanctæ Judæis promissæ: ejus enim terminus ab oriente, est mare Galilææ, sive Tiberiadis: ad occidentem, mare mediterraneum: ad septentrionem, Libanus: ad Meridiem, montes Idumææ.) AD MONTEM DE MONTE. — Pro eo hebraice est הר ההר *har haar*, quod Pagninus et Vatablus vertunt: *Usque ad Hor montem*. Verum Hor mons nusquam ponitur terminus Terræ sanctæ, ac longe ab ea distat, situsque est in Arabia. *Rursum* Vatablus hæc omnia accipit de Chaldæis, eorumque victoriis, *q. d.* Hæc afflictio Chaldæorum perveniet usque ad Terram sanctam: ipsi enim vastabunt omnia ab Assyria usque ad civitates munitas Ægypti, et usque ad Judæam ejusque limites. Verum ad Hierosolymæ restaurationem hæc spectare, patet ex vers. 11: « Dies, ut ædificentur maceriæ tuæ, » o Jerusalem. Eadem enim cum illa est dies hæc, in qua cives ejus ab Assur profugos, ad Jerusalem redituros prædicit. Idem patet ex vers. 14 et seq. Insuper, a Castro per *montem de monte* accipit montem montium, puta montem Sion, qui situs est in medio montium, eisque eminet quasi rex et princeps. *Tertio*, aliqui recentiores τὸ *ad montem de monte*, sic exponunt, *q. d.* A monte Carmelo, usque ad montem Libanum. Verum nec Sion, nec Carmelus fuerunt limites Terræ sanctæ: sed potius in meditullio ejus siti sunt. Quare prior sensus, quem initio assignavi, genuinus est. Quod enim aliqui per Assur accipiunt Sennacherib, sicque exponunt, *q. d.* Veniet tibi, o Jerusalem, dies obsidionis et vastationis Sennacherib, qui conculcabit legem Dei, terramque sanctam: capiet enim omnes civitates Judææ munitas, unde tota terra erit in desolationem. Hic, inquam, sensus minus congruus est; nam, ut alia taceam, de Sennacherib ejusque strage jam pridem egit cap. II, 13 (1).

(1) Nobis, inquit Maurer, cum *maria* et *montes* naturales terrarum terminos efficiant, illud *a mari ad mare*, et *a montibus ad montes*, nihil aliud exprimere videtur quam ab uno fine ad alterum. Prius fines describere videtur ab oriente ad occidentem, posterius finem a septentrione ad meridiem. Ad prius conferatur ים *iam* mare, sæpe de plaga occidentali dictum, quoniam mare medium situm est ad occidentem terræ Chananææ; ad posterius autem quod attinet, recte, puto, Rosenmullerus: « Videntur, ait, Hebræi opinati esse terminari terram septentrionali et australi cœli plaga montibus, quemadmodum prisci Græci et Latini ultimis septentrionem versus terræ oris Rhipæum montem, austrum versus Atlantem posuerunt. (Maurer.)

Vers. 13. 13. Et terra erit in desolationem (« Terra, » non Judæa, sed ei inimica et hostilis, e qua Judæi liberati a Cyro redibunt læti et felices in Jerusalem, eamque restaurabunt, *q. d.* Cum Jerusalem restaurabitur, tunc Babylon, quæ eam vastavit, desolabitur a Cyro) propter habitatores suos (propter impios Chaldæos, qui populum Dei fidelem et pium afflixerunt), et propter fructum cogitationum eorum, — puta propter perversa eorum opera : hæc enim sunt fructus et effectus cogitationum et machinationum pravarum, *q. d.* Babylon ob tyrannidem et scelera sua vastabitur (1).

Vers. 14. 14. Pasce populum tuum in virga tua (Sunt hæc verba oratio Prophetæ, quibus Michæas Deum obsecrat, ut virga sua pastorali, id est providentia sua paterna, suoque sceptro, quod dedit tribui Juda, et Davidis posteris, ut censet Theodoretus, puta per Zorobabel ejusque posteros pascat regatque Judæos, qui sunt Dei populus, hæreditas et Ecclesia), habitantes solos in saltu, — id est qui cum soli et omni ope destituti, quasi in saltu inter feras, scilicet inter Gentiles et idololatras Babylonios captivi tenentur. Ita Vatablus et Dionysius. Aut, qui separati a gentibus soli te colunt, tecumque quasi cum suo pastore versantur, uti solæ sunt oves in saltu cum suo pastore. Ita Theodoretus et Clarius.

Allegorice S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Rupertus, Hugo et Arias censent hæc esse verba Patris æterni ad Christum Filium, *q. d.* Ego te, o fili, jam incarnatum pastorem meum constituo, jubeoque ut pascas oves meas, puta fideles christianos baculo pastorali, puta potestate Evangelica, quam summam tibi trado. Hinc Christus abiens in cœlum, hanc potestatem totidem verbis in S. Petrum resignavit, eumque in hoc pastorali officio vicarium constituit dicens : « Pasce oves meas, » *Joan.* xxi, 17.

In medio Carmeli. — Refer hæc verba, non ad *pascentur*, quod sequitur, nec ad *habitantes*, quod præcedit, sed remotius ad *pasce*, ita Romana, *q. d.* Eia, Domine, redeant Judæi ad Carmelum, suosque agros et urbes, ibique eos pasce, quasi in Carmelo, id est large et affluenter. Carmelus enim, utpote mons fertilis, ob opima gregum pascua, fertilitatis et abundantiæ est symbolum. Aut efficacius, *q. d.* O Domine, pasce tuos Judæos in Babylone, quasi in horrido et spinoso saltu constitutos; pasce, inquam, eos ibi ita secure et largiter, ac si essent in Carmelo patrio, herbido et luxurianti : fac ut Babylon eis sit Carmelus, sicut fecisti, ut tribus pueris fornax Babylonia esset hortus rorulentus, imo paradisus, *Daniel.* iii, 50. Ita Deus S. Tiburtio martyri prunas ardentes vertit in rosas; et S. Laurentio ignem in rorem et refrigerium; quin et S. Cæciliæ, S. Agneti, S. Luciæ, aliisque S. Virginibus et Martyribus tormenta in gaudia, equuleos in epulas, cruces in delicias commutavit. Tanta est Dei nostri vis et potentia, tanta bonitas, tanta dulcedo in suos fideles et filios. Priori sensui paulo magis favet id quod sequitur :

Pascentur (Judæi, cum eos e Babylone reduxeris in Judæam) Basan et Galaad (qui sunt montes pingues, et pecorum divites, *Basan*, id est in Basan, *q. d.* Sicut oves in Basan et Galaad pascuntur et pinguescunt, sic et Judæi ibidem iisdem ovibus omnique rerum copia a Deo pascentur) juxta dies antiquos, — id est, sicut olim sub Davide et Salomone ibidem pascebantur. Aut «pascentur, » id est depascentur «Basan et Galaad, » et cæteros fertilissimos Judææ montes et agros, hoc est pingues Judææ fruges, proventus et fructus colligent et comedent. Perstat in metaphora pastoris, ovium, et pascuorum : Deum enim comparavit pastori, Judæos ovibus, Judæam pascuis Carmeli, Basan et Galaad : hæc enim depascuntur oves.

15. Secundum dies egressionis tuæ de terra Vers. 15.
Ægypti, — *q. d.* Sicut Judæos ex Ægypto per tot plagas et portenta a Mose edita miraculose eduxi; ita pariter eorum posteros ex Babylone per multa mira, imo miracula educam. Nam *primo*, conciliabo eis Cyrum et Darium idololatras, ut eos Babylone liberent. *Secundo*, in itinere et reditu eis adero, ut parvuli, feminæ, senes et debiles, sine noxa læti et alacres illud, licet longum et molestum conficiant, uti confecerunt patres eorum in deserto, cum ex Ægypto pergerent in Chanaan. *Tertio*, cum in Judæam appulerint, gentes vicinas, hostiles et invidas frenabo, ne eis nocere, neve fabricam Jerusalem et templi impedire queant. Hæc enim ita contigisse patet I *Esdræ* iv et v, et *Baruch.* v. Ita Theodoretus, Lyranus et Vatablus.

Allegorice, Christus multo magis admiranda Allegorice.
fecit, quam Moses vel Esdras, in liberatione hominum e captivitate diaboli; nam, ut taceam mira incarnationis, nativitatis, prædicationis, transfigurationis, passionis, resurrectionis, ascensionis, missionis Spiritus Sancti mysteria, et miracula ab eo, dum viveret, patrata; post mortem per paucos Apostolos abjectos et pauperes, prostravit omnem potentiam et sapientiam mundi,

(1) Permulti interpretes hic agi putant de terra Hierosolymitana, quæ priusquam impleantur magnificæ promissiones verss. 11, 12 factæ, tota vastabitur. In qua eadem sententia sunt Rosenmuller, Ackermann, Hitzigius, etc. Negari tamen non potest, inquit Maurer (confirmans nostri Cornelii sententiam), cum non expressa sit אך *ak*, aut alia restringendi particula (velut אתה *ata*, *jam*, *nunc*, cap. iv, 14, nexu illi qui hic esse putatur simillimo), sed simpliciter dicatur והיתה *oueiata*, *et erit*, quasi continuentur dicta versu superiore, duram esse istam interpretationem; contra facilem et aptam, ideoque præferendam explicationem eam, ex qua denuntiari putatur vastatio *terræ hostilis*, ita ut vates ab illo inde tempore (11, 12) populorum exterorum terram propter injurias ab illis illatas Hebræis vastatam ac desolatam futuram esse minetur, quemadmodum vastata et desolata fuerit ante, incolis in exsilium abductis, terra Hebræorum.

imo inferni et dæmonum, regesque ac sapientes, totumque orbem suæ cruci salutiferæ subjecit. Ita S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Rupertus et alii. Unde sequitur :

Vers. 16. 16. VIDEBUNT GENTES, ET CONFUNDENTUR SUPER OMNI FORTITUDINE SUA, — quia scilicet per eam non potuerunt nocere Hebræis, nec postea vincere Christianos. Videbunt enim longe majorem fortitudinem et robur a Deo datum Hebræis, et Apostolis ac Christianis, quo ipsi invicti omnia vincent, adeo ut etiam per mortes et martyria superent tyrannos, multosque ex eis ad Christi fidem convertant. Nam, ut ait Tertullianus : « Sanguis martyrum est semen christianorum. » Et, ut ait S. Gregorius : «Grana singula, dum cadunt, multiplicata resurgunt. » Et, ut S. Leo serm. *De SS. Petro et Paulo* : « Ecclesia persecutionibus non minuitur, sed augetur. » Sic et cujusque in ea fidelis « crescit adversis agitata virtus, » quæ alioqui sine adversario marcescit.

Ecclesia persecutione crescit.

PONENT MANUM SUPER OS, — *q. d.* Præ confusione, consternatione et admiratione tantorum mirabilium, obmutescent et obstupescent, ut mutire non audeant.

AURES EORUM SURDÆ ERUNT, — *q. d.* Pari modo obsurdescent, ut quasi attoniti perdant usum oris et aurium, ut nec loqui, nec audire queant. *Secundo*, quasi præ invidia et dolore obturabunt aures, ne audiant hæc mirabilia, prosperosque successus Hebræorum in Jerusalem, et postea Christianorum in lege Evangelica : hæc enim cruciabunt gentes idololatras, et invidas, eruntque quasi sudes in oculis, et quasi tonitru in auribus eorum.

Vers. 17. 17. LINGENT PULVEREM SICUT SERPENTES. — Est catachresis, significans summam subjectionem gentium sub victoribus Judæis, qualis eis contigit sub Juda, Jonatha, et posteris eorum, ut patet ex libris *Machab. q. d.* Adeo Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ aliæque vicinæ gentes, olim hostiles, percellentur metu Judæ, Jonathæ et Judæorum, ut coram eis supplices se in terram prosternant, et more gentium fronte humum feriant, itaque ore terram tangere et lambere videantur. Idem allegorice verius fuit in Christo et Apostolis : de his enim ait Psaltes *Psalm.* LXXI, 9 : « Coram illo procident Æthiopes : et inimici ejus terram lingent. » Et Isaias cap. XLIX, 23 : « Vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Vide ibi dicta. Ita S. Hieronymus. Sic navis dicitur oram lambere vel lingere, cum juxta littus navigat; et fluvius lambere terram, quam alluit; et flamma lambere ea quæ attingit vel afflat. Sic Virgilius, II *Æneid.*: Visa est, inquit,

Iuli
Lambere flamma comas, et circa tempora pasci.

Alludit ad serpentes, qui proprie terram lingunt et comedunt, juxta illud *Genes.* III, 14 : «Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. »

VELUT REPTILIA TERRÆ PERTURBABUNTUR IN ÆDIBUS SUIS. — Aliqui legunt *proturbabuntur*. Ita Haymo, Remigius et veteres codices; quod aliqui sic explicant, *q. d.* Sicut nonnullæ terræ, uti Melitensis, ex benedictione S. Pauli; Hibernica, ex benedictione S. Patricii; Ebusitana in Balearibus, teste Solino *Polyhist.* cap. XXVI, et terra sigillata, qua vulgo medici utuntur, non patitur venena, nec serpentes ; sed eos fugat ac propulsat : ita Judæi e Babylone redeuntes in Judæam, propulsabunt gentes, quæ eam occupaverant, cogentque eas sibi avitum locum et terram cedere. Verum legendum cum Romanis *perturbabuntur*, id est sacro quodam horrore et reverentia, tam Dei, quam populi ejus fidelis, puta Judæorum, et allegorice apostolorum et christianorum, percellentur, hebraice enim est ירגזו *iirgezu*, id est *contremiscent.* Unde Septuaginta vertunt : *Turbabuntur in conclusionibus suis*; Chaldæus : *Commovebuntur de ædibus suis* ; Tigurina et Vatablus : *Contremiscent in clausuris suis*, id est in urbibus in quibus clausi erunt præ timore, *q. d.* Sicut serpentes et reptilia ad hominis aspectum expavescunt, ac pavida se in sua antra et cavernas abdunt : ita gentes expavescent et venerabuntur Judæos Babylone redeuntes, et allegorice multoque magis apostolos sanctosque christianos. Unde sequitur : « Dominum Deum nostrum formidabunt. » Addit Sanchez alludi ad cervos, qui halitu suo serpentes e cavernis extrahunt. « Elephantorum anima serpentes extrahit, cervorum item urit, » ait Plinius lib. XI, cap. LIII. Unde et cervus dicitur ἔλαφος ἀπὸ τοῦ ἑλεῖν ὄφεις, id est ab extrahendo serpentes, *q. d.* Tam facile Machabæi suos hostes e latibulis extrahent, quam facile cervi solo anhelitu e cavernis educunt serpentes. Allegorice, id verius de apostolis, gentes barbaras e suis antris suaque barbarie ad humanitatem sanctitatemque convertentibus.

DOMINUM DEUM NOSTRUM FORMIDABUNT. — Ita legendum cum Romanis, Hebræo et Septuaginta : non *desiderabunt*, uti legunt Plantiniana et alia pleraque Biblia. Hebraice est : *Ante Dominum Deum nostrum pavebunt*, ita Tigurina; vel, ut Pagninus : *A Domino Deo nostro formidabunt.* Hic metus et formido signum est tum pavoris, tum reverentiæ. In Scriptura enim metus Dei, idem est quod reverentia Dei; et timere Deum, idem est quod revereri Deum. Alludit ad Chaldæos, Persas aliasque gentes ad Judaismum conversas sub Cyro, I *Esdræ* VI, 21, et sub Esther, cap. VIII, 17.

ET TIMEBUNT TE, — o Israel, o popule fidelis, o Ecclesia.

18. QUIS DEUS SIMILIS TUI ? — Sunt verba, non Vers. gentium perculsarum, et formidantium Deum Israel, sed Prophetæ, qui ex tanta Dei in populum suum clementia et liberalitate, qua Judæos Babylone liberatos sospitavit et provexit, in doxologiam Deique laudem gratulabundus erumpit. Ita Theodoretus, Lyranus et Vatablus. Ac si-

mul allegorice vaticinatur de Christo, Christique redemptione. Unde Chaldæus, vers. 19, vertit : *Revertetur verbum ejus ut misereatur nostri*, *q. d.* Verbum Dei incarnabitur, itaque ad nos revertetur, ut nos redimat. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et alii plerique hoc de Christo exponunt. Christus enim est, qui aufert iniquitates nostras, et projicit in profundum maris omnia peccata nostra; nimirum ipse est veritas Jacob, et misericordia Abrahæ promissa.

QUI AUFERS INIQUITATEM, ET TRANSIS, — id est præteris, dissimulas, condonas; Septuaginta, *transcendis*; Chaldæus, *missa facis*; Vatablus, *oblivisceris et sub pedibus ponis* (hebraice enim est, *transis super peccatum*, scilicet illud calcando, delendo et obterendo) PECCATUM RELIQUIARUM HÆREDITATIS TUÆ, — id est peccatum Israelis, sive populi e captivitate relicti et reliqui. Per peccatum, tum culpam intellige : multi enim Judæorum, malo captivitatis afflicti, resipuerunt, et pœnitentiam egerunt cum Daniele, cap. IX; tum pœnam culpæ, puta captivitatem Babylonicam : hanc enim abstulit Deus, dum Judæos in libertatem asseruit.

NON IMMITTET ULTRA FUROREM SUUM, — qualem immisit per Chaldæos; supple, nisi Judæi ad sua scelera redierint, uti de facto redierunt : quocirca majorem furorem in eos immisit, dum eos per Titum et Romanos plane excidit et delevit. Quocirca hæc allegorice veriora sunt in Christo et Christianis.

V. 19. 19. DEPONET (hebraice יכבוש *iichbos*, id est subjugabit, sub pedibus ponet, conculcabit) INIQUITATES NOSTRAS. — Ita Vatablus. Septuaginta, *submerget*; Chaldæus : *Subjiciet iniquitates nostras suæ misericordiæ*. Hæc enim quasi longe major peccatis omnibus dominatur, eaque dominando condonat et abolet.

ET PROJICIET IN PROFUNDUM MARIS OMNIA PECCATA NOSTRA. — Est catachresis, *q. d.* Faciet Deus ut omnino aboleatur peccatum, nec amplius sit, vel exstet. Sic enim aboletur, quod in fundum maris demergitur. Unde illud Horatii, lib. I *Carm.* I :

> Sive flamma, seu mari libet Adriano.

Mos quoque fuit Judæis, ut quæcumque abominanda essent, dira nefastaque, in mare salsum quod proximum erat, puta in lacum Asphaltitem, demergerent. Ita ex Rabbinis in *Misnaioth* Arias. Sic Indi peccata sua scripto exarata, vel alio symbolo expressa in flumen jactant, ut illud ea deferat ad mare, ubi æterna premantur oblivione. Testis est Noster Acosta lib. V *De Novo orbe*, cap. XXV. Proprie vero Propheta alludit ad demersionem Pharaonis in mare Rubrum, quæ fuit typus baptismi sanguine Christi rubricati, quo merguntur Ægyptii, id est peccata. Unde allegorice Theodoretus et Rupertus, per *profundum maris* accipiunt hic baptismum, *q. d.* Mergam peccata vestra in baptismo, sicut Pharaonem cum suis mersi in mari. Ita quoque explicat S. Basilius, hom. 1 *in Psalm.* XXVIII. Unde S. Augustinus, conc. 1 *in Psalm.* CXIII, docet, « sicut Ægyptios in mari Rubro, ait delicta nostra in baptismo esse demersa et exstincta. » Quod nota contra hæreticos nostros, qui putant peccata baptismo tantum tegi et occultari per justitiam Christi nobis imputatam, quasi per pallium, sed reipsa manere et vivere in anima per concupiscentiam illi inhærentem. Contrarium enim ait hic Propheta, et contrarium accidit Pharaoni et Ægyptiis : ipsi enim aquis maris, non tecti et occultati, sed occisi et exstincti fuerunt; ergo simili modo in baptismo et aliis sacramentis, peccata non absconduntur, sed vere delentur et exstinguuntur.

20. DABIS VERITATEM JACOB (hebraice *leiaacob*, id Vers. 20.
est *Jacobo*), MISERICORDIAM (Arabicus, *gratiam*) ABRAHAM (hebraice *leabraham*, id est *Abrahamo*, ita et Syrus, præstando scilicet ea) QUÆ JURASTI PATRIBUS NOSTRIS (Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Mosi, Davidi, etc.) A DIEBUS ANTIQUIS, — *q. d.* Vere et fideliter implebis in Jacobo, id est in Jacobi posteris, puta Judæis, ea quæ misericorditer Abrahæ, Jacobo aliisque patribus promisisti, tum de Judæorum cura, protectione et liberatione e captivitate, v. g. Babylonica; tum maxime de Christo ex eorum semine nascituro; quod scilicet ille nos a peccatis malisque omnibus liberaret, omnique gratia, salute, felicitate et gloria sempiterna donaret. Hæc enim est promissio facta Abrahæ, *Genes.* XXII, 18, ubi dicitur : « Benedicentur in semine tuo, » puta in Christo ex te nascituro, uti explicat Apostolus *Galat.* III, 16 : « omnes gentes, » indeque dictus est Abraham, quasi אב רב המון *ab rab hamon*, id est pater magnæ multitudinis, puta pater multarum gentium, quæ scilicet fidem Abrahæ imitantur, creduntque in Christum, Abrahæ filium. Nota : Promissionem Dei vocat *misericordiam*; quia gratis et ex mera misericordia Deus bona jam dicta promisit Abrahæ, et quia gentes, non ex merito, sed ex misericordia eadem, puta gratiam, justitiam et salutem Christi participant. Eamdem vocat *veritatem*, id est fidelitatem; quia fidelissime a Deo erat adimplenda, uti jam adimpleta est. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Lyranus. Sed cur « misericordiam » tribuit Abrahæ, « veritatem » Jacob? Respondent *primo* subtiliter, S. Hieronymus et Hebræi, quia prima promissio Dei facta Abrahæ, fuit non ex ejus merito, nec ex debito, sed ex misericordia; posita autem hac promissione, facta est veritas, id est ex fidelitate debita. Quod ergo erat gratia Abrahamo, factum est veritas, sive fides, et debitum nepoti ejus, puta Jacobo et Jacobæis. Itaque promissa Dei, maxime Christus est misericordia Dei; quia a Deo misericorditer promissus est et datus orbi. Idem quoque est veritas, quia in eo fideliter implevit Deus omnia, deditque bona cuncta quæ promi-

Abrahæ dat misericordiam, Jacobo veritatem, cur? Responsio prima.

sit. Hoc est quod de eo ejusque adventus causa, canit Zacharias *Lucæ* I, 72 : « Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti (promissionis et pacti) sui sancti; » quod testamentum est magnum illud « jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis. » In Christo enim omnes promissionnes, et magnificæ pollicitationes Patriarchis et Prophetis factæ, finiuntur et adimplentur. Meminit Abrahæ et Jacob, non Isaac, tum quia Isaac medius inter Abraham et Jacob, in iis includitur et subintelligitur; tum quia clariores promissiones factæ sunt Abrahæ et Jacob quam Isaaco; tum denique quia promissiones factæ Isaaco, in solum Jacobum omnesque ejus posteros descenderunt : ab iis enim exclusus fuit Esau, alter, isque primogenitus Isaaci filius.

Secundo, solidius et verius, Jacobo tribuit « veritatem, » Abrahæ « misericordiam, » quia per Jacob intelligit posteros ejus, qui ab eo quasi proximo parente Jacobæi et Israelitæ, imo Jacob et Israel (Jacob enim alio nomine dictus est Israel) proprio nomine sunt appellati. Atque hac de causa Jacobum præponit Abrahæ, quia per Jacob intelligit posteros ejus : hi enim proprie ab eo dicti sunt Jacobæi et Israelitæ, non ab Abraham avo Abrahæi. Nam hæ promissiones exhibitæ et completæ sunt, non in ipso Jacobo, sed diu in posteris ejus. Ita Theodoretus, Albertus, Vatablus et a Castro. Sensus ergo est, *q. d.* Dabis veritatem, id est fideliter implebis in Jacob, id est in Jacobæis, ea quæ misericorditer primitus Abrahæ, patriarchæ et avo eorum promisisti, maxime de Christo, Christique redemptione et salute.

Mystice, Jacob refert et repræsentat Judæos, quasi proprius eorum parens, quibus proprie Deus fecit hæc promissa de Christo : unde eis tribuitur veritas, id est fidelitas promissionum. Abraham repræsentat gentes, inde enim dictus est Abraham, *q. d.* Pater multarum gentium : gentes autem ex gratia admissæ et ascitæ sunt ad hæc promissa Christi : unde eis tribuitur eorumdem misericordia, juxta illud Pauli *Rom.* XV, 8 : « Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis, » id est circumcisorum, puta Judæorum, « propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum; gentes autem super misericordia honorare Deum. » Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius et Rupertus.

Moraliter, summum Dei donum est remissio peccatorum.

Moraliter, disce hic quantum beneficium sit peccatorum remissio, quantasque pro eo Deo gratias agere debeamus. Sicut enim summum malorum omnium est peccatum, ita summum bonorum omnium est ejus remissio. Peccatum enim gravissime offendit immensam illam majestatem, bonitatem et sanctitatem divinam, estque quasi quoddam deicidium, imo vere et proprie fuit christicidium; nullo enim pretio, nisi sanguine et morte Christi, elui et expiari potuit, de quo plura dixi *Jerem.* II, initio capitis. Adde, hæc remissio non fit nisi per gratiam Dei animæ infusam, per quam fimus filii et hæredes Dei, adeoque, ut ait S. Petrus *epist.* II, cap. I, 4, consortes divinæ naturæ. Hoc est quod ait Michæas : « Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem? » etc. Majus enim opus Dei est justificatio impii, quam creatio cœli et terræ, uti ex S. Augustino demonstrat D. Thomas, I II, *Quæst.* CXIII, art. 9. Porro Deus non tantum peccatum, quod est quasi hostis perniciosissimus animam invadens et occupans, ab ea aufert et expellit; sed et ab ea ita elongat, ut illud in profundum maris projiciat, ut ait hic Propheta : imo in die judicii projiciet illud cum omnibus peccatoribus in abyssum inferni. Hæc est veritas Jacobo, et misericordia Abrahæ promissa, de qua Zacharias *Luc.* I, 77 : « Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum : per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos, oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. » Et vers. 74 : « Ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi, in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris. » Quocirca omnes sancti pœnitentes mire hoc Dei beneficium in se celebrarunt. S. Petrus quotidie audiens galli cantum, memor suæ negationis Christi, resolvebatur in lacrymas, ideoque totum se ejus prædicationi, amori et obsequio, usque ad mortem crucis, devovit. Unde, *epist.* I, cap. II, 9 et 10, de hac gratia exsultans et gentilibus congratulans : « Vos, ait, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis : ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei : qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. » S. Paulus ita suam conversionem admiratur, itaque de ea sibi gratulatur, ut in has voces erumpat : « Fidelis sermo, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum : sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen. » Lege totum cap. I *ad Ephes.*, in quo hoc beneficium remissionis obstupescit, et profundis sensibus verbisque eructat. S. Magdalena de remissione accepta a Christo certa, totam vitam in eremo, in lacrymis, gratiarum actione, amore et contemplatione transegit, usurpans illud *Cant.* I, 12 : « Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. » S. Maria Ægyptiaca pœnitens simili modo 47 annos in solitudine consumpsit, jugiter habens illud in mente : « Misericordias Domini in æter-

num cantabo. Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti. Trahe me post te : curremus in odorem unguentorum tuorum. Inveni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam donec introducam illum in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ. » Hosce imitentur, qui aliquando peccarunt, præsertim mortaliter et graviter; ideoque Deo in humilitate, pœnitentia, gratiarum actione, amore et fervore, præsertim ut animas proximorum e peccati abysso extrahant, Deoque pro compensatione offerant, tota vita læti alacresque deserviant.

COMMENTARIA

IN

NAHUM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Jonas contra Niniven prædicans, eique excidium post quadraginta dies intentans, eamdem ad pœnitentiam convertit; per quam ipsa Jonæ minas et excidium evasit et avertit. Verum postea ad ingenium, ac ad scelera et tyrannidem suam rediens, Dei iram rursum in se concitavit, præsertim cum tyrannice alias gentes, ac nominatim Israelitas, puta decem tribus, invasit et excidit. Quocirca post Jonam submisit Deus Nahum, qui Jonæ minas contra Niniven renovaret et revocaret. Porro Niniven non esse excisam ob primam in scelera recidivam, quæ post actam, prædicante Jona, pœnitentiam mox subsecuta est, fuse probat Ribera cap. II, num. 5 et sequent., quem sequitur Torniellus anno mundi 3321: sed ob aliam longe posteriorem prævaricationem. Nam propter illum priorem Ninivitarum sub Sardanapalo relapsum, Deus illico punivit eos, dum permisit eos ab Arbace Medo et Beloso Babylonio subjugari. Hi enim ceperunt Niniven, et Sardanapalum ad mortem sibi consciscendam compulerunt. Verum Ninive ab Arbace vastata postea refloruit, pluresque habuit reges potentissimos, nimirum Phul, Teglatphalasar, Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon, qui Israelitas vexarunt et oppresserunt, ut patet ex lib. IV *Regum*, ac sub iis ad pristina scelera et tyrannidem rediit. Quocirca Dei vindictam et excidium ei, totique Assyriæ (hujus enim metropolis erat Ninive) rursum comminatur hic Nahum; qui quasi novus Jonas novum proclamans supplicium, hasce minas ei intentavit post abductas decem tribus in Assyriam, quod contigit anno 6 Ezechiæ. Unde liquet eum prophetasse post annum sextum Ezechiæ; sed ante annum ejus decimum quartum, quo Sennacherib rex Assyriorum invasit Judæam, et Jerusalem obsedit: nam hunc ejus adventum, et Jerusalem ac Ezechiæ ab eo liberationem prædicit hic Nahum. Ita S. Hieronymus hic in Prœmio, Theodoretus, Theophylactus, Remigius, Haymo, Albertus, Hugo, Ribera, a Castro et alii passim. Audi S. Hieronymum: «Post Jonam, inquit, Michæas ponitur, et post Michæam Nahum, qui interpretatur consolator; jam enim decem tribus ab Assyriis deductæ fuerant in captivitatem sub Ezechia rege Juda, sub quo etiam nunc in consolationem populi transmigrati adversus Niniven visio cernitur. Nec erat parva consolatio, tam his (Israelitis, sive decem tribubus) qui jam Assyriis serviebant, quam reliquis qui sub Ezechia de tribu Juda et Benjamin ab iisdem hostibus obsidebantur, ut audirent Assyrios quoque a Chaldæis esse capiendos.» Hinc rursum sequitur, ab initio prophetiæ Jonæ usque ad Nahum fluxisse annos circiter 90. Perperam ergo Hebræi in *Seder Olam*, et ex iis Vatablus, Arias et Genebrardus in *Chronol.*, numerant tantum 40, quia putant Nahum, Joelem et Habacuc prophetasse sub Manasse filio Ezechiæ, sed ejus, utpote improbi, nomen tacuisse. Nam Jonas, ut ostendi in ejus Prœmio, cœpit prophetare tempore Jeroboam et Sardanapali, sub initium regni Oziæ regis Juda; quare cum Ozias regnarit 52 annis, deinde Joathan filius ejus annis 16, post Joathan Achaz annis 16, post Achaz successerit Ezechias, cujus anno sexto, vel paulo post prophetavit Nahum; si colligas hos omnes annos, conficies 90, quos dixi. Torniellius, anno mundi 3321, censet Nahum cœpisse prophetare uno anno antequam Sennacherib obsideret Jerusalem, puta anno 13 Ezechiæ: nam anno ejus 14, Sennacherib obsedit Jerusalem. Quod si verum est, sequitur inter Nahum et initium Jonæ fluxisse annos 97. Porro prophetia hæc Nahum impleta est, ac Ninive cum regno Assyriorum eversa, sub annum 5 post excidium Jerusalem factum a Chaldæis, ut ostendam cap. II, initio. Quare ab hac Nahum prophetia, usque ad ejus complementum, puta usque ad excidium Ninives, fluxerunt anni circiter 138. Cœpit enim Nahum sub annum sextum Ezechiæ, qui deinde adhuc 23 (nam universim regnavit annis 29) annis regnavit: successit ei filius Manasses, qui regnavit annis 55. Huic successit Amon annis duobus: huic Josias annis 31;

Tempus quo prophetavit Nahum.

Post Jonam 90 annis.

Completa est ejus prophetia post 138 annos.

huic Joakim annis 11; huic Sedecias annis 11; sub quo anno 11 excisa est Jerusalem a Chaldæis, ac deinde post annos 5 ab eisdem eversa est Ninive. Adde hos annos, habebis 138, quos dixi. Ex dictis sequitur errare Clementem Alexandrinum, qui, lib. I *Stromatum*, censet Nahum prophetasse post Ezechielem, puta post annum 5 transmigrationis Joachin in Babylonem. Minus recte quoque Josephus, lib. IX *Antiq.* XI, scribit Nahum cœpisse prophetare sub Joathan, qui fuit avus Ezechiæ (1).

De Nahum ita scribit S. Epiphanius in Vita ejus : « Nahum natus erat ab Elkesi trans Jordanem fluvium, versus Begabar, de tribu Simeon. Hic est propheta ille, qui post Jonam ostentum ac prodigium dedit super Ninive, quod ab aquis dulcibus, igneque terreno olim vastaretur. Id quod tandem contigit, quippe eam terræ motu undique ambiente, mox etiam aqua de solitudine superveniens, superiores omnes urbis locos occupavit. Exspiravit vero Nahum animam in pace, et in Begabar, sedibus ille suis placidis in morte quiescit. » Verum de hoc ostento, quod scilicet Ninive aquis dulcibus igne et terræ motu everte-tur, nihil expresse apud Nahum, vel apud Josephum legimus. Eadem tamen habet Dorotheus in *Vita Nahum*, qui et modum addit : « Nam stagnum, inquit, quo civitas illa (Ninive) circumdata erat, facto terræ motu, submersit eam, ac perdidit; et ignis e solitudine ortus superiorem illius partem consumpsit. » Et aliquid tale insinuat Nahum cap. I, 4, et cap. II, 13, et cap. III, 15, uti ibi dicam. Ibidem Dorotheus asserit Nahum de resurrectione prophetasse cap. I, 15 (2).

[stenta ahum.]

Tropologice et anagogice S. Hieronymus : « Sciendum est, inquit, (quoniam Ninive de Hebræo speciosam sonat; speciosus autem hic mundus dicitur. Unde et apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit) quidquid nunc adversus Niniven dicitur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob causam assumptio, quam Septuaginta interpretantur λῆμμα, et Aquila ἆρμα, apud Hebræos משׂא *massa* ponitur, id est grave onus, eo quod eam adversus quam videtur premat, nec sinat elevare cervicem. » Et mox : « De consummatione itaque mundi, secundum anagogen, o Paula et Eustochium, in consolationem Sanctorum prophetia texitur, ut quæcumque in mundo vident, quasi prætereuntia et caduca contemnant, et præparent se ad judicii diem, ubi ultor adversus veros Assyrios futurus Dominus est. » Idem, epistola *ad Paulinum* : « Nahum, inquit, consolator orbis increpat civitatem sanguinum, et post eversionem illius loquitur : Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. » *Nahum* enim vel hebraice *Nachum*, deducitur a radice נחם *nacham*, id est consolatus est. Nahum ergo idem est quod Noe, id est consolator, per apo-

[Tropologice.]

(1) Duas clades Ninives et ipsi Kalinsky et Dathius agnoscunt, unam sub Sardanapalo ab Arbace inflictam, 867-877 ante Christum; alteram sub Chinaladano, a Cyaxare I, 625 anno ante Christum : sed utrasque a Nahum propheta intentas fuisse existimant. Quam sententiam merito impugnavit Jahn, *Introduct.* § 115. Nam inde sequeretur Nahum vixisse anno 877 ante Christum, quinquaginta annis ante destructionem Israelis regni (822), diutiusque ante Sennacherib invasionem, quod a plerisque meliorisque notæ interpretibus rejicitur. Pro certo ergo cum illis tenendum est, post decem tribuum captivitatem, et ante Jerusalem excidium a Chaldæis, hoc vaticinium Nahum edidisse.

Haud magis admittenda nobis videtur sententia Maurer, qui asserit scriptam esse hanc orationem post insignem Sennacheribi stragem. Nam, ut recte observat Jægerus (licet nullius ponderis ab illo prolata argumenta dicat Maurer), nobis quidem mirum videretur Prophetam tantæ rei, tantam spem excitantis, nullam fecisse mentionem, eumdemque Assyrios, clade ista attenuatos, *integros* שלמים *schelemim* appellasse; sed finge, Prophetam tunc temporis oraculum suum protulisse, cum Sanheribus, Hierosolymis instans atque deditionem urbis imperans, et regem Judæorum et ipsum eorum numen tutelare per nuntios atque litteras lacesseret atque proscinderet, tunc omnia erunt plana. Quæ enim oraculo insunt res atque sententiæ, eas huic temporis momento aptissimas esse invenies, et mire etiam conveniunt cum iis quæ et Isaiam et ipsum regem Hiskiam tunc temporis sensisse, sperasse atque elocutos fuisse historia perhibet; cf. *Nah.* I, 2 et seqq., coll. II *Reg.* XIX, 14 et seqq.; *Nah.* I. 7, coll. II *Reg.* XVIII, 22; XIX, 19, 31; II *Chron.* XXXII, 7 et seqq.; *Nah.* I, 9, 11, coll. II *Reg.* XIX, 22, 27 et seqq.; *Nah.* I, 14, coll. II *Reg.* XIX, 6 et seqq.; *Nah.* II, 1-3, coll. II *Reg.* XIX, 32 et seqq.; *Nah.* II, 14, coll. II *Reg.* XIX, 22 et seqq.

(2) Totum Nahum versatur argumentum in eo, ut graves denuntiet suppliciorum calamitates, quas Assyriis ob crudele, quo Judæos premebant, imperium, summus et æternus omnium rerum inflicturus sit arbiter. Quæ omnia tanta exsecutus est sententiarum gravitate, tantis verborum ponderibus, tanta augustarum vividissimisque coloribus pictarum imaginum copia, inquit Rosenmuller, ut non dubitemus accedere Lowhtii facultatis poeticæ arbitri maxime idonei, judicio, ex omnibus minoribus prophetis neminem æquare sibi videri sublimitatem, ardorem et audaces spiritus Nahumi. De stylo Nahumi, et ratione poetica, vide Ribera, *Procem. in Nahum*; Kreenen, *Dissert. de Nahumi vaticinio*; Jahn, *Introduct.*, § 116; De Wette, *Lehrbuch der Hist. krit. Einleit.* § 241; Lowhtium, *De Poesi sacra Hebr.* Prælect. XXI; Eichornium, *Einleit.*, § 586, sect. 392, 393.

Præcipui interpretes qui Nahumo illustrando peculiarem operam impenderunt, sunt :

Inter catholicos, S. Julianus Toletanus Archiepiscopus (690), *Biblioth. Patrum*, tom. XII; Hector Pintus, 1582-1595; Cyprianus de la Huerga, Lugduni, 1558-1561; Jacobus Jansenius, Heildelbergæ, 1599; Augustinus de Quiros, Hispali, 1623; Lugduni, 1623.

Inter protestantes seu acatholicos, Theodorus Biblian
der, Zurich, 1534; Salomon Gesner, Wittembergæ, 1604; Lud. Crocius, Bremæ, 1620-1627; Jo. Henr. Ursinus, Francofurti, 1652; Mathias Hafenrefferi, Stuttgard, 1663; Adamus Wildius, Francofurti, 1712; M. J. Gottlieb Kalinsky, Uralitasviæ, 1748; N. S. Colliander, Upsal, 1788; E. J. Greve (Editio metrica), Amstelodami, 1793; Andr. Swanborg, Upsal, 1806; Christ. Mart. Fræhu, Rostoch. 1806; Jo. H. Pareau, Hardevici, 1808, etc., qui omnes latino sermone in Nahum scripserunt commentaria, dissertationes, criticas et philologicas expositiones seu paraphrases.

copen. De Noe enim dicitur *Genes.* v, 29 : « Vocavitque nomen ejus Noe, dicens : Iste consolabitur nos ab operibus et laboribus manuum nostrarum, in terra cui maledixit Dominus. » Vide ibi dicta. Rursum, quia *nacham* in *piel*, significat *pœnitere;* hinc *Nahum* verti quoque potest *pœnitens.* Unde Pagninus in *Nominibus Hebr.* : « Nahum, inquit, idem est quod consolator, aut pœnitens, aut consolationem vel pœnitentiam adeptus; aut consolatio vel pœnitentia. » Sicut enim Nahum pios Israelitas spe opis divinæ consolatur; ita impios Ninivitas terrore minarum percellit, adigitque ad pœnitentiam. Idem faciat concionator.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Duplicem Propheta huic capiti totique prophetiæ præfigit titulum. Prior est, Onus Ninive; *quia Ninivitis post Jonæ prædicationem, et pœnitentiam, in pristina scelera relapsis, comminatur excidium, a vers. 1 usque ad vers. 7. Posterior,* Liber visionis; *quia a vers. 7 usque ad finem capitis consolatur Israelitas, Assyriorum et Sennacherib hostis sui strage et internecione* (1).

1. Onus Ninive : Liber visionis Nahum Elcesæi. 2. Deus æmulator, et ulciscens Dominus : ulciscens Dominus, et habens furorem : ulciscens Dominus in hostes suos, et irascens ipse inimicis suis. 3. Dominus patiens, et magnus fortitudine, et mundans non faciet innocentem. Dominus in tempestate et turbine viæ ejus, et nebulæ pulvis pedum ejus. 4. Increpans mare, et exsiccans illud; et omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan, et Carmelus : et flos Libani elanguit. 5. Montes commoti sunt ab eo, et colles desolati sunt : et contremuit terra a facie ejus, et orbis, et omnes habitantes in eo. 6. Ante faciem indignationis ejus quis stabit? et quis resistet in ira furoris ejus? indignatio ejus effusa est ut ignis : et petræ dissolutæ sunt ab eo. 7. Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis : et sciens sperantes in se. 8. Et in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus : et inimicos ejus persequentur tenebræ. 9. Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet : non consurget duplex tribulatio. 10. Quia sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium : consumentur quasi stipula ariditate plena. 11. Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam : mente pertractans prævaricationem. 12. Hæc dicit Dominus : Si perfecti fuerint, et ita plures; sic quoque attondentur, et pertransibit : afflixi te, et non affligam te ultra. 13. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo, et vincula tua disrumpam. 14. Et præcipiet super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo amplius : de domo Dei tui interficiam sculptile et conflatile, ponam sepulcrum tuum, quia inhonoratus es. 15. Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem : celebra, Juda, festivitates tuas, et redde vota tua : quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial : universus interiit.

Vers. 1. 1. Onus Ninive. — « Onus, » id est prophetia onerosa et calamitosa, quæ quasi grave onus et jugum imponitur collo Ninives, quasi vaccæ lascivientis, ut illam ducat ad lanienam, Deo mactet et victimet. Unde Chaldæus vertit, *onus calicis maledictionis*. Vide quæ de voce *onus* dixi *Isaiæ* cap. XIII, 1. Pro *onus* Septuaginta vertunt, λῆμμα, id est assumptio, puta onus quod assumitur; quod aliter et varie explicat Theophylactus. *Primo*, ad litteram, *q. d.* Assumpta, elevata, et « arrepta mens mea a spiritu, prævidit quæ Ninivæ essent obventura. » *Secundo*, « videtur *lemma* appellare

(1) In hoc primo capite describuntur indicia Assyriæ castigationis; et in duobus sequentibus, ipsa ruina Ninives et regni Assyriorum.

Primo, post duplicem inscriptionem, orditur vates magnifica descriptione divinæ majestatis ac potentiæ, ut, quod postea subjiciet de Ninives excidio plus habeat ponderis; Deus enim *primo*, ex suo attributo est zelotes et vindex malorum, 2; *secundo*, diu dissimulans pœnam non remittit, sed inopinato sumit, 3; *tertio*, vindictam exsequitur potentissime et ineluctabiliter, 4, 6; *quarto*, tam bonus erga pios, quam sit ira adversus malos accensus, 7.

Secundo, excitatur Judæa ad spem in Deum, *primo*, ob imminentem Ninivitarum urbis, et regni Assyriorum horrendam cladem atque excidium, quam describit sumpta metaphora ab inundatione vehementer erumpente atque omnia loca magno impetu pervadente; et tribulationem non augendam, sed finiendam, 8, 9; *secundo*, ob Assyriorum Judæam exhaurientium consumptionem, 10; *tertio*, ob blasphemorum expulsionem, 11; *quarto*, ob instantem hostibus copiosis castigationem, Judææ autem afflictæ liberationem a plagis, 12, 13; *quinto*, ob eripiendam Sennacherib famam, spem et vitam; 14; *sexto*, ob nuntiandam liberationem, faciendam religioni libertatem, negandum Assyriis reditum, 15.

iram Dei cum zelo, ex eo quod fortior apprehendit imbecilliorem, ut dilaniet, » *q. d.* Deus assumet et apprehendet Niniven, sicut accipiter apprehendit turturem, ut discerpat. *Tertio*, mystice et allegorice : « Ninive est ipsa caro quam assumpsit Christus, ut condemnaret peccatum in carne. Eadem est liber visionis, quia Christus est lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. » *Quarto*, tropologice *lemma* Ninives est assumptio peccatorum ad Christi gratiam, justitiam et salutem. « Vide autem quod primum, *lemma* Ninive, deinde *liber visionis* dixerit. Nisi enim quis vitia spoliet, et sub jugum mittat, ad librum visionis, qui est contemplatio, non perveniet. » Hæc Theophylactus. *Quinto*, poetice Sanchez : *Lemma*, inquit, est titulus, vel summarium epigrammatis, vel emblematis, uti Martialis lib. XIV, suis epigrammatibus præfigit titulos, quos vocat lemmata, causamque dat :

> Lemmata si quæris cur sint adscripta, docebo;
> Ut si malueris, lemmata sola legas.

Sic sensus erit, *q. d.* Libri visionis Nahum argumentum totum est contra Niniven (1).

LIBER. — Solebant Prophetæ viva voce prophetare et concionari, ac deinde eadem in libro conscribere, ut ab auditoribus relegi et repeti, atque a posteris legi possent : hac de causa vocatur hic liber. Addit Arias librum more hebræo vocari epistolam, qua hoc oraculum scripsit Nahum, misitque ad Ninivitas ; nec enim ipse eos adiit, uti fecit Jonas.

VISIONIS NAHUM. — Visionem aliqui interpretati sunt exstasin; unde Montanus hæresiarcha, tempore Tertulliani, docuit Prophetas in exstasi locutos, ita ut nescirent quid dicerent, sicuti faciunt energumeni a dæmone correpti, uti refert Epiphanius *hæres.* 48. Sed hic est error, quem Epiphanius, S. Hieronymus, S. Basilius, S. Chrysostomus et alii passim impugnant. Audi S. Basilium Præfat. *in Isaiam* : « Sunt, ait, qui dicant eos (Prophetas) extra se raptos prophetare, humana mente a Spiritu absorpta : verum id abhorret a professione divinæ præsentiæ, ut amentem reddat, qui a Numine corripitur. » Et mox : « Qui consonum est, ut quis ex sapientiæ Spiritu simillimus insano reddatur ? quin potius neque lumen cæcitatem parit, verum videndi vim a natura insitam expergefacit. » Et rursum respondens objectioni : « Porro, si quoniam Isaac in ingressu filii sui extra se raptus fuit, et quoniam David dixit in excessu suo (omnis homo mendax), ob id fingunt sanctos extra se rapi; intelligunt admirationem ac stuporem appellatum esse raptum. » Et S. Hieronymus Præfat. *in Isaiam* : « Neque vero, ait, ut Montanus cum insanis feminis (Prisca et Maximilla, prophetissis ejus) somnia Prophetæ in exstasi sunt locuti, ut nescirent quid loquerentur; et cum alios erudirent, ipsi ignorarent quid dicerent, de quibus Apostolus dicit : Nescientes quid loquantur ; sed juxta Salomonem (sapiens intelligit quæ profert de ore suo, et in labiis suis portabit scientiam) etiam ipsi sciebant quid dicerent. Si enim sapientes erant Prophetæ, quod negare non possumus, quomodo, instar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant ? » Et S. Chrysostomus, hom. 29 *in I ad Corinth.* : « Hoc vatis, ait, proprium est mente commoveri, et necessario compelli, et trahi tanquam furiis percitum : Propheta autem non ejusmodi est, sed sobria mente, et modesta, et firma, quæ loquitur omnia novit, ut decet. »

Prophetæ non loquebantur in exstasi.

Visio ergo Prophetarum non fuit exstasis arreptitia, sed intelligentia mentalis, qua videbant, id est intelligebant, ea quæ sibi a Deo ostendebantur et revelabantur, uti dixi *Isaiæ* cap. I, 1. Porro prophetiam suam Nahum vocat tum onus, tum visionem, quia illa fuit onerosa Ninivitis, eademque fuit visio consolatoria Israelitis; eos enim consolatur ex Ninives et Sennacherib strage.

Vi... eor... qua...

ELCESÆI, — oriundi ex Elcese viculo Galilææ, de quo S. Hieronymus in Proœmio : « Quidam, ait, putant Helkesæum patrem esse Nahum, et secundum hebræam traditionem etiam ipsum prophetam fuisse, cum Helkesai usque hodie in Galilæa viculus sit, parvus quidem, et vix ruinis veterum ædificiorum indicans vestigia; sed tamen notus Judæis, et mihi quoque a circumducente monstratus. » Ita quoque Epiphanius in *Vita Nahum*, Chaldæus, Theophylactus, Remigius, Lyranus, Hugo, Ribera, a Castro et alii passim. Quare minus recte nonnulli cum Vatablo censent Nahum a familia cognominatum esse Elcesæum (2). Porro symbolice Elcesæus hebraice idem est quod serotinus, tardus (unde ab eadem radice derivatum nomen לקש *lekes*, vel מלקוש *malcos* significat pluviam serotinam); quare apposite denotat serotinam et tardam Dei vindictam exercendam in Niniven, quam post Jonam Nahum, quasi serotinus, ei denuntiat. Deus enim tardus est ad puniendum, sed tarditatem supplicii gravitate compensat, juxta illud veterum : « Dii laneos habent pedes, sed ferreas manus. » Quocirca Arias censet Jonæ oraculum fuisse quasi pluviam temporaneam, quæ segetes germinare facit : Nahum vero prophetiam esse quasi plu-

Elce... id es... rotir... cur?

(1) Ev. Kreenen ad hunc versum : « Apertum est hic una cum metropoli Ninive totum imperium Assyriacum significari, uti sæpe Hierosolyma pro tota Judæa, Samaria pro toto regno Israelitico, aliæque urbes principes pro universo quodam, ad quod pertinebant, regno nominantur a scriptoribus sacris, ac præsertim a prophetis. »

(2) Nec miri quidquam habet, ut bene observat Maurer, et Rosenmuller, Jovæ vatem, ortu Israelitam, everso regno patrio, in Judaicum regnum transiisse, causam egisse Judæorum populi fraterni, ibique suum vaticinium edidisse. Nam Judam allocutus, cap. II, 1, in ea terra degisse, stataque per annum solemnia una cum reliquis incolis celebrasse videtur.

viam serotinam quæ messem maturat; imminentem enim cladem et demessionem gentis et regni Ninivitis denuntiat.

Vers. 2. 2. DEUS ÆMULATOR, ET ULCISCENS DOMINUS. — Hebraice: *Deus* (vel *fortis*, hic enim est אל *el*) *zelotes, et ultor est Jehova;* Syrus: *Deus zelator et ultor*, *q. d.* Jehova est Deus zelotes, qui ingenti zelo tuetur fideles suos, æque ac justitiam et pietatem; ideoque infideles et tyrannos, qui fideles et insontes vexant et opprimunt, acriter punit et ulciscitur. Zelus enim ipsius non fert fidem et justitiam ab impiis calcari, aut eorum injurias manere inultas et impunitas. Quocirca ipse, ut zelotes, gravi vindicta vos, o Assyrii et Ninivitæ, plectet, eo quod populum ipsi fidelem, puta Israelitas, sæpius invaseritis et vastaveritis. Itaque zelus duos, eosque contrarios actus complectitur.

Zeli actus duplex.

Prior, est ingens amor et cura tuendi rem amatam, puta populum suum; posterior, ingens ira et cupido puniendi eos, qui populum a se amatum lædere et affligere ausi sunt. Unde pro *Deus zelotes*, Tigurina vertit, *Deus inique ferens injurias;* Chaldæus, *Deus judex*. Judicis enim est tueri justos et justitiam, ac punire injustos, eorumque injurias. Zelotes ergo idem est quod vehemens ardensque amator suorum, et ultor hostium. Unde τὸ *ulciscens* tertio hic repetit Propheta, ut significet Deum acerrimum esse ultorem, et acerrime puniturum Ninivitas, eo quod post monitionem Jonæ relapsi sint in pristina scelera, ac tertio, id est sæpius, invaserint et expilarint populum Dei. Vide hic et mirare zelum et zelotypiam, ut ita dicam, Dei nostri in suos fideles et filios, quos cum flagellavit, illico in flagella ipsa indignationem suam convertit; ideoque in hostes ejus acer vindex insurgit, illisque vehementer irascitur; perinde ac pater flagellans filium peccantem, percussi filii dolorem multo magis commiseratione sentit, quam filius ipse vapulando sentiat; unde mox furorem suum in virgam ipsam convertens, ipsam confringit, in frusta concidit et abjicit, moxque totus lacrymis perfusus, corruens in collum plangentis filii, inter dulces amplexus, mœrori ac dolori lætis gratissimisque pollicitationibus medetur. Ita facit hic Deus Israeli: quare blandiens illi, vers. 12, ait: « Afflixi te, et non affligam te ultra. » Denique Deus est zelotes, quia solus ab Ecclesia, et ab anima sancta amari vult, nec in amore ullum patitur rivalem.

HABENS FUROREM. — Hebraice בעל חמה *baal chema*, id est vir iræ, vel dominus furoris, id est habens furorem; *baal* enim, id est dominus rei alicujus vocatur is, qui illam habet et possidet. Sic maritus vocatur *baal*, id est dominus uxoris, hoc est habens vel possidens uxorem, *q. d.* Putatis, o Ninivitæ, Deum carere ira, quia tamdiu scelera vestra dissimulavit, et impunita reliquit? Fallimini: nam in se habet colligitque ingentem furorem, quem totum suo tempore, instar torrentis ignei, in vos effundet. Apis, dum mel fundit, aculeum retrahit et occultat; at si quis hoc mel rapere conetur, mox in eum aculeum distringit; ita et Deus suis fundit mella donorum, impiis vero reservat aculeum suppliciorum. Id patet in beatis et damnatis. Quanta enim est felicitas et gloria beatorum, tanta est infelicitas et miseria damnatorum; hi enim bibunt fel amarissimum iræ, æque ac illi mel dulcissimum gratiæ et amoris Dei.

Mystice, Deus dicitur dominus iræ et furoris, quia illi dominatur; homines irati et furibundi, impotes sui, reguntur ab ira et furore: at Deus ab illis non regitur, sed ea ad nutum regit, ponit, exserit, moderatur, perinde ut pastor regit ovem. *Deus est dominus iræ, homo servus.*

IRASCENS IPSE INIMICIS SUIS. — Hebraice נוטר *noter*, id est custodiens, scilicet memoriam offensarum, earumque vindictam, et ulciscendi cupidinem. Unde Pagninus vertit: *Iram reservans inimicis suis;* Tigurina: *Injuriarum memor adversus hostes suos;* Septuaginta: *Tollens ipse inimicos suos*, idque *in ira vehementi*, ut ait Chaldæus. Deus ergo in mente sua colligit, et quasi in thesauro recondit iram, ut eam suo tempore in impios totam effundat, ait Mariana.

3. DOMINUS PATIENS. — Hebraice, *Jehova longis*, id est latis, *naribus*, id est *tardus ad iram*, ut vertit Vatablus, *et longanimis*, ut vertunt Septuaginta. Unde Chaldæus vertit: *Dominus longe propellit iram;* Arabicus: *Dominus prolongans*, tolerans, patiens. Qui enim longas, id est magnas et latas, habent nares, fumos iræ et bilis facile efflant et exspirant, ideoque sunt longanimes; qui vero arctas habent, difficilius illos efflant, ideoque sunt cholerici, uti dixi *Exod.* cap. XXXII, 28, *q. d.* Deus, licet habeat iram et furorem, tamen longanimiter sustinet vos et vestra scelera, o Ninivitæ, quia exspectat ut resipiscatis. Ita Athenodorus philosophus Cæsari Augusto valedicens, hoc ei velut aureum et divinum dedit documentum: « Iratus nihil dicas, vel facias, priusquam 24 Græcorum litteras percurreris. » Ita Suetonius in *Augusto*. Vers. 3.

Athenodori vox de ira supprimenda.

ET MAGNUS FORTITUDINE. — Vatablus, *pollens viribus;* Arabicus, *fortitudo ejus maxima;* alii, *magnus virtute*, vel potentia, *q. d.* Deus non ducitur ira et animi impotentia, sed iram potest cohibere apud se quamdiu vult; et tamen punit suo tempore. « Deus, ait S. Hieronymus, magnanimitatis suæ fortitudine iniquitates eorum (Ninivitarum) sustinuit, provocans eos ad pœnitentiam. » Deus enim ita excelso fortique est animo, ut neque offensionibus irritetur, nec repulsis frangatur; nec quantavis scelerum multitudine, vel magnitudine vincatur, ut furibundus prosiliat ad vindictam, sed novit potestque iram suam sustinere, ut, si resipiscant homines, misereatur et parcat; si obstinati sint, exspectet tempus opportunum quo eos plectat, totumque furorem tanto tempore collectum uno impetu in eos ef-

fundat. Quanta enim fuit Dei patientia in exspectando, tanta erit ejus potentia et furor in vindicando, juxta illud S. Pauli *ad Romanos*, II, 4: «An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?» id est adducere conatur: « secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei.» Quæ verba explicans S. Augustinus lib. I *Contra adversarios legis et Prophetarum*: « Ille, inquit, auget longanimitatem, et tu auges iniquitatem. Erit illius thesaurus in sempiterna misericordia, sed in eos qui non contempserunt misericordiam : tuus autem thesaurus in ira invenietur, et quod ponis quotidie per modicum, ingentem postea massam inventurus es. Tu minutim imponis, sed postea cumulum invenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana; de minutissimis enim guttis flumina implentur. » Unde et subdit Nahum :

ET MUNDANS NON FACIET INNOCENTEM, — *q. d.* Nullo modo Deus vos, o Ninivitæ, mundos et innocentes, tacendo, patiendo et dissimulando declarabit; sed potius nocentissimos esse suo tempore puniendo ostendet. Hinc Chaldæus vertit : *Dimittet pœnitentibus, non pœnitentibus vero non dimittet;* Tigurina : *Pollens viribus, at neutiquam impunita scelera dimittens;* Vatablus: *Absolvendo non absolvet :* absolvere enim est non punire, ac reipsa declarare reum esse purum et innocentem, *q. d.* Etiamsi Deus non statim puniat improbos, non tamen idcirco absolvit; sed tandem de illis pœnas sumet. Unde Syrus vertit : *Et justificando non justificat;* Arabicus Antiochenus : *Et mundans non mundat;* Arabicus Alexandrinus : *Et mundus sine mundatione.* Alludit Nahum ad Moysen, qui eadem epitheta dat Deo, *Exod.* XXXV, 28, et *Num.* XIV, 18. Vide ibi dicta. Theophylactus duas alias hujus loci versiones affert. Prior est : *Sine noxa existens non est citra noxam, q. d.* Deus, cum sit sine noxa et labe, punit tamen noxios, eisque noxam meritam infert. Posterior : *Innoxium sine noxa non dimittit, q. d.* In communi clade, et Ninives excidio, perdet innoxios cum noxiis, quia communem omnibus perniciem afferet.

Mystice S. Hieronymus, hæc omnia in bonam partem accipiens : « Deus patiens est, inquit, qui sustentat omnes ruentes, et erigit elisos: qui sanat tribulatos corde, et alligat contritiones eorum. Et magna virtus ejus : solvens inimicitias in carne, et nocentem non faciens innocentem; cum etiam qui nimium sibi applaudet, argutus fuerit, quod non merito proprio, sed Dei misericordia sit salvatus. Licet enim dicat: Ecce ego tot annos servio tibi, et nunquam præceptum tuum præterivi; tamen quoniam bonus est Dominus omnibus, et misericordia illius super omnia opera ejus; et omnes peccaverunt, et indigent gloria Dei, justificatus ab eo gratis audiet : An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Atque ita fiet, ut in eo quod arguit et ignoscit, nullum innoxium abire patiatur. »

Moraliter : Nota patientiam esse veram potentiam. Deus enim ideo est magnus fortitudine, quia est patiens. Vere Poeta : Moraliter, patientia est potentia.

Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit
Mœnia.

Et alius :

Latius regnes avidum domando
Spiritum, quam si Libyam remotis
Gadibus jungas, et uterque Pœnus
Serviat uni.

Quin et Sapiens, *Proverb.* XVI, 32 : « Melior, ait, est patiens viro forti: et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. » Et Psaltes, *Psalm.* VII, 12 : « Deus judex justus, fortis et patiens. » Et Ecclesiastes, cap. VII, 9 : « Melior est patiens arrogante. » Rationem dat Sapiens *Proverb.* XIV, 29, dicens : « Qui patiens est, multa gubernatur prudentia : » prudentia enim est magistra et mater fortitudinis. Quin et Cicero : « Animum, inquit, vincere, iracundiam cohibere, etc., hæc qui faciat, non ego eum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico. »

DOMINUS IN TEMPESTATE ET TURBINE VIÆ EJUS, — *q. d.* Viæ Domini sunt in tempestate et turbine. Est hebraismus : Hebræi enim per pleonasmum exprimunt relativum cum suo antecedente, puta *Dominus* et *ejus*, cum Latini alterutrum omittant. Unde Tigurina, Vatablus et Pagninus vertunt : *Domini via per turbinem et procellam est;* quod explicans Vatablus : « Quando, inquit, Dominus statuit affligere aliquem, affligit vehementer et cito; » tempestas enim vehementiam habet, turbo celeritatem, quæ in instanti secum omnia convolvit et rapit. Nota hic poeticam catachresin, qua graphice Dei robur, pugna et vindicta describitur, quasi venientis, et in Assyrios hostes suos irruentis cum magno impetu et fragore. Similis est *Psalm.* XVII, 10 et seq. Unde Propheta eamdem mox comparat exercitui magno, qui properans pulverem pedibus excitat, eoque aerem obscurat, juxta illud Virgilii, *Æneid.* IX :

Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri et tenebras insurgere campis;
Primus ab adversa conclamat mole Caicus,
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra?
Hostis adest.

Ait enim : « Et nebulæ pulvis pedum ejus, » id est, ut Pagninus : *Et tenebræ ut pulvis pedum ejus erunt.* Hæc ergo phrasis et parabola symbolice significat : *primo*, magnam potentiam, iram et furorem Dei in invadenda Ninive et Assyriis; *secundo*, Deum non raro in hostes suos immittere procellas, ventos et turbines, quibus eos proterit, uti anno 1572, in pugna navali Christianorum cum Turcis ad Naupactum, ventum adversum Pulvis pedum Dei denotat : Primo... Secundum.

Christianis subito convertit, fecitque adversum Turcis, et propitium Christianis : quæ fuit causa illustris victoriæ, quam ope B. Virginis tunc obtinuerunt Christiani. Idem fecit Theodosio imperatori pugnanti contra Eugenium tyrannum. Quod admirans Claudianus exclamat in *Panegyr. Theodosii* :

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, etc., revolutaque tela
Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas.

Idem fecit Pharaoni et Ægyptiis in mari Rubro, uti dixi *Exodi* XIV, quo hic alludit Nahum. *Tertio,* hæc phrasis significat innumeras copias Medorum et Chaldæorum, per quas Deus magno impetu invasit et vastavit Niniven; hæ enim copiæ vere pulverem ingentem pedibus suis, equis et curribus excitarunt. Unde Chaldæus vertit : *Dominus in turbine et spiritu ducem se præbet, ac nubem caliginis subjecit coram se.* Hinc de equitatu Nabuchodonosor ait Ezechiel, cap. XXVI, 10 : « Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum. » *Quarto,* vox *nebulæ,* inquit Arias, symbolice significat Deum hostes suos ita circumvallare et percellere, omnesque evadendi exitus præcludere, ut ipsi velut densa nebularum et tenebrarum caligine præoccupati, nequaquam sibi cavere, aut salutem fuga quærere, nedum obsistere ac repugnare valeant. Nam Deus velut rerum omnium dominus, ad manum habet montes, ventos, mare, flumina, grandines, fulmina plurima et potentissima, quæ quasi milites Dei ad ejus nutum excubant, et in hostes insiliunt, juxta illud *Psalm.* CXLVIII, 8 : « Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum ejus. » Hinc vocatur Deus sabaoth, id est exercituum, tam angelicorum, quam hominum et creaturarum omnium.

Allegorice, hæc veriora erunt in die judicii, quando, ut ait Sapiens, cap. V, 18 : « Armabit creaturam ad ultionem inimicorum, etc., et pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directe emissiones fulgurum, et tanquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insilient. Et a petrosa (πετροβόλου, id est petras jaciente) ira plenæ mittentur grandines, excandescet in illos aqua maris, et flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, et tanquam turbo venti dividet illos. » Quam sapiunt qui hæc meditando prævidentes, peccata cavent, sancteque vivunt, ut fugere valeant a ventura hac Dei ira !

Scripsit Julianus archiepiscopus Toletanus commentarium moralem et elegantem in Nahum, qui exstat tom. II *Biblioth. SS. Patrum,* ubi hunc locum tropologice sic explicat : « Quatuor, inquit, sunt animæ tempestates, et quatuor turbines ipsius. *Prima* est vitiorum, *secunda* negotiorum, *tertia* tentationum, *quarta* utilium affectionum. *Prima* ergo est iræ, *secunda* miseriæ, *tertia* justitiæ, *quarta* gratiæ. *Prima* virtutum grandinat florem, *secunda* conscientiæ pessumdat honorem, *tertia* contemplationis suavissimum fugat odorem, *quarta* ad cœlestium provehit ardenter amorem. *Prima* est a diabolo, *secunda* a mundo, *tertia* a miseriæ debito, *quarta* a Deo. *Prima* religionis annihilat sanctitatem, *secunda* conscientiæ turbat serenitatem, *tertia* divinissimi odoris fugat suavitatem, *quarta* ad angelicam sublimat puritatem. *Prima* ergo est divinæ indignationis, *secunda* dispensationis, *tertia* probationis, *quarta* dilectionis. » Deinde singulis remedia vel usum ita subjicit : « Viæ *primæ* sunt, pura confessio et virilis pœnitentia ; *secundæ*, mundi contemptus et vita solitaria ; *tertiæ,* devota compunctio et mentis innocentia ; *quartæ,* purificati silentium animi et sponsi lætitia. Sed quia in tempestate, non in tempestatibus Domini vias esse Propheta asserit, de quarta, ut datur intelligi, specialiter loquitur, de qua lib. III *Reg.* XIX, 11. Ait enim : Elias stabat in ostio speluncæ, et ecce spiritus Domini transiens, subvertens montes et conterens petras ; non in spiritu Dominus, et post spiritum commotio ; non in commotione Dominus, et post commotionem ignis; non in igne Dominus, et post ignem sibilus auræ tenuis ; ibi Dominus. Per spiritum transeuntem designatur animi tempestas, amara scilicet, sed utilis peccatorum contritio. Per commotionem, devota mentis compunctio. Per ignem, fervens et ordinata dilectio. Per silentium, beatæ contemplationis secretissima infusio. » Pari modo inferius quatuor turbines animæ recenset : *primus* est, subita justorum oppressio, quam sequitur tempestas, *primo* vitiorum, *secundo* suppliciorum ; *secundus* est, sollicitudinum et negotiorum incursio, cui succedit diluvium criminum ; *tertius* est, tentationum invasio, quam sequitur tranquillitas conscientiæ et gratia donorum ; *quartus* est, repentina et vehemens ex diversis causis animi commotio, quam sequitur tempestas justorum affectuum, cui succedit ordinatæ dilectionis amœnitas, et contemplationis divinæ jucunda serenitas. Huc usque Julianus.

ET NEBULÆ PULVIS PEDUM EJUS, — *q. d.* Suis militum copiis incedendo Deus nubem pulveris concitat, uti jam dixi.

Tropologice, Julianus archiepiscopus Toletanus loco jam citato : « Pedes, inquit, Domini (puta apostoli et homines sancti) pulvis sunt, per humilitatem conscientiæ ; nebulæ, per obscuritatem eloquentiæ. Pulvis sunt, humilia de se sentiendo ; nebulæ, arcana cœlestia velamine litteræ tegendo ; humiles vita, obscuri doctrina. Pulvis sunt, ut placeant ; nebulæ, ne margaritas porcis præbeant. Unde in psalmo legitur : Posuit tenebras latibulum suum, quia sub litteræ Prophetarum velamine opertus diu latuit. De his pedibus ait Isaias : Quam pulchri super montes pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona ! Et alibi : Qui appropinquant pedibus ejus, acci-

pient de doctrina ejus. Isti ergo pedes Domini fuerunt, qui eum prædicando per universum mundum detulerunt, Petrus Romæ per Italiam, Andreas per Achaiam, Joannes per Asiam, etc., Paulus per totum orbem; sed quia officium prædicationis vix potest diu exhiberi sine nævo, ideo pulvis inesse dicitur pedibus, quia fermentum gloriæ pauxillum adhæret moribus. At quoniam compunctionis mox fervente fugatur lumine, pulvis evanescit in morem nebulæ. »

Vers. 4. 4. INCREPANS MARE, ET EXSICCANS ILLUD. — Ex Hebræo *primo*, in præterito vertit Pagninus : *Qui increpavit mare, et exsiccavit illud*; puta mare Rubrum, ut transirent Hebræi, *Exod.* XIV; *secundo*, plenius Tigurina vertit : *Qui statim ut increpitat mare, arefacit ipsum, omnesque fluvios exsiccat.* Verba enim *increpat* et *exsiccat* sunt modi potentialis, sumunturque δυνητικῶς, uti crebro sumuntur futura apud Hebræos. Significant enim omnipotentiam Dei, qua solo verbo potest sistere maria, et siccare flumina quantumvis vastissima, uti siccavit Jordanem, transeunte Josue et Hebræis. Increpans ergo, vel, ut Septuaginta, comminans, idem est, quod more increpantis et comminantis imperans mari, illudque dividens, vel exsiccans, prout ei libuerit. Alludit ad divisionem maris Rubri, de qua *Psalm.* CV, 9 : « Increpuit mare Rubrum, et exsiccatum est : et deduxit eos (Hebræos) in abyssis sicut in deserto. » Sic Christus « exsurgens comminatus est vento, et dixit mari : Obmutesce; » quo dicto sedavit fluctus, mareque effecit tranquillum, *Marci* IV, 39. Ita Albertus, Hugo, Arias, Ribera et alii. Simili schemate Isaias XL, 12, Dei potentiam et magnificentiam graphice describit : « Quis, inquit, mensus est pugillo aquas, et cœlos palmo ponderavit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, et libravit in pondere montes, et colles in statera, etc.? Ecce gentes quasi stilla situlæ, et quasi momentum stateræ reputatæ sunt. Ecce insulæ quasi pulvis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. Qui sedet super gyrum terræ, et habitatores ejus sunt quasi locustæ. »

Tropologice, « Mare, ait Theophylactus, est amaritudo hujus vitæ, quam insipientes nos ceu flumina appetimus. Hanc Dominus exsiccavit, ac quod in ea potioni accommodum videbatur, obliteravit; instituens nos quod in mundo afflictionem nos ferre oporteat. Si enim jugum ejus tulerimus, inveniemus requiem animabus nostris. Præterea si quisquam in tentationibus fuerit, in mari est, et in fluminibus. Ad eum ergo tentato confugiendum est, qui interminatur mari, amnesque exsiccat. »

INFIRMATUS EST BASAN ET CARMELUS, — *q. d.* Fertilissimi montes et regiones, quales sunt Basan, Carmelus et Libanus, fient steriles, flaccescent et quasi emorientur, quando Deus volet; ipse enim est creator et conservator, et summus omnium dominus; uti de facto contigit tempore Eliæ, quando per triennium inhibita fuit pluvia, ideoque ex defectu aquæ omnes montes et campi exaruerunt. Unde liquet quantum Dei donum sit pluvia; experiuntur et sentiunt idipsum agricolæ.

Symbolice. Symbolice Basan, Carmelus et Libanus notant fertilitatem et opes Ninives; mare et flumina copiam civium et incolarum, quæ omnia Deus in ejus excidio arefecit et sustulit. Alludit ad Tigrin fluvium, cui adjacet Ninive; hic enim urbem ab hoste tutari nequivit, sed potius cum ea, quasi infirmatus, et desolatus est. Addit Theophylactus : Aiunt, inquit, Basanitim regionem fertilissimam æque ac Carmelum, a gentibus habitatam fuisse pugnacibus et morosis; attamen eas Deus evertit, ac Israelem eo introduxit; quocirca non est fidei absonum, Deum etiam Niniven subversurum. Sic et Cyrillus. Rursum vide hic eminens Dei in omnia imperium. Vere Poeta :

> Poli, soli, sali, omnium
> Regnator æviternus.

Et Virgilius, lib. I *Æneid.* :

> O qui res hominum Deumque
> Æternis regis imperiis, et fulmine terres.

Idem Deum vocat « Cœloque Ereboque potentem, » et :

> Nimborumque simul tempestatumque potentem.

Et lib. IV *Æneid.* :

> .....Deorum, *inquit*,
> Regnator, cœlum et terras qui numine torquet.

Allegorice : « Diminuta est Basanitis et Carmelus, quando Judæi ob crucifixum abs se gloriæ Dominum, traditi sunt Romanis. Deinde per Basanitim, in moribus et operibus versans respublica; per Carmelum vero dogmatum altitudo indicatur; quæ cum multa essent, diminuta sunt in concisum et consummatum sermonem Evangelii summatim collecta. Libanus quoque, id est Græcorum sapientia, infatuata est. Concussi sunt autem et in cruce montes, ac natura nostra terrea antehac existens, sublimata est, ad superna iter faciens, ac profectionem ad cœlos instituens; omnes juxta in ipsa commorantes terrenæ cogitationes, divinæ adeoque cœlestes factæ sunt. In cruce quoque revera petræ sensibus objectæ, scissæ sunt; item petræ, id est dura et saxea hominum corda, verbo Evangelii accepto, contrita sunt. Rursum in diluvio, id est in baptismo quo Christus baptizatus est, obruit hostes suos, id est dæmones. » Hucusque Theophylactus.

5. MONTES COMMOTI SUNT, — *q. d.* Montes loco movebuntur, et terra contremiscet, quoties et quandocumque Deus id volet : omnia enim hæc verba sunt modi potentialis, ac demonstrant Dei summum robur et potentiam, quod proinde merito Ninivitæ, omnesque impii formidare debeant. Unde Tigurina vertit : *Montes ab eo contremiscunt, et colles sese resolvunt* (vel colliquescunt. Alludit Vers. 5.

ad liquefactionem nivis, quæ montes tegit, et ita postea liquescit, ut videantur quasi dissolvi et colliquescere montes, inquit Vatablus) : *terra se proripit ex ejus conspectu, et totus orbis una cum degentibus in eo.* Pro *proripit* Vatablus vertit, *flagrat*, id est ignem concipit, exuritur, censetque hoc accidisse in Sodoma, *q. d.* Deus solo verbo est auctor incendiorum, quæ aliquando apparent in montibus, v. g. Ætna, Vesuvio, Hecla, etc. Vel immittit tantum æstum, ut colles et terra ardere videantur, uti accidit in incendio Phaetontis. Unde Chaldæus vertit : *Montes commoti sunt a conspectu ejus, et disrupti sunt, ac vastata* (Septuaginta, *contracta est;* Aquila, ἔφριξε, id est *horruit*) *est terra ab ejus præsentia, nec non orbis, et omnes qui habitant in eo, quando se patefecit cum misericordia, ut daret legem populo suo; sic commotus est mundus a conspectu ejus.* Videtur enim alludere ad terræ motum Sina montis, cum in eo Mosi et Hebræis data est lex, *Exod.* XIX, 18. Ex dictis recte infert Nahum :

Vers. 6. 6. ANTE FACIEM INDIGNATIONIS EJUS QUIS STABIT? — *q. d.* Cum tanta sit potentia, æque ac ira Dei, quis vestrum, o Ninivitæ, vel cæterorum hominum coram illo subsistere, nedum ei obsistere poterit?

INDIGNATIO EJUS EFFUSA EST UT IGNIS : ET PETRÆ DISSOLUTÆ SUNT AB EO. — Septuaginta : *Furor ejus consumit principatus, et petræ contritæ sunt ab eo;* Aquila, *furor ejus*, συνεχωνεύθη, id est *conflatus est;* Symmachus et Theodotion, ἔσταξεν, id est *stillavit, q. d.* Sicut ignis ardentissimus dissolvit et liquat petras, ferrum, æs, omniaque quantumvis durissima; ita ira et vindicta Dei, hostes licet potentissimos, omniaque licet firmissima dissolvit, frangit, conterit, uti vos, o Ninivitæ, brevi experiemini. Nam « effusa est, » id est jamjam certo effundetur in vos hic ignis furoris et vindictæ Dei. Alludit ad fornaces conflatorias et metallicas, in quibus conflatur æs, ferrum, plumbum, etc., quæ igne ardentissimo liquata ita ignescunt, ut, cum pertusa fornace in fossam vicinam defluunt, videantur esse torrens et fluvius igneus, quæ petras et saxa quælibet obvia in momento incendit et absumit, uti oculis meis vidi in Ardenna. Sane videbar mihi in illis vivam incendiorum gehennæ effigiem intueri. Adeo horrendus est hic ignis, talis est ira Dei. Quis ergo sapiens eam ruminans, non percellatur? Quis non caveat peccata, ne iis illam in se concitet, ne corpus et animam hisce incendiis ultro objiciat? Merito exclamas et proclamas omnibus impiis (sed, heu! pauci audiunt), o Isaia cap. XXXIII, 14 : « Conterriti sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? »

Secundo, Sanchez : « Ignis Dei indignantis, inquit, est fulgur et fulmina; hæc enim sunt arma Dei, quæ in inimicorum suorum caput ejaculatur. *Habac.* III, 11 : « In luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. » *Psalm.* XVII, 15 : « Misit sagittas suas, et dissipavit eos, » hoc est, ut explicans subdit : « Fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. » Sic fulmine et grandine Deus sideravit Sisaram, *Judic.* V, 20 : « De cœlo dimicatum est contra eos : stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt. » Sic et Virgilius, *Æneid.* I :

> Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther,
> Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Et *Æneid.* VIII :

> Namque improviso vibratus ab æthere fulgor,
> Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente.

7. BONUS DOMINUS. — Solent Prophetæ, quasi concionatores industrii et eximii, post minas consolari, et læta tristibus subjungere, ne peccatores desperent; sed pœnitentes spem veniæ et salutis concipiant. Ita hic Nahum, postquam graphice depinxit iram et furorem Dei in infideles, injustos et impios Ninivitas, hic vicissim Dei clementiam et bonitatem in fideles et pios Israelitas et Judæos demonstrat, indeque apposite vocatur Nahum, id est consolator. Consolatur enim hic Ezechiam et Judæos obsessos a Sennacherib rege Assyriorum, prædicens ejus stragem, et Hierosolymæ liberationem, ac Ninives hostilis excidium : qua re pariter consolatur Israelitas, sive decem tribus, paulo ante a Salmanasare, cui successit Sennacherib, vastatos, et in Assyriam abductos. Consolatio enim est afflictis videre quod Deus ipsorum injurias ulciscatur, et de persecutoribus ac vastatoribus pœnas sumat, eosque pariter lege talionis persequatur et vastet. Ostendi enim in Proœmio, Nahum prophetasse inter annum sextum regni Ezechiæ, quo vastata est Samaria, et decimum quartum, quo obsessa est Jerusalem a Sennacherib; quod fuit interstitium octo annorum. Ergo in hoc interstitio et paulo ante obsidionem Jerusalem, ejus eventum felicem, puta solutionem et liberationem, prædicit hic Nahum. Itaque ait : « Bonus Dominus, et confortans in die tribulationis; » Septuaginta, χρηστὸς, id est *utilis, suavis, beneficus, Dominus exspectantibus eum in die tribulationis;* Chaldæus : *Bonus est Dominus Israeli, ut innitatur ei tempore angustiæ;* Pagninus : *Bonus Dominus, fortitudo in die angustiæ, q. d.* Deus suis in tribulatione fortem, validam et efficacem afferre solet opem. Optime Tigurina et Vatablus : *Benignus, mitis et clemens* (hæc enim omnia significat hebræum טוב *tob*) *est Dominus* (servis suis fidelibus) *præsidium temporibus difficillimis.* Hebraice enim מעוז *maoz* significat fortitudinem, locum fortem, arcem, præsidium, munitionem. Unde Antichristi deus vocatur *Maozim, q. d.* Deus fortitudinum; vel Mars, ut vertit Pagninus, *Daniel.* cap. XI, 38. Mars ergo noster, arx nostra, asylum nostrum, idque invictum, in omni tribulatione est Deus.

Et sciens sperantes in se. — Septuaginta : *Cognoscens timentes se*. Scientia hæc est practica et efficax, non speculativa et otiosa, *q. d.* Deus cognoscit, id est approbat, amat, protegit, propugnat eos, qui spem suam in eo collocant; uti mox proteget et propugnabit Ezechiam et Judæos contra Sennacherib. Sic ait Deus Moysi : « Novi te ex nomine, et invenisti gratiam coram me, » *Exod.* xxxiii, 12. Sic de electis et beandis ait Apostolus : « Cognovit Dominus qui sunt ejus, » II *Timoth.* ii, 19. De reprobis vero et æterna pœna plectendis ait Christus : « Nunquam novi vos : discedite a me qui operamini iniquitatem, » *Matth.* vii, 23.

Vers 8. 8. Et in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus. — *Primo*, Rupertus et Lyranus per diluvium accipiunt castra numerosa Sennacherib, quæ instar diluvii inundaverunt et opleverunt Judæam, uti docet Isaias, cap. viii, 7, *q. d.* Exercitus Assyriorum erit quasi diluvium Judæam obruens, sed præteriens et cito transiens. Nam Deus « faciet consummationem loci ejus, » scilicet tribulationis et captivitatis, ait S. Hieronymus, hoc est, Deus faciet ut cito illa consummetur, finiatur et cesset, nec amplius illa ejusque locus reperiatur. Verum duriuscule consummatio loci attribuitur consummationi tribulationis; aliud enim est locus, aliud loci tribulatio.

Secundo, S. Hieronymus, Remigius et Hugo diluvium accipiunt passive, pro ipsa vastitate illata Samariæ, et decem tribubus ab Assyriis, quæ præteriit, cum Deus consummavit locum ejus, exscindendo scilicet Niniven.

Tertio et genuine, diluvium hic vocatur exercitus Medorum et Babyloniorum, qui, instar diluvii, ingenti turba, celeritate et impetu invaserunt Assyrios, eorumque locum, puta regiam Niniven vastarunt. Hæc enim fuit consummatio, et excidium urbis et regni Assyriorum, *q. d.* Deus vos, o Assyrii, funditus quasi quadam eluvione hostium perdet, obruetque vestram Niniven, Medorum et Chaldæorum copiis et insultibus; ac cives illius tenebris, id est omni calamitate et clade, persequetur. Ita Theodoretus, Clarius, Arias, Vatablus et a Castro. Hunc esse sensum patet intuenti Hebræa; nam מקומה *mekoma* significat *locum ejus* feminine, puta Ninives, utpote contra quam totum hoc oraculum dirigitur; est enim hoc *onus Ninive*, ut dixit in Prologo vers. 1. Favet id quod narrat Diodorus Siculus lib. III *Histor.*, nimirum ad excidium Ninives, confluxisse ex Babyloniis, Persis, Medis, Arabibus et Bactrianis super quadraginta hominum millia. Hoc enim fuit diluvium non aquarum, sed hominum et militum. Addit Arias hoc diluvio significari inundationem Tigris, qua obruta fuit Ninive; sicut ex adverso Babylon capta est a Cyro, divertendo Euphratem, qui Babylonem interluit, in alias fossas, et per siccum ejus alveum milites immittendo in urbem, uti ex Xenophonte et aliis ostendi, *Daniel.* v, 30, et *Jerem.* l, 38. Hanc enim Tigris in Niniven exundationem significare videtur Propheta hoc loco, et cap. ii, 6, dicens : « Portæ fluviorum apertæ sunt, et templum ad solum dirutum; » et vers. 8 : « Ninive quasi piscina aquarum, aquæ ejus; ipsi vero fugerunt, » *q. d.* Deus nimbos coget in Tigrim, ut is exæstuet, et cataclysmo Niniven obruat. Ejusdem inundationis clarus est testis Diodorus Siculus lib. V *Hist.* : « Erat, inquit, responsum progenitoribus datum, nunquam Ninam (Niniven, hæc enim a conditore dicta est Ninus et Nina) capi posse, nisi cum fluvius urbi hostis fieret. Quod nunquam futurum ratus (rex Ninives) spem ceperat obsidionis traducendæ, et simul futura auxilia exspectabat. Cum duobus annis obsidio perseverasset per summum otium obsessorum, tertio continuis imbribus excrescens super modum fluvius, cum partem urbis inundasset, muros dejecit ad stadia viginti. Hic rex existimans tempus oraculi advenisse, desperata salute, ne in hostium potestatem perveniret, pyram in regia ingentem exstruxit, seque cremandum una cum suis in ignem injecit. Hostes audita regis morte, urbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partem ingressi, Arbacem regia stola indutum regem appellarunt. » Hæc Diodorus, cui consentiunt S. Epiphanius et Dorotheus in *Vita Nahum*, qui Niniven aquarum eluvione perditam asseverant,ut dixi in Prœmio; quæomnia huic loco mire consentiunt, quo Deus Ninivæ comminatur excidium per tempestatem, turbinem, nimbos et ventos, quibus exundans Tigris urbis muros dejecit. Tantum hoc interest, quod Diodorus id contigisse asserat sub Sardanapalo, ejusque hoste Arbace Medo, qui coævi fuerunt Oziæ regi Juda, ac multis annis præcesserunt prophetam Nahum; sed fieri potest ut in persona et tempore errarit Diodorus. Nam Justinus lib. I, Herodotus lib. I, Orosius lib. I, cap. xix, et alii in excidio Ninives sub Sardanapalo, nullius exundationis meminerunt. Sic enim videmus, in rebus priscis sæpe facta ipsa apud auctores constare; personas et tempora certa non constare. Factum enim ipsis relictis monumentis et signis indicari potest, personæ vero et tempora ob fluxam sæculorum et gentium naturam, ob minus attentam diligentiam, ob variam linguarum et sermonum, ac dominationis mutationem, inverti ac turbari facile possunt; ex divinis autem Scripturis temporum vera ratio petenda est, inquit Arias.

Denique diluvium hoc accipi posset cladis et stragis Assyriorum, puta militum occisorum; qua una nocte ab angelo in castris Sennacherib cæsa sunt 185 millia; tunc enim Deus consummationem fecit loci ejus, id est loci castrorum Sennacherib, quando hunc locum replevit cadaveribus militum, qui illo in loco castrametabantur. Hunc enim locum juxta Jerusalem pro castris suis cepit et occupavit Ninive, id est Ninivitæ et Assyrii, cum suo rege Sennacherib. De Sennacherib enim,

uti cœpit, ita pergit agere in sequentibus; quia tunc cœpta est Ninivitarum et Assyriorum clades, quæ postea plane consummata et completa est in excidio Nives per Medos et Chaldæos, de quo cap. II, 1.

ropolo-ice, de egno-m flu-u et ransi-tu.

Tropologice, disce hic quam celer sit regnorum, regum, opum, deliciarum, honorum, totiusque mundi fluxus, transitus, interitus. Ecce tibi Tigris, qui per naves merces omnes advehebat Niniven, intumescens illam ipsam obruit, et hosti invadendam tradidit. Ecce tibi inclyta illa Babylon, quam ditabat, roborabat et ornabat Euphrates, per illum ipsum in alias fossas derivatum a Cyro, capta et eversa est. Vere æque ac pulchre S. Augustinus mystice explicans illud *Psalm.* CXXXVI : *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus dum recordaremur tui Sion :* « Flumina, ait, Babylonis, sunt omnia quæ hic amantur et transeunt. Nescio quis amavit v. g. agriculturam, ipsam exercere, inde ditescere, imo occupare animum, inde percipere voluptatem; attendat exitum et videat, illud quod amavit non esse fundamentum Jerusalem, sed fluvium Babylonis, » etc. « Advocatum esse, inquit, res magna est, potentissima eloquentia in omnibus habere susceptos, pendentes ex lingua diserti patroni sui, et ex ejus ore sperantes, vel damna, vel lucra, vel mortem, vel vitam, vel perniciem, vel salutem. Nescis quo te miseris. Alius et iste fluvius Babylonis est, et quod multum sonat, strepitus aquæ saxa percutit. Attende quia fluit; percutit, attende quia labitur; et si attendas quia fluit et labitur, cave, quia trahit. » Idem ostendit de navigatione et mercatura, utramque scilicet esse fluvium Babylonis, utriusque lucra cito transire et præterlabi : « Uno, inquit, naufragio nudus exibis, et recte te planges in flumine Babylonis, quia noluisti sedere et flere super flumina Babylonis. Alii ergo cives sanctæ Jerusalem, intelligentes captivitatem suam, attendunt humana vota, et diversas hominum cupiditates hac atque illac rapientes, trahentes, impellentes in mare, vident hæc, et non se mittunt in flumina Babylonis, sed sedent super flumina Babylonis; » et mox : « O sancta Sion, ubi totum stat, et nihil fluit! Quare dimisimus conditorem tuum et societatem tuam? Ecce inter fluentia et labentia constituti; vix quisquam raptus a flumine, si tenere lignum potuerit, evadet. Sedeamus super flumina Babylonis, non infra flumina Babylonis; talis sit humilitas nostra, ut nos non mergat. Sede super flumina, noli in flumine, noli sub flumine; » et inferius : « Sedebit autem, et plorabit, si recordatus fuerit Sion. O pax illa quam videbimus apud Deum! O pax illa et sancta æqualitas angelorum! O illa visio et spectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra sunt quæ tenent; non te teneant, non te decipiant. Aliud est solatium captivorum, aliud gaudium liberorum. Super flumina Babylonis, illic sedimus, et flevimus cum recordaremur Sion. » Mens ergo nostra, ut sapiat, ut firma felixque consistat, super flumina hæc se erigat, et in stabili æternitate, in Sione, inquam, cœlesti se ipsa defigat.

Secundo, S. Bernardus, serm. *De B. Maria*, pag. 395 : « Triplex, inquit, est diluvium : *unum* iniquitatum; *aliud* adversitatum hujus vitæ; *tertium* calamitatum gehennæ. De *primo* per Nahum dicitur : In diluvio prætereunte consummationem faciet, ac si diceretur : Si diluvium vitiorum super hos cœperit abundare, nolite de illis desperare; quia super quos inundare permitto injustitiam, super illos faciam abundare gratiam. Hinc illud *Michææ* IV : Venies usque ad Babylonem, ibi liberaberis. Et illud *Isaiæ* LIV : Ad punctum in modico dereliqui te, et in miserationibus magnis congregabo te. Consummationem ergo Deus faciet præeunte diluvio; quia de profundo vitiorum viriliter erigit, quos ponit in virtutum culmine, » etc.

9. Quid cogitatis contra Dominum? — Aliqui Vers. 9.
putant sermonem esse ad Judæos pavidos ob adventum et obsidionem Sennacherib, *q. d.* Quid vos, o Judæi, modicæ fidei, diffiditis Deo, quasi ipse vos e manu Sennacherib liberare non possit, aut non velit? itaque cogitatis eum vel non esse satis potentem, vel non satis providum et clementem, ad protegendam suam urbem, suumque populum? Verum melius alii passim censent sermonem esse ad Assyrios, *q. d.* Quid vos, o Assyrii, cogitatis mala contra Dominum, id est contra Domini plebem, urbem et templum, ut scilicet obsideatis et evertatis Jerusalem et Judæos, itaque mala malis cumuletis? Exscidistis enim Samariam, et pari modo vultis exscindere Jerusalem : sed Deus malitiam vestram inhibebit, nec permittet secundo affligi et exscindi Israelem. Unde sequitur : « Non consurget duplex tribulatio. » Ita Hebræi, S. Hieronymus, Remigius, Haymo et Lyranus. Aut, *q. d.* Quid vos, o Assyrii, cogitatis Domino ulciscenti resistere, vosque in castris Sennacherib per angelum, ac Niniven per Chaldæos oppugnanti et evertenti, objectis vallis et militibus opponere? Impingitis enim in fortem, et contra stimulum calcitratis : nam « consummationem ipse faciet, » ipse vos consumet et disperdet. Hæc enim est eadem consummatio cum illa, de qua paulo ante dixit : « Consummationem faciet loci ejus, » scilicet Ninives. Ita Theodoretus, Theophylactus, Clarius, Arias et Vatablus. Alludit ad *Isaiæ* X, 23 : « Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. » Vide ibi dicta (1).

(1) Posterior sensus longe est probabilior; nam *cogitare*, moliri, machinari *contra Jovam*, inquit Maurer, non *cogitare de Jova*, esse intelligendum textum hebræum, docent quæ leguntur vers. 11 : *Ex te exibit cogitans contra Dominum malum.* Quæ a Rosenmullero allata est inter-

Duplex tribulatio, quæ? Responsio prima. NON CONSURGET DUPLEX TRIBULATIO. — Chaldæus : *Non consurget domui Israel duplex angustia*; Arabicus : *Non consurget altera vice in nocumento*; Syrus : *Non stabit* (surget) *duabus vicibus tribulatio*, *q. d.* Unam angustiam passus est Israel in excidio Samariæ, et decem tribuum per Salmanasar : quare non patietur Deus clementissimus secundam ei inferri a Sennacherib, ut duas ejus tribus reliquas et Jerusalem exscindat. Ita Hebræus

Secunda. quem citat S. Hieronymus. *Secundo*, alii, *q. d.* Deus ita fortiter una vice per angelum cædet et atteret castra Sennacherib, ut secundo ea percutere et plagam iterare non sit opus : quia extremis suppliciis ea afficiet, et primo ictu ea disperdet et consumet. Ita Vatablus.

Tertia. *Tertio*, alii, *q. d.* Deus unica irruptione Chaldæorum subvertet Niniven, ut secunda non sit opus. Simili enim phrasi ait Abisai de Saule : « Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, semel, et secundo opus non erit, » I *Reg.* XXVI, 8. Explicat enim consummationem quæ præcessit, *q. d.* Consummabo stragem et excidium Ninives una percussione, ut secundo eam ferire non debeam. Ita a Castro. Sic ait Virgilius *Æneid.* XI :

Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.

Et Ovidius, *epist.* V :

Nulla reparabilis arte
Læsa pudicitia est, deperit illa semel.

Omnes hi sensus probabiles sunt; primus tamen, quem tradit quoque S. Cyrillus et Theophylactus, magis videtur congruus et appositus, magisque respondet communi tropologiæ, quam mox afferam; illique magis favent Hebræa, quæ ad verbum habent : *Non exsurget duabus vicibus tribulatio.* Tribulatio enim pertinet ad populum Dei; consummatio ad infideles et impios Ninivitas. Unde Septuaginta vertunt : *Non vindicabit bis in idipsum in tribulatione. In idipsum,* id est idipsum, vel ob idipsum, scilicet crimen vel delictum. Theodotion : *Non consurget secunda tribulatio*; Symmachus : *Non sustinebunt impetum secundæ angustiæ*; Pagninus : *Non consurget bis angustia.* Et sic se explicare videtur Nahum, vers. 12, dicens : « Afflixi te, et non affligam te ultra. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo. » Sat enim Israel per Assyrios punitus videbatur vastatione Samariæ et decem tribuum, ut Hierosolymæ et Judæis parcendum esset; Judæi enim, sive duæ tribus, in decem tribuum, utpote fratrum suorum, excidio, sat pœnarum dederunt Assyrio. Hinc ex versione Septuaginta manavit theologorum axioma : « Deus non punit bis idipsum, » quando nimirum ita punivit, ut pœna adæquarit culpam; si enim non adæquarit, sed illa sit inferior et minor, juste iterare et augere potest plagas, donec culpam adæquent.

Unde tropologice, S. Hieronymus et Remigius sic explicant, *q. d.* Quos Deus punit in hac vita, eos secundo non puniet in futura. Audi S. Hieronymum : « Quid contra Dominum cogitatis? Ipse qui creavit mundum, et consummationem ejus faciet. Quod si vobis videtur crudelis, rigidus et cruentus, quod in diluvio genus delevit humanum; super Sodomam et Gomorrham ignem et sulphurem pluit; Ægyptios submersit fluctibus; Israelitarum cadavera prostravit in eremo : scitote eum ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret. Non vindicabit Dominus bis idipsum in tribulatione. Ergo qui puniti sunt, postea non punientur. Receperunt ergo et qui in diluvio perierant, et Sodomitæ, et Ægyptii, et Israelitæ in solitudine mala sua in vita sua : » Ubi videtur sentire S. Hieronymus Sodomitas, Pharaonem et Ægyptios hic punitos, ne punirentur in inferno? sed contrarium verius est; occisi enim sunt a Deo in flagranti delicto, puta Sodomitæ in invasione domus Lot, ut hospitibus angelis turpiter abuterentur : Pharao et Ægyptii in tyrannica persecutione Mosis et Hebræorum; mortui ergo in peccato descenderunt in tartara, uti dixi *Gen.* XXIX, et *Exod.* XIV. Quærit deinde S. Hieronymus : « Si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat? Aut enim punietur, et falsum est hoc quod dicitur : Non vindicabit Dominus bis in idipsum in tribulatione. Aut non punietur, et optandum est adulteris ut in præsentiarum brevi et cita pœna cruciatus frustrentur æternos. » Ac respondet : « Deum, ut omnium rerum, ita et suppliciorum quoque scire mensuras, et non præveniri sententia judicis; nec illi in peccatorem exercendæ dehinc pœnæ auferri potestatem : et magnum peccatum magnis diuturnisque elui cruciatibus; si quis autem punitus sit (satis et adæquate ad mensuram culpæ) ut ille in lege qui Israelitis maledixerat, et qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis præsenti supplicio compensata sit, » *q. d.* Adulter decollatur, quia peccato suo læsit rempublicam, eique dedit scandalum : decollatione ergo luit offensam in rempublicam. Idem tamen offendit Deum; unde necesse est ut pariter hanc offensam luat contritione, confessione et satisfactione, vel satispassione (v. g. offerendo Deo decollationem in satisfactionem adulterii) adæquata culpæ : quod si moriatur impœnitens, aut satis-

Tropologice Deus quos punit in hac vita, non puniet in futura.

pretatio aliorum, ea insuper falsum sensum subjicit sub membro postremo : *non consurget duplex tribulatio.* Hæc enim verba manifeste expedienda sunt ad rationem verborum quæ habentur cap. II, 1 (Vulg. I, 15) : *Non adjiciet ultra ut pertranseat, etc.* Quæ verba cum dicta sint ad Judam, luce profecto clarius est, cogitandum utroque loco esse de malo, quod accidisset Judæ, non quod decem tribubus, verbo, cogitandum esse de irruptione in Judam facta ab Assyriis anno regnantis Hiskiæ decimo quarto. Hæc igitur calamitas ne iterum inferatur Judæis, cautum iri dicitur verbis : *Non consurget*, etc. Qua ratione cautum iri putetur, dicitur verbis proxime præcedentibus : *Consummationem ipse faciet*, et subsequentibus vers. 10, delendis, puta ad internecionem Assyriis.

factio hæc non sit adæquata, Deus eam adæquabit in inferno, vel in purgatorio. Adde, adulterium ejus punitur decollatione, non vero ejus obstinatio et impœnitentia : illam ergo luere debet in inferno. Quare imperite hæretici hoc loco abutuntur contra satisfactionem, dum sic argumentantur : Christus luit omnia peccata nostra, illaque Deus in ipso abunde punivit; ergo non punit illa in nobis, nec exigit a nobis pœnas temporarias, quibus pro illis satisfaciamus divinæ justitiæ; imperite, inquam, tum quia Christi satisfactio altioris est ordinis, quam sit nostra. Est enim generalis pro culpa totius generis humani; nostra vero est particularis, pro propriis culpis. Jam sicut causa universalis, v. g. sol, non tollit efficientiam causarum particularium, v. g. hominis ut generet hominem, sed potius cum illis operatur, et earum cooperationem exigit, ita ut sine illis non operaretur, ita pariter Christi satisfactio generalis nostram particularem requirit, nec sine illa operatur. Hoc ergo axioma : « Deus non punit bis idipsum, intellige in eodem rerum ordine : nam in diverso sæpe bis punit. Hinc pro peccato Adæ, et culpa generis humani non aliam exigit satisfactionem, quam Christi; quia illa generalis fuit culpæ generali adæquata : pro culpis vero particularibus, particulares singulorum exigit satisfactiones. Tum quia Christi satisfactio nil prodest, nisi nobis eam applicemus : applicare autem eam debemus per nostram cooperationem et satisfactionem. Id enim voluit et ordinavit Christus, uti docent Scripturæ et Ecclesia.

[Hæreti]corum [m]alo[ ]genus.

Tropologice, puniamus hic peccata nostra voluntaria pœnitentia; ita Deus non puniet ea in futuro. « Neque enim bis in idipsum judicat Deus, sed impœnitentes ipse judicat et damnat; pœnitentes vero, quia a seipsis suscipit judicatos, absolvit, neque judicio quod pœnitentiæ humanæ severitas protulit, aliquid justitia cœlestis apponit, » ait S. Cyprianus serm. *De Passione Christi*; nam de impœnitentibus ait Jeremias cap. XVII, 18 : « Duplici contritione contere eos, idque quia eorum contritio hic cœpta, illic (in gehenna) perficitur, ut incorrectis unum flagellum sit quod temporaliter incipit, sed in æternis suppliciis consummatur; quatenus eis qui omnino corrigi renuunt, jam præsentium flagellorum percussio, sequentium sit initium tormentorum, » ait S. Gregorius lib. XVIII *Moral.*, cap. XIII. Ita Mauritius imperator oravit peccata sua puniri in hac vita, ut non puniretur in futura; oravit et impetravit : unde ipse cum filiis a Phoca imperatore interemptus est. Hinc S. Fulgentius orabat : « Domine, da hic patientiam, et illic indulgentiam, » uti habet ejus Vita. Et S. Augustinus : « Hic ure, inquit, hic seca, ut in futuro parcas. » Quin et Habacuc cap. III, 16 : « Ingrediatur, ait, putredo in ossibus meis, et subter me scateat, ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum. » Idem optarunt et obtinuerunt septem fratres Machabæi excruciati ab Antiocho, II *Machab.* VII. Nam, ut ait S. Paulus I *Cor.* XI, 32 : « Dum judicamur, » id est punimur in hoc mundo, « a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. » Hoc sapiebat abbas Olympius, qui rogatus quomodo assidue degens in spelunca, ibi ingentes toleraret æstus et culicum morsus, respondit : « Ideo ista tolero, ut futuris cruciatibus liberer : ideo ciniphes patior, ut immortalem effugiam vermem; sic et æstum patior, ut æternum ignem evadam; hæc enim temporalia sunt, illa finem nullum habent, » uti refert Sophronius in *Prato spirit.*, cap. CXLI. Qui et cap. CXLII narrat fratrem quemdam victum ab acedia audisse ab abbate Alexandro : « Si in cella tua sollicite cogitares regnum cœlorum, et cruciatum æternum, in cella tua acediam non sentires. »

[Mor]ali[ter], de [p]œniten[t]ia.

10. QUIA SICUT SPINÆ. — Clare vertit Pagninus : *Quia venient usque ad spinas complexas, et cum inebriati fuerint ebrii, consumentur sicut stipula ariditate plena*; et Tigurina : *Nam planissime ritu veprium implicitarum, cum fuerint comessando referti, absumentur ceu culmus ad plenum torridus.* Siquidem, ut ait S. Hieronymus, dum in terra Juda sunt Assyrii cum Sennacherib obsidentes Jerusalem, et quasi spinæ sese invicem densis agminibus complectuntur, potantes, lætantes et gaudentes, ab angelo cæduntur et consumuntur. Ita et Ninive capta est, dum cives præfidentes suis muris et munitionibus, hostemque obsidentem contemnentes, vacarent conviviis et symposiis, uti tradit Diodorus Siculus lib. III. Ita capta est et Babylon convivante rege Balsasare, *Daniel.* V, 1. Assyrios comparat spinis; quia ipsi ut spinæ pungebant et affligebant populum Dei, ideoque a Medis et Chaldæis quasi spinis, pari modo pungendi et affligendi erant. Rursum « convivium, » id est cœtum convivarum, sive convivas, puta Assyrios convivantes et compotantes, comparat spinis; quia sicut spina spinæ implexa est, ita conviva convivæ assidet, ac mutuo manus conserunt et implicant, dum ultro citroque calices et fercula transmittunt. Rursum convivia conviviis, ut spinæ spinis implicantur, dum invitati invitantes rursum invitant : itaque convivia eunt in orbem, suntque assidua.

Vers. 10.

Convivia vocantur spinæ tribus de causis. Prima.

Secunda.

Moraliter, convivæ vocantur *spinæ*, quia sæpe absentes sua maledicentia, conviciis et scommatibus pungunt et lacerant. Vitium enim dicacitatis et detractionis frequens est in conviviis : lingua enim innatans vino solvitur, promitque et eructat quidquid habet in corde, imo quidquid in buccam venit. Quare M. Varro censuit convivarum numerum incipere oportere a Gratiarum numero, et progredi ad Musarum, id est proficisci a tribus, et consistere in novem; ut, cum paucissimi convivæ sunt, non pauciores sint quam tres; cum plurimi, non plures quam novem : si enim plures sint, turbam efficient dica-

Tertia.

cem et turbulentam. Alii septem duntaxat mensæ adhibendos judicarunt. Unde proverbium : « Septem convivium, novem convicium. » Porro convivii proprietatem præclare describit Cicero lib. *De Senectute* : « Bene, inquit, majores accubationem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, convivium nominaverunt. » Huic autem repugnat turba in dissidia et convicia prona; conviviones, inquam, imo combibiones. Contra hos consulto S. Augustinus hos versus mensæ suæ adscripsit, qui convivarum jugiter oculos ferirent, oraque a detractione compescerent :

> Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
> Hanc mensam vetitam noverit esse sibi.

Ita Possidius in *Vita S. Augustini*. Porro in Hebræo est elegans paronomasia inter סבובים *sebubim*, id est qui complectuntur; סבאם *sobam*, id est convivium, vel ebrietas eorum; et סובאים *sobeim*, id est ebrii, *q. d.* Ebrietas ebrios stringit et colligat, sicut aculeis suis colligantur spinæ, ut sese invicem complectantur; hinc pariter Deus eos quasi in fasciculo stringet et colligabit, eisque ignem subjiciet, quo quasi stipula aridissima subito stridore conflagrabunt et consumentur. Ita angelus cædens castra Sennacherib ignem pestiferum in ea immisit, uti tradunt Hebræi, de quo dixi *Isaiæ* x, 16. Ita pariter Medi et Chaldæi Niniven convivantem ferro flammaque vastarunt.

Denique Septuaginta aliter vertunt, nimirum : *Quia usque ad fundamenta sua in pavimentum redigentur, et quasi smilax planta implicata comedentur, et quasi stipula exsiccabitur.* Ita habet editio Regia; sed Romana sic : *Quia usque ad fundamentum suum redigetur in vepres, et quasi volvola circumdata comedetur, et quasi stipula ariditate plena.* Smilax enim dicitur *volvola*, quod instar hederæ se arboribus circumvolvat. Smilax enim est herba spinosa, densis geniculata caulibus, fruticosa ramis, folio hederaceo, flore candido olente lilium. Duæ ejus sunt species : prior est smilax aspera, sive hedera Cilicia; altera smilax lævis. Vide Dioscorum, lib. IV, cap. CXLIII et CXLIV; Theophrastum, lib. III *Hist. Plant.* cap. ult. Smilax lævis est convolvolus major; nam minor est helxine cissampelos, inquit Dioscorus. Smilax notat corymbos et coronas quibus deliciosi convivæ se coronabant, uti dixi *Amos* VI, 6; illæ enim fiebant ex smilace et similibus herbis ac floribus. Audi Plinium lib. XXIV, cap. X : « Smilax quoque, qui et nicophoros cognominatur, similitudinem hederæ habet tenuioribus foliis; coronam ex eo factam impari foliorum numero, aiunt capitis doloribus mederi. Quidam duo genera smilacis dixere : alterum immortalitati proximum in convallibus opacis, scandens arbores comantibus acinorum corymbis, contra venenata omnia efficacissimis, in tantum ut acinorum succo infantibus sæpe instillato, nulla

Smilax sive volvola quæ herba?

postea venena nocitura sint. Alterum genus culta amare, et in his gigni, nullius effectus. » Assyrii ergo comparantur smilaci, arbores scandenti; quia ad altiora semper conscendentes devorati sunt a Medis et Chaldæis. Tropologice, smilaces sunt, qui charitatem et benevolentiam simulant, ac interim perniciem moliuntur, ait Theophylactus.

11. EX TE EXIBIT, — *q. d.* Causa tuæ cladis et excidii, o Ninive, erit Sennacherib rex tuus, qui ex te exibit in aciem contra Dominum, id est contra Domini urbem Hierosolymam et templum, ut ea disperdat. Volet ergo quasi cum Domino bellum gerere, instar gigantum et Titanum cum Jove certantium; sed hæc gigantomachia caro illi stabit : nam cæsus et confusus a Deo, profugus redibit in terram suam, ibique a filiis occidetur; ita Theodoretus, Theophylactus, Clarius, Vatablus, Arias et Chaldæus, qui vertit : *Ex Ninive egressus est rex, qui cogitavit contra populum Domini mala.* Vide blasphemiam Rabsacis, quem Sennacherib misit ad Judæos, qua jactat Deum non posse eos e manu sua eripere, *Isaiæ* XXXVI, 20. Quocirca :

12. HÆC DICIT DOMINUS (puniens tantum Assyriorum fastum et blasphemiam) : SI PERFECTI FUERINT, etc. — *q. d.* Licet copiis, robore, opibus præstetis, et numero sitis plures, imo plurimi; tamen attondebit vos angelus pertransiens et feriens. « Attondentur » ergo, id est attondebuntur (sic enim multa verba secundæ conjugationis usurpantur et conjugantur in tertia, uti pro ferveo dicitur *fervo*, pro fulgeo *fulgo*, pro sedeo *sido*), hoc est, more capillorum facillime et omnino ab angelo resecabuntur, et in terram dejicientur; et « pertransibit, » scilicet rex eorum Sennacherib, ut fugiat in suam Assyriam : vel « pertransibit, » id est evanescet, exercitus, roburque Sennacherib. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus et alii. Aliter Theodoretus, Rupertus, Arias et Vatablus; accipiunt enim de Ninive, *q. d.* Etiamsi Ninivitæ summa pace et rerum copia fruantur, tamen eorum copia, imperium et gloria transibit ad Medos et Chaldæos. Ubi nota : Pro *perfecti* hebraice est שלמים *scelemim*, quod verti potest *primo, pacifici*; ita Vatablus; indeque concordes et unanimes ad resistendum hosti. *Secundo, integri.* Ita Tigurina. *Tertio, perfecti*, ita Noster. *Quarto, in pace*, id est prosperitate et rerum abundantia. Ita Chaldæus et Pagninus. Hæc omnia eodem redeunt : significant enim Assyrios integros et perfectos fuisse copiis, opibus et viribus. Unde Pagninus vertit : *Sic dixit Dominus : Num erunt in pace? Et vere multi sunt, et vere excidentur et transibunt. Et afflixi te per eos, non affligam te ultra te.*

AFFLIXI TE (o Israel, o Jerusalem, per Sennacherib et Assyrios), ET NON AFFLIGAM TE ULTRA, — scilicet per Assyrios; nam per Chaldæos postea ob nova scelera excisa est Jerusalem. Vide dicta *Joel.* II, 38. Pronomen enim *te* refert Jerusalem,

non Niniven, uti docent S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Rupertus, Lyranus, Arias, Vatablus, Ribera et alii. Nam sequitur :

Vers. 13. 13. CONTERAM VIRGAM EJUS (scilicet Sennacherib : hebraice enim est affixum sive pronomen masculinum) DE DORSO TUO. — *Virgam* vocat vim et tyrannidem, qua Judæos affligebat, obsidebat et quasi vinctos tenebat (1). Unde Chaldæus vertit : *Frangam jugum gentium de collo vestro, et vincula vestra præcidam;* et Pagninus : *Conteram jugum ejus a te, et vincula tua* (quibus te constrinxit) *dirumpam.* Hebræum enim מַטֵּה *matte,* id est virga, si alio puncto legas מֹטָה *mota,* significat jugum, catenas et vincula. Symbolice Theophylactus, virga Sennacherib, ait, sunt peccata, et tentationes diaboli, quæ conterit gratia Christi. Eadem sunt semen diaboli, quod suffocat Christus. Unde de eo sequitur : « Non seminabitur ex nomine tuo amplius. » Hæc sunt zizania, de quibus Christus *Matth.* XIII, 27.

Vers. 14. 14. ET PRÆCIPIET SUPER TE DOMINUS (2). (« Præcipiet, » id est decernet et sancietid quod sequitur) : NON SEMINABITUR (id est ut non seminetur) EX NOMINE TUO AMPLIUS, — hoc est, ut nemo deinceps gignatur ex te, qui nomen tuum et stirpem propaget, voceturque filius tuus, et sit rex Assyriorum. Nam paulo post fugiens Sennacherib in Assyriam, in templo dei sui a filiis est interfectus. Unde filium deinceps generare nequivit. Successit ei quidem in regno filius Asarhaddon jam pridem genitus; sed et hic paucis annis regnavit, nec sobolem in regno reliquit. In eo ergo defecit stirps regia Sennacherib. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus, Clarius, Vatablus, Ribera et alii. Aliter Theodoretus et Theophylactus, *q. d.* In excidio Ninives desinet augustum illud nomen Nini et Assyriorum; eorum enim monarchia transferetur ad Babylonios. Unde deinceps Assyrii vocabuntur Babylonii, quia Babyloniis rerum dominis erunt subditi : sicut postea utrique vocati sunt Græci et Romani, cum ab Alexandro et Romanis fuerunt subacti. Aliter quoque Sanchez, *q. d.* Nomine Sennacherib non amplius seminabuntur agri, quorum fructus in regium ejus horreum comportentur; quia ipse brevi spoliabitur imperio et vita. Regis enim nomine fieri dicitur, quod ejus imperio, æque ac commodo fit, non alterius. Sic ait Plautus in *Mercatore :*

> Tibi aras, tibi occas, tibi seris, tibi eidem metis.
> Tibi denique iste pariet lætitiam labor.

Moraliter, disce hic justum judicium Dei, quo talionem rependit tyrannis, v. g. Assyriis, ut qui aliena invaserant, perdant sua, imo intereant cum sua stirpe et nomine. Unde Chaldæus vertit : *Non erit amplius memoria nominis tui.* Hoc est quod Jeremias cap. XXII, 30, intentat Joachin, sive Jechoniæ tyranno : « Scribe, inquit, virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur : nec enim erit de semine ejus vir, qui sedeat super solium David. » In Jechonia enim defecit stirps regia Davidis, adeoque regnum Juda : licet enim Jechonias genuerit Salathiel, tamen hic nunquam fuit rex, sed in captivitate Babylonica natus et mortuus, reliquit filium Zorobabel, qui Judæos Babylone reduxit in Judæam; sed regis jus et titulum nunquam est adeptus. Simili pœna punitus est tyrannus Nabuchodonosor, vel potius Balsasar, de quo ait Isaias cap. XIV, 20 : « Non vocabitur in æternum semen pessimorum. »

DE DOMO DEI TUI INTERFICIAM SCULPTILE ET CONFLATILE. — Hæc jungenda sunt cum Hebræo, Chaldæo, Septuaginta et Romanis, licet Biblia Regia, S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Lyranus et Clarius aliter dispungant, nimirum sic : *De* (id est *in*) *domo Dei tui interficiam,* scilicet, o Sennacherib : *sculptile et conflatile ponam sepulcrum tuum.* Verum Hebræus, Septuaginta et Chaldæus tollunt hanc dispunctionem, omniaque hæc connectunt. Interficiam ergo, id est excidam, tollam, disperdam, exterminabo tua sculptilia, id est tua idola, tuos deos. Unde Septuaginta vertunt : *Ex domo Domini Dei tui disperdam sculptilia et conflatilia;* et Chaldæus : *De domo idolorum tuorum delebo simulacrum et conflatile;* quia, ut sequitur, et ut expresse habet Chaldæus et Pagninus, *ibi ponam sepulcrum tuum, q. d.* Profanabitur templum dei tui Nesroch cæde tua, præsertim tam immani et parricidiali, qua tu rex et monarcha a propriis filiis in ipso templo occideris, ibique inhumatus jacebis, IV *Reg.* XIX, 37; quo fiet ut idola pariter profanata censeantur, atque ut profana vel abjiciantur, vel efferantur et confringantur, *q. d.* « Inde punieris unde sperabas auxilium. Erit sculptile et conflatile sepulcrum tuum, ut inter aras et pulvinaria adorantis idola, sanguis nefarius effundatur, » ait S. Hieronymus. Templum ergo jam non erit templum deorum, sed sepulcrum tuum, id est regis a filiis mactati. Sic Lucanus ait lib. VII : « Cœlo tegitur qui non habet urnam. » Sic mare est sepulcrum naufragorum. « Quia inhonoratus es; » quia scilicet ob cœlestem in Judæa exercitus tui stragem, turpemque tuam ex ea fugam, contemptus a tuis civibus et filiis in templo occideris; ibique instar idoli confracti et projecti, sanguine et tabe manans, insepultus projicieris, idque in justam pœnam et vindictam; quia scilicet tu sacrilege inhonorasti, contempsisti et blasphemasti Deum Israel.

Posset *secundo*, sic exponi, *q. d.* Per Medos et Chaldæos in excidio Ninives exscindam, diripiam et disperdam pariter tua sculptilia, tua idola, in quibus tu, o Sennacherib, frustra tuas spes collocasti : insuper ibidem ponam sepulcrum

(1) Recte Rosenmuller : « Vates eo respicit, quod Hiskiam regem Judæ Sennacheribus tributarium sibi fecerat, II *Reg.* XVIII, 14.

(2) Sermonem ad regem Assyrium convertit Propheta, cui denuntiat Deum decrevisse illum perdere, et nominis sui memoriam penitus abolere.

tuum, quia tu illa honorans, me inhonorasti. Minus recte S. Cyrillus hæc refert ad Josiam, qui in Judæa delubra idolorum subvertit, IV *Regum*, XXIII. Agitur enim hic de templo Ninives, non Judææ. Nota : Pro *quia inhonoratus es*, Septuaginta vertunt, *quia velox es*; Chaldæus, *quia hoc perfacile est coram me*. Hebræum enim קל *cal* significat *primo*, levem; *secundo*, velocem; *tertio*, facilem; *quarto*, vilem et inhonoratum : homines enim leves sunt viles et abjecti.

Vers. 15. 15. ECCE SUPER MONTES PEDES EVANGELIZANTIS. (Ita quoque Syrus vertit, et Arabicus uterque, *q. d.* Cæso Sennacherib, statim cursores et veredarii id ipsum ubique divulgabunt. Unde Ezechias et primores Judæorum hoc evangelium, id est lætum nuntium, per suos cursores et præcones, more gentis suæ, in montibus proclamabunt, ut a populis circumquaque in vallibus habitantibus, quam longissime dato tubæ signo exaudiantur. Clamabunt ergo, dicentque) : CELEBRA, JUDA, FESTIVITATES TUAS (antea ob obsidionem intermissas), ET REDDE VOTA TUA, — quæ pollicitus es Deo, cum in Jerusalem obsidereris a Sennacherib, ut ab eo te liberaret. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Haymo et Lyranus. Ubi adverte minus verum videri quod S. Hieronymus, Haymo et Hugo censent, scilicet per festivitates intelligi solemne illud Pascha institutum, et restitutum ab Ezechia, II *Paral.* XXX, 3 et 15. Nam illud diu ante adventum Sennacherib, sub initium regni sui instituit Ezechias, ut patet II *Paralip.* XXIX, 3. Septuaginta, quos sequitur S. Cyrillus, Theophylactus et S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* XXXI, ita dispungunt et legunt : *Quia veloces ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem.* Atque idipsum allegorice referunt ad Apostolos evangelizantes pacem et gratiam Christi; ut alludat Nahum ad *Isaiæ* LII, 7 : « Quam pulchri super montes pedes evangelizantis et prædicantis pacem! »

Mystice. Mystice S. Augustinus : « Hæc, ait, ad novum Testamentum pertinent, quorum dies festi ita spiritualiter innovantur, ut in vetustatem transire non possint. Porro per Evangelium exterminata sculptilia et conflatilia, id est idola deorum falsorum, et oblivioni tanquam sepulturæ tradita, jam videmus. Et hanc etiam hac in re prophetiam completam esse cognoscimus. » Et S. Hieronymus : « Si quando, inquit, gravissima persecutio fuerit, qualis sub Valeriano, et Decio, et Maximiano (hi enim sunt nostri Assyrii et Sennacheribi), et Domini ultio apparuerit in adversariis ejus (uti apparuit in strage Valeriani, Decii et Maximiani), dicamus ad Ecclesiam : Celebra, Juda; festivitates tuas, et redde vota tua. » Sic tropologice anima fidelis Evangelii assecla, quieta et sancta celebrat sua festa, exsultans et jubilans Deo in laude et gratiarum actione, in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus, uti monet Apostolus *Ephes.* V, 19.

Unde apte hæc referas ad renovationem spiritus et votorum, quam Religiosi faciunt, ac præsertim Societatis nostræ bis quotannis. Hæc enim est solemnitas ingens, eisque propria : atque in ea redduntur, id est renovantur et instaurantur vota, ut, si quid ex voto obedientiæ decerpserit propria voluntas, ex voto paupertatis propria commoditas, ex voto castitatis incauta curiositas, id totum abdicetur, ut vota primævæ integritati et sanctitati restituantur, imo puriora, integriora et ardentiora evadant. Unde fiet quod sequitur : « Non adjiciet ultra, ut pertranseat in te Belial, » ut scilicet vitium cui subjectus fueras, tibi amplius dominetur, sed illud perfecte vincas et mortifices. In his enim tribus perfecta renovatio consistit, nimirum *primo*, ut Juda, id est vir religiosus confitens et laudans Deum, celebret suas festivitates, hoc est feriatus et liber a terra rebusque mundanis, arctius se totum Deo addicat et consecret, juxta illud *Isaiæ* LVIII, 13 : « Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo, et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domini gloriosum, etc. : tunc delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui. » *Secundo*, ut reddamus vota Deo; reddamus, inquam, ea prima et integra, taliaque qualia fuere, cum primum ea Deo vovimus. *Tertio*, ut ultra Belial in nobis non pertranseat : *Belial*, id est *sine jugo*, vel *vetustum*, est innatus cuique defectus, et vitium principale, a quo cætera oriuntur; v. g. in uno vitium principale est ambitio, in alio gula, in tertio acedia, in quarto pusillanimitas. Renovatio in eo consistit, ut hoc vitium quisque ita mortificet, ut amplius non dominetur, sed si quando mentem pulset, statim supprimatur et resecetur; ita ut vitium sit in ejus potestate et dominio, ut illud ad libitum frenare et regere possit. Qui hæc præstat, fit homo novus, cœlestis et divinus; ac, ut ait Nazianzenus, « in suis actionibus explendescit; » quia terrena fastidiens, mente in cœlo versatur, vivitque in continua Dei laude, amore et jubilo, vitamque agit sanctam, apostolicam, angelicam, seraphicam, adeoque jam præludium habet vitæ beatæ, eamque orditur et inchoat, brevi eamdem consummaturus in cœlo.

QUIA NON ADJICIET ULTRA UT PERTRANSEAT IN TE BELIAL. — *Belial* dicitur quasi בלי עול *beli ol*, id est sine jugo; hinc *Belial* significat inobedientiam, impietatem, apostasiam; ac *secundo*, ipsos inobedientes, impios, apostatas, qui jugum legis, vel fidei, vel professionis excutiunt; quorum quia princeps et caput est diabolus, hinc *tertio*, *Belial* significat diabolum. Unde pro *Belial* Tigurina vertit, *Deo et hominibus infestus*. Hinc in Scriptura homines valde impii et scelerati vocantur *filii Belial*. Vide dicta II *Cor.* VI, 15. Hic ergo impium et theomachum Sennacherib cum suo exercitu vocat *Belial*, *q. d.* Impius Sennacherib non am-

plius suis copiis te, o Judæa et Jerusalem, obsidebit et affliget; quia universus interiit, cæsus ab angelo. Ita S. Hieronymus, Hugo, Vatablus. Alii per *Belial* accipiunt Assyrium, id est Assyrios, ut singulare ponatur pro plurali, *q. d.* Periit Ninive et imperium Assyriorum : translatum est enim ad Chaldæos. Ita Theodoretus, Remigius et Albertus. Porro Septuaginta vertunt : *Non apponent ultra ut pertranseant in vetustatem. Consumptum est, consummatum est; ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione;* vel, ut S. Chrysostomus legit in lib. *Decem Homil.* Romæ impresso : *Non adjicient ultra venire ad vetustatem. Consummata sunt, sublata sunt. Ascendit enim e terra insufflans in faciem tuam, et eximens e tribulatione.* Quæ ita interpretatur, *q. d. Vetera consummata et sublata sunt : nova facta sunt omnia.* Videntur Septuaginta *Belial* derivare a radice בלה *bala*, id est inveterascere, consumi; ut *belial*, sive *beli ol*, sit idem quod *vetustas jugi* et servitutis.

Hoc anagogice de renovatione Ecclesiæ futura in fine mundi ita explicat S. Hieronymus : « O Juda (o Ecclesia, o fidelis, o sancte et electe), redde vota tua, quia nequaquam ultra pertransient inimici qui te adducent in vetustatem, hoc est, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus est senescet, et quod senescit perditioni proximum est. Completus est mundus, consumptus est adversarius : venit tibi Christus, qui prius insufflaverat in faciem tuam; cum te de limo fingeret, et post resurrectionem quoque insufflans in faciem Apostolorum ait : Accipite Spiritum Sanctum, ipse est qui te liberat de tribulatione. Vastata enim Ninive et transeunte mundo, tribulatio quoque pertransiet. »

Allegorice hic Belial, puta Sennacherib hostis populi Dei, est diabolus, peccatum et mors, inquit S. Cyrillus et Theophylactus, quem prostravit et fugavit Christus, cujus ira et furor contra eum graphice describitur hic vers. 2, 3 et 6. Quocirca eo fuso et fugato tranquille agit Ecclesia, ac sine timore et periculo celebrat suas festivitates.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit vaticinari obsidionem et excidium Ninives per Medos et Chaldæos, quorum arma, castra, et milites feroces, celeres et terribiles instar fulguris graphice describit. Deinde, vers. 8, Ninives desolationem, spoliationem, pavorem et consternationem depingit; causamque addit et inculcat, quod fuerit cubile leonum, id est tyrannorum et prædonum (1).

1. Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem : contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde. 2. Quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel : quia vastatores dissipaverunt eos, et propagines eorum corruperunt. 3. Clypeus fortium ejus ignitus, viri exercitus in coccineis : igneæ habenæ currus in die præparationis ejus, et agitatores consopiti sunt. 4. In itineribus conturbati sunt : quadrigæ collisæ sunt in plateis, aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia. 5. Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis : velociter ascendent muros ejus, et præparabitur umbraculum. 6. Portæ fluviorum apertæ sunt, et templum ad solum dirutum. 7. Et miles captivus abductus est : et ancillæ ejus minabantur gementes ut columbæ, mur-

(1) Describitur obsidio et direptio Ninives, nec non ruina ejus et Assyrii regni. Et PRIMO, notatur aggressio Ninives per Chaldæos : *primo*, horum describitur adventus ad obsidionem faciendam, contra quos Ninivitas ad urbem defendendam ironice excitat Propheta, 1; *secundo*, redditur ratio bellici apparatus ad obsidendam et expugnandam Niniven instruendi, de quo versu superiore, scilicet, quod Deus priscam populi sibi chari dignitatem restituere decrevit, 2; *tertio*, ut illud efficiatur, prius hostis illius potentissimi sedes delenda est; unde vates pergit describere tum apparatum armorum et militum, 3; tum exercitum numero, ferocia et celeritate timendum, vers. 4.

SECUNDO, describit Propheta, quid suscepturus sit rex Assyrius ad defendendam urbem Niniven, advocat strenuos quosque, qui ex muro pugnent, ast ob nimiam festinationem et consilii inopiam alter alteri impedimento est, simulque vident machinas obsidionis jam paratæ, 5.

TERTIO, sequitur descriptio expugnationis, *primo*, per portarum diruptionem et templi eversionem, 6; *secundo*, per præsidiariorum captivitatem, et urbium dependentium deditionem, 7; *tertio*, per civium ignominiosam fugam et dispersionem, 8; *quarto*, per direptionem rerum pretiosissimarum, 9; *quinto*, per summam animi ex his calamitatibus perturbationem, 10.

QUARTO, jam Assyriis devictis amarulenter Propheta insultat, tyrannidem et rapacitatem regis et procerum eorum eadem perstringens, iterumque prædicit exstinctionem regni Assyriorum, *primo*, per destructam metropolim ac sedem potentiæ et opulentiæ, 11, 12; *secundo*, per sublatos principes cum insignibus imperii Assyriorum, 13.

murantes in cordibus suis. 8. Et Ninive quasi piscina aquarum aquæ ejus : ipsi vero fugerunt : state, state, et non est qui revertatur. 9. Diripite argentum, diripite aurum : et non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus. 10. Dissipata est, et scissa, et dilacerata : et cor tabescens, et dissolutio geniculorum, et defectio in cunctis renibus : et facies omnium eorum sicut nigredo ollæ. 11. Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum, ad quam ivit leo ut ingrederetur illuc, catulus leonis, et non est qui exterreat? 12. Leo cepit sufficienter catulis suis, et necavit leænis suis : et implevit præda speluncas suas, et cubile suum rapina. 13. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, et succendam usque ad fumum quadrigas tuas, et leunculos tuos comedet gladius : et exterminabo de terra prædam tuam, et non audietur ultra vox nuntiorum tuorum.

Vers. 1. 1. ASCENDIT QUI DISPERGAT CORAM TE, QUI CUSTODIAT OBSIDIONEM. — Syrus et Arabicus, *custodiens custodiam*, id est agens excubias. Quæres PRIMO, de qua obsidione agit hic Nahum, an Hierosolymæ, an Ninives? De Hierosolyma agi censent Chaldæus, Theodoretus, Theophylactus et Vatablus, qui vertit et applicat sic : *Ascendit*, id est instar vaporis ascendit in auras, abiit, evanuit et periit *dispersor* vel dissipator, id est Sennacherib, qui dispersit filios tuos, o Jerusalem, teque obsedit. Videtur enim Nahum prosequi cladem Sennacherib, de qua egit in fine capitis præcedentis. Unde Septuaginta vertunt : *Ascendit insufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione, q. d.* inquit Theodoretus : Deus in te, o Jerusalem, obsessam et pene enectam insufflavit spiritum vitæ et salutis, fecitque ut revivisceres, quando exsufflavit et occidit castra Sennacherib, quæ te obsidebant et enecabant : sicut olim formans Adamum insufflavit in eum spiritum vitæ, fecitque eum in animam viventem, ut scilicet esset animal et homo vivens. Favent sequentia, in quibus agit de Israele dicens : « Quia reddidit Dominus superbiam Jacob, sicut superbiam Israel, » *q. d.* Deus postquam per Sennacherib sat castigavit superbiam Israelis et Judæ, projecit virgam in ignem, hoc est, ipsum Sennacherib cum suis interemit. Huc pertinet expositio Ariæ, quæ talis est : Ne superbias, o Jerusalem, eo quod evaseris manus Sennacherib; nam si in scelera recidas, ascendet contra te Nabuchodonosor, qui tuam superbiam puniet, teque obsidebit et vastabit, uti de facto contigit.

Secundo, melius alii passim accipiunt hæc de obsidione et excidio Ninives, tum quia tota prophetia Nahum est « onus Ninive, » ut habet ejus titulus, non Hierosolymæ; tum quia expresse de ea se explicans vers. 8, ait : « Et Ninive quasi piscina, » etc. Ita Hebræi, S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus, Clarius, Ribera, a Castro et alii. Sensus ergo est, *q. d.* Contra te, o Ninive, « ascendit, » id est brevi ascendet hostis, qui « coram te, » id est in tuis oculis, te spectante et gemente, « dispergat, » hebraice מפיץ *mephits*, id est confringat, conterat, dissipet, disperdat tuos agros, villas, munitiones, opes, incolas et accolas, « quique custodiat obsidionem, » id est qui arctissime te obsideat, arctet, et observet quasi custos, ne qua via elabaris, et ejus manus evadas; nec desistet, donec te expugnet et capiat. Nam, ut sapienter ait Livius lib. V : « Obsidio ejus urbis, quam cito capere velis, et urgenda et premenda. » Item : « Cum obstinato hoste obstinate pugnandum, » ait idem lib. X. Hinc proverbium : « Hectorem imitaris, ab Ilio nunquam recedis. »

Quæres SECUNDO, quando, et a quo obsessa et capta est Ninive? *Primo*, Diodorus Siculus lib. III, Justinus lib. I, Megasthenes, Eusebius, Orosius et alii chronologi et historici passim docent Niniven expugnatam fuisse ab Arbace Medo, et Beloso Babylonio, qui Sardanapalum regem Ninives coegerunt ad sui necem, ut scilicet insiliret in pyram a se accensam : hunc enim fuisse ultimum regem vel monarcham Assyriorum, in eoque illam desiisse, ac translatam esse ad Medos et Chaldæos. Porro Eusebius in *Chron.*, S. Hieronymus, initio *Comment. in Amos*, S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.*, cap. XXI, Orosius et alii passim tradunt Sardanapalum vixisse tempore Oziæ regis Juda, quo tempore Procas Sylvius, avus Romuli, rex erat Latinorum, regnabatque in Alba. Verum hæc duo non satis consentiunt cum S. Scriptura; nam constat post Oziam sub ejus pronepote Ezechia vixisse Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon, qui erant reges Assyriorum, regnabantque in Ninive, erantque potentissimi : nisi dicas in Sardanapalo eversam esse Niniven et monarchiam Assyriorum; postea tamen refloruisse Niniven, eique restitutum esse regnum, licet non monarchiam. Nam quod aliqui, volentes historicos profanos cum S. Scriptura conciliare, respondent cum Eusebio et Megasthene, Salmanasar, Sennacherib et Asarhaddon fuisse reges Assyriorum, id est Babyloniorum, qui ad se monarchiam Assyriorum jam transtulerant, Assyriisque a se devictis dominabantur; hoc, inquam, dici nequit. Nam eodem tempore Babyloniis dominabatur Merodach Baladan, quo Asarhaddon Assyriis, ut patet IV *Reg.* XX, 12, collato cum cap. XIX, vers. ult. Ergo illo tempore diversi erant, propriique reges Assyriorum, æque ac Babyloniorum. Ut ut

est, de excidio Ninives sub Sardanapalo, si eum ponas coævum Oziæ, loqui nequit Nahum, utpote eo longe posterior; illud ergo pertinet ad tempora Jonæ, uti dixi in ejus Proœmio.

Secundo, Hebræi censent Niniven vastatam esse sub initium regni Manassis, qui Ezechiæ patri in regno Juda successit, ideoque Manassen ductum captivum in Babylonem, non in Niniven, eo quod Ninive jam esset eversa, uti ex Suida refert Genebrardus lib. I *Chronol.*, qui et addit Sardanapalum, per crasin, eumdem esse et nomine et persona cum Asarhaddon. Asarhaddon enim regnavit sub tempora Manassis : videturque fuisse ultimus rex Assyriorum : nam post eum nemo alius in Scriptura nominatur. Cumque profani historici asserant ultimum regem Assyriorum fuisse Sardanapalum, videtur quod hic non fuerit alius quam Asarhaddon, qui vixit sub Manasse; ac consequenter tum desiisse imperium Assyriorum, et Niniven esse eversam. Verum huic sententiæ refragantur Eusebius, S. Hieronymus, S. Augustinus et alii Græci ac Latini passim, qui docent Sardanapalum diu ante Manassen vixisse sub Ozia rege Juda, uti jam dixi.

Tertio, S. Cyrillus et Theophylactus censent Niniven eversam esse a Cyro et Persis. Sed hi videntur confundere Assyrios cum Babyloniis, et Niniven cum Babylone : Babylonem enim evertit Cyrus, non Niniven. Sic historici sæpe sub Assyriis comprehendunt Babylonios, et vice versa, ut cum numerant quatuor celebres veterum monarchias, Assyriorum, Persarum, Græcorum et Romanorum, sub Assyriis comprehendunt Babylonios.

Dico ergo Niniven captam et eversam esse a Medis et Chaldæis, puta a Cyaxare rege Medorum, et a Nabuchodonosore rege Babyloniorum. Cyaxares hic fuit filius Phraortis, et pater Astyagis; Astyages autem fuit avus maternus Cyri. Probatur hæc sententia *primo*, quia id diserte asserunt Septuaginta *Tobiæ* cap. XIV, vers. ult. Tobias enim senior moriens ibidem vers. 5 monet filium Tobiam juniorem, ut secedat ex Ninive, eo quod ob scelera sua illi immineat excidium intentatum a Jona. Addunt Septuaginta in fine capitis, Tobiam juniorem ante mortem audiisse hoc excidium, dicuntque : *Et mortuus est* (Tobias junior) *annorum centum viginti septem in Ecbatanis Mediæ. Et audivit, priusquam ipse moreretur, perditionem Nini-ve, quam captivarunt Nabuchodonosor et Assuerus*, vel, ut Romana legunt, *Assyeros*, id est Cyaxares. Nomen enim Cyaxares, vel Kyaxares, conflatum est ex prænomine *Ky*, id est princeps; et *Axares*, qui idem est cum Hebræo et Chaldæo *Achasueros*, id est Assuerus, uti docet Scaliger *De Emendat. temp.* in *Assuero*, et Serarius in *Tobiæ* cap. XIV, *Quæst.* IV. In utroque enim nomine sunt eædem litteræ consonantes, quas solas attendunt Hebræi et Chaldæi, etiamsi puncta sive vocales varientur. *Secundo*, quia communis sententia chronologorum et historicorum est, Nabuchodonosorem fuisse conditorem monarchiæ Babyloniorum, eamque ab Assyriis et Ninive in Babylonem transtulisse : hoc autem facere non potuit, nisi, capta et vastata Ninive, imperium ei adimeret. *Tertio*, Herodotus, lib. I, diserte docet Niniven eversam esse a Cyaxare. Cum enim narrasset Phraortem oppugnasse Niniven, sed frustra; ibi enim cum copiis interiisse, subdit Cyaxarem Phraortis filium, ut patris necem ulcisceretur, Niniven obsedisse : sed cum interim Scythæ Mediam invasissent, Asiæque imperium occupassent (quod tenuerunt per 28 annos), Cyaxarem obsidionem solvisse, ac cum Scythis bella gessisse, donec post 28 annos eos superavit et expulit : quo facto Niniven rursus aggressus, expugnavit. Idem docet Eusebius in *Chronico*, et S. Hieronymus hic, et Præfat. in *Jonam* : « Et revera, inquit, quantum ad historias tam hebræas, quam græcas pertinet, et maxime Herodotum, legimus Niniven regnante apud Hebræos Josia, et Astyage (regnante cum patre Cyaxare) rege Medorum, fuisse subversam. » Porro Cyaxares expugnavit Niniven, adjutus a genero suo Nabuchodonosore; hac enim de causa ei filiam suam despondit, nomine Nitocrin. Hæc est illa Nitocris famosa, quæ in Babylone curavit fieri hortos pensiles, qui orbis fuere miraculum, de quibus Curtius lib. V, et Josephus lib. X *Antiq.* XIII. Ejusdem opera heroica celebrat Herodotus lib. I, ubi et addit illam sibi sepulcrum exstruxisse, eique hæc inscripsisse : « Si cui regum Babylonis post me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto sepulcro, tollat quantumcumque libuerit, pecuniæ duntaxat indigens, aliter ne aperiat. » Aperuit illud Darius, sed pro pecuniis hanc sententiam reperit : « Nisi pecunia esses inexplebilis, et turpis lucri cupidus, haud aperuisses urnas defunctorum » Denique hæc est sententia Hebræorum in *Seder Olam*, Theodoreti, Ruperti, Lyrani, Riberæ, a Castro, Adrichomii in *Chronol.*, anno mundi 3237, Serarii in cap. XIV *Tobiæ*, et aliorum.

Quæres TERTIO, quando Cyaxares et Nabuchodonosor expugnarint Niniven, an ante, an post excidium Hierosolymæ, quod illi intulit Nabuchodonosor anno 18 regni sui, qui fuit annus Sedeciæ regis Juda undecimus et ultimus? Aliqui censent Niniven expugnatam esse ante Jerusalem. Ita Eusebius in *Chronico*, dicit expugnatam Niniven inchoate anno 28 Josiæ, et complete anno 4 Joakim filii Josiæ. Eusebium sequitur Beda, lib. *De Sex ætatibus mundi*, ubi tradit Scripturam numerare annos Nabuchodonosoris ab anno 4 Joakim, quia ex eo ipse non solum Chaldæis et Judæis, sed etiam Assyriis et Ægyptiis cœpit dominari. Accedit Christophorus a Castro, qui censet Niniven expugnatam anno 1 Nabuchodonosoris.

Rursum moderni quidem chronologi manuscripti censent Cyaxarem anno regni sui 35, qui

Tertio. Horti pensiles Nitocris. Quarto. An ante, an post Jerusalem excisa sit Ninive ? Ante, censet Eusebius et alii. Alii addunt a

Nabuchodonosore seniore.

Josiæ regis Juda, inquiunt, fuit 13 et Nabuchodonosoris senioris primus, expugnasse Niniven. Hic Nabuchodonosor senior a Beroso, Eusebio, Josepho Scaligero, cardinali Bellarmino et aliis vocatur Nabonassar, vel Nabopolassar, qui regnavit 21 annis, fuitque pater Nabuchodonosoris junioris, qui evertit Jerusalem aliasque gentes : unde a rerum gestarum gloria cognominatus est Magnus, de quo passim loquitur Scriptura in lib. IV *Reg.* cap. XXIV et XXV, et in Jeremia, Ezechiele, Daniele aliisque Prophetis. Ab hujus ergo patre, æque ac a Cyaxare dicunt hi eversam esse Niniven.

Probant primo.

Probant id *primo*, quia Herodotus indicat Cyaxaren fuisse coævum Psammiticho regi Ægypti, qui fuit proavus Apries, sive Ephree. Nam Psammiticho, qui 54 annis regnavit, successit filius Nechao, qui Josiam regem Juda occidit. Nechaoni successit filius Psammis, qui fuit pater Pharaonis Apries, sive Ephree, uti narrant Herodotus et Diodorus Siculus. Ephree autem regno spoliatus fuit a Nabuchodonosore juniore, uti docet Jeremias cap. XLIV, 30. Ergo Cyaxares, expugnans Niniven, non videtur fuisse coævus Nabuchodonosori juniori, utpote quem aliquot generationibus antecessit; sed seniori.

Secundo.

Secundo, quia Eusebius et S. Hieronymus paulo ante citati docent Niniven eversam a Cyaxare, vel Astyage sub Josia rege Juda : ergo ante excidium Jerusalem; hoc enim contigit sub Sedecia filio Josiæ.

Tertio.

Tertio, quia Septuaginta jam citati docent Tobiam juniorem ante mortem audisse excidium Ninives : hic autem Tobias puer, scilicet sex vel septem circiter annorum, cum patre in excidio Samariæ et regni Israel abductus fuit a Salmanasare in Assyriam, anno 6 Ezechiæ regis Juda, atque in Media mortuus est anno ætatis 99, ut habent Latina Biblia, *Tobiæ* XIV, 16. Deme septem pueritiæ ejus annos, qui ejus abductionem et annum 6 Ezechiæ præcesserunt, ab eoque computa sequentes annos usque ad 13 Josiæ, invenies 99 : ita ut Tobias hic videatur mortuus anno 13 Josiæ jam dicto.

Quarto.

Quarto, Josephus, lib. IX *Antiq.* cap. XI, docet Nahum prophetasse sub Joathan patre Achaz, additque : « Evenerunt autem omnia quæ de Ninive prædicta erant post centum quindecim annos. » Atqui annus 13 Josiæ est 115 ab anno ultimo Joathan : ergo hoc anno 13 Josiæ videtur eversa Ninive. Atque hæc videtur fuisse virga vigilans omnium gentium dorso imminens, quam anno 13 Josiæ vidit Jeremias cap. I, 2; scilicet virga hæc fuit Nabuchodonosor senior, qui anno 13 Josiæ evertit Niniven, cœpitque in alias gentes grassari.

Refelluntur primo.

Verum obstat huic sententiæ, *primo*, quod hi auctores in suo synchronismo, sive combinatione temporum, cogantur 70 annos captivitatis Babylonicæ ordiri ab anno 13 Josiæ; in hunc enim dicunt incidisse annum 35 Cyaxaris, quo ipse Niniven evertit, qui deinde adhuc regnavit quinque annis (universim enim regnavit annis 40). Successit ei filius Astyages per annos 38; Astyagi successit nepos Cyrus, ut patet *Daniel.* XIII, 65. Cyrus autem sensim crescens viribus et victoriis, tandem anno 27 regni sui aggressus Babylonem, eam cepit, factusque est monarcha, ac tum solvit Judæos in Babylone captivos. Adde annos 5 Cyaxaris, 38 Astyagis, 27 Cyri, habebis annos 70 captivitatis : illi enim finiuntur anno 27 Cyri. Unde necessario sequitur annos 70 captivitatis Babylonicæ inchoandos esse ab anno 13 Josiæ, qui, ut ipsi aiunt, fuit 35 Cyaxaris. Hoc autem passim refutant chronologi, qui multo tardius hos 70 annos inchoant, et a 13 Josiæ usque ad 27 Cyri longe plures quam 70 numerant. Adde sub Josia fuisse felicem Hierosolymam; ejus vero captivitates cœpisse sub Joakim et Sedecia filiis Josiæ.

Sec[undo].

Secundo, Eusebius in *Chronico*, et alii dicunt Cyaxaren cœpisse regnare anno 15 Josiæ; non ergo potuit evertere Niniven anno 13 Josiæ utpote cum nondum esset rex.

Ter[tio].

Tertio, quia Nahum, cap. III, 7 et 8, significat Niniven evertendam esse post eversionem Alexandriæ : Alexandria autem eversa est post Jerusalem. Nam, ut docet Josephus X *Antiq.* XI, et Ezechiel cap. XXIX, 17, Nabuchodonosor junior post vastatam Jerusalem, anno quinto invasit et occupavit Ægyptum, cujus metropolis est Alexandria.

Qua[rto].

Quarto, favet Jeremias, qui, cap. XXV, 26, inter gentes et reges superandos a Nabuchodonosore juniore, nominat reges Aquilonis : inter hos enim vicinissimus ipsi et Babyloni erat rex Ninives et Assyriorum. Unde *Judith* XVI, 5, dicitur : « Venit Assur ex montibus ab Aquilone. » Rursum Jeremias, cap. L, 18 : « Ecce, inquit, ego visitabo regem Babylonis, et terram, ejus sicut visitavi regem Assur; » significans non diu post Niniven pari modo evertendam Babylonem, scilicet post 54 annos : tot enim sunt ab anno 24 Nabuchodonosoris junioris, sive Magni, quo ipse Niniven evertit, usque ad 27 Cyri, quo ipse cepit Babylonem, eaque eversa fecit se monarcham.

Res[p]deo ni[...] exc[...] post [...]rus a I[...] cho[...] sc[...]

Videtur ergo quod Nabuchodonosor Magnus sensim crescens armis et victoriis, excisa Jerusalem, tandem anno regni sui 23 invaserit Ægyptum : qua occupata, anno 24 ausus est tentare arcem monarchiæ, puta Niniven, adjutus a Cyaxare, eaque capta monarchiam ex Ninive transtulit Babylonem, seque ejus primum fecit monarcham. Unde ab hoc anno, utpote primo monarchiæ, annos ejus numerat Daniel cap. II, 1, ut ibi dixi. Ita censet Ribera, Serarius in *Tobiæ* cap. XIV, *Quæst.* IV, et Torniellus, anno mundi 3452, qui et addit Niniven sæpius captam esse. Nam ipsa rebellans identidem Chaldæis, utpote jugi impatiens, quæ cæteris dominari assueta erat, *primo*, capta est ab Arbace Medo, cum ei rex esset Sardanapalus, paulo post prædicationem Jonæ ante tempora Nahum. *Secundo*, capta est sub Asarhaddon filio Sennacherib a Merodach Baladan, rege Babylonis. Unde post Asarhaddon in Scriptura nulli amplius nominantur reges Assy-

riorum, sed Babyloniorum duntaxat. Hinc Asarhaddon devictum esse a Merodach Baladan, sub annum 27 Ezechiæ regis Juda, censent Josephus lib. *Antiq.* cap. III, Bellarminus, Genebrardus et Torniellus in *Chron.*, anno mundi 3335, qui et anno mundi 3384, seriem regum Babylonis illius ævi ita recenset. Nabonassar regnavit annis 26, deinde Merodach Baladan annis 52, post hunc Ben Merodach annis 24; mox Nabolassar (sive Nabuchodonosor senior) annis 21, denique Nabuchodonosor junior annis 44. *Tertio*, capta et subacta est plene et plane Ninive a Cyaxare et Nabuchodonosore juniore, anno regni ejus 24. Denique post reditum Judæorum e captivitate Babylonica, tempore Xerxis, ut vult Ribera, vel Artaxerxis, ut alii, alius in Ninive regnavit Nabuchodonosor, qui in Judæam misit Holofernem; quem occidit Judith, cap. I, 5. Vide ut Deus premat urbes superbas et superbos, idque toties quoties cervices et cornua erigunt.

Ad *primum* argumentum prioris sententiæ respondeo Cyaxarem, incipientem regnare in fine regni Psammitichi, potuisse facile pertingere ad tempora Ephree, qui Psammitichi fuit pronepos: Cyaxares enim regnavit annis 40. Certum vero est eum fuisse coævum Nabuchodonosori juniori; hic enim cœpit regnare anno 3 Joakim filii Josiæ, *Daniel.* I, 1. Cyaxares autem regnâre cœpit anno 15 Josiæ, qui 31 annis regnavit. Unde sequitur Cyaxarem 18 annis tantum regnasse ante Nabuchodonosorem, et cum eo regnasse annis 22: universim enim regnavit annis 40.

Ad *secundum*, respondeo Eusebium et S. Hieronymum confuse loqui de tempore excidii Nínives, illudque sub Josia consignare; quia Cyaxares cœpit obsidere Niniven sub Josia; sed invadentibus Mediam Scythis, obsidionem intermisit per 28 annos, uti paulo ante dixi: post quos cum Nabuchodonosore juniore obsidionem resumens et instaurans, Niniven cepit, et vastavit anno jam dicto. Hinc S. Hieronymus ait eam vastatam sub Astyage, quando nimirum Cyaxares senescens Astyagem filium regni consortem, imo moderatorem effecerat; quod utique non fuit sub Josia, sed diu post.

Hinc rursum Eusebius non satis sibi constat. Nam initium regni Cyaxaris consignat anno 15 Josiæ, expugnationem vero Ninives anno 28 Josiæ, et rursum quarto Joakim. Unde sequitur eum expugnasse Niniven anno regni sui 13, vel certe 20, cum ex adverso ex Herodoto constet 28 annos ut minimum elapsos, inter initium regni ejus, et obsidionis Ninives, usque ad ejus expugnationem.

Ad *tertium*, respondeo Septuaginta dare Tobiæ juniori non tantum annos 99, ut habent Latina Biblia, sed 127; quos si numeres, pertinges ad annum excidii Ninives a me paulo ante designatum. Adde aliquos, ut Serarium, hos 99 annos computare a morte patris; quibus adde annos 63 quibus cum patre in captivitate vixit, ac facito eum fuisse duorum tantum annorum, cum in captivitatem venit, conficies eum universim vixisse 164 annos, ita ut pertigerit ad annum 24 Nabuchodonosoris, quo eversa est Ninive.

Ad *quartum*, respondetur Josephum dicere hanc prophetiam Nahum impletam post 115 annos, quia tunc cœpit impleri; tunc enim cœpit Cyaxares obsidere Niniven: perfecte autem completa est post 28 annos Cyaxaris, uti jam ostendi. Adde Josephum errare, dum dicit Nahum cœpisse prophetare sub Joathan: cœpit enim sub ejus nepote Ezechia, uti dixi in Proœmio. Ad quartum.

Denique facilis erit synchronismus illorum temporum, si Cyaxari, cui Eusebius dat tantum 32 annos regni, addas decem ex annis Astyagis filii ejus, qui patre sene regnum administrabat, eaque de causa hi anni dantur ab historicis Astyagi, non Cyaxari; ideoque S. Hieronymus, Præfatione *in Jonam*, ait Niniven expugnatam ab Astyage, non a Cyaxare: nam additis Cyaxari 10 annis, annus 42 Cyaxaris incidet in annum 24 Nabuchodonosoris junioris, sive Magni, quo ipse vastata Ægypto, cum copiis Cyaxaris expugnavit Niniven. Successit deinde Cyaxari filius Astyages, qui solus regnavit 28 annis, ac deinde Cyrus, qui 27 anno regni sui solvit captivitatem Babylonicam, quæ jam 70 annis duraverat; hos enim 70 annos invenies, si eos inchoes ab anno 11 et ultimo Joakim, qui fuit Cyaxaris 27; adde enim reliquos Cyaxaris annos 15, Astyagis 28, Cyri 27, habebis annos 70 quos quærimus. Ex dictis sequitur imperium Ninives et Assyriorum stetisse annis 1440; tot enim fluxerunt ab anno primo Nini conditoris Ninives, qui 43 annis præcessit nativitatem Abrahæ (nam anno 43 Nini natus est Abraham, ait Eusebius in *Chronic.*) usque ad annum 24 Nabuchodonosoris, quo eversa est Ninive. Ita Ribera. Hæc de chronologia adeo vetusta, ideoque incerta et obscura, dicta sufficiant. Monarchia Assyriorum stetit annis 1440.

CONTEMPLARE (o Ninive) VIAM — qua adventant Medi et Chaldæi magnis agminibus, ut te obsideant et perdant. Ita enim solent cives obsidendi curiose et anxie intueri vias, per quas adventant castra hostium, urbem obsessura. Via ergo ponitur pro viatoribus, puta hostibus, metonymice (1).

CONFORTA LUMBOS, — *q. d.* Quidquid habes virium collige, ut hostibus resistas. Vires enim hominis magna ex parte sitæ sunt in lumbis; unde

(1) Recte Rosenmuller: « Εἰρωνικῶς vates Ninivitas ad urbem defendendam excitat. Solent qui hostes a finibus suis repulsuros, aut impetum eorum superaturos esse confidunt, propugnacula undique firmare et custodire, speculas erigere, e quibus adventantes hostes cernere possint, arma sumere, et ad prælium sese parare, omnes denique colligere et roborare vires. Hæc omnia sollicite facturos Assyrios videt, sed nihil quidquam effecturos, unde eos salse ridens eis acclamat: *Custodi obsidionem*, accurate observa, » etc.

infirmi vocantur *elumbes;* et cum hominem vel animal debilitare volumus, lumbos illi infringimus. Ita Plautus in *Amphitr.* : « Si me, inquit, irritassis, hodie lumbifragium hinc auferes, » *q. d.* Si me irrites, infringam tibi lumbos. Ex adverso de muliere forti ait Sapiens *Prov.* XXXI, 17 : « Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. » Porro confortantur lumbi, si manu, cingulo, similive vinculo stringantur. Unde Septuaginta vertunt : *Tene lumbos, viriliter age.*

ROBORA VIRTUTEM VALDE. — « Virtutem, » id est vires; Hebræus, *fortifica robur valde;* Septuaginta, *roborare vehementer;* Chaldæus, *corrobora vires valde;* Tigurina, *omnibus modis instrue copias;* hæ enim sunt vires urbium, puta civium et militum copiæ.

Tropologice, de robore animæ. Tropologice S. Hieronymus : « Tria, ait, præcipiuntur Judæ, » id est Ecclesiæ, et animæ fideli : « *Primum*, ut contempletur viam, et iter per quod ambulaturus est diligenter aspiciat, juxta illud *Jerem.* VI, 16 : State in viis, et interrogate semitas æternas, et videte quæ sit via bona, et ambulate in ea, ut, cum steterimus in viis multis, veniamus ad eam viam quæ dicit : Ego sum via. *Deinde* dicitur ei ut teneat lumbum, id est, ut post electionem vitæ, mortificet corpus suum et servituti subjiciat, ne quasi rex et magister aliis prædicans, ipse reprobus inveniatur, quod virtus diaboli vel maxime sit in lumbis, *Job* XL, 11; et quod Joannes zona pellicea cingitur, *Matth.* III; et quod a Salvatore discipulis imperatur : Sint lumbi vestri præcincti, *Luc.* XII; et Apostolus *Ephes.* VI : State ergo succincti lumbos vestros in veritate; licet enim ἄσκησις plurimum præstet, et vitæ continentia super mortificatione lumborum, tamen nihil eos ita mortificat, ut cognitio veritatis. Unde dicitur : Accingite lumbos vestros in veritate. Si enim veritas est Christus, qui tota in Christo mente credidit, lumbos suos mortificavit in Christo. *Tertio*, præcipitur : Confortare virtute nimis. Elegisti, inquit, viam, tenuisti lumbum; assume virtutem, ut possis pugnare cum hostibus. Et ne forte diffidas, datur tibi causa cur speres. Avertit, inquit, Dominus contumeliam Jacob, quam scilicet solebat Jacob aliis facere. Non enim tantæ virtutis est ab aliis factam injuriam sustinere, quantæ gratiæ Domini est placidum, mitem atque tranquillum injuriam facere non posse. Israel ergo, id est sensus vel vir videns Deum, et semper de Deo cogitans, facere nescit injuriam. »

Vers. 2. 2. QUIA REDDIDIT DOMINUS SUPERBIAM JACOB, SICUT SUPERBIAM ISRAEL. — Pro *superbiam* hebraice est גאון *geon*, quod et superbiam, et magnificentiam gloriamque significat. Unde Chaldæus, Vatablus et Arias vertunt : *Revocabit magnificentiam Jacob, juxta majestatem Israel*, id est juxta pristinam dignitatem, *q. d.* Restituet Dominus per Cyrum Israeli pristinam majestatem et gloriam, quam obscuraverat Assyrius et Babylonius spoliando Judæos omnibus bonis, eosque captivos ducendo in Babylonem. Jacob enim et Israel videtur accipi pro eodem, scilicet pro Judæis. Sic Isaias, cap. LX, 15, ait : « Ponam te in superbiam, » id est magnificentiam et gloriam, « sæculorum. » Et cap. LXI, 6 : « In gloria earum superbietis, » id est gloriabimini. Sic et Virgilius, I *Æneid.* :

> Hinc populum late regem belloque superbum,
> Venturum excidio Libyæ.

Et lib. III :

> Barbarico vectes auro spoliisque superbi,

id est magnifici. Unde Syrus vertit : *Quia restituit* (reducit : vox enim Syra proprie dicitur de re quæ in captivitatem, prædam vel perditionem redacta, pristino statui restituitur) *honorem vel gloriam Jacobi, sicut honorem vel gloriam Israelis.* Sic et Arabicus Antiochenus (1). Verum melius alii passim *superbiam* hic proprie accipiunt, idque duplici sensu. Prior est, ut superbia Jacob et Israel capiatur passive, pro ea quam ab Assyriis passus est Jacob et Israel. Sic Deus vocatur noster amor, timor, spes, patientia, passive et objective, scilicet qui a nobis amatur, timetur, speratur, propter quem patimur, *q. d.* Obsideberis et vastaberis, o Ninive, quia Deus ulcisci destinat superbiam, quam rex tuus Sennacherib, tuique Assyrii exercuerunt in Jacob, id est in Judæos, insultando illis per Rabsacem; æque ac superbiam, quam

(1) Varii varie hunc versum explicant ob ambiguitatem nominis גאון *geon*, quod tam in bonam quam in malam partem usurpari solet. Diversitatem interpretationis annotarunt et antiquiores et recentiores interpretes, v. g. Sanctius, Christophorus a Castro, Rosenmuller, Kreenen, etc. Qui statuunt *geon* hoc loco in malam partem usurpari, vertunt *superbiam*, eamque vel *passive* accipiunt, pro ea nempe superbia, quam ab Assyriis passi sunt Hebræi; vel *active* explicant de fastu Hebræorum : verum argumenta, quæ pro sua sententia, ut videri potest apud Rosenmullerum et Kreenem, afferunt, multa arbitraria continent; quare adstipulamur eis, qui *geon* in meliorem partem accipiunt, ut *gloriam excellentiamque*, sive *felicem rerum conditionem* notat, adeoque, ut observat Rosenmuller, « his verbis contineatur benigna promissio, qua Deus recuperandæ pristinæ dignitatis Judæis spem facit, fore ut cum eos hactenus sat dure castigaverit, iram porro suam in Assyrios effusurus, illos vero pristinæ felicitati redditurus....... sicque rationem exercitus Niniven regredientis ad eam obsidendam et expugnandam reddit (Ackermann). Neque igitur, ait Rosenmuller, nexus hujus versus cum iis quæ præcedunt et sequuntur ita difficilis est, ut vix ac ne vix quidem inveniri possit, quæ Schræderi erat opinio; quare eum ex justo suo loco excidisse et casu quodam hoc rejectum esse, atque post cap. I, 13, reponendum esse existimavit; quam conjecturam secutus est Kreenen. Sed quod idem Rosenmuller, ait Maurer, præmissum posteriori hemistichio כי *ki* significare vult *quamvis*, in eo errat. Quemadmodum enim hemistichium prius causam reddit versus superioris, sic posterius hemistichium rationem affert hemistichii prioris hujus ipsius versus.

iidem exercuerunt in Israel, id est in Samariam et decem tribus, vastando illas per Salmanasar. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus; imo et Septuaginta vertunt : *Avertit Dominus contumeliam Jacob, sicut contumeliam Israel.*

Posterior est, ut superbia Jacob et Israel proprie et active capiatur pro fastu Judæorum et Israelitarum, quo tumentes et turgidi sibi vivere voluerunt, Deo subesse et obsequi noluerunt, *q. d.* Reddam in caput Ninives, puniamque et exscindam ejus superbiam; quia « reddidi, » id est reddam et puniam, superbiam Jacob, id est Hierosolymæ et Judæorum, exscindendo eos per Nabuchodonosorem et Chaldæos, sicut reddidi, punivi et excidi Israelem sive decem tribus per Salmanasar et Assyrios. Si enim non parco populo meo fideli, multo minus parcam hostibus meis, puta infidelibus Assyriis; sed sicut illius superbas cervices per Chaldæos contudi, ita et horum contundam; præsertim quia ipsi huic populo meo injurii fuerunt, atque ad hoc tantum ipsos, ipsorumque injurias ad tempus permisi et toleravi, ut per eas castigarem populum meum : at nunc eo satis superque castigato, Assyriis castigatoribus ultra non indigeo; castigabo ergo et ipsos, ac virgam, ut vulgo dicitur, in ignem conjiciam. Ita Clarius et Arias. Hunc esse sensum probatur *primo*, quia juxta eum proprie accipitur superbia Jacobi et Israelis. *Secundo*, quia eum exigunt sequentia : « Quia vastatores, » puta Chaldæi, « dissipaverunt eos; » Chaldæorum enim mox clypeos, arma, vires, ardorem, vim et impetum fuse describit a vers. 3 usque ad 8. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Quia Dominus contempsit Jacob secundum contemptum Israel.*

Quia vastatores dissipaverunt eos. — *Primo*, S. Hieronymus, Haymo, Hugo, Lyranus, Arias et Vatablus per *vastatores* intelligunt Assyrios, *q. d.* Assyrii vastarunt et dissiparunt Israelem, id est Samariam et decem tribus, per regem suum Salmanasar; et Jacob, id est Jerusalem et Judam, per Sennacherib. *Secundo* et melius, per *vastatores* cum Theodoreto et Theophylacto accipias Chaldæos, qui uti Hierosolymam et Judæos, ita pariter Niniven et Assyrios vastarunt et spoliarunt. In Hebræo est pulchra paronomasia כי בקקום בוקקים *ki becacum bokekim*, id est, *quia evacuaverunt eos evacuantes bonis*, ut vertit Pagninus; et Tigurina : *Direptores diripuerunt eos*; et, ut Vatablus : *Spoliatores spoliaverunt eos.* Sequitur :

Et propagines eorum corruperunt, — *q. d.* Sicut apri, vel hostes vastantes vineam, singulas vites, earumque propagines evellunt, disjiciunt et corrumpunt; ita Chaldæi vastantes Niniven, æque ac Hierosolymam, singulas ejus familias, imo singulos ejus cives et incolas disperdent et corrumpent, vel occidendo eos, vel in captivitatem abducendo. Nota : Propagines urbium, v. g. Ninives, *primo*, accipi possunt suburbia, pagi et oppida, quæ a metropoli derivantur et dependent, eamque ornant sicut propagines, sive palmites vitem. Ita Chaldæus et Arias. *Secundo*, tribus et familiæ. Ita Albertus et Hugo. *Tertio*, filii et nepotes. *Quarto*, messes et opes, quas de anno in annum accumulabant Israelitæ : Assyrii enim singulis pene annis invadebant terram Israel, eamque suis bonis quæ accumularat, spoliabant. Has vocat propagines corruptas, inquit Vatablus; verum jam dixi hæc de Chaldæis Niniven, æque ac Jerusalem expilantibus, non de Assyriis accipienda esse. Ninivitarum ergo, æque ac Judæorum messes et opes, vocat eorum propagines, quas identidem invasit et carpsit Nabuchodonosor. Unde de eo subdit:

3. Clypeus fortium ejus ignitus. — De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens : « Vastatores dissipaverunt eos; » nunc in singulari, dicens : « Clypeus, » id est clypei : quia exercitus est unus collective, sel multus distributive; multos enim continet milites, sicut cives multi faciunt unam civitatem, et multæ familiæ unum populum, ac multæ gentes unum regnum et imperium. Vers. 3.
Respicit ad initium capitis : « Ascendit qui dispergat coram te. » *Ascendit* scilicet Nabuchodonosor, ejusque exercitus. Unde de eo, utpote singulari, singulariter hic ait : « Clypeus fortium ejus ignitus, » *q. d.* Chaldæi et Medi vastatores tui, o Ninive, clypeos habent ex auro vel aurichalco, qui solis repercussu rubei et igniti videntur, ideoque terribiles sunt et formidabiles, juxta illud Virgilii, *Æneid.* X :

> Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem.
> Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
> Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes.

Hebraice enim est : *Clypeus fortium ejus* מאדם *meaddam*, id est *rubeus*, ut vertit Chaldæus; vel, ut Pagninus, *rubefactus*(1); Tigurina : *Parma heroum illius rubet* instar ignis vel fulguris; Syrus : *Clypei gigantum* (fortium) *eorum rubescunt, et viri gigantes* (fortes) *ludunt lampadibus ignis* (ignitis) *et in curribus in die qua præparantur*; Arabicus : *Clypei gigantum eorum rubescentes emicant, et viri gigantes contristant ignem*; Septuaginta aliis punctis legentes מאדם *meadam*, id est ex homine,

(1) Ad מאדם *meadam*, Rosenmuller : « Clypeos esse (ait) *rubros*, vel quod eum colorem olim clypei referrent ad metum incutiendum hostibus, vel quod sanguine rubefactos clypeos gestarent, quod signum esse credebatur boni militis, utpote qui ex hostium sanguine clypeum tinxisset. » De clypeo sanguine tincto cogitat Winerus quoque, *Realw.* II, pag. 482, ait Maurer. Hitzigius indicari vult igneum cum rubore conjunctum fulgorem cupri clypeis obducti (Jos. *Arch.* XIII, XII), coll. I *Machab.* VI, 39. Cf. Virgilium *Æneid.* II, 734 : « Ardentes clypeos atque æra micantia cerno. » Possis etiam de nitore cum rubore commixto cogitare clypei obducti corio taurino, Herodotus VII, XCI; *Iliad.* V, 452; XII, 425; uncto oleo, II *Sam.* I, 21; *Jesaj.* XXI, 5 : cf. Virgilium *Æneid.* VII, 626 : « Pars læves clypeos et spicula lucida tergunt Arvina pingui. » (Maurer.)

vertunt : *Arma potentiæ ejus ex hominibus*, nimirum quia *viri exercitus in coccineis*, ut sequitur. Graphice Propheta hic depingit clypeos, arma, robur, animos et impetus Chaldæorum, ut iis percellat Niniven et Assyrios. *Primo* ergo primam eorum aciem clypeis instructam hic depingit, *q. d.* Primipili Chaldæorum clypeis et parmis aureis instructi castra præibunt, ut iis omnia hostium tela et jacula excipiant : nobiles ergo erunt et generosi. Quocirca generose et strenue te, o Ninive, oppugnabunt : non fugient ut plebeii et gregarii milites ; hoc enim æstimabunt sibi esse dedecus : sed malent occumbere quam fugere, ut suum decus et gloriam tueantur. Ita Hispani hoc bellicum celebrant axioma : « Capitaneus, qui venatur famam et gloriam, oportet ut parvi faciat vitam. » Inde *secundo*, secundam aciem describit dicens :

VIRI EXERCITUS IN COCCINEIS, — *q. d.* Milites Chaldæorum erunt nobiles, ideoque vestientur chlamydibus coccineis : coccus enim erat nobilium, imo regum vestis, uti dixi *Thren.* IV, 4, ad illud : « Qui nutriebantur in croceis, » hebraice, *in coccineis.* Unde Tigurina vertit : *Viri militares purpurati sunt*; Pagninus : *Viri exercitus, induti vestibus vermiculatis.* Color hic coccineus, utpote sanguineus, repræsentat Chaldæorum feritatem, quod sanguinolenti sint futuri, multumque in Ninive sanguinem fusuri. Ita Remigius, Albertus et Arias. Quocirca S. Joannes magnum illum et horribilem exercitum, qui in fine mundi occidet tertiam partem hominum, vidit habentem loricas igneas, hyacinthinas et sulphureas, *Apoc.* IX, 17. Ita Romani, conflicturi cum hoste, signum prælii exponebant in prætorio, tunicam russam, sive coccineam, quin et eadem induebantur milites, indeque *russati* dicebantur, uti ex Plutarcho in *Fabio* et in *Bruto*, item ex Isidoro docet Lipsius lib. IV *De Militia Romana*, cap. XII. Idem fecere subinde Græci. Nam Plutarchus agens de pugna Antiochi cum Cleomene : « Quiescere, inquit, quosdam jussit, donec a rege sublata esset punicea vestis super sarissam extensa. » Et Homerus, *Iliade* θ, agens de Agamemnone suos ad pugnam vocante : « Purpuream endo manu valida tollens sibi vestem. » Quocirca et milites in galeis cristas gestabant rubras, sive puniceas, appositas utique sanguineo Marti. Hinc Virgilius, *Æneid.* IX : « Cristaque tegit galea aurea rubra. » Et iterum : « Purpurei cristis juvenes. » Diodorus, lib. VI, idem Hispanos factitasse docet : « Circum capita, inquit, galeas æreas ponunt, puniceis ornatas cristis. » De Cyri exercitu Xenophon lib. VI *Pædiæ Cyri* : « Universus, inquit, exercitus ære fulgurabat, puniceoque florebat ornatu. » Causam dat noster Martinus de Roa lib. I *Singul.* cap. II, ut scilicet sanguis, si quis ex impresso vulnere esset expressus, absorberetur a cocco : tum illi confidentius, et sine pavore dimicarent. Hoc verius in sanguine Christi, qui nostra est purpura

Milites olim vestiebantur coccineis, cur ?

et coccinea vestis, ait S. Ambrosius in *Psalm.* CXVIII, serm. 17. Hic enim animas tingit, ex iisque quasi ebibit sanguinem peccatorum : « Lavit *enim* nos a peccatis nostris in sanguine suo. » Rursum hic nos accendit ad acriter præliandum cum dæmone, carne et mundo. Nil enim ita acuit animos in hostem, quam acceptæ injuriæ species oculis objecta. Hæc enim dolorem oculis affert, animo iracundiam : quæ duæ in bello faces. Addit *secundam* cap. III, scilicet Gentiles credidisse quod coccinea vestis tutos præstaret in præliis et periculis. Unde et olim pueris christianis funiculus coccineus ex collo suspendebatur, ad avertendum fascinum, et quævis discrimina, uti recenset et redarguit S. Chrysostomus, homil. 12 *in epist.* I *ad Cor.* cap. IV, Ægyptii quoque quotannis omnes arbores, pecora et alia multa rubrica illinebant adversus incendium, et alia incommoda, teste Epiphanio *hæres.* 18; quam superstitionem videntur hausisse ex eo, quod filii Israel servati sint ab angelo percutiente, illinendo postes sanguine agni paschalis, *Exodi* XII. *Tertiam* dat lib. IV, cap. VII, quod coccineus color, sive purpureus, ad ignem accedat, igneique animi sit index et stimulus : unde purpureum cum dicis, purum urentem, puta ignem, dicere videris. Purpureum igitur et rosæ colorem præ se fert, et ignis splendorem. Unde ignis a Poetis vocatur purpureus, et purpurea ignea. Symbolicam dat ibidem cap. VIII, quod qui in pugnam descendunt, pro anima dimicent, quæ consistit in sanguine, quem repræsentat coccus sive purpura. Unde Virgilius XI *Æneid.* :

Purpuream vomit ille animam.

Hic ergo color maxime animos facit, in hostesque commovet, quos scimus cruorem expetere, aut etiam effudisse.

Tropologice, coccinei milites Christi sunt martyres, qui sanguine suo purpurantur, eumque sanguini Christi libentes, imo gaudentes rependunt : qua de causa Cardinales purpura vestiuntur, ut ostendant se paratos pro Christo et Ecclesia sanguinem fundere, uti dixi *Ezechiel.* XVI, 10. Coccinei quoque sunt fideles charitate flagrantes, juxta illud de sponsa, *Cantic.* IV, 3 : « Sicut vitta coccinea labia tua, » scilicet, « ut sermo semper charitate ardeat, passione agni et sponsi rubeat, qui semper debet esse in corde, semper in ore, candidus et rubicundus, dulcis Jesus, » ait S. Bernardus *De Passione Domini*, cap. XXXI. *Tertio*, igneos eorum currus ita describit :

IGNEÆ HABENÆ CURRUS IN DIE PRÆPARATIONIS EJUS. — « Igneæ, » id est aureæ, quæ radiante sole, fulgidæ et ignitæ videbuntur, uti ante de clypeis dixi : « Jam in ardentibus, » loris et habenis, ait S. Hieronymus, « velocitatem præparantium significat, et quasi ἐπὶ σκήνης præparantium se ad prælium pompa narratur. »

Nota : Chaldæi, æque ac Romani olim nobiles

et milites, toti erant in armis; ac, si equites essent, in frenis et equis adornandis. Audi Juvenalem, *satyr.* XI :

> Argenti quod erat solis fulgebat in armis.
> Magnorum artificum frangebat pocula miles,
> Ut phaleris gauderet equus.

Et Virgilium, *Æneid.* IV, de Ænea :

> Atque illi stellatus jaspide fulva
> Ensis erat.

Et lib. VII, de equis quos Latinus rex Æneæ donavit :

> Teucris jubet ordine duci
> Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
> Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
> Tecti auro fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Pro *habenæ*, ut vertit Noster et Septuaginta, hebraice est פלדות *peladoth*, quod per metathesin positum pro לפידות *lappidoth*, id est lampades, tædæ, faces accipiunt Chaldæus, Tigurina, Vatablus, Pagninus et Rabbini; unde vertunt : *Currus expeditionis ejus tempore erunt veluti ignis lampadarum*, vel facum, *q. d.* Currus falcati ipsius Nabuchodonosoris venientis oppugnatum Jerusalem, videbuntur quasi ignei, vel circumdati igne, qui excitabitur ferro rotarum celerrime agitatarum, alliso ad saxa et silices. Hac phrasi indicat violentiam et velocitatem, rapidumque cursum, et quasi volatum curruum. Addunt aliqui curribus hisce annexas fuisse faces et tædas ardentes, quibus obvios et obvia comburerent, perinde ac iisdem annexæ erant falces (ex quibus *falcati* vocantur) ad omnia resecandum et demetendum. Unde Chaldæus vertit : *Igni faces curruum eorum apparatæ sunt.* Hinc et de iisdem subditur : *Aspectus earum quasi lampadarum, quasi fulgura discurrentia.*

Et agitatores consopiti sunt. — Syrus : *Equites validi obstupescunt, q. d.* Medi et Chaldæi, curruum et equorum agitatores peritissimi et fortissimi, ebrietate consopiti (ita nimirum ut sopiant apprehensionem et metum prælii, non sensus et animos præliandi; sed eos potius vino acuant et accendant, uti fit in semiebriis) intrepide contra Ninivitas in prælia et arma ruent. Ita hodie videmus Cozakos, Hollandos, Hibernos, aliasque nonnullas gentes pugnaturas, vino adusto se opplere, ut audaces ignescere, et ignem spirare videantur, itaque interritos in hostes et enses ruere. Huc pertinet expositio Sanchez, *q. d.* Chaldæi in gradiendo et pugnando adeo erunt ardentes et præcipites, ut furor illis et vinum omnino mentem et consilium eripuisse videatur. Pro *agitatores* hebraice est ברושים *beroscim*, id est abietes. Unde Vatablus et Arias vertunt : *Abietes*, id est *lanceæ et hastæ Chaldæorum abiegnæ, veneno infectæ sunt*, ut omnes perderent; Pagninus, *et abietes tremuerunt*, id est duces Assyriorum, qui sunt instar abietum, in Ninive tremore correpti sunt, dum viderent currus et equites igneos Chaldæorum se invadentes. Verum Noster vertit, *agitatores;* et Septuaginta, *equites*, qui in curribus stantes celsi erant, duri et fortes, quasi abietes. Sic enim Pharao erectus et gloriosus comparatur abieti, cedro et platano, *Ezech.* XXXI, 8. Forte pro ברושים *beroscim* legunt בראשם *beroscam*, id est in capite eorum, puta duces et ductores curruum, hoc est eorum aurigæ et agitatores. Unde Chaldæus vertit, *magnates*. Hi enim sunt quasi aurigæ currus politici, id est reipublicæ. Unde Eliæ dicitur : « Pater mi, currus Israel et auriga ejus, » IV *Reg.* II, 12. Rursum pro *consopiti sunt*, hebraice est הורעלו *horalu*, quod derivatur a רעל *raal*, id est venenum mortiferum, tremor, sopor; item mitra, vel corona tremula. Quocirca *horalu primo* verti potest, *consopiti sunt*, ut vertit Noster; *secundo, mitrati* vel *coronati sunt*, quasi nobiles nobilium curruum agitatores et præsides. Unde Chaldæus vertit : *Et magnates eorum coruscant vestibus coloratis; tertio, veneno infecti sunt; quarto, tremuerunt*, vel conturbabuntur. Unde Septuaginta vertunt : *Equites eorum tumultuabuntur, q. d.* Equites et aurigæ præ numero, festinatione, violentia et impetu in viis nimis sibi angustis occurrentes tumultuabuntur, ita ut quadrigas inter se collidant. Hinc videtur quod hæc, æque ac præcedentia et sequentia, ad Chaldæos Niniven obsidentes spectent, non ad Assyrios obsessos; nam Chaldæorum quadrigas bellicas, uti cœpit, ita pergit in sequentibus depingere.

Ad Assyrios tamen hæc refert S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Remigius, Hugo, Lyranus, Ribera et a Castro, quasi dicat : Velociter ad vastandam Niniven venient Chaldæi, cum Assyrii equites antea in agitandis equis egregii et celebres, vel crapula, vel desidia, vel pavore fuerint consopiti. Hi enim proprie dicuntur consopiti : cum Chaldæi potius agiles essent, vigiles et acres ad prælium. Et hoc proprie significat hebræum *horalu*, id est soporati sunt, contremuerunt, consternati sunt, ac si venenum mortiferum bibissent. Quocirca hic sensus de Assyriis planior et germanior videtur. Nec obstat quod ante et post de Chaldæis agat Nahum; quia solent Prophetæ personas sæpe mutare, et ab una ad aliam, quæ cum priore litem vel rem habet, transire; idque silenter et tacito nomine. Sic hic currus et bellatores Chaldæos ex eo celebrat, quod ad eorum præsentiam, vim et impetum Assyrii, alias in equorum et curruum agitatione et aurigatione illustres et famosi, corruerint, ac quasi exanimes obstupuerint, et consopiti sint. Unde de iisdem ait vers. 13 : « Succendam usque ad fumum quadrigas tuas. »

4. In itineribus conturbati sunt. — Assyrii scilicet agitatores equorum et curruum, de quibus immediate ante locutus est Nahum. Hi enim desperantes de salute, more amentium discurrebant Vers. 4.

*

per urbem, scilicet Niniven, a Chaldæis obsessam. Ita Theodoretus, Theophylactus, Vatablus et a Castro. Melius S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus et Arias hæc referunt ad Chaldæos : horum enim currus bellicos, vim et impetum describit, hosque paulo post comparat fulguribus, *q. d.* Chaldæorum currus et quadrigæ tanto numero et impetu discurrent per plateas Ninives, ut sese invicem conturbent et collidant, ac collisione scintillas flammasque excitent. Unde adeo erunt terribiles, celeres et violenti, ut quasi lampades igneæ, hoc est ignis et fulgura discurrentia, esse videantur; « ut ante visu adversarios terreant, quam mucrone prosternant, » ait S. Hieronymus. Pro *conturbati sunt* hebraice est יתהוללו *iitholelu*, quod Pagninus proprie vertit, *insanient*, id est instar insanorum discurrent, inquit Vatablus; Chaldæus, *perstrepunt;* Septuaginta, *confunduntur;* Tigurina, *tumultuabuntur*. Sic de Cneio et Publio Scipionibus dixit Poeta : « Duo fulmina belli Scipiadæ. » Sic et Cherubini, milites Dei, ibant et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis, *Ezech.* I, 14. Vide ibi dicta. In fulgure notatur splendor velocitati conjunctus, qui oculos perstringit, et animum vehementer percellit : hinc fulgur in Scriptura symbolum est terroris, et rei formidabilis. Chaldæi ergo comparantur fulguribus discurrentibus imitatione splendoris, celeritatis et efficaciæ ad terrendum penetrandumque, propter cataphracti equitis Babylonici et Persici, quem Heliodorus, lib. IX *Hist. Æthiop.*, describit, rutilantia arma, et præpetem cursum. Ita Cyprianus monachus Cisterciensis in hunc locum, et Delrio *adagio* 997. Denique galeæ Chaldæorum aureæ solis repercussu fulgurabant; forte etiam in iis fulgetra depingebant, ut magis terribiles et fulminei viderentur, juxta illud Statii, lib. III : « Fulmine cristatum galeæ jubar. » *Secundo,* « aspectus eorum, » scilicet Chaldæorum, erit minax, ardens, fulgureus, ut ex oculis emicet furor et ardor sæviendi. Sic de Verre ait Cicero : « Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. » Et Seneca in *Œdip.* :

> Ardent minaces igne truculento genæ,
> Oculique vix se sedibus retinent suis.

Et Virgilius, X *Æneid.* :

> His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
> Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Ita Sanchez.

Tropologice, hæc omnia facile est adaptare Lucifero. Hic enim est noster Nabuchodonosor, hostisque fulmineus, cujus jacula ignita, ut ait Apostolus *Ephes.* VI, 16, sunt ardentes tentationes et concupiscentiæ, quas in carne nostra suscitat. Hujus milites sunt dæmones innumeri, qui quasi fulgura discurrunt, ut homines perdant : eorum enim odio et invidia flagrant, ideoque in ipsorum perniciem conjurant Quocirca S. Petrus, *epist.* I, cap. V, 8 : « Sobrii, inquit, estote, et vigilate : quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret : cui resistite fortes in fide. » Et S. Paulus, *Ephes.* VI, 11 : « Induite, ait, vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. » Vide ibi dicta, et dicenda hic cap. III, 4.

5. RECORDABITUR FORTIUM EJUS. — Hic versus et ad obsessos Ninivitas, et ad obsidentes Chaldæos pertinere potest. Si ad obsessos, sensus erit, *q. d.* Ninive ejusque rex recolet et recensebit omnes suos fortissimos duces et milites, eosque mittet ad muros, ut eos propugnent, qui ad eos tanta vi et numero procurrent, ut in viis præsertim angustis, sese invicem protrudentes et impingentes, corruant : inde ascendent muros, ibique construent umbracula, vel, ut Septuaginta, *propugnacula*, vel, ut Chaldæus, *turres*, quibus se contra invadentes Chaldæos, vel etiam contra aeris injurias tueantur, ut longam obsidionem sustinere possint. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Remigius, Rupertus, Lyranus, Hugo, Clarius, a Castro et Ribera. Si ad obsidentes, sensus erit, *q. d.* Hostis Cyaxares et Nabuchodonosor suos fortes milites in te, o Ninive, immittent tanta copia et impetu, ut præ festinatione et turba corruant, dum muros tuos conscendent et invadent; dumque præparabunt et admovebunt *umbraculum*, id est testudinem, qua per arietem immissum et impulsum in muros, eos quatient et dejicient. Qui enim agebant arietem, delitescebant sub testudine, suffodientes muros urbium. Ita Vatablus et R. David. Erat enim testudo machina bellica hac forma : materia tabulatis erat contexta, et coriis cilicinis, aut centonibus, et aliis quæ difficulter comburi possunt, contecta. Hæc intrinsecus habebat trabem, quæ unco præfigebatur ferreo, et *falx* vocabatur ab eo quod incurvata esset, et de muro extraheret lapides. Retro enim ducebatur trabs funiculis suspensa (quæ aries dicebatur), ut reducta impetuosius feriret : ideoque et testudo dicta a similitudine reptilis, quod caput nunc exerat, nunc reducat. Reptile autem hoc vocatur *testudo*, a testa qua se contegit et includit, ait Varro. Hinc Silius lib. I :

Vers. 5.

Testudinis bellicæ forma.

> Tandem condensis arctæ testudinis armis,
> Subducto Pœni vallo, cæcaque latebra,
> Pandunt prolapsam suffossis mœnibus urbem.

Hæc testudo dicebatur arietaria, eo quod arietem contineret, et vibraret in mœnia. Ita Procopius lib. I *De Bello Gothico*, et noster Valtrinus lib. V *De Re militari*, cap. VI. Erat enim alia testudo militaris, facilis et vulgaris, nimirum con-

tinuata a militibus condensatis, scutorum super caput elevatorum series, curvata in formam testudinis, qua tecti illæsi a jaculis hostium subibant muros, eosque vel suffodiebant, vel scandebant. Testudo enim erat quasi scala, qua milites invadentes urbem elevabantur, et conscendebant arces et mœnia.

Mystice, testudo sancti est Dei providentia.

Mystice, testudo nostra est providentia Dei, ejusque fides, spes et confidentia : hæc enim nos protegit, et illæsos ab omni hoste et periculo conservat; imo arietes et tela in hostes nostros contorquet, quibus eos prosternit. Unde Psaltes, *Psalm.* XC : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. » Lege psalmum, qui totus est de hac re. In hac testudine sedens David, fidenter proclamat *Psalm.* XXVI, 1 : « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo ? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum : si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo. »

Vers. 6. 6. Portæ fluviorum apertæ sunt, — *q. d.* Portæ Ninives, quæ ducunt ad Tigrim, ejus eluvione et hostium irruptione apertæ sunt. Ita Clarius, Vatablus, Dionysius et Chaldæus, qui vertit : *Fontes fluviorum excisi sunt.* Unde mox Niniven vocat Propheta *piscinam aquarum.* Vide quæ de hac Tigris in Niniven exundatione dixi cap. I, 8. Symbolice, portæ Ninives vocantur « portæ fluviorum, » id est populorum, quia immensam effundebant civium copiam. Sic *Apocal.* XVII, 15, aquæ multæ vocantur « populi multi. » Unde Septuaginta vertunt : *Portæ civitatum apertæ sunt ;* civitates enim abundant populo. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Rupertus, Remigius et Lyranus. *Secundo*, Sanchez per fluvios metaphorice accipit copias Chaldæorum, quæ muris Ninives quasi aggeribus cohibitæ, iis vi perruptis, urbem inundarunt et vastarunt (1).

Et templum ad solum dirutum est. — Templum scilicet Nesroch, opibus et fama celebre, ait Lyranus, in quo Sennacherib adorans, a filiis suis occisus est. Hebraice est היכל *hechal,* id est basilica, palatium, domus augusta, templum. Unde Septuaginta vertunt : *Regalia,* id est regiæ ædes, *consciderunt* ; Chaldæus : *Rex in palatio suo contremuit;* Tigurina : *Palatium dissolutum est.* Eodem res redit. Nam in palatiis reges habebant sua deorum tutelarium templa, uti Romani in Capitolio habebant templum Jovis Capitolini, Trojani in arce habebant templum Palladis, ejusque imaginem, quam Palladium nuncupabant. Idem fecit Constantinus imperator, cum in Laterano palatio suo ædificavit basilicam Lateranensem. Idem etiamnum faciunt reges et principes, uti videre est in eorum aulis.

7. Et miles captivus abductus est. — Legit interpres הִצַּב *hatsab*, id est stans, consistens, puta Vers. 7.
miles statarius et præsidiarius pro vallo in statione consistens, ut Niniven contra Chaldæos propugnaret, a Chaldæis captus et abductus est. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Remigius, Haymo et Lyranus. *Secundo*, *hatsab* idem est quod statio, substantia, subsistentia. Unde Septuaginta vertunt : *Et substantia revelata est, q. d.* Chaldæi diripuerunt substantiam et opes Ninives. Jam pro *hatsab*, alio puncto legunt passive in *hophal,* הֻצַּב *hutsab*, id est statuta, constituta, scilicet vel arx ; unde Arias et Tigurina vertunt : *Et munitio ejus firmissima denudata est atque sublata;* vel uxor regis, sive regina quæ astare solet regi ; unde Chaldæus vertit : *Et regina, quæ sedebat assistens, in captivitatem abiit ; et ancillæ ejus abductæ post eam incedebant gementes, sicut columbæ.* Ita Hebræi. Unde Pagninus hebræum nomen *hutsab* quasi proprium reginæ retinuit, vertitque : *Et Hutsab regina captiva ducta est, currum jussa est ascendere.*

Et ancillæ ejus minabantur, — *q. d.* Virgines et matronæ Ninives, olim nobiles, nunc captivæ, quasi ancillæ et mancipia, imo quasi pecudes, minantur a Chaldæis, trahunturque in servitutem, quæ eorum pavore ejulare non audent : sed quasi columbæ secreto gemunt, et murmurant in corde. Symbolice S. Hieronymus, Rupertus et Remigius per ancillas accipiunt oppida, quæ Ninive metropoli erant subjecta, eique quasi ancillæ serviebant, quæ omnia cepit, vastavit et captivavit Nabuchodonosor. Aliter Sanchez, qui hæc arctat ad milites custodes templi, de quo proxime præcessit; ac consequenter per ancillas accipit feminas religiosas quæ se templo dicarant, ut Dei sui cultum, sacra et nitorem curarent. Sic

(1) Rosenmuller ad verba : *portæ fluviorum*, etc., « id est portæ, quibus hostes fluminum instar omnia inundantium, irrumpant, *apertæ sunt*, per aperturas machinis bellicis in muro factas copiæ hostiles instar fluvii rapidissimi in urbem irruunt. *Fluminibus* hostes magna vi et vehementi impetu terram aliquam invadentes comparantur, et *Jesaj.* VIII, 7 et seqq., LIX, 19; *Jerem.* LVI, 7 et seqq. » Quæ interpretatio, quam de Wettius quoque suam facit, justo audacior mihi videtur, inquit Maurer. Ex eo enim, quod locis laudatis aliisque similibus *fluminibus* comparantur hostes irrumpentes, minime sequitur, ut portæ, per quas magna hostium copia irrumpat, sine mora dici possint *portæ fluminum*... Monet Rosenmuller alios interpretes *portis fluviorum* indicari existimare portas urbis sitas juxta flumina, id est ea parte qua fluant amnes, sive qua urbs alluatur. Quasi hoc dicatur, hostes ingredi per eam partem urbis, quam Tigris præterlabatur. « Verum quis, inquit, non intelligit, latum rapidumque Tigridis amnem hostes ab illa urbis parte aditu potius arcere debuisse? » Quid vero, si הנהרות *anearot* sint derivatæ ex Tigride canales seu fossæ (cf. ad *Jon.* I, 2), שערי *schaare* portæ urbis sitæ juxta illas fossas, eæque portæ a Ninivitis ante oppugnationem ad arcendos hostes inundatæ, ab hostibus vero, aquis in alium cursum deflexis siccatæ et apertæ, ut a Cyro factum in expugnanda Babylone legimus in Xenophontis *Cyropædia?* cf. ad *Jesaj.* XXI, 5. Quæ tam altos et latos muros habebat urbs (Diodor. Sicul. II, III), facilius expugnabatur derivandis fossis quam rumpendis mœnibus. Non obstat huic meæ interpretationi ante memorata vinea admota muro. Nihil inexpertum omittunt oppugnantes. (Maurer.)

Sic apud Judæos sacris Priapi turpissimis dicatæ erant feminæ, quibus præerat mater regis Asa, III *Reg.* XV, 13. Sic apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, etc., erant feminæ Veneri dicatæ, ut ostendi *Baruch* VI, 42. Verum obstat quod pro *ejus* hebraice sit pronomen femininum, quod utique Niniven, non templum, refert et respicit, uti recte advertit ipse Sanchez, qui proinde tandem hanc expositionem deserit.

Vers. 8. 8. ET NINIVE QUASI PISCINA AQUARUM AQUÆ EJUS. — Legit Interpres מימי *meme* geminate, id est *aquæ*; sic et Septuaginta jam legunt מימי *mime*, id est *a diebus*, scilicet antiquis, id est ab olim, supple fuit. Ita Chaldæus, Hebræi, Vatablus, Pagninus et Syrus, qui vertit : *Ninive quasi lacus* (stagnum) *est aquarum, et inter aquas est.* Sic et Arabicus. Per aquas ad litteram intelliguntur fluctus Tigris, qui Niniven inundabant, ut viderentur esse piscina, vel palus, *q. d.* Tigris non est tutatus Niniven, sed potius eam obruit, et tradidit hosti : Tigris enim, vel, ut alii, Euphrates (Tigri enim adjacet Ninive, sed nec longe ab ea aberat Euphrates; unde in agros Ninives stagnare poterat) magnis ac diuturnis imbribus tumens, effractis cataractis effusus Niniven inundavit. Cum pluviis conjurarunt Austri in adversas Aquilonaris Caucasi nives, quibus liquefactis exuberans amnis, Ninives muros stravit, stagnavit urbem, templum ac regiam evertit. Addunt alii ex Herodoto lib. I, et Diodoro Siculo lib. III, Niniven loco humido et paludoso sitam fuisse, ideoque procreasse cives debiles, languidos et lentos, qui urbem tutari non valerent. Symbolice, Ninive erat piscina aquarum, id est plena aquis, id est populis. Urbem enim comparat piscinæ, cives aquis; sicut ergo piscina abundat aquis, ita Ninive incolis, *q. d.* Ninive aluit turbam hominum, sed imbellem et inutilem : nam obsidente eam Chaldæo, inclamavit opem et tutelam eorum : « ipsi vero fugerunt, » ac licet ipsa vociferans ad ravim, iterum iterumque eos a fuga revocaret, et vociferaretur : « State, state, » ut me defendatis, et resistatis Chaldæo; frustra tamen id fecit : nam « non est qui revertatur » a fuga, ut hosti frontem opponat, et pro muris consistat ac dimicet. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Remigius, Hugo, Lyranus et Vatablus. Denique aquæ significant copiam opum, quæ in Niniven influebant, sicut aquæ in piscinam influunt. Unde de iis subdit : « Diripite argentum, diripite aurum, vel non est finis divitiarum. » Ita Rupertus et Vatablus.

STATE, STATE, — Sunt verba Ninives, id est principum Ninives, qui suis fugientibus inclamant, ut stent, et resistant hosti, ut jam dixi : licet alii censeant esse verba Chaldæorum, irridentium vel provocantium Ninivitas ad conflictum, ac de more dicentium : « State, state, » ac nobiscum confligite.

Vers. 9. 9. DIRIPITE ARGENTUM. — Est vox Medorum et Chaldæorum, qui fugientibus Assyriis, capta Ninive, invicem cohortantur ad ejus expilationem, ut prædam ex ea diripiant et efferant. Vides hic quam crebro mutentur personæ : nunc enim loquitur Ninive, nunc Chaldæi, nunc Propheta, nunc Deus. Est enim quasi dialogismus. Ita Vatablus, licet alii censeant esse hic vocem Prophetæ ad Chaldæos, qua eos hortetur ut Niniven a civibus fugientibus desertam expilent. Ita Dionysius, Vatablus et Arias. Alii denique censent esse vocem Ninives, se suasque opes a civibus desertas dedentis Chaldæo, *q. d.* O Chaldæi, rapite aurum meorum civium ignavorum, quia ipsi illud retinere et possidere non merentur, nec valent, aut possunt. Causam, vel potius illecebram hujus expilationis assignant Chaldæi, dum subdunt :

ET NON EST FINIS DIVITIARUM. — Hebraice enim *vau*, id est *et*, capitur pro *quia*, *q. d.* Eia, socii, agite, rapite aurum, vasa et opes, quas Ninive ab aliis gentibus rapuit, et in se coacervavit : quia vasa hæc et opes sunt pulcherrimæ et pretiosissimæ, æque ac plurimæ et innumeræ; ideoque summe desiderabiles. Hebraice additur כבוד *cabod*, id est gloria, vel pondus et onus. Unde Septuaginta vertunt : *Aggravata sunt super omnia vasa concupiscentiæ suæ*, id est, ut Tigurina vertit : *Onusta est rebus quibusque charissimis ;* quanto enim plus habebat auri, quod grave est, « tanto magis ipsa aggravabatur, quæ gravia diligebat, » ait S. Hieronymus. « Unde et iniquitas, *Zachar.* V, super talentum plumbi sedet; et Ægyptii, qui erant peccatis graves, demersi sunt in mare ut plumbum. Et ex persona peccatoris dicitur *Psal.* XXXVII : Sicut onus grave gravatæ sunt super me ; » Vatablus vero vertit : *Gloria major omni supellectile desiderabili*, id est supellex pretiosa (hanc enim vocat gloriam) est major, sive pretiosior omni re desiderabili, *q. d. Supellex ejus pretiosior est omni alia supellectile*, quantumvis pretiosa et concupiscibili, ut vertit Pagninus. In Ninive verum fuit illud *Eccles.* V, 12 : « Est et alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole : divitiæ conservatæ in malum domini sui. » Unde

Moraliter, disce hic quam aurum sit vanum et indignum cui homo cor apponat; imo noxium, utpote quod hostes allexerit ad excidium Ninives, ut scilicet ejus aurum raperent. Quocirca Babytaceni aurum oderant, illudque abjiciebant, imo sepeliebant, ne cui esset noxæ. Audi memorabile quod de iis scribit Solinus *Polyhist.* cap. XXXVI : « A Susis, ait, Babytace oppidum centum triginta quinque millibus passuum distat, in quo mortales universi odio auri coemunt hoc genus metalli, et abjiciunt in terrarum profunda, ne polluti ejus usu, avaritia corrumpant æquitatem. » Idem totidem pene verbis de iisdem scribit Plinius lib. VI, cap. XXVII, qui et lib. XXXIII, cap. I : « Utinam, ait, posset e vita in totum abdicari aurum, sacra fames, ut celeberrimi auctores dixere,

Mor ter, vani au

proscissum conviciis ab optimis quibusque, et ad perniciem vitæ repertum : quantum feliciore ævo, cum res ipsæ permutatæ inter se, sicut et Trojanis temporibus factum, Homero credi convenit. » Et mox : « Pessimum vitæ scelus fecit, qui annulum primus induit. » Additque Romanos olim annulo usos, non aureo, sed ferreo; idque etiamnum factitare Lacedæmones. Et inferius : « Romæ, ait, non fuit aurum, nisi exiguum, longo tempore. Certe cum a Gallis capta urbe pax emeretur, non plus quam mille pondo effici potuere. » Idem, lib. XXXIII, cap. III : « Servius rex, inquit, primus signavit æs (nam ante rudi ære utebantur); signatum est nota pecudum : unde et pecunia appellata. Argentum signatum est anno Urbis D octogesimo quinto, Q. Fabio consule, quinque annis ante primum bellum Punicum. Aureus nummus post annum sexagesimum secundum percussus est, quam argenteus. » Et mox : « A nummo, prima est origo avaritiæ excogitata. Rex Mithridates Aquilio duci capto aurum in os infudit. Hæc parit habendi cupido. Pudet intuentem tantum nomina ista, quæ subinde nova græco sermone excogitantur, expresso argenteis vasis auro, aut incluso, quibus deliciis veneunt tam aurea quam aurata, cum sciamus interdixisse castris suis Spartacum, ne quis aurum haberet aut argentum. Tanto plus animi fuit fugitivis nostris. » Simile de Medis scribit Isaias cap. XIII, 17 : «Ecce, inquit, ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint. » Argute philosophus ille, interrogatus « cur palleret aurum, » respondit : « Ex metu, quia omnes ei insidiantur. » Præclare S. Bernardus serm. 4 *in Adventu* : « Filii Adam, ait, genus avarum et ambitiosum, audite : Quid vobis cum terrenis divitiis, et gloria temporali, quæ nec veræ nec vestræ sunt? aurum et argentum nonne terra est rubra et alba, quam solus hominum error facit (aut magis reputat) pretiosam? Denique si vestra sunt hæc, tollite ea vobiscum. Sed homo cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus. Veræ ergo divitiæ non opes sunt, sed virtutes, quas secum conscientia portat, ut in perpetuum dives fiat. »

Scribit B. Thomas Morus in *Utopia*, republica felici, aurum non æstimari. Sic enim ait lib. II *Utopiæ* : « Aurum argentumque a nullo pluris æstimatur, quam rerum ipsarum natura meretur, qua quis non videt quam longe infra ferrum sunt? ut sine quo non magis quam absque igni atque aqua vivere mortales queant, cum interim auro argentoque nullum usum, quo non facile careamus, natura tribuerit, nisi hominum stultitia pretium raritati fecisset. » Subdit deinde eos, ut suis contemptum auri injiciant, in ejus contumeliam, ex auro matulas et sordidissima vasa conficere, item catenas et crassas compedes, quibus servos coercent : « Postremo, inquit, quoscumque aliquod crimen infames facit, ab horum auribus annuli dependent aurei, digitos aurum cingit, aurea torques ambit collum, et caput denique auro vincitur. Margaritis et gemmis ornant infantulos, qui ubi plusculum accrevit ætatis, cum animadvertunt ejusmodi nugis non nisi pueros uti, nullo parentum monitu, sed suomet ipsorum pudore deponunt. » Subdit deinde facetam narrationem de legatis aliarum gentium in Utopiam ingressis, quorum gemmatæ aureæque vestes, torques, annuli, etc. : « Apud Utopienses aut servorum supplicia, aut infamium dedecora, aut puerorum nugamenta fuere. Quocirca infimum quemque pro dominis reverenter salutantes, legatos ipsos ex aurearum catenarum usu pro servis habitos, sine ullo prorsus honore prætermiserunt. Quin pueros quoque vidisses, qui gemmas ac margaritas abjecerant, ubi in legatorum pileis affixas conspexerunt, compellare matrem ac latus fodere : En mater, quam magnus nebulo margaritis adhuc et gemmulis utitur, ac si esset parvulus! At parens serio etiam illa : Tace, inquit, fili; est, opinor, quisquam de morionibus legatorum. » Causam subjicit : « Mirantur illi siquidem quemquam esse mortalium, quem exiguæ gemmulæ aut lapilli dubius oblectet fulgor; cui quidem stellam aliquam, atque ipsum denique solem liceat intueri; aut quemquam tam insanum esse, ut nobilior ipse sibi ob tenuioris lanæ filum videatur, siquidem hanc ipsam ovis olim gestavit, nec aliud tamen interim quam ovis fuit. Mirantur item aurum suapte natura tam inutile, nunc ubique gentium æstimari tanti, ut homo ipse, per quem, atque adeo in cujus usum id pretii obtinuit, minoris multo quam aurum ipsum æstimetur; usque adeo ut plumbeus quispiam, et cui non plus ingenii sit quam stipiti, nec minus etiam improbus quam stultus, multos tamen, et sapientes et bonos viros in servitute habeat, ob id duntaxat, quod ei magnus contigit aureorum numismatum cumulus; quem si fortuna, aut aliqua legum stropha ab hero illo ad abjectissimum totius familiæ suæ nebulonem transtulerit, fit ut paulo post in famuli sui famulitium concedat, velut appendix additamentum numismatum. » Hæc Morus non μῶρος, sed σόφος, ideoque Angliæ cancellarius et martyr, in sua illa republica non Platonica, sed Christiana. Si Utopiæ indigenæ tam vili æstimant aurum, multo magis Uraniæ cœlique cives illud et cæteras opes pro luto habent, inquit S. Theofridus in *Epitaph. Sanct.* lib. II, cap. IV. Soli cives Babylonis et Ægypti, qui ex luto et paleis civitates exstruunt, illud in pretio et deliciis habent. Quid enim sunt uniones, nisi excrementa concharum? quid gemmæ, nisi lapides minores et subtiliores? quid purpura, nisi sanguis fœdi pisciculi? quid coccus, nisi sanguis vermiculi? quid byssus, nisi fila et tela bombycum, horridorum, inquam, vermium? Sapienter Venantius Fortunatus : « Pauper in an-

gusto regnat, habendo Deum. » Et S. Paulinus, Nolæ episcopus, captus a Wandalis : « Domine, ait, non excrucier propter aurum et argentum ; ubi enim mea omnia sint, tu nosti, » uti refert S. Augustinus lib. I *De Civit.* x.

Vers. 10. 10. DISSIPATA EST (Ninive a Medis et Chaldæis), ET SCISSA, ET DILACERATA. — In Hebræo est elegans et nervosa paronomasia בוקה ומבוקה ומבלקה *buka umebuka umebulaka*, id est *vacuitas, et evacuatio, et laceratio* est illi, *q. d.* Plane opibus et incolis suis evacuata est Ninive, ac muris et domibus dilacerata. Ita Tigurina, Vatablus, Pagninus. Hinc Septuaginta vertunt : *Concussio, et excussio, et ebullitio* ; Chaldæus : *Direpta, expilata, et aperta est porta inimico.* Porro ebullitio græce ἐκβρασμὸς dicitur, ait S. Hieronymus, cum quod intrinsecus latebat, erumpit in faciem. Unde papulæ quoque, quæ post ægrotationem nascuntur in labiis, dicuntur ἐκβράσματα, et sanitatis videtur indicium. Hoc ergo quasi remedium adhibetur Ninivæ ægrotanti, ut malum internum latens in vitalibus, foras ebulliat, ut excutiatur, vexetur et affligatur crebro. Non solum autem hoc remedium datur, sed et cordis confractio, et dissolutio genuum, ut durum et lapideum Ninives cor fractum emolliatur, et rigida genua quæ prius Deo non curvabantur, dissolvantur et flectantur Deo, ac in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. Hæc S. Hieronymus.

COR TABESCENS. — Hebraice, *cor liquefactum.* Ita Chaldæus, Pagninus et Vatablus. Sicut enim cera admota igni liquescit et tabescit ; ita et cor admotum vehementi angustiæ, dolori et pavori velut liquescens tabescit, concidit, et quasi confringitur, ut vertunt Septuaginta. Hæc spectant ad cives, sicut priora ad ipsam civitatem. Porro ex hoc cordis deliquio, quasi ex fontis obstructione, naturaliter sequitur *primo*, « dissolutio geniculorum ; » Tigurina, *tremor genuum* ; Pagninus et Vatablus, *collisio genuum* ; corde enim fatiscente, fatiscunt spiritus vitales et animales, qui a corde ad genua transmittuntur, ut ea roborent ad sustinendum corpus, et ad ambulandum : subductis autem, vel languescentibus spiritibus, genua languescunt et tremunt, et inter se colliduntur ex trepidatione. *Secundo,* sequitur « defectio in cunctis renibus ; » Tigurina, *ægritudo in omnium lumbis.* In renibus ergo, id est in lumbis duobus, quibus subsunt duo renes. Lumbi enim carnei sunt, et quinque vertebras sacræ spinæ inferne utrinque complectuntur, a qua spina nervi, musculi et spiritus motivi per ejus medullam derivantur ad totum corpus. Si vertebræ hæ dissolvantur, aut lædantur, et contrahantur, aut impediantur, uti fit in timore et pavore, elumbis et infirmus fit homo. Ita Ribera. Hinc in renibus et lumbis consistit magna pars virium et roboris hominis, ut dixi vers. 1. *Tertio*, sequitur : « Et facies omnium eorum sicut nigredo ollæ ; » Hebraice, *contraxerunt ollam*, id est, ut Tigurina, *ollæ speciem*, colorem et fuliginem ; Chaldæus : *Omnes vultus operientur nigredine, instar ollæ denigratæ* ; Septuaginta, *sicut adustio ollæ* ; facies enim destituta cordis influxu et spiritibus, expallescit et nigrescit, uti videre est in iis qui suffocantur, vel suspenduntur : vide dicta *Joelis* II, 6. Mystice, Rupertus : Olla atra, inquit, est diabolus, et omnes qui in eo spem reponunt, qui tandem similes fient illi quem coluerunt, dum in ollam vulcaniam, puta in gehennam, detrudentur, fientque aterrimi tam corpore, quam mente.

11. UBI EST HABITACULUM LEONUM ? — Tigurina : *Ubi est lustrum leonum ?* id est, ubi est Ninive, quæ erat quasi spelunca leonum, id est regia prædonum et tyrannorum, *q. d.* Deserta est, eversa est, periit, interiit. Reges Assyriorum comparat leonibus ; Niniven lustro ; filios et principes eorum, leunculis, ob eorum fortitudinem, crudelitatem et rapacitatem. Ipsi enim quasi leones venabantur et expilabant omnes gentes, earumque opes et prædas convehebant in Niniven, ibique eas inter filios, uxores et principes distribuebant, ut patet IV *Reg.* XIX, 11. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Theophylactus, Lyranus, Clarius, Arias et Vatablus. Sic Ezechiel cap. XIX, 1 et sequent., Jerusalem vocat leænam ; leunculos vero vocat reges ejus juvenes, puta Joachas, Joakim, Joachin et Sedeciam filios Josiæ. Sic Jeremias cap. IV, 7, Nabuchodonosorem vocat leonem : « Ascendit, inquit, leo de cubili suo, et prædo gentium se levavit : egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem. » Est sarcasmus, vel potius emphatica admiratio ; irridet enim, vel potius miratur, et aliis admirandum proponit horrendum excidium inclytæ illius Ninives, et tyrannorum ejus, ut illius exemplo percellantur, caveantque a fastu et spolio leonino, utpote ob quem excisam audiunt videntque Niniven. Simili schemate ait Baruch cap. III, 16 : « Ubi sunt principes gentium, et qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram ? qui in avibus cœli ludunt ? qui argentum thesaurizant et aurum ? etc. Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt. » Et Isaias de Babylone, cap. XIV, 4 : « Quomodo cessavit exactor, quievit tributum ? Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione, plaga insanabili, subjicientem in furore gentes, persequentem crudeliter (nonne hæc fuit spelunca leonum ?). Conquievit et siluit omnis terra, gavisa est et exsultavit, » dum vidit exscindi a Cyro Babylonem, virgam suam tyrannicam. Pari modo Ninive hic vocatur « habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum, » id est, sedes tyrannorum, eorumque filiorum : *pascua* enim est nomen femininum singularis numeri, uti ostendi *Joel.* I, 18. Unde ea subdit :

Vers. 1[1] Lustru[m] leonu[m] erat N[i]nive.

AD QUAM (scilicet pascuam catulorum leonum, puta ad Niniven) IVIT LEO UT INGREDERETUR ILLUC, CATULUS (id est catuli) LEONIS, ET NON EST QUI EXTER-

REAT?—*q. d.* Ubi est illa dives et speciosa Ninive, in qua quasi in pascuis uberrimis pascebant se reges eorumque filii spoliis et prædis, quas diripuerant ab omnibus provinciis et gentibus? Ubi sunt ejus reges et tyranni, eorumque filii et principes, qui quasi leones et leonum catuli in Ninive quasi in spelæo inexpugnabili, suis viribus et opibus præfidentes securi degebant, ut nemo eos invadere auderet, nemo terrorem aut metum eis incutere valeret? *q. d.* Excisa est, periit, evanuit; fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum; fuit Nina et ingens gloria Niniadum. Ita Theodoretus, Theophylactus, Lyranus, Clarius, Arias et Vatablus. Ex adverso tamen S. Hieronymus, cum suis asseclis, Remigio, Haymone et aliis, per leonem intelligit Nabuchodonosorem, qui quasi leo invasit leones Assyrios, eorumque lustrum, scilicet Niniven, adeo valide et horrende, ut nemo eum deterrere, nemo se ei opponere auderet. Verum omnia præcedentia et sequentia spectant ad Assyrios, non ad Chaldæos. Taceo quod leones non soleant alios leones, eorumque lustra invadere et prædari, sed tauros, boves, equos, aliasque bestias et feras specie a se distinctas: secus est de lupis; lupus enim in fame lupum devorat. Unde adagium : « Homo homini lupus. » Quare prior sensus germanior videtur.

Moraliter, vide hic celeres et miserabiles tyrannorum, regum et regnorum ortus et occasus. Ubi est gloria illa Ninives? ubi superba Babylon? ubi illa inclyta Roma? Præclare Ovidius, lib. XV *Metamorph.*:

> Nunc humilis veteres tantummodo Troja ruinas,
> Et pro divitiis tumulos ostendit avorum.
> Clara fuit Sparte : magnæ viguere Mycenæ,
> Vile solum Sparte est; altæ cecidere Mycenæ.
> Œdipodioniæ quid sunt nisi nomina Thebæ?
> Quid Pandioniæ restant, nisi nomen Athenæ?

ers. 12. 12. LEO CEPIT SUFFICIENTER CATULIS SUIS (pascendis), ET NECAVIT LEÆNIS SUIS. — Tigurina, *strangulavit;* Pagninus, *suffocavit leænis suis.* Solent enim leones strangulare animalia, eaque discerpere et distribuere suis catulis et leænis. Leo est rex Assyriorum, catuli sunt filii, leænæ sunt uxores et concubinæ, quos ex spoliis gentium ditabat et ornabat rex. Ita Cicero, actione v *in Verrem*, asserit « solere barbaros reges Persarum et Syrorum (sub quibus Assyrios et Chaldæos intellige) plures uxores habere; iis autem uxoribus civitates attribuere hoc modo : Hæc civitas mulieri in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent universos non solum conscios libidinis suæ, verum etiam administros. » Sic Antiochus rex Syriæ duas illustres civitates donavit concubinæ suæ, libro II *Machab.* cap. IV, vers. 30.

ers. 13. 13. ECCE EGO AD TE. — O spelunca leonum, o Ninive! veniam, ut te per Chaldæos debellem, puniam et evertam. Unde Tigurina vertit : *En me tibi hostem, dicit Dominus* (1).

ET SUCCENDAM USQUE AD FUMUM QUADRIGAS TUAS. — Pagninus et Vatablus: *Succendam igne fumante,* id est igne fumo permixto, *quadrigas ejus,* id est tuas; est enallage personæ, *q. d.* Niniven ejusque quadrigas succendam, omniaque in fumum et flammam convertam. Alludit ad venatores, qui ad spelæa leonum et ferarum struunt ignes, fumumque ingentem excitant, quo cogunt feras, earumque catulos ne fumo suffocentur egredi, atque egressos venabulis excipiunt et confodiunt. Ita Theodoretus et Theophylactus. Addunt Dorotheus et Epiphanius in *Vita Nahum,* ignem hunc de terra et solitudine ortum, invasisse et concremasse Niniven, uti dixi in Prooemio. Septuaginta pro כ legentes ei affine ב puta pro רכבה *richba,* id est quadrigas ejus, legentes רבבה *ribba,* vertunt : *Succendam in fumo multitudinem tuam;* radix enim רבב *rabab,* vel *rab* significat multiplicari et esse multum. Unde *rab* et *rabbi,* id est multus, hoc est magnus, scilicet doctor vel prælatus.

EXTERMINABO DE TERRA PRÆDAM TUAM. — Tigurina: *Lacerationem avertam a terra, q. d.* Non prædaberis ultra. Ita Vatablus.

ET NON AUDIETUR ULTRA VOX NUNTIORUM TUORUM, — quos, o Ninive, mittere solebas ad urbes, postulans ab eis vel deditionem, uti misisti Rabsacen Hierosolymam, qui eam regi Sennacherib dedi efflagitavit, *Isaiæ* XXXVI, 2. Ita S. Hieronymus et Theophylactus. Vel tributa ab eis pendi solita, aut nova onera quæ eis imponebas, quibus eas expilabas. Ita Remigius, Albertus et Hugo. Septuaginta pro מַלְאָכֵךְ *malachecha,* id est nuntios tuos, aliis punctis legentes מְלַאכְתֵּךְ *melachecha,* id est *opera tua,* vertunt : *Non audientur ultra opera tua.*

Symbolice, incendium et excidium Ninives repræsentat incendium et excidium mundi sub diem judicii, quod sub nomine Babylonis mystice describit S. Joannes *Apocal.* cap. XVII. « Mundus » enim hic, ut aiebat Philosophus, « non est aliud quam forum impostorum, scrinium dolorum, schola vanitatis, lustrum tyrannorum, spelæum latronum et iniquorum, » in quo potentes diripiunt pauperes et simplices. Sicut ergo Ninive punita fuit incendio, sic et mundus igne conflagrationis expiabitur, juxta illud : « Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus, » *Psalm.* XCVI, 3. Illo ergo igne comburentur omnes leones et leunculi, id est omnes tyranni, raptores et iniqui, omnesque eorum nuntii, quadrigæ, et pompæ, ac imprimis eorum dux et princeps Antichristus, inquit S. Hieronymus. Excidium Ninives typus est excidii mundi.

(1) Optime Kreenen : « Non casu aut sine meo numine accidet tuus interitus, sed ipsemet ego supremus universi judex et acerrimus mei honoris vindex, te aggrediar, tuisque adeo hostibus utar tanquam justissimæ meæ vindictæ ministris. » Cf. I, 2.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit currus, equites, micantes gladios, fulgurantes hastas Chaldæorum describere, quibus conficient Niniven meretricem, ob ejus cædes, rapinas et maleficia. Deinde, vers. 8, confert eam cum Alexandria, in frequentia, robore, opibus, aitque : Sicut illa capta est a Chaldæis, ita capieris et tu, o Ninive. Denique, vers. 12, docet quod Deus omnes ejus munitiones debilitabit et disjiciet, quodque duces ejus et milites erunt ignavi, imbelles et pavidi quasi mulieres; quodque mercatores et merces ab ea avolabunt, sicut bruchus et locustæ, incalescente sole, avolant (1).

1. Væ civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena : non recedet a te rapina.
2. Vox flagelli, et vox impetus rotæ, et equi frementis, et quadrigæ ferventis, et equitis
ascendentis : 3. et micantis gladii, et fulgurantis hastæ, et multitudinis interfectæ, et gravis
ruinæ : nec est finis cadaverum, et corruent in corporibus suis. 4. Propter multitudinem
fornicationum meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia, quæ vendidit gentes in
fornicationibus suis, et familias in maleficiis suis : 5. Ecce ego ad te, dicit Dominus exerci-
tuum, et revelabo pudenda tua in facie tua, et ostendam gentibus nuditatem tuam, et regnis
ignominiam tuam. 6. Et projiciam super te abominationes, et contumeliis te afficiam, et po-
nam te in exemplum. 7. Et erit : omnis, qui viderit te, resiliet a te, et dicet : Vastata est
Ninive, quis commovebit super te caput? unde quæram consolatorem tibi? 8. Numquid
melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu ejus : cujus
divitiæ, mare : aquæ, muri ejus. 9. Æthiopia fortitudo ejus, et Ægyptus, et non est finis :
Africa et Libyes fuerunt in auxilio tuo. 10. Sed et ipsa in transmigrationem ducta est in cap-
tivitatem : parvuli ejus elisi sunt in capite omnium viarum, et super inclytos ejus miserunt
sortem, et omnes optimates ejus confixi sunt in compedibus. 11. Et tu ergo inebriaberis, et
eris despecta : et tu quæres auxilium ab inimico. 12. Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum
grossis suis : si concussæ fuerint, cadent in os comedentis. 13. Ecce populus tuus mulieres
in medio tui : inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis vectes
tuos. 14. Aquam propter obsidionem hauri tibi, exstrue munitiones tuas : intra in lutum, et
calca, subigens tene laterem. 15. Ibi comedet te ignis : peribis gladio, devorabit te ut bru-
chus : congregare ut bruchus : multiplicare ut locusta. 16. Plures fecisti negotiationes tuas
quam stellæ sint cœli : bruchus expansus est, et avolavit. 17. Custodes tui quasi locustæ :
et parvuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris : sol ortus
est, et avolaverunt, et non est cognitus locus earum ubi fuerint. 18. Dormitaverunt pastores
tui, rex Assur : sepelientur principes tui : latitavit populus tuus in montibus, et non est qui

(1) Retractat Propheta supra dicta, sed ita ut addat nova amplificetque descriptionem ruinæ Ninives.

Primo, assignat causas et effectus, scilicet, *primo*, causa prima, frequentatæ in Ninive cædes, fraudes, deprædationes, 1; *secundo*, effectus primus, bellum et obsidio contra urbem suscepta, hostes in urbem captam irruentes, equitatus ad stragem edendam, et prædandum paratus, ipsaque in capta urbe strages edita, 2, 3; *tertio*, causa secunda, idololatria et magia, seu potius fœdera dolosa quibus alias gentes ad se pertraxerunt Assyrii, et sibi tandem subjecerunt, 4; *quarto*, effectus secundus, quem describit, continuata imagine a meretrice desumpta, scilicet eversio urbis et regni, conjuncta cum turpitudine et ignominia, vers. 5; cum abominatione et contumelia, vers. 6; cum irrisione et solatii carentia, vers. 7.

Secundo, urbi Ninivæ, ut ex aliis fortunam, rerumque vicissitudinem discat, Propheta exemplo proponit urbem Ægypti clarissimam, tam ex se quam ex auxiliariis potentissimam, et nihilominus capiendam et desolandam, 8-10; applicationemque facit ad fata Assyriorum futura, et ad Ninives ruinam quam iterum describit per enumerationem et hypotyposin, *primo*, summæ in diruendis Assyriorum mœnibus facilitatis apta similitudine grossorum, seu præcoquarum ficuum, 12; *secundo*, effeminatorum virorum, et diductarum latissime portarum, 13; *tertio*, frustrati laboris in reparatione munitionum, 14; *quarto*, vastatæ igne et ferro urbis, et sublatarum divitiarum, 15, 16; *quinto*, dilapsorum militum, enectorum principum et dispersorum civium, 17, 18; *sexto*, vicinorum stupentium et lætantium de magnitudine cladis, 19.

congreget. 19. Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua : omnes qui audierunt auditionem tuam, compresserunt manum super te : quia super quem non transiit malitia tua semper?

Vers. 1. 1. VÆ (scilicet tibi, o) CIVITAS SANGUINUM, — o Ninive sanguinaria, quæ omnium gentium sanguinem fudisti, ut eas tibi subjiceres! Unde Chaldæus vertit : *Væ civitati sanguinum!* Ita Theophylactus, Haymo, Rupertus, Hugo et Lyranus. Posset *secundo*, vox *sanguinum*, accipi pro *scelerum*, *q. d.* Væ tibi, o civitas scelerata, omnibus criminibus plena et cooperta! quia enim sanguinis effusio, puta homicidium, gravissimum est scelus in proximum, hinc quodlibet enorme crimen vocatur *sanguis*, id est sanguinis effusio, per synecdochen, qua pars pro toto; vel per catachresin, qua simile pro simili ponitur. Unde Syrus et Arabicus vertunt : *Væ civitati sanguinum, quæ tota est mendacium, et plena iniquitate!* Dat causas excidii Ninives, cur scilicet Deus ab ea transtulerit monarchiam in Babylonem. *Prima* est, cædes injustæ, eæque plurimæ. *Secunda*, quod sit « universa mendacii, » id est, ut Septuaginta, *tota mendax*; Tigurina, *in universum plena mendacio*, q. d. « In Ninive nulla est veritas, sed omne mendacium, » ait S. Hieronymus, quia regnat in ea omnis dolus et fraus. *Tertia*, quod sit « dilaceratione plena, » id est plena rapina et laceratione prædarum. Unde vertit Aquila, *excervicatione plena*; Symmachus, ἀποτομίας, id est *crudelitate* vel *severitate plena*. « In altera ejus editione, ait S. Hieronymus, reperi μελοκοπίας πλήρης, id est sectionibus carnium et frustis per membra concisis plena; denique statim subjecit : Ubi indesinens præda est, » *q. d.* Ninive repleta est rapinis, sicut lustra leonum plena sunt membris et ossibus animalium ab eis laceratorum et devoratorum. Hisce enim comparavit Niniven cap. II, 11, ubi eam vocavit « habitaculum leonum. » Subdit S. Hieronymus : « Porro Hebræus (S. Hieronymi in Hebræa lingua magister) פרק *perec*, gubernaculum, id est κυβερνισμὸν interpretatus est, ut ostenderet et urbem fuisse regalem, et velut in navi cunctarum gentium tenuisse gubernaculum. »

Symbolice, Ninive, scelerata est mundus in maligno positus. Symbolice, Ninive speciosa est, et speciosus hic mundus, qui græce κοσμὸς a specie et ornatu dicitur. Hic enim totus in maligno positus, plenus est, pleniorque erit in fine, sub diem judicii (ideoque tunc evertetur et concremabitur) sanguinibus, id est cædibus et sceleribus, æque ac mendaciis, dolis et fraudibus; item calumniis, rapinis, omnique violentia qua proximorum vel famam vel bona, vel corpus vitamque dilacerat. Ita S. Hieronymus.

NON RECEDET (id est nunquam recedet) A TE RAPINA, — *q. d.* Ninive tota est rapinis intenta; futura enim Hebræorum sæpe actionis continuationem, morem, consuetudinem et perpetuitatem significant.

Vers. 2. 2. VOX FLAGELLI. — S. Hieronymus cum Remigio, Alberto aliisque suis asseclis pergit hæc accipere de Ninive et Assyriis, quasi hic eorum currus, equites, arma describat Propheta, quibus vim inferebant aliis gentibus, easque prædabantur et lacerabant. Melius Theodoretus, Theophylactus et Vatablus hæc accipiunt de Chaldæis, qui flagellarunt et castigarunt prædationes, cædes et rapinas Ninives. Est ergo hic hypotyposis, sive viva belli a Chaldæis Ninivæ inferendi imago et repræsentatio, *q. d.* Videor jam cominus videre et audire flagella aurigarum in curribus Chaldæorum hostilibus, rotarum cursus et impetus, equites equosque frementes; item micantes eorum gladios, et fulgurantes hastas, quibus ipsi ingentem multitudinem Ninivitarum interficient, ipsisque gravem ruinam, id est multitudinem cadaverum afferant. Nota, *gravis* hic ponitur pro magno, id est multo; est enallage : ponitur enim qualitas pro quantitate, et quantitas continua pro discreta; puta gravis pro magno, et magnum pro multo. Sic Antiochus dicitur intrasse Ægyptum in multitudine gravi, id est numerosa et copiosa, I *Machab.* I, 18. Sic Deus in Ægyptum per Mosem misit muscam gravissimam, id est plurimam, *Exod.* cap. VIII, vers. 24. Vide ibi dicta. Rursum quadrigas vocat ferventes et ardentes, ob celeritatem et impetum, quo ipsæ ipsarumque rotæ adeo motu et collisione lapidum incalescunt, ut ardere videantur, quin et vere scintillas ignemque emittant. Similem curribus fervorem dat Virgilius III *Georg.*:

Illi instant verbere torto,
Et proni dant lora : volat vi fervidus axis,
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur,
Aera per vacuum ferri, atque assurgere in auras.

Tropologice, est anima impia. Tropologice, Ninive est anima peccatrix, plena sanguinibus, id est sceleribus; hæc est tota mendacii, quia nullum in se locum relinquit Deo, qui veritas est; sed fallacibus opinionibus imbuta, et diaboli præstigiis delusa, corpus et rem solidam putat esse opes, delicias, et honores, quæ tantum sunt umbræ.

Hæc dilacerat famam et bona proximorum, quin et alios a via Dei avertit, et bona eorum opera diripit, nec ab hac rapina recedit. Huic imminent multa mala. *Primum* est, « vox flagelli, » id est conscientiæ intus mentem flagellantis, de quo Juvenalis, *satyra* XIII :

Evasisse putes, quos diræ conscia culpæ
Mens habet attonitos, et surdo verbere cædit;
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Ita Ribera (1).

(1) « Vox.... et equi frementis, et quadrigæ ferventis,

Vers. 3. 3. CORRUENT (Ninivitæ et Assyrii) IN CORPORIBUS SUIS, — id est inter corpora et cadavera suorum. Ita Chaldæus. Unde Tigurina vertit : *Ruent per sua corpora.* Paulo aliter vertunt Pagninus et Vatablus : *Impingent* (scilicet Chaldæi) *in corpora eorum,* scilicet Assyriorum occisorum, *q. d.* Tanta erit strages Ninivitarum, tanta multitudo cadaverum, ut viam tum Assyriis fugientibus, tum Chaldæis insequentibus intercludant, atque utrique in ea impingant et corruant.

Vers. 4. 4. PROPTER MULTITUDINEM FORNICATIONUM MERETRICIS SPECIOSÆ. — Fornicatio apud Prophetas significat idololatriam, idolum enim est quasi adulter; Ninive est quasi meretrix speciosa, *q. d.* Ruent Assyrii propter multitudinem idololatriæ Ninives, quæ et re et nomine speciosam sonat, ideoque ob suas speciosas opes, delicias et pompas omnibus erat grata, *q. d.*, ait S. Hieronymus, Ruet Ninive, quia totius orbis sibi subjecti coluit idola et maleficia magica; quia tota magiæ, superstitioni et idololatriæ fuit dedita, ad eamque pellexit, imo coegit omnes gentes (2). Unde sequitur :

QUÆ VENDIDIT GENTES IN FORNICATIONIBUS SUIS, — *q. d.* Ninive tradidit alias gentes et populos suis hostibus, puta Chaldæis; quia ipsa eos docuit suas idololatrias et maleficia, puta incantationes magicas et superstitiones, ob quæ a Deo traditi sunt Chaldæis. Ideo enim Deus immisit Chaldæos quasi lictores in omnes gentes, ut earum idololatriam et scelera punirent, ut patet *Jerem.* cap. XXV, vers. 17.

Nota : Tò *vendidit* significat *primo*, Niniven instar reginæ, sed meretricis, alias gentes sibi subditas, nunc vi, nunc illecebris, nunc mendaciis, aliisque artibus meretriciis coegisse ad sua idola et scelera. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo et Lyranus. *Secundo,* eam gentes in servitutem redegisse, iisque abusam esse quasi mancipiis, utpote quæ illas vendidit hosti, dum eas coegit secum prodire in aciem contra Chaldæos; itaque ipsas quasi oves, gladiis Chaldæorum secum mactandas objecit. Ita Theophylactus. Hic verum est illud Poetæ :

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.

Addunt Cyrillus et Theophylactus fornicationem hic vocari *magiam*, per quam gentes et tribus vendebant, dicentes : Date nobis mercedem et pretium, ac nos exsecrabimur gentes vobis hostiles, itaque faciemus ut vobis resistere nequeant, easque facile expugnetis, ut fecit Balaam ariolus Balac regi Moab, *Numer.* XXII et XXIII. *Tertio*, in Scriptura Achab, III *Reg.* XXI, 25, et alii dicuntur venditi vel venumdati ut facerent malum; quia scilicet traditi sunt quasi servi in potestatem peccati et diaboli, ut ad ejus nutum agerentur quasi mancipia in omne scelus. traditi, inquam, directe a se suisque heris et dominis; indirecte a Deo permittente, et puniente priora eorum scelera.

ET FAMILIAS (id est populos) IN MALEFICIIS SUIS. — *Maleficia* vocat veneficia, ut vertunt Septuaginta, opes, pompas, delicias, incantationes, philtra, puta illecebras, quibus Ninive quasi meretrix omnes ad sui amorem et suorum deorum cultum alliciebat. Hæc enim significat hebræum כשפים *kesaphim.*

Symbolice S. Hieronymus : Ninive, inquit, est mundus illecebrosus, habens maleficia; Septuaginta, *dux maleficiorum*, id est incantationum et illecebrarum, quibus homines dementat : « Vox flagellorum auditur in mundo, quia multæ sunt tribulationes justorum, quibus flagellantur, clamitant, et doloris magnitudinem flebili voce testantur. Quando alius dæmone, alius ira, quæ furori similis est, alius libidine, odio, invidia, superbia, corripiuntur, flagellum in eis Assyrii regis sonat. Sed et in corporis malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad justum dicitur *Psalm.* XC : Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quando videmus hunc morbo regio computruisse, et superesse cadaveri suo : alium intercuti aqua et tumenti natare corpore, crescentibusque membris formam pristini hominis decrescere : illum purulentias quasdam, et vulnerati damna pulmonis egerere : istum humore

et equitis ascendentis » verborum פרש מעלה *paras maale* (quæ Vulgata vertit, *et equitis ascendentis*, et quæ in textu hebræo cum vers. 3 connectuntur), fere tot reperiuntur interpretationes, quot sunt interpretes, ait Maurer; potissimisque interpretationibus recensitis post Rosenmuller, sic cum Ludovico de Dieu ipse vertit, *eques auferens* : « Sicuti, inquit, versu præcedenti minatus fuerat sonitum scuticæ et sonitum motus rotarum, sic hoc versu minatur equites auferentes, deinde flammantem gladium et coruscantem hastam. Est autem *eques auferens*, qui prædam multam subducit, quam quasi secum ascendere facit, inquit Ackermann, qui et ipse huic interpretationi adstipulatur. Sicut enim in Cal עלה *ala* sæpe usurpatur pro *abire*, recedere, sic in Hiph. העלה *eela* sæpe pro auferre, tollere, ut *Psalm.* CII, vers. 25.

(2) *Scortationibus* plerique interpretes intelligunt aliorum deorum cultum, artesque quibus usa finitimis persuadebat, óptime coli numen secundum morem ritumque, quem ipsa sequebatur. Sane זנונים *zenounin*, *fornicationes*, si de populo Hebraico dicitur, de cultu aliorum præter Jovam deorum dici, notum vide *Jerem.* XIII, 27; *Ezech.* XVI, 30. Hoc vero loco, ubi de Assyriis agitur, qui Jovam nunquam coluerunt, *zenounim* intelligere malumus *de dolosis fœderibus* quibus alias gentes ad se pertraxerunt Assyrii, et sibi tandem subjecerunt. Ita *Jesaj.* XXIII, 17, Tyrus inducitur tanquam meretrix, quæ cum omnibus regnis terræ scortata fuerit. » (Rosenmuller.) Bene hæc Rosenmuller, inquit Maurer, neque de cultu deorum fictorum, neque de commercio (*Jes.* XXIII, 17), de quo cogitarunt alii, potest cogitari. Intelligendæ *scortationes* de amicitia simulata et fraudulenta, *præstigiæ* de callidis consiliis machinationibusque occultis, quibus, meretricis instar multorum animos in amorem sui pellicientis, alios populos suis Assyrii irretiverant laqueis. Qua ipsa de causa *suavis* appellatur ista meretrix. (Maurer.)

in lapides desiccato, urinæ amaritudinem, et vesicæ tormenta sentire; non dubitemus dicere vocem flagellorum esse Ninive. »

Hæc S. Hieronymus, qui et subdit : « Et vox commotionis rotarum, dum huc atque illuc genus raptatur humanum, et incertis per cuncta discursibus, ubi periculum, ubi salus sit ignoramus; de qua rota et *Ezech.* I, 16, et *Psalm.* LXXVI legimus : Vox tonitrui tui in rota. Habet et Ninive equum persequentem, puta diabolum, de quo *Job* XXXIX : De longe odoratur bellum. Quadrigæ, et quatuor earum equi sunt quatuor perturbationes, de quibus Maro : Hi cupiunt metuuntque, dolent gaudentque. His equis, et hac quadriga Ninive cuncta perturbat. Et quomodo quatuor, quibus pugnamus et tegimur, sunt scuta virtutum : prudentia, justitia, temperantia, fortitudo; ita e contrario quatuor vitia sunt, stultitia, iniquitas, luxuria, formido quibus ab hoste percutimur. Quarum singulæ pullulantes habent in se ac multiplices species sagittarum, quibus inferuntur vulnera, imo vulnerati usque ad inferna demerguntur. Nec est finis gentibus ejus. Malitia ejus finem non habet, et quantæ species peccatorum, tot gentes sunt Ninive, qua infirmabuntur in corporibus suis a multitudine fornicationis. Nec mirabitur Niniven scortorum jam esse gratissimam, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, et maleficiis illius, et quibusdam incantationibus ad amorem ejus pene cunctos trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus suis, quæ tollunt membra Christi et faciunt membra meretricis : idque facit tribus maleficiis suis. Facit enim amare eas quæ odisse debuerant, et detestari quæ amare debebant; ut cum deceptæ fuerint, etiam alios malefica arte supplantent. » Unde huc alludens S. Joannes *Apoc.* XVII, 3, Babylonem suam (quæ typus est mundi) quasi alteram Niniven schemate reginæ, sed meretricis ita depingit : « Vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, et cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura, et coccino, et inaurata auro, et lapide pretioso, et margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, et immunditia fornicationis ejus. Et in fronte ejus nomen scriptum : Mysterium : Babylon magna, mater fornicationum, et abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu. » Vide ibi dicta.

Præclare S. Bernardus, *epist.* 103 : « Væ, ait, væ! vapor est ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quousque tu tantæ gloriæ profers fœnum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur : carnem dico, et ejus gloriam : Siquidem omnis caro fœnum est, et omnis gloria ejus tanquam flos fœni. Si sapis, si habes cor, si tecum est lumen oculorum tuorum, desine jam ea sequi, quæ et assequi miserum est. Beatus qui post illam non abiit, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant. » Et *epist.* 107 : « Diu, ait, ista in te mundus habere non poterit, et te quippe ipsum brevi non habiturus. Nam breves dies hominis sunt. Mundus quidem cum suis concupiscentiis transit; sed te prius emittit quam ipse pertransit. Qui te sine fine delectat amor mox finiendus. »

5. ECCE EGO AD TE, — o Ninive, armatus et fu- Vers. 5.
ribundus in Chaldæis venio, ut te quasi scortum infame spoliem, denudem, castigem, totique orbi ridendam et exsibilandam proponam. Unde Tigurina vertit : *En me tibi hostem, inquit Dominus exercituum.*

REVELABO PUDENDA TUA IN FACIE TUA. — Tigurina, Pagninus et Vatablus : *Revelabo fimbrias tuas,* vel limbos tuos; hoc est, spoliabo te tuis fimbriis, et vestibus speciosis et pretiosis per Chaldæos, ut omnibus spoliata et nudata a cunctis ridearis et subsanneris, dum cuncti præter nuditatem et paupertatem, etiam occultas tuas sordes, vomicas et carcinomata, quas syrmate et veste aurata tegebas (hæc enim vocat *pudenda*, quia ob ea pudefiebat), id est occultas suas spurcitias, vitia et fœditates, propalam conspicient. Perstat enim in metaphora meretricis. Unde explicans subdit :

5 et 6. OSTENDAM GENTIBUS NUDITATEM TUAM, ET Vers. 5
REGNIS IGNOMINIAM TUAM. ET PROJICIAM SUPER TE et 6.
ABOMINATIONES, — id est tibi imponam, ostendam, et propalabo omnia tua abominanda scelera; quo fiet ut omnes certatim te abominentur, et diris mille devoveant : tam acris enim vindicta Dei, qua te puniet et evertet, omnibus ostendet te rapacissimam et sceleratissimam tyrannam fuisse. Unde sequitur, « et contumeliis te afficiam, » uti meretrices publice in circulo expositas, vel ad uncum alligatas omnes subsannant, in easque fæces, lutum et stercora jaciunt : itaque « ponam te in exemplum; » Tigurina, *faciam te spectaculum*; Pagninus, *ponam te inquinamentum* : Chaldæus, *ponam te exsecrandam, et ponam te fœdissimam oculis omnium videntium te.*

Moraliter, magna Dei est gratia, cum peccatori revelat suam turpitudinem, ac voluptatis illicitæ, v. g. meretricis, sordes. Sicut enim exterius et publice meretrice nihil videtur speciosius et elegantius; sic interius et domi nihil putidius, sordidius, vilius, miserius, pauperius, adeo ut adolescentes qui in illas ita pomposas rapiuntur, visis earum internis sordibus, nauseent, et eas abominentur. Tale est peccatum et peccatrix anima, puta est quasi ornata meretrix, et sepulcrum dealbatum; exterius nitens, interius putens et fœtens; exterius Venus, interius anus; exterius formosa ut Lais, interius deformis ut Thais; publice splendidior Cyro, domi pauperior Iro, vix habens panem atrum quem mandat, ut ait Terentius in *Eunucho*. Audivi ab aulicis principis cujusdam feminæ luxuriose viventis, corpus ejus

tantum fœtorem exhalasse, ut intolerabilis videretur, nec tam corpus quam triduanum cadaver esse diceres.

Vers. 7. 7. Omnis qui viderit te, resiliet a te. — Pagninus, *elongabunt se a te*; Tigurina, *refugiet a te, et dicet : Vastata est Ninive*; Chaldæus, *expilata est Ninive*; Septuaginta : *Qui viderit te, descendet a te, et dicet : Misera est Ninive.* Simili modo in excidio Babylonis dicitur *Apoc.* XVIII, 15 : « Mercatores horum, qui divites facti sunt, ab ea longe stabunt propter timorem tormentorum ejus, flentes ac lugentes, et dicentes : Væ, væ civitas illa magna, quæ amicta erat bysso, et purpura, et cocco! etc. : quoniam una hora destitutæ sunt tantæ divitiæ. » Sic de Tyro ait Ezechiel cap. XXVI, 17 : « Quomodo peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta? etc. Nunc stupebunt naves in die pavoris tui : et turbabuntur insulæ in mari, eo quod nullus egrediatur ex te. » Et cap. XXVII, 28, describit nautas et mercatores ejulantes in vastitate Tyri.

Tropologice, de fuco Ninives, id est mundi. Tropologice S. Hieronymus : « Quamdiu, ait, terrena honoramus, et putamus esse sublimia, velut in quodam superbiæ culmine sumus, et miramur pulchritudinem Ninive, » id est mundi. « Cum autem consideraverimus naturam ejus, et omnia corporalia bona, quasi humilia despexerimus, subjicientes nos potentiæ manus Dei, tunc miserebimur Ninive, et omnia terrena bona digna planctu judicabimus, dicemusque : Misera Ninive, quanti tuis laqueis irretiti sunt? quantos alligatos laqueis tuis tenes? quis putas resiliet a te, et descendet de superbia tua, et te miseram judicabit? » *q. d.* Pauci sunt, sed sapientes et oculati, qui id judicant. Ninive ergo est speciosa uxor, speciosi filii et filiæ, speciosa famulorum pompa, speciosæ opes, speciosæ dignitates, quæ multos sua specie capiunt et dementant. Verum prudentes, qui considerant earum brevitatem, instabilitatem, fugacitatem, curas, molestias, angores, pericula, vident hanc speciem esse fucatam et larvatam : illico enim præterit figura hujus mundi, ut ait Apostolus. Quocirca ea despiciunt, dicuntque : « O quantum est in rebus inane! » atque ad speciem mundi cœlestis, quæ semper durat, ac divina est et beata, anhelant.

Exemplum insigne hac in re præbuit S. Eucherius Lugdunensis episcopus anno Domini 440, qui, ut habet Ado in *Martyrol.* die 16 novembris, cum esset senator ingenio, opibus, eloquentia, scientia, dignitate prænobilis, haberetque conjugem illustrem et opulentam, ex eaque speciosos liberos, plures mares et feminas, hæc omnia contempsit, suosque omnes eadem contemnere docuit. Nam universis relictis, secessit in monasterium Lirinense; inde in solitudinem, ibique in spelunca totum se jejuniis et orationibus addixit, donec sede episcopali Lugduni vacante, angeli monitu designatus est Lugdunensis episcopus. Quare a clero et populo ad hoc munus requisitus, cum ipse illud omnino abnueret et excuteret, vi e spelunca extractus, vinctusque ductus in urbem, in cathedra episcopali violenter collocatus est, quam mira fide, sanctitate et doctrina administravit. Exstant etiamnum doctæ ejus lucubrationes in *Genesim*, *libros Regum*, etc., quas filiis suis Veranio et Salonio dedicavit. Hos enim a puero in monasterio educari curavit, qui deinde pariter ex monasterio, ob illustrem virtutem et sapientiam, ad episcopatum evocati sunt. Uxor vero ejus, nomine Galla, in speluncam mariti, cum ipse ad episcopatum raperetur, secessit, eique in vitæ, æque ac loci rigore successit; nam ibidem totam se pœnitentiæ et orationi consecravit. Filiæ vero Consortia et Tullia, patrem et matrem imitatæ, virginitatem Deo voverunt, atque non tantum virginitatis gratia, sed et signorum gloria claruerunt, æque ac pater, nimirum ipse S. Eucherius, qui inter alia miracula in Alpibus incidens in hominem membris contractum, ac jussu S. Cæsarii Arelatensis episcopi (ut habetur in ejus Vita) porrigens ei manum, eumdem elevans, sanitati membrisque restituit. Ita Baronius anno Christi 441 et 463. Unde Claudianus in lib. II *De Statu animæ*, agens de S. Eucherio, qui, inquit, « viridis ævi, maturi animi, terræ despuens, cœli appetens, humilis spiritu, arduus merito, ingenio subtilissimus, scientia plenus, eloquii profluus, magnorum sui sæculi pontificum longe maximus, editis in rem fidei multijugis variorum operum voluminibus, ad populum quoque super statu animæ concionatus est. » Quisquis ergo sapis, cum S. Eucherio despue terræ, astra appete, solum despice, cœlum suspice, vana licet speciosa contemne, vera et æterna sectare, terrenis cunctis despuendo dicito : Phy, phy terra, quomodo sordes mihi, cum cœlum aspicio!

Quis commovebit super te caput? — Septuaginta : *Quis gemet eam?* Chaldæus, Pagninus et Vatablus : *Quis condolebit tibi?* quia sicut antea nullius fuisti miserta, sic jam nullus miserebitur tui; Tigurina : *Quis ejus gratia iter suscipiet?* ut ei opituletur. Hebraice ad verbum est : *Quis movebit ei*, vel *pro ea?* scilicet pedes, vel potius caput : commotio enim capitis super afflicto signum est condolentiæ et compassionis, *Job* XVI, 5; *Jerem.* XVIII, 16 et alibi.

Unde quæram consolatorem tibi? — *q. d.* Nusquam invenietur, qui te consoletur, quia invisa es omnibus, ideoque omnes experti tuam tyrannidem gaudebunt de tuo casu et ruina. Ita Vatablus.

8. Numquid melior es Alexandria populorum? — V[ers. 8.] id est populosa, quæ multos habet populos, quæ abundat multitudine et turbis. Ita Pagninus, Vatablus, Mariana et alii : hoc enim significat hebræum אמון *amon*; positum enim est pro המון *hamon*. Rursum *Amon* est cognomen Alexandriæ, eo quod ipsa sita fuerit in regione Ammonia, non longe a fano Jovis Ammonii. Vide dicta Je-

rem. XLVI, 10. Unde Syrus vertit : *Numquid melior est Jovon Amon* (id est Alexandria, quæ etiam Amon aquarum dicitur, ita Lexica Syriaca) *quæ sedet in fluminibus?* Quare alienius vertit Arabicus Antiochenus : *Numquid tu melior es buar* (exitio) *Moab?* et Alexandrinus : *Para tibi sortem de civitatibus Horod,* id est Scytharum, *aut sortem de Tammuz, quæ habitat in fluminibus.* Nisi dicas Alexandriam dici Tammuz a suo idolo, eo quod coluerit Tammuz, id est Adonidem amasium Veneris; quod creditu est facile : fuit enim hæc urbs opibus et deliciis, indeque luxu et luxuria diffluens. Sensus est : Numquid, o Ninive, tu melior, id est major, fortior, populosior, potentior es Alexandria populosissima et fortissima? utpote quæ ab una parte Nilo, ab altera lacu Mareotico, a tertia mari, a quarta incommeabili solitudine cingitur, ut docet Josephus lib. II *Belli*, cap. XVI. Vide ejus situm et descriptionem apud Abrahamum Ortelium in *Theatro urbium, q. d.* Si Alexandria, quæ et situ loci, et civium multitudine videtur munitissima, inaccessa et inexpugnabilis, expugnabitur tamen et capietur; non est quod tu, o Ninive, tuo robori præfidas; nam pari modo expugnaberis capierisque et tu. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii (1).

[Al]exandriæ origo.

Nota *primo* : Urbs hæc tempore Nahum et Jeremiæ dicta est *No*, ut habet textus hebræus, quæ postea, scilicet post annos 200, nimirum anno 320 ante nativitatem Christi, restaurata et amplificata ab Alexandro Magno, ex eo dicta est Alexandria, uti docent Plinius lib. V, cap. x, Solinus cap. XXXV, Strabo lib. XIV, et alii (2). Prædicit hic Nahum, uti et Jeremias cap. XLVI, 10, eam evertendam a Nabuchodonosore; quod licet aliqui, ut a Castro, factum censeant ante excidium Jerusalem, nimirum anno 1 Nabuchodonoris; tamen longe verius est id factum esse post excidium Jerusalem, anno 23 vel 24 Nabuchodonosoris, uti ostendi cap. II, 1, idque satis significat hic Nahum.

Splendor.

Nota *secundo* : Urbs hæc fuit Ægypti celeberrima, opulentissima, munitissima et populosissima. Unde Alexander Magnus eamdem ad effigiem chlamydis Macedonicæ, ait Plinius lib. V, cap. x, orbe gyrato, spatio septemdecim dierum, ut Justinus testatur lib. XI, exstructis muris, qui se extenderent ad sex millia passuum, magnifice restituit. Urbs fuit omnium post Romam maxima (unde hic cum Ninive comparatur, quam maximam fuisse docet Jonas cap. III, 3) longa stadiis triginta, lata decem, ambitu ipso complectens passuum millia quindecim. Addit Q. Curtius lib. IV *De Gestis Alexandri* : « Fama est, inquit, cum rex urbis futuris muris polentam, ut Macedonum mos est, destinasset, avium greges advolasse, et polenta esse pastas; cumque id omen pro tristi a plerisque esset acceptum, respondisse vates magnam illam urbem advenarum frequentiam culturam, multisque eam terris alimenta præbituram. » Portum enim habet optimum, cui ad dexteram objecta Pharus insula, turrim maximam sustinet, ad trecenta usque stadia navigantibus igne lucentem. Quocirca cum Romanis paruit, pendebat plus tributorum singulis mensibus, quam Hierosolyma toto anno, et præter pecuniam, annonam quatuor mensium plebi Romanæ ministrabat. Alexandria ergo, quam Strabo lib. XIV, urbem potentem et populosam nominat, Alexandri Magni opus, nomen et bustum, emporium erat totius Ægypti vetustissimum, loco ad mercimonia opportuno situm, nimirum ad littus nostri maris, juxta Canobicum Nili ostium, in Africam vergens. Urbs olim magnifica, superbissimis ædificiis, tam publicis quam privatis. Quam deinde ob cultum divinum isthic florentem, plebisque sanctimoniam, paradisum Domini veteres nuncuparunt; sicut et Antiochiam Theopolim. Quocirca Augustus Cæsar, post devictum Antonium Alexandriam veniens, et fundatoris corpus reverenter aspiciens, triplici de causa se eamdem, licet hostilem, et Antonio faventem conservasse, palam est fassus : scilicet ob Alexandri memoriam, pulchritudinem urbis, et propter Arium philosophum, qui in universitate Alexandrina professor, magno apud Augustum in honore fuit. In ea enim fuit Musæum Serapium et Isæum, a Musis, Serapi et Iside denominatum. S. Marcus tandem evangelista a S. Petro eo missus, Alexandrinos fide et religione christiana imbuit per 20 annos, ac pro ea ibidem martyr occubuit. Insuper ipse Alexandriæ ecclesiasticam scholam instituit, cui doctis-

(1) De hac urbe No-Ammon dissentiunt interpretes, quæ proprie intelligenda sit; diversas sententias Calmetus et Rosenmuller referunt. « Nobis, inquit Ackermann, quem sequitur Maurer, probabilissima est sententia eorum qui statuunt No-Ammon esse Thebas, vel Diospolin, nobilissimam urbem superioris Ægypti, quæ ad Nilum sita erat, et præter ejus septem alveos mare Rubrum ac Mediterraneum habuit, quæ velut munimenta invicta hostes ab Ægypto prohiberent. Accedit Ninivitis proponendam esse urbem, quæ non magis natura et mirificis molibus munita, quam propter imperii amplitudinem et diuturnitatem florentissima esset. Cæterum יארים *ierim*, hoc loco septem Nili alveos, quibus undique urbs cincta erat, significant. » Hæc est etiam sententia Zornii, Rosenmuller et Maurer, cujus hæc sunt verba contra Kreenen, qui hic aliam Diospolin Ægypti inferioris intelligit : « At vero tantum abest, ut quæ in hoc Nahumi loco legimus a Thebis abhorreant, erat enim ea urbs in utraque ripa Nili sita (Strabo cap. XVII, p. 816), et circumdata haud dubie canalibus Nili, qui idem recte dicebatur ים *iam*, ut, quod No-Amon sita dicitur ביארים *baierim*, magis conveniat in Thebas quam in alterum urbem; siquidem illa voce constet speciatim brachia et canales significari Nili. »

(2) S. Hieronymus ex sententia Hebræi præceptoris sui vertit, *Alexandriam*, non quod, ut scribit in Commentario, eo tempore Alexandria vocaretur, quippe quæ longo post tempore ab Alexandro Magno nomen accepit; sed quia sub nomine primo, id est *No*, semper Ægypti metropolis fuerit, et abundantissima populis.

simi semper et sanctissimi viri præfuerunt, ut Pantenus; deinde Origenes, qui arcem philosophiæ et eloquentiæ occupans, ibidem in Sacra Scriptura sua hexapla et octapla, ac in eam commentaria illustria exaravit. Origeni successit Heraclas; huic Dionysius, Athenodorus, Malchion, Didymus, S. Athanasius, Cyrillus, Theophilus, etc. Hic S. Hieronymus, S. Basilius, S. Gregorius Nazianzenus aliique præstantissimi viri eruditi sunt. Celebris fuit et hic scriptis Philo Judæus. Quantum hic floruerit mathesis docet Cicero lib. I *De Divinat.* De magnifica et omnium disciplinarum libris instructissima Bibliotheca Alexandrina, in qua erant quadraginta millia librorum, quam Aristoteles primum instituit, testis est Strabo lib. XIII; hanc Ptolemæus Philadelphus, secundus ab Alexandro Magno Ægypti rex, mire auxit libris ex Græcia, præsertim Athenis et Rhodo petitis, teste Athenæo lib. I, cap. XVII; sed maxime sacris Bibliis, in græcum translatis a Septuaginta interpretibus, quos ipse ab Eleazaro pontifice postulavit. Hæc ergo versio Septuaginta Interpretibus facta et cusa est Alexandriæ. Ita Eusebius lib. VIII *De Præpar.* cap. I, Josephus lib. XII *Antiq.* cap. II, Clemens Alexandrinus lib. I *Strom.*, et alii. Denique Alexandrina fuit S. Catharina, quæ ibidem decollata, lac pro sanguine fudisse fertur. Merito ergo Nahum Alexandriam confert cum Ninive tum in magnitudine, tum in frequentia, tum in robore, tum in clade excidii.

Nota *tertio* : Pro *Alexandria populorum* hebraice est מנא אמון *minno amon*; sed Septuaginta aliis punctis legentes מְנָא *mana* (unde *mina* et *mna*) *Amon*, vertunt, *pars Ammon.* Sic enim habent, *apta chordam pars Ammon.* Per *Ammon* aliqui Ammonitas Moabitis vicinos accipiunt. Melius accipias Ammonitidem Ægypti, juxta quam sita erat Alexandria, *q. d.* O Ammonitis regio, o Alexandria, vastaberis : apta ergo chordas tuæ lyræ, ut canas tibi lyricum et funebre carmen. Ita S. Hieronymus, qui et aliter explicat, nimirum de Ninive, *q. d.* « O Ninive, inordinatum et incompositum tuum, et in diversa discrepans in chordarum similitudinem apta, ut fiat harmonia et vocalis in laudes Dei concentus; quia nihil tibi proderit species et magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, nisi te aptaveris ad canendum. Considera enim omnem partem sortis filiorum Ammon, et quæcumque æstimantur possidere bona quomodo eos non defenderint, ne irent in captivitatem : » sic nec tua te defendent. Verum priorem sensum præfert S. Hieronymus, et merito : non enim agitur hic de filiis Lot, Ammon et Moab, sed de Ammone Ægypti.

Nota *quarto* : Pro *Alexandria populorum*, verti potest, *Alexandria tumultus*, uti vertit Noster, *Jerem.* XLVI, 25. Utrumque enim significat Amon, vel Hamon, quia populus adducit turbam, turba parit tumultum, tumultus seditionem, seditio stragem et exitium. Prudenter Livius lib. II : « Opulentis, ait, civitatibus venenum seditio, magna imperia mortalia reddidit. » Hinc rursum sapienter monet Thucydides lib. IV : « Curandum est, inquit, vicinis populis, ut pax inter vicinos populos colatur, » ne eorum tumultus et bellum, tumultum et bellum vicinis afflet et afferat. Hac de causa urbes et regiones populosæ ut sese in pace conservent, oportet ut foras ad bellum, vel ad novas colonias sæpe multos ex illis emittant, præsertim otiosos, inquietos, acres et pugnaces. Ita de Hispanis scribit Justinus lib. XLIV : « Hispani, ait, bellum quam otium malunt; si extraneus deest, domi hostem quærunt. » Et Carolus V imperator dixisse fertur Francisco Valesio Galliarum regi : « Tui Franci et mei Hispani adeo sunt fervidi et ardentes, ut si bellum nulli moveant, illud suo inferant principi. » Quocirca acute vir sapiens pronuntiavit : « Gallia ut sana sit et sese in pace conservet, necesse est ut quolibet decennio sanguinem mittat. » Quin et S. Catharina Senensis hac de causa suasit Gregorio XI et Urbano VI Pontifici bellum sanctum inferendum Saracenis et Turcis; cumque ei objiceret Pontifex id intempestivum esse ob intestinas discordias et bella, respondit illa efficax remedium ad sopiendas hasce discordias fore bellum Turcicum : in eo enim Christianos posituros privatas lites, et communibus animis contra communem fidei hostem libenter ituros. Insuper in illud emissuros homines otiosos et pugnaces, et his emissis pacem domi fore. Sapiens utique consilium, quod utinam caperent et practicarent reipublicæ et Ecclesiæ principes! nam domi ditiones suas pacarent, et alienas infidelium sibi et Ecclesiæ acquirerent. Id de S. Catharina Senensi refert Ambrosius Catharinus in ejus Vita. Pari modo tumultus populorum perdidit Alexandriam : quod ut significet Nahum, argute vocat eam Alexandriam Amon, id est populorum et tumultus. Alexandrini enim aliique Orientales calidi sunt et callidi : calor facit eos mobiles, mutabiles, biliosos, pugnaces : calliditas facit vafros, subtiles, dolosos, industrios ad machinandum tumultus et bella.

QUÆ HABITAT IN FLUMINIBUS. — Quia Alexandria ab ortu et occasu cingitur Nilo, qui in varios rivos se dividens urbem interluit, multasque in ea facit insulas.

AQUÆ IN CIRCUITU EJUS. — Vatablus : *Aquis est circumflua;* quia ab oriente et occidente Nilo, a septentrione mari, a meridie lacu Mareotico vallatur. Unde *aquæ* sunt *muri ejus : cujus divitiæ mare;* quia per mare omnis generis merces, eo quasi ad Orientis, imo orbis, emporium comportantur. Scribunt Osorius, Maffeius lib. I *De Rebus Indic.*, et alii, antequam Lusitani navigarent in Indiam, et Goa merces Indicas deveherent Ulysiponem, omnes illas ex India solitas advehi Alexandriam, et ex ea devehi Venetias, indeque distribui per Europam. Pro *divitiæ* hebraice est

חיל *chel*, quod robur æque ac opes significat. Unde Chaldæus vertit, *cujus murus est mare*; Pagninus, *cujus antemurale est mare*; Tigurina, *cujus propugnaculum est mare*; Septuaginta vero *chel* derivantes a חול *chol*, id est incipere, vertunt, *cujus principium est mare*. Hinc patet Alexandriam aquis et situ fuisse munitissimam. Nam, ut ait Josephus lib. II *De Bello*, cap. XVI : « Munitur undique aut incommeabili solitudine, aut importuoso mari, aut fluminibus, aut cœnosis paludibus. » Et Solinus, *Polyhist.* cap. XXXV : « Alexandria insidioso accessu aditur, fallacibus vadis, cæco mari, tribusque tantum canalibus admittit navigantes. » Et S. Cyrillus ejus patriarcha : « Alexandria, ait, super alias Ægypti urbes plurimum excellebat, tuta a prædonibus, et securum perfugium, quod aquis undique ambiatur; et versus Aquilonem mari alluatur, versus Austrum vero latam et longam, et velut alterum mare, paludem, inquam, Mareotidem habeat : munita sit insuper aliis fluminibus, et lacubus cingatur. »

Vers. 9. 9. ÆTHIOPIA FORTITUDO EJUS. — Æthiopia enim, sive Abyssia, vicina est et adjacens Alexandriæ : unde vocatur Æthiopia sub Ægypto. Alexandria ergo facile ex Æthiopia auxiliares copias ad se evocabat, et facilius ex vicinissima Ægypto.

ET NON EST FINIS, — scilicet militum et copiarum, quas ex vicinis gentibus sibi confœderatis ad se accersebat. Nam et

AFRICA ET LIBYES FUERUNT IN AUXILIO TUO, — *q. d.* Auxiliarem habebas totam Africam, et maxime viciniorem ejus partem, scilicet Libyam. In voce *tuo*, est enallage personæ Hebræis usitata. Transit enim a tertia persona ad secundam. Aliter Vatablus, *q. d.* Æthiopia et Ægyptus erant auxilio Alexandriæ, sicut tibi, o Ninive, auxiliabantur Africa et Libya. Verum Africa et Libya vicinæ sunt Alexandriæ, remotæ vero admodum a Ninive : unde proclive et facile erat Alexandrinis inde evocare auxilia, non vero Ninivitis.

Vers. 10. 10. SED ET IPSA (Alexandria) DUCTA EST IN CAPTIVITATEM. — Hinc Clarius et Arias censent Alexandriam jam vastatam fuisse, cum hæc scriberet Nahum. Verum ex Jeremia, cap. XLVI, 10, constat eam vastatam a Nabuchodonosore, qui diu post Nahum vixit. Est ergo enallage temporis prophetica; ponitur enim præteritum pro futuro, « ducta est, » id est ducetur, « in captivitatem (1). »

Allegorice, Alexandria populorum est Ecclesia ex omnibus populis collecta, quæ, ut inquit S. Hieronymus, « habitat super omnes Prophetas, et habet doctores in circuitu suo, quorum de ventre manant flumina : cujus initium est mare, » id est lex quæ amara est, nisi ligno crucis Christi dulcoretur : « quæ habet Æthiopiam in fortitudine : Æthiopia quippe præveniet manus ejus Deo : et Ægyptum, in quam Dominus venit in nube levi; et Libyes, qui antea habitabant in arentibus, et postea facti sunt in auxilio ejus. Et hæc ergo, si non se attenderit, et omni diligentia custodierit cor suum, captiva ducetur, et planget filios suos. Et tu ergo, Ninive, homines videlicet infideles, homines mundo inhærentes, senties supplicia, et consopieris calice meo, cum illi quoque biberint, qui de mea parte fuerant, et suo vitio corruerunt. »

PARVULI EJUS ELISI SUNT, — allisi sunt ad saxa a Chaldæis, quod summæ crudelitatis æque ac miseriæ est argumentum.

ET SUPER INCLYTOS EJUS MISERUNT SORTEM, — *q. d.* Chaldæi super viros nobiles et primores Alexandrinos a se captos sortem jecerunt, atque eos quasi mancipia sortito inter se distribuerunt.

ET OMNES OPTIMATES EJUS CONFIXI (Septuaginta, *alligati*; Tigurina, *vincti*) SUNT IN COMPEDIBUS.

11. ET TU ERGO (o Ninive, pari modo quo Alexandria) INEBRIABERIS (calice iræ Dei, ut puniaris et vasteris), ET ERIS DESPECTA, — adeo ut etiam ab inimicis, quos antea despexeras, cogaris opem poscere. Pro *despecta* Chaldæus vertit, *pessumdata*; Pagninus, *abscondita*; Tigurina, *obscurata*, q. d. Abscondes te præ metu et trepidatione : vel, ut alii, tolleris de medio, ita ut non appareas; quia desines esse in rerum natura. Ita Vatablus. Vers. 11.

12. OMNES MUNITIONES TUÆ SICUT FICUS CUM GROSSIS SUIS. — Duplices sunt in ficubus grossi : priores sunt primæ ficus, quæ proinde *flores ficulneæ* vocantur, utpote primo maturæ et sapidissimæ; posteriores sunt ficus immaturæ, quæ in hieme per se decidunt. De prioribus hic agitur, *q. d.* Sicut grossi, id est primæ ficus præcoces et maturæ (has enim significat hebræum בכורים *biccurim*), vento cum sua arbore concussæ, facile ex ea decidunt in os comedentis, id est hominis sub ficu hiantis, ut ficus decidentes excipiat et comedat; ita tuæ munitiones, o Ninive, concussæ a Chaldæis, illico corruent, et in os, id est in manus et potestatem eorum, cadent. Hoc sensu ficus hic arborem significat, non fructum. Ita Chaldæus, S. Hieronymus, Haymo, Rupertus et alii passim. *Secundo* et melius, Vatablus, a Castro et alii per ficus accipiunt non arbores, sed fructus, *q. d.* Sicut ficus posteriores cum prioribus, sive præcocibus, quæ *grossi* vocantur, vento agitatæ decidunt in os comedentis; ita cadent muri et propugnacula Ninives in manus Chaldæorum, idque facile et sine labore ; non enim arbores, sed fructus ficuum cadunt in os comedentis. Unde Syrus vertit : *Sicut ficus temporaneæ* (primitivæ) *quæ cum factæ* (maturæ) *fuerint, cadunt in os comedentis;* Vers. 12.

(1) « Quando et a quibusdam victoribus urbs illa (quam Thebam esse definivit) fuerit expugnata, haud certo liquet, inquit Rosenmuller. Neque tamen improbabilis est conjectura, accidisse illud in expeditione a Tartane duce exercitus Assyrii, Sargone rege, in Ægyptum suscepta, primis Hiskiæ annis, uti ex *Jesaj.* XX, 1, colligi potest. » Juxta Maurer, videtur suscepta ista expeditio annis prælapsis proxime ante annum regnantis Hiskiæ decimum quartum : in eadem sententia Bottcherus, Hesselbergus, Hitzigius.

Arabicus Antiochenus : *Sicut ficus pulchræ, quæ cum maturæ fuerint, cadunt de ore eas comedentis;* Arabicus Alexandrinus : *Omnes habitationes tuæ tumentes quasi arbores ficuum, in quibus remanet residuum, quæ cum fuerint concussæ, cecidit quod in eis est comedenti illud.*

Ita tropologice, animæ peccatorum sunt quasi ficus et grossi, quæ cadunt in os diaboli, ait Theophylactus, uti in ejus os cecidit Adam comedens pomum vetitum, quod videtur fuisse ficus. Sic pariter anagogice in die judicii, inquit Rupertus : « Quando manifeste veniet Deus noster, et non silebit ; quando ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida ; » magno terræ motu cadent munitiones totius orbis, quantæcumque vel qualescumque, tam spirituales quam materiales possunt intelligi, et illæ quarum primus structor fuit Cain, et illæ quas contra veritatem exstruit spiritus erroris, omnes cadent in os devorantis inferni, glutientis abyssi, gehennalis incendii.

Vers. 13. 13. ECCE POPULUS TUUS MULIERES, — id est quasi mulieres imbelles, effeminatus fuit, o Ninive. Unde Chaldæus vertit : *Ecce populus tuus imbecillis est instar mulierum, in medio tui;* quia ob ejus ignaviam et metum *inimicis, etc., pandentur portæ;* Vatablus, *aperient se portæ,* scilicet sponte sua, ut sit hyperbole. Tropologice S. Hieronymus : « Ninive, inquit, id est homines sæculares ita passionibus enervati sunt, et viribus elanguerunt, ut imbecillitati mulierum comparentur. Nihil enim in animabus suis forte, nihil robustum possident et virile. Unde inimici, prævalentes adversus eos, aperuerunt omnes sensus eorum, et per corporales januas introgressi sunt; quia dissolutis manibus, id est operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris perdidisti. »

DEVORABIT IGNIS VECTES TUOS. — Ignem proprie accipio, de quo dixi cap. II, 13. Aliter Vatablus, *q. d.* Vectes tui, qui alias solent esse ferrei et fortissimi, ad insultus Chaldæorum non resistent, sed illico dissilient, ut videantur igne consumi.

Vers. 14. 14. AQUAM PROPTER OBSIDIONEM HAURI TIBI, — *q. d.* Instat tibi, o Ninive, obsidio ; ad eam ergo te para, aquam et annonam compara : erit enim longa et diuturna obsidio. Urbes quædam carent puteis ; unde per aquæductus forinsecus ex fontibus vel fluminibus, aquas in cisternas excipiunt et conservant, uti fit Brugis Flandrorum ; quin et Romæ plerique aqua non puteali, sed fontana per aquæductus invecta utuntur. Talis videtur fuisse Ninive. Unde monet Propheta ut ante obsidionem de aqua sibi provideat. Unde Syrus vertit : *Aquas in tribulatione* (obsidione) *hauri tibi;* Arabicus : *Aquam in angustia hauri tibi.*

INTRA IN LUTUM, — hoc est, ut S. Hieronymus, subigendo argillam lateres confice, quibus ruinas murorum obstruas; sed frustra id facies, quia ibi et in isto opere igne et ferro te vastabunt Chaldæi. Tropologice S. Hieronymus : Corpus, inquit, nostrum est lutum et later, « quia quasi terra, et paleis, et aqua ; ita carnibus, sanguine, venis, nervis, ossibusque compactum est, *q. d.* Quia semel, o anima, ingressa es lutum, et clausa corpore, sustine injuriam et necessitates corporis, et conculcare ab inimicis, et omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitentia digna sunt, patere. Semel enim assumens lutum et paleas, et inanibus hujus sæculi negotiis involuta, debes per injuriam sponte calcari. Et tamen noli salutem penitus desperare : esto confidens, et corpus, id est laterem tuum, propter assumptum sermonem, quasi aquam in servitutem redige, et subjice tibi, ut domineris lateri tuo, ne vivax te gehennæ flamma consumat. »

15. PERIBIS GLADIO, DEVORABIT TE UT BRUCHUS, — Vers. 15. *q. d.* Sicut bruchus omnia germina absumit, ita gladius hostilis omnia civium tuorum agmina perdet; et, ut ait S. Hieronymus, « quidquid in te virens videbatur, et naturæ bono sponte germinans, avaro dente consumet, et quasi bruchus volatu perdito, et gravatus pondere suo, ita et tu gravata onere peccatorum detraheris in terram. »

CONGREGARE (ergo) UT BRUCHUS : MULTIPLICARE UT LOCUSTA, — *q. d.* Contrahe et collige numerum militum maximum, quantus esse solet numerus bruchorum et locustarum, si ita velis et possis; sed frustra : nam nullæ copiæ te tutari valebunt; certo enim peribis. Est ironia. Bruchus est species locustæ, de qua dixi *Joel.* I, 4.

16. PLURES FECISTI NEGOTIATIONES TUAS QUAM STELLÆ SINT COELI : BRUCHUS EXPANSUS EST, ET AVOLAVIT, — Vers. 16. *q. d.* Plurimas collegisti merces et opes, sed istæ omnes ut bruchus cito a te avolabunt ad Chaldæos, a quibus diripientur. Vatablus : *Plures habuisti mercatores, quam sint stellæ cœli : ipsi autem erunt sicut bruchus, qui ubi omnia depastus est avolat,* q. d. Mercatores tui, o Ninive, mox ut famam belli et obsidionis audierint, aufugient cum suis mercibus et opibus, instar bruchi deficiente germine avolantis. Sic et a Castro et Pagninus qui vertit : *Bruchus grassatus est, et avolavit.* Hoc est quod ait Sophar *Job.* cap. XX, 5 : « Quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hypocritæ ad instar puncti. Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, et caput ejus nubes tetigerit, quasi sterquilinium in fine perdetur : et qui eum viderant dicent : Ubi est? velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut visio nocturna. » Sic quoque accipi potest illud Sapientis, *Prov.* XXIII, 5 : « Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere (scilicet juste et licite, *q. d.* quas habere vel retinere est nefas); quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum : » sicut aves captæ ab aucupe, dum patet exitus, illico ab eo quasi injusto et tyranno avolant; simili enim modo opes ab injustis possessoribus, quasi captivæ violenter detinentur : unde ut ab hac captivitate in libertatem se asserant, serviantque Deo et jus-

tis propter quos creatæ sunt, ad eos advolant, uti docet Sapiens *Proverb.* XXVIII, 8.

Vers. 17. 17. CUSTODES TUI QUASI LOCUSTÆ, — *q. d.* Duces et milites, qui te, o Ninive, custodiebant, erunt quasi locustæ, quæ rectore carentes, in periculo huc illucque discurrunt, quæque nocturno frigore torpidæ, oriente sole incalescentes, avolant; ita et ignavi tui milites, accedente Chaldæo, quasi igne percussi et perculsi diffugient. Nota : *Custos* Hebræis vocatur præfectus, rex, dominus, hujus enim est custodire et tueri sibi subditos. Sic Job cap. VII, 20, Deum vocat custodem, id est regem et dominum hominum. Sic Jeremias, cap. IV, 17, custodes vocat reges gentium, qui venturi erant contra Jerusalem. Pro *custodes* hebraice est *minnezaraich*, quod derivatur a נזר *nezer*, id est corona, diadema, coma, separatio, consecratio, nazaræatus. Unde Vatablus vertit, *coronati tui*, id est, ut Pagninus, *magnates et principes tui*; Chaldæus : *Laminæ tuæ flammificant sicut locustæ : laminæ*, scilicet coronarum et diadematum, quibus hi principes decorabantur. Alii, *nazaræi tui*; alii, *separati et consecrati tui*. Principes enim, sicut et sacerdotes, dignitate, æque ac corona et veste, a plebe erant separati. Tigurina : *Comatuli tui locustas referunt*, q. d. Principes tui erant comati, ipsaque coma et cæsarie, velut corona et diademate, ab aliis fuerunt quasi dignitate separati. Coma enim et cæsaries in viro est quasi corona dignitatis. Hinc nazaræi apud Hebræos a vulgo separati erant, et quasi consecrati Deo per comam quam alebant : coma ergo erat insigne honoris et dignitatis.

ET PARVULI TUI QUASI LOCUSTÆ LOCUSTARUM. — « Parvuli, » id est inferiores et gregarii milites, omnis generis et gentis. Hos enim significat hebræum טִפְסַר *tapsar*, quos proinde Septuaginta vocant *commixtos*, scilicet ex varia hominum sorte et gente. Ita S. Hieronymus. Hi enim, quia sunt parvi, et plurimi variique, recte comparantur locustis, uti iisdem comparantur ea de causa Madianitæ *Judic.* VI, 5. Alii *tapsar* censent composi- (Tapsar quid?) tum ex טף *taph*, id est parvus, et סר *sar*, id est princeps. Unde Chaldæus vertit, *duces tui*; Pagninus, *principes tui*; Vatablus, *optimates tui*; Tigurina, *ingenui tui*; Arabicus Antiochenus, *armati tui*; Arabicus Alexandrinus, *populus tuus*; Syrus vero, *nazaræi* (continentes, casti) *tui quasi locusta inhærens*, vel *infixa sepi*.

Melius *tapsar* exponas *parvus principis*, scilicet servus et miles. Ita Noster et Septuaginta. Porro *locusta locustarum* est locusta non magna et prægrandis, ut vult a Castro, sicut Canticum canticorum est magnum et insigne præ cæteris canticum; sed parva, puta proles et soboles locustæ, scilicet attelabus, ut vertunt Septuaginta et Tigurina. Unde S. Hieronymus sic explicat, *q. d.* « Sicut locustæ et bruchus, et paria genimina locustarum quæ vocantur attelabi, sole incalescente, avolant, nec reperiuntur; sic tu, o Ninive, dispergeris et fugies. Natura enim locustarum est, ut in frigore torpentes, per calorem volitent. Porro attelabus, quem significantius comestorem interpretatus est Aquila, parva locusta est inter locustam et bruchum, et modicis pennis reptans potius quam volans, semperque subsiliens, et ob hanc causam ubicumque orta fuerit, usque ad pulverem cuncta consumit; quia donec crescant pennæ, abire non potest. » Vide de locustis et attelabis ea quæ notavi *Joel* I, 4. Ubi nota hebraismum : Hebræi enim cum volunt significare animal tenerum, et recens natum, ei adjungunt nomen matris, quasi ipsum adhuc matrem sectetur, ab eaque lactetur vel alatur. Sic vocantur agni ovium, id est agni teneri, sequentes oves matres suas. Sic Alexander vocatur hircus caprarum, id est hædus capram matrem sequens, quia erat juvenis, *Daniel.* VIII, 5. Sic catulus leænæ vocatur leunculus leænam matrem comitans. Sic Samson ait *Judic.* XV, 16 : « In maxilla asini, in mandibula pulli asinarum, » id est aselli lactentis et sequentis asinam matrem suam, « delevi eos, et percussi mille viros. » Fortis enim viri est, per rem parvam magna facere, uti Samson per mandibulam aselli occidit mille Philistæos.

NON EST COGNITUS LOCUS EARUM, — hoc est ipsæ locustæ non sunt cognitæ, nec inventæ in loco suo, quia perierunt. Est hypallage. Vide dicta cap. I, 18.

18. DORMITAVERUNT PASTORES (principes et duces) TUI, REX ASSUR, — o rex Ninives. Significat Vers. 18. desidiam ducum causam fuisse, cur a Chaldæis caperetur Ninive, ac proinde ipsos duces a Chaldæis esse occisos, et plebem dispersam. Hoc est enim quod subdit : « Sepelientur principes tui, » primo vino, deinde humo, *q. d.* Chaldæi invadent Niniven somno vinoque sepultam, itaque sepultos occident, et in fossis sepelient. Septuaginta vertunt : *Consopivit fortes tuos*, scilicet rex tuus, o Ninive, sicut Balsasar mero consopivit optimates; quos proinde Cyrus, capta Babylone, eadem nocte oppressit et occidit, *Daniel.* cap. V, 1 et sequent. Quod tropologice S. Hieronymus explicat de diabolo : hic enim est rex Ninives, id est mundi : « Semper enim, inquit, diaboli studium est vigilantes animas consopire. Denique (Diabolus somnum, Christus vigiliam inducit.) et in passione Domini Apostolorum oculos gravi sopore premit, quos Salvator suscitans ait : Vigilate et orate, ne intretis in tentationem. Et rursum : Quod vobis dico, omnibus dico : Vigilate. Hinc quos ille suavi et pernicioso carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat sermo divinus, et dicit : Surge qui dormis, et illuminabit te Christus, » *Ephes.* V. Unde idem anagogice dicet Christus in excidio Ninives, id est in fine mundi, cum homines ob peccatum somno mortis consopitos resuscitabit, facietque resurgere ad vitam beatam.

LATITAVIT POPULUS TUUS IN MONTIBUS, — Chal-

dæus, Tigurina et Pagninus : *Dispersus est populus tuus per montes*, scilicet fugiens Chaldæos, ac in montibus et speluncis ab eis se abscondens.

Vers. 19. 19. NON EST OBSCURA CONTRITIO TUA, — *q. d.* Clades et strages tua, o Ninive, tuum, inquam, excidium non est secretum, sed publicum totique orbi conspicuum. Septuaginta vertunt : *Non est sanitas contritionis tuæ*, id est plagæ et vulneris tibi a Chaldæis inflicti ; Chaldæus : *Non est qui doleat sibi de fractione tua, q. d.* Non est qui tibi tuæque plagæ condoleat. Pagninus : *Non est curatio fracturæ tuæ;* Tigurina : *Neque leve est vulnus tuum, sed acerba plaga tua;* Vatablus : *Non erit curatio fracturæ tuæ, doloris plena erit plaga tua,* id est fractura tua nulla curatione curari poterit : vulnus quod accipies a Chaldæis erit plenum doloris.

OMNES QUI AUDIERUNT AUDITIONEM TUAM (hoc est, rumorem et famam de tua calamitate et excidio. Est metonymia : ponitur enim actus pro objecto, scilicet auditio pro re audita, puta pro nuntio et fama), COMPRESSERUNT MANUM SUPER TE, — id est, ut Chaldæus : *Comploserunt super te manibus lætantes,* quia *tua malitia* et tyrannis, per tributa, onera, aliasque exactiones et oppressiones, *transiit* per universos, omnesque jugiter vexavit, *q. d.* Quia alios semper afflixisti, idcirco nunc pari modo affliget te Deus per Chaldæos, omnesque gaudebunt et laudabunt justum Dei in te judicium.

Symbolice, omnia Ninives sunt mundi. Symbolice et tropologice, omnia quæ hisce tribus capitibus de Ninive, ejusque pompa, opibus, viribus, gloria, illecebris, fuco, fraudibus, vanitate et excidio dicta sunt a Propheta, facile est, mutato tantum nomine Ninives in nomen mundi, adaptare mundo, ejusque pompæ, opibus, gloriæ, vanitati et interitui, quæ in dies oculis nostris cernimus, et plene cernemus in ejus fine, puta in die judicii. Quocirca sapienter monet S. Joannes I *epist.* cap. II, 15 : « Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. » Et rursum : « Mundus transit, et concupiscentia ejus. » Ubi S. Augustinus : « Quid vis? inquit, utrum amare temporalia et transire cum tempore, an Christum amare et in æternum vivere? » Idem, *epist.* 36 : « Vincula, ait, hujus mundi asperitatem habent veram, jucunditatem falsam, certum dolorem, incertam voluptatem, durum laborem, timidam quietem, rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem. » S. Ambrosius, lib. *De Virgin.*: « Discite, ait, in hoc mundo super mundum esse. Si corpus geritis, volitet in vobis ales interior. » S. Chrysostomus, hom. 77 *in Matth.*: « Cur perforato dolio aquam ingeris? Nihil enim aliud est pro præsentibus istis laborare, quam flammam decerpere, quam pugnis aera cædere. Certe frustra curris; vanitas enim omnia. » S. Gregorius, hom. 3 *in Evangel.* : « Despiciamus, ait, cuncta præsentia. Nulla sunt etenim quæ transire possunt. Turpe sit diligere, quod constat citius perire. Non nos terrenarum rerum amor superet, non superbia, non ira dilaniet, non luxuria polluat, non invidia consumat. » Et *hom.* 5 : « Ipsæ ruinæ ejus prædicant quod amandus non est. Si enim ruinam sui domus quassata minaretur, quisquis in illa habitaret, fugeret : et qui stantem dilexerat, recedere quantocius a cadente festinaret. Si igitur mundus cadit, et nos eum amando amplectimur, opprimi volumus potius quam habitare ; quia nulla nos ratio a ruina illius separat, quos ejus passionibus amor ligat. » S. Bernardus passim mundum vocat stabulum, viam peccatorum, carcerem, atrium diaboli, noctem, plenum spinis, crucem, infidum, amantem nihil, vento vanitatis impulsum, inimicum Deo. « Impellit, » ait ipse serm. 85 *in Cant.*, « omnes, sed solos evertit amicos suos, id est consentaneos sibi. Nolo esse amicus mundi, ne cadam. Nam qui vult esse hujus mundi amicus, inimicus Dei constituitur, quo utique nullus gravior casus. » Idem, serm. 9 *in Cœna Domini* : « Amor, ait, mundi totum mundum quærit, et nunquam satiatur. Imo cum plus habet, plus cupit semper habere. Amor Dei unum cupit semper habere solum, illo contentus est, nil aliud jam possidere præoptat. Amor Dei nil aliud quærit, nisi solum Deum. » Idem, serm. *De Miseria humana* : « Vide, miser homo, quia totum est vanitas, totum stultitia, totum dementia, quidquid facis in hoc mundo, præter id solum quod in Deum, et propter Deum, et ad honorem Dei facis. Et mundum diligis, et Deum relinquis : mundum qui diligit, semper est in angustia; mundo vivere mors est; mundo anima mortua vivet. Dum vivis in carne, morere mundo, ut post mortem carnis Deo vivere incipias, » ait ipse *epist.* 105. Idem in *Meditat.*: « Dic mihi, ait, ubi sunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiscum fuerunt? nihil ex eis remansit nisi cineres et vermes. Attende diligenter qui sunt et fuerunt, sicut tu comederunt et biberunt, riserunt, duxerunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descenderunt. Hic caro eorum vermibus, illic anima eorum ignibus deputatur, donec rursus infelici collegio colligati, sempiternis ignibus involvantur. Qui socii fuerunt in vitiis, socii erunt in pœnis : una namque pœna illos implicat, quos unus amor in crimine ligat. » Boetius, lib. II *De Consol.* metro 3 :

Rara si constat sua forma mundo,
Si tantas variat vices,
Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Constat æterna positumque lege est,
Ut constet genitum nihil.

Quin et Cicero *Tuscul.* IV : « Quid, ait, videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo ? » Et Seneca : « Doce, inquit, leve esse et vanum hoc

quod apud homines felicitas dicitur, unam illi syllabam facillime accedere. » Syllaba hæc est, *fel* : felicitas enim terrena, ejusque mel facile in fel vertitur, aut est, *in* : felicitas enim facile fit infelicitas. Et Plinius in *Panegyr. Trajani* : « Habet, ait, has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, secunda ex adversis nascantur. »

Hæc cogitabat, hæc sapiebat aulicus ille Cæsaris, qui, lecta *Vita S. Antonii*, conversus ad socium : « Dic, ait, quæso te, omnibus laboribus nostris quo ambimus pervenire. Quid quærimus? cujus rei causa militamus? Majorne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut imperatoris amici simus? et ibi quid non fragile plenumque periculis? et per quot pericula pervenitur ad grandius periculum? et quamdiu istud erit? Amicus autem Dei si esse voluero, ecce nunc fio. » Et mox : « Ego jam me abrupi ab illa spe nostra, et Deo servire statui ; et hoc ex hora hac, hoc in loco aggredior. Te si piget imitari, noli adversari. Respondit ille se adhærere socio tantæ mercedis, tantæque militiæ. » Ambo ergo valedicentes aulæ et mundo, ibidem Dei obsequio se manciparunt. « Et ambo habebant sponsas, quæ postea quam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsæ virginitatem tibi, o Domine. » Ita S. Augustinus lib. VIII *Confess.* cap. VI.

Hæc sapiebat S. Romula, quæ mundum calcans, totamque se dedicans Deo, moriens a duobus angelorum choris psallentibus deducta est in cœlum. De qua proinde S. Gregorius, hom. 40 *in Evangel.*, ita exclamat : « O vos qui in hoc mundo divites aut esse creditis, aut estis, conferte, si potestis, falsas divitias vestras veris divitiis Romulæ. Vos in hujus mundi via, omnia amissuri possidetis; illa nihil quæsivit in itinere, et omnia invenit in perventione. Vos lætam vitam ducitis, tristem mortem timetis; illa tristem vitam pertulit, ad lætam mortem pervenit. Vos ad tempus quæritis obsequium hominum; illa despecta ab hominibus invenit socios choros angelorum. Discite ergo, fratres, temporalia cuncta despicere; discite honorem transeuntem contemnere, æternam gloriam amare. »

COMMENTARIA

IN

HABACUC PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Habacuc idem est quod luctator, scilicet cum Deo.

S. Hieronymus in *Prologo* : « Habacuc, inquit, vel ex eo quod amabilis Domini est, vocatur *amplexatio*, vel quod in certamen et luctum, et (ut ita dicam) amplexum cum Deo congreditur, *amplexantis*, id est luctantis, sortitus est nomen (Habacuc enim deducitur a חבק *chabac*, vel *habac*, id est amplexari, complecti, stringere). Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem justitiæ provocare, et dicere : Cur in rebus humanis et in mundi istius politia tanta rerum versatur iniquitas! » Idem in *Prologo Galeato*, qui Bibliis præfigitur : « Habacuc, ait, luctator fortis et rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem suam, ut Christum in cruce contempletur, et dicat : Operuit cœlos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit, cornua in manibus ejus : ibi abscondita est fortitudo ejus. »

Chaldæus Paraphrastes tradit Habacuc fuisse filium Sunamitidis defunctum, quem Elisæus vitæ restituit, IV *Reg*. v, 36. Verum obstat ratio temporum : nam Elisæus floruit sub Josaphat, Habacuc vero diu post, sub Manasse. Isidorus et Epiphanius in *Vita Habacuc* tradunt eum fuisse oriundum ex tribu Simeon, ex agro Bithicucar, vel, ut Epiphanius nominat, Bexzochar. Hebræi in *Seder-Olam* censent Nahum, Joelem et Habacuc prophetasse sub Manasse, eum vero non nominasse ob ejus impietatem et scelera. Verum proœmio *in Nahum* ostendi prophetasse post excidium Samariæ, quod contigit anno 6 Ezechiæ, et ante obsidionem Hierosolymæ factam a Sennacherib, quæ contingit anno 14 Ezechiæ. Ergo inter annum 6 et 14 Ezechiæ prophetavit Nahum : quare sub idem tempus videtur prophetasse Habacuc. Ita Ribera in Proœmio. Communior tamen sententia est Habacuc ante Sophoniam et Jeremiam, paulo post Nahum prophetasse sub Manasse. Ita Hebræi, Guevara, a Castro, Vatablus, Clarius, Arias et alii. Videtur ergo Habacuc unus fuisse e Prophetis illis quos Deus misit ad Manassen, ut eum de impietatibus suis arguerent, IV *Reg*. xxi, vers. 10 (1).

Prophetavit sub Manasse.

Putant aliqui, ut S. Hieronymus, Remigius, Al-

(1) Fatentur omnes Habacuc prophetam ante captivitatem ætatem duxisse, sed quo præcise tempore captivitatem anteeunte vaticinia sua ediderit, in eo non consentiunt. Alii, ut Jahn et Janssens, tempore Manassis, cujus crimina referre videtur (i, 2-4), et cujus ætati convenit puritas linguæ hebrææ qua Habacuc scripsit. Alii et probabilius, ut Calmetus, J. C. Friedrich, A. C. Ranitz, Maurer, D'Allioli, regnante Joakimo edita esse probare contendunt. Rosenmuller ex diversis hujus prophetiæ locis evincere conatur Habacucum sub tristissimis Joakimi, Joachini et Sedeciæ temporibus vitam egisse, et per partes sua oracula protulisse, scilicet primum caput Joakimi ætati, primæque Chaldæorum in terram Judaicam irruptionis tempori assignat, eo quod in Hebræorum monumentis nulla ante Joakimi tempora hostium Chaldæorum mentio fiat (II *Reg*. xxiv, 1 et seqq.). « Quod ut faciamus, inquit Rosenmuller, movet, quod tum, cum vates quæ versibus 12 et 13, cap. i, legimus scriberet, Judæa quidem eam quæ II *Reg*. i, 1, memoratur, Chaldæorum invasionem experta esse videtur, spei tamen adhuc locus relictus fuit, rempublicam Judaicam non penitus eversum iri. Quæ vero cap. ii, de Chaldæorum alienas terras invadendi cupiditate, eorumque in devictos populos tyrannide exstant querimoniæ, Jechoniæ tempori, cum Chaldæorum potentia magis invaluisset, eorumque sævitia Judææ quoque gravissima vulnera inflixisset, rege proceribusque e patria abductis, atque terra vastata et expilata (II *Reg*. xxiv, 10 et seqq.), magis videntur convenire. Denique, quod cap. iii continetur carmen, quo vates Jovam ardentissimis precibus orat, ne populum sibi electum penitus perdi sinat, ipso illo tempore, quo urbs Hierosolymitana a Chaldæis per triennium dura obsidione premeretur (II *Reg*, xxv, 2 et seqq), effusum crediderim : » hæc Rosenmuller. Nos vero non dubitamus cum Maurer asserere, quin secunda quoque et tertia oratio edita sit regnante Joakimo, licet propter diversas rationes. Nam vaticinia Habacuc totum conficiunt cujus partes inter se arctissime cohærent, ut attente ea perlegenti constabit. Præterea, si Rosenmuller sententiam sequaris, jam nullam prædictionem Habacuc ediderit, sed tantummodo facta cujus testis erat, narraverit; quam consequentiam si non abnegent rationalistæ interpretes, ab ea certe abhorrent unanimiter Judæi et Christiani, quorum constans traditio Habacuc ut verum prophetam futuri divinitus præsagum semper habuit.

In duas veluti partes dividi potest Habacuc prophetia,

bertus, Hugo et Lyranus, Habacuc post excidium Hierosolymæ, directe et ex professo prophetare excidium Babylonis et Chaldæorum, sicut Nahum, qui eum præcessit, prophetavit excidium Ninives et Chaldæorum. Verum dico : ex professo Habacuc tollit onus contra Juda et Jerusalem, eorumque excidium per Chaldæos, consequenter tamen Chaldæorum quoque per Cyrum et Persas interitum prædicit. Solent enim Prophetæ tristibus læta subjungere, et post minas consolari. Ita hic Habacuc, ut soletur Judæos a Chaldæis vastandos et in Babylonem abducendos, prædicit Chaldæos pariter post 70 annos a Cyro perdendos, tumque Judæos e Babylone liberandos et in patriam redituros. Ita S. Gregorius Nazianzenus orat. 1 *Apolog.*, et ibi Elias Cretensis, S. Chrysostomus, lib. II *De Providentia*, Theodoretus, Theophylactus, Guevara. Porro a Cyro liberatore, exemplo Isaiæ, cap. XLV, 8, assurgit ad Christum redemptorem; eique, cap. III, carmen insigne pangit, quo ejus natalem, vitam, passionem, resurrectionem, secundum adventum ad judicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphice depingit et celebrat. Nam liberatio Judæorum e Babylone fuit typus liberationis hominum e servitute peccati, diaboli et inferni. Judæa enim, sive terra promissa typus est cœlestis patriæ, Chaldæi dæmonum, Judæi humani generis; Jesus filius Josedec, Zorobabel, Esdras et Cyrus Babylonis destructor vindexque Judæorum, figuram gesserunt Christi, Regis et Pontificis, Redemptoris nostri. Hinc sequitur hunc Habacuc ante excidium Hierosolymæ prophetasse, ac consequenter non esse eumdem cum Habacuc, qui per aerem raptus ab angelo, et ex Judæa traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli, cap. XIV, 32, conjecto in lacum leonum, uti censet S. Hieronymus in *Prologo*, non tam ex sua, quam ex Hebræorum sententia. Ille enim Habacuc fuit diu post excidium Hierosolymæ, cum jam Judæi in Babylone degerent captivi : hic autem Noster fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens cap. I, 6 : « Ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua, » etc. Adde Danielem conjectum esse in lacum leonum sub Evilmerodach, qui patri Nabuchodonorosi in regnum successit : Nabuchodonosor autem 44 annis regnavit, et ante eum Josias regnavit in Juda 31 annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manasses annis 55, ante Manassen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cœpisse prophetare sub finem regni Ezechiæ, vel, ut Hebræi, sub Manasse, tumque eum fuisse 30 annorum (nam ante trigesimum annum apud Hebræos ordinarie nemini docere, aut prophetare licebat), atque adde annos regum jam recensitos, colliges Habacuc longe superasse annum centesimum, si unus idemque fuit Noster hic cum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quod vir ea ætate decrepitus prandium ferret messoribus. Quare sicut duo fuerunt Michææ prophetæ et duo Abdiæ, ut dixi in eorum Prœmiis, ita et duo fuerunt Prophetæ habentes idem nomen Habacuc.

Citra Jud. et Jerusalem. | Alius est ab Habacuc Danielis.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inscriptus legitur die 15 januarii, ubi hæc de eo habentur : « In Judæa sanctorum Habacuc et Michææ prophetarum, quorum corpora sub Theodosio seniore divina revelatione reperta sunt (1). »

quarum *prima* continet duos dialogos Prophetam inter et Deum, tum de Judæis, cap. I, 1-11 ; tum de Chaldæorum iniquitate impunita, cap. I, 12, 17, II; *secunda* inscripta : *Oratio pro ignorantiis*, continens mysteria Christi, judicium extremum, et affectus Prophetæ, cap. III.

« Poema, quod hoc libro continetur, propheticum, dramatico schemate vestitum, Prophetæ cum Deo mutuum colloquium refert, in quo vates piorum suæ gentis personam sustinens, eorum cogitationes et querelas Jovæ judici quasi cum expostulatione proponit. Hinc eum audias concitatius loqui sub initio, rationes divinæ gubernationis a Jova exigere, et cur tantum impiis permittat conqueri. Stylo utitur pro rerum ac instituti diversitate vario, gravi tamen, puro, terso, conciso, atque argumenti, quod tractat, indoli sic attemperato, ut verba sensui respondeant, et nunc humillimæ supplicationi, nunc gravissimæ denuntiationi, nunc laudibus, quibus divina in Israelem collata beneficia extollit, exacte congruant. Quidquid Hebræorum dicendi genus habuerit vehemens, grande, magnificum, id vatem nostrum assecutum esse nemo negaverit. » Sic Rosenmuller. De ingenio poetico Habacuc et quæ ejus stylo sint propria, vide Lowhtium, *De Poesi sacra Hebr.*, prælect. XXI; Jahn, *Einleitung*, § 119; De Wette, *Lehrbuch der Hist. krit. Einleit.* § 248; Eichornium, *Einleit. in das A. T.* part. III, pag. 294, et Wahl in *Prœmio in Habacucum hebraice editum*, etc.

(1) Subjungimus breviorem elenchum eorum qui Habacuc explanando peculiarem operam dicarunt :

Inter catholicos : Ant. de Guevara, Madriti, 1585, 1593, Aug. Vindelicorum, 1603, Antuerp. 1609; — Ildephons. de Padilla, Madriti, 1657, Sulzbaci, 1674, Rom. 1702; — Anton. Agellius, Antuerpiæ, 1597; — Thomam Beauxamis carmelitanum, Parisiis, 1578.

Inter heterodoxos interpretes, præter Lutherum, Wolfgang Fabr. Capito, Argentorati, 1526; — David Chytræus, Lips. 1592; — Salom. van Till, qui in *Phosphoro prophetico*, Mosis et Habacuc vaticinia contulit, Lugd. Batav. 1700; — Matthias Haffenrefferus, et Jo. Gottl. Kalinsky, jam supra in Prœmio *in Nahum* citati, alter Stutgardiæ, 1663, alter Uralislaviæ, 1748, commentaria edidit; — Adamus Wildius, Francofurti, 1712; — J. Georg. Abichtius, Vittemberg, 1732; — Christ. Gottl. Perschke, Francof. et Lips. 1777; — Jo. Melch. Faber, Onoldi, 1779; — Henr. Car. Alex. Hænlein, Erlang. 1799 et 1804; — S. F. Gunther Vahl, Friedrich et Ranitz supra citati.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Queritur Habacuc de Judæorum pravitate, quod scilicet nullus apud eos juri et rationi sit locus, sed impune dominetur opum honorisque cupido, ideoque injustus prævaleat adversus justum, et egrediatur judicium perversum. Cui respondet Deus, vers. 5, *se hanc pravitatem puniturum per Chaldæos, eamque Judææ excidio vindicaturum. Quocirca mire Chaldæorum potentiam, celeritatem, industriam, ferocitatem et crudelitatem exaggerat. His minis territus Habacuc, vers.* 12, *Deum precatur, ut suum populum quasi filium virga corripiat, non gladio interimat et perdat, eo quod minora sint peccata Judæorum sceleribus Chaldæorum; ne, dum leviora illorum expurgat, graviora horum sinat perpetrari* (1).

1. Onus, quod vidit Habacuc propheta. 2. Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? 3. Quare ostendisti mihi iniquitatem et laborem, videre prædam et injustitiam contra me? et factum est judicium, et contradictio potentior. 4. Propter hoc lacerata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium : quia impius prævalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum. 5. Aspicite in gentibus et videte : admiramini, et obstupescite : quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur. 6. Quia ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram et velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua. 7. Horribilis, et terribilis est : ex semetipsa judicium, et onus ejus egredietur. 8. Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis; et diffundentur equites ejus : equites namque ejus de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. 9. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens : et congregabit quasi arenam, captivitatem. 10. Et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi ejus erunt : ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem, et capiet eam. 11. Tunc mutabitur spiritus, et pertransibit, et corruet : hæc est fortitudo ejus dei sui. 12. Numquid non tu a principio, Domine Deus meus, sancte meus, et non moriemur? Domine, in judicium posuisti eum : et fortem, ut corriperes, fundasti eum. 13. Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris : quare respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiorem se? 14. Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem. 15. Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua, et congregavit in rete suum, super hoc lætabitur et exsultabit. 16. Propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo : quia in ipsis incrassata est pars ejus, et cibus ejus electus. 17. Propter hoc ergo expandit sagenam suam, et semper interficere gentes non parcet.

Vers. 1. 1. Onus, quod vidit Habacuc. — Pro *onus* Septuaginta vertunt, λῆμμα, id est *assumptio*, qua scilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripiens, et a rebus humanis abstrahens, rapie-

(1) Dialogus primus incipit a vers. 2 et ad vers. 11 protenditur, continetque sermonem Prophetæ querulum de Judæis, 1-4, et sententiam Dei judicis denuntiantis Judæorum punitionem, 5-11; quorum synopsin vide supra.
Inde sequitur dialogus secundus complectens querelas Prophetæ de Chaldæorum iniquitate impunita : ubi Propheta, primo, supponit et agnoscit, tanquam certa, *primo*, gentem Judaicam non esse exstinguendam, 12; *secundo*, Chaldæos in vindices a Deo electos, 12; *tertio*, iniquitatem nullius a Deo probari posse, 13.
Secundo, his suppositis, queritur quod, *primo*, Deus non plectat scelera Chaldæorum, 13; *secundo*, utatur his sceleratioribus ad plectendos Judæos minus sceleratos, 13; *tertio*, perire faciat Judæos promiscue, ac fere omnes, vers. 14.
Tertio, in Chaldæorum felici potentia considerat et exponit triplicem malitiam, *primo*, quod in hominum oppressorum plagis exsultent, 15; *secundo*, quod victorias suis viribus ascribant, 16; *tertio*, quod sæviendi libidinem extendant contra omnes, 17.

bat ad res divinas et futuras contemplandas, inquit Theodoretus, quem S. Petrus apud S. Clementem in lib. *Recognit.* sextum sensum appellat : « Est, inquit, et alius sextus sensus, id est prænoscendi : isti enim quinque sensus scientiæ capaces sunt, sextus autem præscientiæ, quem habuerunt Prophetæ. » Porro *onus* est onerosa et minax prophetia. Vide dicta *Nahum* I, 1.

rs. 2. 2. Usquequo, Domine. — Aliqui censent Prophetam prævidisse excidium Hierosolymæ mox futurum per Chaldæos, pro eoque avertendo ardenter, et crebro orasse; cumque videret se non exaudiri, sed immotam excidii manere sententiam, de eo hic queri apud Deum, non ex impatientia, sed ex dolore et commiseratione suæ gentis. Ita Vatablus et Ribera. Imo S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et Lyranus censent Prophetam hæc dixisse post vastatam Jerusalem, ac queri quod Deus permiserit eam ab infidelibus et impiis Chaldæis ita vastari.

Melius S. Chrysostomus, Nazianzenus, Theodoretus, Theophylactus, Guevara et a Castro, quos citavi in Procœmio, censent Prophetam conqueri de pravitate morum sui ævi suique populi, quod scilicet, cum Deum sæpe precatus esset, ut eam inhiberet ac frenaret, non fuisset exauditus, sed potius scelera ipsa augeri et multiplicari cerneret. Hoc enim clare verba significant, cum subdit : « Lacerata est lex; quia impius prævalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum. » Loquitur ergo non de tyrannide et violentia Chaldæorum qui erant exleges, sed de perversitate Judæorum, qui legem quam a Deo acceperant, violabant opprimendo justos, eorumque causas et judicia pervertendo. Unde Septuaginta vertunt : *Contra me factum est judicium, et judex accipit.* Queritur itaque de populo Judaico, quod, cum is sit fidelis et a Deo electus, tamen vi, rapina et sceleribus sit plenus, atque se discruciat, eo quod Deus eum ab his non expurget et liberet. Quocirca respondet ei Deus vers. 5, se hæc scelera puniturum et expiaturum per Chaldæos. Ait ergo : « Usquequo, Domine, clamabo, » ut cessare facias has rapinas et scelera in populo tuo, « et non exaudies ? » hoc est, et non exaudis me continuo clamantem (1).

(1) De Judæorum, non de Chaldæorum violenter factis, vers. 2-4; cum omnibus pene Græcis Patribus intelligunt, etiam Sanctius, Christ. a Castro, Horst, Melch. Faber, Ackermann, Hesselbergus, Jægerus quoque et Hitzigius, et hic quidem hac potissimum de causa, quod, si Chaldæi jam fuissent per aliquod tempus præsentes et noti Judæis, illorum denuntiatio, vers. 6, et descriptio, 6-10, omni careret sensu et consilio. Optime vero cohærent omnia in ista sententia, scilicet queritur Propheta, quod Deus impunita ferat civium facta violenta, 2-4; respondet Deus, missurum se esse Chaldæos, quo scelesti cives meritam pœnam habeant. Quam interpretationem haud felici successu impugnare nititur Maurer, qui toto hoc capite Prophetam in perstringendis Chaldæis versari asserit.

Vociferabor ad te vim patiens. — Hebraice : *Vociferabor ad te* חמס *chamas*, id est iniquitas, *q. d.* Videns assidue tot rapinas et injurias, ad singulas clamo *chamas*, dicoque : En, Domine, *chamas*, en *chamas*, en nova vis, en nova rapina et novum scelus. Singula enim populi mei scelera ita me affligunt, ut ab iis vim pati videar. Unde Chaldæus vertit : *Clamito in conspectu tuo, numquid est, Domine, apud te servandi potestas? q. d.* Video, Domine, in tuo meoque populo nullam esse Dei reverentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, sed eos perfricta fronte injurias et iniquitates perpetrare, calcare divina et humana jura, opulentos et potentes affligere et opprimere inopes et innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin et arte vel armis, magistratus et clavum reipublicæ invadere, ac summa rerum potiri. Vides eadem tu, o Domine : cur ergo taces? cur dissimulas? cur tantis malis non mederis? itane dormit tua providentia, tua vindicta, ut insontes opprimi, sontes dominari sinas? Vim patior ego, Impunitas luctuosa est peccanti.
affligor et crucior, nec ferre sustineo : zelus enim domus tuæ comedit me. Vim pateris et tu : quomodo eam sustines? videris tyrannis et impiis vel non posse, vel nolle defendere et salvare innocentes. Luget enim Habacuc, et Prophetæ probi et zelosi, non tantum ipsos læsos, et injuriam passos, sed etiam (imo magis) ipsos lædentes et injurios : nam, ut ait Aristoteles : « Minor est injuria injuriam pati; major injuria est injuriam inferre. » Et Socrates apud Platonem in *Gorgia* : « Qui injuriatur, ait, injustusque est, omnino est ante alios miser; miserior autem si injuriarum pœnam nunquam luat; minus vero miser si luat, suppliciumque justum diis hominibusque reportet. » Et Cato dicebat se malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam, quam pro perpetrato maleficio non dare pœnam : significans nil esse periculosius in impunitate, quæ semper ad deteriora invitat, uti refert Plutarchus in *Apophth. Rom.* Luget ergo Habacuc, queriturque cur injustitia prævaleat adversum justitiam, et in justos impune grassetur : « Et hoc dicit, ait S. Hieronymus in *Prologo*, præ mentis angustia, nesciens aurum in igne conflari, et tres pueros de camino ignis puriores exisse quam intraverant. Sed et hoc generaliter accipere possumus, quod ex persona humanæ impatientiæ loquatur, ut in querulam vocem et plenam doloris erumpat, dicens : Quare respicis contemptores, et taces conculcante impio justiorem se? Hæc autem loquitur, nesciens judicia Dei investigabilia, et profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ ejus, quod non ita videat Deus ut videt homo : homo tantum præsentia respicit; Deus futura et æterna cognoscit. Et quomodo si ægrotus et æstuans febribus aquam frigidam postulet, et dicat ad medicum : Vim patior, crucior, uror, exanimor; usquequo, medice, clamabo, et non exaudies? et respondeat ei sapientissimus ac clementissimus medicus : Scio

quo tempore dare debeam quod postulas, et non misereor modo, quia misericordia ista crudelitas est, et voluntas tua contra te petit. Ita et Deus noster, sciens clementiæ suæ pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut eum probet, et magis provocet eum ad rogandum, et quasi igne excoctum justiorem et puriorem faciat. » Hucusque S. Hieronymus.

Vers 3. 3. QUARE OSTENDISTI MIHI INIQUITATEM? — Aliqui vim ponunt in voce *ostendisti*, quasi hæc connectat sequentia præcedentibus, *q. d.* Tam iratus es populo tuo, ut non satis habeas precibus et clamoribus meis non annuere : vis etiam mihi os obstruere, ne clamem ; ne forte, quæ tua bonitas et clementia est, furorem tuum avertas. Nam cum mihi tot tantaque populi scelera ostendis, et ante oculos proponis, quasi frenum et vincula mihi in labia injicis. Quis enim cum tantam populi iniquitatem cernat, atque injurias, quibus nomen tuum sanctum affecit, et afficere pergit, audeat se pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aspectum tuum subire? Visne igitur populum istum nemine intercedente delere? Ita Martinus de Roa, lib. I *Singul.* cap. II. *Secundo* et simplicius, « ostendisti, » id est exhibuisti, hoc est exhiberi et fieri permisisti, *q. d.* Cur permittis, cur fieri sinis tantam iniquitatem, quæ oculis meis ostensa et exhibita, dire me cruciat?

ET LABOREM. — Labor hic tum passive accipi potest pro dolore et molestia patientium vim et injurias impiorum; unde Septuaginta vertunt : *Quare mihi ostendisti labores et dolores afflictorum?* hi enim mihi compassionem movent, suique similem dolorem; tum potius active pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Unde Chaldæus vertit : *Conspicio operantes laborem falsitatis*, *q. d.* Quare video impios affligentes pios? tuum enim, o Domine, est de eis pœnas sumere. Ita Vatablus et Pagninus, qui pro *laborem* vertunt, *perversitatem*. Vis enim et injuria, adeoque quodvis peccatum in Scriptura vocatur עָמָל *amal*, id est labor, tum quia cum labore incipit et agitur, atque in laborem et dolorem desinit : quot enim quantosque labores et dolores subit avarus, currens per terras et maria ad Indos usque, ut opes congerat? luxuriosus, ut libidinem; gulosus, ut gulam; iracundus, ut iram et vindictam expleat? sane modicam voluptatem magno labore emunt, quæ deinde in æternos labores et tormenta vertitur; tum quia aliis quos vel affligit, vel scandalizat, dolorem et laborem infligit : labor enim agentis et injuriantis, labor quoque est patientis et injuriam sustinentis : hæc enim sunt connexa et correlativa; tum denique, quia Prophetis et viris sanctis pro Deo et justitia zelantibus, ingentem concitat dolorem injuria tam activa injuriantis, quam passiva sustinentis. Unde laborem hunc suum explicans Habacuc, subdit :

VIDERE PRÆDAM ET INJUSTITIAM (hebraice *chamas*, id est vim, violentiam, injuriam oppressionem) CONTRA ME, — id est coram me, ut habent Hebræus et Chaldæus, *q. d.* me vidente, gemente et renitente. Sic peccatum vocatur labor vel dolor, *Psalm.* VII, 15 : « Ecce parturiit injustitiam : concepit dolorem, et peperit iniquitatem. » *Psalm.* X, 7 : « Cujus maledictione os plenum est, et amaritudine, et dolo : sub lingua ejus labor et dolor. » *Psalm.* LIV, 11 : « Die ac nocte circumdabit eam super muros ejus iniquitas : et labor in medio ejus, et injustitia. » *Psalm.* CXXXIX, 10 : « Labor labiorum ipsorum operiet eos, » *q. d.* Suis fraudibus et dolosis labiis capientur, doli in caput eorum recident. *Eccles.* X, 15 : « Labor stultorum affliget eos. » *Isaiæ* LIX, 4 : « Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. » Hoc est quod in die judicii improbi gementes dicent : « Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? » *Sapient.* V, 7. Labor enim magnus impiorum desinit in majorem, imo æternum dolorem : labor vero piorum parvus desinit in immensum et æternum gaudium.

ET FACTUM EST JUDICIUM ET CONTRADICTIO POTENTIOR. — Hebraice : *Et fiet ut lis, et contentio exaltetur*, vel exaltet se, ut scilicet fiat potentior, et aliis prævaleat. Pro *judicium* enim hebraice est רִיב *rib*, id est litigium, jurgium, hoc est, ut explicans subdit, *contradictio*; Pagninus, *contentio*, *q.d.* Perversi, qui lites et jurgia serunt urgentque, potentiores sunt justis, simplicibus et quietis, eosque in judicio et jurgio supplantant et expilant Unde Chaldæus vertit : *Direptores et raptores coram me sunt, atque contentione et superbia ipsi prævalent.* Sic sæpe videmus superbos et impudentes contentione et jurgio obtinere, quod jure et ratione assequi nequeunt : quia viri graves et modesti nolunt cum iis rixari, nolunt eorum importunis clamoribus sibi caput obtundi. Unde ut ab iis se liberent, dant eis quod postulant. Vatablus vertit : *Quare est qui suscipiat rixam et contentionem?* subaudi contra me.

4. PROPTER HOC LACERATA EST LEX. — Septuaginta, *dissipata est lex*; Vatablus, *debilitata est lex*; Chaldæus, *languescit lex*; Tigurina, *idcirco lex non viget*, tum quia iniqui sua potentia leges et jura, judicia et judices pervertunt : ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et Lyranus; tum quia pii videntes impios sua impietate prævalere, in studio legis et pietatis languescunt, atque in impiorum partem et sortem inclinant. Ita Clarius, Arias et alii. Sic ait Seneca in *Hercule Furente* : Vers.

> Jus est in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius :

> Tollitur e medio sapientia, vi geritur res.
> Non ex jure manu consertum sed mage ferro
> Rem repetunt.

Et non pervenit usque ad finem judicium. — Ita et Septuaginta, *q. d.* Propter hanc iniquorum potentiam et perversitatem, judicium non potest assequi suum finem, qui est, ut justitia in lite evincat et dominetur, injustitia vero et violentia vincantur et proscribantur, ut justi defendantur, injusti puniantur : ut juste et pacifice vivatur, imperante lege et justitia. Judicii enim finis est justitia, ait S. Ambrosius serm. 16 *in Psalm.* CXVIII. Tigurina vertit : *Nec habet efficacem exsecutionem judicium;* quia eam suis muneribus, suaque vi et potentia impediunt et invertunt potentes et iniqui. *Secundo,* aliter exponit Clarius, Arias et Vatablus, *q. d.* Propterea homines impii lacerant violantque legem, quia putant quod ad eos non perveniet judicium, id est justa ultio et vindicta Dei, usque ad finem, id est in æternum; quod scilicet Deus nunquam eos puniet, vel quod nullus sit, sed casu omnia regantur; vel quod non curet res humanas, vel quod dæmoni alicui perverso eas regendas tradiderit. *Tertio,* pro *ad finem* hebraice est לנצח *lanetsach,* quod verti potest, *ad victoriam.* Unde clare sic vertas : *Et non pervenit judicium,* scilicet justum, *ad victoriam;* quia ab injustitia exundante, puta ab injustis potentibus, vincitur et obruitur. Primus sensus est genuinus, eumque exposcit Latina versio et Septuaginta.

Quia impius prævalet adversus justum (Hebraice, *quia impius circumdat instar coronæ* (id est, ut Tigurina, circumvenit, arctat, opprimit *justum*), propterea egreditur judicium perversum, — *q. d.* Quia impii opprimunt pios, propterea pervertuntur judices et judicia, ut iniquas ferant sententias in favorem iniquorum, et noxam justorum. Idem repetit et inculcat. Aliter Vatablus, *q. d.* Quia homines vident impios prævalere piis, propterea perverse putant judicium Dei esse injustum, hoc est, Deum non curare justos, nec punire injustos, ob causas paulo ante dictas. Loquitur non de Nabuchodonosore opprimente Judæos, ut vult S. Hieronymus ejusque asseclæ; sed de Hierosolymitis et Judæis opprimentibus suos cives simplices et pauperes. Ita Theodoretus, Theophylactus et alii superius citati. Hic finitur querela Prophetæ de impiorum tyrannide et dominio in pios cum Deo expostulantis : sequitur Dei ad eam responsio.

[M]orali-[te]r, de [j]udicio [D]ei, quo [pi]os op-primi, impios [d]ominari permit-tit.

Moraliter, disce hic non scrutari, sed admirari arcanum judiciorum Dei, quo pios opprimi, impios prosperari et dominari permittit. Hoc enim multi scrutari volentes, nec penetrare valentes, eo prolapsi sunt, ut dubitarent de Dei providentia, an scilicet esset Numen aliquod universo præsidens, an Deus curaret res hominum, an vero circa cardines cœli perambulans, eas negligeret, et velut indignas se despiceret. Ita Ovidius lib. III *Amor.* eleg. VIII :

> Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
> Sollicitor nullos esse putare deos.
> Vive pius, moriere pius; cole sacra colentem,
> Mors gravis à templis in cava busta trahet.

Tales sunt et illi apud Juvenalem, *satyra* III :

> Sunt qui in fortunæ jam casibus omnia ponunt,
> Et nullo credunt mundum rectore moveri,
> Natura volvente vices et lucis et anni.

Cato, inquit Plutarchus in ejus Vita, cum Pompeio res infeliciter succederent, et ad Cæsarem inclinaret victoria, dicebat « in rebus divinis multum esse caliginis, quod Pompeio præter jus agenti fuissent omnia prospera, causam reipublicæ tuenti nihil succederet. » Audi Lucanum lib. I *Pharsal.* :

> Nec quidquam jam ferre potest, Cæsarve priorem
> Pompeiusve parem : quis justius induit arma
> Scire nefas, magno se judice quisque tuetur.
> Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.

Et Claudianus, lib. I *in Ruffin.* :

> Sed cum res hominum tanta caligine volvi
> Aspicerem, lætosque diu florere nocentes,
> Vexarique pios, rursus labefacta cadebat
> Relligio, causæque viam non sponte sequebar
> Alterius, vacuo quod semina currere motu
> Affirmat, magnumque novas per inane figuras
> Fortuna, non arte regi, quæ numina sensu
> Ambiguo, vel nulla putat, vel nescia nostri.

Subdit deinde, et ex casu Ruffini sapientior factus mentem corrigit :

> Abstulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
> Absolvitque deos : jam non ad culmina rerum
> Injustos crevisse queror : tolluntur in altum,
> Ut lapsu graviore ruant.

Socrates, rogatus : « Quid bonis viris molestum esset, » respondit : « Malorum prosperitas. » Ita in *Melissa* Antonius et Maximus, serm. *De fortuna bona et mala.* Et Publius : « Felix, ait, improbitas optimorum est calamitas. » Quin et fideles sapientes et sancti hac impiorum prosperitate et potentia offensi sunt, ut David *Psalm.* LXXII, 2 : « Mei autem pene moti sunt pedes : pene effusi sunt gressus mei. Quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns, » etc. Et Job cap. XXI, 7 et sequent. : « Quare ergo impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis? Semen eorum permanet, » etc. Et Jeremias cap. XII, 1 : « Quare via impiorum prosperatur : bene est omnibus, qui prævaricantur et inique agunt? » etc. Similia sunt *Malach.* III, 13, et *Eccles.* VII, 16.

Causæ hujus permis-sionis Dei. Prima.

Porro causæ ob quas Deus has impiorum in pios injurias et scelera permittit, præter secretas quas Deus in mente sua servat, manifestæ et ab eo revelatæ nobis sunt variæ. *Prima,* ut ostendat suam longanimitatem, impassibilitatem et celsitudinem, scilicet se his sceleribus non tangi, non pungi, non affligi, non turbari; sed in serenissima gloria longe super jura et injurias mortalium

eminere. Sicut enim sol, cloacas illuminans, earum sordibus non fœdatur : sic nec Deus impiorum, quos alit, sceleribus inquinatur aut tangitur. « Sicut lux a nullo illustratur, sed se ipsa ostendit : sic Deus, qui nullis hominum operibus illustrari (uti nec offuscari) potest, divina sua essentia seipsum solus illustrat, » ait Philo lib. I *De Monarchia*. Rursum S. Anselmus, lib. *Cur Deus homo* : « Deum, ait, impossibile est honorem suum perdere. Aut enim peccator solvit sponte quod debet, aut Deus ab invito accipit. Sicut autem homo peccando rapit quod Dei est, ita Deus puniendo aufert quod hominis est. »

Secunda. *Secunda*, ut piis det materiam patientiæ, constantiæ et virtutis, dum eos sinit per impios vexari, affligi, cruciari. Quocirca Seneca lib. *De Providentia* : « Nihil, ait, infelicius eo cui nihil accidit adversi : quia male judicaverunt dii de ipso. » Et rursum : « Illos merito dixeris miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. » Diodorus philosophus apud Antonium et Maximum serm. *De fortuna bona et mala*, felicioris ingenii esse dicebat infortunia cum dexteritate ferre, quam ingentem prosperitatem regere prudentia. Nam, ut ait Epictetus in *Enchirid.*, « stultus prosperitatis, tanquam ebrietatis voluptate nimium fruens, stultior efficitur. » Præclarius S. Augustinus lib. IV *De Civit.* cap. III : « Justis, ait, quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non est pœna criminis, sed virtutis examen. Proinde bonus etiamsi serviat, liber est ; malus autem etsi regnet, servus est : nec unius hominis, sed, quod gravius est, tot dominorum, quot vitiorum. » Idem, lib. XIII, cap. IV : « Nunc, ait, majore et mirabiliore gratia Salvatoris, in usus justitiæ, peccati pœna conversa est. Tunc enim dictum est homini : Morieris, si peccaveris; nunc dicitur martyri : Morieris, ne pecces. » Rursum impii sunt virga et flagellum Dei, quibus quasi pater filiorum suorum peccata castigat et emendat, uti per Alanos, Wandalos et Gothos punivit peccata christianorum : qua de re multa scribit Salvianus octo libris *De Providentia*. Sic de Sennacherib dicitur *Isaiæ* x, 5 : « Virga furoris mei Assur. » Sic Attila rex Hunnorum dicebat se esse flagellum Dei. Sic Nabuchodonosor fuit virga vigilans, vel, ut alii vertunt, vigilantis, scilicet Dei, *Jerem.* I, 11.

Tertia. *Tertia*, quia Deus impios longa et divina patientia ad pœnitentiam exspectat, ideoque eos castigat remorsu conscientiæ, quæ non parva scelerum est pœna. Nam, ut ait Pythagoras apud Stobæum, *serm.* 24 : « Vir malus plus mali patitur afflictus conscientia, quam ille qui in corpore castigatur, et flagris cæditur. » Sicut ergo puer virgis cæditur, ut vitium emendet; ita et impius a conscientia flagellatur, ut mentem mutet moresque corrigat. Quod si pœnitere nolint, tandem eos adeo graviter punit, ut tarditatem supplicii gravitate compenset. Recte Zonaras, lib. III : « Etiamsi, ait, providentia tardus invadat injurios, concessu pœnitentiæ spatio; tamen nisi a malitia discesserint, lento gradu eos assequitur, et pœnas exigit. » Et Virgilius, I *Æneid.* :

At sperate deos memores fandi, atque nefandi.

Divinius vero Apostolus *Rom.* II, 4 : « Ignoras, inquit, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit ? » id est adducere conatur : « secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ. »

Quarta, ut ostendat omnes hujus mundi opes, pompas, prosperitates velut res parvi momenti esse contemnendas : ideo enim eas sæpe dat suis hostibus, negat vero suis amicis. Vere S. Augustinus in cap. XXVII S. *Matth.* : « Si haberes, ait, sapientiam Salomonis, si pulchritudinem Absalonis, si fortitudinem Samsonis, si longævitatem Henoch, si divitias Crœsi, si felicitatem Octaviani : quid prosunt hæc, cum tandem caro datur vermibus, et anima dæmonibus, cum divite sine fine crucianda ? » Idem in *Psalm.* XXXVI : « Fumus, ait, a loco ignis erumpens in altum extollitur, et ipsa elatione in globum magnum intumescit; sed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior : sic impius quo magis exaltatur, tanto citius deficit. » Et Constantinus Manasses *Annal.* pag. 160 : « Prosperitas, ait, est similis gravi plumbo; si hominem robustum non nanciscatur qui oneri ferendo par sit, pronum in terram præcipitat et proterit. » Et Sallustius in *Catilin.* : « Secundæ res sapientum animos fatigant. » Et Tacitus lib. I : « Secundæ res acrioribus stimulis animum explorant; quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. » Hinc Menander : « Miser, ait, est improbus, felix licet. » Et Publius : « Cito improborum læta in perniciem cadunt. » Et Ausonius : « Felix criminibus nullu[s] erit diu. » Psaltes : « Vidi, ait, impium super exaltatum et elevatum sicut cedros Libani : e[t] transivi, et ecce non erat : quæsivi eum, et no[n] est inventus locus ejus, » *Psalm.* XXXVI, 35. Quar[ta].

Quinta, ut permittat impios suæ libertati, ostendatque quanta sit vis concupiscentiæ ex lapsu Adami contractæ, utpote quæ homines in tot rapinas, violentias et scelera, magis injurianti quam injuriato nocitura, adigit : utque ex eo mortales agnoscant suam insipientiam, infirmitatem et miseriam, ac Christi redemptoris sapientiam et gratiam requirant et efflagitent. Quint[a].

Præclare S. Athanasius, serm. *De Passione Domini* : « Sicut, ait, si quis serpentem apprehendat manu, dumque conatur in alterum projicere, prorsus ipse mordetur : aut si quis ignem manu tenens, dum vult hostem lædere, non intelligit quod ipse prorsus exuritur; sic malitia militat adversus eos qui ipsa utuntur, magisque lædit eos a quibus habetur, quam eos in quos intenditur. » Idem eadem ignis, et alia foveæ et veneni similitudine docet et declarat S. Augustinus in

Psalm. XXXIV. Quin et Seneca : « Illud venenum, inquit, quod serpentes sine sua pernicie continent, in alienam effundunt : at malitia maximam sui veneni partem bibit ipsa. » Peccatum enim est dulce venenum, quod amaram peccatori necem affert. Peccatum est acerbissimum vulnus naturæ. Peccatum est maxima febris, pestis et mors animæ. Peccatum est infensissimus hominis hostis, qui eum a Deo segregat, et diabolo in servitutem mancipat. « Omnes (iniquitates) quasi quibusdam compedibus nos premunt, et peccatorum nos retibus ligare contendit, » ait S. Augustinus serm. 175 *De Temp.* Idem, *serm.* 139 : « Malorum omnium nostrorum causa peccatum est. »

xta. *Sexta,* ut ostendat præsens tempus esse operandi bene vel male merendi, vel demerendi. Sequens vero fore judicii, præmiorum et pœnarum, quo omnia perversa hominum judicia reformabit, corriget et æquitati restituet, juxta illud : « Cum accepero tempus (judicii), ego justitias judicabo. » Unde S. Augustinus in *Psalm.* VII : « Nemo, ait, gratuletur homini qui prosperatur in vita sua, cujus peccatis deest ultor, et adest laudator. Major hic ira Domini est : irritavit enim Dominum peccator, ut ista patiatur, id est ut correctionis flagella non patiatur. » Et S. Gregorius lib. V *Moral.*: « Deus, ait, nonnulla percutit, et nonnulla inulta derelinquit. Quia si nulla resecaret, quis Deum res humanas curare crederet? et rursus si hæc cuncta percuteret, extremum judicium unde restaret? » Dixit vir sapiens tantam esse gloriam quæ sanctos et patientes manet, ut mirum sit omnes dæmones et homines impios, quin et saxa et elementa, contra eos non insurgere, eosque affligere et excruciare, quo tantam gloriam promereantur ; ex adverso tantas esse pœnas quæ impios manent, ut mirum sit eos maximis deliciis non abundare, omniaque eis in mel et rosas non converti, ut aliqua voluptatula tantum gehennæ pondus pensetur. Sicut enim non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in sanctis ; ita non sunt condignæ voluptates et pompæ hujus sæculi ad futuram gehennam, quæ revelabitur in impiis et damnatis. Vir ergo prudens potius condolebit præsenti eorum felicitati, quam invidebit.

rs. 5. 5. ASPICITE IN GENTIBUS, — id est *aspicite gentes,* ut vertit Chaldæus : Hebræi enim verba contactus, vel adhæsionis, sive corporalis, sive spiritualis, qualis est aspectus, construunt cum *beth*, id est *in*, regente ablativum, vel accusativum. Hic respondet Deus expostulationi Habacuc, cur sinat impios Judæos prævalere piis. Respondet enim se non diu id permissurum, sed mox ipsos per Chaldæos puniturum : atque hoc est onus quod vidit, quodque prophetiæ suæ velut titulum præfigit Habacuc (1).

Quæres, quænam hæ gentes quas aspici jubet? *Primo*, S. Hieronymus cum suis, censens hæc dicta esse post excisam Jerusalem ad consolationem Judæorum, gentes accipit Moabitas, Ammonitas, Ægyptios, aliasque quas subegit Nabuchodonosor, *q. d.* Ne miremini, o Judæi, vos excisos a Chaldæis, quia ab iisdem excisæ sunt aliæ gentes omnes vobis vicinæ, quæ robore, numero et gloria vobis longe erant superiores. *Secundo* et genuine, gentes hæ sunt Chaldæi : hi enim sunt onus quod Judæis sceleratis intentat Deus, *q. d.* Ne queraris, o Habacuc, de Judæorum improbitate, quasi eam impunitam dimittam : illico enim eam puniam. En aspice gentes et agmina Chaldæorum, quæ adduco ad exscindendam impiam Judæam. Ita auctores citati vers. 2. Unde has gentes explicans subdit : « Quia ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram, » etc.

Nota : Pro *in gentibus* hebraice est בגוים *baggoim*, et ita legerunt Aquila, Symmachus, Theodotion, Chaldæus et Noster, qui omnes vertunt, *in gentibus*. Verum Septuaginta legunt בגדים *bogedim,* nimirum vice ו legentes affine ד ; *bogedim* autem significat *contemptores* et prævaricatores ; vel, ut alii apud S. Hieronymum vertunt, *calumniatores*, vel declinantes. Septuaginta sequitur S. Paulus *Act.* XIII, 40, dicens : « Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis ; Videte contemptores, et admiramini, et disperdimini. » Quæres, utra lectio est hic genuina et canonica? Respondent Ribera et alii veram lectionem esse *baggoim*, id est *in gentibus* ; quia ita legit Noster, Aquila, et alii plerique jam citati ; lectionem tamen Septuaginta, puta *bogedim,* esto minus sit ad litteram, tamen cum sensu verborum propheticorum congruere : quia ex antecedentibus et sequentibus liquet hæc dici contemptoribus, puta Judæis, qui jura Deique leges contemnebant. Verum hæc responsio non satisfacit, quia ex ea sequitur Septuaginta et S. Paulum secutos esse non veram, sed falsam lectionem S. Scripturæ : nam pro *baggoim,* quæ vera est lectio, legerunt *bogedim* ; unde consequens est eorum versionem non esse genuinam, nec canonicam ; imo esse distortam et corruptam. Nam pro *in gentibus,* ut habet textus Scripturæ, ipsi supposuerunt *contemptores*. Addunt alii alia, sed nodum non extricant, imo magis intricant. *Secundo*, alii respondent gentes hic idem esse quod contemptores, *q. d.* « Videte in gentibus, » id est videte gentes, puta Judæos, qui instar gentium contemnunt jus et fas. Hæc responsio esset commoda, si τὸ *contemptores* esset accusativi casus : jam autem est nominativi, ut patet ex græco καταφρονηταί. Hinc *tertio*, melius respondeas Scripturam Hebræam fuisse variam, vel certe ambiguam, idque ex intentione Spiritus Sancti volentis utramque trans-

(1) Hinc proprie incipit prophetia, nam hactenus nihil accepit divinitus Habacuc, sed id repetit dolens, aut, ut alii putant, subindignans, quod ipsa experientia noverat.

lationem, scilicet nostram et Septuaginta, significare et stabilire, nimirum ut littera ד esset ambigua: si enim caput habeat brevius, est ו; si longius, est ד. Unde per ו legi poterat *baggoim*, per ד *bogedim*, aliis et aliis punctis. Aut certe Prophetam utramque lectionem posuisse, nimirum ut in textu poneret unam sine vocalibus (hæ enim olim in textu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, significans utrolibet modo legi posse. Unde vers. 13, τὸ *bogedim* est in Hebræo. Sic enim Hebræi in Scriptura habent suum *keri* et *ketif*, quo multis in locis textus hebraici aliter scribunt, aliter legunt: nimirum scribunt in textu lectionem tritam, sed veram et genuinam notant in margine. Idem faciunt subinde scriptores Græci et Latini, cum voces sunt similes, unaque tantum vel altera littera differentes, quarum utraque præsenti loco congruit, et quælibet suam habet vim et energiam. Tale est illud Ciceronis: «Semper hic erro;» et Satyrici: «Iste mendicus,» significantis medicum esse mendicum. Sic *Gen.* cap. XLVII, 31, Jacob dicitur adorasse מטה, quod Noster legens מִטָּה *mitta*, id est lectulum, vertit: «Conversus ad lectuli caput;» Septuaginta vero, et ex iis S. Paulus, *Hebr.* XI, 21, aliis punctis legentes מַטֶּה *matte*, id est virgam, vertunt: «Adoravit fastigium virgæ ejus,» scilicet Josephi: utraque ergo lectio et versio est canonica, ut ostendi *Hebr.* XI. Sic *Proverb.* III, 12, Noster legens כְּאָב *keab*, id est *sicut pater*, vertit: «Quasi pater in filio complacet sibi.» Septuaginta vero, et ex iis S. Paulus *Hebr.* XII, 6, aliis punctis legentes כְּאֵב *kieb*, id est *affligit, flagellat*, vertunt: «Flagellat autem omnem filium quem recipit.» Utraque ergo lectio et versio est canonica.

Dices hisce locis tantum mutari puncta, sed easdem manere consonantes, quas solas Hebræi æstimant; hic vero in *baggoim* et *bogedim*, mutari ipsas consonantes, scilicet *vau* in *daleth*. Respondeo *primo*, æque magna est mutatio, sive vocales, sive consonantes mutes; nam inter *mitta* et *matte* tanta pronuntiationis et significationis est differentia, quanta est inter *lectum* et *virgam*; inter *kieb* et *keab* tanta, quanta est inter *flagellat* et *sicut pater*; *secundo*, Osee XIII, 14, Noster legit אהי *ehi*, id est *ero*; unde vertit: «Ero mors tua, o mors!» Septuaginta vero, et ex iis S. Paulus I *Corinth.* XV, 55, legunt mutatis, id est transpositis, consonantibus איה *aiie*, id est *ubi*, unde vertunt: «Ubi est, mors, victoria tua?» Et tamen utraque lectio et versio est canonica. Sic *Isaiæ* VIII, 9, Noster legit רעו *rou*, per *res*, id est *congregamini*; Septuaginta vero legentes דעו *deu*, per *daleth*, vertunt, *scitote*. Sic *Isaiæ* III, 12: «Mulieres dominatæ sunt eis;» pro נשים *nascim*, id est *mulieres*, Septuaginta et Aquila legunt נגשים *nogescim*, id est *exactores*, fœneratores. Sic *Thren.* II, 7, Noster legit נאץ *niets*, id est sprevit: «Maledixit sanctificationi suæ;» Septuaginta vero legentes נאר *nier*, vertunt: *Excussit, ejecit sanctificationem suam.* Plura citat Leo Castrius Prolegom. *in Isaiam*, cap. XXIII et XXIV. Ubi et addit, cum in Hebræo duplex est lectio, utramque lectionem admiranda præ se ferre mysteria, ideoque ex ubertate Spiritus Sancti factum esse, ut multis locis de industria sit duplex lectio, ut duplex sit sensus, et duplex reseretur mysterium. Adjicit S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.*, cap. XLIV, Septuaginta non ex se suoque cerebro, sed ex instinctu Spiritus Sancti, aliter quædam vertisse quam sint in Hebræo. Nam scribens de loco Jonæ prophetæ, quem Septuaginta sic vertunt: *Post triduum Ninive subvertetur*; cum hebraice sic legatur: *Post quadraginta dies Ninives subvertetur*, subdit hic duo mysteria esse significata a Spiritu Sancto, alterum per Septuaginta, alterum hebraice per Jonam prophetam (unde sentire videtur, quod et alii viri graves senserunt, ipsos Septuaginta habuisse assistentiam Spiritus Sancti, ex ejusque inspiratione scripsisse, ac proinde ipsos fuisse quasi prophetas et scriptores hagiographos), nimirum Septuaginta significasse, quod Christus post triduum resurgeret; Hebræa vero, quod post 40 dies ascenderet in cœlum: «In 40, inquit, diebus ipsum quære, in quo et triduum poteris invenire; illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies.» Idem habet lib. I *Quæst. in Genes.* cap. CLXIX. Sic hic pro *in gentibus* Septuaginta vertunt, *contemptores*, quia more suo respiciunt tempora Christi et perstringunt Judæos, qui futuri erant contemptores Christi et Evangelii, idque accepta occasione ex vicinitate vocum hebræarum *baggoim* et *bogedim*; præsertim quia *baggoim* sic exponi potest, ut sit idem quod *bagedim* in nominativo, nimirum si sic interpreteris: *Aspicite*, o Judæi, qui estis *baggoim*, id est in gentibus, hoc est instar gentium, *bogedim*, id est *contemptores* Dei et hominum. Quare si utramque lectionem admittas, utramque valde apposite sic ordinabis; *aspicite bogedim*, id est *contemptores*, *baggoim*, id est *in gentibus*, hoc est, qui inter gentes et instar gentium, imo præ gentibus contemnitis jura et jussa Dei. Aut potius, *q. d.* Aspicite, o Judæi contemptores Dei, in gentibus, id est gentes, puta Chaldæos, qui vos Judæa exturbabunt; item gentes quæ tempore Christi vos ex Ecclesia, et benedictione ac hæreditate Abrahæ, puta fide, salute et electione Dei expellent. Itaque versionis Septuaginta et S. Pauli hic est sensus. Accusat Propheta Judæos impios, jus et fas pervertentes, audaciæ et contemptus in Dominum, ait S. Hieronymus, quod ausi sint Dei contemnere majestatem, quasi ipsa non curaret suas leges, nec earum violatores esset punitura; ita enim libere grassati sunt in alios, ac si nulla esset providentia, nullum numen, quod insontium injurias vindicaret, *q. d.* Vos, o Judæi, qui estis contemptores Dei et hominum, aspicite opus horrendum vindictæ, quo ego hunc vestrum contemptum castigabo. Adducam enim Chaldæos,

qui funditus vos cum Hierosolyma exscindent. Porro S. Paulus idipsum recte adaptavit Judæis sui ævi, Christo incredulis ejusque contemptoribus, quia Judæi prisci contemptores Prophetarum, fuerunt typus Judæorum spernentium Christum; unde et excidium illorum per Chaldæos, præfiguravit excidium horum per Titum et Romanos. Hoc est quod eis intentat Paulus dicens : « Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis : Videte, contemptores, et admiramini et disperdimini; quia opus ego operor in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis, » *q. d.* Videte, o Judæi, ne contemnatis Christum et Evangelium, quod ego vobis annuntio. Si enim illud spreveritis, spernet pariter vos Deus, uti sprevit patres vestros. Abjiciet enim et reprobabit vos, vestrumque regnum, templum et gentem delebit per Romanos, sicut delevit majores vestros per Chaldæos; atque loco vestri subrogabit gentes, easque sibi adoptabit in filios et hæredes, ut, vobis expulsis, illæ sint ejus populus et Ecclesia, quasi veri Israelitæ et filii Abrahæ per fidem.

Admiramini, et obstupescite.— Hebraice התתמהו תמהו *hittammehu temahu*, id est, ut Pagninus, *admiramini, admiramini*, hoc est valde admiramini et obstupescite; geminatio enim ejusdem verbi apud Hebræos significat actionis vehementiam, et gradum quasi superlativum. Septuaginta et ex iis S. Paulus vertunt : « Admiramini et disperdimini, » quia pro ה legerunt ח, scilicet pro תמהו *temahu* legerunt תמחו *timchu*, vel *temachu*, id est delemini, *disperdimini*. *Timchu* enim est futurum *cal*, a radice מחה *macha*, id est delevit, disperdidit. Vides hic rursum duplicem lectionem et versionem, plane diversam; nimirum *temahu*, id est *admiramini*; et *timchu*, id est *disperdimini*, utramque canonicam. Jam *disperdimini*, id est disperdemini et delebimini, tum vos a Chaldæis, tum posteri vestri a Tito et Romanis.

Opus. — Scilicet excidii et vastitatis Hierosolymæ et templi, ac captivitatis Judæorum in Babylone, patrandum per Nabuchodonosorem et Chaldæos. Unde explicans subdit : « Ecce ego suscitabo Chaldæos. » Quod allegorice typus et præludium erat excidii Hierosolymæ faciendi per Romanos, atque vastitatis spiritalis, id est excæcationis et reprobationis Judæorum futuræ tempore Christi, uti docet S. Paulus *Actor.* XIII, 41. Addit Leo Castrius, lib. V *Apologetici*, num. 147, per Chaldæos ad litteram accipi Romanos, vastatores Judæorum tempore Christi; quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus *Actor.* XIII. Verum hoc parum est probabile. Nam S. Paulus et alii Apostoli non raro citant Prophetas in sensu, non litterali, sed allegorico.

Factum est, — id est mox fiet. Loquitur prophetice, nimirum de futuro per præteritum, ob futuri certitudinem, ac si jam factum esset.

Quod nemo credet, cum narrabitur.— Hebræus et Septuaginta, *quod non credetis si enarretur*, vel si quis enarraverit, scilicet antequam fiat. Nam cum fiet idipsum, non tantum credetis, sed et oculis spectabitis. Nimirum Judæi non poterant credere, templum Dei et civitatem sanctam, a Deo ipso tradendam infidelibus et impiis Chaldæis, ab eisque funditus evertendam et concremandam. Hoc enim eis tam insolens et inopinabile videbatur, ut omnem superaret fidem, imo cœlum citius ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obstrepuere minis Prophetarum : « Templum Domini, templum Domini, templum Domini est, » *Jerem.* VII, 4.

6. Quia ecce ego suscitabo Chaldæos, — « suscitabo, » scilicet indirecte et objective, nimirum Vers. 6.
addendo Chaldæis animos, arma, socios; vosque, o Judæi, iis denudando, ita ut ipsi certa spe vos vestraque devorent; atque idipsum directe ordinando ad justam vestram punitionem, meritumque supplicium. Vide *Canon.* XXXV et XXXVI, quos præfixi Prophetis majoribus. Verbum *suscitabo* habet emphasim, *q. d.* Chaldæi vacant quieti, otio somnoque indulgent, non cogitant de Judæa invadenda; ecce ego eos ab hoc otio et somno suscitabo; injiciam enim eis cogitationem de Judææ opibus, sceleribus meam iram provocantibus, imbecillitate ad resistendum, aliisque similibus, quæ Chaldæos excitabunt ad eam bello appetendam.

Gentem amaram, — id est trucem et ferocem, quæ suis armis perambulat et circumit, sibique subigit latitudinem totius terræ, puta omnium regionum in circuitu sibi adjacentium, ut eas non tantum spolient, sed et stabiliter « possideant, » quasi « tabernacula, » olim « non sua, » jam vero sua, utpote bello capta. Vere dixit Poeta :

Improbos adversus improbos armat improbitas.

7. Terribilis. — Septuaginta, *illustris;* utrum- Vers. 7.
que enim significat hebræum נורא *nora*. Nam si a radice ראה *raa*, id est *vidit*, deducas, idem est quod *visibilis*, conspicua, illustris; sin a radice ירא *iare*, id est *timuit*, derives, idem est quod *terribilis*, ut vertit Tigurina.

Ex semetipsa judicium, et onus ejus egredietur. — Pro *onus* hebraice est שאת *seet*, quod *primo*, Symmachus vertit δόγμα, id est decretum; Chaldæus, *sententiam definitam; secundo*, Vatablus, *excellentiam* et *magnificentiam*, *q. d.* Gloria et magnitudo imperii, quam consequetur, ab ipsa egredietur, non ab externo; hoc est, orbis imperium obtinebit gens Chaldæa propria virtute, non alienis opibus et viribus; *tertio*, Noster cum Septuaginta melius vertit, *onus*, vel pondus; hoc enim proprie significat *seet*, vel משא *massa*, a radice נשא *nasa*, id est tulit, portavit. Jam S. Hieronymus, Remigius et Lyranus hoc onus passive accipiunt, *q. d.* Chaldæi parant sibi judicium et onus, puta Dei vindictam et excidium, quod ipsi portabunt. Nam sicut alios onerant suis cladibus,

tributis, durisque oneribus; ita pariter iisdem onerabuntur a Cyro, qui Babylonem subjugabit. Melius Theodoretus, Theophylactus et Hugo hoc onus active accipiunt, quod scilicet Chaldæi aliis gentibus a se victis imponunt. Agitur enim hic de eorum robore, imperio et victoriis, unde Symmachus vertit : *Ipsa sibi judicabit, et decretum suum exsequetur, q. d.* Chaldæi jus omne ponunt in armis; non ratione, non legibus ducuntur; sed pro sua dominandi libidine et tyrannide decernunt de aliis gentibus quod volunt, et quod statuerunt illico exsequuntur, illudque quasi onus grave eis imponunt. *Judicium* ergo vocat decretum Chaldæorum de aliis gentibus vastandis, spoliandis, occidendis; *onus* vero, hujus decreti exsecutionem. Unde S. Hieronymus sic quoque exponit, *q. d.* Chaldæi *judicium*, id est judices; et *onus*, id est oneratores, puta exactores aliis gentibus imponunt ex suo cœtu, qui eas suis exactionibus et tributis onerent et expilent. Sensus ergo est, « judicium, » quo scilicet Chaldæa gentes alias damnat, punit et exscindit, aliis vero miseretur et parcit; et « onus » sive jugum, quo gentes vexat, « ex semetipsa egredietur, » id est ex sola ejus voluntate, non ratione, sed mera libidine orietur. Sic dicunt Judæi rebelles *Jerem.* cap. XLIV, 27 : « Faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, » id est faciemus quidquid nobis libuerit, non tibi, non Deo. Similis phrasis est *Matth.* IV, 4; *Deuter.* VIII, 3, et alibi. Hinc *quarto, seet* verti potest, *exactio*, vel *tributum, q. d.* Gens Chaldæa ex seipsa suoque populo constituet judices et exactores, non ex aliis populis, qui gentibus a se subactis præsint, ab eisque tributa exigant; sicut Romani passim per provincias constituebant præsides, prætores, proconsules et procuratores ex sua gente, puta Romanos et Italos; suis enim magis fidebant quam exteris.

Vers. 8. 8. LEVIORES PARDIS EQUI EJUS. — Pardus animal est sævum et maculosum, cujus femina pardalis et panthera nuncupatur, de quo Plinius lib. X, LXXIII, scribit : « Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultatique ejus ramis in prætereuntia desiliunt, atque e volucrum sede grassantur. » Ita pardos in Brasilia ex arboribus desilire in milites Lusitanos prætereuntes, eosque discerpere, narrarunt mihi Romæ Patres nostri, qui in Brasilia multo tempore vixerunt. Hinc a Claudiano pardi vocantur *fulminei*; quia instar fulminis ex alto in subjecta irruunt. Ita Alexander Macedo, qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pinxit manu tenentem fulgur perstringens orbem; quia celerrime et potentisime eum pervasit et subjugavit), *Daniel.* cap. VII, 6, comparatur pardo, uti ibidem fusius explicui. Ubi politice et moraliter nota : in præliis rebusque quibuslibet conficiendis, multum facit celeritas, ut quod mature consultaveris, velociter exsequaris. Unde Alexander, rogatus qua ratione orbis imperium obtinuisset, respondit : « Nihil cunctando, » id est celeritate, qua velut fulgur omnia perstrinxit et pessumdedit. Sic Julius Cæsar, cum Pharnacem primo congressu vicisset, inquit Plutarchus in *Apophth.* amicis scripsit : « Veni, vidi, vici. » Quod Carolus V imperator parta de Germanis hæreticis velocissima victoria, pientius sic usurpavit : « Veni, vidi, vicit Deus, » summam rei gestæ celeritatem indicans.

Pardi fulminei.

VELOCIORES LUPIS VESPERTINIS. — Pro *velociores* hebraice est חדו *chaddu*, id est *acutiores* (unde Arabicus Antiochenus vertit, *surdi acutius quam muscæ mellis*; sed parergῶς : nec enim de surdis et muscis, sed pardis et lupis hic agitur) tum dentibus, et appetitu, ad prædam discindendam et dilacerandam; unde Tigurina vertit, *avidiores*; tum pedibus et cursu. Unde Noster cum Septuaginta optime vertit, « velociores. » Est metaphora ab acutis gladiis, qui leviter et velociter transire solent per rem quam secant, inquit Vatablus, aut potius a sagittis acutis, quæ celeriter aerem secant et transvolant.

Quæres, quinam sint lupi vespertini? Multi, cum Gesnero in *Hyæna*, putant esse certam luporum speciem, quæ sub vesperam magis sit famelica, ideoque tunc magis prædetur et sæviat. Guevara censet esse hyænas. Duplex, inquit, est luporum genus : alterum quod vulgo lupus, alterum quod hyæna vocatur : illud sub auroram, utpote digestione jam peracta, famere incipiens; hoc noctu rapinas exercet, eo quod oculos habeat hebetes et cæcutientes, ideoque melius noctu quam diu cernat : Lupi vesperti qui

Quippe dies illi nox est, atrasque tenebras
Consequitur passim, lucem pertæsa coruscam,

ait Oppianus lib. III *De Venatione*. Hyæna enim crudelior est, voracior et astutior (unde et in mille colores transit, si credimus Plinio lib. XI, cap. XXXVII) lupo, canumque implacabilis hostis. Vomitus quoque humanos mentitur, ut canes alliciat; falsisque singultibus sollicitatos devorat. Molitur homini etiam insidias, sequiturque stabula pastorum, et auditu assiduo addiscit eorum vocamen, quod exprimere possit imitatione vocis humanæ, ut in hominem astu accitum nocte sæviat. Adeo enim carnis hominum est avida, ut vel sepulcra effodiat, eruatque cadavera. Ita Plinius lib. VI, cap. XXX, Solinus *Polyhist.* cap. XL, et alii. Septuaginta et Arabicus Alexandrinus pro עֶרֶב *ereb*, id est vespera, aliis punctis legentes עֲרָב *arab*, vertunt, *lupos Arabiæ*, id est lupos prædones et latrones. Arabes enim latrociniis erant infames : inde Arabs sumitur pro prædone, sicut Chananæus pro mercatore, Bœotus pro hebeti, Chaldæus pro ariolo, ait Delrio. Nam, ut ait Aristoteles lib. *De Mirandis naturæ auditis*, est in Arabia hyænarum quoddam genus, quod cum belluam vel hominem præviderit, eos obtumescere facit, ac sic in vestigio hærere, ut corpora mo- An hyæn

vere nequeant. Sic et Ælianus, et Solinus *Polyhist.* cap. XL, scribunt hyænas habere vim soporiferam, qua canes et homines torpidos, stupidos et elingues faciant, itaque eos capere et suffocare. Idem habent Herodotus lib. IV, et Plinius lib. VI, cap. XXX. Hinc Cælius, lib. XXIX, cap. VI, scribit hyænæ pellem non tangi fulmine. Quin et Horus Apollo in *Hierogl.*: Si quis, inquit, hyænæ pellem sibi circumponat, intrepide per medios hostes transibit illæsus (malim hoc credere, quam experiri. Certe Poloni equites, ut hostes percellant, luporum exuvias induunt et ostentant). Proinde Ægyptiis hieroglyphicum intrepiditatis et constantiæ in calamitatibus, erat hyænæ pellis. Eamdem valere contra latratus et morsus canum, etiam rabidorum, tradunt Plinius et Oppianus. Et tamen hyænæ cor maximum est, ut et reliquis timidis, puta muribus, lepori, asino, cervo, pantheræ, mustelæ, ait Aristoteles et Plinius lib. XI, cap. XXXVII. Hyænam alternis annis mutare sexum, esseque marem et feminam, tradunt Oppianus, Plinius lib. VIII, cap. XXX, Horus et alii; sed id commentitium esse censet Aristoteles lib. VI *Histor. Anim.* cap. XXXII. Porro Habacuc recte equos Chaldæorum comparat hyænis : quia hyænæ jubas habent ut equi, sed seta duriore longioreque, et per totum dorsum porrecta.

Huic sententiæ unum obstat, quod scilicet hyænæ non sint lupi, sed species animalis a lupis diversa. Respondet Guevara hyænas quoque luporum nomine censeri. Probat ex Oppiano, lib. III *De Venatione*, cujus versus græcos ita latine reddidit Joannes Bodinus :

> Nunc duo, Diva, refer genera exitiosa luporum,
> Serratis armata ferentes dentibus arma :
> Nempe ovium mactatores (*lupos communes*) cæcas quoque hyænas.

Verum, ut recte advertit Ribera, τὸ *luporum* non est in Græco. Oppianus ergo tantum vult dicere in Æthiopia extrema duo esse genera ferarum quæ serratos habeant dentes, scilicet lupum et hyænam. Dici tamen posset pro Guevara, hyænas, esto proprie non sint lupi, ad eos tamen referri. Unde Gesnerus in *Lupo*, inter feras lupo congeneres numerat hyænas, lynces (qui et lupi canarii vocantur), pantheres, lycaones, et thoes, qui ex hyæna et lupo generantur. Est enim hyæna lupo similis, ait Philoponus, et ex eo Niphus. Et Aristoteles lib. VI *Histor. Animal.* cap. XXXII : « Hyæna, ait, colore lupi prope est, sed hirsutior et juba per totum dorsum prædita est. » Quocirca Arabes hyænam vocant *alzabo*, quod idem est cum Hebræo זאב *zeeb*, id est lupus ; *al* enim est articulus, quem Arabes passim nominibus præponunt. Multa namque lupo et hyænæ communia sunt, scilicet *primo*, magnitudo ; *secundo*, color ; *tertio*, voracitas ; *quarto*, insidiæ, quas aliis animalibus moliuntur, ille gregibus ovium et caprarum, hæc canibus et homini quandoque ; *quinto*, dentes utrisque serrati, genitalia utrisque similia ; *sexto*, utrique noctu vagantur cibi causa, lupus urgente fame, hyæna necessario fere, quia acrius noctu videt, interdiu hallucinatur, uti feles. Hæc omnia ex Æliano, Plinio, Aristotele, Oppiano et Solino tradit Gesnerus in *Lupo* et in *Hiæna* : ex quibus probabiliter censet lupos vespertinos esse hyænas.

Secundo, alii passim hic lupos proprie dictos accipiunt, iisque censent comparari Chaldæos equites. Lupi enim generosi, feroces et insidiosi sunt, ait Aristoteles. Unde Isidorus lib. XII *Origin.* cap. II, censet *lupos* vocari quasi *leopos*, eo quod, quasi leonibus, in pedibus illis sit virtus ; nam quidquid pedibus presserint, enecant. Insuper lupi voracissimi sunt, et pene insatiabiles : vorant potius, quam comedant : pilos et ossa gluttiunt, eaque integra rursus alvo reddunt. Jam τὸ *vespertini* est epithetum commune luporum : hi enim vespere et noctu grassantur. Unde Virgilius *Georg.* I : Vespertinus vocatur quivis lupus, cur?

> Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.

Hinc et lupus græce dicitur λυκὸς, id est *lucens.* Nam oculi ejus, æque ac capræ, splendent, et lucem noctu jaculantur, ita Plinius lib. XI, cap. XXXVII. Lupi ergo cognominantur vespertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quiescunt jejuni ; unde vespere noctuque fame rabidi ad prædam egrediuntur, et obvia quæque lacerant vorantque. Ita S. Hieronymus. Alii insuper edaciores, noctu consumpta præda vespertina, mane rursum ad prædam egrediuntur, dicique possunt lupi matutini. Porro quanta sit luporum noctu ferocitas, graphice describit Virgilius lib. IX *Æneid.*:

> Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
> Cum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbres,
> Nocte super media, tuti sub matribus agni
> Balatum exercent : ille asper et improbus ira
> Sævit in absentes : collecta fatigat edendi
> Ex longo rabies et siccæ sanguine fauces.

Vespere ergo lupus acutissimus est, audacissimus et sævissimus, utpote qui non tantum famem, sed et crudelitatem suam exsatiare velit. Unde noctu multa milliaria conficit, ac ubi ad ovile aliamve prædam pervenit, omnia loca circumit, omnes aditus tentat, undique procurrit, omnia circumspicit, ut irrumpat et præda potiatur. Hinc Jeremias cap. V, 6, lupum vespertinum, vocat lupum ad vesperam, scilicet sævientem et grassantem : et Oppianus lib. I *De Venat.*, lupum vocat νυκτιπόρον, id est *noctu ambulonem.*

Hæc omnia allegorice facile est adaptare diabolo, et tropologice gulæ et improbitati : utriusque enim symbolum, imago et exemplum est lupus vespertinus. Nam et diabolus nocturnus est, et in tenebris perambulat, *Psalm.* XC, 5 et 6. Unde in Completorio monet Ecclesia, canitque illud Lupus vespertinus est diabolus, et gula.

S. Petri : « Fratres, sobrii estote et vigilate ; quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret. » Vespere enim sollicitat homines ad crapulam, venerem, rixas, cædes ; unde Poeta :

> Nox et amor, vinumque nihil moderabile suadent :
> Illa pudore caret, Liber amorque metu.

Accedit, quod diabolus sæpe in lupum se et magos suos transformet ; tales enim sunt lycanthropi, puta homines qui per magiam ope dæmonis se in speciem, æque ac ferociam luporum transmutant, ovesque et homines invadunt et dilaniant, de quibus multa Delrio in *Magicis*. Inde et Gentiles per lupos contra veneficia remedia præstari opinati sunt. Unde Plinius lib. XXVIII, cap. x : « Veneficiis, ait, rostrum lupi inveteratum resistere aiunt, ob idque villarum portis præfigunt. Hoc idem præstare et pellis e cervice solida existimatur ; quippe tanta est vis animalis, præter ea quæ retulimus, ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem. » Hinc et lupus hominem raucum vel elinguem reddere vulgo creditur, si primus eum inspiciat. Unde illud Virgilii *eclog.* IX :

> Vox quoque Mærim
> Jam fugit ipsa ; lupi Mærim videre priores.

Ubi id clare docet Servius, et Isidorus lib. XII *Orig.* cap. II, qui et addit : « Unde et subito tacenti dicitur : Lupus in fabula. Certe si se prius visum senserit, deponet feritatis audaciam. » Et Plinius lib. VIII, cap. XXII : « In Italia quoque creditur, ait, luporum visus esse noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præsens. » Sic diabolus fauces peccatori, injecto pudore metuque claudit, ne peccatum confiteatur, et veniam, opemve, aut consilium mali sui quærat. Insuper diabolus, instar hyænæ et lupi, cadaveribus et mortibus hominum pascitur ; canibus, id est prædicatoribus, insidiatur, ut iis eversis vel amotis, oves diripiat. Hinc et eorum voces imitatur, dum se transfigurat in angelum lucis. Multos enim sapientes decipit specie boni, qua suas fraudes obtegit. Lupi ergo vespertini tropologice sunt dæmones, ait S. Hieronymus. Item rapaces prælati et judices. Adhæc hæretici : hos enim lupis comparat Christus *Matth.* VII, 15, qui ovium pellibus induti incautos decipiunt, et specie veri, tenebras offundunt. Hinc et sub vesperam suos cœtus celebrare solent. Hæretici enim quasi lupi famelici et hiantes caulas Ecclesiæ circumeunt, ut fideles ex iis avellant et perdant, atque Arabum more latrociniis et cædibus Catholicorum ditiones et regna depopulantur, uti nostro ævo in Anglia, Scotia, Hollandia, Francia, Hungaria, etc., eos factitasse vidimus.

VOLABUNT QUASI AQUILA, — quæ rapax et ferox, ex alto in leporem aliamve prædam festina involat cum impetu « instar tormenti, » id est bombardæ, dum globum ejaculatur, ait Isidorus lib. XII, cap. VII. Alludit ad aquilas, quas Chaldæi in vexillis præferebant, æque ac postea Romani : unde signifer aciei erat et vocabatur aquilifer. Audi Ovidium lib. V *Fastor.* :

> Signa decus belli Parthus Romana tenebat,
> Romanæque aquilæ signifer hostis erat.

Et Lucanus lib. I :

> Ut notæ fulsere aquilæ, Romanaque signa.

Hinc Ezechiel cap. IX, et Jeremias sæpe Nabuchodonosorem et Chaldæos vocant aquilas. Nota : In pardis Chaldæorum indicat sævitiam, in lupis voracitatem, in aquilis rapacitatem. Quocirca eosdem Jeremias, cap. V, vers. 6, comparat leoni, pardo et lupo. « Idcirco, inquit, percussit eos (Judæos) leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum. »

Porro apposite equites et equos Chaldæorum comparat pardo, lupo, aquilis ; quia equi bellici pernicitate veloces sunt, et animositate feroces, vincendi consuetudine ferociores evadunt ; gaudent sanguine effuso, ac lituis tubisque auditis exsultant, ut ait Job cap. XXXIX, 21, et Virgilius lib. III *Georg.* :

> Si qua sonum procul arma dedere,
> Stare loco nescit, micat auribus, et tremit artus,
> Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

Additque cæteris præstare equos Chaldæorum :

> Armenii Siculis, Parthique Euphratis ad undas
> Præstant.

Idem clarius docet Oppianus, dicens :

> Qui habitant virides Euphratis ad undas
> Magnanimis utuntur equis in bella leonum.
> Lumina glauca vibrant, et magnum in pectore robur
> Efferat audaces animos ad fervida bella.
> Accedit levitas cursus, quodque ora leonis
> Intrepide perferre valent, vocesque superbas :
> Cum reliqui fremitus nequeant tolerare minaces.

9. OMNES AD PRÆDAM VENIENT. — Tigurina : *Quisquis eorum ad hoc venit, ut vim inferat* ; Vatablus : *Omnes venient ad rapinam*, ut scilicet Judæos expilent ; Pagninus : *Tota gens propter rapinam veniet.*

Moraliter S. Augustinus in *Psalm.* CXXIII : « Ideo, inquit, quærit te raptor major, quia invenit minorem : ideo te quærit major aquila, quia prior cepisti leporem : præda tibi fuit minor, præda eris majori. »

FACIES EORUM VENTUS URENS. — Intellige notam similitudinis *sicut*, vel *instar*, *q. d.* Chaldæi instar venti urentis, vel auruginis omnia arefacient et vastabunt. Pagninus vertit : *Ex adverso facierum suarum venient ad Orientem* ; Chaldæus : *Aspectus eorum persimilis est vento vehementi, qui colligit*

quasi arenam captivitatem ; Tigurina : *Quidquid faciebus eorum objicitur flaccidum fit, ut si uredo exussisset;* Vatablus : *Aspectus*, vel *oppositio facierum eorum erit tanquam ventus Orientalis.* Hic ventus in Terra sancta est vehementissimus. Sensus est, *q. d.* Impressio Chaldæorum adventantium erit intolerabilis, ut in Judæa est ventus Orientalis. Sic Genuæ, et in nonnullis Italiæ locis procellosus est ventus turbinis, qui a Græcis vocatur ecnephias, quod e nube erumpat; adeo ut stabula cum equis in altum elevet, transferat, elidat, uti mihi Romæ viri graves oculati testes affirmarunt.

Et congregabit quasi arenam, captivitatem, — quasi dicat : Sicut ventus in Judæa congregat arenas, sic Chaldæi ex eadem congregabunt captivos. Ita Chaldæus et Tigurina. Innuit plurimos fore captivos, uti plurima est arena. Est metonymia; nam abstractum ponitur pro concreto, captivitas pro captivis. Sic Christus ascendens cum triumpho in cœlum, dicitur captivam duxisse captivitatem, id est captivos duxisse sanctos, quos e captivitate diaboli erutos, suos fecit, meliori jam sorte captivos, utpote qua eos in libertatem filiorum Dei asseruit, *Ephes.* iv, 8. Nota : De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens : *diffundentur, volabunt, venient ;* nunc in singulari, dicens : *congregabit, triumphabit, comportabit,* intelligens exercitum, vel certe ducem regemque eorum, puta Nabuchodonosorem. Hæc omnia tropologice facile est adaptare diabolo, cujus minister et flagellum fuit Nabuchodonosor : ipse enim sævit ut pardus, lupus et aquila, plurimosque capit, et in abyssum demergit ludens et ridens.

Vers. 10. 10. Et ipse, — scilicet Nabuchodonosor, gentis Chaldææ princeps. Nota : Scriptura mixtim nunc de gente, nunc de ejus principe loquitur. Hæc enim politice sunt unum, puta unus exercitus, unum imperium, quod totum pendet a suo principe, sicut totum corpus pendet a capite. Hoc verum est in bellis, ubi victoriæ causa est animosus, vigil et sagax imperator. Unde celebre est illud : « Fortior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo. »

Tyranni ridiculi ejus erunt, *q. d.* — Reges et principes ludibrio habebit Nabuchodonosor, faciet eos suos moriones, equisones, imo scabella pedum; uti Sapores fecit Aureliano Cæsari, et Tamberlanes Bajazeti Turcarum imperatori. Ita S. Hieronymus. *Secundo,* « ridiculi, » vel, ut hebraice, *risus ejus erunt :* quia ipse potentissimus deridebit eorum arma et copias. Unde explicans subdit :

Ipse super omnem munitionem ridebit, — *q. d.* Ipse munitiones quasvis despiciet, quasi ridens et ludens eas expugnabit. Ita Theodoretus, Vatablus et Arias. Significanter vertunt Septuaginta : *Tyranni erunt ejus* παίγνια, id est *ludibria,* quomodo Zeno imperator prælio victus dixit : « Dei ludibrium est homo. » Syrus et Arabicus : *Ipse reges deridebit, et principes subsannabit.*

Comportabit aggerem, et capiet eam. — *Agger* dicitur aggerata, id est congesta terra, juxta illud Virgilii *Æneid.* IX : « Et fossas aggere complent. » Ubi Servius : « Agger, ait, est cujuslibet rei coacervatio, unde fossæ aut valles repleri possunt. » Significat Habacuc maxime aggerem, quem per tredecim annos comportarunt Chaldæi circa Tyrum, ut mare, quod illam cingebat, implerent, itaque ex insula facerent continentem, quam pedibus invadere et expugnare possent, uti tandem fecerunt, de quo dixi *Ezech.* xxix, 18. Rursum solent duces, cum metantur castra, ea cingere et munire contra insultus hostium aggere, id est vallo et fossa instar civitatis. Unde Virgilius lib. VII *Æneid.* :

Primusque in littore sedes
Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.

Insuper solent per aggeres obsidere et oppugnare urbes. Unde Cicero epist. *ad Catonem*, lib. XIII : « Vallo et fossa circumdedi : sex castellis castrisque maximis sepsi : aggere, vineis, turribus oppugnavi. » Sic Virgilius VI *Æneid.*, Alpes vocat *aggeres*, id est muros et munimenta, Italiæ. Hebraice pro *aggerem* est עפר *aphar*, id est pulverem, quod Christophorus a Castro sic exponit, *q. d.* Nabuchodonosor faciet altissimos aggeres ex pulvere, ut ejus inspersione, flatu oppositi venti facta, oculos, nares et fauces repugnantium offundat et enecet; qua arte Sertorium expugnasse Charatinos, narrat Plutarchus in ejus Vita. Quocirca axioma est bellicum, « duci captandum esse solem et ventum, » ut utrumque habeat sibi secundum, et hosti adversum. Verum nostra versio melior est, et communem castrorum aggerem significat : hic enim fit e terra, pulvere, saxis, lignis omnique re. Adde, Hebræos *aphar*, id est pulverem, vocare quamlibet terram. Unde Adam dicitur factus e pulvere, id est e terra, juxta illud *Genes.* iii, 19 : « Pulvis es, et in pulverem reverteris. »

11. Tunc mutabitur spiritus, — *q. d.* Nabucho- Vers. 11.
donosor, elatus tot victoriis, se non capiet, sed spiritus altos sumet, putans se esse numen quoddam invictum, ideoque adorari volet in statua aurea quam eriget, et omnes adorare compellet, *Daniel.* iii, 1. Quocirca, Deo ulciscente, mutabitur spiritus ejus humanus in belluinum, ut ex homine fiat quasi bos, ideoque regno expellatur, transeat et corruat, ac quasi quadrupes in silvis cum feris vitam agat, *Daniel.* iv, 30. Ita S. Hieronymus, Albertus et Lyranus. Simili modo ob tot victorias, tantamque monarchiam, mutabitur spiritus gentis Chaldææ in superbiam et fastum, ideoque pertransibit ejus imperium, et corruet in Balthasare, exscindendum a Cyro et Persis, inquit Arias et Vatablus. Unde Chaldæus vertit : *Propter elationem spiritus ejus translatum est reg-*

num; aliter Septuaginta : *Tunc mutabit spiritum, et pertransiet, et propitiabitur : Hæc est fortitudo Dei mei.* Quod Theodoretus sic explicat, *q. d.* Cum Deus sat castigaverit Judæos per Chaldæos, tunc iram commutabit in misericordiam, ac misericors erit, et acerbitates leniet, scilicet cum Cyrum liberatorem adducet, qui robur invictum, indeque victorias præclarissimas dabit.

Et corruet. — Hebraice אשם *ascam*, id est *primo, delinquet; secundo, delictum expiabit*, per metonymiam, qua delictum et peccatum in Levitico, sæpe significat hostiam pro peccato : unde Septuaginta vertunt, *propitiabitur; tertio,* אשם *ascam*, hebraice sæpe ponitur pro vicino שמם *scamam*, id est deficere, desolari, corruere : cognata enim sunt culpa et pœna, sive delictum et desolatio : hæc enim individuus illius est comes, perinde ut carnifex est rei, quem ducit ad supplicium; unde Noster recte cum Aquila et Symmacho, pro *delinquet* vertit, *deficiet*, corruet, præsertim quia defectus et ruina est delictum et peccatum, non moris et vitii, sed naturæ. Ex tribus hisce significatis triplex hic oritur versio et interpretatio. *Primo* enim Chaldæus vertit : *Deliquit et peccavit, eo quod multiplicavit gloriam Deo suo;* quia scilicet impense coluit suos deos, non Deum verum. *Secundo*, Septuaginta : *Tunc mutabit spiritum, et pertransiet, et propitiabitur : hæc est fortitudo Dei mei, q. d.* ait S. Hieronymus : Deus, ultione Judæorum per Chaldæos peracta, mutabit spiritum iræ in spiritum misericordiæ : unde pertransibit eos, nec ulterius puniet, sed sat punitis propitiabitur. *Tertio*, optime Noster vertit, « et deficiet, » vel corruet, juxta sensum paulo ante assignatum. Sic enim *ascam*, id est delinquere, sæpe significat *deficere;* ut : « Et non delinquent, » id est non deficient, « omnes qui sperant in eo, » *Psalm.* XXXIII, 23. Simile est *Ezech.* VI, 6, in Hebræo, *Joelis* I, 18, et alibi.

Hæc est fortitudo ejus dei sui, — quam scilicet jactat esse dei sui, quam deo suo acceptam refert, *q. d.* Tam imbellis, modica et brevis est fortitudo, victoriæ et triumphi Nabuchodonosoris, quos ipse deo suo, puta Belo, adscribit. Nam, ut paulo ante dixi, hæc omnis illico in Balthasare corruet, occidente eum Cyro. Est ironia et sarcasmus, sive hostilis irrisio. Aliter a Castro, *q. d.* Nabuchodonosor victoriis elatus superbiet, et in scelus corruet, ut veri Dei oblitus, tribuat virtuti dei sui Beli partas victorias. Septuaginta vertunt : *Hæc est fortitudo Deo meo*, quod sic explicat Theodoretus : Propheta, inquit, obstupescens ad Dei misericordiam, ex ira commutatam in Cyro liberatore Judæorum, exclamat : Hæc est fortitudo Dei mei. Tibi soli, Domine, adest potestas et puniendi pro arbitrio, et commutandi ultionem in misericordiam. Verum Hebræa habent, *dei ejus*, et Chaldæus, *idoli sui.* Quare nostra versio et explicatio est germanior. Unde et Syrus vertit : *Devincetur virtus ejus cum Deo suo;* Arabicus : *Obediet virtus ejus Deo*, non suo ficto, sed vero Israelis.

12. Numquid non tu a principio, Domine? — Propheta post prophetiam de Chaldæorum robore et tyrannide, ac Judæorum per eos excidio, hic de eo dolens et ingemiscens, convertit se ad orationem, Deumque obsecrat ut tantam Judæorum stragem avertat, nec sinat minas hasce impleri, sed populo suo misereatur et parcat, *q. d.* Tu, Domine, es Deus noster, tu sancte a nobis coleris in sancto templo tuo. Tu es sanctus ille noster antiquus, qui patres nostros dilexisti, et elegisti semen eorum post eos. Tu es qui sanctum fœdus cum ipsis inivisti, sancteque promisisti te fore eorum et posterorum Deum. Tu nos tibi in populum sanctificasti, et ab aliis gentibus infidelibus et impiis, quasi tuum peculium segregasti, nosque sancta tua lege, prophetis, sacrificiis, miraculis, beneficiisque plurimis decorasti, ac tibi et tuæ sanctitati arctissime obstrinxisti : non ergo patieris nos ab impiis Chaldæis vastari : quare te, uti speramus et obsecramus, tutante, « non moriemur, » ut illi minantur. Aliter Joannes Alba *Electorum* cap. LXIV : « Numquid non tu a principio? » *A* ponitur, inquit, pro *ante*, *q. d.* Tu es ante omne rerum principium, tu es æternus. Et quia *æternum* Hebræis significat quod magnum est in genere suo, hinc esse a principio, vel esse æternum significat esse potentissimum. Potest et *æternum*, accipi pro misericorde, *q. d.* Numquid non, o Domine, tu es summe potens et misericors? Utique. Ostende ergo in nos miseros et pene consumptos tuam omnipotentiam et misericordiam, quam semper a principio hucusque in nos et patres nostros ostendisti. Hæc Alba, qui et addit : sic et sanctus magnum, regem potentemque significat; et sanctum, id quod magnum est et excellens.

Nota *primo* : Dicit, *non moriemur*, assertive, non autem, *non moriamur*, optative, esto idipsum obsecret; ad efficaciam orationis, ut scilicet certam spem, et quasi fidem non moriendi significet, eaque constringat Deum, ne eos mori sinat. Quis enim speravit in Deum, et confusus est? Nam, ut ait S. Bernardus serm. 3 *De Annuntiat. Domin.* : « Deus oleum misericordiæ ponit in vase fiduciæ. » Expeditius dicemus repetendam esse vocem *numquid* quæ præcessit, *q. d.* Numquid non moriemur, cum te habeamus Deum protectorem sanctum et æternum? Syrus Vaticanus pro *non moriemur*, habet, *sine lege;* Arabicus, *sine similitudine.* Sic enim vertit Syrus : *Quoniam tu es a principio, Domine, Deus meus sanctus, sine lege aliqua,* hoc est nulla lege, nullo decreto, nulla determinatione, nullo fato constringeris.

Nota *secundo* : Pro לא נמות *lo namut*, id est non moriemur, aliqui codices legunt לא תמות *lo tamut*, id est non morieris, *q. d.* Tu Domine, uti sanctus, ita es et immortalis : quare non permittas nos mori, et a Chaldæis occidi : illi enim,

æque ac illorum dii, ut impii, ita et mortales, infirmi et corruptibiles sunt, ac a te corrumpentur, mortique præsenti et æternæ addicentur. Unde Chaldæus vertit : *Tu Deus judex verus super omnes creaturas tuas, et sanctus in operibus tuis : verbum tuum in sæcula permanet, Domine, q. d.* Conserva nos, uti promisisti; fidelis et stabilis es, fac ergo nos stabiles : immortalis es, ne ergo sinas nos mori, sed fac nos tui similes, et quasi immortales.

Nota *tertio*, quadruplicem antithesim. Opponit enim Deum idolis et hominibus : *primo*, quod Deus sit « a principio, » puta ab æterno, *q. d.* Deus æternus est, idola et Chaldæi temporanei sunt, modicoque tempore duraturi; *secundo*, Deus est omnium creator et dominus, idola et Chaldæi creaturæ sunt et servi; *tertio*, ipse est Deus immensus, immortalis, omnipotens, etc., illi sunt hominum plasmata exigua, caduca, infirma; *quarto*, Deus est sanctus, ipsaque per essentiam sanctitas summa et perfectissima, illi impuri sunt et scelerati, *q. d.* Destrue ergo, o Domine, idola et Chaldæos, tot nominibus tibi e diametro oppositos et inimicos. Porro ad majus pathos, majoremque affectum et obsecrationem, ut gratiam a Deo eblandiatur, vocat eum « Deus meus, sancte meus, » non, noster : tum quia Propheta hic loquitur in persona populi, qui collective est unus et singularis; personam enim populi in se suscipit et induit, utpote unus et primarius e populo, ut in se, et secum totum populum supplicem Deo constituat, itaque tot capitum numero armatas preces Deo offerat, veniamque extorqueat; tum quia Deus cujusque fidelis et justi, tam est Deus, id est pater, provisor, custos, amicus, etc., ac si ejus solius esset Deus. Sic ait S. Augustinus lib. III *Confess.* cap. XI : « O tu bone omnipotens, qui sic unumquemque nostrum curas, ac si solum cures; et sic omnes, tanquam singulos. » Et S. Paulus ait Christum esse suum : « Qui, inquit, dilexit me, et tradidit semetipsum pro me, » *Galat.* II, 20.

DOMINE, IN JUDICIUM POSUISTI EUM. — Est concessio, *q. d.* Fatemur te, Domine, misisse Nabuchodonosorem « in judicium, » id est in justam vindictam, ut scilicet per eum, quasi per virgam, castigares peccata nostra et aliarum gentium, ideoque eum fortem effecisti.

FUNDASTI, — firmasti et roborasti Nabuchodonosorem tot opibus, viribus, copiis, imperiis, victoriis.

Vs. 13. 13. MUNDI SUNT OCULI TUI, NE VIDEAS MALUM. — « Videas, » id est approbes et faveas. Est catachresis; quæ enim approbamus, quæque nobis placent et grata sunt, ea continue et læte aspicimus; quæ vero odiosa et ingrata sunt, ab his oculos avertimus. Unde Virgilius :

Diva solo fixos oculos aversa tenebat.

Et vulgo dicitur : « Ubi oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor. » Sensus est, *q. d.* Tui oculi, tuaque mens mundissima et justissima est; quare malum, id est peccatum et injuriam, æquis et benignis oculis aspicere et videre nequis, ut illi faveas, et pro illo pugnes. Cur ergo respicis super Chaldæos iniqua agentes, violentos et injurios, ac permittis ut ipsi nos devorent? Esto enim simus peccatores et injusti : Chaldæis tamen, utpote idololatris et tyrannis, meliores et justiores sumus. Sufficiat ergo, Domine, quod peccata nostra per eos leviter castiges; at ne sinas nos per eos exscindi et disperdi. Sic enim videberis favere tyrannis et idololatris contra tuos fideles et cultores; ac idololatræ jactabunt te favere eorum tyrannidi et idololatriæ; aut certe te non posse, vel non velle auxiliari populo tibi devoto.

Nota : Propheta hic non obmurmurat Deo, ut blasphemat Calvinus, sed ex dolore libere queritur, deprecatur, et amice expostulat cum Deo, quod velit Judæos punire et vastare per Chaldæos Judæis pejores. Sic improborum prosperitatem indolet et admiratur David *Psalm.* LXXII, 12, Jeremias cap. XII, 1, Job cap. XXI, 7. Aliter respondet S. Hieronymus hæc dici a Propheta : « Non quod ipse sic sentiat, sed quod impatientiam humanam in sua persona exprimat; sicut frequenter videmus Apostolum varias hominum in se recipere sententias et nunc dicere : Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, » *Rom.* VII. « Et quasi insipiens sit : Fratres ego non arbitror me comprehendisse. Ac rursum quasi perfectus sit : Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus, » *Philip.* III. Et : « Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, » etc.

MUNDI SUNT OCULI TUI, NE VIDEAS MALUM. — Cum enim sis ipsa munditia et sanctitas, extreme odis omne peccatum, ideoque : « Perdes omnes qui operantur iniquitatem, » *Psalm.* V. Nam sicut lux adversatur tenebris, easque naturaliter aversatur atque odit, ac pulchritudo turpitudini, et puritas maculis sordibusque, et rectitudo obliquitati, et vita morti, et bonitas malitiæ, ita et sanctitas aversatur et exsecratur omne peccatum. Quare sicuti Deus necessario sanctitatem amat infinito amore, ita necessario peccatum perfectum et mortale odit infinito odio. Cujus odii signa dat multa. Nam *primo*, ob peccatum mortale privat hominem infinito bono, nimirum possessione ipsius Dei; *secundo*, quia ob illud infligit peccatori infinitum cruciatum et opprobrium, nimirum incendia æterna gehennæ; *tertio*, quia, etiamsi quis haberet merita infinita, ea tamen omnia aboleret Deus ob unum peccatum lethale; *quarto*, quia Filium suum ad delendum peccatum, infinitam humiliationem et afflictionem subire voluit. Talis enim fuit ejus incarnatio et mors, quia, ut ait Apostolus : « Semetipsum exinanivit, » id est ex omni fecit se

Deus odit peccatum mortale infinito odio.

quasi inane et nihil, *Philip.* II. Deum æmulantur sancti, qui proinde immense oderunt peccatum, tam in se, quam in aliis, ideoque omni modo satagunt ut illud aboleatur, dum suo zelo justos in justitia conservant, peccatores a peccato ad justitiam traducunt.

Sanctitas in quo consistat? Respondeo primo.

Porro sanctitas consistit in conformitate cum lege æterna, quæ est in mente Dei. Is enim perfectus et sanctus est, cujus voluntas et opera exacte conformantur legi æternæ, puta menti et voluntati Dei. Voluntas enim Dei cum reipsa sit eadem cum mente et intellectu suo, ideoque necessario et essentialiter legi æternæ conformis sit, et ex æquo respondeat; hinc pariter ipsa est mensura et regula omnis sanctitatis; et quia hæc conformitas in Deo est infinita, hinc pariter infinita est ejus sanctitas. Quare *secundo*, sanctitas consistit in amore et conjunctione cum Deo, qui est origo et plenitudo sanctitatis. Sanctitas ergo est amor Dei : « Sanctitas enim est omnimoda puritas, » ait S. Dionysius cap. XII *De Divin. Nom.* Jam sicut impuritas nascitur ex contactu inferiorum, puta ex amore et adhæsione ad epulas, veneres, honores vanos, aliaque bona terrena et infima; ita puritas oritur ex contactu superiorum, puta ex amore et adhæsione ad Deum, resque divinas et cœlestes. Purus ergo et sanctus est, qui toto affectu adhæret Deo; et quo magis omnem affectum in Deum transfert, eo in dies fit sanctior, dum singula cogitata, volita et opera sua dirigit ad Deum, ut in dies magis magisque ei appropinquet. Sic enim imitatur Deum, de quo dicitur *Psalm.* CXLIV : « Justus Dominus in omnibus viis suis, et sanctus in omnibus operibus suis; » sequiturque ejus præceptum : « Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, » *Levit.* XI.

Vers. 14. 14. Et facies homines quasi pisces. — *Primo*, *q. d.* Cur permittis, o Domine, ut, sicut piscator piscatur pisces, nemine eos tuente; sic Nabuchodonosor expiscetur, capiat et expilet omnes gentes. Hæ enim illi sunt pisces. Ita Rupertus et Vatablus. Ubi nota insignem allegoriam : Piscator Dei est Nabuchodonosor, hamus sunt doli ejus et technæ; sagenæ et retia sunt arma, milites et aperta violentia, pisces sunt Judæi aliæque gentes, quas ut pisces (qui nullius sunt domini, nec habent ducem aut protectorem, sed fiunt primo occupantis, puta piscatoris qui eos ex aquis expiscatur et trahit) ita sibi subjugat, calcat et occidit, quasi revera pisces et reptilia essent, non homines. Hinc et per portam piscium Chaldæi irruperunt in urbem, uti dicam *Sophon.* I, 10. *Secundo*, magis genuine et nervose, *q. d.* Cur permittis, o Domine, ut, sicut pisces majores et fortiores, puta balænæ, lupi, polypi, devorant minores : ita homines potentiores et tyranni, v. g. Chaldæi, devorent eos qui sunt imbecilliores; ut inter homines, æque ac inter pisces, non dominetur justitia, sed robur, vis et tyrannis, illeque sit dominus, qui viribus prævalet? Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Theophylactus. Hinc illud Polybii proverbium vulgo usurpatum : « Pisces majores glutiunt minores. » Præclare S. Basilius hom. 7 *Hexaem.* : « Major pars piscium, ait, liguriunt alter alterum, et minor apud illos esca majoris est. Et si evenerit ut is qui minorem superaverat, alterius præda fiat, ambo tum simul deglutiuntur, et una ultimi piscis immersi ventrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agimus, cum vim inferimus inferioribus? »

Symbolice, apposite Propheta homines comparat piscibus, ob multas analogias. *Prima* est : Sicut Deus creavit cœtum hominum, sic et cœtum piscium; pisces multi, multi et homines. Piscium valde variæ sunt species; varii pariter ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ et gentes sunt hominum; mare est mundus piscium, terra est mundus hominum. Omnes enim animalium species quæ sunt in terra, proportionaliter sunt et in mari, ut porci, canes, equi, vituli, quin et homines marini, uti multis exemplis Tritonum, Nereidum et Sirenum docet Plinius lib. IX, cap. V, et Olaus Magnus lib. *De Gentib. Septentr.* Insuper « plurima pars piscium est gregatilis, nec ullus grex caret duce, » ait Aristoteles lib. VIII *De Histor. Animal.* cap. XVIII. Sic et homines suas habent respublicas et regna, et in omnibus suis est dux et princeps.

Secunda : Homines in mundo variis tentationum et mutationum æstibus jactantur, uti pisces in mari; ac sicut hi in illis ludunt, ita et homines ludunt in suis, atque in utriusque ludit sapientia et potentia Dei, *Prov.* VIII, 30.

Tertia : Pisces sunt aquei et humore luxuriant : ita et in hominibus plerisque, præsertim in hieme prædominatur pituita, qua proinde et senes fere omnes, et juvenes permulti moriuntur, ac catharro suffocantur. Quocirca Philosophus definiens hominem : « Homo, inquit, est fortunæ lusus, inconstantiæ imago, corruptionis speculum, temporis spolium, mancipium mortis, viator transiens, Dei ludibrium; reliquum, pituita et bilis. »

Quarta : Pisces sicut ex aqua generantur, ita in eadem vivunt (nam extra illam moriuntur), ex eaque aluntur et nutriuntur, uti docet Rondeletius lib. I *De Discib.* cap. XIII; licet enim aqua maris sit salsa, ac proinde inepta nutritioni, utpote cujus alimentum est succus dulcis; tamen in mediis undis salsis permultus humor dulcis continetur, admixtusque est, quem pisces in alimentum familiare transmutant; quam ob causam crebro in Pontum migrare solent, et ibi pinguescere, quod illud mare dulcibus aquis copiose alluatur, uti docet Aristoteles lib. VIII *Histor. Animal.* cap. XIII. Et cap. II, in mari esse dulcem liquorem, probat ex aquæ percolatione. Si enim ex cera vas tenue finxeris, idque funiculo appensum in aquam demiseris die ac nocte una, humoris dulcis copiam intra se colliget. Rursus

nautæ, et qui arentia maris littora incolunt, aquarum dulcium copia destituti, puteis vix tres cubitos altis ad littus effossis, suavem dulcemque liquorem ex mari deducunt, qui per arenam transcolatus a salsugine separatur. Nec mirum est pisces aqua ali; quia sola aeris inspiratione plurima animalia vivunt. Astomos scribit Plinius, lib. VII, cap. II, halitu tantum et odore, quem naribus trahunt, vivere. Sed hoc fabulosum forte; tamen ab aliis, qui Plinio vetustiores fuerunt, litteris proditum est, vires in animi consternatione et syncope, admotis odoratis maxime refici et instaurari. Romæ annos quadraginta sacerdotem quemdam sola aeris inspiratione vixisse, ex Leonis Pontificis Maximi et multorum principum custodia, et Hermolai barbari historia fideque certissimum est. Puellam ante annos tres in Gallia Narbonensi omnes audivimus, vidimus multi; et Spiræ in Germania aliam a viris doctis accepimus, quæ multos annos nullo alio præter aerem cibo potuque, vitam salubriter traduxit. Aliam etiam nos vidimus, quæ etiamnum hodie vivit, eodem victus genere ad decimum ætatis annum pervenisse, tandem grandem factam nupsisse, et felicem prolem sustulisse. Etenim si aer subtilis homines, multo magis aqua crassior pisces nutrire potest. Hucusque Rondeletius. Eadem exempla sacerdotis et puellarum narrat probatque noster Delrio lib. II *Magic.* Quæst. XXI. Sed inediæ causam adscribit complexioni phlegmaticæ, puta humori phlegmatico crudo, lento et viscoso, quo alitus sit calor naturalis; idque verosimilius videtur. In eo ergo pisces sunt similes hominibus, quod utrique humore nutriantur et vivant, sive is aereus sit, sive aqueus. Aer enim et aqua sunt elementa vicina et symbola; aer enim est aqua subtilior, et aqua est aer crassior. Elementa enim nostra non habent primævam puritatem et simplicitatem, in qua condita sunt, sed multis exhalationibus, vaporibus, rebusque terrestribus permixta sunt, ac proinde alimenta viventium esse possunt, vimque ea alendi habent. Sane terra vivunt aluntur que plantæ, serpentes et reptilia.

Quinta. *Quinta :* Majores pisces minores devorant, ita et homines, juxta illud : « Homo homini lupus. » Rursum, sicut cetus pisces pene omnes absorbet, etiam maximos : sic et diabolus, qui, quasi balæna in mari hujus sæculi, animas quaslibet, etiam regum et principum, quin et sanctorum, prædatur, juxta illud *Psalm.* CIII, 26 : « Draco iste quem formasti ad illudendum ei. » Audi Aristotelem lib. IX *Histor. Animal.* cap. II : « Ineunt prælium pisces majores contra minores; major enim quisque et robustior minorem inferioremque devorat. » Idem, lib. VIII, cap. II : « Alter, inquit, alterum sui generis edit, excepto mugile, sed maxime congri. »

Sexta. *Sexta :* Pisces sunt muti : sic et homines coram Deo, quatumvis sapientes et sancti, quasi pisciculi obmutescunt, eoque arguente ponunt cum S. Job, cap. XXXIX, 34, manum super os suum : ac in die judicii coram Christo judice, omnes quasi pisces conticescent, I *Reg.* II, 9; *Matth.* XXV, 46.

Septima : Piscibus juxta caput sunt binæ pinnæ, Septima. quasi binæ pennarum alæ, quibus velut remis mare sulcant : sic et homini bina sunt brachia, quibus omnia operatur. Insuper piscis cauda, quasi temone et clavo, navis suæ gressum dirigit; unde a natatu piscium didicerunt homines fabricare naves, iisque sulcare maria. Est enim piscis quasi navis natans et velificans in mari, uti de nautilo pisce et concha, ait Plinius lib. IX, cap. XXIX, XXX et XXXIII; ita et homines pedibus se quocumque volunt promovent. Rursum, sicut aves aliquæ sunt semipisces, quia volant in aere, et natant in aqua, ut merguli, anates, fulicæ; ita vicissim sunt pisces, qui sunt semiaves, quia habent ingentes pinnas, quasi pennas, quibus volant super aquas instar avium, qualem vidi Romæ in bibliotheca ducis de Altheimps. Symbolice, aves sunt angeli, qui in æthere versantur, et ad Deum evolant : pisces sunt homines, qui in mari hujus sæculi volutantur. Sicut ergo angeli sunt semihomines, dum corpus assumunt, et cum hominibus colloquuntur; ita vicissim homines sunt semiangeli, dum pennis per contemplationem elevati, ad Deum evolant.

Octava : Pisces ventre incubant aquis; ita et Octava. multi homines incubant aqueis voluptatibus. « Quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt, » *Philipp.* cap. III, 19. Hac de causa Christus factus homo, factus est piscis hujus sæculi, ut ex aqueis et terreis hominibus quasi piscibus, faceret æthereos et cœlestes. Quocirca Christi nomen fuit ἰχθύς, id est *piscis*, ut patet ex acrostichi Sibyllæ, cujus primæ litteræ combinatæ hæc verba præferebant, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ, id est, *Jesus Christus Dei Filius, Salvator :* quarum vocum græcanicarum litteras initiales si jungas, habebis ἰχθύς. Acrostichin hanc recenset Eusebius lib. IV *De Vita Constantini.* Hinc et Christus piscatores elegit, fecitque apostolos, quos « cum retibus fidei ad mare hujus sæculi paucissimos misit, atque ita ex omni genere tam multos pisces, et tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipsos philosophos cepit, » ait S. Augustinus lib. XXII *De Civit.* cap. V. Et *De verbis Domini in Evangel. secundum Joan.*, serm. 59 : « Leguntur, ait, modo verba piscatorum, et colla subduntur oratorum. »

Præclare S. Chrysostomus serm. *De S. Andrea*, qui exstat apud Surium die 30 novembris : Apostoli, inquit, piscatores fuerunt, sed « illorum instrumenta nova et inusitata fuerunt. Nam pro arundine prædicatione utuntur, pro funiculo memoria, pro hamo potentia, pro esca miraculis, pro petra cœlis, ex quibus hujusmodi piscationem exercent : pro scapha habent altare; pro piscibus reges etiam capiunt; pro sagena Evan-

gelium expandunt; pro arte divinam gratiam adhibent; pro mari vitam humanam tractant; pro retibus cruce, velut sagena quadam, uti solent. Quis unquam vidit a mortuis piscatoribus viventes homines tanquam pisces, capi? O magnam crucifixi potentiam, o divinæ dignitatis præstantiam, o Apostolorum summa beneficia! Nihil tale in vita esse potest, quale est Apostolicæ gratiæ fastigium. »

Nona. *Nona:* Piscis sale eget ne putrescat; sic et homo prudentia. Rursum, piscis primum a capite putrescit et fœtet; sic et homo a ratione et voluntate, qua se sinit a cupiditate vinci et corrumpi. Sicut enim molles sunt pisces, sic effeminati et homines; hinc utrique escis et illecebris quasi laqueis capiuntur. Pari modo monasteria, collegia, Ordines, respublicæ a capite vitium et ruinam trahunt. Quamdiu enim habent bonos et vigiles acresque rectores, magistratus, principes, vigent, et sarta tecta consistunt; sed ubi pravos, vel inertes et remissos accipiunt, omnis disciplinæ rigor, ac consequenter reipublicæ vigor, integritas et dignitas, instar salis aqua liquefacti, dissolvitur et evanescit.

Decima. *Decima:* Pisces « vagantur et oberrant, maxime qui carne aluntur, ait Aristoteles lib. IX *Histor. Animal.* cap. XXXVII. Ita oberrant et homines, præsertim lucri et voluptatum cupidi. Rursum idem, lib. VIII, cap. XII: « Ut homines, inquit, alii domicilia hieme repetunt, alii qui amplioris provinciæ principes sunt, sedem pro tempore mutant, ut moram æstate, locis frigidis, hieme tepidis trahant, etc. Sic et pisces per hiemem ex alto in littora teporis gratia veniunt: contra æstate ex littore in altum, vitantes æstum discedunt. »

Undecima. *Undecima:* « Pisces pinnulas habent, ut nantes: pedibus carent, ut non pedestres, sed aquatiles. » Homo vero, quia terrestris est, pedester est: « Pedum enim additio utilis ad motum, qui in pedo, hoc est solo agatur: unde et nomen inditum pedibus est, » ait Aristoteles lib. IV *De Part. Animal.* cap. XIII.

Duodecima. *Duodecima:* Pisces nonnulli respirant et dormiunt, ut homo. Audi Aristotelem lib. VI *Histor. Animal.* cap. XII: « Spirant quæ fistulam habent omnia, et recipiunt aerem: haud enim carent pulmone. Et quidem visus est delphinus dormire rostro emerso ac stertere. » Idem docet Plinius lib. IX, cap. VII, idque probat ex piscium in æstate anhelatione, oscitatione et bullantium aquarum sufflatione.

Decima tertia. *Decima tertia:* Pisces senescunt ut homines. Ita Aristoteles lib. VIII *Histor. Animal.* cap. ult: « Vitiant, ait, senectute pisces: et quidem thunni vel ad rem salsamentariam, senes improbi sunt; multum enim carnis absumitur: quod enim in cæteris piscibus evenit, declaratur eorum senectus duritie magnitudineque squamarum. Jam captus est thunnus senex, cujus pondus erat ad talenta quindecim, et caudæ intervallum ad quinque et cubita palmum. »

Decima quarta: Homines plures et frequentes habent dentes, ac primores acutos ad cibi scissionem et masticationem: ita et pisces multos habent dentes, eosque acutos et serratos. Unde Aristoteles lib. III *De Part. Animal.* cap. I: « Pisces, ait, omnes serratis sunt dentibus, uno excepto qui scarus vocatur: complures etiam dentes in lingua habent, et in palato. Cujus rei causa est, quod, cum mersi in aqua degant, humorem cum cibo admittant, eumque exspuant quam primum necesse est; non enim in molendo commorari possunt, quando humor in ventrem interrumpit; idcirco omnes acuti et frequentes undique sunt; videlicet ut præ multitudine in minuta secent, quæ attritu subigere nequeunt. Adunci præterea sunt, quoniam robur fere totum piscium in dentibus situm est. »

Decima quinta: Homines laborant morbis, ita et pisces; a pestilentia tamen immunes sunt. Ita Aristoteles lib. VIII *Histor. Animal.* cap. XIX: « Morbus, ait, pestilens nullus incidere piscibus universis videtur, etc., ægrotare tamen et ipsi putantur; et quidem piscatores pro morbi indicio capiunt; cum aliquot extenuatos languentibus similes, et colore immutatos inter multos pingues ac validos ejusdem generis ceperint. » Addit idem paulo superius æstivos imbres commodiores esse piscibus, et hiemem sereniorem: « Ad summum prope dixerim, inquit, cum bene hominibus annus cedit; tunc et piscibus feliciter degere contingit. » Porro pisces cum ægrotant, apio viridi sanari tradit Plinius lib. XX, cap. XI; idem magnum piscium in medicinis hominum esse usum docet lib. XXXII, cap. V.

Decima sexta: Pisces habent cor ejusque situm similem homini. Audi Aristotelem lib. III *De Partib. Animal.* cap. IV: « Cor, ait, cæteris animalibus in medio pectore est, homini tantum paulo vergit ad lævam, ut ejus partis refrigerationem moderetur et compenset: omnium enim animalium maxime homo refrigeratam habet partem sinistram. In piscibus etiam cor similem situm tenet. Solis his cordis mucro ad caput spectat, cum ea pars prior sit: eodem enim agitur motus. » Rursum pisces generant ut homines; habent enim sexum distinctum, alii mares sunt, alii feminæ; ac feminarum ova non perficiuntur ad generationem sine mare, uti fit in gallinis et avibus, teste eodem Aristotele lib. VI *Histor. Anim.*, cap. XI, et lib. IV, cap. ult. ubi docet pisces feminas majores esse maribus, sed ad cibum mares præstantiores esse feminis, excepto siluro, asserit idem lib. VIII, cap. XIX.

Decima septima: Piscium omne genus vorax et gulosum est, teste Aristotele lib. III *De Partib. Animal.* cap. XIV; item prolificum et fecundum, abundant enim humore; sic et homines in gulam et venerem propensi sunt. Rursum, piscibus

« oculi sunt lubrici, propter circumfusi humoris crassamentum, » ait Aristoteles lib. II, cap. XIII; sic et hominibus. Unde multi merito gemunt, dicuntque illud *Thren.* cap. III, 51 : « Oculus meus deprædatus est animam meam. » Et vers. 48 : « Divisiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei. »

[Decima] o[cta]va. *Decima octava:* Pisces habent memoriam, et vitam agunt rationi humanæ vicinam. Id negarunt nonnulli; sed certissimum esse, et experientia se didicisse testatur S. Augustinus lib. III *De Genes. ad litt.* cap. VIII : « Nam fons, inquit, Bullensium regionum fere plenus est piscium. Solent autem homines desuper intuentes eis aliquid jacere, quod sibi vel præripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu assuefacti, deambulantibus super oram fontis hominibus, ipsi quoque cum eis congregatim natando eunt et redeunt, exspectantes ut aliquid jactent, quorum præsentiam sentiunt. Non ergo nulla memoria, vel sensus tardior animæ inest piscibus. » Idipsum ego subinde in stagnis piscium expertus sum. Quocirca idem, tract. 123 *in Joan.*: « Viderunt, inquit, prunas positas, et piscem superpositum, et panem. Piscis assus, Christus est passus. Ipse est panis, qui de cœlo descendit. Pisces dicuntur homines. » Hinc prisci homines temperantes et casti vescebantur, non carne, sed pisce, utpote digestu facili, et refrigerante tam calorem naturalem quam æstum iræ ac libidinis; testis est Athenæus *De Cœnis sapientum* lib. III, IV et VIII. Vicissim, ut ait idem lib. VII : « Piscis quivis humana carne delectatur. » Augurium piscium recenset Plinius lib. IX, cap. XVI : « Siculo, ait, bello, ambulante in littore Augusto, piscis e mari ad pedes ejus exsiliit; quo argumento vates respondere : Neptunum patrem adoptantem eum sibi, Sexto Pompeio repudiato. Tanta erat navalis rei gloria, sub pedibus Cæsaris futuros, qui maria tempore illo tenerent. » Idem, cap. XLII, mira habet de astutia piscium, ut pinnæ, torpedinis, rhombi, pastinacæ, etc. Idem, cap. LIII, refert quosdam pisces vixisse sexaginta annos, quæ est ætas hominum. Idem, lib. X, cap. XLV, ait vitulos marinos multosque alios pisces cicurari et mitescere. Et cap. LXX, ait in piscinis Cæsaris quosdam per nomen evocatos illico adnatare. Idem, lib. IX, cap. VIII, ex Mæcenate narrat delphinos e manu hominum vesci, pueros dorso excipere et vectare, eosque amare, adeo ut cum iis morientibus emoriantur.

[D]ecima [no]na. *Decima nona* : S. Augustinus in *Psalm.* LXIV : «Mare, inquit, in figura dicitur sæculum hoc salsedine amarum, procellis turbulentum, ubi homines cupiditatibus perversis et pravis facti sunt velut pisces se invicem devorantes. Attendite mare malum, mare fluctibus sævum. Attendite quibus hominibus plenum sit. Quis optat hæreditatem, nisi morte alterius? Quis optat lucrum, nisi damno alterius? Quam multi aliorum dejectione cupiunt sublimari! Quam multi, ut emant, optant alios vendere res suas? Quomodo se invicem opprimunt, et qui possunt devorant? Et cum devoraverit unus piscis major minorem, devoratur et ipse a majore. O piscis male prædam vis de parvo, præda efficieris magno! »

Denique S. Bernardus, serm. *De B. Maria*, pag. 394, triplicem assignat hominum piscinam et triplices pisces : « *Primum*, inquit, diluvium est vitiorum; *secundum*, tribulationum; *tertium*, miseriæ et tenebrarum. *Primum* est peccati, *secundum*, mundi, *tertium*, inferni. Pisces *primi* sunt oblectamenta, *secundi* iniqua tentamenta, *tertii* perpetua tormenta. Hinc in Evangelio de bonis piscantibus, vitia calcantibus, tentamenta superantibus, æterna tormenta vitantibus dicitur : Elegerunt bonos in vasis suis, malos autem foras miserunt, » *Matth.* cap. XIII, 47. Unde liquet ipsos reprobos et damnatos esse pisces qui natant, jactantur et æstuant in stagno ardente igne et sulphure, *Apocal.* cap. XXI, 8. Longe major hominum pars, imo maxima, et pene innumera, in hoc stagno volutatur et ardet. Eia, Domine, numquid facies homines quasi pisces maris ? atque utinam essent pisces maris ! utinam a ceto devorarentur! jam autem sunt pisces, imo folles et fomenta gehennæ, tæda et laniena diaboli, imo multorum millium et millionum dæmonum : ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur. Eia, Domine, numquid sines ut dilatet infernus animam suam, et aperiat os suum absque ullo termino, ut absorbeat tot gentes et populos, quorum non est numerus instar arenæ maris? Parce, Domine, parce creaturis tuis, quas ad tui imaginem creasti, quas quasi stellas cœlo destinasti, quas pretioso sanguine Unigeniti tui redemisti. Obstrue hoc immane os tartari, ne tot animas glutiat. Emitte spiritum tuum in nos, ut hujus flammantis stagni meditatione et horrore concussi peccata vitemus, concupiscentiæ resistamus, pœnitentiæ nos dedamus, ac vitam sanctam tanquam viam in cœlum capessamus; ut in illud transferri, ibique quasi pisces cœlestes in fluvio paradisi, *Apocal.*, cap. XXII, 1, puta in te tuique visione, fruitione et gaudiis sempiternis, natare mereamur. Amen. Vigesima.

ET QUASI REPTILE NON HABENS PRINCIPEM. — Reptile est animal quod non incedit pedibus, sed ventre serpit repitque, uti faciunt serpentes, vermes, lumbrici, aut certe quod adeo exiguos habet pedes, ut iis non tam incedere, quam repere videatur, uti habet lacerta, mustela, mus, talpa, etc. Hæc sunt reptilia terræ : nam reptilia maris et fluminum sunt pisces. Porro Propheta, ut Deo repræsentet hominum injurias, afflictiones et ærumnas, eas non tantum comparat piscibus, sed et reptilibus, quæ piscibus infirmiora sunt, et injuriæ magis obnoxia. Nam *primo*, pisces in maris vel fluminum vastitate aut profundo abscondere se possunt a piscatoribus et piscibus vora-

cibus; at reptilia in terra degunt, et exigua habent antra, in quibus statim deprehenduntur et capiuntur; *secundo*, pisces multi, nimirum qui gregatim incedunt, uti haleces, delphini, mugiles, suum habent ducem, etsi sui similem, imbellem, invalidum et improvidum : at reptilia nullum habent ducem, sed solitaria repunt, omniumque prædæ exponuntur; *tertio*, pisces nando hostem effugere, et quasi avolare possunt : at reptilia, quia repunt, tardigrada sunt, adeoque fuga elabi nequeunt. Sensus ergo est, *q. d.* Cur permittis, o Domine, ut Judæi et gentes calcentur, proterantur et enecentur a Chaldæis, sicut reptilia (v. g. ranæ, lumbrici, limaces, quæ non habent principem qui eos ab injuria tueatur) calcantur et proteruntur a viatoribus, vel a reptilibus potentioribus, v. g. serpentibus. Hæc enim, inquit Theophylactus, « ob naturæ suæ amaritiem, neque duces habent, ceu exsortia mixturæ et societatis, et mutuo inter se odio sævientia. Nam animantia sub duce constituta mansuetiora sunt, contubernii et societatis amantem, ac gregis et armenti sequacem naturam et indolem per hoc indicantia. » Unde per hæc tropologice accipit homines brutos et mutos, feros et serpentinos, qui in sese invicem grassantur.

Homo est reptile ob tres analogias.

Tropologice, rursum vide hic quam misera sit hominum conditio : homines enim sunt quasi reptilia. Unde Jesbaam, id est sedens in cathedra, primus fortium Davidis, vocatur « tenerrimus ligni vermiculus, » II *Reg.* XXIII, 8. Idque

Primo.

primo, quia homo dum nascitur, est quasi reptile; manibus enim et pedibus repit super terram. Hinc illud ænigma sphingis de homine : « Mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes. » Homo enim mane, id est in infantia dum nascitur, quasi quadrupedes manibus et pedibus innititur : deinde in juventute incedit bipes : vespere, id est in senio, graditur tripes : quia præter binos pedes adciscit tertium, puta scipionem cui insistit.

Secundo.

Secundo, quia plerique homines manibus, pedibus totoque corpore, quin et mente repunt in terra : nam nil cogitant nisi terrena, omnis eorum labor et occupatio est in terra, multi quoque in ventrem projecti, nil nisi eum terrenis deliciis implere et sarcire satagunt.

Tertio.

Tertio, quod proprie hic spectat Propheta, quia homines, æque ac reptilia, potentiorum injuriæ et prædæ expositi sunt. Turcæ, Tartari, Indique reges educunt in aciem trecenta et quingenta hominum millia, eaque hostibus instar pulicum pro se mactanda objiciunt. Annon hi sunt reptilia coram suis regibus, æque ac coram hostibus? Servi et mancipia ad aurifodinas et metalla damnati; coloni agris herorum colendis addicti; servi et opifices terrenis vilibusque dominorum imperiis et ministeriis deputati, nonne sunt quasi reptilia terræ?

Denique Guevara probabiliter per reptile accipit pisces maris, qui non habent principem, scilicet potentem eos tutantem, et a rapinis vindicantem, ut sit epanaphora Prophetæ usitata : nam sequentia omnia spectant pisces, et piscatorem cui hic comparat Nabuchodonosorem. Sic pisces vocantur *reptilia*, *Psalm.* CIII, 25 : « Hoc mare magnum et spatiosum manibus : illic reptilia quorum non est numerus. » Sic sensus erit, *q. d.* Itane, Domine, nos fideles barbaro Chaldæo quasi pisces, qui non sunt nisi vilia et misera reptilia maris, expiscandos et devorandos trades? Itane nos, qui sumus tuum peculium tuaque hæreditas, immani tyranno quasi lautum piscium epulum objicies? Itane Israelem dilectum tuum, ferissimæ huic bestiæ glutiendum appones, ut eam tam pretiosa esca sagines? Absit, Domine, absit. Sic Pii II Pontificis gnome erat : « Litigatores sunt aves, forum area, judex rete, advocati aucupes. Quocirca dignitatibus viri dandi sunt, non dignitates hominibus. Grave est Pontificis onus; sed beatus, qui id bene fert. »

15. TOTUM, — puta totam piscium prædam, totum piscabile, nimirum omnes pisces, hoc est, Ve 15.
omnes gentes expiscatus est magnus hic piscator, scilicet Nabuchodonosor suo hamo, sagena et reti. Vox *totum* notat insatiabilem ejus avaritiam et rapacitatem, ob quam dum totum rapuit, totum perdidit, juxta illud S. Cypriani, lib. V, *epist.* 2 : « Dum insatiabiles multum volumus, totum perdimus. » Et illud : « Camelus desiderans cornua, etiam aures perdidit. » Verissimum est ergo illud paradoxum : « In dubiis, dimidium plus est toto. » De quo Hesiodus : « Stolidi, ait, ignorant quanto plus dimidium sit toto. » Fit enim sæpe ut qui plus cupide appetit, etiam id quod habet amittat. Videre id est in litigantibus, qui dum totum cupiunt, sæpe totum perdunt, vel per sententiam judicis, vel per immanes sumptus quos in litem insumunt, juxta illud *Eccles.* IV, 6 : « Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore et afflictione animi. » Et illud *Proverb.* XV, 16 : « Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. » Et cap. XVI, 8 : « Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate. » Et *Eccli.* XIV, 9 : « Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis : non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam. » Vere Philosophus : « Omnis virtus est mediocritas. » Et dives est animus suis contentus, sibique sufficiens : pauper, qui plura cupit. Pittacus, cum Mitylenæi ei multa offerrent, pauca tantum accepit, dicens : « Parva munera sunt divina, quibus nemo invidet : locupletia solent non esse propria. » Ita Probus in *Thrasybulo*.

IN HAMO SUBLEVAVIT. — Hamus est instrumentum aduncum cui esca appenditur; quam dum glutiunt pisces, unco se induunt et infigunt, itaque hamo a piscatore ducuntur et extrahuntur. Unde hamata munera vocantur, quæ ita dantur, ut

majora ad se alliciant, et, ut vulgo dicitur : Pisciculo piscem capiunt; dant enim parva, ut magna recipiant. Sagena est rete, sed minus, v. g. quod unus piscator utraque manu expandere, ac rursum elevare et attrahere potest. Rete est majus. Quare per hamum, sagenam et rete significatur instrumentum piscationis parvum, majus et maximum. Per omnia hæc intelligit vires et copias Nabuchodonosoris, quibus gentes capiebat et quasi expiscabatur. Totus enim ejus exercitus erat *primo*, quasi hamus unus in manu Nabuchodonosoris, utpote totus ab eo dependens, in ejusque potestate et manu positus; idem tamen ob innumeros milites, cohortes et turmas, erat quasi ingens sagena et rete, ex plurimis filis et ocellis contextum. *Secundo*, quia ipse parvas urbes parvis copiis quasi hamo, magnas magnis quasi sagena et reti capiebat. Ita S. Hieronymus. *Tertio*, per hæc tria alludit ad tres expeditiones, quas in Judæam fecit Nabuchodonosor. Nam *primo*, anno regni sui 3 invasit eam; sed paucos, puta Danielem cum sociis, abduxit, *Daniel.* I, 1; tunc ergo quasi hamo piscatus est. *Secundo*, anno regni sui 8 rediit, et Joakim regem occidit, filiumque ejus Joachin, sive Jechoniam cum multis aliis captivos in Babylonem abduxit; hæc ergo fuit piscatio per sagenam. *Tertio*, anno regni sui 18 Jerusalem cepit et evertit, Sedeciam regem exoculavit, filios ejus aliosque principes occidit, cæteros omnes in Babylonem transtulit, IV *Reg.* XXV. Hæc ergo piscatio fuit per rete, quo uti totam Judæam, ita et reliquas gentes conclusit, evertit, comprehendit. Denique Ribera per hamum accipit dolos et technas, per sagenas et retia apertam violentiam Nabuchodonosoris. Hamus enim, utpote exiguus, occultior est retibus, et occultius piscem expiscatur.

Nota : Sagena Græcis est genus retis piscatorii : Latini *verriculum* vocant, eo quod pisces e mari vel flumine quasi everrat, et in se, sui scilicet angulum, congreget, de qua Manilius lib. V :

Excipitur vasta circumvallata sagena.

Unde explicans subdit : « Et congregavit in rete suum. » Dum enim sagena a piscatoribus per mare vel fluvium trahitur, illudque verrit, pisces eam fugientes congregantur in retia arctata et angulata, certis locis disposita, ad quæ eos propellit sagena. Per hamum ergo, sagenam et rete, quibus piscatores impedicant et illaqueant pisces, significat omnes artes, copias et machinas, tum minores, tum majores, quibus Nabuchodonosor usus est ad debellandas et capiendas omnes gentes. Unde Delrio, *adagio* 1000 : « Hamo, inquit, sigillatim captis oppidis videntur cives sublevari, sagena vero attrahi simul tota gens in captivitatem abducta. » *Secundo*, per hamum, utpote parvum et occultum, accipi possunt ejus technæ, doli et stratagemata; per sagenam et rete publicum, aperta vis et prælia. *Tertio*, alii per sagenam et rete accipiunt idola, puta Belum, cui victorias suas adscribebat Chaldæus. Unde subdit : « Propterea immolabit sagenæ suæ, et sacrificabit reti suo, » puta Belo. Ita Remigius et Lyranus. *Quarto*, S. Hieronymus et Remigius ita hæc tria discriminant : « Ut piscator quod hamo non potuit, reti comprehendat, et quod evaserit rete, sagenis latioribus circumdetur; ita Nabuchodonosor quod minoribus copiis vincere non potuit, majoribus debellavit, adeo ut cuncta vastarit, et universum hominum genus prædam fecerit. » Paulo aliter Chaldæus : *Omnes*, inquit, *similes sunt piscatori, qui cum ceperit piscem, hamo colligit eum in sagena sua, et projicit eum in rete suum*. Apposite Nabuchodonosorem comparat piscatori, quia ipse regnabat in Babylone, quæ adjacet Tigri et Euphrati : exercitum ejus sagenæ, quia Judæos et gentes quasi pisces circumdedit, evertit et cepit. Præclare Sapiens, *Eccles.* cap. IX, vers. 12 : « Nescit, inquit, homo finem suum; sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur : sic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo supervenerit. »

16. PROPTEREA IMMOLABIT SAGENÆ SUÆ. — Per sagenam S. Hieronymus et alii intelligunt deum Chaldæorum, cui ipsi victorias suas acceptas ferebant, eique in gratiarum actionem immolabant : deum autem hunc esse Belum. Guevara vero censet deam hanc esse Dercetem, Semiramidis reginæ matrem, quam Syri fabulantur in piscem esse conversam : quocirca eam pingebant facie mulieris, quoad cætera effigie piscis, eique insigne templum ad Ascalonem juxta lacum piscibus plenum statuerunt. Hanc proinde Plinius Atargatim prodigiosam vocavit; erat enim monstrum conflatum ex muliere et pisce. Athenæus auctor est Atargatim syriace dictam ab *atar*, id est sine, et *gatis*, id est piscis, *q. d.* Sine piscibus, eo quod piscium abstinentia coleretur. Sunt qui putant Dagon deum Palæstinorum, de quo I *Reg.* V, 4, eumdem esse cum Dercete; nam Dagon hebraice piscem significat, et piscis formam habebat. Ita ex Diodoro, Xenophonte, Plinio, Cicerone et Ovidio Guevara, qui proinde censet hic esse metonymiam ; nam sagenam ac rete pro piscibus usurpari. Cujusmodi est illud Virgilii : Vers. 16.

Nunc pateras libate Jovi,

id est vinum contentum in pateris. Porro piscem, puta Dercetem, præ aliis Chaldæorum diis hic nominari hac ratione, *q. d.* Nabuchodonosor suas victorias acceptas referet, non tantum regi Belo, sed et mutis piscibus (puta Derceti), eisque sacrificabit; quod quam stultum sit, quis non videt? Quomodo enim pisces imbelles alios defendant, qui se a piscatoribus defendere nequeunt, quin quoties libuerit, eorum sagena et reti capiantur? Vide ergo, o Domine, hanc ejus stolidam impietatem, ac tuæ injuriæ et divinitatis zelotes eam

ulciscere, nosque tibi devotos e manibus et unguibus ejus libera. Hæc Guevara. Verum quia Dercete erat Syrorum dea, non Chaldæorum (horum enim idolum erat Bel); et quia sagenam hanc explicans Propheta subdit : « Propter hoc ergo expandit sagenam suam ; » non autem expandit deam suam, sed suas copias : hinc melius magisque genuine per sagenam accipias industriam militarem, arma, vires et exercitus Nabuchodonosoris, quibus ipse acceptas ferebat suas victorias, *q. d.* Mea virtute bellica tot peperi triumphos ; illa ergo mihi Deus est, alium non agnosco. Unde Chaldæus vertit : *Propterea sacrificat armis suis, et adolet aromata retiaculo suo.* Sic Mezentius ait apud Virgilium X *Æneid.* :

Dextra mihi Deus, et telum quod missile libro.

Tales etiamnum videmus principes politicos et atheos. Et Antiochus, vel potius Antichristus, colet deum Maozim, id est fortitudinem, puta vires suas bellicas, *Daniel.* cap. XI, 38. Ita Ribera, Emmanuel Sa, Mariana et alii. Aliter hæc explicat Joannes Alba *Electorum* cap. LXV, nimirum : *sagenæ suæ, et reti suo*, inquit, positum est pro, *de sagena sua, et de reti suo, q. d.* Immolat, scilicet diis suis, illis offert sacrificia de sagena et reti suo, id est de spoliis gentium, quas expiscatus est, id est vastavit et spoliavit. Verum hic multa supplendo evertit versionem Vulgatam : immolare enim reti est reti ipsi sacrificare, non diis de reti. Quis enim aliter hanc phrasin intelligat (1)?

QUIA IN IPSIS INCRASSATA EST PARS EJUS, — *q. d.* Pingues lautasque epulas, scilicet omnium gentium selectas opes, quasi partem sortemque suam, sibi hac sua sagena et reti comparavit. Unde iis inescatus, non cessat eam ulterius semper expandere, ut plura regna capiat, et imperium suum longe lateque propaget. Hoc est quod ait : « et cibus ejus electus. » Tropologice S. Theophilus Alexandrinus, *epist.* 2 *Paschali* : « Cibus, inquit, diaboli, negatores Dei sunt, Habacuc loquente, Escæ ejus electæ : cibus autem omnium impiorum exsecrabilis ipse diabolus, Prophetæ vaticinio concrepante : Dedisti eum escam populis Æthiopum. »

Nota : Caute hic sub finem capitis legendus est S. Hieronymus; videtur enim negare Deum habere cognitionem et providentiam piscium, culicum et rerum minutarum; qui est error manifestus : Deus enim curat et pascit passeres, lilia, fœnum, etc., uti ait Christus *Matth.* VI, 29 et 30, et *Matth.* X, 29. Quare ab eo purgandus est S. Hieronymus duplici titulo : priore, quod loquatur de cognitione non qualibet, sed ea duntaxat, quam Deus de novo, novis piscibus et culicibus nascentibus, acquirat, uti nos acquirimus. Hæc enim temporalis est ; unde non est in Deo : Deus enim ab æterno, simul et semel omnia futura cognovit. Posteriore, quod velit dicere Deum ex parte effectus non tantam habere providentiam et curam piscium, quantam habet hominum, quibus majora dat auxilia et beneficia, ac præsertim majorem constituit custodiam angelorum : quisque enim homo habet angelum custodem, non autem quilibet piscis. Id velle S. Hieronymum colligitur ex ipsis ejus verbis, dum ait : « Cæterum absurdum est ad hoc Dei deducere majestatem, ut sciat (ut scilicet experiendo et numerando discat, quasi ante nescisset; hoc enim dedecet ejus majestatem : nam alioqui omnis scientia æterna eum maxime decet, illique est propria, aut potius, *ut sciat*, id est, ut scire curet et satagat, ut peculiari intuitu advertat, ut scientiam oculumque suum attentus et sollicitus iis affigat, sicut affigit homini) per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur, quæ cimicum, et pulicum, et muscarum in terra sit multitudo, quanti pisces in aqua natent, et qui de minoribus majorum prædæ cedere debeant. Non simus tam fatui adulatores Dei, ut, dum potentiam ejus ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eamdem rationabilium quam irrationabilium providentiam esse dicentes. Ex quo liber ille apocryphus stultitiæ condemnandus est, in quo scriptum est quemdam angelum, nomine Tyri, præesse reptilibus; et in hanc similitudinem piscibus quoque, et arboribus, et bestiis universis proprios in custodiam angelos assignatos. » Ecce hoc est quod intendit S. Hieronymus, scilicet singulos pisces non habere angelos custodes, aliaque singularia Dei auxilia, quæ habent homines; quo sensu dixit Apostolus I *Corinth.* IX, 9 : « Numquid de bobus cura est Deo? » Nam alioqui generalem Dei scientiam et providentiam se extendere ad pisces omnesque creaturas, etiam minutissimas, paulo ante diserte astruit S. Hieronymus, uti et in cap. X *S. Matth.*, explicans illud : *Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro?* « Est sensus, inquit, si parva animalia et vilia absque Deo auctore non decidunt,

(1) « Sacrificabit reti suo, » id est armis suis, propriæ virtuti suas tribuit victorias; *nam per ista* (rete et sagenam) *pinguis* (est) *portio ejus, et cibus ejus adipatus*, armis suis comparavit sibi conditionem lautam et opulentam. Hemistichio priore respici putant antiquorum populorum arma deorum loco habendi morem. (Maurer.) Addit Rosenmuller, quod Chaldæus dicatur sacrificare armis suis, eo vates, « insulsam quamdam, inquit Dougtæus *Analect. S. Script.*, ad hunc locum, idololatriæ speciem in paganis videtur perstringere, qua arma ipsa bellica deorum loco vere habebant. » Ab origine rerum, inquit Justinus, lib. XLIII, cap. III, pro diis immortalibus veteres hastas coluere, ob cujus religionis memoriam adhuc deorum simulacris hastæ adduntur. De acinace vero, sive hasta persica Lucianus in *Tragœd.* : Σκύθαι μὲν ἀκινάκη θύουσι : *Scythæ nimirum acinaci sacrificant*. Idipsum tradit Arnobius lib. VI *Adversus Gentes* : « Videtis temporibus priscis acinacem coluisse Scythiæ nationes. » Ammianus Marcellinus, lib. XVII, cap. XII, *De Quadis* : « Adepti veniam jussa fecerunt eductisque mucronibus, quos pro numinibus colunt, juravere se permansuros in fide. »

et in omnibus est providentia, et quæ in his peritura sunt, sine Dei voluntate non pereunt; vos qui æterni estis, non debetis timere quod absque Dei vivatis providentia. » Tantum ergo hic negat S. Hieronymus scientiam et providentiam muscarum et piscium in Deo de novo acquisitam, aut potius tam singularem quam habet de hominibus, quasi singulis momentis occupari debeat Deus in pervestigandis, curandis, alendis muscis et piscibus; sicut pastor occupatur in lustrandis et pascendis suis ovibus. Hæc enim scientia et cura indigna est Deo; perinde ac Domitiano imperatori indignum fuit occupari per horas integras numerandis et captandis muscis, neglectis rebus imperii. Unde proverbium : « Ne musca quidem, » teste Suetonio in ejus Vita. Sufficit enim ad hæc curanda generalis Dei providentia, conservando scilicet et continuando curusu universi et naturæ, primitus ab eo institutæ; ex eo enim sequitur culicum numerus et series.

ÿs. 17. 17. PROPTER HOC ERGO EXPANDIT SAGENAM SUAM. — Chaldæus : *Numquid* (hebraice enim est *he* interrogativum) *propterea mittet exercitus suos* (hi ergo sunt ejus sagena), *ut perpetuo consumat gentes, idque sine ulla misericordia? q. d.* Omnino eos mittet; ita S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Remigius, Albertus et Hugo. Aliter Clarius, Vatablus et Arias, *q. d.* Numquid quia istas expilationes et victorias tribuit viribus suis, permittendus est a te, o Domine, pergere in hac sua superbia, et expilatione ac strage gentium? *q. d.* Minime : tempus est ut eum deprimas, coerceas et castiges.

Nota : Pro *expandit* hebraice est יריק *iaric*, id est *evacuabit*. Solent enim piscatores retia piscibus plena evacuare, ac deinde ea rursum ad capturam expandere. Ita Nabuchodonosor unam urbem gentemque debellans, ejus opes evacuabat mittebatque Babylonem; ac rursum aliam gentem suo exercitu invadebat, eamdem simili modo evacuaturus et expiscaturus, id est expilaturus. Est ergo metalepsis : ex antecedenti enim intelligitur consequens, puta ex evacuatione expansio, ex spoliatione unius gentis invasio et spolium alterius.

Moraliter, disce hic quanta sit vis ambitionis et avaritiæ : hæ enim tyrannos in tot rapinas et prælia impulit. Præclare Seneca, *epist.* 94, sub finem : « Agebat, ait, infelicem Alexandrum furor aliena devastandi, et ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui a Græciæ primum cladibus, in qua eruditus est, incipit; qui quod cuique optimum est, eripit? Lacedæmona servire jubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, et alias alio loco projicit, et toto orbe arma circumfert : nec subsistit unquam lassa crudelitas; immanium ferarum modo, quæ plus quam exigit fames, mordent. Jam in unum regnum multa regna conjecit; jam Græci Persæque eumdem timent; jam etiam a Dario liberæ nationes jugum accipiunt. Idem tamen ultra Oceanum solemque indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere; ipsi naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare : non aliter quam in præceps dejecta pondera, quibus eundi finis est, jacuisse. » Deinde ab Alexandro transit ad Pompeium, Cæsarem et Marium : « Nec Cneio quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat; sed insanus amore magnitudinis falsæ, modo in Hispaniam et Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur causæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in Septentrionem? quid in Mithridatem et Armeniam, et omnes Asiæ angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria et ambitio, et nullus supra cæteros eminendi modus. Unum ante se ferre non potuit, cum respublica supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, cæteros rapuit), cum Teutonos Cimbrosque concideret, cum Jugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, et ob hoc majore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque cum multis fuerint mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas quemquam fieri aliena infelicitate felicem. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Habacuc cap. præcedenti, audiens a Deo, Chaldæos excisuros Jerusalem ob ejus scelera, indoluit, excidiumque deprecatus est vers. 12, conquerens non decere ut fidelibus dominentur infideles, eosque disperdant. Hic querelæ ejus occurrit Deus, dans novum lætumque oraculum de Chaldæorum excidio. Respondet ergo se Chaldæos, postquam per eos punierit Judæos aliasque gentes, illico perditurum, ac puniturum eorum tyrannidem, quam in populum Dei exercuerunt. Unde, vers. 6, pangens Nabuchodonosori carmen lugubre, multiplex væ ejus arrogantiæ, avaritiæ et rapinis intentat. Denique, vers. 18, docet eum frustra in suo deo Belo confidere, cum is non sit nisi simulacrum mutum, pictum et fictum : Dominus autem, *inquit,* in templo sancto suo, sileat a facie ejus omnis terra (1).

1. Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem : et contemplabor, ut videam quid dicatur mihi et quid respondeam ad arguentem me. 2. Et respondit mihi Dominus, et dixit : Scribe visum, et explana eum super tabulas : ut percurrat qui legerit eum. 3. Quia adhuc visus procul, et apparebit in finem, et non mentietur; si moram fecerit, exspecta illum, quia veniens veniet, et non tardabit. 4. Ecce qui incredulus est, non erit recta anima ejus in semetipso : justus autem in fide sua vivet. 5. Et quomodo vinum potantem decipit : sic erit vir superbus, et non decorabitur : qui dilatavit quasi infernus animam suam : et ipse quasi mors, et non adimpletur : et congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos. 6. Numquid non omnes isti super eum parabolam sument, et loquelam ænigmatum ejus; et dicetur : Væ ei qui multiplicat non sua? usquequo et aggravat contra se densum lutum? 7. Numquid non repente consurgent qui mordeant te : et suscitabuntur lacerantes te, et eris in rapinam eis? 8. Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis propter sanguinem hominis, et iniquitatem terræ civitatis, et omnium habitantium in ea. 9. Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, ut sit in excelso nidus ejus, et liberari se putat de manu mali! 10. Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, et peccavit anima tua. 11. Quia lapis de pariete clamabit : et lignum, quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit : 12. Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, et præparat urbem in iniquitate! 13. Numquid non hæc sunt a Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, et gentes in vacuum, et deficient. 14. Quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquæ operientes mare. 15. Væ qui potum dat amico suo, mittens fel suum, et inebrians ut aspiciat nuditatem ejus! 16. Repletus es ignominia pro gloria : bibe tu quoque, et consopire : circumdabit te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominiæ super gloriam tuam. 17. Quia iniquitas Libani operiet te, et vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, et iniquitate terræ, et civitatis, et omnium habitantium in ea. 18. Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, et imaginem falsam? quia speravit in figmento fictor ejus, ut faceret simulacra

(1) Quid quæstioni a se propositæ cap. I, respondeat Deus, attentus et constans exspectat Propheta tanquam speculator in loco alto constitutus, 1 ; cui responsum dat Deus satisfaciens ejus querelis.

Primo quidem, *pro Judæis*, Deus, *primo*, vult prophetiam litteris exarari, ne ex hominum memoria excidat, 2 ; *secundo*, promittit certam, quamvis seram, salutem, tum per captivitatis solutionem, tum per Messiam, 3 ; *tertio*, denuntiat illam, non incredulis, sed fidelibus profuturam, 4.

Secundo, *contra Chaldæos*, quibus prædicit excidium regni per pœnas vitiis correspondentes : nam *primo*, ambitionem et insatiabilem eminendi cupiditatem excipiet vituperium et irrisio, 5, 6 ; *secundo*, violentam aliorum direptionem, spoliatio propria et reciproca, 7, 8 ; *tertio*, avaritiam et per nefas ditescendi cupiditatem, direptio et distractio propriorum, 9-14 ; *quarto*, inebriationem aliorum et perfidiam, pœna talionis, 15-17 ; *quinto*, idololatriam, experimentum impotentiæ idolorum et potentiæ Dei, 18-20.

muta. 19. Væ qui dicit ligno : Expergiscere : Surge, lapidi tacenti : numquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro et argento : et omnis spiritus non est in visceribus ejus 20. Dominus autem in templo sancto suo : sileat a facie ejus omnis terra.

1. SUPER CUSTODIAM MEAM STABO. — Symmachus : *Quasi custos super speculam stabo*; Chaldæus : *Super vigiliam meam sto paratus*, *q. d.* Ego quasi excubitor, stabo vigil in excubiis meis, nimirum *figam gradum super munitionem meam;* hoc enim idem est quod : « Super custodiam meam stabo. » Pro *munitionem* hebraice est מצור *matsor*, quod Theodotion vertit, *gyrum*; Aquila, *circinum*; Symmachus, *conclusum*; Septuaginta, *petram*; quæ omnia eodem recidunt. *Matsor* enim proprie significat *arcem*, vel locum natura arteve munitum, murisque per gyrum cinctum et conclusum, in quo milites excubant, in turriculis, vel propugnaculis, ne hostis in ea irrepat et occupet. Est metaphora a militibus et vigilibus qui in statione sua excubant, ut partem munitionis vel mœnium sibi commissam vigilanter et attente custodiant, *q. d.* Ego Habacuc strenuus ero et attentus in officio meo, perinde ac si mihi commissa esset munitio aliqua servanda, instar excubitoris in statione mea, puta in circulo excubiarum mearum, vigil consistam, ut inde speculer oculis, et auribus attendam quid querelæ meæ et deprecationi de Chaldæorum in Judæos tyrannide, sive per visum, sive per vocem respondeat Deus (1). Unde S. Hieronymus sic explicat : « Stabo, inquit, in specula mea, id est in prophetiæ meæ sublimitate, et videbo, post captivitatem populi et eversionem civitatis et templi, et deinceps, quid sequatur; vel certe ita : Custodiam omni diligentia cor meum, et stabo super Christum petram. » Sed hoc posterius mysticum est, non litterale. Denique Arabicus vertit : *Stabo, et gradatim incedam super saxum*, uti faciunt excubitores, ut pellant frigus et tempus fallant.

Mystice, *custodia primo*, est secretum et secessus, in quo animæ silenti et collectæ loquitur Deus. Audi Cyrillum : « In exercitatione et consuetudine mea excubabo, animum rursum purgabo, curis mundanis exsolvam, sursum quodam modo volabo, ut in petram, hoc est, in stabilitatem quamdam, et velut in sublimi sitam securitatem cogitationum. Illic ceu ex jugo montis speculabor per intellectum, quæ Deus mihi locutus fuerit. » Et S. Bernardus homil. in hæc verba *Habacuc* : « Et nos ergo fratres, obsecro, super custodiam nostram stemus, quoniam tempus militiæ est. Neque in sterquilinio hujus miseri corporis, sed in corde, ubi Christus habitat; in judicio et consilio rationis sit conversatio nostra : ita sane ut non in ipsa habeamus fiduciam, aut fragili innitamur custodiæ; sed figamus gradum in munitione firmissimæ petræ, Christo totis viribus innitentes, sicut scriptum est : Qui statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos. »

Secundo, custodia est status, gradus et officium, in quo vel per se, vel per superiores nos posuit Deus, ut eum custodiamus et exerceamus. Ibi loquitur, ibi operatur : extra eum silet et quiescit. Qui ergo vult Deum audire, in statu suo maneat, alium non ambiat : officium, in quo eum posuit obedientia, non deserat; sed strenue et constanter illud obeat. Ita Sanchez.

ET QUID RESPONDEAM AD ARGUENTEM (id est arguenti) ME. — Ex Hebræo sic *primo*, vertunt Theodoretus, Theophylactus, Pagninus et Vatablus : *et quid respondeam ad disceptationem meam*, vel *ad argumentum meum* : *meum*, id est mihi propositum ab improbis, qui putant Deum non habere curam rerum humanarum, eo quod prosperat et fortunet impios, *q. d.* Exspectabo responsum Dei, ut ex eo respondeam improbis, qui ejus providentiam suo hoc argumento impugnant et accusant.

Secundo, Chaldæus sic vertit : *Quid respondebitur ad deprecationem meam.* Unde a Castro sic exponit, *q. d.* Ut audiam quid respondeat Deus ad meam humilem et mitem expostulationem, seu argumentationem, et ex animo sincero prodeuntem correptionem. Verum Hebræus, Septuaginta et Noster habent, *quid respondeam*, scilicet ego, non *quid respondeat*, scilicet Deus.

Tertio et genuine, Noster vertit : « Quid respondeam ad arguentem me, » hoc est, quid respondeam Deo, qui, ut præsagit mihi animus, me arguet, quod questus sum de ejus providentia, qua sinit impios Chaldæos vastare Jerusalem. Sed ego illico cogitabo quid Deo arguenti respondeam et replicem. Unde hebraice est, *quid respondeam correptioni*, vel *redargutioni meæ*, *q. d.* Scio quod Deus meam libertatem redarguet; sed ego redargutioni huic meæ modeste replicabo quod mens suggeret : gestit enim animus dolens et æger de hac impiorum felicitate disserere et disputare. Simili modo Job afflictus disputavit cum Deo, cap. XIII, 3. Sicut ergo miles et excubitor, obsessus ab hoste, cum eo de munitionis deditione disputat argumentis, vel verborum et rationum, vel verberum et telorum; ita philosophus et theologus argumentans et disputans cum altero de aliqua quæstione, v. g. de Dei providentia, de impiorum felicitate, etc., intendit et excubat ut audiat, quid suo argumento ab eo qui thesin defendit, respondeatur; ut illico responsionem ejus novo argumento impugnet. Ar-

(1) Sæpe Prophetæ exspectantes, quid Deus ipsis sit patefacturus, speculatoribus comparantur, e locis editis quid eveniat observantibus : cf. *Jerem.* VI, 17; *Ezech.* III, 17.

det enim ejus animus ad disserendum, et ad confligendum argumentis, non bellicis, sed scholasticis. Ita ardet hic Propheta disserere cum Deo, eique arguenti replicare. Ita S. Hieronymus, Albertus et Lyranus. Porro notat S. Hieronymus, aitque : « Eleganter autem, et miro sensu humanam describit impatientiam, quam in disceptationibus semper habere consuevimus, ut antequam nobis ex adverso aliquis respondeat, et sciamus in quo nos arguerit, ad respondendum paremur. Ex quo ostenditur responsionem non rationis esse, sed contentionis. Si enim esset ratio, responsio debuerat exspectari; et sic videri utrum respondere deberet, an consentire rationabili responsioni. » Quare Deus benignissimus, molli et consolatoria sua responsione, frangit hunc Prophetæ disputandi ardorem, adeo ut ipse, ea partim confusus, partim consolatione plenus, non habeat quod replicet, sed obtumescat, imo cap. sequenti in hymnum et doxologiam Dei erumpat.

Vers. 2. 2. SCRIBE VISUM (id est rem visam, puta prævisam prophetiam, quam tibi nunc revelo et ostendo de Chaldæorum interitu, et Judæorum e Babylone liberatione. Scribe, inquam, tum pro præsentibus, tum potius pro posteris, quos hæc res tanget; illi enim ituri sunt in Babylonem, indeque redituri; ut ex hoc tuo oraculo id resciant, indeque consolationem et certam reditus spem concipiant : ideoque ut omnibus hoc innotescat, jubeo illud scribi, non in libro, qui claudi et seponi solet; sed in tabulis apertis et expansis, quæ publice cuilibet ad legendum proponuntur. Unde subdit) : EXPLANA EUM (scilicet *visum*) SUPER TABULAS, UT PERCURRAT QUI LEGERIT EUM, — ut scilicet legens eum, facillime percurrere et perlegere possit; Vatablus : *Clare explicat eam* (visionem) *in tabulis, ut festinato et expedite pergat, qui eam legerit;* Septuaginta : *Scribe visionem manifeste in buxum, ut currat qui legit ea.* Olim enim non erat cognitio nec usus chartæ vel pergameni; sed scribebant in tabulis ligneis, præsertim e buxo, quia buxus mollis est, et facile characteres recipit. Ægyptii deinde tempore Alexandri Magni scribere cœperunt, teste Plinio lib. XIII, cap. XI, in tabulis, vel phylluris arboris, quæ ibi frequens est vocaturque *papyrus;* indeque charta nostra quæ fit e linteis contusis (quia eumdem, imo commodiorem scribendi usum præbet) vocatur *papyrus :* nam papyro veterum successit, uti dixi *Exod.* II, 5. Porro in hisce tabulis scribebant, vel nudis, vel cera obductis. In nudis incidebant characteres. Ita Beda in *Collectaneis et floribus*, ait titulum crucis Christi buxo fuisse inscriptum; itaque revera esse meis oculis conspexi. Vidi enim sæpius titulum crucis, qui a S. Helena Hierosolymis Romam translatus, repositus est in ecclesia S. Crucis in Jerusalem. Titulus hic est tabella lignea, in qua nuda incisæ sunt litteræ, quæ quia tabulæ sunt concolores, et quia vetustate extritæ, hinc clare discerni legique nequeunt : unde in alia tabella eædem a Romanis olim descriptæ et expressæ sunt, ut legi possint. Sæpius tamen tabulas has cera obducebant, ac stylo in cera complanata scribebant. Unde Propertius :

Non illas fixum charas effecerat aurum,
Vulgari buxo sordida cera fuit.

Hisce stylis pueri et discipuli S. Cassiani martyris, ipsum præceptorem suum, longa et horrenda morte enecarunt, uti legimus in ejus Vita. Plura de hac re vide apud Guevaram.

3. QUIA ADHUC VISUS PROCUL. — Hebræus : *Quia adhuc visio in tempus.* Dat causam Deus cur jubeat hunc visum, id est visionem, in tabulis scribi : « Quia, » inquit, « procul est, » *q. d.* Post multa tempora eveniet. Scribe ergo eam ad memoriam, ut posteri eam legentes, ejus expletionem fidenter exspectent : quia esto differatur, certo tamen « apparebit in finem, » Hebraice יפח *iapheach*, id est afflabit, aspirabit, anhelabit in finem, ut scilicet cito finiatur et compleatur, per rei prophetatæ eventum, existentiam et apparitionem, se ostendet in fine, id est tandem tempore a Deo præstituto adveniente, reipsa explebitur. Vers. 3.

Quæres, quis hic visus? quæ prophetia? quem tangit, de quo agit? Aliqui putant ad litteram hic esse prophetiam de Christo, *q. d.* Veniet Christus, qui in die judicii injuriantes Chaldæos puniet et damnabit; fideles vero injuriam passos æterna gloria remunerabit. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Remigius, Rupertus, Clarius et Ribera. Probant, quia S. Paulus citans hunc locum, eum intelligit de Christo, *Rom.* cap. I, 17, et *Hebr.* cap. X, 38. Verum dico prophetiam hanc ad litteram loqui de Nabuchodonosoris et Babylonici imperii eversione per Cyrum, ac Judæorum e Babylone liberatione. Id ita esse patet ex antecedentibus et sequentibus. Respondet enim Deus Prophetæ querelæ de Chaldæorum in Judæos tyrannide et prosperitate; eumque consolatur, promittens celerem ejus finem, quem proinde ipse e sua prophetiæ specula, quasi excubitor prospectat et prænuntiat. Ita Cyrillus, Theodoretus, Albertus, Arias, Vatablus et a Castro. Allegorice tamen loquitur de adventu Christi, qui mysticam Babylonem, id est regnum diaboli confusione plenum, evertens, ex eo veros spirituales Israelitas, id est fideles et christianos, eruit in primo suo adventu in carnem; et complete eosdem eruet in secundo suo adventu ad judicium. Id patet ex eo quod Apostolus locis jam citatis hæc accipiat de Christo. Idem innuit τὸ *veniens veniet*. Solet enim Christus, qui venturus est, a Prophetis dici ὁ ἐρχόμενος, id est *veniens*, ut vertunt Septuaginta.

SI MORAM FECERIT, EXSPECTA ILLUM (scilicet visum, id est visionem et prophetiam) : QUIA VENIENS VENIET (quia certo implebitur), ET NON TARDABIT, —

ultra tempus suum sibique a Deo præstitutum, licet Judæis afflictis et impatientibus tardare videatur : captivis enim in Babylone mora 70 annorum videbatur longissima et tardissima. Hæc ergo mora Judæis erat prolixa et sera; Deo vero erat exigua et velox : mille enim anni in conspectu ejus sunt quasi dies hesterna, quæ pertransiit. Aliter Sanchez, *q. d.* « Exspecta illum, » hoc est, time Nabuchodonosorem, qui brevi veniet puniturus improbos Judæos, qui, ut tu, ô Habacuc, quereris, violenter opprimunt pauperes. Nabuchodonosor enim ulciscens oppressionem pauperum, fuit typus Christi, æque ac Cyrus ulciscens impios Chaldæos qui opprimebant Judæos. Sic exspectare, non *desiderare*, sed *timere* significat *Psalm.* LXVIII, 21 : « Improperium exspectavit cor meum, et miseriam. » Et *Æneid.* I :

> At sperate Deos memores fandi atque nefandi.
> Sperate,

id est timete. Et lib. IV :

> Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Verum non videtur hoc ad mentem Prophetæ, qui de Nabuchodonosore queritur quasi de tyranno, et oppressore tam piorum quam impiorum Judæorum, ideoque ejus adventum deprecatur. Hic enim nequit esse typus Christi redemptoris, uti fuit Cyrus liberator Judæorum e Babylone. Consolatur enim hic Deus Prophetam promittendo Cyrum, qui populum Dei captivitate Babylonica, et allegorice Christum, qui eumdem captivitate diabolica liberet; eumque jubet exspectari, quia veniens veniet, ut hac fide et spe vivat, ac se suosque a Nabuchodonosore affligendos sustentet.

rs. 4. 4. ECCE QUI INCREDULUS EST, NON ERIT RECTA ANIMA EJUS. — Pro *incredulus* hebraice est עֻפְּלָה *uppela*, id est obtenebratus, arctus, angustus, diffidens, incredulus, impatiens, contentiosus, superbus, præsumptuosus, rebellis : hæc enim vitia omnia inter se connexa sunt, unumque sequitur ex alio. Unde Tigurina vertit : *Ecce arrogantis et fastuosi animus non est in se rectus*; Pagninus : *Viri superbi non est recta anima in eo*; quod Vatablus exponit de Nabuchodonosore, hoc modo, *q. d.* Nabuchodonosor qui non rectam, sed perversam habet animam et mentem, victorias suas non Deo, sed sibi tribuit, in iisque exsultat et superbit : at justus qui rectam habet animam, et recte secundum Deum vivit, est humilis, non arrogans; quia Deo humiliter omnia bona adscribit, non sibi. Rectam enim habere animam, est recte sentire de Deo, rectam de Deo habere fidem. Opponit enim incredulum, qui non habet animam rectam, fideli et justo, qui in fide sua vivit, *q. d.* Fidelis fidenter et recte vivit in sua recta opinione et fide, quam de Deo conceptam habet : infidelis autem et incredulus pravam de Deo habet opinionem et fidem; unde in ea recte et confidenter vivere nequit. *Secundo*, R. Moses, quem sequitur Christophorus a Castro, hæc exponit de Sedecia et Jechonia sic, *q. d.* Sedecias aliique Judæi increduli, qui jubente Deo per Jeremiam cap. XXIV, noluerunt se dedere Nabuchodonosori, perversi sunt et peribunt. At Jechonias ejusque asseclæ fideles et justi, qui Dei oraculo obedientes dediderunt se eidem, credentes et sperantes ex ejusdem oraculi promissione, suo tempore liberationem, vitam et felicitatem, in hac sua fide vivent felices et fortunati, quia bona quæ crediderunt, et speraverunt ex Deo, eis obvenient. Unde R. Moses hebræum *uppela*, vertit, *abscondit se in arce* ופל *ophel*, quæ erat arx celsa et munita in Jerusalem, *q. d.* Sedecias cum suis posuit se in Jerusalem, quasi in arce et turri Ophel a Chaldæis inexpugnabili, nec credidit aut speravit in Deo; idcirco peribit. At Jechonias pro turri et arce, pro suo Ophel, habuit Deum, Deique oraculum : cui quia obedivit, idcirco vivet sospes et felix. Verum hic sensus arctior videtur; præsertim quia de Sedecia et Jechonia nulla hic fit mentio.

Tertio ergo, genuine et adæquate sensus est, *q. d.* Qui hisce meis oraculis de Judæorum e Babylone liberatione per Cyrum, et allegorice de hominum liberatione per Christum, incredulus est, ideoque injustus et impius, hic non habet animam rectam, ideoque displicet Deo, ut vertunt Septuaginta, et ex iis S. Paulus *Hebr.* X, 38, ac consequenter vera, recta, pacata, felicique vita fidei, spei, gratiæ et gloriæ non vivet, tum quia me habet infensum, tum quia in hominibus rebusque creatis spem suam æque ac metum reponit : quocirca nunc a spe, nunc a metu huc illucque agitabitur, vitamque aget fluctuantem, ærumnosam et infelicem. At vero fidelis et justus, qui credit Deo et meis hisce ex Deo prophetiis, de liberatore Cyro, et allegorice de Salvatore Christo, hic vivet vita recta, sancta et felici, quia in Deo, qui vera est vita, ejusque promissis defixus, illi charus, cordi et curæ erit. Unde vertit : *Ecce impii dicunt in corde suo : Non erunt hæc omnia*, quæ per Habacuc prædicit et promittit Deus; *sed justi in veritate ejus*, puta in fide et fidelitate Dei, *firmabuntur*. Et Symmachus : *Justus autem per fidem suam propriam vivet*. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et Lyranus.

Nota : Hebræum *uppela* est femininum; Noster tamen vertit masculine *incredulus*, quia Hebræi sæpe utuntur enallage generum, unumque genus ponunt pro alio, præsertim cum aliud sequitur; esto illud proprie id quod præcedit non referat, nec respiciat. Adde, ad verbum, servando genus hebræum, illudque concordando, sic vertas : *Non erit recta anima ejus, cujus est incredula*, vel impatiens et superba.

Nota *secundo* antithesin; opponit enim incredulum credenti et justo, quod ille non habeat animam rectam, hic vero habeat; puta in fide sua

vivat. Unde sequitur animam hic metonymice capi pro vita, *q. d.* Incredulus habet animam, id est vitam, non rectam, sed distortam, anxiam, miseram et infelicem; justus autem in fide et spe sua agit vitam rectam, puta lætam, quietam, sanctam et felicem. Rectitudo ergo animæ est justi vita, quæ in duobus consistit.

Justi vita et rectitudo sita in duobus.

Primo, in constanti tolerantia adversitatum et afflictionum, v. g. captivitatis Babylonicæ, ad quam directe hic respicit Propheta; proprie enim vult significare Judæos, qui constanter eam tolerabunt, suscipientes eam de manu Dei, pro pœnitentia suorum peccatorum, ac longanimiter, sed certo exspectantes ejus finem post 70 annos, juxta promissa Dei: rectam habituros animam, id est in captivitate vitam acturos patientem, tranquillam, serenam; cum alii in eadem impatientes, et diffidentes se unquam ex ea liberandos, habebunt animam distortam, pravam et miseram, vitamque vivent infelicem; mille enim rumoribus, mille timoribus, tristitiis, angoribus, desperationibus, jugiter huc illucque jactabuntur, eo quod non credant nec fidant Deo ejusque Prophetis, ut Habacuc promittenti hanc liberationem. Fideles enim per fidem et spem promissæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant et superant; hæc enim fides et spes mentem corroborat ad omnia tristia fortiter sustinenda, uti docet Apostolus toto cap. XI *ad Hebræos*: « Fides, inquit, est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei. Fide Henoch translatus est, etc. Qui (heroes veteris Testamenti) per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, lapidati sunt, secti sunt, » etc.

Secundo, rectitudo animæ, justique vita est sublimior, nimirum divina; qua anima fidelis, per fidem et spem sustinens captivitatem, et tribulationes a Deo immissas, credens et sperans, quod Deus, uti promisit ex iis liberationem, ita et certo eam præstabit suo tempore, grata est, placetque Deo, utpote patiens et resignata in Dei voluntatem, ideoque deiformis et sancta; cum ex adverso incredulus et diffidens Deo, per hanc suam diffidentiam, displiceat ei peccetque, et idcirco mereatur in sua tribulatione, diffidentia ac desperatione relinqui, imo novis tam in hac vita, quam in futura afflictionibus puniri. Hoc ita esse patet ex versione Septuaginta: *Si subtraxerit*, inquit, *se, non complacebit anima mea in eo, justus autem ex fide mea vivet*. Ita passim Interpretes. Idem patet ex Apostolo *Roman*. I, 17, et *Hebr*. X, 38, ubi docet justum ex fide vivere, id est justificari. Vide ibi dicta.

Ubi nota: Septuaginta pro ו legentes י, puta pro באמונתו *beemunato*, id est *in fide sua*, uti legunt Hebræus, Aquila, Symmachus et Theodotion legentes באמונתי *beemunati*, vertunt, *in fide mea*; sed eodem redit sensus. Eadem enim est fides nostra, quæ Dei; fides enim est nostra, subjective; eadem est Dei, objective: pro objecto enim habet Deum. Ratio enim formalis credendi in fide, est prima et increata Dei veritas, quæ falli aut fallere nequit. Ideo enim certo credimus, ea quæ Prophetæ prædixerunt, esse vera, et reipsa eventura; quia Deus, qui est ipsissima veritas, ea per Prophetas nobis revelavit et promisit.

Anagogice, rectitudo animæ justique vita perficitur in cœlo, ubi ob meritum tolerantiæ, fidei et spei, donabitur gloria æterna, quæ plenam animæ, et potentiis omnibus dabit rectitudinem vitamque cœlestem jucundissimam et beatissimam.

Moraliter, disce hic quanta sit virtus fidei et spei, quæ omnia adversa superat, facitque animam rectam, eique dat vitam serenam, lætam et divinam. Viderunt id per umbram Gentiles. Unde Bias, rogatus « quid esset dulce hominibus, » respondit: « Spes. » Ita spes suscitat colonos, ut constanter sustineant labores arandi, fodiendi, occandi, serendi, sarriendi, etc., exspectatione messis. Ita victoriæ et spoliorum spes acuit milites ad fortiter pugnandum, ad verbera et vulnera omnia generose excipienda. Alexander Macedo, apud Granicum cum copiis Darii conflicturus, hortabatur Macedones ut affatim pranderent, quasi postridie ex hostium commeatu cœnaturi. Nimirum victoriam certa spe præceperat, et vicissim spes hæc accendebat milites ad dimicationem, ut ea victoriam pararent. Idem in bellum profectus, cum regias opes in duces et milites distribuisset, roganti Perdiccæ: « Quid tibi nunc rex superest? Spes, » inquit. Tum Perdicca: « Hæc nobis commilitonibus tuis futura est communis; » quare prædium, quod ipsi designarat Alexander, recusavit. « Tanta erat fiducia bene successuram expeditionem, » ait Plutarchus in *Alexandro*. Divinius Jacob patriarcha: « Salutare tuum, inquit, exspectabo, Domine, » *Genes*. XLIX, 18; et Job cap. XIII, 17: « Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo; » Sapiens, *Proverb*. III, 5: « Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo; » et cap. XVI, 20: « Qui sperat in Domino, beatus est; » Ecclesiasticus cap. II, 8: « Qui timetis Dominum, sperate in illum: et in oblectationem veniet vobis misericordia; » et cap. XI, 22: « Confide in Deo, et mane in loco tuo. Facile est enim in oculis Dei subito honestare pauperem; » Jeremias cap. XVII, 7: « Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus; » *Thren*. III, 24: « Pars mea Dominus, dixit anima mea: propterea exspectabo eum. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum; » Michæas cap. VII, 7: « Ego ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum Salvatorem meum, audiet me Deus meus; » S. Paulus *Rom*. VIII, 24: « Spe salvi facti sumus; » et cap. XII, 12: « Spe gaudentes; » *Psal*. XXXI, 10: « Sperantem in Domino misericordia circumdabit; » *Prov*. XXVIII, 26: « Qui sperat in Domino salvabitur; » Isaias cap. LVII, 13: « Qui fidu-

ciam habet mei, hæreditabit terram; *Psal.* XXVI, : «In Domino sperans, non infirmabor.» Audi et Patres. S. Augustinum in *Psal.* III: «Vita vere mortalis, spes est vitæ immortalis;» S. Gregorium: «Spes in æternitatem animum erigit, et idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, sentit;» S. Bernardum, serm. 9 in Psalm. *Qui habitat*: «Tu es, Domine, spes mea, quidquid agendum, quidquid declinandum, quidquid tolerandum, quidquid operandum, tu es, Domine, spes mea: hæc una mihi omnium promissionum causa, hæc tota ratio meæ exspectationis. Prætendat alter meritum, etc., mihi autem adhærere Deo bonum est, et ponere in Domino Deo spem meam;» et rursum: «Si insurgant adversum me prælia, si sæviat mundus, si fremat malignus, si ipsa caro adversus spiritum concupiscat, in te ego sperabo. Ut quid cunctamur omnino abjicere spes miseras, vanas, inutiles, seductorias; et huic uni, tam solidæ quam perfectæ, tam beatæ spei, tota devotione animi, toto fervore spei inhærere?» Idem, *serm.* 10: «Tu es patientia mea, si tribulatio infertur, per te sperabo, tu es spes mea; si præmia præmittantur, per te obtinebo; si insurgat hostis, non nisi in te sperabo.»

Exempla. S. Carolus Borromæus reformaturus congregationem quamdam, cum a suis moneretur ut eam non adiret, in ea enim illi insidias necemque parari, respondit: «Ergone Deus in mundo est pro nihilo? imo vero ibo: Deus cujus causam ago, tutabitur me; quod si nolit, lubens pro eo occumbam.» Quocirca hoc fidei et spei suæ præmium a Deo tulit, ut ibidem sclopo appetitus, glans ferrea vestem penetrarit, sed in cute hæserit, quasi vi divina repulsa, ne in corpus Sancti penetraret. S. Joannes Silentiarius irruente Alamundaro Saracenorum rege, cum fugerent cæteri, e cella sua egredi noluit, dicens: «Si Deus mei curam non habet, ut quid vivo?» Unde in meritum hujus suæ confidentiæ, Deus leonem submisit, qui jugiter ei assistens, ipsum contra barbaros tutatus est. S. P. Ignatius fundator Societatis nostræ solebat dicere: «Nescitis quantas vires habeat spes in Deum.» Vires hasce ipse assidue expertus est, cum unius Dei ope fretus, Societatem per orbem adeo feliciter sparsit. Nimirum didicerat illud S. Petri *epist.* I, cap. V, et ex eo S. Bernardi, serm. 5 in *Vigilia Nativit.*: «Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, ipsi enim cura est de vobis. Nam sibi quidem ipsi fidere, non fidei, sed perfidiæ est; nec confidentiæ, diffidentiæ magis, in semetipso habere fiduciam. Is vero fidelis est, qui nec sibi credit, nec in se sperat, factus sibi tanquam vas perditum; sed sic perdens animam suam, ut in vitam æternam custodiat eam. Porro id quidem sola facit humilitas cordis, ut non sibi fidelis anima innitatur, sed deserens semetipsam ascendat jam de deserto, innixa super dilectum suum, atque adeo deliciis affluens.»

Vis et gnomas gentilium sapientum? Appianus lib. II *De Bello civili*: «Nihil, ait, est efficacius spe, ad sublevandam hominum lassitudinem;» Thucydides, lib. VII: «Ut plurimum spes maxima præbet maximam audaciam et promptitudinem ad invadendum.» L. Florus lib. IV, cap. VIII: «Magnæ indolis est sperare semper;» Cicero in *Catilinam*: «Sola spes hominem in miseriis consolari solet;» Seneca in *epist.*: «Spes est ultimum adversarum rerum solatium; memoriæ minimum quisque tribuit, spei plurimum;» Seneca in *Medea*: «Qui nil potest sperare, desperet nihil.» Ovidius, lib. I *De Ponto*, eleg. VII: — Gnomæ gentilium.

Hæc dea (*spes*) cum fugerent sceleratas numina terras,
In diis invisa sola remansit humo.
Hæc facit ut vivat fossor quoque compede vinctus,
Liberaque a ferro crura futura putet.

Tibullus *eleg.* II:

Jam mala finissem letho, sed credula vitam
Spes fovet, et melius cras fore semper ait.
Spes alit agricolas, spes sulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo volucres, hæc raptat arundine pisces, etc.

Denique præclare Laurentius Justinianus lib. *De Ligno vitæ*, cap. II: «Spes est quasi columna, quæ totum spirituale ædificium sustentat, qua deficiente ædificium corruit, ac in barathrum desperationis concidit. Est etiam anchora animæ, eam servans ne a procellis tentationum irrumpatur, de qua Apostolus: Firmissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ, tutam ac firmam.»

5. ET QUOMODO. — Hebraice אַף כִּי *aph ki*, quod Lyranus, Arias et Vatablus vertunt, *quanto magis*, huncque dant sensum, *q. d.* Si superbus et incredulus Nabuchodonosor, qui non Deo, sed sibi suisque idolis, suas victorias adscribit, vivet vitam non rectam et beatam, sed distortam et miseram; quanto magis vir vinosus, æque ac superbus et incredulus, puta ejus filius Balsasar, de suo statu, felicitate, et culmine regio corruet? Verum Noster vertit melius: «Et quomodo.» Transit enim Propheta a Judæis incredulis ad Nabuchodonosorem, eorum virgam et flagellum. Hunc ergo comparat ebrio, tum quia omnes gentes, quasi vinum intemperanter hauriebat, earumque spoliis se ingurgitabat; tum quia in modum ebrii bacchantis, non recta incedebat rationis via, sed libidine dominandi, æstuque cupiditatum in quæque devia gressus obliquans, nunc hos, nunc illos invadebat et trucidabat. Sed hoc vino, quod initio ei sapidissimum erat et jucundissimum, postea deceptus est instar ebrii; quia imperio et mente privatus, omne hoc vinum removere coactus est, dum omnibus spoliatus, relegatus est ad bestias; quare quasi ebrius omnibus fabula ac ludibrium effectus est, — Vers. 5.

ut falsas parabolas, dicteria, et scommata in eum certatim torquerent; ac tandem in filio Balsasare regnum, vitam et animam perdidit. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Remigius et Hugo. Pari modo ambitio, avaritia, gula cæteræque cupiditates, quasi vinum inebriant animos hominum, faciuntque ut quasi mente capti, ruant in suam perniciem et exitium; vinum enim ambitionis, v. g. quo magis hauritur, eo magis hominem dementat, ut ex fastu faciat multa insulsa et stulta; per quæ dignitate et gradu suo excidit. Porro quomodo vinum decipiat potentem, graphice describit Lucretius :

Cupiditas est mentis ebrietas.

> Cum vini, *inquit*, vis penetravit
> Acris, et in venas discessit diditus ardor,
> Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
> Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
> Nant oculi, clamor, singultus, jurgia gliscunt.

Quocirca Sapiens *Proverb.* XXIII, 29 : « Cui, ait, væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffusio oculorum? Nonne his, qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus : ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. » Ita Chremes apud Terentium a vino se deceptum queritur : « At at, inquit, data hercle verba mihi sunt : vicit vinum, quod bibi. At dum accubabam, quam mihi videbar publice sobrius; postquam surrexi, neque pes, neque mens, satis suum officium facit. » Ita prorsus omnis mundi pompa, omnes opes, omnes illecebræ, primo quidem blanda sui specie, pulchroque quasi vultu omnes ad se alliciunt; at mox tot curis, tot periculis, tot molestiis, tot invidiis et æmulationibus, tot infortuniis et calamitatibus eos jactant, raptant et exagitant, ut tandem ad scopulos allidant, confringant et disperdant. Ita Guevara.

Avarus et superbus comparantur ebrio, inferno et morti.

QUI DILATAVIT QUASI INFERNUS ANIMAM SUAM. — Vox *dilatavit*, et vox *animam*, magnam denotant aviditatem. Anima enim idem est quod animæ aviditas, sitis, cupiditas. Sicut paulo ante Nabuchodonosorem comparavit ebrio, vino ambitionis tumenti et turgido, indeque vomenti, impingenti et corruenti ; ita hic eumdem comparat inferno, quia ejus ambitio et avaritia erat insatiabilis : nam omnia glutiens, nunquam satiabatur, sed quo plura rapiebat, eo plura rapere gestiebat, eratque quasi cerberus insatiabiliter cava guttura pandens. Hinc inferni præses a Gentilibus vocatus est Pluto, quod mortuorum sit dives, ait Lucianus. Πλοῦτος enim Græcis, sunt divitiæ. Hinc et infernus dictus est Orcus, ab *urgendo*; quod in interitum omnia urgeat et præcipitet, ait Festus. *Tertio*, comparat eumdem morti, quæ omnibus dominatur, omnesque devorat. Sicut enim mors non satiatur mortuis, sed quo plures emori coegit, eo plures occidere satagit : ita et Nabuchodonosor non satiabatur gentibus et regnis; sed quo plures debellarat et mactarat, eo plures subjugare et mactare anhelabat. Porro Guevara censet, hic et alibi, infernum et mortem esse idem, infernum enim sumi pro ipsa morte defunctorum regina : quia mortem, inquit, veteres Plutonis nomine notaverunt, et eumdem Jovem infernum nuncupaverunt. Idem probat ex eo quod Scriptura sæpe infernum cum morte conjungat et combinet. Verum S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Lyranus, Clarius, Vatablus, Ribera, a Castro et alii passim infernum a morte distinguunt, duasque hic comparationes fieri censent. Nam et profani hæc tria, mors, infernus, Pluto, distinguunt : licet enim infernum Jovem vocent Summanum, quasi summum deorum Manium, tanquam inferni præsidem; non tamen ipsum inferni locum, vocant Jovem aut Plutonem. Jam, si infernus et mors in Scriptura combinantur, ergo bina sunt, non unum. Reginam dicis mortem, conjugio junge cum Plutone rege, et fac Proserpinam. Rex enim et regina idem esse nequeunt, ait Delrio *adagio* 1002. Denique mire hæc verba explicat Joannes Alba, *Electorum* cap. XXVII : *Infernus*, inquit, capitur pro morte, et mors pro hoste mortem inferente. Infernum ergo vocat hostem. *Anima* vocantur nobiles et principes populi. *Dilatare* per antiphrasin significat *coarctare*, id est affligere, vexare, perdere. *Suam* dixit pro *ejus* : utrumque enim significat hebræum pronomen. Sensus ergo est, *q. d.* Hostis coarctabit et vastabit animam, id est principes populi Israelitici, vel hostis dilatabit os suum, ut animam, id est principes Israel, devoret. Verum hæc violenta et paradoxa sunt.

Moraliter, nota hic cupiditatem, quo magis ei indulgetur, eo magis in immensum crescere instar ebrietatis, inferni et mortis. Cupiditas enim est quasi ignis, cui quo plus lignorum injicis, eo magis crescit et inardescit : « Sic crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. » Cupiditas ergo est, quasi ardens febris, quæ quo plus bibit, eo plus sitit. Cupiditas est quasi fera, puta leo, lupus, pardus, tigris, quæ quo plus prædatur, eo magis efferatur, magisque ad prædandum accenditur. Cupiditas est charybdis et vorago inexplebilis; unde Philosophus ventrem gulosi, vocabat vitæ charybdim.

6. NUMQUID NON OMNES ISTI SUPER EUM PARABOLAM SUMENT, ET LOQUELAM ÆNIGMATUM EJUS? — *Parabolam* vocat, carmen funebre de strage Nabuchodonosoris, qui imperium perdidit in filio Balsasare. Hebræi enim omnem sententiam insignem, acutam et illustrem, quale est hoc carmen, vocant parabolam, proverbium vel ænigma, præsertim cum in ea miscentur vera proverbia, parabola, vel ænigmata, uti hic fit. Simile carmen de eodem pepigit Isaias cap. XIV, 4. Sensus est, *q. d.* Nonne Balsasar cæsus a Cyro fiet fabula et dicterium omnibus gentibus, ut in eum hoc, vel

simili carmine, imo scommate, ludant et subsannent?

Et dicetur : Væ ei qui multiplicat non sua ! usquequo et aggravat contra se densum lutum ? — Nota *primo*, « aggravat, » id est multiplicat : sic sæpe alibi, gravis idem est quod multus, ut patet *Exod.* VIII, 28; *Psalm.* XXXIV, 18; I *Machab.* I, 18. Est enallage quantitatis continuæ pro discreta; vel metalepsis : quæ enim multa sunt, eadem et gravia sunt, hominemque aggravant et degravant. Unde Syrus vertit, *aggravat contra se nubem luti;* Arabicus, *quousque crescet supra te nubes luti* (1)?

Secundo, per *lutum* Guevara accipit ceroma, quod ex oleo fiebat et luto, eratque unguentum, quo se athletæ in palæstra certaturi perungebant, tum ut fortiores essent, tum ut lubrici, manus antagonistæ fallere et elabi possent, *q. d.* Væ Nabuchodonosori, væ Balsasari! o infelix, quam tristis eum manet exitus! ut quid alienis opibus, quasi multo ceromate, instar pugilis, ut fortior et potentior sit ad comparandos exercitus et bella, se superlinit? Frustra et noxie id facit. Nam hoc ceroma eum aggravabit, quasi densum lutum in perniciem suam : nam invitabit Cyrum et Persas ad eum invadendum et dispoliandum. Porro ceroma vocari lutum, patet ex illo Persii : « Crassisque lutatus amomis; » et illo Martialis :

Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,
Hac poteris madidas condere pelle comas.

Opes ...at den- ...m lu- ...um, ...ur?

Simpliciter tamen vulgare platearum hic lutum accipi potest. Nam opes vocantur densum lutum, *primo* ob earum vilitatem. Quid enim « sunt aurum et argentum? nonne terra rubra et alba, quam solus hominum error facit aut magis reputat pretiosam? » ait S. Bernardus, serm. *4 De Adventu* : « quid sunt gemmæ, nisi lapides terræ? quid byssus, nisi vermium, puta bombycum fila? quid uniones, nisi excrementa concharum? »

Secundo, quia has opes Nabuchodonosor densabat, ut ex iis copias roburque suum conflaret; sed revera iis sibi perniciem et exitum conflavit. Unde Septuaginta vertunt : *Usquequo aggravat torquem suam graviter? q. d.* Nabuchodonosor densat aurum, ut ex eo suisque faciat torques aureas; sed hæ torques erunt eis laquei et catenæ graves, quibus eos captivos vinciet, illaqueabunt et suffocabunt Medi et Persæ. Aliter Theodoretus; per torquem enim accipit onus tributorum et vectigalium, quod gentibus a se devictis imponebat, et in dies aggravabat Nabuchodonosor.

Tertio, tropologice, opes sunt densum lutum : quia congregatæ ex rapinis, usuris, fraudibus, animam conspurcant, aggravant, et detrahunt in gehennam. Unde Chaldæus vertit : *Væ qui multiplicat divitias non suas! usquequo aggregaturus es in te gravitatem peccatorum?* Et Remigius : « Opes, ait, sunt densum lutum, quia sinceritatem mentis confundunt, et gravissimo pondere iniquitatis mentem premunt. » Et S. Gregorius, III part. *Pastor.* cap. XXI : « Avaro, ait, contra se densum lutum aggravare, est terrena lucra cum pondere peccati cumulare. » Idem, lib. XXXIV *Moral.* cap. XIII : « Per lutum, ait, terrenarum rerum multiplicitas figuratur, sicut per Habacuc dicitur : Væ ei qui multiplicat non sua! usquequo aggravat contra se densum lutum? denso enim luto se aggravat, qui per avaritiam terrena multiplicans, peccati sui se oppressione coangustat. Rursum luti nomine, doctrina sordidum sapiens designatur, sicut per eumdem Prophetam dicitur cap. III : Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; ac si diceret : Aperuisti iter prædicatoribus tuis, inter doctrinas hujus sæculi, sordida et terrena sapientes. Per lutum quoque desiderium sordidæ voluptatis exprimitur, sicut Psalmista deprecans ait *Psalm.* LXVIII : Eripe me de luto, ut non inhæream. Luto quippe inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari. » Quocirca sapienter alibi monet S. Bernardus : « Nolite, ait, amare ea quæ amata inquinant, possessa onerant, amissa cruciant. » Simili modo Crates philosophus, videns adolescentem vino et carne incrassari : « O miser, inquit, desine adversus temetipsum carcerem munire, » ait Maximus *serm.* 27. « Omnis enim hæc pinguedo quid est aliud, quam densum lutum, quo se aggravat; quoque quasi carcere animam suam arctius includit et incarcerat gulosus. »

7. Numquid non repente consurgent qui mordeant te ? — Puta Cyrus et Persæ, inquiunt S. Hie- Vers. 7.
ronymus, Theophylactus, Remigius, Lyranus et alii passim. Nota : Persas comparat canibus aut feris alias feras insectantibus et mordentibus. Canis enim cum canem, et fera cum feram præda potitam videt, mox eam adoritur, cum ea rixa-

(1) Observat Agellius עבטיט *abethith* (quod ex sententia communi vertunt, *densum lutum*, per contemptum vim ingentem auri argentive appellanti) *mutuum* aut *pignus* significare posse (qua posita significatione), in his verbis sensus elegantissimus latet ex ejus sententia, quam Fullerus in *Miscell. sacr.* lib. V, cap. VIII, copiosius sic exponit : עבוט *aboth* proprie *pignus* sonat, non *pecuniam*, et verbum עבט *abath*, pignus, non *pecuniam*, capere (Vide *Deuter.* XV, 6, 8; XXIV, 10). Nec inconcinne, ut opinor, hæc item significatio aptari poterit Prophetæ consilio. Assimilatur enim Babylonius fœneratori acerbissimo, vel prædii alicujus durissimo domino, et ingentes ipsius thesauri, avidissime pariter ac crudelissime undeque corrasi, pignorum cumulis penes fœneratorem, vel dominum illum congestis. Quare clausula : *qui coacervat apud se pignorum copiam*, hanc habere videtur sententiam : Qui jam infinitis rapinis, quasi totidem pignoribus ablatis, per intolerabilem sævitiam omnes gentes ubique locorum coercet, simul ac persoluta primum fuerit pœnarum veluti summa divinitus constituta; continue repetent ab eodem omnes gentes pignora sua, hoc est, justissime eum spoliabant, a quo nefarie et crudeliter antea fuerant spoliatæ. Quam quidem interpretationem, utpote talem, quæ sensum fundat optime congruum, suam facere non dubitant Rosenmuller, Ackermann, Maurer.

tur, ringit, mordet, lancinat, donec ei adeptam prædam adimat; ita Persæ cum Chaldæis de præda rixati sunt, eamque illis extorserunt.

Tropologice, mordentes sunt vermes qui cadavera Balsasaris et Chaldæorum depasti sunt; hosce enim vermes Balsasari intentavit Isaias cap. XIV, 11, dicens : « Subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. » Ita Clarius et Vatablus.

Vers. 8. 8. QUIA TU SPOLIASTI GENTES MULTAS, SPOLIABUNT TE OMNES, etc., PROPTER SANGUINEM HOMINIS (id est hominum, ita Septuaginta et Chaldæus), ET INIQUITATEM TERRÆ CIVITATIS, ET OMNIUM HABITANTIUM IN EA, — *q. d.* Quia tu multorum sanguinem effudisti, et inique terram Judææ, urbemque Jerusalem, et incolas ejus vastasti, idcirco vastaberis et tu. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus. Jerusalem enim erat quasi civitas et metropolis orbis, « gaudium universæ terræ, » *Thren.* II, 15, uti postea fuit Roma, de qua Virgilius :

Tantum inter alias caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Secundo, vox *terræ*, generatim ut sonat, accipi potest, et *civitatis*, id est civitatum : Babylon enim et Nabuchodonosor, non tantum Judæam et Jerusalem, sed et totam terram, plurimasque ejus civitates oppressit, ideoque oppressa est et ipsa. Ita Theodoretus et Theophylactus.

Vers. 9. 9. VÆ QUI CONGREGAT AVARITIAM MALAM DOMUI SUÆ! — *Avaritiam malam* vocat opes male partas, puta per vim et rapinam extortas. Unde Chaldæus vertit, *divitias iniquas et impias. Secundo*, « malam, » id est exitialem, « domui suæ. » Unde Tigurina vertit: *Væ inhianti lucro, idque malo domus suæ! q. d.* Nabuchodonosor rapit opes gentium, ut iis domum sibi construat, in qua quasi in nido secure et molliter conquiescat : sed revera eas colligit in malum et excidium domus suæ. Nam propter hanc rapinam puniet eum Deus, et domum ex rapinis ædificatam disturbabit. Rursum prædæ ejus congestæ in hanc domum irritabunt Cyrum et Persas, ad eam invadendam, ut prædas hasce prædentur. Porro per domum intelligit, tum palatium, quod quasi arcem magnificentissimam, æque ac munitissimam ædificavit Nabuchodonosor, ut in ea nomen suum et familiam stirpemque æternaret; tum ipsam Babylonem, de qua ipse superbiens ait Daniel cap. IV, 27 : « Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, et in gloria decoris mei ? » Nam præter ædificia ab eo vel ædificata, vel magnificentius restaurata, « tres murorum ambitus intra urbem exstruxit, et totidem foris circumdedit, omnes e coctilibus laterculis. Cumque memorabilibus operibus urbem munivisset, et portas in templorum modum ornasset, paternæ regiæ contiguam aliam exstruxit regiam, cujus substructiones, et reliquam magnificentiam forte supervacaneum esset dicere, » ait Josephus lib. X *Antiq.* cap. XI. Denique tropologice S. Hieronymus: *Mala avaritia*, ait, dicitur ad distinctionem bonæ, ut sit bona avaritia doctoris ecclesiastici, qui nunquam satiatur multitudine sectatorum; et quanto plures habuerit discipulos, tanto magis ad doctrinæ studium concitatur.

UT SIT IN EXCELSO NIDUS EJUS, ET LIBERARI SE PUTAT DE MANU MALI. — Alludit ad aquilam, cui comparavit Nabuchodonosorem, cap. I, 8, *q. d.* Sicut aquila in excelso ponit nidum, ut se et pullos ab hominibus et feris rapacibus tutetur et liberet, ideoque eo prædam omnem convehit, ut et illa tuto sit loco : sic Nabuchodonosor suam arcem posuit in Babylone, ut ea se suosque contra omnes reges tueretur, ideoque eo prædas omnium gentium congessit. Sed errat; nam ex celso hoc nido præcipitabit eum celsior Deus. Sic Romanus ille dicebat, « arces esse nidos tyrannorum. »

11. QUIA LAPIS DE PARIETE CLAMABIT. — Est adagium significans crimen et injuriam publicam et enormem, quæ celari nequeat, *q. d.* Tua tyrannis et violentia tanta est, tamque manifesta, ut, etsi homines tacerent, tamen lapides ipsi et ligna, etiam abdita in juncturis, quæ rapuisti, vel rapta pecunia emisti, ad palatia tua et muros in Babylone erigendos, cum illa a Cyro capientur, incendentur et vastabuntur, velut pari aut alterno concentu, coram Deo et toto mundo palam testatura et clamatura sint, te improbum esse raptorem et tyrannum ; itaque tibi conviciabuntur et insultabunt, ac Dei vindictam omnesque diras hostiliter imprecabuntur; eo quod illis vim intuleris, auferendo ea e loco suo : naturali enim appetitu desiderabunt et quasi clamabunt, poscentes justitiam a Deo, ut suo loco restituantur. Est prosopopœia, similis illi *Isaiæ* XIV, 8 : « Abietes quoque lætatæ sunt super te, et cedri Libani. » Et cap. XXXIII, 9 : « Luxit, et elanguit terra : confusus est Libanus. » Inducit enim Propheta quasi in comœdiam lapides et ligna Babylonis, instar chori alternis concinentia, et proclamantia tyrannidem Nabuchodonosoris, ejusque stragi et cladi insultantia, ac dicentia : Vers. 11.

12. VÆ QUI ÆDIFICAT CIVITATEM (Babylonem) IN SANGUINIBUS ! — id est ex pecunia parta cædibus; item ex oppressionibus pauperum, quos cogit in hoc opere sudare et laborare, in eoque spiritus et sanguinem suum exhaurire. Ita Chaldæus, Albertus, Hugo, Vatablus et alii. Unde Arabicus vertit : *Quia lapis de pariete clamabit in sanguine, et loquetur paxillus*, vel *palus de trabe*. Vers. 12.

Paulo aliter S. Hieronymus: « Lapides, inquit, parietum qui a te destructi sunt, et ligna eorum quos subvertisti, tuam ferociam clamitabunt. » Simili schemate ait Christus *Luc.* XIX, 40 : « Si hi (infantes clamantes, hosanna filio David) tacuerint, lapides clamabunt. » Sic et Sallustius : « Sa-

guntini, inquit, fide atque ærumnis inclyti, per mortalium studium majores quam opibus: quippe quibus etiam tum semiruta mœnia, domus intectæ, parietesque templorum ambusti, manus punicas ostentabant. » Simile quid et Tullius ad Cæsarem *Pro Marcello* : « Parietes medius fidius, C. Cæsar, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, et suis sedibus. » Subdit deinde S. Hieronymus : « Porro quod nos interpretati sumus : Et lignum quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit, pro quo Septuaginta posuerunt κάνθαρος, id est scarabæus ex ligno loquetur ea (*q. d.* Vermis e ligno et tigno, cum suo tigno clamabit tuam injustitiam, sibique vim esse factam), manifestius more suo transtulit Symmachus σύνδεσμος, id est junctura ædificii lignea loquetur ea. Sic et Theodotion, et Quinta Editio. Quod enim hebraice dicitur כפיס *caphis*, lignum significat quod ad continendos parietes in medio structuræ ponitur, et vulgo apud Græcos ἱμάντωσις appellatur. Aquila vertit : *Massa de ligno respondebit*. Reperi et aliam editionem : Quia lapis de pariete clamavit quasi vermis in ligno loquens ; et alteram : Lapis enim de pariete vociferabitur, et σκώληξ de ligno loquetur ea : » σκώληξ idem est quod vermis, v. g. teredo, qui ligno innascitur. Vastatis enim domibus, trabes et tigna in terram corruentia corrumpuntur et putrescunt, generantque teredines et alios vermes, qui reipsa vim domibus illatam, indeque earum ruinam et interitum testantur et clamitant. Ita Cyrillus et Theophylactus, qui et addit, forte Septuaginta contextum trabium culmina sustinentium *cantharos* nominasse, quia ipsæ sibi superpositum tectum ferunt. Probabiliter quoque conjectat Delrio *adagio* 1003, Aquilam vertisse μάσσα, ἀπὸ μάσσασθαι, quod Homero significat *prehendere*. Nam hujusmodi lignum prehendit parietes; et forte a forma reflexa σκώληξ dicitur : quia σκωληκοειδής vermis speciem exhibet ; sicut et sagittæ vocantur *scorpiones* ; et machinæ *arietes* vel *testudines* ; ac capita trabium in fabricis exstantia et prominentia, vocantur *canes*. Sic enim conciliantur omnes veterum versiones, ut eodem recidant.

Allegorice S. Hieronymus : « Scio, ait, quemdam de fratribus lapidem qui de pariete clamaverit, intellexisse Dominum Salvatorem; et scarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blasphemaverit : quod licet pie possit intelligi, tamen quomodo cum universo prophetiæ contextu possit aptari, non invenio. »

ropologice, lapides clamant sacrilegia.

Tropologice, lapides et tigna templorum et monasteriorum in die judicii clamabunt contra hæreticos, qui ea demoliti sunt, vel exusserunt : clamabunt, inquam, eos esse sacrilegos, ac vindictam a Deo exposcent ; quod Dei solium violarint, quod sacerdotes et Religiosos Dei servos suis domiciliis spoliarint, quod Dei laudes et cultum sustulerint. Ita in Anglia sub Henrico VIII, schismatis auctore,

Millia dena unus templorum sustulit annus.

Rursum eadem clamabunt contra sacerdotes et Religiosos, qui indigne et irreligiose in locis tam sanctis Deoque consecratis vixerint, scandalumque fidelibus dederint, ac dicent illud *Isaiæ* XXVI, 10 : « In terra sanctorum iniqua gessit, et (idcirco) non videbit gloriam Domini. » Sic clamavit lapis et paries contra Balsasarem sacrilege in eo profanantem vasa templi, in iisque potantem, cum manum vindicem intentantem ei exitium ex se emisit, quæ ei mortis sententiam dictaret : *Mane, tekel, phares*, Daniel. V, 25.

ET PRÆPARAT URBEM (Babylonem) IN INIQUITATE. — « Præparat, » id est, ut Tigurina, *instaurat*; Vatablus, *fulcit*; alii, *erigit*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, et ex sudore pauperum : hæc omnia enim significat hebræum כונן *konen*, quod Noster vertere solet, *præparat*. Hinc *Proverb.* VIII, 27, dicitur : « Quando præparabat, » id est formabat, fundabat, « cœlos, aderam. » Sic *Isaiæ* cap. II, 2, dicitur : « Præparatus, » id est fundatus, erectus, ornatus, « mons domus Domini, » puta Sion, id est Ecclesia Christi. Vide ibi dicta. Nabuchodonosor enim præter alia, « tres murorum ambitus intra urbem (Babylonem) exstruxit, et totidem foris circumdedit omnes e coctilibus laterculis, » ait Josephus lib. X, cap. XI. Vide dicta *Daniel.* IV, 27.

13. NUMQUID NON HÆC SUNT A DOMINO EXERCITUUM ? Vers. 13.
— « Hæc, » scilicet quæ contra te, o Nabuchodonosor, vaticinor, *q. d.* Has clades et strages quas tibi intento, non ex me, sed ex Dei ore et decreto tibi intento : ex Deo, inquam, qui est Dominus exercituum, non humanorum duntaxat, uti es tu, sed angelicorum etiam, et creaturarum omnium. Hæ enim omnes illi militant, et ad nutum ejus feruntur in impios. Ita S. Hieronymus. Aliter Theodoretus et Theophylactus, *q. d.* An non a Deo reposcetur ratio tuæ vitæ anteactæ ? puta tuæ tyrannidis, qua gentes et urbes igne concremasti, cum illæ frustra tibi resisterent, quia a copiis tuis oppressæ succumbebant.

LABORABUNT ENIM POPULI IN MULTO IGNE, — quo scilicet a Cyro et Persis succendetur Babylon, ut eum restinguant : sed in vacuum et frustra. Nam omni suo labore eum sistere, vel sopire non poterunt; sed potius fessi et fracti « deficient. » *Secundo*, Chaldæus : *Numquid, ait, non plagæ vehementes veniunt a facie Domini exercituum, et labor gentium robustarum tanquam ignis, et regna in vacuum laborabunt ? q. d.* Laborant Chaldæi ut prædas et opes coacervent; sed laborant in ignem, quia igni, quo comburetur a Cyro Babylon, materiam luculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vanum et deficient, quia ab igne consumentur. Ita « in operibus manuum sua-

rum comprehensus est peccator, » ut ait Psaltes. Ita Vatablus et a Castro.

Vers. 14. 14. QUIA REPLEBITUR TERRA, UT COGNOSCANT GLORIAM DOMINI, QUASI AQUÆ OPERIENTES MARE. — Ita et Syrus et Arabicus, *q. d.* Frustra laborabunt Chaldæi in restinguendo incendio ; quia replebitur terra eorum igne et incendiariis, puta Medis et Persis hostibus, qui innumera sua turba Babylonem operient, imo in vicinas gentes effundent se, et exundabunt, sicut aquæ maris alveum replent et operiunt. Hebræus, *sicut aquæ operiunt super mare*, id est supra maris alveum et littora, in vicinos agros exuberant et exundant. Atque ex hac tam plena et terribili vindicta, cognoscent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hosce punit et opprimit. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Lyranus. *Secundo*, Theophylactus, *q. d.* Sicut aqua copiosa inundans et superbulliens, in omnem hinc inde locum quaquaversum effunditur ; sic fama hujus vindictæ et excidii Babylonis, indeque cognitio Numinis Deique ultoris, replebit terram, et super cunctas gentes fundetur, ut omnes gloriam, id est gloriosam Dei justitiam et potentiam agnoscant, celebrent et paveant. Juxta hunc sensum hebræum *ki*, id est *quia*, non causam, sed effectum et consecutionem significat, uti et alibi sæpe. Potest tamen proprie sumi, ut significet causam finalem. Ideo enim Deus Babylonem punivit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere suam justitiam et gloriam.

Vers. 15. 15. VÆ QUI POTUM DAT AMICO SUO, MITTENS FEL SUUM, ET INEBRIANS UT ASPICIAT NUDITATEM EJUS ! — Pro *fel suum* hebraice est חמתך *chamatecha*, quod *primo* verti potest, *utrem tuum*, ita Pagninus et Vatablus, *secundo*, *furorem tuum*, vel suum, ita Aquila et Symmachus; vel *subversionem turbidam*, ita Septuaginta; vel *effusionem tuam;* ita Theodotion ; vel ut alii, *amentiam tuam*, vel *venenum tuum*, vel *fel tuum*, aut *suum*, per enallagen personæ, ita Noster. Syrus et Arabicus vertunt : *Væ qui potat amicum fæce* (vel turbido) *furoris sui*. Jam varii varium hic dant sensum. Primo, Hebræi et ex eis S. Hieronymus, Lyranus, Hugo et S. Thomas tradunt quod Nabuchodonosor, in die solemnis epuli et publici convivii, jusserit Sedeciæ regi Juda a se capto propinari καθαρτικὸν, id est potionem quæ alvum laxaret, cumque illa operaretur et ventrem solveret, jussisse ut in locum convivii introduceretur, ut ante omnium principum oculos sordes emittens irrideretur; qua ex re, inquiunt, tanto pudore affectus est, ut in carcerem reductus præ tristitia sit mortuus, hocque esse quod hic in Nabuchodonosore redarguit Habacuc. Adduntque id Chaldæis in conviviis usitatum fuisse, ut aliorum se crapula, nuditate ac fœditate, quasi pars esset splendidæ mensæ, oblectarent. Huc spectat quod Hebræi scribunt in *Seder-Olam*, cap. XXVIII. « Interiit, inquiunt, Sedecias, et de ipso hunc instituerunt planctum : Heu qui mortuus est rex Sedecias, bibens fæces omnium ætatum ! » Quod Genebrardus in *Chronol.* sic exponit, *q. d.* Qui luit peccata omnium superiorum ætatum. Verum hoc, ut fabellam rabbinicam, ridet hic S. Hieronymus, præsertim cum nil tale habeat Scriptura, nec Josephus lib. X *Antiq.* XI, ubi significat Sedeciam naturali morte defunctum a Nabuchodonosore honorifice fuisse sepultum.

Secundo, Theophylactus, Clarius, Vatablus et Abulensis in cap. XXV, lib. IV *Reg.* Quæst. XXXVIII, censent hic argui Nabuchodonosorem, eo quod Sedeciam, aliosque principes a se captos inebriaverit, hoc fine, ut ebrii et vino æstuantes discinderent tunicas (femoralibus enim non utebantur Hebræi et Chaldæi) suas, itaque verenda nudarent, ut hac ratione et probro eos illuderet, omnibusque convivis ridendos proponeret, uti Noe ebrius illusus est a filio Cham, *Genes.* IX, 21, quo hic alluditur.

Tertio et genuine, *q. d.* Væ Nabuchodonosori ejusque asseclis, qui fel suum, id est suam bilem et amaritudinem, ac, ut Aquila, *furorem suum* usque ad ebrietatem propinat, etiam amicis sibi regibus! hoc est, qui eos crudeli tyrannide divexat, donec eos regno, opibus, honore, ipsa denique libertate pudende, et ad irrisionem dispoliet atque denudet. Væ, inquam, ei ! nam lege talionis simili modo ipse ab aliis nudabitur, parique ignominia et irrisione mulctabitur. Est metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate et æstu nudari solet, ideoque rideri, uti jam de Noe dixi. Ita S. Hieronymus, Remigius, Theodoretus, Hugo et Ribera.

Aliqui hunc versum 15 sic legunt : *Væ qui dat potum proximo suo subversionem turbidam, et inebrians eum! væ qui errare facit cæcum in via!* Ita B. Oresiesis, discipulus S. Pachomii, in *Instruct. monast.*, cujus meminit S. Hieronymus lib. *De Script. Eccles.*, quæque exstat in appendice *Biblioth. SS. Patrum*, ubi ipse hanc sententiam applicat iis qui subditos eorumque errata defendunt, cum a præpositis corripiuntur : « Tales enim, ait, errant, et alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad superbiam; et eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, convertunt in amaritudinem, et subjectos legibus monasterii malis consiliis depravant, faciuntque odisse eum, et contristari contra illum, qui eos docebat Domini disciplinam, lites serentes inter fratres et discordias, atque pro obedientia contumaciam serunt in cordibus audientium. » Unde tropologice felle potant amicos suos diaboli, et homines diabolici, qui fellita doctrina mentes hominum interimunt : « Quas enim per vitia carnis et cupiditatem præviderint se supplantare non posse, perversi dogmatis venenoso poculo perimunt, ne soli in æternis suppliciis crucientur, » ait Apponius lib. II *in Cantica*, tomo I *Biblioth. SS. Patrum.*

Vers. 16. 16. REPLETUS ES IGNOMINIA PRO GLORIA : BIBE TU QUOQUE, ET CONSOPIRE, — et ex sopore denudare, ut irridearis. Videtur Noster cum Septuaginre et Tigurina legisse הרעל herael, id est consopite : jam per metathesin legunt הערל hearel, id est denudare præputium. Ita Chaldæus et Pagninus. Sensus est, *q. d.* Tu quoque, o Nabuchodonosor, bibes de calice iræ Dei, inebriaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ et confusionis : consopieris more ebriorum verenda sua denudantium, hoc est, vehementer et ad stuporem usque punieris, ita ut omnes tuæ fœditates denudentur, omnibusque ridendæ ostententur : imo illo ita repleberis, ut vomitus ignominiosus sequatur, et effluat super gloriam tuam, ut scilicet vestes tuas gloriosas, omneque tuum decus et gloriam vomendo conspurces, id est, ut turpiter omnia revomas in manus Cyri et Persarum, quæ avare deglutieras, et possidebas gloriose. Unde Pagninus vertit : *Bibe etiam tu, et apparebit præputium tuum; vertet se super te calix dexteræ Domini, et vomitus ignominiosus veniet super gloriam tuam.*

Symbolice, nota hic fœditatem deliciarum, gulæ et crapulæ; utpote quæ illico in vomitus, sordes et excrementa vertantur. Quocirca S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 38, ait, « delicias non esse aliud quam pretiosum stercus; » pretiosum, quia in pretio est guloso, ab eoque magno labore et pretio comparatum. Nazianzenum magistrum secutus S. Hieronymus, epist. 13 *ad Paulinum :* « Qui Christum, inquit, desiderat, et illo pane vescitur, non magnopere quærit, de quam pretiosis cibis stercus conficiat. Quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis et legumina. » Et Nicetas in *orat.* 38 Nazianzeni, sub finem : « Omnis, ait, voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo suscipitur, voluptatis excrementum est. » Id ipsi didicerunt ex S. Paulo *Philipp.* III, 8, dicente : « Propter quem (Christum) omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam. » Quamobrem recte S. Eucherius epist. *ad Valerianum :* « Anne aliquis, inquit, ex illa Aristippi schola veritatem videbit, qui ingenio suo a suibus aut pecore nihil differt, cum beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est, et gloria in pudendis ejus? » Hinc et illud Horatii : « Epicuri de grege porcus. »

CIRCUMDABIT TE CALIX DEXTERÆ DOMINI. — Alludit *primo*, ad calicem convivas circumdantem, id est circumeuntem in orbem convivii, *q. d.* Calix vindictæ Dei ab eo propinatus est Judæis, Moabitis, Ægyptiis aliisque gentibus : tandem et Chaldæis, eorumque regi propinabitur, ut fæces ejus exhauriat, utque eum inebriet, æstuare et vomere cogat. Hoc enim diserte ait Jeremias cap. XXV, 17. Simile est *Threnor.* IV, 21, et *Psalm.* IV, 21. Ita Theophylactus et Sanchez.

Secundo et nervosius, alludit ad potores, qui cum aliquem vinipotentem inebriare, ac mente, mensa et scammo dejicere volunt, undique eum calicibus propinando impetunt et cingunt, donec eum obruant vino somnoque, ut se nudare et vomere cogatur. Ita Deus calicibus iræ et vindictæ suæ, puta Persis et Medis, undique cinxit Chaldæos, ut eis ad fauces obruti, et ad stuporem amentiamque adacti fuerint. Porro ne quis Italus hoc calicum certamen acre magis quam telorum, eorumque bacchicam, imo bestialem obsidionem miretur, sciatque quam nonnulli sint bibaces et vinipotentes, audiat illud Martialis lib. IX, *epigram.* LXXIV :

Nunc mihi dic quis erit, cui te Calathisse deorum
Sex jubeo cyathos fundere? Cæsar erit;

Et Ovidii, III *Fastor.* :

Invenies illic qui Nestoris ebibat annos,

puta qui bibat tot cyathos, quot Nestor habuit annos, scilicet trecentos, vel, ut alii, nonaginta. Et Horatii, lib. III, *ode* XXI :

Reges dicuntur magnis urgere culullis,
Et torquere mero quos perspexisse laborant.

Et Juvenalis *satyr.* VI :

Tanquam alta in dolia longus
Deciderit serpens, bibe.

17. INIQUITAS LIBANI, — id est in Libano a te exercita. *Libanum* vocat Judæam et Jerusalem, tum quia Libanus erat terminus, et initium Judææ versus septentrionem; tum quia Jerusalem domorum et turrium multitudine et sublimitate referebat Libanum cedris, cypressis aliisque proceris arboribus densum, ex iisque ædificata erat, ita Theoderetus, Theophylactus, Vatablus, Arias et Clarius; imo S. Hieronymus, Chaldæus, Remigius, Hugo, Lyranus et Ribera putant Libanum vocari templum : quia illud ex cedris Libani erat constructum, et quia Libanus dicitur a candore nivium, quibus operitur (Libanus enim hebraice idem est quod candidus); sic et templum ob candorem lapidum, mons quidam niveus videbatur, teste Josepho lib. VI *Belli*, cap. VI. Sensus est, *q. d.* Iniquitas et violentia tua, o Nabuchodonosor, qua Judæam vastasti, Jerusalem exscidisti, ipsumque Dei templum exussisti, obruet et perdet te, ut pari modo tua Babylon, cum tuo filio Balsasare a Persis et Medis vastetur, exscindatur, exuratur. Hic verum est illud vulgo tritum : « Ipsus se lædit, alium qui lædere quærit. » Vers. 17.

ET VASTITAS ANIMALIUM DETERREBIT EOS. — Hebræa : *Vastitas jumentorum*, id est ferarum, *terrebit*, vel *conteret eas*, scilicet feras. Noster vertit, *eos;* quia animalia, id est feras, vocat tum Chaldæos, qui quasi pardi, ursi et leones Libanum, id est Judæam, vastaverunt, ita Arias et Vatablus; tum Medos et Persas, qui quasi feræ in feras, id est in Chaldæos, grassati sunt. Ita Theodoretus et Theophylactus. Sensus est, *q. d.* Quia Chaldæi truculenter quasi feræ vastarunt Hiero-

solymam, idcirco vicissim truculenter a Medis et Persis quasi feris percellentur, vastabuntur et conterentur (1).

DE SANGUINIBUS (id est propter sanguinem hominum copiosum, quem fudisti), ET INIQUITATE TERRÆ, ET CIVITATIS,— id est propter iniquitatem, vim et expilationem terræ Judææ, et civitatis sanctæ Jerusalem, *q. d.* Quia diripuisti et desolasti Judæam et Jerusalem, omnesque habitantes in ea, idcirco pari sorte et jure tu quoque diripieris et desolaberis a Cyro et Persis. Ita Chaldæus et alii passim.

Vers. 18. 18. QUID PRODEST SCULPTILE (Clare Septuaginta : *Quid prodest sculptili, quod sculpserunt illud? formaverunt illud conflatile, imaginationem falsam : quia confidit fictor in figmento suo*, *q. d.* Quid sibi et vobis, o Chaldæi, tunc (cum exscindemini a Cyro) proderunt sculptilia, id est idola vestra, in quibus gloriamini, quasi per ea invicti sitis, omniumque prædis et victoriis clari?) QUIA SCULPSIT ILLUD FICTOR SUUS? — Scilicet idoloplastes sculpsit fecitque hoc idolum sculptile, lima illud sculpendo : aliud vero (nec enim unum idemque idolum est sculptile et conflatile, sed hoc sculpitur, illud conflatur : subaudiendum est hic ergo verbum *fecit*, vel conflavit *conflatile*, ita Vatablus) fecit conflatile, in fornace illud liquando et conflando ; quæ non sunt aliud, quam imago falsa Dei, ac numen mendax, omnis divinitatis, providentiæ, consilii, doctrinæ, imo et vitæ expers, bruta et muta, *q. d.* Sculptili nil prodest elegans sculptura sculptoris, nec conflatili artificiosa conflatio conflatoris : non enim ipse omni sua arte potuit formare Deum, aut lapidi quem in idolum sculpsit, vel metallo quod in idolum conflavit, animam et mentem, multo minus deitatem indere, vel inspirare : frustra ergo in eo confidit, frustra illud invocat dicens : Expergiscere, et pugna pro me : frustra illi robur et victoria adscribit, tam ipse quam ejus asseclæ idolicolæ : idque ad oculum patebit, cum idola vestra, o Chaldæi, vobiscum a Persis diripientur et diffringentur. Nota : Pro *simulacra muta*, in Hebræo est elegans paronomasia אלילים אלמים *elilim illemim*, id est deiculi elingues et mutuli. Septuaginta, εἴδωλα κωφά, id est *idola muta.* Quocirca idolis hisce Deum verum opponens, hoc epiphonemate caput concludit :

« Dominus autem in templo sancto suo ; sileat a facie ejus omnis terra. »

19. VÆ QUI DICIT LIGNO : EXPERGISCERE, SURGE! — V
Gentiles enim quia sciebant Jovem, Saturnum, Vulcanum, Apollinem, Venerem, etc., fuisse homines, quos majores eorum in deos retulerunt, hinc censebant etiamnum eos habere corpora, quæ quiete et somno pascantur et egeant, ac subinde dormire, ideoque a somno debere excitari, more regum et principum. Hinc oraturi, præsertim mane, deos inclamando excitabant, ut preces suas audirent. Audi Arnobium lib. VII : « Quid sibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad vigilias debeant. » Hinc Elias III *Reg.* XVIII, 27, irridens sacerdotes Baal, ait : « Clamate voce majore : Deus enim est, etc., certe dormit, ut excitetur. » Lactantius lib. VI : « Mactant, inquit, hostias Deo, tanquam esurienti : profundunt vina, tanquam sitienti : accendunt lumina, velut in tenebris agenti. » Martialis *De Iside* :

> Nuntiat octavam Phariæ sua turba juvencæ,

puta Isidi, quæ formam habebat vitulæ. Apuleius lib. XI de eadem : « Inchoatæ lucis salutationibus religiosi primam nuntiantes horam perstrepunt. » Seneca apud S. Augustinum, lib. VI *De Civit.* cap. X, ridens hanc suorum stultitiam : « Alius, inquit, numina Deo subjicit, alius horas Jovi nuntiat, alius lictor est, alius unctor. Sunt quæ Junoni ac Minervæ capillos disponunt ; sunt quæ speculum teneant, » etc.

20. DOMINUS AUTEM IN TEMPLO SANCTO SUO, — *q. d.* V
Deus non est ex auro sculpto vel conflato, in tempore ab artifice formatus, ideoque non habitat in idolo sculptili vel conflatili ; quod in terra, puta in suis delubris, locant idololatræ ; sed in cœlo, quod est ejus solium et templum, gloriosus habitat ab omni ævo ; est enim αὐτόθεος et æternus. E cœlo ergo aspicit et prospicit, moderatur et dirigit ad nutum res hominum. Quocirca « sileat a facie ejus omnis terra. » *Sileat*, præ reverentia, pavore, admiratione et stupore. Unde Septuaginta : *Revereatur eum omnis terra* ; Syrus : *Commoveatur*, vel *contremiscat coram eo* ; Arabicus : *Timeat ante eum universa terra.* Silere enim in Scriptura per metalepsin sæpe significat timere, revereri, obstupescere, ut *Sophon.* I, 7 : « Silete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini ; » I *Machab.* I, 3 : « Et siluit terra in conspectu ejus, » Alexandri Magni ; quia ejus armis et victoriis perterrita conticuit, sicut mures silent coram fele, oves coram lupo, aves coram accipitre. Rursum Theodoretus et Theophylactus templum hic intelligunt Hierosolymitanum. In eo enim, non in idolis, residebat, et præsens suis aderat Deus : multo magis jam in lege nova, in templis præsens adest, et corporaliter in S. Eucharistia inhabitat Christus. Quocirca merito S. Franciscus, epist. exhort. *ad sacerdotes sui Ordinis*, quæ habetur tom. V *Biblioth.*

(1) *Et devastatio bestiarum*, quæ (אשר *ascher*) *eas terruit*, scilicet operiet te, id est talis in te recidet ruina, qualis importari solet feris, cum a venatoribus capiuntur et jugulantur. Cum terram Israeliticam comparasset Libano, in quo sylvæ fuerunt, atque in iis feræ, pronum est illius incolas *animantia* appellare. Metaphora est a venatoribus desumpta, cum publice indicta venatione, omnes undequaque convocant, et cogunt ad feras omnes ex sylva aliqua exagitandas, atque exterminandas, tum enim vis quædam fit sylvæ, et devastantur ejus feræ. Ita Chaldæus Judæam tanquam sylvam feris plenam excussit et bello totam perlustravit, exercitibus suis quasi indagine cinxit, et incolis suis nudavit. Sic post Rosenmuller Ackermann.

SS. *Patrum*, in fine : « Magna, ait, miseria, et miseranda infirmitas, quando ipsum (Christum in Eucharistia) præsentem habetis, et aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paveat, totus mundus contremiscat, et cœlum exsultet, quando super altare in manibus sacerdotis est Christus, Filius Dei vivi. » Et noster Thomas Θεοδίδακτος, ideoque doctor irrefragabilis, lib. IV *De Imitat. Christi*, cap. III : « O mira circa nos tuæ pietatis dignatio, quod tu, Domine Deus, creator et vivificator omnium spirituum, ad pauperculam dignaris venire animam, et cum tota divinitate tua ac humanitate, ejus impinguare esuriem, etc. Sileant a facie tua, dulcissime dilecte mi, cœlum et terra, et omnis ornatus eorum; quoniam quidquid laudis habent ac decoris, ex dignatione tuæ est largitatis; nec ad decorem tui pervenient nominis, cujus sapientiæ non est numerus? » Quocirca in Liturgia S. Jacobi, lectores hisce vocibus populum ad reverentiam excitant: « Sileat omnis humana ac mortalis caro, stetque cum metu et tremore, ac nihil terrestre apud seipsam cogitet. Rex enim regnantium, et Dominus dominantium Christus Deus noster progreditur, ut immoletur, ac detur in cibum fidelibus. Ipsum autem antecedunt angelorum chori cum omni imperio et potentia. » Hæc sibi fixe impresserat B. Aloysius Gonzaga, ideoque nullam unquam in oratione, et præsertim in sancta communione mentis evagationem patiebatur. Qua de re rogatus a Cardinali Bellarmino, qui id fieri posset, respondit : « Mirari se si aliter fieri posset. Quis enim, inquit, sibi persuadens se cum divina majestate colloqui, ab eaque videri et compellari, possit ad alia vilia et exilia oculos animumque convertere? » Ita habet ejus Vita, et processus canonizationis.

Porro tanta est Dei majestas, tanta potestas, tanta justitia et vindicta, ut eam expertus Nabuchodonosor, cum in bestiam versus, sibi postea est restitutus, pleno ore eamdem celebrarit : « Quia potestas ejus, inquit, sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem; et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt, » etc., *Daniel.* IV, 31. Idem fecit impius Antiochus, sed sero, dum vindicem Dei manum sensit, qua infelicem animam exhalavit. Cum enim percussus a Deo fœtorem suum ferre non posset, exclamavit : « Justum est subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire, » II *Machab.* IX, 12.

Significat ergo hic Propheta tantam esse Numinis majestatem, ut eam potius casto profundoque silentio, ut ait S. Dionysius lib. *De Mystica Theologia*, quam exili nostro præconio venerari debeamus. Omnium enim hominum et angelorum mentes, voces et linguæ deficiunt in ea contemplanda, colenda et celebranda. Quocirca Ecclesiasticus, cap. XLIII, 29 : « Multa, ait, dicemus, et deficiemus in verbis, » *q. d.* Licet multa dixerimus, deficiemus tamen ab ejus operibus (multo magis ab ipso) pro dignitate celebrandis. « Consummatio autem sermonum ipse est in omnibus, » *q. d.* Finis et summa verborum sit, quod Deus est in omnibus, vel, ut Græca habent, αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, id est *ipse est omnia;* quia ipse rerum omnium est principium, medium et finis; ipse est omnium causa, finalis, conservans et efficiens : ipse est qui creatis omnibus dedit, et jugiter dat suum esse, ac substantifico suo influxu perpetim illud fovet. Si enim ad momentum laxaret manum suam, illico omnia in nihilum suum, ex quo ab eo educta sunt, corruerent, et velut umbra perirent. Nihil enim est solidi, vel in corporibus, vel spiritibus, nisi quatenus virtus Dei intrinsecus ea continet et constringit, ne velut aqua diffluant, vel instar fumi dissipentur, vel ut somnium quoddam et phantasma inane evanescant. Quocirca subdit Ecclesiasticus : « Gloriantes ad quid valebimus? » *q. d.* Quantulum est, quod nos possumus eum glorificare, nullam enim ei gloriam nostra glorificatione addere possumus, uti nec gloriam ejus immensam digne celebrare. « Ipse enim omnipotens super omnia opera sua. Terribilis Dominus et magnus vehementer, et mirabilis potentia ipsius. Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit (excellet, transcendet omnem glorificationem) enim adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis : major est enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute (vi, spiritu, robore, *q. d.* Exerite et expromite omnes vires et voces vestras) ne laboretis; non enim comprehendetis. Quis videbit eum, et enarrabit? et quis magnificabit eum sicut est ab initio? » Hac de causa regius Propheta, *Psalm.* LXIV, 1, canit : « Te decet hymnus Deus in Sion; » Hebræus : *Tibi tacet laus Deus in Sion, q. d.* Tua opera sunt tanta, et multo magis tanta est majestas tua, ut ejus respectu laus nostra omnis nihil sit, videaturque merum esse silentium. Ita Chaldæus et S. Hieronymus ibidem. Unde Zacharias, cap. II, 13 : « Sileat, ait, omnis caro a facie Domini : quia consurrexit de habitaculo sancto suo. » Quin et S. Joannes, *Apoc.* VIII, 1 : « Factum est, inquit, silentium in cœlo. » Si cœlites silent et obstupescunt ad Dei gloriam, quidni sileant et obstupescant mortales?

Ratio prima.

Ratio est, *primo* : quia essentia Dei est augustissima, sacratissima, sublimissima, et immensa quaquaversum, ideoque in immensum omnem creaturarum intellectum, conceptum et vocem transcendit; ut omnis nostra laus non sit aliud, quam vox graculorum et pipionum : deitas enim est oceanus essentiæ, majestatis et immensitatis. Hinc Deus hebraice vocatur *Jehova*, id est *qui est*, et ipse se nuncupat, « Ego sum qui sum, » *Exod.* cap. III. Ab hoc oceano singulæ creaturæ guttam, vel stillam unam essentiæ hauriunt. Rursum, Deus est sol quidam immensus claritatis et glo-

riæ, a quo singuli homines et angeli radiolum unum lucis et vitæ emendicant. Quare merito S. Gregorius Nazianzenus, orat. *in Natalitia*, de Deo loquens ait : « Universum esse in seipso, nunquam incœptum, nunquam desiturum complexus continet, tanquam infinitum quoddam et interminatum essentiæ pelagus. » Et S. Dionysius lib. *De Mystica Theolog.*, totus in eo est, ut ostendat Deum in immensum excedere omnem essentiam, omnemque intellectum et cognitionem propter suam « superessentialem infinitatem. » Unde ipse crebro Deum vocat ὑπερούσιον οὐσίαν, id est *superessentialem essentiam.* Idem, lib. *De Divinis Nomin.*, cap. XIII : « Nihil, ait, eorum quæ sunt, aut eorum quæ alicui existentium sunt cognita, explicat arcanum illud omnem rationem et intellectum superans, superessentialiter super omnia superexistentis superdeitatis. » Et cap. IV : « In ipso est omne principium, exemplare, finale, efficiens, formale, elementare; et simpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus. » Hinc « lucem inhabitat inaccessibilem, » I *Timoth.* VI, 16, et tamen in ipso vivimus, movemur et sumus. Ipse enim est quidam fundus et fundamentum rerum omnium, cui universa innixa recumbunt, ut ait S. Dionysius lib. *De Divinis Nomin.* cap. X. Quocirca Job cap. XI, 7 : « Forsitan, inquit, vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari. » Sileant ergo a facie tua, o Rex majestatis, elementa et cœli. Sileant arbores, herbæ, flores, plantæ, prata, campi. Sileant aves, pisces, jumenta et feræ. Sileant homines, angeli et creaturæ omnes : quia coram te omnes in unum collectæ non amplius sunt, quam momentum stateræ, et gutta roris antelucani, quam illico sorbet sol oriens, *Sapient.* XI, 23; quam stilla situlæ, quam pulvis exiguus, quam locustæ, quam inane et nihilum, *Isaiæ* XL, 15, 17 et 22; quam pulvis et cinis, *Gen.* cap. XVIII, vers. 27.

Secunda. *Secunda* ratio est, quod, sicut in Deo augustissima est essentia et majestas; sic pariter augustissima in eo est sanctitas, augustissima sapientia, augustissima providentia, augustissima omnipotentia, augustissima misericordia, augustissima justitia, augustissimæ perfectiones cæteræ, eæque infinitæ. Deus enim in se formaliter, vel eminenter, continet omnes perfectiones creaturarum omnium quæ fuerunt, sunt et erunt; ac insuper infinitas alias creaturis incommunicabiles. Sicut enim est oceanus essentiæ, sic est et oceanus perfectionum. Formaliter Deus in se continet perfectiones creaturarum absolutas, uti sunt vis intelligendi, volendi, operandi, aliæque spiritales. Eminenter continet perfectiones creaturarum mixtas, quæ videlicet cum aliqua imperfectione conjunctæ sunt, quales sunt calor, color, odor, sapor, sonus, aliæque corporales. Quocirca Ecclesiasticus cap. XLIII, 29, ait : αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, *ipse est τὸ omne.* Unde Gentiles Deum vocabant τὸ πᾶν, id est universum, teste Eugubino lib. III *Perennis Philosoph.* cap. VIII. Fingitur a Poetis Pan cum Amore deo luctatus, et ab eo victus : quia omnia vincit amor, quin et Deum ipsum. Hic enim ab amore se vinci passus est, tum alias, tum maxime cum Verbum caro factum est, ut nobis fieret frater, imo redemptor et pater. Hinc illud oraculum : « Magnus Pan mortuus est, » cum in Christi morte defecerunt oracula deorum, cujus meminit Plutarchus lib. *De Oraculorum defectu.* Quin et Deus ad Mosen : « Ego, inquit, ostendam omne bonum tibi, » *Exod.* XXXIII, 19. Et Apostolus *Roman.* XI, 33 : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! etc. Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in sæcula. Amen. » Quocirca eleganter S. Cyprianus lib. *Quod idola non sunt dii* : « Mundi, ait, unus est rector, qui universa quæ sunt verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu major est; et ideo sic eum digne æstimamus, dum inæstimabilem dicimus. »

Tertia ratio est, quod Deus uti in essentia, ita et in hisce suis attributis omnibus et singulis, sit positive infinitus. Habet enim infinitam sanctitatem, infinitam potentiam, infinitam sapientiam, et ita de cæteris; in hisce ergo omnibus et singulis, est infinitus et immensus. Rursum Deus in infinitum transcendit non tantum omnes res creatas, earumque perfectiones et dotes, sed et omnes res possibiles et imaginabiles, quæ sunt infinitæ; transcendit, inquam, eas omnes, non uno, non centum, non mille gradibus, sed mille millenis millionibus, imo in infinitum. Cogita enim sapientiam, potentiam, bonitatem, etc., quantam potes, eamque majorem semper et crescentem in infinitum ; cum omnia hæc cogitaveris, scito quod universa hæc tua, omniumque hominum et angelorum cogitata, Dei sapientia, potentia, bonitas, etc., transcendat in infinitum; scito quod necdum ad primum deitatis punctum pertigeris; sed ab illo distes in infinitum. Sileant ergo in conspectu majestatis tuæ, Domine, omnes mentes, omnes linguæ, omnes conceptus, omnes voces Seraphicæ et Cherubicæ, velentque suas facies et pedes, præ pudore et reverentia, *Isaiæ* VI, 2; quia omni sua acie, omni suo ardore minimum tuæ gloriæ gradum penetrare et comprehendere nequeunt. Vere « magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis, » *Psalm.* CXLIV. Et Baruch cap. III, 25 : « Magnus, ait, est, non habet finem : excelsus et immensus. »

Ex hisce rationibus sequitur immensæ Dei majestati, sanctitati, sapientiæ, etc., immensam de-

beri reverentiam, cultum et latriam: cumque eam nos homunciones et vermiculi præstare non possimus, debere nos coram ea humiliare, et deprimere in abyssum nostri nihili, miseriæ, vilitatis et peccatorum, ac cum S. Francisco ex imo corde dicere : Quis tu, Domine? quis ego? tu abyssus essentiæ, sanctitatis, sapientiæ, potentiæ, omnisque boni : ego abyssus nihili, malitiæ, ignorantiæ, infirmitatis, omnisque mali. Abyssus ergo miseriæ meæ invocat abyssum misericordiæ tuæ. Quocirca nostrum hoc debitum exsolvit Christus, offerens se in cruce Deo pro nobis. Ipse enim cum sit Verbum Dei, est hostia infinita, et infiniti pretii, quæ Dei immensitati commensa est, quam proindè nobis testamento reliquit, ut quotidie in Eucharistia eamdem Deo immolemus, itaque debitum Deo cultum et latriam persolvamus.

Secundo, hinc excitamur, ut Deum super omnia summo et sincerissimo, quem præstare possumus, affectu et amore diligamus; quia ipse propter infinitam suam excellentiam, infinite dignus est omni amore, omni bono, omni gloria, omni laude, omni veneratione, omni obedientia et obsequio. Ex hoc amore sequitur ingens et ardens desiderium gloriæ Dei, ac promptitudo animi, ut vires, spiritus, sanguinem et vitam expendamus ad ejus nomen et gloriam ubique celebrandam et promovendam, ut omnes Dei majestatem, æternitatem, immensitatem, sanctitatem, omnipotentiam, misericordiam, justitiam, providentiam cognoscant, timeant, ament, colant et glorificent in æternum. Deinde ex hoc amore nascitur gaudium mirificum, gratulatio et jubilus, quo gaudemus de tanta Dei majestate et gloria, eique identidem jubilamus dicentes : « Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum. Amen, » *Apoc.* VII, 12. Sic inchoamus vitam angelicam et beatam. Hoc enim est officium angelorum et sanctorum in cœlo : hoc eorum otiosum negotium, et negotiosum otium, ut toto corde, summo gaudio et jubilo Deum perpetim honorent, laudent, glorificent.

Tertio, discimus contemnere omnes mundi illecebras et pompas, totumque cor nostrum in Deo defigere, ac dicere cum Psalte : « Mihi autem adhærere Deo bonum est. Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum. » Sileant a facie tua omnes opes, omnes honores, omnes voluptates, quæ cæci mortales quasi idola colunt, cum revera non sint nisi imago falsa, et simulacra umbratica solidarum opum, honorum et deliciarum; quia in te solo est verum et omne bonum, omne pulchrum, omne delectabile, omnis dulcedo, omnis quies, omnis consolatio, omnes thesauri, omnis dignitas, omnis majestas, omnis gloria, omnis sapientia, omnis vita, omnis felicitas. Tu pelagus infinitum essentiæ, bonitatis et beatitudinis : omne esse, omne verum, omne bonum in te concludens, et ab æterno eminenter anticipans, tanquam fons totius entitatis. Tu fundamentum possibilium omnium, esse superessentiale omnium quæ sunt et quæ non sunt, sine quo non solum nihil potest esse actu, sed nec potestate, nec ullam habere rationem possibilem, conceptibilem vel intelligibilem. Tu omnium principium, omnium finis, omnium conditor, conservator, promotor; omnium locus; omnium ævum, duratio, ordinatio, connexio, consummatio. In te omne bonum angelorum, hominum et creaturarum omnium. Deus meus, amor meus et omnia, natem in te quasi pelago, sicut pisces in mari; in immensitate providentiæ, misericordiæ et bonitatis tuæ immergar, inebrier, perdar, absorbear, ibique una mecum mergam omnes spes et res meas, omnes affectus et amores, omnia desideria et vota.

Denique hinc discimus medium et scalam optimam qua ascendamus ad Deum esse silentium creaturarum. Vir quidam sanctus apud D. Taulerum, pag. 685, rogatus : « Ubi invenisti Deum? » respondit : « Ubi creaturas reliqui. » S. Dionysius, lib. *De Mystica Theologia*, docet duobus modis et viis nos pertingere ad Dei cognitionem : prior est, affirmationis et comparationis, nimirum ascendendo a creaturis ad Creatorem, ac de eo affirmando omnes dotes quas reperimus in creaturis, quod in Deo creatore eædem sint sine comparatione excellentius et perfectius; posterior est, negationis, nimirum negando de Deo omnes res creatas, v. g. dicendo : Deus non est animal, non homo, non cœlum, non angelus, sed infinities quid præstantius et divinius : atque hoc secundo modo melius et purius Deum cognosci asseverat. Quartus.

Hac scala S. Augustinus, lib. X *Confess.* cap. VI, ascendit ad Deum : « Domine, inquit, amo te; sed et cœlum, et terra, et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, ut amem te; nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles. Quid autem amo, cum te amo, non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis, ecce istis amicum oculis, non dulces melodias suavium cantilenarum omnimodarum; non florum, et unguentorum, et aromatum suaveolentiam; non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cum amo Deum meum; et tamen amo quamdam lucem, et quamdam vocem, et quemdam odorem, et quemdam cibum, et quemdam amplexum, cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; ubi fulget animæ meæ quod non capit locus, et ubi sonat quod non rapit tempus, et ubi olet quod non spargit flatus, et ubi sapit quod non minuit edacitas, et ubi hæret quod non divellit satietas. Hoc est quod amo, cum Deum amo. Et quid est hoc? Interrogavi terram, et dixit : Non sum; et quæcumque in ea

sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare, et abyssos, et reptilia animarum viventium; et responderunt : Non sumus Deus tuus, quære super nos. Interrogavi cœlum, solem, lunam, stellas, etc., et exclamaverunt voce magna : Ipse fecit nos. Interrogavi mundi molem de Deo meo, et respondit mihi : Non ego sum, sed ipse me fecit, » etc. Idem, lib. IX, cap. x, cum matre S. Monica, paulo ante ejus mortem colloquens de vita æterna Sanctorum, quæ est Deus; quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit : « Erigentes, inquit, nos ardentiore affectu in idipsum, perambulavimus gradatim cuncta corporalia, et ipsum cœlum, unde sol et stellæ lucent super terram. Et adhuc ascendebamus interius cogitando et loquendo te, et mirando opera tua, et venimus in mentes nostras, et transcendimus eas, ut attingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi pascis Israel in æternum, etc. Dicebamus ergo : Si cui sileat tumultus carnis, sileant phantasiæ terræ, et aquarum et aeris, sileant et poli, et ipsa anima sibi sileat, et transeat se, non se cogitando; sileant somnia et imaginariæ revelationes, omnis lingua, et omne signum, et quidquid transeundo fit, si cui sileat omnino : quoniam si quis audiat, dicunt hæc omnia : Non ipsa nos fecimus, sed fecit nos qui manet in æternum. His dictis si jam taceant, et loquatur ipse solus non per ea, sed per seipsum, ut audiamus verbum ejus non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per sonitum nubis, neque per ænigma similitudinis; sed ipsum quem in his amamus, ipsum sine his audiamus, sicut nunc extendimus nos, et rapida cogitatione attingimus æternam sapientiam super omnia manentem; si continuetur hoc, et subtrahantur aliæ visiones longe imparis generis, et hæc una rapiat et absorbeat, et recondat in interiora gaudia sua, ut talis sit sempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ cui suspiravimus, nonne hoc est, Intra in gaudium Domini tui? Et istud quando? »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Multi hoc caput et carmen ad litteram accipiunt de Christo, Christique victoria et redemptione, quia Propheta hic crebro loquitur per verba futuri temporis. Ita videtur sentire S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, Euthymius, Haymo, Rupertus, Emmanuel, et S. Augustinus lib. XVIII De Civit., II, 32.

Alii ad litteram hæc accipiunt de Cyro, expugnatore Babylonis et liberatore Judæorum, cui proinde omnia hæc futura accommodant, quasi revera uti sonant, tunc acciderint, idque probant ex Herodoto et Xenophonte. Ita Hugo, Albertus, Lyranus et Mariana.

Verum dico ad litteram Prophetam, cum ad suam querelam de Chaldæorum in Judæos tyrannide, imperio et excidio, a Deo accepisset responsum de Babylonis punitione, et Judæorum ex ea liberatione per Cyrum, hoc carmine Deo gratias agere, eumque obsecrare, ut idipsum reipsa exsequatur. Quocirca canit magnalia, plagas et prodigia quæ Deus pro Hebræis patravit, ab exitu eorum ex Ægypto usque ad ingressum in terram Chanaan, ut significet similia Deum pro eisdem patraturum in liberatione ex Babylone, et reductione in Judæam; quæ omnia ascribit meritis Christi Jesu, quem Cyrus typice adumbravit. Ita Chaldæus, Hebræi, Vatablus, Arias, Jansenius; et tandem fatentur idipsum S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus. Id ita esse patet primo, ex cap. I *et* II, *maxime vers. 3, atque ex tota connexione prophetiæ hujus. Hic est enim auditus, de quo ait vers. 1 :* Domine, audivi auditionem tuam, et timui. *Nam cap.* I *et* II, *audiens Chaldæorum in Judæos sævitiam, extimuit et expavit; secundo, quia ea de causa ab initio cap. usque ad vers. 24, plurima beneficia Hebræis in exitu ex Ægypto præstita commemorat, ut similia eis in egressu e Babylone præstanda demonstret, et ad id credendum fidem et spem eorum exacuat; tertio, idipsum clare indicat cum ait vers. 16 :* Ut ascendam ad populum accinctum nostrum. *Denique id significat titulus,* oratio pro ignorantiis, *id est pro peccatis suis et populi, ne scilicet Deus ob ea, liberationem ejus e Babylone, licet promissam, differat, vel omnino revocet et auferat.*

In sensu tamen allegorico, qui præcipue hic intenditur a Spiritu Sancto, loquitur de Christo, Christique mysteriis et redemptione. Sicut enim Nabuchodonosor tyrannus, et vastator populi Dei gessit typum diaboli; ita Cyrus liberator ejusdem, figura fuit Christi redemptoris : et sicut Babylon repræsentat regnum peccati, ita liberatio e Babylone repræsentavit redemptionem Christi qui evertit regnum peccati, hominesque ex ejus et diaboli servitute liberavit. Hac de causa Propheta jam loquitur in præterito, ut significet se ad litteram loqui de Pharaone, Ægypto et Hebræis præteritis; jam in futuro, ut significet ad

litteram similia Judæis eventura per Cyrum, in expugnatione Babylonis. Allegorice vero similia, imo longe majora, omnibus gentibus præstanda per Christum, orbis redemptorem. Hinc nominat Christum et Jesum, vers. 18 : Exultabo, *inquit*, in Deo Jesu meo, *ejusque nativitatem, miracula et gesta usque ad ultimum ejus judicium, typice percenset. Ita Theophylactus, Euthymius, Rupertus, Ribera, Titelmannus, Jansenius in hoc canticum. Simili modo victorias et beneficia sui temporis ad litteram, quibus allegorice repræsentant victoriam et gratiam Christi, carmine suo celebrant* Moses Exodi xv, Debbora Judic. v, Judith *cap. ult., Anna* I Reg. II, *David* Psalm. LXXI *et* LXXXVIII.

Ubi nota, quia allegoricus sensus hic præcipue est intentus a Spiritu Sancto, hinc quædam interseruntur, quæ magis conveniunt allegoriæ quam litteræ, uti est nomen Jesu; et quod Septuaginta, vers. 2, *habent:* In medio duorum animalium cognosceris ; *et vers.* 5 : Ante faciem ejus ibit mors ; *et :* Egredietur diabolus ante pedes ejus. *Simili modo allegoriam litteræ miscet Isaias cap.* XIV, *ubi sub typo Luciferi, casum Balsasaris depingit; et Ezechiel, cap.* XXVIII, *ubi sub typo Cherubini, ruinam regis Tyri repræsentat.*

Ad litteram ergo tres sunt hujus cantici partes. Primo enim Propheta Deum obsecrat, ut opus redemptionis Hebræorum e Babylone promissum reipsa præstet et perficiat. Secundo, a vers. 2 *ad* 16, *recolit et celebrat magnalia Dei, edita in eorumdem liberatione ex Ægypto, quo tacite rogat ut similia præstet in eorum liberatione e Babylone. Tertio, vers.* 16, *redit ad vers.* 1, *et ad cladem Babylonis obstupescit: mox gaudet et exsultat in Domino, qui Judæos e Babylone liberabit, eosque quasi cervos veloces et alacres in Judæam reducet* (1).

2. Domine, audivi auditionem tuam, et timui. Domine, opus tuum, in medio annorum vivifica illud. In medio annorum notum facies : cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. 3. Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan : Operuit cœlos gloria ejus : et laudis ejus plena est terra. 4. Splendor ejus ut lux erit : cornua in manibus ejus : ibi abscondita est fortitudo ejus : 5. ante faciem ejus ibit mors. Egredietur diabolus ante pedes ejus. 6. Stetit, et mensus est terram. Aspexit, et dissolvit gentes : et contriti sunt montes sæculi. Incurvati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis ejus. 7. Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian. 8. Numquid in fluminibus iratus es, Domine?

(1) Cum allegoricus sensus hujus orationis præcipue hic a Spiritu Sancto intendatur, ejus synopsin juxta hunc sensum ex Kilber excerptam hic subjicere libet, scilicet *synopsin mysteriorum Christi, spectaculum judicii extremi, et affectus Prophetæ varii.*

Synopsis mysteriorum Christi, et PRIMO : Mysteria Christi viventis, scilicet *primo*, incarnatio et nativitas, facta in plenitudine temporis, in comitatu misericordiæ, 2, in parte australi Judææ, 3; *secundo*, doctrina et miracula, 3.

SECUNDO : Mysteria Christi morientis : *primo*, passio et crucifixio, 4; *secundo*, victoria de morte et inferno, 5.

TERTIO : Mysteria Christi redivivi, *primo*, missio Apostolorum in universum orbem, 6 ; *secundo*, conversio gentium, 6; *tertio*, conturbatio hostium Evangelii, 7.

Spectaculum judicii extremi : PRIMO, præcedentia judicium : adventante judice fiet, *primo*, fulminum et maris commotio, 8 ; *secundo*, vindictæ ac tutelæ promissæ præparatio, et classium divisio, 9; *tertio*, summorum et infimorum furor ac desperatio, diabolorum accusatio, et angelorum attestatio, 10.

SECUNDO, concomitantia judicium : *primo*, sol et luna fulgure suo ac fulmine erunt in symbola severitatis divinæ, 11; *secundo*, terræ motus et impiorum consternatio, 12; *tertio*, interventus Christi pro salute electorum, 23.

TERTIO, consequentia judicium : *primo*, reproborum perditio extrema per judicis sententiam, tum percusso Satana eorum capite, et disjecta omni machinatione adversa, 13; tum dissipata eorumdem potestate, vi noxia, et lætitia crudeli, 14; *secundo*, electorum potentissima liberatio ex omni calamitate et afflictione, 15.

Affectus Prophetæ varii : PRIMO, ortus ex consideratione judicii, scilicet, *primo*, timor et tremor, 16 ; *secundo*, votum mortis, malis quantumvis plenæ, 16. Hujus voti *finis* quidem est, ut opportune congregetur cum electis, et mala judicii evadat, 16; *causa* autem, quia tunc ab impiorum persecutione multi, alias etiam pientissimi, deficient, et spirituali ubertate carebunt, 17.

SECUNDO, ortus ex memoria : *primo*, delectatio et gaudium in Deo ob salutem, 18; *secundo*, spes et fiducia in Dei auxilio, 19; *tertio*, prægustus certæ victoriæ ac lætitiæ, 19.

Cæterum, ut allegoricus sensus in hoc capite non ultra veræ et sanæ interpretationis metas usurpetur, hanc communem ex S. Augustino ductam regulam in memoriam revocamus. Cum verba proprie explicari possunt, in eis contineri sensum litteralem, nec oportere recurrere ad allegorias. Sed omnia quæ in hoc cantico decantantur, addit Christophorus a Castro, si proprie interpretemur, optime conveniunt iis quæ gesta sunt cum veteri populo : at si de tempore gratiæ contexamus, non perpetuo sensus ille deducetur; sed sæpe opus erit ad sensum historicum recurrere, ut, inviti licet, recurrunt tandem multi qui de tempore gratiæ canticum explicant. Ergo ille habendus est sensus *historicus*, alter vero *tropologicus*, utpote qui liberior sit, et non perpetuo ex singulis verbis contexatur.

Huic carmini illustrando peculiarem impenderunt operam, præsertim Jo. Mich. Feder, *Canticum Prophetæ Habacuc ex hebræo latine versum*, Wirceb. 1774; — Guil. Adolp. Schrœderus, *Dissertatio philologica in Canticum Chabacuci*, Groningæ, 1781 ; — Christ. Frid. Schnurrer, *Dissert. in Chabacuci*, cap. III, Tubing. 1787 ; — Mœrner, *Hymnus Habac. versione ac notis philolog. et criticis illustratus*, Upsal, 1791 ; — Car. Theoph. Anton, *cap.* III *Chabacuci versio*, etc., Gorlicii, 1810.

aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? Qui ascendes super equos tuos : et quadrigæ tuæ salvatio. 9. Suscitans suscitabis arcum tuum : juramenta tribubus quæ locutus es. Fluvios scindes terræ : 10. viderunt te, et doluerunt montes : gurges aquarum transiit. Dedit abyssus vocem suam : altitudo manus suas levavit. 11. Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. 12. In fremitu conculcabis terram : in furore obstupefacies gentes. 13. Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo. Percussisti caput de domo impii : denudasti fundamentum ejus usque ad collum. 14. Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me. Exsultatio eorum, sicut ejus qui devorat pauperem in abscondito. 15. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. 16. Audivi, et conturbatus est venter meus : a voce contremuerunt labia mea. Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat. Ut requiescam in die tribulationis : ut ascendam ad populum accinctum nostrum. 17. Ficus enim non florebit : et non erit germen in vineis. Mentietur opus olivæ : et arva non afferent cibum. Abscindetur de ovili pecus : et non erit armentum in præsepibus. 18. Ego autem in Domino gaudebo : et exsultabo in Deo Jesu meo. 19. Deus Dominus fortitudo mea : et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.

ORATIO PRO IGNORANTIIS.

Vers. 1. 1. Pro ignorantiis. — Hebraice est שגינות *sigionot*, quod aliqui, ut R. David, Pagninus, Vatablus accipiunt pro certo genere cantici, harmoniæ, vel instrumenti musici; unde Septuaginta vertunt : *Oratio Habacuc prophetæ cum cantico*; quia partim est hic oratio, partim et magis canticum, quo celebrat Dei beneficia præterita, ut impetret futura. Hæc est enim vera ratio orandi et impetrandi, si ejus a quo quid petimus, munificentiam, potentiam, dotes et laudes celebremus. Unde in Scriptura, oratio subinde vocatur *laus*, ut *Thren.* II, 19 : « Consurge, lauda (id est laudando ora) in nocte. » *Jerem.* XI, 14 : « Ne assumas pro eis laudem, » id est ne ores pro Judæis tam impiis. Hinc et R. Jona, et ex eo Genebrardus *sigionot* vertunt, *gaudium, oblectationem. Oratio*, inquiunt, *Habacuc prophetæ cum oblectationibus*, qua scilicet se populumque oblectat, commemorando futuram ejus liberationem. Alii, ut R. Juda, vertunt : *Oratio pro occupationibus*, puta pro gravibus negotiis, quæ animo versabat, quibusque se occupabat Propheta; Tigurina : *Colloquium*, seu *Disputatio Habacuc prophetæ de rebus perplexis*. Verum melius Noster vertit : *Pro ignorantiis*; ita enim vertit et Aquila, Symmachus, Quinta Editio et Chaldæus. Hebræum enim שגה *saga* significat errare, ignorare : inde שגינה *sigiona* vocatur error, ignoratio, puta delictum et peccatum, tum ex ignorantia commissum, tum quodlibet aliud, etiam voluntarium. Unde Theodotion vertit : *Pro voluntariis*, scilicet delictis. Nam, ut ait Aristoteles, « omnis peccans est ignorans. » Et Sapiens : « Errant qui operantur malum, » *Prov.* XIV, 22. Semper enim peccato conjuncta est aliqua ignorantia, puta inconsideratio. Si enim consideraret peccator turpitudinem et damna peccati, Deumque vindicem, cujus iram et tormenta æterna provocat, utique non peccaret.

Jam sensum hic varium dant varii. *Primo*, Chaldæus more suo paraphrastice sic vertit : *Oratio quam oravit Habacuc, quando revelatum est ei de longitudine temporis, quam dedit Deus impiis : quod si convertantur ad legem corde perfecto, remittetur eis, eruntque omnia scelera eorum, quæ admiserunt in conspectu ejus, quasi ignorantia.*

Secundo, S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Jansenius censent Habacuc hic deprecari veniam suæ ignorantiæ, id est sui peccati, quo ignoranter et temere ausus fuit cum Deo disputare; imo de ejus providentia, qua sinit impios piis dominari, conqueri. Verum in toto hoc carmine nullam hujusce deprecationis veniæ significationem dat Propheta.

Dico ergo : per ignorantias significantur peccata populi, *q. d.* Oro, Domine, pro peccatis populi, ut illa condones et dissimules, ne propter illa differas opus liberationis nostræ e Babylone, et multo magis allegorice opus incarnationis Christi, et redemptionis generis humani a te promissum.

2. Domine, audivi auditionem tuam. — Est me- Ver
tonymia, nam actus ponitur pro objecto : « auditionem, » id est rem, vel verbum auditum, sive oraculum quod a te audivi; scilicet tantam cladem et vastationem, tum Judæorum per Chaldæos, tum ipsorum deinde Chaldæorum per Medos et Persas : ideoque « timui, » maxime metuens, ne nos in Babylone degentes, utpote captivos, etiam Babylonica clades, et Chaldæo-

rum excidium per Cyrum infligendum pariter involvat, et omnino deleat. Ita S. Hieronymus, Remigius et Theodoretus. Porro Septuaginta addunt : *Consideravi opera tua*, et ἐξέστην, id est *obstupui*, vel *expavi*, quod allegorice recte S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXII, refert ad opus incarnationis Christi, quod præ sui novitate, tantæque majestatis exinanitione, non tantum stuporem, sed et sacrum quemdam pavorem et horrorem, ex sui reverentia incutit. « Quid enim, inquit, hoc est nisi præcognitæ, novæ ac repentinæ salutis hominum ineffabilis admiratio ? » Quis enim non stupeat, quis non expavescat, si videat Deum in carne, Deum in cruce ? Hoc est magnum pietatis sacramentum, quod obtupescunt Seraphini et Cherubini, quod, ut ait Apostolus I *Timoth.* III, 16, « manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis (qui omnes stupentes illud adorarunt, *Hebr.* I, 6), prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. » Vere S. Bernardus, serm. 3 *in Vigilia Nativit.*: « Tria opera, tres mixturas fecit omnipotens illa majestas in assumptione nostræ carnis, ita singulariter mirabilia, et mirabiliter singularia, ut talia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram. Conjuncta quippe sunt ad invicem Deus et homo, mater et virgo, fides et cor humanum. Admirabiles istæ mixturæ, et omni miraculo mirabilius, quomodo tam diversa, tamque divisa ab invicem potuerint conjungi. » Et infra : « Contraxit se majestas, ut quod melius habebat, videlicet seipsum, limo nostro conjungeret, et in persona una sibi invicem uniretur Deus et limus, majestas et infirmitas, tanta vilitas et sublimitas tanta. Et attende, sicut in illa singulari divinitate trinitas est in personis, unitas in substantia ; sic in ista speciali commixtione trinitas est in substantiis, in persona unitas. Verbum enim et anima, et caro, in unam convenere personam ; et hæc tria unum ; et hoc unum tria, non confusione substantiæ, sed unitate personæ. » Quocirca merito S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Bernardus, S. Franciscus, aliique Sancti, in contemplatione hujus mysterii quasi extra se rapti et attoniti expaverunt et obstupuerunt. Equidem si cum S. Magdalena secedentes et abstracti, non aliud contemplaremur tota vita, quam hoc, « Verbum caro factum est, Deus homo, » jugiter obstupesceremus ; et quo magis ac diutius illud contemplaremur, eo magis in stuporem, imo in exstasim raperemur.

Sane ipsa humanitas Christi in incarnatione, videns se assumi et elevari super omnes cœlos et angelos, ad thronum majestatis divinæ, obstupuit et expavit : quin et jugiter obstupescit et expavescit, dum videt se in eadem non tantum sede, sed et hypostasi cum divinitate sedere et subsistere : videt enim se ex creatura elevari ad Creatorem, ex nihilo fieri omnia, ex homine fieri Deum ; idque ex nulla sui dignitate (est enim ipsa tanto honore et bono indigna) vel merito, sed ex mera dignatione Dei, qui eam ex omnibus hominibus, angelis et creaturis elegit, et ad tantum gloriæ fastigium evexit. Jugiter ergo illa obstupescens suam vilitatem et indignitatem, ac Dei dignationem et gratiam, gratulabunda exclamat : O immensa Dei in me, o abyssalis, o incomprehensa bonitas !

Tropologice, hæc verba sibi adaptavit S. Leo, cum eligeretur in Pontificem. Sic enim ait serm. 2 *De sua Assumptione* : « Domine, audivi auditum tuum, et timui : consideravi opera tua, et expavi. Quid enim tam insolitum, tam pavendum, quam labor fragili, sublimitas humili, dignitas non merenti ? »

Domine, opus tuum in medio annorum vivifica illud. — Τὸ *illud* per pleonasmum hebræum redundat : Hebræi enim repetunt pronomen relativum, vel demonstrativum, illudque jungunt cum suo nomine quod antecessit. Porro *opus* intelligit liberationis Judæorum e Babylone, et mystice redemptionis generis humani e captivitate diaboli et peccati per Christum. Unde Chaldæus opus hoc interpretatur renovationis mundi et miserationum Dei. Ita S. Hieronymus et Augustinus loco citato. Hoc enim vocatur opus Dei antonomastice, sive per excellentiam, quia omnium Dei operum fuit maximum et excellentissimum. Nam in eo uno magis quam in operibus creationis, conservationis, gubernationis, cæterisque omnibus, Deus generi humano ostendit immensam suam clementiam, sapientiam, potentiam et amorem. Quodque de Bruto dixit Poeta : « Et magnum magni Cæsaris illud opus ; » illud longe verius dicas de Verbo incarnato, puta de Christo : « Et magnum magni Numinis illud opus. » Hoc opus, inquam, « in medio annorum, » id est intra annos, vel annis, scilicet a te præfixis, « vivifica, » id est effice, suscita, adimple. Hebræi enim metaphorice vitam dant rebus inanimis, ut annis, diebus, aeri, fertilitati, sterilitati, captivitati, liberationi, etc. ; cum enim illa fiunt et vigent, dicuntur hebraice vivificari et vivere.

In medio annorum. — Varii varie hoc medium explicant. Primo Guevara et Vatablus : « In medio annorum, » inquiunt, hoc est, in medio illorum calamitosorum et infelicium dierum, in quibus Chaldæam ejusque incolas funditus igne ferroque vastandos Propheta audierat. « In medio, » dixit, id est cum in præcipiti erunt mala, cum ingruent vehementius pericula, cum circumfluentibus undique calamitatum fluctibus nulla emergendi affulgebit spes. In medio enim alicujus rei esse dicitur quandoque id, quod ab ipsa premitur et urgetur, maxime ut circumfuso malorum æstu nullum evadendi pateat effugium. Tale est illud *Psalm.* XXII, 4 : « Nam, etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala : quoniam tu mecum es. » Et *Psalm.* CXXXVII, 7 : « Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis

me. » Orat ergo Habacuc Deum, ut populum sibi peculiarem e mediis calamitatibus Chaldæorum eripiat, et quem tantis hactenus beneficiis affecerit, cuique, ut artifices solent, quasi absolutissimo manuum suarum operi, et suum nomen inscripserit, notamque et stigma circumcisionis inusserit, Chaldæorum sævitia interire, aut cum Chaldæis pariter in Babylone a Medis et Persis exscindi delerique penitus non patiatur. Hic sensus valde huic loco congruere videtur. Medium enim sæpe capitur pro summo, ut cum dicimus : In medio tribulationum versor; medio mari jactor; in medio ferarum dego, id est in summis versor malis, periculis et hostibus. Annus enim, dies et tempus sæpe metonymice sumuntur pro clade insigni et calamitate, quæ tali anno, die et tempore contigit, vel continget. Sic sæpe Prophetæ diem Domini vocant diem ultionis, quo Judæam, vel Babylonem, aut alias urbes et gentes puniet et perdet, ut *Sophon.* cap. I, 14 : « Juxta est dies Domini magnus, etc. Dies iræ, dies illa, dies tribulationis et angustiæ. » *Joel.* cap. II, 1 : « Venit dies Domini, etc., dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis. » Similia sunt *Jerem.* cap. XXX, 7; *Amos* cap. III, 18.

Secundo, alii ex adverso medium capiunt pro optimo, *q. d.* Evolutis annis 70 captivitatis calamitosissimæ, in medio, id est in optimo anno 70 illos annos consequente, opus hoc liberationis nostræ tam exoptatum dabis et præstabis. Sic dicitur *Ezech.* cap. V, 5 : Ista est Jerusalem : in medio, » id est in optimo, « gentium «loco» posui illam. » Et *Isaiæ* XXXVIII, 10, ait Ezechias : « In dimidio dierum meorum, » id est in ætate optima et florenti, « vadam ad portas inferi. » Quanquam alii τὸ *dimidio* proprie accipiunt; erat enim Ezechias tunc 39 annorum, quæ ætas est quasi dimidia vitæ humanæ : integra enim est ea quæ notatur *Psalm.* LXXXIX, 10 : « Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni. Si autem in potentatibus, octoginta anni. »

Tertio, simplicius alii medium hic non accipiunt geometrice, sed physice, aut potius vulgariter ex Hebræorum phrasi et usu, quo « in medio annorum » idem est quod intra annos, scilicet præfinitos et destinatos a Deo. Unde Symmachus vertit : *Intra annos reviviscere fac ipsum;* Aquila : *Dum appropinquant anni, vivifica illud;* Septuaginta : *Cum appropinquaverint anni, cognosceris.* Sic Deus fecit « firmamentum in medio aquarum, » id est inter aquas superas et inferas, *Genes.* cap. I, 6, et « lignum vitæ in medio paradisi, » id est intra paradisum, *Genes.* cap. II, 9, et ignem in medio rubi, id est intra rubum, *Exod.* cap. III, 2. Dicit autem potius « in medio, » quam in fine annorum, quia optat annos hosce non expleri, sed potius imminui et dimidiari, *q. d.* Fac, Domine, ut anni 70, quos captivitati nostræ designasti, non ad finem usque decurrant sed decurtentur et dimidientur.

Quarto, aliqui, ut Albertus, medium hic geometrice et præcise accipiunt, scilicet medium annorum mundi. Nam liberatio Hebræorum facta est sub annum mundi ter millesimum, puta anno 3419, hoc est pene medium durationis mundi : durabit enim mundus sex millia annorum, ut tradunt Hebræi et Patres, quos citavi *Apoc.* XX, 6.

Rursum Jansenius dimidium hoc exponit annum 37 transmigrationis Joachin, quo Evilmerodach eum exaltavit, IV *Regum*, cap. XV, 27, quod fuit quasi præludium et initium felicitatis et liberationis Hebræorum, quæ perfecta est anno 70 captivitatis : nam 37 sunt pene dimidium 70. Hoc sensu vox *vivifica* in sensu non perfecto, sed inchoato accipienda est, *q. d.* « Vivifica, » id est incipe vivificare, et adimplere opus tuum; inchoa operis tui fabricam, da ejus specimen, quasi auroram futuræ lucis et libertatis.

Allegorice, opus incarnationis et redemptionis Christi factum est « in medio annorum, » juxta primum sensum : quia Christus venit calamitosissimo tempore. Fecit enim uti facit sapiens medicus, qui sinit morbum crescere ad summum paroxysmum, ut omnes suas vires exerat et evomat : quo facto, morbo quasi exhausto et enervato, facilem adhibet curationem. Ita Christus permisit ut peccatum et concupiscentia crescerent ad summum per quatuor annorum millia, utque omnem suam malitiam exererent ac evomerent : quo facto, medicam ei manum suam attulit; cum jam pariter et natura, et lex Mosis omnem vim suam ostendissent, nec tamen potuissent peccato mederi : ac proinde omnes et omnia Christi opem tacite poscerent et inclamarent.

Secundo, idipsum fuit « in medio, » id est in optimo, « annorum; » quia ipse adduxit aureum jubilæi sæculum, juxta illud Apostoli : « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, » II *Cor.* cap. VI, 2.

Tertio, fuit « in medio annorum, » id est inter annos, vel annis a Deo præfixis et constitutis. Rursum « in medio, » id est in complemento annorum. Medium enim est extremorum centrum, unio, perfectio et complementum. Hinc « in medio annorum, » idem est quod in consummatione annorum, vel, ut Apostolus *Galat.* cap. IV, 4, ait « in plenitudine temporum, » cum scilicet plane consummata et impleta essent tempora a Deo tanto operi præstituta. Medium enim extremorum est finis : extrema enim in medio terminantur et finiuntur. Ita S. Hieronymus. In medio ergo annorum natus est Christus, quia ætas Christi fuit finis sæculorum præcedentium miserorum, et initium sequentium felicissimorum. Dicit autem « in medio » potius quam in fine, quia optat hosce annos accelerari, ideoque dimidiari; sicut per preces Danielis et Prophetarum, abbreviatæ et accisæ sunt 70 hebdomades præviæ Christo, ut dixi *Daniel.* cap. IX, 21.

Quarto, arithmetice « in medio annorum » passus est Christus hoc computu : *primo*, quia in medio 70 et ultimæ hebdomadis Danielis passus, redemit mundum, *Daniel*. cap. IX, 27. Licet enim Daniel fuerit post Habacuc, tamen hebdomades hæ 70 jam ante Danielem decretæ erant in mente Dei, qui eas hic confuse et implicite revelavit Habacuc, quas postea diserte expressit Danieli. *Secundo*, « in medio annorum ; » quia Christus passus redemit nos anno ætatis 34, quæ est media vitæ humanæ : hæc enim censetur 70 annis. *Tertio*, Hebræi ex oraculo Eliæ durationem sive ætatem mundi tradunt fore sex millia annorum, sive ter bina millenaria, quorum *prima* duo spectant ad legem naturæ, quæ fuit ante diluvium, et post illud usque ad Abraham; *secunda*, sive media duo ad legem Mosis; *tertia*, sive ultima duo ad Evangelium et tempus Messiæ ac gratiæ. Jam Christus natus est durante lege Mosis : natus est ergo in medio harum trium ætatum, ac consequenter in medio annorum, id est sæculorum mundi. Ita Franciscus Georgius Venetus in *Problem*. tomo III, sect. IV *De Christi adventu*, num. 142. Rursum in medio annorum venit Christus, quia tempus Evangelii et gratiæ ejus est medium inter tempus legis et tempus gloriæ, sive inter sæculum præsens et futurum. Christus enim fuit quasi horizon temporis et æternitatis : est enim ipse legis temporisque finis, ac principium æternitatis vitæque beatæ. Hinc ab Isaia, cap. IX, vocatur « pater futuri sæculi. » Denique ne quid omittam, ex his Habacuc verbis nonnulli, uti refert S. Vincentius Fererius epist. *ad Benedictum*, et Adrianus Finus lib. V *Flagelli*, cap. VIII, censuerunt Christum in medio durationis mundi tempore assumpsisse carnem, ita ut tot exacte præcesserint anni Christi incarnationem, quot post eam futuri sunt. Idipsum indicavit Virgilius, qui ex oraculis Sibyllæ Cumææ Augusto Cæsari (cujus ætate natus est Christus) adulatus, cecinit III *Georg.* :

> Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
> Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos,
> Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

Verum hoc plane incertum, et multis parum probabile videtur; certe ex hoc loco evinci nequit.

Symbolice, Christus est medium, uti SS. Trinitatis, ita et totius universi et sæculorum omnium, æque ac redemptionis et felicitatis nostræ mediator. Nam in SS. Trinitate ipse, utpote Filius, est medius inter Patrem et Spiritum Sanctum, qui a Patre procedit et generatur, ac genitus cum eo spirat et producit Spiritum Sanctum. *Secundo*, quia ipse est Verbum, quod est idea, per quam creavit Deus omnia; ipse ergo ut Verbum, est nodus, nexus, vinculum, medium et centrum rerum omnium. *Tertio*, in ipso pariter ut Verbo, creata et ordinata sunt omnia sæcula et tempora : « Fide *enim* intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, » ait Apostolus *Hebr*. cap. XI, 3. *Quarto*, hinc congrue assumpsit naturam humanam, ut esset mediator Dei et hominum. Decebat enim ut persona media in SS. Trinitate humanam naturam assumeret, in eaque fieret mediator, quia et ipsa media est inter cœlum et terram, media inter Deum et cæteras creaturas, utriusque naturam participans, ut per ipsam naturam mediam utraque uniret extrema. Natura enim humana meditullium, et quasi vinculum omnium existit, et cum omnibus partem habens, cum omnibus deliciatur; omnibus enim creaturis cæteris homo vel vescitur, vel oculis aliove sensu pascitur et fruitur; terra nos sustentat, aqua potat, aer dat respiraculum, ignis calefacit; vescimur plantis, piscibus, animalibus; sole et cœlo illuminamur, ab angelis erudimur, purgamur, perficimur. Pari modo Christus factus homo deliciatur cum omnibus, et omnes cum eo. Hinc ejus typus fuit arbor vitæ in medio paradisi a Deo collocata, *Genes*. cap. II. Quocirca Christus nascens, vivens, moriens, semper capessivit medium. Natus est enim in media nocte, dum quietum silentium continerent omnia, et nox in suo cursu medium iter perageret, *Sapient*., cap. XVIII, 14. Natus quoque positus est in medio duorum animalium : asinus infirmior denotat misericordiam; bos fortior, et in arando æquus et fidus hero, denotat justitiam. Hæc enim duo obviare sibi fecit Christus, ideoque nascens in eorum medio stetit. Puer inventus est in templo, in medio doctorum. Domi fuit medius inter matrem et patrem, puta Mariam et Joseph. Sicut enim medius est in Trinitate increata, sic medius est et in Trinitate creata, quæ est Joseph, Jesus, Maria. Vir in medio fuit Apostolorum : « Ego, inquit, sum in medio vestrum, tanquam qui ministrat; » ut omnibus videlicet æqua distributione, saltem geometrica, suscepta munera distribueret. Rursum concionando operatus est salutem in medio terræ, *Psal*. LXXIII, 12. Moriens pependit in medio duorum latronum, ut jam eorum constitutus judex, redderet utrique debitas vices, juxta utriusque merita, præsagio quodam magni et extremi judicii, in quo medius ad dexteram habebit sanctos, quos vita æterna præmiabit; ad sinistram reprobos, quos morte æterna mulctabit. In cœlo medium tenet locum; est enim medius inter Patrem et nos, utpote advocatus noster. Ita eum vidi S. Joannes *Apoc*. cap. V, 6, quasi agnum in medio throni, in medio quatuor animalium, et in medio seniorum. Hinc eum repræsentavit Isaac immolandus a patre, et risus ac gaudium orbis; Isaac enim medius fuit inter Abraham et Jacob; fuit enim Abrahæ filius, Jacobi pater. Rursum ipse palam profitetur : « Ubi sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum, » *Matth*. cap. XVIII, 20. Quocirca ipse ab æterno decretus, et in tempore factus est verus et

Quarto.

Christus ubique fuit medius et mediator.

optimus mediator inter Deum et hominem, juxta illud Apostoli : « Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, » I *Timoth.* cap. II, 5. Ipse enim factus homo, effectus est vinculum et glutinum, ligans, connectens et uniens hominem cum Deo. Ipse est velut canalis medius, per quem a fonte vivo, puta a Deo, fluunt ad nos aquæ vivæ, et fluenta gratiarum. Ipse est scala Jacob, per quam quasi medium, ab extremo ad extremum, puta e terra in cœlum ad Deum ascendimus. Præclare S. Bernardus, serm. 1 *De S. Michaele* : « Amat, inquit, semper media Jesus, diverticula semper et reclinatoria reprobat Filius hominis, Dei et hominum mediator. Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia. »

Ut nos doceret auream mediocritatem.

Nimirum hisce omnibus significare voluit et commendare auream mediocritatem, quæ nos Deo et hominibus gratos efficit ; virtus enim consistit in medio. Item pacem et concordiam ; medium enim est nexus, et quasi pax et concordia extremorum. Hoc est quod ait *Matth.* cap. v, 9 : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur ; » quia ego qui sum Filius Dei naturalis, sum pax universi, pacificans omnia quæ in cœlis, et quæ in terris sunt, *Colos.* I, 20. Jure ergo nomen filii Dei sortiuntur, qui mediandi pacemque conciliandi officium ipsi proprium intimumque usurpant.

ANNORUM. — Ita vertunt quoque Aquila, Symmachus, Theodotion, Chaldæus et alii passim; legunt enim in Hebræo שנים *scanim*, quod significat *annos*. Verum Septuaginta aliis punctis legentes שנים *scenaim*, id est *duorum*; rursum pro חייהו *chaiiehu*, id est *vivifica illud*, legentes חיות *chaiot*, id est *animalium*, vertunt, *in medio duorum animalium cognosceris;* mox tamen pro *scenaim* legunt *scanim* cum cæteris. Unde subdunt : *Cum appropinquaverint anni, cognosceris*, adduntque per epexegesin : *Cum advenerit tempus*, *demonstraberis*. Hæc enim verba non sunt in Hebræo ; ea tamen in Septuaginta legunt codices Vaticani, Complutenses, Regii, S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus et alii passim. Aliqui tamen censent Septuaginta in Hebræo legisse ut cæteros, scilicet ut τὸ *cum appropinquaverint anni*, *cognosceris*, respondeat illi quod vertit Noster : *in medio annorum vivifica illud*, et τὸ *cum advenerit tempus*, *demonstraberis*, respondeat illi quod vertit Noster, *in medio annorum notum facies* ; id vero quod præcedit, *in medio duorum animalium cognosceris*, additum sit a Septuaginta prophetice et paraphrastice, sicut ab eisdem additum est τὸ *a ligno*, quod non est in Hebræo, nec in Latino, *Psalm.* xcv, 10. Ubi enim illi legunt, *regnavit Deus*, Septuaginta addiderunt *a ligno*, scilicet a cruce ; crux enim fuit quasi solium regni Christi. Forte in Hebræo fuit duplex lectio, una in textu, altera in margine, quales jam multæ sunt in Hebræo, quas Rabbini vocant *keri uketif;* nimirum ut in textu fuerit, *bekereb scanim chaiiehu*, id est *in medio annorum vivifica illud ;* in margine vero, *bekereb scenaim chaiot*, id est *in medio duorum animalium ;* et utrumque exprimere voluerint Septuaginta, levi enim mutatione ex *scanim* fit *scenaim;* ex *chaiiehu*, *chaiot*.

Porro quoad sensum litteralem de Chaldæorum excidio, duo animalia quæ hoc peregerunt, et populum Dei Babylone liberaverunt, fuerunt Medi et Persæ, sive Darius et Cyrus. Alludit ad Isaiæ oraculum cap. XXI, 7 : « Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, » puta Cyrum qui Persis quasi asinis, et Darium qui Medis quasi camelis dominabatur ; hi enim everterunt Babylonem. Unde erat oraculum, editum per Nabuchodonosorem, ait Eusebius lib. IX *De Præpar. Evang.* cap. ultimo : « Veniet Persa mulus, qui vobis, o Babylonii, afferat servitutem. » Mulus est Cyrus natus matre Meda, quasi camela ; et patre Persa, quasi asino. Ita Sanchez.

Quoad sensum vero allegoricum, et præcipuum de Christo, varii varie hanc versionem exponunt : *primo*, Theophylactus per duo animalia accepit duos Cherubim, qui erant super arcam in propitiatorio, *Exod.* cap. xxv, vers. 17, *q. d.* Typus tuus, o Christe, erat propitiatorium erectum inter duos Cherubim ; ibi per umbram typice fuisti agnitus, imo præcognitus ; propitiatorium enim significabat te fore propitiatorem mundi. *Secundo*, alii per duo animalia accipiunt duos Seraphim, quos vidit Isaias cap. VI, Christo specie humana, quasi incarnato, sedenti in throno acclamare : « Sanctus, sanctus, sanctus, » quasi illa « velantia caput et pedes Domini, ait S. Hieronymus, in præsenti tantum sæculo velent, et alter ad alterum mysterium inclament Trinitatis, et mittatur unus de Seraphim (quod interpretatur ardens), et veniat in terram, et mundet Prophetæ labia, et dicat : Ignem veni mittere in terram, et quam volo ut ardeat? » *Tertio*, τὸ *in medio duorum animalium cognosceris*, multi putant de Filio intelligi et de Spiritu Sancto, « eo quod Pater per Filium intelligatur et Spiritum, » ait S. Hieronymus. Pari modo Filius, qui est medius inter Patrem et Spiritum Sanctum, per Patrem a quo gignitur, et per Spiritum Sanctum quem producit et spirat, intelligitur. *Quarto*, duo animalia sunt duo latrones, inter quos crucifixus, agnitus est Christus, ait idem S. Hieronymus. *Quinto*, duo animalia sunt duo populi, scilicet Babylonii et Judæi tempore Habacuc, in medio quorum agnitus est Deus, Babylonios evertens, ac Judæos liberans. Rursum tempore Christi agnitus est in medio Judæorum et Gentium. Hisce enim duobus populis se hinc inde cingentibus, intellectus est Salvator et creditus, ait S. Hieronymus, qui *sexto*, addit : Sunt qui duo animalia duo intelligant Testamenta, novum et vetus, quæ vere animantia sint atque vitalia, quæ spirent, et in quorum medio Dominus cognoscatur. *Septimo*, Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXII, per duo animalia accipit Mosem et Eliam, inter quos transfiguratus, et

ab Apostolis agnitus est Christus, tanquam Messias in monte Thabor. *Octavo* et optime, *in medio duorum animalium*, id est in præsepio inter bovem et asinum, agnosceris, o Christe, cum in carnem et mundum venies, juxta illud *Isaiæ* I, 3 : « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui. » Quod Patres, quos ibi citavi, intelligunt de Christo reclinato in præsepio inter bovem et asinum. Ita Ecclesia hunc locum accipit in Officio Nativitatis Christi : « O magnum, inquit, mysterium et admirabile sacramentum, ut animalia viderent Dominum natum jacentem in præsepio ! » Et in Officio Circumcisionis Domini : « Domine, ait, audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, et expavi : in medio duorum animalium jacebat in præsepio, et fulgebat in cœlo. » Et S. Augustinus orat. *Contra Judæos et Paganos*, cap. XIII, afferens *quartam*, *sextam* et *septimam* expositionem, quas jam recitavi, addit : « Dic et tu, Habacuc propheta, testimonium de Christo. Domine, inquit, audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, Deus, et expavi. Quæ opera Dei iste miratus expavit? Numquid fabricam mundi iste miratus expavit ? absit; sed audi quid expavit. In medio, inquit, duorum animalium innotesces opera tua, Deus. Verbum caro factum est : in medio duorum animalium cognosceris : qui quousque descendisti, expavescere me fecisti, quia Verbum, per quod facta sunt omnia, in præsepio jacuisti. Agnovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui. In medio duorum animalium cognosceris. » Ita et Gregorius Nyssenus ac Nazianzenus orat. *in Christi nativitatem*, Cyrillus Hierosolymitanus *catech.* 12, S. Hieronymus epist. 27 *ad Eustoch.*, S. Paulinus epist. 10 *ad Severum*, Origenes hom. 13 *in Lucam*, S. Ambrosius in *Lucæ* cap. II, 7. Quocirca S. Hieronymus *epist.* 18 : « Præsepe, inquit, in quo infantulus vagiit, silentio magis quam infimo sermone honorandum est. » Porro bovem et asinum non adduxit Joseph, ut volunt Lyranus, S. Bonaventura et alii, utpote pauper, sed vel herus hospitii, vel quis alius peregrinus, vel pauper indigena. Ita ex S. Chrysostomo Sanchez.

Causa litteralis, cur Christus in præsepio, in medio bovis et asini, reclinari voluerit, fuit illa quam dat Evangelista Lucas cap. II, 7 : « Quia non erat eis locus in diversorio ; » omnes enim Judæi tunc confluebant ad censum ab Augusto Cæsare indictum, qui, quia ditiores jam occupaverant omnia diversorii loca, vel certe anteverterant Joseph et Mariam, longe ex Nazareth adventantes, jamque totum hospitium præoccupaverant. Secessit ergo B. Virgo Christum paritura, diversorio exclusa, in stabulum, seu speluncam stabularem adhærentem diversorio, quod hospitandis jumentis serviebat cauponis diversorii, ejusque hospitium, exilem sibi locum a bestiis mutuata; quæ cum non haberet cunas, reclinavit Christum infantem in præsepio inter fœnum et paleas, ut ibi commodius paulo jaceret, et frigus minus sentiret, præsertim calefactus halitu bovis et asini; ipsa ad præsepe vigilans cum sanctis angelis et Josepho, divinum mysterium admirantibus et adorantibus. Ita Franciscus Lucas et Toletus in *Lucæ* cap. II. Voluit Christus a sui ortu demonstrare veritatem sui dicti *Matth.* VIII, 20 : « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos : Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. » Nimirum « propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia nos divites essemus, » II *Corinth.* VIII, 9. *Rursum* voluit Christus nasci quasi filius pastoris inter animalia, et poni in præsepio, ut significaret se esse verum pastorem ovium ab Ezechiele prædictum cap. XXXIV, 23. Secunda

Tertio, ut significaret regnum suum non consistere in fastu, palatiis, opibus et pompa, sed in mundi contemptu ; nec ignominiæ Christo fore hanc paupertatem, sed gloriæ, imo hoc esse ejus signum et notam propriam. Unde angelus pastoribus hoc signum nati Messiæ dedit : « Invenietis, ait, infantem pannis involutum, et positum in præsepio. » Quocirca clamat stabulum, clamat præsepe, clamant bos et asinus, clamant lacrymæ, clamant panni Christi; et quid ? clamant humilitatem, clamant paupertatem Christi, clamant pœnitentiam, clamant austeritatem vitæ, clamant contemptum opum, deliciarum et commodorum mundi, uti pie et eleganter docet S. Bernardus *De Nativit. Domini*, serm. 3 et 6. Tertia.

Typus paupertatis.

Exstat typus paupertatis, et pauperis regni Christi, in quo pingitur Christus recens natus positus in præsepio, jacens in fœno inter bovem et asinum, astantibus et adorantibus S. Maria et Joseph, cum lemmate aureas ejus dictante gnomas: « Hic disce, inquit, o fidelis anima, plenissima resignatione et abdicatione rerum creatarum, et purificatione affectuum liberam, imperturbabilem, quietam et nudam Deo tuo mentem præsentare, ut nihil habens vera in eo omnia possideas. Est enim vera paupertas EXPEDITA : Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, *Matth.* cap. XIX, 21 ; NUDA : Quid mihi est in cœlis, et a te quid volui super terram ? *Psalm.* LXXII; PATIENS : Patientia pauperum non peribit in finem, *Psalm.* IX; CONFIDENS : Tibi derelictus est pauper, *Psalm.* XXXIV; OPULENTA : Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit, *Matth.* XIX, 29; SECURA : Ego autem mendicus sum et pauper, Dominus autem sollicitus est mei, » *Psalm.* XXXIX.

Concio e Christi præsepio

Hæc nimirum est concio, quam e præsepio, non verbo, sed facto proclamat Christus, quamque tota vita, adeoque in ipsa morte e patibulo crucis proclamavit, scilicet : Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? vanæ sunt omnes mundi opes, vanæ pompæ, vanæ deliciæ, vani honores; vana contemnite, vera ambite : veræ opes, veræ deliciæ, veri honores sunt

in cœlis apud Deum, qui eas mihi, angelis et sanctis communicat. Has vobis annuntio, has offero, has promitto. Ego sum sapientia Patris, sum puer sapiens, Verbum infans : scio reprobare malum, et eligere bonum. Mihi ergo credite, non mundo mendaci et fallaci : quæ ego elegi, eligenda docui ; quæ contempsi, contemnenda monstravi. Ego sum vita, doceo vos veram vitam cœlestem et divinam consistere in bonorum cœlestium et æternorum amore et desiderio : illam ergo capessite, ideoque fugite vitam animalem et carnalem, quæ ducit ad mortem præsentem et æternam : « Apparuit, inquit Apostolus *ad Titum* II, 11, gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. » Quisquis ergo sapis, quisquis Christi doctrinam sequeris, quisquis christianus es, amores omnes rerum terrenarum exue, eosque pone ante præsepe Christi inter bovem et asinum, ac totum cor, totum amorem, omnes spes et res tuas resolute et efficaciter offer Christo Domino, ut cum paupere pauper, cum humili humilis, cum sobrio sobrius, cum spiritali spiritalis, cum cœlesti cœlestis, cum sapiente sapiens, cum felici felix efficiare. Hac enim de causa natus, reclinatus est in præsepio, « ut, dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur. » Jacebat enim in præsepio, et fulgebat in cœlo : lectus erat fœnum ei, cujus est terra et plenitudo ejus : clauditur hisce cunis ille, qui cœlum et terram implet; alget, et lacrymatur inter bovem et asinum, qui vita, ardor et jubilus est angelorum. Vere S. Bernardus, serm. 4 *in Vigilia Nativit.* : « Pretiosiores, ait, panni Salvatoris omni purpura, et gloriosius hoc præsepe auratis regum soliis : ditior denique Christi paupertas cunctis opibus, cunctisque thesauris sæculi; quid enim humilitate ditius, quid pretiosius invenitur? qua nimirum regnum cœlorum emitur, et divina gratia acquiritur, sicut scriptum est : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Idem, serm. 4 *De Nativitate :* « Salvator, inquit, cujus est aurum pariter et argentum, sacram in corpore suo dedicat paupertatem. » Ergo, ut canit Poeta :

Christi paupertas ditissima.

Est stabulum cœlum, sol Christus, lunaque Virgo,
Bos asinusque suum stigma Bootis habent.

Denique Christus inter bovem et asinum collocatus, reipsa clamat illud Psaltis *Psalm.* LXXII, 23 : « Ut jumentum factus sum apud te, » ut tibi serviam per omnia et totus, uti jumentum servit hero : jumentum ergo designat summam Christi humilitatem, obedientiam, resignationem, labores, patientiam, ac tandem sacrificium, mortem et martyrium : quod quasi bovem se offerat victimam Deo, juxta illud *Jerem.* XI, 19 : « Ego quasi agnus mansuetus; » ubi Vatablus, Pagninus et alii vertunt : *Ego autem sicut agnus et bos.*

Causa tropologica fuit, quam dat S. Chrysostomus hom. 1 *in Lucam,* dicens : « Quare in præsepio ? ut compleretur vaticinium Isaiæ prophetæ : Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui. Scriptum est in alio loco : Homines et jumenta salvos facies, Domine. Si homo es, panem comede ; si animal es, ad præsepe accede. » Et eamdem fere rationem latius persequitur, alias simul insinuans Gregorius Nyssenus orat. *De sancta Christi Nativitate*, his verbis : « Porro præsepe, rationis atque sermonis expertium animalium domicilium est : in quo Verbum nascitur, ut bos cognosceret possessorem suum, et asinus præsepe domini sui ; bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatum animal, quod peccato simulacrorum cultus oneratum atque gravatum est. At brutis quidem conveniens cibus et victus gramen ac fœnum est. Qui producit enim gramen et fœnum pecoribus, inquit Propheta : rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem idcirco in præsepio, quod est habitaculum brutorum, is qui de cœlo descendit panis vitæ proponitur, ut etiam bruta, rationali invicem sumpto cibo, rationem adipiscantur. Medius igitur inter bovem et asinum in præsepio utriusque dominus est, ut soluto interstitio sepis, ambos in sese creet in unum novum hominem, et ab hoc grave legis jugum auferat, et illud simulacrorum cultus onere levet. » Huc accedit Sophronius Archiepiscopus Constantinopolitanus, orat. 1 *in Christi Natalitia :* « Deus, ait, in præsepio palam proponitur, nobisque qui et fame tabescimus, et jumentorum more nulla pene ratione ducimur, seipsum ultro in cibum exhibet. Ecquis euchobruto illo alimento tanquam divinis dapibus, divinaque charitate prorsus indigno abjecto, in illius divinitate se non oblectet? vere dixerim : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Tripudio, pastorumque more exsulto, dum voces ejusmodi plane divinas audio ; et ad præsepe, quod Deum excepit, nec non ad cœlestem illam specum toto animi impetu raptus, mysterium quod in ipso latet, coram conspicari, atque hymnum illum : Gloria in excelsis Deo, etc., in recens nati gloriam et honorem depromere ardenter desidero. »

Idipsum typice significavit Job cap. VI, dicens : « Numquid rugiet onager (id est asinus sylvestris) cum habuerit herbam, aut mugiet bos, cum ante præsepe plenum steterit ? Onager enim, qui est asinus liber, significat Gentiles exleges ante Christum; bos vero, jugo assuetus, significat Judæos legi subditos : utriusque enim pabulum factus est Christus. Audi S. Gregorium verba Jobi explicantem more suo mystice lib. VII *Moral.* cap. IV : « Herba onagri et fœnum bovis, est hæc ipsa Mediatoris incarnatio, per quam simul gentilitas

et Judæa satiatur. Quia enim per Prophetam dicitur : Omnis caro fœnum; universitatis conditor ex nostra substantia carnem sumens, fœnum fieri voluit, ne nostra in perpetuum caro fœnum remaneret. Tunc ergo herbam onager invenit, cum gentilis populus gratiam divinæ incarnationis accepit. Tunc bos vacuum præsepe non habuit, cum plebi Judaicæ ejus carnem exspectanti lex exhibuit, quem diu prophetatum exspectavit. Unde et natus Dominus in præsepi ponitur, ut videlicet signaretur, quia sancta animalia, quæ jejuna diu apud legem inventa sunt, incarnationis ejus fœno satiarentur. Præsepe enim natus implevit, qui cibum semetipsum mentibus mortalium præbuit, dicens : Qui comedit meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo. » Rursum Christus in præsepio jacens, qui, ut ait S. Fulgentius serm. 1 *De Epiphania*, « portatur ut parvulus, adoratur ut Deus; parvulus in præsepio, immensus in cœlo; vilis in pannis, pretiosus in stellis, » fecit se escam et pabulum jumentorum : quia homo per peccatum fecit se jumentum, juxta illud *Psalm.* XLVIII, 21 : « Homo, cum in honore esset non intellexit : comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Nominatim asinus, cum sit animal pigrum, vorax et lascivum, repræsentat acedos, gulosos et lascivos, juxta illud *Ezech.* XXIII, 20 : « Quorum carnes sunt ut carnes asinorum. » Bos sua indole refert duros, stupidos, obstinatos, sævos et superbos.

Symbolice, præsepium Christi inter duo animalia repræsentat ea quæ ex S. Hieronymo, Augustino et aliis paulo ante recensui, nimirum *primo*, oraculum inter duos Cherubim : hoc enim erat sedes Dei; *secundo*, thronum Dei, *Isaiæ*, VI, inter duos Seraphim; *tertio*, thronum Filii Dei medium inter thronum Patris et thronum Spiritus Sancti; *quarto*, crucem Christi inter duos latrones; *quinto*, Ecclesiam Christi collectam ex Judæis et gentibus; *sexto*, Ecclesiam novi et veteris Testamenti; *septimo*, tabernaculum gloriæ Christi inter Mosen et Eliam in Thabor.

Hac de causa S. Hieronymus Roma in Bethlehem migravit, ut ad præsepe Christi viveret, ad idemque vocavit S. Paulam, Eustochium, aliasque Romanas matronas et virgines nobilissimas. Quapropter præsepe Christi Romam translatum, in basilica S. Mariæ Majoris conditum magno honore veneramur, æque ac corpus S. Hieronymi, quod congrue juxta illud reconditum est, ut, sicut juxta illud ipse vixit, ita juxta illud mortuus quiescat.

Secundo, aliqui in versione Septuaginta pro ζώων accentu penacuto, id est animalium, a ζῶον, id est animal, legunt ζωῶν accentu circumflexo, id est vitarum, a ζωὴ, id est vita, quod respondet hebræo חייהו *chaiiehu*, quod non tantum verbum est, significans *vivifica illud*; sed et nomen, significans *vitas ejus*. Id secuti Eusebius lib. VI *Demonstrat. Evang.* cap. XV, Theodoretus et Theophylactus, sic vertunt et legunt, *in medio duarum vitarum cognosceris*, scilicet injuriarum ultor et vindex, ait Sanchez : quia in vita Nabuchodonosoris cognosceris vindex impiorum Judæorum; in vita vero Cyri cognosceris ultor impiorum Chaldæorum. Allegorice vero in Christo cognosceris : *primo*, in medio vitæ divinæ et humanæ : utramque enim in se complexus est Christus, utpote θεάνθρωπος et ὁμόθεος, id est *homo Deus*. Ita Gregentius Archiepiscopus Tephrensis, *Disput. cum Herbano Judæo*, tomo IV *Biblioth. SS. Patrum* : « In medio duorum animalium, id est, inquit, in medio duarum essentiarum, scilicet divinæ et humanæ, subsistit Christus Deus et homo. » *Secundo*, in medio vitarum, id est annorum et vitæ, hebræum enim חיים *chaiim*, tantum usitatum est in numero duali : unde in eo et singularem, et dualem, et pluralem vitam significat. Christus enim passus redemit nos anno ætatis et vitæ 34, quæ media est ætas vitæ humanæ. *Tertio*, in medio vitæ temporalis et æternæ : ab illa enim ad hanc traducit nos Christus, qui nobis factus est via, veritas et vita. *Quarto*, in medio, id est inter duas vitas, scilicet cœlestem, beatam, et infernalem miseramque in gehenna : utriusque enim arbiter, judex, dominus et distributor est Christus. Unde Arabicus vertit : *Domine, aspexi ad opera tua, territus autem*, vel *conturbatus sum in annis vitæ, et in annis cognosceris*. Ita Eusebius, Theodoretus, Theophylactus et alii.

IN MEDIO ANNORUM NOTUM FACIES (id quod sequitur, nimirum, quod), CUM IRATUS FUERIS, MISERICORDIÆ RECORDABERIS. — Misericordiam intelligit liberationem e Babylone, et allegorice redemptionem Christi. Hucusque oratio, id est postulatio, Habacuc : sequitur ejusdem canticum, quo orationem suam stabilit et firmat.

3. DEUS AB AUSTRO. — Hebræus, *Deus de Theman* Vers. 3.
veniet. Theman enim filius Eliphaz, filii Esau, *Gen.* XXXVI, 15, nomen dedit regioni Idumææ, ex qua Eliphaz amicus Job, cap. IV, 1, cognominatus fuit Themanites : quia, ut Chaldæus ibidem vertit, fuit *princeps Themanorum*. Inde Idumæa vocatur mons Seir, vel Edom. Esau enim quia pilosus, vocatus est Seir; quia rufus, Edom. Id patet *Jerem.* XLIX, 7 et 20. Jam quia Theman et Idumæa erat Judææ ad austrum, ut patet *Josue* XI, 16, sicut Libanus ex adverso erat eidem ad Aquilonem; hinc *Theman* significat austrum, puta australem plagam. Sunt qui velint Austrum vocari Theman, id est dextrum, a radice ימין *iamin*, id est dextera (ut *tau* initiale in Theman, sit heemanticum et ascititium, uti est in *talmid*, id est discipulus, et *talmud*, id est doctrina ; hæc enim derivantur a radice למד *lamad*, id est didicit), eo quod aspicientibus nobis Orientem, Auster dexteræ assistat. Hinc S. Hieronymus, *Psalm.* LXXXVIII, 12, ubi Septuaginta verterunt : *Aquilonem et mare tu creasti*; quia in Hebræo pro *mare* est *iamin*,

id est *dextera*, transtulit : *Aquilonem et dextrum tu creasti : dextrum*, id est *Austrum* : hic enim opponitur Aquiloni. Dextera ergo mundi pars est Auster, sinistra Aquilo : hinc illa felicitatis et bonorum, hæc infelicitatis et malorum est symbolum. Quocirca Deus et Christus congrue hic ab Austro et dextro venire dicitur, quia venit ut salutem bonaque omnia afferat, quasi verus Benjamin, id est filius dexteræ, fortis, felix, salutifer, ac nos omnes fortificans, fortunans et beans. Auster enim calidus vitam, salutem et omne bonum affert : Aquilo vero frigidus et rigidus, mortem et omne malum. Nam « ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ, » *Jerem.* I, 14. Romæ tamen et in Italia Auster est turbidus, noxius et pestifer; Aquilo vero salutifer. Unde Horatius lib. I, *epist.* 2 :

Non agimur tumidis velis aquilone secundo :
Non tamen adversis ætatem ducimus austris.

Hoc est, nec in summa sumus prosperitate, nec in summa calamitate.

Alludit Habacuc ad *Deuter.* XXXIII, 2 : « Dominus de Sina venit, et de Seir ortus est nobis (id est ab Austro : tam enim Sina quam Seir, sive Theman, erant australes Judææ) : apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia. » Loquitur Moses de lege data a Deo sibi in Sina, deque columna ignis et nubis, qua se Deus Hebræis ostendebat, iterque per desertum præibat in Chanaan. Idem beneficium celebrat Psaltes *Psalm.* LXVII, 8, et Debbora *Judic.* V, 4. Porro per Austrum intelligit desertum Arabiæ, in quo siti erant montes Sina, Pharan et Seir, sive Idumææ : hæc enim loca omnia erant ad austrum Judææ. Sensus ergo est, *q. d.* Deus qui olim patribus nostris exeuntibus ex Ægypto, et peregrinantibus per deserta Arabiæ in nube se ostendit, dum sensim e montibus Seir et Pharan velut emergens, suamque majestatem per columnam ignis et nubis, perque prodigia ostendens, nos deduxit in Sina : ubi cum fulguribus, tonitruis et terræ motu legem dedit, indeque per mille pericula salvos deduxit in Chanaan : idem se suamque præsentiam et opem ostendet nobis in Babylone. Nam ab Austro, puta a Perside et Media, quæ australes sunt Chaldææ, adducet Cyrum et Darium, qui Babylonem vastent, indeque nos liberent, ut in patriam Deo duce et protectore, per tot hostes et pericula, salvi et incolumes redeamus. Idem Deus manifestissime se ostendet, nobisque facie ad faciem apparebit, cum fiet homo : ille, inquam, qui in montibus Seir, Pharan et Sina olim patribus apparuit, nec postea visus est, sed ibi quasi delituit, ut in plenitudine temporis se clare in Christo revelaret. Unde

Allegorice Sina, ubi data fuit lex vetus, typum gessit Sionis, in qua data est lex nova in Pentecoste; Seir, ubi erectus est æneus serpens, cujus aspectu sanabantur Hebræi morsi a serpentibus, *Num.* XXI, 4 et 6, typum gessit crucis Christi, cujus fide a morsu omni peccati, concupiscentiæ et diaboli sanamur; Pharan, ubi a Mose designati 70 judices, impleti sunt Spiritu Sancto, *Numer.* XI, 15, typum gessit missionis Spiritus Sancti in Apostolos. Vide dicta *Deuter.* XXXIII, 2.

Hinc rursum S. Hieronymus, Theodoretus et Theophylactus hunc locum de incarnatione Christi exponunt, hoc modo : *Dominus ab Austro veniet*, id est a Bethlehem, quæ ad Austrum est respectu Hierosolymæ : quia in Bethlehem nascetur. Rursum *ab Austro*, id est ex calore charitatis, nimirum effundens viscera misericordiæ suæ, quibus visitavit nos oriens ex alto. Auster enim ventus est calidus, vitalis et fecundus, qui plantas vegetat fertilesque efficit. Auster ergo, id est charitas, fecit eum incarnari, *de Pharan*, id est de ore aspicientis : prodiit enim ipse ex ore Altissimi aspicientis et miserantis ærumnas et funera hominum. Unde Septuaginta vertunt : *Deus de Theman veniet, et sanctus de monte umbroso et condenso.* Ubi per montem umbrosum et condensum Theophylactus et Euthymius accipiunt B. Virginem Deiparam, quæ quasi mons virtutum cæteris sanctis excelsior, obumbratione Spiritus Sancti concepit et peperit Christum, juxta illud Gabrielis promissum : « Virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. » Alii, ut Theodoretus, accipiunt Hierosolymam et Synagogam, quæ erat sub umbra, id est protectione Dei, quæque erat umbra et typus claritatis et gloriæ Dei, quam ipse in Christo aperta quasi nube revelavit et expandit.

Symbolice S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXII, per montem umbrosum accipit « Scripturarum altitudinem, quibus, inquit ipse, prophetatus est Christus. Multa quippe ibi umbrosa atque condensa sunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit, cum ibi eum qui intelligit, invenit. » Et S. Gregorius lib. XXXIII *Moral.* cap. I : Deus, inquit, a Libano veniet, et sanctus de monte umbroso et condenso. Qui enim venturum se per Testamenti sui paginas spopondit, quasi inde venit, unde velut sub promissione se tenuit. Quod videlicet Testamentum bene mons umbrosus et condensus dicitur, quia spissis allegoriarum obscuritatibus opacatur. »

S. Hieronymus vero per montem umbrosum accipit Deum Patrem, qui lucem habitat inaccessibilem, ac majestate sua quasi umbra omnia protegit : ex Patre enim processit, et venit ad nos Filius; vel cœlum, quod terram obumbrat et tegit, quodque est quasi paradisus arboribus pulcherrimis, id est virtutibus, angelis et sanctis, umbrosus et densus. Ex cœlo enim descendit ad nos Filius, quasi e monte beatitudinis et gloriæ ad vallem ærumnarum.

Denique Septuaginta vertunt : *Deus ab Africo veniet, et sanctus de monte umbroso*, quibus verbis abutebantur Donatistæ, quasi Propheta hic eo-

rum sectam et Ecclesiam denotasset : hæc enim cœpit in Africa, quam ipsi censebant eamdem esse cum Africo. Ridet hoc S. Augustinus lib. *De Pastoribus*, cap. XV et XVI, ubi per Africum accipit Jerusalem, quæ sita est ad Africum; et per montem umbrosum accipit montem Oliveti : inde enim Christus misit Apostolos ad prædicandum Evangelium per totum orbem. Ita ipse mystice.

Anagogice *Pharan*, id est *os videntis*, symbolum est cœli, ubi Deus beatis se videndum et fruendum exhibet. Rursum *Pharan* deduci potest a פאר *peer*, id est decus, gloria, magnificentia, quæ est in cœlo : ubi pariter est locus umbrosus et condensus, puta amœnissimus : ubi quoque Deus sua secreta et occulta judicia, quæ nobis hic umbrosa et obscura sunt, suis revelabit, ait Rupertus.

elah uid? Nota : In Hebræo additur *selah*, quæ vox tantum in hoc cantico, et in Psalmis reperitur. Unde videtur esse nota cantus et melodiæ, ad vocem vel elevandam, vel producendam, ut scilicet cantores illi versiculo cui additur *selah*, ob rei gravitatem diutius vel contentius canendo insisterent, vel interquiescerent quasi meditabundi : radix enim *sala* significat calcare, urgere, insistere; *salal* vero attollere, elevare. *Selah* ergo idem est quod contentio et elevatio, scilicet vocis ad excitandos audientes, ut rei quæ canitur, quasi miræ, gravi et sublimi, aut festivæ attendant, illam admirentur, meditentur, illi applaudant, vel ut ovantes, vel ut stupentes, vel ut gratulantes : *selah* enim est nota nunc optantis, nunc affirmantis, applaudentis et confirmantis. Hinc Aquila pro *selah* vertit *semper*; Quinta Editio, *jugiter*, vel *in finem*; Chaldæus, *in sæculum*, scilicet *est*, aut *fiat* id quod canitur. Hinc et Hebræi in suis epitaphiis, defunctis apprecantur dicendo : « Sit anima ejus in paradiso. Amen, amen; » *selah*, id est semper, in omnem æternitatem. Septuaginta vero, Symmachus et Theodotion, *selah* vertunt διάψαλμα, *q. d.* Cantilenæ interruptionem, vel potius immutationem, ait S. Hieronymus loco citato. Quare errant qui *selah*, id est *semper*, referunt ad sequentia hoc modo : *Semper scindes fluvios terræ*. Nam, ut ait S. Hieronymus epist. 138 *ad Marcellam*, « ut solemus nos completis opusculis, ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere Explicit, aut Feliciter, aut aliquid ejusmodi; ita et Hebræi, ut quæ scripta sunt roborentur, facere solent, ut dicant, Amen, aut, in sempiternum; aut scribenda commemorant, ut ponant Selah, aut transacta felicitate protestantur, pacem in ultimo subnotantes. » Et paulo ante : « Ex quo animadvertimus hoc verbum *Selah*, superiora pariter inferioraque connectere, aut certe docere sempiterna esse quæ dicta sunt. »

Sensus ergo est, *q. d.* « Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan; Selah, » *q. d.* Attendite, expendite, stupete, celebrate jugiter hanc Dei excelsi in nos dignationem et beneficentiam, qua ejus majestas nobis se ostendere dignata est, imo nostra se carne vestire, ut nobis fieret frater, redemptor et salvator. Aliqui apud S. Hieronymum sic exponunt : *Sela, q. d.* « Ipse qui natus est in Bethlehem, et qui in Sina, id est in monte Pharan, legem dedit, semper in universis beneficiis, præteritis, præsentibus et futuris, auctor est et largitor. » Valde probabile est quod S. Chrysostomus, Nyssenus et alii mox citandi censent, *selah* insinuare insignem aliquem affectum, quo psallens, v. g. David, pro movente spiritu afficeretur : qui quia in potestate nostra non est, non in omni psalmo, neque in omni versu a nobis haberi potest : sed prout Spiritus Sanctus movet cor, et affectus hosce ei suggerit : et hanc esse causam cur in Psalmis tam confuse ac citra ullam quam assequamur rationem, *selah* positum inveniatur; alibi vero, ubi illustriores videntur sententiæ, omittatur. Porro *selah* ter hoc cantico repetitur, in Psalmis vero septuagies semel, pro quo Septuaginta ubique vertunt διάψαλμα, quod Suidas interpretatur vicissitudinem canendi, alii commutationem metri, alii pausationem spiritus, alii alterius sententiæ exordium, alii rhythmi distinctionem, alii vero cujusdam musicæ varietatis silentium esse dixerunt. Unde liquet *selah* ad verbum non significare *semper*, uti recte probat Burgensis, sed esse duntaxat notam carminis et musices, ideoque *selah* non transtulit noster Interpres. Septuaginta vero transtulerunt διάψαλμα. Sed quæ et qualis hæc nota fuerit, nemo veterum expressit. Unde nihil hic certi afferre possumus. Quocirca Patres et interpretes in varias hic abeunt sententias et conjecturas. Nam *primo*, Marinus in *Lexico* censet *selah* signum fuisse altioris vocis in cantu, quo cum pervenerant, pulsabant tantum organa, et ob id fere semper, inquit, ponitur in Psalmis illis, qui nomine מזמור *mizmor*, id est cantiones et voce et organo canendæ, prænotantur. Insuper *selah* supplet metri defectum, et carmen explet, sicut Græci in carmine deficiente aliqua syllaba, vel pede, eum supplent addendo ῥα, δὲ, μὲν, γὲ, aliasque particulas encliticas. Ita ipse. Qualis nota carminis?

Secundo, Eugubinus in *Psalm.* III, ait *selah* esse idem quod certe, profecto, semper, ut vertit S. Hieronymus cum vocis exaggeratione; quale est Amen, id est fiat : qui et addit se suspicari Septuaginta retinuisse hebræum *selah*, sed scriptores per imperitiam pro eo posuisse diapsalma. Sed hoc non videtur probabile.

Tertio, Nyssenus in *Psalm.* tract. 2, cap. X, ait διάψαλμα esse cessationem et quietem derepente inter psallendum factam, ad receptionem divinitus missæ illustrationis. S. Hieronymus, *epist.* 136, videtur negare *selah* esse notam silentii : Quia, inquit, ponitur aliquando in fine Psalmorum. Sed ad hoc responderi et dici posset, fini unius psalmi successisse initium alterius : *selah*

autem poni in fine psalmi, ut ibi mens interquiescat, et rei quæ canitur immoretur.

Quarto, alii censent *selah* denotare ab altero choro eumdem versiculum esse canendum. Unde noster Lorinus in *Psalm.* III, 3, putat *selah* geminationem cantus innuere, a radice סלל *salal*, id est acervare, aggerere.

Quinto, S. Chrysostomus, Præfat. *in Psalmos* : Mutatione facta, inquit, musici carminis, aut rhythmi, vel sententiæ variatione, diapsalma scripserunt interpretes, uti vir sapientissimus Hippolytus ait.

Sexto, Eusebius, in *Psalm.* IV, censet διάψαλμα esse signum cessationis, ut scilicet Spiritu Sancto insiliente in alterum Prophetam, prior cessaret et taceret, daretque alteri locum, juxta præceptum Apostoli I *Corinth.* XIV.

Septimo, Agellius, Præfat. *in Psalmos*, in fine, censet hac voce significari mutationem chori totius, cum cantorum præfectus in medio psalmi, partem reliquam alteri choro canendam tradidisset : itaque illam in psallendo successionem cantorum, διάψαλμα fuisse appellatam; nam ipsa vox διὰ interruptionem et vicissitudinem psallentium significat, et simul ubi hæc vicissitudo est, altera in psalmo ipso quoque sententia succedit; sicuti fit dum, finita una periodo, sequitur altera, et verisimile est novæ sententiæ novum quoque concentum accommodari solitum, ut hæc tria simul omnia in diapsalmate inveniri necesse sit, cantorum scilicet, concentus, et sententiæ mutationem. Omnes hæ sententiæ in eo conveniunt, quod διάψαλμα, juxta sui etymon, denotarit mutationem aliquam carminis et cantus. Eamdem ergo denotat *selah*; pro eo enim Septuaginta et alii verterunt, διάψαλμα. Porro si ex etymo *selah* conjicere licet, mutatio hæc fiebat vel elevando, vel contendendo, vel continuando vocem. Radix enim *sala* significat aggerare, calcare, insistere : et hoc ipsum significare voluerunt alii interpretes, dum vertunt *semper*, uti initio dixi. Quocirca Genebrardus in *Psalm.* III, et alii multi asserunt *selah* signum esse non tantum concentus musici, sed et exclamationis et attentionis, ut mens et cogitatio excitentur ad id quod canitur perpendendum et ponderandum.

OPERUIT COELOS GLORIA EJUS. — Septuaginta, δύναμις, id est virtus, sive potentia ejus, *q. d.* Ille gloriosus ab Austro veniens, olim gloriam suam tum in cœlo, tum in terra ostendit, ut merito eam admirantes laudibus celebrarint cœlites et terrigenæ, præsertim Judæi in Sina et deserto, cum viderunt fulgura, tonitrua, ignem, fumum in Sina, quibus gloria Dei cœlum, id est aerem, complere et operire videbatur. Rursum, cum e cœlo eis dedit manna continuum et coturnices, *Exod.* XVI, item columnam ignis et nubis, aliaque portenta plurima. Ita Chaldæus, Arias, Clarius et Jansenius. Simili modo majestas ejus suam gloriam, id est gloriosam potentiam, vindictam et misericordiam, ostendet, cum Babylonem ejusque monarchiam per Cyrum exscindet; nosque ex ejus captivitate liberabit, ait Albertus et Lyranus.

Allegorice, id factum est in Christi tum nativitate, ait S. Hieronymus; gloriosa enim Dei sapientia, potentia et bonitas cœlum et terram complevit, cum Verbum caro factum, hominem Deo, et cœlum terræ univit. Unde merito in ea cecinerunt angeli : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis ; » tum in ejus gloriosa doctrina, vita et miraculis, ac præsertim in gloriosa resurrectione et ascensione ad cœlum. Ita Theodoretus et Theophylactus. Simili modo Psaltes, *Psalm.* LVI, 12, Dei immensam gloriam celebrat dicens : « Exaltare super cœlos Deus : et super omnem terram gloria tua. » Et Isaias cap. VI, 3, vidit Seraphinos Deo acclamantes : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus. » Et Ezechiel cap. I, vidit currum Cherubicum majestatis et gloriæ Dei, quatuor rotis per totum orbem celerrime quaquaversum agitari.

4. SPLENDOR EJUS UT LUX ERIT, — *q. d.* Claritas et splendor Dei in Sina fuit quasi lux solis terram illustrans : apparuit enim in igne maximo. Unde *Deut.* XXXIII, 2, de eo dicitur : « In dextera ejus ignea lex. » Vide ibi dicta. Ita Chaldæus et alii jam citati. Allegorice, nascente Christo angelus pastoribus eum annuntiavit, « et claritas Dei circumfulsit illos, » *Luc.* II, 9. Similiter omnibus virtutibus splenduit vita, passio, mors et resurrectio Christi, quibus totum orbem illuminavit. Unde S. Augustinus lib. X *De Civit.* cap. XXXII, sic ait : « Splendor ejus ut lux erit, quid est, nisi fama ejus credentes illuminabit? » Chaldæus vertit : *Porro splendor ejus ut splendor primigenius apparuit.*

CORNUA IN MANIBUS EJUS. — Hebræum : *Cornua e manu ejus ipsi*, *q. d.* In manu habet cornua, quæ ipsi sunt robur, ut ea in hostes exerens, illos iis configat? Quæres, quænam hæc cornua Dei? *Primo*, Vatablus, Mariana et Jansenius accipiunt cornua, id est radios lucis, quos Deus dans legem Mosi, ei afflavit et quasi affixit in Sina, ut suam potentiam et terribilem vindictam Hebræis ostentaret, ne legem ab eo datam violare auderent; ut Moses hic vocetur manus, id est instrumentum et mediator Dei legislatoris, vibrans radios lucis, qui cornua vocantur ob radiorum pyramidalem et tortuosam figuram, qualem habent cornua. Et hinc poetas Vulcanum, ignis et lucis præsidem, claudum finxisse, ait Guevara. Unde Syrus vertit : *Splendor ejus ut lux erit, et in cornibus manuum ejus*, scilicet est ille splendor et lux.

Secundo, alii melius accipiunt radios lucis, quos ex se suisque tabulis legis, quas dabat Mosi et Hebræis, vibrabat Deus. Unde Vatablus et Pagninus vertunt : *Splendores de manu ejus fuerunt ei*; et Chaldæus : *Scintillæ a quadriga gloriæ ejus pro-*

dierunt. Tabulæ enim legis ignitæ radios longe ejaculabantur. Unde *Deut.* XXXIII, 2, vocatur « ignea lex. » « Cornua » ergo « in manibus ejus, » idem est cum eo quod præcessit : « Splendor ejus ut lux erit. » In hoc enim lucis et splendoris apparatu, quasi in quodam tentorio et umbraculo, Dei majestas, vis et fortitudo latuit, et sese velavit ac abscondit, ut eam videre Judæi non possent, sed admirari et adorare. Igneæ enim tabulæ in manibus Dei, radios pyramidales instar cornuum vibrantes, significabant cornua et arma Dei esse ignem, hoc est esse ignea, efficacissima et penetrantissima, quæ in legis violatores vibraturus esset. Huic expositioni favet versio Syriaca, quam paulo ante recitavi.

[Te]rtium. *Tertio*, Guevara per cornua Dei accipit diabolum et mortem. Unde Propheta hæc cornua explicans, inquit, subjicit : « Ante faciem ejus ibit mors, et egredietur diabolus ante pedes ejus, » *q. d.* Deus per diabolum et mortem, quasi per duo cornua, in Chananæos, pro Judæis pugnans, irruit, eosque occidit, protrivit et expulit. Diabolus enim et mors sunt vasa, id est instrumenta, fortissima interfectionis Deo, ut ait Ezechiel cap. IX, vers. 1, et quasi narthecia fortitudinis ejus.

[Q]uartum. *Quarto*, planissime per cornua accipias robur, vires et arma Dei : horum enim symbola sunt cornua. Alludit enim ad *Deut.* XXXIII, 17 : « Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius : in ipsis ventilabit gentes. » Et *Psalm.* XLIII, 6 : « In te inimicos nostros ventilabimus cornu. » Hinc tollere cornua, est animo efferri, ut *Psalm.* LXXIV, 5 : « Dixi iniquis : Nolite inique agere; et delinquentibus : Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui adversus Deum iniquitatem. » Simile est illud Poetæ :

Namque in malos acerrimus, parata tollo cornua.

Sensus est, *q. d.* Deus post datam legem in Sina, ut eam suumque populum tueretur, instar tauri fortis et ferocis assumpsit et exseruit robur suum, vires et arma, quasi fortissima cornua, quibus angelus Hebræorum dux per desertum instructus, ab eis mortem et dæmonem repulit, eaque in Chananæos immisit, eosque disperdidit, ac pro eis in eorum terra collocavit et substituit Hebræos. Simili modo Deus Chaldæos per Cyrum et Darium, quasi per duo sua cornua, perque eorum arcus, cornuum speciem habentes, configet et disperdet pro Judæis suis liberandis, inquit Albertus, Hugo et Lyranus.

[A]llegori[ce], cornua [C]hristi [su]nt cornua cru-cis. Mystice, cornua Christi est crux, seu fortitudo crucis, qua superavit dæmones omnesque hostes, ita ut ante currum suum triumphalem victos in triumphum ducat mortem et diabolum. Hinc Christus factus est nobis cornu salutis, ut canit Zacharias *Lucæ* I, 69. Ita S. Hieronymus, Theophylactus, Rupertus, Haymo, Ribera, Emmanuel hic, et S. Augustinus loco jam citato, Eusebius lib. VI *Demonstrat. Evangel.* cap. XV, S. Cyprianus lib. II *Contra Judæos*, cap. XXI. Cornua ergo crucis fuerunt cornua et arma Christi, quibus confregit suos nostrosque inimicos. Jam licet proprie manus Christi fuerint in cruce ejusque cornibus, tamen vicissim crux ejusque cornua fuerunt in manibus Christi, tum quia clavi crucis fuerunt in manibus Christi, tum quia crucis distensio et cruciatus fuit in manibus Christi, tum quia cornua, id est robur Christi, fuit in manibus ejus crucifixis; hisce enim solvit lytrum pro peccatis nostris, nobisque meruit gratiam et salutem; tum denique per hypallagen Hebræis usitatam, cornua crucis fuerunt in manibus, quia manus fuere in cornibus crucis. Sic calceamenta dicuntur esse in pedibus, id est pedes in calceamentis, *Exod.* XII, 11. Sic Poeta ait : « Perflavit fistula buccas, » pro « perflavit bucca fistulam. » Unde Arabicus vertit : *In civitate manuum suarum posuit fortitudinem suam in templo.*

Tropologice, hæc cornua fuerunt patientia, humilitas cæteræque virtutes Christi, sed præsertim incensa, invicta et fortissima ejus charitas, amorque in Deum et homines, quæ eum ad crucem et mortem adegit. Hisce amoris sui telis vulneravit corda primorum christianorum, præsertim martyrum, ut S. Stephani, S. Pauli, S. Joannis, S. Ignatii, S. Laurentii, etc., eaque ad se redamandum, ac vitam pro vita reddendam coegit et accendit, ut desiderio insatiabili martyrii et patiendi plurima pro Christo arderent. Unde Septuaginta vertunt : *Cornua in manibus ejus, et posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ.* Nimirum idcirco, ait S. Hieronymus : « Deus Pater operuit cœlos gloria, et terram replevit laude, et cornua, id est regnum, posuit in manu Filii sui, ut faceret dilectum suum ab hominibus diligi, non leviter, sed in virtute, » id est vehementer et fortiter. Fortis enim sicut mors fuit ejus in nos dilectio, dura sicut infernus æmulatio, quæ proinde fortes et validas amoris sui sagittas, utpote igneas, in nos jacit, quibus mentes nostras sauciat et penetrat, ut quasi cervi jaculo amoris ejus confixi, per cruces, per tela, per hostes et ignes post eum curramus, dicentes cum S. Paulo : « Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? » etc. Hæc fuerunt cornua S. Stephani, quibus Paulum aliosque confixit et Christo subjugavit. Audi S. Fulgentium serm. *De S. Stephano* : « Stephanus ut nominis sui coronam meruisset accipere, charitatem pro armis habebat, et per ipsam ubique vincebat. Per charitatem Dei sævientibus Judæis non cessit : per charitatem proximi, pro lapidantibus intercessit. Per charitatem arguebat errantes, ut corrigerentur : per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur : charitatis virtute subnixus vicit Saulum crudeliter sævientem, et quem

Tropologice, charitas et humilitas sunt cornua Christi.

habebat in terra persecutorem, in cœlo meruit habere consortem. »

IBI ABSCONDITA EST FORTITUDO EJUS. — Pagninus : *Ibi fuit absconsio fortitudinis ejus;* Tigurina : *Illic latibulum fortitudinis ejus;* Vatablus : *Ibi fuit revelata et detecta fortitudo ejus, quæ prius erat abscondita.* «Ibi,» scilicet tum in splendore, tum in cornibus et manibus, id est potentibus suis operibus per Mosen et Josue editis, Deus latens abscondebat se suamque majestatem et fortitudinem : parique modo eam abscondet in expugnatione Babylonis et liberatione Judæorum per Cyrum. In Cyro enim erat fortitudo Dei abscondita, ait Albertus. Allegorice in infirmitate humanitatis, passionis et crucis Christi abscondita fuit ejus majestas, divinitas et fortitudo immensa. Unde eam exerens in passione, totam terram ingenti terræ motu concussit, saxa et rupes dissecuit, solem et lunam obscuravit. Septuaginta, ut dixi, vertunt : *Posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ,* id est *per fortitudinem suam, puta Pater per Filium suum,* inquit Cyrillus in *Catena.* Aut, ut alii, *q. d.* Dum Christus natus et passus est pro nobis, ostendit nobis robustum suum amorem. Passus enim est non ex infirmitate, sed ex valida fortique dilectione; ita ut fortitudo ejus et robur fuerit dilectio, ac vicissim dilectio illi fuerit robur et fortitudo ad omnes labores, dolores et cruces fortiter superandas. Ita Theodoretus et Theophylactus. Aut, ut alii, *q. d.* Posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ, hoc est, juxta mensuram immensi amoris, admensus est Deus Pater Filio potentiæ suæ vim, quam tum ad ejus agones, labores et dolores immensos generose sustinendos; tum ad ejus exaltationem et gloriam immensam, in resurrectione et ascensione in cœlum ostendendam adhiberet et exereret. Ubi enim amor est machina, quanta sperari potest elevatio ponderum, etiam maximorum? Omnis enim ponderis pondus et libramentum est amor. Vere S. Augustinus : « Amor meus pondus meum, eo feror quocumque feror. » « Nam velut amores corporum, » ait idem lib. XI *De Civit.* cap. XXVIII, « momenta sunt ponderum, sive deorsum gravitate, sive sursum levitate nitantur. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur quocumque fertur. » Et S. Gregorius : « Machina mentis est vis amoris, quæ dum hanc a mundo extrahit, in alta sustollit. » Et S. Bernardus : « Labor meus vix est unius horæ, et si majoris moræ, non sentio præ amore. » Ita Christus amoris pondere superavit omne passionis et crucis pondus, adeo constanter, ut illud præ levitate non videretur sentire. Rursum, pondus amoris quo in eum ferebatur et deprimebatur Pater, tantum erat, ut æternum et divinum gloriæ pondus, quod illi resurgenti et ascendenti dedit, præ ejus amore, et præ Filii meritis, leve et exiguum ei videretur.

Pondus cordis est amor.

Vers. 5. 5. ANTE FACIEM EJUS IBIT MORS. — Hebraice דֶּבֶר *deber,* id est pestis, et inde consequens mors. Ita Aquila, Symmachus, Quinta Editio, Noster, Pagninus, Tigurina, Clarius, Arias et Vatablus. Verum Septuaginta et Theodotion aliis punctis legentes דָּבָר *dabar,* id est verbum, vertunt : *Ante faciem ejus ibit verbum,* quo scilicet jubebit hostes occidi. Loquitur de peste et strage quam Deus immisit Chananæis, qua eos attrivit, ut venientes Hebræi in Chanaan, eam facile occuparent, juxta id quod promiserat per Mosen *Exodi* XXIII, 27 : « Terrorem meum mittam in præcursum tuum, et occidam omnem populum, ad quem ingredieris, etc., emittens crabrones prius, qui fugabunt Hevæum, et Chananæum, et Hethæum, antequam introeas : » idque reipsa Deum præstitisse, patet *Josue* XXIV, 12. Similes plagas præmisisse Deum in Chaldæos, ut a Cyro facile vincerentur, docet Lyranus.

Allegorice, Christus sua cruce et morte debellavit mortem et diabolum, eosque quasi ante se in triumphum duxit, uti docet Apostolus *Colos.* II, 15, præsertim cum per Apostolos diabolum ex templis et idolis, æque ac ex mentibus hominum expulit.

EGREDIETUR DIABOLUS ANTE PEDES EJUS. — Pro *diabolus* hebraice est רֶשֶׁף *resceph,* quod significat omne id quod instar avis volando adurit, et adurendo volat, ut fulgetra, scintillas, sagittas ignitas : inde significat diabolum, de quo ait Christus *Luc.* X, 18 : « Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem. » Hic enim quasi fulgur in terra omnia afflat, omnia vastat, omnemque quam potest noxam hominibus affert. Quoci .. Homerus et Gentiles ex hoc Luciferi casu finxerunt deam Atem, id est noxam, quæ a Jove cœlo deturbata in terra vires suas exserat, omnibusque noceat : illam enim homines universis malis implicare, mentes seducere ac perturbare. Ita Vilalpando, *Ezech.* XXVIII, 23. Vide quæ de *resceph* dixi *Deuter.* XXXII, 24. Significat ergo Habacuc quod Deus per diabolum et angelos malos, ut ait Psaltes *Psalm.* LXXVII, 49, fulgetra, pestes, sagittas igneas, etc., in Chananæos immiserit ante ingressum Hebræorum in Chanaan, quibus eos protrivit et disperdidit. Unde Tigurina vertit : *Faciem ejus antecedit lues, et egressa est deflagratio ad pedes ejus;* Chaldæus vero : *Ab ejus conspectu emissus est angelus mortis, et prodiit in flamma ignis verbum ejus;* alius qui citatur in editione Romana Septuaginta : *Ante faciem ejus præcedet ruina, et ad pedes ejus sequentur maxima volatilium;* Syrus et Arabicus Antiochenus : *Exibit volucris* (avis) *ad pedem ejus,* vel *ad ovile ejus,* vel *ad transmigrationem ejus;* Arabicus Alexandrinus : *Verbum incedet coram eo : egressus est autem in agros; sequentur vero illum volucres.*

Allegorice, S. Hieronymus hoc refert ad diabolum tentantem Christum in deserto, qui ab eo victus turpiter aufugit. Plenius id referas ad totam vitam et mortem Christi ac Apostolorum : hisce enim sensim prostratus et ejectus e mundi regno est diabolus.

Vs. 6. 6. STETIT, — non diabolus, sed Deus victor mortis et diaboli, *q. d.* Deus post longam cum Hebræis peregrinationem per desertum, multaque bella et discrimina, victor ingressus in Chanaan, ibi in tabernaculo et arca fœderis constitit in Galgalis, *Josue* IV, 19, ac terram promissam per Josue, cap. XV, dimensus, æqua sorte distribuit inter duodecim tribus Israel, cum prius solo quasi aspectu et minaci vultu dissolvisset et perdidisset gentes Chananæorum, eorumque reges et principes, qui giganteo robore, magnitudine et multitudine militum, quasi montes quidam firmi, æterni et inexpugnabiles esse videbantur, ac per multa sæcula regiones illas invicti possederant : sed æternitas Dei, puta Deus æternus sedens in propitiatorio et arca inter Cherubim, certis, securis et victricibus itineribus deducens populum Israel, per hostes hosce suos victor incedens, eos incurvavit, contrivit atque comminuit. Simili modo Deus per Cyrum expugnata Babylone, in ea quasi victor constitit, indeque subjectas Babyloni regiones dimensus, inter principes Cyri distribuit, profligatis omnibus qui Chaldæorum partes propugnabant. Ita Albertus, Lyranus et Hugo. Unde Syrus vertit : *Ipsius sunt incessiones* (itinera) *quæ a sæculo; gressus, et gressuum vestigia;* Arabicus Antiochenus : *Infirmati sunt colles qui sunt a sæculo, illi perseverantia quæ est a sæculo;* Arabicus Alexandrinus : *Contritæ sunt valles in fortitudine ejus, et laxati sunt colles in perpetuum; egressiones ejus a sæculis æternis.*

Allegorice, Christus æternus omnes gentes Apostolis dimetiens et distribuens, uti S. Joanni Asiam, S. Matthæo Æthiopiam, S. Andreæ Achaiam, S. Thomæ Indiam, etc., eas omnes sibi suæque fidei subjecit, idque dum cognoscerent et admirarentur itinera æternitatis ejus immensa, quæ ipse hominum causa confecit, ut e cœlo et æternitate ad terram tempusque nostrum, factus homo descenderet : nam « egressus ejus a diebus æternitatis, » ait Michæas cap. V, 2. Audi S. Augustinum lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXII, explicantem versionem Septuaginta : «Stetit, et terra commota est : quid est, nisi quod stetit ad subveniendum, et terra commota est ad credendum? Respexit, et tabuerunt gentes, hoc est, misertus est et fecit populos pœnitentes. Contriti sunt montes violentia, hoc est, vim facientibus miraculis elatorum contrita est superbia. Defluxerunt colles æternales, hoc est, humiliati sunt ad tempus, ut erigerentur in æternum. Ingressus æternos ejus pro laboribus vidi, hoc est, non sine mercede æternitatis laborem charitatis aspexi.»

...nera æternitatis D.i ...æ? Primo. Quæres, quænam ad litteram sint itinera æternitatis? *Primo*, Vatablus per hæc itinera intelligit motus orbium cœlestium : hi enim sunt constantes et quasi æterni, *q. d.* Deus non solum gubernat colles sæculi, id est homines potentes, et mundum hunc inferiorem, sed et itinera æternitatis, id est mundum superiorem, orbesque et motus cœlestes. Multi enim Gentiles putarunt regna et res humanas a stellis regi, hocque esse fatum. Ex quo, ait Arias, regum et principum fastidiosa insolentia ortum habuit, ut se cæterorum dominos natura et fato esse crederent, e tanquam montes quosdam et colles, cæteris mortalibus se principes cœlesti quodam jure constitutos, quo dementiæ morbo utinam christiani principes non teneantur! Nuper quidam primarius, rogatus cur tali calculum ad principatum dedisset, respondit : « Sic erat in fatis. » Cui argute alter : « Imo sic erat in fatuis. » Error hic est certus : nam cœli et stellarum nulla est vis ad regna et imperia, sed ea consignantur ex solo Dei consilio et voluntate, qui pro arbitrio hunc humiliat, illum exaltat, et regna ab uno ad alium transfert : « Domini *enim* sunt cardines terræ, et posuit super eos orbem, » ut canit Anna I *Reg.* II.

Secundo, Hebræum עולם *olam* significat sæculum et mundum. Unde sic plane et clare vertas : *Incurvati sunt a Deo colles olam*, id est mundi et sæculi, quia itinera, id est successiones et vicissitudines *olam*, id est mundi et sæculi, ejus sunt. Quocirca Chaldæus vertit : *Potestas sæculi illius est*, q. d. Deus incurvat colles, id est principes solio suo dejicit, aliosque substituit, quia ipse præest mundo et sæculo, ejusque itinera, id est ordinem, gyrationem, motus et vicissitudines moderatur, regit et distribuit ad libitum. Secundo.

Tertio, *olam* Septuaginta et Noster vertunt, *æternitatem*; radix enim עלם *alam* significat abscondere : inde *olam* vocatur æternitas, cujus duratio et finis est absconditus et impenetrabilis : quia æternitas est duratio immensa quæ nullum habet terminum, *q. d.* Colles olam, id est æternitatis, puta principes Chananæi, qui jactabant se ab omni ævo et sæculo Chananæam possedisse, ac in omne ævum possessuros, incurvati, loco et regno moti, depressi et contriti sunt a Deo, qui illis longe est antiquior, ac prior Chananæam possedit : quia ipsi soli substant itinera æternitatis, id est omnium temporum et sæculorum vicissitudines, volubilitates et series, quæ sub ipsius æternitate per partes, quasi per varias vias et itinera decurrunt, transeunt et perambulant (unde hebræum הליכות *halichot*, quod Noster vertit, *itinera*, proprie vertas, *perambulationes* vel *transitus*); ipse enim est rex sæculorum, præses temporum, dominus, et, ut Syri loquuntur, *gigas æternitatis*. Unde Pagninus vertit : *Incurvaverunt se colles longi temporis ab itineribus sæculi ejus.* Æternitas enim Dei est fons, origo et causa omnium temporum et sæculorum : hæc enim ab illa emanant et oriuntur, sicut radius a sole, sicut aqua ex fonte, sicut scintilla ex igne. Quare sicut varii radii vicissim et successive emanant a sole, variæ aquæ ex fonte, variæ scintillæ ex igne; sed idem semper manet constatque sol, idem fons, idem ignis, qui hos radios, has aquas, has scin-

Tertio. Deus est gigas æternitatis.

tillas jugiter ejaculatur : ita varii dies, anni, ætates, tempora, omnesque sæculorum ordines et vicissitudines ab æternitate Dei emanant ; sed ipsa sibi semper eadem, fixa et immota constat æternitas. Ipsa enim est id quod in rota axis, quod in circulo centrum. Sicut enim circa axem volvitur rota, et circa centrum circulus, puta sicut circa centrum terræ gyrant et volvuntur omnes orbes cœlestes et elementares : ita circa æternitatem quasi axem et centrum, rotant et volvuntur omnia tempora, et quæcumque per tempora singula oriuntur, occidunt, veniunt, abeunt, attolluntur, sublata incurvantur et deprimuntur. Hinc Cæsar Ripa in *Iconologia*, part. I, pag. 159, pingit divinitatem quasi matronam albis vestitam, habentem in capite flammam ignis, quæ in tres partes æqualiter se dispertit : utraque manu tenet globum e lapide lazuli, utrique insidet flamma. Vestis alba denotat puritatem divinæ essentiæ : flamma ejus amorem et ardorem : sectio in tres partes æquales, trinitatem personarum : globus sphæricus æternitatem ; eamque duplicem, unam quam in se habet, alteram quam angelis et hominibus beatis in sui fruitione communicat, idque per Christum qui duplicem habet naturam undequaque perfectam, ideoque quasi sphæricam. Hinc rursum Deus ob suam æternitatem omnia tempora complectentem vocatur « ævum ævorum » a S. Dionysio cap. V *De Divin. Nomin.* Et S. Bernardus serm. 80 *in Cant.* « Tempora, inquit, sub ea (divina et æterna natura) transeunt, non ei ; futura non exspectat, præterita non recordatur, præsentia non experitur. » Itinera ergo æternitatis sunt itinera temporis, puta præteritum, præsens et futurum, quæ sub æternitate decurrunt et transeunt : decurrente enim, et, ut ita dicam, itinerante tempore quolibet, nostro modo concipiendi videtur cum eo pariter decurrere et itinerari æternitas illi connexa et commensa, ut illud propellat, cogatque sequenti et succedenti locum cedere. Alludit ad itinera Hebræorum in deserto per 40 annos, quibus Deus cum illis continue profectus est ad invadendos et debellandos Chananæos : hæc enim itinera, quia tam longa, fuerunt *olam*, id est sæculi, et sæcularis cujusdam æternitatis. Plenius S. Augustinus lib. I *Confess.* cap. VI : « Summus, inquit, es, et non mutaris ; neque peragitur in te hodiernus dies, et tamen in te peragitur, quia in te sunt et ista omnia : non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, anni tui hodiernus dies : et quam multi jam dies nostri et patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, et ex illo acceperunt modos, et utcumque exstiterunt, et transibunt adhuc alii, et accipient, et utcumque existent. Tu autem idem ipse es, et omnia crastina atque ultra, omniaque hesterna et retro, hodie facies, hodie fecisti. »

Æternitas est axis sæculorum.

Denique proprie itinera, vel *deambulationes æternitatis sunt ei*, scilicet Deo, ut habent Hebræa, *q. d.* Deus deambulat, id est degit, versatur, vivit et viget in altis illis suis montibus æternitatis, indeque subjectas hasce valles et colles temporum, regnorum et sæculorum despicit, incurvat, immutat, moderatur et dirigit prout ei libuerit. Rursum, ex æternis hisce suis sæculis, quæ mente fingimus æternitati ejus coexstitisse, magnis quasi itineribus contendit, id est plurima et infinita quasi sæcula transmisit, pervasit et pervenit ad initium temporis, quo mundum creavit, conservat, exornat, gubernat, immutat, atque ad initium synagogæ suæ, ut nimirum expulsis et contritis Chananæis per Josue, in eorum regione collocaret Israelem, in eoque fundaret suam Ecclesiam, suum templum, suum sacerdotium et regnum ; quod proprie hic spectat Habacuc. Quocirca Guevara per *æternitatem* accipit Deum æternum : nullum enim attributum Dei majestatem hominibus magis admirandam et reverendam facit, quam æternitas, *q. d.* Contriti sunt colles, id est principes Chanaan, itinerante cum Hebræis, pro eisque depugnante Deo, qui est ipsa æternitas, id est æterna majestas : quia ubicumque illa in Chanaan itinerans cum eis fixit pedem, ibi sibi suisque Hebræis sedem constituit. Olim enim pedis immissione in agrum vel locum fiebat usucapio, id est capiebatur loci possessio. Unde illud *Psalm.* LIX, 10 : « In Idumæam extendam calceamentum meum, » *q. d.* Immissione calcei et pedis occupabo et vindicabo mihi Idumæam. Porro ludit Propheta in voce *olam* : nam prius *colles olam* vocat principes mundi, mox itinera æternitatis Dei : quia aliud est *olam* Dei, aliud *olam* hominum et principum. *Olam* Dei est cœlum et æternitas : *olam* hominum est terra et tempus. Sic Apostolus ludit in voce *peccatum*, dicens : « Christus de peccato damnavit peccatum. » Et : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, » II *Corinth.* V, 21.

Mystice S. Bernardus, serm. 10 in Psalm. *Qui habitat* : Itinera, ait, æternitatis æternique Dei sunt misericordia et veritas. « Ab his itineribus incurvati sunt colles mundi, superbi dæmones, principes mundi hujus, qui viam veritatis et misericordiæ nescierunt. Quid illi et veritati, qui mendax est et pater ejus ? quando ille unquam misericors fuit, qui homicida erat ab initio ? In hunc ergo modum tumidi illi colles incurvati sunt ab itineribus æternitatis, dum a viis Domini quæ rectæ sunt, per anfractus suos et distorta, non tam itinera, quam præcipitia corruerunt. Quam vero prudentius atque utilius alii quidem colles ab his itineribus incurvati et humiliati sunt ad salutem ! An non humiliatos jam cernere est colles mundi, dum sublimes quique atque potentes devota subjectione inclinantur ad Dominum, et ejus vestigia adorant ? Numquid non incurvantur, cum ab ipsa sua perniciosa celsitudine vanitatis et crudelitatis, ad humiles semitas convertantur, misericordiæ et veritatis ? »

Mystice.

Morali-[r], iti-[n]era sep-[te]m æter-[n]itatis, [e]x S. Bo-naven-tura.

Moraliter, scripsit S. Bonaventura opusculum *De septem itineribus æternitatis*, quod exstat tom. II Opuscul. ejus, in quo docte et pie more suo docet et describit septem itinera ad ingrediendum intrinsecum secretum et æternum, quod est animæ patria, puta ipsum penetrale divinitatis et æternitatis Dei, in quo consistit æterna vita et beatitudo nostra. [P]rimum. *Primum* iter, inquit, est æternorum recta intentio, ut scilicet anima aggrediatur unum æternum intendendo, unum æternum attendendo, unum æternum ingrediendo, in uno æterno permanendo, propter unum æternum, quod est optimum et unum necessarium, et finis quietans et consummans multitudinem omnium desideriorum in unum, quod non auferetur ab eo in æternum, quod Magdalenæ assignavit Christus *Lucæ* cap. x, 42. Secundum. *Secundum* iter æternitatis est æternorum studiosa meditatio, juxta illud S. Gregorii, IV *Moral.* xxviii : « In solitudine manere, est a secreto cordis terrenorum desideriorum tumultus expellere, et in una intentione æternæ patriæ, in amorem intimæ quietis anhelare. » [T]ertium. *Tertium* iter est æternorum limpida contemplatio (quæ est apex et culmen meditationis) quam ex Richardo ita describit : « Contemplatio est libera mentis perspicacia, in sapientiæ spectacula cum admiratione suspensa, » juxta illud *Job* vii : « Suspendium elegit anima mea. » Suspendium illud est extensio mentis in æterna spectacula, ut cum fieri potest, nunquam ex intentione voluntatis, sed sola interpellatione necessitatis acies mentis inde flectatur, ut dicit Psalmista : « Oculi mei semper ad Dominum, » *Psalm.* xxiv. Quartum. *Quartum* iter est æternorum charitativa affectio, de qua S. Bernardus serm. 83 *in Cant.*: « Magna res est amor, si ad suum recurrit principium, si suæ origini reducitur, si refusus suo fonti semper ex eo sumit, unde jugiter fluat. » Amor enim transformat amantem in similitudinem amati in quantum potest, non solum quantum ad substantiam, sed et quantum ad operationes arduas et difficiles. Unde S. Gregorius lib. VII *Moral.* cap. vi : « Sancti viri, inquit, cum ad desiderium æternitatis anhelant, in tanta altitudine vitæ se sublevant, ut audire jam quæ mundi sunt, grave sibi ac deprimens pondus credant. Valde enim intolerabile æstimant, quidquid id non sonat quod intus amant. » Et inferius cap. vii : « Et multiplicata charitate majoribus desideriis æstuant, et jam pervenire ad vitam spiritus, etiam per cruciatus corporis anhelant. » Ita sponsa *Cant.* v, 8 : « Adjuro, ait, vos, filiæ Jerusalem, etc., ut nuntietis dilecto meo quia amore langueo, » *q. d.* Præ magnitudine amoris omnia temporalia sunt mihi fastidium ; unde langueo. Languor autem iste causatur ex amore perfecto. O quam durum est amanti, animum dimidiare cum Christo et mundo ! Rursum : « Nihil tam durum et ferreum, quod non igne amoris vincatur, » ait S. Augustinus lib. *De Moribus Ecclesiæ*, cap. Quintum. xxii. *Quintum* æternitatis iter est æternorum occulta revelatio. Assidua enim revelationum spiritualium ruminatio præbet assiduum cognitionum et exsultationum mentis incrementum : et ex hoc mens excessum æternorum, et ingressum occultorum consequitur. Qui enim ardentius diligunt, profundius conspiciunt, et subtilius discernunt, et evidentius cognoscunt : quanto ergo æterna ardentius amantur, tanto perfectius cognoscuntur. Unde S. Gregorius XVIII *Moral.* dicit : « In sanctis fit æternitas, aspiciendo Dei æternitatem. » Sic irradiante menti radio divino, ducitur illa cum Mose in caliginem occulti silentii, in qua revelate et vere apparet Dominus superintellectualiter, ait S. Dionysius lib. *De Myst. Theol.* ii. *Sextum* iter est æternorum experimentalis quædam prægustatio, quam habuit Psaltes dicens *Psal.* xxxiii, 9 : « Gustate et videte quoniam suavis est Dominus. » Et sponsa *Cant.* ii, 3 : « Fructus ejus dulcis gutturi meo. » Et cap. v, 1 : « Comedi favum cum melle meo. » Favus, inquit Origenes, est cera virginea cellulis distincta, melle repletis. Quid ergo est aliud, « Comedi favum cum melle meo, » nisi manducare corpus virgineæ carnis dulcissima divinitate repletum ? et sic per gustum humanitatis pervenitur ad gustum divinitatis, et ideo ad prælibamen æternitatis. Talem prægustum et prælibationem æternæ vitæ multi sancti senserunt, et sentiunt in pia et ardenti sumptione Eucharistiæ. De hisce loquens S. Gregorius lib. XXIV *Moral.* vii, explicans illud *Job : Videbit faciem ejus in jubilo* : « Plerique, inquit, contemplatione quadam retributionis æternæ, etiam prius quam spolientur carne, hilarescunt, dum in jubilo faciem Dei conspiciunt : quod fit, cum aliquis spiritualem oculum in radio æterni solis figit. Ibi lumen vivens videt : quia jam omni mutabilitatis vicissitudine atque obumbratione calcata, veritati æternitatis inhæret, eique inhærendo quem cernit, ad similitudinem incommutabilitatis assurgit, atque in semetipsam auctoris sui inconversibilem speciem dum respicit, assumit. Quæ enim ad mutabilitatem per seipsam lapsa est, ad immutabilitatis statum immobilem vivendo formatur. » *Septimum* iter est æternorum meritoria operatio, sive deiformis, id est divinæ operationi conformis actio, mores et vita. Septimum. « Opera enim illorum sequuntur illos, » *Apoc.* xiv. Sicut, inquit S. Bernardus lib. V *De Consider.* cap. v, Deus in Seraphim amat ut charitas, in Cherubim noscit ut veritas, in Thronis sedet ut æquitas ; oportet etiam ut nos quantum possumus, Deum summum bonum diligamus, ut summam veritatem cognoscamus, et ut summam æquitatem in nobis teneamus : et sic erimus bene ordinati quoad Deum, per deiformes operationes, ut ferveamus amore cum Seraphim, luceamus scientia cum Cherubim, spiritales facti judicemus omnia cum Thronis. « Quamvis ergo in usu operis sit temporalitas, tamen in intentione debet esse æternitas, » ait S. Gregorius lib. XXII *Moral.* xxii. Ad hæc ducit nos

Christus, qui est via, veritas et vita, qui facit ut nostra conversatio in cœlis sit : ipse enim æternitatis nobis aditum devicta morte reseravit. Hæc et multo plura verbotenus, licet sparsim, S. Bonaventura opusculo citato. Felix, qui hisce itineribus ad beatam æternitatem contendit. Felix, qui celerem temporum et sæculorum omnium volubilitatem transcendens, super anni solisque vias se librans, mentem figit in stabili et immobili æternitate. Felix, qui spretis vanis et caducis terræ bonis, jugiter circulantibus, vivit æternis et solidis, vivit æternitati jugiter consistenti.

Quatuor gradus æternitatis S. Augustini.

Simili modo S. Augustinus (vel quisquis est auctor), tract. *De Scala paradisi*, tom. IX, quatuor hujus scalæ gradus assignat, scilicet lectionem, meditationem, orationem, contemplationem. Lectio enim est iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. « Contemplationis enim, ait, adeptio sine oratione, aut rara, aut miraculosa, *primus* gradus est incipientium, *secundus* est proficientium, *tertius* est devotorum, *quartus* beatorum : lectio sine meditatione arida est : meditatio sine lectione erronea est : oratio sine lectione est tepida : meditatio sine oratione infructuosa : oratio cum devotione contemplationis est acquisitiva. »

Vers. 7. 7. PRO INIQUITATE VIDI TENTORIA ÆTHIOPIÆ. — Vatablus : *In nihilum redacta vidi tentoria Æthiopum*. Hebræum enim אָוֶן *aven* et iniquitatem, et nihilum significat. Putant Chaldæus, Arias et Clarius hic celebrari victoriam Othonielis, qua liberavit Hebræos a servitute Chusan Rasathaim regis Mesopotamiæ, *Judic.* III, et ad victoriam Gedeonis, quam retulit de Madianitis, *Judic.* VI; quia nominatur hic Madian, et quia in hebræo est Chusan, non Chus, vel Chusim, quod proprie significat Æthiopiam et Æthiopes. Verum Septuaginta, S. Hieronymus et alii Chusan vertunt *Æthiopiam* : Chusan ergo per paragogen idem est quod Chus, sicut Melchum idem est quod Melech et Moloch. Nam Habacuc hic tantum celebrat miracula Dei patrata a tempore egressus ex Ægypto usque ad ingressum in Chanaan, ut patet ex sequentibus; non autem ea quæ postea in Chanaan per Othonielem et Gedeonem Deus patravit. Porro iidem hic sunt Madianitæ et Æthiopes. Madianitæ enim in Scriptura vocantur Æthiopes, scilicet Orientales, sicut Abyssini sunt Æthiopes Occidentales. Unde uxor Mosis Madianitis vocatur Æthiopissa, *Numer.* XII, 1. Vide ibi dicta. Sensus ergo est, *q. d.* Vidi, id est cognovi et patrum narratione accepi, ac ex Scripturis intellexi quid olim feceris, o Domine, Æthiopibus, id est Madianitis, « pro iniquitate, » id est propter scandalum fornicationis et cultus Beelphegor, quod ipsi dederunt filiis Israel, submittendo in eorum castra suas filias, quæ ad utrumque scelus eos pellicerent, *Numer.* XXV, 1. Cognovi enim quod eorum pelles, id est tentoria et castra, turbaveris et profligaveris per Josue, occisis eorum principibus, omnibusque masculis, ac Balaam scandali auctore, *Numer.* cap. LI. Nota enallagen temporis : « turbabuntur, » id est turbata sunt : præcessit enim præteritum *vidi*. Rursum est hendiadys, *vidi et turbabuntur*, id est turbabantur, hoc est, vidi turbari tentoria Madian. Addunt Albertus et Lyranus dici « turbabuntur, » quia simul Propheta respicit futuram victoriam Cyri, *q. d.* Sicut turbasti Madianitas per Josue, ita turbabis et profligabis eosdem per Cyrum, ob iniquitatem eorum quam commiserunt in filios Israel, adjuvando Chaldæos in expugnatione Hierosolymæ.

Allegorice, Æthiopes typi sunt tum dæmonum, tum hominum impiorum : quia hi deformes et atri sunt moribus, uti Æthiopes pelle et cute. Rursum corpora et mentes hominum impiorum non sunt aliud quam pelles et tentoria Æthiopum, id est dæmonum. Sensus ergo est, *q. d.* Ego Habacuc in spiritu vidi et prævidi quomodo et quam acriter Christus dæmones hominesque impios, qui Ecclesiam et fideles ejus persequuntur, sit castigaturus. Aut *q. d.* Æthiopes et Madian, id est, « Gentes repente perterritæ nuntio mirabilium tuorum, etiam quæ non sunt in jure romano, erant in populo christiano, » ait S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXII, ut significetur hic conversio gentium, etiam barbararum, ad Christum per Apostolorum miracula, prædicationem et vitam cœlestem.

8. NUMQUID IN FLUMINIBUS IRATUS ES ? — *Flumina* vocat fluenta maris Rubri, æque ac Jordanis. Sic Homerus oceanum vocat flumen, dicens :

> Oceani fluxum fluvii cum cymba reliquit.

Et Hesiodus :

> Oceani fluvii perfecti gnata puella.

Poetice describit Propheta divisionem maris Rubri, *Exod.* XIV, et Jordanis, *Josue* III, ut transirent Hebræi (1) : unde metaphorice zelum Dei depingit per iram in mare et flumina, ac vires ejus per currus et pharetras, equos et quadrigas ejus nuncupat nubes et ventos : hinc etiam eodem tropo aquis quasi vim passis, dat dolorem. Sensus ergo est, *q. d.* Ad salvandum populum tuum Israel, videbaris, o Domine, irasci et indignari Jordani et mari Rubro, quando pro eo contra Pharaonem

(1) Quæ hoc versu commemorantur Jovanæ potentiæ documenta, præcesserunt quidem ea quæ versu superiori erant commemorata; sed sponte intelligitur non esse consilium vatis pristina Dei beneficia populo suo exhibita historice et chronologice enarrare. (Rosenmuller.) Maurer e contra : « Hujus loci sensus, nequaquam recte intellectus ab interpretibus, hic est : Num ut quo tempore populum ducebat ex Ægypto in terram Chananæan, hodie etiam sævire cogitat in mare, in fluvios, id est tam admiranda, quam antiquis illis temporibus, facinora facere cogitas quod inveheris, etc., quibus nihil aliud sibi vult vates, quam, sane ut faciat talia, Jovam in eo esse. »

aliosque ejus hostes pugnaturus, ascendebas nubes quasi currum bellicum, ac quasi equos agebas tum ventos, tum angelos velocissimos, quibus partim Jordanem et mare dissecuisti, ut panderes iter viamque evadendi populo tuo; partim turbines ac fulmina, quasi arcus tui sagittas ejaculatus in Ægyptios, eos protrivisti, et in mari demersisti, ut suscitares « juramenta, » id est promissa tua juramento confirmata, quæ Israelitis præstiteras; ideoque « fluvios, » id est fluenta hæc maris Rubri et Jordanis, « scindes, » id est scidisti, ut « gurges » et abyssus « aquarum » recederet, et contra naturam quasi cum dolore, timore, stupore, sonitu ac fremitu undarum sese collidentium, in montes, id est in montium molem et *altitudinem*, utrinque se attollens, et quasi supplex manus in cœlum ad Deum extendens, medium iter præberet Hebræis siccum planumque ad transitum. Simili modo per Cyrum deduces Euphratis alveum in fossas, per eumque jam desiccatum Persas immittes in Babylonem Euphrati adjacentem, ut eam vastent, et Hebræos ex ea liberent, inquit Albertus et Hugo. Hoc enim stratagemate Cyrum cepisse Babylonem ex Xenophonte docui *Daniel.* cap. v, in fine.

Nota, vers. 9, in Hebræo additur *sela*, de quo dixi vers. 3, *q. d.* O potentiam, o victoriam, o fidelitatem, o bonitatem Dei, suos per divisionem maris et fluminum liberantis, stupendam omnique ævo decantandam!

Allegorice, aquæ multæ sunt populi multi, *Apoc.* XVII, 15, *q. d.* Anne gentibus iratus es, Domine? minime, quia eis Salvatorem misisti Christum. « Quia, » inquit S. Augustinus loco jam citato, « ascendes super equos tuos, et equitatio tua salus, hoc est, Evangelistæ tui portabunt te, quia reguntur a te, et Evangelium tuum salus est eis qui credunt in te. Fluminibus scindetur terra, hoc est, influentibus sermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, de quibus dictum est : Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra. Quid est, Videbunt te et dolebunt populi? nisi ut lugendo sint beati. Quid est, Dispergens aquas incessu? nisi ambulando in eis qui te usquequaque annuntiant, hac atque illac dispergis fluenta doctrinæ. Quid est, Abyssus dedit vocem suam? An profunditas cordis humani quid ei videretur, expressit? » Apposite Glossa hæc adaptat exaltationi Ecclesiæ sub Constantino imperatore. « Gurges aquarum transiit, id est inquit, impetus persecutionum transiit super christianos usque ad tempora Constantini. Dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas levavit. Per altitudinem intelligitur Constantinus, cui totus orbis erat subjectus : ipse vero manum suam levavit ad protegendam christianitatem; et tunc abyssus dedit vocem suam, quia christiani prius in abysso tribulationis positi, eruperunt solemniter in Dei laudem. Sol et luna steterunt in habitaculo suo, id est Christus et B. Virgo patenter honorati fuerunt in ecclesiis, qui prius colebantur in cryptis et locis occultis. »

Tropologice, S. Gregorius lib. VIII *Moral.* cap. XIII, legens juxta Septuaginta : *Dedit abyssus vocem suam ab altitudine phantasiæ suæ*, sic explicat : « Abyssus quippe phantasiæ altitudinem portat, cum humanus animus immensa cogitatione caliginosus, semetipsum etiam discutiendo non penetrat : sed ab hac altitudine vocem dare est; quia dum se deprehendere non potest, cogitur in admirationem consurgere, ut eo perscrutari non audeat quod super ipsum est, quo incomprehensibilitatem suam ipse cogitans, non valet invenire quod est. » Tropologice.

Anagogice, hæc plane, ut sonant, faciet Christus in fine sæculi, quando puniet et perdet Antichristum et Antichristianos fluctibus, sonitu maris, amaritudine aquarum, fœtore, putredine, tonitru, pluviis, grandine, fulminibus, ut patet *Lucæ* cap. XXI, 25, *Apoc.* cap. VIII et XVI; ita ut abyssus et altitudo, id est inferi et superi, terra et cœlum, totusque orbis pro eo contra impios pugnet et decertet, *Sapient.* V, 21, ac Dei vindicis vindictam et triumphum, plausu oris et manuum concinat et celebret. Anagogice.

QUADRIGÆ TUÆ SALVATIO. — Equos et quadrigam Dei vocat nubes, quibus quasi inequitans Deus fulgetra et tonitrua jaculabatur in Ægyptios, juxta illud *Psalm.* CIII, 3 : « Qui ponis nubem ascensum tuum, » id est currum tuum, *q. d.* Qui nubibus pro vehiculo uteris. Et *Psalm.* LXXVI, 18 : « Vocem dederunt nubes : etenim sagittæ tuæ transeunt; vox tonitrui tui in rota. » Sic poetæ Jovis potentiam ostentant, cum eum fulminantem, nubicogum, tonantem, ὑψιβρεμέτην, id est *altofrementem* vocitant, ut ait Lucianus in *Misanthropo*. Hinc illud Ovidii : Quadrigæ Dei sunt nubes.

> Illic et nebulas, illic consistere nubes
> Jussit, et humanas motura tonitrua mentes.

Et lib. II *Metamorph.* :

> Ille pater rectorque Deûm, cui dextra trisulcis
> Ignibus armata est, qui nutu concutit orbem.

Alludit in voce *quadrigæ* ad arcam Testamenti : huic enim quasi currui bellico gloriæ suæ Cherubinis stipatus insidebat Deus, castra Hebræorum præiens et deducens per mare Rubrum. Licet enim arca respectu duorum Cherubim videretur biga, tamen erat quoque quadriga, tum quia quaternis globulis seu sphærulis, quibus a pavimento elevabatur, quasi quatuor rotis insistebat; tum quia duo Cherubini quaternos et quadriformes, puta quatuor animalium, bovis, leonis, aquilæ et hominis habebant vultus, quasi quatuor insignia virtutum divinarum; tum quia Ezechiel cap. I, eumdem currum gloriæ Dei describens, dat ei quatuor rotas, æque ac quatuor Cherubinos. Unde ad eum alludens Psaltes *Psalm.* LXVII, vers. 18 : « Currus, inquit, Dei

decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina, in sancto, » *q. d.* Agunt et stipant currum Dei multæ angelorum phalanges, imo myriades, et Dominus inter eos et super eos inequitans, venit in Sinai, atque mansit in sanctuario. Unde subdit : « Viderunt ingressus tuos, Deus, ingressus Dei mei, et regis mei, qui est in sancto, » puta in sanctuario. Ita Prado in primam visionem Ezechielis, cap. x, et Pineda lib. VI *De Rebus Salomon.* cap. I. Cum ergo ait Habacuc : « Ascendes super equos tuos, et quadrigæ tuæ salvatio, » sensus est *q. d.* Deus non conscendit equum nisi ad salvandum, inquit Guevara. *Secundo*, nervosius Alcazar in *Apoc.* cap. VI, not. 2, *q. d.* Dei equi et quadrigæ sunt ipsa hominum salvatio, sive salus; ac si diceret : Deo nulli alii sunt equi, nullæ quadrigæ quas ipse conscendat, nisi hujusmodi opera, quæ ad hominum salutem spectant, in quibus ipse gloriatur, et se hominibus agnoscendum exhibet, juxta illud *Zachar.* x, 3 : « Visitavit Dominus exercituum gregem suum, domum Juda, et posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello. » Quod si objicias, quomodo ergo sequitur : « Ante faciem ejus ibit mors? » Respondeo, præit mors, ut hostes populi sui occidat, itaque eum salvet.

Symbolice et allegorice, S. Ambrosius, *in Psal.* XL, per equos et equitatum Dei accipit carnem et humanitatem Christi, cui quasi equo et currui insedit et inequitavit divinitas, ut victoriam nobis de peccato et dæmone pareret. « Unde, ait, dictum est *Habacuc* III : Equitatus tuus salus : quod caro ejus, mundi totius erat susceptura peccatum, ut salus pro exitio, et vita æterna pro morte succederet. Vulneratus ergo est equus solus, non mendax ad salutem. Vulneratus est equus qui totius mundi peccata suscepit, et onera nostra portavit : et non fuit fatigatus. Et ideo fortassis Joanni Evangelistæ *Apoc.* XIX, cœlum apertum, et albus equus demonstratus est, super quem sedebat habens in capite diademata multa, et in femore suo nomen scriptum : Rex regum, et Dominus dominantium, etc. Hic ergo equus est vulneratus, sed non retardatus. Denique cum ipso vulnere de tumulo resurrexit, cucurrit ad cœlum supra omnes angelos et archangelos, velocior omni equitatu militiæ cœlestis inventus : supra equos etiam illos igneos quibus Elias raptus est. » *Secundo*, idem Ambrosius *in Psalm.* CXVIII, in fine octonarii quarti, per equos accipit Apostolos : « Ascendisti, ait, equos tuos, equitatus tuus sanitas. O bonorum equorum dodecajugum mirabile, quibus frena pacis, habenæ sunt charitatis constricti inter se concordiæ vinculis, et jugo fidei subjecti, quatuor rotis Evangelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei verbum; cujus flagello fugatæ sunt illecebræ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est ! O rationabilium equorum grande certamen, o mirandum mysterium, » etc. Et mox : « Animarum igitur nostrarum auriga Jesus, qui nos quoque vult ascendere equos nostros, hoc est nostra corpora, et vigilare semper, ne dicatur nobis : Dormitaverunt qui ascenderunt equos. »

Tropologice, idem S. Ambrosius lib. *De Isaac*, cap. VIII : « Currus, ait, est anima; habet equos bonos, vel malos. Boni equi, virtutes sunt animæ : mali equi, passiones sunt corporis. Bonus ergo rector malos equos restringit et revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor : prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Mali equi, iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se dissident, et aut iracundia protendit, aut timor, et se invicem impediunt, et cursum retardant. At vero boni equi volant, et a terris ad superiora se subrigunt, animamque elevant, maxime si jugum habeant suave, et onus leve dicentis (Christi) : Ipse rector est qui novit equos proprios gubernare, ut æqualis omnium cursus sit. Velociores prudentia tardat, justitia admonet flagello proprio segniores, temperantia mansuetiores, fortitudo duriores reddit : novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, astricti vinculo charitatis, justitiæ frenis, retinaculis sobrietatis, etc. Et intelligis illam animam esse pacificam, cui Pater Deus præsul sit, Christus agitator. Hi sunt equi Christi. Ascendit ergo equos suos Christus, ascendit verbum Dei animas pias. Unde cognosce quia et istam ascendit, et perduxit eam ad locum palmæ, quando et dicit ad eam : Quam pulchra et suavis facta es charitas in deliciis tuis! statura tua similis facta est palmæ. Et ipsa ait *Cantic.* VII : Dixi, ascendam in palmam. Sed etiam ipsa charitas palma est; ipsa est enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis charitas est. Curramus ergo, ut comprehendamus : curramus, ut vincamus. »

(1) 11. SOL ET LUNA STETERUNT IN HABITACULO SUO. V

(1) Vers. 10. « Viderunt te, et doluerunt montes, » etc. *Viderunt te*, id est, cum vim tuam senserint, *contremuerunt montes*, quibus alii reges et principes terræ Chanaan significari existimant, alii illud spectari volunt, quod *Exod.* XIX, 18, narratur de monte Sinai in promulgatione legis fumante totoque contremiscente, eo quod Jova in igne ad eum descenderet. Ita Chaldæus : *In patefactione tua super montem Sinai viderunt gloriam tuam : commoti sunt montes.* Cum tamen eorum quæ in solemni legis promulgatione evenerunt jam supra vers. 3, 4, facta esset mentio, nos adstipulamur Schnurreri sententiæ, etiamnum sermonem versari in describendo itinere agminis Israelitici per deserta Arabica, duce et rege Jehova : « In eo est vates, inquit, ut, quoquo se convertisset Jehova, timoris omnia plena facta esse edisserat. Maximi igitur consummatique terroris imaginem ut exhiberet, fingit naturam adeo universam penitus concitatam fuisse et perturbatam, montes contremuisse, cœlo imbres delapsos esse, sæviisse mare turgidum. Quæ si singula urgere, atque ad rerum vere gestarum narrationem conferre, atque examinare volueris, feceris omnino rem a mente et sensu vatis alienissimam. Neque enim in

— Commemorat miraculum Josue quo stitit solem et lunam, ac consequenter omnes orbes cœlestes, ut prosequeretur victoriam contra Amorrhæos, eosque deleret. Imperans enim iis dixit : « Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon; steteruntque sol et luna donec ulcisceretur se gens de inimicis suis, stetitque sol in medio cœli, et non festinavit occumbere spatio unius diei, » *Josue* x, 12. Ita Chaldæus, Albertus, Clarius, Jansenius, Emmanuel, Mariana et alii. Aliter Vatablus; censet enim hic significari plagam nonam Ægyptiorum, quæ fuerunt densissimæ tenebræ per triduum, ita ut sol et luna consistere viderentur, *Exodi* x, 21. Verum tunc nec sol, nec luna stetit, nec tenebræ hæ a statione solis et lunæ, sed a Deo aerem obscurante productæ sunt.

In luce sagittarum tuarum, ibunt (id est ibant, vel iverant; præcessit enim præteritum *steterunt*) in splendore fulgurantis hastæ tuæ. — Sagittas et hastam fulgurantem Dei vocat fulmina, tonitrua, grandines et lapides, quæ Deus tunc e cœl pro Josue et Hebræis jaculatus est in Amorrhæos. Unde Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. xxxix, legit : « Sol et luna constitit in suo ordine; in lucem coruscationes tuæ ibunt in fulgorem : fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terram. » Sensus est, *q. d.* Cum sagittis tuis magnis, nempe lapidibus et fulguribus grandini permixtis, hostes Israelitarum prosterneres; tunc ipsi Israelitæ per eorumdem fulgurum ac fulminum lucem illæsi, imo illustrati, inimicos insectabantur. Ita mirabili dispensatione tua factum est, ut hæc tela tua populi tui commodis inservirent, quæ hostibus extremum exitium inferrent. Noctu enim Israelitæ aggredi cœperunt Amorrhæos, ut patet *Josue* x, 9. *Secundo*, planius Arias, qui τὸ *ibunt* refert non ad Israelitas, sed ad solem et lunam, quæ ibant, id est iter suum moderabantur pro jussu et commodo Josue, « in luce, » id est ad lucem, vel ad lucendum sagittis Dei, *q. d.* Sol et luna, quæ alias statum suum iter peragere solent ad totius terræ omniumque gentium usum, illo die iter suum inverterunt et converterunt ad solius Josue usum Deique victoriam : nam steterunt quasi spectantes lucem armorum et fulgurantium hastarum Dei, et simul sua luce ibant cum Hebræis, ipsisque præibant ad persequendum Amorrhæos. Sol enim et luna consistendo cooperata sunt ad hanc pugnam et victoriam. Unde hac sua statione videbantur ire in hostes Hebræorum, eosque cædere et prosternere. Simili schemate et plausu victoriam suam contra Sisaram celebrant Debbora et Barac, *Judic.* v, 20, ut ostendant eam non humanis, sed divinis viribus partam. « De cœlo, inquiunt, dimicatum est contra eos : stellæ manentes in ordine et cursu suo, adversus Sisaram pugnaverunt; » quia Hebræis sua luce ad pugnandum et vincendum præluxerunt, hostes vero suo splendore et fulgore quasi fulgure percelluerunt. Unde Plato in *Cratylo* censet ἄστρα dici quasi ἀστραπή, id est fulgur; ἀστραπή autem, eo quod oculos luce illa ἀναστρέφῃ, id est convertat. *Tertio*, Albertus, Hugo et Lyranus τὸ *ibunt* proprie accipiunt ut futurum, explicantque de Cyro et Persis, qui post tempora Habacuc nocte concubia, ut patet *Daniel.* v, 30, ex improviso adorti Babylonem, ad lucem sagittarum suarum et fulgurantium hastarum, quasi facum prælucentium, iverunt, ingressique sunt urbem, eamque ferro et flamma vastarunt : perinde ac Josue iisdem vastavit Amorrhæos.

Allegorice, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. xxxii : « Elevatus, ait, sol, et luna stetit in ordine suo, hoc est ascendit Christus in cœlum, et ordinata est Ecclesia sub rege suo. In lucem jacula tua ibunt, hoc est non in occultum, sed in manifestum verba tua mittentur. In splendorem coruscationis armorum tuorum, subaudiendum est, jacula tua ibunt. Dixerat enim suis : Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id est comminando humiliabis homines. Et in furore dejicies gentes : quia eos qui se exaltant, vindicando collides. » Et S. Gregorius lib. XXX *Moral.* cap. ii, per sagittas et jacula, accipit verba prædicantium; per fulgurantes hastas, miracula eorumdem : hisce enim confixæ, perculsæ et conversæ sunt Gentes ad Christum. Huc accedit Anastasius Sinaita Patriarcha Antiochenus, lib. IV *Hexaem.* tom. I *Biblioth. SS. Patrum*, ubi docet quod, sicut luna post solis occasum oritur, ita post Christi recessum orta sit Ecclesia : « In altum, ait, elevatus est sol, hoc est Christus ascendit in cœlos; et tunc luna stetit in ordine suo, nempe Ecclesia in valido suo statu, in pulchritudine sua, in decore suo, in illuminatione sua, in cursu suo. Recte autem dixit : In ordine suo; prius enim erat inordinata et incomposita, ut quæ esset dedita idololatriæ. » *Secundo*, « sol dominatur æstati, ut qui sit elementum siccum, in typum Christi, qui in fine messis consummationis est exsiccaturus eos qui sunt sub peccato, flumine igneo : luna vero habet gubernationem aquæ et Spiritus Sancti, qui a Christo Ecclesiæ tanquam lunæ donatus est et creditus, ut per ipsam regeneremur, donec præterierit nox hujus sæculi, et rursus exortus fuerit sol justitiæ. » Addit deinde crescere fideles crescente Ecclesia, sicut crescunt animalia crescente luna, datque exempla : Ibis, inquit, avis infesta serpentibus, non videt, nec comedit eo tempore quo luna in cœlo non apparet. Simiæ orbes oculorum dilatantur crescente luna, eaque decrescente minuuntur. Lychnis lapillus, crescente luna, edit sonum modulatum. Clopias piscis crescente luna albescit, decrescente nigrescit. Simili modo Allegorice.

hujusmodi picturis poeticis singula seorsim quidquam valent, sed sunt omnia conjunctim spectanda, estque res quasi summa sola tenenda. » (Rosenmuller.)

mutationes Ecclesiæ redundant, et transfundunt se in animam cujusque fidelis.

Anagogice.

Anagogice, idem plane quod verba sonant, faciet Deus in fine sæculi, cum solem et lunam obscurabit, ac fulmina vibrabit in hostes, juxta illud *Sapient.* V, 22 : « Ibunt directe emissiones fulgurum, et tanquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, etc. Et a petrosa ira plenæ mittentur grandines. » Denique tum stabit sol, luna, omnisque cœlorum motus, sistetque in æternum.

Elevante se prælato, elevantur Ecclesiæ, quasi luna sequens solem.

Tropologice, cum sol, id est prælatus, se elevat ad vitæ reformationem et perfectionem, tunc ad eamdem elevatur et luna, id est congregatio illi subdita. Unde S. Bernardus epist. 142 *ad Monachos Alpenses* : « Bonus, inquit, Pater vester atque noster, auctore Deo ad altiorem gradum assumptus est. Faciamus ergo quod dicit propheta *Habacuc*, cap. III : Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo. Sol est ille per quem Alpensis congregatio illustris ubique redditur, tanquam luna per solem. Elevato itaque illo, stemus nos in ordine nostro, quicumque elegimus abjecti esse in domo Dei nostri, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. Ordo noster abjectio est, humilitas est, voluntaria paupertas est, obedientia, pax, gaudium in Spiritu Sancto. Ordo noster est esse sub magistro, sub abbate, sub regula, sub disciplina. Ordo noster est studere silentio, exerceri jejuniis, vigiliis, orationibus, opere manuum, et super omnia excellentiorem viam tenere, quæ est charitas. Porro in his omnibus proficere de die in diem, et in ipsis perseverare usque ad ultimum diem. Et hæc quidem assidue vos confidimus actitare. Cæterum unum opus fecistis, et omnes mirantur quod, cum sancti essetis, non reputantes vestram sanctitatem, alienam participare curastis, ut essetis sanctiores : » quia transierant ad strictiorem Ordinem Cisterciensium. Unde subdit : « Quam læto sinu collegit vos multitudo Cisterciensis, quam alacri vultu spectavit hoc angelica celsitudo ! »

Vers. 13. 13. EGRESSUS ES IN SALUTEM POPULI TUI (cum eum liberasti et eduxisti ex Ægypto) : IN SALUTEM CUM CHRISTO TUO, — ut populum salvares et educeres per Mosen, quem quasi Christum spiritu tuo unxisti, ut esset dux et propheta populi tui. Simili modo egredieris cum Cyro in aciem contra Babylonem, ut ex ea liberes et educas populum tuum captivum. Hinc Cyrus ab Isaia cap. XLV, 1, vocatur Christus, dum ait : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro. » Ita Albertus, Hugo, Lyranus et Dionysius. Allegorice proprie et potius per Christum Dominum, cujus antitypus fuit Moses, æque ac Cyrus, salvabis populum fidelem, eumque educes ex captivitate diaboli. Unde Sexta Editio habet : *Egressus est ut salvares populum per Jesum Christum tuum.* Ita Hebræi, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXII, S. Hieronymus et alii passim. Quare fraudulenter hunc locum verterunt, imo depravarunt, Symmacnus et Theodotion qui, quia erant Ebionitæ, et Christum negabant esse Deum, hinc transtulerunt, *ut salvares Christum tuum* ; non enim Christus hic dicitur salvatus, sed populus per Christum salvatorem : *Egredi* enim *in salutem populi cum Christo,* est salvare populum per Christum. Perperam quoque Chaldæus vertit : *Revelatus es ad liberandum populum tuum, ad liberandum Christum tuum,* quasi populus Israel et fidelis vocetur hic Christus, juxta illud *Psalm.* CIV, 15 : « Nolite tangere christos meos, » id est Israelitas meos. Verum ibi per *christos* Psaltes intelligit Patriarchas, ut recte annotavit S. Hieronymus et Theodoretus, puta Abraham, Isaac et Jacob, quos Deus unxerat, id est sua gratia consecrarat et auctorarat, prophetas et principes gentis suæ. Unde explicans subdit : « Et in prophetis meis nolite malignari. » Adde Hebræa hic non habere, *ad liberandum Christum tuum*, ut vertit Chaldæus, sed *ad salvandum,* vel liberandum, scilicet populum, *cum Christo,* vel *per Christum tuum* ; præpositio enim את *et*, significat *cum, per.* Quocirca Hebræa præcise sic sonant : *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.*

PERCUSSISTI (Pagninus, *transfixisti* ; Tigurina, *contudisti*) CAPUT DE DOMO IMPII. — « Caput » intellige Pharaonem, quem Deus percussit mergendo eum in mari Rubro : hic enim caput erat et princeps domus impii Cham, qui fuit nequissimus, et primus regnavit in Ægypto, quæ inde dicta est terra Cham, *Psalm.* CIV, 23, et *Psalm.* LXXVII, 51. Alii, ut Albertus et Vatablus, per *caput* intelligunt filium primogenitum Pharaonis, quem morte percussit Deus *Exodi* XII, 29. Aut *caput,* id est capita, hoc est principes impii Pharaonis. Simili modo percuties Balsasarem, qui est caput in domo impii Nabuchodonosoris, per Cyrum, inquit S. Hieronymus, Hugo et Lyranus.

Allegorice, Christus percussit diabolum, qui est caput impiorum, ac in fine mundi percutiet Antichristum, qui erit princeps in domo et familia diaboli. Ita S. Hieronymus.

DENUDASTI FUNDAMENTUM EJUS USQUE AD COLLUM. — « Ejus, » scilicet non capitis, sed domus : domus enim habet fundamentum, non caput, *q. d.* Domum impii Pharaonis, puta familiam regiam, ipsamque Ægyptum, ab imis fundamentis usque ad collum, id est usque ad summos vertices, detexisti, id est detegendo diruisti et evertisti, per metalepsin, quasi dicat (1) : Totum exercitum

(1) Dissident interpretes in explicando hoc loco. Aliqui sic statuunt : Metaphora a domo petita, quæ funditus destruitur : evertit hanc domum injustam funditus. ראש *rosch* videtur esse cacumen, fastigium domus : nunc insistit Propheta metaphoræ inchoatæ, nominatque צואר *tsaouar*, eam partem domus, quæ fastigio proxima est, et ideo fundamento, seu infimæ parti directe opponitur. Opponunt quidem perversum fere loquendi modum sic tribui Prophetæ, cui dicendum potius fuerat, a collo ad fundamentum. Sed in antece-

Pharaonis a minimo usque ad maximum, in mari Rubro perdidisti, et quasi a terra abrasisti. Caput enim est Pharao, collum sunt principes, fundamenta et ima sunt milites. Combinat duas metaphoras, hominis et domus : nam collum et caput sunt hominis, fundamentum proprium est domus. Hebræi enim hominem, puta filium, vocant *ben*, quasi domum quam בָּנָה *bana*, id est ædificavit, pater. Si enim homo est microcosmus, multo magis est μικροοῖκος, id est *parva domus*. Et vicissim, sicut mundus est quasi magnum quoddam animal, et magnus homo, cujus anima est spiritus Dei, hepar est mare, vesica sunt flumina, oculi sunt fontes, etc.: ita domus, familia et respublica est magnus quidam civilis et politicus homo, cujus caput est paterfamilias, princeps aut rex; collum sunt principes, brachia sunt milites, pedes et ima sunt plebs. Plebs enim est maxime necessaria pars, et quasi hypostasis reipublicæ, cui omnia ejus onera incumbunt. In domo vero particulatim, et quasi physice, caput est tectum, collum sunt juncturæ tecti cum parietibus, corpus sunt ipsi parietes, pedes et plantæ sunt fundamenta. Jam symbolice domus est familia et respublica, cujus caput et tectum est pater, princeps vel rex; collum et juncturæ sunt principes, corpus et parietes sunt cives et mercatores, pedes sunt rustici et coloni, e quibus colliguntur milites. Dicit ergo : Tu, o Domine, fundamentum domus Pharaonis, id est regni Ægypti, denudasti, ut illud funditus quasi a fundamentis dirueres. Qui enim domum evertere volunt, fundamenta nudant, juxta illud quod Babyloni imprecatur Psaltes *Psalm.* CXXXVI : « Exinanite, eximanite usque ad fundamentum in ea, » quasi dicat : Interemisti exercitum Pharaonis cum suis ducibus et principibus, in quo erat fundamentum, id est robur et fortitudo totius Ægypti. Ita Vatablus. *Secundo*, Guevara sic explicat, quasi dicat : Maximis opprobriis et ignominiis affecisti, o Domine, Ægyptum, non secus ac si illius caput rasisses, inferioresque corporis partes (quæ sunt quasi bases et fundamenta) pudendaque ipsa ad collum etiam usque nudasses. *Nudare* enim in Scriptura subinde tondere significat, ut *Isaiæ* III, 17 : « Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et crinem earum nudabit. » Alludit ad *Isaiæ* VII, 20 : « In die illa radet Dominus in novacula conducta in his, qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam universam. » Quod enim dixit Isaias : « Radet caput, » hoc dixit Habacuc : « Percussisti caput : » *percussisti*, scilicet nuditate et calvitio. Rursum, per fundamentum possumus intelligere caput. Est enim homo velut arbor inversa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus et pedes. Porro quantum probrum sit rasura et decalvatio, ac depilatio totius hominis, patet ex illo Poetæ : Nudare pro tondere.

> Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
> Et sine fronde frutex, et sine crine caput.

Hæc Guevara. Prior explicatio uti planior, ita et litteræ conformior et germanior est. Denique in Hebræo additur *sela*, quasi nota admirationis et plausus tantæ stragis et victoriæ.

14. MALEDIXISTI SCEPTRIS EJUS. — *Maledicere Dei* Vers. 14.
est malefacere, lædere, occidere, perdere : dicere enim Dei est efficax, idemque quod facere. Per sceptra, vel principes intellige, qui gestabant sceptra quasi insigne principatus : vel metonymice « sceptris, » id est regnis et provinciis « ejus, » quibus cum sceptro, id est potestate regia, imperabat Pharao, quasi dicat : Regna et ditiones Pharaonis, omnemque ejus tyrannicam vim et potentiam destruxisti. Olim enim universi principes ac magistratus sceptra gestabant. Sic singulæ tribus Israel habebant suam virgam, quasi sceptrum, *Numer.* XVII, 1. Sic Homerus non tantum Agamemnoni, sed et Achilli et Telemacho principibus sua dat sceptra, per quæ jurant : quia divinitatis quippiam sceptra habere veteres existimaverunt. Unde Chæronæos legimus ex diis omnibus maxime coluisse sceptrum Agamemnonis. Multis idipsum probat Guevara. Hinc Assuerus *Esther*. cap. V, 2, porrexit sceptrum, quod ipsa osculando venerata est regem. Et cap. VIII, 4, rursum eidem prætendit sceptrum, in signum clementiæ. Idem habetur cap. IV, 11; quin et Jacob adoravit fastigium virgæ ejus, puta sceptri Josephi, *Hebr.* XI, 21. Sceptra ergo hic principes sceptrigeros denotant. Pro *maledixisti* hebraice est נקבת *nakapta*, quod etiam perforare significat. Unde Pagninus vertit : *Perfodisti baculis ejus caput exercituum ejus*; Tigurina : *Perforasti cum baculis suis caput paganorum* (colonorum, qui in pagis et villis habitant) *ejus*, vel, ut Vatablus, *copiarum ejus*, scilicet Ægypti, vel Pharaonis; hoc est, peremisti eum, perinde ac si propriis telis perforasses capita ejus, *q. d.* Te auctore periit exercitus Pharaonis, ipsiusmet consilio : nam consuluit Pharao Ægyptiis, ut insequerentur Hebræos in mari Rubro, quod dum faciunt, revolvente se mari mersi sunt. Simili modo Deus maledixit, perfodit et dejecit sceptrum Balsasaris et Chaldæorum per Cyrum.

dentibus Propheta locutus est de inundatione (vers. 10), adeoque eversionem domus vult fieri per inundationem, quæ primum fundamenta subvertit, quibus evulsis, suprema et altior ædificii pars subsidet. (Ackermann.) — Sed præplacet illa, quam adoptavit Rosenmuller cum Schnurrero, inquit idem Ackermann, « יכוד de fundo maris arabici intelligenti, quod nudatum erat a Deo remota aqua, ut sicco pede transmigrarent Israelitæ; ערות *arot* est infinitivus positus loco præteriti ערית *erita*. — Postrema autem verba *ad tsouar* (usque ad collum), inquit Schnurrerus, necesse est elliptice dicta esse, nisi textum ipsum aliqua sui parte truncatum esse dixeris, quam vero suspicionem in antiquis versionibus nihil est, quod ullo modo confirmare possit. Elliptica si sint verba *ad tsouar*, sponte legentibus succurrit, dicta ea esse pro *mare illos obruit*, coll. *Jesaj.* VIII, 8, et XXX, 28, ubi inundatio *ad collum usque pertingere.* »

Allegorice, Christus perforavit et prostravit sceptra Neronis, Decii, Diocletiani cæterorumque persecutorum Ecclesiæ; ac pari modo in fine mundi prosternet sceptra Antichristi, Gog et Magog.

CAPITI BELLATORUM EJUS. — « Capiti, » id est capitibus, puta cunctis ducibus bellatorum ejus, videlicet impii Cham, vel Pharaonis, qui fuit caput et princeps domus Ægypti, uti præcessit. Est epanalepsis, sive prioris sententiæ repetitio et expositio; principes enim, quos vocavit sceptra, id est sceptrigeros, hic vocat capita, sive duces bellatorum. Quocirca Septuaginta vertunt : *Divisisti in stupore capita potentum.* Unde de iis subdit :

VENIENTIBUS UT TURBO, etc., — *q. d.* Dejecisti sceptra, id est sceptrigeros, qui veniebant cum impetu et furore quasi turbo, ad dispergendum me, scilicet Israelem, qui sum populus tuus.

EXSULTATIO EORUM, — scilicet erat, *q. d.* Exsultabant sceptrigeri duces Ægyptii, quod me conclusum in mari cernerent; putabant enim ibi me devorare, sicut quis potens exsultat, cum pauperem quem mactare vel spoliare intendit, in latebris reperit, ubi nemo ei auxilietur.

Nota : Propheta toto hoc carmine adeo celebrat stragem Pharaonis, et liberationem Hebræorum ex Ægypto; quia illi per omnia similis futura erat strages Chaldæorum, et liberatio Hebræorum ex Babylone, quam proprie ipse spectabat et sperabat; et utraque similis fuit liberationi hominum e captivitate peccati per Christum, quam ultimo et maxime ipse repræsentare intendebat. Id ita esse patet ex hisce tristrophis antistrophis :

Tristropha.

Pharao,	Balsasar,	Diabolus.
Moses,	Cyrus,	Christus.
Ægyptus,	Babylon,	Peccatum.
Servitus,	Captivitas,	Tyrannis.
Mare Rubrum,	Euphrates,	Jordanes.
Hebræi,	Judæi,	Christiani.
Chanaan,	Judæa,	Ecclesia.

Pharao enim tyrannus affligens et persequens Hebræos, typus fuit Balsasaris captivos detinentis Judæos, et uterque typus fuit diaboli genus humanum opprimentis. Moses, liberator Hebræorum et cæsor Pharaonis, fuit typus Cyri liberatoris Judæorum per cædem Balsasaris, et uterque fuit typus Christi liberatoris fidelium per stragem diaboli. Ægyptus, carcer Hebræorum, fuit typus Babylonis carceris Judæorum, et uterque fuit typus peccati, mortis et inferni, cui quasi carceri mancipati erant homines peccatores. Servitus Ægyptia fuit typus captivitatis Babylonicæ, et utraque typus fuit tyrannidis peccati et concupiscentiæ. Scidit Moses sua virga mare Rubrum, itaque Hebræos liberavit, Ægyptios mersit; ita Cyrus scidit et divisit Euphratem, ac per ejus alveum siccum milites immisit in Babylonem, itaque Chaldæos occidit, Judæos liberavit.

Allegorice. Allegorice, Christus in Jordane baptizatur, fluenta baptismi segregans a vulgaribus aquis, per ea suos fideles traducens justificat et salvat. Moses Hebræos ex Ægypto eduxit in Chanaan, Cyrus Judæos e Babylone remisit Hierosolymam, Christus fideles e paganismo et judaismo traduxit ad Ecclesiam, tum militantem, tum triumphantem.

15. VIAM FECISTI IN MARI EQUIS TUIS, — *q. d.* Tu, Domine, deducens filios Israel per mare Rubrum, ita secure et gloriose deduxisti eos in conspectu hostium Ægyptiorum, ac si magno equitatu eos vallares et prosequereris. Poetice enim equos et quadrigas Dei, vocat ejus robur et potentiam, quæ plus valebat quam omnes Pharaonis equi et equites, juxta illud *Psalm.* XIX, 8 : « Hi in curribus, et hi in equis : nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. » Proprie per equos hosce significat angelum in columna ignis et nubis præeuntem castra Hebræorum; hic enim cum angelis sibi asseclis erat quasi equitatus et comitatus Hebræorum, eos deducens et defendens contra Ægyptios. Unde de eo dicitur *Exod.* XIV, 19 : « Tollensque se angelus Dei, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos : et cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, post tergum stetit inter castra Ægyptiorum et castra Israel. » Idem angelus paulo post jaculatus tela et fulmina in Ægyptios, eos prostravit. Hoc est enim quod dicitur ibidem, vers. 24 : « Et ecce respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis et nubis, interfecit exercitum eorum : et subvertit rotas curruum, ferebanturque in profundum. » Jure ergo hi vocantur equi et equitatus Dei, qui totum Pharaonis equitatum deleverunt. Unde Chaldæus vertit : *Manifestatus es super mare in quadriga gloriæ tuæ.* Simili modo Deus viam fecit equitibus Cyri in Euphrate, ad invadendam Babylonem.

IN LUTO AQUARUM MULTARUM. — Alveum maris Rubri immisso vento jam siccarat Deus, ut sicco pede transirent Hebræi; eum tamen vocat *lutum*, quia paulo ante fuerat lutum, vel quia ad latera utrinque aquis cooperta, inter quæ transierunt Hebræi, erat lutum plurimum. Pro *luto* hebraice est חֵמֶר *chemer*, pro quo Chaldæus et recentiores aliis punctis legunt חֹמֶר *chomer*, id est utrem, vel acervum, unde vertunt, *in acervo aquarum multarum.* Utrinque enim in magnos quasi utres et acervos assurgebant aquæ, in quorum medio sicco pede transierunt Hebræi, juxta illud *Psalm.* LXXVII, 13 : « Interrupit mare, et perduxit eos : et statuit aquas quasi in utre; » Septuaginta vertunt : *Superduxisti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Radix enim *chamar* significat miscere, turbare, confundere; unde *chemer* significat lutum, vel vinum mixtum et turbidum.

Allegorice, Deus Apostolis quasi scidit flumina et maria, dum per hæc eis iter pervium fecit, ut totum orbem evangelizando peragrarent, et subigerent Christo. Unde S. Augustinus lib. XVIII *De*

Civit. XXXII : « Immisisti, ait, in mari equos tuos, turbantes aquas multas, quæ nihil sunt aliud, quam populi multi; non enim alii timore converterentur, alii furore persequerentur, nisi omnes turbarentur. »

Tropologice, simili modo per medias calamitates, quasi per medias maris aquas et fluctus, salvos et incolumes suos fideles, cum iis quasi incedens eosque protegens, deducit et educit Christus, vel, ut S. Gregorius lib. XXXIV *Moral.* XIII : « Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac si diceret : Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas mundi hujus, sordida et terrena sapientes. Luto quippe inhærere, est sordidis desideriis concupiscentiæ carnalis inquinari. » Idem, lib. XXXI *Moral.* X : « Misisti, ait, in mari equos tuos, conturbantes aquas multas; quietæ quippe aquæ jacuerunt, quia humanæ mentes diu sub vitiorum suorum torpore sopitæ sunt; sed equis Dei mare turbatum est, quia missis sanctis prædicatoribus omne cor quod pestifera securitate torpuit, impulsu salutiferi timoris expavit. »

16. 16. AUDIVI. — Redit hic Propheta post carmen et epinicium victoriæ Dei ad vers. 1, *q. d.* Talis quidem fuit victoria Dei contra Pharaonem, talisque erit contra Balsasarem; sed interim dum in statione mea vigil excubo, ut audiam Dei oraculum, uti dixi cap. II, 1, ecce ab eo audivi et audio, ut cœpi dicere vers. 1, tantam stragem fore Judæorum per Chaldæos, et Chaldæorum per Cyrum et Persas, ut eam cogitans contremiscam et cohorrescam, nimirum, ut dum eam rumino, cor mihi commoveri et vox tremere videatur (1). Tristes enim et atroces, etiam hostium, casus naturaliter horrorem incutiunt, et natura quemdam compassionis motum sensumque excitant, uti excitavit casus Babylonis, *Isaiæ* cap. XXI, 3. Ita S. Hieronymus, Hugo, Clarius et alii. Allegorice Theodoretus, *q. d.* Audivi a te, Domine, quod populus meus Christum sit occisurus, ideoque exscindendus a Tito; quocirca conturbatus sum et contremui; sed me consolor, quod eo tempore non ero superstes, nec tanta mala videbo.

INGREDIATUR PUTREDO IN OSSIBUS MEIS, — *q. d.* Sed quid me hisce stragibus frustra discrucio? Jam enim a Deo absolute decretæ sunt, ideoque inevitabiles. Quid ergo? hoc unum superest quod optem et orem, nimirum, opto, Domine, oroque ut veniant in me omnes tribulationes et ærumnæ, adeo ut ossa mea putrescant, et caro mea instar S. Job pus vomat, et vermibus scateat, dummodo mihi concedas ut requiescam in die tribulationis, id est excidii Babylonis, ut tunc cum Chaldæis non perimar a Persis, sed ex ea jubente Cyro redux ascendam ad populum nostrum, ut illi annumeratus, cum eo et inter eum sospes pergam in avitam patriam. Ipse enim, duce Zorobabele, instructa quasi acie accinctus ad iter, per medios hostes fortis et felix redibit in Judæam. Ita S. Hieronymus, Hugo et Jansenius. Aut, *q. d.* Emoriar, Domine, ne videam hanc tribulationem et captivitatem gentis meæ; sed in suavi mortis somno quiescens ascendam et transeam ad cœtum Abraham, Isaac, Jacob, Josue, aliorumque virorum sanctorum et fortium e populo meo, qui olim pro gente sua armis accincti, insignes de hostibus victorias retulerunt.

Nota : Hebraice, pro יגודנו *iegudennu*, id est *accinget eum*, Nostrum legisse יגודנו *iegudenu*, id est *quem accinget*, vel *qui accingetur nobis*, id est *accinctum nostrum*. Rursum *iegudenu* non tantum significat accinctum, sed et unitum, collectum, colligatum, congregatum et conjunctum; inde enim turmæ et congregationes militum vocantur גדודים *gedudim*. Jam fideles et sancti cum diem suum obirent, dicebantur congregari et colligi ad populum suum, patribusque suis apponi et copulari, uti de Moyse dicitur *Numer.* XXXI, 2, de Josia, II *Paral.* XXXIV, 28. Dicebantur autem pii viri colligi, seu colligari in fasciculo viventium, I *Reg.* XXV, 29, ut instar odoratissimorum florum fasciculi in æternum essent in manu Domini, *Eccli.* XXXIX, 17. Ad hunc igitur floridissimum hortum Palæstinæ, fragrantissimis Patriarcharum, Prophetarum, cæterorumque justorum floribus vernantem; ad hunc sanctorum populum jam accinctum, id est in fasciculo viventium jam collectum et colligatum; in terra autem promissionis sepultum, se ascensurum lætatur, simulque orat Habacuc, Hebræi populi repræsentans personam. Horum enim summum desiderium Israelitas in captivitate tenuisse credibile est. Sic Jacob desideravit sepeliri, non in Ægypto, sed in Chanaan, ubi parentes, Abraham et Isaac sepulti erant, *Genes.* XLVII, 29. Sic et Joseph, *Genes.* L, 23. Quin et Æneas apud Virgilium Palinuri mortem deplorat, quod longe a suis in peregrino solo seliretur :

O nimium cœlo et pelago confise sereno!
Nudus in ignota Palinure jacebis arena.

Anhelabant ergo Israelitæ e Babylone redire, et aggregari patribus suis sanctis, qui in Palæstina degebant sepulti, quasi stationarii quidam ac præsidiarii terræ illius milites, quorum subsidio Judæi tot periculis et calamitatibus erepti, tot beneficiis a Deo affecti jugiter exstiterant. Ita Guevara.

Aliter vertit Pagninus, nimirum : *Ingressa est putredo in ossa mea, et in loco meo expavi, qui me putabam requiescere in die angustiæ, quæ erit quando hostis cogitabit ascendere contra populum, ut succidat eum.* Aliter quoque Vatablus et alii, dum suo

(1) « A voce contremuerunt labia mea, » id est ita palpitarunt, ut quasi tinnirent. Omnino labiis in stylo poetico tinnitus tribui potest, quod, cum quis horrore corripitur, palpitant labia, eduntque sonum præ nimio pavore. (Ackermann.)

more Hebræa concisa varie supplent, et a Vulgato recedunt. Porro Guevara in contrariam prorsus abit sententiam ; censet enim hæc verba Prophetæ non indolentis, sed lætantis esse, ac gestientis ex læto oraculo de Chaldæorum excidio et Judæorum libertate. Solet enim vehemens lætitia totum corpus alterare ac commovere, imo evanescentibus spiritibus abire in deliquium ipsamque mortem. Multi enim ex repentino et ingenti gaudio animam exhalarunt, uti pluribus exemplis demonstrat Guevara. Hunc ergo hujus loci dat sensum : Audivi, inquit Habacuc, Babylonem a Cyro exscindendam, et Judæos meos ex ea liberandos; atque dum mentis auribus tam jucunda nuntia percipio, cor meum et omnia interiora mea tremefacta sunt, ac ad vocem et lætissimum hoc nuntium, præ gaudio contremuerunt labia mea. E cunctis enim membris tremor hæc tria maxime solet invadere, labia, genua et cor. Ad subitas quippe animi perturbationes, sive doloris eæ sint, sive lætitiæ, cor palpitat, concutiuntur labia, et genua pariter collabuntur. *Ventrem* autem hebræa dialecto Propheta pro corde posuit. A corde enim lætitiæ, sicut et mœroris, motus exoritur, æque ac in eodem desinit. Quidquid enim a collo usque ad inguina est corporis, *venter* ab Hebræis vocatur. Quod autem sequitur: « Ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat, » periphrasis est mortis, quæ teste Aristotele, putredo quædam est. Is enim in *Problem.* quærens : « Cur diutius vivunt, qui locis calidis suam degunt ætatem? » respondet : « An quia natura sunt sicciore? firmius autem diuturniusque quod siccius est : mors autem putredo quædam est. » Hac mortis periphrasi usus est Job, dicens cap. XIII, 28 : « Qui quasi putredo consumendus sum. » Et cap. XVII, 14 : «Putredini dixi : Pater meus es; mater mea, et soror mea, vermibus. » Et cap. XXV, 6 : « Homo putredo, et filius hominis vermis. » Et *Eccli.* cap. XIX, 3 : « Qui se jungit fornicariis, erit nequam : putredo et vermes hæreditabunt illum, » id est cita et præcoci morte occumbet. Inquit igitur Habacuc : Audito tam hilari nuntio, tanta lætitia præoccupatus sum, ut et intus totis visceribus, et labiis exterius contremiscerem, parumque abfuerit quin exanimatus putrefierem, et putridus vermibus scaterem; id est parum abfuit quin emorerer risu, et tantam lætitiam non sustinens exanimarer. Aut, *q. d.* Amodo jam ob tam faustum oraculum lætus morior, nuncque profecto tempus est, cum jam alacer et contentus occumbam : posthac licebit utique per me, ut ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat. Atque ut dixit Chærea : « Nunc tempus profecto est, cum perpeti me possim interfici.» Verum huic expositioni adversatur id quod sequitur : « Ut requiescam in die tribulationis : quæ verba significant hæc non esse lætantis, sed dolentis et paventis, ac ex pavore optantis quidlibet perpeti, ut in die tantæ tribulationis ei detur quiescere, ejusque mala et sensum evadere.

Mystice, hæc usurpet, hæc oret quisque fidelis, et cum S. Augustino dicat : Hic ure, hic seca, Domine, ut in futuro parcas, ut in die judicii requiescere merear, quando mystica Babylon, id est mundus, in quo est confusio tyrannorum superborum et vitiorum omnium, a te disperdetur et in æternam gehennæ miseriam detrudetur; nimirum, ut, cum reprobi dicent montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos; ego cum sanctis ascendam ad populum electorum, cum eoque scandam in cœlum, qui in hac vita armis spiritualibus accinctus, fortiter contra peccatum et diabolum dimicavit, ideoque in illa die corona æterna donabitur; ut sicut hic accinctus fuit gladio ad prælium, ita ibi accinctus sit paludamento et balteo gloriæ ad triumphum. Ita S. Augustinus in *Manuali*, cap. XIV, tom. IX : « O anima mea, ait, si quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam longo tempore tolerare, ut Christum in gloria sua videre possemus, et sanctis ejus sociari, nonne dignum esset pati omne quod triste est, ut tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? Insidientur ergo dæmones, parent suas tentationes, frangant corpus jejunia, premant carnem vestimenta, labores gravent, vigiliæ exsiccent, clamet in me iste, inquietet me ille vel ille, frigus incurvet, conscientia murmuret, calor urat, caput doleat, pectus ardeat, infletur stomachus, pallescat vultus, infirmetur totum corpus, deficiat in dolore vita mea et anni mei in gemitibus, ingrediatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat, ut requiescam in die tribulationis, et ascendam ad populum accinctum nostrum. »

Denique S. Gregorius lib. XXXII *Moral.* cap. X, ex Septuaginta legit : *Et introivit tremor in ossa mea, et subtus me turbata est virtus mea :* sicque explicat, *q. d.* « Non mea virtus est, in qua superius raptus imperturbabilis maneo ; sed meæ infirmitatis est, qua interius turbor. Ipse ergo super se imperturbabilis est, ipse sub se perturbabilis : quia super se ascenderat, in quantum rapiebatur ad summa, et sub semetipso erat, in quantum adhuc reliquias trahebat in infima. Ipse super se imperturbabilis est, quia in Dei jam contemplationem transierat: ipse sub se perturbabilis, quia sub semetipso adhuc infirmus homo remanebat. »

17. FICUS ENIM NON FLOREBIT, — *q. d.* Tanta erit Babylonis per Cyrum vastitas, tantum incendium, tanta desolatio, ut exarescant ficus, vineæ, germina, oves et armenta (1). Chaldæus paraphrastice et nimis libere, imo violenter et false ita vertit : *Etenim regnum Babel non permanebit, nec exercebit dominium in Israel : trucidabuntur reges Mediæ, et fortes Græciæ non prosperabuntur : delebun-*

(1) Juxta Ackermann, Propheta tristem faciem depingit patriæ a barbaris occupatæ et desolatæ.

tur Romani, nec colligent tributum de Jerusalem. Quæ verba redolent judaismum : Judæi enim exspectant suum Messiam, qui deleat Romanos, Græcosque, Medos et alias gentes omnes sibi et Judæis subigat.

Tropologice. Mystice, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXII, hæc explicat de sterilitate bonorum spiritualium, quam passi sunt et patiuntur Judæi ob cæsum Christum : « Vidit, inquit, eam gentem quæ Christum fuerat occisura, ubertatem copiarum spiritualium perdituram, quas per terrenam fecunditatem more prophetico figuravit. Et quia iram Dei talem propterea passa est illa gens, quia Dei ignorans justitiam, suam voluit constituere, ille continuo : Ego autem, inquit, in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo. »

MENTIETUR OPUS OLIVÆ. — Opus olivæ est fructus olivæ, quem producit olea, *q. d.* Olea non feret olivas, quas frondendo promittebat, itaque fallet herum suum, eique quasi mentietur, dum spondebit fructum quem non præstabit. Unde explicans subdit : «Et arva non afferent cibum.» Sic Horatius : « Spem mentita seges. »

Vers. 18. 18. EGO AUTEM IN DOMINO GAUDEBO. — Hebraice אעלוזה *eeloza,* quod Græci dicunt ἀλαλάσω, Septuaginta ἀγαλλιάσομαι, id est *exsultabo*, jubilabo, canam alala, idque « in Domino, » propter opem et salutem ab eo mihi præstitam. *Gaudere in Domino*, est de illius in nobis imperio, gubernatione et protectione lætari; quidquid boni ac læti interius aut exterius nobis contingit, illi acceptum ferre, proque acceptis ab eo beneficiis gratias illi cum jucunditate et jubilo rependere. Vide dicta *Philip.* IV, 4.

Nota τὸ *autem,* quod hæc connectit et opponit præcedentibus, *q. d.* Hostes et oppressores nostri Chaldæi, in excidio Babylonis erunt in summa miseria, vastitate et desolatione rerum omnium : ego autem cum meis Judæis ex Babylone liberandus et rediturus in patriam, in Domino jam felix gaudebo, qui justam de Chaldæis sumpsit ultionem, nosque ereptos ex eorum servitute et tyrannide, liberos et alacres domum regredi concessit. Ipsum enim mihi hanc salutem, hoc decus, hanc felicitatem parasse, cum gaudio jugiter et gratiarum actione profitebor.

ET EXSULTABO (Tigurina, *gestiam*) IN DEO JESU MEO. — Vatablus et alii recentiores , *in Deo salute mea*, qui scilicet hanc e Babylone liberationem et salutem mihi attulit : hoc enim significat Hebræum ישעי *iisci*. Sic Deus antonomastice et metonymice dicitur salus, quia salutis omnis fons est et auctor. *Psalm.* XXXIV, 3 : « Dic animæ meæ : Salus tua ego sum. » *Psalm.* III, 9 : Domini est salus. » *Psalm.* XXXVII, 23 : « Domine Deus salutis meæ. » *Psalm.* LXVIII, 30 : « Salus tua Deus suscepit me. » Verum melius et dulcius, ait S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXII, vertit Noster, *in Deo Jesu meo*. Legit enim pro *iisci*, aliis punctis ישעי *Iescui* : *Iescua* enim est Jesus, *Iescui* est Jesus meus, ut significet teneras amoris delicias, instar S. Francisci jubilantis : « Deus meus, Jesus meus, amor meus et omnia. » Sic quoque videntur legisse Septuaginta, vertunt enim, *in Deo salutari*, id est Salvatore, *meo* : Jesus enim idem est quod salvator; et Chaldæus : *In Deo factore redemptionis meæ;* Syrus : *Et exsultabo in Deo salvatore* (redemptore) *meo;* Arabicus Alexandrinus : *Et exsultabo in Deo salutis meæ;* Arabicus Antiochenus : *Et gaudebo in Deo Domino dominorum,* jubilando. Habacuc ergo in spiritu prævidens, Josue qui eduxit Hebræos ex Ægypto, et Cyrum qui eosdem e Babylone liberavit, tam re, quam nomine fuisse typos Jesu Christi, adeoque hanc liberationem et salutem populo Dei attulisse virtute divinitatis et meritis humanitatis Jesu Christi : denique ipsum longe majorem, æternamque redemptionem et salutem nascendo generi humano allaturum; exsultans in spiritu jubilat, nomenque ejus *Jesus*, sexcentis annis ante ortum ejus prophetat, et nominat, cum eoque dissuaviatur : quia prævidebat se et nos per eum liberandos ab hostibus omnibus, puta a dæmone, peccato, concupiscentia, carne, mundo, inferno ac omni gratia, gloria, salute et felicitate cumulandos.

Moraliter, hic discimus quam amabile et reverendum sit nomen Jesu, ut in eo jugiter exsultare et gestire debeamus, ac dicere cum S. Bernardo, « Jesus mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. » Nomen enim Jesus significat *primo*, omnia dona et bona ab eo nobis donari : hæc enim omnia complectitur nostra salus, quam attulit Jesus, id est salvator. Sicut ergo omnes aquæ e sua manant scaturigine et fonte, omnes radii lucis a sole, omnes sinus et brachia maris ab Oceano; ita omnis virtus, omnis gratia et sanctitas in sui principio, medio et fine profluit a Jesu. Jesus est qui omnes sordes peccatorum suo sanguine abluit et abstergit, qui concupiscentiæ ardores sopit, qui consuetudinum malarum vincula rumpit, qui passionum furorem edomat, qui jugum et tyrannidem diaboli confringit, qui libertatem menti restituit, qui animam sua gratia exornat, eamque facit filiam, sponsam et templum Dei, qui conscientiam tranquillat et serenat, qui sensus internos spiritumque acuit et vivificat, qui intellectum rerum divinarum cognitione illuminat, qui voluntatem earumdem desiderio inflammat, qui infirmitatem nostram corroborat, qui in tentatione dat victoriam, et in bello triumphum. Si in desolatione degis, Jesum invoca, consolatorem experiere. Si timores, si scrupuli, si anxietates te stringunt, Jesum invoca; dabit tibi cordis latitudinem et lætitiam. Si cholera te infestat, Jesum invoca, felle passionis, et melle mansuetudinis ejus dulcorabitur. Si paupertas, si morbus, si tribulationes, si hostes te invadunt, Jesum fidenter invoca : « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Si

[Margin: Moraliter, de nomine Jesu. — Primo.]

consurgant adversum me castra, non timebit cor meum; si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo. » Quocirca viri pii assidue in ore habent nomen Jesu et Mariæ, ad eumque crebro suspirant, dicendo : Jesu, esto omnis actionis meæ dux et director. Jesu, esto mihi in labore adjutor, in dolore medicina, in æstu refrigerium, in morte vita. Jesu bone, in omni actione et passione assiste mihi; redde mihi lætitiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me. Jesu dulcissime, rape ad te cor meum : esto mihi Jesus, tui amore me inebria, ut nil cogitem, nil amem, nil desiderem, nisi te. Mi Jesu, in hora mortis adsis mihi, et suscipe spiritum meum, ut arctissimis amoris vinculis tibi uniar, et in æternum te fruar in cœlo.

Secundo. *Secundo*, nomen Jesu non tantum significat salvatorem, et salutem quam nobis dedit, sed et modum quo nos salvavit, qui fuit eximius et admirabilis. Non enim uti verbo nos creavit, ita et verbo recreavit et salvavit; sed infirmitates nostras in se suscepit, ut eas in nobis sanaret : peccata nostra sua fecit, luitque in corpore suo acerbissimis pœnis, ut ea in nobis aboleret : mortem nostram in se suscepit, ut morte sua nobis vitam redderet. Cum ego Jesum dicimus, dicimus Verbum carnem factum, Deum humanatum, qui pro nobis jacuit in præsepio, circumcisus est, laboravit, flevit, famem, sitim, æstus, frigora toleravit; qui pro nobis captus, verberatus, consputus, irrisus, flagellatus, spinis coronatus, felle potatus, clavis confixus, crucifixus, occisus est. Hæc omnia significamus, cum Jesum nominamus. Quocirca nomen Jesu, uti summe est hominibus desiderabile et angelis venerandum; ita summe dæmonibus est tremendum et horrendum, ut eo audito expavescant et diffugiant. Vide S. Bernardum serm. 15 *in Cantica*. Jesus ergo sit amor noster, et centrum cordis nostri. Jesus sit spiritus oris nostri, *Thren.* IV, 20. Jesus sit anima et vita nostra, ut, sicut in illo secundum Deum vivimus, movemur et sumus, ita illi soli serviamus et placeamus; illi soli loquamur, videamus, ambulemus, operemur et patiamur quidlibet, quantumvis difficile et arduum.

Præclare S. Chrysostomus, homil. 11 *in epist. II ad Corinth.* : « Cum, inquit, per Christum Jesum mortuum vivamus, ei utique, ob quem vivimus, vivere debemus. » Et S. Bernardus, serm. *De Quadruplici debito*, hoc primo loco assignat : « *Primo*, inquit, Christo Jesu debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro tua, et cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres. » Ac post multa in hanc rem, ita concludit : « Cum ergo ei donavero quidquid sum, quidquid possum, nonne istud est sicut est stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum? » Idem, tract. *De Dilig. Deo*: « Si totum me debeo pro me facto, quid addam jam pro refecto, et refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus, quam factus : nam qui me semel et tantum dicendo fecit, in reficiendo profecto et dixit multa, et gessit mira, et pertulit dura; nec tantum dura, sed et indigna. In primo opere me mihi dedit, in secundo se; et ubi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo, et redditus, me pro me debeo, et bis debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiamsi me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum? »

19. Deus Dominus fortitudo mea. — Hebraice, *Iehova noster elohim*, id est noster provisor, gubernator et rector, est חילי *cheli*, id est virtus mea, strenuitas mea, vigor meus, exercitus meus, vires meæ, robur meum. « Nullam enim aliam nisi in Christo habeo virtutem, et cunctas legis justitias quisquilias computabo, » ait S. Hieronymus. Ver. 19.

Porro Propheta hic exsultat et triumphat, non in se, sed in Domino, dicens : « Deus Dominus fortitudo mea. » Sicut enim aeris lumen est sol, nec interest utrum hoc lumen innatum ei sit, an a sole mutuatum, modo ita ei promptum sit et ad manum, ac si ei esset innatum : sic nos Dei et Jesu viribus utimur, ac si essent nostræ, ideoque ipse est fortitudo nostra. Quid autem hæc ejus fortitudo in nobis efficit? « Ponet, inquit, pedes meos quasi cervorum, » ut impigre, alacriter et sine fatigatione currant, non solum in infimis et in planitie, sed « super excelsa » et difficilia quæque, idque me non dolente aut gemente, sed « in Psalmis » cum jubilo et gratiarum actione canente. Id videre ad oculum est in novitiis Religionum, quos Deus tanta lætitia, fervore et spiritu cumulat, ut ardua quæque Religionis exercitia alacres capessant, de quibus apposita et illustria exempla recenset P. Platus lib. III *De Bono status religiosi*, cap. XVI.

Et ponet pedes meos quasi cervorum. — Sub cervis cervas intellige. Nam cervus, bos, equus, ovis, etc., tam feminas quam mares significant. Nam hebraice est אילות *aialoth*, id est cervarum. Cervæ enim cervis maribus sunt velociores, quia cornibus, ut illi, non prægravantur. Mas etiam cum pinguerit, quod valde tempore fructuum fit, nusquam apparet, sed longe secedit, ut qui corpulentiæ suæ gravitate capi se posse facilius sentiat. Adde quod ferarum quadrupedum, ut ait Aristoteles, cerva maxime prudentia excellere videatur. Quin et Q. Sertorii cervam fatidicam esse Hispani crediderunt, ait Plinius lib. VIII, cap. XXXII, tum quia cerva circa semitas parit, quo feræ propter homines minus accedunt; tum quia cum peperit, involucrum primum exedit, mox seselim herbam petit, quam cum ederit, redit ad prolem. Præterea hinnulum quem genuit ducens in stabula, assuefacit quo refugere debeat. Saxum hoc est abruptum, uno aditu : quo loco etiamsi quis invadit, exspectare repugnareque, etiamsi excornis sit, affirmant. Hæc omnia habet Aristoteles lib. IX *Histor. Animalium*,

Cer[...] cervi[...] locio[...] cur?

cap. v, et Plinius loco citato. At contra maribus :

> Degener est animus pectusque ignobile cervis.
> Ingens ad fastum cornu, sed inutile pondus
> Eminet, ut nunquam confligere cornibus ausint.

Per cervas ergo significat Habacuc Judæos Dei ope non tantum celerrime e Babylone in antiqua stabula, et excelsa abruptaque saxa ac montes Palæstinæ redituros; sed etiam bello fore acres et martios, ut finitimis nationibus urbis Jerusalem reædificationem interpellantibus generose resistant, iisque invitis eam restaurent, inquit Guevara.

Tropologice, S. Gregorius lib. XXVI *Moral.* x : « Electorum, ait, mentes cervi dicuntur, dum quæque quæ in hoc mundo obviantia obsistere sibi conspiciunt, contemplationis saltu transcendunt, et more cervorum despectis terrenarum rerum sensibus, in superna, id est æterna, se evehunt. »

ET SUPER EXCELSA MEA (juga collium et montium Judææ) DEDUCET ME (hebraice ידריכני *iadricheni*, id est calcare me faciet) VICTOR IN PSALMIS CANENTEM, — quibus scilicet læta Deo victori epinicia, laudes et gratiarum actiones cum canticis, organis et jubilo personem et concrepem. Loquitur Habacuc in persona non tam sua, quam Judæorum, qui festive redituri erant e Babylone. Nam ipse eousque non vixit, nec hunc reditum aut redeuntium gaudium vidit.

Mystice, S. Hieronymus *in Psalm.* XVII : Deus, ait, dat ponitque nobis pedes quasi cervorum, imo cervarum, cum facit sua consolatione et gratia, qua mentem mulcet, ut omnia mundi excelsa, tam invitamenta, quam impedimenta et tentamenta, omnia ardua virtutum opera, labores, dolores et cruces, non tantum fortiter, sed et alacriter, lætoque et hilari animo canentes et jubilantes (unde aliqui vertunt : *Super colla inimicorum meorum imponet me*) transiliamus.

[A]nagogi[ce] pedes [ce]rvo[rum] est agi[lit]atis. Anagogice, per pedes cervorum significatur dos agilitatis, quæ sanctos agillime per excelsa cœlorum transire, imo transvolare faciet, *q. d.* Deus peracto judicio, agillime me cum aliis sanctis sustollet in cœlum, ut ibi illi et Agno juges concinam laudes, quas audivit S. Joannes *Apoc.* v, 12, Christo victori mortis, inferni et hostium omnium, « qui me omnem mundanam solemnitatem contemplatione cœlestium transcendere fecit, » ait S. Hieronymus. Qui et addit : « Et ponet pedes meos quasi cervorum, ut calcem super aspidem et basiliscum, etc. Similis enim est fratruelis meus capreæ, aut hinnulo cervorum, *Cant.* II : Et quia ipse est cervus, mihi quoque donavit ut cervus essem, sublimis cornibus, findens ungulas, cibos ruminans, et ad odorem meum serpentes fugans, de quo dicitur *Psalm.* XXVIII : Vox Domini perficientis cervos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros cervos suos, et ad cœlestia perducet, ut inter angelos canam gloriam Domini, et super terram pacem hominibus bonæ voluntatis annuntiem. Canam autem victoriam ejus et triumphum et trophæum crucis. »

VICTOR, — hebraice למנצח *lamnatseach*, id est *victori*, scilicet canentem me in psalmis. Unde Chaldæus : *Cujus, ait, sunt victoriæ et virtutes, proinde coram eo ego fides pulso cum hymno meo;* et Pagninus : *Victori in psalmis meis.* Ita et Tigurina, Vatablus, Guevara, Ribera, Jansenius et alii passim, qui censent legendum *victori* (non *victor*); sic enim legit S. Hieronymus in Commentario, Remigius et alii. Videtur enim Propheta alludere ad psalmos III, IV, V et sequentes, quibus titulus est *lamnatseach*, id est *vincenti*, scilicet Christo. Unde Septuaginta vertunt, *in finem*, id est Christo, qui legis et psalmorum est finis et scopus ; illi enim psalmi sunt epinicia Christi. Licet Aquila, Theodotion, Vatablus, Eugubinus, Jansenius, Arias, Genebrardus et alii recentiores passim cum Rabbinis censeant *lamnatseach*, id est vincentem, vocari præfectum cantorum : unde addit tam Psaltes, quam Habacuc hic in hebræo בנגינותי *binginot*, id est in *neginot*, quod genus est musices, vel instrumenti. Quocirca Tigurina vertit : *In excelsis meis incedere me faciet præfecto cantorum in instrumentis meis musicis*, ut scilicet cum præfecto et sub præfecto, eo dirigente concinam psalmos in laudem Domini ; vel, *q. d.* Gratias agam Deo ductori meo, cantando psalmos illos, quibus titulus præfigitur *lamnatseach*, id est *vincenti*, hoc est præfecto cantorum. Hic enim ad litteram intelligitur, cum in titulo psalmi inscribitur *lamnatseach*, per quem allegorice intelligitur Christus. Radix enim נצח *natsach* significat instare, urgere, vincere : inde præfectus, qui dirigit urgetque cantores sibi subjectos, vocatur *menatseach*, id est urgens, vincens, superans : quia ipse in musica et cantu princeps est, cæterosque cantores superat, cantumque ad finem usque perurget et perducit. Vincit ergo ipse et triumphat in musica. Porro quod aliqui censent hoc canticum ab Habacuc inscribi *lamnatseach*, id est præfecto cantorum, illique dicari, ut ipse illud in templo concini curet, sicut David psalmos jam dictos eidem inscribit et destinat ad idipsum, non videtur verum, tum quia sic *lamnatseach* initio cantici ponendum fuisset, uti illud ponit David initio psalmorum, non autem in fine, uti hic ponitur; tum quia additur *binginotai*, id est in psalmis meis : psalmodiam ergo intelligit suam, non præfecti cantorum (1).

(1) Verba postrema *lamnatseach binginot*, formula musica sunt, non recte intellecta ab interpretibus, inquit Maurer. Reddenda sic sunt : *Præcentori* canendum (carmen prægressum cap. III) *fidibus meis ;* vide ad *Psalm.* IV, 1. Cum dicit *binginot*, *fidibus*, generatim instrumentum significat, quo adhibito carmen canendum sit; *binginotai* vero, *fidibus meis*, cum dicit, fidium certum quamdam formulam indicat, qua de melodia edoceatur præcentor : cf. ad *Psalm.* VI, 1. Utebatur vates in

Verum quia subinde (licet raro et anomale) littera *lamed*, quæ est initio *lamnatseach*, estque articulus et nota dativi casus, servit nominativo, ut sit idem quod *he* demonstrativum; hinc *lamnatseach* verti potest *victor* in nominativo, et ita legit Remigius, Haymo, Albertus, Hugo, Clarius et alii. Rursum *lamed* sæpe servit accusativo: unde *lamnatseach* verti potest *victorem*, æque ac *victori* et *victor*. Hæc tria hic apposita sunt et connexa : unde omnia videntur intenta et significata a Spiritu Sancto, *q. d.* Deus ipse victor fecit me victorem per Jesum Christum, deditque ut Christo victori juges et æternas laudes concinam, ac præsertim illos psalmos qui sunt epinicia Christi, ideoque inscribuntur *lamnatseach*. Ita S. Hieronymus, Remigius. Hic sensus plenus est, omnesque jam dictos complectitur.

Septuaginta pro *lamnatseach* legentes לנצח *lanetsach*, id est ad urgendum vel vincendum, vertunt, *ut vincam in cantico ejus*, *q. d.* Ut in laudando Deum, psallendo et gratias agendo cæteros vincam, imo eos urgeam et sollicitem, ut pro me et mecum Deo psallant et jubilent. Unde

Anagogice. Anagogice, S. Hieronymus hæc refert ad triumphos et hymnos Beatorum, postquam calcaverint excelsa quæque mundi. « Tunc, inquit, quicumque justus et electione Dei dignus fuerit inventus, loquetur exsultans : Ego autem in Domino exsultabo, gaudebo in Deo salutari meo. Dominus Deus fortitudo mea. Et quasi positus a Deo super consummationem sæculi, ut postea ad superiora conscendat, et a Deo educatur ad summum, dicet : Et ponet pedes meos in consummationem, super excelsa imponet me, ut cum ab ἀγωνοθέτῃ Jesu, qui primus in agone superavit, præmium fuerit cantantibus positum, ego vincam in carmine ejus, et manus meæ componant citharam et psalterium, et omne organorum genus, scribamque panegyricum triumphanti. » Et Remigius : « Deducet, ait, me super excelsa mea. Ipse autem deducet me, quia hæc non mea virtus efficiet, sed ejus gratia. Deducet autem me canentem victori, id est Christo triumphatori mortis et diaboli. Deducet ergo me super excelsa, hoc est ad beatam supernæ civitatis frequentiam, quæ ex angelis et sanctis hominibus constat, ut illis admixtus atque conjunctus canam victori cum angelis : Gloria in excelsis Deo. »

Moraliter, de gratiarum actione. Moraliter, disce Prophetas et Sanctos, omnes suas vires, virtutes, victorias et triumphos acceptos referre Deo et Christo. Ita Jephte *Judic.* cap. XI, 24 : « Nonne, ait, ea quæ possidet Chamos Deus tuus, tibi jure debentur? Quæ autem Dominus Deus noster victor obtinuit, in nostram cedent possessionem. » Ita David benedicens Domino, I *Paral.* XXIX, 11 : « Tua, ait, est, Domine, magnificentia, et potentia, et gloria atque victoria. » Ita Sapiens, *Sap.* X, 19, 20 : « Justi, ait, tulerunt spolia impiorum, et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudaverunt pariter. » Ita Moses parta victoria de Pharaone in mari Rubro : « Cantemus, inquit, Domino : gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem dejecit in mare, » etc., *Exod.* cap. XV, 1. Et cap. XVII, 15, victo Amalec, « ædificavit Moyses altare : et vocavit nomen ejus, Dominus exaltatio mea. » Ita Judith, cæso Holoferne, cap. XVI, 15, Deo victori hymnum cecinit : « Hymnum cantemus, ait, Domino, hymnum novum cantemus Deo nostro. Adonai, Domine, magnus es tu, et præclarus in virtute tua, et quem superare nemo potest. Tibi serviat omnis creatura, » etc. Multo magis sancti, victo diabolo, carne et mundo, triumphantes et regnantes cum Christo, illi omne suum robur, victoriam et gloriam adscribunt. *Apocal.* IV, 10 : « Procidebant, ait Joannes, viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, et adorabant viventem in sæcula sæculorum, et mittebant coronas suas ante thronum, dicentes : Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, honorem et virtutem. » Et cap. XV, 2 : « Vidi, ait, tanquam mare vitreum, etc., et cantantes canticum Moysi servi Dei, et canticum Agni. »

Porro præclare noster Lessius lib. XII *De Perfect. divin.* cap. XIX, notat nos Deo nostro debere gratiarum actionem infinitam, nempe infinito tempore in futurum, infinito affectu et significatione gratitudinis, infinita cum animi demissione, infinita mentis devotione, infinito spiritus jubilo, ut cum Habacuc perpetim ei jubilemus : « Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo. » Ratio est, quia beneficia ejus, tum generalia creationis, passionis, Eucharistiæ, etc., tum peculiaria vocationis, justificationis, atque infinitorum beneficiorum, tam naturalium quam supernaturalium, quæ ab eo continuo gratis ex mera ejus liberalitate accepimus et accipimus; sempiterna sunt, et infinitæ æstimationis, non modo in seipsis, sed etiam ratione modi quo nobis sunt collata, et conferuntur, præsertim quia nos illis infinite quodam modo sumus indigni, atque illa a summa illa et augustissima Dei majestate, quam ne respicere quidem meremur, nobis donantur. Simili modo ob eadem, sed maxime ob Verbum humanatum, puta Jesum Christum, qui nostra caro, noster frater, imo pater et redemptor fieri dignatus est, ideoque tot labores per triginta tres annos pro nobis exantlavit, ac atrocissimam passionem, crucem et mortem pro nobis ultro libensque sustinuit, denique se totum, quantus quantus est, nobis impendit et donavit, ut nobis hanc victoriam, salu-

carminibus suis vel ab ipso vel ab aliis canendis certa fidium forma, ad certos tonorum modos ac numeros proferendos idonea. Vides jam bene concinere hanc, quæ in fine carminis posita est, formulam et illam, quæ posita est in fronte. Hoc enim adhibito fidium instrumento, et certo quidem illo ad efficiendam certam melodiam composito canendum carmen esse indicatur, illa vero qualis sit ista melodia significatur.

tem et gloriam pareret (præsertim, quia multi ab eo sunt vocati, sed pauci electi ad illam) debemus illi, totique Sanctissimæ Trinitati infinitam laudem et benedictionem, infinitum amorem et obsequium, tum quia infinito amore, obsequio, benedictione et laude, ob infinitam suam perfectionem, in se dignissimus est; tum quia ejus labores, dolores, amores et beneficia ex parte sua hanc infinitam compensationem postulant, quamvis ex parte creaturæ ea præstari non possit. Mirum est homines cum S. Magdalena, S. Francisco, S. Dominico non rapi in exstasin, dum cogitant et ruminant : « En Deus meus pro me in carne, imo in cruce. »

Infinite itaque in omnibus absumus ab eo quod ipsi est debitum, seu ab eo quod ipse ex natura sua meretur, quodque nos ei debemus, licet solvendo non simus. Ut tamen quod possumus ei reddamus, crebro cum Psalte *Psalm.* CII, ei jubilemus : « Benedic, anima mea, Domino : et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto ejus. Benedic, anima mea, Domino : et noli oblivisci omnes retributiones ejus. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis : qui sanat omnes infirmitates tuas. Qui redimit de interitu vitam tuam : qui coronat te in misericordia et miserationibus. Qui replet in bonis desiderium tuum. » Et *Psalm.* LXXXVIII 1, : « Misericordias Domini in æternum cantabo. In generationem et generationem annuntiabo veritatem tuam in ore meo. » Insuper, quia eum laudare, eique gratias agere quas debemus, neutiquam sufficimus, invitemus omnes angelos, omnes beatos, omnes cœlos, omnes creaturas, terrestres et cœlestes, ut nobiscum, et pro nobis Deo et Jesu Christo, de infinita in nos misericordia gratias agant, eumque laudent et benedicant, ac cum Daniele dicamus : « Benedicite, omnia opera Domini, Domino : laudate et superexaltate eum in sæcula. Benedicite, angeli Domini, Domino. Benedicite, cœli, Domino, » etc. Quin et divino amore ebrii, optemus mille linguas, mille corda, mille animas, mille vitas, mille corpora, quæ in ipsius honorem consumamus et expendamus : imo optemus tantum eum amare et laudare, quantum eum amant et laudent omnes sancti in cœlo, ac eorum laudes et mentes quasi induamus, ut per eos Deum immense diligamus, colamus, celebremus et glorificemus. Amen.

COMMENTARIA

IN

SOPHONIAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Sophonias quis? Sophonias hebraice idem est quod *speculator Domini*. Radix enim צפה *tsapa* significat speculari : יה *ia* est nomen Dei, puta per crasin idem quod Jehova : vel *absconditus Domini*, a radice צפן *tsaphan*, id est abscondit. Qui enim speculari volunt divina, uti Prophetæ, necesse est ut mentem oculosque avocent a terra, eosque in Deo abscondant. « Sophonias, ait S. Hieronymus *ad Paulinum*, speculator et arcanorum Dei cognitor, audit clamorem a porta piscium, et ejulatum a secunda, et contritionem a collibus. Indicit quoque ululatum habitatoribus Pilæ : quia conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt universi qui involuti erant argento. » Idem hic : « Sophonias, ait, Propheta, nomine (ut ita dicam) prophetico, et gloriosa majorum suorum stirpe generatus est. Habuit enim patrem Chusi, avum Godoliam, proavum Amariam, atavum Ezechiam, et talem quadrigam ipse velut extremus auriga complevit. Nomen Sophoniæ alii speculam, alii arcanum Domini transtulerunt. Sive igitur specula, sive absconditum Domini interpretetur, utrumque Prophetæ convenit. Dicitur enim ad Ezechielem : Fili hominis, speculatorem te dedi domui Israel. Iste ergo Propheta, qui erat in specula et in sublimibus constitutus, et noverat mysteria Domini, filius erat Chusi, » etc. Porro S. Epiphanius in *Vita Sophoniæ* : « Sophonias, ait, propheta a monte Sarabatha, e tribu ac prosapia erat Simeon. Is quoque de Hierosolyma prophetavit, nempe quod multo foret satius, si in longum latumque ædificaretur : super consummatione etiam gentium, nec non et super confusione impiorum, deque adventu Domini. Vitam morte commutavit in apocalypsi Domini ; et solitarius in arvo suo funeratus est. » Eadem habent S. Dorotheus et Isidorus in *Sophonia*. Denique Sophonias Sanctorum catalogo adscriptus legitur in Martyrologio Romano die 3 decembris.

Quando prophetarit? Prophetavit tempore Josiæ regis Juda, ut ipse ait cap. I, 1, qui fuit rex piissimus, fidemque et cultum veri Dei, eversis excelsis et idolis, in Jerusalem restituit (1). Eodem tempore prophetavit Jeremias, ut ipse ait cap. I, 1, et Holda prophetissa, IV *Reg.* XXII, 14. Tradunt Hebræi, et ex iis Arias, Vatablus et a Castro, Jeremiam prophetasse publice in plateis, Sophoniam in synagogis, Holdam in cœtibus mulierum : licet Ribera id ridiculum censeat, et rideat. Præcessit ergo Sophonias Ezechielem et Danielem, qui sub Joachin nepote Josiæ, ut patet ex eorum exordio, prophetarunt. Hinc sequitur Sophoniam prophetasse post vastatam Samariam et captivitatem decem tribuum (hæ enim in Assyriam abductæ sunt anno sexto Ezechiæ, qui fuit atavus Josiæ), ac consequenter eum vaticinari solis duabus tribubus reliquis, puta Judæ et Benjamin. Hasce ergo hortatur ad pœnitentiam, præsertim ut relicta idololatria ad Dei cultum redeant : ni id

(1) Cum autem Josias 31 annis regno præfuerit, disceptatum magnopere est inter viros doctos, num sub regni primordiis, et antequam sacra repurgare rex pius incœpisset decimo octavo imperii anno, an vero post restauratum cultum Jovanum Zephania quæ hoc libro continentur, cecinerit ? Qui prius contendunt, hac imprimis ratione moventur, quod acerrimæ Nostri increpationes, et vividæ superstitiosi cultus ac profanorum rituum descriptiones in ea tempora quadrent, quibus sacrilegos idolorum cultus a Manasse inductos, nondum sustulisset Josias. Verum quod Noster Baalici cultus *reliquias* commemorat (I, 4), atque perversam legis interpretationem taxat (III, 4), satis arguit et Jovanum cultum editi hujus vaticinii tempore restitutum, et legem, postquam diu oblivione sepulta delituisset, repertam atque sacerdotum manibus et usu tritam. Neque credibile est, pii regis studium id efficere potuisse, ut pristinæ superstitionis atque impietatis vestigia prorsus evanescerent. Ita Rosenmuller. Maurer certius indicari posse quibusnam regnantis Josiæ annis Zephanias exstiterit ita probat : « Nam cum II, 13, Niniven deletum iri dicatur, ea vero urbs sit deleta a Nabopolassare et Cyaxare anno ante Christum 625, regnantis Josiæ 18 ; sequitur, ut scripserit Zephanias, ante hunc annum. Item, quod I, 4, extirpandæ dicuntur *reliquiæ Baali*, indicio est, in lucem emissa oracula esse inter cœptam ab Josia et perfectam sacrorum emendationem, id est 12 inter et 18 regis Josiæ annum, 631 inter et 625 ante Christum, II *Chron.* XXXIV, 3.

faciant, minatur eis inevitabile excidium per Nabuchodonosorem, æque ac Ammonitis, Moabitis, Æthiopibus et Assyriis. Tandem consolatur eas spe liberationis et reditus e Babylone, ac magis promissione Christi liberatoris, qui per suam incarnationem omnibus gentibus salutem afferet, inquit Theodoretus, dando Evangelicam legem, in qua tam Gentes quam Judæi sancte et feliciter sint victuri usque ad finem mundi diemque judicii, quando Judæi aliique infideles, qui Christum recipere noluerunt, damnabuntur, et æternis gehennæ pœnis addicentur. Censet Ribera Sophoniam prophetasse primis octodecim annis Josiæ : nam anno 18 Josias templum et populum ab idolis emundavit, et Deo reconciliavit, ita ut deinceps populus sub eo non coluerit idola, quæ hic redarguit Sophonias. Verum hæc ratio non concludit certo. Nam Jeremias cœpit prophetare anno 13 Josiæ, et perrexit continue sub eo detonare contra idola : quia licet ea publice a Josia essent abolita, privatim tamen adhuc a multis retinebantur et colebantur. Ita S. Hieronymus. Sophonias ergo ex alta revelationis divinæ specula, eminus speculatur diem excidii urbis Jerusalem, et allegorice orbis universi. Unde inclamat diem illam fore tribulationis et angustiæ, diem calamitatis et miseriæ, diem tenebrarum et caliginis, diem nebulæ et turbinis, diem tubæ et clangoris, ut ejus terrore et horrore omnes impellat ad pœnitentiam, lacrymas et preces, æque ac facit Joel, cui similis in stylo et patho est Sophonias, atque Jeremias, cujus quasi compendium et abbreviator est Sophonias, inquit Isidorus. Utrumque imitetur concionator, qui non aures vult scalpere, sed esse malleus Domini conterens petras, saxea, inquam, peccatorum pectora. Id faciet, si discat esse Sophonias, si in specula cum Deo versetur : ibi enim videbit quis quantusque sit Deus, ac despiciet hoc terræ punctum, et quæcumque in ea punctula sunt despuet.

Præclare Seneca *epist.* 41 : « Quemadmodum, inquit, solis radii contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur; sic animus magnus et sacer, et in hoc demissus, ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ : illinc pendet : illuc spectat ac nititur. »

Præclarius S. Gregorius homil. 11 *in Ezechiel.* : « Cui, inquit, aliena cura committitur, speculator vocatur, ut in altitudine mentis sedeat, atque vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. Non est enim speculator, qui in imo est. Speculator quippe semper in altitudine stat, ut quidquid venturum est, longe prospiciat. Et quisquis populi speculator ponitur, in altum debet stare per vitam, ut possit prodesse per providentiam. Hinc Propheta alius speculatorem admonet dicens : Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion, *Isaiæ* XLVIII : ut videlicet qui prædicationis locum suscipit, ad altitudinem bonæ transeat actionis, ad excelsa transeat, et eorum qui sibi commissi sunt opera transcendat (1). »

(1) Stylus hujus Prophetæ licet non sit humilis, planus tamen et simplex, neque ad Isaianæ aut Habacucianæ orationis elegantiam, gravitatem atque sublimitatem assurgit. Cum Jeremia æquali suo, et cujus abbreviator creditur, et universam sermonis faciem, et singulas adeo dictiones ac loquendi formulas communes habet ; Ezechiel aliquoties est imitatus. Vide I, 18, coll. *Ezech.* VII, 19 ; *Sophon.* III, 4, coll. *Ezech.* XXXII, 26. Linguæ hebrææ, qua scripsit Sophonias, nonnulla verba exotica admixta sunt. Ita Jahn, Rosenmuller, Lowthius, De Wette, Eichornius.

Sophoniæ vaticinia seorsim hisce illustrata sunt commentariis heterodoxorum : Martini Buceri, *Sophonias ad veritatem hebraicam versus*, etc., Argentor. 1523 ; — Jodoci Lareni, *Tuba Zephaniæ*, Medioburgi, 1653 ; — Brandani Henr. Gebhardi, *Zephanias a pseudhermenia Abarbenelis aliorumque vindicatus*, etc., Gryphiswald., 1701 ; — Jo. Arn. Noltenii, *Dissertatio exegetica in prophetiam Zephaniæ*, Trajecti, 1719 ; — Car. Frid. Crameri, *Commentar. in Zephaniæ vaticinia*, etc., Hamburgi, 1777; — Dan. a Cœlln. *Spicileg. observ. exeget. critic. in Zephan.*, Uratisl. 1818.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit Deus excidium Hierosolymæ, ob incolarum peccata, per Chaldæos quasi sanctos sacerdotes, qui impios Judæos, quasi hostiam, justitiæ et vindictæ suæ immolent. Unde, vers. 10, Judæorum clamorem et ululatum describit : quia, inquit, scrutabor Jerusalem in lucernis, et visitabo super viros defixos in fæcibus suis. *Denique, vers. 14, acerbitatem hujus diei repræsentans ait, hanc diem fore diem calamitatis et miseriæ, æque ac iræ et zeli Dei, a qua nemo se per aurum vel argentum redimere poterit* (1).

1. Verbum Domini, quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezeciæ, in diebus Josiæ filii Amon regis Judæ. 2. Congregans congregabo omnia a facie terræ, dicit Dominus : 3. congregans hominem et pecus, congregans volatilia cœli et pisces maris : et ruinæ impiorum erunt : et disperdam homines a facie terræ, dicit Dominus. 4. Et extendam manum meam super Judam, et super omnes habitantes Jerusalem : et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina æditorum cum sacerdotibus; 5. et eos qui adorant super tecta militiam cœli, et adorant, et jurant in Domino, et jurant in Melchom. 6. Et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quæsierunt Dominum, nec investigaverunt eum. 7. Silete a facie Domini Dei : quia juxta est dies Domini, quia præparavit Dominus hostiam : sanctificavit vocatos suos. 8. Et erit : in die hostiæ Domini, visitabo super principes, et super filios regis, et super omnes qui induti sunt veste peregrina : 9. et visitabo super omnem, qui arroganter ingreditur super limen in die illa : qui complent domum Domini Dei sui iniquitate et dolo. 10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus. 11. Ululate, habitatores Pilæ : conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes involuti argento. 12. Et erit in tempore illo : scrutabor Jerusalem in lucernis : et visitabo super viros defixos in fæcibus suis; qui dicunt in cordibus suis : Non faciet bene Dominus, et non faciet male. 13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, et domus eorum in desertum : et ædificabunt domos, et non habitabunt : et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. 14. Juxta est dies Domini magnus, juxta est et velox nimis : vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. 15. Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiæ, dies calamitatis et miseriæ, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulæ et turbinis, 16. dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos. 17. Et tribulabo homines, et ambulabunt ut cæci, quia Domino peccaverunt : et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora. 18. Sed et argentum eorum, et aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini : in igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.

(1) Pars hujus prophetiæ quam emendatoriam vocamus, a cap. I usque ad vers. 8 cap. III, protenditur. Incipit a comminatione proponente,

Primo, generale decretum de exstirpandis improbis, 2, 3;

Secundo, speciale decretum circa Judam et incolas Hierosolymæ, 4 : *primo*, designando commissa scelera pœnas provocantia, nempe idololatriam, 4, 5; aversionem a Deo ejusque neglectum, 6; contemptum legum divinarum et consuetudinum patriarum, 8; profanationem templi per superstitionem, injustitiam aut defraudationem, 9; *secundo*, denuntiando propinquitatem vindictæ, 7; *tertio*, describendo stationes et loca vindictæ exercendæ, 10-13; *quarto*, exaggerando asperitatem suppliciorum, 14-16; *quinto*, notando extremum hominum et facultatum excidium, 17, 18.

Vers. 1. 1. AD SOPHONIAM FILIUM CHUSI. — « Tradunt Hebræi, ait S. Hieronymus, cujuscumque Prophetæ pater aut avus ponatur in titulo, ipsos quoque Prophetas fuisse. Unde et Amos unus de duodecim Prophetis, qui dixerat : Non sum Propheta, nec filius Prophetæ, sed pastor caprarum vellicans sycomoros, patris nomen in titulo non habet. Hoc si verum est, Sophonias gloriosa majorum suorum stirpe generatus est. » Deinde symbolice nomina singulorum explicans : « Sophonias, inquit, qui erat in specula et in sublimibus constitutus, et noverat sublimia Domini, filius erat Chusi, qui interpretatur *humilitas*. Habebat quoque avum Godoliam, qui dicitur magnitudo Domini : et proavum Amariam, qui et ipse vertitur in sermonem Domini : et atavum Ezechiam, qui sonat fortitudo Domini. De fortitudine itaque Domini natus est sermo Domini, et de sermone Domini nata est magnitudo Domini, et de magnitudine nata est humilitas (viri enim sapientes et sancti quo magis a Deo illuminantur, et tolluntur in altum, eo magis cognoscunt Deum esse omnia, se vero nihil, ideoque magis se sub eo humiliant et deprimunt) ut, cum pervenerit aliquis ad perfectum dicat : Quia non sum dignus vocari apostolus. Et illud in *Psalmis* : Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. » Hanc Hebræorum traditionem sequuntur Albertus, Haymo, Remigius, Lyranus, Hugo, Vatablus, Dionysius et alii passim : quia tunc cum propagatione generis fiebat propagatio religionis, ait S. Augustinus, et ex eo Albertus. Verum an hæc traditio per omnia vera et certa sit, discussi in Prooemio. Sufficit hoc loco dicere hosce patres et avos Sophoniæ fuisse claros et illustres, undecumque id acciderit, ideoque hic nominari. Ita Vatablus.

EZECIÆ. — Rabbini censent hunc esse Ezechiam regem Juda, ita ut ejus abnepos fuerit Sophonias. Verum id impugnat Ribera, a Castro et alii : nam hoc non tacuisset Sophonias, qui ex genere hic sibi auctoritatem conciliat. Adde : Scriptura, IV *Reg.* XX 21, et Josephus lib. X *Antiq.* III, non alium Ezechiæ regis filium assignant, quam Manassem (1).

Vers. 2. 2. CONGREGANS CONGREGABO OMNIA A FACIE TERRÆ, — *q. d.* Certo et omnino coacervabo et colligam in captivitatem et interitum, tradendo Chaldæis omnes incolas et omnia prædia terræ hujus, scilicet Judææ. Loquitur enim de strage et captivitate Judæ, non aliarum gentium; « omnia » ergo, scilicet homines, pecora, volatilia et pisces maris, uti explicans subjungit. Unde Tigurina vertit : *Conficiendo conficiam omnia;* Vatablus : *Perdendo perdam;* Complutensia : *Consumens consumam;* alii proprie : *Colligam ut perdam, congregabo ut faciam deficere.* Quocirca Septuaginta vertunt : *Defectione deficiet homo et jumenta.* Ubi nota : Defectio, mors, interitus in Scriptura vocatur *collectio.* Causam dat noster Pineda in cap. XXXIV *Job,* 14, num. 5 : Quia, inquit, cum a Deo derivetur omnis vita rerum viventium, quod in illa simplicissima Dei vita unitum est et collectum, hoc per exitum ad creaturas videtur dividi, et dispergi in multa viventia. Rursus, cum vita aufertur viventibus, videtur id quod erat divisum in viventibus atque dispersum, uniri et colligi in suo principio, et vita illa participata revocari ad primam vitam et fontem vivendi. Unde colligere idem est quod disperdere aut perire, eo quod cum vita aufertur viventibus, illaque pereunt, videtur illa ipsa vita congregari et rursus colligi in Deo, ut « spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, » *Eccles.* cap. XII, vers. 7. Rursum res omnes et animantia, excepto homine, cum intereunt, congregantur et redeunt in suam abyssum nihili, ex qua Deus eas creando ad tempus eduxit.

3. VOLATILIA CŒLI ET PISCES. — Quia, ut ait S. Hieronymus, « vastatis urbibus, et hominibus interfectis, solitudinem et raritatem bestiarum quoque fieri, et volatilium pisciumque, testis est Illyricus, testis Thracia, testis in quo ortus sum solum, ubi præter cœlum et terram, et crescentes vepres et condensa sylvarum, cuncta perierunt. » Addit Sanchez perire dici ea quorum non est usus, *q. d.* Vobis, o Judæi, in Babylone captivis peribunt aves et pisces Judææ, quia eas amplius aucupio capere et expiscari non poteritis. Vers. 3.

Symbolice, Albertus per homines accipit cives, per pecus rusticos, per volatile principes et arrogantes, per pisces gulæ et veneri addictos; pisces enim semine et fœtu luxuriant.

ET RUINÆ IMPIORUM ERUNT. — Pro *ruinæ* hebraice est מכשלות *machscheloth*, id est ruinæ, lapsus, offendicula, scandala : per quæ *primo,* Chaldæus active accipit idololatriam et scelera, in quæ Judæi prolapsi scandalum aliis gentibus dederunt. Unde vertit : *Conficiam avem cœlorum, et pisces maris, eo quod multiplicatum sit offendiculum impiorum.* Hinc et Vatablus vertit, *offendicula invenient improbos,* id est, improbi idololatræ ob suam impietatem dabunt gravissimas pœnas. Alii, *congregabo scandala,* id est idola, *impiorum*, eaque cum impiis traducam in Babylonem. *Secundo,* alii passive hæc accipiunt. Unde Noster vertit, *ruinæ impiorum erunt;* et Septuaginta, *infirmabuntur impii;* alii, *corruent impii.*

4. DISPERDAM — funditus. Hebraice enim est הכרתי *hichratti*, id est *exscindam;* Septuaginta, *auferam;* Chaldæus, *delebo;* Pagninus, *succidam homines de superficie terræ.* Vers. 4.

DISPERDAM RELIQUIAS BAAL. — puta reliquias tem-

(1) Cum rabbinis, Huetius, Rondetius, Eichornius, Hitzigius, etc., Sophoniam esse Ezechiæ abnepotem satis verisimilibus argumentis probant. Quam tamen sententiam impugnant Carpzovius, Calmetus, Jahn, Rosenmuller, Ackermann, Maurer, etc. Pro priori sententia libentius staremus, si non exigui momenti ita res esset, ut melius relinquatur in medio.

plorum, altarium, idolorum, sacerdotum, cultorum et cultus Baal.

NOMINA ÆDITUORUM CUM SACERDOTIBUS, — *q. d.* Disperdam æedituos et sacerdotes Baal, adeo ut deinceps ne nominentur quidem, nec ulla eorum memoria, nomen aut fama supersit. Sic ait Poeta :

Noli
Respicere ad fumos, et nomina vana Catonum.

Secundo, « nomina æedituorum » sunt ipsi æditui, nomine suo nominati, ut sit metonymia.

Æditnus quasi sacræ ædis tutor.

Æditnus vocatur minister templi Baal, ita dictus, non quasi adolens thus, ut aliqui volunt, sed quasi sacræ ædis tutor, id est curam agens, inquit Festus. Æedituor enim idem est quod ædem tueor. Idem dictus est Æditimus, quasi ædis intimus, ait Festus : licet Cicero in *Topicis*, in *finitimo, legitimo, æditimo*, censeat non plus esse *timum*, quam in meditullio *tullium*, scilicet utrumque tantum productionem esse nominis. Vide Gellium lib. XII, cap. x. Lucretius, lib. VI, hosce vocat Æditueutes, quasi ædem tuentes. Sic jam Romæ quodque templum suos habet æedituos, quorum officium est templum, ejusque supellectilem, vestes et vasa custodire, mundare, ornare; dare hostias, vinum, ministros, aliaque ad sacrificium necessaria, peregrinos excipere, martyrum reliquias et monumenta ostendere, etc., Hebraice vocantur כמרים *kemarim*, *q. d.* Accensores ignis et thuris, thurificatores, a radice כמר *kamar*, id est accendit, ussit, exarsit. Horum ergo officium fuisse videtur thurificare, et quasi diaconos subservire sacerdoti victimas mactanti. Unde IV *Reg.* xxiii, 5, dicitur : « Delevit (Josias) kemarim, quos posuerant reges Juda ad sacrificandum, » hebr. לקטר *lecatter*, id est ad suffumigandum, vel adolendum thus, « in excelsis. » Alii, ut Vatablus et Mariana, volunt dictos *kemarim*, quasi exustos, id est atros, ab atro et pullo vestitu. Unde Pagninus vertit : *Qui nigras induunt vestes.* Hebræorum enim sacerdotes erant candidati : sacrificabant enim tunica linea induti, *Exodi* xxviii, 40, æque ac Ægyptii, qui inde *liniger* sunt dicti, ut dixi *Jerem.* xiii. Sic et in sacris Eleusinæ deæ sacerdotes amiciri albis, docet Tertullianus lib. *De Pallio*. Ita Sanchez. Alii, quod essent inclusi quasi monachi in monasteriis. Ita Marinus in *Lexico*, qui censet *kemarim* esse vocem chaldaicam. Alii, a stigmatibus, quæ in facie et in corpore inusta gestabant. Alii, ab ardore devotionis, quo erant accensi in sacris suis peragendis. Verum primum quod dixi verius videtur. Similes hisce fuerunt apud Gentiles Romæ virgines Vestales, et magis in Cappadocia magi, dicti Pyrethi, a pyra, id est igne, eo quod πῦρ, id est ignem sacrum, servarent et foverent, ne quando exstingueretur, cum certis precibus et cæremoniis, uti docet Strabo lib. XV. Quocirca *kemarim* videntur fuisse simii et æmuli æedituorum, quos Deus jusserat servare et fovere noctu diuque ignem sacrum, quo comburendæ erant victimæ, *Levit.* vi, 12; quo pariter igne quotidie, tam mane quam vespere, thymiama erat incendendum et adolendum Deo, *Exodi* xxx, 7. Itaque *kemarim* officium erat, *primo*, ignem sacrum perpetuo accensum servare et nutrire : indeque rursum vocantur a Prophetis per irrisionem *kemarim*, id est exusti, fuliginosi et atri, *q. d.* Carbonarii, qui ab igne et carbonibus denigrati, Æthiopum vel dæmonum habent colorem et formam. *Secundo*, thus adolere idolis, ut patet IV *Reg.* xxiii, 5. *Tertio*, subservire sacerdotibus in sacrificiis. Unde a sacerdotibus hic, quasi eorum ministri et diaconi secernuntur et distinguuntur. Ait enim : « Et nomina æedituorum cum sacerdotibus, » utique non Dei, sed Baal, inquit Remigius, Albertus, Ribera et alii ; licet S. Hieronymus cum suis asseclis sacerdotes hic veros veri Dei accipiat, sed eos duntaxat qui simul cum Deo colebant idola, quos insectantur Ezechiel cap. viii, 3 et seq., de quibus IV *Reg.* xvii, 31, 33. Fateor tamen aliquos ex hisce *kemarim* fuisse sacerdotes ; ita enim vertunt hic Septuaginta. Adde thurificare, quod erat officium *kemarim*, est quoddam sacrificare. Primum enim veterum sacrificium fuit oblatio et incensio thuris. Unde et thymiama Deo vero, quasi sacrificium bis quotidie adolebatur in altari thymiamatis ; quin et in omni sacrificio carneo, puta ovis, capræ et bovis, Hebræi jussu Dei imponebant et adolebant thus, ac per hoc significabant victimam hanc dari et sacrificari Deo, ut patet *Levit.* ii, 1. Videntur ergo hi *kemarim* apud Gentiles fuisse id, quod apud christianos, præsertim Romanos, sunt æditui, qui curam habent templi, altarium et sacrorum : inter quos alii sunt sacerdotes, alii clerici, quibus præsunt canonici, quorum caput est decanus, præpositus, vel episcopus. Munia ergo *kemarim* erant, templum custodire, aperire, claudere, purgare, ornare, advenas docere cæremonias et cultum Baal, sive idoli et dei sui, oblationes excipere, dies festos adornare, choros canentium et choreas salientium ordinare, imo præire more furentium et bacchantium. Unde S. Hieronymus *kemarim* vertit fanaticos, quasi enthusiasmo actos, et dæmonis spiritu afflatos. Hinc Oseas cap. x, 5, ait : *Et kemarim ejus qui de illo exsultabant ;* uti habent Hebræa. Alludit enim vox כמר *kamar*, unde *kemarim*, ad חמר *chamar*, quod significat turbari instar ebrii et insani, vel instar vini fæculenti, mixti et turbidi, indeque bacchari et insanire.

5. ET EOS QUI ADORANT SUPER TECTA, — quæ in Judæa et Syria etiamnum plana sunt, quasi tabulata sub dio, in quibus incolæ ambulant, prandent, cœnant, imo et in æstate noctu dormiunt, uti mihi Romæ viri graves, iique oculati testes narrarunt. Hæc ergo tecta conscendebant Judæi astricolæ, ut ex iis libere et plane contemplarentur et adorarent « militiam cœli, » puta solem, lunam, luciferum, aliasque stellas et astra : quæ

quia multa sunt, et ordinata instar exercitus, motuque suo, loco et ordine stato incedunt instar aciei instructæ; hinc vocantur militia cœli, cujus rex est sol, regina luna, signifer Venus, sive lucifer. Hinc Judæi dicunt Jeremiæ (qui Sophoniæ fuit synchronos et coævus), cap. XLIV, 25 : «Faciamus vota nostra, quæ vovimus, ut sacrificemus reginæ cœli (id est lunæ) et libemus ei libamina.» Et cap. VII, 18 : « Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas reginæ cœli, » quibus ipse denuntiat cap. X, 2 : « A signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes, » *q. d.* Nolite colere astra cœli, quæ colunt Gentes. *Timere* enim in Scriptura est colere, revereri, adorare. Vide quæ illis locis annotavi. Sic apud Gentiles multi fuerunt cœlicolæ et solicolæ, æstimantes cœlum, solem et sidera ob pulchritudinem, celsitudinem, magnitudinem, influxum, ordinem et splendorem esse animata, esseque numina, quos detestans Job cap. XXXI, 26 : « Si vidi, ait, solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare : et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum (id est adoravi ea, osculando) manum meam ore meo. Quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum. » Et Sapiens cap. XIII, 2 et 3 : « Solem et lunam, rectores orbis terrarum deos putaverunt. Quorum si specie delectati, deos putaverunt : sciant quanto his dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit. »

ET ADORANT, ET JURANT IN DOMINO, ET JURANT IN MELCHOM. — Jurant tam per Melchom, quam per Deum verum : quia utrumque ut numen colunt et adorant. Juramentum enim est actus latriæ : dum enim juramus per aliquem, hoc ipso confitemur et protestamur ipsum esse primam et increatam (hæc enim sola est infallibilis) veritatem, ideoque esse Deum.

Taxat Judæos, quod cum Deo vero colerent deos gentium vicinarum, puta Melchom deum Ammonitarum. Ita Theodoretus, Remigius, Albertus, Hugo et Lyranus. Nota, τὸ *in Domino*, quatenus refertur ad *jurant*, idem esse quod *per Dominum* : quatenus vero refertur ad *adorant*, idem esse quod *Dominum*. Hebræi enim verba contactus, sive corporalis, sive spiritualis, qualis est adoratio, construunt cum *beth*, id est *in*, ut credere in Deo, est credere Deo, vel Deum, invocare in nomine Domini, est invocare nomen Domini, etc. Hebraice est, *jurant per Melchom*, id est regem suum; ita Septuaginta, Tigurina, Vatablus et Pagninus, hoc est, jurant per idolum suum, quod pro suo deo et rege habent, ideoque nuncupant illud Melech, Meloch, Melchom, Malcam, id est regem suum. Hæc enim omnia unum idemque sunt. Perperam ergo Arias sic exponit, *q. d.* Qui ut regi suo adulentur, æque per eum, ac per Deum jurant. Nam jurare per regem, est licitum; qui enim per regem jurat, per Deum, qui eum regem constituit, jurat; uti in simili docet Christus *Matth.* XXIII, 20. Ita Joseph jurat per salutem Pharaonis, *Genes.* XLII, 15, et Thecuitis per salutem Davidis, II *Reg.* XIV, 19.

6. QUI AVERTUNTUR DE POST TERGUM DOMINI, — puta qui tergum Domini, id est Dominum sequi nolunt, sed ei tergum obvertunt, hoc est, ab eo recedunt, dum eum aversantur et spernunt. Ita Septuaginta; unde Chaldæus : *Qui avertuntur retrorsum a cultu Domini;* Pagninus : *Qui retrocedunt ut non eant post Dominum;* Tigurina : *Qui a Domino sunt abstracti.* Vers. 6.

QUI NON QUÆSIERUNT DOMINUM, NEC INVESTIGAVERUNT EUM. — Moraliter, quærunt et investigant Deum : *primo*, infideles et ignorantes, qui inquirunt quis et qualis sit Deus; *secundo*, peccatores, qui per peccatum Deum Deique gratiam perdiderunt : hi pœnitendo eum requirunt, rogantes ut ad eos et cum eis in gratiam redeat; *tertio*, egentes et afflicti, qui a Deo opem, puta lumen, consilium, auxilium, robur, directionem poscunt. Unde Vatablus vertit : *Neque implorant opem Domini, neque consulunt eum.* Sic et Chaldæus. Sapienter monet Psaltes : « Quærite, inquit, Dominum, et confirmamini : quærite faciem ejus semper. »

7. SILETE A FACIE DOMINI. — Hoc est, ut Septuaginta, εὐλαβεῖσθε, id est silentes timete et reveremini Dominum; est metalepsis, vel catachresis : silentium enim reverentiæ, timoris, admirationis et stuporis est indicium, ideoque pro illis hic ponitur. Ita Theodoretus. Vide dicta *Habacuc* cap. II, vers. ult. Unde Syrus et Arabicus uterque vertunt : *Timete a conspectu Domini.* Aliter Albertus et Hugo, *q. d.* Obmutescite coram Deo vindice; quia adest dies Domini, quo ipse vos exscindet et disperdet. Et Clarius, *q. d.* Silete, id est silenter exspectate, et mox videbitis iram et vastitatem Domini. Et Chaldæus : *Pereatis,* ait, *funditus omnes impii a conspectu Domini,* quasi silere idem sit quod perire et interire. Mortui enim silent : unde locus mortuorum hebraice vocatur דומה *duma*, id est silentium. Vers 7.

QUIA JUXTA EST DIES DOMINI. — Arabicus : *Quia jam prope est dies judicii,* puta dies justitiæ et vindictæ Domini exercendæ in Judæos per Chaldæos. Sic dies judicii vocatur dies Domini, reliqui sunt dies hominum, quibus agunt quod lubet : sicut dies hebdomadæ sunt dies discipulorum, sed sabbatum est dies ludimagistri, quo totius hebdomadæ pensum a discipulis exigit, et diligentes præmiat, negligentes vel petulantes castigat et flagellat.

QUIA PRÆPARAVIT DOMINUS HOSTIAM : SANCTIFICAVIT VOCATOS SUOS. — Est metaphora continua, sive allegoria : stragem enim Judæorum, utpote impiorum vocat sacrificium, idque publicum et solemne, in quo hostia sunt Judæi mactandi : dies sacrificii est dies excidii Hierosolymæ et templi : sacerdotes sunt Chaldæi, qui hanc victimam Deo et divinæ justitiæ immolant. Unde dicuntur vocati

et sanctificati a Deo : quia Deus eos e Chaldæa evocavit, suosque quasi milites, imo ministros et sacerdotes, auctoravit et consecravit, quando eos elegit et destinavit laniones Judæorum, ut eos quasi sanctam victimam divinæ suæ vindictæ offerrent et jugularent. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Lyranus et alii passim, nisi quod Chaldæus, Vatablus et Clarius, per vocatos intelligunt non sacerdotes, sed convivas, puta aves et feras, quos Deus ad solemne hoc epulum evocet, ut Judæorum cadavera a Chaldæis cæsa devorent. Unde Arabicus Antiochenus vertit, *paravit victimas Dominus, et notificavit iis qui sunt convivii sui;* clarius vero Arabicus Alexandrinus, *præparavit Dominus mactationem* (id est victimas mactatas ad epulum) *et sanctificavit vocatos;* et Syrus, *præparavit Dominus victimam,* vel *convivium; et invitavit vocatos suos.* Alludit ad votum חרם *cherem,* seu anathematis, quo res vel pia, vel impia, tota per mortem, vel civilem, vel naturalem, Deo mactanda et sacranda erat, de quo plura dixi *Levit.* cap. ult. vers. 28, et *Rom.* IX, 9 (1).

Moraliter, disce hic quam injustitia et scelera sint Deo invisa, quamque ex adverso justitia et scelerum vindicta ei sit chara, curæ, honori, voluptati; nimirum perinde ac est sacrificium solemne, vel holocaustum, quod ei tanquam summo rerum Domino offertur, et ab eodem in odore suavitatis excipitur : adeo ut reges et tyrannos, licet infideles et impios, qui hanc vindictam peragunt, vocet suos milites, suos sanctificatos, suos sacerdotes. Hinc iisdem per Jeremiam cap. VI, 4, mandat et edicit : « Sanctificate super eam (contra Jerusalem) bellum. » Et *Isaiæ* XIII, 3, de Cyro et Persis vastaturis impiam Babylonem, ait : « Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea. » Quin et *Jerem.* XLVIII, 10, vindictam hanc impiorum Moabitarum, Chaldæis sub interminatione maledictionis imperat et indicit : « Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter. » Quodnam hoc opus? Audi : « Maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine. » Ex adverso Sapiens cap. XIV, 7 : « Benedictum est lignum, inquit, per quod fit justitia. »

8. IN DIE HOSTIÆ DOMINI (excidii Jerusalem, quando ipsa futura est hostia, mactanda a Chaldæis Domino) VISITABO SUPER PRINCIPES, ET SUPER FILIOS REGIS — Sedeciæ. Nabuchodonosor enim, capta Jerusalem, « jugulavit filios Sedeciæ in oculis ejus : sed et omnes principes Juda occidit, » ut dicitur IV *Reg.* XXV, 7. Ita Lyranus, Arias, Vatablus et alii. Aliter S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, eorumque sequaces, qui per filios regis accipiunt filios Josiæ, e quibus Joachaz abductus fuit in captivitatem a Pharaone, Joakim a Chaldæis occisus, Sedecias excæcatus, Joachin ductus in Babylonem. Verum diem hostiæ vocat diem excidii, in quo non alius fuit rex Hierosolymæ, quam Sedecias, cujus filios quasi hostias mactavit Nabuchodonosor : e filiis vero Josiæ nullum fecit hostiam, id est nullum occidit. Nam Joakim non ab eo, sed a latrunculis, sive prædonibus Chaldæorum occisus est.

ET SUPER OMNES QUI INDUTI SUNT VESTE PEREGRINA. — *Primo,* aliqui vestem hic intelligunt eam qua idololatræ utebantur in cultu idolorum. Unde Judæi, vestem hanc induentes, ipso habitu profitebantur se cultores idolorum, perinde ac qui pileum flavum induit Romæ, profitetur se Judæum, et qui turbantum, Turcam. Quocirca Chaldæus vertit : *Qui perstrepunt ad cultum idolorum. Secundo,* Hebræi nonnulli putant taxari hic satellites et ministros principum et nobilium : hi enim solent uti veste varia et diversa a vulgo, in qua gestant insignia sui principis. *Tertio,* Theodoretus vestem peregrinam exponit, a peregrinis furto vel rapina acceptam, quasi taxet hic furta et rapinas Judæorum, quibus hospites et peregrinos spoliabant vestibus, iisque se induebant. *Quarto,* alii vestem peregrinam accipiunt eam quæ est alterius sexus, puta si vir induatur veste muliebri, aut mulier virili : quod est contra honestatem, verecundiam et castitatem, ideoque vetatur a Deo *Deut.* XXII, 5, et a Concilio Gangrensi sub pœna anathematis, ut habetur dist. XXX, cap. *Si qua mulier. Quinto,* proprie et genuine, vestem peregrinam vocat eam quæ non erat Judaica, sed gentilitia, puta Ægyptia, Philistæa, Ammonitis, Tyria, etc. Taxat ergo hic Judæorum ambitionem, levitatem, curiositatem, quod vestitum novum, peregrinum et gentilitium assumerent, quodque cum vestibus mores et idololatriam Gentium induerent. Ita S. Hieronymus. Idem fere taxat Ezechiel cap. XXIII, vers. 12 et 15, et auctor lib. II *Machab.* cap. IV, 13.

(1) Quos Sophonias Judæis aliisque imminere dicit hostes, Hitzigius Scythas esse vult, et probare conatur invasionem jam factam (Herodot. I, CV), describere Prophetam, argumentis quorum neutrum valet quidquam, inquit Maurer. Nemo enim, ut merito observat idem Maurer, qui liber ab opinione præjudicata legerit quæ dicantur, cap. III, 14 et seqq., non videbit statim de re futura loqui vatem, eaque incerto, longius remoto tempore futura, minime vero de peracta aut præsenti. Decet ex historia dijudicari res quas Prophetæ dicunt gestas esse aut geri in præsenti; plane absonum vero est, ad eamdem revocare quas prædicunt gerendas aliquando. Ne adsunt quidem quo tempore loquitur, hostes; multo minus abeunt, aut in eo sunt ut abeant, ut de Scythis dicit Hitzigius. Invasuros hostes vates minatur, sed sperat idem fore, ut Jova illos propulset. Apud Jeremiam vero cui inniti vult Hitzigius, intelligi videntur Chaldæi, non Scythæ. Negat equidem Chaldæorum imperium jam tunc temporis firmatum fuisse. Quid? respondet Maurer, qui anno regnantis Josiæ 18 cum Medis poterant projicere regnum Assyriorum, eos ejusdem anno 13 nondum additum sibi habuisse timoris plurimum ac potentiæ? Quod vero neque a Jeremia in orationibus prioribus, neque ab ipso Sophonia Chaldæi expresso verbo nominantur, causa nulla est alia, quam quod, licet posset cognosci, tamen non poterat pro certo dici, in magnis quæ tum volvebantur rerum Asiaticarum mutationibus, imperium omnium gentium Chaldæos occupaturos esse. (Maurer.)

rali- t. de lu et vitate.

Moraliter, hic discant christiani quam Deus oderit vestium novitatem et luxum, quamque eum vindicet et puniat; is enim sapit mollitiem, fastum, levitatem, inconstantiam defectumque judicii. Unde talibus recte dicas illud Stilponis ad Craterem : δοκεῖς μοι χρεῖαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ : *videris mihi indigere pallio novo*, vel pallio et mente : καινοῦ enim junctim significat *novum*; disjunctim vero καὶ νοῦ significat *et mente*. Ita Laertius lib. II, cap. XII. Q. Curtius lib. ultim., et Plutarchus in *Alexandro*, culpant eum, quod devictis Persis habitum mutarit, vestemque Persicam induerit. Strato, vel, ut alii volunt, Plato dixit Aristippo : «Tibi uni et chlamydem, et pannum ferre datum est.» Chlamys vestis est satraparum, pannus mendicorum : ipse enim apud Dionysium saltavit in purpura, interdum vili pallio utebatur. Ita Laertius lib. II, cap. VIII; unde Horatius : « Omnis Aristippum decuit color. » Ita hodie sunt chamæleontes, qui omnibus gentibus, locis, sectis, tam in habitu quam in fide et moribus se conformant : sed dum singulis concolores fieri cupiunt, universis discolores et difformes fiunt. Phrygiones sunt, qui fucant tam mores quam colores, de quibus Prudentius in *Hamartigen.* :

Additur ars, ut fila herbis saturata recoctis,
Illudant varias distincto stamine formas.

Et Martialis :

Victa est
Pectine Niliaco jam Babylonis acus.

Diogenes cuidam glorianti quod leonis pelle vestitus incederet : « Non tu desines, inquit, virtutis stragula pudefacere? » indignum judicans quod homo mollis Herculis amictum sibi vindicaret. Ita Laertius lib. VI. Idem cum videret juvenem studiosius se ornantem : « Si ad viros, inquit, ἀτυχεῖς, id est *frustra facis* : si ad feminas, ἀδικεῖς, *injuste agis*. Nam frustra mas se mari ornat, cum inter eos nequeat esse conjugium : inique vero agit, si lenocinio suo insidietur feminæ. Idem divitem quemdam indoctum, sed splendide indutum, χρυσόμηλον, id est ovem aureo vellere amictam nuncupabat. Dæmonax cuidam suam purpuram ostentanti : « Heus tu, inquit, hoc ante gestabat ovis, et ovis erat, » significans illum stupidum esse ut ovem, etiamsi purpuram gestaret. Teribazo Artaxerxes rex vestem suam donarat ea lege, ut ea non indueretur : induit tamen ille, mulieribus etiam donis quæ a rege acceperat, insignitam. Tunc rex in risum effusus : « Tibi, inquit, ut mulieri aurum, ut insano regium amictum gestandi jus potestatemque concedimus.» Augustus Cæsar, cum pro concione multos videret palliatos, indignabundus : « En, inquit, Romanos rerum dominos, gentemque togatam. » Indoluit nimirum Romanos habitum novare et Græcum pallium assumere. Ejusdem hæc fuit gnome: « Vestitus insignis ac mollis superbiæ vexillum est, nidusque luxuriæ. » Ita Suetonius in ejus Vita. Peregrinam vestem in Ruffino culpavit Claudianus, in Carolo Calvo Franci. Constantissimi olim Germani cum fide vestes mutare cœperunt. « Turpis, ait Poeta, Romano Belgicus ore color.» Si hæc laicos dedecent, multo magis clericos et religiosos, in quibus vestium luxum acriter taxat S. Bernardus serm. 23 *in Cant.*, et Apolog. *Ad Guilielmum Abbatem.*

Tropologice, vestis peregrina est hæresis, quam assumunt novantes, « qui recesserunt a protectione et indumento Dei, et suo errore cooperti sunt,» inquit S. Hieronymus. Mystice idem : «Vestis, ait, filiorum regis, et principum indumentum Christus est, » quod assumimus in baptismo, juxta illud *Ephes.* IV, 24 : « Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Et *Coloss.* III, 12 : «Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. » Peregrina ergo veste diaboli induimur, cum pro misericordia induimus crudelitatem, pro benignitate asperitatem, pro humilitate superbiam, pro modestia fastum, pro patientia impatientiam. Hinc rursum monet Apostolus *Rom.* XIII, 14 : «Induimini Dominum Jesum Christum;» qui enim spretis virtutibus vitia assumit, pro Christo Antichristum induit. Peculiariter vero vestis peregrina est hypocrisis. « Quid enim magis est peregrinum, quam sunt lupis rapacibus vestimenta ovium? quid magis peregrinum, quam eum qui intus plenus est iniquitate, foris hominibus justum apparere ?» ait Rupertus.

Tropologice, vestis peregrina est hæresis.

Et hypocrisis.

9. QUI ARROGANTER INGREDITUR SUPER LIMEN. — Hebræi : *Qui saltat super limen*, hoc est, qui tanto fastu et arrogantia ingreditur, ut saltitando et subsultim incedere videatur, præsertim cum gradus templi conscendit, quod Amos culpat dicens cap. VI, 1 : « Væ qui opulenti estis in Sion, ingredientes pompatice domum Israel! » Vide ibi dicta. Taxat principum, nobilium et divitum arrogantiam in ingressu, etiam templi, præsertim eum in templo omnes coram Deo se humiliare debeant, humilitatemque et habitu, et incessu, et prece profiteri. Qui enim templum adeunt, id faciunt, ut humiliter Deum invocent, ejusque opem et gratiam postulent : quare indignum est ibi arrogantiam ostendere, ubi suppliciter venia in culpis, et auxilium in necessitate a Deo flagitatur. Taxat insuper fastum sacerdotum et pontificum, qui dilatatis phylacteriis arroganter in templo, quasi ejus præfecti et præsides incedebant. Unde Septuaginta vertunt : *Ulciscar super omnem manifeste, qui in vestibulis*. Sacerdotes enim degebant in suo atrio, proxime templo, quasi in ejus vestibulo. Ita Christus castigat eorumdem, sed ob sacerdotii honorem alio, puta Scribarum et Pharisæorum, nomine, supercilium et fastum, *Matth.* XXIII, 5. Hunc sensum dant S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Hugo et alii, qui *secundo*, sic

Vers. 9.

quoque explicant, quasi Propheta reprehendat superstitionem Judæorum acceptam a Philistinis, qui truncato Dagon idolo suo in limine templi, illud deinceps ex reverentia calcare non ausi, transiliebant, I *Regum*, v, 8; unde Chaldæus vertit : *Puniam omnes qui ambulant in legibus Palæstinorum*. Verum hoc solos Azotios fecisse legimus, quorum deus erat Dagon, a quibus, uti hostibus, abhorrebant Judæi : unde nusquam reperimus eos coluisse Dagon. Et sane si id fecissent, utique non tacuisset hic Propheta. Parva enim, imo nulla culpa est transilire limen templi ex reverentia, eo quod quis se reputet indignum qui calcet limen domus Dei; sed longe major culpa est, id facere in honorem Dagon, vel alterius idoli, itaque illud venerari et colere.

Tertio, Chaldæus, Arias, Pagninus, Tigurina et Vatablus ex Hebræo sic vertunt : *Visitabo omnem transilientem limen in die illa, qui implent domum dominorum suorum rapina* : quasi hic taxet Judæos, præsertim principum et potentum asseclas vel ministros, de furto, quod scilicet transiliant limen, tum proximorum, ut eorum bona furentur; tum dominorum suorum, ut ibi furta recondant, tutique sint, et cum illis prædam dividant. Verum tam Septuaginta quam Noster pro *dominorum suorum*, vertunt, *Domini Dei sui*. Culpat ergo principum non tantum arrogantiam, sed et injustitiam, puta rapinas, usuras et fraudes, quodque eas impudenter et quasi sacrilege consecrarent Deo : sacerdotes vero arguit, quod easdem acceptent, imo extorqueant, quodque ipsi pauperum bona specie religionis, quasi illa offerenda sint Deo, dolose et impie expilent et diripiant, suadendo v. g. filiis : Si parentes egentes a vobis quid petant, dicite id esse corban, id est munus dicatum Deo et sacerdotibus, uti Christus eis improperat *Matth.* xv, 6, et *Matth.* xxiii, 14 : « Væ, ait, vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ! quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes, » *q. d.* Væ vobis, Scribæ, qui emungitis bursas viduarum, vendendo scilicet eis, cum sanctitatis simulatione longas vestras orationes! græce enim est, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, id est *occasione longæ orationis*, vel prætextu quod multum pro eis oretis. Ita S. Chrysostomus ibidem.

Vers. 10. 10. Vox clamoris a porta Piscium, — scilicet audietur : quia, ut docet Ribera, et Vilalpando part. I *De Apparatu urbis*, lib. II, cap. xiii, per portam Piscium, *primo*, in urbem Jerusalem irrupisse videntur Chaldæi, omnesque incolas vel occidisse, vel cepisse, sicut piscator solet in omnes pisces maris impune grassari. Unde Habacuc cap. i, 14, ait : « Et facies homines (Judæos) quasi pisces maris, » ut capiantur a piscatore Nabuchodonosore. Et vers. 15 : « Totum in hamo sublevavit, traxit illud in sagena sua. » Hæc porta dicta est Piscium, quod spectaret mare, et inde per eam pisces importarentur. Audi ex S. Hieronymo, Saligniaco et Borchardo, Adrichomium : Porta, inquit, Piscium juxta turrim David, inter montem Sion et civitatem inferiorem, in valle Mello contra occidentem sita erat. Piscium dicebatur, quod per eam a Joppe et aliis maritimis locis (ac præsertim e mari Galilææ illic ex adverso existente, ait Vilalpando part. 1, lib. III, cap. ix) quotidie pisces in urbem inferebantur. Hæc aliis nominibus etiam porta David et porta Negotiatorum inscribitur : David quidem, quod turri Davidis proxima esset; Negotiatorum vero, quod per eam variæ negotiatorum merces a Bethlehem, Hebron, Gaza, Ægypto et Æthiopia inveherentur. Per hanc portam peregrini occidentales urbem ingredi solent. Sic et Vilalpando part. I, lib. III, cap. ix. Ubi tamen in eo ab Adrichomio dissentit, quod censeat portam Piscium non fuisse ad occidentem Hierosolymæ, ut vult Adrichomius, sed ad septentrionem : quia, inquit, Chaldæi castra habebant ad septentrionem; ac per portam Piscium irruperunt in urbem, occuparuntque mox portam secundam, quæ scilicet erat in secundo muro, et a Jeremia vocatur porta Media. Quæ ratio bene concludit, si verum est Chaldæos per portam piscium ingressos in urbem, et in portam Secundam, uti insinuat hic Sophonias. Censet ergo ipse portam Piscium fuisse ad septentrionem urbis, inter portam Ephraim et turrim Hananeel, Bezethæ proximam; et Chaldæos per eam ingressos, quia inhiabant opibus templi quod illi vicinum erat; Adrichomio tamen astipulatur S. Hieronymus, et favet II *Paral.* xxxiii, 14, ubi dicitur : « Ædificavit murum extra civitatem David ad occidentem Gihon, in convalle, ab introitu portæ Piscium usque ad Ophel. » Atque ad argumentum Vilalpando responderi posset, Chaldæos utraque via irrupisse in Jerusalem, nimirum aquilonari urbis muro dirupto penetrasse in Secundam, et occidentali porta Piscium effracta, irrupisse in vallem Mello, æque ac in civitatem inferiorem, quæ filia Sion dicebatur : utrique enim vicina erat hæc porta, et ad utramque aditum pandebat; ideoque Sophonias utrobique, scilicet tam in porta Piscium, quam in Secunda, ululatum fore significat.

Et ululatus a Secunda. — Secunda porta dicebatur, quæ erat in secundo muro : Jerusalem enim versus septentrionem, juxta templum, in tres regiones erat distributa, quarum quæque suum habebat murum in longum porrectum. *Primus* murus erat vicinus Sion : *secundus* erat medius splendidissimis portis conspicuus, et in quatuordecim turres divisus, quem Ezechias rex reparavit et firmiorem altioremque fecit, II *Paral.* xxxii, 5. *Tertius* erat extimus, quem Agrippa rex non primus ædificavit, ut vult Ribera, sed jam ædificatum publico sumptu permuniit, et latiorem altioremque reddidit. Hic totus solidus erat, et 25 cubitis altus, habebatque nonaginta quadrangulares validas et celsas turres. Ita Josephus, lib. VI *Belli*, cap. vi, et lib. XIX *Antiq.* vii. Fuit ergo

ululatus in porta Secunda sive Media : quia Chaldæi principes, fracto muro tertio et extimo, irruperunt in secundum, ejusque portam, quæ Secunda sive Media dicebatur, eamque ceperunt et insederunt, uti narrat Jeremias cap. XXXIX, 3. Addunt Hebræi, Pagninus, Vatablus, Arias et Clarius, in Secunda fuisse academiam: unde illic habitabat Holda prophetissa, IV *Reg.* XXII, 14. Quocirca pro משנה *misne*, id est secunda, ipsi vertunt, *academia: ululatus*, inquiunt, *magnus ab academia.* Solent enim academici non gladiis, sed calamis assueti, præ aliis metu belli percelli et trepidare, ac irruente hoste vociferari : nimirum non bene conveniunt Musæ quietæ et silentes, cum Marte feroci, et tubis, tympanisque et sclopis perstrepente. *Extimus* enim murus Hierosolymæ continebat regionem tertiam urbis, in qua habitabant opifices, mercatores et plebs. *Secundus* continebat regionem secundam, in qua, utpote tutiori et tranquilliori, habitabant nobiles, studiosi, doctores, Rechabitæ et similes. *Tertius* et intimus continebat Sionis arcem et templum, eisque subjectam civitatem inferiorem, quæ idcirco filia Sion dicebatur. Vide hæc graphice expressa in descriptione et tabula Hierosolymæ, quam exhibet Adrichomius post paginam 144. Lege et nostrum Vilalpandum in *Apparatu urbis*, part. I, lib. II, cap. III, et lib. III, cap. IX.

ET CONTRITIO MAGNA A COLLIBUS, — scilicet Sionis et templi, aliisque similibus, ad quos, utpote munitiores, capta a Chaldæis urbe, ex secunda et extima regione confugerunt Judæi, sed a Chaldæis persequentibus ibidem comprehensi, contriti et trucidati sunt. Ita S. Hieronymus et Theodoretus.

Tropologice, in hora mortis et in die judicii erit planctus, ob peccata quæ per portas, id est oculos vel aures ; ac in collibus, id est in ratione, mente et voluntate, commisimus. Mors enim ascendit per fenestras, *Jerem.* IX, 21. Vide ibi dicta. Itaque porta Piscium est porta oculorum, de quibus *Cant.* VII, 4 : « Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. » Oculi enim ob humorem aqueum et crystallinum videntur esse piscinæ et portæ Piscium, per quas scilicet species rerum caducarum et voluptatum in mare hujus sæculi volutantium, quasi pisces irrepunt in animam, eamque inficiunt sibique assimilant.

Audi S. Hieronymum : « Prima porta oculorum erit, qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos nostros, et omnis pompa et imago antiquorum scelerum et vitiorum, atque luxuriæ proferetur in medium. Torquebit igitur eum conscientia, et postquam compunctus clamaverit a prima oculorum porta, ululabit etiam a Secunda, quam et aures intelligere possumus. Per hos enim vel maxime sensus, quibus vitia illapsa fuerant, eorum pœna sentietur, quando cernemus quod fecimus, et audientes sermonem totumque ordinem peccatorum, in ululatum compellemur, et conteretur in nobis quidquid fuerit excelsum, et propter cæcitatem et surdas aures ignorabatur in nobis. » *Secundo*, idem paulo inferius : « Vel certe, ait, in fine mundi, et in consummatione lugebunt a porta Piscium prima, qui suum baptisma non servaverunt : lugebunt a Secunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam. Et erit magna contritio super colles, qui nec pro peccatis incurvati sunt, ut cervicem suam submitterent, et scelera sua deplorarent. Per has enim duas portas Baptismi et Pœnitentiæ, in Jerusalem, id est in Ecclesiam Dei, vel introitus, vel reditus est. »

11. ULULATE, HABITATORES PILÆ. — Pilæ, id est Vers. 11.
mortarii in quo tundimus piper, zinziber et aromata ; vel, si majus sit, orizam et frumenta. Audi S. Hieronymum : « Pila quæ hebraice dicitur מכתש *machtes*, et ab Aquila versa est εἰς τὸν ὅλμον, non per brevem syllabam prima legenda est (ut sit pila lusoria), ne σφαῖραν putemus, sed per productam, ut de pila sciamus dici in qua frumenta tunduntur : vas concavum et medicorum aptum usui, in quo proprie ptisanæ feriri solent. » Unde pila dicta est a pinso, pinsis; quod in ea siccata frumenta pistillo pinsebant ac contundebant, ut ait Cato cap. XIV, lib. *De Re rustica.* Porro Pila hic proprium urbis vel loci est nomen. Unde Pagninus, hebræum *Machtes*, quasi proprium loci retinuit.

Quæres, quis hic locus, vel urbs? *Primo*, R. Salomon censet Pilam vocari urbem Tiberiadem, eo quod in valle concava sit sita : portam vero Piscium esse Ptolemaidem, quæ mari piscoso adjacet : *Misne*, quod Noster vertit *Secundam*, esse *Luz*, urbem juxta Jerusalem : colles esse Sephorim. Verum hoc ipse more suo fingit, non probat. Certe de Tiberiade hic sermo esse nequit, utpote quæ jampridem a Salmanasare vastata erat cum tota Galilæa et Samaria, anno 6 Ezechiæ regis Juda, qui fuit atavus Josiæ, sub quo hæc prophetat Sophonias, uti ipse ait vers. 1. (Pila quæ? Primo.)

Secundo, melius Lyranus per pilam intelligit Jerusalem. Totum enim vaticinium hoc est contra Judam et Jerusalem, qui intentat excidium per Chaldæos. Porro Jerusalem dicitur pila, quia erat in meditullio Judææ, ejusque centrum, quo ad forum et nundinas confluebant undequaque Judæi. Simili metaphora Ezechiel, cap. XXIV, 2, Jerusalem vocat ollam, in qua coquuntur carnes, id est Judæi. Unde et dictionaria Syriaca, *Machtes*, vel *Machtose*, exponunt Jerusalem, a radice *chtase*, quæ significat perturbare, agitare, vexare, vel etiam oppugnare, et bellum gerere; quæ omnia competunt Hierosolymæ. Verum cum vers. 4, Propheta expresse nominarit Jerusalem, quorsum hic obscure eamdem vocaret pilam? Adde, immediate ante nominavit peculiaria loca Hierosolymæ, puta portam Piscium, Secundam, et colles : ergo et machtes, sive pila, peculiaris fuit locus ejusdem urbis. Unde (Secundo.)

Tertio. *Tertio*, per pilam potest accipi civitas inferior Hierosolymæ, quæ in valle concava sita, erat quasi pila, sive mortarium, respectu Sionis aliorumque collium. Hæc enim civitas vicina erat portæ Piscium et Secundæ. Dicitur pila, tum ratione situs humilis jam dicti; tum quia in ea erat forum aromatariorum, pistorum, coquorum, etc., qui in pila aromata, frumenta, carnes et herbas contundunt. Ita Arias, Vatablus et Clarius (1).

Quarto. *Quarto*, per pilam accipi potest vorago Mello, quæ et Tyropœon dicta est. Nam, ut docet Josephus lib. VI *Belli*, cap. VI, Jerusalem super duos colles erat condita, contrariis frontibus semet inspicientes, interveniente valle discretos, in quam domus creberrimæ desinebant. Et inferius : Vallis autem quæ Tyropœon appellatur, qua diximus superioris civitatis collem dirimi ab inferiore, usque ad Siloam pertinet : ita enim fontem, qui dulcis est ac plurimus, vocabamus. Hæc vallis vocatur hic *pila*, tum ob profunditatem, tum quod in ea contundendi essent Judæi. S. Hieronymus eam vocat *vallem Siloe*; Chaldæus, *vallem*, vel *torrentem Cedron*; quia usque ad Siloe et Cedron per portam Aquarum excurrebat. Sensus ergo est, *q. d.* « Quomodo frumenta feriente desuper vecte in pila contunduntur, ita de porta Piscium, et de porta Secunda, et de collibus proruens in vos decurret exercitus, » vosque contundet et comminuet, inquit S. Hieronymus, et ex eo Remigius, Ribera, Emmanuel et Mariana.

Quinto. *Quinto*, Adrichomius in descriptione Jerusalem censet *machtes*, sive pilam proprie esse vallem Cedron. Cedron torrens est inter Jerusalem et montem Oliveti, qui per vallem Josaphat in longum decurrit. Vallis ergo Josaphat est vallis Cedron, quæ posteriore sui parte, qua torrens Cedron juxta fontem et piscinam Siloe perlabitur; ab eo vallis Siloe nuncupatur. Audi Adrichomium : Vallis Cedron, inquit, lata, profunda et tenebrosa (unde et Cedron dicta est, a radice קדר *cadar*, id est niger, ater, obscurus, tenebrosus est) quæ in modum fossæ templum circumibat; ac quod in mortarii similitudinem disposita esset, hebraice *Machtes*, latine autem *Pila* vocabatur. Hæc tantæ profunditatis erat, ut de templi tecto ad imum ejus despicientium oculi, non absque vertigine capitis caligarent. In hac mercatores, et omnis generis negotiatores habitabant. In hanc vallem, cum Jacobus frater Domini, primus Hierosolymorum episcopus, in pinna templi coram omni populo, Jesum Dei Filium ipso festo Paschæ profiteretur, Anani Sadducæi pontificis jussu præcipitatus est, et confractis cruribus desuper quoque a Scribis et Pharisæis lapidatus, tandem fullonis fuste in cerebrum percussus interiit. Hucusque Adrichomius. Hæc sententia probabilis est, eique favet S. Hieronymus, qui pilam vocat vallem Siloe; et Chaldæus, qui pro pilam vertit, *torrentem Cedron*. Verum ei obstare videtur, quod torrens Cedron et vallis Siloe fuerint extra urbem : pila autem, ut et porta Piscium, et Secunda, videantur fuisse intra Jerusalem.

Quare *quarta* sententia paulo ante recensita videtur probabilior, quæ omnes expositiones conciliat. Accedit quod porta Piscium, per quam Chaldæi irruperunt in urbem, ab Adrichomio consignetur directe ad ingressum vallis Mello, sive Tyropœi, ut jure Propheta dicat ingentem eo loci fuisse ululatum, utpote in quem primo furorem suum exercuerint Chaldæi. Erat enim vallis hæc latissima, et habitationibus hominum frequentissima, utpote quam Salomon coæquavit et ædificiis ornavit, quæ collapsa instauravit Ezechias, ut patet III *Reg.* IX, 15, et II *Paral.* XXXII, 5.

Porro per unam hanc urbis partem, Propheta significat totius urbis ululatum et comploratione. Tota enim Jerusalem, sicut dixit Lyranus, uti fuit pila contundens et occidens Prophetas, ita pariter fuit pila, in qua impios hosce cives et propheticidas contuderunt et occiderunt Chaldæi : perinde ac eadem postmodum fuit pila contundens Christum et Apostolos, ideoque facta est pila, in qua Titus et Romani eosdem Christicidas contuderunt et enecarunt, uti ei prædixit Christus *Luc.* cap. XIX, 41 et sequentibus. Unde Septuaginta vertunt : *Plangite qui habitatis concisam*. Hebræum enim *machtes* et pilam, et mandibulam dentium significat : quia sicut in pila comminuuntur et conciduntur aromata, ita dentibus conciduntur et comminuuntur cibi. *Machtes* ergo generatim est vas vel instrumentum, quo fit concisio vel contusio, qualis est pila et mandibula. Unde Judæi in Jerusalem quasi in pila contusi, et in eadem quasi mandibula dentibus, id est gladiis et armis Chaldæorum, concisi et lacerati sunt.

Symbolice, ululet Constantinopolis, ululet Buda, ululet Trapezuntium, ululet quælibet urbs capta a Turca, vel ab hæretico principe; in qua quasi pila Catholicos ipse contundit.

Tropologice, pila est tribulatio, in qua Deus peccatores tundit, ut pœnitentiæ gemitus et lacrymas extundat; sed in multis verum est illud Sapientis *Proverb.* XXVII, 22 : « Si contuderis stul-

(1) Nos, ut nostram sententiam tribus verbis exprimamus, inquit Maurer, postquam alias sententias retulit *ischebet hamachtes* idem prorsus esse putamus quod *ichsebet haameq* (*habitatrix vallis*), *Jerem.* XXI, 13, id est incolas urbis Hierosolymitanæ. Quemadmodum illo loco Jeremias עמק *emeq*, *vallem*, dicit eam urbem utpote montibus cinctam, sic hoc loco Zephania eamdem (conf. vers. 10 et 12 seqq.) eodem sensu appellat *machtes*, *mortarium*. *Mortarium* vero, non *vallem*, eam vocat ludens more prophetarum, eo consilio, ut simul significet quænam Hierosolymitanos maneat sors, ut significet, inquam, fore ut velut in mortario illi contundantur, id est deleantur prorsus ab hostibus. Quod ipsum statim claris verbis exprimitur, ita ut simul cur delendi sint, causa exprimatur, quæ in eo ponitur, quod turpis quæstus et commodi causa mercaturam faciant.

(Maurer.)

tum in pila, non auferetur ab eo stultitia ejus. » Justi vero et martyres in ea dicunt, quod Anaxarchus in pila contusus dixit tyranno : « Tunde, tunde ; follem (corpus) tundis, Anaxarchum non tundis, » uti refert Philo lib. *Quod omnis probus sit liber*. Et Ovidius in *Ibim :*

Aut ut Anaxarchus pila minuaris in alta,
Jactaque pro solitis frugibus ossa sonent.

Et gehenna. Anagogice, pila est olla Vulcani, puta gehenna, in qua diaboli tot pistillis reprobos tundunt, quot hic voluptates illicitas senserunt, vel perpetrarunt; ac præsertim pistilla sunt puncturæ conscientiæ, quæ damnato occlamans et exprobrans, jugiter eum tundit et angit, dicens : Cur infelix te in hanc pilam conjecisti? cur modica voluptate tanta dolorum et angorum pistilla tibi accersivisti? Tundetur illa in æternum, at nunquam pertundetur : tunderis et tu, et contunderis usque ad ossa, usque ad animam; at nullus ictus eam extundet, sed vivam semper et immortalem, ad æternas tunsiones et tormenta servabit. Hujus rei symbolo fingunt poetæ, cor Promethei ad saxum alligati in Caucaso monte, ab aquila perpetuo tundi et rodi, at nunquam erodi vel extundi, idque in pœnam furti, quo ignem e cœlo furatus, eum in terras detulit, de quo Ovidius I *Metamorph.* Sed cur in hac pila tam horrende tunduntur? quia in hac vita fuerunt pila gulæ, ventris, veneris et mammonæ, in qua delicias suas, epulas suas, aromata sua, vina sua, sordes suas, opes suas congessit, compressit, contudit et comminuit caro, mundus et diabolus : quia ignave vixerunt, permittentes se a tentationibus, passionibus et vitiis calcari et contundi. Talis enim est pila, quæ ignava sinit se jugiter tundi. Unde Timon misanthropus Cleanthem ob ingenii tarditatem vocavit ὅλμον ἄτολμον, id est *pistillum retusum, mortarium ignavum.* Inde proverbium : « Pistillo retusior, nudior, calvior : » ima enim pistilli pars adeo retusa et glabra est, ut calvi cranium referre videatur. Pila ergo notat improborum ignaviam resistendi peccatis, et bene operandi, conjecisse eos in pilam et ollam Vulcani.

CONTICUIT OMNIS POPULUS CHANAAN. — Hebraice additur כי *ki*, id est *quia*, quasi hic causa reddatur, cur ululaturi sint habitores pilæ, quia scilicet conticuit omnis populus Chanaan. *Chanaan*, id est mercator, qui mercibus emendis et vendendis vacat, ut faciebant incolæ Chanaan, sive Chananæi. Unde illud *Osee* XII, 7 : « Chanaan, in manu ejus statera dolosa. » Vide ibi dicta, imo Chaldæus per Chanaan accipit Chananæos, *q. d.* Ululate, cives Hierosolymæ, quia cessabunt Chananæi aliique mercatores ad vestrum forum, ad vestram pilam deferre aromata, frumenta cæterasque merces. *Secundo* et melius, כי *ki*, id est *quia*, hic, ut et alibi sæpe, non est causale, sed encliticum, et ornatus tantum causa additur. Quocirca per Chanaan non Chananæos, sed Judæos accipe. Hi enim a Prophetis vocantur Chananæi, non Hebræi, nec Abrahæi; eo quod non Abrahæ, sed Cham, Chanaan et posterorum ejus mores imitarentur. Ejus enim quis dicitur filius, quem imitatur et refert. Unde illud *Dan.* XIII, 56 : « Semen Chanaan, et non Juda. » Et *Ezech.* XVI, 3 : « Radix tua, et generatio tua de terra Chanaan : pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa. » Hinc et Christus ad Judæos : « Vos, ait, ex patre diabolo estis, » *Joan.* VIII, 44. Quocirca Chaldæus vertit : *Periit populus, cujus opera similia sunt operibus populi terræ Chanaan.* Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo et Lyranus. Porro in voce *conticuit* est emphasis. Nam *conticuit*, id est penitus excisa est et periit, ut vertit Chaldæus, ita ut nullius in ea vox, gemitus vel sibilus audiatur : quia omnes vel capti, vel occisi sunt a Chaldæis; vel si qui sunt reliqui, ita perculsi, afflicti et attoniti sunt, ut præ vehementia doloris, et præ stupore vox illis intercludatur, nec vocem ullam proferre, imo nec hiscere possint.

DISPERIERUNT OMNES INVOLUTI ARGENTO, — puta mercatores et avari, qui non tractant aliud quam aurum et argentum, ac divites undique opibus cincti et circumsepti, iisque confidentes et superbientes, quasi per eas sint a Chaldæis inexpugnabiles. Ita S. Hieronymus. Unde Septuaginta vertunt, *elevati argento. Secundo*, « involuti argento : » quia cor suum omnemque affectum dederunt argento, illudque ita ei affixerunt et involverunt, inquit Ribera, ut non tam argentum possidere et regere, quam ab argento possideri et regi videantur. Quocirca alii vertunt, *portatores argenti;* alii, *onera argenti.* Argentum enim est idolum, quod adorat avarus, quod consulit, quod per fas et nefas sequitur, cui per omnia obedit et se quasi servum mancipat. Unde ab eo agitur ad usuras, fraudes, dolos omniaque scelera. Qua de causa avaritia ab Apostolo vocatur idolorum servitus, græce idololatria, *Ephes.* V, 5. Dictum est de Aristotele, cum septenos per diem Euripi fluxus et refluxus curiosius scrutari volens, ab eo absorptus est : « Aristoteles non habet Euripum, sed Euripus habet Aristotelem. » Idem verius dicas de avaro : Avarus non habet Euripum pecuniæ, sed hic habet et possidet avarum. Vere Cicero, actione 5 *in Verrem :* « Nihil est tam sanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia possit. » Et Cato apud Gellium : « Fures privatorum in nervo et in compedibus ætatem agunt : fures vero publici in auro atque in purpura. » Denique avari involuti sunt argento : quia cor habent in ære, non in æthere. Cujus rei exemplum ad litteram exstat in *Vita S. Antonii de Padua.* Cum enim ipse in exsequiis cujusdam divitis avari haberet orationem funebrem, dixit : Christus ait : « Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. » Ita dives hic cor suum habet in suo thesauro, ibique illud reliquit. Ite domum ipsius, et in auro ejus invenietis illud. Iverunt, et in

auro cor ejus repererunt, uti vir sanctus affirmarat. Plura similia exempla exstant in vitis Sanctorum. Addit Delrio adagio 1005 : Sicut infantes qui rebus vilibus, ut nucibus, delectantur, involvuntur fasciis; ita divites, qui vili terra rubra et alba, id est auro et argento, delectantur, eo se involvunt : « eadem involutione ita grossefacti, inquit Rupertus, ut nimis difficile sit introire eos in regnum Dei, » juxta illud Christi : « Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei, » *Marci* cap. x, 25.

Mystice, S. Gregorius lib. XVIII *Moral.* xi : « Quia, ait, nonnulli eloquia Dei non interius per exhibitionem, sed exterius per ostensionem habere concupiscunt, idcirco per Prophetam dicitur : Dispererunt omnes involuti argento. Hi nimirum qui eloquio Dei non interiori refectione se replent, sed exteriori ostensione se vestiunt. » Ita ad litteram clerici et religiosi, qui habitum pietatis exterius præferunt, si interius cor habeant involutum argento, a gradu suo decidunt et dispereunt. Hac de causa multas Ecclesias, monasteria et Ordines a primævo sanctitatis splendore decidisse, ideoque vel periisse, vel contempta jacere, vel ab hæreticis et infidelibus eversa vidimus et videmus. Vere dixit vir sapiens : « Mater genuit filiam, sed filia suffocavit matrem, » nimirum, « filia amplæ dotationis suffocavit matrem devotæ religionis. »

Vers. 12. 12. SCRUTABOR JERUSALEM IN LUCERNIS, — *q. d.* Efficiam ut Chaldæi, capta Jerusalem, omnes ejus angulos et latebras exacte scrutentur, ne quis Judæorum se abscondens manus eorum evadat. Ita pariter Romani sub Tito scrutati sunt Judæos in cloacis, speluncis et sepulcris, indeque eos extraxerunt ad necem, uti refert Josephus lib. VII *Belli*, cap. xvii, xxvi et xxx, et lib. III, cap. xiv. Ubi se ex iisdem extractum, aut potius sponte egressum, cum Vespasianus ei vitam et libertatem promitteret, eidem se dedisse narrat. Est adagium. Lucernam enim adhibemus, cum quid exacte scrutari, et penitus perspicere volumus. Unde illud vetus, dictum quod citat Plutarchus in *Præceptis connubialibus* : « Sublata lucerna nihil interest inter mulieres, » significans plerasque esse impudicas, vel ad id faciles, si detur facultas tenebrarum et secreti, ubi sine teste peccetur. Quin et Diogenes adhibita interdiu lucerna, rogatus quid faceret, respondit : « Hominem quæro, » teste Laertio in ejus Vita. Seneca, lib. *De Vita beata*, indicat idipsum solere fieri per superstitionem, si quando denuntiabatur ira Numinis : « Cum laurum, inquit, linteatus senex, et medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis et auditis. »

In die judicii Deus scrutabitur in lucernis. Allegorice, id verius erit in die judicii, quando Deus scrutabitur arcana locorum et mentium, ac revelabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, I *Corinth.* iv; tunc enim etiam de minimo verbo otioso, et de subtilissimis cogitationibus rationem a quolibet exiget, ait S. Hieronymus. Audi S. Bernardum serm. 55 *in Cant.*, explicantem illud *Cant.* ii : *Similis est dilectus meus capreæ*, quæ acuti est visus : « Time, ait, scrutinium judicis, time oculos capreæ, time illum qui per Prophetam dicit : Et erit in die illa, et ego scrutabor Jerusalem in lucernis. Acuto visu est, nihil inscrutatum relinquit : oculus ejus scrutabitur renes et corda, ipsaque cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in Babylone, si in Jerusalem manet scrutinium? Puto enim hoc loco Prophetam Jerusalem nomine designasse illos, qui in hoc sæculo vitam ducunt religiosam, mores supernæ illius Jerusalem conversatione honesta et ordinata pro viribus imitantes; et non veluti hi qui de Babylone sunt, vitam in perturbatione vitiorum scelerumque confusione vastantes. Denique illorum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, et non egent scrutinio, sed supplicio. Mea autem (qui videor monachus et Hierosolymita) peccata certe occulta sunt, nomine et habitu monachi adumbrata : et idcirco necesse erit subtili ea investigari discussione, et quasi admotis lucernis in lucem prodi, juxta illud *Psalm.* lxxiv : Cum accepero tempus, ego justitias (id est vias justorum) judicabo. Verendum valde, cum ad hoc ventum fuerit, ne sub tam subtili examine multæ nostræ justitiæ (ut putantur) peccata appareant. » Remedium subdit : « Unum est tamen, si nos ipsos dijudicaverimus, non utique judicabimur. Mala melioribus curabo corrigere actibus, diluere lacrymis, punire jejuniis cæterisque sanctæ laboribus disciplinæ, etc. Scrutabor ego vias meas et studia mea, quo is qui scrutaturus est Jerusalem in lucernis, nihil inscrutatum in me, sive indiscussum inveniat. Neque enim judicaturus est bis in idipsum. Quis mihi det ita ad liquidum prosequi et persequi universa delicta mea, ut in nullo oporteat vereri oculos capreæ, in nullo ad lumen contingat erubescere lucernarum? Et nunc video, sed non video. Præsto est oculus cui omnia patent, etsi non patet ipse. Erit quando cognoscam, sicut et cognitus sum. »

Quæres, quænam sint lucernæ Dei, quibus scrutabitur omnes et omnia in die judicii? Respondeo : Increata lucerna Dei est ipsa ejus mens, intellectus, perspicacia, scientia, qua omnia penetrat et pervidet clarissime. Nam, ut ait Apostolus, « vivus est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, etc., discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, » *Hebr.* iv, 12. Hinc Ægyptii Deum pingebant hieroglyphice, quasi oculum sceptro insistentem, oculo significantes ejus visionem, scientiam, providentiam; sceptro, ejus potentiam, regnum, vindictam et castigationem. « Deus enim, inquit Plinius lib. II,

Lucer[nae] incre[atae] Dei, q[uae]

cap. VII, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui. » Et, ut ait Tertullianus lib. *De Trinit.* : « Deus totus est oculus. » Hinc *Eccli.* XXIII, 27 : « Omnia videt oculus illius. » Et vers. 28 : « Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes. » Quocirca cogita, o peccator, te hunc oculum effugere non posse, esto abdas te in conclave, in speluncas, in antra : ubique enim hic oculus te videt. Si id scis et cogitas, quomodo in conspectu divini et vindicis hujus oculi peccare, eumque i. ritare audes?

reatæ inque. ima. Creatæ lucernæ Dei sunt variæ. *Prima* sunt angeli et dæmones, qui quoad naturam spiritus sunt lucidi et pervigiles, omnia penetrantes, scrutantes et pervidentes, de quibus Psaltes *Psalm.* CIII, et Apostolus *Hebr.* I, 7 : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Hi in judicio peccatorem accusabunt, omniaque ejus scelera, etiam occultissima et minutissima, prodent et pandent in tribunali Christi.

cunda. *Secunda* lucerna Dei est ratio et conscientia cujusque, de qua *Psalm.* IV, 7 : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » Et *Matth.* VI, 22 : « Lucerna corporis tui est oculus tuus. » Hæc culpam in memoria servat, eamque agnoscet et fatebitur coram judice et toto mundo. Hæc dicet ipsi peccatori : Ego te monui, ego tibi occlamavi : noli hoc scelus patrare, Deus te videt, Deus te puniet, sed noluisti me audire; me reclamante effrons in conspectu Dei, impudenter, hæc et ista in particulari crimina commisisti : tu nosti, ego testor, negare non potes.

ertia. *Tertia* lucerna est lex et verbum Dei, de qua Psaltes *Psalm.* CXVIII, 105 : « Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. » Et Sapiens *Proverb.* VI, 23 : « Mandatum lucerna est, et lex lux. » Et II *Petri* I, 19 : « Attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. » Lex enim Dei deteget iniquitates hominum, quas legi huic contrarias et repugnantes admiserunt, ostendetque quam iniquæ impiæque, et a ratione legeque alienæ et abhorrentes fuerint. Audi S. Ambrosium in *Psalm.* CXVIII, octonario 18, ad illud : *Ignitum eloquium tuum* : « Tripliciter, inquit, describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes. Ideo ait Dominus : Scrutatus sum Jerusalem ad lucernam. Sed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui incenderetur, aut illuminaretur, invenit : ideo eam in tenebris dereliquit. »

uarta. *Quarta* lucerna est sol, luna, stellæ, quæ peccatori dum peccaret, luxerunt et facem præbuerunt; hæ enim testabuntur scelus quod viderunt, cuique lucem præstiterunt. Unde de iis ait Isaias cap. XXIV, 23 : « Erubescet luna, et confundetur sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu senum suorum fuerit glorificatus. » Et Joel cap. II, 31 : « Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem. »

Quinta lucerna est vita Christi et sanctorum. Quinta. Hinc de Joanne Baptista ait Christus : « Ille erat lucerna lucens et ardens, » *Joan.* V, 35. Et *Philip.* II, 15 : « Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. » Et de Helia et Henoch ait S. Joannes : « Hi sunt duæ olivæ, et duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes, » *Apoc.* XI, 4. Tot ergo lucernæ Dei sunt quot sancti, imo quot virtutes et exempla sanctorum; hæc pandent arguentque nequitiam peccatorum. Quocirca cuilibet reprobo dicet Christus judex : En dedi tibi hæc exempla piorum quasi faces, quas sequereris : tu vero maluisti tenebras et opera tenebrarum sequi quam lumen. Vide quam tua opera, quam tua vita difformis sit vitæ S. Pauli, S. Francisci, S. Dominici, etc. Si respondeas : Domine, non potui servare castitatem, quia natura et consuetudine nimis proclivis eram in libidinem; arguet judex : Mentiris. Nam S. Augustinus in libidinem propensissimus, eam vicit per meam gratiam; vicit Magdalena, vicit Pelagia, vicerunt alii innumeri : ergo et tu tuam proclivitatem vincere potuisti per eamdem gratiam, quam tibi vel obtuli, vel præparavi, ac reipsa dedissem, si eam humiliter et instanter postulasses, eique strenue fuisses cooperatus. Quis hoc Dei scrutinium non expavescat?

Anagogice, lucerna Jerusalem cœlestis, est splendidissima et gloriosissima humanitas Christi, quæ non tantum eam scrutabitur, ne quid in eam intret coinquinatum, sed et eamdem miris et æternis splendoribus irradiabit, lætificabit et beabit : de qua *Apocal.* XXI, 23 : « Civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea : nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. »

ET VISITABO SUPER VIROS DEFIXOS (id est totos immersos, agglutinatos, et, ut hebraice est קפאים *kopheim*, id est coagulatos, vel congelatos) IN FÆCIBUS (id est in sordidis et spurcis voluptatibus, puta deliciis et divitiis) SUIS. — Unde Chaldæus vertit : *Animadvertam in viros, qui summa tranquillitate fruuntur divitiis suis.* Est metaphora a vino aspero fæcibus incubante, quod dum immotum in iis persistit, asperitatem suam vitiumque conservat : unde ut eam ponat, fiatque suavius, ab œnopolis ab iis amoveri, et in aliud vas transferri solet. Sic enim Deus Judæos in Jerusalem otio et opibus diffluentes, ut corruptos eorum mores corrigeret, ex ea transtulit in Babylonem. Alludit Sophonias ad Jeremiæ synchroni sui cap. XLVIII, 11, ubi de Moab dicit : « Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua, et requievit in fæcibus suis : nec transfusus est de vase in vas, et in transmigrationem non abiit : idcirco permansit gustus ejus in eo, et odor ejus non est immutatus. » Vide ibi dicta. Ita loci et officii mutatio sæpe homines a suis cupediis, moribus et amoribus avel-

lit. Quocirca sapienter in Religionibus inductum est, ut religiosi subinde ex uno monasterio vel collegio in aliud, ex una provincia in aliam transferantur, ut meminerint se hic non habere manentem civitatem, sed esse advenas et peregrinos, cives vero sanctorum et domesticos Dei, in eoque mentem amoremque suum defigant.

QUI DICUNT IN CORDIBUS SUIS : NON FACIET BENE DOMINUS, ET NON FACIET MALE, — *q. d.* Qui cogitant et censent quod Deus non habeat providentiam bonorum et malorum, ut hos puniat, illos præmiet; sed omnia casu vel fato eveniant. Fortuna est, inquiunt, vel fatum, quod omnia regit, quod his bona, illis mala irrogat. Est vox politicorum et atheorum : qui enim in fæcibus peccatorum suorum defixi jugiter hærent, tandem fiunt athei. Amor enim voluptatum, et consuetudo peccandi quam nolunt dimittere, impellit eos et excæcat, ut dicant : Non est providentia; quo liberius ablato Numinis metu peccent, et suis amasiis vel cupediis fruantur, juxta illud *Psalm.* XIII, 1 : « Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus. »

Vers. 13. 13. ET ERIT FORTITUDO EORUM IN DIREPTIONEM. — Pro *fortitudo* hebraice est חיל *chel*, quod robur, vires, opes, exercitus significat. Unde Chaldæus vertit : *Erunt divitiæ eorum in spolium ;* Pagninus : *Erit substantia eorum in direptionem;* Tigurina : *Diripientur opes illorum.* Hinc et sequitur, *et domus eorum* (erunt) *in desertum;* Chaldæus, *domus eorum in prædam;* Pagninus, *domus eorum in desolationem;* Tigurina, *domus eorum vastabuntur.* Divites enim omne suum robur ponunt in domibus et opibus, juxta illud *Proverb.* cap. XVIII, 11 : « Substantia divitis urbs roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum. » S. Hieronymus tamen, Remigius et Haymo per fortitudinem accipiunt exercitum. Audi S. Hieronymum : «In die mortis et judicii omnis fortitudo eorum in direptionem erit, ut quod male valebat et erigebatur adversus Dominum, infirmum fractumque vertatur ad melius ; velut si quis fortitudinem latronis, et piratæ, et furis diripiat, infirmosque eos reddat, prodest illis sua infirmitas ; debilitata enim membra, quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt. »

Vers. 14. 14. JUXTA EST DIES DOMINI MAGNUS, — puta dies vindictæ et excidii Jerusalem, ac captivitatis Babylonicæ.

Allegorice, apte S. Hieronymus, Remigius, Vatablus, imo Ecclesia in Officio defunctorum, hæc omnia adaptat diei judicii. Vide dicta *Joelis* cap. II. Prope, ait S. Hieronymus, est dies mortis et judicii, « vel propter æternitatem, quia nihil ei longum est; vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti nunquam longe videtur supplicium quod inferendum est; sive, cum exierimus a sæculo, et unius cujusque mors consummationem mundi fecerit, non solum prope erit, sed et velox nimis. »

VOX DIEI DOMINI AMARA, — quia in illa die erit clangor, strepitus, tumultus et comploratio tum Chaldæorum occidentium, tum Judæorum vel occisorum, vel captivorum, amarus et horrendus. Allegorice, S. Hieronymus jugiter sentiebat sibi insonare vocem ultimæ tubæ : « Sive, inquit, bibo, sive comedo, sive dormio, semper tuba illa insonat auribus meis : Surgite, mortui, venite ad judicium. » Sapientes, qui hanc vocem jugiter audiunt et ruminant.

TRIBULABITUR IBI FORTIS. — Chaldæus, *ibi potentes interficientur ;* Pagninus, *clamat ibi fortis ;* Tigurina, *ibi fortis turpiter ejulabit.* Alii mutata distinctione sic exponunt : *Vox diei Domini prope est, ibi fortes vociferabuntur amarum,* id est, ibi audietur vox atrox et horrenda Chaldæorum expugnantium Jerusalem civesque trucidantium; et allegorice, angelorum tuba canentium, orbique excidium et finem adducentium in die judicii.

15. DIES IRÆ.—Ad litteram loquitur de die excidii Jerusalem per Chaldæos; allegorice, de die judicii. Septuaginta : *Dies iræ dies illa, dies tribulationis et necessitatis, dies miseriæ et perditionis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulæ, dies tubæ et clamoris ;* Chaldæus : *Dies afflictionis et angustiæ, dies tumultus et commotionis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubilosus et obscurus, dies buccinæ et jubilationis;* Pagninus : *Dies iræ dies illa, dies angustiæ et afflictionis, dies tumultus et desolationis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et caliginis, dies tubæ et taratantaræ.* Exaggerationes hæ acerbitatem, horrorem et atrocitatem illius diei significant et repræsentant. Tigurina : *Dies excandescentiæ dies illa, dies angoris et coangustationis, dies desolationis et devastationis, dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et nebulæ, dies buccinæ et classici.* Vide dicta *Joel.* cap. II, 2. Meditans et concionator singula hæc diei illius epitheta ruminet, expendat, ponderet et urgeat, v. g. Dies hujus vitæ est dies gratiæ, illa futuræ vitæ et judicii erit dies iræ; quia in illa Deus omnem suam iram per sex annorum (quibus eum jugiter in hoc mundo offenderunt et irritarunt peccatores) millia collectam, totam simul uno impetu quasi torrens effundet in impios. *Secundo*, illa dies erit dies tribulationis, quia tribulam omnium afflictionum aget super impium Deus, dicetque : « Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum, » *Apoc.* cap. XVIII, 7. *Tertio*, erit dies angustiæ, quia ab omni parte arctabuntur reprobi. Si enim aspiciant sursum, videbunt judicem iratum, spirantem fumos. Si deorsum, videbunt flammas gehennæ sibi paratas. Si retro, videbunt voluptates elapsas jam se deserere et cruciare. Si ante, videbunt æternitatem interminam, eamque miserrimam. Si ad latera, videbunt angelos se relinquentes, et dæmones se invadentes. Si intus, videbunt conscientiam se accusantem et flagellantem. *Quarto*, erit dies calamitatis, id est calamitosissima, adeo ut dicant montibus : « Operite nos; » et collibus : « Cadite super nos, » *Osee* cap. VI, 8; *Apoc.* cap. VI;

vers. 16. Undique enim pœnæ quasi hostes in eos irruent. *Quinto*, erit dies necessitatis, ut vertunt Septuaginta, quia necessariam et inevitabilem sententiam et condemnationem subibunt, e qua nec homines, nec angeli, nec B. Virgo eos volêt aut poterit liberare. *Sexto*, erit dies perditionis, quia et famam, et vitam, et lætitiam, et animam, et omne bonum perdent in æternum. *Septimo*, erit dies tumultus, ut vertit Chaldæus, quia in tanto et pene infinito damnatorum numero, turbaque condensata et constipata tam in valle Josaphat, quam in gehenna, horrendus erit strepitus, clamor, ejulatus; horrenda convicia, maledictiones et blasphemiæ, quibus damnati sociis, parentibus, dæmonibus, angelis, Deoque maledicent; ringent enim contra se invicem quasi canes ex summo dolore et desperatione. *Octavo*, erit dies tenebrarum, quia ibunt in tenebras exteriores, ubi nunquam videbunt solem, lunam, vel ullum lumen. *Nono*, erit dies turbinis, quia quasi mentis impotes vertigine agentur, et ignis stridens quasi turbo aget eos in gyrum, rapietque in tartara. *Decimo*, erit dies tubæ tarantataræ, ut vertit Pagninus, id est prælii, quo Deus eos profligabit et conficiet. Rursum erit dies tubæ, quia tuba proclamante educentur coram toto mundo ad locum supplicii, ut plectantur in gehenna. *Undecimo*, erit dies desolationis et devastationis, ut vertunt Pagninus et Tigurina, quia privabuntur omni consolatione et gaudio, ac replebuntur omni mœrore et tristitia. *Duodecimo*, erit dies jubilationis, ut vertit Chaldæus, quia sancti jubilabunt, et applaudent justitiæ et vindictæ Dei, ipsisque damnatis insultabunt, ac de iis quasi hostibus profligatis triumphum agent.

Vers. 15. 15. DIES NEBULÆ ET TURBINIS.—Tum proprie; Deus enim pugnat adversus impios, ac præsertim in die judicii pugnabit, cogendo et vibrando in eos nebulas, turbines, fulmina, tonitrua, procellas et grandines. Hi enim milites in castris Dei censentur *Psalm.* x, 7; *Sap.* v, 22. Sic pro Theodosio pugnans contra Eugenium tyrannum, ventos in eum immisit :

> Revolutaque tela
> Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas,

ait Claudianus.

Tum symbolice; nebula enim, tempestas et turbo symbolum et imago sunt horrendi prælii, conflictus, stragis, supplicii et vindictæ, ex alto a Deo detonantis et depluentis in impios, eosque grandinantis. Sic Homerus *Iliade* IV, Græcorum agmina, quasi procellas irruentes in Trojanos depingit :

> Qualem super æquora nubem
> Sæpe videt celso scopuli de vertice pastor,
> Contractam Zephiri flatu, et caligine nimbos
> Densante picea, et sævam minitante procellam.

Et Homerum de more imitans Virgilius *Æneid.* XII :

> Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
> It mare per medium, miseris, heu! præscia longe
> Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
> Arboribus stragemque satis, ruet omnia late.
> Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti.
> Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
> Agmen agit.

Et rursum Æneam in medio conflictus quasi turbinis, ita describit :

> Ac velut effusa si quando grandine nimbi
> Præcipitant, omnis campis diffugit arator, etc.
> Sic obrutus undique telis
> Æneas, nubem belli dum detonet.

16. SUPER ANGULOS EXCELSOS. — Chaldæus, *super collibus exaltatis*; Tigurina, *super turres excelsas*; hæ enim in angulis palatiorum solent exædificari, *q. d.* Chaldæi turres altissimas celerrime conscendent, occupabunt et vastabunt. Ita Theodoretus, Lyranus, Arias et Vatablus. Vers. 16.

17. AMBULABUNT UT CÆCI, — præ metu, angore, horrore et stupore. Videtur enim timor et anxietas timidis, anxiis et perplexis eripere lumen, mentem et oculos, ut nesciant quo fugiant, *q. d.* Judæi erunt attoniti, ut cæcutire videantur, et ambulare tanquam cæci, præsertim quia adimet eis consiliarios et viros sapientes, qui civitatis et civium sunt quasi mens et oculi, uti prædixit Isaias cap. III, 3. Vers. 17.

EFFUNDETUR SANGUIS EORUM SICUT HUMUS. — Tigurina, *ut pulvis*, scilicet contemptus et nullius pretii, qui omnium pedibus calcatur.

CORPORA. — Cadavera Judæorum insepulta projicientur ut stercora, hoc est, sepultura asini sepelientur, uti sub idem hoc tempus Joakim regi comminatus est Jeremias cap. XXII, 19.

18. AURUM EORUM NON POTERIT LIBERARE EOS, — quia Chaldæi truculenti Judæorum vitam quærent, non aurum. Vers. 18.

IN IGNE ZELI EJUS (Domini) DEVORABITUR OMNIS TERRA, — scilicet Judææ; de ea enim agit. *Ignem zeli* vocat iram vindictæ, vel iram vindicem. Ira enim vocatur *ignis*, quia in ira, ebulliente sanguine effervescimus et ignescimus, ut oculis, ore et naribus flammas vomere videamur. Unde illud : « Ignes vel iras naribus efflat. » Unde Arabicus Antiochenus vertit, *in igne fervoris ejus*; Arabicus Alexandrinus, *in flamma ignis ejus*. Rursum, vindicta vocatur *zelus*, quia hæc in Deo ex ingenti amore nascitur. Alludit enim ad zelum maritorum qui, quia uxores ardenter amant, hinc, si ipsæ adulterentur, et fidem amoremque fallant, acerrime eas puniunt, et sæpe occidunt. Ita Deus, quia populum suum, puta Judæos, ardenter amabat, quasi sponsas suas; hinc eos fidem fallentes, et cum idolis adulterantes, amore in indignationem verso, gravissime punivit, vastavit et consumpsit usque ad consummationem, id est plene, funditus et consummate. Ita S. Hieronymus. Loquitur, ut dixi, ad litteram de die ex-

cidii Jerusalem per Chaldæos, et a pari vel simili, de die excidii ejusdem per Titum et Romanos, de quo S. Hieronymus : « Usque in præsentem, ait, diem videas Judæos prohiberi ingredi Jerusalem excepto planctu; et ut ruinam suæ eis flere liceat civitatis, pretio redimunt, ut qui quondam emerant sanguinem Christi, emant lacrymas suas. Videas in die quo capta est a Romanis et diruta Jerusalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, et senes pannis annisque obsitos, in corporibus et in habitu suo iram Domini demonstrantes. Congregatur turba miserorum, et patibulo Domini coruscante, ac radiante ἀναστάσει ejus, de Oliveti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi sui populum miserum, et tamen non esse miserabilem, etc., et dubitat aliquis, cum hæc videat, de die tribulationis et angustiæ. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hortatur Judæos aa pœnitentiam, ut evadant stragem Chaldæorum, quam subituræ sunt vicinæ gentes. Unde, vers. 4, *Gazæ, Ascaloni, Azoto, Accaron, Ammon, Moab, ac vers.* 12, *Æthiopiæ, quin et vers.* 13, *ipsi Ninivæ orbis dominæ excidium intentat; simul ut soletur Judæos horum populorum, utpote Judæis hostilium, clade et interitu* (1).

1. Convenite, congregamini, gens non amabilis : 2. Priusquam pariat jussio quasi pulverem transeuntem diem, antequam veniat super vos ira furoris Domini, antequam veniat super vos dies indignationis Domini. 3. Quærite Dominum, omnes mansueti terræ, qui judicium ejus estis operati : quærite justum, quærite mansuetum : si quomodo abscondamini in die furoris Domini. 4. Quia Gaza destructa erit, et Ascalon in desertum, Azotum in meridie ejicient, et Accaron eradicabitur. 5. Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum ! verbum Domini super vos Chanaan terra Philistinorum, et disperdam te, ita ut non sit inhabitator. 6. Et erit funiculus maris requies pastorum, et caulæ pecorum : 7. et erit funiculus ejus, qui remanserit de domo Juda : ibi pascentur, in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent : quia visitabit eos Dominus Deus eorum, et avertet captivitatem eorum. 8. Audivi opprobrium Moab, et blasphemias filiorum Ammon : quæ exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos eorum. 9. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel, quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, et acervi salis, et desertum usque in æternum : reliquiæ populi mei diripient eos, et residui gentis meæ possidebunt illos. 10. Hoc eis eveniet pro superbia sua : quia blasphemaverunt, et magnificati sunt super populum Domini exercituum. 11. Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ : et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ Gentium. 12. Sed et vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis. 13. Et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur : et ponet speciosam in solitudinem, et in invium, et quasi desertum. 14. Et accubabunt in medio ejus greges, omnes bestiæ gentium : et onocrotalus, et ericius in liminibus ejus morabuntur : vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari, quoniam attenuabo robur ejus. 15. Hæc est civitas gloriosa habitans in confidentia : quæ dicebat in corde suo : Ego sum, et extra me non est alia amplius : quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per eam, sibilabit, et movebit manum suam.

(1) Continuatur in hoc capite pars emendatoria hujus prophetiæ, et post comminationem de qua in præced. cap. sequitur exhortatio Judæorum.

Primo, adhortatur *primo*, improbos ad pœnitentiam et prævenienda mala, 1, 2; *secundo*, probos ad virtutum exercitationem et obtinendam conservationem, 3.

Secundo, commemoratione pœnarum in gentes exteras, Propheta vult suos populares, tum ad studium pœnitentiæ mature suscipiendum, tum ad spem obventuri solatii permovere, *primo*, ex vicinorum hostium destructione, et horum provinciarum per Judæorum reliquias occupatione, 4-10; *secundo*, ex subsequenti Dei manifestatione, 11; *tertio*, ex deletione remotiorum hostium, scilicet Æthiopum, 12, et Assyriorum, 13-15.

Vers. 1. 1. CONVENITE, — hebraice התקוששו *hitkoscesu*, id est colligite, adunate vos in cœtum, sicut stipulæ et paleæ colliguntur et constringuntur in fasciculos. Unde Septuaginta et Chaldæus vertunt, *congregamini* et συνδέθητε, id est *colligamini* : male enim quidam legunt συνδεήθητε, id est *comprecamini*, ait Theodoretus. Hortatur enim populum, ut simul omnes coeant in templum, ibique unanimiter per preces et pœnitentiam communem Deum placent, ac ipsi quasi vim faciant, itaque comminata mala vertant, et flagellum e manu ejus extorqueant, *q. d.* « Convenite in Ecclesia, sociamini vobis charitate et pace, » ait S. Hieronymus, nimirum ut, sicut grana in acervos, stipulæ in fasciculos colliguntur, ita vos mutuis et communibus charitatis et pietatis studiis conveniatis in unam religionem, ecclesiam, litaniam et supplicationem, ut hac unione prævaleatis iræ Dei, Deumque vobis reconcilietis. Quare minus recte Rabbini, et ex iis Pagninus, Tigurina et Vatablus vertunt : *Scrutamini vosipsos, et scrutamini* deinde alios, ut scilicet prius vestram, deinde alienam conscientiam emundetis, et inducatis ad pœnitentiam. Hebræum enim קוש *kos* non significat scrutari conscientiam, sed colligere, acervare, congregare (1).

Tropologice, S. Hieronymus hæc applicat cuique e sæculo migranti, *q. d.* « O tu qui sæculi negotiis occupatus per diversa discurris, revertere in sanctorum ecclesias, et junge te eorum vitæ et cœtui, quos vides placere Deo; et dissoluta membra animæ tuæ, nec sibi cohærentia, in unam sapientiæ coge compagem; et illius hære complexui, et audi mystice : Confortamini, manus dissolutæ, et genua debilia, solidamini. Nec glorieris in bonis carnis, et ejus flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, et omnis ejus gloria quasi flos fœni. Aruit fœnum, et flos decidit; verbum autem Domini manet in æternum. » Subdit deinde aliud : « Possumus, inquit, hoc capitulo uti pro tempore, si quando viderimus aliquem honoribus sæculi deditum, et congregandis divitiis occupatum, ad ecclesiam, vel raro, vel nunquam venire, et dicere ad eum : Congregare et conjungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequam gloria tua pertranseat, antequam dies tibi furoris Domini adveniat. »

GENS NON AMABILIS.— Hebraice לא נכסף *lo nichsaph*, id est ut Pagninus, *gens non desiderabilis*, q. d. O Judæi, vos estis gens non amore, sed odio Dei digna, Deoque ob peccata invisa et exosa. Unde Septuaginta vertunt, *gens ineruditа*, quæ scilicet doctrinam et disciplinam Dei ignorat et respuit; Tigurina, *gens non desiderans*, scilicet Deum Deique legem; Chaldæus, *generatio nolens converti ad legem*; Syrus, *gens non correpta*, id est non erudita, absque disciplina; Arabicus Antiochenus, *gens quæ non probatur*, hoc est tentatione vel afflictione non examinatur; Arabicus Alexandrinus, *gens insipiens*. Est liptote, sive miosis; minus enim dicitur, et majus intelligitur : *non amabilis*, id est inamabilis, quæ nequit amari, invisa, odiosa. Sic Plautus in *Bacch.* : « Incredibilis, impos animi, inamabilis, illepidus vivo. » Et Virgilius VI *Æneid.*, de Styge :

> Tristique palus inamabilis unda,

id est palus summe horrida et exosa. Idem, III *Georg.* :

> Quis aut Eurysthea durum,
> Aut illaudati nescit Busiridis aras?

Illaudati, id est vituperati, infamis et sceleratissimi : Busiris enim hospites suos diis mactabat ad aras, cumque pariter Herculem mactare vellet, ab eo mactatus est. Sic Scriptura sæpe idolum, vel peccatum, vocat vanum, vel inutile, id est maxime damnosum et nocentissimum. *Secundo*, Judæi vocantur « gens non amabilis, » quia cæteris gentibus erant invisi, tum ob religionis et fidei differentiam, tum quod cum eis nullum haberent commercium, affinitatem, vel conjunctionem, imo eas aversarentur. Ita Pineda lib. I *De Rebus Salom.* cap. I.

2. PRIUSQUAM PARIAT JUSSIO, etc. — *q. d.* Congregamini ad publicas preces et lamenta, antequam Deus jussu suo pariat et producat diem excidii et captivitatis Babylonicæ, qui transibit ut pulvis, hebraice כמוץ *cammots*, id est ut palea et gluma, hoc est, erit ut turbo qui violenter pulverem et paleas dispergit, ac celerrime transit omnia miscens, obnubilans, diripiens et auferens. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et Lyranus. Verum Septuaginta paraphrastice pro pulvere aliam dant similitudinem, nimirum floris : *Antequam*, inquiunt, *sitis sicut flos pertransiens die*, qui scilicet eodem die quo mane oritur, vespere occidit, *q. d.* Ne sicut flores verni illico defluatis, divina ira quasi turbine vos decutiente, Vers. 2.

(1) Rejicienda juxta Maurer, *congregandi* significatio, vel propterea est, quod nudum illud *congregamini* de instituenda concione sacra ad placandum precibus numen intelligi non potest, nisi adhibita vi. Etiam eorum interpretatio, qui illis verbis Judæos juberi putant *colligere se*, scrutari semetipsos, haud admittenda.... Porro cum nec *congregandi* notio admitti possit, nec *colligendi* vis sensum idoneum fundere videatur, verba hebraica *hitkoscesu* et קושו *kossu*, ad קוש *kosc*, *dorso incurvum, incurvatum esse*, referenda putat in hanc aptissimam sententiam : *Incurvate vos, incurvate* (proprie, *incurvatos exhibete vos, estote incurvati*), id est, frangite spiritus, animos demittite, affligite vos conversi ad pœnitentiam! Quod קושו legerunt Masorethæ, ad קשש *kasça* referentes verba, id, ut eodem modo legamus necessitatem imponere non potest, eoque minus, quod in ea lectione non videntur nisi auctoritatem secuti esse Chaldæi. Ad nexum factus a nobis sensus convenientissimus est, sive לא נכסף *lo nicksaf* (vulg. *non amabilis*), vis significare *non pallescere* præ pudore, sive *non pallescere* præ terrore (cf. etiam *Joel*, II, 6); utrumque enim hominis protervi, insolentis, obfirmati est, hoc est, contrarii iis, quales Judæi, verbis *incurvate vos*, jubentur esse. (Maurer.)

inquit Theodoretus. Similiter Chaldæus aliam addit similitudinem umbræ : *Antequam*, inquit, *prodeat in vos edictum domus judicii, et similes sitis glumæ quam perflat ventus, et umbræ quæ transit a conspectu diei*, nimirum *antequam veniat super vos vehemens ira Dei :* illa enim erit implacabilis, nec dabit locum obsecrationi aut pœnitentiæ.

Vers. 3. 3. QUÆRITE DOMINUM, OMNES MANSUETI TERRÆ, — *q. d.* Omnes quidem, sed vos maxime qui estis humiles et mansueti, obsecrando quærite Deum, eumque assiduis gemitibus fatigate, si forte eum toti populo indignantem lenire et placare possitis. Ubi nota nullos posse lenire iram Dei, eamque toti genti propitiare, nisi humiles et mansuetos, qualis fuit Moses *Num.* XII, 3, et *Exod.* XXXII, 32.

QUI JUDICIUM EJUS ESTIS OPERATI. — « Judicium, » id est id quod æquum et justum est, puta id quod lex sancit et præcipit. Sic *Psalm.* CXVIII, sæpe lex Dei vocatur « judicium. » Ita S. Hieronymus, unde explicans subdit :

QUÆRITE JUSTUM (hebraice צדק *tsedec*, id est *justitiam*), QUÆRITE MANSUETUM, — hebraice ענוה *anava*, id est *mansuetudinem*; Pagninus, *humilitatem*; alii, *paupertatem*, q. d. Estote justi et mansueti, facite opera justa, idque mansuete, conversatio vestra sit justa, æque ac mitis, modesta, et in omnibus actibus, motibus et moribus composita. Hanc enim morum compositionem facit humilitas et mansuetudo. Ita Theodoretus.

Aliter S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Hugo, qui per justitiam et mansuetudinem accipiunt Deum, qui est ipsa increata et immensa justitia et mansuetudo, *q. d.* Quærite Deum operando judicium, id est opera justa : ipse enim justissimus est æque ac mansuetissimus. Quocirca, quia justissimus, respiciet opera justa : quia mansuetissimus, pœnitentes in gratiam clementer recipiet. Hæc ergo duo vos abscondent et protegent ab ejus ira et furore.

Vers. 4. 4. QUIA GAZA DESTRUCTA ERIT. — Dat causam cur furorem Dei expavescere debeant, ideoque studere, ut per opera pœnitentiæ et justitiæ eum a se avertant; quia scilicet tantus erit furor Dei, tantum robur et impetus Chaldæorum, militum ejus, ut ipsi venientes in Judæam, etiam vicinos Philistinos, qui sæpe Judæis sunt dominati, sint vastaturi, *q. d.* Multo ergo magis vos, o Judæi, Chaldæos formidare debetis : vestrum enim ipsi proprie, ita destinante Deo, sunt flagellum ; vobis enim ita iratus est Deus, ut non tantum vos, sed et propter vos, vicinas gentes sit vastaturus. Vos enim, quia fideles Deum cognoscentes, imo Deo quasi consecrati, magis eum offendistis colendo idola, etc., quam gentes infideles quæ Deum non cognoverunt. Cum ego illas puniturus sim, multo magis vos puniam et vastabo. Aliter hæc præcedentibus connectit a Castro, quasi dent causam cur dixerit : « Si quomodo abscondamini in die furoris Domini, » *q. d.* Vos liberabimini ex illa communi clade et captivitate Babylonica (quia inde redibitis) e qua nulla alia gens se poterit liberare, quia Gaza funditus destruetur. Aut, *q. d.* Dominum precibus et actionibus justis propitiate : forte vos proteget aliqua ratione sibi nota, quam nos ignoramus : fugere enim ad vicinas gentes non licebit, quia Gaza destruetur.

Nota : Quinque erant satrapiæ Philistinorum, quarum metropoles totidem erant hæ, Gaza, Accaron, Azotus, Ascalon, Geth (1) : in quibus nominibus elegans est paronomasia in Hebræo. Ait enim עזה עזובה *azza azuba*, Gaza erit derelicta, aut, ut latine eam imitemur, Gaza erit vasta, vel vastata : forte etiam alludit ad nomen persicum *gaza*, quod opes significat, *q. d.* Gaza olim habuit gazam, eamque recondidit : at nunc ea privabitur, eritque derelicta : imo putant aliqui Gazam nuncupatam a gaza persica, ob opulentiam urbis. Verum Gaza hoc nomen habuit tempore Davidis, ante regnum Persarum. Quocirca verum etymon Gazæ est hebræum. Hebraice enim vocatur עזה *azza*, id est fortis : erat enim situ et arte insigniter munita. Pro *Azza* enim Septuaginta dixerunt *Gaza*, quia litteram hebræam *ain* sæpe vertunt in G, ut pro *Amora* vertunt *Gomorrha*, pro *omor* vertunt *gomor*.

AZOTUM IN MERIDIE EJICIENT, — *q. d.* Chaldæi Azotios non clam et furtim, sed palam clara luce, collata acie expugnabunt. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Hugo.

ACCARON ERADICABITUR. — Hebraice est paronomasia עקרון תעקר *Accaron teacker*, *q. d.* Accaron, quæ hebraice ab eradicando dicitur, estque idem quod eradicatio, a Chaldæis eradicabitur, id est funditus evertetur.

Moraliter Lyranus : Per *Philistæam*, inquit, quæ *potione cadens* interpretatur, ebrietas bene significatur, ad quam sequitur destructio fortitudinis corporalis. *Prov.* XXIII, 29 : « Cui væ? cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffossio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calicibus epotandis ? » et hoc significatur per destructionem Gazæ, quæ *fortitudo* interpretatur. *Secundo*, ad ebrietatem sequitur hebetatio discretionis, quæ significatur cum subditur : « Et Ascalon in desertum; » nam *Ascalon* interpretatur *ponderatio*; actus autem hu-

(1) Cum quinque fuerint Philistæorum urbes primariæ, oritur quæstio, inquit Rosenmuller, quanam de causa *Zephanias* unam earum, *Gath*, suo in recensu omiserit. Quam satis probabiliter a Cœlln sibi reperiisse videtur in eo, quod Gath hac ætate Philistæis erepta, sub Judæorum ditione latuerit. Hanc enim civitatem David olim in servitutem redegerat, I *Chron.* XVIII, 1, Joramo regnante Philistæi periculum recuperandæ, uti videtur, civitatis fecerunt, II *Chron.* XXI, 16, sed iisdem ab Usia, II *Chron.* XXVI, 6, et Hiskia, II *Reg.* XVIII, 8, devictis, Gath sub Judæorum imperio remansit. Quod utique colligere possumus ex prophetis Amoso, I, 6 et seqq.; Zacharia, IX, 5 et seqq.; Jeremia, XXV, 20, quatuor item Philistæorum civitates recensentibus.

(Rosenmuller.)

mani debent discretionis judicio ponderari. *Tertio*, per ebrietatem destruitur amicitia charitatis. III *Esdræ* III, 22 : « Et non meminerunt, cum biberunt, amicitiam, nec fraternitatem : sed non multum post sumunt gladios; » et hoc significatur per destructionem Azoti, cum dicitur : « Azotum in meridie ejiciam; » nam communiter circa meridiem incurrunt homines ebrietatem. *Quarto*, per ebrietatem consumitur substantia corporalis. *Eccli.* XIX, 1 : « Operarius ebriosus non locupletabitur; » et hoc significatur cum dicitur : « Et Accaron eradicabitur. » *Accaron* enim *pascua gregis* interpretatur, et convenit substantiæ temporali, per quam omnia ad victum pertinentia habentur.

« Audivi opprobrium Moab, » etc. Hic describitur destructio quatuor gentium. *Primi* sunt Moabitæ, qui interpretantur *ex patre*; ideo significant blasphemos, quibus dicitur *Joan.* VIII, 44 : « Vos ex patre diabolo estis. » *Secundi* sunt Ammonitæ, qui interpretantur *populi dolorum*; ideo significant invidos, qui dolent de bonis aliorum. *Tertii* sunt Æthiopes, qui *tenebrosi* interpretantur, et ideo significant hæreticos, qui tenebris errorum obfuscantur. *Quarti* sunt Assyrii, qui interpretantur *facturæ vigilantes*; ideo significant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Isti vero quatuor hominum modi sunt per divinum judicium, nisi pœniteant, æternaliter condemnandi. Hucusque Lyranus.

V. 5. 5. FUNICULUM MARIS, — id est partem vel oram maritimam. Est metonymia : quia enim olim funiculis agros et prædia dimetiebantur et dividebant, hinc funiculus significat partem possessionis, sive sortem hæreditariam quæ cuique partito obtingit, ut *Psalm.* XV, 6 : « Funes ceciderunt mihi in præclaris, » hoc est, ut explicans subdit : « Etenim hæreditas mea præclara est mihi. » Sensus est, *q. d.* Væ vobis Cerethim, qui habitatis circa oram maritimam maris Mediterranei! nam perdet et vastabit vos Nabuchodonosor.

GENS PERDITORUM. — Hebraice, *gens Cerethim.* Jam vox *Cerethim* dupliciter accipi potest. *Primo*, ut nomen proprium gentis. Ita accipiunt Hebræi, Clarius, Vatablus, Arias, Pagninus et Septuaginta, qui vertunt, *accolæ Cretensium.* Cerethim ergo idem sunt quod Cretes et Cretenses.

Secundo, ut appellativum. Unde Aquila, Quinta Editio et Theodotion vertunt, *gens perditionis*; Noster, *gens perditorum*; Tigurina, *gens vastatrix.* *Cerethim* enim deducitur a כרת *carat*, quod significat *exscindere, occidere, perdere*; inde derivantur *Cerethim*, *q. d.* Perditores, excisores, interfectores, qui omnes et omnia perdunt, occidunt, devastant : erant enim Cerethim gens fera et bellicosa. Ad hoc etymon alludit Sophonias, *q. d.* O Cerethim, eratis olim Cerethim, id est perditores et vastatores; jam eritis כרותים *ceruthim*, id est excisi et vastati : olim perdebatis alios, jam vos ipsi perdemini; occident enim vos et exscindent Chaldæi. Unde Symmachus vertit, *genus exterminatum*; Arias, *gens interficienda*, quia excidio Chaldæorum destinata.

Quæres, quænam fuit gens Cerethim? *Primo*, S. Hieronymus, Ribera et Clarius censent Philistinos omnes vocari Cerethim, id est excisores, quia erant sævi et bellipotentes; unde continua bella gesserunt cum Judæis, eisque sæpe dominati sunt, ut patet ex libris *Judicum* et *Regum*. Sophonias enim videtur mox hosce *Cerethim* vocare *Chanaan* et *Philistiim*. Cerethim qui?

Verum dico non omnes Philistinos, sed certam eorum regionem sitam ad meridiem, vocari Cerethim. Ita Abulensis in lib. I *Reg.* cap. XXX, Quæst. X, Vatablus, Emmanuel, Mariana, Arias, a Castro hic, et Prado *Ezech.* XXV, sub finem. Id ita esse, patet I *Reg.* XXX, 14 : « Erupimus, ait, ad australem plagam Cerethi, et contra Judam, et ad meridiem Caleb, » quod vers. 16 explicans ait : « Quæ ceperant de terra Philistiim et de terra Juda. » Cerethim ergo erant pars terræ Philistiim meridionalis. *Secundo*, quia ex hac gente collectæ sunt duæ legiones Davidis prætorianæ et fortissimæ, et, ut Josephus lib. VII *Antiq.* cap. XI, ait, corporis regii custodes, qui circa aulam versantur (quales jam apud reges sunt Helvetii). Hæ enim dictæ sunt *Cerethi*, quasi interfectores; et *Phelethi*, quasi liberatores, a robore et virtute bellica : quia regem ejusque asseclas ab omni periculo hostium liberabant, hostesque ejus interficiebant. Unde ad nomen, æque ac ad ministerium Cerethi et Phelethi alludere milites *cetratos* et *pellatos*, de quibus Livius III *Decad.* lib. I, suspicatur Pineda lib. II *De Rebus Salom.* cap. V, numer. 5, atque a פלט *palat*, id est liberavit, deduci nomen *pelta*, qua protegimur et liberamur ab hostili ictu. Chaldæus vertit, *sagittarios et fundibularios*, licet ea non sit vocum etymologia, sed muneris eorum et officii notatio. Audi Scripturam, II *Reg.* cap. XV, 18, fugiente Davide Absalonem : « Universi servi ejus ambulabant juxta eum, et legiones Cerethi et Phelethi; » et I *Paral.* cap. XVIII, 17 : « Banaias filius Joiadæ super legiones Cerethi et Phelethi. » R. Kimchi putat hosce milites Davidis fuisse Israelitas; unde Pagninus in *Interpret. Nomin. propriorum Hebr.*, censet *Cerethim* dictos quasi accolas Carith torrentis in tribu Ephraim, ubi Elias pastus fuit a corvis, III *Reg.* cap. XVII, 5. Verum exteros potius, puta Philistæos fuisse, indicat Sophonias, et Ezechiel cap. XXV, 16, ubi eos vocat Palæstinos. Videtur enim David, cum profugit a Saule ad Philistæos, puta ad Achis regem Geth, inde eos secum adduxisse. Rediens enim ex Geth urbe Philistæa, adduxit secum sexcentos viros, et Cerethi et Phelethi, quos deinde et fortissimos et fidissimos corporis custodes habuit.

Porro noster Prado loco citato opinatur ab hisce Cerethim, puta ex Philistæa maritima, nimirum a Phœnicibus hisce Cerethis, vel Cretis, habitatam et nominatam esse Cretam insulam. Cerethim sunt Cretenses.

Creta enim videtur colonia Phœnicum, qui navibus valebant, ideoque vicinas insulas navigando lustrantes, eo deducebant colonias : unde et in Creta portus erat cui nomen Phœnix, *Actor.* XXVII, 12. Hinc et Creta dicta est quasi Cureta, ab incolis Curetibus, puta Cerethim. Alii, ut Theodoretus, ex adverso opinantur Cretenses insulanos coloniam deduxisse in Phœniciam et Philistæam, ideoque hosce Cerethim ortos esse a Cretensibus. Unde Septuaginta vertunt, πάροικοι Κρητῶν, id est *advenæ Cretensium*, qui scilicet ex Creta in Philistæam advenerant : nimirum Septuaginta, inquit S. Hieronymus, « pro גוי *goi*, id est gens, legerunt גר *ger*, id est advena » (licet græcum πάροικοι non tantum advenas, sed et accolas, vel incolas quoslibet significet, ut sit idem quod hebræum *goi*). Vide dicta *Ezech.* XXV, 16. Hinc et Cretenses in re nautica excelluerunt, ait Strabo. Unde proverbium ironicum : « Cretensis mare nescit, » de eo qui id se scire dissimulat, quod callet optime. Creta enim, licet sit insula, videtur tamen primitus inhabitata, ob soli bonitatem. Nullum enim in Creta animal noxium est, optimique vini, quod vulgo Malvasia dicitur, est fertilissima. Unde Virgilius *Æneid.* III :

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula nostræ,
Centum urbes habitat magnas, uberrima regna.

Hinc et Jupiter fuit Cretensis, ibique regnavit. Insuper Cretenses olim bellicosos fuisse, æque ac Cerethim, patet tum ex historiis, tum ex veteri epitheto : « Pugnaces » enim « Cressæ » vocantur canes Cretenses, de quibus Seneca in *Hippol.* :

Teneant acres lora molossos,
Et pugnaces tendant Cressæ
Fortia trito vincula collo.

Denique Strabo, lib. X, celebrat Cretensium virtutem bellicam, et in alias regiones transmigrationes.

VERBUM DOMINI SUPER VOS CHANAAN (o Chananæi, qui estis) TERRA PHILISTINORUM, — *q. d.* Verbum Domini contra Philistinos, qui sunt Chananæi : Philistæa enim erat pars terræ Chanaan, *Josue* XIII, 3. Significat non solos Cerethim, sed omnes omnino Philistinos vastandos.

Vers. 6. 6. ET ERIT FUNICULUS MARIS REQUIES PASTORUM, ET CAULÆ PECORUM, — *q. d.* Ita a Chaldæis vastabuntur Cerethim omnesque Philistini, qui incolunt oram maritimam, ut terra eorum desolanda sit et vertenda in pabula et stabula pecorum (1). Septuaginta rursum de Creta hæc accipiunt : *Et erit*, inquiunt, *Creta pascua gregis, et ovile pecorum*, quod mystice exponens S. Hieronymus : « Cretenses, ait, semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri, *ad Titum* I : Qui fluctuant et circumferuntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum, in versutia erroris : isti cum debuerint in terra confessionis, id est in terra habitare Judææ, voluerunt magis advenæ esse Cretensium, qui diversis maris fluctibus hinc inde tunduntur, et sonant ære Corybantino, et sunt juxta Apostolum quasi symbolum tinniens. Et quia advenæ sunt Cretensium, ideo sermo Dei, hoc est comminatio, fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan semper in fluctu, semper in motu; et terra Allophylorum (Philistinorum); alieni enim a Deo in funiculo maris et in Cretæ regione versantur. Fit itaque ad eos sermo Dei, vel in fine mundi, vel quotidie per ecclesiasticos viros, etc., ut ejiciantur de Creta, et perdantur de pristinis habitationibus suis; et illa regio, quæ prius gregem perditum continebat, incipiat esse ovile pecorum Christi; et Judas, id est vera confessio, habitet in funiculis maris, *q. d.* Cretenses, id est infideles, errones et hæretici, qui prius in Creta et in mendacio pascebantur, » fient ovile Christi, ibique ejus veritate et sanctitate pascentur.

7. ET ERIT FUNICULUS EJUS (maris, puta sors et terra Philistinorum erit illius), QUI REMANSERIT DE DOMO JUDA, — *q. d.* Judæi reliqui ex captivitate Babylonica redeuntes possidebunt Philistæam a Chaldæis vastatam, ibique quasi in deserto pascent pecora sua. Factum id sub Machabæis, Simone et Jonatha, qui ceperunt Gazam et Ascalonem, ac Philistæos subegerunt, uti ex Theodoreto et aliis dixi in *Abdia*, sub finem. Vers.

Allegorice, Apostoli e Jerusalem et Juda prodeuntes Philistæam converterunt, eamque fecerunt caulam et ovile Christi. Ita Philippus diaco-

(1) In כרת *kerot* voce (vulg. *caulæ*), frustra laborarunt etymologi et interpretes, juxta Maurer. Ackermann post Rosenmuller : Et erit tractus iste maritimus caulæ effossionis pastorum, id est caulæ a pastoribus effossæ in cryptis subterraneis ad vitandum solis æstum. Aliis נות *neot* (vulg. *pastorum*) placet accipere significatione *pascuorum*, inter quos est et a Coelnn, qui loco citato, pag. 38, scribit : « Præstat omnino נות *neot* accipere significatione *pascuorum*. Constat tali regionis habitatæ in pascua mutandæ descriptione, summam a vatibus depingi desolationem. » Idem a Coelnn, et Gesenius, Winerus, de Wette, Hesselbergus, *kerot*, plurale constructum כרה *kere*, nominis esse jubent, quod hic significet *cisternam*, puteum a pastoribus effossum ad excipiendam aquam pluvialem, coll. *Gen.* XXVI, 25, ubi de tali effodiendo puteo dicatur כרה *kara*. Qualis cisterna cum alias dicatur באר, vatem כרה *kere* voce uti putant, ut alludat ad *keretim*, vers. 5, efficiatque paronomasiam. Sic igitur illi : Eritque tractus maritimus arva *cisternarum* pastorum, id est arva plena cisternis pastoritiis.

Maurer artificiosiorem et minus commodam hanc interpretationem censet. Miror admodum, inquit, verum latuisse interpretes, noluisse eos venire ad epulas comiter invitatos a loco II *Reg.* VI, 23. Structura verborum ea est, quam dixit Hitzigius; *kerot* vero est plurale constructum *Kere* nominis, quod hoc loco idem prorsus significat, quod II *Reg.* I, 1, id est *epulas*. Epulas pastorum, id est gregum quos pascunt pastores, epulas eleganter et simul efficiens paronomasiam, vates dicit depascendos a gregibus tractus illius agros.

nus evangelizando perambulavit Gazam et Azotum, *Actor.* VIII; unde subdit : « Ibi pascentur in domibus Ascalonis, » id est, « ubi prius diaboli et interfectorum manabat cruor. Ascalon enim interpretatur ignis homicida, » inquit S. Hieronymus.

Quia visitabit eos (scilicet Judæos qui remanserint in Babylone) Dominus Deus eorum, et avertet captivitatem eorum, — quia captivos per Cyrum remittet in Judæam.

ers. 8. 8. Audivi opprobrium Moab (cujus metropolis est Areopolis, id est civitas Martis), et blasphemias filiorum Ammon, — quorum metropolis est Philadelphia, ait S. Hieronymus, *q. d.* Audivi probra et convicia, quæ in vos, o Judæi, jactarunt Moabitæ et Ammonitæ. Insultarunt enim vobis dum Jerusalem caperetur a Chaldæis, ideo ipsos per eosdem Chaldæos puniam, et pari modo evertam. Ita Chaldæus, Albertus, Lyranus, Arias et Vatablus. Ubi nota : Pro *blasphemias* hebraice est גדופים *gidduphim*, id est sannas, probra, convicia, quæ vulgus vocat blasphemias, id est maledicta. S. Hieronymus tamen et Theodoretus proprie accipiunt blasphemias, quas scilicet Ammonitæ jactabunt in Deum, dicentes : Ecce Deus Judæorum invalidus est, nec potest eos tueri a vi Chaldæorum. Simili modo Rabsaces blasphemavit Deum, *Isaiæ* XXXVII, 10.

Et magnificati sunt (hebraice יגדילו *iagdilu*, id est *magnificarunt*, active, scilicet tum animos, tum os et linguam) super terminos eorum, — arroganter scilicet et superbe irridendo Judæos, ac jactando quod terram et terminos eorum a Chaldæis vastatos essent invasuri et occupaturi, uti explicat Ezechiel cap. XXXV, 12, et Abdias vers. 12. Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus et Arias. Potest *secundo* verti, *magnificarunt*, scilicet eos, *super terminos suos, q. d.* Ammonitæ magnifica et superba locuti sunt contra populum meum, dum ipse abductus in Babylonem transivit per fines eorum. Ita Vatablus.

rs. 9. 9. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel (puta tutor et vindex Israelis, qui injurias et probra eis ab Ammonitis et Moabitis irrogata puniam et ulciscar), quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha, — nimirum funditus exscindentur, perinde ac si igne de cœlo siderarentur, uti sideratæ sunt Sodoma et Gomorrha, quibus vicina est regio Moab et Ammon. Simili enim modo ipsæ vindicta cœlesti a Deo per Chaldæos afflabuntur et consumentur. Dico simili, non eodem : nam Deus non pluit ignem et sulphur super Moab, uti pluit super Sodomam.

(Quocirca erunt) siccitas spinarum, — hoc est, ita desolabuntur, ut nil in eis sit reperire nisi siccas spinas. Pro *siccitas* hebraice est ממשק *mimsac*, quod R. Salomon vertit, *crepitatio*; Chaldæus, *derelictio*; alii, *exitus*. Proprie *mimsac* est *excursio*, id est propagatio spinarum. Radix enim שקק *sakac* significat excurrere : spina enim spinam serit, uti fraga fragum, itaque se propagat, ut brevi per totum campum excurrat, eumque occupet. Septuaginta pro ממשק *mimsac* legerunt דמשק *dammesec*, id est Damascus. Unde vertunt : *Damascus derelicta erit*, quasi hic sit prophetia contra Damascum.

Et acervi salis, — *q. d.* Terra Moab et Ammon ex inundatione maris Mortui (quod mare salis in Scriptura vocatur) vicini, salsuginosa erit, et consequenter sterilis; Moab enim vicina erat mari Mortuo, Ammon vero mari Galilææ. Pro *acervi* hebraice est מכרה *michre*, quod Chaldæus, Pagninus et Vatablus vertunt, *fossam* vel *fodinam salis*. Sal enim aliud est marinum, quod ex aqua maris decocta coalescit; aliud terrestre, quod ex terra instar bituminis effoditur, ut fit Salisburgi, quod ex sale fossili dives est, ex eoque nomen accepit. Hic verum est illud *Psalm.* CVI, 34 : « Posuit terram fructiferam in salsuginem, a malitia inhabitantium in ea. » Idque « in æternum, » vel proprie et absolute, uti hic censent S. Hieronymus et Theodoretus; vel improprie et accommode, scilicet « in æternum, » id est ad longum tempus. Nam postea habitata et culta fuit Moabitis, æque ac Ammonitis. Arabicus Antiochenus vertit : *Erunt sicut Gomorrha, quia jam corrupta est fortitudo* (gloria) *eorum; et perierunt dantes consilium eis, et erit corruptio in sæculum;* Arabicus Alexandrinus : *Gomorrha et Damascus peribunt sicut palea manipulorum, et erit perditio eorum in æternum;* Syrus : *Corrupta* (depravata, adulterata) *est planta* (plantatio) *earum, et periit maluchen*, id est *pulvis aspersivus earum*, hoc est nitor, decor et ornatus earum. Hic enim pulvis est cinis cujusdam herbæ, quam Arabes in solitudine colligunt et comburunt, ac in vicinis civitatibus ingenti copia divendunt. Hic enim cinis est quasi sapo, quo sericum imbuitur, ut bene coloribus tingatur : eodem utuntur feminæ ad purgationem multarum rerum, quin et sui ipsarum; eo enim se lavant, ut nitidæ et decoræ appareant. *Secundo*, syrum *meluch* idem est quod hebræum *melach*, id est sal. Unde vertas, *periit earum sal*, quia scilicet sale aspersa est terra earum, itaque sterilis et arida effecta est; quare tam sal, quam terra sale aspersa periit. Et sic consentit cum Nostro qui vertit : « Moab erit acervi salis, » etc. *Tertio*, sal quia omnibus cibis miscetur, hinc significat communionem et communicationem, ut notat Andreas Masius in *Lexico Syro-Chald. Biblior. Reg.* pag. 119. Unde vertas : *Nulla erit in Moab communicatio* et hominum frequentia, quia in ea vastata erit solitudo. Omnes hæ versiones eodem recidunt; significant enim magnam vastitatem et desolationem. Moraliter, vide hic vanitatem omnis magnitudinis et magnificentiæ. Cygnea nuper, sed aurea fuit vox Philippi III Hispaniæ regis in morte : « Nihil juvat regem esse, nisi ut in morte cruciet fuisse. » Audite, principes; audite, prælati : idem

sentietis, idem dicetis in morte, quod rex hic præpotens, sapiens et innocentis vitæ.

RELIQUIÆ POPULI MEI DIRIPIENT EOS, — *q. d.* Reliquiæ Judæorum Babylone redeuntium diripient Moabitas et Ammonitas. Factum id a Machabæis, puta a Juda, I *Machab.* V, 6, et ab ejus nepote Alexandro, uti docet Josephus lib. XII *Antiq.* cap. XI, et lib. I *Belli*, cap. III. Allegorice, plenius et melius fecerunt Apostoli, qui Ammon, Moab cæterasque gentium regiones subegerunt Christo. Ita S. Hieronymus, qui censet hunc sensum esse litteralem, sed verius est esse allegoricum.

Vers. 11. 11. HORRIBILIS DOMINUS SUPER EOS. — Chaldæus, Pagninus et Tigurina, *terribilis*; hoc enim est hebræum נורא *nora*, a radice ירא *iare*, id est timuit. Verum Septuaginta *nora* vertunt, ἐπιφανὴς, id est manifestus, a radice ראה *raa*, id est vidit, *q. d.* Deus terribilem et manifestam vindictam per Chaldæos, ac deinde per Machabæos, exercebit in Moabitas et Ammonitas, utpote hostes Dei et irrisores Israelis.

ET ATTENUABIT (hebraice רזה *raza*, id est emaciabit, macie conficiet, inquit Vatablus) OMNES DEOS TERRÆ, — puta orbis universi. Cœpit hoc impleri per Chaldæos in Ammon et Moab, cum inde idola aurea et argentea diripuerunt, ut censet Hugo : promotum est per Machabæos, qui Ammonitas et Moabitas compulerunt ad judaismum et veri Dei cultum, uti dixi in fine Abdiæ. Verum plane et plene in toto orbe id effectum est per Apostolos tempore Evangelii. Tunc enim peractum est excidium idololatriæ, et vera Dei Christique religio, ubique gentium recepta, toti mundo dominata est. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, S. Augustinus lib. XVIII *Civit.* XXXIII, Eusebius lib. II *De Demonstr. Evang.* cap. XVI, et alii passim. Assurgit ergo Propheta a typo ad antitypum, a Judæis ad Christum et Christianos, qui non tantum Moab et Ammon, sed omnes gentes occuparunt, Deique cultu, sublatis idolis, imbuerunt, *q. d.* Deus hostes suos suique populi, puta Ammon et Moab, eorumque deos dejiciet per Apostolos, facietque ut quæque gens non in sola Jerusalem, uti Judæi, sed ubique terrarum, quælibet in suo loco et regione, Christum Deumque verum colat, invocet et sacrificet. Unde pro *et* hebraice est כי *ki*, id est *quia, quoniam;* quod sæpe habet emphasim, estque nota auxesis, significans idem quod *imo, quinimo.* Addit a Castro esse notam admirantis, et significare *quid, q. d.* Dixi Deum subacturum Ammon et Moab. Quid? parum dixi; addo multo majora : Attenuabit et disperdet omnes deos gentesque per universam terram. Verum exempla nulla produci possunt, quæ hanc significationem evincant : quæ enim ipse profert, potius significant *ki* idem valere quod *imo.*

OMNES INSULÆ GENTIUM. — Judæi, uti dixi *Isaiæ* XLIX, 1, non solum Cyprum, Cretam, Siciliam, sed et Italiam, Galliam, Hispaniam, cæterasque Europæ provincias nuncupabant insulas, quia ipsis trans mare erant sitæ, ita ut ad illas per mare quasi ad insulas tendere et proficisci deberent. Quocirca S. Chrysostomus, orat. 2 *Contra Judæos*, docet hic prophetari vocationem Gentium, et propagationem Evangelii per totum orbem, ideoque huc allusisse Apostolum *ad Titum*, cap. II : « Audi, inquit, quo pacto Evangelia et Apostoli cum prophetia concordent. Hic (Sophonias juxta Septuaginta) dixit : Illucescet Dominus; Apostolus ait : Illuxit gratia Dei salutaris. Hic inquit : Super gentes; ille : Super omnes homines. Hic dixit : Abolebit deos gentium; ille : Erudiens nos ut abnegantes impietatem ac mundanas concupiscentias sobrie, et juste, et pie vivamus. »

12. SED ET VOS ÆTHIOPES INTERFECTI GLADIO MEO ERITIS. — Hæc non cohærent cum iis quæ proxime præcesserunt de idolorum excidio per totum orbem, sed superius referenda sunt ad vers. 9, *q. d.* Dixi vastandos esse a Chaldæis Ammonitas et Moabitas; nunc addo dicoque : « Sed et vos, Æthiopes, » ab iisdem vastabimini. Nabuchodonosor enim, anno quinto post excisam Jerusalem, invasit et subegit Ægyptum eique vicinam Æthiopiam, ut refert Josephus lib. X *Antiq.* XI, et lib. I *Contra Apion.*; et Isaias cap. XX, 3, et Jeremias cap. XXV. Addit S. Hieronymus Æthiopes postea quoque vastatos esse a Cyro, et a Cambyse vastante Ægyptum : Æthiopia enim sita est trans Ægyptum, ex qua venit regina Saba ad Salomonem, III *Reg.* X, 1, in qua jam degunt Abyssini, quibus imperat Preto-Joannes. Hæc olim infesta fuit Judæis tempore Asa regis Juda, ut patet II *Paralip.* XIV, 9; ideoque punita est et vastata a Chaldæis. Vers. 12.

Porro Æthiopia est pars Africæ, estque duplex, una Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alii vocantur Eoi, alii Hesperii : « Universa gens Ætheria appellata est, deinde Atlantia, mox a Vulcani filio Æthiope Æthiopia, » inquit Plinius lib. VI, cap. XXX; licet alii ita dictam velint ab αἴθω, id est *cremo*, et ὤψ, id est *aspectus*, eo quod solis vicinitate torreatur. Unde Æthiopes faciem habent tostam et atram; sunt enim subjecti zonæ torridæ. De quibus Virgilius *Æneid.* IV :

> Oceani finem juxta solemque cadentem
> Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
> Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.

Perperam ergo Rabbini per *Chusim*, id est Æthiopes, accipiunt ipsosmet Chaldæos, quasi eorum hic excidium per Cyrum prænuntietur. Æthiopes enim et Chaldæi toto climate, et, ut ita dicam, toto cœlo distant et distinguuntur.

Mystice, Æthiopes sunt peccatores qui ardent ira vel concupiscentia, eaque ita torrentur, ut sint aterrimi et incorrigibiles, in quibus verum est illud proverbium : « Æthiopem lavas, Æthiopem dealbas, » juxta illud *Jerem.* cap. XIII, 23 : « Si

mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas : et vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum; » et Amos, cap. IX, 7 : « Numquid non ut filii Æthiopum, vos estis mihi, filii Israel? » Tales sunt dæmones, qui proinde pinguntur ut Æthiopes, et ut tales apparuerunt S. Antonio, S. Machario aliisque sanctis; quos proinde Deus gladio oris sui interficiet in die judicii, quando eos damnabit ad mortem æternam. Ita abbas Theodosius, uti refert Joannes Moschus in *Prato spirit.* cap. LXVI, vidit Æthiopem ita procerum et altum, ut nubes vertice tangeret, audivitque ab angelo : « Cum hoc te luctari oportet, incipe : mox ut cœperis, ego tibi auxiliabor; eumque sternes et vinces : » fecit, et vicit. Ita Palladius in *Lausiaca*, cap. LII, refert de Apollo abbate, quod cum oraret : « Aufer a me, Domine, arrogantiam, ne forte elatus superbia super fraternitatem, mulcter omni bono opere, » missa sit ad eum vox divina : « Mitte manum tuam super collum tuum, et deinde pones eam, et infodies in arenam. Is autem cum statim manum misisset super collum, apprehendit parvum Æthiopem, et eum infodit in arena clamantem et dicentem : Ego sum dæmon superbiæ. » Ita Moschus in *Prato spirit.* cap. CLX. « Abbas, ait, Paulus narravit nobis, cum sederem in cellula, etc., ecce per fenestram ingressus est quasi puer Æthiops, et stans coram me saltare cœpit, psallentique mihi dixit : Senex, nonne bene salto? Ego autem nihil respondi. Tum ille : Ecce putas te, male senex, magnum aliquid agere. Dico tibi, quia et in sexagesimo quinto et sexagesimo sexto psalmo errasti. Tunc surgens ego procubui ad orationem, et ille evanuit. » Ita in *Vitis Patrum*, lib. V, tract. 5 *De Fornicat.* num. 23, narratur de quodam monacho, quod apparuerit ei dæmon fornicationis specie Æthiopissæ : « Stetit, ait, coram ipso velut mulier Æthiopissa, fœtida et turpis aspectu, ita ut fœtorem ejus sufferre non posset, et abjiciebat illam a se. Et illa dicebat ei : Ego sum quæ in cordibus hominum dulcis appareo; sed propter obedientiam tuam, et laborem quem sustines, non me permisit Deus seducere te, sed innotui tibi fœtorem meum. » Æthiopes tamen, quibus sua placent, suusque color ater videtur pulcher, diabolum pingunt non atrum, sed album; non Æthiopem, sed Europæum et candidum; ita et peccatoribus sua placet difformitas, morumque nigredo apparet et bella et elegans.

Vs. 13. 13. ET EXTENDET (scilicet Deus per Chaldæos percutiens Æthiopes) MANUM SUAM SUPER AQUILONEM, — ut scilicet percutiat quoque Assyrios, et eorum metropolim Niniven; Assyrii enim siti sunt ad aquilonem respectu Judææ. De Assyriis enim hic agi, patet ex eo quod explicans subdit Propheta : « Et perdet Assur, et ponet speciosam, » Hebraice *Niniven.* Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus, Vatablus, Ribera et alii. Quare perperam Arias et aliqui alii per Aquilonem accipiunt Babylonem, quasi ejus excidium per Cyrum hic prænuntietur. Nota : Post Jonam et Nahum, qui prophetarunt excidium Ninives, mittitur hic Sophonias ut idem prophetet, ut in ore duorum, imo trium testium stet et confirmetur hoc Dei verbum. Hinc sequitur Niniven eversam esse post regnum Josiæ (sub eo enim vaticinatus est Sophonias) per Nabuchodonosorem, uti probavi *Nahum* cap. II, 1.

PONET SPECIOSAM IN SOLITUDINEM. — Pro *speciosam*, Hebræus, Chaldæus et Septuaginta habent *Niniven*, quod hebraice significat *speciosam*. *Speciosam* ergo hic est nomen proprium, idem significans latine quod hebraice significat *Ninive*. Solet enim Interpres subinde pro nomine proprio ejus significatum reddere, præsertim quando in eo est vis aliqua, v. g. elegans annominatio, comparatio vel antithesis, uti hic est. Vide *Canon.* I, quem initio præfixi. Sensus enim est, *q. d.* Ninive olim fuit Ninive, id est speciosa domibus, palatiis, turribus et mœnibus; at nunc Chaldæi hanc ejus speciem et decorem disperdent et desolabunt : adeo ut fiat lustrum ferarum et bestiarum. Unde subdit :

14. ACCUBABUNT IN MEDIO EJUS GREGES, OMNES BESTIÆ GENTIUM, — scilicet vicinarum, quæ eo adducent suos greges et pecora, ut herbidum Ninives solum depascantur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Lyranus. Aliter Clarius, qui per greges et bestias accipit gentes hostiles et sævas, quæ cum Chaldæis confœderatæ expugnaverunt Niniven. Verum hoc mysticum esse patet ex sequentibus. Simile est illud Ovidii, lib. I *Heroid.* : Vers. 14.

Semisepulta virum curvis feriuntur aratris
Ossa, ruinosas occulit herba domos.

ONOCROTALUS. — Est avis similis cygno, ita dicta a sono quem edit : rudit enim instar asini. Nam ὄνος est asinus, κροτᾶν est sonare : unde κρόταλος est sonitus et crepitus. Hebraice dicitur קאת *kaa*, id est vomens, eo quod in faucibus habeat ingluviem et sinum instar uteri, quo pisciculos cum aqua excipit; sed aquam revomens, piscibus vescitur. Unde avis hæc *gutturosa* cognominatur. Audi Plinium lib. X, cap. XLVII : « Olorum similitudinem onocrotali habent, nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alterius uteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas : mox perfecta rapina, sensim inde in os reddita, in veram alvum ruminantis more refert. » Addit Ælianus pelecanes (sic ipse vocat onocrotalos) conchis se complere, easque, cum stomachi calore concoxerint, evomere, atque ita testis jam alvi calore diductis, eligere ex his quæ sunt esculenta. Quapropter onocrotalus immunda est avis, Judæis lege vetita *Levit.* XI, 18; est enim gulæ et gulosi exemplum,

æque ac symbolum. Audi Alciatum in emblemate gulæ, eam ita pingentem :

> Gurgulione gruis tumida vir pingitur alvo,
> Qui larum, aut manibus gestet onocrotalum.

Septuaginta hic vertunt, *chamæleontem*; sed *Levitic.* XI, 18, et *Psalm.* CII, 7, vertunt, *pellecanum*; quia, ut ibi annotat S. Hieronymus, onocrotalus dicitur quoque pellecanus, forte a pelle cana quam habet : est enim instar cygni, qui totus est candidus, et quasi canus. Ita et Oppianus in *Ixeuticis*, onocrotalum vocat pellecanum, et Gesnerus in *Onocrotalo*, recenset speciem onocrotali pellecano congenerem. Porro hoc animal, uti et ericius, quia solitudinis avidum, hinc summam designat desolationem, *q. d.* Ninive ita a Chaldæis evertetur et desolabitur, ut amplius in ea non habitent homines, sed onocrotali et ericii, aliaque lucifuga et solivaga animalia.

Ericius. ERICIUS. — Hebraice קִפֹּד *kippod*, quod ex litterarum affinitate *cypselos* esse censet Forerius in *Isaiæ* XXXIV, 11, quæ sunt aves instar hirundinum, rapidissime volantes super paludes, et vocantur apodes, eo quod breves habeant pedes. Rabbini vertunt, *testudinem*, quam Itali vocant *tartarucam*; Tigurina vertit, *castorem*, qui et fiber dicitur, animal amphibium homini inimicum, æque ac crocodilus, de quo Plinius lib. XXXII, cap. III. Verum Septuaginta, S. Hieronymus, Pagninus, Vatablus et alii constanter hic et *Isaiæ* XXXIV, 11, vertunt, *ericium*. Porro ericius, sive herix, vel hericius, est herinacius, qui græce ἐχῖνος, a vulgo porcellus hortensis nuncupatur, animal spinis horridum, quas ad libitum, vel remittit, vel exertat, dum in globum se colligit. Furunculus est pomorum, quæ spinis suis infigens, iis se onerat, et in antrum suum asportat, in quo tota hieme se condit. Unde symbolum est furis et raptoris, qui manus furaces cum solum se videt, exertat, et clepit quidquid potest; sed cum videri se conspicit, eas contrahit et occultat. Audi Plinium lib. VIII, cap. XXXVII : « Præparant hiemi et herinacei cibos, ac volutati supra jacentia poma, affixa spinis, unum, non amplius, tenentes ore portant in cavas arbores. Iidem mutationem aquilonis in austrum, condentes se in cubile, præsagiunt : ubi vero sensere venantem, contracto ore pedibusque, ac omni parte inferiore, qua raram et innocuam habent lanuginem, convolvuntur in formam pilæ, ne quid comprehendi possit præter aculeos. In desperatione vero urinam ex se reddunt tabificam, tergori suo spinisque noxiam, propter hoc se capi gnari. Quamobrem exinanita prius urina, venari ars est, et tum præcipua dos tergori alias corrupto, fragili, putribus spinis atque deciduis, etiamsi vivat subtractus fuga : ob id non nisi novissima spe maleficio illo perfunditur. » Et mox : « Calidæ aquæ aspersa resolvitur pila, apprehensusque pede altero e posterioribus suspendio ac fame necatur ; aliter non est occidere et tergori parcere. Hac cute expoliuntur vestes. »

VOX CANTANTIS IN FENESTRA, — *q. d.* In fenestris jam desertis et desolatis considebunt canentque aviculæ. Ita Chaldæus, Tigurina, Pagninus et Vatablus. Alii, *q. d.* Pro musicis, et aviculis olim suaviter canentibus in fenestra, succedet horridus cantus corvi in superliminari. Verum passim interpretes vocem cantantis a corvo sejungunt et dispescunt.

CORVUS IN SUPERLIMINARI, — scilicet crocitabit tristi et ferali voce. Hebraice est חורב *choreb*, id est æstus, siccitas, desolatio, vastitas. Ita Chaldæus, Tigurina, Arias, Vatablus. *Secundo*, Aquila vertit, *gladius* : quia pro *choreb*, aliis punctis legit חרב *chereb* : gladius enim omnia desolat et devastat. *Tertio*, Septuaginta et S. Hieronymus vertunt, *corvus* : quia pro *choreb* per *chet*, legerunt ערב *goreb* per *ain*, aut certe censuerunt *chet* positum pro *ain*. Hæ enim duæ litteræ, cum sint gutturales fortissimæ aspirationis, ideoque sono vicinissimæ, hinc subinde permutantur, uti pariter *aleph* permutatur cum *he*, quia utraque levis est aspirationis.

Moraliter, corvorum instar *cras, cras* canunt, qui emendationem vitæ, et sana consilia procrastinant, eaque de die in diem differunt, de quibus S. Augustinus serm. 16 *De verbis Domini* : « Ipsa, ait, res est quæ multos occidit, cum dicunt cras, cras, et subito ostium clauditur. Remansit foris cum voce corvina, quia non habuit gemitum columbinum. Cras, cras corvi vox est. » Talibus et poeta Martialis intonat lib. I, *epigram.* LVII :

> Cras vives? hodie jam vivere, Posthume, serum est.
> Ille sapit, quisquis, Posthume, vixit heri.

Idem lib. I, *epigram.* XVI :

> Non est, crede mihi, sapientis dicere, Vivam.
> Sera nimis vita est crastina, vive hodie.

Et Seneca *epist.* 12 : « Sic, ait, ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, et consummet atque expleat vitam, etc. In somnum ituri læti hilaresque dicamus :

> Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi.

Crastinum si adjecerit Deus, læti recipimus. Ille beatissimus est, et securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit : Vixi, quotidie ad lucrum surgit. » Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieronymus epist. 16 *ad Principiam* ejus filiam : « Sic, ait, ætatem duxit et vixit, ut semper se crederet esse morituram : sic induta est vestibus, ut meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, vivam, placentem Deo. » Ita S. Antonius moriens suis præscripsit, ut quotidie mane cogitent, sibique persuadeant illum diem fore vitæ ultimum : quocirca ita vivant, ac si eo die sint morituri, uti refert S. Athanasius in ejus Vita. E Societate nostra

P. Joannes Maldonatus editis libris celebris, quotidie quinquies, mortis memoriam, imo præsentiam, sibi ob oculos ponebat, indagabatque numquid esset in conscientia, quod in hora mortis eum angere et affligere posset; et si quid reperiret, illico illud per confessionem, vel eo modo quo congruebat, tollebat, itaque stabat semper in procinctu quietus et securus, paratus ad mortem. Beatus qui hoc sui de morte examen crebro secum obit. Beatus qui vivit tanquam semper moriturus, et studet tanquam semper victurus, ait S. Hieronymus.

Symbolice, feralis corvi vox, *Cras, cras*, strages et funera quæ præsentit quibusque inhiat, non raro portendit futura, vel facta significat, uti hoc loco.

Quoniam attenuabo robur ejus. — Legit Interpres עזו ארזה *arze uzzo*, id est *emaciabo, attenuabo robur ejus*, puta Ninives. Jam legunt ארזה ערה *arza era*, id est *cedrum ejus nudabo, q. d.* Destruam per Chaldæos tecta et tabulata Ninives fabricata ex cedro : hinc concident ruentque ; quo fiet, ut corvi sedeant in superliminari ex ruina reliquo. Ita Chaldæus, Arias, Pagninus, Vatablus et alii. Hebræum enim *arza* tam est nomen, idem cum ארז *erez*, significans cedrum tignumque et tabulatum cedrinum, quam verbum, significans *attenuabo*, a radice רזה *rasa*, id est attenuavit. Rursum pro *era*, id est nudabo, Septuaginta quoque legerunt עזו *uzzo*, id est robur ejus, quod ipsi interpretantur ἀνάρημα, id est *altitudo*. Ita Romana, vel, ut Complutensia, ἀνάστημα, id est *coronatio*; vertunt enim, *quia cedrus altitudo*, vel *coronatio ejus, q. d.* Ninive cingebatur domibus cedrinis altissimis et fortissimis, quasi corona : at Chaldæi hanc ei coronam detrahent, et in terram dejicient. Aliter nostrum cum hebræo textu moderno conciliat Arias, nimirum dicendo robur esse quercum, quæ est species *arze*, id est cedri. Nam, ut ait Marinus in *Lexico* : « Cedrorum species multæ sunt, תאשור *teassur*, id est *buxus*; תרזה *tirza*, id est *ilex*; אלגומים *algumim*, ברוש *beros*, id est *fraxinus*; ארן *oren*, id est *ornus*; ברותים *berothim*, id est *buxus*. » Verum prius, quod dixi, verius est, ut patet conferenti verba nostri interpretis cum verbis Hebræis.

v. 15. 15. Hæc est civitas gloriosa. — Est exclamatio ad pathos, *q. d.* Videte ad quas ærumnas devenerit, in quas ruinas corruerit Ninive, civitas illa olim gloriosa et inclyta. Sic ait Virgilius lib. II *Æneid.*:

> Fuit Ilium, et ingens
> Gloria Teucrorum.

Sic de eadem Ninive jam vastata admirans Nahum cap. II, 18, exclamat : « Ubi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonum? » Sic de Jerusalem excisa obstupescens Jeremias *Thren.* II, 15 : « Hæccine, ait, est urbs perfecti decoris, gaudium universæ terræ? »

Septuaginta vertunt : Αὕτη ἡ πόλις ἡ φαυλίστρια : *Hæc est civitas illa malis dedita, nequam et scelerata*, aut magis proprie, *vilipendens*, ut vertit interpres Romanus, *et subsannatrix*.

Omnis qui transit per eam, sibilabit, — vel subsannando, vel exsibilando Niniven ita humiliatam et vastatam, ut vult S. Hieronymus ; vel potius admirando et obstupescendo tantam cladem et ruinam, ut censet Theodoretus. Simili modo « movebit manum, » id est complodet manus, vel eas extendet ostendendo Ninives rudera, sive irridendo et insultando, sive potius obstupescendo et commiserando.

Tropologice, de commiserando peccatori.

Tropologice, multo magis gemens sibilet manusque complodat, quicumque videt Niniven, id est Ecclesiam aliquam, congregationem, vel animam olim speciosam virtutibus, quæ erat templum Dei et sedes angelorum, per peccatum a dæmone vastari, fierique cubile leonum et draconum, præsertim cum eam cœlo destinatam videt damnari, et ruere in tartara. Gemens ergo et attonitus dicat cum Isaia, cap. XIV, 11, 12 : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum : subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. » Et cum Baruch cap. III, 10 : « Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis; deputatus es cum descendentibus in infernum. » Causam subdit : « Dereliquisti fontem sapientiæ. Nam, si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace sempiterna. Disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus : ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum et pax. Ubi sunt principes Gentium, et qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram? qui in avibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum? etc. Exterminati sunt et ad inferos descenderunt. » Similia lamenta pathetica habet Ezechiel de ruina regis Tyri, cap. XXVIII, 11; de Pharaonis ac Ægyptiorum, cap. XXXII, 18 et seq.; et S. Joannes in damnatione Babylonis meretricis, *Apocal.* cap. XVIII, 10.

S. Hieronymus hæc omnia de Ninive vaticinia accipit de hæreticis et hypocritis : « Qui auditores, ait, sunt legis, non factores, quod frustra speciosos se esse jactent, cum habitent in eis greges, vitiorum scilicet multitudo, et bruta animalia corpori servientia, et omnes bestiæ terræ, quæ corda eorum comedunt; et chamæleontes, qui non habent unum colorem, sed diversis peccatis, nunc avaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc tristitia, nunc exsultatione per momenta mutantur : et ericii in præsepibus eorum, animal spinosum et plenum sentibus, et vulnerans quidquid contigerit. Sed et bestiæ cubabunt in foraminibus, id est in cordibus eorum : et corvi, immundæ aves, in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quod aut lo-

quantur semper, aut audiant mala. Post quæ infertur, ideo Ecclesiam hæc passuram fore, vel esse perpessam, quod in superbiam se elevaverit. » Et mox : « Ubi enim prius habitabat Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, et angeli ejus ministeriis præsidebant, tunc habitabunt bestiæ, de quibus Propheta *Psalm.* LXXIII, complorat dicens : Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. » Et inferius : « Dicamus per animam de qua Christus recesserit, et quæ prius templum Dei fuerat, et esse desinit, transire serpentem, et sibilare in ea, et venena suæ malitiæ evomere, et non solum hoc facere, sed opera quoque sua, quæ τροπικῶς manus vocantur, movere, » juxta illud *Proverb.* XVIII, 21 : « Mors et vita in manibus linguæ. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Lyranus et Arias censent toto hoc cap. ad litteram agi de Christo et Christianis, puta accusari scelera Christianorum, quæ Christus judicabit in die judicii, cum impios damnabit, pios salvabit. Ex adverso alii totum hoc caput explicant de Judæorum criminibus, ob quæ puniti sunt captivitate Babylonica, deque illorum ex ea liberatione, reditu et felicitate. Verum media incedendum est via : nimirum initio capitis agit de Judæis, sed vers. 8, transit ad Christianos, quos Judæis impiis Deus in Ecclesia et benedictione Abrahæ surrogabit, sibique adsciscet. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Vatablus et Dionysius.

Dico ergo, initio capitis accusat Hierosolymæ scelera, ac præsertim rapinas principum, judicum injustitiam, prophetarum vesana oracula et mendacia promissa, sacerdotum impietatem: quodque ipsa cum vidisset gentes vicinas impias a Deo puniri et vastari, non tamen earum exemplo resipuerit. Quapropter vers. 8, illi et Gentibus vindictam minatur, sed divinam, nimirum quod Deus per Christum destruet gentilismum æque ac judaismum, quodque gentes omnes, etiam barbaras et remotissimas, subjugabit Christo, easque ab idolis ad Deum convertet, ut serviant ei humero uno, æque ac Judæos, qui illum recipient : quod maxime fiet in fine mundi, quando credentes ipsi salvabuntur, increduli vero ab ipso reprobabuntur, et igni æterno addicentur (1).

1. Væ provocatrix, et redempta civitas, columba! 2. Non audivit vocem, et non suscepit
disciplinam : in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquavit. 3. Principes
ejus in medio ejus quasi leones rugientes : judices ejus lupi vespere, non relinquebant in
mane. 4. Prophetæ ejus vesani, viri infideles : sacerdotes ejus polluerunt sanctum, injuste
egerunt contra legem. 5. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem : mane, mane
judicium suum dabit in lucem, et non abscondetur : nescivit autem iniquus confusionem.
6. Diperdidis gentes, et dissipati sunt anguli earum : desertas feci vias eorum, dum non est
qui transeat : desolatæ sunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore.
7. Dixi : Attamen timebis me, suscipies disciplinam : et non peribit habitaculum ejus,
propter omnia in quibus visitavi eam : verumtamen diluculo surgentes corruperunt omnes
cogitationes suas. 8. Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in
futurum, quia judicium meum ut congregem gentes, et colligam regna : et effundam super
eos indignationem meam, omnem iram furoris mei : in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra. 9. Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini,

(1) Succedit *actio judicialis* contra Hierosolymitanorum contumaciam, quæ nullis Dei adhortationibus nec minis a suis sceleribus destiterit.

PRIMO, accusat crimina grassantia, nominatim, *primo*, institutionem neglectam, et aversionem a Deo in populo, 1, 12; *secundo*, violentiam in principibus, et rapinam in judicibus, 3; *tertio*, infidelitatem in prophetis, et irreligionis in sacerdotibus, 4.

SECUNDO, exaggerat contumaciam Judæorum non emendatam, *primo*, per manifestam Dei improbationem, 5; *secundo*, per luculentum vindictæ de gentibus sumptæ exemplum, 6; *tertio*, per longanimem Dei admonitionem et exspectationem, 7.

QUARTO, promulgat sententiam decretoriam pœnæ infligendæ his verbis : quare cum moniti mores non emendaveritis, ego vos una cum reliquis populis afficiam pœnis, 8.

Pars paracletica : PRIMO, promittit Deus per Prophetam, *primo*, eamdem fidei professionem, et obsequii erga Deum conjunctionem omnium futuram, 9; *secundo*, Ec-

et serviant ei humero uno. 10. Ultra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi. 11. In die illa non confunderis super cunctis adinventionibus tuis, quibus prævaricata es in me : quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, et non adjicies exaltari amplius in monte sancto meo. 12. Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum : et sperabunt in nomine Domini. 13. Reliquiæ Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa : quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit qui exterreat. 14. Lauda, filia Sion : jubila, Israel : lætare, et exsulta in omni corde, filia Jerusalem. 15. Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos : rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. 16. In die illa dicetur Jerusalem : Noli timere : Sion, non dissolvantur manus tuæ. 17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit : gaudebit super te in lætitia, silebit in dilectione sua, exsultabit super te in laude. 18. Nugas, qui a lege recesserant, congregabo, quia ex te erant : ut non ultra habeas super eis opprobrium. 19. Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo : et salvabo claudicantem : et eam, quæ ejecta fuerat, congregabo : et ponam eos in laudem et in nomen, in omni terra confusionis eorum. 20. In tempore illo, quo adducam vos, et in tempore, quo congregabo vos : dabo enim vos in nomen, et in laudem omnibus populis terræ, cum convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.

s. 1. 1. Væ provocatrix! — Hebraice מוראה *morea*, id est amaricatrix, quæ scilicet Deum maritum tuum adulterando amaricas, id est irritas et provocas ad bilem : hæc enim amara est et fellea. Unde Chaldæus vertit : *Quæ multiplicat iræ provocationem*; Tigurina : *Væ rebellanti!* Radix enim מרה *mara* significat amaricare, amarum facere, offendere, rebellare. Unde Noemi : « Ne, inquit, vocetis me Noemi (id est pulchram), sed vocate me Mara (id est amaram), quia amaritudine valde replevit me Omnipotens, » *Ruth* I, 20. Pagninus et recentiores non verbotenus, sed rem et sensum reddunt, dum vertunt : *Væ fœdatæ, væ pollutæ!* Nam ideo erat amaricatrix Dei, quia fœdata et polluta sceleribus.

Septuaginta vertunt : *Væ illustris!* alii : *Væ monstrosa!* Nam *morea* deducunt a radice ראה *raa*, id est vidit, *q. d.* Væ Hierosolymæ, quæ insignis et monstrosa est sceleribus, puta adulteriis, id est idololatriis, ideoque Deo sponso suo infida et rebellis, eum ad amaritudinem et iracundiam provocat! Alludit vox *morea* ad montem Moria, id est visionis, vel illustrem, qui erat Hierosolymis, de quo dixi *Genes.* XXII, 14, *q. d.* O Jerusalem tempore Abrahæ et Isaac, mihi fidelium et obedientium usque ad mortem, fuisti mons Moria, id est visionis cœlestis : at nunc infidelis, per inobedientiam et apostasiam facta es *morea*, id est amara et amaricatrix.

Et redempta. — Ita vertunt quoque Chaldæus et Septuaginta, גאל *gaal* enim significat redimere. Recentiores Rabbini, et eos secuti Pagninus et Tigurina vertunt, *inquinata*, vel *contaminata* : utrumque enim significat *gaal* : alludit enim ad גלל *galal*, id est volvere, revolvere : inde enim *gaal* significat rem alio devolutam ad se revolvere, id est redimere : rursum, rem in sanguine menstruo, stercore, aliave re immunda volutare, volvere et revolvere, hoc est inquinare et contaminare, uti adultera Jerusalem se in sordibus idololatriæ cum variis diis Gentium volutabat et inquinabat. Nostra versio uti magis propria, ita efficacior et nervosior est. Taxat enim Jerusalem, eamque arguit ingratitudinis, quod cum a Deo redempta esset ex Ægypto, et liberata a duro jugo et servitute Pharaonis tempore Mosis; æque ac Philistinorum, Ammonitarum, Moabitarum, aliarumque gentium tempore Judicum, Davidis et Salomonis, Deum tamen sua idololatria et peccatis sæpe gravissime ad indignationem concitarit, et in dies concitet.

Columba. — Ita Hebræum יונה *iona*, vertunt quoque Septuaginta et S. Hieronymus in *Comment.* At Chaldæus, Rabbini, et eos secuti Pagninus, Tigurina et Vatablus vertunt, *molestatrix*, quæ pauperes vexat, spoliat, opprimit, a radice ינה *iana*, id est laborare fecit, afflixit, oppressit. Aptius Noster vertit, *columba* : huic enim Israelem

clesiam ex gentilibus et Judæorum reliquiis congregandam, 10.

Secundo, exhibet beneficia Ecclesiæ præstanda, *primo*, per peccatorum remissionem, et vitiorum, maxime superbiæ et vanæ jactantiæ exstirpationem, 11; *secundo*, per securitatem et impeccantiam humilibus concedendam, 12, 13.

Tertio, excitat fideles ad lætitiam et animi tranquillitatem, 14-16 : cujus mutationis causæ assignantur, *primo*, sublatæ pœnæ, fugati hostes, et Dei protectio, 15; *secundo*, assistentia et complacentia Dei de sua Ecclesia, 17; *tertio*, exterminium hominum nugacium et apostatarum, 18; *quarto*, cædes persecutorum, et reparatio lapsorum, 19; *quinto*, celebritas et gloria in totum terrarum orbem diffundenda, 20.

pariter comparavit Osee cap. VII, 11, dicens : « Factus est Ephraim quasi columba seducta. » Ita eidem Jerusalem hic comparat Sophonias, *q. d.* Jerusalem stolide relinquens Deum verum, et sequens deos inanes Gentium, facta est quasi columba, ut vertit Arabicus Alexandrinus, excors, sine prudentia, sine intellectu, quæ sinit se decipi, ultroque ruit in laqueum et necem. Vide dicta *Osee* VII. Aliter S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Lyranus, *q. d.* Jerusalem, quæ olim, dum me coleret, erat quasi columba bella, simplex, innocens et candida, nunc desiit esse columba, et facta est quasi corvus teter, malignus, furax et ater. *Tertio*, Syrus et Arabicus Antiochenus vertunt : *Heu civitas nota et redempta, civitas Jonæ,* hoc est Ninive, quæ usque hodie ab Orientalibus vocatur civitas Jonæ, tum quia in ea prophetavit Jonas; tum quia Jona hebraice significat columbam, quam colebant Ninivitæ et Assyrii, eo quod dicerent Semiramidem suam reginam post mortem conversam esse in columbam, uti alibi dixi. Censent ergo ipsi hanc prophetiam dirigi ad Niniven.

Vers. 2. 2. NON AUDIVIT VOCEM — Dei per me aliosque Prophetas eam invitantis ad pœnitentiam et reconciliationem : sicut columba ab aucupe inescata et seducta non audit vocem et sibilum sui heri, eam revocantis ad columbarium. Ita Chaldæus, Hugo et Vatablus.

IN DOMINO NON EST CONFISA. — Hebræus : *Non speravit in Domino, q. d.* Jerusalem spes suas non reposuit in Deo, sed in suis opibus, viribus, principibus, populis, sociis, quasi iis esset invicta, et satis munita contra Chaldæos aliosque hostes. Ideo Deus permisit eam ab illis capi et vastari, ut ostenderet inanes fuisse ejus spes, et ut puniret ejus diffidentiam in Deum, Deique neglectum.

Moraliter, de diffidentia Dei.

Moraliter, disce hic esse gravem Dei injuriam, valdeque eum pungere, si illi non fidamus, spemque nostram ab eo avertamus, et defigamus in creaturis. Hæc enim diffidentia oritur ex defectu fidei, quod scilicet fide viva non credamus Deum esse omnipotentem, summe providum et beneficum, quodque ipse possit et velit nos juvare, si ejus opem imploremus, quodque ipsi præponamus homines, vel alias creaturas, quasi illæ magis vel possint, vel velint nobis opitulari : quæ sane persuasio infidelis est, et contumeliosa Deo. Quocirca Deus eam punire solet, ac facere ut creaturæ in quas speravimus, nos deserant, fallant, imo oppugnent et evertant. Ex adverso prosperat eos, qui spes suas in ipso defigunt; quia «nullus speravit in Domino, et confusus est, » *Eccli.* II, 11. Quocirca Jeremias cap. XVII, 5 : «Maledictus, ait, homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myricæ in deserto, et non videbit cum venerit bonum : sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis et inhabitabili. Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, » etc. Vide ibi dicta. Ita Psaltes : « In te, inquit, Domine, speravi, non confundar in æternum. » Ita S. Barbara, virgo fragilis et tenera, cum pectinibus ferreis horrende a carnifice laceraretur, et faculis ardentibus ustularetur, corde et oculis in cœlum defixis, Christum sponsum suum invocans, aiebat : « O bone Jesu, tu vides secretum cordis mei, quod in te solo spem meam defixi : non ergo me deseras; quia sine te sum debilis et infirma, tecum autem sum fortis et robusta. Omnia enim possum in te, qui me confortas. » Eadem fuit spes, vox et oratio in tormentis martyrum omnium, quæ eos fecit insuperabiles, ac ignibus, leonibus, ungulis et catastis fortiores et celsiores.

AD DEUM SUUM NON APPROPINQUAVIT, — ut in eum speraret, eum invocaret, illi obediret, illum amaret, qui est summum bonum suum et nostrum. Ita Plato, dialogo qui inscribitur *Philebus*, non aliud docet, quam felicitatem in eo versari, ut ad Deum propius accedamus, ab eoque verum bonum hauriamus, itaque fiamus divini et Deo simillimi : accedere autem nos ad Deum, per virtutem. Nam Deus, inquit ipse, est summum bonum, cujus hæ sunt conditiones, ut sit αὔταρκες, ἱκανὸν, καλὸν, ἀρχιτεκτονικὸν, τέλος τῶν ὄντων, αἱρετὸν, id est *sibi sufficiens, cæterisque omnia suppeditans, perfectum, pulchrum, consentaneo ordine constitutum, rerum omnium finis, ac proinde ab omnibus eligendum et expetendum.* Qui ergo a Deo recedit, recedit a bono, accedit ad malum, puta ad peccatum, mortem, diabolum et infernum.

3. PRINCIPES. — Quod vers. 1 dixit de toto, Vers.
puta Jerusalem totam esse corruptam et sceleratam, hic per partes explicat, incipitque ab ejus capite, puta a primoribus, tum sæcularibus, tum ecclesiasticis ; ut ostendat quod de suo tempore dixit Isaias cap. I, 6 : « A planta pedis usque ad verticem capitis non est in eo sanitas, » etiamnum verum esse. *Primo* ergo taxat hic principum crudelitatem, quod quasi leones populum expilarent et devorarent. Ita S. Hieronymus. Allegorice, taxat eorum sequaces et posteros, puta tyrannidem et sævitiam principum et pontificum tempore Christi. Leo enim ferocissimus fuit Herodes Ascalonita, qui immani feritate parvulos omnes a bimatu et infra in Bethlehem occidit propter Christum, quique, ut alia taceam, moriens jussit primores omnes Judæorum occidi, ut Judæi in sua morte gaudere non possent, sed, vellent nollent, plangerent ob suorum stragem, uti refert Josephus lib. XVII *Antiquit.* cap. VIII. Leones fuerunt Annas, Caiphas et cæteri, qui Christum ad crucem, Apostolos ad verbera et ad mortem adegerunt. Rugierunt enim cum clamaverunt : « Crucifige, crucifige. » Ita Lyranus.

IN MEDIO EJUS, — *q. d.* Sicut leo in medio animalium grassatur, rapitque et discerpit nunc hoc, nunc illud, prout ei libuerit; ita principes Hie-

rosolymæ nunc hos, nunc illos cives et pauperes deprædantur.

JUDICES EJUS LUPI VESPERE, NON RELINQUEBANT IN MANE. — A principibus descendit ad judices, qui principum in injustitia et rapacitate erant asseclæ, *q. d.* Sicut lupi lucifugi vespere grassantur, tumque ex diurna inedia, fame rabidi prædantur, prædamque totam devorant, ita ut ne ossa quidem (hoc enim significat hebræum גרמו *garemu*) relinquant, quæ mane comedant; sed in ipsa nocte qua prædam egerant, eam totam devorant; ita et judices iniqui suis injustis judiciis diripiebant bona pauperum tanta aviditate, ut nihil ex iis reliquum facerent. Ita S. Hieronymus per lupos vespertinos accipit malos prælatos et judices, « capientes, inquit, munera, et vendentes justitiam, et possessiunculas Ecclesiæ, et ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, ut non habeant pauperes quæ mane comedant; qui quasi in nocte et nullo vidente omnia populantur, et cum luporum more cuncta diripiant, ne parvos quidem cibos indigentibus derelinquant. » Quinam sint lupi vespertini dixi *Habacuc* I, 8.

Vers. 4. 4. PROPHETÆ EJUS VESANI. — A magistratu sæculi transit ad ecclesiasticum, puta ad prophetas et sacerdotes, eorumque in suis muniis infidelitatem et impietatem redarguit; prophetas, quod sint vesani, id est spiritu non Dei, sed diaboli, agantur, imo agitentur. Unde Aquila vertit ἐνθουσιαζόμενοι, id est *enthusiasmo correpti*, et furore fanatico perciti; Septuaginta πνευματοφόροι, id est *spiritum ferentes*, active; vel potius passive πνευματόφοροι accentu in antepenultima, id est spiritu portati et acti. Hebraice est פוחזים *pochazim*, quod Pagninus vertit, *contemptibiles*; Tigurina, *leves*; Vatablus, *homines nihili*. Nimirum Prophetæ hi, cum essent vilissimi et ignorantissimi, fingebant se furere et agi spiritu prophetico, aut revera ex pacto cum dæmone, ab eo correpti quasi furentes prophetabant, id est aliena et exotica loquebantur, uti de Sibylla narrat Virgilius lib. VI *Æneid.* :

Non vultus, non color unus,
Non comptæ mansere comæ; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, majorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore Dei.

Et inferius :

Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.

Proprie *pochazim* significat temerarios et præcipites, qui audacter et temere pro affectu quidvis effutiunt, asseverant, divinant et jurant; sicut enim פחד *pachad* significat præcipitantiam ex metu aut reverentia; ita ei affine פחז *pachaz* notat præcipitantiam ex temeritate et audacia. Unde Noster apposite vertit, *vesani;* Syrus vertit : *Prophetæ ejus lascivi, impudici*; Arabicus : *Ninive prophetæ ejus in spiritu immundo, gens stulta.* Hinc iidem sunt *viri infideles*; Hebræus, *viri prævaricationum*, id est prævaricatores, inquit Vatablus; Septuaginta, *viri contemptores*; Chaldæus, *viri mendaces*; quia mentiuntur se a Deo mitti, et ejus nomine dicunt : Pax, pax, promittuntque omnia prospera, cum Deus per me aliosque Prophetas comminetur excidium.

SACERDOTES. — A Prophetis transit ad sacerdotes, in quibus duo culpat. *Prius*, quod profanent et polluant « sanctum, » puta sanctuarium, sive templum, nimirum sacra et sacrificia indigne tractando, eaque non ad Dei, sed ad suum usum et luxum convertendo, exercendo usuras, simonias, rapinas, sacrilegia, profana ibi tractando, scandalose vivendo. *Posterius* : « Injuste, inquit, egerunt contra legem; » hebraice חמסו *chamesu*, id est oppresserunt legem, vim attulerunt legi; quia eam audacter transgrediuntur, violant, contaminant, populoque duces et auctores, imo doctores sunt, ut idem faciat; adeo ut legem per suas falsas, et ad lucrum confictas expositiones et traditiones pervertant, uti eis improperat Christus *Matth.* V, 21, et cap. XXIII, 16.

5. DOMINUS JUSTUS IN MEDIO EJUS NON FACIET INIQUITATEM, — *q. d.* Deus, quia æquissimus est judex, æque ac omnisciens, hinc non inique, sed æquissime, licet acerrime, puniet impiam Jerusalem (1). Quod sit omniscius, recte probat : quia, inquit, est in medio ejus, *q. d.* Deus in templo suo residens, circumquaque prospicit Jerusalem, videtque omnia scelera quæ in ea ubilibet perpetrantur : ergo non deest ipsi scientia, nec cognitio criminum, uti nec potestas et æquitas ad ea puniendum et vindicandum. Nota liptoten, sive miosim : « Non faciet iniquitatem, » id est faciet summam æquitatem, quando acriter castigabit tot tantaque scelera, quæ fiunt in sua urbe coram se seque spectante. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Arias et Clarius. Accedit et Chaldæus qui vertit : *Dominus purus dixit se collocaturum majestatem suam in medio ejus : quare coram ipso mendacium non fit*, id est fieri non debet, *q. d.* Nemo deberet esse tam effrons et impudens, ut audeat peccare Hierosolymæ, in conspectu et in Vers. 5.

(1) Hæc verba, inquit Maurer, nequaquam eum sensum habent, quem subjicit Rosenmuller hunc : « Non committet, ut hæc scelera vestra abeant impunita, nam hoc iniquum esset, et a natura ipsius alienum : » sed, ut recte viderunt Hesselbergus et Hitzigius, hoc sibi volunt : Imago ad imitandum iis proposita est Jova juste agens in medio ipsorum, ut sancti sint, quemadmodum ipse Jova est sanctus; *quovis mane*, quotidie *jus suum*, id est jus quo ipse utitur, id est justam suam agendi rationem, *profert in lucem*, pœnis afficiens improbos *non deest*, nunquam omittit sic agere; nec scit, sed nescit improbus *pudorem*, justam quam sequitur agendi rationem Jova iis nunquam non proposuit ad imitandum, sed frustra; non pudet eos suæ rationis. (Maurer.)

oculis Dei viventis. Mendacium enim in Scriptura sæpe significat quodlibet peccatum; peccatum enim est mendacium practicum, quod fit contra legem, et contra rectum rationis judicium. Notent hoc sibique applicent clerici et religiosi, dicantque : Quomodo audebo peccare in Religione, in templo, ubi Deus residet, ubi omnia circumspicit quasi leo terribilibus oculis, uti loci sancti violatores, suique contemptores discerpat et laceret?

Aliter Vatablus : «In medio ejus,» inquit, *q. d.* Deus Jerusalem dignatur sua præsentia, sua cura et familiaritate, versatur in medio ejus quasi socius, amicus, imo protector, curator et pater; quod ergo eam punit, non facit ex odio, sed ex amore, tum ejus, tum justitiæ : quocirca nemo censebit eum facere iniquitatem, dum eam pro meritis acriter castigat. Unde sequitur :

MANE, MANE (hoc est citissime, inquit Theodoretus. Rursum, non solum clam, sed palam in matutina et manifesta luce, inquit S. Hieronymus, Deus) JUDICIUM SUUM (id est justum suum supplicium, quo castigabit Jerusalem, proferet et) DABIT IN LUCEM. — *Secundo*, «mane, mane,» id est quolibet mane, *q. d.* Deus quotidie, et quasi quolibet mane edit aliquod exemplum sui judicii, quo nunc hunc, nunc illum sceleratum; nunc hanc, nunc illam gentem male mulctat et perdit, illudque «non abscondetur,» hebraice, *non deest*, quin semper aliquod publice edatur ad terrorem impiorum : et tamen «iniquus nescit confusionem,» id est nescit erubescere, sed audacter et impudenter pergit scelera sceleribus cumulare. Ita Clarius, Arias et Vatablus. Hic sensus satis apte connectit totam sententiam; futura enim apud Hebræos sæpe sumuntur pro præsenti, quando significatur rei continuatio, mos et consuetudo; uti hic «mane, mane judicium suum dabit,» id est dare et edere solet. Verum quia agitur hic proprie de Jerusalem, cui minatur futurum, sed instans excidium; hinc prior sensus aptior et germanior videtur, juxta quem sequentia ita explica.

NESCIVIT AUTEM INIQUUS CONFUSIONEM, — *q. d.* Hierosolymitæ sunt tam iniqui et impii, ut non pudeat eos, nec pœniteat scelerum, etiamsi ob ea audiant a Prophetis instare sibi judicium, id est vindictam Dei, ac videant propter eadem gentes sibi similes a me puniri et disperdi, uti sequitur. Aliter Septuaginta Romana, qui hæc ad Deum judicium suum mane proferentem referentes, sic vertunt : *Nescit iniquitatem in exactione, nec in contentione injustitiam.*

Vers. 6. 6. DISPERDIDI GENTES. — Per *Gentes*, *primo*, accipi possunt Samaritæ, qui vicini erant Judæis, et jam ob idololatriam excisi erant a Salmanasare et abducti in Assyriam, *q. d.* Videte, o Hierosolymitæ, quid vicinis et fratribus vestris, puta decem tribubus, contigerit : idem enim vobis continget nisi vitam corrigatis. Nam, «tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.» Porro vocat eos *Gentes*, non Israelitas, tum quia jam ab avita fide, religione, societate et regno Israelis et Davidis per schisma desciverant, fecerantque novam rempublicam, et Ecclesiam idololatricam, uti faciunt Gentiles; tum quia jam post excidium commixti erant gentibus, puta Assyriis in Assyria, et Cuthæis in Samaria. Salmanasar enim sicut Samaritas in Assyriam, ita Assyrios, puta Cuthæos, in Samariam transtulit, eoque modo utramque gentem permiscuit, ut patet IV *Reg.* XVII.

Secundo, S. Hieronymus per *Gentes* accipit Judæos, quos vastavit et disperdidit Sennacherib, adeo ut sola Jerusalem ab eo intacta remanserit, angelo eam, ob pietatem Ezechiæ et preces Isaiæ, tutante, cæsis 185 millibus Assyriorum, *Isaiæ* XXXVII, 36. Hi pariter vocantur *Gentes*, quia vivebant gentiliter et impie, quasi gentiles essent, non Judæi. In Scriptura enim Judæi sæpe vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores et vitam imitabantur. Hinc jam vocantur Amorrhæi, jam Cethæi, *Ezech.* XVI, 45; jam Sodomitæ et Gomorrhæi, *Isaiæ* I, 10.

Tertio, proprie per *Gentes* possunt accipi Syri, Armeni, Parthi, aliique qui inter Babylonem et Jerusalem interjacent, vel adjacent, quos, utpote viciniores, prius subjugavit Nabuchodonosor, antequam invaderet Judæos, utpote remotiores. Hosce enim omnes Judæis in exemplum proponi voluit Deus, ut eorum strage resipiscerent, et ab idolis sceleribusque ad Deum redirent. Sed frustra; nam, ut præcessit : «Nescivit iniquus,» in iniquitate sua defixus et obduratus, «confusionem.»

Aliter a Castro : nam per *Gentes* accipit Philistæos, Ammon, Moab, Æthiopes et Assyrios, de quibus cap. præced., vers. 4, 8, 11; licet enim hi post excidium Jerusalem excisi sint a Chaldæis, tamen Deus eorum, quasi hostium, excidium jam diu ante prædixerat et promiserat Judæis, utpote qui sæpe eorum hostilitatem et direptionem sustinuerant. Sed tunc τὸ *disperdidi*, accipi debet non proprie, sed pro *disperdere decrevi*, disperditurum me prædixi et promisi, *q. d.* Promisi tibi, o Jerusalem, me gentes tibi hostiles perditurum, et destructurum earum imperia, ut qui me per plagas non senseras, saltem per beneficia cognosceres : sed tu hæc promissa, meque pariter ea promittentem, non curasti, imo sprevisti.

ET DISSIPATI SUNT ANGULI EARUM. — *Angulos* vocat arces et munitiones, quæ in limitibus regionum eriguntur quasi antemurale, ad tutelam regionis. Chaldæus vertit, *palatia*. Tropologice S. Hieronymus : «Puto, inquit, quod et superbis prosit detrahi eos de arrogantia sua, et dissipari angiportus et angulos eorum, ut postea recto itinere gradiantur.» Et mox : «Dissipantur ergo itinera superborum, et anguli eorum, ne ambulent in superbia et in pravitate, et urbes eorum quæ male ædificatæ fuerant in arrogantia et su-

perbia, destruuntur ne subsistant, et habeant habitatores pessimos. »

7. 7. Dixi (*q. d.* Monui Judæos per Jeremiam aliosque Prophetas, ut desisterent ab idolis et sceleribus Gentium, ne similes illis pœnas incurrerent, ac æque ut illæ disperderentur, atque ut timerent et colerent me, ne periret) HABITACULUM EJUS, — id est tuum, puta tua civitas, tuæ domus, templum et muri tui, o Jerusalem. Hebræi enim crebro utuntur enallage, ut personam secundam in tertiam, et vice versa, commutent, præsertim ad pathos, uti hic Deus a Judæis, quasi indignans, avertit faciem et sermonem, ac de iis, quibus cœperat loqui cominus in secunda persona, jam ob idololatriam evertendis, ideoque quasi alienis, loquitur in tertia persona. Monui, inquam, eos, ut non perirent; quia contentum me fore dixi pœnis, quibus eos « visitavi, » id est punivi per Salmanasar et Sennacherib : at tantum abest ut hisce meis monitis auscultarent, et mores corrigerent, ut diluculo, id est sollicite, sine mora, festinanter magis eos corruperint, et pejus egerint. Opus enim quod diluculo fit, cordi et curæ est, fitque sollicite et festinato, utpote ante diem, et ante omnia diei opera; imo diluculo solent disponi et ordinari, æque ac inchoari opera totius diei. Quocirca nervose ait : « Diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas; » Tigurina, *omnia studia sua;* Pagninus, *omnia opera sua :* hæc enim ex cogitatione, destinatione et dispositione quæ fit diluculo, manant. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus, Hugo et Vatablus. Aliter Septuaginta qui hæc cum sequentibus jungunt, de quo mox.

8. 8. QUAPROPTER EXSPECTA ME, DICIT DOMINUS, IN DIE RESURRECTIONIS MEÆ IN FUTURUM. — « Exspecta, » scilicet avide, anhela et inhia. Hebræum enim חכה *chaca* significat anhelare et inhiare ad personam, vel rem aliquam, ut eam apprehendat : deducitur enim a חך *chec*, id est guttur, palatum, quod, dum famet, cibo inhiat, uti pulli aperto ore et gutture inhiant escæ quam mater advehit. Pari, imo majori aviditate fideles debent anhelare ad Deum et Christum, eique inhiare : quia ipse solus est cibus, refectio et saties animæ. Rursum, pro in *futurum* hebraice est לעד *lead*, quod Septuaginta vertunt, *in testimonium*, a radice עוד *ud*, id est testari : unde עד *ed*, id est testis. Pagninus vero, Vatablus et Clarius secuti R. Davidem, vertunt, *ad prædam*, vel *ad spolia*, a radice עוד *avad*, id est spoliare, prædari, diripere. Unde vertunt : *Exspectate me, dicit Dominus, ad diem qua consurgam ad spolia*, vel *ad rapinam*, ut idem sit cum illo *Psalm.* LXVII, 19 : « Ascendisti in altum, cepisti captivitatem : accepisti dona in hominibus. »

Quocirca *primo*, Chaldæus Cyrillus et Sanchez hæc exponunt de direptione Babylonis per Cyrum, *q. d.* Bono animo estote, o Judæi abducendi in Babylonem : ibi exspectate me. Nam post 70 annos ultor pro vobis consurgam, ac Babylonem per Cyrum evertam et diripiam, vosque inde eripiam, ut deinde unanimes et læti domum redeuntes, omnes me colatis humero uno, et nullus inter vos sit infidelis, vel impius. Verum esto eo alludat, tunc tamen Deus non effudit zelum et spiritum suum in omnes gentes; nec effecit ut omnes colerent eum humero uno : imo paulo post Judæi ab Antiocho afflicti, ac tandem a Tito et Romanis sunt eversi. Quamobrem Judæi hæc exspectant a suo Messia venturo; sed perperam et incassum.

Ergo communis sententia Græcorum et Latinorum, quin et Hebræorum, est, hæc tam augusta promissa ad tempora Christi pertinere, ab eoque esse completa in primo adventu, et plenius complenda in secundo. Salit ergo hic Propheta de more ad Christum, et tempus legis novæ. In Christo enim, qui finis est legis et Prophetarum, Sophonias, Abdias aliique Prophetæ desinunt, et oracula sua concludunt. Vocat ergo « diem resurrectionis meæ : » *Primo* proprie diem tertium a Christi nece, quo ipse a mortuis resurrexit. Sensus ergo est, *q. d.* Quia frustra per Prophetas vos, o Judæi, moneo, frustra clamo, ut ad me redeatis, hac de causa ego novum et divinum, non humanum, vindictæ genus in vos et in omnes gentes exercebo. Mittam enim Christum, qui Judæos multos et omnes gentes sibi mihique subiget, cogetque eas abdicare gentilismum, æque ac vos judaismum, ac suscipere christianismum, ut omnes humero uno sibi et Deo vero serviant; Judæos vero rebelles ac incredulos, imo christicidas, gravissime puniam et exscindam per Titum et Romanos, iisque rejectis et reprobatis surrogabo Gentes, ut dicitur vers. 9, quæ succedent in benedictionem promissam Abrahæ, eruntque filii et hæredes regni Dei, puta Ecclesiæ tum militantis, tum triumphantis. Unde Eusebius lib. II *Demonstr. Evang.* cap. XVII, S. Augustinus lib. XVIII *Civit.* cap XXXIII, S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Arias, Ribera et alii docent hic prædici resurrectionem Christi, reprobationem Judæorum, et vocationem Gentium.

Secundo, plenius id fiet in secundo Christi adventu ad judicium, puta in resurrectione universali, quæ vocatur dies resurrectionis Christi, tum quia per Christum, et Christi gratiam ac virtutem omnes homines resurgent : resurrectio enim Ecclesiæ, quasi corporis, est resurrectio Christi, quasi capitis; Scriptura enim, ut notat Ticonius in *Regulis S. Scripturæ*, quod Ecclesiæ est tribuit Christo, et vice versa, ob summam Christi cum ea conjunctionem : est enim ipse Ecclesiæ caput, sponsus, pater, anima, spiritus et vita; tum quia Christi resurrectio et gloria apparebit toti mundo in die judicii, quando ostendet potestatem suam judiciariam, in resurrectione sibi a Patre datam, per quam judicabit omnes gentes, uti hic subdit Sophonias. Sensus ergo est, *q. d.* Ego sæpius ves-

tra, o Judæi, scelera coargui per Prophetas; sed frustra : exspectate ergo me vindicem in die judicii, quo ego resurgens et triumphator ducam post me agmina omnia resurgentium, ac judex considebo in valle Josaphat, in quam colligam et congregabo Judæos et omnes gentes, ut infideles et incredulos condemnem (tunc ergo vos, o Judæi rebelles, dabitis pœnas vestræ rebellionis, ingratitudinis et obstinationis), credentes vero et fideles beem et glorificem, ut in cœlis dem eis labium electum, quo jugiter me laudent et benedicant. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Lyranus, Clarius et Vatablus.

Porro utroque die resurrectionis Christus venit ad prædam, ut vertunt Pagninus et Rabbini. Nam in primo adventu prædatus est Gentes, earumque regiones, dum omnes per Apostolos sibi subjecit, juxta illud *Isaiæ* VIII, 3 : « Voca nomen ejus » (Emmanuelis, id est Christi nascituri), « Accelera spolia detrahere, festina prædari. » Rursum in die resurrectionis prædatus est limbum et infernum : nam inde secum victor eduxit animas SS. Patrum, ut eas secum cum triumpho deduceret in cœlum. In secundo vero adventu ad judicium, prædabitur omnes infideles et impios, eosque tradet inferno. Insuper utroque die venit Christus *ad testimonium*, ut vertunt Septuaginta; quia uterque dies testabitur et demonstrabit mundo Christum esse Christum, id est Dei Filium, judicem, vindicem et dominum omnium. Simili modo et misericordia ultus est Deus incredulitatem Achaz, promittendo non tam ipsi, quam posteris ejus Christi nativitatem, gratiam et salutem. « Numquid parum, inquit, vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo ? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum : Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, » *Isaiæ* VII, 13 et 14.

QUIA JUDICIUM MEUM, — *q. d.* Quia judicavi et decrevi congregare gentes et regna, et effundere super ea meam iram et indignationem, ita Arias et Vatablus, nimirum evertendo eorum idola, templa, regna, mores, eaque convertendo in fidem, cultum et regnum Christi, ut illi se subjiciant, ejusque mores christianos et sanctos induant, illumque colant et laudent labio uno et electo. Perperam ergo aliqui sic exponunt, *q. d.* Colligam Judæos per totum orbem dipersos ad Pascha celebrandum in Jerusalem, ut in ea a Tito et Romanis concludantur, capiantur et occidantur. Contrarium enim dicit Propheta : « Ut congregem gentes, » non Judæos, « et colligam regna. » Unde et de iisdem subdit :

ET EFFUNDAM SUPER EOS INDIGNATIONEM MEAM. — Indignatio hæc vindicta est divina, non humana, ut dixi : Deus enim ita se vindicat, ut perdat inimicos, dum eos facit amicos ; ut occidat infideles, dum eos convertit facitque fideles : quia nimirum in mente et corde eorum occidit impietatem, idololatriam, libidinem, superbiam, cæteraque vitia, eisque indit spiritum et vitam fidei, gratiæ, castitatis, humilitatis cæterarumque virtutum. Unde subdit :

IN IGNE ENIM ZELI MEI DEVORABITUR OMNIS TERRA. — Chaldæus : *Nam igne zeli mei consumentur omnes impii terræ : etenim ita convertam in omnes gentes locutionem unam electam, ut precentur omnes in nomine Domini.* Hic est zelus Dei, quo magis pugnat in vitia et dæmones, quam in homines, imo pugnat pro hominibus : sicut medicus pugnat contra morbum, non contra ægrum, sed pro ægro. Vindicta ergo hæc Dei in peccata et dæmones, est misericordia et gratia in peccatores. Vide *Canon.* XLVI, quem præfixi Prophetis Majoribus. Hic est zelus quem Christus ostendit in primo suo adventu, de quo proprie hic agitur. Illo enim dedit omnibus gentibus labium electum, convertit Æthiopes, omnesque gentes, etc., uti fuse in sequentibus prædicit Sophonias. In secundo autem suo adventu zelum iræ ostendet in infideles et impios, quo eos in die judicii condemnabit adigetque in tartara, ideoque per ignem conflagrationis mundi, quem emittet, devorabitur et comburetur omnis terra. Ita Lyranus et Vatablus.

9. QUIA TUNC REDDAM POPULIS LABIUM ELECTUM (Arabicus, *linguam electam*; Symmachus : *Tunc conversam in populos labium mundum*; Aquila et Theodotion : *Tunc vertam ad omnes populos labium electum*), UT INVOCENT OMNES IN NOMINE DOMINI (id est nomen Domini, hebraice *Jehova*, *q. d.* Ut omnes invocent Deum verum) ET SERVIANT EI HUMERO UNO. — Pro *electum*, uti vertit Noster, Aquila et Theodotion, hebraice est ברורה *berura* (pro quo Septuaginta legerunt בדורו *bedoro*, id est in generatione ejus), quod *secundo*, verti potest *purum, castum, mundum, candidum* : ita Symmachus, Arias et Tigurina ; Chaldæus vertit, *clarum*. Sensus est, *q. d.* Deus per Christum tollet diversitatem animorum, religionum, idolorum et labiorum, quibus hic adorabat et invocabat Jovem, ille Martem, tertius Saturnum, quartus Melchom, quintus Dianam, etc., facietque ut omnes conspirent in eamdem fidem et cultum unius veri Dei, eumque uno labio electo, sancto et divino invocent, dicentes : Deus, qui es unus in essentia, et trinus in personis, nimirum Pater, Filius et Spiritus Sanctus, miserere nobis. Huic enim soli servient latria, id est eum colent et adorabunt omnes humero uno, hoc est unanimi consensu, conspiratione et consonantia. Est metaphora a bajulis, qui simul uno quasi humero succollant oneri ingenti : aut certe a bobus combinatis in plaustro, qui ejus jugum pari onere, quasi humero uno ferunt, illudque pari conatu et passu protrahunt. Unde Septuaginta, Syrus et Arabicus vertunt, *jugo uno*, scilicet Christi, quod suave est, et excutit plurima et durissima juga diaboli. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Chaldæus, Haymo, Hugo, Vatablus et alii. Nove Joannes Alba *Electorum* cap. LXVII : Labium, inquit, hoc est lingua, subinde pro lego

capitur. Labium ergo electum vocat legem perfectam, omnibus numeris absolutam, sanctissimam, puta legem Evangelicam. Hanc enim Deus dedit omnibus populis, cum legem Mosaicam dederit solis Judæis. « Et servient ei humero uno, » id est una manu, uno consensu, vel uno munere unoque sacrificio : hoc enim vocatur manus, quia manu offertur. Denique manus sæpe ponitur pro opere, *q. d.* Servient ei manibus, id est operationibus et operibus sanctis, quæ concorditer se invicem adjuvantes quasi una eademque manu operabuntur. Hæc Alba, symbolice potius, quam litteraliter.

Mirum quam potens sit, quantumque ferre possit unus omnium ad idem onus conspirantium humerus. Videre hoc est in religionibus, congregationibus, familiis, in quibus viget spiritus et charitas. Aurea est Micipsæ regis in morte filios ad mutuum amorem et opem cohortantis sententia : « Concordantia parvæ res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur. » Ita Sallustius lib. *De Bello Jugurth.* « Tyrrhenus lapis quamvis grandis innatat, comminutus subsidit : ita concordia sustinemur, discordia pessum imus, » ait Plinius lib. II, cap. CVI. Sicut singula hastilia facile frangas, conjuncta non possis : ita dissidentes facile superes, concordes haud facile, ait Plutarchus in *Moral.* Vis enim unita fortior est seipsa divisa; unde multa sustinet et evincit, quæ divisa nequit. Tyresius rogatus a Scipione Africano qua de causa Numantia, prius invicta, a se subacta et eversa fuisset, respondit : « Concordia victoriam, discordia exitium præbuit. » Severus imperator moriturus vocans filios Marcum Antonium et Getam : « Facite, inquit, ut inter vos conveniat, locupletate milites, cæteros omnes contemnite. » Ita Xiphilinus in ejus Vita. Agesilaus rogatus cur Sparta mœnibus non cingeretur, ostendit cives armatos et unanimes : « Hi, inquit, sunt civitatis mœnia. » Ita Plutarchus in *Apophtheg.* Quid non evincit, quid non superat exercitus ducum et militum in idem conspirantium? Isæus sophista citans illud Homeri : *Scutum hæsit scuto, galeæ galea, atque viro vir* : « Sic, inquit, mihi state, Lacedæmonii, et muris cincti sumus. » Ita Philostratus in *Sophistis.*

Alludit ad unitatem sermonis et linguæ, quæ fuit in statu innocentiæ et legis naturæ. In paradiso enim Adam et Eva eadem fide, labio et lingua, puta hebræa, coluerunt, et posteri eorum coluissent Deum verum. Hoc labium per peccatum et superbiam fabrorum turris Babel, vitiatum, inquinatum et dissectum est in 70 fere labia et linguas, quas Deus totidem familiis tunc indidit, uti dixi *Genes.* XI, 7. Hic ergo promittit Deus se per Christum primævum illud unanime, electum et purum labium redditurum, idque præstitit, quando Apostolis in Pentecoste indidit Spiritum Sanctum in specie linguarum ignearum, quibus pure et ardenter Deum verum celebrarent, omnesque gentes docerent, et impellerent ad eumdem eodem labio et lingua colendum, ut scilicet quasi uno ore, æque ac mente et fide, eum confiterentur, laudarent, adorarent et invocarent. Labium ergo unum et electum est, una Dei confessio, laus, invocatio, prædicatio.

Labium electum quod?

Porro addunt aliqui apud Galatinum lib. XII *De Arcan. fid.* cap. III, per labium unum accipi posse linguam græcam, qua primum Apostoli per Græciam, Asiam et vicinas regiones cœperunt propagare fidem Christi. Græca enim lingua, post imperium Alexandri Magni et Græcorum, magnam Orientis partem occupavit. Alii accipiunt linguam latinam, qua omnes fideles sub Romano Pontifice, Deum et Christum toto orbe colunt et invocant. Hoc non est incongruum, nec absonum; licet enim proprie per labium unum significetur uniformitas cultus et fidei, scilicet quod Deum unum uniformiter omnes colent, esto eum sua lingua aliter et aliter nuncupent; consequenter tamen innuitur pariter uniformitas linguæ, quod scilicet Ecclesia et Evangelica doctrina, Christique fides et religio semper floruit in una lingua, nimirum primum in Hebræa, deinde in Græca, tandem in Latina et Romana; perinde ac ante Christum floruit in sola Hebræa, puta in familia Heber et Abrahæ, qui solus a Deo ex omnibus gentibus fuit electus ad ejus cultum, laudem et obsequium. Unde et lingua ejus vocatur labium electum. Multum enim facit ad consociationem, unionem et unitatem Ecclesiæ unitas linguæ, verbi gratia Latinæ, qua Ecclesia Latina ubique gentium utitur in sacrificio et officio Ecclesiastico, quamque omnes sacerdotes et litterati callent. Nam, ut ait S. Augustinus lib. XIX *De Civit.* cap. VII, « linguarum diversitas hominem alienat ab homine, etc., ita ut libentius homo sit cum cane suo, quam cum homine alieno; » et, ut ait Plinius, « ut externus alieno non sit hominis vice. Hinc illa gentium totque linguarum diversitas, etc., quæ nos distinxit a feris, inter ipsos quoque homines discrimen alterum æque grande quam a belluis fecit, » inquit ipse lib. XI, cap. LI. Quocirca Roma, olim rerum domina, « satagebat ut non solum jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret, » ait ibidem Augustinus; ita ut Romani Hispanias et Gallias Latinas prorsus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis; et in senatu nullos audierint legatos, nisi latine verba facientes; nimirum conabantur ut esset una lingua, qua se gentes omnes mutuo intelligerent. Sed plane et plene id consequi nequiverunt; altioris enim et divinæ virtutis hoc est opus. Quocirca Spiritus Sanctus Apostolis dedit donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, et vicissim omnes intelligerent. Deus, inquit S. Augustinus in *Psalm.* LIV, divisit linguas in fabrica turris Babel, « ne se intelligendo perniciosam facerent unitatem. Per su-

Unitas linguæ quantum conferat.

perbos homines divisæ sunt linguæ; per humiles Apostolos congregatæ sunt linguæ. Spiritus superbiæ dispersit linguas, Spiritus Sanctus congregavit linguas. Quando enim Spiritus Sanctus venit super discipulos, omnium linguis locuti sunt, ab omnibus intellecti sunt, linguæ dispersæ in unum congregatæ sunt. Ergo si adhuc sæviunt et Gentiles sunt, expedit eis divisas habere linguas. Volunt unam linguam, veniant ad Ecclesiam; quia et in diversitate linguarum carnis, una est lingua in fide cordis. » Idem in *Psalm.* XLIV explicans illud : *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate* : « Variæ, ait, linguæ faciunt varietatem vestis reginæ hujus. Quomodo autem omnes varietas vestis in unitate concordat, sic et omnes linguæ ad unam fidem. Quælibet sit varietas linguarum, unum aurum prædicatur, non diversum aurum, sed varietas de auro : aurum est sapientia. Eamdem quippe sapientiam, eamdem doctrinam et disciplinam omnes linguæ prædicant; varietas in linguis, aurum in sententiis. »

Anagogice. Anagogice, Beati in cœlo serviunt Deo labio uno, quia consono corde et ore canunt jugiter Alleluia, laudes et hymnos Deo, jubilantque dicendo : Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, qui nos vocavit in partem sortis sanctorum, imo beatorum. « Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, et virtus, et fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, amen. » *Apoc.* cap. VII, 12. Et: « Redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione : et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes: et regnabimus super terram, » *Apoc.* V, 9. Addit Arias, a Castro et Galatinus loco citato, Beatos in cœlo eadem lingua, quæ in paradiso fuit primigenia, ideoque sancta cognominatur, præsertim quia ea conscripta est vetus sacra Scriptura, puta Hebræa, Deum laudaturos, de quo vide dicta I *Corinth.* XIII, 8.

Tropologice. Tropologice, labium electum fidelis habet, cum sincere Deo confitetur, et quæ Dei sunt sancte loquitur, cum de rebus piis sermones serit, cum iratos mitigat, afflictos consolatur, peccatores convertit. Huic opponit Propheta vers. 13, linguam dolosam.

Vers. 10. Trans Æthiopiam regio triplex. Prima. 10. ULTRA FLUMINA ÆTHIOPIÆ. — Triplex est hic expositio, quæ tamen in unam communem et universalem coalescit et desinit. Aliqui enim per hanc phrasim intelligunt Ægyptum; alii Abyssiniam et Africam, alii Indiam. *Primo* enim Ægyptus est ultra fluenta Nili, qui oritur in Æthiopia, indeque in Ægytum defluit, *q. d.* Ægyptii convertentur ad Christum, illique deferent munera. Addit a Castro hebræum כוש *chus*, id est Æthiopia, in Scriptura non significare Æthiopiam sub Ægypto, quæ nunc Abyssinia dicitur, ubi regnat Preto-Joannes; sed Arabiam, in qua inter alios degebant Madianitæ, qui in Scriptura vocantur Æthiopes. Unde de Pharaone merso in mari Rubro dicitur *Psalm.* LXXIII, 14 : « Dedisti eum escam populis Æthiopum, » puta Arabibus accolis maris Rubri. Chus enim filius Cham, qui nomen dedit Æthiopiæ, nunquam ingressus est Ægyptum, vel Abyssiniam, sed cum suis filiis, Saba, Hevila, Sabatha, Regma, Sabatacha et Dadan, sedes fixit inter sinum Persicum et sinum Arabicum, sive mare Rubrum. Hic ergo terræ tractus vocatur Chus, id est Æthiopia, puta Arabia, in qua est Gihon, fluvius ex paradiso decurrens, Trajanus fluvius, lacus Sirbonides, sinus Arabicus, fossæ quoque manu factæ, quæ Dioryges vocantur, quas omnes fluviorum nomine comprehendit Scriptura. Porro ultra hæc flumina est Ægyptus. De Ægypto ergo loqui videtur hic Sophonias, æque ac Isaias cap. XVIII, 1. Hæc a Castro. Verum ejus ratio non concludit. Nam omnis Æthiopia hebraice vocatur Chus, esto Chus filius Cham cum suis filiis proximis omnem non incoluerit; sicut eadem vocatur Æthiopia ab Æthiope Vulcani filio, si credimus Plinio lib. VI, cap. XXX, esto Æthiops non totam, sed partem tantum occupaverit. Sicut ergo Abyssini vocantur Æthiopes græce et latine, sic iidem hebraice vocantur Chusim. Nam ex Abyssinia videtur venisse Taraca rex Chusim, id est Æthiopum, II *Paral.* XIV, 9. Et Nabuchodonosor post vastatam Ægyptum vastavit Æthiopiam ei vicinam, puta Abyssiniam, *Isaiæ* XX. Et ex Abyssinia venisse reginam Saba ad Salomonem, censent S. Hieronymus, Augustinus, Origenes, Nazianzenus, Nyssenus, Anselmus, Toletus, Barradius, Ortelius et alii, quos citat P. Pineda lib. V *De Rebus Salom.* cap. XIV, sect. V, num. 21; denique filii Chus licet habitarint juxta mare Rubrum, tamen posteri eorum se propagarunt usque in Æthiopiam, utpote vicinam. Unde et rex Æthiopiæ olim fines regni sui extendebat usque ad mare Rubrum. A quo enim progeniti sunt Æthiopes, nisi a posteris Cham et Chus?

Secundo, S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Emmanuel et Ribera, proprie Æthiopiam hic accipiunt eam quæ est sub Ægypto in Africa, puta Abyssiniam; hæc enim Judæis erat vicina, nota et nominata. Sic sensus erit, *q. d.* Afri, qui sunt ultra flumina Æthiopiæ respectu Judææ et Ægypti, imo et ulteriores populi trans mare siti, ut Brasilii, Peruani, Mexicani, omnesque Indi Occidentales ad Christum convertentur, eique deferent munera. Secunda.

Tertio, alii, quibus favet a Castro, putant hic notari Indiam Orientalem usque ad Japoniam et Chinam; flumina enim Æthiopiæ hic vocari Tigrim et Euphratem, quæ primum per Chaldæam (in qua regnavit Nemrod filius Chus) et Mesopotamiam, deinde per mediam labuntur Arabiam, quæ, ut dixi, in Scriptura vocatur Chus, id est Æthiopia, ultra quæ flumina est tota Asia et India usque ad Sinas. Accedunt Chaldæus, qui vertit : *Trans fluvios Indiæ*; Arias et Vatablus, qui hæc de Indis exponunt, quasi Æthiopia hic Indica intelligatur, Tertia.

cujus flumina sunt Tigris, Indus et Ganges, quæ, licet Judæis tempore Sophoniæ esset ignotior, christianis tamen, quibus prophetat Sophonias, est notissima. Unde et Sabæi sunt Indi, æque ac Persici, Arabici et Abyssini, ut ex Beroaldo et Dionysio docet Pererius in cap. XXV *Genes.* 5. Sensus ergo est, *q. d.* Indi Orientales, Japones, Sinæ, convertentur ad Christum, venientque supplices ad Ecclesiam, deferentes sua munera, uti hoc sæculo factum est, et in dies fieri videmus. Huic sententiæ favet quod aliqui filii Chus, ut Hevila, versus Indiam habitaverint, quodque S. Cyrillus, Theodoretus, Procopius et alii, quos citat Pineda loco jam citato, num. 23, Sabæam gentem vocent Æthiopiam Indicam. Denique Lusitani, qui subegerunt et converterunt Indos Orientales, Japones et Sinas, ad eos navigant circumeundo Ethiopiam, imo totam Africam. Eorum ergo respectu, Indi possunt dici siti trans Æthiopiam et Africam. Summa, vult dicere hac phrasi Sophonias remotissimas gentes, quales sunt Æthiopes, et quæ ultra Æthiopiam sive Arabicam, sive Africanam et Abyssinam habitant, puta Garamantas et Indos, convertendas esse ad Christum. Judæi enim censebant Æthiopes esse ultimos hominum, juxta illud Poetæ : « Extremique hominum Morini. » Proprie tamen et præcise per Æthiopiam Sophonias accipit, non illam quæ sub Ægypto est, puta Abyssiniam, sed Arabicam, uti dixit a Castro in prima expositione. Alludit enim, ut mox dicam, ad Judæos per Arabiam ductos in Babylonem, et per totum Orientem dispersos, quos reduxit Cyrus, et multo magis Christus, in Jerusalem, id est in Ecclesiam, ut munera, vota et hostias Deo vero offerrent. Per hos tamen a simili, quoslibet populos et gentes trans Æthiopiam, in India extremisque mundi oris sparsos intelligit. Hosce enim omnes ad Deum per Christum et Apostolos convertendos prædicit. Ita Mariana et alii.

INDE SUPPLICES MEI, FILII (ita legunt Romana, licet S. Hieronymus in *Comment.* legat *filia*) DISPERSORUM MEORUM DEFERENT MUNUS MIHI. — Pagninus, Tigurina et Vatablus, de more sequentes R. David, sic vertunt : *Trans flumina Æthiopiæ Atharæi, filia Putsai, afferent munus mihi*, quasi *Atharæi* sint nomen gentis prognatæ ex gente dicta *Putsai*, quæ munus sit allatura Domino. Verum nec Scriptura, nec Josephus, nec quis alius harum gentium meminit. Quocirca Noster, Chaldæus, Symmachus, Septuaginta, Tigurina et alii hæc nomina accipiunt, non ut propria gentis, sed ut appellativa. *Atharai* enim hebraice significat supplices, *putsai* dispersos. Unde ex Hebræo sic ad verbum cum S. Hieronymo vertas : *Trans flumina Æthiopiæ supplices mei* (qui sunt) *filia dispersorum* (id est cœtus et congregatio dispersorum ; vel potius *filia*, id est progenies charissima, puta filii charissimi dispersorum, ut vertit Noster, Symmachus et alii) *meorum afferent munus mihi*, quod S. Hieronymus sic exponit, *q. d.* O Israel, o Synagoga quondam mihi filia, quam nunc toto orbe dispersi, licet invideas, licet æmulatione crucieris, tamen de Æthiopia mihi victimæ deferentur, id est de Gentilium populo. Verum Vulgata lectio habet *filii*, non *filia*, quæ lectio hunc sensum non patitur.

Dico ergo : Alludit Propheta ad Judæos a Chaldæis in Babylonem abductos, et per Orientem dispersos, quos per Cyrum Deus reduxit in Jerusalem, qui ibidem hostias suas in gratiarum actionem obtulerunt Domino. Unde Chaldæus vertit : *De trans flumina Indiæ cum miserationibus revertetur captivitas populi mei qui captivus, ductus est, et adducent eos illic tanquam oblationes.* Verum per hos, quos obiter tantum perstringit, intelligit quaslibet gentes toto orbe dispersas, etiam remotissimas in Indiis degentes. De hisce enim prædicit quod per prædicationem Apostolorum, perque Christi vocationem et gratiam venient ad Ecclesiam, in eaque sua vota et munera offerent Domino. Hoc est enim quod ait S. Joannes cap. XI, 51 : « Prophetavit (Caiphas) quod Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente (Judaica), sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. » Ita Hugo, Arias, Clarius et alii. Possent *sceundo*, cum Theodoreto dispersi accipi Apostoli : hos enim Christus per totum orbem dispersit, horum filii sunt viri apostolici et prædicatores, qui Apostolis in officio et zelo convertendi animas successerunt, *q. d.* Apostoli, et qui eis succedent viri apostolici, convertent gentes etiam remotas et barbaras, uti Æthiopes, Indos, Japones, Sinas, etc., easque quasi munus, imo quasi holocaustum, Deo gratissimum offerent, uti fecit S. Paulus, qui *Roman.* XV, 16, ait : « Ut sim minister Christi Jesu in Gentibus, sanctificans (græce λειτουργῶν, id est *sacrificans*) Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta et sanctificata in Spiritu Sancto. » Quocirca Chaldæus et Septuaginta vertunt in accusativo ; Chaldæus quidem : *Adducent eos illuc tanquam oblationes* ; Septuaginta vero : *Suscipiam dispersos meos, afferent munus mihi.* Gratulentur ergo sibi Xaverii, Gaspares, et eorum asseclæ, qui ingenti animo, labore et zelo Indias petunt ; sciant se successores, posteros et filios Apostolorum ; cogitent se munus et holocaustum Deo gratissimum, puta animas infidelium ad Dei imaginem creatas, pro quibus Christus carnem assumpsit, et seipsum in cruce Patri immolavit, Deo offerre ; sciant se adimplere quæ desunt laborum et passionum Christi in Ecclesia ; sciant se ejus regnum ad ultimos usque orbis fines propagare.

Mystice, Christus Æthiopes trans Æthiopiam deducit in Candiam, cum infideles et vitiis atros traducit ad fidem, castitatem, virtutem ; tunc enim « mundat omnem nigredinem animæ, » ait S. Hieronymus, et tetrum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fueramus vitiis atque peccatis, reddito nobis labio electo, sive mundo et candido ; et facit derelinquere nos in fluminibus

Mystice, Deus in justificatione Æthiopes dealbat.

Æthiopiæ perversorum dogmatum magistros, quibus ante irrigabamur, et cum dispersis quondam Israel Christo munera delaturos. » Sic S. Augustinus lib. IX *Confess.* cap. II, ait se exemplo Victorini et aliorum, quos Deus de nigris lucidos fecerat, quasi sagittis divinis confixum exarsisse, ut suam infidelitatis et libidinis nigredinem, in puritatem fidei et castæ vitæ converteret. Dicat ergo cum eo quicumque pœnitens et justificatus: Æthiops fui; Deus in baptismo, vel aquarum, vel lacrymarum, me dealbavit : ipse pro atra candidam innocentiæ vestem, imo cutem mihi restituit; niger fui, nunc candidus et formosus sum, quia conscientiæ meæ vestem lavi et dealbavi in sanguine Agni, *Apoc.* VII, 14. Deo gratias, qui me de tenebris vocavit in admirabile lumen suum : deinceps vivam non æthiopice, sed candide, illudque Apostoli sequar : « Eratis aliquando tenebræ : nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate : fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate, » *Ephes.* V, 8. Habitavi olim trans flumina atra Æthiopiæ, puta trans fluenta Nili, qui quia turbidus et limosus, hinc hebraice שִׁיחוֹר *sichor*; græce μέλας, id est *niger*, vocatur; cum nimirum viverem in atra caligine Deique ignorantia; cum in me influerent æstus motusque iræ, superbiæ, gulæ, libidinis aliarumque atrarum cupiditatum. Verum Christus sua gratia trans hæc flumina me traduxit ad candida fluenta Jordanis, ibique me baptismo abluit et dealbavit : collocavit me in Jerusalem, id est in Ecclesia, et in quiete puræ conscientiæ, ubi fluminis impetus lætificat civitatem Dei; ubi candidi gratiæ, amoris, castitatis aliarumque virtutum fluvii in animam meam cœlitus influunt et impluunt.

Vers. 11. 11. IN DIE ILLA NON CONFUNDERIS. — Loquitur Hierosolymæ, id est Judæis non manentibus in judaismo, sed Christum recipientibus in eumque credentibus, ut patet vers. 13, *q. d.* O Jerusalem, nunc confunderis et pudefis ob idololatriam et scelera quibus prævaricata es in me. Sed agedum, vultum attolle, spera meliora : veniet Messias tibi promissus, qui omnia tua crimina sanguine suo in baptismo eluet, teque gratia sua decorabit, ut jam non sordida, sed speciosa et gratiosa, appareas in conspectu Dei, angelorum et hominum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et Lyranus.

Aliter Vatablus, *q. d.* Veniet Christus qui in te effundet gratiam suam, qua fiet ut bonis operibus studeas, et caveas peccata omnia quibus antea in me prævaricari solebas.

QUIA TUNC AUFERAM DE MEDIO TUI MAGNILOQUOS SUPERBIÆ TUÆ. — Causam dat cur per Christum cessatura sit Hierosolymæ confusio; quia nimirum auferet Christus ab ea superbiam, quæ omnis sceleris et confusionis est mater et origo, ideoque auferet « magniloquos superbiæ tuæ; » Septuaginta, φαυλίσματα τῆς ὕβρεως id est *contemptus, derisiones, subsannationes, contumeliæ tuæ*; quia magniloquorum superba laus et adulatio reipsa non est aliud quam irrisio et contumelia; Chaldæus, *sortes gloriæ tuæ*; Tigurina, *qui in te insolenter exsultant*; Pagninus, *qui exsultant in superbia tui*, id est, qui exsultant et gestiunt ob tuam dignitatem, excellentiam et magnificentiam, inquit Vatablus, eamque ore magniloquo exaltant, buccinant et deprædicant. Taxat superbos et superciliosos principes Judæorum, præsertim Scribas et Pharisæos, ait S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus, qui Hierosolymæ præstantiam, sapientiam, religionem, sacra et templum plenis buccis concrepabant, seque suos ejus magistros, sacerdotes et principes jactitabant, aliasque gentes omnes, ac præsertim Christum ipsum, contemnebant. Hi enim fovebant Hierosolymitarum superbiam et fastum, a quo oritur omne malum. Unde hic fastus faciebat eos incapaces fidei, gratiæ et salutis Christi. Hos sustulit Christus, eisque substituit humiles Apostolos, qui Hierosolymitas docerent modestiam et humilitatem, quæ omnis boni est causa; quia gratiam Dei et hominum sibi conciliat, ideoque prima est dispositio ad suscipiendam Christi doctrinam, justitiam et salutem. Unde subdit :

NON ADJICIES EXALTARI AMPLIUS IN MONTE SANCTO MEO. — Mons sanctus est Sion, in quo erat templum; Judæi enim perpetim jactabant se ob templum, dicebantque : « Templum Domini, templum Domini, templum Domini, » *Jerem.* VII, 4. Christus hanc jactantiam sustulit, quando hoc templum evertit per Titum et Romanos, et quando in Sion erexit Ecclesiam suam, ad quam e templo Judaico credentes transtulit et transcripsit, in qua quasi in schola humilitatis docet Judæos animi demissionem, ut in fide et religione non se præferant Gentibus, uti solent; sed humiliter cum iis se subdant gratiæ Christi, quæ Gentes æque ac Judæos vocat et justificat, exclusa circumcisione et lege Mosaica, per quam se justificari putabant Judæi; sed falso, uti docet Apostolus in *epist. ad Roman.* et *ad Galat.* Ita Remigius, Haymo, Hugo et Lyranus. Moraliter, disce hic superbiam ubique Deo displicere, sed maxime in loco sancto, puta Ecclesia, vel religione, scilicet si clerici et religiosi de primo loco contendant.

12. DERELINQUAM IN MEDIO TUI POPULUM PAUPEREM ET EGENUM, — *q. d.* Pro magniloquis et superbis Scribis et Pharisæis, dabo tibi meos Apostolos et discipulos pauperes, tum proprie dictos, primi enim fideles relictis omnibus bonis, pauperes sequebantur Christum et Apostolos; tum pauperes, id est mansuetos et humiles, ut vertunt Septuaginta et Theodoretus, paupertas enim est amica et mater humilitatis. Chaldæus vertit, *tolerantes violentiam et contumeliam*, uti Apostoli et discipuli pro Christi fide dura passi sunt verba, æque ac verbera. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Vatablus, Arias et alii.

v. 13. 13. RELIQUIÆ ISRAEL NON FACIENT INIQUITATEM, (*q. d.* Primi fideles et christiani ex Israel a Christo evocati et collecti, iique pauci, præsertim Apostoli, adeo sancti erunt, ut omne peccatum, id est crimen mortale (quin et veniale deliberatum) dolum et mendacium caveant, imo abominentur): QUONIAM IPSI PASCENTUR ET ACCUBABUNT — in ovili Christi, puta in Ecclesia, ubi quasi oves a Christo pastore pascentur doctrina, et gratia divina et cœlesti, quæ eos faciet sanctos, æque ac tutos et securos, utpote qui omnem suam spem locarunt in Christo, a quo sciunt se regi, pasci, protegi et bonis omnibus cumulari, tum in hac vita, tum magis in futura. Ita S. Hieronymus, Remigius et alii.

14. 14. LAUDA, FILIA SION. — *Filiam Sion* vocat Ecclesiam primitivam. Hanc enim Christus e Judæis collegit in Sion, itaque fecit ut vetus Sion transiret in novam, puta Synagoga in Ecclesiam. Eadem enim est Ecclesia vetus et nova, Judæorum et Christianorum. Judæi enim ante Christum crediderunt in Christum venturum : Judæi vero vocati a Christo crediderunt in Christum jam præsentem. Eadem ergo utrorumque est Ecclesia; quia eadem utriusque fides, spes, charitas, justitia, gloria et beatitudo; ac idem Christus utrosque gubernans, justificans et beans. Hac de causa Ecclesia Christi vere et proprie vocatur filia Sion; quia originem sumpsit a Judæis in Sion, quod si considerarent et caperent moderni Judæi, jam non essent judæi, sed christiani.

Propheta ergo, prævidens felicitatem Ecclesiæ a Christo instituendæ, hortatur ipsam, ut eam considerans toto corde exsultet et jubilet. Unde Chaldæus vertit : *Hymnos cane, congregatio Sion, et exsulta, Israel : gaude et lætare in toto corde, congregatio Jerusalem*; Septuaginta : *Gaude, filia Sion, prædica, Jerusalem; exsulta et delectare* (Tigurina, *gesti*) *ex toto corde tuo, filia Jerusalem.* Rationem tanti gaudii et jubili subdit : Quia, inquit, Christus a te auferet omne malum et conferet omne bonum. Nam *primo* :

15. 15. ABSTULIT DOMINUS JUDICIUM TUUM. — « Judicium ». vocat peccata quibus judicium, id est condemnationem et supplicium, merebatur, illique erat adjudicata vel certo adjudicanda. Est metonymia. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, « judicium, » id est ipsam condemnationem et pœnam, *q. d.* Christus a te auferet et eluet in baptismo omnem culpam, et pœnam præcedentium scelerum. Hinc *secundo* :

AVERTIT INIMICOS TUOS, — puta dæmones et vitia : ab horum enim misera servitute liberabit te Christus, viresque eorum infringet, ut non illa tibi, sed tu illis domineris. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et alii. Unde Chaldæus vertit : *Exstirpavit inimicos tuos*; Septuaginta : *Redemit de manu inimicorum tuorum rex Israel*; Pagninus : *Evacuavit inimicum tuum*; Tigurina : *Averruncavit hostes tuos*, hoc est avertit, depulit, ejecit; averruncare enim dictum est ab *avertendo*, inquit Varro, et a *runca*, quod est instrumentum vinitorum, quo vitium sarmenta avertunt et amputant. Unde Averruncus erat gentilibus deus, qui mala averruncabat, id est avertebat. Ita Varro lib. VI. Noster Averruncus est Christus, de quo S. Antonius, teste S. Athanasio, dicere solet : « Adveniente Domino (Christo in carnem) destructus est inimicus, et omne ejus robur elanguit. » Unde de eo *tertio* subdit Propheta :

REX ISRAEL DOMINUS IN MEDIO TUI, — *q. d.* Christus Dominus, qui est rex Israelis, id est populi fidelis, est in medio tui, o Sion, o Ecclesia, ut te regat quasi rex, pascat quasi pastor, alat quasi pater, amet quasi sponsus, defendat et protegat uti capitaneus. Unde sub ejus alis et armis secura, « non timebis malum ultra, » quia ipse illud vel a te depellet, vel vires dabit ad superandum, ut morbos, exsilia, martyria, et quælibet adversa non tantum patienter, sed et hilariter sufferas, in iisque cum S. Paulo glorieris et exsultes. Ita S. Hieronymus. Quocirca idipsum inculcans et exaggerans subjungit *quarto* :

16. NOLI TIMERE : SION, NON DISSOLVANTUR MANUS Vers. 16.
TUÆ, — ob tribulationes et persecutiones insurgentes, sed eas generose supera et despice, ut Deus super te et tua pietate, amore, constantia et victoria delectetur et gaudeat. Rationem subdit : Quia « Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit. » Quid ergo timeas, quæ tam fortem habes ducem? Quid metuas, cum pro te pugnet Jesus, id est salvator, imo ipsa salus? Hinc *quintum* bonum et dotem addit dicens :

17. SILEBIT IN DILECTIONE SUA. — Sic legendum Vers. 17.
cum Hebræo, Septuaginta et Romanis, non *tua*, uti legunt aliqui. Jam triplex hic est expositio. *Prima*, q. d. Deus silebit præterita tua peccata, quæ olim commisisti, non ea refricabit, non exprobrabit, imo non commemorabit, sed silentio involvet, delebit et abolebit, quia diliget te. Ita S. Hieronymus et Remigius; unde Chaldæus : *Abscondet delicta tua in misericordia sua*, q. d. Si anima adulterio, id est scelere, polluta, in gratiam cum Deo sponso suo redeat, ille cum ipsa de præterita injuria, utpote condonata, non expostulabit; sed potius dicet quod dixit Christus Magdalenæ : « Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum. » Alius in Bibliis Regiis : *Cum gaudio subjiciet scelus tuum cum misericordia*, scilicet subjiciet scelus suæ misericordiæ. Unde Cassiodorus in *Psalm.* XXXI : « O ingeniosa, ait, simplicitas, et multa tergiversatione cautior puritas, manifestare delictum! Illis non judex, sed advocatus est Christus, qui se propria confessione damnarunt. » *Secunda*, q. d. « Silebit, » id est stabilis et firmus erit in sua dilectione tui, semper te diliget, nunquam nulloque casu vel eventu dilectionem suam revocabit aut minuet; sed uti lapis in centro, ita Christus in dilectione tui silebit et conquiescet. *Tertia*, q. d. Cum in tentatio-

nibus et laboribus fueris, silebit sæpe, dissimulabit et sinet te affligi, laborare et sudare, eo quod diligat et eligat te ad magnam gloriam et coronam. Ita S. Antonius a turba dæmonum variis formis leonum, luporum, taurorum, aspidum, scorpionum, pardorum, ursorum se invadentium acriter flagellatus, vulneratus et confossus, cum « imperterritus duraret mente pervigili, ait S. Athanasius, vidit ad se radium lucis influere. Illico præsentiam Domini intellexit, et ex intimo pectore longa trahens suspiria : Ubi, ait, eras, bone Jesu? ubi eras? quare non a principio adfuisti, ut sanares vulnera mea? Et vox ad eum facta est : Antoni, hic eram, sed exspectabam videre certamen tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter, non cessisti, semper auxiliabor tibi, et faciam te in toto orbe nominari. » Sic S. Catharina Senensis, faces libidinis a dæmone immissas fortiter repellens et superans, post victoriam meruit videre Jesum, cumque illa quereretur : Cur me, Domine, in hoc prælio reliquisti? audivit : Non te dereliqui, nam fui in corde tuo, illudque continui et roboravi, ne illecebris cederet et consentiret. Similia legimus in *Vitis Sanctorum*. Septuaginta vertunt : *Innovabit te in charitate sua*, q. d. Novo amore te diliget, perinde ac si alia esses, et nova sponsa nove ei nupta, eumque tibi aspirabit, ut vicissim novo amore et fervore eum diligas, ac pro eo majora magisque heroica patrare et tolerare ambias. Disce hic, tribulationes, si fortiter eas Christi amore sufferat anima fidelis, illam de novo quasi unire et despondere Christo, ut quasi nova sponsa ei dicat cum Sephora uxore Mosis : « Sponsus sanguinum tu mihi es propter circumcisionem, » propter tribulationes, *Exodi* IV, 25.

EXSULTABIT SUPER TE (Deus et Christus) IN LAUDE, — laudando tuam patientiam, pugnam, victoriam, ac Patris æterni gratiam, quam tibi ad hæc dedit. Septuaginta vertunt : *Lætabitur in te in delectatione*, hoc est delectabiliter, et valde in te lætabitur et delectabitur; Tigurina : *Gestiet de te cum jubilo*; Vatablus : *Exsultabit super te cum cantico*, q. d. Præ gaudio et lætitia videbitur canere. Est metaphora ab hominibus lætitia gestientibus.

Moraliter, Deus mire delectatur nostra virtute.

Moraliter, nota quam Christus et Deus delectetur nostra virtute et tolerantia, ut videatur gestire, canere et jubilare. Quis ergo non studeat bonis operibus? quis non dura quæque ejus amore patiatur, ut Deo suo et angelis ejus hanc delectationem, hoc gaudium, hunc jubilum exhibeat et præstet? Ita Christus asserit gaudium esse in cœlis super uno peccatore pœnitentiam agente, *Luc.* cap. XV, 7. Ita S. Paulus hortatur Hebræos cap. XIII, 16, ad opera charitatis, ut illis oblectent Deum : « Beneficentiæ, inquit, et communionis nolite oblivisci : talibus enim hostiis promeretur (Syrus שפר *scaphar*, id est pulchrescit, oblectatur, hilarescit) Deus. » Et Isaias cap. LXII, 3, 4 et 6 : « Eris, inquit, corona gloriæ in manu Dei, etc. Vocaberis voluntas mea in ea, etc., quia complacuit Domino in te, etc. Gaudebit super te Deus tuus. » Et cap. LXV, 19 : « Exsultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo. » Et Moses exhortans Israel ad custodiam legis Dei : « Revertetur, ait, Dominus, ut gaudeat super te in omnibus bonis, sicut gavisus est in patribus tuis, » *Deuter.* cap. XXX, 9. Et Psalles : « Lætabitur Dominus in operibus suis, » *Psalm.* CIII, 31. Et *Psalm.* XLIV, 9 : « Myrrha, et gutta, et casia a vestimentis tuis : ex quibus delectaverunt te filiæ regum in honore tuo. » Denique Apostolus excitat Romanos cap. XII, 1 : « Obsecro, ait, vos fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, etc. » Ita martyres gaudebant in martyriis, eo quod seipsos Deo quasi hostias vivas, quibus ipse summe delectatur, offerrent in odorem suavitatis. Unde Tertullianus *Apologet.* cap. L, martyrum agon et « victoria, inquit, habet et gloriam placendi Deo, et prædam vivendi in æternum. » Et S. Cyprianus lib. IV, epist. 1 *ad Rogatianum*, cæterosque confessores incarceratos, et martyrii candidatos : « Quid, ait, jucundius et sublimius, quam osculari nunc ora vestra, quæ gloriosa voce Dominum confessa sunt? O beatum carcerem, quem illustravit vestra præsentia, etc., ubi modo constituta sunt Dei templa, et sanctificata divinis confessionibus membra vestra! » Dicat ergo humilis, patiens, pauper, obediens, etc. : Humiliabo me in abyssum, patiar dura, famem sitimque tolerabo, obediam usque ad mortem, ut mea humilitate, patientia, paupertate, obedientia, etc., lætificem et exhilarem Deum meum, ut illi hoc suave epulum præbeam, ut oculos ejus hoc spectaculo pascam et oblectem. Si enim idipsum faciunt famuli cardinalibus et principibus suis, quid me convenit facere Domino Deo meo?

Aliter vertit Pagninus, scilicet : *Exsultare faciet in laude*, q. d. Deus te faciet exsultare in tribulationibus et laboribus, ut ei de iis gratias agas, eumque laudes et jubiles, uti fecerunt tres pueri in fornace Babylonia, *Daniel.* cap. III, 51. Unde S. Hieronymus : « Exsultabit, inquit, super te in laude, vel quia laudabilis sis, vel quia eum tuis laudibus canas. »

18. NUGAS, QUI A LEGE RECESSERANT, CONGREGABO. — Pro *nugas* hebraice est eadem vox *nuge*, pro qua Septuaginta vertunt διεσκορπισμένους, id est *confractos*. Interpres in Bibliis Regiis vertit, *dispersos*; Aquila, *translatos*; Chaldæus, *qui remorati sunt in te tempora solemnitatis tuæ*; Pagninus, *dolore affectos*; Tigurina, *abstractos a loco colligam*; Vatablus sic vertit et explicat, *mœrore affectos a tempore statuto, hoc est Judæos, qui jam erant affecti tædio exspectandi diem statutum adventus, non Cyri, qui eos Babylone liberaret* (ut vult Theodoretus), *sed Christi, congregabo in Ecclesiam Catholicam*; alii vertunt, *squalidos, mœstos, afflictos; nuge* enim

derivatur a יָגָה *iaga*, id est mœrere, dolere, affligi. Unde Clarius hæc exponit de resurrectione, *q. d.* Squalore confectos et mortuos, qui recesserunt a stato hominum cœtu, in resurrectione suscitabo, et congregabo in vallem Josaphat, inde in cœlum. Verum S. Hieronymus censet נוגי *nuge* idem esse quod latinum *nugæ*, illudque ab hebræo *nuge* derivatum esse. Rursum hebræum מועד *moed* idem est quod condictum, statutum, vel testimonium, id est lex. Ergo נוגי ממועד *nuge mimmoed*, vocantur nugatores, id est peccatores, qui ob nugas, id est levissimas et mendaces rationes et voluptates, a lege Dei recedunt, easque Deo præferunt. Notat Judæos, qui ob nugas, id est nugacia bona terræ, a lege, quam se servaturos promiserant, recesserunt; quique ob nugaces suas traditiones Christum, quem lex indicabat, spreverunt. Sic poetas vocat nugas Xenarchus apud Athenæum, lib. VI : « Porro, ait, ipsi poetæ nugæ sunt. » Hi enim sunt lusciniæ nugis insidentes, de quibus Plinius lib. X, cap. XXIX. Et Aristophanes in *Nebulis* Socratem vocat nugarum antistitem, quasi frivolarum argutiarum auctorem. Plautus quoque nugas theatri appellat quotidiana convicia, quæ in meretrices, lenones et parasitos jaciebantur a comœdiarum actoribus. Cicero lib. VI *ad Atticum*, epist. 31 : « Amicos, ait, habet meras nugas. » Et lib. I *ad Quintum fratrem*, epist. 38, nugas vocat homines nihili, et plane ridiculos : « Nugas, inquit, maximas omni comitate complexus sum. » Lexicographi prisci hæc quatuor pro iisdem habent, *nuga*, *nugæ*, *nugax*, *nugator*; et interpretantur, *nullius frugis*, *nequam*, *nequus*.

Audi S. Hieronymum : « Nugas, sive, ut Aquila interpretatus est, *translatos*, qui a te recesserunt, congregabo; quia ex te erant : hoc est, hi qui per vitia atque peccata de tuo sinu fugerant, et facti erant sub dæmonum potestate, redintegrato omnium statu venient ad te, et nequaquam ultra super perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus nugas, sciamus in hebræo ipsum latinum esse sermonem נוגי *nuge*, et propterea a nobis ita ut in hebræo erat positum, ut nosse possimus linguam hebraicam omnium linguarum esse matricem. »

Proprie enim נוגי *nuge* significat mœstos, mœrore confectos, squalidos, ut vertit Noster *Thren.* I, 4, ac tabidos, ut umbræ potius esse videantur quam homines : inde per catachresin significat abjectos, viles et nullius pretii, quales sunt nugæ. Id ita esse patet *Isaiæ* LI, 23, ubi dicitur : « Et ponam illum in manu מוגיך *mogaich* (quod æque ac נוגי *nuge*, a radice יָגָה *iaga* descendit), id est eorum qui te humiliaverunt, » ut vertit Noster, Septuaginta et Chaldæus. Et *Thren.* III, 33, idem verbum Septuaginta vertunt, *humiliavit*; Noster, *abjecit* : מוגי *moge* ergo activum in Hiphil, significat humiliantes; נוגי *nuge* vero passivum in Niphal, significat humiliatos, contemptos, viles et nugas. Id enim asserit S. Hieronymus, qui id accepit ab Hebræis, cui sane credendum, etsi hæc significatio jam alibi diserte non reperiatur. Lingua enim hebræa jam valde accisa est, nec pura, nisi in S. Scriptura reperitur. Porro sicut latine vox *nugæ* alludit ad *non ago*, q. d. Nugæ sunt quæ nihil agunt; ita et hebræum נוגי *nuge* alludit ad אין יגה *en iaga*, id est *non laborat*.

Apposite Judæi vocantur *nugæ*. *Primo*, quia mortalium sunt abjectissimi et vilissimi, uti videre est Romæ, quorum « cophinus fœnumque supellex, » ut ait Poeta : unde contemptim vocantur verpi, apellæ, recutiti, nugivendi. Quocirca Judæorum hæc vox est *Sapient.* II, 16 : « Tanquam nugaces æstimati sumus, » græce εἰς κίβδηλον, id est *in spurium*, vel in scoriam, aut æruginem, *q. d.* Æstimamur ut spurii, aut quasi quisquiliæ et nugæ. Ita Emmanuel et Mariana, qui nugas interpretatur homines perditos. Judæi tiones.

Secundo, quia Judæi nugis et fabulis scatent. Unde hebræum נוגי *nuge* deduci potest ab הגה *haga*, id est garrire, mussitare, fabulari. Justo enim judicio Dei factum est ut, cum a veritate, lege et Christo recesserint, inciderint in errores, fabulas, fabulones et impostores. R. Salomon, aliique eorum Rabbini, æque ac Thalmud, ita iis abundant, ut fabularum centones videantur, quibus misera plebs credit, quasi oraculis. Ex hisce aliisque novis a se confictis Mahomet consarcinavit Alcoranum, quod est quasi lex et S. scriptura Turcarum et Saracenorum. Vere Psaltes *Psalm.* CXVIII, 85 : « Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua. » Idem faciunt hæretici; dum enim a vera fide et lege Dei recedunt, abeunt in errores et fabulas. Notæ sunt ex Irenæo, Tertulliano, Epiphanio, et aliis fabulæ Simonis Magi, Saturnini, Carpocratis, Montani, Marcionis, Gnosticorum, Manichæorum ac Valentinianorum, qui triginta fingebant æones quasi deos, sed revera nominum potius portenta quam numina.

Moraliter, disce corruptionem naturæ humanæ ex peccato, qua nugas magis amat quam seria et utilia, adeo ut homines hic a Propheta, non nugatores, sed nugæ ipsæ appellentur. Præclare S. Hieronymus in Prooemio, XII *in Isaiam* : « Nullus, ait, tam imperitus scriptor est, qui lectorem non inveniat similem sibi; multoque pars major est Milesias fabellas revolventium, quam Platonis libros : in altero enim ludus et oblectatio est, in altero difficultas et sudor mixtus labori. Testamentum Grunnii Corocottæ Porcelli decantant in scholis puerorum agmina cachinnantium; » quin etiamnum illud exstat in Bibliothecis, uti in nostra Romana inter inscriptiones antiquas, in quo Porcellus a coco jugulandus ita sua legata partitur : « Patri meo Verrino Lardino delego dari glandis modios triginta, et matri meæ Verrinæ Scrophæ delego dari lalluginis modios quadraginta, et sorori meæ Verrinæ hordei modios tri- Moraliter, de nugacitate hominum.

ginta. Et de visceribus meis dabo sutoribus setas, rixoribus capitinas, surdis auriculas, causidicis et verbosis linguam, intestina exiciariis, lumbos pueris, musculos cursoribus, venatoribus talos, latronibus ungulas,» etc. Hæc refero, tum ut locus S. Hieronymi de hoc testamento intelligatur, tum ut nugarum Prophetæ dem vetus exemplum, quo videamus quam nugosa sit hominis indoles, quæ has nugas per tot annorum centurias conservavit. Plinius lib. XXX, cap. II : Appion, inquit, Homerum ab inferis evocatum nil aliud interrogavit, quam qua patria quibusque parentibus genitus esset. Sic quidam, etiam primores, gravissimorum virorum concilio convocato, de meris nugis, id est rebus otiosis et frivolis, consulunt. Porro major hominum pars cœtusque circa nugas occupatur, nugax est, nugiger et nugivendus. Martialis, qui a multis ita avide legitur et teritur, quid est nisi pater leporum et nugarum? Audi ipsummet de se initio lib. IX :

Ille ego sum nulli nugarum laude secundus :
Quem non miraris, sed, puto, lector, amas.

Audi Satyricum in Carmine cui titulus *Nugæ* :

Accipe, stat pretium nugis, et callidus emptor
Vix plura ex alia sperat compendia merce.
Quippe hominum in vita, nugis sine nulla voluptas.
Testis erit blando nugas qui garrit amico.
Pyramides nugæ, nugæ miracula rerum.
Lusciniæ in nugis melior consumitur ætas.
Vivit et immoritur nugis schola magna sophorum.
Gratæ oculis nugæ, nugis visenda theatra.
Forma breves nugæ, sed quæ evertisse feruntur
Pergama, etc.
Nobilitas nugæ insignes, et gentis origo
Ducta Promethæis ab avis, et sanguine Pyrrhæ.
Captus erat nugis, qui vexit Ariona delphin.
Mercurius nugis, nugis se jactat Apollo.
Sustuleris nugas, et cuncta poemata tolles :
Grandiloquo fiet de rhetore Tullius infans.
Quærimus et Tyriæ nugas in sanguine conchæ.
Ambrosia et nectar nugæ, convivia divum.
Riphæo concreta gelu crystallina nugæ.
Nugæ amethystus, onyx, beryllus, jaspis, achates,
Nugæque ignivomo tremulus fulgore pyropus;
Famaque mansurum spondens post funera nomen,
Votaque sunt nugæ; nugæ fortuna superbas
Quas largitur opes, et nutu temperat orbem.

Seneca lib. I, *epist.* 1 : « Magna, ait, vitæ pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. » Et Cato : « Satius est otiosum esse, quam nihil agere. » Nihil agit, qui nugis et frivolis se occupat. Domitianus imperator, teste Suetonio in ejus Vita, molem tanti Romani imperii sustinens, cum negotia maxima tractare deberet, multas sæpe horas impendebat captandis muscis : unde rogantibus quis esset cum Domitiano? responsum est : « Nec musca quidem, » quia homines et muscas occidebat, ne quis alius superesset. Quocirca ipse vicissim a Stephano œconomo suo occisus est. Heliogabalus imperator tota Roma curavit conquiri araneas, earumque telas colligi et ponderari ad hoc, ut sciret quantum omnium esset pondus et multitudo. Ita multi hodie negotia vertunt in otia, seria in nugas. Ambis gloriam, ambis honorem, ambis prælaturam? muscam captas. Ambis gulam et venerem? putidam araneam captas. Ambis vestes sericas, aureas, purpureas? telas aranearum captas. An non hæ sunt nugæ? In hisce tamen multi tempus, quod ad æternitatem promerendam nobis Deus concessit, ultro terunt, et gaudentes consumunt. Vere Sapiens : « Fascinatio nugacitatis obscurat bona, » *Sapient.* IV, 12, *q. d.* Fascinum vanitatis et nugarum, ea quæ sunt vere bona et honesta, obscurat. Species enim voluptatis, quæ est in nugis et vanitate peccati, fascinat mentem, ut hanc nugacitatem, æque ac turpitudinem peccati non videat, non consideret, uti nec honesti, sive virtutis pulchritudinem et præstantiam. Sane fascinati videntur homines, et illecebris creaturarum quasi præstigiis præstricta eorum mens, dum velut bruta ruunt in suas veneres et cupedias, etiamsi sciant se per eas ruere in tartara et incendia æterna. Sapienter Æschines *epist.* 5 : « Res perexiguas, inquit, maximi facere, pusillanimitatis cujusdam et inscitiæ est. » Hoc sibi juveni accidisse confitetur et dolet S. Augustinus lib. VIII *Confess.* cap. XI : « Retinebant, ait, me nugæ nugarum, et vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ. » Excutiamus cum S. Augustino hasce nugas nugarum, mentemque nostram ac vitam in cœlestibus verisque bonis, in vero animi robore et magnanimitate, in omnium rerum mundanarum contemptu et despicientia, in arduarum et heroicarum virtutum exercitatione defigamus.

Quæ nugæ deli[...] tand[...]

Porro quantopere nugæ fidelibus vitandæ sint, gravi censura docet S. Bernardus : « Nugæ, ait, si incidant, interdum ferendæ fortassis, referendæ nunquam. Interveniendum caute et prudenter nugacitati. Prorumpendum sane in serium quid, quod non modo utiliter, sed et libenter audiant, ut supersedeant otiosis. » Ita auctor *Vitæ S. Bernardi*, lib. III, cap. III. Idem in apologia *ad Guilielmum Abbatem* : « Nihil, ait, de Scripturis, nihil de salute agitur animarum, sed nugæ, et risus, et verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures pascuntur rumoribus. » Idem, *De Conversione ad Clericos*, cap. XII : « Frivola, ait, prorsus et inanis ac nugatoria consolatio, et nescio quid illi durius imprecer, quam ut semper habeat quod requirat, qui jucundæ quietis pacem fugitans, curiosa inquietudine delectatur. Liquet sane vel ex hoc ipso nihil his omnibus delectationis inesse, quorum solus transitus juvat. Vanus utique labor, qui studio vanitatis assumitur. O doxa, doxa, ait Sapiens (puta Boetius lib. III *De Consol.* prosa 6), in millibus mortalium nihil aliud, quam aurium inflatio vana. » Celebre est istud Astydamantis :

Garrulitas est deambulatio linguæ.
Nugas agis, dum philosopharis intempestive.

Et illud Euripidis :

Tu vero linguam quidem volubilem habes, uti vir prudens,
Sed in sermonibus tuis nulla mens inest.

Nicostratus apte hosce nugaces et garrulos, vocat hirundines. Graviter et vere Clemens Alexandrinus lib. II *Pædag.* cap. v : « Cum verba, ait, omnia a cogitatione et moribus emanent, fieri non potest ut aliqua verba mittantur ridicula, quæ non procedant a moribus ridiculis. Ex abundantia enim cordis os loquitur. » S. Chrysostomus explicans illud *Ephes.* iv, 29 : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat* : « Quale, ait, cor unusquisque habet, talia verba loquitur, et talia opera facit. » Verba ergo et opera levia et nugacia, signa sunt animi levis et nugacis. Quocirca S. Basilius in *Exhort. ad filium spirit.* : « Ne, ait, in modum parvuli jocari velis assidue, quia non convenit ei qui ad perfectionem nititur, jocari ut parvulus. » S. Thomas Aquinas hæc duo dabat signa, e quibus cognosci possit an quis in virtute multum profecerit : « Si, ait, quem videris verbis levibus nugisque delectari, ac ægre ferre se contemni, scito hunc non esse perfectum, etiamsi miracula faciat. » Quamobrem S. Hieronymus : « Felix, ait, lingua, quæ non novit nisi de divinis texere sermonem. » Et S. Basilius tract. *De Renuntiat. sæculi* : « Si futiles, ait, habeantur sermones, tu magnopere ne attendito; sed si quæ ex divinis litteris ad salutem animi pertinentia memorare audieris : acerba gustatu tibi ea sunto, quæcumque de rebus mundanis memorentur, contraque favis mellis similia, quæ a pietatem colentibus viris narrentur. » In *Vitis Patr.* lib. III, num. 36, refertur de quodam viro sancto in monasterio S. Pachomii, qui, cum inter monachos fieret sermo de S. Scriptura et rebus sanctis, videbat « angelos lætantes in hilari vultu : delectabantur enim de eloquiis Domini. Cum vero aliud quodcumque inter se loquerentur, statim angeli recedebant longius, indignantes contra eos; veniebant autem porci sordidissimi et morbo pleni, et volutabant se inter eos. Dæmones enim in specie porcorum delectabantur per superflua et vaniloquia eorum. Beatus autem senior hæc videns abiit in cellulam suam, et per totam noctem cum grandi fletu et ululatu gemendo deflebat miserias nostras. Dicebat ergo : Cavete, fratres, a multiloquio, et ab otiosis sermonibus linguam prohibete, per quam malus interitus animæ generatur; et non intelligimus quoniam per hæc et Deo, et sanctis angelis odibiles sumus. »

S. Hugo abbas Cluniacensis, qui vixit tempore S. Anselmi, et cum eo visus est ab angelis vehi in cœlum, monuit sæpe Durannum episcopum Tolosanum, ut a nugis et ridiculis verbis quibus assueverat, sibi temperaret; alioqui eum post mortem tumentibus labris et spumoso ore appariturum. « Non correxit Episcopus : unde defunctus cuidam sacerdoti Signino apparuit, et, ut sanctus prædixerat, ulcerosis tumida labiis ora præferebat. Petit auxilium Patris lacrymabiliter, quem audire noluerat. Signinus refert Patri quod viderat; miseretur abbas, et excessum oris septem fratrum silentio sanare festinat. Septem fratres deligit, quibus septem dierum silentium pro Episcopo indixit. Unus ex iis transgreditur, silentium solvit. Redit Episcopus ad Signinum, fractum accusat silentium, de transgressore conqueritur, dilatam oris sanitatem propter septimi inobedientiam causatur. Signino hæc iterum ad patrem referente, abbas inquirit de transgressione. Transgressio invenitur, et alter septenarius silentio dedicatur. Quo completo tertio præsul apparuit gratias agens abbati, pontificali indutus chlamyde, os sanatum ostendit. » Quocirca S. Hugo magis quam ante nugas vitans, seria tractabat : « Orationem Deo, lectionem sibi, consilium proximo sedulus exhibebat. A mendacio et simulatione abhorrebat penitus, torporem et otium damnabat, pauperes opulenta manu pascebat, infirmos pia sollicitudine refovebat, afflictos consolabatur, pupillos et viduas tuebatur. In vitiosos severus, erga pœnitentes mitissimus erat; disciplinæ castigatione judex, doctrina magister, charitate parens, obsequio minister. Ita vero pluribus erat intentus, ut minor ad singula vix haberetur, » inquit Hugo illi coævus in ejus Vita.

UT NON ULTRA HABEAS SUPER EIS OPPROBRIUM. — Nugæ enim et nugaces Judæi et peccatores probro sunt non tantum sibi, sed et suæ matri, puta Sioni. Rursum apud gentes probrum tibi est, Sion, quod tam parvæ sis virtutis et zeli, ut hosce filios tuos non potueris æque ut cæteros ad Christum convertere; quare probrum hoc auferetur, cum eos, Dei gratia aspirante, zelo majore convertes.

19. INTERFICIAM OMNES QUI AFFLIXERUNT TE, — *q. d.* Vers. 19.
Persecutores tuos, o Sion, o Ecclesia Christi, perimam, nimirum Judæos per Titum et Romanos. Ita Lyranus et Vatablus. Gentiles vero, ut Neronem, Aurelianum, Decium, Maximianum, Diocletianum, etc., perimam per Romanos, Persas, Gothos, ac plene per Constantinum Magnum. Ita Theodoretus, Remigius et Haymo; ac tandem in die judicii, omnes omnino impios, hostes tuos æterna morte mulctabo.

ET SALVABO CLAUDICANTEM (scilicet populum, non tam judaicum, qui partim ad Mosem, partim ad Christum inclinabat, ut vult Arias, quam christianum in primitiva Ecclesia, qui fugiens persecutiones ibat in remotos montes, silvas et urbes, ac ex labore peregrinationis fatigatus, claudicabat. Unde sequitur) : ET EAM QUÆ EJECTA FUERAT, CONGREGABO. — Tigurina, *et eam quæ longius abstracta erat colligam.* Ejiciebant enim christianos Judæi e suis synagogis; gentiles ex suis urbibus et locis, *q. d.* Ecclesiam, puta cœtum fidelium a persecutoribus ejectum colligam, suæque urbi, loco et patriæ restituam, ut ibi sint in honore,

laude et gloria, ubi prius affecti sunt confusione, probris et verberibus. Factum id per Constantinum. Ita Theodoretus, Remigius et Vatablus.

Mystice, colligit Deus peccatores claudicantes, qui nunc Deo, nunc dæmoni, nunc Christo, nunc carni et mundo adhæserant. Ideoque a Dei gratia et domo ejecti erant, cum eos efficaciter ad se vocat, sibique fortiter astringit, uti vocavit et astrinxit S. Magdalenam.

Vers. 20. 20. IN TEMPORE ILLO. — Repete : « Interficiam omnes qui afflixerunt te, et salvabo claudicantem, » etc.

CUM CONVERTERO CAPTIVITATEM VESTRAM, — qua in primitiva Ecclesia vos, o christiani, sub judæis magistratibus et gentilibus imperatoribus, fuistis quasi captivi et oppressi : faciam enim per Constantinum ut vos libertatem assequamini, imo dominemini infidelibus, eorumque templa occupetis, ac publice Christum gloriose et magnifice colatis. Ita Lyranus et Vatablus. *Secundo, captivitas* hæc accipi potest servitus diaboli et peccati, a qua Christus nos ad libertatem filiorum Dei traducit per gratiam in hac vita, et per gloriam in altera, ubi post multos labores et agones, e servitute corporis, ærumnarum et mortis nos liberabit, ac cœlestibus coronis et honoribus donabit, et beabit in æternum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et alii.

COMMENTARIA

IN

AGGÆUM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

ggæus, est stivus, ur ?

Decimus inter Prophetas ponitur Aggæus, vel, ut hebraice scribitur per *chet*, חגי *Chaggai*, sive Chaggæus, id est festivus, festum agens, a radice חגג *chagag*, id est festum celebravit, festive prophetans ad populum læte e Babylone in Judæam redeuntem. « Aggæus, ait S. Hieronymus *ad Paulinum*, festivus et lætus, qui seminavit in lacrymis, ut in gaudio meteret, destructum templum ædificat, Deumque Patrem inducit loquentem : Adhuc modicum, et ego commovebo cœlum et terram, et mare et aridam, et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus, » puta Messias, sive Christus. Quoad tempus, prophetavit Aggæus paulo post Judæorum reditum e captivitate Babylonica (1). Cum enim respublica Judæorum vitiis esset corrupta, Deus eam excidit, et traduxit in Babylonem, ibique captivos detinuit per 70 annos, ad hoc, ut tota illa generatio vetus et vitiata interiret, et in eorum locum filii ab hisce vitiis intacti succederent, ut novus populus ad renovationem Jerusalem perveniret. Eo ergo rediit 1 anno Cyri : mox cœpit reædificare templum, jecitque ejus et altarium fundamenta, sed cæso paulo post a Tomyri Scytharum regina Cyro, successit ei in regnum Persarum filius Cambyses, sive, ut eum Esdras vocat, Assuerus chaldaice, persice Artaxerxes, qui persuasus a Sanaballat aliisque Samaritanis Judæorum hostibus, quod Judæi in speciem templum, sed revera arcem quasi rebellaturi ædificarent, vetuit eos in fabrica progredi. Narrat hæc fuse Esdras lib. I, cap. IV, ubi et addit vers. 24 : « Tunc intermissum est opus domus Domini in Jerusalem, et non fiebat usque ad annum secundum regni Darii regis Persarum. » Judæi enim videntes a Cambyse, Sanaballat et aliis tot tantasque fabricæ remoras injici, dictitabant necdum ejus tempus advenisse. Quocirca Deus suscitavit Aggæum anno secundo Darii, qui eos ad templi fabricam resumendam incitaret. Hoc est enim quod mox subdit Esdras cap. V, 1 : « Prophetarunt autem Aggæus propheta et Zacharias filius Addo, prophetantes ad Judæos qui erant in Judæa et Jerusalem, in nomine Dei Israel. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, et Josue filius Josedec, et cœperunt ædificare templum Dei in Jerusalem, et cum eis prophetæ Dei adjuvantes eos. » Qui et subdit cap. VI, Deum flexisse animum Darii, ut templi fabricam non tantum permitteret, sed et edicto suo promoveret, jubens ex tributis regiis præberi sumptus in fabricam et sacrificia necessarios. Ubi recte advertit S. Hieronymus in *Prologo* : « Sciendum, ait, est magni spiritus fuisse Aggæum et Zachariam prophetas, ut adversus Artaxerxis regis edictum, et Samaritanos gentesque cunctas per circuitum ædificationem templi impedientes, juberent templum exstrui : Zorobabel quoque, et Jesum filium Josedec, et populum qui cum eis erat, non minoris fidei, ut prophetas magis audirent jubentes, quam prohibentis regis imperium. » Additque secutus Chronicon Eusebii hæc contigisse, « quo tempore apud Romanos septimus a Romulo regnavit Tarquinius Superbus, habens annum imperii vigesimum septimum, qui post octo annos expulsus est a Bruto : ac deinde rempublicam per quadringentos et sexaginta quatuor annos usque ad Julium Cæsarem consules administraverunt. » Quare ab hoc anno secundo Darii, usque ad annum 42 Augusti Cæsaris, quo natus dicitur Christus, fluxerunt anni 518 ; tot ergo annis Aggæi prophetia de Christo eum antecessit.

Argumentum.

Aggæi ingens animus.

Tempus.

Porro illa quatuor continet partes, sive visio-

(1) Primum locum inter eos qui reduci e Babylonia et exsolutæ captivitate genti oracula divina in Judæa edisseruerunt, tenet Aggæus. Sua ergo sede locoque apposito inter Prophetas comparet, Sophoniam excipiens, qui agmen claudit eorum vatum qui ante exsilium, et stante adhuc templo priore, vaticinia sua ediderunt, ut observat Rosenmuller. De patria, natalibus et familia Aggæi nihil constat. Sunt qui natum credant in Babylonico exsilio; migrasse vero Hierosolymam, a Cyro exsulibus Judæis in patriam redeundi potestate facta : cum pluribus aliis e tribubus potissimum Judæ, Benjaminis et Levi, nonnullis etiam e tribubus aliis, Zorobabele duce, tum ex Esdræ libro (cap. V, 1; VI, 4), tum ex ipsius vaticiniis colligimus.

Partitio libri. nes : tres primæ elidunt tres excusationes Judæorum de differenda templi fabrica; in quarta promittit Zorobabeli fabricam resumenti Christum ex ejus stirpe nasciturum, qui templum hoc sua præsentia, doctrina et miraculis decorabit, facietque gloriosius quam fuerit templum prius a Salomone ædificatum, ac thronum regni sui super omnia gentium regna, iis subactis sublimabit.

Mystice, Aggæus, inquiunt S. Hieronymus, Cyrillus et Rupertus, optat ut Jesus et Zorobabel, id est Jesus Christus Filius Dei, summus sacerdos, qualis fuit Jesus filius Josedec; æque ac summus princeps, qualis fuit Zorobabel, Dei domum, id est corpus, sibi et nobis in incarnatione ædificet.

Tropologice, ut Deus sibi in anima fideli et sancta templum virtutum construat, inquit idem S. Hieronymus et Remigius.

An Aggæus fuerit angelus? Denique adeo illustris, sanctus et sapiens fuit Aggæus, ut Origenes illum, æque ac Malachiam et Joannem Baptistam, censuerit non fuisse homines, sed angelos incarnatos, uti refert Gabriel Vasquez I part. tom. I, disp. CLXXXIV, num. 7, et alii; imo S. Hieronymus cap. I, 13. Ratio Origenis erat, quia cap. I, 13, Aggæus in Hebræo vocatur angelus : « Et dixit, ait, Aggæus nuntius (hebraice מלאך *malach*, id est angelus) Domini de nuntiis Domini. » Verum hic est error : certum enim est Prophetas omnes fuisse homines, non angelos. Aggæi vitam ita paucis describit Epiphanius lib. *De Prophet. vita :* « Aggæus propheta juvenis admodum ex Babylone profectus est Hierosolymam, et ingenue de reditu populi vaticinatus est. Et oculis structuram templi Jerusalem vidit. Idem ibidem omnium primus cecinit Alleluia. Eodem igitur loci vitam finivit, et humo prope sacerdotes cum honore et gloria conditus est. Proinde etiamnum hodie psallimus Alleluia, qui hymnus Aggæi et Zachariæ perhibetur. » Eadem habet S. Dorotheus, qui et addit eum de Christo vaticinatum sub persona Zorobabelis, cap. II, 24, dum ait; « Ponam te quasi signaculum, quoniam te elegi, dicit Dominus : sicut et Joannes Evangelista dicit : Hunc enim Pater signavit Deus. » Accedit et Isidorus, qui et addit eum in Babylonia natum, juvenculum cum cæteris Judæis rediisse Hierosolymam. Catalogo Sanctorum ascriptus legitur Aggæus cum Osee in Martyrologio Romano die 4 julii. Psalmos aliquos compositos esse ab Aggæo censent nonnulli, nimirum CXI, qui inscribitur : *Alleluia, reversionis Aggæi et Zachariæ*; et CXLV, cujus pariter titulus est : *Alleluia, Aggæi et Zachariæ.* Idem titulus est psalmorum CXLVI, CXLVII et CXLVIII in Græcis codicibus Septuaginta Vaticanis. Addunt aliqui psalmum CXXXVII, qui in iisdem inscribitur : *Psalmus ipsi David, Aggæi et Zachariæ.* Verum alii communiter censent hos psalmos non esse compositos, sed decantatos a populo redeunte e Babylone, præcinentibus Aggæo et Zacharia; eo quod festivi sint et eucharistici, ideoque huic materiæ et jubilo populi reducis congruant, de quo plura in Psalmis. Quod audis Aggæum primum in Jerusalem cecinisse Alleluia, intellige primum a reditu e Babylone. Nam ante captivitatem in usu fuit Alleluia, ut patet ex psalmis, in quibus crebro resonat Alleluia : aut, quod primus post psalmos adjecerit Alleluia, ob lætum e Babylone reditum (1).

Ejus Vita.

Psalmi.

(1) Quoad genus dicendi, quo usus est Aggæus, omnes fere eruditi, qui de eo commentati sunt, inquit Joan. God. Scheibel (*Observationes criticæ*, etc., *ad vaticinia Chaggæi*), nihil grave, nihil sublime, imo nihil poetice dictum in ipsius sermone invenerunt, sed trita omnia et jam ab aliis Prophetis sæpissime prolata contendunt. (Vide Introductiones Eichornii, Jahnii, Augusti Bertholdtii, de Wettii, Gesenii, *Hist. ling. hebr.*, et *Scholia* Baueri et Rosenmulleri.) Verum ejusmodi scribendi genus narrationes vaticiniis plus semel immixtæ desiderant, quid? quod nec desunt loci, qui ingenium poeticum satis testari videntur, ex. gr. cap. I, 6, 9, 10; cap. II, 5, 10, 22, 23. Negari quidem nequit, Prophetam iisdem imaginibus, quæ in aliis vaticiniis occurrunt, usum fuisse, sed vaticinia ipsa eorumque argumentum prioribus simile has ejus animo suppeditabant. Phrases sane poeticæ in nostro Propheta leguntur, quæ in prosaica dictione nusquam aut rarius saltem obviæ fiunt, ex. gr. cap. II, 6, et 7, 17, 22. Malumus tamen has loquendi rationes phrases poeticas nominare; verba enim prosaica sunt et in historicis Hebræorum sæpius reperiuntur. (Notandum pro versuum indicatione Scheibelum uno numero Vulgatæ numeros antecedere.)

De serioris autem temporis lingua, quam chaldaismis mixtam censent, in nostro Propheta omnino vestigia occurrunt, etsi pauciora, quam in Danielis, Esdræ et Nehemiæ, si cum ipso comparantur, libris. (Vide exempla in Prolegomenis Scheibel, pag. 17.)

Hi sunt præcipui interpretes qui Aggæo illustrando peculiarem operam impenderunt. Ex catholicis : Joan. Eckii *Comment. super Haggæum*, Salingiaci, 1538; Georgii Wicelii *Enarratio in Haggæum*, Maguntiæ, 1541; Joan. Mercerii *Scholia et versio ad prophetiam Haggæi*, Parisiis, 1551; Thom. Neli *Breves observationes in Comm. R. Dav. Kimchi in Aggæum*, etc., Parisiis, 1557.

Ex acatholicis : Jac. Brocardi *Mystica et prophetica interpretatio..... Haggæi, Zachariæ et Malachiæ*, Lugd. Batav. 1580; Jo. Jac. Grynæi *Commentarius in Haggæum*, Genevæ, 1581; Frid. Balduini *Commmentarius in Haggæum, Zachariam et Malachiam*, Vittemberg. 1610; Balthasar Willii *Prophetæ, Haggæus, Zacharias et Malachias commentario illustrati*, Bremæ et Castellis, 1638; Aug. Varenii *Trifolium propheticum*, etc., Rostoch, 1662; And. Rembeckii *Exercitationes in prophetam Haggæum*, Brunsv. 1692; Daniel Pfeffingeri *Notæ in prophetam Haggæi*, Argentor. 1703; Franc. Wokenii *Adnotationes exegeticæ in prophetiam Haggæi*, Lips. 1719; Jo. God. Scheibel *Observationes criticæ et exegeticæ ad vaticinia Haggæi*, Uratislaviæ, 1832.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Reprehendit Judæos intermittentes fabricam templi, ac dicentes necdum advenisse ejus tempus, eo quod Samaritæ illam impedirent, et Cambyses eamdem prohibuisset. Docet enim hanc excusationem esse falsam, esseque prætextum pigritiæ, qua suis ædibus construendis intenti, domum Dei postponebant et negligebant : Deum enim velle, ut ipsi illico manum admoveant templo : hanc enim suam voluntatem satis declarasse, cum ob neglectam templi fabricam immisit eis sterilitatem, famem et inopiam. Quamobrem huic oraculo credentes Zorobabel, Jesus et populus, illico rem aggrediuntur (1).

1. In anno secundo Darii regis, in mense sexto, in die una mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ ad Zorobabel filium Salathiel, ducem Juda, et ad Jesum filium Josedec, sacerdotem magnum dicens : 2. Hæc ait Dominus exercituum, dicens : Populus iste dicit : Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. 3 Et factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens : 4. Numquid tempus vobis est ut habitetis in domibus laqueatis, et domus ista deserta ? 5. Et nunc hæc dicit Dominus exercituum : Ponite corda vestra super vias vestras. 6. Seminastis multum, et intulistis parum : comedistis, et non estis satiati : bibistis, et non estis inebriati ; operuistis vos, et non estis calefacti : et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. 7. Hæc dicit Dominus exercituum : Ponite corda vestra super vias vestras : 8. ascendite in montem, portate ligna, et ædificate domum : et acceptabilis mihi erit, et glorificabor, dicit Dominus. 9. Respexistis ad amplius, et ecce factum est minus : et intulistis in domum, et exsufflavi illud : quam ob causam, dicit Dominus exercituum ? quia domus mea deserta est, et vos festinatis unusquisque in domum suam. 10. Propter hoc super vos prohibiti sunt cœli ne darent rorem, et terra prohibita est ne daret germen suum : 11. et vocavi siccitatem super terram, et super montes, et super triticum, et super vinum, et super oleum, et quæcumque profert humus, et super homines, et super jumenta, et super omnem laborem manuum. 12. Et audivit Zorobabel filius Salathiel, et Jesus filius Josedec, sacerdos magnus, et omnes reliquiæ populi vocem Domini Dei sui, et verba Aggæi prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos : et timuit populus a facie Domini. 13. Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini, populo dicens : Ego vobiscum sum, dicit Dominus. 14. Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabel filii Salathiel, ducis Juda, et spiritum Jesu fili Josedec, sacerdotis magni, et spiritum reliquorum de omni populo : et ingressi sunt, et faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui.

ers. 1. Darius c quis? enten- a pri- ma.

1. IN ANNO SECUNDO DARII. — Quæres, quisnam hic Darius? *Primo*, Philo Annii, et eum secuti Genebrardus et Gerardus Mercator in *Chronol.*, ac Cyrillus Hierosolymitanus *Catech.* 12, et Tertullianus lib. *Contra Judæos*, tit. *De Passione Christi*, censent esse Darium Medum. Verum hoc falsum esse liquet, tum ex aliis, tum ex eo quod Darius Medus præcesserit Cyrum : nam Cyrus ei suc-

(1) In quatuor sermones totam Aggæi prophetiam divídit Kilber. PRIMUS exprobratoriùs capite primo comprehenditur.

PRIMO, urget Propheta resumptionem fabricæ templi, *primo*, refutando excusationem omissionis operis sacri, ob molitionem operis profani interea susceptam, 1-4; *secundo*, indicando sterilitatem a Deo immissam, tanquam pœnam socordiæ in ædificando templo, 5, 6; *tertio*, diserte jubendo maturandum opus, 7, 8; *quarto*, minitando easdem pœnas et ampliores, nisi mandato satisfiat, 9-11.

SECUNDO, subjicit effectum concionis præmissæ, scilicet *primo*, reverentia ad jussionem, timor ad minas, 12; *secundo*, fiducia concepta in Dei auxilio, 13; *tertio*, aggressio operis imperati, 14; *quarto* notatur tempus suscepti consilii et operis, cap. II, 1.

cessit, ut ait Daniel cap. v, 31. Aggæus autem prophetavit post Cyrum et Cambysem, ut patet I *Esdr.* IV, 5 et 24, et cap. v, 1. Cyrus enim concessit fabricam templi, sed eam prohibuit Cambyses. Unde post Cambysem sub Dario missus est Aggæus, qui eam rursum urgeret. Adde Darium hunc non fuisse Medum, sed regem Persarum; ita enim vocatur, I *Esdræ* IV, 24.

Secunda. *Secundo*, Jansenius in *Concordia Evangel.* cap. XIX, censet hunc Darium esse Artaxerxem Longimanum, sextum regem Persarum. Ratio ejus est, quia Judæi, *Joan.* cap. II, 20, aiunt hoc templum ædificatum esse 46 annis : hoc autem verificari nequit, nisi dicamus illud ædificatum sub Cyro (sub Cyro enim cœpit) annis 20, sub Cambyse totidem, et 6 sub Dario Longimano. Verum hæc sententia confundit Darium cum Artaxerxe : hic enim dictus est Longimanus, non ille, et Darius quartus fuit Persarum rex; Longimanus vero fuit sextus. Dario enim successit filius Xerxes, Xerxi Artaxerxes. Adde Cambysem non regnasse 20 annis, sed ut summum octo. Denique usque ad Longimanum vivere nequivit Aggæus, Zorobabel et cæteri, de quo mox plura.

Tertia. *Tertio*, Severus Sulpitius lib. II *Histor.*, et Scaliger in *Emend. tempor.*, censent hunc Darium esse Darium Nothum, qui fuit filius spurius Artaxerxis Longimani, ita ut Artaxerxes qui I *Esdræ*, cap. VII, eum sequitur, misitque Esdram in Jerusalem, fuerit ille qui cognominatus est Mnemon, id est memor, a memoriæ præstantia. Hic enim successit Dario Notho. Verum hoc est incredibile. Sic enim Esdras fuisset ducentorum fere annorum, uti Scaliger coactus fatetur : Zorobabel et Jesus, qui sub Cyro populum e Babylone reduxerunt in Jerusalem, fuissent 140 annorum, cum tamen lib. III *Esdræ*, cap. III, 4, Zorobabel vocetur adolescens, unus e custodibus Darii. Ejusdem ætatis fuisset Aggæus. Rursum ex hac sententia sequitur neminem eorum qui viderant primum templum Salomonis, quod a Chaldæis 70 annis ante laxationem captivitatis per Cyrum, fuerat eversum, potuisse videre secundum a Zorobabele ædificatum, post reditum e captivitate sub hoc Dario : cujus tamen contrarium significat Aggæus cap. II, 4. Id sequi patet. Adde enim 70 annis captivitatis tres annos Cyri, octo Cambysis, 36 Darii Hystaspis, viginti Xerxis, quadraginta Artaxerxis, cui successit Darius hic Nothus, conflabis annos 177, quot nemo ea ætate vixit.

Quarta vera. Dico ergo Darium hunc fuisse Darium Hystaspis, qui Assuero, sive Artaxerxi, ut habet Esdras, hoc est Cambysi, in regno Persarum successit, non ut filius, sed a satrapis electus per hinnitum equi. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus Eusebius in *Chron.*, Josephus lib. XI *Antiq.* IV, Clemens Alexandrinus lib. I *Strom.*, et alii passim. Anno itaque Darii hujus 2, jubente Aggæo, cœperunt Judæi resumere fabricam templi, eamque perfecerunt anno 6 ejusdem, ut ait Esdras lib. I, cap. VI, 14, scilicet quoad Sanctum et Sanctum sanctorum. Nam atrium, sive exterior pars templi, et per consequens totum templum quoad omnia, consummatum fuit anno ejusdem 9, uti diserte testatur Josephus loco citato (1).

Moraliter. Moraliter, nota hic cor regis esse in manu Dei, ut illud flectat quocumque libuerit, uti flexit hic cor Darii ad amorem Judæorum et curam templi, eo quod Judæi jam captivitate 70 annorum afflicti et compuncti, ad Deum rediissent, ejusque opem pœnitentes et supplices invocassent, sicut ex adverso olim flexerat cor Nabuchodonosoris ad eorum odium et castigationem; eo quod ipsi a se aversi idola colerent, et impie viverent. Unde discimus ad Deum esse recurrendum, cum a tyrannis opprimimur; rursum eum esse rogandum, ut principes sapientes, moderatos, pios et justos vel constituat, vel jam constitutos efficiat. A principibus enim ecclesiasticis pendet Ecclesia, a sæcularibus respublica. Multi censent Darium hunc fuisse maritum Esther, ideoque tam benevolum exstitisse Judæis, ac sumptus præbuisse templo, de quo in lib. *Esther*.

Porro notant S. Hieronymus in *Prologo*, R. David, Vatablus et alii, Aggæum vaticinatum esse anno secundo Darii, hortatumque Judæos ad restaurandum templum, quia hoc anno 2 finiebantur 70 anni desolationis templi, de quibus Zacharias cap. I, 12. Anno enim 18 Nabuchodonosoris, qui fuit undecimus Sedeciæ, a Chaldæis combustum et desolatum est templum : inde usque ad 2 annum Darii fluxerunt anni 70, sicut anni 70 captivitatis Judæorum in Babylone, qui incipiunt 11 annis citius, nimirum anno 7 Nabuchodonosoris, qui fuit Joakim undecimus et ultimus, finiuntur anno primo monarchiæ Cyri. Quocirca 70 anni desolationis templi, sicut 11 annis post 70 annos captivitatis incipiunt, ita et 11 annis post eosdem desinunt. Adde enim tres annos Cyri, quibus quasi monarcha regnavit post captam Babylonem et laxatam captivitatem Judæorum, deinde 7 Cambysis, mox 2 Darii, habebis annos 11 completos, sed 12 inchoatos. Verum hac de re disputandum *Zachar.* cap. I, 12.

Dup[lex] annu[s] men[sis] Juda[eo]rum. IN MENSE SEXTO. — Nota : Hebræi duplicem habebant annum, ideoque dupliciter numerabant menses. *Prior* annus erat sacer, quo utebantur ad festa et res sacras : unde eo utitur S. Scriptura.

(1) Cum populus Judaicus suis dudum careret regibus, eorum non poterant amplius anni notari, sicut ante excisum a Chaldæis regnum Judaicum in vaticiniorum inscriptionibus fiebat. Postquam vero Babylonicum regnum in Persarum venisset potestatem, ipsi etiam Judæi a Chaldæis deportati in eorum transierant imperium, nec per concessam ipsis a Persarum regibus libertatem in patriam redeundi veterisque reipublicæ formam instaurandi erant illorum potestati subducti, sed ab eorum gratia pendebant. Hinc tempus editi oraculi ab Aggæo describitur secundum Persarum computandi rationem ab eorum regibus petitam. Quod ipsum observat Rosenmuller post S. Hieronymum.

Hic initium sumebat ab æquinoctio verno, ita ut primus ejus mensis esset is, cujus novilunium proximius erat æquinoctio verno. Hebræi enim utebantur mensibus lunaribus, ac consequenter anno lunari, qui undecim diebus minor est anno solari; quem tamen tertio quoque anno per intercalationem, sive additionem unius mensis, æquabant anno solari, quo Romani aliæque gentes utebantur, ut iis se conformarent. Primus ergo mensis anni sacri erat nisan, qui prisco Romanorum martio respondebat, jam vero nostro partim martio, partim aprili respondet. Nisan enim erat mensis paschalis, quo scilicet pascha celebrabant, in memoriam liberationis et exitus ex Ægypto, quæ illo mense olim contigerat; de quo proinde ita sancit Deus *Exod.* cap. XII, 2 : « Mensis iste vobis principium mensium : primus erit in mensibus anni. » Vide ibi dicta. *Posterior* annus erat profanus, sive vulgaris, quo utebantur ad commercia et res civiles. Hic inchoabatur ab æquinoctio autumnali, ita ut primus ejus mensis esset is, cujus novilunium proximius erat huic æquinoctio, qui hebraice vocabatur *Ethanim*, id est fortis et potens, scilicet frugibus et fructibus, Chaldaice *Tisri*, ac veteri Romanorum septembri respondebat : jam vero nostro partim septembri, partim octobri respondet. Ita Josephus lib .I *Antiq.* cap. IV, Hieronymus in cap. I *Ezech.*, et alii.

Jam Lyranus et Vatablus mensem sextum hic intelligunt anni vulgaris, non sacri, nimirum mensem nisan sive martium : ille enim aptissimus est ad fabricas inchoandas, et usque ad hiemem per multos menses continuandas. Verum dico annum hic accipi sacrum, qui incipit a nisan, ac consequenter mensem sextum esse *Elul*, qui Romanorum sextili sive augusto, christianorum vero partim augusto, partim septembri respondet. Ita Josephus lib. I *Antiquit.*, cap. IV, Remigius, Albertus, Hugo et alii, imo S. Hieronymus, qui asserit sextum mensem electum ad fabricam, non septimum; eo quod septimus plenus esset solemnitatibus. In tisri enim, sive in septembri, celebrabantur festa Tubarum, Tabernaculorum, Expiationis, etc., quibus operari et fabricare non licebat. Id ita esse patet ex eo quod Scriptura utatur anno sacro : unde eo utitur Zacharias, coævus et socius Aggæi, cap. I, 7; et cap. VII, 1 : « In anno quarto, ait, Darii regis, in quarta mensis noni, qui est Casleu.» Casleu enim est november. Et Esdras cap. VI, 14, cum narrasset Judæos obedientes Aggæo ædificasse templum, illudque consummasse anno 6 Darii, die 13, mensis adar, id est februarii, mox subdit vers. 19: « Fecerunt autem pascha decima quarta die mensis primi, » *q. d.* Post fabricam templi absolutam in februario, mox sequenti mense celebrarunt pascha, puta in nisan, sive martio, qui primus erat mensis anni sacri, non profani. Quin et Aggæus ipse idipsum indicat cap. II, 19, dicens : « Ponite corda vestra ex die ista, et in futurum, a die vigesima et quarta noni mensis : a die qua fundamenta jacta sunt templi Domini, etc. Numquid jam semen in germine est? » Semen autem in Palæstina germinare solet in novembri. Is ergo nonus est mensis a nisan, sive martio, qui proinde primus est anni, scilicet sacri, non vulgaris. Licet enim fabrica in genere esset res profana et servilis, hic tamen erat rei sacræ, puta templi : unde rebus sacris in computu mensium annumeratur. Ad rationem Lyrani respondendum, Aggæum monuisse et movisse Judæos ad fabricam templi in augusto, non in martio; quia in augusto tempus est messis et frugum, quo Judæi earum raritatem experiebantur : unde tunc ex re nata erat tempus maxime congruum et opportunum Aggæo concionari, et assignare causam hujus sterilitatis, nimirum neglectum fabricæ templi, itaque illos ad eam capessendam incitare.

Idem faciat concionator, ut, cum pestis, morbus, bellum, aliaque publica clades a Deo infligitur, tunc populum afflictum et perculsum acrius pulset, incitetque ad pœnitentiam, et vitiorum inolitorum seriam emendationem, proponendo eis strages et plagas, quas ob ea Deus immittit, quasque ipsi valde sentiunt, ac ostendendo unicum esse remedium eas evadendi, si Deo se reconcilient, moresque corrigant. Insuper destinabat Deus fabricæ templi augustum : quia destinabat illam finire 4 anno, puta anno 6 Darii, in februario, ad hoc, ut sequenti mense martio possent in eo celebrare pascha, uti Judæos fecisse et celebrasse docet Esdras lib. I, cap. VI, 15. Porro hiems in Judæa, regione calida, est modica, æque ac Romæ, ubi perenne quasi est ver, ut ait Virgilius II *Georg.*; unde fabricas non remoratur. Sciebat ergo Deus hoc tempus præcise requiri, et sufficere ad consummandam templi fabricam. *Moraliter.*

IN DIE UNA, — id est prima. Sic enim sæpe numerus cardinalis sumitur pro ordinali, puta unus pro primo, uti dixi *Genes.* I, 5. Cœpit ergo Aggæus prophetare et hortari Judæos die prima mensis augusti, itaque Judæos promovit, ut mox, puta post 23 dies, die 24 ejusdem mensis fabricam inchoarent, uti dicitur cap. II, 1. Ita S. Hieronymus.

Moraliter, adverte annum, mensem et diem quo verbum Dei excepit Aggæus, tam diserte ab eo notari, ut discamus quanti Dei verba, inspirationes et monita interna externaque facere debeamus, quibus ipse nos ad fabricam sublimiorem templi spiritualis in anima nostra excitat et impellit; adeo ut et diem et horam qua illæ nobis suggeruntur, studiose annotare par sit : uti multos sanctorum ea annotasse legimus, memores Deum accuratam earum rationem a nobis exacturum in hora mortis et in die judicii. Ita a Castro.

IN MANU AGGÆI, — id est per Aggæum, opera

et ministerio Aggæi. Manus enim cum sit organum organorum, sumitur pro organo, sive instrumento. Prophetæ ergo vocantur *manus Dei* : quia per eos quasi per manus, Deus negotia sua tractabat et conficiebat, seque populo exhibebat, imo depingebat, juxta illud *Osee* cap. XII, 10 : « In manibus Prophetarum assimilatus sum. » Ita Theodoretus et Lyranus.

Concionator prædicet tam manu quam ore.

Mystice, « in manu : » quia Aggæus non tantum lingua et sermone, sed et manu, id est opere sanctaque vita et exemplo, prophetavit. Ita Nazianzenus orat. 40 *in S. Baptisma*, per manum Prophetæ, vitæ probitatem accipit, quasi ea tanta fuerit, ut illa meruerit prophetiam : probis enim actionibus, inquit ibidem Nicetas, meruit Propheta verbum Dei in fidem accipere, quasi magnum thesaurum suæ fidei concreditum ad populi usum expendendum, ut tanquam fidelis dispensator et prudens, « quem constituit Dominus super familiam suam, det illis in tempore tritici mensuram, » *Luc.* cap. XII, 42. Ita Haymo et Hugo, imo S. Hieronymus : « Si voluerimus, ait, in nobis fieri sermonem Dei, simus Aggæi, id est festa celebrantes, et non appareamus in conspectu Dei vacui : seminantesque in spiritu, de spiritu metamus vitam æternam, ut celebremus solemnitatem primitivorum de operibus nostris. » Sic Jesus prius manu cœpit facere, deinde ore docere, *Actor.* cap. I, 1. Jesum secuti sunt Apostoli et viri apostolici, quorum proinde concio erat efficax, quia ex corde procedens ad cor audientium loquebatur; ac quod docebat verbo, monstrabat exemplo : qui enim secus faciunt quam dicunt, sunt æs sonans et cymbalum tinniens; aerem verberant, non corda sauciant. Latronem de justitia, incestum de castitate, ebrium de sobrietate disputantem ridemus et aspernamur : ita et quemvis ea patrantem vel appetentem, quæ vitanda proclamat.

Præclare S. Bernardus serm. 18 *in Cant.*, septem gradus ad suggestum requirit. *Primus* est, contritio ; *secundus*, devotio; *tertius*, pœnitentiæ labor; *quartus*, pietatis opus; *quintus*, orationis studium; *sextus*, contemplationis otium; *septimus*, plenitudo dilectionis. S. Gregorius lib. X *Moral.* : Docere, ait, et non facere, non solum nihil lucri, sed etiam damni plurimum affert. Grandis enim condemnatio est componenti quidem sermonem suum, sed opere negligenti. Idem, lib. V *in lib.* I *Reg.* cap. XIV : « Quid est, ait, quod apparere Jonathas Philistæis cum armigero dicitur, nisi quia doctor ipse prior debet bonum ostendere, quod alios contendit edocere? » Idem, lib. XXI *Moral.* cap. VIII : « Doctoris, inquit, progenies eradicatur, quando is qui per verbum nascitur, per exemplum necatur; quia quem lingua vigilans gignit, vitæ negligentia occidit. »

Gentilium gnomæ.

Imo Aristoteles asserit ab his qui non perinde vivunt ut loquuntur, tolli et interimi veritatem. Seneca autem : Nullos, inquit, pejus mereri de omnibus mortalibus judico, quam qui philosophiam velut aliquod venale artificium didicerunt, qui aliter vivunt quam vivendum esse præcipiunt. Exempla enim inutilis disciplinæ circumferunt : doctores sunt humilitatis, sed duces superbiæ : ore laudant humilitatem, obedientiam, resignationem, charitatem, ut utilem, facilem, jucundam, sed factis contrarium, longeque potentius inculcant; quocirca tam verbis facta, quam factis verba sua condemnant, ac contra se proferunt sententiam, ideoque in die judicii toties ex ore suo judicabuntur, quoties alios ad humilitatem, charitatem, etc., hortati fuerint : « Propter quod, inquit Apostolus *Rom.* cap. II, 1, inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas; in quo enim judicas alterum, teipsum condemnas. » Quare, inquiet Dominus, enarrasti justitias meas, et assumpsisti testamentum (legem) meum per os tuum? tu vero oderas disciplinam, et cum adulteris portionem tuam ponebas, *Psalm.* XLIX. Denique Christus Dominus *Matth.* cap. V, 19 : « Qui fecerit, inquit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. »

Zorobabel cur filius...

AD ZOROBABEL FILIUM SALATHIEL. — Dices : Zorobabel fuit filius Phadaiæ, ut patet I *Paral.* cap. III, 17; quomodo ergo hic dicitur filius Salathiel? *Primo*, S. Hieronymus, Quæst. *in Paral.*, respondet Salathielem fuisse binomium, et alio nomine vocatum Phadaiam. Verum eo loci Scriptura hosce duos distinguit, facitque diversas personas; ait enim vers. 17 : « Filii Jechoniæ fuerunt Asir, Salathiel, Melchiram, Phadaia. » *Secundo*, Vatablus censet Zorobabel patrem habuisse Phadaiam, avum vero Salathielem : vocari ergo hic ejus filium, id est nepotem. Unde locum *Paralip.* jam citatum sic ex Hebræo vertit : *Filii Jechoniæ Asir, et Salathiel filius ejus, Melchiram quoque et Phadaia*, sicque exponit, *q. d.* Filii, id est posteri, Jechoniæ fuerunt hi, Asir, cujus filius fuit Salathiel, qui fuit pater Melchiram et Phadaiæ. Verum obstat quod in *Paralip.* texatur genealogia patriarcharum Israel presse et præcise : voce ergo *filii*, proprie dicti et proximi ibi intelliguntur, non nepotes et posteri (1). *Tertio*, Arias respondet Zorobabel filium naturalem fuisse Phadaiæ, sed adoptatum a Salathiele. Verum *Matth.* cap. I, 12, expresse dicitur : « Salathiel genuit Zorobabel; » fuit ergo ejus pater per generationem, non adoptionem.

Dico ergo Phadaiam fuisse fratrem Salathielis, ex Jechonia patre, ut patet ex verbis *Paralip.* jam citatis, ac proinde utrumque filio a se genito idem imposuisse nomen, Zorobabel, uti fratres facere solent, conjunctionis et necessitudinis ergo.

(1) Juxta Ackermann, omisit Propheta patrem Zorobabel quod is forsan non celebris fuerit, et substituit avum, id quod Orientales crebrius in genealogiis faciunt. Alii ob *Matth.* I, 12; *Esdræ* III, 2, 8; V, 2, duos distinguunt Zorobabel, unum Salathielis, et alterum Phadaiæ filium.

Zorobabel ergo noster filius Salathiel, alius est a Zorobabele filio Phadaiæ; ille enim hujus est patruelis, sive consobrinus : unde et diversi utriusque filii memorantur : ille enim genuit Abiam, *Matth.* cap. I, 13; hic vero genuit Mosollam et alios, qui recensentur I *Paralip.* cap. III, 19.

tyma oroba-belis uatuor. Symbolice, Zorobabel dictus est *primo*, quasi זרוע בבל *zarva babel*, id est satus et genitus in Babylone, inquit S. Hieronymus. *Secundo*, *q. d.* זו רב בבל *zu rab babel*, id est iste magister, vel princeps in Babylone. Ita idem. *Tertio*, *q. d.* זרע בבל *zara babel*, id est dispergens Babylonem, id est confusionem : vel quasi זור בבל *zur babel*, id est expressio, aut calcatio, aut ventilatio, aut alienatio confusionis, inquit Pagninus in *Interpr. nomin. Hebr.* Sicut enim Josue ex deserto, ita Zorobabel ex Babylone Judæos reduxit in terram promissam. Unde uterque fuit typus Christi, qui nos e confusione peccati ducit ad Ecclesiam militantem et triumphantem. *Quarto*, addit S. Hieronymus, Zorobabel hebraice idem esse quod fluxus adjacens, cui contrarius est Jezabel, id est fluxus vanus, vel fluxus menstruatæ, qui immunditiem sonat; sicut et Zabulon fluxus noctis interpretatur. Relinquentes ergo, inquit, fluxum mundi, vanum, sordidum et tenebrosum, sequamur fluxum Jesu, qui nobis expositus ad bibendum, e largissimo fonte se præbet, dicens : Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Et hunc poterimus bibere, cum petierimus a Patre, juxta id quod legitur : Petite, et dabitur vobis. Salathiel quippe interpretatur petitio Dei. Hucusque S. Hieronymus.

Ducem Juda. — Desiit regnum et stirps regia Judæ in Jechonia rege, qui fuit pater Salathiel et avus Zorobabel. Unde de eo audivit a Deo Jeremias, cap. XXII, 30 : « Scribe virum istum sterilem. » Causam subdit : « Nec enim erit de semine ejus vir, qui sedeat super solium David. » Porro Salathiel mortuus est in Babylone ante solutam captivitatem. Judæi ergo, data libertate per Cyrum, redeuntes in Judæam, ducem sibi constituerunt ejus filium, puta Zorobabel, æque ac Jesum filium Josedec pontificis, teste Josepho lib. XI *Antiq.* IV, et innuit hic Aggæus. Porro in ducatu, id est in dignitate et præeminentia ducali, potius quam in regimine et imperio (nam regimen summum et ducale erat penes pontifices, inquit Josephus, et ex eo S. Hieronymus in locum citatum Jeremiæ) successerunt ei filii et posteri usque ad Christum. Unde Nehemias cap. V, 15 : « Duces primi, inquit, qui fuerunt ante me, gravaverunt populum. » Ita S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XLV, Cyrillus lib. VIII *Contra Julian.*, Ambrosius lib. III *in Lucam*, Justinus *Contra Tryphon.*, Eusebius lib. III *Demonstr.* cap. II, et alii.

Et ad Jesum, filium Josedec, sacerdotem magnum, — id est summum, puta pontificem. Saraias enim pontifex, qui in excidio Hierosolymæ occisus est a Nabuchodonosore, IV *Reg.* cap. XXV, vers. 18, genuit Josedec, et Josedec Jesum, I *Paral.* cap. VI, 14 (1). Porro Esdras pariter fuit filius Saraiæ pontificis, ac consequenter frater Josedec, et patruus Jesu. Ex Jesu prognatus est Jeddoa, sive Jaddus, II *Esdræ* cap. XII, 10, quem veneratus est Alexander Magnus, teste Josepho. Jesus hic in pontificatu nomine et sanctitate, æque ac in reductione populi, fuit typus Jesu Christi. Unde a Zacharia cap. VIII, 1, vocatur « sacerdos magnus, » visusque est cum angelo ad luctam stare contra Satanam. Sic omnes antistites Christo comparati, parvi sunt, typi et umbræ duntaxat, imo nihil, ait S. Hieronymus. De utroque sic scribit Ecclesiasticus cap. XLIX, 13 : « Quomodo amplificemus Zorobabel? nam et ipse quasi signum in dextra manu, sic et Jesum filium Josedec? qui in diebus suis ædificaverunt domum, et exaltaverunt templum sanctum Domino, paratum in gloriam sempiternam. » Eamdem laudem jure tribuamus hodie similibus piis principibus, qui templa et monasteria construunt et dotant, ut in iis Deus a multis colatur et celebretur.

Porro tres prælati insignes nomen Jesus adepti sunt, iique in triplici statu principes, scilicet *primus*, Josue, qui fuit dux populi in terram promissam; Josue enim idem quod Jesus : unde Jesus vocatur a Septuaginta, Philone et Græcis. *Secundus*, Jesus filius Josedec summus pontifex. *Tertius*, Jesus Sirach, auctor Ecclesiastici, doctor Synagogæ. Hi tres typi fuerunt Jesu Christi, ejusque triplicem prælaturam adumbraverunt : Christus enim est summus, *primo*, Princeps; *secundo*, Pontifex; *tertio*, Propheta et Doctor Ecclesiæ : unde est filius Josedec, id est justitiæ Dei. Ipse enim est justitia sempiterna, ut ait Daniel cap. IX, 14, qui justificat impios, et in justitia judicat pauperes et mansuetos terræ, *Isaiæ* cap. XI, 4. Porro, sicut Jesus cum Zorobabel reædificavit templum a Chaldæis destructum, ita Jesus Christus reædificavit in resurrectione templum corporis sui a Judæis excisum et occisum, uti ipse eis prædixit *Joan.* cap. II, 19 : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Cumque Judæi, non intelligentes mentem et templum ejus, replicarent : « Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? » respondet Evangelista, subditque : « Ille autem dicebat de templo corporis sui, » a se restaurandum in resurrectione. « Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, et crediderunt scripturæ et sermoni quem dixit Jesus; » quia eum jam videbant impletum. Simili modo restauravit Christus templum mysticum et politicum, puta Ecclesiam infidelitate et gentilismo destructam.

Tres Jesus typi Jesu Christi tripliciter.

2. Populus iste, — cui vos, o Zorobabel, et Vers. 2.

(1) Semper in nostro libello, ut apud Esdram et Nehemiam, observat Scheibel, cum Zorobabele conjungitur Jesus, quoniam hi tres antistites totius populi, reipublicæ et religionis fuerant.

Jesu præsidetis. Nota : Propheta sermonem dirigit ad principes, et tamen directe non eorum, sed populi socordiam accusat, tum ut eos coram populo honoret, doceatque eorum peccata publice non esse carpenda, sed privatim, ne et eis auctoritas adimatur, et populus ad ipsis rebellandum concitetur; tum ut ostendat directe hanc culpam fuisse populi, quem coram principibus suis arguit, ut iis quasi testibus oculatis convictus erubescat, pœniteat et obediat Deo, inquit Theodoretus; indirecte vero hanc culpam afflare ipsos principes, utpote quorum sit populum ad opus hoc Dei urgere. Raro enim prælatus liber est a culpa subditorum, eo quod vel illi consentiat, vel dissimulet, et cum possit non coerceat, inquit ex Alberto noster a Castro : quanquam exigua vel nulla hic fuerit culpa Zorobabelis et Jesu, ut mox patebit et asserit S. Hieronymus, Theodoretus, Arias et Vatablus. Imitentur hoc concionatores, ut, cum publicum reipublicæ vitium coram magistratu accusant, directe non ipsum, sed populum accusent; hoc ipso enim sat intelligit magistratus, indirecte se quoque accusari, quidque sui sit muneris et officii animadvertit; nec indignatur, sed laudat concionatoris prudentiam, modestiam et reverentiam, utpote qui ipsorum honori consulat, ipsisque animos et auctoritatem addat, ad hoc vitium e republica exstirpandum.

Raro prælatus liber a culpa subditorum.

Nondum venit. — Dicunt id, tum quia videbant Sanaballat et Samaritas apud Cyrum et Cambysem, hucusque fabricam templi impedivisse : hinc versi in socordiam, illam neglexerunt : ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus et alii; tum quia 70 anni desolationi templi a Deo præstituti, necdum erant evoluti, inquit S. Hieronymus et R. David, quos citavi vers. 1. Hi enim 70 anni finiti sunt anno 2 Darii, quo hæc vaticinatus est Aggæus.

Historia Zorobabelis apud Darium.

Ubi nota historiam rei gestæ, quæ magnam huic loco lucem affert, narrari lib. III *Esdræ*, cap. IV, 42 et seq., nimirum, quod Zorobabel cum duobus sociis custos corporis Darii, coram illo proposuerit problema, quidnam esset in orbe fortissimum; ac *primus* eorum responderit : « Forte est vinum; » *secundus*, « fortior est rex, » *tertius*, puta Zorobabel, « fortiores sunt mulieres, fortissima autem est veritas. » Hic ea de re perorando, tulit palmam. Unde a Dario jussus petere quidquid vellet (se enim daturum), petiit ut rex votum olim a se nuncupatum exsolveret. Votum hoc erat, se, si rex crearetur, templum Deo in Jerusalem ædificaturum. Darius osculatus eum annuit, eumque cum Judæis remisit in Jerusalem cum præsidio mille militum, deditque litteras ad præfectos, ut fabricam templi juvarent, et datis sumptibus curarent. Rediit ergo e Babylone Hierosolymam Zorobabel anno secundo Darii, mense 1, puta nisan, ut dicitur III *Esdræ* cap. v, 6, cœpitque populum hortari ad fabricam templi. Verum cum populus præteritarum difficultatum memor, non satis crederet Zorobabeli asserenti Darium favere, imo jubere fabricam templi, ideoque per sex menses usque ad augustum opus distulisset, cœpit Aggæus eodem mense 6 vaticinari, ac eorum diffidentiam et negligentiam accusare, hortarique ut opus inchoarent, Deum enim id velle : unde eum affuturum, et curaturum ut nec Darius, nec Samaritæ, nec quis alius opus impediret. Prophetæ credidit populus, præsertim cum ex novis Darii litteris, quæ recitantur I *Esdræ* vi, cognovit Darium prorsus idem velle. Quare strenue opus aggressus, illud perfecit post quatuor annos et quinque menses, puta mense adar, id est februario, uti ibidem enarrat Esdras.

Tropologice cum quem lapsum videris cogitare de pœnitentia : « Ut ædificet, ait S. Hieronymus, templum per pudicitiam, quod per libidinem ante destruxerat, et tamen diem de die trahere, dic ad eum : Vere et tu es de populo captivorum, et tu dicis : Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Qui semel decrevit instaurare templum Dei, huic omne tempus aptum est ad ædificandum, nec rex diabolus potest impedire, nec hostes per circuitum, nec pietas simulata parentum, affinium, liberorum : statim ut conversus inclamaveris nomen Domini, dicet : Ecce adsum. » Et inferius : « Omne tempus quo habitatio vallis (alludit ad Septuaginta qui pro *domibus laqueatis*, vertunt, *convallibus*) eligitur, vel servimus deliciis, importunum est. Unde et stoici dixerunt tempus esse correctionis. Omne enim tempus, in quo non virtutibus, sed vitiis deservimus, perit, et quasi non fuerit reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis vel in convalle habitat, vel in voluptate et luxuria sæculari suam consignat domum, iste templum Deo non ædificat, nec habet Dominus in eo ubi caput suum reclinet. » Omne ergo tempus nobis debet esse mensura motus, non quietis; negotii, non otii, virtutis, non vitii : alioqui perditur irrecuperabiliter, et cum ipso otio vitioque perit, imo punitur acriter. Sic Barlaam apud Damascenum in *Histor.* roganti Josaphat, quotnam esset annorum? respondit 45; quia licet, inquit, 70 vixerim, tamen 45 tantum Deo vixi : unde hos solos annos vitæ computo, cæteros quos in vanitate transegi, mortis fuisse censeo, ideoque eos non numero, quos me perdidisse æstimo et deploro. Idem viderunt Gentiles. Theophrastus semper habebat in ore : « Nullum esse sumptum pretiosiorem tempore. Solum enim hoc recuperari non potest, et tamen vulgo nihil vilius habetur tempore. » Ita Laertius lib. V. Simonides interrrogatus : « Quantum temporis vixisset? » « Tempus quidem, ait, exiguum, annos autem multos. » Ita Stobæus *serm.* 96, et Plutarchus in *Vita Antonii :* « Temporis, ait, jactura damnosissima. » M. Varro dicere solebat nullam jacturam esse graviorem, præsertim scienti, quam temporis. Seneca *ad*

Lucil. : « Omnia, mi Lucili, aliena sunt; tempus tantum nostrum est : in hujus rei unius, fugacis ac lubricæ, possessionem natura nos mittit. » Ovidius :

> Utendum est ætate, cito pede labitur ætas,
> Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.

Merito ergo monet Sapiens : « Fili, conserva tempus, et devita a malo, » *Eccli.* cap. IV, 23. Et Apostolus : « Videte, fratres, quomodo caute ambuletis : non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, » *Ephes.* cap. V, 15. Vide ibi dicta.

Vers. 3. 3. ET FACTUM EST VERBUM DOMINI. — Videtur hic esse nova prophetia ad populum, cum prior fuerit ad principes, uti censent S. Hieronymus, Arias et Vatablus, aut potius prioris continuatio. Priori enim nihil vaticinatus est, sed tantum recensuit dictum populi, scilicet nondum esse tempus ædificandi templi. Huic dicto hic vaticinando respondet, illudque confutat; atque ut confutationi suæ pondus addat, repetit iteratque se hæc non fingere, nec edicere ex suo cerebro; sed ex mente et ore Dei, præsertim quia ipse juvenis erat. Nuper enim redierat juvenculus Babylone, ut ait Epiphanius in ejus Vita. Eadem de causa Prophetæ in suis minis et oraculis crebro iterant et inculcant illud : « Hæc dicit Dominus, » qua re moraliter docent quanti Dei verbum facere, quamque ab ore Dei pendere debeamus, ut illud jugiter in ore habeamus, illud revereamur, illud ruminemus, eructemus et celebremus, cum illo perpetim dissuaviemur. Prophetia ergo non est hominis, sed Dei verbum et oraculum.

Vers. 4. 4. NUMQUID TEMPUS VOBIS EST UT HABITETIS IN DOMIBUS LAQUEATIS, ET DOMUS ISTA DESERTA? — Hic incipit prima Aggæi prophetia, « laqueatis, » id est fornicatis, concameratis, fornice sive testudine tectis : hoc enim significat hebr. ספונים *sephunim*; Chaldæus, *quæ tectæ sunt tabulatis cedrinis*; Septuaginta κοιλοστάθμοις, id est *concavis*, aut potius, ut S. Hieronymus interpretatur, *deorsum positis et in convalle demersis*; Ambrosius lib. III, *epist.* 12, vertit, *cælatis*. Solent enim fornices domorum illustrium et templorum variis picturis et cælaturis exornari, uti Romæ in plerisque basilicis factum videmus. Est argumentum a minori ad majus, *q. d.* Vobis suppetit tempus, animus et sumptus ad construendas vobis domos, non tantum necessarias, sed et delicatas ac pretiosas, puta cælatas et laqueatas : ergo multo magis tempus, animus et sumptus vobis suppetere debet ad ædificandam domum Dei, quæ plane diruta est. Vultisne ut Deus habitet in pavimento ventis et pluviis exposito, vos vero in domibus egregie et eleganter tectis? Itane vos vestra commoda Deo antefertis? Itane sinitis eum degere incommodissime, dummodo vos laute degatis et vivatis? « Itane habitaculum meum, in quo fuerunt Sancta sanctorum, et Cherubim, et mensa propositionis, pluviis rigabitur, squalebit solitudine, æstu torrebitur? » ait S. Hieronymus.

Docet hic Deus fidelibus primam debere esse curam templi et sacrorum, ac cum respublica vel urbs nova erigitur aut restauratur, primum erigendum esse templum, et cultum Dei stabiliendum. Ita fecit Salomon, qui prius ædificavit domum Deo, deinde sibi, III *Reg.* cap. VI, 1, juncto cap. VII, 1. Ita et David *Psalm.* CXXXI, 3 : « Si introiero, ait, in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectum strati mei : si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. » Ita Moses in Sina formans rempublicam et Ecclesiam Hebræorum legibus a Deo acceptis, ante omnia fabricavit tabernaculum, quasi mobile templum Deo, cum arca, Cherubim, etc., idque jussu Dei, *Exod.* cap. XXV et sequent. Ita Constantinus Magnus imperator, mox ut imperium ante gentilitium, nunc christianum, christianus ipse administrare cœpit, ante omnia basilicas augustissimas, Lateranensem S. Salvatoris, Vaticanam S. Petri, Ostiensem S. Pauli, Veranam S. Laurentii, aliasque plurimas Deo in honorem Sanctorum exædificavit. Illum in hac pietate secuti et æmulati sunt ejus successores, Gratianus, Theodosius, Honorius, Marcianus, Carolus, etc., qui proinde opibus, victoriis, regnis a Deo dotati et ditati feliciter, æque ac juste et religiose imperium administraverunt, illudque firmarunt et amplificarunt.

In fabrica urbis primo erigendum est templum.

Idem lumine et duce natura viderunt Gentiles, licet eo ad sua idola, utpote idololatræ, abusi sint. Romulus Romæ conditor, cum primis urbis fundamentis, templa Jovi Statori et Feretrio dedicavit, teste Livio lib. I. Numam Pompilium qui Romulo successit, scribit Plinius *De Viris illustribus*, cap, II, ferum populum « religionis institutione et utilibus legibus domuisse, regnumque ita firmasse, ut pendente ejus regno nemo illi bellum moverit. » Romanus vero Senatus, inquit Marcus Varro, ita magni religionem fecit, ut quotiescumque a magistratu coactus ille esset, hoc ipsum quod primo proponebatur, ad religionem pertineret, nullaque quanquam gravior causa, vel quæ celeritatem requireret, morem hunc anteverteret. Nimirum eo respectu, quod « religio et timor Dei solus sit, qui custodit hominum inter se societatem, » ut ait Lactantius lib. *De Ira*, cap. XII, « quodque omnia prospera eveniant colentibus Deum, adversa spernentibus, » ut ait Livius lib. V. Hinc Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII, Cambysem filium admonet, ut nihil publicum vel privatum agat, nisi prius ad Deum confugerit (notent hoc et imitentur principes christiani), et nisi prius ejus voluntatem agnoverit : quia mundus, inquit, erroribus est refertus; Deus vero, ut qui semper fuit, præsentia, præterita et futura agnoscit et moderatur : atque invocatus preces exaudit eorum qui religionem

Idem fecere Gentiles.

et pietatem colunt, ac multis signis eis quid agere debeant, ostendit; quocirca Cicero, lib. I *De Natura Deorum* : « Pietate, ait, erga Deum, sublata, fidem et humani generis societatem tolli necesse est, et justitiam virtutum omnium excellentissimam. » Et Silius lib. IV :

Primæ scelerum causæ mortalibus ægris,
Naturam nescire Deum.

Everten-tes tem-pla ever-terunt respubli-cas.

Ex adverso templorum et sacrorum eversores everterunt pariter rempublicam, æque ac se suamque stirpem. Antiochus Epiphanes, templi Judæorum profanator, fœda lue a Deo percussus, sero Numinis vindictam agnovit, dixitque : « Justum est Deo subjici, et mortalem paria Deo non sentire, II *Machab.* cap. IX. Constantius arianus imperator, qui templa orthodoxis eripuit, et arianis transcripsit, a Juliano Apostata, quem, utpote cognatum, collegam imperii designarat, imperio et vita pene privatus, tandem sacro igne percussus, interiit, uti narrat Pomponius Lætus in ejus Vita. Julianus, qui ex templis idola facere destinabat, in prælio adversus Persas sagitta cœlitus ictus, occubuit, uti narrat Aurelius Victor in ejus Vita. Valens arianus, Constantii in scelere assecla, a Gothis fusus in tugurium se abdens, ibi ab iisdem concrematus est. Constantinus Copronymus, id est stercorarius, qui uti stercore suo baptisterium dum baptizaretur, ita et sordibus hæresis ac sacrilegii sui fœdavit Ecclesiam, fœda lue percussus putidam animam exhalavit. Plura, si voles, vide apud Thomam Bozium, lib. XXII *De Signis Ecclesiæ*.

Patrum nostrorum memoria Henricus VIII, Angliæ rex, schismatis Anglicani fax et auctor, qui monasteria et ecclesias, ac nominatim opulentam illam S. Thomæ Cantuariensis basilicam expilavit, vel diruit, adeo ut de Anglia sæculo præcedenti scripserit Poeta :

Millia dena unus templorum sustulit annus.

Henricus, inquam, ad pauperiem redactus, corpore ita intumuit, ut alter Bacchus videretur, ac moriturus pateram vini astantibus præbibens : « Omnia, inquit, perdidimus, amici. » Ita desperabundus sacrilegam animam effudit, uti refert Nicolaus Sanderus in *Schism. Anglic.*, et alii.

Tropologice, S. Ambrosius in hunc Aggæi locum scribens, per domos cælatas accipit hypogæa, et voluptatum gurgustia : talia enim sunt hypogæa, id est subterranea habitacula : « Qui enim, ait, infra terram habitant, non possunt ædificare templum Dei, et dicunt : Non venit tempus ædificandi domum Domini : simul quia luxuriosorum est hypogæa quærere, captantium frigus æstivum, eo quod resoluti deliciis æstus aliter ferre ac tolerare non queant, et ideo requirant umbrosa penetralia : vel quod desidiosi ignava sub terris agant otia : deinde quod tenebrosa illos et opaca delectent magis, quibus operiri flagitia sua credant, secundum illud *Eccli.* XXIII : Tenebræ circumdant me, et parietes, quem vereor? Sed frustra hoc sperant, cum profunda abyssi et abscondita Deus cernat. At non Elias in hypogæis, non Eliseus habitabant; sed in superioribus, etc. Ergo sancti ascendunt ad Dominum, flagitiosi ad vitia descendunt : sancti in montibus, criminosi in vallibus. Deus enim montium est, et non Deus vallium. » Et mox : « Quomodo enim possunt tales homines templum ædificare, qui quasi feræ ac bestiæ in spelæa ferarum, et bestiarum latibula sese receptant, atque in foveas se serpentum more demergunt, et consuetudine fraudulentæ vulpis infodiunt? »

5. PONITE CORDA VESTRA SUPER VIAS VESTRAS. — *Vias* vocat opera, eorumque successum et fructum, *q. d.* Attenta mente perpendite opera vestra, scilicet seminandi, laborandi, comedendi, bibendi, vestiendi, negotiandi; quodque ex eis parvum tuleritis fructum, scilicet parvam messem, parvum lucrum, parvam refectionem et calefactionem, tum hoc anno (erat enim jam augustus et messis), tum præcedentibus a Cyro hucusque : ac simul examinate causam hujus infelicis successus, cur videlicet omnia vestra infausta sint et infeliciter cadant : ac invenietis non esse aliam quam negligentiam vestram in instaurando templo. Ita Lyranus, Vatablus, Arias et alii, *q. d.* Considerate quanta mala sitis passi ob vestram istam socordiam : quocirca exinde ponite, *secundo*, corda in vias vestras, ac discite quantum inter curam rerum divinarum et earumdem incuriam intersit. Ita S. Hieronymus. Ac *tertio*, ponite corda, id est adjicite mentes, et applicate animum, ut incuriam hanc majore cura et studio compensetis, ut tanto sitis in fabrica hac diligentiores, quanto hactenus fuistis negligentes. Sic enim sese explicat vers. 7, dicens : « Ponite corda vestra super vias vestras : ascendite in montem, portate ligna, » etc.

Aliter Pagninus; prius enim verbum vertit per præteritum, posteriora per futurum : *Seminastis*, ait, *multum, et inferetis parum : comedetis, et non saturabimini : bibetis, et non inebriabimini : induetis vos, et non calefacietis vos, et qui se locaverit mercede, locabit se mercede quæ erit, ac si poneret eam in sacculo pertuso*, q. d. Ponite corda vestra, et considerate non tantum vias et actiones vestras præteritas, sed et futuras, ut ex utrisque cum eventu suo collatis, per experientiam discatis meum hoc oraculum esse verum, et ex Deo. Nam ex iis quæ seminastis, parum messis colligetis : ex cibo et potu non saturabimini : ex vestibus non calefietis; ex laboribus non ditescetis, quamdiu in hoc domus Dei neglectu persistetis. Et sic ex Hebræo verti potest; ibi enim verba sunt modi infinitivi, quæ ita sonant : *Seminastis multum, et inferre* (in horrea) *parum : comedere, et non ad satietatem : bibere, et non ad ebrietatem : vestiri*,

et non calefieri; mercedes congregans, congregans in sacculum pertusum. Qui infinitivi et per præteritum verti possunt, uti vertit Noster, Septuaginta et Tigurina; et per futurum, uti vertit Pagninus; et per præsens, uti vertit Chaldæus, dicens: *Seminatis multa, et educitis modicum : comeditis, et non satiamini : bibitis, et non inebriamini : induimini, nec calefitis : qui operas suas locat, mercedem reportat maledictionem;* puta infelicitatem, inopiam et penuriam; sicut ex adverso justi ex laboribus suis referunt benedictionem, id est rerum copiam et abundantiam. Licet enim in Chaldæo sint participia præsentis temporis, non verba, tamen hæc æquivalent verbis ejusdem temporis, uti et apud Hebræos : quia utrique carent verbis præsentis temporis, et pro eis utuntur participiis, ut dicant : *seminantes multa, et educentes modicum,* pro eo quod nos dicimus : *seminatis multa, et educitis modicum,* etc. Plenus erit sensus, si omnia tria tempora complectamur; quamdiu enim culpa, tamdiu durat et pœna. Propheta ergo ita recenset præterita et præsentia mala, ut simul minetur et futura, ni mores mutent et pigritiam diligentia compensent. Has calamitates eis minatus erat Moses *Deuter.* XXVIII, 38.

mbo- Symbolice S. Hieronymus, *q. d.* « Habuistis hucusque corda vestra vitiis servientia sine ordine, sine præceptore, quocumque trahebant desideria pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit, ut ordinetis in se charitatem, et ponatis corda vestra super vias vestras, ut nihil absque judicio et consideratione faciatis, sed semper ante pedes vestros legalis lucerna præcedat, et dicatis : Lucerna pedibus meis lex tua, et lux semitis meis. » Cor enim, quia non sedes, ut aliqui physici voluerunt, sed origo (ex corde enim oriuntur spiritus animales, qui menti, rationi et contemplationi deserviunt) et symbolum est sensus communis, rationis, prudentiæ et sapientiæ, uti ostendi *Ezechiel.* XXXVI, 26; hinc pro iis in Scriptura sumitur.

polo- Tropologice, S. Gregorius hom. 10 *in Ezechiel.* : « Multum, ait, cordi suo seminat, sed parum infert, qui de mandatis cœlestibus, vel legendo, vel etiam audiendo multa cognoscit, sed negligenter operando pauca fructificat. Comedit, et non satiatur, qui verba Dei audiens, lucra vel gloriam sæculi concupiscit. Bene autem non satiari dicitur, qui aliud mandit et aliud esurit. Bibit, et non inebriatur, qui ad vocem prædicationis aurem inclinat, sed mentem non mutat. Solet enim per ebrietatem bibentium sensus mutari. » Vide et Haymonem in hunc locum.

. 6. 6. ET INTULISTIS PARUM. — Hoc et plura Judæis comminatus fuerat Dominus *Levit.* XXVI, si Deum Deique cultum negligerent. Notent hoc agricolæ, discantque se parum fructuum ex ampla semente subinde colligere, quia neglexerunt Dei templum, Missas, festa, invocationem et cultum : qua de re exstant exempla luculenta in Vitis Sanctorum. Deus enim punit fame et pauperie neglectum sui et sacrorum, ac multo magis tropologice punit neglectum sanctificationis animæ, quam in templum Dei virtutibus construere et ornare debemus. Ita S. Hieronymus et Theodoretus.

COMEDISTIS, ET NON ESTIS SATIATI. — Hoc rursus eis comminatus erat Dominus *Levit.* XXVI, 26 : *Comedetis, et non saturabimini.* « Qui vero sanctus est, ait S. Hieronymus, usque ad satietatem comedet, et explebitur in illo quod scriptum est *Proverb.* cap. XIII, 25 : Justus comedens replet animam suam; venter autem impiorum insaturabilis. »

BIBISTIS, ET NON ESTIS INEBRIATI, — id est satiati, refecti, exhilarati. Sic fratres Joseph in ejus convivio dicuntur inebriati cum eo, id est saturati et hilares effecti, *Genes.* XLIII, 34. Sic et *Cant.* V, 1 : « Bibite, et inebriamini, » id est satiamini, « charissimi. » *Psalm.* XXXV, 9 : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, » id est ita replebuntur et exhilarabuntur, ut videantur esse ebrii. Unde explicans subdit : « Et torrente voluptatis tuæ potabis eos. » Porro causa cur bibentes non sint satiati, fuit, partim quia parum uvarum et vini collegerunt, partim quia uvæ fuerunt evanidæ et exsuccæ, ac villum dederunt, non vinum; forte etiam, quod Deus iratus vino, æque ac pani, vim et vigorem nutriendi satiandique ademerit, non concurrendo cum eis ad nutritionem et satiationem, idque in pœnam peccati Hebræorum. Eædem causæ sunt cur vestibus non sint calefacti.

Symbolice S. Hieronymus : Peccatores vino sapientiæ et gratiæ Dei destituti sitiunt, justus vero eo abundans inebriatur, « qui potest dicere ad Dominum : Calix tuus inebrians quam præclarus est! *Psalm.* XXII, et inebriatur cum Noe : et licet in Ægypto constitutus, tamen in convivio Joseph cum patriarchis et fratribus vino madet. Iste præ magnitudine lætitiæ et quotidiano gaudio, cum Apostolis versus in exstasin, appellabitur musto plenus, » *Actor.* II. Et S. Gregorius homil. 10 *in Ezechiel.* : « Solet, inquit, per ebrietatem bibentium sensus mutari. Qui ergo ad cognoscendum Dei verbum devotus est, sed ea quæ sunt hujus sæculi adipisci desiderat, bibit, et inebriatus non est. Si enim inebriatus esset, procul dubio mentem mutasset, ut jam terrena non quæreret, jam vana et transitoria quæ amaverat, non amaret. De electis namque per Psalmistam *Psalm.* XXXV, dicitur : Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ : quia tanto omnipotentis Dei amore repleti sunt, ut mutata mente sibimetipsis extranei esse videantur, implentes quod scriptum est : Qui vult venire post me, abneget semetipsum, » *Matth.* XVI. Ebrietas spiritalis quæ

ET QUI MERCEDES (operarum suarum, laborum et negotiationum) CONGREGAVIT, MISIT EAS IN SACCULUM PERTUSUM, — id est eas perdidit, ac si misisset in bursam pertusam, per quam in terram

*

decidunt et amittuntur. Est catachresis. Similis parœmia est Plauti in *Pseudolo* : «In pertusum ingerimus dicta dolium, operam ludimus.» Et illa Alciphronis apud Athenæum, lib. IV : «In Danaidum dolia, amphoras infundimus.» Fingunt enim poetæ Danaides doliis pertusis haurire apud inferos aquas, ad quas Medea :

Vos quoque urnis quas foratis irritus ludit labor.

Et illa Aristotelis, lib. I *Œconom.* cap. VI : «Cribro aquam hauris.» Unde illud quod pueri audivimus : « Haurit aquam cribro qui discere vult sine libro.» Similes sunt: In aqua sementem facis : In saxis seris : In aqua scribis : In arena ædificas : Oleum et operam perdis : Reti ventos venaris : In aere piscaris : Aranearum telas texis : Nugas agis : Undas numeras : Arenam metiris. Hæc omnia verissima sunt quando invito, vel irato Deo aliquid molimur.

Moraliter, notent hoc operarii, mercenarii et mercatores, nimirum suos labores, operas et mercimonia, quibus noctu diuque sese fatigant, incassum cadere ob neglectum Dei cultum et gratiam. Vide *Levit.* XXVI, 14, et *Deuter.* XXVIII, 10. Quare si ea utilia velint, si lucrum et divitias inde cupiant et captent, Deùm colant et invocent, juxta illud Christi *Matth.* VI, 33 : « Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.» Hinc Apostoli tota nocte piscantes nihil ceperunt, quia sine Christo piscabantur : mox autem ut in nomine Christi laxavit rete Petrus, conclusit piscium ingentem multitudinem, *Lucæ* V, 5; quia, ut ait Psaltes *Psalm.* CXXVI, 1 : « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. « Et, ut ait Apostolus I *Corinth.* III, 7 : « Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus.»

Saccus pertusus mystice triplex. Mystice, mittit mercedes in sacculum pertusum : *Primo*, qui post bona opera et merita in peccatum mortale prolapsus, ea sordidat, perdit et dissipat. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, qui bona opera malis actibus perdit, qui scilicet bona opera, quæ ante oculos habet, considerat, et culparum quæ inter ea irrepunt, obliviscitur : aut post bona ad vana et mala redit, ut v. g. bonum quod plangendo lucratus est, mox nimie ridendo perdat, inquit S. Gregorius homil. 4 *in Ezechiel.*, et parte III *Pastor.* admon. 22 : « In sacculo, inquit, pertuso videtur quando pecunia mittitur, sed quando amittitur non videtur : qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuso sacculo mercedes mittunt : quia profecto has in spem suæ fiduciæ intuentes congerunt, sed non intuentes perdunt.» *Tertio*, qui virtutum opera faciunt ob vanam gloriam, puta ob ostentationem. Ita Remigius.

Denique apposite auctor quidam antiquus hæc Aggæi verba adaptat regibus, qui magna tributa subditis indicunt, sed inde non ditantur, quia ea illico in suos parasitos effundunt. « Pertusus, inquit, jampridem est regius fiscus, et nihil retinet, sed omnia effundit, ut possit de illo recte dici illud Aggæi : Qui congregavit mercedes, misit illas in saccum pertusum. Videmus in sacco pertuso nihil immissum posse diu contineri, sed quod una ex parte ingeritur, ex altera effunditur ; quodque ex superiori parte accipit, mox per inferiorem defluit. Quæ sunt autem sacci pertusi duo foramina, nisi duo vitia, quæ prima specie videntur contraria, sed subinde in principibus sunt conjuncta, nimia scilicet cupiditas aliena habendi, et immoderata prodigalitas habita largiendi? Prima congregat, secunda dispergit : prima infundit, secunda effundit : prima ingurgitat et semper esurit, secunda etiam cum saturata est fragmenta projicit. Prima sollicitari de futuro videtur : secunda improvida nec præsentia regit, nec futura prospicit. Prima est os sacci supremum semper paratum ad accipiendum : secunda foramen infimum, quod nunquam clauditur, sed jugiter patet ad late spargendum. Liquet ergo quod pecunia talibus angariis collecta, nihil principibus proficit, qui semper ex tempore illo quo ista fieri cœperunt, inopes et egeni fuerunt, et infinito oppressi ære alieno.» Deinde ostendit ista nec aulicis, quibus donatur, prodesse. «Fallitur autem quisquis existimat aulicis qui totum fere accipiunt, ista profutura, qui tandem cœlesti eos urgente judicio, aut a principibus quos spoliaverunt, solent spoliari; aut ab eorum hæredibus vel successoribus, qui se per illorum insidias tanta exutos hæreditate conspiciunt; aut ab illis qui divino instinctu rempublicam per tales collapsam relevare aggrediuntur, non solum glutita coguntur evomere, sed suis pessimis consiliis prostratæ patriæ pœnas debitas exsolvere. Quocirca tales pestes, tales furias, regum pariter ac regni exterminatrices, a principum necesse est societate longius abalienari, nisi irreparabiliter regnum ipsum deperire volumus. Hoc est enim capitale et lethale regni vulnus.» Sapienter dixit Livius lib. XXII : «Privatæ res semper offecere, officientque publicis.» Et Tacitus lib. I. *Histor.*: «Pessimum veri affectus venenum, sua cuique utilitas.» Clamat Amos cap. IX, vers. 1 : « Avaritia in capite omnium.» Quod est autem « populi caput, » nisi de quibus dictum est : « Optimates, capita populorum. » Discant ergo principes eorumque consiliarii illud Sapientis *Prov.* XXV, 4 : « Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum : aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus.» Aufer scilicet Harpyias istas voraces, peculatu infames, quæ saccum ærarii publici pertundunt, illumque depeculantur, et justa erit publicorum vectigalium opumque (quæ reipublicæ sunt firmamentum) distributio.

8. ASCENDITE IN MONTEM — Libanum : inde enim utpote vicinum, et cedris aliisque arboribus

abundantem, ligna succidit Salomon pro templo et domibus suis. Idem fecerunt Zorobabel et Judæi in restauratione templi, ut patet I *Esdræ*, III, 7. Ita S. Hieronymus, Chaldæus, Theodoretus et alii. Ex Libano ergo præcidite et « portate ligna » ad fabricam templi (1). Aiunt Hebræi, inquit S. Hieronymus « sola tantum ad contignandum ligna fuisse necessaria, stantibus muris templi post incendium. » Sed errant : funditus enim dirutum est templum a Chaldæis. Id patet ex eo quod Zorobabel et Judæi, reædificantes templum, ima ejus fundamenta jecerint, ut dicitur I *Esdræ*, V, 16, et cap. VI, 3. Ex quibus locis liquet sub Cyro jacta esse fundamenta templi, et parietes erectos. Unde sub Dario tantum opus fuisse lignis ad contignationem, et ad tectum, uti hic dicitur, eaque de causa hic tantum lignorum comportandorum fit mentio.

Tropologice S. Hieronymus : « Ascendamus, ait, in montem rationabilem, et ad singula problemata congrua de testimoniis Scripturæ ligna quærentes, præcidamus ea, et ædificemus domum sapientiæ in nobis : postquam enim hæc fuerit exstructa, finis ædificationis ejus erit, ut Dominus glorificetur in nobis. » Porro domus et templi hujus fundamentum jaciendum est fides, pavimentum humilitas, antemurale patientia, altare oratio, tectum charitas, quatuor parietes quatuor virtutes cardinales, pinnaculum spes. Vide dicta *Ezech.* XL, sub initium. Hoc est quod ait Apostolus I *Corinth.* III, 9 : « Dei ædificatio estis. Unusquisque autem videat quomodo superædificet, » etc. Et vers. 16 : « Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis. » *Ephes.* II, 20 : « Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu : in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino : in quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu. »

ET ACCEPTABILIS MIHI ERIT. — Hebraice וארצה בו *veartse bo*, id est, ut Septuaginta et Pagninus : *Complacebo in ea*; Tigurina : *Et gratum mihi erit*; Vatablus : *Et erit mihi beneplacitum in eo*, ac proinde orantes in eo, vel versus illud exaudiam, uti promisi Mosi *Deuter.* cap. XII, 11, et Salomoni III *Reg.* VIII, 29.

ET GLORIFICABOR, — in eo colar et celebrabor hymnis, psalmis, votis, orationibus, oblationibus, victimis, etc., ac vicissim gloriam et beneficentiam meam in eo vobis ostendam. Nota : In Hebræo est *keri* et *ketif* id est varietas lectionis et scriptionis. Scribitur enim אכבד *eccabeda*, id est *glorificabor*, sine *he*, sed legitur per *he* paragogicum, quod proinde ad marginem annotatur. Quocirca Rabbini et Thalmudici, ut R. Elias, R. Salomon, R. David, et ex iis Galatinus lib. IV, cap. IX, Genebrardus in *Chron.*, Arias, Ribera et a Castro hic, hujus varietatis hanc causam assignant, quod littera *he* apud Hebræos sit nota numeri quinarii, ut significet quinque defuisse in templo secundo, quæ fuerunt in primo : quæ proinde Deus per suam præsentiam et gloriam se hic compensaturum promittit. Quinque hæc sunt : *primo*, arca testamenti; *secundo*, Urim et Tummim in rationali pontificis, per quæ pontifex consulens Deum accipiebat ab eo responsa, et cognoscebat futura; *tertio*, ignis sacer cœlo lapsus ad comburendas victimas; *quarto*, præsentia Dei in Sancto sanctorum super propitiatorium et Cherubim; *quinto*, Prophetæ et prophetiæ. Arcam enim defuisse in secundo templo liquet ex II *Machab.* II, 4, ubi narratur quod Jeremias, imminente excidio Hierosolymæ, eam e templo extulerit et absconderit, dixeritque ; « quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, et propitius fiat Judæis. » quod erit in fine mundi, cum eos colliget in Ecclesiam Christi, et salvabit. Quare arca testamenti, quæ hic Romæ ostenditur in basilica Lateranensi, non est arca a Mose fabricata, sed ejus imago et repræsentatio, quam Judæi, primæva arca Mosaica, continente urnam cum manna, et tabulas decalogi digito Dei inscriptas, destituti, ad ejus similitudinem efformarunt, et in templo (ut dicitur) collocarunt. Sed ignem sacrum in secundo templo defuisse falsum est; nam is, sub Juda Machabæo et Nehemia, in repurgatione templi illi cœlitus restitutus est, ut patet II *Machab.* I, 32. Id tamen verum est, si de igne primævo ad Aaronis et Mosis sacrificia delapso loquamur. Hic enim absconditus a Jeremia, postea requisitus non comparuit, uti ibidem dicitur. Similiter oraculum Urim et Tummim in secundo templo defuisse videtur, saltem pluribus annis. Nam de eo sic scribit Josephus lib. III *Antiq.* cap. XII : « Cessavit itaque *essen* (hebraice *chosen*, id est rationale, in quo erant Urim et Tummim) et sardonyx splendescere annis ducentis antequam ego hæc scriberem, cum Deus moleste ferret legum transgressiones. » Ubi nota Josephum meminisse tantum splendoris rationalis, non oraculi : quare oraculum multo ante cessasse videtur. Unde Arias, Vatablus et alii censent per τὸ *glorificabor* significari, quod Christus *he* defi-

Quin u res defuerunt secundo templo, quæ adfuerunt primo.

(1) « Monte plerique interpretes Libanum intelligunt, ex quo cedros ad ædificandum templum a Tyriis et Sidoniis advectas legimus, I *Reg.* V, 20; *Esdræ* III, 7, inquit Rosenmuller, atque ad *afferte*, *portate*, cogitatione supplent *inde*. Alii cum Chaldæo, ההר *hahar*, collective intelligunt de montanis vicinis, quæ illis temporibus sylvis consita erant, unde ligna ad ædificandum petenda essent, *Nehem.* VIII, 15; sed vix dubium, quin ההר *hahar*, præmisso articulo, significet hoc loco montem illum in quo ædificandum erat templum, cujus statim fit mentio, in quem jubentur lignum ad ædificationem necessarium afferre. » Hanc interpretationem non satis mirari potest Maurer, cum e nexu perluceat clarissime, inquit, intelligendos esse montes, de quibus ligna advehenda essent. Facillime caremus illo quod Rosenmuller desiderat, *inde*. Articulus vero nil nisi montem vel montes, montana, *definite cogitata* postulat. (Maurer.)

ciens in *eccabeda*, id est quinque hæc dona, sua præsentia et gloria sit suppleturus, quando in secundo templo versabitur, docebit, facietque miracula, de quo plura cap. II, 7. Quamobrem pro אכבדה *eccabeda*, d est *glorificabor*, aliis punctis legi posset active אכבד *echbod*, id est *glorificabo*. Ita legisse videtur Chaldæus, dum vertit: *Placebit mihi, ut collocem majestatem meam in ea gloria*: licet enim invisibiliter Dei majestas semper habitavit in templo, visibiliter tamen in eo habitavit quando Verbum incarnatum, puta Christus, illud sua præsentia et majestate corporaliter condecoravit. Aptius forte dici posset *he* subintellectum in *eccabeda*, id est *glorificabor*, significare quod Christus futurus sit gloria secundi templi, sed arcana, et Judæis occulta. Tradunt enim Cabalistæ *he* significare personam mediam in SS. Trinitate, puta Filium, per quem quasi ideam et verbum omnis res היה *haia*, id est exstitit et creata est; unde nomen *Iehova* in se continere SS. Trinitatem. *Iod* enim initiale denotat Patrem, qui est SS. Trinitatis origo : *he* Filium : *vau* Spiritum Sanctum. Porro geminari *he* in יה וה *Iehova*, ut significetur gemina Christi natura, divina et humana.

Vers. 9. 9. RESPEXISTIS AD AMPLIUS.— Sperastis vos habituros messem peramplam, et ecce paucam collegistis : et paucum quod convexistis in horrea, ego Deus « exsufflavi illud, » id est flatu et nutu meo feci evanescere, seu redegi in nihilum, uti segetes solet exsufflare ventus urens, dum grana adurit et desiccat, itaque folliculos inanes relinquit. « Cum jam candescerent segetes, inquit S. Hieronymus, et messium tempus instaret, et frumenta vos in manibus tenere putaretis, messuistis vacuos culmos et inanes stipulas. Plenæ erant areæ, spes in oculis, luctus in manibus. Sed et hoc quoque ipsum quod vix de multa segete, et infinitis acervis fuerat electum, intulistis in domum, et virtute mea dispersum est. Exsufflavi enim illud, et redegi in nihilum; quia frumentum emortuum, et vacui folliculi, quæ utilia esui sunt, farinam et similam non habebant. »

Tropologice. Qui et tropologice addit : « Quoties vidi ego tam in doctrina, quam in conversatione de quibusdam sperata plurima, et postquam ventum est ut haberent tempus messium, id est tempus docendi, vitamque suam in exemplum præbendi populorum, de excelso præcipitatos, et minus inventum in eis quam opinio sibi omnium promittebat. Unde accidit ut paulatim negligentia surrepente, parvum quoque ipsum quod videbantur habere, perderent. Hoc autem idcirco perpessi sunt, quod securi fuerunt in pristinis domibus suis, nec ascenderunt Scripturæ montem, ædificationis de eo Dominicæ ligna cædentes, nec exstruxerunt in se quotidie domum Domini. » Hanc enim causam subdit Propheta : « Quia domus mea deserta, et vos festinastis unusquisque in domum suam;» Tigurina : *Quia domus mea adhuc deserta est, vos autem curritis ut quisque domum suam habeat*, hoc est, satagitis quisque rerum suarum, et interim negligitis res divinas. Ita Vatablus.

10. PROPTER HOC SUPER VOS PROHIBITI SUNT COELI. — Sic et Chaldæus vertit per præteritum : *Idcirco ob scelera vestra cessaverunt cœli ab emittenda pluvia, et terra cessavit ad edendos fructus*. Possunt rursum hæc et sequentia verti per futurum cum Septuaginta : *Propter hoc cœlum abstinebit a rore, et terra subtrahet germina sua* : quia Dei creatoris sui injuriam sentiunt, eamque ulciscentur.

11. ET VOCAVI SICCITATEM SUPER TERRAM, — et inde consequenter sterilitatem, penuriam, ut vertit Chaldæus, et famem, ac consequenter morbos et pestes, imo lites, iras et bella, quæ ex hac aeris et frugum inflammatione ac defectu nascuntur. Unde Septuaginta pro חרב *choreb*, id est siccitatem, legentes חרב *chereb*, id est gladium, vertunt : *Inducam gladium super terram; gladium* intellige vel proprie dictum, puta bella jam dicta (1); vel metaphoricum, puta siccitatem et famem, quæ instar gladii homines enecat et succidit. Ita a Castro. Sic enim in Scriptura gladius, vel ignis, generalia sunt nomina, et quamlibet cladem significant. In Hebræo est elegans paronomasia, qua pœna alludit ad culpam : quia, inquit, domus mea חרב *chareb*, id est deserta est, hinc ergo pariter vocavi חרב *choreb*, id est siccitatem, vel חרב *chereb*, id est gladium, qui simili modo vos desolabit, facietque domos vestras desertas. Sic Judæi, quia deseruerunt et spreverunt Christum, hinc ab eo vicissim audierunt : « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, » *Matth.* cap. XXIII, 38.

Tropologice : « Hæc universa, ait S. Hieronymus, possunt de Ecclesiæ rectoribus intelligi, qui ædificantes carnalem domum, liberisque suis et possessionibus providentes, non curant vel in seipsis exstruere templum Dei, vel Ecclesiam Domini, quæ infecta et diruta est, instaurare : quorum sæpe vita et sermo incongruus scandalizat plurimos, et de Ecclesia ejicit, et ad solitudinem

(1) Nullo modo assentiri possumus Alexandrinis, ait Scheibel, etenim respuunt hanc mutationem textus verba priora Prophetæ, in quibus tantummodo de siccitate atque penuria loquitur vers. 7, 9; hisque adjungi licet quæ cap. II, 18, 20, legimus, ubi plagæ a Deo missæ tertia vice repetuntur, et de siccitate ejusque effectu tantummodo narratur. Deinde de fame et penuria optime dici potuit : *Et super omne quod producit humus*. His denique accedit, Persas quidem regnante Cambyse Judæos templum ædificantes armata manu impugnasse (*Esdr.* IV, 23), persecutionem autem Dario quidem rege cessasse, mala contra et plagas inflictas usque ad annum secundum regni Darii, quo templum reædificari cœptum perdurasse, coll. IV *Esdr.* XXIV, 1; *Agg.* II, 19, 20. Cæterum hoc exemplum lectionis Græcorum interpretum, a Masorethica discrepantis, defendit eorum opinionem qui censent Alexandrinos in exemplaribus legisse aut non punctatis, aut vocalibus tantum hinc inde adhibitis.

(Scheibel.)

perducit domum Dei, ut propter eorum vitium, nec cœli rorem, nec terra det germen, » etc. Hac de causa Deus quovis sæculo excitavit insignes pontifices, doctores, fundatores Ordinum, viros sanctitate et sapientia illustres, qui ruinas Ecclesiæ restaurarent, eamque verbo et exemplo exædificarent. Tales fuere S. Athanasius, Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus, Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, Benedictus, Bernardus, Dominicus et Franciscus, qui vivens Innocentio III Pontifici per visionem apparuit, quasi sustentans ruentem basilicam Lateranensem, ubi Pontifex pontificiam habet cathedram : qua visione motus Pontifex, ejus regulam et Ordinem mox approbavit. Quin et idem sanctus, simili viso ad idipsum a Deo vocatus est. Nam, ut narrat S. Bonaventura in ejus Vita, cap. II : « Cum in ecclesiam S. Damiani, quæ minabatur ruinam, causa orationis intrasset, prostratus ante imaginem crucifixi, in eamque lacrymosis oculis intendens, vocem de ipsa cruce dilapsam ad se corporeis audivit auribus, ter dicentem : Francisce, vade et repara domum, quæ, ut cernis, tota destruitur. Tremefactus Franciscus mentis alienatur excessu. In se tandem reversus, totum se recolligit ad perficiendum mandatum de materiali Ecclesia reparanda; licet principalior intentio verbi ad eam ferretur, quam Christus suo sanguine acquisivit, sicut eum Spiritus Sanctus edocuit, et ipse postmodum Fratribus revelavit. » Subdit S. Bonaventura eum deinde tria templa instaurasse, scilicet S. Damiani, S. Petri et S. Mariæ de Angelis, ut significaretur quid facturus esset in posterum : « Nam instar reparatæ triplicis fabricæ ipsius sancti viri ducatu, secundum datam ab eo formam, regulam et doctrinam, Christi triformiter renovanda erat Ecclesia, trinaque triumphatura militia salvandorum, » puta triplex Ordo ab eo erat instituendus, qui omnes Ecclesiæ status reformaret. Hi sunt quos in spiritu prævidens Isaias, gratulabundus eis accinit cap. LVIII, 12 : « Et ædificabuntur in te deserta sæculorum : fundamenta generationis et generationis suscitabis : et vocaberis ædificator sepium, avertens semitas in quietem. » Denique S. Chrysostomus orat. 3 *Contra Judæos*, tom. V, docet eum qui animam convertit, majus gratiusque donum Deo offerre, quam si templum ei construeret. « Unicum, ait, templum diruit Deus Hierosolymis, et innumerabilia erexit, illo longe venerabiliora. Vos, ait, estis templum Dei viventis. » Et inferius : « Hæc est major eleemosyna quam decem millia talentorum, quam hic mundus universus, quantus quantus undique patet oculis. Siquidem homo est toto mundo pretiosior. Hujus enim causa et cœlum, et terra, et mare, et sol, et stellæ conditæ sunt. »

Vs. 12. 12. SICUT MISIT EUM DOMINUS. — Pro *sicut* hebraice est כאשר *caascer*, quod vel causam significat, *q. d.* Quia miserat Aggæum Dominus, hinc populus audivit eum ; vel modum, *q. d.* Eo modo populus audivit et obedivit Aggæo, quod Deus eum miserat, nimirum, verba ejus non in alium sensum detorsit, sed plane ea accepit juxta mentem Domini, prout ea protulerat et explicarat Aggæus, itaque eadem mox opere complevit. Vera enim obedientia consistit in eo, ut verba præcepti non sinistre interpretemur, non ad nostrum placitum explicemus et torqueamus, sed ea simpliciter accipiamus, et exsequamur juxta mentem præcipientis. Ita a Castro. Vera obedientia in quo sita?

13. ET DIXIT AGGÆUS NUNTIUS DOMINI DE NUNTIIS DOMINI. — Τὸ *nuntiis* potest accipi dupliciter, *primo*, in genere neutro, *q. d.* Qui erat Domino a nuntiis, id est a legationibus, uti vulgo dicimus : Hic mihi est a pedibus, a consiliis, a litteris. Ita Arias. Unde hebraice est מלאכות *malachut*, id est, ut Tigurina, Pagninus et alii vertunt : *Et dixit Aggæus, legatus Domini in legatione Domini*, id est qui fungebatur legatione, ad quam eum legarat et miserat Dominus. Unde Cyrus vertit : *Dixit Aggæus angelus Domini in angelatione Domini*, hoc est *legatus*, vel *nuntius in nuntiatione Domini*, ut vertit Arabicus, qui scilicet mittebatur a Domino ad populum, ut ei Dei jussa nuntiaret. *Secundo* et planius, masculine, *q. d.* Dixit Aggæus, qui erat nuntius et legatus unus ex probatissimis nuntiis et legatis Domini, cui proinde merito Zorobabel et populus fidem præstitit. Simili hebraismo et geminatione dicitur *Genes.* XIX : «Pluit Dominus a Domino. » Identidem inculcat Aggæus se mitti et loqui ex Deo, ut oraculis suis fidem conciliet, et acrius moveat pigrum populum ad fabricam templi, utpote quam iterum iterumque jubeat et urgeat Deus, simul promittendo ad eam suam opem et protectionem. Legit Interpres cum Septuaginta alio puncto במלאכות *bemalachot*, id est in angelis, sive legatis et nuntiis : licet enim sit hoc nomen hebræum femininum, tamen masculine sumitur, significatque rei, puta legationis, excellentiam. Sicut *Ecclesiastes* hebraice vocatur קהלת *kohelet* feminine, *q. d.* Concionatrix, ob concionis præstantiam. Mulieres enim in eloquio sunt facundæ, disertæ et præstantes, miramque habent dicendi, in animum influendi et persuadendi vim. Ita Septuaginta qui vertunt, ἐν ἀγγέλοις, id est *in*, id est *ex angelis*, hoc est nuntiis. Sic et S. Hieronymus, Remigius et alii. Hic sensus eodem redit, et coincidit cum priore. Ex hoc loco Origenes, uti tacito nomine refert hic S. Hieronymus, suspicatus est Aggæum non fuisse hominem, sed angelum incarnatum, uti dixi in Proœmio ; sed temere. Hebræum enim מלאך *malach* Angelum significat, non tantum natura, sed et officio, id est legatum, nuntium, ut vertit Noster, Septuaginta, Chaldæus et alii. Hinc tamen disce dignitatem Aggæi. Unde Septuaginta vertunt : *Dixit Aggæus angelus Domini in angelis Domini*, id est angelus inter angelos selectus et electus. Ex Hebræo vertas : *Dixit Aggæus angelus Do-* Aggæus vocatur angelus, cur?

Vers. 13.

mini in Evangelio Domini, vel *nuntius in annuntiatione Domini*. Christi enim ortum et redemptionem annuntiat festive cap. II, 7. Simili modo ultimus Propheta vocatur *Malachias*, id est angelus Domini. Et Joannes Baptista ob angelicam vitam et prædicationem vocatur angelus *Malach*. III, 1 : « Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. » Sic Christus, *Isaiæ* IX, 6, a Septuaginta vocatur *magni consilii angelus*, id est nuntius. Videant hic dignitatem suam Prophetæ, id est doctores et prædicatores, sciantque se esse legatos et nuntios Dei. Ita S. Paulus II *Corinth*. V, 20 : « Pro Christo, inquit, legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.»

EGO VOBISCUM SUM. — « Non loquitur, inquit S. Hieronymus, ad Zorobabel et Jesum, cum quibus et in quibus semper erat Dominus; sed ad populum, qui timuerat a facie Domini, *q. d.* Ego ero vester adjutor, ædificate domum meam quæ in vobis destructa est; me in medio vestri constituto, nemo ædificationem vestram prohibere poterit.

14. ET SUSCITAVIT DOMINUS SPIRITUM ZOROBABEL, ET SPIRITUM JESU. — « Ut regnum et sacerdotium ædificent templum Dei, ait S. Hieronymus, suscitatur etiam spiritus populi, qui in eis ante dormiebat; non corpus, non anima, sed spiritus, qui magis ædificare scit templum Dei. » Vers.

Tropologice, «Suscitatur in nobis Spiritus Sanctus, ut ingrediamur domum Domini, et faciamus opera Domini. » Porro suscitavit Deus spiritum, id est mentem animumque populi, excitando illum ut alacriter et strenue intenderet fabricæ. Tropologica.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tres prophetiæ cap. II. *Primam Aggæi prophetiam audivimus cap.* I; *hic audiemus tres alias quæ consecutæ sunt. Prima est vers. 1, qua incitat Judæos ad fabricam templi, promittendo majorem ejus fore gloriam quam fuerit templi Salomonici, eo quod in illo docturus et miracula facturus sit Christus, cujus adventum cunctis gentibus totique orbi desideratum fore prædicit, adeo ut in eo commovenda sint cœlum et terra, mare et arida. Secunda est vers. 11, qua Judæos in inchoata fabrica tardiores et tædio affectos, quod dicerent sufficere altare ad victimas, nec opus esse integro templo, redarguit, asserendo Deum nolle altare sine templo : altaris enim locus, domus et decus est templum. Quod si ædificare pergant, promittit eis frugum abundantiam. Tertia est vers. 21, qua Zorobabeli ob præstitam in fabrica diligentiam pollicetur, quod Christus ex ejus stirpe nascetur, cui Deus, eversis aliis regnis, dabit regnum æternum* (1).

1. In die vigesima et quarta mensis, in sexto mense, in anno secundo Darii regis. 2. In septimo mense, vigesima et prima mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens : 3. Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Juda, et ad Jesum filium Josedec sacerdotem magnum, et ad reliquos populi, dicens : 4. Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? et quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris? 5. Et nunc confortare, Zorobabel, dicit Dominus, et confortare, Jesu fili Josedec, sacerdos magne, et confortare, omnis populus terræ, dicit

(1) *Sermoni exprobratorio* de quo in cap. I succedunt tres alii sermones seu prophetiæ, ut bene notat Cornelius, quos paulo fusius et clarius, in multis Kilber sequendo sic analytice exponimus.

Sermo II *promissorius*. Post mandatum prophetandi datum Prophetæ ad eosdem, notato rursus tempore, 2-3, Aggæus, *primo*, languorem, ex tenuiore templi conditione ortum, eximit, 4; *secundo*, promittit potens Dei auxilium, quod populo suo jam ab antiquissimis temporibus præstiterat, 5, 6; *tertio*, prædicit commutationem rerum et adventum Messiæ, 7, 8; *quarto*, declarat ex hoc, non autem ex splendore materiali, majorem templi gloriam futuram, 9, 10.

Sermo III *correctorius*, in quo Propheta repetit plagas quibus Deus ob ædificationem templi tam diu intermissam Judæos puniverat, easque luculenter et accuratius, quam superiori capite describit. Mandato prophetandi ad sacerdotes accepto, Propheta, *primo*, urget continuationem operis, cum plenaria ad Deum subjectione, ostendendo bonum ex omni parte debere esse perfectum, tum per quæstiones legales propositas, 12-14; tum per responsa ad morales actiones applicata, 15; *secundo*, revocando in memoriam pœnas priores, ob unam fabricæ intermissionem illatas, 16-18; *tertio*, promittendo benedictionem temporalem, ob vigentem populi in fabrica continuata obedientiam, 19, 20.

Sermo IV *consolatorius*, ubi repetit Propheta vaticinium de gloria secundi templi, domum Davidis celebrans. Eodem igitur die mense et anno, 21, Propheta, *primo*, repetit instantem rerum mutationem, 22; *secundo*, prænuntiat monarchiarum excidium, et gentium inimicarum destructionem, 23; *tertio*, promittit singulorum distinctionem, tutelam et præcellentiam Zorobabeli inchoative, posteris continuative, Christo finitive, 24.

Dominus exercituum : et facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum)
6. verbum quod pepigi vobiscum cum egrederemini de terra Ægypti : et spiritus meus erit
in medio vestrum, nolite timere. 7. Quia hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc unum mo-
dicum est, et ego commovebo cœlum, et terram, et mare, et aridam. 8. Et movebo omnes
gentes : et veniet Desideratus cunctis Gentibus : et implebo domum istam gloria, dicit Do-
minus exercituum. 9. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum.
10. Magna erit gloria domus istius novisssimæ plus quam primæ, dicit Dominus exercituum :
et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum. 11. In vigesima et quarta noni mensis,
in anno secundo Darii regis, factum est verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens :
12. Hæc dicit Dominus exercituum : Interroga sacerdotes legem, dicens : 13. Si tulerit homo
carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, et tetigerit de summitate ejus panem, aut pul-
mentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum : numquid sanctificabitur? Respondentes
autem sacerdotes dixerunt : Non : 14. Et dixit Aggæus : Si tetigerit pollutus in anima ex
omnibus his, numquid contaminabitur? et responderunt sacerdotes, et dixerunt : Contami-
nabitur. 15. Et respondit Aggæus, et dixit : Sic populus iste, et sic gens ista ante faciem
meam, dicit Dominus, et sic omne opus manuum eorum : et omnia quæ obtulerunt ibi, con-
taminata erunt. 16. Et nunc ponite corda vestra a die hac et supra, antequam poneretur
lapis super lapidem in templo Domini. 17. Cum accederetis ad acervum viginti modiorum,
et fierent decem : et intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, et fiebant
viginti. 18. Percussi vos vento urente, et aurugine, et grandine omnia opera manuum ves-
trarum : et non fuit in vobis, qui reverteretur ad me, dicit Dominus. 19. Ponite corda vestra ex
die ista, et in futurum, a die vigesima et quarta noni mensis : a die, qua fundamenta jacta
sunt templi Domini, ponite super cor vestrum. 20. Numquid jam semen in germine est : et
adhuc vinea, et ficus, et malogranatum, et lignum olivæ non floruit? ex die ista benedicam.
21. Et factum est verbum Domini secundo ad Aggæum in vigesima et quarta mensis, dicens :
22. Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens : Ego movebo cœlum pariter et terram.
23. Et subvertam solium regnorum, et conteram fortitudinem regni Gentium : et subvertam
quadrigam, et ascensorem ejus : et descendent equi, et ascensores eorum : vir in gladio fra-
tris sui. 24. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel fili Salathiel,
serve meus, dicit Dominus : et ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus
exercituum.

Vers. 1. 1. IN DIE VIGESIMA ET QUARTA MENSIS, IN SEXTO MENSE, IN ANNO SECUNDO DARII. — Hæc verba pertinent ad finem capitis præcedentis, indeque pendent. Significant enim a Judæis inchoatum fuisse opus, et fabricam templi die 24 mensis sexti; scilicet tunc cœpisse eos materiam præparare, ligna cædere et aptare. Nam fabrica ipsa inchoata est die 24 mensis noni, ut dicetur vers. 11. Caput ergo secundum proprie inchoatur a vers. 2; alioqui enim versus secundus pugnaret cum *primo*, ut patet intuenti. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Remigius, Haymo, Lyranus, Vatablus et alii passim. Similem diastolem irrepsisse *Jerem.* cap. XXVIII, 1, censet S. Hieronymus et alii. Vide *Can.* XXXIII in Procœmio (1).

Cœpit ergo Aggæus cap. I, 1, hortari Judæos ad opus die prima mensis sexti, perrexitque quotidie eos urgere ad illud per 23 dies, tandemque perpulit eos, ut die 24 opus inchoarent. Eum imitentur concionatores, ut constanter pergant in arguendis vitiis, nec cessent, donec animos audientium permoveant ad illa exstirpandum. Sicut enim « gutta cavat lapidem non vi, sed sæpe cadendo; » ita dura et lapidea hominum corda non vi, sed crebra monitione et inculca-

(1) Non dubitare licet, inquit Scheibel, hunc versum ad caput præteritum pertinere; nam talis duorum temporum notatio (coll. II, 1), et quidem diversorum, non potest conjungi. Recte igitur in editionibus Van der Hooght. Michaelis, Kennicotti, Jahnii, capiti primo annectitur, falso contra capiti secundo annumerant Cod. IV Kennicotti et editiones Bombergii, Antuerpienses, Sactandreana, Hutteri, Montani, Waltoni. Consentit itidem nobiscum Rosenmullerus, qui recte monet, vers. 18, Prophetam loqui de temporis spatio inde a templo fundato usque ad ejus ædificationem denuo inchoatam, versu autem primo capitis secundi de tempore ipso ædificationis rursus continuatæ. Cf. Eichornii versionem theotiscam in *Die Hebr. Propheten*, vol. III, pag. 318. (Scheibel.)

tione ejusdem rei mollienda sunt : ita S. Chrysostomus in homiliis ad populum, crebro invehitur in jurandi consuetudinem, ac hac de re murmurantibus respondet se non destiturum, donec ipsi eam correxerint; omnia enim vincit constantia et perseverantia. Quocirca S. Paulus præcipit Timotheo, *epist.* II, cap. IV, 2 : « Prædica, inquit, verbum, insta opportune, importune : argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. »

Vers. 2. 2. IN SEPTIMO MENSE, VIGESIMA ET PRIMA MENSIS, FACTUM EST VERBUM. — Ergo hæc prophetia, quæ ordine est secunda, mense pene integro fuit posterior inchoatione fabricæ; hæc enim inchoata est die 24 mensis sexti, ut dictum est vers. 1.

Vers. 4. 4. QUIS IN VOBIS EST DERELICTUS, QUI VIDIT DOMUM ISTAM IN GLORIA SUA PRIMA ? — qui scilicet viderit prius templum Salomonis augustum, antequam illud cum urbe everteretur a Chaldæis.

ET QUID VOS VIDETIS HANC NUNC ? — *q. d.* Qualem, quam vilem et exilem videtis fore secundam hanc domum Dei quam ædificatis, si compararetur cum templo Salomonis? jam pridem enim ejus fundamenta erant jacta sub Cyro, a quorum exiguitate et vilitate colligere licebat, exiguam et vilem fore fabricam. Templum autem Salomonis augustissimum aliqui viderant, alii tale fuisse a patribus audierant. Nam Judæi Babylone redeuntes, utpote pauci et pauperes, templum ædificabant ex lapide vulgari et impolito, cum Salomon illud construxisset ex lapidibus politissimis, iisque validis et pretiosis, III *Reg.* 6. *Secundo*, templum hoc jussu Cyri altitudinem, æque ac latitudinem, habiturum erat sexaginta duntaxat cubitorum, I *Esdræ* VI; Salomonis vero duplo erat altius et latius : erat enim 120 cubitos altum, æque ac latum. Quocirca templum hoc secundum, intra prioris septa ædificatum est, illius ruinis extra in circuitu relictis; quibus demolitis usque ad fundamenta, iisdem inædificavit suum templum Herodes, si credimus Josepho lib. XV *Antiquit.* XIV. Quocirca cum primo hoc templum fundaretur anno 1 Cyri, « principes patrum et seniorum qui viderant templum prius, flebant voce magna, » ait Esdras lib. I, cap. III, 12. Unde liquet multos vidisse utrumque templum ; nam ab ejus excidio, quod contigit anno 11 Sedeciæ, usque ad primum annum Cyri, fluxerunt anni 59; inde usque ad annum 2 Darii, fluxerunt anni 11, qui prioribus additi faciunt 70. Qui ergo 80 erant annorum, poterant prius templum vidisse, ejusque magnificentiæ optime meminisse. Sane Esdram vidisse certum est : nam parens ejus Saraias pontifex occisus est in excidio urbis et templi; quare necesse est ut Esdras ante illud ab eo genitus sit. Esdras autem prorogavit vitam post Darium usque ad Artaxerxem, cujus fuit pincerna, uti ipse narrat lib. I, cap. VII. Sic et Daniel annis 8 ante excidium urbis et templi, puta anno 3 Joakim abductus est in Babylonem, uti ipse ait cap. I, 1. Daniel autem vixit usque ad finem regni Cyri, ut patet ex ejus cap. X, 1; imo, si Hebræis credimus, vixit usque ad Artaxerxem Longimanum. Idem patet de Mardochæo patruo Esther, *Nehem.* cap. VII, 7.

QUASI NON SIT. — Septuaginta : *Et quomodo videtis ipsam nunc, sicut non existentem ?* Chaldæus : *Nonne quasi res nihili, sic et ipsa est in oculis vestris ?* Si nimirum comparetur cum magnificentia templi Salomonis, quam vel vidistis, vel ab iis qui viderunt, audistis.

Vers. 5. 5. FACITE, — scilicet opus in domo mea, inquit S. Hieronymus et alii mox citandi. Verum Hebræa et Romana τὸ *facite* referunt ad *verbum*, quod paulo post sequitur, *q. d.* Facite verbum quod pepigi, etc. Unde intermedia, scilicet « quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum, » intercipiunt et includunt parenthesi.

Vers. 6. 6. VERBUM QUOD PEPIGI. — Est hic duplex dispunctio, et consequenter duplex sensus. *Prior verbum* accipit in nominativo, illudque refert ad sequentia, *q. d.* Facite opus in templo quod jubeo, quia, *verbum*, id est pactum et fœdus quod vobiscum pepigi per Mosen in Sina, quoque promisi me fore vestrum Deum et protectorem, vos tutabitur contra Samaritas volentes impedire templi fabricam, et contra alios quoslibet hostes : quia scilicet ego idipsum quod olim in hoc fœdere promisi, nunc opere præstabo et reipsa exsequar. Ita Septuaginta, Chaldæus, S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Lyranus et Pagninus. Sic mystice *Verbum* est Filius Dei, Judæis promissus quasi Messias, ut hic significetur sancta Trinitas, nimirum Pater dicit : « Ego vobiscum sum. » Filius est Verbum, Spiritus Sanctus est spiritus qui cum eis erit, scilicet per effectum gratiæ, opis et protectionis, quam eis præstabit. Ita S. Hieronymus, Albertus, Nyssenus, Haymo et alii mox citandi. Favet Chaldæus dum vertit : *Verbum meum erit vobis auxilio.* Unde et mox Propheta pergit prophetare de Christo dicens : « Adhuc unum modicum, etc., et veniet Desideratus cunctis Gentibus. » *Posterior* dispunctio planior est, ut *verbum* sit accusativi casus (hunc enim notat articulus את *et*, qui ordinarie accusativo, raro nominativo servit) et referatur ad *facite*, q. d. Facite verbum, id est legem, quam in pacto vobiscum inito, quasi conditionem fœderis a vobis præstandam exegi; ego vicissim præstabo quod meum est, nimirum opem quam vobis promisi, faciamque ut spiritus meus providus, vigil, acer, potens et efficax sit in medio vestri, vosque tueatur, corroboret, adjuvet et propugnet. Ita Hebræi et Arias. Hunc sensum exigit parenthesis Romanis Bibliis interjecta, et hebræus articulus *et*, uti paulo ante dixi.

Spiritus multiplex. ET SPIRITUS MEUS ERIT IN MEDIO VESTRUM. — « Spiritus, » *tum* increatus, isque duplex. *Prior*, in Deo essentialis, qui est ipsa mens et potentia divina, cujus dotes describit Sapiens cap. VII, 22, di-

cens : « Est enim in illa (sapientia divina) spiritus intelligentiæ sanctus, unicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens, humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus. » *Posterior* notionalis, puta Spiritus Sanctus, de quo hunc locum accipiunt S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Haymo, Arias hic, et S. Athanasius epist. *ad Serapionem*, Cyrillus *catech.* 19, ac Nyssenus lib. *Testimon. contra Judæos de Sanctissima Trinitate*, ubi sic legit : *Confirmare, Zorobabel, quia ego vobiscum sum, et verbum meum bonum, et spiritus meus in medio vestrum* ; ex eoque probat in una Deitatis essentia esse trinitatem personarum. « Quid enim, inquit, opus erat trium mentionem facere, si non unumquodque proprium est in propria subsistentia personæ ? » Spiritui Sancto enim appropriatur amor, cura, protectio, favor, auxilium, quæ hic Deus se spiritu suo præstiturum Judæis promittit ; ut sit in medio eorum, sicut spiritus noster medius est in corpore, et Spiritus Sanctus est in medio Ecclesiæ. *Secundo*, Spiritus hic increatus ex se diffundit spiritum creatum sibi similem. Unde Albertus per spiritum hunc accipit spiritum sapientiæ, virtutis et fortitudinis, quem Deus aspiravit Mosi, et per eum septuaginta senioribus ad judicandum, dirigendum et regendum populum Israel, *Num.* XI, 25. Accedunt Hebræi, qui per spiritum accipiunt prophetiam. Unde Chaldæus vertit : *Prophetæ mei docebunt vos, ne timeatis*, *q. d.* Dabo vobis Aggæum, Zachariam et Malachiam prophetas, qui vos in opere dirigant, animent, corroborent, Deumque in dubiis omnibus consulant. Malachias enim fuit ultimus Prophetarum, nec post eum Judæi alium usque ad Christum habuerunt, inquit S. Hieronymus, et id ipsum fatentur Hebræi. Possumus tamen generalius et plenius hunc spiritum accipere, *q. d.* Ego spiritu meo vobis adero, vobisque aspirabo spiritum providentiæ, fortitudinis, alacritatis, æque ac artis architectonicæ, ut eo vegetati opus hoc fabricæ templi alacriter, fortiter, provide, æque ac sapienter et affabre suscipiatis et peragatis. Itaque spiritus hic inter alia significat artem architectonicam ; hæc enim maxime necessaria erat in fabrica templi. Significat ergo quod, sicut olim illam spiritu suo aspiravit Beseleel in fabrica tabernaculi, *Exod.* cap. XXXI, 2 ; ita nunc eamdem Judæis aspirabit in fabrica templi, dabitque insignes architectos, fabros et opifices. Discant hic architecti et opifices, artes etiam mechanicas esse dona Dei. Unde sæpe in iis excellunt, qui pii sunt, Deumque ad id invocant.

Spiritus pro arte.

Vers. 7.

7. ADHUC UNUM MODICUM EST, ET EGO COMMOVEBO. — Est hebraismus, *q. d.* Post modicum tempus commovebo cœlum, etc. Certum est Prophetam loqui de Christo, ejusque primo in carnem et mundum adventu. De eo enim explicat Apostolus *Hebr.* XII, 26, et passim Patres, S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus, Arias, Clarius, Vatablus hic, et S. Augustinus XVIII *De Civit.* XXXV, S. Ambrosius lib. III, *epist.* 12, Cyrillus lib. V *in Genes.*, quin et Hebræi apud Galatinum lib. IV, cap. IX et X. Consolatur enim Propheta Hebræos pusillanimes et mœstos, quod viderent fabricam templi secundi tam fore exiguam, vilem, et quasi nullius momenti, si compararetur cum fabrica Salomonis. Consolatur, inquam, hoc argumento, quod Deus magis glorificaturus sit templum secundum quam primum, eo quod in secundo daturus sit Christum doctorem et salvatorem, ideoque in ejus adventu commoturus sit cœlum et terram, omniaque elementa, in quibus mira, magnifica et gloriosa sit patraturus ad gloriam Christi, et consequenter templi.

Modicum omne sæculum.

Nota : Ab hac prophetia, facta anno 2 Darii Hystaspis, usque ad ortum Christi fluxerunt anni 517, uti dixi in Prooemio. Hi tamen vocantur hic « tempus modicum, » tum quia Prophetis elevatis ad Deum Deique æternitatem, omnia tempora, æque ac terrena et sæcularia, videntur, et revera sunt modicum quid, imo punctum, vel momentum duntaxat. Simili modo, S. Joannes *epist.* I, cap. II, 18, tempus legis novæ vocat « horam novissimam : Filioli, ait, novissima hora est. » Tum quia modicum erat respectu temporis elapsi ab orbe condito, et a lapsu Adæ, a quo mox Deus promisit Salvatorem Christum, *Gen.* III, 15. Cum enim hæc dixit Aggæus, elapsi erant a genesi mundi anni 3434. Ita Lyranus et Vatablus. Addit Arias esse modicum respectu legis christianæ, quæ jam duravit 1624 annos, et plures durabit.

Pro *unum modicum*, Septuaginta, et eos secutus S. Paulus *Hebr.* XII, 26, vertunt ἅπαξ, id est *semel* ; quia hebræum אחת *achat*, id est unum, sumitur pro semel ; intelligitur enim פעם *paam*, id est vice, *q. d.* Una vice, id est semel. Vox *semel* significat unicam tantum legem Christi et Evangelii successuram legi Mosaicæ et Prophetis, post quam nulla alia sit exspectanda, ita ut ea finita venturum sit Christi judicium, resurrectio, vita et gloria æterna his qui eam observaverunt (1).

(1) Illustrem de Christi adventu prophetiam nobis hæc verba proferunt, inquit Christophorus Castrus, quod probatur, tum ex fine quem sibi proponebat Deus, scilicet consolari tristem ac afflictum populum ob domus quæ ædificabatur, angustiam ; tum ex eo quod D. Paulus hunc sensum confirmat, *Hebr.* XII, 25. Quod autem Paulus Septuaginta secutus dixerit : *Adhuc semel*, cum Vulgatus et cæteri fere verterint : *Adhuc unum modicum est* ; non est mirandum, cum vox hebræa אחת *achath* utrumque significet, ut *Exod.* XXX, 10 ; *Job* XXXIII, 14, quo etiam modo vertit hic Tigurina dicens : *Adhuc semel*, idque brevi.

Quod ad tempora Messiæ adventus hic respiciat Propheta, sic exponit vir minime suspectus, Scheibel :

COMMOVEBO COELUM ET TERRAM, — ut omnes homines et angelos per multa magnaque prodigia excitem ad attentionem operis magni, quod patraturus sum, scilicet ad Christi incarnationem, legislationem et redemptionem; sicut Judæos olim per similia excitavi in Sina, ad excipiendam legem veterem per Mosen, ut iisdem tam Mosi quam legi auctoritatem conciliarem et pondus adderem. Ita S. Chrysostomus hom. 1 *in epist. ad Roman.* Nota, licet S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XLVIII, et Rupertus hic, hanc commotionem cœli et terræ accipiant de signis et portentis præviis diei judicii, et judici Christo, deque resurrectione et glorificatione beatorum, de quibus *Matth.* cap. XXIV; tamen ad litteram accipiendam esse illam, quæ facta est in primo adventu Christi in carnem, puta paulo ante ejus incarnationem, ut censent Hugo, Lyranus et Clarius; vel eo incarnato, docente, patiente, resurgente et mittente Spiritum Sanctum in Apostolos. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Albertus, Arias hic, Ambrosius lib. III, *epist.* 12, et Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXV. Hæc enim commotio facta est ad hoc, ut significaret legem veterem in novam, Mosem in Christum, Prophetas in Evangelium, judaismum et gentilismum in christianismum esse commutanda, uti docet S. Chrysostomus hom. 14 *in Matth.* (1).

Commotio cœli nascente Christo. Prima. Quæres PRIMO: Quænam, veniente Christo facta est commotio in cœlo? Respondeo: *Prima* fuit, quod eo ipso die, imo hora et momento, quo Christus natus est, angeli apparuerunt pastoribus, ejusque ortum annuntiarunt cum jubilo canentes: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus, » *Luc.* II, 14.

Secunda. *Secunda*, quod stella insoliti splendoris magis apparuerit, eosque ex Oriente vocarit et deduxerit ad Christum, *Matth.* II, 1.

Tertia. *Tertia*, quod paulo ante Christi ortum sub initium imperii Augusti, « hora circiter tertia, repente liquido ac puro cœlo, circulus ad speciem cœlestis arcus orbem solis ambiit, quasi unum eum ac potentissimum in hoc mundo, solumque clarissimum in orbe monstraret (Augustum Cæsarem) cujus tempore venturus esset, qui ipsum solem solus mundumque totum et fecisset, et regeret, » inquit ex Suetonio Orosius lib. VI *Histor.* cap. XVIII. Quid enim circulus hic vestiens solem, nisi humanitatem, quæ divinitatem Christi quasi parelius velavit et vestivit, significavit?

Quarta. *Quarta*, quod globus aurei coloris Romanis visus sit e cœlo ad terram descendere, ibique major effectus, rursus in cœlum ascendere, ac solem obtegere. Ita Orosius ibidem.

Quinta. *Quinta*, quod uno anno ante Augusti imperium, sub quo natus est Christus, visi sint tres soles in unum coire, inquit Eusebius in *Chronico*. Sequenti anno, inquit Dio, et ex eo Baronius, visus est sol intra tres circulos effulgere, quorum unum corona spicarum ignita circumdabat; quod tamen Dio censuit fuisse prognosticon triumviratus Augusti, Antonii et Lepidi, cum verius significatus fuerit verus sol Christus Dominus, qua Deus in tribus circulis, id est personis divinis, per περιχώρησιν, id est circumincessionem existens; et qua homo factus, tribus substantiis, puta deitate, anima et carne, constans.

Sexta. *Sexta*, vivente Christo Spiritus Sanctus in eum dum baptizaretur, specie columbæ e cœlo descendit. Vox Patris audita est: « Hic est Filius meus dilectus, » *Matth.* III, 17. Eadem audita est in transfiguratione, ubi Christus cœlesti gloria coruscus resplenduit, ac Moses et Elias e cœlo lapsi affuerunt, *Matth.* XVII, 5.

Septima. *Septima*, angeli tum in passione, tum in resurrectione, tum alias sæpe ei ministrarunt, *Joan.* cap. I, 51.

Octava. *Octava*, in passione ejus sol in plenilunio, cum maxime distat a luna, quæ ejus eclipsim causare solet, eclipsi universali plane obscuratus, mortem sui Creatoris pullatus luxit, adeo ut Dionysius Areopagita exclamarit: « Aut Deus na-

Sæpissime Prophetæ de brevi temporis spatio usque ad adventum Messiæ loquuntur, v. g. *Jesaj.* XI, et seqq.; *Joel.* III, IV; *Jerem.* XXX, 8, 9; *Malach.* III, 1, ubi hebræum מתאם cum illo εὐθέως, *Math.* XXIV, 29, congruit. Hoc autem מתאם Prophetarum hebraicorum non nostro more, sed prophetico dictum fuisse, ex *Dan.* VII; *Ezech.* IV, 3; *Psalm.* XC, 4, patet..... Mutationem autem cœlorum terræque temporibus Messiæ instare, jam Jesajæ sententia fuit cap. LXV, 17; LXVI, 22; nec errant, qui Prophetam ad historiam promulgationis legis, *Exod.* XIX, 16 et seqq., et Debboræ exemplum (*Jud.* V, 4) respexisse putant. Vaticinium autem de Messia his et sequentibus pronuntiatum esse ex locis *Jesaj.* LX, 1, 6; LXV, 17; LXVI, 22, aliisque satis apparet, imprimis si versum sequentem cum illis oraculis conferas.

(1) Per commotionem cœli et terræ hic innui videntur regnorum subversiones, quæ inter hanc prophetiam Aggæi et adventum Messiæ evenerunt, ait Dan. Tobenz (Opp. omn. tom. VIII, in nota ad locum ad *Hebr.* XII, 26), videlicet imperii Persici destructio per Græcos, regni Græcorum per Romanos, reipublicæ Romanæ per Augustum. Ast scopus Pauli manifeste exigit, per hanc commotionem cœli et terræ intelligi naturæ totius immutationem, hoc est miracula, in promulgatione religionis christianæ facta, idololatriæ eversionem, status Judaici interitum, christianorum persecutiones, eorumque constantiam, cæterasque innovationes per religionem christianam mundo inductas. Facit enim oppositionem dicens: In promulgatione veteris legis tantum terram, hoc est montem Sina, motam fuisse; in promulgatione vero novæ non terram tantum, sed cœlum quoque concutiendum, hoc est, majorem rerum conversionem inducendam esse, ac tunc fuerit. Unum igitur de tribus dicendum: *vel* quod iste solus sit verus horum verborum sensus, adeoque per hanc commotionem non intelligantur regnorum subversiones Messiæ adventum præcedentes; *vel* quod utrumque iis verbis designetur, et regnorum subversiones, Messiam antecedentes, et rerum vicissitudines adventum ejus comitantes et subsequentes; *vel* quod textum Aggæi Paulus scopo suo accommodarit (quod ultimum vera catholicæ exegesis principia admittere vetant)

turæ patitur, aut mundi machina dissolvitur; » ut ipse refert scribens ad Apollophanem.

Nona. *Nona*, quod quadragesimo post resurrectionem die visibiliter coram discipulis gloriosus in cœlum ascenderit, *Actor.* I.

Decima. *Decima*, quod inde quinquagesimo die miserit Spiritum Sanctum specie linguarum ignearum, cum ingenti fragore, in Apostolos, *Actor.* II.

Undecima. *Undecima*, quod Augusto Cæsari e cœlo Virgo Deipara, infantem ulnis gestans, apparuerit in Capitolio, cum jam ante ipse oraculo Apollinis edoctus natum esse puerum Hebræum, qui idolorum oraculis silentium indixisset, eidem in Capitolio aram erexisset, hoc titulo : *Ara primogeniti Dei.* Quocirca Constantinus Magnus ibidem templum erexit in memoriam Dei genitricis Mariæ, quod etiamnum exstat, et vulgo *Ara cœli* nuncupatur, ubi et locus visionis Augusti ostenditur. Ita ex Suida, Nicephoro et aliis Baronius in *Apparatu Annal.* Addunt multi id per Sibyllam Augusto ostensum fuisse, sed per Sibyllam intelligunt prophetissam aliquam illius ævi. Nam inter Sibyllas proprie dictas ultima fuit Cumana, quæ diu ante Augustum vixit sub Tarquinio Superbo.

Commotio terræ nascente Christo. Prima. Quæres SECUNDO : Quænam commotio facta est in terra ? Respondeo : *Prima* est, quam hisce verbis describit Orosius lib. VI, cap. XX, et lib. VII, cap. II : « Annus nativitatis Christi quantis, quam novis, quamque inusitatis bonis abundaverit, satis etiam me non proferente compertum haberi arbitror. Toto terrarum orbe una pax omnium, non cessatione, sed abolitione bellorum; clausæ Jani gemini portæ, exstirpatis bellorum radicibus, non repressis. Census ille primus et maximus fuit, cum in unum Cæsaris nomen universa magnarum gentium creatura juravit, simulque per communionem census unius societatis affecta est; » videlicet ut Augustus sua monarchia sterneret viam vero monarchæ Christo, ejusque Evangelio in totum orbem per suum caput, puta per Romam, propagando, uti advertit S. Leo hom. 1 *De S. Petro* : « Disposito namque divinitus operi, inquit, maxime congruebat ut multa regna uno confœderarentur imperio, et cito pervios haberet populos prædicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis. » Porro quod de Jano, tempore Christi tertio clauso, asserit Orosius, subdubitat Baronius, eo quod veteres non nisi bis Jani clausi meminerint. Verum verisimile est Orosium, veterem et gravem historicum, a S. Augustino laudatum, id a veterioribus accepisse, nec id ex se confinxisse, uti recte advertit noster Barradius tomo I, lib. VIII, cap. XII.

Secunda. *Secunda*, quod ex Sibyllarum oraculis edicentibus, sub illud tempus ex Oriente venturum regem, qui orbi dominaretur, Romani, aliæque gentes, ejus partim metu, partim exspectatione commotæ fuerint. Audi Tacitum lib. XXI : « Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore ut valesceret Oriens, profectique Judæa rerum potirentur; quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. » Ita ipse, utpote gentilis, oraculum de Christo ad Vespasianum detorsit. Idem habet Suetonius in *Vespasiano*, cap. IV, qui et addit Judæos hac causa, spe scilicet regis sui Messiæ mox affuturi, rebellasse Romanis, ideoque a Tito esse excisos.

Tertia, quod ante Christum oraculum Delphicum aliaque siluerunt, teste Cicerone lib. II *De Divinat.*, Arnobio lib. III *Contra Gentes*, et aliis. Unde et ex Paxo insula vox hæc audita : « Magnus Pan mortuus est, » teste Eusebio lib. V *De Præpar.* cap. IX. Tertia.

Quarta, quod anno tertio triumviratus Augusti, puta 40 annis ante nativitatem Christi, Romæ trans Tiberim e taberna meritoria, per totum diem fons olei largissimus e terra profluxit. « Quo signo, ait Orosius lib. VI, cap. XX, quid evidentius, quam in diebus Cæsaris Augusti futura Christi nativitas declarata est? Christus enim unctus interpretatur. Itaque cum eo tempore, quo Cæsari perpetua tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit; » significavit, « per omne tempus Romani imperii Christum, id est unctum, et ex eo christianos, id est unctos, de meritoria taberna, id est de hospitali largaque Ecclesia, affluenter atque incessabiliter processuros. » Hic ergo fluxus olei e terra portendit Christum in terra nasciturum, et viscera misericordiæ in nos effusurum. Unde et de eo dicitur *Cantic.* cap. I, 2 : « Oleum effusum nomen tuum. » Meruit locus ille, inquit Baronius, nobilissima memoria illustrari, ecclesia nimirum amplissima, Dei Genitricis titulo, a Callisto Pontifice prima omnium, quarum exstet memoria, olim erecta; ubi in ipsissimo loco e quo oleum profluxit, in prisci miraculi testimonium, ista epigraphe inscripta legitur : « In hac prima Dei matris æde, taberna olim meritoria, olei fons e solo erumpens, Christi ortum portendit. » Quarta.

Quinta, quod « in Capitolio, inquit Dio lib. XXXVII, multæ statuæ de cœlo tactæ, liquefactæque fluxerant, dejectaque erant tum alia simulacra, tum Jovis columnæ insistens; præterea imago lupæ, cum Remo et Romulo consecrata, ceciderat : litteræ etiam in columnis, in quibus leges scribebantur, oblitteratæ atque confusæ erant. » Unde Suetonius in *Augusto*, cap. XCIV, ait : « Prodigium Romæ factum, quo denuntiabatur regem populo Romano naturam parturire. Unde senatum exterritum censuisse, ne quis illo anno genitus educaretur. » Quinta.

Sexta, quod Augustus noluerit amplius Dominus nominari, inquit Suetonius in *Augusto*, cap. LIII, quasi interno Dei instinctu præsentiens adventare Christum, verum cœli terræque Dominum. Sexta.

Septima, quod Christo puero fugiente infanticidium Herodis, mox ut Ægyptum intravit, Ægypti Septima.

idola corruerunt, uti passim tradunt veteres, quos citavi *Isaiæ* XIX, 1.

Octava.

Octava, quod Christo patiente petræ scissæ sunt, et tota terra ingenti terræ motu quasi indignans, et parans ulcisci necem sui Creatoris, concussa est, et, si credimus Origeni, e suo centro convulsa est. Unde de eo Plinius lib. II, cap. XLVIII: « Maximus, inquit, terræ memoria mortalium exstitit motus Tiberii Cæsaris principatu, duodecim urbibus una nocte prostratis. »

MARE ET ARIDAM. — Per aridam oppositam mari, vel accipe insulas cum Lyrano; vel certe totum reliquum orbis, quod terra occupat, spatium; ut terram, quam paulo ante nominavit Propheta, id est globum terræ, qui constat ex aqua et terra, subdividat in mare et aridam; perinde ac in genesi mundi Deus ea dispescuit : « Et vocavit aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria, » *Genes.* I, 10.

Commotiones in mari. Prima.

Porro commotiones in mari variæ sub tempus Christi factæ sunt. *Prima*, per bella navalia, ac præsertim Actiacum, quo Augustus, profligata classe Antonii, factus est monarcha, teste Suetonio.

Secunda.

Secunda, quod in Britannia ingens excitata fuerit maris tempestas, adeo ut insulani dicerent aliquem ex dæmonibus vel heroibus defecisse. Ita ex priscis historicis a Castro.

Tertia.

Tertia, quod Christus maris procellas sedaverit, quin et easdem S. Petrum calcare fecerit. Insuper in passione cum terræ motu concussit terram, concussit pariter et mare.

Quarta.

Quarta, quod Deus insulanos omnes commoverit, audita fama Christi et Evangelii, ad fidem ejus capessendam; alios vero in infidelitate obstinatos commoverit, id est occasionem dederit ad illud persequendum et exstirpandum. Audi S. Augustinum lib. XVIII *De Civit.*, cap. XXXV : « Movit, ait, cœlum, angelorum et siderum testimonio, quando incarnatus est Christus. Movit terram, ingenti miraculo de ipso Virginis partu. Movit mare et aridam, cum et in insulis, et in orbe toto Christus annuntiatur. Ita moveri omnes gentes videmus ad fidem. » Audi et S. Ambrosium in hæc Aggæi verba, sub finem tomi II : « Moverat ante hæc (Deus cœlum et terram) cum de Ægypto liberaret populum suum, quando in cœlo columna erat ignis, terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua, in deserto messis quotidiana frugum cœlestium (manna) multiplicabatur, petra solvebatur in fontes aquarum : sed movit et postea in passione Domini Jesu, quando cœlum tenebris obductum, sol refugit, petræ scissæ, tumuli aperti, mortui resuscitati, draco victus in fluctibus suis vidit piscatores hominum, non solum navigantes in mari, sed etiam ambulantes sine periculo. Desertum quoque motum, quando infructuosus nationum populus in messem cœpit devotionis et fidei flavescere, etc., ut plures filii fierent desertæ, quam ejus quæ habebat virum et floreret desertum ut lilium, » *Isaiæ* XXXV.

Comm tionu causæ Prima.

Causæ cur cœlum terra, mare et arida in incarnatione Christi concussa fuerint, sunt multæ. *Prima*, quia quasi admirata sunt, et obstupuerunt tantam Christi exinanitionem, æque ac charitatem.

Secund

Secunda, ut torpentia hominum corda excitarent ad tam insolitum prodigium, eaque saxea mollirent ad hanc Christi dignationem digno amore et gratitudine excipiendam.

Tertia.

Tertia, quia omnes creaturæ per Christum restauratæ, imo quasi deificatæ sunt, dum per Christum Verbo Dei sunt unitæ; omnium enim creaturarum compendium et microcosmus est homo. Dum ergo Christus hominem assumpsit, omnes creaturas assumpsit; hinc in ejus incarnatione commotæ sunt, quia gavisæ sunt, et præ gaudio quasi exsilierunt; præsertim quia per eum speraverunt, et sperant liberationem a corruptione et miseria, quam cum homine incurrerunt per peccatum Adæ, juxta illud Apostoli *Rom.* VIII, 19 : « Exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat; vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe : quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc. »

Vers. 8 Comm tio Ge tium multi plex.

8. ET MOVEBO OMNES GENTES : — *Primo*, per bella civilia, quæ gesta sunt inter Augustum, Antonium et Lepidum triumviros, quibus debellatis Augustus constituit se monarcham. Ita Mariana. *Secundo*, in censu, quo omnes, profecti ad suas civitates, cogebantur profiteri se Augusto esse subjectos. *Tertio*, per prædicationem et miracula Christi et Apostolorum, perque portenta edita in cœlo et in terra, tam nascente quam patiente Christo, quæ jam recensui, commotæ sunt gentes ad pœnitentiam, et ad fidem Christi capessendam. Unde pro *movebo* hebraice est הִרְעַשְׁתִּי *hirasti*, id est percellam, tremefaciam, pavorem et trepidationem injiciam; Septuaginta συσσείσω, id est *quatiam*, concutiam : ita S. Hieronymus et ejus asseclæ; unde noster Emmanuel : « Movebo, inquit, stupore tanti mysterii, et lætitia, et vitæ innovatione omnes gentes. »

ET VENIET DESIDERATUS CUNCTIS GENTIBUS. — *Et*, id est *quia*, *q. d.* Commovebo cœlum, terram, mare et aridam, quia veniet Messias, quem omnes gentes, imo omnes creaturæ desiderant :

Christ est ce trum et feli tas orb

Christus enim est principium, exemplar, finis, nodus, vinculum, centrum, vita, salus, felicitas totius universi. Unde Apostolus *Ephes.* I, 10 : « Proposuit (Deus) in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis et quæ in terra sunt. » Ubi pro *instaurare*, græce est ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est *recapitulare*, ad caput revocare; Christus enim est anacephalæosis, id est summa, caput et recapitulatio omnium operum Dei, visibilium et invisibilium. Vide ibi dicta. Quocirca omnes res feruntur in Christum, tanquam in centrum cui conjungi desiderant.

Rursum omnes appetunt Christum, tanquam sacerdotem magnum, qui ab omnibus mala cuncta removeat, et bona cuncta procuret. Hoc est quod ait Christus : « Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum,» *Joan.* XII, 32. Christus enim est Antistes et Pontifex magni fani, id est totius mundi. Nam, ut ait Philo lib. I *De Monarchia*, mundus est quasi templum sacrum Dei, cujus antistes est homo, ut pro omnibus Deo gratias agat, et ab eo singulis bona impetret et mala avertat. Audi Lactantium lib. *De Ira Dei*, cap. XIV : « Sequitur ut ostendam cur fecerit hominem Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus est, ita ipsum propter se, tanquam divini templi antistitem, spectatorem operum rerumque cœlestium : solus enim est qui, sentiens capaxque rationis, intelligere possit Deum, qui opera ejus admirari, virtutem potestatemque perspicere, etc. Ideo sermonem solus accipit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare majestatem Domini sui possit. » Verum cum homines ad id non sufficiant, et plerique in terram demersi ad cœlum non suspiciant, nec Deum auctorem agnoscant; hinc missus est Christus, qui quasi mundi Antistes id præstaret, Deoque debitam gratitudinem et cultum pro omnibus persolveret, et homines ad idem faciendum impelleret. Unde ejus typo pontifex Aaronicus in veste gestabat totum orbem, juxta illud *Sapient.* XVIII, 24 : « In veste poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum. » Hinc et Christus dicitur portare omnia verbo virtutis suæ, *Hebr.* I, 2. Hinc rursum ipse vocatur desiderium collium æternorum, id est Prophetarum, Patriarcharum et illustrium Sanctorum, *Genes.* XLIX, 26. Unde Jacob ibidem vers. 17 : « Salutare (id est Salvatorem Christum), inquit, tuum exspectabo, Domine.» Et Isaias cap. XLV, 8 : «Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum : aperiatur terra, et germinet Salvatorem. » Quin et Sibylla Cumana apud Virgilium *eclog.* IV, sic canit, sic gestit ad Christi ortum :

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas,
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo :
Jam nova progenies cœlo demittitur alto;
Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna.
Chara Deum soboles, magnum Jovis incrementum.
Aspice venturo lætentur ut omnia sæclo, etc.

Hebræa ad verbum habent : *Et venient desiderium* (vel *desideria* : pro חֶמְדַּת *chemdat* enim in singulari, alio puncto potest legi חֲמֻדוֹת *chemdot* in plurali) *cunctarum gentium*; Septuaginta : *Et venient electa omnium gentium*, vel, ut SS. Hieronymus et Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XLVIII, legunt : *Venient quæ electa sunt Domini de cunctis gentibus* (1), quæ sic exponunt, *q. d.* Non solum Judæi, sed et omnes gentes quæ a Deo electæ fuerint, venient ad Christum : non enim omnes gentes, sed tantum pars aliqua a Deo selecta, et ut pretiosus thesaurus desiderabilis, venit ad Christum. Ita S. Joannes epistolam secundam inscribit : *Senior electæ Dominæ.* Unde Arabicus Antiochenus vertit, *venient populi cum desiderio*; Arabicus Alexandrinus, *venient gentes electæ;* Syrus, *afferent desiderium quod est cunctis gentibus.* Verius est Septuaginta per *electa gentium* significasse Christum, qui unus est ex omnibus gentibus electus, per quem cæteri omnes electi et dilecti sunt a Deo, quem proinde omnes gentes elegerunt, adamaverunt, desideraverunt et amplexi sunt. Hoc enim significat hebræum *chemdat ;* Pagninus,

(1) Difficultas, quæ movetur contra numerum pluralem verbi באו *baou, venient*, cui non conveniat nomen singularis numeri חמדת *chemdat*, facile removetur, si in memoriam revocemus grammaticorum observationem, in regimine duorum substantivorum verbum in numero nonnunquam posteriori respondere, non priori, v. g. II *Sam.* X, 9; *Job* XV, 20; *Jesaj.* XXV, 3. Cæterum vocatur Messias *desiderium gentium*, id est gentibus desiderabilis, eodem sensu quo a Jacobo, *Gen.* XLIX, 10, *obedientia populorum* dicitur. (Ackermann.) Judæi objiciunt quod hebraice non est *desideratus gentium*, sed *desiderium gentium.* Quasi novum sit, respondet Sanctius, adhibere abstractum pro concreto in Scriptura, sicut *amor* pro *re amata*, *odium* pro *re odiosa*, *scelus* pro *re scelerata.* Et in hoc ipso nomine non unum est exemplum, *Isai.* XXXII, 12; *Jerem.* III, 19, et alibi millies, ubi hebraice est nomen abstractum, quod desiderium valet. Quare hunc locum, si ad hebraici idiomatis vim interpreteris, sonat : *Veniet desiderium gentium*, quod idem valet quod a gentibus desideratum.

Plus habet difficultatis Septuaginta translatio, qui transtulere : *Venient electa omnium gentium;* ita verterunt interpretes antiquiores, et recentiores, ut Jahnius, Rosenmullerus, de Wettius, Eichornius (et Maurer), etc. *Venient pretiosa*, scilicet *vasa*, et laudant loca II *Chron.* XXXII, 27; *Jerem.* XXV, 34; *Hos.* XIII, 15; *Nahum* II, 10; II *Chron.* XXXVI, 10. Sed, ut recte observat Scheibel, in locis Chronicorum Jeremiæ, Hoseæ, Nahumi legimus : כלי חמדה *keli chemda* (vas desiderabile), non solum *chemda :* et ejusmodi diversa dicendi ratio, quæ quibusdam interpretibus veteris Testamenti levioris momenti videtur, in omnibus cæteris linguis et auctoribus accurate distinguitur. Contra *chemda* sine singulari additamento nil aliud significare quam *desiderium*, discas e *Psal.* CVI, 24; *Jerem.* III, 19; *Dan.* XI, 37; *Jerem.* XII, 10; I *Sam.* IX, 20; VIII, 10. Aliam vero causam interpretationis de pretiosis vasis volunt reperire (cf. Rosenmuller ad hunc locum), in verbis versus sequentis : *Meum est argentum, et meum est aurum.* Propheta autem post verba : *Veniet desiderium*, non statim adjungit, *meum est aurum*, etc., sed antea vers. 7 : *Et implebo domum istam gloria*, quod ad adventum Messiæ et ad divitias illo tempore in templo coacervandas simul pertinere videtur. Messiam autem apud poetas Hebræorum futurum esse *solatium, desiderium*, lætitiam totius terræ, ideoque paganorum, ex locis *Jesaj.* XLIX, 9, 10; VI, 4; XLI, 17; XLII, 3; LVI, 1, constat. Jam quis sanus באו *baou* vertere possit, pretiosa vasa *venient?* J. D. Michaelis (in annot. ad vers. theot.) multa hariolatus est de magnis divitiis a proselytis gentium in secundum templum illatis; sed historia de magna earum copia et quidem a paganis comparata nil tradit. Plurale vero באו *baou*, cum singulari connexum, constructio est non infrequens : vide similem *Psalm.* CXIX, 103; cf. Buxtorf. *Thes. Gramm.* lib. II, cap. X, num. 6, et Glassium, lib. III, tract. III, *Can.* LIV.

Et venient quæ sunt desiderium omnium gentium. Minus recte vertunt R. David et Clarius : *Et venient cum desiderio omnes gentes*, scilicet ut se, suaque omnia pretiosa et desiderabilia, quasi munus offerant Christo. Nam hoc ipsi supplent, cum idipsum requirendum sit in Propheta : qui cum hic non aliud Christi epithetum assignet quam *desiderium*, sequitur *desiderium gentium* non aliud esse quam Christum. Et ita exponunt Chaldæus, Tigurina, R. Akiba apud Galatinum lib. IV, cap. IX. Unde hinc validum sumas argumentum contra Judæos, quo probes jam venisse Messiam, nimirum : Aggæus consolatur Zorobabel et Judæos in fabrica templi sui exilis et vilis, hortaturque ut in ea pergant, eo quod ad illud venturus sit Messias. Illud autem templum jam transiit, et destructum est a Tito et Romanis. Ergo pariter jam venit et transiit Christus. Quod enim Arias per desiderium, vel desideratum, accipit Spiritum Sanctum, quem omnes gentes exspectabant, ut curaret ipsorum infirmitatem, non Christum, absonum est, et contra omnes interpretes. Messias enim Judæis, uti fuit promissus, ita et desideratus, non Spiritus Sanctus; quem e Judæis pauci, ex Gentibus fere nulli cognoverunt. Unde Spiritus Sanctus non Judæis, sed Christianis a Christo est promissus et datus in Pentecoste. Communis ergo Hebræorum, Latinorum et Græcorum sententia est, per *desiderium* intelligi Christum. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus et alii.

Venisse Messiam convincitur ex Aggæo.

Ubi nota Christum vocari desiderium, vel desideria omnium gentium, quia summe est desiderabilis. Licet enim gentes infideles eum non desiderarent, imo eum non cognoscerent; tamen ipse in se summe erat, estque desiderabilis, ut sit metalepsis, *q. d.* Christus fuit desideratus cunctis gentibus, hoc est, omnes gentes summe egebant Christi adventu, ut e suis miseriis liberarentur, ideoque non rationali, sed naturali appetitu eum desiderabant, sicut terra arida hiando desiderat pluviam (egere enim, est tacite desiderare id quod egestatem levet : unde nonnulli *desiderare* hic explicant per *egere*. Ita Martinus de Roa lib. I *Singul.* cap. XIII, in fine). Quocirca gentes mox ut de ejus vita, doctrina, sanctitate et miraculis per S. Paulum et Apostolos inaudiverunt, mox ut Apostolorum prædicatione commotæ et compunctæ sunt, eum desiderare cœperunt; et quo magis cognoverunt, eo magis desiderarunt et adamarunt, adeo ut non tantum opes, sed et sanguinem vitamque libentes pro eo profunderent, ut patet ex tot centenis millibus martyrum, qui primis trecentis post Christum annis toto orbe exstiterunt. Hinc Christus a Jacob patriarcha, *Genes.* XLIX, 10, vocatur « exspectatio gentium; » præsertim ubi illæ per Apostolos cognoverunt se, Judæis incredulis exclusis, in familiam et benedictionem Abrahæ per Christum surrogandas esse. Hic ergo est expressa prophetia de vocatione gentium. Porro hebræum חמדת *chemdat* concupiscentiam et desiderium non quale quale, sed ingens, ardens et æstuans significat. Unde Daniel cap. IX, 23, vocatur איש חמודות *is chamudot*, id est vir desideriorum, quia inflammatis desideriis æstuabat, orans ardentissime Deum pro liberatione populi. Sic gentes credentes Apostolis fide, spe, et charitate inflammata, æstuarunt in Christum, et alios ad eumdem adamandum eodem æstu incitarunt, dicentes : « Venite et ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus : quia de Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, » *Isaiæ* cap. II,3. Sic Cicero lib. XIV, epist. *ad uxorem et filiam* : « Valete, ait, mea desideria. »

Christus est desiderium gentium. Primo.

Secundo, quia Christus omnia gentium desideria plene explevit et satiavit. Secun[do].

Tertio, desiderium hoc accipi potest, non gentium, sed Christi, *q. d.* Veniet in carnem Christus, quia mire desiderat redimere et salvare omnes gentes, ac præsertim electos ex gentibus, ut vertunt Septuaginta; sicut enim sponsus ardenter amat sponsam, ita Christus Ecclesiam, quæ pene tota collecta est e gentibus, ac vicissim sua gratia efficit ut Ecclesia ardenti amore ipsum, ut sponsa sponsum redamet. Hic amor sponsi et sponsæ toto libro Canticorum multis parabolis describitur. Eumdem eructat Ecclesia in Officio Ascensionis Domini : Terti[o].

> Jesu, nostra redemptio,
> Amor et desiderium,
> Deus redemptor omnium,
> Homo in fine temporum.
> Quæ te vicit clementia,
> Ut ferres nostra crimina,
> Crudelem mortem patiens,
> Ut nos a morte tolleres?

Et mox :

> Tu esto nostrum gaudium,
> Qui es futurus præmium.
> Sit nostra in te gloria,
> Per cuncta semper sæcula. Amen.

Denique gentes ante Christum, credentes in Deum in lege naturæ, aut proselytæ et conversæ ad judaismum, æque ac Judæi exspectabant ac desiderabant Christum, quasi salvatorem mundi, quasi jubar cœleste, quasi candorem lucis æternæ, quasi solem justitiæ, qui totum orbem caligine infidelitatis et ignorantiæ offusum illuminaret, ac sedentes in tenebris et umbra mortis eriperet, sanaret, justificaret et bearet. Talis fuit Job cum suis amicis; tales Sibyllæ; tales Adam, Enoch, Noe, Sem, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, etc.

Anagogice, Christus in cœlo est desiderium omnium beatorum et angelorum, tum quia omnes desiderant ejus divinitate et humanitate frui et

Ana[go]gice.

beari; tum quia ipse omnium desideria explet, satiat, inebriat. Ita S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXV, et Rupertus hic. Imo S. Augustinus putat hunc esse sensum litteralem, motus hac ratione : « Ut enim, inquit, desideratus esset exspectantibus, prius oportuit eum dilectum esse credentibus. » Verum ad hoc paulo ante respondi. Desideratus enim idem est quod desiderabilis, optabilis. Aliter respondet Joannes Alba *Electorum* cap. LXVIII, scilicet, dativos hosce *cunctis gentibus*, non pendere a voce *desideratus*, sed a verbo *veniet*, *q. d.* Cunctis gentibus adveniet Christus salvator, cujus nomen in Scriptura est *Desideratus*, scilicet a Prophetis et Patriarchis : verum hebræum חמדת *chemdat*, id est *desideratus*, cum sit in regimine, necessario respicit regitque כל גוים *col goiim*, id est *cunctis gentibus*, uti sciunt hebraice periti, nisi alio puncto legas in plurali חמדות *chemdot*, id est *desideria*, in nominativo absoluto. Tunc enim apte respondet verbo plurali באו *bau*, id est *venient*, nec necessario respicit τὸ *cunctis gentibus*. Sensus tamen hic arctior et frigidior est.

Tropologice, Christus est omne desiderium animarum sanctarum, quæ nil aliud, nisi ipsi placere, ipsum in dies magis amare, magis colere desiderant. Ita S. Joannes *Apoc.* XXII, 20 : « Veni, Domine Jesu. » Ita desideravit S. Magdalena, quæ jure poterat dicere illud *Cantic.* III, 2 : « Surgam, et circuibo civitatem : per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea. » Ita Isaias cap. XXVI, 8 : « Nomen tuum, et memoriale tuum in desiderio animæ. Anima mea desideravit te in nocte : sed et spiritu meo in præcordiis meis mane vigilabo ad te. » Ita S. Ignatius prodiens in amphitheatrum objiciendus leonibus, cum turbam spectantium hilari vultu circumspexisset et salutasset : « Veni, inquit, ut bestiis objiciar, non ob aliquod maleficium, sed ut Christo meo me uniam, quem insatiabiliter sitio. » Ita S. Bernardus in hymno :

Desidero te millies,
Mi Jesu, quando venies,
Me lætum quando facies,
Me de te quando saties?
Jesu, rex admirabilis,
Et triumphator nobilis,
Dulcedo ineffabilis,
Totus desiderabilis.
Quando cor nostrum visitas,
Tunc lucet ei veritas,
Mundi vilescit vanitas,
Et intus fervet charitas.
Jesu, summa benignitas,
Mira cordis jucunditas,
Incomprehensa bonitas,
Tua me stringat charitas.
O Jesu mi dulcissime,
Spes suspirantis animæ :
Te quærunt piæ lacrymæ,
Te clamor mentis intimæ.
Jam quod quæsivi video,
Quod concupivi teneo :
Amore Jesu langueo,
Et corde totus ardeo.
O beatum incendium,
Et ardens desiderium!
O dulce refrigerium,
Amare Dei Filium!

Quid enim? famescis et cibum appetis? Jesum desidera. Ipse est panis et refectio angelorum; ipse est manna continens in se omnem saporis suavitatem. Sitis? Jesum concupisce. Ipse est puteus aquarum viventium, ita satians, ut amplius non sitias; ipse vinum mentem inebrians, ipse nectar et ambrosia. Æger es? Jesum adi. Ipse est Salvator, ipse medicus, imo ipsa salus. Moreris? Jesum suspira. Ipse est vita et resurrectio. Perplexus es? Jesum consule. Ipse est magni consilii angelus. Ignoras et erras? Jesum interroga. Ipse est via, veritas et vita. Peccator es? Jesum implora. Ipse enim populum suum salvum faciet a peccatis eorum : ad hoc venit in mundum; hic omnis ejus fructus, ut auferatur peccatum. Tentaris superbia, gula, libidine, torpore? Jesum invoca. Ipse est humilitas, sobrietas, castitas, amor et fervor; ipse infirmitates nostras tulit, et dolores nostros ipse portavit, et etiamnum fert et portat. Desideras pulchritudinem? Ipse speciosus est forma præ filiis hominum. Desideras opes? In ipso sunt omnes thesauri, imo in ipso plenitudo divinitatis inhabitat. Ambis honores? Gloria et divitiæ in domo ejus; ipse est rex gloriæ. Quæris amicum? Tui amantissimus est, qui tui amore e cœlo descendit, laboravit, sudavit, crucem et mortem subiit; ipse pro te nominatim in horto oravit, et lacrymas sanguineas profudit. Quæris sapientiam? Ipse est Sapientia Patris æterna et increata. Optas consolationem et lætitiam? Ipse est dulcedo cordium afflictorum, gaudium et jubilus angelorum. Optas justitiam et sanctitatem? Ipse est Sanctus sanctorum; ipse justitia sempiterna, justificans et sanctificans omnes credentes et sperantes in se. Optas beatam vitam? Ipse est vita æterna, ipse sanctorum felicitas et beatitudo. Ipsum ergo desidera, ipsum suspira. In ipso invenies omne bonum, extra ipsum omne malum, omnem miseriam. Dic ergo cum S. Francisco : « Jesus meus, amor meus et omnia. Jesus decus angelicum; in aure dulce canticum, in ore mel mirificum, in corde nectar cœlicum. » Eia bone Jesu, rumpe cataractas tui amoris, ut flumina ejus, imo maria, defluant et depluant in nos, nosque inebrient, imo mergant et obruant.

Scripsit D. Blosius, abbas Lætiensis, vir magnæ pietatis ac theodidactos, multa pia opuscula, illis qui in spiritu proficere cupiunt, valde sapida et proficua; inter quæ exstant aspirationes ejus ardentes et crebræ per diem ad Jesum, Jesum desiderantibus crebro usurpandæ. E multis paucas hic subjiciam : « Transfige, amabilis Jesu, medullas animæ meæ suavissimo dilectio-

nis telo; perfode cor meum ignea charitate, ut prorsus langueat anima mea tui desiderio, tota amore resolvatur, tota liquefiat, tota in te transeat. »

« Separa, Domine, mentem meam ab omnibus quæ sub cœlo sunt, ut ipsa tibi soli vivere intendat; tu solus illam ut proprius possessor inhabites. Descendat in me suavissimus odor tuus, veniat mihi divinæ charitatis tuæ inenarrabilis fragrantia, quæ puras et sempiternas in me suscitet concupiscentias. Diligam te, quia prior dilexisti me. »

« O pelagus sanctæ dilectionis atque dulcedinis! Deus meus, veni et tribue te animæ meæ. Da ut integro corde, pleno desiderio, flammantique affectu jugiter aspirem ad te, et suavissime respirem in te; te omni creaturæ præferam, propter te omni transitoriæ delectationi renuntiem, o vera et summa exsultatio mea! »

« O supereffluens abyssus divinitatis! trahe et immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe et tibi applica, ut ipsa ad cætera omnia sit prorsus exanimis. O dilecte mi, dilecte votorum meorum! concede ut te inveniam, inventumque teneam, et brachiis spiritualibus arctissime constringam. Te desidero, ad te anhelo, o beatitudo æterna! Utinam te mihi dones, et me tibi intime unias, atque mero divinæ charitatis totum inebries (1)! »

Vers. 9. 9. MEUM EST ARGENTUM. — *Primo*, *q. d.* Ne obtendatis in fabrica templi vestram inopiam, ego spondeo me vobis opes ad illam affatim suppeditaturum; meum est enim omne aurum et argentum, ac proinde cuilibet illud distribuo (2).

Secundo et magis connexe ad sequentia, *q. d.* Vos doletis de exilitate et vilitate fabricæ, quod non possitis æquare magnificentiam Salomonis, qui abundavit auro et argento. Verum scitote me hæc non quærere, nec iis indigere; meum enim est omne aurum totius mundi. Ex auro ergo magnificentiam fabricæ non æstimate, sed ex sanctitate et magnificentia sacerdotum et populi, qui templum hoc sunt frequentaturi. Ecce ego mittam Christum sacerdotem magnum, qui templum hoc vestrum sua præsentia, doctrina et miraculis magis ornabit, et magnificentius reddet quam omne aurum quo suum templum Salomon opplevit. Ita Hugo, Clarius, Vatablus, Burgensis, Emmanuel, Mariana et Galatinus loco supra citato. Est παῤῥησία, sive concessio rhetorica. Similis est *Psalm.* XLIX, 12 : « Si esuriero, non dicam tibi : meus est enim orbis terræ, et plenitudo ejus; » et *Isaiæ* I, 11 : « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum. »

Tertio, alii sic exponunt, *q. d.* Licet vos sitis pauperes, ego tamen, qui sum ditissimus, tantum vobis auri et argenti in templi fabricam dabo, ut major sit ejus gloria et opulentia, quam fuerit templi Salomonici. Ita Theodoretus, Remigius, Haymo, Lyranus et Ribera. Verum hoc non videtur verum, quia Salomonis fabrica fuit splendidissima; nec appositum, quia fabricam hanc præfert fabricæ Salomonis, non propter aurum, sed propter Christum, uti mox patebit.

Notat Anastasius Nicænus Quæst. IX *in Script.*, hisce Aggæi verbis : « Meum est argentum, » ab insipientibus additum fuisse : « Cui voluero dabo ipsum. » « Nam nullus, inquit, qui ex bellis, cædibus, furtis, perjuriis, rapinis, munerumque corruptelis et injuriis opes collegit, potest dicere se per eum esse ditatum, sed per peccatum maligni. » Quocirca Lucianus in *Timone* satyrice inducit Plutum, auri et argenti deum, cum a Jove, quasi a Deo optimo et æquissimo, ad quempiam mittitur, quasi claudum ægre et tarde progredi; cum vero a Dite, infernorum præside, aliquo amandatur, rectis pedibus, quasi explicatis alis illico advolare : « Nam et ipse, inquit, opum largitor est, ac magna donans, id quod ipso etiam nomine declarat. » Nimirum magis ditantur subinde qui diabolo serviunt, quam qui Deo, utpote qui per usuras, rapinas, fas et nefas aurum coacervant, nulla conscientiæ habita ratione; sed tamen nec hi ditantur sine Deo, saltem permittente, qui potest ad libitum iis lucra et opes auferre, easque viris piis consignare, uti non raro facit. Nam

De male quæsitis non gaudet tertius hæres.

Tropologice, *argentum* sunt Dei lex et doctrina, item gratiæ et dona quibus Ecclesiam ditat et ornat. Ita S. Ambrosius lib. III, *epist.* 12, Albertus, Rupertus, ac S. Hieronymus, quem audi : « Ego, inquit, argentum, quo domus Dei ornatur, existimo eloquia Scripturæ, de quibus dicitur *Psal.* XI,

(1) « Et implebo domum istam gloria. » Magna erit secundi templi gloria, quod in ea conspiciatur rex ille piorum omnium, et in ipso templo miracula edet, ait ipse Grotius. Vide *Matth.* XXI, 12. Messiam appariturum in templo secundo credidere Judæi omnes, qui ante excidium vixere. Ex eo tempore comminiscuntur interpretationes novas, violentas, varias ad hæc loca clarissima. (Grotius.)

(2) Quodsi ad confirmandos ædificantium animos Deus auri et argenti meminit, ait Sanctius, illa ratio non videtur levis, quam indicant Hieronymus, Haymo et alii, qui raro ab Hieronymi sententia recedunt. Nam cum duo deterrerent a templi molitione Judæos, et quod non satis esset facultatum ad sumptus tantæ molis, et imminerent hostes qui turbarent omnia, nec liberum ad ædificandum, et securum otium relinquerent : utrique impedimento Deus satis a se dicit provisum esse. Primum, quia idem, qui hortatur ad pium illud opus, dominus est argenti et auri; quare deesse non poterit, illo auspice ac duce, ad construendum et instruendum templum, aurum et argentum. Quod vero impedimentum timetur ab hoste vicino, non esse, cur cujusquam animum metus ille conturbet. Ipse enim efficiet, ut pax sit omnibus optata tam a Persarum regibus, quam ab illis, quos suis ante rationibus habuerunt infensos. Id enim valet quod mox subditur : « Et in loco isto dabo pacem. »

vers. 17 : Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum. » Sic Apostolus, I *Corinth.* III, 12, docet sanctos ædificare super fundamentum « Christi aurum, argentum, lapides pretiosos; ut in auro sensus occultus sit, in argento sermo decens, in lapide pretioso opera Deo placentia. His metallis illustrior fit Ecclesia Salvatoris, quam quondam Synagoga fuerat. »

Rursum S. Augustinus *homil.* 30, inter 50, hinc validum telum torquet in avaros pro eleemosyna. Si, inquit, Dei est argentum et aurum, ergo cum jubet ut ea aliis communices, de re sua jubet; et cum facis eleemosynam, facis de re ejus qui jubet ut facias, non de re tua. Addit Deum liberalibus dare aurum ad exercitationem humanitatis, avaris ad supplicium cupiditatis. « Deus, inquit, vere et proprie suum dicit esse aurum et argentum, quod et largissima bonitate condidit, et justissimo administrat imperio, ut sine ipsius nutu ac dominatu nec mali, nisi ad avaritiæ supplicium; nec boni, nisi ad usum misericordiæ, possint habere aurum et argentum. » Facit ergo ut « copia ejus non extollat bonos, nec lædat inopia : malos autem, et cum offertur excæcet, et cum aufertur excruciet. »

V. 10. 10. Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ. — « Magna, » id est major. Hebræi enim carent gradu comparativo, et ejus vice utuntur positivo cum præpositione מן *min*, id est præ, plusquam, *q. d.* Majus et gloriosius erit hoc templum posterius quod vos pauperes fabricatis, quam fuerit primum Salomonis, licet gloriosum auroque fulgidum; quia scilicet Christus, qui est gloria et splendor Patris, ac consequenter urbis et orbis, in hoc vestro templo offeretur Patri in festo Purificationis, docebit, sæpe versabitur, miracula patrabit, instituet novam legem gratiæ, et fundabit novam Ecclesiam, quæ recta ducit ad cœlum. Christum enim hic vocari gloriam domus, id est templi secundi patet ex vers. 8, ubi ait : « Movebo omnes gentes; et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, » *q. d.* Desideratus cunctis gentibus, id est Messias rex, quem exspectatis, qui commovebit et sibi subiget omnes gentes, sua præsentia et magnificentia domum istam gloria implebit.

Est hic duplex quæstio : *prior* cum Judæis, *posterior* cum Christianis.

Prior quæstio cum Judæis. *Prior* est : An ex hoc loco solide demonstrari possit Messiam jam venisse? Asserunt Christiani, negant Judæi. Probant Christiani hoc argumento : Aggæus ait Christum fore gloriam templi secundi, ideoque majorem fore gloriam templi secundi quam fuerit primi Salomonici : ergo Christus venit, et natus est stante templo secundo, adeoque in eo versatus est et docuit, itaque ei gloriam hanc tantam consignavit. Nam quoad aurum, opes et cætera, certum est gloriosius fuisse templum primum Salomonis secundo Zorobabelis : idque admittunt Judæi, imo asserunt ipsimet quinque res nobilissimas fuisse in templo primo, quibus caruit secundum : scilicet arcam testamenti, urim et tummim, ignem cœlestem, prophetiam, et Deum sedentem in propitiatorio, indeque oracula reddentem. Judæi ut hoc telum effugiant, versant se in omnes partes, tricantur; sed nodum non extricant. *Primo*, aliqui respondent hic agi, non de templo secundo Zorobabelis, sed de tertio quod ædificabit Messias, quem ipsi exspectant : illius enim gloriam majorem fore, quam fuerit templi Salomonici. Verum hoc repugnat Prophetæ, qui demonstrans templum secundum, ait : « Magna erit gloria domus istius, » quam scilicet tu, o Zorobabel, et Jesu nunc cum populo ædificatis. Pronomen enim *istius* non potest demonstrare templum Messiæ, quod nondum inchoabatur, imo per multa sæcula futurum non erat.

Recentior quidam Judæus, nomine Barbanella, ut hoc argumentum declinet, aliter dispungit, scilicet disponit hypocolon post *istius* sensumque hunc dat : Magna erit gloria domus istius, quam vos, o Judæi, cum Zorobabele nunc ædificatis, *et*, repete τὸ *magna*, id est major erit gloria domus novissimæ, id est templi tertii et ultimi quod ædificavit Messias, quam fuerit primæ. Dicunt enim Judæi tria sibi fuisse templa promissa, *primum* Salomonis, *secundum* Zorobabelis, *tertium* Messiæ magnificentissimum, quod exspectant. Explicatio Judæi novi.

Verum hoc violentum esse, et textum pervertere patet, *primo*, ex eo quod hic unica sit sententia continua, qua Propheta comparat et præfert secundam domum, id est templum Zorobabelis, primæ Salomonis : Barbanella autem facit duas sententias, duasque comparationes : unde juxta eum deberet interseri conjunctio *et*, vel *item*, aut conjunctio *sed*; multaque alia addenda essent, nimirum hæc, *sed major*, vel *maxima* erit gloria domus novissimæ, quam fuerit primæ. Refellitur primo.

Secundo, deberet esse accentus *zakeph*, id est hypocolon, inter τὸ *istius* et τὸ *novissimæ*; hic autem accentus non est in Hebræo : ergo est una continua sententia, non duæ. Secundo.

Tertio, quia Septuaginta, Chaldæus, Syrus et alii passim vertunt ut Noster, per unicam sententiam, non duas. Ita et veteres Rabbini apud Galatinum, lib. IV, cap. IX, quin et Salomon, R. David aliique recentiores. Tertio.

Quarto, idipsum clarum est ex toto capitis contextu et decursu. Nam hisce verbis Deus consolatur Judæos pusillanimes, ex quorum sententia dicit vers. 4 : « Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima ? et quid vos videtis hanc nunc ? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris ? » Hos consolatur et animat ad pergendum in fabrica templi, elidens hanc pusillanimitatem, promittensque majorem fore gloriam domus istius posterioris quam fuerit primæ. Unde statim subdit : « Et nunc con- Quarto.

fortare, Zorobabel, etc.; adhuc unum modicum, etc., et veniet Desideratus cunctis gentibus (puta Messias, qui in templo hoc versans, docens et miracula faciens, majorem dabit templo huic secundo gloriam, quam Salomon omni sua pompa dederit primo), et implebo domum istam gloria. Magna (id est major) erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ. » Quæ ultima verba plane ad verbum in Hebræo respondent pusillanimitati, et verbis querulis Judæorum vers. 4 : « Quis in vobis, etc., vidit domum istam in gloria sua prima ? » Hebraice est את הבית הזה בכבדו הארשון *et habbait hatze bibcodo hariscon.* Hic enim iisdem per eadem respondet dicens, et opponens promittensque contrarium, scilicet, גדל יהיה כבד הבית הזה האחרון מן הארשון *gadol iie kebod habbait hatze haacharon min hariscon,* id est major erit gloria domus istius novissimæ quam primæ. Ubi plane duas tantum ponit domos, id est templa, scilicet priorem Salomonis et posteriorem Zorobabelis, unamque cum altera conferens, imo præferens, dicit quod posterior priorem in gloria superabit. Impertinens ergo hic est mentio et sermo de tertia domo, id est templo Messiæ, quæ prorsus alia erat futura, eaque post multa sæcula, quam nec Zorobabel, nec quis præsentium tunc Judæorum erat visurus, ut de ea gauderet, itaque præsentem mœrorem dispellere posset. Confirmatur, quia opponit *haacharon* voci *hariscon*, id est domum posteriorem domui priori, tam hic quam vers. 4; ergo duas tantum agnoscit hic domus, non tres.

Dices : Cur ergo apponit articulum *he* demonstrativum, dicens *haacharon?* q. d. Illa domus, scilicet tertia Messiæ. Nam si de eadem domo Zorobabelis ageret, suffecisset articulus præpositus voci *bait* et pronomini *ze;* ait enim הבית *habbait*, הזה *hatze* : ecce duo articuli; cur tertium apponit, dicens האחרון *haacharon?* Respondeo: Id facit, *primo*, ut designet domum hanc posteriorem fore illustrissimam per Messiam, ut omnes illam digito demonstrent et ore celebrent, dicentes : Hæc est illa, illa, inquam, uti secunda et ultima, ita eximia, magnifica, divina, domus Messiæ nostri.

Secundo, id facit ut τὸ *haacharon* opponat *hariscon*, id est priorem posteriori. Cum enim prior domus habeat articulum *he*, decet ut et posterior, quæ illustrior est futura, eumdem habeat. Adde, *he* determinat τὸ *domus*, et significat domum hanc non tantum esse secundam, sed et fore novissimam, sive ultimam, *q. d.* Hæc domus quæ erit novissima. Sic Itali dicunt, *Alessandro il Magno*, *Ptolemeo il Ultimo*, ut per articulum *il* designent se de Alexandro, non quovis, sed Magno; de Ptolemæo, non primo, sed ultimo loqui. Sic et Franci dicunt : *Alexandre-le-Grand*, *Ptolémée-le-Dernier*. Sic et Græci : Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη : *Hic est virtus Dei quæ vocatur magna*, Actor. VIII, 10. Sic et Flandri, Germani aliique plures.

Denique Hebræi solent multiplicare articulos per pleonasmum, uti hic ad *habbait* addunt *hatze*, *q. d.* Hujus, hujus.

Tertio, respondeo τὸ *hariscon* proprie non referre *habbait*, id est domum, sed *kebod*, id est gloriam. Unde Septuaginta diserte vertunt : Διοτι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, id est *magna erit gloria domus istius novissima quam prima*. Loquitur enim de templo Salomonis et Zorobabelis, quasi de una et eadem Dei domo : quia una alteri successit, eidemque loco inædificata est; ac ei dicit quod gloria posterior, puta domus Zorobabelis, sit futura major gloria priori, puta domus Salomonis. Et hoc ad punctum respondet querulis Judæorum verbis hebraicis vers. 4 : « Quis est qui vidit, etc., domum istam in gloria sua prima ? » *q. d.* Quis vidit gloriam priorem prioris templi Salomonici ? nonne dolet et gemit quod hæc posterior gloria domus posterioris longe illi sit impar? At sumat animos : ego enim promitto me facturum ut gloria posterior priorem superet. Itaque articulus *he* hic iteratur, quia proprie non respicit *bait*, id est domum, sed *kebod*, id est gloriam, quæ major futura erat posterior quam prior, id est in posteriori templo Zorobabelis, quam fuerat in priori Salomonis, ideoque articulo *he* addito, eam quasi illustrem et inauditam demonstret. Figmentum ergo Judæorum est plane contrarium contextui, quod distinguat hic Propheta tria templa, eaque invicem opponat, cum clarum sit non nisi posterius opponi et præponi priori. Unde Noster non tam verbum verbo, quam sensum sensui fideliter reddens, clare vertit : « Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ; » Hebræi enim gloriam vocant gloriosam fabricam templi, hoc est ipsum gloriosum templum. Templum autem posterius, sive novissimum, Zorobabelis gloriosius fuit primo Salomonis. Unde Isidorus Pelusiota lib. IV, *epist.* 17, legit : « Et erit gloria domus hujus ultimæ supra primam; » et ex τῷ *ultimæ* revincit Judæos, exspectantes aliud, et posterius a Messia templum. Si enim fuit ultima, ergo post illam jam a Tito dirutam, non est exspectanda alia.

Denique gloriam hanc majorem explicat Propheta dicens : « Adhuc unum modicum est, et ego commovebo cœlum et terram, et veniet Desideratus cunctis gentibus, » id est Messias, uti explicant non tantum catholici, sed et veteres rabbini apud Galatinum, lib. IV, cap. IX. Inter quos R. Akiba sic explicat, *q. d. Adhuc usque ad Messiæ revelationem modicum tempus restat.* Ergo jam pridem venit Messias. Nam ab hac Aggæi prophetia usque nunc, elapsa sunt duo millia annorum et amplius, quod sane non modicum, sed nimis longum est tempus. Adde Judæis in Scriptura non nisi duo promitti templa, unum Salomonis, alterum Zorobabelis : quo per Titum et Romanos « destructo, erit in templo abo-

minatio desolationis : et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio, » ait Daniel cap. IX, 27. Frustra ergo Judæi exspectant tertium templum sub Messia, præsertim cum ipsi sæpius, puta sub Adriano imperatore, Constantino et Juliano Apostata, eo concedente, imo urgente, conati fuerint reædificare ; sed incassum et eventu infelici. Nam ignis partim cœlo demissus, partim e fundamentis erumpens, fabricantes cum fabrica consumpsit, uti narrat S. Chrysostomus orat. 3 *Contra Judæos*; Baronius, Eusebius lib. X *Histor.* cap. XXXVII et sequent.; Socrates lib. III, cap. XVII; Theodoretus lib. III *Histor.* cap. XVII; Sozomenus lib. V, cap. XXI, et alii. Necesse est ergo Christum venisse durante secundo templo, in eoque versatum esse, uti versatum docent Evangelistæ, ac proinde frustra, quasi adhuc venturum, exspectari a Judæis. Explosa itaque violenta et contorta hac expositione, imo fictione,

S[im]ul[a] effugii R. Sa[lo]monis re[fell]itur.

Secundo, R. Salomon concedit hic agi de secundo templo, sed respondet majorem illius gloriam fuisse quam primi, non quod in eo versatus sit Christus, sed quod plures annos durarit quam primum. Primum enim, inquit, duravit annos 410, secundum vero 420 : « Spectatum admissi risum teneatis, amici. » Egregiam sane laudem et gloriam secundi templi, Prophetæ cothurno dignam, quod in tot sæculis steterit decem annos amplius secundum templum quam primum. Plusculos illi dat Josephus. Nam lib. X *Antiq.* X, primum templum stetisse ait annos 470, secundo vero annos 639 assignat lib. VII *Belli*, cap. X. Sed error est in numeris, nam juxta veriorem chronologiam, primum templum duravit annos 426; secundum vero stetit ab initio regni Darii Hystaspis, usque ad Titum et Vespasianum, qui illud everterunt annis 588. Vide tabulam chronologicam quam præfixi Genesi. Duravit ergo secundum amplius quam primum annis 162. Verum hisce annis sæpius fuit pollutum et profanatum : *primo*, ab Antiocho Epiphane, 1 *Machab.* I; *secundo*, a Pompeio, teste Josepho lib. XIV *Antiq.* VIII; *tertio*, a Cassio, teste eodem Josepho cap. XIII, et tandem a Tito et Romanis plane cum urbe et gente excisum. Quocirca vere de eo dictum est I *Machab.* I, 41 : « Sanctificatio ejus desolata est sicut solitudo; » et vers. 42 : « Secundum gloriam ejus multiplicata est ignominia ejus. » Hi ergo anni templo non fuerunt ad gloriam, ut ait Aggæus, sed ad ignominiam. In hac glorientur Judæi : sicuti multo verius gloriantur, et hæreticis exprobrant Pilznenses Bohemi orthodoxi, furum patibulum apud eos diutius stetisse, et antiquius esse Ecclesia et fide Hussitica et Lutherana. *Secundo*, Aggæus non meminit durationis, vel temporis, nec in eo præfert secundum templum primo; sed in eo, quod ad illud veniet Desideratus cunctis gentibus, puta Messias, qui templum implebit sua majestate et gloria. *Tertio*, quæro quando in secundo templo illa commotio est facta, de qua ait Aggæus vers. 7 : « Adhuc unum modicum est, et ego commevebo cœlum et terram, et mare et aridam, » nisi in Christo? Hinc liquet quam frivolum sit R. Salomonis commentum.

Et tertium R. Davidis.

Tertio, R. David aliud effugium quærit. Dicit enim majorem gloriam fuisse secundi templi quam primi, eo quod multæ gentes confluxerint ad secundum templum, in eoque sua dona obtulerint Deo : sed pariter multæ, imo plures, confluxerunt ad primum. Salomon enim ejus fabricator fuit potentissimus et nominatissimus inter gentes, omnesque populos vicinos vel habuit subjectos, vel fœderatos. Illi ergo venientes ad Salomonem, veniebant pariter ad templum, adeo ut et regina Saba hac fama et gloria excitata, eodem venerit : quin et classes Salomonis navigantes in Ophir, inde Indos advehebant in Jerusalem. *Secundo*, Gentes magis profanarunt et conspurcarunt templum secundum, quam honorarunt, uti de Antiocho, ejusque posteris, Pompeio, Cassio et Tito jam ostendi. *Tertio*, quæ commotio facta est in cœlo, terra, mari et arida, nisi tempore Christi, et propter Christum? Porro fabella est Judaica, quam recenset Theodoretus, gentes vicinas mutuis bellis et cædibus se confecisse, earumque spolia et opes Deum dedisse Judæis ædificantibus templum, hancque esse majorem secundi templi gloriam. Hujus enim historiæ nec Josephus, nec quis alius meminit. Plura vide apud Galatinum lib. IV, cap. IX et X, Adrianum Finum lib. V *Flagelli Judæorum*, cap. II, et Paulum Burgensem hic additione tertia, et Lyranum.

Posterior quæstio, an templum Herodis fuerit magnificentius quam Salomonis?

Posterior quæstio est cum christianis nonnullis, qui concedunt quidem præcipuam gloriam secundi templi fuisse Christum : addunt tamen illud idem quoad fabricam, licet vilius fuerit Salomonico, quatenus restauratum fuit a Zorobabele; tamen quatenus idem redintegratum fuit ab Herode, augustius fuisse Salomonico, ideoque dicere hic Deum : « Meum est argentum, meum est aurum, » quo scilicet vos templumque ditabo magis quam ditavi Salomonem. Pro quo nota : Herodes Ascalonita, qui fuit infanticida et persecutus est Christum, cum ex Judæorum prophetiis, præsertim ex illa Jacobi *Genes.* cap. XLIX, 10 : « Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit exspectatio gentium, » intelligeret adesse tempus Messiæ regis Judæorum (videbat enim defecisse sceptrum de Juda, et in se alienigenam, puta Idumæum, esse translatum); credere et sperare cœpit se fore Messiam, ex adulatione quorumdam Pharisæorum. Quocirca ut a populo talis haberetur, diruto templo Zorobabelis, eodem loco aliud magnificentissimum exstruxit cœpitque anno 18 regni sui, et per 8 annos illud ædificavit, quo toto tempore, ait Josephus lib. XV *Antiq.* XIV, nunquam interdiu pluit. Porro hoc

Asserit Ribera, probat primo. ejus templum fuisse magnificentius Salomonico, Ribera probare contendit. *Primo*, ex eo quod Salomonis templum habuerit in longitudine 70 cubitos, Herodis vero centum. Secundo. *Secundo*, quia Herodes lapides candidos firmissimos, longos 25 cubitos, et latos 12, fabricæ suæ adhibuit, eosque solide et affabre ferro compaginavit. Tertio. *Tertio*, quia templum crustis aureis gravissimis obtexit, quibus exterius circumquaque tectum, ad primos solis ortus igneo splendore radiabat, ut, cum illud intuerentur spectantium oculi, quasi solis radiis repercussi averterentur. Quarto. *Quarto*, quia vallem profundissimam vicinam monti templi coæquavit, in eaque fecit templi atrium : unde illam ingentibus columnis 162, æque ac porticibus exornavit. Quinto. *Quinto*, quia ad atrium primum sacerdotum, et secundum laicorum qui mundi erant, adjecit tertium, in quo degerent immundi et gentiles. Hæc omnia habet Josephus loco citato, et Josippus filius Gorionis lib. V, cap. XXVI. Addit Ribera hæc non debere mira videri, quia licet Salomon esset ditissimus et gloriosissimus, tamen Herodes quoque potentissimus per Romanorum et Augusti amicitiam evaserat. Unde ad hanc fabricam maximas opes collegit et exhausit. Insuper saxa aliaque opportuna ad fabricam, ex diruto Salomonis et Zorobabelis templo usurpavit : vasa etiam aurea et argentea Salomonis, quæ abstulerat Nabuchodonosor, templo restituit Cyrus, I *Esdræ* cap. I et VI; ac licet ea rapuerit Antiochus Epiphanes, I *Machab.* I, 23, tamen ea restituerunt Machabæi, I *Machab.* IV, 49, idque ex auro, teste Josepho lib. XII *Antiq.* cap. XI. Idem cum Ribera sentire videntur S. Hieronymus et S. Chrysostomus, Demonstrat. *Quod Christus sit Deus*, tom. V, decepti auctoritate et verbis Josephi, cujus fides hic, ut et alibi, vacillat.

Negant alii passim. Verum hæc sententia in duobus errat. *Prius*, quod certo asserat Herodem plane diruisse templum Zorobabelis. Hoc enim valde dubium est, et a multis falsum censetur : sic enim prorsus aliud erexisset templum, novum, inquam, tam distinctum a templo Zorobabelis, quam hoc distinctum erat a templo Salomonis; esto in eodem situ omnia tria fuerint exstructa, et sic falsum esset quod ait hic Propheta, scilicet gloriam templi Zorobabelis fore Christum, cum in eo versatus non sit Christus, sed in novo templo quod Herodes exstruxit. Herodes ergo tantum ampliavit templum Zorobabelis, illudque suo inclusit, ac « antiquis fundamentis reliquis e templo Salomonico solutis nova imposuit, super quæ templum erexit longitudine centum cubitorum, latitudine centum, altitudine centum viginti, » ait Josephus lib. XV *Antiq.* XIV, cum Zorobabelis templum tantum sexaginta cubitos haberet in latitudine, et totidem in altitudine. Ergo Josephus tantum asserit Herodem solvisse fundamenta templi Salomonici, non vero asserit eum diruisse templum Zorobabelis. Hæc enim fundamenta Salomonis conservabant Judæi, tum in veteris templi memoriam, tum sperantes super illis quandoque templum restaurandum fore, quod ad primævam Salomonici magnificentiam accederet. Unde non permiserunt Herodem ea solvere, donec prius materiam omnem pro nova fabrica necessariam apparasset. Idem clare docet Hegesippus, lib. I *De Excidio Hierosol.*, et ex eo Genebrardus, lib. II *Chronolog.* Mansit ergo templum Zorobabelis, licet ampliatum et ornatum ab Herode, usque ad Titum, in eoque versatus est Christus, qui ei gloriam omnem conciliavit. Alioqui enim falsum esset oraculum Aggæi : « Magna erit gloria domus istius, » quam scilicet tu, o Zorobabel, cum tuis ædificas, non alterius quam ædificabit Herodes. Adde aliquos de fide Josephi hic dubitare; imo Baronius, anno Christi 31, ait eum sibi contradicere, dum lib. XV *Antiq.* cap. XIV, insinuat integrum templum Zorobabelis ab Herode fuisse demolitum, cum tamen idem, lib. XX *Antiquit.* VIII, asserat porticum Salomonis intactam permansisse. Unde et Rabbini duo tantum templa agnoscunt, Salomonis scilicet et Zorobabelis; Herodiani non meminerunt. Et Sanchez in cap. I *Zachar.* ait errare Josephum, dum innuit ab Herode dirutum esse templum Zorobabelis; et hoc loco idem multis demonstrat. Certe sæpe vacillat fides Josephi, ut docet Baronius tom. I in *Apparatu.* Hegesippus quoque, vetus et gravis auctor, lib. I, cap. XXV, docet Herodem non tam novum condidisse templum quam vetus ornasse.

Posterior error est quod dicant templum Herodis quoad fabricam augustius fuisse Salomonico, cujus opes et gloriam adeo celebrat Scriptura et tota antiquitas, illudque habuit pro orbis miraculo. Ecquid fuit Herodes ad Salomonem ? inquit Rupertus. Sane Judæi qui hoc loco tantopere stringuntur, veritate tamen clara coacti confitentur templum secundum longe impar fuisse primo in structura, pretio et gloria. Rursum Josephus lib. XV *Antiquit.* cap. XIV, docet domum regiam, quam Herodes sibi ædificavit, magnificentiorem fuisse templo ab eodem ædificato. Quis autem dicere audeat Herodis regiam templo Salomonis fuisse magnificentiorem, cum ei ne templum quidem ab Herode constructum ullo modo conferri, nedum præferri possit? inquit Villalpando parte I *Apparat.*, lib. II, cap. V. Denique clarus est textus Scripturæ I *Paral.* XXII, 14, ubi David recenset opes quas collegerat pro fabrica templi, et Salomoni relinquit : « Præparavi, ait, impensas domus Domini, auri talenta centum millia, et argenti mille millia talentorum, » etc. Jam centum millia talentorum auri, faciunt mille et ducentos milliones aureorum Francicorum : tantumdem faciunt mille millia talentorum argenti. Talentum enim auri hebræum continebat tria millia siclorum, id est semunciarum auri, quæ efficiunt duodecim millia coronatorum Francicorum. Talentum vero argenti continebat tria

millia siclorum argenti, quæ efficiunt tria millia florenorum Brabanticorum, quorum duos cum dimidio continet scutum, seu aureus Romanus, uti ostendi tract. *De Mensuris*, in fine Pentateuchi. Universim ergo reliquit David Salomoni pro fabrica templi, bis mille et quadringentos milliones aureorum, quantum auri vix est in tota Europa. Unde tot milliones habere potuisset Herodes? Porro hoc aurum pene totum disperiit, vel incendio, vel rapina Chaldæorum. Rursum Salomon in fabrica templi habuit septuaginta millia eorum qui onera portabant, et octoginta millia latomorum, absque præpositis numero trium millium et trecentorum : « Præcepitque ut tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum templi, » uti dicitur III *Reg.* v, 17. Quid ad hæc Herodes? qui tantum decem millia artificum ad fabricam adhibuit, et mille duntaxat plaustra ad lapides convehendos, teste Josepho loco citato. Insuper Herodes, peracta fabrica templi, rogatus a populo ut porticum Orientalem Salomonis pariter instauraret, abnuit, quod illa porticus tempore longo et pecuniis plurimis indigeret, ait Josephus lib. XX *Antiq.* cap. VIII. Quomodo ergo templum Salomonis æquavit, qui unam ejus porticum instaurare non potuit? Sed esto daremus templum Herodianum fabricæ magnificentia superasse Salomonicum, quod tamen est incredibile, illud certe hic impertinens est. Aggæus enim gloriam templi secundi non assignat aliam quam Christum, dicens : « Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria. » Omnis enim gloria auri et argenti, id est terræ albæ et rubræ, præ Christo Deo et Domino universorum, exilis est, imo nulla.

...id Salomoni ...tem- ...re- ...quit ...400 ...liones ...uri.

Dico ergo gloriam secundi templi de qua hic prophetat Aggæus, esse Messiam sive Christum. Quanta enim fuit gloria templi, quod in eo Christus Dei Filius puer Deo sit oblatus, quod ibi in medio doctorum sederit, quod in ejus pinnaculo a diabolo sit tentatus, quod in eo docuerit et enarraverit abscondita a constitutione mundi. Sicut enim gloria templi Salomonici fuit, quod in eo Dei majestas apparuerit velans se nube : ita major gloria templi secundi fuit, quod in illo eadem majestas non tantum velata, sed reipsa unita carni et corporata, visibilem et conspicuam se exhibuerit. Hoc est quod jubilans canit Malachias cap. III, 1 : « Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis. » Insuper eximia gloria templi secundi fuit, quod in eo per Christum non tantum peracta sint mysteria Verbi incarnati, nostræque redemptionis et salutis, sed etiam primi fideles et Apostoli adunati sint, jactaque prima Ecclesiæ christianæ fundamenta, juxta illud *Isaiæ*, cap. II, 3 : « De Sion exibit lex. » Christus ergo suam Ecclesiam inchoavit in templo hoc Sionis, a Zorobabele fabricato. Ita Rupertus, Hugo, Burgensis, Clarius, Vatablus et alii.

Allegorice.

Quocirca allegorice, Cyrillus Alexandrinus, quem citat noster Turrianus lib. II *Pro Epist. Pontif.* cap. XX, censet Aggæum hic loqui de templis Ecclesiæ christianæ, quæ superant templum Salomonis, tum numero, quia plurima per totum orbem; tum gloria, præsertim quia in iisdem habemus eamdem Dei majestatem velatam in Eucharistia, juxta illud *Malach.* I, 11 : « In omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda, » hebraice מנחה *mincha*, id est sacrificium farreum, sive panis, qui est materia Eucharistiæ.

Anagogice.

Anagogice, major est gloria novi templi quam veteris, hoc est, major est gloria Ecclesiæ quam Synagogæ, Evangelii quam legis, Apostolorum quam Prophetarum, uti docet Apostolus I *Corinth.* III. Idque maxime patebit in cœlo, ubi ex vivis et electis Ecclesiæ lapidibus templum mysticum, sanctum et gloriosum Deo construetur. Ita S. Hieronymus, Albertus, Remigius, Hugo hic, et S. Augustinus lib. XVIII *Civitat.* XXXV, et S. Ambrosius lib. V, *epist.* 12, qui videntur censere hunc sensum esse litteralem ; sed revera est mysticus. Denique major est gloria domus secundæ quam primæ, id est Ecclesiæ triumphantis quam militantis, imo illi propria est gloria et corona, sicut huic propria est lucta et victoria.

Symbolice.

Symbolice, domus prima est status hominis creati : *secunda* est status ejusdem post lapsum reparati et restaurati : illa est creationis, hæc redemptionis : illa Adæ, hæc Christi : illa innocentiæ, hæc patientiæ : illa paradisi, hæc peregrinationis et exsilii. Docet enim Apostolus *Rom.* v, 15 et seq., majorem gloriam, id est gratiam, datam esse homini lapso per Christum, quam fuerit data Adæ in paradiso.

Tropologice.

Tropologice, major est virtus pœnitentiæ post lapsum, quam innocentiæ ante lapsum : major est Paulus, quam Saulus : major est Magdalena lapsa et pœnitens, quam virgo et innocens : major Petrus negans Christum et plorans, quam eum confitens, et de constantia sua præsumens. « Plerumque, ait S. Gregorius lib. III *Pastor.* admon. 29, Deo gratior fit amore ardens vita post culpam, quam securitate torpens innocentia. »

Dabo pacem. — Ribera accipit de pace et copia rerum, quam habuit Herodes ad instaurandum templum Zorobabelis. Verum hic agitur de templo Zorobabelis, non Herodis. Animat enim Aggæus Zorobabelem et populum, ne metuant Darium, Samaritas et alios hostes : Deum enim effecturum ut faveant fabricæ, aut certe eam non impediant. Idipsum enim præstitisse Deum patet I *Esdræ*, VI, 14, ubi recensitis litteris Darii jubentis instaurari templum, subdit Esdras : « Seniores autem Judæorum ædificabant, et prosperabantur juxta prophetiam Aggæi prophetæ, » utique non aliam, quam hanc : « Dabo pacem, » id est prosperitatem. Sensus ergo est, ut ait

S. Hieronymus, « quia scio ad ædificationem inclytæ domus, et quæ superatura sit domum pristinam, nihil ita facere, ut pacem; idcirco et hanc spondeo : dabo enim in loco isto pacem. » Tropologice, faciam « ut pax, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat domum meam, et sit in pace locus meus. » Nihil enim ita necessarium volenti proficere in virtute, et construere domum perfectionis, ac quies conscientiæ et pax animæ. Hujus rei symbolo et typo rex Salomon, id est pacificus, in plena pace fabricavit templum, quod David ob bella continua fabricare non potuit, *Paral.* XXII, 8. Ita quoque Theodoretus, Haymo et Hugo.

Secundo et potius, « dabo pacem, » id est benedictionem et omne bonum, « in loco isto, » per Christum : Christus enim docens in templo evangelizavit, et dedit pacem credentibus sibi. Unde angeli in Christi ortu cecinerunt : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, » *Lucæ* II. Et hanc pacem quasi summum bonum, Christum e cœlis in terras allaturum prædixit Isaias cap. II, 4, et cap. XI, 6. Hæc enim pax concordat mentem cum Deo, et consequenter cum proximis, æque ac secum, ut suppressis concupiscentiarum motibus, ratio et spiritus carni, sensibus et membris omnibus dominetur : quo fit, ut fidelis inchoet hic vitam cœlestem, beatam et angelicam. Ita S. Hieronymus, Hugo, Lyranus hic, et S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XLVIII. In hac pace, puta in mente pacata, quasi in templo suo habitat Deus, juxta illud *Psalm.* LXXV, 3 : « Factus est in pace locus ejus : et habitatio ejus in Sion. » Unde Septuaginta hoc loco vertunt : *Dabo pacem, dicit Dominus omnipotens, et pacem animæ in acquisitionem omni condenti, ut suscitet templum istud.* Sic enim habet editio Romana, licet Regia tantum habeat : *Dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Quocirca S. Ambrosius scribens in hunc Aggæi locum, in fine tomi II, majorem gloriam domus novissimæ quam primæ intelligit pacem : « Pax enim, ait, et tranquillitas animæ super omnem domus gloriam est, quia pax superat omnem sensum, *Philip.* IV. Hæc est pax super pacem, quæ dabitur post tertiam commotionem cœli, maris, terræ, deserti, quando destruet omnes potestates et principatus » in die judicii, etc. « Et sic erit pax per omnia, ut nullis obsistentibus corporis passionibus, aut incredulæ mentis impedimentis, fiat in omnibus omnia Christus, subdita Patri exhibens corda universorum. Unde et ad ipsum solum mystice dicitur : Assumam te, Zorobabel, et ponam te sicut signaculum, quia te elegi. Etenim cum fuerit anima nostra pacifica, tunc accipiet in se sicut signaculum Christum, id est imaginem Dei, ut sit ad imaginem. Quoniam qualis cœlestis, tales et cœlestes. Et oportet nos portare imaginem cœlestis, id est pacem. »

Vers. 11. 11. IN VIGESIMA. — Hæc Aggæi prophetia ordine est *tertia. Primam* enim accipit cap. I, vers. 3, *secundam* hoc capite, vers. 2; *tertiam* hoc versu.

12. INTERROGA. — Duas quæstiones hic proponit sacerdotibus Propheta, ut ex earum responsis arguat Judæos de neglectu fabricæ templi. *Prior* est : si homo ferat carnem sanctam, puta Deo immolatam, in ora vestis, ejusque, scilicet vestis, non carnis, summitate, id est extremitate, tangat panem, vinum, etc., numquid panis, vinum, etc., hoc contactu vestis sanctificabuntur? Respondent sacerdotes : Nequaquam; et bene : quia licet caro sanctificata, si tangat vestem, eam sanctificet, uti sancitur *Levit.* VI, 27; non tamen ulterius, vestis contactu carnis sanctificata, si tangat panem, vinum, etc., in eo sanctitatem suam transfundet, eaque sanctificabit. Sanctificationem intellige legalem et cæremonialem legis veteris, qua res sancta separanda erat ab usu profano, Deoque danda et sancte tractanda. Applicat deinde responsionem suo scopo Propheta, dicens : « Sic populus iste, » etc. vers. 15, *q. d.* Sicut vestis tangens carnem sanctam non ita sanctificatur, ut possit sanctificare panem, vinum, vel homines se tangentes; ita pariter licet vos, o Judæi, sine templo habeatis altare, in quo victimas Deo offertis et consecratis, ut patet I *Esdræ*, III, 3; tamen hæ victimæ et carnes ibi immolatæ, esto tangentem et comedentem eas legaliter, id est exterius et per modum cæremoniæ, sanctificent, neutiquam possunt ulterius vestras actiones et munera, resque omnes quas vos tangitis et tractatis, sanctificare, ac multo minus possunt internam inobedientiæ, et externam neglectus fabricæ templi impuritatem e vobis eluere, juxta illud *Jerem.* XI, 15 : « Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? » Ne ergo vos excusetis, o Judæi, a fabrica dicentes : Habemus templum, in eo offerimus victimas, quæ, dum eas offerimus et comedimus, nos omnesque nostras actiones et opera sanctificant, et si quid in eis vitii aut peccati sit, abstergunt et emaculant. Neque enim piaculares vestræ victimæ mentem ab inobedientia et culpa expiare et expurgare possunt. Unde proponit secundam quæstionem, quæ magis stringit, aitque :

14. SI TETIGERIT POLLUTUS IN ANIMA. — *Anima* Ver. 14.
per antiphrasin hebraicam hic ponitur pro cadavere, uti et *Levit.* XIX, 27; XXI, 1; et *Numer.* V, vers. 2 : « Ne contaminetur sacerdos in mortibus; » Hebraice, *in anima.* Vide ibi dicta. « Pollutus « ergo « in anima, » est pollutus ex contactu cadaveris, vel morticini, qui ex ritu legis veteris, *Numer.* XIX, 13 et 22, omnia quæ tangebat, contactu suo polluebat et immunda reddebat. De hoc ergo ait : « Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, » puta panem, vinum, etc., « numquid » panis, vinum, etc., ab eo tactum « contaminabitur? Et dixerunt » sacerdotes : « Contaminabitur » panis, vinum, etc., quæ pollutus tetigit : tangendo enim ea polluit et contaminavit. Jam applicat hoc modo : « Sic popu-

lus, » etc., *q. d.* Sic vos, o Judæi, quia immundi estis, tum ob alia peccata, tum præsertim ob inobedientiam et neglectum fabricæ domus meæ, pariter polluitis omnia quæ tangitis et tractatis, puta omnia munera et opera vestra, omnes fabricas, omnes actiones vestras: hasce enim continuo et perseveranter præfertis mihi et meæ fabricæ, illisque intenditis, dum fabricæ meæ intendere deberetis. Hic ergo neglectus est circumstantia vitiosa, quæ influit in omnia opera vestra, eaque vitiat et polluit. Ita S. Hieronymus. Bonum enim oritur ex integra causa, malum vero ex singulis defectibus, inquit Philosophus. Ut enim opus sit bonum, debet habere omnes suas circumstantias requisitas, tam positivas, quam negativas : si vel una desit, desinet esse bonum, eritque malum, v. g. si quis studiosus, vel religiosus velit ire ad templum, et orare eo tempore, quo regula jubet ire ad scholas et studere, facit opus non bonum, sed malum : quia licet orare sit bonum, tamen eo tempore orare quo est studendum, est malum. Simili modo, licet fabricare domos, curare rem domesticam vel publicam, sit bonum ; tamen id facere eo tempore quo fabricanda et curanda est domus Dei, uti vos facitis, o Judæi, est malum. Perperam ergo ex hoc loco et similibus Calvinus probat omnia opera infidelium et impiorum esse peccata, dum sic argutatur : Quidquid pollutus tangit, hoc polluit : atqui peccatores sunt polluti; ergo quidquid tangunt et agunt, polluunt; ergo omnia eorum opera sunt peccata. Major enim in lege veteri vera erat in immunditia et tactu corporali duntaxat, puta si pollutus corporaliter tangebat rem quampiam, illam corporaliter et legaliter polluebat, idque ex præscripto legis, quæ ita sanciebat : falsa vero est in immunditia spirituali, puta peccato. Non enim omnia quæ tangit peccator, hæc illico peccato inficit vel polluit : alioqui enim omnes res Turcarum et hæreticorum essent pollutæ, et peccato inquinatæ; sed tunc duntaxat ea polluit, quando ea tangit contactu peccati, hoc est, quando iis utitur quasi mediis vel instrumentis ad peccandum : tunc enim peccatum, id est voluntas peccandi, sua immunditia ea tangit, illamque affricat et aspirat, itaque ea polluit. Simili enim modo olim in lege veteri, pollutus ex contactu cadaveris omnia quæ tangebat, polluebat : quia censebatur hæc ejus pollutio et immunditia sparsa per totum corpus, itaque omnia tangere et polluere, quæcumque pollutus ipse tetigisset.

[Ca]lvini [pa]ralo[gis]mus.

Moraliter, ex hoc loco collige sacerdotes impuros tactu altaris, vel calicis, aut rei sacræ non sanctificari; sed potius ea polluere et fœdare. Ita Theodoretus.

[V]itium [v]irtute [p]oten-tius.

Hinc recte infert S. Augustinus lib. *Contra Fulgentium Donatistam*, cap. XVI, et Nazianzenus orat. 1 *Apolog.*, virtutem a vitio longe superari, vitiumque virtute esse potentius. Vitium enim suam malitiam tangenti illico communicat et affricat, facitque vitiosum : hoc autem non facit virtus. Age cum sancto, non idcirco sanctus eris : age cum improbo familiariter, illico improbitatem suam tibi afflabit. « Parum absinthii, ait Nazianzenus, amaritudinem suam melli celerrime impertit ; cum contra mel ne dupla quidem parte copiosius dulcedinem suam absinthio infundat. Parvo lapide summoto, flumen totum in pronum trahitur : ejusdem autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi vix potest. » Et S. Chrysostomus : « Multos, ait, sollicitat societas nefanda. » Tange picem, illico inquinaberis : tange saponem vel lixivium, non illico mundaberis, nisi eo diu multumque manus vel corpus perfrices. Narrat Ælianus lib. XIII *Histor.*, Theodotam meretricem objecisse Socrati, quod ipsa omnes ejus discipulos ab eo alienare posset, et vocare ad se quocumque tempore vellet, cum Socrates ejus amasios ad se trahere nequiret ; ac respondisse Socratem : « Bene quidem dicis, quia tu ad declivem tramitem omnes rapis : ego vero ad virtutem cogo, ad quam arduus, et plerisque insolitus est ascensus. » Porro Donatistæ hoc loco abutebantur pro sua hæresi, scilicet sacerdotes impuros vitiare baptismum, nec quemquam recipere in eo gratiam, nisi baptizaretur a sancto, ex eo quod Aggæus hic dicat vers. 14 et 15, omne opus et oblationem polluti esse pollutam et contaminatam. Sed respondet S. Augustinus loco citato, eos hoc testimonio contra se uti : « Si enim, ait, tactus sancti, immundi inquinamenta non tollit, vanum est quod geritur, quod conficitis, quod lavatis. Si tetigerit, inquit Aggæus, quod sanctum est creaturam panis, aut vini, vel olei, sanctificabitur ? et responderunt sacerdotes : Non. Ubi est quod vos extollitis, quod sanctitatem vestram munditiam conferre jactatis ? Tactus ille opera significat. Si sanctus, inquit, tetigerit immundum, non sanctificabitur. Si immundus tetigerit sanctum, inquinabitur, id est, facilius sanctus qui junctus fuerit genti huic pessimæ pessimatur, quam gens ista in melius commutetur ; quia proclivius ad imitationem malorum curritur, quam ad virtutes bonorum animus excitatur : sicut melli plurimo parum absinthii injectum velocem amaritudinem trahit ; mellis vero etiamsi duplum injiciatur, non poterit ejus obtineri dulcedo. » Ita ipse tropologice more suo. Vide eumdem post collationem *Contra Donatist.* cap. XX.

(1) 16. ET NUNC PONITE CORDA VESTRA A DIE HAC Vers. 16.

(1) Vers. 16. « Sic populus iste, et sic gens ista, » hebraica lingua, quod recentiores philclogi sæpissime neglexerunt, accuratissime distinguit עם et גוי. גוי sensu pejori de populis qui non ad Israeliticum pertinebant, adhibetur, quod ex multis locis Psalmorum et Prophetarum perspici potest. Aben-Ezra sub עם sacerdotes, et גוי populum ipsum intelligit. Septuaginta vertunt, ὁ λαὸς οὗτος καὶ οὕτως τὸ ἔθνος ταῦτο. Vulgatæ autem sensus non ambiguus videtur, nam *populus* idem significat quod

ET SUPRA, — *q. d.* Considerate penuriam, sterilitatem, et adversa omnia quæ vobis acciderunt a die hac per omnes annos præteritos, quibus neglexistis fabricam templi, indeque discite non aliam illorum esse causam, quam hunc templi neglectum. Nam cum quilibet vestrum accederet ad acervum messis, qui videbatur daturus viginti modios frumenti, eum excutiens invenit tantum decem modios. Sic qui accedebat ad torcular plenum uvis, quæ daturæ videbantur quinquaginta lagenas vini, eas premens invenit tantum viginti. Cur hoc? quia ego exsufflavi vestras segetes et uvas, uti dixi cap. I, 9. Nota : Vox *modios* non est in Hebræo, sed intelligitur tanquam communis et ordinaria mensura frumenti. Ita Noster, Chaldæus, Pagninus et Vatablus. Sed Septuaginta subintelligunt *sata*. Sic pro *lagenas* hebraice est פּוּרָה *pura*, quod Septuaginta vertunt, *amphoras*; Chaldæus, *dolia*; Pagninus, *b tos*; Tigurina, *urnas*. Proprie *pura* significat *torcular* : inde per catachresin significat mensuram ordinariam vini, quæ torculari expressa vase excipitur, qualis est lagena, amphora, etc.

Vers. 18. 18. PERCUSSI VOS VENTO URENTE ET AURUGINE. — Aurugo vitium est segetis, cum ex nimio humore pallescit, marcescit, tabescit, ut tandem grana in cinerem vertantur. Vide dicta *Joel.* I, 4 (1).

Vers. 19. 19. PONITE CORDA VESTRA EX DIE ISTA, ET IN FUTURUM. — Hebraice וּמַעְלָה *vemala*, id est *et super*, ut vertit vers. 16. Jam *super*, id est ultra, deinceps, sive futurum respicias, ut hic, sive præteritum, ut vers. 16. Sensus est, *q. d.* Jussi vos vers. 16, considerare præteritos annos sterilitatis et adversitatis, quibus neglexistis fabricam templi; nunc pariter jubeo vos considerare annos futuros fertilitatis et prosperitatis, ex eo quod fabricam templi resumpseritis : ut ex utrorumque annorum dispari eventu et contraria sorte certe colligatis, non aliam causam adversitatis vestræ fuisse, quam neglectum templi; nec aliam causam vestræ felicitatis deinceps fore, quam curam et studium templi.

Moraliter, tempus docet prudentiam. Disce hic prudentis esse considerare tempora, et præterita cum futuris conferre : tempus enim docet prudentiam. Unde Thales, rogatus « quid esset sapientissimum, » respondit : « Tempus : invenit enim omnia. » Ita refert Laertius lib. I *De Vit. Philosoph.* cap. I. Hinc et Plutarchus in *Pericle* : « Tempus, inquit, omnium consiliariorum optimum. » Et Livius, *decade* 3, lib. II : » Meliores, ait, prudentiores, constantiores nos » tempus diesque facit. » Et Menander :

> Ducit ad lucem veritatem tempus,
> Omnia detegens tempus ad lucem fert.
> Nullus tempore melior consiliarius.

Denique Philosophus acute vereque dixit, « veritatem esse filiam temporis. »

A DIE VIGESIMA ET QUARTA NONI MENSIS : A DIE, QUA FUNDAMENTA JACTA SUNT TEMPLI. — Jam illa jaci cœperant ante decem annos, scilicet anno 2 Cyri, mense 2, die primo, ut patet I *Esdræ* III, 8 et sequent. Sed per Cambysem inhibita fabrica, stetit opus usque ad Darium, quando prophetante Aggæo opus resumpserunt anno secundo Darii, die 24 mensis sexti; nimirum illo die cœperunt cædere ligna, convehere lapides omnemque materiam apparare, ita ut die 24 mensis noni, ut hic dicitur, circumquaque plane et perfecte jacerentur fundamenta, jampridem sub Cyro inchoata. Ita Arias, Ribera et alii, hæc loca, quæ antilogiam præ se ferunt, conciliant.

20. NUMQUID JAM SEMEN IN GERMINE EST? — *q. d.* Ver 20.
Nondum germinavit semen, ut ex germine copioso et luxuriante possitis conjicere et sperare copiosam messem; ego tamen ex nunc illam vobis, ob diligentiam quam præstatis in fabrica templi, promitto, quia semini vestro benedicam, faciamque ut multos culmos, spicas et grana germinet et producat.

Pro *germine* hebraice est מְגוּרָה *megura*, quod Chaldæus, Syrus, Arabicus et Septuaginta vertunt, *aream*; Rabbini, Pagninus, Vatablus et Arias, *horreum*, quod R. Salomon ita explicat : Annon totum semen in horreo est, quia hoc anno nondum seminastis, et arbores nondum progerminarunt? sed seretis, et ego satis vestris benedicam, eaque fecundabo et multiplicabo. Verum Noster melius cum Tigurina vertit, *germen* : messis enim ponitur in area et horreo, semen vero in agro ut germinet. *Germen* ergo vocatur *megura* a radice גּוּר *gur*, id est incolere, habitare : quia in germine quasi habitat semen, puta arista, et granum protuberans ex semine. Hinc patet S. Scripturam uti computu anni sacri, non communis et profani. Nam nonum mensem vocat hic eum, quo semen satum germinat : hoc autem in Palæstina fit in novembri. Nonus ergo mensis est november, ac consequenter primus est nisan, sive martius, a quo incipiebat annus sacer (2).

Moraliter, disce hic illud Apostoli : « Corporis exercitatio (ut satio, plantatio, negotiatio) ad modicum utilis : est pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, et Mo-ter.

græcum ἔθνος; alio modo autem in scriptoribus classicis ἔθνος et λαός, gens et populus distinguuntur; sed quisque intelligit Alexandrinos et Vulgatam differentiam verborum גּוֹי et עַם Hebræorum more annotasse, nec secundum ingenium linguarum occidentalium annotare potuisse. (Scheibel.)

(1) Ut recte notat Scheibel, loquitur hic Propheta, ut satis elucet, de illo tempore quo istæ plagæ irruerant; nam hoc tempore, quo hæc ultima verba scripta erant, Judæi jam redierant ad Dominum, ædificatione templi denuo inchoata.

(2) Palæstinam autem arboribus his nominatis abundasse, ostendunt, præter locum *Deut.* VIII, 8, Relandi *Palæstina*, Fabri *Observationes*, Carpzovii et Jahnnii *Archæologiæ*, *Itineraria* denique d'Arvieux, Shawii, Pocockii, Schultzii, Chateaubriandii, aliorumque ubi laudatorum. (Scheibel.)

futuræ,» I *Timoth.* cap. IV, 8. Deus enim hic piis, suamque fabricam et cultum promoventibus promittit benedictionem, id est copiam bonorum temporalium, multo magis spiritualium iis qui alios ædificant, docent, sanctificant, ut in eorum mente domum spiritualem templumque Deo construant. Unde sequitur :

Vs. 21. 21. FACTUM EST VERBUM DOMINI SECUNDO. — Die enim 24 mensis noni, Aggæus duo accepit a Deo oracula. *Prius* fuit vers. 11; *secundum* est hoc, quo promittit Zorobabeli ob navatam operam in fabrica templi, quod ex ejus posteris nasciturus sit Christus, qui fabricaturus sit Ecclesiam, in qua regnaturus sit et dominaturus omnibus gentibus. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et alii. Est hæc quarta et ultima Aggæi prophetia, qua de more assurgit ad Christum, in eoque quasi fine et scopo, oracula sua terminat et concludit.

Vs. 22. 22. LOQUERE AD ZOROBABEL. — *Primo*, Theodoretus putat hic promitti Zorobabeli in se et sua persona, quod Deus eum cum populo defensurus sit ab invasione Gog et Magog, imo facturus ut ipsi mutua se cæde conficiant, eorumque spolia diripiant Judæi. Verum Gog et Magog non fuerunt tempore Zorobabelis, sed erunt in fine mundi, ut patet *Ezech.* XXXVIII et XXXIX, et *Apoc.* cap. XX, 7.

(Quid hic promittatur Zorobabeli? Responsio prima.)

Secunda. *Secundo*, Hebræi censent Zorobabeli hic promitti excidium Persarum, quos ipse formidabat quasi ipse illud sit visurus, et in eo illæsus, quasi annulus a Deo sit conservandus. Verum hæc sunt fabellæ. Persæ enim excisi sunt ab Alexandro Magno 200 annis post tempora Zorobabelis et Darii Hystaspis. Quocirca alii minus improbabiliter hæc referunt ad posteros Zorobabelis, quos Deus ab Alexandro Magno tutatus est. Cum enim Alexander omnes gentes sibi subjiceret, Deus Judæos exemit, flexitque animum turgidum Alexandri ad modestiam et benevolentiam, ut Jaddum pontificem Judæorum veneraretur, Judæosque benigne complexus, immunes et liberos dimitteret.

Tertia genuina. Dico ergo Zorobabeli hæc promitti, non in se, sed in suis posteris, puta in Christo, *q. d.* Quia tu, o Zorobabel, dux et ductor fabricæ templi mei fuisti, hinc tibi pro mercede promitto, quod inter tot bella, et inter tot reges ac monarchias Persarum, Græcorum et Romanorum, quæ post mortem tuam inter se colluctabuntur, et sese vicissim collident et interiment, ego te tuamque domum et familiam ducalem illæsam, tanquam annulum meum signatorium conservabo, et continua serie propagabo; imo efficiam ut ex te nascatur Christus, qui eversis omnibus regnis rerum potietur, eritque Rex regum et Dominus dominantium. Hæc ergo promissio fit Zorobabeli : quia licet implenda sit in Christo, tamen tangit et afficit ipsum Zorobabelem : nam ingens ejus decus et gloria est, quod ipse familiæ ducalis sit auctor, ex qua nasciturus est Christus, quodque eam per 500 annos usque ad Christum conservabit et propagabit. Hoc est quod illi hic promittit Deus.

Obiter hic nota duo fuisse templa Dei, et duos eorum fabricatores, et utrumque pro mercede fabricæ templi, accepisse promissionem a Deo de Christo ex se nascituro. *Prior* est David, qui omnes impensas pro fabrica templi curavit, easque consignavit Salomoni filio, ideoque audivit a Deo : « Ipse (filius qui ex te nascetur) erit mihi in filium, et ego ero illi in patrem : firmaboque solium regni ejus super Israel in æternum, » I *Paral.* XXII, 10. *Alter* fuit Zorobabel, qui secundum templum instauravit, ideoque pariter Deus illi hic promittit filium Christum, quod scilicet ille ex ejus prosapia nascetur. Unde discimus quam liberalis sit Deus, qui pro parva opera et obedientia tantam mercedem, quanta est Christus, promittit. Rursum quam Deo placeat religio, puta fabrica monasteriorum, templorum, eorumque ornatus et cultus : multo magis quam ei placeat fabrica vivi templi virtutum in anima, tum nostra, tum proximorum nostrorum, ac præsertim urbium et gentium integrarum conversio. (Moraliter quam placeat Deo fabrica templorum.)

Huc pertinet expositio Remigii, Lyrani et Vatabli, qui censent hæc promitti non Zorobabeli, sed Christo, nimirum quod ipse incarnandus sit futurus rex orbis, ideoque commovenda et subjicienda sunt ipsi omnia regna, omnes reges et principes. Hoc enim eodem redit. Sive enim dicas Zorobabeli hæc promitti non in se, sed in posteris, puta Christo; sive dicas ipsi Christo ex Zorobabele nascituro hæc promitti, eodem res recidit. Congruentius tamen ipsi Zorobabeli hæc consignamus : quia ei illa pro mercede fabricæ consignat tum Aggæus, tum Ecclesiasticus XLIX, 13, dicens : « Quomodo amplificemus Zorobabel? nam et ipse quasi signum in dextera manu.» Sic Davidi promittit Scriptura quod in Christo ejus filio implendum erat : « Pastorem, ait, suscitabo servum meum David, » id est Christum, Davidis filium et antitypum, *Ezechiel.* XXXIV, 23. Sic benedictio Abrahæ facta, quod in ipso benedicendæ essent omnes gentes, *Genes.* XVIII, 18, impleta est in Christo ex Abraham progenito. Sic promissio terræ Chanaan eidem facta *Genes.* XIII, 15, impleta est post 400 annos in posteris ejus.

Anagogice S. Hieronymus, Haymo et Hugo hæc exponunt de secundo Christi adventu ad judicium, ad resurrectionem, gloriam et regnum. Tunc enim Deus commovebit omnia regna mundi, illaque ipsi quasi judici et domino subjiciet, uti docet Apostolus I *Corinth.* cap. XV, vers. 24 et sequent. (Anagogice.)

Mystice, hæc facit quotidie Deus in Christi posteris, puta christianis regibus, prælatis, pontificibus, quorum jura et regna propagat, debellando hæreticos, Turcas, infideles, illosque eis subji-

ciendo, ut ita Ecclesia et regnum Christi dilatetur et magnificetur.

EGO MOVEBO COELUM PARITER ET TERRAM, — commotionibus scilicet, et translationibus monarchiarum, de quibus paulo ante dixi, ac aliis quas recensui vers. 8. Ita S. Hieronymus.

Vers. 23. 23. ET CONTERAM FORTITUDINEM REGNI GENTIUM. — Sic Persas jam tum dominantes Judæis contrivit Deus per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per mutua et civilia bella.

ET DESCENDENT, — id est cadent, sive concident in terram occisi et mortui, *q. d.* Futura sunt asperrima bella et strages inter Græcos, Persas et Romanos; et tamen inter ea servabo te unum, id est tuam familiam, o Zorobabel, quia hæ strages parant viam regno et monarchiæ Christi ex te nasciturі, juxta visionem Danielis, cap. II, ubi cum recensuisset contritionem statuæ quadrifidæ, significantis quatuor orbis monarchias, per lapillum de monte sine manibus præcisum, puta per Christum, subdit de ejus monarchia vers. 44 : « In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, etc., et consumet universa regna hæc : et ipsum stabit in æternum (1). »

Vers. 24. 24. SERVE MEUS. — Non tantum Zorobabel, sed et Christus, quem hæc omnia tangunt, qua homo, vocatur, et revera est servus Dei, uti dixi *Isaiæ* cap. XLII, 1 : « Ecce servus meus, suscipiam eum : electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. »

Annuli usus et insignia. Primus. PONAM TE QUASI SIGNACULUM, — hebraice חותם *chotam*, id est sigillum signatorium, præsertim in annulo, quo *primo*, tum edicta et litteras, tum arcas et alia secreta, vel pretiosa, ac nominatim testamenta, obsignabant et custodiebant veteres. Radix enim חתם *chatam* significat occludere, obsignare, sigillo confirmare, claudere et communire. Sic Darius jussit obsignari annulo suo os laci leonum, in quem conjectus erat Daniel, ne quis eum occideret vel læderet, *Daniel*, VI, 17.

Secundus. *Secundo*, sigillum hoc annuli erat in pala incisum jaspidi, alterive gemmæ pretiosæ : quocirca annulum gestabant in digito ad ornatum, ut eo suam nobilitatem, stemmata et insignia gemmæ incisa ostentarent. Sic Africanus patris imaginem incidit annulo : Augustus sphingem, ac deinde effigiem Alexandri Magni : alii leones, dracones, etc. Hinc filio prodigo in gratiam recepto pater jubet dari annulum, in signum restitutæ dignitatis, *Luc.* XV, 22. Unde Syrus pro *chotam* vertit, *sigillum;* Arabicus vero uterque, *annulum*, scilicet signatorium, qui reipsa est signaculum et sigillum.

Tertius. *Tertio*, annulus dabatur legatis qui mittebantur ad exteras gentes, tum honoris, tum auctoritatis et fidei eis conciliandæ causa : item victoribus et triumphatoribus, teste Plinio lib. XXXIII, cap. I, sed maxime amicis charissimis et fidelissimis. Ita Pharao Josepho dedit suum annulum, *Genes.* XLI, 42, et Assuerus Aman intimo suo, *Esther* III, 10. Hinc Cicero ad Quintum fratrem eum monet : « Sit, inquit, annulus tuus non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ. »

Quartus. *Quarto*, annulus inter sponsos signum erat conjugii mutuique amoris, qui utriusque uti digitum, ita et cor mentemque annulo, id est charitatis vinculo et symbolo, copularet. Hinc signum est fidei conjugalis, ejusque conjuges admonet. Unde gestatur in digito quarto manus sinistræ, qui inde annularis dicitur, eo quod habeat venam tendentem ad cor, inquit S. Ambrosius lib. *De Patriarchis*, et Gellius lib. X. Ut digitus ille qui cordis est indicium, annulo quasi corona honestetur, inquit Pierius lib. XLI. Hinc et veteres imaginem ejus quem amabant in annulis gestabant, ut illum semper intuerentur, et de eo jugiter cogitarent. Hinc sponsus a sponsa petit, *Cant.* VIII, 6 : « Pone, inquit, me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, » ut scilicet non aliud videas, cogites et ames, quam me; ut videaris habere cor et brachium obsignatum meo annulo, imo meipso, tanquam custode ac domino cordis atque operum omnium, ut ab iis alios omnes excludas. Insuper, ut quasi mollis cera fingi te patiaris, neque aliquid exprimas in moribus, quod non ego prius tibi impresserim. Id enim decet in connubio hoc divino, quo mihi astricta es. Sic Cicero, lib. *De Finibus*, testatur discipulos et amicos Epicuri ejus imaginem in annulis gestasse.

Quintus. *Quinto*, annulus priscis habitus est symbolum et causa prudentiæ, ut scilicet eo temporum successus vicesque, et quid quolibet agendum esset, cognoscerent. Ita Jarcha septem annulos dedit Apollonio Thyanæo, ait Philostratus in ejus Vita, lib. III, cap. XIII, septem stellarum nominibus insignitos, quos Apollonius singulos singulis diebus gestabat. Verisimile est fuisse magicos, quales Clemens Alexandrinus lib. III *Stromat.*, habuisse Excestum Phocensium tyrannum memorat : ex quibus inter se collisis sonumque excitantibus, rerum gerendarum opportunitates cognoscebat : sed male malus cum suis annulis periit. Aristophanis Scholiastes scribit Eudemum philosophum physicos annulos fecisse contra dæmones et serpentes. Arabicus codex de annulo Salomonis narrat, Salomonem annulum fatalem habuisse, cui vis illa sapientiæ mirabilis tenebatur implicata, quem amasiæ ejus in Jordanem

(1) Tota hæc descriptio, ait et ipse Scheibel, ad tempora Messiæ eademque ultima totius terræ pertinent; nam Prophetæ Hebræorum sæpissime tempora Messiæ postrema interitumque cœlorum terræque conjungunt; atque de certamine Messiæ ejusque victoria de regibus terræ, contra ipsum regnumque divinum pugnantibus vaticinati sunt : ex. gr. *Deut.* XXXII, 35 et seqq.; *Psal.* II; *Jesaj.* II, XLIX, LXII et seqq.; *Ezech.* XXXVI, XXXIX; *Daniel.* VII et IX; *Joel.* III, IV; *Mich.* VII; *Malach.* III, IV; quibuscum Apocalypsis Christianorum consentit cap. XVII, 12 et seqq.; XVIII, 9 et seqq.; XIX, 17 et seqq. (Scheibel.)

projecerunt, indeque suis illecebris regem sapientissimum dementarunt. Verum cum postea annulus in ventre piscis repertus Salomoni esset redditus, illico in eo sapientia reviguit. Refert hæc Pineda lib. III *De Rebus Salomon.* cap. XXIX. Fabellam judaicam esse autumo. Celebris est Gygis annulus, quo ipse omnia videns, a nemine videbatur; itaque regem Lydorum occidit, et regnum occupavit, de quo S. Ambrosius lib. *De Officiis,* cap. III, ex Platone. Sed et hic magicus fuit. Sic enim magi hodie dæmones familiares habent in annulis, a quibus discunt arcana. Illud verum, artificem peritissimum annulo Caroli V imperatoris horologium integrum, cum tot libramentis, currentibus et recurrentibus rotulis inclusisse. Rem tantam in tantillo annulo admirati sunt. Nimirum sapiens momenta temporum et rerum habet in manu.

Felix cui cœlum terræque patebant
In digitis.

Ita Nicolaus Causinus lib. XI *Par. Hist.* cap. LXVI, LXVII et LXVIII. Sic annuli astronomici docent signa cœlestia, solis progressus, et horarum spatia. Annuli ex equo marino cohibent spasmum. Alii ex certis gemmis resistentibus melancholiæ, maniæ, epilepsiæ, juvant ad mentis serenitatem, judicium et sapientiam.

Jam ut hæc applicemus Zorobabeli, et genuinum hujus loci sensum aperiamus, advertendum est Aggæum alludere ad *Jerem.* XXII, 24, ubi impio Jechoniæ regi Juda has minas intentat Deus : « Vivo ego, dicit Dominus : quia si fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, etc., in manu Nabuchodonosor, » *q. d.* Etiamsi Jechonias mihi ita necessarius, conjunctus, charus et pretiosus esset, ac est annulus signatorius, qui nunquam de manu gestantis ac sigillantis aufertur, uti fuit ejus avus Josias, et atavi, David, Josaphat et Ezechias, tamen ob ejus scelera a me evellam illum, atque in Babylonem traducam, tradamque in manus Nabuchodonosoris. Jechonias fuit avus Zorobabelis : Jechonias enim genuit Salathiel, Salathiel genuit Zorobabel. Quod ergo avo ob impietatem Deus abstulit, nimirum esse signaculum vel annulum signatorium Dei, hoc hic nepoti ejus Zorobabeli ob pietatem restituit. Unde et effecit ut, sicut Jechonias fuerat dux euntium in captivitatem Babylonicam, ita Zorobabel nepos esset Dei nomine dux inde redeuntium Hierosolymam. Sicut ergo principes sigillum regium, quod cancellario ob scelus ademerunt, reddunt filio vel nepoti, ob ejus merita; ita facit hic Deus. Unde de eo ait Ecclesiasticus cap. XLIX, 13 : « Quomodo amplificemus Zorobabel ? Nam et ipse quasi signum in dextera manu. »

Porro Zorobabeli quinque sigilli dotes jam recensitæ congruunt, tam in sua persona, quam in persona Christi ex eo progeniti, de quo proprie hic agitur, ut communiter docent interpretes, quos sequuntur Emmanuel et Mariana.

In sua persona : *primo,* quia, sicut annulus signatorius præ omnibus rebus custoditur, ita Deus custodivit Zorobabelem, ejusque stirpem præ stirpe aliorum regum. Hisce enim eum opponit dicens : « Subvertam solium regnorum, et conteram fortitudinem Gentium; sed assumam te, o Zorobabel, et ponam quasi signaculum, quia te elegi, » *q. d.* Perdam alios reges et regna, te vero quasi annulum meum custodiam, cordi et curæ habebo, faciamque ut sis quasi sigillum obsignans et custodiens, non tantum corpus Darii regis, III *Esdræ,* cap. III, 3, juncto cap. IV, 13, sed et totum populum Israel, cujus meo nomine eris liberator et redux. Zorobabel annulus Dei. Primo.

Secundo, es mihi honori et ornamento instar annuli aurei, tum quia mihi domum meam ædificas; tum quia rempublicam populi mei in meo cultu contines et promoves. Reipublicæ ergo pariter es decus et gloria, perinde ac Judith, cui victrici acclamat populus cap. XV, 10 : « Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri. » Secundo.

Tertio, es meus legatus, tum ad Darium, tum ad populum, ut utrisque meam voluntatem, legem et jussa exponas, ideoque es mihi instar annuli : quia tibi auctoritatem et fidem apud utrosque conciliavi; ut in omnibus tibi fidem habeant quasi legato a me misso, et annulum meum gestanti. Tertio.

Quarto, es mihi charus et conjunctus quasi annulus, ut te semper præ oculis, cordi et curæ habeam. Unde Chaldæus vertit : *Ponam te sicut sculpturam annuli super manum.* Hinc faciam te quasi generum meum, ut scilicet ex te carnem sumat filius meus unicus, atque adeo eumdem filium meum gignas ut hominem, quem ego genui ut Deum. Hinc Arias sic explicat, *q. d.* Sicut sigillum in certa annuli parte solet constitui, ita nomen tuum, o Zorobabel, familiæ et genealogiæ Christi inseram, ut æternum sit et gloriosum, nec ullo tempore vel oblivione possit deleri, ut reipsa illi insertum est, *Matth.* I, 12. Quarto.

Quinto, do tibi sapientiam annulo repræsentatam; unde in problemate : « Quid esset fortissimum ? » Zorobabel respondens esse veritatem, præmium sapientiæ tulit a Dario, III *Esdræ,* IV, 13 et 42. Hinc et populum sapienter rexit, a Samaritis defendit, eique Darium conciliavit. Quocirca postquam populum in Jerusalem reduxit, ipse Babylonem rediit, ut causam populi apud regem ageret, ibique defunctus est. Quinto.

Verum potius hæc competunt Zorobabeli, in persona non sua, sed Christi; de eo enim ad litteram loquitur Aggæus, dicens : « In die illa, » scilicet tempore Christi, *q. d.* inquit a Castro : Assumam tuam carnem, o Zorobabel, quam quasi annulum signatorium aureum inseram dexteræ meæ, nempe Christus est annulus Patris.

filio meo, qui est meum brachium, mea dextera, mea virtus et fortitudo, *Isaiæ*, LIII, 1, ut tali filio ex te progenito colaris ab omnibus et glorificeris, imo super universos reges exalteris, ac quasi deificeris, in natura humana, quam ex tua posteritate filius meus assumet, sibique uniet et deificabit, idque in æternum, ut ei semper in omnia sæcula adhæreat, sicut annulus digito. Vel ponam te quasi signaculum, id est faciam stirpem et propaginem tuam quasi annulum in orbem euntem, cujus extrema uniantur in pala continente sardonychen, id est Christum Filium Dei, qui est sigillum et character Patris. Sicut enim de Adam, qui in hoc orbe genealogiæ Christi est primus, dicitur *Lucæ*, III, 38 : « Qui fuit Dei ; » ita ultimus in eo Christus pariter est Filius Dei. Insuper, sicut manus ornatur annulo, ita ego filium meum carne, quam ex tua stirpe assumet, quasi annulo ornabo. Sic enim de Ecclesia ait Isaias cap. LXII, 3 : « Eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui (1). »

Porro Zorobabel fuit typus et figura Christi : *primo*, suo ducatu et reductione populi e Babylone, uti Christus nos liberavit a peccato, morte et gehenna ; *secundo*, quia ædificavit templum, uti Christus Ecclesiam ; *tertio*, sua protectione populi apud Darium, uti Christus advocatus est noster apud Patrem ; *quarto*, sua propugnatione, pugnando contra Samaritas volentes impedire fabricam templi, uti Christus pugnat pro suis martyribus et fidelibus ; *quinto*, quia, ut Zorobabel pro populo vixit et mortuus est in Babylone ; ita Christus in mundo, qui est Babylon, id est confusio vitiorum et malorum omnium ; *sexto*, sicut Zorobabel Deo charus atque conjunctus fuit, ita Christus eidem fuit conjunctissimus, adeoque humanitatem suam Verbo hypostatice univit et conjunxit ; *septimo*, quia uti Zorobabel fuit sapiens, ita Christus est sapientissimus.

Verus ergo Zorobabel, id est Christus, Zorobabelis filius et antitypus, est signum, id est sigil-

(1) Duæ exstant opiniones de *interpretatione* totius hujus vaticinii, vers. 21-23. Potest referri ad bella futura in Judæorum regione, et extra illam, in Asia et Europa vehementi furore gerenda ; sed *primo*, contradicunt verba versus vigesimi, « ex die ista benedicam, » quæ conjungi debent cum versibus 21-23. Num enim bella et quidem gesta cum maximo furore sunt documenta benevolentiæ divinæ? *Secundo*, Zorobabel mortuus est multo ante illa tempora regni Macedonici, Syriaci, imperiique Romanorum ; nihilominus legis : « In die illa, assumam te, Zorobabel, » etc., id est hoc tempore summam Zorobabelem ; nam phrasim *in die illa* denotare tempus indefinitum, tum ex contextu versuum 21-24 elucet, tum e constanti dicendi genere in scriptis Hebræorum prophetis usitato.

Altera opinio est de *vaticinio Messium prænuntiante* ; quæ interpretatio argumentis maxime firmis, et quidem philologicis et historicis, fulcitur. Etenim *primo*, si vaticinium vers. 11-20, cum vaticinio cap. I, 5-12, consentit, de qua re nemo vere dubitare potest, necesse est etiam hoc vaticinium nostri capitis cum præcedenti cap. II, 3-8, ejusdem esse argumenti ; illam vero promissionem (II, 7, 8) de Messia loqui, clarum est, ideoque etiam nostri versus habere debent eumdem sensum. *Secundo*, vers. 7 et vers. 21, iisdem verbis usus est Propheta. *Tertio*, verba versus 23 de regnorum eversione et bellis in toto orbe terrarum gerendis semper apud Hebræos de tempore Messiæ afferuntur. *Quarto*, promissionem ipsam Zorobabeli factam ad vaticinium de temporibus Messiæ referendam esse, ex sententia Judæorum patet, qui Messiam ex tribu Judæ posterisque Davidis oriundum censebant ; de qua sententia locum *Gen.* XLIX, 10 ; *Isai.* XI, 1 ; *Jerem.* XXIII, 5, nemo ignorat. Loquitur Jehovah collective de Zorobabele, ejusque posteris eorumque gloria futura. Hinc Apostolus in epist. *ad Hebr.* XII, 26, 27, contra philologiam et historiæ cognitionem minime peccavit ; nec errarunt antiquiores interpretes Judæorum et Christianorum, Hieronymus ; reformatores, Schmidt, Tarnov, Calov ; critici sacri, J. H. Michaelis et Burgius noster, quanquam disquisitionem causarum philologicarum et historicarum neglexerunt. Ipse de Wettius, (*Bibl. Dogm.* § 116 adm.), et Weyscherderus (in *Instit. Dogm.* § 50, ubi multi alii loci allati sunt) omnino nostræ sententiæ favent.

Hinc חותם *chotam, signaculum*, de Zorobabele dictum non tantum significat, ut Rosenmullerus ad vers. 22 putat, Jehovam hunc Zorobabelem incolumem servaturum esse ; sed ad conservationem et destinationem singularem totius tribus Judæ, ex cujus stirpe dux ille Judæorum ortus erat, et Messias oriundus, pertinet ; nec *proxime* instare tempora Messiæ somniabat Propheta, cum *chotam* et *bochar* ad vitam et fata Zorobabelis pertineant non necesse sit. Quomodo enim, nisi prorsus insanus fuisset, eversionem regnorum gentium, cujus spem Judæi cum temporibus Messiæ conjunctam putabant, illa ætate exspectare poterant? Contra ex locis *Dan.* VII, IX ; *Psalm.* XLV et seqq., aliisque constat, Prophetas Hebræorum diu post exsilium Babylonicum, fracto jam et sublato Macedonum Syrorumque imperio, Messiæ adventum exspectasse, eosdemque credidisse Messiam esse quidem pro peccatis (*Jesaj.* LIII et seqq.) moriturum, ex mortuis autem resuscitatum (*Psalm.* XVI, 10) ; ad cœlos ascensurum (*Psalm.* LXIX, 19 ; *Psalm.* CX, 1), quo facto, Jehovæ cultu sub novo (hoc est quarto Danielis) imperio undique propagato, Judæis per omnes gentes sparsis, ipsis autem gentibus pravitate et improbitate corruptis, Messiam denuo esse venturum, et victoriam suam extremam celebraturum esse ; de quibus ideis *Jesaj.* LXII et seqq. ; *Ezech.* XXXVIII, 9, et in Joele, cap. III, accuratius expositis non locus est copiosius disserendi. Hoc tantum liceat adjungere, hanc notionem *Matth.* XXIV ; *Luc.* XXI, et *Apoc.* XI, XII et seqq., esse repetitam, atque de tempore adventus Messiæ, nec Jesu, nec Apostolorum sententiam sine accuratiori et vere hebraica interpretatione τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀπωλείας (II *Thess.* II, 3, cf. *Luc.* XXI, 24 ; *Matth.* XXIV, 14), intelligi et disci posse.

Sic et luculenter sane Scheibel, licet et ipse novatorum erroribus addictus, veritatem theologiæ dogmaticæ christianorum, Aggæi prophetiam de vaticinio Jesum promittente interpretantis, contra Rosenmulleri, Maureri et aliorum rationalistarum occæcatam agendi rationem vere stabilire conatur. Cæterum et ipse Rosenmuller non diffitetur Aggæum, seu ut ipse loquitur, *vatem, quæ hic prædicit temporibus Messianis eventura sperasse* ; et in cap. III, 1 *Malachiæ*, immemor eorum quæ scripserat in scholiis ad Aggæum, hæc scribit : Veniet ad templum suum, nempe secundum, quod per Messiæ adventum gloriosius primo templo futurum esse prædixerat etiam Aggæus. Tanta veritatis vis est, ut vel ab invitis testimonium extorqueat! (Vide *Prælect. Theolog.*, J. Perrone, tract.. *De Incarn.* part. I, cap. II.)

lum, in manu Patris, tum passivum, scilicet ab eo expressum : est enim ejus verbum et imago ; tum activum, quo scilicet Deus suam majestatem, cogitata et dicta obsignat, suamque imaginem angelis, hominibus et creaturis omnibus, ac præsertim Apostolis et Ecclesiæ suæ imprimit, idque juxta quinque sigilli dotes initio recensitas. Nam Christus, ut docet Apostolus *Hebr.* I, 3, est imago Dei invisibilis, nimirum « splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, » qui scilicet illam quasi Verbum, et sigillum, et character, ut habent Græca, obsignat.

C[h]stus es sigil- lu Dei [Pat]ris q[uad]ru- [pl]iter.

Ubi nota : Christus hic ab Aggæo vocatur *signum*, sive sigillum Dei qua homo, non qua Deus ; humanitatem enim, non deitatem, ex Zorobabelis carne et stirpe assumpsit. Christus ergo qua homo, est sigillum Dei : *primo*, per communicationem idiomatum, per quam ea quæ sunt Dei tribuuntur homini : quia enim Filius Dei est sigillum et imago Patris, hinc et hic homo hypostatice unitus Filio Dei, puta Christus, est sigillum et imago Patris. *Secundo*, formaliter, quia Verbum sui similitudinem impressit humanitati, puta suam scientiam, virtutem, sanctitatem, suas cogitationes, locutiones, actiones et mores. *Tertio*, quia Christus homo fuit signaculum, id est evidentissimum signum et testimonium attributorum Dei, puta potentiæ, justitiæ, sapientiæ, ac præsertim philanthropiæ et amoris immensi erga homines; ut hæc enim ostenderet Deus, voluit Filium suum incarnari. Christus ergo incarnatus est quasi sigillum expressum, in quo legimus, imo expressum et depictum videmus Dei amorem, potentiam, justitiam, sapientiam, etc. *Quarto*, quia Christus instar signaculi testatus est, et certos nos fecit quænam esset voluntas Dei, quænam ejus doctrina, lex et jussa, nimirum ea quam in Evangelio promulgavit et docuit : « Deum ait S. Joannes I, 17, nemo vidit unquam; unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis. » Hac de causa Deus dedit Christo potestatem faciendi miracula, ut eo quasi sigillo dicta sua confirmaret, eaque a Deo sibi revelata et imperata esse demonstraret, juxta illud *Joan.* VI, 27 : « Hunc enim Pater signavit Deus. »

C[h]stus es sigil- lu [r]egni [d]ivini q[u]intu- pliter Primo.

Deus ergo subvertens monarchas et monarchias Persarum, Græcorum et Romanorum, ut docet Aggæus, Zorobabelem, id est Christum Zorobabelis filium, assumpsit, et posuit quasi signum, ut scilicet esset sigillum regni divini et Regis regum, puta Dei Patris, qui exclusis cæteris, solus per Christum regnare volebat in orbe terrarum per suam fidem, gratiam et legem Evangelicam. Deus enim, quia in se est invisibilis, hinc Filium suum vestivit et velavit carne, ut per eam ipse quasi transpareret, et traluceret, sicut transparet per cœlum et stellas, juxta illud *Job* cap. IX, 7 : « Stellas claudit quasi sub signaculo, » id est stellas clausit et abscondit Deus sub procellis et tenebris, quæ sunt quasi signacula, velamina et insignia divinæ potentiæ, majestatis et gloriæ, pariter ac stellarum, in quibus quasi facibus illa scintillat et emicat.

Hinc *secundo*, Christus quasi sigillum Patri æque ac Ecclesiæ, quin et angelis, omnibusque creaturis, et toti universo fuit honori et ornamento, adeoque ipse omnium fuit decus et gloria. Verbum enim incarnatum hominem Verbo, terram cœlo, creaturas omnes Deo non tantum reconciliavit, sed et in sua hypostasi physice copulavit et univit. Sccundo.

Tertio, Christus fuit sigillum, quasi legatus Patris ad homines, juxta illud *Isaiæ*, cap. LV, 4 : « Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus. » Tertio.

Quarto, Christus fuit sigillum, id est dilectissimus, pretiosissimus et conjunctissimus Patri, ejusque et pariter totius mundi deliciæ, exsultatio et jubilus. Ejus enim humanitas, quasi sponsa desponsata fuit Verbo quasi sponso : unde ejus epithalamium canit Sapiens toto Cantico canticorum. Quarto.

Quinto, Christus fuit sigillum, id est Sapientia Patris increata, qua Verbum; creata, qua homo. Unde ipse revelavit nobis arcana Patris, et abscondita a constitutione mundi, *Matth.* XIII, 35. Quinto.

Mystice, Christus est sigillum Dei, quia sua effigie, puta sua fide, gratia, virtute et moribus, æque ac charactere, in baptismo aliisque sacramentis obsignat suos fideles. Deus enim misit Christum, quia « voluit nos conformes fieri imaginis Filii sui, » *Rom.* VIII, 29, ut « sicut portavimus imaginem terreni Adæ, ita portemus et imaginem cœlestis, » I *Cor.* XV, 49. Et cum Apostolo dicamus : « Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, » *Galat.* II, 20.

Mystice Christus est sigillum, quia nos sua cruce et gratia obsignat.

Secundo, Christus quasi sigillum obsignat et custodit fideles suos contra omnes tentationes et hostes. Porro Christi sigillum est crux, juxta illud *Ezech.* IX, 4 : « Signa thau super frontes virorum gementium. » Et *Apoc.* VII, 2 : « Vidi alterum angelum, etc., habentem signum Dei vivi. » Crux enim nos communit contra illecebras carnis, mundi et diaboli, facitque nos asseclas, milites et martyres Christi crucifixi. Unde Apostolus : « Ego, ait, stigmata Domini Jesu in corpore meo porto, » *Galat.* VI, 17. Quocirca Christus per crucem est labarum et signum militare contra hæreticos, Judæos et paganos, inquit Rupertus. Rursum crux Christi est medicina curans spasmum superbiæ, epilepsiam iræ, maniam luxuriæ, melancholiam acediæ, etc. Ubi ergo crucem vides, scito rem esse bonam et Deo gratam, quia sigillum Christi illi impressum vides. Talia sunt pœnitentia, mortificatio, abnegatio, austeritas, persecutio, humiliatio, patientia, contemptus, opprobria, carceres, martyria. Ex adverso sigillum diaboli est voluptas; ubi ergo illam vides, cave quasi a serpente. Talia sunt sequi suos appetitus, mollities, libertas, ambitio, æstimatio sui, laudes,

Christus est sigillus regni divini quintupliciter Primo.

adulationes, plausus, etc. Quod ergo sponsus dicit sponsæ *Cant.* VIII, 6 : « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum ; » hoc nos vicissim ei dicamus, petamusque ut ipse obsignet omnia cogitata, dicta et facta nostra, ut nihil cogitemus, dicamus, agamus, nisi ex ipso, per ipsum, in ipso, propter ipsum. Tu enim, o Jesu dulcissime, es signum sagittantium, vexillum pugnantium, bravium currentium, distinctio ovium, custodia cordium, exemplar operantium, forma normaque servorum, sigillum et character militantium, annulus, corona et diadema triumphantium. Eia, Domine, imprime animæ meæ tuam imaginem, imo teipsum; obsigna eam annulo amoris tui, ut eo obsignata nihil posthac diligat præter te : quia tu es tota possessio totaque beatitudo cordis mei. Tu es vita perennis, per quam vivo, sine qua morior : vita per quam gaudeo, sine qua mœreo : vita dulcis et amabilis. Da, Domine, ut anima mea virtute ardentis charitatis tuæ conflata, et dulcedine penetrantis dilectionis tuæ, quasi cera liquefacta, tota effluat in te. Posside eam, o summum atque incommutabile bonum; posside eam, ut ipsa possideat te. Da ut te amplectar, et suavi amore soporatus in te, qui es pax gratissima, sancte obdormiscam. Da ut omnia transitoria, omnesque mundi altitudines, species et deliciæ mihi vilescant : tu solus placeas, te solum cogitem, amem, loquar, eructem.

Tropologice, fidelis est sigillum Dei dupliciter.

Tropologice, fidelis debet esse signaculum Dei, tum passivum, expressum scilicet ex exemplari divino, ejusque imagine, ad quam creatus, et a Christo recreatus est, insignitum, ut Deum Deique virtutes in corde, ore et opere referat et exprimat; tum activum, ut scilicet eamdem Dei imaginem aliis omnibus imprimat, ut omnes sentiant illud *Psalm.* IV, 7 : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine, » ac proinde signacula omnia mundi, carnis et diaboli diffringat et abjiciat. Narrat ex Ptolemæo Nicolaus Causinus lib. XI *Paral. Histor.* cap. VI, 5, Helenam obsignasse suas litteras Asterite lapide, cujus ea vis est, ut soli objectus accendatur, impressa in eodem piscis Panis figura; ac symbolice sic explicat : Poterit, inquit, in eos torqueri, qui cœlum miscent terræ, profana divinis, amorem Dei amori carnis et mundi. In eodem enim annulo cœlesti lapidi juncta erat figura Panis : nam et hic piscis Pani similis est, a quo nomen accepit : Pan autem est impurus et salax deus. Quid facit stella cum terris, lux cum tenebris, puritas cum impudicitia, amor Dei cum amore mundi, imago Dei cum imagine diaboli? Sicut ergo cera non aliam imaginem refert quam sui sigilli, ita fidelis non aliam similitudinem, non aliam vitam, non alios mores referat quam Christi et Dei, juxta illud Pauli : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Fuit Paulus sigillum Christi, omnibus ejus doctrinam et mores imprimens. Tales simus et nos : sic erimus pariter sigillum Christi, et annulus signatorius in manu Dei; ita nobis competet illud ejusdem, I *Cor.* IX, 2 : Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino ; » imo illud olim Cherubini et regis Tyri : « Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti : omnis lapis pretiosus operimentum tuum. » *Ezech.* XXVIII, 12. Ac tandem sigillo et annulo gloriæ suæ obsignabit, imo donabit nos Deus : hoc est enim signaculum prædestinationis et electionis Dei, de quo Apostolus II *Timoth.* II, 19 : « Firmum, ait, fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc : Cognovit Dominus qui sunt ejus, et discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. »

Pii ergo et zelosi reges, principes, rectores, doctores, prædicatores, etc., instar Zorobabelis et Christi sunt quasi sigillum et annulus aureus in manu Dei, quo ipse suos fideles obsignat, eisque suam imaginem suosque mores divinos imprimit. Hic itaque eis sit acer stimulus ad virtutem et zelum, ut scilicet cum Elia zelentur pro domo Dei, et pro animarum sibi creditarum sanctitate et salute. Quinimo sciant se fore os Dei, juxta id quod promisit Deus *Jerem.* XV, 19 : « Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. » Denique S. Ambrosius per *signaculum* accipit pacem animæ, per quam ipsa quasi consignatur et insignitur imagine Dei. Verba Ambrosii citavi vers. 10.

QUIA TE ELEGI. — Chaldæus : *Quoniam in te mihi complacui.* Ita Christo in Jordane baptizato vox cœlestis a Patre illapsa est : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, » *Matth.* III, 17. Christus enim fuit amor et deliciæ Patris, ideoque ejus iram in genus humanum placavit, factusque est propitiatio et reconciliatio mundi, ut passim docet S. Paulus. Quare quod de Scipione dixit antiquitas : « Neque Roma cadet Scipione stante, neque Scipio vivet urbe cadente; » hoc longe verius dicas non tam de Zorobabele, quam de Christo : Neque Ecclesia cadet Christo stante; nec Christus stabit, si (quod absit) Ecclesia cadat.

Pro conclusione prophetiæ Aggæi, nota eam totam spectare et urgere restaurationem templi ad litteram; sed allegorice per fabricam templi repræsentare fabricam Ecclesiæ erigendam a Christo; et tropologice institutiones Ordinum et Religionum faciendas a SS. Basilio, Antonio, Benedicto, Augustino, Hieronymo, Bernardo, etc., item fabricam virtutum in anima sancta. Porro multæ sunt analogiæ inter fabricam templi corporalis et mystici, puta Ecclesiæ, congregationis, collegii, Religionis, ac animæ cujuslibet sanctæ. *Primo* enim sicut templum est domus Dei, illi certis ritibus dicata et consecrata; ita est et Ecclesia, Religio ac anima sancta. Ritus hi consecrationis templi sunt quinque, scilicet aspersio, inscriptio, inunctio, illuminatio, benedictio. Aspersio fidelis

et religiosi, ait S. Bernardus serm. *De Dedicat. Eccles.*, est pœnitentia. Inscriptio legis et disciplinæ religiosæ, fit in cinere, hoc est, in corde ejus instar cineris contrito, idque ab Episcopo, puta a Christo. Unctio est ubertas gratiæ, eidem ab eodem infusa. Illuminatio sunt opera quæ ex religione prodeunt, ut luceant coram hominibus, ut glorificent Patrem cœlestem, et ipsi videant quid imitentur. Benedictio signum est æternæ gloriæ, quæ et gratiam sanctificationis complebit, et præterita opera copiose remunerabitur.

Secundo, in templo consecrato vigilant angeli, uti ex multis eorum apparitionibus ibidem factis constat : sic et sanctam « animam frequenter visitant angeli atque archangeli, et honorificant, utpote Dei templum et habitaculum Spiritus Sancti. Esto ergo templum Dei, et Deus excelsus habitabit in te. Anima enim Deum habens in se, templum Dei est, in quo divina mysteria celebrantur, » ait S. Bernardus *De Inter. domo*, cap. III.

Tertio : « Domum Dei, » tam corporalem quam spiritualem, « decet sanctitudo : quia non tam politis marmoribus, quam ornatis moribus delectatur, et puras magis diligit mentes, quam superauratos parietes, » ait S. Bernardus *ad Milites templi*, cap. V. Idem *De Natura divini amoris*, cap. XIII : « Templum hoc, ait, cum ornatum fuerit præscriptarum positione virtutum, et supradicto dedicandi ordine dedicatum, nullos ulterius alienos titulos potest suscipere, nullum habitatorem nisi Deum, qui condidit illud et creavit. Nihil ergo ultra terrenum sancta illa anima, nihil materiale, nihil corruptibile diligit, aut curat, ex quo regressa est a loco sarcinarum ; etsi aliquo horum aliquando quasi in transitu utitur, sed frui dedignatur. Si quid in hujusmodi prosperum evenerit, pertransit; non conturbatur, si quid adversi contigerit. Quidquid ad corpus spectat, sive bonum, sive malum, foris est, nec potest pertingere ad eum qui intus est. » Et S. Augustinus explicans illud *Psalm.* LXIV : *Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate*, vel, ut ipse legit, *in justitia* : « Non dixit, inquit, templum sanctum tuum mirabile in columnis, mirabile in marmoribus, mirabile in tectis auratis, sed mirabile in justitia. »

Quarto, templi fabrica fit e multis lapidibus, sed politis ; ita Ecclesia consurgit e fidelibus cruce et mortificatione expolitis, juxta illud ecclesiastici officii in dedicatione templi :

> Tunsionibus, pressuris
> Expoliti lapides,
> Suis coaptantur locis,
> Per manus artificis,
> Disponuntur permansuri
> Sacris ædificiis.

Quinto, lapides fabricæ inter se consociati et colligati integrant templum : ita et fidelium consociatio Ecclesiam. Quocirca *primo*, sicut unus lapis positus in sublimi, vel in altari, non despicit alterum qui ponitur in pavimento, vel fundamento ; nec hic illi invidet, imo libens sustinet totam ædificii molem : ita in Ecclesia prælati et doctores non despiciunt subditos et plebeios ; nec hi illis invident : sed utrique sua sorte et vocatione, locoque et gradu in quo a Deo ejusque vicariis positi sunt, contenti lætique, totam Ecclesiæ fabricam concinnant. *Secundo*, sicut lapides templi calce compaginantur, alioqui ruituri et fabricam eversuri : ita fideles constringuntur charitate ; hæc enim est glutinum, unio, et quasi anima Ecclesiæ, quæ alioqui dissolveretur et dissiparetur. Unde S. Augustinus in *Psalm.* X : « Templum, ait, Dei violat qui violat unitatem. » *Tertio*, sicut in fabrica lapis lapidem portat ; ita in Ecclesia et Religione fidelis fidelem, frater fratrem, ejusque mores et infirmitates tolerat et supportat, cogitans, ait S. Gregorius, se vicissim ab alio portari ; et, si forte jam non portetur, aliquando portatum fuisse, ut disceret eamdem portandi vicem aliis aliquando rependere. Porro vir sanctus non tantum fratris infirmitatem portat, sed et eamdem sanare et emendare nititur, sicut manus satagit membrum afflictum alligare et curare. S. Gregorius, lib. XX *Moral.* XXVI : « Plus, ait, nonnunquam est compati ex corde, quam dare ; quia quo quisquis indigenti compatitur, minus æstimat omne quod dat. » Et mox : « Quia rem quamlibet plerumque dat etiam qui non compatitur, nunquam autem qui vere compatitur, quod necessarium proximo conspicit negat. » Rursum nemo est tam rudis, tam vilis et miser, qui non possit evadere insigne instrumentum, imo templum gloriæ Dei, si debita cura exspoliatur. Hæc tria pariter sunt in fideli anima et sancta. Nam *primo*, oculus non despicit pedem, nec pes invidet oculo ; sed suo loco et officio contenti in idem corpus conspirant, ut docet Apostolus I *Corinth.* XII, toto capite. *Secundo*, omnes animæ potentiæ et vires charitate colligantur. Unde S. Bernardus tract. *De Conscientia*, sub initium : « Videat, inquit, anima, et sollicite caveat ne a se invicem membra dissideant, id est ratio, voluntas et memoria. Dignum habitaculum parat Deo, cujus non est ratio decepta, nec voluntas perversa, nec memoria inquinata. » *Tertio*, invicem se tolerant membra et potentiæ, mutuoque oneri succollant. Medium ad hæc opportunum suggerit S. Bernardus loco jam citato : « Redi, inquit, ad cor tuum, et diligenter discute teipsum : considera unde venis, quo tendis, quomodo vivis, quid agis, quid amittis, et quantum quotidie proficis, vel quantum deficis ; quibus cogitationibus magis incursaris, quibus affectibus frequentius tangeris, vel quibus tentationum machinis a maligno spiritu acrius impugnaris. Et cum totum interioris et exterioris hominis statum et habitum, in quantum possibile est, plene cognoveris, non solum

qualis sis, verum etiam qualis esse debeas, ex cogitatione tui poteris sublevari ad contemplationem Dei. »

Sexta. *Sexto*, sicut Deus colitur in templo orationibus, votis, oblationibus, sacrificiis : ita iisdem colitur in Ecclesia, Religione et anima sancta, quæ Deo offert seipsam in holocaustum per tria Religionis vota : corpus per pœnitentias, in sacrificium pro peccato : gratiarum actionem, et obsecrationem, in sacrificium pacificum. Unde S. Augustinus lib. X *De Civit. Dei*, cap. VI : « Ipse homo, inquit, Dei nomini consecratus ac devotus, in quantum mundo moritur ut Deo vivat, sacrificium est. Corpus enim fit sacrificium, cum illud temperantia ad Dei honorem castigamus : anima vero cum se refert in Deum, ut igne amoris ejus accensa, formam concupiscentiæ sæcularis amittat, eique tanquam incommutabili formæ subdita reformetur; hinc ei placens, quod de ejus pulchritudine acceperit. » Idem S. Augustinus, lib. *De Natura et gratia*, cap. VI, 4, laudat dictum S. Sixti Pontificis et martyris, cujus diaconus fuit S. Laurentius : « Deus, ait, libertatem arbitrii sui permisit hominibus, ut pure et sine peccato viventes, fiant similes Deo. » Et : « Templum sanctum est Deo mens pura, et altare optimum est ei cor mundum. » In hoc sacrificio ergo sacerdos est ipse fidelis et religiosus : culter, est odium sui, carnis et mundi : ignis, est charitas : victima, sunt corpus et anima cum suis membris et potentiis, quæ moriuntur mundo, sed melius vivere incipiunt Deo. Ad hanc hortatur S. Paulus *Roman.* XII, 1 : « Obsecro, ait, vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. » Et S. Petrus *epist.* I, cap. II, 5 : « Et ipsi, ait, tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. »

Septima. *Septimo*, Deus in templo, quasi pater familias in domo, adest et præest : ibi exaudit orantium preces et vota, ibi beneficia largitur, ibi dat oracula : sic et in Ecclesia, Religione et anima sancta Deus præsens est, imo præsidet : hinc illam suis illustrationibus illuminat, suis impulsibus agit regitque ad omne bonum, postulata quæcumque concedit. Unde infert S. Augustinus serm. 210 *De Temp.* : « Quoties, ait, aliquod peccatum aut cogitando, aut loquendo, aut etiam operando perficimus, templum Dei destruimus, et ei qui in nobis habitat injurias irrogamus. »

Octava. In justo substantialiter habitat Deus. Ubi consideratione dignum est, Spiritum Sanctum, ac consequenter totam sanctam Trinitatem, in anima justa præsentem esse, non tantum per charitatem et sua dona, sed et per seipsam substantialiter et personaliter, ita ut, si per impossibile prius non fuisset præsens per substantiam, jam per justitiam et sanctitatem fieret substantialiter præsens, uti cum S. Thoma, Bonaventura et aliis passim docet fuse Franciscus Suarez lib. XII *De Deo trino et uno*, cap. V. Quod sane miræ est dignationis divinæ, æque ac dignitatis nostræ. Quocirca anima sancta sciat in se quasi in templo vivo, vive et substantialiter habitare Deum Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, juxta illud promissum Christi *Joan.* XIV, 23 : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Ergo non est necesse ut Deum extra se quærat, et ad eum exeat; habet enim eum intra se. Itaque eum per fidem jugiter intueatur, semper in tantæ majestatis oculis digne et reverenter versetur, cum ea pie et affectuose colloquatur : nil faciat quod eum vel leviter offendat : omnes spes et res in eo defigat, omnes tribulationes in eum conjiciat, eum ex toto corde amet, revereatur et colat : in eo plane conquiescat, et cum Psalte dicat : « In pace in idipsum dormiam, et requiescam, » *Psalm.* IV, 9. Quare merito S. Bernardus lib. *De Interiori domo*, cap. XXII : « Conscientia bona, inquit, titulus est religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus et clausus, et in die judicii aperiendus. Nihil est jucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia : premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura. Cum mundus omni volubilitate circumrotetur, ploret, rideat, pereat, transeat, nunquam marcescit bona conscientia. Subjiciatur corpus in pœna, in jejuniis maceretur, verberibus lanietur, equuleo distendatur, gladio trucidetur, crucis supplicio affigatur, secura erit conscientia. » Causa est quam dat Moses *Levit.* XXVI, 12, et ex eo S. Paulus II *Corinth.* VI, 16, quia « dicit Deus : Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. » Quis enim timeat, habens in se Deum protectorem, confortatorem et consolatorem? Ita Christus in passione et agonia crucis stetit fortis, quietus et magnanimus. Quare? « Providebam, inquit, Dominum in conspectu meo semper : quoniam a dextris est mihi ne commovear. Propter hoc lætatum est cor meum, exsultavit lingua mea, et caro mea requiescet in spe, » *Psalm.* XV, et *Actor.* II, 25. Jubilet ergo anima sancta, esto in doloribus et tormentis constituta, quia habet Deum intra se, pro cujus amore patitur, cujusque dextera fulcitur. Deus enim est jubilus angelorum et sanctorum, præsertim patientium. Id experti sunt martyres, dum equuleis, ignibus, ungulis torquerentur et lacerarentur. Hoc est præludium, hic prægustus, hæc inchoatio vitæ cœlestis et beatæ. Ubi enim est Deus, ibi sunt angeli, ibi jubilus, ibi felicitas, ibi gloria. Quocirca exsequamur monitum S. Cypriani, tract. *De Orat. Domin.* : « Quando, inquit, Patrem Deum dicimus, quasi filii Dei agere

debemus; ut quomodo nos nobis placemus de Deo Patre, sic sibi placeat et ille de nobis. Conversemur quasi Dei templa, ut Deum in nobis constet habitare, ut qui cœlestes et spirituales esse cœpimus, non nisi cœlestia et spiritualia cogitemus et agamus. »

Porro in hac fabrica oportet primo jacere solidum fundamentum fidei, non cujusvis, sed vivæ et efficacis. Hæc enim sanctos incitavit ad opera ardua virtutum, ut docet Apostolus toto cap. XI *ad Hebræos*. Deinde illi oportet inædificare parietes binos, timoris et spei magnanimæ; his superaddere quatuor virtutes cardinales, cæterasque eis annexas. Pavimentum humilitate sternatur. Tectum charitate contegatur. Turris orationis et contemplationis erigatur, ex qua et hostium insidias speculemur, et Dei cœlitumque opem imploremus.

COMMENTARIA

IN

ZACHARIAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Zachariæ etymon. Zacharias synchronos et coævus fuit Aggæo; uterque enim cœpit prophetare post captivitatem Babylonicam, anno secundo Darii Hystaspis regis Persarum, ut patet ex utriusque principio : præponitur tamen Aggæus Zachariæ, quia duobus mensibus ante eum cœpit vaticinari, nimirum mense sexto, Zacharias autem mense octavo. Ita S. Hieronymus. Cæteri Prophetæ verbales fuerunt, et Deum loquentem per verba menti suæ immissa audierunt; Zacharias autem abundat visionibus et symbolis. Symbolice. Jam enim videt quadrigas, jam cornua, jam septem oculos, jam amphoram occlusam talento plumbi, jam candelabrum septifidum, jam fabros, jam olivas, etc. Quocirca præ cæteris pariter obscurus est, profundus, varius, prolixus et ænigmaticus. Symbolicus ergo est, æque ac Daniel et Ezechiel; quos secutus est S. Joannes in Apocalypsi, ac præsertim Zachariam, ut in decursu patebit. Audi S. Hieronymum *ad Paulinum* : « Zacharias memor Domini sui (dicitur enim Zacharias quasi זכר יה *zachar ia*, id est *recordatus est Dei*; vel quasi זכר יה *zecher ia*, id est *memoria Dei*), multiplex in prophetia, Jesum vestibus sordidis indutum, et lapidem oculorum septem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque olivas a sinistris lampadis cernit et dextris : ut post equos nigros, rufos, albos et varios, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Jerusalem, pauperem regem (Christum) vaticinetur, ut prædicet sedentem super pullum filium asinæ subjugalis (1). »

Argumentum ejus est *primo*, cum Aggæo animare et urgere populum Babylone reversum ad reædificandam Jerusalem et templum. Id patet ex I *Esdræ*, v, 1 : « Prophetaverunt autem Aggæus propheta, et Zacharias filius Addo, prophetantes ad Judæos, qui erant in Judæa et Jerusalem, in nomine Dei Israel. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, et Josue filius Josedec, et cœperunt ædificare templum Dei in Jerusalem, et cum eis Prophetæ Dei adjuvantes eos. » *Secundo*, hor-

(1) Satis familiare fuisse apud veteres Hebræos Zachariæ nomen, inde patet, quod plures eodem insigniti in veteris Testamenti libris memorantur, ita ut viginti numerantur a quibusdam in solo veteri Testamento homines, qui hoc Zachariæ nomen gerant. Hinc Noster genus et majores suos adjicere nomini e re esse ratus dicendo, « filium Barachiæ, filii Addo. » Jam vero cum meminerit Salvator noster, *Matth.* XXIII, 35, alicujus Zachariæ, quem et filium Barachiæ nominat, agitatur itaque quæstio, num Zacharias, de quo Christus loquitur, noster sit Propheta? Variant sententiæ interpretum : alii, nulli Zachariæ præterquam nostro Prophetæ verba christi convenire putant; alii propter maximas difficultates quibus subjacet ista sententia, alteram sequuntur quæ statuit, Dominum nostrum de Zacharia loqui, de quo fit mentio II *Paralip.* XXIV, 20-22, et qui inter templum et altare occisus commemoratur. Illud tantum non convenit, quod Zacharias ille in Scriptura, non Barachiæ, sed Joiadæ filius appellatur, cui objectioni tribus modis respondent. *Primo*, ut Hieronymus ait, Christus non ad vocem nominis, sed ad significationem respexit. Barachias enim hebraice *benedictum Domini* significat, id est hominem justum, et divina abundantem gratia, qualem Joiadam sacerdotem fuisse Scriptura tota testatur. *Secundo*, alii Joiadam binomium fuisse putant, simulque Joiadam nomine, et Barachiam cognomento appellatum. *Tertio*, dici potest cum Rosenmuller, quod verba υἱοῦ Βαραχίου, quæ apud Matthæum nomini Zachariæ addita leguntur, librarii alicujus errori deberi (non vero cum eodem interprete quod Matthæum ipsum memoria in hac re defecerit); quam conjecturam corroborat quod D. Hieronymus affirmat, se in eo Evangelio, quo Nazareni utebantur, pro filio Barachiæ filium Joiadæ legisse. Alia lectori objectio potest occurrere, quod Zacharias ille non fuerit omnium Prophetarum ultimus, qualem videtur Christus significare voluisse, melius autem noster Zacharias. Nam et multi postea fuerunt, et Joannes Baptista ultimus occisus. Facilis solutio est, inquit Maldonatus, voluisse Christum de illis tantum agere prophetis, quorum cædes sacris esset Litteris consignata, ne Scribæ et Pharisæi, a patribus suis occisos fuisse, negare possent : inter eos autem, quos in sacris Litteris occisos legimus, Zacharias ille Joiadæ filius ultimus fuit. Cf. *Comment.* nostri Cornelii *in Matth.*, et Titelmanni *Paraphrasticam elucidationem in sacrosancta Jesu Christi Evang. sec. Matth. et Joann.*, adnot. ad *Matth.* XXIII, 35.

tari eumdem ne idola et vitia majorum imitetur, utpote quorum punitionem, stragem et captivitatem viderint. *Tertio*, prædicit futuros successus et eventus varios Judæis obventuros usque ad Christum, ac præsertim quatuor monarchiarum conversiones et successiones, quæ desinent in regnum Christi. *Quarto*, promittit Christum, ejusque vitam et mysteria ita particulatim recenset, ut historicus potius et evangelista videatur quam propheta. Recenset enim Christi regalem et triumphalem ingressum in Jerusalem, qui contigit die palmarum, quatuor diebus ante ejus passionem et mortem : item proditionem Judæ, institutionem Eucharistiæ, Christi passionem, plagas manuum, descensum ad inferos, educendos patriarchas, resurrectionem et gloriam, Judæorum reprobationem, Gentium vocationem, Ecclesiæ institutionem et dilatationem, æque ac sanctimoniam et felicitatem, persecutorum ejus punitionem et interitum. Porro hæc describit per hieroglyphica ænigmata, parabolas et sententias obscuras, vereque utitur stylo prophetico. Unde S. Hieronymus in *Prologo* : « Ab obscuris, ait, ad obscuriora transimus, et cum Mose ingredimur in nubem et caliginem. Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum Dei, labyrinthæos patimur errores, et Christi cæca regimus filo vestigia (1). »

Zacharias, id est memoria Dei, cur? Porro apposite vocatur Zacharias, id est memoria Domini : quia omnium mirabilium, quæ Deus per prophetas cæteros sparsim prædixerat in hoc uno, utpote pene Prophetarum ultimo, sibi quasi memoriam fecit, ut non jam mirum sit hominibus esse mirandum, qui Deo ipsi suorum est memoria mirabilium. Insuper S. Cyrillus hic asserit Zachariam fuisse oriundum e tribu Levi, ut esset levita, sacerdos, doctor et propheta populi. Cum enim populus, inquit, in captivitate Babylonica, quæ duravit 70 annos, oblitus esset patriæ et Dei patrum suorum, Deus excitavit Zachariam, ut Jerusalem, templi et Dei memoriam ei renovaret, et avitam in eo pietatem instauraret. Denique tam Zacharias quam Aggæus cœperunt prophetare anno 2 Darii Hystaspis, qui fuit annus mundi 3431; ante Christi nativitatem vero fuit annus 519.

Martyrem fuisse asserunt aliqui. Martyrem fuisse Zachariam censent nonnulli : putant enim ipsum fuisse Zachariam illum, de quo ait Christus *Matth.* XXIII, 35 : « Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare. » Unde et Zacharias hic noster inscribit se filium Barachiæ, fuitque penultimus Prophetarum : ultimus enim fuit Malachias; Christus autem loquitur de ultimo Propheta a Judæis occiso. Ita Vatablus, Arias, Sanchez et Ribera hic, ac S. Chrysostomus homil. 1 *in Lucam*,

(1) In duas partes seu classes Zachariæ sermones dipesci possunt : *prior* (cap. I-VIII), de natura et modo restituendi regni Dei ; *posterior* (IX-XIV), de interitu regni super totum orbem dominantis. Notandum tamen quod unaquæque pars ad alterum accedit, et in alterutra consolatoriæ et minantes prædictiones sibi invicem succedunt. Recte etiam observat Hengstenberg (*Christologie*, Th. II, Abth. I, seit. 2), in aliquo differre scopum Aggæi a Zachariæ argumento, licet eadem pro utrisque occasio prophetandi fuerit, scilicet interruptio restaurationis templi. Et revera Aggæus, qui prior prophetavit, Judæos ad templum reædificandum excitare intenderat, dum Zacharias sibi præcipue proponebat, integram animorum commutationem in populo efficere, cujus commutationis primus fructus esset, zelus pro domo Dei reædificanda. Addit Hengstenberg Zachariam duas hominum classes alloqui, tum Judæos fideles qui divinis promissis credebant, tum Judæos incredulos et hypocritas qui e captivitate redierant, non Deo serviendi templique restaurandi causa, sed ut bona temporalia a Prophetis promissa capessere possent.

Postremam hujus libri partem, id est vaticinia, quæ cap. IX-XIV continentur, nonnulli recentiores Zachariæ abjudicarunt, et vati ipso vel antiquiori, vel seriori tribuere. Hujus partis authenticitatem vindicabimus, ubi ad eam ventum erit.

Porro stylus Zachariæ quandoque est prosaicus, et quandoque poeticus, ut notarunt omnes critici recentiores, Lowthius, Jahn, De Wette, Eichornius et Rosenmuller, qui sic ait : « In describendis visionibus, quæ vati divinitus obtigerunt, quarum series inde a cap. I, 7, usque ad cap. VI, 15, legitur, stylo utitur plano et simplici, qualis narrationibus congruit; ubi vel aureæ ætatis felicitatem, vel regnorum hostilium eversionem depingit, vel popularium improbitatem coarguit, haud caret quidem poetico ornatu et gravitate, nunquam tamen ad Isaiæ, Nahumi et Habacuci sublimitatem assurgit, vel dictionis eorum elegantiam assequitur. Sermoni etsi haud adeo multi chaldaismi immixti sunt, est tamen talis, qui inclinatam linguæ hebrææ arguat ætatem. De vaticiniorum Zachariæ obscuritate queruntur et Judæi et Christiani. » Et revera prophetia Zachariæ quatuordecim capita complectens, est omnium prophetiarum minorum obscurissima.

Qui explicandis Zachariæ vaticiniis seorsim operam impenderunt, sunt : inter catholicos interpretes : Hieron. Osorii *Comment. in Zachar.*, Coloniæ, 1584. Translatus est in opera ejus quæ lucem aspexerunt Romæ, 1592; Franc. de Messana, *Paraphrasis in duodecim Prophetas Minores, cum lectura in Zachariam*, Antuerpiæ, 1597; Didaci de Stunica *Comment. in Zachar.*, Salmanticæ, 1577; Gaspard. Sanctii *Comment. in Zachar.*, Lugduni, 1616; Joannis de Reyroles *Quæstiones litterales et morales in Zachar.*, Parisiis, 1631.

Ex acatholicis : Jo. Jac. Grynæi *Comment. in Zachar.*, Genevæ, 1581; Jo. Henr. Ursini *Comment. in Zachar.*, Francofurti, 1652; Cornelii de Hase *Analysis propheticæ Zachar.*, Bremæ, 1659; Samuel. Bohlii *Analysis et exegesis prophetæ Zachariæ*, Rostochii, 1711; Campegii Vitringa *Comment. ad librum prophetiarum Zachar.*, Leowardiæ, 1734; Bened. Gilb. Flugge *Die Weissagungen Welche bey den Schriften des Propheten Zacharias*, etc., Hamburg. 1784. Ejus auctoris conjecturas contra postremæ partis authenticitatem impugnavit J. D. Michaelis, in *Bibliotheca Orientali* a se edita, cui haud felici successu respondere conatus est Flugge Kæsteri, *Meletemata critica et exegetica in Zachar. prophet.*, part. post., Gotting. 1810, ubi hujus partis authenticitatem propugnat; Ed. Forberg *Comment. crit. et exeg. in Zach. vatic.*, part. post., Coburg. 1824; Hengstenberg, *Beitræge zur Einleitung ins Alte Testam.*, Berlini, 1831, et *Christologie des Alten Testam.* th. II, Abth. I, II.

De Nativitate Joannis Baptistæ, licet S. Hieronymus, Beda et alii multi censeant illum Zachariam fuisse filium Joiadæ pontificis, qui alio nomine dictus sit Barachias : hunc enim Joas rex occidit inter ædem et altare, II *Paral.* xxiv, 21. Alii, *tertio*, ut Origenes, S. Basilius, Cyrillus, Epiphanius, Euthymius, Theophylactus, quos sequitur Cardinalis Baronius et noster a Castro, censent Zachariam illum Christi fuisse patrem Joannis Baptistæ, qui occisus sit a Judæis, eo quod Virginis partum et Christi ortum prædicasset, quodque B. Virginem post partum inter virgines in templo collocasset. Verum de hoc plura *Matth.* xxiii.

Ejus miracula. De Zachariæ oraculis et miraculis ita scribit Epiphanius in ejus Vita : « Zacharias propheta natus Barachia, e terra Chaldæorum solvit, et inter proficiscendum permulta populo vaticinatus est : et demonstrationis causa multa designavit miracula. Hic est qui in os nuntiavit Josedec : Nascetur ex te filius, qui sacris initiatus Hierosolymis sacrificabit Domino. Hic etiam benedixit Salathiel in filio dicens : Procreabit filium, et indet nomen illi Zorobabel. De Cyro quoque rege Persarum Zacharias ostentum dedit, idque ad victoriam : signum item super Crœso Lydorum tyranno objecit, necnon et super rege Medorum Astyage, deque publico ministerio, quod Cyrus rex designaturus esset Hierosolymis, vaticinatus est, laudibusque evexit illum, etc. ; decessit ultima senectute in Judæa, et proxime cum Aggæo propheta humatus est. » Hæc, si vera sunt, ostendunt Prophetas permulta prophetasse quæ scripto nobis non consignarunt. Nihil enim horum exstat in nostro Zachariæ libro. Eadem habet S. Dorotheus in *Vita Zachariæ* : « Zacharias, inquit, a Chaldæa venit, cum jam ætate esset provecta, atque ibi populo multa vaticinatus est, prodigiaque probandi gratia edidit : et sacerdotio Hierosolymis functus est. Idem et Salathieli cum filiis benedixit, et nomen Zorobabel imposuit; et Persis sub Cyro dedit victoriam cultu illius, quem facturus erat Hierosolymis, illumque vehementer benedixit. Quæ vero prophetiam concernebant, vidit Hierosolymis, et de fine Gentium, de templo, de otio, de Prophetis et sacerdotibus, ac de duplici judicio exposuit. Mortuus est in senectute gravi, et sepultus prope Eleutheropolim : temporibus vero Ephidi episcopi manifestatus, quod ipse esset Zacharias filius Barachiæ cujus meminit Isaias » cap. viii, 2.

Sanctorum catalogo ascriptus est die sexta septembris, ubi de eo in Martyrologio Romano sic legimus : « Zachariæ prophetæ, qui de Chaldæa senex in patriam reversus, juxta Aggæum prophetam conditus jacet. » Inventum est venerandum ejus corpus sub Theodosio imperatore juniore, apparente et judicante ipso Zacharia, uti refert Sozomenus lib. IX, cap. ultimo, et ex eo Baronius anno Christi 415. Quanquam quæ ibi a Judæo accepta adduntur, ad Zachariam filium Joiadæ pontificis, non ad nostrum hunc Prophetam spectant.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Proposita patrum culpa et pœna, puta excidio et captivitate Babylonica, stimulat Judæos, ut ab eorum idolis et vitiis ad Deum et virtutem constanter se transferant, ne similem novamque cladem eis infligat Deus. Secundo, vers. 7, per equos nigros, rufos, varios et albos, varium Gentium, miserum vero reipublicæ Judaicæ statum præsentem repræsentat. Unde videt angelum stantem inter myrteta, et orantem : Usquequo tu non misereberis Jerusalem? Iste jam septuagesimus annus est. *Qui exauditus audit Deum Judæis pacem et bona daturum, ut Jerusalem reædificetur, hostesque eorum perditurum. Hinc, vers. 18, videt quatuor fabros deferentes quatuor cornua, quæ afflixerunt et ventilarunt Judam* (1).

1. In mense octavo, in anno secundo Darii regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filii Addo, prophetam, dicens : 2. Iratus est Dominus super patres vestros iracundia. 3. Et dices ad eos : Hæc dicit Dominus exercituum : Convertimini ad me, ait Dominus exercituum : et convertar ad vos, dicit Dominus exercituum. 4. Ne sitis sicut patres vestri ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes : Hæc dicit Dominus exercituum : Convertimini de viis vestris malis, et de cogitationibus vestris pessimis, et non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus. 5. Patres vestri ubi sunt? et prophetæ numquid in sempiternum vivent? 6. Verumtamen verba mea, et legitima mea, quæ mandavi servis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros, et conversi sunt, et dixerunt : Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, et secundum adinventiones nostras fecit nobis? 7. In die vigesima et quarta undecimi mensis Sabath, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addo, prophetam, dicens : 8. Vidi per noctem, et ecce vir ascendens super equum rufum, et ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo, et post eum equi rufi, varii, et albi. 9. Et dixi : Quid sunt isti, Domine mi? et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me : Ego ostendam tibi quid sint hæc. 10. Et respondit vir, qui stabat inter myrteta, et dixit : Isti sunt, quos misit Dominus ut perambulent terram. 11. Et responderunt angelo Domini, qui stabat inter myrteta, et dixerunt : Perambulavimus terram, et ecce omnis terra habitatur, et quiescit. 12. Et respondit angelus Domini, et dixit : Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quibus iratus es? Iste jam septuagesimus annus est. 13. Et respondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria. 14. Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me : Clama, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum : Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno. 15. Et ira magna ego irascor super gentes opulentas : quia ego iratus sum parum, ipsi vero adjuverunt in malum. 16. Propterea hæc dicit Dominus : Revertar ad Jerusalem in misericordiis : et domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum : et perpendiculum extendetur super Jerusalem. 17. Adhuc clama, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc affluent civitates meæ bonis : et consolabitur adhuc

(1) Pars prima prophetiarum Zachariæ continet, juxta analyticam expositionem Kilber, tres sermones : unum *paræneticum*, I, 1-6; secundum, *emblematicum*, I, 7-17; II-VI, tertium, *didacticum*, VII, VIII.

Serm. I parœneticus. Post præfationem prophetiæ more consueto, 1 : *primo*, rememoratur iram divinam contra Judæos olim exercitam, 2; *secundo*, adhortatur ad pœnitentiam, cum promissione gratiæ, 3; *tertio*, dehortatur a pravo patrum non resipiscentium exemplo, 4-6.

Serm. II emblematicus. Emblemata referentia statum Judaicæ gentis et urbis futurum, cum transitu ad Ecclesiam Christi.

PRIMO, emblematis PRIMI notatur, *primo*, introductio et tempus, 7; *secundo*, exhibitio, repræsentans equitem

Dominus Sion, et eliget adhuc Jerusalem. 18. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce quatuor cornua. 19. Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me : Quid sunt hæc? Et dixit ad me : Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam, et Israel, et Jerusalem. 20. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros. 21. Et dixi : Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens : Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam per singulos viros, et nemo eorum levavit caput suum : et venerunt isti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quæ levaverunt cornu super terram Juda, ut dispergerent eam.

Vers. 1. 1. IN MENSE OCTAVO, — puta in octobri, cœpit prophetare Zacharias; Aggæus vero in mense sexto, puta in augusto : uterque autem prophetavit, non in Babylone, ut aliqui censent, sed in Jerusalem, uti diserte ait Esdras lib. I, cap. V.

DARII — Hystaspis; vide dicta *Aggæi* I, 1. Darius persice significat φρόνιμον, id est *prudentem*, ait Hesychius : prudentia enim et providentia est prima dos regis, ut bene regat et gubernet.

FILIUM BARACHIÆ.— *Barachias* hebraice idem est quod *benedictio Domini*. Hujus filius est Zacharias, id est memoria, vel memor Domini. Magna enim benedictio summumque bonum est jugiter meminisse Dei, semperque eum habere in memoria, imo in oculis et mente.

Addo quis? FILII ADDO. — Fuit ergo Addo avus Zachariæ; S. Hieronymus et eum secuti Remigius, Albertus, Haymo, Hugo et Dionysius censent hunc esse Addo Videntem, id est prophetam, qui scripsit chronica regum Juda, II *Paral.* XXII, 15, quique missus fuit a Deo ad Jeroboam primum regem Israel, ut ei, ob vitulos aureos ab eo erectos, interitum denuntiaret, III *Reg.* XIII, 1, licet Scriptura eum ibidem non nominet. Verum hoc creditu est difficile, nam a Jeroboam usque ad Darium Hystaspis fluxerunt 400 anni et amplius. Quare verius videtur Addo avum Zachariæ fuisse pariter prophetam, ut censent Hebræi, vel certe virum illustrem, ideoque hic nominari, ut nepoti suo Zachariæ nomen et decus conciliet. Nisi dicas Addo Videntem non avum, sed quintum, vel sextum atavum fuisse Zachariæ, ut Barachias vocetur filius, id est abnepos, Addo. Sic enim ipse Zacharias vocatur filius, id est nepos vel abnepos Addo, I *Esdræ*, V, 1. Et hoc satis est verisimile, tum quia alium Addo prophetam, vel celebrem in Scriptura non legimus; tum quia prophetia tunc temporis erat quasi hæreditaria, æque ac sacerdotium, et de avis transibat in patres et nepotes, ut tradunt Hebræi; unde et in libris Regum celebrantur filii Prophetarum, et Zacharias pater Joannis Baptistæ fuit propheta, æque ac filius, ut patet *Lucæ* I, 67; tum quia diserte id asseverant S. Hieronymus, et alii jam citati, qui sane vidit ex intercapedine tot annorum Addo non posse esse avum Zachariæ; per avum ergo accipit atavum. Quod si ita est, magni prophetæ (talis enim fuit Addo Videns) nepos et hæres fuit Zacharias.

insidentem equo rufo, stantem inter myrtos, cum equis variorum colorum sequentibus, 8; *tertio*, sensus intercedente colloquio postulatus, 9-12; *quarto*, expositio data, emblema pertinere *generatim* ad solatium, 13; *speciatim* ad declarandum, *primo*, zelum Dei pro populo Judaico, 14; *secundo*, indignationem Dei contra hostes Judæorum, 15; *tertio*, voluntatem reducendi populum, ædificandi templum et urbem, amplificandi rempublicam, 16, 17.

2. IRATUS EST. — Hebraice, *iracundia iratus est*, id est vehementer iratus est, valde excanduit.

3. ET DICES AD EOS, — scilicet Judæos, inter quos tu versaris, et quorum te constitui prophetam. Ponitur relativum, vel potius demonstrativum pro antecedente, utpote noto et obvio.

HÆC DICIT DOMINUS EXERCITUUM. — Hoc adjicitur, quia fit sermo ad eos qui in potestatem Darii venerant, magnorum exercituum ducis et imperatoris, *q. d.* Hæc dicitis, cujus vires sunt multo majores viribus humanis, cujus exercitus et potentia longe superant exercitum et potentiam Darii, alias potentissimi. Ita Vatablus.

CONVERTIMINI AD ME. — Præclare S. Gregorius in *Psalm.* VII *Pœnitent.* : « Deus, inquit, qui abjicit delinquentem, convertitur ad pœnitentem; vocat etiam adversos, donat peccata conversis, hortatur pigros, consolatur afflictos, docet studiosos, adjuvat dimicantes, confirmat laborantes, exaudit corde clamantes. Ipse namque per Prophetam dicit : Convertimini ad me, et ego convertar ad vos; sed quia converti ad eum sine ipso non possumus, quotidie cum Propheta clamemus : Ne avertas faciem tuam a me. » Porro S. Thomas I II, *Quæst.* LXXXIX, art. 6, ad 3, et ex eo Capreolus in II, dist. XL, *Quæst.* unica; Soto lib. II *De Justitia*, Quæst. III, art. 10, et Navarius *Enchirid.* XI, num. 8, censent hoc conversionis ad Deum præceptum obligare in primo rationis instanti : puer enim, inquiunt, cum rationis usum habere incipit, tenetur se et sua ordinare ad debitum finem, puta ad Deum; quod si facit, Deus infundet illi gratiam per quam consequetur remissionem peccati originalis; si non facit, peccat mortaliter. Nam ordo naturæ postulare videtur ut homo, cum inchoat vitam rationalem, incipiat ab intentione ultimi finis; nam ex ea pendet vitæ bonæ institutio. Verum alii doctores censent contrarium, scilicet in primo rationis instanti non teneri puerum convertere se ad Deum per amorem Dei super omnia, naturalem vel supernaturalem : *primo*, quia hoc præceptum est difficilli-

mum, et maxime sublime. Non est autem credibile Deum obligasse homines judicio tam immaturos, ad tale præceptum statim exsequendum; *secundo*, quia homo in principio non cogitat de rebus tam sublimibus, sed de sensibilibus et consuetis. Neque est aliquid unde illis tam sublimis cogitatio suggeratur; ac proinde inconsideratio ejus, vel ignorantia est invincibilis; *tertio*, quia nullum tale in Scriptura exstat præceptum, nec ratio naturalis illud dictat. Nam illud : « Convertimini ad me, et ego convertar ad vos, » pertinet ad peccatores, qui jubentur agere pœnitentiam de peccatis actualibus; non autem ad eos qui habent solum originale; et licet etiam ad hos pertineret, non tamen ideo statim deberet impleri. Nam est præceptum affirmativum, quod semper obligat; sed non pro semper, uti obligat negativum; sicut neque adultus, qui peccavit mortaliter, tenetur statim agere pœnitentiam sub novo peccato.

V. 4. 4. Ne sitis sicut patres vestri, — ne patrissetis, ne patrum idololatriam, inobedientiam, apostasiam æmulemini, alioqui similes vos eis efficiam in pœna, sicut similes vos fecistis in culpa.

V. 5. 5. Patres vestri ubi sunt? — *q. d.* Excisi sunt, et in excidio Hierosolymæ vel occisi, vel in Babylonem abducti, ibique mortui sunt, uti eis prædixeram et comminatus eram per meos Prophetas. Nonne videtis in eis meas minas et oracula non fuisse vana et irrita, sed vera, certa et efficacia? Scitote ergo talia quoque fore hæc quæ vobis pariter per Zachariam intento et edico.

Et prophetæ numquid in sempiternum vivent? — Prophetas intelligit patrum impiorum, puta pseudoprophetas; hos enim mox opponit servis suis Prophetis, *q. d.* Falsi prophetæ, qui patribus vestris falso felicitatem prædicebant et promittebant, dicentes : Pax, pax, nonne et ipsi, æque ac patres vestri, misere mortui sunt, vel gladio, vel ærumnis captivitatis? ubi est ergo eorum felicitas et longævitas, quam sibi patribusque vestris promiserunt? Numquid interitu suo tam infelici testati sunt se esse mendaces, et oracula sua fuisse dæmonis, non Dei vaticinia? Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo et Lyranus. Alii vero intelligunt Prophetas, *q. d.* Tam Prophetæ pii quam patres vestri impii mortui sunt; boni enim æque ac mali moriuntur; sed prophetiæ eorum et minæ, quas patribus vestris vobisque, si eos imitemini, intentarunt, non sunt mortuæ, sed vivunt et perdurant; quia Deus earum auctor, et scelerum ultor, non moritur, sed vivit in æternum. Hoc est quod subdit Zacharias : « Verumtamen verba mea, » etc. Ita Theodoretus, Clarius, Vatablus et a Castro (1).

6. Verumtamen, — *q. d.* Vestri pseudoprophetæ vos deceperunt, quia promiserunt prospera quæ non evenerunt. Verum mei Prophetæ, qui mea verba, id est minas et statuta, puta pœnas lege Mosi statutas in legis prævaricatores, patribus vestris vobisque intentarunt, vos non fefellerunt; nam pœnæ et plagæ quas comminati sunt, reipsa patres vestros comprehenderunt, qui proinde flagellis hisce Dei eruditi, justum Dei in se judicium et culpam suam agnoverunt, ut, qui antea ad me invitantem eos ad pœnitentiam noluerant attendere, ut dicitur vers. 4, jam castigationibus hisce, licet sero et coacte conversi, mentem et sententiam mutarint, dixerintque : « Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum vias nostras, etc., fecit nobis. » Ita Arias, Clarius et Vatablus (2). Vers. 6.

7. In die vigesima et quarta undecimi mensis Sabath, — qui nostro respondet januario; hic enim noster primus est mensis, sed Judæorum erat penultimus. Ipsi enim annum sacrum inchoabant a nisan, id est martio. Sabath et reliqua hebraica mensium nomina videntur esse chaldaica, nam inveniuntur tantum apud eos qui redierunt Babylone. Ita Vatablus. Vers. 7.

Factum est verbum, — id est visio angeli et equorum inter myrteta : Deus enim tam loquitur symbolis quam verbis. Quocirca prophetia quælibet, ut dixi *Isaiæ* I, 1, promiscue nunc vocatur *verbum*, nunc *visio;* quanquam et proprie verba angeli in hac visione misceantur et intercurrant.

Dicens, — id est ostendens id quod sequitur, quodque enarrat inquiens.

8. Vidi per noctem. — Nox enim aptior visionibus; in ea enim quiescentibus collectisque sensibus phantasia vivacius concipit et intuetur sua phantasmata, præsertim a Deo vel angelo impressa. Symbolice, nox hæc erat symbolum calamitatis, in qua Judæi Babylone redeuntes versabantur, quæ in diem, lucem et lætitiam restaurationis urbis et templi mox erat convertenda. Calamitas enim opportuna est ad audiendum verbum Dei, quia cor instar ceræ emollit. Hinc vexatio dat intellectum auditui. Ita S. Hieronymus. Vers. 8. Symbolice.

Unde moraliter S. Gregorius lib. II *Moral.* cap. II, docet S. Scripturam solere per tempus rei exi- Moraliter.

(1) Lucem suam hic versus accipit a sequenti, ut apte observat Maurer. Sensus utriusque : Commûnem patres vestri et prophetæ superiores vitæ exitum habuerunt. Sed verbum meum manet perpetuo. Eventum habuerunt verba mea in majoribus, habebuntque etiam in vobis.

Porro non pseudoprophetas hic intelligendos esse vel docet ה *he* demonstrativum ad antecedentia lectorem remittens, ait Rosenmuller, ut eosdem hic intelligas indigitari prophetas de quibus vers. 4, et mox vers. 6 loquitur. Simpliciter igitur nostris verbis conceditur, majores eorum ad quos verba facit, et prophetas priores communem vitæ exitum habuisse.

(2) Ut completa fiat oratio, supplendum non nihil venit hoc modo : Hanc confessionem patribus vestris tandem extorsi; cavete igitur, ne quid simile vobis accidat. Cæterum hic sermo merito primus est, ac omnium vaticiniorum Zachariæ frontem occupat. Cum enim templi et cultus publici restaurationem urgendam sibi sumpsisset vates, par erat ut suos æquales moneret, ne majorum prava exempla imitati, effata prophetica contemnerent. (Rosenmuller.)

tum significare : « A qualitate, ait, temporis finis exprimitur actionis; sicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Judas exiisse perhibetur, cum egrediente illo ab Evangelista S. Joanne, cap. XVIII, dicitur : Erat autem nox. Hinc enim et iniquo diviti dicitur *Lucæ* XII : Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, sed in nocte memoratur. Hinc est quod Salomon, qui sapientiam non perseveraturus accepit, III *Reg.* III, in somnis hanc et nocte accepisse describitur. Hinc est quod angeli ad Abraham meridie veniunt; punituri autem Sodomam, ad eam vespere venisse memorantur. Quia igitur B. Job tentatio ad victoriam deducitur, a die cœpta perhibetur, cum dicitur : Quadam autem die cum venissent filii Dei, » etc.

ET ECCE VIR, — puta angelus speciem viri assumens; angelum enim fuisse patet vers. 11. Hebræi, S. Hieronymus, Theodoretus et passim alii censent fuisse S. Michaelem; hic enim olim Synagogæ Judæorum fuit custos, uti nunc est Ecclesiæ Christianorum, uti patet *Daniel.* X, 21, et cap. XII, 1; licet aliqui Gabrielem fuisse autument, qui est fortis præliator pro populo Dei, uti patet *Daniel.* IX, 21, et cap. X, 5.

Equus rufus cujus symbolum?

SUPER EQUUM RUFUM. — Insidet equo, quasi celer et festinus ad auxilium populi sui; eique rufo, quasi sanguinarius vindexque acer in hostes Judæorum. Equus enim notat multa, scilicet velocitatem, generositatem, dignitatem, ardorem præliandi, victorias, gloriam et triumphos S. Michaelis.

Aliter Theodoretus : Insidet, ait, equo rufo, ut significet populi afflictionem : « Nam equus rufus hostium conjurationem et indignationem ostendit, quia sanguinarius et rufus est furor. » Nove ergo Arias per virum hunc accipit Alexandrum Magnum, cujus equus fuit rufus, scilicet Bucephalus, ita dictus quod capite et colore similis esset bovi; boves autem communiter sunt rufi, præsertim in Græcia aliisque regionibus calidis. Censet ergo hic significari quod Alexander monarchiam a Persis ad Græcos sit translaturus. Verum de hac re non agit hic Propheta. Porro Theodoretus equum hunc rufum vocat spadicem, id est panicei coloris, qui maxime commendatur in equis, de quo audi Virgilium III *Georg.*, dum generosum equum hisce notis depingit :

Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus : honesti
Spadices, glaucique : color deterrimus albis.

Jam ex generositate equi animos, vires et iras equitis intellige et metire. Eos exigebat rei et afflictionis difficultas. Erant enim Judæi in profundum, ut mox dicetur, calamitatum demersi : valido ergo magnique zeli liberatore et propugnatore angelo indigebant. Ubi nota : Afflictis solent præsto esse angeli, et quo major est afflictio, eo ipsi majus robur, opem et consolationem afferunt.

Mystice, hic vir stans inter myrteta est Christus, qui in carne quam ex myrto, id est B.Virgine, assumpsit, in medio Patriarcharum, Prophetarum, ac sanctorum veteris et novi Testamenti, quasi inter myrteta consistit. Equus rufus est humana natura, cui insidet deitas, quam sumpsit ex primo parente, qui a terra rufa, ex qua plasmatus est a Deo, dictus est Adam, id est rufus, quamque rubricavit sanguine, tum suo, tum hostili, quem victor sparsit, juxta illud *Isaiæ* LXIII, 1 : « Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra ? etc. Quare ergo rubrum est indumentum tuum ? Torcular calcavi solus, » etc. Ita Petrus abbas Cellensis lib. *De Panibus*, cap. XXIII, tom. VIII *Biblioth.* SS. *Patrum.* Sequuntur eum equi rufi, albi et varii, id est apostoli, martyres et virgines : item fabri, id est doctores et prædicatores, qui omnes Ecclesiam Christi ædificarunt, Christique hostes fabricam hanc impedire volentes dejecerunt.

INTER MYRTETA, — id est loca myrtis consita; Syrus, *inter arbores opacas*, vel umbriferas; Arabicus Alexandrinus, *inter duos montes se invicem cernentes*, id est obvios. Grammatico sensu notat Babylonem, in qua Judæi fuerant captivi; myrtus enim ob siccitatem amat loca demissa, profunda et irrigua, qualis est Babylon, quæ vicina est Euphrati et Tigri. Ita Arias et Vatablus, quin et Chaldæus qui vertit : *Et ipse stabat inter arbores myrtinas quæ sunt in Babylone.* Unde addit *in profundo*, id est prope profundum, scilicet aquarum et fluminum. Ibi ergo visus est angelus, ut significet Judæorum captivitatem et calamitatem Babylonicam, in qua quasi in profundo demersi et pene absorpti fuerunt, juxta illud *Psalm.* LXVIII, 3 : « Infixus sum in limo profundi : et non est substantia; » seque illos magna ex parte inde eduxisse et liberasse, ac cæteros inde liberaturum, dum eos qui redierant propediem adjuvabit in reædificatione urbis Jerusalem et templi, qua peracta cæteri ex Babylone illico in Jerusalem advolabunt. Itaque Michael apparet inter myrteta, quia læta nuntiat de templi fabrica et gloria; myrtus enim hilaritatis est indicium. Unde olim mos fuit in conviviis, circumlato myrti ramo, convivas ad cantandum excitare; singuli enim eo in manus accepto partes canebant suas, teste Plutarcho in *Sympos.* Et Horatius adveniente verno tempore quo se undecumque patefacit hilaritas, decore ait : « Viridi nitidum caput impedire myrto. » Atque ubicumque conviviorum lætitiam celebrat, coronas e myrto inferri jubet. Ita Pierius, *Hierogl.* lib. L, cap. XXVII. Rursum symbolice, per myrteta intelligit familias et cœtus Judæorum fidelium et justorum, qui in Babylone vel fuerant captivi, vel adhuc erant inquilini, quales erant Esdras, Nehemias, Zorobabel, Jesus,

Aggæus, etc. Inter hos ergo stetit Michael. Myrtus enim significat justos, ob soliditatem, pulchritudinem et fragrantiam bonorum operum. Unde Esther regina pia et sancta, cap. II, a Mardochæo, ob pulchritudinem et gratiam, vocata fuit hebraice הדישה *hadisça*, latine *edissa*, id est myrtus, vel myrtea. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Hugo.

Esther vocata est Hadisça, est myrtus.

Alludit ad nomen, mores, aulam, familiam et familiares Esther reginæ; hæc enim vocata est *Hadisça*, id est myrtus. Ipsa enim vixit sub hoc tempus, imo a nonnullis chronologis virisque doctis, ex multis magnisque conjecturis, censetur ipsa fuisse uxor hujus Darii Hystaspis, ideoque eum tam benevolum fuisse Judæis, ut præter alia, templum eis reædificari curarit. Qua de causa sub eodem prophetarunt Aggæus et Zacharias. Visus est ergo, inquiunt, angelus stare inter myrteta, id est in aula et familia Esther, quæ virtute et nomine erat myrtus, quasi portendens ejus conjugium cum Dario, quod anno sequenti, puta anno 3 Assueri, id est Darii (Assuerus enim erat commune nomen regum Persarum) peractum est, ut patet *Esther* I, 3. Rursum inter myrteta, id est inter Estheris reginæ familiares et asseclas, puta Mardochæum, Esdram, Nehemiam, Zorobabel, Jesum, qui Estheri reginæ obsecundabant, erantque pariter virore et vigore animi morumque, myrti et myrteta, utpote principes eminentes in populo. Olim enim principes myrteis coronis coronabantur, teste Suida. Unde proverbium : « Myrteam coronam ambis, » id est principatum, vel magistratum ambis.

Myrtus est B. Virgo.

Sic mystice, nostra *Hadisça* et myrtus, nostra Esther est B. Virgo, quæ sibi devotos salvat, et ab Aman, id est a diabolo, liberat. Stant ergo angeli inter myrteta, id est sub B. Virginis alis et umbra, vel inter ejus fideles, congregationes et cœtus ipsi dicatos, ut per ejus merita et preces suis clientibus veniam, gratiam et consolationem impetrent. Myrtus enim læta et decora symbolum est felicitatis. Unde sicut ex myrtis opere topiario in hortis fiunt armati milites, triremes, equites cataphracti; item phasiani, psittaci, philomelæ, etc., ad voluptatem et delicias; ita B. Virgo inter myrteta paradisi cœlestis, puta inter angelos considens, imo præsidens, pollicetur suis non tantum opem, sed et consolationem, lætitiam, omnesque spiritus delicias; quæ præstat per hosce suos angelos, qui cum suapte natura sint formæ expertes, quamlibet induere possunt, ac multiplicem armaturam, imo panopliam assumere, ut pro Deiparæ dominæ suæ honore et gloria, proque ejus cultoribus potenter decertent, utque Ecclesiam et domum Deo in anima fidelium ædificent. Sic Gentilibus Venus, pulchritudinis dea, myrtea dicebatur. Unde Plinius lib. XV, cap. XXIX : « Ara, inquit, vetus fuit Romæ Veneris myrteæ. » Idem lib. XXI, cap. XI : « In Ægypto, ait, sine odore hæc omnia (rosa, lilium, viola, etc.), tantumque myrtis præcipuus odor. » Quid pulchrius, quid suaveolentius Virgine Deipara? Una hæc Dei venus, puta decor, gratia et venustas, omnes Satanæ mundique veneres obscurat, imo vanas et fœdas esse ostendit. Ipsa enim est abyssus gratiæ, pulchritudinis oceanus, charismatum omnium thesaurus, quæ sola, velut Esther, Assuerum Deum Patrem placavit, et invenit gratiam in oculis ejus, ut ab eo per Gabrielem archangelum salutata sit : « Ave, gratia plena. » Nam, ut de ea dicitur *Cantic.* IV, 7 : « Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. » Et *Eccli.* XXIV, 24 : « Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis, et sanctæ spei. In me gratia omnis viæ et veritatis, in me omnis spes vitæ et virtutis, » etc. Jure ergo S. Bernardus hom. 4 *Super Missus est* : « Ex ore, inquit, tuo, o Virgo, pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum. » Idem : Deus totius mundi pulchritudinem posuit in Maria, ut si quid spei, si quid gratiæ, si quid salutis in nobis sit, ab ea noverimus redundare. Quocirca cum eodem, serm. 4 *De Assumptione*, eam invocemus assidue, ac dicamus : « Sit igitur pietatis tuæ, Virgo benedicta, ipsam quam apud Deum invenisti gratiam, notam facere mundo, reis veniam, medelam ægris, pusillis corde robur, afflictis consolationem, periclitantibus adjutorium, et liberationem sanctis tuis precibus obtinendo. Amen. » Maria ergo est myrtus Dei.

Porro Theodoretus ex Septuaginta pro *myrteta* legit *montes umbrosos*, per quos intelligit Dei providentiam, sub qua omnes vivunt, ex qua prodit hic angelus, ut eam circa tutelam Judæorum exsequatur. Montes hi sunt umbrosi, quia judicia Dei sunt obscura et occulta.

Moraliter, justus est myrtus ob quindecim analogias.

Moraliter, nota : Apposite justus, ac præsertim B. Virgo comparatur myrto : *primo*, quia myrtus amans valles designat ejus humilitatem, quæ sanctitatis est fundamentum. *Secundo*, quia myrtus crescit juxta aquas. Unde Virgilius *Georg.* IV :

Et amantes littora myrti.

Ita justus crescit per lacrymas compunctionis et pœnitentiæ, perque aquas tribulationis et patientiæ. *Tertio*, myrtus fert baccas saporis præcipui, ex quibus fit vinum : ita justus fert fructus bonorum operum, sapidos Deo et hominibus, ex quibus fit vinum exsultationis quod lætificat angelos. *Quarto*, myrtus est valde odorata et bella; hinc odorem gratum ori et halitui conciliat, ait Plinius lib. XXIII, cap. IX. Unde etiamnum qui stomacho laborant et halitum habent fœtentem, pro remedio mane comedunt baccas e myrto; quocirca a Gentilibus Veneri fuit dicata, teste Plinio lib. XII, cap. I. Ita justus spargit ex se odorem bonæ famæ, ac morum candore, modestia et suavitate omnibus gratum se efficit, præstatque illud Apostoli monitum : « Sermo vester

semper in gratia sale sit conditus, » *Colos.* IV, 6. *Quinto*, myrtus semper viret; ita justus virorem virtutum semper conservat et auget. *Sexto*, oleum ex myrto astringit et indurat, ait Plinius lib. XXIII, cap. IV et cap. IX : « Semen ejus, ait, medetur sanguinem excreantibus, datur et dysentericis denarii pondere in vino. » Ita justus fluxum noxiarum cupiditatum cohibet et restringit. *Septimo*, in festis, ludis, etc., cingebant tempora myrto, ut canit Virgilius *Georg.* I, et Tibullus lib. I, *eleg.* III :

Et gerit insigni myrtea serta coma.

Myrtus ergo denotat lætitiam spiritualem et exsultationem quam ob quietem conscientiæ possidet justus. Unde Lyranus ad litteram per myrteta accipit gaudium Judæorum de urbis et templi restauratione, quodque jam reipsa rursus visuri essent myrtos et myrteta juxta urbem et templum conseri et plantari. Porro hoc gaudium fere ingens et exaggeratum, innuit quod angelus visus sit non inter myrtos, sed inter myrteta, id est sylvas myrtorum. Ita Fernandius *visione* XXIX, sect. II, qui et addit res odoriferas iis qui deficiunt, vigorem et vires reddere, ac proinde angelum visum inter myrteta, quæ sunt odoratissima, ut Hebræis pene deficientibus, et ex timore collabentibus, consolationem et corroborationem ingerat. *Octavo*, myrtis solent ornari et sepiri horti, prata, villæ ; unde Martialis lib. V : « Myrtetis otiosis ordinata villa. » Ita justus est munimen æque ac ornamentum domus, collegii, urbis, reipublicæ, Ecclesiæ et universi : sicut ex myrtis fiunt topiaria, quæ sunt decus hortorum. *Nono*, vinum myrto conditum, quod myrtiten vocant, valet ad sedanda tormina, ait Plinius lib. XXX, cap. VII, et Columella lib. XII, cap. XXXVIII ; ita justus sua patientia et virtute sedat et superat omnia morborum et tormentorum tormina. Insuper Theodoretus : « Myrtus, inquit, est planta odorata, habens vim morbos calidos refrigerandi. » Ita æstus iræ et libidinis per Dei gratiam restinguit justus. *Decimo*, Plinius lib. XV, cap. XXIX : « Succorum, ait, natura præcipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium, olei vinique bina genera fiunt. » Subdit veteres baccis myrti pro pipere usos. Ita omnia in justo sunt succulenta, sapida, acria et efficacia. *Undecimo*, ibidem Plinius asserit myrtum valere ad expurgandam bilem, ideoque ad conciliandos dissidentium animos. Unde « traditur, inquit, myrtea verbena Romanos Sabinosque, cum propter raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos, in eo loco qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant. Ideo tum electa, quoniam conjunctioni, et huic arbori Venus præest. » Ita justus ubique dissidentes conciliat, sequiturque illud Christi : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, » *Matth.* V. *Duodecimo*, ibidem Plinius : « Cato, inquit, tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, conjugulam; fortasse a conjugiis ex illo Cluacinæ genere. » Et mox inquit : « Folia et per se siccantur in farinam ad ulcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci pulvere, ac refrigerandis sudoribus. Quinimo oleo quoque (mirum dictu) inest quidam vini sapor, simulque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, saccis ante perfusis. » Ita justus in sanctitate sua, verbisque et correptionibus quippiam habet acre et mordax, quo aliorum vitia et defectus castiget. « Blanda, » inquit S. Hieronymus dialog. 1 *Contra Pelag.*, « est adulatio, pulchreque adulator apud philosophos definitur blandus inimicus; veritas amara est, rugosæ frontis ac tristis, offenditque correctos. » *Decimo tertio*, ex myrto fiebat ovantium corona, subinde et triumphantium, ait Plinius ibidem. Hæc designat coronam triumphi, quam justorum virens semper virtus, eaque heroica meretur. *Decimo quarto*, myrtus, ait Plinius lib. XXIII, cap. IX, « ulcera difficilia in extremitatibus corporis sanat. Imponitur lippitudini cum polenta, et cardiacis in mamma sinistra. Et contra scorpionis ictus in mero, et ad vesicæ vitia, capitis dolores, et ægilopas antequam suppurent. Item tumoribus, exemptisque nucleis in vino vetere tritum eruptionibus pituitæ. Succus seminis alvum sistit, urinam ciet. Ad eruptiones pustularum pituitæque cum cerato illinitur. Capillum denigrat. » Subdit deinde eamdem valere contra ignem sacrum, capillos fluentes, furfures, articulares morbos, hydropem, hæmorrhoides, lentigines, aures purulentas, renum dolores, morbum regium et calculum. Ita nullum est malum, quod justus sua virtute per gratiam Dei non curet; nulla tentatio, quam non superet; nullum vitium, quod constantia et fortitudine sua non debellet et expugnet. Nam superbiam superat humilitate, iram mansuetudine, gulam abstinentia, libidinem mortificatione, avaritiam liberalitate, acediam fervore et zelo, etc. *Decimo quinto*, myrtus est brevis vitæ, sed celeris fructus. Audi Plinium lib. XVII, cap. XIII : « Quædam, ait, natura tarde crescunt, et in primis semine tantum nascentia, et longo ævo durantia. At quæ cito occidunt, velocia sunt (in ferendo fructu) ut ficus, punica, prunus, malus, pyrus, myrtus; et tamen antecedunt divitiis. In trimatu enim ferre incipiunt. » Ita sancti eminentes et ardentes brevis sunt ævi; sed illud multis et heroicis virtutibus implent, ut videre est in S. Agnete, Cæcilia, S. Stephano, S. Laurentio, Lino, Cleto, Clemente, omnibusque primis SS. Pontificibus.

Denique myrtus sacris adhibebatur, ait Plinius lib. XVI, cap. XXXII, qui et lib. XV, cap. XXIX, de antiquissimo delubro Quirini, hoc est Romuli, ait : « In eo sacræ myrti fuere duæ, ante ædem ipsam per longum tempus. » Myrtus ergo denotat religionem, orationem et devotionem sanctorum. Hisce de causis Ecclesiæ dotes et decora

describens Isaias cap. XLI, 19, ait : « Dabo in solitudinem (Gentium) cedrum, et spinam, et myrtum, et lignum olivæ. » Et cap. LV, 13 : « Pro saliunca ascendet abies, et pro urtica crescet myrtus. » Ita de Judæis euntibus in Babylonem, quasi ad carcerem dicitur *Psalm.* CXXXVI, 2 : « In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra. » Jam vero cum ex Babylone redeunt læti et spebus pleni, salices eis mutantur in myrtos. Unde inter myrteta apparet angelus, ut lætitiam eorum indicet et adaugeat. Qua de causa et *Levit.* XXIII, 40, in festo Tabernaculorum jubentur Judæi gestare ramos ligni densarum frondium, id est myrti, ut vertit Chaldæus, Josephus et alii, ut iis testentur et repræsentent lætitiam qua eos cumulavit Deus, cum ipsos ex Ægypto de deserto traduxit, et collocavit in terra promissa, puta in Chananæa.

ET POST EUM EQUI RUFI, VARII ET ALBI. — Pro *varii* hebraice est שרוקים *serukim,* quos Arias vertit *sericeum,* qualis est color serici nativi antequam tingatur, puta flavum, sive fulvum, ut vertit Arabicus Antiochenus ; aut croceum, qualis est color auri. Marinus in Lexico *serukim* deducit a *sorec,* quod erat genus vitis et uvæ optimæ; unde *serukim* vocari colorem uvæ optimæ. Alii *serukim* deducunt a שורק *sçorec,* id est surculus, ut significet spadicem, id est surculum palmæ cum fructu, qui est coloris punicei. Verum Septuaginta, Noster, Chaldæus et alii vertunt, *varii;* alii, *multicolores.* Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Et circum eum equi rufi etiam, et flammei, et fulvi, et nigri;* alii, *pectinati;* alii, *electi* : nisi per varium colorem intelligas medium, ideoque mixtum. Nam flavus color est e viridi, rubro et albo concretus, ideoque est fulvo clarior, qualis est auri. Unde notat gentes medias, puta partim amicas, partim inimicas Judæis.

Nota *primo*, sub equis, metonymice intelligi sessores et equites. Nam de iis subdit : « Isti sunt quos misit Dominus. »

Secundo, equites hosce designare angelos custodes regnorum : sequuntur enim primum equitem, puta S. Michaelem, quasi ducem et antesignanum.

Tertio, color innuit qualitatem et conditionem regnorum et gentium quibus præerant, ac præsertim diversos earum mores et affectus erga Judæos : ita Hebræi, et ex iis S. Hieronymus, quem sequuntur de more Haymo, Albertus, Remigius et Hugo. Equi ergo rufi significant angelos præsides gentium sanguinolentarum, quæ Judæam cæterosque populos bello, rapinis et cædibus vastarant, quales tunc erant Assyrii et Chaldæi. Albi, ob colorem lucidum et lætum, significant præsides gentium pacificarum, et Judæis propitiarum, quales tunc erant Persæ et Medi. Varii, id est variorum colorum, significant angelos præsides gentium quæ varios habebant status et inclinationes, nunc ad pacem, mox ad bellum; nunc ad amicitiam et beneficia, mox ad odia et maleficia ; nunc ad bona, mox ad mala et clades inferendas, quales tunc erant Macedones et Græci. Ita Hebræi, S. Hieronymus, et ejus asseclæ. Verum quia tunc nondum erat imperium et potentia Macedonum, utpote quæ cœpit a Philippo, patre Alexandri Magni ; hinc potius per equos varios accipias varias gentes Judæis vicinas, eisque partim amicas, partim inimicas, vel nunc benevolas, mox infensas, quales erant Ægyptii, Tyrii, Sidonii, Syri, Ammonitæ, etc. Perperam ergo nonnulli per equum primum, scilicet rufum, accipiunt Romanos. Alii minus male per equos varios, sicut flavos, accipiunt Romanos, præsertim Titum et Vespasianum, qui fuerunt e gente Flavia. Sed hoc non est litterale, nec genuinum. Nam Romani tunc erant tenues et obscuri, nihilque commune habebant cum Judæis, multo minus eis erant rufi, id est sanguinarii : hinc melius per equos rufos accipiemus Chaldæos, ut dixi. Hi ergo angeli repræsentant suas gentes; quas cum ipsi perambulassent, statumque singularum lustrassent vers. 11, nuntiant omnes gentes totamque terram pacem colere, et pacifice domi suæ habitare, ibique quiescere. Hæc enim visio eo spectat, ut Zacharias persuadeat Judæis fidenter progredi in fabrica templi et urbis, eo quod omnes circumquaque gentes in pace degant, nec Judæis bellum sint allaturæ, aut fabricam impedituræ. Aliter hi equi accipiuntur cap. VI. Ibi enim sunt quadricolores, et significant quatuor monarchias sibi ordine succedentes ; hic vero sunt tricolores, et significant præsentem gentium statum, et triplicem earum affectum erga Judæos, de quo plura cap. VI (1).

(1) Cæterum, ut observat Ackermann post Rosenmuller, insident angeli equis, ut notetur, eos ad celeriter et prompte exsequenda mandata divina necessaria facultate instructos esse. *Color* qualitatem decreti divini significat, et quidem *ruber* ultionem, *albus* benignitatem, læta tempora, et *varius* mixtam benignitati severitatem, tempora mixti generis, et statum varium. Hanc sententiam rejicit Maurer, eo quod Deus non potest eodem tempore populo suo denuntiare *bella,* statum varium, tempora læta, et quia repugnat ipsa etiam oratio. Nam quæ denuntiantur populo læta sunt, vers. 13, 14, 16 et seqq. Idem valet in eos qui rubro colore indicari putant pœnam sumendam de Chaldæis, etc. Si pœnam significat iste color, quid sibi vult sturninus et albus? Mixti generis tempora et læta? Quæ esset contradictio in adjecto? Ad hoc cf. vers. 15, ubi nonnisi tristia imminent barbaris. Sed peccatur in utraque interpretatione etiam in eo, quod ad res *futuras* referuntur colores. Rectius ad præterita et præsentia colores retulit Hieronymus, sed interpretationem ab angelo et ipsis nuntiis datam neglexit et ipse. Et tamen suam lucem res non potest accipere nisi ex ista interpretatione. Legenda sunt quæ dicit angelus vers. 10, referuntque nuntii ipsi vers. 11. Quæ si contuleris, si observaveris, inquam, dici nuntios universam terram peragrasse, intelliges, opinor, in singulos colores investigandum non esse, colorum *varietate* vero in universum significari varias ab nuntiis peragratas terras, cf. cap. VI, 2 et seqq. Quod etiam illi qui primo loco memoratur angelo tribuitur certi coloris equus, ejus rei

Cur equi, non equus? Porro ait *equi*, non *equus*; quia singuli angeli, vel potius archangeli, utpote principes et præsides gentium, non veniebant soli, sed stipati suis cohortibus angelorum. Idem multo magis dicendum de Michaele. Insuper equi rufi, varii et albi significant angelos variis muneribus destinatos, scilicet alios ad exercendam severitatem et vindictam, alios ad beneficentiam et misericordiam, alios partim ad vindictam, partim ad misericordiam. Impertinens ergo et improbabilis est opinio Ariæ, qui per virum inter myrteta consistentem accipit Alexandrum Magnum; per equos vero rufos, varios et albos, Alexandri successores, Seleucum, Philippum, Antigonum et Ptolemæum, qui ejus monarchiam secuerunt et inter se diviserunt. Zacharias enim 200 pene annis Alexandrum antecessit, agitque de rebus præsentibus, puta de præsenti Judæorum consolatione, ut eos ad præsentem templi fabricam incitet et impellat, ad quam nihil contulit Alexander. Probabilius quis diceret in equis hisce alludi ad imperium præsens Persarum, quibus suberant Judæi : Persæ enim equis pollebant, uti etiamnum equitatu pollent contra Turcas. Hinc per hinnitum equi Darius Hystaspis creatus fuit rex Persarum, cujus anno regni 2 hæc visio obtigit Zachariæ.

Mystice, S. Ambrosius in *Symbol. Apost.* tom. IV, per equos rufos accipit martyres; per albos, virgines; per varios, vel, ut ipse ex Septuaginta legit, *sturninos*, id est colore sturni avis, doctores. « Sequebantur, inquit, eum equi variorum colorum, id est qui vel martyrio rubri; vel sturnini in volatu, hoc est varii in virtutibus; vel candidi in virginitate monstrantur. »

Vers. 9. 9. ET DIXIT AD ME ANGELUS QUI LOQUEBATUR IN ME. — Hic angelus videtur fuisse custos Prophetæ, qui ei revelavit sua hæc oracula, eique has visiones ostendit. Ait enim : « Ego ostendam tibi quid sint hæc. » Alius ergo fuit a Michaele : Michael enim erat custos totius populi, stabatque inter myrteta : hic autem erat custos Zachariæ, et in eo loquebatur. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus, licet contrarium censeant Rabbini, Theodoretus et Vatablus, scilicet hunc angelum fuisse eumdem cum eo qui stabat inter myrteta, puta cum Michaele. Michael enim volens consolari populum illuminavit Zachariam, ostenditque illi has visiones et verba consolatoria, ut easdem ipse referret populo, iisque illum consolaretur. Verum prius quod dixi planius est, magisque textui consonum (1). Porro ex eo quod dicit de angelo hoc suo : « Loquebatur in me, » putant aliqui angelum hunc suggerentem oracula Zachariæ, non exterius voce, sed interius mentali vel imaginaria inspiratione illi fuisse locutum, eumque quasi possedisse et rexisse, uti dæmon possidet et regit energumenos, idque innuit S. Gregorius lib. XXVIII *Moral.* cap. II : « Dum, inquit, ad se quidem, sed in se tamen loqui angelum dicit, liquido ostendit quod is qui ad ipsum verba faceret, per corpoream speciem extra non esset. » Verum dico hæc hoc modo contigisse : per visionem imaginariam a Deo objectam Zachariæ, videbatur ipse sibi videre angelum suum prophetalem oretenus secum, et cum Michaele colloqui. Rogat enim hic angelus Michaelem, ut Zachariæ explicet quinam sint isti equi rufi, varii et albi. Unde Michael ab eo interrogatus respondet :

Vers. 10. 10 (2). ISTI SUNT, QUOS MISIT DOMINUS UT PERAMBULENT TERRAM, — *q. d.* Isti sunt angeli præsides regionum, quos Deus misit lustrare easdem. Mox Michael eosdem angelos interrogat, quasi eorum princeps, de regionum statu, quidnam in hac lustratione viderint, qui sese habeant regiones illis creditæ. Cui ipsi respondent : « Perambulavimus terram, et ecce omnis terra habitatur et quiescit, » ut scilicet Zacharias sciat plenam esse pacem inter gentes, præsertim Judææ vicinas, illasque Judæis fore pacificas, ut eos bello non lacessant, nec impediant urbis templique fabricam. Dices : Cur ergo ait de hoc angelo : « Qui loquebatur in me ? » Respondeo esse hebraismum : *in me*, hoc est *mihi*, vel *mecum*, ut vertit Chaldæus. Adde τὸ *in me* significat visionem hanc non fuisse realem, sed imaginariam, in qua angelus hæc omnia in mente, vel potius in imaginatione Zachariæ pingebat et loquebatur. Videbatur enim Zacharias

causa est, quod is quoque certæ terræ vices obit, Judaicæ puta : cf. vers. 12 et seqq.

(1) Prima tamen sententia suam habet et forsan majorem probabilitatem, ita ut non possunt quæ vers. 9 leguntur, *quid sibi volunt isti, mi domine?* dicta putari ad alium, quam ad *virum*, qui memoratus est ante. Nam, ut ait Maurer, interrogatur unus tantum, nec quisquam præter illum nominatus est seorsum. Est igitur qui vers. 9 *dominus* appellatur a vate, idem ille, qui vers. 8 vocatur *vir*. Porro ad interrogationem, *quid sibi volunt isti, mi domine?* quis tandem respondet? Respondet *angelus*. Itaque *angelus* qui dicitur, non differt ab eo qui ante vocatur *dominus*. Jam si *angelus* vers. 9, idem est qui *dominus* ibidem, *dominus* idem qui *vir* vers. 8; quis tandem est iste vir ? Non differre *virum* vers. 8, 10, ab *angelo* vers. 9, 11 et seqq., perlucet etiam ex eo quod idem de *viro* dicitur vers. 8, 10, quod de *angelo* vers. 11. Uterque stat *inter myrtos*. Quod de *viro* vers. 8, vates indefinite loquitur, causa nulla est alia, quam quod eo loco illum introducit. Alium *virum* esse de quo vers. 8, 10, alium *angelum* de quo vers. 9, 11, Hitzigius ex eo potissimum intelligi existimat, quod, quæ equites *angelo* nuntient vers. 11, *viro* debuissent esse nota, cum terram ille una cum equitibus peragrasse putandus sit. Sed nihil est quod cogat ut ita statuas : Vir (angelus) a Jova jussus est producere equites ad vatem, et quid sibi velint explicare. Hoc est ejus officium. Quod equo vehitur et ipse, nihil habet miri. Inter equites enim equitandum est. Sic Maurer. Rosenmuller eidem astipulatur sententiæ.

(2) « Et respondit vir, » etc., is de quo vers. 8, idemque qui vers. 9 *angelus* Jovæ dicitur. Nam is qui promisit vati, se ostensurum esse ipsi, quid equites illi portendant, idem est procul dubio qui hic actu respondisse dicitur.

(Rosenmuller.)

sibi videre angelos ad invicem colloquentes, suumque angelum sibi hæc visa et colloquia ostendere et suggerere; non vero corporalibus oculis exterius hæc videbat et audiebat.

11. 11. Perambulavimus. — Hebraice הלך *halach*, id est ambulare, perambulare, in principibus, quales sunt angeli, notat principatum, puta actum visitandi, inquirendi, perscrutandi, disponendi res omnes. Unde illud *Ezech.* XXVIII, 14 : « In medio lapidum ignitorum ambulasti, » *q. d.* Inter Cherubinos tu, o Cherub, principatum habuisti. Sic I *Machab.* III, 8 : « Judas perambulavit, » quasi superior judex et vindex, « civitates Juda, et perdidit impios ex eis. » Sic de Deo dicunt impii *Job* XXII, 14 : « Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat, » *q. d.* Deus regit cœlos, terram despicit et negligit. *Levit.* XXVI, 12, ait Deus : « Ambulabo inter vos, » quasi princeps, protector, provisor vester. Unde subdit : « Et ero Deus vester, vosque eritis populus meus. » Sic ex adverso Satan ait *Job* I, 7 : « Circuivi terram, et perambulavi eam. » Et *Psal.* XC, 6 : « A negotio perambulante in tenebris, » id est a dæmone regnante et grassante noctu, æque ac eo qui grassatur per diem; de quo subdit : « Ab incursu et dæmonio meridiano. » Sic rex « Antiochus perambulabat superiores regiones » cum exercitu, I *Machab.* VI, 1. Sic etiamnum reges Mogor et Æthiopiæ stipati, hic sexaginta, ille ducentis, imo subinde quingentis millibus armatorum, jugiter ditiones et regna sua, utpote vastissima perambulant, ut ea in pace contineant, lustrent, dirigant et moderentur. Pari modo hi angeli provincias sibi creditas perambulabant, quasi earum inspectores, custodes et præsides. Addit S. Hieronymus, Remigius et Hugo, angelos hosce, perambulando regna sibi commissa, debellasse gentes vicinas vel rebelles, vel hostiles, easque suis regnis subjecisse, itaque plenam omnibus pacem conciliasse. Denique vox *perambulavimus*, significat exsecutionem divinæ providentiæ per angelos publice exercitam et demonstratam, licet ea ex obscuris causis et occultis judiciis prodeat, puta ex Dei consilio, quod « in profundo et inter myrteta, » et, ut Septuaginta, *inter montes umbrosos latet*.

Omnis terra habitatur, et quiescit. — « Omnis terra, » scilicet vicina Judææ. Nam in remotis fuere bella. Unde Romani anno 9 hujus Darii Hystaspis, inquit Eusebius in *Chronico*, Tarquinium Superbum suum regem urbe et regno expulerunt, ejusque loco crearunt consules Junium Brutum et L. Tarquinium Collatinum. Quin et Darius hic paulo post obsedit et cepit Babylonem, ac tandem invasit Græciam cum sexcentis millibus militum, qui omnes a paucis Græcis, duce Miltiade, apud Marathonem profligati sunt, testibus Justino, Herodoto et aliis.

12. 12. Et respondit angelus Domini, et dixit : Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem? — Angelus hic videtur fuisse non custos Zachariæ, sed custos totius populi Judaici, puta Michael. Orat enim pro toto populo sibi commisso, *q. d.* Cum omnes cæteræ gentes in pace et prosperitate degant, cur, o Domine, solos Judæos sinis turbari a Cambyse, a Samaritis et aliis hostibus, qui urbis templique fabricam hucusque impediverunt? Usquequo differs misereri Jerusalem, quæ a paucis civibus Babylone redeuntibus habitatur, nec muris plene, nec templo est septa? I *Esdræ*, V. Usquequo non efficis ut ipsa, aliæque urbes Judææ, ac præsertim templum in ea restauretur? En « jam septuagesimus annus est, » desolationi ejus a te decretus et præstitutus. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Albertus, Hugo et Lyranus.

Iste jam septuagesimus annus est. — Dixit hæc angelus anno 2 Darii Hystaspis, ut patet vers. 1. Hoc ergo 2 anno impleti sunt hi 70 anni : unde sequitur eos diversos esse ab annis 70 captivitatis Babylonicæ, de quibus Jeremias cap. XXV, 11, et cap. XXIX, 10. illi enim finiuntur anno 1 Cyri, qui captivitatem solvit, et Judæos e Babylone a se capta remisit in Jerusalem, ut patet I *Esdr.* I, 1. Hi vero inchoantur ab excisa a Chaldæis urbe et templo, quod contigit anno 11 Sedeciæ, qui fuit 18 Nabuchodonosoris, ac finiuntur anno 2 Darii Hystaspis. Quocirca hi Zachariæ vocantur anni 70 desolationis, scilicet urbis et templi; priores vero Jeremiæ vocantur anni 70 captivitatis, scilicet Judæorum. Ita Eusebius in *Chron.*, Clemens lib. IV *Stromat.*, S. Hieronymus *Proœmio in Aggæum*, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXVI, Emmanuel, Torniellus in *Chronic.* anno mundi 3462 (qui tamen hosce Zachariæ annos inchoat ab ultima captivitate Judæorum, qua scilicet post excisam Jerusalem profugi in Ægyptum, inde juxta oraculum Jeremiæ a Chaldæis abducti sunt in Babylonem, quod contigit anno 27 transmigrationis Joachin, sive Jechoniæ), Ribera, Sanchez, a Castro et alii hic, ac Fernandius *visione* XXIX, sect. I. Favet Zacharias cap. VII, 5, ubi anno 4 Darii Hystapsis de hisce 70 annis desolationis ait : « Cum jejunaretis et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta annos. » Ubi nota pronomen *hos*, quod designat annos præsentes, non præteritos ante Cyrum (1).

Diversi sunt anni 70 Zachariæ ab annis 70 Jeremiæ.

Aliqui tamen censent eosdem esse annos 70 Jeremiæ et Zachariæ, desolationis et captivitatis, eosque jam finitos fuisse anno 1 Cyri. Unde verba hæc Zachariæ legunt per interrogationem, vel admirationem, *q. d.* Istene, Domine, est septuagesimus annus libertatis nostræ, a Jeremia cap. XXV,

(1) Erant quidem Judæi in terram patriam restituti, sed vexabantur a finitimis populis, Hierosolyma sine muris erat, templum ad tertium abhinc mensem in ruinis jacuerat, et hoc ipso tempore ab adversariis Samaritis periculum imminebat, ut cœptam templi reparationem turbarent : cf. *Esdr.* III, 3; IV, 1, 4, 5 et seqq.; *Nehem.* (II *Esdr.*) I, 2, 3. Itaque ut ex his quoque malis populum suum liberet, Deum angelus rogat.

et Daniele cap. IX, 2, prædictus? *q. d.* Non tantum septuagesimus, sed octogesimus et amplius est annus hic captivitatis nostræ, et tamen necdum miseriarum nostrarum est finis. Licet enim e captivitate redierint nonnulli, multi tamen adhuc in Babylone degunt; et qui redierunt tot ærumnis affliguntur, ut satius pene esset, eisque optabilius mansisse et vivere in Babylone. Ita Albertus, Hugo, Lyranus et Mariana. Verum nullam interrogationis vel admirationis notam habent Biblia Romana, licet illa habeant Biblia Plantiniana. Quare prior sententia uti communior, ita verior est.

Ex qua recte deducas annos 70 captivitatis inchoari anno 11 Joakim, quo ipse occisus est, et post tres menses ejus filius et regni hæres Joachin, sive Jechonias captivus abductus est in Babylonem : eosdem vero finiri anno 1 Cyri, uti ostendi cap. XXV et XXIX *Jeremiæ*. Annos vero 70 desolationis, de quibus hic Zacharias, 11 annis posterius incipere, scilicet anno 11 Sedeciæ, et 11 annis posterius finiri, scilicet anno 2 Darii Hystaspis. Hinc rursum colligas Cyrum solvisse captivitatem Judæorum, et expugnavisse Babylonem anno 1 non regni sui, uti censent Eusebius in *Chron.*, Africanus, S. Hieronymus hic, Pererius et alii, sed monarchiæ; vixit autem monarcha per tres duntaxat annos, uti constanter asserunt Hebræi in *Seder-Olam.* Unde et Daniel tertii tantum anni Cyri meminit cap. X, 1. Scio Xenophontem Cyro dare 7 annos monarchiæ; sed Xenophon in Cyro non tam ejus gesta et historiam, quam ideam insignis regis et monarchæ describit, uti Plato in *Republ.*, ideam reipublicæ non existentis, sed Platonicæ, id est ejus quam sibi optimam imaginatus est Plato, depingit. Hosce enim 7 annos difficile est adaptare sacræ Scripturæ : licet enim nonnulli idcirco annos 70 captivitatis citius inchoent, scilicet ab anno 3 Joachim, quo in Babylonem abductus est Daniel cap. I, 1; tamen computus annorum ex æquo non respondet. Nam ab anno 3 Joakim usque ad 11 ejusdem, fluxerunt octo anni, quos non adæquant anni 7 Cyri : nam ex illis demendi sunt tres, quos cum Hebræis eidem Cyro dedimus, computando annos 70 captivitatis ab anno 11 Joakim usque ad annum 1 monarchiæ Cyri. Verum de his plura I *Esdr.* I, 1.

Moraliter, idipsum dicamus, idipsum oremus et obsecremus pro Anglia, Scotia, Dania, Suecia, Germania, etc., in quibus stetit statque hæresis, et desolatio templorum, monasteriorum et sacrorum omnium per septuaginta annos et amplius : usquequo, Domine, non misereberis Angliæ? etc. Iste jam desolationis ejus septuagesimus, imo pene centesimus annus est. Ergone plus peccavit Anglia, quam Jerusalem et Judæa, ut, cum illa septuaginta annorum captivitate peccata sua expiarit, Anglia centum annis expiare non possit? Peccavit utique et grande peccatum peccavit, faciens schisma a te tuaque Ecclesia; sed pro eo sanguinem suum fuderunt tot centeni martyres, qui instanter orant pro ea, et clamant, non vindictam, ut sanguis Abel, sed misericordiam. Accipe has hostias pro peccato, eorumque sanguine schisma hoc ablue et dilue : quia pius et φιλόψυχος, animas amas, quas creasti, et Christi tui sanguine redemisti.

13. VERBA BONA, — id est consolatoria Judæorum, verba boni ominis, verba fausta, puta lætum boni tamdiu votis expetiti oraculum, de futura Hierosolymæ felicitate, cum ad eam Dominus revertetur in misericordiis, ut sequitur : «Bona, inquit S. Hieronymus, de futurorum promissione, consolatoria de præsentium necessitate. » Sic Virgilius *ecloga* V :

Amat bonus otia Daphnis,

bonus, id est felix, beatus, doli expers, candidus. Quocirca verbum bonum, non tantum dignitatem rei, cujus oraculum edit, sed etiam oraculi veritatem, ac promissorum certitudinem magnitudinemque complectitur. Hinc Psaltes *Psalm.* XLIV : « Eructavit, inquit, cor meum verbum bonum, » *q. d.* Verbum quod mente concepi, tam est ominatum et felix, tam suave, tanta saturitate et voluptate cor replet, ut cogar os aperire, illudque ebullire, ac velut ebrius eructare. Porro « verba bona » sunt ea quæ subdit :

14. ZELATUS SUM JERUSALEM ET SION ZELO MAGNO, — Zelus hic duos actus contrarios complectitur, nimirum amorem ardentem in Jerusalem, et iram ingentem in ejus hostes ; horum enim odium ex ejus amore necessario sequitur, *q. d.* Ego vehementer amo Jerusalem, uti maritus zelotypus amat ardenter uxorem, ideoque vehementer irascor Chaldæis, eo quod illam tam crudeliter everterint, ejusque spoliis se ditarint, cum ego modice et leniter tantum illam per eos castigare intenderem, uti pædagogus castigat puerum et discipulum. Hoc est enim quod ait :

15. QUIA EGO IRATUS SUM PARUM, IPSI VERO ADJUVERUNT IN MALUM. — Ita Lyranus, Vatablus et alii. Chaldæos vocat *gentes opulentas*, hebraice שאננים *scaanannim*, id est, ut Chaldæus, *quæ secure degunt*, præfisæ sibi suisque viribus et opibus, nil timentes mali ; Vatablus, *tranquillas ;* Pagninus, *quietas ;* Septuaginta, *quæ superpositæ sunt*, puta quæ dominantur.

Moraliter, nota hic Deum post illatam plagam populo suo, defervescente furore, justam indignationem in ipsos convertere, qui Deum ipsum incitaverunt ad vindictam, vel eam exercuerunt, non ut Deo satisfacerent, sed ut suæ ambitioni et tyrannidi indulgerent. Exemplum est II *Paral.* XXVIII, 9 : « Iratus, inquit, Dominus Deus patrum vestrorum contra Juda, tradidit eos in manibus vestris, et occidistis eos atrociter, ita ut ad cœlum pertingeret vestra crudelitas, etc.; peccastis super hoc Domino Deo vestro. » Et *Psalm.* LXVIII, 27 : «Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt : et

super dolorem vulnerum meorum addiderunt » irrisiones, probra, et subinde cum verbis verbera. Aliud est percutere, aliud persequi ad internecionem : illud est patris, hoc vero hostis : illud facit justitia, hoc livor : illud Deus sibi tribuit in Christi morte, dicens *Isai.* LIV, 8 : « Propter scelus populi mei percussi eum, » et Christus ipse idipsum Patri adscribit hoc loco Psalmi : istud vero sanguinariis Judæis imponit.

Vers. 16. 16. REVERTAR AD JERUSALEM IN MISERICORDIIS : hebraice ברחמים *berachamim*, id est *in miserationibus visceralibus*, quæ scilicet ex intimis visceribus meis promanant, eaque commovent, afficiunt et affligunt, *q. d.* Intimam et visceralem compassionem et misericordiam multis modis donisque ostendam et exhibebo Hierosolymæ, atque ea impulsus faciam id quod sequitur) : DOMUS (templum) MEA ÆDIFICABITUR IN EA, ET PERPENDICULUM EXTENDETUR SUPER JERUSALEM, — id est rursus ædificabitur Jerusalem. Est metonymia : nam ex perpendiculo, sive libella, quod architecti adhibent ut ad rectam lineam ædificent, et structuram adæquent, intelligit totam fabricam. In perpendiculo enim ex funiculo dependet plumbum, vel ponduseulum, quod, utpote grave, vergit ad suum centrum, puta ad centrum terræ et totius universi ; unde architecti eo utuntur, ut areas in quibus ædificant, complanent, et a centro mundi æqualiter distare faciant, quod *librare* vocant : ac fabricam quam areæ, vel plano superædificant, ad perpendiculum erigunt, ut omnes ejus partes æquidistantes a centro, solide consistant; ne si una curvetur, magisque vergat ad centrum quam alia, eo ruat, secumque alias partes, et totam fabricam in ruinam trahat. Quælibet enim res gravis pari pondere inclinat et tendit ad suum centrum, quod omnibus idem est et commune. Quare duo parietes fabricæ invicem oppositi, mathematice non sunt paralleli; quia si protenderentur, in centro terræ concurrerent, sed quia hæc differentia in tanta distantia a centro, est exigua et insensibilis, hinc physice censentur paralleli.

Vers. 17. 17. AFFLUENT CIVITATES MEÆ BONIS. — Hebraice תפוצינה מטוב *tephutsena mittob*, id est *diffundent*, dispergent se præ copia bonorum, ad ædificandum alias urbes et pagos. Septuaginta vertunt : *Diffundentur civitates in bonis;* Chaldæus : *Implebuntur bono.* Id præstitit Deus tempore Zorobabelis, et postea tempore Machabæorum, sed maxime tempore Christi.

Vers. 18. 18. QUATUOR CORNUA. — Hebræi et ex iis S. Hieronymus per hæc accipiunt quatuor monarchias, scilicet Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum, quæ Judæos variis per varias ætates affecere cladibus. Verum hoc parum est probabile. *Primo,* quia hæc visio eo spectat, ut Judæos Babylone redeuntes in præsenti ærumna sublevet et consoletur. Ergo non spectat ad Græcos et Romanos, qui necdum erant, nec Judæos afflixerant, sed post multa sæcula futuri erant, imo post hanc consolationem quam dat hic angelus : rursus quia Judæos afflixerunt, ac tandem funditus exciderunt sub Tito. *Secundo,* quia Persæ, ut Cyrus et Darius, benevoli fuerunt Judæis, eosque e Babylone liberarunt, ac potestatem eis fecerunt urbis et templi reædificandi. Ergo hi non fuerunt cornua contra Judæos cornutantia. *Tertio,* quia Persæ, Græci et Romani non potuerunt affligere Israelem, utpote jam eversum et abductum in Assyriam, sed tantum Judam : hæc autem cornua impetierunt Israelem, æque ac Judam, ut hic dicitur.

Dico ergo cum Theodoreto, Clario, Ribera, Sanchez, a Castro et aliis, per *quatuor cornua* significari quatuor plagas orbis, gentesque in iis degentes, quæ tam Judæos quam Israelitas, sive decem tribus bellis divexarunt, quales ab Oriente fuerunt Ammonitæ et Moabitæ, ab Occidente Philistini, a Meridie Idumæi et Ægyptii, ab Aquilone Assyrii et Chaldæi. De his enim ait angelus : Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Judam, et Israel et Jerusalem. » Unde Chaldæus pro *quatuor cornua* vertit, *quatuor regna* (1).

20. QUATUOR FABROS. — Hi fabri fuerunt quatuor angeli, custodes et hyperaspistæ Jerusalem et Judææ. Vocantur *fabri,* quia veniunt ad hoc, ut cornua quatuor ferrea, quæ ita impetierunt Judæos, ut nemo eorum auderet levare caput, deterreant, deprimant et amputent. Quocirca fabri hi ferrarii fuisse videntur : horum enim est ferro ferrea cornua resecare. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Remigius et alii. Vers. 20. Quatuor fabri qui?

21. ET VENERUNT ISTI DETERRERE. — Nota : aliqui legunt *deterere,* sed legendum cum Romanis *deterrere;* et hoc significat hebræum להחריד *leacharid,* id est ut tremorem eis incuterent, ut facerent ea tremere : per *cornua* enim intelligit gentes hostiles quas tremore concusserunt hi fabri, id est angeli. *Primo* enim terrorem injecerunt gentibus hostilibus, deinde timore depressas succiderunt. Porro ferrea fuisse hæc cornua conjicere licet ex eo quod valide concusserint et excusserint Judæam et Samariam : ergo valida erant : ergo ferrea. Nam, ut ait Daniel cap. II, 40 : « Ferrum omnia domat. » *Secundo,* quia similia fecit ad similem effectum Sedecias pseudopro- Vers. 21.

(1) « Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros. » Rosenmullerus : Hic Jova appellatur, qui antea modo *angelus Jovæ*, I, 11, 12, modo *angelus qui cum vate loquitur,* dicebatur, I, 9, 13, 14; II, 2. Idem asserit Hesselbergus, qui eo usque progreditur, ut non dubitet *Jovæ angelum* habere *secundam* divini numinis *personam.* Quos ita refellit Maurer : Neutiquam qui hic *Jova* appellatur, idem est qui supra dicebatur *angelus.* A Jova proficiscitur visum; *angelus* vero est is, qui Jovæ jussu visum vati objicit atque interpretatur. Jam si hoc loco *Jova* vati ostendit fabros, et mox quid sibi velint, exponit, quid, obsecro, mihi hoc habet? Vice angeli fungitur Jova, misso angelo docenda docere fingitur ipse Jova : cf. cap. II, vers. 2 : « Et dixit Dominus, » etc.

pheta, III *Reg.* XXII, 11 : « Fecit, inquit, Sedecias cornua ferrea, » ut ferreum et invictum robur regis Achab exprimeret, cui adulans ait: «His ventilabis Syriam. » *Tertio,* quia faber communiter ferrarium significat, nisi addatur murarius, lignarius, vel quid simile. Vatablus tamen et Arias, uti cornua naturalia accipiunt, ita et per *fabros* accipiunt cornuarios, vel tornarios, qui scilicet in cornibus tornandis, secandis, poliendis laborant. Porro angelos hæc bona præstitisse Hierosolymæ, quæ hic promittit Zacharias, patet ex eventu : nam mox urbs et templum pacifice et splendide restaurata sunt, æque ac aliæ urbes Judææ. Unde cap. sequenti vidit Propheta virum fune dimetientem Jerusalem, hoc fine, ut eam reædificet, tantumque in ea numerum civium, ut urbs omnes non caperet.

Moraliter, omne sub regno graviore regnum est. Moraliter, disce hic *primo* nullam esse potentiam regum vel tyrannorum, quæ non habeat aliam potentiorem supra se, ad quam oppresso confugere et appellare liceat. « Omne sub regno graviore regnum est. » Et Horatius, lib. III, *ode* I:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis.

Quocirca *Eccles.* cap. V, 7 : « Si videris, inquit, calumnias egenorum, et violenta judicia, et subverti justitiam in provincia, non mireris super hoc negotio; quia excelso excelsior est alius, et super hos quoque eminentiores sunt alii; et insuper universæ terræ rex imperat servienti. »

Mira vis angelorum. *Secundo,* magnam esse vim et potentiam angelorum in omnes reges et regna, utpote qui solo ostentato malleo, vel ferro, quo decussuri sunt cornua regum, illico ipsos terrore et tremore percellunt : hoc enim significat τὸ *deterrere*, et efficacius hebræum *hacharid,* id est *tremore concutere,* Hinc Daniel, licet vir sanctus et fortis, videns angelum, eumque alloquens cap. X, 17 : « Domine mi, ait, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, et nihil in me remansit virium; sed et halitus meus intercluditur. » Et mox de sociis: « Porro viri qui erant mecum non viderunt; sed terror nimius irruit super eos, et fugerunt in absconditum. » Sic passim in Scriptura viso angelo de vidente dicitur : « Timor *vel* terror irruit super eum, » uti dicitur de Zacharia *Lucæ* I, 12. Ubi S. Ambrosius : « Perturbamur, ait, et a nostro alienamur affectu, quando perstringimur alicujus superioris potestatis occursu. » Quinimo veterum opinio et sensus erat, adeo potentes et terribiles esse angelos, ut ei qui eos videret necessario moriendum esset. Inde enim est illa vox Manue, qui fuit pater Samsonis : « Morte moriemur, quia vidimus Dominum, » puta angelum, *Jud.* cap. XIII, 22.

Mystice, quatuor cornua sunt quatuor passiones animæ. Mystice S. Hieronymus : Quatuor cornua, inquit, quæ singulos domum Dei spiritualem ædificare volentes impetunt, sunt quatuor passiones animæ puta gaudium, tristitiam, metus et spes sive cupiditas, quas hoc versu complexus est Poeta :

Hi metuunt, cupiunt, gaudentque, dolentque.

Quis enim est, etiam fidelium justorum, qui non agitetur nunc metu, nunc spe, nunc lætitia, nunc tristitia? Quatuor fabri sunt quatuor virtutes cardinales, quæ hasce passiones edomant, nimirum prudentia, justitia, fortitudo et temperantia. Ita S. Hieronymus. Aut magis proprie et pertinenter, sunt hæ quatuor. *Primo*, pœnitentia quæ sternit gaudium. *Secundo,* abnegatio sui et resignatio in voluntatem Dei, quæ interimit tristitiam. *Tertio*, magnanimitas et confidentia in Deum, quæ profligat timorem. *Quarto*, contemptus mundi, qui supprimit spem. Qui enim cum Magdalena deflet sua peccata, hic spernit omnia mundi gaudia, totusque mundus ei amarescit. Qui abnegat se suaque commoda, ac se resignat in voluntatem Dei, hic de nulla re tristatur; sed omnia æquo animo suscipit de manu Dei, qui diligentibus se facit omnia cooperari in bonum. Qui magnanimus est Deoque confidit, nil metuit. Qui contemnit omnia quæ in mundo sunt, eaque ut vana, vilia, brevia et exilia despicit, hic nihil in mundo sperat. Porro apte addit S. Hieronymus : « Qui vitia destruunt, virtutes ædificant, omnesque sancti qui hæc remedia possidentes instaurant semper Ecclesiam, fabri appellandi sunt. Unde et Apostolus loquebatur : Quasi sapiens architectus fundamentum posui. Et iratus Dominus de Jerusalem ablaturum se dicit architectum, et virum sapientem. Et ipse Dominus Dei omnipotentis filius et creatoris omnium, fabri filius appellatur. » Addit S. Hieronymus : « Legi in cujusdam commentariis, quatuor fabros quatuor Evangelistas intelligi, qui oppressum Israelem, sensum videlicet videntem Deum, et Judam Dominum confitentem, et Jerusalem visionem pacis, in pristinam sedem restituant, et quos vitiorum Gentes disperserant de Ecclesia, per prædicationem Evangelii retraxerunt ad salutem. » Pari modo accipias quatuor Ecclesiæ doctores, S. Augustinum, S. Hieronymum, S. Ambrosium, S. Gregorium. Hi enim quasi fabri ædificarunt Ecclesiam sua doctrina et libris.

Secundo, magis apposite per *quatuor cornua* possumus accipere quatuor vitia capitalia, quæ maxime impetunt Ecclesiam et fideles, et quatuor eorum præsides dæmones, quos designat Psaltes *Psalm.* LXX, 13, dicens : « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem, » inquit S. Hieronymus. Aspis enim notat invidiam et iram; basiliscus qui visu interimit luxuriam, oculi enim sunt in amore duces; leo, superbiam; draco, gulam et avaritiam. Quatuor fabri sunt quatuor virtutes et angeli, contra quatuor hæc vitia decertantes, nimirum charitas contra invidiam, castitas contra luxuriam, humilitas contra superbiam, abstinentia

contra gulam et avaritiam : sive Uriel contra Beelzebub, Raphael contra Asmodæum, Michael contra Luciferum, Gabriel contra Bacchum et Mammonam.

ymboli-), sunt uatuor ersecu- tiones cclesiæ.

Symbolice, quatuor hæc cornua sunt quatuor universales persecutiones et persecutores Ecclesiæ, qui eam successive a Christo hucusque impetierunt, quos S. Joannes, *Apoc.* VI, præsignavit per quatuor equos et equites, scilicet album, rufum, nigrum et pallidum. Albus enim significat Christum debellantem Judæos; rufus significat Gentiles, præsertim imperatores ut Neronem, Decium, Diocletianum, quorum faber et succisor fuit Constantinus Magnus. Niger significat hæreticos, præsertim Arianos, quorum faber et debellator fuit S. Athanasius, S. Basilius, S. Hieronymus, S. Augustinus, etc. Pallidus significat Mahometanos, quorum fabri ex parte fuerunt reges Hispaniarum; sed fabrum qui plene eos succidat, adhuc exspectamus : utinam brevi Deus eum ostendat! *Prima* enim Ecclesiæ persecutio fuit a Judæis; *secunda*, a Gentilibus; *tertia*, ab Arianis; *quarta*, a Saracenis.

Item quatuor primæ hæreses.

Simili modo, tempore primitivæ Ecclesiæ, quatuor cornua eam impetentia fuerunt quatuor hæresiarchæ, scilicet Arius negans Christi divinitatem; Nestorius ponens duas personas in Christo, æque ac duas naturas; Eutyches constituens unam naturam in Christo, æque ac unam personam; Macedonius negans divinitatem Spiritus Sancti, quorum quatuor fabri et succisores fuerunt quatuor Concilia Œcumenica, nimirum Nicænum contra Arium, Ephesinum contra Nestorium, Chalcedonense contra Eutychetem, Constantinopolitanum contra Macedonium : in quibus præcipuus faber Arii fuit S. Athanasius, Nestorii Cyrillus, Eutychetis S. Leo, Macedonii S. Gregorius Nazianzenus.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Zacharias angelum cum funiculo mensorio, ut metiatur Jerusalem a Nehemia et Zorobabele reædificandam, cumque ex funiculo exiguo, utpote convoluto, conjiceret timeretque Zacharias exiguam fore novam Jerusalem, mox audit alterum angelum promittentem, quod absque muro ipsa habitanda sit præ copia hominum et jumentorum, quodque Dominus sit futurus ei murus ignis in circuitu, et gloria in medio ejus. Quare invitat Judæos, qui metu Chaldæorum aliarumque gentium hostilium timebant redire e Babylone, ut audacter redeant in Jerusalem; Deum enim illam instauraturum cum templo, ac in eo habitaturum, ideoque effecturum ut nec Chaldæi, nec Samaritæ, nec aliæ gentes vicinæ vel fabricam impediant, vel Judæorum pacem turbent (1).

Nota hæc ad litteram intelligenda esse de Jerusalem urbe Judæorum : de ea enim hactenus egit, idque filum orationis et plana textus verba deposcunt. Allegorice tamen, et potius intelligenda sunt de Ecclesia, quæ est vera Dei Jerusalem, in eaque orta est, et illi successit, de qua Apostolus Galat. IV, 26. *Et quia ad Ecclesiam maxime respexit Spiritus Sanctus, hinc quædam hic augustiora interserit, quæ tenuiter Hierosolymæ, plane autem et plene conveniant Ecclesiæ. Ad illam enim data typi alicujus occasione, assurgere et avolare solent Prophetæ. Qualia sunt* vers. 8 : Post gloriam misit me ad gentes. Erunt prædæ his qui serviebant sibi. Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Lauda et lætare, filia Sion : quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, etc. *Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Haymo, Lyranus, Vatablus et alii passim, excepto Ribera et paucis aliis, qui hæc omnia in sensu non allegorico, sed litterali accipienda censent, non de Jerusalem, sed de Ecclesia Christi, idque ob verba textus quæ paulo ante citavi. Verum illa non urgent, uti ostendam in eorum explicatione. Vide* Canon. IV *et* V, *quos præfixi Prophetis Majoribus.*

1. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce vir, et in manu ejus funiculus mensorum. 2. Et dixi : Quo tu vadis? Et dixit ad me : Ut metiar Jerusalem, et videam quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus. 3. Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et angelus

(1) Emblematis secundi exhibitionem in hoc capite refert Propheta, quo non solum instauratio, verum etiam florentissimus status urbis Hierosolymitanæ describitur.

Primo, objicitur Prophetæ vir in urbe demetienda occupatus, 1, 2; et hujus emblematis expositio datur de immensa urbis amplitudine, 4; et de suscepta ejusdem a Deo tutela, 5.

Secundo, cum tam præclara Judæis Deus promittat, eorum est quotquot patriæ amor tenet, missa Babylone ad patriam terram se protinus referre; quapropter adhor-

*

alius egrediebatur in occursum ejus. 4. Et dixit ad eum : Curre, loquere ad puerum istum, dicens : Absque muro habitabitur Jerusalem, præ multitudine hominum et jumentorum in medio ejus. 5. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu : et in gloria ero in medio ejus. 6. O, o fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus : quoniam in quatuor ventos cœli dispersi vos, dicit Dominus. 7. O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis. 8. Quia hæc dicit Dominus exercituum : Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos : qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. 9. Quia ecce ego levo manum meam super eos, et erunt prædæ his qui serviebant sibi : et cognoscetis quia Dominus exercituum misit me. 10. Lauda, et lætare, filia Sion : quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus. 11. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa : et erunt mihi in populum, et habitabo in medio tui : et scies quia Dominus exercituum misit me ad te. 12. Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata : et eliget adhuc Jerusalem. 13. Sileat omnis caro a facie Domini : quia consurrexit de habitaculo sancto suo.

Vers. 1. 1. Et levavi. — Hæc ad præcedentem visionem et ad verba consolatoria de restauranda Jerusalem, cap. i, 13, pertinere, ideoque eodem tempore, puta eadem nocte et visione visa esse a Zacharia, probabiliter censet Theodoretus. Videtur enim hic esse continuatio præcedentis visionis. Hisce enim symbolis omnibus promittit Deus Judæis restaurationem urbis et templi, ad eamque illos incitat et impellit. Unde eosdem angelos hic videt Zacharias, quos vidit cap. præced.

Et ecce vir, — puta angelus specie viri : viri enim formam induerat in corpore aereo a se formato et assumpto (1).

Et in manu ejus funiculi mensorum, — quo solent architecti metiri longitudinem et latitudinem ædificiorum; ad eamque funiculis in terram defixis, et utraque ex parte extensis comprehensam, ædificare, ut justa sit partium omnium symmetria et proportio. Funiculo ergo hoc significat se brevi reædificaturum Jerusalem. Angelus hic videtur fuisse idem qui cap. i, 8, visus est Zachariæ stare inter myrteta, nimirum S. Michael : hic enim erat custos et tutor Synagogæ, uti jam est Ecclesiæ; unde ad eum pertinebat cura restaurandæ Jerusalem et templi. Similem virum vidit Ezechiel cap. xl, 3, qui funiculo et calamo dimetiebatur templum a Zorobabele reædificandum. Sic S. Joannes *Apoc.* xxi, 15, vidit angelum arundine metientem Jerusalem cœlestem.

2. Et dixi (ego Zacharias ad virum habentem funiculum mensorium, puta ad S. Michaelem) : Ve
Quo tu vadis? (quid funiculo tuo agere vel metiri destinas)? Et dixit (respondit Michael) ad me : Ut metiar Jerusalem (puta aream in qua reædificanda est Jerusalem. Jerusalem enim jam non exstabat, ut puta ante 70 annos destructa a Chaldæis. Unde subdit) : Et videam quanta sit (id est futura sit, vel esse debeat) latitudo ejus.

Tropologice, funiculus hic significat dimensiones crucis Christi, item charitatis, humilitatis, cæterarumque virtutum, juxta quas ædificanda est domus spiritualis, puta fabrica perfectionis, de quibus Apostolus *Ephes.* iii, 18 : « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum. » Vide ibi dicta.

3. Et ecce angelus qui loquebatur in me. — Ve 3.
Hic fuit angelus proprius Zachariæ, qui ei hæc oracula suggerebat, et visiones ostendebat, ac proinde diversus a Michaele, uti dixi cap. i, 13. Quocirca S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Hugo, Lyranus et alii passim tres hic numerant angelos, *primum*, cum funiculo quasi mensorem, qui fuit S. Michael; *secundum*, prophetalem Zachariæ : *tertium*, « qui egrediebatur in occursum ejus, » puta secundi, ut per eum doceret Zachariam quanta futura esset Jerusalem; tertium hunc autumant multi fuisse S. Gabrielem; ille enim curator erat populi Dei, ut patet *Daniel.* ix, 21, et cap. x, 5, ubi similiter tres angelos similes, imo fere eosdem cum hisce Zachariæ, atque idem pene nuntiantes vidit Daniel.

4. Et dixit ad eum (puta angelus tertius dixit Ve 4.
ad secundum, qui erat custos Zachariæ) : Curre, loquere ad puerum istum, dicens : Absque muro habitabitur Jerusalem, — *q. d.* Dic Zachariæ puero, non ætate, ut vult Ribera et Emmanuel (erat enim grandævus, inquit S. Epiphanius, Dorotheus, Isidorus, imo et Martyrologium Roma-

tatur Zacharias Judæos tum dispersos, tum Babylone adhuc morantes, ad reditum in Jerusalem, 6, 7.

Tertio, jam cur debeant fugere exsules Judæos motiva adjicit quæ desumuntur, *primo*, ex protectione Judæorum futura, 8; *secundo*, ex punitione hostium et subjectione, 9; *tertio*, ex Dei adventu et cohabitatione, 10; *quarto*, ex Gentium et Judæorum in unum populum Dei conjunctione, 11, 12, quæ omnia ipse Deus operaturus est, cum totius orbis silentio, reverentia et tremore, 13.

(1) Virum Jarchi observat eumdem esse, qui vers. 7, (Vulg. 3) angelus cum vate collocutus dicatur, et recte quidem, nam quem vates vers. 6 (Vulg. 2) *abeuntem* compellavit, eum; vers. 7, *exeuntem* describit, atque id ita ut angelum collocutorem illum fuisse diserte ponat. (Rosenmuller.)

num), sed conditione et statu; quia scilicet erat puer, id est cliens et discipulus angeli sui custodis. Homines enim respectu angelorum sunt quasi pueri, ait S. Hieronymus. Rursum *puero*, id est ministro. Erat enim Zacharias minister angeli, per eum enim angelus Dei de restauratione Jerusalem decretum Judæis annuntiavit. Sic *Lucæ* I, 69, David vocatur *puer*, id est minister Dei : « Erexit, ait, cornu salutis nobis in domo David pueri sui. » Item Jacob, ibidem vers. 14 : « Suscepit, inquit, Israel puerum suum. » *Actor.* IV, 27, Jesus vocatur *puer*, id est minister Dei. Sic *Genes.* XXIV, 52, servus Abrahæ, licet senex, vocatur ejus puer. Est catachresis : pueri enim solent ministrare viris et senibus. Sensus ergo est, *q. d.* O angele, dic tuo clienti Zachariæ : Tu videns angelum primum, puta Michaelem cum funiculo, putabas Jerusalem reædificandam fore exiguam, utpote parvo ejus funiculo comprehendendam; sed scito te falli : prædico enim et promitto tibi tuisque tantam fore Jerusalem, tamque plenam civibus, ut muris suis eos continere non possit. Funiculus enim quem vides, licet parvus videatur, quia tenuis est et in glomum convolutus; tamen si evolvatur, uti fiet in dimensione, complectetur ingentem aream, quæ ingentem capiet urbem; atque urbs ipsa, licet ingens, non capiet incolas, tanta erit eorum multitudo; quocirca per suburbia et villas urbi vicinas habitare cogentur. Ex hoc loco S. Gregorius, homil. 34 *in Evang.* docet angelos majores mittere minores : « Dum enim, inquit, angelus ad angelum dicit : Curre, et loquere ad puerum istum, dubium non est quin alius alium mittit. Minora vero sunt quæ mittuntur, majora quæ mittunt. » Hinc etiam acceperunt Scholastici ea quæ docent de locutione angelorum.

Puer id minister.

ABSQUE MURO. — Hebraice פרזות *perazot*, id est *villæ*, hoc est, instar villarum absque muro habitabitur Jerusalem : quia tanta erit civium copia, ut urbe capi non possit. Quocirca ædificabunt suburbia et villas urbi contiguas, per easque longissime se dilatabunt ac propagabunt. Unde aliqui sic exponunt *absque muro*, id est extra murum. Sic enim dicitur *Josue* cap. XVII, 5 : « Ceciderunt funiculi Manasse absque terra Galaad, » id est præter et extra terram Galaad. Non ergo negat Jerusalem cingendam muro, ut volunt aliqui, qui proinde id ad litteram accipiendum volunt de Ecclesia. Non etiam corrigit Michaelem volentem funiculo metiri Jerusalem, ut alii exponunt, *q. d.* Noli eam metiri : non enim illa funiculo demetienda est : nam sine muris ædificanda est, et undequaque dilatanda. Quis enim angelus corrigat Michaelem omnium angelorum principem? Sed sensus est, *q. d.* Licet Jerusalem statim ob metum vicinarum gentium cingenda sit muro, ut patet *Nehem.* IV, 17; tamen tanta eo confluet hominum frequentia, ut multi cives extra muros in vicis et villis suburbanis habitare cogantur. Ita de facto contigit : nam habitarunt in Bezeta, id est in *nova civitate*, donec Agrippa rex cœpit hæc suburbia muro cingere, teste Josepho lib. VI *Belli*, cap. VI.

Secundo, τὸ *habitabitur* potest accipi δυνητικῶς, ut potentiam significet, non actum, *q. d.* Adeo tuta et secura erit Jerusalem per Dei inhabitantis opem et protectionem, ut sine muro habitari possit. Id enim fieri dicitur, quod aptum est ut fiat; ac id facere quis, quod ut faciat potestatem habet. Sic ait Job, cap. IX, 6 : « Qui commovet, » id est commovere potest, « terram de loco suo. Qui præcipit soli et non oritur, » id est qui præcipere potest soli ut non oriatur.

Tertio Hebræum *perazot*, id est villæ, Septuaginta vertunt, *frugifera* : tales enim solent esse villæ. Unde sic transferunt : *Frugifera habitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum, quæ in medio ejus*, q. d. Dives, fertilis et opulenta erit Jerusalem : proferet enim aletque innumeram turbam jumentorum æque ac hominum. Ita ad litteram de urbe Jerusalem hæc accipiunt Hebræi, S. Cyrillus, Theodoretus et alii. Hac enim phrasi significat amplitudinem et frequentiam, æque ac securitatem et pacem Hierosolymæ. Dum enim metus est belli, nemo dives in villis habitare audet, sed ad urbes muratas se recipit.

Mystice, id verius est in Ecclesia, quæ absque muro habitatur : quia toto orbe diffusa est. Ad eam enim undequaque confluxit innumerabilis multitudo fidelium, tam hominum, id est justorum, quam jumentorum, id est carnalium, qui more jumentorum terræ inhiant. Ita S. Augustinus serm. 131 *De Tempore*, et Remigius, Albertus, Lyranus, Vatablus, Arias hic. Rursum Ecclesia æque ac anima sancta est *perazot*, id est *villa*, ob amœnitatem, libertatem et fertilitatem. Abundat enim spiritali frumento, vino, oleo, fructibus, jumentis et animalibus omnis generis, agris, vineis, hortis, arboribus, fontibus, etc. Quid mirum? Hæc est villa Dei, ejus manibus erecta, aucta, adornata. Ita eamdem Ecclesiæ propagationem per dilatationem Hierosolymæ, symbolice depingit Jeremias cap. XXXI, 38, et Isaias cap. XLIX, 20 : « Angustus mihi est locus, fac spatium mihi ut habitem. » Imo S. Hieronymus *in Jonam*, asserit Jerusalem veterem fere semper in S. Scriptura portare novam; ubique enim hoc ei quasi oneri datum, ut Ecclesiam Christi in seipsa præferat et referat, quasi ejus imago et typus, imo mater. Quare in Liturgia S. Jacobi, Jerusalem appellatur Matrix Ecclesiarum; perinde ac *Rom.* XI, 18, prisci Patriarchæ nuncupantur Ecclesiæ radix, quæ portat fideles ex gentibus. Sic S. Augustinus Proœmio in *Psalm.* CXXVI, ait Salomonem gestare figuram Christi, ut in iis quæ de regno ipsius Scriptura commemorat, non tam sit persona Salomon, quam is ipse personatus Christo; ac proinde utrumque intelligi oportere : quia figuratum sine

Mystica Jerusalem felix typus est Ecclesiæ felici

eo quod figurat, percipi nequit. Ita hic substratum, sive fundamentum litteræ est restauratio terrenæ Jerusalem, cui typice superstruitur fabrica Ecclesiæ christianæ. Ita Fernandius *visione* XXX.

Vers. 5. 5. ET EGO ERO EI, AIT DOMINUS, MURUS IGNIS IN CIRCUITU. — Chaldæus : *Verbum meum erit ei, dicit Dominus, velut murus igneus illam per circuitum ambiens.* Est occupatio : occurrit enim tacitæ objectioni, eamque præoccupat, *q. d.* Ne mireris, o Zacharia, quod dixi absque muro habitandam Jerusalem, neve ex eo metuas quod ad eam hostibus facilis patebit aditus : ecce enim promitto quod ego ipse Deus vester ero ei pro muro, eoque non lapideo, sed igneo, *q. d.* Ego instar muri ignei cingam et tutabor Jerusalem, ac solo aspectu hostes fugabo, et cives lætificabo. Alludit ad flammeum gladium quo Cherubim custodivit paradisum, *Genes.* III, 24, quem non pauci murum igneum exponunt cum Lactantio, lib. II *Instit.* cap. XIII. Paradisus enim Dei olim erat Jerusalem, et nunc est Ecclesia. Rursum alludit ad *Psalm.* XXIV, 2 : « Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui. » Et ad *Isaiæ* XXVI, 1 : « Salvator ponetur in ea murus et antemurale. » Ita Theodoretus exponit, *q. d.* « Mea benignitate ei ero murus, qui transiri et transcendi non possit. Hanc enim vocavit murum ignis. Nam sicut pyra ingens transiliri nequit, sic vinci non potest qui gratia Dei custoditur. » Quia, ut ait Rupertus, cum scriptum sit : « Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei, quis ibi hostem timebit? quis de inimico sollicitus erit? » etenim « Deus tutor noster, ignis consumens est, » ut ex Mose ait Paulus *Hebr.* XII, 29.

Allegorice, murus igneus fidelium, primo sunt angeli.

Quocirca allegorice et tropologice murus igneus Ecclesiæ, et fidelium quorumlibet in particulari, sunt *primo*, angeli tutelares. De his enim ait Psaltes, et ex eo S. Paulus *Hebr.* I, 7 : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Ita sancti angeli in specie equorum et curruum igneorum defenderunt Elisæum contra exercitum Syrorum, IV *Reg.* VI, 18. Ita iidem Eliam curru igneo, ad quem dæmones accedere non auderent, rapuerunt in cœlum, IV *Reg.* II, 11.

Secundo, Spiritus Sanctus.

Secundo, Spiritus Sanctus, qui in Apostolos et Ecclesiam descendit specie ignis in Pentecoste, quemque jam ante promiserat Christus dicens : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » *Luc.* XII, 49. Hujus rei symbolo idem Spiritus Sanctus per angelum deduxit Hebræos ex Ægypto, et deserto ad terram promissam in specie columnæ ignis et nubis, quæ castra præibat eratque dux itineris, et simul ea cingebat et tutabatur ab hostibus, de qua *Sapient.* X, 17 : « Fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem. » Hoc igne charitatis ardens et cinctus S. Laurentius risit Valerianum, ejusque ignes et craticulas.

Anagogice, est ignis purgatorii.

Anagogice, Jerusalem et paradisus cœlestis cinctus est igne purgatorii, per quem omnes in cœlum quasi transire debent, ut eo probentur numquid impuri habeant; et si quid habeant, expurgentur, juxta illud I *Cor.* III, 13 : « Uniuscujusque opus quale sit ignis probabit, etc., si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem. » Ad hæc Origenes, S. Basilius, Lactantius, S. Ambrosius et Rupertus ex hoc loco et similibus opinati sunt, ante cœlum in æthere esse maximos ignes per quos transire et expiari debeant omnes in cœlum euntes, etiam S. Petrus et Paulus; de qua sententia quid censendum sit dixi I *Cor.* III, 12. Denique Christus Judex, et sancti in die judicii cingentur igne conflagrationis mundi, qui deinde impios et damnatos convolvet in tartara, de quo *Psalm.* XLIX, 2 : « Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus tempestas valida. »

ET IN GLORIA ERO IN MEDIO EJUS. — Hebraice לכבוד *lecabod*, id est *ad gloriam*; Septuaginta, *in gloriam*, pro gloria, loco gloriæ; Chaldæus, *gloriose majestatem meam in medio ejus reponam.* Jam gloria hæc dupliciter accipi potest : *primo*, passive, *q. d.* In gloria ero, id est glorificabor et colar in Jerusalem per latriæ cultum : ita S. Hieronymus, Lyranus et Dionysius. *Secundo*, et melius active, *q. d.* Glorificabo Jerusalem, gloriam ei afferam : ita Cyrillus, Theodoretus, Haymo, Vatablus et Ribera, Sanchez et alii. Deus enim habitans in Jerusalem per sui cultum, legem, oracula, miracula, tutelam et protectionem, eam reddebat celebrem et gloriosam apud omnes gentes, teste Josepho lib. XII *Antiq.* cap. XXVI. Deus ergo erat gloria Jerusalem, juxta illud *Jerem.* II, 11 : « Populus vero meus mutavit gloriam suam, » id est Deum suum gloriosum, « in idolum. » Hinc illud *Psalm.* LXXXVI, 9 : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei. » Et *Psalm.* XLVII, 1 : « Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exsultatione universæ terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni. » Ita Theodoretus.

A... fœ... voc... gl...

Secundo, aliqui, ut a Castro, per *gloriam* Hierosolymæ accipiunt arcam fœderis : ob eam enim captam a Philistæis nurus Heli gravida, et præ dolore excutiens fœtum ac pariens vocavit puerum *Ichabod*, dicens : « Translata est gloria de Israel, quia capta est arca Dei, » I *Reg.* IV, 21, ut sensus sit : Ego Deus Hierosolymæ ero murus igneus forinsecus, intrinsecus vero in medio ejus ero ei pro arca. Sicut enim ad arcam omnes accurrebant, Deum super eam in propitiatorio residentem adoraturi et invocaturi, indeque Deus urbem gubernabat : ita promittit hic se pro arca (quam ante captivitatem ex Jerusalem extulerat et absconderat Jeremias, ut dicitur II *Machab.* II, 5) et pro anima in medio Jerusalem futurum, ut omnes cives et incolas inde animet, foveat, gubernet et regat. Porro Deus tum alias fuit

gloria Jerusalem, tum maxime quando assumpta carne in ea visibiliter apparuit, docuit, miracula fecit, et Ecclesiam suam instituit. Ita Vatablus. Quocirca allegorice, et potius tropologice, Deus per Christum est gloria Ecclesiæ. Quanta enim ejus est gloria, quod caput ejus sit Christus, id est Verbum incarnatum, Deus homo? quanta ejus gloria est, Christi cœlestis vita, doctrina, Evangelium, sacramenta, gratia, quam in singulos fideles quasi membra sua jugiter influit, qua eos ad beatitudinem et gloriam æternam deducit? Hanc Ecclesiæ gloriam sub typo Jerusalem graphice depingit Isaias cap. LX, 1 : « Surge, ait, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, et caligo populos : super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, et vide : omnes isti congregati sunt, venerunt tibi, » etc. Ita de Ecclesia hunc locum exponunt S. Hieronymus, Haymo, Albertus et Remigius.

6 6. O, O, FUGITE DE TERRA AQUILONIS. — Hebraice הוי הוי *hoi hoi*, id est *heus heus*, quod est adverbium hortandi et incitandi ad celerem et contentam fugam, ideoque geminatur, imo triplicatur a Propheta, ut ingentis cladis ingentem pavorem incutiat, ac ingentes stimulos ad eam fugiendam Judæis addat, *q. d.* O Judæi, qui estis filii Jerusalem et Sionis, fugite de Babylone, quæ vobis est aquilonaris, in quam quasi in carcerem per septuaginta annos detrusi fuistis, indeque ulterius in Assyriam, Mediam, Persidem : adeoque in quatuor mundi plagas dispersi estis : fugite, inquam, ad patriam vestram, redite in Jerusalem civitatem Dei, quasi in asylum. Multi enim Judæi in Babylone fixerant sedem, quasi ibi perpetuo mansuri, ibique habebant suas familias, merces et opes, juxta consilium Jeremiæ, cap. XXIX, 5, uti constat de Joakim marito Susannæ, *Daniel.* XIII, 4. Unde difficulter necnon nisi cum jactura rerum suarum, se cum suis transferre poterant in Jerusalem, præsertim quia metuebant ne rursum Samaritæ, aliæque gentes Jerusalem expilarent, uti ante septuaginta annos fecerant Chaldæi. Hosce ergo excitat et animat ad fugam et reditum, promittens opem et protectionem Dei affore Hierosolymæ, ne qui hostes eam invadere audeant. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Hugo.

fu- um ylo- Porro Propheta tam serio et studiose hortatur Judæos ut fugiant e Babylone : tum ne Babylonios mores et superstitiones induant tam ipsi quam filii eorum, sed ut redeuntes in Jerusalem, ibi Deum pie et sancte colant : tum proprie, quia instabat novum excidium Babyloni, ne illud eos involvat. Babylon enim capta a Cyro, eo cæso, et stirpe ejus regia in Cambyse filio exstincta, cœpit cervices attollere, ac ad pristinum regnum et monarchiam aspirare : unde jugum Persarum excussit. Quocirca Darius Hystaspis iterum eam obsedit, tandemque expugnavit ; idque anno regni ejus quarto, id est biennio post hoc Zachariæ de eo oraculum (hoc enim editum est anno 2 Darii, ut patet cap. I, 1) factum esse censet noster Gordonus in *Chronol.*

Rem gestam narrat Justinus in fine lib. I; Herodotus in fine lib. III, et ex iis Torniellus anno mundi 3532. Babylonii, inquit Herodotus, rebellantes Dario, ab eo obsessi riserunt eum, quod omni re ad resistendum instructi essent, dictitantes tunc eum expugnaturum Babylonem, cum mula pareret. Frustra ergo urbem, omni licet arte vique adhibita, oppugnavit Darius per viginti menses, quibus exactis mula Zopyri principis Darii peperit. Hoc omen accepit Zopyrus, quasi jam adesset tempus capiendæ Babylonis. Itaque præscindens sibi nares auresque et horrende se vulnerans et mutilans profugit ad Babylonios, fingens se tam indigne tractatum a Dario, quod ei suasisset solutionem obsidionis; quocirca se eis Darii secreta proditurum, ac in præliis contra eum ducem futurum. Crediderunt ei Babylonii : quare creatus ab eis belli dux, accepτisque urbis clavibus, milites Darii clanculum in urbem admisit, itaque urbem Dario tradidit, qui muros ejus portasque omnes demolitus est, quorum neutrum Cyrus fecerat; Babyloniorum quoque procerum tria millia patibulis affixit. De Zopyro vero hoc Darii fuit elogium : « Mallem Zopyrum non esse mutilum quam viginti Babylones per hanc ejus calamitatem mihi acquiri : unus Zopyrus mihi pluris est quam viginti Babylones. » Simili modo Jeremias, instante excidio Babylonis per Cyrum, monet Judæos ut ex ea profugiant, cap. LI, 6 : « Fugite, ait, de medio Babylonis, et salvet unusquisque animam suam : nolite tacere super iniquitate ejus, quoniam tempus ultionis est a Domino, vicissitudinem ipse retribuet ei. » Sic Tobias, imminente excidio Ninives, monet filium ut ex ea se subducat, cap. XIV, 12 : « Dirigite, ait, gressus vestros, ut exeatis hinc : video enim quia iniquitas ejus finem dabit ei. »

Quia illa mox a Dario erat vastanda.

Tropologice Babylon, id est confusio, scilicet vitiorum, errorum et ærumnarum, est mundus, *q. d.* Fugite de mundo, deque potestate diaboli ad Jerusalem, id est ad Ecclesiam, quæ est mater et doctrix veritatis, sanctitatis et felicitatis : ita Lyranus et Vatablus. Rursum, fugite ad statum Religionis, ad claustra monastica quasi ad asylum. Audi S. Bernardum, serm. 30 *De Conversione ad Clericos* : « Quidni periclitetur castitas in deliciis, humilitas in divitiis, pietas in negotiis, veritas in multiloquio, charitas in hoc sæculo nequam? Fugite de medio Babylonis, fugite et salvate animas vestras. Convolate ad urbes refugii, ubi possitis et de præteritis agere pœnitentiam, et in præsenti obtinere gratiam, et futuram glo-

Tropologice, fugiendum e Babylone, id est e mundo.

riam fiducialiter præstolari. » Idem, *epist.* 103 : « Væ, ait, væ vapor est, ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quousque tu tantæ gloriæ præfers fœnum, quod hodie est et cras in clibanum mittitur? carnem dico, et ejus gloriam. Siquidem omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus tanquam flos fœni. Si sapis, si habes cor, si tecum est lumen oculorum tuorum, desine jam ea sequi, quæ et assequi miserum est. An non ea satius cum honore spernis quam cum dolore perdis? An non prudentius ea Christi cedis amori, quam morti? Est in insidiis prædo, cujus manibus nec te, nec tua poteris subducere. Nec poterit provideri, quia tanquam fur in nocte, ita veniet. Nihil intulisti in mundum, haud dubium quia nec quidquam auferes. Dormies somnum tuum, et nihil invenies in manibus tuis. » Luget, merito luget S. Augustinus lib. II *Confess.* cap. III, adolescentiam suam in plateis illis Babyloniæ transactam, quoniam cum coætaneos suos audiebat jactantes flagitia sua, et tanto magis gloriantes, quanto magis turpes essent, ipse etiam stimulabatur non modo ad eadem facienda, sed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abjectior quo erat innocentior, et ne vilior haberetur quo erat castior. Nimis enim contagiosam rem esse malos sodales, cum dicitur : « Eamus, faciamus, et pudet non esse impudentem. » O si in altam speculam cum S. Cypriano lib. II, *epist.* 2, conscendere liceret, indeque prospicere Babylonem, id est mundum, puta mundanorum varia studia, curas, negotia, sermones, cursitationes, labores, nundinationes, angores, tædia, scelera, ærumnas, clades et strages ; sane exclamaremus : O quantum est in rebus inane! O quantum miseriarum pelagus est Babylon! O quam dementes sunt, qui in eo jactari et mergi eligunt! O, o miseri cæcique mortales, fugite de medio Babylonis, fugite hoc malorum diluvium. Inspice vel unam urbem, vel unam domum, vel unam familiam, quanta in ea videbis dissidia, maledicta, blasphemias, quantas obscenitates, et turpitudines imaginum, librorum, verborum et operum ; quantos labores a mane in vesperum, quantas sollicitudines, quanta tædia, quot infortunia! Hunc videbis affligi febri, illum calculo, tertium asthmate, quartum colica, quintum pleuritide, sextum paupertate, etc., septimum rapina, sterilitate, naufragio, etc. Animas si introspicias, cernes multo magis ægras et miserabiles, ut cum Ose. cap. IV, exclames : « Non est veritas, et non est misericordia et non est scientia Dei in terra. Maledictum, et mendacium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit. »

Prospiciebat hæc S. Fulgentius, Ruspensis postea episcopus, qui, ut habet ejus *Vita*, cum senatoria familia esset ortus, ac doctrina, opibus, summo magistratu, clientelis, florenti ætate fortunatissimus haberetur, cœpit hujus mundanæ felicitatis brevitatem et inanitatem perpendere, ejusque curas, onera et tædia gaudiis fallacibus permixta experiri, cumque videret religiosos hisce carere, agereque vitam quietam, hilarem, amabilem et sanctam, eos colere et frequentare instituit, ac tandem in hæc verba prorupit : « Cur, obsecro, sine spe futurorum bonorum laboramus in hoc sæculo? Quid nobis denique præstare poterit mundus ? Si gaudere desideramus, licet melius sit bene flere quam male gaudere, quanto melius tamen gaudent quorum in Deo tranquilla est conscientia, qui nihil timent nisi peccatum, nihil agunt nisi ex Dei præscripto? Non fatigantur publicis negotiis, non damna rei familiaris aut miserabiliter flere, aut turpiter timere coguntur; nec, cum sua ipsi reliquerint, alienis insidiantur. Vivunt inter se pacifici, sobrii, mites, humiles atque concordes. Nulla ibi cogitatio libidinis, imo magna sollicitudo et jugis custodia castitatis. Imitemur tam laudabiles viros, arripiamus hanc bene vivendi constantiam, abjiciamus pristinos mores, et mutemus labores. Nitebamur prius inter amicos nobiles nobiliores apparere, nitamur modo inter servos Dei pauperes effici pauperiores. » Hæc dixit, et mox opere præstitit, mirante et factum ejus celebrante universa Carthagine, multis etiam imitantibus, adeo ut eorum copia impleverit cœnobia. Vide S. Ambrosium, lib. *De Fuga sæculi.*

Quoniam in quatuor ventos cœli dispersi vos.— *Primo,* aliqui sic exponunt, *q. d.* Fugite e Babylone in Judæam, quia ibi dilatabo, et dispergam vos ad quatuor plagas mundi. Dabo enim vobis Philistæam, quæ est ad Occidentem; Moabitidem, quæ est ad Orientem ; Idumæam, quæ est ad Meridiem ; Samariam, quæ est ad Aquilonem. *Secundo,* alii melius, *q. d.* Fugite e Babylone, quia ibi non uniti, sed dispersi estis in quatuor orbis plagas, per quas vagamini : redite ergo in Judæam, ut ibi in unum populum et rempublicam pristinam coalescatis. *Tertio*, Sanchez, *q. d.* Invito vos, o Judæi duntaxat, qui in Babylone degitis : non enim loquor ad dispersos in alias terras, quoniam hi dispersi sunt ad quatuor ventos, ne revocari possint. Unde de facto hi soli redierunt qui in Babylone manserunt, non vero qui in alias oras dispersi vagabantur.

7. O Sion, fuge. — « Sion, » id est Sionitæ, puta Judæi oriundi ex Sion et Jerusalem. Pro *fuge* hebraice est המלטי *himmaleti,* id est *proripe te,* libera te, salva te; Chaldæus, *evade* ; Pagninus, *erue te* ; Tigurina, *serva te;* Septuaginta, *in Sion* (fugiendo) *salvamini*, *qui habitatis filiam Babylonis.* Ecce hæc omnia significant instans Babyloni excidium per Darium : ex eo enim ut se proripiant Judæi, præmonet hic Zacharias. Ve 7.

Quæ habitas apud filiam Babylonis, — quæ habitas in Babylone ; *filia* enim *Babylonis* idem est quod filia Babylon, puta ipsa Babylon, pulchra et speciosa instar filiæ.

8. Quia hæc dicit Dominus. — Sanchez hæc Ve 8.

verba refert ad præcedentia, *q. d.* Fugite e Babylone, quia hoc jubet Dominus. Verum cæteri interpretes omnes referunt ad sequentia, unde et Hebræi, Græci et Latini codices hinc inchoant versum octavum.

POST GLORIAM MISIT ME AD GENTES. — *q. d.* Postquam per Esdram, Nehemiam, Zorobabel, etc., gloriose restauravero Jerusalem, ego angelus, puta Gabriel, mittor ad gentes, quæ vos, o Judæi, afflixerunt, et Chaldæos in vastatione Judææ adjuverunt, ac ex ea profugos spoliarunt, ut illas puniam vobisque subjiciam, puta Idumæos, Philistinos, Ammonitas, Moabitas, etc. Ita Chaldæus, Hugo, Mariana et alii. Idem prædixit Abdias in fine suæ prophetiæ, et Sophonias cap. I et II. Sunt enim hæc verba non Zachariæ, ut vult a Castro, quasi is mittatur a Deo ad gentes, ut eis prædicat cladem; sed angeli tertii, qui cœpit loqui Zachariæ vers. 1, et hucusque sermonem protrahit. Hoc enim exigit connexio textus, et τὸ *quia.* Arias per *gentes* accipit Persas, quasi angelus hic prædicat Persarum excidium per Græcos et Alexandrum Magnum. Verum Persæ, ut Darius et Cyrus, non spoliarunt, sed ditarunt Judæos. Expositio jam dicta videtur litteralis, cui tantum obstat id quod præcessit : « Hæc dicit Dominus exercituum; » cui mox subdit : « Post gloriam misit me ad gentes, » ubi pronomen *me* videtur referre eum qui præcessit, scilicet Dominum exercituum. Verum responderi potest esse hebraismum, quem latine sic emollias et exponas, *q. d.* Hæc dicit Dominus exercituum, quod post gloriam Jerusalem mittet me Gabrielem ad gentes, ut eas illi fortiter subjiciam. Demus ergo hoc velle corticem litteræ, qui obiter victorias Judæorum videtur hic perstringere; sed negari non debet quin præcipuus sensus sit de Christo, ad quem avolat Propheta, ideoque hac phrasi utitur. Christus ergo est Dominus exercituum, id est Deus, quem post gloriam Pater misit ad gentes. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Theodoretus, Lyranus, Vatablus, Clarius, Ribera et alii. Unde doctores orthodoxi contra Arianos recte ex hoc loco probant Filium Dei esse Deum verum, ideoque mysterium SS. Trinitatis. Alius enim hic a Zacharia asseritur Dominus exercituum missus, scilicet Filius; alius mittens, scilicet Pater. Hinc et vers. 10. Dominus missus ad Sionem ait : *Habitabo in medio tui*, ubi Chaldæus clare vertit : *Ponam divinitatem in medio tui.* Jam S. Hieronymus *gloriam* intelligit eam qua Dei Filius eminebat in cœlo, post gloriam, inquit, divinæ Majestatis, *q. d.* Vide dignationem Dei nostri; ecce Verbum Dei post gloriam, quam ex æternitate habuit in divina natura, dignatum est assumere saccum mortalitatis nostræ, ut in eo posset mitti ad gentes, easque morte sua redimere. Solent enim ignominiæ post gloriam, labores post quietem, dolores post felicitatem, esse acerbiores. Vide Rupertum.

Eusebius vero lib. VI *Demonstr.* cap. XVI, Emmanuel et alii accipiunt gloriam humanitatis Christi, *q. d.* Postquam ego Christus homo gloriam meam ostendi tot tantisque miraculis a me patratis, item tot apparitionibus, quibus me ostendi post resurrectionem a morte redivivum; denique post ascensionem misit me Pater ad gentes, ut per prædicationem Apostolorum colligerem fideles, præsertim eos qui futuri et permansuri sunt sancti, ideoque eligendi ad vitam æternam. Hæc est enim proprie Christi gloria, de qua *Joan.* VII, 39 : « Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. » Ubi nota canonem S. Augustini, lib. III *Doctr. Christ.* XXXI : « Quæ in Scriptura dicuntur de capite, » id est Christo, « intellige de ejus corpore, » id est Ecclesia, puta Apostolis et fidelibus, ac vice versa. Sic Christus hic dicitur missus ad gentes, non in se, sed in suis Apostolis, quos ad gentes destinavit. Christus enim in suis Apostolis quasi equis perambulavit totum orbem, juxta illud *Psalm.* LXVII, 5 : « Iter facite ei qui ascendit super occasum (puta ad Occidentales orbis plagas) Dominus nomen illi. »

Tertio, alii accipiunt gloriam de qua dixit vers. 5 : « In gloria ero in medio ejus, » *q. d.* Post gloriam, quam Deus sua præsentia vobis, o Judæi, exhibebit in nova Jerusalem et templo, mittet ipse me Gabrielem ad gentes, ut eas vobis subigat, quæ erit nova vestra gloria; et multo majori gloria vestra mittet mei antitypum Christum, qui est virtus et fortitudo Patris, ut Ecclesiæ suæ, quam ipse in vobis inchoabit et fundabit, gentes antea vobis inimicas subigat, itaque ex Judæis et Gentibus faciat unum ovile, cujus ipse sit pastor, *q. d.* Post gloriam Jerusalem et Judæorum, succedet per Christum gloria Ecclesiæ et gentium christianarum. Hæc tertia gloria magis genuina et litteræ innexa videtur; respicit enim ad gloriam quæ præcessit, quamque promisit vers. 5. Ita Albertus, Hugo, Arias et Sanchez : quin et Chaldæus, sic enim vertit, *post gloriam quam vobis adducturum se dixit* (v. g.) *misit me ad populos qui vos diripiunt.* Perperam R. David vertit, *postea* (id est post omnes has prophetias) *in gloriam misit me ad gentes,* q. d. Postquam ego Zacharias vaticinatus sum Judæis, Deus amplioris gloriæ causa misit me ad vaticinandum gentibus : hebraice enim est אחר כבוד *achar cabod,* id est *post gloriam misit me ad gentes.*

QUI ENIM TETIGERIT VOS, TANGIT PUPILLAM OCULI MEI. — Hebræus, Chaldæus, Septuaginta, et S. Hieronymus in *Comment.*, habent, *oculi ejus*, vel *oculi sui*, ut loquatur de Deo in tertia persona, ac respiciat ad id quod de eo dixit : « Misit me ad gentes. » Huic enim recte respondet in eadem persona : « Qui vos tetigerit, tangit pupillam oculi ejus, » puta Dei. Noster vero interpres eodem sensu reddidit in prima persona, « oculi mei : » quia accepit hæc de Deo loquente de se

in prima persona, ac præsertim quia respicit ad sensum præcipuum, qui est de Christo, *q. d.* Hæc dicit Dominus, puta Filius Dei : post gloriam Judæorum, scilicet post Ecclesiam quam ex Judæis collegi, misit me Pater ad gentes, ut illi eas subjiciam et aggregem : vos enim, o fideles mei primitivi et quasi primogeniti, ita amo, tutor et custodio, ut gentes olim hostiles vobis sim subiturus; aut si rebelles maneant, perditurus. Qui enim vos tangit, tangit pupillam oculi mei; nihil enim delicatius, carius, pretiosius pupilla, ac proinde nihil majori cura custoditur : læsa enim pupilla, læditur et excæcatur oculus, qui est lumen vitæ ac dux omnis viæ et actionis hominis, ut homo excæcatus miserrimam in tenebris agat vitam, sitque instar mortui. Unde pupilla hebraice vocatur בת *bath*, id est *filia*, eo quod pretiosa, cara, curæ et cordi sit, ac custodiatur quasi filia unica; quodque oculi sit quasi filia. Quocirca in pupilla est effigies humana, puta filiæ, vel filii. Hinc Hebræi eamdem alia voce vocant אישון *isçon*, id est *virunculum*; quia is in pupilla apparet. Alludit ad *Deut.* XXXII, 10 : « Custodivit quasi pupillam oculi sui. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Lyranus et alii. Aliter S. Cyrillus et Vatablus, *q. d.* Qui tangit vos, tangit pupillam oculi sui, id est seipsum gravissime lædit : quia sibi accersit acerrimam Dei vindicis vestri iram et vindictam.

Vers. 9. QUIA ECCE EGO LEVO MANUM MEAM SUPER EOS, — puta super gentes finitimas et hostiles, ut eas feriam, vobisque prædæ dem et subjiciam. Ita subjecit eis Ammonitas, Moabitas, Philistæos, Samaritas, Idumæos tum alias, tum per Judam et Machabæos. Hoc enim mox visuri erant Judæi audientes hæc oracula Zachariæ, indeque ex reali eorum eventu cognituri ipsum esse verum prophetam, et hæc accepisse a Deo, uti ipse asseverat. Ita Albertus, Hugo, Lyranus et Arias.

Mystice, hæc veriora sunt in Christo, qui Apostolis e Judæa ortis subjecit omnes gentes. Ubi nota conversionem gentium vocari *prædationem* et *spolium*, quia eas Apostoli prædati sunt diabolo, carni et mundo, quibus sponte se subjecerant et volentes serviebant, ac subjecerunt Christo. Hinc Isaias cap. VIII, 3, prædicit nomen Christi fore : « Accelera spolia detrahere, festina prædari. » Et cap. IX, 3, de Apostolis orbem conversuris ait : « Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exsultant victores capta præda, quando dividunt spolia. »

Nota τὸ *levo manum*, scilicet quasi signifer, imo dux et imperator, prisco more, elevata manu signum prælii attollo, et exercitum in hostes duco. Sic dicitur *Psalm.* LXXIII, 3 : « Leva manus tuas in superbias eorum in finem, » *q. d.* Tolle signum tuum, immitte exercitum in hostes tuos, illos bello persequere, donec omnes ad unum conficias et concidas. Nam, ut sequitur : « Gloriati sunt qui oderunt te; posuerunt signa sua, signa, » etc.; et *Isaiæ* cap. VII, 11 : « Et elevabit Dominus hostes Rasin super eum. » Et *Psalm.* CV, 26 : « Elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto. » Rursum *Isaiæ* cap. XLIX, 22 : « Levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum meum. » Porro signum et vexillum Christi est crux. Quare cum tolli crucem, et cruentum in ea Christum aspexeris, animos præliandi acue, certamque victoriæ spem per Christum concipe.

10. LAUDA. — Excitat Synagogam Babylone re- Vers. 10.
deuntem in Jerusalem, ad gratiarum actionem et jubilum, quod sensura sit Dei in se habitantis præsentiam, opem et gloriam, adeo ut gentes idipsum visuræ et confessuræ sint, ideoque suas oblationes et dona oblaturæ Deo in ejus templo; quin et non pauci convertendi sint ad judaismum et futuri proselyti, juxta illud *Psalm.* LXVII, 30 : « A templo tuo in Jerusalem tibi offerent reges munera » : Ita Seleucus rex Asiæ aliique principes ingentia dona ei miserunt, ut patet II *Machab.* III, 2 et 3. Ita Remigius, Haymo et Dionysius.

Mystice, multo magis excitat Judæos, omnesque primos fideles tempore Christi, ut jubilent Deoque gratias agant, eo quod videant Messiam, id est Deum corporatum, visibiliter in medio sui versantem, ibique fundantem Ecclesiam, ad quam mox per Apostolos aggregabit omnes gentes. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus, Vatablus, Arias et alii.

11. ET POSSIDEBIT DOMINUS JUDAM PARTEM SUAM Vers. 11.
IN TERRA SANCTIFICATA. — Ad litteram, *q. d.* Cum Deus tribum Juda (sub qua accipe quoque tribum Benjamin, utpote quæ cum Juda in unam rempublicam et Ecclesiam coaluerat) reducet e Babylone, tunc eam quasi partem, id est portionem suam hæreditariam, collocabit rursum in terra sancta, puta in Judæa, quæ sancta est, tum ob templum sanctumque Dei in eo cultum; tum quia in ea vixerunt SS. Patriarchæ et Prophetæ, ut ibi rursum sit ejus peculium et possessio, uti fuit tempore Mosis, dicentis *Deut.* XXXII, 9 : « Pars autem Domini populus ejus : Jacob funiculus hæreditatis ejus. »

Mystice, Christum partem suam, id est Apostolos aliosque primos fideles, ex quibus conflavit Ecclesiam suam, selegit et possedit in terra sancta, puta Judæa; illam enim ipse magis quam omnes Patriarchæ et Prophetæ sua nativitate et conversatione sanctificavit et consecravit. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et alii jam citati.

13. SILEAT. — Est epiphonema. Propheta enim Vers. 13.
admirans hanc Dei in populum suum beneficentiam, tum litteralem sub Nehemia et Machabæis, tum potius mysticam et spiritualem sub Christo, erumpit in profundam reverentiam et doxologiam Dei; ac proclamat ut omnes eam cum tremore, reverentia, humilitate et gratitudine agnoscant, suspiciant, revereantur, colant et celebrent: «Quia, ait, consurrexit de habitaculo sancto

suo ; » Septuaginta, *quia surrexit de nubibus sanctis suis.* Poetice loquitur, *q. d.* Deus « consurrexit, » hebraice נעור *neor*, id est *excitatus est* quasi a somno, *q. d.* Deus visus est dormire, cum nos neglexit et dimisit in captivitate per septuaginta annos, rursum cum dimisit mundum in potestate diaboli per quatuor annorum millia : at jam videns immanes ejus strages, velut somnum excutiens, assumit suum robur et fortitudinem, ac exsurgit ad ultionem, ut populum suum liberet, et cum eo habitet. Ac præsertim allegorice somnum excutiet et consurget, quando Christus e nubibus, imo e cœlo vindex robustus descendet in Judæam, cum in ea incarnabitur, ut cum Judæis quibus promissus est habitet, eosque a tyrannide diaboli, peccati et mortis vindicet et salvet. Ita S. Cyrillus, Theodoretus et alii. Hinc olim cum sacerdos procedebat ad altare sacrificaturus, præibat diaconus proclamans : « Sileat omnis humana et mortalis caro, stetque cum metu ac tremore, » uti habetur in liturgia S. Jacobi, sub initium. Vide dicta *Habacuc* II, 20.

Tropologice, Arias : Sileat, ait, omnis caro quæ fons est et scaturigo omnium malarum cogitationum et cupiditatum, ejusque furentis stimulus quiescat, et compescatur a vi et efficacia gratiæ Christi, quæ universum vitiorum fontem exhaurit.

Anagogice. Anagogice, sileat omnis caro a facie Christi venientis ad judicium, quia consurrexit de cœlo, descenditque in vallem Josaphat, ut ibi judicet vivos et mortuos, qui unquam exstiterunt, exstant vel exstabunt in mundo. Ita S. Hieronymus, Haymo, Lyranus et Vatablus. Tanta enim erit tunc Christi majestas, tanta ejus ira in impios, ut ipsi vultum ejus ferre non sustineant, sed clament montibus et petris : « Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, » *Apoc.* VI, 17. Tunc verum erit illud paradoxum : « Veniet tempus, quo damnati nolent egredi ex inferno, et beati volent egredi e cœlo ; » nimirum hoc tempus est dies judicii. In illo enim damnati optabunt manere in inferno, ne cogantur venire ad judicium ; partim ne subeant probrum publicum damnationis coram toto mundo in valle Josaphat ; partim ne videant vultum iratum et fulgureum Christi judicis : partim ne cogantur assumere corpora, in iisque torqueri, cum jam sola eorum anima torqueatur. Beati vero in die judicii optabunt egredi cœlo, tum ut sententiam felicissimam audiant : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum vobis paratum a constitutione mundi ; » tum ut eorum innocentia, virtus et gloria toti mundo, cui olim despecta fuit, innotescat ; tum ut corpus suum assumant, in eoque glorificentur, ac cum eo triumphantes Christum gloriose in cœlum conscendentem comitentur, ejusque visu fruantur in æternum. Gloria enim corporis erit quasi altera stola et corona beatitudinis, quam proinde animæ beatæ ardenter appetunt, uti patet *Apocal.* VI, 10 et 11.

In die judicii beati optabunt egredi cœlo, damnati nolent egredi inferno.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Angelus Jesum filium Josedech jubet exui vestibus sordidis captivitatis, æque ac peccati, induique novis, et cidari, ut significet se ei peccata remittere, et pontificatum reddere, ut templum cultumque Dei restauret. Insuper vers. 8, eidem promittit Orientem, id est Christum qui in templo ab eo instaurando sit versaturus, ibique collecturus Ecclesiam, cujus ipse futurus sit pontifex : ipsum enim fore ecclesiæ lapidem angularem septem oculis insignitum, ac clavorum vulnerumque sculpturis cælatum, qui auferet iniquitatem terræ, et pacem toti orbi felicitatemque conciliabit (1).

1. Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Domini : et satan stabat a dextris ejus ut adversaretur ei. 2. Et dixit Dominus ad satan : Increpet Dominus in te, satan ; et increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem, numquid non iste torris est erutus de igne ? 3. Et Jesus erat indutus vestibus sordidis : et stabat ante faciem angeli. 4. Qui respondit, et ait ad eos qui stabant coram se, dicens : Auferte vestimenta sordida ab

(1) Sequuntur in hoc capite emblemata ad Jesum pontificem et Zorobabelem ducem cum transitu ad Christum :

In emblemate primo, PRIMO, repræsentatur Jesus coram angelo stans, *primo*, frustra accusatus a satana, 1, 2 ; *secundo*, sordidatum vestimento, sed angeli jussu vestitum melius et ornatum cidari, 4, 5.

SECUNDO, transit ad Christum, *primo*, admonitione data Jesu ad fidelitatem in officio cum promissis adjectis, 6, 7 ; *secundo*, indicatione de Jesu sacerdote in figuram assumpto, 8 ; *tertio*, prænuntiatione adventuri Christi quem Orientem vocat, 8 ; Ecclesiæ per Christum fundandæ et salutis, 9 ; *quarto*, tranquillitatis et pacis securæ, 10.

eo. Et dixit ad eum : Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis. 5. Et dixit : Ponite cidarim mundam super caput ejus. Et posuerunt cidarim mundam super caput ejus, et induerunt eum vestibus, et angelus Domini stabat. 6. Et contestabatur angelus Domini Jesum, dicens : 7. Hæc dicit Dominus exercituum : Si in viis meis ambulaveris, et custodiam meam custodieris : tu quoque judicabis domum meam, et custodies atria mea, et dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic assistunt. 8. Audi Jesu sacerdos magne, tu et amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt : ecce enim ego adducam servum meum Orientem. 9. Quia ecce lapis, quem dedi coram Jesu : super lapidem unum septem oculi sunt : ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum : et auferam iniquitatem terræ illius in die una. 10. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, et subter ficum.

Vers. 1. 1. ET OSTENDIT MIHI DOMINUS. — Vox *Dominus* non est in Hebræo, nec Chaldæo, sed subintelligitur. Unde eam exprimunt Septuaginta et Noster. Porro Dominus per angelum more suo hæc revelavit, et pinxit in phantasia Zachariæ : an eadem nocte qua præcedentia cap. I et II, revelavit, idipsum fecerit, ut volunt Rupertus et Hugo, an alia, incertum est. Prophetæ enim sæpe non distinguunt tempora, nec ea certa suis prophetiis consignant, cum constet plerasque per intervalla variis diebus, mensibus, quin et annis, ipsis revelatas fuisse a Deo, vel immediate, ut cum Deus loquebatur in mente eorum; vel per angelum, ut cum per eum in phantasia Prophetæ sua symbola, puta visa, vel verba formabat et pingebat.

JESUM, — filium Josedech, qui eo tempore vivebat, jamque Babylone redierat in Jerusalem, ibique erat summus Pontifex. Unde vers. 8, eidem promittens Christum dicit : « Audi, Jesu sacerdos magne, » etc. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus hic, ac S. Augustinus lib. XII *Contra Faustum* cap. XXXVI, et Eusebius lib. IV *Demonstr.* cap. ultimo. Negat idipsum Arias, secutus Abenezram et R. Salomonem, quia, inquiunt, Jesus filius Josedech jam erat mortuus, eo quod *Aggæi* II, 12 et 22, ejus non fiat mentio, uti facta est vers. 3. *Jesus* ergo sumitur hic pro posteris, puta pro Machabæis, quorum bella contra Antiochum prædicit hic Zacharias : ita ipsi. Verum errant, nam vixisse tunc Jesum hunc, patet ex cap. VI *Zachariæ* vers. 11, ubi dicitur : « Sumes aurum et facies coronas, et pones in capite Jesu filii Josedech, » etc. Et *Eccli.* XLIX, 13, ubi dicitur quod Jesus hic cum Zorobabel ædificarint et exaltarint templum; templi autem fabrica absoluta et dedicata est anno 6 Darii, ut patet I *Esdræ* VI, 15; imo Josephus lib. XI, cap. V, tradit Jesum hunc vixisse usque ad initium regni Xerxis, qui patri Dario successit : tunc enim in pontificatu successisse ei filium Joachim.

Allegorice, Jesus Josedec est Jesus Christus. Allegorice, Jesus filius Josedec, Pontifex legis veteris, repræsentavit Jesum Christum Pontificem Novi Testamenti, tam nomine quam dignitate et officio. Ita auctores jam citati; insuper Tertullianus *Contra Judæos*, sub finem, Origenes hom. 9 *in Levit.*, Lactantius lib. IV, cap. XIV, S. Ambrosius lib. III *De Fide*, cap. IV, S. Chrysostomus homil. 5 ex variis *in S. Matth.*, S. Gregorius lib. XX *Moral.* cap. XX, qui videtur asserere hic sensu litterali agi de Jesu Christo, ideoque non addi τὸ *filius Josedech*, quod alibi Jesu veteri additur. Verum hi Patres excusandi sunt, quod more suo non distinguant sensum litteralem ab allegorico, ac tantum dicere velint præcipuum sensum ex mente et intentione Spiritus Sancti esse de Jesu Christo, ideoque ad hoc innuendum taceri τὸ *filius Josedech*. Jam constat apud omnes, quod licet litteralis sensus de Jesu filio Josedech sit primus, tamen allegoricus de Jesu Christo sit illo potior, ideoque præcipuus. Porro Hieronymus Savonarola explicans hæc Zachariæ verba anno Domini 1495, sedente Alexandro VI Pontifice cui infensus erat, per *Jesum* accipit Pontificem angelicum, quem brevi Romam visuram vaticinabatur, qui vita et moribus angelus potius videretur quam homo, ac totam Ecclesiam reformaret, novosque ritus, imo novum Evangelium induceret. Verum jam plusquam centum elapsi sunt anni ab hac ejus prophetia, et necdum angelus ille comparuit. Vide Ambrosium Catharinum *Contra prophetias Savonarolæ*, et *Canon.* XXXIII in *Proœmio*.

STANTEM CORAM ANGELO DOMINI. — Hic angelus fuit S. Michael, utpote tutor Synagogæ, qui pro ejus capite, puta Jesu pontifice, contra Satanam decertat. Unde coram eo Jesus pontifex quasi reus consistit, accusante eum Satana. Est enim hic species tribunalis et judicii, in quo judex est Deus, accusator Satanas, reus Jesus, advocatus Michael, sed Deus suas partes delegat Michaeli, ut ipse ejus loco sit judex. Unde coram Michaele quasi judice reus hic consistit Jesus. Sicut enim Deus, sic et angeli ejus, utpote æquissimi, possunt esse simul advocati et judices. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus : « Debuit, ait, prælatus totius populi angelus, ejusdem populi prælato homini (puta pontifici Jesu) præsto adesse. »

ET SATAN STABAT. — *Satan* hebraice idem est quod *adversarius*; hinc tribuitur dæmoni, qui

summe et ubique fidelibus adversatur, juxta illud S. *Petri epist.* I, cap. v, 8 : « Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret. » Hinc Septuaginta pro *Satan* vertunt διάβολος, id est *calumniator*. Porro *Satan* hic antonomastice intelligitur dæmonum princeps, puta Lucifer : contra hunc enim uti primitus in cœlo pugnavit, ita perpetim in terra pro Ecclesia depugnat S. Michael, uti docet S. Joannes, *Apocal.* xii, 7 : « Et factum est, inquit, prælium magnum in cœlo : Michael et angeli ejus præliabantur cum dracone, et draco pugnabat et angeli ejus; » et cap. xx, 2 : « Apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus, et Satanas, et ligavit eum per annos mille. » Contra hunc quasi principem dæmonum, tentantem se decertavit Christus, *Matth.* iv, 1 et 10. Hic quoque contra Michaelem altercatus est de corpore Mosis, ut ait S. Judas in *epist.* vers. 9.

Hinc colligas summum Pontificem, qualis fuit Jesus filius Josedech, custodem et tutorem habere S. Michaelem : ille enim uti tutor est corporis Ecclesiæ, ita est et capitis, puta Pontificis; sicut ex adverso Lucifer hostis Ecclesiæ, hostis est et Pontificis; eum enim maxime impugnat, ut eo prostrato prosternat Ecclesiam; idque aliquando per se, aliquando per dæmones sibi subditos. Quocirca vigiles fortesque excubent pontifices, jugiter cogitent sibi acre et perenne esse bellum cum principe tenebrarum, qui ardet ira, pollet potentia, tumet superbia, vafer est astutia, peritus experientia. Sciant suum antagonistam esse Luciferum, meminerint se cum pontificatum ineunt, ad duellum et singulare certamen provocare Satanam, omnesque ejus inferorum cohortes et legiones, de quibus ait Apostolus *Ephes.* vi, 13 : « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. » Sed ne percellantur, nec animis cadant, sciant ex adverso hyperaspistem et defensorem suum esse S. Michaelem. Meminerint sibi in B. Petro a Christo promissum esse : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi (puta omne inferorum robur et potentia) non prævalebunt adversus eam, » *Matth.* xvi. Meminerint totam Ecclesiam, ac præsertim singulos sacerdotes, pro se nominatim in Missæ sacrificio quotidie Deo supplicare. Plures ergo et potentiores sunt eorum protectores, quam sint hostes et impugnatores, uti eos videns dixit Elisæus IV *Reg.* vi, 16. Perperam ergo Arias per *Satanam* accipit Antiochum Epiphanem, qui Jesum, id est Machabæos posteros Jesu, oppugnavit. Agitur enim hic de ipso Jesu, non de posteris, uti paulo ante dixi.

A dextris ejus. — Satan, accusans Jesum filium Josedech in tribunali Dei, stabat a dextris Jesu, quasi victor, et in lite potior ac superior; quia videbatur in judicio prævaliturus, ac Jesum ad sententiam damnationis adacturus, quia vera erat accusatio quam ei intentabat, inquit S. Hieronymus. Simili schemate et phrasi ait Psaltes, *Psalm.* cviii, 6 : « Constitue legislatorem super eum, » nimirum fac ut diabolus stet a dextris ejus, quasi ei prævalens, leges et jura dictans. Unde S. Augustinus ibidem tropologice sic explicat : « Hoc, ait, meruit (Judas proditor Christi) ut super se diabolum habeat, id est diabolo subditus sit, qui Christo subditus esse noluit. Stet autem a dextris ejus, dictum est; quia opera diaboli præposuit operibus Dei. Hoc enim cuique non immerito dextrum dicitur, quod præponit, sicut sinistræ dextera præponitur. Ideo et de illis qui sæculi hujus gaudia præponentes Deo, beatum dixerunt populum cui hæc sunt, rectissime dictum est : Dextera eorum dexteræ iniquitatis. Diabolus ergo stetit a dextris ejus, quando præposuit avaritiam sapientiæ, et pecuniam saluti suæ, ut eum traderet et quo debuit possideri, ne ab ipso possideretur, cujus opera ipse Christus solvit, a quo noluit possideri. » Unde sequitur : « Cum judicatur exeat condemnatus. » Ex adverso justi et sancti dicunt *Psalm.* xv, 8 : « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear. » Et *Psalm.* cviii, 31 : « Astitit a dextris pauperis (ut divitiæ pauperis sint ipse Dominus, ait ibidem Augustinus) ut salvam faceret a persequentibus animam meam. » *Secundo*, Albertus, Hugo et Sanchez : Satan, inquiunt, est a dextris pontificis, quia Judæorum felicitati cum invideret, angelorum et piorum ex eo populo consiliis adversabatur; nam Satan per malos regis consiliarios in Babylone, et per Samaritas in Judæa Hebræorum consilia turbabat, neque quidquam sinebat expedite, aut cum magno studii operæque pretio administrari. Uti enim amicus est a dextris, ut juvet et protegat quomodo dicitur, *Psalm.* xv : « A dextris est mihi ne commovear : » sic inimicus est a dextris, ut quod in nobis firmius est et magis ad laborem idoneum, turbet et infirmet; quod utique per Samaritas agebat Satan, dum et opifices et Judæos fabricæ præsides variis artibus remorari et impedire satagebat. Sic et Pineda *De Rebus Salomonis,* lib. VII, cap. xx : Dextera, ait, symbolum est egregii alicujus conatus et operis; hinc qui se alicui a dextris opponit ut adversetur, procul dubio opus impedit malitiose et hostiliter, uti fecit hic Satan.

Mystice, notat Hugo diabolum esse a sinistris illis quos persequitur in temporalibus; a dextris, quos in spiritualibus; ante faciem, qui versutias ejus cavent; a tergo, qui non prævident; supra, quos conculcat; infra et sub pedibus, qui eum conculcant, hæcque confirmat ex Scriptura Euthymius *in Psalm.* cviii, 6 : Diabolus, ait, stat a dextris, ut operationes dextras, id est bonas, rapiat. Ibidem Valentia : Sicut, inquit, a dextra

Mystice, diabolus est a dextris impiorum. Cur?

incipit motus animalis, ita illi a diabolo aguntur, nihil operantes nisi secundum avaritiam, odium, infidelitatem. Diabolus ergo stat a dextris, tanquam princeps peccatorum. Sic et Elias Cretensis in orat. 1 *Nazianzeni* : Satan, ait, semper res nostras dextras, id est quæ cum laude sunt conjunctæ, oppugnat, non vero sinistras. Quocirca S. Ambrosius, lib. III *De Interpell.* cap. XI : Adam, ait, dextram suam diabolo dedit, quam extendi fecit ad interdicta poma. Ita præjudicatum est in illo omnibus, et cœpit universis diabolus a dextris stare : omnes quippe nascimur damnati ac filii iræ. Sicut enim *Psalm.* LXXIX, 18, David virum dextræ vocat, quem Deus peculiari ope sua fortem facit; ita diabolum a dextris habet, qui ei consentiendo se subjicit, eumque contra se fortem ac potentem reddit. Diaboli typus fuit Naas rex Ammon, dicens Israelitis, I *Reg.* XI, 2 : « In hoc feriam vobiscum fœdus, ut eruam omnium vestrum oculos dextros, » tum in opprobrium, tum ut eos bello inutiles, utpote cæcos, reddam : sinistrum enim oculum scuto tegunt milites. Quod mystice explicans S. Gregorius, lib. V in libro *Regum*, sub initium : « Dexter, inquit, oculus noster est intuitus claritatis æternæ : sinister vero oculus est concupiscentiæ carnalis. Dexter ergo oculus eruitur, quando mens ea cæcitate percutitur, ut ultra ad videnda cœlestia non aperiatur. Naas (Naas hebraice idem est quod *serpens*, qualis est diabolus) ergo dextros oculos fœderatorum sibi eruit, quando gula sic devictis abstinentibus prævalet, ut carnalia sola cupiant, et ultra quæ amare solebant non attendant, » puta spiritualia et æterna.

Allegorice S. Hieronymus : « Stans cernitur Jesus et stabili consistens gradu, et stabat a dextris ut adversaretur ei. Tentatus enim est per omnem modum absque peccato. Et in Evangelio ad eum tentator accedit quærens semper dextris ejus et virtutibus contraire. » Et S. Gregorius, XX *Moral.* cap. XVIII : « Pro dextro, ait, habere dicimur, quod pro magno pensamus, pro sinistro vero id quod despicimus. Venienti ergo Christo in carnem Satan a dextris stetit : pro magno namque Dominus Judaicum populum, et pro nihilo gentes habere videbatur; sed postquam incarnatus apparuit, gentilitas quæ pro sinistro habita fuerat, credidit; Judaicus vero populus ad perfidiam declinavit. Satan ergo a dextris stetit, quia illum ei populum rapuit, qui dudum dilectus fuit. » Et inferius : « Cum S. Ecclesiam lacessunt qui fideles videbantur, ei procul dubio calamitates ad dextram surgunt; » sed quia reliquiæ in fine mundi salvæ fient, hinc Dominus removet Satanam a dextris dicens : « Increpet Dominus, » etc.

An quisque habeat angelum malum. Denique ex hoc loco et similibus Cassianus, *Collat.* VIII, cap. XVII, colligit unicuique nostrum cohærere angelum non tantum bonum, sed et malum, sive unicuique a Lucifero destinari dæmonem tentantem, sicut a Deo cuique destinatur angelus custos ad tutelam. Quæ fuit sententia Origenis et nonnullorum veterum. Nec est improbabilis : tum quia Lucifer est simia Dei : tum quia ardet odio Dei et invidia hominum, novitque hunc esse optimum nocendi hominibus modum et ordinem, si cuique dæmon, qui jugiter eum observet, et dum occasio est tentet, assignetur, ne inter dæmones sit ataxia et confusio; neve quod unus cœpit alter destruat. Porro cuique suum assignat Lucifer, non Deus.

UT ADVERSARETUR EI. — Hebraice לשטנו *listeno*, a radice שטן *satan*, id est adversatus est, unde *Satan* vocatur adversarius. Explicat ergo etymon *Satanæ*, q. d. Satan, id est adversarius, stabat, ut juxta nomen et officium a se usurpatum adversaretur Jesu, ut scilicet quasi actor accusaret eum in tribunali Dei, ad hoc ut eo damnatus judicaretur indignus tam pontificatu, quam restauratione templi et cultus divini : hanc enim impedire satagebat Satanas.

Quæres : Quodnam fuit crimen Jesu, cujus eum accusavit Satan? *Primo*, Theodoretus et Sanchez censent peccata hæc non fuisse Jesu, sed populi; quæ multa erant, eaque imputari Jesu tanquam pontifici, quodammodo enim totus populus est in sacerdote, et in sacerdote peccat; aut sacerdos potius in omnibus peccat, uti docet S. Cyrillus. Verum aliquod peccatum Jesu proprium hic intervenisse innuit angelus, dicens vers. 4 : « Auferte vestimenta sordida ab eo; » et : « Ecce abstuli iniquitatem tuam. »

Dico ergo hoc peccatum fuisse, quod populum jam pene in Babylone legis cultusque Dei oblitum, in ea non satis instrueret, nec ad eam observandam modis omnibus urgeret, ac præsertim quod illum torpentem in fabrica templi ad illam non cogeret, ut patet *Agg.* I, 1 et 2. Rursum, quod eum non averteret a matrimoniis cum alienigenis uxoribus contrahendis. Hoc enim crimen in populo redarguit et emendavit Esdras, lib. I, cap. IX, 2. Ita Chaldæus, Lyranus, Emmanuel, Mariana et Vatablus. Porro hac in re negligentem fuisse Jesum patet ex eo, quod ejus filii et fratres duxerint alienigenas, ut patet I *Esdr.* X, 18, quos sane ipse quasi pater castigare et impedire debebat. Unde Chaldæus vertit : *Erant autem ipsi Jesu filii, qui duxerant uxores quæ non erant dignæ sacerdotio* (1).

Addit S. Hieronymus ex Hebræis, quem sequuntur Remigius, Haymo et Hugo : *Quod et ipse cum*

(1) Eadem erat pœna Josuæ sacerdotis juxta Maurer, quæ totius erat populi, qui adhuc conflictabatur malis culpæ pœnis. Josua vero cur expiatur primus omnium? Quia pontificis maximi est, expiare populum; expiare alios vero non potest nisi qui sit expiatus ipse. Hinc etiam die festo *expiationis*, primus omnium expiatur pontifex maximus ejusque domus, *Lev.* XVI, 6, 11, deinde ab expiato pontifice sacrarium et ara, *ibid.* vers. 16, 19, ac tum demum universus populus, *ibid.* vers. 20 et seqq.

cæteris alienigenam accepisset uxorem; quod et in Esdra et Malachia plenissime scriptum est. Verum in *Esdra* scriptum est tantum filios Jesu duxisse alienigenas, non ipsum Jesum; quod si ipse Jesus pontifex alienigenam duxisset, utique id ipsum non tacuisset Esdras, cum ipse ex professo vitia Synagogæ recenseat et castiget, ac nominatim cap. x, numeret eos qui alienigenas in uxores acceperant. Minus credibile est quod scribit S. Justinus, dialog. *Contra Tryphon.*, Jesum accusatum a Satana, quod duxisset uxorem meretricem. Quis enim hoc credat de tanto viro et pontifice?

Porro τὸ *ut adversaretur,* innuit Jesum aliquid egisse vel tentasse, in quo ipsi adversatus sit Satan. Hoc autem videtur fuisse, quod ipse quasi pontifex Deum oraret pro restauratione templi, religionis legisque Dei. Ita Arias et Vatablus; utque Judæi in Babylone reliqui ad patriam sedem, et avitam religionem in Jerusalem redirent, inquit Beda *in epist. Judæ.*

orali-, rec-ores lantes publi-cæ.

Moraliter, disce hic quantum onus subeant superiores, quantumque subditi eis compati, illudque prompte eis obediendo alleviare debeant. Ipsi enim sunt quasi Atlantes, qui portant Ecclesiam vel rempublicam, ita ut singulorum qui in ea sunt peccata ipsi episcopo, pastori vel rectori adscribantur. Hinc Apostolus *Hebr.* cap. XIII, 17: « Obedite, ait, præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes : hoc enim non expedit vobis.» Ubi S. Chrysostomus, *homil.* 34 : « Miror, ait, si potest aliquis rectorum salvari.» Ibidem S. Thomas : Christus, inquit, in die judicii de singulis subditorum animabus interrogabit rectores, ab eisque singulorum salutem reposcet, dicendo eis illud *Jerem.* cap. XIII, 20 : « Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?»

Et dixit Dominus ad Satan : Increpet Dominus in te Satan, — *q. d.* Deus ex zelo quo amabat Jerusalem, ejusque pontificem Jesum, quoque indignabatur Satanæ, tam improba et noxia Hierosolymæ, æque ac Deo impudenter postulanti, non exspectavit ut Michael advocatus Jesu ejus causam ageret; sed ipse ex fervore eum prævenit, causamque Jesu egit. Dixit ergo Satanæ: « Dominus,» hebraice *Jehova*, id est Deus optimus maximus imperio, increpatione et objurgatione sua reprimat et compescat tuam audaciam et superbiam, o Satan, qua ad dexteram Jesu pontificis, quasi eo dignior ejusque victor, te collocas: Deus, inquam, compescat te ne Jesu oranti pro restauratione Jerusalem cultusque divini noceas, neve illum in tam pio Deoque grato proposito impedias. Deus enim « elegit Jerusalem » ex omnibus mundi urbibus, ut in ea habitet et colatur.

Nota *primo* : Deus hic loquitur Satanæ de seipso in tertia persona. Sensus enim est, *q. d.* Ego Deus increpabo et compescam te, o Satan. Verum dicit in tertia persona : « Dominus increpet te,» per hebraismum, tum ut ei ostendat suam majestatem; tum quia Satan indignus est quem Deus in prima persona compellet, ut cum eo cominus disputet et disceptet. Sic dicitur *Genes.* XIX : « Pluit Dominus a Domino, » id est a seipso. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Rupertus, qui simul censent hic innui Trinitatem personarum in Deo, quasi Dominus Pater dicat Domino Filio : Increpa, id est comprime, Satanam. Cum enim Jesus filius Josedech non posset per se Satanæ resistere, Filius Dei, qui etiam Jesus vocandus erat, increpuit pro illo Satanam, et simul hac increpatione significavit se, cum carnem acciperet, diabolum increpaturum, uti fecit *Matth.* IV cum ait : « Vade, Satana.» Ita Bellarminus, lib. I *De Christo*, cap. v. Unde et ter hic *Dominus*, nominatur, ut indicetur Pater, Filius, et Spiritus Sanctus, ait noster Emmanuel.

Secundo, facilius et planius Albertus, Hugo, Arias et Vatablus censent hic loqui non Deum, sed angelum, puta Michaelem, eumque invocare Deum, ut Satanam increpet et compescat. Sicut enim Satan hic est actor, ita Michael est defensor, æque ac judex Jesu. In judicio enim mox ut reum accusavit actor, eum defendit advocatus; vel certe, si accusatio sit calumniosa, uti hic erat, ipse judex : « Dixit » ergo « Dominus, » id est angelus Domini, « ad Satan.» Est metonymia, vel potius prosopopœia : angelus enim vocatur *Dominus*, hebraice *Jehova*, id est *Deus*, quia Dei vices obibat in hoc judicio, eratque pro eo judex Jesu pontificis, Ipse enim erat præses et tutor Synagogæ, ac proinde ad eum pertinebat judicare culpam et causam Jesu, qui in Synagoga erat pontifex. Unde dicitur Jesus stetisse coram eo, quasi reus coram judice. Si enim Michael hic fuisset advocatus tantum Jesu, utique dixisset Zacharias eum a sinistris Jesu stetisse, sicut dixit diabolum, quasi actorem stetisse a dextris Jesu. Denique in sequentibus semper agit et loquitur angelus, non Deus : ergo et hic. Simili modo angelus vice Dei dans tabulas legis Mosi in Sina, teste Apostolo *Galat.* cap. III, 19, gerit se ut Deum, imo Deum se vocat dicens : « Ego sum Dominus Deus tuus, » *Exod.* cap. xx, 2 : quia personam Dei legislatoris sustinebat. Sic angelus Gedeonem mittens contra Madianitas, nunc vocatur angelus, nunc Dominus, quia Domini erat legatus, *Judic.* cap. VI, 12. Denique ita videtur explicare S. Judas in *epist.* vers. 9; ibi enim huc alludens sic ait: « Cum Michael Archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Mosi corpore, non est ausus judicium inferre blasphemiæ (eum blasphemare, ei conviciari, ei maledicere, dicendo v. g. Abi hinc, maledicte, vel maledicat tibi Deus); sed (modeste) dixit : Imperet tibi Dominus, » græce ἐπιτιμήσαι, id est *increpando imperet*, et imperando increpet cum potestate et objurgatione te, quasi impudentem actorem et calumniatorem,

Michael vocatur Deus, id est, Dei legatus.

hoc est, reprimat et compescat tuam impudentiam et insolentiam Deus : hoc enim significat hebræum יגר *iiggar*, id est *increpet*, quod Septuaginta quos sequitur Judas, vertunt ἐπιτιμήσαι. Sic ait Psaltes, *Psalm.* CV, 9 : « Increpuit mare Rubrum, et exsiccatum est, » *q. d.* Acri imperio quasi increpando ferum mare cohibuit, divisit et siccavit. Et *Psalm.* LXVII, 31 : « Increpa feras arundinis. » Sic Christus *Luc.* cap. VIII, 25 : « Increpavit ventum et tempestatem aquæ, » scilicet dicens : Tace et obmutesce, hoc est, sedare et quiesce, ut habet Marcus cap. IV, 39. Quando enim contra naturam et naturalium causarum, puta ventorum, vim et impetum agitur, opus est vehementiori potentia et imperio Dei, quod Scriptura vocat increpationem, quasi quid violentum et coactum. Sic enim aurigæ equos, agasones asinos, magistri discipulos pigros increpando et minando plagas, cogunt accelerare manum, vel gressum.

Moraliter, hanc Dei Satanam increpantis vocem usurpent, quicumque a Satana tentantur aut vexantur, ut Dei ope freti generose eum repellant, vilipendant et calcent. Ita S. Bavo in Belgio, præsertim Gandavi celebris, cum spretis amplissimis latifundis (erat enim regum Francorum sanguine oriundus, et Austrasiorum ducum hæres) totum se Deo rebusque divinis daret, acriter oppugnatus a turba dæmonum, nunc canum, nunc luporum, nunc ursorum, nunc leonum, nunc serpentum voces et formas induentium, ingenti animi robore et fiducia eos irridens, dicebat : « Increpet in te Deus, o Satan, et increpet in te, qui elegit Jerusalem. » Nec mora : legio evanuit, nec ultra virum Dei impugnare ausa fuit. Ita habet ejus *Vita.*

NUMQUID NON ISTE TORRIS EST ERUTUS DE IGNE? — Syrus : *hic est torris qui evasit de igne*; Arabicus; *hic sicut lampas immersus in ignem*, *q. d.* Judæos ob peccata Babylonico igne, id est captivitate, punivi, multosque eorum consumpsi : ex illo igne Jesus, quasi torris e flamma afflatus et fuliginosus, hoc est miser et pauper evasit, ut Synagogam instauret. Cur ergo tu, o Satan, vis eum omnino obruere, comburere et perdere, ut populum, cultumque Dei cui invides, disperdas? Non ita erit : servabo eum, ne omnino comburatur; quia decrevi per eum meum templum, populum, urbem et religionem restituere : Dei enim proprium est calamum quassatum non conterere, et linum fumigans non exstinguere, *Isaiæ*, cap. XLII, 3. Ita S. Hieronymus et S. Cyrillus. Vox *torris* significat Jesum populumque Babylone ita deformatum, et quasi tostum, ut pene consumptus sit, ac plane consumendus videatur, ni Deus eripiat et succurrat. Hinc proverbium : « Titio ad ignem, torris ad focum, » cum quis applicatur illi rei vel officio, ad quod natura factus natusque videtur, ut cum culinarius ad culinam, furcifer ad furcam, cocus ad ollas, incendiarius ad rogum addicitur et applicatur. Sic Judæi hodie sunt quasi torres de igne, quo a Tito cremata est Jerusalem, eruti. Semiustulati, inquit Rupertus, igne, quo civitas eorum arsit, insignia ubique demonstrant, juxta illud *Amos*, cap. IV, 11 : « Facti estis quasi torris raptus ab incendio ; » præcessit enim : « Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham. »

Mystice, S. Gregorius, lib. XII. *Moral.* cap. XVIII : « Populus, inquit, Judaicus ad gehennæ incendia perfidia duce defluebat; sed dum ad fidem reducitur, ab eodem æterni ignis incendio liberatur. Hinc statim de eo subditur : Numquid non est iste torris erutus de igne? »

Sic tropologice, « torris erutus de igne » est quilibet peccator, quem prædicator, vel confessarius docendo et monendo, e gehenna, cui destinatus erat, eripit. Quid enim aliud sunt peccata, quam folles; et peccatores, quam torres et fomenta gehennæ? Rursum S. Hieronymus : « Torris, ait, de igne erutus rectissime intelligi potest, qui cum in Babylone fuerit (uti et justus in mundo, mundique illecebris et tentationibus) non est Babylonio igne consumptus, nec flamma sæculi hujus attactus. Unde et Moses in solitudine cernit visionem magnam, in qua ardebat rubus, et non comburebatur. » Sic S. Judas in *epist.* 22 : « Hos, ait, arguite judicatos, illos vero salvate de igne rapientes. » Rursum S. Hieronymus torrem hunc adaptat Christo ; quia ambustus flamma passionis, et resurgens retinuit ejus vestigia, plagas scilicet gloriosas.

3. ET JESUS ERAT INDUTUS VESTIBUS SORDIDIS. — Arabicus : *Et erant super eum vestes sordidæ* : tum quia ex Babylone nuper redierat sordidatus et squalidus, pauper et miser. Ita Theodoretus tum ob culpam recensitam vers. 3; vestis enim sordida sordidam notat mentem et conscientiam, quam expians angelus vers. seq. ait : « Auferte vestimenta sordida ab eo. » Et : « Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Albertus et Lyranus : « Jesus, » inquit idem Hieronymus, « indutus erat vestibus sordidis tripliciter, vel ob conjugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter squalorem captivitatis. » Porro : « Splendidæ vestis (qualis erat pontificis Jesu) manifestiores sunt sordes, » ait Nazianzenus, *orat.* 31. Unde moraliter S. Bernardus sermone *De triplici custodia* « Sicut, inquit, pretiosam vestem exigua quævis macula turpius decolorat, ita a nobis multo major exigitur justitia; cum in aliis nævus, in nobis gravis sit macula. »

Symbolice, sordidæ vestes Jesu pontificis innuunt pontificatum, templum et cultum sacrorum non fuisse tam elegantem et magnificum post reditum e Babylone, quam fuerat ante : defuerunt enim illis præter opes Salomonis aliaque plura, illa quinque insignia quæ notavi *Aggæi*, cap. II, 10. Ita Clarius.

Allegorice, Jesus filius Josedec, indutus vestibus sordidis, repræsentat Jesum Christum sordida nostra carne indutum. Caro enim humana præ carne aliorum animalium omnium sordida est, ærumnosa, misera, ac mille morbis, fæcibus et putoribus obnoxia, ut non aliud esse videatur, quam vas sordium, ut patet intuenti ea quæ ex ore, oculis, auribus, naso et inferne egerimus. Sane si anima infantis dum concipitur, ingressura corpus videret ejus miserias, morbos et sordes, quibus per omnem vitam continue subjacebit, horreret in illud ingredi. Cogita quam horreat anima tua, viso aliquo corpore leproso, scabioso, ulceroso, cancro exeso, putido, cadaveroso, qualia mendicantium Romæ ante templorum fores passim videmus, quamque detrectaret in illa ingredi, illaque induere et animare, si Deus id juberet. Et vide dignationem Dei nostri, qui sciens et prævidens carnem nostram omnibus hisce miseriis et sordibus natura sua obnoxiam, eam tamen induit, cum Verbum caro factum est, ut eam expiaret, et ab hisce, magisque ab animæ sordibus expurgaret. Ita S. Gregorius lib. XX *Moral.* cap. XVIII : « Sordidis, inquit, vestibus indutus erat Jesus, quia quamvis alienus ab omni peccato, tamen in similitudinem venit carnis peccati. » *Secundo,* Jesus fuit sordidus, quia vitam egit inopem et pauperem in perpetuis laboribus et sudoribus, ac pedester nudisque pedibus incedens et circumquaque evangelizans, pedes suos sæpe pulvere et luto inquinavit. *Tertio* et maxime, quia in passione sordidatus fuit tum peccatis nostris, tum livore, sanguine, sanie, sputis, phlegmatibus, vulneribus, etc. Unde S. Hieronymus : « Jesus erat indutus vestibus sordidis, quia cum non fecisset peccatum, pro nobis peccatum factus est : et ipse infirmitates nostras portat, et pro nobis dolet, et nos reputavimus eum esse in dolore (imo leprosum, ut ait Isaias cap. LIII), et in plaga, et in angustia. Ipse vero vulneratus est propter iniquitates nostras, et infirmatus est propter peccata nostra. Et in Apostolo legimus : Christus redemit nos de maledicto legis factus pro nobis maledictum. Hic in *Psalm.* XXI loquitur : Longe a salute mea verba delictorum meorum. Et in *Psalm.* LXVIII : Deus, tu scis insipientiam meam, et delicta mea non sunt a te abscondita : quæ universa appellantur vestimenta sordida, et auferentur ab eo, cum nostra peccata deleverit; ut quia ille sordidis indutus est vestibus, nos resurgentes ab eo audiamus post baptisma : Candida sint semper vestimenta tua. » Audi et S. Ambrosium in *Psalm.* CXVIII, ad illud : *Legem mihi constitue, Domine, viam justitiarum tuarum :* « Stabat, inquit, Jesus, et habebat vestimenta sordida : mea enim peccata portabat : sumpsit vestimenta nostra, ut nos splendore immortalitatis indueret : venit in nube levi quasi justitia : iniquitas enim in talento plumbeo sedet, Christus in corde justorum quos peccata non onerant. » Verum de talento plumbi dicendum capite V, vers. 7.

Porro considera mirum litigium et duellum Christi et diaboli : stat hostis acerrimus, mucronem intentat, addicit morti, ac devovet sacerdotis caput; Christus nudum latus, nudum caput ac corpus, aut, quod in bello pro eodem est, lacera et sordidata veste indutum opponit, et vincit. Viderat id Isaias cap. LI, 9 : « Consurge, ait, induere fortitudinem brachium Domini, » quid laceris cruentisque vestibus cum prælio? At dux Christus pro æreo thorace sanguineam chlamydem, pro ferreis ocreis manicisque ferreos clavos, pro galea spinas, pro militum præsidio solitudinem, pro tubarum clangore silentium, et patientiam cum hoste congressurus obtendit. Verum nullus æque potens thorax, ac cruenta caro; nulla præstantior fortitudo contra hostem, quam lacerati corporis infirmitas : quam ut cernit diabolus, debilitatur et frangitur, quoniam tam atrocis parricidii, imo Christicidii et Deicidii est auctor; ideoque confusus victusque aufugit. Hoc est quod de Christo dicit Joannes *Apocal.* cap. XIX, 13 : « Et vestitus erat veste aspersa sanguine : et vocatur nomen ejus Verbum Dei, » scilicet efficax et omnipotens, quod ut suum robur ostendat, per ipsas plagas et vulnera sternit hostem, eumque exanimat.

Christus cruce et patiendo vicit diabolum.

4. ET STABAT ANTE FACIEM ANGELI, — quasi reus, ideoque sordidatus coram judice, ut dixi vers. 1, ac quasi suæ causæ diffidens, maleque sibi conscius, supplex oculos flebiles dirigebat in angelum, poscens gratiam et opem. Sic olim rei pulla veste, intonsa coma, luridi et squalidi comparebant et consistebant in tribunali, ut judicem ad misericordiam flecterent. Vers. 4.

4. QUI (scilicet angelus præses et judex, puta Michael, tacitis votis Jesu annuens) RESPONDIT ET AIT AD EOS QUI STABANT CORAM SE, — puta ad angelos sibi subditos et ministrantes. Ita S. Hieronymus, Remigius, Lyranus et alii passim, uno excepto Aria, qui putat hic Michaelem loqui ad sacerdotes, vel ad ministros Jesu pontificis : eorum enim erat ipsum vestibus exuere et induere; verum non hisce sordidis et mutatoriis : sordidis enim et peccaminosis hisce Jesum exuere, et mutatoriis eum induere soli poterant angeli. Vers. 4.

AUFERTE VESTIMENTA SORDIDA AB EO (et induite eum mutatoriis, puta vestibus pulchris et pretiosis, ac cidarim imponite capiti ejus, uti ait vers. 5. Utrumque fecerunt angeli obedientes Michaeli; qui proinde hoc mutationis vestium symbolum et significationem explicans subdit) : ECCE ABSTULI A TE INIQUITATEM TUAM, ET INDUI TE MUTATORIIS, — *q. d.* Ideo per angelos in visione jussi te exui sordidis, et indui speciosis vestibus, ut repræsentem quod Deus tibi condonarit tuam iniquitatem, de qua dixi vers. 3, quodque sordidum habitum peccati commutarit in splendidum gratiæ et virtutum, quo te vestivit. Mutatoriæ enim vestes erant bellæ et pretiosæ : talibus enim solent vi-

les mutari in festis; ideoque symbolice repræsentant gratiam, virtutes et dona Spiritus Sancti, quibus ipse animam peccatoris in justificatione quasi reginam, imo sponsam Dei vestit et ornat. Unde Chaldæus vertit : *Vide quod abstulerim a te iniquitatem tuam, et induerim te justitiis.* Ita Albertus, Lyranus, Arias et alii. Talibus se vestitam gloriatur Ecclesia, *Isaiæ* LXI, 10 : « Gaudens, inquit, gaudebo in Domino, etc. quia induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis. » Porro Michael proprie non abstulit peccatum Jesu : solus enim Deus aufert et condonat peccata : sed « abstuli, » id est ablatum et condonatum tibi esse a Deo, hoc symbolo mutationis vestium significavi et repræsentavi. Unde liquet Jesum de suo peccato indoluisse, et contritionis actum elicuisse, partim ob monitionem et correptionem Esdræ, lib. I, cap. X, 19 (ubi dicitur : « Et dederunt manus suas, ut ejicerent uxores suas (alienigenas), et pro delicto suo arietem de ovibus offerrent ») Zachariæ, et aliorum Prophetarum, vel sacerdotum piorum; partim per gratiam excitantem ad pœnitentiam ipsi a Deo immissam. Nemo enim qui est in peccato, ab illo purgari potest, nisi ad hanc purgationem se idoneum reddat, et disponat per actum doloris et pœnitentiæ. Rursum nemo pœnitere potest, nisi gratia Dei ad id excitetur. Quocirca Hebræi, S. Hieronymus, Remigius, Haymo et Hugo, qui censent peccatum Jesu fuisse, quod contra legem uxorem duxisset alienigenam, censent pariter pœnitentiæ ejus partem fuisse, quod eam dimiserit, duxeritque Judæam; ita ut mutatoriæ vestes significent commutationem uxorum. Unde Chaldæus vertit vers. 5 : *Imposuerunt cidarim mundam capiti ejus, et acceperunt ei uxorem decentem sacerdotium.* Id enim fecisse filios ejus et fratres, patet ex Esdræ loco paulo ante citato.

Jam vero vestes has mutatorias non laicas fuisse, sed sacras et pontificales, patet tum ex Septuaginta qui vertunt : *Induite eum podere ;* poderis enim erat tunica pontificia usque ad pedes demissa ; tum ex cidari, quæ capiti Jesu imponitur; cidaris enim erat tiara pontificis; tum quia sacerdotes et pontifices sacra obituri, mutabant vestes communes in sacerdotales, quæ proinde mutatoriæ dicebantur. Significat ergo angelus hac mutatione vestium, dimissum esse peccatum pontifici, quod eum quasi immundum arcebat sacris; ideoque reddita ei Dei gratia, eum dignum esse qui rursum sacra obeat et pontificatu fungatur, prout de facto suspensionem hanc sacrorum ab eo tollit, usumque et functionem eorumdem illi restituit. Ita Remigius, Albertus, Haymo et Arias.

Anagogice, Christus resurgens indutus

Allegorice et anagogice repræsentatur hic Jesus Christus, qui in incarnatione et passione, tum carne nostra, tum probris et plagis quasi vestibus sordidis indutus, eas exuit in resurrectione, quando gloria et honore a Patre vestitus et coronatus fuit. Ita S. Hieronymus, Eusebius lib. IV *Demonst.* cap. ult., Origenes hom. 14 *in Lucam*, et alii. Quocirca Tertullianus lib. III *Contra Marc.* cap. VII, hic notari censet duplicem Christi adventum : « Primo enim, inquit, Jesus est sordidis indutus, id est carnis passibilis et mortalis indignitate, cum et diabolus adversabatur ei, auctor scilicet Judæ traditoris, ne dicam etiam post baptisma tentator : Dehinc spoliatus pristinas sordes, et exornatus podere, et mitra, et cidari munda, id est secundi adventus gloria et honore. »

5. ET DIXIT, — scilicet angelus, puta Michael : hic enim pergit loqui. Legit interpres ואמר *veamar*, id est *et dixit*. Ita et Septuaginta. Jam alio puncto legunt ואמר *vaomar*, id est *et dixi*, in prima persona. Ita Chaldæus, Pagninus, Tigurina et Rabbini, quasi hæc sint verba non angeli, sed Zachariæ, qui oret angelum, ut jubeat cidarim capiti Jesu imponi. Verum prior lectio planior est et congruentior, ut patet intuenti. 5

PONITE CIDARIM. — Mitram, sive tiaram pontificiam imponite capiti Jesu pontificis, *q. d.* Pontificatum, aut potius usum et exercitium pontificatus restituite Jesu pontifici. Qualis fuerit cidaris dixi *Exod.* cap. XXVIII, 36 et 40. Est hic hysterologia : versus enim quintus totus quo Jesus jussu angeli induitur pontificalibus, anteponendus est illis angeli verbis vers. 4 : « Ecce abstuli a te iniquitatem tuam, et indui te mutatoriis. » Hæc enim verba significant et præsupponunt eum jam pontificalibus fuisse indutum.

6. ET CONTESTABATUR ANGELUS DOMINI JESUM, DICENS. — Pergit Michael gravi oratione admonere Jesum pontificem, ut remissionem peccatorum et pontificiam dignitatem consecutus, mandata Dei diligentius servet, et a populo servanda curet. Si id fecerit, promittit ei stabilem pontificatum, ac consequenter regimen populi : hinc « eum contestatur, » id est tanquam testibus adhibitis, puta angelis ministris suis, ipsoque Zacharia; vel sub attestatione jurisjurandi graviter serioque eum admonet. 6

7. CUSTODIAM MEAM, — hoc est præcepta mea, præsertim cæremonialia, quæ spectant cultum Dei ritumque sacrorum ; hæc enim sunt jura Dei omni custodia custodienda. Vide dicta *Osee* cap. IV, 10. Alludit ad custodiam regiam, puta ad milites prætorianos, qui regem et aulam regiam custodiunt, quales sunt Helvetii. Simili enim modo Jesus pontifex cum suis sacerdotibus et levitis, quasi militibus atriensibus, sed ecclesiasticis, agebat custodiam templi rerumque sacrarum, et ipsius quasi Dei, juxta illud *Numer.* cap. III, 25 : « Habebunt excubias in tabernaculo fœderis, » etc. 7

TU QUOQUE JUDICABIS DOMUM MEAM, — *q. d.* Si tu, o Jesu, legem meam custodieris, ego vicissim custodiam tibi pontificatum, faciamque ut sis custos templi, imo in templo meo stabilis judex, id est princeps et pontifex : hoc enim est domus

Dei in qua pontifex erat gubernator, imo princeps et quasi rex. Unde Chaldæus vertit : *Tu judicabis eos qui in domo sanctuarii mei ministrant, et servabis atria mea.* Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo et alii. Hinc consequenter eris judex, id est præses et princeps populi cum Zorobabele : nam post reditum e captivitate, summa potestas et regimen Judæorum fuit penes pontifices, ut docet Josephus lib. XI *Antiq.* cap. IV, et patet in Juda, Jonatha aliisque Machabæis, qui fuerunt summi principes, æque ac pontifices Judæorum usque ad Herodem. Hinc per *domum* Dei potest accipi Synagoga, puta populus Israel. Sic de Mose ait Deus *Numer.* cap. XII, 7 : « In omni domo mea (puta in regenda Synagoga, sive populo Dei) fidelissimus est. »

ET CUSTODIES ATRIA MEA, — *q. d.* Eris custos, id est præfectus templi : sicut enim rex est custos regni, ita pontifex Ecclesiæ; perinde ac Deus custos est hominum, ut ait S. Job cap. VII, 20, et totius universi.

ET DABO TIBI AMBULANTES DE HIS, QUI NUNC HIC ASSISTUNT, — *q. d.* Præter pontificatum quem jam promisi, dabo tibi aliquot ex angelis qui mihi assistunt, quorum circumvalleris auxilio, et ab hostibus securus populum recte regas, et ad salutem deducas : illi enim tecum ambulabunt, teque dirigent et protegent. Ita S. Hieronymus, Hugo et Lyranus.

Secundo, ex Hebræo cum Septuaginta vertas : *Dabo tibi qui conversentur in medio stantium istorum*, *q. d.* Dabo filios et nepotes tibi in pontificatu successuros, qui cœlestem agant vitam, et familiares angelis, inter eos quasi conversentur, juxta illud Apostoli : « Nostra conversatio in cœlis est. » Et talis sane esse debet vita sacerdotis et pontificis, ut quasi angelus emineat inter homines, inquit S. Chrysostomus. *Tertio*, pro מהלכים *mehallekim*, id est ambulantes, jam aliis punctis legunt מהלכים *mahelekim*, id est viæ, transitus. Unde Pagninus vertit : *Dabo vias inter stantes ipsos;* Tigurina : *Tibi inter istos stantes transitus dabo;* tum ut inter angelos hosce mihi astantes converseris eorumque opem implores ; tum ut per eos, eorumque patrocinio fultus ad thronum Dei accedas, precesque et vota pro populo offeras; tum denique ut post mortem angelorum consortio adscribaris, et inter eos gloriosus verseris et ambules. Unde Chaldæus vertit: *In resurrectione mortuorum suscitabo te, pedesque veloces inter Seraphim illos ambulantes, tibi donabo.* Quæ sane ingens est promissio æternæ felicitatis et beatæ resurrectionis, in qua paradiso cœlesti inserti accedemus ad multorum millium Angelorum frequentiam, ut ait Apostolus *Hebr.* XII, 22, unamque cum eis in superna Jerusalem societatem, et Ecclesiam triumphantem constituemus, in qua eminebunt sancti sacerdotes et pontifices, qui angelice vixerunt, et angeli ac mediatores fuerunt inter Deum et homines in hac vita.

Minus recte Theodoretus per eos *qui assistunt*, accipit sacerdotes, qui a Malachia cap. II, 7, vocantur *angeli*, q. d. Dabo tibi posteros qui sint pontifices, et ut tales in medio sacerdotum aliorum ambulent et conversentur. Nec enim sacerdotes in hac visione assistebant Michaeli, sed angeli.

8. TU ET AMICI TUI, etc., QUIA VIRI PORTENDENTES SUNT, — Hebraice אנשי מופת *ansce mophet*, id est *viri portenti;* Vatablus, *viri prodigiorum;* quod varie accipi potest : *Primo*, Septuaginta vertunt, τερατόσκοποι, id est *portentorum spectatores*, qui scilicet portentosa facta et oracula Prophetarum speculentur et meditentur, inquit Theodoretus. Ubi adverte quales debeant esse domestici pontificum, ait Mariana. *Secundo*, Pagninus vertit : *Quia viri ad facienda portenta sunt apti;* sicut Apostoli faciebant signa et prodigia multa in populo, *Actor.* cap. II, 43. Unde Hebræi censent hic denotari tres juvenes, Danielis socios, Ananiam, Azariam et Misaelem, eosque vocari *viros portenti*, quia portentose in igne Babylonio illæsi manserunt. *Tertio*, Cyrillus, *q. d.* Quia cupiunt videre et audire res portentosas, audiant portentum sæculorum, nimirum : « Ecce ego adduco servum meum Orientem, » id est Messiam. Huc accedi Vatablus : Viri, inquit, prodigiorum sunt, id est, viri digni sunt in quorum conspectu fiant multa prodigia, et quibus fiant revelationes de adventu Christi; apti sunt qui eum prophetent et annuntient. Sunt ergo viri portendentes, id est Prophetæ ipsius. *Quarto*, Arias, *q. d.* Viri portentosi, id est eminentes sunt et admirabiles, qui cæteros homines sanctitate, dignitate, doctrina, factisque mirabilibus transcendunt. Tales enim debent esse sacerdotes et pontifices, præsertim apostolici, nimirum rari et eximii ut portenta; tantæque sanctitatis, ut digni sint per quos Deus faciat portenta et miracula, uti fuerunt Apostoli eorumque sequaces. Unde Syrus vertit, *viri admirationis sunt;* Arabicus Antiochenus, *viri admirabiles sunt;* Arabicus Alexandrinus, *viri signorum sunt;* id est facientes signa. *Quinto* et genuine, alludit Zacharias ad illud *Isaiæ*, VIII, 18 : « Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum et in portentum Israel. » Et ad id quod Ezechieli, cap. XII, 6 ait Deus : « Portentum dedi te domui Israel, » *q. d.* Tu, o Jesu pontifex, tuique amici Prophetæ, puta Aggæus, Zacharias, Malachias, Esdras, Nehemias, etc., estis portenta Israelis; quia et factis et oraculis estis admirabiles et portentosi : portenditis enim Christum, Christique vitam, doctrinam et Ecclesiam. Christus enim futurus est portentum portentorum, puta maximum omnium, quæ unquam non tantum ab hominibus et angelis, sed et ab ipso Deo patrata sunt : ipse enim erit Oriens, erit lapis septioculus cælatus sculpturis, etc., ut sequitur. In Christo enim non Propheta, non angelus, sed Deus ipse fecit se portentum sæculorum, quod suspiciunt

Vers. 8. Jesus cum sociis vir portenti quintupliciter. Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto genuine.

Christus est portentum sæculorum.

et stupent angeli, homines et creaturæ universæ. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo et Hugo. Verbum enim caro factum, est opus omnium Dei operum maxime stupendum et admirabile, utpote in quo Deus non mundum, sed seipsum totum quantus quantus est dedit homini, hominumque se filium et fratrem effecit, ac consequenter hominem, et in homine creaturas omnes, quarum compendium, nexus et nodus est homo, ad sese elevavit et deificavit. Ibi portentum fuit Dei omnipotentia, quæ limum, id est carnem Verbo, hominem Deo, terram cœlo arctissime, imo hypostatice, conjunxit. Ibi ostentui fuit Dei sapientia, justitia et misericordia, quæ culpam nostram condigna castigatione vindicavit et expiavit in morte Filii sui incarnati : ibi præ cæteris Dei attributis apparuit portentosa Dei charitas, qua, ut ait S. Joannes cap. III, 16 : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. » Hoc portentum admirans Isaias exclamat cap. VII, 14 : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Et Jeremias cap. XXXI, 22 : « Creavit Dominus novum super terram : Femina circumdabit virum. » Insuper Christus portentum fuit in incarnatione, portentum in nativitate, portentum in vita, portentum in morte, portentum in resurrectione, portentum in ascensione, portentum in miraculis, portentum in doctrina, portentum in gratia, portentum in gloria, portentum in tempore, portentum in æternitate. Quid enim mundo portentosius, quam audire illa a Christo : « Beati pauperes spiritu : Beati qui lugent : Beati qui esuriunt et sitiunt : Beati qui persecutionem patiuntur : Diligite inimicos vestros : benefacite his qui oderunt vos : Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus : Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me : Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus, » *Lucæ* XIV. Vide dicta *Isaiæ* cap. VIII, 18.

Jesus filius Josedec typus Jesu Christi quintupliciter.

Porro Jesus filius Josedec fuit portentum figurans et portendens Christum. *Primo*, ipso nomine : Christi enim nomen pariter fuit Jesus. *Secundo*, sanctitate, officio et dignitate; suo enim pontificatu repræsentavit sacerdotium et pontificatum Christi. *Tertio*, vestibus sordidis repræsentavit dolores et sordes Christi in cruce, æque ac vestibus mutatoriis Christi gloriam in resurrectione, ut dixi vers. 3 et 4. *Quarto*, sicut Jesus Judæos e Babylone in Jerusalem, ita Christus omnes gentes e confusione peccati in Dei gratiam, gloriam, et in ipsum cœlum adduxit. *Quinto*, sicut Jesus reædificavit templum, ita Christus Ecclesiam veterem per novam instauravit. Ita S. Hieronymus, Tertullianus, Ambrosius, Origenes et alii quos citavi vers. 1.

Prælati

Tropologice, sacerdotes et prælati, qualis fuit Jesus, debent esse heroes, ac portenta sanctitatis, sapientiæ et prudentiæ, ut vita tranquilla, sancta et eximia, æque ac doctrina, portendant beatitudinem et vitam cœlestem. Sic David fuit portentum persecutionum et patientiæ. Unde ipse ait *Psalm.* LXX, 7 : « Tanquam prodigium factus sum multis. » Imo tales deberent esse omnes sacerdotes, religiosi, cunctique fideles, ut docet S. Augustinus tract. *De Vita Christiana*, tom. IX : « Tales, ait, convenit esse Dei cultores et servos, mansuetos, graves, prudentes, pios, irreprehensibiles, immaculatos, ut quisquis viderit eos, stupeat et admiretur, et dicat : Hi homines sunt dii, quorum talis est conversatio. Ita se homo Dei exhibere debet, ut nemo sit qui eum videre non velit, qui eum audire non desideret : nemo cum eum viderit, non Dei esse Filium credat, ut vere in eo propheticum illud impleatur : Fauces plenæ dulcedinis, et totus desiderabilis. »

ECCE ENIM EGO ADDUCAM (in carnem, in Judæam, et in hocce tuum, o Jesu, fili Josedec, templum) SERVUM MEUM ORIENTEM. — Syrus, *servum meum ortum*, puta Messiam, cujus tu, o Jesu, tuique amici estis portenta, et « viri » eum « portendentes. »

Nota : Pro *Orientem* hebraice est צמח *tsemach*, id est germen, surculus, qui pullulat et oritur e terra, vel ex arbore aut frutice. Alludit ad *Isaiæ* cap. IV, 2 : « In die illa erit germen (hebraice *tsemach*) Domini in magnificentia. » Et cap. XI, 1 : « Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet : et requiescet super eum spiritus Domini. » Et cap. XLV, 8 : « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum : aperiatur terra, et germinet salvatorem. » Et cap. LIII, 2 : « Ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti. » Et *Jerem.* cap. XXXIII, 15 : « In diebus illis, et in tempore illo germinare faciam David germen (hebraice *tsemach* justitiæ : et faciet judicium et justitiam in terra. » Ubi Chaldæus æque ac hic, pro *germen* vertit, *Messiam*; solent enim Prophetæ posteriores alludere ad priores. Septuaginta vertunt ἀνατολὴ, id est *ortus*, vel oriens, scilicet non tam sol quam germen ; hoc enim significat *tsemach*.

Quæres, cur Christus vocatur *tsemach*, id est surculus, vel germen ? Respondeo *primo*, quia *tsemach* per metathesin idem est quod משיח *Masciach*, id est Messias. Licet enim in *Masciach* sit littera *samech*, in *tsemach* vero *tsade*, tamen hæc illi est affinis; utraque enim valet latinum *s*; unde ab interpretibus vertitur per *s*. *Secundo*, quia Christus e Virgine natus est obumbrante Spiritu Sancto, sicut germen e terra pullulat irrorante rore, vel pluvia cœlesti, sine maris concursu. *Tertio*, quia arbor Jesse, id est stirps regia Davidis, tempore Herodis succisa erat usque ad radices et truncum, ac videbatur emortua ; sed Christus quasi germen ex ea suppullulans et oriens, eam restituit. Nam parvulum hoc germen in ar-

borem excrevit, quæ omnes gentes sub se complectens, toti orbi dominatur. Christus ergo stirpem, æque ac regnum Davidis collapsum instauravit; regnum, inquam, non temporale, sed spirituale et æternum. Hoc est quod Gabriel Christi ortum prænuntians, dixit Virgini Deiparæ: « Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus : et regnabit in domo Jacob in æternum, » *Lucæ* cap. I, 32. *Quarto*, germen significat parvitatem, infantiam, humilitatem Christi nascentis, quæ deinde crevit in tantum corpus, quantum est Ecclesia universa, juxta parabolam grani sinapis *Matth.* cap. XIII, 31. *Quinto*, τὸ *oriens* significat Christum a sui ortu, et a primo conceptionis instanti per gratiam tum unionis hypostaticæ, tum habitualem, fuisse consecratum et unitum Deo, juxta illud *Isaiæ*, cap. XLIX, 1 : « Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. » Ita S. Ambrosius lib. III *De Fide*, cap. III. Huc alludit Zacharias pater Joannis Baptistæ, *Lucæ* cap. I, 78, dum canit : « Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos Oriens ex alto.» Ubi pro *Oriens* græce est ἀνατολή, uti hic hebræum *tsemach* vertunt Septuaginta (1).

Ubi nota : Christus vocatur ἀνατολή, id est *Oriens* substantive; quæ græca vox, licet de ortu etiam germinum et herbarum dici possit, teste Suida, tamen proprie dicitur de ortu solis, lunæ et stellarum. Christus ergo est *tsemach*, id est germen; sed germen solare et cœleste, ἀνατέλλων, id est *oriens ex alto*, ad illuminandum eos qui in tenebris et in umbra mortis sedent, uti subdit Zacharias; unde Arabicus vertit : *Ecce ego ascendere faciam supra servum meum illustrationes*, quasi dicat : Christus est *tsemach*, id est germen solare, et sol germinans in paradiso primo cœlesti, deinde terrestri : Christus enim est germen tum cœleste, tum terrestre; habet enim duas generationes : *primo*, divinam, juxta quam est germen Patris æterni, et quasi *flos mentium*, inquit Proclus ex Chaldaicis mysteriis; *secundo*, humanam, juxta quam est germen matris virginis et Davidis. Et sic Christus quasi alter Melchisedech, in cœlo est ἀμήτωρ, in terra est ἀπάτωρ. Unde S. Ambrosius lib. I, *epistola*. 8 : « Ecce ego mittam servum meum, Oriens nomen est ei. Numquid quia habebat vestimenta sordida, ideo fulgorem divinitatis suæ sol justitiæ non habebat ? » Itaque Christus primum in cœlo fuit sol germinans, et oriens summa claritate et gloria, deinde e cœlo in terram descendens, in ea germinare et nasci cœpit. Christus enim est arbor vitæ, ex cœlesti paradiso transplantata in terram per incarnationem, inde rursum ascendens in cœlum et paradisum beatorum, visione sua et fruitione dat sanctis vitam, immortalitatem et felicitatem per lumen gloriæ, suisque foliis et fructibus omnis voluptatis eos in æternum continue mulcet et satiat, uti dixi *Apoc.* cap. XXII, 2. Quocirca uterque Zacharias Christum vocat solem germinantem, et orientem; quia Christus lucem, lætitiam, fecunditatem, vitam, gratiam, gloriam, omniaque bona orbi attulit, quasi sol justitiæ præfulgens Ecclesiæ. Sic Pompeius se jam inclarescentem, vocabat solem orientem; Cinnam vero æmulum suum prolabentem, vocabat solem occidentem, teste Plutarcho in ejus Vita. Hinc Clemens Alexandrinus, *Adhortat. ad Gentes* : « Fiunt, inquit, omnia lux, quæ sopiri non potest; et occasus credidit Orienti, æque illustratus luce fidei, ac ipse Oriens. Omnia enim obequitat sol justitiæ. Is occasum traduxit in orientem, fecit æque splendentem, utpote in quo non occiderit lux fidei, imo orta fuerit. » Ita per *tsemach*, id est germen oriens, intelligunt Christum Chaldæus, S. Hieronymus, Cyrillus, Remigius, Rupertus, Albertus, Hugo, Lyranus, Vatablus, Emmanuel, Mariana et alii passim. Perperam ergo Rabbini, Theodoretus et Eusebius IV *Demonstr.* cap. ult., per *tsemach*, id est germen, accipiunt Zorobabel. Hic enim non erat germen, id est puer, sed vir, eratque præsens. Unde de eo falso dicitur : « Adducam servum meum Orientem ; » nec Zorobabel fuit lapis septem oculos habens, cælatus sculpturis, etc., ut sequitur.

Tropologice, S. Athanasius tract. *De Sabbato et Circumcisione* : « Solis instar, inquit, Deus exoritur, illustrans uniuscujusque animum. Quocirca et in salutifera passione non apparuit sol, indicans finem prioris creaturæ adesse, et principium alterius supervenire, quæ diluculum suum et exortum in Salvatore consecuta est. Hanc cum vidisset Propheta, ita locutus est : Ecce vir Oriens illi cognomen ; ac rursum : Vobis timentibus eum exoritur sol justitiæ. Non enim omnium hæc dies est, sed eorum qui mortui sunt peccato, et vivunt Deo. »

9. QUIA ECCE LAPIS QUEM DEDI CORAM JESU. — Zacharias paulo ante Christum vocavit *germen oriens*; Vers. 9.
hic alia metaphora vocat eum *lapidem*; quia alludit ad fabricam templi, quæ a Jesu pontifice facta est ex lapidibus. Hi enim lapides repræsentarunt Christum, qui est lapis angularis et fundamentalis in fabrica Ecclesiæ. Alludit ad *Isaiæ* XXVIII, vers. 16 : « Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum. » Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Albertus et Lyranus. Hunc lapidem dedit Jesus « coram Jesu, » id est, per visionem Deus ostendit Jesu filio Josedec lapidem fundamentalem templi, eique revelavit per illum repræsentari Christum, qui futurus erat lapis an-

(1) *Germen*, ait ipse Rosenmuller, recte Chaldæus exposuit Messiam. צמח *tsemach*, in omnibus aliis locis, in quibus occurrit, Messiam designat. Cf. *Jerem.* XXIII, 5; XXXIII, 15. — Qui de Zorobabele hunc locum explicant, addit Ackermann, vel hoc unico argumento refelli possunt quod de eo dici non potuerit *adducam*, cum jam adductus fuerit. Cæterum notissimum est, Messiam apud Prophetas nomine *tsemach* et aliis huic similibus significari.

gularis Ecclesiæ. Ita Lyranus, Hugo, Vatablus, Clarius et alii. Sic enim explicat se Zacharias cap. VI, 12, ubi cum dixisset : « Ecce vir Oriens nomen ejus; » subjicit : « Et subter eum orietur, et ædificabit templum Domino. » Simili enim modo hic cum dixisset : « Ecce adducam servum meum Orientem, » subdit : « Ecce lapis, » etc., cui scilicet ipse suam inædificabit Ecclesiam (1).

Septem oculi lapidis quales? Responsio prima.

SUPER LAPIDEM UNUM SEPTEM OCULI SUNT. — Quæritur *primo*, an hi oculi lapidi incisi, vel affixi fuerint; an vero a lapide separati, sed in lapidem respicientes et intenti. Separatos fuisse et in lapidem prospectantes, censent Lyranus, Vatablus, Fernandius, Sanchez et alii : Quia, inquiunt, significant angelos in fabricam templi et Ecclesiæ, ideoque in lapidem, id est Christum, intentos, ut quæcumque ille jusserit, prompte exsequantur. Aut, ut Clarius et Arias, quia hi oculi significant vigilantissimam Dei providentiam et curam erga Christum, ut eum quasi lapidem affabre cælet, poliat, et in fundamento Ecclesiæ angularem apte constituat et conservet. Aut, ut alii, significant omnium angelorum et hominum, præsertim Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Doctorum, Martyrum, Virginum et Sanctorum illustrium oculos intentos esse in Christum, quia ab eo gratiam, salutem et omne bonum exspectant.

Secundo.

Verum concinnius et congruentius alii censent oculos hos fuisse lapidi affixos, vel incisos; *primo*, quia dicuntur fuisse « super lapidem unum. » Si enim fuissent extrinseci et intenti tantum in lapidem, dixisset : *Versus lapidem unum; secundo*, quia hi oculi sunt lapidis, id est Christi, per quos ipse circumspicit, lustrat, protegit, curat, promovet totam Ecclesiæ fabricam; licet enim id faciat per angelos a se separatos, tamen quia hi angeli sunt quasi oculi Christi, hinc quasi oculi in ejus corpore infigi et pingi debent; *tertio*, quia huc alludens S. Joannes *Apoc.* cap. V, 6, vidit « Agnum (id est Christum) stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi in omnem terram. » Sicut ergo cornua septem erant Agno affixa, ita et oculi septem; ergo et hic oculi septem lapidi, id est Christo, fuerunt affixi; *quarto*, quia pari modo Cherubini, *Ezechiel.* cap. I, 18, et Joannes *Apoc.* cap. IV, 8, pleni erant oculis; nec tantum ipsi, sed et rotæ currus cherubici, ut patet *Ezech.* cap. I, 18, qui repræsentant divinæ providentiæ actionem, et exsecutionem attentissimam et oculatissimam. Vide ibi dicta. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius et alii. Porro quales fuerint hi oculi, et qualiter in lapide concipiendi sint, explicat noster Mariana in hunc locum : In lapide, inquit, fundamenti solent excavari sigilla, quibus includuntur stipes auri et argenti, perpetuitatis argumento. Ea sigilla vocantur *oculi*, tum quia erant concava, tum quia habebant speciem et formam oculorum. Aliter Prado Prœmio *in Ezech.* sect. VII : Septem oculi, ait, sunt totidem stellæ cælatæ. Mundus enim est quasi homo magnus, cujus facies est cœlum, quod stellis quasi oculis distinguitur, illuminatur et exornatur. Verum stellæ non sunt oculi, nisi mystici et hieroglyphici.

Quæres *secundo*, quidnam hi septem oculi significant? *Primo*, aliqui censent oculos hosce fuisse rimas lapidis, quasi dicat : Ne putetis hunc lapidem ob rimas, fabricæ templi inutilem, ecce ego eas affabre cælabo, ut fabricæ decus, non dedecus afferant. *Secundo*, Hugo censet septem oculos significare architectorum et latomorum industriam et vigilantiam, qua septem quasi oculis, id est summa attentione et cura, attendebant fabricæ templi Zorobabelis, ut illa esset elegans et omni ex parte accurata. Verum etsi eo alludat Propheta, longe tamen majora et sublimiora spectat.

Dico ergo hosce septem oculos significare plenam et perfectam Christi providentiam, et vigilantiam circa templi, id est Ecclesiæ suæ, fabricam, erigendam, augendam, promovendam et conservandam, quam exercet per septem angelos primarios, qui aulæ suæ sunt quasi principes, ideoque præfecti tum cæteris angelis hominum custodibus, tum ipsis hominibus totique Ecclesiæ et orbi. Id ita esse patet ex cap. IV, 10, ubi ait Zacharias : « Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram. » Et *Apocal.* cap. V, 6 : « Agnus habebat oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram. » Et *Tob.* XII, 15 : « Ego, inquit, sum Raphael angelus, unus ex septem, qui astamus ante Dominum. » Et *Apocal.* cap. I, 4, S. Joannes pacem apprecatur septem Ecclesiis « a septem spiritibus, qui in conspectu throni sunt, » ubi fuse de hisce septem angelis egi. Porro angeli vocantur *oculi*, quia sunt puræ mentes, perspicacissimæ et vigilantissimæ; unde et intelligentiæ nuncupantur. Simili

(1) Recte in hunc versum Calmetus : « Deus duo isthic nobis exhibere vult sub imagine lapidis, quem Deus ipse cælat et sculpit. Simul enim pollicetur, et templum instaurandum, in quo ipse angularem lapidem statuet, et Messiam venturum, qui domum toto cœlo præ Hierosolymitano templo augustiorem ædificet. Zorobabel quidem curabat templi hujus ædificationem (*Zach.* IV, 7), et Jesus Christus christianam Ecclesiam erat ædificaturus. Prior ille ædificator, primumque illud templum alterius erant figuræ. » Juxta alios, ut Petrum de Figueiro, intelligitur lapis ille, quem primum jaciunt, quem positurus, vel jacturus erat Zorobabel, *coram Jesu*, id est in præsentia Jesu. Juxta Maurer e contra, is lapis est lapis supremus anguli, ut cap. IV, 7, non lapis angularis in fundamento positus. Is enim eo tempore dudum erat positus. Hitzigius quidem retractare vatem præterita judicat. Sic vero otiosa ille loqueretur. Futura prospicit vates, tempus, quo lapis anguli supremus, priusquam immittatur, a pontifice sit consecrandus. Notandum ipsum Maurer, licet hic non expresse agnoscat a Propheta respici tempus Messianum, attamen hæc ad vers. 8 futuri coactum. Cæterum Messiam vatem exspectasse *propediem* venturum, intelliges ex cap. VI, 9 et seqq.

modo Ægyptii pingebant Osirim deum suum, quasi oculum sceptro insistentem; sceptro ejus imperium et gubernationem, oculo ejus providentiam et vigilantiam significantes. Ita Macrobius lib. I, cap. XXI, et Plutarchus lib. *De Iside et Osiride*. Sic Tertullianus lib. I *De Trinit.*, Deum totum oculum dixit, qui totus videt. Et alibi : Dei oculum, ait, somni expertem, quoniam est ipsa lux, quæ ad omnia excubat. Quin et Diphilus apud Gellium, lib. XIV, cap. IV : « Est, inquit, qui tuetur cuncta justitiæ oculus; » adeoque veteres Deum vocarunt « mundi oculum. » Denique Pausanias in *Corinth.* scribit statuam Jovis in subdiali ara, ad quam Priamus capta Troja confugit, tribus oculis fuisse insignem; iis vero significabatur triplex Dei providentia, qua cœlestia, maritima et inferna curat, ait Pierius *Hierogl.* lib. XXXV, cap. XV. Sensus ergo est, *q. d.* Hic lapis quem tibi ostendi, o Zacharia, puta Christus, qui est lapis angularis Ecclesiæ, non erit inanimis et insensibilis, sed vivus, oculatus, vigil et acer, qui sua oculatissima providentia per septem angelos totam Ecclesiæ fabricam lustrabit, diriget, promovebit, omnibusque ejus partibus et membris de cunctis requisitis providebit abunde. Sic Persarum reges habebant principes, qui vocabantur *oculi regis*, et alios, *qui aures regis* dicebantur, teste Hesychio et Suida in voce ὀφθαλμὸς βασιλέως. Et forte eo alludit hic Zacharias; nam reges Persarum habebant septem aulæ principes, sicut Deus habet septem angelos principes mundi. Unde Scriptura eorum vix facit mentionem, nisi postquam Judæi redierunt e captivitate, ubi similes viderant in aula Cyri et Darii, uti dixi in Comment. *Apocal.* I, quem curiosus lector consulat.

[Tro]polo[gice], sep[tem] oculi [sunt] sep[tem] dona [Spi]ritus [Sa]ncti.

Tropologice, septem oculi sunt septem dona Spiritus Sancti, quæ plenissime fuerunt in anima Christi : quia hæc animam ejus oculatam, illuminatam ac vigilantem reddunt. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Emmanuel et alii. Alludit ad ocellos, quos phrygiones operi suo, puta vesti Phrygiæ intexunt, ut sit ocellatum et elegans instar caudæ pavonis, *q. d.* Christus instar lapidis septem ocellis cælati, omnibus donis, gratiis et virtutibus, quasi ocellis divinis cælabitur et exornabitur.

Audi S. Gregorium lib. XXIX *Moral.* XVI : « Super lapidem unum septem oculi sunt. Huic enim lapidi (Christo) septem oculos habere, est simul omnem virtutem Spiritus septiformis gratiæ in operatione retinere. Alius namque prophetiam, alius scientiam, alius virtutes, alius genera linguarum, alius interpretationes sermonum juxta distributionem Spiritus Sancti accipit : ad habenda vero cuncta ejusdem Spiritus munera nemo pertingit. At vero conditor noster infirma nostra suscipiens, quia per divinitatis suæ potentiam simul se habere omnes Spiritus Sancti virtutes edocuit, micantes procul dubio pleiades junxit. »

Allegorice a Castro : Christi corpus, inquit, in passione instar lapidis septem oculis incisi, multis incisionibus, vibicibus et vulneribus quasi ocellis cælabitur, et pulcherrima varietate distinguetur, ut hi oculi sint cælatura, de qua subdit : « Ego cælabo sculpturam ejus. »

Symbolice, septem oculi sunt septem Cardinales.

Symbolice, ex Zacharia, uti et ex Apocalypsi, Ecclesia Romana accepit multos ritus et cæremonias, indeque similia symbola rerum sacrarum in Officiis ecclesiasticis mutuata est. Ita ex hoc loco accepisse videtur olim septem Cardinales diaconos, quos S. Clemens epist. 1 *ad* S. *Jacobum* vocat « oculi Episcopi, » et totidem Cardinales episcopos, in Lateranensi ecclesia, cujus episcopus proprius et verus est Pontifex Romanus. In ea enim est sedes et cathedra Episcopatus Romani, ibique novus Pontifex ejus, ac consequenter Pontificatus totius Ecclesiæ, qui Episcopatui Romano annexus est, possessionem capere solet. Quocirca ita de ea scribit B. Petrus Damianus lib. II, epist. 2 *ad S. R. E. Episcopos Cardinales* : « Ecclesia Romana excellentioribus præ cæteris totius orbis Ecclesiis nititur privilegiis; sed et mysticis etiam instituta atque disposita non ambigitur sacramentis. Nam, ut de pluribus pauca perstringam, Lateranensis Ecclesia sicut Salvatoris insignita est vocabulo, qui nimirum caput est omnium electorum; ita mater, et quidam apex et vertex est omnium per orbem Ecclesiarum. Hæc septem Cardinales habet episcopos, quibus solis post Apostolicum sacrosanctum illud altare licet accedere, ac divini cultus mysteria celebrare. In quo nimirum illud Zachariæ continetur evidenter oraculum : Ecce, ait, lapis quem dedi coram Jesu : super lapidem unum septem oculi sunt. Lapis autem iste procul dubio illa petra est, de qua verus Jesus Petro pollicetur, dicens : Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Septem ergo oculos habet hæc petra, quia totidem S. Spiritus donis sancta præfulget Ecclesia, quibus nimirum velut candelabrum aureum inexstinguibiliter rutilans ignorantiæ tenebras effugat, et ad contemplandum justitiæ solem hominum mentes illustrat. De quo idem Propheta cap. IV : Vidi, ait, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas ejus super caput ipsius, et septem lucernæ ejus super illud. Quod utique sacramentum et B. Joannes in *Apocal.* se didicisse non tacuit; cui dictum est : Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextera mea, et septem candelabra aurea. Septem stellæ, angeli sunt septem ecclesiarum, et candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt. » Septenarius enim est symbolum universitatis. Septem ergo Ecclesiæ sunt omnes Ecclesiæ, quas in se quasi in matrice continet Ecclesia Lateranensis et Romana, quæ omnium est princeps et regina, uti ait idem Damianus. Unde et subdit : « Nos itaque, fratres mei, ut et me vobis audenter interseram (fuit enim et ipse cardinalis ac episcopus Ostiensis, qui inter Car-

dinales est primus, ac solet consecrare Romanum Pontificem); nos, inquam, qui tanquam septem sumus oculi super lapidem unum, qui stellarum portamus imaginem, qui angelorum tenemus per annuntiationis officium dignitatem, videamus, splendeamus, et per verba vitæ populis non solum vocibus, sed et moribus nuntiemus sermonem. Siquidem prædicantium lingua quidem nuntiat, sed vita commendat. Apostolus ait: Qui Episcopatum desiderat, non bonam dignitatem, non bonum honorem, sed bonum opus desiderat; ac si dicat: Qui ad Episcopatum anhelat possidendum sine bono opere, inane vult nomen induere sine rei ipsius veritate. Non ergo constat Episcopatus in turritis gibellinorum, transmarinarumve ferarum pileis, non in flammantibus martorum submentalibus rosis, non in bractearum circumfluentium phaleris, non denique in glomeratis constipantium militum cuneis, neque in frementibus ac spumantia frena mandentibus equis; sed in honestate morum et sanctarum exercitatione virtutum. » Et inferius: « Vos ergo dilectissimi, quibus prava datum est ex Apostolicæ Sedis auctoritate corrigere, vosmetipsos cæteris non modo fidelibus, sed et sacerdotibus quamdam vivendi regulam exhibete. In vita vestra legatur quid agi, quid vitari conveniat: ex labiis nostris verba otiosa non effluant, sacerdotalem linguam discreti silentii censura compescat: non joci solvant, non pectus nostrum immoderata lætitia concutiat. Puerilis ludus abscedat; mordax eloquentia, urbana dicacitas evanescat. Quomodo enim ex ore sacerdotis oratio ad Deum munda dirigitur, quæ pravi sermonis sordibus inquinatur? » Et in fine: « Vos estis sal terræ, vos non modo sacerdotes, sed et sacerdotum decet esse magistros. Necesse est ut vita vestra quædam sit linea et velut adamantis signaculum, quod cæteris vivendi adhibeat formam. Adamantinum quippe sigillum suam cæteris imprimit, a nullis vero metallis imaginem sumit. Cum ergo ex diversis mundi partibus adventantium vobis ingruit multitudo, cum morigerari sibi quisque vos importune compellunt, vultus vester semper idem, sic festiva quadam serenitate respondeat, ne in aliquo puerilis levitas erumpat: sit gravitas hilaris, et gravis hilaritas. »

Episcopatus in quo consistat?

Vita Cardinalium qualis esse debeat?

EGO CÆLABO. — Hebraice: *Ecce ego aperiam aperturam ejus*, quod *primo* Chaldæus explicat: *Ecce ego visionem ejus revelo*, q. d. Ego tibi, o Zacharia, hanc visionem lapidis mystici ostendo, ejusque significationem de Christo revelo. Verum hebræa phrasis id non patitur: nam aperire aperturam Hebræis idem est quod sculpere sculpturam, vel cælare cælaturam, uti vertunt Septuaginta, Aquila, Symmachus, Theodotion, Noster, Pagninus, Vatablus et alii passim. In sculptura enim sculptor aperit et eradit partes aliquas, vel in longum, facitque strias; vel in rotundum, vel in quadrum, aliisque mille modis, ut sculpat flores, aves, poma, aut quod ei libuerit.

Secundo, Rabbini et ex iis Hugo hæc intelligunt de cælatura templi Zorobabelis, *q. d.* Ego perficiam templum hoc, illudque eleganti cælatura forinsecus exornabo; aut cœlum, id est fornicem cælatam illi inducam: perfecta enim fabrica solet cælari et cælaturis exornari. Verum esto eo alludat Propheta, tamen altiora spectat de Christo.

Dico ergo lapidem cælatum esse Christum, ejusque cælaturas vocari vel septem oculos in eo cælatos, ut nonnulli volunt; vel potius ipsa ædificantis stemmata in primo fabricæ lapide cælata. Nam cælaturas has ab oculis esse diversas liquet ex antitypo: oculi enim angelos, cælaturæ, dona et stigmata Christi repræsentant, uti mox declarabo. Alludit ad primum templi, vel fabricæ lapidem, quem architecti cum solemnitate et pompa in fundamentis ponunt, itaque fabricam inchoant. Unde lapis ille primus solet insignibus principis, qui fabricæ est auctor, insculpi: ita Christo, quasi lapidi primo Ecclesiæ, Deus sua insignia et stemmata insculpsit: *primo*, in ejus incarnatione, in qua Spiritus Sanctus Christi corpus et animam tanta perfectione elaboravit, ut humanitas illa a Deo elegantissime tornata et cælata videretur. Insuper eamdem ornavit et celavit omni sapientia, virtute, gratia et gloria, quasi cœlum quoddam divinum sole, luna et stellis pulcherrimis cælatum et distinctum; denique per gratiam unionis hypostaticæ ita eam Verbo adaptavit, ut videretur humanitas esse quasi gemma politissime cælata et adaptata annulo aureo divinitatis Verbi. Audi S. Irenæum lib. III, cap. XXVIII: « Hic lapis e terra et ex virtute et arte constat Dei: significat autem in terra virgine ortum, sed virtute Spiritus Sancti artificiose cælatum. » Ita quoque Lyranus, Dionysius et alii. Nam Spiritus Sanctus ita affabre humanitatem divinitati univit, inseruit et quasi cælavit, ut inter naturam divinam et humanam summa sit unio in Verbo, ac per unionem mutua intimaque earumdem sit complexio, seu περιχώρησις, ut ait Damascenus lib. III, cap. VIII. Et tamen Verbum ipsum nullam ad humanam naturam contraxit habitudinem, nullum ordinem, nullam inclinationem. Infinita enim illa vis hypostatica sufficit, ut se ad illam extrinsecus attractam et velut insertam, absque ulla sui mutatione velut terminus et basis hypostatica extendat, eamque insolubili et substantiali nexu sibi intime astringat et copulet: perinde ac intellectio divina propter suam infinitam intelligendi vim, sese extendit ad futura contingentia, eaque attingit et prævidet; atque volitio divina propter infinitam volendi vim, sese extendit ad omnia existentia, quorum ipsa est causa absque accessione alicujus habitudinis realis ad illa: nullam enim ad illa relationem realem acquirit vel contrahit intellectus, aut voluntas Dei.

ecundo, a pas- sione.

Secundo, et plenius, Christus quasi lapis cælatus fuit in passione, tum clavis, spinis et flagellis active; tum vulneribus, plagis et vibicibus passive, quibus totum corpus suum fodi et aperiri voluit, ut immensam suam in nos charitatem intus latentem per has quasi rimas ostenderet et effunderet, juxta illud :

Cernis ut in toto corpore sculptus amor.

Unde Hebræa habent ad verbum : *Ecce ego aperiam aperturam ejus ;* Syrus et Arabicus Antiochenus : *Ecce ego aperiam portas ejus :* portæ enim corporis et cordis Christi, sunt ejus plagæ et vulnera ; Arabicus Alexandrinus : *Ego coaptans eos,* scilicet septem lapidis oculos ; Septuaginta : *Ecce ego fodio foveam.* Hisce enim passionum cælaturis expolita fuit Christi patientia, obedientia, charitas, fortitudo cæteræque virtutes divinæ : itaque perfecta Dei imago in ipso cælata apparuit ; ac proinde lapidi huic rupique tot plagis excavatæ, et quasi stemmatibus regni sui insculptæ et decoratæ, Deus Ecclesiam suam inædificavit, quando per eum abstulit iniquitatem orbis, ut sequitur. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Rupertus, Vatablus et Clarius. Perperam ergo Theodoretus per foveam hanc accipit stragem et sculpturam Gog et Magog : « Hæc, ait, de Gog et Magog prædixit, quibus in una die perniciem attulit, et omnes pariter ad occisionem deduxit, quam per translationem et comparationem foveam appellavit. » Gog enim et Magog venturi sunt tempore Antichristi, et cædendi in fine mundi, ut dixi *Ezech.* XXXVIII.

ropolo- ice, de elatura animæ er virtutes et cruces.

Tropologice, hæc Christi nascentis et patientis sculptura repræsentat cælaturam et ornatum animæ, virtutibus et donis omnibus insculptæ, ac per cruces et patientiam incisæ et expolitæ, ejusque est prototypum et exemplar. Vis ergo, o christiane, in anima tua sculpere imaginem elegantissimam et divinam obedientiæ, humilitatis, tolerantiæ, constantiæ, amoris et perfectionis christianæ ? Inspice et fac secundum exemplar quod tibi in monte Calvariæ a Christo monstratum est. Deus in creatione et generatione tua suam tibi imaginem et similitudinem impressit et insculpsit, *Genes.* I, 27, eamque peccato deformatam per Christum in baptismo et justificatione reformavit, tu eam per ejus gratiam cæla, expoli et perfice. Si modum nescis, docebit te Christus : inspice ejus cælaturam in cruce. Invadit te morbus, paupertas, damna fortunarum, sustine exemplo Christi, ac dicito : Non mea voluntas, sed tua fiat. Invadit te hostis, æmulus, detractor, calumniator, spargit de te quæ nunquam cogitasti : sustine, noli per indignationem inferre maculam imagini tuæ, noli cælaturam patientiæ tuæ per impatientiam maculare. Gradu tuo dejiceris, deprimeris, negligeris, æmuli tui attolluntur, te despiciunt, tibi insultant : sustine, hæc et majora pro te sustinuit Christus Dei Filius, cum a Judæis irrisus, consputus, flagellatus, et quasi latro in crucem actus est. Imperat superior rem arduam, periculosam, alacriter eam capesse : sequere Christum, qui factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Si reniteris, excutis, excusas, vide quam longe absis a cælatura obedientiæ Christi. In docendo, concionando, confessiones audiendo, pagos circumcursando, rusticos, rudes et pauperes docendo, sentis labores et dolores : eia athleta Christi, ejus amore omnia transcende et supera : ille pariter pauperes evangelizavit, vicos et pagos prædicando pedes obivit, fatigatus est, sudavit, æstuavit et alsit. Illius ad instar sculpe hosce dolores et labores modicos, et modici temporis in anima tua : « Cæla in ea cœlum et solem charitatis : pinge et sculpe æternitati. » Audies brevi quod ille tertio die resurgens audivit : « Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum. » Ita ad exemplar Christi pinxit et cælavit animam suam, æque ac corpus, S. Paulus dicens : « Ego stigmata Domini Jesu in corpore meo porto, » *Galat.* VI, 17. Ita pinxerunt S. Andræas æstuans amore crucis, S. Ignatius provocans leones, S. Laurentius in craticula delicians, S. Vincentius Daciani tormenta irridens, S. Agnes contra tyrannos, ignes, procos ad mortem usque decertans et triumphans. Ita pinxerunt omnes Patriarchæ, Prophetæ, Apostoli, Martyres, Anachoretæ, Doctores, Confessores, Virgines Sanctique omnes. Hos tu sequere, pictores hosce imitare, hos cælatores adæqua, vel æquis passibus consectare, ut pingas imaginem, ut cæles cælaturam in cœlo per cuncta sæcula ad Dei gloriam tuumque decus, coram angelis sanctisque omnibus perennaturam. Quod enim momentaneum est et leve tribulationis, humiliationis, mortificationis nostræ, æternum gloriæ pondus operabitur in nobis, idque brevi et quasi post momentum

Tunsionibus, pressuris
Expoliti lapides,
Suis coaptantur locis,
Per manus artificis,
Disponuntur permansuri
Sacris ædificiis.

Cœlum, inquit Varro lib. IV, dictum est quod cælatum, id est signatum, sideribus sit ; multo magis cœlum empyreum cælatum est gemmis, floribus, fructibus, uti describit S. Joannes *Apoc.* XXI et XXII. Cœlum est anima tua, si sancta sit ; illam ergo cæla patientia, obedientia, humilitate omnique virtute, ut in cœlo empyreo cælari, imo illud cælare et ornare mereatur. Cœlum quasi cælatum stellis.

ET AUFERAM INIQUITATEM TERRÆ ILLIUS (puta Judææ, in qua primi fideles conversi ad fidem et gratiam vi sanguinis Christi, illi quasi lapidi cælato et fundamentali inædificati sunt) IN DIE UNA, — qua scilicet ipse cælatus, id est passus et mor-

tuus, pro omni iniquitate Deo satisfecit, eamque quantum in se est abolevit, æque ac veteres victimas vetusque sacerdotium, quod maculas animæ expiare non poterat. Ita S. Hieronymus, Remigius et Haymo. Meminit Judææ præ aliis gentibus, quia Judæis promissus erat Christus, et quia Judæis prophetabat Zacharias. Unde eos jam Babylone redeuntes et afflictos, promissione Messiæ consolatur : post Judæos tamen iniquitas totius orbis per Apostolos ex mentibus credentium ablata est.

Vers. 10. 10. VOCABIT VIR AMICUM SUBTER VITEM, ET SUBTER FICUM, — *q. d.* Christus sua passione non tantum auferet iniquitatem, sed et afferet pacem, bonorum affluentiam, delicias, æque ac amicitiam et rerum communicationem, adeo ut omnia inter christianos communia futura sint, et ex eadem vite eademque ficu simul fructus carpant, et secure hilariterque se invicem invitent et conviventur, idque tum corporaliter, tum potius spiritualiter. Hanc enim pacem et opulentiam significat hæc phrasis et parœmia hebraica, ut patet III *Reg.* IV, 25, ubi dicitur unusquisque habitasse sub vite et ficu sua cunctis diebus Salomonis, *q. d.* Plena fuit pax et rerum copia sub Salomonis imperio.

Porro Christus non tantum attulit pacem et opes spirituales, sed et temporales. Lex enim Christi præcipit charitatem, condonationem injuriarum, patientiam, amorem inimicorum, etc. : quæ omnia pacem temporalem, indeque temporalium affluentiam pariunt, uti ostendi *Isaiæ* II, 4. Sic in primitiva Ecclesia christiani omnia habebant communia, *Actor.* cap. IV, 32.

Mystice, vitis et ficus, non hujus vel illius in particulari, sed absolute fidelium omnium est Christus, ejusque passio, Evangelium, sacramenta, gratiæ, consolationes, omniaque bona, quæ quasi sapidissimas ficus et uvas ex Christo, quasi ex ficu et vite affatim decerpimus, in quibus christiani deliciantur et nectare cœlesti, præsertim in Eucharistia, inebriantur, de quo plura cap. IX, 17. Ita S. Hieronymus et Remigius. Porro conditiones vitis applicui Christo, *Ezech.* XV, 1, et ficus, *Jerem.* XXIV, 2. Mys vitis ficus tra Chris

Quare perperam Rabbini hanc felicitatem Judæis datam putant a Machabæis, lib. I *Machab.* cap. XIV, 4. Esto enim eo alludat, tamen majora et spiritualia, quæ Christus attulit, spectat Propheta; solus enim Christus abstulit iniquitates terræ, non Machabæi.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Zacharias candelabrum septiceps, vel potius octiceps, ad cujus latera erant duæ olivæ, una a dextris, altera a sinistris : ac per hoc significari intelligit, per Dei curam et providentiam templi fabricam inchoatam fore perficiendam, et ad culmen perducendam. Deum enim id velle, cui nulla Persarum vel hominum potentia resistere possit : consequenter duas olivas esse Jesum pontificem et Zorobabel principem, qui assistunt Deo, ut candelabrum, id est templum, reædificent, et populum in rebus tam sacris, quam civilibus et politicis regant. Hic est sensus litteralis, ut patet ex eo quod jugiter vers. 6, 7, 9, 10, *sermo dirigatur ad Zorobabel, ducem Judæorum illo tempore. Deinde ex vers.* 9, *ubi expresse ostenta hæc ita explicat angelus, dicens :* Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam. *Ergo ad litteram intendit hac visione animare Zorobabel ad perficiendam fabricam templi quam inchoaverat, et de cujus consummatione diffidebat. Porro totum hoc caput dirigitur ad Zorobabel : sicut enim capite præcedenti Jesum pontificem, ita hoc capite Zorobabel principem populi incitat ad inchoatam templi fabricam strenue prosequendam et consummandam. Ab hisce enim duobus capitibus pendet totum populi corpus, puta Ecclesia a pontifice, respublica a principe. Allegorice tamen et præcipue per reædificationem templi adumbratur Ecclesia ædificanda, tum ex Judæis, tum magis ex Gentibus per Christum. Hic enim est mysticus Zorobabel, cui nemo principum, nec Judæorum resistere poterit. Esto enim Judæi ipsum respuent, tamen Gentes avide amplectentur, atque ipsi Judæi in fine mundi ad eum convertentur per prædicationem Eliæ et Henoch. Hi enim sunt duæ olivæ, quæ assistunt dominatori terræ, ut ejus Ecclesiam perficiant, oleoque doctrinæ, gratiæ et exempli sui alant, illuminent et gubernent, uti explicat S. Joannes* Apocal. XI, 4. *Imo Ribera et alii volunt hunc esse sensum litteralem ; sed ex dictis patet esse mysticum.*

1. Et reversus est angelus, qui loquebatur in me, et suscitavit me, quasi virum qui suscitatur de somno suo. 2. Et dixit ad me : Quid tu vides? Et dixi : Vidi, et ecce candelabrum aureum totum, et lampas ejus super caput ipsius, et septem lucernæ ejus super illud : et septem infusoria lucernis, quæ erant super caput ejus. 3. Et duæ olivæ super illud; una a

dextris lampadis, et una a sinistris ejus. 4. Et respondi, et aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens : Quid sunt hæc, domine mi? 5. Et respondit angelus, qui loquebatur in me, et dixit ad me : Numquid nescis quid sunt hæc? Et dixi : Non, domine mi. 6. Et respondit, et ait ad me, dicens : Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens : Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum. 7. Quis tu, mons magne, coram Zorobabel? in planum : et educet lapidem primarium, et exæquabit gratiam gratiæ ejus. 8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : 9. Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam : et scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. 10. Quis enim despexit dies parvos? et lætabuntur, et videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram. 11. Et respondi, et dixi ad eum : Quid sunt duæ olivæ istæ ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus? 12. Et respondi secundo, et dixi ad eum : Quid sunt duæ spicæ olivarum, quæ sunt juxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro? 13. Et ait ad me, dicens : Numquid nescis quid sunt hæc? Et dixi : Non, domine mi. 14. Et dixit : Isti sunt duo filii olei, qui assistunt Dominatori universæ terræ.

Vers. 1. 1. ET REVERSUS EST ANGELUS, — puta Michael, ut dixi cap. III, 3, qui post visionem cap. III mihi ostensam a me recesserat, rediens in cœlum ad Deum, ut ei de more quasi princeps militiæ cœlestis assisteret. Nam ibi accepta nova a Deo visione et revelatione mihi communicanda, reversus est ad me, qui visionem quam videram cap. præcedenti ruminans et admirans, hærebam quasi stupefactus et attonitus. Unde Michael ab hoc stupore quasi a somno me excitavit, ut evigilarem et attenderem ad novam hanc candelabri visionem, quam mihi exhibebat. Ita Lyranus, Vatablus et alii (1).

Aliter S. Hieronymus, Theodoretus et Remigius; censent enim angelum post visionem cap. III, non recessisse a Zacharia; dici tamen reversum, quia novam visionem ei obtulit, ad eamque videndam eum excitavit. Sed prior expositio est planior et germanior : si enim reversus est Michael; ergo egressus fuerat.

SUSCITAVIT ME, — tum a stupore visionis cap. III, uti jam dixi; tum ab hebetudine mentis humanæ : hujus enim vis corpori illigata et ad illud depressa hebetatur et quasi soporatur, ut ad spiritualia et divina minus sit acris et vigil. Excitat ergo depressam et torpentem mentem Zachariæ angelus, ut eam ad divina elevet et attentam reddat; eo quod hæc prophetia sit ænigmatica, obscura et difficilis, *q. d.* Michael, excitando me, mentem meam exacuit, et attentiorem reddidit ad hieroglyphica et symbola cœlestia, quæ mihi monstraturus erat.

2. CANDELABRUM AUREUM. — Alludit ad candelabrum quod jussu Dei fabricavit Moses, *Exod.* XXV, 31. Unde illud, æque ut hoc Zachariæ, habebat septem calamos et lucernas; non tamen per omnia fuit idem cum eo, ut vult Lyranus. Nam Mosaicum non habebat septem infusoria, duo rostra et totidem olivas, quæ habuit hoc Zachariæ. Candelabrum per synecdochen significat et repræsentat templum instaurandum a Zorobabele. Ipsum enim erat unum e tribus præcipuis vasis templi, quod totum tabernaculum sua luce illustrabat. Rursum candelabrum in templum inferri non solet, nisi eo perfecto. Fabrica ergo hæc candelabri significat et præsupponit fabricam templi perficiendam, ait Lyranus. Hinc mystice candelabrum, æque ac templum, repræsentat Ecclesiam, quæ aurea est charitate et doctrina cœlesti. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Remigius, Rupertus et alii. Unde S. Joannes *Apoc.* I, 13, vidit « in medio septem candelabrorum similem Filio hominis, » id est Christum. Et vers. 20, explicationem eorum audit ab angelo dicente : « Candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt » Asiæ, puta Ephesina, Smyrnensis, Pergamensis, Thyatirensis, Sardensis, Philadelphiensis, Laodicena, ut patet ibidem, cap. II et III. Vide ibi dicta. Plane enim S. Joannes eo loco alludit ad hoc candelabrum Zachariæ. Verum de significatione candelabri plura dicam vers. 6.

Vers. 2.

Candelabrum typus templi et Ecclesiæ.

LAMPAS SUPER CAPUT. — Pro *lampas* hebraice est גלה *gulla*, id est vas concavum et sphæricum ad capiendum oleum, quod pariter latine recte *gulam* appelles. Sicut enim gula sive guttur capit cibum transmittendum ad stomachum, ita hoc vas capiebat oleum transmittendum ad septem lucernas. Unde Pagninus et Vatablus vertunt, *lenticulam*; Tigurina, *discum rotundum*; *gulla* enim a radice גלל *galal*, id est *convolvere*, signifi-

(1) Ex hac loquendi formula : « Et reversus est, » etc., concludunt aliqui, ut Sanctius, aliquid temporis intercessisse inter hanc et superiorem visionem. Rosenmuller alteram explicationem addit, quæ suam habet probabilitatem. « Potest hic, inquit, notus ille idiotismus statui quo verbum שוב *schoub*, *reverti*, cum alio verbo conjunctum iterationem actionis illius indicat, quæ altero verbo significatur, » ita et hic וישב *ouaiaschab* cum sequenti ויעירני *owiareni* junctum, verti posset; *resuscitavit me*.

cat vas rotundum et convolvile instar globi, aut ovale instar lenticulæ. Noster vocat lampadem, quia multis in locis lampades habent formam lenticulæ, suntque rotundæ, puta sphæricæ, vel ovales. Lampas ergo hæc fuit sphæra cava et tumida, quales in templis ante venerabile Sacramentum sursum eminere videmus. Porro hæc in capite, id est in summo stipite, seu hastili candelabri eminebat quasi concha, ad capiendum oleum distribuendum in septem lucernas, illud utrinque ambientes. Erat ergo lampas hæc concha olei, sive vas olearium sphæricum; unde et visæ sunt utrinque duæ olivæ, quasi symbola et indices olei, quo plena erat lampas. Addunt aliqui, ut Fernandius *visione* XXXII, sect. I, Ribera, Sanchez et alii, fuisse veram lampadem ardentem et lucentem, sed majorem, quæ septem lucernis pariter ardentibus cingebatur : quod valde est probabile, hoc enim concinnius est; et sic videmus in basilicis Romanis S. Petri, S. Pauli, S. Cæciliæ, et aliis lampadem ingentem argenteam, quæ multis aliis minoribus circumdatur, ante sepulcra sanctorum appendi, iisque honoris causa prælucere. Videtur ergo hæc lampas similis fuisse illis, puta ingens, rotunda, vel ovalis, superne patens, cui injectus erat canaliculus ferreus, vel æneus suberi innexus, ut eo elevatus oleo innataret, per quem insertum ellychnium sugebat oleum e lampade, ut jugiter arderet. Minus ergo verisimile est quod censent nonnulli, lampadem hanc fuisse quasi pelvim quamdam amplam, impositam hastili candelabri, nisi per pelvim accipias concham nascentem ex ipso hastili. Ex dictis sequitur candelabrum hoc universim fuisse non septiceps, sed octiceps; erat enim ὀκτώκαυλον, et consequenter ὀκτώλυχνον, puta octocalamum et octolustre; nam medium hastile septem calamis cingebatur, tamque hastili, quam calamis septem, lucerna ardens insistebat : erant ergo octo.

Candelabri figura.

ET SEPTEM LUCERNÆ EJUS SUPER ILLUD.— «Illud,» scilicet caput. Subdit enim : « Septem infusoria lucernis, quæ erant super caput ejus. » In capite ergo, hoc est, in summitate hastilis candelabri, eminebant septem lucernæ laterales, totidem calamis insistentes. Porro calami hi utrinque ex hastili candelabri, vel potius ex fundo lampadis arcuatim pullulabant, et prodibant. Insuper calami hi, uti mox dicam, erant concavi; unde vocantur hic infusoria, id est fistulæ, per quas lucernæ ex lampade oleum sugebant. Quocirca necesse est lucernas paulo demissiores fuisse lampade, ut ex ea in illas oleum influere posset. An lucernæ hæ fuerint in orbem dispositæ, ut circumcirca cingerent lampadem, eamque quasi coronarent, ut vult Sanchez, Fernandius et alii; an vero ad duo tantum ejus latera, ita ut ab uno latere fuerint tres, ab adverso quatuor lucernæ, uti fiebat in candelabro Mosaico, *Exod.* XXV, 31, ad quod hic alludit Zacharias, non constat. Prius tamen concinnius videtur, et commodius; quia, ut jam dicam, septem canales, per quos ex lampade sugebant oleum septem lucernæ, potuissent commode omnes ad duo latera disponi; sed longe commodius in orbem circumcirca lampadem disponuntur.

SEPTEM INFUSORIA. — Ita Noster, S. Hieronymus in *Comment.*, et Septuaginta. Dices : Hebræus, Chaldæus, Pagninus, Vatablus et alii recentiores legunt, *septem et septem;* ergo quatuordecim fuerunt infusoria. Respondent aliqui textum Hebræum esse corruptum, et pro *septem et septem*, legendum esse semel tantum *septem*. Ita enim legerunt Septuaginta et S. Hieronymus. *Secundo*, aliter respondet Sanchez, nimirum esse anadiplosim, *q. d.* Septem, septem, inquam, erant infusoria ipsis lucernis. Quæ expositio plausibilis est, omnesque antilogias extricat. *Tertio*, Christophorus a Castro respondet fuisse septem, si originem et orificia spectes; fuisse vero quatuordecim, si ipsos canaliculos numeres. Infusoria enim vocantur hic parvi canales, sive fistulæ et meatus, per quos ex lampade oleum defluebat in lucernas, inquiunt Clarius et Vatablus. Jam fistulæ hæ erant quatuordecim, quæ ex lampade per septem ora prodibant. Lampas ergo septem tantum habebat ora, sed singula ora habebant duas fistulas, quarum una tendebat in unam lucernam, altera in aliam illi vicinam; quodlibet ergo os subministrabat oleum duabus lucernis per duas fistulas ex se prodeuntes; et quia ora erant septem, hinc Noster et Septuaginta numerant infusoria septem; quia vero fistulæ erant quatuordecim, hinc Hebræus, Chaldæus et recentiores numerant quatuordecim infusoria. Verum hæc inconcinne et gratis asseruntur, præsertim quia infusoria proprie vocantur ipsi canales, non vero ipsæ lampades, aperturæ et orificia. Quare secunda solutio verior videtur, quam confirmat versio Septuaginta et Nostra. Porro infusoria hæc erant calami, arcuatim ex fundo lampadis prodeuntes, ac in vertice quodlibet eorum sustinebat suam lucernam, erantque concavi, ut essent fistulæ, per quas e lampade oleum derivaretur ad lucernas, uti recte ostendit et in schemate candelabri depingit Sanchez. Hoc enim longe concinnius est eo quod alii afferunt, qui septem calamos ponunt duntaxat ad sustinendum lucernas, deinde septem infusoria a calamis distincta pingunt quasi septem canales, per quos flueret oleum ex lampade in lucernas. Quorsum enim hæc tam inconcinna instrumentorum multiplicatio, cum concinnius utrumque per calamos concavos fieri posset? Hinc rursum liquet infusoria hæc non fuisse vasa a lucernis et candelabro separata, quæ infundibula vocamus, qualia Romæ multi habent in cubiculis, ad capiendum oleum, quod ex eo lampadi identidem infundant. Sic enim unum magnum infusorium pro candelabro et septem ejus lucernis suffecisset, frustraque fuissent septem infusoria. Adde, sic hæc infusoria a

Infus[oria] er[ant] calam[i].

candelabro fuissent separata vase, æque ac loco : jam autem illi conjuncta fuisse liquet. Unum enim fuit totum hoc candelabri vas, sed septifidum, quia distinctum in septem lucernas, ac consequenter in septem infusoria, id est calamos sive fistulas, quæ in lucernas inferrent oleum. Minus recte R. Salomon et Arias τὸ *septem et septem* sic exponunt, *q. d.* Quælibet lucerna habebat septem infusoria; sic enim universim infusoria fuissent numero quadraginta novem. Tot sane non erant opus, imo nec locus in tam paucis et exiguis lucernis.

Infusoria septem sunt septem sacramenta. Mystice, « septem infusoria » sunt septem sacramenta, quæ sunt vasa gratiæ, non quasi in iis gratia actu et localiter contineatur, sicuti oleum continetur in vase; sed causaliter, quia scilicet gratiam in se ut causæ instrumentales continent et efficiunt. Hebraice est, *septem et septem*, ut repræsentent tam septem sacramenta, quam septem dona Spiritus Sancti; sed de hoc inferius plura. Septem infusoria, ait S. Hieronymus, sunt septem sacramenta, per quæ oleum misericordiæ Dei omniumque virtutum Ecclesia suscipit, eoque fovetur et conservatur. Unde et in Confirmatione, Ordine et Extrema Unctione oleum est materia sacramenti, quia oleo foris ungente, intus anima impinguatur gratia, eaque illustris redditur, ut luceat orbi; fitque fortis, ut quasi athleta contra carnem, mundum et dæmonem generose decertet.

Vers. 3. 3. ET DUÆ OLIVÆ SUPER ILLUD. — « Super, » id est juxta; una enim erat a dextris, altera a sinistris candelabri, ut sequitur. Per olivas, non nudi fructus, qui proprie vocantur *olivæ*, sed ipsæ arbores, puta oleæ, vel certe rami earum intelliguntur. Hebraice enim זֵיתִים *zetim* tam oleam, quam olivam significat; et oliva a Latinis subinde capitur pro arbore, puta pro olea. Patet id ex vers. 12 : « Quid sunt duæ spicæ olivarum? » *spicæ*, id est rami. Hi enim rami erant referti olivis; rami autem prodibant ex arbore, puta ex olea. Quare minus recte aliqui censent olivas has insculptas fuisse candelabro vel lampadi. Sicut enim, inquiunt, amphoris vinariis insculpitur uva, vel vitis, vasis aquariis pisces; ita huic lampadi oleariæ insculptæ erant olivæ, ut significarent in ea esse oleum. Verum olivas hasce a lampade fuisse separatas patebit vers. 12.

Idea totius visionis. Hæc ergo totius hujus spectri fuit idea. *Primo*, Michael ostendit Zachariæ candelabrum aureum ingens, in cujus vertice insistebat vas sphæricum instar lampadis magnæ, ad capiendum oleum, et simul ad lucendum quam maxime.

Secundo, lampas hæc circumdata erat septem aliis minoribus lampadibus, sive lucernis, quæ per calamos totidem, arcuatim ex ipso fundo lampadis circumcirca prodibant.

Tertio, calami hi concavi erant instar canalium, vel fistularum; nam per eos oleum ex lampade derivabatur ad lucernas calamis insistentes; quocirca calami hi vocantur hic « infusoria, » scilicet olei.

Quarto, duæ erant oleæ, vel duo rami pleni olivis, unus ad dexteram, alter ad sinistram lampadis et candelabri, illud quasi stipantes et condecorantes. Oleæ enim symbolum, causa et parens sunt olei, quod est in lampade. Addunt aliqui ex olivis distillasse oleum in duo rostra, id est duos canaliculos incurvos tendentes ad lampadem, quæ jugiter eam oleo implebant, ut illud abunde septem lucernis suggerere posset. Ita Fernandius *visione* XXXII, sect. I, a Castro, Vatablus et alii. Verum hoc minus congruum, ideoque minus verum videtur, uti ostendam vers. 12.

5. NUMQUID NESCIS? — Michael simulat se admirari quod hæc symbola non capiat Zacharias, utpote Propheta, *q. d.* Tunc es propheta, et hæc ignoras? præsertim cum hæc spectent tuæ prophetiæ argumentum. Repræsentant enim templi fabricam, de qua tu jugiter prophetas. Sic Christus ait Nicodemo : « Tu es magister in Israel, et hæc ignoras? » *Joan.* III, 10. Qua phrasi et gestu non tam ignorantiam ejus carpit, quam studium discendi acuit, et ad attentionem suæ doctrinæ de baptismo et regeneratione spirituali excitat. Vers. 5.

6. HOC EST VERBUM DOMINI AD ZOROBABEL. — Sicut cap. præced. Jesum pontificem excitavit ad fabricam templi, ita ad eamdem hic excitat et animat Zorobabel principem, promittens ei quod Dei ope feliciter eam perficiet. Sicut enim Jesus erat princeps Ecclesiæ et rerum sacrarum, ita Zorobabel princeps erat reipublicæ politiæ et rerum civilium. Ab utroque enim hoc capite et principe pendebat fabrica templi corporalis, sicut ab utroque multo magis pendet fabrica spiritualis, puta vera fides, religio, justitia, sanctitas, ordo et decor totius reipublicæ (1). Vers. 6.

NON IN EXERCITU, NEC IN ROBORE, SED IN SPIRITU MEO, DICIT DOMINUS. — Hic symbolum candelabri explicat Michael, sed tam concise et obscure, ut Œdipo sit opus. *Primo*, Remigius, Albertus et Haymo putant fabrica candelabri repræsentari solutionem captivitatis Babylonicæ, *q. d.* Hæc solutio non fiet vi armorum et militum, sed per meum spiritum, per meam providentiam, per meum consilium et per meam virtutem. Verum jam pridem soluta erat a Cyro captivitas Babylonica, jamque Judæi redierant Hierosolymam, et in fabrica templi versabantur; Propheta autem non prophetat de præteritis, sed de futuris (2). Candelabrum quid significet? Responsio prima.

(1) Hoc est emblema secundum e duobus ad Jesum et Zorobabelem spectantibus (III, IV). Exhibitio hujus emblematis, 1-3; et applicatio tum *primæ* partis ad Zorobabelem, qui Dei, non humana virtute, superatis difficultatibus, fabricam templi perficiet, cum omnium gaudio et singulari Dei providentia, 4-10; tum *secundæ* partis ad Jesum Zorobabelem, 11-14, satis clare in supra posita synopsi exponitur.

(2) Summa expositionis litteralis hujus symboli hæc est : Quemadmodum vidisti candelabrum nulla humana ope aut opera fabrefactum, et cum omni suo apparatu

Secunda. *Secundo*, Hebræi putant per fabricam candelabri significari restaurationem reipublicæ per Zorobabelem, qui in ea legem Mosaicam restituturus erat. In republica enim Hebræorum candelabrum erat lex data per Mosen. Verum hoc candelabrum est mysticum, non litterale.

Tertia. *Tertio*, Lyranus et Hugo sic exponunt, *q. d.* Candelabrum, id est templum hoc restaurabis, o Zorobabel, non tua fortitudine et robore, sed per Spiritum Dei, qui hoc suggeret, inspirabit, et persuadebit Dario Hystaspis regi Persarum, ut idipsum restaurari permittat, imo curet. Ita enim reipsa factum esse patet I *Esdræ*, VI. Hic sensus appositus est, sed partialis, non adæquatus.

Quarta. *Quarto*, Clarius, et ex eo a Castro censent candelabrum significare prophetiam, puta Spiritum Dei, qui offertur per verbum, sive oraculum et locutionem Dei in mente Prophetæ; oleum esse gratiam Spiritus Sancti, canales esse Prophetas doctos a Deo, per quos verbum Dei in alios derivatur; lampades septem esse varia dona Spiritus Sancti. Porro candelabrum fabricatum erat, ardebat et oleum suscipiebat ex olivis sine humano ministerio, ut significaretur prophetiam esse opus Dei, non hominis. Verum hæc expositio remota et minus adæquata videtur.

Quinta et genuina. *Quinto* ergo et genuine, candelabrum hoc repræsentat Deum, ait Mariana, Deique providentiam, quam exercet per septem lucernas quasi oculos, id est per septem angelos primarios, uti audiemus vers. 10, præsertim circa fabricam templi restaurandi a Zorobabele. Candelabrum ergo est Dei providentia, quatenus se ad lucernas, id est angelos, resque omnes creatas extendit; lampas est ipsa in se divinitas, puta Dei mens et oculus lucidissimus; infusoria sunt variæ rationes, modi et differentiæ divinæ providentiæ, quibus per angelos hanc creaturam hoc modo, illam illo, aliam alio sibi congruo regit et gubernat. Rursum sunt variæ gratiæ, dona et talenta, quas Deus variis pro libito dispertit et impertit. Candelabrum enim quia lucis est ferculum, typum gerit sapientiæ, vigilantiæ et providentiæ, uti dixi *Exod.* cap. XXV, 31.

Addit Pierius, *hierogl.* XLVI, illud esse symbolum vitæ divinæ, generationis, animi puritatis, amoris, famæ et gloriæ, denique ipsius divinitatis; quia præfert ignem, qui Dei est hieroglyphicum. Duæ olivæ sunt Jesus et Zorobabel, sive sacerdotium et regnum, de quo mox plura. Porro candelabri lampas ex se plena erat oleo jugiter durante, et semper ardente, quasi expressum fuisset ex asbesto lapide, qui igne non consumitur. Erat ergo hic ἄσβεστον φέγγος, *inexstinguibile lumen*, significans indeficientem, æternam et jugiter vigilantem Dei sapientiam et providentiam. Sic Callimachus, qui ob morosam in expoliendis operibus industriam, κακιζότεχνος dictus est, auream Minervæ lucernam fecit, quæ toto anno arsit, quamvis nihil olei affunderetur; testis est Pausanias in *Atticis*. Ita Romæ et alibi in sepulcris antiquis repertæ sunt lampades mira materia et arte jugiter sine novo fomite ardentes, accensæ a multis centenis annis, quæ mox ut aerem sentiebant, exstinguebantur. Scribit et Plinius lib. IX, XXVII, in mari piscem esse, qui lingua ignea per os exerta, tranquillis noctibus relucet, indeque appellari *lucernam*. Ita angeli, ac apostoli et viri apostolici, sua doctrina et vita jugiter lucentes, linguisque igneis pollentes mare hujus sæculi collustrant :

Solemque novum, nova sidera portant.

Denique Nicephorus lib. XIV *Histor.* cap. III, scribit Theodosium Juniorem imperatorem noctu sacris Litteris operam navavisse, lucerna se sponte sua accendente, oleumque effundente miro artificio, ne quem ministrum eo labore gravaret.

Hinc *secundo*, candelabrum hoc repræsentat templum ipsum restaurandum, quasi pars totum, per synecdochen. Id ita esse clare docet Michael vers. 9, dicens : « Manus Zorobabel fundaverunt domum (Dei, puta templum), et manus ejus perficient eam. » Consequenter candelabrum repræsentat, cum templo et per templum restituendam esse totam Ecclesiam et rempublicam Judæorum in pristinum splendorem, juxta illud quod promisit cap. II, 5 : « In gloria ero in medio ejus. » Nam in ejus excidio et captivitate Jeremias luxerat, mœstusque cecinerat illud *Thren.* IV, 1 : « Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii ? » Jam vero candelabrum hoc per Zorobabel restauratum, aut potius restaurandum Zacharias vidit aureum, et octo luminibus resplendens. Quocirca Titus, vastans Jerusalem, ut gloriam omnem Judæis se ademisse significaret, ademit illis candelabrum, illudque Romam vexit in triumphum : unde etiamnum in arcu triumphali Titi, Romæ graphice illud ipsum exsculptum videmus. Hinc et Judæi moderni lucernis sua sabbata et festa celebrant, uti in synagogis eorum vidi, quem morem antiquum esse docet Persius *satyra* V : Lucern symbolum fe

> Herodis venere dies, unctaque fenestra
> Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,
> Portantes violas,

Idem patet ex *Canone* LXX Apostolorum, qui sic habet : « Si quis christianus oleum tulerit ad sacra Gentilium, vel Synagogam Judæorum festis ipsorum diebus, aut lucernas accenderit, de societate pellatur. » Hinc quoque Christus cœlestis Jerusalem templique festa et nuptias describit per lucernas et lampades, *Matth.* XXV, 1.

Porro septem lucernæ sunt, quia totidem erant in candelabro Mosis, ad quod hic alluditur, quodque hic repræsentatur, et quia septenarius, qui

atque ornatu divinitus positum; ita opus templi non humanis viribus, sed solo divino auxilio perficietur.

est numerus multitudinis et plenitudinis, significat templi et reipublicæ celebritatem et decus post captivitatem fore magnum et eximium. Lampas in medio ejus est Deus, qui omnibus lucernis, id est partibus templi oleum, id est vigorem et splendorem, suggerit : aut magis apposite ad secundam hanc expositionem, lampas est Sanctum sanctorum : sicut enim in candelabro eminebat fulgor lampadis, et fulgorem septem lucernarum se circumdantium, oleum eis suggerendo, alebat; ita in templo eminebant majestas et fulgor Sancti sanctorum, quod Sancto, et atrio, cæterisque templi partibus sui venerationem et sanctitatem communicabat. Duæ oleæ sunt Jesus pontifex, et Zorobabel princeps. Hi enim adstantes candelabro primario, id est dominatori Deo, uti dicitur versu ultimo, ejus nutu et ductu candelabrum materiale et secundarium, id est templum, ædificarunt et consummarunt, eique decus et gloriam conciliarunt, idque præstiterunt non suis opibus, robore aut viribus, utpote Samaritis aliisque hostibus fabricam potenter impedientibus, sed Dei virtute et spiritu. Et hoc est quod significat Michael, dicens : « Non in exercitu, nec in robore, sed in spiritu meo, » supple, perficietur hoc opus, et fabrica templi tam magna et magnifica, uti explicat vers. 9. Spiritus enim hic, uti Prophetas, puta me Zachariam et Aggæum excitat ad urgendam hanc fabricam; ita pariter ad eam concurret, eamque sua sapientia, ope et protectione ita diriget, adjuvabit et promovebit, ut nec Sanaballat, nec alius hostis eam impedire possit, quin brevi absolvatur et ad fastigium perducatur. Animabit enim Zorobabelem et populum ad strenue fabricandum, omniaque eorum consilia et opera reget et prosperabit.

Symbolice candelabrum est Dei providentia.

Symbolice, Theodoretus : « Candelabrum aureum, inquit, est typus divinæ providentiæ, quæ cœlestia et terrestria administrat. Septem lucernæ septem diebus hebdomadæ æquales numero, assiduitatem et perpetuitatem divinæ curationis (gubernationis) demonstrant. Septem infusoria lucernarum immensam Dei misericordiam ostendunt. Sic per lampadem gratiam omnia illuminantem innuit. Duas vero olivas utrinque exortas regnum et sacerdotium vocavit, divina gratia ornata. Duos ramos usque ad lucernas pertingentes, Jesum et Zorobabel : illum ex sacerdotali, hunc ex regali tribu profectum. » Hæc expositio generalior est, non tamen incongrua. Simili enim modo candelabrum Mosis septiceps, symbolice et physice fuit imago cœlestis sphæræ septilustris, sive septem planetarum. Tabernaculum enim gerebat typum mundi, Sanctum sanctorum vero cœli empyrei, in quo gloriose residet mundi auriga et rector Deus, uti ex Josepho et Philone dixi *Exodi*, XXV, 31. Porro vidit Zacharias hoc candelabrum extra templum, quo significatur Ecclesiam non fore templi, id est Judæorum, sed Gentium. Christus ergo in hoc sæculo illuminat Ecclesiam, lucernæ in Gentibus ardent, Judæi manent in tenebris, sed in fine mundi illuminabuntur per duas olivas, id est Eliam et Henoch.

Allegorice, Christus et Ecclesia.

Allegorice et potius, candelabrum hoc repræsentat *primo* Christum, qui illuminat et mittit septem angelos, ut per eos regat Ecclesiam. Hinc de eo dicitur *Cant.* I : « Oleum effusum nomen tuum. » Hinc *secundo*, candelabrum repræsentat Christi Ecclesiam; lampas Pontificem et Ecclesiam Romanam, quæ est quasi Sanctum sanctorum; unde ipsa velut matrix septem lucernis, id est cæteris omnibus Ecclesiis toto orbe dispersis, oleum, id est potestatem, vigorem, ac doctrinam et gratiam, instillat per septem infusoria, id est septem sacramenta, ac per septem ordines. Omnis enim ordinis ac jurisdictionis potestas (ac consequenter omnia sacramenta) derivatur a Pontifice Ecclesiæ Romanæ, quasi a lampade, in universos orbis episcopos, sacerdotes et Ecclesias. Duæ olivæ sunt S. Petrus et S. Paulus, qui lampadem, id est Ecclesiam Romanam, ædificarunt et fundarunt; in eamque omnem doctrinam et gratiam cum sanguine suo distillarunt, et etiamnum e cœlo per preces et suffragia distillant. Idipsum vero faciunt non vi sua, sed in spiritu Christi, a quo omne suum robur, vim et vigorem obtinent. Christus enim est primaria lampas ex se oleo gratiæ plena, ait S. Hieronymus, Vatablus, Fernandius et alii. Nam Christus est lux mundi, *Joan.* VIII, 12, et quasi sol illuminans orbem, *Joan.* I, 9; ideoque in septem lucernas, id est in omnes Ecclesias, oleum, id est gratiam, influit. De ejus enim plenitudine omnes accipimus. Consequenter per lampadem apposite accipias balneum passionis Christi, quod Ecclesia continet et possidet, cujus oleum est ejus sanguis et merita, quæ per septem infusoria, id est sacramenta, derivantur in septem lucernas, id est Ecclesias omnes particulares : duo rostra duas Christi naturas significant : duæ oleæ repræsentant Jesum Pontificem et Zorobabel, quorum uterque fuit typus Christi, duplicemque ejus potestatem, scilicet pontificatum et principatum adumbravit. Jesus ergo est Christus Pontifex : Zorobabel est idem Christus qua legislator et princeps. Quia enim Christus est Pontifex et princeps Ecclesiæ, hinc in eam jugiter influit oleum, id est vim merendi et satisfaciendi. Quod enim sanguis Christi habuerit et habeat utramque hanc vim, id provenit ex unione hypostatica cum Verbo, quæ Christum fecit Pontificem et principem.

Porro analogias candelabri et Ecclesiæ recensui *Apoc.* I, 20. Huc pertinet expositio Ruperti : Zorobabel, inquit, est Christus prognatus ex Zorobabel, qui induit humanitatem, quæ est aurum, conceptus non ex semine viri, sed virtute Spiritus Sancti, et e virgine natus; sicut hoc candelabrum non ab homine, sed a solo Deo fabricatum erat. Christus ergo est candelabrum illuminans Ecclesiæ templum. Hoc totum est aureum,

quia post resurrectionem Christus totus factus est gloriosus, cum ante eam solo capite, id est divinitate esset gloriosus : in eo fuit lampas septiceps, id est septiformis gratia, puta septem dona Spiritus Sancti, quorum vi et spiritu contra spirituales hostes depugnavit et vicit.

Tropologice, lampas Ecclesiæ est B. Virgo, lucernæ, sancti.

Tropologice, candelabri, id est Ecclesiæ, lampas est B. Virgo, inquit Anastasius Nicænus, *Quæst.* LIII *in Script.*, quia ipsa materiæ expertem lucem gestavit Deum incarnatum; et quia ipsa septem lucernis, id est apostolis cæterisque sanctis, per Christum oleum doctrinæ et gratiæ suggerit et instillat : lucernas enim esse sanctos illustres, patet ex illo Christi de Joanne Baptista, *Joan.* v, 35 : « Ille erat lucerna ardens et lucens. » Vide dicta, *Exod.* xxv, 31. Ita S. Cyrillus et S. Epiphanius, hom. *De laud. B. Mariæ.* Sed de tota hac visione audi Anastasium Nicænum episcopum, *Quæst.* LIII *in S. Script.* : « Quod, ait, est candelabrum? Sancta Maria. Cur autem candelabrum? Quia materiæ expertem lucem gestavit, Deum incarnatum. Cur autem totum aureum? Quia post partum mansit virgo. Quænam sunt septem lucernæ? Septem leges : lex enim est lux, *Proverb.* vi, 23. *Prima* est lux naturæ. *Secunda*, lex per visum. Quem enim Deum lex prædicat, eum visus probat per res creatas. Nam ex rerum creatarum magnitudine et pulchritudine earum creator cernitur. *Tertia*, lex paradisi, » vetans lignum scientiæ boni et mali. « *Quarta*, quæ tempore Noe fuit in nube. *Quinta*, quæ tempore Abrahæ fuit per circumcisionem. *Sexta*, lex litteræ, » puta lex Mosis scripta a Deo in tabulis lapideis. « *Septima*, lex gratiæ. Quænam sunt septem infusoria ? Septem dona Spiritus Sancti, quæ recenset Isaias cap. xi. Quænam sunt duæ olivæ? Duo Testamenta. Sicut enim olea habet folium semper virens, ita etiam duo testamenta habent perpetua, et nunquam cessantia de Christo testimonia. » Hæc Anastasius.

Porro sancti omnes suum lumen habent non a se, sed a Christo per B. Virginem. Hæc enim illum peperit, nobisque dedit et dat. Unde S. Augustinus explicans illud Christi *Joan.* xii, 36 : « Credite in lucem, ut filii lucis sitis, » sic ait : « Sint igitur sub lampade lucernæ, si illuminari volunt, quandoquidem a seipsis non habent lumen, sed ab eo qui a seipso lumen est, et non ab alio. Sic enim securum habent lumen suum adhærendo illi, quod deficere non potest, et aliis semper sufficit. » Idem, tractatu. 54 *in Joannem* : « Omnes sancti, inquit, lumina sunt; sed credendo ab eo illuminantur, a quo si quis recesserit tenebrabitur. Lumen autem illud quo illuminantur, a se recedere non potest, quia incommutabile omnino est, et ideo tenebræ in eo non sunt ullæ, nec esse possunt. » Ita noster Emmanuel : Candelabrum, inquit, est Ecclesia, lampas Christus, lucerna justi omnes, septem infusoria sunt septem sacramenta, quibus oleum gratiæ affunditur justis, ut luceant.

Moraliter, nota hoc axioma Dei quod per Zachariam hic sancit in templo materiali, nimirum : « Non in exercitu, nec in robore, sed in Spiritu meo, dicit Dominus exercituum, » supple, perficietur tanta templi fabrica, idipsum multo magis in fabrica spirituali tum Ecclesiæ, tum animæ cujuslibet sanctæ valere. Quod enim Apostoli Ecclesias ubique terrarum erexerint, omnesque gentes ad eas aggregaverint, fuit opus non roboris humani, sed Spiritus divini. Similiter quod hodie Ecclesiæ ædificentur apud Japones, Sinas, Brasilios, Mexicanos, etc., quodque eædem apud hæreticos in Bohemia, Moravia, Hungaria, Germania restaurentur, non tam fuit exercitu, quam vi Spiritus Dei. Pari modo quod S. Paulus, S. Magdalena, S. Maria Ægyptiaca, S. Pelagia, quæ erant lustra et speluncæ dæmonis, transformentur in templa Dei, virtus est non hominis, sed Spiritus Sancti, qui corda penetrat et mentes immutat. Eadem est quæ hodie peccatores convertit, et justos ad eximiam sanctitatem provehit et accendit. Porro hæc facit Spiritus Sanctus, non in robore violentiæ, sed sensim et suaviter, instar lenis spiritus animæ illabendo per cœlestes illustrationes immissas intellectui, et similes affectiones impulsusque inditas voluntati. Dei enim providentia per hunc spiritum ita orbem gubernat, ut attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter. Hujus rei symbolo Deus apparuit Eliæ, sibi ut videbatur zelozo, optantique ut igne et fulmine perderetur impia Jezabel et Baalitæ, apparuit, inquam, non in igne, vento, tonitru, sed in spiritu et sibilo auræ lenis. Audi Scripturam, lib. III *Reg.* xix, 11 : « Egredere (o Elia) et sta in monte coram Domino : et ecce Dominus transit, et spiritus (ventus) grandis et fortis subvertens montes, et conterens petras ante Dominum : non in spiritu Dominus. Et post spiritum, commotio : non in commotione Dominus. Et post commotionem ignis; non in igne Dominus : et post ignem sibilus auræ tenuis; et ibi Dominus. » Talis fuit, estque Spiritus Christi, qui proinde cum S. Joannes et S. Jacobus poscerent fulmina de cœlo jaculari in Samaritas, eo quod Christum inhonorassent, illos corripuit, docuitque Spiritum mansuetudinis, dicens : « Nescitis cujus spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare, » *Lucæ* ix, 55.

Quicumque ergo se, vel alios a peccato convertere, aut ad eximiam perfectionem traducere conatur, sciat se id suis viribus non posse, sed Dei. Sibi ergo diffidens fidensque Spiritui Sancto, eum humiliter et ardenter invocet, crebroque inclamet : « Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, et tui amoris in eis ignem accende.

Riga quod est aridum,
Sana quod est saucium,
Flecte quod est rigidum,
Fove quod est frigidum.

Rege quod est devium.
Da tuis fidelibus,
In te confidentibus,
Sacrum septenarium,

scilicet numerum donorum Spiritus Sancti :

Da virtutis meritum,
Da salutis exitum,
Da perenne gaudium. Amen.

Vers. 7. Mons magnus quis? 7. QUIS TU, MONS MAGNE, CORAM ZOROBABEL? — Quæres, quis hic mons? Respondeo, omnes æmuli et potentes adversarii Judæorum, qui volebant, aut certe facile poterant impedire fabricam templi. Unde *primo*, Hebræi, et ex iis S. Hieronymus, Remigius, Lyranus atque Emmanuel accipiunt diabolum, qui erat Satan, id est adversarius Jesu et Zorobabelis in fabrica templi, et restituenda republica Hebræorum, ut patet cap. III, 1. *Secundo*, Mariana accipit Sanaballat et Samaritas, qui se opponebant Zorobabeli in restauranda urbe et templo. *Tertio*, Chaldæus, Theodoretus et Clarius accipiunt reges et monarchas Persidis, præsertim Cambysem et magos, qui hucusque fere impedierant templi restaurationem, et deinceps impedire poterant, præsertim persuasi a pravis consiliariis, quos Samaritæ aliique hostes Judæorum donis corrumpebant. Unde Chaldæus vertit : *Quid tu reputaris regnum stolidum coram Zorobabele? nonne quasi vallis?* q. d. Quid sunt monarchæ Persidis, qui videntur esse montes excelsi, ut se tibi, o Zorobabel, opponant in fabrica templi? Ecce ego eos in planitiem deducam, id est humiliabo coram te : illos ergo quasi in vallem deducam coram te, tum quia faciam ut tu eis in hoc opere emineas, et superes quasi mons excelsus; tum quia cor eorum flectam et mitigabo, ut ipsi velut valles facilem tibi aditum et transitum præbeant, tuis votis annuant, tibi quasi se subjiciant, permittantque templum instaurari : « Cor enim regis in manu Domini : quocumque voluerit, inclinabit illud, » *Prov.* XXI, 1. Montis similitudinem usurpat, quia montes impedire solent fabricam templi (de qua hic agitur) et domorum : unde ne eam impediant, vel ne ejus aspectum et opticam intercipiant, solent complanari.

Allegorice, montes magni fuerunt tum dæmones, tum principes Judæorum, tum imperatores et reges ethnici, qui se vero Zorobabeli, id est Christo, et christianismo in fabrica templi, id est Ecclesiæ opposuerunt; sed Christus eos stravit, sibique subjecit, corda eorum potenti sua gratia mirabiliter immutans, juxta id quod de eo cecinit Isaias cap. XL, 4 : « Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, » puta gloriosa potentia, quæ montes vallibus, potentes plebeiis, superbos humilibus æquat.

Tropologice. Tropologice, ita Deus piis regibus et quibusvis fidelibus complanat difficultates, quæ maximæ reipsa erant, vel pusillanimis esse videbantur, ad exstirpandam hæresin, aut vitia inolita, adeo ut ipsi mirentur subito illas quasi in planum deduci, colliquescere et evanescere. Spes ergo in Deum montes omnes complanat, ut sperans canat cum Habacuc cap. III, 19 : « Deus Dominus, fortitudo mea : et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem. » Ita de sponso, puta Christo, cui in incarnatione et mundi conversione tot montes difficultatum objiciebantur, dicitur *Cantic.* II, 8 : « Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles, » id est obices et difficultates omnes superans. Unde Symmachus vertit : *Ascendens contra montes, prosiliens contra colles.* Sic David virtute Dei prostravit montem, et turrim illam carneam, inquit S. Chrysostomus, puta Goliath gigantem.

IN PLANUM, — scilicet deducam te, o mons magne, vel in planum descende et complanare, juxta sensum jam assignatum.

ET EDUCET LAPIDEM PRIMARIUM. — Hebraice, *lapidem capitis*, id est fundamentalem et primum imumque in fundamento. Verum quia hic jam jactus erat in fabrica templi, utpote inchoata, hinc melius Noster vertit, « lapidem primarium, » qualis est qui perfecta fabrica in culmine eminet et prominet, ut extra ordinem aliorum exstet. Unde hunc lapidem explicans subdit : « Manus ejus (Zorobabel) perficient eam, » puta domum Dei. Lapis ergo hic culminis significabat Zorobabelem, qui templum uti inchoarat, ita illud ad culmen erat perducturus. Ita Lyranus, Clarius, Dionysius et alii. Lapidem enim hunc opponit monti magno, de quo dixit vers. 7, *q. d.* Zorobabel evadet lapis primarius et celsus, qui in montem attolletur, dum templo imponet culmen, in eoque lapidem primarium et summum. Unde Theodoretus sic explicat, *q. d.* « Et si millies cum summa rabie Zorobabel impedire conemini, vestras spes vanas ostendam : cum enim omni gratia complevi, et redundantibus bonis cumulavi, et firmum tanquam lapidem constitui : vobis autem perniciem comparabo, ut id quod abest viribus humanis, sarciatur et compensetur a superna benignitate. » Septuaginta *pro lapidem primarium*, vertunt, *lapidem hæreditatis*, qui scilicet hæreditatem propriam cuique designat, et ab aliena disterminat, qualis est lapis titularis, vel terminalis. Videntur Septuaginta pro ראשה *rosça*, id est capitis, legisse רשת *resçet*, id est hæreditatis : *resçet* enim est infinitivus, qui sæpe vice nominis fungitur, a radice ירש *iarasç*, id est hæreditavit. Vocatur hæreditatis, quia Deus templum elegit sibi in domum et hæreditatem, *Psalm.* LXXVIII, 1 : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam. »

Allegorice et potius, lapis primarius Ecclesiæ est Christus, qui in montem excrevit, *Daniel.* II, 35, quando fabricam Ecclesiæ quam inchoavit,

per Apostolos ad culmen perduxit. Unde Chaldæus vertit : *Emerget Messias, cujus ab æterno nomen dictum, qui potietur imperio regnorum omnium.* Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo, Rupertus, Hugo et Vatablus. Sicut ergo Zacharias cap. III, 9, Jesu pontifici lapidem hunc, puta Christum, promisit; ita eumdem promittit hic Zorobabeli principi : sed ibi ita ornatum, ut non nisi Christo conveniat; hic vero nude et simpliciter eum proponit, ut ad litteram designare possit Zorobabel, allegorice vero et potissime Christum : Prophetæ enim saliunt et resiliunt a typo ad antitypum, puta a Jesu et Zorobabele ad Christum. Hosce enim raptus subitosque reditus, saltus et resultus patitur, imo poscit amplitudo, celsitudo et velocitas luminis prophetici.

Gratia æqua gratiæ quæ?

ET EXÆQUABIT GRATIAM GRATIÆ EJUS.— «Ejus,» scilicet lapidis : hebraice enim est לָהּ *la*, id est *ejus*, vel *ei* feminine. Unde respondet אֶבֶן *eben*, id est *lapidi* : *eben* enim Hebræis est femininum. Pro *exæquabit* hebraice est תְשֻׁאוֹת *tesçuot*, quod Rabbini, et ex iis recentiores, ut Pagninus, Vatablus, Arias, Tigurina vertunt, *acclamationes*, a radice צבק *tsabak*, id est vociferari, acclamare. Unde vertunt : *Et educet lapidem primarium cum clamoribus* (acclamantes : Gratia, gratia illi, ita Pagninus); vel, *plausus et gratulationes erunt ei*. Ita Tigurina, *q. d.* Consummato templo, positoque in culmine ultimo ejus lapide fastigiali, acclamabit populus : Gratia, gratia sit illi lapidi totique templo, hoc est, omnia fausta et felicia sint huic fabricæ; Deus suam gratiam, favorem, celebritatem et gloriam in hac sua domo ostendat et conservet. Hoc ad litteram dicitur de templo Zorobabelis, allegorice et potius de Ecclesia erecta a Christo. Unde Vatablus et alii hoc impletum censent in dominica Palmarum, quando Christo quasi Messiæ acclamarunt turbæ : « Benedictus qui venit in nomine Domini : Hosanna in excelsis;» perinde ac in ejus nativitate acclamaverunt angeli : « Gloria in excelsis Deo. » Hic sensus congruus est, eique valde favet textus hebræus.

Prima responsio.

Melius Septuaginta et Noster *tesçuot* deducunt a שָׁוָה *sçava*, id est *æquare* : licet enim in *tesçuot* sit littera *aleph*, in *sçava* vero sit *he*, tamen hæ duæ litteræ cum sint primæ gutturales, sæpe inter se commutantur. Jam sensus est *primo*, *q. d.* Gratia Darii Hystaspis exæquabit gratiam Cyri : uterque enim dedit facultatem reædificandi templum; sed Darius insuper dedit sumptus ad illud necessarios. Ita Lyranus.

Secunda.

Secundo, *q. d.* Templum hoc Zorobabelis suo splendore et gloria æquabit templum Salomonis, imo superabit, non auro et magnificentia, sed potentia Messiæ qui in eo conversabitur, uti prædixit Aggæus cap. II, 8; utrumque enim templum fuit gratia et donum Dei. Ita Sanchez.

Tertia et genuina.

Tertio et aptissime, *q. d.* Gratia perfecti templi æquabit gratiam ejusdem inchoati, imo superabit. Majus enim donum est rem perficere quam inchoare, juxta illud : « Melior est finis orationis, quam principium, » *Eccles.* VII, 9. Hunc esse sensum patet, quia ita explicat angelus dum subdit : « Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, et manus ejus perficient eam. » Porro verba ita recte adaptes : « Et exæquabit gratiam gratiæ ejus, » vel, ut hebraice est, *ei*, scilicet lapidi primario, v. g. culminis *ei*, id est in eo, *q. d.* In lapide culminis Deus exæquabit gratiam consummationis templi gratiæ inchoationis ejusdem, sive faciet ut lapis summus apte respondeat imo, puta culmen fundamento : quia efficiet ut tantus sit decor, concinnitas, firmitas et gratia culminis, quanta est fundamenti. Porro hic lapis uterque positus fuit a Zorobabele : unde eum repræsentat, quasi dicat : Zorobabel tanta gratia ponet lapidem culminis in templo, quanta gratia posuit lapidem primum in fundamento, hoc est, tanta gratia perficiet templum, quanta illud inchoavit.

Qua[rta].

Addunt *quarto* S. Hieronymus, Haymo et Rupertus, *q. d.* Gratia et beneficia quæ Deus præstabit Zorobabeli et Judæis Babylone redeuntibus, æquabit gratiam et beneficia quæ Deus præstitit olim patribus eorum tempore Davidis, Salomonis, etc. Denique plenus erit sensus, si hebræum *tesçuot* in utraque significatione accipias, et primam expositionem jungas secundæ, *q. d.* Posito ultimo lapide in culmine templi, eoque perfecto gratulabuntur omnes, ac cum plausu et jubilo acclamabunt dicentes : Gratia et felicitas perfecti templi ex æquo respondet gratiæ et felicitati qua cœptum est. Ita a Castro.

Alle[gori]ce.

Allegorice, Deus æquavit gratiam Christi gratiæ Mosis, imo illa hanc longe transcendit : Christus enim implevit omnes legis figuras, omnesque Prophetarum prophetias. Nam « lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est, » ait S. Joannes cap. I, 17. Unde immediate ante ad hæc verba Zachariæ alludens, præmisit : « De plenitudine ejus (Christi) nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia. » Quod varie varii exponunt, et congrue omnes. *Primo*, *q. d.* Legem Evangelicam Christi accepimus pro lege veteri Mosis : utraque enim fuit gratia, quia gratis data. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Jansenius, Ribera in cap. I *S. Joannis*. *Secundo*, *q. d.* Gratiam vitæ æternæ, id est gloriam accepimus pro gratia vitæ. Ita S. Augustinus ibidem. *Tertio*, *q. d.* Pro gratia Christi nos vicariam et similem gratiam accepimus, sive, in Christi gratia quasi in capite, nos omnes quasi membra sumus gratiam consecuti, et per eum grati effecti Deo. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Zacharias Chrysopolitanus et Toletus ibidem. Aut nervosius Græcum ἀντὶ, id est *pro*, exponendo per *propter*, uti sæpe exponitur, *q. d.* Propter gratiam Christi quasi fontem et originem (utpote causam meritoriam) nos omnes gratiam accepimus, puta gratiam propriam per et propter gratiam Christi. Hic sensus videtur genuinus, explicat enim id

quod præcessit : « De plenitudine ejus nos omnes accepimus, » scilicet gratiam ex gratia. *Quarto* « gratiam pro gratia, » hoc est, hic unam gratiam, alius pro illa aliam accipit, *q. d.* Omnes quidem a Christo accepimus gratiam, sed hic suam, alius aliam, nimirum quisque congruam suo muneri et vocationi. Qui enim vocatus est a Deo ad apostolatum, accipit gratiam apostolatui congruam : qui ad doctoratum, accipit gratiam docendi : qui ad martyrium, patiendi : qui ad officium Marthæ, agendi : qui ad Magdalenæ, contemplandi, etc.

Vers. 9. 9. MANUS ZOROBABEL. — Hinc patet ad litteram loqui Prophetam non de fabrica Ecclesiæ quam ædificabit Christus, sed de fabrica templi. Sensus enim planus quem verba poscunt, est hic : Sicut Zorobabel prima templi fundamenta jecit sub Cyro, I *Esdræ* III, 8, aut certe eadem restauravit et perfecit anno secundo Darii Hystaspis, uti dixit Aggæus cap. I, 12, et Esdras lib. I, cap. IX; ita ipse fabricam complebit, et templum ad culmen conducet, tumque scietis, o Judæi, me Zachariam, qui hæc prædico, verum fuisse prophetam a Deo missum, quia tunc videbitis reipsa mea hæc oracula et promissa adimpleri. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Lyranus, Arias, Vatablus et alii passim.

Allegorice, *q. d.* Uti Zorobabel per se Dei domum cœpit et perfecit, ita ipse per Christum ex se nasciturum ædificabit Ecclesiam, eamque per Apostolos aliosque sequaces, ac præsertim per Eliam et Henoch in fine mundi omnino perficiet et consummabit.

Tropologice « manus, » id est opera et exempla principum, fundant reipublicæ statum, non os, id est edicta et minæ : « Nam vita principis censura est, eaque perpetua ; ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, » ait Plinius in *Panegyr. ad Trajanum imperator.* Et Ovidius lib. VI *Fastor.* :

Sic agitur censura, et sic exempla parantur,
Cum judex alios quod monet, ipse facit.

Memorabile est documentum S. Augustini epist. 64 *ad Aurelium Episcop.*, inolita populi vitia magis exemplo, quam severa castigatione esse tollenda. « Comessationes et ebrietates, ait, ita concessæ et licitæ putantur, ut in honorem etiam B. martyrum non solum per dies solemnes (quod ipsum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inspicit), sed etiam quotidie celebrentur. » Et post pauca : « Non ergo aspere, quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur, sed magis docendo quam jubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine. Severitas autem exercenda est in peccato paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictam futuram ; ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Itaque prius movebuntur spiritales, aut spiritualibus proximi, quorum auctoritate et lenissimis quidem, sed instantissimis admonitionibus, cætera multitudo frangatur. » Hac de causa cœpit Jesus facere, deinde docere. Nam, ut ait S. Hieronymus epist. 16 *ad Principiam* : « Erubescit quamvis præclara doctrina, quam propria reprehendit conscientia. Frustra ejus lingua prædicat paupertatem, et docet eleemosynas, qui Crœsi divitiis tumet : vili opertus pallio, pugnat contra tineas vestium sericarum. »

10. QUIS ENIM DESPEXIT DIES PARVOS ? — Nulli dies naturales sunt parvi : omnes enim sunt æque magni, puta 24 horarum. Dicuntur tamen alii magni, alii parvi metonymice : magni, in quibus magna geruntur vel contingunt ; parvi, in quibus parva. Sic Osee cap. I, 11, « magnum diem Jezrahel » vocat diem incarnationis et redemptionis Christi, quo ipse collecturus erat Jezrahel, id est semen Dei, puta populum fidelem tam ex gentibus, quam ex Judæis in suam Ecclesiam. Vide ibi dicta. Ex adverso dies quibus cœperunt jaci templi fundamenta, hoc loco vocantur *parvi*, ob exilia templi initia, quæ tam tenuia erant, ut qui viderant magnificentiam templi Salomonici, flerent, quasi desperantes templum illud posse restaurari, et ad culmen pristinamque magnificentiam perduci. Id patet ex Aggæo, qui coævus et adjutor fuit Zachariæ in urgenda templi fabrica, ac proinde ejusdem est interpres, et, ut ita dicam, paraphrastes. Aggæus enim capite II, 4 : « Quis, inquit, in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima ? et quid vos videtis hanc nunc ? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris ? » Quocirca eos consolans et animans promittit vers. 10, dicens : « Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quam primæ. » Id *secundo* patet ex textu hebræo, qui ad verbum habet : *Quis sprevit diem* קטנות *ketannot*, id est *parvarum*, hoc est parvorum, scilicet initiorum et fundamentorum templi : Hebræi enim utuntur genere feminino pro neutro quo carent. Mariana : *Quis sprevit dies parvarum acclamationum fundationis templi?* Arias : *Quis despexit diem parvitatis?* Alii, *exiguitatis;* Pagninus : *Quis despexit diem parvarum consolationum?* Clare Chaldæus : *Quis est iste qui contempsit diem hanc, eo quod ædificium sit exiguum? Nonne convertetur et lætabitur, quando viderit lapidem perpendiculi* (ad dimetiendam, prosequendam et perficiendam fabricam) *in manu Zorobabel?* Dies ergo hi *parvi* vocantur, tum ob parva templi initia, tum parvi, id est exigui momenti ; viles et despecti præ diebus magnis et magnificis, quibus Salomon ædificavit templum prius. Unde Arabicus vertit : *Quis est qui deridebit te* (o Zorobabel) *in diebus tuis?*

Vers. 10. Dies parvi, qui?

Respondeo primo.

Secundo, dies parvi accipi possunt pauci : nam pauco tempore perfectum est hoc posterius templum. Cœpit enim fabricari anno secundo Darii, et perfectum est anno sexto ejusdem. Unde Ru- Secundo.

pertus sic explicat : Quis despiciat parvum hoc tempus? imo vero quis tantam velocitatem tam exigui temporis, quo consummatum est templum, non accipiat pro argumento et experimento quod Dominus miserit me ad vos, quodque ipse hujus velocitatis æque ac fabricæ sit auctor et consummator? Sic Jacob, interrogatus a Pharaone quot esset annorum, respondit : « Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parvi et mali, » id est pauci et miseri, *Genes.* XLVII, 9.

Tertio. *Tertio*, Theodoretus sic explicat, quasi dicat : Ego despexi Jerusalem in multos dies, et ad 70 annos vastitatis et captivitatis eam condemnavi; pari modo mihi nunc perfacile est paucis diebus eam restaurare, et ad pristinam gloriam reducere.

Quarto. *Quarto*, Ribera per *dies parvos* accipit regnum Antichristi : ille enim regnabit et opprimet Ecclesiam per dies paucos, puta per tres annos cum dimidio, ut sensus sit, *q. d.* Tempore Antichristi fideles videntes eum pessumdare Ecclesiam, ac Judæos illum recipere pro Messia, putabunt esse actum de eorum salute. Videbunt enim Deum qui magna pro iis quondam operatus est, jam parva pro iis operari, eosque quasi negligere et despicere. Verum hic sensus non est litteralis, sed mysticus.

Allegorice, *dies parvi* vocantur dies pauci et humiles Christi, inquit Emmanuel. Sicut enim Zorobabel a parvis fundamentis inchoavit fabricam templi, ita et Christus fabricam Ecclesiæ. Natus est enim parvulus in stabulo ex paupere matre. Quis eum videns non despexit? Quis credidit quod parvulus ille cresceret in tantam Ecclesiam, quæ totum complecteretur orbem? Rursum parvus fuit, id est abjectus, quia fabrilem exercuit, latuitque usque ad annum trigesimum : tunc vero per paucos dies, puta per tres annos, prædicavit, et paucos eosque rudes habuit discipulos et apostolos. Unde despiciebant eum Judæi et scribæ, dicentes, *Marc.* VI, 3 : « Nonne hic est faber, filius Mariæ, frater Jacobi, » etc.? Hinc Isaias de eo dicit cap. LIII, 2 : « Ascendet sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra sitienti. » Porro hosce dies parvos, eorumque magna incrementa ostendet rursum in fine mundi, quando per Eliam et Henoch, qui diebus 1260 duntaxat, ut patet *Apoc.* XI, 3, hoc est, tres annos cum dimidio prædicabunt, Judæos convertet, et debellabit Antichristum cum suis asseclis, ultimamque Ecclesiæ suæ manum et culmen imponet.

Moraliter, parva sunt initia magnorum. Moraliter, disce hic a Zorobabele, et magis a Christo, res magnas a parvis initiis exordium capere, Deumque magna a parvis ordiri, ut ostendat suam potentiam et magnificentiam, juxta illud *Job* VIII, 6 : « Si mundus et rectus incesseris, statim evigilabit ad te, et pacatum reddet habitaculum justitiæ tuæ : in tantum, ut, si priora tua fuerint parva, et novissima tua multiplicentur nimis. » Ita « Dominus benedixit novissimis Job magis quam principio ejus. Et facta sunt ei quatuordecim millia ovium, et sex millia camelorum, et mille juga boum, et mille asinæ, » *Job* XLII, 12. Vidit id per umbram Plinius, lib. XV, cap. XIV, dum ait : « Nihil tam parvum est, quod non gloriam et utilitatem parere possit. » Et Poeta :

> Vilior haud pars est alci, nec dignior ungue :
> Ergo etiam parvis gratia magna datur.

Pittacus, unus e septem sapientibus, cum ei Mitylenæi multa millia jugerum agri muneri darent : « Nolite (rogo vos), ait, mihi dare quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius quam centum jugera, quæ et meam animi æquitatem, et vestram voluntatem indicent. Nam parva munera, divina : locupletia, non propria esse consueverunt. » Ita Æmilius Probus lib. *De Viris illustr.*, in *Thrasybulo.*

Scripsit *De Triplici minimo* opusculum Jordanes Brunus, ubi lib. I, cap. II, mathematice demonstrat minimum esse tum numerorum, tum magnitudinum, tum elementorum corporumque omnium basin et substantiam; atque hæc de minimo dat paradoxa, imo axiomata : « Minimum substantia rerum est; quia maxima quæque ex minimo, in minimo, ad minimum sunt, per minimumque. Maximum non est aliud quam minimum iteratum et multiplicatum, » uti numerus non est aliud quam unitas multiplicata. « Tolle ergo undique minimum, ubique nihil erit. Ex monade incipit omnis numerus crescitque, et in monadem desinit. Aufer undique monadem, nusquam erit numerus, nihil numerabile, nullus numerator. Sic ergo monas est essentia numeri, punctum lineæ, momentum temporis, atomus corporis et compositi. Nativitas est expansio monadis, et centri vita est consistentia sphæræ; mors est contractio in centrum. Ex minimo incipit et crescit omnis magnitudo, eademque rursum in minimum extenuatur et desinit. » Qui ergo ad magna contendit, a parvis incipiat. Præclare S. Augustinus, serm. 10 *De Verb. Dom.*: « Magnus, ait, esse vis? a minimo incipe. Cogitas magnam fabricam construere celsitudinis? de fundamento prius cogita humilitatis. Et quantam quisque vult et disponit superimponere molem ædificii, quanto erit majus ædificium, tanto altius fodit fundamentum? »

Huc facit insigne documentum P. Cornelii Vishavæi viri religiosi, quod ex diario P. Ledesmæ recenset noster P. Sachinus tom. II *Hist. Societ.* lib. III, anno Domini 1559, num. 56 : « Ad sanctæ humilitatis commendationem, inquit, dicebat gaudere Deum res ex nihilo facere, quod is modus infinite ejus virtutis proprius sit, et clarius eam prodat. Ut igitur hanc rerum universitatem et pulcherrimam speciem ex nihilo procreavit, ita in animis hominum mundum ornatumque virtutum ex nihilo, id est ex humilitate, qua suum quisque nihilum profiteatur, efficere; superbos infinitis tentationibus subjacere, quod id Deus permittat, ut diffidere sibi discant. Perinde enim Deum facere, atque magnanimus rex, qui quam-

diu fidentem sibi hostem videt, oppugnare non cessat; prostrato vero cadentique ac manus danti clementer ignoscit. » Vis ergo esse magnus? parvus esto. Postulas aliquid a Deo? coram eo te annihila. Ita B. Teresia : Receptura, inquit, a Deo gratiam aliquam singularem, soleo prius annihilari, puta in meum nihilum deduci, ut videar mihi nihil esse, nihil posse, ut refert P. Franciscus Ribera in ejus Vita.

Exempla. Hujus rei illustre exemplum et speculum dedit S. Franciscus, qui abjectus et humilis tantum fecit, imo tot tantosque fundavit Ordines virorum et feminarum, ut omnes alios numero longe superent. Unde ipsius hæc erat supplex oratio : « Domine, custodi tuum donum in me, quia ego ejus sum latro, dum tibi ejus gloriam suffuror, eamque mihi adscribo. » Ita S. Bonaventura in ejus Vita. Sic Deus Josephum e carcere evexit ad principatum Ægypti; Gedeonem ex area evocavit ad ducatum Israelis; Davidem ab ovibus, Saulem ab asinis elevavit ad regnum. Sic a piscatione et retibus S. Petrum, Jacobum, Joannem, etc., vocavit ad apostolatum. Plura exempla eorum qui ab imo ad summum imperii culmen provecti sunt, recensui *Gen.* XXXVIII, in fine capitis. Qui ergo doctrinæ, concionum, laborum suorum exilia videt principia, paucos auditores, tenuem fructum, ne cadat animo. Nam

Debile principium melior fortuna sequetur.

Imo ex hoc conjiciat magnam quandoque se collecturum messem, si in opere constet et perseveret. Hic enim est mos Dei, ut per humilia nos ducat ad excelsa. Id quisque in se experitur. Narrant Annales Hispaniæ, et ex iis Ambrosius *Moral.* lib. IX, cap. VII, et noster Ribadeneira, in *Vita S. Jacobi*, eum in Hispania novem tantum incolas convertisse ad Christum : qua de causa cum doleret, seque orationi daret Cæsaraugustæ, apparuit ei B. Virgo columnæ insistens (quæ adhuc vivebat, sed in Oriente) choro angelorum suavissime canentium stipata, consolans eum dicensque : « Hoc in loco ædificabis ecclesiam, eamque meo nomine insignies; quia hæc Hispaniæ pars mihi erit devotissima, et ex nunc eam in meam protectionem recipio. » Paruit Apostolus, et ædificavit sacellum, quod etiamnum S. Mariæ in columna nuncupatur : atque exinde per novem hosce ejus discipulos secuta est totius Hispaniæ conversio, illeque religionis flos, decor et robur, ut jure reges Hispaniæ Catholici cognominentur.

Denique hac de causa Deus eximios viros quos ad magna destinabat, corpore parvos formavit, ut ea parvitate eos semper humilitatis admoneret.

Chrysostomus fuit parvus. « S. Chrysostomus fuit corporis specie et statura parva, caput grande humeri sustentabant, tenuissimus ipse ac macie summa confectus, pallidissima facie, cavis luminibus atque introrsum recedentibus : cæteris corporis et oris lineamentis mœstum quid præferebat, cum extenuata, sed lata et magna esset fronte, rugis undique sulcata, magnis auribus, mento pusillo. Vixit annos 63, in episcopatu sex. » Ita ex Menæis Græcorum noster Raderus in *Viridario Sanctorum*, die 30 januarii. Ibidem ex iisdem de S. Nazianzeno sic scribit : « Gregorius ille Theologus statura mediocri erat, grataque magis brevitate, subpallidus, naso simo, rectis superciliis, vultu placido et modesto, oculorum altero, dextro, inquam, tristiori, quem et cicatrix in hirquo contrahebat, decenti capitis calvitie. De quo hoc jure dici potest : Si statua figura humana efformanda esset ex omnibus ac singulis virtutibus conflata, talem in hoc eximio Gregorio effulsisse, qui vitæ splendore laudatissimum quemque superaret. Vixit ultra annum octogesimum, in episcopatu duodenos. » S. Paulus uti nomine, ita re fuit parvus : « Tricubitalis est, inquit S. Chrysostomus, et cœlos transcendit. » S. Hieronymum parvo fuisse corpore scribit noster Ribadeneira in ejus Vita : atque hinc forte illi tanta mentis acredo! S. Constantius Mansionarius ex parvitate corporis documentum sumpsit humilitatis, et virtutis adeo illustris, ut et miracula patraret, atque aqua quasi oleo ardentem in Ecclesia lucernam aleret, uti narrat S. Gregorius lib. I *Dialog.* cap. V. S. Antoninus archiepiscopus Florentinus adeo pusillus fuit, ut cum ei nomen esset Antonius, diminutive vocatum sit Antoninus; is tamen monstrum fuit memoriæ, æque ac doctrinæ et sanctitatis. Cum enim tredecim tantum esset annorum, totum jus Canonicum memoriter calluit. S. Cæcilia et S. Agnes parvæ exstiterunt, ut ex reliquiis et ossibus earum parvis nuper repertis, liquido se cognovisse mihi asseruerunt viri graves, iique testes oculati. At quantus in iis fuit animus, quanta virtus!

Et Nazianzenus.

Et S. Paulus et S. Hieronymus.

Symbolice S. Hieronymus, quem sequuntur Remigius, Haymo et Dionysius, sic exponit : « Quis, inquit, idem est quod rarus, *q. d.* Rarus est qui dies parvos hujus sæculi despiciat, et regiam potestatem putat esse nihili. Quando viderimus potentes sæculi fulgere auro, purpura gemmisque rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis : Quis, putas, despicit dies parvos? Qui ergo despexerint dies parvos, ex eo quod despiciunt regale fastigium, lætabuntur et videbunt auxilium Salvatoris, qui de Zorobabel stirpe promittitur, et propter fortitudinem lapis appellatur. Hoc autem refert ad regiam potestatem, ut commoneat Zorobabel, et Jesum, et populum Dei, nequaquam adversarios timere prohibentes, sed audire Dominum cohortantem, » *q. d.* Ne timeas, o Zorobabel, Samaritas, Sanaballat, ipsosque monarchas Persarum, qui fabricam templi prohibere possunt, vel etiam volunt. Nam omnes parvi sunt et infirmi, ac parvo tempore regnant, si cum Deo omnipotente et æterno comparentur. Sic ait Psaltes *Psalm.* XLVIII, 17 : « Ne timueris cum dives factus fuerit homo : et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. Quoniam cum in-

terierit, non sumet omnia : neque descendet cum eo gloria ejus. » Et *Psalm.* XXXVI, 35 : « Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat : et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus. » Et *Job* XXIV, 24 : « Elevati sunt ad modicum, et non subsistent, etc., et sicut summitates spicarum conterentur. »

ET LÆTABUNTUR, — *q. d.* Nolite, o Judæi, despicere dies parvos, quibus parva jaciuntur templi fundamenta : mox enim lætabimini, cum videbitis lapidem stanneum in manu Zorobabel, quo ad perpendiculum iis inædificabit parietes, eaque in magnam fabricam extendet, cui tandem culmen imponet. Ita Chaldæus et alii.

Lapis stanneus quis ? LAPIDEM STANNEUM. — Chaldæus, *lapidem perpendiculi;* solet enim lapis e stanno, vel plumbo, ob pondus et gravitatem alligari perpendiculo, ut ejus funiculum recte distendat ad mensurandas areas ædificii, ut uterque ejus paries utrinque æque distet a centro terræ, ne si unus magis ad illud inclinet, eo ruat, alterumque secum in ruinam trahat, uti dixi cap. I, 16. Sensus ergo est, *q. d.* Magna erit lætitia, cum Zorobabel ad perpendiculum ædificabit et consummabit templum, juxta illud quod dixit cap. I, 16 : « Et perpendiculum extendetur super Jerusalem. » Hoc autem propediem fiet, quia perpendiculum in manu habet Zorobabel, quasi jam parans progredi in fabrica, eamque dimetiri, ut juxta dimensum illico parietes erigat. Pro *stanneum* hebraice est בדיל *bedil*, id est separationis, per quem Arias accipit lapidem separatum et eximium, qui poni solet in culmine. Verum Septuaginta, Chaldæus, Noster, Vatablus, Pagninus et alii vertunt, *lapidem stanneum*, vel *lapidem perpendiculi :* stannum enim dicitur hebraice *bedil*, eo quod in fornace vi ignis separetur, et primo fluat de argento, uti mox dicam ex Plinio.

Allegorice est Christus. Allegorice, lapis stanneus est Christus, inquit S. Hieronymus, qui est in manu, id est potestate, Zorobabel, quia ejus filius et ex eo prognatus, idque *primo*, « eo quod sit murus, inquit S. Hieronymus, et fortitudo roburque credentium. Sicut enim stannum ab igne alia metalla defendit, et cum sit natura æs ferrumque durissimum, si absque stanno fuerit, uritur et crematur : sic omnis angelorum et hominum fortitudo, si non habuerit auxilium Salvatoris, imbecilla probatur et fragilis. » *Secundo*, « lapis iste הבדיל *habbedil* scribitur, id est stanneus, id est separans et secernens (radix enim בדל *badal* significat separare et secernere), ut quomodo stannum mixta et adulterata inter se per ignem metalla dissociat; ita Dominus verus probator et χωνευτής, ab auro et argento bonorum operum æs vitiorum plumbumque secernat, ut purum aurum remaneat et argentum. Aliis verbis ἀποχωρίζων iste et separator in Evangelio scribitur : Cujus ventilabrum in manu ejus, et ipse purgabit aream, et separabit paleas a tritico, » *Luc.* III. Hucusque S. Hieronymus. Ita separabit Christus justos et electos a reprobis, quasi oves ab hædis in die judicii, *Matth.* XXV. Ita tropologice, Deus suis fidelibus in igne tribulationis quasi stannum se admiscet, ne ab igne exurantur, sed tantum purgentur, dicantque cum S. Job, cap. XXIII, 10 : « Probavit me quasi aurum, quod per ignem transit. » Et cum Psalte : « Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium. »

(Margin notes: Primo. — Secundo.)

Tertio, Arias et Ribera : Christus, inquiunt, est lapis stanneus, quia rejectus et reprobatus a Judæis, uti stannum secernitur ab argento; sed a Deo factus est in caput anguli. Verum lapis hic stanneus non est fundamentalis, nec pars fabricæ, sed ejus perpendiculum et norma. Tertio.

Quarto ergo aptius, lapis hic in manu Zorobabelis, id est Christi, est ejus lex, Evangelium et doctrina, quam verbo, et magis vita expressit. Hæc enim est perpendiculum, regula et norma omnis virtutis et perfectionis; unde juxta eam fabricam sanctitatis in anima exædificare debemus, et quo magis ad eam accedimus, eo fabrica erit perfectior; quantum vero ab ea recedimus, tantum a sanctitate elongamur. Quarto

Quinto, tres stanni analogias affert Nicetas in orat. 44 *Nazianzeni*. *Prima* est : « Dicunt, inquit, stannum ex ære et plumbo commixtum ac temperatum esse : qua de causa nec duritiei omnino est expers, nec rursus mollitiem omnem respuit. Simili modo Emmanuel ex firmissima et infrangibili divinitate, atque ex molli, et, ut ita dicam, affectibus obnoxia humanitate compositus est. » *Secunda :* « Stannum sive plumbum ad purgationem alterius materiæ, quæ igne indiget, necessario assumitur, ac præsertim ab iis qui ex argento opus aliquod efficiunt. Stanno itaque sive plumbo assimilatur Christus, utpote sordes spirituales colliquefaciens ac purgans. » Hoc de plumbo verum esse, non de stanno, plures præstantes aurifices Romæ a me hac de re consulti asseveraverunt; plumbo enim expurgari aurum et argentum, non stanno, imo, si quid adsit stanni, perdifficilem esse expurgationem. *Tertia :* « Stannum res inter se distractas connectit, utpote quod glutinandi vim habet. Tale autem quiddam in nobis Christus præstitit : siquidem illud verbum est, quod in unum hominem duos populos creat, » et quasi conflat. Duas hasce priores analogias pene ad verbum habet hic Cyrillus, ex quo eas sumpsit Nicetas. Addit Cyrillus : Adamantem, inquit, quem nulla materia potest vincere, frangit plumbum; sic Christus summe potens et bonus Satanam tanquam adamantem frangit, de quo scriptum est : « Cujus cor πέπηγε instar lapidis. » Ita ipse. Verum aurifices et conflatores constanter negant plumbo frangi adamantem. Ubi adverte Cyrillum et Nicetam stannum et plumbum pro ejusdem naturæ et conditionis metallo sumere; stannum enim videtur esse plumbum nobilius, plumbum vero videtur esse Quinto stanni tres proprietates.

stannum deterius : unde etiamnum qui vendunt lances stanneas, subinde eas plumbo adulterant, et plumbeas vendunt pro stanneis. Porro ex hisce stanni conditionibus discant Zorobabeles, id est principes, judices, syndici et visitatores, quales esse debeant. Quibus adde quod scribit Plinius lib. XXXIV, cap. XVII : « Stannum, inquit, illitum æneis vasis saporem gratiorem facit, et compescit æruginis virus, mirumque pondus non auget; » atque hasce ob causas pleræque gentes prandent et cœnant in lancibus et vasis stanneis. Ita princeps suis sit stanneus, id est sapidus et gratus, ut virus scelerum amoveat, et onera tributorum non augeat, nec fiscum ex damnatorum opibus locupletare satagat.

Symbolice, Q. Julius Hilarion in *Chronologia*, quæ exstat tom. III *Biblioth. SS. Patrum*, docet globum illum, qui in manu imperatorum pingitur cum cruce eidem infixa, quo significatur orbis dominium, adumbratum fuisse hoc « stanneo lapide, quem Zorobabel dux populi Israel manu circumferebat, » hoc est, inquit Hilarion, « populum, » quasi globus hic populum orbis conglobatum sub uno imperatore repræsentet. Verum hic lapis stanneus non tam fuit globus, quam perpendiculum, uti jam dixi.

Anagogice Rupertus : Lapis stanneus, inquit, est humanitas Christi, qui ante passionem a Judæis instar stanni despecta fuit et abjecta, sed post eam per resurrectionem facta est argentea, imo aurea, hoc est augusta et gloriosa. Huic significationi favet quod scribit Plinius lib. XXXIV, cap. XVI, sæpe ex eadem vena prodire, *primo* stannum, *deinde* argentum, *tertio* plumbum : « Ejus, inquit, qui *primus* fluit in fornacibus liquor, stannum appellatur : qui *secundus*, argentum, quod remansit in fornacibus, galena, quæ portio est *tertia* addita venæ. Hæc rursum conflata dat nigrum plumbum, deductis partibus duabus. »

Septem oculi, qui et ubi?

SEPTEM ISTI OCULI. — Quæres PRIMO, quinam et ubi sunt hi oculi? Ribera et alii nonnulli censent eos fuisse in lapide stanneo, de quo immediate præcessit. Similiter enim cap. III, 9, Propheta vidit oculos in lapide coram Jesu, uti hic eos vidit in lapide, quem manu tenebat Zorobabel. Unde quis suspicari posset lapidem stanneum non fuisse plumbetum, vel stannetum perpendiculi ad dimetiendam fabricam : nec enim in eo utpote exiguo collocari poterant septem oculi, sed fuisse lapidem illustrem et fulgidum, cui insculperetur titulus, auctor, annus, dies et mensis consummatæ fabricæ (uti in nonnullis palatiis laminis plumbeis vel stanneis ea et similia incisa videmus), ideoque hebraice vocari בדיל *bedil*, id est, separatum a reliquis, quasi eximium, uti censuit Arias. Aut certe dicere quis possit, oculos hos fuisse in lapide non stanneo, sed primario, de quo vers. 7; quia ipsi discurrunt undique, ut curent Ecclesiam in hoc lapide solidari et crescere. Attamen verius videtur hos oculos fuisse in candelabro, nimirum fuisse septem calamorum candelabri orificia, in culmine eorum exstantia, quæ oculorum speciem habebant, quæque per septem lucernas lucentes sibi insistentes et velut inoculatas, quasi oculi videre, resque vicinas illuminare et visibiles facere videbantur. Probatur id *primo*, quia visio tota hujus capitis est de candelabro, ejusque partibus; ergo oculi hi sunt candelabri, non lapidis, præsertim quia lapidem nullum hic vidit Zacharias, sed tantum promitti eum audivit, quod nimirum futurus esset in manu Zorobabel, quando ipse fabricam templi erat instauraturus (1).

Erant orificia candelabri.

Secundo, quia lucernas et infusoria, imo et candelabrum hactenus non explicavit angelus. Hic ergo ea explicat, dicens ea esse septem oculos, « qui discurrant » per « universam terram, » ac consequenter hoc ipso simul explicat ipsum candelabrum, nimirum ipsum repræsentare Deum et Christum, puta providentiam divinam omnia circumlustrantem, dirigentem et gubernantem, quæ provisura erat et curatura fabricam templi, per septem hasce lucernas lucidas ut oculos, id est angelos. Unde Syrus et Arabicus vertunt : *Isti sunt septem oculi Domini, qui intuentur universam terram.*

Tertio, quia Zacharias quasi jam intelligens mysterium candelabri et lucernarum, subjungit petitque de olivis, quæ solæ in eo explicandæ supererant, dicens : « Quid sunt duæ olivæ ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus? » *q. d.* Jam ex te audivi quid significent lucernæ, et consequenter ipsum candelabrum; restat ut explices quid portendant binæ olivæ, utrinque ad candelabrum positæ.

Quarto, quia in hisce verbis, « septem isti oculi, » etc., incipit nova periodus : ergo isti oculi non sunt lapidis, de quo multo ante actum est vers. 7, sed candelabri, cujus idea toto cap. describitur. Unde pronomen *isti* videtur demonstrare oculos, qui erant in infusoriis, puta in summis orificiis calamorum et lucernis. Hos enim, non alios, videbat, et demonstrare poterat Zacharias.

Quinto, quia huc alludens S. Joannes, vidit septem angelos primarios repræsentari, *primo*, per septem lampades, *Apoc.* IV. 5 : « Septem lampades, inquit, ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei; » deinde per septem Agni oculos, « qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram, » *Apoc.* V. 6. Utrumque enim hoc symbolum videtur S. Joannes accepisse a Zacharia hoc loco, et cap. III. 9. Nec enim alius Propheta horum meminit. Rursum *Apoc.* I. 16, dicitur quod Christus « in dextera sua habebat stellas septem, » quas explicans vers. 20 : « Septem stellæ, ait, angeli sunt septem Ecclesiarum. » Sicut ergo angeli

(1) Atque hæc sententia omnibus aliis præferenda videtur; nam angelus explicat Prophetæ præsentem visionem candelabri diversam prorsus ab illa cap. III, 9, descriptam.

ibidem stellis, ita hic lucernis, quasi oculis comparantur : stellæ enim sunt quasi lucernæ et oculi cœli.

Quid septem oculi significant? Quæres SECUNDO, quid hi septem oculi, id est lucernæ, significent? Respondeo : significant septem angelos primarios, qui sunt administri et executores divinæ providentiæ, cujus symbolum est candelabrum, quod circumstant et jugiter intuentur. Hinc vocantur oculi utpote pervigiles, ut dixi cap. III, 9, et lucernæ, sive lampades; tum quia lumen, id est scientiam suam, vigilantiam et perspicaciam a lampade, id est a Deo et Christo hauriunt; tum quia Ecclesiam et fideles lumine divinæ cognitionis illuminant, et amore cœlesti inflammant : hac de causa « discurrunt in universam terram, » hi septem oculi, id est hi septem angeli per septem oculos significati. Vide dicta *Apoc.* IV. 5. « Oculus enim justitiæ est servator, et custos corporis, » ait Diodorus lib. III *Histor.* Unde leo qui est rex animalium oculis semper excubat. Unde cum dormit, eos non claudit, sed apertos tenet. Hinc S. Epiphanius in *Physiol.* agens de catulo leonis : « Cum dormit, inquit, evigilant ejus oculi, ita ut venatorem a septem stadiis præsentiat. » Ex significatione horum septem oculorum, id est lucernarum, discimus quid significet ipsum candelabrum, nimirum Deum, Deique omniscientiam et providentiam. Ab ea enim sola lumen suum hauriunt septem lucernæ, id est angeli. Cum ergo ex Zacharia constet lucernas esse angelos, consequenter constat lampadem esse Deum, Deique providentiam : illius enim administri sunt angeli, qui proinde ab eo missi discurrunt in universam terram, ut ait Zacharias. Quocirca S. Bernardus, in *Lament. B. Virginis Mariæ,* loquens de Deo Deique Filio : « O, inquit, immarcescibilis decor Dei excelsi, et purissima claritas lucis æternæ; vitæ omnem vitam vivificans; lux omne lumen illuminans, et conservans in æterno splendore. Mille millena lumina fulgurantia ante thronum divinitatis tuæ a primo diluculo. »

Ignis Deo præfertur, cur? Quia enim « Deus noster ignis consumens est, » uti ex Mose ait Apostolus, *Hebr.* XII, 29; ipse enim est ignea et ardentissima charitas, de qua *Cant.* VIII, 6 : « Fortis est sicut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio : lampades ejus, lampades ignis atque flammarum; » hinc jure ei præferuntur lampades, ignis, fulgura et stellæ, quæ angelorum Deo astantium et ministrantium sunt symbola, juxta illud *Psalm.* CIII, 4, et *Hebr.* I, 7 : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Hæc enim omnia ignis increati et immensi, puta divinitatis, sunt scintillæ et indices. Quocirca sacrosanctæ Eucharistiæ, quasi Deo, faces et tædæ præferuntur, atque ante hierothecas ejus jugiter ardent lampades. Damnavit et risit olim Vigilantius hæresiarcha lampades per diem in ecclesia accendi solitas; in quem jure S. Hieronymus lib. *Contra Vigilantium* : « Tu, inquit, vigilans dormis, et dormiens scribis, et proponis mihi librum apocryphum, qui sub nomine Esdræ a similibus tui legitur, ubi scriptum est, quod post mortem nullus pro aliis audeat deprecari : quem ego librum nunquam legi. Quid enim necesse est in manus sumere quod Ecclesia non recipit? » Hinc rursum de stellis (quos ignes animatos esse anima intelligentiarum, sive angelorum olim censuerunt philosophi) quasi Deo summo prælucentibus, ita canit Poeta :

> Vos æterni ignes, et non violabile numen
> Testor.

Et de fulguribus quasi Dei prænuntiis ita scribit *Job* XXXVIII, 35 : « Numquid mittes fulgura, et ibunt et revertentia dicent tibi : Adsumus? » Denique de quatuor Cherubinis stipatoribus currus divini ait Ezechiel cap. I, 14 : « Ibant, et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. » Hac de causa olim regibus, qui sunt dii quidam terrestres, præsertim apud Persas, Æthiopes, Chaldæos et Assyrios, lampades vel faces prælucebant, ut ostendi *Jerem.* I, 13. Sic de Julio Cæsare Suetonius in ejus Vita, cap. XXXVII, ait : « Ascenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atque sinistra lychnos gestantibus. » Et Herodianus lib. I *De Martia* : « Præter ignem, ait, omnes honores velut Augustæ ei tribuerentur. » Et de Heliogabalo : « Discurrente etiam cum facibus utrinque populo. » Et de Gordiano : « Ignis de more præferebatur. » Et de Constantino Magno, Romæ Christi fidem et legem publico edicto sanciente ex *Actis S. Sylvestri,* sic scribit Baronius anno Christi 324 : « Revertente Augusto ad palatium tota civitas cereis lampadibusque repleta, coronata (vel, ut alii legunt, *comitata*) est. » Sic et cæteris imperatoribus Romanis et Constantinopolitanis olim prælatus est ignis. Quin et patriarchas præibat lampadarius, qui in liturgiis et processionibus lampadem ante ipsos Ecclesiæ principes gestabat. Notat Balsamon prælatas imperatori faces corona aurata gemina fuisse insignitas, cum imperatricis et patriarchæ lampades una tantum essent redimitæ. Hic ritus demonstrabat reges fulgore dignitatis, sapientiæ et providentiæ conspicuos esse, eosque instar ignis omnia permeare, et vitalem spiritum suis popularibus impertiri. Ita Nicolaus Causinus lib. I *Parallel. histor.* cap. XXI. Ignis enim est sapientia, in quo est splendor et calor : hoc accendit, illo illuminat. Providentiæ ergo symbolum est lampas et flamma. Unde Poeta : (Et rebus,cu... Cur?)

> Ne forte in tenebris offendas, sit tibi summi
> Flamma iter ostendens, provida cura Dei.

Hinc et vigilantia in emblematibus pingitur quasi matrona, dextra tenens librum, sinistra virgam cum lucerna accensa ; astat ei grus, altero pede elevato sustinens lapidem.

11. ET RESPONDI, — *q. d.* Dictis angeli quibus Vers. 1

candelabrum ejusque oculos, id est lucernas, explicavit versibus præcedentibus, subjeci aliam, non reponsionem (nihil enim ex me quæsivit angelus), sed interrogationem, quid sibi vellent duæ olivæ utrinque candelabrum stipantes; hoc enim solum ex candelabro exponendum restabat. Sic *respondere* sæpe alibi sumitur pro incipere loqui, et inchoare sermonem, ut *Matth.* XI, 25 : « In illo tempore respondens Jesus dixit : Confiteor tibi, Pater Domine cœli et terræ. » Porro « duæ olivæ » sunt « duæ spicæ olivarum, » de quibus vers. 12.

Vs. 12. 12. ET RESPONDI (id est interrogavi) SECUNDO. — Cum angelus taceret, et tardaret respondere ad quæstionem Zachariæ interrogantis : « Quid sunt duæ olivæ istæ ad dexteram candelabri, et ad sinistram ejus ? » idque ad hoc, ut in ipso acueret desiderium interrogandi, et cognoscendi hæc symbola, Zacharias ea pernoscendi ex angeli silentio avidior effectus, interrogationem iterat, sed aliis verbis, aliaque periphrasi, quæ plenius rem interrogatam circumscribit et exprimit : « Quid, inquit, sunt duæ spicæ olivarum, quæ sunt juxta duo rostra aurea? » quæ scilicet sunt ad dextram candelabri et ad sinistram ejus, uti in priore interrogatione dixit (1).

[S]picæ et ra[mi] oliva[r]um. DUÆ SPICÆ OLIVARUM. — *Spicas* vocat arbores, vel, ut Septuaginta, Syrus et Arabicus, ramos, qui pleni erant olivis, sicut spicæ plenæ sunt granis; olivæ enim parvæ, quales habemus Romæ, sunt instar granorum; unde oleæ, præsertim nascentes et graciles, videntur esse instar spicarum. Est catachresis, vel metaphora, inquit S. Hieronymus, « quod in morem spicarum rectæ sint arbores ; et quasi spicæ aristis, sic istæ vallo quodam ramorum atque foliorum tectæ sunt, et in sublime surgentes. » Sic et Vatablus baccas olivarum, inquit, comparat granis, et ramum culmo. Hinc patet has olivas non fuisse sculptas in candelabro, ut aliqui censent; sed fuisse arbores, vel ramos olivis plenos, consistentes juxta candelabrum. Significant enim Jesum et Zorobabel, qui pariter assistunt dominatori terræ, ut ejus jussa circa templi fabricam exsequantur, uti explicat angelus.

QUÆ SUNT JUXTA DUO ROSTRA. — Ita et Syrus et Arabicus. Quæres, quænam hæc rostra? *Primo*, Ribera censet duo rostra fuisse duos uncos, ex quibus suspenderentur infusoria, id est vasa quibus oleum infunderetur in lucernas, et significare duas naturas Christi, divinam et humanam, quæ virtute sua sustinent septem infusoria gratiæ, id est septem sacramenta, quibus omne suum oleum, id est omnem justificandi vim et vigorem tribuunt. Verum hoc mysticum est, non litterale. Adde infusoria hæc non fuisse infundibula a candelabro separata, sed fuisse ipsos septem calamos candelabri concavos, quibus insistebant totidem lucernæ, uti dixi vers. 2. (Duo rostra, quæ? Prima explicatio.)

Secundo, a Castro et alii censent hæc rostra fuisse fistulas aduncas, in quas ex olivis superne imminentibus distillaret oleum, ut per eas influeret in lampadem, et ex ea in lucernas, ad fovendum perenne earum lumen. (Secunda.)

Probant id *primo*, ex textu hebræo, qui ad verbum sic habet : *Quid sunt duæ spicæ olivarum, quæ sunt in manu duarum fistularum aurearum, evacuantium ex eis* (olivis) *aurum*, id est oleum flavum ut aurum? Ita R. Abraham, R. David, Pagninus, Vatablus et Arias. Pro *rostra* hebraice est שנתרות *santerot*, quod Arias latina voce hebrææ affini vertit, *cantharos*; Vatablus, *ampullas*; Chaldæus, *lecythos* : in his enim solet excipi oleum. Sic enim habet Chaldæus : *Quid sunt duæ spicæ olivarum, quæ sunt juxta duos lecythos aureos, ex quibus effunditur oleum in lucernas aureas?* Et Septuaginta : *Quid sunt duo rami olivarum, qui in manibus duarum narium aurearum, quæ infundunt et retrahunt suffusoria aurea? Secundo*, quia hebræum מריקים *merikim*, id est evacuantes aurum, id est oleum, cum sit masculinum, referendum est ad שבלי *scibbale*, id est spicas, non ad femininum *santerot*, id est rostra. Ex spicis ergo olivarum defluebat oleum in rostra, et ex iis evacuabatur in lampadem. Verum obstat *primo*, quod oleum ex olivis non distillat, nisi illæ tundantur, vel premantur in prælo : deinde oleum contusum vel pressum solet ex prælo in vasa transferri, ut in eis subsidente amurca purificetur, et sic tandem purificatum per infundibula in lampades infunditur. Hic autem nec præli, nec vasorum aliorum ulla fit mentio. *Secundo*, lampas hæc ex se plena erat oleo : non ergo accipiebat oleum ex olivis. Repræsentat enim Deum, qui ex se omni scientia et gratia est plenus, quam non haurit ab angelis et hominibus, sed ipse omnibus eamdem impertit.

Dico ergo hæc duo rostra fuisse duas summitates duorum calamorum candelabri, quibus duæ (Tertia genuine.)

(1) De toto viso ipsi objecto, vers. 2 et 3, vates quidem interrogaverat jam supra vers. 4, generatim interrogans : *Quid sunt ista?* Angelus vero illum ab eo versu usque ad vers. 10, non edocuerat nisi de significatione candelabri vel potius lucernarum (vers. 2). Restabat igitur interpretatio olearum (vers. 3), quam nunc poscit vates (vers. 11). Sed vix facta interrogatione, oculis denuo conjectis in oleas, observat antea minus accurate observatas duas olearum frondes lecythi cantharos attingentes utrinque, iisque præcipuum quod spectetur in oleis contineri suspicans, iterata quæstione quid speciatim duabus istis frondibus exprimatur jam interrogat. Recte quidem Hitzigius, pergit Maurer, « differunt inter se oleæ et frondes, » (de quo nemo sanus dubitabit) alioquin repetitæ interrogationis nulla idonea ratio esset. Sed putat Maurer egregie falli Hitzigium, in eo quod ex ea repetitione colligit, aliud significari oleis, aliud earum frondibus. Quod cum falsum sit, inquit, vel ex eo cognoscitur, quod nonnisi ad posteriorem interrogationem respondetur ab angelo. Aut nonnisi ramorum causa adsunt oleæ (quemadmodum lecythus et infundibula adsunt lucernarum causa), aut, quod præstat, idem utrisque exprimitur, ita tamen ut *frondes* rem describant accuratius.

insistebant lucernæ, quarum una erat ad dexteram, altera ad sinistram candelabri. Unde Marinus et alii hebræum *santerot*, id est *rostra*, vertunt *canales*, vel *fistulas*, uti sunt calami. Hi calami vocantur *rostra*, quia erant adunci uti sunt rostra avium. Septuaginta vertunt μυξωτῆρες id est *nares* : quia erant instar naris sublimatorii sursum elatæ. Pyramis enim sublimatoria in qua distillatur aqua, v. g. rosacea, oleum, vinum, etc., quæ vulgo *lambico*, vel *capello* vocatur, suam habet narem, id est canaliculum aduncum, per quam aqua distillata defluit in vas subjectum. Id ita esse patet ex eo quod Zacharias hic idem dicit, quod paulo ante, sed aliis verbis, et alia periphrasi : loquitur enim de iisdem olivis duabus. Per duo ergo rostra significat duo latera, sive dextram et sinistram candelabri, uti paulo ante dixi : ibi enim consistebant hæc rostra et calami. Ex septem ergo calamis et rostris, duo tantum nominat sita ad dextram et sinistram candelabri, ut utramque per ea indicet, et per hoc significat situm duarum spicarum, sive olearum, nimirum earum unam fuisse positam a dextris candelabri, juxta calamum ejus dextrum, alteram a sinistris, juxta calamum ejus sinistrum. Porro hebraice est, *quæ sunt* ביד *beiad*, id est *in manu*, hoc est ad manum, puta ad latus, *duorum rostrorum*. Quocirca clare et fideliter tam Chaldæus quam Noster vertunt, *quæ sunt juxta duo rostra*. Non ergo hæ olivæ fuerunt insertæ rostris, ut in ea distillarent oleum, uti auctores secundæ expositionis imaginantur; sed fuerunt juxta rostra, ita ut ad altitudinem rostrorum assurgerent. Sequitur :

In quibus (rostris) sunt suffusoria ex auro. — « Suffusoria, » sive infusoria, ut vocavit vers. 2, erant fistulæ vel canales calamorum, per quas oleum ex lampade influebat in lucernas, quæ erant in rostris. Quocirca infusoria hæc, sive fistulæ erant in rostris, quia rostris erant contiguæ, vel potius continuæ, opere tamen fabrili in tornum ita elaboratæ, ut eis insertæ viderentur, uti in candelabris tornatis videmus ramum unum alteri ita connecti, ut ei insertus videatur; esto revera sæpe non sit insertus, sed malleatione deductus et continuus. Hebraice est, מריקים מעליהם זהב *merikim mealehem zahab*, id est *evacuatoria ex eis* (rostris supple) prodibant *ex auro*. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Progrediebantur extra velamen auri*. *Evacuatoria* vocat infusoria jam dicta, puta fistulas calamorum concavas, quæ evacuabant, et sugebant oleum ex lampade, illudque in rostra et lucernas iis insistentes transfundebant. Vox enim *merikim* accipi potest substantive, ut significet evacuatoria, puta infundibula, sive canales jam dictos. Recentiores vero *merikim* accipiunt adjective, vertuntque, *evacuantes ex super se aurum*; Syrus, *fundentes aurum*, id est oleum flavescens et aurescens; verum tunc *merikim* refertur non ad *scibbale*, id est spicas olivarum, quasi illæ distillarent oleum, quod ex eis hauserint et evacuaverint rostra, uti ipsi volunt, sed ad *santerot*, id est rostra, quæ *ex supra se*, id est ex lampade altiore sugebant, et evacuabant oleum dandum lucernis, uti jam dixi : licet enim *santerot* sit femininum, *merikim* vero masculinum, tamen cum eo cohæret; quia Hebræis crebra est enallage generis, æque ac numeri, ut substantivo feminino attribuant adjectivum masculinum, et vice versa, uti hic *santerot* femininum connectunt cum masculino שני *scene*, id est duo : dicendum enim erat שתי *scette* feminine.

13. Numquid nescis? — Exigit angelus a Zacharia humilem confessionem ignorantiæ, ut ea mereatur et disponat se ad excipiendam Dei revelationem, et mysterii interpretationem. Humilitas enim, humilisque confessio et interrogatio est congrua via ad scientiam, præsertim divinam.

14. Isti sunt duo filii olei. — Addunt aliqui *splendoris*, id est splendidi; sed τὸ *splendoris* delent Biblia Romana. Jam « filii olei, » id est uncti oleo, sive Christi Domini, significat Jesum filium Josedec, qui unctus, id est consecratus erat pontifex; et Zorobabel, qui unctus, id est constitutus erat princeps populi, *q. d.* Istæ duæ arbores, vel rami pleni olivis ad exprimendum oleum, significant duos summos magistratus, puta principem et pontificem, hi enim solent ungi oleo sancto (et si forte de facto hi duo non fuerint uncti, utpote creati in Babylone et exsilio), nimirum Jesum et Zorobabel, qui quasi ministri assistunt Deo dominatori universæ terræ, quem repræsentat hoc candelabrum, ut ejus decreta exsequantur, eique candelabrum antitypum, id est templum, ædificent, ac populum in rebus tam divinis, quam politicis gubernent, juxta illud, *Psalm.* cxxvii, 3 : « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. » Pari enim modo hic Jesus et Zorobabel quasi novellæ olivæ assistunt Deo, quasi parenti suo repræsentato per candelabrum, tum ut eum honorent, eique ministrent; tum ut vicissim ab eo illuminentur et dirigantur : quo significatur quod Deus et Christus peculiari providentia regant duos hos magistratus, puta pontifices et reges sive principes. Ita Hebræi, Theodoretus, Lyranus, Vatablus, Clarius, Mariana et alii. Unde Chaldæus vertit : *Isti sunt duo filii principum*, ideoque principes. Jesus enim erat filius Josedec summi pontificis : Zorobabel erat filius Salathiel, filii Jechoniæ regis Juda. *Secundo*, Aquila et Theodotion vertunt : *Isti sunt duo filii splendoris*, vel *claritatis*, id est splendidi, clari et illustres tum genere, tum principatu, tum moribus et gestis. Sic etiam potest accipi versio nostra. Nam filius olei accipi potest lux, quæ ex oleo, quasi filius nascitur, lactatur et nutritur. Filii ergo olei, idem est quod lucidi, splendidi, celebres.

Tertio, Septuaginta, Syrus et Arabicus Antiochenus vertunt : *Isti sunt duo filii pinguedinis*. In oleo enim est *primo*, nitor ; *secundo*, lucis et ignis fomentum ; *tertio*, pinguedo, *q. d.* Isti duo pingues et fertiles futuri sunt, ac multum fructum allaturi tum Ecclesiæ, tum reipublicæ, præsertim per fabricam templi, qua et Ecclesiæ religionem, et reipublicæ majestatem, æque ac justum piumque regimen, tam sacrum quam civile et politicum conciliabunt. Alludit Zacharias ad duos Cherubinos, quos ex ligno olivarum, quasi filios oleæ et olei fabricavit Salomon, III *Reg.* VI, 31. Sicut enim illi propitiatorium et arcam, ita Jesus et Zorobabel, id est pontifex et princeps, Ecclesiam et rempublicam sustentant. Unde Arabicus Alexandrinus vertit : *Isti sunt filii misericordiæ*; hæc enim est virtus principum, ejusque symbolum est oleum. Huc alludit Ecclesiasticus cap. XLIV, 10 : « Illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt. »

…rali- …reges …prin- …sunt …olei …filici- …er.

Moraliter, discant hic reges et principes se, æque ac pontifices, tanquam ministros assistere Deo dominatori terræ, ut ejus templum, cultum, justitiam omnemque virtutem in populo instaurent et promoveant. Quocirca Constantinus Magnus dictitare solebat « reges extra fores Ecclesiæ, episcopos esse. » Eniti enim debent, ut subditi pie Deum colant, quasi eorum episcopi essent. Pontifices enim et reges sunt quasi duo Cherubini, pleni oleo, qui assistunt Deo super arcam Ecclesiæ residenti, ut ejus gloriam propagent. Sint ergo assistentes Dei, quasi filii olei. Oleum pascit, lucet, lenit, cibus est, lux et medicina. Hæc tria præstent subditis, ac præsertim viscera misericordiæ, quam repræsentat oleum. Rursum oliva innuit quod principis sit per clementiam, mansuetudinem et pacem, cujus symbolum est oliva, procurare rerum copiam; hanc enim gignit pax ; cum bellum res opesque consumat, juxta illud *Psalmi* CXXI, 7 : « Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis. » Quocirca in nummis Augusti Cæsaris, pax pingitur quasi matrona sinistra tenens cornucopiam, plenam fructibus, floribus et frondibus, cum ramo olivæ; dextra vero facem, qua accendit et comburit montem armorum. Eadem apud Pausaniam pingitur quasi virgo pulchra, in capite gestans coronam ex olivis, dextra gestans imaginem Pluti (qui erat apud Gentiles divitiarum præses et deus), sinistra fasciculum spicarum granis frumenti refertarum. Simile est in nummis Trajani ; pingitur enim pax quasi virgo, dextra tenens ramum olivæ, sinistra cornu divitiarum.

…sem- …ua.

Allegorice, « duo filii olei » assistentes candelabro, id est Christo et Ecclesiæ, sunt Moses et Elias, qui Christo quasi testes astiterunt in transfiguratione, inquit Remigius : sic et Tertullianus lib. IV *Contra Marc.* cap. XXII, censet hasce duas oleas esse Mosen et Eliam, in quorum medio transfiguratus est Christus in monte Thabor. « In medio, inquit, duorum animalium cognosceris, Mosi et Eliæ. De quibus et Zacharias vidit in figura duarum olearum et duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dictum est : Illi duo filii opimitatis assistunt Domino universæ terræ. » Potius hi duo sunt S. Petrus et S. Paulus, quorum ille Judæorum, hic Gentium fuit Apostolus, qui utrisque splendore doctrinæ et vitæ ita præluxerunt, ut eos Christo subjugarint. Rursum in fine mundi, duo filii olei Christo erunt Elias et Henoch, « quorum alter in præputio, alter in circumcisione placuit Deo, et cum corpore raptus est in cœlum, » ait S. Hieronymus. Quod enim fecerunt Jesus et Zorobabel in populo ex Babylone in Jerusalem et templum revocando, idipsum facient Elias et Henoch in ultima sæculi ruina, ut tam Judæos quam Gentes ab Antichristo revocent ad Christum, itaque Ecclesiæ militantis fabricam et electorum numerum perficiant et consumment. Id ita esse patet *Apoc.* XI, 4, ubi de Elia et Henoch ait Joannes : « Hi sunt duæ olivæ, et duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes. » Ubi plane ad hunc Zachariæ locum alludit in sensu, non litterali, ut aliqui cum Ribera et Emmanuele volunt, sed allegorico. Vide ibi dicta, ubi pariter tropologice ostendi oleum et olivam esse symbolum sanctorum, ob quinque analogias. Nervose Poeta triplicem insignis viri ducisque virtutem triplici corona exprimit :

> E lauro, quercu atque olea duce digna corona,
> Prudentem, fortem, pacificumque decet.

Laurus enim Apollini dicata notat prudentiam ; quercus Jovi, fortitudinem et constantiam animi ; olea Palladi, pacis studium.

Symbolice : « Duas olivas, inquit S. Hieronymus, quidam e nostris Filium interpretantur et Spiritum Sanctum, et mediam lampadem Deum Patrem; sed nescio quomodo absque blasphemia alterum a dextris, alterum accipiant a sinistris. Ramos quoque sive spicas olivarum incarnationem Salvatoris, et similitudinem columbæ Spiritus Sancti edisserunt, quia totas olivas videre nequeamus, sed partem quamdam, et, ut ita dicam, ramusculos incarnationis Christi, et ostensionis Spiritus Sancti nobis esse monstratos. Alii duo intelligunt testamenta, a dextris Evangelium, a sinistris legem; eo quod in altero spiritualis sit sensus, in altero corporalis, et quod nec totum Evangelium, nec totam legem explanare possimus ; et nunc ex parte cognoscamus, et ex parte prophetemus, et necdum possimus intelligere quod perfectum est. Sunt qui duos ramos olivarum, vel duas spicas, et filios pinguedinis vel splendoris, sacerdotium interpretentur et legem, quæ gaudium præbeant universæ terræ. » Hucusque S. Hieronymus. Denique Ribera per duas olivas accipit duas Christi naturas, divinam scilicet et humanam ; Arias duas dignitates Christi, regiam scilicet et sacerdotalem, Symbolice.

quibus ipse ministrat oleum gratiæ candelabro, id est Ecclesiæ, facitque eam pariter regnum sacerdotale et sacerdotium regale, ut in ea sit gens sancta digna Deo; ac proinde dicitur Christus, id est unctus oleo gratiæ, tum unionis hypostaticæ, tum charismatum omnium, quæ quasi caput distillat in fideles quoslibet. Verum hæc minus congrue respondent tum ideæ et significationi litterali, tum allegoriæ candelabri et olivarum superius traditæ.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sicut cap. III *Jesum pontificem, et cap.* IV *Zorobabel principem animavit ad fabricam templi; ita hic consolatur et animat populum e Babylone in Jerusalem reversum, ne timeat Chaldæos, Persas, Samaritas aliosque hostes; eo quod Deus ejus peccata jam expiarit captivitate septuaginta annorum, qua resipiscens et pœnitens populus conversus est ad Deum; qui proinde maledictionem ab eo transtulit in domos et sedes sceleratorum. Hinc secundo, vers. 5, videt amphoram in qua sedet mulier, puta impietas, talento plumbi obstrui, ac a duabus mulieribus alatis transferri in Babylonem, ut ibi stabiliatur et resideat, nec amplius in Judæam redeat. Impietas hæc notat idololatriam, quam Judæi reliquerunt in Babylone : nam post reditum ex ea nunquam amplius coluerunt idola. Significat ergo Deus, se idololatriam deinceps a Judæis ablaturum, ut illa in Babylone quasi religata maneat, ejusque pœna et vindicta a Judæis in Babylonios transferatur : quo tacite monet Judæos qui Babylone remanserant, ut ex ea, utpote impia, et mox rursum a Dario Hystaspis vastanda, fugiant; ac proinde nihil esse quod Hierosolymis ulterius timeant, præsertim a Persis aut Chaldæis, quibus nuper ob idololatriam in prædam dati fuerant; sed quasi filios castigatione Dei Patris jam emendatos, lætos et alacres ei servire debere, scientes Deum eorum fore protectorem, nec permissurum ut quis hostis eos lacessat, vel a fabrica templi impediat. Quid allegorice hæc amphora significet dicam vers. 6* (1).

1. Et conversus sum, et levavi oculos meos : et vidi, et ecce volumen volans. 2. Et dixit ad me : Quid tu vides? Et dixi : Ego video volumen volans : longitudo ejus viginti cubitorum, et latitudo ejus decem cubitorum. 3. Et dixit ad me : Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ : quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur : et omnis jurans, ex hoc similiter judicabitur. 4. Educam illud, dicit Dominus exercituum : et veniet ad domum furis, et ad domum jurantis in nomine meo mendaciter : et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam, et ligna ejus, et lapides ejus. 5. Et egressus est angelus, qui loquebatur in me; et dixit ad me : Leva oculos tuos, et vide quid est hoc, quod egreditur. 6. Et dixi : Quidnam est? Et ait : Hæc est amphora egrediens. Et dixit : Hæc est oculus eorum in universa terra. 7. Et ecce talentum plumbi portabatur, et ecce mulier una sedens in medio amphoræ. 8. Et dixit : Hæc est impietas. Et projecit eam in medio amphoræ, et misit massam plumbeam in os ejus. 9. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce duæ mulieres egredientes et spiritus in alis earum, et habebant alas quasi alas milvi : et levaverunt amphoram inter terram et cœlum. 10. Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me : Quo istæ deferunt amphoram? 11. Et dixit ad me : Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, et stabiliatur, et ponatur ibi super basem suam.

Vers. 1. 1. ET CONVERSUS SUM, — excitante me angelo, ut novam visionem ab eo oblatam aspicerem, et exciperem oculis, non corporis, sed phantasiæ et mentis.

ET ECCE VOLUMEN VOLANS. — Hebræum מגלה *meghilla* significat chartam, membranam, vel librum convolvilem. Ita Syrus et Arabicus Antiochenus, ac Rabbini. Hebræi enim olim non habebant li-

(1) Post emblemata referentia statum Judaicæ gentis et urbis futurum (I, II), et alia spectantia ad Jesum pontificem et Zorobabelem ducem (III, IV), sequuntur jam emblemata exhibentia interitum reipublicæ Judaicæ et monarchiarum cum transitu ad regnum Christi.

In emblemate PRIMO, exhibetur volumen longum et

bros distinctos per folia, sed membranam unam oblongam, quam circa cylindrum convolvebant instar mappæ geographicæ, quæ proinde vocatur *meghilla*, id est volumen ab hæc circumvolutione, ut dixi *Ezech.* II, 9. In hoc volumine scripta erant omnia furta et perjuria, id est omnia peccata sceleratorum, æque ac pœnæ et supplicia eis, pro merito cujusque infligenda, idque cito, instar sententiæ et flagelli volantis. Quocirca eleganter Aquila et Theodotion volumen hoc vocant διφθέραν; diphthera enim est membrana e pelle capræ, qualis fuit pellis Amalthæ, capræ Jovis. Hujus enim lacte fabulantur poetæ alitum Jovem, ideoque ejus pelle uti pro libro suo, ac in ea scribere omnia omnium hominum peccata. Unde proverbium : « Antiquiora diphthera loqueris, » hoc est nimis antiqua et obsoleta. Et : « Sero Jupiter diphtheram inspexit, » dici solitum in eos qui, sero quidem, sed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas ; Deus enim multa pro tempore dissimulat, sed aliquando improbos puniet eo acrius, quo tardius. Porro veteres, nescientes usum papyri et chartæ, pro ea utebantur pellibus caprinis, vel ovinis, in iisque scribebant, uti alibi ostendi.

Secundo, Septuaginta et Arabicus Alexandrinus pro מגלה *meghilla*, id est *volumen*, legentes מגל *maggal*, vertunt *falx volans*. Eos sequuntur S. Cyrillus, Theodoretus et passim Græci : ac forte eo allusit S. Joannes *Apoc.* XIV, 14, ubi vidit in manu Christi falcem acutam, qua scilicet demetat et succidat peccatores : falx enim symbolum est punitionis, stragis et excidii. Verum vera lectio est *meghilla*, id est volumen, uti legunt Noster, Chaldæus, Hebræi et passim Latini. Nam in eo scripta erant hominum peccata, uti sequitur. Unde eo alludens S. Joannes *Apoc.* XX, 12 : « Judicati sunt mortui, inquit, ex iis quæ scripta erant in libris secundum opera eorum. » Quin et Daniel cap. VII, 18 : « Judicium, inquit, sedit, et libri aperti sunt. »

Tertio, pro *volumen* Symmachus vertit, κεφαλήν, id est *capitulum*, hoc est initium, vel summa et compendium. Unde colligas quanta fuerit multitudo peccatorum quæ in hoc volumine scripta fuerunt, utpote quorum compendium, vel principium, puta volumen hoc, fuerit latum decem cubitos, et longum viginti. Aliter Fernandius *visione* XXXII, sect. I, censet enim volumen hoc vocari a Symmacho compendium, quia in eo scripta erat impietas, puta occisio Christi, ut ait Rupertus, quæ fuit omnis impietatis epitome et summa. Verum hoc mysticum est : nam ad litteram in libro hoc scripta erant furta et perjuria illius ævi, ut sequitur. Quocirca minus genuine Burgensis censet in hoc volumine scriptam fuisse explicationem legis Mosi a Deo oretenus traditam, quam Rabbini Cabalam nuncupant, quæque ab iis in Talmud conscripta est. Melius Lyranus arbitratur in eo scripta fuisse furta et perjuria populi, quibus meruit captivitatem Babylonicam. Verum nec hoc est genuinum. Illa enim scelera jam ante octoginta annos præterierant : hic autem agitur de sceleribus præsentibus, et pœna eis irroganda, non irrogata. Ait enim : « Educam illud, etc., et veniet ad domum furis, » etc.

Similem librum vidit Ezechiel cap. II, 9, in quo inquit, « scriptæ erant lamentationes, carmen et væ ; » eique parallelum vidit S. Joannes *Apoc.* X, 10, quem jussu angeli devoravit : « Et erat, inquit, in ore meo tanquam mel dulce : et cum devorassem eum, amaricatus est venter meus. » Nimirum omnes hi libri significant Dei mentem, voluntatem et decretum, in qua quasi in libro descripsit pœnas cuique peccato et peccatori debitas, v. g. quali et quanta puniendus sit fur, perjurus, etc. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Hugo.

Symbolice, S. Gregorius lib. XV *Moral.* cap. VI, et Rupertus per hoc volumen accipiunt S. Scripturam, quæ conscribit Dei minas, maledictiones et pœnas peccatoribus infligendas, uti patet *Levit.* XXVI ; *Deuter.* XXVII, XXVIII, XXIX, et alibi.

VOLANS. — Ut significet celerem peccatoribus imminere vindictam, quæ hoc libro conscripta est, inquit Rupertus, Albertus, Hugo et Clarius. Audi S. Chrysostomum hom. 27 *ad Populum*, ubi increpans jurantes et pejerantes : « Falx, inquit, volans velocissimum ultionis incursum significat juramentum sequentem ; multorum vero cubitorum longitudo et latitudo vehementiam indicat, et magnitudinem malorum. At, ex cœlo volare, significat e superno tribunali judicium ferri : falcata vero forma, inevitabilem supplicii sortem. Sicut enim quocumque falx incurrerit, non solum secum arripit, verum et caput amputat, ita et pœna jurantibus ingruens est difficillima, nec prius absistit, quam quod suum est perfecerit. » *Secundo*, a Castro : Volumen, inquit, volans dicitur, eo quod supplicium semper immineat capiti sceleratorum, semperque in aere pendeat, Dei tantum præstolans annutum, ut sibi peccatores timeant, et caveant flagellum acerrimi vindicis : sicut Jeremias cap. I, 11, vidit virgam vigilantem, seu baculum populo imminentem, quo Deus eum erat percussurus per Chaldæos. Vindicta ergo Dei volat, et involat in peccatores ; perinde ac aquilæ, milvi, accipitres volant per aerem quærentes prædam, eaque visa rapacissime et rapidissime in illam involant ; perinde ac scintillæ ignis volant in horrea plena stipula, eaque

Cur volat? Causa prima.

Secunda.

latum volitans diram vindictam contra fures et perjuros exercendam portendens, 1-4.

In emblemate SECUNDO, repræsentantur, *primo*, amphora, plumbi pondus, et mulier in amphora, quibus significatur mulierem esse impietatem compressam in amphora et occlusam plumbo, 5-8 ; *secundo*, duæ mulieres alatæ transferentes amphoram, quæ significant impietatem populi, duraturam diu in confusione, opprimendamque ita quidem, ut non se efferat, 10, 11.

in momento absumunt; perinde ac volant fulmina, fulgetra et sagittæ cœlestes in turres, domos et arbores, easque subito afflant et incinerant. *Tertio*, volat, ut peccatores per totam terram sparsos invadat et feriat, ita Cyrillus : « Vidi, inquit, falcem instar avis in altum sublatam, ac velut in cunctam terram transilientem, valde longam, et latam dimidio minus. » *Quarto*, volat, ut significet ultionem et plagam ejus esse inevitabilem, ait S. Chrysostomus hom. 15 *ad Populum* : « Ensem enim, ait, volantem forsan aliquis effugere poterit, falcem autem in collum delapsam, et pro funiculo factam, nemo fugere potest. Cum autem et alæ adsunt, quæ salutis ulterius estspes? » *Quinto*, « volumen, » vel, ut Septuaginta, *falx volans*, videtur idem repræsentare quod amphora volans, quæ impietatem, id est impiam Synagogam, puta impios Judæos, continet et transfert in Babylonem, de qua vers. 6. *Sexto*, τὸ *volans* significat divinæ vindictæ improvisam celeritatem, et inexspectatam plagam, quam subito quasi involans impiis irrogat. Hinc eadem comparatur fulguri *Deuter*. cap. XXXII, 41 : « Si acuero ut fulgur gladium meum. » Dei enim ultio fulminea est celeritate tum coruscandi, tum percutiendi, tum perterrefaciendi; sed impii cum differtur Dei supplicium, improvida securitate consopiti altum sternunt, dicuntque illud *Isaiæ* XXVIII, 15 : « Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cum pertransierit, non veniet super nos. » *Septimo*, Mariana et alii apud Pagninum in lexico hebraice עָפָה *apha*, id est volans, accipiunt in significatione chaldaica, vertuntque *duplicatum*, *complicatum* : *apha* enim chaldaice significat complicare, duplicare, ut significetur volumen hoc fuisse involutum, quia arcana continebat; aut duplicatum, quia duplices, id est multiplices minas et pœnas peccatorum complectebatur. Verum Chaldæus *apha* vertit פָּרְחָא *pericha*, id est *volans*, æque ac Noster, Septuaginta et cæteri (1).

Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima.

Vers. 2. Volumen longum viginti cubitis, latum decem, cur? Responsio prima.

2. LONGITUDO EJUS VIGINTI CUBITORUM, ET LATITUDO EJUS DECEM CUBITORUM. — Cur? Respondent *primo* Rabbini, Lyranus et Pineda in *Job* XXIV, 5, quia volumen hoc egrediebatur e loco templi, cujus porta prisca erat longa viginti cubitis, lata decem. Sic et anterior pars tabernaculi Mosaici, quæ vocabatur Sanctum, erat longa viginti cubitis, lata decem, ut dixi *Exod*. XXVI, initio, ut significet judicium incipere a domo Dei, ut puniat sacerdotes eo gravius peccantes, quo magis Deo erant conjuncti; deinde volet per universam terram, ut feriat quoslibet sceleratos. Hæc expositio videtur apposita, præsertim si ei adjungas quartam, quam mox subjungam (2).

Secundo, S. Hieronymus : Hæ mensuræ, inquit, significant hic læta misceri tristibus. Deus enim vindictam clementia temperat : unde peccatoribus infundit γλυκύπικρον, id est dulce amarum. Nam denarius significat prospera : quia Salvatoris nomen Jesus incipit a iota, quæ index est denarii : vicenarius vero illi oppositus significat adversa. Hoc mysticum est, non litterale.

Tertio, S. Chrysostomus loco citato, Mariana et Fernandius censent his mensuris significari enormitatem et multitudinem scelerum. Hæc expositio generalior est.

Quarto, magis genuine et presse ad litteram Theodoretus, Lyranus et Vatablus censent hac mensura notari universam Judæam (in quam, utpote ubique rapinis et pauperum oppressionibus contaminatam, volabat hoc pœnarum volumen) duplo et amplius longiorem esse quam latam. Nam, ut ait S. Hieronymus epist. 129, *ad Dardanum* : A Dan usque Bersabee, quæ est longitudo illius, vix 160 millium in longum spatio tenditur. Latitudo autem a Joppe usque ad Bethlehem, 46 millibus constat. Sic in rebus physicis, æque ac domibus et fabricis, ea est justa proportio, ut longitudo sit dupla ad latitudinem.

Mystice denarius significat perfectionem rei : latitudo ergo decem cubitorum significat latitudinem supplicii ad multos, puta omnes sceleratos extendendam : longitudo vero duplo major significat diuturnitatem pœnæ, scilicet perpetuam in hac vita, et æternam in futura. Ita Rupertus, Ribera et alii.

3. HÆC EST MALEDICTIO, — id est condemnatio, supplicium et omne malorum genus. Ita Theodoretus, *q. d.* Hoc volumen continet sententiam condemnationis et supplicia impiorum. Hi enim vocantur maledicti : unde audient a Christo judice hoc fulmen : « Discedite a me, maledicti, » *Matth*. XXV; maledicere enim Dei, utpote efficax, est malefacere; sicut benedicere est benefacere. Sicut ergo benedictio est beneficium, sic maledictio est maleficium et supplicium. Burgensis per maledictionem accipit Talmud Judæorum, quod volans dicitur, quia nullum habet fundamentum; et « maledictio, » quia ejus doctrina exsecrabilis est, inquit. Hoc accommodatitium est, non litterale. Fernandius et alii per maledictionem accipiunt illuvionem malorum, quam nunc toto orbe patiuntur Judæi ob cæsum Christum. Verum hoc mysticum est.

(1) Hebræorum nonnulli, inquit Rosenmuller, volatu simul indicari putant, fuisse illud volumen non complicatum, sed expansum et evolutum, ut a vento motum volitaret. Sed evolutum cogitandum esse volumen, quanquam probabiliter, tamen non certo colligitur e volatu, ut recte observat Maurer. Certum evoluti voluminis indicium habetur potius vers. 2, ubi voluminis longitudinem et latitudinem conspicit vates.

(2) Hebræi annotant volumen hoc egressum esse e porticu, seu vestibulo templi, cujus longitudo et latitudo eadem erat, quæ hujus voluminis (vide III *Reg*. VI, 3), ut constaret illi major auctoritas, nec dubium esset quin Deus emitteret hoc volumen. (Drusius.) Cf. Petrum de Figueiro ad hunc versum.

QUÆ EGREDITUR — e templo, ut volunt Rabbini: vel certe e cœlo et tribunali Dei, ut ait S. Chrysostomus hom. 27 *ad Populum*, egreditur versus templum et Jerusalem : maledictio egrediens est supplicium publicum, quod ante in cœlo et arca Dei quasi absconditum latuerat. Unde sequitur : « Educam illud in apertum. »

SUPER FACIEM OMNIS TERRÆ. — Nimirum ad quam hic fit sermo, puta Judææ. Huic enim minas intentat Propheta, et hi soli jurabant per Deum verum, ut sequitur; Gentiles vero per idola. Ita S. Cyrillus, Rupertus, Ribera, Hugo, Arias, Sanchez et alii, licet Theodoretus, Lyranus et Vatablus universam terram ut sonat accipiant, censeantque hoc volumen ex Judæa, vel templo egressum volasse per totum orbem, *q. d.* Totus mundus plenus est sceleribus, ideoque toti imminet ira et fulmen Dei. Sic maledictio cœlestis voravit et consumpsit totam terram tempore diluvii, e quo solus Noe cum suis per arcam enatavit. Sic eadem eamdem vorabit et consumet sub diem judicii, per ignem conflagrationis mundi. Sic maledictio Dei incubuit Asiæ, Græciæ totique Orienti per jugum Turcicum; Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Sueciæ, Germaniæ per factiones et seditiones hæreticorum.

QUIA OMNIS FUR, — Deus hoc maledicto fulmen intentat Judæis ob furta et perjuria : sub quibus omnia scelera intelliguntur; nimirum sub furto omnis fraus et injuria quæ in proximum, contra secundam Decalogi tabulam; sub perjurio omnis impietas quæ in Deum, contra primam tabulam committitur. Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Nominat tamen hæc duo, quia tunc frequentius et impudentius perpetrabantur : Judæi enim in Babylone depauperati necessitate cogente, furari, et, ut furtum occultarent, pejerare didicerant. Pauperes enim subinde furaces habent manus, indeque perjuram linguam. Hæc quoque in iisdem taxat Osee cap. IV, 2 : « Maledictum, inquit, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Lyranus. Addit S. Cyrillus : « Esdras, ait, adjuravit principes, sacerdotes et populum, ut ejicerent uxores alienigenas; et juraverunt. Erat ergo necessarium proponere maledictionem et supplicium impendens, ut servarent juramentum. Præterea quia ædificato templo magna vis pecuniarum erat congregata, quam partim Darius dederat, partim populus obtulerat, probabile est eos qui præpositi erant gubernationi huic, avertisse aliquid de consecratis Deo : idcirco contra fures etiam proponit maledictionem, ne pecunias sacras in privatos usus verterent. »

SICUT IBI (in volumine volante) SCRIPTUM EST (Hebraice מִזֶּה כָּמוֹהוּ *mizze camohu*, id est *ex eo sicut ipsum* continet), JUDICABITUR, etc. — Aliter Pagninus, Arias et Vatablus; vertunt enim : *Quia omnis fur, sicut scriptum est, ex una parte ipsius succisus est, et omnis jurans, sicut scriptum est, ex altera parte similiter succisus est.* Censent ergo ex utroque latere, averso scilicet et adverso, scriptum fuisse hunc librum; ac consequenter iteratam fuisse maledictionem sive utrumque peccatum, furti scilicet et perjurii, fuerit iteratum, ut vult Stunica hic; sive non, sed furtum scriptum fuerit ab una parte, perjurium ab altera, ut vult Pagninus, ut significetur gemina certaque sententia Dei sceleratos esse damnandos. Sic Ezechiel cap. II, 9, vidit librum scriptum intus et foris, sive a tergo, id est opistographum.

JUDICABITUR, — id est condemnabitur et punietur. Hebraice נִקָּה *nicka*, id est exscindetur; Chaldæus, *percutietur;* Septuaginta : *Omnis fur ex hoc usque ad mortem punietur, et omnis perjurus ex hoc cruciabitur ;* ut ipse maneat quasi juge et vivum quoddam pœnarum volumen. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Remigius, Hugo et Lyranus. Perperam ergo Tigurina contrarie vertit : *Quia omnis qui furatur ab eo, sicut ipsum est, absolvitur : et quisquis pejerat ab eo, sicut ipsum est, absolvitur ;* et Syrus : *Quia omnis qui furatur, ex ea, sicut ipsa vincit* (justificatur), *et omnis qui jurat, ex ea, sicut ipsa vincit* (justificatur). *q. d.* Per hoc volumen significatur absolvi Judæos a pristinis furtis et perjuriis, eo quod illa luerint et expiarint pœna captivitatis Babylonicæ. Perperam, inquam ; nam contrarium hic dicitur, et sequitur : « Commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam. » At hebræum נִקָּה *nicka*, licet significet innocentem esse, et declarari, sive absolvi, significat tamen quoque succidere, nocentem declarare et punire; est enim contrariæ significationis. Unde Arabicus Antiochenus vertit : *Quia omnis qui furatur, ex ea ad mortem* (damnatur) *et ex ea convincunt : omnis qui jurat ex ea, et sicut ipsa superatur*, id est convincitur ; et Arabicus Alexandrinus : *Quia omnis fur pœnas dabit, et luet hoc* (quod furatur) *vel hac* (scilicet falce plectendus) *usque ad mortem ejus, et omnis qui falso jurat, dabit pœnas usque ad mortem.*

OMNIS JURANS — falso, id est pejerans. Ita Chaldæus, Tigurina, Vatablus et alii. Tamen S. Chrysostomus, *ad Populum*, invectus in consuetudinem jurandi, hæc accipit de quovis juramento, quia scilicet, qui sæpe jurat, facile pejerat. De perjurio enim hic agi patet ex vers. 4 : « Ad domum jurantis in nomine meo mendaciter. » Celebris est sententia Periclis, quem cum amicus rogaret, ut pro re causaque ejus falsum pejeraret, respondit : « Oportet me commodare amicis, sed usque ad aras, » ne scilicet amici causa pejerem, vel inhonesti quid agam, quo numinis reverentiam violem et offendam. Olim enim jurantes aram manu contingebant. Vide Gellium lib. I, cap. III.

4. EDUCAM ILLUD, — in lucem, in theatrum orbis, Vers. 4.
ut omnibus sit conspicuum, ut titulum pœnæ in fronte gestare videamini, nimirum, hi sunt fures

et perjuri. Rupertus, Arias et Vatablus censent id factum per Antiochum Epiphanem, qui mire afflixit Judæos tempore Machabæorum. Verum jam tum cum hæc minatus est Zacharias, eadem Deum fecisse credibile est, privatim domos impiorum consumendo.

Et commorabitur in medio domus ejus, et consumet eam. — Solent enim domus in quibus immane scelus, v. g. rebellio in principem, patratum est, destrui et radi usque ad fundamenta, uti Bruxellæ initio tumultuum Belgicorum factum vidimus. Sic Deus Sodomam et Pentapolim cœlesti igne sideravit et consumpsit. Sic hic maledictio Dei domos furum et perjurorum invadit, easque disperdit, utpote quæ totæ ex pauperum rapinis furtisque constent; Judæorum, inquam, ut dixi vers. 3. Ad hos enim minæ hæ Prophetæ diriguntur, hique soli jurabant per nomen Dei veri. Quare minus verum et congruum videtur quod censent aliqui, has minas dirigi ad gentes, quasi maledictio quæ Judæos in captivitate Babylonica afflixit, ab iis, utpote illa expiatis, transferenda sit ad gentes, v. g. ad Babylonios, uti dicitur vers. ult. Non enim ita eam expiarant, quin in multis adhuc expianda restaret, præsertim qui nova scelera vel in Babylone, vel post reditum a vicinis gentibus didicerant et contraxerant. Quocirca licet Aggæus, Malachias et Zacharias consolentur fideles et pios Babylone redeuntes, tamen pariter acriter taxant impios, qui tanta captivitatis castigatione non meliores, sed deteriores sunt effecti, ut patet cap. I, 3; *Malach.* II, 10, et cap. III, 8; *Aggæi* I, 5.

Dices : Si maledictio commoretur in domo, quomodo domum consumit usque ad lapides et ligna? Respondeo, supplicia quæ Deus in domos furum, perjurorum et similium facinorosorum immittit, quasi molem aliquam eis incumbere, quæ paulatim instar molæ eos molit et comminuit, arcano et miro quodam modo, usque ad ligna et lapides novissimos, donec eas ad nihilum redigat. Sic hoc sæculo vidimus et videmus familias potentes, quæ per rapinas vel bona male parta splendidæ evaserant, justo Dei judicio ac vindicta eis incumbente esse commolitas, et vel annihilatas, vel ad miseram sortem redactas; ut qui eas vident stupeant, quomodo tantæ opes sensim sine sensu evanuerint. Notat S. Chrysostomus hom. 15 *ad Populum,* Deum ita punire jurantes ad exemplum aliorum : « Quam ob causam, inquit, lapides et ligna jurantis dissolvit, ut ruina aliis correctio fiat. Postquam enim jurantem mortuum terræ condi necesse est, domus dissoluta, et ruina facta prætereuntibus omnibus et cernentibus admonitio erit per aspectum, ut non eadem audeant, ne eadem patiantur, et accusatrix erit mortui criminis continua. »

Loquitur Propheta de maledictione inflicta Judæis furibus, perjuris et sceleratis sui ævi : a pari tamen, imo a majori intelligit quoque eam, quæ postea ob cæsum Christum illos invasit. Hæc enim omnium fuit maxima, quæ Jerusalem cum templo, regno et republica funditus evertit et consumpsit, adeo ut Jerusalem illa vetus et gloriosa modo nunquam exstitisse videatur, uti Christus illi comminatus erat, dicens *Luc.* XIX, 44 : « Ad terram prosternent te, et non relinquent in te lapidem super lapidem. » Hæc quoque a 1600 annis in tota Judæorum sobole et gente jugiter commoratur, facitque ut Judæi sint toto orbe vagi, exsules, viles, miseri, servi, exosi, ignorantes, obdurati et excæcati, sine lege, sine rege, sine Ecclesia, sine republica, sine templo, sine sacerdotio, sine prophetia, sine Deo. Conati sunt ipsi permittente, imo instigante, Juliano Apostata, in odium christianorum, templum Hierosolymæ, reædificare; sed ignis e fundamentis egrediens fabros cum fabrica consumpsit, uti testatur S. Chrysostomus orat. *Contra Judæos.*

6. Amphora, — hebraice אפה *epha,* est mensura (ut vertit Syrus, et Arabicus uterque) capiens tres modios frumenti, decima pars ephi, vel cori : corus enim capiebat 30 modios. Jam quia *epha* erat communis mensura Hebræorum, hinc hoc loco, et alibi sæpe, pro mensura in genere capitur. Unde Noster docte vertit, *amphora,* tum quia hæc pariter apud Latinos erat communis mensura; tum quia ex æquo respondebat *epha,* sive trimodio in aridis. Audi Budæum lib. V *De Asse:* « Comperi amphoram esse octavam partem ejus vasis, quod modium vini dicimus. Modium vini tricenos senos sextarios nostros capit : sextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem sextarii habemus, id est ternos bossellos, pro quibus vas trimodium habemus, dimidiatum medimnum. » Amphora ergo, sive *epha,* significat mensuram peccatorum Judæorum, punitioni et excidio eorumdem a Deo decretam et præfinitam, qua sensim impleta Judæi puniti et excisi sunt. Deus enim videns peccata gentis, vel hominis alicujus, non statim prosilit ad vindictam, sed longanimiter ea tolerat; ideoque cuique genti, vel homini, certam præscribit mensuram peccatorum, ita ut antequam illa plane impleatur, non puniat, sed mox ubi ea impleta fuerit, tunc omnia simul et semel acriter castiget et vindicet, juxta illud Christi *Matth.* XXIII, 32 : « Et vos implete mensuram patrum vestrorum. » Et *Genes.* XV, 16 : « Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhæorum. » Vide ibi dicta. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Rupertus, Albertus, Hugo, Lyranus et alii passim. Utitur symbolo amphoræ, vel epha et modii, quia in his mensuris fraudem et furtum, de quo vers. 3, faciebant Judæi. Unde Chaldæus vertit : *Isti sunt populi qui accipiebant et dabant mensura falsa.* Et mox : *Propter hoc condemnati, et in exsilium translati sunt, quia accipiebant et dabant mensura falsa.*

Quæres, quando hæc amphora, id est men-

sura peccatorum a Judæis fuit impleta, et a Deo castigata, ac extremo gentis excidio vindicata? Respondeo *primo*, hæc mensura ab iis impleta fuit tempore Sedeciæ, ac castigata a Deo per Nabuchodonosorem captivitate Babylonica 70 annorum. Ita Hebræi, S. Hieronymus, Theodoretus, Vatablus et alii. Et de hac proprie hic agi videtur. Amphora enim hæc translata fuit in terram Sennaar, id est in Babylonem, ut dicitur vers. ult. Porro amphora hæc significat mensuram plenam tum culpæ (unde insidet ei impietas), tum pœnæ. Culpæ, nimirum quod ea jam in Judæa excreverit per idololatriam, et alia scelera ad summam impietatem : quocirca significat culpam hanc ex ea, utpote terra sancta, everrendam, abductis scelestis Judæis in Babylonem : Babylonem enim esse sedem idololatriæ atque impietatis. Pœnæ, nimirum quod jam punita sit in Babylone captivitate 70 annorum, et rursum ibidem punienda sit, si in ea remaneat, tum solito exsilio, tum excidio universali a Dario Hystaspis. Darius enim Babylonem ejusque incolas, tam indigenas, quam advenas, puta Judæos qui in ea remanserant, cepit et vastavit, ut dixi cap. II, 7. Proprie enim hæc visio Zachariæ dirigitur ad Judæos, non tantum in Jerusalem degentes, sed etiam ad eos qui in Babylone post datam a Cyro libertatem redeundi remanserant, nec in Jerusalem reverti voluerant, eo quod jam sedes et familias coemptis domibus et agris fixissent in Babylone. Hosce in patriam revocare conatur Propheta, tum ne Babyloniorum moribus et idololatriæ assuescant, tum ut Babyloni instans excidium per Darium effugiant. Hoc est quod dixit cap. II, 7 : « O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis, » ut ibidem explicui. Vidit ergo Zacharias amphoram, sive mensuram in qua sedebat impietas, e Judæa transferri in Babylonem : quo significat impietatem Judææ, impiosque Judæos translatos esse in Babylonem, ac proinde Judæam jam esse ab impietate expurgatam et puram, Babylonem vero esse sedem et cloacam impietatis : quocirca impietatem in Babylone mansuram, nec amplius in Judæamredituram. Hinc deinceps idololatria non est visa in Judæa, quia illam cum sua amphora, id est pœna, Judæi reliquerunt in Babylone, quando ejus mensura per septuaginta annos persoluta, expiati et liberi redierunt in Jerusalem. Tunc enim liberi a culpa et pœna, ejus modium, amphoram et mensuram deposuerunt in Babylone : quo tacite monet Judæos in Babylone degentes, ut ea quasi cloaca scelerum relicta, in sanctam Jerusalem redeant. *Secundo*, eodem symbolo significat per hanc amphoram, id est impietatis cumulum, qui Babyloni ex impietate Judæorum accesserat, et in dies ex eorum, æque ac Babyloniorum criminibus accedebat, brevi complendam esse rursum peccatorum Babylonis mensuram, ut ea completa exscinderetur cum omnibus incolis a Dario Hystaspis. Amphora enim incumbens Babyloni significat supplicium et excidium imminens Babyloni, ob impietatem in amphora residentem, et cum amphora translatam in Babylonem, ita Sanchez : qua ratione rursum monet Judæos reliquos in Babylone, ut ex ea discedant, ne ejus clade involvantur. Totum enim hoc caput, ut recte advertit Joannes Mariana, dirigitur ad Judæos, non tam in Judæa, quam in Babylone degentes, ut ostendat eorum infelicitatem, impietatem et periculum, eoque illos ad reditum in Jerusalem et templum invitet : inde tamen consequenter et ex adverso significat felicitatem, pietatem et securitatem Judæorum in Judæa degentium, utpote qui exportata jam impietate in Babylonem, degant in terra pura et sancta, ibique fabricæ templi et Dei cultui pie et quiete insistant. Omnia enim hæc eo spectant, ut populum incitent ad templum in Jerusalem restaurandum, perficiendum et exornandum, ut in eo pie sancteque Deum colat, eique obediat et serviat. Itaque proprie hæc amphora, in qua sedet impietas translata in Babylonem, significat idololatriam tam quoad culpam, quam quoad pœnam ex Judæa translatam esse in Babylonem, ibique sedem fixisse.

Secundo, hæc amphora et mensura peccatorum Judææ, per excidium et captivitatem Chaldæorum evacuata et expurgata, post reditum Judæorum e Babylone rursus ab iis impleri cœpit. Unde Arias per amphoram accipit publicam fraudem, quæ tunc in populo grassabatur, furta et perjuria de quibus vers. 3. Hæc amphora sensim per 360 annos rursum impleta fuit : unde post eos iterum evacuata et expurgata fuit per Antiochum Epiphanem tempore Machabæorum, qui graviter Judæos afflixit : sed plane et plene impleta fuit per parricidium, imo deicidium quo Christum Dominum occiderunt, juxta illud Christi *Matth.* XXIII, 32 : « Et vos implete mensuram patrum vestrorum, » scilicet occidendo me, Deum et Messiam vestrum, ut impleta mensura vestrorum scelerum, veniant vestri carnifices Titus et Romani, qui extremo et æterno excidio vos plectant, ut in terra Sennaar, id est toto orbe, inquit Sanchez, vagi et profugi exsuletis, donec Antichristum vere et proprie in Sennaar, id est in Babylone, quasi stabili et firmo loco regni ejus, colatis et adoretis. Ita Rupertus, Emmanuel, Ribera, Fernandius et alii.

Prior sensus proximior est, ideoque litteralis; posterior remotior, et priori quasi typo incumbens, ideoque partim litteralis, partim allegoricus. Ubi nota amphoram hanc partim esse ænigma rei præteritæ, puta captivitatis Babylonicæ; partim oraculum rei futuræ, ejusque triplicis, scilicet *primo*, instantis excidii Babyloni, a Dario Hystaspis inferendi; *secundo*, impietatis in eo collocandæ per Antichristum; *tertio*, excidii et exsilii Judæorum per Titum et Romanos ob cæsum

Amphora tria portendit.

ab eis Christum. Denique amphora hæc symbolo diversa est a volumine, vel, ut Septuaginta vertunt, *falce volante*, vers. 2; sed significato est pene eadem. Unde utraque volat : hæc in domum furis et perjuri, illa in Sennaar, id est in Babylonem, ubi impietati sedes, æque ac vindicta et carnificina a Deo statuta est. Unde et de utraque vere vers. 3 dicitur : « Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ. »

Oculus et sol mundi est Deus.

HÆC EST OCULUS. — « Oculus » hic dupliciter capi potest. *Primo* active, ut significet Dei providentiam, *q. d.* Hæc amphora significat pervigilem Dei oculum, qui universam terram circumspicit et lustrat, ac cuique pœnas pro mensura scelerum assignat. Sicut enim est sol oculus mundi, ita multo magis Dei providentia est sol et oculus universi; de quo plura dixi cap. III, 10, et *Jerem.* cap. I, 11.

Secundo et melius, passive et objective, oculus, id est objectum oculi, puta res visa in quam omnes conjiciunt oculos, *q. d.* Oculus, id est aspectus, omnium Judæorum fertur ad hanc amphoram, oculi eorum non aliud respiciunt quam ad amphoram, ut scilicet eam peccatis suis impleant; adeo effrenes ruunt in scelera, ut non aliud quam ad scelera respicere et oculos intendere videantur, juxta illud *Genes.* VI, 5 : « Videns Deus quod, etc., cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore. » Et *Jerem.* XXII, 17 : « Tui vero oculi et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem fundendum, et ad calumniam, » etc. Verum enim est illud vulgi : « Ubi manus, ibi dolor; ubi oculus, ibi amor; ubi mens, ibi cor. » Et illud Poetæ : « Amor ex videndo nascitur mortalibus. » Sicut enim sol per speculum tersum stupam incendit, sic res pulchra per oculos intromissa in animam, eam accendit. Hoc modo in corde per oculos facit amor incendium. Ita Theodoretus, Arias, Ribera, a Castro et alii. Unde Septuaginta pro עֵינָם *enam*, id est oculus eorum, per diæresim legentes עֲוֹנָם *avonam*, vertunt : *Hæc est iniquitas eorum in omni terra* (1).

Rursum amphora, id est mensura pœnæ, quæ iniquitati Judæorum debita eidem irrogabitur, erit *oculus*, id est conspicua universæ terræ. Publicum enim scelus publica pœna vindicandum est, ut, sicut ipsi jugiter oculos intenderunt in amphoram culpæ, ita alii omnes oculos intendant in amphoram et mensuram ingentem pœnæ, culpæ eorumdem commensam. Unde Chaldæus vertit : *Ecce ipsi manifesti fiunt coram omnibus habitatoribus terræ.* Omnes enim videbunt enormes cruciatus, sicut viderunt enormia eorum crimina. Et S. Hieronymus : « Oculus, inquit, est ostensio peccatorum, ut quorum vitia dispersa latitabant, in unum coacervata oculis omnium panderentur, et egrederetur de loco suo Israel, et qualis in terra sua fuerit, cunctis gentibus monstraretur. » Ita Judæi sunt oculus universæ terræ : omnes enim eos aspiciunt ut Christicidarum filios, qui portant culpam et pœnam patrum suorum, eorumque sceleris magnitudinem in sua desolatione ubique ostendunt, inquit Rupertus. Ita tropologice Deus peccata in tenebris et occultis locis perpetrata edu**c**it in lucem, facitque ut sint oculus totius orbis, cum ea punit publica infamia, aut publica clade et supplicio.

7. TALENTUM PLUMBI. — Hebraice כִּכַּר *kickar*, id est globus, vel potius orbis plumbeus, torta vel massa plumbea, ut vertit Interpres vers. 5. Unde S. Hieronymus : « Massa, ait, instar lapidis ferebatur, vel suo impetu, vel Domini jussione; vel ferebatur ab alio cujus nomen tacitum est. » Talentum plumbi notat gravitatem culpæ, et consequenter pœnæ, quæ peccatores deprimit et opprimit, ut sese erigere et ab ea eximere nequeant : unde obstruit os amphoræ, ut impietas ea conclusa in æternum occlusa maneat : de quo mox plura. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Rupertus et Lyranus. Proprie talentum plumbi notat gravem rigidamque Dei sententiam, quæ Judæis pœnam culpæ, quasi amphoram impietati adæquatam commensurabat, eamque quasi obsignabat et occludebat, ut ex ea egredi non posset, nisi tota mensura pœnæ persoluta, nisi scilicet expletis annis 70 captivitatis in Babylone. Addit Ribera, talento plumbi quo omnino clausa est amphora, significari diuturnitatem supplicii et exsilii, æque ac excæcationis Judæorum, scilicet illud duraturum usque ad finem mundi : porro amphoram portari in terram Sennaar, quia illorum cæcitas et pœna durabit, donec ipsi in Babylone Antichristum colant et adorent.

Vers. 7. Talentum plumbi est vitium culpæ et pœnæ.

ET ECCE MULIER UNA SEDENS IN MEDIO AMPHORÆ. —

(1) Sic vertit Maurer : Et dixit : *Hæc* est *species*, imago *eorum*, Judæorum, in *tota terra*. Vult autem hoc dicere : quemadmodum hanc epham cum inclusa muliere, quæ est impietas, statim videbis per aerem ablatam in terram longinquam, ibique fixam in loco firmo : sic quæ per totam terram est impietas removebitur et opprimetur, ita ut denuo se tollere nequeat. עַיִן *ain, species*, imago, ut in visis objectis Ezechieli et Danieli. Suffixum ם respicit terræ incolas, eosque improbos : cf. visum superius, vers. 3, 4. Rosenmullerus, Ewaldus et alii indicari volunt improbitatem captam tandem omnium oculis spectandam exponi, tum terra ejici. Verum quæ subjiciuntur præter vers. 7, omnia manifeste eo redeunt, ut epha cum injecta muliere, repræsentante improbitatem, superimposito operculo ponderosissimo bene clausa, in terram longe remotam dicatur ferri. Quod vers. 7, epha retegitur, fit in breve temporis spatium, et eo tantum consilio, ut vati quid sit in epha ostendatur; simul atque enim ostensa est mulier, vas denuo clauditur. Falsissimum etiam, addit Maurer, quod cum Hieronymo Rosenmullerus agi de præteritis judicat, « sensus, inquiens, hic est : id quod vides figuram gerit eorum quæ fecere Hebræi, quæque passi sunt. Ostenditur res non futura, sed gesta, ut Judæi in posterum caveant, similes pœnas in se accersere. » Tale enim consilium ne leviter quidem indicatur. Repugnat etiam visum superius vers. 1-4, arcte cohærens cum hoc quod tractamus. (Maurer.)

Mulier in amphora sedet, cur? « Angelus, inquit S. Hieronymus, qui loquebatur in Propheta, et egrediens ex eo illi universa monstrabat, arripuit mulierem quæ vocabatur impietas, et præcipitem misit in medium amphoræ, quæ prius libere ferebatur, et super amphoram sedens omnibus apparebat. » Hic ergo ab angelo ostensa est Zachariæ « mulier sedens in medio amphoræ, » id est limbi, vel orificii amphoræ, puta « super amphoram, » ut explicat S. Hieronymus; ita ut umbilico tenus super eam emineret, pedes vero vel extra, vel intra amphoram demitteret : nam paulo post vers. 8, angelus eam ita sedentem, et capite pectoreque eminentem extra amphoram, projecit in medium amphoræ, ibique eam demersit, et talento plumbi occlusit : quo significatur impietatem initio fuisse impune grassatam, sed crescente mensura peccatorum sensim implesse amphoram, id est mensuram peccatorum, vindictæ a Deo præstitutam, ita tamen ut adhuc libere loqui et movere se posset, donec completa plane eorum mensura, ab angelo amphoræ omnino inclusa fuit; quo repræsentatur consummata eorum impietas, et mensura peccatorum a Deo præfinita omnino completa, ut reipsa in carcerem et exsilium, puta in terram Sennaar, a duabus mulieribus instar milvorum alatis raperetur.

Mulier symbolum concupiscentiæ. Porro impietas pingitur ut mulier : quia mulier, inquit S. Cyrillus et Theodoretus, subjectum æque ac symbolum est infirmitatis et concupiscentiæ, quæ mater est et fons omnis peccati et impietatis. Unde Eusebius lib. II *De Præparat. Evang.* cap. II, voluptatem vocat hydram multorum capitum, quod in ea sint principia et capita omnium scelerum. Et Cyrillus Alexandrinus in *Strom.* eamdem vocat metropolim vitiorum omnium. Quocirca Aristippus philosophus mulierem parvam, sed pulchram conspicatus : « Parvum quidem pulchrum, inquit, magnum autem malum. » Ita Antonius in *Melissa*, serm. *De Muliere forti*. Diogenes videns mulieres garrulas inter se colloquentes : « Aspis, inquit, a vipera venenum mutuatur. » Ita idem in *Melissa*, part. II, *serm.* 54. Democritus rogatus cur, cum magnus esset, parvam duxisset uxorem? « Ego, ait, in malo eligendo, quod minimum erat elegi. » (Idem respondit B. Thomas Morus.) Ita idem, serm. *De Mulier. impr.* Vulgare est proverbium : « Ignis, mare, mulier, tria mala. » Secundus philosophus apud Maximum, *serm.* 9, interrogatus « quid esset mulier mala? » respondit : « Viri naufragium, domus tempestas, quietis impedimentum, vitæ captivitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, bellua conviva, sollicitudo confidens, leæna complectens, exornata Scylla, animal malitiosum, malum necessarium. » Quapropter aiebat : « Si absque femina esset mundus, conversatio nostra non esset absque diis. » S. Gregorius Thaumaturgus scribens in *Eccles.*: « Expertus sum, inquit, mulierem esse quamdam mollem terram. (Alii : Mulier, aiunt, idem est quod mollis aer.) Cor enim ipsius quasi sagena prætereuntes concludit. Quod si manu sola contingat, tenet : sin amplexetur, vinculis trahit. » S. Cyprianus lib. *De Singular. Cleric.* : « De carbonibus, inquit, scintillæ dissiliunt, de ferro rubigo nutritur, morbos aspides sibilant, et mulier fundit concupiscentiæ pestilentiam, quam Salomon sic comparat dicens : De vestimento procedit tinea, et a muliere iniquitas viri. » Socrates aiebat : « Mulier speciosa et pulchra templum est super cloacam ædificatum. » Ita Laertius in *Vita Socratis*. Idem dicebat se tria mala assecutum, grammaticam, paupertatem et perniciosam uxorem; quorum duo priora effugisset, tertium vero minime : quia assidue eum exercebat sua Xantippe. Denique S. Hieronymus *ad Nepotian.*: « Hospitiolum, ait, tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Vide ne sub eodem tecto manseris; nec de præterita castitate confidas; nec Samsone fortior, nec Davide sanctior, nec Salomone poteris esse sapientior. Memento semper quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecit. »

Peccati emblemata. Hac ergo de causa impietas hic schemate mulieris repræsentatur. Simili modo iniquitas in *Emblematibus* Cæsaris Ripæ, pag. 579, pingitur quasi femina, vestita igne et flammis, quæ concito cursu fugit. Iniquitas enim animam perversam cruciat et urit, perinde ac ignis lignum aridum : fugit, quia male sibi conscia plena est pavoribus et omnia tuta timet; quin et umbras expavescit. Idem impietatem pingit, pag. 1367, quasi feminam fœdam, oculis velatis, auribus asininis, dextra tenentem gallum, sinistra ramum pungentis rubi, aut hippopotamum. Gallus enim ferus est et sævus, ut et matrem violet, ac patrem invadat : hippopotamus vero, sive equus fluvialis frequens in Nilo, teste Plinio lib. VIII, num. 25, impius est, quia matrem fœdat et patrem occidit. Ita peccator impius est in Deum Patrem et in matrem Ecclesiam, eosque quasi rebellis et hostis invadit, præsertim si sit idololatra aut hæreticus. Idem peccatum, pag. 132, part. II, pingit quasi juvenem cæcum, nudum, nigrum, ambulantem per avia et præcipitia, cinctum serpente, cum verme ad latus sinistrum, qui illi cor rodit. Hoc est vermis, sive remorsus conscientiæ : serpens est diabolus, qui peccatorem specie falsa boni apparentis decipit, uti primitus matrem nostram Evam specie pomi, et spe omniscientiæ decepit, *Genes.* III. 1.

Tropologice, mulier ista est voluptas. Hæc enim est causa et mater omnis impietatis et peccati. Ita S. Cyrillus et Theodoretus. Sapienter Maximus, *serm.* 171, ex S. Chrysostomo : « Voluptas, ait, cani similis est; si persequaris, fugit; si nutrias, manet. »

Impietas sedet ob tres causas. Symbolice, mulier hæc, puta impietas, sedere dicitur tribus de causis. Sedet enim ipsa *primo*, tanquam assueta et affixa suis cupediis et vitiis.

Unde *Psalm.* XLIX, 20, de detractore maledicentiis assueto dicitur : « Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, » non stans, quasi obiter et in transitu; sed sedens quasi ex professo, ex usu, ex habitu; *secundo*, quasi mœsta et damnata ad amphoram, id est carcerem justumque supplicium; *tertio*, quasi iners et pigra. Acedia enim in *Emblematibus* Cæsaris a Ripa, pag. 8, pingitur quasi vetula turpis, male vestita, sedens, capite incumbens manui sinistræ, innixæ genibus, ex qua dependet charta, cum hoc lemmate : « Torpet iners, » dextra gestans torpedinem piscem. Præclare S. Bernardus in Epistolis acedum increpans : « O homo imprudens, ait, millia millium ministrant ei, et decies centena millia assistunt ei, et tu sedere præsumis? » Tropologice, qui sedet in amphora, id est qui in peccatis pacem habet, inquit Sanchez, prope est ut jaceat, id est spiritum habeat compunctionis et soporis, ita ut neque lucem aspiciat neque ictum sentiat, et oppressus talento plumbeo obdurationis suæ a milvinis pennis rapiatur in terram Sennaar, ubi ad ejus supplicium ædificetur stabilis et æterna domus.

Vers. 8. 8. HÆC EST IMPIETAS, — puta impia Synagoga. Hic est titulus, sive epigraphe mulieris, sicut in comœdiis actoribus personatis tituli affiguntur, v. g. Hic est David, hic est Urias, hæc est Bersabee, ut sciant spectatores quam quisque personam agat. Similiter in reorum judiciis et suppliciis, solet affigi titulus, indicans causam supplicii, uti Christo crucifixo hunc titulum affixit Pilatus : « Hic est Jesus Nazarenus rex Judæorum, » *q. d.* Hic Jesus damnatur ad mortem, quia voluit esse rex Judæorum, quia regnum Judææ ambivit. Huc allusit S. Joannes *Apocal.* XVII, 5, cum meretrici illi famosæ, hoc est Babyloni typicæ, suum titulum affigit dicens : « Et in fronte ejus nomen scriptum, mysterium, Babylon magna, mater fornicationum et abominationum terræ. » Jam impietas hic quælibet accipitur, puta tota multitudo et congeries peccatorum; sed maxime duplex. *Prior* est idololatria, ob quam ad captivitatem Babylonicam damnati fuerunt Judæi; ita S. Hieronymus, Hugo et Lyranus; *secundo*, occisio Christi, ob quam perpetuo exsilio nunc damnantur. Ita Ribera, Sanchez, Fernandius et alii. Hæc enim proprie dicta eaque summa fuit impietas. Notat S. Chrysostomus tract. 1 *De Orando Deum*, omne quidem peccatum mortale esse mortem animæ, quia ab ea expellit Deum, qui ejus est vita; proprie tamen impietatem dici mortem animæ, quia pietas, seu cultus Dei, et conversatio eo cultu digna, proprie est vita animæ, quam tollit impietas, quæ idcirco proprie ejus est mors. Unde hebraice est הרשעה *harisca*, *q. d.* Illa impietas, illud scelus, scilicet insigne et enorme.

Animæ vita est pietas, quam tollit mors, id est impietas.

ET PROJECIT EAM IN MEDIO AMPHORÆ. — Ita ut caput totumque corpus mulieris intra amphoram contineretur, uti paulo ante dixi. Hac phrasi significatur completam fuisse mensuram peccatorum, ideoque Judæis instare Dei vindictam. Porro Judæi impleverunt mensuram hanc suam, *primo*, tempore Sedeciæ, cum ipse juramentum Chaldæis præstitum quod eis subesset, violavit et perjurus eis rebellavit, IV *Reg.* XXV, 6. Unde mox excisus est cum regno ab iisdem Chaldæis. *Secundo*, cum Christum occiderunt; unde mox excisi sunt a Tito et Romanis. Ita Ribera, Sanchez, Fernandius et alii.

ET MISIT MASSAM PLUMBEAM IN OS EJUS. — « Ejus, » vel mulieris, ut volunt Theodoretus et Vatablus, vel potius et plenius amphoræ; obstruxit enim os amphoræ, et per consequens os mulieris, totamque mulierem, quæ intra amphoram conjecta, illa claudebatur. Ita S. Hieronymus, Hebræi, Albertus, Remigius, Ribera et alii (1). Hac massa plumbea significatur completa mensura peccatorum, ideoque mulierem, id est impiam Synagogam, damnari ad supplicium certum et irrevocabile, cujus gravitas et perpetuitas significantur plumbo, inquiunt S. Hieronymus, Rupertus et Remigius, ut ad perpetuum silentium, carcerem, tenebras et barathrum detrudatur et demergatur. Audi S. Hieronymum : « Ab angelo opprimitur, ut quæ prius lætabatur in scelere, æterno silentio conticescat; vel juxta Theodotionem, ipsa mulier se projecit et abscondit in medium amphoræ, ac super se duxit gravissimum plumbi pondus, ut obturatum os haberet, et ultra se jactare non posset; » itaque deportaretur in Sennaar, id est in Babylonem; licet enim Judæi ex ea per Cyrum liberati et egressi sint, tamen non sunt egressi nisi emensa amphora, id est expleta mensura septuaginta annorum, pœnæ et captivitati eorum a Deo præstituta, quasi culpæ eorum commensa. Rursum impietas ex ea non est egressa, quia idololatria Judæorum mansit in Babylone, nec regressa est in Jerusalem; ipsi enim hac captivitate castigati, amplius non coluerunt idola. Sic et Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 33, per talentum plumbi accipit pondus peccati, quod peccatorem ad ima gehennæ degravat et deprimit : « Mensura (amphora) vero, inquit, significat divinæ lenitatis et patientiæ finem, ac pœnæ principium. » Addit Arias mulierem hanc plumbum ore excipere et devorare coactam, vel plumbum liquefactum in os ejus infusum, idque in pœnam fraudum et furtorum ejus, de quibus vers. 3, sicut hodie falsarii et corrosores monetæ in cacabum olei bullientis immittuntur, illudque haurire coguntur. Probat id Arias ex traditionibus Hebræorum titulo : *De*

Mas plum in quid

(1) Suffixum femineum in פיה *phia*, plerique, ait Rosenmuller, melius ad mulierem ipsam, de qua directe hic sermo fuerat, referunt; ast, ut aptius judicat Ackermann, ex anteced. et conseq. cum pateat massam plumbeam eum in finem apportatam esse, ne amplius mulier illa possit emergere, suffixum rectius refertur ad איפה *epha*, *amphora*.

Sanhedrin, sive de magistratibus, ubi dicitur, Judæis idololatris, vel violatæ religionis convictis solere plumbum liquefactum in os infundi, eoque illos enecari et comburi. Verum hoc loco solum occlusum est os amphoræ plumbo, non autem hausit illud mulier in amphora sedens; sed in inferno damnati hauriunt sulphur, picem et plumbum liquefactum.

'ropologice, massa 'umbea 't consuetudo eccandi.

Tropologice, impietas in amphora obscura plumbo occlusa, est excæcatio Judæorum; massa plumbea est obstinatio, quam summam in eis hodie cernimus. Rursum massa plumbea impietatis est consuetudo peccandi. Hæc enim peccatorem ita degravat, ut in abyssum malitiæ demergat, ex qua se erigere et exsurgere nequit, nisi miraculo et miraculosa Dei potentis manu et gratia elevetur et extrahatur.

nagogi-, est)stinatio.

Anagogice, talentum plumbi significat gravitatem et perpetuitatem tam culpæ, quam pœnæ damnatorum in Sennaar, id est in inferno, eorumque obstinationem in malo. Ibi enim impietas cum omnibus impiis, quasi ore occluso, ad æternum carcerem, silentium et tormentum damnabitur, et quasi in amphora constipabitur. Unde S. Joannes *Apocal.* XX, 1, vidit « angelum descendentem de cœlo, habentem clavem abyssi, et catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem, etc., et ligavit eum per annos mille, et misit eum in abyssum, et clausit et signavit super illum. Ibi *ergo* omnis iniquitas oppilabit os suum, » *Psalm.* CVI, 42.

's. 9. e mu-leres ıæ?

9. ET ECCE DUÆ MULIERES.— Quæres, quænam hæ? S. Hieronymus cum suis asseclis, Remigio, Ruperto, Alberto, Hugone et aliis, accipit Israel et Judam, sive Samariam et Jerusalem, puta decem tribus et duas reliquas; quas pariter Ezechiel, cap. XXIII, 4, comparat duabus mulieribus meretricibus, Oollæ scilicet et Oolibæ. Verum non agitur hic de Samaria et Israel, hic enim jam pridem abductus erat, non in Sennaar, id est in Babylonem, sed in Assyriam. Quod si quis amphoram hanc accipere velit mensuram impietatis et punitionis tam Isråelis, quam Judæ, potius dicat duas hasce mulieres fuisse Salmanasar et Nabuchodonosor. Ille enim Israelem in Assyriam, hic Judam in Babylonem traduxit. Alii, ut Lyranus, Vatablus, Dionysius, Fernandius, accipiunt tribum Juda, et tribum Benjamin; hæ enim portarunt amphoram, id est mensuram suæ culpæ et pœnæ, in Babylonem, ubi ipsa quasi perpetuo victura remansit. Verum hæ mulieres fuerunt quasi lictores, vel carnifices; Israel autem non fuit sibi ipsi lictor, aut carnifex (1).

'spon- pri- na. ... unda. ... T ia.

Tertio, Theodoretus et Hebræi apud S. Hieronymum, accipiunt Persas et Medos, sive Cyrum et Darium, qui ita Babylonem vastarunt, ut amphora, id est impietatis pœna, perpetuo in ea durare, et sedem suam in ea collocasse videatur; cum in Jerusalem paucis, puta septuaginta, tantum annis durarit. Hæc expositio rem pene attingit, sed semiplene et ex parte duntaxat.

Quarta et genuina.

Dico ergo per duas mulieres accipi duos dæmones primarios, vel potius Nabuchodonosorem et Nabuzardan qui Jerusalem vastarunt, ac Judæos impios in Babylonem transtulerunt. Hi enim fuerunt milvi alati, id est abigei et raptores celerrimi, fortissimi et rapacissimi Judæorum, qui eos traduxerunt in Babylonem. Unde Chaldæus vertit, *populos leves et expeditos*, quales fuerunt Chaldæi. Tales post necem Christi Judæis fuerunt Titus et Vespasianus, vel Titus et Adrianus.

Tropologice.

Tropologice, aliqui accipiunt duo peccata insigniora Judæorum, quæ eos ad exsilium in Sennaar adegerunt. Noxa enim caput sequitur; et culpa est quasi lictor, qui peccatorem adigit et agit in furcam; quænam hæc peccata sint non constat. Posset quis suspicari esse furtum et perjurium, quæ nominavit vers. 3. Hæc enim visio amphoræ cum illa voluminis volantis videtur coincidere, et eodem referri. Ribera vult esse excæcationem et obstinationem Judæorum, quæ spiritu diabolico actæ, quasi alis milvi amphoram hanc cum muliere deportant in Babylonem. Sed hæc duo continentur in muliere, mulier enim est impietas; maxima autem impietas est obstinatio, et in malo obstinata voluntas.

Symbolice.

Symbolice, duæ mulieres ex parte Dei possunt accipi divina sanctitas et justitia; hæ enim pœnas ab impiis Judæis depoposcerunt, eosque e Jerusalem et Terra sancta in impiam et impuram Babylonem ejecerunt. Unde habent alas חסידה *chasida*, id est milvi, vel, ut recentiores vertunt, ciconiæ : *chasida* a radice חסד *chesed*, id est pietas, significat avem piam, puta ciconiam. Hæc enim pia est in parentes, quos senescentes fovet et alis excipit, ut cum iis ad nidum transvolet. Rursum per antiphrasin *chasida* significat milvum, quia impius est, sævus et rapax; Septuaginta vertunt, *upupam*. Jam justitia divina sæviit in Judæos instar milvi; sanctitas tutata est templum et pietatem instar ciconiæ, ideoque ex eo impios Judæos ejecit in Babylonem.

SPIRITUS IN ALIS EARUM. — « Spiritus » est ventus, *q. d.* Rapidissimo et validissimo vento ferebantur et impellebantur, secumque impellebant amphoram in terram Sennaar. Significatur celeritas et fortitudo Nabuchodonosoris et Nabuzardan, in vastandis, expilandis et abducendis Judæis. Ita Theodoretus, Haymo, Vatablus et Arias.

Symbolice, S. Hieronymus spiritum nequam accipit, puta diabolum, *q. d.* Mulieres hæ spiritu diabolico agitabantur, ita ut viderentur diabolum habere in alis, eoque quasi furiis agi rapique in Babylonem.

LEVAVERUNT AMPHORAM INTER COELUM ET TERRAM,

(1) Hæc non possunt intelligi de translatione Judæorum in Babylonem tempore captivitatis, ut aliqui intelligunt, contra seriem orationis et contextum; nam quod visionem tum antecedit, tum sequitur, ad futurum pertinere cuique legenti constat.

— *q. d.* Non cursu, non equis, non curru, sed volatu, id est velocissime transtulerunt amphoram. Qui enim volat, librat se in aere inter cœlum et terram. Alludit ad milvos volantes et nidulantes in arborum cacuminibus.

Symbolice significatur, nec cœlum recipere Judæos, utpote impios et Deo exosos; nec terram, utpote qui hominibus invisi ubique sint, ideoque vagi, exsules et profugi, ita Rupertus : « Nec terra sua, inquit, capit eos, nec cœlum admittet eos. Et quemadmodum signifer eorum Judas proditor periit, suspensus inter cœlum et terram, ut ait quidam, cœli terræque perosus; sic et iste populus a terrena Jerusalem exclusus, et cœlesti factus indignus, quasi pendet inter cœlum et terram, » juxta illud Satyrici : « Si non in cœlis (vel terris) stes ubicumque velis. » Et Fernandius *visione* XXXIV, sect. v : «Judæos, inquit, quasi pilam lusoriam repercutiunt omnes gentes. »

Vers. 11. 11. UT ÆDIFICETUR EI DOMUS IN TERRA SENNAAR.— Puta in Babylone, ut vertunt Septuaginta, nam in terra Sennaar est Babylon, ut patet *Genes.* XI, 2. Dicta est *Sennaar* quasi שנער *scenaar*, id est quæ excussit, scilicet dentes et linguam fabris turris Babel; ibi enim Deus confudit labium unum Meropum, quo omnes loquebantur hebraice, itaque quasi linguam et dentes eis excussit. Rursum excussit ipsos fabros ex Sennaar, eosque in totum orbem dispersit. Significat Zacharias impios Judæos a Chaldæis abductos fuisse in captivitatem Babylonicam, ibique multis annis, puta 70 mansisse, aiunt S. Hieronymus, Rabbini, Albertus, Vatablus et Stunica : post eam vero ab Antiocho Epiphane, et plane pleneque a Tito, abducendos esse in captivitatem et exsilium universale, quo totus orbis eis erit Sennaar, id est terra excussionis, puta impietatis et infidelitatis eorum carcer et exsilium. Quia enim atrox fuit clades et captivitas Sennaar, sive Babylonis, hinc per catachresin, a Judæis quævis gravis calamitas, carcer et exsilium, vocabatur *Sennaar*, sive Babylon. Ita Arias et Sanchez. Denique multi censent hic significari, in Babylone regnum suum inchoaturum Antichristum, ibique erecturum sedem impietatis, æque ac tyrannidis, ac Judæos eum ibidem pro suo Messia recepturos et culturos, ut ait Christus *Joan.* cap. v, 43, donec ab Elia et Henoch per miracula ardentemque zelum ad Christum convertantur. Ita Ribera, Emmanuel et Franciscus Suarez, III part. *Quæst.* LIX, disp. LIV, art. 6, sect. v, et alii multi; quin et auctor operis de Antichristo apud S. Augustinum, et S. Hieronymus in cap. XI *Daniel.*, et Anselmus in *Elucidario*, asserunt Antichristum Babylone nasciturum. Hac de causa S. Joannes *Apoc.* XVI, 12, vidit reges cum magnis copiis ab Euphrate, id est e Babylonia quæ Euphrati adjacet, venientes ad Antichristum : « Et sextus angelus, inquit, siccavit Euphratem, etc., ut præpararetur via regibus ab ortu solis. » Et cap. IX, 14 : « Solve, ait, quatuor angelos, qui alligati sunt in magno flumine Euphrate, etc., ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. » Accedit quod typus Antichristi fuerit Nabuchodonosor, qui Judæos vastavit et abduxit in Babylonem, quique adorari se fecit in statua aurea, quam erexit, *Daniel.* III, 5, uti et faciet Antichristus, juxta illud *Jerem.* cap. I, 14 : « Ab Aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ, » puta a Babylone quæ Judææ erat ad aquilonem. Jam sensus hujus loci est is, quem assignavi vers. 6. Amphora enim hæc continens impietatem, locata et statuta in Babylone, significat tam impietatis culpam, quam pœnam in Babylone locatam, ut cum in ea impietas steterit per delinitam a Deo mensuram tum peccatorum, tum temporum, puniatur et plectatur : *primo*, per Cyrum; *secundo*, per Darium; *tertio*, per Christum, qui Babylonem et Babylonios Antichristi asseclas disperdet in fine mundi.

Nota : Cum ait, « ut ædificetur, » etc., alludit ad idola et idololatriam, quæ maxime nomine impietatis hic intelligitur. Idolis enim more communi Judæi ædificabant domus et templa, eaque ponebant et elevabant in basi, ut excelsa ab omnibus viderentur et colerentur. Jam domus idololatriæ et scelerum fuit Babylon, uti patet *Jerem.* cap. L et LI, unde per catachresin, Roma impia et ethnica sanguine fidelium et martyrum cruenta, imo ebria, a S. Joanne vocatur Babylon *Apocal.* XVII et XVIII. In Babylone ergo impietas Judæorum, ejusque pœna et captivitas posita fuit super basin, quia quasi statua super columnam erecta fuit, ut videri ab omnibus etiam longe remotis posset. Proprie ergo et genuine hæc amphora impietatis e Judæa translata in Babylonem, significat idololatriam cum idololatris impiisque Judæis, a Chaldæis e Judæa translatam esse in Babylonem, ita ut Judæa jam ab ea expurgata sit sancta, dignaque in qua Deo templum restauretur, in quo ipse, ut prius, habitet et colatur : qua ratione Propheta consolatur, simulque incitat Jesum, Zorobabel et populum, ut in Jerusalem reversus ibi maneat; et si qui in Babylone remanserint, inde in Judæam redeant, ibique templum Deo construant, in quo illum sancte venerentur et colant. Jerusalem enim jam est civitas pietatis, Deique veri cultus, ideoque impunitatis pariter et securitatis asylum : Babylon vero est civitas idololatriæ et impietatis, uti fuit ab initio sub tyranno Nemrod, *Genes.* cap. X, 10; ideoque punitioni et excidio addicta, perinde ac jam Meca in Arabia est civitas mahometismi, Geneva est metropolis calvinismi. Judæi ergo e Jerusalem in amphora quasi translati in Babylonem, eo impietatem, id est idololatriam, secum exportarunt, ita ut illa amplius non redierit in Jerusalem, inquit Lyranus, Dionysius et a Cas-

tro. In Babylone itaque suam amphoram, id est culpam et pœnam deposuerunt, dum septuagesimo anno ea emensa, evoluta et persoluta, quasi ex sua amphora exeuntes, puri et liberi redierunt in Jerusalem et terram sanctam, amphoram, id est idololatriam, ejusque pœnam relinquentes Babyloni et Babyloniis, quos proinde primo Cyrus, deinde Darius Hystaspis vastavit.

Allegorice, Sennaar est infernus. Allegorice, significatur impietatis Judæorum mensura complenda per cædem Christi, ob quam ipsa cum Judæis impiis e Jerusalem per Romanos expellenda sit in Sennaar, id est in exsilium totius orbis, donec in Sennaar subjiciat se Antichristo, cum eoque plectatur et trudatur in tartara. Ibi enim erit æterna sedes impietatis, ibique implebitur plane illud : « Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, » id est excussionis, « et stabiliatur et ponatur ibi super basin suam. » Pro quo clarius vertit Syrus : *Ut ædificent ei domum in terra Babylonis, et stabiliant eam, et habitare* (residere) *faciant eam ibi super præparationem* (mansionem) *ejus;* et Arabicus Alexandrinus : *Jam ædificata est ei domus in Babylone, et parata est ei, et habitabit in domo quæ ei parata est;* et Arabicus Anthiochenus : *Ut ædificent ei domum in terra Babylonis, et stabiliat eam, et ponat eam in æqualitate ejus,* æqualia reddens cuique pro demeritis supplicia. Tunc enim impietas Judæorum, inquit Fernandius *visione* XXXIV, sect. v, exaltabitur, et quasi super basin ut idolum in templo collocabitur, ut gloriosior et honoratior habeatur ab omnibus Antichristi sequacibus. Unde eorum typus fuerunt fabri, qui turrim Babel ædificarunt in Sennaar, ut impietatem suam contra Deum exaltarent. Sic enim et Judæi impietatis suæ idolum, quasi super basin exaltabunt ibidem sub Antichristo, sed in nihilum recident cogitationes eorum, sicut et impiæ turris ædificatorum. Nam et Antichristus eorum occidetur a Christo, et impietas exaltata cadet : sed per magnam misericordiam Dei fiet, ut cæso Antichristo, a sua impietate resipiscant, et convertantur ad Christum. Beneficia enim Dei contempta acuunt Dei, primo iram, deinde misericordiam.

Tropologice, impietas e Jerusalem, id est ex Ecclesia everritur, cum ex ea expelluntur, exeuntque schismatici et hæretici, ut constituant suæ hæresis idolum in Babylone, id est in sua Ecclesia Satanica, ex qua in æternam Babylonem, id est confusionem, et Sennaar, id est excussionem dentium, deturbabuntur, puta in gehennam, ubi erit fletus et stridor dentium; ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Fideles ergo qui sapiunt, fugiant Babylonem hanc quasi pestem, ac in Ecclesia sedem figant; ibi templum perfectionis virtutum Deo ædificent, donec in Jerusalem et templum cœleste, ad æternam vitam et gloriam transferantur. Utinam, o Domine, impietatem (hæresim) ex Anglia, Scotia, Germania, Bohemia, etc., educas, et transferas in Sennaar, ut fiant terra orthodoxa et sancta, sicut olim fuerunt, cum in ea te laudaverunt patres nostri.

Rursum amphora est mensura peccatorum cujusque, tum hominis, tum populi, qua impleta Dei vindicta prosilit ad ultionem. Quisque ergo videat ne amphoram hanc impleat, sed si quid criminum in eam injecerit, mox per pœnitentiam evacuet et exhauriat. Porro impletur amphora, cum impune et publice grassatur impietas, uti fit in Bacchanalibus, cum omnium oculi in eam intendunt. Tunc ergo maxime timenda est Dei ira et vindicta. Quocirca viri sancti, ut eam a se et republica avertant, eo tempore tanto magis insistunt orationibus et piis operibus, ut iram Dei sistant et amphoram evacuent, quanto impii vacant suis cupidinibus, ardentque ut eam impleant; ne instar Sodomorum igne cœlesti siderentur, vel instar Judæorum in terram Sennaar, id est excussionis, puta in exsilium præsens et perenne in gehenna ablegentur; præsertim cum Deus dat signa iræ suæ, et vindictæ imminentis per famem, pestem, publicasque strages et clades. Tunc enim apparet ejus falx volans et amphora egrediens, quam præcones toti populo annuntient et intentent, ut eam vitare, et Dei indignationem placare satagant; perinde ac fecit Aaron in seditione ac punitione Core, jubente Mose ac dicente : « Tolle thuribulum, et hausto igne de altari mitte incensum desuper, pergens cito ad populum, ut roges pro eis; jam enim ira egressa est a Domino, et plaga desævit. Quod cum fecisset Aaron, et accurrisset ad mediam multitudinem, quam jam vastabat incendium, obtulit thymiama, et stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit. »

Symbolice, amphora est avaritia. Symbolice, S. Gregorius lib. XIV *Moral.* cap. XXVI, per amphoram accipit avaritiam, in quam oculi omnium mundanorum respiciunt; ut, cum ad cætera sint cæci, oculos solum habere videantur ad intuendas amphoras, et mensuras emendi vendendique, ac cætera lucri instrumenta. Hanc duæ mulieres, scilicet superbia et inanis gloria in altum levant. Audi ipsummet S. Gregorium totum hoc amphoræ symbolum explicantem moraliter : « Volens Deus Prophetæ ostendere humanum genus, ex qua ab eo maxime culpa dilabatur, per imaginem amphoræ quasi patens os avaritiæ designavit : Avaritia quippe velut amphora est, quæ os cordis in ambitu apertum tenet. Et dixit : Hæc est oculus eorum in universa terra. Multos obtusi sensus homines cernimus, et tamen eos in malis actibus astutos videmus, Propheta quoque attestante, qui ait : Sapientes sunt ut faciant mala, bene autem facere nesciunt. Hi itaque sensu torpent, sed in his quæ appetunt, avaritiæ stimulis excitantur; et qui ad bona videnda cæci sunt, excitantibus præmiis ad peragenda mala, vigilantes fiunt. Unde recte de hac

eadem avaritia dicitur : Hæc est oculus eorum in universa terra. Ecce talentum plumbi portabatur. Quid est talentum plumbi, nisi ex eadem avaritia pondus peccati? Et ecce mulier una sedens in medio amphoræ. Quam mulierem ne fortassis quæ esset, dubitare possimus, illico angelus innotuit. Nam illic mox sequitur : Et dixit : Hæc est impietas. Et projecit eam in medio amphoræ. Impietas in medio amphoræ projicitur; quia nimirum in avaritia semper impietas tenetur. Et misit massam plumbi in os ejus. Massa plumbi in os mulieris mittitur : quia scilicet impietas avaritiæ peccati sui pondere gravatur. Si enim ea quæ deorsum sunt non ambiret, erga Deum ac proximos impia nequaquam existeret. Et levavi oculos meos, et vidi : et ecce duæ mulieres egredientes, et spiritus in alis earum. Quid aliud in his duabus mulieribus accepimus, nisi duo principalia vitia, superbiam videlicet et gloriam inanem? quæ impietati absque ulla dubitatione conjuncta sunt. Quæ et in alis suis spiritum suum habere narrantur, quia in actionibus suis Satanæ voluntati deserviunt. Ipsum quippe Propheta spiritum appellat, de quo Salomon ait : Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris. Et de quo in Evangelio Dominus dicit : Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida et inaquosa. Spiritus in alis earum est; quia superbia et inanis gloria per omne quod agunt, Satanæ voluntati famulantur. » Cætera deinde amphoræ ita tropologice prosequitur : « Et habebant alas, quasi alas milvi. Milvus semper naturæ studet insidiari pullorum. Istæ ergo mulieres alas habent quasi alas milvi, quia actiones earum diabolo sunt procul dubio similes, qui insidiatur semper vitæ parvulorum. Et levaverunt amphoram inter cœlum et terram. Superbia et vana gloria habent hoc proprium, ut eum quem infecerint, in cogitatione sua super cæteros homines extollant, et modo per ambitum rerum, modo per desiderium dignitatum, quem semel captum tenuerint, quasi in honoris altitudinem elevent. Qui autem inter cœlum et terram est, et ima deserit, et superiora minime attingit. Levant ergo istæ mulieres amphoram inter cœlum et terram, quia superbia et inanis gloria mentem per avaritiam honoris captam ita elevant, ut quoslibet proximos despicientes quasi ima deserant, et alta gloriantes petant. Sed tales quique dum superbiunt, et eos mente transeunt cum quibus sunt, et superioribus civibus minime junguntur. Amphora ergo levata inter terram et cœlum dicitur : quia avari quique per superbiam atque inanem gloriam et proximos juxta se despiciunt, et superiora quæ ultra ipsos sunt, nullatenus apprehendunt. Inter terram itaque et cœlum feruntur : quia nec æqualitatem fraternitatis in infimis per charitatem tenent, nec tamen summa pertingere sese extollendo prævalent. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me : Quo istæ deferunt amphoram? Et dixit ad me : Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar. Eidem amphoræ ædificatur domus in terra Sennaar : Sennaar quippe fœtor eorum dicitur. Et sicut bonus odor ex virtute est, Paulo attestante, qui ait : Odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, et e contrario fœtor ex vitio. Radix enim est omnium malorum cupiditas, et quia quodlibet malum per avaritiam gignitur, dignum est ut domus avaritiæ in fœtore construatur. Sciendum quoque est quod Sennaar latissima vallis est, in qua turris a superbientibus ædificari cœperat, quæ linguarum facta diversitate destructa est : quæ scilicet turris Babylon dicta est, pro ipsa videlicet confusione mentium atque linguarum. Nec immerito ibi avaritiæ amphora ponitur, ubi Babylon, id est confusio, ædificatur : quia dum per avaritiam et impietatem certum est omnia mala exsurgere, recte hæc ipsa avaritia, atque impietas in confusione perhibentur habitare. » Hæc quæ de avaritia dixit S. Gregorius, pari jure libidini, gulæ, iræ, acediæ, et cuivis alteri vitio attribuas. Amphora enim vini. est gula; fellis ira; torporis, acedia, etc.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Zacharias quatuor quadrigas, in eisque equos quadruplices, scilicet rufos, nigros, albos et varios, portendentes quatuor monarchias sibi ordine succedentes, scilicet Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum, quibus successit regnum Christi stabile et æternum. Unde secundo, vers. 9, jubetur facere coronam auream, eamque ponere in capite Jesu pontificis, auditque : Ecce vir Oriens (*Chaldaice* Messias) nomen ejus, et subter eum orietur, et ædificabit templum Domino. *Occasio hujus visionis fuit hæc : Viderat Zacharias in fine capitis præcedentis amphoram cui insidebat impietas, transferri in Babylonem, ibique eam in basi quasi in loco stabili collocari. Jam videt circa impietatem hanc, et impium Babylonis imperium cætera regna confligere, illudque ei extorquere. Nam Cyrus et Persæ ceperunt et vastarunt Babylonem. Deinde Alexander Magnus Darium et Persas cecidit juxta Babylonem, eaque ratione Babylonis imperium Persis ademit, et ad Græcos transtulit. Denique Romani illud idem Græcis ademptum sibi vindicarunt. Hoc est quod a Deo audit Propheta vers.* 8 : Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis (*in Babylonem quæ Judææ est ad aquilonem*), requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis. Occasio visionis.

Hæc eadem paulo ante intuitus est Daniel, cap. II, 32, *ubi in specie statuæ quadriformis quatuor hasce monarchias conspexit. Et cap.* VII, 3, *ubi easdem sub specie quatuor ferarum, scilicet leænæ, ursi, pardi, et quartæ horribilis ac variæ depingi vidit : quæ visio paucis annis ante Zachariam contigit, nimirum anno primo Balsasar, ut ibidem dicitur vers.* 1, *qui paulo post cæsus fuit a Cyro Babylonem expugnante. Hæc vero Zachariæ contigit sub Dario Hystaspis, qui post septennium regni Cambysis, Cyro in imperio Persidis successit, et Babylonem rebellantem rursum expugnavit. Quocirca ad has Danielis visiones alludit Zacharias : unde vidit eosdem quatuor ventos, quos Daniel cap.* VII, 2, *inter se confligentes; ac quatuor feras quatuor monarchias portendentes præcurrere, et desinere in regnum Christi æternum.* Prima *enim Danielis fera respondet rufo colori equorum Zachariæ : leæna enim est rufa.* Secunda *fera Danielis, puta ursus, respondet nigro colori equorum secundorum Zachariæ : ursi enim sunt nigri.* Tertia *fera Danielis, puta pardus, respondet colori albo equorum tertiorum Zachariæ : pardus enim maculis albis inspersus est.* Quarta *fera varia Danielis respondet quartis equis variis Zachariæ. Danielem et Zachariam secutus est S. Joannes* Apoc. VI, *ubi quatuor regna post Christum futura vidit depingi per quatuor equos :* primum, *album;* secundum, *rufum;* tertium, *nigrum;* quartum, *pallidum. Vide ibi dicta* (1). Similis Danielis.

1. Et conversus sum, et levavi oculos meos, et vidi : et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium : et montes, montes ærei. 2. In quadriga prima equi rufi, et in quadriga secunda equi nigri, 3. et in quadriga tertia equi albi, et in quadriga quarta equi varii, et fortes. 4. Et respondi, et dixi ad angelum, qui loquebatur in me : Quid sunt hæc, domine mi? 5. Et respondit angelus, et ait ad me : Isti sunt quatuor venti cœli, qui egrediuntur, ut stent coram Dominatore omnis terræ. 6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis : et albi egressi sunt post eos : et varii egressi sunt ad terram Austri. 7. Qui autem erant robustissimi, exierunt, et quærebant ire, et discurrere per omnem terram. Et dixit : Ite, perambulate terram : et perambulaverunt terram. 8. Et vocavit me, et locutus est ad me, dicens : Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis. 9. Et factum est verbum Domini ad me, dicens : 10. Sume a transmigratione ab Holdai, et a Tobia, et ab Idaia, et venies tu in die illa, et intrabis domum Josiæ, filii Sophoniæ, qui venerunt de Babylone. 11. Et sumes aurum et argentum :

(1) Continetur hoc capite emblema postremum exhibens quatuor quadrigas per equorum colores distinctas, quæ significant monarchias adhibendas ad explendam Dei ultionem, 4-8. Adjicitur visio ultima, *primo*, de facienda corona ex donis exsulum in Babylone, et imponenda Jesu pontifici, 9-11; *secundo*, de futuro Christi adventu, condenda ab illo Ecclesia, sacerdotali illius ac regia potestate, 12, 13

et facies coronas, et pones in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni, 12. et loqueris ad eum, dicens : Hæc ait Dominus exercituum, dicens : ECCE VIR ORIENS NOMEN EJUS : et subter eum orietur, et ædificabit templum Domino. 13. Et ipse exstruet templum Domino : et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo : et erit sacerdos super solio suo, et consilium pacis erit inter illos duos. 14. Et coronæ erunt Helem, et Tobiæ, et Idaiæ, et Hem, filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini. 15. Et qui procul sunt, venient, et ædificabunt in templo Domini : et scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

Vers. 1. 1. ET CONVERSUS SUM, ET LEVAVI. — « Conversus, » id est iterum, vel rursus levavi oculos, et vidi novam visionem : ponitur enim verbum, vel potius participium pro adverbio, per enallagen Hebræis usitatam. Ita Vatablus. Unde ex hoc loco non liquet an hæc visio statim successerit visioni præcedentis capitis, an vero post majus temporis intervallum.

Quatuor quadrigæ, quæ? ET ECCE QUATUOR QUADRIGÆ. — Theodoretus quem sequuntur Palacius et a Castro, per quatuor quadrigas accipiunt quatuor angelorum turmas, Judæorum res et commoda procurantium. Nam cap. I, 8, vidit pari modo equos varios, albos et rufos, qui repræsentabant angelos Judæorum tutelares, ut ibi dixi. Hi enim stant coram Domino, uti dicitur vers. 5, ad ejus jussa diversa circa regimen populi ejus exsequenda, juxta illud *Habacuc* III, 8 : « Qui ascendes super equos tuos : et quadrigæ tuæ salvatio. » Et *Psalm.* LXVII, 18 : « Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium : Dominus in eis in sancto. » Unde et Elias in curru equorum igneorum, id est angelorum, raptus est in cœlum, IV *Reg.* II, 11. Et cap. VI, 17, Elisæus obsessus a Syris, « vidit montem plenum equorum et quadrigarum ignearum in circuitu suo, » puta angelorum, ad se tutandum. Jam hasce quatuor quadrigas, id est turmas angelorum, ita particulatim ex Theodoreto applicat et explicat a Castro : Equi rufi, inquit, significant angelos ultores et sanguinarios, qui egressi a Domino manserunt in Judæa, ut Judæos sua virtute de hostibus ulciscerentur et tutarentur. Quadriga angelorum, quæ nigris equis vehebatur, missa fuit in terram aquilonarem, ut per Medos et Persas exscinderet Babylonios hostes Judæorum. Quadriga angelorum alborum missa est post priorem, ut Judæos libertate donatos per eosdem Persas, hilares reduceret in patriam. Quadriga angelorum variorum missa est versus Austrum, ut hostes Judæorum eis felicitatem invidentes, pro varietate gentium continerent, ne ulla in re eis nocerent.

Sunt quatuor monarchiæ. Verum communis Patrum et interpretum sententia est, hasce quatuor quadrigas significare quatuor monarchias circa impium Babylonis imperium decertantes, quas Deus sua providentia successive in lucem eduxit, rexit, mutavit pro libito ad suam potentiam et gloriam, præsertim circa populum suum per eas vel castigandum, vel protegendum et promovendum, toti orbi ostendendam : itaque equos rufos denotare monarchiam Assyriorum et Chaldæorum, nigros Persarum, albos Græcorum, varios Romanorum. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Chaldæus, Remigius, Haymo, Hugo, Albertus, Lyranus, Vatablus, Arias, Ribera, Sanchez, Fernandius, et alii passim. Ratio hujus symboli quadrigarum est, quod monarchiæ jam dictæ quadrigis in bello utebantur, ex iisque depugnabant : quadrigæ ergo significant, quod ipsæ sua bellica fortitudine, vi et tyrannide obtinuerint sua imperia. Nam per quadrigas intelligit earum aurigas et sessores, uti et cap. I, 8, puta ipsos monarchas, eorumque duces et milites quadrigis insidentes, tum ad bellandum, tum ad triumphandum ad suam pompam et gloriam ostentandam, nisi dicas cum Sanchez, quadrigas has non ab hominibus, sed a belluis agi ; quia belluinæ et tyrannicæ fuerunt monarchiæ, ut belluarum, quibus comparantur et repræsentantur, naturam et indolem imitatæ, imo induisse videantur. Unde et Daniel cap. VII, 3, vidit eas repræsentari per quatuor bestias, quas paulo ante recensui. Adde, sicut auriga potest laxatis, adductis vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, sistere et regere quoquoversum ; sic reges et monarchæ suis legibus, placitis, prudentia, consilio, imperio populos sibi subjectos gubernant, et pro voluntate moderantur. Et quia triumphus est quasi regnum quoddam temporarium, decretum ducibus ob partam victoriam, idcirco triumphantes quadriga vehebantur, quasi reges temporarii.

Porro veteres in quadrigis depugnasse, indeque quadrigam symbolum esse belli et regni bello parti, patet ex illo *Psalm.* XIX, 8 : « Hi in curribus, et hi in equis : nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. » Et *Nahum* III, 2 : « Vox flagelli, et vox impetus rotæ, et equi frementis, et quadrigæ ferventis. » Et *Cant.* I, 8 : « Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te. » Sic de Turno canit Virgilius *Æneid.* XII :

Poscit equos atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.

tertio, interim, donec hæc promissa impleta fuerint, de custodienda hac corona, tanquam futurorum signo, et constituenda ex gentibus Ecclesia, 14, 15.

Sic Isaias cap. XXI, 7, vidit in bigis ascensorem cameli et ascensorem asini, id est Darium et Cyrum invadentes Babylonem. Denique Ezechiel vidit currum cherubicum quasi quadrigam Dei, pergentis ad excidium Judæorum et Gentium, stipatum quatuor animalibus, leone, bove, homine et aquila. Huc spectat illud *Deuteronom.* cap. XXXIII, vers. 26 : « Ascensor cœli auxiliator tuus; » cœlum enim est quasi currus bellicus Dei.

stice, unt atuor nera ncto- um.

Mystice, Clarius, Burgensis et nonnulli veteres apud S. Hieronymum per quatuor quadrigas accipiunt quatuor Evangelia, quadrupliciter a quadruplicibus præconibus toto orbe promulgata et propagata. Nam equi rufi significant apostolos et martyres, qui suo sanguine Evangelia obsignarunt. Equi nigri significant prophetas et doctores, qui profunda et quasi in antris atris abdita Dei mysteria ingressi, ibique quasi atrati, eadem in mundo prædicarunt, sed atre, id est obscure, et quasi per speculum et in ænigmate, ut ait Apostolus I *Corinth.* XIII, 12. Equi jugales albi significant virgines, virginitate quasi liliis candidos. Equi varii et fortes significant confessores variis Dei donis illustres. Hi enim omnes, quasi quadrigæ Dei actæ et impulsæ vento impetuque Spiritus Sancti, cunctas gentes Christo subjugarunt. Sicut enim Deus quadrigis, id est monarchis Chaldæorum, Persarum, Græcorum et Romanorum subjecit orbem, ita multo magis eumdem ineffabili sua providentia per quadriformes sanctos subjecit Christo, in cujus regnum omnes reges et regna desierunt.

DE MEDIO DUORUM MONTIUM. — Hi duo montes symbolum sunt potentiæ et providentiæ Dei, cujus duæ partes, et quasi montes sunt mens et voluntas, puta sapientia et decretum, sive dispositio et definitio, aut præordinatio et exsecutio. Sensus ergo est, *q. d.* Hæ quatuor quadrigæ, id est monarchiæ, Dei potentia et providentia ita constrictæ tenebantur et claudebantur, quasi septæ essent montibus æneis, id est fortissimis et impenetrabilibus, donec manum suam laxavit Deus, eisque exeundi potestatem dedit, ut imperium occuparent, sibique alias gentes subjicerent. Alludit, ait Mariana, ad montem Taurum, seu Caucasum, ubi juga montis duo in fauces coeunt, sicut portæ ferreæ, de quibus Hegesippus lib. V, cap. L. Locus est sic dictus, non quod ibi sint portæ, sed ob munitionem. Nam proprie ex hisce montibus egressi sunt eorum accolæ Persæ, qui in vastando hoc impietatis Babylonicæ regno fuerunt primi et præcipui, ideoque requiescere fecerunt Spiritum Dei, ut dicitur vers. 8. Simili enim modo Dei providentia sua sapientia et voluntate, quasi duobus ferreis montibus inter se coeuntibus, continebat has monarchias, uti ventos (quibus hæ monarchiæ comparantur vers. 5), antris et montium latebris ab Æolo concludi fabulantur Poetæ, qui hanc fabulam hinc mutuati videntur, de qua Homerus *Odyss.* XX, et ex eo Virgilius lib. I *Æneid.* :

> Hinc vasto rex Æolus antro
> Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
> Imperio premit, ac vinclis et carcere frænat.
> Ni faciat, maria ac terras, cœlumque profundum
> Quippe ferant rapidi secum.

Unde *secundo*, Vatablus per montes hos accipit robur istorum regum et gentium, qui sua virtute bellica monarchiam sibi pepererunt. Simili modo Arias accipit eorumdem consilium et industriam, quæ in bellis robori sæpe prævalet (1). Mystice, Albertus, Lyranus et Hugo, per duos montes accipiunt Israelem et Judam, e quibus egressi sunt Prophetæ, qui quasi montes ærei, id est fortes et invicti certo et infallibiliter harum monarchiarum principium, progressum et terminum prædixerunt.

Allegorice, duo montes sunt duo testamenta, vetus Mosis, et novum Christi. Hæc enim sunt quasi duo montes inconcussi et irrefragabiles, e quibus egressa sunt quatuor Evangelia, quæ totum orbem occuparunt. Ita Clarius et Burgensis.

ÆREI, — id est fortes et duri instar æris. Perperam R. David vertit, *chalybei*. Hebræum enim נחשת *nechoset* significat æs, non chalybem, atque æs æque duritiei est symbolum, ac chalybs.

2. IN QUADRIGA PRIMA EQUI RUFI. — Mariana per equos rufos, utpote fortissimos, accipit monarchiam Romanorum, quæ licet ordine fuerit ultima, robore tamen et virtute fuit prima : unde prima hoc loco ponitur. Vers. 2.

Verum alii omnes per equos rufos accipiunt monarchiam Assyriorum et Chaldæorum, quæ reipsa fuit prima. Hi vocantur rufi, tum quia sanguinarii et crudeles fuerunt, præsertim in Judæos, quos urbe, templo, libertate et vita spoliarunt (hinc celebris illa, dira et ærumnosa captivitas Judæorum in Babylone per septuaginta annos : ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus et alii); tum quia vestibus rufis, id est purpureis et coccineis, utebantur, ut patet *Nahum* II, 3 : « Clypeus ejus ignitus, viri exercitus ejus in coccineis. » Et S. Joannes Babylonem vocat purpuratam meretricem, *Apoc.* XVII, 3, et cap. XVIII, 16 : « Væ, ait, civitas illa magna, quæ amicta erat bysso, et purpura, et cocco. » Hic enim color ardorem animi ad præliandum notat et acuit : unde equi rufi alacriores, erectiores et animosiores sunt. Color enim rufus est accensus et ignis splendorem refert, idque melius quam rubeus, qui tamen zeli et acrimoniæ est index, teste Alciato *emblem.* CXVII, dum ait :

Equi rufi sunt Assyrii, cur?

> At ruber armatos equites exornat amictus.

Hac de causa post Chaldæos aliæ quoque gentes

(1) Item, Calmeto videtur montibus æreis significari has quadrigas ad populos conterendos, evertendos, subigendosque ferri. Maurer putat duos montes esse Sion et Moria.

ad prælia euntes, vestibus rubris usæ sunt, ut Persæ, teste Xenophonte lib. VII *Cyropædiæ* : et Græci, teste Æliano lib. VI, cap. VI, præsertim Lacedæmonii. Pluribus idipsum ex Plutarcho, Æliano et Valerio demonstrat Alexander ab Alexandro lib. I *Genial.* XX, et ibidem Tiraquellus. Verum quia primi Babylonii in bellis purpurea vel coccinea veste usi sunt, quos deinde Græci et Persæ sunt imitati; hinc hic color datur Babyloniis. Ita Arias et alii. Porro quid hi equi rufi egerint, non declarat Zacharias, tum quia jam præterierant; tum quia Judæis recens ex Babylone redeuntibus satis idipsum constabat, inquit S. Hieronymus; tum quia eorum gesta noxia et funesta fuerunt Judæis, inquit Cyrillus. Angelus autem hic læta ostendit Zachariæ, ut afflictos Judæos animet et consoletur.

Allegorice Clarius : Equi, inquit, rufi qui alio non sunt egressi, significant S. Jacobum, S. Stephanum, primosque similes Christi præcones et athletas, qui inter crudeles et cruentos Judæos Evangelium Christi prædicarunt : pro eoque ab illis in Judæa occisi sanguine suo rubricati, non alio quam e terra in cœlum egressi sunt.

Nigri sunt Persæ, cur? IN QUADRIGA SECUNDA EQUI NIGRI. — Nigri designant Persas : quia hi plus horroris et mœroris, quam damni et stragis intulerunt Judæis; uti Cambyses, qui impedivit fabricam templi; et Assuerus maritus Esther, qui seductus ab Aman Judæos omnes neci addixit. Ita S. Hieronymus. Addit Arias Persas pulla et atra veste uti solitos, indeque fuscum dici, quasi pusicum et persicum. Verum id non liquet ex historiis, imo Xenophon, loco jam citato, asserit eos in bello usos coccineis.

Vers. 3. Albi sunt Græci. 3. IN QUADRIGA TERTIA EQUI ALBI. — Albi denotant Alexandrum, Ptolemæum Philadelphum, et Græcos, qui clementes et benevoli fuerunt in Judæos, adeo ut Alexander Jaddum pontificem pronus adorarit, teste Josepho lib. XI *Antiq.* cap. ult. Licet enim Antiochus Epiphanes ex Græcis oriundus Judæos afflixerit, tamen hæc afflictio fuit modici temporis, atque in ea Machabæi victoriis fuerunt candidati et illustres.

Addit Cyrillus Græcos denotari albo colore, tum quia ut plurimum veste alba utebantur; tum quia linguam planam et apertam, ac a barbarorum tenebris et obscuritate alienam habebant; tum quia delicias et convivia amabant, quorum symbolum erat vestis candida : hæc enim erat vestis festa, convivialis et læta; tum quia in bellis fuerunt felices et victoriosi, uti patet de Alexandro : candida enim vestis erat triumphantium.

Varii sunt Romani. IN QUADRIGA QUARTA EQUI VARII, ET FORTES.—Mariana per equos varios accipit Ægyptios : hi enim ad Austrum late dominati sunt Ægypto, ac vicinis Syris et Æthiopibus, fueruntque potentes et celebres. Verum cæteri omnes per quartam hanc quadrigam accipiunt monarchiam Romanorum. Hæc enim potens fuit et fortis, æque ac varia, tum in regimine, quia initio in regibus fuit monarchicum, deinde in consulibus aristocraticum, postea in tribunis plebis democraticum, rursum in imperatoribus monarchicum, idque ex varia gente : alii enim fuerunt Itali, alii Hispani, alii Galli, alii Græci, etc.; tum quia Romani variis fuere ingeniis, æque ac affectibus in Judæos : partim enim in eos benevoli fuere, uti Senatus Romanus tempore Machabæorum, quando cum eis fœdus sancivit; item Julius Cæsar, Augustus, Tiberius, Claudius; partim infensi et crudeles, ut Pompeius, Caligula, Nero, Vespasianus et Adrianus. Ita S. Hieronymus.

Pro *variis* hebraice est ברודים *berudim*, id est grandinati, hoc est, maculis albis instar grandinis respersi et variegati, quos Latini guttatos vocant; ut Martialis lib. V, *Epigram.* CIV, aves Numidicas guttatas vocat. Unde Syrus vertit, *sparso vellere*, vel *ad flammeum colorem accedente*; Arabicus Antiochenus, *colore vermiculi*, vel purpuræ. Rursum pro *fortes* hebraice est אמוצים *amutsim*, quod Aquila vertit κραταιοὶ, vel, ut legit S. Hieronymus, κρατεροὶ, id est *potentes*, robusti; Septuaginta, ψαροὶ, id est *sturnini*, puta colores sturni avis : hæc enim vocatur ψάρος; vel veloces, ἀπὸ τοῦ ψαίρειν, unde αἰψηρὸς. Chaldæus vertit קטמנין *kitmanin*, quod Biblia Regia vertunt, *coloris cinerei* : melius alii vertunt, *confringentes*, vel comminuentes, in cinerem redigentes, juxta illud quod de iisdem ait Daniel cap. II, 40 : « Quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc. » Origo duplicis hujus versionis est, quod hebræum אמוצים *amutsim*, proprie significet fortes, ideoque veloces, ut vertunt Septuaginta, et comminuentes omnia, ut vertit Chaldæus. Sed aliqui, inter quos est Arias, *amutsim* acceperunt pro חמוצים *chamutsim*, id est fermentatos, puta *cinereos*, hujus enim coloris est fermentum; vel *sturninos*, ut alii vertunt ex Septuaginta, sturni enim pariter sunt coloris cinerei. Unde et Syrus, etiam Vaticanus, τὸ *fortes* omittit. Verum prior lectio *amutsim*, id est *fortes*, est vera et genuina. Porro Arias per *cinereos*, accipit Turcas, Arabes et Saracenos, qui colorem habent cinereum; præsertim Ottomanos. Hi enim partem magnam Romani imperii occuparunt sua fortitudine, quam eis indit sua lex, puta Alcoranum : hoc enim jubet eis, ut armis sectam suam propagent. Verum hi Romani censeri nequeunt, cum sint Romanorum jurati hostes; nec robustissimi, cum eis longe sint robustiores Christiani Europæi, uti patet in præliis. Adde, spurca et fœda est hæc Mahometis secta, nec digna hisce Zachariæ oraculis et elogiis.

Mystice, Alcazar in cap. VI *Apocal.* notat. 5, pag. 444, per quadricolores equos et quadrigas accipit quatuor dotes et virtutes, quibus Apostoli, virique apostolici, quasi quadrigæ Christi, ipsi totum subegerunt orbem; scilicet equos albos Mysti[c] quatu[or] equi su[nt] quatu[or] virtut[es] aposto[li]cæ.

denotare immaculatam sanctitatem, rufos zelum ardentem, varios sapientiam, nigros modestiam. De albore vide Alciatum, *emblem.* CXVII :

> Sinceri est animi et mentis stola candida puræ.

Rufi denotant ardorem : quia hic color accensus est et igneus. Varii significant æternam Dei sapientiam, quæ varietatem illam Apostolorum et fidelium tanta pulchritudine distinxit : multiplex enim color est multiformis ars et sapientia. Est enim spiritus sapientiæ multiplex, *Sapient.* VII, 22. Niger color significat modestiam; unde clerici et monachi S. Basilii, Benedicti, Augustini, etc., nigris vestiuntur, juxta illud *Cant.* V, 11 : « Comæ ejus nigræ quasi corvus, » ubi Delrio ex Hesychio, Bernardo, Alcuino, Beda, Haymone et Anselmo ostendit, nigrorem symbolum esse rei contemptæ, et externa specie despicabilis, quæ fundamentum est humilitatis et modestiæ, juxta illud *Cant.* I, 5 : « Nigra sum, sed formosa. »

Ex his Zachariæ quadrigis ortæ videntur quatuor Circensium aurigarum factiones, totidem coloribus distinctæ, quæ apud Romanos et Græcos graves sæpe tumultus concitarunt. Erant enim aurigæ, alii albati, alii russati, alii prasini, alii veneti, de quibus omnibus exstant epigrammata, lib. V *Anthologiæ*, et Dio lib. LIX, et Suetonius in *Vitellio*, cap. XIV. Albati enim respondent quadrigis albis Zachariæ, russati rufis, prasini nigris, veneti variis. Prasinus enim color est porraceus, sive viridis, qui conflatur ex gilvo et nigro, teste Platone in *Timæo*. Venetus color vocabatur cyaneus, sive cæruleus et marinus, ait Vegetius : mare autem ob fluctus et reverberationem radiorum solis, varios exhibet colores, sed maxime cæruleum. Unde Arias equos varios Zachariæ censet fuisse cinereos, qui ad cæruleos accedunt. Porro hisce quatuor coloribus videntur repræsentasse quatuor elementa, eorumque inter se dissidia et pugnas, nimirum rubro ignem; ruber enim color ignis est, et igneus : albo aerem; serenus enim aer albescit : veneto, sive cæruleo aquam et mare : prasino, sive porraceo terram, germina et porros producentem. Hæc enim quatuor elementa moderatur, interque se committit et contemperat summus universi auriga Deus. Unde de origine venetorum et prasinorum sic in antiquis historiarum Collectaneis Codice Vaticano 96, legimus : « Œnomaus primus invenit Circensium colores, quibus terræ ac maris quasi certamen repræsentavit. Mittebantur sortes; quem vero contigisset terræ vicem agere certando, ille vestem viridem induebat; cæruleam autem, qui vices maris agebat. Hoc certamen vigesimo quarto die martii Œnomaus constituit. Quod si color viridis vicisset, terræ fertilitatem omnes sperabant; si cæruleus, tranquillam maris navigationem. Quare agricolæ optabant victoriam viridi colori; nautæ cæruleo. »

5. ISTI SUNT QUATUOR VENTI. — Hoc est, velut quatuor venti : Hebræi enim sæpe *caph*, quæ est nota similitudinis, omittunt, *q. d.* Hæ quatuor quadrigæ, id est monarchiæ, inter se confligent ut venti contrarii, ac violenter et celeriter quasi venti subvertent omnia, quocumque irruent : denique velociter transibunt et desinent, uti faciunt venti. Alludit ad *Daniel.* VII, 2, ubi pariter Daniel hæc quatuor regna depingi vidit per quatuor ventos confligentes in mari, *q. d.* Istæ quadrigæ sunt similes quatuor ventis ostensis Danieli : sicut enim ventis mare, sic quadrigis terra turbatur. Ita Theodoretus, Vatablus, Sanchez hic et Pererius in *Daniel.* VII, 2. Simili phrasi dicitur Deus suscitasse spiritum Cyri, I *Esdræ* I, 1, et spiritum regum Medorum, *Jerem.* LI, 11. Insuper S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Vatablus, per quatuor ventos accipiunt quatuor plagas, sive climata mundi, ad quas egressæ sunt hæ quadrigæ, ut eas sibi subjicerent. Unde Vatablus vertit : *Istæ sunt quadrigæ, quæ ad quatuor ventos, vel plagas cœlorum egrediuntur* ; et Chaldæus : *Ista sunt quatuor regna, quæ sunt in quatuor ventis cœli.* Denique pro *venti*, hebraice est רוחות *ruchot*, id est spiritus, quales sunt angeli, æque ac venti. Unde Theodoretus, Palacius et a Castro per quadrigas has et ventos accipiunt angelos præsides regnorum, puta quatuor monarchiarum, de quibus dicitur *Psalm.* CIII, 4 : « Qui facit angelos suos spiritus, » et hi stant coram Domino. Hic sensus eodem redit. Quod enim de angelis dicitur, hoc de monarchiis illis commissis dicitur et intelligitur (1).

Moraliter, disce hic regna et potentatus hujus sæculi naturam habere ventorum, æque ac quadrigarum, tum quia valida sunt et armipotentia; tum quia velocia ; tum quia mox evanescunt. Stultus ergo est qui ventos sequitur, quos assequi non potest, et si posset, diu tenere non posset, inquit Sanchez. Vides quadrigam principis equis quaternis, vel senis velocibus velociter transcurrere, cogita ita transcurrere omnes orbis principatus. Sentis ventos celerrime per aera transvolare, cogita pari modo transvolare reges et regna, omnesque dignitatum apices : « Omnis potentatus vita brevis, » ait Sapiens. Moraliter.

UT STENT, — quasi parati ad ejus jussa excipienda et exsequenda. Nam Deus per eos punit quos vult, imo priores semper punivit et evertit per sequentes, uti Chaldæos per Persas, Persas per Græcos, Græcos per Romanos. Vide dicta

(1) Rectum vidisse videtur Paulus de Palacio, ait Ackermann, qui in quatuor quadrigis, vers. 1, et in quatuor ventis hujus versus angelos agnoscit, qui ut Dei ministri pœnis gentes afficiunt. Certe, inquit Rosenmuller, « tanquam tales ministros sisti illos ventos inde apparet, quod dicuntur *exeuntes* ad mandatum, quod acceperunt a Deo, per omnes mundi partes exsequendum, a *sistendo* se, postquam steterunt se apud Deum universæ terræ, ad exspectandum et capessendum jussa ejus, quemadmodum servus coram hero apparens nutum ipsius observat, et quid agendum sit sibi attendit.

Isaiæ, cap. X, 5, et *Jerem.* cap. XXV, 9 et sequentibus. Ubi nota homines omnes, licet pessimi sint, quales fuerunt multi ex his monarchis, utpote tyranni, assistere Deo quasi instrumenta et lictores ejus, ut vel populum ejus defendant, vel impios castigent. Hebraice est מהתיצב *mehitiatseu*, id est *a stando;* Pagninus et Tigurina, *a loco ubi stabant coram Domino;* Noster cum Septuaginta melius vertit, *propter standum*, id est *ad standum :* quia hebræum מן *min* sæpe significat *propter*, et subinde capitur pro ל, id est *ad*. Istæ enim particulæ et litteræ serviles per enallagen non raro inter se commutantur : *mehitiatseu* ergo, id est *a stando*, idem est quod *lehitiatseu*, id est *ad standum*, ut stent.

Vers. 6. 6. EQUI NIGRI EGREDIEBANTUR IN TERRAM AQUILONIS. — Equi nigri significant Persas qui vastarunt Babylonem, quæ est ad aquilonem Judææ, ut dixi vers. 2 (1).

ET ALBI EGRESSI SUNT POST EOS. — Denotantur Alexander et Macedones, qui Persis in monarchia successerunt, eamque illis extorserunt juxta Babylonem : sedes enim imperii Persarum erat Babylon, ait Vatablus. Unde juxta eam apud Arbellam Alexander profligavit copias Darii Codomanni (qui fuit ultimus Persarum monarcha), ideoque ibidem rex Asiæ proclamatus est, ac Babylonem victor ingressus, omnes ejus ditiones sibi subjecit, testibus Curtio lib. V, et Plutarcho in *Vita Alexandri* (2).

ET VARII EGRESSI SUNT AD TERRAM AUSTRI, — *q. d.* Romani egressi sunt in Ægyptum : hæc enim est ad austrum Terræ sanctæ, puta Judææ, juxta quam Scriptura plagas mundi describere et consignare solet. Vatablus et Arias putant id factum per Julium Cæsarem, qui primus devicit Ægyptum. Melius alii id factum censent per Augustum successorem Julii : Augustus enim per Actiacam victoriam profligavit Antonium et Cleopatram, itaque Græcorum, puta Ptolemæorum, in Ægypto regnum exstinxit, illudque ad se et Romanos transtulit. Unde ipse primus Ægyptum fecit provinciam, teste Suetonio in ejus Vita, cap. XVII et XVIII, quod Julius facere ausus non fuerat. Tunc ergo eversa tertia monarchia Græcorum, cœpit quarta Augusti et Romanorum. Unde paulo post ab Augusto quasi jam monarcha, exiit edictum ut describeretur universus orbis. Ita S. Hieronymus, Ribera, Sanchez, Fernandius et alii.

Vers. 7. 7. QUI AUTEM ERANT ROBUSTISSIMI. — Hebraice האמוצים *haamutsim*, id est illi fortes per excellentiam, de quibus vers. 3, *q. d.* Ex quarta quadriga equi robustissimi, puta Romanorum fortissimi, nutu Dei perambulabunt, id est perambulando subjugabunt (uti ostendi cap. I, 11) omnem terram. Tales successive fuerunt Scipio, Pompeius, Cæsar, Augustus, Vespasianus, Trajanus, Constantinus, Theodosius, etc. Romani enim sensim crescentes armis et viribus robustissimi evaserunt, et plurimas gentes occuparunt. Ita S. Hieronymus, S. Cyrillus, Theodoretus, Lyranus, Hugo, Vatablus et alii (3).

Arias per *robustissimos* accipit Turcas et Ottomanos, ut dixi vers. 2. Melius Ribera accipit Gothos, qui fuerunt stipendiarii Romanorum, eorumque imperium propugnarunt et propagarunt, operamque insignem navarunt Maximino pugnanti contra Parthos, Constantino contra Licinium, et Honorio. Verum Gothi non fuere Romani, ac sub Honorio fœdus ruperunt, et in hostes conversi Italiam, Hispaniam et Africam, quin et Romam ipsam, sub Alarico et Genserico ducibus regibusque suis, vastaverunt. Itaque ob gentis copiam, paupertatem et barbariem, maximi fuere Romanorum et gentium eis fœderatarum expilatores per plures annorum centurias. Vide Orosium lib. VII, cap. XIX et sequent. Rursum Gothi non perambularunt, id est occuparunt totam terram. Nisi dicas cum Sanchez per Gothos accipi reges Hispaniarum, qui a Gothis prognati sunt; hi enim sensim suum imperium late propagarunt, adeoque illud extenderunt per Americam, Peru, Brasiliam totumque novum orbem. Occuparunt enim Indias Occidentales, et multa in Orientalibus, admirabili audacia, æque ac fortitudine et victoriis ad miraculum usque illustribus. Verum reges Hispaniarum nunquam (nisi sub Carolo V, in quo regnum Hispaniæ imperio Romano fuit conjunctum) exstiterunt, aut nominati fuerunt imperatores Romanorum. Et pari ratione robustissimos hosce dicere possemus Pipinum, Carolum Martellum, et præsertim Carolum Magnum, ejusque successores reges Austrasiorum, Francorum et Germanorum, qui vere re et nomine fuerunt reges et imperatores Romanorum, ac eorum imperium per Austrasiam, Galliam, Germaniam, Saxoniam, Hollandiam, Angliam, Daniam et Sueciam, longe lateque vel propagarunt, vel restituerunt; uti duce Godefrido Bullonio recuperarunt Syriam et Terram sanctam.

(1) Hæc vero verba, uti videtur, non sunt amplius angeli, visum explicantis, sed Prophetæ, rem visam ulterius referentis usque ad finem vers. 7. (Rosenmuller.)

(2) Quadriga equorum alborum missa est post priorem in symbolum, Judæos libertate donandos, et hilares in patriam reducendos esse (Ackermann.)

(3) Juxta Maurer, eo loco scribendum et legendum אדמים *adoumim*, *rufi*. Certe, inquit, parum sibi constitisset vates, si quos vers. 2 dixerat *adoumim rufos* equos currus primi, vers. 7 nominasset אמצים *amoutsim*, nominasset, inquam, eodem nomine quo tertio versu describit equos junctos currui quarto. Gravius vero est, quod אמץ *amats*, *robustus fuit*, nusquam alias relatum reperitur ad visum. Itaque nos quoque malumus acquiescere in significatu usitato, et quod hoc vers. 7 habetur *amoutsim* pro *adoumim*, incuriæ tribuere vel ipsius scriptoris vel librarii. Causam erroris facile deprehendes in omisso *amoutsim*, vers. 6. Cæterum res postulat omnino ut de equis rubris junctis currui primo, quos hactenus ne verbulo quidem tetigit vates, dicatur.

Adde has quadrigas Zachariæ, uti et statuam quadrifidam *Daniel.* cap. II, proprie significare monarchias et monarchas qui præcesserunt Christum : nam in Christum Christique regnum desinere visi sunt a Daniele, vers. 44, uti et hic Zacharias eos in Orientem, id est in Christum, vers. 12, terminari conspexit.

Vers. 8. 8. ECCE QUI EGREDIUNTUR IN TERRAM AQUILONIS, — puta Persæ, qui sub Cyro, et rursum sub Dario Hystaspis, tempore Zachariæ prophetæ, vastarunt Babylonem. Ita Lyranus, Vatablus, Arias et alii. Addunt Hebræi, S. Hieronymus, Haymo et Remigius, id fecisse non tantum equos nigros, id est Persas; sed et albos, id est Græcos. Alexander enim prope Babylonem prostravit Darium, ac Babylonem in suam potestatem redactam victor est ingressus, ut dixi vers. 6.

REQUIESCERE FECERUNT SPIRITUM MEUM IN TERRA AQUILONIS. — « Spiritum, » id est *furorem*, ut vertunt Septuaginta, *q. d.* Persæ satisfecerunt meæ iræ, mihique in Chaldæos tyrannos irato, dum eos vastarunt, expleverunt meam vindictam; itaque sedarunt meum animum justæ vindictæ cupidum. Quia enim Zacharias, cap. præcedenti, vers. ultimo, dixerat amphoram impietatis et idololatriæ locatam et elevatam fuisse in Babylone, hinc ait hoc loco, in ejus punitione requievisse Dei spiritum, quo ipse indignabatur æmulum sui idolum dominari in Babylone : ideoque ea cum suo idolo excisa, sedatum et pacatum, imo consolatum, recreatum et exhilaratum fuisse spiritum, id est voluntatem ulciscendi Dei : sicut homo læsus, ideoque iratus et furens, tamdiu furit donec se ulciscatur de hoste qui eum læsit; sed ultione peracta furor hic, quasi sanguine hostis exsatiatus, conquiescit. Ita Theodoretus, Haymo, Remigius, Lyranus, Hugo, Arias et Vatablus.

Aliter S. Hieronymus ex Hebræis : « Spiritus, inquit, hic propheticus intelligitur, » *q. d.* Persæ fecerunt prophetias meas, quibus excidium Babyloni comminatus sum, in eadem conquiescere : quia eas, exscindendo Babylonem, expleverunt et executioni mandarunt.

Nota : Hæc dicuntur ad consolationem Judæorum, qui a Babyloniis vastati et in Babylonem abducti fuerant; et ad concitandum odium impietatis et idololatriæ (cujus metropolis erat Babylon), ut Judæi eam abominentur, uti deinceps abominati sunt, ideoque tantum rerum a quadrigis in Babylone gestarum, puta vindictæ in ea peractæ, hic fit mentio.

Moraliter, disce hic quam justitia justaque scelerum vindicta sit sancta et Deo grata. Discant ergo ex hoc loco principes, magistratus, judices, prætores, etc., se dum sceleratos, præsertim persecutores fidelium et piorum, quales erant Chaldæi, plectunt, facere ut conquiescat spiritus, mens, voluntas, justitia et ira Dei, quæ antequam vindicta peragatur stridet, fervet, bullit, milleque minarum et dirarum fulmina in corde coquit, tam in sceleratos quam in principes et judices qui eas non puniunt, sed tolerant, vel dissimulant, juxta illud *Amos*, cap. II, 13 : « Ecce ego stridebo subter vos, sicuti stridet plaustrum onustum fœno. » Et cap. III, 8 : « Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit? » Vide ibi dicta.

10. SUME A TRANSMIGRATIONE, — puta a Judæis captivis, qui vel in se, vel in suis parentibus ante 70 annos in Babylonem a Chaldæis abducti, transmigrarunt, ibique adhuc degunt et domum fixerunt. Hi enim miserunt munera in Jerusalem offerenda in templo per Holdai, Tobiam, Idaiam et Josiam. Ponitur abstractum pro concreto more hebræo, scilicet transmigratio pro olim transmigrantibus. Est hysterologia. Verba enim sic ordinanda sunt : Venito, o Zacharia, in domum Josiæ, filii Sophoniæ, in die qua munera oblaturi sunt Holdai, Tobias et Idaias, qui jam recenter venerunt de Babylone, atque ab eis accipies aurum et argentum, quæ quasi donum per eos transmittunt, et templo offerunt Judæi qui olim in Babylonem transmigrarunt, ibique adhuc degunt, ut ex eo facias coronas ponendas in capite Jesu pontificis (1). Vers. 10.

VENIES IN DOMUM JOSIÆ FILII SOPHONIÆ. — Hinc videtur quod tres tantum antea nominati hæc dona obtulerint, videlicet Holdai, Tobias et Idaias, sed in domo Josiæ, filii Sophoniæ, qui erat templi vel æditiuus, ut volunt Hebræi; vel thesaurarius, et pecunias colligebat pro templi fabrica et sumptibus, inquiunt Cyrillus, Haymo et Remigius; vel certe erat aurifex, qui ex auro hoc fa-

(1) Rosenmuller, *a transmigratione*, id est a Judæis Babylone etiamnum exsulantibus. Neque enim omnes cum Zorobabele statim in patriam remigraverant, quamvis rex Cyrus potestatem remigrandi omnibus fecisset; plurimi posthac demum cum Esdra reverterunt, *Esdr.* VII, 6, 7. Sed et tunc magna pars in Babylonia restitit. Hi Babylonici Judæi (sic enim commode appellari possunt), cum de resumpta templi ædificatione audivissent, aurum argentumque a se collectum per legatos mox nominandos, muneris loco, ad exornandum templum miserunt. Jubetur ergo Zacharias *ab exsulibus*, id est exsulum Judæorum legatis, aliquam ejus auri atque argenti partem accipere.

Paulo aliter sic explicat Maurer : « Res hæc est. Qui mox memorantur tres homines aurum et argentum *attulisse*, haud obscure indicat hic ipse versus. Sed infra vers. 14, eorumdem virorum in memoriam coronæ factæ ex allato auro et argento, donec promissus Messias compareat, deponi in templo jubentur. Tales vero honores non iis qui attulerunt, sed qui *dederunt* dona, tribui solent. Videntur igitur illi viri donorum *datores* iidem fuisse et *attulisse* dona, ita ut verbis prioribus vates non jubeatur accipere *a Cheldai* et cæteris dona missa ab exsulibus, verum ut *a Cheldai*, cum *a transmigratione* appositione cohæreant hoc sensu : *Accipe ab exsulibus, ab Cheldai*, inquam, etc...... Sicque statuitur rerum actarum series juxta eumdem. Primum generatim accipere aliquid a certis quibusdam exsulibus vates jubetur; deinde, ubi illos convenire debeat edocetur; denique quid accipiendum sit dicitur, repetito jussu.

bricaturus erat coronas. Unde et Josiæ nomen cum aliis tribus, coronis fuit incisum sub nomine Hem, ut patet vers. 14. Theodoretus tamen censet Josiam fuisse quartum, qui cum aliis tribus rediens Babylone, hæc dona obtulerit; statim enim sequitur : « Qui venerunt de Babylone : » ubi pronomen *qui* refert tam Josiam, qui immediate præcessit, quam tres alios : nisi dicas esse hysterologiam, ac per eam τὸ *qui* ad solos tres, qui ante nominati sunt, referri, uti censet S. Cyrillus. Josias ergo Theodoreto videtur fuisse primarius quatuor horum legatorum ; vel certe hospes eorum, ut reliqui tres in domo ejus hospitarentur. Favent Hebræi, S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Hugo, qui tradunt hos quatuor legatos fuisse Danielem, Ananiam, Azariam et Misaelem. Verum hoc valde dubium est : non enim videtur Daniel potuisse eo usque prorogare vitam. Nam anno 3 Cyri erat centum annorum, uti ostendi Procemio *in Danielem*, tuncque mortuus videtur ; aut certe, ut Isidorus in ejus Vita tradit, mortuus est anno primo Darii Hystaspis, cum jam esset centum et undecim annorum. Hæc autem oracula accepit Zacharias post initia regni Darii Hystaspis, uti patet cap. I, 1.

Vers. 11. 11. ET FACIES CORONAS. — Per *coronas* accipe coronam unam ingentem, e duabus vel tribus partialibus coronis compositam : illa enim imposita fuit capiti solius Jesu pontificis, sicut capiti Romani pontificis imponitur tiara triplici corona distincta, quam vulgus regnum vocat, ob causas quas mox afferam. Unde Chaldæus vertit : *Facies coronam magnam.* Et Septuaginta vers. 14 : *Corona erit.* Quare videtur hæc corona Jesu fuisse una totalis, ex aliis partialibus conflata, vel iis instar duplicis aut triplicis diadematis redimita, ut significaret duplicem Jesu dignitatem et potestatem, scilicet ecclesiasticam et civilem, puta pontificatum et principatum; aut triplicem, id est multiplicem, plenam et omnimodam. Post reditum enim e Babylone summa potestas tam laica quam sacra fuit penes pontifices, uti superius docui ex Josepho, lib. XI *Antiq.* cap. IV, et patet in Machabæis, qui simul fuere pontifices et principes populi; atque in Eliacim, sive Joacim pontifice tempore Judith, qui contra Holophernem quasi princeps Judæos disposuit, jussitque ut obsiderent angustias montium, per quos hostis transiturus erat, *Judith* XV. Hinc in historiis Josephi et Esdræ, lib. II, 12, ac fastis publicis, Jesu posteri et successores describuntur, non Zorobabelis. Ita Abulensis in I *Paral.* cap. VI, Quæst. VIII, Genebrardus in *Chronol.*, Sanchez et alii. Arias censet coronas hasce partiales fuisse materia plane distinctas, scilicet unam fuisse ex auro, alteram ex argento : Aurea, inquit, significabat pontificatum, argentea principatum. Hic enim illo est inferior, uti et est argentum auro. Alii duas integras coronas hic fabricatas censent, scilicet unam pro Jesu pontifice, alteram pro Zorobabele principe, utramque ex auro et argento inter se commixtis. Ita Hebræi, S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et a Castro (1). Verum Zorobabelis hic nulla fit mentio : tota enim prophetia dirigitur ad Jesum pontificem : « Pones, inquit, in capite Jesu. » Quare vel una corona duabus minoribus cincta et distincta ejus capiti imposita fuit ; vel, si mavis duas totales, dicito successive, scilicet primo unam, deinde alteram illi impositam, uti censent Cyrillus, Theodoretus, Rupertus, Lyranus, Vatablus et Clarius ; sicuti imperator nunc primo coronatur corona ferrea, deinde argentea, denique aurea.

Concinnior tamen et augustior erit forma, si

(1) Duas coronas intelligendas esse, auream unam, alteram argenteam, ait Rosenmuller post Petrum de Figueiro et Christophorum a Castro, apparet tum ex terminatione plurali, tum ex duplici materia, unde עטרות *atharot, coronæ*, confici debebant ; tum denique ex allegoricæ hujus repræsentationis explicatione, vers. 13, ubi ad duale quid בין שניהם *bein schenehem, inter illos duos* accommodatur.

Rosenmuller et Maurer, licet eorum expositiones sæpius rationalismum et hæresim redoleant, hic consentientes ex parte nobiscum et ad Messiam hanc prophetiam referentes, habemus. Corona, ait prior, est signum personæ præ aliis venerandæ et sacrosanctæ ; gestabatur apud veteres Hebræos non solum a rege, sed a pontifice quoque ; utriusque coronæ forma tamen diversa fuisse videtur. Corona igitur dupla, unius Josuæ capiti imposita, geminam adumbrabat dignitatem, regiam et sacerdotalem, in una aliqua persona conjungendam, id est sacerdotium Messiæ (quem Josua hic repræsentavit) Melchisedechianum, quo et rex et sacerdos Dei altissimi futurus est, *Genes.* XIV, 18 ; *Psalm.* CX (Vulg. CIX), 4 ; *Hebr.* VI, 20 ; VII, 1. Sequitur : *Et pones unam post alteram in caput Josuæ ;* sive, ut Septuaginta et Vulgatus expresserunt, *Jesu*, qui, ut supra cap. III, 1, ita hic nomine et omine Messiam præfigurabat.

Unam coronam auream, argenteam alteram fingunt interpretes, ait ex sua parte Maurer. Malo utramque conflatam ex auro et argento. Utraque enim uni Messiæ est destinata, vers. 13 ; cf. præterea quæ dicentur statim, *et impone eas capiti Josuæ*, etc.... Jam quid sibi vult corona duplex unius imposita capiti Josuæ ? Indicatur duplex dignitas, regia et sacerdotalis, in unum Messiam divinitus conferenda : cf. vers. 12, 13, coll. *Genes.* XIV, 18 ; *Psalm.* CX, 4. Tam clara et perspicua sunt verba, et hæc quæ sequuntur, tamque apertus est is quem expressimus sensus, ut tædeat recentiorum nugas confutare fusius. Quod Hitzigius posse duas coronas unius capiti imponi juberi negat, ad id responsum est jam supra. Temere idem negat, typum Messiæ recte et apte fieri Josuam, ut quod conveniat in Zorobabelem potius coll. cap. IV, 9. Nullius ponderis esse eum locum intelligis e vers. 15 hujus capitis. Quid ? quod e contrario aptior typus erat Josua quam Zorobabel. Josua enim certe sacerdos, isque summus erat ; Zorobabel nec rex, nec sacerdos. Falsissimum est, quod vers. 13 distingui sacerdotem a Messia clamat idem. Non a Messia, sed *a rege* ibi distinguitur sacerdos, et qui eo loco dicitur futurus esse *rex* et *sacerdos*, *Messias* est, vers. 12. Ipse Hitzigius, qui unam coronam pontifici maximo, alteram Messiæ destinatam vult, non dubitat post *et pones*, cogitando supplere *unam scilicet earum.* Qualem interpretationem si quis proposuerit alius alio loco, quam superbe illum protinus est dimissurus Hitzigius, idque jure optimo ! Sic Maurer.

eam dicamus fuisse unam, sed duabus aut tribus partialibus redimitam, qualis est Pontificis Romani. Hic enim triplicatam gestat coronam : *primo*, quia est sponsus et princeps Ecclesiæ, quæ est victrix, triumphatrix et regnatrix totius orbis ; *secundo*, quia regem Christum quasi vicarius repræsentat : sicut ergo regnum Christi supereminet omnibus regnis, ita æquum fuit hoc diadema eminere inter omnia diademata; *tertio*, quia tribus orbis partibus, Asiæ, Africæ, Europæ præest; *quarto*, quia ternarius symbolum est æquitatis summæ, quæ requiritur in Pontifice : trias enim est prima sedatio discordantis dyadis, ac libramentum numerorum, justitiæ et rerum omnium ; *quinto*, quia repræsentat S. Trinitatem, cujus est sacerdos et pontifex; *sexto*, quia trias significat omnium virtutum rerumque consummationem, quæ fuit in Christo, et suo modo debet esse in Pontifice. Denique hic exclamare libet illud Prudentii *Peristephanon* :

O triplex honor, o triforme culmen,
Quo nostri caput excitatur orbis.
Orbis christiani decus perenne !

Hæc est illa majestatis sublimitas, efficacitas triverticis, trini, inquam, illius et incomparabilis diadematis; ita Paschalius *De Coronis*, lib. IX, cap. ultimo. Similes ergo videntur fuisse hæ coronæ Jesu filii Josedec, quia repræsentarunt coronas et regnum Christi, æque ac illud idem repræsentat corona triplex Pontificis : illa itaque hic in coronis Jesu Pontificis fuit typice figurata et adumbrata, præsertim quia עטרות *ataroth*, id est coronæ, est plurale, non duale, ac proinde plures, tres potius, quam duas significat.

PONES IN CAPITE JESU FILII JOSEDEC, — pontificis : de hoc enim ad litteram loquitur; non enim poterat eam imponere capiti Orientis, id est Christi, ut aliqui volunt; Christum enim videre et tangere non poterat Zacharias, utpote nondum natum. Itaque ad litteram jubet hic illi Deus, ut coronam duplicem, vel triplicem imponat capiti Jesu, quasi pontifici et principi; tum ut ad litteram significet, eum in novo hoc templo fore gloriosum, itaque eum ad fabricam ejus perficiendam et ornandam animet; tum ad mysterium, scilicet ut typus sit Jesu Christi pontificis et regis, ejusque sacerdotium et regnum repræsentet. Christum enim fuisse regem patet *Psalm*. II, 6 : « Ego autem constitutus sum rex. » Et *Luc*. I, 32 : « Dabit ei Dominus Deus sedem David patris ejus : et regnabit in domo Jacob in æternum. » Eumdem fuisse pontificem patet ex *Psal*. CIX, 4 : « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech; » ac idipsum docet Apostolus tota epistola ad Hebræos. Porro corona est insigne et stemma pontificis, æque ac regis, tum quia uterque est quasi Deus quidam terrestris in summo dignitatis, æque ac regiminis fastigio collocatus. Deorum enim olim propriæ erant coronæ. Unde Ovidius, de coronæ dignitate verba faciens lib. V *Fastor*., sic canit :

Illa datos fasces commendat eburque curule :
Illa coronatis alta triumphat equis.

Tum quia corona monet pontificem et principem perfectæ et excellentis virtutis, scilicet nil in eo esse debere, quod non omnibus numeris completum sit et absolutum; coronæ enim forma est absolutissima, utpote circulus in orbem ubique rediens. Rursum eum debere actibus heroicis radiare instar solis; solis enim coronam radiatam capite gerit. Nam, ut ait Virgilius in epigramm. *De Sole oriente* :

Sol insigne caput radiorum ardente corona,
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.

Mystice, pontifices et principes, qui instar Christi pontificatu et principatu, quem ab eo acceperunt, recte funguntur, imponunt coronam pontificiam et regiam capiti Jesu Christi : quia ejus sacerdotium et regnum quod in Ecclesia obtinet, promovent, adaugent, condecorant. Hujus rei symbolo viginti quatuor seniores quasi patriarchæ et pontifices tam novi quam veteris Testamenti, *Apoc*. IV, 10, « procidebant ante sedentem in throno, et mittebant coronas suas ante thronum, dicentes : Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, honorem et virtutem. » Idem pro suo modulo faciunt sancti martyres, sacerdotes, religiosi, virgines, adeoque fideles quilibet, dum luctando cum mundo, carne et diabolo, eos superant, de iisque triumphant, dum ad ardua virtutum conscendunt, dum heroica opera patrant. Quando ergo vincis acrem tentationem, quando calcas suggestionem diaboli, quando frenas motus iræ, quando calcas superbiam, gulam, libidinem, acediam, coronam capiti Christi imponis; qua magis ille decoratur et gaudet, quam si auream vel gemmeam ipsi adornares. Hoc est quod ait Isaias cap. LXII, 3 : « Eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. » Porro hæ coronæ offeruntur ab iis qui a Babylone in Jerusalem, id est a peccato ad statum gratiæ per pœnitentiam revertuntur : « quia nobis proficientibus, inquit S. Hieronymus, et reversis ad meliora, per singulas virtutes nostras Dominus coronatur, imo nobis virtute pœnitentiæ coronatis, Salvator in singulis coronam accipit. » Sic Apostolus Philippensibus ait cap. IV : « Gaudium meum et corona mea. » Multo magis Deus de sanctis dicat : Vos estis gaudium et corona mea ; ac vicissim sanctus quisque animam suam ad Dei laudem et gratiarum actionem excitans, de eo dicat cum Psalte *Psalm*. CII, 4 : « Qui coronat te in misericordia et miserationibus, » *q. d*. Deus est qui tuis ipsis misericordiæ et virtutum operibus, quæ in ejus honorem quasi coronam contexis, teipsum coronat. Quid

Moraliter, bonis operibus coronamus Christum.

enim sunt aliud nostra opera bona, nisi Dei dona? ait S. Augustinus.

Vers. 12. Oriens est Christus, non Zorobabel.

12. Ecce vir Oriens (1). — Hebræi apud S. Hieronymum, Theodoretus, Remigius, Albertus et Hugo per Orientem accipiunt Zorobabel, qui in Babylone quasi emortuus, inde rediens quasi oriri et reflorescere cœpit, dum populi redeuntis factus est princeps. Unde censent ei alteram coronam a Zacharia fuisse impositam. Sic ergo totum hunc versum ei applicant et explicant: Zorobabel cum Jesu quasi novum germen, novusque populi sol, ædificabit templum Domino et perficiet, alteramque coronam gestabit, quia ipse habebit solium ducale ad regendum res populi civiles; sicut Jesus sacerdos habebit solium pontificale ad moderandum res sacras. Porro inter hos duos, puta inter pontificem et principem erit consilium pacis ac summa unio. Verum τὸ *Oriens*, hebraice צמח *tsemach*, id est germen, est nomen proprium Christi, uti ostendi cap. III, 8; ibi enim, æque ac hic, omnis sermo ad Jesum filium Josedec, antitypum et antionymum Jesu Christi, dirigitur, nec ulla Zorobabelis fit mentio (2). Unde Chaldæus vertit : *Ecce vir cujus nomen est Messias;* sic et Rabbini veteres apud Galatinum, lib. III, cap. XVI. Sic et S. Hieronymus, Haymo, Albertus, Rupertus, Vatablus et Lyranus, qui tamen unus perperam per Orientem accipit quoque Jesum filium Josedec. Jam sensus est, *q. d.* Hanc coronam impono tibi, o Jesu, fili Josedec, non propter te, sed propter Orientem, id est Christum, ut scilicet ejus typum geras, ejusque sacerdotium et principatum repræsentes. Vatablus censet Christum vocari Orientem, quia ipse recens natus « proficiebat ætate, et sapientia, et gratia apud Deum et homines, » ut ait Lucas; et quia crevit in Ecclesiam, uti mox dicam. Unde Syrus vertit: *Ecce vir, et nomen ejus Ortus, et de subter orietur*; Arabicus Alexandrinus : *Ecce vir, nomen ejus Ortus, festinabit repente, et ædificabit domum Domino.*

Et subter eum. — Hebraice מתחתיו *mittachtau*, id est *de sub eo orietur*, q. d. Christus erit et vocabitur Oriens : quia sub Christo, et ex Christo, quasi radice orietur, et germinabit quasi furtim et sensim sine sensu, multitudo ramorum, id est fidelium, adeo ut se propaget in ingentem arborem; ipse enim ædificabit templum, id est Ecclesiam, Domino (3). Ita S. Hieronymus. Unde Chaldæus vertit : *Christus nomen ejus, qui revelandus est, et magnificandus, et ædificaturus templum Domini.* Hoc est quod ait Christus *Joan.* cap. XII, 24 : « Nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. » Unde S. Bernardus serm. 15 *in Cant.* : « Moriatur igitur granum, et surgat gentium seges. »

Symbolice. Symbolice Lyranus : In nativitate, inquit, Christi, subter eum qui Deus est orietur, et nascetur ut homo; et vice versa subter homine oriente et nascente, orietur quasi et nascetur Deus. Deus enim nobis ortus et quasi natus est, cum natus est homo Christus, in quo latebat divinitas, quæ hypostatice sibi uniendo humanitatem, cum ea tacite quasi nasci et oriri videbatur in terra.

Tropologice. Tropologice, S. Gregorius lib. XX *Moral.* cap. XVIII, vel, juxta aliam editionem, cap. XXI : « Oriens, ait, est nomen ejus. Nam quia ab oriente lux surgit, recte Oriens dicitur, cujus justitiæ lumine nostræ justitiæ nox illustratur. » Audi et S. Ambrosium lib. *De Paradiso*, cap. III : « Paradisus, ait, erat secundum Orientem in Eden, id est secundum Christum, qui jubar quoddam æternæ lucis effudit, et est in Eden, hoc est, in voluptate. »

Anagogice Rupertus : In resurrectione, inquit, Christus futurus erat Oriens; quia deinceps semper futurus in ortu, nunquam in occasu. Nam cum fuerit mortuus, apud inferos orietur timentibus nomen Domini; et ascendens, terræ cœloque orietur vivus, ut nunquam jam moriturus, et per eum in multitudine credentium dilatabitur, et in gloria resurgentium magnificabitur. Rursum subter se orietur, id est virtute non aliena, sed propria, puta divinitatis suæ, resurget, et sparget se suamque Ecclesiam per totum orbem.

Denique S. Chrysostomus, homil. in hæc Zachariæ verba, in fine tom. I, aliter legit et explicat, nimirum sic : *Ecce vir Oriens nomen ejus, sub umbra ejus orietur sol; ipse veniet ad salvandum populum suum.* « Quale, inquit, nomen Oriens? Delectabile, dulce, suave. Hoc semper appetamus, ut conversi ab Occidente, intenti ad Orientem, agnoscamus Deum omnipotentem. Sub umbra ejus orietur sol. Et vere sub umbra ejus orta est claritas divinitatis ejus, qui in sole posuit tabernaculum suum. Quia lux venit in mundum, radiavit mentibus nostris obscuris, declarata sunt tetra, manifestata sunt occulta, tenebrosa aperta, ut lux oriretur nobis. Quia qui sedebamus in tenebris et umbra mortis, lux orta est nobis. Sol iste non est nubilosus, nec obtectus,

(1) Sic optime hunc versum cum præcedenti nectit Rosenmuller : *Dices vero ad eum,* in explicationem actus illius allegorici, ut noverint ipse et alii, ad quem spectet, quidque significet iste ritus.

(2) Hoc loco, ait Petrus de Figueiro, licet et ipse in sensu imperfecto ad Zorobabelem hæc aliquo modo pertinere dicat, nota, Zorobabelem nusquam alias inveniri *Germen*, seu *Oriens* nominari, sed suo proprio nomine Zorobabel. Nec enim hoc nomen tanquam nomen imponitur, sed propter rem significatam, quomodo etiam Christus Dominus dicitur vocandus Emmanuel, cum tamen ubicumque de illo historice agitur non Emmanuel, sed Jesus appellatur. Adde cum Christophoro a Castro neque nomen *Orientis*, aut *Germinis* satis aptum esse Zorobabeli, et quæ sequuntur omnia non illi valde consentanea esse.

(3) Hebraice : *Et de subter se germinabit,* id est e fundo suo in quo satus est, germinabit, succrescet.

non ascendens et descendens; sed ille sol justitiæ, qui totum cardinem mundi adventu suo splendificavit, quid aliud egit, nisi ut Patri et sibi faceret populum peculiarem, dato pignore Spiritus Sancti? »

Et ædificabit templum Domino. — Alludit ad templum reædificatum a Jesu et Zorobabel, *q. d.* Sicut hi reædificant templum Salomonis materiale : ita Oriens, id est Jesus Christus, ædificabit templum spirituale, puta Ecclesiam christianam Deo. Unde id ipsum iterata asseveratione confirmat, dum subdit : « Et ipse exstruet (hebraice est idem verbum quod ante, sed in futuro, puta יבנה *iibne*, id est *ædificabit*) templum Domino, » *q. d.* Omnino ipse uti incipiet, ita perficiet ædificium templi, id est Ecclesiæ Dei (1).

Mystice, hac iteratione significatur duplex templum, scilicet Ecclesia militans et triumphans, ædificanda a Christo. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Lyranus, Clarius et Vatablus.

Vers. 13. 13. Et ipse (Oriens, non Zorobabel, ut volunt Hebræi et Theodoretus, sed Christus) portabit gloriam, — puta coronam gloriæ, scilicet gloriosi pontificatus et regni, juxta illud *Psalm.* xx, 4 : « Posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. » Unde explicans, subdit : « Et sedebit, et dominabitur super solio suo, et erit sacerdos super solio suo. » Hanc autem gloriam inchoate Christus adeptus est in hac vita; unde significat hic Propheta quatuor quadrigas, id est monarchias, desiisse in regnum Christi, de quo ait : « Dominabitur super solio suo, » sed plene hanc gloriam, dominium et regnum consecutus est Christus post resurrectionem, quando superata morte, peccato et dæmone, triumphans ascendit in cœlum, ibique sedet ad dexteram Patris, quasi Rex regum, et Dominus dominantium, ducens post se agmina sanctorum omnium ad gloriam et triumphum æternum. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Arias et Vatablus. Hanc Christi gloriam in *Apocal.*, cap. v, 12, spectavit S. Joannes, cum angelos sanctosque omnes ei acclamantes audivit : « Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem (nomen famamque divinitatis, ejusque gloriam, cultum et adorationem), et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. » Et mox : « Et omnem creaturam quæ in cœlo est, et super terram, et sub terra, et quæ sunt in mari, et quæ in eo, omnes audivi dicentes : Sedenti in throno et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in sæcula sæculorum. Et quatuor animalia dicebant : Amen. » Vide ibi dicta. Ubi S. Joannes videtur alludere ad hunc locum juxta Septuaginta, qui pro *gloriam* vertunt, *virtutem*, de quo S. Hieronymus : « Ab alio, inquit, ἐπιδοξότης, ab alio ἐπιπρέπεια, ab alio ἀρετὴ, ab alio δόξα scribitur, quæ vel inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam sonant, » quæ omnia et plura complexus est S. Joannes.

Et consilium pacis (id est summa pax, unio et concordia; hanc enim conciliat consilium prudens, et hæc omni consilio est tuenda et conservanda), erit inter illos duos, — scilicet inter Jesum pontificem et Zorobabelem principem, inquiunt ex Hebræis S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus et Hugo. Verum nulla Zorobabelis hic facta est mentio : unde ipse cum Jesu demonstrari nequit per pronomen demonstrativum *illos*. Dico ergo τὸ *illos* demonstrare duos thronos, sive duo solia, scilicet pontificatus et principatus; licet enim solium latine sit generis neutri, tamen hebræum כסא *kisse*, id est thronus vel solium, est generis masculini. Ita S. Hieronymus, Rupertus, Vatablus, Clarius et Arias. Vel potius magisque apposite ad rem, æque ac ad versionem Latinam, τὸ *illos* demonstrat principem, qui, ut præcessit, « sedebit et dominabitur super solio suo, » et pontificem, de quo mox subdit : « Et erit sacerdos super solio suo, » *q. d.* In Christo summus erit consensus et concordia inter principem sedentem in solio regali, et pontificem sedentem in solio pontificali; quia Christus utrumque erit, et utramque dignitatem pontificatus et regni in se conjunget : cujus rei typo Jesus filius Josedec, vers. 11, duplicem accepit coronam, sacerdotii scilicet et principatus, ut utramque potestatem in Christo uniendam portenderet. Antea enim cum hæ potestates essent divisæ, sæpe inter pontifices et reges erat lis et dissensio, ut patet ex libris Regum. Aliqui sic exponunt, *q. d.* Summus erit consensus inter Jesum Josedec et Jesum Christum, qualis est inter imaginem et exemplar, inter ideam et fabricam, inter typum et antitypum. Verum hoc typicum et mysticum est potius quam litterale et genuinum. Prius ergo quod dixi, litterale est, cui favet Syrus, qui vertit : *Et consiliarius* (consilium dans et consilians) *pacis erit inter duos eos*; et Arabicus Antiochenus significantius : *Et regnum pacis erit super eos omnes*; et Arabicus Alexandrinus : *Et erit consilium concordiæ inter eos* (2).

(1) Initio vers. 13, repetitur eadem sententia juxta Hebræorum consuetudinem ad significandam majorem vaticinii certitudinem. Nisi mavis, alteram partem ad Jesum sacerdotem, alteram referri ad Salvatorem in hanc sententiam : sicut Jesus sacerdos ædificabit templum, ita Christus, etc. Siletur autem Hebræorum more nota similitudinis, quam si addideris, nihil erit clarius. (Sanctius.)

(2) Rosenmullerus melius vertendum censet : *Et consilium pacis erit inter ista duo*, id est inter regiam dignitatem Messiæ, et sacerdotium ejus, de quibus seorsim in superioribus actum est; his igitur, quæ diversissima semper in republica Hebræorum et separata munera erant, in una Messiæ persona erit *consilium pacis*, id est bene eis conveniet, optime congruent, quemadmodum cum in capessendo consilio una consiliorum voluntas, una sententia sit. Quam explicationem commendat totius emblematis et prædictionis hujus scopus, qui eo tendit, ut sub imagine duplicis coronæ capiti unius Josuæ impo-

Moraliter, reges audiant pontifices.

Moraliter, discant hic principes se colere debere concordiam cum Ecclesia et Pontificibus, utpote quorum dignitas illis sit inferior et subalterna, adeoque connexa et unita in Christo, « ut nec regale fastigium sacerdotalem deprimat dignitatem, nec sacerdotii dignitas regale fastigium ; sed in unius gloria Domini Jesu utrumque consentiat, » ait S. Hieronymus ; tumque se fortunatos et felices fore. Sic Saul felix fuit, quamdiu monitis Samuelis obedivit : at ubi ab iis descivit, vita et regno se suamque familiam privavit. Sic Joas, quamdiu Joiadæ paruit, pius et fortunatus fuit ; at ubi ejus filium Zachariam occidit, mox et ipse occisus est, II *Paral.* XXIV, 25. Sic Osias, quia invasit sacerdotium, adolens thymiama, lepra percussus est, II *Paralip.* XXVI, 19. Sic Jeroboam, Achab, Jehu cæterique reges Israel, quia a pontificibus et templo schisma fecerunt, omnes ad unum regno et vita mulctati sunt. Sic Constantinus S. Sylvestri documenta secutus, gloriosus evasit. Sic Gratianus, Valentinianus, Theodosius, S. Ambrosii discipuli et asseclæ, nomen celebre in terra et cœlo consecuti sunt. Sic Carolus Magnus mirus Romanæ Ecclesiæ, æque ac Pontificis cultor et propugnator, victoriis rebusque gestis Magni cognomen est adeptus. Principes ergo sequantur illud consilium, imo mandatum, quod S. Ludovicus, rex Franciæ sapiens, æque ac pius moriens suo filio et successori Philippo testamento reliquit : « Esto, inquit, semper et per omnia devotus ac obediens Romanæ Ecclesiæ et Pontifici, eumque colas ut patrem spiritalem. »

Vers. 14. 14. ET CORONÆ ERUNT HELEM ET TOBIÆ, etc., — *q. d.* Postquam imposueris capiti Jesu coronas jam dictas, eas depones, et consecrabis, ponesque in templo, incisis in eis nominibus illorum quatuor virorum, qui ad eas aurum et argentum obtulerunt, scilicet Helem, Tobiæ, Idaiæ et Hem, ad perpetuam eorum memoriam ; quia coronæ hæ deinceps habitaturæ sunt in templo, id est in domo pontificis, *q. d.* Pontifex qui præerit templo, deinceps præerit et regno, eritque rex vel princeps : tum ut sint « memoriale, » ut scilicet æterna sit eorum memoria et laus, qui hac oblatione tam Jesu fili Josedec, quam in eo Jesu Christi regnum et sacerdotium tacite agnoverunt, illudque professi ei se et sua consecrarunt. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Lyranus.

Nota : Qui vers. 10 dictus est *Holdai*, hic vocatur *Helem* ; et qui ibidem dictus est *Josias*, hic vocatur *Hem*. Erant autem binomii. Porro hæc nomina, quia breviora, potius quam prima illa longiora, coronis incisa fuerunt.

Moraliter. Moraliter, disce hic quam gratum sit Deo opes suas offerre templo, et personis illi dicatis, utpote quorum nomina donis incidi velit, ad perennem illorum famam et gloriam, ut hisce coronis non tam Deus, quam ipsi offerentes a Deo coronari videantur.

Mystice S. Hieronymus : *Holdai*, inquit, hebraice interpretatur deprecatio Domini ; *Tobia*, bonus Domini, vel placens Domino ; *Idaia*, notus Domini. Pro *Holdai* posuit *Helem*, quod interpretatur somnium : et in quarto loco addidit *Hen*, id est gratia ; quia Daniel cap. II, Dei invocatione et gratia, somnii Nabuchodonosoris interpretationem est consecutus. Tradunt enim Hebræi Holdai, Tobiam, Idaiam et Hem fuisse Danielem, Ananiam, Azariam et Misaelem. Mystice ergo his etymis significatur quod iis qui ad Dominum accedunt, eumque deprecantur, ac Deo placent, ideoque Deo cogniti sunt, detur Hen, id est gratia, et dona, quæ gratiæ nomine significantur : ac Helem, id est somnium, id est sponsæ deliciæ, ac quies in Domini complexu et sinu, juxta illud *Cant.* V, 2 : « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Et cap. III, 5 : « Adjuro vos, filiæ Jerusalem, per capreas cervosque camporum, ne suscitetis, neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit. » Huc accedunt Septuaginta, qui pro *Holdai* vertunt, *exspectantes* ; pro *Tobia, utiles* ; pro *Idaia, cognoscentes*. Unde sic transferunt : *Corona autem erit exspectantibus, et utilibus ejus, et qui cognoverunt eam, et in gratiam filii Sophoniæ, et in psalmum in domo Domini.* Quæ explicans S. Hieronymus sic ait : « Corona, id est insigne victoriæ cum Christus fuerit coronatus, his quoque repromittitur, qui exspectant eum (juxta illud Pauli II *ad Timoth.* IV, 8 : In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex : non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt, ideoque exspectant adventum ejus) et intelligunt utilitatem captivitatis quondam suæ, et noverunt Dei universa mysteria, ut sint in gratia filii Sophoniæ, id est visitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant : Super flumina Babylonis, ibi sedimus et flevimus, cum recordaremur Sion, postquam reversi fuerint in Jerusalem, accipiant psalterium, et tympanum, et canant in Ecclesia Domini : et qui per majora peccata longe fuerant a Judæa et confessione verissima, per singulos profectus suos ædificent domum Domini. Fient autem omnia quæ promissa sunt, si Dominum audire voluerint, et acta pœnitentia in bonis operibus manserint. » Unde Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXIX, legit : *Corona autem erit eis qui toleraverint*, q. d. Tolerantia pariet patientibus et martyribus coronam.

Mystice de quie in De[o]

15. ET QUI PROCUL SUNT, — *q. d.* Qui a Jerusalem et templo distant, et in locis remotis habitant, incitati tum aliorum, tum illorum quatuor viro- Vers. 15.

sitæ duplex dignitas in unam Messiæ personam divinitus conferenda significetur.

Cæterum, observat Maurer haudquaquam opus esse ut cum Rosenmullero neutraliter capias suffixum in שניהם *schenenim*, sicque vertendum esse : *At consilium pacis erit inter utrumque*, regem inter et sacerdotem, vel, quod eodem redit, inter utrumque solium, regium et sacerdotale.

rum, qui aurum e Babylone attulerunt et templo obtulerunt, exemplo, memoria et gloria, afferent et ipsi sua dona, ad promovendam fabricam et ornatum templi. Ita Hebræi, Theodoretus, S. Hieronymus, Remigius, Albertus et alii. Sic Darius et Artaxerxes ad templum miserunt sumptus et oblationes, ut narrat Esdras lib. I, cap. VI et 7.

Allegorice, de vocatione Gentium. Allegorice, *q. d.* Cum Christus ædificabit Ecclesiam, in eaque a Deo quasi coronabitur Pontifex et princeps, venient ex longinquis orbis partibus Gentiles, qui eousque remoti fuerant a Deo, Christo, cœlo et salute, ut hanc ejus Ecclesiæ fabricam promoveant. Ex Gentilibus enim creati sunt episcopi, doctores, pastores, etc., qui Ecclesiam Christi verbo et exemplo ædificarunt et propagarunt. Ita S. Hieronymus, Rupertus et Arias. Hoc est quod ait Apostolus *Ephes.* II, 13 : « Vos qui eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. » Unde infert vers. 17 : « Ergo jam non estis hospites, et advenæ, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei. » Hos venientes a longe prævidens Isaias, cap. LX, 1, exsultat et clamat : « Surge, illuminare, Jerusalem : quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Leva in circuitu oculos tuos, et vide : omnes isti congregati sunt, venerunt tibi : filii tui de longe venient, et filiæ tuæ de latere surgent. »

ET SCIETIS, — *q. d.* Cum videbitis hæc mea oracula reipsa compleri, ac præsertim ex remotis urbibus et gentibus confluere turbas ad templum, in eoque sua munera offerre, tunc scietis me Zachariam, qui hæc prædixi, id non ex me, sed a Deo missum et inspiratum prædixisse, simulque credetis ea quæ de Oriente, id est Christo, prædixi, me ex Deo prædixisse, ac proinde eadem pari certitudine suo tempore fore complenda; sunt enim hæc verba Zachariæ de Christo, ut patet; non Christi de seipso, uti censuit Eusebius lib. V *Demonstr.* cap. V.

ERIT AUTEM HOC, — *q. d.* Hæc prospera et gloriosa templo, et consequenter vobis, o Judæi, obvenient, sed sub hac conditione, nimirum si Dei legi vocique obedieritis; sin ei sitis inobedientes et rebelles, nolite me falsitatis accusare, si hæc sua meaque promissa revocet Deus. Ita Theodoretus.

Mystice, *q. d.* Si Christum Christique vocem et doctrinam audire et recipere volueritis, o Judæi, cognoscetis me vera de eo sub nomine Orientis, ejusque templo, id est Ecclesia, vaticinatum esse, ac omnium ejus bonorum, quæ ipse e cœlo in terram secum deferet, fietis participes : sin eum repuleritis, ipse bona hæc sua a vobis revocabit, et transferet ad gentes.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Quærunt Judæi, num jejunia a se in captivitate Babylonica ob urbis gentisque excidium sponte suscepta, jam post reditum in Jerusalem, novique templi inchoatam fabricam adhuc observanda sint? Zacharias cap. sequenti, vers. 19, responsurus, hoc capite nonnulla præmittit, docetque verum Deoque gratum jejunium esse abstinentiam ab injuriis et peccatis, obedientiam et misericordiam : ob harum enim virtutum legisque Dei neglectum, eos a Deo punitos esse captivitate septuaginta annorum in Babylone (1).

1. Et factum est in anno quarto Darii regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Casleu. 2. Et miserunt ad domum Dei Sarasar, et Rogommelech, et viri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini : 3. ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum, et prophetis, loquentes : Numquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo, sicut jam feci multis annis? 4. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens : 5. Loquere ad omnem populum terræ, et ad sacerdotes, dicens : Cum jejunaretis, et plangeretis in quinto et septimo per hos septuaginta

(1) Post parænetícum sermonem, I, et emblematicum, II-VI, sequitur sermo didacticus, qui veluti prioris partis Zachariæ vaticiniorum secundam partem conficit, et quo monita et consilia varia, nullis imaginibus et allegoriis involuta, continentur.

PRIMO, notato tempore, proponitur occasio sermonis ex quæstione sacerdotibus facta, circa jejunium in captivitate observatum, an etiamnum sit continuandum, 1-3.

SECUNDO, exponitur sermo a Deo Prophetæ commissus, 4, quo fit *responsum, primo*, vituperans observationem jejunii præteritam, ex eo quod ex mero suo arbitrio jejunium elegissent, 5, 6; et quod antecessorum more illud cum observatione legis non conjunxissent, 7; *secundo*, exponens quid Deus præ primis cupiat, et quid pro jejunio et planctu (ab ipsis instituto), aut certe in jejunio sibi maxime placeret, scilicet, exercitium justitiæ ac misericordiæ, 9; et abstinentiam ab injuria erga proximum, 10; *tertio*, enarrans, tum antiquorum contumacem legis neglectum, 11, 12, tum inflictas illis inde pœnas gravissimas, 13, 14.

annos : numquid jejunium jejunastis mihi? 6. et cum comedistis, et bibistis, numquid non vobis comedistis, et vobismetipsis bibistis? 7. Numquid non sunt verba, quæ locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cum adhuc Jerusalem habitaretur, et esset opulenta, ipsa et urbes in circuitu ejus, et ad Austrum, et in campestribus habitaretur? 8. Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens : 9. Hæc ait Dominus exercituum dicens : Judicium verum judicate, et misericordiam et miserationes facite, unusquisque cum fratre suo. 10. Et viduam, et pupillum, et advenam, et pauperem nolite calumniari : et malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. 11. Et noluerunt attendere, et averterunt scapulam recedentem, et aures suas aggravaverunt ne audirent. 12. Et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem, et verba quæ misit Dominus exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum : et facta est indignatio magna a Domino exercituum. 13. Et factum est sicut locutus est, et non audierunt : sic clamabunt, et non exaudiam, dicit Dominus exercituum. 14. Et dispersi eos per omnia regna, quæ nesciunt : et terra desolata est ab eis, eo quod non esset transiens et revertens : et posuerunt terram desiderabilem in desertum.

Vers. 1. 1. ET FACTUM EST. — Est hysterologia : hæc enim verba ponenda sunt post legationem et quæstionem Judæorum : illi enim respondent. Unde post eam vers. 4 iterantur. Hæc ergo verba quasi titulus prophetiæ hujus capitis, more Prophetis usitato præponuntur : deinde vers. 2 occasionem prophetiæ hujus enarrat, dicens : « Et miserunt, » *q. d.* Cum misissent principes legatos ad consulendum sacerdotes et prophetas, tunc factum est verbum Dei ad me Zachariam, respondens legatorum quæstioni.

IN ANNO QUARTO DARII — Hystaspis regis Persarum, qui Cambysi Cyri filio post Magos successit. Hic annus quartus fuit 12 a soluta captivitate Babylonica, et reditu Judæorum in Jerusalem : hic enim reditus contigit anno 1 monarchiæ Cyri. Cyrus autem tres tantum annos regnavit ut monarcha, uti tradunt Hæbræi; cui successit filius Cambyses regnans per 7 annos : quo defuncto intruserunt se per dolum Magi, regnantes per annum : iis trucidatis successit Darius, Hystaspis filius, cujus anno 4 hoc oraculum accepit Zacharias, cum jam templi fabrica valde assurgeret : illa enim cœpta est anno 2 Darii, et finita anno 6 ejusdem, ut jam sæpius dixi (1).

MENSIS NONI, QUI EST CASLEU. — Qui respondet nostro novembri. Hic enim mensis est nonus a nisan, sive martio, qui primus erat mensis anni sacri apud Hebræos.

Vers. 2. 2. ET MISERUNT AD DOMUM DEI SARASAR, ET ROGOMMELECH, ET VIRI QUI ERANT CUM EO. — Quæres *primo*, quinam hi? Hebræi, Haymo, Remigius et Hugo censent hos fuisse Persas, principes Darii, sed proselytos, hoc est, conversos ad Judaismum, qui proinde jejunantibus Judæis ipsi quoque jejunabant, ideoque jam mittere legatos qui rogent sacerdotes an post solutam captivitatem, et inchoatam templi fabricam adhuc jejunare debeant? Unde sequitur hanc legationem missam e Perside.

Secundo, alii apud Theodoretum censent hos viros fuisse Cuthæos, puta Samaritas, quos Salmanasar ex Cuth aliisque urbibus Assyriæ transtulit in Samariam, qui ut Deum terræ suæ, scilicet Samariæ, colerent cum diis patriis, puta Assyriis, judaizabant, et cum Judæis ac Samaritis jejunabant. Unde sequitur hanc legationem missam e Samaria.

Tertio, Rupertus, Lyranus, Arias et Vatablus censent eos fuisse Judæos, sed in Babylone, aut in vicinis Babyloni regionibus adhuc degentes.

Quarto, probabilius alii censent eos fuisse Judæos in Judæa, sed extra Jerusalem in vicinis oppidis habitantes; hoc enim indicat responsio Zachariæ facta, dicens : « Loquere ad omnem populum terræ, et ad sacerdotes, dicens : Cum jejunaretis, » etc. Ita Theodoretus et Chaldæus qui censent eos fuisse Bethelitas, uti mox plenius dicam.

AD DOMUM DEI. — Hebraice est *Bethel*; quod si appellative sumas, significat *domum Dei*. Et ita vertunt Noster, R. Salomon, Pagninus et Vatablus. Alii accipiunt *Bethel* ut nomen proprium. Unde Septuaginta vertunt : *Miserunt in Bethel*. Bethel enim erat civitas decem millibus passuum distans a Jerusalem, ubi Jacob vidit scalam, et per eam descendentes et ascendentes angelos in cœlum, *Genes.* XXVIII. Verum non est credibile eo missam fuisse hanc legationem : missa enim fuit ad sacerdotes, qui degebant in Jerusalem. Unde *secundo* melius Chaldæus vertit : *Miserunt de Bethel*, *q. d.* Judæi habitantes in Bethel miserunt ex ea legatos in Jerusalem. *Tertio*, alii censent *Bethel* esse nomen viri, æque ac Sarasar. Unde vertunt : *Et misit Bethel Saretser*, etc. Verum longe melius Noster *Bethel* vertit, *domum Dei*, ut signi-

(1) Scripta igitur hæc sunt biennio post illa quæ supra legimus, cap. I, 1-7, totidemque annis ante absolutum templum, *Esdr.* VI, 15. Quo tempore probabile est templum jam magna ex parte fuisse restitutum.

ficet terminum ad quem hæc legatio missa est, fuisse domum Dei sive templum, uti liquet ex sequentibus. Templum enim erat locus orationis, æque ac oraculi, quod omnes Judæi adire et consulere solebant. *Saretser* videtur esse nomen officii : *Saretser* enim hebraice idem est quod præfectus thesauri, puta thesaurarius, vel quæstor. Ita R. Abraham et Arias, qui pariter tale nomen esse censent *Rogommelech*, quod ipsi vertunt, *regius dux;* pro quo Septuaginta in editione Romana corrupte habent, *Arbeseer rex;* aut, ut alii legunt, *Arbat rex Sagat,* scilicet urbis. Melius Septuaginta in editione Complutensi legunt, *Rogom rex.* Sic enim est in hebræo : nam *melech* idem est quod rex; quanquam non sit verisimile hunc Rogum fuisse regem : τὸ ergo *melech*, vel est nomen proprium, et appendix *Rogom;* vel certe in genitivo vertendum, *Rógom regis*, scilicet dux, vel officialis. Syrus vertit, *rabmog*, id est princeps pistorum vel coquorum. *Rab* enim vocatur, major, princeps; *mog* est pistor, et is qui in coquina cibos parat. Arabicus vertit, *Sarasar et Arphasar, Moloc* (1).

rs. 3. 3. NUMQUID FLENDUM EST MIHI IN QUINTO MENSE. — Puta in julio, qui hebraice *Ab* dicitur, cujus die decima templum combustum fuit a Chaldæis, æque ac urbs et muri diruti, ideoque eo die quotannis Judæi sibi indixerunt luctum et jejunium, ut patet IV *Reg.* XXV, 9, et *Jerem.* LII, 12; idque continuarunt per septuaginta annos captivitatis Babylonicæ, ac deinceps donec templum rursum ædificari cœptum. Cum ego viderent jam templi fabricam crescere, jure quærunt an adhuc templi præteriti incendium flere, et per jejunium lugere debeant; an vero ob novi fabricam se exhilarare et exsultare? Cessante enim causa cessat effectus, imo mutata causa mutatur effectus : templo ergo restaurato videtur luctus vertendus in gaudium. Hæc est quæstio, et causa quæstionis.

VEL SANCTIFICARE. — Hebraice הנזר *hinnazer*, id est nazaræare, hoc est agere nazaræum, instar nazaræi abstinere a vino et deliciis, ac jejunare juxta legem eis præscriptam *Numer.* cap. V. Unde Chaldæus vertit : *Numquid prohibebo animam meam a deliciis, sicut feci jam multis annis?* Pagninus : *Numquid flebo separando me a cibis?* Tigurina : *Num religiose abstinebo?* Vatablus : *Num separabo me?* scilicet a cibis et voluptatibus; Noster cum Septuaginta vertit, *sanctificare :* quia sanctificatio Judæorum, præsertim nazaræorum, sita erat in abstinentia et jejunio : quo enim mens magis se abstrahit ab escis rebusque corporeis, eo magis fit spiritalis, magisque assurgit ad Deum, ejusque illustrationum et affectuum cœlestium fit capax. Unde Ecclesia in præfatione Missæ, tempore Quadragesimæ, canit: « Deus qui corporali jejunio vitia comprimis, mentem elevas, virtutem largiris et præmia. » Quocirca S. Chrysostomus serm. 1 *De Jejunio :* « Jejunium, inquit, angelorum est imitatio : jejunans ferme angelus est. » Idem, homil. 1 *in Genes. :* « Jejunium in paradiso institutum est, » ideoque paradisi est vita.

Moraliter, in clade jejunio conciliandus est Deus.

Moraliter, disce hic, tempore cladis et calamitatis vel publicæ, vel privatæ, confugiendum esse ad fletum et jejunium, ut per pœnitentiam, Dei iram placemus. Nam, ut ait S. Chrysostomus serm. 1 *De Jejunio :* « Jejunium sententiam Dei revocat, et immortalitatis est conciliator. » Idem, homil. 2 *in Genes. :* « Jejunium, inquit, animarum tranquillitas est, decor senum. » Ita Josaphat, obsessus a Moabitis, Ammonitis et Idumæis, toti Judææ jejunium imperans, a Deo auxilium per miraculum obtinuit, quo hostes in se versi mutua se cæde conficerent, II *Paral.* XX, 3. Ita Israelitæ, obsessi a Philistæis tempore Samuelis, jejunantes eos profligarunt, I *Reg.* VII, 6 et 13. Ita iidem, Holoferne eos invadente, indixerunt solemne jejunium, eoque victoriam impetrarunt per Judith, cap. III, 8. Idem fecerunt tempore persecutionis Aman, *Esther* IV, 16, et tempore reditus e Babylone, ut in itinere hostium manus evaderent, I *Esdræ* VIII, 21. Sic et Ninivitæ jejunio communi tam jumentorum et infantium, quam virorum et mulierum excidium a Jona comminatum effugerunt, *Jonæ* III, 5. Quocirca imminente Judæis excidio Chaldæorum, Deus per Joelem, I, 4, illud evadendi hoc dat remedium : « Sanctificate, ait, jejunium, vocate cœtum, etc., et clamate ad Dominum. » Et cap. II, 12 : « Convertimini, ait, ad me in toto corde vestro in jejunio, et in fletu, et in planctu. » Hoc ergo faciunt fideles cum flagellum Dei, vel reipublicæ, vel cuique privatim imminet, ut sibi quisque a Deo per Zachariam tunc dici putet : *hinnazer*, id est esto nazaræus, separa te a deliciis, a cibis, a lusibus, a voluptate, ac da te austeritati, absti-

(1) Juxta Rosenmuller, cum templum Hierosolymitanum nusquam בית-אל *bethel* appelletur, verum semper oppidum satis notum designet, et hoc loco cum veteribus, præter Hieronymum, omnibus ita capiendum arbitratur. Hinc vertit locum sic, *misit* Bethel, id est miserunt Bethelenses, *Scharezerum*, etc., etsi ut nomen urbis, proprie sit femininum, hoc tamen loco, ubi illius incolæ spectantur, masculine sumitur.

Maurer e contra fatetur illam interpretationem non sibi satisfacere, et hanc proponit : Nonne ad quos vers. 5 dirigitur responsum, eosdem probabile est proposuisse interrogationem? Jam vero *ad omnem populum terræ*, vers. 5, dicere dicenda jubetur vates. Maxime igitur probabile mihi videtur, *domum Dei* hic significari familiam Dei, id est populum Judæorum : cf. cap. III, 7, et *Hos.* VIII, 1. Quod Hoseæ loco, Judæorum populus appellatur בית יהוה *beth Jova,* hic vero בית אל *bethel* nullius momenti discrimen est. Fortasse consilio *bethel* de *populo* dixit vates, quoniam *beth Jova* versu primo dixit de templo : Non vereor ne dicat aliquis, quominus *bethel* diceretur Jovæ populus, impedivisse quod mali ominis nomen fuerit *Bethel.* Nam quo Zacharias vixit tempore, urbs illa dudum desierat sedes esse cultus deorum fictorum. (Maurer.)

nentiæ, orationi et lamentis, iisque te sanctifica, ut Deum tibi reconcilies.

Vers. 5. 5. CUM JEJUNARETIS ET PLANGERETIS IN QUINTO (scilicet mense, ob combustam in eo urbem et templum, uti dixi) : ET SEPTIMO — mense, ob cæsum in illo Godoliam, qui erat dux et spes populi reliqui in Judæa, cum cæteri a Chaldæis abducerentur Babylonem, *Jerem.* XLI, 1 et sequent.

NUMQUID JEJUNIUM JEJUNASTIS MIHI? — Antequam directe quæstioni respondeat (quod facit cap. VIII, vers. 19), objurgat Judæos, quasi adhuc iis suboffensus ob præteritas noxas, *q. d.* Quid me rogatis de jejunio vestro prorogando, vel inhibendo, quasi ego eo delecter, vel ejus cura me tangat? Erratis : illo non delector, illud non curo, imo sperno et aversor; quia hucusque vobis, id est ob vestram paupertatem, et ad lugendam vestram captivitatem jejunastis, non ut mihi placeretis meque placaretis : si enim hoc voluissetis, jejunium corporis debuissetis condire jejunio animæ, et abstinentia a peccatis. Hoc autem non fecistis, sed iis indulsistis. Similiter cum jam comeditis et convivia agitatis, id facitis ob vestram lætitiam, quam ex reditu in patriam et libertate percipitis, non vero ut mihi ejus auctori gratias agatis, meque laudetis et celebretis. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et Remigius.

Paulo aliter Vatablus, *q. d.* Numquid utilitatem aliquam aut voluptatem cepi ex vestro jejunio? *q. d.* Non, quia non fuit mihi gratum, eo quod non fuerit conjunctum pietati et religioni.

Moraliter, quinam sibi jejunent? Moraliter, S. Gregorius hom. 16 *in Evangel.* explicans hæc Zachariæ verba : « Sibi, inquit, comedit et bibit, qui alimenta corporis, quæ sunt communia dona conditoris, sine indigentibus percipit. Et sibi quis jejunat, si ea quæ sibi ad tempus subtrahit, non pauperibus tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit. Hinc per Joelem dicitur : Sanctificate jejunium. Jejunium quippe sanctificare, est adjunctis bonis aliis dignam Deo abstinentiam carnis ostendere. Cesset ira, sopiantur jurgia. Incassum enim caro atteritur, cum per prophetam (Isaiam cap. LVIII) Dominus dicat : Ecce in die jejunii invenitur voluntas vestra. Ecce ad lites et contentiones jejunatis, » etc.

Vers. 7. 7. NUMQUID NON SUNT VERBA? — *Primo* et genuine, *q. d.* Numquid hæc eadem verba, nimirum quod jejunia vestra non condita operibus bonis, sed malis mihi displiceant, olim vobis per Prophetas locutus sum? *q. d.* Omnino id ipsum edixi per Isaiam cap. LVIII, 4, Jeremiam cap. XIV, 12 et alibi. Ita Theodoretus et Lyranus, *Secundo*, S. Hieronymus, Hugo et a Castro *verba* hæc intelligunt ea quæ subdit : « Judicium verum judicate, et misericordiam et miserationes facite, » etc. *Tertio*, Albertus exponit, *q. d.* Numquid hæc verba de excidio et desolatione Jerusalem, quæ jam impleta videtis, vobis locuti et comminati sunt Prophetæ, nisi a peccatis resipisceretis? Aut, ut Vatablus, qui per verba intelligit facta, quæ verbis suis prædixerunt et minati sunt Prophetæ, *q. d.* Numquid non hæc tristia quæ vobis obvenerunt, facta sunt ad exsequenda, et opere complenda verba mea, quæ per Prophetas prolocutus sum?

ET AD AUSTRUM. — Nominat partem australem et campestrem Judææ, quia ea, utpote plana et patens, natura loci non erat munita, *q. d.* Olim habitabatis confidenter et secure, etiam in ea parte Judææ quæ erat maxime debilis et infirma, eo quod vos ego protegerem; at quia me exacerbastis, hinc tradidi vos Chaldæis. Ita Vatablus. Addit S. Hieronymus eam nominari, quia maxime erat fertilis, *q. d.* Ego australem vestram regionem et campos implevi messe, frugibus et fructibus : sed vos ingrati, mihi fuistis rebelles; hinc ego ex ea vos expuli, projecique in Babylonem.

9. MISERICORDIAM ET MISERATIONES FACITE. — Hæc geminatio significat multam crebramque faciendam esse misericordiam. Nominat tantum ea officia quæ spectant proximum, sed sub his intelligit ea quoque quæ spectant Deum. Dilectio enim proximi præsupponit dilectionem Dei, ex eaque quasi ex fonte oritur. Idem facit Apostolus *Rom.* XIII. 9. Vers. 9.

10. PAUPEREM NOLITE CALUMNIARI. — Chaldæus et Septuaginta : *Nolite opprimere* : utrumque significat hebræum עשק *ascac*; quia finis calumniæ est oppressio, direptio et expilatio pauperum. Hæc eadem in jejuniis Judæorum taxat Isaias cap. LVIII. Vide ibi dicta. Vers. 10.

11. AVERTERUNT SCAPULAM RECEDENTEM. — Fuerunt inobedientes et rebelles : famuli enim herorum, et filii parentum jussis refractarii et pervicaces, ab iis avertunt faciem, dorsumque obvertunt, et protervi abeunt. Unde Septuaginta vertunt : *Dederunt dorsum contemnens;* Pagninus : *Dederunt scapulam aversam.* Est catachresis. Tigurina vertit : *Obvertentes humerum rebellem,* q. d. Averterunt humerum ab onere præceptorum meorum : ut sit metaphora a bajulis onus detrectantibus, vel excutientibus. Vers. 11.

AURES SUAS AGGRAVAVERUNT, — velut plumbo, aliove pondere injecto aures obturarunt, ne meas leges et monita auribus exciperent, et in animum transmitterent. Tigurina vertit : *Aures suas hebetarunt.*

12. COR SUUM POSUERUNT (*durum,* ut addit Chaldæus) UT ADAMANTEM. — Hic enim lapis est durissimus, qui respuit scalpra et malleos, quin et ipsos disrumpit : ideoque a Græcis dicitur ἀδάμας, id est *indomabilis.* Vide dicta *Ezech.* capite III, vers. 9. Vers. 12.

PER MANUM PROPHETARUM, — per Prophetas quasi organa et instrumenta sua : manus enim est organum organorum, ait Aristoteles. Manus ergo hic denotat os : per os enim Prophetarum locutus est Deus, non per manum.

13. SIC CLAMABUNT, ET NON EXAUDIAM. — « Cla- Vers. 13.

mabunt, » id est clamaverunt, vel clamant : pendent enim hæc omnia ab eo quod præcessit : « Et factum est. » Ita S. Hieronymus et Theodoretus. Unde clare Tigurina vertit : *Et evenit ut sicut ipse clamaverat, illique non audierunt : sic jam clament, nec eos exaudiam.*

Vers. 14. 14. DISPERSI EOS PER OMNIA REGNA. — Judæi enim partim ex Babylone, partim ex Jerusalem fugientes Chaldæos, sparserunt se per Syriam, Ægyptum, Mesopotamiam, Persidem, Mediam, aliaque regna. De Judæis enim, id est de duabus tribubus, hic agitur, non de decem, sive de Samaritis in Assyriam jam olim abductis. Ita S. Hieronymus. Pro *dispersi* hebraice est אסערם *asaarem*, id est instar procellæ abripui eos, ut turbo proturbavi eos.

ET TERRA DESOLATA EST AB EIS (Hebræus Chaldæus et Septuaginta, *post eos*: causam subdit), EO QUOD NON ESSET TRANSIENS ET REVERTENS, — *q. d.* Post abductos in Babylonem Judæos, Judæa desolata remansit : quia nemo incolarum relictus est, qui per eam transiret, iret et rediret. Nemo, id est vix ulli, rari et perpauci. Aliqui enim a Chaldæis in ea relicti sunt ad colendam terram, ut patet IV *Reg.* XXV, 12. Aut potius, *q. d.* Judæa plane desolata est, ita ut non esset qui per eam transiret et rediret : sic enim alibi sæpe τὸ *eo quod* non causam denotat, ut sit idem quod *quia*, sed effectum et consecutionem, significans *ita ut*, inquit Vatablus. Unde Hebræus et Chaldæus ad verbum habent : *Terra desolata est post eos a transeunte et revertente*, id est ita ut non esset per eam transiens et revertens. Minus recte ergo Theodoretus versionem Septuaginta sic explicat, *q. d.* Post Judæos abductos in Babylonem, Judæa desolata est ab Idumæis, Ammonitis, aliisque vicinis gentibus hostilibus, qui per eam prædandi et expilandi causa transierunt, et cum præda domum reversi sunt. Hic enim hebraismus, *a transeunte et revertente*, non aliud significat quam, ut non esset transiens et revertens.

ET POSUERUNT TERRAM DESIDERABILEM IN DESERTUM. — Hebraice, *terram desiderii*, id est ob elegantiam, fertilitatem et abundantes fruges summe desiderabilem : et, ut Septuaginta, *electam*. Ita Albertus et Hugo. Addit Lyranus eam fuisse desiderabilem ob Christum in ea nasciturum, et passurum pro salute hominum. Sensus est, quasi dicat : Suis sceleribus fuerunt causa desolationis Terræ sanctæ, quæ prius lacte et melle manabat. Hebraice est, לשמה *lesçamma*, quod *secundo*, verti potest, *in stuporem*, ut scilicet quicumque viderit tantas tantæ cladis ruinas, cohorrescat et obstupescat. *Tertio*, Arias pro *lesçamma* per diæresim legit ל שמה *le sçema*, id est *in qua quid*. Unde vertit, *posuerunt terram exoptatam in qua quid?* de qua scilicet viatores stupentes interrogarent, dicerentque : Quid in terra sancta boni, quid pristinæ fertilitatis et felicitatis remansit? Utique nihil.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Promittit Deus Judæis e Babylone reversis in Jerusalem, ob diligentiam et laborem impensum in templi fabricam, lætam et longævam sobolem, frugum copiam, suamque benedictionem, si justitiam, veritatem et charitatem colant. Deinde, vers. 19, quæstioni cap. VII *a Judæis propositæ, an scilicet adhuc servanda sint jejunia ob urbis templique excidium indicta, respondet, ea commutanda esse in læta festa et convivia, ac deinceps Jerusalem fore hilarem, felicem et celebrem, adeo ut undique ad eam confluant populi et gentes. Quæ omnia ad litteram aliquatenus contigerunt Hierosolymæ post reditum ædificato templo, uti ait Propheta, vers. 9. Sed longe verius et plenius competunt Ecclesiæ per Hierosolymam adumbratæ, ibique inchoatæ, cum Deo auctore lex in Evangelium, Moses in Christum, Synagoga in Ecclesiam transiit. Describitur hic ergo felicitas Hierosolymæ, ut in ea quasi typo adumbretur felicitas Ecclesiæ christianæ : unde quædam dicuntur, quæ Hierosolymæ vix, et non nisi tenuiter, Ecclesiæ vero plane pleneque conveniunt. Tale est illud vers. 7 :* Salvabo populum meum de terra Orientis et de terra Occasus solis. *Et vers. 22 :* Venient populi multi, et gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Jerusalem. *Et vers. 23 :* Apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes : Ibimus vobiscum; audivimus enim quoniam Deus vobiscum est. *Quæ verba significant omnium gentium conversionem ad Christum et Ecclesiam; vide* Canon. V *et* VI, *quos præfixi Prophetis Majoribus. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus, Haymo, Remigius, Hugo, Lyranus et alii : imo Rupertus, Arias et Vatablus ad litteram putant hic depingi felicitatem Ecclesiæ, non Hierosolymæ. Quin et Rabbini bona hoc capite promissa, nonnisi a suo Messia, quem ipsi præstolantur, exspectant* (1).

1. Et factum est verbum Domini exercituum, dicens : 2. Hæc dicit Dominus exercituum : Zelatus sum Sion zelo magno, et indignatione magna zelatus sum eam. 3. Hæc dicit Dominus exercituum : Reversus sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem : et vocabitur Jerusalem civitas veritatis, et mons Domini exercituum mons sanctificatus. 4. Hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc habitabunt senes et anus in plateis Jerusalem : et viri baculus in manu ejus præ multitudine dierum. 5. Et plateæ civitatis complebuntur infantibus, et puellis ludentibus in plateis ejus. 6. Hæc dicit Dominus exercituum : Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi hujus in diebus illis, numquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum? 7. Hæc dicit Dominus exercituum : Ecce ego salvabo populum meum de terra Orientis et de terra Occasus solis. 8. Et adducam eos, et habitabunt in medio Jerusalem : et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum in veritate et in justitia. 9. Hæc dicit Dominus exercituum : Confortentur manus vestræ, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum, in die qua fundata est domus Domini exercituum, ut templum ædificaretur. 10. Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces jumentorum erat; neque introeunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione : et dimisi omnes homines, unumquemque contra proximum suum. 11. Nunc autem non juxta dies priores

(1) Continuatur argumentum præcedentis capitis et sermo Dei cœptus, cujus occasio fuerat quæstio Judæorum de jejuniis, cap. VII, 8, coll. vers. 19 hujus capitis.

Primo ergo, promissio fit *absoluta* Hierosolymæ spirituali, post litteralis castigationem, 1, 2 : *primo*, de assistentia Dei perpetua, et veritatis ac sanctitatis dono, 3; *secundo*, de fidelium sapientia, innocentia et tranquillitate infallibiliter futuris, 4-6; *tertio*, de amplitudine Ecclesiæ et perfecto Dei fœdere, 7, 8.

Secundo, promissio *conditionalis* Hierosolymæ litterali facta, cum exhortatione ad continuandum fabricæ opus, 9 : promittitur igitur conversio, *primo*, præcedentis sterilitatis, afflictionis et violentiæ in pacem, quietem et abundantiam fructuum, 10-12; *secundo*, maledictionis et ignominiæ pristinæ in benedictionem et gloriam, 13; *tertio*, vindictæ et immissarum a Deo pœnarum in beneficia, 14, 15.

Exiguntur vero pro his promissis obtinendis sequentes conditiones, *primo*, sinceritas in actionibus, justitia in judiciis, 16; *secundo*, exclusio pravarum machinationum et perjuriorum, 17.

Tertio, promissio, *mixta*, scilicet *primo*, *hypothetica*

ego faciam reliquiis populi hujus, dicit Dominus exercituum; 12. sed semen pacis erit : vinea dabit fructum suum, et terra dabit germen suum, et cœli dabunt rorem suum : et possidere faciam reliquias populi hujus universa hæc. 13. Et erit : sicut eratis maledictio in Gentibus, domus Juda, et domus Israel : sic salvabo vos, et eritis benedictio : nolite timere, confortentur manus vestræ. 14. Quia hæc dicit Dominus exercituum : Sicut cogitavi ut affligerem vos, cum ad iracundiam provocassent patres vestri me, dicit Dominus, 15. et non sum misertus : sic conversus cogitavi in diebus istis ut benefaciam domui Juda et Jerusalem : nolite timere. 16. Hæc sunt ergo verba, quæ facietis : Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo : veritatem et judicium pacis judicate in portis vestris. 17. Et unusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris : et juramentum mendax ne diligatis : omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus. 18. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens : 19. Hæc dicit Dominus exercituum : Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium, et lætitiam, et in solemnitates præclaras : veritatem tantum, et pacem diligite. 20. Hæc dicit Dominus exercituum : Usquequo veniant populi, et habitent in civitatibus multis, 21. et vadant habitatores, unus ad alterum, dicentes : Eamus, et deprecemur faciem Domini, et quæramus Dominum exercituum : vadam etiam ego. 22. Et venient populi multi, et gentes robustæ ad quærendum Dominum exercituum in Jerusalem, et deprecandam faciem Domini. 23. Hæc dicit Dominus exercituum : In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis Gentium, et apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes : Ibimus vobiscum; audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.

(1) 2. Zelatus sum, — *q. d.* Zelotypus fui et indignatus Hierosolymæ, puta Synagogæ Judæorum, quod ipsa sponsa mea me sponsum adeo sui amantem dereliquerit, et ad idola confugerit, ut idcirco et ego ipsam tam indigne me spernentem, spernere et deserere coactus sim : quo factum est, ut ipsa in Chaldæorum manus inciderit, ab iisque per septuaginta annos quasi ancilla captiva, spoliata et misere tractata sit. Ita Theodoretus, Remigius, Haymo, Lyranus et Vatablus. Verum quia ipsa hisce malis afflicta et erudita resipuit, mecumque in gratiam redire cupivit; hinc *secundo*, ego vicissim ex pristino meo in eam amore et zelo, eam in gratiam et thorum recipiam, habitabo cum ea in Jerusalem, hostesque ejus acriter persequar et puniam. Ita S. Hieronymus. Zelus enim est ingens amor rei amatæ, qui parit iram ingentem in eos qui rem amatam lædere, vel amanti eripere satagunt, uti dixi *Sophoniæ*, III, 8.

3. Et vocabitur Jerusalem civitas veritatis, et mons Domini. — « Veritatis, » *primo*, quia post reditum e Babylone, jugiter usque ad Christum viguit in ea vera Dei cognitio, vera fides, vera religio, verus Dei cultus. Ita Hugo et Lyranus. *Secundo*, « veritatis, » hebraice אמת *emeth*, id est stabilitatis, constantiæ, fidelitatis, ut fidem mihi datam deinceps non sit violatura, sed constanter mihi quasi sponso et Deo suo adhæsura, nec amplius ad idola deflexura, uti reipsa post reditum e Babylone ad ea nunquam deflexit. Unde Syrus vertit : *Vocabitur Jerusalem civitas sancta*. Sic et Arabicus.

Allegorice, Synagoga fuit typus Ecclesiæ, quæ est « columna et firmamentum veritatis, » I *Timoth.* III, 15, quia ejus magister est Christus, qui est via, veritas et vita; ac Spiritus Sanctus, qui est Spiritus veritatis, utpote ab æterna sapientia et veritate, quæ est Verbum Patris, procedens, ideoque docens omnem veritatem, tum fidei et religionis, tum morum : utramque enim docuerunt Christus et Apostoli recepto Spiritu Sancto in Pentecoste in Jerusalem, ac deinde in toto orbe, juxta illud *Isaiæ*, II, 3 : « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Ita Theodoretus et Rupertus.

Mons Domini exercituum. — Syrus et Arabicus, *mons Domini fortis*, utpote quem stipant tot exercitus angelici. Alludit ad *Isaiæ*, II, 3 : « Ibunt populi multi, et dicent : Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus. » Mons hic est Sion et Moria, in quo ædifi-

Synagogæ facta de conversione jejuniorum in gaudium, 18, 19; *secundo*, *absoluta* Ecclesiæ facta, de multitudine fidelium, 20, de mutua populorum ad Dei cultum exercitatione, 21; *tertio*, de plurimarum gentium ad veram fidem et Ecclesiam accessu, 22, 23.

(1) « Hæc dicit Dominus exercituum » singulis quibus promissa continentur sententiis præmissa est hæc formula. Qua decies hoc capite repetita innuitur, inquit Ackermann post S. Hieronymum, certo eventura esse, quæ hic promittuntur, etsi fidem omnem magnitudine sua excederent.

Mons Sion sanctus ob quatuor causas.

catum est templum, qui fuit typus Ecclesiæ. Hinc vocatur « mons sanctificatus, » *primo*, sacrificio Abrahæ : quia in eo Abraham jussus est immolare Isaac, *Genes.* cap. XXII, 14, in signum quod in eodem (Calvariæ enim mons, in quo crucifixus est Christus, est pars, sive jugum montis Moria) immolandus esset Christus ; qui deinde ibidem reipsa crucifixus, hac sui immolatione summe hunc montem sanctificavit. *Secundo*, quia in eo erexit Salomon templum, illudque Deo sanctificavit et consecravit. Rursum Deus in eo colebatur sanctis sacrificiis, cæremoniis, psalmis, laudibus, votis, precibus, etc. Denique in eodem Christus cœpit congregare, docere et instituere suam Ecclesiam, quam sua doctrina, gratia, meritis, sacramentis sanctificavit.

Vers. 4. 4. Adhuc habitabunt senes.—Prædicit deinceps Jerusalem fore pacatam et felicem, ut abundet civibus omnis ætatis et sexus, pueris et puellis ludentibus in plateis, iique prorogent vitam ad senium, et sint longævi : idque ita contigisse patet II *Machacb.* III, 1. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Lyranus.

Allegorice, significantur Ecclesiæ et fidelium pax, multitudo et longævitas, quas prædixit Isaias cap. II, 4 : « Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces : non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium. » Et cap. LXV, 20 : « Non erit ibi amplius infans dierum, et senex qui non impleat dies suos. » Vide ibi dicta.

Et viri baculus. — Ita Romana. Significatur virorum in Jerusalem et Ecclesia longævitas, adeo ut quisque in ea senex habeat baculum, cui præ senio innitatur, sive is sit stipes, sive famulus aut filius, uti parenti seni apud Romanos fuit Scipio (ei enim innitebatur parens quasi baculo) a quo nobilis Scipionum familia originem et nomen traxit. Sensus est, *q. d.* Tanta erit Hierosolymæ civium sanitas et prosperitas, ut senes et maximi sint et plurimi, quorum consilio respublica sapienter et feliciter gubernetur. In senibus enim est experientia, maturitas, sedatio cupiditatum, indeque sapientia et prudentia : unde ex senibus olim lectus et dictus est senatus. Nota hebraismum, quo *vir* ponitur pro *unoquoque*, *q. d.* « Viri, » id est cujusque senis, « baculus erit in manu ejus, » quo significat, non unum alterumve, sed plurimos fore senes. Ita Sanchez.

Vers. 7. 7. De terra Orientis et de terra Occasus. — Sub his duabus præcipuis mundi plagis, quatuor intelligit, puta sub Oriente meridiem, sub Occasu septentrionem, *q. d.* Quocumque Judæi fuerint dispersi per captivitatem Babylonicam, inde salvabo eos et reducam in Jerusalem. Nec dubium est quin, licet ipsi directe in Chaldæam, quæ Judææ est ad aquilonem, sint abducti, inde tamen multi ad alia regna Orientalia et Occidentalia migrarint. Rursum alios, adventantibus in Judæam Chaldæis, profugisse ad Ammonitas, Moabitas, Idumæos, Syros, etc., patet ex Isaia, cap. XVI, 4. Hi ergo audito reditu suorum e Babylone in Jerusalem, ejusque et templi reædificatione, æque ac incolarum prosperitate et felicitate, eo propere redierunt. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus et alii.

Allegorice et potius, significatur gentium omnium ex cunctis mundi plagis confluxus ad Christum et Ecclesiam, juxta illud *Isaiæ*, XLIX, 12 : « Ecce isti de longe venient, et ecce illi ab Aquilone et mari, et isti de terra Australi ; » hebraice, *de terra Sinim*, id est Sinarum. Et cap. LXVI, 19 : « Et mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam, tendentes sagittam : in Italiam et Græciam, ad insulas longe.» Hoc est quod ait Christus *Matth.* VIII, 11 : « Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, et Isaac, et Jacob in regno cœlorum. » Et cap. XXIV, 31 : « Mittet angelos suos cum tuba, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœlorum usque ad terminos eorum.» Ita S. Hieronymus.

8. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum in veritate et in justitia. — Ut scilicet ipsi colant me vera fide et constanti fidelitate, æque ac justis sanctisque moribus ; ego vicissim vere, id est fideliter et juste, præstem eis curam, custodiam, pacem et prosperitatem quam promisi. Hoc verum fuit in Judæis, verius est in Christianis. Ita Vatablus et Arias, qui recte τὸ *in veritate et in justitia*, tam ad Deum quam ad populum cum Deo paciscentem referunt. In pacto enim uterque paciscens alteri fidem suam obligat, eamque vere et juste præstare debet.

9. Confortentur manus vestræ, — tum ut inchoatam templi fabricam, uti sequitur, perficiatis; tum ut leges et jussa Dei fortiter resistendo difficultatibus, tentationibus et hostibus, præsertim vicinis Gentilibus, adimpleatis.

10. Siquidem ante dies illos merces hominum non erat. — Hortatur Judæos ad strenue prosequendam fabricam templi, proponendo eis præteritam sterilitatis plagam, eis a Deo inflictam ob fabricæ neglectum, et præsentem fertilitatem ob ejusdem curam et studium. *Mercedem* vocat fructum et lucrum operæ, *q. d.* Antequam manum admoveretis ædificationi templi, intendebatis fabricæ domorum, ac culturæ agrorum et jumentorum vestrorum ; sed merces, id est fructus et messis, non respondebat labori vestro, et jumentorum vestrorum : tam enim agri, villæ, pascua et vineæ, quam jumenta post omnem culturam, laborem et saginam manebant sterilia, paucasque dabant segetes, uvas, fœtus et animalium sobolem. Ita S. Cyrillus.

Neque erat pax, — *q. d.* Undequaque Samaritæ, Moabitæ, aliique vicini hostes vos impetebant et infestabant. Ita S. Hieronymus et Cyrillus.

Dimisi omnes homines, — *q. d.* Permisi non tantum foris prælia, ut iis vos vicini divexarent; sed

et intus seditiones, ut quisque contra proximum insurgeret.

11 11 e 12. NUNC AUTEM (cum domus meæ fabricam curæ et cordi habetis) SEMEN PACIS ERIT. — *Primo*, *q. d.* Fruges copiosæ et securæ vobis provenient, quales solent tempore pacis, cum optime coluntur agri, nec est hostis qui sementem impediat, aut messem auferat. Ita Vatablus et a Castro. Unde Septuaginta vertunt: *Monstrabo pacem*, adeo ut non tantum homines, sed et elementa vobis pacifica sint, imo in vestrum bonum et alimoniam conspirent. Nam, ut sequitur : « Vinea dabit fructum suum, et terra dabit germen suum, et cœli dabunt rorem suum. » *Secundo*, per catachresin *pacis*, id est abundantiæ, fertilitatis et prosperitatis. Horum enim, imo bonorum omnium causa, æque ac symbolum est pax, juxta illud *Psalm.* CXXI, 7 : « Fiat pax in virtute tua, et abundantia (quæ ex pace consequi solet) in turribus tuis, » *q. d.* Faciam semen vestrum fertile, ut abundantes producat spicas et fruges. *Tertio*, alii sic exponunt : *Semen erit pacis*, id est benedictionis, *q. d.* Benedicam seminibus vestris. Pax enim est magna benedictio, et majorem secum adducit. Unde Christus et Apostoli hac salutatione ex ritu Hebræorum uti solent : « Pax vobis : » qua phrasi omnem benedictionem apprecantur. *Quarto*, alii vertunt : *Semen erit in pacem*, id est pacifice conservabitur, crescet et maturescet, *q. d.* In pace, id est integras et illæsas ab aurugine omnique aeris vitio, æque ac ab hoste servabo fruges vestras, tam tempore sementis ac deinceps, quam messis. *Quinto*, hebræum שלום *scalom*, id est pax, significat quoque integrum, perfectum. Unde Chaldæus et Tigurina vertunt : *Semen plenum et perfectum erit*, tum in se, tum consequenter in spicis et granis, quæ ex se plena perfectaque progerminabit. Omnes hæ expositiones eodem redeunt : primæ tamen duæ magis sunt genuinæ et conformes phrasi hebrææ. Hæc ad litteram contigerunt Judæis Babylone redeuntibus; sed spiritaliter magis conveniunt christianis ex infidelitate, vel peccato ad Ecclesiam et Deum revertentibus, eique mysticum in anima sua templum ædificantibus. Hisce enim Deus facit ut omne semen eorum sit pacis, id est ut omnia quæ aggrediuntur et moliuntur prospere cedant, ac feliciter et fertiliter proveniant, indeque fructus, præsertim spiritales virtutum, tum in seipsis, tum in proximis colligant. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Lyranus.

Dices : Hoc semen et benedictionem vers. 13 promittit non tantum Judæ, sed et Israeli : Israeli autem hoc ad litteram non obvenit, utpote qui e captivitate Assyriaca non rediit. Ergo Israel et Juda hic non carnalis, sed spiritualis intelligitur, puta populus fidelis. Ob hoc argumentum Judæi censent hæc necdum impleta esse, sed ea implenda a suo Messia quem exspectant. Verum respondeo Israelis hic fieri mentionem, quia multi ex Israelitis, veræ et avitæ fidei et religionis sectatores, transierant ad Judam, cum eoque in Babylonem abducti, cum eo pariter redierunt, ac proinde pacis et felicitatis illi hic promissæ fuere participes, utpote cum eo conspirantes, et in unam gentem coalescentes.

Moraliter, disce religionem et cultum Dei esse semen omnis felicitatis. Vidit hoc per umbram Cicero : nam lib. II *De Natura deorum*, Romanorum felicitatem, imperium et triumphos religioni attribuit : « Si, ait, conferre volumus nostra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur : religione, id est cultu deorum, multo superiores. » Et mox : « Apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam seipsos diis immortalibus, capite velato verbis conceptis pro republica devoverint. » Idem, orat. *in P. Clodium*, quæ numero est trigesima : « Quis, ait, est tam vecors, qui, etc., non intelligat eorum (deorum) numine hoc tantum imperium esse natum, et auctum, et retentum ? Licet ipsi nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos; sed pietate ac religione, atque hac una sapientia, quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gentes nationesque superavimus. » Vide dicta *Aggæi*, I, 6, ubi ipse idem argumentum tractat, quod hic Zacharias, utpote illi coævus, et adjutor a Deo datus ad promovendam templi fabricam, ut patet I *Esdræ* V, 1. Præclare S. Cyprianus, tractat. *De Orat. Domin.* : « Cum Dei, inquit, sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deo ipse non desit. » Quare idem recte alibi monet, ut cor non medium, non divisum, sed totum demus Deo, cujus est, et qui illud totum reposcit, solusque illud implet et satiat : « Sufficis, inquit, o anima, Deo; sufficiat et tibi Deus tuus. » Nam, ut ait S. Augustinus in *Soliloquiis*, cap. XIX : « Minus te, Domine, amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat. »

Moraliter, religio est mater felicitatis.

13. ET ERIT : SICUT ERATIS MALEDICTIO IN GENTIBUS, etc., SIC SALVABO VOS, ET ERITIS BENEDICTIO. — Vers. 13.
« Maledictio, » id est valde maledicti; « benedictio, » id est valde benedicti. Ita Chaldæus et Septuaginta qui vertunt : *Sicut eratis in maledictione, sic eritis in benedictione*, q. d. Sicut omnes gentes apud quas captivi exsulastis vobis maledicebant, vosque subsannabant et exsecrabantur : ita vice versa cum viderint vos a me liberari, prosperari, locupletari, vobis benedicent, laudabunt et celebrabunt; *Secundo*, benedictio et maledictio, id est exemplum, parabola et formula benedictionis et maledictionis, quam omnes usurpant, cum alicui maledicere, vel benedicere volunt, ut dicant : Fiat tibi sicut istis Judæis, ut scilicet sis maledictum, probrum et exsecratio Dei et hominum, sicut ipsi sunt; aut. sis bene-

dictio, id est cumulus bonorum, laus et gloria tibi obveniat, ut scilicet Deus te cumulet bonis omnibus, uti cumulavit Judæos, ideoque omnes te laudent, celebrent et glorificent. Ita Vatablus. Simili modo de iisdem ait Jeremias cap. XXIV, 9: « Dabo eos in vexationem afflictionemque omnibus regnis terræ : in opprobrium, et in parabolam, et in proverbium, et in maledictionem in universis locis ad quæ ejeci eos. » Et *Ezech.* XIV, 8: « Faciam eum in exemplum et in proverbium. »

Vers. 16. 16. VERITATEM ET JUDICIUM PACIS (id est pacificum, ut vertit Chaldæus et Septuaginta, puta justum et æquum, de quo nemo jure conqueri possit) JUDICATE IN PORTIS VESTRIS, — id est in curiis, tribunalibus et judiciis, quæ vos, o Judæi, habetis et exercetis in portis urbium; *secundo*, pro *pacis* hebraice est שלום *scalom*, quod verti potest integrum, perfectum, incorruptum, sincerum, uti dixi vers. 12, *q. d.* Ferte in judiciis sinceram sententiam sine acceptione personarum, ne sinatis vos corrumpi muneribus, nec judicetis ex favore, metu vel odio, sed recta ratione, et æquitate. In multis enim verum est illud Poetæ: « Auro loquente, sermo omnis inanis est. Persuadet aurum quidlibet, silens tamen. » *Tertio*, aliqui per *judicium pacis*, inquit Vatablus, intelligunt judicium non obscurum, non captiosum, unde lites oriri solent, sed clarum et candidum, quod pacem et concordiam inter partes litigantes conciliat.

Vers. 17. 17. CONTRA AMICUM, — contra proximum; ita Septuaginta et Chaldæus; hic enim hebraice vocatur רע *rea*, id est socius, amicus; causam dedi *Levit.* XIX, 18.

JURAMENTUM MENDAX NE DILIGATIS, — imo summe odiatis et exsecremini : est miosis; minus enim dicitur, sed plus intelligitur.

Vers. 19. 19. JEJUNIUM QUARTI, ET JEJUNIUM QUINTI, ET JEJUNIUM SEPTIMI, ET JEJUNIUM DECIMI (supple mensium, non dierum) ERIT DOMUI JUDA IN GAUDIUM. — Hic respondet quæstioni de jejuniis propositæ a Judæis cap. VII, 1, ait S. Hieronymus, Remigius et Haymo. Porro menses Hebræorum inchoantur et numerantur a nisan, id est martio; hic enim erat primus anni sacri mensis, ex decreto Dei, *Exod.* XII, 2. Quartus ergo ab eo mensis erat tammus, qui partim junio, partim julio nostro respondet. Hujus die nona jejunabant Judæi, eo quod illo die a Chaldæis perfractus et interruptus esset murus Jerusalem, ut patet *Jerem.* LII, 6. Ita S. Hieronymus et Cyrillus. Quintus mensis erat *Ab*, qui respondet nostro partim julio, partim augusto. Hujus die decima jejunabant Judæi, eo quod illo die a Chaldæis combustum esset templum, ut patet *Jerem.* LII, 12. Septimus mensis era tisri, qui partim septembri, partim octobri respondet. Hujus die tertia jejunabant, eo quod illo die Godolias esset occisus ab Ismaele, *Jerem.* XLI, 2. Decimus mensis erat tebet, qui partim decembri, partim januario respondet. Hujus decimo die jejunabant, quod eo die obsideri cœpit Jerusalem a Chaldæis, IV *Reg.* XXV, 1.

Quærentibus ergo Judæis an his diebus, quibus ipsi ob cladem urbis populi et templi, hucusque luxerant et jejunaverant, jam restaurata urbe et templo adhuc lugere et jejunare debeant? respondet Deus : Nequaquam; se enim luctum in gaudium, mœrorem in lætitiam, jejunia in festa et festiva convivia conversurum, eo quod urbi, templo et incolis sit benedicturus, bonisque omnibus cumulaturus (si tamen pacem cum proximis, et veritatem, id est fidelitatem cum Deo diligant et custodiant); sicut deinceps hilares et felices agant menses et annos, adeoque illis diebus, quibus paulo ante ob eversam urbem et templum lugere et jejunare solebant, jam conversa rerum vice celebrent solemnia festa et convivia; perinde ac fecerunt Judæi liberati et exaltati ab Esther, celebrantes dies Phurim, id est sortium, per solemnes epulas et munera, *Esther*, IX, 19. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus et alii.

Nota : Erant et alia aliis de causis in mensibus jam nominatis indicta apud Hebræos jejunia. Nam quarti mensis die 17 jejunabant, quod eo die Moses descendens a Sina, videns populum adorantem vitulum aureum, confregerit tabulas lapideas, quibus Deus digito suo Decalogum inscripserat, *Exod.* XXXII, 19. Jejunabant et mense quinto die primo, quod eo mortuus sit Aaron, frater Mosis, et primus Hebræorum a Deo constitutus pontifex, *Numer.* XX, 28; item die nono, quod eo jussi essent a Deo Hebræi ob murmur exploratorum, per 40 annos peregrinari in deserto, ibique mori. Rursum mense septimo, die decimo erat jejunium expiationis sancitum a Deo, *Levit.* XXIII, 27. Insuper mense 10, die octavo, erat jejunium, quod illo die lex in Græcum versa sit a Septuaginta Interpretibus, tempore Ptolemæi Philadelphi, et tenebræ occuparint totum mundum triduo. Hæc omnia et plura habet Calendarium Hebræorum, quod in latinum idioma transtulit Genebrardus, et suis *in Psalmos* commentariis præfixit. Porro de his jejuniis abolendis hic non agitur, licet id aliqui putent, tum quia illa antiqua erant : hic autem agitur de novis et recenter institutis; tum quia quædam ex illis sancita erant a Deo, uti jejunium in die expiationis, *Levit.* XXIII, 27 : non est autem verisimile ea hic a Deo revocari et irritari; tum quia Judæi, cap. VII, 1, tantum quærebant an jejunia mense quarto et quinto instituta ob excidium urbis et templi, adhuc servanda essent restaurata jam urbe et templo? quibus respondet Deus non esse servanda, sed mutanda in solemnitates lætas et conviviales; ergo non agit de jejuniis alias aliis de causis institutis. Illa enim hoc loco impertinentia sunt.

Mystice hæc quatuor mensium jejunia Judæis

a Synagoga præcepta, adumbrarunt jejunia quatuor temporum Christianis ab Ecclesia indicta, imo hæc ad illorum non legem et obligationem (hæc enim cessavit in adventu et lege Christi), sed continentiæ et pietatis imitationem, vel exemplum esse instituta, docent S. Leo serm. 7 *De Jejunio septimi mensis*, ac S. Callistus epist. *ad Benedictum*. Cum enim Hebræi servarint stata quatuor temporum jejunia, æquum fuit ut similia observarent Christiani, qui Hebræis debent esse perfectiores, ideoque alias, et alias ob causas ac fines sublimiores sancita : quorum *primus* est, ut his temporibus partim Deo supplicaremus pro frugibus et fructibus terræ eo tempore nascentibus, partim ut pro iisdem jam natis et perceptis gratias ageremus. Nam in hisce quatuor temporibus aeris temperies maxime variatur, ac fructus omnes et fruges vel seruntur, vel nascuntur, vel maturantur, vel colliguntur. Hanc rationem affert S. Leo serm. 5 et 8 *De Jejunio decimi mensis*. Quocirca hæc jejunia cum gaudio et lætitia celebrat Ecclesia, præsertim quia mox post ea sequuntur solemnitates præclaræ, puta tum festorum Paschatis, SS. Trinitatis, Corporis Christi, Nativitatis Christi, etc.; tum æternæ in cœlis, quas per hæc jejunia promerentur fideles.

Secundus est propter ordinationes sacerdotum aliorumque Ecclesiæ ministrorum quæ hisce quatuor temporibus fiunt, ut scilicet per jejunia et preces Deus invocetur ad assistendum et cooperandum episcopis, ut ab iis indigni rejiciantur, et soli digni ordinentur, iique per eadem jejunia ad recipiendum Spiritum Sanctum disponantur et præparentur. *Tertius*, ut per ea quatuor anni tempora, puta ver, æstatem, autumnum et hiemem, per quæ hæc jejunia distributa sunt, ac consequenter totum annum Deo in pœnitentiam et pietatis obsequium offeramus. *Rursum*, ut singulis mensibus unum diem Deo per jejunium dicemus. Terni enim dies jejuniorum per quatuor anni tempora distributi universim efficiunt duodecim dies, quot sunt menses in anno. Ita Bellarminus lib. *De Bonis oper. in partic.* cap. XIX. Imo S. Leo, serm. 9 *De Jejunio septimi mensis* : « Ideo, ait, ipsa continentiæ observantia quatuor est assignata temporibus, ut in idipsum totius anni redeunte decursu, cognosceremus nos indesinenter divinis purificationibus indigere. » Idem, serm. 8 *De Jejunio decimi mensis* : « Hujus, inquit, observantiæ utilitas in ecclesiasticis est præcipue constituta jejuniis, quæ ex doctrina Sancti Spiritus ita per totius anni circulum distributa sunt, ut lex abstinentiæ omnibus sit adscripta temporibus, siquidem jejunium vernum in Quadragesima, æstivum in Pentecoste, autumnale in mense septimo, hiemale autem in hoc, qui est decimus, celebramus, intelligentes divinis nihil vacuum esse præceptis. » Simili modo jejunamus Quadragesimam, ut decimas totius anni Deo per abstinentiam et pœnitentiam dependamus. Divide enim 360 dies quot sunt in anno, per decem, conficies dies 36, quibus per sex Quadragesimæ hebdomadas jejunamus. Hi ergo 36 dies sunt quasi decimæ dierum totius anni. Ita S. Gregorius homil. 26 *in Evang*.

20. USQUEQUO VENIANT POPULI. — Hæc verba pendent a præcedentibus, *q. d.* Luctus jejuniorum convertetur in lætas solemnitates, « usquequo, » id est adeo, vel in tantum, ut populi earum fama illecti, veniant et confluant ut eas videant, iisque se pascant et oblectent. Ita S. Hieronymus. Aut, *q. d.* Celebrabitis solemnitates lætas et præclaras, donec lætiores et præclariores celebretis, quod fiet cum venient populi, etc. Unde Septuaginta, Chaldæus, Pagninus et Tigurina vertunt : *Adhuc venient populi*, quasi inchoetur hic nova periodus, sitque nova majorque promissio. Vers. 20.

Jam hæc aliquo modo impleta sunt in Judæis post reditum e Babylone, præsertim tempore Machabæorum, cum populi multi tum e variis Judææ urbibus, tum ex vicinis gentibus videntes felicitatem, victorias et gloriam Hierosolymæ et templi, se invicem cohortati sunt, ut eo properarent, illaque fruerentur. Tunc enim multos gentiles variis in locis suscepisse judaismum, et factos esse proselytos, liquet ex *Esther* cap. VIII, 17, et III *Esdræ* V, 50, et *Actor.* II, 11, et cap. VIII, 27. Longe tamen verius et plenius impleta sunt tempore Apostolorum, cum per eos gentes conversæ ad Christum et Ecclesiam (quæ est vera Jerusalem) turmatim undequaque cum gaudio et jubilo invicem se cohortantes properarunt et confluxerunt, uti fore prædixit Isaias cap. II, 2, et Michæas cap. IV, 2. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Rupertus, Hugo, Lyranus, Vatablus et alii passim.

21. ET VADANT HABITATORES, UNUS AD ALTERUM, DICENTES. — Ita Romana, sed Ribera legendum censet : *Et vadant habitatores unius*, scilicet civitatis, *ad alteram*; idque clarius videtur et concinnius, itaque habent Hebræa. Unde et Septuaginta vertunt : *Et congregabuntur qui habitant civitates in unam civitatem, dicentes*; et Chaldæus : *Et ibunt unius incolæ cum alterius urbis habitatoribus, dicentes : Euntes eamus oratum faciem Domini*. Hoc verum fuit in Jerusalem, verius in Ecclesia. Sic videmus in Italia integros pagos et oppida turmatim Lauretum confluere, ac se invicem cohortari ad visitandam et venerandam sacram illam ædem B. Virginis miraculose ab angelis eo ex Judæa translatam, in qua ipsa salutata ab angelo Filium Dei concepit, et Verbum caro factum est. Vers. 21.

ET QUÆRAMUS DOMINUM EXERCITUUM. — Chaldæus : *Quæramus doctrinam a Domino*.

VADAM ETIAM EGO. — Est vox unius civitatis et populi, vel hominis ad alterum; dum enim eum invitat, ac dicit : « Eamus et deprecemur faciem Domini, » etc., stimulum ei addit, subdens : « Vadam etiam ego, » *q. d.* Ego adeo huic profectioni, tibique in ea non deero, ut omnino ve-

lim esse consors et comes, imo dux itineris. Ita S. Hieronymus. Unde Chaldæus vertit : *Iste huic dicet : Vadam etiam ego*. Alii, ut Theodoretus, Arias et Hugo, censent hanc vocem esse civium promiscue se ad iter offerentium, ut quisque eorum dicat : « Vadam etiam ego. » Unde Vatablus : *Dicent*, ait, *quamplurimi : Etiam ego vadam*, vel *ibo tecum*; ut sit vox associantium se aliis pergentibus in Jerusalem, *q. d.* Plurimi, videntes alios tendere in Jerusalem et in Ecclesiam, certatim ad eos confluent, eorum comitatum ambient, eisque se aggregabunt, cum eisque iter capessent; unus enim dicet : Ibo et ego. Et alius : Et ego. Et tertius : Et ego; ideoque dicent singuli.

Vers. 22. 22. ET GENTES ROBUSTÆ,—ac proinde nemini subesse, sed aliis dominari solitæ, jam colla submittentes Synagogæ et Ecclesiæ, ab illa regi ambient.

Vers. 23. 23. IN DIEBUS ILLIS (scilicet fient hæc tam augusta, quæ dico et prædico : *illis*, inquam), IN QUIBUS APPREHENDENT DECEM (id est plurimi : denarius enim, quia primus est post numeros singulares, qui *digiti* nuncupantur, eosque combinat et multiplicat; hinc multitudinis et universitatis est symbolum. Sic *Levit*. XX, 26, « decem mulieres » vocantur multæ, ita S. Cyrillus) HOMINES EX OMNIBUS LINGUIS GENTIUM, ET APPREHENDENT FIMBRIAM VIRI JUDÆI, DICENTES : IBIMUS VOBISCUM; AUDIVIMUS ENIM QUONIAM DEUS VOBISCUM EST, — *q. d.* Plurimi ex omnibus gentibus fient proselyti, ut cum Judæis unum Deum verum colant, ideoque statis festis ascendant in Jerusalem. Hoc inchoate verum fuit in Synagoga, uti censet Theodoretus. Sed plene et complete verificatur in Ecclesia, uti censet S. Hieronymus; pauci enim gentiles facti sunt judæi, sed omnes pene facti sunt christiani : Propheta ergo hic a typo avolat ad antitypum, puta a Jerusalem ad Ecclesiam, ita tamen ut ad typum alludat, eumque obiter quasi perstringat, itaque misceat typum cum antitypo. Vide *Can*. IV et V, quos præfixi Prophetis Majoribus. Quocirca per Judæum hic tum carnalem, tum potius spiritualem et mysticum accipe, puta Apostolos primosque fideles, qui ex Judæis orti, vere fuere Judæi, id est confitentes Deum et Messiam ab eo missum. His enim evangelizantibus magnoque zelo, sanctitate et miraculis prædicantibus adhæserunt gentiles; quia ex iis cognoscebant Deum esse cum illis. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Remigius et alii. Rursum S. Hieronymus per Judæum accipit Christum ortum ex tribu Juda, qui Judæ sceptrum et regnum non temporale, sed spirituale restituit, juxta oraculum Jacobi *Genes*. XLIX, 10. Verum non solum Christum hic vocari Judæum, sed et Apostolos, patet ex eo quod dicitur in plurali : « Ibimus vobiscum. » Sic Judæus accipitur mystice pro fideli et christiano, *Rom*. II, 28, ubi dicitur : « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio : sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera, » scilicet vera est, digna grataque Deo. Et *Philipp*. III, 3 : « Nos enim sumus circumcisio (id est circumcisi, puta Judæi), qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu. » Et *Apoc*. II, 9 : « Blasphemaris ab his qui se dicunt Judæos (id est confitentes Deum Deique cultores) esse, et non sunt, sed sunt synagoga Satanæ. »

Mystice, verus Judæus est religiosus Dei cultor, instituti sui observator; religionis, modestiæ, pietatis, omnisque virtutis speculum, quem dum sæculares vident, spiritu Dei instincti ardentesque apprehendunt ejus fimbriam, ut ejus institutum habitumque capessant, dicentes : « Ibimus vobiscum; audivimus enim, » imo videmus, « quoniam Deus vobiscum est; » vos enim estis semen cui benedixit Dominus. Nihil equidem ita invitat sæculares ad statum perfectionis, atque eorum qui in eo degunt vita sancta et exemplaris. Unde videmus monasteria et Ordines, in quibus vigent disciplina et religio, certatim a plurimis ambiri, adeo ut multi repulsam patiantur; ea vero in quibus laxior est vita, negligi et destitui tam personis, quam alimentis. Non est enim magnes, non lynx, non illex, qui validius ad se alliciat trahatque vel ferrea corda, quam sanctitas vitæ et exempli. Ita exemplo Victorini ad fidem, et S. Antonii ad mundi contemptum se aliosque plures illectos exarsisse narrat S. Augustinus lib. VIII *Confess*. cap. V, VI, VII et XI : « Facilis, inquit S. Leo serm. *De S. Laurentio*, sit ratio efficax ad suadendum; validiora sunt tamen exempla quam verba, et plenius est opere docere quam voce. » Quin et Seneca *epist*. 6 : « Plus tibi, inquit, viva vox et convictus quam oratio proderunt : primum, quia homines plus oculis quam auribus credunt; deinde quia longum est iter per præcepta, breve et efficax per exempla. » Sic in Vitis martyrum crebro legimus, eorum fortitudine et alacritate spectantes illectos et incensos, sponte ad martyrium procurrisse. Sic S. Joanni Baptistæ hæc dat elogia S. Bernardus, serm. *De Privilegiis Baptistæ* : « Joannes parentum gaudium, nobilitas generis, orbis exemplum, finis legis, Evangelii principium, mortis expulsio, janua vitæ, decus hominum, conversionis splendor, omnis justitiæ principatus. » Idem hortatur sororem, lib. *De Modo bene vivendi*, cap. XVI, ut sibi ad imitandum proponat, ac a Deo postulet « humilitatem Christi, devotionem Petri, charitatem Joannis, obedientiam Abrahæ, patientiam Isaac, tolerantiam Jacob, castitatem Joseph, mansuetudinem Moysi, constantiam Josue, benignitatem Samuelis, misericordiam David, abstinentiam Danielis, et cætera digna facta priorum Sanctorum. » Unde, inquit, in *Cant*. dicitur : « Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Quæ sunt autem calceamenta Ecclesiæ, nisi exempla SS. Patrum, quibus in via hujus sæculi munimur, ut per omnes tribulationes calceamenta ista ambulent? »

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Deus populum suum e Babylone reducem, pauperem et afflictum consolatur promittendo primo, quod vicinos ejus hostes Syros, Tyrios et Philistæos debellabit, illique subjiciet. Secundo, vers. 9, quod Christum mittet salvatorem, qui mitis et humilis, sedens super asinam quasi rex, Messias et triumphator Jerusalem ingredietur, ac sublatis bellis pacem afferens dominabitur a mari usque ad mare, imo usque ad lacum inferni, ex quo vinctos suos educet, puta Patriarchas e limbo. Hac de causa mittet Apostolos per totum orbem, ut quasi arcus et gladii fortes, ac quasi jacula fulgurantia eum ipsi subigant, præsertim quia eos, æque ac fideles pascet et roborabit S. Eucharistia, quæ erit frumentum electorum, et vinum germinans virgines (1).

1. Onus verbi Domini in terra Hadrach, et Damasci requiei ejus : quia Domini est oculus hominis, et omnium tribuum Israel. 2. Emath quoque in terminis ejus, et Tyrus, et Sidon : assumpserunt quippe sibi sapientiam valde. 3. Et ædificavit Tyrus munitionem suam, et coacervavit argentum quasi humum, et aurum ut lutum platearum. 4. Ecce

(1) Quæ hoc capite et sequentibus continentur, plures haud equidem sanioris judicii rationalistæ interpretes, hisce recentioribus temporibus Zachariæ abjudicarunt, alii posteriorem hanc libri partem auctori antiquiori assignantes, ut Bertholtdius (*Einleit.* seit. 1702); Rosenmuller (*Schol. in Zachar.*); De Wette (*Lehrbuch der Hist. krit. Einleit.* § 230); Maurer (*Comment. in Minores Prophet.*). Alii seriori qui tempore Alexandri Magni, Antiochi Epiphanis, quinetiam regis Hyrcani, scripsisset, tribuentes; ut Eichornius (*Hebr. Propheten* III, seit. 415, et *Einleit.* § 605); Corrodi (*Beleuchtung des Bibel canons*, I, s. 107); Paulus (*Comment. Z. N. T.* III, seit. 138, ff.). Omnes vel rebus ipsis quæ hisce capitibus referuntur, vel stylo scribendique ratione nituntur ut hanc vaticiniorum Zachariæ partem illi abnegent.

Porro, præcipuas inter plures alias probationes hic exponimus, vel potius indigitamus, quæ hujusce partis authenticitatem plene et absolute vindicent. *Primo*, auctores Canonis Hebræorum hanc posteriorem partem priori conjunxerunt. Atqui, nusquam in Scriptura sacra inveniuntur fragmenta a diversis auctoribus scripta, et deinde unico tamen auctori assignata. Adde auctores canonis fere eodem tempore quo Zacharias vixisse, facileque vaticinia quæ ab ipso prolata fuerunt cognovisse; et præterea nullam rationem habuisse duas partes ex argumento diversas in unum collegisse. Attamen licet argumentum sit aliquatenus diversum, permultos tamen similitudinis et convenientiæ characteres utraque pars præ se fert, qui ex uno eodemque auctore utramque prodiisse arguunt, ut infra ex adversariorum confesso probabimus.

Secundo, Prophetæ qui ante captivitatem scripserunt, sæpius Messiæ promissionem, mox imminentis Assyriorum et Chaldæorum irruptionis prædictioni connectunt, dum in utraque parte vaticiniorum Zachariæ, prædictæ benedictiones quas per adventum suum Messias in homines effusurus est, semper promissioni auxilii divini conjunguntur; quod Deus per Alexandri vel Machabæorum victorias Judæis collaturus est. Adde, quod flagella Propheta Judæis non intentat nisi eo quod Messiam repulerunt. Præterea nulla regum expressa fit mentio, ut in prophetiis quæ ante captivitatem prodierunt, nullumque Israelis regni vestigium, quod vix explicari possit, si hæc posterior pars ante hujus regni destructionem scripta fuisset.

Tertio, e contra, si multo seriori tempori post captivitatem hanc partem assignes, v. g. tempori Alexandri Magni, etc., aliæ non minus graves exsurgunt difficultates contra hujus sententiæ auctores. Nam adversarios habent non solum historiam Canonis Judæorum, ex qua constat minorum Prophetarum collectanea multo ante Alexandri tempora in Canonem redacta fuisse, sed etiam multos rationalistas, et quidem peritissimos, ut Bertholtdium, Rosenmullerum, De Wette, etc., qui ex probationibus a critice severa mutuatis evincunt hanc posteriorem partem non antiquiori tempori quam Joasi vel etiam Achazi ætate, assignandam esse.

Quarto, prætermissis quæ ab adversariis ex ipsis vaticiniis producuntur, ut vel antiquiori vel recentiori auctori illa tribuant, et quæ cum certis quibusdam locorum singulorum interpretationibus nitantur, opportunius enucleanda venient, ubi ad loca illa exponenda pervenerimus; hæc contra styli hujus partis diversitatem ab illis prætensam, ex Jahn (*Introduct. in libros sacros V. T.*) subjicimus, quæ cum maximam partem verissime sint observata, ait et ipse Rosenmuller, nostra facere haud dubitavimus.

Dicendi genus ab eo quod in octo prioribus libri capitibus regnat, adeo, inquit Rosenmuller, diversum est, ut neque ab iis negetur qui totum librum ab uno eodemque auctore profectum asserunt. Quantum enim a capitum octo priorum stylo prosaico, languido, humili, discrepat sex reliquorum dicendi genus poeticum, grave, concisum, fervidum! Verum hæc styli diversitas nequaquam diversos auctores arguit, ut recte observat Jahn; nam et Hoseas cap. I et III, prosaica, et cap. II atque IV–XIV, poetica oratione utitur; ubi eadem versatur discriminis ratio : nam prout Hoseas cap. I et III, ita quoque Zacharias cap. I-VI, symbola narrat, quæ stylum poeticum non ferunt. Zacharias primis octo capitibus monet et consolatur, et ubique fere de proxime instantibus loquitur; in ultimis sex capitibus autem multo remotiora prædicit, quibus stylus poeticus magis congruit. Nihilominus ambabus partibus plura sunt communia, uti tropi et allegoriæ minus exactæ, et interdum rerum naturæ non usquequaque respondentes; symbola et visiones (symbolicæ repræsentationes), quæ in prima parte frequentes sunt, recurrunt quoque cap. XI; lingua a chaldaismis haud prorsus immunis, et passim durius-

Dominus possidebit eam, et percutiet in mari fortitudinem ejus, et hæc igni devorabitur.
5. Videbit Ascalon, et timebit; et Gaza, et dolebit nimis : et Accaron, quoniam confusa
est spes ejus : et peribit rex de Gaza, et Ascalon non habitabitur. 6. Et sedebit separator in
Azoto, et disperdam superbiam Philistinorum. 7. Et auferam sanguinem ejus de ore ejus,
et abominationes ejus de medio dentium ejus, et relinquetur etiam ipse Deo nostro,
et erit quasi dux in Juda, et Accaron quasi Jebusæus. 8. Et circumdabo domum meam ex
his qui militant mihi euntes et revertentes, et non transibit super eos ultra exactor : quia
nunc vidi in oculis meis. 9. Exsulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem : ECCE REX
TUUS veniet tibi justus, et salvator : ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ. 10. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et
dissipabitur arcus belli : et loquetur pacem Gentibus, et potestas ejus a mari usque ad mare,
et a fluminibus usque ad fines terræ. 11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti
vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. 12. Convertimini ad munitionem vincti spei,
hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi. 13. Quoniam extendi mihi Judam quasi
arcum, implevi Ephraim : et suscitabo filios tuos, Sion, super filios tuos, Græcia : et ponam te quasi gladium fortium. 14. Et Dominus Deus super eos videbitur; et exibit ut fulgur,
jaculum ejus : et Dominus Deus in tuba canet, et vadet in turbine Austri. 15. Dominus
exercituum proteget eos : et devorabunt, et subjicient lapidibus fundæ : et bibentes inebriabuntur quasi a vino, et replebuntur ut phialæ, et quasi cornua altaris. 16. Et salvabit
eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi sui : quia lapides sancti elevabuntur
super terram ejus. 17. Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum
electorum, et vinum germinans virgines?

Vers. 1. 1. ONUS VERBI DOMINI IN TERRA HADRACH ET DAMASCI. — Quæres, quodnam hoc onus? Respondeo, *onus* est onerosa et minax prophetia, uti dixi *Isai.* XIII, 1, qua strages vel excidium alicui genti intentatur, uti hic intentatur Syris, Tyriis et Philistæis, quod reipsa peractum est, partim per Alexandrum Magnum. Hic enim teste Curtio lib. III et IV *De Gestis Alexandri*, ac Plutarcho in ejus Vita, cepit Damascum cum Darii thesauro, Palæstinam, Syriam, Cyprum, totamque Phœniciam adeoque, Tyrum post obsidionem septem mensium vastavit et combussit, duoque civium millia crucifixit; partim per Machabæos, qui Syros et Philistæos subegerunt, eosque ad circumcisionem ac ju-

cula; stylus quoque primæ partis, ubi non narrantur symbola visionum, vehementior, et in secunda parte cap. XI, ubi symbola narrantur, humilior est. Imo plures quoque dictiones primæ partis recurrunt in secunda; conf. II, 14, cum IX, 9; II, 10, cum IX, 12, 13; VII, 14, cum IX, 8. Ipse quoque singularis legatus vel angelus qui II, 12-15; III, 1-7, ex persona Jehovæ loquitur, eamdem personam induit, XI, 4-13, quod alias rarius observatur. Si quæpiam in prima parte obvia in secunda desiderantur, ratio est diversitas materiæ substratæ et elocutionis : sic in secunda parte angeli non comparent, quia non narrantur visiones; notatio temporis I, 1, 7; VII, 1, deest in secunda parte, quia de ætate remota sermo est, ubi dubium moveri non poterat, annon post factum conscriptum fuerit vaticinium. Formulæ : *Sic ait Jehova, factus est sermo Jehovæ*, vel *effatum Jehovæ*, sermonibus popularibus primæ partis magis conveniebant, quam poesi secundæ partis, cujus vehementiam infregissent; quare non quidem prorsus desunt, sed rarius recurrunt (XI, 3, 10, 13, 15; XIII, 8); alibi vero, IX, 1; XII, 1, permutantur cum formulis : *Prolatio* seu *sermo effati Jehovæ*. Denique illa quoque monitio II, 12, 15; IV, 9, 6, 13, obvia, eventu vaticinii agnitum iri, veram sibi legationem divinam obtigisse, in secunda parte XI, 11 rursus legitur.

Qui plura desideraverit, adeat Jahn (*Introductio in libros sacros V. T. in epitomen redacta,* pag. 380), et Hengstenberg (*Beitræge zur Einleitung ins Alte Testament*. Band I, seit. 361, ff.)

Hanc secundam classem sermonum Zachariæ in duas sectiones cum Kilber dividimus, unam de divino circa religionem consilio, cap. IX-XI; alteram de prærogativis Ecclesiæ Christi, cap. XII-XIV. Quam divisionem nostram facimus, quin primum sensum litteralem cum liquido constat, excludamus, ut in notis subsequentibus indigitabimus.

Sermo primus consilium divinum tum circa religionem Christi, IX-XI, 7; tum circa religionem Dei exhibet.

Consilium divinum circa religionem Christi, PRIMO, quoad gentes Palæstinæ vicinas, prædicitur irruptio Alexandri Macedonis in Syriam, et expugnatio Tyri, id est, *primo*, consilium Dei quoad Syros, Tyrios et Sidonios castigandos, olim tamen ad Deum adducendos, 1-4; *secundo*, idem respectu Philistæorum, 5-7; *tertio*, secutura ex horum conversione securitas religionis, 8.

SECUNDO, quoad Hebræos Palæstinæ incolas : quibus lætandi materia proponitur, *primo*, ex adventu Christi salutis et clementiæ pleno, 9; *secundo*, ex ejusdem regno pacifico et amplissimo, 10; *tertio*, ex liberatione mortuis vivisque accedente, 11, 12; *quarto*, ex gentilium per Apostolos adductione, 13, 14; *quinto*, ex Ecclesiæ divina protectione et victoria, 15; *sexto*, salute et amplificatione, 16; *septimo*, abundantia, præsertim frumenti electorum, et vini germinantis virgines, 17.

daismum compulerunt, ut patet I *Machab.* cap. XI, vers. 59, ubi dicitur quod Antiochus « Simonem constituit ducem a terminis Tyri usque ad fines Ægypti. Et exiit Jonathas, et perambulabat (quasi victor et dominator) trans flumen civitates: et congregatus est ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, et venit Ascalonem, et occurrerunt ei honorifice de civitate. » Mox succedens et deprædatus Gazam, « perambulavit regionem usque Damascum. » Ita S. Cyrillus, Albertus, Hugo, Lyranus et a Castro. Hoc enim est proprie dictum onus, quod Deus hic Syris, Tyriis et Philistæis imponit. Verum quia hoc Machabæorum dominium non fuit plenum et diuturnum, sed modicum et modici temporis, nec per eos tota gens Syrorum, Tyriorum et Philistinorum fuit conversa ad Deum et judaismum, hinc Propheta miscens hic typum antitypo avolat ad Christum, qui per Apostolos plene has aliasque gentes convertit, easque Deo et sibi per Evangelium subjecit. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Haymo, Clarius, Vatablus, Arias, Ribera, a Castro et alii (1).

E[v]ange-lii est [...]or du-pliter. Pro. Dices : Hæc gentium conversio ad Christum, justitiam et salutem, non fuit onus, sed ingens gratia et donum. Respondeo, læta hæc prophetia vocatur *onus*. *Primo*, quia tristis et molesta erat ipsi mundo gentili, ipsisque Gentibus ante conversionem, utpote hostibus fidei, eique usque ad mortes et martyria multorum repugnantibus. Unde Apostoli eas invaserunt instructi arcubus, gladiis et telis fulgurantibus, sed mysticis et spiritualibus, uti audiemus vers. 13, easque trucidaverunt dum infidelitatem, libidinem, crapulam omnemque impietatem in eis occiderunt, atque ex infidelibus fideles, ex incestis castos, ex ebriis sobrios, ex impiis pios effecerunt. Ita S. Hieronymus. Addit Arias Evangelicam legem quam Apostoli gentibus conversis imposuerunt, esse onus, idque in se grave : tale enim est mortificatio passionum, refrenatio cupiditatum, abstinentia, con-

[...]ido.

donatio injuriarum, amor inimicorum, contemptus mundi, etc.; sed quod per gratiam Christi fit leve, juxta id quod ipse promisit, *Matth.* cap. XI, 29 : « Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. » Ubi nota : Solent Prophetæ de Christo vaticinaturi, non ex abrupto ad eum transire, sed gradatim, puta per res et historias sui ævi, quæ typus sunt Christi, quasi per gradus ad Christum ascendere, ideoque sensim ad eum ascendendo illas cum eo commiscent, et de utrisque simul eodem sermone loquuntur, illas ut typum obiter perstringendo, in Christo vero ut in scopo hærendo. Ita hic facit Zacharias, præsertim quia id facere cœpit cap. præced. vers. ultimo. Porro id faciunt Prophetæ, ut ostendant consensionem et connexionem rerum legis veteris cum rebus legis novæ, nimirum omnia veteribus in figura contigisse, ut ait Apostolus I *Cor.* cap. x, 11. Atque finem legis et Prophetarum esse Christum, utpote quem omnes adumbraverint, et in quem ut scopum omnia terminentur et desinant. Unde S. Hieronymus : « Omnis hæc visio, inquit, sive pondus et onus verbi Domini, ut interpretatus est Aquila, ad vocationem Gentium et exstructionem Ecclesiæ pertinet. » Ad hanc enim e fabrica templi assurgit Propheta, in eamque ut antitypum desinit.

HADRACH — nomen est loci vicini Damasco ; sed quis et ubi, incertum, præsertim quia de eo mire variant interpretes. Probabile est quod ex S. Hieronymo, Ptolemæo, Guilielmo Tyrio et aliis scribit Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ*, pag. 75 : « Adrach, ait, sive Hadrach, alias Adra, Adraon et Adratum, Cœlesyriæ oppidum est a Bostra 25 millibus distans, a quo etiam adjacens regio terra Adrach nuncupatur, de qua Zacharias prophetavit. Post Christi tempora urbs hæc episcopali sede cohonestata archiepiscopo Bostrensi parebat. Atque quo tempore Occidentales christiani rerum in Palæstina potiebantur, etiam vulgo civitas Bernardi de Scampis dicta fuit. »

Perperam ergo Rabbini per *Hadrach* accipiunt Messiam : eo quod ipse futurus sit חד *ckad*, id est acer Gentibus ; et רך *rach*, id est mollis et placidus Judæis. Perperam quoque apud Septuaginta pro *Hadrach* legitur *Sedrach*.

Mystice S. Hieronymus : Verbum, inquit, Domini est *Hadrach*, hoc est *chad*, id est acre in peccatores, et *rach*, id est molle et clemens in justos. Rursus *Hadrach* est Judæa, super quam et austeritatem suam Dominus exercuit et clementiam ; austeritatem in eos qui credere noluerunt, clementiam in illos qui cum Apostolis ad Deum per Christum sunt reversi. Damascus sunt Gentiles : in his est requies Domini. Damascus enim hebraice idem est quod bibens sanguinem, aut san- Hadrach mystice quid?

(1) Observat Jahn in *Append. hermeneut.* fasc. I, pag. 175 (ubi integrum hoc vaticinium diligentissime exposuit), vaticiniorum inscriptionem, משא דבר יהוה *masa debar Jehova, onus verbi Domini*, sequente particula ב (ut hic, בארץ *beerets*, in terra), sive על *al* (ut infra XII, 1), et אל *el* (*Malach.* I, 1), regioni aut personæ, contra quam directum est vaticinium præpositis, reperiri tantummodo in propheticis scriptis illis, quæ post exsilium essent consignata : in antiquioribus vero *masa onus*, conjungi cum genitivo urbis, regionis aut populi ad quem eloquium spectabat, ut *Jes.* XIII, 1 ; XV, 1 ; XIX, 1 ; XXI, 1, 11 ; XXII, 1 ; XXII, 1 ; XXX, 6 ; *Nah.* I, 1, excepto unico loco *Jes.* XXI, 13 (משא בערב *masa baarab*, onus in Arabia), qui tamen et ipse dubius sit. Cum autem hæc verba *onus verbi Domini* alias inscriptioni tantum ac titulo inserviant, hoc loco de ipsa vaticinii substantia sunt, ac enuntiationem propheticam constituunt hoc modo : *Pronuntiatio verbi Jovæ est in* vel *contra terram Chadrach.* Sequitur enim altero versus hemistichio propositio causalis : *Quia Jovæ est oculus*, etc., quæ vix quadraret, si merus præcessisset titulus.

guis cilicii, ut prior interpretatio cruentum populum significet, secunda crudelitati ejus pœnitentiam copulatam. Unde sequitur : « Quia Domini est oculus, » etc. Hæc S. Hieronymus. Hinc et Arabicus vertit : *Revelatio Domini in terra Sedrach, et victimæ ejus erunt Damasci.*

Et Damasci requiei ejus. — Pronomen *ejus* refert *onus* Domini quod præcessit, *q. d.* Hadrach et Damascus erunt requies oneris, quod hic enarro et vaticinor : aut, Hadrach et Damasco incumbet, in eisque requiescet hoc calamitatum onus et pondus. Ita Albertus, Arias et Clarius. Perperam ergo Lyranus τὸ *ejus* refert ad Syriam, *q. d.* Syriæ requies est in Damasco : in ea enim, quasi in metropoli sua robustissima et invicta, secure conquiescit. Nam Syriæ nulla hic fit mentio (1).

Mystice, τὸ *ejus* referri potest ad τὸ *Domini* quod præcessit, *q. d.* Requies Domini erit Damascus, cum in ea ipse cognoscetur et coletur, Dominus per Evangelium requiescet in Damasco, quod factum est per S. Paulum aliosque Apostolos. Nam S. Paulus pergens Damascum, e cœlo tactus conversus est ad Christum, ac mox in Synagoga Damasci Christum prædicare cœpit, *Act.* IX. Unde Chaldæus vertit : *Damascus convertetur ut sit de terra majestatis ejus*, juxta illud S. Petri, *epist.* I, cap. IV, vers. 14 : « Quoniam quod est honoris, gloriæ et virtutis Dei, et qui est ejus spiritus super vos requiescit. » Hinc et Septuaginta vertunt : *Damasci sacrificium ejus.* Fuit enim Damascus nobilissima, antiquissima et opulentissima civitas, caput Syriæ, sex diebus distans a Jerusalem, in qua conficiebantur celebres illi panni serici, vulgo dicti Damasceni ; ac proinde illustris et gloriosa fuit ejus ad Christum et Ecclesiam conversio, ac in primis ipsa nobilitata fuit miraculosa conversione S. Pauli, uti jam dixi, et postea nativitate B. Joannis Damasceni.

Damasci descriptio.

Domini est oculus. — Oculus Domini hic dupliciter accipi potest, scilicet activus et passivus, puta videns et visus. *Primo* ergo S. Hieronymus et Theodoretus de oculo activo sic exponunt, *q. d.* Domini oculus videt, curat et regit omnes homines, æque ac tribus Israel, ut scilicet impios puniat, pios tueatur et protegat. Unde Septuaginta vertunt : *Quia Dominus respicit homines, et omnes tribus Israel;* et Chaldæus : *Coram Domino manifesta sunt opera filiorum hominum, et sibi complacet in omnibus tribubus Israel;* et Syrus : *Domino manifesti sunt homines, et omnes tribus Israel;* et Arabicus : *Dominus intuitus est universos homines, et omnes tribus Israel.*

(1) « Et Damasci requiei ejus, » id est, diu et graviter divinus furor in illas civitates incumbet. Et revera Alexander in Syriam irrupturus Parmenionem cum exercitu præmisit Damascum, ubi regis Persarum thesauri et multi ex familia regia custodiebantur. Horum omnium, perfidia præfecti Persarum adjutus, potitus est, et hoc modo completum est, quod Deus per Zachariam hoc loco prædicit. (Ackermann.) Vide Calmetum ad hunc versum.

Secundo, de passivo sic exponunt Albertus, Hugo et Lyranus, *q. d.* Domini est, id est ad Dominum respicit oculus hominis : aut Domini est convertere ad se oculum hominis. Quocirca Arias vertit : *Dominus est oculus hominis.* Est metonymia : ponitur enim potentia pro objecto, puta oculus pro re visa quam oculus videt et respicit, qualis est hic Dominus. Unde alii ex hebræo clarius vertunt : *Ad Dominum est oculus hominis*, *q. d.* Dominus Deus est objectum in quod intendit et respicit oculus et mens omnis hominis, quanto magis tribuum Israel postulantium et obsecrantium Deum, ut puniat Damascenos et Philistæos, qui Israelem continuo affligunt ? Quapropter Deus Israelem exaudiens plectet illos, imo Israeli subjugabit, ideoque hoc eis onus imponet, quod per me Zachariam hic prænuntiat, *q. d.* Præmium spei Israelis in Deum erit imperium in urbes et gentes finitimas. Hoc est quod ait Psaltes *Psalm.* CXXII, 2 : « Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. » Deus enim est monarcha, qui potest regna mutare, reges et tyrannos loco movere.

Mystice, Christus est oculus activus, qui respicit et curat omnium gentium salutem, æque ac tribuum Israel. Unde ad omnes misit Apostolos, qui eos converterent et salvarent. Et passivus, quia in eum ut salvatorem respiciunt oculi omnium hominum, sperantes ab eo gratiam omneque bonum. Quapropter de eo dixit Jacob *Genes.* XLIX, 10 : « Ipse erit exspectatio gentium. » Et vers. 18 : « Salutare tuum (id est Salvatorem tuum, puta Christum) exspectabo, Domine. » Et Aggæus cap. II, 8 : « Veniet desideratus cunctis gentibus ; » Hebraice : *Veniet desiderium cunctarum gentium : desiderium*, id est desideratissimus.

2. Emath quoque in terminis ejus, et Tyrus et Sidon. — Ita Biblia Romana. *Primo*, S. Hieronymus τὸ *ejus* refert ad Damascum, *q. d.* Emath quoque sita in terminis Damasci, onus ejus excipit, æque ac Tyrus et Sidon. Porro Emath, Tyrus et Sidon erant in terminis Damasci, non tam situ spatioque locorum, quam societate vindictæ : sicut *Galat.* cap. IV, 25, mons Sion dicitur monti Sina esse conjunctus, non loco, sed typo et significatione. Planius τὸ *ejus* referas ad *onus Domini*, *q. d.* Onus Domini, requiescens in Damasco, pertinget quoque ad Emath, Tyrum, et Sidonem, ita ut hæ urbes intra limites et terminos hujus oneris Domini contineantur. Deus enim sibi, suoque oneri et vindictæ omnes has urbes subiget, ut in iis sedeat quasi dominator, judex et vindex scelerum. Ita Albertus, Hugo et alii. Emath vel est Antiochia, vel Epiphania, quam multi putant esse Alapiam, vulgo Aleppo. Vide dicta *Amos*, cap. VI, 2.

Mystice, *q. d.* Deus et Christus sibi per Apostolos subjicient Emath, Tyrum et Sidonem, illisque onus Evangelicæ legis imponent, ut illud in ip-

sis, æque ac in Damasco requiescat. Unde Chaldæus vertit : *Emath quoque convertetur, ut sit de terra domus majestatis ejus, et Tyrus, et Sidon.* Ita S. Hieronymus et Theodoretus.

ASSUMPSERUNT QUIPPE SIBI SAPIENTIAM VALDE. — Ita et Septuaginta vertunt in plurali. Jam vertunt in singulari, *quia sapiens fuit valde*, scilicet Tyrus. Porro τὸ *quippe* ponitur pro *quamvis*, *q. d.* Quamvis Tyrus et Sidon, omnesque Phœnices glorientur de sapientia, se nimirum primos invenisse et docuisse litteras, tamen hi ipsi cedent sapientiori Deo, cum eos per Alexandrum, et deinde per Machabæos subjugabit; ac Christo, cum eos ad suam fidem et Ecclesiam per Apostolos traducet. Sic *quippe*, vel *quoniam*, ponitur pro *quamvis*, *Exod.* cap. XIII, 17. « Non duxit eos per viam terræ Philistiim, quia, » id est *quamvis*, « vicina erat. » *Psal.* LXXVII, 19 : « Numquid poterit Deus parare mensam in deserto, quoniam, » id est *quamvis*, « percussit petram, et fluxerunt aquæ. » *Secundo* et nervosius, τὸ *quippe* proprie ut causale accipias, *q. d.* Quia Tyrii et Sidonii sibi arrogarunt sapientiam, quasi per eam essent insuperabiles, hinc Deus ostendet eorum insipientiam, suaque sapientia eos debellabit et subjugabit, tum per Alexandrum et Machabæos, tum per Christum et Apostolos, juxta illud Apostoli I *Cor.* cap. I, 21 : « Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. » Et vers. 25 : « Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. »

Phœnices inventores litterarum. Porro Phœnices, ac nominatim Tyrum, gloriari solere de sapientia, patet ex eo, quod jactarent se invenisse litteras. Unde Lucanus lib. III *Pharsal.* :

> Phœnices primi, famæ si creditur, ausi
> Mansuram rudibus vocem signare figuris.

Et ex illo *Ezech.* cap. XXVIII, 3 : « Ecce sapientior es tu Daniele : omne secretum non est absconditum a te. In sapientia et prudentia tua fecisti tibi fortitudinem, et acquisivisti aurum. » Unde et de eo subdit Zacharias :

Vers. 3. 3. ET ÆDIFICAVIT TYRUS MUNITIONEM SUAM. — In hebræo est elegans paronomasia inter צוֹר *tsor*, et מָצוֹר *matsor*, *q. d.* Tyrus ædificavit Tyrum, puta rupes rupem, arx arcem, munitio munitionem. Tyrus enim dicta est hebraice *tsor* (unde Syrum *Tor*, et Latinum *Tyrus*), id est rupes, quia in rupe, vel potius medio maris scopulo inædificata erat munitissima, et quasi arx inexpugnabilis (1). Hæc fuit ejus sapientia humana, qua domum sibi posuit in petra maris inaccessa, ideoque omnium regum copias et vires deridebat. Sed Deus hanc ejus sapientiam et superbiam dejecit, cum per Alexandrum Magnum eam cepit et vastavit.

ET COACERVAVIT ARGENTUM QUASI HUMUM. — Rursum in hebræo est annominatio inter תִּצְבֹּר *tibtsar*, et עָפָר *aphar*, *q. d.* Acervavit sibi argentum quasi acervos arenæ, lutavit se argento quasi luto, pulverizavit argentum quasi pulverem, *q. d.* Tyrus suis mercibus et navibus tantum opum congessit, ut aurum et argentum in ea non pluris fieret quam pulvis et lutum platearum, propter immensam ejus copiam. Quocirca hoc suo auro conduxit milites plurimos, quibus confisa nullum timebat hostem.

4. ECCE DOMINUS POSSIDEBIT EAM. — Hebraice יוֹרִשֶׁנָּה *ioriscenna*, quod est contrariæ significationis. Unde *primo*, verti potest : *Dominus hæreditabit*, vel *hæreditate possidebit eam.* Ita Noster et Septuaginta. *Secundo : Dominus hæreditate sua ejiciet*, vel *expellet eam.* Ita Chaldæus et Vatablus, quia scilicet ejus incolas expulit sua urbe, arce, opibus, gloria, libertate et vita. Id factum est *primo*, per Alexandrum Magnum, qui Tyrum post septem mensium obsidionem ingenti labore, æque ac animo, terra aggeribus, mari ducentis triremibus oppugnavit, uti narrat Plutarchus in ejus Vita, qui et addit prodigia cladis Tyri prænuntia : scilicet *primo*, Herculem per quietem visum Alexandro, ex muro illi manus tendentem, invitantemque ad urbis ingressum. *Secundo* : Tyriorum multis, inquit, in somniis visus est Apollo, dicens se ad Alexandrum transire; neque enim sibi cordi esse ea, quæ in urbe agerentur : quocirca Tyrii Apollinis, velut transfugæ, simulacrum catenis constrinxerunt, clavisque basi affixerunt. *Tertio*, Alexandro visus est Satyrus sibi alludere, quem cum conaretur corripere, subducebat se; tandem post multas preces et circumcursitationes venit in manus ejus, quod vates interpretantes dixerunt : Tua est Tyrus. Satyrus enim græce dissectum, idem est quod σὰ, id est *tua*, τύρος, id est *Tyrus*. Deinde Tyrus subacta est a Machabæis : nam tempore Christi Tyrus, Sidonii et Palæstini parebant, vel conjuncti et associati erant Judæis, eorumque principi, aut præsidi, uti prædixit Ezechiel cap. XXVIII, 25; et satis colligitur ex *Act.* cap. XII, 20, et ex eo quod Christus, qui personaliter tantum prædicavit Judæis, quibus promissus erat, prædicaverit quoque Tyriis et Sidoniis, ut patet *Matth.* cap. XV, 21, et *Marc.* cap. VII, 24. Nimirum id Deus procuravit per Machabæorum posteros, ut hac ratione sterneretur via Christo, qui in Tyro et Sidone erat prædicaturus. Ita Albertus, Hugo, Lyranus, a Castro et alii. Porro Josippus filius Gorionis, lib. IV, cap. VII, scribit Aristobulum abnepotem Judæ Machabæi, utpote ex fratre ejus Simone prognatum, expugnasse Tyrum. Unde

Vers. 4.

Tria portenta vastandæ Tyri.

(1) Antiqua Tyrus, observat Jahn ad hunc locum, quam Nebucadnezar expugnavit et evertit, in littore maris sita erat ; nova autem deinde in insula, a continenti quatuor stadiorum freto divisa, restaurata fuit, et mœnia ejus magnis lapidibus, gypso junctis, in ipsis insulæ littoribus exstructa, fere ex mari ad altitudinem 150 pedum exsurgebant. Floruit sub imperio Persarum, qui Tyriorum classibus in bellis non raro utebantur.

mystice significatur hic idololatriæ eversio in Tyro, ejusque ad Christum conversio : ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Vatablus, Ribera et alii.

Tria robora Tyri dissecta a Christo.

Ubi nota, Prophetam hic docere tria fuisse in Tyro, quæ reddebant eam invictam, quæque maxime resistebant Christi Evangelio, scilicet sapientiam, opes et fortitudinem, eo quod tota erat circumdata mari, et tamen a Deo expugnandam, tum per Alexandrum, tum potius per Christum et Apostolos gladio verbi Dei, succisis ejus erroribus et vitiis. Unde persistens in metaphora ait, eam devorandam igni, scilicet charitatis et Spiritus Sancti, quem Christus venit mittere in terram, et vehementer voluit accendi, *Lucæ*, cap. XII, 49. Ita S. Hieronymus. Porro quam incensus fuerit Tyriorum in Christum amor et fides, patet ex pluribus martyribus, qui ibidem sub Diocletiano cum suo episcopo Tyrannione leonibus, ursis, tauris et pardis objecti, cum feræ sanctos attingere non auderent, læto et hilari vultu extensis in cœlum manibus oculisque, mente toti in Deum defixi, a carnificibus crudeliter jugulati sunt, uti narrat oculatus testis Eusebius Cæsariensis, lib. VIII *Histor.* VII et XIV, alias XXV. Simile est quod narrat Theodoretus lib. III *Histor.* cap. VI, scilicet Cyrillo diacono Heliopoli in Phœnicia, eo quod idola confregisset, a Gentilibus sub Juliano Apostata dissectum fuisse ventrem, qui insuper exemptum ejus jecur more ferarum devorarunt, sed mox Dei vindictam senserunt.

Tyrus ex insula facta peninsula.

PERCUTIET IN MARI FORTITUDINEM EJUS. — Tyrus enim in corde maris, ut ait Ezechiel cap. XXVIII, 2, sita, ejus erat domina et regina, sed Nabuchodonosor, et deinde Alexander obsidens eam, ut melius expugnaret, multa saxorum, arborum aggerumque congerie comportata, et in breve fretum conjecta, maris alveum implevit, et siccavit, itaque eam ab Oriente continenti conjunxit : atque ex insula fecit peninsulam, qualis etiamnum cernitur. Ita Curtius lib. IV, post initium; et Plinius lib. V, cap. XIX; S. Hieronymus et alii. Vide dicta Isaiæ cap. XXIII, 1. Chaldæus vertit : *Projiciet divitias ejus in mare.* Hebraice חיל *chel*, et fortitudinem, et divitias significat (1).

Vers. 5.

5. (2) QUONIAM CONFUSA EST SPES EJUS, — quam Accaron habebat in Tyro, quod scilicet opem ferret sibi, utpote vicinæ et confœderatæ. Hæc enim spes interibit intereunte Tyro.

Mystice, peribit spes Philistinorum, puta Gentilium, qua sperabant se sua sapientia et viribus tutaturos sua idola, et gentilismum contra Christum et christianismum. Hæc enim cadet, quando videbunt ea averti ab Apostolis.

Port- tum piei Gaz

ET PERIBIT REX DE GAZA. — « Rex, » id est regulus, puta princeps. Olim enim principes urbium vocabantur reges. Hic regulus fuit Betis a Dario ultimo Persarum rege Gazæ præfectus, quem Alexander, expugnata post bimestrem obsidionem Gaza, circum urbem raptari curavit, inquit Curtius lib. IV. Ita Albertus et Hugo. Addit Plutarchus in *Vita Alexandri,* omen capiendæ Gazæ ei datum : « Et circumsedenti, inquit, Gazam urbem Syriæ maximam, gleba a supervolante alite in humerum delapsa est. Avis in una machina considens, subito nerviceis plagulis, quibus ad versandos utebantur funes, est irretita. Hoc portentum Aristandri prædictioni eventum habuit respondentem. Nam accepit Alexander in humero vulnus, et urbem recepit. » Deinde Gazam expugnavit, et ab idolis expurgavit Simon, frater Judæ Machabæi, I *Machab.* cap. XIII, 43. Rursum Alexander Jannæus Simonis nepos, post annuam obsidionem Gazam cepit et diruit, cum prius cives partim ædes suas incendissent, partim Saguntina rabie suismet manibus uxores et liberos interemissent, ne ad servitium et injuriam abstraherentur, uti narrat Josephus lib. XIII *Antiq.* cap. XXI.

Myst. rex … est … nas … lu.

Mystice, peribit de Gaza rex, scilicet infidelis, et, ut S. Hieronymus, diabolus, quia scilicet Christus solus per suos fideles in ea regnabit. Proprie rex, id est deus, sive idolum Gazæ fuit Marnas : unde ibidem celebre fuit Marnæum, id est Marnæ fanum, quod S. Porphyrius urbis episcopus, Arcadio imperatore consentiente, anno Christi 401, combussit, monitus voce miraculosa pueri septennis, qui cum Syrus esset et græce nesciret, græca tamen lingua instinctus a Deo publice prolocutus, hæc edixit : « Urite templum

(1) « Et hæc igni devorabitur. » Sic adimpleta fuit hæc prophetia, narrante Q. Curtio lib. IV, cap. IV : « Tyrii, tot simul malis victi, alii supplices in templa confugiunt, alii foribus ædium obseratis occupant liberum mortis arbitrium, nonnulli ruunt in hostem, haud inulti tamen perituri. Magna pars summa tectorum obtinebat, saxa, et quidquid manibus sors dederat, ingerentes subeuntibus. Alexander, exceptis iis qui in templo confugerant, *omnes interfici, ignemque tectis injici jubet.* Quantum sanguinis fusum sit, vel ex eo æstimari potest, quod intra munimenta urbis sex millia armatorum trucidata sunt. Triste deinde spectaculum victoribus ira præbuit regis. Duo millia, in quibus occidendis defecerat rabies, crucibus affixa per ingens littoris spatium pependerunt. »

(2) Transit Propheta ad vicinos et fœderatos Philistæos, Hebræis maxime infensos, quibus et alii prophetæ exitium prædicunt : cf. *Jesaj.* XIV, 29 et seqq.; *Jerem.* XLVII, 1 seqq.; *Ezech.* XXV, 15 seq.; *Amos* I, 6 seq., et *Sophon.* II, 4 et seqq. Qui hanc partem Zachariæ abjudicant, exinde concludunt alium hæc scripsisse; nam, inquiunt, Phœnicum et Philistæorum florens non erat fortuna tempore Zachariæ, qualem supponit hujus partis auctor. Respondemus nullibi in hac posteriori parte constare hos populos summa rerum potitos fuisse veluti ante captivitatem. Qui dicitur rex Gaza vers. 5, subjectus erat regi Persarum, qui *rex regum* appellari affectabat (cf. *Daniel.* II, 36, 37; I *Esdr.* VII, 12). Et si Propheta imminentes clades Tyriis, Damascenis et Philistæis prædicit, non propter quod Israelitas male habebant, sed ut benevolentia Dei erga populum suum magis ac magis elucesceret.

...rnæ- ...diru- ...ora- ...pue- ...ri.

quod est intus usque ad solum : multa enim in eo gravia facta sunt, et maxime hominum sacrificia; et postquam fuerit combustum, expurgato loco statuite illic sanctam ecclesiam. Testificor enim coram Deo, non posse aliter fieri. Non enim ego sum qui loquor, sed qui est in me Christus. » Idipsum admirans Deumque glorificans, ita scribit S. Hieronymus lib. VII *in Isaiam* : « Hoc nostris temporibus videmus esse completum : Serapium (Serapidis delubrum) Alexandriæ, et Marnæ templum Gazæ, in ecclesias Domini surrexerunt. » Adjuvit hanc rem multum S. Chrysostomus, qui sedulo apud Arcadium imperatorem curavit, ut quæ in Phœnicia residua erant idola, penitus tollerentur, uti testatur Theodoretus lib. V *Histor.* cap. XXIX. Ita factum est, ut Gazenses antea Marnæ addictissimi, eo sublato, ad Christum conversi sint, ad quod valde eos incitavit S. Porphyrii episcopi sanctitas et miracula, ut ex ejus Actis quæ conscripsit Marcus Diaconus Gazensis, enarrat Baronius anno Christi 398 et 401.

ASCALON NON HABITABITUR, — *q. d.* Ascalon plane desolabitur, adeo ut ibi futura sint pascua pecorum Judæorum, uti prædixit Sophonias cap. II, 4 et 6. Ascalonem cepit Jonathas frater Judæ Machabæi, æque ac Accaronem et Azotum, quam etiam cum octo millibus incolarum igne combussit, ut patet I *Machab.* cap. X, 84 et seq. Postea tamen reædificata fuit; nam in ea dicitur natus Herodes infanticida, qui inde Ascalonita cognominatus est. Atque etiamnum hodie antiquum robur retinens, Saracenorum fortissimum propugnaculum est. Ejus muros cum Saladinus diruisset, Richardus Anglorum rex instauravit, ait ex Guilielmo Tyrio Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ*, in *Ascalone*.

Mystice, *q. d.* Ascalon conversa ad Christum non habitabitur a paganis et infidelibus, a quibus antea habitabatur, sed a christianis. Unde alii videbuntur esse cives, et alia civitas, juxta illud Poetæ :

O domus antiqua quam dispari domino dominaris!

Quam enim Ascalonitæ infideles olim infensi fuerint christianis, vel ex eo conjicere licet, quod de iis scribit Theodoretus lib. III *Histor.* cap. VII, cum iis frena laxasset Julianus Apostata anno Domini 362 : « Ascalone, inquit, et Gazæ sacerdotum et virginum Deo dicatarum ventres discindunt, deinde farciunt hordeo, ac tandem eos porcis devorandos objiciunt. »

...rs. 6. 6. ET SEDEBIT SEPARATOR IN AZOTO. — Hebraice est ממזר *mamzer*, id est separator, alienus (a radice זור *zur*, id est recessit, alienus vel extraneus fuit), indeque spurius, ut vertit Vatablus qui scilicet extra matrimonium alieno patre natus, illud dividere et separare videtur. Jam *primo*, Albertus, Hugo et Lyranus censent hic notari Alexandrum Magnum, qui Azotum et Philistæos cæteros subjugavit. Ipse enim a multis censetur spurius, quod Olympias mater eum non ex Philippo marito, uti ipsamet confessa est (unde et a Philippo quasi repudiata fuit), sed ex Nestabano mago, qui noctu se Jovem finxit, genuerit. Quocirca Alexander Jovis Hammonii filius credi et haberi voluit. *Secundo*, *mamzer* significat alienigenas et exteros, qui non erant oriundi ex Philistæis Azoti indigenis, quos proinde Philistæi vocabant mamzeres, id est alienos, spurios, æque ac faciebant Judæi, ut patet ex illo *Joan.* cap. VIII, 41 : « Nos ex fornicatione non sumus nati, » uti sunt Agareni, ex Agar aliena et concubina geniti, quia nati sumus ex Sara uxore Abrahæ, ideoque æque ac ipse, « unum patrem habemus et colimus Deum. » Unde Septuaginta vertunt : *Habitabunt alienigenæ in Azoto*, puta Græci sub Alexandro, postea Judæi sub Machabæis, *q. d.* Ascalon deserta manebit, et non habitabitur : at Azotus habitabitur quidem, sed ab externis. Quocirca Chaldæus vertit : *Habitabit domus Israel in Azoto, qui erant in ea sicut extranei qui non habent patrem* (1). Porro ante tempora Christi Judæos sparsos fuisse per Azotum et Philistæam, patet *Act.* cap. VIII, 40. Paulo aliter vertit Pagninus : *Philistæus*, ait, *tanquam extraneus habitabit in Azoto;* quia scilicet non erit sui juris, uti fuit ante, sed sub jugo et potestate Machabæorum et Judæorum. Denique, occiso Juda Machabæo juxta Azotum a Bacchide, duce Demetrii, paulo post Azotum occupavit et incendit Jonathas, frater Judæ, æque ac vicinas illi civitates : quo impetu templum Dagon, qui erat deus Azoti, et omnes qui in illud confugerant concremavit : juxta eamdem vicit Apollonium, I *Machab.* cap. IX, X et XI. Separator ergo, sive *mamzer* Azoti fuit Jonathas.

...lexan- ...r Mag- ...s spu- ...rius.

Mystice, *separator* est Christus, inquit S. Hieronymus, qui separat oves ab hædis, pios ab impiis, electos a reprobis. Item christianus, qui se separat ab infidelibus, ut proinde ab eis per contemptum vocetur *mamzer*, id est separator, vel nothus et spurius : Christus enim et christiani, pulsis Gentilibus et gentilismo, occupaverunt Azotum totamque Philistæam. Ita Clarius et Vatablus. Primus Azoti prædicavit Evangelium Philippus diaconus, eo raptus a Spiritu Sancto, *Act.* cap. VIII, vers. 40. Et est usque hodie Azotus, ait S. Hieronymus, non ignobile municipium. Postea habuit episcopum, qui nunc est suffraganeus Trevirensis. Mystice, separator est Christus.

7. ET AUFERAM SANGUINEM EJUS DE ORE EJUS. — Sanguis hic dupliciter accipitur. *Primo*, pro minis sanguinis et cædis, *q. d.* Auferam et compescam minas, quibus Azotii minabantur se effusuros, vel gloriabantur se effudisse sanguinem Judæorum et populi fidelis : quia illi eos subjiciam Vers. 7.

(1) Forsan rectius dicatur hic notari homines infimæ plebis, vel veterani vilissimi Alexandri, quibus hanc urbem inhabitandam tradidit.

et aggregabo. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus, Hugo et Lyranus. Unde Septuaginta vertunt : *Auferam sanguinem eorum de ore illorum :* de Azotiis enim Scriptura per enallagen nunc loquitur in singulari, quia erant populus unus et singularis, unde Hebræus et Noster habent *ejus :* nunc in plurali, quia in populo plures erant homines et capita ; unde Septuaginta vertunt, *illorum.* Minus enim probabile est quod censet Lyranus τὸ *ejus* referri ad separatorem sive mamzerem, quem ipse accipit Alexandrum Magnum, *q. d.* Auferam minas de ore Alexandri, scilicet quibus jactabat se Judæos, quod Dario hosti suo favissent, eversurum : nam faciam ut supplex fiat Jaddo pontifici, ac consequenter benevolus Judæis. Non enim de Judæa hic agitur, sed de Azoto.

Secundo, sanguis hic potest accipi victimarum, quas Dagon deo suo offerebant, ac deinde ex iis comedebant et epulabantur, *q. d.* Auferam hæc sacra et sacrificia sacrilega ab Azoto, et in eam inducam sacra mea, primum judaica per Machabæos, deinde christiana per Philippum et Apostolos. Ita Arias et Chaldæus. *Et disperdam,* ait, *comedentes sanguinem.* Huic explicationi favet id quod sequitur : *Et abominationes ejus de medio dentium ejus.* Abominationes enim in Scriptura vocantur idola, et idolothyta, sive victimæ idolis immolatæ (1). Unde et sequitur :

Et relinquetur etiam ipse Deo nostro (2). — « Ipse, » scilicet Alexander Magnus, fiet devotus Deo; ejusque pontifici Jaddo, inquit Lyranus. Verum « ipse, » ut dixi, refert populum Azoti, *q. d.* Populus Azoti subactus a Jonatha et Machabæis, relinquet idola et aggregabitur Judæis, eorumque Deum verum colet. Hoc enim maxime curabant Machabæi, utpote pontifices et principes zelo honoris divini pleni; ut non tantum terminos, sed et religionem suæ gentis, Deique cultum in Philistæos aliosque populos a se devictos propagarent. Imo populus Azoti « erit quasi dux » (Septuaginta, *chiliarchus*) in Juda, qui scilicet veræ fidei et religionis non tantum comitem, sed et ducem se aliis præbeat, ac proinde Judæos contra hostes propugnet quasi dux, ideoque quasi dux honoretur et celebretur in Juda.

Et Accaron quasi Jebusæus, — *q. d.* Sicut olim Jebusæi habitaverunt in Jerusalem, ibique cum Judæis permanserunt, ita pariter Accaronitæ sociabuntur Judæis et habitabunt in Jerusalem, ac vicisssim Judæi pacifice degent in Accaron. Unde Chaldæus vertit : *Et proselyti qui remanserint in eis, adjicientur et ipsi ad populum Dei nostri, et erunt quasi principes domus Juda* (3). *Secundo* et melius, *q. d.* Sicut David subjecit Jebusæos, sic Machabæi subjicient sibi Accaronitas. Ita Albertus et Hugo.

Mystice, hæc veriora sunt de Christo et Apostolis, qui Philistæos omnes sibi, Evangelio et Ecclesiæ subjecerunt, itaque fecerunt ut Philisthæi et Gentiles cum Judæis in unum populum fidelem, unamque Ecclesiam christianam coalescerent et conspirarent.

8. Et circumdabo domum meam, — puta templum, Ver
q. d. Templum quod meo jussu vos, o Judæi, nunc reædificatis, ego instar castrorum vallabo et tutabor. Hebraice enim est חניתי *chaniti,* hoc est, *castrametabor domui meæ,* vel *ponam castra circa domum meam,* ut eam propugnem, « ex his, qui militant mihi euntes et revertentes, » puta per Machabæos, qui fortissime templum et urbem sanctam in suis castris propugnaverunt. Unde Septuaginta vertunt : *Substituam domui meæ elevationem* quasi arcem vel castrum, *ne pertranseat neque revertatur ullus, et non superveniat super eos ultra exactor;* et Tigurina : *Et circumducam castrum domui meæ contra transeuntem, et redeuntem;* et Pagninus : *Et ero sicut castra domui meæ, ut non timeat ab exercitu, a transeunte et redeunte.* Paraphrastice vero et magnifice Chaldæus : *Et habitare faciam majestatem gloriæ meæ in domo sanctuarii mei, et fortitudo brachii potentiæ meæ erit sicut murus ignis in circuitu ejus, propter transeuntes et redeuntes.*

Hæc ad litteram templo præstiterunt Machabæi. Ita Theodoretus, Hugo et Lyranus. Allegorice, hæc veriora sunt in Ecclesia, quæ est templum animatum Dei viventis, *q. d.* Muniam et defendam Ecclesiam meam validissimis castris, tum principum christianorum, ut Constantini, Theodosii, Caroli; tum doctorum, ut S. Augustini, Hieronymi, Chrysostomi; tum angelorum, ut exactor tributi, scilicet tyranni, infideles et dia-

(1) Cum hoc versu promittatur conversio Philistæorum ad Deum verum sequentibus temporibus, sensus supra expositus priori est anteponendus; nam, ut notat Ackermann, etiam sanguinem victimarum ethnici orientales biberunt purum, et cum aqua mixtum ; quod Hebræis sub pœna capitali iteratis vicibus interdictum fuit, *Levit.* III, 17; VII, 26; XVII, 10, 12. Cæterum, cum Philistæos etiam ad Jovæ cultum convertendos dicit, non obscure significat id esse de omnibus intelligendum, quod dicit de uno.

(2) Quæ sequuntur usque ad finem versus sunt verba Prophetæ parenthesi includenda ; nam vers. 8 continuatur sermo Dei, qui post primum vers. 7 membrum abruptus fuit.

(3) Vehementer dubitamus, inquit Rosenmuller, hoc vatem voluisse, cum illo tempore Jebusitæ cum Judæis una habitarent contra Jovæ voluntatem, qui eos exstirpari jusserat, et in detrimentum tribus Judæ, cujus sorti decrescebat quod tenebatur a Jebusitis. Quæ cum ita sint, nomine *Jebusæus* recentiores potius Hierosolymitanos, qui vati coævi erant, indicari existimamus, ut sensus sit, parem futuram esse Ecronitarum et Hierosolymitanorum, civium principis urbis Judaicæ, conditionem, inter utrosque, Philistæos (conversos) et Hierosolymitanos, communionem fore legis et civitatis. Maurer vero existimat obstare usum loquendi, ne pro Hierosolymitanis dictos putes Jebusæos ; cum nullo possit exemplo probari, *recentiores Hierosolymitanos* dictos *Jebusæos* esse. Intelligendi Jebusæi proprie dicti, iique tunc temporis viventes inter Hebræos eorumque sub imperium redacti (cf. II *Sam.* XXIV, 16 et seqq.; I *Reg.* IX, 20 et seqq).

bolus eam amplius non vexent et vastent; quia oculis misericordiæ eam vidi, et respexi, juxta illud *Psalm.* XXXIII, 8 : « Immittet (hebraice *chone*, id est *castrametabitur*) angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos. » Nota τὸ *ex his qui militant mihi*, dupliciter posse accipi : *primo* plane, *mihi*, id est pro me; *secundo*, *mihi*, id est contra me. Ita Septuaginta, Chaldæus, Pagninus et Tigurina ex hebræo.

QUIA NUNC VIDI IN OCULIS MEIS. — Est hebraismus, pro quo latine dicimus : « Vidi oculis meis, » id est plane, perspicue certoque vidi et conspexi, scilicet ærumnas et persecutiones, quas vos, o Judæi, a vicinis gentibus in fabrica templi et urbis sustinetis, ideoque vestri misertus vos, æque ac domum meam, puta templum, protegam et propugnabo. Ita Theodoretus, Albertus et Lyranus. Aliter Vatablus, *q. d.* Nunc vidi ea quæ facturus sum, quæque hic promitto de felicitate templi et Ecclesiæ; vidi, inquam, prævidi et providi oculis providentiæ meæ. Aliter et Arias, qui hæc refert ad sequentia, censetque esse verba Zachariæ, *q. d.* En video in spiritu oculis mentis meæ Christum venientem, et cum pompa ingredientem Jerusalem et templum. Primus sensus uti communis, ita planus est et genuinus.

9. EXSULTA SATIS, FILIA SION. — Judæi nonnulli hæc accipiunt de victorioso Judæ Machabæi ingressu in Jerusalem. Theodorus Mopsuestenus judaizans et ebionizans, asserebat hunc regem esse Zorobabelem cum suis e Babylone redeuntem. Uterque est error. Nam certum est de fide, ad litteram hæc accipi de solemni Christi, quasi Messiæ Judæis promissi, ingressu in Jerusalem, quem fecit paulo ante mortem in die Palmarum. De eo enim hæc interpretantur S. Matthæus cap. XXI, 4, et S. Joannes cap. XII, 15, ac orthodoxi omnes; quin et veteres Rabbini apud Galatinum lib. VIII, cap. IX; imo et R. Salomon hic, qui tamen est juratus christianorum hostis. Idipsum definit Vigilius Papa in Concilio Romano, ubi hunc Theodori errorem sub anathemate damnat. Vide dicta in Proœmio notat. 5. Errant ergo pariter, qui hunc regem volunt esse Alexandrum Magnum, honorifice venientem Hierosolymam et venerantem Jaddo pontificem : Zacharias enim, more Prophetarum, in Christum desinit. Cum enim suos exhortaretur, ad fabricam templi et urbis, iique tardiores essent ad opus ob hostes vicinos, et ob paupertatem aliasque difficultates sese objicientes, hac de causa eos animat et stimulat : *primo*, promittendo Dei opem et protectionem; *secundo*, templum hoc Dei auxilio fore celebre et gloriosum; *tertio*, Messiam venturum, qui in hoc templum solemni pompa sit ingressurus, illudque sua præsentia, doctrina, miraculis, æque ac sua in regem inauguratione sit condecoraturus, ibique Ecclesiam suam fundaturus et inchoaturus, per quam primum Judæos, deinde Gentes omnes vocaturus sit ad æternam vitam et gloriam. Hæc est connexio hujus prophetiæ de Christo cum præcedentibus de templi et urbis fabrica ac tutela (1).

Jam « satis, » id est valde, vehementer, hoc enim est hebraice מאד *meod*, pro quo Noster subinde vertit, « satis. » Unde Chaldæus vertit : *Exsulta vehementer, cœtus Sion*; *jubila cœtus Jerusalem*. Sic et Septuaginta, Tigurina, Pagninus, Vatablus, atque alii. Pro *exsulta* S. Joannes cap. XII, 15, paraphrastice vertit : « Noli timere, » *q. d.* Non est quod timeas, sed exsultes, o Jerusalem, veniente Christo; ipse enim est tuus rex et salvator, qui te ab omnibus hostibus defendet, et ab omnibus malis liberabit. Ergo metum omnem pone, et plenus gaudio exsulta.

ECCE REX TUUS. — Messias, sive Christus veniet, ut quatuor quadrigas, id est monarchias, de quibus cap. VI, ac consequenter, Tyrum, Gazam, Azotum, totamque Palæstinam, Phœniciam et Syriam, de quibus egit hoc cap. sibi subigat. Nam in Christi regnum omnes reges et regna desinunt, uti prædixit Daniel cap. I, 44, et Zacharias hic. Unde subdit : « Disperdam quadrigam, » etc.

Nota : Christus regalem hanc, sibique insolitam pompam et ingressum in Jerusalem adornare voluit variis de causis. *Prima* fuit, ut daret regiæ suæ potentiæ et magnificentiæ indicium quoddam et specimen; quia cum ea Messiam suum, quasi alterum Salomonem venturum Judæi putabant, et etiamnum putant. Hac ergo specie et pompa objecit se eis Christus, ne eum ut pauperem aversarentur et despicerent, uti fecerunt : ita tamen ut humilitatis et mansuetudinis mixtis argumentis ostenderet, regnum Messiæ magis esse spirituale, quam temporale, ideoque a Zacharia hæc voluit omnia prædici, ne Judæi hunc regem sine fastu regio venientem aspernarentur. Ita S. Chrysostomus et Auctor *Imperfecti* in cap. XXI *Matth.*, et Eusebius lib. VIII *Demonstr.* cap. IV. *Secunda*, et comitans causa fuit, ut Christus objiceret pharisæis et scribis in hoc regali ingressu seipsum, quem agnoscere hoc facto possent et deberent esse Messiam, utpote a Zacharia hoc loco promissum et prædictum : sciebat tamen ipsos inde magis exacerbandos, et necem crucis ipsi machinaturos; quod ipse permittere statuit, ut sic mortis adeo expetitæ compos fieret, per

Cur cum pompa Christus ingressus sit Jerusalem? Prima causa.

Secunda

(1) *Q. d.* Non his contentus, quæ hactenus dixi, me vos liberaturum ac vindicaturum ab omnibus inimicis in circuitu existentibus, et hoc plenum lætitia addo de Messia venturo, quod ad exsultationem, et jubilum permovere debet. Habes hic confitentes Judæos et rationalistas. Hoc rege vero recte observat Jarchi, ait Rosenmuller, nullum alium posse intelligi, nisi Messiam : Talem enim regem, inquit, cujus dominatio, ut vers. 10 dicitur, ab uno mari ad alterum se extenderit, non invenimus Israeli sub templo secundo fuisse. « Tum altius assurgens Propheta, ait et ipse Maurer, nullæ, inquit, posthac irruptiones in terram populi Israelitici fient amplius; veniet rex optimus maximus, Messias, pacem daturus orbi terrarum, dominaturus longe lateque. »

eamque nos redimeret. Ita Auctor *Imperfecti* loco citato.
Tertia. *Tertia* fuit, ut responderet typo agni Paschalis, hic enim decimo die mensis primi solemni pompa inducebatur in urbem, immolandus die decimo quarto. Ita Christus, quasi Agnus Dei qui tollit peccata mundi, die decimo, puta in die Palmarum ingressus est Jerusalem, immolandus die decimo quarto; ingressus est autem cum pompa et faustis turbæ acclamationibus, ut quia certus erat de victoria mortis, peccati, inferni et dæmonum, triumphum duello præciperet, et triumphans duellum iniret.

Quarta. *Quarta* causa fuit tropologica, ut scilicet hoc facto rideret et ridendam proponeret mundi gloriam, utpote cum sciret se quinto post die ab iisdem, a quibus in ingressu ita honorabatur, crucifigendum, eosdemque qui jam clamabant : « Hosanna filio David, » *q. d.* Vivat rex noster Messias, Davidis filius et hæres; post quatuor dies in tribunali Pilati clamaturos : « Crucifige, crucifige eum; » ideoque urbem a Tito et Romanis funditus evertendam, qua de causa in hoc, læto licet ingressu suo, videns eam, ejusque cladem prævidens flevit, ut habet S. Lucas cap. XIX, 41.
Quinta. *Rursum,* ut doceret suum, suique sequacium regnum et gloriam in hac vita consistere in passione et cruce, ideoque eam non aversandam, sed ambiendam esse, ac læto animo et solemni cum pompa adeundam: quocirca martyres Christi asseclæ, ad martyria quasi ad epulas, imo regnum et triumphum ibant gaudentes, albati et stipati fidelium choro.

VENIET TIBI JUSTUS ET SALVATOR, — ut te justificet et salvet. Ipse enim est « justitia sempiterna et Sanctus Sanctorum, » ad hoc a Deo Patre missus in mundum, « ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, » *Daniel.* cap. IX, 24. Pro *salvator* hebraice est נושע *nosça*, quod est participium passivum a radice ישע *iasça*, id est salvavit. Unde Vatablus, Pagninus, Clarius et alii vertunt passive *salvatus*, scilicet a seipso, *q. d.* Quia Christus justus et innocens actus est in crucem et mortem, idcirco sua virtute salvus et redivivus, die tertia a morte et sepulcro resurrexit. Alii *nosça* melius vertunt, *salute plenus, salute circumdatus.* Ita ex Clario, a Castro. Verum dico, *nosça* hic non esse participium, sed nomen, idem active significans quod Jesçua, Josue et Jesus, id est salvator. Sic enim vertunt Septuaginta, S. Hieronymus, Tigurina et alii, littera enim *nun* in *nosça*, est heemantica et formativa nominis, uti est in *Nephtali*, *Nemrod* aliisque nominibus propriis, æque ac appellativis, ut נאמן *neeman*, idem est quod fidelis active, qui scilicet fidem alteri datam opere præstat : נעוה *naave* est perversus active, qui nimirum perversa cogitat, agit, loquitur, aliosque pervertit (1).

IPSE PAUPER. — Hoc proprie significat hebræum עני *ani;* Septuaginta vero, quos sequitur S. Matthæus cap. XXI, vertunt πρᾶος, id est *mansuetus.* Sic et Chaldæus. Unde ipsi videntur legisse ענו *anau;* sed eodem res redit : pauperes enim, præsertim spiritu, solent esse humiles et mansueti. Unde tam *ani* quam *anau* ab eadem radice ענה *ana*, id est afflictus, humiliatus est, deducitur; indeque עוני *oni*, idem est quod afflictio, paupertas, humilitas; et ענוה *anava*, vocatur humilitas et mansuetudo. Unde cum ait Christus : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, » *Matth.* V, per pauperes spiritu S. Augustinus, Hilarius, Chrysostomus, Ambrosius et alii in illum locum, accipiunt humiles, quia paupertas spiritus conjuncta est, et oritur ex humilitate et contemptu opum et honorum.

ASCENDENS (Hebraice רוכב *rocheb*, id est equitans, vel potius vectus, sive equo, sive asino, sive camelo, sive alio jumento, uti Christus hic proprie erat asinans, non equitans. Unde Noster recte vertit : « Ascendens ») SUPER ASINAM, ET SUPER PULLUM FILIUM ASINÆ, — Hebraice, *filium asinarum*, id est unius ex asinis. Pro *asinam* hebraice est חמור *chamor*, quod tam asinum quam asinam significat. Verum hic significari asinam potius quam asinum, patet ex eo quod sequitur : « Et pullum filium asinæ; » pulli enim solent comitari asinam matrem, non asinum patrem; sugunt enim ubera matris, non patris. Clarum est ergo Christum sedisse super asinam, non asinum. Ita enim habet Versio nostra hic, et S. Matthæus, cap. XXI, 5. Idem docent Remigius, Albertus, Hugo hic, et S. Chrysostomus hom. 65 in *Joannem*, Theophylactus, Lyranus, Cajetanus et alii mox citandi. Notat Origenes in cap. I *Job*, in Arabia et Palæstina asinos pares esse equis in velocitate eundi et redeundi, et valere ad negotia peragenda et afferenda, eademque officia præstare, quæ apud nos præstant muli et equi. Hinc filii principum asinis inequitabant, ut patet *Judic.* cap. X, 4, et cap. XII, 14. Vide dicta *Exod.* cap. XIII, 13. Usus autem est Christus asina potius quam asino, tum ob mysterium quod mox afferam,

(1) Rosenmuller postquam notavit נושע *nosça*, Alexandrinum vertisse σώζων, Hieronymum, *salvator*, Chaldæum et Syrum, *ereptorem*, liberatorem, et addidit alia plura verba passiva esse, quæ activam obtinent significationem, ut videtur in Storrii *Observatt. ad Analog. et Synt. Hebr.* pag. 228 et seqq.; his non obstantibus vertit *nosça*, salvatus; neque enim hoc solo loco a certo loquendi usu recedendum, nec dubium, vatem cogitasse, magnum illum de quo loquitur, regem e magno discrimine ereptum, atque singulari divino auxilio adjutum. At præter consensum antiquorum interpretum, qui omnes active vertunt, inficiari nemo potest, ait Ackermann, formam *niktal* sæpius active usurpari, eamque non raro pollere significatione reciproca, quam hoc loco jam Vatablus et Drusius ei tribuerunt, vertentes, *servans se;* quare interpretatio τοῦ *nosça*, quam in versione Septuaginta et Vulgati conspicimus, haud leviter est rejicienda; quare et recentissimi interpretes Veteris Testamenti Augusti et de Wette *nosça* vertunt, *servator.* (Ketter.)

tum quod asinus asina sit pigrior, et in remissione operis deterior, ut scribit Plinius lib. VIII, cap. XLIII, ubi et addit, asinos valere pro aratione, sed maxime pro mularum generatione (1).

Quæres, quomodo Christus simul potuit ascendere super asinam et super pullum asinæ? Respondent S. Hieronymus, Chrysostomus, Euthymius, Maldonatus, Abulensis et Jansenius in *Matth.* XXI, esse synecdochen : Christum enim super alterum tantum, scilicet super pullum, ut habent alii tres Evangelistæ, sedisse. Sic enim legunt : « Super asinum, et super pullum filium asinæ. » *Et,* inquiunt, significat, *id est,* q. d. Super asinum, id est super pullum filium asinæ. Unde minus probabile est quod aliqui censent, Christum soli asinæ insedisse. Verum planius et simplicius idem Chrysostomus, Theophylactus, Lyranus, Cajetanus, Ribera et a Castro, censent Christum super utrumque sedisse, sed successive. Id enim expresse habet S. Matthæus cap. XXI, 5, et Zacharias hic. Unde et turbæ utrique vestimenta imposuerunt, et eum « super eos, » ut habent Biblia Romana in S. *Matthæo,* sedere fecerunt.

(istus s t super asi- r et iper llum successi- e.

Dices : Quid opus erat Christo tam brevi spatio et itinere jumentum mutare? Respondeo id fuisse opus non ob Christi mollitiem aut fatigationem, sed ob mysterium : illi enim omnis hæc pompa serviebat; cui tamen Christo facile fuit occasionem aliquam incidentem prætexere. Asina enim subjugalis significat populum Judæorum qui tolerat jugum legis veteris ; pullus super quem nemo sederat, repræsentat indomitos et exleges Gentiles, qui nulli legi colla submiserant. Utrumque enim populum, tam Gentium quam Judæorum, ad se et Ecclesiam, ac deinde in cœlestem Jerusalem adducturus erat Christus. Ita S. Justinus *Contra Tryphon.* Origenes et Cyrillus in *Joan.* XII.

Mystice, Christus insidet asinæ, id est animæ humili, miti, obedienti, patienti, quæ se totam Christo sessori resignat, ac cum Davide dicit : « Ut jumentum factus sum apud te, » *Psalm.* LXXII, quæ proinde cum Christum rectorem habet, exsultat, omniaque audet. Unde abbas ille in *Vitis Patrum* dicebat : « Ego et asinus unum sumus. »

Tropologice Drogo Hostiensis episcopus tempore S. Bernardi, tract. *De Sacram. Domin. passionis,* tom. II *Biblioth. SS. Patrum :* « Noli timere, filia Sion. Timere, ait, pusillorum est; ideo adhuc filia, quia times. Nondum Jerusalem, sed filia Sion, hoc est specula. Ergo disce speculari, noli timere, quia timor oculum turbat. Hilaris pupilla lucide speculatur. Fides pupilla est oculi tui. Quomodo pupilla oculi est subtilissima, et nisi impigre ac sollicite custodiatur a palpebris, levissimi et tenuissimi pulveris tactu confunditur ; sic acie fidei, nisi pervigilem semper habeat custodiam, nihil citius conturbatur. Sed noli timere, filia Sion, ecce rex tuus venit tibi. Oritur tibi sol, qui te et custodiat et illuminet, et perducat ubi pulvis non est. Venit tibi mansuetus : qualis ipse est, talem te esse vult : mansuesce jugum ejus portare. Et ipse sedeat super te asinam suam, et pullum filium subjugalis. Et quæ est hæc asina? Ipsa quæ caro vocatur et mulier, et virago, quia de viro sumpta est. Et quis est pullus ejus? Masculus vir. Et quomodo pullus ejus est? Quia non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Sedet prius rex mansuetus super asinam; postea super pullum : prius caro domatur, ut jugo habilis sit; deinde nascitur pullus et nutritur, et roboratur, ut sessorem suum portare possit. Et quare filius subjugalis? Quia sub viro est mulier, et mulieris caput vir; et tamen filius est subjugalis, quia per mulierem vir, sed in dolore ipsa pariet. Sedeat super utrumque rex mansuetus faciens pacem, ne hæc sibi invicem adversentur. Venit tibi mansuetus, et tu non vadis ei? Egredere de terra carnis tuæ, et de cognatione matris tuæ, et de domo, id est memoria patris tui. » Asina ergo est caro, pullus est mens et spiritus : hic enim est Adam et vir, illa vero Eva et femina. Christus super utrumque sedet, quando carnem spiritui subjugat et concordat.

(1) Quod asino vehi Messias dicitur, ait Ackermann, non tam humilitatem et modestiam ejus, quam pacis studium significat, quod et sequentia illustrat. Nam asinis pace vehuntur (*Jud.* V, 10), bello armantur equi (Virgil. *Æneid.* III, 540). Et sic solvitur objectio a Maurer facta, imaginem humilitatis esse vehi asino non posse ullo exemplo probari. Utebantur enim asino (asina maxime) sine discrimine nobiles atque ignobiles.

10. DISPERDAM QUADRIGAM EX EPHRAIM. — Theodoretus et Eusebius lib. VIII *Demonstrat.* cap IV, censent id factum per Titum et Romanos. Verum hi Judæos duntaxat subegerunt, non Ephraim, id est decem tribus, utpote quæ jam a quingentis annis a Salmanasare abductæ erant in Assyriam ; nec inde redierunt. Adde hic esse sermonem de regno Christi, non Titi. Sensus ergo est, *q. d.* Christus suo regno, lege et gratia auferet ex Israele et Juda, id est fidelibus Judæis, æque ac Gentibus, quadrigas, arcus et bella, quia pacem mundo afferet. Docebit enim et præcipiet justitiam, humilitatem, concordiam, amorem fraternum, per quæ lites et bella excludet; ac ad hoc copiosam gratiam et Spiritum Sanctum in fideles effundet. Idem prædixit Isaias cap. II, 4, et Michæas cap. III, 5. Vide ibi dicta. Ita S. Hieronymus, Hugo, Arias et alii. Vers. 10.

ET POTESTAS EJUS A MARI USQUE AD MARE, — *q. d.* Christus toto orbe, puta tota terra et toto mari dominabitur ; nec enim quis toti terræ dominari potest, nisi dominetur et mari. Ad multas enim regiones vel nullus, vel difficilis est accessus nisi per mare, ut patet de insulis et Indiis tam Orientis quam Occidentis. Ita Rupertus, Remigius, Hugo et alii (2).

(2) Ex collatione aliorum locorum, in quibus similes

Quare arctius aliqui sic exponunt, *q. d.* Christus dominabitur a mari Mediterraneo usque ad mare Oceanum : aut a mari Rubro usque ad mare Palestinæ. Hæc enim duo maria fuerunt termini terræ sanctæ promissæ Judæis, *Num.* XXIII, 31; Judæi enim alia maria vix norant. Verum esto eo alludat Propheta, tamen amplius intendit et altius assurgit, scilicet id quod dixi. Loquitur enim non tantum Judæis sui ævi, sed et Christianis omnibusque hominibus quovis sæculo victuris. Respicit Zacharias ad illud Davidis de Christo oraculum, *Psal.* LXXI, 8 : « Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum. » Flumen est Euphrates, qui erat limes Judææ versus Orientem. Hic Zacharias dicit *a fluminibus*, quia respicit Tigrim Euphrati vicinum et alia quævis flumina. In hujus ampli dominii Christi prænuntium et præsagium, Augustus Cæsar, sub quo natus est Christus, superato Antonio, Lepido, aliisque vel hostibus vel æmulis, a Deo effectus est orbis dominus et monarcha. De quo Virgilius, lib. VI *Æneid.*, ita canit :

Augustus Christi prænuntius.

Super et Garamantas et Indos
Proferet imperium : jacet extra sidera tellus,
Extra anni solisque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum (1).

Vers. 11. 11. TU QUOQUE (o Christe, rex Sionis, de quo vers. 9) IN SANGUINE TESTAMENTI TUI (2). — Puta per meritum et pretium sanguinis tui in cruce effusi, quem quasi lytrum pro vinctis tuis dependisti, eoque omne eorum debitum, puta culpam omnem tam originalem quam actualem persolvisti. Jam sanguis Christi vocatur *testamenti*, quia illo Christus sancivit testamentum et fœdus novum, quod pepigit et conciliavit inter Deum et homines, de æterna hæreditate fidelibus, quasi filiis suis danda. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus, Remigius, Rupertus, Lyranus, Vatablus et alii passim. Perperam ergo Chaldæus et Judæi hæc accipiunt de sanguine victimarum, quo Moses sancivit fœdus vetus inter Deum et Hebræos, *Exod.* cap. XXIV, 8, quo ipsi censent se liberatos e lacu, id est e captivitate Ægypti. Hoc enim hic impertinens est, præsertim cum sit hic continua prophetia de futuro, puta de rebus gerendis a Messia, non historia de præterito. Vide dicta I *Corinth.* cap. XI, 25, et *Hebr.* cap. IX, 15.

EMISISTI VINCTOS TUOS DE LACU. — Ita quoque legunt Septuaginta quos sequuntur Origenes tract. XIV *in Matth.*, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXV, Theodoretus, Cyrillus hic, et Græci omnes, æque ac S. Hieronymus, Remigius, Rupertus et Latini cæteri. Chaldæus vero et Rabbini recentiores, quos sequuntur Pagninus, Tigurina, Vatablus et similes, longe aliter vertunt : nam in textu hebræo jam hæc omnia sunt feminina, scilicet את *at*, id est *tu*, feminine : בריתך *beriteck*, id est testamenti, vel fœderis tui, feminine : et pro *emisisti*, Hebræa jam habent שלחתי *scillachti*, id est *emisi*. Unde sic vertunt et explicant ut sint verba Dei, *q. d.* Tu quoque, o filia Sion, exsulta, quia salvaberis in sanguine Christi, quem ipse effundet, ut sanciat novum testamentum et fœdus inter te et me : nam propter eum emisi, id est emittam vinctos tuos e lacu, puta patres e limbo, resuscitans eos cum Christo. Verum dico textum hebræum modernum hic esse corruptum, vel a Judæis, ut hoc oraculum de Christo corrumperent; vel potius a librariis. Nam corruptio hæc parum juvat Judæos, imo eodem cum nostra versione redit, ceditque in magnam laudem Christi. Pro את *at* ergo, id est tu, feminine, legendum est addito puncto אתה *atta*, id est tu, o Christe, masculine. Rursum pro בריתך *beritech*, id est testamenti tui, feminine, legendum בריתך *beritecha*, id est testamenti tui, masculine. Denique pro שלחתי *schillachti*, id est emisi, legendum שלחת *schillachta*, id est emisisti. Sic enim legunt Septuaginta, S. Hieronymus omnesque veteres paulo ante citati; et Syrus, qui vertit, *solvisti*; et Arabicus uterque, qui vertit, *dimisisti*, vel *liberabis*. Et hanc lectionem exigit ipsa connexio verborum, sensusque integritas : prior enim Judæorum lectio est hiulca et intercisa; nam a prima per-

phrases poeticæ occurrunt, patet sensum verborum nostrorum esse : Dominabitur in universo orbe terrarum. Completum esse vaticinium in Jesu Christo docent loca *Matth.* XXI, 1-11; *Marc.* XI, 1-11; *Luc.* XX, 28-40; *Joan.* XII, 12-19.

(1) Quomodo fieri potuisse credendum est, ait Flugge qui vehementissime hujus partis authenticitatem impugnare conatur (*Die Weissagunger*, etc., seit. 80, 85), ut Zacharias qui sub ditione Persarum regis vitam degebat, talia prædixerit? Cui respondemus hanc difficultatem tam priori, cujus authenticitatem confitetur, quam posteriori parti inhærere. In prima etenim parte expressius et manifestius prædicitur hujus magni regis adventus (VIII). Cæterum, nonne Jeremias, dum in Ægypto vivebat, regis Ægypti mortem prædixerit (XLVI)? Annon Ezechiel inter Chaldæos munere prophetico fungens, Babylonis imperii interitum vaticinatus fuerit (XVII, 24)? Annon Aggæus Zachariæ coætaneus potentissima imperia mox finem habitura prophetaverit (II, 3)? Cur ergo Zachariæ non licuisset Messiæ pacificum regnum prænuntiare, quod non armorum vi, sed doctrinæ et gratiæ suæ illicibus stabiliendum erat?

(2) Juxta Ackermann et d'Allioli redit Propheta ad tempora, quæ adventum Messiæ præcessura erant, nempe ad tempora Machabæorum, in quibus Judæi Græcos, seu Syro-Macedones vincent, seque a dominatu eorum expedient, ita ut sit sensus : Etiam (vel *Ideo*, ut *Prov.* I, 26; *Eccles*, VII, 21, etc.) *te*, quod attinet, *propter sanguinem fœderis*, id est, propter fœdus cum Abrahamo, et demum cum posteris ejus ad montem Sinaï initum firmatumque, *dimisisti vinctos tuos ex cisterna, in qua non est aqua*, id est, ex carcere, cum antiquissimis temporibus cisternæ vacuæ pro carceribus usui parentur. Nostro loco carcer, seu cisterna vacua symbolum est captivitatis, exilii. Notat insuper Ackermann Septuaginta et Vulgatum vertisse *schillacti* in secunda persona *emisisti*, quia præcessit fœmineum את *atte*, *Iod* habuerunt pro terminatione fœminea aramea.

sona sensum inchoat, et mox transit ad secundam, in eaque sensum inchoatum consummat. Qua enim cohærentia dicitur : *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisi vinctos tuos?* Sane sic dicendum fuisset : *Ego quoque in sanguine testamenti tui emisi vinctos tuos.* Cum autem in hebræo non sit אני *ani*, id est ego, sed את *atta*, id est tu, sequitur pro *schillachti*, id est emisi, uno puncto mutato legendum *schillachta*, id est emisisti. Sic enim filum orationis plane cohæret, ipsaque sententia congrue et integre expletur, dicendo : « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu. » Et apostrophe Prophetæ ad Christum, qua exsultans ei gratulatur victoriam de hostibus, prædamque eis excussam ac triumphum. Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o Christe, quasi Messias et triumphator ingredieris Jerusalem, ut dixi vers. 9; nam quarto post die in cruce fundes tuum sanguinem, quo novum fœdus inter Deum et homines sancies, tuaque morte de morte, peccato, dæmone et inferno triumphabis. Quocirca mox a morte descendes ad lacum, id est limbum patrum, ut hujus tui sanguinis et fœderis novi eos facias participes, illisque assignes primitias tuæ passionis et redemptionis, quas illi a multis centenis, imo millenis annis avidissime sperant et exspectant. Nam die tertio resurgens, pariter resuscitabis eos, tecum e limbo in terram, et e terra quadragesimo die ad cœlum ascendens, quasi spolia et captivos, sed felici captivitate, in triumphum educes. Ita S. Augustinus *epist.* 99, et S. Hieronymus, Cyrillus et alii jam citati.

Perperam ergo Chaldæus et Judæi per lacum accipiunt captivitatem Ægyptiacam, aut, ut Hugo et Calvinus, Babylonicam : nam hujus solutio non est facta in sanguine testamenti. Adde, utraque temporalis erat, et jamdiu præterierat : hic autem agitur de libertate plena et perenni, patribus in limbo detentis afferenda per Christum : est enim prophetia de futuris tempore Christi. Perperam rursum Calvinus et Beza per lacum intelligunt cœlum. Tollunt enim ipsi limbum patrum, docentque animas sanctorum ante Christi mortem ivisse in cœlum, non in limbum; qui est error exploratus. Nec enim cœlum vocari potest *lacus* : nec in cœlo ulli sunt vincti : nec ex cœlo Christus suos eduxit. Lacus ergo est infernus, puta limbus. Ita Patres et Doctores communi consensu, quos citat Bellarminus lib. IV *De Anima Christi*, cap. XI. Denique pro *in sanguine testamenti tui*, Arabicus vertit, *in sanguine mandati tui*, quia testamentum hoc a Patre Christo fuit demandatum et præceptum, et a Christo hominibus, puta fidelibus et christianis.

Ex hoc ergo loco et similibus docet Ecclesia Christum post fusum in cruce sanguinem, puta statim a morte, descendisse ad limbum, ibique mansisse triduum usque ad diem Dominicum quo resurrexit, ac tum patres e limbo secum eduxisse. Limbum vocat *lacum*, quia est in profundo terræ juxta ejus centrum; illumque *sine aqua*, tum quia physice ibi est pura arida; tum mystice, quia caret omni refrigerio et consolatione. Aqua enim quia fatigatum et sitientem in æstu et siti refrigerat et restaurat, hinc symbolum est refrigerii et consolationis.

Mystice, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXV, per lacum accipit humanæ profunditatis et naturæ in peccato jacentis miseriam et sterilitatem, ex qua homines eduxit Christus in felicitatem, et fecunditatem gratiæ et gloriæ. Unde et Theodoretus per lacum accipit idololatriam : hæc enim profundissima et maxima erat scelerum fovea, æque ac cæcitas et miseria; Clarius vero et Arias per lacum accipiunt legis veteris jugum, quo quasi carcere duro vincti Judæi tenebantur, ex quo nos liberavit Christus. Sic tropologice, Christus peccatorem e lacu, id est statu damnationis educit, cum eum a peccato ad gratiam traducit, itaque quasi Lazarum e sepulcro suscitat et vivificat. Præclare S. Augustinus serm. 181 *De Tempore*, cap. VI : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Natus est ex virgine, ut nos nasceremur ex Ecclesiæ virginis utero. Tentatus est, ut nos a tentatione liberaret. Tentus, ut dimitteremur. Ligatus, ut nos a nodo maledictionis absolveremur. Illusus, ut nos ab illusionibus dæmonum liberaret. Venumdatus est, ut nos redimeret. Humiliatus est, ut nos exaltaret. Captus est, ut nos a captivitate dæmonum auferret. Spoliatus est, ut nuditas primi hominis, per quam mors ingressa est, tegeretur. Spinis coronatus est, ut nos liberaret a spinis peccatorum, vel potius ut monstraret se cum eis coronandum illosque caput et coronam Ecclesiæ futuros, qui spinosi erant amando vitia. Aceto est potatus, ut nos inebriaret dulcedine cœlestis desiderii et æterni gaudii. Postremo in altari crucis sacrificatus est, ut totius mundi peccata deleret. Mortuus est, ut mortis captivaret imperium. Sepultus est, ut sepulturæ sanctorum benediceret, et ut nos sibi vitiis et concupiscentiis sepeliret. Hæc ergo infirmitas Christi superavit omnem firmitatem mundi. »

12. CONVERTIMINI AD MUNITIONEM, — puta ad Christum et Ecclesiam, vel, ut Cyrillus, ad legem Evangelicam, quæ est arx Christi munitissima (1). Vers. 12.

VINCTI SPEI (2), — scilicet *primo*, qui vinculis peccati astricti vincti a dæmone detinemini, sed simul habetis spem liberationis, quia speratis re- Vincti spei duplices.

(1) Litteraliter, *redite ad munimentum*, id est Jerosolymam, quæ hoc loco dicitur *munimentum*, vel ob protectionem divinam supra cap. II, 5, promissam, vel quod aliquando, nempe tempore Nehemiæ, urbs munita futura sit. (Ackermann.)

(2) *Vincti spei*, scilicet reditus, qui vobis ab antiquis prophetis promissus fuit. Excitantur igitur ii qui adhuc in terra captivitatis suæ versabantur, ut facultate redeundi in patriam accepta utantur. (Idem.)

demptionem per Christum. Hinc Christus *Isaiæ* LXI, 1 : Missus sum, inquit, ut « prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem. »

Secundo, « vincti spei » proprie sunt, quos spes ipsa vincit et devincit Christo, qui totam salutis spem ponunt in Christo, ideoque sua spe ita ei colligati sunt, ut ab eo toti pendeant : quia præter illum nil sperant, nec aliam vitæ spem habent. Ita Clarius, Arias et alii. Jam *vincti spei* erant Judæi fideles, expectantes redemptionem Israel per Christum, qualis fuit Anna prophetissa, et Simeon qui, proinde viso Christo, exsultans in cygnæam hanc vocem erupit : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, » *Luc.* II, 29. Tales quoque fuerunt Gentiles habentes fidem Dei et Messiæ ante Christi adventum, et post eum omnes illi qui, audita Evangelii fama, ad Christum, quasi ad unicam salutis anchoram anhelare et aspirare cœperunt. Perperam ergo Albertus, Hugo et aliqui alii per vinctos spei intelligunt Judæos in Babylone captivos, qui sperabant libertatem anno septuagesimo : de illis enim censent hic agi usque ad finem capitis, iisque promitti victorias et felicitatem quam habuerunt sub Machabæis. Verum minus congrue. Nam annus hic septuagesimus jam diu erat elapsus, et Judæi e Babylone jam erant liberati. Pergit ergo Propheta agere de Christo ejusque Ecclesia : fateor tamen eum alludere ad Judæos tum præteritos in Babylone, tum futuros tempore Machabæorum, tum præsentes : multi enim Judæorum adhuc Babylone remanserant, quos Zacharias in Jerusalem revocat, uti dixi cap. II.

Tropologice. Tropologice, « vincti spei » sunt generosi confessores, qui spe gloriæ æternæ ultro se in vincula et tormenta dedunt, quales fuerunt septem fratres Machabæi, ad quos hic alludit II *Machab.* VII. Spes enim tantæ gloriæ nihil non audet, nihil non patitur, nihil non aggreditur, ut docet Apostolus toto cap. XI *ad Hebr.*

Anagogice. Anagogice, « vincti spei » erant patres in limbo sperantes liberationem per Christum, quos ipse eduxit ad munitionem, id est in Jerusalem cœlestem et Ecclesiam triumphantem. De his enim paulo ante dixit : « Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu. » Ita S. Hieronymus et Hugo. Hi enim in sinu Abrahæ, spe longum Christi et liberationis desiderium sustentabant. His quoque dedit duplicia, id est multiplicia, bona, ut sequitur, puta dotes omnes gloriosas, tam corporis quam animæ.

ANNUNTIANS DUPLICIA, — est enallage numeri : transit enim a plurali ad singularem ; ut enim nervosior sit oratio, e vinctis spei singulos compellat, *q. d.* Quisquis es vinctus spei, quisquis speras salutem per Christum, ne expavescas Christi Ecclesiam et legem, quod expers sit voluptatum, ac plena laborum et persecutionum ; quia hodie annuntio et promitto tibi quod duplicia bona reddam tibi : duplicia hæc sunt : *primo*, vita et libertas, ait Theodoretus; *secundo*, gloria animæ et corporis in cœlo, ait Lyranus; unde Septuaginta vertunt : *Pro una die peregrinationis tibi duplicia reddam; tertio*, remissio peccatorum, et gratia Dei cum omnibus ejus donis et virtutibus in hac vita; *quarto*, *duplicia*, id est duplo majora quam speratis, ait S. Hieronymus; *quinto* et simplicissime, *duplicia*, id est multiplicia, quæ Latini vocant decumana. Sic sæpe in Scriptura *duplex* sumitur pro multiplici, ut ostendi *Isaiæ* XL, 2. Aliter hæc accipit Mariana : *Annuntians*, inquit, hic idem est quod Propheta, puta Zacharias, qui paulo ante gratulatus est Christo, dicens : *Tu quoque*, etc.; unde hic ei respondet Christus, *q. d.* Ego hodie, id est brevi, o annuntians, id est o propheta Zacharia, non solum vinctos e carcere educam, sed etiam multis bonis cumulabo.

13. QUONIAM EXTENDI (hebraice, *calcavi*, id est calcando extendi. Solent enim arcus magni pedibus calcando cornu et peripheriam, ac manibus attrahendo nervum, extendi) MIHI JUDAM QUASI ARCUM. — Alludit ad prælia et victorias Judæ Machabæi et fratrum ejus, eaque obiter perstringit. Unde de iis hæc exponunt Hebræi et S. Hieronymus. Verum proprie per ea intendit ad litteram significare mystica bella et victorias Apostolorum, *q. d.* Assumam ex Judæis Apostolos, qui erunt quasi arcus mei, quos valide distendam, ut jaciant sagittas efficaces verbi Dei, quibus corda omnium Gentium feriam, eaque mihi subigam, et ad me convertam. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Remigius et alii. Quocirca Mariana ex hebræo sic vertit et explicat : *Extendi mihi Judæ arcum*, id est, inquit, faciam ut Judas pro me extendat arcum : « Implevi Ephraim, » supple arcu, id est faciam ut Ephraim pro me pugnet.

Symbolice, Remigius et Lyranus per arcum Judæ accipiunt Christum ex Juda oriundum, *q. d.* Ego Christum in cruce extendam instar arcus, eoque configam et subjiciam omnes gentes. Unde Septuaginta vertunt : *Tetendit te, Juda, mihi arcum.*

IMPLEVI EPHRAIM.— Alludit ad Ephraimitas, qui excellebant in arte jaculandi, juxta illud *Psalm.* LXXVII, 9 : « Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum : conversi sunt in die belli. » Sed per eos intelligit Apostolos, quorum plerique fuerunt ex Ephraim, id est e decem tribubus, puta e Zabulon et Nephtalim oriundi, *Isaiæ*, IX, 1. Jam phrasim hanc : « Implevi Ephraim, » varii varie explicant. *Primo*, *q. d.* Implevi Ephraim peritia et dexteritate tendendi arcum et jaculandi. *Secundo*, *q. d.* Implevi Ephraim arcu, pharetra et sagittis. Ita Mariana. *Tertio* et genuine, implevi Ephraim, supple quasi arcum, uti paulo ante dixit de Juda. Jam arcus dicitur impleri Hebræis, cum plene et valide tenditur, cum plenis viribus nervus extrahitur, ut validum plenumque per

sagittam det ictum, quo scilicet rem propositam configat et conficiat; tunc enim jaculator omnibus suis plenisque viribus arcum quasi implet, dum eas in illo tendendo expromit et exerit. Sic IV *Reg.* IX, 24, in hebræo dicitur : *Jehu implevit manum suam in arcu,* ut vertunt Septuaginta, hoc est, manu sua implevit arcum, per hypallagen, id est traxit arcum totis viribus suis (1). Idem ergo est : « Extendi mihi Judam quasi arcum, » quod, « implevi Ephraim, » scilicet, *q. d.* Tam decem tribus, quam duas instar arcus plene traxi et extendi, ut iis validas jacerem sagittas. Audi S. Cyrillum : « Sumpta, ait, est hæc phrasis ab eo quod fit in arcu. Cum enim nervum et ferrum arcus adducimus prope pupillas, tunc dicuntur jaculatores implere arcum, et fit vehemens jaculatio. » Sic et Vegetius lib. I *De Re milit.* cap. XV, agens de tironum in militia institutione : « Major, ait, adhibenda solertia, ut arcum diligenter ac sapienter teneant, ut fortiter impleant, ut sinistra fixa sit. » Et Sidonius lib. I, *epist.* 2 : « Spicula capit, implet, expellit. » Porro tam manus impletur arcu plane pleneque distento, quam arcus manu : extensio enim arcus coæquatur extensioni manuum, et vice versa. Unde IV *Reg.* IX, Jehu dicitur implesse manum arcu : arcus enim commensus est jaculatori. Cum ergo hic plene manus distendit, plene distendit et arcum. *Secundo*, Sanchez censet impleri arcum, quando extremis arcus capitibus, sive cornibus, adducto vehementer nervo coeuntibus, impletur circulus, qui prius videbatur inchoatus in arcu, si semicirculi formam obtinet. Sic Threissa *Æneid.* XI arcum tetendit :

> Et duxit longe, donec curvata coirent
> Inter se capita.

Quod sumpsit ex Homero, *Iliad.* IV, ubi arcum vehementer intensum dicit actum in circulum. Et Euripidus in *Rhæso* : « Jungite, inquit, nervis arcus corneos. »

Huc accedit Delrio, *adagio* 1017, qui censet hanc phrasim, *implere arcum*, sumptam a luna quæ *plena* vocatur, quando coeuntibus cornibus in circulum reflectitur : huic enim arcus summa vi extensus est similis.

Jam quoad sensum, Chaldæus, Theodoretus, S. Thomas et Hugo censent Ephraim idem esse quod Judam : idem enim esse, « implevi Ephraim, » quod, « extendi Judam quasi arcum, » ac significare Judæos Babylone redeuntes fore validos et bellicosos, ut reipsa fuerunt tempore Machabæorum. Verum, ut paulo ante dixi, hæc ad litteram spectant Christum et Apostolos, qui partim ex Juda, partim ex Ephraim, id est ex regno decem tribuum sunt prognati. Significat ergo Deus quod Apostolis sit usurus, tanquam arcubus validissime extensis et libratis, qui prædicando validissime librabunt et emittent sagittas amoris divini, quibus vulnerabunt audientium corda, eaque subjicient Christo. Sic Christus de se ait *Isaiæ* cap. XLIX, 2 : « Posuit os meum quasi sagittam electam : in pharetra sua abscondit me. » Apostoli ergo fuerunt quasi sagittæ potentis acutæ. Audi S. Cyrillum : « Judam et Ephraim vocat totum genus Israel : ex quo primi Apostoli armati verbo Dei, et facti velut arcus, cæteras gentes adversantes percusserunt divinis dogmatibus : percusserunt, inquam, et vulnerarunt, non ad mortem, sed ad charitatem. Unde sponsa *Cant.* I, se appellat vulneratam charitate. » Apostoli sunt arcus Dei.

ET SUSCITABO FILIOS TUOS, SION, SUPER FILIOS TUOS, GRÆCIA, — *q. d.* Suscitabo e filiis tuis, o Sion, qui Græcos subjiciant. Nominat præ cæteris gentibus Græcos, quia cum his post tempora Zachariæ continuo negotium fuit Judæis; Alexander enim infensus Judæis, sed placatus a Jaddo pontifice, ingressus est in Jerusalem : Judas Machabæus et fratres ejus assidua gesserunt bella contra Antiochum Epiphanem, qui posteris Alexandri in regno Asiæ et Syriæ successit, ejusque asseclas. Unde Albertus, Hugo et Sanchez censent ad litteram hic esse sermonem de victoriis, quas Machabæi obtinuerunt contra Antiochum. Verum esto ad eos alludat, et obiter quasi perstringat Propheta; tamen persistens in prophetia de Christo, altius quid intendit, nimirum S. Paulum, S. Joannem aliosque viros apostolicos armatos verbo zeloque Dei, conversuros Græciam ad fidem Christi, uti eos fecisse patet ex Actis Apostolorum et ex Epistolis S. Pauli. Unde Ecclesia Græca prima pene in orbe effloruit, deditque Eclesiæ primos et præstantissimos doctores, uti S. Dionysium Areopagitam, S. Polycarpum, S. Chrysostomum, S. Basilium, S. Gregorium Nazianzenum, et alios complures.

ET PONAM TE (o Sion, o Ecclesia) QUASI GLADIUM FORTIUM, — *q. d.* Faciam ut instar gladii sis fortissima, sternasque ac occidas Græcos aliasque gentes, quia scilicet occides in eis infidelitatem et gentilismum, easque compelles ad novam vitam christianam sanctam et jucundam.

14. ET DOMINUS DEUS SUPER EOS VIDEBITUR (2). — Vers. 14.
Deus ex alto aderit Apostolis virisque apostolicis, et emittet jacula fulgurantia illustrationum internarum, quibus tum Apostolos ad divine

(1) Persuasum mihi est, ait Maurer, מלא קשת *mile qeschet*, proprie significare *implere arcum*, hoc vero esse *arcui imponere sagittam*, deinde vero etiam *arcum intendere*, quia sagitta non imponitur nisi arcui intenso. Itaque Jova hoc dicere videri possit : *Arcum tendam mihi Judam, arcum intendam Ephraimum.* Ackermann : Tendam mihi Judam arcum, et implere faciam hunc arcum Ephraimum, ut arcus sit Juda, et Ephraim sagittæ. Quod multo aptius et elegantius ait ipse Maurer, quam si Jova idem repetens dicat, arcum sibi se intenturum esse Judam, arcum Ephraimum.

(2) Sequuntur verba Prophetæ quibus prædicit, Deum Judæos adjuturum esse, ut hostes suos vincant, quod describit imaginibus consuetis.

prædicandum, tum gentes ad avide audiendum et assentiendum impellet. Ita S. Cyrillus.

Et Dominus Deus in tuba canet. — « Tuba, » scilicet Evangelii, qua Apostolos suos ad evangelizandum excitabit, et quasi in aciem instruet et educet, eosque præcedet et irruet in hostes celerrime et fortissime, ac instar turbinis venientis ab Austro omnes convolvet et secum abripiet. Hisce bellicis metaphoris significantur vis et energia prædicationis Evangelicæ, a Deo aspirata Apostolis et prædicatoribus. Unde de iis subdit :

Vers. 15. 15. Devorabunt (hostes suos) et subjicient lapidibus fundæ (1). — Intelligitur more hebræo nota similitudinis *sicut* vel *quasi* : ardentes enim sententiæ S. Scripturæ et sermones Apostolorum fuerunt quasi lapides fundæ, quos ejecerunt in gentes tanto impetu et rectitudine, ut eos ferirent et sternerent. Alludit ad fundam qua David lapidem intorsit in frontem Goliath, eumque tam valide illi impegit, ut ipsum prosterneret. Simili enim modo, sed mystico, Apostoli straverunt turres illas carneas Gentilium. Alludit quoque ad velites et fundibularios, qui olim in prima acie constituebantur, primique prælium inibant.

Et bibentes inebriabuntur quasi a vino.—Hebr. est המו *amu*, id est tumultuabuntur quasi temulenti. Unde Tigurina vertit : *Frement ut qui vino exhilarantur*. Est catachresis, significans copiosam hostium stragem, et ingentem Apostolorum tum zelum perdendi hostes, puta idola, infidelitatem et scelera omnia gentilismi; tum victoriam : tantum enim hostium sanguinem ab eis effundendum esse, ut, si eum victores biberent (quod nonnulli efferati olim fecerunt), inebriarentur et replerentur, sicut repleri solent phialæ et cornua altaris sanguine victimarum. Simili schemate de Christo victore dicitur *Psalm.* cix, 6 : « Conquassabit capita in terra multorum : de torrente in via bibet. » Quocirca Septuaginta clare hic vertunt : *Bibent eos sicut vinum*. Tale quoque est illud *Isaiæ*, lxiii, 3 : « Calcavi eos in furore meo, et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, et omnia indumenta mea inquinavi. » Alludit ad victorias Machabæorum cruentas, quibus plurimum hostium sanguinem effuderunt. Nota : Τὸ *quasi cornua altaris*, significat hanc gentilismi stragem faciendam ab Apostolis fore sacrificium, et hostiam Deo gratissimam, sicut hostiæ gratissimæ Deo sunt hostes Dei, cum jugulantur, et sanguis eorum effunditur, ac quasi libatur divinæ justitiæ et vindictæ. Unde Septuaginta vertunt : *Implebunt phialas; sicut altare;* vel, ut S. Hieronymus legit : *Implebunt sicut phialas altare*. Ita Theodoretus et Chaldæus : *Et erit*, inquit, *anima eorum plena deliciis, sicut phiala quæ plena est simila et oleo, et splendebunt sicut sanguis qui splendet in pariete altaris*. Sic S. Paulus Evangelii prædicationem vocat sacrificium, in qua gentes sunt victimæ, Paulus sacerdos, *Rom.* xv, 16 : « Ut sim, inquit, minister Christi Jesu in gentibus, sanctificans (græce ἱερουργῶν, id est *sacrificans*) Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta et sanctificata in Spiritu Sancto. » Unde ad hoc sacrificium sanguinem suum per martyrium, ad libamen offert Deo, *Philipp.* ii, 17 : « Sed et si immolor, inquit, super sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo et congratulor omnibus vobis. » Unde et Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. xxxix, sic legit et explicat : *Replebunt quasi pateras altare*, scilicet martyres sanguine suo, quem fundunt Deo, et quasi libant in altari.

16. Et salvabit eos Dominus, etc., ut gregem populi Vers. 16.
sui. — Apostoli enim fuerunt quasi grex arietum electus et selectus a Christo dicente : « Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, » *Matth.* x, 16; sed Deus eos protexit et salvavit, adeo ut oves vincerent lupos, eosque in oves converterent. Nota : Τὸ *ut gregem populi sui*, dupliciter accipi potest : *primo*, *q. d.* ut gregem non ovium, sed populi sui. Sic omnis populus omnesque fideles sunt grex Dei. *Secundo, q. d.* ut gregem selectum e populo. Sic soli Apostoli virique apostolici sunt grex populi Dei.

Quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus, — *q. d.* Apostoli, et fideles quos ipsi convertent, præsertim illustres virtute et sanctitate, salvabuntur a Deo, et liberabuntur ab omnibus periculis; quia ipsi sunt grex Dei, et quasi lapides primarii, quos ipse elevare, honorare et exaltare in terra decrevit. Albertus et Hugo per *lapides sanctos* accipiunt Machabæos. Verum esto ad eos alludatur, tamen proprie hæc spectant Christum et Apostolos, ut aiunt S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus, Ribera, et alii passim.

Pro *sancti* hebraice est נזר *nezer*, quod *primo* verti potest, *lapides separationis*, id est separati a vulgaribus, ideoque sancti; quia ad sanctam Ecclesiæ fabricam, vel titulum aut trophæum deputati. *Secundo*, *nezer* idem est quod *consecratio*. Unde Tigurina vertit : *Lapides consecrati in sublime ferentur super terram ejus*. *Tertio*, *nezer* significat *diadema*, *coronam*, vel *tiaram*. Unde aliqui vertunt, *lapides diadematis*, vel *coronæ*. Ita Vatablus. Hinc a *nezer* vocabantur *nazaræi*, quasi a vulgo separati et consecrati Deo, ac cæsarie sua coronati, uti dixi *Numer.* v (2).

(1) Propriis verbis dicitur, quod versu superiori imagine tempestatis propositum fuit. Comparantur Judæi leonibus, qui quos aggrediuntur, devorant, et sanguinem eorum bibunt.

(2) Cum אבני נזר *abene nezer* aperte oppositi sint lapidibus fundæ (id est vilissimis), quibuscum Hebræi populi comparantur versu qui præcedit, melius congruit *nezer* hoc loco coronæ, diadematis regii seu sacerdotalis significatu accipere, quo II *Sam.* i, 10; *Exod.* xxix, 6; *Levit.* viii, 9, legitur. (Rosenmuller.) In qua interpretatione, ait Maurer, immiscentur quæ non pertinent ad rem. Comparatio ponenda in eo solo quod torsi lapides in terram decidunt, et calcantur pedibus.

Lides icti i? Quæres : Quales sunt hi lapides? *Primo*, aliqui censent esse gemmas; ex quibus confletur et ornetur diadema (hoc enim significat *nezer*) Christi, *q. d.* Apostoli erunt gemmæ quæ in diademate Christi eminebunt, illudque decorabunt, et vicissim eo decorabuntur. Ita Vatablus et Sanchez. Huc accedit Chaldæus qui vertit : *Eliget eos sicut lapides superhumeralis*; quasi hic alludatur ad duodecim gemmas, quæ erant in ephod et rationali Pontificis, inscriptæ duodecim nominibus Patriarcharum, qui repræsentabant duodecim Apostolos : hi enim sunt Patriarchæ novi Testamenti, ut dixi *Exodi* XXVIII, 17. Simili modo de iisdem ait Isaias, cap. LXII, 3 : « Eris corona gloriæ in manu Domini. » Huc accedit Mariana qui sic explicat, *q. d.* Principes Juda elevabuntur sicut lapides coronæ, hoc est, erunt in pretio, dignitate et honore eminebunt, sicut eminent gemmæ in corona regia.

Secundo, alii accipiunt lapides fabricæ, *q. d.* Apostoli in fabrica Ecclesiæ quasi lapides primarii in culmine eminebunt, et virtute, et dignitate, et auctoritate et gloria. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus et alii. Alludere enim videtur Zacharias ad fabricam templi, ad quam ipse assidue Judæos excitabat : hæc enim erat typus fabricæ Ecclesiæ.

Verum quia hic nec coronæ, nec rationalis, nec ædificii fit mentio, sed terræ, in qua dicit elevandos hos lapides; hinc congruentius per lapides hos accipimus eos qui in titulum victoriæ, triumphi, vel rei alicujus illustris eriguntur. Alludit enim ad duodecim lapides, quos Josue, sicco pede superato Jordane, ingressus in Terram sanctam, in titulum et monumentum hujus miraculosi ingressus, et simul in signum quasi usucapionis, quod scilicet jam adisset possessionem Terræ sanctæ, erexit in Galaad, *Josue* V, 19. Hi enim duodecim lapides fuerunt typus duodecim Apostolorum, qui pari modo in Terra sancta, id est in Ecclesia, in titulum victoriæ, et possessionis aditæ a Christo erecti et elevati sunt. Tales quoque fuere lapides, quibus legem Dei inscribi, ac deinde eos erigi et statui in monte Garizim jussit Moses, *Deuter.* XXVII, 2 et sequent. Tale quoque fuit altare, quod in trophæum victoriæ ab Amalec reportatæ, ex lapidibus, ut videtur, construxit et erexit Moses, *Exodi* XVII, 15, vocavitque : « Dominus exaltatio mea, » vel « vexillum meum, » quod scilicet in Amalec inferens, eum prostravit. Hebræum enim נס *nes* significat *vexillum* : unde נוסס *noses* vocatur : *vexillifer*. Idem pene verbum hic usurpat Zacharias, scilicet מתנוססות *mitnosesot*, quod Noster vertit, *elevabuntur*; alii vertunt, *vexillabuntur*, hoc est, gerent vexillum crucis Christi, ejusque vexilliferi erunt in castris Ecclesiæ, ut prædicent victorias ejus virtute partas, in cujus gloriam erecti sunt; ad quod proinde omnes fideles quasi milites Christi se aggregabunt, ut suos hostes prosternant. Unde aliqui vertunt, *lapides fugantes*, scilicet castra hostium. Addit Arias alludi ad lapides qui in biviis, vel triviis eriguntur, ut viam viatoribus indicent, ne ab ea aberrent. Sic enim Apostoli viam nobis a terra in cœlum demonstrant. Sensus ergo est, *q. d.* Apostoli et viri Apostolici servabuntur et protegentur a Deo tanquam grex e populo suo selectus : nam uti lapides sancti in sublime efferentur in terra, ut sint tituli et monumenta Christi et Ecclesiæ, eorumque victoriæ, ac ad eam et per eam in cœlum viam omnibus ostendant. Huc accedit Sanchez : Lapides, inquit, isti *nezer*, id est separationis, consecrationis, vel coronationis, appellari possunt, quia quasi terminales, agros ab agris separant, puta Ecclesiam secernunt a Synagogis Judæorum, academiis philosophorum, et sectis gentilium, illamque Deo consecratam esse illustri aliqua nota demonstrant : aut certe Ecclesiam, quasi terram promissionis cingunt et coronant, sicut flumina salicibus coronari dicuntur. Qui etiam *sacri* dici possunt, quia religionis ergo a Christo erecti sunt. Additque alludi hic ad lapides terminales Judææ, quos post vastationem Chaldæorum Idumæi et aliæ vicinæ gentes hostiles Judæam occupantes, abstulerant; sed Judæis e Babylone in Judæam reversis, ab iis fuerunt restituti et elevati. Ex quo totius versus hujus hic erit sensus : Sicut Deus Judæos Babylone reversos salvavit, et pavit quasi gregem suum in pascuis, suis signis et titulis, quasi lapide terminali consignatis : sic idem christianos, quasi gregem suum, servabit ab omnibus periculis, et pascet in altis Ecclesiæ montibus, quasi pascuis suis, quos lapides elevati, puta Apostoli, sepiunt, et a Judæis Gentibusque disterminant, ac sanctificant, et in cœlum elevant.

Tertio, aliqui censent lapides hos fuisse globos lapideos. Unde Septuaginta vertunt : *Lapides qui volvuntur* (Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXIX legit, *volutant*) *super terram*. Hebræum enim *mitnosesot* potest deduci a נוס *nus*, id est fugere; et in *poel* active *noses*, id est fugare, *q. d.* Lapides fugientes, id est celerrime volubiles et mobiles, omnesque hostes et obices fugantes. Hi enim lapides significant Apostolos, qui celerrime totum orbem percurrerunt et circumgyrarunt evangelizando. Audi S. Cyrillum : « Volvi autem illos aptissime dicit, ut ad quidvis sanctorum agilitatem celeritatemque declaret. Lapides enim orbiculares, seu rotundi citra ullam difficultatem maxime sunt mobiles, si quis eos impellere voluerit : sic animus sanctorum ad omnia Deo grata est versatilis. » Causa est, quod cœlum spectent, terram vero non nisi in puncto tangant. Sphæra enim vel globus insistens plano, illud tantum in puncto tangit, ut docent mathematici : quo significatur sanctos, et præsertim viros apostolicos ita in cœlestia defixos, ut terrena vix, et non nisi necessitate coacti attingant, uti monet

S. Paulus II *Timoth.* VI : « Habentes, inquit, alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. » Unde Arabicus vertit : *Sunt lapides sanctificati, et ascendere eos faciet in terram sanctitatis de loco bonorum optimorum.* Quocirca S. Hieronymus eleganter et apposite explicans illud *Psalm.* LXXVI, 19 : *Vox tonitrui tui in rota*, « id est, inquit, vox prædicationis tuæ in toto orbe : » per illum enim totum prædicatio instar rotæ rotata discurrit. Tropologice vero : « Rota, inquit, modico quodam vestigio stat in terra; et non solum stat, sed quasi percurrit : non stat, sed tangit et præterit : ita et sanctus vir, quoniam in corpore est, necessitatem habet aliqua de terrenis cogitare ; sed habens victum et vestitum, his contentus est; et tangens terram ad altiora festinat (ut quasi rota tangens terram, illico erigatur in altum). Ille qui currit, et ad altiora festinat, in illo est sermo tuus. Legimus in Propheta (*Zachar.* IX) : Sancti lapides volvuntur super terram. Quoniam enim rotæ sunt, propterea volvuntur super terram, et ad altiora festinant. »

Ita Atherius Archiepiscopus Asiæ, jussus ab angelo perquirere S. Joannem, qui a silentio cognominatus est Silentiarius; eo invento cognitoque quod nobilitatem, opes amplas et episcopatum Dei amore reliquisset, seque voluntariæ paupertati, humilitati et exercitationi anachoreticæ addixisset, et inter anachoretas incognitus viveret, admirans exclamavit : « Vere nunc quoque sancti lapides in terra volvuntur, » uti refert Cyrillus in *Vita S. Joannis Silentiarii*, qui coævus fuit S. Sabæ et Justino imperatori, floruitque anno post Christum quingentesimo.

Moraliter quam elevata sit vita sanctorum.

Moraliter, disce hic quam alta, separata et elevata sit vita sanctorum, præsertim eorum qui religione Nazaræi sunt, et alios sanctificant. Elevantur enim a terra in cœlum, adeoque pertingunt ad *nezer*, id est diadema quod est in capite Christi, illudque exornant. Quam ergo hoc diadema a terra elevatum est, tam et ipsi elevati sunt a terrenis et terrenorum moribus : quia eorum conversatio est cum Christo in cœlis. Accipe descriptionem et hypotyposin viri sancti ita elevati : « Vir sanctus hominem interius ordinat; exterius ornat; a rebus turpibus cohibet : sermones rectos et utiles amat : in risum non effunditur, non clamat, nec vocem attollit. Modeste incedit. Aliorum facta curiose non inquirit; admonitiones hilari vultu recipit : errori aliorum facile condonat : humilis est, mitis et benignus : miseris quibuslibet ex visceribus miserando compatitur : laudibus non extollitur, detractione non dejicitur : interroganti facile leniterque respondet : contendenti facile cedit : patienter alios audit : in omnibus alios ædificare et perficere studet : rari est et gravis sermonis : in cibo parcus, in potu sobrius : compositus in vultu et verbis : odit mendacium, fabulas et nugas : filius est veritatis : oculos habet demissos et simplices. Puritate candidus, obedientia promptus, patientia perfectus, in oratione assiduus : in fide stabilis, in opere diligens, in abstinentia rigidus, in moribus exemplaris : in conversatione gratus, in verbis affabilis, in dando liberalis, amicis fidus, inimicis benignus, Deo resignatus, sibi mortuus, mundo crucifixus, omnibus omnia ut omnes lucrifaciat : zelotes pro honore Dei et salute animarum. »

Viri sancti descriptio.

Audi et S. Gregorium lib. VI *Moral.* cap. II : « Quia sancti viri ita prosperitatem sæculi despicientes calcant, sicut adversitatem ejus calcantes tolerant per magnam mentis celsitudinem, mundi sibi et adversa et prospera substernentes dicunt : Sicut tenebræ ejus et lumen ejus, *q. d.* Sicut intentionis nostræ fortitudinem ejus tristia non premunt; ita hanc nec blanda corrumpunt. » Idem, lib. VIII, cap. XIV, explicans illud *Job* VII : *Elegit suspendium anima mea, et mortem ossa mea*, per suspendium accipit elevationem mentis ad cœlestia; per mortem ossium, mortificationem carnis : « Sancti enim viri, inquit, certissime sciunt, quia habere in hac vita requiem nequaquam possunt, et idcirco suspendium eligunt, quia nimirum desideria terrena deserentes, ad alta animam tollunt. Suspensi autem mortem suis ossibus inferunt, quia amore supernæ patriæ in virtutem studiis accincti, hoc quod fortes prius in mundo fuerant, vinculo humilitatis insequuntur. » Idem, lib. XII, cap. XVII, docet sanctos ob vitæ mentisque celsitudinem vocari cœlos, « sicut scriptum est *Psalm.* XVIII : Cœli enarrant gloriam Dei, qui per naturam omnes in semetipsis propriam mutabilitatem habent, sed dum immutabili veritati studiose semper inhærere desiderant, inhærendo agunt ut immutabiles fiant. » Idem, lib. XX, cap. XIX : « Sanctos suos Dominus veniendo adjuvat, derelinquendo probat, donis firmat, tribulationibus tentat. » Idem, lib. XXI, cap. X : « Sancti viri cum præsunt, non in se potestatem ordinis, sed æqualitatem conditionis attendunt; nec præesse gaudent hominibus, sed prodesse. » Idem, lib. XXI, cap. XV : « Sancti viri quando cum personis minoribus contentionum negotia subeunt, dum gravare vel in minimis timent, ipsi contra justitiam gravari nequaquam refugiunt. » Idem, lib. XXVI, cap. XXI : « Sancti, inquit, reges sunt, quia tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo præesse noverunt. » Idem, lib. XXI, cap. XV : « Vir sanctus quo majore persecutione premitur, eo ad prædicandam veritatem acrius instigatur; et cum patienter persecutores tolerat, ardenter ad se auditores trahere festinat. » Idem, lib. XXXV, cap. II : « Sancti viri dum divinitatis arcana audiunt, quanto magis contemplando proficiunt, tanto amplius despiciendo quod sunt, aut nihil, aut prope nihil se esse cognoscunt. »

Audi et S. Augustinum in *Psalm.* CXXII : « Cœlum mihi sedes est. Qui sunt cœli, nisi justi? In ipsis

sedet Deus, et de ipsis judicat Deus. Quomodo peccator factus est terra, cui dictum est : Terra es, et in terram ibis; sic justificati facti sunt cœlum. Portaverunt Deum, et de ipsis Deus coruscabat miracula, tonabat terrores, pluebat consolationes. Anima justi thronus est sapientiæ, id est, in anima justi sedet sapientia tanquam in sella sua, tanquam in throno suo, et inde judicat omne quod judicat. » Idem in *Psalm.* XCVI : « Tu si vis, cœlum eris : Si vis esse cœlum, purga de corde tuo terram : si terrenas concupiscentias non habueris, et non frustra responderis sursum te habere cor, cœlum eris. Conversatio enim tua in cœlis erit. » Idem, lib. II *De Serm. Domini in monte*, cap. X : « Pater noster qui es in cœlis, id est in cordibus justorum, tanquam in templo sancto suo. » Hisce enim promisit illud *Isaiæ* LVIII, 14 : « Delectaberis super Domino, et sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui. » Audi et Gentilem Senecam lib. *De Quatuor virtutibus* : « Magni animi hominis bonum est non vacillare, constare sibi, et finem vitæ intrepidus exspectare. Nil aliud magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens. Si magnanimus fueris, nunquam judicabis tibi contumeliam fieri. »

Vs. 17. 17. QUID ENIM BONUM EJUS EST, ET QUID PULCHRUM EJUS, NISI FRUMENTUM ELECTORUM, ET VINUM GERMINANS VIRGINES? — Τὸ *ejus* hebraice et græce est masculinum : unde terram, utpote feminini generis, respicere nequit. Respicit ergo Deum, et consequenter ejus populum. Sicut enim Deus nil melius, aut pulchrius hoc dono dare, sic nec populus accipere potest. Est epiphonema, quo per admirationem et exclamationem claudit una quasi synopsi, omnia bona paulo ante recensita, ac simul dat causam, id est fontem tantorum bonorum, *q. d.* Causa, cur Apostoli et eorum sequaces sint futuri quasi sagittæ et jacula fulgurantia, quæ omnes gentes sternent sibique subjicient; curque salvandi sint a Deo, et pascendi ut grex ejus; denique cur sint lapides *nezer*, id est separati et consecrati Deo, ideoque elevandi super terram : horum, inquam, omnium causa est, quod Deus ita eos amet, ut omne suum bonum eis communicet : « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum, nisi frumentum electorum? » etc., *q. d.* Utique Deus nihil habet quod det melius, aut pulchrius frumento electorum. Hinc Septuaginta vertunt : *Quia si quod pulchrum illius, et si quod bonum ejus*, hoc utique est *frumentum juvenibus, et vinum boni odoris ad virgines;* Pagninus et Vatablus : *Quanta enim bonitas, et quanta pulchritudo ejus! Frumentum juvenes, et vinum virgines succulentas et vegetas reddet;* Syrus : *Quam bonum, et quam pulchrum est triticum adolescentibus, et vinum delectat virgines!* Arabicus Antiochenus : *Quam bona et quam utilis esca juvenibus, et vinum jucundat virgines!* Arabicus Alexandrinus : *De loco bonorum optimorum frumentum puerorum, et vinum et unguentum virginum.* O ergo bonitas et pulchritudo Dei stupenda! o abyssus bonitatis! o amor! o stupor!

Quæres : Quodnam hoc frumentum et vinum? Frumentum electorum quod? *Primo*, Hebræi et Theodoretus censent hic Judæis copiam frumenti et vini ad litteram promitti. Unde Sanchez sic explicat, *q. d.* O quantum bonitatis ac pulchritudinis habebit ager ille, Responsio prima. quem Dominus suo assignabit populo, quemque suis sibi titulis circumscribet! Afferet enim frumentum, quod juvenes robustos; et vinum, quod virgines florentes atque nitentes faciat. Mariana vero sic : Quod maxime pulchrum existet in hac victoria, erit finis ejus, scilicet convivia, quæ juvenes et virgines instruent, et cantica quibus lætitiam celebrabunt. Verum hic sensus humilis est et terrestris, præsertim quia præcedentia omnia spectant ad tempora Christi : nec vinum materiale germinat virgines, ut vertit Noster, sed potius accendit libidinem.

Secundo, melius alii frumentum et vinum mystice accipiunt pro alimonia spirituali; puta pro Secunda. lege et doctrina Mosis et Prophetarum, quæ Judæorum, tam juvenum quam virginum, mentes pavit et aluit in cultu Dei, quando Machabæi legem cum cultu Dei, ob persecutionem prolapsam, erexerunt et in integrum restituerunt. Unde Chaldæus vertit : *Quoniam quam bona et pulch. est doctrina legis, et judicium veritatis directum in congregatione!* Ita Albertus et Hugo. Verum quia e vers. 9 hucusque egit de Christo, non de Mose; hinc

Tertio, sublimius et germanius alii per frumentum et vinum accipiunt legem et doctrinam Tertia. Evangelicam, quæ prædicata a Christo et Apostolis mentes audientium pascit, ac juvenes ad fortitudinem, virgines ad castitatem excitat. Ita Clarius, Vatablus et Arias.

Quarto, aptissime et plane ad litteram, frumentum hoc et vinum est Eucharistia, in qua corpus Quarta et genuina. Christi Domini sub specie panis e frumento confecti, et sanguis sub specie vini, vi consecrationis, puta verborum Christi Domini, realiter et substantialiter præsens in altari sistitur, quod Apostolos et fideles nutrit, corroborat et inflammat ad præliandum prælia Domini, eosdemque a terrenis desideriis ad cœlestia traducit et elevat. Hoc enim ejus vinum non luxuriam, sed castitatem germinat et producit : utraque ergo species Eucharistiæ hic notatur, scilicet frumentum sive panis et vinum. Ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Lyranus, Ribera, a Castro et alii hic, ac Paschasius lib. *De Corpore et sanguine Domini*, cap. XXI.

Ubi nota : Eucharistia dicitur bonum et bonitas Eucharistia est bonitas et pulchritudo Christi, cur? Christi, quia summa bonitate summum bonum, scilicet seipsum quantus quantus est, puta totam deitatem et humanitatem nobis communicat, et in escam dat; ita ut totum quasi deitatis ærarium hic in nos expromat et exhauriat. Eadem dicitur

pulchrum et pulchritudo Christi, *primo*, substantia : quia scilicet substantialiter nobis exhibet Christum, qui qua Deus, est verbum, imago et pulchritudo Patris; qua homo, est « speciosus forma præ filiis hominum. » *Secundo*, causalitate et effectu : quia scilicet est « frumentum electorum, et vinum germinans virgines. » Nam causat in nobis juventutem florentem spiritus et animæ, dum facit eam robustam, floridam, agilem et alacrem ad omne bonum : rursum dum facit eam puram et virginem. Vere enim ait Sapiens, cap. IV, 1 : « O quam pulchra est casta generatio cum claritate! » *Tertio*, Sacramento : quia species panis et vini repræsentant nobis Christum in cruce immolatum, puta corpus a sanguine separatum, quasi occisum et mortuum. Hæc autem immolatio et victima fuit pulcherrima, præstantissima, Deo dignissima et gratissima, utpote per quam omnis honor peccato violatus et ablatus ipsi est restitutus, ac consequenter peracta nostra redemptio et reconciliatio cum Deo. Quocirca eleganter et vere S. Augustinus in *Psalm.* XLIV, post initium : « Christus, ait, est pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in utero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher invitans ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in sepulcro. » *Quarto*, convivio : Eucharistia enim est convivium in quo Deus nobiscum convivatur, ac proinde apponit escam non humanam, non angelicam, sed divinam, ideoque pulcherrimam et magnificentissimam. Pulchritudo enim convivii est ejus decor et magnificentia. Hoc est quod ait Psaltes, *Psalm.* CX, 3 : « Confessio et magnificentia opus ejus, » quia scilicet, « escam dedit timentibus se. » Quam escam? « Panem cœli dedit eis : Panem angelorum manducavit homo, » *Psalm.* LXXVII, 25. Ergo in Eucharistia, « confessio et pulchritudo in conspectu ejus : sanctimonia et magnificentia in sanctitate ejus, » *Psalm.* XCV, 6. Merito S. Augustinus serm. 50 *De Verbis Domini* : « Quid dicis, ait, Domine bone pastor? Tu enim pastor bonus, qui bonus agnus : idem pastor et pascua, idem agnus et leo. » Hæc pulchritudo magis patebit ex Eucharistiæ cum aliis fidei mysteriis symmetria et congruentia quam jam subdo.

Moraliter, disce hic Eucharistiam esse omne bonum et pulchrum Dei et Christi, æque ac nostrum, adeo ut nihil melius aut pulchrius nobis dare possit. Vere de ea Poeta christianus :

Sanctum, augustum, almum, cœli admirabile munus,
Per te melliflui rorant dulcedine montes.
Per te mellifluæ complentur nectare valles.
Ipse amor, ipsa animis nostris innexa voluntas.

Ratio est, quia in Eucharistia, ut dicitur *Psalm.* CX, 4 : « Memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, escam dedit timentibus se. » Eucharistia enim est quasi compendium, et anacephalæosis omnium mirabilium Dei operum. Nam *primo*, hic quasi est nova creatio mundi : quia transsubstantiatio est velut quædam creatio, qua quasi creatur in altari ipse Dominus et creator mundi, ac mundus in ipso, ideoque integras rerum naturas commutat et transsubstantiat, panem in carnem, vinum in sanguinem Christi.

Secundo, mirabile Dei opus erat manna, quod erat panis cœli, et panis angelorum. Eucharistia est manna supernaturale et divinum, *Joan.* cap. VI, vers. 59.

Tertio, mirum ineffabile Dei opus fuit Incarnatio, qua « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » In Eucharistia est quodam modo nova incarnatio, dum de novo Verbum in altari humanatum sistitur, et quasi incarnatur.

Quarto, mirum Dei opus fuit Christi crucifixio, mors mundique redemptio : in Eucharistia est viva repræsentatio crucifixionis et mortis Christi : « Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annnntiabitis, » I *Corinth.* XI, 26.

Quinto, quia in Eucharistia Deus omnia vetera miracula renovat et superat. Nam non aquam in vinum, sed vinum in sanguinem suum commutat : facit ut Christus homo sex pedum subsistat in puncto, imo in singulis punctis hostiæ : facit ut accidentia panis et vini per se subsistant sine subjecto, ac si essent substantia. Idem facit non uno in loco, sed in omnibus altaribus dum consecratio fit, per totum mundum. Itaque Christus idem toto suo corpore et quantitate est in plurimis et distantissimis locis, idque continuo singulis diebus, per omnes hebdomadas, menses, annos et sæcula.

Sexto, ideo reliquit nobis Eucharistiam, ut esset objectum circa quod exerceremus omnes virtutes : fides enim ingens hic requiritur, ut credamus hostiam non esse panem, sed carnem Christi; nec vinum quod ante fuit, esse vinum, sed esse sanguinem Christi; etsi omnes sensus judicent esse vinum, esse panem, non carnem, non sanguinem. *Secundo*, religio hic exercetur : quia habemus Deum præsentem, quem latria adoramus. *Tertio*, spes : quia si Christus dat nobis seipsum in cibum, quid non dabit? et ita de cæteris.

Septimo, Eucharistia est summum et præstantissimum sacrificium, quo Deus summe honoratur : quia ei offertur et immolatur nobilissima victima, scilicet non bos, non taurus, sed ipse Dei Filius, Deus et homo; isque in ejus honorem quasi mactatur et consumitur. Rursum Eucharistia est sacrificium propitiatorium, quo sacerdos quasi mediator Dei et hominum, Deum hominibus propitiat, veniam peccatorum, et gratias omnes Ecclesiæ impetrat, quæ alias ob multorum peccata graviter a Deo castigaretur.

Octavo, Eucharistia est panis transsubstantialis

ὑπερούσιος, et supersubstantialis, *Matth.* VI, 11, confirmans cor, spiritum, mentem hominis, omnesque ejus vires et potentias. Est pharmacum immortalitatis, cujus vi resurgemus ad vitam immortalem, ut docet Christus *Joan.* VI, 59 : « Qui manducat hunc panem, vivet in æternum; » idque expresse ibidem docet S. Cyrillus. Est medicina omnium infirmitatum et morborum corporis et animæ. Laboras superbia? sume Eucharistiam, id est Christum ad carnem, imo ad panem se humiliantem; et panis hic humilis te humilem faciet. Laboras tentatione libidinis? sume vinum germinans virgines. Laboras ira et impatientia? sume Christum crucifixum et patientissimum : hic suam tibi patientiam communicabit, etc.

9o. *Nono*, Eucharistia est ignis amoris divini, accendens in nobis ardorem charitatis. In ea enim Christus est « amor amorum, » ait S. Bernardus, vel quisquis est Auctor, serm. *De Cœna Domini.* Nam, ut canit S. Thomas Aquinas :

> Se nascens dedit socium;
> Convescens in edulium;
> Se moriens in pretium :
> Se regnans dat in præmium.

Quis enim non amet Christum, totusque in eum quasi transeat, dum totus in eum transit Christus? Quis Christum ignem suscipiens, eo non inardescat? S. Augustinus serm. 9 *De Natali Domini* : « Factus, inquit, est Deus homo, ut homo fieret Deus : ut panem angelorum manducaret homo, Dominus angelorum factus est homo. » Legimus de S. Catharina Senensi, cor ejus Christi patientis consideratione et amore fissum, ita ut ipsa expirarit, uti refert Ambrosius Catharinus in ejus *Vita* lib. II, cap. XXX. Ita mirum est cor nostrum in Eucharistia tanto Christi amore non findi, tanto igne non consumi. Axioma est Philonis in *Vita Mosis* : « Miracula quotidiano usu talia desinunt videri. » Hoc verum experimur apud homines in sancta communione : iis enim Eucharistia, quia quotidiana, vilescit, cum sit miraculum miraculorum, et prodigium prodigiorum. Hoc deplorabat, imo stupebat S. Franciscus, ut habetur in ejus epist. *ad Sacerdotes sui Ordinis*, quæ habetur in fine tomi V *Bibliothec. SS. Patrum* : « Magna, ait, miseria, et miseranda infirmitas, quando ipsum (Christum) sic præsentem habetis, et aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paveat, totus mundus contremiscat, et cœlum exsultet, quando super altare in manibus sacerdotis est Christus Filius Dei vivi. » Quocirca ut hoc consuetudinis vilescentis malum evitemus, quotidie excitanda est novitas mentis, attentionis, considerationis, admirationis et stuporis tanti Sacramenti, perinde ac si primum eo die fieret, nec unquam antea factum esset : « Ita magnum, novum et jucundum tibi videri debet, cum celebras, aut Missam audis, ac si eodem die Christus primum in uterum Virginis descendens homo factus esset, aut in cruce pendens pro salute hominum pateretur et moreretur, » ait noster Thomas lib. IV *De Imitat. Christi*, cap. II.

Hæc omnia complectitur Zacharias hoc elogio : « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus? » idque hoc fine, ut acuat in christianis famem Eucharistiæ, ac simul indicet optimam dispositionem et præparationem ad sacram communionem esse, si quis ingentem ejus in se excitet famem, ingens, inquam, desiderium sumendi Christum. Sicut enim ad utiliter sumendum cibum corporalem, optima dispositio est appetitus et orexis : hæc enim omne insipidum facit sapidum, illudque stringit, optime concoquit, sibique incorporat; unde illud vulgo tritum : « Optimum cibi condimentum est fames; » ita prorsus se res habet in cibo spirituali Eucharistiæ. Quocirca S. Chrysostomus docet accedentem ad Eucharistiam ita avide accedere ad eam debere, ac si in ea os applicaret lateri Christi, ex eoque sugeret et biberet sanguinem Christi, uti revera facit. S. Catharina Senensis accedebat ad S. Synaxin tanta orexi, quanta infantes famelici accedunt ad ubera matris, adeo ut præ fame videretur deficere et emori. Unde et S. Chrysostomus homil. 60 *ad Popul.* : « Nonne videtis, ait, quanta promptitudine parvuli papillas capiunt, et quanto impetu labia uberibus infigunt? Accedamus cum tanta nos quoque alacritate ad hanc mensam, quinimo cum longe majori trahamus, tanquam infantes lactanei, spiritus gratiam; et unus sit nobis dolor hac esca privari. » S. Thomas *Opusc.* 57 : « Suavitatem, ait, hujus Sacramenti nullus digne exprimere sufficit, per quod spiritualis dulcedo in suo fonte gustatur, et recolitur memoria illius, quam in sua passione Christus monstravit, excellentissimæ charitatis. » Quocirca S. Mechtildis a Deo didicit optimam ad Eucharistiam dispositionem, Deoque gratissimam esse, ut, licet quis in se non sentiat vivam ejus famem, ardensque desiderium, concipiat tamen desiderium hujus desiderii, optans vehementem hujus cibi famem, atque orans Deum, ut sibi hanc cœlestem cœlestis escæ orexin indat et inspiret.

Rursum, ut hoc pulchro et bono Eucharistiæ fruamur, illudque plene gustemus et sapiamus, illud ipsum post S. Synaxin diu et devote cum gratiarum actione ruminandum est, mensque cum Christo colligenda et unienda : qua de re egregia et perutilia edidit documenta noster P. Balthasar Alvarez, vir raræ prudentiæ et sanctitatis, quæ in *Vita* ejus recenset P. Ludovicus de Ponte, cap. VI, § 2 : Multis communicantibus, inquit, pruriunt pedes ut inde discedant statim prætextu lectionis, collocutionis, ambulationis, quæ est phrenesis intolerabilis. Orationes enim et lectiones quid aliud sunt, quam quidam clamores quibus Dominum vocamus ut ad domum nostram venire dignetur? Quæ ergo stultitia est, ut post tot horas dum ille ad nos venit, imo ingre-

ditur, nos illico eo relicto domo exeamus? Quid quæris præter Deum tuum? plus ille te docebit quam omnes libri, plus te recreabit quam omnes amici, plus virtutis dabit quam omnes sancti. Ad hoc perpende sequentes veritates, quibus anima cum Deo loquitur :

Infirmus, Domine, qui tecum non exhilaratur, valde prope est ut cadat :
Anima quæ tecum non exsultat, unde poterit exsultare?
Qui tecum, Domine, non est contentus, quomodo non crepat?
Qui dum te hospitem habet, properat ut domo exeat, facile ostendit se cor habere alibi obstrictum.
Cui tecum manere tædium est, nescit quod tu sis Deus et totum bonum ejus.
Qui tecum non manet libenter, ostendit se phrenesi laborare, cum hujus rei causa natus sit.

Tu enim es omne bonum et pulchrum totius universi, qui ejus scintillam creaturis singulis gratis communicas et impertis. Quæ ergo stultitia, relicto fonte immenso voluptatis, guttam unam persequi? Ergo qui sapis sequere consilium Sapientis, *Eccli.* XIV, 14 : « Non defrauderis a die bono, et particula boni doni non te prætereat. »

Eucharistia facit juvenes validos.

FRUMENTUM ELECTORUM. — Hebraice est בחורים *Bachurim*, quod Septuaginta, Syrus et Arabicus, Vatablus et Pagninus vertunt, *juvenum*. Hi enim præ senibus eliguntur ad opera tum civilia, tum bellica conficienda. Eucharistia ergo est « frumentum electorum, » quod scilicet facit selectos juvenes, hoc est validos, alacres et expeditos ad omne bonum, æque ac ad quodvis prælium quantumvis arduum et difficile. *Secundo*, « electorum ; » quia facit ut a Deo eligamur ad vitam æternam, *Joan.* VI, 59, ac discreti a reprobis, inter electos cœlo donandos annumeremur. Hinc patet electionis ad gloriam signum ac causam esse, piam et frequentem communionem.

Primo.

Porro Eucharistiam esse frumentum electorum et juvenum, eos vegetans, animans et validans, patet *primo*, in martyribus, qui Eucharistia se muniebant et roborabant ituri ad tribunalia, aculeos, catastas et supplicia, ut patet ex S. Cypriano lib. I, epist. 2 *ad Cornelium*, eaque de causa Eucharistiam tempore persecutionis domum deferebant, ut illam instante periculo sumerent. Dum enim Christi sanguinem pro nobis fusum suscipimus, roboramur et excitamur, ut et nostrum sanguinem pro ipso generose et libenter profundamus, ait S. Cyprianus, quia fortis est ut mors dilectio : additque eos in hoc prælio non posse fortiter pugnare, qui his armis induti non sint. Quocirca S. Anacletus, a S. Petro quartus Pontifex et martyr, anno Domini 112, incrudescente persecutione Trajani, sanxit ut omnes christiani sacrificio Missæ præsentes, eo peracto, communicarent, itaque se ad martyrii agonem roborarent, ut habent ejus *Vita* et *Decreta*.

Secundo.

Secundo, in impugnatione dæmonum, quorum rabiem fideles Eucharistia roborati superant et profligant. Unde S. Chrysostomus, hom. 61 *ad Populum* : « Tanquam leones, inquit, ignem spirantes ab hac mensa recedamus, facti diabolo terribiles, juxta illud *Psalm.* XXII, 5 : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. » Scribit S. Prosper *De Promis. et prædict. dimid. tempor.* cap. VI. Carthagine virginem quamdam energumenam, a dæmone vi Eucharistiæ liberatam. Hac de causa Christus iturus cum suis ad passionem, prius Eucharistiam instituit, sumpsit et suis distribuit, ut nos idem in omni tentatione et tribulatione facere doceret. Unde S. Chrysostomus loco citato : « Cum nos, ait, ab ira corripi viderimus, vel ab alio vitio, cogitemus quibus facti sumus digni, et sit irrationabilium nobis motuum correctio talis cogitatio. »

Tertio, in prælio et conflictu : Otto imperator prælium commissurus cum Hungaris, prius cum suis Eucharistiam sumpsit, ac deinde dimicans ingentem hostium numerum trucidavit, et illustrem victoriam obtinuit, anno Domini 955, uti in ejus Gestis scribit Udalricus, et ex eo Cardinalis Baronius. Qui et anno Domini 1040, ex Curopalata et Cedreno narrat, Catalacum præfectum Michaelis imperatoris magnas Saracenorum copias Messenam invadentes profligasse, militibus ante aciem sacro viatico communitis. Idem solitum facere ante prælia Henricum imperatorem maritum S. Cunegundis, ex Petro Damiano et Bonifacio narrat, anno Domini 1022. Scribit Theodoretus lib. III *Histor.* cap. III, Constantium, Magni Constantini filium, milites suos hortatum ad percipiendam Eucharistiam ante certamen cum Magnentio. Idem fecisse christianos in bello sacro cum Hierosolymæ obsiderentur, scribit Guilielmus Tyrius, et ex eo Molanus in *Natal. Belgii* 15 julii, appendice 2. Memorabilis fuit victoria, quam virtute Eucharistiæ et S. Crucis de Saracenis retulit Alphonsus VIII, rex Castellæ, sub Innocentio III Pontifice, anno Domini 1212, die 16 julii. Cum enim rex cum omnibus militibus suis ante prælium sacra confessione et communione sese communiisset, ac Rodericus Archiepiscopus Toletanus crucis vexillum in barbaros intulisset, cæsa sunt ad ducenta Saracenorum millia, 25 duntaxat e christianis desideratis. Quocirca annuam tanti miraculi memoriam celebrant Hispani festo, quod nuncupant triumphum S. Crucis, die 16 julii. Rem gestam scripsit rex ad Innocentium III Pontificem, et Rodericus Archiepiscopus Toletanus, lib. VIII *Histor.* I, atque ex iis P. Ribadeneira in *Vitis Sanctorum* die 16 julii. Non minus illustris fuit victoria, quam de iisdem eadem armatura obtinuit Ramirus rex, anno Domini 834. Cum enim Ramirus ab iis cæsus sese cum suis recepisset ad montes, afflictusque Deum obsecraret, apparuit ei S. Jacobus, mandans ut milites omnes sacra confessione expiaret, et sancta communione reficeret, itaque hostes invaderet incla-

mans nomen Dei et S. Jacobi : se enim equo candido castra præiturum, et hostes dispersurum. Ita factum : quocirca in eo prælio ceciderunt septuaginta Maurorum millia. Atque exinde Hispani in præliis inclamare consueverunt S. Jacobum. Ita Ribadeneira in *Vita S. Jacobi*. Hoc imitentur duces et milites christiani, ac similes de inimicis fidei triumphos reportabunt.

Qrto. *Quarto*, in infirmitate corporali. Scribit S. Bonaventura, lib. *De Perfectione ad sororem*, sæpe personas debiles in S. Synaxi tantum sentire roboris, consolationis et lætitiæ, ut ab ea robustæ discedant, perinde ac si nulli infirmitati essent obnoxiæ. In *Vitis SS. Patrum* legimus sanctos nonnullos sine cibo, sola Eucharistia sustentatos, vitam sanam et longævam egisse. Palladius in *Lausiaca*, cap. xv, scribit Joannem Monachum cibum nunquam sumpsisse, nisi die Dominico Eucharistiam : hanc enim solam ei Sacramentum fuisse et victum. Sic Severus abbas, Dominico die Eucharistia et modico pane refectus, per reliquum hebdomadæ nihil amplius comedebat. Ludovicus Pius imperator in supremo morbo quo obiit, totos quadraginta dies jejunus transegit, Eucharistiam solam quotidie sumens, ut qui adfuit ei scriptor testatur, inquit Thomas Bozius, tom. II, lib. XV *De Signis Eccles.* cap. II.

Scribit Sigebertus in *Chronico*, anno Domini 823 in ditione Tullensi, puellam quamdam duodennem, sumpta in Paschate Eucharistia per triennium omni cibo abstinuisse. S. Maria Oigniacensis, in Belgio sanctitatis fama celebris, infirma cibum omnem respuebat, sola Eucharistia vivebat et valescebat; ac subinde facies ejus quosdam ex se radios lucis vibrare et diffundere videbatur, inquit Cardinalis Vitriaco in ejus *Vita*, lib. II, cap. XII.

Scripsit S. Gregorius Nazianzenus, oratione 19 *in Funere patris*, patrem suum ardentissima et diuturna febri exhaustum, sumpta S. Eucharistia convaluisse, ac subjungit idem miraculum matri suæ aliquanto post contigisse : « Nam cum nunquam non, inquit, dolore premeretur (pater), et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto et imperio fugatus se subducebat. » Idem in *Funere Gorgoniæ sororis* suæ, scribit illam ad S. Eucharistiam orantem a membrorum omnium dissolutione, ac gravissimis cruciatibus quibus angebatur, sanitati sibique restitutam. S. Ambrosius in *Funere Satyri fratris* sui, scribit eum Eucharistia ad collum appensa e naufragio incolumem enatasse. Hinc liquet Eucharistiam esse frumentum electorum, eis ad hoc a Deo datum, ut eo aliti crescant et juvenescant. Præclare Tertullianus lib. *De Resurrect. carnis*, cap. VIII : « Caro, ait, corpore et sanguine Christi vescitur, ut et anima de Deo saginetur. »

ET VINUM. — Hebraice est תירוש *tiros*, id est vinum recens, sive mustum, quod suavissimum est, et adeo potens, ut ebulliat, et vasa maxima, nisi hiatus aliquis laxetur, et spiraculum per quod exæstuet, disrumpat. Quid musto recenti dulcius? quid fortius? quid ferventius? quid splendidius? quid efficacius ad cor exhilarandum, ad vitales et animales vires reficiendas, ad spiritus excitandos, ad animum permovendum, et mentem illustrandam acuendamque? Appelles merito vitam alteram artificiatam, non sine Dei consilio a Noe inventam, ut succederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Tam suave, tam potens, tam fervens, tam splendidum, tam efficax est vinum Eucharistiæ, quod succum et spiritum Christi nobis instillat, quo hausto excitantur languidi, reviviscunt mortui, et in alios homines evadunt, ut ardorem concipiant juvenilem, viresque ardori conformes ad magna quæque et difficilia designanda, audenda et perficienda.

GERMINANS. — Hebraice est ינובב *ienobeb*, quod Septuaginta vertunt εὐωδιάζων, id est *odoratum ad virgines*, bonum odorem exhalans virginibus, ut videatur esse aromaticum; unde vulgo vinum vocatur *cos*, quod scilicet egregium habet colorem, odorem et saporem, qualem, inquit S. Hieronymus, est illud sponsæ dicentis *Cant.* VIII, 2 : « Dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum. » Tigurina vertit : *Succulentos et vegetos reddens* ; Sanchez : *Florere faciens* ; alii : *Fructificans, procreans, propagans virgines* ; Vatablus ; *Exhilarans* ; Syrus : *Jucundans, delectans* ; Arabicus : *Ungens instar unguenti* ; Pagninus : *Cantare faciens* ; sic enim vertit : *Frumentum juvenes, et vinum cantare faciens virgines*. Nimirum Eucharistia *primo*, animam corroborat; *secundo*, vegetam, florentem, alacrem et expeditam ad omne bonum efficit; *tertio*, exhilarat; *quarto*, eam inebriat, ut in Dei hymnos et laudes erumpat. Unde olim post S. Synaxin fideles, quasi Eucharistia et Christi amore temulenti, canebant cantica sacra; imo subinde enthusiasmo et Spiritu Sancto correpti, arcana et sublimissima mysteria miris modis et odis eructabant, ut patet ex S. Paulo, I *Corinth.* XIV, 26, et *Ephes.* V, 18 : « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria;» sed vino Eucharistiæ, in quo est sancta et sobria ebrietas, ibique « implemini Spiritu Sancto loquentes vobismetipsis, in psalmis et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino. »

Vinum germinans virgines quod?

Eucharistia inebriat mentes.

Ita S. Monica, sumpta S. Synaxi, quasi ebria canebat : « Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum. » Et : « Volemus in cœlum, » linquamus terram, « volemus in cœlum. » Eucharistia enim animas languidas, humi repentes, segniter abjectas, mœstas, pusillanimes, ad terrena depressas erigit, vegetat, roborat, in cœlum elevat, facitque angelicas, imo angelos; nam, ut ait S. Bernardus, vel quisquis est auctor, sermone *De Cœna Domini* : « Panis iste per excel-

Exempla.

lentiam dicitur Eucharistia, id est bona gratia. In hoc enim Sacramento non solum quælibet gratia, sed ille a quo est omnis gratia, sumitur. » Hinc Psaltes *Psalm.* XXII, 5 : « Et calix meus, ait, inebrians quam præclarus est! » Quæ verba explicans S. Cyprianus, lib. II, epist. 3 *ad Cæcilium* : Sicut, ait, ebrietas hominem a se et a mente alienat, facitque plane alium; sic Eucharistia fidelem a se alienat, et ex terrestri facit cœlestem.

Legimus in Chronicis Cisterciensibus monachum quemdam, quoties S. Synaxin sumebat, toties sibi visum favum mellis sumere, cujus suavitas illi in ore triduum ipsum perdurabat. S. Franciscus, inquit S. Bonaventura in ejus *Vita*, cap. IX, « flagrabat erga Sacramentum Dominici corporis fervore omnium medullarum, stupore admirans permaximo illam charissimam dignationem, et dignantissimam charitatem. Sæpe communicabat, et tam devote, ut alios devotos efficeret, dum ad immaculati Agni degustationem suavem quasi spiritu ebrius, in mentis ut plurimum rapiebatur excessum. »

S. Maria Ægyptiaca, vadens ad eremum, sumpsit S. Synaxin, ac deinde in eremo sine cibo vixit plurimos annos; moritura vero eamdem instar viatici accipiens, extensis in cœlum manibus, ingemiscens cum lacrymis exclamavit : « Nunc dimittis, Domine, ancillam tuam secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum. » Et mox sancte placideque obdormivit in Domino. Ita refert oculatus testis Zozymas in ejus *Vita*. Idem majori pietatis et amoris sensu fecit S. Magdalena, paulo ante mortem Eucharistiam præbente ei S. Maximino.

Sic S. Cassius. Episcopus Narniensis, quotidie celebrans sanctis piisque lacrymis diffluebat, uti refert S. Gregorius, hom. 37 *in Evang.* Ecce hi sancti suo sensu et gustu clarius nobis explicant hunc Scripturæ locum, quam ulli interpretes.

VIRGINES. — Id est, *primo*, castos; *secundo*, immortales : virgo enim vivido roseoque colore florescens, juventæ nunquam senescentis, et immortalis vitæ est symbolum, ait Hieronymus Prado in *Ezech.* cap. XV. Eucharistiæ enim effectus est resurrectio : ipsius enim virtute resurgemus ad vitam immortalem, beatam et æternam, uti asserit Christus *Joan.* VI, 59. Quocirca Eucharistia a SS. Patribus vocatur pharmacum immortalitatis, antidotum incorruptionis, lignum vitæ, de quo *Genes.* II. Ita S. Ignatius, epist. *ad Ephes.* in fine, eam indigitat « pharmacum immortalitatis, mortis antidoton, vitam in Deo concilians per Jesum Christum, medicamentum purgans vitia, et omnia pellens mala. »

Vi Eucharistiæ resurgemus.

Rursum τὸ *virgines* alludit ad *lapides nezer*, id est Nazaræos et sanctos, de quibus vers. præced. Nazaræi enim abstinebant voluptatibus carnis et vini, in quo est luxuria, ut essent sancti et casti. Hoc nobis præstat vinum Eucharisticum germinans virgines, ac proinde facit nos Nazaræos, id est separatos a mundi pompis et deliciis, consecratos et coronatos Deo. Christus ergo, ait S. Hieronymus, « est frumentum electorum, sive juvenum : ipse est et vinum quod lætificat cor hominis, et bibitur ab his virginibus, quæ sunt sanctæ et corpore et spiritu, ut inebriatæ atque gaudentes sequantur Ecclesiam, et dicatur de eis : Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi; afferentur in lætitia et exsultatione. Quomodo enim lætitiam non habebunt, quæ inebriatæ poculo Salvatoris generantur in virgines, et audent dicere : Introducite me in cellulam vini, confortate me in unguentis? » Et mox : « Hoc vino inebriati sunt, qui sequuntur Agnum Dei quocumque vadit, vestiti candidis vestibus; quia se cum mulieribus non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt, » *Apocal.* XIV.

S. Cyprianus quoque, *epist.* 63, vel lib. II, *epist.* 3, calicem Domini inebriantem, peroptimum, sive præclarum, scilicet sanguinis ejus, ait sic bibentes inebriare « ut sobrios faciat, ut mentes ad spiritualem sapientiam redigat, ut a sapore isto sæculari ad intellectum Dei unusquisque assurgat; et quemadmodum vino isto communi mens solvitur, et anima relaxatur, et tristitia omnis exponitur : ita epoto sanguine Domini et poculo salutari, exponatur memoria veteris hominis, et fiat oblivio conversationis pristinæ sæcularis, et mœstum pectus ac triste, quod prius peccatis agentibus premebatur, divinæ indulgentiæ lætitia resolvatur. » S. Cyrillus Alexandrinus, lib. IV in *Joan.* cap. XVII : « Eucharistia, inquit, non mortem solum, verum etiam morbos omnes depellit. Sedat enim, cum in nobis maneat Christus, sævientem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi exstinguit, ægrotos curat, collisos redintegrat; et sicut pastor bonus, qui animam pro ovibus suis posuit, ab omni nos erigit casu. »

Ex hoc ergo loco patet Eucharistiæ effectum esse repressionem tentationum carnis, et suffocationem vel exstinctionem libidinis, ac insitionem castitatis, imo virginitatis. Caro enim Christi virginea, quæ nos alit in Eucharistia, nos sui similes efficit, puta virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte marcescentes, aut senescentes, nitentes perpetuo et immortales; perinde ac videmus alimenta phlegmatica, ut pisces, comedentes facere phlegmaticos; cholerica, ut ova, piper, etc., facere cholericos; sanguinea, sanguineos; melancholica, melancholicos. Alimentum enim in substantiam hominis convertitur, ac proinde ei suas qualitates aspergit et communicat. Vide hic quam vinum Christi diversum, imo contrarium sit vino vitis et Bacchi. Hoc enim ab Aristophane apud Athenæum, lib. X, vocatur *lac Veneris*, et a Pontiano, *malorum omnium metropolis*. Nam, ut ait S. Hieronymus lib. II *Contra*

Jovin. : « Potus vini, ventrisque saturitas seminarium libidinis est. » Ergo miraculi est instar hoc vinum germinans virgines, cum terrestre hoc apostatare faciat sapientes. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex qua potantes amorem deponere Mutianus credit, ait Plinius lib. XXXI, cap. II. Talis est Eucharistia, de qua S. Bernardus, serm. *De Altaris Sacramento, et de Ablutione pedum* : « Si quis, ait, vestrum non tam sæpe modo, nec tam acerbos sentit iracundiæ motus, invidiæ, luxuriæ, etc., gratias agat corpori et sanguini Domini; quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, et gaudeat quod pessimum ulcus accedat ad sanitatem. » Selemnus amnis, amoris est remedium; eo enim qui loti fuerint, sive viri, sive feminæ, cupiditatis obliviscuntur, ait Pausanias in *Attic.* Selemno longe nobilior est Christi sanguis, qui, ut ait S. Chrysostomus, impuri amoris flammas restinguit; et regiam in nobis reformat imaginem. Ipse ergo in Eucharistia est vinum germinans virgines. Huic similis est Romæ Aqua virgo, quæ quasi virgo omnem aliam aquam refugit, apud veteres celebris, æque ac nunc in pretio : plerique enim omnes Romæ ex ea bibimus; de qua Plinius, lib. XXXI, cap. III : « Juxta est, inquit, Herculanus rivus, quem refugiens, nomen virginis obtinuit. » Fabulosus est Canathus fons apud Argivos, cujus aquis lotam, nova quotannis virginitatis gloria Junonem repubescere narrat Pausanias in *Corinth.* Verus castitatis et virginitatis fons est Christus in Eucharistia.

Id experta fuit præ aliis S. Catharina Senensis, quæ virtute Eucharistiæ effecta est virgo angelica, et virgo talis, ut facta sit portentum sæculorum omnium : nam *primo*, familiarissime agebat cum Christo, cum eoque legebat preces horarias. *Secundo*, Christus eam sibi in sponsam, annulo in digitum inserto (qui etiamnum exstat Romæ in monasterio dicto Magnanapoli, ubi mihi ostensus fuit) despondit. *Tertio*, ex sola Eucharistia vivebat sine cibo corporali, ita ut si eum sumeret, videretur moritura, eumque revomere cogeretur. *Quarto*, cum illa peteret a se auferri suam voluntatem, suumque cor, oraretque : « Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Da ergo mihi, Domine, cor novum, da cor tuum, » Christus annuens aperto latere exemit ei cor (ita ut aliquot dies viveret sine corde), ac post triduum aliud ei cor inseruit : « Accipe, inquit, filia, cor meum, ut deinceps non tibi, sed mihi vivas. » Unde illa deinceps orans dicebat : « Domine, commendo tibi cor tuum, non meum. » *Quinto*, post hanc cordis commutationem plane mutata est, adeo ut videretur esse angelus, et agere vitam cœlestem, imo divinam. Quocirca ipsa affirmabat confessario suo, dicebatque : « Ego non sum ita quæ fui, tota sum alia. Nam cor meum ita ardet charitate, ut ignis corporalis præ illo ardore mihi non ardere, sed frigere videatur; ac tanto gaudio in mente perfundor, ut me non capiam, imo mirer quomodo gaudio non disrumpar et emoriar. Insuper tantum in me sentio amorem erga proximos, tantumque zelum animarum, ut omnes labores, omnia tormenta, ipsam mortem pro qualibet subire optem, ut eam salvem. » *Sexto*, crebro rapiebatur extra se in exstases, videbatque arcana et divina ineffabilia; unde rogata a confessario ut ea explicaret, respondebat : Verba, inquit, nostra nimis demissa sunt, tantumque significant res terrenas : quare impossibile est mihi verbis nostris res tam sublimes, tam augustas exprimere : ineffabiles enim sunt et incomprehensibiles; unde nec eas ego humana voce eloqui, nec si ego eloquerer, vos ea capere et comprehendere possetis. Ita habet in ejus Vita Raymundus, qui fuit ei a confessionibus, ac deinde Generalis Ordinis S. Dominici, qui et addit eidem a Christo impressa fuisse in manibus, pedibus et latere quinque sacra stigmata vulnerum suorum. Sane in manu S. Catharinæ, quæ exstat integra in Magnanapoli, stigma hoc vidi. Insuper asserit ex amore Christi fissum illi fuisse cor, itaque mortuam evolasse ad cœlum, ac vidisse Deum; sed a Christo remissam ad vitam, ut Ecclesiæ prodesset. Ita habet ejus *Vita*, lib. II, cap. L, in italicum traducta ab Ambrosio Catharino. Quocirca ipsa S. Catharina scribit in *Dialogis*, et ex ea Garetius *De Eucharistia*, centuria 14, Deum sibi dixisse : « Ut plenius intelligas quam ardenti desiderio cupiam esse vobiscum, utque magis accendaris ad subigendam mihi copulandamque meæ voluntatem tuam, vide et alta mente considera voluisse me ut Unigenitus meus incarnaretur, etc. Parasse insuper mensam maximi et parum agniti Sacramenti, corporis ipsius et sanguinis, ut in cibum sumentes transformemini; et mutemini in me : ac sicut panis et vinum quibus vescimini in substantiam transeunt corporalem, ita et vos manducantes ipsum qui mecum est, sub specie panis et vini, in substantiam spiritualem, et in meipsum convertamini. Et hoc est illud quod Augustino servo meo dixi : Cibus sum grandium; cresce, et manducabis me; nec tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me. »

Exempla S. Catharinæ Senensis.

Hoc vinum germinans virgines largiter quoque biberat S. Casimirus Jagellonides, Casimiri regis Poloniæ filius, qui tremendo Missæ sacrificio ita attentus, et mente in Deum erectus intererat, ut extra se plane rapi videretur : quin et pro more habebat intempesta nocte clam templa adire, atque ante ipsorum vestibulum posita in terram facie, Deum in iis, puta in Venerabili Sacramento, præsentem et habitantem, suppliciter exorare. Inde ei tantus virginitatis amor, ut eam usque ad extremum spiritum illibatam conservaverit. Correptus enim gravi ægritudine, cum medici eam non nisi conjugii usu curari posse assererent, ac proinde parentes eum ad conjugium impellerent, et tantum non cogerent, ipse potius S. Casimiri.

mori, quam virginitatis decus perdere constantissime elegit. Virginitatis ergo martyr, et virgo martyrii obiit annos natus 24, anno Christi 1484, die 4 martii, qua pariter die et anno, Romæ pontificatu et vita functus est Sixtus IV, Pontifex Maximus. Quocirca S. Casimirum Leo X in Sanctorum numerum retulit, et Clemens VIII ejus memoriam duplicis celebritatis officio in Polonia frequentandam præcepit, utpote quem Deus multis insignibus miraculis illustravit, ac nominatim memorabili victoria, qua pauci Lithuani ingentes Moscorum copias, voto facto a B. Casimiro, apparente ipso in aere quasi duce prævio, ad internecionem deleverunt. Ita habet ejus Vita, et Breviarium Polonicum die 4 martii. Unde apposite *Casimirus* per anagramma idem est quod, *sum ac iris*, in quam scilicet irradians sol justitiæ Christus in Eucharistia, suum ei castitatis fulgorem afflavit. Rursum *Casimirus*, quasi *cadis mirus*, quia pro castitate occumbis. Quare poeta polonus de eo cecinit :

> Sponte cadis, sed amore cadis, Casimire, pudoris.
> Mirus, te Christo mirificante, cadis.

Denique voces « frumentum et vinum germinans virgines, » significant nos non posse vitam spiritualem agere, nec diu perseverare in gratia Dei, ac præsertim in virginitate aut castitate sine Eucharistia, sicut non possumus vitam naturalem sustentare sine frumento, cibo et potu ; rursum quo crebrius Eucharistiam sumimus; eo magis nos in spiritu et puritate angelica crescere et roborari, sicut per cibum frequentem crescimus et roboramur in vita animali. Quocirca primi fideles « quotidie perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem (Eucharisticum) sumebant cibum cum exsultatione et simplicitate cordis, collaudantes Dominum, et habentes gratiam ad omnem plebem, » *Actor.* cap. II, 46.

Olim mox a baptismo dabatur Eucharistia.

Hisce de causis olim baptizatis mox a baptismo dabatur S. Eucharistia, quasi symbolum, alimonia et perfectio christianismi. Docet hoc S. Clemens I Pontifex, epist. 3 *De Officio sacerdot. et cleric.* Et S. Dionysius Areopagita, lib. *De Eccles. Hierarch.* cap. *De Baptismo* : « Ducunt, inquit, baptizatum ad Hierarcham ; is cum virum unguento (in sacramento confirmationis) quod maxime divinos efficit, insignivit, Eucharistiæ, quæ vim maximam habet perficiendæ sanctitatis, participem esse pronuntiat. » Ita in *Actis SS. Processi et Martiniani*, quos S. Petrus in carcere convertit et baptizavit, dicitur : « Baptizati sunt promiscui sexus, et diversæ ætatis numero 47. Obtulit autem (S. Petrus) pro eis sacrificium laudis, et participes eos fecit corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi. » Idem legimus in *Actis S. Getulii, Cerealis, Pelagiæ*, aliorumque martyrum. Hinc Tertullianus lib. I *Cont. Marcion.* eum redarguit, quod cum iisdem quibus Ecclesia cæremoniis uteretur, diversum tamen ab ea in fide sentiret : « Ille, inquit, usque nunc nec aquam reprobavit creatoris, qua suos abluit, nec oleum quo suos ungit, nec mellis et lactis (quæ olim baptizatis dabantur) societatem qua suos infantat, nec panem quo ipsum cor suum repræsentat. » Idem testatur S. Ambrosius, lib. *De iis qui initiantur myster.* cap. VIII : « Depositis, inquit, inveterati erroris exuviis, renovata in aquilæ juventutem, cœleste illud festinat adire convivium. Venit igitur, et videns sacrosanctum altare compositum, exclamans ait : Parasti in conspectu meo mensam. » Duravit hic mos usque ad annum Domini nongentesimum. Illo enim vixit Theophilus, qui eumdem tunc perdurasse scribit commentans in cap. X S. *Lucæ* : « Quotidie, inquit, qui baptizantur liberantur a vulneribus animæ, oleo quidem unguenti uncti, statim autem communicantes divini sanguinis participes fiunt. » Idem mos etiamnum durat in Græcia et Æthiopia. Jeremias enim Patriarcha Constantinopolitanus, qui nuper in Græcia floruit et hæreticis nostris restitit, respons. I, cap. II : « Rationi, ait, consonum est baptismo et chrisma subjungi, nec in tempus deferri, sed baptizatum continuo illius verendæ communionis participem fieri. » De Æthiopibus constat ex Rituali baptismi eorumdem, in quo hæc legimus : « Postea sumunt S. Sacramentum et vivificans, spondente sacerdote pro eis, corpus scilicet et sanguinem venerandum Domini Dei, ac redemptoris nostri Jesu Christi. » Eucharistia ergo est frumentum juvenes vegetans, et vinum virgines germinans

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet pluviam et fruges terræ a Deo postulanda, non ab idolis, utpote ob quæ vastati in captivitatem abstracti sint. Mox promittit se daturum heroes Machabæos, qui sua virtute, prœliis et victoriis Judæam illustrabunt, et propugnabunt, adeo ut ad eam turmatim redeant Judæi et Israelitæ per Ægyptum et Assyriam dispersi; ac confortati protectique a Deo omnia maris et terræ pericula feliciter fortiterque superent, donec in Judæam perveniant, ubi sub tutela Dei quietam et securam vitam agent. Ita Hebræi, S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus et Hugo. Mystice, significatur fortitudo et felicitas Apostolorum, qui Ecclesiam Christi propagabunt et propugnabunt, adeo ut ad eam confluant tam Judæi, quam Gentes, omniaque itinerum mari terraque persecutionum, tentationum et hostium obstacula generose transcendant. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus et Lyranus (1).

1. Petite a Domino pluviam in tempore serotino, et Dominus faciet nives, et pluviam imbris dabit eis; singulis herbam in agro. 2. Quia simulacra locuta sunt inutile, et divini viderunt mendacium, et somniatores locuti sunt frustra : vane consolabantur : idcirco abducti sunt quasi grex : affligentur, quia non est eis pastor. 3. Super pastores iratus est furor meus, et super hircos visitabo : quia visitavit Dominus exercituum gregem suum, domum Juda, et posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello. 4. Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul. 5. Et erunt quasi fortes conculcantes lutum viarum in prælio : et bellabunt, quia Dominus cum eis, et confundentur ascensores equorum. 6. Et confortabo domum Juda, et domum Joseph salvabo : et convertam eos, quia miserebor eorum : et erunt sicut fuerunt quando non projeceram eos : ego enim Dominus Deus eorum, et exaudiam eos. 7. Et erunt quasi fortes Ephraim, et lætabitur cor eorum quasi a vino : et filii eorum videbunt, et lætabuntur, et exsultabit cor eorum in Domino. 8. Sibilabo eis, et congregabo illos, quia redemi eos : et multiplicabo eos, sicut ante fuerant multiplicati. 9. Et seminabo eos in populis, et de longe recordabuntur mei : et vivent cum filiis suis, et revertentur. 10. Et reducam eos de terra Ægypti, et de Assyriis congregabo eos, et ad terram Galaad et Libani abducam eos, et non invenietur eis locus : 11. et transibit in maris freto, et percutiet in mari fluctus, et confundentur omnia profunda fluminis, et humiliabitur superbia Assur, et sceptrum Ægypti recedet. 12. Confortabo eos in Domino, et in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus.

rs. 1. 1. PETITE A DOMINO PLUVIAM IN TEMPORE SEROTINO. — Ita Hebræa, Chaldæus et alii. Verum Septuaginta per τὸ *in tempore*, accipiunt pluviam matutinam ; unde vertunt : *Petite a Domino pluviam opportunam, matutinam et serotinam.* Pluvia matu-

(1) Continetur hoc capite continuatio felicis conditionis Judæorum, quæ Antiochi Epiphanis persecutiones excipiet. Et quidem versus primus intime cohæret cum ultimo præcedentis capitis; agit enim de ubertate regionis. A Deo tempestas frugibus ferendis idonea petenda est. Sequitur deinde, ut recte notat Cornelius, prophetia in sensu litterali de victoriis Judæorum, quas præcipue reportabunt posteri civium regni Juda. Sed in sensu quem præcipue intendit Propheta, pergit, ut ait et ipse Rosenmuller, in describenda felicitate, dignitate et gloria, qua Messiano ævo populus hebraicus gaudebit.

In eo igitur sensu continuatur etiam argumentum cap. præced., scilicet consilium divinum circa religionem Christi, PRIMO, quoad gentes Palæstinæ vicinas ; SECUNDO, quoad Hebræos Palæstinæ incolas (cap. IX, 1-17).

TERTIO, quoad gentes per Apostolos instruendas : quas monet *primo*, de postulanda a Deo vera doctrina, et non ab idolis et divinis mendacibus : nam qui ab illis opem quæsiverunt, superstitionum pœnas tristi et ignominioso exsilio luerunt, 1, 2 ; *secundo*, de pseudoprophetarum et magistrorum punitione, 3 ; *tertio*, de Christi et Apostolorum regia potestate, sacerdotio, fortitudine et victoriis, 4. 5.

QUARTO, quoad Hebræos per orbem dispersos, quorum promittuntur, *primo*, conversio cum amolitione impedimentorum, 6, 7 ; *secundo*, collectio in hunc finem cum multitudine, 8 ; *tertio*, deductio ad beatitudinem per miracula, prioribus liberationem ex Ægypto comitantibus similia, 9-12.

tina, sive temporanea, id est tempestiva, in Palæstina dicitur, quæ tempestive et mane, id est tempore sementis in octobri, depluit ad riganda semina : serotina, quæ sero, id est tempore messis imminentis, in aprili depluit ad incrassandas et maturandas segetes, uti dixi *Osee* VI, 3. Jubet ergo hic Deus Judæis, ut pluviam agros fecundantem, non a mutis et evanidis idolis, sed a se, velut creatore et gubernatore universi, ac datore omnis boni postulent. Ita Hebræi, Theodoretus, Albertus et alii. Videtur hæc prophetia edita a Zacharia post tempus sementis in hieme : quia jubet peti pluviam serotinam duntaxat, non matutinam, quasi ejus tempus jam transisset.

Physice et rustice hic nota, agris et frugibus per hiemem conducere serenitatem, sed adulto vere (quod proxime æstatem attingit) iisdem necessariam esse pluviam, qua alantur et adolescant. Unde Macrobius lib. V *Saturn.* cap. XX, priscum hoc vulgare carmen rusticum citat :

Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.

Mystice, per pluviam significatur doctrina : hæc enim mentes rigat et fecundat, uti pluvia terram et germina, juxta illud *Deuter.* XXXII, 1 : « Concrescat in pluviam doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum. » Pluvia matutina fuit lex Mosis, et doctrina Prophetarum, quæ prima fidei et virtutis apud rudes Judæos dedit semina : serotina est lex et Evangelium Christi et Apostolorum, quæ perfectam docet fidem et virtutem. Ita S. Cyrillus, S. Hieronymus, Remigius et Rupertus. Porro hic tantum serotinam a Deo petendam monet, quia temporaneam jam habuerant, *q. d.* Vos, o Judæi, accepistis a Mose legem veterem, quasi pluviam matutinam : postulate nunc a Deo legem Evangelicam quam afferet Christus, quasi pluviam serotinam, quæ vos ad veram perfectamque justitiam et felicitatem perducet.

ET DOMINUS FACIET NIVES. — Pagninus, Mariana, Ribera, Sanchez et alii censent legendum *nubes*, non *nives*. Verum Biblia Romana et alia passim, quin et S. Hieronymus in *Comment.*, constanter legunt *nives*, non *nubes*. Hebraice est vox חזיז *chaziz*, id est visio, apparentia, candor, splendor, fulgur, coruscatio. Septuaginta vertunt, *phantasias*, id est coruscationes et fulgetra, inquit Cyrillus et Theodoretus, eo quod subito appareant et dispareant, uti phænomena aerea, et quia prius videtur fulgur, quam audiatur tonitru, cum tamen collisio nubium et tonitru sit prior, imo causa fulguris. Chaldæus vertit, *ventos*; Pagninus *coruscationes*; Tigurina, *emicationes*; alii, *fulgetra*; Noster, *Job* XXVIII, 26, vertit, *procellas*; quia fulgur et tonitru procellam et pluviam vehementem afferunt. Hic recte vertit, *nives* : Hebræum enim *chaziz* deducitur a חזה *chaza*, id est videre : unde *chaziz* est res visibilis perstringens oculos, qualis est lux et coruscatio, ac candor coruscus : nix ergo, quia candore et splendore suo micat, coruscat feritque oculos, eosque perstringit, hinc recte vocatur *chaziz*. Addebat Heraclitus nivem esse *chaziz*, id est visionem et apparentiam, eo quod revera non sit candida, sed candida nobis videatur. Verum hoc est ejus paradoxum. Insuper *chaziz* potius significat nives, quam nubes : proprie enim significat splendidum quid et coruscum feriens visum, quales sunt nives, non nubes. *Chaziz* ergo significat subinde nubes, non qua nubes, sed qua coruscantes et fulgurantes. Unde Chaldæus, *Job* XXXVIII, 25, pro eo quod nos habemus : « Viam sonantis tonitrui, » Hebræum *chaziz* vertit : *Viam nubibus quæ dejiciunt aquam cum tonitruis et fulguribus.*

Dices : Tempore pluviæ serotinæ, puta in aprili et vere, non sunt nives, sed nubes. Respondeo, sensus hujus versus est, *q. d.* Post pluviam matutinam, id est post sementem jactam in autumno, petite a Deo ut det pluviam pro tempore serotino, quæ eam ad spicas et grana deducat, ac Deus postulatis vestris annuens vota vestra superabit. Nam dabit in hieme nives, quæ semina vestra tegent, radicabunt et fecundabunt; ac deinde in vere dabit imbrem serotinum, simulque nives quæ in Libano, Carmelo, aliisque Judææ montibus reliquæ sunt (uti sunt in Alpibus, et in Apennino toto anno) liquabit et resolvet in aquam, quæ in valles camposque Judææ decurrens, segetes vestras rigabit et impinguabit. Unde Septuaginta vertunt : *Pluviam hiemalem dabit eis.* Porro nives terram diu obsidentes eam fecundare, et copiam dare frugum, experientia constat. Unde vulgi est axioma : « Annus nivium est annus frugum. » Causam dat Plinius lib. XVII, cap. III : « Vota arborum communia sunt frugumque nives diutinas sedere. Causa, non solum quia animam terræ evanescentem exhalatione, includunt et comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices ; verum quod et liquorem sensim præbent, purum præterea levissimumque quando nix aquarum cœlestium spuma est. Ergo humor ex his non universus ingurgitans diluensque, sed quomodo sititur distillans, velut ex ubere alit omnia quæ non inundat : tellus quoque illo modo fermentescit, et succi plena, ac lactescentibus satis non effœta, cum tempus aperit, tepidis arridet hortis. »

Sic symbolice, annus vel dies tribulationum est annus vel dies meritorum et virtutum. Nam tribulationes faciunt, *primo*, ut homo ad externa se non effundat, nec in sui æstimatione evanescat. *Secundo*, ut convertatur ad cor secumque habitet, ac in eo profundas patientiæ, humilitatis, charitatis aliarumque virtutum figat radices. *Tertio*, eas irrigat piis et cœlestibus cogitationibus, quas vel tribulatio suggerit, vel Deus immittit de vanitate et miseriis mundi, de felicitate gloriæ cœlestis, de metu judicii, gehennæ, etc., de dignitate crucis, fortitudinis, patientiæ, etc.

Mystice, Apostoli et prædicatores sunt חזיזים

chazizim, id est, *primo*, nives, tum quia sicut nives terram sua irrigatione, ita ipsi homines sua doctrina compleverunt, fecundarunt, lætificarunt, et ab æstu concupiscentiæ refrigerarunt, juxta illud *Prov.* XXV, 13 : « Sicut frigus nivis in die messis, ita legatus fidelis ei qui misit illum. »

Secundo, sunt *chazizim*, id est nubes gravidæ et coruscæ, quæ copiosum dant imbrem sapientiæ et spiritus, ut germinarent et producerent fruges virtutum, juxta illud *Isai.* V, 6 : « Nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. » Et *Psalm.* XCVI, 1 : « Nubes et caligo in circuitu ejus. » Vide utrobique S. Hieronymum.

Tertio, sunt *chazizim*, id est venti, ut vertit Chaldæus, quia ut venti celerrime discurrerunt evangelizando per totum orbem, quasi angeli Dei, de quibus ait Psaltes et Apostolus *Hebr.* I, 7 : « Qui facit angelos suos spiritus (id est ventos) et ministros suos flammam ignis. »

Quarto, sunt *chazizim*, id est procellæ, quæ dura hominum corda terrore concusserunt, ac pondere minarum iræ Dei, judicii et gehennæ straverunt et contriverunt, juxta illud *Job* XXVIII, 26 : « Quando ponebat pluviis legem et viam procellis sonantibus. »

Quinto, proprie sunt *chazizim*, id est fulgura tonantia, et tonitrua fulgurantia, quia tonuerunt ore, fulgurarunt vita (quod de S. Basilio ait Nazianzenus), ac divinis irradiationibus mentes hominum perstrinxerunt, illuminarunt atque inflammarunt. Ita S. Jacobus et S. Joannes a Christo vocati sunt Boanerges, id est filii tonitrui, id est fulmina, sive tonantes et fulminantes, *Marc.* III, 17.

ET PLUVIAM IMBRIS DABIT EIS. — Alii vertunt : *Pluviam pluviæ*, vel *imbrem imbris*, hoc est pluviam uberem, imbrem copiosum dabit eis. Septuaginta vertunt : *Pluviam hiemalem dabit eis* ; hiemalis enim est copiosa, æque ac refrigerans. Atque ex hac pluvia dabit *singulis herbam in agro*, Chaldæus : *Ut det eis frumentum ad comedendum, et herbam jumentis in agro*; Hebræus : *Dabit eis viro*, id est cuique, *herbam in agro*. Est enallage personæ; transit enim a secunda ad tertiam. *Eis* ergo, id est vobis, puta cuilibet vestrum, sive singulis : ita Vatablus.

Mystice, *q. d.* Deus omnibus petentibus dabit herbam, sive germina salutis in cordibus; quia eis inspirabit pias cogitationes, affectiones, impulsus, desideria, etc., quæ quasi germina producent copiam frugum bonorum et heroicorum operum.

Vs. 2. 2. QUIA SIMULACRA, (τὸ *quia* dat causam cur pluvia et fertilitas terræ a Deo petenda sit, non ab idolis, nec a divinis, quos Judæi solebant consulere, præsertim ante captivitatem Babylonicam, inquit S. Hieronymus. Causa est), QUIA SIMULACRA LOCUTA SUNT INUTILE, etc.— *q. d.* Simulacra non prosunt, sed obsunt; damnum afferunt, non utilitatem. Nam dæmones, de rerum copia vel inopia consulti, per ea dant responsa inutilia, imo falsa et noxia. Unde Septuaginta vertunt : *Quoniam hi qui loquebantur locuti sunt labores et dolores*; Chaldæus : *Quoniam cultores simulacrorum loquuntur rapinam*. Hebræum enim און *aven* significat inutile, vanum, iniquitatem, rapinam. Dæmones enim cum ardeant livore et studio nocendi hominibus, consulti solent suadere rapinas et scelera, quasi per ea homines deos suos sibi sint conciliaturi, et ab eis copiam frugum, vel id quod postulant impetraturi. Idem faciunt eorum ministri et interpretes, puta magi et divini. Unde de iis subdit: «Divini viderunt mendacium.» Septuaginta : *Visiones falsas* ; Chaldæus : *Divini prophetant falsitatem et vane consolantur*. Experientia docet eos qui dæmones consulunt per magos et divinos, vanam, imo maxime noxiam consolationem percipere, quia pro modico bono quod dæmon eis largitur, ingentes clades et damna mox infert, tum animæ, tum corpori eorumdem, uti multis exemplis docet Delrio in *Magicis*.

ET SOMNIATORES. — Ita vocat divinos qui ex somniis divinabant, vel sua somnia pro oraculis venditabant. Unde Hebræa ad verbum Pagninus et Tigurina sic vertunt : *Divini viderunt mendacium, somnia vana locuti sunt*; Septuaginta : *Divini visiones falsas et insomnia falsa loquebantur*; Chaldæus : *Pseudoprophetæ in prophetia sua falsa mendacia loquuntur.*

IDCIRCO ABDUCTI SUNT QUASI GREX. — Ita Romana, *q. d.* Quia Judæi nuper fidem adhibuerunt simulacris, divinis et somniatoribus, idcirco abducti sunt captivi velut grex ovium in Babylonem.

AFFLIGENTUR, QUIA NON EST EIS PASTOR, *q. d.* Ibique afflicti sunt et quasi prædæ dati lupis, puta Chaldæis, quia carebant vero pastore qui eos tutaretur, ac sequebantur hosce divinos et somniatores, qui erant pseudopastores, viso lupo fugientes ovesque ei tradentes. Unde Chaldæus vertit : *Ideo dispersi sunt sicut disperguntur oves ; translati sunt, quia non est eis rex* (1).

Mystice, *q. d.* Idcirco Judæi abducti sunt in varios errores et dæmonum cultus, quia non habuerunt verum pastorem, scilicet Christum, sed falsos et mendaces, quales fuerunt Scribæ et Pharisæi tempore Christi, contra quos detonat Christus *Matth.*, XXIII. Quocirca.

(1) Hanc explicationem S. Hieronymi juxta quam Propheta de præterita idololatria quam ut pœna excepit Babylonica captivitas, plurimi interpretum sequuntur; alii tamen cum Calmeto statuunt, hæc optime convenire temporibus Machabæorum, quibus reges Syriæ non more pastorum Hebræos subditos tractarunt, sed potius oppresserunt; uti etiam in præcedentibus membris inanes divinationes, quibus emissarii Antiochi Epiphanis, et apostatæ Judæi ad idololatriam allicere cultores veri Dei conabantur, commemoratæ sunt. Quæ ex his duabus interpretationibus præferenda sit, ait Ackermann, ex sequentibus sine difficultate cognoscetur. Noster ipse Cornelius secundam esse anteponendam judicat in interpretatione, vers. 3, ubi de Machabæorum temporibus hic agi fatetur.

Vers. 3. 3. SUPER PASTORES IRATUS EST FUROR MEUS (*q. d.* Puniam hosce pseudopastores, qui perdiderunt gregem populi mei (1). ET SUPER (Vatablus, *contra*) HIRCOS VISITABO. — Idem dicit alia metaphora : pseudopastores enim vocat hircos, tum ob fœtidos et hircinos mores, tum quod hædos sibi similes, id est homines scelestos verbo et exemplo gignerent, eisque ad omne nefas quasi duces præirent, sicut hirci præeunt capras et hædos.

QUIA VISITAVIT DOMINUS EXERCITUUM GREGEM SUUM DOMUM JUDA. — Vox *visitavit* hic contrarie sumitur. Nam : « Super hircos visitabo, » idem est quod hircos, id est duces et pseudopastores puniam, super ipsos manum vindicem extendam, acresque plagas dorso eorum infligam. Hic autem : « Visitavit Dominus gregem suum, » ut eum tueatur, et ex eo constituat duces qui eum propugnent. Unde sequitur :

ET POSUIT EOS QUASI EQUUM GLORIÆ SUÆ, — *q. d.* Quia hi falsi duces et pastores perdiderunt gregem meum, hac de causa Deus eum visitabit, ex eoque constituet veros principes et pastores, eoque gradu dignos, puta Judam Machabæum ejusque fratres, qui quasi equi generosi Dei, ad bella pro populo procedant, ac illius hostes, puta Antiochum ejusque chiliarchas, profligent. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et alii.

Machabæi vocantur Juda, quo sensu? Dices : Judas et Machabæi fuerunt oriundi ex tribu Levi, non Juda : fuerunt enim sacerdotes et pontifices, qui omnes descendunt ex Levi, ut patet I *Machab.* II, 1. Respondent aliqui eos paterno genere descendisse ex Levi, sed materno ex Juda. Verum dico Judam hic et alibi vocari totam gentem Judæorum, prout distinguitur ab Israele et decem tribubus, quæ a Juda fecerunt schisma. Hæc autem gens commixta erat ex tribu Juda, Levi, Benjamin et cæteris, sed a potiori parte vocata est Juda, præsertim quia Judæ promissum et datum est sceptrum usque ad Christum a Jacobo patriarcha *Gen.* XLIX, 10. Machabæi ergo oriundi ex Levi dicuntur proditurі ex Juda, id est ex gente Judaica, non autem ex tribu Juda.

Mystice, Judæi et Machabæi nostri sunt Christus et Apostoli, qui ex Judæorum stirpe prognati, quasi generosi equi prælium inierunt cum regibus, principibus, philosophis, totoque mundo infideli, eumque protriverunt, sibique et Christo subjecerunt : ita Remigius, Haymo et Lyranus. Unde et Chaldæus vertit : *Ex ipso rex ejus : ex ipso Christus ejus : ex ipso fortitudo belli sui : ex ipso magnificabuntur omnes gubernatores ejus simul.*

Porro « equus gloriæ, » id est gloriosus, speciosus, decorus, illustris, ut vertit Syrus, ac promptus et strenuus in bello, ut vertit Arabicus, Apostoli sunt equi gloriæ Christi. insigne est hieroglyphicum apostoli et viri apostolici, qui quasi equus ubique Christum sessorem, tanquam equitem infidelitatem et vitia sternentem, reges et principes subjugantem, animose circumfert, ita ut nullis laboribus defatigetur, nullis periculis, terroribus, hostibus, difficultatibus cedat, sed omnia generose transiliat et subigat, juxta illud quod de equo bellico ait Job, cap. XXXIX, 20 : « Gloria narium ejus terror. Terram ungula fodit, exsultat audacter, in occursum pergit armatis : contemnit pavorem, nec cedit gladio, » etc. Qualis fuit Bucephalus Alexandri Magni, quo ipse in præliis utebatur, et vincebat, de quo Plinius lib. VIII, cap. XLI : « Eidem Alexandro, inquit, et magna equi raritas contigit. Bucephalon eum vocarunt, sive ab aspectu torvo, sive ab insigni taurini capitis armo impressi. Sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharsalii grege emptum. Neminem hic alium quam Alexandrum, regio instratus ornatu recepit in sedem, alios passim rejiciens. Idem in præliis memoratæ cujusdam perhibetur operæ, Thebarum oppugnatione vulneratus, in alium transire Alexandrum non passus, multa præterea ejusdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exsequias, urbem tumulo circumdedit nomine ejus, » scilicet quam a Bucephalo Bucephaliam appellavit. Porro S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.* cap. XI et sequent. verba Jobi explicans : « Equus, inquit, est prædicator qui habet fortitudinem; quia adversa constanter tolerat. Habet hinnitum, quia ad superna blandiens vocat : equo suo Dominus et cum actionis fortitudine hinnitum vocis, et cum hinnitu vocis fortitudinem ministrat actionis. Terram ungula fodit, id est, quidquid in mente sua terrenum versari conspicit, hoc nimirum superductæ pœnitentiæ duris percussionibus rumpit. » Addit talem equum gloriæ Dei fuisse S. Paulum, ac pergit : « Equus Dei exsultat audacter, et exteriora tormenta non metuit, quia internam delectationem quærit : potestatum mundi iracundiam non formidat, quia ipsius quoque vitæ præsentis desiderium per mentis excessum calcat. In occursum pergit armatis. Intueri libet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes, quantus Paulum fervor accenderet, quando eum Ephesi ad irrumpendas theatri turbas zeli flamma rapiebat, *Actor.* XIX, et *Actor.* XXI : Ego, inquit, non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum pro nomine Domini Jesu. Contemnit pavorem, nec cedit gladio. » Ait enim *Rom.* VIII : « Quis nos separabit a charitate Dei? Tribulatio, an angustia, an fames, an persecutio? » Hæc et plura S. Gregorius. Quid nos ad hæc? Equi, non Trojani, sed Sejani, imo ex equis pigri, tardigradi et iniquæ sortis aselli. Sejanus equus fertur suos heros et sessores, Sejum, mox Dolabellam, deinde Cassium, denique Antonium perdidisse; ita nos Christi regnum crebro perdimus potius quam propagamus. Vide quæ de equo candido, ejusque sessore Christo dixi *Apocal.* VI, 2.

Bucephalus Alexandri qualis.

EX IPSO (scilicet Juda, prodibit) ANGULUS. — Ita

(1) Pastores vel reges Judæis infensi sunt Antiochus Epiphanes et successores ejus; hirci vero magistratus ab eis constituti.

legendum cum Hebræo, Chaldæo et Romanis; perperam ergo in nonnullis Bibliis legitur *angelus*. Porro *angulus* metaphorice vocatur princeps, qui rempublicam continet, stringit, prospicit et roborat, uti angulus utrumque parietem in domo. Ita S. Hieronymus. Vide dicta *Isaiæ* XIX, 13. Rursum angulus metonymice vocatur turris, quæ in angulis murorum erigi solet ad domus, arcis, vel urbis tutelam, juxta illud *Sapient.* I, 15 : « Dies tubæ et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos. » Turris autem notat principes, de qua *Cant.* IV : « Mille clypei pendent ex ea. » Ad litteram angulus hic, id est princeps et Juda prodiens, fuit Judas Machabæus, allegorice Christus et Apostoli. Christus enim est lapis angularis domus Dei, id est Ecclesiæ, qui utrumque parietem, id est Judæos et Gentes, continet, et cui quasi fundamento tota Ecclesiæ fabrica incumbit et innititur, uti docet Apostolus *Ephes.* II, in fine capitis.

V. 4. 4. EX IPSO PAXILLUS. — Idem dicit alia metaphora. Princeps enim in republica est id quod angulus in fabrica, et quod paxillus in pariete, ex quo arma et vasa quælibet suspensa pendent, ita a principe omnis populus pendet, regitur et sustentatur. Sic Eliacim vocatur *paxillus*, Isai. XXII, 23. Ita a Machabæis pendebat populus judaicus, a Christo et Apostolis populus christianus.

Princeps angulus, paxillus, et arcus prælii.

EX IPSO ARCUS PRÆLII. — Est hic tertia metaphora. Sicut enim principem paulo ante vocavit angulum et paxillum, ita hic vocat arcum prælii, qui scilicet fortiter pro populo depugnet, ejusque hostes arcu suo et suorum prosternat, uti ad litteram fecit Judas Machabæus; mystice Christus et Apostoli. S. Hieronymus vero hæc tria ita distinguit: «Ex ipso angulus,» id est ex Juda et Judæis, inquit, prodibit regia potestas; habuerunt enim Davidem, Salomonem et posteros eorum reges : « Ex ipso paxillus, » id est sacerdotium : « Ex ipso arcus prælii, » id est fortitudo bellica, puta fortes milites et duces. Hæc enim tria, puta regnum, sacerdotium et militia, sunt robur, firmamentum, decus et gloria cujusvis reipublicæ, æque ac Ecclesiæ.

EX IPSO EGREDIETUR OMNIS EXACTOR. — Septuaginta, *abactor*; Chaldæus, *gubernator*; Pagninus, *præfectus*, qui scilicet exigit tum vectigalia, tum jura et obsequia a subditis, vel hostibus subactis principi reipublicæ, aut Deo debita, qualia sunt religio, cultus Dei, legum observantia. Tales fuerunt Machabæi, sed maxime Christus et Apostoli. Exactor enim proprie est victor, indeque princeps, qui victis et subditis imponit leges, onera et tributa, quod proprie competit Judæ Machabæo, et magis Christo (1).

Moraliter, de officio prælati.

Moraliter, discant hic principes, magistratus, prælati, se debere præstare in republica collegio vel congregatione cui præsunt, *primo*, quod angulus præstat in domo, scilicet ut eam fulciant, stringant, uniant; *secundo*, quod paxillus præstat in pariete, ut ejus adinstar firmi et immoti alios firment et sustentent, ita ut ab eis pendeant summi, medii et infimi; *tertio*, quod arcus præstat in prælio, ut, sicut ille abigit sternitque hostes, sic illi rempublicam defendant et propugnent, ab eaque omnes hostes arceant et abigant; *quarto*, quod exactor præstat in telonio aut debito, ut scilicet constanter urgeant disciplinam et custodiam legum, tum divinarum, tum humanarum, eamque si collapsa sit, restituant et instaurent, etiamsi multorum odia sint subeunda, et vulgi levitati sæpe resistendum. Ita implebitur in eis illud *Isai.* LVIII, 12 : « Et ædificabuntur in te deserta sæculorum, fundamenta generationis et generationis suscitabis, et vocaberis ædificator sepium, avertens semitas in quietem. » Sapienter Cicero, lib. I *Offícior.* : « Omnino, ait, qui reipublicæ præsunt duo Platonis præcepta teneant : unum, ut utilitatem civium sic tueantur, ut quidquid agant, ad eam referant, obliti commodorum suorum; alterum, ut totum corpus reipublicæ curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Ut enim tutela, sic procuratio reipublicæ ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, gerenda est.» Et nonnullis interjectis : « Est proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam civitatis, debereque ejus dignitatem et decus sustinere, servare leges, jura describere, et ea fidei suæ commissa meminisse. » Idem, lib. III *De Legib.* : « Magistratus, ait, est lex loquens, » sicut vicissim lex est magistratus silens et mutus. « Ut cupiditatibus principum et vitiis infici solet tota civitas, sic corrigi et emendari continentia. » Thucydides lib. VI : «Magistratus, ait, est medicus civitatis; » qua ergo arte, cura, sinceritate et fortitudine medicus curat ægrum, v. g. phreneticum et invitum, eadem magistratus curet civitatem. Agesilaus, teste Plutarcho in *Lacon.*, magistratus officium esse dicebat « erga rebellantes audacia, erga subjectos benevolentia uti; » sicut Virgilius VI *Æneid.*, principis partes esse dixit :

Parcere subjectis, et debellare superbos.

Agathon dictitabat magistratum trium debere meminisse : *primo*, quod imperet hominibus; *secundo*, quod secundum leges; *tertio*, quod non semper imperet : ita Stobæus, *serm.* 43. Plato, lib. IV *De Legibus*, censet magistratum deferendum non iis qui præcellunt opibus, robore, forma,

(1) נגש *nogesch* quidem ordinarie occurrit in significationem exactoris, tyranni, vel fructus prædiorum et pecuniam exigentis, sed cum beneficium sit quod hic promittitur, alii, poscente materia substrata, *rectorem* ac *principem* populi in meliorem partem significari existimant, ut *Isai.* LX, 17, ubi Deus Sionitis promittit se iis raturum נגשים *nogeschim*. Sic Æthiopibus *nogesch* est *regere* vel *regnare*, indeque *negus* ipse notat *regem*, ceu dectorem populi summum. (Rosenmuller et Ackermann.)

nobilitate, sed iis qui legibus parent maxime, et hac re cæteris in civitate præstant. Cato censuram petens, cum suos competitores videret populo supplices, eumque de more prensantes, exclamavit populo opus esse medico austero, validisque remediis, proinde eligendum non qui blandissimus esset, sed qui inexorabilis; atque hæc dicens, ante omnes censor creatus est. Agnovit populus morbum suum; eoque Cato plus valuit objurgando, quam cæteri blandiendo, ait Plutarchus in *Apophth. Roman.* Uti enim corpora nostra sine mente, sic civitas sine legibus constare nequit. Solon, interrogatus qualiter civitas bene regi posset, respondit : Si princeps et majores secundum legem vixerint, inquit Valerius, lib. III, cap. IX. Rursum si cives magistratui obediant, magistratus autem legibus, uti refert Stobæus, *serm.* 41. Heraclitus dicebat « cives non minus oportere pugnare pro legibus, quam pro mœnibus ; » quod absque legibus nullo pacto possit esse civitas incolumis, absque mœnibus possit. Ita Laertius lib. IX, cap. I. Hinc illud Maronis :

Legesque viris, et mœnia ponet.

Pittacus Crœso percunctanti quod esset maximum imperium, respondit : Ubi leges imperant. Nam ubi summa est legum auctoritas, ibi est minimum tyrannidis. Ita Laertius lib. I, cap. V. Demosthenes civitatis animam esse leges dicebat : Ut enim corpus anima carens cadit, sic civitas nullis administrata legibus sponte sua ruit. Ita Maximus, *serm.* 68. Cleon multo meliorem esse dicebat statum civitatis, quæ licet deterioribus, firmis tamen legibus utitur, quam illius quæ bonis quidem, sed irritis. Ita Thucydides lib. III. Archidamus roganti quinam essent Spartanæ urbis præfecti, respondit : Leges et legitimi magistratus; censens in republica bene constituta supremam auctoritatem esse legibus deferendam, secundam magistratibus; ac proinde eos legum debere esse tutores et vindices, non dominos, nec dispensatores, hoc est dissipatores. Ludovicus XII, Galliarum rex, subpræfectum Aurelianensem, quo familiariter olim erat usus, sæpeque injustitiæ reum liberarat, creatus rex damnavit, dictitans : « Contendi privatus pro amico, regnum autem adepto leges mihi tuendæ sunt. » Ita *Annal. Franc.*

Divine S. Bernardus, lib. IV *De Consider.* cap. IV *ad Eugenium Pontif.* eum docet quales debeat creare vel formare prælatos : « Qui sint, inquit, in judicio recti, in consilio providi, in jubendo discreti, in disponendo industrii, in agendo strenui, etc., qui quæstum legationem non æstiment, nec requirant datum, sed fructum. Qui regibus Joannem exhibeant, Ægyptiis Mosen, fornicantibus Phinees, Heliam idololatris, Helisæum avaris, Petrum mentientibus, negotiantibus Christum. Qui vulgus non spernant, sed doceant; divites non palpent, sed terreant; pauperes non gravent, sed foveant; minas principum non paveant, sed contemnant; qui cum turba non intrent, nec cum ira exeant; qui Ecclesias non spolient, sed emendent. Qui marsupia non exhauriant, sed corda reficiant, et crimina corrigant; famæ provideant suæ, nec invideant alienæ. Qui orandi studium gerant et usum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quam suæ industriæ vel labori. Quorum ingressus pacificus, non molestus exitus sit. Quorum sermo ædificatio, quorum vita justitia, quorum præsentia a gratia, quorum memoria in benedictione. Qui se amabiles præbeant non verbo, sed opere; reverendos exhibeant, sed actu, non fastu. Qui humiles cum humilibus, et cum innocentibus innocentes, duros dure redarguant, malignantes coerceant, reddant retributionem superbis. Qui non de dote viduæ, et patrimonio crucifixi se vel suos ditare festinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes judicium injuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis. » Et cap. VII, librum ita concludit : « Ubi malitiæ juncta potentia est, aliquid tibi super hominem præsumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum iræ tuæ, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, et contra se paveat. » Et paulo ante perfecti Pontificis ideam ita depingit : « De cætero oportere te esse considera formam justitiæ, sanctimoniæ speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, christianorum ducem, amicum sponsi, sponsæ paranymphum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, judicem viduarnm, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannornm, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terræ, orbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, Christum Domini, postremo Deum Pharaonis. »

Idea prælatorum.

5. ET ERUNT QUASI FORTES CONCULCANTES LUTUM (id est hostes ut lutum) VIARUM IN PRÆLIO. (Pro *fortes*, hebraice est גבורים *ghibborim*, id est prævalidi, præpotentes, heroes, gigantes, Gabrieles. Ad litteram notat Machabæos, qui sua fortitudine hostes Israelis proculcarunt quasi lutum) QUIA DOMINUS CUM EIS. — Ita in libris Machabæorum legimus Judam Machabæum nunquam iniisse prælium (excepto ultimo, in quo non legitur orasse; unde et cecidit) nisi prius invocata Dei ope, quam et præstitit Deus; unde misit ad eum Jeremiam Prophetam e limbo, qui daret ei gladium, diceretque : « Accipe sanctum gladium munus

a Deo, in quo dejicies adversarios populi mei Israel, » II *Malach.* xv, 15. Hinc et Judas Machabæi, id est Machabæus, dictus est ex litteris initialibus versus undecimi *Exod.* cap. xv : מי כמוך באלים יהוה *mi camocha baelim Jehova*, id est *quis similis tui in fortibus, Domine?* Quod quasi belli tesseram, et victoriæ omen in vexillis et insignibus præferebat, uti dixi *Exod.* xv; unde sequitur:

Et confundentur ascensores equorum, — puta duces et milites Antiochi, qui pollebant et gloriabantur equitatu, cum Machabæi pugnarent pedites, uti et David, cæterique pii Judæorum reges, juxta legem *Deuter.* xvii, 16, uti ibi dixi. Unde quanto inferior fuit eorum sors et conditio, quod pedites in equites pugnarent, tanto nobilior illorum de eis ope Dei parta fuit victoria, tanto gloriosior triumphus. Hinc Chaldæus vertit : *Et fortes domus Israel triturabunt interfectos populorum, quasi lutum viarum in bello, et prælia committent*; *quia verbum Domini erit in auxilium eorum.* Mystice hæc veriora sunt in prælio spirituali, quo Christus et Apostoli debellarunt mundum et tartarum.

Et confortabo domum Juda, et domum Joseph salvabo. — *Domus Juda* sunt duæ tribus; *domus Joseph* decem reliquæ, quarum caput fuit tribus Ephraim, filii Joseph, ex eaque prognatus Jeroboam, æque ac cæteri reges Israel. Porro multi ex decem tribubus partim jam ante se junxerunt Judæis, partim postea cum viderunt vel audierunt victorias et trophæa Machabæorum, iis se aggregarunt, ut sub eorum ducatu et præsidio incolumes et felices viverent. Ita S. Hieronymus.

Mystice, id verius fuit in conversione tam Israelitarum, quam Judæorum ad Christum, quæ inchoata est ab Apostolis, sed perficietur ab Elia et Henoch in fine mundi : tunc enim omnis Israel salvus fiet. Ita Remigius, Lyranus et Arias. Pro *confortabo* hebraice est גברתי *ghibbarti*, id est viriles, fortes, robustos, ac quasi Gabrieles efficiam. A גבר *gabar* enim, id est vir fortis fuit, deducitur nomen Gabriel, id est fortis vel fortitudo Dei.

Et convertam eos, — ut e locis, in quibus per captivitatem dispersi sunt, revertantur ad avitas in Judæa sedes. Unde Septuaginta vertunt : *Et habitare faciam eos*; Chaldæus : *Congregabo captivitatem eorum*; plenius Tigurina : *Et reversos collocabo*; ac Vatablus : *Et conversos habitare faciam.* Hebræum enim הושבתים *hoscebotim* est mixtæ conjugationis, quasi conflatum ex השיב *hescib*, id est converti vel reverti fecit; et ex הושיב *hoscib*, id est habitare fecit, collocavit.

Erunt sicut fuerunt, quando non projeceram eos, — *q. d.* Erunt sicut fuerunt ante captivitatem, tam Babylonicam, quam Assyriacam. Hinc patet ad litteram loqui Prophetam de Judæis, Israelitis et Machabæis. Idem patet ex nominibus *domus Juda, domus Joseph, Ephraim*, etc.

s. 7. 7. Erunt quasi fortes (hebraice *gibborim*, de quo dixi vers. 5) Ephraim, — *q. d.* Erunt quasi heroes Ephraim, fortiter bellantes bella Domini. Tribus enim Ephraim inter decem tribus erat fortissima; unde et cæteris tribubus continuos dedit reges. Hinc illud *Psalm.* lxxvii, 9 : « Filii Ephrem intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli. »

Lætabitur cor eorum quasi a vino, — *q. d.* Ex continuis victoriis exsultabunt sicut exsultant qui hausto potenti vino hilarescunt, vel, *q. d.* In præliis erunt audaces, interriti, et quasi leones ignem spirantes, perinde ac si vino generoso oppleti æstuarent; uti nunc Kosachi, Hiberni, Hollandi, aliæque gentes vino adusto se implent ante prælium, ut spiritibus calidissimis æstuantes sint audaces, ruantque intrepidi in enses et gladios.

Et filii eorum, — *q. d.* Filii nepotes et posteri eorum cernent, audientque patrum et avorum suorum trophæa, indeque exsultabunt in Domino, et ad eadem heroice consectanda incitabuntur. Sic trophæis Miltiadis Themistocles, Achillis Alexander Magnus, Alexandri Magni Julius Cæsar, Cyri Scipio, excitati sunt ad eadem per heroica facinora consectandum, uti narrat Plutarchus in eorum *Vita*.

8. Sibilabo eis, et congregabo illos. — Quasi Vers. 8.
sibilo congregabo et convocabo eos, velut oves in Jerusalem, tanquam Synagogam; et tempore Christi in Ecclesiam, in qua sibilus erit prædicatio Evangelica, inquit Vatablus. Est catachresis : ponitur enim sibilus pro convocatione, quia hæc in ovibus a pastore fit sibilo. Est hendiadys. Unum enim dicitur per duo : « Sibilabo et congregabo, » id est quasi sibilando congregabo. Simili modo ait Isaias, cap. vii, 18 : « Sibilabit Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Ægypti, et api quæ est in terra Assur. » Vide ibi dicta.

9 (1). De longe recordabuntur mei, — *q. d.* Ju- Vers. 9.
dæi et Israelitæ degentes in remotis locis, ubi audierunt legem Dei, cultum et Synagogam per Machabæos in Judæa restitutam, recordabuntur mei, ut me more patrum invocent et colant, ideoque cum filiis valentes et gaudentes revertentur in Jerusalem.

10. Et reducam eos de terra Ægypti et de As- Vers. 10.
syriis. — Alludit ad captivitatem Assyriacam et Babylonicam, quam fugientes multi ex Israel, profugerunt de more in Ægyptum, ut patet *Jerem.* xliv, *q. d.* Solvam omnem eorum captivitatem exsilio et dispersione, faciamque ut tuti et

(1) « Et seminabo eos in populis. » Judæos successive in dissitissimas regiones penetrasse, plurimos quoque ob jurisjurandi observationem in remotiores de fide suspectas urbes a regibus Syriæ et Ægypti missos fuisse, ibique constantes in cultu veri Dei fuisse, historia docet. Insuper historice certum est, multos Judæorum audita felici conditione fratrum suorum in patriam reversos esse.
(Ackermann.)

liberi in patriam, et ad me meumque templum et Ecclesiam revertantur. Ita S. Hieronymus, Albertus et Hugo. Huc facit quod Josephus lib. XI *Antiq.* cap. II, scribit Ptolemæum Philadelphum, qui post Ptolemæum Lagi Alexandro Magno in regno Ægypti successit, centum viginti millia Judæorum ex Ægypto libertate donata in Judæam remisisse, eaque beneficentiâ obtinuisse ab Eleazaro pontifice 72 Interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma transferrent (1).

AD TERRAM GALAAD ET LIBANI ADDUCAM EOS, — puta in Judæam, cujus limites sunt Libanus et Galaad. Mystice, ad Ecclesiam Christi quæ fertilis est, pulchra et amœna, uti Galaad, Libanus, omnisque terra Judæis olim promissa. Unde sequitur : « Et non invenietur eis locus, » scilicet, sufficiens, *q. d.* Maxima erit multitudo fidelium, tum Judæorum sub Machabæis, tum potius christianorum sub Christo et Apostolis, adeo ut templa et Ecclesiæ eos non capiant; *secundo*, Sanchez, *q. d.* non invenietur eis locus, id est ipsi non invenientur in loco pristino, puta in Ægypto et Assyria, quia redibunt in Jerusalem. Unde Septuaginta vertunt : *Non relinquetur ex eis ullus* ; ut sit hypallage. Anagogice, *q. d.* Locus fidelium post mortem, postque diem judicii non invenietur amplius in terra, quia ipsi ex terra transferentur in cœlum.

Vers. 11. 11. ET TRANSIBIT IN MARIS FRETO. — Varii varie hæc explicant. *Primo*, Judæi hæc ad litteram exspectant, quasi portenta futura et facienda a suo Messia, sicut facta sunt a Mose in mari Rubro. Verum quia ad litteram hoc capite agitur de Machabæis, eorumque victoriis portentosis, hinc *secundo*, magis appositum huic loco est, quod tradunt Hebræi prisci apud S. Hieronymum ac Remigium et Hugo, scilicet Judæos olim in Græciam profugos, tempore Machabæorum, per fretum angustum Propontidis, quod Chalcedonem a Constantinopoli segregat, transisse, ut redirent in Judæam. Verum nusquam legimus fretum hoc percussum et siccatum a Deo, ut Judæi sicco pede pertransirent. *Tertio*, alii putant hic notari Alexandrum Magnum, qui cum exercitu mare Pamphyliæ sicco pede transmisit, pergens contra Darium et Persas, teste Josepho lib. II *Antiq.* cap. ult. Verum hoc viris doctis fabulosum videtur; et Josephus, licet id ex aliis referat, non tamen approbat. Adde, quid hoc ad Judæos et Machabæos? Dico ergo esse hic continuam metaphoram sive allegoriam, qua sub schemate miraculosi transitus Hebræorum per mare Rubrum duce Mose, et per Jordanem duce Josue in terram promissam, describit similem non miraculosum, sed mirabilem transitum Judæorum toto orbe dispersorum per maria et gentes, felicemque reditum in Judæam, cum audierint ejus felicitatem, et victorias partas a Machabæis, *q. d.* Faciam ut Judæis in Jerusalem redeuntibus omnes viæ, maria et flumina sint pervia ; removebo omnes obices et obstacula, adeoque si opus sit, siccabo mare et flumina, uti siccavi sub Mose, quando ipse virga percussit mare Rubrum, et sub Josue, quando confudi, divisi et siccavi profunda fluminis Jordanis; quin et humiliabo superbiam atque potentiam Assyriorum, Ægyptiorum, aliarumque gentium hostilium, faciamque ut populum meum retinere, aut ab hoc suo in Judæam reditu remorari nequeant. Nominat præ aliis Ægyptios et Assyrios, quia hi olim crebro et vehementer afflixerunt Israelitas, eosque in captivitate detinuerunt. Ita Theodoretus.

Mystice, id verius in Apostolis et eorum sequacibus, quibus Deus viam patefecit per terras, maria et flumina, ut omnes gentes adirent, easque Ecclesiæ aggregarent, juxta illud *Isai.* XI, 15 : « Et desolavit Dominus linguam maris Ægypti, et levavit manum suam super flumen, in fortitudine spiritus sui : et percutiet eum in septem rivis, ita ut transeant per eum calceati : » sicut Augusto Cæsari Ægyptum invadenti, viamque per suam monarchiam in Ægyptum et in omnes gentes Apostolis pandenti, contigit, uti ibidem dixi. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Clarius, Arias, Vatablus et alii. Ubi nota : In Scripturis hostes Ecclesiæ Dei vocantur Ægyptii, Assyrii, Chaldæi : quia hi fuerunt hostes Israelis et Synagogæ, quæ fuit quasi aurora et parens Ecclesiæ.

CONFUNDENTUR OMNIA PROFUNDA FLUMINIS.—« Fluminis, » id est fluminum, sed dicit « fluminis, » quia alludit ad Jordanem siccatum a Josue. Dices : Quid est τὸ *confundentur ?* Respondent aliqui, *confundentur*, id est commiscebuntur, sicut Jordanis aquæ a Josue divisæ, repressæ, et in unum locum coactæ, intumescentes, confusæ, id est

(1) Quod autem nulla Hebræorum e Babylonia et Persia reducendorum hic mentio fit, movit nonnullos, ut hoc oraculum ævo Zacharia antiquiori assignarent, atque a vate quodam, qui Ahaso regnante, brevi, postquam deportati a Teglatphalasare in Assyriam regni Israelitici cives fuissent (IV *Reg.* XV, 29), consignatum existimarent. (Vide Bertholdti *Isagoge*, part. IV, pag. 1714-1724.) Verum cum Judæorum quidem illorum qui a Nabuchodonosore Chaldæam abducti fuissent, pars magna Zachariæ ætate in patriam rediisset, Rubenitæ autem, Gaditæ et Manassitæ a Phulo et Teglatphalasare, Assyriorum regibus, in exsilium ducti, eo tempore nondum reversi essent, in promptu est ratio, cur Zacharias de solis *Israelitis* redeundis verba faciat. Nominatur igitur *Assyria* quod decem tribus olim in Assyriam essent deportatæ, IV *Reg.* XVII, 6; *Ægyptus* vero, quod multi Israelitarum eversa sua republica a Salmanasare sponte sese eo contulissent, quemadmodum multos Judæorum metu irruptionis Chaldæorum, Ægyptum migrasse legimus, *Jerem.* XLIII, 7. De solis regni Israelitici civibus quondam redituris hic agi; apparet quoque ex altero hujus versus hemistichio, quo Jova promittit, se exsules per Assyriam et Ægyptum dispersos reducere velle *ad terram Galaad et Libani*, quo decem tribuum regnum describitur, quod in duas commode partes dispertiri potuit, Trans-Jordanem quæ *Gileatidis* vocatur et Cis-Jordanem quæ quoniam Libani montibus vallabatur, hic *terra Libani* dicitur, ut *Deut.* III, 25. (Rosenmuller.)

commixtæ et convolutæ fuerunt. Verum hebræum בוש *bosç* non significat commiscere, sed confundere, id est pudefacere. Dico ergo flumina metaphorice dici confundi et pudefieri, cum suo alveo, quasi suo jure et hæreditate, contra naturam privantur, ab eoque vi expelluntur. Si enim haberent sensum et sanguinem, utique ob hanc vim et quasi ignominiam, quam invite subeunt, pudefierent et erubescerent, quod suo loco violenter excedere, eumque hominibus, puta Hebræis, cedere debeant. Sic iratus confunditur, cum iram suam explere nequit, dum illa a potentiori quopiam reprimitur et refringitur. Confundi ergo profunda fluminis, idem est quod siccari. Unde pro *confundentur*, Pagninus et Tigurina vertunt, *siccabuntur*, et ita ad verbum nunc est in Hebræo. Nam הוֹבִישׁ *hobisçu* proprie deducitur a יבש *iabesç*, id est siccare; Noster deduxit a בוש *bos*, id est confundi, pudefieri; quare videtur legisse alio puncto הֵבִישׁוּ *hebisçu*, quanquam ordines verborum imperfectorum apud Hebræos sæpe confundantur, ac verba quiescentia *aïn vau*, tempora sua mutuentur a quiescentibus, *pe iod*, puta *bos a iabas*, et sic *hobisçu* ponitur pro *hebisçu*. Simili modo dixit Joel cap. I, 10 : « Confusum est vinum, » et vers. 12 : « Vinea confusa est, » id est siccata est, elanguit, evanuit. Vide ibi dicta. Jam sensus hujus loci est is quem paragrapho præcedenti assignavi.

12. Confortabo eos in Domino (in me, qui sum Dominus. Est enallage, loquitur enim Deus de se in tertia persona) et in nomine (id est virtute, potentia et invocatione) ejus ambulabunt, — pergentque strenue et alacriter Judæi in Jerusalem, fideles in Ecclesiam militantem in terris, et ex ea in triumphantem in cœlis.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædixit Zacharias, cap. X, *Machabæorum bella et victorias, nunc prosequitur ea quæ post illos futura erant, et obventura Judæis per Romanos. Hoc ergo capite prædicit excidium Hierosolymæ, puta urbis et templi, jam recens a Zorobabele, et Jesu filio Josedec ædificati, faciendum a Tito et Romanis, idque ob Judæorum peccata, præsertim ob Christum ab eis occisum et venditum triginta argenteis. Quare ut peccata hæc declinent, itaque excidium evadant, Deus Zachariam facit pastorem, id est, prophetam, ut futura hæc prædicat et comminetur. Hinc, vers. 7, sumit duas virgas pastoritias, quibus quasi pastor, populum quasi gregem suum pascat : unam vocat* Decus, *id est, decoram et gratiosam, alteram vocat* Funiculum, *quo constringuntur et plectuntur rei. Hisce repræsentat duos providentiæ et regiminis modos, quibus uti in Israele regendo jam antea usus, ita deinceps usurus erat Deus, nimirum virga cui nomen* Decus *repræsentat amorem, promissa et beneficia, quibus Deus Judæos ad se uti olim allexerat, ita per Machabæos eorumque posteros allecturus erat usque ad Christum, qui fuit decus, amor et gratia Dei patris effusa in Judæos : altera cui nomen* Funiculus, *repræsentat timorem, minas et plagas, qua Deus post priorem amoris virgam in morte Christi confractam, pavit et exagitavit Judæos per Romanos; quam quia pariter spreverunt, hinc et hanc virgam confregit, eosque abs se abjecit, omnemque eorum curam ac providentiam deposuit; ac eos vers. 15. pastori stulto, cujus formam et habitum induere jubetur Zacharias, ut eum populo repræsentet, pascendos, id est perdendos et mactandos, tradidit* (1).

1. Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. 2. Ulula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt : ululate, quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus. 3. Vox ululatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum : vox rugitus leo-

(1) Primo continuatur in hoc capite consilium divinum circa religionem Christi, sed quoad Judæos, christianam fidem respuentes, scilicet prophetia de bello Romanorum contra Judæos. Omnia etenim Zachariæ vaticinia inter se concatenata sunt, nam postquam capite IX, 1-10, egit de Græcorum victoriis qui de Persis triumpharunt, cap. IX, 11-17, de Machabæorum temporum, qui Græco-Syrios debellarunt; ad ætatem Romanorum decurrit, quod hujus prophetiæ characteribus et historiæ documentis confirmatur. Nam historia docet Romanos in terram judaicam a Septentrione irruptionem fecisse, illamque exercitibus suis implevisse, usque dum Jerosolymam everterint, Judæosque per totum orbem disperserint.

Proponitur igitur Judæis materia lamentandi, *primo*, ob urbium Judææ subjugationem et Hierosolymæ excisionem, 1, 2: *secundo*, ob principum et præsidum perditionem, 3; *tertio*, ob Dei punitionem, 4; *quarto*, ob mutuam summorum et infirmorum cædem, ubi causam addit, cur populum suum rectoribus malis permittat Deus; quod iratus illi ob sua peccata nulla erga eum clementia utitur, 5-7.

Secundo, ut peccata hæc declinent, etc. Vide supra Cornelii Synopsin.

Longe a vero sensu et contextu discedere nobis videtur

num, quoniam vastata est superbia Jordanis. 4. Hæc dicit Dominus Deus meus : Pasce pecora occisionis, 5. quæ qui possederant, occidebant, et non dolebant, et vendebant ea, dicentes : Benedictus Dominus, divites facti sumus : et pastores eorum non parcebant eis. 6. Et ego non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus : ecce ego tradam homines, unumquemque in manu proximi sui, et in manu regis sui : et concident terram : et non eruam de manu eorum. 7. Et pascam pecus occisionis propter hoc, o pauperes gregis. Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, et alteram vocavi Funiculum : et pavi gregem. 8. Et succidi tres pastores in mense uno, et contracta est anima mea in eis : siquidem et anima eorum variavit in me. 9. Et dixi : Non pascam vos : quod moritur, moriatur : et quod succiditur, succidatur : et reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui. 10. Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus : et abscidi eam, ut irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis. 11. Et in irritum deductum est in die illa : et cognoverunt sic pauperes gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est. 12. Et dixi ad eos : Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam, et si non, quiescite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. 13. Et dixit Dominus ad me : Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projeci illos in domum Domini ad statuarium. 14. Et præcidi virgam meam secundam, quæ appellabatur Funiculus, ut dissolverem germanitatem inter Judam et Israel. 15. Et dixit Dominus ad me : Adhuc sume tibi vasa pastoris stulti. 16. Quia ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quæret, et contritum non sanabit, et id quod stat, non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvet. 17. O pastor, et idolum, derelinquens gregem : gladius super brachium ejus, et super oculum dextrum ejus : brachium ejus ariditate siccabitur, et oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur.

Vers. 1. 1. APERI, LIBANE. — Quæres, quid hic significat Libanus? Theodoretus et Chaldæus putant significare gentes vicinas et hostiles Judæis, quales erant Syri, Idumæi, Moabitæ : Libanus enim erat terminus Judææ et initium gentium, puta Syrorum versus Aquilonem. Censent ergo hic gentibus excidium intentari, eo quod Judæis reditum e Babylone, templique et urbis restaurationem inviderint, et pro viribus impedierint. Verum sequentia omnia Judæos spectant, non gentes, ac in primis illud vers. 3 : « Vastata est superbia Jordanis. » Quocirca cæteri omnes, ut S. Hieronymus, Cyrillus, Haymo, Remigius, Hugo, Lyranus, Dionysius, Vatablus, Arias, Ribera, Mariana, Sanchez, a Castro et alii constanter et unanimiter censent per Libanum hic accipi Jerusalem et templum (1). *Primo* enim tam urbs quam templum in Judæa, æque ac Libanus mons inclytus in Syria eminebat. *Secundo*, utrumque ex cedris Libani erat constructum. *Tertio*, domibus et incolis abundabat, ut Libanus et sylva abundant arboribus. *Quarto*, quia Jerusalem alebat tyrannos, raptores, prædones, uti Libanus alit lupos, leones, ursos aliasque feras, eaque de causa vastata est. *Quinto*, quia templum candore lapidum candicabat, uti Libanus candore nivium, teste Josepho, lib. VI *Belli*, indeque dictus est Libanus a לבן *laban*, id est albus, candidus : vel a לבונה *lebona*, id est *thus*, quia thuris est ferax. Templum ergo quod jam cum urbe ædificabatur, Zacharias hic vocat *Libanum*, ejusque finem et exitum in ejus initio prædicit. Unde Chaldæus pro Libano vertit, *templum*. Simili modo Ezechiel, cap. XVII, 3, Jerusalem vocat *Libanum*. Vide ibi dicta. Denique alludit ad domum regiam saltus Libani, in Jerusalem ædificatam a Salomone, III *Reg.* VIII, 2. Jam censent aliqui hic prædici vastitatem, quam Antiochus Epiphanes urbi ac templo intulit tempore Machabæorum, cum pastor et idolum, de quo vers. 17, fuit impius Jason, qui uti simo-

Templum vocatur Libanus ob quinque analogias.

P. Kilber, dum hic agi de religione Dei duplice putans, alia sub lege naturæ, alia sub lege Moysis, addit : prima haud diu stabilis sub Sem, Cham et Japhet, post divisas occasione Babelis gentes, variata variatum etiam Dei animum experta est, 8; et suis fatis et passionibus relicta, 9; a Deo demum, sublato fœdere, abjecta fuit, 10. Secunda vero experta primum singularem Dei erga se prædilectionem, 11; comperta deinceps pro beneficiis ingrata, 12, merita fuit similem a Deo abjectionem, 13, 14.

(1) Libanus quidem Syriæ pars est, sed simul etiam terminus borealis terræ judaicæ, et insigne ejus decus. Cum igitur omnia quæ in sequentibus occurrunt, tantum regioni et civitati Judæorum conveniant, dubium esse non potest, nostro loco Libano, ut *Ezech.* XVII, 3, indicari regionem et civitatem Judæorum. Qui putant Libano indicari Syriam, existimant nostrum caput cohærere cum præcedenti ; ast materia substrata nostri capitis lugubris est, illa prioris læta. (Ackermann.)

niace pontificatum emit ab Antiocho, ita scelerate eum administravit, colens Herculem et deos Antiochi. Verum quia hic intrusus fuit pontifex, quem mox excluserunt Machabæi pontifices et principes legitimi, sub quibus maxime floruit Dei templique religio; hinc melius Vatablus, Ribera, a Castro et alii passim censent hic agi de vastitate urbi et templo illata per Titum et Romanos. Hi enim funditus combusserunt et diruerunt tam urbem quam templum, cum Antiochus illud non destruxerit, sed tantum suis sacrilegiis profanarit. Ita S. Hieronymus, Haymo, Remigius, Albertus, Hugo, Dionysius, Vatablus, Arias, Ribera. Sensus ergo est : « Aperi, Libane, portas tuas, *q. d.* O Jerusalem, et templum jam recens exstructum tabulis cedrinis ex Libano allatis, aperi Romanis venientibus portas tuas, quia illis non poteris resistere : frustra enim illis eas claudes, quia ipsi sua vi et robore omnia perfringent. Hujus rei symbolum et præsagium fuit, quod Josephus lib. VII *Belli*, cap. XII, narrat ante captam a Tito urbem, Orientalem portam templi æneam, quæ a viginti viris claudi poterat, sponte sua hora sexta noctis in Paschate fuisse apertam. Huc pariter facit quod tradunt Hebræi, et ex iis R. David, Lyranus et Galatinus lib. IV, cap. VIII, nimirum 40 annis ante eversum templum a Romanis, portas templi quæ vespere claudebantur, nocte sponte fuisse reseratas, ac summo mane venientem eo R. Johanan filium Zachai, qui inter Rabbinos eminebat, dixisse : « O domus, o sacra domus, quid sibi vult quod tu tibi timeas? Equidem scio interitum tibi ac vastationem imminere, et jam olim vaticinium illud de te editum fuisse : Aperi, Libane, portas tuas. » Quod si verum est, apte huic loco congruit; ubi solerter conjicit Ribera portas templi sponte sua apertas fuisse eo die præcise, quo Christus mortuus est in cruce, et velum templi scissum est a summo usque deorsum. Convenit enim tempus scilicet quadragesimus annus ante urbis excidium, quo Christus passus est; excisa est enim urbs anno secundo Vespasiani, qui fuit ab ortu Christi 73, teste Eusebio in *Chronico*. Denique in Paschate passus et mortuus est Christus; perinde ac in Paschate portas templi reseratas scribit Josephus.

ET COMEDAT IGNIS CEDROS TUAS. — *Primo*, ad litteram, *q. d.* Sicut, o Jerusalem, nuper vidisti tuas magnificas ædes et palatia ex cedris, abietibus et quercubus constructa comburi a Chaldæis, ita rursum idem visura et passura es a Romanis. *Secundo* et melius, symbolice *cedri* vocantur summi principes et pontifices : *abietes*, præpositi, senatores, consules et præfecti minores; *quercus*, divites et fortes viribus. Unde Chaldæus vertit, *satrapæ provinciarum*, *q. d.* Ignis hic tuæ vastitatis et incendii afflabit et consumet omnes tuos principes, præfectos, nobiles et divites. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Eusebius, lib. VIII *Demonstr.* cap. IV : unde explicans subdit Propheta :

2. ULULA, ABIES, QUIA CECIDIT CEDRUS, — *q. d.* Vers. 2.
Ululate, senatores et magistratus minores, quia ceciderunt principes, qui vos alebant et protegebant, ac proinde et vos pariter cadetis, occidendi, vel capiendi a Tito et Romanis. Hoc est quod subdit : « Quoniam magnifici (principes) vastati sunt. » Est ergo parœmia.

ULULATE, QUERCUS BASAN, — puta potentes et opulenti, qui inter Judæos eminetis sicut quercus in Basanitide. Chaldæus vertit : *Ululate, satrapæ provinciarum.*

QUONIAM SUCCISUS EST SALTUS MUNITUS, — puta Jerusalem munita, quam vocat *saltum* vel sylvam, quia persistit in metaphora Libani, montis et sylvæ.

3. VOX ULULATUS PASTORUM. (Aliqui, ut a Cas- Vers. 3.
tro, censent Prophetam loqui præsentibus Judæis, qui dolebant fabricam templi secundi non æquare magnificentiam primi, *q. d.* Dolent nunc magistratus, quod videant adeo extenuatam templi magnificentiam : rugiunt principes ut leones, quia vident modo splendorem illum antiquum Jerusalem obscuratum. Verum non est quod doleatis, sed periculo præterito edocti, gratias agite de præsenti, licet minori felicitate; quod opportune admoneo vos, ne a statu, in quo nunc estis, decidatis in similem captivitatem, a qua nunc estis liberati. Verum quia hæc pertinent ad præcedentia, in quibus futurum a Romanis urbis templique excidium clare prædixit, hinc eodem referenda sunt, *q. d.* Videor mihi eminus ex alta prophetiæ specula videre extremam Hierosolymæ cladem, ac in ea audire ululatus civium, præsertim pastorum, id est sacerdotum et pontificum : quia vastata est magnificentia eorum, quia scilicet combustum est magnificum templum, ejusque vasa et vestes, quibus magnifice vestiti incedebant pontifices, et cujus oblationibus et opibus splendide vivebant. Eversa ergo est magnificentia templi, magnificentia sacerdotum. Videor quoque mihi audire ululatum principum et magistratuum quasi rugitum leonum, qui avare et tyrannice dominabantur populo, in eumque quasi leones ferociter, superbe et rapaciter grassabantur. Hi enim rugiunt et ululant, quia) VASTATA EST SUPERBIA JORDANIS, — puta superba eorum palatia, prædia, villæ, agri et sylvæ, quæ juxta Jordanem possidebant, ut ejus fluentis irrigarentur, fierentque fertilia ad fructum, æque ac amœna ad aspectum. Alludit ad leones, quorum copia erat in silvis juxta Jordanem. Hi enim, agris et silvis a Romanis vastatis, gregibusque ibidem pasci solitis, occisis, vel abductis, pariter rugiebant, eo quod latibulis, æque ac gregum prædis escisque suis privati, vel fame mori, vel alio migrare cogerentur. Hinc illud *Cantic.* IV, 6 : « De vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. » Sanir enim et Hermon erant juxta Jordanem : ita Clarius, Arias, Vatablus et alii. Addit S. Hieronymus exsiccatum partim a

Deo, partim a Romanorum copia fuisse Jordanem; quocirca leones præ siti irrugiisse. Unde Chaldæus vertit : *Quia exsiccata est propter eos elatio Jordanis.* Solet enim Jordanis affluentibus aquis ex resolutione nivium efferri et intumescere. Septuaginta, *quia miser factus est fremitus Jordanis.* Solent enim aquæ copiosæ inter se, vel ad saxa allisæ fremere. Nam hebræum *geon* significat magnificentiam et arrogantiam, quæ fremitus est causa.

Vers. 4. 4. PASCE PECORA OCCISIONIS, — puta Judæos occisioni a Romanis, quasi oves et pecora destinatos.

Quæres, ad quem et a quo dicitur *pasce?* Respondet Theodoretus, et ex eo Ribera, id dici a Patre æterno ad Christum filium jam incarnatum, *q. d.* Tu, o Christe, fili, pasce et doce Judæos, si quo modo pœniteant, et ad te convertantur, itaque evadant excidium Romanorum, cui a me addicti sunt.

Simplicius S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus, Vatablus et alii censent hæc esse verba Dei ad Zachariam, *q. d.* Ego te, o Zacharia, constituo pastorem, id est Prophetam, ut tuis hisce oraculis pascas, doceas et moneas Judæos futuros de futuro excidio, ut illud ipsi per pœnitentiam et mutationem vitæ declinare et effugere satagant. Id ita esse patet, quia Zacharias induit hic habitum pastoris : ideoque duas virgas pastoritias assumit, unam nominat *decorem*, alteram *funiculum*, sicut mox vers. 15, assumit formam pastoris stulti : quod de Christo dici nequit. Hinc Chaldæus vertit : *Vaticinare adversus gubernatores, qui constituti sunt ad gubernandum populum meum, et ipsi dominati sunt in eos quasi in oves occisionis, dicentes : Non imputabitur nobis in peccatum.* Ubi nota Judæos hic vocari *oves* vel *pecora occisionis. Primo,* quia in eos quasi oves impune grassabantur principes et pontifices, eosque vel in anima expilabant et jugulabant prava sua doctrina et vita, ut eis exprobrat Christus *Matth.* cap. XXIII. Ita ex Chaldæo Theodoretus. Et patet ex eo quod sequitur : « Quæ qui possederant, occidebant. » Oves ergo *occisionis*, vel *escarum*, uti vocantur *Psalm.* XLIII, 12, sunt quæ non servantur ad lanam aut lac, non ut tondeantur vel mulgeantur, sed ut occidantur et devorentur. Sic *Jerem.* XII, 3 : « Congrega, ait, eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis. » *Secundo,* quia occisioni et gladio Romanorum ob sua scelera, cum suis principibus et pontificibus erant destinati cædique devoti. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Vatablus et alii passim. Rationem dat a Castro : nam jubetur, inquit, Zacharias, ac si pastoritiam artem exerceret, repræsentare officium pascendi, quo Deus populum suum pavit diversis temporibus, et deinceps pasturus erat. Et rationem hujus personæ, et quasi fabulæ assumendæ docet Deus esse, quod iniqui pastores fuerint causa cur ipse populum deseruerit, et cum pastoribus in captivitatem duci permiserit a Chaldæis, et rursum duci permissurus sit a Romanis. Dicit igitur Deus : Age, o Zacharia, sume personam pastoris sapientis, et pasce oves meas, quas stulti pastores et occidunt, et occisioni parant ; nam illi quibus eas curandas commisi, jugulant eas, sua lucra quærentes, non earum salutem ; nec de hoc scelere dolent, quasi nullam culpam commiserint ; et vendunt eas, et aucti pretio laudant Deum, dicentes : Benedictus Deus, quia sumus ditati ; itaque pastores hi non parcunt ovibus, sed eas impune expilant et mactant. Simili schemate utitur Jeremias, cap. XXIII, 1 : « Væ, ait, pastoribus, qui disperdunt et dilacerant gregem pascuæ meæ ! » Et Ezechiel, cap. XXXIV, 2 : « Væ pastoribus Israel qui pascebant semetipsos! etc., quod crassum erat occidebatis, gregem autem Domini non pascebatis. » Vide ibi dicta. Ita a Castro, et recte, nisi quod ipse hæc censeat dici de pastoribus præteritis, non de futuris, cum potius, ut dixi, hæc, utpote oracula de urbis excidio, spectent futura, et pastores futuros usque ad tempora Christi et excidii Hierosolymæ. Illis enim iniquis, impiis et tyrannicis opponit suum pastoratum, et regimen æquum, pium et paternum.

5. ET VENDEBANT EA, — scilicet pecora, *q. d.* Hi V
pseudopastores ex gregibus sibi commissis quæstum faciebant, eis eorumque filiis, servis, operis, agris, etc., ad sua lucra per viam et fraudem abutebantur, perinde ac si eos ad suum quæstum vendidissent, Est catachresis (1).

6. ET EGO NON PARCAM EIS. — Aliqui futurum V
accipiunt pro præterito, scilicet « non parcam (id est non peperci) eis, » puta Ægyptiis, eo quod populum meum oppressissent; aut potius *eis*, scilicet Israelitis, eo quod fecerint schisma a me et a domo David. Hac enim de causa tradidi eos regibus impiis, qui eos tyrannice expilarent, imo feci ut in sese invicem grassarentur, et mutuo se per intestina odia, fraudes et cædes conficerent. Ita a Castro.

Melius alii futurum proprie ut sonat accipiunt, censentque id impletum sub Aristobulo et Hyrcano, qui, cum de pontificatu et principatu contenderent, vocaverunt in auxilium Pompeium et Romanos, a quibus subacti, spoliati et vastati sunt : ita Theodoretus. Aut potius sub Tito et Vespasiano, quando Zelotæ aliique Judæi mutuo sese expilarunt et mactarunt, teste Josepho, lib. VI *Belli*, cap. II et IV. Et traditi sunt « in manus regis sui, » id est principum suorum factiosorum, ut ait Vatablus, aut Herodis Agrippæ, Vespasiani et Titi, qui totam Judæam perdiderunt. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo, Arias et Vatablus. Romani enim imperatores vocantur reges Judæo-

(1) Juxta Calmetum, inhumani pastores, qui populum afflixerunt, erant duces belli quod contra Romanos gesserant, qui fuerunt Eleazar, Simon, Joannes, aliaque seditiosorum capita.

rum, tum quia in passione Christi Judæi eos, ut suos Cæsares agnoverunt et professi sunt, dum coram Pilato clamaverunt : « Non habemus regem, nisi Cæsarem;» tum quia Romani eos bello subegerunt, an jure, an injuria, non disputo.

Et pascam pecus occisionis. — Theodoretus, Vatablus, Ribera et alii censent hanc esse Christi voces ad suos Apostolos, et primos fideles e Judæis collectos, quos ob humilitatem, paupertatem et imbecillitatem vocat *pauperes gregis*, quasi Christus hic significet se velle Patri suo obedire et obsequi, ut quantum in se est Judæos pascat, et iram clademque eis a Deo decretam avertat. Verum hoc mysticum et allegoricum potius est, quam litterale. Ad litteram enim Propheta hic a Deo constitutus pastor vers. 4, ubi ab eo audivit : « Pasce pecora occisionis, » hoc versu onus pascendi suscipit, Deoque respondet : «Pascam pecus occisionis. » Unde ex Hebræo vertas, *et pavi*, vel pascere cœpi; Noster vertit, *et pascam*, ut significet continuationem et diuturnitatem pascendi. Ita S. Hieronymus, Remigius, Lyranus et Arias. Porro Zacharias fuit pastor, non verus et litteralis, sed mysticus et symbolicus, pavitque Judæos suis hisce oraculis; quibus jussu Dei pastoris habitum virgamque assumit, ac pastoris veri munia, Dei, inquam, circa Judæos gubernationem repræsentat, sicut vers. 15, ex adverso induit vasa pastoris stulti, ut ejus mores populo in se exprimat et ostentet.

Propter hoc, o pauperes gregis, — supple attendite ad ea quæ dicturus sum : ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Hugo. *Secundo*, Arias, Vatablus, a Castro et alii, *q. d.* Quia oves hæ sunt occisioni destinatæ, et quia a Deo constitutus sum earum pastor, propter hoc pascam eas, præsertim ut vos, o pauperes gregis, tum ab occisione, cui reliqui certo destinati sunt, tum e manu improborum pastorum vestrorum liberem. Unde Arias vertit : *Pascam oves occisionis propter vos, o pauperes gregis*, ut hebræum לכן *lachen* non sit adverbium, significans *propter hoc*, sed pronomen, significans *vobis*, ita ut *lachen* femininum ponatur pro לכם *lachem* masculino. *Pauperes gregis* vocat inopes in populo, præsertim simplices, innocentes, mansuetos et justos, propter quos Deus cæteris impiis ad tempus pepercit, pascens eos per Prophetas et ad pœnitentiam provocans. Ita Theodoretus.

Et assumpsi mihi duas virgas, — duos baculos pastorales, ut pastoris habitum, æque ac officium assumerem. Unde subdit : « Et pavi gregem. »

Unam vocavi Decorem. — Hebraice נועם *noam*, id est *decor*, species, jucunditas, gratia, amabilitas, suavitas, mansuetudo. Unde socrus Ruth vocabatur Noemi, dicebatque : « Ne vocetis me Noemi, id est pulchram, sed vocate me Mara, id est amaram, quia amaritudine valde replevit me Omnipotens, » *Ruth* I, 20. Hæc virga significat regimen suave per amorem et beneficia, non per minas et supplicia. Unde Vatablus : « Hæc, ait, fuit clementia Christi, qua usus est dum assumpsit carnem. » Quocirca Syrus vertit : *Unam vocavi Suavem*, vel *jucundam*; Arabicus Antiochenus : *Unam vocavi Facilitatem*, vel *benignitatem*; Alexandrinus : *Unam vocavi Decus*.

Et alteram vocavi Funiculum, — hebr. חֲבָלִים *Chabalim*, id est *funiculi*: ita Septuaginta, Aquila, Symmachus et Noster. Hinc et Syrus et Arabicus uterque vertit, *funem*. Hic significat regimen durum, severas leges et edicta, quibus populus quasi funibus colligatur, constringitur, et si peccet flagellatur, vincitur, illaqueatur. Jam Hebræi aliter punctant leguntque חֹבְלִים *chobelim*, id est *colligantes*, naucleri, gubernatores, et per antiphrasin dissipantes, corruptores. Porro quia funiculis olim dimetiebantur hæreditates, hinc funiculus metonymice significat *hæreditatem*, sive sortem et partem hæreditatis, quæ cuique per funiculum dimetientem obtingebat. Rursum funiculus significat cœtum et congregationem. Sicut enim ex multis filis contortis conflatur funiculus, sic ex multis hominibus congregatis fit cœtus et populus. Unde Eusebius lib. X *Demonstr. Evang.* cap. IV, per *decorem* accipit legem veterem, quæ data est, inquit, *funiculo*, id est cœtui et populo Israel, qui erat funiculus hæreditatis, id est sors et hæreditas Dei.

Quæres, quale est hoc virgarum hieroglyphicum? quid symbolice hæ duæ virgæ ad litteram significant? *Primo*, S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo et Ribera duas has virgas accipiunt duo fœdera, duplexque regimen providentiæ Dei. Prius initum cum Noe omnibusque hominibus, *Genes.* IX, 9, quod hic dicitur *decor*, quia decebat Deum hoc universale in homines imperium, omniumque cura : posterius initum cum Abraham et ejus posteris, puta 12 tribubus Israel, *Genes.* XVII, 7, quod proinde dicitur *funiculus*, vel ut hebraice est *funiculi*, q. d. Sors hæreditaria, quam Dominus sibi ex omnibus gentibus, in populum et Ecclesiam elegit, fuit posteritas Abrahæ, sive populus Israel. Duæ virgæ quæ? Respondeo primo.

Secundo, S. Cyrillus censet funiculum repræsentare vetus Testamentum, utpote Judæos, stringens, coarctans, vinciens et flagellans : decorem referre novum Testamentum, sive legem gratiæ. Secundo.

Tertio, alii censent per decorem significari duces et reges justos piosque; per funiculum vero injustos et impios. Ita R. Moses, lib. II *Direct.* cap. XLIV, per decorem accipit Mosen, Josue et sequentes; per funiculum Roboam et posteros, partim idololatras, partim sceleratos. Alii per decorem accipiunt regnum duodecim tribuum, sub Davide et Salomone unitum; per funiculum vero idem regnum, in duo sub Roboamo divisum. Alii per decorem accipiunt regnum Juda, per funiculum regnum Israel, sive decem tribuum. Accedit Chaldæus qui per decorem accipit regnum Jeroboam, qui decem tribus a tyrannide Roboam vin- Tertio.

dicavit et in libertatem asseruit : per funiculum, regnum Roboam, minax initio et tyrannicum. Verum hæc omnia jam erant præterita, ad quæ licet alludat Propheta, tamen proprie vaticinatur de futuro. Quocirca Arias per decorem accipit Machabæos, primos populi vindices, puta Judam cum fratribus; per funiculum autem eorum posteros, qui violenter regnum regiumque nomen sibi arrogarunt.

Quarto. *Quarto*, alii per decorem accipiunt initium prædicationis Christi, quod fuit suave et blandum : per funiculum, finem ejusdem, qui fuit minax excidii, judicii et gehennæ, ut patet *Matth.* XXIII, XXIV et XXV.

Quinto et genuine. *Quinto* et genuine, virga vocata Decor, significat regimen amoris per consolationes, monitiones et beneficia, quod post tempora Zachariæ Deus exhibuit Judæis per Machabæos, et maxime per Christum. Altera virga vocata Funiculus significat regimen terroris, quo usus est Deus, cum vidit Judæos priori virga amoris et lenitatis abuti et indurescere, scilicet post mortem Christi, cum per Romanos eos exagitare cœpit, ac tandem funditus evertit, ut Judæi omnes vel occisi, vel capti et funiculis colligati fuerint, et tunc quisque suum funiculum, id est sortem et pœnam pro meritis accepit, ideoque hebraice est *funiculi*. Ita Vatablus.

Hoc ergo utrumque tempus et regimen Dei, utraque virga assumpta significat Zacharias, quasi Dei vicarius et propheta. Ipse enim quasi pastor duplicis virgæ, Deum pastorem duplicis regiminis, scilicet amoris et timoris, repræsentat. Hunc esse sensum patet, *primo*, ex eo quod hoc oraculum Prophetæ sit de futuro, non de præterito. In futuro autem non possumus commodius explicare, nec assignare symbolum virgæ decoris et funiculi, nisi eo modo quo jam exposui. *Secundo*, idipsum patet ex rei eventu. Nam *primo*, decorum fuit Dei regimen circa Judæos, tempore Machabæorum et Christi, deinde terribile et funestum tempore Romanorum, Neronis et Vespasiani. *Tertio*, quia paulo post dicit Propheta se utramque hanc virgam confregisse, quia scilicet Deus plane a se abjecit et reprobavit Judæos, quod de alio tempore, quam Christi et Titi, dici nequit. *Quarto*, quia vers. 13, hanc virgam decoris confractam esse significat in morte Christi, ob ejus venditionem et cædem, quia scilicet eum Judæi appretiarunt, emeruntque triginta argenteis.

Moraliter, quæ sit optima regendi ratio? Moraliter, principes, magistratus, prælati, rectores, etc., discant hic a Dei providentia et regimine modum regendi, nimirum ut quantum ex se est, subditos regant decore, id est humanitate, amore, clementia, misericordia, beneficentia, promissis et præmiis. Sic enim erit נעם *noam*, id est *decorum*, elegans et speciosum regimen : Dei enim sapientia totum orbem ita regit et gubernat, ut attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter, *Sap.* VIII, 1. Quod si aliqui duri et servilis ingenii amore regi nolint, talibus exhibeant virgam funiculi, qua eos regant quasi cervicosos et brutos, minis, mulctis, pœnis et suppliciis. Hanc enim esse optimam regendi methodum docet hic Zacharias, ipseque usus est experientia, probatus a gentilibus, æque ac a christianis. Audi eorum hac de re sensa atque gnomas.

Archytas Pythagoricus, *De lege et justitia* : « Oportet, ait, verum principem non recte tantum imperare scire ac posse, sed et humaniter. Turpe enim fuerit pastorem oves odisse, et pecoribus suis infensum esse. » Xenophon in *Pædia Cyri* asserit, « bonum principem nihil differre a bono patre. Nam et parentes filiis provident. Et Cyrus mihi nunc videtur ea nobis consulere a quibus maxima in felicitate possimus ad ultimum usque finem perseverare. » Seneca, lib. I *De Clementia*, cap. VI : « Principum, ait, crudelitas bellum est; clementia in quamcumque domum pervenerit, eam felicem et tranquillam parabit; sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Magni animi proprium est placidum esse tranquillumque, ac injurias et offensas superando despicere. Muliebre enim est furere. Ira non decet regem. » Et nonnullis interjectis : « Optime deos exemplum principibus constituam, ut se tales civibus præbeant, quales sibi deos esse volunt. » Aristoteles, lib. VIII *Ethicor.* : « Similis, ait, est comparatio regis ad subditos, patris ad filios, pastoris ad oves. » Pythagoras ita imperandum esse principi dicebat : « Ut subditi magis eum venerentur quam metuant. Reverentiam enim admiratio, timorem odium comitatur. » Ita Stobæus *serm.* 46, qui addit Pittacum censuisse principem laudabilem esse qui efficit ut subditi metuant, non ipsum, sed pro ipso. Idem fuit Chilonis, Philonis, Musonii sensus, eadem sententia. Insuper Anaxilaum Rhegii principem, interrogatum quid in principatu felicissimum esset, respondisse : « Nunquam beneficia conferendo vinci. » Tiberius Cæsar, teste Suetonio, dicebat : « Boni pastoris (qualis est imperator) esse tondere pecus, non deglubere. » Agapetus Diaconus *De Officio regis* :

Sicut oculus, ait, innatus est corpori, ita imperator mundo adaptatus est a Deo, datus pro administratione eorum quæ usui sunt. Oportet ergo eum hominibus quasi propriis membris prospicere, ut proficiant in bonis, neu malorum offendiculo illidantur. Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem, principis vero virtus est egenorum misereri. » Sicut animalia licet robustissima et ferocissima, blanditiis tamen capiuntur et mansuefiunt : ita subditi licet ab omni humanitate alieni, principis boni benevolentia et humanitate facile gubernantur, ait Dionysius, Nicætas in *Augusto*, Plutarchus in *Moral.*: Musicus, inquit, chordas dissonantes non statim abjicit, neque incidit, sed sensim intendens aut remittens ad concentum adducit : ita princeps leniter

debet emendare peccantes, non protinus tollere. Tali enim sceptrum est plectrum, tali regimen est decus, non dedecus, cum cæteri magistratum (id est decus ipsum) dedecorent, uti aiebat Cicero. Unde S. Hieronymus, epist. *ad Pammach.*: « De Cæsare, ait, egregie dixit Tullius : Cum quosdam ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit. » Plinius lib. XI, cap. XVII : « Rex apum, ait, solus aculeum non habet, aut certe non utitur. Ad hæc corpore est grandior, et specie decentior, sed alis quam cæteræ minoribus, ita principem oportet esse clementissimum, et a sua civitate nusquam avolare longius. » In Deo tria eminent, summa potentia, summa sapientia, summa bonitas : rex est Deus terrestris, hunc ergo ternarium pro viribus absolvat. Nam potentia sine bonitate mera tyrannis est, sine sapientia pernicies, non regnum. Det ergo operam ut sapiat, et quam maxime prodesse studeat omnibus : nam id est bonitatis, potestas autem ad hoc ei serviat, ut quantum cupit prodesse, tantumdem et possit, imo plus velit quam possit : porro nocere hoc minus velit, quo magis potest. Deus ut pulcherrimum sui simulacrum in cœlo constituit solem, ita in terris principem. At sole nihil communius, qui cæteris etiam corporibus cœlestibus lucem suam impertit, ita princeps publicis usibus maxime debet esse expositus, et nativum sapientiæ lumen habere domi, ut etiamsi quid cæcutiant cæteri, nunquam tamen ille hallucinetur. Quod cor est in homine, hoc princeps in republica : sicut ergo cor spiritus et vitam cæteris membris aspirat, sic et princeps subditis : quod medicus in urbe, hoc princeps in republica. Ita Plutarchus in *Moral.* Porro Claudianus in *Panegyrico*, *Probi* liberalitatem ita celebrat :

Præceps illa manus fluvios superabat Iberos,
Aurea dona vomens.

« Liberale est serere beneficium, ut metere possis fructum, » ait Cicero iturus in exsilium. « Potissima dos in principe est liberalitas et clementia, » ait Pomponius Lætus in *Diocletiano*. Demosthenes rogatus, « quid Deo similes faceret homines, » respondit : « Benigne facere. » Ita Maximus *serm.* 8. Xenophon dictitabat multo præclarius esse beneficiorum, quam trophæorum multitudinem post se relinquere : ita Stobæus *serm.* 46. Sic gloriosus fuit Cyrus, qui amicos quibus plurimum contulisset, divitiarum suarum thesauros esse dicebat, ait Xenophon; Alexander, Julius Cæsar, Augustus, Constantinus, liberalissimi fuerunt. Ptolemæus a beneficiis Evergetes cognominatus est. Philadelphus aiebat « magis esse regium ditare quam ditescere, » ait Ælianus. Antigonus rex dictitabat « regnum non aliud esse quam splendidam servitutem. » Et sane, si rem penitius introspicias, quid est principatus, quid Cardinalatus, nisi purpurata servitus, quæ cum splendore fidelium commodis servit? Miraris? Summus Pontifex, qui est principum et purpuratorum apex et culmen, non est aliud nisi servus servorum Dei : hunc enim titulum ipse sibi præfert eoque gloriatur. Sane Adriani VI Pontificis et præceptoris Caroli V, sepulcro in Vaticano incisum fuit hoc elogium : « Adrianus VI hic situs est, qui nihil sibi in vita infelicius duxit, quam imperare. » Ita P. Jovius in ejus *Vita*.

Porro virga נֹעַם *noam*, id est decoris, pulchritudinis, jucunditatis, elegantiæ, gratiæ, multa poscit a principe et prælato. *Primo*, humilitatem, ut se dimittat ad infirmos, etiam rusticos et pauperes, eorumque querelas et gravamina præ aliis audiat, iisque medeatur. *Secundo*, affabilitatem, ut se omnibus affabilem, comem et benignum præbeat, neminem aversetur, aut durius compellet. *Tertio*, æquanimitatem, ut subditorum infirmitates et murmurationes æquanimiter ferat, iis non irascatur, non turbetur, sed eas toleret, sicut mater tolerat ineptias sui infantuli. *Quarto*, magnanimitatem, ut quasi angelus rebus humanis superior homines regat, uti pædagogus regit pueros : nunquam cadat animo, etiamsi multos suis piis conatibus obsistere aut reluctari videat, sed suaviter et fortiter omnes ad regulam æquitatis et pietatis inflectat. *Quinto*, patientiam, ut ferat constanter labores, molestias, ærumnas regiminis. *Sexto*, benignitatem et beneficentiam, ut remuneret supra meritum, puniat citra condignum. Sit instar apis, quæ ubique mella fundit, aculeum vero nonnisi in necessitate in hostes exerit : ita princeps omnibus benefaciat, nemini male, nec suas, sed reipublicæ duntaxat ulciscatur injurias. *Septimo*, animi candorem et suavitatem, qua mulceat et consoletur afflictos, tristes, pusillanimes, melancholicos. *Octavo*, charitatem, quam omnibus ubique, etiam inimicis aspiret, ut videatur habere cor charitate in omnes dilatatum, plenum et ardens. *Nono*, jucunditatem, urbanitatem, gratiam dicendi et agendi, qua gratiose loquatur, agat, imperet potius innuendo quam jubendo, potius exemplo quam verbo : merentes honore et beneficentia præveniat; immerentes spe et promissis ad officium exstimulet. Talis fuit Christus (de quo Zacharias hic maxime loquitur), ut patet *Isai.* XLII, 1 et seq., et *Isai.* XI, 1 et seqq., et *Matth.* XII, 18 et alibi. Tales fuerunt S. Petrus, S. Paulus, S. Joannes. Tales S. Athanasius, S. Basilius, S. Gregorius, S. Augustinus. Tales in Societate S. Ignatium, S. Xaverium, P. Laynes, aliosque habuimus et habemus (Deo sit laus) qui omnibus animi sinceritatem, alacritatem, lætitiam, beneficentiam exhibeant et instillent, ut toti mellei semper mella, nunquam fella fundere videantur.

Prima dos principis, humilitas. Secunda, affabilitas. Tertia, æquanimitas. Quarta, magnanimitas. Quinta, patientia. Sexta, beneficentia. Septim candor Octava, charitas. Nona, urbanitas.

8. ET SUCCIDI TRES PASTORES. — Quinam hi tres? *Primo*, S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et Ribera accipiunt Mosen, Aaron et Mariam eo-

Vers 8. Tres pastores qui?

rum sororem et prophetissam : Moses enim erat pastor populi in civilibus, Aaron in sacris, Maria præerat feminis, *Exod.* xv, 20. Eodem enim mense primo, puta martio, quo mortua est Maria, lata est sententia mortis a Deo in Mosen et Aaron, *Numer.* xx, 1, qui et paulo post eodem anno, qui fuit quadragesimus ab exitu ex Ægypto, mortui sunt, nimirum Aaron die 1 mensis 5, puta julii, *Numer.* xxxiii, 38; Moses vero die 7 mensis Adar, id est februarii, *Deuter.* xxxiv, 7. Huc sane quasi ad præteritum alludit Propheta, sed aliud intendit prophetare de futuro. *Secundo,* alii intelligunt tres primos reges Israel, scilicet Saulem, Davidem et Salomonem; alii, ut Lyranus, Joram, Ochosiam et Jezabel, quos Deus occidit per Jehu. Melius R. David accipit tres Josiæ filios et reges, scilicet Joachaz, Joakim et Sedeciam, quos Deus per Chaldæos intra 22 annos regno privavit. Verum hi omnes jampridem succisi erant : hic autem Propheta prophetat de futuro : narrat enim quomodo ipsemet pastor constitutus a Deo, per duas virgas paverit et rexerit populum, ut hoc ipso eum duobus modis deinceps a Deo regendum repræsentet.

Quocirca *tertio,* aptius Arias tres pastores accipit Judam, Jonatham et Simonem, fratres Machabæos, quos Deus uno mense annorum, id est intra triginta annos sustulit; sed sub his tribus posteros, reliquosque populi principes usque ad Christum intellige. Hi enim populum rexerunt uno mense, id est pauco tempore, virga decoris, et cum ea a Deo ob iniquitatem et rebellionem populi, præsertim dum Christo restitit eumque occidit, a Deo succisi sunt, uti sequitur. Alludit ad pastores gregum, qui conducti ad eum pascendum, vel pecorum indomita feritate, vel nimio labore fracti, primo mense munus pastoris resignant, et a grege discedunt. Sic enim Deus misit sæpe ad Judæos bonos pastores, id est principes, prophetas et pontifices pios, unum post alium continuo; sed hi vel Judæorum pervicacia et malitia superati munus reliquerunt, vel tædio et labore consumpti sunt, vel a Judæis occisi sunt, ut eis improperat Christus *Matth.* xxiii, 37. Quocirca Deus hoc munere pastores tales submittendi defessus, et quasi tædio victus, statuit eos omnes cum virga decoris succidere et abrumpere, ac populum quasi gregem indomitum permittere sibi, ut sine lege et rege exerret quocumque ei libuerit (1).

Mystice, Christus instituens Ecclesiam quasi novam Dei rempublicam, intra mensem, id est brevi tempore, sustulit triplices legis veteris pastores, scilicet principes, prophetas et sacerdotes : ita Theodoretus et Vatablus.

ET CONTRACTA EST, (hebraice ותקצר *vattictsar,* id est angustiata est, *q. d.* Præ molestia et tristitia coarcta et quasi contracta est anima mea) IN EIS, — id est propter eos (eorum causa et respectu) Judæos scilicet, ideoque abstuli ab eis tres pastores jam dictos. Symmachus et Theodotion vertunt : *Anima mea exanimata est*; alii : *Nauseat in eis.*

SIQUIDEM ET ANIMA EORUM VARIAVIT IN ME, — scilicet in meo cultu et in legis meæ obedientia, *q. d.* Nunc mihi obedientes fuerunt, nunc inobedientes, nunc me coluerunt, nunc suas cupiditates. Unde Chaldæus : *Anima eorum detestata est cultum meum*; deseram ergo eos, quia ipsi priores deseruerunt me : detestor eos, quia ipsi prius detestati sunt me. Unde Septuaginta : *Anima eorum rugiebat super me*; Aquila : *Anima eorum immaturavit in me*; id est stiptica, pontica, acerba (tales enim sunt fructus, v. g. pyra et poma immatura) fuit in me, aut me rejecit et evomuit, sicut os et stomachus rejiciunt et evomunt fructus crudos et immaturos; Symmachus : *Anima eorum invaluit in me;* Tigurina : *Detestata est me*; Vatablus : *Abhorruit a me;* alii : *Dissoluta est in me*: alii : *Nauseat in me.* Hebræum enim בחל *bachal,* per metathesin alludit ad חבל *chabal,* id est ligare : ligamus enim et fasciamus stomachos et membra dolore soluta et languida; unde R. Moses loco paulo ante citato, putat alludi ad secundam virgam, quæ vers. 7 vocatur *chobelim*, id est dissipantes, demolientes, *q. d.* Quia hi pastores sunt *chobelim*, id est dissipantes gregem meum, idcirco anima mea בחלה *bachala*, id est detestatur eos. Melius dicemus alludi ad כבלים *chebalim*, id est funiculi, *q. d.* Quia anima ipsorum *bachala*, id est detestabatur me, hinc ego dabo ei virgam *chabalim*, id est funiculorum, eamque quasi ream

(1) Huic sententiæ obstat quod tres illi Machabæi non intra unius mensis spatium excisi sunt. Quod etiam obstat sententiæ eorum, qui principes factionis in bello judaico, Joannem, Simonem, Eleazarum indicari existimant, vide Josephum *De bello Jud.* lib. IV, cap. vii; lib. VII, cap v et viii. Jahn in *Appendice hermeneut.*, Fasci. I, pag. 246, observat prophetam hic gerere personam pastoris, seu regis supremi, qui alios reges pro nutu loco movet. Sistit itaque Messiam, et probabiliter illum legatum divinum quem et i, 12, 13; iv, 9, commemoravit. Pastores, seu duces, qui se reges gerebant, in bello Romano plures sublatos esse brevi temporis spatio, Josephus testatur, imo etiam, si numero insistatur, adducere possumus mox post mortem regis Herodis, Judam, filium Ezechiæ, Simonem servum regium, et Astrongæum pastorem, quorum ausus et exitum narrat Josephus *De bello Jud.*, lib. II, cap. iv, § 1-3; aut, si hi a belli temporibus nimium distant, adducemus ex ipso belli exordio Menahemum, Ananiam pontificem, et fratrem ejus Ezechiam, quorum finem describit Josephus *De bello Jud.*, lib. IV, cap. viii, ix. Addi possent tres præcipui pastores, vel potius tyranni, Joannes Gischalenus, Simon et Eleazarus celeberrimi duces seditiosorum, qui non solum populum opprimebant, sed etiam se invicem perdere conabantur, de quorum exitio conferatur Josephus loco citato. Verum his opus non est, nam in imagine, nequaquam omnia ad vivum resecanda sunt, sed plura ad integritatem tantummodo imaginis spectant. Sufficit itaque, plures duces, qui reges esse volebant, brevi tempore sublatos fuisse, quod aliunde in rerum omnium perturbatione exspectandum est. (Jahn.)

funibus et vinculis constringam. Porro per *eorum* et *eos*, Judæos intellige, tum subditos, tum pastores : utrique enim recesserunt a Deo; licet enim Judas, Jonathas et Simon Machabæi recte paverint populum, tamen non recte paverunt Aristobulus et Hyrcanus inter se de pontificatu decertantes, item Scribæ, Pharisæi, pontifices et principes qui fuerunt sub tempora Christi.

Alludit ad Hebræos in deserto, qui variantes et fluctuantes animo, sæpe murmurarunt contra Mosen et Deum, volentes reverti in Ægyptum ad porros et ollas carnium, ac nominatim *Numer.* cap. XXI, 5 : « Deest, inquiunt, panis, non sunt aquæ, anima nostra jam nauseat super cibo isto levissimo, » puta super manna, quibus murmuribus adeo et toties fatigarunt Mosen, ut ipse peteret missionem a Deo, ac tandem dubitaret de Dei promissis, an scilicet Deus ex petra daturus esset aquas quas promiserat populo, idque ob populi malitiam et rebellionem : qua de causa et pastoratu sive principatu, et vita a Deo privatus est in deserto, *Numer.* XX, 10. Similes, imo pejores fuerunt pontifices, Scribæ et Pharisæi in tempore Christi : similis eis fuit populus, nauseans, varians et nutans in lege et cultu Dei, ac proinde Deus pariter nauseans utrosque abjecit, suumque regimen decoris et amoris, mutavit in regimen funiculi, id est terroris, minarum et verberum. Unde subdit :

Vers. 9. 9. NON PASCAM VOS, — quasi dicat : Sicut patres vestros ob murmura et scelera in deserto deserui, imo damnavi omnes ad mortem, ut scilicet omnes morerentur in deserto, et nemo eorum ingrederetur in terram promissam, *Numer.* XIV, 22; insuper serpentes, ignem aliasque plagas in eos immisi, fecique ut alii alios rebellantes mactarent, ut patet *Exodi* XXXII, 28, et *Numer.* XXV, 2 : Ita pariter vos mihi rebelles, imo Christi, quem amantissimum et suavissimum vobis dedi pastorem, hostes et parricidas deseram, daboque in prædam, ac perdam per Romanos, adeo ut in invicem grassemini, mutuoque vos conficiatis et devoretis. Ita Clarius et Vatablus. Hoc enim est quod subdit :

QUOD MORITUR, MORIATUR; ET QUOD SUCCIDITUR, SUCCIDATUR; ET RELIQUI DEVORENT UNUSQUISQUE CARNEM PROXIMI SUI, — *q. d.* Mors, succisio et devoratio vestri non est mihi curæ, permittam vos mori, succidi, devorari, nec tantum permittam, sed et efficiam. Videtur tria flagella significare et comminari, scilicet pestem, bellum et famem, *q. d.* Desinam eos regere in clementia et mansuetudine, ac regam eos tribus hisce plagis, inquit Vatablus. Hac de causa Zacharias idipsum in se, suaque virga decoris quasi pastor repræsentans, eam conscidit et confregit, ejusque vice aliam minacem et sævam assumpsit, quam proinde vocavit *Funiculum.* Unde ait :

Vers. 10. 10. ET TULI VIRGAM MEAM QUÆ VOCABATUR DECUS, ET ABSCIDI EAM, — *q. d.* Sustuli hoc regimen meum meosque pastores, qui populum meum regebant cum decore et amore, induxique aliud quo eos rexi funiculis et flagellis, quasi mancipia, imo quasi boves et asinos. Itaque hæc virga decoris symbolice, ad litteram conscissa et diffracta est per Zachariam, ut ipso facto repræsentaret in morte Christi diffringendum esse regimen amoris, quo Deus eousque rexerat Judæos.

UT IRRITUM FACEREM FŒDUS MEUM QUOD PERCUSSI CUM OMNIBUS POPULIS. — Hinc S. Hieronymus et alii putant hanc virgam decoris significare fœdus Dei cum Noe, omnibusque gentibus ex eo prognatis statim post diluvium initum, quod ob earum idololatriam et infidelitatem paulo post rescidit, quando cæteris gentibus relictis et resectis, fœdus aliud et peculiare iniit cum solo Abraham ejusque posteris, scilicet Israelitis, *Genes.* XVII, 2. Verum esto eo alludat Propheta, tamen proprie vaticinatur de futuro, scilicet fœdus et regimen amabile et placidum, quo Judæos regebat et recturus erat, ob eorum rebellionem confringendum esse in morte Christi. Tunc enim irritum factum est fœdus Judaicum et vetus Testamentum.

Dices, quomodo hoc dicitur initum cum omnibus populis? nam constat initum cum solis Judæis. Respondeo, quia tum non erat aliud fœdus Dei in mundo, quam fœdus hoc Judaicum, ac proinde quicumque e gentibus hujus fœderis Dei volebant esse participes, debebant fieri proselyti et judaismum capessere. *Secundo*, quia fœdus prius a Deo cum Noe et omnibus gentibus initum, traductum est ad Abraham et Judæos, in iisque permansit; itaque quoad sui originem initum fuit cum omnibus gentibus, æque ac quoad sui consistentiam et statum : non enim gentes ab hoc fœdere exclusæ sunt, sed potius inclusæ : poterant enim illæ judaismum suscipere, itaque fœderi huic se inserere, præsertim quia Abrahæ fœderis hujus principi dictum erat a Deo : « In semine tuo benedicentur omnes gentes, » *Genes.* XXII, 18 (1).

11. ET COGNOVERUNT SIC PAUPERES GREGIS, — *q. d.* Vers. 11.
« Sic, » id est ex illo meo gubernandi modo cognoscent humiles et mansueti, puta Apostoli cæterique fideles qui custodiunt Dei voluntatem, dicentque admirantes, Domini hoc verbum, id est jussum et opus esse, qui Judæos impios impune abire non sinit. Laudant ergo hoc Dei verbum in Judæos justum, in se vero misericors; perinde ac olim Abraham, Isaac et Jacob cogno-

(1) *Ut irritum facerem fœdus quod pepigi cum omnibus populis*, ne scilicet læderent Israelitas et eis nocerent, quasi dicat : Permittam gentibus, ut Israelitas invadant et affligant. Eodem sensu, *Hos.* II, 17 (al. 20), Jova dicit se fœdus pepigisse Israelitarum causa cum bestiis agrestibus, ut illis nullo modo nocean'. (Rosenmuller.) Ex hoc loco, ait Ackermann, patet rursus Prophetam subire vices Dei vel Messiæ. Cæterum his verbis continetur insignis nota belli Judæorum cum Romanis.

verunt et laudarunt meum judicium, quo fœdus in Noe cum gentibus initum ob earum infidelitatem et apostasiam rescidi, novumque cum Abraham et posteris inivi. Nota τὸ *qui custodiunt mihi*, id est in mei gratiam, supple præcepta mea. Unde Pagninus et alii vertunt : *Qui custodiunt me*, scilicet quasi pretiosissimum thesaurum, quo affatim sunt divites, licet alias sint pauperrimi; Chaldæus : *Qui custodiunt voluntatem meam* ; Tigurina : *Qui observant me*, id est meum os, mea jussa et mandata; Septuaginta : *Oves quæ custodiuntur mihi* ; qui enim peculium est Dei, ut dicere possit cum Apostolo : « Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, » huic vicissim peculium, sors et pars est Deus, eique dicere potest : Sors mea Dominus : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi, » *Psalm.* XV.

Vers. 12. 12. Et dixi ad eos. — Scilicet pauperes gregis, inquit S. Hieronymus, qui me volentem abire a cura pastorali retinere cupiebant, et consequenter idem dixi ad alios omnes, quorum eram pastor, *q. d.* Dixi ad Judæos : Si me pastorem cupitis, curæ et laboris mei pretium ac mercedem mihi constituite : sin minus, quiescite; ego pariter a vestri cura quiescam et abibo : nec enim pastor gratis pascit gregem, sed justam pasturæ suæ compensationem deposcit. Hæc omnia dixit et gessit Zacharias, non reipsa, sed mentaliter per visionem imaginariam, ait Vatablus; videbatur enim sibi (Deo id ei in mente repræsentante) hæc dicere, poscereque pretium sui pastoratus, ac Judæos illi statuere pretium triginta argenteorum, quod cum vile videretur, jussu Dei projicere illud ad statuarium, ut per hanc visionem symbolice repræsentaret pretium quo Judæi æstimarunt Christum, ejusque in pascendo operas, dum eum triginta argenteis appretiarunt, emeruntque a Juda, ut eum quasi pseudopastorem, imo tyrannum occiderent et crucifigerent. Christus enim, pastor Judæorum, pavit eos in virga decoris, quæ proinde in ejus morte a Deo concisa et confracta est. Dicit ergo Zacharias in typo et persona Christi : « Si bonum, » etc., *q. d.* Si æquum vobis, o Judæi, videtur, mihi Deo vestro pro vobis incarnato, vosque in carne assumpta summo decore et dignatione pascenti, docenti et regenti, assignate et date mercedem justam et debitam huic meæ in vos providentiæ, curæ et charitati, scilicet summam gratiarum actionem, obedientiam, honorem et cultum; « et si non, » *q. d.* Si id vobis non placet, vos non cogo : nec enim vestra mercede, cultu aut laude indigeo. Ad Christum enim hæc pertinere ad litteram, docet S. Matthæus cap. XXVII, 9. Quocirca ex hoc loco plane confirmatur expositio duarum virgarum, quam vers. 7 assignavi; applicando eas ad Christum ejusque tempora : Zacharias enim hic repræsentat Christum, tam in persona quam in facto suo, inquit a Castro. Nam sicut pro munere suo pastoritio exigebat pretium justum, puta fidem et pietatem ex corde : ac pro eo datum est ei vile pretium triginta argenteorum : ita Christus postulabat a Judæis pro suo evangelizandi munere ut sibi crederetur et ut Messias Deique Filius haberetur. At illi pretio triginta argenteorum eum æstimaverunt. Et sicut propterea indignatus Propheta projecit pretium, et eos qui illud dederant; ita Christus projecit Judæos, eosque tradidit Romanis devastandos.

Et appenderunt — in libra ad justum pondus. Olim enim pecunia non erat signata, sed ad certum pondus appendebatur, v. g. in pretium rei dabant tot vel tot drachmas, uncias, libras, talenta auri vel argenti. Hinc et postea cum pecunia signata fuit, certi ponderis esse debuit, et etiamnum esse debet. Quocirca siclus, qui erat communis moneta, ut esset justus ponderare debebat 4 drachmas, uti dixi *Exod.* cap. XXX, 13, quantum ponderant 4 julii Romani, vel 4 regales Hispanici. Hinc et שקל *sceкel*, id est siclus, hebraice dicitur a שקל *scakal*, id est appendere, ponderare. Siclus ergo idem est quod pondus, scilicet certum auri vel argenti.

Triginta argenteos, — scilicet siclos, inquiunt Maldonatus, Pererius, Salmeron et alii in *Matth.* XXVII. Christus ergo a Juda venditus videtur 30 siclis, hoc est 30 florenis Brabanticis, quo pretio servi occisi vita æstimabatur, et redimenda erat ab occisore, juxta legem *Exodi* XXI, 32. Servo ergo ejusque vitæ Christus ejusque vita æquiparatur hic a Juda et Judæis.

Verum quia Jeremias, cap. XXXII, 6, staterem, id est siclum, ut habent Hebræa, distinguit ab argenteis; ait enim : « Appendi ei argentum septem stateres, et decem argenteos; » et quia Budæus, lib. V *De Asse*, quem sequuntur Suarez, Ribera et alii, asserit se Parisiis vidisse nummum quo venditus est Christus, eumque appendisse tantum duas drachmas Atticas, sive duos julios, aut duos regales Hispanicos; hinc verisimilius videtur, argenteum fuisse dimidium sicli, et duplum denarii. Argenteus ergo sunt duo julii, vel duo regales, puta dimidius florenus Brabanticus.

Quocirca Christus, venditus 30 argenteis, venditus fuit 15 florenis Brabanticis, sive sex scutis, hoc est sex aureis Romanis. In hac sententia magis confirmatus sum Romæ, ubi in templo S. Crucis in Jerusalem, cum parte sanctæ crucis, clavo et spinis a S. Helena eo delatis, vidi nummum unum ex hisce 30 argenteis, quibus venditus est Christus. Hic enim est instar duorum Regalium, imo minor Regali duplici decem assium, sive stuferorum, sed paulo crassior. Hinc quoque Zacharias hoc pretium per ironiam vocat *decorum*, id est indecorum et vilissimum. Christus venditus fuit sex aureis.

Nota : Quia Christus tam vili pretio venditus est, hinc hac sui humiliatione et vili æstimatione meruit fieri et esse pretium nostræ redemptionis, itemque peccati, quod pari modo rem vilem cum Hinc meruit esse pretium peccati.

Deo appendit et appretiat. Peccator enim escam unam, furtum unius floreni, concupiscentiam unam turpem, punctum honoris, etc., cum Deo optimo maximo, imo præ Deo appretiat, ponderat et æstimat, adeoque Deo ipsi anteponit, ipsique prælegit, cui tantæ in Deum injuriæ et vilipensioni ut satisfaceret Christus, hinc similiter tam vili et indigno pretio vendi voluit, ut moraliter nos doceret, patienter ferre nostri despectum, contumelias et probra. Quis enim nos ita despicit et vilipendit, ut non pluris æstimet triginta argenteis, quibus Christus æstimatus et vilipensus est? Gravissima enim fuit hæc ignominia et injuria Christi, utpote Filii Dei vivi, et totius creaturæ Domini, cujus proprietas est esse inæstimabilem : quia ejus valor et dignitas est quaquaversum infinita. Auxit injuriam quod a discipulo, quem in Apostolum e tot millionibus elegerat, sit venditus, idque infensissimis Christi hostibus ejus sanguinem sitientibus : tales enim erant Scribæ et Pontifices. Unde ejus typus fuit Joseph, qui a fratribus fuit venditus Madianitis. Hinc illa Christi gravis querela *Psalm.* LIV, 13 : « Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, etc. Tu vero, «o Juda,» homo unanimis, dux meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu. » Tropologice voluit Christus nobis dare exemplum heroicæ summæque humilitatis, mansuetudinis, patientiæ, charitatis, etc., imitandæ et exercendæ; ac nominatim prælatis tolerandi, imo curandi difficiles, malos et rebelles subditos. Illi enim in quantum onus gubernandi aggravant, in tantum virtutis meritum adaugent; et, ut ait S. Bernardus *epist.* 37 : « In quantum gravaris, in tantum lucraris. » Ita S. Martinus Brictionem clericum suum, assiduumque detractorem officio privare noluit, dicens : « Si Christus passus est Judam, cur ego non patiar Brictionem? » Hac patientia et humilitate adeo eum vicit, ut linguam vitamque mutarit, sanctus evaserit, et S. Martino in Episcopatu successerit. Testis est Sulpitius, dialog. 5 *De Vita S. Martini* qui et addit, hæc omnia Brictioni prædicta fuisse a Martino.

Tropologice, vili pretio vendunt Christum, qui sacramenta, beneficia, justitiam, castitatem suam, etc., pretio temporali nundinantur et vendunt : Christus enim est veritas, justitia, castitas. Ita Salmeron in *Matth.* XXVII. Et S. Bernardus serm. 1 *De Cœna Domini* : « Quid, ait, est vendere? alienare. Dominum vendit, qui a se Dominum alienat. O discipule Christi, te diabolus quærit avellere, te extrahere de grege Domini. Vide ne consentias ei. Te vult occidere. Cave a marsupiis; foveæ diaboli sunt : Judas dum sitit lucrum, tendit ad laqueum; dum perdit vitam, lucratur mortem. »

13. Et dixit Dominus ad me : Projice illud ad statuarium. — Hebraice יוצר *iotser*, communiter significat figulum, qui ex luto vel argilla fingit et format vasa vel statuas. Unde Aquila, teste Eusebio lib. X *Demonstr.* IV, vertit, *plastem*; Tigurina, Arias et Clarius, *figulum*. *Secundo, iotser* generatim significat eum qui ex ære, auro, argento, aliove metallo, vel materia rem aliquam, v. g. idolum vel statuam effingit. Unde Septuaginta et Symmachus vertunt : *Projice eos ad conflatorium*, id est ad conflatorem, puta ad monetarium, sive ad argentarium, vel aurifabrum, qui ponderat et cudit, vel conflat monetam, ejusque pretium æstimat, ut scilicet ille, cujus est pecuniæ valorem æstimare, judicet an hoc sit condignum meæ personæ, æque ac laboris et pastoratus mei pretium. Hinc S. Hieronymus vertit, *statuarium*, quod nomen commune est ad figulum et conflatorem : « Pro *plaste* atque *fictore*, inquit S. Hieronymus, *statuarium* olim interpretatus sum, verbi ambiguitate compulsus, quod statuarium fictoremque uno sermone significat. » *Tertio*, Chaldæus, R. David, Pagninus et Vatablus censent יוצר *iotser* positum pro אוצר *otser*, id est thesaurarius, vel præfectus thesauri, scilicet templi, sive domus Domini. Omnes hæ versiones eodem tendunt (1). Jubet enim Deus hic Zachariæ per visionem imaginariam, ut hos triginta argenteos quos ei pro mercede assignarant Judæi, indignabundus projiciat in templo ad pedes sacerdotum, præsertim thesaurarii templi, ut illi æstiment vilitatem hujus pretii, idque ad hoc, ut ipso facto repræsentet venditionem Christi, et vilitatem pretii quo emptus est Christus, ejusque sanguis innocentissimus ad mortem, ideoque sacerdotes illud in corbonam non illaturos, sed daturos figulo, ut ab eo

(1) Regerunt alii hanc permutationem litterarum *iod* et *aleph* in nostro vocabulo in nullis aliis locis inveniri; igitur non temere eam esse admittendam, cum ratio facile reddi possit, cur ad figulum hanc pecuniam projicere jussus sit Propheta; nempe per despectum, ut projectione indignabundus ostenderet, quam vili pretio sese suasque operas æstimassent. Dr. Fr. Burc. Kœster in *Meletemat crit. et exeget. in Zachariæ prophet. part. post.*, sic suam sententiam educit : יוצר *iotser* Thalmudistæ, Chaldæo et Syro præeunte, habent pro scriptione chaldaica vocis אוצר *otser*, *thesaurus*. Ut sensus sit : Projice illos in thesaurum templi. Mihi vocis notio vulgaris (quæ figulum designat, si nihil aliud adjectum) unice vera videtur. Eam tuetur Matthæus, cap. XXVII, 9, et quodammodo Septuaginta (χωνευτήριον), et Vulgatus (*statuarium*). Porro non potest probari Syriacam esse hanc orthographiam. Syri legunt quidem *kajem*, sed non scribunt (ferrem, si scriptum esset *iotser*). Deinde sarcasmus loci perit, si *vile* illud *Jehovæ pretium*, tamen in thesaurum *Jehovæ* conjicitur (contemptum enim innuit *projice*, et *decorum pretium*. Jam vero quid sibi vult figulus in templo? — Figulum prope templum memorat *Jerem.* XVII, 2; XIX, 2. Aut casu hoc factum est; aut in magnis istis templi cryptis fictilia conficiebantur in usum vulgarem Levitarum, et servorum sanctuarii. Dici igitur poterat : Projice eos in *domo Jehovæ* ad figulum, id est, non Deo talis merces convenit, sed *vilissimo mercenario*. Despectui Hebræis fuisse fictilia, et eorum confectores, constat *Psalm.* II, 9; *Thren.* IV, 2.

emant agrum in sepulturam peregrinorum, *Matth.* xxvii, 7.

Fuit hæc visio non realis actio.

Nota *primo*, omnia hæc per visionem facta esse. Videbatur enim Zacharias in phantasia petere sui laboris pretium a Judæis, illosque ei assignare triginta argenteos, sed deinde eos projicere in templo ad pedes thesaurarii. Causa fuit ut hac visione repræsentaret realem projectionem argenteorum in templo, quibus venditus est Christus, factam a Juda. Fuisse enim visionem, non realem acceptionem et projectionem triginta argenteorum, colligitur ex eo quod Zacharias non fuerit pastor, sed propheta populi. Unde pastoris pretium ab eo non potuit exigere; et si prophetandi, id est concionandi, mercedem exegisset, utique ei non tam vilem, sed decentem et honestam assignasset. Habebat enim Zachariam populus in honore et veneratione : nam ad ejus prophetiam et instantiam fabricavit templum, tam operosum et splendidum, ut patet I *Esdræ*, cap. v, 1. Sic Ezechiel cap. i, reipsa non vidit currum cherubicum Dei, sed per visionem. Sic Isaias, cap. viii, 3, accessit ad Prophetissam, illaque peperit, non reipsa, sed per visionem. Hinc Prophetæ vocati sunt *Videntes*. Si quis tamen non per visionem, sed reipsa hæc a Zacharia peracta esse contendat, ad Christi venditionem reipsa repræsentandam, non traham cum eo contentiosum funem, nec repugnabo, præsertim quia Zacharias reipsa videtur assumpsisse duas virgas pastoritias, quarum unam vocavit *Decorem*, alteràm *Funiculum*; ac deinde reipsa induisse vasa pastoris stulti, ut ipse vers. 15 ait sibi jussum a Deo. Simili enim modo Isaias, cap. xx, reipsa nudus incessit, ut reipsa repræsentaret populi nuditatem et spoliationem. Similiter Ezechiel, cap. iv, reipsa obsidionem urbis in latere depinxit, et fimum boum comedit, ac dormivit 390 dies in uno latere, ut reipsa repræsentaret obsidionem Hierosolymæ, ejusque famem et diuturnitatem. Similiter Osee, cap. i, reipsa duxit fornicariam, et ex ea genuit filios fornicationum, ut reipsa repræsentaret mysticam fornicationem, id est idololatriam populi. Talia plura magisque portentosa egerunt Prophetæ, quia a Deo facti sunt portentum Israelis et orbis, uti ait Isaias cap. viii, 10. Nec mirum videri debet, populum tam exiguum pretium assignasse Zachariæ, tum quia depauperatus erat : recens enim redierat e captivitate Babylonica, et magnos sumptus fecerat in fabrica templi, murorum urbis, et domorum suarum : tum quia Dei instinctu et directione id fecit, ad repræsentandum vile pretium, quo posteri æstimaturi et empturi erant Christum.

Nota *secundo* : Zacharias hic quasi in comœdia hæc videt et agit in persona, non sua, sed Christi : Christi enim personam hic induit, eumque symbolice et hieroglyphice repræsentat. De Christo ergo ad litteram hæc ejus symbola explicanda sunt. Sicut enim in comœdia actor qui agit personam S. Laurentii, ad litteram significat dicta et facta, non sua, sed S. Laurentii, ita et hic Zacharias, quasi actor, repræsentat in scena venditionem Christi per hæc sua symbola.

Nota *tertio*, Zachariæ Christum repræsentanti dici a Deo : « Projice, » cum Judas projecerit argenteos, non Christus : qui scilicet Christus innocentia sua, et prædictione proditionis Judæ, ejus conscientiam pupugit et impulit, ut argenteos referret et projiceret in templo. Nam cum videret Christum a se venditum, jam a Judæis tradendum morti, in se reversus, licet sero pœnituit doluitque, quod ipse sua venditione causa esset cur occideretur Christus, cujus innocentiæ et charitatis per triennium testis oculatus fuerat, quemque sciebat esse prophetam et virum divinum, adeoque sibi hanc suam proditionem prædixisse. Unde Christi sanctitas et prædictio, ac consequenter conscientia tam immanis sceleris impulit eum, ut projiceret argenteos, scelusque suum publice apud sacerdotes complices profiteretur, dicens : « Peccavi tradens sanguinem justum. » Zachariæ ergo dicitur : « Projice, » id est prædic projiciendum a Juda Christi venditi pretium : Christo vero Zachariæ antitypo dicitur : « Projice, » id est compelle et coge tua virtute, et stimulis conscientiæ infixis Judæ, ut is sceleris pœnitens projiciat pretium, quo te Deum et Dominum suum immani sacrilegio vendidit, ut ipsi videant pariter immanitatem suæ simoniæ, qua Sanctum sanctorum tam vili pretio emerunt, ideoque illud, utpote vilissimum divini sanguinis pretium, non vasis usibusque templi assignent, sed in pauperes erogent, et sepulturæ peregrinorum attribuant.

Nota *quarto* : sicut in comœdiis, symbolis et parabolis quædam adduntur ad elegantiam comœdiæ, symboli, vel parabolæ, quæ rei significatæ non conveniunt, et vice versa quædam sunt in re significata, quæ in comœdia vel parabola subticentur, imo subinde repræsentari non possunt, eo quod typus per omnia non respondeat antitypo : ita fit et hic. Nam *primo*, Zacharias hic, uti exigit, ita et recipit pretium : Christus autem quem significat, exegit quidem pretium a Judæis; at illud recepit, non ipse, sed Judas proditor. Itaque hic indignitas antitypi longe excedit indignitatem typi. Quod enim Christus a Judæis sit appretiatus triginta argenteis, sed ii dati sint non Christo, sed Judæ ejus proditori, longe vilius et indignius est, quam quod Zacharias appretiatus sit triginta argenteis, cum eos ipsemet receperit, id est per visionem sibi recipere sit visus. *Secundo*, Zacharias projecit argenteos quasi indignum sui pretium ad statuarium, vel figulum, nec exprimit quare, vel quid de iis factum; S. Matthæus vero hæc ipsa exprimit, scilicet, ideo eos datos esse figulo, ut ab eo emeretur ager in sepulturam peregrinorum, additque id factum

esse ex Dei voluntate et decreto, dicens : « Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. » *Tertio*, Zacharias, indignans tam vile pretium sibi dari, projecit argenteos : Christus vero sui pretium uti non accepit, ita nec projecit; sed ipse Judas, idque non ex indignatione tam vilis pretii, sed ex sceleris conscientia et facti pœnitentia. Causa harum disparitatum est, quod non decebat, imo fieri vix poterat, ut Propheta sanctus agens personam Christi, simul ageret personam Judæ proditoris, ejusque facta et scelera in se assumeret : repræsentat ergo ea subeundo personam, non Judæ, sed Christi. Quod enim in hac venditione sui passus est Christus, hoc egit, eique inflixit Judas.

Quocirca licet certum sit Zachariam hic venditionem et pretium Christi adumbrasse, et quasi in scena repræsentasse, tamen ob disparitates jam allatas censent multi, S. Matthæum cap. XXVII, 9, ubi idipsum a Propheta prædictum docet, directe et proprie non citare hunc locum Zachariæ, sed Jeremiæ. Ait enim : « Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem : et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati (Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.* cap. XL, legit *honorati*, hoc est decorati, quasi respiciat ad *decorum pretium*, de quo mox Zacharias) quem appretiaverunt a filiis Israel : et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. » Hæc enim verba multum differunt ab hisce Zachariæ : « Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me : Projice illos ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, et projeci illos in domum Domini ad statuarium. » Cum ergo non sint Zachariæ, videntur esse Jeremiæ : Jeremiæ enim nomen apud S. Matthæum constanter legunt Biblia Latina et Græca, tam moderna quam vetera, paucis exceptis. Romæ enim in *Bibliotheca Angelica Patrum Eremit. S. Augustini* vidi vetusta Biblia manuscripta, in quibus deerat nomen Jeremiæ. Unde cum hæc verba non reperiantur in prophetia Jeremiæ, quæ nunc exstant, multi censent olim in ea exstitisse, et a Judæis esse erasa : aut potius ea scripta fuisse in aliquo alio Jeremiæ libro, qui intercidit. Unde S. Hieronymus, in cap. XXVII *Matthæi* : « Legi, inquit, nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazareæ sectæ mihi Hebræus obtulit, Jeremiæ apocryphum in quo hæc ad verbum scripta reperi. » Idem censent Origenes in tract. XXXV *in Matth.*, Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXIX, Eusebius lib. X *Demonstr.* cap. IV, S. Augustinus lib. III *De Consensu Evang.* cap. VII, a Castro hic. Alii tamen ex adverso censent Matthæum citare hæc ex Zacharia, ac pro eo librariorum incuria irrepsisse nomen Jeremiæ, tum quia Syrus, et nonnulli codices Evangeliorum Latini, olim teste S. Augustino loco jam citato, non habuerunt nomen Jeremiæ. Idem testantur Lyranus, Rupertus et alii, quos citat Franciscus Lucas in *Notation. Matth.* cap. XXVII. Tum quia Evangelistæ Prophetas subinde citant non quoad verba, sed quoad sensum, præsertim quia Zacharias hic quasi comœdum agit Christi futuri : comœdus autem, uti comice et scenice repræsentat verba et facta præterita, ita multo magis futura. Quæ ergo Zacharias symbolice, obscure et concise more suo adumbravit ut futura in Christo, hæc diserte, clare et fuse in eodem impleta enarrat S. Matthæus. Hanc sententiam probabilitem censent et sequuntur S. Hieronymus, Baronius, anno Christi 34, Jansenius, Maldonatus in *Matth.* XXVII, Suarez, III part. tom. II, disp. XXXIV, sect. I, et alii magni judicii viri (1).

DECORUM, — *q. d.* Egregium vero dignumque hoc est mei laboris pretium. Est ironia. Similis est illa Poetæ :

> Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis.

Alludit ad virgam decoris vers. 7, eique patheticam figit antithesin, *q. d.* Ego vos virga decoris decore rexi : vos indecorum et indignum mihi præmium rependitis. Ego omnem meum amorem et beneficentiam in vos exhausi : vos me meumque laborem et amorem non pluris quam triginta argenteis æstimatis. Hoc scilicet mei decoris et amoris decorum est pretium, hæc tantæ meæ dignationis digna est merces.

Patheti-ca vox Christi ad parcos, et acedos.

Moraliter, idem sibi a Christo dici et exprobrari cogitet sacerdos, religiosus, christianus parcus et acedus in Dei cultu et obsequio : Ego pro te vitam et animam dedi : tu vix pedem ultra debitum, mei amore movere vis. Ego pro te sudavi sanguinem et aquam; tu pro me guttulam sudoris in lucro animarum, in obedientiæ muniis emittere formidas. Ego me humiliavi infra angelos et homines universos, tu mei causa vel uni postponi recusas. Hoc scilicet decorum est meæ charitatis, humilitatis, patientiæ pretium, quod mihi rependis? Dicat ergo anima sancta et fervens Christo :

> O nimium nostros, nimium miserate labores,
> O nostri nimium, nil memor ipse tui.
> Non genus humanum, non tanti machina mundi,
> Non tanto merces digna labore fuit.
> Scilicet æterni proles æterna parentis
> Factus homo, sontes ne moriamur, obit?

« O duri, inquit S. Bernardus serm. 2 *De Pen-*

(1) Ex omnibus solutionibus illa maxime nobis probata videtur quæ dicit, Matthæum suo more tantum posuisse, *quod dictum est per Prophetam*, ab aliquo autem in margine positum Jeremiam, et inde tantum in textum irrepsisse. Cæterum opponi solet, verba a Matthæo allegata duntaxat tria cum Zacharia convenire : « Et tuli triginta argenteos, » cætera omnia esse diversa; verum, inquit Ackermann, alia etiam non pauca veteris Testamenti loca in novum Testamentum adducta, eadem ratione mutata occurrunt, in quibus alia omissa, alia adjecta, alia verbis aliis expressa sunt, neque tamen propterea negatur, revera illa esse veteris Testamenti loca.

tecost., et indurati, et obdurati filii Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus sarcinulis tam pretiosas merces expendit. Non enim corruptibilibus auro vel argento redemit nos, sed pretioso sanguine suo, quem effudit abunde : quia largiter undæ sanguinis de corpore Jesu, per quinque partes emanaverunt. »

Vers. 14. 14. Et præcidi virgam. — Sicut vers. 10 conscidit priorem virgam nuncupatam Decorem, quæ significabat regimen amoris suave et blandum, eo quod illud aspernarentur duri et rebelles Judæi; ac assumpsit alteram nuncupatam Funiculum, quæ significabat regimen terroris et flagellorum, quod scilicet eos quasi servos regeret verberibus et flagris (quo modo eos rexit post necem Christi per quadraginta annos usque ad Titum, quibus varias clades a Romanis aliisque gentibus acceperunt Judæi, quarum multas in libris septem *De Bello Judaico* describit Josephus; hæ enim præludia fuerunt ultimi belli et excidii): ita cum vidit illos ne his quidem emendari, sed plane in peccatis suis obdurescere, confringit pariter hanc virgam, ac eorum curam et regimen deponit, eosque deserit. Factum id post mortem Christi anno circiter quadragesimo, quo Judæos tradidit Tito et Romanis vastandos, fecitque ut eorum respublica, regnum, gens, ecclesia, religio, urbs et templum funditus everterentur. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Albertus, Hugo, Lyranus, Ribera et alii.

Ut dissolverem germanitatem. — Septuaginta *fœdus*; Tigurina, *fraternam unitatem*, id est amicitiam germanam et fraternam, quæ sub Davide et Salomone fuerat inter Judam et Israel, puta inter duas et decem tribus. Alludit ad schisma, quo Israel sub Roboam recessit a Juda et domo David, sibique fecit regem Jeroboam, et novos deos, puta vitulos aureos, quibus templa erexit in Dan et Bethel : sed per hoc significat futuram reipublicæ Judæorum dissolutionem, dispersionem, ruinam. Nam sub tempora Christi Hyrcanus et Aristobulus fratres de principatu et pontificatu decertantes, causa fuerunt cur Pompeius invaderet Judæam. Et post Christum proprie a Tito et Romanis dissoluta est germanitas, id est fraterna unitas et societas Juda et Israel, qua prius sub uno duce, unaque religione et lege conspirabant in unam Ecclesiam et rempublicam. Hanc enim Titus plane dissolvit et evertit, ac Judæos patria expulit, et toto orbe dispersit. Adeo enim tunc soluta fuit eorum germanitas et cognatio, ut ipsi eam ignorent, nesciantque ex qua tribu aut familia sint oriundi. Nominat Juda et Israel, tum quia alludit ad schisma, quod fecit Israel a Juda sub Roboam : tum quia multi ex Israel, id est decem tribubus in schismate Roboam junxerunt se Judæ, vel post schisma ad unionem cum Juda redierunt, quorum unio et societas plane dissoluta est per Titum : cum denique, quia mystice Juda, id est confitens, repræsentat Judæos fideles, qui Christum amplexi, per eum servati sunt tam anima, quam corpore; excidium enim Titi evaserunt, quia moniti a Deo, e Jerusalem ante obsidionem excesserunt, uti alibi dixi ex Eusebio. Israel vero schismaticus repræsentat Judæos infideles, qui Christum respuentes a Tito occisi sunt, ut sensus sit, *q. d.* Sicut sub Roboam Deus, et domus David ac Juda repulit a sua Ecclesia, regno et templo Israel, id est decem tribus schismaticas : sic idem Deus per Christum, qui est typicus David, sibi credentes Judæos separabit a non credentibus et infidelibus, tum in strage Titi, tum in die judicii, tam particularis quam universalis, quo fideles cœlo, infideles tartaro adjudicabit, ut fideles sint filii et hæredes Dei, infideles vero diaboli. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Hugo, Ribera et alii.

15. Adhuc sume. — Hucusque Propheta egit pastorem sapientem et bonum, ut Deum pasto- V. 15.
rem populi, ac pastores ab eo submittendos, v. g. Machabæos, et maxime Christum repræsentaret, qui virga decoris, id est amore et cura paterna, recturi essent Judæos; ac rebelles virga funiculi, id est terrore et minis, flagellaturi. Jam præcipit ei Deus ut ex adverso agat personam, induatque habitum pastoris stulti et pravi, qui se unum curat, et gregem negligit; ut ostendat Judæos in tales incisuros, eo quod Deum pastorem optimum, et vicarios ab eo submissos aspernaturi sint. Simili modo, Christus huc alludens, *Joan.* xx, vocat se pastorem bonum, qui totus gregi invigilat, et animam dat pro ovibus, ac se opponit mercenario, qui sua commoda quærit; ideo veniente lupo fugit, eique oves laniandas permittit. Sic et Ezechiel, cap. xxxiv, fuse falsos pastores Israelis taxat, eorumque mores describit, ac tandem vers. 25, promittit Deum iis amotis suscitaturum verum pastorem, Christum Dominum.

Vasa pastoris stulti. — Septuaginta, *imperiti*, Chaldæus, *gubernatoris insipientis*, non speculative, sed practice, qui scilicet imperite et stulte regit gregem, quia sibi uni sapit et providet. Per *stultum* ergo hic accipe improbum, sceleratum, rapacem, crudelem qui sibi prosit, gregi obsit, imo in eum sæviat, eumque spoliet, diripiat, affligat. Ita Theodoretus, S. Cyrillus et alii. Sic peccator vocatur *stultus* passim in *Proverb.* cap. xv, 5 : « Stultus irridet disciplinam patris sui. » Stultus enim est amens, qui rationis usu destitutus, stulta loquitur et agit. Quid autem stultius peccatore, qui agit contra dictamen rectæ rationis, contra legem, contra honestatem, contra virtutem, contra voluntatem Dei, qui pro fluxa voluptate vendit æternam gloriam, et ultro se in ignes gehennæ præcipitat? Jam ejus vasa, id est instrumenta sunt eadem quæ pastoris boni, aiunt S. Hieronymus et Lyranus, nimirum baculus,

pera, fistula et sibilus; fistulæ enim cantu pastor mulcet oves, ut suavius pascua, etiam amara, carpant et deglutiant. Nam pastor hic videtur habuisse speciem externam pastoris boni, sed non sensum ejus internum. Unde mox vocat eum idolum pastoris.

Melius alii censent « vasa pastoris stulti » a vasis boni differre : bonus enim gestat pedum, quo glebam in oves errantes projicit, ut eas ad gregem compellat; malus gestat baculum, quem in oves jacit, ut earum crura confringat : bonus gestat cultrum, quo ovibus pabula conscindat; malus machæram, qua eas mactet et laniet : unde sequitur : « Gladius super brachium ejus, » bonus in pera recondit pabulum ovium, æque ac suum; malus suum duntaxat, et laqueum ad oves strangulandas : bonus sibilo convocat oves; malus clamore horrifico percellit et fugat eas : bonus in pera gestat unguentum, quo oves læsas ungat et sanet; malus toxicum, quo eas enecet : bonus fistula aut cornumusa canendo, oves ad alacriter pascendum invitat; malus sibi uni citharam pulsat, uti in Italia vidi nonnullos inertes rusticos et pastores pro ligone aut pedo gestare citharam, esseque citharœdos sibi scitos, aliis hiulcos et raucos. Ita S. Cyrillus. Hæc ergo instrumenta assumpsit et induit Zacharias Dei jussu, ut pastorem improbum repræsentaret.

16. Ecce ego suscitabo pastorem. — Nota hic Deum creare pastores, non tantum bonos, sed et malos ob peccata populi, ut per eos populum puniat. Sicut enim opes sæpe dat impiis, ita et honores ac prælaturas.

Quæres, quisnam fuit hic pastor impius? *Primo,* Theodoretus censet fuisse Antiochum Epiphanem, qui sæviit in Judæos. *Secundo,* Arias censet fuisse Herodem Ascalonitam, qui cum esset alienigena, intrusit se in regnum Judæorum, cujus crudelitas patet ex infanticidio et jugulatione filiorum propriorum. *Tertio,* a Castro censet fuisse Titum et Romanos, hisce enim traditi sunt Judæi, quia noluerunt parere Christo vero pastori a Deo misso, sicut olim eosdem tradiderat Salmanasari et Nabuchodonosori gubernandos, eo quod Dei regimen respuissent. Hi enim vocantur in Scriptura pastores, ut *Jerem.* cap. VI, 3 : « Ad eam venient pastores, » *Nahum* cap. III, 18 : « Dormitaverunt pastores tui, rex Assur; » *Isaiæ* cap. XLIV, 28 : « Qui dico Cyro : Pastor meus es. » Verum Titus et Romani non fuerunt pastores stulti; nam suo consilio et patientia occuparunt orbis imperium, ut dicitur I *Machab.* cap. VIII, 3.

Quarto et genuine, pastor hic significat omnes perversos pontifices et principes, qui Judæos post tempora Zachariæ rexerunt, aut pontificatum et principatum invaserunt, quibus Deus Judæos tradidit ob eorum scelera, præsertim quod se suosque pastores respuerent. Talis in primis fuit Jason sceleratus, inquit Sanchez, qui perfidus profugit ad Antiochum, cepitque Jerusalem, et magnas civium strages edidit, II *Machab.* cap. v, 6. Item frater Jasonis Menelaus, de quo dicitur II *Machab.* cap. IV, 25 : « Acceptisque a rege mandatis venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio; animos vero crudelis tyranni, et feræ belluæ iram gerens. » Unde et aurea vasa e templo furatus est, et Oniam pontificem interfici curavit. Hinc II *Machab.* v, 15, vocatur patriæ proditor. Tales quoque fuerunt Herodes rex intrusus a Romanis, Annas et Caiphas, aliique non a Deo, sed a Romanis ob datum pretium constituti pontifices. Item scribæ et pharisæi, qui Christo vero pastori sese opposuerunt usque ad ejus necem et crucem. Tales post Christum fuere Theodas et Judas Galilæus, de quibus *Actor.* cap. v, 36 et 37. Idem Barchocebas tempore Adriani imperatoris, de quo Eusebius lib. IV *Histor.* cap. VI. Item Pseudomoses cretensis, qui anno Domini 433, sub Theodosio imperatore, Judæos decepit; fingens enim se Mosen, jussit eis ut e Creta mare secum ingrederentur, quasi eos in novam terram promissam deducturus, uti olim fecerat Moses; sed ingressos mare hausit et mersit, uti refert Socrates lib. VII, cap. XXXVII. Talis denique erit Antichristus, qui Christo erit antagonista; licet enim hic in christianos solos sit sæviturus, benignus vero futurus in Judæos, utpote ab eis acceptandus et promovendus quasi Messias, ut docet Apostolus II *Thessal.* cap. II, 10, tamen sæviet in animas eorum : quia eas sui idololatriam, ad libidines, ad christianorum strages, aliaque scelera, ac per ea in æternum exitium impellet; confirmato vero imperio sæviet quoque in facultates et corpora eorum : erit enim in omnes crudelissimus, et ambitiosissimus tyrannus. Nam tantum se suumque honorem, imperium et gloriom spectabit, eique servire coget subditorum opes, corpora et animas. Unde Christus, *Joan.* cap. v, 43 : « Ego, inquit, veni in nomine Patris mei, et non accipitis me : si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. » Huic etiam competit illud : «O pastor et idolum!» Volet enim Antichristus quasi idolum et numen a suis coli et adorari. Quocirca per pastorem hunc stultum, non alium quam Antichristum intelligunt S. Hieronymus, Theodoretus, S. Cyrillus, Remigius, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus, Ribera et alii. Verum, ut generalis et plena sit expositio, dicendum videtur Prophetam alios quoque suo ævo viciniores, jam nominatos hic notare : hi enim fuerunt prodromi Antichristi, illisque verba sequentia apposite congruunt.

Qui derelicta non visitabit,— puta oves fessas, claudicantes, errantes, dumetis implicitas, ideoque derelictas et perditas non requiret. Unde Chaldæus vertit : *Illos qui erraverunt non quæret;* Pagninus : *Quæ succisa sunt non visitabit;* Vatablus : *Gravissime ægrotantem et jam deploratam non inviset.*

Dispersum non quæret. — Hebræum הנער *han-*

naar significat excussum, indeque puerum a lacte et cura prima parentum excussum, hoc est ablactatum et adolescentem. Unde Pagninus vertit : *Quod parvum est non quæret*; Tigurina : *Stolidum non requiret*; Vatablus : *Quod juvene est non requiret*, id est agnos gregis non requiret, cum stolide secesserint a grege. Notat puerorum et juvenum maximam habendam esse curam; qui enim ætate et imprudentia peccat, non malitia, magis est miserandus, et facile ostenso errore in viam revocari potest. Chaldæus vertit : *Illos qui migraverunt non requiret.*

Contritum non sanabit. — Tigurina : *Saucium non sanabit*; Septuaginta : *Fractum non sanabit.*

Id quod stat non enutriet. — Pagninus : *Quod stat non portabit*; Vatablus : *Eam quæ restitat non portabit*, q. d. Ovem quæ præ lassitudine consistit, aliis redeuntibus in caulas, et loco moveri nequit, in humeros non suscipiet, ut ferat in ovile. Chaldæus : *Et illos qui stant non sustentabit, non fulciet*; Septuaginta : *Integrum non diriget*; hebræum enim כלכל *kilkel* varia significat, scilicet sustentare, portare, nutrire.

Carnes pinguium comedet, — *q. d.* Fruetur lana, lacte et carne gregis, et tamen eum non pascet; Chaldæus : *Substantias eorum diripiet.*

Et ungulas eorum dissolvet. — Pagninus, *separabit*; Septuaginta, *talos eorum pervertet*; Vatablus, *confringet*, scilicet ictu pedis, vel virgæ quam gestat. Noster vertit, *dissolvet*, id est verberando lædet et diffindet, ut incedere nequeant. Describit gestum pastoris crudelis sævientis in suas oviculas.

Vers. 17. Pastor et idolum qui? 17. O pastor et idolum ! — Pro *o* hebraice est הוי *hoi*, id est *væ*, ut vertunt Septuaginta et Chaldæus; vel *o*, ut vertunt Noster, Pagninus, Vatablus et alii. Unde Arabicus vertit : *Væ pastori vano, otioso, mendaci!* Pro *idolum* hebraice est אליל *elil*, quod per annominationem alludit ad אויל *evil*, id est stultus, uti eum vocavit vers. 15. Jam *elil primo*, significat rem vanam, inutilem, nihili. Unde Vatablus vertit : *O pastorem nihili deserentem oves, quæ sibi commissæ sunt!* alii : *O pastor vane et inutilis!* Septuaginta : *Væ qui pascitis vana!* Syrus : *O pastor inanis, inculte* (instar terræ incultæ), *qui dereliquisti oves ! Secundo*, *elil* est diminutivum ab אל *el*, id est Deus, ut *elil* sit *deiculus*, umbra Dei et idolum. Unde Pagninus vertit : *O pastor idoli !* Tigurina : *Væ pastori idolo, qui gregem deserit!* Noster : «O pastor et idolum ! » *q. d.* O pastor, qui non es pastor, sed idolum et larva pastoris! qui nihil habes veri pastoris, nisi ejus umbram et simulacrum; quia tua tantum commoda aucuparis, oves vero non pascis, non curas, deseris, et permittis lupis. Addit S. Hieronymus Antichristum hic notari, qui præ arrogantia vere volet adorari ut idolum et numen. Dicit ergo : O pastor *evil!* id est non sapiens et sane, sed stulte et insane, tu pariter es *elil*, id est non verus, sed vanus; non vivus, sed pictus et fictus pastor; simia es pastoris, non pastor. Simia est simia, etiamsi aurea gestet insignia; ita et tu simia es hominis, non homo; aureum gestas pedum, auream coronam et mitram, ac byssinam poderem; sed in mente et corde nil habes sapientiæ, nil curæ, nil vigilantiæ, nil industriæ pastoralis. Væ, væ, væ tibi ! In decretorio mundi die hanc larvam deteget Christus judex, ostendet quam inane fuerit hoc pastoris idolum, quod exterius præfers. Talis fuit Novatianus Antipapa et æmulus S. Cornelii Papæ, de quo S. Cyprianus epist. *ad Jubaianum* : « Novatianus, ait, simiarum more, quæ cum homines non sint, humana tamen imitantur, vult Ecclesiæ Catholicæ auctoritatem sibi et veritatem vindicare, quando ipse in Ecclesia non sit, imo adhuc insuper contra Ecclesiam rebellis et hostis exstiterit, » etc. Sic prædicantes hæreticorum sunt simiæ et idola pastorum.

Moraliter, disce hic vitia et indicia falsi pastoris, ex iisque collige virtutes et signa veri pastoris. Falsus enim, ait Zacharias, « derelicta non visitabit, dispersum non quæret, contritum non sanabit, id quod stat non enutriet, carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvet. » Radicem mali tangit S. Gregorius homil. 17 *in Evang.* : «Curis, ait, sæcularibus intenti, tanto insensibiliores intus efficimur, quanto ab ea quæ foris sunt studiosiores videmur. Usu quippe curæ terrenæ a cœlesti desiderio obdurescit animus, et dum ipso suo usu durus efficitur per actionem sæculi, ad ea emoliri non valet quæ pertinent ad charitatem Dei. » Et mox : « Nulla animarum lucra quærimus, ad nostra quotidie studia vacamus, terrena concupiscimus, humanam gloriam intenta mente captamus. Et quia eo ipso quo cæteris prælati sumus, ad agenda quælibet majorem licentiam habemus, susceptæ benedictionis ministerium vertimus ad ambitionis argumentum. » S. Bernardus serm. 76 *in Cant.* : « Ad civitatis (Dei, puta Ecclesiæ), ait, custodiam opus est viro forti, spiritali, fideli; forti ad propulsandas injurias; spiritali ad deprehendendas insidias; fideli, qui non quæ sua sunt quærat. » Et mox : « Pauci admodum sunt qui non quæ sua sunt quærant, ex omnibus charis ejus. Diligunt munera, nec possunt pariter diligere Christum, quia manus dederunt mammonæ. Intuere quomodo incedunt nitidi et ornati, circumamicti varietatibus, tanquam sponsa procedens de thalamo suo. Nonne si quempiam talium repente eminus procedentem aspexeris, sponsam potius putabis, quam sponsæ custodem? Unde vero hanc illis exuberare existimas rerum affluentiam, vestium splendorem, mensarum luxuriam, congeriem vasorum argenteorum et aureorum, nisi de bonis sponsæ? Inde est quod illa pauper, et nuda relinquitur, facie miseranda, inculta, hispida, exsangui. Propter hoc non est hoc tempore ornare sponsam, sed spoliare; non est custodire, sed perdere; non est instituere, sed prostituere,

et devorare, dicente de illis Domino : Qui devorant plebem meam ut cibum panis. Quem dabis mihi de numero prælatorum, qui non plus invigilat subditorum vacuandis marsupiis, quam vitiis exstirpandis? ubi qui orando flectat iram, qui prædicet annum placabilem Domino? O utinam tam vigiles reperirentur ad curam, quam alacres currunt ad cathedram! »

Ex adverso veri pastores quærunt non quæ sua sunt, sed quæ Christi : non bursas venantur, sed animas; non vitam lautam ambiunt, sed cruces et martyria pro gloria Dei. Inter alios posteriori ævo hac in re eminuit S. Adalbertus Pragensis, et postea Gnesnensis episcopus, qui cum nobilissimis in Bohemia parentibus prognatus esset, spretis sæculi pompis in sortem Domini ascitus, sua in pauperes erogavit. Raptus ad episcopatum Pragensem, totus corrigendis pravorum moribus incubuit, pie severus, et graviter mitis. Meridies prandentem (præter dies festos) media nox dormientem nunquam vidit, lectus ejus erat humus. Cum se parum apud Bohemos proficere videret, perrexit ad Hungaros, eosque ac in primis Geisam ducem, ejusque filium S. Stephanum, qui primus apud Hungaros regis nomen et dignitatem accepit, ac martyr occubuit, in fide erudivit. Inde perrexit ad Polonos, quibus in christiana doctrina confirmatis, progressus est in Prussiam, ubi ab infidelibus occisus, apostolatus simul et martyrii lauream est adeptus, anno Domini 997; cujus sepulcrum venerationis causa paulo post visens Otto III imperator, brachium sancti (quod Romæ in ecclesia S. Bartholomæi deposuit, ubi illud quotannis veneramur) a Boleslao principe dono accepit, eique vicissim pro munere coronam regiam rependit, atque exinde Poloniæ principes, reges habiti vocatique sunt, qui antea ducum nomine censebantur. Regnum ergo debent S. Adalberto, quod ab ejus ævo jam per sexcentos annos obtinent, æque ac Hungari. Ita habet ejus Vita, et *Annales Poloniæ*.

Porro ex hoc loco discimus duo esse officia veri pastoris. *Primum* est, vigilantia et cura gregis. *Secundum*, eminentia virtutis et vitæ sanctitas. Nam falsos fictosque pastores hic describit et carpit Zacharias ex duobus oppositis, scilicet quod dormiant negligantque gregem, et quod commoda sua sectentur, non gregis, eaque carnalia, non spiritualia. Quoad *primum*, S. Antiochus *hom.* 3, censet pastorem totum debere esse oculum et mentem : Is, inquit, cujus fidei tutela animarum a Deo credita est, non mediocri studio vigilare debet pro salute subditorum, quippe qui certo sciat se pro illis aditurum esse animæ propriæ periculum, etc. Debet igitur pastor totus esse mens et oculus, ut ne una quidem concreditarum sibi pecudum indigna fiat, quæ recipiatur a Domino per oscitantiam. Pastores ergo sint Argi, hoc est centoculi, ut singulas oves introspiciant et curent; ideoque ante omnia primo seipsos introspiciant et curent. Qui enim sibi est nequam, cui erit bonus? Qui se negligit, cui advigilabit? Scriptum est enim : Medice, cura teipsum. Subditorum ergo est obedire, pastorum vigilare, juxta illud *Hebr.* XIII, 17 : « Obedite præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri. » Si oculi dormiant, totum corpus dormit : oculi plebis pastores sunt; si pastor dormiat, plebs etiam dormiet. Vigilantis pastoris exemplum accipe *Genes.* cap. XXXI, 38 : « Viginti annis (ait Jacob) fui tecum, » id est cum Laban; « oves tuæ et capræ steriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi : nec captum a bestia ostendi tibi, ego damnum omne reddebam : quidquid furto peribat, a me exigebas : die noctuque æstu urebar et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis, » etc. Si sic laborat et vigilat (ait Magnus Gregorius lib. VII, epist. 48 *ad Anastasium*) : si sic, inquam, laborat et vigilat qui pavit oves Laban, quanto labori quantisque vigiliis debet intendere, qui pascit oves Dei? Observa verba illa Jacob : « Ego damnum omne reddebam; quidquid furto peribat, a me exigebas. » Quæ indicant a pastore rationem ovium reposcendam a Deo. Damnum omne quod ipsius culpa contigerit, pastor reddet; quidquid perierit, ab eo exigetur. Hoc est quod ait S. Chrysostomus lib. II *De Sacerdotio* : Cui Christi grex concreditus est, hunc ovibus deperditis, animæ propriæ jacturam facere oportet.

Quoad *secundum*, typum dat Saul rex Israelis, de quo dicitur I *Reg.* cap. IX, quod ab humero sursum eminebat super omnem populum. Ubi S. Gregorius : Rex, ait, præcedit collo, præcedit capite : collo locutio, capite contemplatio designatur. Capite ergo et collo omnium subditorum et capita pastor excellit, si contemplationis altitudine mirabilis est, et sublimitate doctrinæ. *Isaiæ* XL, præcipit Deus ut pastor evangelizans ascendat in montem : « Super montem, ait, excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion; » ex vita igitur sublimi, et non infima vulgarique, pastor ovibus, ut audiatur, debet evangelizare : quod docet idem vigilantissimus et sanctissimus pastor vere Gregorius, lib. I *Epistolarum*, epist. 24 *ad Episcopum Constantinopolitanum* : « Qui, ait, loci sui necessitate exigitur summa dicere, hac eadem necessitate compellitur summa monstrare. Illa namque vox libentius auditorum cor penetrat, quam dicentis vita commendat; quia quod loquendo præcipit, ostendendo adjuvat ut fiat. Hinc enim per Prophetam dicitur : Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion; ut videlicet qui cœlesti prædicatione utitur, ima jam terrenorum operum deserens, in rerum culmine stare videatur, tantoque subditos facilius ad meliora pertrahat, quanto per vitæ meritum de supernis clamat. » Eximius quoque pastor

Salvianus, quem Gennadius episcoporum magistrum appellat, hac de re præclare lib. I *ad Ecclesiam Catholicam* sic scribit : « Sacerdotes exempla esse omnibus debent, et tanto antestare cæteris oportet devotione, quanto antestant omnibus dignitate. Nihil enim est turpius, quam excellentem esse quemlibet culmine, et despicabilem vilitate. Quid est enim aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? Aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? Et ideo cunctos qui sacri altaris suggestu eminent, tantum excellere oportet merito, quantum gradu. » Causam dat S. Basilius apud Nazianzenum in ejus *Laudibus*. Vix enim est, inquit, ut antistes per summum assequatur medium, ac per exuberantem virtutis amplitudinem vulgus ad mediocritatem pertrahat. Denique aurea est sententia S. Gregorii lib. VII, *epist.* 32 : « Lux gregis flamma est pastoris. Decet enim pastorem, decet Dominicum sacerdotem moribus et vita clarescere, quatenus in eo tanquam in speculo vitæ suæ plebs commissa et eligere quod sequatur, et videre possit quod corrigat. » Plura si cupis, vide ea quæ dixi *Ezech.* XXXIV.

GLADIUS SUPER BRACHIUM EJUS. — Vel active, vel passive. Active accipit Chaldæus dum vertit : *Similis est pastor hic stultus lanioni, qui habet gladium in manu sua, et oculus ejus respicit ad pinguia ut jugulet ea*, ideoque punietur a Deo, qui brachium ejus arefaciet, et oculum obscurabit.

Secundo, alii passim accipiunt passive, idque exigunt sequentia, *q. d.* Gladius, id est ultio Dei incumbet brachio crudeli pastoris stulti, ut ejus potentiam confringat : item oculo dextro ejus, id est ejus providentiæ, calliditati, consiliis et pravæ intentioni, qua satagit gregem expilare et perdere, *q. d.* Deus hæc ejus consilia et pravas intentiones dissipabit, et infatuabit. Nam brachium ejus arefaciet, id est potentiam illi adimet : et oculum ejus dextrum, id est intentionem et machinationem obscurabit, excæcabit et evertet. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus, Arias, Vatablus, Ribera et a Castro. Hoc in Antichristo clarissime patebit, quem « Dominus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui, » II *Thessal.* cap. II, 8.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit Jerusalem a Gentibus, quin et a Judæis perfidis oppugnandam, sed Deum eam tutaturum per Machabæos, qui quasi heroes instar ignis omnia pervadent, subjicient, absument, ac tandem, vers. 10, *promittit Deus se effusurum in Jerusalem spiritum gratiæ et precum per Christum, quem fideles visuri sunt in cruce clavis lanceaque transfixum, ideoque planctum maximum facturi. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus et Hugo. Allegorice Jerusalem est Ecclesia, præsertim primitiva, quam Deus per apostolos et martyres quasi heroes, contra omnes insultus Judæorum et Gentilium per trecentos annos fortissime propugnavit : ita Ribera, Arias et Vatablus, ac rursum in fine mundi contra Antichristum, Gog et Magog propugnabit. Allegorice dico, non litteraliter, uti multi censent. Nam litteraliter loqui Zachariam de temporibus Machabæorum mox secuturis, patet tum ex consequentia temporum, tum ex connexione et congruentia oraculorum horum cum gestis Machabæorum; tum quia vers.* 10, *desinit in passione Christi. Hæc autem secuta est ætatem Machabæorum. Sicut ergo Isaias, Jeremias, Osee, Daniel, Ezechiel, etc., prædixerunt ea quæ Judæis mox erant eventura a Salmanasare, Nabuchodonosore, Cyro et Dario : sic et Zacharias prædicit ea quæ iisdem mox obventura erant ab Antiocho sub Machabæis* (1).

1. Onus verbi Domini super Israel. Dicit Dominus extendens cœlum, et fundans terram, et fingens spiritum hominis in eo : 2. Ecce ego ponam Jerusalem superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu : sed et Juda erit in obsidione contra Jerusalem. 3. Et erit : In die

(1) Cum satis clare Cornelius discernat quæ litteraliter in hoc capite de Machabæorum temporibus intelligenda sint, et nos ipsi in notis subsequentibus hunc sensum non prætermittamus ; analysin totius hujus capitis quod secundam partem Zachariæ vaticiniorum *de prærogativis Ecclesiæ Christi* incipit, in sensu eminentiore et sublimiori exponimus.

Post præfationem, notans prophetiæ severitatem contra incredulos, et certitudinem ex Dei potentia, 1 :

PRIMO, describit Propheta *providam Dei curam*, qua Christi Ecclesia, *primo*, munitur vi inaccessa et immobili, 2, 3 ; *secundo*, defenditur contra hostium assultus, 4 ; *tertio*, instruitur Apostolis et prædicatoribus invictis ac victoribus, 5, 6 ; *quarto*, amplificatur particularium Ecclesiarum accessionibus, 7.

SECUNDO, gratiarum abundantiam, Ecclesiæ Christi collatam, *primo*, per Dei tutelam, lapsorum pœnitentiam, fidelium virtutem, hostium compressionem, 8, 9 ; *secundo*, per effusionem spiritus gratiarum, precum et lacrymarum super Judæos, Christi crucifixores, sed con-

illa ponam Jerusalem lapidem oneris cunctis populis : omnes qui levabunt eam, concisione lacerabuntur : et colligentur adversus eam omnia regna terræ. 4. In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, et ascensorem ejus in amentiam : et super domum Juda aperiam oculos meos, et omnem equum populorum percutiam cæcitate. 5. Et dicent duces Juda in corde suo : Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino exercituum Deo eorum. 6. In die illa ponam duces Juda sicut caminum ignis in lignis, et sicut facem ignis in fœno : et devorabunt ad dexteram et ad sinistram omnes populos in circuitu : et habitabitur Jerusalem rursus in loco suo in Jerusalem. 7. Et salvabit Dominus tabernacula Juda, sicut in principio : ut non magnifice glorietur domus David, et gloria habitantium Jerusalem contra Judam. 8. In die illa proteget Dominus habitatores Jerusalem, et erit qui offenderit ex eis in die illa, quasi David : et domus David quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum. 9. Et erit in die illa : quæram conterere omnes Gentes, quæ veniunt contra Jerusalem. 10. Et effundam super domum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ et precum : et aspicient ad me, quem confixerunt : et plangent eum planctu quasi super unigenitum, et dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. 11. In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon. 12. Et planget terra : familiæ et familiæ seorsum : familiæ domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum : 13. familiæ domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum : familiæ domus Levi seorsum, et mulieres eorum seorsum : familiæ Semei seorsum, et mulieres eorum seorsum. 14. Omnes familiæ reliquæ, familiæ et familiæ seorsum, et mulieres eorum seorsum.

V. 1. 1. ONUS VERBI DOMINI SUPER ISRAEL. — «Onus» est onerosa, tristis et funesta prophetia, ut dixi *Isaiæ* cap. XIII, 1 (1). Israel hic vocatur populus Judaicus, descendens a Jacob. Hic enim ab angelo cognominatus est Israel, ideoque omnis ejus progenies, puta duodecim patriarchæ, et duodecim tribus ab eis proseminatæ, vocatæ sunt Israel. Jam quia decem tribus olim abductæ in Assyriam, toto orbe dispersæ erant, ita ut tempore Zachariæ Israelis nomen in eis evanuisse videretur, hinc stirps et familia, ac consequenter hæreditas et nomen Israelis, redacta sunt ad duas tribus reliquas, puta ad Judæos. Hi enim fuerunt stirps Jacob, et populus Dei, cui exhibitus fuit Messias, Abrahæ et Jacobo promissus. Ita Cyrillus. Prædicit ergo hic Zacharias onus, id est clades Israeli, id est Judæis, ab Antiocho ejusque ducibus et posteris intentandas, sed Dei dextera et scuto avertendas per Machabæos. Unde Dei potentiam exaggerando, præmittit dicens :

DICIT DOMINUS EXTENDENS COELUM, ET FUNDANS TERRAM, ET FINGENS SPIRITUM HOMINIS IN EO, — *q. d.* Ego sum Deus omnipotens, omniscius et optimus; nam meam omnipotentiam ostendi, dum vastissimos cœlos ex nihilo creavi et expandi; sapientiam meam patefeci, dum terram in medio mundi pendulam mira arte fundavi et fulcivi : bonitatem demonstro, dum quotidie animas creo, et in corpora hominum nascentium immitto et conservo. Ergo multo magis eadem omnipotentia, sapientia et bonitate fulciam et defendam Jerusalem, hostesque ejus coram ea collidam et confringam. Hinc mystice, cœlum est symbolum Ecclesiæ christianæ, quam Deus per totum orbem extendit; terra autem, populi Judaici, quem Deus in medio Ecclesiæ quasi suspendit.

2. ECCE EGO PONAM JERUSALEM SUPERLIMINARE CRAPULÆ. — Hebræum סַף *saph* significat duo : *primo*, limen et superliminare; *secundo*, calicem vel poculum, uti vertunt hic Chaldæus, Vatablus, Pagninus, Arias et alii (2). Rursum רעל *raal* significat *primo*, tremorem; *secundo*, crapulam; *tertio*, soporem; *quarto*, venenum; *quinto*, stuporem; *sexto*, concussionem. Unde alii vertunt, *vas ebrietatis*; alii, *vas tremoris*; aut, ut Syrus, *portam tremoris*; vel ut Arabicus, *portam commotionis*; alii, *calicem veneni soporiferi*; alii, *craterem stuporis*. Vers. 2.

versos, 10. Eorum dolor prædicitur intensione maximus, 11; proprietate principibus, scribis, sacerdotibus et pharisæis debitus, 12, 13; universitate omnibus communis, 14; *tertio*, per patulam omnibus Ecclesiæ doctrinam et parata fidelibus sacramenta, cap. XIII, 1.

(1) Hebræus : *Pronuntiatio verbi Jehovæ*, id est effatum Jovæ *super Israele*, hebraice עַל, id est universo populo Hebræorum, non *contra Israelem*. Neque enim, ut optime observat Rosenmuller, mala prænuntiat Israelitis prophetia quæ sequitur, sed vindicandos illos et liberandos ex hostium potestate promittit.

(2) Hic sensus magis nativus nobis videtur : *Ecce ego reddam Jerosolymam calicem inebriantem omnibus gentibus in circuitu*, id est, populi undique magno cum ardore ad Jerosolymam confluent, velut sitim suam ejus expugnatione et direptione restincturi; sed potus hic, quem sitiunt, ita eos inebriabit, ut vertigine correpti ruant, atque ad mortem soporentur.

Verum Septuaginta et Noster tam hic quam *Amos* cap. IX, 1, vertunt, « superliminare crapulæ, vel commotionis ; » *Ezech.* cap. XXIII, 31, « superliminare tremulum, » vel *mobile*. Sub superliminari intellige postes laterales, qui limini inferno ostii superstant et incumbunt ; sic enim habent Septuaginta : *Ego pono Jerusalem sicut superliminaria quæ moventur omnibus populis in circuitu.* Jam τὸ *crapulæ*, vel tremoris, stuporis et concussionis, dupliciter accipi potest : *primo*, passive, *q. d.* Redigam Jerusalem in tantas obsidionis angustias, ut ipsa iis quasi ebria tremere et insanire videatur : est enim hoc onus Jerusalem. Unde et sequitur : « Sed et Juda erit in obsidionem contra Jerusalem. » Ita Theodoretus et Eusebius lib. VIII *Demonstr.* cap. IV. *Secundo*, active, *q. d.* Gentes obsidebunt Jerusalem ut ejus vino et spoliis se satient et inebrient; sed ego eas in tantas clades et strages impellam, ut iis quasi veneno lethifero ebrii, in tremorem, stuporem et amentiam adigantur : angustiabunt Jerusalem, sed ibidem angustiabuntur ipsimet; et laqueus quem aliis posuerunt, in eorum caput recidet : sicut Aman in cruce quam fixerat Mardochæo, suspensus est. Sic enim vers. seq. lapidem oneris Jerusalem explicat active, non passive, scilicet qui oneret et collidat, non Jerusalem, sed hostes eam divexantes. Est metaphora a calice aureo, optimo vino pleno, sed venenato, ad quem certatim accurrunt sitibundi, sed mox ut eum gustarint, tremere, stupere, animam agere incipiunt. Simili modo, Babylon dicitur propinare gentibus calicem aureum maledictionis, eoque inebriare, soporare et dementare omnes gentes, *Jerem.* cap. LI, 7. Jam eodem redit sensus, sive *saph* vertas calicem, sive limen vel superliminare, *q. d.* Quicumque hostis attigerit limen Jerusalem, mox quasi ebrius et mente captus, tremere et furere incipiet : sicut de Sibylla Cumana narrat Virgilius VI *Æneid.*, quod mox ut limen antri sui fatidici ingrediebatur, extra se rapi, furere et vaticinari incipiebat. Talis est et lacus juxta Neapolim, in quem si injicias canem, illico emori et exanimari videtur; quem si in lacum adversum inferas, statim ad se redit, et reviviscit. Ita S. Hieronymus, Remigius et Hugo. Rursum a Castro sic exponit, *q. d.* Ponam Jerusalem velut superliminare minans ruinam omnibus ingredi volentibus, quos tremere faciet quasi ebrios, ac venefico potu infectos : nam mox ut limen attingent, contremiscent et corruent. Palacius vero et Mariana sic, *q. d.* Ponam Jerusalem superliminare crapulæ, in quod scilicet hostes furore ebrii impingent, caputque collident, *q. d.* Qui impugnant Jerusalem, quasi ebrii et insani cadent et corruent. Alii, *q. d.* Jerusalem erit hostibus obsidentibus quasi calix veneni mortiferi, quod bibentem morte æterna consopit. Ad litteram loquitur de Jerusalem arctata et afflicta ab Antiocho Epiphane, ejusque asseclis, quos Judas et Machabæi ceciderunt, ut corruerent quasi temulenti.

Superliminare crapulæ quod ?

Allegorice, loquitur de Ecclesia primitiva, quam persecuti sunt Nero, Decius, Diocletianus; sed Deus eos quasi ebrios percussit et oppressit. Quocirca Alcazar in *Apocal.* cap. XI, 13, notat. 12, ex Theodoreto sic exponit, « quasi superliminare crapulæ, » id est sicut in crapula ebrio, ob vertiginem capitis moveri videntur superliminaria; sic revera commovebitur Jerusalem, id est Ecclesia, itaque persecutionibus concutietur, ut ruitura videatur, et vicini populi se invicem cohortentur, ut ab ea sibi caveant, ne ejus ruina involvantur. Aut, *q. d.* Vicini populi Ecclesiæ limina respicient tanquam crapulam, ebrietatem et insaniam ; ac christianis insultabunt quasi ebriis et insanis; sicut pueri ebrium insectantur, illudunt, ac vacillantem et labantem impellunt ut corruat. « Sed et Judas pugnabit contra Jerusalem, » *q. d.* Non soli Gentiles persequentur Ecclesiam, sed et Judæi; qui tamen a Deo illuminati, pro Ecclesia contra Gentiles arma sument, magnamque in ipsis stragem edent, uti ait Zacharias vers. 6. Paulo aliter Ribera, *q. d.* Sicut ebriis superliminare domus quam ingredi volunt, moveri videtur, et ideo ipsi quasi insani, putantes se commoveri, corruunt; sic accidet hostibus Ecclesiæ, qui ad eam oppugnandam venient; corripientur enim insania quasi crapula, itaque corruent. Addit Delrio *adagio* 1020, forte idcirco Septuaginta vertisse *superliminaria*, in plurali, eo quod ebriis omnia videntur gemina, sicut et entheis. Minus recte Rupertus crapulam in bonum pro satietate accipit, *q. d.* Ecclesia erit domus crapulæ, id est satietatis et ebrietatis spiritualis, de qua in Pentecoste dicitur *Actor.* II, quod Judæi Apostolos musto plenos et ebrios judicarent.

Porro videtur alludere Zacharias ad illud *Jerem.* cap. XXV, 15 : « Sume calicem vini furoris hujus de manu mea : et propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te. Et bibent, et turbabuntur, et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini, et propinavi cunctis gentibus, ad quas misit me Dominus : Jerusalem, » etc. Et magis ad *Isaiæ* XXIX, 8 : « Sic erit, ait, multitudo omnium Gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion : obstupescite et admiramini, fluctuate et vacillate : inebriamini, et non a vino : movemini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, » etc. Et clarius *Jerem.* cap. XXV, 27 : « Hæc dicit Dominus : Bibite, et inebriamini, et vomite : et cadite, neque surgatis a facie gladii, quem ego mittam inter vos. » Ecce hæc est crapula, non vini, sed vindictæ Dei, de qua Zacharias hic. Vide ibi dicta. Voluerunt enim Græci calice furoris sui, cædis et sanguinis inebriare Jerusalem; sed eodem per Machabæos inebriati sunt a Deo, qui, ut ait Psaltes *Psalm.* LXXVII, 65, « excitatus est tanquam

dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus a vino. Et percussit inimicos suos in posteriora : opprobrium sempiternum dedit illis. » Idem multo magis, et sæpius fecit infidelibus persequentibus Ecclesiam. Nulla enim natio est, quæ Christum et Ecclesiam immaniter aliquando non sit persecuta, cum eminus tantum ejus superliminaria, id est Christum crucifixum vidit, ejusque doctrinam paradoxam audivit, scilicet : « Beati pauperes : Beati qui lugent : Beati qui esuriunt, » etc. Hæc enim omnia mundus abhorrebat et odiebat, donec internam ejus pulchritudinem, gratiam, consolationem et spiritum vidit et gustavit. Hac de causa, *Cant.* I, Ecclesia dicitur esse sicut pelles Salomonis, et sicut tabernacula Cedar, exterius scilicet horrida, nigra, et æstu persecutionum adusta. Quare qui ejus admirabiles divitias videre vult, domum ejus intret oportet, et non in limine maneat. Hinc ab initio mundi inter probos et improbos acre et perenne fuit bellum : semper enim inter se contraria pugnant, ut calidum et frigidum, album et nigrum, virtus et vitium, Deus et diabolus. Hujus rei symbolo censet Stunica, primum miraculum a Christo factum esse in vino ex aqua producto, quia scilicet Ecclesia ab ipso stabilienda erat vas crapulæ.

Tropologice, Messana per *superliminare crapulæ* intelligit cantharum, vel ramum hederæ aut vitis, quem œnopolæ ad limen tabernæ suspendunt, ut transeuntes invitent ad introeundum, ibique potandum et inebriandum se. Huc accedit Albertus, qui sic exponit, *q. d.* Ponam Jerusalem patentem introitum advenientibus ad eam, sicut ad crapulam, qua insatiabilis eorum pascatur cupiditas. Sic ergo superliminaria crapulæ significant tabernam, ganeam, popinam, etc., in quibus vigent ebrietas et crapula, quibus proinde onus Dei hic Propheta intentat. Propter crapulam enim, æque ac alia scelera, videtur Deus hoc onus imposuisse Hierosolymæ. Unde Sanchez « superliminare crapulæ » accipit prostibulum gulæ et libidinis, puta Ephebiam in Jerusalem ab impio Jasone constitutam, in qua optimi quique juvenum publice cuilibet ad infandam libidinem prostituebantur. Hoc enim prostibulum vocari *crapulæ*, quia symbolo crapulæ, id est scypho, in superliminari exstante, quasi indice et titulo erat insignitum. Scyphus enim Herculi et Baccho sacer erat, insigne crapulæ, indeque sequentis libidinis. Porro idipsum sacrilegus constituerat juxta templum, imo in ipso templo. Nam, ut dicitur II *Machab.* VI : « Templum luxuria et comessationibus Gentium erat plenum, et scortantium cum meretricibus. » Gentiles enim in templis publica agitasse convivia docet Aristoteles lib. VII *Politic.* cap. XII. Unde et Sichimitæ, epulantes in fano dei sui Berith, maledicebant Abimelech, uti dicitur *Judic.* cap. IX, 17.

Dices : Deus dicitur hic positurus Jerusalem in superliminare crapulæ. Deus autem non potest excitare crapulam proprie dictam : hæc enim est peccatum ebrietatis. Respondeo : Jerusalem posuerat se superliminare crapulæ proprie dictæ; sic Deus idcirco posuit eam superliminare crapulæ metaphorice, ut scilicet, quæ crapulata erat ebrietate et culpa, crapularetur pœna, ac inebriaretur suo sanguine Deique vindicta, *q. d.* Puniam eam plagisque inebriabo, ut iis ostendam toti mundo eam se fecisse ganeam et tabernam crapulæ. Est ergo in hac tropologia metonymia vel metalepsis, qua ex consequente antecedens, ex effectu causa, ex pœna culpa intelligitur : alioqui enim incommoda est et incongrua, utpote a sensu litterali dissidens eique repugnans. Hoc recte adaptes bacchantibus in Bacchanalibus, quando multis in locis cum magna christiani nominis ignominia, magnaque infidelium offensione, irrisione et probro omnes pene domus, totaque civitas fit superliminare crapulæ, ita ut ei jure hic titulus dari et inscribi possit : Hæc est domus crapulæ : Hæc est civitas, non Christi, sed Bacchi : Hi dies sunt bacchantium, stultorum et insanorum, non christianorum, uti in nonnullis Calendariis impressum legi.

SED ET JUDA, — *q. d.* Non solum Gentes, sed et Judæi perfidi, vel transfugæ obsidebunt Jerusalem, eamque affligent, ut ipsa ærumnis videatur ebria; sed has ærumnas Deus devolvet in ipsos Judæos perfidos et transfugas, eosque plagis et cæsorum sanguine inebriabit. Tales transfugæ fuerunt Jason et Menelaus, qui profugi ad Antiochum, Jerusalem obsederunt, ceperunt et vastaverunt, uti dixi cap. præced. vers. 15. Idem alii plurimi, qui minarum et tormentorum Antiochi metu, a judaismo ad gentilismum apostatarunt, de quibus I *Machab.* cap. I, 44 et 55, et II *Machab.* cap. IV et V, ac Josephus lib. XII *Antiq.* cap. VI.

Allegorice, prima persecutio Apostolorum et Ecclesiæ fuit a Judæis, ut patet ex *Actis Apostolorum.* Ita Arias et Vatablus.

3. PONAM JERUSALEM LAPIDEM ONERIS CUNCTIS POPULIS. — Syrus, *lapidem conculcationis ;* Septuaginta, *lapidem qui conculcatur;* Chaldæus, *lapidem offensionis;* Arabicus, *lapidem subjectionis.* Vers. 3.

Quæres, quis *lapis oneris?* Respondet optime S. Hieronymus (quem proinde Remigius, Rupertus, Glossa, Ribera et alii passim sequuntur) dicens : « Mos est in urbibus Palæstinæ, et usque hodie per omnem Judæam vetus consuetudo servatur, ut in viculis, oppidis et castellis rotundi ponantur lapides gravissimi ponderis, ad quos juvenes exercere se soleant, et eos pro varietate virium sublevare, alii ad genua, alii ad umbilicum, alii ad humeros et caput, nonnulli super verticem rectis junctisque manibus, magnitudinem virium demonstrantes, pondus extollant. In arce Atheniensium juxta simulacrum Minervæ, vidi sphæram æneam gravissimi ponderis, quem ego pro imbecillitate corpusculi movere vix po- Lapis oneris quis ?

tui. Cum quærerem quidnam sibi vellet, responsum est ab urbis ejus cultoribus, athletarum in illa massa fortitudinem comprobari, nec prius ad agonem quemquam descendere, quam ex levatione ponderis sciatur, quis cui debeat comparari. Sensus ergo iste est : Ponam Jerusalem cunctis gentibus quasi gravissimum lapidem sublevandum. Levabunt quidem eam, et pro virium varietate vastabunt; sed necesse est ut dum levatur, in ipso nixu et elevatione ponderis, gravissimus lapis scissuram aliquam vel rasuram in levantium corporibus derelinquat. » Hic est lapis operis, oneratum et portantem concidens et opprimens, cujus meminit Ecclesiasticus cap. VI, 22, dicens : « Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam, » *q. d.* Sapientia est lapis oneris, quem quisque levando probat suas vires et robur. Unde stulti et improbi eum aliquousque levant, sed mox ut sentiunt ejus pondus, illico abjiciunt. Hinc Græca habent : *Quasi lapis probationis fortis erit in illo.* Hujus lapidis æque ac plumbi athletici meminit Hieronymus Mercurialis lib. II *Gymnasticæ*, cap. XI. Jam Theodoretus, Remigius et Hugo censent Jerusalem fuisse « lapidem oneris, » cum expugnata est a Tito et Romanis. Verum hic de tempore Antiochi et Machabæorum agitur, non Titi et Romanorum. Hisce enim Jerusalem non fuit lapis oneris, sed pila prædæ et gaudii.

Dico ergo ad litteram significari hic, quod Antiochus et Græci suis copiis ex omnibus gentibus collectis oppugnaturi sint Jerusalem, ut eam quasi lapidem oneris ex Judæa exportent in Græciam, sed ab ea quasi a lapide oneris, per Machabæos concidendi sint et conterendi : id enim ita factum esse non semel, sed sæpius per intervalla temporum recto ordine demonstrat a Castro. Nam in primis Ptolemæus Philopator, dum templum ingressus vellet in Sancta sanctorum penetrare, sacerdotibus opem divinam implorantibus, pene mortuus cecidit et enectus divina vi, nisi citissime e templo a suis eductus fuisset, uti in lib. II *Machabæorum* refertur. Heliodorus, missus a rege Seleuco ad spoliandum ærarium templi, flagellatus discessit, II *Machab.* cap. III. Jason vi ingressus civitatem, per diversa loca profugus interiit honore sepulturæ privatus. Antiochus Epiphanes urbem templumque spoliavit per seipsum, I *Machab.* cap. I, et II *Machab.* cap. V; deinde per Apollonium et Lysiam : sed male periit iniquus, ut dicitur I *Machab.* cap. VI, et II *Machab.* cap. IX, postulans misericordiam ab eo, a quo non erat adepturus. Alcimus deinde missus a rege Demetrio obsedit Jerusalem, I *Machab.* cap. IX, et præcipiens destrui atrium interius et opera Prophetarum, percussus paralysi, et graviter tortus interiit. Antiochus Sedetes Judæam devastavit, et Hierosolymam obsedit; sed divinitus tactus sacrificium obtulit, et fœdere inito recessit, ut refert Josephus lib. XIII *Antiq.* XV. Post hos Romanorum Pompeius primus Judæam subjugavit, Hierosolymam templique adyta ingressus, nunquam deinceps prospere rem gessit in bellis, donec in acie Pharsalica universus ejus exercitus verso ad Hierosolymam cecidit vultu, ipseque fugiens in Ægyptum cæsus est. Denique M. Crassus, contra Parthos profectus, templum Hierosolymitanum spoliavit : ideo a Parthis cum filio et universo exercitu trucidatus, liquato in os ejus auro injecto, sui sacrilegii pœnas exsolvit, ut referunt Josephus lib. XIV *Antiq.* cap. XIII, et Plutarchus in *Pompeio* et *Crasso*. Ex quibus constat per multos annos urbem Hierosolymam a multis regibus ac ducibus obsessam, et Dei munere liberatam, non sine eorum concisione. Verum quoque deducitur collecta fuisse adversus Jerusalem omnia regna terræ.

Porro solerter conjicit Sanchez Prophetam in hoc lapide oneris respicere ad palæstram, quam æque ac ephebiam, ritu gentilitio in Jerusalem instituit impius Jason, in qua gestando onere et disco certabant tanta frequentia et concursu, « ut sacerdotes festinarent participes fieri palæstræ, et præbitionis ejus injustæ, et disci, » II *Machab.* cap. IV. Ubi nota : Discus erat massa rotunda, seu globus ex ferro, plumbo, saxo, quo adolescentes vires explorabant, illum vel elevando, vel jactando, ut qui altius eum elevaret, vel longius jaceret, ille vinceret. Unde eos *discobolos* vocat Plinius lib. II, cap. XXXIV, de quibus Martialis lib. XIV :

Splendida cum volitent Spartani pondera disci :
Este procul pueri, sit semel ille nocens.

Allegorice, Ecclesia est lapis oneris, quem levare, tollere et abjicere voluerunt Judæi et Gentiles; sed omnes ab eo concisi et oppressi sunt, ut patet in Nerone, Decio, Valeriano, Juliano, etc., sed maxime in Diocletiano et Maximiano, qui jurarant se exstirpaturos Christi Ecclesiam et fidem, vel certe imperium depondituros. Secundum præstiterunt, quia prius præstare non potuerunt. Unde uterque a Constantino, primo imperatore christiano, ad necem et restim adactus est.

Anagogice, Ecclesia et Christus erunt lapis oneris, qui opprimet impios in die judicii, deprimetque in tartara, de quo Christus *Matth.* cap. XXI, 44 : « Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur : super quem vero ceciderit, conteret eum, » *q. d.* Qui restiterit Christo, quem Deus in Ecclesia posuit lapidem angularem, puta lapidem oneris, et petram scandali, eumque persecutus fuerit, frustra id faciet. Nam sibi in corpore et animo perniciem accerset, ita tamen ut non penitus conteratur, sed per pœnitentiam reparari possit : super quem vero ceciderit hic lapis, id est ille cui Christus gravi sua ultione incubuerit, quales erunt damnati in die judicii, huic nulla spes reliqua erit redintegrationis;

perinde ac si lapis grandis in vas testaceum decidat, illud in minutissima frusta confringit, ut nullo modo reparari queat. Ita S. Augustinus lib. I *Quæst. Evang.* Quæst. XXX, tom. IV.

Vs. 4. 4. PERCUTIAM OMNEM EQUUM (scilicet hostilem, puta Antiochi et Græcorum per Machabæos) IN STUPOREM, — id est ad stuporem, ut scilicet omnes videntes stupeant ad plagam tantam tamque subitam, et ipsi equites præ stupore et pavore quasi versi in amentiam, nesciant quo fugere, vel quid agere debeant. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et alii (1).

ET SUPER DOMUM JUDA APERIAM OCULOS MEOS, — ut scilicet protegam Judæam et Judæos, imo ut ii qui metu Antiochi prolapsi sunt in gentilismum, ejusque copiis mixti pugnarunt contra patriam, resipiscant, sumptisque animis jungant se Machabæis, et patriam propugnent. Ita factum legimus I *Machab.* cap. II, 29.

Allegorice, *q. d.* Faciam ut Judæi qui Ecclesiam persequebantur, videant suum errorem, et ad eam convertantur, eamque propagent, uti contigit S. Paulo *Actor.* IX. Ita S. Hieronymus.

ET OMNEM EQUUM POPULORUM PERCUTIAM CÆCITATE. — Est catachresis et synecdoche; per *cæcitatem* enim accipit stuporem et metum, quo correpti equi quasi cæci, nesciebant quo fugere deberent: proprie etiam multi equi hostium a Machabæis in capite percussi et excæcati sunt. Nam II *Machab.* cap. X, 29, dicitur: « Apparuerunt adversariis de cœlo viri quinque in equis, frenis aureis decori, ducatum Judæis præstantes: ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis suis circumseptum incolumem conservabant: in adversarios autem tela et fulmina jaciebant, ex quo et cæcitate confusi, et repleti perturbatione cadebant.

Vs. 5 5. ET DICENT DUCES JUDA IN CORDE SUO. — S. Hieronymus sic exponit, *q. d.* Judæi ex metu transfugæ, et cum copiis Antiochi obsidentes Jerusalem, non ore, ne audiantur, sed corde suo dicent et precabuntur: Domine, conforta cives Jerusalem, ut hisce Antiochi copiis resistere queant; ut sic victi cum hostibus, quibus coacte servimus, vincamus cum civibus, quos intime amamus. *Secundo* et planius, *q. d.* Machabæi in corde suo precabuntur Deum, ut confortet cives Jerusalem, ne Antiocho succumbant. Ita Judam Machabæum legimus pene semper ante aciem orasse, et Dei opem implorasse, eaque victoriam obtinuisse.

Allegorice, duces Juda sunt Apostoli, qui orarunt Deum ut Jerusalem, id est Ecclesia, omnibus tyrannis fortiter ad mortem usque et martyrium resisteret. Ita Albertus et Arias.

6. PONAM DUCES JUDA SICUT CAMINUM IGNIS, — *q. d.* Vers. 6.
Faciam ut Machabæi, et mystice Apostoli quasi ignis omnia circumcirca populentur, superent, subjiciant et ad se convertant. Vide gesta Judæ, Jonathæ et Simonis in lib. *Machab.* Id in Apostolis patuit in Pentecoste, quando Spiritus Sanctus eis insedit specie linguarum ignearum: unde mox eloquiis suis ignitis multa hominum millia, ac sensim totum mundum ad Christum converterunt. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et alii.

ET SICUT FACIEM IGNIS IN FOENO. — Ita Romana. Alii pro *faciem* legunt *fascem*; alii, *facem*, et ita vertunt Septuaginta, Chaldæus, Pagninus, Vatablus et alii. Hoc enim significat hebræum לפיד *lappid*, scilicet lampadem et facem. Eodem omnia redeunt: facies enim ignis est fax, celerrime comburens et consumens fœnum, cui injicitur.

ET HABITABITUR JERUSALEM, — *q. d.* Jerusalem prius vacuata civibus, profugis ob metum Antiochi, virtute Machabæorum, iis rursum implebitur, ut in ea sicut ante, habitent pacifice, frequentes et opulenti, ut patet I *Machab.* cap. XIV, 4; idque pene usque ad tempus Christi, qui eam aliis incolis cœlestibus et divinis, puta Apostolis et primævis christianis ditabit et decorabit. Nota pleonasmum hebraicum, cum dicit Propheta: « Habitabitur Jerusalem rursus in loco suo in Jerusalem; » redundat enim τὸ *in Jerusalem*. Nil enim aliud vult dicere, quam Jerusalem non alio, sed eodem in loco quo prius ædificandam et habitandam: quod ut plane, plene et certo futurum significet, addit τὸ *in Jerusalem*. Multæ enim civitates dirutæ, postea non eodem, sed alio vicino in loco ædificatæ sunt, uti Tyrus nova: nam vetus Tyrus dicitur Palætyrus, et a Tyro nova longiuscule distat. Sic Roma moderna alia est a veteri. Sic et Tusculum: quin et Jerusalem moderna alio est in loco, quam fuerit vetus; nam mons Calvariæ, qui olim erat extra urbem, jam est in urbis quasi meditullio. Prædicit ergo Zacharias Jerusalem sub Machabæis eodem prorsus quo prius restaurandam, frequentandam et magnificandam.

Allegorice, Jerusalem est Ecclesia Christi, quæ licet gravissimis persecutionibus agitata sit, et sedibus suis quasi pulsa, suo tamen loco semper constitit, imo firmius se et copiosius in eodem locavit, v. g. Jerusalem nostra est Roma, ex qua licet imperatores pene omnes, per trecentos annos exstirpare conati sint pontifices et christianos, ideoque centena martyrum millia exquisitissimis tormentis enecarint, illi tamen semper in ea perstiterunt, imo numero et robore creverunt, donec tandem toti non tantum urbi, sed et orbi sunt dominati. Unde S. Ambrosius in cap. IX *epist. ad Romanos*, legit: *Ponam Jerusalem in omnibus gentibus*; « quia, ait, ubique futuri erant

Allegorice.

(1) Quam vero tempore Machabæorum percussæ fuerint gentes in stuporem objectis terribilibus spectris, aut alio quovis modo injecto pavore, satis constat ex lib. II *Machab.* Apollonius, ait Calmetus, Seton, Philippus, Nicanor, Gorgias, Bacchides, Timotheus, ipsi etiam reges Syriæ non semel experti sunt spiritum vertiginis, terroris, stuporis in suas copias effundi, et manum invisibilem pro Israel adversus eos pugnare.

(per Christum) filii Dei, et domus Dei in omnibus locis, quæ est Ecclesia. »

Vers. 7. 7. SALVABIT DOMINUS TABERNACULA JUDA. — Est prolepsis, sive occupatio. Occurrit enim tacitæ objectioni : Quomodo Jerusalem et Juda salva consistent inter tot hostes? ac respondet id non ejus, sed Dei viribus futurum. Deus enim salvabit ea, eorumque domos, etiam rusticanas, quas proinde vocat tabernacula, præsertim quia primitus Hebræi in deserto non in aliis domibus quam tabernaculis habitarunt.

Allegorice, « tabernacula » sunt particulares Ecclesiæ, ad quas licet olim christiani metu persecutionum, vix, et non nisi noctu, paucique convenire auderent, Deus tamen servavit eas, imo auxit et dilatavit; sicut olim « in principio » Synagogæ, puta in deserto, antitypa Hebræorum tabernacula ab hostibus, æque ac ab æstu, imbribus et procellis illæsa servavit.

UT NON MAGNIFICE GLORIETUR DOMUS DAVID, — *q. d.* Ne Hierosolymitæ, et præsertim posteri Davidis glorientur, quod ipsi suis viribus tam se quam Judæos in vicinis oppidis et pagis habitantes, contra Antiochum cæterosque hostes propugnarint; ecce ego dico et edico me tàm Hierosolymitas quam Judæos cæteros salvaturum. Mihi ergo omnes se submittant, mihique suam salutem acceptam referant; ego enim Machabæis fortitudinem animosque dabo, quibus pauci contra maximos exercitus dimicantes, eos sternant et profligent. Id professus est Judas Machabæus, II *Machab.* cap. VIII, 18, et alibi; itaque a Deo victorias miraculosas obtinuit. Nota : « Domus David » vocantur posteri Davidis, eorumque familiæ, quæ plurimæ erunt et nobilissimæ in Jerusalem. Rursum « gloria habitantium Jerusalem, » per hypallagen vocantur cives habitantes in Jerusalem gloriose : « Gloriosa enim dicta sunt de te, civitas Dei, » *Psalm.* LXXXVI, 2. Juda vero vocantur cæteri Judæi, qui circum Jerusalem in villis et urbibus habitabant. Similis hypallage est apud Poetam, cum ait : « Trade ratem ventis, » pro trade ventos rati. Et : « Perflavit fistula buccas, » pro buccæ perflarunt fistulam (1).

Allegorice, « domus David » sunt Apostoli, similesque Ecclesiæ principes : « gloria habitantium Jerusalem, » sunt doctores, virique religiosi et sanctitate illustres : hi enim sunt gloria Ecclesiæ. Hi quoque non possunt gloriari contra Judam, id est populum et plebem fidelem, quasi ipsi suis viribus eam protexerint, cum hoc Dei ejusque gratiæ sit opus. Ita Albertus, Hugo et Vatablus.

Tropologice. Tropologice Clarius : Domus, ait, David et gloria Jerusalem sunt reges, principes, nobiles et divites. Hi non possunt gloriari contra Judam, id est plebem fidelium, quasi ipsi sua nobilitate, potentia, opibus, fidem et locum in Ecclesia digniorem obtineant, cum hoc sit meræ gratiæ Christi, quæ in christianismo æquat ignobiles nobilibus, pauperes divitibus. Nam, ut docet Apostolus, in Christo Jesu non est Judæus, neque Græcus : non servus, neque liber : non dives, neque pauper; sed omnes unum sunt, puta nova Dei creatura, imo in christianismo primas et potiores partes tenent pauperes, tum quia Christus prædicavit pauperibus, *Lucæ* cap. IV, 18, et pauperes prædicavit beatos : tum quia regni sui proceres constituit pauperes Apostolos, per quos reges et principes convertit, juxta illud I *Corinth.* I, 26 et 27 : « Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles : sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes : et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, » etc. Et *Jacob.* cap. II, 5 : « Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se? » Denique divites et nobiles majora habent impedimenta humilitatis et virtutis christianæ, quam pauperes : honores enim inflant, opes et deliciæ mentem enervant; quare majori egent gratia Christi, qua hæc vincula dirumpant, quam pauperes. Quocirca ob majorem gratiam sibi factam, majores tenentur agere gratias Christo.

8. QUI OFFENDERIT EX EIS. — Tigurina : *Qui impegerit.* Hebræum enim כשל *casçal* significat impingere, vel offendere in rem aliquam, v. g. lapidem, indeque corruere et infirmari. Unde Septuaginta, Chaldæus et Pagninus vertunt : *Qui infirmus fuerit ex eis;* Vatablus : *Qui debilis fuerit, erit quasi David;* Arabicus : *Quasi qui ad David,* scilicet pertinet. Jam sensus est, quasi dicat : Machabæi eorumque socii, qui pauci et invalidi videbantur, Dei ope fient validi bellatores instar Davidis, qui, licet juvenis et pene puer esset, tamen leonem, ursum et Goliath gigantem interfecit : imo qui ex eis offenderint, dum metu Antiochi apostatabunt a judaismo ad gentilismum, hi videntes animos et victorias Judæ et fratrum ejus, cum Davide in homicidium et adulterium lapso pœnitentiam agent, fidem resument, ac cum fide novos animos et vires instar Davidis capessent. Id ita factum esse narrant libri Machabæorum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et alii initio cap. citati.

Allegorice, id verius in Ecclesia, ubi infirmi, imo feminæ, pueri et puellæ Christi gratia ita fortes evadunt, ut mundum, carnem, diabolum, carnifices, ignes, bestias, et tormenta omnia superent, uti patuit in S. Agnete, Cæcilia, Dorothea, Lucia, Pancratio, Vito, Celso, et in dies patet. Rursum, qui in peccatum aliquod lapsi sunt, a Deo tacti fortiores resurgent, instar Davidis

(1) Temporibus Machabæorum, ut bene notat Ackermann, non familia Davidis, non incolæ Jerosolymæ auxilium tulerunt primo, sed sacerdos Mathathias ex Modin collegit fortes Judæos, regionem peragravit, debiles tuebatur, apostatas puniebat, et Syro-Macedones perdebat; filius ejus Judas prælia commisit, etc.

pœnitentis, uti patuit in SS. Petro, Paulo, Matthæo, Magdalena, Pelagia et plurimis aliis. Ita S. Gregorius homil. 20 *in Ezech.*, Albertus, Hugo et Lyranus hic. Aliter Arias, *q. d.* Infiniti sancti novæ legis poterunt conferri cum maximis sanctis legis veteris, qualis fuit David. Hæc ergo est ingens consolatio sanctorum Christi, quod ipse eligat infirma mundi, eaque ita validet, ut confundat fortia; nam virtus ejus in infirmitate nostra perficitur, II *Corinth.* cap. XII, 9. Qui ergo infirmus est, vel ætate, vel sexu, vel valetudine, vel animo, dicat cum S. Paulo : « Omnia possum in eo qui me confortat. »

ET DOMUS DAVID QUASI DEI. — Hebræum quasi *Elohim*, quod vel in nominativo, vel in genitivo accipias. In nominativo accipiunt Vatablus, Pagninus, Syrus et Arabicus Antiochenus, dum vertunt : *Domus David erit quasi Deus*, quod explicat Propheta dum subdit : *Sicut angelus Domini*, *q. d.* Domus David erit fortis instar angeli Dei. Hebræum enim *Elohim*, non tantum Deum, sed et angelos, heroes, duces ac principes significat. Unde Chaldæus vertit : *Domus David instar heroum feliciter aget, ac si angelus Domini in conspectu eorum esset* (1); Septuaginta vero, Arabicus, Alexandrinus et Noster τὸ *Elohim* accipiunt in genitivo : *Domus David erit quasi domus Dei*, quia scilicet erit fortis sicut angelus, qui est de domo Dei. Et sic uterque sensus, et utraque versio eodem redit. Significat principes Juda (hi enim erant ex domo et posteritate Davidis) validissimos fore, ut vires non humanas, sed divinas habeant, ac instar angelorum facile Antiochi hominumque omnium acies profligent. Totius ergo versus hic est sensus : Sub Machabæis plebs timida et infirma, ita Dei ope valida fiet, ut Davidi valido bellatori comparari queat : principes vero non tantum cum Davide, sed et cum angelis in fortitudine, ducatu, providentia et regimine comparari poterunt. Ita factum est : nam Judas, Jonathas, Simon viribus et victoriis superarunt Davidem, adeoque angelorum ope et ductu dimicarunt et vicerunt. Nam angeli in hostes eorum jaculati sunt tela et fulmina, uti narratur II *Machab.* cap. X, 30. Et cap. XV, 16 dicitur Jeremias apparuisse et dedisse Judæ aureum gladium, dicens : « Accipe sanctum gladium munus a Deo, in quo dejicies adversarios populi mei Israel. » Exinde ipse et asseclæ ejus facti sunt quasi domus Dei, id est quasi divinum asylum, ad quod omnes Judæi ab hostibus afflicti, quasi ad certam salutis anchoram confugerent, iisque quasi angelis ad salutem missis confiderent; quin et Gentiles, ut Spartani et Romani, eorum amicitiam ambirent, ut patet I *Machab.* cap. XII, 1, et cap. XIV, 17. Ita Theodoretus. Porro Judas cum fratribus, licet oriundus ex Levi, non ex Juda et David, vocatur domus David; quia domus David totaque respublica Judæorum, eum sibi in caput et ducem elegit. Successit ergo Davidi in principatu, et regimine suæ domus, tribus et populi Juda. Alludit ad domum fortium Davidis : David enim quia bellicosus erat, et in assiduis bellis versabatur; hinc pariter milites et duces habebat, vel exercendo faciebat bellicosissimos, inter quos eminebant triginta septem qui lib. II *Reg.* cap. XXIII, 8 et sequent., recensentur, et vocantur « fortes David, » quorum tres primi et fortissimi erant, Jesbaam, id est sedens in cathedra, Eleazar et Semma, de quibus dicitur : « Usque ad tres primos non pervenit. » Unde Adrichomius in *Descriptione Jerusalem*, depingit domum fortium Davidis, in qua illi heroes Davidis habitabant : ubi etiam ceu in palæstra athletæ et pugiles exercitii causa digladiationibus certabant, citatque pro hac re *Nehem.* cap. III, 16, et ibidem Lyranum. Sensus ergo est, *q. d.* Domus David, id est posteri et asseclæ Davidis, puta Machabæi, adeo erunt bellicosi et fortes, ut domum cœtumque fortium Davidis, adeoque tres ejus primos et fortissimos robore æquent, imo superent.

(1) Respici videtur ad historiam eductionis ex Ægypto, ubi Dei angelus castra Israelitica, ut sui populi dux præcedebat.

Allegorice, David est Christus : hic est fortis ut magni consilii angelus, imo ut Deus; quia vere Deus fuit, æque ac homo. Domus et familia Christi fuerunt Apostoli et viri apostolici, quos ipse constituit principes suæ Ecclesiæ, quæ est domus Dei, eosque tam validos, ut angeli, vel dii viderentur potius quam homines, præsertim quia angelorum vitam in terris agebant, ac quasi angeli mediatores erant inter Deum et homines. Ita Vatablus, Ribera et alii paulo ante citati. *Davides sunt Apostoli.*

Tropologice, domus David est religio, in qua instar Davidis omnes psallunt laudantque Deum, ideoque fortes in spiritu evadunt ad ardua quæque superanda, ut David. Hinc eadem est domus Dei, in qua religiosi vivunt quasi angeli : utrique enim sunt de domo Dei, quia Deo astant et Dei nuntii sunt, et præeunt castra populi, quasi strenui milites et duces. Adde eos angelis esse familiares, et ab illis regi, juxta illud *Exod.* cap. XXIII : « Præcedet te angelus meus, et introducet te ad Amorrhæum. » Denique S. Gregorius hom. 20 *in Ezech.*, per domum David accepit domum pœnitentium : « Hæc, ait, dies misericordiæ, quæ nobis de adventu redemptoris nostri promissa est. Qui itaque offenderit, erit quasi David : quia peccator ad pœnitentiam redit. Domus autem David quasi domus Dei : quia reversus quisque ad justitiam, habitatio efficitur Creatoris sui, ut sit sicut angelus in conspectu ejus : quia misericordiæ viscera quæ in se expertus est, annuntiando aliis propinat. » *Et religiosi.*

9. QUÆRAM CONTERERE. — Hebraice להשמיד *lehasmid*, id est disperdere, *q. d.* Satagam ut Græci aliæque gentes, quæ oppugnabunt Jerusalem, a *Vers. 9.*

Machabæis eorumque posteris conterantur et dispordantur, utque Jerusalem continua quasi pace fruatur usque ad Christum, qui quasi novus Salomon pacis filius, imo pater, pacem plenam et divinam orbi afferet. Ita Theodoretus. Nota, cum ait *omnes gentes*, intelligi Græcis vicinas et subditas, vel confœderatas. Nam, ut ait S. Hieronymus in *Isaiæ* cap. XIII, idioma S. Scripturæ est ut omnes gentes, vel omnem terram intelligat ejus provinciæ, de qua est sermo.

Allegorice, *q. d.* Deus conteret omnes imperatores et gentes, quæ persequentur Ecclesiam, imo eas Ecclesiæ subjiciet facietque fideles, uti reipsa fecisse Deum, patet ex Historiis Eusebii, Socratis, Sozomeni, Baronii et aliorum. Ita S. Hieronymus, Albertus, Remigius et Vatablus. Aliter Arias, qui per gentes accipit turmas dæmonum Christum Christique Ecclesiam oppugnantium, quas omnes Christus contrivit.

Vers. 10. 10. ET EFFUNDAM SUPER DOMUM DAVID. — Assurgit hic de more Propheta ad Christum, et promittit quod ipse in Jerusalem, puta in Judæos qui sibi credent, hoc est in Ecclesiam primitivam, quæ cœpit in Jerusalem et Judæa, atque ex Judæis coaluit, effundet spiritum gratiæ et precum. Pro *gratiæ* hebraice est חן *chen*, quod significat gratiam qua aliqui gratiosi et amabiles sumus. Unde in Scriptura toties dicitur : Inveni, vel inveniam gratiam in oculis tuis, hoc est, sim tibi gratus, placens, amabilis. Deus ergo hic pollicetur quod per Christum effundet in fideles spiritum gratiæ, id est spiritum qui eos per gratiam infusam gratificet Deo, ipsique et angelis faciat gratiosos et amabiles, juxta illud *Ephes.* I, 5 : « Prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum, etc., in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et alii passim. *Secundo*, Chaldæus et Arias pro *chen* non male vertunt *commiserationem*, qua misero, præsertim innocenti, ut Christo transfixo, de quo vers. 10, compatimur. Unde sic cum Chaldæo vertas : *Effundam super domum David, etc., spiritum misericordiæ et miserationum*; vel cum Aria, *spiritum compassionis et deprecationis*, quæ ex compassionis cogitatione et sensu plerumque proficiscitur. Est enim deprecatio, miserantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio.

ET PRECUM. — Hebraice תחנונים *tachanunim*, quod Septuaginta vertunt, *misericordiæ*; Chaldæus, *miserationum*; Clarius, *propitiationis*. Radix enim חנן *chanan* significat misereri, indeque precari : miseria enim excitat ad preces, quibus eam levemus. Unde Noster vertit, *precum*. Jam S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Vatablus et alii passim censent hic generatim prædici missionem Spiritus Sancti in Apostolos et fideles in Pentecoste et deinceps. Ubi nota duos effectus principales Spiritus Sancti : *prior*, quod det nobis gratiam, qua grati sumus Deo; *posterior*, quod nobis

Spiritus precum, quis?

spiritum orationis et precum, per quas omnes infirmitates et miserias nostras sanemus, omniaque bona quibus egemus, a Deo impetremus; juxta illud *Rom.* cap. VIII, 26 : « Spiritus adjuvat infirmitatem nostram; nam quid oremus sicut oportet, nescimus; sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. » Ingens ergo donum Dei et Spiritus Sancti est donum orationis. *Secundo* et pressius, magisque apposite et connexe ad sequentia, Arias et a Castro censent spiritum gratiæ et precum hic vocari eum quem Deus injecit Hierosolymitis, cum Christum viderunt in cruce crucifixum, ut scilicet eum aspicerent oculis, non torvis et crudelibus, sed benignis, gratiosis et commiserantibus, indeque erumperent in lacrymas et preces, optantes ut Deus Christi innocentis, et tam dira patientis misereretur. Spiritus enim in Scriptura significat mentis impetum et vehementiam, v. g. ad amandum et commiserandum, si sit spiritus miserationis, uti hic est. Hunc esse sensum patet ex hebræo, ubi hæc verba pendent ex sequentibus : « Et aspicient ad me quem confixerunt, et plangent eum planctu quasi super unigenito. » Hæc enim eorum commiseratio fuit initium fidei et conversionis ad Christum, ac propagationis Ecclesiæ. Deus enim ob hanc eorum compassionem in Christum, dedit eis fidem, gratiam et salutem per Christum. Simili modo ex aspectu Christi crucifixi compuncta, et ad vitam perfectam conversa est S. Elisabetha, regis Hungariæ filia, aliique permulti, uti mox ostendam. Quare minus recte ad litteram aliqui censent hunc spiritum gratiæ et precum promitti hic Machabæis, uti eum Judæ Machabæo datum scimus. Rursum Mariana hunc spiritum gratiæ et miserationis passive accipit, quasi dicat : Faciam ut fideles mei omnibus sint grati, ut omnes eorum misereantur, eisque opem ferant.

Moraliter, disce hic magnum Dei donum esse donum orationis et precum : oratio enim est fistula cœlestis, per quam a Deo per merita Christi sugimus omnem gratiam, quasi manna. Eo excelluerunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, S. Thomas Aquinas (qui suam sapientiam et doctrinam orando, potius quam studendo se adeptum esse professus est), S. Franciscus Xaverius et alii, qui eo nixi ardua quæque susceperunt et perfecerunt, adeoque nihil a Deo postularunt, quod non impetrarint. Ad hoc disponit et ducit ingens in Deum fiducia, quam parit profunda consideratio tum bonitatis Dei, tum meritorum Christi. Quid enim Deus benignissimus neget suis amicis, qui vitam suaque omnia pro eo prodigunt ? Quid iisdem obtendentibus Christi sanguinem, dolores et mortem acerbissimam, per eamque supplicantibus, abnuat? Hinc fides thaumaturga, miraculorum operatrix, et suscitatrix mortuorum, imo damnatorum, aut certo damnandorum. Vis exempla ? Accipe pauca e

multis. S. Elisabetha precibus adolescentem vanum convertit, et ad religionem impulit, ita ut ea orante adolescens clamaret : « Cessa, o domina, cessa, quia vastissimo supplicationis tuæ incendio præcordia mea, et ipsæ medullæ depascuntur, ita ut fatiscam et emoriar. » Ita habet ejus Vita.

Anno Domini 959, perfectam pacem obtinuit Ecclesia Anglicana, defuncto Eduino rege, et succedente in monarchiam regni totius Edgaro. Porro precibus S. Dunstani, quem afflixerat, ne penitus ad inferos damnaretur, animam ejus ereptam, ita narrat Osbertus monachus : « Interea Eduinus e vita præsenti subtractus, et anima ipsius, Dunstano in orationibus occupato, a quibusdam teterrimis hominibus cursim e vestigio est præsentata. Cujus miseriam miseratus, suarum injuriarum immemor, pro liberatione ejus immensos omnipotenti Deo lacrymarum imbres effudit, nec ab eis destitit, donec se pro eo exauditum agnovit. Facto igitur non grandi intervallo, Mauri illi ad Dunstanum sua præda vacui redeunt. Et quia suas injurias ulcisci supervacue venerant, calumniosas voces depromunt; quorum ille furores nihil pensans, Deo super ineffabili misericordia gratias egit. » Ita habet Osbertus in *Vita S. Dunstani*, et ex eo Baronius anno Christi 959.

Sophronius in *Prato Spirituali*, cap. XLIV, narrat de sene quodam, cujus discipulus negligens mortuus est. Contristatus ergo oravit et dixit : Domine Jesu Christe, verax Deus noster, revela mihi quid sit circa fratris animam. Aspexit autem in excessu mentis effectus, fluvium ignis, ingentemque in ipso igne multitudinem, ac medium fratrem illum ad medium usque demersum. Tunc ait illi senior : « Nonne te propter hanc pœnam orabam, ut curam animæ ageres, fili? » Respondit frater, et ait seni : « Gratias ago Deo, Pater, quod vel caput meum requiem habet. Per orationes enim tuas supra caput episcopi sto. »

Anno 920, fato concessit Sisinandus quartus Compostellanus episcopus, cujus tanta fuit fama sanctitatis, ut Joannes Papa (opinor decimus) per litteras et tabellarium proprium se precibus ipsius commendaverit. Mortuus est autem senio confectus. In cujus obitu voces auditæ sunt angelorum canentium : « Veni, electe Dei, intra in gaudium Domini tui. » Successit illi Gundesindus V Compostellanus præsul, et comitis cujusdam filius : sed hic cum mundo, quam Deo magis deditus esset, vitam non satis pio fine clausisse dicitur. De qua re mater ejus, matrona pia gravi confecta dolore, et de anima filii vehementer sollicita, ante aram beatissimi Jacobi apostoli divinam misericordiam dies noctesque non destitit implorare, et fletibus, precationibus, jejuniis, eleemosynis sibi demereri, interposito S. Jacobi patrocinio, donec quadam nocte in templo ejusdem apostoli vocem hanc audivit : « Scias filium tuum hac nocte ad electorum societatem admissum fuisse. » Ita habet Joannes Vasæus in *Chronico Hispaniæ*, ad annum 920.

ET ASPICIENT AD ME QUEM CONFIXERUNT. — Stolide Judæi ex chaldæo hoc intelligunt de Christo quodam filio Joseph, quem in bello occubuisse fabulantur, aut de Juda Machabæo ab hostibus occiso. Vox enim *me* significat hic loqui Deum : hebraice est דקרו *dakaru*, id est transfoderunt, transpunxerunt, transfixerunt, scilicet Judæi infideles et impii Christi caput spinis, manus et pedes clavis, latus lancea in cruce. De Christo enim in cruce transfixo hic esse prophetiam et sermonem docet et interpretatur S. Joannes cap. XIX, 37, ubi cum narrasset milites non fregisse Christi crura, eo quod viderant eum jam mortuum : « sed unus militum, inquit, lancea latus ejus aperuit. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur : Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit : Videbunt in quem transfixerunt. » Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Cyrillus omnesque alii interpretes, Græci et Latini; quin et Hebræi prisci apud Galatinum, lib. VIII, cap. XVII. Loquitur de Judæis qui Christum in cruce aspexerunt, præsertim iis qui ei compassi et commiserati sunt, uti paulo ante dixi, et fuse recteque probat Alcazar *Apocal.* I, 7, notat. 6, qualis fuit Centurio ejusque socii, qui « viso terræ motu et his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes : Vere Filius Dei erat iste, » *Matth.* XXVII, 54. Porro tales multos, imo plerosque fuisse significat Lucas cap. XXIII, 48, dicens : « Et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. » Ita Arias, a Castro, Salmeron tom. X, tract. 48, in fine, et Alcazar loco jam citato. Pro *confixerunt* Septuaginta vertunt, *insultaverunt*, quia pro *dakaru* per metathesin legerunt רקדו *rakadu*, id est saltarunt, insultarunt. Ita S. Hieronymus (1).

(1) Locum hunc gravem et difficilem varii varie interpretes in sensu quem vocant litteralem exposuerunt, sed triplici præsertim modo ad Christum applicandum esse censuerunt.

Non equidem mirum est Calvinum ejusque asseclas commentatores heterodoxos, recentioresque rationalistas, ut Rosenmuller, Maurer, etc., vehementer impugnare illos qui verba hæc secundum litteram de Christo exponere conantur. Non enim in hunc finem, inquiunt, ab Evangelista citantur, sed potius ut ostendat Christum esse Deum illum, qui olim conquestus fuit per Zachariam, sibi pectus a Judæis transfodi. Illic autem Deus hominum more loquitur, significans perinde se vulnerari populi sui sceleribus, ac præsertim obstinato verbi sui contemptu, ut lethale est in homine mortali vulnus, cui cor est transfixum, sicut alibi dicit spiritum suum mœrore esse affectum. Juxta hanc interpretationem, non nisi in sensu accommodatitio S. Joannes hunc locum Jesu Messiæ, cruci affixo applicat. Quæ sententia prorsus abjicienda ut adversa tam fidei catholicæ, quam sanis interpretationis regulis.

Alii, ut Sanctius, Calmetus (quamvis non satis clare), Ackermann, hæc omnia novam præcipue legem respicere dicunt, verum simul asserunt, Judæos quoque post pa-

Symbolice, Cyrillus et Eusebius lib. VIII *Demonstr.* cap. IV, hæc adaptant Judæis in excidio Titi, iis, inquam, qui agnoverunt causam excidii esse, quod patres eorum Christum crucifixissent, ideoque conversi sunt ad Christum. Cæteri enim causam excidii non in Christi cædem, utpote quem non agnoverunt, imo negarunt esse Messiam, sed in seditiones cædesque mutuas, et alia Judæorum peccata retulerunt, ut patet ex Josepho lib. VI *Belli*, cap. XVI.

Anagogice, id implebitur in die judicii, quando Judæi aliique impii, qui hic noluerunt Christum agnoscere, inviti eum agnoscent : nam damnabuntur eo quod ipsum transfixerint, aut transfixionis et passionis ejus fuerint immemores et ingrati suis sceleribus, ideoque plangent. Ita explicat S. Joannes *Apocal.* I, 7 : « Ecce, ait, venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugernnt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ. » Vide ibi dicta. Imo multi putant hunc esse sensum litteralem, ut Theodoretus, Remigius, Lyranus hic, et S. Augustinus lib. XX *De Civit.* XXX, Suarez, III part. tom. II, disp. LVII, sect. IX, Jansenius in *Concord. Evangel.* cap. I, 44, Toletus *Joan.* XXIX, 57, qui ex hoc loco probant stigmata crucifixionis et passionis in Christi corpore post resurrectionem mansisse, eaque videnda fore ab impiis in die judicii. Sed ex dictis patet hunc sensum potius esse anagogicum. Huc quoque allusit Christus *Matth.* XXIV, 30, dicens : « Et tunc parebit signum Filii hominis (puta crux, cum clavis, lancea, etc.) in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ, » etc. Denique nonnulli id ipsum extendunt ad particulare cujusque hominis judicium. Ita Innocentius Pontifex lib. *De Miseria conditionis humanæ*, et ex eo Ludolphus, vol. III *De Vita Christi*, cap. XLVI, censent quemque hominem in morte videre Christum in cruce positum : malum, ad suam confusionem, ut erubescat se non esse redemptum sanguine Christi, sua culpa id exigente ; et hoc esse id quod hic dicitur a Zacharia : « Aspicient ad me, quem confixerunt ; » bonum vero Christum videre ad suam exsultationem. Idque probant ex I *Thess.* III, 13 : « In adventu Domini nostri Jesu Christi, » id est, inquiunt, in die mortis, quando apparet tam bonis quam malis, Christus in cruce positus. Et ex *Apocal.* III, 3 : « Veniam ad te tanquam fur. » Verum hæc infirma et incerta sunt, ac proinde temerarium videtur illa asseverare, uti recte ait Dionysius Carthusianus, dialogo *De Particulari judicio*, art. 2 et 11. In judicio tamen universali apparebit Christus, non crucifixus, sed cum cruce et cicatricibus quinque vulnerum, uti jam dixi. Quare judicium particulare cujusque peragit Christus, vel per se, vel per angelos. Per se, non descendendo de cœlis (sic enim qualibet hora, utpote qua multi per orbem moriuntur, deberet de cœlo descendere, seque replicare multoties, ut judicet eos qui eodem instanti in variis

cem virtute ac imperio Machabæorum partam a Deo accepisse spiritum gratiæ et precum longe uberiorem, quam antea. Fuerunt illi deinceps magis Domino fideles, assidui magis ad ejus verba audienda ac frequentiores in templo. *Aspicient ad me quem confixerunt.* Judæi non amoverunt amplius oculos suos a conspectu Domini, quem olim tot probris affecerant, quem turpiter adeo reliquerant, in quem blasphemaverant. Hi igitur interpretes explicant hunc locum sensu *proximo et litterali* de temporibus Judæ Machabæi, sensu vero *remotiori* et *eminentiori* de Messia, ita ut Judas Machabæus sit typus futuri Salvatoris morientis. In hac sententia putamus acquiescendum esse, inquit Ackermann, cum per eam omnes difficultates commode solvi possint.

Nobis vero probabilior et sanior videtur interpretatio quæ totum hunc locum in sensu proximo litterali de Christo in cruce confixo intelligendum censet. Locum hunc in hoc sensu citat S. Joannes, ut dubitare de sententia nemo possit, hoc et ipse Calmetus fateri cogitur cum dicit : Evangelista et interpretes docent hunc locum *directe atque ad litteram* respicere Jesum Christum, qui clavis confixus fuit a Judæis, accusatus, blasphemiis ac contumeliis petitus. Illum de cruce pendentem viderunt Judæi, ac in eum blasphemias evomuerunt; sed ex illis plurimi, cum vidissent rationem illam, qua obierat, et prodigia, quæ extremum illius vitæ spatium, vel concomitata, vel subsecuta fuerunt, Jerosolymam reversi sunt percutientes pectora sua. Illi, quibus S. Petrus Pentecostes die verbum Dei annuntiavit, scelerum suorum pœnitentiam egerunt. Omnes denique Judæi, qui post Spiritus Sancti adventum conversi sunt, et qui deinceps, et usque ad sæculorum finem convertentur, semper expleruut Zachariæ vaticinium : *Aspicient ad me, quem confixerunt.* Sic Calmetus. Neque reticere possumus in Scholiis Jarii Hebræi (vulgo R. Salomon appellatur) notatum, priscos Rabbinos exposuisse locum istum de Christo Josephi filio in Massecheth Juccha. Etsi enim agnoscamus quæ sequuntur ad finem usque capitis aliquantulo modo ad Machabæorum tempora partim et imperfecte referri posse, tamen longe verisimilius est litteraliter pertinere ad tempus Evangelii, et quidem historice. Quod si cui mirum videtur Prophetam hic quando historiam aliquam ad tempora legis antiquæ pertinentem, tenere videtur, ex interrupto ad Christum vaticinium convertere, et inde se rursus eodem pene impetu ad historiam referre; respondebimus cum Sanctio, qui tamen secundæ interpretationi astipulatur, Prophetis non esse propositum historias texere, neque enim tam historici sunt, quam vates; narrant autem illa quæ ad prophetiarum intelligentiam necessaria sunt. Quare neque semper temporum ordinem observant, et prætereunt multa, quæ si omisisset historicus, ferendus non esset; idcirco cum Zacharias hic tantum prædiceret reipublicæ Judaicæ deteriorem fortunam tempore Antiochi, et ejusdem instaurationem per Machabæos, reliqua amputavit omnia, quia ad ea non pertinebat vaticinium; statimque descendit ad Christi mortem, sumpta occasione ab ejus liberalitate, cui tam inique atque immaniter respondit populus ab eo ornatus. Ad illud vero quod contra hanc explicationem adhuc objicitur, non videri sermonem esse de Christo, quia cum in prima persona dixisset : *Aspicient in me*, etc., deinde in tertia persona dixit : *Et plangent eum*, respondeo, illud etiam esse in Sancta Scriptura usitatum, ut de se aliquis in tertia persona loquatur, etsi prius in prima loqui cœperit, *Isai.* XXII, 19; XLII, 24. Ad hunc ergo modum, qui de se dixit in prima persona : *Aspicient in me;* ille idem de se ipso subjunxit in tertia, *et plangent eum.*

locis et provinciis moriuntur), sed per mentalem locutionem, qua manens in cœlo empyreo loquitur animæ in terra morienti, revelans ei sua facta, dictansque sententiam vitæ, vel mortis æternæ. Sic enim angeli loquuntur invicem, etiamsi a se mutuo longissime distent. Vel certe judicium particulare exercet per angelos : illi enim sunt ejus administratorii spiritus, ut ait Apostolus *Hebr.* I. Unde Bartholomæus Sibylla, S. Theologiæ doctor, Ordinis S. Dominici, in *Speculo peregrin. Quæst.* decade 1, cap. II, Quæst. IX, censet Christum hoc judicium exercere per angelum custodem cujusque, ut is deinde eum pro meritis vel ad purgatorium, vel ad cœlum deducat, vel tradat dæmoni, ut eum rapiat in gehennam. Hoc enim ad angeli custodiam pertinere videtur, ejusque esse ultimus actus.

Et plangent — non tam suos dolores, uti facient impii in die judicii, quam Christi indignam necem. Ait enim : « Plangent eum, » scilicet indigne crucifixum et occisum, « planctu quasi super unigenitum, ut doleri solet in morte primogeniti. » Est enim Christus « primogenitus omnis creaturæ, » *Coloss.* I, 15, « sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon, » id est sicut planxerunt olim Judæi Josiam regem optimum a Pharaone cæsum in campo Mageddo, cujus filius et antitypus fuit Christus in Jerusalem occisus a Judæis. Ita S. Hieronymus. « Crucifixo, ait, Domino salvatore renovabitur planctus in Jerusalem, separatis viris a feminis, eo quod tempore luctus non debeamus servire conjugiis et operi nuptiarum. » Id probat ex *Joelis* II, 16 : « Egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo. » Et subdit : « Hoc non solum tempore angustiæ fieri, sed etiam in tempore orationis, quando volumus Deum deprecari. Igitur et nunc domus David, et tribus domus Nathan, et tribus domus Semei a suis uxoribus separantur, ut plangant Dominum. » Loquitur ad litteram de planctu fidelium in morte Christi, uti paulo ante ostendi. Gregorius Nazianzenus in carmine cui titulus : *Christus patiens*, testatur militem illum qui lancea latus Christi perforavit, altero oculorum fuisse captum ; sed Christi sanguine et aqua ad oculum admotis, visum recuperasse, ac Christi virtute agnita, pectus suum percussisse, ipsumque verum Filium Dei agnovisse. Salmeron, tom. X, pag. 496, idem citat non tantum ex Nazianzeno, sed etiam ex Isidoro. Romanum Martyrologium die 15 martii asserit Longinum fuisse eum qui latus Christi perforavit, indeque credidit et martyr evasit. Hoc significat τὸ *aspicient*, scilicet tam oculis cordis quam corporis, *in me quem confixerunt*.

Plactus unum alterum mortis Christi.

Symbolice, hunc planctum recte accipias, tum eum quo planxerunt fideles, partim ex pœnitentia et lætitia conversionis suæ, qua receperunt Spiritum Sanctum ; partim ob persecutiones varias, quas propter Christum primitus passi sunt a Judæis et Gentilibus ; imo hunc ad litteram hic intelligi censet S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Alcazar loco jam citato ; tum eum quo quotannis fideles, præsertim in hebdomada sancta (in qua Deus in fideles et pios effundit hunc spiritum gratiæ et precum sive commiserationis) recolunt, et plangunt passionem Christi, dum cogitant se suis peccatis crucifixisse Christum, ideoque pœnitentiam agunt, et austeram vitam capessunt, appetitus suos edomant, studentque mortificationi, ut faciunt religiosi. Hi enim reipsa compatiuntur Christo, dum ob Christi recordationem, venerationem, amorem et imitationem, mortificationem Jesu in carne sua circumferunt, uti ait Apostolus, itaque quasi justa Christo pro se crucifixo persolvunt, eique parentant. Reipsa enim dicunt, planguntque illud *Thren.* IV, 20, et cap. V, 16 : « Spiritus oris nostri Christus Dominus, captus est in peccatis nostris. Cecidit corona capitis nostri : væ nobis, quia peccavimus. » Porro planctus hic est in Adadremmon, id est in hortis malogranatorum : tales enim sunt religiones et monasteria, in quibus vigent disciplina et charitas, quorum cura ad sponsam Christi pertinet, juxta illud *Cant.* VI, 10 : « Descendi in hortum meum, ut viderem poma convallium, et inspicerem si floruisset vinea et germinassent mala punica. » Et cap. VII, 12 : « Mane surgamus ad vineas, et videamus, etc., si floruerunt mala punica. » Hinc seorsim plangunt viri in monasteriis feminarum, agentes pœnitentiam vitæ religiosæ. Porro maxime plangunt domus David, Nathan, Levi et Semei, quæ Christo erant cognatæ, id est quæ pietate et charitate ad Christum proxime accedunt. Unde David exponitur dilectus, Nathan donatus, Levi copulatus, Semei obediens. Hæc Alcazar, cui consentiunt Isidorus, Clarius, Vatablus et Dionysius. Ita abbas Stephanus in *Prato Spirituali*, cap. LXIV, tribus senibus de animæ salute disserentibus : « Ego, inquit, die noctuque nihil aliud aspicio, nisi Dominum nostrum Jesum Christum in ligno pendentem. » Ita S. Elzearius comes Ariani crucifixum semper intuens, nulla injuria, nulla afflictione, nulla molestia movebatur ad iram vel impatientiam, sed omnia placide immoto vultu et invicta patientia tolerabat. Cumque uxor ejus Delphina miraretur istam apathiam, et causam quæreret, respondit : « Explicabo tibi arcanum pectoris mei. Noveris me interdum sentire aliquam indignationem in animo adversus infestantes me, sed illico me converto ad cogitandas injurias Christo illatas, eumque imitari cupiens dico mihi ipsi : Etiamsi famuli tui barbam tuam convellerent, et colaphos tibi infringerent, nihil esset ad Dominum tuum, qui majora perpessus est ; certumque habeas, Delphina, me nunquam cessare a commemorandis injuriis Salvatoris mei, donec animus meus plene sit tranquillatus. » Hac ratione nulla ei perturbatio, vel commotio potuit dominari. Thomas Cantipratensis lib. II *Apum*, cap. XXV, part. V,

narrat martyrem quemdam captum a gentili tyranno, semper gemebundum incessisse; cumque tyrannus causam tristitiæ quæreret, respondisse: « Semper tristis incedo, quia mortis Dei mei memor, continue in corde meo passionis ejus stigmata porto. » Unde indignatus tyrannus jussit ei cor evelli et dissecari, in quo reperit Christi crucifixi imaginem; qua re commotus, ad Christum conversus et baptizatus est. Eadem Christi crucifixi imago inventa est in corde S. Claræ de Montefalco, uti narrat oculatus testis Thomas Bosius lib. XV *De Signis Eccles.* cap. III, tom. II. Nota sunt sacra stigmata S. Francisco a Christo crucifixo, quem jugiter intuebatur, impressa. S. Lydwina jugiter in plagis Christi, quasi in foraminibus petræ, instar columbæ nidificantis commorabatur, ut habet ejus Vita apud Surium, cap. VII, die 14 aprilis. Idem fecit S. Clara, discipula S. Francisci, ut habet ejus Vita, cap. XX, apud Surium, die 12 augusti, atque ejus assecla S. Coleta, uti in ejus Vita refert illi coævus Stephanus Juliacus. Idem fecit S. Hedwigis ducissa Poloniæ, ut habet ejus Vita, cap. V, apud Surium, die 15 octobris. Et S. Brigitta, ut habet ejus Vita, cap. V, ac Gertrudis, Mechtildis, et Catharina apud Blosium abbatem in *Monili spirit.* cap. II. Denique S. Elisabetha, Hungariæ regis filia, cum quadam die ornatu et comitatu regio ecclesiam ingressa esset, statim ubi crucem vidit, Christumque in ea pendentem, cœpit in lacrymas solvi, et dolore acerrimo torqueri, cogitans dicensque sibi: « Deus et Salvator meus in patibulo moritur; ego gemmis, auro purpuraque fulgeo: ille spineam coronam gestat; ego auream: ille inter latrones, hostes et derisores; ego turba famulorum me colentium cingor. » Quare cum se propterea infelicem, miseram, ac pene damnatam appellaret, quod tam male suum imitaretur creatorem, ex animis in terram corruit, ægreque ad se reversa, statuit vitam mutare, Christique humilitatem et crucem imitari, ut reipsa præstitit. Ita habet ejus Vita, et Hieronymus Platus lib. *De Dignit. Card.*, cap. XVII.

PLANGENT EUM. — Transit a prima persona ad tertiam, puta a *me* ad *eum*. Hinc Sanchez putat Prophetam post raptum ad Christum, ejusque plagas, quibus confixus est, illico redire et revolare ad Machabæos, de quibus egit toto capite, *q. d.* In persecutione quam ab Antiocho dirissimam sustinebit populus Judaicus, pii omnes plangent super eum, scilicet populum jam dictum: omnes enim tunc planxisse patet II *Machab.* I. Verum in præcedentibus nulla vastationis, sed roboris et victoriarum Machabæorum facta est mentio. Adde hunc raptum videri nimis subitum et insolentem. Ad eum tamen alludi non nego.

Secundo, Alcazar loco citato censet τὸ *me* ad Patrem æternum referri: illum enim in sua, id est in prima persona loqui solere in Scriptura; sed τὸ *eum* referri ad Filium, *q. d.* Aspicient me Patrem quem confixerunt; quia mihi inflictum fuit vulnus, quod Christo filio meo dilectissimo inflixerunt juxta illud *Malachiæ*, cap. III, 8: « Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? » Quare efficiam ut plangant eum.

Tertio, alii passim simplicius censent esse enallagen hebræam: Hebræi enim sæpe mutant personas, et de seipsis nunc in prima, nunc in tertia persona loquuntur. Aut facilius dicas hucusque locutum esse Christum de se in prima persona, nunc vero loqui Prophetam de Christo, ideoque loqui de eo in tertia persona. Propheta enim id quod Christus paucis dixerat, exaggerat et ostendit quantus de ejus confixione in cruce futurus sit omnium planctus. Septuaginta vertunt: *Plangent super se*, quos sequens S. Joannes *Apoc.* I, 7: « Plangent, ait, se super eum omnes tribus terræ; » quia in die judicii plangent impii super se, eo quod Christi necem vel procurarint, vel illi ingrati fuerint: de quo plura in fine capitis.

Porro docet hic Zacharias inter varios affectus, quos ex meditatione passionis Christi elicere possumus, ut admirationis, amoris, gratitudinis, compunctionis, timoris, pœnitentiæ, imitationis, patientiæ, gaudii, spei, etc., eminere affectum compassionis, eumque proprie nos Christo pro nobis patienti debere. Quis enim non intimis sensibus condoleat Christo innocenti et sancto, imo Dei Filio unigenito, cum eum in cruce confixum intuetur, tot tantaque pro se tam amanter pati? Quis non ex commiseratione gemat, et lacrymis diffluat? Vere S. Bonaventura in *Stimulo divini amoris*: Quid, ait, fructuosius esse possit, quid suavius, quam ex toto corde compati amarissimæ passioni Jesu Christi Domini nostri? Vide eumdem, et nostrum Franciscum Arias lib. *De Oratione mentali*, cap. XII. Quocirca S. Clara, discipula S. Francisci, jussit monialibus sui Ordinis, crebro plangere mortem Christi, uti habet ejus Vita.

11. SICUT PLANCTUS ADADREMMON. — *Primo*, « Adadremmon » urbs erat juxta Jezrahel, quæ postea dicta est Maximianopolis, sita in campo Mageddo, ubi occisus est Josias rex Juda a Pharaone Nechao, cujus mortem luxit Jeremias et totus Israel, II *Paral.* XXV, *q. d.* In crucifixione et morte Christi maximus erit fidelium planctus, qualis fuit in cæde Josiæ optimi regis, qui fuit proavus et typus Christi. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et alii. Videtur hæc urbs ita dicta a copia malogranatorum. *Remmon* enim hebraice idem est quod malogranatum, *hadad*, vel ut Chaldæus legit, *habar*, id est quod decor. Dicta est ergo urbs hæc amœnissima *Adadremmon*, id est decor malogranatorum. Unde Arabicus et Syrus vertunt: *Sicut planctus super filium Amon* (id est super Josiam: Josias enim fuit filius Amon, *Matth.* I, 10) *in campo Mageddo.*

Secundo, Septuaginta more suo nomina propria

ex etymo interpretantes, pro *Remmon* vertunt, *malum punicum*, sive granatum; pro *Mageddo*, vertunt, *succisus*. Sic enim habent : *Sicut planctus mali punici*, aut potius, *puniceti*, *quod in campo succiditur*. Ubi recte notat S. Hieronymus, græcum ῥοῶνος (sic enim legendum in Septuaginta non ῥοῶν, id est malorum punicorum, uti legunt Complutensia) non malum punicum, sed punicetum, id est locum malis punicis consitum significare. Jam S. Cyrillus versionem Septuaginta sic explicat, *q. d.* In Christi morte « similem planctum fore, qualis est planctus agricolæ, cum arbor malogranati cum suis pomis exscinditur. Arbor est εὐανθής (id est *pulchre florens*), et frequentes a radice mittens ramos, rectos et proceros, quæ cum malis suis punicis decoratur, tunc admirationem movet, » *q. d.* Sicut exciso puniceto maxime dolet herus, utpote qui in eo suas habebat delicias, præsertim dum floribus purpureis instar calyculorum, aut malis punicis vermiculantibus ornantur (uti Romanorum delicias esse videmus in punicetis) ; sic summe dolebunt omnes pii in morte Christi. Utitur similitudine granatorum potius quam aliorum fructuum, quia granata dum comprimuntur sanguineum fundunt succum, eumque sapidum et salutarem, qui repræsentat sanguinem Josiæ et Christi, quo salvatus est mundus. Unde sponsa *Cantic.* VIII, 2 : « Dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum. » Addit Cyrillus malogranato significari optimates reipublicæ; Theodoretus vero Septuaginta sic explicat : Sicut, inquit, lignatores secantes maximam arborem malogranatorum, ingentem strepitum faciunt ; sic horum planctibus omnium aures circumsonabunt. Insuper charitatis typus est malogranatum : habet enim grana densissima et conjunctissima, instar uvæ, adeoque videtur uva pomi, sicut botrus est uva vitis : cortice enim est pomum, sed granis uva et botrus. Adde, puniceus vel purpureus punici mali, florisque ejus color, amoris est symbolum. Hæc de versione Septuaginta, ex qua censent nonnulli, in morte Josiæ succisum esse punicetum, juxta quod ipse occisus est, dictum Adadremmon, ideoque hic ejus fieri mentionem, quod duplicem luctus causam et similitudinem ingerat, unam ex morte Josiæ, alteram ex succisione puniceti.

Tertio, Chaldæus putat duas luctuosas cædes, scilicet Achab et Josiæ hic significari, et ab utraque peti similitudinem. Sic enim vertit : *Sicut planctus Achab filii Amri, quem occidit Hader Remmon* (Benadad) *filius Tabremon* (rex Syriæ, ut patet III *Reg.* XV, 18, et cap. XXII, 24) *in Ramoth Galaad : et sicut planctus Josiæ filii Amon, quem occidit Pharan claudus in campo Mageddo.* Verum Achab impius fuit rex : unde in ejus morte non fuit magnus planctus, et si fuisset, eo non uteretur Scriptura, nec ei compararet planctum de morte Christi. Quocirca a Castro suspicatur Adad hunc fuisse virum quempiam celebrem, civem Remmon, occisum in Mageddo, cujus mors communi omnium planctu celebrata sit, ejusque historiam tempore Zachariæ fuisse vulgatissimam, licet ea nobis sit incognita.

Est ergo Hebræis proverbium : *Planctus Adadremmon* vel *Planctus Josiæ*, significans ingentem planctum, qualis est planctus unigeniti defuncti. Simile Gentilibus fuit *Planctus Adonidis*. Venus enim Adonidem mortuum amare planxit, cujus lamenta annuo planctu et solemni refricabant et celebrabant. Unde Venus apud Ovidium, lib. X *Metamorph.* :

> Luctus, *ait*, monumenta manebunt
> Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago,
> Annua plangoris peraget simulamina nostri.

Et Ezechiel cap. VIII, 14, vidit in templo mulieres plangentes Adonidem. Vide ibi dicta.

12. SEORSUM. — Quia apud Hebræos, imo et Græcos feminæ separabantur a viris in conviviis, Vers. 12.
in oratione, aliisque actibus publicis et solemnibus, adeo ut apud honestiores pars una domus viris deputata esset, quæ andronitis : pars altera feminis, quæ gynæconitis dicebatur. Ita ex Plutarcho, Athenæo et aliis Sanchez.

FAMILIÆ DOMUS DAVID. — Omnes hæ familiæ, sed quatuor præ cæteris plancturæ in cæde, non Judæorum tempore Antiochi, sed Christi, asseruntur, scilicet David, Nathan, Levi et Semei, pro quo Septuaginta habent *Simeon*. Verum Semei, vel Simeon hic, non est ille filius Jacob secundo genitus, frater Judæ, et patriarcha ; sed alius, ait Lyranus, eo longe posterior, qui vita et sapientia illustris scholam, sive sectam instituit, de quo S. Hieronymus in *Isaiæ* VIII, et ad *Algasiam* Quæst. X : Duas domos, inquit, nazaræi duas familias interpretantur, Sammai et Hilleb, ex quibus orti sunt scribæ et pharisæi, non multo priusquam Christus nasceretur, quorum scholam Akibas postea rexit; et has esse duas domus quæ Salvatorem non receperunt, qui illis fuit in ruinam et in scandalum. Jam quænam fuerint hæ quatuor familiæ non constat : constat tempore Zachariæ et Christi fuisse Judæis notas et celebres. Duæ tamen de iis probabiles sunt opiniones : *Prior*, hosce quatuor fuisse proavos Christi; unde eorum familias maxime luxisse in morte Christi, tanquam cognati sui, præsertim eos qui Christi fidem erant amplexi. Nam Lucas cap. III, in genealogia Christi, ejus proavum nominat Levi, vers. 24, et alium, vers. 29, deinde Semei, vers. 26, rursum Nathan et David, vers. 31. Favent S. Matthæus, Marcus et Lucas, qui dicunt in Christi nece non tantum planxisse mulieres, et omnes notos ejus stetisse a longe, sed et totam turbam, visis tot prodigiis, quæ tunc contigerunt, percussisse pectora sua. Ita Arias et a Castro.

Posterior est S. Hieronymi, Theodoreti, Remigii, Alberti, Riberæ et aliorum plurium, per familiam David significari proceres; hi enim progniati sunt ex David : per posteros Levi significari sacerdotes et pontifices ; hi enim ex Levi descenderunt : per Semei, vel Sammai, significari doctores et scribas, qui Sammai habuerunt ducem et magistrum : per posteros Nathan prophetæ significari Prophetas, id est viros religiosos, qui orationi, meditationi Deique laudibus vacabant, qui in libris Regum vocantur filii Prophetarum. Hæc enim erant officia Prophetarum, indeque spiritum proprie prophetandi, id est futura prædicendi, nonnulli ex illis magis in spiritu elevati concipiebant.

Dices : Multi ex his, ut sacerdotes et scribæ, non planxerunt mortem Christi; sed eam procurarunt. Respondeo in Scriptura sæpe ea facta, vel futura dicuntur, quæ fieri decet, aut debent, sive quæ ut fiant honestas et rerum natura postulat, vel quibus ut fiant justa gravisque causa datur, ut dixi in Proœmio, *Canone* XV.

Quatuor ergo hæ familiæ plancturæ dicuntur in morte Christi : quia decebat eas plangere, quia quælibet planctus propriam gravemque habebat causam, etsi multi ex iis perversi reipsa non planxerint. Familia enim David propriam plangendi causam habebat, eo quod Christus ex ea prognatus quasi rex et Messias occideretur. Rursum quod propter Christum occisum destrueretur regnum Davidis et Judæ. Familiæ Levi plangendum erat, quod Christus sacerdos et pontifex, omnibus Leviticis sacrificiis et sacerdotibus adumbratus, necaretur, quodque ipsa necis ejus esset causa, ideoque ab ea auferretur sacerdotium, templumque a Romanis pollueretur et combureretur. Familiæ Semei plorandum erat, quod Christus doctor orbis interimeretur, ideoque doctorum et scribarum ordo contaminandus et abolendus esset. Familiæ Nathan lugendum erat, eo quod Christus Prophetarum dux iniquissime et crudelissime necaretur, ideoque ab eis auferenda esset omnis prophetia, religio et sanctitas. Adde multos ex his familiis fuisse pios et conversos ad Christum, qui sane reipsa ejus mortem acerbe planxerunt. Insuper Arias, Mariana et Sanchez censent has quatuor familias præ cæteris planxisse mortem Josiæ, eique suo planctu parentasse, idemque multos ex iis fecisse Christo Josiæ antitypo. Denique hæ omnesque aliæ familiæ plangent in die judicii, quando videbunt se, vel suos ob Christi necem vel procuratam, vel vilipensam, ab eodem jam glorioso judicante et regnante, ut ingratos, infideles, rebelles et impios damnari ad æterna incendia. Unde Septuaginta, vers. 10, pro eo quod Hebræus et Noster habent, *plangent eum*, vertunt, *plangent super se*. Et ex iis S. Joannes loquens de Christo judice, *Apocal.* cap. I, 7 : « Plangent se super (propter) eum omnes tribus terræ. » Ex quo liquet hunc sensum de planctu impiorum in die judicii, non tam esse anagogicum quam litteralem. Combinat enim Propheta omnem de Christi nece planctum, tam piorum in ejus funere, quam impiorum in die judicii. Ita S. Augustinus, Theodoretus, Remigius, Suarez et alii, quos citavi vers. 10, quibus adde Tertullianum, lib. *Contra Judæos*, cap. XI, et Irenæum, lib. IV *Contra Hæres.* cap. LXVI. Plangent ergo tunc impii, quia videbunt stigmata vulnerum Christi, æque ac sua peccata, quæ illorum fuere causa, v. g. videbit Judas se sua proditione Christum adegisse in crucem : videbit dives epulo se suis deliciis confixisse Christum : videbit superbus se suis honoris punctis; avarus, se suis fraudibus et usuris; adulter, se suis libidinibus; pugnax, se suis pugionibus transpunxisse Christum : videbit quisque impius quot plagas suis sceleribus Christo inflixerit, quot spinas ejus capiti, quot verbera et dolores ipsi infixerit, quot pœnas ei addiderit. Insuper videbit Christum sua peccata omnia in se luenda, ex immenso amore suscepisse, eaque quantum in se est expiasse; ac proinde videbit suam ingratitudinem et dementiam, quod pœnitere et vitam corrigere, ac Christo obedire noluerit, ideoque sibi frustraneam fecerit Christi passionem et crucem; ac consequenter quod sola sua culpa, negligentia et malitia pereat, et idcirco justissime damnetur ad horrenda et æterna tormenta. Merito ergo planget. Denique plangunt quotannis Christi cædem omnes familiæ fideles in hebdomada sancta. Prophetia enim hæc cœpit impleri moriente Christo, et post ejus mortem pergit impleri per singula sæcula, donec plene compleatur in fine mundi et die judicii. Ita Vatablus et Dionysius. Hæc explicatio generalis est et plena, cæterasque omnes complectitur : nam Propheta, vers. 12, hunc planctum dilatare et ad omnes familias omniaque tempora extendere videtur.

Tropologice, plangunt Christum crucifixum religiosi et fideles, qui sua vitia mortificant, passiones et membra crucifigunt amore Christi, ut ejus crucem tam activam quam passivam, pro ejus honore jugiter, tam in corpore quam in mente circumferant, ut dicant cum S. Paulo, *Galat.* cap. VI, vers. 17 : « Ego stigmata Domini Jesu in corpore meo porto, » uti ex Alcazare dixi vers. 10.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit Christum fore fontem gratiæ, justitiæ et salutis, ideoque abolenda esse idola et pseudoprophetas, adeo ut parentes suos filios, si falsa et impia doceant, graviter punituri sint. Fontem autem hunc, vers. 6, docet aperiendum plagis in cruce, jubente patre ac dicente : Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi : percute pastorem, et dispergentur oves. *Unde, vers. 8, docet Christi passione tertiam populi partem salvandam, eamque probandam fore per ignem* (1).

1. In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. 2. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum : Disperdam nomina idolorum de terra, et non memorabuntur ultra : et pseudoprophetas, et spiritum immundum auferam de terra. 3. Et erit, cum prophetaverit quispiam ultra, dicent ei pater ejus et mater ejus, qui genuerunt eum : Non vives : quia mendacium locutus es in nomine Domini. Et configent eum pater ejus et mater ejus, genitores ejus, cum prophetaverit. 4. Et erit : In die illa confundentur prophetæ, unusquisque ex visione sua cum prophetaverit : nec operientur pallio saccino, ut mentiantur. 5. Sed dicet : Non sum Propheta, homo agricola ego sum : quoniam Adam exemplum meum ab adolescentia mea. 6. Et dicetur ei : Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. 7. Framea suscitare super pastorem meum, et super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum : percute pastorem, et dispergentur oves, et convertam manum meam ad parvulos. 8. Et erunt in omni terra, dicit Dominus : partes duæ in ea dispergentur, et deficient; et tertia pars relinquetur in ea. 9. Et ducam tertiam partem per ignem, et uram eos sicut uritur argentum, et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego exaudiam eum. Dicam : Populus meus es : et ipse dicet : Dominus Deus meus.

1. In die illa, — cum scilicet videbunt Christum in cruce confixum, ideoque plangent, ut dixit cap. præced. vers. 10; tunc enim Christus factus est fons sanguinis, potius quam aquæ, ad abluenda Judæorum omniumque hominum peccata.

Erit fons patens domui David. — Syrus et Arabicus : *Fons qui aperietur domui David.* Alludit ad fontem Siloe, qui typus fuit Christi, *Joan.* IX, 7. *Siloe* enim hebraice idem est quod *missus :* Christus autem quasi legatus a Patre ad nos missus est, ut nos ei reconciliaret. Siloe fons, inquit Adrichomius in *Descriptione Terræ sanctæ*, cui piscina, sive natatoria Siloe conjuncta est in occidentali latere vallis Josaphat, e radice montis Siloe fons qualis?

(1) Hujus capitis synopsin in sensu supra declarato continuamus cum Kilber : Tertia prærogativa Ecclesiæ Christi post *providam Dei curam et gratiarum abundantiam*, erit immunitas ab impedimentis procurata.

Primum est *superstitio*, quod sublatum erit *primo*, per abolitam idololatriam, divinationem et magiam, 2; *secundo*, per vindictam de pseudoprophetis sumptam, 3; *tertio*, per confessionem ipsorum pseudoprophetarum, 4, 5.

Secundum, scandalum crucis Christi, *primo*, a Judæis olim objectum et propositum, 6; *secundo*, exposita a Deo Patre causa sublatum, 7.

Tertium, pravorum commixtio et consortium; sublatum, *primo*, per Judæorum et gentilium a christianis sejunctionem, 8; *secundo*, per Ecclesiæ ab hæreticis et schismaticis purgationem, 9.

Sunt qui totum hoc caput explicant de tempore Evangelii, de passione Christi, ac excidio Jerosolymæ per Romanos, inter quos Sanctius, Cornelius noster, etc., imo et Judæi proxima verba accipiunt de Messia, ut refert Galatinus lib. IV, cap. ultim. Alii totum hoc caput explicant de temporibus Machabæorum, statuuntque pastorem vers. 7, eumdem esse cum confixo cap. XII, 10, nempe Judam Machabæum, qui Messiæ typus est. Ast, ut recte observat Calmetus, commoda connexio verss. 7 et seq. cum antecedenti ostendi nequit; nova igitur sectio hoc loco incipit, et dubitari non potest vers. 7 de morte Messiæ agere, cum ipse eum de se explicet, *Matth.* XXVI, 31; *Marc.* XIV, 27. Loquitur vero Deus Pater, qui persecutoribus Messiæ permittit, ut manus immittant Christo, pastori, promittens simul conservationem suorum. His præmissis, asseri potest, cum Calmeto, Ackermann, d'Allioli, a vers. 1 ad vers. 6, agi de tempore Machabæorum *in sensu proximo litterali;* inde vero a vers. 7, Prophetam de Messia mortem subeunte, et de iis quæ post eam sequentur exclusive vaticinari, 7-9.

Sion scaturit. Aqua ejus clara, dulcis et uberrima, cum silentio, ut ait Isaias cap. VIII, 22, placideque fluit in torrentem Cedron. Hunc fontem inclytus rex Ezechias restauravit : atque in ejus piscina cæcus ille a nativitate oculos suos, Christi sputo et luto inunctos, lavans visum recepit (quo hic alluditur) *Joan.* IX. De hujus aquæ virtute diligentissimus loci hujus perscrutator Saligniacus ita fere scribit : Fontis hujus aqua adhuc hodie, ipsis etiam Saracenis in pretio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœteant, in hoc fonte se et pueros suos lavant, eaque lotione fœtorem suum mitigant. Quin et eam Turcæ magni faciunt, quod ejus usum oculorum visui conferre experiantur. Scribit Nicephorus lib. VIII, cap. XXX, S. Helenam imperatricem ad fontem hunc mirifica construxisse opera. Hæc Adrichomius. Siloe ergo et nomine et virtute sua repræsentat Christum, de quo Isaias cap. XII, 3 : « Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. » Vide ibi dicta.

Fons patens domui David quis?

Quæres, quisnam hic fons? Aliqui putantes hic agi de tempore Machabæorum, qui repurgarunt templum, et ritus Judaicos restituerunt, censent hunc fontem fuisse templi, quo abluebantur immundi et menstruatæ : has enim aqua viva ablutas fuisse tradunt Judæi. Verum hoc frigidum est et Judaicum. Adde omnes orthodoxos censere hic agi de Christo. Respondent ergo *primo*, S. Hieronymus, Rupertus, Hugo et Lyranus, fontem hunc esse baptismum. Hoc verum est, sed partiale : nam multa peccata post baptismum committuntur, quæ hoc fonte abluuntur, cum tamen baptismo elui nequeant. *Secundo*, Remigius hunc fontem censet esse doctrinam, quæ ex ore Christi et Apostolorum, quasi ex fonte scaturiebat, juxta illud *Prov.* X, 11 : « Os justi vena vitæ, et os justi parturiet sapientiam. » Unde Chaldæus vertit : *In tempore illo erit doctrina legis revelata, ut scaturigo aquarum domui David. Tertio*, Haymo censet hunc esse fontem misericordiæ Dei. *Quarto*, Vatablus censet hunc fontem esse latus Christi, cum illud lancea perforatum scaturivit aquam et sanguinem, quasi symbola sacramentorum et gratiæ. Hæc vera sunt, sed partialia.

(Margin: Respondeo primo. — Secundo. — Tertio. — Quarto.)

Quinto, esse Christum incarnatum.

Dico ergo, plene et adæquate : Hic fons est Deus incarnatus, puta Jesus Christus, qui est fons, hebraice מקור *macor*, id est vena, scaturigo, perenniter in homines quovis sæculo scaturiens aquas omnis gratiæ et doctrinæ. Rursum Christus est fons et origo Spiritus Sancti, quem in nos effundit, ut peccata expurget, et animæ sitim restinguat, juxta illud *Joan.* VII, 37 : « Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. » Insuper fons hic physice apertus fuit, cum in cruce, latere et corpore Christi per plagas aperto, factus est ipse quasi fons patens baptismi, et sacramentorum omnium. Ita Theodoretus et Hebræi apud Galatinum, lib. IV, cap. ult. Item S. Gregorius hom. 20 *in Ezech.*, quem audi : « Fons quippe occultus, est unigenitus Patris, invisibilis Deus. Fons vero patens, est idem Deus incarnatus : qui fons patens, recte domus David dicitur, quia ex David genere noster ad nos redemptor processit. Hi autem Jerusalem habitant, qui in visione pacis intimæ mentem figunt. Peccator vero et menstruata est : vel is qui delinquit in opere, vel mens quæ labitur in prava cogitatione. Menstruata namque ista pollutio est, quia et aliena carne non tangitur, et sua carne inquinatur. Sic itaque, sic est omnis anima, quæ etsi malum opus non agit, polluta tamen cogitatione sordescit. » Porro ad crucem et vulnera Christi hic respicere Prophetam, patet tum ex cap. XII, 10, ubi dixit : « Aspicient ad me quem confixerunt; » tum quia fontem hic explicans, vers. 6, ait : « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Quinque ergo vulnera Christi fuerunt quasi quinque fontes, tam gratiæ, quam sanguinis.

Maxime autem respicit ad vulnus lateris Christi, tum quia ex eo exivit sanguis et aqua, quæ fuerunt quasi symbola Baptismi, Eucharistiæ et cæterorum Sacramentorum, quibus a peccatis abluimur : unde S. Hieronymus *epist.* 83 : « Cum ad occasum, ait, latus Christi percutitur lancea, baptismi atque martyrii sacramenta funduntur; » et S. Ambrosius lib. V *De Sacramentis*, cap. I : « Quare, ait, aqua? quare sanguis? aqua ut emundaret, sanguis ut redimeret; » tum quia vulnus hoc fuit majus cæteris, adeoque tantum, ut S. Thomas ei manum imponere potuerit, *Joan.* XX, 27. Quinimo vulnus hoc videtur totum latus Christi penetrasse, ut videlicet lancea hæc adacta per dextrum latus Christi transierit ejus cor et pericardium, atque cuspis ejus exierit per latus sinistrum ad papillam. Nam utrumque latus Christi fuisse transfossum, tribus locis docet Prudentius. *Primo*, in carmine *De Passione Christi*, dum ita canit :

> Trajectus per utrumque latus, latice atque cruore
> Christus agit : sanguis victoria, lympha lavacrum est.

Secundo, *Peristephanon*, hymno 8 :

> Ipse loci est Dominus, laterum cui vulnere utroque,
> Hinc cruor effusus fluxit, et inde latex.

Tertio, *Cathemerinon*, hymno 8 :

> O novum cæde stupenda vulneris miraculum!
> Hinc cruoris fluit unda, lympha parte ex altera.

Idem insinuat S. Cyprianus tractat. *De Passione Christi*, cum ait : « De latere tuo, o Christe, divisis limitibus aqua et sanguis emanant. Hinc et Theophylactus hoc vulnus lateris vocat τόπους in plurali. Idem confirmatur ex eo quod S. Thomas lateri Christi manum imponere potuerit : ergo lancea per illud profunde fuit adacta; ac conse-

quenter ejus cuspis penetravit et pertudit latus sinistrum. Vide hic, o christiane, latitudinem vulneris, et consequenter amoris Christi. Hic est fons patens, cor inquam patens, in quod introeas : illud ergo ingredere; totum enim te capiet : « Longinus aperuit mihi latus Christi lancea, et ego intravi, et ibi requiesco securus, » ait S. Augustinus in *Manuali*, cap. XXIII. Idem, cap. XXI : « Tuta, ait, et firma requies est infirmis et peccatoribus in vulneribus Salvatoris. Securus illic habito : patent mihi viscera per vulnera : quidquid ex me mihi deest, usurpo mihi ex visceribus Domini mei, quoniam misericordia affluunt, nec desunt foramina per quæ effluant. Per foramina corporis patent mihi arcana cordis, patet magnum pietatis sacramentum, patent viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto. Vulnera Jesu Christi plena sunt misericordia, plena pietate, plena dulcedine et charitate. Foderunt manus ejus, pedes ejus, et latus ejus lancea perforaverunt. Per has rimas licet mihi gustare quam suavis est Dominus Deus meus, quoniam revera suavis et mitis, et multæ misericordiæ est omnibus eum invocantibus in veritate; omnibus inquirentibus, et maxime diligentibus. Copiosa redemptio data est nobis in vulneribus Jesu Christi Salvatoris nostri. Magna multitudo dulcedinis, plenitudo gratiæ, et perfectio virtutum. Cum me pulsat aliqua turpis cogitatio, recurro ad vulnera Christi. Cum me premit caro mea, recordatione vulnerum Domini mei resurgo. Cum diabolus mihi parat insidias, fugio ad viscera misericordiæ Domini mei, et recedit a me. Si ardor libidinis moveat membra mea, recordatione vulnerum Domini nostri Filii Dei exstinguitur. In omnibus adversitatibus non inveni tam efficax remedium quam vulnera Christi : in illis dormio securus, et requiesco intrepidus. Christus mortuus est pro nobis. Nihil tam ad mortem amarum, quod morte Christi non sanetur. Tota spes mea est in morte Domini mei. »

In vulneribus Christi vita quies.

Hujus fontis symbolo sub nativitatem Christi Romæ in taberna meritoria trans Tiberim, fons quidam per totum diem fluxit oleo. Hic enim repræsentabat fontem misericordiæ et beneficentiæ, quem Christus nascens orbi attulit, nec tantum attulit, sed et suis communicavit, dum eosdem fontes sibi similes effecit, juxta id quod ipse ait Samaritanæ : « Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, » *Joan.* IV, 14. Præclare S. Ambrosius lib. VI *Hexaemer.* cap. IV : « Omnia, inquit, habemus in Christo, et omnia Christus est nobis. Si vulnus curare desideras, medicus est : si febribus æstuas, fons est : si gravaris iniquitate, justitia est : si auxilio indiges, virtus est : si mortem times, vita est : si cœlum desideras, via est : si tenebras fugis, lux est : si cibum quæris, alimentum est. » Christus ergo est fons sapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis omnisque boni : ipse est πηγὴ σοφίας καὶ σωτηρίας.

DOMUI DAVID, — id est, ut SS. Hieronymus et Gregorius homil. 20 *in Ezech.*, ex domo David, hoc est e templo, ait Mariana, scaturiens. Unde Ezechiel cap. XLVII, 1, vidit e templo fontem erumpere, et in fluvium crescere. Verum quia additur : « Et habitantibus Jerusalem, » hinc melius per *domum David* principes, per *habitantes Jerusalem* plebem accipias, *q. d.* Fons hic patet omnibus, tam plebeiis, quam principibus. Meminit Davidis, quia Christus Davidi fuit promissus, et ex eo prognatus : ejus ergo posteris in primis exhibendus fuit, ac deinde cæteris Hierosolymitis et Judæis. Unde Christus dixit se non esse missum, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel; ac tandem per Apostolos hic fons gratiæ propositus fuit omnibus gentibus, ut ex eo salutem potent. Ita Theodoretus.

Mystice S. Hieronymus : Domus David est Ecclesia, præsertim primitiva Apostolorum, in qua quasi in Jerusalem habitantes et cives sunt omnes fideles, tam ex gentibus quam Judæis.

IN ABLUTIONEM PECCATORIS. — Cyzici exstat fons, qui Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere credit Mutianus, ait Plinius lib. XXXI, cap. XI, et Isidorus lib. XIII *Origin.* XIII. Cyzici, ait, fons amorem Veneris tollit. Ut ut hoc sit, certe nullus est fons qui peccata abluat, et ab iis peccatores emundet, nisi Christus, qui fonte baptismatis ea extergit, ac gratia sua non tantum ea abolet, sed et eorum scaturigines, puta cupiditates terrenas fomitemque libidinis, gulæ, etc., sopit et restinguit, mentemque sacro igne et cœlesti amore inflammat. Hebraice est : *Ad peccatum et menstruam immunditiam,* scilicet abluendam et expiandam, nimirum a peccatore et menstruata, quod Noster clare vertit : « In ablutionem peccatoris et menstruatæ. » Alludit enim ad aquas expiationis, confectas ex cinere vitulæ rufæ, quibus immunditia ex menstruo, morticino, aliave quavis pollutione (quæ erat peccatum legale veteris Testamenti) contracta abluebatur, *Num.* XIX, 11. Unde Chaldæus vertit : *Dimittam peccata eorum sicut mundantur aqua aspersionis, et cinere vaccæ quæ oblata est pro peccato.*

Porro hæc immunditia legalis, præsertim menstrui, typus erat peccati, quod est menstruum, id est virus et pollutio summa animæ, ut dixi *Levit.* XV, 19 et 25; ac consequenter aquæ expiationis ejusdem, typus erant sanguinis Christi, quo peccatum omne abluitur.

Porro ad litteram per peccatorem intelligit viros, per menstruatam feminas peccato sordidatas : tam enim mulierum, quam virorum peccata hoc Christi fonte eluuntur.

Symbolice, Albertus, Lyranus et Clarius per peccatum intelligunt actuale, per menstruum originale : hoc enim transfunditur generatione, cujus fæces et reliquiæ in puerpera sunt menstrua, vel fluxus sanguinis, et sordes instar menstruorum.

Tropologice, S. Gregorius homil. 20 *in Ezech.*: Peccator, inquit, est qui delinquit opere : menstruata est mens quæ labitur prava cogitatione.

Moraliter, S. Bernardus serm. 62 *in Cantic.* : «Quid, ait, tam efficax ad curanda conscientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem, quam Christi vulnerum sedula meditatio? » Et S. Bonaventura, *Coll.* VII : « Qui se intente et devote in sanctissima vita et passione Domini exercet, omnia utilia et necessaria sibi abundanter ibi invenit; nec opus est ut extra Jesum aliquid quærat. »

Vers. 4. 2. DISPERDAM NOMINA IDOLORUM DE TERRA. — Ex historiis omnibus patet per Christum et Apostolos sublata fuisse ubique idola et idolorum oracula, ac sacerdotes et prophetas, de quibus subdit : « Et pseudoprophetas, et spiritum immundum, » puta dæmonem qui idolo assistebat, quasi ejus anima, et per illud loquebatur, dabatque responsa. Ita S. Cyrillus, Remigius et Albertus. Pro *pseudoprophetas* hebraice est נביאים *nebiim*, quod communiter Prophetas significat, a radice נבא *naba*, id est prophetavit, subinde tamen, inquit Arias, significat stulte loquaces et garrulos, qui scilicet vanæ orationis, cui nulla veritatis vel virtutis ratio subest, sunt artifices, et sermonis verborumque præstigiis populum capiunt, a radice נוב *nub*, quod germinare, et instar germinis erumpere et ebullire significat. Unde ניב *nib* vocatur fructus, et sermo, qui est fructus et quasi germen linguæ.

Vers. 3. 3. CUM PROPHETAVERIT QUISPIAM (scilicet falsa et impia, ex instinctu spiritus immundi et idolorum, uti præcessit), DICENT EI PATER EJUS ET MATER EJUS, etc. : NON VIVES, QUIA MENDACIUM LOCUTUS ES IN NOMINE DOMINI. — « Mendacium, » scilicet in fide et religione, docens idololatriam vel hæresim. Significat in lege nova christianos tantos fore zelatores Christi et fidei, ut nec filiis ab eo apostatantibus parcant. Alludit ad *Deut.* XIII, 6 : «Si tibi voluerit persuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, etc., clam dicens : Eamus, et serviamus diis alienis, etc., non parcat ei oculus tuus, ut miserearis et occultes eum, sed statim interficies eum. » Ex quo loco discant hæretici, non tantum licitum et sanctum, sed et præceptum esse a Deo, ut hæretici morte plectantur, adeo ut nec parentes parcant filiis. Hoc est quod ait Christus *Matth.* V, 29 : « Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, et projice abs te, etc. Et si dextera manus scandalizat te, abscide eam, et projice abs te. » Et cap. X, 34 : « Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram : non veni pacem mittere, sed gladium : veni enim separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam, et inimici hominis domestici ejus. »

ET CONFIGENT EUM. — Hebraice דקרוהו *dekaruhu*, id est perfodient, transfigent eum, vel gladio, vel lancea, vel telo, vel clavis in cruce; Tigurina : *Confodient eum*; Vatablus : *Transfigent eum*, id est curabunt ut adigatur in crucem. Notat recte Sanchez, *configere, urere, secare*, in Scripturis per catachresin significare quemvis gravem dolorem et supplicium. Unde Septuaginta vertunt : *Compedibus constringent eum.* Sic ait Nahum cap. III, 10 : « Omnes optimates ejus confixi sunt in compedibus. »

4. NEC OPERIENTUR PALLIO SACCINO. — Septuaginta, *pelle cilicina*; Pagninus, *pallio piloso*; Tigurina, *chlamyde villosa*. Habitus enim Prophetarum exterior erat saccus, puta pallium ex pilis et setis camelorum, equorum, vel aliorum animalium contextum, ideoque cilicium; ut ipso habitu populum provocarent ad luctum et pœnitentiam, uti faciunt Capuccini. Ita S. Hieronymus. Quocirca pseudoprophetæ simile pallium assumebant, ut ipso habitu viderentur esse veri Prophetæ. Sensus ergo est, *q. d.* Quia pseudoprophetæ videbunt se etiam a suis, imo a parentibus falsitatis redargui, adeoque verberari et occidi; hinc non audebunt deinceps mentiri se esse Dei Prophetas, ac mendaciter vaticinari. Hinc consequenter non audebunt vestem propheticam, puta saccum, induere, quasi veri Prophetæ præ se ferentes pœnitentiam et vitæ austeritatem. Unde sequitur : Ve[rs.] 4.

5. DICET : NON SUM PROPHETA, HOMO AGRICOLA EGO SUM. — Sicut dixit Amos Amasiæ cap. VII, 14 : « Non sum propheta, et non sum filius Prophetæ : sed armentarius ego sum vellicans sycomoros. » Ve[rs.] 5.

QUONIAM ADAM EXEMPLUM MEUM. — Probat se non esse prophetam, sed agricolam, *q. d.* Imitatus sum a puero Adamum et primos patres, qui me suo exemplo agros colere docuerunt. Adam enim in sudore vultus sui victum sibi paravit, juxta sententiam Domini : « In sudore vultus tui vesceris pane tuo, » *Genes.* III, 19. In eum ergo intuens, ego potius statui sudore vultus mei ex agro vivere, quam Prophetam insolenter agere. Hebræum enim קנה *kana* significat possidere, inde הקנני *hicnani* in conjugatione Hiphil, quæ duplicem actionem significat, idem est quod possidere me fecit, vel possessiones colere me docuit. Unde Tigurina vertit : *Adam me ab adolescentia mea instituit, ut possessiones colerem*; Vatablus, *homo*, id est aliquis (*Adam* enim potest accipi vel ut proprium nomen primi parentis, vel ut commune cujusvis hominis), *docuit me artem pastoralem a juventute mea.* Hebræum enim *hicnani*, si a radice קנה *kana* per *he* derivetur, significat *possidere fecit*; si vero a קנא *kana* per *aleph*, significat *creavit, genuit* : litteræ enim *aleph* et *he* sæpe commutantur. Unde pro eo quod Noster vertit, *Proverb.* VIII, 22 : « Dominus possedit me in initio viarum suarum ; » hebraice est idem *hicnani*, quod Septuaginta vertunt : *Dominus creavit me.*

6. ET DICETUR EI : QUID SUNT PLAGÆ ISTÆ IN MEDIO Ver[s.] 6.

MANUUM TUARUM? — *Primo*, Cyrillus, Theodoretus, Lyranus, Albertus et Vatablus censent hic fieri sermonem ad pseudoprophetam, de quo hucusque fuit sermo, qui cum a suis vapulasset, essetque lividus, rogatus ab aliis, unde contraxisset illos livores et plagas, respondet : Castigatus fui apud parentes meos, ne prophetarem, cujus castigationis testes sunt plagæ istæ. Aut, ut S. Hieronymus, qui hæc accipit de pseudopropheta crucifixo ob falsam doctrinam, *q. d.* Cur cruci es affixus? cur clavis adactæ tibi sunt manus in patibulo? quod scelus perpetrasti ut hasce plagas merearis? Arias vero censet has plagas sibi impressisse pseudoprophetam, ut populo se faceret venerabilem et sanctum. Sic enim Prophetæ Baal plagas et stigmata sibi infligebant, ut patet III *Reg.* XVIII, 28.

Verum dico hic esse sermonem de Christo, ejusque plagis in cruce. Propheta enim post longam digressionem quam inseruit de pseudopropheta, quem dixit tollendum a christianis, redit ad Christum, quem vers. 1 dixit fore fontem patentem domui David. Id enim declarat hic per plagas, quibus aperientur et patefient ejus manus, æque ac pedes et latus. Id ita esse patet, *primo* ex ipsis verbis, quæ plane significant plagas manuum in Christo crucifixo. *Secundo*, quia ita eas explicat, et Christo applicat Ecclesia in Missa de passione Christi. *Tertio*, quia illud quod sequitur : « Percute pastorem, » etc., omnino Christus ad se refert *Matth.* XXVI. *Quarto*, quia Septuaginta vertunt : *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : Quibus percussus sum in domo dilecti mei*, puta a populo meo dilecto. *Quinto*, quia redit hic Propheta ad Christum, de quo hic est omnis ejus sermo, quem hactenus docuit perditurum idola et pseudoprophetas. Ita Rupertus, S. Thomas in *Psalm.* XXI, R. Samuel *De Adventu Messiæ*, cap. VII, Galatinus lib. XVIII, cap. XVII, Ribera et alii.

Porro merito Propheta rei novitatem, et prodigium a sæculis inauditum admirans et obstupescens rogat : « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? » Quid enim mirabilius a sæculo, quid magis stupendum in cœlo, aut in terra, quam Deus in cruce, quam Deus plagatus, clavatus, spinis coronatus, crucifixus? Eum intuens obstupuit sol, luna, omniaque sidera, ideoque suos radios a tam indigno spectaculo retraxerunt : obstupuerunt sepulcra et saxa, quando in ejus passione discissa crepuerunt : obstupuit orbis universus, quando ad ejus necem exhorrescens terræ motu conquassatus, et quasi e centro convulsus abscessit. Hic solus homo non obstupescet? angeli stupuerunt et stupent hinc Deum patientem, inde stuporem hominum, qui tantum spectaculum immoti, et quasi insensibiles spectant, ideoque exclamant : « Obstupescite, cœli, super hoc, et portæ ejus desolamini vehementer. » Rex cœlorum, Deus et creator meus, pro me pendet in cruce, pro me sese eviscerat pro me sese exinanit, pro me dirissima morte excarnificatur, et ego terræ vermiculus non obstupescam? sacro horrore non percellar? totus amore non liquescam? plagas plagis, dura duris, mortem morti, amorem amori non rependam? Rependerunt S. Laurentius, S. Vincentius, S. Sebastianus, cæterique athletæ et martyres, qui cruces, catastas, ignes, bestias, ardentissime pro Christo desiderarunt, ut qualem qualem ei gratitudinem et dilectionem reponerent. Rependerunt S. anachoretæ, virgines, confessores, alacri animo tot tantisque pœnitentiis se macerantes, tot vigiliis et laboribus carnem edomantes, ut mortificationem Jesu jugiter in suo corpore pro ejus amore et honore portarent. Rependunt monachi, religiosi, virique contemplationi dediti, qui jugiter oculis mentis cum stupore contemplantur Deum, Christumque suum pro se in cruce fixum, totique cum S. Francisco in hoc divini amoris incendium et abyssum absorberentur; nec aliud dicunt aut cogitant, quam illud S. Thomæ visis Christi plagis : « Dominus meus, et Deus meus; Deus meus, amor meus, Jesus meus et omnia. »

Porro magis pathetica est versio Syri et Arabici Antiocheni; sic enim habet : *Quid sunt plagæ istæ quæ in manibus tuis sunt? Et dicet : Hæ sunt plagæ quibus plagatus sum inter amicos meos* (in domo amicorum meorum). Et Arabicus Alexandrinus : *Quid sunt vulnera ista, quæ sunt in medio manuum ejus? Et dicet : Evenerunt mihi de domo dilecti mei.*

IN MEDIO MANUUM TUARUM. — Hebraice, *inter manus tuas*, quæ scilicet sunt in brachiis, collo, pectore, totoque corpore inter manus interjecto. Unde Theodoretus legit : *In medio scapularum tuarum.* Verum S. Hieronymus, Septuaginta et alii passim vertunt : *In medio manuum tuarum*; Tigurina : *Inter manus tuas*. Agitur enim de plagis et clavis, quibus in cruce transfixæ fuerunt manus Christi, sub quibus a pari plagas pedum et lateris intellige.

ET DICET : HIS PLAGATUS SUM IN DOMO EORUM, QUI DILIGEBANT ME, — puta in Judæa et Jerusalem; hæc enim erat domus colentium et diligentium Deum, qui se Deum diligere profitebantur, et ad id peculiari obligatione stringebantur, *q. d.* Mei cives, mei contribules, mei cognati, puta Judæi quibus promissus eram, et ad quos missus fui quasi Messias, rex et redemptor, qui me mille beneficiis et nominibus summe amare et venerari tenebantur, mei, inquam, fratres, cives et subditi me vulnerarunt et crucifixerunt, quasi dicat : Passus sum a meis me plagari et crucifigi, quia eos, licet immerentes, dilexi, et dilexi nimis, ut eos a plagis eriperem.

Nota : Τὸ *qui diligebant me*, valde pungit, acuitque plagam. Solet enim gravissima esse plaga et dolor, qui ab amicis infertur. Hinc sponsa *Cant.* I, 6 : « Filii matris meæ, inquit, pugnaverunt

contra me. » Idcirco amor a S. Gregorio Nazianzeno, *orat.* 28, vocatur tyrannus dulcis, et ab Euripide in *Hippolyto*, amarus, ac melle et felle fecundissimus. Amor enim uti insignem habet vim benefaciendi, ita et nocendi. Hujus rei symbolo gentiles Apollinem (id est solem, qui amoris et beneficentiæ est hieroglyphicum) pingebant una manu tenentem citharam et charites, altera vero sagittas et pharetram gestantem. Hinc et illud : « Ubi amor, ibi dolor : nam sine dolore non vivitur in amore. » Hinc illa querela et pathos Christi de Juda proditore, *Psalm.* LIV, 13 : « Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, etc. Tu vero, homo unanimis, dux meus, et notus meus : qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu, » *q. d.* Hoc me cruciat, quod tu, Juda, qui meus eras conviva, me prodidisti, quem omni modo tueri debebas. Hinc rursum amantium iræ sunt amarissimæ, et fratrum odia acerbissima : perinde ac ex vino dulcissimo, si corrumpatur, fit acetum acidissimum.

Pathetica Christi ad pœnitentem vox.

Tropologice, hoc sibi a Christo crucifixo lacrymose dici sentiat anima pœnitens : Ecce his quinque plagis plagatus sum a te, quam dilexi, et ut me vicissim diligeres effeci : tua debita ego lui, tua vulnera in me suscepi, tuæ deliciæ et veneres clavis me transfixerunt : tua superbia spinis caput meum transpunxit : tua gula me felle et aceto potavit : passus sum, ut te a tormentis gehennæ liberarem; mortuus sum, ut te a morte æterna eriperem. Vide quantum pro te dolui. Vide quantam te amavi. Vide quam parum me redames, quam amori meo sis impar et ingratus. Pathetice S. Augustinus in *Medit.* cap. VI : « Candet, ait, nudatum pectus, rubet cruentum latus, tensa arent viscera, decora languent lumina, regia pallent ora, procera rigent brachia, crura pendent marmorea, rigat terebratos pedes beati sanguinis unda. Specta, gloriose genitor, gravissimæ prolis lacera membra. Vide Redemptoris supplicium, et redempti dimitte delictum. » Et paulo post : « Quid commisisti, dulcissime puer, ut sic judicareris? quod scelus tuum? quæ noxa tua? quæ causa mortis? quæ occasio tuæ damnationis? Ego enim sum tui plaga doloris, tuæ culpa occisionis. Ego tuæ mortis meritum, tuæ vindictæ flagitium. Ego tuæ passionis livor, tui cruciatus labor. O mirabilis censuræ conditio, et ineffabilis mysterii dispositio? Peccat iniquus, et punitur justus : delinquit reus, et vapulat innocens : offendit impius, et damnatur pius : quod meretur malus, patitur bonus : quod perpetrat servus, exsolvit Dominus : quod committit homo, sustinet Deus. Quo, nate Dei, quo tua descendit humilitas? quo tua flagravit charitas? quo processit pietas? quo excrevit benignitas? quo tuus attigit amor? quo pervenit compassio? Ego enim inique egi, tu pœna mulctaris : ego facinus admisi, tu ultione plecteris : ego crimen edidi, tu torturæ subjiceris : ego superbivi, tu humiliaris : ego tumui, tu attenuaris : ego inobediens exstiti, tu obediens scelus inobedientiæ luis : ego gulæ parui, tu inedia afficeris : me ad illicitam concupiscentiam rapuit arbor, te perfecta charitas duxit ad crucem : ego præsumpsi vetitum, tu subisti equleum : ego delector cibo, tu laboras patibulo : ego fruor deliciis, tu laniaris clavis : ego pomi dulcedinem, tu fellis gustas amaritudinem : mihi ridens congaudet Eva, tibi plorans compatitur Maria. Ecce rex gloriæ, ecce mea impietas, et tua claret pietas. En mea injustitia, et tua liquet justitia. » Ex hisce prorumpens in affectum gratitudinis subdit : « Quid, rex meus et Deus meus, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuisti mihi? Non enim inveniri potest in corde hominis, quod condigne talibus referatur præmiis. Numquid sagacitas machinari potest humana, cui comparetur miseratio divina! Nec est creaturæ moliri officium, quo juste Creatoris recompenset præsidium. Est autem, nate Dei, in hac tua admirabili dispensatione, est cui fragilitas mea in aliquo suppeditet, si tua visitatione compuncta mens, carnem suam crucifigat cum vitiis et concupiscentiis : et hoc cum a te conceditur, quasi jam tibi incipit compati, quia et tu pro peccato meo dignatus es mori. » Mortificantes ergo cupiditates nostras cum gratiarum actione et jubilo dicamus Christo id quod Sephora dixit Mosi marito suo, *Exod.* cap. IV, 25 et 26 : « Sponsus sanguinum tu mihi es ob circumcisionem, » imo ob crucifixionem et concisionem omnium membrorum tuorum; ut, sicut tu, sponse mi, ea propter me concidi permisisti, ita ego mea tui amore circumcidam et mortificem. Denique Christus in cruce pro nobis plagatus, tacite et amorose cuique inclamat : « Ecce in manibus meis descripsi te, » *Isaiæ* XLIX, 16, utique non calamo, sed clavo : non atramento, sed sanguine meo :

> Cernis ut in toto corpore sculptus amor,

ac vicissim :

> Cernis ut in toto sculptus, *imo tostus*, amore dolor,
> Respice me, me conde animo, me in pectore serva,
> Ille ego, qui casus hominum miseratus acerbos,
> Huc veni.

Lactantius in carmine *De Passsione Domini*, ita de ea canit :

> Cerne manus clavis fixas, tractosque lacertos,
> Atque ingens lateris vulnus, cerne inde fluorem
> Sanguineum, fossosque pedes, artusque cruentos.

« Agnosce, o homo, quam gravia sunt vulnera, pro quibus necesse est Dominum Christum vulnerari, » ait S. Bernardus serm. 3 *De Nativit.*, adeoque tot tantisque plagis vulnerari. Agnovit hoc S. Magdalena, quæ, ut refert Sylvester Prieras in ejus Vita, apud Surium, in Bauma pœnitens per

triginta annos, jugiter defixam in ea a S. Michaele crucem et oculis intuita, et mente contemplata est, ideoque perennes lacrymarum imbres effudit : « Christus ergo amor noster, nobis crucifixus est : » idemque vir est dolorum, quia vir amorum. Ubi enim dolor, ibi amor; nec sine dolore vivitur in amore : quia mensura doloris est amor, et amoris dolor. O amor, amor, amor, quantum amasti nos, quam pauci amant te! et hi quam parum amant te, et dolent pro te! quia non cognoscunt te. Da, Domine Jesu, ut amores tuos deinceps sentiam, non meos; dolores tuos, non meos : quia amor tuus amor meus, dolor tuus dolor meus. Nimio enim dolore, et longe majori amore parturivisti me. Merito dicebat S. Bonaventura : « Domine, nolo vivere sine vulnere, quia te vulneratum video. » Et S. Augustinus : « Hinc lactor ab ubere, hinc pascor a vulnere. » Et S. Paulus: « Christo confixus sum cruci : vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus. Ego stigmata Domini mei in corpore meo porto. » Et : « In his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. » Et S. Ignatius Martyr : « Amor meus crucifixus est. » Iterum S. Paulus : « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Et S. Bernardus : « Non decet sub capite spinoso membrum esse delicatum. » Et S. Elzearius comes Ariani ad Delphinam conjugem : « Si me quæris, ait, non alibi quam in vulneribus Christi reperies. » Denique : « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. »

E npla cis an- m.

Namque meum crucifixus amor crucifixit amorem,
Spemque meam fixit spes crucifixa cruci.

Hoc sapiebat, hoc sentiebat sponsa *Cantic.* II, 13, sponso suo occinens : « Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur. »

Porro hæ plagæ adeo Christo charæ et pretiosæ, nobisque admirandæ, amandæ et adorandæ sunt, ut eas Christus resurgens resumere voluerit, et servare, ac ostentare in cœlo per omnem æternitatem, idque viginti de causis et titulis, scilicet ut illæ sint *primo*, certissimi assumptæ carnis veræ, non phantasticæ, ut volebant manichæi, indices; *secundo*, atrocissimæ passionis testes; *tertio*, devictæ mortis aculei, et indubitata resurrectionis argumenta, quod scilicet idem numero Christi corpus crucifixum resurrexit, non aliud; *quarto*, ardentissimi amoris characteres, quibus, ut ait Isaias, in manibus suis descripsit nos, non calamis, sed clavis; *quinto*, illustrissimæ victoriæ de peccato, dæmone, morte et inferno trophæa; *sexto*, fulgida gloriosi corporis decora et triumphi; *septimo*, redemptionis nostræ tessera; *octavo*, obedientiæ usque ad mortem stigmata; *nono*, sacræ laborum et dolorum Christi reliquiæ; *decimo*, peccatorum omnium lytrum, quod jugiter Patri pro iis supplicando, Christus repræsentat; *undecimo*, tribulatorum consolatio; *duodecimo*, patientium exemplum; *decimo tertio*, afflictorum refugium; *decimo quarto*, pœnitentium incitamentum; *decimo quinto*, tentatorum asylum, juxta illud *Cantic.* II, 13 : « Surge, amica mea, speciosa mea, et veni : columba mea in foraminibus petræ, in caverna maceriæ; » *decimo sexto*, laborantium stimulus; *decimo septimo*, martyrum exemplar; *decimo octavo*, electis gaudium; *decimo nono*, reprobis in die judicii probrum; *vigesimo* tandem, angelis admiratio et stupor.

7. FRAMEA SUSCITARE. — Roganti : « Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? » respondit Christus se a suis plagatum, quos summe diligebat quasi cives et cognatos suos. Nunc eidem respondet Deus Pater, hoc suum fuisse decretum, ut percuteretur Christus, itaque aperiretur fons ille, qui in nos scaturiret aquas salutis, de quo vers. 1, qui idem est pastor bonus, hoc suo fonte sanans et satians oves infirmas, vagas et dispersas, ut illis vitam æternam procuret. Hunc enim locum intelligi de Christo in cruce transfixo, docet ipse Christus *Matth.* XXVII, 51, dum ait Apostolis : « Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte; scriptum est enim : Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis. » Vers. 7.

Ait ergo Deus Pater : « Framea suscitare ; » Tigurina : *Excitare, o gladie!* Chaldæus : *Denudare, o gladie!* Septuaginta : *Consurge, o gladie!* q. d. Evaginare, o gladie ! distringere, ut percutias et occidas Christum. Ubi nota : Hi imperativi capiuntur pro futuro ; significant enim Dei decretum de Christi morte futura, ex prævisa et permissa a se Judæorum malitia, *q. d.* Deus prævidens Judæorum malitiam fore tantam, ut si eis objiceret Christum, ipsi eum occiderent, decrevit eum ipsis objicere, permittereque ut ipsi eum occidant ad hoc, ut ejus passione et morte salvaret genus humanum. Ex Dei ergo decreto futurum est, ut evaginetur gladius, qui Christum occidat. Unde Vatablus vertit : *Excito te, o gladie!* S. Matthæus vero vertit, per futurum activum dicens : « Percutiam pastorem. » Et sic vertit hic Pagninus ut hebræum הך *hach*, id est *percute*, ponatur pro אך *ach*, id est *percutiam*, scilicet gladio per Judæos, objiciendo eis Christum, quos scio ejus neci inhiare, et mandando Christo, ut eorum plagas constanter excipiat et sustineat. Unde voci *percutiam*, respondet vox *convertam manum meam*, quæ sequitur. Hoc est quod ait S. Petrus *Actor.* II, 23 : « Hunc (Christum) definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis. » Sine enim hac Dei permissione, præscientia et decreto, Judæi omnibus suis viribus et consiliis non potuissent occidere Christum, imo nec capillum ei adimere. Sicut ergo Moses virga percutiens petram, *Exod.* XVII, 6, ex ea elicuit fontem, ex quo potavit totus populus : ita Deus Pater, cruce feriens Christum, ex eo elicuit fontem gratiæ, ex quo

omnes fideles bibunt et salvantur. Petra autem erat Christus, I *Corinth.* x, 4.

Framea quid? Nota : *Framea* a Gellio et Tacito vocatur lancea, vel telum oblongum : framea dicta nonnullis videtur a græco ῥομφαία transpositione litterarum, ut φ præcedat, quod in *f* vertitur. Unde pro *framea* Septuaginta hic vertunt, *romphæa*; inde framea extensa est ad significandum gladium. Quare pro *framea*, Aquila et Symmachus vertunt, *machæra*, id est, ut et alii passim vertunt, *gladius*. Hunc enim significat hebræum חרב *chereb*. Jam per frameam et gladium synecdochicῶs et catachresticῶs significantur clavi, lancea, et omnia instrumenta, quibus alicui mors infertur, uti Christo clavis, flagellis, spinis illata est. Isidorus lib. I *De Differentiis*, littera F, sic has voces distinguit, ut framea sit ensis utraque parte acutus, machæra ensis ex altera parte acutus. Simili modo ait Jeremias cap. XLVI, 7 : « O mucro Domini ! usquequo non quiesces ? etc. Quomodo quiescet, cum Dominus præciperit ei adversus Ascalonem, » etc. Et Ezechiel cap. XXI, 28 : « Mucro, mucro, evagina te ad occidendum; lima te, ut interficias et fulgeas. »

Pastorem meum. — Quem scilicet ego Deus Pater hominibus pastorem dedi, *Joan.* x.

Et super virum cohærentem mihi. — Hebraice עמיתי *amithi*, id est, ut Pagninus, *socium meum*; conjunctum meum; Symmachus, *virum populi mei*; Aquila et Theodotion, *contribulem meum*, id est mihi Patri consubstantialem secundum humanitatem, utpote Filio meo intime cohærentem per unionem hypostaticam. Unde Chaldæus vertit : *Super socium ejus, qui est similis illi*; Vatablus : *Super virum coæqualem mihi*; Syrus : *Super virum amicum meum*; Arabicus Antiochenus : *Super virum clarum*, sive illustrem et majestate præditum; Arabicus Alexandrinus : *Super virum ab iis qui civitatis ejus sunt*; Septuaginta vertunt : *Super virum civem meum*. Theodoretus pro *meum* legit *ejus*, illudque explicat de Apostolis et discipulis Christi, quasi dicat : Dei decreto Judæi percutient Christum, ejusque discipulos et Apostolos.

Humanitas Christi Patri et Spiritui Sancto affinis. Nota : Licet sola persona Filii, non Patris, nec Spiritus Sancti hypostatice assumpserit et terminarit humanitatem assumptam a Verbo, ac proinde solus Filius dicatur incarnatus et homo factus, non Pater, nec Spiritus Sanctus, tamen per hanc assumptionem ad personam Filii, humanitas assumpta intimam cohærentiam et affinitatem cum Patre et Spiritu contraxit. Sicut enim mulier, nubens viro, fit affinis ejus fratribus, ita ut ab eis vocetur soror, sitque eorum fratria, inquit Festus; ita multo magis humanitas, copulata Verbo, affinis facta est Patri et Spiritui Sancto, præsertim quia Pater et Spiritus Sanctus coeunt in eadem essentia divina cum Filio, uti fratres singuli essentiam humanam habent propriam et disparatam.

Percute (o framea) pastorem (Christum), et dispergentur oves, — id est Apostoli aliique fideles. Septuaginta in editione Vaticana habent : *Et avellite oves.*

Et convertam manum meam ad parvulos. — *Primo*, aliqui censent *parvulos* idem esse quod *oves*, puta Apostolos. Hinc Septuaginta vertunt : *Convertam manum meam ad pastores*. Videntur ipsi pro צעירים *tsoarim*, id est parvulos, legisse רעים *roim*, id est pastores, *q. d.* Ego Apostolos, qui pusillanimes, ut parvuli, fugerunt a Christo patiente, mox a fuga revocabo, et ad Christum reducam : convertam ergo in eis manum meam a plaga ad medelam, a dispersione ad congregationem. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et alii. *Secundo*, alii parvulos greges ab ovibus distinguunt, et τὸ *convertam manum*, referunt ad *percute pastorem*, q. d. Manum meam qua percussi pastorem, ejusque oves dispersi, convertam pariter ad parvulos ejus agnos, id est ad fideles communes et plebeios, ut similiter eos percutiam, castigem et affligam ; ut similes sint suo pastori, utque eos in virtute exerceam et roborem, atque in infirmitate eorum meæ gratiæ robur ostendam. Ita Theodoretus et Lyranus. Factum id est post Christi in cœlum ascensionem, quando primum a Judæis Hierosolymæ, deinde mox Romæ, totoque orbe mota est persecutio acris contra christianos, quæ per trecentos annos duravit usque ad Constantinum.

8. Et erunt in omni terra : partes duæ in ea dispergentur, — *q. d.* In toto orbe duæ hominum partes dispergentur et peribunt, scilicet Judæi et Gentiles ; quicumque enim manserunt in judaismo et gentilismo damnabuntur, sola tertia pars quæ erit christianorum, servabitur et salvabitur. Soli enim illi qui ex Judæis et gentibus convertuntur ad christianismum, salvantur. Ita S. Remigius, Albertus et Lyranus.

Secundo, Theodoretus, Arias et a Castro per terram accipiunt Judæam, de qua hic fuit sermo, *q. d.* In omni terra Judæa, e tribus partibus Judæorum, duæ permanentes in suo errore excidentur et peribunt, tertia electorum fidelium residua succrescet, et servabitur. Verum hoc laxe accipiendum; nam tertia pars Judæorum præcise non fuit conversa ad Christum : paucissimi enim crediderunt Christo et Apostolis. Unde Apostoli mox, iis relictis, profecti sunt ad gentes. Minus probabiliter Vatablus et alii exponunt de excidio Judæorum per Titum, *q. d.* Ex Judæis qui erunt post passionem Christi, duæ partes succidentur a Tito, tertia servabitur, sed multis tribulationibus probanda et affligenda. Nam hæc tertia pars non fuit fidelium : quia fideles et christiani ante excidium moniti a Deo, Hierosolyma excesserunt, itaque illud evaserunt. Ita Theodoretus et alii. Nota : Pro *dispergentur* Lovanienses legunt, *disperdentur* : hebraice enim est יכרתו *iiccaretu*, id est *exscindentur*; Septuaginta, *peribunt*; Chaldæus, *consumentur*. Rursum pro *deficient*, he-

braice יכועו *iicuau*, id est exanimabuntur, exspirabunt (1).

[Tertia pars hominum salvatur.] Anagogice, Emmanuel Sa exponit, *q. d.* In toto orbe duæ hominum partes erunt reproborum qui damnabuntur, tertia erit electorum quæ salvabitur. Hoc intellige moraliter, non mathematice, *q. d.* Duæ partes, id est longe plures damnantur, quam salvantur. Nam arithmetice tertiam hominum partem non salvari, patet ex eo quod tertia pars orbis non sit fidelis : nam Asiam, Africam et Indiam occupant paganismus et turcismus : sola pene Europa est christiana. Jam in Europa dimidia fere pars est hæreticorum, schismaticorum, politicorum et atheorum. Inter orthodoxos multi sunt concubinarii, multi qui odia fovent, multi injustorum bonorum possessores, multi ebriosi, etc. Conjice ergo quam parva pars sit proborum, qui soli habent spem salutis. Unde Christus : « Multi, ait, sunt vocati, pauci vero electi. » Et : « Spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam! » *Matth.* VII, 13.

Vs. 9. 9. ET DUCAM TERTIAM PARTEM PER IGNEM (*q. d.* Fideles probabo et purgabo igne persecutionum et tribulationum, ut purificentur instar argenti : perfectiores vero eodem excoquam, ut solidentur, perficiantur et splendeant instar auri. Nam in hoc igne aderit eis Dominus, quem invocabunt. Unde ait) : IPSE (scilicet populus meus fidelis, quem dixi esse tertiam hominum partem) VOCABIT (id est invocabit) NOMEN MEUM, ET EGO EXAUDIAM EUM. DICAM : POPULUS MEUS ES (*q. d.* Habeo te, amo, curo, protego quasi populum meum); ET IPSE DICET : DOMINUS DEUS MEUS, — *q. d.* Ipse vicissim me colet, amabit et invocabit quasi Dominum et Deum suum. Nam per ignem probatus et conflatus, dignus est qui reponatur in thesauris Dei, juxta illud *Sapient.* III, 5 : « Deus tentavit eos, et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos. » Et *Prov.* XVII, 3 : « Sicut igne probatur argentum, et aurum camino, ita corda probat Dominus. » Hinc de iis recte ait S. Hieronymus : « Tertiam hanc sanctorum partem, ne delicata esset et secura, quasi argentum et aurum per ignem duci et probari. » Sic se probatum asserit Job cap. XXIII, 10 : « Ipse, ait, scit viam meam, et probavit me quasi aurum, quod per ignem transit. » Quocirca sapienter monet Ecclesiasticus cap. II, 4, dicens : « Omne quod tibi applicitum fuerit, accipe : et in dolore sustine, et in humilitate tua patientiam habe : quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles (δεκτοὶ, id est *acceptabiles*, accepti, grati Deo) in camino humiliationis. » Quod ergo est ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixivium panno, sal carni, hoc tribulatio est viro justo. Vide dicta *Genes.* XXXIII, in fine (2). [Electi tur adversis, uti aurum igne.]

(1) Sanctius : « Mihi imprimis placet sermonem esse hic de obsidione Romanorum, et ita putat Hieronymus, Cyrillus et alii. » Sub tertia parte, quæ servanda dicitur intelligit in Christum credentes, in quo eum multi sequuntur ; alii, ut Joan. Mariana, J. D. Michaelis, intelligunt Judæos in ultimo bello cum Romanis servatos, qui gentem in nostram usque ætatem propagarunt ; alii demum ea quæ hoc et seq. versu dicuntur, ad caput sequens referunt. (Ackermann.)

(2) Qui tertiam partem christianos in bello Judaico servatos esse statuunt, hunc versum de persecutionibus christianorum intelligunt, ex quibus Ecclesia mundior exivit. Qui vero locum de Judæis servatis in bello cum Romanis explicant, sensum sic enarrant : Tertiam partem variis afflictionibus percutiam, donec castigati malis ad fidem in Christum convertantur. Cf. J. D. Michaelis loco citato. Ii tandem qui vers. 8, 9 et sequentibus jungunt, hæc de persecutionibus quas passi sunt Judæi a regibus Syriæ, et de liberatione ex eis exponunt. (Ackermann.)

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sicut Isaias cap. XIV, *sub typo casus Luciferi describit casum regis Babylonis; et Ezechiel cap.* XXVIII, *sub typo casus Cherubini describit casum regis Tyri; et David* Psalm. LXXI *et* LXXXVIII, *sub typo regni Salomonis depingit regnum Christi : atque idcirco quædam dicunt quæ magis typo, quædam quæ magis antitypo conveniant, uti solet fieri in parabolis et symbolis, ita facit et hic Zacharias. Nam sub typo afflictionis Jerusalem per Antiochum, et restitutionis ejusdem per Machabæos, describit afflictiones, restitutionem et celebritatem Ecclesiæ. Quocirca duplex hic est quasi sensus litteralis. Unus velut materialis, de Jerusalem et Machabæis; alter quasi formalis magisque intentus a Spiritu Sancto de Ecclesia et christianis. Nam ad litteram hic de Jerusalem et Machabæis esse sermonem, patet ex totius capitis contextu, ubi non aliud sonat quam Jerusalem, mons Oliveti, Remmon, Benjamin, Hananeel, Judas, lebetes, phialæ, etc., quæ omnia nulli alteri proprie competunt, nisi Jerusalem terrestri. Adde, quod gentes undequaque venturas dicat in Jerusalem ad celebrandum festum Tabernaculorum : hoc autem erat festum Judaicum. Ita Theodoretus, Palacius, Mariana et alii apud Eusebium lib.* VI Demonst. *lib.* XVIII. *Quod vero in Jerusalem non sistat acies Prophetæ, ut volunt Rabbini, sed per eam se extendat ad Ecclesiam, patet, quia multa dicit augustiora, quam ut Hierosolymæ conveniant, ut vers. 4, quod scindetur mons Oliveti, et vers. 8, quod exibunt aquæ vivæ de Jerusalem ad mare Orientale, et ad mare novissimum; et vers. 14, quod omnium gentium divitiæ congregabuntur in Jerusalem; et vers. 16, quod omnes gentes quotannis ascendent in Jerusalem ad celebrandum festum Tabernaculorum, etc. Cum ergo sciamus hæc plane non competere Hierosolymæ, dicendum est ea magis spectare ad Ecclesiam Christi, in eaque esse completa. Prædicit ergo Zacharias Jerusalem capiendam et vastandam ab Antiocho Epiphane, sed Deum pro ea contra Antiochum præliaturum per Machabæos, ideoque scissurum montem Oliveti : hinc Deum exaltandum esse in omni terra, ac Jerusalem fore securam et gloriosam, utpote cujus hostes Deus conteret, et in quam divitias gentium congregabit, adeo ut gentes quotannis eam adeant ad celebrandum festum Tabernaculorum, et ad adorandum Deum. Quocirca in ea copiam fore lebetum, phialarum, oblationum, victimarum, et gentium* (1).

1. Ecce venient dies Domini, et dividentur spolia tua in medio tui. 2. Et congregabo omnes
gentes ad Jerusalem in prælium, et capietur civitas, et vastabuntur domus, et mulieres vio-
labuntur : et egredietur media pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non aufe-
retur ex urbe. 3. Et egredietur Dominus, et præliabitur contra gentes illas, sicut præliatus
est in die certaminis. 4. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivarum, qui est
contra Jerusalem ad Orientem : et scindetur mons Olivarum ex media parte sui ad Orientem,
et ad Occidentem prærupto grandi valde : et separabitur medium montis ad Aquilonem, et
medium ejus ad Meridiem. 5. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam conjungetur
vallis montium usque ad proximum : et fugietis sicut fugistis a facie terræ motus in diebus
Oziæ regis Juda. Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. 6. Et erit in die

(1) Optime utrumque hujus capitis sensum secernit Cornelius in synopsi supra posita. Absolvimus itaque in sensu allegorico expositionem de prærogativis Ecclesiæ Christi in duobus cap. præced. incœptam.

QUARTUM igitur impedimentum, Synagoga superstes, sublatum erit, *primo*, per Hierosolymæ excidium, et reipublicæ Judaicæ dissolutionem, 1, 2; *secundo*, per Ecclesiæ ex gentilibus erectionem, 3, 4; *tertio*, per extremam Judæorum obdurationem et cæcitatem, 5-7.

Providæ Dei curæ, gratiarum abundantiæ, immunitati ab impedimentis procuratæ, conjungetur *gloria* conciliata,

PRIMO, ex amplissimo Ecclesiæ statu, qui provenit, *primo*, a divulgato per orbem universum Evangelio, 8; *secundo*, ab uno Christi in omnes imperio, 9; *tertio*, a dilatato regni gremio, 10; *quarto*, a securitate et immunitate ab interitu, 11.

SECUNDO, ex superiore præ omnibus eminentia, quam prodit et testatur, *primo*, adversantium tam gentium quam Judæorum profligatio, ruina ac desperatio, 12-15; *secundo*, ruinæ superstitum annua commemoratio, 16; *tertio*, honorem hunc detrectantium pœna et afflictio, 17, 19.

TERTIO, ex sanctitatis celebritate, quam sacrificiorum magnitudo et offerentium multitudo manifestat, 20, 21.

illa : Non erit lux, sed frigus et gelu. 7. Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox : et in tempore vesperi erit lux. 8. Et erit in die illa : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem : medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare novissimum : in æstate et in hieme erunt. 9. Et erit Dominus rex super omnem terram : in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum. 10. Et revertetur omnis terra usque ad desertum, de colle Remmon ad austrum Jerusalem : et exaltabitur, et habitabit in loco suo a porta Benjamin usque ad locum portæ prioris, et usque ad portam angulorum : et a turre Hananeel usque ad torcularia regis. 11. Et habitabunt in ea, et anathema non erit amplius : sed sedebit Jerusalem secura. 12. Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnaverunt adversus Jerusalem : tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, et oculi ejus contabescent in foraminibus suis, et lingua eorum contabescet in ore suo. 13. In die illa erit tumultus Domini magnus in eis : et apprehendet vir manum proximi sui, et conseretur manus ejus super manum proximi sui. 14. Sed et Judas pugnabit adversus Jerusalem : et congregabuntur divitiæ omnium gentium in circuitu, aurum, et argentum, et vestes multæ satis. 15. Et sic erit ruina equi, et muli, et cameli, et asini, et omnium jumentorum, quæ fuerint in castris illis, sicut ruina hæc. 16. Et omnes qui reliqui fuerint de universis gentibus, quæ venerunt contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent Regem, Dominum exercituum, et celebrent festivitatem Tabernaculorum. 17. Et erit : qui non ascenderit de familiis terræ ad Jerusalem, ut adoret Regem, Dominum exercituum : non erit super eos imber. 18. Quod et si familia Ægypti non ascenderit, et non venerit : nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum. 19. Hoc erit peccatum Ægypti, et hoc peccatum omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem Tabernaculorum. 20. In die illa erit quod super frenum equi est, sanctum Domino : et erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari 21. Et erit omnis lebes in Jerusalem et in Juda sanctificatus Domino exercituum : et venient omnes immolantes, et sument ex eis, et coquent in eis : et non erit mercator ultra in domo Domini exercituum in die illo.

V. 1. Bellitu Messiæ Judæum.

1. Ecce venient. — *Primo*, Judæi totùm hoc caput referunt ad tempus Messiæ, quem ipsi cum omnibus hisce bonis hic a Zacharia recensitis ad litteram exspectant. Verum errant : nam e 1600 annis funditus a Tito excisa est Jerusalem, templum, respublica et gens Judæorum, cujus desolatio durabit usque in finem mundi, ut ait Daniel cap. IX, vers. ult. Adde : Propheta hic dicit primo capiendam et vastandam Jerusalem, ac mediam Judæorum in ea partem ituram in captivitatem, quorum utrumque præsupponit Judæos in Jerusalem restitutum iri; non enim possunt capi et vastari, qui non sunt; ac deinde Deum pro iis pugnaturum, per Messiam scilicet, ut ipsi dicunt. Atqui hoc verum esse nequit : nam sic Judæi ante Messiam restituerentur, et obtinerent Jerusalem, in eaque florerent, quod tamen ipsimet negant. Dicunt enim restitutionem Hierosolymæ et Judæorum fore per vires et arma Messiæ; alioqui enim ante Messiam deberent ponere alium Messiam, qui Judæis Hierosolymam restitueret. Itaque hic seipsos elidunt Rabbini, et, ut vulgo dicitur, cornicum oculos configunt. Deinde vers. 14 dicitur : « Sed et Judas pugnabit adversus Jerusalem ; » hoc autem de Messia eorum dici nequit. Ipse enim orietur ex tribu Juda, utpote filius et successor Davidis et Salomonis, ac cum suis contribulibus Judæis restituet Jerusalem, ut ipsi dicunt. Insuper vers. 16 dicitur, quod omnes gentes ascendent ab anno in annum in Jerusalem, ut celebrent festum Tabernaculorum. Hoc autem ad litteram, ut sonat, fieri nequit, tum quia urbs Jerusalem non potest capere omnes gentes totius orbis; tum quia ipsi docent felicitatem et regnum Messiæ spectare ad Judæos, non ad gentes : gentes enim tunc Judæorum fore servos et mancipia, uti ipsi jam serviunt gentibus. Denique nonnulla, si ut sonant accipias de Jerusalem, absurda et ἀντίλογα sunt. Tale est quod dicitur vers. 21 : « Et erit omnis lebes in Jerusalem, et in Juda sanctificatus Domino, » sic enim tempore Messiæ, Judæi domi nullos habituri essent lebetes, in quibus coquerent carnes, ad quas tamen ipsi more patrum anhelant; sed omnes suos lebetes deberent consecrare Deo in templo. Quocirca vere S. Hieronymus hic ad vers. 11 : « Hæc, inquit, Judæi juxta litteram somniant : et nostri Chiliastæ, qui rursum audire desiderant : Crescite

et multiplicamini; et replete terram, et pro hujus vitæ continentia brevique jejunio bulbos sibi, et vulvas, et aves phasidis, et attagenem, nequaquam Ionicum, sed Judaicum repromittunt, de quibus vere potest Dominus dicere : Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia carnes sunt, etc. Nos autem cœlestem Jerusalem interpretemur Ecclesiam, quæ in carne ambulans non vivit secundum carnem, cujus municipatus in cœlis est. Postquam enim Dominus Jesus rex fuerit super omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus Sanctus loquitur per Prophetam : Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis; tunc unus Dominus erit, et unum nomen ejus, omni prava religione calcata, juxta illud : Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra ! Et alibi : Sicut nomen tuum, Deus, ita et laus tua in universa terra. »

Secundo, multi censent ad litteram Prophetam hic describere excidium Jerusalem per Titum, idque in pœnam Christi ab eis crucifixi, uti dixi cap. præcedenti, vers. 6 et 7. Ita Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII, S. Cyrillus, Theodoretus, Rupertus, Vatablus, Ribera, Sanchez, et propendere videtur S. Hieronymus. Verum obstant omnia sequentia. Deus enim non est præliatus contra Romanos vastatores Hierosolymæ, nec restituit Jerusalem post excidium Titi, nec effecit ut omnes gentes veniant adoratum in ea Deum, et celebratum festum Tabernaculorum, cum Jerusalem post Titum per 1600 annos excisa et desolata maneat usque in hodiernum diem.

Dico ergo : Ad litteram significatur hic Jerusalem capienda ab Antiocho Epiphane, et restituenda a Machabæis, uti probavi in Prooemio, idque docent Palacius, Mariana et a Castro, ipseque rei eventus, ut patet ex libris *Machab.*, præsertim lib. I, cap. I, 22 et seq.

Porro sub typo vastationis Jerusalem, depingitur hic vastatio Ecclesiæ, præsertim primitivæ, quæ facta est a Nerone, Trajano et aliis gentilibus imperatoribus. Tunc enim templa ab eis capta et eversa sunt; fideles alii bonis, alii libertate, alii vita privati. Ecclesia enim capi et vastari dicitur, cum ejus fideles capiuntur et vastantur. Ita Arias. Unde Glossa censet hic describi persecutionem Ecclesiæ factam a Cosroe, rege Persarum, et ab Homar, rege Arabum : nam uterque expugnavit Jerusalem, et cives partim occidit, partim abduxit, partim tributis subjecit : quæ servitus duravit usque ad Godefridum Bullonium, qui loca sancta christianis pugnando restituit. Ita Glossa.

Anagogice, significatur hic vastatio Ecclesiæ futura per Antichristum, quem Judæi recipient quasi suum Messiam. Ille enim longe gravius quam Nero, Decius aliique tyranni in eam sæviet, uxores fidelium violabit (erit enim luxuriosissimus), omnia jura humana et divina pessumdabit, præsertim Hierosolymæ, ubi violenter quasi tyrannus sedebit, ponetque thronum tyrannidis suæ, uti diserte docet S. Joannes *Apoc.* XX, 8. Loquens enim de Gog et Magog, qui erunt milites et duces Antichristi, ait : « Et ascenderunt super latitudinem terræ, et circuierunt castra sanctorum, et civitatem dilectam, » puta Jerusalem, in quam se recipient christiani, ut eos trucident. Unde in Jerusalem ab Antichristo occidentur Elias et Henoch, uti docet S. Joannes *Apocal.* XI, 8 et sequent. Ita Lyranus, Dionysius et alii.

Et hoc sensu vera erit sententia Judæorum, qui dicunt hæc spectare ad ultima tempora, quibus veniet Messias; sed errant, dum putant Messiam restituturum judaismum, non christianismum, ideoque Judæis daturum bona temporalia, non spiritualia. Itaque Judæis hæc et similia loca Scripturæ objicientibus, respondere possumus, nos quoque ea intelligere de adventu Messiæ; sed de primo ad litteram, de secundo anagogice. Nam cum secundus Messiæ adventus sit futurus in fine mundi, non possunt de eo ad litteram intelligi, quæ hic de restitutione et celebritate Jerusalem dicuntur, quodque quotannis ad eam venient omnes gentes celebraturæ festum Tabernaculorum; si enim instabit tunc finis mundi, instabit ergo quoque finis festorum hujus vitæ, ac consequenter festum Tabernaculorum deinceps non ad litteram, sed anagogice celebrabimus in cœlo.

2. EGREDIETUR MEDIA PARS CIVITATIS IN CAPTIVITATEM. — Qui hæc de excidio Jerusalem per Titum accipiunt, ita exponunt, *q. d.* Media pars civium occidetur et capietur, reliqua pars fidelium monita a Prophetis fugiet ex urbe, et salvabitur, uti præmonuit Christus *Matth.* XXIV, 16. Ita Theodoretus et Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII. Verum longe potior pars occisa fuit : pauci enim capti fuere, cum tamen Propheta hic mediam partem captam asserat. Nam Josephus lib. VII *Belli*, cap. XVII, ait mortua fuisse Judæorum undecies centena millia, capta vero duntaxat 97 millia. Rursum christiani non salvati sunt in urbe, uti hic ait Propheta, sed extra. Quocirca Rupertus, Ribera et alii sic explicant, *q. d.* Altera pars civium Hierosolymæ sub Tito capietur, altera vero non auferetur ex urbe : quia in ea occidetur, aut fame et ærumnis conficietur et morietur. Vers.

Verum jam probavi hæc spectare ad excidium Jerusalem per Antiochum, non per Titum; sub Antiocho ergo hæc contigisse patet ex libris *Machab.*, ac nominatim ex lib. II, cap. V, 14, ubi dicitur : « Erant toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venumdati. » Rursum, multi ex Judæis partim metu, partim malitia consenserunt Antiocho, ideoque manserunt in urbe, cæterosque expilarunt, de quibus dicitur I *Machab.* I, 55 :

« Et congregati sunt multi de populo ad eos qui dereliquerant legem Domini, et fecerunt mala super terram : et effugaverunt populum Israel in abditis, et in absconditis fugitivorum locis. » Et de his ait Zacharias : « Et reliquum populi non auferetur ex urbe, » quia scilicet dedent se Antiocho, aut certe ab eo vincientur. Media enim pars hic non præcise et arithmetice, sed moraliter accipienda est, *q. d.* Una pars civium egredietur in captivitatem; altera in urbe remanebit, vel vincta, vel transfuga.

Vers. 3. 3. ET EGREDIETUR DOMINUS, ET PRÆLIABITUR CONTRA GENTES. — Hebraice בגוים *baggoim*, id est *in gentibus*; quod dupliciter accipi potest. *Primo*, *q. d.* Cum gentibus, scilicet cum Tito et Romanis, præliabitur Deus contra Judæos. Ita Cyrillus et Theodoretus. *Secundo*, *baggoim* melius vertas *in gentes*, id est contra gentes, ut vertunt Noster, Chaldæus et alii; quin et Septuaginta in editione Vaticana; nam in Complutensi habent, *in gentibus*. Loquitur ad litteram de præliis Machabæorum miraculosis contra Antiochum, in quibus Deus per angelos etiam visibiliter apparentes, pro Juda decertare visus est, ut patet II *Machab.* cap. X, 29, et cap. XI, 8, et cap. XV, 12.

SICUT PRÆLIATUS EST IN DIE CERTAMINIS, — scilicet famosi illius et celeberrimi, quo contra Pharaonem decertavit, eumque protrivit in mari Rubro, ut habet Chaldæus. Quocirca Judas Machabæus suos spe opis divinæ animans ad prælium, dicebat : « Mementote qualiter salvi facti sunt patres nostri in mari Rubro, cum sequeretur eos Pharao, » etc., I *Machab.* IV, 9.

Sub hoc Machabæorum typo, parabolice significatur victoria Christi de gentilismo, *q. d.* Christus gentes olim Deo adversas sibi subjiciet per Evangelium, earumque peccata merget in baptismo, « sicut præliatus est in die certaminis, » id est, sicut olim in hujus rei typum decertans contra Pharaonem et Ægyptios in mari Rubro, ibidem eos demersit. Ita S. Hieronymus.

Anagogice, significatur prælium Christi contra Antichristum (hujus enim typus et præcursor fuit Antiochus, æque ac Pharao), Gog et Magog, quos juxta Jerusalem e cœlo profligabit, interimet et deturbabit in tartara, uti docent Apostolus II *Thessal.* II, 8, et S. Joannes *Apoc.* XX, 9 et seq. Ita Lyranus, Hugo et Dionysius. Rursum significantur lis et certamen Christi contra omnes impios in die judicii, quos sua sententia condemnabit, suaque potentia adiget in gehennam, dicens : « Ite, maledicti, in ignem æternum. »

Vers. 4. 4. ET STABUNT PEDES EJUS IN DIE ILLA SUPER MONTEM OLIVARUM (1). — Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* cap. XXXIX, legit : *Stabunt pedes ejus in Elæone*, id est in monte Oliveti; ἔλαιον enim Græcis est oleum. Descendet enim Deus cum suis angelis in hunc montem, ut ex eo propugnet Jerusalem, et Antiochi copias profliget, ideoque pedibus suis calcando montem, eum tremefaciet et discindet, de quo mox. Dicitur hic mons Oliveti, vel Olivarum, ab ubertate frequentium crescentium in eo olivarum, qui alias mons sanctus, et mons inclytus vocatur. A Jerusalem distat stadiis quinque, et ab ea valle Cedron interjacente dispescitur. Sub hoc typo significatur Christus Deus factus homo, staturus et versaturus in monte Oliveti, ibique in oratione pernoctaturus, Apostolos docturus, et passionem inchoaturus. Ibi enim orans in horto captus est, sicut ex eodem quasi rex et Messias, triumphans ingressus est urbem cum ramis olivarum in die Palmarum. Ex hoc quoque gloriosus coram suis discipulis ascendit in cœlum, *Actor.* XII. In monte ergo Oliveti cœpit et consummavit, uti redemptionem nostram, ita et Ecclesiam suam. Ibidem enim ascendens jussit Apostolis, dixitque : « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ, » *Actor.* I, 8.

Mons Oliveti qualis?

Quocirca mons Oliveti symbolum est Ecclesiæ e gentibus Christo obedientibus collectæ, in qua stant et requiescunt pedes Christi : olea enim deditionis, subjectionis, obedientiæ, reverentiæ et cultus est hieroglyphicum. Olim enim cum populi se principi cuipiam dedebant, prætendebant ramos olivæ, quasi pacem petentes, uti docet Servius in *Æneid.* VIII; unde noster Martinus de Roa lib. IV *Singul.* cap. V, hujus loci hunc dat sensum, *q. d.* Montes olivarum, id est Romani qui totius orbis imperio potientur, ad Jesu Christi pedes se abjicient, cum eum respuent Judæi. Ita S. Ambrosius in cap. XXI *Lucæ*, et Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII, docent Ecclesiam in Olivarum monte significatam. Hac de causa Christus crebro in monte hoc oravit et versatus est, ex eoque ascendit in cœlum, ut significaret in Ecclesiam gentium se transiturum, ac in eam misericordiam suam et munera diffusurum. Sic *Psalm.* LI, 10, dicitur : « Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum, *q. d.* Divites sperant in suis divitiis, uti præcessit : at ego spero in misericordia Dei, illi ramos olivæ prætendo, meque supplicem ad illius pedes abjicio, illi me dedo, illum pronus adoro : victum me illius magnitudine confiteor, manus do; ideoque veniam et misericordiam, quæ supplicibus debetur ac victis, consecuturum me non dubito. Addit vero « in æternum, » quia oliva æternitatis est symbolum, teste Pierio : tales autem esse debent qui se Deo dedunt, ut in vitæ ratione perseverent, eorum dis-

Symbolum est Ecclesiæ Gentium, cur?

(1) Sequuntur imagines, quibus notatur auxilium divinum Judæis graviter a Syris afflictis præstitum, quo fiet, ut omnia impedimenta quæ libertati eorum objecta erant, superent, seque ab immani hostium suorum imperio post multos exantlatos labores expediant. Complementum hujus prophetiæ vide in libris *Machab.*, et in Josephi *Archæolog.* lib. XII, cap. VII; lib. XIII, cap. I-VIII. (Ackermann.)

similes qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. Ideo Paulus *Rom.* XI, 17, gentes dicit ex oleastro factas olivas, quia fidem quam semel accepit Ecclesia Gentium, nunquam deseret, nec a Christi religione deficiet, uti defecerunt Judæi. Sic *Psalm.* CXXVII dicitur : « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ, » *q. d.* Suscitabo tibi filios subjectos et obedientes, æque ac inter se concordes et pacificos ; oliva enim subjectionis et pacis est symbolum, ut dixi. Plures analogias olivæ et Ecclesiæ animæque sanctæ, recensui *Jerem.* XI, 16.

Anagogice, significatur Christus in monte Oliveti deturbaturus Antichristum, cum ipse instar Christi ex eodem volet in cœlum conscendere. Ita S. Hieronymus in *Daniel.* XI, Damascenus lib. IV *De Fide*, cap. XXVII, Anselmus in II *Thessal.* II, Lyranus, Hugo et Dionysius. Rursum in die judicii cum omnibus angelis descendet in montem Oliveti, qui imminet valli Josaphat, ut ibi judicet, et disceptet cum omnibus gentibus, ut ait Joel cap. III, 2.

QUI EST CONTRA JERUSALEM AD ORIENTEM. — Alludit ad ascensionem Christi : Christus enim in monte Oliveti ascendit in cœlum, ut ex vinea Judæorum sylvescente ostenderet se fecisse olivetum, id est Ecclesiam fertilem oleis, id est sanctis, piis, misericordibus, lucidis et Spiritu Sancto impinguatis. Ita Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII; unde ait : « Qui est contra, » vel oppositus veteri « Jerusalem, » et Synagogæ « ad Orientem ; » quia Ecclesia prælata est Synagogæ et propinquior facta soli justitiæ, id est Christo, ut ejus orientis primos radios fidei, gratiæ omniumque charismatum excipiat, ita ut ejus respectu Jerusalem esset ad Occasum : quo significabat Synagogam excæcandam esse, ideoque ruituram in adventu Christi. Hinc et Christus facie aversa a Jerusalem, spectans Occidentem, crucifixus est, indeque ex Apostolorum institutione christiani orant conversi ad Orientem, et templa respiciunt Orientem, in quibus imago Christi crucifixi Occidentem prospicit, quam qui adorant necessario Orientem spectant. Ita Damascenus lib. IV *De Fide*, XIII, et alii. Pari modo Christus in monte Oliveti ascendit in cœlum, facie a Jerusalem aversa (ut ex vestigiis pedum ejus lapidi impressis, quæ etiamnum visuntur, liquet), conversus ad Occidentem, et Romanam spectans Ecclesiam, ad quam ipse S. Petrum Vicarium suum et S. Paulum doctorem gentium misit, ut eo sedem Ecclesiæ transferrent. Ita Adrichomius in *Descript. Terræ sanctæ*, agens de monte Oliveti.

Christus facie aversa a Jerusalem, spectans Romam crucifixus est, et ascendit in cœlum.

Nota : Olim extra Jerusalem siti erant duo montes oppositi, scilicet ad Orientem mons Oliveti, cui ex adverso ad Occasum oppositus erat mons Calvariæ, in quo crucifixus est Christus, qui olim erat extra urbem, sed jam est intra eam. In ipsa vero urbe erant duo vicini montes, scilicet Sion respiciens Austrum, in quo erat arx David, et Moria respiciens Septentrionem, in quo ædificatum est templum. Inter hos duos montes erat brevis vallis domibus civium referta, quæ Mello et Tyropæon est dicta.

ET SCINDETUR MONS OLIVETI. — S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Burgensis, Palacius, censent hanc scissionem fore quadrifidam in modum crucis, ad quatuor mundi plagas, ita ut mons Oliveti scindatur primo ab Oriente in Occidentem, deinde duæ illæ partes discissæ rursum scindantur ab Aquilone in Meridiem. Verum Chaldæus, Eusebius, Lyranus, Vatablus, Ribera, Sanchez et alii censent eum scindendum in duas duntaxat partes, scilicet versus Orientem et Occidentem per medium, ita ut una pars scissi montis vergat (unde pro *separabitur*, Septuaginta vertunt *inclinabit*; Tigurina, *deflectet*; Pagninus, *recedet*) ad Austrum, altera ad Aquilonem, et inter utramque media sit prærupta vorago, sive vallis profunda, quæ conjungatur valli Josaphat, sive Cedron, indeque valli montis Sion, ita ut Judæi qui fugient ex Sion et urbe per vallem Josaphat, transituri sint per vallem factam in monte Oliveti discisso.

Quæres, quando et quomodo contigit hæc montis Oliveti scissio? Qui putant agi hic de obsidione et excidio Jerusalem per Titum et Romanos, varie hæc exponunt. Aliqui enim per scissionem montis Oliveti parabolice accipiunt schismata et seditiones Zelotarum aliorumque Judæorum in urbe. Alii, ut Theodoretus, censent montem Oliveti vocari exercitum Romanorum, qui eum montem occupavit : divisum vero montem dici, quia ad alia civitatis loca obsidenda et oppugnanda divisus fuit Romanorum exercitus, eo quod urbs versus montem Oliveti, ob vallem sive voraginem Cedronis interjectam, difficilior esset aditu et expugnatu. Noster vero Sanchez tripliciter exponit : *Primo*, suspicatur in obsidione Romanorum, montem Oliveti ingenti terræ motu revera fuisse divisum, etiamsi id non dicat Josephus, nec ullæ historiæ, sicut nec meminerunt terræ motus sub Osia, quem tamen contigisse docet hic Zacharias. *Secundo*, castra Romanorum in monte hoc ita a Tito fuisse disposita, ut ab Oriente in Occidentem paterent et porrigerentur, atque hinc inde ad Aquilonem et Meridiem duas partes relinquerent, præruptum vero grande esse vallem Cedron, quam etiam occuparunt Romani : vallis enim nil aliud est quam montium scissura, *q. d.* Cedronis profunditas non muniet Judæos, nec impediet Romanos, quominus urbem invadant et occupent; quia omnia suo milite complebunt. *Tertio*, *q. d.* Titus profundissimam voraginem Cedronis, quæ inter urbem et castra sua in monte Oliveti sita interjacebat, urbemque muniebat, comportatis aggeribus ita implebit et complanabit, ut per eam facilis militibus ad muros invadendos sit accessus. Id enim eum fecisse in aliis vallibus, docet Josephus lib. VI *Belli*, cap. IV

Et in ipsa Cedronis valle aggeres esse constructos et muros docet idem Josephus lib. VI, cap. XIII. Favent Septuaginta, qui dicunt vers. 5, obturatam esse vallem montium: scissum ergo dici montem Oliveti, quia ex illo Romani præciderunt saxa, eaque cum terra devolverunt in subjectam vallem Cedronis, iisque eam impleverunt. Quocirca ait Propheta: « Fugietis, » o Judæi, « ad vallem montium meorum, » id est in urbem, ad spatium quod inter montem Moriam et montem Sion (ubi erat templum Dei) interjacet: « quia conjungetur vallis montium, » id est vallis Cedron, quæ inter montem Oliveti et montem Sion interjacet, « usque ad proximum, » scilicet montem Oliveti: Titus enim muro cinxit civitatem, ducto per Cedronem ad montem usque Oliveti. Verum solum decima legio Romanorum constitit in monte Oliveti, qui erat ad Orientem urbis: reliquus vero Titi exercitus obsedit urbem ex parte septentrionali, in loco qui dicitur Sapha, vel Scopos, situsque erat ex opposito duarum turrium, quæ vocabantur Psephina et Hippicus, uti diserte ait Josephus lib. VI *Belli*, cap. V. Itaque Titus obsedit urbem plane juxta montem Calvariæ. Hic enim erat pene ex adverso Psephinæ, ubi Judæi crucifixerunt Christum, ut notat Adrichomius in *Descriptione Jerusalem*, et alii; ut Judæi cognoscerent Titum advenisse ad hoc, ut esset necis Christi ultor, ibique eos plecteret, ubi ipsi Christi parricidium, imo deicidium commiserant. Tandem vero Titus, ut celerius urbem occuparet, eam circumcirca cinxit muro, in quo 40 castella constituit, idque opus perfecit spatio tridui, itaque Judæos ad famem et extrema adegit. Quare non est verisimile ipsum vallem Cedronis implesse et complanasse. Josephus enim lib. VI, cap. IV, tantum ait eum complanasse vallem, quæ erat inter castra sua sita in Scopo, ad Septentrionem; non vero vallem montis Oliveti, quæ erat ad Orientem. Deinde Titus totus fuit in muro urbi circumducendo, isque unus occupabat milites omnes. Murus enim hic in circuitu erat 39 stadiorum, hoc est quinque pene milliarium, uti ait Josephus. Adde non agi hic de tempore Titi et Romanorum, sed Antiochi et Machabæorum, uti dixi initio.

Dico ergo ex hoc loco videri, quod tempore Antiochi et Machabæorum fissus sit mons Oliveti, dum Deus cum angelis in eum descendit, etsi id non narretur in libris *Machab.* nec alibi; sicut non narratur in libris *Regum* terræ motus qui contigit sub Ozia, et alia multa. Hunc sensum exigunt verba ipsa, et temporis ratio: de Machabæorum enim ævo hic agitur: ita a Castro, et Paulus a Palacio, qui ita scribit: Credo hanc prophetiam impletam ante Machabæorum victorias, quando multa signa visa in cœlo sunt, scilicet equites per aera discurrentes, cohortes armatæ, cursus equorum, II *Machab.* V. Hæ enim cohortes erant angelorum, cum quibus veniebat Dominus in specie visibili: veniente ergo Domino, tremuit mons (nam cum egreditur Deus, terra movetur et concutitur, *Psalm.* LXVII, 9). Ex tremore vero discissus est in quatuor partes, significans discissionem et divisionem Judæorum ex patria sua in quatuor mundi plagas. Hæc Palacius.

Porro scissio hæc montis fuit typus scissionis ejusdem in fine mundi, ut mox dicam; sed inter alia repræsentabat præsentes, tum fugas, ob instantes ab Antiocho clades; tum scissiones et schismata Judæorum, dum alii Machabæis adhærerent, alii Antiocho: rursum alii Antiocho et Syris, alii Ptolemæo et Ægyptiis faverent.

Simili modo sub Constantio imperatore, et S. Cyrillo patriarcha Hierosolymitano, anno Domini 353, crux sole fulgentior pleno die cœlitus apparuit supra montem Oliveti (et forte eo quoque allusit hic Zacharias) eum quasi signans et instar crucis secans, ut repræsentaret schisma Ecclesiæ quod faciebant Ariani, et Constantium eorum fautorem moneret S. Crucis, et Crucifixum Dei Filium Patri ὁμοούσιον esse adorandum ut verum Deum, uti eum adorarat illius pater Constantinus, qui proinde per vexillum crucis divinas de Maxentio aliisque hostibus victorias obtinuit; quasi Christus ex alto orthodoxis a Constantio vexatis intonaret: Confidite, ego vici mundum cruce, et vos eadem vincetis Arianos. Quocirca tota civitas hoc crucis signo excitata ad ecclesiam cucurrit, Deum Deique Filium laudans et celebrans; quin et multi Judæi ac Gentiles, viso hoc radiante in cœlis crucis signo obstupuerunt, et ad Christum conversi sunt. Rem gestam et a se visam fuse perscribit S. Cyrillus ad Constantium imperatorem in fine *Catech. mystag.* Eadem breviter sic narratur in *Actis Artemii martyris*, die 19 octobris, apud Surium: « Quo quidem tempore, cum expugnatus esset Magnentius, signum crucis maximum mirifice apparens, adeo ut mirabili splendore superaret lucem diei, visum est Hierosolymis circa tertiam diei horam, cum esset dies festus qui dicitur Pentecoste, pertingens a loco qui dicitur Calvaria, usque ad montem Oliveti. » Sic et Sozomenus lib. IV, cap. IV; Socrates lib. II, cap. XXIV, et ex iis Baronius anno Domini 353.

Similis fuit Christi apparitio in monte Oliveti, anno Christi 419, quam ex Marcellini chronico ita recenset Baronius: « Anno Christi 419, multæ Palæstinæ civitates villæque terræ motu collapsæ sunt. Dominus noster Jesus Christus semper ubique totus, super montem Oliveti Hierosolymæ vicinum sese de nube manifestavit. Multæ et tunc utriusque sexus vicinarum gentium nationes tam visu, quam auditu perterritæ atque credulæ sacro Christi fonte ablutæ sunt, omniumque baptizatorum in tunicis crux Christi salvatoris, divinitatis nutu extemplo pressa refulsit. Cujus rei adeo admirabilis occasione, de tempore adventus Domini ad judicandum cœpti sunt ubique misceri

sermones, quod ex Danielis prophetæ vaticinio, cap. VII, jam prænuntiatus esset adventus filii hominis in nubibus; et Zacharias, cap. XIV, de ipso loco adventus ejus super montem Oliveti prædixerat. Et angeli de Christo in monte Oliveti in cœlum ascendente Apostolis prænuntiarant : Quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, ita veniet. Cujus occasione scripsisse videtur Hesychius epist. 79. *ad S. August.*, *de Novissima die*, quæ, cum præcessissent tot signa (ut ait), jam videretur instare. Cui respondens S. Augustinus *epist.* 80, prolixe disputat de novissimi diei tempore. » Hucusque Baronius occasione Melaniæ junioris, quæ eodem anno seorsim a conjuge Piniano vitam egit monasticam, ac in cella apud montem Oliveti per 14 annos clausa perseveravit, duxitque in angusto loco vitam angelis similem.

Similis fuit in eodem monte apparitio tempore belli sacri, qua christiani animati Hierosolymam expugnaverunt. Rem gestam narrat Wilhelmus Tyrius lib. VIII *Belli sacri*, cap. XVI, defatigatis christianis in oppugnatione Hierosolymæ, ideoque dilabentibus : « Ecce, ait, adfuit rebus desperatis virtus divina. Nam de monte Oliveti miles quidam, qui tamen postea non comparuit, splendidum et refulgentem ventilando clypeum, signum dabat nostris legionibus ut redirent in idipsum, et congressum iterarent. Quo signo exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus in mœnia conscendit, quem alii secuti, illico ejus jussu effregerunt portam S. Stephani, per quam totum in urbem induxerunt christianorum exercitum. » Itaque a christianis capta est Hierosolyma anno Domini 1099, die 15 julii, feria sexta, qua Christus moriens de morte triumphavit. Juvit oraculum viri sancti, qui habitans in monte Oliveti prædixerat urbem illo die esse capiendam, ait Tyrius cap. XVII. Unde et ante oppugnationem urbis, christiani nudis pedibus cum multa devotione, cantantes litanias cum crucibus processerunt usque ad montem Oliveti, ait idem cap. XI. Ad has similesque apparitiones respexisse hic Zachariam, vel potius Spiritum Sanctum probabile est. Unde mystice Lyranus hunc Zachariæ locum explicat de capta Jerusalem a Godefrido Bullonio et christianis : urbis enim capiendæ signum eis datum est a monte Oliveti, uti jam dixi ex Tyrio.

Denique nonnulli hæc conditionate exponunt, *q. d.* Deus ita tutabitur vos, o Hebræi, ut si opus sit ad vestram tutelam findere montem Oliveti, ut per eum manus hostium effugiatis, id revera facturus sit, sed tanto molimine non erit opus : poterit enim ipse mille aliis modis vos protegere. Simile est *Isaiæ* XI, 15, et *Zachar.* X, 11. Ita a Castro.

Allegorice. Jam parabolice et quasi allegorice, mons Oliveti est Ecclesia, ait Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII. Hic scissus est, cum ibi a Christo ascendente jussi sunt Apostoli ire in mundum universum, et prædicare Evangelium omni creaturæ, indeque in quatuor mundi plagas diviserunt et sparserunt se, Christique fidem et Ecclesiam. Rursum scissio hæc montis denotat commotionem et contritionem gentium, audito Christi Evangelio, juxta illud *Lucæ* III, 5 : « Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas. » Sed earum pars una mansit ad Aquilonem, id est in suo infidelitatis et impietatis frigore perstitit : Aquilo enim frigidus significat frigidos, ac ex infidelitate et peccato torpentes, altera vero ad Austrum vergens significat fideles, qui calent charitate et fervent Spiritu Dei : Auster enim est calidus. Hujus rei symbolo vidit Ezechiel gloriam Dei, id est Deum gloriosum sedentem in curru Cherubico, et quatuor Cherubinis stipatum ex templo Judaico evolare in montem Oliveti. Sic enim ait cap. XI, 23 : « Et ascendit gloria Domini de medio civitatis, stetitque super montem qui est ad Orientem urbis, » puta supra montem Oliveti, ut ex hoc monte exspectet et spectet novam Jerusalem, quasi phœnicem ex veteris cineribus resurgentem in Sion, puta Ecclesiam Christi, ut ibidem dixi. Porro Glossa per scissionem montis Oliveti accipit schisma Græcorum a Latinis : ad Orientem enim habitant Græci, qui divisi sunt a Latinis habitantibus ad Occidentem. Unde ait : « Et fugietis, » id est fugere debetis ad obedientiam Ecclesiæ Romanæ, cujus montes magni, scilicet SS. Petrus et Paulus, sunt patroni.

Ana... ce, f... tur... Oli... deb... cens... tichr... Anagogice, findetur mons Oliveti, cum Antichristus ex eo volet in cœlum conscendere : nam a Christo deturbatus corruet, et terra, puta mons dehiscens, vivum eum absorbebit, uti dixi II *Thessal.* II, 8. Hoc est quod ait S. Joannes *Apocal.* XIX, 20 : « Apprehensa est bestia (puta Antichristus), et cum ea pseudopropheta, etc. Vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardenti sulsulphure. »

Et in... judi... Rursum in die judicii, Christus judex descendet in montem Oliveti : unde tunc eum sua majestate et potestate, ingenti terræ motu concutiet, ut ipse quasi præ horrore et veneratione Christi judicis contremiscat; simul ut hoc terræ motu se findat, amplietque vallem Josaphat, ad capiendum omnes homines judicandos ibidem a Christo. Si enim Deus daturus legem, in Sina descendens concussit montem, *Exod.* XIX, multo magis id faciet descensurus ad judicium. Idipsum diserte docet S. Clemens Romanus lib. VII *Constitut. Apostol.* cap. XXXIII : « Mons ipse, ait, Oliveti gloriæ venientis cedet, et in quatuor partes dissectus, longissime diffugiet, ut tribunali judicis theatrum totius orbis assistat. Trepidatio vero hominum tanta erit, ut insani diffugiant in mediam vallem, quæ futura est amplissima; cum montibus remotis conjungenda sit cum omni circumposito campo. » Hoc sane verbis Zachariæ valde congruit. Ita inter alios Emmanuel Sa, et

Josephus a Costa lib. IV *De Tempor. noviss.* cap. XIII et XIV, et Leonardus Lessius lib. XIII *De Divinis attrib.* cap. XXI, in fine : « Indicat, inquit, Zacharias montem Olivarum (juxta quem vallis Josaphat) scindendum in quatuor partes, ut fiat maxima planities, in qua excipiantur judicandi. » Insuper hæc scissio montis repræsentabit separationem Australium, id est ferventium et electorum ab Aquilonaribus, id est frigidis et reprobis. Illi enim erunt Orientales, quia orientur eis lux et gloria sempiterna : hi vero erunt Occidentales, quia ibunt in occasum et mortem æternam.

PRÆRUPTO GRANDI VALDE, — id est *magna voragine*, ut vertunt Septuaginta; vel *valle*, ut Chaldæus, quæ ex scissione montis profunde patescet, et hiabit. Parabolice hic hiatus significat Hierosolymæ ruinam et desolationem, quando Apostolis abeuntibus ad gentes, Judæi infideles paulo post a Tito vastati, in profundum quasi barathri demersi sunt, justa Dei vindicta.

Anagogice, significat hiatum grandem montis Oliveti et vallis Josaphat futurum in die judicii, quo reprobos omnes ibidem consistentes dehiscens terra mittet in tartara. Hiatus ergo hic et vorago erit profundissima : nam a valle montis Oliveti extendet se usque ad infernum, qui est in centro terræ. In die ergo judicii proprie et plane adimplebitur hæc prophetia, fietque fissura montis Oliveti, et vorago ingens usque ad tartarum, ita ut in ipsum prospiciant non tantum reprobi, sed et electi Dei, gaudeantque mirifice quod horridum illud ignis barathrum, in quo videbunt tot impios demergi, per gratiam Christi evaserint. Hanc voraginem horribilem in spiritu vidit S. Carpus, eamque ex ore ejus ita describit S. Dionysius Areopagita epist. 8 *ad Demophilum*, dicens : « Referebat (Carpus) se vidisse domum in qua consistebat, primum vehementer agitari, ac demum a summo culmine per medium dividi, etc. Ipsum quoque solum instar vasti tenebrosi cujusdam profundi, discissum se vidisse ait, atque viros illos quibus mala imprecatus fuerat, ante se ad os illius profundæ voraginis stare trementes ac miserabiles, et qui ab ipsa pedum suorum labilitate jam mergendi viderentur. Porro ab inferiori parte voraginis serpentes cernebat emergere, qui circa illorum pedes ita instabiles ac nutantes, interdum quidem in globum colligi, et gravari una atque pertrahere, interdum vero dentibus et caudis, ore, gutture, linguis, ac toto corporis motu vim immensi pavoris viderentur incutere, ut qui modis omnibus deorsum illos præcipitare niterentur. Fuisse autem et viros quosdam in medio, qui contra eos una cum serpentibus impetum facerent, exagitantes una et impellentes, atque ferientes : videbantur autem illi lapsui proximi, » etc.

5. ET FUGIETIS AD VALLEM MONTIUM EORUM. — Hebræus, Septuaginta et S. Hieronymus in *Comment.* legunt, *meorum*. Unde et in Latinis ita legendum videtur. Nota τὸ *in vallem* : physice enim in terræ motu consilium et remedium est, fugere ad valles et ima; hæc enim minus quam montes terræ motu quatiuntur. Porro hujus loci sensus est is quem dedi vers. 4.

QUONIAM CONJUNGETUR VALLIS MONTIUM USQUE AD PROXIMUM, — hebraice *usque ad* אצל *atsal*, quod quasi nomen proprium accipiunt et relinquunt Septuaginta, Chaldæus, Aquila, Theodotion, Vatablus et Pagninus. Verum Noster, Symmachus et alii vertunt ut appellativum, *usque ad proximum;* alii, *usque ad separatum*, scilicet a terræ motu, ideoque securum locum (1).

Jam varii varie hæc exponunt. Duæ expositiones sunt probabiliores. *Prior*, q. d. Ut effugiatis Antiochum, et hostes obsidentes et invadentes Jerusalem, fugietis per vallem Josaphat et Oliveti (montem enim Oliveti hac de causa findet Deus, ut per ejus scissuram et vallem contiguam fugere possitis : unde ea vocatur vallis montium, scilicet jam divisorum. Mons enim Oliveti per hanc scissionem dividetur in duos, vel, ut alii, in quatuor montes) usque ad Atsal, ubi ab hoste securi tutique eritis. Ita a Castro, Tigurina et Arias. *Posterior*, q. d. Ut fugiatis et effugiatis hunc terræ motum, quo concutietur et scindetur mons Oliveti, fugietis in vallem montium meorum, puta in vallem Mello, sive Tyropæi, quæ interjacet inter montem Sion et montem Moria : hi enim sunt montes mei, quia in Moria habeo meum templum, in Sion meam arcem David : « Quoniam conjungetur vallis montium usque ad proximum, » *q. d.* Quia vallis, id est, vorago illa facta in monte Oliveti jam diviso (quæ proinde jam non est vallis unius montis, sed duorum, nimirum montium jam divisorum) pertinget ad montem sibi proximum, puta ad Moria. Unde in tota valle Josaphat usque ad Moria, a terræ motu et scissura hac tuti non eritis : fugietis ergo post montem Moria ad vallem Mello, ab hoc terræ motu liberam, ut ibi tuti sitis. Ita S. Hieronymus. ut, Aut Lyranus : Quia vallis montium, id est vallis Josaphat, quæ interjacet inter montem Oliveti et montem Sion, conjungetur usque ad proximum, scilicet hiatum factum in monte Oliveti. Unde in ea sine metu et periculo non eritis : ad illam ergo fugere non audebitis : fugietis ergo ad vallem montium meorum, id est interjectam inter Sion et Moria, qui sunt montes mei. Huic expositioni favet id quod sequitur : « Et fugietis sicut fugistis a facie terræ motus in diebus Oziæ : » fugituri ergo erant non hostes, sed terræ motum; ac proinde fugituri non

(1) Videtur, inquit Rosenmuller, nomen proprium loci cujusdam ad orientem Urbis esse. Hieronymus pro appellativo habuit, vertitque, *usque ad proximum;* Symmachum, ut ipse fatetur, secutus, significatione petita ab adverbio אצל *etsel, prope.* Sed reliqui veteres (si Syrum excipias, pro nomine proprio habuerunt, quod sane verborum flagitat fluxus.

in ipsam scissuram montis Oliveti, hoc terræ motu factam, sed procul ab ea in vallem Sionis et Moria, quæ omnino immunis erat a terræ motu.

Symbolice, significatur fuga Machabæorum.

Symbolice, hæc fuga in terræ motu adumbrat fugam Machabæorum et Judæorum ad sylvas et speluncas in terræ motu, id est in persecutione Antiochi, de qua I *Machab.* II, 28.

Parabolice, obstinatio Judæorum sub Christo.

Parabolice, hæc accipe de obduratione Judæorum, *q. d.* Cum mons Oliveti, id est Ecclesia Christi, spargetur in quatuor mundi plagas, tunc vos, o Judæi increduli, ab Evangelio, Christo et Ecclesia fugietis, non quidem ad idololatriam et gentilismum, sed ad vallem umbrosam montium meorum, hoc est, ad cultum, umbras et cæremonias legis veteris, quæ viguit in monte templi, puta Moria et Sionis, qui olim fuerunt montes mei. Ita Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII : « Quæ, ait, potest esse vallis montium Dei, nisi quæ olim celebrabatur ex lege Mosis et Jerusalem, corporalis et Judaica adoratio? » Sic et Stunica, Ribera et alii, qui contendunt hunc sensum esse litteralem : ego litteralem fateor, sed typicum et parabolicum, præcedenti quem assignavi innixum, uti dixi initio capitis. Unde sequitur : « Quoniam conjungetur vallis montium usque ad proximum, » *q. d.* Hæc vallis, id est hæc umbrosa, sed obstinata Judæorum religio, tanto arctius conjunget se vicino sibi templo templique ritibus, quanto magis videbit spargi et propagari Ecclesiam Christi. Aliter Emmanuel Sa, *q. d.* Hic cultus legis veteris Judæis tenacissime conjungetur, et adhærebit proxime ubicumque degant.

Nota : Pro נסתם *nastem*, id est fugietis, a radice נוס *nus*, id est fugit, Septuaginta aliis punctis legentes נסתם *nistam*, a radice סתם *satam*, id est clausit, obturavit, vertunt : *Et obturabitur* (replebitur) *vallis montium meorum, et adjungetur vallis montium usque ad Asal.* Sic et Chaldæus. Quod ad litteram sic accipi posset, *q. d.* Scindetur mons Oliveti, et hac scissione corruet, et complanabit totam subjacentem vallem Josaphat, usque ad proximum montem Moria. Parabolice vero sic explicat Eusebius, *q. d.* Hæc vallis umbrosa Judaicæ religionis obturabitur, id est cessabit et obscurabitur a luce Evangelii, ejusque umbra cedet veritati Christi: quoniam conjungentur ad Asal, id est ad montem Oliveti (inde enim Christus misit Apostolos ad Judæos et Gentes) qui dicitur Asal, id est opus Dei, quasi a radice עשה *asa*, id est fecit, אל *el*, id est, Deus. Verum melius legit Noster, *nastem*, vertitque, *fugietis*, quia sequitur : « Sicut fugistis a facie terræ motus in diebus Oziæ. » Et quia præcessit : « Scindetur mons Oliveti ; » scissione enim mons apertus fuit, non obturatus.

Sicut fugistis, — *q. d.* Ea trepidatione, celeritate, turba et confluxu fugietis, qua fugistis a terræ motu qui contigit tempore Oziæ; de quo dixi *Amos* I, 1.

Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo. — Replicat et inculcat quod dixit vers. 3 : « Et egredietur Dominus, et præliabitur contra gentes illas, et stabunt pedes ejus in die illa super montem Oliveti. » Loquitur ergo ad litteram de descensu Dei, quo descendit præliaturus pro Judæis per Machabæos contra Antiochum, eumque protriturus, uti dixi vers. 3. Porro cum bellum fidelium est difficile, et victoria illustris, tunc dicitur Deus descendere cum omnibus sanctis suis, puta angelis : quia omnes ei astant, ut pro eo decertent; hinc vocatur Deus exercituum. Ita vidit Ezechiel cap. I, Deum curru bellico vectum, stipatum quatuor Cherubinis descendere in aciem contra Judæos, ut eos plecteret per Chaldæos. Et Psaltes *Psalm.* XVII, graphice describit Dei in prælium contra suos hostes descendentis majestatem, milites, iras, animos. Et inter alia ait vers. 11 : « Ascendit super Cherubim et volavit, volavit super pennas ventorum. » Et vers. 15 : « Misit sagittas suas, et dissipavit eos : fulgura multiplicavit, et conturbavit eos. » Simili terrore, pompa et satellitio descendit in Sina daturus legem Hebræis, pro eisque contra gentes præliaturus, *Deuter.* XXXIII, 2 : « Dominus de Sinai venit, etc : apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia. » Jam sub typo prælii divini gesti per Machabæos, parabolice intelligit prælium spirituale Christi gerendum per Apostolos, *q. d.* Veniet Christus qui per Apostolos debellabit omnes gentes, easque suæ fidei et Evangelio subjugabit. Ita Theodoretus, Vatablus, Arias, et Eusebius lib. VI *Demonstrat.* cap. XVIII.

Anagogice et maxime, significatur hic descensus Christi ad judicium universale, cum omnibus angelis et sanctis in montem Oliveti supra vallem Josaphat, ut Antichristum omnesque impios condemnet et puniat. Huc enim alludens Judas in sua *epist.* vers. 14 ait : « Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis facere judicium contra gentes. » Et Christus *Matth.* XXIV, 30 : « Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa et majestate, et mittet angelos suos. » Et cap. XXV, 31 : « Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo. » Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Remigius, Hugo, Lyranus, Ribera, Sanchez, et alii passim, qui contendunt hunc sensum esse litteralem : ego censeo esse anagogicum, sed maxime intentum a Spiritu Sancto; litteralis enim est de Machabæis, parabolicus de Apostolis, uti ostendi initio capitis.

6. Non erit lux, sed frigus et gelu. — Ita et Septuaginta, Chaldæus et Tigurina : videntur ergo in hebræo legisse כי קרות *ki karot*, id est *sed frigus*, vel potius וקרות *vekarot* (facile enim *vau* si decurtetur, vertitur in *iod*, et *vau* sæpe est adversativum significans *sed*, uti crebro est videre in *Proverbiis Salom.*), id est *et frigus*, vel frigora : radix enim קרר *karar* significat frigescere. Jam legunt יקרות *iekarot*, id est *pretiositatum* : יקר

iakar enim significat esse pretiosum, decorum, eximium. Unde vertunt : *Non erit lux pretiositatum*, id est pretiosa, clara, eximia, וקפאון *vekippaon*, id est *et* (id est *sed*) *concretionis*, id est concreta, densa : hoc est, in illa die non erit lux clara, neque obscura, sed mixta, nubila et maligna, qualis est diluculo, *q. d.* In illa die non erit plena lætitia, nec plena tristitia, sed læta tristibus miscebuntur : at vespere succedent plena felicitas et lætitia. Eodem fere redit versio nostra et Septuaginta. Sensus enim est, *q. d.* In illa die non erit lux clara et amœna, qualis est in æstate; sed concreta nebulis frigidis, et quasi congelata, ideoque molesta et tristis. Unde Pagninus vertit : *In die illa non erit lux pretiosa, et* (sed) *nix coagulata :* Arabicus vero Alexandrinus : *Erit nix et grando* (frigus et procellæ) *in una die. Et apparebit* (revelabitur) *Dominus in illa die : Et non erit lux in illa die, neque nox, neque vespera.* Ad litteram denotatur tempus calamitatis et afflictionis Judæorum in persecutione Antiochi. Hujus enim symbolum sunt tenebræ, frigus et gelu. Unde in Scriptura in excidio Babylonis, Samariæ, Jerusalem, etc., dicitur obscurandus non tantum dies, sed et sol, luna ac stellæ, per hyperbolen et hypallagen : quia scilicet Babyloniis, Samaritis et Hierosolymitis in tanta clade afflictissimis, lux obtenebrescere, ipseque sol, media licet die, obscurari videbatur. Unde explicans subdit :

7. Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox, — *q. d.* Veniet tempus persecutionis, quod (et cujus acerbitas) soli Deo cognitum, imo provisum et prædestinatum est, in quo dies Judæis valde afflictis ob tot ærumnas, non videbitur esse dies, sed neque nox, utpote lucente sole : ergo tempus hoc medium quid erit inter diem et noctem, et quasi contemperatum ex die et nocte : habebit enim a sole lucem diei, a tyrannide vero Antiochi habebit tenebras, id est ærumnas noctis.

Et in tempore vesperi (Hebraice, *vespere*) erit lux, — id est, ut Tigurina : *Ad vesperam erit lux*, q. d. Ad finem hujus temporis calamitosi, quasi ad vesperam desinet hoc ejus nubilum, et succedet lux felicitatis et gaudii, nimirum quando Machabæi vindicabunt cives suos, et profligabunt copias Antiochi.

Sub hoc Machabæorum typo parabolice significat, post obscuritatem et umbras legis Judaicæ, postque ignorantiæ tenebras, et malitiæ gelu, in quibus omnes gentes ante Christum, quin et ipsi Judæi degebant, successuram lucem Evangelii Christi, in eamque quasi in vesperam desiturum diem illum obscurum judaismi, juxta illud oraculum Zachariæ : « Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, » *Luc.* I, 79. Et *Isaiæ* cap. LX, 1 : « Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum. » Hoc est quod ait Paulus *Rom.* XIII, 12 : « Nox præcessit, dies autem appropinquavit. » Hinc et Christus dicitur venisse in carnem sub finem, et quasi ad vesperam mundi.

Symbolice, Theodoretus hæc refert ad diem passionis Christi : tunc enim tenebræ factæ sunt super universam terram, quæ diem quasi verterunt in noctem, ita ut dies illa proprie non esset dies, neque nox, sed participium utriusque, eratque in ea frigus. Unde Petrus stabat ad ignem calefaciens se, postquam successit clara dies resurrectionis Christi. Sic et Clemens Romanus lib. V *Constit.* cap. XIII : « Postea, ait, fuerunt tenebræ a sexta hora usque ad nonam, et rursus lux vespere, sicut scriptum est : Non dies, et non nox, et ad vesperam erit lux. » Sic et Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII. Porro frigus vel proprie accipi potest, vel metonymice pro tenebris et nocte : hæ enim sunt frigidæ; opponitur enim frigus luci, dum ait : « Non erit lux, sed frigus et gelu. » Ita Sanchez.

Symbolice, in resurrectione Christi.

Anagogice, in tempore hujus vitæ non est clara lux cognitionis Dei, nec serena dies amoris cultusque Dei, tum quia per fidem ambulamus, non per speciem; tum quia ambulamus inter improbos, in quibus exstincta est charitas, in ipsis quoque sanctis ob concupiscentias et tentationes, sæpe refrigescit charitas : at vespere, puta in fine mundi, erit lux æternæ claritatis, quando facie ad faciem videbitur Deus deorum in Sion. Unde S. Job orabat cap. III, 3, dicens : « Pereat dies in qua natus sum, » *q. d.* Pereat dies mortalitatis, et lux immortalitatis erumpat, ait S. Gregorius ibidem. Et sponsa *Cant.* cap. II, vers. 17, optat « ut aspiret dies » æternitatis, « et inclinentur umbræ » temporis et mortalitatis. Hæc ergo dies lucidissima et lætissima erit sanctis et beatis, obscurissima vero et tristissima impiis et damnatis. Unde aliqui unam hanc diem aiunt fore quasi duplicem, scilicet « in ea non erit lux, sed frigus et gelu » improbis; eadem vero erit dies et lux probis et piis : sicut eadem dies Hebræis in Ægypto erat dies lucidissima, Ægyptiis vero nox obscurissima per plagam tenebrarum, quam Deus eis inflixerat. Nam, ut ait Sapiens cap. XVII, 19 : « Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumine, etc. Solis autem illis superposita erat gravis nox, imago tenebrarum, quæ superventura illis erat. » Insuper paulo ante diem judicii erunt dies nubili et frigidi, tum physice ob eclipses et procellas cœlestes; tum moraliter ob errores varios et hominum impietatem, æque ac ob plagas maximas, quas Deus impiis immittet, quæ recensentur *Apoc.* cap. VII, VIII, IX et XVI. Sed *vespere*, id est in fine mundi, succedet lux una clara, puta æterna dies gloriæ, cui nulla succedet nox. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Remigius, Hugo, Lyranus, Sanchez et alii, qui arbitrantur hunc sensum esse litteralem : ego anagogicum esse censeo, sed præcipue hic intentum a Spiritu Sancto : illi enim verba textus optime congruunt. Nam sub illud tempus neque dies erit, quia sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ de

Anagogice, in resurrectione universali sextupliciter. Primo.

Secundo.

cœlo cadent; sed neque nox erit, quia sol, licet obscuratus, præsens erit huic hemisphærio. Ad extremum tamen erit lux, eaque clarissima, quia peracto judicio, reprobisque in tartarum demersis, renovabitur mundus, ac sol septuplo clarius lucebit, luna vero instar solis, ut ait Isaias cap. xxx, 26. Accedet splendor Christi et Sanctorum omnium, qui fulgebunt sicut sol, *Matth.* XIII, 43. Quin et elementa jam purgata, plurimum lucis et splendoris addent mundo. Nam si credimus S. Thomæ, in IV, dist. XLVIII, *Quæst.* I, art. 4 : « Terra erit lucida et pervia sicut vitrum in superficie, aqua sicut crystallus, aer sicut nunc est cœlum, ignis sicut nunc sunt luminaria cœli. » Rursum non erit dies, neque nox, id est vicissitudo et successio qua nox continuo succedit diei, quia sol stabit, ac proinde unus et continuus erit dies lucidissimus. Ita Sanchez. Huc accedit illa nonnullorum expositio, quæ talis est, *q. d.* Dies illa judicii, quæ soli Deo est nota, quia ultima erit sæculi, hinc non habebit sibi succedentem aliam diem aut noctem, et quia admirabilis erit et extraordinaria tam electis quam reprobis; non proprie dies, nec nox dicenda erit, sed vespera, id est finis ejus desinet in lucem, id est sanctorum gloriam æternam. Huc alludens noster Thomas theodidactus, lib. III *De Imitat. Christi*, cap. XLVII, pie et nervose ex persona Christi ad fidelem et pium : « Age, inquit, quod agis fideliter, labora in vinea mea : ego ero merces tua. Scribe, lege, canta, geme, tace, ora, sustine viriliter contraria : digna est his omnibus et majoribus præliis vita æterna; veniet pax in die una, quæ nota est Domino, et erit non dies, neque nox, hujus scilicet temporis; sed lux perpetua, claritas infinita, pax firma et requies secura. Non dices tunc : Quis me liberabit de corpore mortis hujus? Nec clamabis : Hei mihi! quia incolatus meus prolongatus est, quoniam præcipitabitur mors, et salus erit indefectiva, anxietas nulla, jucunditas beata, societas dulcis et decora. » Hoc cogitabant SS. milites et martyres XL sub Licinio imperatore ab Agricolao præfecto damnati ad stagnum gelidum. Hi enim se invicem hisce vocibus ad illud fortiter subeundum incendebant : « Durum frigus, sed dulcis paradisus. Affligens glacies, sed delectabilis requies. Brevi tempore durantes sinus Abrahæ nos perpetuo fovebit. Unam noctem cum sempiterno ævo (et cum una die perenni, quæ non habet noctem, neque finem) commutabimus. Incendatur frigore pes, ut cum angelis continuo saltet. Torpescat frigore manus, ut facultatem habeat in Deum attollendi. Quando semel mori oportet, moriamur ut vivamus. » Ita refert S. Basilius hom. *De 40 Martyribus*. Quocirca ante vesperum missi in stagnum, cum nec dies esset, nec nox, vespere et nocte luce cœlesti donati sunt. Nam circiter tertiam noctis horam sol eos circumfulsit, ita lucidus et calidus, uti est in æstate, frigusque et gelu stagni dissolvit, aquamque calidam reddidit. Ita habet eorum Vita apud Surium, die 9 martii.

Tertio. Quarto. Quinto. Sexto.

Vidit hæc per umbram divinus Plato, cujus hæc est gnome in *Theæteto* : « Philosophia, sive vera sapientia est animi reditus e tenebrosa ista vita, quæ potius nox dicenda est quam vita ad veram entis lucem. » Quocirca ipse passim sapientiæ studiosos adhortatur, ut calcatis carnis concupiscentiis, uni vacent inquirendæ et contemplandæ veritati, lucique divinæ. Deus enim est τὸ ὄν, τὸ καλὸν, τὸ ζωῆς εἶδος, *ipsum ens, ipsum pulchrum, ipsa vita*, etc., ait idem in *Phædone*.

8. EXIBUNT AQUÆ VIVÆ. — *Aquæ vivæ* vocantur fontanæ, quæ e suis venis scaturiunt et ebulliunt. Magnum urbi locoque commodum, æque ac recreationem et ornamentum afferunt fontes, eorumque aquæductus. Hinc Romani moderni, et magis prisci, Romam aquis fontanis, eorumque aquæductibus ingenti labore et sumptu impleverunt, adeo ut Plinius lib. XXXVI, cap. XV, eos vocet orbis miracula, nec iis quid magis mirandum esse Romæ, imo nec in toto orbe asserat. Similes fecerunt Judæi in Jerusalem, præsertim Salomon, qui de se ait *Eccles.* II, 6 : « Exstruxi mihi piscinas aquarum, » adeo ut noster Vilalpando, tomo II *De Templo*, pag. 565, contendat aquæductus Salomonis magnificentiores fuisse aquæductibus Romanorum. Tales quoque fecit Ezechias, IV *Reg.* cap. XX, 20.

Alludit ergo Zacharias ad hosce Hierosolymæ fontes, innuitque eos in captivitate Babylonica, vel ab Antiocho confractos, aut collapsos, fore restaurandos, augendos et exornandos. Hoc enim fecisse Judæos e captivitate reduces docet Nehemias cap. III, vers. 15, dicens : « Et portas fontis ædificavit Sellum, etc., et muros piscinæ Siloe in hortum regis. » Et vers. 16 : « Usque ad piscinam, quæ grandi opere constructa est. » Et *Eccli.* L, 3, de Simone pontifice, qui vixit tempore Ptolemæi Philadelphi (avum enim habuit Jaddo pontificem, quem adoravit Alexander Magnus) dicitur : « In diebus ipsius emanaverunt putei aquarum. et quasi mare adimpleti sunt supra modum. » Idem fecisse Machabæos eorumque posteros in restauratione Jerusalem non est dubium : ita enim ornaverunt Jerusalem, ut videretur esse orbis deliciæ. Hinc Adrichomius et alii chorographi perplures in Jerusalem describunt fontes; nimirum ad Orientem, « ad, » id est versus, « mare Orientale » (quod est mare Mortuum, sive lacus Asphaltites) respiciebant fons Siloe, fons Rogel, fons Draconis, torrens Cedron, Probatica piscina : ad Occidentem, « ad, » id est versus, « mare novissimum, » id est Mediterraneum, inter alios eminebat fons Gihon, ubi Salomon in regem unctus est, isque duplex, superior et inferior. Insuper rivus erat qui ex Jerusalem influebat usque ad mare Orientale, et in illud influebat ad statuam salis, juxta Engaddi. Ex alio latere erat collis

aquæductus, juxta Gabaon et Jerusalem, ubi Abner confodit Azael fratrem Joab, II *Reg.* cap. II. Videmus multis in provinciis fluvios integros ad multa milliaria, alveum effodiendo, arte duci. Ita, ut alios taceam, Bruxella urbs Belgii celebris, et sedes principum, suo sumptu fovea effossa, fluvium ductilem fecit per spatium 15 milliarium Italicorum, usque ad Scaldim, qui Antuerpiam alluit, fluvium, inquam, navigabilem, quo merces omnes Antuerpiam, indeque in Hispaniam, et per totum orbem, magno commodo et lucro vehit revehitque. Quid si Judæi similem fossam fluviumque fecerint, duxerintque e Jerusalem ad mare Mediterraneum, ut eo merces omnes marinas in urbem inveherent, et suas eodem eveherent, eo dividendas et divendendas per totum orbem? Sane distantia Jerusalem a Mediterraneo duplo tantum major est, scilicet 30 circiter milliarium (quod est iter unius diei), imo par erit, scilicet 15 milliarium, si e Jerusalem fluvium ducas in torrentem Gaas : aut in torrentem qui Eleutheropoli in mare hoc decurrit. Id si verum est, adamussim respondet verbis Zachariæ, dum ait : « Medium earum ad mare Orientale, et medium earum ad mare novissimum, » quod est Occidentale, sive Mediterraneum. De templo constat ex Aristæa, lib. *De Septuaginta Interpr.*, illud aquæductibus subterraneis fuisse refertum ad quinque usque stadia. Unde ad hosce Jerusalem fontes alludens S. Joannes, *Apocal.* XXII, 1, dicit similes, sed præstantiores fore in Jerusalem cœlesti. Summa hac aquarum copia non aliud significat Propheta, quam magnam fore Hierosolymæ felicitatem et amœnitatem, ita ut tota aquis sit irrigua, quæ ex ea utrinque in campos effluant, eosque fecundent et oblectent; quod tempore Machabæorum et posterorum reipsa completum esse constat.

[F]luvii [du]ctiles.

[S]ymboli[c]e, fontes significant [v]ictorias Machabæorum.

Jam sub hisce fontibus et aquæductibus Jerusalem, symbolice intelligit faustos lætosque egressus Judæ et fratrum ejus, tum ad prælia et victorias de Antiocho capessendas, tum ad colligendos Judæos fugitivos, et eos qui metu Antiochi prolapsi erant ad gentilismum, revocandos ad fidem, stantes vero animandos ad constantiam, idque per totam Judæam, cujus terminus ad orientem erat mare Orientale, sive Mortuum, ad Occidentem mare Mediterraneum, *q. d.* Exibunt e Jerusalem Machabæi, qui arentem et squalentem in tanta persecutione Judææ faciem ita rigabunt, ut Judæi fere extincti reviviscant, puta Judas exibit contra Galaad et Ammonitas, qui sunt ad orientem juxta mare Mortuum; Jonathas vero contra Joppen et Philistæos, qui sunt ad occidentem Jerusalem, ut patet I *Machab.* V, 6 et 55, et cap. X, 76. Ita Paulus a Palacio.

Parabolice, doctrinam et gratiam Apostolorum.

Parabolice vero et potissime, intellige aquas doctrinæ et gratiæ Evangelicæ : has enim Christus et Apostoli ex Jerusalem, quasi ex matrice eructaverunt, et derivaverunt per totum Orientem et Occidentem (unde Arias per mare Orientale et Occidentale, accipit Oceanum Orientalem et Occidentalem, quo Hispani et Lusitani navigant in Indiam, tam Orientalem quam Occidentalem, ibique fidem et Ecclesiam Christi proseminant) sub quibus reliquas duas mundi plagas, scilicet Austrum et Aquilonem, subintellige : idque fecerunt tam æstate quam hieme, id est jugiter omnique tempore, tam commodo quam incommodo, tam adverso quam prospero, *q. d.* « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, » *Isaiæ* II, 3; ex ea enim spargentur lex et gratia Christi per totum orbem. Alludit ad id quod dixit cap. XIII, 1 : « In illa die erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, » *q. d.* Ex Jerusalem quasi ex fonte promanabunt aquæ vitales sapientiæ, et gratiæ ad omnes gentes. Ita S. Cyrillus, S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Ribera hic, et Eusebius lib. VI *Demonstr.* cap. XVIII, et S. Augustinus lib. *Contra Fulgent. Donat.* cap. VI. Accedit Theodoretus, qui putat hic alludi ad aquam et sanguinem quæ fluxerunt e latere Christi, in cruce lancea transfixi, quæ fuerunt symbola redemptionis nostræ et sanctorum, quibus salvantur omnes gentes : « Aqua, inquit, nos purgat et a peccatis expiat : sanguis nutrit, rigat et germinare facit, » scilicet fructus bonorum operum.

Anagogice, fontes sunt dotes Beatorum ex visione Dei manantes.

Anagogice, significantur hic dotes et gaudia beatorum in Jerusalem cœlesti, quæ ex visione Dei quasi ex fonte promanant, de quibus *Apocal.* XXII, 1 : « Et ostendit mihi fluvium aquæ vitæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni, » etc. Vide ibi dicta. Cujus rei symbolo e paradiso terrestri emanabant quatuor fluvii, *Genes.* II, 10. Ita Lyranus.

IN ÆSTATE ET IN HIEME ERUNT, — *q. d.* Perennes erunt hi fontes Jerusalem, jugiter scaturientes aquas. Symbolice, Machabæi tam hieme quam æstate, id est quovis tempore etiam importunissimo, pugnantes et vincentes consolationem, quietem et lætitiam dabant Israeli, instar fontium perennium. Ita Palacius. Parabolice, in Ecclesia fontes doctrinæ et gratiæ, quæ sunt sacramenta, jugiter manant volentibus eos haurire.

Tropologice, nullis laboribus, nulloque tempore, sive adverso sive prospero, viri sancti exarescunt, ut gratiam Dei amittant; aut si doctores et pastores sint, ut eam in alios non derivent et effundant. Ita Stunica. Septuaginta vertunt : *In æstate et in vere erit sic*, quod S. Hieronymus mystice exponit, *q. d.* Hæ aquæ fluent in Paschate et Pentecoste : tunc enim solet celebrari solemnis baptismus, cui proinde fontis sacri impletio et benedictio præmittitur : « Ut celebremus, inquit, Pascha et Pentecosten, in quibus de terrenis transeamus ad cœlestia, et fructus nostros offeramus Deo. In Phase enim hiemis finis, veris exordium est : in Pentecoste æstatis principium, quando labores manuum nostrarum et fructuum offerimus Deo. De hac æstate et vere justus per-

petuo loquitur ad Deum : Tu fabricatus es auroram et solem, et æstatem et ver tu plasmasti. »

Vers. 9. 9. ET ERIT DOMINUS REX SUPER OMNEM TERRAM. — Ad litteram tenuiter hoc competit Machabæis, quorum prælia et victoriæ divinæ in omni terra, scilicet Judæa, imo toto orbe divulgatæ et celebratæ sunt; ac consequenter pleræque gentes Deum eorum datorem et auctorem, quasi Dominum totius terræ timuerunt et celebraverunt. Verum plane et plene id convenit Christo, quem ut Deum mundi Dominum, per prædicationem Apostolorum agnoverunt, invocarunt et coluerunt omnes gentes. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Haymo, Ribera et alii.

IN DIE ILLA ERIT DOMINUS UNUS, ET ERIT NOMEN EJUS UNUM, — *q. d.* Jam in orbe multi habentur et nominantur dii, ut Jupiter, Apollo, Saturnus, Mars, etc.; sed tempore Christi unus ab omnibus gentibus coletur et nominabitur Deus, puta Christus, qui solus verus est Deus, idemque cum Patre et Spiritu Sancto. Tunc ergo ubique nomen solius Christi invocabitur, non idolorum. Ita Vatablus et alii jam citati. Nota metonymiam : *nomen* enim significat rem, puta personam nominatam. Sic Poetæ viros celebres et nominatos vocant *nomina*. Unde Ovidius, eleg. IV, lib. III *Trist.* : « Vive tibi, et longe nomina magna fuge : » *nomina*, id est potentes et principes, qualis erat Augustus, qui Ovidium relegavit in Sarmatiam, quæ nunc est Polonia, ubi locus exsilii ejus ostenditur.

Vers. 10. 10. ET REVERTETUR OMNIS TERRA USQUE AD DESERTUM. — Hebraice, *sicut desertum*, id est æque ac desertum. Unde Septuaginta vertunt : *Circuiens* (Dominus, qui præcessit) *omnem terram et desertum*, id est *usque ad desertum*, inclusive, uti vertit Noster. Ad litteram significatur quod Judæi, qui in persecutione Antiochi dispersi fugerant usque ad deserta, montes et cavernas, post pugnas et victorias Machabæorum revertentur ad suas sedes et domos; revertentur, inquam, ex colle, scilicet Gabaa, ut habent Hebræa (quæ fuit urbs Benjamin, in qua natus est Saul primus rex Israelis), qui erat limes Aquilonaris regni Judæ, usque ad Remmon, qui erat alter Judæ limes ex parte Australi, *q. d.* Judæi dispersi in extremos limites regni revertentur in suas sedes, ac præsertim in Jerusalem, in eaque quiete et læte degent : quo significat totam Judæam fore pacatam, quietam et felicem. Ita Palacius et Mariana. Hoc verum in Machabæis et Synagoga, verius in Apostolis, per quos omnes gentes confluxerunt ad Ecclesiam.

Secundo, quia hebræum ערבה *araba*, non tantum desertum, sed et planitiem significat, hinc alii sic explicant, *q. d.* « Revertetur, » id est redigetur omnis terra vicina Hierosolymæ in desertum, id est in solum planum, sive in planitiem et aream, ut eo usque dilatari, eique inædificari possit urbs Jerusalem, ejusque suburbia, villæ et vineæ. Unde ex hebræo vertunt Chaldæus et Pagninus : *Circumdabitur omnis terra velut planities*; et Tigurina : *Circumdabitur universa terra ut æquore plano*; et Vatablus : *Vertetur universa terra tanquam planities*; alii ad verbum : *Et circuietur universa terra ut planities*. Hebræum enim יסוב *iissob* idem est quod *circuietur*, vel circumdabitur, *q. d.* Universa terra circa Jerusalem, quæ montosa est, vertetur in planitiem, complanabitur et fiet æqualis, ut a quovis facile circuiri et circumambulari possit. Solent enim montes vicini urbes abscondere, auram liberam impedire, et dare latebras hostium insidiis. Promittit ergo Deus se montes hosce complanaturum, ne urbi prospectum, tam activum quam passivum adimant, et ut aere libero ventisque perflari possit, nec hostium subjaceat insidiis, ac domos et muros suos eo propagare possit : urbes enim in planitie sitæ amœnæ sunt, ac eminus conspiciunt et conspiciuntur. Hæc ut sonant, tenuiter facta sunt ab Assamonæis : unde per hæc potius symbolice significatur Jerusalem spiritalis, id est Ecclesiæ Christi amœnitas, æquabilitas, incrementum et propagatio, quodque Deus omnia in ea ardua complanabit, et facilia efficiet per gratiam Christi, adeo ut etiam pueri et puellæ ea superent, non tantum constanter, sed et hilariter, juxta illud : « Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et videbit omnis caro salutare Dei, » *Luc.* III, 5. Unde rursum significatur Apostolos ituros ad gentium deserta, ibique barbaros ad Christum conversuros, uti modo fit in Indiis. Addunt aliqui per fidem Christi factum esse, ut regiones olim desertæ colerentur et habitarentur, uti reipsa factum esse in Germania, Hungaria, Polonia, Dania, Suecia, etc., demonstrat Thomas Bozius in *Signis Ecclesiæ*, tom. II, lib. XX, signo 88. Hoc est quod exsultans canit Isaias cap. XXXV, 1 : « Lætabitur deserta et invia, et exsultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinans germinabit, et exsultabit lætabunda et laudans : gloria Libani data est ei : decor Carmeli et Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri. » Unde S. Hieronymus mystice sic explicat : « Tunc revertetur omnis terra in qua habitavere Judæi, usque ad desertum, id est usque ad populum gentium, qui prius desertus erat, et legis notitiam non habebat, a Gabaa usque ad Remmon, hoc est a colle usque ad excelsum : quia de terra, et de deserto ad colles, et de collibus ad montana consurgimus. Unde et sponsus, *Cant.* II, transilit colles, qui minores sunt, et salit super montes excelsos, de quibus scriptum est : Montes excelsi cervis. » Verum Mariana ad litteram planius et facilius hanc versionem sic explica : *Circumdabitur omnis terra sicut planities*, q. d. Illis aquis vivis, quas vers. 8 dixi egressuras e Jerusalem, irrigabitur et circumdabitur omnis terra, scilicet vicina Hierosolymæ. Hoc factum esse tempore Machabæorum, patet ex fonte Gihon, Rogel, Cedron et aliis paulo ante nominatis.

quibus irrigatur et quasi utrinque ambitur Jerusalem, tam ad Orientem quam ad Occidentem, ut patet inspicienti typum et delineationem Hierosolymæ, quam ad vivum exhibent Adrichomius et alii. Quocirca frustra contendunt Judæi hæc nunquam esse impleta, sed implenda a suo Messia. Cœperunt enim impleri sub Machabæis corporaliter, uti docent Palacius, Mariana et alii; sed spiritualiter, multoque excellentius et divinius impleta sunt per prædicationem Christi et Apostolorum.

DE COLLE REMMON. — Hebraice מגבע *miggheba*, quod Septuaginta, Chaldæus, Rabbini, eosque secuti Tigurina, Pagninus et alii recentiores, accipiunt ut nomen proprium, vertuntque : *De Gabaa usque ad Remmon*. Et sic Noster accipi potest, *de colle*, scilicet Gabaa, usque ad Remmon. Remmon enim est accusativi casus : patet ex articulo *lamed*, qui ei præfigitur : *lamed* enim Hebræis servit accusativo. Verum quia subinde *lamed* servit quoque genitivo, hinc *secundo* verti potest, *de colle Remmon*, id est Remmonis. Si per accusativum exponas, sensus erit quem paulo ante dedi, nimirum quod revertentur Judæi dispersi undequaque, scilicet ex colle Gabaa, qui est ad aquilonem Jerusalem, usque ad Remmon, qui est ad austrum ejusdem. Ubi nota duplicem fuisse Remmon, unam in tribu Simeonis, de qua *Josue* XIX, 7; hæc erat australis Hierosolymæ; unde de ea hic agitur : alteram in tribu Judæ; hæc erat Aquilonaris, quam Josephus lib. V *Antiq.* cap. VI, vocat Roob, eratque petra prærupta, et in ea urbs, distans a Jerusalem 15 milliaribus, non longe a Gabaa inter Septentrionem et Orientem, in qua continuerunt se sexcenti viri in extermimio tribus Benjamin, ex quibus tota tribus reparata est, *Judic.* cap. XX et XXI. Ita S. Hieronymus, Adrichomius et alii. Jam si *Remmon* hoc secundum accipias, idque in genitivo, sensus erit similis jam dicto : juxta aliam vero versionem paulo ante allatam sensus erit, *q. d.* Complanabitur regio vicina Jerusalem a colle Remmon, qui est ad Septentrionem, *ad Austrum*, intellige *et*, *q. d.* et ad regionem quæ est ad Austrum, ita Sanchez; vel usque ad Austrum, id est usque ad locum Remmon, ex parte australi oppositum, ita ut spatium intermedium sit æqua, jucunda et amœna planities, patensque campus, per quam protendantur Hierosolymæ partim plateæ, partim suburbia, partim villæ, vineæ et horti. Aut, *q. d.* Incolæ Terræ sanctæ a Remmon usque ad australem locum ei oppositum, venient in Jerusalem, ut eam ædificent. Aut aquis vivis, e Jerusalem egredientibus irrigabitur planities, interjecta inter Remmon et australem locum ei oppositum.

Mystice. Mystice, fideles in Ecclesia dicunt cum sponsa, *Cant.* IV, 6 : « Vadam ad montem myrrhæ et ad collem thuris, » puta pœnitentiæ et orationis; indeque pergunt ad Remmon, id est malogranatum (unde et Andreas Masius in *Josue*, cap. XIX 13, censet locum hunc dictum esse Remmon, a malorum granatorum copia et fertilitate), puta ad plenam charitatem, tam Dei quam proximi. Sicut enim malogranatum plurima grana complectitur, iisque quasi coalescit; ita charitas omnes proximos visceribus suis complectitur, sibique astringit et unit, atque ex omnibus omnium et singulorum amoribus quasi coalescit.

ET EXALTABITUR — Jerusalem, tam domibus et muris, quam fama et gloria. Machabæi enim ædificarunt montem Sion, scilicet cingentes eum altis muris et turribus per circuitum. Ita Palacius.

ET HABITABIT IN LOCO SUO, — id est loco pristino reædificabitur, ait S. Hieronymus. Verum Romana et Hebræa legunt, *habitavit*, id est habitabit, *in loco suo*, id est quiete, secure, læte habitabit domi suæ, nullos metuens hostes. Septuaginta hebræum רמה *rama*, id est *exaltabitur*, accipiunt ut nomen proprium. Unde vertunt : *Rama autem in loco permanebit*.

A PORTA BENJAMIN. — Erat hæc in Bezetha, sive Cænopoli, id est nova urbe. Significat ergo veterem urbem augendam per novam, puta adjiciendam ei Bezetham, sive Cænopolim. Ubi nota Jerusalem ita adauctam fuisse, ut veteri civitati duæ aliæ partes, quasi novæ civitates sint adjectæ, ita ut esset quasi trina, vel triplex civitas, quarum quæque suos habebat muros et portas. Hinc et vocabantur, *prima, secunda, tertia* civitas. *Prima* erat vetus, in qua erat porta prior. *Secunda* erat veteri proxima, in qua habitabat Holda prophetissa, IV *Reg.* XXII, 14. *Tertia* erat extima, et vocabatur Bezetha, sive Cænopolis, in qua porta erat Benjamin. Vide typum Hierosolymæ apud Adrichomium. Jerusalem erat triplex civitas.

A TURRE HANANEEL (quæ erat ultima civitatis veteris, indeque cœpit augeri civitas, adjecta Cænopoli), USQUE AD TORCULARIA REGIS — quæ erant in adversa parte remotissima, puta in monte Sion, in quibus vinum regum exprimebatur. Omnia hæc significant Jerusalem valde augendam et ornandam ad quatuor portas sub Machabæis, inquiunt Mariana et Palacius, per quod symbolice significantur amplificatio, complanatio, et exornatio Ecclesiæ Christi ad quatuor plagas mundi, ac multitudo credentium et christianorum. Simile symbolum dilatationis Ecclesiæ sub typo extensionis Jerusalem, habet Jeremias cap. XXXI, in fine, et Isaias cap. LI, 2, ut ibi dixi.

11. ANATHEMA NON ERIT AMPLIUS. — Hebraice חרם *cherem*, id est excisio, id est res abominanda et exscindenda, puta idolum quod Antiochus collocavit in templo, quod a Daniele cap. XI, 31, vocatur abominatio desolationis, *q. d.* Amplius idola non polluent templum, nec colentur. Ita Theodoretus et Palacius. Hoc factum sub Machabæis. *Secundo*, proprie, anathema hebraice dicitur *cherem*, id est excisio, succisio, ut vertit Chaldæus, de quo dixi *Rom.* IX, 3, et *Levit.* cap. XXVII, 28, *q. d.* Amplius non exscindetur, nec vas- Vers. 11.

tabitur Jerusalem, scilicet usque ad longum et immemorabile tempus : nam postea a Tito plane excisa est. Parabolice, Ecclesia Christi non exscindetur, sicut excisa est Synagoga, sed durabit in æternum, donec a statu militante transferatur in triumphantem. Unde S. Hieronymus : « Nullus, inquit, erit metus hostilis impetus, nulla formido ; » nam « sedebit Jerusalem secura » in fide et spe tutelæ et protectionis divinæ; pari modo securus in ea sedebit fidelis et sanctus quisque, juxta illud *Psalm.* xc, 1 : « Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. »

Vis exemplum illustre, imo in uno multa, eaque eximia, accipe. Magnus ille S. Sabas, qui tempore Anastasii et Justiniani imperatorum acriter Concilium Chalcedonense propugnavit, et meritis cumulatus anno ætatis 92, Christi 531, gloriosus migravit in cœlum, cum furiose in eum irrueret Satanas specie leonis, stetit securus, quia Deo nixus, aitque : « Si accepisti contra me potestatem, cur reprimis impetum ? Ego sum paratus, Dei cedens nutibus, et non invitum me offerens, ut devorer; sin minus, cur fremis et exsultas inaniter? Ambulabo enim, et conculcabo te leonem, munitus Christi virtute. » Aufugit Satanas : omnes autem feræ ab illo tempore eidem magis fuerunt mansuetæ et obedientes : adeo ut ipse una cum eis versaretur, et nihil omnino læderetur. Agarenus machinans S. Sabæ necem, eo orante : « Hi in curribus, Domine, et in equis, nos autem in nomine tuo magnificabimur, » illico a terra, quasi alter Dathan, absorptus est. Exinde Dei gratia ita virum sanctum imbuit, ut nihili faceret barbarorum insidias : et non solum ab eis non vinceretur, sed ne terreretur quidem penitus. Multis ergo ei se in sanctam disciplinam dantibus, Laura ejus facta est chorus Apostolorum, aut angelorum Ecclesia laudantium Dominum. Ipse toto jejuniorum tempore erat jejunus, et nihil cibi attingebat, nisi quod sabbatis et dominicis divina sumebat sacramenta. Tentatus a dæmone psallebat : hinc cor ejus tranquillitate et hilaritate implebatur, dæmon se ab eo victum exclamavit. Magna in Deum fiducia ab eo per miraculum aquam, pecuniam et quidquid voluit, obtinuit. Ingressus speluncam ingentis leonis, cum se post preces sopori dedisset, ad eum media nocte fera accessit, et cum eum veste apprehendisset foras trahebat. Ille excitatus et leonis conspectu minime conturbatus, nocturnos hymnos protinus est aggressus. Leo foras egressus exspectabat quoad preces finiret : quibus finitis, leo regressus, veste eum tentat extrahere; cui ille intrepidus : « O leo, inquit, hæc quidem spelunca ambobus, si velis, sufficit ad habitandum. Sin hoc tibi non videtur, tu mihi potius spelunca cede : ego enim Dei manu sum formatus, et ejus sum honoratus imagine. » His auditis leo abiit, S. Sabæ cedens spelunca et cubili. Quin et latrones occurrentibus leonibus : « Per preces, inquiunt, Sabæ monachi via nobis cedite : » et statim leones tanquam gravi plaga, nomine Sabæ percussi, in fugam se conjecerunt : quo viso, latrones conversi vitam mutarunt. Leo, cui erat pes paxillo transfixus, accessit ad S. Sabam, pedem porrigens, et opem poscens. Exemit paxillum vir sanctus, quare gratus leo ei deinceps quasi famulus adhæsit, et in omnibus quoad potuit inservivit, custodiens asinum, qui monasterio aquam et necessaria comportabat. Qui feras non formidabat, reges non timuit. Anastasium hæreticum imperatorem libere redarguit. Justinus imperator ejus faciem lumine coruscam intuitus, quasi angelum Dei excepit, ab eoque benedictionem petiit. Justinianus imperator eum reveritus, mira ejus rogatu effecit. Statuerat ei ad colloquium horam tertiam : illa ut sonuit, Sabas, relicto imperatore, ad solitam psalmodiam se recepit. Urgente discipulo ut imperatori occurreret : « Imperator, inquit, facit quod ei convenit : et nos facimus id quod debemus. » Hæc Cyrillus in *Vita S. Sabæ.*

12. Tabescet (hebraice חמק *hamec*, id est liquescet, sicut cera coram igne liquescit et dissolvitur, ita Pagninus et Vatablus, *tabescet*, inquam) Ver[s.] 12.
CARO UNIUSCUJUSQUE SUPER PEDES SUOS, — id est viventis et vigentis, *q. d.* Tabescent hostes Hierosolymæ, non febri, non morbo, sed plaga divina, ita ut sanus, stans, vivens et vigens marcescat et contabescat. Id contigit Antiocho, quem Deus tumentem et furentem subito « percussit insanabili et invisibili plaga : ut enim finivit hunc ipsum sermonem (de vastanda omnino Jerusalem), apprehendit eum dolor dirus viscerum, et amara internorum tormenta, etc. II *Machab.* ix, 5. Simili modo Antiochi duces et milites validi cum Juda et Machabæis decertantes, percussi a Deo et perculsi cadebant animis et viribus, quasi tabescentes. Ita de Lysia dicitur I *Machab.* cap. iv, 27 : « Quibus ille auditis consternatus animo, deficiebat. » Et Judas Deum orat vers. 32, dicens : « Da illis formidinem, et tabefac audaciam virtutis eorum, et commoveantur contritione sua. » Similiter lib. II, cap. x, 30, narratur quod angeli stipantes Judam, « eum incolumem conservabant : in adversarios autem tela et fulmina jaciebant, ex quo et cæcitate confusi, et repleti perturbatione cadebant. » Et cap. xii, 22, loquens de prælio Judæ cum Timotheo : « Cumque cohors, inquit, Judæ prima apparuisset, timor hostibus incussus est, ex præsentia Dei, qui universa conspicit, et in fugam versi sunt alius ab alio, ita ut magis a suis dejicerentur, et gladiorum suorum ictibus debilitarentur. »

Parabolice, hoc verius fuit in persecutoribus Ecclesiæ. « Legamus, ait S. Hieronymus, ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximinianus, quid sævissimus omnium Maximinus, et nuper Julianus

Tyra[…] et h[…] siar[…] cœli […] percu[…]

passi sunt; et tunc rebus probabimus, etiam juxta litteram, prophetiæ veritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum, et oculi contabuerint, et lingua in pædorem et saniem dissoluta sit. »

Sic Nestorii blasphema lingua, quam exeruerat contra Ecclesiam et B. Virginem, docens eam non esse Deiparam, sed Christiparam, a vermibus erosa extabuit. Sic Arius cœlesti plaga percussus, dum pergit ad invadendam ecclesiam christianorum Constantinopoli, correptus ingenti dolore viscerum, secedens in latrinas intestina emisit, animamque infelicem efflavit, uti refert S. Ambrosius lib. I *De Fide*, cap. IX, et Socrates lib. I *Histor.* cap. XXV. Sic Calvinus instar Herodis fœtore et vermibus consumptus, toti orbi vindictæ divinæ exemplum et portentum fuit, uti refert Bolsecus in ejus Vita. Hoc est quod ait Isaias cap. XLIX, 26 : « Cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi musto, sanguine suo inebriabuntur. » Vide ibi dicta.

Anagogice, ita dissolvet et tabescere faciet Deus Antichristum, Gog, Magog, omnesque impios, in fine mundi per plagas horrendas, quas eis immittet, « arescentibus hominibus præ timore, et exspectatione (eorum) quæ supervenient universo orbi, » ut ait Christus *Luc.* cap. XXI, 26. Hæ enim plagæ et terrores proprie et directe immittentur in impios, indirecte tamen et comitanter afficient etiam pios, sed in ipsorum bonum. Nam hoc erit eis vel purgatorium pœnitentiæ, vel martyrium patientiæ, ad illustrandam eorum virtutem, et augendam coronam. Ita Lyranus.

Tropologice, tabescit caro, oculi et lingua in nobis, quando per gratiam Christi mortificamus concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum et superbiam vitæ, quæ maxime se ostendit in jactantia linguæ. Hi enim sunt tres hostes, et tentatores nostri in mundo, ut docet S. Joannes *epist.* I, cap. II, 16. Ita Stunica.

Vers. 13. 13. ERIT TUMULTUS DOMINI (puta a Domino excitatus, ideoque) MAGNUS IN EIS, — scilicet hostibus Machabæorum, æque ac fidelium et christianorum. Pro *tumultus* hebraice est מהומה *mehuma*, quod Chaldæus vertit : *Erit conturbatio stragis coram Domino, q. d.* Conturbabuntur hostes ob stragem acceptam a Domino; Septuaginta : *Erit stupor Domini magnus super eos, q. d.* Deus percellet eos et in stuporem adiget, facietque stupidos, ut se movere et confligere nequeant; Pagninus et Vatablus : *Erit contritio Domini magna in eis*, q. d. Deus valide et vehementer conteret eos; alii : *Erit strepitus*, vel *fragor Domini magnus in eis*, puta tonitru, uti olim accidit Philistæis invadentibus Judæos, juxta illud quod Anna de filio suo Samuele prophetavit, dicens : « Dominum formidabunt adversarii ejus, et super ipsos in cœlis tonabit, » I *Reg.* cap. II, 10. « Cum enim Samuel offerret holocaustum, Philistiim iniere prælium contra Israel : intonuit autem Dominus fragore magno in die illa super Philistiim, et exterruit eos, et cæsi sunt a facie Israel, » I *Reg.* VII, 10. Idem fecit militibus Antiochi pugnans pro Juda; nam fulmina in eos jaculatus est, ut dicitur lib. II *Machab.* cap. X, 30; tonitrua enim comitari, imo causare solent fulmina.

ET CONSERETUR MANUS. — Hebraice : *Et ascendet manus super manum proximi sui*, quod Remigius et Hugo sic explicant, *q. d.* Infideles, videntes stupenda prodigia Apostolorum, conserent manus, eoque signo fœdus inibunt, ut pariter se dedant Christo et Apostolis. *Secundo*, Vatablus vertit, *ascendet*, scilicet in auras, id est evanescet, *manus ejus in manu proximi*, q. d. Si quis rogarit opem a socio suo ut oppugnet Jerusalem, frustra id faciet : quia nec vires humanæ, nec consilia humana quidquam valebunt adversus vires et consilia Dei. *Tertio*, Chaldæus vertit : *Et evelletur manus ejus cum manu proximi sui*; et Pagninus : *Succidetur manus ejus super manum amici sui*, q. d. Implorabunt opem sociorum, sed cum iis succidentur. *Quarto* et verisimilius, Theodoretus et Lyranus exponunt, *q. d.* Tantus erit hostium tumultus, ut in se invicem versi manus conserant, mutuisque se concidant vulneribus. *Quinto* et simplicissime, *q. d.* Tanta erit tumultuantium trepidatio, tantus pavor, ut metu exanimes manus apprehendant, easque conserant et conglobent, ut hac unione conglobati pavori quoquo modo resistere valeant. Sic enim videmus oves, boves, porcos, omniaque animalia in pavore, v. g. veniente lupo, natura instigante conglobare et condensare se, quasi a se mutuo opem petant, ut uno eoque communi agmine conferti communi hosti resistant, seseque tueantur. Ea est vis pavoris, ea ex adverso societatis, juxta illud *Eccle.* IV, 9 : « Melius est ergo duos esse simul, quam unum : habent enim emolumentum societatis suæ, etc. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei : funiculus triplex difficile rumpitur. »

14. SED ET JUDAS, — *q. d.* Multi Judæi partim metu, partim ex improbitate, spe opum et ho- Vers. 14.
norum jungent se Antiocho, et pugnabunt contra Jerusalem et Machabæos, uti dixi cap. XII, 2. Simili modo tempore Christi Judæi oppugnabunt Jerusalem, id est Ecclesiam nascentem in Jerusalem. Mystice, Judæ, id est confitentes et fideles pugnant contra Jerusalem, id est Ecclesiam, qui fidem christianam quam professi sunt, abdicant et ejurant, fiuntque hæretici, apostatæ, Saraceni, pagani : hi enim solent esse infensissimi fidei semel agnitæ et Ecclesiæ hostes. Ita Remigius et Lyranus. Id videmus in renegatis, qui sunt robur Turcarum contra christianos.

ET CONGREGABUNTUR DIVITIÆ. — Sic ad litteram spoliis Nicanoris, aliorumque Antiochi ducum et copiarum, ditavit se suosque Judas Machabæus, II *Machab.* VIII, 27 : ita Theodoretus, Palacius et Mariana, sub quorum typo intelligit spolia quæ

ex gentibus in Ecclesiam intulerunt Apostoli. Nam, ut ait Isaias cap. LX, 16, gentes conversæ ad Christum omnes suas opes in Ecclesiam contulerunt. Unde gratulatur Ecclesiæ dicens : « Suges lac Gentium, et mamilla regum lactaberis, etc. Pro ære afferam aurum, et pro ferro afferam argentum ; » sub quibus rursum typice intelligit sapientiam, philosophiam, eloquentiam, mathesim aliasque scientias et artes, tum liberales, tum mechanicas, quibus Gentiles conversi ornarunt Ecclesiam. Minus congrue Lyranus hæc accipit de spoliis gentium, quæ Antichristus inferet in Jerusalem, ubi suum thronum figet; ipse enim erit hostis et tyrannus Jerusalem, non rex et tutor.

Mystice, Remigius, Albertus, Vatablus et Arias per aurum accipiunt charitatem, per argentum sapientiam divinam, per vestes cæteras gratias et virtutes christianas, quas a Deo acceperunt gentes conversæ ad Christum. Verum eas non intulerunt in Ecclesiam, sed in Ecclesia illas acceperunt, iis tamen eam exornarunt.

Vers. 15. 15. ET SIC ERIT RUINA EQUI, ET MULI, etc., SICUT RUINA HÆC, — *q. d.* Sicut dixi vers. 12, cædendos et ruituros homines, gentesque quæ cum Antiocho pugnabunt contra Jerusalem, et typice contra Ecclesiam ; ita dico pariter cædendos et ruituros eorum equos, mulos, camelos, etc., quibus contra Jerusalem pugnabunt, iis vel dimicando, vel sarcinas convehendo.

Symbolice, hæc omnia per catachresim significant opes et bellica instrumenta hostium Ecclesiæ, scilicet nobilitatem, astutiam, ingenium, sapientiam, potentiam, eloquentiam, etc., cessura victrici eorum Ecclesiæ.

Mystice cum S. Hieronymo et Remigio per equos accipe luxuriosos, vel arrogantes ; per mulos, dolosos, aut potius cerebrosos et phantasticos ; per camelos, divitiis et vitiis onustos ; per asinos, acedos, stolidos et stultos. Horum enim luxuria, arrogantia, dolus, avaritia, acedia, etc., corruerunt, cum in baptismo vel pœnitentia induerunt castitatem, humilitatem, candorem, charitatem et fervorem Christi.

Vers. 16. 16. ET OMNES QUI RELIQUI FUERINT, — scilicet e strage prælii. Ad litteram alludit ad gentes, quæ post tot et tam illustres Machabæorum victorias, partim judaismum susceperunt, partim eis fœderatæ quotannis confluebant Jerusalem ad eorum festa, ibique Deum eorum adorabant. Ita Theodoretus, Palacius et Mariana. Sic enim Idumæos armis Hyrcani, qui filius fuit Simonis fratris Judæ Machabæi, subactos, suscepisse circumcisionem et judaismum, docet Josephus lib. XIII *Antiquit.* cap. XVIII. Verum quia paucæ gentes id fecerunt, hinc typice et potius sub iis intelligit omnes quæ conversæ sunt ad Christum, *q. d.* Cæteris in infidelitate sua pereuntibus, reliqui gentium conversi ad fidem Christi, singulis annis venient in Ecclesiam, ibique celebrabunt festa christiana, non judaica, ita Stunica, Sanchez et alii : ac mystice semper celebrabunt festum Tabernaculorum ; quia vivent peregrini in hoc mundo, tendentes jugiter ad patriam cœlestem, in qua mentem defigent, ut ibi perpetuum festum Tabernaculorum in gloria agant. Nominat præ cæteris festum Tabernaculorum, tum quia illud diutius cæteris, puta per septem dies celebrabatur; tum quia alludit ad tabernacula Hebræorum in deserto, in quibus cœlesti columna ignis per noctem, et nubis per diem obumbratis, protegebantur a tenebris nocturnis, æque ac ab æstu diurno : simili enim modo fideles in Ecclesia obumbratione Spiritus Sancti proteguntur ab omni tentatione et ærumna ; tum denique ut meminerint christiani, se hic non habere civitatem et domum permanentem, sed habitare in tabernaculis quasi milites et peregrinos, ac tendere ad domum æternam in cœlis. Vide dicta *Levit.* XXXIII, 42. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus, Vatablus, Ribera et alii passim. Mystice Eusebius lib. VIII *Demonstrat.* cap. IV, per tabernacula intelligit particulares Ecclesias, in quibus quasi in tabernaculis securi ab omni procella et incursu hostili, degunt fideles tendentes in cœlum.

Festum Tabernaculorum mystice cum. Cur?

Objiciunt Judæi festum Tabernaculorum proprie esse accipiendum, ac proinde hæc exspectanda esse a Messia venturo. Cur enim illud accipiamus spiritualiter et mystice ? Respondeo, partim proprie illud accipi, sicque impletum esse in Machabæis ; partim et potius spiritualiter, sicque plenius impleri in christianis. Porro cur Propheta festa christianorum nuncupet nomine festi judaici Tabernaculorum, causæ sunt variæ. *Prima,* quia loquebatur Judæis, qui nonnisi festa judaica norant. *Secunda*, ut ostenderet festa judaica esse typos et figuras festorum christianorum, hæcque illis responsura, sicut corpus respondet umbræ. Magnam enim fidem Ecclesiæ facit consensio et consonantia novi Testamenti cum veteri, quodque omnia ejus sacramenta et dona adumbrata fuerint per vetera et judaica. *Tertia;* quia christiani longe magis et verius agunt festum Tabernaculorum, non semel in anno, uti Judæi, sed continuum et perenne. Hoc est quod eos monet S. Petrus *epist.* I, cap. II, 11, dicens : « Charissimi, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis. » Et S. Paulus sæpe docet nos instar Abrahæ esse peregrinos terræ, sed cives cœli et sanctorum, ac domesticos Dei : « Fides, inquit *Hebr.* XI, 1 et 9, est sperandarum, substantia rerum argumentum non apparentium. Abraham fide demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac et Jacob, cohæredibus repromissionis ejusdem. Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem : cujus artifex et conditor Deus. » Vide ibi dicta. *Quarta,* quia Prophetæ prophetice loquuntur, id est parabolice symbolice, ænigmatice tum ob

rerum futurarum absentiam, quas per umbras et figuras videbant; tum ob eorum obscuritatem, tum ad prophetiæ elegantiam. Sic totum hoc caput, æque ac totus pene Zacharias, et Ezechiel multis in locis, ac S. Joannes in Apocalypsi symbolici sunt et parabolici. Simili modo Ægyptii sua mysteria repræsentabant per hieroglyphica : Judæi autem erant vicini Ægyptiis, et primitus degentes in Ægypto illa ipsi viderant : unde et subinde ea imitati sunt, quibus proinde Prophetæ simili modo prophetant, ne Ægyptiis inferiores esse videantur, præsertim cum Ægyptii sua symbola et litteras, suamque sapientiam ab Hebræis, puta ab Abrahamo, Jacobo, Mose, etc., hauserint, uti docent Eusebius lib. X *Præpar.* II, Clemens Alexandrinus lib. I *Strom.*, et S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXIX. *Quinta*, quia res spirituales et bona spiritualia, quæ in novo Testamento attulit Christus, commode hominibus, et præsertim rudibus Judæis explicari non poterant, nisi per symbola corporalia quibus assueverant.

...stice, ...regrini ...qui? Tropologice et anagogice S. Hieronymus : « Quamdiu, inquit, in profectu sumus, et in cursu atque certamine, habitamus in tabernaculis; hoc omni mente nitentes, ut de tabernaculis ad firmam et stabilem sedem transeamus, id est domum Dei. Unde et S. David dicit in Psalmo : « Hei mihi! quia incolatus meus prolongatus est. Et : Advena ego sum et peregrinus, sicut omnes patres mei. Hoc loquitur qui in Ægypto est, et adhuc in sæculo constitutus. Qui autem egreditur de Ægypto (quæ hebraice dicitur מצרים *mitsraim*, et interpretatur *tribulatio*) et ingreditur vitiorum solitudinem, carpit iter suum, et dicit in Psalmo : Pertransibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, etc. Unde et ille loquitur : Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini. Et post paululum : Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Vox enim exsultationis et salutis in tabernaculis justorum, etc. Unum petivi a Domino, hoc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam delectationem Domini, et visitem templum ejus. Qui in istiusmodi habitat tabernaculis, et de tabernaculis ad atria, et de atriis ad domum, et de domo ad templum Domini ire festinat, debet celebrare solemnia tabernaculorum in ligno sapientiæ pulcherrimo, » *Levit.* XXIII, 40.

...s. 17. 17. ET ERIT, QUI NON ASCENDERIT DE FAMILIIS TERRÆ, — scilicet Judææ : de ea enim hic agitur, illaque sola obligabatur lege veteri, et consequenter ad celebrandum festum Tabernaculorum. Ita Vatablus, *q. d.* Judæi qui non ascenderint in Jerusalem ad festum Tabernaculorum, privabuntur imbre, tum corporali (Deus enim Judæos ob impietatem tempore Achab et Eliæ, ac deinceps sæpe punivit siccitate et sterilitate), tum potius spirituali verbi, doctrinæ et gratiæ Dei : multo magis hoc imbre privabuntur Judæi et gentes quæcumque non ascenderint in Jerusalem mysticam, id est Ecclesiam, ibique non celebrarint festum Tabernaculorum mysticum, quod jam explicavi. Ita S. Hieronymus, Remigius, Lyranus et alii.

Recte notat Sanchez, per imbrem significari maxima beneficia. Unde Theodoretus sic explicat : « Non erit super eos imber, id est nullam misericordiam assequentur. » Tota enim fertilitas et felicitas Judææ pendebant ab imbre matutino et serotino, puta sementis et messis : unde eum toties promittunt Prophetæ, ejusque subtractionem impiis comminantur. Alludit ergo Zacharias ad illud Mosis, *Deuter.* cap. XI, 10 : « Terra enim quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Ægypti, de qua existi, ubi jacto semine in hortorum morem, aquæ ducuntur irriguæ : sed montusa est et campestris, de cœlo exspectans pluviam, quam Dominus Deus tuus semper invisit, et oculi illius in ea sunt a principio anni usque ad finem ejus. Si ergo obedieritis, etc., dabit pluviam terræ vestræ temporaneam et serotinam, ut colligatis frumentum, et vinum, et oleum. »

18. QUOD ET SI FAMILIA ÆGYPTI NON ASCENDERIT. — Meminit Ægypti potius quam aliarum regionum et gentium : *primo*, quia directe respicit ad Judæos, qui sub Jonatha fratre Judæ Machabæi, ex consensu Ptolemæi Philometoris regis Ægypti, ibidem templum simile Hierosolymitano ædificaverunt Heliopoli, in eoque pontificem constituerunt Oniam filium Oniæ pontificis, a quo urbs et regio, æque ac templum Onion est appellatum. In eodem loco puer Jesus, fugiens Herodem exsulavit : unde etiamnum ibidem ostenditur fons Jesu, irrigans hortum balsami, ex cujus irrigatione balsamum oriri censet Bredembachius, uti refert Adrichomius in *Heliopoli* : stetit hoc templum usque ad imperium Vespasiani per annos 350. Erectum fuit contra legem Dei, quæ jubet ut solum in loco a Deo electo, puta in Hierosolymitano templo immoletur, *Deut.* XVI, 2. Peccaverunt ergo Judæi in Ægypto erigentes quasi altare contra altare, et facientes schisma a Jerusalem et templo ibidem jussu Dei ædificato, de quo Josephus lib. XIII *Antiq.* VI. Sensus ergo est, *q. d.* Si Judæi qui in Ægypto degunt, suum Onion adire velint, nec ascendere in Jerusalem, privabuntur pariter imbre jam dicto. *Secundo*, quia Ægyptii vicini erant Judæis, iisque infensi; unde per synecdochen repræsentant quosvis gentiles et hostes Judæorum, *q. d.* Si Gentiles alienissimi a Jerusalem, quales in primis fuerunt Ægyptii, nolint in eam mystice ascendere, puta si nolint adire Ecclesiam, fierique christiani, non erit super eos imber gratiæ cœlestis. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus et Vatablus. *Tertio*, quia Ægyptus caret imbre et pluvia cœ-

Vers. 18.

Onion Heliopolis.

Fons Jesu.

Ægyptus pro im-

bre habet Nili exundationem. lesti : pro ea enim habet terrestrem, puta Nilum, cujus exundatione irrigatur et fecundatur, magis vel minus secundum majorem vel minorem ejus eluviem. Unde Plinius lib. V, cap. IX : « Ægyptus, ait, in duodecim cubitis (quibus Nilus exundans super agros ascendit et eminet) famem sentit, in tredecim etiamnum esurit, quatuordecim cubiti hilaritatem afferunt, quindecim securitatem, sedecim delicias. » Quocirca cum hic Ægyptiis comminatur, dicitque : « Non erit super eos imber, » per imbrem intellige irrigationem Nili : hæc enim Ægypto est loco imbris : alioquin eis nulla est pœna carentia imbris, si adsit Nili exundatio. Unde Chaldæus vertit : *Non crescit ejus Nilus.* Ita Mariana. Sensus est, *q. d.* Gentiles, qui sibi videntur abundare imbre sapientiæ, ubi Ægyptus abundat aqua Nili, eo destituentur, nisi adeant Ecclesiam, in eaque illum cœlitus hauriant. Punientur ariditate et sterilitate, non tam corporali, quam spiritali gratiæ et doctrinæ salutiferæ.

Quarto, quia Ægyptus hebraice vocatur מצרים *mitsraim*, quæ vox significat angustias, aut duas angustias, sive angustum et arctum quid inter duo prementia : unde apte repræsentat angustias infidelium præsentes et æternas, quæ eos manent nisi Ecclesiam adeant, ejusque imbre divino irrigentur. Quocirca subdit : « Sed erit ruina, qua percutiet Deus omnes gentes, » etc. Ruina hæc partim temporalis est, v. g. qua Constantinus, Theodosius, Carolus, aliique principes christiani percusserunt et prostraverunt infideles in præliis; partim æterna, qua eos Deus percutiet in gehenna.

Vers. 19. 19. HOC ERIT PECCATUM ÆGYPTI. — « Peccatum, » id est peccati pœna et plaga, puta ruina jam dicta. Unde Chaldæus : *Hæc erit ultio Ægyptiorum, et punitio populorum;* est metonymia. *Secundo*, proprie, *q. d.* Hoc erit antonomastice peccatum, scilicet peccatum peccatorum omnium maximum, si nimirum nolint gentes exire e suo gentilismo et ingredi Jerusalem, id est Ecclesiam Christi, in eaque celebrare festum spirituale Tabernaculorum, fide, spe et charitate tendendo ad patriam cœlestem. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Hugo.

Vers. 20. 20. IN DIE ILLA ERIT QUOD SUPER FRENUM EQUI EST, SANCTUM DOMINO. — Hebraice est מצלות *metsillot*, quod Septuaginta, Syrus, Arabicus Antiochenus et Noster vertunt, *frenum*. Causam dat Marinus in *Lexico* : Crederem, ait, *metsillot* esse partem illam freni ferream, quæ prominet ex ore equi (quæ vulgo dicitur *morso del cavallo*), sic dictam a collisione et tinnitu, puta a nomine צלצל *tsiltsel*, quod per onomatopœiam significat cymbalum (vel quid simile) tinniens. Hinc *secundo*, R. David et Pagninus vertunt, *tintinnabulum*, quod muliones ex capite vel collo mulorum et equorum onerariorum, præsertim principum, suspendunt tum ad ornatum, tum ut ex ejus sonitu sciatur ubi sint, ne, si a via aberrent, perdantur. Unde Pagninus vertit : *In illa die erit super tintinnabula equorum sanctitas Domino*, q. d. Tintinnabulis equorum insculpentur hæ duæ voces, *sanctitas Domino*, ut significetur ea esse consecrata Deo. *Tertio*, Chaldæus et S. Hieronymus in *Comment.* vertunt, *phaleras*, quæ tegunt, ornant et obumbrant equum; radix enim צלל *tsalal* significat tegere, obumbrare : unde צל *tsel* est umbra. Quocirca Chaldæus vertit : *In tempore illo erunt onus phaleræ equi sanctificatæ Domino;* et Tigurina : *In die illo consecrabitur Domino quod est in equorum phaleris. Quarto*, Clarius vertit, *collaria;* alii, *stragula et quævis equorum ornamenta;* denique Arabicus Alexandrinus vertit, *putridum*, vel *tabem equi.*

Sensus est, *q. d.* Machabæi victores, æque ac principes christiani, in templo consecrabunt Deo hostium manubias, præsertim phaleras et ornamenta, quæ equis eorum detraxerunt, sicut David gladium quem detraxit Goliath, quoque eum occidit, consecravit Deo in templo, I *Reg.* XIII. Rursum, *q. d.* Post Ecclesiæ victoriam et dominatum alta erit ubique pax, adeo ut aurum, argentum et gemmæ quibus ornari solent frena principum, et nobilium stragula ac phaleræ pretiosæ, convertantur in Dei cultum, Deoque dedicentur, vel quasi trophæa in gratiarum actionem, ut vult Theodoretus, vel ad testandum pietatis et devotionis affectum. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Vatablus, Arias, Ribera et alii. Huc accedit expositio Stunicæ, qui censet alludi hic ad laminam quæ erat in tiara pontificis appensa fronti, cui inscriptum erat : *Sanctitas Domino*, *q. d.* Hic est pontifex sanctificatus, et consecratus Domino. Indicat ergo Zacharias Machabæos militesque victores suis præliis præliaturos sanctitatem Domini, quasi titulum et causam, æque ac symbolum belli, in quo omnem victoriæ spem collocent, *q. d.* Nos pugnamus pro lege sancta Dei; unde ejus symbolum in vexillis et armis præferimus, ideoque victores nos fore confidimus. Ita fecisse Judam Machabæum notissimum est ex libris Machabæorum.

Hoc faciunt jam principes christiani contra hæreticos et infideles in Gallia, Germania, Bohemia, Walachia, India, etc., decertantes, et idcirco de iis triumphant, et victoriis pene miraculosis potiuntur. Idem per umbram viderunt et fecerunt Gentiles. Alexandro enim digna vox est apud Dionem, orat. 2 *De regno* : « Exuviis, ait, et hostium armis templa excolenda sunt; cum et Hector hostium spolia ad sagittiferi Apollinis ædem se appensurum vovebat. » Plures eorum gnomas et exempla citavi *Numer.* XXXI, 50, ubi Israelitæ manubias Madianitarum Deo, quasi victoriæ datori consecrarunt; et *Genes.* XIV, 20, ubi Abraham, parta victoria de quatuor regibus, spoliorum decimas Melchisedecho, quasi Dei vicario et pontifici obtulit.

Vict spo dica De

Porro meminit frenorum potius, quam aliarum rerum, quia egit de hostibus Jerusalem et Ecclesiæ, quos devictos asserit suos frenos et phaleras, id est sua decora, delicias et opes vel sponte, vel coacte, puta per victores, oblaturos Ecclesiæ. Milites enim, puta equites, omnes suas opes olim ponebant, et etiamnum ponunt in adornandis armis et equis. Unde Juvenalis, *satyra* XI :

Argenti quod erat, solis fulgebat in armis.

Et mox :

Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Ut phaleris gauderet equus.

Hinc frena faciebant aurea. Talia erant Pallantis, *Æneid.* VIII :

Frenaque bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.

Talia quoque erant equorum quos Latinus misit ad Æneam, *Æneid.* VII :

Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Quin et angeli stipantes Judam Machabæum apparuerunt in equis, aureis frenis decori, lib. I *Machab.* cap. X, 29. Hinc illud S. Bernardi taxantis luxum non militum, sed prælatorum : « Discite, Pontifices, in frenis quid facit aurum? » Hæc et plura noster Sanchez. Sic Elisæus vocatus ab Elia ad vitam propheticam, id est sanctam et religiosam, artis suæ instrumenta, scilicet aratrum et boves, in sacrificium Deo obtulit, I *Reg.* XIX, 21.

Hinc *secundo,* multi putant hic denotari Constantinum Magnum, qui clavum quo crucifixus est Christus, freno equi sui imposuit, ut ostenderet suam in Christum pietatem, utque profiteretur se Christi crucifixi ope et virtute obtinuisse, et sperare deinceps obtenturum victorias contra infideles ejus hostes. Tempore enim Constantini Ecclesia triumphavit de hostibus, eamque gloriam obtinuit quam hic describit Zacharias, *q. d.* Super frenum equi Constantini erit sanctum Domino, id est clavus sanctificatus Domino ex contactu sanctissimi corporis Christi. Quidni enim sanctus sit clavus, qui passionis Christi et redemptionis nostræ præcipuum fuit instrumentum? Ridet hoc S. Hieronymus, at non S. Cyrillus : « Non incredibile, ait, hoc dixerit quis, neque alienum a decoro est, meminisse Deum et prophetica prædictione honorasse imperatorem valde pium, etc. Equos enim regum clavo crucis Christi ornari quid aliud declarat, quam summam imperatorum pietatem? » Magis asseveranter S. Ambrosius, orat. *De obitu Theodosii imperatoris* : « Quæsivit (S. Helena) clavos quibus crucifixus est Dominus, et invenit. De uno clavo frenos fieri præcepit, de altero diadema intexuit, unum ad decorem, alterum ad devotionem vertit. Misit itaque filio Constantino diadema gemmis insignitum, quas pretiosior ferro innexas crucis redemptionis divinæ gemma connecteret : misit et frenum, utroque usus est Constantinus, et fidem transmisit ad posteros reges. Principium itaque credentium imperatorum sanctum est quod super frenum : ex illo fides, ut persecutio cessaret, devotio succederet. » Et paulo post : « Recte in capite clavus, ut ubi sensus est, ibi præsidium : in vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, ut fides luceat : habena quoque de cruce, ut potestas regat, sitque justa moderatio, non injusta præceptio. » Ac post multa ejusdem argumenti : « Quid ergo aliud egit Helenæ operatio, ut frena dirigeret, nisi ut omnibus imperatoribus Sancto Spiritu dicere videretur : Nolite fieri sicut equus et mulus ; sed in freno et camo maxillas eorum constringeret, qui se non agnoscerent reges, ut regerent sibi subditos? » Additque illum hoc freno refrenasse insolentiam tyrannorum, Licinii, Maximi, etc. Idem habet Theodoretus lib. I *Hist.* cap. XVIII : « Helena, ait, clavorum partem in imperatoris galeam artificiose includendam curavit, quo capiti filii consuleret, et hostium tela depellerentur : partem freno equi illius admiscuit, quo tum imperatorem tutum ac securum redderet, cum veterem prophetiam explere posset. Nam olim prædixerat Zacharias propheta : Quod est in freno equi, erit sanctum Domino omnipotenti. » Eadem habet Sozomenus lib. II *Histor.* cap. I, Nicephorus lib. VIII, cap. XXIX, et alii. Clavorum Christi distributio.

Porro Gregorius Turonensis, lib. *De Gloria Martyr.* cap. VI, constanter affirmans clavos quibus Christus crucifixus est, fuisse quatuor, scilicet singulos in singulis pedibus, æque ac manibus, ita eos distributos a S. Helena enarrat : « Speciosi autem, omnique metallo nobiliores Dominicæ crucis clavi, qui beata membra tenuerunt, ab Helena regina post ipsius S. Crucis inventionem reperti sunt; et de duobus quidem frenum imperatoris munivit, quo facilius, si adversæ gentes restitissent principi, hac virtute fugarentur, de quibus non est ignotum Zachariam vaticinasse prophetam, » etc. Subdit tertium a S. Helena in mare Adriaticum tempestuosum, et naufragiis infame fuisse projectum, quo facto, mare deinceps navigantibus fuisse placidum et tranquillum : quartum vero in galea statuæ Constantini fuisse positum. Idem habet Zonaras lib. III *Annalium*, licet S. Ambrosius, et Baronius, anno Christi 326, asserant eum positum, non in galea statuæ, sed in corona ipsa, quam in capite gestare solebat Constantinus. Subdit Gregorius miraculum clavi in freno, quod suo ævo, puta tempore Justini imperatoris, contigit : « Magnam, ait, ferunt virtutem esse hujus freni, quod ambigi nequaquam potest : quod Justinus imperator publice expertus est, ac suis omnibus patefecit. Illusus enim a quodam mago propter pecuniam, emissas sibi a dæmonis umbra intolerabiles per duarum curricula noctium sustinuit insidias ; sed cum tertia nocte frenum capiti collocasset, locum insidiandi inimicus ultra non habuit, repertumque auctorem insidiarum gladio perculit. » Miraculum.

Denique per frenum significatur ipse Constantinus imperator, qui se suumque imperium cum freno submisit et sanctificavit, id est consecravit Christo. Unde Arabicus Antiochenus vertit : *In die illa erit* (sedens, puta Constantinus) *supra frenum equi sanctificatus Domino*; et Arabicus Alexandrinus : *In illa die qui apprehendet putridum equi* (hostilis a se cæsi) *erit sanctum Domino omnipotenti.*

Moraliter, frenum est continentia linguæ dicanda Deo.

Tropologice, S. Hieronymus per frenum accipit continentiam et mortificationem, qua refrenamus pruritum concupiscentiæ, præsertim oris et linguæ, per sermonem Dei, de quo *Psalm.* XXXI dicitur : « In camo et freno maxillas eorum constringe. » Et S. Jacobus cap. III : « In equorum ora frenos mittimus, et omne eorum corpus circumagimus, ut scilicet recto gradiantur itinere, et mollia ad sedendum Domino possint terga præbere. Tale frenum, et talis sermo auri et argenti varietate compositus, feros equos Salvatori præparat ad sedendum, et sanctos facit, ac proprie illius cultui consecratos. » Hæc S. Hieronymus.

Nota : Pro מצלות *metsillot*, Aquila et Symmachus legerunt vario puncto מצלות *metsullot*. Unde vertunt βύθον, id est *profundum;* Symmachus, περίπατον σύσκιον, id est *incessum umbrosum*, sive tenebrosum, per quæ S. Hieronymns intelligit arcanam et mysticam scientiam, « quam et David, ait, quasi equus optimus se habere jactabat, dicens : Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi, *Psalm.* L; et Apostolus : O profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! *Rom.* XI, 33. De hoc profundo Propheta clamavit ad Dominum, et exaudivit eum. *Psalm.* XVII, 7. Has tenebras et sacramenta divina ingressus est Moses in Sina montis caligine, ut videret Deum; de quibus et David *Psalm.* XXXV, 7 : Judicia Domini abyssus multa. Hæc arcana, et ista mysteria sancta sunt Domino, quæ noverat Evangelista Joannes, quia usus est dicere, quod angeli forsitan nesciebant: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Et idcirco amatur a Domino : quia optimum habebat profundum, et recubuerat super pectus Jesu; unde et hauserat sapientiam. »

Phialarum triplex usus.

ET ERUNT LEBETES IN DOMO DOMINI QUASI PHIALÆ. Lebetes erant ollæ, in quibus coquebantur carnes victimarum Deo immolatarum. Phialarum in templo triplex erat usus : *Primo*, in eis adolebatur thymiama. *Secundo*, in iis libabatur, id est bibebatur, vel effundebatur vinum quasi libamen Deo, juxta illud *Amos* VI, 6 : « Qui bibunt in phialis vinum. *Tertio*, in phialis excipiebatur sanguis victimarum, qui deinde effundebatur ad cornua altaris, ut designaretur sanguinem in quo consistit vita animalis, ac consequenter ipsam ejus vitam dari et immolari Deo, uti dixi in *Levitico*. Quocirca magna erat copia phialarum, longeque major quam lebetum, vel ollarum. Dicit ergo Propheta, tantum fore gentium concursum in Jerusalem, ad sacrificandum in festo Tabernaculorum, ut lebetum, in quibus coquendæ sunt victimæ, tanta sit copia, quanta phialarum alio tempore esse solet. Nam illo festo sicut crescet numerus sacrificiorum et lebetum, ita crescet et proportionaliter phialarum. Unus enim lebes tres vel quatuor phialas requirit : quocirca tunc erant plures phialæ quam lebetes; sed tot erunt lebetes, quot alias solent esse phialæ, *q. d.* Multa erunt instrumenta sacrificiorum et cultus divini, quia multa erit populi frequentia, æque ac pietas et religio. Hoc ad litteram impletum est sub Machabæis, qui suis præliis Jerusalem et templo suum decus restituerunt et auxerunt.

Parabolice, verius est in Ecclesia Christi, in qua tot sunt lebetes, id est calices, patenæ, ciboria, hierothecæ, thuribula, aliaque vasa sacra in quibus vel sacrificantur caro et sanguis Agni immaculati Christi Domini, vel aliquod ministerium huic sacrificio exhibetur, quot in veteri lege et templo erant phialæ. Ita Lyranus. Aut, *q. d.* Sicut multi erunt lebetes, id est patenæ, ciboria et hierothecæ, in quibus consecrantur, vel reponuntur hostiæ consecratæ, puta caro Christi : ita pariter multæ erunt phialæ, id est multi calices, in quibus consecratur, sacrificatur et bibitur sanguis Christi: nec enim caro consecrari potest nisi consecretur et sanguis : unde et omnis calix suam habet patenam, in qua reponatur corpus Christi.

Nota : Phiala sanctior et sacratior in templo erat quam lebes, *primo*, quia physice nitidior et purior, æque ac pretiosior, quia sæpe erat ex argento vel auro; lebes vero ex argilla vel ære, isque ob ignem, carnes et fumum ater, fuliginosus, olens et sordidus. Unde illud vulgo tritum :

Væ tibi tu! nigræ dicebat cacabus ollæ :

cacabus enim est lebes, æque ac olla. *Secundo*, quia phiala proprie et proxime serviebat sacrificio, nimirum exceptioni et effusioni sanguinis victimæ, puta libationi; item thymiamati, ejusque suffitui et incenso : lebes vero tantum serviebat coquendis et lixandis carnibus victimæ jam immolatæ, ideoque post peractum sacrificium, ut scilicet ejus participes fierent laici offerentes, et ex carnibus victimæ quam obtulerant, comederent et epularentur coram Domino. Hinc *tertio*, phialæ omnes erant templi, ideoque sacratæ Deo : lebetes vero non. Nam etsi aliqui essent in templo lebetes pro coquendis carnibus, sacerdotum præsertim, tamen affluente magna turba sacrificantium, uti fiebat in festo Paschæ, Pentecostes et Tabernaculorum, hi non sufficiebant : unde tunc laicus quisque sacrificans debebat procurare sibi lebetem, commodando, vel conducendo eum, in quo carnes suas coqueret; quem deinde commodanti vel conducenti reddebat. Prædicit ergo hic Zacharias, tantam fore devotionem populi, ut, cum plurimi confluxuri sint

ad sacrificandum in festo Tabernaculorum, plurimi quoque ex Jerusalem et Juda afferant suos lebetes, non tantum pro se, sed et pro aliis, qui gratis eos advenis commodabunt, ut a mercatoribus eos emere vel conducere non sit opus; ac peractis sacrificiis relinquent eos templo, Deoque dicabunt in perpetuum : quo fiet ut tantus sit lebetum sanctorum numerus, quantus est phialarum, utque pene tam sacri habeantur (utpote Deo tanta devotione consecrati, et tot carnium Dei immolatarum contactu sanctificati), quam phialæ, itaque in phialarum dignitatem et sanctitatem quasi transire videantur. Hoc ad litteram impletum sub Machabæis, cum ipsi repurgarunt templum, ejusque dedicationem et encænia celebrarunt cœlitus recepto igne divino, qui sacrificia consumpsit, quo miraculo viso certatim omnes concurrerunt ad offerendas victimas, quas hic ignis Deo concremaret.

stice, es est rdos. Hinc mystice, lebetes sunt sacerdotes : sicut enim in lebetibus igne subjecto coquebatur caro victimæ; ita a sacerdotibus ignea vi et virtute Spiritus Sancti consecratur et conficitur Eucharistia, quam deinde fidelibus distribuunt quasi panem cœlestem et vivificum, *q. d.* Tantus in lege nova erit sacerdotum numerus, quantus in lege veteri fuit phialarum, aliorumque vasorum sacrorum. Ita a Castro. Generalius Remigius et Vatablus per lebetes accipiunt mentes christianorum, in quibus igne charitatis consumuntur carnis vitia, et coquuntur preces et vota ad Dominum : eædem sunt phialæ, in quibus thymiama devotionis et laudis ad Deum jugiter exhalat et fragrat, *q. d.* Tanta erit fidelium copia, qui seipsos in corde quasi victimas mactabunt, et quasi thymiama suavissimum Deo offerent, quanta fuit lebetum ad sacrificia, et phialarum ad odoramenta in veteri Testamento. Paulo aliter S. Hieronymus; ipse enim lebetes et ollas carnium assignat judæis, phialas vero aromatum christianis: « Ament, ait, æneos lebetes, qui amaverunt ollas Ægyptias; et carnes, et pepones, et allia, et cæpe, et cucumeres. Nos judaicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus sponsa dicit ad sponsum *Cant.* VI : Fratruelis meus descendit in hortum meum ad phialas aromatum, pascere in hortis, et colligere lilia, etc., ut impleat phialas animarum credentium, et Domino ex eis liba defundat. Istiusmodi lebetes cum versi fuerint in phialas Domini, et dicere potuerint : Christi bonus odor sumus; et pro virulentia carnium varios cœperint flores gestare virtutum, tunc erunt in Jerusalem et in Juda sanctificati Domino. Jerusalem enim visionem pacis, Judas exprimit confitentem. » Huc alludit Ecclesia, cum canit de S. Magdalena :

> Fit ex lebete phiala
> In vas translata gloriæ,
> Ex vase contumeliæ.

q. d. Quæ prius erat atra lebes, plena carnibus, gula, vino et venere, facta est phiala aurea offerens thymiama pœnitentiæ et charitatis Christo. Unde suos capillos, aromata, cæteraque lenocinia, et lebetes, id est gulæ et libidinis instrumenta, in Christi honorem impendit, eique quasi in phiala obtulit, uti unguenta pretiosa rupto alabastro in caput ejusdem effudit. Ita S. Hieronymus, Cyrillus et Haymo mystice hæc exponunt de mortificatione, qua lebetes, id est quidquid in nobis est ollare et carneum, igne Spiritus Sancti ita excoquitur, ut totum exhalet transeatque in spiritum; quo fit ut talem odorem Deo et angelis aspiret caro mortificata, qualem habere solent phialæ aromate fragrantes, ait Sanchez. Sane hic sensus apposite respondet sensui litterali, et differentiæ inter lebetem et phialam, quam paulo ante assignavi. Huc quoque allusit Apostolus II *Tim.* II, 20, et *Rom.* IX, 21, ubi docet in domo Dei esse vasa alia in honorem, alia in contumeliam; ac peccatorem, qui est vas contumeliæ, si pœniteat, seque a peccatis expurget, fieri vas honoris et gloriæ. Sic enim Magdalena, quæ peccatrix erat lebes ignominiæ, pœnitens facta est phiala gloriæ. Lebes est mortificatio carnis.

21. ERIT OMNIS LEBES (scilicet ad sacrificia necessarius) SANCTIFICATUS DOMINO, — *q. d.* Abundabit templum vasis rebusque necessariis ad Dei cultum, ita ut nihil cuiquam ad sacrificandum, Deumque rite colendum desit. Aut, *q. d.* Omnis lebes qui est in domo Domini, uti dixit versiculo præcedenti, jugiter ibi manebit quasi sanctificatus Domino, nec inde extrahetur ut applicetur usibus profanis. Calices enim et vasa sacra semel consecrata Deo, manent in æternum sacra, nec fas est ea reducere ad usus profanos. Aut, ut Palacius, *q. d.* Tanta erit immolantium multitudo, ut ex omni Jerusalem et Judæa certatim adducantur lebetes, in quibus carnes victimarum coquantur, ac deinceps lebetes illi, quasi jam victimis hisce sanctificati, in usum templi remanebunt, eruntque Deo et templo consecrati. Hoc verum fuit in Machabæis, verius in christianis; hi enim abundant calicibus, thuribulis, lebetibus omnibusque vasis ad sacrificium Deique cultum opportunis. His enim divites sunt Ecclesiæ, monasteria, templa, ad invidiam hæreticorum. Vers. 21.

Mystice, omnis lebes, id est omnis sacerdos, adeoque omnis fidelis, manebit sacerdos et fidelis, id est Dei cultui addictus, et quasi Deo consecratus, ut in suo gradu fideliter et pie Deo serviat, nec amplius ad infidelitatem, scelera usus que profanos redeat, id est licite redire nequeat; et si talem se præstet qualem professus est, nunquam reipsa rediturus sit.

Ex hoc loco liquet hæc potius spiritualiter, quam corporaliter esse accipienda. Nam corporaliter in rigore falsum est, quod omnis lebes in Jerusalem et Juda fuerit sanctificatus Domino : alioqui enim Hierosolymitæ et Judæi debuissent

omnes suos lebetes deferre ad templum, et dicare Deo, nec ullos domi ad proprios usus retinere potuissent, quod liquet esse falsum. Spiritualiter autem verum est, quod omnis lebes, id est omnis sacerdos et fidelis in ordinatione et baptismo sit consecratus Domino. Unde S. Petrus loquens fidelibus etiam laicis : « Vos, ait, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum, » I *Petr.* II, 9. Et S. Paulus : « Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum, » *Rom.* XII, 1. Et : «Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus. Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci : talibus enim hostiis promeretur Deus, » *Hebr.* XIII, 15.

Et coquent in eis, — *q. d.* Judæi sub Machabæis in suis lebetibus coquent carnes, quas Deo immolarint; christiani vero, præsertim sacerdotes, in mentibus suis coquent pia et ardentia desideria, proposita et vota, quasi victimas Dei, tum contritionis et pœnitentiæ, tum laudum et hymnorum, tum charitatis, præsertim circa conversionem animarum, ut scilicet proximos doceant res salutis, a peccatis avocent virtutes, vitamque sanctam et perfectam inducant : hæ enim sunt victimæ Deo uti honorificentissimæ, ita gratissimæ et jucundissimæ. Addit a Castro alium sensum, *q. d.* Christi fideles eligent ex viris Deo sacris, quos ubique reperient, quem voluerint, ut per eum offerant Deo sacrificium verum Christi, puta Eucharistiam, sine quæstu et sumptibus; quibus olim opus erat ad coemendas victimas, ollasque conducendas, ad coquendas carnes sacrificiorum. Unde sequitur :

Et non erit mercator. — Hebræi et Septuaginta : *Non erit Chananæus*, id est mercator, ut vertunt Aquila, Chaldæus et Noster. Olim enim Chananæi in mercatura erant celebres. Jam sensus est, *q. d.* In templo erit abundantia lebetum, phialarum et cæterorum vasorum, quæ necessaria sunt ad sacrificandum, ac proinde non erunt mercatores, qui ea peregrinis venientibus in Jerusalem ad sacrificandum vendant aut elocent. Aut, ut Palacius, *q. d.* Tanta erit charitas concurrentium ad templum, ut quisque alteri, præsertim advenæ et peregrino, lebetes et phialas sine pretio gratis exhibeat et commodet; tanta etiam venientium erit devotio et diligentia, ut quisque sibi necessaria ad sacrificium secum afferat, ac proinde mercatoribus, qui ea in festis vendere solent adventantibus, non erit opus. Id factum est sub Machabæis.

Jam sub hoc typo parabolice significatur, apud christianos volentes Deo sacrificare, non fore mercatores, qui vendant oves, boves, columbas, aliasque victimas, quas Deo immolent, aliaque ad sacrificium necessaria, uti erant apud Judæos, eo quod sacrificium christianorum futurum sit, non carnale boum et ovium, sed mysticum, puta Eucharistiæ; aut spirituale et mentale, puta orationis, contritionis, charitatis, etc., *q. d.* In Ecclesia Christi facile et sine pretio licebit Deum colere, eique sacrificare. Hujus rei symbolo Christus e templo ejecit ementes et vendentes, *Matth.* XXI, 12. Hinc Stunica sic exponit : Non erit Chananæus, id est Gabaonita, qui more suo (Gabaonitas enim Josue cap. IX, 27, damnavit ad ligna et aquam comportandum pro sacrificiis templi) necessaria ad sacrificium suppeditet. Verum Gabaonitæ non erant mercatores, sed servi Hebræorum. Rursum non erit in Ecclesia mercator, scilicet rerum spiritualium, id est simoniacus, qui scilicet Eucharistiam, resque sacras pretio vendat aut emat, quia Christus præcepit Apostolis eorumque posteris : « Gratis accepistis, gratis date, » *Matth.* cap. X, 8. Ita Lyranus et Vatablus. Porro non erit simoniacus, id est licite esse non poterit, nec ut sit permittetur; quia a prælatis Ecclesiæ punietur, et beneficio quod simoniace obtinuit, si res constet, privabitur.

Aliter Theodoretus, Albertus et Clarius : hi enim per *Chananæum* intelligunt sceleratum et improbum. Tales enim olim erant Chananæi, ideoque a Deo per Hebræos e terra sancta expulsi sunt, *q. d.* Christiani non erunt scelerati, sed pii et sancti; intellige quantum est ex vi christianismi et gratiæ Christi : omnes enim qui huic gratiæ obsequuntur et cooperantur, sancti sunt : si quis vero id nolit, non mirum si sceleratus evadat, sed sua culpa et malitia. Insuper si sceleratus sit, Ecclesia eum corrigere sataget; si monitus secundo et tertio se corrigere nolit, Ecclesia eum excommunicabit, et e cœtu fidelium expellet, juxta præceptum Christi, *Matth.* XVIII, 15 : « Dominus omnipotens, ait Theodoretus, hanc vocem veram esse hoc tempore præstet, ut nemo in nobis Chananæus videatur, sed omnes secundum traditionem Evangelicam, vivamus, et beatam spem exspectemus, adventumque magni Dei conservatoris nostri Jesu Christi, cui cum Patre gloria et cum Spiritu Sancto nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

COMMENTARIA

IN

MALACHIAM PROPHETAM.

ARGUMENTUM.

Quæritur PRIMO, quis fuerit Malachias? Respondet *primo*, Origenes apud S. Hieronymum et Cyrillum, eum fuisse angelum qui corpus assumpsit, illudque sibi hypostatice univit, ut esset typus Christi, et ut hæc Dei oracula Judæis enuntiaret. Id probat ex eo quod Malachias hebraice idem sit quod angelus Domini. Et ita vertunt cap. I, 1, Septuaginta et ex iis Clemens Alexandrinus lib. I *Stromat.*, et S. Augustinus lib. XX *De Civit.* cap. XXV. Et S. Chrysostomus orat. 2 *Contra Judæos*, et homil. 14 *in epist. ad Hebr.* : « Lege, ait, quid dicat Aggæus, quid Zacharias, quid angelus (puta Malachias), quid Esdras incuset. » Simili argumento motus Origenes, censuit Aggæum et Joannem Baptistam fuisse angelos incorporatos, eo quod in Scripturis vocentur angeli, ut patet *Aggæi* I, 13, et *Matth.* XI, 10. Cum Origene sensisse videtur Tertullianus lib. *De Carne Christi*, cap. III et VI, ubi probat non fuisse Verbo Dei impossibile carnem assumere, ex eo quod id angelis fuerit possibile : quod nisi de assumptione hypostatica intelligas, ejus ratio futilis esset et nullius momenti. Porro Origenes hanc sententiam tradit tum alibi, tum diserte tomo II *in Joannem*, explicans illa Malachiæ verba : « Ecce ego mitto angelum meum. » Verum hic est error. Nam de fide est Joannem Baptistam fuisse hominem, generatum ex Zacharia et Elisabeth, ut patet *Luc.* I, 15, et *Joan.* I, 6. Et certum est omnes Prophetas fuisse homines. Unde *Eccli.* cap. XLIX, 12 : « Et duodecim Prophetarum ossa, inquit, pullulent de loco suo. » Si habuerunt ossa, eaque rursum pullulabunt et resurgent; ergo fuerunt veri homines : hi enim constant carne et ossibus. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus et alii passim. Ad argumentum respondeo Prophetas vocari angelos, id est nuntios et legatos Dei. Sic quilibet sacerdos a Malachia vocatur angelus, cum ait cap. II, 7 : « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus; quia angelus Domini exercituum est. » *Secundo*, vocantur angeli ob angelicos mores, formam et vitam. Simili modo multi hodie filiis suis indunt nomen *angelus*, ob devotionem quam habent erga angelos, utque eorum puritatem imitentur. Ita S. Epiphanius lib. *De Vita et moribus Proph.* in Malachia et Aggæo, qui et addit ex sententia Hebræorum, Malachiam vocari angelum, eo quod quæcumque prædicaret, eadem ab angelo de cœlis veniente docerentur et confirmarentur. Sed hujus rei fides sit penes Hebræos; certe videtur olere fabulam et figmentum Rabbinicum (1).

Origenes censuit Malachiam, Aggæum et Joannem Baptistam fuisse angelos.

Secundo, veteres Hebræi, æque ac moderni tradunt Malachiam fuisse Esdram sacerdotem et scribam. Hanc traditionem referunt et sequuntur S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Ribera et alii. Rationes et conjecturæ hujus sententiæ sunt variæ. *Prima*, quia Malachias idem argumentum tractat quod Esdras, scilicet taxat neglectum legis cultusque Dei, ac nominatim matrimonia cum alienigenis, quæ Esdras culpat cap. IX. *Secunda*, quia Esdras eodem tempore vixit quo Malachias, ac meminit cap. V, 1, Aggæi et Zachariæ, non tamen Malachiæ : ergo signum est ipsummet fuisse Malachiam, qui ita dictus sit, cum a Deo quasi angelus, id est nuntius et propheta, ad populum missus est, ut eos induceret ad pœnitentiam, qua imminentes clades effugerent. *Tertia*, quia Esdras vir mire sanctus, zelosus et egregius prædicator, omnino videtur fuisse propheta, nec alius esse potuit, quam Malachias. *Quarta*, quia Ecclesiasticus cap. XLIX, cum laudat Zorobabel, Jesum, Nehemiam, præterit Esdram, qui illis virtute et gestis non cedit : ergo verisimile est ipsum eum laudasse inter 12 Minores Prophetas, sub nomine Malachiæ. Ex adverso Jo-

An Malachias sit Esdras?

(1) Sunt etiam quidam inter Hebræos qui putant *Malachiæ* nomen, non esse verum et proprium nomen Prophetæ, sed *factitium* et *figurativum*, ut puta *officii*, ab ipso Propheta formatum. Hæc vero interpretatio eo minus potest admitti, quod nullum aliud in librorum veteris Testamenti inscriptionibus exstet exemplum positi nominis solius officii scriptoris, omisso nomine ejus proprio.

sephus in libris *Antiq.* et Eusebius in *Chronico*, meminerunt Esdræ, sed non Malachiæ, quasi unus idemque fuerit : Eusebius tamen lib. X *Præpar.* cap. III, meminit Malachiæ, eumque Aggæo et Zachariæ associat.

Respondeo negative.

Verum alii passim Malachiam ab Esdra distinguunt. *Primo*, quia Esdras ubique vocatur Esdras, nusquam Malachias : sicut Malachias ubique vocatur Malachias, nusquam Esdras : nec Malachias ullam dat significationem Esdræ. *Secundo*, quia Esdras ubique scriba vocatur, Malachias vero ubique propheta. *Tertio*, quia Malachias ultimus fuit omnium Prophetarum, in eoque desiit prophetia apud Hebræos, uti ipsimet fatentur. Hic omnium Prophetarum fuit junior, uti scribunt S. Epiphanius, Dorotheus et Isidorus in ejus Vita : Esdras autem fuit senior Aggæo et Zacharia, qui post reditum e captivitate Babylonica, æque ac Malachias, prophetaverunt. Esdras enim natus est ante captivitatem, vel certe anno 1 captivitatis, ut patet ex eo quod illo anno Saraias pater ejus occisus sit a Nabuchodonosore, mox a capta Jerusalem, in Reblata, *Esdræ* VII, 1, juncto cum IV *Reg.* XXV, 18 et 21. Jam captivitas duravit 70 annis : quare si ejus initium ponas in excidio Jerusalem, sequitur Esdram in ejus fine 70 ut minimum fuisse annorum : sin autem ejus initium ponas annis 11 citius, in strage Joakim et captivitate Joachin, sequitur Esdram in ejus fine fuisse 59 annorum : quibus adde annos 3 Cyri, 8 Cambysis, 36 Darii Hystaspis, 20 Xerxis, 7 Artaxerxis (anno enim 7 Artaxerxis, missus est ab eo Esdras in Jerusalem, *Esdræ* VII, 1 et 6) habebis annos 133 vitæ Esdræ; post quos adhuc superstes fuit, et gessit ea quæ a capite VII, Esdræ ad finem libri enarrantur. Quare necesse est eum fuisse valde senem et grandævum : ergo Esdras non fuit Malachias, qui juvenis obiit, uti tradunt Epiphanius, Isidorus et Dorotheus in ejus Vita. *Quarto*, Esdras vitam pene egit in Babylone; unde fuit pincerna Artaxerxis : Malachias autem vixit in Judæa, ibique natus est post reditum populi e Babylone, uti docent Epiphanius, Dorotheus et Isidorus. *Quinto*, quia Esdram a Malachia distinguunt S. Chrysostomus initio citatus, Theodoretus præfat. *in Cantica*, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXVI, Athanasius in *Synopsi*, Lyranus, Vatablus, Clarius, a Castro, Arias et alii. Quin et Hebræi apud Genebrardum in *Chronolog.*, sub principium sextæ ætatis, tradunt Hebræos celebravisse concilium ad conscribendum canonem librorum canonicorum, in eoque præsedisse Danielem, Aggæum, Zachariam et Malachiam, scribam vero fuisse Esdram. Hinc patet responsio ad argumenta.

Ad *primum* enim respondetur, Prophetas plerosque idem pene argumentum tractare quod alii, scilicet minas excidii Jerusalem per Chaldæos.

Ad *secundum*, Esdras non meminit Malachiæ, quia eo fuit prior : post eum enim ultimo loco prophetavit Malachias. Adde Esdram tantum meminisse Prophetarum qui populum incitarunt ad restaurandum templum : tales autem fuerunt Aggæus et Zacharias, non vero Malachias, utpote qui post restauratum templum prophetarit.

Ad *tertium* jam dixi, Esdram fuisse historicum et scribam, Malachiam vero fuisse prophetam, idque diserte docet S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXVI. Deus enim dona sua, præsertim prophetiæ, distribuit prout vult; unde et sanctioribus subinde eam negat, minus sanctis vero, imo impiis eam communicat, uti asserit Christus *Matth.* VII, 22.

Ad *quartum*, Ecclesiasticus non meminit omnium virorum illustrium, sed aliquorum duntaxat : hinc sicut Esdram, ita et Danielem omittit. Idem dico de Josepho, et Eusebii *Chronico*. Adde forte Josephum et Eusebium secutos esse Hebræorum traditionem, quod unus idemque fuerit Esdras et Malachias, uti eamdem secutus est S. Hieronymus.

Malachias ultimus prophetavit sub Dario Hystaspis.

Prophetavit Malachias sub Dario Hystaspis, ac deinceps, sub quo et Aggæus et Zacharias prophetaverunt; sed post eos. Ita S. Hieronymus, qui et secutus Hebræos, hunc dat canonem chronologicum Prophetarum. Tradit enim dicitque, « in quibus (Prophetis) tempus non præfertur in titulo, sub illis eos regibus prophetasse, sub quibus et hi qui ante eos habent titulos prophetarunt. » Rursum prophetavit non ante, uti videtur velle S. Hieronymus, sed post consummationem fabricæ templi, uti apparebit, si quis caput II cum cap. IX et X Esdræ conferat. Taxat enim cap. I et II, sacerdotes, eisque minatur maledictionem, quod templo et altari incurie et impie deserviant, reprobat solemnitates, quas Judæi in templo peragebant indevote, avare et indecore; ac præsertim quod eas celebrarent polluti tum aliis peccatis, tum conjugiis infidelium, quod peccatum pariter culpat et corripit Esdras cap. IX et X. Unde ad eum alludens Malachias cap. II, 7 : « Labia, ait, sacerdotis (Esdræ) custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus. » Esdras enim diu post consummatum templum (hoc enim factum est anno 6 Darii Hystaspis), puta anno 7 Artaxerxis e Babylone venit in Jerusalem, ibique populum in lege Dei instruxit, ac matrimonia cum alienigenis redarguit et dissolvit. Ita Cyrillus, Theodoretus et alii. Quare paulo ante annum 7 Artaxerxis, hæc de uxoribus alienigenis repudiandis videtur monuisse, et jussu Dei præcepisse Malachias. Nam anno hoc 7 supervenit Esdras, qui Malachiam adjuvans, reipsa Judæis earum repudium persuasit, ut ulteriore Malachiæ monitione jam non esset opus (1).

(1) Fuisse Malachiam Aggæo et Zacharia posteriorlem, intelligimus ex eo quod, quo tempore vixit, tempium erat instauratum, cap. I, 10; III, 1, 10. Eodem tempore præfectum provinciæ Persicum habebant Judæi, cap. I, 8;

Malachiæ argumentum.

Quæritur SECUNDO, quodnam sit argumentum Malachiæ? Respondeo *primo*, arguit Judæos ingratitudinis, et sacerdotes negligentiæ et impietatis in Deum; quod cum angeli Domini esse debeant, tam doctrina quam vita, neutrum tamen præstent. *Secundo*, prædicit abolendum sacerdotium et sacrificium Aaronicum in Jerusalem, eique successurum sacrificium purum sanctumque Eucharistiæ, celebrandum in toto mundo. *Tertio*, reprehendit Judæos qui suas uxores repudiabant, et ducebant alienigenas. *Quarto*, prædicit adventum Christi, ejusque præcursorem Joannem Baptistam. *Quinto*, maledicit Judæorum frugibus, ob negatas Deo decimas et primitias. *Sexto*, prænuntiat diem judicii, ejusque prænuntium et prodromum Eliam, qui convertet corda patrum ad filios (1). Quocirca Malachiæ prophetia sententiis brevis est, sed fecunda mysteriis, præsertim futuris in novo Testamento, quæ clarius cæteris, utpote ultimus, et vicinior Christo et Apostolis, enuntiat, eisque prophetiæ quasi lampada tradit, dum ipsorum quasi index et lucifer, in eos desinit et conquiescit. Unde S. Hieronymus *ad Paulinum* : « Malachias, inquit, aperte et in fine omnium Prophetarum, de abjectione Israel et vocatione Gentium : Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda. »

Vita.

Vitam vero Malachiæ paucis hisce verbis complexus est S. Epiphanius lib. *De Vita Prophet.* : « Malachias, inquit, e tribu Zabulon, post reditum populi e Babylone natus perhibetur in Sopha. Is ab ineunte ætate, dumque juvenis esset, vitam inculpatam egisse fertur. Super adventu Domini deque vita functorum judicio nonnulla ab eo vaticinata sunt, quodque ritus cum legibus Mosi commutabuntur, et emendabuntur. Cæterum cum populus eum universus, ut virum non minore sanctimonia, quam mansuetudine præditum coleret, indiderunt illi nomen Malachiæ, id est angelus : erat quippe forma oppido quam præstanti. Quæcumque præterea dixit in prophetia Malachias, visus est angelus eum in dies instituere, et declarare, etc. Ante diem vero adhuc juvenis fato est functus, juxtaque majores suos in proprio agello repositus. » Eadem quasi ad verbum habet Dorotheus. Addit Isidorus eum angelum vocari, eo quod oraculis ejus ita crederet populus, ac si a Deo per angelum edita fuissent. Addit a Castro Deum ejus ore carpere et instruere Judaicos sacerdotes, ac promittere aureos in novo Testamento; hi ergo cum sint angeli, angelorum prophetam et doctorem, puta Malachiam, postulabant.

Vocatus angelus, cur?

Jure itaque Malachias, id est angelus, nuncupatus est; cujus vultus, animus, actus, sermo erat angelicus : qua de causa crebro cum angelis et de angelis loquitur, ut cap. II, 7, sacerdotem vocat angelum Domini, et cap. III, 1, tam Christum quam Joannem Baptistam angelos nuncupat : « Ecce, inquit, ego mitto angelum meum (Joannem Baptistam), et præparabit viam ante faciem tuam. Et statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis, et Angelus Testamenti (novi, puta Christus Dominus, qui est magni consilii Angelus) quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus? et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum : et sedebit conflans et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. » Unde eumdem soli comparans cap. IV, 2 : « Et orietur, ait, vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus; et egrediemini, et salietis sicuti vituli de armento. » An non hæ exsultantis, cœlestis et angelici spiritus voces et jubili sunt? Merito ergo Malachias angelorum choro, et Sanctorum catalogo ascriptus legitur in Romano Martyrologio, die 14 januarii.

S. Malachias Hiberniæ Archiepiscopus.

Quocirca ad eum alludens S. Bernardus serm. *De Malachia Archiepiscopo Hiberniæ*, utpote illi uti appellatione et cognomine, ita et moribus consimili (2) : «Dilectus, ait, Deo et hominibus Malachias,

itaque summum imperium adhuc erat penes Persas. Accuratius ætas vatis definiri vix poterit, ait Maurer. Æqualem Nehemiæ fuisse colligunt ex cap. II, 10-16, collatis cum *Nehem.* XIII, 10, 12, 31. Sed uxores alienigenas Judæi duxerant jam superiore tempore, *Esdr.* IX, 1 et seqq.; nec improbabile est in magna qua colonia conflictabatur rerum necessariarum penuria, sæpius decimas Judæos non persolvisse Levitis. Quid? quod quæ cap. I, 8, leguntur, videntur, ut recte observavit Hitzigius, aliena esse a Nehemia, cf. *Nehem.* V, 14. (Maurer.)

(1) Eamdem divisionem sequitur Jahn (*Introduct. in L. S. V. T.* cap. V, § 161, Viennæ, 1814). Affirmat Eichornius Malachiæ vaticinia, ut hodie constant, non integros hujus Prophetæ sermones, sed primas tantum rudesque delineationes et veluti summaria exhibere. Quod probare nititur, eo quod vates sæpe sæpius argumentum mutat in tam breviori prophetia, et eadem sæpe retractat, scilicet malam populi ingratamque erga Deum mentem. Quam infirmum sit illud argumentum quisque intelligat ipse. Cæterum illud fortiter et plene refellit Hengstenberg, *Christologie*, Th. III, S. 375, ff. ex quo, et hujus prophetiæ explanatione constat, unius esse argumenti, omnesque libri partes arcte inter se cohærere.

(2) Stylo utitur Malachias pro sæculi sui genio, satis eleganti, terso ac nitido, conciso tamen, et ad aculeos in legentium animis relinquendos composito, et argumento suo tam in correptionibus quam in promissis scite attemperato. Sic Rosenmuller (*in Malach.* Proœmium). Minus favent stylo Malachiæ Lowthius, Eichornius et Jahn, qui fatentur equidem illum in reprehendendis vitiis esse vehementem, cæteroquin prosaicum et duriusculum. De Wette longius adhuc progreditur, fereque omnem indolem poeticam, sed præter æquum, Malachiæ abjudicat.

Subjicitur elenchus eorum qui Malachiæ librum seorsim scriptis illustrarunt : inter catholicos interpretes :

nodie in consortium angelorum recipitur, re adeptus quod nomine dicebatur. Et quidem ante angelus erat non minus puritate quam nomine; sed nunc felicius gloriosi in eo interpretatio nominis impletur, quando pari cum angelis gloria et felicitate lætatur. » Et mox : « Lætemur quod angelus noster ascendit ad cives suos, pro filiis captivitatis legatione fungens, corda nobis conciliens beatorum, vota illis intimans miserorum. »

Mathurini Quadrati *Homiliæ in Malachiam*, Parisiis, 1576, 1577; Gabrielis Acostæ *Commentarius in librum Ruth..... et Malachiam*, Lugduni, 1641; Augustini de Quiros (diversi a Ludov. Bern. de Quiros, et a Petro de Quiros) *Commentarii in Prophetas Nahum et Malachiam*, Hispali, 1622; Lugduni, 1623; Jahn, qui in *Appendice hermeneuticæ*, fasc. 1, Viennæ, 1813, explanationem Malachiæ exegeticam dedit.

Ex acatholicis interpretibus : Jo. Draconitis *Malachias Propheta hebraice, cum versionibus Chaldæa*, etc., Lips. 1564; David Chytræi *Explicatio Malachiæ Prophetæ, et Chronologia*, etc., Rostoch. 1568; Henr. Molleri *Expositio Malachiæ Prophetæ*, Witemberg. 1569; Sam. Rohlii *Malachias Propheta, cum Commentariis Rabbin.*, etc., Rostoch. 1637; Jo. Henr. Ursini *Commentarius in Malachiam*, Francof. 1652; Salom. Van Til, *Malachias illustratus, seu novo Commentario analytico et exegetico ad planiorem sensus evolutionem elucidatus*, etc., Lugd. Batav. 1701; Joan. Wesselii *Malachias enucleatus*, Lubecæ, 1729; Herm. Venema *Commentarius ad librum elenchtico-propheticum Malachiæ*, Leovard. 17:9; Car. Frid. Bahrdt *Commentarius in Malachiam, cum examine critico*, etc., Lips. 1768; Joan. Melch. Faber *Commentatio in Malachiam Prophetam*, Onoldi, 1779; Hengstenberg, qui in tertia *Christologiæ* parte fere totum Malachiæ librum exegetice exposuit.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Arguit Deus Judæos ingratitudinis : quia Jacob, inquit, dilexi quasi filium, Esau autem odio habui. Ubi est ergo amor meus, et timor meus? Secundo, vers. 7, arguit sacerdotes, quod offerant panem pollutum, et hostias cæcas et mancas. Hinc tertio, vers. 11, iis amotis novos se surrogaturum promittit, qui in omni loco offerant pie et sancte purissimum et augustissimum mincha, *id est sacrificium Eucharistiæ* (1).

1. Onus verbi Domini ad Israel in manu Malachiæ. 2. Dilexi vos, dicit Dominus, et dixis-
tis : In quo dilexisti nos? Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus, et dilexi Jacob,
3. Esau autem odio habui? et posui montes ejus in solitudinem, et hæreditatem ejus in dra-
cones deserti. 4. Quod si dixerit Idumæa : Destructi sumus, sed revertentes ædificabimus
quæ destructa sunt : Hæc dicit Dominus exercituum : Isti ædificabunt, et ego destruam, et
vocabuntur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus usque in æternum. 5. Et
oculi vestri videbunt : et vos dicetis : Magnificetur Dominus super terminum Israel. 6. Filius
honorat patrem, et servus dominum suum : si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? et
si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum; ad vos, o sacerdotes,
qui despicitis nomen meum, et dixistis : In quo despeximus nomen tuum? 7. Offertis super
altare meum panem pollutum, et dicitis : In quo polluimus te? In eo quod dicitis : Mensa
Domini despecta est. 8. Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? et si offeratis
claudum, et languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si sus-
ceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum. 9. Et nunc deprecamini vultum Dei ut mi-
sereatur vestri (de manu enim vestra factum est hoc) si quomodo suscipiat facies vestras, di-
cit Dominus exercituum. 10. Quis est in vobis, qui claudat ostia, et incendat altare meum gra-
tuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum : et munus non suscipiam de
manu vestra. 11. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gen-
tibus : et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda : quia magnum est
nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum. 12. Et vos polluistis illud in eo quod
dicitis : Mensa Domini contaminata est : et quod superponitur, contemptibile est, cum igne,
qui illud devorat. 13. Et dixistis : Ecce de labore, et exsufflastis illud, dicit Dominus exer-
cituum; et intulistis de rapinis claudum, et languidum, et intulistis munus : numquid sus-
cipiam illud de manu vestra, dicit Dominus? 14. Maledictus dolosus, qui habet in grege suo
masculum, et votum faciens immolat debile Domino : quia Rex magnus ego, dicit Dominus
exercituum, et nomen meum horribile in gentibus.

rs. 1. 1. Onus verbi Domini ad Israel. — « Onus, » id est tristis et onerosa prophetia, uti jam sæpius dixi; cujus horrorem temperat dicens, « ad Israel, » *q. d.* Deus in ore meo posuit hoc onus, ut eo quasi deportem illud ad Israel, eique illud

(1) Propheta in hoc capite vicissim universum populum ob ingratitudinem, et speciatim sacerdotes ob profanationem sacrorum vehementer expostulat.

Quoad populum, primo, exponit amorem Dei præferentem Judæos Idumæis, *primo*, conspicuum jam in prædilectione Jacobi præ Esau, 2; *secundo*, conspiciendum adhuc in vastatione Idumæorum continuanda, sorte autem Judæorum restituenda, 3-5.

Secundo, reprehendit honorem Patri et timorem Domino Deo non redditum, 6.

Quoad sacerdotes (vers. 9 dimidia parte) primo, in sacrificiis, *primo*, reprehenditur pollutio panis et altaris, 7; *secundo*, vituperatur victimarum illegalis conditio, 8; *tertio*, inculcatur emendatio et deprecatio, 9.

Secundo, in ministeriis sacris, *primo*, exponitur Levitarum cupiditas mercenaria, cum eorum reprobatione futura, 10; *secundo*, annuntiatur institutio novi sacrificii in Eucharistia futura, 11; *tertio*, exprobratur tum sacrificantium, tum offerentium, contemptus altaris et ignis sacri, 12; indignitas legalis victimarum, 13; impletio votorum manca et plena defectibus, 14.

promam et exponam. Israelem enim ut filium suum amat Deus, ideoque eum hoc onere corripit et castigat. Aptius ergo magisque proprie hebræum אל *el*, Noster vertit, *ad Israel*, quam Tigurina, *contra Israel*.

Ad Israel. — Ad duas tribus, videlicet Juda et Benjamin. Hæ enim solæ, decem tribubus in Assyriam abductis, sibi priscum et avitum Israelis nomen vindicaverunt, præsertim quia multi ex Israel, id est ex decem tribubus, vel reliqui, vel profugi junxerunt se duabus jam dictis, et in eamdem cum iis gentem et rempublicam coaluere, uti dixi in *Zacharia*. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus. Ubi moraliter disce Israel, id est validos cum Deo, et per Deum esse non posse nisi eos, qui unionem et societatem fraternam colant; invalidi enim et inermes sunt, qui sibi solis præfisi, a fratrum et sociorum consortio et auxilio se segregant. Scitum est illud : « Concordia res parvæ crescunt, discordia res magnæ dilabuntur. »

In manu Malachiæ, — id est per Malachiam quasi manum, id est organum et instrumentum. Os ergo hic vocatur *manus* per catachresim : quia manus est organum organorum, ut ait Philosophus.

Moraliter, monitor est angelus. Moraliter, disce hic eum qui de vitiis vel erroribus tuis te corripit vel castigat, esse Malachiam, id est angelum, ac quasi angelum a Deo cœlitus tibi missum, imo cœleste oraculum, munusque ingens tibi deferentem, a te reverenter suscipi, coli et amari debere. Qui itaque corripit alium, cogitet se angeli Dei vices obire ; ac proinde ministerium hoc divinum expleat angelice, id est sine ira, aliave passione, sincere, imperturbate, modeste, leniter ostendendo viscera charitatis et compassionis, sicuti angeli compatiuntur humanæ infirmitati et ignorantiæ, quæ ad plenum perspecta habent, dum homines corripiunt, juxta illud documentum Apostoli, *Galat.* VI, 1 : « Vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne et tu tenteris. » Vide ibi dicta. Vicissim qui corripitur cogitet se ab angelo corripi, ab eoque sibi hoc onus castigationis, esto duriusculum, jussu Dei imponi, ideoque ei gratias agat; uti faciebat

Exemplum S. Borromæi. S. Carolus Borromæus, qui præter alios, duos ex professo sacerdotes graves constituerat, omnium actionum suarum inspectores et censores. Illis enim hoc officii dederat, ut jugiter in omnia verba et facta sua invigilarent, notarentque sicubi quid peccaret, de eoque libere et sincere sese admonerent, quos benigne audiebat; et monitus de errore quopiam, illico eum corrigebat : ita habet Vita ejus, lib. VIII, cap. XVI. Nimirum idipsum didicerat ab antecessore suo S. Ambrosio, qui, ut habet ejus Vita, monitus a quopiam, monitori gratias agebat, dictitans se ingens ab eo accepisse beneficium. Vere dixit Sapiens *Prov.* XXVII, 5 : « Melior est manifesta correptio, quam amor absconditus. Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula blandientis. » Et cap. IX, 8 : « Argue sapientem, et diliget te. » Et Ecclesiastes cap. VII, 6 : « Melius est a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi. » Ex adverso superbi, quia insipientes sunt, « cum se impeti redargutione concipiunt, gladium persecutionis credunt, » ait S. Gregorius lib. X *Moral.* cap. III. Quin et Sapiens : « Qui odit, ait, increpationes, insipiens est, » *Prov.* XII, 1. « Non amat pestilens eum qui se corripit : nec ad sapientes graditur, » *Prov.* XV, 12. Et vers. 10 : « Qui increpationes odit, morietur. » Et vers. 32 : « Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam : qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. » Hoc est quod lugentes angeli edicunt *Jerem.* LI, 9 : « Curavimus Babylonem, et non est sanata : derelinquamus eam. » Nam « qui non vult corripi, non vult corrigi. Et qui odit correptionem, vestigium, » id est certum indicium, « est peccatoris, » id est peccatis affixi, obstinatique instar diaboli, *Eccli.* XXI, 7.

Quocirca S. Basilius in *Regul. brevior.* Reg. 159 : « Qui hujusmodi est, inquit, hujus conversatio inter reliquos fratres perniciosa est. » Unde idem alibi jubet eos quasi pestes a congregatione segregari. Idem, *Regul.* 158 : Sicut, ait, infirmus anxius de salute corporis, libenter suscipit quidquid ordinat medicus, licet acerba sit et aspera curationis ratio; sic humilis, et qui vere salutem animæ desiderat, prompte et hilariter suscipit correptionem, quantumvis mordacem et acrem. Scripsit hac de re Galenus librum *De Cognoscendis curandisque animi morbis*, ubi docet, sicut unica ægroti spes recuperandæ sanitatis sita est in medico, ita totam salutis spem consistere in eo, si quis quærat et inveniat virum virtute et prudentia præditum, illique se totum instruendum, corrigendum et formandum tradat, illique credat, non sibi, etiamsi defectus quos ipse notat, in se non videat. Hoc est quod ait *Eccli.* XX, 4 : « Quam bonum est correptum manifestare pœnitentiam ? » Ita fecit S. Petrus correptus a S. Paulo, *Galat.* II, 11, Theodosius imperator ob cædem Thessalonicensium correptus a S. Ambrosio, uti refert *Histor. Tripart.* part. II, lib. VII, cap. VI. In Chronicis Ordinis Cisterciensis narratur, olim in monasterio Clarevallensi pium hunc fuisse morem, ut si quis ab alio de aliquo defectu moneretur, vel reprehenderetur, illico reprehensus pro reprehendente, in gratiarum actionem recitaret orationem Dominicam.

2. Dilexi vos. — Opponit Deus Esau Jacobo, quod hunc dilexerit, illum odio habuerit. Per Jacob intellige familiam potius, quam personam Jacob, puta ejus posteros, scilicet Jacobæos : sic per Esau intellige Idumæos, Esau posteros. Porro dicit : *Dilexi* in præterito, non in præsenti *diligo*, *q. d.* inquit S. Hieronymus : Olim dilexi Jacobæos, cum me colerent et redamarent : at jam cum me

aversentur, ego pariter eos aversor. Nam « amare non redamantem, est amoris impendia perdere. » Verum alii melius τὸ *dilexi* exponunt per omnem temporis differentiam, *q. d.* Jacob dilexi, diligo et diligam. Sic enim Hebræi sæpe per unam temporis differentiam, cæteras omnes significant. Id ita esse patet ex eo, quod hisce verbis arguit præsentes Judæos, eo quod amori suo non respondeant, sed amori rependant odium, *q. d.* Ego vos ab olim dilexi : nam sicut patres vestros dilexi, ita et vos filios eorum diligo. Alioqui enim excepissent Judæi, dicendo : Quid ad nos quod patres nostros dilexeris, cum nos ipsos oderis? Porro dilectio Dei est efficax, et fons omnis boni et doni : ex amore enim et benevolentia nascitur omnis beneficentia. Dilexi ergo vos, ideoque ex Ægyptia servitute eduxi, in Synagogam meam elegi, legem de cœlo dedi, vos manna pavi, columna ignis et nubis per desertum deduxi, victorias miraculosas vobis de hostibus dedi, in Chanaan vos deduxi, firmavi, protexi, alui, ditavi; regibus, prophetis, bonisque omnibus vos cumulavi.

Et dixistis. — Hebræum *vau* est conversivum, cujus officium est vertere præteritum in futurum. Unde Vatablus vertit, *et dicetis;* Chaldæus, *quod si dixeritis,* Hucusque enim hoc non dixerunt, quia necdum audierant a Deo : « Dilexi vos; » sed eo audito obstrepere cœperunt, ac dicere :

In quo dilexisti nos ? — Quo signo, quo dono, quo beneficio tuam in nos dilectionem ostendisti ? Vide hic insignem populi ingratitudinem, qua non tantum tot Dei beneficiis ingrati sunt, sed et eorum obliti, adeo ut ea non agnoscant; perinde ac si Deus eis peregrinus esset, nec quidquam boni unquam contulisset; cum tamen ex libris Mosis, Judicum, Josue, Regum et cæteris S. Scripturæ constaret innumera, et maxima eos a Deo dona percepisse. Hoc est quod eis improperat Psaltes *Psalm.* LXXVII, 11 : « Obliti sunt benefactorum ejus, et mirabilium ejus quæ ostendit eis.» Huic ingratorum quæstioni respondet Deus, aitque :

Vers. 2 et 3. 2 et 3. Nonne frater erat Esau Jacob (isque gemellus ex eodem partu?) et (tamen) dilexi Jacob, Esau autem odio habui? — Ita et Syrus, et Arabicus uterque, *q. d.* Jacob cum suis posteris Jacobæis præelegi, et prædilexi præ Esau et posteris ejus Idumæis. Idque *primo*, cum de utroque adhuc in utero matris Rebeccæ existente, ideoque ante omne eorum meritum vel demeritum dixi et prædixi matri: « Major serviet minori, » puta Esau Jacobo, *Gen.* XXV, 23; ubi adverte odium hoc Esau non fuisse proprium et formale (nec enim Deus odisse poterat Esau antequam peccaret), sed tantum minorem amorem, quod scilicet Esau postponeretur Jacobo, eique in donis cederet et subjiceretur. Sic *Genes.* XXIX, 31, pro eo quod Noster vertit : « Videns autem Dominus quod (Jacob) despiceret Liam, » Hebræus, Chaldæus et Septuaginta habent : *Videns autem Dominus quod odio haberetur Lia;* ubi neglectus Liæ, ejusque minor amor quam Rachelis, vocatur odium : nec enim Jacob proprie oderat Liam, quam ut conjugem amabat et alebat. *Secundo,* cum Judæos prætuli Idumæis, dando Judæis meam legem, Ecclesiam, templum, Prophetas, regnum, etc., eisque subjiciendo Idumæos. *Tertio* et maxime ad rem præsentem, cum Judæos Babylone liberavi, Idumæos in gratiam vestri ibidem captivos dereliqui; unde explicans subdit : « Et posui montes ejus solitudinem, » etc.

(Odium vocatur amor minor.)

Nota ex S. Hieronymo, Theodoreto, Lyrano, Vatablo, Aria, Ribera et aliis, Malachias ad litteram loquitur non de prædestinatione Jacob, et reprobatione Esau, *q. d.* Jacob et Jacobæos prædestinavi, Esau vero et Idumæos reprobavi et gehennæ addixi; nam hoc constat esse falsum : quia multi Jacobæi damnati sunt, et multi Idumæi, ut Job cum suis amicis, salvati : sed loquitur de præelectione Jacob præ Esau ad bona temporalia. Respicit enim ad illud matri utriusque, prægnanti adhuc, promissum *Gen.* XXV, 23 : « Duæ gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividentur, populusque populum superabit, et major serviet minori, » puta Esau serviet Jacobo, et Idumæi Jacobæis; qui locus manifeste loquitur de præelectione ad dominium temporale, non spirituale. Sensus ergo est, *q. d.* Dilexi vos, o Judæi, magis quam Idumæos fratres vestros, cujus rei hoc vobis do signum et argumentum : cum tam vos quam Idumæos, propter multiplicia peccata, Chaldæis vastandos tradidissem, ego vos diligens, pristinamque in patres vestros dilectionem conservans, paulo post e captivitate reduxi, et in patriam restitui : Idumæos vero, quia fuerunt vestri hostes, in gratiam vestri in ea reliqui, eorumque terram in solitudinem redactam, draconibus habitandam dedi. Hunc esse sensum litteralem et genuinum patet ex sequentibus. Ex quo allegorice Apostolus *Rom.* IX, 13, assurgit ad prædestinationem et præelectionem ad bona spiritualia, cujus illa præelectio Jacob ad bona temporalia erat typus. Sicut enim Deus Jacobæos in opibus terrenis prætulit Idumæis, ita in spiritualibus fideles in fide infidelibus, justos in gratia injustis, electos in gloria reprobis præfert et anteponit. Ita S. Hieronymus et alii passim, quos sequuntur scholastici, ac nominatim Gabriel Vasquez, I part. *Quæst.* XXIII, disp. XCV, num. 45. Vide ea quæ dixi *Rom.* IX, 13 (1).

(Jacob dilectus præ Esau ad bona temporalia.)

(1) Apostolum non in sensu litterali allegasse hunc locum, vel sequentia docent : « Et posui montes ejus solitudinem, » etc. Deus igitur, inquit Rosenmuller, non dicit, qua in re olim Judæos Edomitis prætulerit, sed quonam isto, dum hæc loquebatur, tempore esset majoris benevolentiæ indicium, declarat; scilicet, cum utraque, inquit, gens nuper felicibus Nabuchodonosoris armis subacta et vastata fuisset, poteram utramque destruere, sed, Edomitis repudiatis, vos Israelitas restitui. Cf. Calmetum ad hunc versum.

Moraliter, quisque alios in aliquo superat.

Moraliter, hic discat quisque æstimare Dei in se amorem et beneficentiam, qua multis aliis prælatus est, v. g. si religiosus est, prælatus est sæcularibus : si sacerdos, laicis : si doctus, indoctis : si fidelis, infidelibus, etc., adeoque si quisque suas naturæ et gratiæ dotes consideret, inveniet se peculiares et proprias aliquas a Deo accepisse, quibus alios superat; sicut vicissim in nonnullis ab aliis superatur ; ut hinc ansam habeat humilitatis, inde laudis et gratiarum actionis. Vide dicta *Exod.* cap. XXV, 4. Sic in quolibet sancto suo modo verum est illud Abrahæ elogium : « Non est inventus similis illi in gloria, qui conservavit legem Excelsi, » *Eccli.* XLIV, 20. Et illud S. Pauli : « Unusquisque proprium donum habet a Deo, alius quidem sic, alius vero sic, » I *Cor.* VII, 7.

ET POSUI MONTES EJUS IN SOLITUDINEM. — « Ejus, » scilicet *Seir*, ut quidam codices cum Ruperto legunt, hoc est Idumææ : hæc enim sita est in montibus, sicut Tyrolis et Helvetia in Alpibus. Probat se odio habuisse et habere Esau, id est Idumæos, ex eo quod eorum regionem vastarit per Nabuchodonosorem, adeo ut civibus in Babylonem abductis, nec inde reductis, ferarum facta sit lustrum et draconum cubile. Ita Lyranus, Vatablus, Ribera et alii. Nabuchodonosor enim post excisam Jerusalem invasit et excidit Idumæam, uti dixi in *Abdia*.

Vers. 4. 4. DESTRUCTI SUMUS. — Hebraice רששנו *russasnu*, id est depauperati sumus, et ad extremam inopiam redacti : ita Chaldæus, Pagninus, Vatablus et Arias ; scilicet per vastationem agrorum et urbium, quod Noster clare vertit, « destructi sumus ; » Septuaginta, *subversa est Idumæa.*

SED REVERTENTES ÆDIFICABIMUS QUÆ DESTRUCTA SUNT. — Hebraice חרבות *charabot*, id est quæ desolata et deserta sunt ; sicut videmus Judæos, quorum æmuli sumus, e Babylone in patriam reversos, suas domos et urbes reædificasse sub Cyro, Dario et Artaxerxe (1).

HÆC DICIT DOMINUS : ISTI ÆDIFICABUNT, ET EGO DESTRUAM. — Ecce odium Esau, et dilectionem Jacob, *q. d.* Vos, o Judæi, reædificastis Jerusalem et templum, egoque fabricam vestram protexi et promovi : volent vos æmulari Idumæi, et urbes suas pari modo restaurare ; at ego eis obsistam, ac fabricas eorum impediam et destruam. « Nisi *ergo* Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam, » *Psalm.* CXXVI, 1.

ET VOCABUNTUR TERMINI IMPIETATIS, — *q. d.* Idumæa vocabitur terra inops et maledicta, terra ob impietatem desolata ; terra quæ impietatis uti habuit culpam, ita et sustinet pœnam, adeo ut omnes transeuntes eam exsibilent et subsannent, dicentes : Quam scelerata fuit hæc terra, quam Deus ita desolavit, et quasi Sodomam e cœlo sideravit. Alludit vox רשעה *risça*, id est *impietatis*, ad רשש *russas*, id est depauperatus est, *q. d.* Idumæa fuit populus *risça*, id est *impietatis*, ideo *russas*, id est depauperatus et desolatus est. Inde enim רש *rasç* vel *rus* est pauper; perinde ac si latine dicas : Idumæus fuit Cyrus, fuit dirus; fiat ergo Irus : fuit Cyro si non ditior, certe dirior et impientior; fiat ergo Iro pauperior. Sicut Cyrus, cæsus a Tomyri regina Scythiæ, factus est Irus, cum caput ejus culeo pleno sanguinis inclusum ab ea subsannante audivit : « Cyre, bibe sanguinem quem tantopere sitiisti. »

ET POPULUS CUI IRATUS EST DOMINUS USQUE IN ÆTERNUM. — Est metonymia : sub causa enim intelligit effectum, puta sub ira vindictam ex ira manantem, *q. d.* Idumæi sunt populus, cui Dei ira et vindicta in æternum incumbent : quia eos æterna vastitate, excidio et desolatione puniet.

Idumæi an plane perierunt.

Quæres, quomodo hoc sit verum? Nam uti Judæi, ita et Idumæi excidio Chaldæorum fuerunt superstites. Idumæos enim post hæc tempora subegit Simon Machabæus, ejusque filius Hyrcanus, teste Josepho lib. XIII *Antiquit.* cap. XVI et XVII, imo Idumæi interfuerunt bello Judaico sub Tito, teste Josepho lib. VI *Belli*, cap. VII. Respondeo : Id verum est, *primo*, quia captivitas eorum nunquam fuit publico decreto revocata, nec generali reditu soluta; quia ipsi turmatim omnes fuere abducti in Babylonem, sed turmatim ex ea non fuere reducti, uti fuere reducti Judæi per edictum Cyri, I *Esdræ*, I, 1. Manserunt tamen in Idumæa et vicinis locis aliquæ eorum reliquiæ, quæ sensim succreverunt seque propagarunt, additis etiam colonis aliarum gentium, quæ in Idumæam utpote derelictam et cuilibet patentem, transmigrarunt : quo factum est, ut incolæ non essent puri Idumæi, sed mixta et quasi nova gens. Vide dicta *Jerem.* XLIX, 13. *Secundo*, hæ Idumæorum reliquiæ subactæ sunt ab Hyrcano, uti jam dixi, qui eos coegit ad circumcisionem et judaismum, adeoque ex Idumæis fecit Judæos. Tunc ergo Idumæa gens et superstitio excisa fuit, tumque impletum hoc Malachiæ oraculum : « Vocabuntur populus cui Dominus iratus est in æternum : » quia in æternum sustulit eorum rempublicam et Synagogam infidelem, eamque transmutavit et transtulit in Synagogam et rempublicam Judæorum, fecitque ut Judæis essent subditi, tam in civi-

(1) Quæ vastatio quo tempore et a quo facta sit quærentibus Rosenmuller, et Hesselbergus et alii, armis Nebucadnezaris, respondent. Sed e contra Maurer : Haud profecto probabile est, vastasse Chaldæos terram eorum, qui in expugnandis Hierosolymis ipsorum socii fuerant. Itaque cum alia vastatio Idumææ ex historia non pateat, Hitzigius factum prorsus ignotum respici putat. Nos vastationem intelligendam putamus factam ab iis populis, adversus quos quinto post expugnatam Hierosolymam anno Chaldæi bellum gesserunt, a vicinis, inquam, Ægyptiorum, Ammonitarum, Moabitarum populis (Joseph. *Archæol.* lib. X, cap. IX) : nam qui Chaldæorum hostes fuere, fuerunt etiam Idumæorum. Istos igitur populos Idumæorum in regionem irruptiones fecisse putamus.

libus, quam in sacris. Quocirca cum Titus oppugnaret Judæos, in eorum auxilium venere viginti millia Idumæorum, ut pro Judæis quasi fratribus, imo patribus, heris et dominis suis dimicarent. Denique post bellum Judaicum sensim Idumæi ita exstincti sunt, ut ne quidem nomen eorum supersit, uti superest gens, licet vaga, nomen et distinctio Judæorum : ubique enim Judæi ab indigenis distinguuntur et secernuntur. Perperam Judæi per Idumæos accipiunt Romanos, uti dixi in *Abdia*.

Tropologice Remigius : « Esau et Jacob, inquit, fratres, de una stirpe generati, vitiorum atque virtutum figuram prætendunt : quæ duo licet sint contraria, ex uno cordis fonte procedunt. Nam quia liberi sumus arbitrii, pro nostra voluntate aut ad vitia deflectimus, aut ad virtutes. Primogenitus est Esau : quia priora sunt vitia per infantiam, adolescentiam et juventutem : post nascitur Jacob, qui supplantator interpretatur; quia errores fragilioris ætatis ætas firmior succedens corrigit et supplantat. Unde bene major frater, hispidus et agrestis venator, et sylvis assuetus dicitur fuisse; minor lenis et simplex, habitasse domi perhibetur. Itaque sub nomine Esau Deus vitia odio habere asseritur, non naturam quam bonam fecit : et propterea fines ejus ponit in solitudinem, ut omne malum exstirpetur, et vitia non succrescant. Quod si impudens malitia ea quæ sunt destructa rursus ædificare conetur, Dominus iterum destructurum se profitetur. Quod facit duobus modis, sive dum corriguntur peccatores, sive cum pertinaciter peccantes justa ultione damnantur. »

Huc accedit Georgius Venetus, tom. II *De oraculis Prophet.* sect. VII, num. 318, ubi quærit cur Esau vocetur Seir, ac respondet : quia Seir significat turbinem, horrorem, pavorem, hircum, pilosum, faunum (*Seirim* enim sunt Satyri), dæmonem, quæ omnia recte conveniunt improbis, viventibus secundum carnem et sanguinem, quorum finis est interitus, et stipendium mors (ut ait Apostolus) ac gehenna. Horum ergo sors est dæmoniaca, formidolosa, horrore, dolore et angustia plena. Hinc Christus venit ut hominem animalem de Seir erueret, et duceret in Jerusalem, id est in visionem pacis. Itaque Seir et Edom sunt impii, et præsertim damnati in inferno. De his enim verissime dicitur : « Et vocabuntur termini impietatis, et populus cui iratus est Dominus usque in æternum. » Damnati enim sunt folles et fomenta gehennæ, quorum capiti jugiter incumbit ardens Dei ira et indignatio, eaque efficax et ignita, vomens flammarum incendia, quibus eos cremabit in æternum. Væ, væ, væ sceleri et malis! Deus hanc maledictionem a cervicibus nostris avertat.

Vers. 5. 5. MAGNIFICETUR DOMINUS SUPER TERMINUM ISRAEL. — Opponit « terminum, » id est regionem Israel, termino, id est regioni impietatis, puta Idumææ, vers. 4, *q. d.* Glorificetur Dominus qui punit improbos, et præmiat probos : quia scilicet vastavit impiam Idumæam, et piam Judæam exaltavit, imo impiam piæ subjugavit, itaque ex infideli et impia fidelem et piam effecit. Id factum est per Hyrcanum, uti jam dixi. Unde *secundo*, Chaldæus vertit : *Multiplicetur gloria Domini : etenim dilatavit terminos Israelis*, scilicet usque in Idumæam. *Tertio*, alii sic exponunt, *q. d.* Extendat Deus terminos et dominium Israelis, ut eo modo pariter extendat suam gloriam et magnificentiam, atque a gentibus Israeli subjectis cognoscatur et colatur. *Quarto*, alii vertunt : *Magnificetur Dominus ultra terminum Israel*, q. d. Gloria et magnificentia Dei non arctentur angustis Israelis terminis, sed ultra eos se propagent et distendant per totum orbem. Hoc cœpit fieri sub Machabæis, per eorum victorias cœlitus a Deo obtentas; sed allegorice plene factum est per Christum et Apostolos. In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Verus enim Israel est Ecclesia et populus christianus, qui se e Judæa propagavit per universum mundum. Ita hodie veri fideles subjugata Bohemia, Austria, Hungaria, etc., gaudent ob dilatatum imperium non tam reipublicæ, quam Ecclesiæ, dicuntque : Magnificetur Dominus super terminum Israel.

Anagogice, *q. d.* Laudetur Deus ob gloriam, triumphos et multitudinem Israelis, id est sanctorum et electorum. Hi enim mirifice laudant Deum, quod videant in se cecidisse sortem tam felicem, maxime cum vident terminos impietatis, id est cœtum damnatorum, præsertim amicorum et sociorum suorum, a Deo ita puniri et comburi, seque ab eorum sorte per Dei gratiam fuisse erutos et salvatos. Ita S. Hieronymus. Vide Apostolum, ob hoc beneficium, celebrantem et glorificantem Deum toto cap. I *ad Ephes.*

6. FILIUS HONORAT PATREM. — Recensitis suis in Judæos beneficiis, Deus hic transit ad eorum maleficia, quæ ipsi ingrate rependerunt. Ingratitudinem ergo et irreverentiam eorum culpat et accusat. Nota, « honorat, » id est jure naturæ, divino et humano honorare tenetur, et, si vere filius talis est, qualis esse debet, reipsa honorat. Jam honor in hoc præcepto : « Honora patrem et matrem, » quatuor complectitur, scilicet *primo*, amorem; *secundo*, reverentiam; *tertio*, obedientiam; *quarto*, beneficentiam et alimoniam, si ea indigeant, ut dixi *Deut.* V, 16. Vers. 6.

SI ERGO PATER EGO SUM, UBI EST HONOR MEUS? ET SI DOMINUS EGO SUM, UBI EST TIMOR MEUS? — Patri enim proprie a filio debetur honor, domino a servo timor, non tantum servilis, sed et liberalis, qui reverentiam, amorem ac obsequium sedulum et exactum complectitur. Porro Deus est pater fidelium : *primo*, creatione; *secundo*, conservatione et gubernatione; *tertio*, alimonia; *quarto*, cura et providentia paterna; *quinto*, per fidem et gratiam qu[illegible] n[illegible]s justificat, sibique in filios et hæ-

redes regni sui adoptat. Idem est dominus iisdem titulis, aliisque, ut quod nos redemerit, et sanguine Filii sui sibi quasi coemerit; quod sit summa majestas, cui omnis creatura servire tenetur; quod nos quasi servos et operarios ad vineam suam excolendam, proposita mercede gloriæ æternæ conduxerit, etc. Hisce titulis Deus omnium, etiam laicorum, est pater et dominus. Unde ad omnes Judæos, etiam laicos, hic dirigi a Deo sermonem, eosque ingratitudinis, irreverentiæ et impietatis accusari, quod suæ dilectioni, de qua dixit : « Jacob dilexi, » non responderint; sed Deum amantem se odio habuerint, inhonorarint et contempserint, censent S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius et Hugo.

Moraliter, Deo ut patri debetur amor, ut domino timor.

Audi S. Ambrosium *in Malachiæ verba*, in fine tomi II : « Si servus es, inquit, redde domino timoris obsequium : si filius, exhibe patri pietatis affectum. Tu autem cum gratias non agis, Deum nec diligis, nec vereris. Unde aut contumax servus, aut superbus es filius. Qui est ergo utilis christianus, semper debet patri ac domino suo laudes dicere, et in ejus gloriam omnia procurare; sicut ait B. Apostolus I *Corinth.* x, dicens : Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Videte quale veri christiani Apostolus voluit esse convivium, ut magis fides Christi, quam prandii sagina comedatur; et plus reficiat hominem Dominici nominis frequens invocatio, quam epularum multiplex et copiosa collatio, meliusque pascat esurientem religio quam sagina. » Vide sequentia, ubi pulchre docet christianum debere Deo Patri tam mane, quam vespere instar lusciniæ, aliarumque avium gratias agere, et laudes canere. Audi et S. Bernardum serm. 16 *in Cantic.* : « Ita ipse, inquit, patrem se exhibuit mihi; sed non ego me vicissim illi filium. Quanam fronte attollo jam oculos ad vultum patris tam boni, tam malus filius? pudet indigna gessisse genere meo, pudet tanto patri vixisse degenerem. Exitus aquarum deducite, oculi mei, operiat confusio faciem meam, » etc. Et *serm.* 83 : « Exigit, ait, Deus timeri ut dominus, honorari ut pater, ut sponsus amari. Quid in his eminet? nempe amor. Absque hoc et timor pœnam habet, et honor non habet gratiam. Et qui de amore non venit honor, non honor, sed adulatio est. Et quidem soli Deo honor et gloria : sed horum neutrum acceptabit Deus, si melle amoris condita non fuerint. »

Magis tamen proprie et genuine ad sacerdotes hic loqui Deum, patet ex eo quod sequitur : « Dicit Dominus exercituum ad vos, o sacerdotes. » Hebræa enim habent : *Dicit Dominus exercituum vobis sacerdotibus, despicientibus nomen meum. Dicit*, scilicet id quod præcessit : « Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? » Unde Complutensia ita legunt et dispungunt, ut hæc omnia conjungant hoc modo : *Ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos, o sacerdotes.* Ita Lyranus, Pagninus, Vatablus et alii. Ubi nota, sacerdotes præ laicis vocari filios Dei, tum quia Deo dicati et consecrati sunt, ut ad ejus quasi familiam pertineant; tum quia justi et sancti esse debent, ut sancta sacrificia et preces pro populo Deo offerant : sancti enim sunt filii Dei adoptivi; tum proprie, quia in lege veteri levitæ et sacerdotes pro primogenitis filiorum Israel, quos Deus ab angelo percutiente et a morte liberarat, ideoque sibi depoposcerat, Deo oblati et dati sunt, *Exod.* cap. XIII, 2, et *Num.* cap. VIII, 16. Sensus ergo est, *q. d.* Vos, o sacerdotes, imprimis arguit et culpat Deus, quod cum sitis ejus primogeniti, peculiariter præ laicis cæterisque Israelis filiis ab eo dilecti, et in sacerdotes electi; tamen eum non ut patrem honoretis, nec ut dominum revereamini; sed eum ejusque cultum et victimas inhonoretis et despiciatis. Timor enim hic et alibi, reverentiam, adorationem, sacrificium, omnemque cultum Dei denotat : « Qui enim metuit, non scrutatur, sed colit, observat, adorat, honorat, glorificat, laudat, commendat, » ait S Chrysostomus homil. 2 *De Incomprehens. Dei natura.*

Sa... tes ... l... sur... Dei ... bus...

Incipit Malachias prophetiam et correctionem suam a correctione sacerdotum : quia reformatio reipublicæ et laicorum pendet a reformatione cleri et sacerdotum : qualis enim est sacerdos, talis est et populus. Sane hoc sæculo hæresi Lutheri occasionem dedit inscitia, et mala vita plurium sacerdotum. Quocirca et Christus initio, æque ac in fine prædicationis suæ, redarguit vitia sacerdotum. Docet id egregie Auctor *Imperfecti*, apud S. Chrysostomum, initio homil. 38 *in S. Matth.*, ubi recte sacerdotes comparat stomacho; explicans enim ingressum solemnem Christi die Palmarum in Jerusalem, quo primo templum adiit : « Et intravit, inquit, Jesus in templum Dei. Hoc erat proprium boni filii, ut et veniens ad domum curreret patris, et illi honorem redderet qui genuit eum, ut tu imitator Christi factus, cum in aliquam ingressus fueris civitatem, primum ante omnem actum ad ecclesiam curras. Hoc erat boni medici, ut ingressus ad infirmam civitatem salvandam, primum ad originem passionis intenderet. Nam sicut de templo omne bonum egreditur, sic et de templo omne malum procedit : quemadmodum medicus quando primo ingreditur ad infirmum, statim de stomacho ejus interrogat, et eum componere primum festinat : quia si stomachus sanus fuerit, totum corpus validum est; si autem dissipatus fuerit, totum corpus infirmum est : ita si sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret; si autem corruptum fuerit, omnium fides marcida est. Cor autem et stomachus sacerdotes intelliguntur : quia in rebus spiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et sicut cor sapientiæ locus est, ita sacerdotes sunt receptacula sapientiæ spiritualis, Isaia dicente de regibus quidem : Omne caput in dolore; de sacerdotio autem : Omne cor in tristitia. »

Refo... tio l... rum ... chos... a re... mat... sacer... tu...

Explicat id, munia stomachi analogice applicando sacerdotibus, dicens : « Sicut enim stomachus accipiens cibum coquit eum in seipso, et per totum corpus dispergit; sic et sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturas ex Deo, et excoquentes eam in se, id est tractantes et meditantes apud se, universo populo subministrant. Et sicut stomacho subministrante unumquodque membrum suscipit nutrimentum, et convertit ipsum in se secundum suam naturam; ut puta quod suscipit jecur, totum fit sanguis; quod autem suscipit fel, bilis efficitur totum; quod vero ascendit in pulmonem, phlegmata fiunt; quod autem in mamillas, totum efficitur lac : sic sacerdotibus in Ecclesia loquentibus Dei verbum, omnes suscipiunt; unusquisque autem convertit illud secundum proprium cor, ita ut unum id ipsum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam; in cordibus autem perversis suscitet iracundiam, quasi bilis : in aliis autem operatur dilectionem dulcissimam, quasi lac : in aliis autem odia, quasi phlegma nocivum et expuendum. Videte ergo, sacerdotes, quomodo vos componatis in verbo et opere. Quoniam sicut in corpore, si aliquod infirmatum fuerit membrum, non omnino languet et stomachus; si autem stomachus languerit, omnia membra inveniuntur infirma : sic si aliquis christianorum peccaverit, non omnino peccant et sacerdotes; si autem et sacerdotes fuerint in peccatis, totus populus convertitur ad peccandum. Ideo unusquisque christianorum pro suo peccato reddet rationem : sacerdotes autem non solum pro suis, sed et pro omnium peccatis reddituri sunt rationem. Vidit arborem pallentibus foliis marcidam, et intellexit studiosus agricola, quia læsuram in radicibus haberet. Nam vere quemadmodum cum videris arborem pallentibus foliis marcidam, intelligis quia aliquam culpam habet circa radicem; ita cum videris populum indisciplinatum et irreligiosum, sine dubio cognosce, quia sacerdotium ejus non est sanum. » Hæc prolixius recitavi, quia singula aurea ab ore aureo.

Et dixistis : In quo despeximus nomen tuum? — Hebraice בזינו *bazinu*, id est *sprevimus*; Chaldæus, *contempsimus*; Tigurina : *Quanam re vile habuimus nomen tuum, illudque nobis sordet?* Respondet Deus : « Offertis super altare meum panem pollutum. » S. Hieronymus, Remigius, Hugo et Lyranus, per panem intelligunt panes propositionis, censentque culpari hic sacerdotes, quod eos non triticeos, aut non azymos, ut lex jubebat, sed siligineos, hordeaceos, fermentatos, aut alia ratione vetitos Deo offerrent. Addit S. Hieronymus, Remigius, Haymo, Albertus, Hugo et Lyranus, taxari sacerdotes, quod panes hosce ex quovis frumento conficerent, cum juxta eorum traditionem, ex patrum religione et pio usu acceptam, non nisi ex selecto frumento confici deberent, quod ipsimet sacerdotes sevissent, messuissent, moluissent et coxissent. Quod notent christiani, præsertim sacerdotes, ut discant qualia, quam pura et selecta Deo offerre debeant.

Verum quia panes propositionis non offerebantur in altari, quod tamen de suo pane ait hic Malachias, sed in mensa panum propositionis : nec enim erant victimæ, sed meræ oblationes; hinc melius per panem pollutum accipias victimam pollutam, tum similæ et panum, quos quasi sacrificia concremabant Deo in altari, vocabantque *mincha*, ut patet *Levit.* II; tum carnium, puta boum, ovium, hircorum, quos sacrificabant Deo. Ita Chaldæus, Vatablus, Clarius et Arias. Hebræi enim panem vocant omnem escam, etiamsi caro sit; ac præsertim bos, capra, agnus, et quævis victima Deo oblata vocatur *panis*, id est cibus Dei, uti ostendi *Levit.* XXII, 25, et cap. XXI, 6 et 8; *Numer.* XXVIII, 2. Rationem dedi *Levit.* II, nimirum quod sacrificium sit convivium Dei, in quo Deus cum hominibus quasi comedere et bibere videtur. Quocirca carnes Deo immolatæ, erant quasi panis, id est cibus, quo vescebatur Deus : vinum Deo libatum erat quasi potus quem bibebat Deus. Quod enim ignis devorabat et consumebat, hoc censebatur Deus per ignem repræsentatus edere et consumere : « Panem *ergo* pollutum » vocat victimas cæcas, claudas, mancas, quas contra legem *Levit.* XXII, 19 et 22, Deo offerebant. Ita enim se explicat Malachias vers. 8. *Secundo*, « pollutum, » quia non offerebant eo ritu et cæremoniis, quas præscribit lex *Levit.* cap. I, II, III, IV, etc. *Tertio*, « pollutum, » ob impietatem et scelera sacerdotum eum offerentium. Sacrificia enim Judæorum valebant, et vim impetrandi habebant non ex opere operato, uti habet nostrum Eucharistiæ, sed ex opere operantis, puta ex dignitate et devotione sacerdotis sacrificantis, qui hic erat sceleratus et impius : quocirca ejus oblatio magis Deum irritandi, quam impetrandi vim habebat.

Sacrificium est panis, id est cibus Dei.

Porro Gentiles adeo deorum suorum reverentes erant, ut, priusquam victimas immolarent, eas sollicite explorarent, an puræ essent. Hinc et meliores e grege seligebant, easque Apollini candidas, quarum, si majores essent, cornua inaurabant. Unde Ascanius lib. X *Æneid.* :

Gentilium religio in victimis seligendis.

> Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
> Candentem.

Et Ovidius :

> Blandis indutæ cornibus aurum,
> Conciderant ictæ, nivea cervice juvencæ.

Quod si color hic victimæ deesset, cretam superinducebant. Unde illud Juvenalis, *satyra* X :

> Duc in Capitolia magnum
> Cretatumque bovem.

Testatur Arnobius lib. II *Contra Gentes*, olim in Albano monte non alios licuisse, quam nivei candoris immolare tauros.

Vers. 7. 7. ET DICITIS : IN QUO POLLUIMUS TE? — id est pollutum panem, id est victimam, obtulimus tibi? Nota hic, o sacerdos, qui pollutus pollutum offert Deo sacrificium, Deum ipsum quasi polluit et conspurcat : quia mensam, victimam et cibum Dei conspurcat, præsertim in lege nova, ubi victima est ipse Christus Deus noster. Quocirca Apostolus I *Cor*. cap. XI, 27, diserte asseverat : « Quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini, » *q. d.* Erit quasi Christicida et Deicida, perinde ac Judas proditor. «Dum enim sacramenta violantur, ipse cujus sunt sacramenta violatur, » ait S. Hieronymus.

IN EO QUOD DICITIS : MENSA DOMINI DESPECTA (contemptibilis) EST. — Quia scilicet dicitis : Jam viluit altare Domini; ac proinde vilia quælibet in eo offerri possunt. Mensam enim vocat altare, quia, ut jam dixi, sacrificium est quasi convivium, in quo conviva est Deus : mensa est altare, esca est victima, potus est libamen, ministrans est sacerdos. Tangit hic radicem mali, aitque causam contemptus sacrorum esse ipsam altaris vilitatem, *q. d.* Vos, o sacerdotes, vilipenditis meum altare, dicitisque illud eviluisse, ideoque parum referre quid, et quale in eo offeratur : quocirca offertis in eo victimas cæcas, claudas et mancas.

Quatuor causæ neglectus sacrorum. Prima. Quæres, qua causa et titulo dicebant altare eviluisse? Respondeo *primo*, ob longam sacrorum cessationem : quia per septuaginta annos captivitatis caruerunt templo, altari et victimis. Hæc enim in animis accolarum generare solet sacrorum oblivionem, neglectum, incuriam, contemptum, uti vidimus in pagis Belgii, tempore belli Hollandici a sacerdotibus desertis, ubi rustici, præsertim juvenes et pueri qui nunquam viderant sacerdotem, ut primum eum viderunt, stabant attoniti; vel diffugiebant, putantes se non hominem, sed monstrum videre, vel spiritum, uti mihi ibidem olim videre et experiri contigit.

Secunda. *Secundo*, quia videbant templum a se reædificatum non æquare gloriam templi prioris, quam viderant senes, et juvenes a senibus audierant, « ac putabant deesse religionis sanctimoniam, quia deerat ædificationis ambitio, » ait S. Hieronymus; cum e contrario, « Deus non tam altaris ornatum, quam offerentium devotionem requirat, » ait Remigius.

Tertia. *Tertio*, quia Judæi nuper Babylone redeuntes pauperes erant; unde non poterant opulentas dare oblationes sacerdotibus, qui proinde negligebant altare, aliisque negotiis se dabant quibus compararent sibi victum. Sic enim hodie videmus, subductis, vel pereuntibus redditibus templorum, perire quoque vel minui sacerdotum curam et ministeria. Ita Vatablus.

Quarta. *Quarto*, quia videbant Deum victimas hasce non edere, sed eas igne consumi. Unde meliores sibi reservabant, aut cum deterioribus commutabant, censentes satius esse deteriora dare igni, meliora ventri. Audi S. Hieronymum : « Quid prodest, inquit, si offeramus optima? qualiacumque fuerint quæ offeruntur, igni sunt devoranda; » erat hic prætextus avaritiæ et gulæ. Sic hodie videmus sacerdotes et prælatos nonnullos in mensis et conviviis esse splendidos, in altari et templo sordidos; in mensis adhibere mappas pretiosas et vina falerna, in altari vero lintea lacera, et villum potius quam vinum. Qua de re jure queritur Cardinalis Bellarminus in *Gemitu columbæ*.

Moraliter, disce hic *primo*, Deo, utpote auctori omnium, non qualia qualia, sed optima et præstantissima esse danda. *Secundo*, contra hæreticos, Deum honorari et delectari magnificentia templorum, altarium, vasorum sacrorum, etc., quia ipse major est omni laude, et omni magnificentia magnificentior. Famosa et magnifica fuit mensa sacra, quam, teste Cedreno, Baronio et aliis, Justinianus imperator in augusto S. Sophiæ templo erexit. Constabat enim auro, argento, omnisque generis lapidibus, lignis, metallis, omnibusque rebus quas terra fert, mare et totus mundus. Ex omni materia pretiosa plura, meliora, potiora collegerat, liquatisque his quæ fluunt, sicca illis immiserat, atque in formam mensæ concinnarat : ita omne varium illud opus intuentibus erat stupori. In orbem hanc ostentabat epigraphen : « Tua de tuis tibi offerimus servi tui, Christe, Justinianus et Theodora. Ea tu propitius accipe, Fili Dei Verbum, qui nostri causa carnem assumpsisti, et cruci affixus fuisti, ac nos in tua recta fide conserva. Et quam nobis commisisti rempublicam eam ad tuam gloriam auge et tuere, intercedente sancta Deipara Virgine Maria. »

Celebrat Josephus lib. XII *Antiq*. cap. II, mensam, quam templo Hierosolymitano dono misit Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti, ut ab Eleazaro pontifice impetraret septuaginta interpretes, qui S. Scripturam ex hebræo in græcum idioma converterent. Erat enim tota ex auro, longa duos cubitos cum dimidio, lata unum, alta sesquicubitum. Ornata erat cymis versatilibus, et sculpturis egregiis. Exterior autem loricæ facies gemmis pulchris, ovali specie distinguebatur. Huic subjecta erat corona per circuitum, omne genus fructuum repræsentans, dependentibus racemis, et spicis emergentibus, et malis punicis intersertis, quæ omnia constabant e lapillis colorem nativum fructuum referentibus, et auro circum totam mensam revinctis. In mensa autem sculptus erat Mæander magni pretii, gemmis per medium tanquam stellis variegatus, carbunculo et smaragdo suavissime radiantibus. Basis facta erat e carbunculo palmum lata, crepidinis speciе; qua vero pedes innitebantur, octo digitorum

latitudine. Tanta erat artis subtilitas, ut perflante vento agitata, naturæ, non artis, opus videretur: crassitudo autem mensæ erat semicubitalis. Hæc et plura Josephus.

Ab his discamus exhibere Deo mensam honoratam et magnificam, non cum Judæis vilem et despectam. Id faciemus mystice, si animam nostram omni virtutum genere adornatam Deo offeramus. Ipsa est enim quasi microcosmus Deo, qui macrocosmus est, dicanda; ac præsertim si opera charitatis exerceamus. Hisce enim mensam instruimus, non tam pauperibus quam ipsi Deo: in hac enim ipse delectatur et quasi epulatur.

Tropologice S. Hieronymus: « Polluimus, ait, panem, id est corpus Christi, quando indigne accedimus ad altare, et sordidi mundum sanguinem bibimus et dicimus: Mensa Domini despecta est, non quod hoc aliquis audeat dicere, sed opera peccatorum despiciunt mensam Dei. » Unde de talibus ait Apostolus I *Cor.* cap. x, 20: « Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum, » etc. Rursum polluit panem et mensam Dei, ac in ipsum Deum jacit contumelias, ait S. Hieronymus, doctor et prædicator, qui verbum Dei, quod est panis animæ, docet propter lucra, vel humanam gloriam, ac divitibus blanditur, peccatores honorat, et pauperes sanctos repellit, « mensam Scripturarum Dei mensis idolorum, sæcularisque doctrinæ putans esse communem. »

Vers. 8. 8. SI OFFERATIS CÆCUM AD IMMOLANDUM, NONNE MALUM EST? — Ita et Septuaginta ac Chaldæus vertunt interrogative, *q. d.* Omnino malum est, quia contra legem *Levit.* cap. xxi, 22, quæ poscit victimam integram et vitio carentem. Recentiores, ut Vatablus et Tigurina, vertunt affirmative: « Cum hostiam cæcam sacrificatis (supple, dicitis), non est malum, » sed bonum et licitum. Peccabant ergo avari sacerdotes, qui ut oblationes suas suaque lucra augerent, nullam respuebant victimam a populo oblatam, etiamsi cæca esset vel manca; imo pro integra a populo oblata, ipsi e suo grege substituebant claudam vel mutilam, integram sibi reservantes.

Ita peccant hodie christiani, qui pro decimis et primitiis dant manipulos, vel animalia deteriora, meliora sibi retinentes; qui filios claudos, luscos, stolidos, ineptos detrudunt in monasteria, vegetos et acres tradunt mundo; qui tempus juventutis floridæ dant carni et sanguini, tempus senectutis effœtæ dant pietati et Deo, etc.; qui meliores horas dant studiis, deteriores orationi: Dei enim majestatem contemnunt, qui ei seipsos anteponunt, ut sibi potiora, Deo pejora attribuant. Si tales et talia offerrent principi, vel regi, nonne vapularent? Qui semesas a porcis vel canibus escas regi apponeret, mulctaretur; non mulctabitur is qui offert Deo semesa a diabolo, et aliquid adhuc diabolicum exhalantia?

Symbolice, Remigius et S. Hieronymus: « Victima, inquit, Dei est bonum aliquod, ut oratio, eleemosyna, etc. Verum cæca est victima, si animus offerentis non est illustratus luce veritatis; vel si non est simplex intentio ejus qui offert. Clauda est orationis victima ejus, qui duplici mente accedit ad deprecandum Dominum. Debilis est, qui Christum non habet, qui est Dei virtus et sapientia. Istiusmodi victimæ si offerantur, minime Deo placere possunt, sed potius reum faciunt offerentem. » Manca est obedientia, quæ subjicit superiori voluntatem, non intellectum; manum, non animum (1). Symbolice.

OFFER ILLUD DUCI TUO (et vide) SI PLACUERIT EI, — *q. d.* Videbis utique quod non placebit ei, sed summe displicebit, donaque tua respuet, quin et indignabitur tibi: censebit enim se a te contemni et vilem reputari, quod tam vilia, puta cæca, clauda, manca animalia offeras, et integra tibi reserves. Si ergo talia non auderes offerre duci tuo homini mortali, quomodo Deo immortali ea offerre audes, qui est Rex regum, et Dominus dominantium?

AUT SI SUSCEPERIT FACIEM TUAM, — puta te tuumque munus, quod ore et facie tua ei obversa offers: facies enim index est animi et mentis, totumque hominem et personam ipsam repræsentat. Nam facies decora, honesta, liberalis, reverens, meretur suscipi, hilarique et benigno vultu a principe, et multo magis a Deo suscipitur: facies vero indecora, turpis, avara, impudens, irreverens, ab iisdem despicitur et rejicitur, *q. d.* Dux et princeps tam avaram et impudentem faciem, quæ tam avarum et impudens munus sibi offert, non acceptabit, sed adversabitur; quanto magis ego eadem non acceptabo, sed aversabor? Sic de Job reverente, patiente et pio ait Deus cap. XLII, 8: « Job autem servus meus orabit pro vobis, faciem ejus suscipiam. »

9. ET NUNC DEPRECAMINI. — Hisce verbis non Vers. 9.
ironice, ut volunt Clarius et Arias, sed serio hortatur eos ad pœnitentiam, ut patet ex sequentibus. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Haymo, Rupertus, Lyranus et alii.

DE MANU ENIM VESTRA (ita Hebræus, Chaldæus, Septuaginta, Tigurina et alii: perperam ergo Pagninus vertit: *De manu nostra*) FACTUM EST HOC, — *q. d.* Non patrum hoc scelus est, sed vestrum; non tam laicorum est culpa, quam vestra, o sacerdotes (eos enim alloquitur, ut patet vers. 6). Vos ergo suppliciter deprecamini vultum Dei, qui eum offendistis et ad indignationem concitastis. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus

(1) Vers. 7. « Offertis super altare meum panem pollutum, » id est sacrificia impura, ut ex vers. seq. patet. לחם *lechem* universim cibum et victum notat. Et omne quod Deo offertur, sive panis sit, sive victima, dicitur *panis Dei, Levit.* III, 11; XXI, 8. Notandum membrum primum versus septimi responsum continere ad interrogationem propositam versu sexto extremo.

et alii. Aliter Vatablus, *q. d.* De manibus vestris, id est ab operibus manuum vestrarum profecta est hæc maledictio, de qua dicitur in sequentibus, vers. 14 : « Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. »

SI QUOMODO SUSCIPIAT FACIES VESTRAS, — id est vos vestrasque oblationes, ut dixi vers. 8. Aliqui ex hebræo sic vertunt : *Nam auferet*, id est *si quo modo auferat a vobis faciem*, scilicet suam iratam, aut vestram tristem malisque oppressam, ostendendo vobis faciem hilarem, eaque vos exhilarando. Hebræum enim נשא *nasa* et suscipere, et tollere vel auferre significat. Aliter Theodoretus, *q. d.* Num sine pœnitentia et deprecatione veniæ vos in gratiam recipiam?

Vers. 10. 10. QUIS EST IN VOBIS QUI CLAUDAT OSTIA (templi) ET INCENDAT (perperam Complutensia legunt, *non incendat*) ALTARE (hoc est, altaris ignem, et per ignem victimas ac thymiamata, quæ quotidie in altari cremantur Deo) MEUM GRATUITO?—*q. d.* Nemo vestrum gratis templo et altari servit, sed laboris sui stipendia percipit, et ex altaris oblationibus sustentatur et vivit; cur ergo illud meumque in eo cultum negligitis, et negligenter peragitis? Si enim non religionis et Dei intuitu, certe mercedis respectu, et obligatione justitiæ obstricti, deberetis hoc munus vestrum ad quod pretio conducti estis, diligenter et accurate obire et præstare. Ita S. Cyrillus, S.Hieronymus et alii. Nota, ad verbum ex hebræo sic vertit Tigurina : *Adhæc quis ex vobis ostia claudat? num vero in ara mea gratis incenditis?* quod Noster aliis verbis, sed clariore sensu expressit, dum vertit : *Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratis?* Alii vero cum Septuaginta et Chaldæo contrarie vertunt hoc modo : *Quis est in vobis qui claudat fores, ut non accendatis altare meum gratis?* q. d. Utinam aliquis vestrum clauderet fores templi, ut non uratis super altare meum victimas hasce pollutas frustra, sive in vanum. Nam illæ mihi non placent, sed placet pura *mincha* Christi, quæ toto orbe offertur, ut sequitur. Ita Theodoretus, Vatablus et Clarius. Unde et S. Hieronymus notat græcum δωρεὰν, id est *gratuito*, verti posse, *in gratia* : « ut videlicet, inquit, gratiam non habeant altari Domini serviendi, sed ea priventur. » Hic secundus sensus valde tam hebræo, quam sequentibus cohæret et respondet : atque hebræum חנם *chinnam* sæpe significat gratis, frustra, in vanum, ut *Psalm.* XXXIV, 19 : « Odio habuerunt me gratis, » hebraice *chinnam*.

NON EST MIHI VOLUNTAS IN VOBIS, DICIT DOMINUS. — Tigurina : *Non est mihi in vobis beneplacitum*, id est non mihi placetis, non estis mihi grati ob vestram irreligiositatem, neglectum et contemptum sacrorum. Hebræum enim חפץ *chepets* significat placitum, beneplacitum, complacentiam, affectumque amoris et benevolentiæ, quem Septuaginta vertere et vocare solent εὐδοκίαν. « Et (id est idcirco) munus (hebraice מנחה *mincha*, de quo paulo post) non suscipiam de manu vestra. » Vetera enim sacrificia non placebant ex opere operato, uti placent in lege nova, sed tantum ex opere operantis. Cum ergo hic operantes et sacrificantes displicerent Deo, displicebant et sacrificia; ideoque per Christum cum Synagoga, lege et gente sunt abolita. Idem fiet christianis. Audi S. Chrysostomum in cap. XX *S. Matth.* : « Prius, ait, in vallibus fiet obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat, quin jam nox est? Sic primum in sæcularibus et laicis christianis incipit prævalere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando jam vides, quod sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa, quomodo dubitetur quia finis est mundi? » Idem in cap. XXIV *Matth.* homil. 47 : « Si pars aliqua domus, inquit, fuerit decisa, cum labore tamen possibile est ut reparetur. Si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciet paterfamilias, nisi in aliquo loco nova jaciat fundamenta, et lapides de priori loco transvectans, aliam sibi ædificet domum? Sic et in spiritualibus, si quidem populares peccaverint, per pœnitentiam corriguntur; si autem dissipatum fuerit ipsum sacerdotium, quod est populi fundamentum, quid faciat Deus? juxta illud Christi : Vos estis sal terræ, quod si sal evanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras, et conculcetur ab hominibus, » *Matth.* cap. V, 13.

11. AB ORTU ENIM SOLIS USQUE AD OCCASUM, MAGNUM EST NOMEN MEUM IN GENTIBUS, — *q. d.* Nolo amplius angustis Judææ finibus contineri, arcta mihi est Jerusalem, angustum templum : coarctor in Palæstina, cœlum enim et terram ego impleo. Quare par est ut totus mundus sit mihi templum, ut omnes gentes ubique me colant victimis et sacrificiis. Quocirca brevi per Christum efficiam ut nomen meum gentibus toto orbe prædicetur, illæque me ubique agnoscant, adorent, celebrent. Vers. 11.

ET IN OMNI LOCO SACRIFICATUR, ET OFFERTUR NOMINI MEO OBLATIO MUNDA. — « Sacrificatur et offertur, » id est brevi per Christum et Apostolos sacrificabitur et offeretur : Propheta enim prophetice loquitur, et prophetat de futuris, *q. d.* Nolo, o sacerdotes Judaici, vestra sacrificia, sed brevi ea abolebo, tum quia impura et polluta sunt, tum quia uno in loco a pauculis Judæis offeruntur. Quocirca eis per Christum surrogabo sacrificium aliud, quod in se purissimum erit et sanctissimum, quodque ubivis terrarum a quibuslibet gentibus mihi offeretur.

Quæres, quænam hæc oblatio munda? *Primo*, Judæi respondent esse preces, quas Judæi pii inter gentes dispersi ubivis locorum Deo offerebant. Unde Chaldæus vertit : *Ego recipiam preces*

vestras, et nomen meum sanctificabitur per manus vestras, et erit sicut oblatio munda coram me. Verum hoc ex textu patet esse falsum. Nam rejicit hic Deus sacrificia Judæorum dicens: « Non est mihi voluntas in vobis. Et munus non suscipiam de manu vestra; » eisque opponit sacrificia gentium, eaque acceptat.

unda. *Secundo*, Hugo censet esse oblationem quam gentes proselytæ et Deum Judæorum agnoscentes offerebant in templo Hierosolymitano. Sed obstat τὸ *in omni loco*, quod perperam invertit Hugo, explicatque, q. d. *Ex omni loco*.

tia. *Tertio*, Arias accipit oblationes et victimas, quas gentes tempore Malachiæ, Deum verum ex motu cœlorum et gubernatione universi agnoscentes, ubivis locorum ipsi offerebant. Verum gentes sacrificabant Jovi, Herculi, Belo, non Deo vero: Jovem enim ponebant gubernatorem universi. Pauci enim gentilium, ut Job ejusque amici, Deum verum agnoverunt et coluerunt: cæteri omnes coluerunt idola, quæ proinde in Scriptura dii gentium nominantur.

rta. *Quarto*, Calvinus et hæretici, qui negant omne sacrificium legis novæ proprie dictum, accipiunt oblationem mysticam, puta Dei cultum per fidem, spem, charitatem, orationem, invocationem et laudem, atque opera pia, præsertim charitatis et eleemosynæ, aut conversionis animarum. Idem censent Clarius et Vatablus, quibus favere videtur Tertullianus lib. V *Contra Judæos*: sed idem adversatur iis, lib. III *Contra Marc.* XXII, ubi se explicat, et per oblationem mundam accipit sacrificium Eucharistiæ, Deique laudes et hymnos, qui cum ea cani solebant: qua de causa ipse sub oratione et hymnis solet intelligere Eucharistiam, sicut et alii Patres subinde eam vocant εὐχήν, id est *orationem*, precationem sacram, liturgiam; imo idcirco vocatur Eucharistia, id est gratiarum actio.

inta mina, sacium cha- stiæ. batur uo. Verum dico, de fide est hanc oblationem mundam esse sacrificium corporis et sanguinis Christi in Eucharistia. Unde patet contra hæreticos, Eucharistiam non tantum esse sacramentum, sed et sacrificium. Probatur *primo*, quia pro *oblatio* hebraice est מנחה *mincha*, quæ vox licet ex sui origine significet quodvis munus, donum, oblationem, sacrificium; tamen a Mose et Deo appropriata est uni sacrificio, ut scilicet proprie significet sacrificium farreum, quod fiebat ex farina vel pane, quodque describitur *Levit.* II, ut ibi dixi. Hoc autem *mincha*, sive sacrificium farreum, erat proprie dictum sacrificium, ut patet *Levit.* II, eratque typus sacrificii eucharistici: utrobique enim offertur farina et panis, sed in Eucharistiam transsubstantiatus et transmutatus in corpus Christi. Cum ergo *mincha* typicum et judaicum fuerit proprie dictum sacrificium, sequitur multo magis *mincha* verum et christianum, puta Eucharisticum, esse verum et proprium sacrificium. Unde Septuaginta vertunt: *In omni loco incensum offertur mihi, et sacrificium mundum;* Arabicus: *Ab ortibus solis ad occasus ejus nomen meum glorificatum in gentibus, et afferunt ad me victimas, et incensa nomini meo in omni loco;* Syrus: *In omni loco faciunt mihi incensa, et offerunt nomini meo oblationes mundas;* Tigurina: *In omni loco nomini meo incensum, et mola pura offertur.* Mola enim pura est sacrificium farreum, vel farina qua victimæ immolandæ caput aspergebant: unde ab hac mola dictum est verbum immolo. Alludit Malachias ad sacrificium juge, quod quotidie tam mane quam vespere offerebant, in quo victima erat agnus, cum decima parte similæ conspersæ oleo, *Exod.* cap. XXIX, 38. Agnus enim repræsentabat Christum, simila speciem panis, sub qua ipse in Eucharistia immolatur.

Secundo, idem innuit vox *munda*, q. d. Hoc *mincha* erit in se munda et sancta victima, ita ut semper maneat munda, etiamsi eam offerentes sint immundi. Talis autem est sola Eucharistia, in qua victima est ipse Christus mundissimus, et Sanctus sanctorum. Secundo.

Tertio, quia Malachias solis hic loquitur sacerdotibus Aaronicis, ut dixi vers. 6, eorumque mensæ et victimis pollutis opponit sacerdotes, altare, et victimam mundam legis novæ. Ergo loquitur de sacrificio non metaphorico et mystico; sed genuino et proprie dicto. Hæc enim tria, scilicet sacerdos, altare et sacrificium sunt correlativa, ut ubi unum est, cætera duo adesse necesse sit. Sacerdos enim est sacrificii, quod in altari offertur, sacerdos; et vicissim, sacrificium in altari oblatum, est sacerdotis in altari sacrificantis sacrificium. Cum ergo hæc tria vere fuerint in veteri lege, quæ fuit typus legis novæ, sequitur in lege nova quoque veros et proprios esse sacerdotes, altaria et sacrificia, præsertim quia nulla unquam Ecclesia, aut religio, imo nulla gens Deum vel idolum colens, fuit sine sacerdote et sacrificio. Natura enim dictat Deum colendum esse latria et sacrificio. Tertio.

Quarto, idem convincit vox *sacrificatur*, pro qua hebraice est מקטר *muctar*, id est *adoletur*, incenditur, suffumigatur, crematur. Oratio autem non incenditur, nec crematur, sed victima propria dicta. Unde *muctar* idem est quod *sacrificatur*, quia olim omne sacrificium Deo cremabatur. Jam autem in Eucharistia non crematur, sed alio modo digniore Deo sacrificatur, et in honorem ejus transsubstantiatur, et manducando consumitur: de quo mox plura. Quarto.

Quinto, idem ostendit τὸ *in omni loco et in gentibus*. Nullum enim est sacrificium quod ubivis gentium a fidelibus offeratur, nisi Eucharisticum. Quinto.

Sexto, ita hunc locum intelligendum esse docet Concilium Tridentinum, *sess.* XXII, cap. I, omnesque Patres et doctores, nimirum S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Haymo, Hugo, Lyranus, Ribera hic, item Clemens Romanus, lib. VII *Constitut. Apost.* cap. XXXI, S. Martialis,

epist. *ad Burdegal.* cap. III, Irenæus lib. IV, cap. XXXII, Justinus *Contra Tryphon.*, Cyprianus lib. I *Contra Judæos*, cap. XVI, Cyrillus, *Catech.* 16, Eusebius lib. I *Demonstrat.* cap. VI, S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXV, S. Chrysostomus in *Psalm.* XCV, et orat. 2 *Contra Judæos*, Tertullianus loco citato, Damascenus lib. IV cap. XIV, insuper Rabbini, ut R. Samuel, tract. *De vero Messia ad R. Isaac*, cap. XX, et alii apud Galatinum lib. XI, cap. XI; vide Bellarminum lib. I *De Missa*, toto cap. X, ubi omnia hæreticorum effugia confutat (1).

Objiciunt Calvinus et Antonius Sadeelius, aliique qui Missam missam faciunt, *mincha* hic tropice sumi pro pura religione et spirituali Dei cultu, quo Deum mente colimus et adoramus : quia, inquiunt, pro *sacrificatur* hebraice est מקטר *muctar*, id est offertur thymiama, adoletur suffitus, vel incensum, ut vertunt Septuaginta. Atqui nullum est thymiama quod in lege nova proprie dictum Deo offerimus, sed tantum mysticum, scilicet oratio et purus Dei cultus : ergo ille hic intelligitur. Respondeo, radix *muctar* est קטר *catar*, quod licet proprie significet *suffire*, suffumigare, adolere incensum; tamen sæpe per metalepsin significat *sacrificare* : quia in sacrificio olim victima incendebatur, itaque per ignem et fumum ascendebat ad Deum : ita docent omnia lexica, omnesque Hebræi. Eucharistia ergo est oblatio munda, quæ *muctar*, id est *sacrificatur* Deo. Adde, alludi ad *mincha* vetus et judaicum, cui thus imponebatur, quod totum Deo proprie *muctar*, id est suffumigabatur et cremabatur, juxta legem *Levit.* cap. II, 2 : per thus enim, quod omnium gentium usu et ritu Deo adoletur, significabatur rem hanc, puta mincha, id est sacrificium farreum, Deo offerri et sacrificari. Unde et in nostris solemnibus Missis adhibetur thurificatio. Per hanc ergo thurificationem Propheta metonymice intelligit sacrificium, cujus illa est index et symbolum, imo pars aliqua; sed de hoc mox plura. Jam verba singula pressius examinemus.

IN OMNI LOCO, — quia nihil ita Dei nomen et gloriam toto orbe celebrat et magnificat, ac sacrificium Eucharistiæ, quo Christus ipse se in victimam Deo Patri offert per manus sacerdotum suorum, uti paulo post ostendam.

SACRIFICATUR. — Septuaginta, Tigurina et Pagninus, *incensum offertur*; Syrus, *ponunt incensa*, thurificant; Arabicus Antiochenus, *faciunt mihi incensa*; Arabicus Alexandrinus, *afferunt ad me incensa*. Hebræum enim *muctar* est participium passivum conjugationis Hophal, quod proinde vel ut nomen, significans *thymiama*, incensum, suffitum; vel ut verbum, aut potius verbale, significans *adoletur*, incenditur, accipi potest; ut nomen acceperunt Septuaginta, ut verbale Noster.

Ubi nota Eucharistiam hic vocari *incensum* vel *thymiama*. *Primo*, quia continet Christi corpus quasi hostiam, Deo in ara crucis igne charitatis incensam, quæ quasi thymiama odorem suavissimum Deo exhalavit, quo ejus iram placavit, eumque hominibus reconciliavit. *Secundo*, quia Eucharistia conficitur et conditur sacris precibus, quæ sunt thymiama Deo, juxta illud *Psalm.* CXL, 2 : « Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. » Ita S. Chysostomus in *Psalm.* XCV : « Dilucide, inquit, mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruenta hostia. *Thymiama* vero *purum* appellat sacras preces, quæ post hostiam offeruntur. Hic enim suffitus Deum refocillat, non is qui a terrenis radicibus sumitur, sed qui a puro corde exhalatur. » Denique Eucharistia vocatur *incensum*, quia non tantum repræsentat, sed et reipsa continet Christum in ara crucis pro nobis incensum, id est dolore et amore tostum, Deoque sacrificatum.

Eu- rist- cati- cer vel mi- cur

Tropologice, thymiama sunt ignitæ orationes, suspiria et vota tam sacerdotum quam fidelium, dum Eucharistiam vel consecrant et conficiunt, vel sumunt et manducant, juxta illud quod *Apocalyp.* cap. IV, 8, angeli dicuntur habuisse et obtulisse Deo « phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum. » Quocirca S. Chrysostomus, homil. *ad popul. Antioch.*: « Igitur, inquit, tanquam leones ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum mente revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit. »

OFFERTUR. — Hebraice מגש *muggas*, id est affertur, adducitur, offertur, applicatur, propinqua fit. Radix enim נגש *nagas* significat *accedere*, appropinquare : victimæ enim et dona quæ Deo offeruntur, ad illum quasi accedunt et appropinquant, præsertim Eucharistia, in qua victima est ipse Christus Dei Filius.

OBLATIO. — Hebraice מנחה *mincha*, id est munus, donum, quod Deo adducitur, donatur, offertur, a radice נחה *nacha*, id est adduxit, dedit, obtulit. Porro *mincha* proprie erat sacrificium farreum, puta farinæ et panis, *Levit.* II, quod proinde sua forma et specie, erat expressa figura Sacramenti et sacrificii Eucharistiæ : unde et cum illo in jugi sacrificio agni, quotidie libabatur vinum juxta legem *Exod.* cap. XXIX, 40, quod re-

(1) Et verissime non potest, ut observat Dr. Frid. Liebermann in *Institut. Theol.* tom. IV, part. I, nostro loco aliud sacrificium intelligi, quam Eucharistia. Non sacrificium crucis, quod non offerebatur in omni loco; non sacrificium precum et bonorum operum : nam *primo*, Propheta loquitur de quodam sacrificii genere, quod ante non fuit : sed spiritualia sacrificia in veteri etiam lege fuerunt; *secundo*, Malachias loquitur de sacrificio externo et visibili, per quod nomen Dei inclarescit; illudque opponit sacrificiis Judæorum, quæ polluta erant. Quænam autem esset hæc oppositio, si de spirituali sacrificio ageret? An ex parte offerentium? Sed etiam inter christianos impuri esse possent. Ergo in hoc oppositio est, quod res ipsa, quæ nunc offertur, immunda esse nequeat.

præsentabat alteram speciem Eucharistiæ, scilicet vini, sub qua ex vi verborum consecrationis ponitur et immolatur sanguis Christi, uti sub specie panis vi eorumdem ponitur corpus Christi. Insuper, cum *mincha* adolebant et offerebant oleum, thus et sal : oleum significat misericordiam Christi, quam in hoc Sacramento et sacrificio quotidie quasi novam et redivivam nobis exhibet : thus, ejusdem religionem et odorem suavissimum, quo se Patri in cruce immolavit, et rursum in Eucharistia immolat : sal, æternitatem et incorruptionem, quam in beata resurrectione per Eucharistiam nobis afferet, uti ipse promisit Joannes cap. VI, 55. Plura de his dixi *Levit.* II. Sic et priscas gentilium, qui pultibus et pane potius quam carne vescebantur, victimas fuisse incruentas et puras, id est farreas, non carneas, docet Ovidius lib. I *Fastor.* :

...im vic- ...na erat ..., non ...aro.

> Ante deos homini quod conciliare valeret
> Far erat, et puri lucida mica salis.

...la sal- quæ?

Ideoque in sacrificiis mola, quæ vocabatur, ex farre et sale constabat : Mola enim, ait Festus Pompeius, nihil aliud erat, quam far tostum et sale aspersum; et quod eo molito hostiæ aspergerentur, inde molæ nomen invenit : quam proinde, Virgilius lib. II *Æneid.*, salsas fruges appellat :

> Et salsæ fruges, et circum tempora vittæ,

Sic et Tibullius lib. III, *eleg.* IV :

> Et vanum metuens hominum genus, omnia noctis
> Farre pio placant, et saliente sale.

Rursum Ovidius lib. IV *Fastor.* :

> Farra Deæ, micæque licet salientis honorem
> Detis, et in veteres thurea grana focos.

Idem, lib. I *Fastor.* :

> Inde vocor Janus, cui cum cereale sacerdos
> Imponit libum farraque mixta sale.

Quin et Arnobius lib. II *Contra Gentes*, docet farreas victimas fuisse ante thuris notitiam et usum : « Thus, ait, neque ipse Romulus, aut religionibus artifex comminiscendis Numa, aut esse scivit, aut nasci, ut pium far monstrat, quo peragi mos fuit sacrificiorum solemnium munia. »

...ha- ...ia di- ...tur ...unda ...plici- ...er.

MUNDA, — *primo*, quia corpus Christi, quod in Eucharistia offertur, est mundissimum et sanctissimum, utpote ex Virgine opera Spiritus Sancti efformatum, ipsique Deo hypostatice unitum. *Secundo*, quia nulla indignitate aut malitia sacerdotum, vel offerentium inquinari potest, inquit Concilium Tridentinum, *Sess.* XXII, cap. I. Etsi enim sacerdos esset impiissimus, Eucharistia tamen semper suam munditiem retinet, vimque mundandi ex seipsa, sive ex opere operato. *Tertio*, quia Eucharistia homines non tantum a peccatis, sed a peccatorum causis, puta a concupiscentiis, tentationibus, passionibus emundat, ac peccandi occasiones vel amovet, vel ad eas superandum robur addit.

Denique tres erant species sacrificii a Deo Judæis præscriptæ, *Levit.* I. *Prima* erat holocaustum, puta bos, ovis aut columba, quæ tota in Dei honorem comburebatur. *Secunda*, hostia pro peccato, ad illud scilicet expiandum. *Tertia*, victima pacifica, qua scilicet pro pace, id est salute et beneficiis, vel jam obtentis, Deo gratias agebant, vel pro obtinendis supplicabant. Hisce tribus in lege nova successit unicum sacrificium Eucharistiæ, quod eminenter tres hasce species in se complectitur. Ipsa enim est dignissimum Deo holocaustum, quo summa Dei majestas colitur et honoratur, estque refricatio et repetitio holocausti illius, quo Christus se totum Patri in ara crucis obtulit et immolavit. Ipsa pariter est sacrificium propitiatorium pro peccatis, juxta illud *Hebr.* cap. X, 6 : « Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt; tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. » Et vers. 10 : « In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem Jesu Christi. » *Tertio*, Eucharistia est sacrificium pacificum, quo Deo de omnibus donis perceptis gratias agimus, et pro percipiendis obsecramus.

Moraliter, disce quam purus et sanctus debeat esse sacerdos, qui oblationem purissimam, imo ipsam puritatem, Christum, inquam, Sanctum sanctorum, consecrat, tangit, manducat, distribuit, quod angelis non est concessum. Angelica ergo, et plusquam angelica puritas requiritur, ut angelorum Dominum suscipiamus, imo conficiamus. Judæis itaque, et multo magis christianis edixit Deus, *Levit.* cap. XX, 26 : « Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos a cæteris populis, ut essetis mei. » Et cap. XXII, 32 : « Ego Dominus qui sanctifico vos. » Vide ibi dicta, et *Levit.* IX, in fine cap. Vere noster Thomas Theodidactus lib. IV *De Imitat. Christi*, cap. XII : « O quam magnum, inquit, et honorabile est sacerdotum officium, quibus datum est Dominum majestatis verbis sacris consecrare, labiis benedicere, manibus tenere, ore proprio sumere, et cæteris ministrare! O quam mundæ debent esse manus illæ, quam purum os, quam sanctum corpus, quam immaculatum cor sacerdotis, ad quem toties ingreditur auctor puritatis! Ex ore sacerdotis nihil nisi sanctum, nihil nisi honestum et utile procedere debet verbum, qui tam sæpe Christi suscipit Sacramentum. Oculi ejus simplices et pudici, qui Christi corpus solent intueri. Manus puræ et in cœlum elevatæ, quæ Creatorem cœli et terræ solent contrectare. Sacerdotibus specialiter in lege dicitur : Sancti estote, quoniam ego sanctus sum Dominus Deus vester. »

Moraliter, quam purus debeat esse sacerdos.

QUIA MAGNUM EST NOMEN MEUM IN GENTIBUS.— Vox *quia* partim proprie et causaliter accipi potest,

q. d. Causa cur gentes Deo offerent oblationem tam puram et nobilem, quam est ipsa Christi Filii Dei caro et sanguis, est, quia magni me meumque nomen æstimabunt; credent enim et profitebuntur me esse summum et augustissimum numen, ideoque summam et augustissimam hostiam jam dictam mihi offerent. Partim improprie et consecutive, ut more Hebræo *quia* non significet causam, sed consecutionem et effectum, *q. d.* Ex hac hostia Eucharistiæ consequetur ut nomen meum magnificetur; per hanc hostiam mire glorificabor ego, nomenque meum.

In Eucharistia summe honoratur Deus octo de causis. Prima. Quæres : Unde, et qua ratione? Respondeo *primo*, quia Judæi et gentiles offerebant Deo, vel diis suis oves, boves, capras, fruges, aliasque creaturas, ut protestarentur Deum esse omnium creatorum causam, principium et finem, seque ab illo omnia bona accepisse, accipere et postulare. Christiani vero loco creaturarum offerunt Deo in Eucharistia Christum Dominum Dei Filium, qui est primogenitus omnis creaturæ. Quanto ergo Christus creator nobilior est omni creatura, tanto magis hac sui victoria honoratur et glorificatur Deus præ victimis Judæorum et Gentium.

Secunda. *Secundo*, quia oves, boves et capræ non sunt condigna pretia peccatorum : Christi autem caro et sanguis condigna sunt. Iis ergo satisfit ex æquo offensæ et justitiæ Dei, ac consequenter Deus Deique justitia per illa summe honoratur, placatur, conciliatur.

Tertia. *Tertio*, quia per Eucharistiam Deo uni veroque oblatam, exclusa sunt idola et idolothyta, id est sacrificia idolis immolata ; ac consequenter Deo sua unitas, dignitas et majestas apud gentes toto orbe est restituta. Agnoscunt enim et profitentur in Eucharistia, se nulla alia deorum numina quæ prius coluerant, sed solum Deum verum credere, colere et adorare.

Quarta. *Quarto*, quia per hanc Christi victimam agnoscitur summa Dei bonitas, quæ filium suum nobis dedit in redemptorem : et justitia, qua peccatum punivit morte sui Filii unigeniti : et sapientia, qua modum invenit salvandi nos; sed ita ut simul satisfieret suo honori, et justæ vindictæ, nimirum mittendo filium suum in carnem, qui in ea patiens et moriens satisfaceret læsæ majestati divinæ : et potentia, qua tam augustam hostiam sibique commensam et æqualem instituit. Idem videre est in cæteris Dei attributis, quæ per Christum orbi innotuerunt.

Quinta. *Quinto*, quia in Eucharistia « memoriam fecit mirabilium suorum misericors et miserator Dominus, » dum « escam » tam augustam « dedit timentibus se, » *Psalm.* CX, 4. Eucharistia enim refricat nobis beneficium creationis, redemptionis, justificationis, glorificationis, cæteraque omnia, uti ostendi *Zachar.* cap. XI, 17.

Sexta. *Sexto*, quia Eucharistia est miraculum miraculorum, opus operum Dei, portentum sæculorum, juxta illud *Zachar.* cap. IX, 17 : « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? » Quapropter S. Dionysius, *Eccles. hierarch.* cap. II, Eucharistiam vocat « omnium sacramentorum consummationem, divinissimum et sacrosanctum Sacramentum, sacrosancta et augustissima mysteria. » S. Martialis, epist. *ad Burdegal.* cap. III et IV, Eucharistiam nuncupat « communionem Dei vivi, mensam divinam, et escam in fide perfecta totam cœlestem, » Irenæus lib. IV, cap. XXXII, « novi Testamenti novam oblationem; » S. Cyprianus lib. *De Cœna Domini*, « cibum inconsumptibilem; » Optatus Milevitanus, « pignus salutis æternæ, tutelam fidei, spem resurrectionis; » S. Ephrem, lib. *De Natura Dei minime scrutanda*, « ignem immortalem : Hoc sane, inquit, excedit omnem admirationem, omnem mentem, omnemque sermonem, quod fecit nobis unigenitus Filius Christus salvator noster : ignem et spiritum manducandum ac bibendum præstitit mihi, corpus scilicet et sanguinem suum. » S. Chrysostomus, homil. 14 *in epist.* I *ad Cor.* : « Cum benedictionem, inquit, dico, Eucharistiam dico, et dicendo Eucharistiam, omnem benignitatis Dei thesaurum aperio. Etenim cum calice inenarrabilia Dei beneficia consecuti sumus, » etc. S. Cyrillus *catech.* 4, ait per Eucharistiam nos fieri « christophoros, et divinæ naturæ consortes. »

Septima. *Septimo*, quia per Eucharistiam participat tam sacerdos, quam offerentes et assistentes, imo omnes fideles totius Ecclesiæ, sanguinem, redemptionem, omniaque merita Christi. Rursum, per illam omnis gratia cum suo fonte et auctore, puta Christo, ad nos derivatur. Quocirca vere et sapienter noster Thomas Theodidactus, lib. IV *De Imit. Christi*, cap. V : « Quando, ait, sacerdos celebrat, Deum honorat, angelos lætificat, Ecclesiam ædificat, vivos adjuvat, defunctis requiem præstat, et sese omnium bonorum participem efficit. » An non hæc est magna nominis Dei gloria, magna Dei laus et glorificatio? Hinc vocatur *Eucharistia*, quia ipsa est summa gratiarum actio. Nihil enim majus pro beneficiis naturalibus et supernaturalibus quæ accepimus, Deo reddere possumus, quam Christum ipsum : Christus enim omnia alia Dei beneficia exæquat, imo in immensum superat. Quocirca S. Chrysostomus lib. VI *De Sacerdotio* : « Per id tempus, ait, et angeli sacerdoti assident, et cœlestium potestatum universus ordo clamores excitat, et locus altari vicinus in illius honorem qui immolatur, angelorum choris plenus est. » Confirmat id visione viri sancti, asserentis se in Missa « angelorum multitudinem conspexisse, fulgentibus vestibus indutorum, altare ipsum circumdantium, sic capite inclinatorum, ut si quis milites præsente rege stantes videat. » Idem, homil. *De Eucharistia in Encæniis* : « Agnus, ait, Dei immolatur, Seraphim astant sex alis faciem tegentia. » Idem, homil. 24

in I *ad Corinth.* : « Dum in hac vita sumus, ut terra nobis cœlum sit, facit hoc mysterium. Ascende igitur ad cœli portas, imo non cœli, sed cœli cœlorum, et tum quod dicimus intueberis. Etenim quod summo honore dignum est, id tibi in terra ostendam, etc. Neque enim angelos, neque archangelos, non cœlos, non cœlos cœlorum; sed ipsum horum omnium tibi Dominum ostendo. » Idem, lib. III *De Sacerdotio* : «Hoc ergo mysterium maxime horrendum verendumque quis tandem qui insanus minime sit, quique e potestate non exierit fastidire ac despicari poterit? » S. Gregorius IV *Dial.* cap. LVIII : « Quis, ait, fidelium habere dubium possit in ipsa immolationis hora, ad sacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Jesu Christi mysterio angelorum choros adesse summis ima sociari, terrena cœlestibus jungi, unum quid ex visibilibus atque invisibilibus fieri? »

ava. *Octavo*, quia in Eucharistia exercentur summa fides, spes, charitas, religio, cæteræque virtutes, quibus Deum colimus et glorificamus. Fides, quia credimus Deo dicenti ibi vere esse corpus Christi, etiamsi visus, gustus, tactus, omnesque sensus contrarium judicent, scilicet esse panem et vinum. Spes, quid enim non speremus a Deo, quem credimus nobis dare Filium suum in cibum et sacrificium? Charitas, quis enim ea non accendatur, cogitans immensum Dei et Christi in nos amorem, quo se nobis totum dat et communicat? Religio, quis enim non summa veneratione colat Deum, quem præsentem credit et videt? et ita de cæteris. Atque hæc fuit una e causis præcipuis, quare Deus Eucharistiam instituerit, nimirum ut daret objectum et materiam exercendi omnes virtutes, ut iis eum coleremus et honoraremus. Denique Eucharistia est manna omne delectamentum in se habens, et omnem saporis suavitatem, ideoque magnifice Deum datorem celebrans et deprædicans, ac quasi muta voce clamans : « Panem cœli dedit eis : panem angelorum manducavit homo. O quam suavis est, Domine, Spiritus tuus, qui ut dulcedinem tuam in filios demonstrares, pane suavissimo de cœlo præstito esurientes reples bonis fastidiosos divites dimittens inanes! » ut canit Ecclesia.

a sa- dotis nitas. Sacerdos ergo, iturus ad altare, cogitet quantum opus adeat. Cogitet, et stupeat se esse legatum Ecclesiæ, imo totius orbis ad Deum, ut cum eo summa negotia tractet, nimirum ut nomine totius creaturæ homagium Deo præstet, ac doxologiam et gratiarum actionem pro omnibus beneficiis a qualibet creatura perceptis; ut oret et propitiet Deum pro peccatis totius mundi; ut peccatoribus in infernum ruituris liberationem, veniam et gratiam impetret; ut omnium afflictorum morbos, tentationes, ærumnas Deo repræsentet, opemque poscat; ut singulis fidelibus Dei gratiam, virtutum augmentum omniaque bona impetret; ut pro defunctis exoret, et pro tot millenis animabus quæ in Purgatorio uruntur, supplicet. Denique ut sit mediator Dei et hominum, ac Christi ipsius personam subeat, iteretque illud idem sacrificium quod Christus obtulit in cruce, ubi ipse tam victima fuit quam sacerdos. Quis hæc perpendens non percellatur, non stupeat, non accendatur?

12. ET VOS POLLUISTIS ILLUD (scilicet, nomen Vers. 12. meum vile et quasi pollutum effecistis) IN EO QUOD DICITIS (non tam verbis, quam reipsa et factis) : MENSA DOMINI CONTAMINATA EST. — « Mensa » Dei est altare. Redit ad sacerdotes sui ævi, quos arguere cœpit vers. 5, *q. d.* Talis erit mea mensa et victima tempore Christi, qualem jam descripsi : Vos vero, o sacerdotes judaici (uti cœpi dicere vers. 5) ex adverso ita viliter, sordide et indigne tractatis altare meum, meaque sacra et sacrificia, atque si essent res viles, sordidæ et pollutæ; ac hostia altari superposita esset res contemptibilis, pariter et ignis sacer, qui illam devorat et consumit. Ita S. Cyrillus. Causa hujus indignitatis fuit diuturnus in captivitate sacrorum neglectus, item paupertas Judæorum, ac avaritia sacerdotum, uti dixi vers. 7. De igne etiam altaris contemnendo occasio fuit, quod hic post reditum e Babylone, non e cœlo, uti prior, datus sit, sed ex aqua crassa accensus, ut patet II *Machab.* cap. I, 21. Hebræa ad verbum habent : *Fructus*, vel *proventus ejus contemptibilis, et comedens illum* (hoc enim est אוכלו *ochelo*) : *fructus* altaris est victima quæ in eo offertur : *comedens illum*, est ignis qui eam cremat et consumit. Unde Noster clare vertit : « Quod supponitur (altari puta holocaustum, aliave victima) contemptibile est cum igne qui illud devorat. » Jam aliis punctis legunt אָכְלוֹ *ochlo*, id est cibus ejus. Unde vertunt : *Fructus ejus contemptibilis, cibus ejus*, q. d. Fructus mensæ Dei, qui est cibus in ea Deo appositus, puta hostia, vel victima altari imposita, est contemptibilis. Unde Chaldæus vertit : *Mensa Domini despecta est, et despecta sunt dona ejus;* et Tigurina : *Proventus ejus, nempe cibus ejus vilis* : quia adeps victimæ, et intestina, quæ in altari Deo cremantur, sunt res viles et sordidæ, ait Vatablus. Aliter S. Hieronymus : Fructus, ait, vel proventus altaris est ignis (hic enim ex altari quasi nascitur et prodit); cibus vero ignis sunt victimæ, *q. d.* Vilis est ignis altaris; quia viles sunt victimæ, quas quasi cibum devorat.

13. ET DIXISTIS : ECCE DE LABORE (Septuaginta, *hæc* Vers. 13. *de afflictione sunt*, q. d. Causam cur altare meum et victima sunt vilia et sordida, rejicitis in vestros labores : excusatis enim vos paupertate et ærumnis, dicitisque quod nuper magna fatigatione et sumptu redeuntes e captivitate Babylonica, per omnem laborem vestrum vix adhuc tantilla, et tam vilia comparare et offerre possitis) : ET (dum hæc dicitis) EXSUFFLASTIS ILLUD, — id est exsufflatione mea dignum fecistis. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Lyranus,

Addit Cyrillus, *q. d.* Hæc victima non ex se, sed ex labore itineris facta est macra, manca vel clauda (1).

Aliter recentiores, R. David, Pagninus et Vatablus : hi enim pro מתלאה *metelaa* per *tsere*, id est *de labore*, uti legerunt Septuaginta, Chaldæus et Noster, legunt מתלאה *mattelaa*, vertuntque, *ecce labor*; vel potius, ut R. Abraham, *mattelaa* conflatur ex מה תלאה *ma telaa*, id est *quis labor*, q. d. O quantum laboris subii in afferenda hac victima! quam mihi meisque humeris fuit onerosa! quam ea apportanda defatigatus et anhelus sum! quam fuit mihi gravis, crassa et pinguis hæc hostia? Unde Pagninus vertit, *ecce labor, et projecistis illum*, q. d. Projicitis in terram victimam, quasi ejus onere quo oppressi estis, vos levaturi, ideoque, ut Noster vertit, *exsufflastis illud*, quasi anheli insufflatione halitum attracturi. Ita dicunt ipsi, sed mentiuntur : nam hostia eorum adeo vilis, macra et exilis est, ut exsufflari flatuque depelli, imo exanimari possit, cogitque ut halitum suum tenuem efflet et exspiret. Septuaginta in editione Romana vertunt, *exsufflavi illud* (licet in editione Regia habeatur, *exsufflastis illud*, itaque legunt S. Hieronymus et Theodoretus) per antithesin et collusionem contrarii sensus, *q. d.* Vos exsufflastis et suspirastis præ nimio onere : ego vero tanquam rem levissimam et vilissimam exsufflo, levi flatu repello, refuto, atque adeo abominor. Sic parasitus apud Plautum gloriosum militem titillat, dicens : « Cujus tu legiones difflasti spiritu, quasi ventus folia. » Addit S. Hieronymus : « In Hebræo legi potest : Et exsufflasti me (legendo אותי *oti*, id est *me* : jam tamen omnes legunt אותו *oto*, id est *eum*), *q. d.* Non sacrificio, sed mihi fecistis injuriam ; » me enim tacite irrisistis, exsufflastis et exsibilastis.

Nota ad populum magis, quam ad sacerdotes hæc dici. Sicut enim prius taxavit incuriam sacrorum in sacerdotibus, ita hic eamdem taxat in populo, qui de more sacerdotes suos in scelere et avaritia sequebatur, imo præibat. Unde de populo subdit, dicens : « Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. » Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus, licet aliqui, ut a Castro et Sanchez, censent continuari hic sermonem ad sacerdotes. Illis enim pergit loqui initio capitis sequentis. Dicamus utrosque hic culpari.

De rapinis. — Elidit Deus falsam populi excusationem, *q. d.* Dicitis vos ex labore vestro has hostias, quales quales comparasse. Mentimini : nam ex rapinis eas parastis, rapuistis eas ; atque ex raptis claudas et languidas mihi obtulistis, integras vero, pingues et vegetas vobis reservastis. Duplex est ergo, imo triplex crimen vestrum : primum rapinæ, secundum irreverentiæ et irreligiositatis, tertium mendacii. Numquid hoc scelus patiar? numquid munus tam fœdum et sordidum de manu vestra suscipiam? Absit. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Lyranus.

14. Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. — « Masculum, » id est robustum, perfectum, integrum, sine vitio. Vers

Nota *primo*, *Levit.* cap. XXII, 23, sanciri ut si hostiæ sint votivæ, sive ex voto oblatæ, sint perfectæ; sin voluntariæ, id non requiri, sed permitti ut sint mutilæ et imperfectæ. Causam ibidem assignavi. Hic ergo Deus juxta legem, in voto requirit victimam masculam, tum proprie dictam; tum masculam, id est perfectam : opponit enim eam debili, vel, ut Tigurina vertit, *vitiato*; Pagninus, *maculoso*; Chaldæus, *corrupto*. Hebræum enim משחת *masçat*, quod Noster vertit, *debile*, significat succisum, excisum, mancum, corruptum. Sic ait Virgilius in *Pharm.* :

> Verbenasque adole pingues, et mascula (*id est, fortia et egregia*) thura.

Sic Persius, *satyr.* 5 :

> Calido sub pectore mascula bilis
> Intumuit, quam non exstinxerit urna cicutæ.

Sic vocamus mascula vina, masculos animos, id est fortes et generosos.

Nota *secundo* : In solo holocausto, utpote perfectissimo sacrificio, Deus requirit victimam masculam, *Levit.* cap. I, 3. Unde in hostia pacifica, si sit voluntaria, permittit ut sit femina, *Levit.* cap. VIII, 1. Dico, si sit voluntaria : nam si esset votiva, id est ex voto debita, debebat seligi melior, ideoque mascula, ut patet ex hoc loco Malachiæ. Quare si quis Deo vovisset ex grege suo ovem, seligere debebat masculam, non feminam; cujus rei causam tropologicam assignavi *Exod.* cap. I, 16, nimirum quod Deus amet, ideoque a voventibus sibi consecrari velit, mascula, id est generosa et virilia, non feminea, id est languida et infirma. Optima ergo sunt Deo vovenda et offerenda, idque summo studio, ait S. Cyrillus.

Nota *tertio*, Τὸ *si habuerit*, nam, ut ait S. Hieronymus : « Si non habes masculum, nihil tibi nocet ista maledictio. Hæc autem dicendo, ostendit eos habere quæ optima sunt, et offerre quæ mala sunt. » Femina ergo se dicans Deo, illi perplacet : æque ac vir offerens ovem feminam, cum non habeat masculam.

Nota quarto : Τὸ *dolosus* significat hic peccari non tantum contra religionem, sed et contra justitiam. Sicut enim mercator qui emptori certo pretio suas merces addicit, si postea ei illas tradat vitiatas et corruptas, peccat dolo malo, est-

(1) *Exsufflastis illud*, id est contemni facitis illud. Flare enim, observat Rosenmuller, est gestus contemnentium, qui si quid flocci faciunt, vel efflant, vel difflare se posse aiunt. Sic sacerdotes tenuitatem redituum exaggeraturi vel flatu dispelli posse, quidquid e sacerdotio lucrentur, affirmabant.

que injustus; ita et qui Deo victimam promisit, scilicet Deo dignam, et juxta legis præscriptum integram et perfectam, fraudulentus est, et peccat contra justitiam, si postea eidem tradat mancam, mutilam et vitiatam, facitque furtum in sacra, ideoque sacrilegium.

orali- res a Deo op- ma.

Discant hic religiosi et voventes, sua vota debere esse mascula; atque id quod voverunt debere Deo dari integrum, virile, perfectum et optimum. Ergo castitas eorum debet esse omni ex parte illibata et integra, paupertas perfecta, obedientia virilis et mascula. Hoc enim exigit reverentia summæ et divinæ majestatis, cui se consecrant, ut ei summa, optima et perfectissima offerant; nimirum ut faciant se holocaustum Deo, totas facultates ei offerendo per votum paupertatis, totum corpus per votum castitatis, totam animam per votum obedientiæ. Quocirca S. Basilius serm. 1 *De Monast. instit.*, asserit eum qui nuntium sæculo remisit, divinum quoddam vas effectum esse; ac proinde ei cavendum ne vitioso usu polluatur; seque ipsum custodire debere velut quiddam Deo dicatum, ne sacrilegii crimen incurrat; si videlicet corpus quod Deo sacravit, rursus ministerio vitæ communis contaminet. Hinc S. Gregorius homil. 12 *in Ezech.*, docet religiosos esse holocausta Dei: « Qui, inquit, cuncta quæ mundi sunt deserunt, et totam mentem igni divini amoris incendunt; hi nimirum omnipotenti Deo sacrificium et holocaustum fiunt. » Idem docet D. Thomas, II II, *Quæst.* CLXXXVI, art. VII. Quin et S. Augustinus lib. X *De Civit.* VI: « Ipse homo, inquit, Dei nomini consecratus ac devotus, in quantum mundo moritur ut Deo vivat, sacrificium est, » in quo scilicet victima est homo, culter est sui odium et abnegatio, mors est abdicatio vitæ sæcularis ut spiritualem capessat, ignis est amor Dei, ligna sunt orationes et pietatis exercitia, sacrificium est ipsa sui per tria vota oblatio et consecratio. Ita S. Theresia, ut habet ejus Vita, vovit se in qualibet re facturam id quod optimum esset, perfectissimum Deoque honorificentissimum. Ita masculam victimam offerunt Deo, qui per continentiam omnes cupiditates, utpote feminarum femineas, trucidant. Rursum, qui pudorem metumque omnem pro Dei gloria contemnunt. Insuper, qui persecutiones, exsilia, famem, carceres, tormenta et mortem pro Deo generose sustinent et superant, ut fecerunt martyres.

Sic masculum animum, et septem proles masculas quasi victimas pro lege Dei ad martyrium obtulit Machabæa mater et virago, quæ « singulas hortabatur voce patria fortiter repleta sapientia, et femineæ cogitationi masculinum animum inserens dixit: Nescio qualiter in utero meo apparuistis, » etc., II *Machab.* cap. VII, 21. Totidem masculos secum Deo ad martyrium obtulit S. Felicitas sub Marco Aurelio imperatore, anno Domini 175, quæ Publico præfecto suadenti ut sibi et filiis consuleret, obediendo imperatori et sacrificando ejus diis, respondit: « Tua compassio est crudelitas, tuum consilium illecebrosum et crudele; » ac conversa ad filios: « Aspicite, ait, o filii, cœlum, ubi Christus vos spectat et exspectat cum suis sanctis: certate viriliter pro salute animarum vestrarum: ostendite vos fideles et constantes in amore Christi Jesu. » Quibus vocibus animati filii ad unum omnes sua corpora in prædam dederunt, ac gloriosam pro Christo mortem obierunt, æque ac post ipsos mater. Totidem masculos secum Deo obtulit S. Symphorosa cum marito Getulio, qui omnes martyrii lauream adepti sunt sub Adriano imperatore, anno Domini 138, quibus competit illud Sapientis *Prov.* XXXI, 10, 17, 19, 25: « Mulierem fortem quis inveniet? procul et de ultimis finibus pretium ejus. Accinxit fortitudine lumbos suos, et roboravit brachium suum. Manum suam misit ad fortia. Fortitudo et decor indumentum ejus, et ridebit in die novissimo. »

QUIA REX MAGNUS EGO, DICIT DOMINUS, — et proinde magna mihi conveniunt et debentur, eximia scilicet et perfectissima, ideoque mascula, non feminea: valida, non debilia; integra, non manca vel mutila.

ET NOMEN MEUM HORRIBILE. — Hebraice נורא *nora*, id est tremendum et reverendum; Chaldæus *potens*. Respicit ad vers. 6: « Si ergo Pater ego sum, ubi est honor meus? Et si Dominus ego sum, ubi est timor meus? » Horribile ergo idem est, quod summe pavidum et reverendum. Reverentia enim quando est eximia, ex profunda consideratione tantæ majestatis generat tremorem, horrorem et stuporem. Hic est horror sacer, de quo Virgilius *Æneid.* I: Horribile, id est reverendum.

> Horrentique atrum nemus imminet umbra.

Et Lucanus:

> Arboribus suus horror inest.

Rursum *horribile*, id est *terribile*, ut vertit Pagninus, et formidabile: quia ipse sui suorumque sacrorum neglectum horribiliter castigat et punit. Hinc Sophonias cap. II, 11, ait: « Horribilis Dominus super eos, et attenuabit omnes deos terræ, et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ gentium. »

Septuaginta hebræum נורא *nora*, non a ירא *iare*, id est *terruit*; sed a ראה *raa*, id est *vidit*, deducentes vertunt, ἐπιφανές, id est, *illustre est nomen meum in gentibus*. Hoc verum fuit tempore Malachiæ et Machabæorum, quorum victoriæ cœlestes Deum toto orbe cunctis gentibus illustrem et formidabilem fecerunt; verius est in Christo et christianis: omnes enim gentes celebrant Christum, ejusque Deum Patrem. Ita Theodoretus.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Malis sacerdotibus in cultu suo incuriis minatur Deus egestatem, maledictionem, infamiam, eo quod eorum sit custodire scientiam, cum sint angeli Domini : Mittam, *inquit*, in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris. *Et vers.* 9 : Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis. *Secundo, vers.* 10, *multis arguit sacerdotes et populum, quod repudiarent suas uxores Israelitides, et ducerent alienigenas, ideoque pariter, vers.* 13, *protestatur se eorum victimas repudiaturum. Duas ergo hic dat causas cur ei displiceant ipsorum hostiæ : prior est, quod sint viles et illegitimæ; posterior, quod offerantur ab iis qui conjugio cum idololatris sunt maculati et polluti* (1).

1. Et nunc ad vos mandatum hoc, o sacerdotes! 2. Si nolueritis audire, et si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum : mittam in vos egestatem, et maledicam benedictionibus vestris, et maledicam illis : quoniam non posuistis super cor. 3. Ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum, et assumet vos secum. 4. Et scietis quia misi ad vos mandatum istud, ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum. 5. Pactum meum fuit cum eo vitæ et pacis : et dedi ei timorem, et timuit me, et a facie nominis mei pavebat. 6. Lex veritatis fuit in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus : in pace et in æquitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate. 7. Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus : quia angelus Domini exercituum est. 8. Vos autem recessistis de via, et scandalizastis plurimos in lege : irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum. 9. Propter quod et ego dedi vos contemptibiles, et humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, et accepistis faciem in lege. 10. Numquid non pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum? 11. Transgressus est Juda, et abominatio facta est in Israel et in Jerusalem : quia contaminavit Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filiam dei alieni. 12. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum, et discipulum de tabernaculis Jacob, et offerentes munus Domino exercituum. 13. Et hoc rursum fecistis, operiebatis lacrymis altare Domini, fletu et mugitu, ita ut non respiciam ultra ad sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra. 14. Et dixistis : Quam ob causam? quia Dominus testificatus est inter te et uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti : et hæc particeps tua, et uxor fœderis tui. 15. Nonne unus fecit, et residuum spiritus ejus est? Et quid unus quærit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, et uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere. 16. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel : operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum : custodite spiritum vestrum, et nolite despicere. 17. Laborare fecistis Dominum in sermonibus vestris, et dixistis : In quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis : Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent : aut certe ubi est Deus judicii?

(1) Continuatur increpatio sacerdotum in capite præced. incœpta, TERTIO, ob profanationem sacrorum *in neglectu honoris divini*, ob quem Deus comminatur *primo*, egestatem et maledictionem, 2; *secundo*, mercedem ministerii cessuram in damnum, 3.

QUARTO, ob socordiam in neglecto pacti divini cum Levi initi, 4. Equidem hoc pactum observatum fuit a Levi ejusque filiis successoribus, *primo*, cum timore reverentiali, 5; *secundo*, cum veritate oris, 6; *tertio*, cum æquitate et pace, scilicet cum pacifica conversatione, bonitate actionis et efficacia exempli, 6; *quarto*, cum instructione ac interpretatione legis, 6, 7. Sed illud pactum violatur a præsentibus neglectu legis, pravitate scandali, acceptione personarum, 8, 9, 10; et vindicabitur

Vers. 1. 1. ET NUNC AD VOS MANDATUM HOC, O SACERDOTES! — Redit a populo ad sacerdotes, quasi ad mali fontem : eorum enim avaritiam et sacrorum incuriam taxavit cap. I, 6 et seq. Hanc Dei increpationem audiant, sibique a Spiritu Sancto dictatam putent sacerdotes novæ legis, a quibus uti majorem sanctitatem jure requirit Deus, ita gravius eos puniet, si in officio suo sint incurii, aut scandalosi.

Vers. 2. 2. SI NOLUERITIS AUDIRE, ET SI NOLUERITIS PONERE SUPER COR, UT DETIS GLORIAM NOMINI MEO, — *q. d.* Si nolueritis mihi monenti, et scelera vestra arguenti obedire; si, inquam, nolueritis firmiter apud vos decernere, cordique vestro imprimere, quod deinceps debite me coletis, curabitisque ut meo altari, victimis et cultui suus constet decor, honor et gloria, offerendo scilicet mundas, legitimas, meque dignas victimas. Nota hebraismum : « Ponere super cor, » vel in corde, est cordi imprimere, cor applicare, cor flectere et dirigere, corde ferri et intendere. Per *cor* intellige mentem et voluntatem, ejusque propositum, resolutionem et decretum.

Quæres : Quid jubet Deus hic poni super cor? Respondet Chaldæus, sui timorem; vertit enim : *Nisi ponatis timorem mei super cor, ut detis gloriam nomini meo*. Hic enim timor non tantum servilis, sed et filialis, est quasi pondus grave cordi hominis impositum, quod illud premit impellitque ut Deo se submittat, et per omnia obediat; perinde ac pondera in horologio ejus rotas premendo commovent, aguntque ut indicem horarum stata temporis mensura circumagant, ad horas quaslibet diei indicandas et monstrandas. Simili modo enim pondus cordis nostri est timor et amor Dei, juxta illud S. Augustini, lib. XI *Civit.* XXVIII : « Amor meus pondus meum, illo feror quocumque feror. Velut amores corporum, ait S. Augustinus, momenta sunt ponderum. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur, quocumque fertur. » *Secundo*, Vatablus respondet præcepta Dei juberi hic poni super cor, *q. d.* Nisi adverteritis ad præcepta mea, nisi cor applicaveritis ad ea quæ vobis præcipio. Ubi nota sapientes et probos Dei præcepta ponere super cor, ut illi quasi incumbant et dominentur, illudque agant ad ea exsequendum : insipientes vero et improbos ponere ea sub corde, ut cor eis dominetur, eaque capessat, si, ubi, et quando velit; si nolit, ea pessumdet et negligat. *Tertio*, simplicius et facilius dici potest, jubere hic Deum sacerdotibus, ut gloriam nominis divini imponant cordi suo, ut scilicet decernant in corde dare et procurare gloriam Dei in ejus sacrificiis. Propheta enim explicat quid jubeat « ponere super cor, » dum illico subdit : « Ut detis gloriam nomini meo. » Nam gloria Dei est pondus, quod cor sacerdotis premere et impellere debet ad sacerdotii munia pie riteque obeundum. Finis enim et scopus sacerdotii, est gloria Dei. Quocirca sacerdos in omnibus suis actionibus hunc finem et scopum spectare debet, easque ita religiose obire, ut per eas honoretur et glorificetur Deus. Ita S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, hoc firmiter cordi impressum habebat, tanquam totius vitæ suæ principium et regulam : « Ad majorem Dei gloriam. »

Amor est pondus cordis.

Pii ponunt legem supra cor, impii sub corde.

Gloria Dei est scopus sacerdotis.

MITTAM IN VOS EGESTATEM. — Hebraice, מארה *meera*, id est maledictionem. Unde sequitur : « Et maledicam benedictionibus vestris. » Ita Septuaginta, Chaldæus, Pagninus, Vatablus et alii. Jam maledicere Dei est efficax, idemque quod malefacere; sicut ex adverso benedicere, Dei est benefacere. Quocirca maledictio Dei accipi potest paupertas, infamia, sterilitas, pestis, omniaque mala et adversa. Noster tamen vertit, « egestatem, » tum quia hæc maxime et sæpissime Judæis a Deo fuit comminata et intentata, hancque maxime Judæi terreni et carnales extimescebant; tum quia propria et condigna pœna avaritiæ est egestas, *q. d.* Vos, o sacerdotes! conamini per avaritiam, suffurando mihi victimas meliores, easque vobis arrogando, vos ditare : quocirca ego efficiam ut vos depauperent : efficiam enim ut propter eas egestatem, quam per eas inique fugere cogitabatis, incurratis.

Notent hic avari, præsertim ecclesiastici, æterna Dei lege justissime sancitum esse ut cupiditates contrariis pœnis puniantur, et per quæ quis peccat, per eadem et plectatur; scilicet ut superbi puniantur ignominia, gulosi esurie, invidi exaltatione æmuli cui invident, acedi labore et fatigatione, ac consequenter avari penuria et eges-

Avaritiæ pœna est egestas.

demum contemptu et ignominia levitarum, vers. 9, 10.

Sequitur expostulatio ad populum, ob matrimonia cum alienigenis, repudiata uxore hebræa.

PRIMO, hoc peccatum objicitur, 11.

SECUNDO, ejus malitia et gravitas exaggeratur, *primo*, ob vindictam Dei intentatam, et mœrorem repudiatarum, 12, 13; *secundo*, ob violatam legem matrimonialem, quod septem argumentis Propheta demonstrat, *primo*, quia Deus in paradiso sanxit matrimonii vinculum et voluit esse perpetuum, 14; *secundo*, quia uxor prima est legitima cui homo adolescens amore conjunctus est, 14; *tertio*, quia prima uxor datur a Deo in adjutorium tam generationis quam vitæ, 14; *quarto*, quia hæc est uxor cum qua primum matrimonii fœdus iniit, 14; *quinto*, quia Deus unus primitus fecit unam feminam et unum marem, ut inter hos duos et consequenter inter cæteros esset unum et indivisibile conjugium, 15; *sexto*, quia Deus ex se humanum spiritum, halitumque vitalem creavit, cujus unam quasi partem dedit Adamo, alteram reliquam feminæ, quam unitatem scindere non debent divortio, 15; *septimo*, ex fine quem in conjugio a se sancito intendit et quærit, 15; *octavo*, ob illius legis violationem pœnam intentat secuturam, 16.

TERTIO, redarguitur aliud crimen Judæorum, qui pauperes e captivitate reversi, videntes vicinos idololatras et Persas florere divitiis, et prospere agere, divinam providentiam Deumque incusabant, quod suos cum ærumnis conflictare pateretur, infideles vero et impios omnis generis bonis augeret, 17.

tate. Hanc ergo sciant et cogitent sibi, et posteris suis a Deo certo infligendam, tum in hac vita, tum in futura. Quocirca desinant avaritiæ servire, utpote quæ illis non divitias, quas ambiunt; sed inopiam sit paritura : studeant vero eleemosynæ, quæ opes omnes eis conciliabit.

MALEDICAM BENEDICTIONIBUS VESTRIS. — *Primo*, q. d. Privabo vos bonis quæ vobis dedi, quæque ex mea benedictione possidetis, auferam vobis oblationes meliores et pinguiores, quia vos eas mihi suffurati estis; faciam ut populus parce, et pejora vobis offerat, quia vos pejora mihi obtulistis, juxta illud : « Qui parce seminat, parce et metet : et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet, » II *Cor.* IX, 6. Benedictiones enim Dei sunt fruges, opes et gratiæ, quibus ipse nos cumulat, nobisque benefacit. Unde et præcessit : « Mittam in vos egestatem. » Ita S. Cyrillus, Remigius et Vatablus.

Secundo, q. d. Hominibus, bestiis, agris et domibus, quibus vos, o sacerdotes irreligiosi, benedixeritis, ego maledicam et malefaciam, affligam, evertam. Ita S. Hieronymus.

Tertio, q. d. Habebo vestras benedictiones pro exsecrationibus. Unde Chaldæus vertit : *Maledicam benedictioni vestræ, et exsecrabor eam.*

Symbolice, Theodoretus per *benedictionem* accipit sacerdotium, *q. d.* Auferam a vobis sacerdotium, quia vos eo indigni estis, eoque abutimini, præsertim quando illud cum lege veteri abolebo, novumque et sanctum per Christum instituam.

Tropologice, S. Hieronymus : « Qui, inquit, sanitate abutuntur in libidinem, et divitias vertunt in luxuriam, bonamque famam sordida conversatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem. » Item proprie sacerdotes : « qui adulantur peccatoribus, dummodo divites sint, atque eorum vitiis blandiuntur, de quibus dictum est *Isai.* III : Popule meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant. »

ET MALEDICAM ILLIS. — Idem repetit et inculcat, *q. d.* Omnino et graviter maledicam benedictionibus vestris. *Secundo*, Pagninus et Vatablus vertunt, *quin etiam maledixi*, id est maledicere cœpi, *illi*, scilicet cuilibet benedictioni vestræ; Chaldæus, *exsecrabor illam.* Maledicere Dei est efficax, idemque quod malefacere, hominum vero est inefficax : nam sæpe quibus homines maledicunt, Deus benedicit. Ita ocimum, inquit Plinius lib. XXIX, cap. VII, « cum maledictis ac probris serendum præcipiunt » hortulani superstitiosi, « ut lætius proveniat. Et cuminum qui serunt, precantur ne exeat. » Deus tamen illi benedicit, ut copiose succrescat.

Vers. 3. 3. ECCE EGO PROJICIAM VOBIS BRACHIUM. — Pro *projiciam* hebraice est גוער *goer*, quod proprie, ut vertit Chaldæus, significat *increpare*, et per metalepsin increpando projicere, corrumpere, dispergere. Rursum pro *brachium* hebraice est זרע, quod si punctes זֶרַע *zera*, significat semen; sin punctes זְרֹעַ *zeroa*, significat brachium : *zera* legunt rabbini et recentiores; unde Pagninus vertit : *corrumpo vobis semen*, q. d. Ecce maledicam benedictionibus vestris, uti dixi, quia semen quod seminastis in terra corrumpam, faciamque a vermibus erodi, ut parum vel nihil segetis succrescat, quod metatis. Tigurina : *Increpabo et increpando disperdam vobis semen*, sive frumenti, sive filiorum, *q. d.* Et fruges, et stirpem vestram subvertam, disperdam vos cum semine, id est cum filiis vestris.

Verum Septuaginta et Noster pro *zera*, id est semen, legunt *zeroa*, id est brachium, hoc est armum dextrum victimæ pacificæ. Hic enim ex lege *Levit.* VII, 31, cedebat sacerdoti; quo tropologice monebatur sacerdos strenue operari, « ut non solum sit ejus operatio utilis, sed etiam singularis; ut sicut subditos honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat, » ait S. Gregorius II part. *Pastor.* cap. III. Sensus est, *q. d.* Armum quem in lege vobis separavi et dedi, indignanter vobis relinquam, et quasi indignabundus projiciam, dum faciam ut offerentes contemptibiliter et indignabunde vobis armum et victimas in faciem projiciant, eo quod videant vos tam viles, incurios et irreligiosos, tam negligenter et irreverenter Dei sacrificia tractare et peragere. Ita S. Hieronymus, Remigius et Hugo. Accedit huc Lyranus, qui per *brachium*, accipit robur et alimoniam, *q. d.* Alimoniam quam ex victimis percipiebatis, vobis auferam : aut brachium, id est robur vestrum, projiciam, ne quid magni vel heroici operetur, sed hostibus succumbat. Utramque lectionem, *zera* et *zeroa*, amplectitur Arias et a Castro, qui sic explicat, *q. d.* Ego projiciam brachium, quo mihi mincha, id est farinam seminis et tritici vestri, offertis, ipsamque farinam in facies vestras indignans respergam.

Tertio, Aquila vertit : *Ecce ego vos increpabo cum brachio*, q. d. Meo brachio, meaque potentia vos projiciam et disperdam. Alludit partim ad duces belli, partim ad oratores brachio minantes et pugnantes. Nam « brachium procerius projectum, est quasi quoddam telum orationis, » ait Cicero lib. III *De Oratore.*

Symbolice Theodoretus, *q. d.* Brachium, sive armum, hoc est victimas et cæremonias vestras, ob vestrum neglectum et abusum abjiciam et abolebo, novasque per Christum et Apostolos inducam et sanciam. Denique in Hebræo elegans est allusio inter *zera* et *zeroa*, et זרעתי *zarati*, id est dispergam, *q. d.* Dispergam brachium vestrum, et semen per illud a vobis in agro sparsum.

ET DISPERGAM SUPER VULTUM VESTRUM STERCUS. (Hebraice ad emphasin et majus probrum, repetitur vox *stercus* : *Et spargam vobis stercus in facies, stercus*, inquam) SOLEMNITATUM VESTRARUM. — Per

stercus, accipe cum Septuaginta ventriculum, qui stercus conficit et continet : ventriculus enim in victima pacifica cedebat sacerdoti, juxta legem *Levit.* VII, 31. Sensus est, *q. d.* Quia vos mutilas, viles et illegitimas victimas offertis, ego indignans dabo, et per offerentes projiciam vobis ventriculum, quem per legem vobis assignavi, ita ut stercus eo contentum, hoc jactu excussum, vultum vestrum conspergat et conspurcet, illudque « assumet vos secum, » ut scilicet vos stercore hoc involuti, mihi et omnibus sitis risui et contemptui, et vocemini stercorarii, viles et abjecti, uti Heli comminatus sum, et reipsa præstiti, I *Reg.* II, 30. Porro stercus symbolum est probri et ignominiæ, quo vos afficiet Deus, dum ob sacrorum neglectum, ignorantiam malamque vitam, faciet vos populo contemptibiles et exosos, dumque vos puniet inedia, fame et bello, tradetque Antiocho Epiphani, aliisque hostibus vexandos et illudendos. Unde Chaldæus vertit : *Revelabo confusionem scelerum vestrorum in facies vestras.*

Vers. 4. 4. ET SCIETIS, — *q. d.* Jam mihi comminanti non creditis, sed pœna vos docebit, nimirum « Phryges non nisi plagis sapiunt. » Cum enim videritis vos contemni et puniri, uti hic prædico, tunc scietis mandatum illud de religione, munditie et sanctitate sacerdotum; deque victimis mundis rite et legitime offerendis, olim in Levitico a me sancitum, nunc vero per Malachiam renovatum et refricatum, fuisse a me, puta a Deo vestro editum ad hoc, ut « pactum meum olim cum Levi, » id est tribu levitica, initum, firmum et illæsum consisteret (1). Videbitis enim vos bona pacto a me promissa perdidisse, quia pacti conditiones violastis; insuper et puniri. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus, Hugo et Lyranus, qui per Levi accipiunt non personam, sed tribum Levi, id est levitas, ut vertunt Septuaginta. Nec enim hoc pactum iniit Deus cum ipso Levi filio Jacob, sed cum ejus posteris, puta cum Aarone, qui primus a Deo per Mosen consecratus est sacerdos et pontifex Judæorum, ac deinceps sacerdotium et pontificatum ad posteros transmisit, ut patet *Levit.* VIII. Unde de illo canit Ecclesiasticus, cap. XLV, 7 : « Excelsum fecit Aaron fratrem ejus et similem sibi de tribu Levi : statuit ei testamentum æternum, et dedit illi sacerdotium gentis, et beatificavit illum in gloria. » Ita Hebræi, Theodoretus, Vatablus et Arias, qui duo per Levi accipiunt quoque Phinees, nepotem Aaronis, ex patre Eleazaro, quia ob zelum ejus, quo vindicavit Dei honorem occidendo cultores Beelphegor, Deus novo promisso consignavit et confirmavit illi et posteris ejus pontificatum in perpetuum. Imo Hebræi nonnulli, quos sequitur B. Petrus Damiani, *epist.* 12, vel, ut alii notant, 11, cap. II, *ad Nicolaum* II Pontificem censent Phinees eumdem esse cum Elia, ac proinde eum etiamnum vivere, et victurum usque in finem mundi, ut dixi *Numer.* XXV, 11. Minus recte Rupertus per Levi accipit Mosen, tum quia posteri Mosis non fuerunt sacerdotes, sed posteri Aaronis : tum quia Moses non tam pactum iniit, quasi paciscens cum Deo, quam sequester et mediator fuit pacti, quod Deus pepigit non tantum cum Levitis, sed cum omnibus tribubus Israel. Levi ergo hic significat ordinem sacerdotalem ex Aarone descendentem, qui uti erat magnus honos, ita magnum onus sibi habebat impositum, uti patet ex toto Levitico, ac sæpe pœnam mortis, si peccarent, ut patet *Levit.* X, 8, et cap. XXII, 3.

5. PACTUM MEUM FUIT CUM EO VITÆ ET PACIS, — scilicet ei dandæ tum in hoc sæculo, tum in futuro, si me rite coleret, measque leges et cæremonias observaret, *q. d.* Pepigi et promisi Aaroni et posteris ejus longam, pacificam, opulentam et felicem vitam, si meum pactum et meas sanctiones custodiret, puta si rite et legitime munia sacerdotis obiret : ita Theodoretus et alii. Id Aaroni reipsa præstitit Deus : nam vitam ei prorogavit ad annum 123, qui fuit quadragesimus a pontificatu ejus, æque ac ab exitu Hebræorum ex Ægypto, ejusque pontificatum contra æmulos, Core, Dathan et Abiron, eos vivos in infernum absorbendo, et aridam virgam Aaronis floridam efficiendo, *Numer.* XVI et XVII, propugnavit. Hebræi hæc accipiunt de Phinees, quem tradunt pontificem sanum et prosperum vixisse annos trecentos; imo alii censent eum etiamnum vivere; ipsum enim esse Eliam, uti paulo ante dixi. Vers. 5.

ET DEDI EI TIMOREM. — En pactum Dei cum Aarone et posteris : Deus enim Aaroni promisit longam vitam et pacem, id est prosperitatem, si sibi obediret : Aaron vicissim promisit Deo timorem, quod scilicet eum religiose veneraretur et coleret. Timor enim hic et alibi significat Dei reverentiam et cultum. Porro hunc timorem et reverentiam non ex se habebat, sed a Deo : est enim donum Dei et Spiritus Sancti, ut docet Isaias cap. XI, 3. Unde sequitur : « Timuit me, et a facie nominis mei pavebat, » scilicet Aaron, ejusque nepotes Phinees, Onias, Machabæi aliique veri et boni sacerdotes. Tantum enim de bonis loquitur.

Prima dos sacerdotis est timor Dei.

6. LEX VERITATIS FUIT IN ORE EJUS, — *q. d.* Aaron legem meam vere et recte populum ore suo docebat. Hæc est *secunda* pacti conditio, quam ab Aarone exigit Deus, quamque ei præstare debent sacerdos et pontifex, scilicet docere veram Dei fidem, religionem, legem et cultum, ac refutare omnem hæresim et superstitionem, falsumque Dei cultum. Quocirca pontifex in lege veteri pectori inscriptum gerebat *Urim et Tummim*, id est doctrina et veritas. Vide dicta *Exod.* XXVIII, 30, et *Levit.* X, 8. Graviter Auctor *Imperfecti in S. Matth.* Vers. 6.

Secunda, veritas.

(1) Illud porro, *ut esset*, non puto habitudinem habere causæ finalis, sed tantum indicare, quale fuerit pactum illud, *q. d.* Tunc cognoscetis quale fuerit pactum, quod cum Levi, id est, cum sacerdotali ordine jam olim pepigi, nempe non aliter illum futurum esse in honore, nisi ipse meum nomen honoraret. (Sanctius.)

In sacerdote requiritur libertas corripiendi.

apud S. Chrysostomum homil. 25 : « Non solum, ait, ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem palam mendacium pro veritate loquitur; sed etiam ille qui non libere pronuntiat veritatem quam libere pronuntiare oportet, proditor est veritatis. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Et S. Ambrosius lib. II epist. 17 *ad Theodos. imp.* : « Nihil, ait, in sacerdote tam periculosum apud Deum, tam turpe apud homines, quam quod sentiat non libere pronuntiare. Siquidem scriptum est : Et loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar. Et ideo clementiæ tuæ (o imperator) displicere debet sacerdotis silentium, libertas placere. Nam silentii mei periculo involveris, libertatis bono juvaris. »

INIQUITAS, — id est mendacium, error et falsa doctrina, ait Vatablus, ac falsitas, ut vertit Chaldæus, adde et fraus, hypocrisis, adulatio, injustitia, et quælibet alia iniquitas.

IN PACE ET IN ÆQUITATE AMBULAVIT MECUM, — puta in meis præceptis, *q. d.* Aaron studuit præcepta mea custodire, servando pacem et æquitatem cum proximis. Ubi nota, qui pacifice et æque versatur cum proximis, hic ambulat cum Deo, qui pacis et æquitatis est amator, auctor et tutor. Unde Septuaginta vertunt : *In pace dirigens* (id est in pace et rectitudine, vel planitie) *ambulavit mecum.* Hæc est *tertia* conditio pacti, quam ab Aarone et quovis sacerdote exigit Deus, nimirum æquitas et pax, sive pacifica conversatio, ut in ea ambulent cum Deo, sicut Henoch *Genes.* V, 22, et Noe *Genes.* VI, 9. Vide ibi dicta.

Pacificus cum proximis, ambulat cum Deo.

Tertia, pax.

ET MULTOS AVERTIT AB INIQUITATE. — Hæc est *quarta* conditio veri Aaronis et veri sacerdotis, ut verbo et exemplo satagat omnes retrahere ab impia et iniqua vita ad piam et sanctam. Quocirca S. Chrysostomus lib. III *De Sacerdotio*, sacerdotes vocat parentes nostros : « Parentes enim, inquit, nos in præsentem, sacerdotes in vitam æternam generant. » Jure queritur S. Gregorius : « Ecce, ait mundus sacerdotibus plenus est, sed tamen in messe Dei rarus valde invenitur operator, quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus. Fructus quippe sanctæ Ecclesiæ in stipendio quotidiano percipimus, sed tamen pro æterna Ecclesia minime in prædicando laboramus. » Plura vide hom. 17 *in Evangel.* Graviter vero S. Chrysostomus in *Matth.* cap. XXIII, hom. 43 : « Multi, ait, sunt sacerdotes et pauci sacerdotes : multi nomine, et pauci in opere. Videte ergo quomodo sedeatis super cathedram, quia cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram : non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipit ab ea : qui male sederit, injuriam facit cathedræ. In judicio enim sedes. Si bene vixeris, et bene docueris, judex omnium eris : si autem bene docueris, et male vixeris, tui solius. Nam bene vivendo et bene docendo, populum instruis quomodo vivere debeat : bene autem docendo et male vivendo, Deum instruis quomodo debeat te condemnare. » Idem in cap. XXV *Matth.* : « Bene agente populo, unusquisque pro suo merito remuneratur; sacerdos autem pro bonis omnium. Habebit enim pro propriis lauream, pro acquisitione aliorum lauream. » Rursum S. Gregorius hom. 11 *in Ezechiel.* : « Nos, ait, qui sacerdotes vocamur supra ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus; quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepide et tacentes videmus. Tunc subjectus moritur sine te, quando in causa mortis contradictorem te pertulerit : nam mortuo, cui non contradicis, adjungeris. » S. Isidorus, lib. III *De Summo bono* : « Sacerdotes, ait, pro populorum iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiunt, aut peccantes non arguunt. Sicut enim peccatorem convenit argui, ita justum non exulcerari. » Hugo de S. Victore, lib. II *De Claustr. animæ* : « Tres, ait, sunt pastoris voces, scilicet suavis, dulcis, alta. Suavis ad infirmum, ad morientem dulcis, ad surdum pertinet alta. »

Quarta, zelus animarum.

Gnomæ Patrum.

7. LABIA ENIM SACERDOTIS CUSTODIENT (id est custodire debent) SCIENTIAM, ET LEGEM REQUIRENT (id est requirere debent, et de facto requirent) EX ORE EJUS. — Dat rationem ejus quod dixit vers. 6 : « Lex veritatis fuit in ore ejus, » quia scilicet fecit quod facere debuit. Nam sacerdotis est cognoscere legem, eamque alios docere, juxta illud *Ecclesiastici* de Aarone, cap. XLV, 11 : « Et dedit illi in præceptis suis potestatem docere Jacob testimonia (id est leges suas : hæ enim sunt testimonia voluntatis divinæ, quid scilicet a nobis fieri, vel non fieri velit Deus), et in lege sua lucem dare Israel. » Sic S. Paulus *ad Titum* I, ab eo exigit, « ut sit potens exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere, » ait S. Hieronymus. Quocirca S. Ambrosius lib. III *De Fide*, cap. VII, Biblia, quæ continent legem Dei, vocat « librum sacerdotalem, » quasi sacerdotibus proprium, et ab iis assidue legendum. Notat S. Hieronymus non dici : Proferent scientiam, sed *custodient*, ut scilicet eam loquantur opportune et congrue, dando conservis cibum in tempore suo, ut monet Christus *Matth.* XXIV, 45, ita ut os sacerdotis sit arca quædam salutaris, unde quisque sibi depromat necessaria, quæ ibi Deus ad communem cujusque utilitatem et instructionem recondidit. Quocirca Auctor *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, homil. 38 *in Matth.* : « Sicut, ait, stomachus accipiens cibum coquit, sic et sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturam a Deo, et excoquunt eam in se, id est tractantes et meditantes apud se universo populo subministrant. » Et S. Ambrosius *serm.* 13, sacerdotes comparat apibus : « Sicut apes, inquit, de divinarum Scripturarum flosculis suavia mella conficiunt, et quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris sui arte componunt. »

Ver[...]

Sace[...] tis scire doc[...] leg[...] De[...]

omæ Frum. Præclare S. Bernardus lib. II *De Consid. ad Eugen.* cap. XIII : « Inter sæculares, ait, nugæ, nugæ sunt, in ore sacerdotis blasphemiæ. Consecrasti os tuum Evangelio : talibus jam aperire illicitum, assuefacere sacrilegium est. Labia sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore ejus, non nugas profecto, vel fabulas. Verbum scurrile, quod faceti urbanive nomine colorant, non sufficit peregrinari ab ore, procul et ab aure relegandum est. Fœde ad cachinnos moveris, fœdius moves. » Particulatim vero S. Chrysostomus, hom. *de eo qui incidit in latrones* : « Meminerit, ait, sacerdos se speculatorem esse cunctorum, ut ovibus pascuas salubres tribuat, agnis puri fontis undas exhibeat, exterminet ab ovibus lupos, ab agnis nocivas bestias excludat, vulneratos curet, errantes revocet, ignaros instruat, erigat lapsos, generaliter omnes, specialiter singulos doceat, suæ vitæ universos provocet exemplo : sit ejus doctrina duplex, ut ejus verbis facta conveniant, atque doctrinæ respondeant : in nullo sit minor qui cunctis est potior. Charismatibus splendeat; fulgeat officiis. Sit cum auctoritate humilis, cum humilitate sublimis. Nec ideo sit melior, quia major; sed ideo major, quia melior. Multiplicet populos, et eos docendo meliores faciat quam accepit. Sic fiet ut dum hominibus ferventer insistit, Dominum sibi constituat debitorem. » Quocirca S. Ambrosius lib. *De Dignitate sacerdotis*, cap. VI, ait sacerdotes esse oculos Ecclesiæ, ut per eos reliquum corpus ducatum lucis accipiat: « Nam quid aliud, ait, interpretatur episcopus, nisi superinspector? maxime cum in Ecclesia solio editiore resideat, et ita cunctos respiciat, ut et cunctorum oculi in ipsum respiciant. Ergo si ita est, cur te velut tetrum speculum universorum oculis demonstras? »

QUIA ANGELUS DOMINI EXERCITUUM EST. — Septuaginta : *Quia angelus Domini omnipotentis est*. Hebraice est מלאך *malach*, sive Malachias : « Exponit, ait S. Hieronymus, nomen suum Esdras sacerdos Dei, hoc est Malachias (ipse enim cum Hebræis censet Malachiam fuisse Esdram) quod angelus Domini interpretatur. Angelus autem, id est nuntius, sacerdos Dei verissime dicitur : quia Dei et hominum sequester est, ejusque ad populum nuntiat voluntatem : et idcirco in sacerdotis pectore rationale est, et in rationali doctrina et veritas ponitur, ut discamus sacerdotem doctum esse debere, et præconem Dominicæ veritatis. »

erdos ange- sep- titu- lis. mus. Sacerdos ergo est angelus Dei : *primo*, quia est nuntius Dei ad homines. Unde Tigurina vertit : *Legatus enim est Domini exercituum*. Sicut enim legatus non aliud quam principis se legantis voluntatem annuntiat, eique nihil addere aut demere potest : ita et sacerdos Dei voluntatem annuntiat populo, eique nihil addere aut demere potest, ait S. Chrysostomus homil. 2 *in epist. ad Rom.* Ac vicissim vota populi refert ad Deum. Est ergo tam legatus populi ad Deum, quam Dei ad populum, puta inter utrumque internuntius, mediator et sequester : « Deus, ait Tertullianus lib. *Contra Judæos*, cap. IX, eos vocare consuevit angelos, quos virtutis suæ ministros præfecit. » *Secundo*, sicut angeli ministrant Deo, ita et sacerdotes. Unde Chaldæus vertit : *Quia minister est coram Domino exercituum*. Unde Plato in *Phædro* ait triplicem esse exstasin et furorem : *primo*, vatum; *secundo*, sacerdotum; *tertio*, amantium. Nec enim aliquid ab hisce tribus digne fieri posse, nisi animus a corpore sevocetur, et extra se in ardorem et quasi furorem rei amatæ, præsertim cœlestis et divinæ, rapiatur. *Tertio*, sicut angeli jugiter adstant Deo, in eum intentam habent aciem mentis, ei jubilant et psallunt jugiter : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum (« angelorum enim opus est laudare Deum, » ait S. Basilius in *Psalm.* XXVIII) : ita et jugiter orare ac psallere debet sacerdos, juxta illud *Psalm.* CXXXVII, 2 : « In conspectu angelorum psallam tibi. » *Quarto*, quia angelorum veritatem, sinceritatem, castitatem, puritatem, virtutem et zelum imitari debet, ac quasi angelus esse inter homines quasi magister inter pueros, quasi pastor inter animalia. Quocirca apte ex hoc loco Isidorus Pelusiota Dorothei presbyteri levitatem castigat, lib. I, *epist.* 319 : « Cum sacerdos, ait, gregis forma, et Ecclesiæ lumen dictus sit, ac reverá sit, subditos, ut ceram sigillo, sic ipsius moribus imprimi necesse est. Quocirca si lumen esse vis, scurrilitatem ac risus petulantiam odio insectare : ne alioqui multos petulantiam ac procacitatem doceas. Sacerdos enim Domini omnipotentis angelus est : angelus autem risum nescit, Deo cum metu ac pavore ministrans. » *Quinto*, sacerdos est angelus consecratione divina, qua potestatem majorem quam habeant angeli, a Deo accipit. *Sexto*, angelorum tria sunt munia, scilicet purgare, illuminare et perficere, ut ait S. Dionysius in *Cœlest. hierarch.* Et, « angelorum perfectio est sanctificatio, » ait S. Basilius hom. *De Spiritu Sancto*. Eadem sunt munia sacerdotis. Ejus enim quasi mediatoris est reducere populum ad Deum : hinc oportet ut jugiter in mente habeat videatque Deum, ad quem intendit populum reducere. Porro quomodo quis Deum videre possit, paucis et pulchre docet Plotinus, platonicus licet, lib. *De Pulchr.* cap. IX : « Efficiatur, ait, divinus, pulcher et deiformis, qui divinam pulchritudinem sit inspecturus. » Audi et S. Ambrosium lib. *De Initiandis*, cap. II : « Sacerdos est angelus, qui regnum Christi, et vitam æternam annuntiat : non specie tibi æstimandus, sed munere. » Socrates dicebat « os sapientis (qualis est sacerdos) esse quasi ostium templi, » quia sicut hoc, ita et illud nonnisi sacra pandit et promit. *Septimo*, angelorum est perseverare in sanctitate et sanctificatione, ait ibidem Basilius : qui enim in ea

Marginalia: Secundus. Tertius. Quartus. Quintus. Sextus. Septimus.

non perseverarunt, facti sunt dæmones : ita sacerdoti necessaria est perseverantia in suo opere et officio.

Si id verum fuit in Aarone et sacerdotibus veteribus, certe longe verius est in christianis qui sacrificia et mysteria longe augustiora et diviniora conficiunt et tractant. De quibus aurea est

Gnomæ Patrum. sententia S. Gregorii Nazianzeni, *Apol.* I : « Veritatis, ait, antistes et propugnator, cum angelorum classe atque ordine est, cum archangelis Deum celebrat, ad supernum altare sacrificia transmittit, simulque cum Christo fungitur sacerdotio, figmentum instaurat, imaginemque Creatori sistit, et supernum mundo opificem agit, et ut quod majus est dicam, Deus est, aliosque deos efficit. » Rursum S. Chrysostomus, hom. 2 *in epist.* II *ad Timoth.* : « An ignoras, ait, quid sit sacerdos? angelus utique Domini est. Non ex seipso loquitur. Si despicis, non illum despicis, sed Deum qui illum ordinavit. » Sacerdos enim in ordinatione sua a solo Deo accipit potestatem remittendi peccata, consecrandi corpus Christi, docendi, prædicandi, etc. Idem, lib. III *De Sacerdotio* : « Etenim, ait, sacerdotium ipsum in terra quidem peragitur, sed in rerum cœlestium classem ordinemque referendum est. Quippe non mortalis quispiam, non angelus, non archangelus, non alia quævis creata potentia, sed ipse Paracletus ordinem hujusmodi disposuit, qui mortalibus hominibus etiamnum in carne manentibus auctor fuit, ut angelorum ministerium animo conciperent. Idcirco necesse est sacerdotem sic esse purum, ut si in ipsis cœlis collocatus, inter cœlestes illas virtutes medius staret. » Idem, homil. 5 *De verbis Isai.*, demonstrat sacerdotem majorem esse rege, et sacerdotium majus esse regno : quia rex in terram duntaxat, sacerdos etiam in cœlum jus habet : « Sacerdoti, ait, thronus in cœlis collocatus est, et de cœlestibus negotiis pronuntiandi habet auctoritatem. Quis hæc dixit? Ipse cœlorum Rex : Quæcumque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlis; et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlis, etc. Itaque medius stat sacerdos inter Deum et naturam humanam, illinc venientia beneficia ad nos deferens, et nostras petitiones illuc deferens, Dominum iratum reconcilians utrique naturæ, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Ideoque Deus ipsum regale caput sacerdotis manibus subjecit. » Sacerdotium ergo est cœleste regnum. Hinc Auctor *Imperfecti*, hom. 18 *in Matth.*, ait : « Sacerdotes esse vicarios Christi, et Christum : et qui honorat sacerdotem Christi, Christum honorat : et qui injuriat sacerdotem Christi, injuriat Christum. »

Sacerdotes sunt apes ob tres analogias. Apposite S. Ambrosius *serm.* 5 sacerdotes comparat apibus ob tres analogias. *Prima* est : « Quia sicut apes, ait, de divinarum Scripturarum flosculis suavia mella conficiunt, et quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris sui arte componunt. » *Secunda* : « quia sicut apes castitatem corporis præferunt, cibum vitæ cœlestis exhibent, aculeum legis exercent. Puri enim ad sanctificationem, suaves ad refectionem, severi sunt ad ultionem. » *Tertia* : « quia velut alveario quodam gratiam matris Ecclesiæ continent, in qua diversorum meritorum cellulas dulcissimis prædicationibus componentes, de uno Salvatoris examine christianorum examina multa producunt. » Denique S. Chrysostomus, lib. II *De Sacerdotio* : « Aspicite, ait, sacerdotis dignitatem. Agitur in terra, sed officium cœlestibus negotiis continetur. Non enim homo, non angelus, non archangelus, non aliqua alia creatura, non virtus, sed ipse Spiritus Sanctus hoc munus instituit, atque adhuc manentes in carne ministerio fungi præstitit angelorum. » S. Ignatius, epist. *ad Smyrnenses* : « Sacerdotium, ait, est summa omnium bonorum quæ in hominibus consistunt : quod si quis inhonoraverit, Deum inhonorat, et Dominum Jesum Christum primogenitum totius creaturæ, et solum natura principem sacerdotem Dei. » Plura vide apud S. Chrysostomum lib. III et VI *De Sacerdotio*. Quocirca S. Franciscus nunquam sustinuit ordinari sacerdos, dictitans se tanta dignitate indignum. Addebatque : Si hinc occurreret mihi sacerdos, illinc angelus, relicto angelo accurrerem ad sacerdotem, ejus manus oscularer, peteremque ab eo benedictionem, quia ipse corpus Christi consecrat, nobisque panem vitæ administrat. Sic et S. Hedwigis, Ducissa Poloniæ, mire venerabatur sacerdotes quasi angelos Dei, supplexque ab eis petebat benedictionem, uti habet ejus Vita.

8. VOS AUTEM RECESSISTIS DE VIA (hac legis, scientiæ, veritatis, æquitatis et timoris divini, quam Aaroni et Levitis præscripsi vers. 5 et seq., ideoque) SCANDALIZASTIS PLURIMOS IN LEGE (dando eis exemplum legis violandæ et contemnendæ) : IRRITUM FECISTIS PACTUM LEVI, — non servando pacti iam dicti conditiones, quas jam recensui. Quocirca vicissim nec ego ea quæ in hoc pacto promisi, vobis servabo aut præstabo. Vers.

9. PROPTER QUOD ET EGO DEDI VOS CONTEMPTIBILES. Vers. — Justum enim est ut sacerdos, contemnens Deum, pari modo contemnatur a populo, juxta illud quod Deus intentavit Heli, I *Regum* II, 30 : « Quicumque glorificaverit me, glorificabo eum : qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. » Justum est ut qui honorem sacerdotii commaculavit et inhonoravit, inhonoretur et ipse, eoque magis, quo ex altiore honoris apice in imum vilitatis et contemptus corruit. Ita videmus nonnullos impuros sacerdotes fieri ludibria hominum, et mortalium vilissimos, quisquilias, et peripsemata censeri. Pari modo S. Ambrosius lib. *De Dignit. Sacerd.* cap. VI, et S. Gregorius hom. 17 *in Evang.* docent causam cur sacerdotes et clerici despiciantur, esse ipsorum inscitiam, levitatem, et malam vitam. Vere S. Augustinus vel quisquis

est auctor, lib. *De Bono viduitatis*, cap. VII : « Sicut stella, inquit, differt a stella in claritate, sic sacerdos differt a sacerdote in conversatione. Multorum siquidem est vocari sacerdotes, sed non est omnium esse sacerdotes, » etc. Quocirca ut apicem gradus et honoris sui tueantur, honorent Deum, graduque suo digne vivant, et ministerium tam sanctum sancte obeant. « Sobriam a turbis gravitatem, severam vitam, singulare pondus dignitas sibi vindicet sacerdotalis, » ait S. Ambrosius, *epist.* 26. Et. S. Gregorius II part. *Pastor.* cap. I : « Tantum, inquit, debet actionem populi actio transcendere præsulis, quantum distare solet a grege vita pastoris. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, externorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens. » Denique S. Hieronymus *ad Heliodorum* : « Domus episcopi, inquit, et conversatio quasi in specula posita, magistra est publicæ disciplinæ : quidquid fecerit, id sibi omnes faciendum putant. »

ACCEPISTIS FACIEM IN LEGE. — « Faciem, » id est *personam*, ut vertunt Septuaginta : personæ enim pars maxime digna et spectabilis est facies, per quam alii placent, alii displicent; unde illi acceptantur, hi rejiciuntur. Est hebraismus : Hebræi enim acceptationem personarum vocant *acceptionem facierum*, ob causam jam dictam. Unde Symmachus vertit : *Reveriti estis facies in lege*. Sensus est, *q. d.* Vos, o sacerdotes, eratis judices populi, cumque secundum legem judicare deberetis, ac tueri innocentes, orphanos, pupillos et pauperes, judicastis secundum respectum, vel acceptionem personarum; facies pingues, opulentas et splendidas divitum et potentum faciebus macilentis, egenis, abjectis pauperum prætulistis, divitibus causam et bona pauperum adjudicastis. Verum sic Propheta potius dixisset : Accepistis faciem in judicio, non in lege. Accipere enim faciem in lege, est in lege exponenda; vel exsequenda respicere non tam mentem legis, quam personarum qualitatem et dignitatem, v. g. eximere a lege divites, et ea obligare ac plectere pauperes, juxta illud Juvenalis *satyr.* II :

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Multum enim movet aspectus faciei vel ad amorem, vel ad commiserationem, vel ad odium, etc. Quocirca Areopagitæ judices incorrupti noctu, vel in tenebris judicabant, ne qua facies illustris, vel abjecta eos moveret ad aliquem affectum, qui rectum judicium perverteret, ait Lucianus in *Hermotimo*. *Primo* ergo Vatablus exponit, *q. d.* Si vobis aliqua quæstio proponitur de lege, o sacerdotes, respondetis habito respectu personarum magis, quam rei et veritatis, adulando divitibus. *Secundo*, Theodoretus, *q. d.* Divitum victimas, etiam mutilas et lege vetitas, accipiebatis et sacrificabatis ; pauperum vero rejiciebatis : quod est vitium acceptionis personarum, æque ac sacrilegii. *Tertio*, Rupertus, *q. d.* Respexistis ad facies pulchras et opulentas mulierum alienigenarum, easque duxistis uxores ; proprias vero Israelitides ob deformitatem, vel egestatem repudiastis : de hoc enim vitio in sequentibus agit fuse, et ob illud reprobat et rejicit eorum victimas et sacrificia, vers. 13. Aliter vertunt Syrus et Arabicus uterque, scilicet : *Accepistis in facie legem*, quod aliqui sic explicant : *in facie*, id est in superficie, *q. d.* Corticem legis coram hominibus impletis, at non legis mentem et sensum, *q. d.* Hypocritæ estis.

10. NUMQUID NON PATER UNUS OMNIUM NOSTRUM.— (1) Transit Propheta ad alterum sacerdotum (hi enim in scelere erant duces) et populi illo ævo vitium, scilicet quod post reditum e Babylone uxores suas Israelitides, ex paupertate, senectute, labore, morbis et ærumnis repudiarent, ut vult S. Hieronymus aut potius ut ancillas haberent et despicerent, ut vult Lyranus (unde tantum ait, « despicitis, » idque tertio repetit; et vers. 16, suadet ut potius eas dimittant), ac earum loco alienigenas, juvenculas, divites et formosas ducerent, contra legem id vetantem, *Deuter.* VII, 3, easque quasi conjuges honorarent. Idem vitium taxat et emendat Esdras Malachiæ coævus, cap. IX et X. Porro utitur duobus argumentis ad amorem conjugum, indeque ad conjugium ipsum reconciliandum et redintegrandum. *Prius* petit a communione sanguinis, quod scilicet unum eumdemque habeant patrem, vel Jacob, ut volunt Hebræi ; vel potius primum patriarcham Abraham : hic enim *Eccli.* XLVI, 20, vocatur pater multitudinis gentium. Hoc enim significat hebraice nomen Abraham : et ab eo Judæi se vocabant et jactabant filios Abrahæ. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Lyranus et alii. Sensus est, *q. d.* Vos, o Judæi, cum Judæis uxoribus conjugati, invicem estis fratres et sorores : habetis enim unum communem patrem

Vers. 10.

Conjugii vincula duo. Primum.

(1) Juxta Rupertum, Sanctium, et inter recentiores, Rosenmuller et Ackermann, sermo de conjugiis illicitis incipit demum versu proximo. In hoc igitur versu indignitatem illius partium studii demonstraturus Propheta argumentum petit a facti iniquitate, ait Rosenmuller; iniquum enim esse dicit, jus non ex æquo dicere, sed pravo affectu intorquere, ubi lis inter eos componenda est, qui ejusdem sunt dignitatis. Jam ejusdem omnes Judæos juris esse duplici argumento ostendit, quorum alterum a communitate natalium, alterum a pari sorte primæ creationis accersit. Attamen multi alii, inter quos Cornelius noster, D'Allioli, et Maurer referendum hunc versum putant ad ea quæ sequuntur, nam, ait Maurer, si ad præcedentia referas, totius loci sensus pervertitur

Abraham, æque ac Isaac et Jacob sive Israel, a quo Israelitæ nuncupamini, sicut ab Abraham Abrahamitæ; æquum ergo est ut invicem honoretis et ametis amore et honore fraterno, quasi filios ejusdem domus et familiæ Abrahæ. Nolite ergo injurii esse Abrahæ, Isaac et Jacob, despiciendo uxores vestras, quæ sunt filiæ Abrahæ, Isaac et Jacob; nolite scindere hanc familiæ vestræ unionem, imo unitatem; nolite sororibus vestris præponere extraneas et alienigenas. *Posterius* petit a communione religionis, quod scilicet omnes habeant colantque unum Deum, qui licet creaverit cœlum et terram, omnesque gentes, proprie tamen creavit, id est in suam Ecclesiam, populum, gentem efformavit, adscivit et adoptavit Hebræos, quos in sua fide, religione, cultu et Synagoga quasi novum et spiritualem populum creavit, infundens sui cognitionem, timorem et amorem, juxta illud *Deuter.* XXXII, 6 : « Numquid non ipse pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te ? » et vers. 18 : « Deum qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. » Deus ergo est creator omnium per naturam, sed proprius Hebræorum per fidem et gratiam. Sic Apostolus ait christianos in Christo quasi communi patre per baptismum esse renatos, regeneratos, et factos novam creaturam, non naturalem, sed spiritualem, ideoque quasi fratres invicem arctissime uniri, et amare debere, eo quod omnibus sit « unus Deus, una fides, unum baptisma, » *Ephes.* IV, 4. Sensus ergo est, *q. d.* Si Abrahæ amor et veneratio vos non tangunt, tangant timor amorque Dei vestri : nolite a Deo vestro, ejusque filiabus apostatare ad filias idololatrarum, quæ certo vos ad idola sua abducent, uti abduxerunt Salomonem : nolite Deo id vetanti esse rebelles ; alioqui credite et formidate eum sui contemptus acrem fore vindicem, et ultorem fandi atque nefandi. Cum ergo duplici vinculo tam arcto, sanguinis et religionis, uxoribus vestris sitis obstricti, nolite illud abrumpere et violare.

Secundum.

QUARE ERGO DESPICIT UNUSQUISQUE NOSTRUM FRATREM SUUM ? — Lyranus putat hic redargui odia et lites, quibus inter se dissidebant et contendebant Judæi : unde ut eos ad concordiam redigat, dixit eos unum habere patrem Abraham, et unum colere Israelis Deum. Verum Propheta proprie non de quovis eorum dissidio hic agit, sed de eo quod nascebatur ex eo, quod uxores Israelitides repudiarent, vel potius despicerent, ut ait Propheta, hoc est, eis anteferrent alienigenas pulchras et opulentas, quas honorabant ut conjuges, Israelitides vero deprimebant habebantque ut ancillas vel servas. Inde enim offendebantur non tantum ipsæ, sed et earum fratres, parentes, cognati, ideoque odiis et jurgiis inter se certabant. Sensus ergo est, *q. d.* Cur veteres uxores contemnimus, et fratrum nostrorum abjicimus filias ? ait S. Hieronymus qui proinde per *fratrem* accipit socerum : despiciendo enim soceri filiam, despiciebant ipsum socerum cæterosque affines. Rursum sub *fratre* more Scripturæ per enallagen accipe quoque sororem, id est cognatam, vel congenerem, puta hebræam. Sicut enim sub viro subintelligi solet mulier, sic et sub fratre soror. Sensus ergo est, *q. d.* Despicitis uxores, quæ sunt sorores vestræ, quia ejusdem generis et gentis, puta hebrææ. Ita Arias. Porro modestiæ causa dicit Propheta : « Unusquisque nostrum, » non vestrum, ut correptio sit lenior, utpote qua seipsum includat, cum tamen ipse revera huic culpæ non esset affinis. Sensus ergo est, *q. d.* « Unusquisque nostrum, » id est plerique e populo nostro.

VIOLANS PACTUM PATRUM NOSTRORUM. — « Pactum » scilicet, quod cum Deo inivimus, promittendo nos servaturos ejus leges, inter quas una est de non ducendis alienigenis. Per *pactum* ergo metonymice accipe legem, quæ erat conditio pacti, quod Judæi cum Deo pepigerant : ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus et alii; præsertim quia, ut ait Arias, per has uxores, utpote idololatras, sensim mariti pelliciebantur ad apostatandum a Deo, et consequenter a pacto quo promiserant se Deum semper culturos, ac ad deflectendum ad earum idola, superstitiones et vitia, uti contigit Salomoni.

11. TRANSGRESSUS EST JUDA (pactum et legem jam dictam) : ET ABOMINATIO FACTA EST IN ISRAEL. — Idem dixit exaggerando aliis et acrioribus verbis. Post reditum enim e captivitate non erat alius Israel, quam Juda et Judæi. Vers

QUIA CONTAMINAVIT JUDAS SANCTIFICATIONEM DOMINI. — Per *sanctificationem*, vel, ut hebraice est קודש *codesç*, id est *sanctitatem*; Tigurina, *sanctum*; Septuaginta, *sancta*, accipi potest *primo*, sancta Dei lex ; *secundo*, sanctus Dei cultus ; *tertio*, sanctitas vitæ, ad quam obligabatur Israel, eamque profitebatur, et inde vocabatur *gens sancta*, Deo scilicet dicata et devota, juxta illud *Exod.* XIX, 6 : « Eritis mihi in regnum sacerdotale, et gens sancta. » Unde Chaldæus vertit : *Violaverunt viri domus Juda animam suam, quæ erat sanctificata coram Domino et dilecta.* Idem tropologice facit quivis peccator : hic enim per peccatum polluit templum, quod in anima sua sanctificarat sibi Deus, ex eoque facit fanum profanum, imo sacrilegum diaboli, uti docet Apostolus I *Corinth.* VI, 19 : « An nescitis, ait, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo ? » *Quarto*, sanctitas fidei et religionis, quia per uxores idololatras abducebantur a vera Dei fide ad fidem et cultum idolorum : ita Lyranus. *Quinto*, sanctitas templi : templum enim hebraice *codesç*, id est sanctitas, vocatur; quia sanctissimum, et sanctissime colendum. Nam peccatores suis sceleribus polluunt terram, et maxime templum in quo versantur, *q. d.* Deus despicit vestras oblationes

Sanc[...] Dei [...] ple[...] Prim[...] Secu[...] Terti[...] Quart[...] Quint[...]

et victimas, uti dixi vers. 13; quia vos ejus legem despicitis, ac templum vestris connubiis cum idololatris polluitis. *Sexto*, sanctitas charitatis, puta generis necessitudo, gentisque suæ sancta unio, quam ipsi violabant contribules suas repudiando, vel despiciendo, et alienigenas superinducendo. *Septimo*, sanctitas matrimonii, quam ipsi per divortium commaculabant. Ita Vatablus. *Octavo*, et optime, sanctitas Judæ erat separatio a Gentibus, qua juxta legem Dei, Juda ut populus dicatus Deo, separabat se a commercio, ac præsertim a connubio Gentium idololatrarum; ita S. Hieronymus, Remigius et Hugo, juxta illud *Psalm.* CXIII, 2 : « Facta est Judæa sanctificatio ejus, » id est gens separata ab aliis, quasi Deo dicata et sancta, Deumque colens, celebrans et sanctificans. Denique sanctificatio, vel sanctitas Dei proprie est illa, qua ipse in se sanctus est, ac ut talis ab hominibus cognoscitur et colitur. Hæc enim profanatur, si quis eam cum idolis et idololatris commisceat. Unde causam dat, seque explicat dum subdit : «Et habuit filiam dei alieni. »

Tropologice, octuplicem hanc sanctitatem polluit et violat quivis fidelis dum peccat. Ipse enim per fidem, baptismum et gratiam est sanctificatus Deique cultui dicatus, ac præsertim sacerdos et religiosus, qui per ordinationem, vel professionem Deo proprie est consecratus. Peccatum ergo octuplicis rei sacræ est pollutio et profanatio (ut patet per singula jam dicta discurrenti, eaque peccato applicanti), ac consequenter quasi octuplex est sacrilegium. Unde Septuaginta vertunt in plurali : *Quia contaminavit Judas sancta Domini in quibus*, id est quæ *dilexit Dominus*, ideoque accurate præcepit voluitque a nobis observari. Hisce minatur Isaias cap. XXVI, 10, dicens: «In terra sanctorum iniqua gessit, et non videbit gloriam Domini. » Porro fideles, et præsertim religiosos, per fidem, gratiam et vota connubium et nuptias inire cum Christo, eique animas suas quasi sponsas despondere ; ac proinde si illud peccando violent et dissolvant, spiritualiter adulteros esse, patet ex illo II *Corinth.* XI, 2 : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Quod enim in nuptiis carnalibus efficit verbum illud *volo*, hoc in spiritualibus efficit verbum *voveo*. Nam, ut ait S. Bernardus serm. 85 *in Cant.*, « non terret celsitudo, quam sociat similitudo, amor conciliat, professio maritat. Professionis forma hæc est : Juravi et statui custodire judicia justitiæ tuæ. » Et mox : « Ergo quam videris animam relictis omnibus, verbo votis omnibus inhærere, verbo vivere, verbo se regere, de verbo concipere quod pariat verbo, quæ possit dicere : Mihi vivere Christus est, et mori lucrum, puta conjugem verboque maritatam. » Quocirca S. Agnes, teste S. Ambrosio *serm.* 90, dicebat juveni se ambienti : « Ipsi sum desponsata, cui angeli serviunt, cujus pulchritudinem sol et luna mirantur, cujus mater virgo est, cujus pater feminam nescit : quem cum amavero, casta sum; cum tetigero, munda sum, cum accepero, virgo sum. Annulo suo subarrhavit me, et immensis monilibus ornavit me. Ipsi soli servo fidem, ipsi me tota devotione committo. » Hoc est quod Deus promittit per Osee, cap. II, 19 : «Sponsabo te mihi in sempiternum : et sponsabo te mihi in justitia, et judicio, et in misericordia, et in miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide : et scies quia ego Dominus.» Vide ibi dicta.

ET HABUIT FILIAM DEI ALIENI, — scilicet in conjugem. Nam hebraice est בעל *baal*, id est maritavit, matrimonio sibi junxit, possedit ut amore ardens maritus. *Filiam dei alieni* vocat alienigenam, quæ colit Deum, non verum Israelis, sed alienum, puta aliarum gentium idolum et dæmonem, tanquam Deum et patrem suum.

Tropologice, « filia dei alieni » est concupiscentia carnis et oculorum, ac superbia vitæ, cui quasi sponsæ, imo adulteræ insano amore copulatur peccator. Audisti culpam Israelis, audi pœnam; et ex hujus gravitate, illius gravitatem æstima. Ait ergo : Filia dei alieni est concupiscentia.

12. DISPERDET DOMINUS VIRUM, QUI FECERIT HOC, MAGISTRUM ET DISCIPULUM. — Hebraice עֵר וְעֹנֶה *er veone*, id est excitantem, vel vigilem, et respondentem. Excitans et vigil est magister, qui vigilat ut vera vestiget, doceat, tueatur, ac mentem discipuli excitet, stimulet et acuat, nunc docendo, nunc disputando, nunc interrogando; respondens est discipulus, cujus est magistro excitanti et interroganti respondere. Sensus ergo est, *q. d.* Deus disperdet Judæum, qui sua uxore despecta ducit alienigenam, quisquis ille sit, sive doctor, sive discipulus, sive sacerdos, sive laicus, sive nobilis, sive plebeius. Ita S. Hieronymus. *Secundo*, Tigurina *er veone* vertit, *eum qui auctor est, et qui obsequitur*, q. d. Auctorem et exsecutorem sceleris disperdet Deus. *Tertio*, Chaldæus vertit, *filium et nepotem*. Filius enim est is qui excitat et generat nepotem ; unde nepos ei respondet. *Quarto*, Clarius et Arias vertunt, *eum qui in domo pulsat*, vel *a somno excitat, et eum qui pulsanti* vel *excitanti respondet*, q. d. Omnes omnino in tali familia disperdet Deus. *Quinto*, Septuaginta pro ער *er*, legentes עד *ad*, id est *usque*, vertunt : *Donec humilietur de tabernaculis Jacob*; hebræum enim ענה *ana* significat humiliare et respondere. Vers. 12.

ET OFFERENTEM MUNUS, — quasi dicat : Etiamsi sit sacerdos offerens hostias. Ita Chaldæus et S. Cyrillus.

13. ET HOC RURSUM FECISTIS (Tigurina : *Deinde et hoc adjicitis*; Chaldæus : *Et hoc secundo facitis*, q. d. Priori sceleri, quo alienigenas ducitis, secundum adjicitis, scilicet), OPERIEBATIS LACRYMIS ALTARE DOMINI, — *q. d.* Priores uxores quas despiciebatis, ita viliter et misere quasi ancillas et servas tractabatis, imo male mulctabatis, ut illæ afflic- Vers. 13.

tissimæ confugerent ad templum, ibique ante altare lacrymas uberrimas profunderent, querentes apud me de vestra injuria, poscentesque opem et vindictam. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus et alii passim, excepto Lyrano, qui sic explicat, *q. d.* Vos in conjugio cum alienigenis permanentes, ut hoc scelus expietis, curritis ad templum, ibique lacrymis profusis veniam postulatis. Verum frustra, quia propositum vos emendandi non concipitis, sed in scelere et matrimonio illegitimo persistere vultis. Quem sensum secutus S. Chrysostomus, tropologice hæc refert ad eos qui rapiunt aliena, utque rapinam expient, partem dant templo, vel pauperibus : «Judaica, inquit, hujusmodi eleemosyna est, imo vero diabolica. Non vult Christus rapina nutriri,» etc. Ita ipse homil. 86 *in Matth.*

MUGITU. — Septuaginta et Chaldæus, *gemitu*; Pagninus, *clamore;* Noster efficacius vertit, *mugitu.* Mugitus enim proprie est vox horrisona boum. Unde Statius XI *Theb.*, de Jove in taurum mutato, cum veheret Europam, ita canit :

> Dignatus virgine nostra
> Terga premi, et placidas falsum mugire per undas.

Hinc per catachresin cæteris animalibus, et homini, quin et terræ ac mari tribuitur. Unde Virgilius *Æneid.* : «Terram mugire videbis;» et lib. VI : « Solum mugit sub pedibus; » ac Catullus epigr. LXIV *De Berecynthia* : « Fremitu mugienti loca cuncta retonent. » Significat ergo mugitus hic ingentem uxorum a maritis despectarum complorationem, ex ingenti afflictione et dolore manantem, ita ut non mulierum more ejulare, sed boum more mugire viderentur, juxta illud Œnonæ ad Paridem apud Ovidium :

> Implevique sacram querulis ululatibus Idam.

ITA UT NON ASPICIAM ULTRA AD SACRIFICIUM. — Quia aspicio ad lacrymas et mugitum uxorum, quas vos opprimitis; magis enim illæ, utpote justæ et miserabiles, me movent, quam iniqua et impura sacrificia crudelium.

Vers. 14. 14. QUIA DOMINUS TESTIFICATUS. — Hebraice העיד *heid*, id est *protestatus est*, hanc esse suam mentem et voluntatem, hoc est, præcepit et sanxit matrimonium insolubile, utque maritus amet uxorem, et propter eam relinquat patrem et matrem, *Gen.* II, 24; vos autem hanc protestationem et legem meam violatis, relinquendo et despiciendo uxores vestras. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Hugo et Lyranus.

Secundo, hebræum *heid* cum Tigurina verti potest, *testatus est*, et cum Vatablo, *testificari potest*, ut alludatur ad ritum veterum Hebræorum, qui Deo teste et nymphagogo, ut ait Theodoretus, contrahebant conjugium, ut eo sanctius et inviolabilius esset, quo Deo quasi præsente et paranympho fuerat conciliatum. Unde Laban, *Genes.* XXXI, 49, invocans Deum in testem, ait ad Jacob generum suum : « Intueatur et judicet Dominus inter nos, quando recesserimus a nobis, si afflixeris filias meas, et si introduxeris alias uxores super eas : nullus sermonis nostri testis est absque Deo, qui præsens respicit; indeque locus vocatus est Galaad, id est tumulus testis. » Sic et Raguel filiam Saram copulavit Tobiæ, invocans Deum, dicensque : « Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob vobiscum sit, et ipse conjungat vos. » Idem apprecatur sacerdos conjugibus christianis, dum eos conjungit et benedicit. Sic et gentilibus adeo sancta erant matrimonii vincula et jura, ut ea non nisi diis testibus et præsidibus invocatis, et per sacrificia conciliatis inirent. Audi Valerium Flaccum lib. VIII *Argonaut.* :

> Inde ubi sacrificas cum conjuge venit ad aras
> Æsonides, unaque adeunt, pariterque precari
> Incipiunt, ignem Pollux undamque jugalem
> Prætulit, ut dextrum pariter vertantur in orbem.

Et paulo post :

> Primus et ecce fero, quatioque hanc lampada vestro
> Conjugio, primus celebro dotalia sacra.

Quocirca Modestinus leg. I, ff. *De Ritu nupt.*, nuptias definit divini et humani juris conjunctionem. Et Gordianus in leg. *Adversus*, ff. *De Crim. exp. hæred.*, uxorem rei divinæ et humanæ sociam appellat. Hinc et nuptias non copulabant, nisi captatis prius auguriis, ut ex deorum voluntate eas auspicatas, et prosperas fore renuntiarent auspices. Hinc Claudianus, epist. *ad Serenam* :

> Me jungeret auspex
> Purpura, me sancto cingeret aula toro.

Idem in *Ruffino*, lib. I :

> Hac auspice tædæ
> Œdipodem matri, natæ junxere Thyesten.

Proprie autem Junonem nupturi invocabant, illique multos habebant honores, quod illam jungendis et conciliandis conjugiis præesse censerent. Docet id Ovidius in epist. *Medeæ ad Jasonem* :

> Conscia sit Juno, sacris præfecta maritis.

Et in epist. *Hypsipyles* :

> Non ego sum furtim tibi cognita, pronuba Juno
> Adfuit.

Et Virgilius lib. IV *Æneid.* :

> Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

Et Statius in *Sylvis* :

> Dat Juno verenda
> Vincula, et insigni geminat concordia tæda.

Porro Junoni sacra facientes, fel victimæ divulsum abjiciebant, ut mystice significarent bilem omnem et iracundiam a nuptiis abesse oportere.

Ita Plutarchus in *Conjug. præceptis*. Huc spectat Numæ, qui Romulo successit, lex apud Gellium, lib. IV, cap. III : « Pellex ædem Junonis non tangito; si tangit, Junoni crinibus dimissis agnam feminam cædito. » Invocabant et deum sanctum Fidium, sive Medium Fidium, quasi fidei præsidem, et sancti fœderis conciliatorem et vindicem : de quo Ovidius lib. VI *Fastor.*, et S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XIX : « Sabini, inquit, regem suum primum Sangum, sive, ut aliqui appellant, Sanctum, retulerunt in deos. Tam sancta erant gentium connubia; quam religiosa ergo et inviolata eadem apud christianos sint oportet!

Nota : Malachias dehortatur hic Judæos a despectu et repudio uxorum Israeliticarum septem argumentis. *Primum* est, quia Deus a genesi mundi sanxit matrimonii vinculum, voluitque esse perpetuum. Idem ex more et ritu connubiorum, testis fuit et quasi conciliator matrimonii tui; noli ergo matrimonii tam sancte a Deo sanciti jura violare. Ita S. Chrysostomus homil. *De Libello repudii*, tom. IV.

INTER TE ET UXOREM PUBERTATIS TUÆ. — Est hoc *secundum* argumentum, *q. d.* Hæc est uxor tua prima et legitima, quam in pubertate, id est cum primum factus es puber, puta quam adolescens duxisti; noli ergo primos et teneros ejus amores abrumpere.

QUAM TU DESPEXISTI. — Hebraice, *fraudasti*; Chaldæus, *mentitus es*.

ET HÆC PARTICEPS TUA. — Pagninus, *socia tua*; Tigurina, *consors tua*. Est *tertium* argumentum, *q. d.* Sicut Deus Adæ dedit Evam in adjutorium tam generationis, quam vitæ; ita idem hanc e gente tua dedit tibi quasi sociam et consortem familiæ, laborum et bonorum omnium, æque ac malorum. Cum ergo hæc tibi tanto tempore fida et individua fuerit comes et socia, noli in extremo vitæ eam deserere ; noli hanc maculam dare in gloriam tuam : noli comœdiam et fabulam vitæ tuæ, tam indigna catastrophe concludere.

ET UXOR FOEDERIS TUI. — Est *quartum* argumentum, *q. d.* Hæc est uxor, cum qua primum matrimonii fœdus iniisti; noli ergo hoc fœdus infringere, ne voceris et reipsa sis fœdifragus.

15. NONNE UNUS FECIT? — Est *quintum* argumentum, *q. d.* Deus unus primitus fecit unam feminam, scilicet Evam; et unum marem, scilicet Adam, ut inter hos duos, et consequenter inter cæteros omnes conjuges ex eis progenerandos, esset unum et indivisibile conjugium; nec enim Adam poterat alteri uxori jungi, quam Evæ, cum non esset alia creata a Deo; nec Eva ad alium virum divertere, quam ad Adam, cum non esset alius vir in mundo. Noli ergo hanc Dei sanctionem et unitatem conjugii infringere : noli protoplastorum Adæ et Evæ esse degener. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Lyranus.

Secundo, Chaldæus per unum accipit Abraham; vertit enim : *Nonne unus fuit Abraham, ex quo propagatum est sæculum? et quid unus quæsivit, nisi ut permaneret sibi proles in conspectu Domini?* q. d. Abraham pater vester, ex quo tota gens vestra descendit, non despexit Saram, licet sterilem, sed ea petente duxit Agar; quia ex ea non voluptatem, ut vos, sed prolem quæsivit. Et Tigurina, Pagninus et Vatablus : *Annon et unus hoc fecit, in quo excellens* (hebræum enim שאר *sear* et residuum et excellens significat) *fuit spiritus? Quid vero unus ille fecit? quærebat semen Dei*; hoc est, Abraham cum unus esset et sine liberis, virque excellentissimus, non fecit hoc quod vos facitis, *q. d.* Despicitis et repudiatis uxores vestras sine majorum exemplo, imo contra eorum exemplum; nam vos ex uxoribus procreastis proles, quas quærebat et ex Sara procreare non poterat Abraham; nec tamen idcirco eam despexit, multo minus repudiavit. Estis ergo non legitimi filii Abrahæ, sed degeneres et spurii (1).

ET RESIDUUM SPIRITUS EJUS EST. — Est *sextum* argumentum, *q. d.* Deus ex se unum humanum spiritum, halitumque vitalem creavit, cujus unam quasi partem dedit Adamo, alteram reliquam feminæ, puta Evæ. Ergo non debetis hanc unitatem discindere divortio. Femina enim est quasi dimidium viri, tum corpore, quia ex residuo viri, puta ex costa, formata est; tum spiritu, quia halitum vitalem quem Deus insufflavit in Adam, eum postea divisit cum Eva, cum eumdem non numero, sed specie, id est humanum et similem, in eam insufflavit, fecitque ut ipsa esset animal, imo homo vivens. Ita S. Chrysostomus homil. *De Libello repudii*. Hinc *secundo*, potest spiritus accipi pro amore et affectu; quia enim Adam et Eva ex eodem quasi corpore, et halitu vitali efformati sunt et constant, hinc pariter eumdem habent spiritum, id est affectum amoris a natura ingeneratum, quo mulier virum, et vir mulierem quasi sui compartem, ac sui dimidium, imo quasi alterum se intime amat et diligit. Causa enim et finis, cur Deus ex viro formarit feminam, fuit, ut iis ingeneraret summum erga se invicem amorem, et conjunctionem in conjugio, ut nunquam cogitarent de divortio vel repudio, quia per hoc discinditur unum quasi corpus viri et feminæ, unusque spiritus, non tantum humanus, sed et Sextum.

(1) In hac interpretatione acquiescendum putant aliqui ex recentioribus, ut Ackermann, etc. Aliam etiam dat Ludov. de Dieu in *Critica sacra*, pag. 307 : ולא אחד *ouelo echad*, sicut per *maccaph* conjunguntur, possunt et sensu conjungi, ut sit *non unus*, id est *nullus*, eo sensu sic verto : *Et nullus* id *facit* cui *reliquiæ spiritus sunt*, et *quid quisquam* id faceret, *quærens semen Dei*. Sensus est : Tu perfide agis in uxorem, quæ tibi socia est tibique fœderata. Hoc nemo facit, qui vel tantillum spiritus Dei reliquum habet, et quæso, quomodo quisquam id faceret, qui quærit semen Dei (posteros Deum verum colentes). Huic interpretationi adstipulantur Rosenmuller, De Wette, Maurer ; sed secundum membrum, *et quid unus quærit*, ad Abrahamum referendum censent Rosenmuller et Maurer.

divinus, utpote a Deo eis aspiratus, quasi divinæ particula auræ. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus et Lyranus. Aliter Arias; spiritum enim accipit pro mente, consilio, judicio. Unde sic vertit : *Et non unus fecit, et residuum spiritus illi; et quid unus ille quærens? Semen Dei;* sicque explicat, *q. d.* Non unus vestrum hoc peccatum divortii commisit, sed plurimi : unde vix est unus qui habet residuum spiritus, id est sanæ mentis, consilii et judicii. Quid enim singuli quærunt? Anne semen Dei, ut scilicet proles fideles Deo gignant? Nequaquam; sed cupiunt suam explere libidinem.

Septimum. ET QUID UNUS QUÆRIT, NISI SEMEN DEI? — Est *septimum* argumentum, *q. d.* Quid unus, puta Deus, ex unius cum una conjugio a se sancito intendit et quærit, nisi filios fideles et sanctos sibi gigni, ex fideli patre et matre, non autem infideles ex alienigenis? Matres enim alienigenæ et idololatræ, quas vos, o Judæi, ambitis, instillabunt suis prolibus amorem et cultum suorum idolorum, in eoque eas educabunt. Ita S. Hieronymus et alii ejus sequaces. Significat Judæos in matrimonio non debere studere voluptati et libidini, ideoque ambire alienigenas; sed proli, ejusque educationi piæ et sanctæ, quam a solis uxoribus Israelitis sperare possunt, ac proinde eas retinendas et ambiendas esse.

Moraliter, de amore conjugum. Moraliter, notent concionatores hasce septem rationes, quibus demonstrantur a Deo sanctitas et insolubilitas matrimonii, iisque utantur contra divortia et adulteria, æque ac jurgia et litigia conjugum, ut eis conjugalem sanctumque amorem persuadeant. Item ut dissuadeant Catholicis ne matrimonia ineant cum hæreticis; hi enim sunt alienigenæ, qui proles educabunt in aliena fide, id est in perfidia et hæresi. Exempla illustria amoris conjugalis Gentilium recenset Valerius Maximus lib. IV, cap. VI.

Spiritus octuplex. CUSTODITE ERGO SPIRITUM VESTRUM. — *Primo,* « spiritum, » id est animam et voluntatem custodite a peccato libidinis, amoris et conjugii cum alienigenis, atque ex adverso a peccato despectus et repudii uxorum pristinarum, quæ sunt Israelitides. Ita S. Hieronymus. *Secundo,* Remigius, Albertus et Lyranus, per *spiritum* accipiunt uxorem : hanc enim supra vocavit « residuum spiritus » viri, *q. d.* Custodite amorem pristinum erga uxores, quæ sunt quasi dimidium spiritus, id est animæ vestræ. Unde explicans subdit : « Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere. » *Tertio,* a Castro, *q. d.* Custodite spiritum Abrahæ, ut sicut ille amavit Saram, ita vos ametis uxores vestras. *Quarto,* Tigurina vertit : *Vos igitur, quum chara est anima vestra, cavete ne in uxores, quæ vobis in juventute desponsæ sunt, perfidi sitis. Quinto,* Arias ex hebræo vertit : *Custodite in spiritu vestro,* q. d. In re hac tanti momenti, ne sinatis vos agi temeritate et libidine, sed agite omnia certo et maturo spiritu ac judicio. *Sexto,* Vatablus vertit : *Servate igitur vos in spiritu vestro, et ne prævaricemini,* hoc est, neque animo, neque corpore peccetis in Deum. *Septimo,* nervosius et germanius per *spiritum* accipe amorem et affectum, quem vir gerere debet erga uxorem, quasi alteram corporis et spiritus sui partem. Hoc enim significat vox illativa, *ergo,* scilicet Prophetam respicere ad « residuum spiritus, » de quo dixit supra, *q. d.* Mulier et vir habent eumdem spiritum, uti vitalem, ita moralem amoris mutui, ut dixi supra; ergo par est ut eumdem studiose custodiant. Huc accedit P. Pineda in *Job* XIX, 17, qui per spiritum accipit halitum, quem sibi invicem communicant maritus et uxor crebris colloquiis et conversatione. Est ergo in illis reciprocatio spiritus, juxta illud Jobi : « Halitum meum exhorruit uxor mea. » Sensus ergo est, *q. d.* Custodite halitum vestrum, ne eum communicetis mulieri alienigenæ, sed tantum uxori legitimæ, hoc est, nolite convivere, conversari, colloqui et commisceri alienigenæ, sed Israelitidi duntaxat, quam primitus conjugem duxistis.

Moraliter, custodiant viri spiritum castum et virilem; quia nihil est quod eum, etiam in Ecclesiasticis et devotis, ita emolliat et effeminet, atque amor etiam in speciem pius feminarum, præsertim alienigenarum. Exemplum est in Sardanapalo, ultimo Ninives rege et monarcha, « quem, ait Justinus lib. I, Arbastus invenit inter scortorum greges purpuram colo nentem, et muliebri habitu cum mollitie corporis, et oculorum lascivia omnes feminas anteeuntem, pensa inter virgines partientem. » Sic Jezabel dominata est Achabo, concubinæ Salomoni, Dalila Samsoni, Omphala Herculi, uti describit Seneca in *Hippolyto* :

> Natus Alcmena posuit pharetram,
> Passus aptari digitis smaragdos, etc.

Clarius vero Dejanira apud Ovidium *De Hercule* ita canit :

> Vidit in Herculeo suspensa monilia collo,
> Illo, cui cœlum sarcina parva fuit.
> Crassaque robusto deducens pollice fila,
> Æquaque formosæ pensa rependis heræ.
> Diceris infelix scuticæ tremefactus habenis,
> Ante pedes dominæ pertimuisse minas.

Vide S. Cyprianum, tract. *De Singularit. Cleric.*

16. CUM ODIO HABUERIS, DIMITTE. — Varii varie hunc locum vertunt et explicant. *Primo,* R. Hananus apud Ariam sic vertit : *Deus odit eum qui dimittit uxorem suam. Secundo,* Pagninus : *Si oderit, dimitte,* q. d. Si uxor tua sit rixosa, teque oderit, dimitte illam. *Tertio,* Chaldæus : *Quod si oderis, dimitte eam, et ne operias peccatum vestimento tuo,* q. d. Si oderis uxorem, repudia illam, et ne tegas tuum odium illa veste et prætextu, quod illam domi tuæ retineas, quasi illam ames, cum occulte eam tractes ut servam. *Quarto,* sic vertit

et explicat Vatablus : *Qui odio habet, dimittat : at tegit unusquisque vestrum iniquitatem sub veste sua*, id est unusquisque vestrum dimittit quidem uxorem quam odit, sed non dato libello repudii : unde fit, ut alteri nubere non possit. *Quinto*, alii : *Qui odit, dimittat, et teget iniquitatem sub veste sua*, q. d. Vir dimittens uxorem, teget suam infamiam, qua eum uxor, dum domi detineretur et male tractaretur, solebat diffamare. *Sexto*, alii multi censent esse ironiam, *q. d.* Si oderis uxorem, dimitte; sed scito quod iniquitas operiet vestem tuam. Nec enim lex ob odium permittebat repudium, sed ob fœditatem uxoris, id est ob fornicationem, lepram, mores incorrigibiles, etc., ut dixi *Deut.* XXIV, 1. *Septimo* et planissime, *q. d.* Cum oderis uxorem, dimitte, dato illi libello repudii, ut alteri nubere possit potius quam eam domi perpetim ut servam affligas, verberes, mutiles, vel occidas : sed scito quod iniquitatem non evades. Licet enim minus malum sit dimittere uxorem, quam occidere, tamen in se grande malum est : nec enim ob solam displicentiam, vel odium licet eam dimittere.

OPERIET AUTEM INIQUITAS VESTIMENTUM EJUS, — scilicet mariti dimittentis, ut patet ex pronomine hebræo masculino, non autem mulieris dimissæ. Est enallage personæ; ponitur enim *ejus* pro *tuum*. Pro *iniquitas* hebraice est חמס *chamas*, id est injuria, vis, violentia. Aliqui vertunt : *Si vir dimittat uxorem, operiet iniquitatem veste sua*, q. d. Dimittendo eam, teget suam injuriam et infamiam libello repudii, quasi veste, velamine et prætextu, ait P. Prado in *Ezech.* XIII, 18. Ex adverso Tigurina vertit : *Num ergo violentiam vestimento suo teget?* q. d. Minime. Aut, ut Clarius, *q. d.* ne operiat vir odium in corde suo, quasi si maculam sub veste abscondat. Aliter Vatablus et alii, uti paulo ante recensui. Verum nostræ Vulgatæ versionis varia est explicatio. *Primo*, S. Hieronymus per vestimentum accipit corpus, quod est quasi vestis animæ, juxta illud Apostoli II *Cor.* V, 4 : « Nolumus exspoliari » corpore, in resurrectione et cœlo, « sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est, a vita. » Sensus ergo est, « iniquitas, » id est pœna iniquitatis, operiet vestem, id est corpus tuum, *q. d.* Deus te acriter in corpore, cujus delicias et libidines injuste sectaris, puniet, affligetque morbis, fame, plagis, etc. *Secundo*, Septuaginta per *vestimentum* accipiunt cogitationes. Sicut enim vestis tegit corpus, ita animam tegunt cogitationes, intentiones, desideria et concupiscentiæ, quæ in anima circum se invicem ita in glomum quasi convolvuntur, sicut in cæpis orbiculi alii aliis, quasi involucra circumvolvuntur et vestiuntur. Vertunt ergo : *Operiet iniquitas super cogitationes tuas. Tertio*, alii proprie accipiunt *vestimentum*, q. d. Iniquitas, id est pœna iniquitatis, operiet vestem ejus : quia scilicet Deus puniet virum ex odio dimittentem uxorem, paupertate et nuditate, ut suis rebus, etiam intimis, puta vestibus, spolietur. *Quarto* et genuine, vestis hic metonymice capitur pro homine veste induto. Est ergo phrasis hebræa, *operiet vestem*, pro eo quod nos dicimus, operiet hominem vestitum, inde sumpta, quod homo per vestes sit conspicuus et cognoscatur, juxta illud *Eccli.* XIX, 27 : « Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo. » Sic ex adverso de sanctis dicitur *Apoc.* VII, 14 : « Laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni; » ubi *stolas* vocat conscientias, quæ animæ quasi sunt vestes et stolæ. Quocirca hoc loco hebraice est : *Operiet iniquitas super vestimentum tuum*, id est ita redundabit, eminebit et exuberabit tua iniquitas, ut nullo vestimento occultari aut dissimulari possit. Tanta enim erit, ut te vestemque tuam operiat, tegat et obruat. Similis phrasis est *Josue* XXIV, 7 : « Adduxit super eos (Ægyptios) mare, et operuit eos; » Hebraice est : *Operuit super eos*. II *Paral.* V, 8 : « Cherubim expanderent alas suas super locum; » Hebraice est : *Operiebant Cherubim super arcam*. II *Esdræ* IV, 5 : « Ne operias iniquitatem eorum; » Hebraice est : *Ne operias super iniquitatem eorum* : præpositio enim *super*, redundantiam et exuberantiam significat. Ita Lyranus, Arias et a Castro. Denique per iniquitatem, vel, ut hebraice est, injuriam et violentiam, accipe iniquitatis tam culpam, quam pœnam et vindictam, *q. d.* Si uxorem ob solum odium dimiseris, operiet te gravis culpa, et infamia, æque ac pœna, qua Deus hoc scelus in te vindicabit.

Conscientia est vestis animæ.

CUSTODITE SPIRITUM VESTRUM (scilicet affectum et amorem erga uxores vestras), ET NOLITE DESPICERE — illas : vide dicta vers. 15.

Vers. 17.

17. LABORARE FECISTIS DOMINUM IN SERMONIBUS VESTRIS. — Tangit hic aliud Judæorum crimen, blasphemiæ scilicet, spectans ad atheismum, quod nimirum dicerent non esse numen puniens improbos, et protegens probos. Unde Lyranus et Pagninus hinc incipiunt caput tertium. Septuaginta vertunt : *Provocastis Deum sermonibus vestris*; Chaldæus : *Facessistis negotium coram Domino*; Arias et Tigurina : *Fatigastis et delassastis Dominum*, vestra scilicet continua contentione, sicut homines litigiosi et clamosi suis litigiis et clamoribus fatigant judices, eisque aures obtundunt; Vatablus : *Molestia affecistis*.

Improbi affligunt et delassant Deum.

Nota hic impios, præsertim blasphemos et atheos, sua improbitate fatigare, affligere et delassare Deum, quantum in ipsis est, etsi revera eum non affligant nec delassent, eo quod ipse afflictionis et lassitudinis non sit capax. Nam si ejus esset capax, utique improbitas hæc affligeret et fatigaret eum; nec ulla alia re, quam hac Deus affligeretur et fatigaretur. Simile est *Isaiæ* I, 14 : « Solemnitates vestras odivit anima mea : facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. » Et *Ephes.* IV, 30 : « Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis. » Sensus ergo est,

q. d. Vos, o Judæi, blasphemia vestra molesta affecistis, exacerbastis et fatigastis Deum, dicentes : « Omnis qui facit malum, bonus (Chaldæus, *rectus*) est in conspectu Domini, » *q. d.* Mali sunt grati Deo, malos amat Deus; malos enim ita prosperat, ditat, exaltat, ut eis delectari videatur. Unde explicans subdit : « Et tales ei placent. Aut certe ubi est Deus judicii ? » ubi est Dei providentia ? ubi justa ejus judicia ? ubi Deus justus vindex impiorum, et protector piorum, qui nos fideles suos ita afflixit, et hostes nostros infideles ita magnificavit? Est dilemma : vel Deus amat malos et mala, vel non amat : si amat, ergo ipse pariter malus est, quod absit : si non amat, cur ergo eos non punit ; quinimo eos prosperat, facitque ut dominentur piis, in eosque sæviant, uti nobis contigit ?

Querela impiorum de Dei providentia. Causa enim hujus querelæ et blasphemiæ fuit quod, ut ait S. Hieronymus, « reversus populus de Babylone, et videns cunctas in circuitu nationes, ipsosque Babylonios idolis servientes abundare divitiis, vigere corporibus, omnia quæ bona putantur in sæculo possidere; se vero qui habeat notitiam Dei, squalore, inedia, servitute coopertum, scandalizatur et dicit : Non est in rebus humanis providentia, omnia casu feruntur incerto, nec Dei judicio gubernantur, quin potius mala ei placent, et bona displicent : aut certe si Deus cuncta dijudicat, ubi est illius æquum justumque judicium? » Subdit S. Hieronymus : « Istiusmodi quæstionem mens incredula futurorum quotidie suscitat Deo, cum viderit iniquos potentes, et sanctos humiles, etc. Qualis in Evangelio Lazarus legitur, qui ante fores divitis purpurati desiderat micis, quæ abjiciuntur de mensarum reliquiis, inopem animam sustentare; divitem vera tantæ feritatis et crudelitatis, ut non misereatur homo hominis, cujus etiam canum lingua miseretur; non intelligentes tempus judicii, nec vera esse bona illa quæ perpetua sunt, dicunt : Mali ei placent, et ubi est Deus judicii ? » Similis querela est *Habacuc* I. Vide ibi dicta. Eamdem iterat Malachias cap. III, 14, eique respondet vers. 16 et seq., scilicet, quod in ea re exspectare debeant tempus vindictæ a Deo definitum, atque interim laudare Dei patientiam et longanimitatem, quæ differt ultionem ut peccator resipiscat, *Rom.* II, 4.

UBI EST DEUS JUDICII ? — Hebraice est *he* demonstrativum, quod magnam habet emphasim : *Ubi est Deus,* המשפט *hammisphat*, id est illius judicii, scilicet magni, certissimi, exactissimi, acutissimi, omniscii, justissimi, liberrimi, quo nec potentem, nec divitem, nec munera, nec quid aliud præter justitiam respicit. Ipse enim est Deus *hammisphat* cui scilicet ex natura competit exacto judicio judicare omnes et omnia; ipsius enim natura est ipsa æquitas, ipsa justitia, ipsa providentia, ipsa gubernatio, eaque justissima et sapientissima. Unde Septuaginta vertunt : *Ubi est Deus justitiæ?* Chaldæus : *Ubi est ergo Deus qui facit judicium?* cujus scilicet proprium est esse omnium judicem, ac in omnes rigidum exercere judicium : nimirum idipsum exercebit plane et plene in decretorio et ultimo mundi die, qui erit horizon hujus vitæ et futuræ, disterminans tempus ab æternitate, cœlum a gehenna, beatos a damnatis, in omne ævum, per Christum, quem constituit judicem universorum, vivorum et mortuorum. Frustra ergo olim clamarunt, et etiamnum clamant impii et stolidi Judæi : Ubi est Deus judicii ? qui nos gentem suam a tot probris et ærumnis, quas a 1500 annis ubique terrarum patimur, judicet et vindicet. Quocirca æque stolidi Rabbini in Talmud scribunt Deum, quoties reminiscitur calamitatum, quas Judæi a Gentibus ubilibet patiuntur, duas effundere lacrymas in mare Oceanum, et præ dolore pectus utraque manu contundere ; quam impiam et ineptam eorum blasphemiam inter alias plurimas recenset et ridet Sixtus Senensis lib. II *Biblioth.* in voce *Talmud*, pag. 142. Verius et sapientius pro Deo contra se sic argumentari deberent : Deus, cum sit justissimus, justo judicio nos omnes per 1500 annos abjecit, et punit gravissime : gravissimum ergo scelus patravimus, nimirum occidimus Messiam nostrum, Jesum Christum Deum et Dominum universorum : Deum, inquam, judicii. Frustra ergo querimur et quærimus : Ubi est Deus judicii? nos enim eum occidimus.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Taxavit cap. II, *incuriam et improbitatem sacerdotum veterum : hoc cap. assignat remedium, nimirum Christum venturum in carnem, suumque templum, et ejus præcursorem Joannem Baptistam; Christus enim, inquit,* purgabit filios Levi, etc., et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. *Quo simul respondet querelæ impiorum in fine cap.* II, *dicentium :* Ubi est Deus judicii? *Christus enim erit Deus judicii, imo et* testis velox maleficis, et adulteris, et perjuris, *etc. Secundo, vers.* 8, *culpat Judæos, quod Deum configant fraudando, sibique arrogando ejus decimas et primitias. Tertio, vers.* 14, *arguit eos qui dicunt :* Vanus est qui servit Deo, *quasi Dei cultus sit inutilis; nec Deus suos cultores remuneretur. Quibus respondet vers.* 18 : *In die judicii* videbitis quid sit inter justum et impium; et inter servientem Deo, et non servientem ei (1).

1. Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis, et angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum : 2. et quis poterit cogitare diem adventus ejus, et quis stabit ad videndum eum? ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum : 3. et sedebit conflans, et emundans argentum, et purgabit filios Levi, et colabit eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. 4. Et placebit Domino sacrificium Juda et Jerusalem, sicut dies sæculi, et sicut anni antiqui. 5. Et accedam ad vos in judicio, et ero testis velox maleficis, et adulteris, et perjuris, et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas, et pupillos, et opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum. 6. Ego enim Dominus, et non mutor : et vos filii Jacob non estis consumpti. 7. A diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, et non custodistis. Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixistis : In quo revertemur? 8. Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis : In quo configimus te? In decimis, et in primitiis. 9. Et in penuria vos maledicti estis, et me vos configitis gens tota. 10. Inferte omnem decimam in horreum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc, dicit Dominus : si non aperuero vobis cataractas cœli, et effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam, 11. et increpabo pro vobis devorantem, et non corrumpet fructum terræ vestræ; nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum. 12. Et beatos vos dicent omnes gentes : eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum. 13. Invaluerunt super me verba vestra, dicit Dominus. 14. Et dixistis : Quid locuti sumus contra te? Dixistis : Vanus est, qui servit Deo : et quod emolumentum quia cus-

(1) Hic incipit pars quæ dici potest prophetica libri Malachiæ, et in qua prophetat tum de primo Christi adventu, cap. III, tum de secundo, cap. IV.

Initium hujus capitis arctissime cohæret cum fine superioris. Cum enim interrogassent Judæi (II, 17), ubinam sit Deus judicium exercens, bonisque et malis pro meritis rependens? jam respondet certissime affuturum esse.

Prænuntiatur igitur, PRIMO, præcursor Joannes, 1.

SECUNDO, Christus prædicationem inchoans, 2.

TERTIO, muneris ab eo suscipiendi, *primo*, ratio incomprehensibilis, 2; *secundo*, opus levitis purgandis impensum, 3; *tertio*, eventus prosper, 4.

Redit Propheta ad quæstionem cap. II, 17, propositam, ad quam responsum dedit illis certe ingratum, et longe aliud quam exspectaverant, Deum, Messiam nempe, non gentes, sed Judæos puniturum et purgaturum esse, variasque correctiones ipsis Judæis vaticinatur.

In PRIMA, *primo*, intentat variis vitiis apud Judæos grassantibus promptum judicium, 5; *secundo*, proponit servandum justitiæ tenorem, licet Deus adhuc indulgentior fuerit, 6; *tertio*, fit adhortatio ad conversionem, 7.

In SECUNDA, *primo*, exprobrat defraudationem decimarum et primitiarum, jam pœnis castigatam, 8, 9; *secundo*, commendat emendationem additis promissis abundantiæ et felicitatis, 10-12.

In TERTIA, *primo*, reprehendit dicteria improborum, æquitatem divinæ providentiæ calumniantium, 13-15; *secundo*, notat proborum his contradicentium colloquia 16; *tertio*, promittit hic singularem Dei favorem, et experimentum justissimæ providentiæ, 17, 18.

todivimus præcepta ejus, et quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum? 15. ergo nunc beatos dicimus arrogantes : siquidem ædificati sunt facientes impietatem, et tentaverunt Deum, et salvi facti sunt. 16. Tunc locuti sunt timentes Dominum, unusquisque cum proximo suo : Et attendit Dominus, et audivit : et scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, et cogitantibus nomen ejus. 17. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium : et parcam eis, sicut parcit vir filio suo servienti sibi. 18. Et convertemini, et videbitis quid sit inter justum et impium; et inter servientem Deo, et non servientem ei.

Vers. 1. 1. ECCE EGO MITTO ANGELUM MEUM. — Assurgit Propheta ad tempora Christi duplici de causa. *Prior* est, quod cap. II, carpserit vitia sacerdotum sui ævi. Quocirca hic eorum correctorem suggerit, scilicet pontificem Christum, qui in novo Testamento sit puros et integros sacerdotes instituturus, ac sacrificium Deo gratissimum oblaturus. Ita Rupertus, Ribera et alii. *Posterior*, ut respondeat Judæis negantibus Dei providentiam, ac dicentibus : « Ubi est Deus Judicii? » Ait enim : En Christum Deum judicii, qui brevi incarnabitur, et sese ostendet in templo. Ita S. Hieronymus, Theodoretus et alii.

Nota hanc esse vocem Filii Dei, non Patris, non Spiritus Sancti; nam Joannes Baptista non fuit præcursor, nec præparavit viam ante Patrem et Spiritum Sanctum, sed ante Filium; solus enim Filius in carnem ad nos descendit. Unde et ipse in veteri Testamento idipsum Prophetis promisit, ideoque iisdem præ cæteris personis apparuit, aut seipsum revelavit, quasi præludens suæ incarnationi. Accedit quod sic explicet Zacharias, *Lucæ* I, 76, dicens suo filio Joanni : « Tu puer Propheta Altissimi vocaberis : præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus, » scilicet Christi, « qui per viscera misericordiæ Dei nostri visitavit nos oriens ex alto. » Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus, Vatablus, Ribera et passim alii.

Dices : Quomodo ergo Christus *Matth.* XI, 10, citans hunc locum, de Joanne ait : « Hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te? » Nec enim Christus de se poterat dicere, « ante faciem tuam; » et « ante te; » sed : ante faciem meam, et ante me. Respondet ibidem Jansenius Christum tum qua Deus, tum qua homo est, in Scriptura vocari faciem Patris; quia ipse perfecte Patrem ejusque dotes et virtutes repræsentat, perinde ac facies repræsentat totum hominem : sicut eadem de causa Christus vocatur verbum, os, imago Patris, et character substantiæ ejus, *Hebr.* I, 3. Hinc Psaltes orat *Psalm.* LXXIX, 8 : « Ostende nobis faciem tuam (id est Messiam), et salvi erimus. » Pluribus idipsum probat Galatinus lib. III, cap. XII. Hunc ergo dant sensum : Ecce ego Pater æternus mitto angelum meum, puta Joannem Baptistam, qui præparet viam ante faciem meam, id est ante Christum, qui est facies mea, id est mea imago, mea similitudo, meus index. Unde Pater apud S. *Matth.* XI, 10, convertens se ad Christum, vicisssim de Joanne ait : « Præparabit viam ante faciem tuam, » id est ante te, o Christe, fili mi : nam tua facies est etiam facies mea. Verum hic sensus subtilior et symbolicus videtur; nam « ante faciem tuam, » ad litteram idem est quod « ante te; » sic enim se explicat Evangelista subdens : « Qui præparabit viam tuam ante te. »

(Christus est facies Patris, cur?)

Dupliciter ergo respondent interpretes. *Primo*, S. Joannem missum esse tam a Patre et Spiritu Sancto, quam a Filio. Opera enim Trinitatis ad extra sunt indivisa, et tribus personis communia, uti docent theologi : quare quod unus facit, hoc faciunt duo cæteri; cum omnes tres sint unius, uti naturæ, ita et potentiæ ac operationis. Quocirca Patres censent Isaiam cap. VI, 1, cum ait : « Vidi Dominum, » etc., vidisse SS. Trinitatem. Itaque cum Scriptura opus quodpiam uni personæ divinæ attribuit, cæteras subintelligit. Christus ergo *Matth.* XI, 10, loquens Judæis, ne ab eis arrogantiæ insimularetur, noluit dicere se misisse Joannem, sed Patri modestiæ causa id assignat; quem morem perpetuo servavit disputans cum Judæis, ut patet in primis capitibus S. Joannis, ubi omnia sua Patri transcribit. Cum ergo Filius hic dicit : « Ecce ego mitto angelum ante faciem meam; » Pater quoque dicit : Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam, o Fili, ut ait S. Matthæus. Et Spiritus Sanctus idipsum dicit : Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam, o Christe : Spiritus Sanctus enim misit Joannem, uti et cæteros Prophetas, perque os eorum locutus est. Hic ergo in Malachia loquitur Filius, sed in S. Matthæo loquitur Pater et Spiritus Sanctus. Unde S. Hieronymus in cap. I S. *Marci*, dicit Joannem missum a Spiritu Sancto, illumque intelligi, cum ait Christus : Ecce ego (puta Spiritus Sanctus) mitto angelum meum ante faciem tuam, o Christe. Hac de causa Petrus Chrysologus Joannem Baptistam vocat medium totius SS. Trinitatis, quasi de eo certent, eumque sibi arrogent singulæ personæ SS. Trinitatis.

Secundo, a Castro respondet eamdem personam divinam loqui hic apud Malachiam et apud S. Matthæum, scilicet Filium. Dicit ergo hic Filius : Ego mitto Joannem ante faciem meam, scilicet quæ est facies mei incarnati. Idem apud Matthæum dicit sibiipsi ~ed homini facto : Ecce ego

Filius Dei mitto Joannem ante faciem tuam, o Christe, fili hominis. Licet enim in Christo sit una duntaxat persona, tamen illa virtute est duplex : quatenus enim sustinet naturam divinam, est persona divina; quatenus vero sustinet naturam humanam, est persona humana. Loquitur ergo Christus Deus Christo homini, quasi alteri a se : quia qua homo alteram, et prorsus diversam a Deo habet naturam; in Christo enim aliud (licet non alius) est Deus, aliud homo.

ANGELUM. — De fide est hunc angelum esse S. Joannem Baptistam. De eo enim hæc Malachiæ verba explicat Christus *Matth.* XI, 10, verbis paulo ante citatis. Ita S. Hieronymus, Cyrillus Theodoretus, Remigius et cæteri omnes. Sed cur S. Joannes vocatur *angelus?* Responderi posset, quia Judæi eum ob vitam sanctam eremiticam putarunt esse angelum, non hominem, uti refert Eusebius lib. IX *Demonstr.* V, et S. Hieronymus. Quinimo e christianis doctoribus Origenes, tom. V *in Joan.*, censuit Joannem Baptistam vere fuisse angelum incarnatum. Argumenta ejus fuerunt duo : *Prius*, quia Joannes dicitur missus a Deo, *Joan.* I, 6 : ergo, inquit, prius exstitit, non utique in terra, sed in cœlo : ergo fuit angelus. *Posterius*, quia idem a Malachia hic vocatur angelus. Verba Origenis sunt : « Quoniam legimus *Malach.* III, 1 : Ecce ego mitto angelum meum, adnotamus num forte unus angelorum existens, præcursor ad ministerium deputetur Salvatoris nostri. Et mirum profecto nihil, Christi ob amorem hominum incarnati imitatores aliquos exstitisse, quibus dulce fuerit ei benignitati inservire eadem corporis similitudine. » Censet ergo angelos aliquos fuisse incarnatos, ut Deo incarnato se assimilarent, eique in carne servirent. Verum hic est error. S. Joannem enim fuisse hominem, non angelum, patet ex *Joan.* I, 6 : « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes; » et *Luc.* I, 1, ubi ejus parentes, conceptio, nativitas, etc., fuse describuntur. Ita S. Cyrillus lib. I *in Joan.* cap. VII. Ad *primum* respondeo S. Joannem non ante, sed post nativitatem, imo post infantiam et adolescentiam, jam virum fuisse missum a Deo, ut sua prædicatione et baptismo præpararet animos hominum ad Christum. Simili modo missi sunt Prophetæ omnes ad prophetandum, quos tamen constat homines fuisse, non angelos. Ad *secundum* jam respondebo.

[...Joan-...m Baptistam ...isse angelum ...carna-...m cen-...at Judæi et Origenes.]

Quæres, cur ergo S. Joannes hic vocatur angelus? Respondeo, quia angelus fuit non natura, sed gratia, nimirum *primo*, fuit angelus officio : fuit enim angelus, id est legatus, Dei ad homines adducendos ad Christum. Simili modo Aggæus cap. I, 13, in hebræo, et Malachias nomine suo; quin et sacerdotes omnes, *Malach.* II, 7, vocantur *malachim*, id est angeli Domini exercituum.

[...ocatur ...ngelus ... octo ...nalogias. ...ima.]

[...cunda.] *Secundo*, quia sicut angeli infantiam non habuere, sed cum perfecta natura, ratione, judicio usuque liberi arbitrii creati sunt : ita et Joannes tantum sex menses habuit infantiæ; sexto enim mense visitatus a B. Virgine, in utero sanctificatus est, prophetavit, usumque rationis obtinuit. Nam Christum in utero matris agnovit, salutavit, adoravit, ideoque præ gaudio exsultavit, *Luc.* cap. I, 44.

Tertio, quia parcissimi fuit cibi, et pene sine cibo et potu vixit instar angeli. Unde S. Basilius homil. *De Jejunio*, ait totam vitam Joannis fuisse continuum quoddam jejunium. Tertia.

Quarto, quia purissimus et castissimus fuit, virgoque perpetuus instar angeli. Nam, ut ait S. Athanasius lib. *De Virgin.* sub finem, « virginitas est angelorum vita. » Et S. Augustinus lib. *De S. Virgin.* XIII : « Virginalis, ait, integritas angelica portio est, et in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio. » Et S. Hieronymus epist. 22 *ad Eustochium* : « Statim, inquit, ut Filius Dei ingressus est super terram, novam familiam sibi instituit, ut qui ab angelis adorabatur in cœlo, haberet angelos in terris. » Et S. Cyprianus tract. *De Habitu virginum* : « Cum castæ perseveratis ac virgines, angelis Dei estis æquales. » Et S. Ambrosius lib. II *De Virgin.* : « Quæ non nubunt, neque nubentur, erunt sicut angeli Dei. Nemo ergo miretur si angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur. » Amplius audet S. Bernardus *epist.* 42 : « Differt, inquit, homo pedicus et angelus, non felicitate, sed virtute. Nam etsi illius castitas felicior, hujus tamen fortior esse cognoscitur. » Ob quam luctam et victoriam S. Basilius tract. *De Virgin.* cap. LXXIX, ait castos esse angelos, non ex infimo ordine, sed illustrissimos et nobilissimos. Hanc castitatem S. Joannes quasi cum natura hausit a Deo, qui eum concipi fecit ex parentibus senibus et sterilibus, ex corporibus, inquam, a concupiscentia defæcatis, ut ex iis purus formaretur per miraculum, quasi angelus. Denique Joannes pro castitate, quia scilicet reprehendebat adulterium Herodis cum Herodiade, martyr occubuit. Quarta.

Quinto, quia sicut angeli perpetuo vident faciem Dei, *Matth.* XVIII, 10; ita Joannes a puero secedens in eremum, sanctæ vacans contemplationi cum Deo et angelis conversatus est, indeque angelicam libertatem, constantiam, charitatem, zelum, perfectionem imbibit et induit. Nam, ut docet S. Chrysostomus homil. 32 *in Acta*, in morali, virtus facit angelos, imo Deos Deique filios : « Ergo, inquit, si virtus angelos facit, utique angelos possumus facere, et si non natura, certe proposito et electione. Nam hoc quidem absente, nulla utilitas est angelum esse natura : id quod diabolus indicat, qui antea angelus fuerat. Hoc autem præsente, nullum damnum est hominem esse natura, ut in Joanne et Elia perspicuum est, qui in cœlum ascendit. » Rursum S. Joannes conversatus est cum Verbo incarnato, eique astitit et servivit, sicut angeli astant et serviunt Deo in cœlo. Quinta.

Sexta. *Sexto*, quia gratiam acceptam nunquam perdidit, quia nunquam peccavit, saltem deliberate aut graviter, sed in charitate suoque gradu perstitit quasi confirmatus in gratia, instar angeli. Huc eum duxit austera vita et severa pœnitentia in victu, vestitu, somno, etc. Quocirca Petrus Damianus, *serm.* de eo, vitam ejus vocat continuum martyrium. S. Chrysostomus homil. 10 *in Matth.* eam vocat vitam angelicam. Idem *homil.* 88 : « Joannes, inquit, ita in terris quasi in cœlo versabatur. Naturæ namque necessitate superata, mirabile quoddam peregit iter, semper in hymnis, semper in orationibus fuit : nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem soli sua semper offerebat colloquia. »

Septima. *Septimo*, quia sicut angeli superiores docent inferiores, insuper purgant, illuminant et perficiunt homines; ita idem præstitit Joannes, juxta illud Gabrielis ad Zachariam patrem de Joanne, *Luc.* I, 16 : « Multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum : et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum ad filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. » Et illud ipsiusmet Baptistæ, *Joan.* I, 23 : « Ego vox clamantis in deserto : Dirigite viam Domini, » etc. Vere B. Petrus Chrysologus *serm.* 127 : « Joannes, ait, appellatur schola virtutum, magister vitæ, sanctitatis forma, norma justitiæ, virginitatis speculum, pudicitiæ titulus, castitatis exemplum, patrum via, peccatorum venia, fidei disciplina, major homine, par angelis, legis summa, Evangelii statio, Apostolorum vox, silentium Prophetarum, lucerna mundi, præcursor judicis, Christi metator, Domini testis, totius medius Trinitatis. » Adde, Joannes primus explicate prædicavit regnum cœlorum, quasi angelus cœlestis, dicens : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. »

Joannis Baptistæ elogia.

Octava. *Octavo*, quia in deserto non habuit alium doctorem, quam Spiritum Sanctum, qui illuminavit eum in altissimis Dei et Christi mysteriis, non quasi hominem, sed quasi angelum, ut docent S. Ambrosius homil. *De Nativ. Bapt.*, et S. Chrysostomus homil. 12 *in Joannem.* Ibi a Spiritu Sancto accepit intelligentiam Scripturæ, imo potestatem scribendi et loquendi instar scriptoris hagiographi. Ibi hausit sapientiam et ardorem tanto doctori et prædicatori orbis, ad fidem Christo conciliandam necessariam, ac proinde fuit quasi angelus, non qualis qualis, sed instar unius Cherubini et Seraphini : sanctitate enim et virtute, æque ac officio, superavit S. Joannes omnes inferiores angelos. Quocirca a Judæis pene adoratus et cultus fuit, quasi ipse esset Messias. Vide decem privilegia S. Joannis apud S. Bernardum, *serm.* de iisdem (si tamen ipse ejus est auctor), pag. 393. Item 28 Joannis excellentias, quas recenset noster Barradius lib. VIII, cap. III et IV, tom. I. Denique S. Joannes fuit Christi et Evangelii aurora, lucifer, iris, lucerna, pronubus, amicus, præcursor sive prodromus, vox, testis, propheta, legis limes, utriusque Testamenti mediator et fibula.

Anagocice Hebræi, teste S. Hieronymo, censent angelum hunc esse Eliam : quia sicut Elias olim vivens fuit typus S. Joannis, qui Eliæ spiritum et zelum induit, ut ait Christus *Matth.* XVII, 12; ita vicissim Joannes, præcurrens et præparans viam Christo, typus fuit Eliæ, qui rediturus est in fine mundi, ut contra Antichristum decertans, viam paret Christo venturo ad judicium. Ita et Sebastianus Barradius tom. I, lib. VIII, cap. III et IV, ubi 28 prærogativas S. Joannis recenset.

Denique Auctor *Imperfecti*, homil. 27 : « Mirabilis est, ait, qui in humana natura angelicam sanctitatem transgressus est, et obtinuit quod non habuit natura, per gratiam. S. Augustinus serm. 4 *De Baptista* : « Quisquis Joanne plus est, non tantum homo, sed et Deus est. » S. Ambrosius *serm.* 94 : « Præcellit cunctis, eminet universis, antecellit Prophetas, supergreditur patriarchas : et quisquis ex muliere est, inferior est Joanne. » Gersonius tract. 4 *in Magnificat* : « Videtur Joannes Baptista primus post Mariam, positus in ordine Seraphinorum, loco Luciferi. »

Et præparabit viam ante faciem meam, — scilicet qui mihi sit proximus, me tamen secundum carnem antecedat, priorque mundo manifestetur. Hoc enim est τὸ *ante faciem*, qui scilicet proximus est alteri, eum tamen, ejusque faciem anteit et præcedit. Hic præparabit viam ante me, hoc est, suo baptismo, testimonio, doctrina et prædicatione disponet animos Judæorum, ut, quando ego me mundo patefaciam, ipsi me recipiant ut verum Messiam in lege promissum. Hoc est, Christo præparare viam, idque ante faciem ejus, id est ipso præsente, et in mundo jam existente per carnem assumptam. Christum enim ipse signabit, ac digito indicabit, atque de eo testimonium perhibebit, quod scilicet ipse sit Agnus, id est Filius Dei, qui tollit peccata mundi.

Nota : Cæteri Prophetæ multis sæculis ante Christum missi sunt, ut eum futurum prænuntiarent; Joannes vero missus est, ut jam natum et præsentem indicaret, ideoque dicitur missus ante faciem ejus. Alludit ad legatos, quos quasi prodromos rex præmittit in urbem, ad quam ipse mox venturus est, ut civibus suum adventum prænuntient. Hoc enim officium Christo in Judæa præstitit Joannes. Quocirca a Christo vocatur non tantum Propheta, sed etiam plusquam Propheta, *Matth.* XI, 10, quia cum Deo incarnato familiariter conversatus ipsum orbi demonstravit, imo baptizavit. Unde sequitur : « Et statim » post Joannem « veniet dominator, » scilicet Christus. Quocirca S. Joannes fuit horizon legis veteris et novæ, quia, ut ait S. Thomas III part. *Quæst.* XXXVIII, art. 1, « Joannes fuit terminus legis, et

initium Evangelii ; » ac, ut ait Nazianzenus *orat.* 21, « mediator novi et veteris Testamenti. » Atque, ut B. Chrysologus *serm.* 91, « Joannes fuit legis et gratiæ fibula, » scilicet, « ad quem desineret judaismus, et a quo inciperet christianismus, » ut ait Tertullianus lib. IV *Contra Marcion.* XXXIII : « Sicut Lucifer finis est noctis et diei initium. »

AD TEMPLUM. — Ad litteram intellige materiale Hierosolymitanum. Ad hoc enim venit Christus infans in festo Purificationis, post nativitatem et oblationem S. Joannis ; sed genuine et propriissime post S. Joannis prædicationem, carcerem et decollationem venit Christus ad templum, in eoque prædicavit et fecit miracula, quibus demonstravit Judæis se esse Messiam hic promissum. Ita S. Hieronymus, Albertus, Lyranus et cæteri. Hinc patet contra Arianos Christum esse verum Deum : Dei enim veri erat hoc templum. Ergo cum hoc templum fuerit Christi (ipse enim hic dicitur venturus ad suum templum), sequitur Christum esse Deum. Soli enim Deo dicantur templa (1).

Mystice, templum Dei fuit primo, uterus Virginis.

Mystice, per templum hoc aliqui accipiunt : *primo*, uterum Virginis, in quo quasi in templo purissimo et sanctissimo Christus novem mensibus habitavit, dum ex ea carnem assumpsit, et admirabile incarnationis mysterium in eo, quasi in templo celebravit. Ita S. Cyrillus.

Secundo, humanitas Christi.

Secundo, Theodoretus et S. Augustinus lib. XVIII. *Civit.* XXXV, templum hoc interpretantur carnem et humanitatem Christi, in qua plenitudo divinitatis habitavit corporaliter, *Coloss.* cap. II, 9. Ita Christus corpus suum vocavit templum, dicens : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud, » *Joann.* II, 19. Christus enim in corpore quasi in templo suum sacerdotium peregit, ait Rupertus, præsertim dum illnd in cruce Deo Patri pro hominum redemptione immolavit.

Tertio, Ecclesia.

Tertio, S. Hieronymus cum suis per templum accipit Ecclesiam, vel Synagogam et cœtum fidelium, qui est templum Dei, non litterale et corporale, sed mysticum et spiritale.

DOMINATOR (hebraice הָאָדוֹן *haadon*, id est ille dominus omnium, scilicet antonomastice, qui plenum, eminens et transcendens in omnes et omnia habet jus, dominium et imperium) QUEM VOS QUÆRITIS. — Hebræi aliqui, quos sequitur Remigius, uti per angelum accipiunt Eliam, ita per dominatorem accipiunt Antichristum : hunc enim volent, et pro Christo recipient Judæi in fine mundi. Verum hoc recte refellit S. Hieronymus. Nec enim Antichristus erit angelus testamenti, qualem hunc dominatorem fore subjungit Malachias. Dominator ergo hic est Christus Dominus, Rex regum, et Dominus dominantium, qui mox secutus est Joannem Baptistam. Perperam ergo Judæi hæc referunt ad Christum suum, quem ipsi putant in fine mundi venturum. Nam, ut recte argumentatur S. Hieronymus : « Miror, ait, quomodo rerum exitus eos non doceat veritatem. Quod enim templum suum inveniet Dominator, quod usque ad fundamenta destructum est? aut si ab alio exstruendum est antequam Christus adveniat, quid Christus eorum amplius facturus est, cum ab alio restituta sint omnia ? » Judæorum ergo Christus non erit alius quam Antichristus ; nec enim alius eorum Christus venturus est.

ET ANGELUS TESTAMENTI. — Hebraice בְּרִית *berit*, id est fœderis. *Testamentum* enim in Scriptura sæpe significat pactum et fœdus, uti dixi *Hebr.* cap. IX, 15, et I *Corinth.* XI, 25. Unde Tigurina vertit : *Et legatus fœderis.* Malachias duos hic proponit et promittit angelos : unum nudum, alterum testamenti : priorem scilicet, præcursorem et indicem posterioris. *Prior* est Joannes Baptista, *posterior* est Christus. Unde de eo ait : « Et statim, » scilicet post priorem angelum, puta post Joannem Baptistam, « veniet ad templum, etc., angelus testamenti, » id est pacti, sive fœderis, ut vertit Syrus. Porro cum duplex sit fœdus Dei cum hominibus, vetus sive judaicum, et novum sive christianum, Christus utriusque fuit angelus et legatus. Christus enim a Patre missus apparuit Mosi in Sina, per eumque vetus fœdus cum Judæis iniit, quo eis promisit se venturum in carnem, ad eorum mundique totius redemptionem : Christus enim fuit angelus in veteri fœdere promissus Abrahæ et semini ejus, ac præsertim Mosi. Quocirca S. Paulus *Galat.* III, 19,

(1) *Et statim* antequam putatis, veniet *ad templum suum*; nempe secundum, quod per Messiæ adventum gloriosius primo templo futurum esse prædixerat etiam Haggæus cap. II, 7, 9. Cæterum observa subitam personarum mutationem in libris propheticis frequentem ; nam qui modo de seipso in prima persona locutus est, de eodem jam vates in persona tertia loquitur : *Dominus ille, quem quæritis*, justum judicem de quo cap. II, 17, quo divinum illum regem Messiam dictum hic indicari non est dubium. Cæterum הָאָדוֹן *haadon*, cum *he* articulo alias semper Deum notat, vide *Exod.* XXIII, 17 ; XXXIV, 23; *Jes.* I, 24 ; III, 1 ; X, 16, 33 ; XXIX, 14. (Rosenmuller.)

Veniet Christus et in templum, ingredietur, inquam, in templum suum. Ex quo merito, inquit Sanctius, nonnulli colligunt Christum esse Deum, quia nonnisi Deo consecratur templum, quod domus millies nominatur Dei.

Vaticinii hujus, inquit Jahn, *Append. hermeneut.*, fasc. 1, pag. 56 et seq., sensus est : Ille quem desideratis, Messias omnino venturus est ; sed non erit, quem exoptatis, bellator, qui ethnicorum imperium evertat, et gentes vobis subjiciat, sed judex divina dignitate indutus, qui improbos Judæos, et in primis duces cæterorum posteros Levi, atrocissimis pœnis perdet, nihilominus non penitus exterminabimini. Præcedet autem legatus seu Propheta, austeritate vitæ et severitate reprehensionum Eliæ similis, ut animos Judæorum disponat, seu eum sensum ipsis inspiret, quo majores eorum Abraham, Isaac, Jacob, etc., animati erant, quo conatu irrito, regio prorsus vastabitur. Cf. etiam Sanctium in hunc locum, et Hengstenberg ; veteres Judæos Malachiæ ut Aggæi vaticinium, de Messia interpretatos esse, ostendit adductis ipsorum testimoniis Schœttgenius in *Horis hebraicis et Talmudicis*, tom. II, lib. I, pag. 217, 224 et seqq.

ait legem veterem datam in manu, id est per manum, mediatoris; ubi multi per mediatorem intelligunt Christum. Hinc et ipse ait *Isaiæ* LII, 6 : « Ego qui loquebar ecce adsum. » Quapropter SS. Basilii, Cyrilli, Eusebii, Ambrosii, aliorumque multorum Patrum sententia est, quod quandocumque in veteri Testamento dicitur apparuisse Deus, apparuerit secunda persona, scilicet Filius, ut suum adventum realem in carnem præsignificaret, eique umbratice et typice in corpore specie tenus assumpto præluderet, ut dixi initio Pentateuchi, cap. XVI (1).

Secundo, genuine et proprie Christus fuit angelus, id est legatus, internuntius et conciliator novi Testamenti, id est fœderis, quod Deus per Christum cum hominibus iniit, quo eis non bona terrena, uti Judæis in fœdere veteri, sed spiritualia, cœlestia et æterna exhibuit, quæ in veteri adumbrabantur, quæque expresse promisit Abrahæ, dicens : « Benedicentur omnes gentes in nomine tuo, » *Genes.* XXII, 18. Hæc enim Abrahæ benedictio non fuit aliud, quam remissio peccatorum, gratia, justitia, salus, vita æterna, quæ Christus Judæis imprimis, deinde omnibus gentibus contulit, eaque ratione omnia omnino Dei promissa Abrahæ et Judeis facta complevit. Et hoc est quod subdit, dicens : « Quem vos vultis, » quem scilicet vos, o Judæi, quasi Messiam redemptorem et salvatorem Abrahæ promissum, avide exspectatis. Ita S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit. Dei*, cap. XXXV. Quocirca Christus a Septuaginta, *Isai.* cap. IX, 6, vocatur : « Magni consilii Angelus. »

Christus angelus novi Testamenti quintupliciter. Primo.

Porro Christus fuit angelus novi Testamenti et fœderis. *Primo*, quia iram et inimicitiam Dei contra homines placavit et sustulit. Fuit ergo angelus fœderis, id est reconciliationis. Quocirca ab Isaia cap. IX, 6, vocatur : « Princeps pacis, » et ab Apostolo, *Ephes.* II, 14 : « Pax nostra; » et *Coloss.* II, 14 : « Donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci. »

Secundo.

Secundo, quia vere novum fœdus, vetere Mosaico abolito, inter Deum et homines conciliavit, quo Deus se obligat christianis ad dandam gratiam et gloriam æternam; christiani vicissim se obligant Deo, quod ejus Filio Jesu Christo credent, obedient, ejusque legem, doctrinam et vitam capessent.

Tert

Tertio, quia e cœlo in terram descendit quasi angelus, ut carnem assumens in seipso limum Verbo, terram cœlo, hominem Deo vinculo unionis hypostaticæ, quasi arctissimo fœdere copularet.

Quar

Quarto, quia in ultima cœna paulo ante mortem testamentum proprie dictum, continens ultimam suam voluntatem, condidit, illudque institutione Eucharistiæ sancivit dicens : Hic est sanguis novi Testamenti, etc., ut dixi I *Corinth.* XI, 25.

Quin

Quinto, quia Christus hoc fœdus et testamentum ad homines e cœlo quasi angelus detulit, illudque in terra instituit triginta tribus annis laborando, prædicando, miracula faciendo, circumeundo per vicos et castella, fatigando se, sudando, in fame, siti, frigore, æstu, evangelizando; ac tandem illud suo sanguine non tantum roboravit et sigillavit, sed et emit ac comparavit, quasi persoluto pretio ad tantam reconciliationem, tantumque fœdus justo et condigno, idque pro omnibus gentibus, et per omnia sæcula, etiamsi mundus mille annorum millionibus perdurarit, imo per totam æternitatem. Hoc enim fœdus sancti et beati in cœlo per gloriam participabunt in æternum, ipsum enim ad cœlum ducit. Unde et cœlestis gloriæ causa a Christo sancitum est. Quocirca ipse confecto hoc fœdere primus in cœlum gloriosus ascendit, quasi pandens iter cœlestis fœderis, suosque fideles eo vocans, et ad se sequendum invitans. Denique S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XXXV : Christus, ait, dicitur « angelus, propter Evangelium, quod nuntiavit hominibus. Nam si Græca ista interpretemur, et Evangelium bona nuntiatio est, et angelus nuntius est. » Quod enim melius est nuntium, quam cœlorum regnum prædicare, imo pandere et offerre? Unde Arabicus Antiochenus vertit, *nuntius*, vel *apostolus testamenti*. Hujus rei symbolo, angelus Manue nuntians ortum Samsonis ex eo nasciturl, qui futurus erat Israelis liberator et vindex, ideoque typus Christi, peracta legatione in flamma victimæ ascendit in cœlum, *Judic.* XV, 20. Quibus de causis omnino par est, ut omnes christiani omnesque omnino homines Christum Domini, quasi angelum testamenti de cœlo venientem, et quasi legatum a Deo ad se missum, summa devotione, honore et amore excipiant; illi immensas gratias agant, illi per omnia obediant, ejus doctrinam et vitam æmulentur, ac eum crucem bajulantem generose sequantur, certi quod per eam post illum ascensuri sint in cœlum : illi totos se dedant; illi totum cor offerant, illudque ejus cordi et amori immergant. Ita avide eum quasi Messiam suum exspectabant Judæi, uti etiamnum exspectant. Unde de iis subdit Malachias :

QUEM VOS VULTIS. — Hebraice חפצים *chaphetsim*; Chaldæus, *desideratis*; Tigurina : *Quo vos delectamini*; alii : *In quo vobis complacitum est.* Christus enim quasi malorum omnium depulsor,

(1) Idem Messias hic porro vocatur nuntius fœderis, id est magnus ille legatus, quocum fœdus pactum est. Articulus ה *he* voci ברית *berit*, *fœdus*, præfixus, certum aliquod in vulgus notum ac celebre fœdus ex sententia eorum innuit, quod reapse per omnes libros veteris Testamenti celebratur; quare fœdus hoc ipsis est celeberrimum illud, quod *Exod.* XXIII, 20-23; XXIV, 1-8, describitur, et innitebatur fœderi quod Deus cum Abrahamo pepigerat, *Genes.* XV, 8-18, coll. XXII, 11-12, 15-18, et XVII, 11. Quapropter statuunt, nostro loco legatum fœderis dubio procul esse illum, quocum fœdus illud percussum fuit, etc., qui ideo jam *Jehova*, jam legatus Jehovæ dicitur. (Rosenmuller.)

et bonorum omnium adductor, a patribus per quatuor annorum millia summe fuit desideratus. Unde a Jacobo patriarcha vocatur « desiderium collium æternorum, » *Genes.* cap. XLIX, 26; et ab *Aggæo*, cap. II, 8 : « Desideratus cunctis gentibus. » Hinc illa Prophetarum suspiria : « Utinam dirumperes cœlos et descenderes, » *Isaiæ* LXIV, 1. « Rorate, cœli, desuper, et nubes pluant justum. Aperiatur terra, et germinet Salvatorem, » *Isaiæ* XLV, 6. Idem Christi desiderium eo nato habuit S. Simeon, aliique sancti et fideles. Unde de Anna prophetissa ait Lucas, II, 38 : « Loquebatur de eo omnibus qui exspectabant redemptionem Israel. » *Secundo*, Arias censet hic Prophetam respondere Judæis dicentibus cap. II, 17 : « Ubi est Deus judicii? » Hisce enim respondet : « Statim veniet dominator, » qui impiis erit terribilis, « Deusque judicii, » piis vero erit « angelus testamenti. »

Unde tropologice S. Bernardus serm. *ad Pastores in Synodo* : « Templum, inquit, Dei sanctum est, quod estis vos. Anima justi sedes et templum Dei est. Dominus in templo suo facit mirabilia, et præbet oracula. Veniat ad templum suum dominator quem quæritis, quo possitis dominari carnalibus desideriis, et diabolicis resistere tentationibus. Veniat et angelus testamenti, quem vos vultis, qui annuntiet vobis suam voluntatem et confirmet promissam hæreditatem. Inducant eum in templum suum parentes ejus, pater videlicet, et mater et fratres ejus. Qui sint illi respondeat ipse : Quicumque fecerit voluntatem Patris qui in cœlis est, ipse meus pater, et mater, et frater, et soror est. Pater, generando per verbum prædicationis, ut dicit Apostolus : Ego per Evangelium in Christo vos genui. Mater, pariendo per exemplum sanctæ conversationis. Frater et soror, caste diligendo in amore fraternitatis. Hi parentes estis vos, aut esse debetis. »

ECCE VENIT. — Hebræi, Remigius, Lyranus et S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* cap. XXXV, hæc accipiunt de secundo adventu Christi ad judicium, cujus angelus et præcursor erit Elias. Verum hic sensus est anagogicus. Nam ad litteram hic agi de primo adventu Christi in carnem et mundum, patet ex eo quod sequitur : « Et purgabit filios Levi, » etc. In secundo enim adventu eos non emundabit, sed impuros judicabit et damnabit. Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Rupertus, Vatablus, Arias, Ribera et alii. Ait ergo : « Ecce venit. » Vox *ecce* significat *primo*, rem hanc, puta adventum Verbi incarnati fore novum, admirabilem et stupendum; *secundo*, fore certum; *tertio*, fore exoptatum et lætum; *quarto*, fore celerem, *q. d.* Videor mihi videre Messiam nostrum adventantem : ecce venit, ecce mox aderit.

Vers. 2. 2. ET QUIS POTERIT COGITARE? — Hebr. מי מכלכל *mi mekalkel*, id est quis feret, quis sustentabit, quis metietur, quis continebit, quis comprehendet? Unde Septuaginta et Chaldæus vertunt : *Quis sustinebit?* Pagninus : *Quis ferre poterit diem, quando veniet?* Noster : « Quis poterit cogitare diem adventus ejus? » *q. d.* Quis poterit capere, et cogitatione comprehendere tantam angeli testamenti, id est Dei in carnem et mundum advenientis, inter homines conversantis, in templo prædicantis suam legem, sacramenta et Ecclesiam sancientis, potentiam, sapientiam, bonitatem, etc. Quis gloriam illius diei, quo Christus in terris nobiscum aget, mente concipiat, aut verbo explicet? Quis animo complectatur, et ore recenseat charismata; virtutes et gratias cœlestes bonaque omnia quæ Christus e cœlo nobis afferet? Hebræum enim *mekalkel* derivatur a כול *col*, id est *omne* : inde verbum כלכל *kilkel* significat omnia complecti, omnia recensere. Nota : Dies adventus Christi ponitur metonymice pro ipso Christo, suo die adveniente, vel potius adventuro.

Secundo, juxta Septuaginta, *q. d.* Quis ferre et sustinere poterit tantam Christi lucem et majestatem? Ejus enim respectu omnium angelorum et hominum acies, instar noctuarum hebetatur, caligat, deficit. Quis solem justitiæ clara luce radiantem, adversis et irretortis oculis intueri valebit? Quomodo hominum infirmitas tantam potentiam, cæcitas tantum jubar, fragilitas tantam efficaciam, impuritas tantam sanctitatem, paleæ tantum ignem sustinebunt? ipse enim quasi ignis conflans. Quis stupore, timore, horrore, et abyssali reverentia tantæ celsitudinis non deficiat, non exanimetur? Quis non liquescat, non tabescat, sicut plumbum et stannum liquescunt et tabescunt coram igne ardentissimo, in fornace qua conflantur? præsertim dum in tanta demissione, exinanitione, amore, dignatione, divinam dignitatem et magnificentiam in Christo incarnato contemplatur et spectat. Hic est sensus genuinus. Quare minus genuine Vatablus hæc refert ad tribulationes christianorum, et persecutiones primitivæ Ecclesiæ, quæ fuerunt ardentissimæ, *q. d.* Quis ardorem illarum tribulationum sustinebit? Utique nemo viribus humanis, sed multi viribus divinis, suggestis a gratia Christi.

ET QUIS STABIT AD VIDENDUM EUM? — Septuaginta : *Quis stabit in visione ejus* (1)? Quis erit tam durus et ferreus, quem Christi aspectus non sternat et frangat? Quis adeo rebellis et frigidus, cujus animum ignea vis oculorum Christi non capiat et inflammet? Ita Sanchez. *Secundo*, q. d. Quis stare poterit coram eo? Quis attonitus pavore et admiratione non corruat, videns oculis suis tantam Christi claritatem et magnificentiam? Unde Hebraice est : *Quis stabit in videndo eum?* Vatablus : *Quis cum se ad conspiciendum præbebit consistet*,

(1) Metaphora ab eis desumpta est, quorum oculi exorientis solis splendorem ferre nequeunt, et, ut ait Hieronymus : Quis eum poterit lippientibus et cæcutientibus oculis in sua claritate conspicere?

aut subsistet? Pagninus : *Quis poterit stare, cum apparuerit?* Chaldæus : *Ecquis consistet, cum revelatus fuerit?* Hæc rumina, o fidelis, o sacerdos, dum Christum in altari præsentem habes, imo conficis et manducas.

Ipse enim quasi ignis conflans. — Arabicus, *quasi ignis vadens;* Septuaginta, *quasi ignis conflatorii;* Tigurina, *quasi ignis excoquens.* Sic Persæ deum censuerunt esse ignem, quando ignem ut Deum coluerunt. Quin et « Stoici ipsum Deum in ignem dissolutum iri opinantur, » ait S. Justinus orat. *ad Antoninum Pium.* Imo Plato censuit in ignea substantia esse Deum, ait idem Justinus orat. *ad Gentiles;* additque : Plato sidera appellat igneum deorum genus. Verum hi errores sunt explorati. Porro Propheta angelum testamenti, id est Christum, comparat igni fornacis ardentissimæ, quo conflantur metalla, ut aurum, argentum, ferrum, stannum, etc., ut significet ignitam et ardentem fore ejus doctrinam, legem et gratiam. *Primo* enim, sicut in fornace liquatur aurum; ita Christus dura hominum corda sua gratia emollit et liquat, ac in gemitus et lacrymas compunctionis resolvit. *Secundo*, sicut ignis liquando aurum, ab eo separat alia metalla et scoriam; ita Christus per lacrymas et pœnitentiam separat ab anima vitia et concupiscentias inolitas. *Tertio*, sicut hac separatione aurum purificatur, perficitur, splendescit; ita pariter et anima. *Quarto*, sicut vi ignis aurum calefit, imo ignescit, ut videatur in ignem transformari; ita vi gratiæ Christi anima accenditur, ut videatur instar ignis se et alios inflammare amore Dei. Hoc est quod Isaias cap. IV, 3, prædicit : « Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, etc., in spiritu judicii et spiritu ardoris. » Et Joannes Baptista, *Luc.* cap. III, 16, ait se baptizare aqua, Christum vero igne : « Ipse, inquit, vos baptizabit Spiritu Sancto et igne. » Hac de causa in Pentecoste misit Spiritum Sanctum in Apostolos specie ignis et linguarum ignearum, ut significaret Spiritum Sanctum eos igne charitatis accendere, eisque indere cor amore et zelo igneum, ac linguas igneas. Et Christus ipse *Luc.* cap. XII, 49 : « Ignem, inquit, veni mittere in terram. Et quid volo, nisi ut accendatur? » De quo vide S. Ambrosium serm. 18 in illud *Psal.* CXVIII : *Ignitum eloquium tuum vehementer. Quinto*, sicut igne aurum, æs et ferrum, licet durissima, non tantum molliuntur et flectuntur, sed et in certam formam, v. g. cacabi, scutellæ, sartaginis, etc., efformantur; ita gratia Christi hos format Apostolos, illos doctores, alios martyres, alios confessores, alios virgines, etc., I *Corinth.* cap. XII, 4; atque ex uno gradu ad altiorem, imo ad ipsum virtutis et perfectionis apicem conscendunt. Tres enim sunt gradus et status virtutum. *Primus* est politicus et vulgaris, qualis est virtus communis fidelium, qui honeste pieque vivunt secundum præcepta Dei. *Secundus* est excelsior transeuntium, et in divinam similitudinem tendentium, quorum virtutes vocantur purgatoriæ, ita scilicet, ut prudentia omnia mundana divinorum contemplatione despiciat, omnemque animæ cogitationem dirigat in divina : temperantia relinquat, in quantum natura patitur, ea quæ corporis usus requirit : fortitudo efficiat, ut anima propter excessum a corpore, et accessum ad superna, nulla difficultate vel adversitate terreatur : justitia denique faciat, ut tota anima consentiat ad hujusmodi propositi viam. *Tertius* est divinam similitudinem jam assequentium, quorum virtutes sunt et vocantur animi purgati; qualis est in beatis, et in nonnullis in hac vita perfectissimis : ita scilicet, ut prudentia solum divina intueatur; temperantia terrenas cupiditates nesciat; fortitudo timorem non sentiat, cæterasque passiones ignoret; justitia cum divina mente, eam scilicet imitans, perpetuo fœdere societur. Ita S. Thomas, I II, *Quæst.* LXI, art. 5, et Vincentius, III part. lib. I, tract. *De Virtute*, dist. 7.

Christus est ignis conflans quintupliciter. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Tres virtutum gradus.

Tropologice, ignis quo Deus purificat et excoquit animas, est tribulatio et afflictio. Sicut enim sordes metallorum igne auferuntur, sic peccata afflictionibus, ait Vatablus. Ita martyres, ut S. Laurentius, igne tormentorum excocti, facti sunt hostiæ purissimæ et ardentissimæ Deo, juxta illud *Psalm.* XVI, 3 : « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Hac de causa Deus permisit persecutionem acrem Decii imperatoris, ut christianorum virtutem et pietatem, quæ in pace, quam habuerant sub duobus Philippis, patre et filio, christianis imperatoribus elanguerat, suscitaret et acueret, uti S. Cyprianus sibi revelatum fuisse scribit lib. IV, *epist.* 4 : « Nam et hoc nobis, inquit, per visionem, fratres charissimi, exprobratum sciatis, quod dormitemus in precibus, etc. Persecutio ista examinatio est, atque exploratio peccati nostri; excuti nos Deus voluit et probari, sicut suos semper probavit : nec tamen in probationibus ejus aliquando auxilium credentibus defuit. Denique ad minimum famulum suum, etc., pro sua circa nos bonitate mandare dignatus est : Dic illi, inquit, securus sit : quia pax ventura est. » Porro inter scelera ob quæ venit ista persecutio, præcipua fuisse sacerdotum et episcoporum negligentiam et cupiditatem, asserit idem Cyprianus tract. *De Lapsis.*

Tropologice, igne, id est tribulatione, excoquit Deus. Persecutio Dei permissu ad acuendum torporem christianorum.

Anagogice, sicut ignis scoriam comburit, ita Christus in extremo judicio reprobos damnabit ad gehennam, eosque « comburet igne inexstinguibili, » ut ait Joannes Baptista *Matth.* III, 12. Hinc S. Hieronymus sic exponit : « Ipse veniet quasi ignis conflans : ignis enim in conspectu ejus ardebit, et in circuitu tempestas valida. Tunc vocabit cœlum desuper et terram, ut dijudicet populum suum : flumina ignis trahent ante eum, peccatores quosque volventia. Ignis autem dicitur Dominus, et ignis consumens, *Deuter.* cap. IV, 24, ut ligna nostra, fœnum stipulamque combu-

Anagogice, inde judicii quasi ignis excoquit peccatores.

rat. Et non solum ignis, sed et herba fullonum. Ipse his qui peccant graviter, ignis conflans est atque consumens; qui autem levia peccata committunt, herba fullonum, ut lotis munditiam restituat. » Felices et sapientes, qui in hac vita malunt emundari herba fullonum quam in futura, puta in gehenna, aut Purgatorio, igne conflari. Porro S. Augustinus lib. XX *De Civit.* cap. xxv, hoc examen in die judicii refert ad solos bonos et pios : hi enim sunt filii Levi offerentes Deo sacrificia in justitia. Unde colligit, in die judicii « quasdam quorumdam purgatorias pœnas futuras. » Sic et Gennadius patriarcha Constantinopolitanus in *Exposit. Concilii Florentini*, cap. VIII, *Contra Græcos*, concedentes quidem Purgatorium post hanc vitam, sed negantes in eo ignem, igneque expiari animas justorum, ex hoc loco probat in eo esse ignem, eoque expiari animas : ignis enim hic, inquit, conflans et emundans non pertinet ad beatos in cœlo, utpote mundissimos, nec ad damnatos in gehenna, utpote inemundabiles et inemendabiles : ergo pertinet ad animas purgatorii : in eo ergo est ignis conflans et emundans animas justorum a levibus et venialibus maculis. Ita ipse tom. IV *Biblioth. Patrum.*

ET QUASI HERBA FULLONUM.—Hebraice : *Sicut borith lavantium*, scilicet pannos, id est fullonum. Unde Chaldæus : *Sicut quo dealbantur*, scilicet panni; Septuaginta : *Sicut herba lavantium.* Hinc patet *borith* non saponem esse, ut volunt Arias et Vatablus, sed herbam, uti asserunt Theodoretus, R. Jona, R. Salomon, Tigurina et alii. Unde S. Hieronymus in *Jerem.* cap. II, 22, tradit herbam fullonum in virentibus et humectis Palæstinæ locis nasci, et ad eluendas sordes et maculas e pannis eamdem vim habere, quam habet nitrum et sapo : unde et herba saponaria tum latine, tum italice vocatur, hortulanis notissima, qua vulgo ad maculas e pannis et vestibus extergendas utuntur, uti Romæ meis oculis conspexi. Vide dicta *Jerem.* cap. II, 22. Nota : Sicut paulo ante Propheta comparavit Christum igni conflanti et purificanti aurum, ita hic eumdem comparat herbæ fullonum pannos emundanti, ut vestem nuptialem suorum emundet, candidamque et splendidam efficiat. Justorum enim animæ per Christi gratiam candent ut stolæ, et fulgent ut aurum.

Porro, pro *borith* Syrus et Arabicus uterque vertunt, *sulphur*, quia suo ardore omnia purificat : aut forte ברית *borith* acceperunt pro vicino גפרית *gophrith*, id est sulphur. Unde Syrus vertit : *Quia quasi ignis est qui conflat, et quasi sulphur dealbans*; Arabicus Antiochenus : *Ipse enim quasi ignis vadens, et quasi sulphur quod candescit*; Arabicus Alexandrinus : *Ipse enim veniet quasi ignis conflans, et quasi sulphur exardescet.* Notus est sulphuris ardor : unde S. Hieronymus hæc refert ad ignem Purgatorii, vel inferni, ubi est ignis ardens pice et sulphure, uti paulo ante dixi.

3. ET SEDEBIT CONFLANS ET EMUNDANS ARGENTUM. — « Sedebit, » serio et accurate, non obiter et leviter quasi per transennam, conflaturus argentum, id est suos fideles, præsertim sacerdotes, uti subjungit, ut fiant nitidi instar argenti, splendeantque quasi argentei sacerdotes. Vers. 3.

Secundo, « sedebit, » quasi discretor et judex, uti vitia, præsertim ea quæ se specie virtutum velant, puta hypocrises et fucos, a veris virtutibus, ipsosque virtuosos ab hypocritis dijudicet, secernat et separet. Homines enim pro affectu judicant, et quod virtutis est vitio deputant, et quod vitii est virtuti. Merito hac de re queritur Sidonius Apollinaris lib. VII *epist.* 9 : « Quis, ait, non erubescat, cum videat sordidari virtutum sinceritatem criminatione vitiorum? Si eligimus humilem, vocatur abjectus. Si proferimus erectum, superbus censetur. Si minus institutum, propter imperitiam creditur irridendus. Si aliquatenus doctum, propter scientiam clamatur inflatus. Si severum, tanquam crudelis horretur. Si indulgentem, facilitate culpatur. Si simplicem, despicitur ut brutus. Si acrem, vitiatur ut callidus. Si diligentem, superstitiosus decernitur. Si remissum, negligens judicatur. Si solertem, cupidus. Si quietum, pronuntiatur ignavus. Si abstemium producimus, avarus accipitur. Si eum qui prandendo pascat, edacitatis impetitur. Si eum qui pascendo jejunet, vanitatis arguitur. Libertatem pro improbitate condemnant, verecundiam pro rusticitate fastidiunt. Rigidos propter austeritatem non habent charos; blandi apud eos communione vilescunt. » Christus judex hæc ômnia colat, quid virtus sit, quid vitium acri judicio discernit : illi suum decus, huic dedecus decernens.

Virtutes quasi vitia traducuntur.

Meminerit sacerdos, præsertim confessarius, se quasi vicarium Christi sedere pro tribunali, ut non leviter hoc judicium peragat, dicatque cuilibet confitenti : Ego te absolvo; sed mature culpas examinet, easque non tegere, non oblinere, non superficialiter delere, sed radicitus eradere satagat; sicut aurifex per ignem ab auro eradit omnem scoriam, et fullo per herbam borith a panno omnem, etiam intimum, tollit nævum et maculam. Quid enim prodest pœnitenti absolvi, si radix, puta eadem proclivitas et occasio proxima ad peccandum, resideat, quæ illico eum rursum ad peccandum et ad recidivam impellet? nimirum fiet quod vulgo dicitur : Canis ad vomitum, et sus lota ad lutum. Vis nosse an quis bonus sit confessarius? vide quales sint ejus pœnitentes : si hi vitam mutent, aut in sanctitate valde proficiant, si heroica opera capessant, scito insignem esse confessarium; sin pœnitentes maneant iidem, hoc est in eodem statu, vitii aut virtutis, scito enervem esse confessarium, et unum e trivio. « Sæpe, inquit S. Gregorius lib. VIII *Moral.* cap. XI, et reprobi peccata sua confitentur, sed deflere contemnunt : electi autem

Confessarius ex pœnitentibus agnoscitur.

culpas suas quas vocibus confessionis aperiunt, districtæ animadversionis fletibus insequuntur. » Et mox : « Psalmista plagam cordis non solum detexerat, sed detectæ etiam medicamentum mœroribus adhibebat, dicens : Iniquitatem meam ego pronuntiabo, et cogitabo pro peccata meo. Pronuntiando enim occultum vulnus detegit, cogitando autem quid aliud quam medicamentum vulneri apponit? » Idem, hom. 34 *in Evang.* : « Pœnitentiam, inquit, agere est, et perpetrata mala plangere, et plangenda non perpetrare : nam qui sic alia deplorat, ut tamen alia committat, adhuc pœnitentiam agere, aut dissimulat, aut ignorat. »

Exempla SS. Ambrosii Borromæi, etc. S. Ambrosius, pœnitentes audiens, adeo in eos pio commiserationis et opitulationis affectu movebatur, ut in lacrymas prorumperet, flensque ipsosmet flere, et vitam mutare compelleret. Ita habet ejus Vita. Ejus assecla fuit S. Carolus Borromæus. Vide S. Ambrosium serm. 35 *De modo vere agendi pœnitentiam.* Ejusdem est tremenda illa sententia, lib. II *De Pœnitentia,* cap. X : « Facilius inveni qui innocentiam servaverint, quam qui congrue egerint pœnitentiam. Renuntiandum sæculo est, etc. Vivendum ita, ut vitali huic moriamur usui : seipsum homo abneget, et totus immutetur : sicut quemdam adolescentem, fabulæ ferunt, propter amores meretricios peregre profectum, et abolito amore regressum, postea veteri occurrisse dilectæ, quæ ubi non interpellata, mirata putaverit non recognitam, rursus occurrens dixerit : Ego sum; responderit ille : Sed ego non sum. »

Sedendo homo fit sapiens et divinus. Mystice, sedet homo in sabbato, id est Dominico et festo die, cum ab operibus aliis quiescit, et Deo vacat. Sicut enim homo fit sapiens sedendo et quiescendo, ut ait Aristoteles lib. VII *Physic.*, sic et idem quiescendo illustrationes Dei excipit, quibus purgatur, et divinus efficitur, juxta illud *Thren.* cap. III, 28 : « Sedebit solitarius, et tacebit, quia levabit super se. » Et *Psalm.* XLV, 11 : « Vacate et videte quoniam ego sum Deus. » Sicut enim aqua quieta, subsidentibus sordibus, fit limpida et perspicua quasi speculum; ita et anima quieta, subsidentibus passionibus, veritatem cernit, fitque capax cognitionis spiritualis et divinæ, præsertim quia libera a tumultu, et separata ab aliis objectis, uni veritati, unique Deo vacat et intendit. Verum est enim illud :

Pluribus intentus minor est ad singula sensus.

PURGABIT FILIOS LEVI, — tum quia multi levitæ et sacerdotes conversi ad Christum, facti sunt sancti, imo prædicatores, inter quos fuit S. Barnabas, *Actor.* cap. IV, 36, de quibus ait S. Lucas *Actor.* cap. VI, 7 : « Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei. » Taxavit enim Malachias levitas et sacerdotes Judaicos, quos a Christo reformandos hic prædicit, ita Theodoretus; tum quia Christus veteribus levitis et sacerdotibus Aaronicis abrogatis, novos instituit sanctæ et angelicæ vitæ. Tales enim fuerunt Apostoli, eorumque discipuli et successores. Hi ergo sunt filii Levi, id est sacerdotes non veteris, sed novi Testamenti; posteri non Aaronis, sed Christi; ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus et alii. Simili modo Ecclesia Christi vocatur Sion et Jerusalem, quia in Jerusalem orta, Synagogæ Sionis et Judæorum successit. Meminit purificationis sacerdotum a Christo faciendæ, potius quam laicorum, tum quia summa puritas et sanctitas requiritur in sacerdotibus Christi, eo quod sint vicarii Christi, qui est Sanctus sanctorum, quodque sacramenta sanctissima, præsertim Eucharistiæ tractent, conficiant et administrent; tum quia sacerdotes plebem purificant : hinc quo purior et sanctior est sacerdos, eo purior et sanctior evadit plebs. Sacerdos enim ei suam sanctitatem et verbo et vita aspirat et instillat. Sicut ex adverso impurus sacerdos vitiat totam Ecclesiam, uti ex S. Chrysostomo et aliis ostendi vers. 1, et cap. I, 6. Videant ergo sacerdotes quomodo hoc suum decus tueantur, nequando de iis dici possit, quod de sui ævi presbyteris ingemiscens dixit S. Bonifacius primus episcopus Moguntinus, Frisiæ apostolus et martyr : « Olim sacerdotes aurei celebrabant in calicibus ligneis, nunc lignei sacerdotes celebrant in calicibus aureis. » Ita habet ejus Vita.

Tropologice *filii Levi,* id est sacerdotes spirituales et mystici sunt fideles, qui Deo victimas bonorum operum, orationis, compunctionis, eleemosynæ, et præsertim purum cor, sanctaque et ardentia amoris desideria offerunt, juxta illud I *Petri*, cap. II, 9 : « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. »

ET COLABIT. — Colare est pauxillatim stillatimque liquorem aliquem, v. g. oleum, vinum, lac, aurum liquatum, etc., per aliquod vas angustum, vel linteolum transfundere aut transmittere, ut quod purum est transeat, quod crassum et impurum excludatur. Unde Plinius lib. XIII, cap. II : « Regale, ait, unguentum colato melle constat. » Et Manilius :

Et colare vagos inductis retibus amnes.

Et Apuleius lib. *Florid.* : « Neque, ait, illi norant colere arvum, vel colare aurum. » Hic pro *colabit,* Chaldæus vertit, *expurgabit;* Pagninus, *conflabit;* alii, *defæcabit;* Septuaginta, *effundet,* sicut e fornace conflatoria stillatim effundi solet liquatum et defæcatum aurum. Porro Christus colat et expurgat sacerdotes per Spiritum Sanctum, sicut colavit Apostolos in die Pentecostes. Spiritus Sanctus enim indit eis spiritum compunctionis et lacrymarum, item charitatem et zelum. Tropologice, per tribulationes et persecutiones, inquit Vatablus, quales passi sunt sacerdotes in primi- Chri col suos bula et

tiva Ecclesia, cum omnes pene rapiebantur ad mortem, populoque erant duces ad martyrium. Quod Romæ fecisse S. Cornelium Papam in persecutione Decii, narrat et celebrat S. Cyprianus, lib. I, epist. 1 *ad Cornelium* : « Exprimi, ait, non potest quanta istic exsultatio fuerit, etc., ducem se illic fratribus confessionis exstitisse; sed et confessionem ducis de fratrum confessione crevisse, ut, dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites, et confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri. » Et mox : « Virtus illic Episcopi præcedentis publice comprobata est, adunatio sequentis fraternitatis ostensa est, dum apud vos unus animus, et una vox est, Ecclesia omnis Romana confessa est. Docuistis granditer Deum timere, Christo firmiter adhærere, plebem sacerdotibus in periculo jungi, in persecutione fratres a fratribus non separari, concordiam simul junctam vinci omnino non posse : quidquid semel petitur a cunctis, Deum pacis pacificis exhibere. » Et paulo post : « Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, quale in conspectu Christi ejus Ecclesiæ suæ gaudium, ad pugnam quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed tota semel castra prodisse ? »

Mali- æ de recto ordine Esco pœm.

Moraliter, videant hic Episcopi, et eorum examinatores, quam accurati esse debeant in admittendis iis qui se offerunt ad Ordines sacros, ut videant an probæ talique gradu dignæ sint vitæ, et an habeant doctrinam, qua tanto munere rite perfungi, ac populum in fide et rebus divinis instruere valeant. Si enim aurifices tanta cura et labore, puta per ignem, colent aurum et argentum; ut ab eo scoriam separent, et nonnisi purum putumque colligant : quanto magis Episcopus colare debet ordinandos, ut aureos populo ordinet sacerdotes, non stanneos, non ferreos, non ligneos? a sacerdotibus enim pendent tota Ecclesiæ disciplina, vita et sanctitas. Legant et practicent hac de re decreta Concilii Tridentini, *sess.* XXIII, cap. VII et XIV, et *sess.* XXIV, cap. XVIII. Narrat Sophronius in *Prato spirit.* cap. CXLIX, et ex eo Baronius, tom. VI, anno Domini 491, quod, cum abbas Amos patriarcha Hierosolymitanus ordinatus esset, dixerit : « Orate pro me, Patres; magnum enim et intolerabile onus mihi injunctum est, Petri et Pauli similium est regere rationales animas, ego autem infelix et peccator sum; plus enim quam cætera timeo ordinationis sarcinam : »

Exem- plum S. Leonis et Apos.

Affert deinde exemplum S. Leonis : « Nam inveni scriptum, quia beatus et angelis æqualis Leo Papa, quadraginta dies perseveravit ad sepulcrum Apostoli Petri, vigiliis et orationibus insistens, petensque ab Apostolo ut pro se apud Deum intercederet, ut dimitterentur sibi peccata sua. Impletis quadraginta diebus apparuit ei Apostolus Petrus, dicens ei : Oravi pro te, et dimissa sunt omnia peccata tua, præterquam impositionis manuum. » Loquitur de demissione non culpæ; hæc enim omnis simul dimittitur, sed pœnæ, inquit Baronius. Illis ergo remanebat S. Leo peccatorum pœnis obligatus, quæ illi perpetrassent, qui ab eo indigne fuissent promoti ad Ordines, juxta illud Apostoli I *Timoth.* cap. V : « Nemini cito manus imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. »

Olim Deus ordinandos cœlitus designabat. Exempla.

Hac de causa non nisi præmissa oratione et jejunio totius Ecclesiæ ordinantur sacerdotes; ac Deus olim sæpe indicio cœlesti designabat quos vellet eligi episcopos, uti designavit S. Matthiam, *Actor.* cap. I, 26. Sic S. Fabianus designatus est a Deo pontifex per columbam, e sublimi in caput ejus devolantem : columbæ enim specie Spiritus Sanctus descendit in Christum, cum baptizaretur. Ita refert Eusebius lib. VI *Histor.* cap. XXII. Simile accidit S. Chrysostomo; nam cum ordinaretur patriarcha Constantinopolitanus, alba columba devolans, stetit super caput ejus, uti narrat Leo Augustus in ejus Vita, et ex eo Baronius, tom. VI, anno Domini 456. Sic et S. Gregorius fugiens pontificatum, indicio fulgidæ columbæ jugiter super se e cœlo dependentis agnitus, raptus est ad templum S. Petri, creatusque pontifex. Sic et Remigius, Rhemensis episcopus, cum duorum et viginti tantum esset annorum, cœlitus creatus est. Nam radius novi luminis super ejus verticem descendit, ac si ipse sol de cœlo motus super eum cecidisset; quia scilicet ipse illuminandarum lux parabatur animarum. Etenim radio illo se illustrante, sensit capiti suo unguinis sacri infusum liquorem, quo totum ejus delibutum est caput, inquit Hincmarus in ejus Vita. Mortuo Mena Patriarcha Constantinopolitano, Justinianus imperator ingressus in cœtum Episcoporum et Cleri, eis visionem cœlestem enarravit: Cum, inquit, in æde S. Petri principis Apostolorum, in qua senatus habebatur, somnus me comprehendisset, in quiete vidi principem Apostolorum mihi magnum Eutychium ostendentem dicentemque : Fac ut hic sit Episcopus. Cum hoc jurasset imperator, Eutychius ab Episcopis et Clero conclamatus est Patriarcha. Ita Eustathius in *Vita S. Eutychii*. Sic S. Ambrosius declaratus est Mediolanensis Archiepiscopus voce pueri et populi exclamantis : « Ambrosius Episcopus. » ita Socrates lib. IV, cap. XXX. Sic S. Athanasius, ab Alexandro Episcopo Alexandrino moriente evocatus, ut sibi succederet, cum ille fugeret, exclamavit Alexander : « Athanasi, putas te posse fugere, non tamen effugies; » quare a Clero et populo raptus est ad episcopatum : ita Sozomenes lib. II *Hist.* cap. XVI. S. Amphilochium ab angelis consecratum esse Episcopum Iconii narrat Nicephorus, lib. XI, cap. XX. Qui ergo creaturi sunt sacerdotes vel Episcopos, orationi insistant et cœleste lumen Deique nutum exposcant, ne in re tanti ad commune Ecclesiæ bonum momenti errent, sed eos designent, qui Dei gloriæ, Ecclesiæ ædificationi, sibi saluti sunt futuri.

SACRIFICIA. — Hebraice מנחה mincha, id est sacrificium farreum, puta Eucharistiæ sub speciebus panis et vini, de quo dixit cap. I, 11. Hoc enim, utpote purissimum, opponit impuris sacrificiis et sacerdotibus Aaronicis. Ita Theodoretus, Rupertus, Lyranus et alii.

IN JUSTITIA, — id est juste, pure, sancte, juxta illud Zachariæ *Luc.* cap. I, 14 : « Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris. » Sacerdotes enim quasi angeli corporati coram Deo incedere et ambulare debent in omni justitia et sanctitate.

Vers. 4. 4. ET PLACEBIT. — Chaldæus : *Suscipietur voluntarie* ; Pagninus et Vatablus, *dulcescet* (hoc enim est יערב *arebu*), id est dulce, gratum, sapidumque erit Domino sacrificium Judæ et Jerusalem, hoc est, Ecclesiæ christianæ, quæ est nova Sion Dei, ex veteri Sione intereunte exorta, ut in ea vetus quasi phœnix resurgere et renasci videatur. Hinc præcise per Jerusalem, quæ erat metropolis et caput Judæ, posset accipi Ecclesia Romana et Sedes Apostolica, quæ est caput et metropolis totius Ecclesiæ, quæ est Juda, id est confitens Deum (1).

SICUT DIES SÆCULI, — id est sicut dies antiqui, ut sequitur, quibus prisci sancti viri, Abel, Noe, Melchisedech, Abraham, Moses, Aaron, etc., placebant Deo, eique sancte offerebant sacrificia sua. Unde sacerdos in Canone Missæ dicit et orat : « Supra quæ (scilicet panem et calicem consecratum) propitio ac sereno vultu respicere digneris, et accepta habere, sicut accepta habere dignatus es munera justi tui Abel, et sacrificium Patriarchæ nostri Abrahæ, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. »

Nota : Τὸ *sicut* assimilat sacrificia christiana Aaronicis, non tam quoad ipsum sacrificium, quam quoad sacrificantes. Ipsum enim sacrificium in lege nova est longe præstantius Aaronico, cum victima ejus sit ipsum Christi corpus, quod proinde vim impetrandi habet ex opere operato : Aaronici autem victima erat bos, vel capra, quæ tantum erant typus et umbra Christi, ideoque valebant tantum ex opere et devotione operantis, non vero ex opere operato. Dicit ergo quod Christus ipsos sacerdotes in lege nova emundabit et sanctificabit, ut ea puritate, devotione et religione offerant Deo sacrificia, qua obtulerunt Noe, Abraham, Melchisedech, aliique prisci et eximii sancti. *Secundo*, tamen τὸ *sicut* potest significare similitudinem in ipso sacrificio. Nam, ut ait Lyranus, τὸ *sicut* significat analogiam quæ est inter typum et antitypum, inter imaginem et exemplar, inter umbram et veritatem, ac proinde, ut ait Clarius, significat præcellentiam sacrificii Eucharistici præ Aaronicis, *q. d.* Placebit Deo sacrificium Eucharisticum mirifice, sicut liquet ex ejus typis, imagine et umbris, puta ex sacrificio Noe, Abrahæ, Melchisedech, etc. Si enim hæc, quæ tantum fuerunt typi et umbræ, adeo placuerunt Deo, ut Deus propter ea benedixerit toti eorum familiæ, imo toti orbi; multo magis placebit sacrificium Christi, quod illorum fuit exemplar, veritas et antitypum, quodque priscis illis omnem vim et dignitatem tribuit, per quam placerent Deo.

5. ET ACCEDAM AD VOS IN JUDICIO. — Redit ad querelam Judæorum dicentium, cap. II, vers. ultim. : « Ubi est Deus judicii ? » Hisce enim respondet : Ecce brevi veniam, « accedam, » et *appropinquabo*, ut vertit Tigurina, « vobis ad judicium, » ut scilicet descendam in carnem, et coram inspiciam impiorum scelera, itaque eorum sim testis oculatus, quæ quasi judex condemnem et puniam. Simili modo, ait Deus, *Genes.* cap. XVIII, 20 : « Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est, etc. Descendam et videbo utrum clamorem qui venit ad me opere compleverint, an non est ita, ut sciam. » Quocirca reipsa tres Angeli, repræsentantes Deum trinum et unum, perrexerunt Sodomam, ubi ab incolis appetiti ad stuprum, cœlitus pluerunt super eos ignem et sulphur, quo omnes conflagrarunt. Pergit loqui Propheta de primo Christi adventu in carnem, quo Christus venit ut scelera inspiciat, eorumque sit testis, quæ deinde partim in hac vita et morte punit, partim in extremo judicio puniet. Unde Chaldæus vertit : *Et revelabor super vos, ut faciam judicium, et erit verbum meum contra vos in testem, etc.* Ita Rupertus, Arias, Ribera et a Castro. Alii passim censent Prophetam hic Vers. 5.

(1) Objiciunt quidem, *Malach.* III, 3, 4, posteri Levi purgandi esse dicuntur, ut Deus habeat offerentes ferta juste et probe, et ferta Judæ et Hierosolymæ, ut olim, ei grata sint ; et *Malach.* IV, 4, monentur omnes Judæi, ut memores sint legis Moysi ; utrumque autem magis convenit ævo Machabæorum quam Christi, per quem lex ritualis abrogata, et prærogativa posterorum Levi abolita fuit, ac demum eversa Hierosolyma sacrificia Judæ et Jerusalem offerri desierunt. — Hæc, quæ his verbis innuuntur, ait Ackermann, si sola et sigillatim spectantur, aliquam veri speciem præ se ferunt, quæ autem disparet, si confertur quod vers. 5 prædicitur supplicium improborum Judæorum, et imprimis posterorum Levi : nam ætate Machabæorum pii et probi plurimis calamitatibus premebantur, et permulti interficiebantur ; in bello autem cum Romanis et eversione Hierosolymæ colluvies sceleratorum rebellium passa est extrema, et posteritas Levi prærogativam amisit, et vel ideo maximum detrimentum passa est. Verba prophetica profecto late patent, et si præcedens latior interpretatio seriei orationis et substratæ materiæ non arcte juncta esse videtur, certum tamen est, latiorem hujus generis sensum etiam aliis quibusdam Prophetarum locis subesse. Id saltem apparet, verba esse ambigua, quorum sensus ab eventu pendet, qui ostendit, non de Levitis, sed de aliis offerentibus, nempe sacerdotibus novi Testamenti esse sermonem. Nec obstat quod adjicitur, Deo ut olim grata fore ferta Hierosolymæ et Judæ, nam Ecclesia, tunc prorsus ignota, alia imagine aut verbis propriis commode exprimi non potuit. Monitum autem *Malach.* IV, 4, prorsus nullam creat difficultatem, nam lex Mosaica usque ad fundationem Ecclesiæ Christi a Judæis erat observanda. (Ackermann.)

transire a primo Christi adventu in carnem, ad secundum, quo veniet ad judicium, quando ipse, ut ait S. Hieronymus, simul erit judex et testis, occultissimorum etiam criminum, adulteriorum, etc., quæ hic recensentur. Ita et Theodoretus, Remigius, Hugo, Lyranus et Vatablus. Christus enim judex simul erit « testis velox ; » Tigurina, *festinus* ; Vatablus, *promptus* : quia eum nihil latet, sed qua Deus omnia videt, qua homo omnia cognoscit per scientiam infusam, æque ac beatificam. Quocirca impiis dicet : Ego vidi, o Juda, tuam occultam avaritiam, quæ te impulit ad me prodendum Judæis. Ego vidi, o Roberte, tuam occultam pollutionem, fornicationem, adulterium. Ego vidi, o Nicolae, tua occulta prava desideria, tuas ulciscendi cupidines, tuas cædis machinationes. Ego vidi, o Simon, tuas occultas simonias, ambitiones, invidias, etc. Nonne ita est ? Si neges, conscientia tua Christo testis erit, teque mentiri clamabit. Quocirca totus mundus videbit æquissimum esse Christi judicium et sententiam qua dicet : Ite, adulteri, ite, homicidæ, ite, simoniaci, ite, ambitiosi, ite, invidi, ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Uterque sensus huic loco congruit. Christus enim cœpit esse judex et testis in primo adventu, sed utrumque perficiet in secundo, puta in die judicii. *Testis* ergo per catachresin hic idem est quod judex. Sic Christus vocatur testis fidelis, id est judex, rex et princeps, *Apoc.* I, 5. Vide ibi dicta.

QUI CALUMNIANTUR MERCEDEM MERCENARII, — Hoc est, ut Chaldæus et Septuaginta : *Qui auferunt violenter mercedem mercenarii* ; Pagninus : *Qui vi retinent* ; Vatablus : *Qui opprimunt* ; Tigurina : *Qui mercenarium mercede fraudant*. Hebræum enim עשק *asac* significat per calumniam, vim vel dolum fraudare alium re, vel jure suo. Unde additur : « Viduas et pupillos, » supple et repete, « calumniantur, » fraudant et opprimunt. Nam τὸ *humiliant*, quod quædam Biblia habent, expungunt Romana, æque ac Hebræa. Unde Septuaginta vertunt : *Qui opprimunt per potentiam viduas, et percutiunt pupillos*.

OPPRIMUNT PEREGRINUM. — Septuaginta et Chaldæus : *Qui pervertunt judicium advenæ* ; Pagninus, hebræum מטי *matte* reddit ad verbum, *pervertentes peregrinum* ; Tigurina : *aversantur peregrinum* (1).

s. 6.
is est
6. EGO ENIM DOMINUS, ET NON MUTOR. — Hebræum לא שניתי *lo scaniti*, id est ut Septuaginta, *non sum mutatus* ; Pagninus : *non mutavi me*, id est non mutor. Hebræi enim quia carent verbo præsenti, idcirco illud exprimunt per præteritum. Jam sensus est *primo*, *q. d.* Comminatio mea firma est, impleo quod prædixi, ait Vatablus. Minor hic adulteris, perjuris, oppressoribus pauperum vindictam, præstabo illam. *Secundo*, *q. d.* Non sum mutabilis, mobilis et inconstans, ut nunc hoc, mox aliud velim, sed semper scelera et sceleratos odi et punio. *Tertio*, S. Hieronymus : « Quod sequitur, inquit, ego Dominus, et non mutor ; idcirco ponit, quia supra dixerat : Ipse quasi ignis conflans, et quasi herba fullonum, ne putemus eum divinitatis mutare naturam, cum pro nobis aut angelus, aut ignis, aut borith nominatur. » *Quarto*, alii referunt ad id quod sequitur : « Et vos, filii Jacob, non estis consumpti, » *q. d.* Ego vos, licet perversi sitis, non consumpsi, quia misericordia mea, quam patribus vestris promisi, est constans et immutabilis : « Ego enim Dominus, et non mutor, » juxta illud *Thren.* cap. III, 22 : « Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes ejus. » Aut, *q. d.* Vos, o Judæi, calumniamini me esse mutabilem, quod contra promissa patrum vos consumpserim ; at erratis : nec enim ego sum mutatus, nec vos consumpsi. *Quinto*, *q. d.* Vos, o Judæi, mutamini, itisque de scelere in scelus ; at ego in sententia et judicio meo sum constans et immutabilis. *Sexto*, ex adverso Rupertus, *q. d.* Ego sum immutabilis in bono, vos estis obstinati et immutabiles in malo : « a diebus enim patrum vestrorum recessistis a legitimis meis, » ut sequitur. *Septimo*, Chaldæus vertit : *Ego enim Dominus, non mutavi pactum meum quod a sæculo est : et vos domus Israel putatis quod quicumque moritur in hoc sæculo, judicium ejus cessat*, q. d. Vos putatis impios non puniendos, eo quod multi impuniti maneant in hoc sæculo. At erratis, puniam enim eos in futuro : nam in judicio et justitia, ab æterno a me decreta constans sum et non mutor. *Octavo* et genuine, vox *enim* dat causam præcedentium, *q. d.* Vos, o Judæi, calumniamini me, jactando illud cap. præced. vers. ultim. : « Omnis qui facit malum bonus est in conspectu Domini, et tales illi placent. » Censetis enim me mutasse indolem, quasi qui olim bonos amarim, malos oderim ; nunc mutata mente bonos odiam, et affligam, malos amem et ditem ; eo quod infideles Chaldæos prosperaverim, vos vero fideles meos eis vastandos tradiderim. Hinc dicitis : « Ubi est Deus judicii ? » Huic calumniæ ego respondi vers. præcedenti, edixique : « Accedam ad vos in judicio, et ero testis velox maleficis, » etc., *q. d.* Licet ad modicum tempus differam judicium et vindictam impiorum, tamen certo et brevi ad illam accedam, eamque peragam. Nam constanter bonos amo et præmio, malos constanter odi et punio, sed suo tempore. Cujus rei causa est mea, tum

Immutabilis octupliciter.
Primo.
Secundo.
Tertio.
Quarto.
Quinto.
Sexto.
Septimo.
Octavo.

(1) Ætate Jesu, et demum belli contra Romanos, Judæos fuisse omni scelerum genere inquinatos, non solum ex libris novi Testamenti colligitur, sed etiam Josephus (*De Bello Jud.* lib. V, cap. II, III, IX, X ; lib. V, cap. XX, 2-5, etc.) sæpius testatur. Dei Filius, inquit Calmetus, terribili sane ratione exercuit justitiam suam contra Jerusalem, eam Romanis relinquens, et permittens, ut tantus Judæorum numerus hostium ferro misere trucidaretur.

in natura, tum in dictis et decretis constantia et immutabilitas : « Ego enim Dominus, et non mutor. » Ita S. Cyrillus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus et Vatablus.

Immutabilitatis Dei prima ratio est ejus plenitudo.

Nota : Immutabilitatis Dei causa, vel potius ratio prima, ait D. Thomas I part. *Quæst.* IX, est plenitudo et perfectio naturæ, puta divinitatis. Hæc enim cum omnia bona in se habeat et possideat firmiter, necessario et naturaliter, hinc mutari nequit, ut aliud aliquid bonum quærat vel ambiat, cum omnia habeat in se essentialiter. Hinc nomen ejus est *Jehova*, id est *qui est* : « Ego sum qui sum, » *Exod.* cap. III, 14. Vide ibi dicta. Celebre est illud Trismegisti in *Pimandro* : « Sicut mundi partes sunt cœlum, aqua, terra, et aer : sic membra quasi Dei sunt vita, immortalitas, necessitas, providentia, natura, anima, mens, horumque omnium participatio, ipsum bonum : neque fit aliquid usquam, neque est factum ubi Deus non adsit. » Divinius Cassiodorus, in *Psalm.* XLVII : *Magnus Dominus*, etc. : « Deus, inquit, est virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis, cujus definitio est, finem in sanctorum laudibus non habere. » Jam quia Deus immutabilis est natura, hinc et immutabilis est voluntate, ut quod semel vult, semper velit : quia voluntas sequitur naturam, imo in Deo voluntas idem est cum natura.

Secunda, quia est actus purus.

Secunda, quia Deus est actus purus, nihil habens admixtum potentialitatis; quidquid autem mutatur, est aliquo modo in potentia ad id quod mutatur, ait D. Thomas loco jam citato. Huc spectat illud Apostoli : « Qui solus habet immortalitatem, » I *Timoth.* cap. VI : « Quia omnis mutatio quædam mortis imitatio est, » ait S. Bernardus mox citandus. Hinc *Psalm.* CI dicitur : « Sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur : tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. » Et *Numer.* XXIII : « Non est Deus quasi homo, ut mentiatur ; nec ut filius hominis, ut mutetur. » Præclare S. Gregorius Nyssenus in *Expositione Orationis Dominicæ*, ad illa verba : *Adveniat regnum tuum* : « Numquid, ait, nunc regem fieri vult universi regem, qui semper est quod est, qui ad omnem mutationem firmus et immobilis est, qui non potest reperire melius quidquam, in quod transeat? »

Tertia, quia est simplicissimus.

Tertia, Deus est immutabilis, quia est simplicissimus, cui nihil addi vel accedere potest. Ita S. Augustinus lib. XI *De Civit.* cap. X : « Est itaque, ait, bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. » Idem, lib. VI *De Trinit.* cap. VI : « Nihil simplex, mutabile est. » Et Auctor libri *De Essentia divinitatis*, apud S. Augustinum in principio : « Ideo, ait, Deus immutabilis dicitur, quia in natura ejus ira, furor, pœnitentia, oblivio, recordatio, et alia his similia nullo modo accidunt. Simplex enim natura est, et immutabilis, atque imperturbata neque aliud est ipse, aliud quod habet et quod est, » juxta illud *Jacob.* cap. I, 17 : « Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. » Quocirca Tertullianus, vel potius Novatianus, lib. *De Trinitate*, cap. IV : « Immutatio, inquit, portio est mortis. Nam et incrementa originem monstrant, et detrimenta mortem atque interitum probant. Et ideo : Ego, ait Malachias, cap. III, sum Deus, et non sum mutatus : statum suum tenens semper, dum id quod natum non est, converti non potest. Hoc enim in ipso quidquid illud potest quod est, Deus semper sit necesse est, ut semper sit Deus, servans sese virtutibus suis. Et ideo dicit : Ego sum qui sum. »

Qua[rta], quia ipse est...

Quartam dat S. Anselmus, in *Prosol.* cap. XXII : « Tu solus, ait, Domine, es quod es. In quo est aliquid mutabile, non omnino est quod est; et quo habet fuisse, quod jam non est; et futurum, quod nondum est, id non est proprie et absolute : tu vero es quod es; quia quidquid aliquando aut aliquo modo es, hoc totus ac semper es : et tu es, qui proprie ac simpliciter es. » Quia quod mutatur perdit aliquid esse, et aliud esse acquirit; Deus autem nihil potest perdere, vel acquirere. Unde S. Augustinus lib. XI *Confess.* cap. X : « In quantum, ait, quisque non est quod erat, et est quod non erat, in tantum moritur et oritur. »

Qui[nta], qu[ia] qu[od] vult ab æ[terno] vo[luit]...

Quintam dat S. Augustinus lib. XI *Confess.* cap. X et XI, et lib. XII, cap. XV. Quia voluntas Dei æterna est, et quidquid in tempore per totam sæculorum seriem operatur, idipsum simul et semel ab æterno voluit et decrevit. Implicat autem ut quod ab æterno efficaciter voluit, hoc in tempore non fiat, aut in contrarium ejus fiat. Sic enim elideretur æternum Dei decretum. Celebre est illud Platonis : « In Deo est providentia et sapientia æterna : in cœlis est fatum : in terra rebusque particularibus est contingens et novum. »

Sex[ta], qu[ia] omn[ia] sunt præ[sen]ti[a]...

Sextam dat S. Augustinus lib. XI *De Civit.* cap. XXI. Quia omnia præterita et futura sunt Deo præsentia, et in omnia ut præsentia fertur Dei scientia, voluntas et providentia. Sicut ergo quod circa rem præsentem volo, non possum non velle : ita quod Deus vult circa futura, non potest non velle, quia futura sunt ei præsentia.

Tropologice, constans est imitabilis, q[ui] Deus resti[...]

Tropologice, S. Gregorius Nazianzenus *orat.* 17, hæc applicat viro in virtute forti et constanti. Hic enim, ait, « divinum aliquid sentiens, his quoque Dei verbis uti possit : Ego idem sum, et non mutor. Quare nec ab animo suo migrabit, nec immutabitur cum temporibus ac rebus, alias alios mores induens, ac novos subinde colores assumens, non secus ac polypi petrarum, ad quas accesserint, colores referunt; sed idem semper, suique similis permanebit, fixus in rebus minime fixis, immotus in incertis et fluctuantibus, non aliter ac rupes quædam ventorum fluctuumque impetu non modo non concutitur, sed etiam in-

cursantes undas circa se frangit atque absumit.»

Moraliter, hic disce : Nomen Dei est : Ego sum qui sum; idem semper, constans et immutabilis : Ego Dominus, et non mutor; sum inflexibilis in sententia, immutabilis in decretis; certæ sunt meæ minæ, certa promissa. Pii ergo, credite et sperate gloriam æternam; impii, timete et fugite ignem æternum. Ex adverso titulus et nomen hominis, Angeli, et cujuslibet rei creatæ est : Ego creatura sum, et mutor, muto consilia, muto animum, muto decreta, muto desideria et amores, denique versor in continua mutatione et motu. Natura enim creata cum sit dependens, imperfecta, imminuta, defectiva, mobilis; hinc perpetim mutatur. Quocirca qui in hominibus aliisque creaturis spem et amorem defigunt, in perpetua fame, siti, desiderio, metu, alteratione et alternatione versantur, juxta illud *Thren.* I, 8 : «Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est.» Qui enim adhæret mobili, cum eo moto moveatur necesse est. Ex adverso vis esse constans et immobilis? adhære incommutabili naturæ et bono, quod est Deus. Deus enim in sua immutabilitate est immutabilis, sicut ex adverso homines et creaturæ in sua mutabilitate sunt immutabiles, quia perpetuo mutantur : nam nunc volunt, mox nolunt; nunc amant, mox odiunt; nunc placent, mox displicent; nunc favent, mox adversantur; nunc volunt, sed non valent; mox valent, sed non volunt; nunc summi sunt, mox imi; nunc vivi, mox mortui. Vere S. Bernardus serm. 81 *in Cant.*, citans hæc verba Malachiæ : *Ego Dominus, et non mutor* : «Omnis, inquit, mutatio quædam mortis imitatio est. Omne enim quod mutatur, dum de uno ad aliud transit esse, quodammodo necesse est moriatur quod est, ubi esse incipiat quod non est. Quod si tot mortes, quot mutationes, ubi immortalitas?» Præclare S. Augustinus, lib. I *Confess.* cap. VI : «Apud illum, ait, rerum omnium instabilium stant causæ, et rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, et omnium irrationabilium et temporalium sempiternæ vivunt rationes;» et, ut ait Boetius :

Stabilisque manens dat cuncta moveri.

Et Prosper, *Sententia* 145 : «Æterna et incommutabilis est voluntas ejus, nec consilio alternante variatur, in qua simul est quidquid in rebus creandis, vel ordinandis præcessit aut sequitur.» Eodem pertinent quæ scribit D. Augustinus, lib. I *Confess.* cap. IV : «Immutabilis mutans omnia, nunquam novus, nunquam vetus, innovans omnia, et in vetustatem deducens superbos, et nesciunt; semper agens, semper quietus, colligens et non egens, portans et implens et protegens, creans et nutriens et perficiens. Quæris, cum nihil desit tibi; amas nec æstuas, zelas et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris, et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium; recipis quod invenis, et nunquam amittis; nunquam inops, et gaudes lucris; nunquam avarus, et usuras exigis. Supererogatur tibi ut debeas, et quis habet aliquid non tuum? reddis debita nulli debens, donans debita nihil perdis,» etc.

Hæc est primæva et increata in Deo immutabilitas, quæ omnis stabilitatis et immutabilitatis est fons, origo et causa tam in angelis, cœlis, mundo, quam in hominibus. Ad eam ergo ascende, o anima, illi inhia, illi te affige, si solida, si firma esse cupis. Transcende maris hujus fluctus, transvola mundi turbines : nil te moveant illecebrosæ opes, dignitates et pompæ, quæ in momento pertranseunt : non te terreant pauperies, morbi, ærumnæ, persecutiones, quæ sæpe subito, et semper in morte finiuntur. In cœlo habita, in Deo commorare : ibi fixa, imperturbata conquiesces. Ibi super omnium mutabilium sphæras, supra anni solisque vias elevata, ex alto despicies hoc terræ punctum : videbis et ridebis vana hominum studia, vanos labores, vanos mundanorum amores et honores, quasi puerorum crepundia. Miraberis, imo miseraberis exilem hominum sortem, et exiliorem mentem, ac nugacem nugarum hujus mundi fascinationem, sensum simplicem pervertentem, atque cum Poeta exclamabis :

Moraliter, mens fixa in Deo fit immutabilis.

O curas hominum, o quantum est in rebus inane!

Præclare S. Gregorius lib. XXVI *Moral.* cap. XXVIII : «Anima, inquit, ad illum suspensa est, a quo formata. Et quia ad Deum solum appetendum facta est, omne autem quod infra appetit, minus est, jure ei non sufficit, quod Deus non est. Hinc est quod huc illucque spargitur, et ab unaquaque re fastidio impellente removetur, etc. Sancti autem viri, quia cauta se observatione custodiunt, ne ab intentione sua mutabiliter dissolvantur, et quia idem esse appetunt ad cogitationem qua Deum diligunt, se solerter astringunt. In contemplatione namque Creatoris hoc accepturi sunt, ut una semper mentis stabilitate perfruantur : nulla eos tunc mutabilitas dissipat, quia scilicet eorum cogitatio sibimetipsi semper indissimilis perseverat. Hoc ergo cum labore nunc conantes imitantur, quod post gaudentes in munere accipiunt. Cui se Propheta immutabilitati virtute amoris astrinxerat, cum dicebat : Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini. Huic Paulus unitati intentione adhæserat, dicens *Philip.* III, 13 : Unum autem, quæ oblitus, ad ea quæ ante sunt extentus, sequor ad palmam supernæ vocationis Christi.»

Et vos, filii Jacob, non estis consumpti. — Apte hæc cohærent cum eo quod præcessit, *q. d.* Ego sum Deus qui non mutor : sicut enim non muto minas, sententiam et vindictam in adulteros, perjuros, aliosque maleficos; ita vicissim non muto misericordiam quam patribus vestris promisi. Nam non consumpsi vos, cum juste id facere possem : «A diebus enim patrum vestrorum re-

cessistis a legitimis meis. » *Secundo*, *q. d.* Licet constanter malos oderim, vestra tamen peccata non punivi plane et omnino, uti merebantur : nec enim vos consumpsi, sed toleravi ex amore, quo constanter patres vestros vosque eorum filios prosequor, exspectans ut resipisceretis. Unde vos hortor ad pœnitentiam, dicoque : « Revertimini ad me, et revertar ad vos. » *Tertio*, Septuaginta vertunt : *Vos, o filii Jacob, non recessistis a peccatis patrum vestrorum*; Tigurina : *Vos, o filii Jacob, nequaquam desistitis*, alii : *Non facitis finem, non cessatis* (Hebræum enim כלה *cala* significat finire, complere, cessare, scilicet mè offendere, et irritare), *q. d.* Ego differo vindictam impiorum, exspectans vos ad pœnitentiam : at vos ex adverso peccata peccatis cumulatis. Facitis sicut pueri cervicosi, qui blande vocati a parentibus dorsum obvertunt, fiuntque duriores instar bubalorum, qui quo magis attrahuntur a bubalariis, eo magis renituntur et retrocedunt. Aut, *q. d.* Ego non mutor a bono ; vos autem non mutamini a malo : ego sum immutabilis in sanctitate ; vos immutabiles estis in perversitate. Ita Rupertus.

Vers. 7. 7. A LEGITIMIS MEIS, (a legibus meis ; Tigurina : *A statutis meis* ; Pagninus : *Ab institutis meis*) REVERTIMINI AD ME (per pœnitentiam), ET REVERTAR AD VOS — per gratiam, amicitiam, beneficentiam. Prior enim est pœnitentia peccatoris, quam sit ejus justificatio et reconciliatio cum Deo ; tamen prior est gratia excitans Dei, qua pulsat mentem peccatoris, ut revertatnr et pœniteat, quam sit ejus pœnitentia. Peccator enim jacet sopitus in somno, imo morte peccatorum, a qua excitari nequit, nisi per vocem et gratiam Dei cor tangentis et excitantis, sicut hic Judæos prævenit et excitat, dicens : « Revertimini ad me. » Ita hunc locum et similes explicat Concilium Tridentinum, *sess.* IV, cap. v, ubi docet : « Justificationis exordium in adultis, a Dei, per Christum Jesum, præveniente gratia sumendum esse, etc., ut qui per peccata a Deo aversi erunt, per ejus excitantem atque adjuvantem gratiam ad convertendum se, ad suam ipsorum justificationem, eidem gratiæ libere assentiendo et cooperando disponantur. » Et mox : « Unde in sacris litteris cum dicitur : Convertimini ad me, et ego convertar ad vos, libertatis nostræ admonemur. Cum respondemus : Converte nos, Domine, ad te, et convertemur, Dei nos gratia præveniri confitemur. » Peccator ergo ut a peccato resurgat, cum id non possit viribus suis, sed Dei, crebro oret : Converte me, Domine, ad te, et convertar.

Vers. 8. 8. SI AFFIGET HOMO DEUM. — Ita et Tigurina. Hebraice est קבע *kaba*, quod incertæ est significationis ; unde varie a variis vertitur. *Kaba* hebraice multa significat. *Primo*, Septuaginta et alii putant *kaba* per metathesin esse idem quod עקב *akab*, id est supplantavit, conculcavit, oppressit. Unde Septuaginta vertunt : *Si supplantabit homo Deum, quia vos supplantastis me*. Alludit ad nomen Jacob, *q. d.* Vos, o filii Jacob, imitamini patrem vestrum, sed perverse : Jacob enim rapuit jura primogenituræ Esau fratris sui, sed jussu matris, et voluntate Dei ; unde vocatus est Jacob, id est supplantator : vos vero mihi invito rapitis meas decimas et jura, unde inverso nomine voco vos *kabobæos*, non Jacobæos. *Secundo*, Pagninus et Vatablus *kaba* vertunt, *rapere*, *fraudare*, *extorquere*, *spoliare*. Unde Pagninus vertit : *Numquid rapiet homo quæ Dei sunt, quia vos rapuistis mea?* Vatablus : *Numquid spoliare debet homo Deum, quia vos spoliastis me*? Spoliat homo Deum, quando illius ministris subtrahit decimas, et alia ad victum necessaria. Aquila, Symmachus et Theodoretus vertunt : *Numquid homo fraudavit Deum?* scilicet suis decimis et juribus. *Tertio*, R. Abraham *kaba* vertit, *corrumpere*, *perdere*. *Quarto*, Syrus et Arabicus Alexandrinus vertunt : *Numquid opprimit homo Deum, sicut vos opprimitis me?* Et Arabicus Antiochenus : *Numquid homo opprimit Deum, quia vos expulistis* (projecistis, despexistis) *me? Quinto*, *kaba* Chaldæorum et Syrorum lingua, inquit S. Hieronymus, significat *affigere*. Omnes hæ versiones eodem collimant : sensus enim est, *q. d.* An æquum est, jus et fas, ut homo Deum suum contristet et affligat, perinde ac si eum clavo aut lancea configeret? contristet, inquam, defraudando decimas, quibus alendi erant ejus ministri ; quo fit ut illi ob paupertatem diffugiant, et Deum Deique cultum relinquant : itaque Dei religio et veneratio negligitur, calcatur, pessumdatur. Annon hoc Deum affligat, et quasi cruci affigat? Ita Remigius, Albertus, Hugo, Lyranus, Ribera et alii. Loquitur Deus humano more et anthropopathōs.

Mystice, S. Hieronymus (qui putat hunc esse sensum litteralem) hæc refert ad crucifixionem Christi : « Unde et nos, inquit, ante plurimos annos vertimus : Affiget, magis ad mysterium Dominicæ passionis, in qua homines crucifixerunt Deum, quam ad decimas ac primitias scripta referentes. » Porro iis quæ sequuntur hæc de cruce ita connectit, *q. d.* « Ut me affigeretis cruci, ut sceleratas manus injiceretis Deo vestro, multarum ante rerum meditatione fecistis, subtrahendo decimas et primitias, non dico sacerdotibus meis et levitis, sed mihi, qui eas per Mosen jussi dare, » *q. d.* Affixistis me olim sacrilegio decimarum, nunc affixistis me cruci ; ac per prius sacrilegium viam stravistis, et gradum fecistis ad posterius Christicidium.

Tropologice, omnis peccator dum peccat, peccato suo quasi sagitta in cœlum missa, Deum configit quantum in se est, juxta illud Apostoli, *Hebr.* VI, 6 : « Rursum crucifigentes Filium Dei, et ostentui habentes. » Hæc sane consideratio deberet hominem, etiam furentem, a scelere inhibere : Scis quo ruas, o infelix, dum ruis ad cædem, ad venerem? Ruis ad necem Christi, ut iterum Christum affigas cruci. Inhibe ergo gradum, ne tan-

tum nefas admittas : refrena iram, libidinem, etc., quia ira et libido sunt Christicidium, imo Deicidium. Quot verbera, quot maledicta, quot pollutiones committis, quot clavos adigis per corpus Christi, tot pugionibus cor ejus configis et perfodis.

In decimis. — Vide hic quam stricte Deus exigat decimas, quamque sentiat si eæ negentur, videlicet perinde ac si quis eum clavo, vel pugione transfigeret.

Et in primitiis. — Tigurina : *In magnificis donis.* Hebraice est תרומה *teruma*, id est elevatio, hoc est oblatio, quæ elevando offerebatur Deo, ut dixi *Exod.* XXIII, 27, ac præsertim primitiæ : hæ enim inter oblationes principem locum tenent. Vide hic rursum quam Deus gaudeat oblationibus fidelium, ac doleat si eæ desinant, aut minuantur.

Vs. 9. 9. Et in penuria maledicti estis. — Tigurina : *Exsecratione exsecrati estis;* Vatablus et Pagninus : *Maledictione ipsa vos estis maledicti.* Per maledictionem intelligit negationem pluviæ, indeque terræ sterilitatem, famem et penuriam : horum enim causa est Dei maledictio. Unde paulo post benedictionem huic maledictioni oppositam, vocat *pluviam* : « Si non aperuero, inquit, cataractas cœli, et effudero vobis benedictionem. » Sensus est, *q. d.* Maledixi vobis, vosque penuria et fame afflixi, *et*, id est quia, pari modo *me vos configitis*, et affligitis egestate et fame, negando decimas et oblationes; itaque fugatis sacerdotes, ac cultum meum evertitis. Idem eodem tempore questus est apud magistratus Nehemias, cap. XIII, 10, ubi suo jussu decimas sacerdotibus, et sacerdotes suis officiis temploque restitutos, enarrat.

Gens tota, — *q. d.* Non unus, non pauci, sed omnes et tota gens negant decimas : itaque me configunt (1).

Vs. 10. 10. Inferte omnem decimam, etc., et probate me super hoc, etc., si non aperuero cataractas (2). — Tigurina, *fenestras cœli*, id est ut explicat S. Hieronymus, si non effudero tam copiosam pluviam, ut cataractæ cœli apertæ esse videantur. Nota : *Cataractæ* vocantur ex alto defluentes aquæ tanta copia, impetu et fragore, ut ruere potius quam fluere videantur (Græci enim καταῤῥάττειν *defluere* dicunt) qualem Tibure cernimus Anienem, et quales esse in Ægypto Nili cataractas legimus, inquit Plinius lib. V, cap. IX. Hinc loca ipsa a quibus exeunt aquæ, et præsertim obices et repagula quibus retinentur et coercentur, vocantur cataractæ. Hebræi et Hieronymus ab Oleastro in *Genes.* VII, 11, censent vere has cataractas esse in cœlo, easque fuisse ruptas in diluvio tempore Noe, ita ut per illud cœlum discissum sit in foramina et fenestras, ut per eas ruerent aquæ, terramque mergerent et obruerent. Verum hoc est paradoxum, repugnans sacræ Scripturæ et physicæ. Est ergo hebræa figura et phrasis : Hebræi enim cœlum claudi dicunt, cum tenet vapores et nubes, ne in pluviam resolvantur et depluant; aperiri vero ac rumpi, cum aquæ e nubibus magna vi, fragore et impetu erumpunt, perinde ac si cataractas, id est obices objectos, puta ferreas portas, vel fenestras perfringerent. Sic et Latini in magnis imbribus, apertas esse cœli cataractas dicere solent. Unde illud *Psalm.* XLI, 8 : « Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum. » Similia sunt *Isai.* XXIV, 10, IV *Reg.* VII, 2. Vide dicta *Genes.* VII, 11.

Cataractæ cœli quæ ?

Et effudero (Pagninus, *evacuavero*) vobis benedictionem. — Tigurina : *Omnigenam benedictionem effundam. Benedictionem* vocat imbrem copiosum, humectantem et fecundantem agros, itaque producentem copiosam segetem et messem.

Ad abundantiam, — hebraice בלידי *belidai*, id est : *Usque ad non sufficientiam*, supple vasorum et horreorum, *q. d.* Tantam abundantiam frugum omnium dabo, ut non sufficiant vobis vasa et horrea, quibus illas excipiatis et recondatis : ita Vatablus. Unde Pagninus vertit : *Adeo ut non sint sufficientia vobis vasa*, uti contigit mulieri illi ab Elisæo benedictæ, cui lecythus tantum stillavit olei, ut omnia vasa commodato accepta impleret, adeo ut illa diceret filio : « Affer mihi adhuc vas; et ille dixit : Non habeo; stetitque oleum, » IV *Reg.* IV, 3. Esto ergo liberalis in Deum, Deique ministros, et senties vicissim Deum multo in te liberaliorem : nec enim liberalitate a creaturis suis se vinci sinit Creator. Hinc *secundo*, melius et simplicius hebræum *belidai*, id est *non sufficientia*, cum sit unum nomen, idem est quod *abundantia* : abundantia enim opponitur sufficientiæ, *q. d.* Dabo vobis imbres et fruges, non ad sufficientiam, sed ad abundantiam. Unde Arias vertit : *Ultra sufficiens* : hebræum enim בלי *beli* subinde significat, *absque, præter*. Sicut ergo dicimus : Vidi formicas absque numero, id est innumerabiles, sic Deus promittit hic imbrem *belidai*, id est absque sufficientia, vel præter sufficientiam, id est plusquam sufficientem, puta abundantem et copiosum. Aut certe *beli*, hic in compositione est mere encliticum, tantumque ornatus causa additur voci *dai*, id est sufficientia,

(1) Verba הגוי כלו *hagoui coulo*, Septuaginta vertunt, τὸ ἔτος συνετέλεσθη, *annus completus est.* J. F. Schleusner in *Opusculis criticis*, ait pag. 451 : « Videntur reddidisse τὸ ἔθνος συντέλες, hoc est *gens tota,* ad hodiernam lectionem in textu hebraico. Sed postmodum ab imperito scriba ἔθνος mutatum est in ἔτος. Postquam autem ἔθνος mutatum fuit in ἔτος, ex consequente mutatum deinde fuit συντέλες in συντέλεσθη, et adjuncta sunt ista sequentibus, ut sensus aliquis esset congruus. Cæterum vetustissimus est ille librarii error, siquidem jam Hieronymi tempore ἔτος pro ἔθνος legebatur.

(2) Ostendit Deus, ut recte observat Sanctius, unde Judæorum agris provenerit tam gravis et diuturna calamitas. Jubet autem certum aliquod illius rei experimentum capi : illud autem erit non obscurum, si contra quam fecerunt hactenus, omnem decimam quæ debetur ex lege, in templi horreum, id est ad ministrorum alimentum et sumptus, sine ulla fraude et detractione conferant.

copia, abundantia. A *dai* enim Deus vocatur שדי *saddai*, id est *cornucopiæ*, ditissimus, abundantissimus, munificentissimus. Unde R. Saadias : « Deus, inquit, dicitur *Saddai*, eo quod ipse abundet, adeo ut sua abundantia omnes omnium creaturarum defectus expleat. » Hoc secuti videntur Septuaginta; vertunt enim : *Usque dum sufficiat;* et Chaldæus : *Adeo ut dicatis : Satis est.* Hebræus enim *dai*, id est sufficientiam, vocat copiam et abundantiam, ut vertit Noster.

Nota : Judæi Babylone redeuntes erant pauperes ; hinc negabant decimas. Pauperes enim ex angusta re familiari contrahunt angustum cor : unde fiunt parci, sordidi, avari, furaces, ac præsertim jura Ecclesiæ debita vel negant, vel carpunt et minuunt. Quocirca sapienter Salomon deprecatur tam paupertatem quam divitias, *Proverb.* XXX, 8 : « Mendicitatem, ait, et divitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo necessaria : ne forte satiatus illiciar ad negandum, et dicam : Quis est Dominus ? aut egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei. » Durum enim telum est necessitas. Quocirca Deus huic eorum malo et miseriæ occurrens, angustum eorum cor elidit et dilatat, docens, si liberales sint in Deum et sacerdotes, percepturos a Deo benedictionem rerumque abundantiam. Sciatis, inquit S. Hieronymus, vos perdidisse abundantiam, quia fraudastis me parte mea. Moneo igitur ut reddatis mihi mea, et ego restituam vobis vestra. Idem iisdem eodem tempore promisit Aggæus cap. II, 20, et Zacharias cap. II, 4. Scripsit de reddendis decimis S. Augustinus serm. 219 *De Tempore*, tom. X, ubi inter cætera citans hæc Malachiæ verba, ex eo hæc colligit axiomata. *Primum* : « Decimæ sunt tributa egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina sacerdotibus. » *Secundum* : « Non eget Dominus Deus, non præmium postulat, sed honorem. » *Tertium* : « Primitias rerum et decimas dignatur petere, et negas avare ? » *Quartum* : « Quid faceres, si novem partibus sibi sumptis, tibi decimam reliquisset ? » *Quintum* : « Quod certe jam factum est, cum messis tua pluviarum benedictione subtracta, jejuna defecit ; et vindemiam tuam aut grando percussit, aut pruina decoxit. Quid avide supputas ? Novem tibi partes retractæ sunt, quia decimam dare noluisti. Hæc est enim Domini justissima consuetudo, ut si tu illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceris. » *Sextum* : « Dabis impio militi, quod non vis dare sacerdoti. » *Septimum* : « Decimæ ex debito requiruntur, et qui eas dare noluerit, res alienas invasit. » *Octavum* : « Quanti pauperes in locis ubi ipse habitat, illo decimas non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni judicis apparebit : quia a Domino pauperibus delegatam, suis usibus reservavit. » *Nonum* : « Ecce annus jam finitus est, redde Domino pluenti mercedem. » *Decimum* : « Non de tuo aliquid exigit, quod refundas, » sed suum, imo sui partem decimam reposcit. Vide de decimis Concilium Tridentinum, *sess.* XXV, cap. XII, et ea quæ dixi in *Deuter.* cap. XIV, in fine, et *Numer.* XVIII, in fine.

Decem de decimis iomata S. Augustini.

11. INCREPABO (id est prohibebo quasi increpans (est catachresis) DEVORANTEM, — scilicet segetes vestras, puta locustam (1), *q. d.* Præcipiam locustis, easque cohibebo, ne depascantur vestras fruges, ne vastent vestra sata. Unde explicans subdit : « Et non corrumpet fructum terræ vestræ. »

12. ERITIS ENIM VOS TERRA DESIDERABILIS. — *Primo*, Septuaginta subintelligunt *sicut*, unde vertunt : *Vos eritis sicut terra voluntaria*, id est volita et desiderabilis, *q. d.* Eritis virentes, florentes, prosperi, abundantes omnibus frugibus et opibus. Ita Cyrillus, aut, ut Vatablus, *q. d.* Vos eritis homines habitantes terram fertilissimam et amœnissimam.

Secundo, potest esse epexegesis; *vos*, id est terra vestra erit *desiderabilis*; Tigurina, *optata*, *q. d.* Omnes gentes optabunt habitare in terra vestra, utpote benedicta a Deo, ideoque frugibus abundante. Ita S. Hieronymus, Remigius, Hugo, Lyranus.

Tertio, hebraice ad verbum est : *Vos eritis terra* חפץ *chephets*, id est voluntatis, complacentiæ, desiderii, in qua scilicet complacebit sibi Deus, quamque benedicet, bonisque omnibus cumulabit : quia enim vos obeditis Deo, eumque colitis dando ei decimas et primitias, hinc vicissim Deus sibi complacebit in vobis, ac propter vos in terra vestra, ut per eam ejusque fertilitatem vos locupletet et beet. Unde Chaldæus vertit : *Habitabitis in terra domus majestatis meæ, et fiet in ea voluntas mea, dicit Dominus*, *q. d.* Quia vos facitis voluntatem meam, hinc vicissim voluntas et complacentia, indeque beneficentia mea effundet se in vos et in terram vestram, in eaque commorabitur et conquiescet. Sic Judæa a Daniele, cap. XI, 16, vocatur « terra inclyta, » hebraice צביה *tsebiia*, id est *gloria*, decor, voluntas, beneplacitum, desiderium, res dilecta et grata instar capreoli. Vide ibi dicta.

Allegorice, Ecclesia et anima sancta est terra *chephets*, in qua scilicet sibi complacet Deus, juxta illud *Isai.* LXII, 2 : « Videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum, et vocabitur tibi nomen novum quod os Domini nominavit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra Derelicta, etc., sed vocaberis Voluntas mea in ea, et terra tua inhabitabitur : quia complacuit Domino in te. » Eadem in *Cant.* II, 9, vo-

(1) Sed fieri potest, ut ait S. Hieronymus, ut agris irrigantibus pluviis sit quidem fertilitas, verum aut locusta, aut bruchus, aut ærugo, aut eruca destruant, et labores hominum pereant, propterea jungit et dicit : « Increpabo, » etc.

catur *tsebiia*, id est caprea amabilis et gratiosa, quia sponsus ejus est Christus gratiosissimus, ut capreolus : « Similis, inquit, est dilectus meus capreæ, hinnuloque cervorum. » Et vers. 17 : «Revertere, similis esto, dilecte mi, capreæ, hinnuloque cervorum super montes Bethel. » Et cap. IV, 5 : « Duo ubera tua, sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur umbræ. » Et *Jerem.* III, 19 : « Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium ? » Hebraice est hæreditatem צבי צבאות *tsebi tsiboth*, id est *gloriæ caprearum*, vel jucunditatis jucunditatum, id est summe amabilis, charissima et jucundissima.

Vers. 13. 13. INVALUERUNT SUPER ME, — id est contra me. Redit Propheta ad blasphemiam Judæorum, cap. II, vers. ult., quia frequens erat in ore eorum. Pro *invaluerunt* hebraice est חזקו *chazcku*, id est roborata sunt. *Primo*, quia contentiose, valide et clamose persistitis, imo crescitis in vestra blasphemia, jugiterque illud mihi occlamatis : « Vanus est qui servit Domino : » ita Lyranus et a Castro. *Secundo*, quia hæ vestræ assiduæ et rixosæ blasphemiæ mihi valde graves et molestæ accidunt, meque quasi lapide molari aggravant et opprimunt : ita S. Hieronymus, Remigius, Haymo et Arias. *Tertio*, Tigurina vertit : *Superant me verba vestra*, quia scilicet vos vestris clamoribus et blasphemiis plures avertitis a me, quam Prophetæ mei suis concionibus ad me convertant : sicut hæretici plures pervertunt, quam catholici convertant. Omnes enim naturaliter propendent, imo ruunt in libertatem carnis quam prædicant hæretici, et abhorrent a continentia et vitæ severitate, quam prædicant catholici (1).

ET DIXISTIS : QUID LOCUTI SUMUS CONTRA TE? — Hebraice נדברנו *nidbarnu*, utpote in *niphal*, significat assiduam et continuam locutionem. Unde Chaldæus vertit : *In quo multiplicavimus sermones contra te?* Audi eorum murmura contra Dei providentiam, justitiam et sanctitatem.

VANUS EST QUI SERVIT DEO. — Tigurina : *Frustra servitur Deo*; Chaldæus : *Mihi lucratur qui colit coram Domino*, nimirum :

Vulgus amicitias utilitate probat.

Mundani Vanus ergo, id est indonatus, irremuneratus, quia nullum servitutis suæ recipit lucrum aut præmium. Hoc est judicium mundi, quo mundani vanos censent viros pios, justos, sinceros, austeros, præsertim cum vident eos depauperari, despici, deprimi, affligi : quia vera bona virtutis et gloriæ æternæ ignorant; sed omnia metiuntur præsenti aspectu, sensu et gustu, uti faciunt pueri, porcelli et bruta. Ac proinde ipsimet vani sunt, quia nonnisi caducis et vanis pascuntur. Ita uxor Job ei afflicto insultabat, dicens : « Adhuc tu permanes in simplicitate tua ? benedic Deo, et morere. » Cui sapienter Job, æque ac generose respondit : « Quasi una de stultis mulieribus locuta es. Si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non suscipiamus ? » *Job* II, 10. Sic Tobiam, occasione officii sepulturæ excæcatum, irridebant cognati, dicentes cap. II, 15 : « Ubi est spes tua, pro qua eleemosynas et sepulturas faciebas? Tobias vero increpabat eos, dicens : Nolite ita loqui, quoniam filii sanctorum sumus, et vitam illam exspectamus quam Deus daturus est his qui fidem suam nunquam mutant ab eo. » Sane si justi non haberent spem alterius et melioris vitæ, vane se affligerent, et frustra aliorum afflictiones sustinerent. Nam, ut ait Apostolus, I *Corinth.* XV, 19 : « Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Nunc autem quia speramus aliam vitam, beatam et æternam, pro modicis vitæ hujus tribulationibus, hinc feliciores sumus omnibus hominibus. Ita S. Casimirus dux Lithuaniæ, et filius Casimiri regis Poloniæ, cum in morbum incidisset, medicique assererent ab eo liberari non posse, nisi uxorem duceret, respondit : « Eligo virgo mori : non enim novi aliam vitam, nisi cœlestem immortalitatem. » Quocirca ne virginitatis propositum infringeret, maluit occumbere, fierique Deo castitatis victima, ut in æternum cum Deo et Agno, angelus inter angelos viveret. Ita habet ejus Vita.

(pietatem censent vanitatem.)

QUIA AMBULAVIMUS TRISTES. — Hebraice קדורנית *kedorannit*, id est, ut Tigurina, *pullati*, atrati, quasi mœsti, afflicti et pœnitentes; Pagninus, *humiles*; Septuaginta, *supplices*; Chaldæus, *in depressione spiritus*. Unde per antithesin subditur :

15. ERGO NUNC BEATOS DICIMUS ARROGANTES, — qui audent omnia, ideoque se extollunt, et dominantur modestis, eosque calcant et affligunt, uti quotidie videmus. Vers. 15.

SIQUIDEM ÆDIFICATI SUNT, — id est prolibus, et simul domibus, villis, opibus, deliciis, honoribus aucti sunt impii. Est hebraismus.

TENTAVERUNT DEUM, — id est ad iram provocaverunt. Unde Septuaginta vertunt : *Restiterunt Deo*. *Secundo*, magis genuine et nervose, *tentaverunt*, hebraice בחנו *bachanu*, id est probaverunt Deum, *q. d.* Impii suis sceleribus non contenti, alia, aliis, et numero, et gravitate enormia addiderunt, ad hoc, ut experirentur an esset numen scelerum vindex. Voluerunt ergo sua audacia et improbi-

(1) Vaticinii vers. 13-18, et cap. IV, 1-6, contenti argumentum congruit cum illo cap. II, 17 — III, 6. Mali enim illi qui Messiam desiderabant, ut gentes puniret, priori illa reprehensione et comminatione non sunt emendati, sed audacius Deum injustitiæ accusabant, provocantes ad experientiam omnibus manifestam Judæos omni cultu suo quo Deum prosequuntur, nullum referre emolumentum, gentes vero, præcipue Persas petulantes peccatores felici rerum conditione uti responsum divinum retorquet has querelas in ipsos querulos, et edicit pœnas non adeo ethnicis, sed improbis Judæis imminere, atque amplius exponit præsidium divinum, quod tempore hujus supplicii probis obtinget. (Ackermann.)

tate movere Numini bilem, ut viderent an concitaretur ad se vindicandum. Verum cum viderent non esse vocem, neque sensum, Deumque nullam iræ, nullam vindictæ dare significationem; sed ex adverso se impune peccare, liberos esse ab omni pœna, imo omnia sibi ex voto fluere et prospere succedere, tunc velut victores, imo debellatores Numinis, quasi nullum esset, vel impotens ad vindicandum, securi in sua impietate vivere, luxuriari et lascivire cœperunt. Ita a Castro.

Vers. 16. 16. TUNC LOCUTI SUNT, — *q. d.* Tunc justi et pii sibi contra blasphemos et atheos defendendam susceperunt Dei causam, puta providentiam et justitiam, atque ad id se mutuo cohortati sunt, nimirum asserendo illa quæ a patribus et e Scriptura didicerant, scilicet Deum in hac vita multa dissimulare et impunita relinquere, ut acrius et plenius ea puniat in futura, utque in die judicii generalem in omnes exerceat justitiam. Ita S. Hieronymus et passim alii, uno excepto Aria, qui vertit : *Tunc vastati sunt timentes Dominum,* scilicet ab impiis et atheis impune eos invadentibus : quia, inquit, hebraice דבר *dibber*, id est loqui, subinde significat vastare, perdere, ut *Psalm.* II, 5, et II *Paral.* XXII, 10. Unde דבר *deber* significat pestem et mortem.

ET ATTENDIT DOMINUS. — Aliqui putant hæc esse verba piorum, quæ scilicet ipsi locuti sunt ad defendendam Dei providentiam, *q. d.* Deus non negligit, sed attendit dicta et facta tam justorum, quam iniquorum eaque in libro memoriæ suæ conscribit, ut in die judicii ea depromat, publiceque legat et judicet. Ita Lyranus et Clarius.

Melius alii censent esse verba Prophetæ, *q. d.* Deus tam impiorum blasphemias, quam piorum apologias attendit, easque in libro monumenti, id est memoriæ, conscripsit, idque in gratiam piorum timentium se et cogitantium nomen ejus, qui scilicet nomen et gloriam Dei assidue cum veneratione cogitant, invocant, prædicant et celebrant, ut in die judicii eorum erga se fidem, religionem et pietatem toti mundo ostendat et æterna corona premiet. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Hugo et alii.

Nota : *Liber monumenti* est liber memoriæ, ut habent Hebræa et Græca. Syrus et Arabicus Antiochenus vertunt : *Scriptus est liber recordationis;* Arabicus Alexandrinus : *Audivit Dominus hoc, et scripsit librum in quo est hoc, et fecit illum memoriam* (recordationem) *coram omnibus timentibus Dominum, ut timeant nomen ejus.* Deus enim in sua memoria, quasi in libro monumenti annotat et conscribit singulorum hominum dicta et facta, ut in die judicii ea ex illo legat coram omnibus hominibus et angelis, ac cuique pro meritis vel demeritis præmium vel pœnam decernat. Unde de eo ait Daniel, cap. VII, 10 : « Judicium (id est Deus judex cum sanctis, quasi suis assessoribus) sedit, et libri aperti sunt. » Et Joannes *Apocal.* XX, 12 : « Libri aperti sunt, et alius liber apertus est qui est vitæ; et judicati sunt mortui ex his quæ scripta sunt in libris, secundum opera ipsorum. » Vide ibi dicta. Hic ergo « liber timentium Deum, » est liber prædestinationis, qui alibi vocatur « liber Dei. » Unde *Exodi* XXXII, Moses ait Deo : « Aut dele me de libro tuo quem scripsisti; » et « liber viventium, » ut *Psalm.* LXVIII, 29 : « Deleantur de libro viventium. » Idem vocatur « liber cœli. Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlo, » *Luc.* X, 20. Idem a S. Joanne in *Apocal.* crebro vocatur « liber vitæ » : quia in eo Deus sanctos et electos conscripsit ad vitam æternam. Hic vero vocatur « liber monumenti; » hebraice זכרון *ziccaron*, id est memoriæ, hoc est mentis divinæ; quod electi illi semper obversentur, utpote quos Deus peculiari amore, favore et cura prosequitur, ut illos suo tempore in regnum suum transferat. Sic *Deuter.* cap. XXXII, 43, ait Deus : « Nonne hæc condita sunt apud me, signata in thesauris meis? » scilicet in libris memorialibus, puta in archivis mentis divinæ. Ita S. Cyrillus : « Scribitur, inquit, liber memoriæ timentibus Deum, quos ait fore sibi familiares, et intimos tempore acquisitionis, cum scilicet Christus descendet e throno majestatis comitantibus angelis, et statuet oves ad dextram, hædos ad sinistram. » Nec enim in Deo proprie est memoria, quæ est præteritorum : Deo enim nihil præterit, sed omnia sunt quasi præsentia. Loquitur ergo humano more : quia enim res præteritæ apud homines in memoria conservantur, hinc idem tribuit Deo. Mentem ergo Dei omnia cognoscentem vocat memoriam, quatenus ipse ea quæ nobis præterita sunt cognoscit, et in se recondit, ac in sua notitia conservat. Unde S. Augustinus, in *Psalm.* LXXXVII : « Tunc, inquit, dicitur Deus meminisse, quando facit; tunc oblivisci, quando non facit. Nam neque oblivio cadit in Deum, quia nullo modo mutatur; neque recordatio, quia non obliviscitur. » Idem, lib. X *Confess.* cap. XIV : « Memoria, ait, quasi venter est animi, etc. Forte ergo sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur. » Deus autem nullius recordatur, nec quidquam extrahit latens de ventre et sinu memoriæ utpote, qui omnia actu intuetur et videt. Rursum dicitur hic liber memoriæ, quia ad memoriam, famam et gloriam æternam transcribet sanctos, juxta illud *Psalm.* CXI, 6 : « In memoria æterna erit justus; » cum omnis gloria et pompa impiorum et mundi transeat instar fumi, juxta illud *Psalm.* IX, 8 : « Periit memoria eorum cum sonitu. » Et *Psalm.* XXXIII, 17 : « Perdidit de terra memoriam eorum. » Vis ergo memoriam et nomen æternum, quære illud non apud homines, sed apud Deum; non in terra, ubi omnis memoria finietur cum sæculo, sed in cœlo, juxta illud *Sapientiæ*, cap. VIII, 13 : « Habebo per hanc (sapientiam scilicet practicam, hoc est virtutem) immortalitatem et memoriam

æternam. » Et *Sapient.* IV, 1 : « O quam pulchra est casta generatio cum claritate! immortalis est enim memoria illius. » Et *Eccli.* XXIV, 28, ait Sapientia : « Memoria mea in generationes sæculorum. » Porro quid præmii in hoc libro monumenti Deus decreverit piis et justis subdit, dicens:

Vers. 17. 17. ET ERUNT MIHI, AIT DOMINUS, IN PECULIUM, etc. — Alludit ad libros memoriæ puta ad annales et diaria regum, de quibus *Esther* II, 23, in quibus scripta fuerunt merita Mardochæi; ob quæ eum exaltavit Assuerus. Sic Pontifex habet librum memoriæ, in quo merita prælatorum scribit, quos ad episcopatum vel cardinalatum evehere destinat.

IN DIE QUA EGO FACIO (id est faciam, scilicet judicium) IN PECULIUM, — *q. d.* In die judicii timentes me, meamque providentiam credentes et propugnantes, erunt mihi in peculium, id est in populum proprium et peculiarem mihi dicatum, et ex mei visione ac fruitione beatum. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Lyranus et alii. Nota : Pro *peculium* hebraice est סגלה *segulla*, id est portio selecta, res rara et chara, thesaurus pretiosus, cimelium præstans. Alludit ad *Exod.* XIX, 5 : « Eritis mihi in peculium de cunctis populis. » Vide ibi dicta. Sicut enim in lege veteri Israelitæ fuerunt peculium, id est hæreditas Dei, et populus a Deo electus ex omnibus gentibus : ita in lege nova peculium Dei sunt christiani et justi per gratiam, qui proinde in cœlo erunt peculium Dei per gloriam, possessi a Deo, et vicissim possidentes Deum, quod ultimum hic proprie intendit Malachias : agit enim de die judicii, deque præmiis sanctorum.

Sancti sunt peculium Dei.

Aliter ergo hic sumitur peculium, quam apud veteres Romanos et jurisconsultos. Peculium enim, inquit Festus, a *pecore* dicitur, estque quidquid alicujus labore et industria comparatum et lucrifactum est. Et proprie servorum est, sicut pecunia patrumfamilias et nobilium. Unde apud majores omne patrimonium dicebatur *peculium*, quia pecoribus universa eorum substantia constabat. Ulpianus *De peculio*, lib. *Depositi* : Peculium, ait, dictum est quasi *pusilla pecunia*, sive pusillum patrimonium. Peculium autem Tubero sic definivit, quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur. Florentinus in lib. *Peculium*, ff. *De Peculio* : Peculium, inquit, in eo consistit, quod parsimonia sua quis sibi paravit, vel officio meruit a quolibet sibi donari, idque velut proprium patrimonium servum suum habere quis voluit. Hinc Celsus in lib. *Si chorus*, ff. *De Legatis*, III, scribit pecuniam sine peculio, id est sine fructu et lucro, fragilem esse. Hic vero peculium sumitur pro hæreditate selecta, et thesauro raro charoque. Electi tamen possunt dici peculium Christi priori significatione, quia labore et pretio sanguinis Christi, qui propter eos servilem naturam assumpsit, empti sunt, juxta illud : « Empti estis pretio magno, glorificate et portate Deum in corpore vestro, » I *Corinth.* VI.

Peculii etymon et usus.

Electi sunt peculium Christi.

Ingens hæc erit gloria sanctorum, quod sint futuri peculium et cimelium Dei, sicut reprobi erunt mancipia et peculium diaboli, juxta illud Christi : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, » *Matth.* XXV, 41. Hinc hoc peculium ab Apostolo vocatur sors sanctorum, regnum Christi et familia Dei : « Gratias, inquit, agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, » *Coloss.* I, 12. Et : « Cum tradiderit regnum Deo et Patri, » I *Corinth.* XV, 24. Et : « Jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, » *Ephes.* II, 19. Hoc prævidens Isaias, cap. XLIV, 5 : « Iste, inquit, dicet : Domini ego sum; et iste vocabit in nomine Jacob; et hic scribet manu sua, Domino; et in nomine Israel assimilabitur. » Porro Deus hoc suum peculium, puta sanctos et beatos, exornat longe magis, quam paterfamilias colat suum peculium, aut rex vel regina ornet suum cimelium. Cum enim eos habeat in summo amore, æque ac honore, hinc eos omni lætitia, opulentia, felicitate, imo seipso cumulat et beat.

Iidem sunt sors sanctorum.

Unde S. Augustinus, lib. X *De Civit.* cap. VII : « Merito, ait, illi in cœlestibus sedibus constituti, immortales et beati, qui creatoris sui participatione congaudent, cujus æternitate firmi, cujus veritate certi, cujus munere sancti sunt. » Et in *Psalm.* LXXXVII, sub finem explicans illud : *Sicut lætantium omnium* (vel, ut ipse legit, *jucundatorum*) *habitatio est in te* : « Similes, inquit, ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Ibi totum negotium nostrum non erit nisi laudare Deum et frui Deo. Et quid alium quæremus, ubi solus sufficit per quem facta sunt omnia? Habitabimur et habitabimus; subjicientur illi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Beati ergo qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Hoc uno beati otioso negotio. » Et in *Soliloq.* cap. XXXV : « O quam gloriosum est regnum, in quo tecum, Domine, regnant omnes sancti amicti lumine sicut vestimento, habentes in capite suo coronam de lapide pretioso! O regnum beatitudinis sempiternæ; ubi tu, Domine, spes sanctorum, et diadema gloriæ, facie ad faciem videris a sanctis, lætificans eos undique in pace tua, quæ exsuperat omnem sensum! Ibi gaudium infinitum, lætitia sine tristitia, salus sine dolore, via sine labore, lux sine tenebris, vita sine morte, omne bonum sine omni malo. Ubi juventus nunquam senescit, ubi vita terminum nescit, ubi decor nunquam pallescit, ubi amor nunquam tepescit, ubi sanitas nunquam marcescit, ubi gaudium nunquam decrescit : quoniam ibi summum bonum possidetur, quod est videre semper faciem Domini virtutum. Felices

Descriptio felicitatis beatorum.

igitur, qui de naufraga vita præsenti, ad tanta gaudia jam pervenire meruerunt : infelices heu! nos et miseri, qui per hujus maris magni fluctus procellosasque voragines navem trahimus, ignorantes an ad portum salutis pervenire valeamus! Infelices, inquam, quorum est vita in exsilio, via in periculo, finis in dubio, » etc.

Et parcam eis. — *Parcere* apud Latinos proprie significat, parum tangere, abstinere, veniam dare, ultionem remittere. Hinc per antiphrasin dictæ sunt Parcæ, quod nemini parcant, quas gentiles tres esse finxerunt, Clotho, Lachesin et Atropon, easque Cicero, lib. III *De Natura deor.*, Erebi et noctis filias, fataque esse censet, quod nascentibus hominibus bonum malumque conferant. Unde est illud Cleanthis :

Parcæ quæ et quales?

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Fingunt eas vitæ hominum præesse, et nendo eam ducere instar fili et staminis. Nam,

Clotho tenet fusum, Lachesis net, et Atropos occat.

Unde Virgilius, *eclog.* IV :

Concordes stabili fatorum numine Parcæ.

Sic hic sumi potest, *q. d.* Ego parcam præteritis vestris peccatis, utpote jam per pœnitentiam vestram et meam condonationem obliteratis, et æterna oblivione sepultis, nec ullam de eis vindictam aut pœnam sumam. Quocirca quidquid triste est, quasi sævas Parcas et fata ab eis arcebo et propellam. *Secundo*, parcere idem est quod conservare : et tunc in præterito habet parsi, ait Donatus; nam alias habet peperci. Ita Plautus in *Aulul.* : « Festo die, ait, si quid prodegeris, profesto egere liceat, nisi peperceris. » Et Virgilius lib. X *Æneid.* :

Argenti atque auri memoras quæ mille talenta.
Natis parce tuis (parce, *id est conserva.*)

[P]arcere [...]o mi-[...]ereri.

Hinc Cicero, orat. *pro Quintio*, opponit parcere et perdere, quasi contraria : « Jugulare civem, inquit, ne jure quidem quisquam bonus vult : mavult enim commemorare se, cum posset perdere, pepercisse; quam cum parcere potuerit, perdidisse. » Idem *pro Cœlio* opponit parcere et spoliare : « Parcat, inquit, juventus pudicitiæ suæ, ne spoliet alienam. » Sic hic sumitur. Unde Septuaginta vertunt : *Eligam eos*; alii : *Miserebor eorum*; alii : *Indulgens ero in eos*. Hebræum enim חמל *chamal* significat affectum pietatis, misericordiæ, indulgentiæ, quo v. g. pater amat filium, ejus miseretur, ei indulget, eum tuetur, fovet, nec ullo malo affligi sinit. Sic enim Deus tuebitur et servabit electos suos in die judicii, cum non sinet eos affligi damnationis sententia, igne, vel ulla re alia, qua affligentur damnati, etiamsi electorum fuerint parentes filii, cognati, amici. Est ergo metalepsis, *parcam*, id est miserebor, et tuebor eos a communi maledictione, qua feriam improbos. Quos enim amamus, et quorum miseremur, eis in communi clade parcimus. Unde Theodoretus : Parcam, inquit, id est illos mihi vindicabo, et liberabo e manu implorum. Sic sumitur parcere, II *Reg.* XXI, 7 : « Pepercit rex Miphiboseth filio Jonathæ : » *pepercit*, id est pio miserationis affectu eum complexus est, eum quasi pupillum in suam curam suscepit, fovit, aluit quasi Jonathæ sibi amicissimi filium. Nec enim Miphiboseth peccaverat, ut ei David peccatum condonaret, et proprie parceret. Et *Ezech.* XVI, 5 : « Non pepercit super te oculus, » id est nullus tui misertus est.

Duo generalia electorum præmia significat hic Propheta : *prius*, quod erunt peculium, id est populus peculiaris Dei, ideoque ab eo cumulabuntur omni honore, decore, felicitate et gloria. *Secundum*, quod parcet eis, id est amovebit ab eis metum damnationis, gehennæ, omnisque mali, eosque certos et securos faciet, quod in æternum erunt beati, nihilque unquam doloris vel mali sentient; sicut ex adverso damnatorum duplex erit pœna : *prior*, carentia omnis solatii et boni; *posterior*, abundantia omnis miseriæ, tormenti et mali. Ingens enim erit gaudium beatorum, quando videbunt se liberari a crepitantibus gehennæ incendiis, cæterisque malis horrendis, quibus videbunt involvi impios tot et tantos, præsertim quia videbunt se eadem aliquando per peccata sua meruisse, in eaque reipsa casuros fuisse, nisi Deus eos liberasset. Quocirca canent : « Misericordiæ Domini, quia non sumus consumpti, » quia non sumus damnati : « Nisi Dominus adjuvisset me, paulo minus habitasset in inferno anima mea. » Et canticum Mosis : « Cantemus Domino : gloriose enim magnificatus est : equum et ascensorem dejecit in mare : » liberavit nos de manu Pharaonis, id est diaboli peccati et gehennæ, *Exod.* XV, 1. Et canticum Agni, dicentes : « Magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens : justæ et veræ sunt viæ tuæ, Rex sæculorum. Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? » *Apocal.* cap. XV, 3.

Duplex præmium beatorum.

18. Et convertemini et videbitis, — *q. d.* Vos, o impii, negantes Dei providentiam, in die judicii mutabitis sententiam, licet sero et coacte : videbitis enim et reipsa sentietis, quantum intersit inter justum et impium, quando videbitis hunc igni æterno, illum paradiso cœloque addici, uti fusius explicat Malachias cap. seq. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Ribera et alii. Vers. 18.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit describere diem judicii, in quo desinet impiorum felicitas, et incipiet eorum infelicitas; atque ex adverso desinet piorum infelicitas, et incipiet eorum felicitas nunquam finienda. Tunc ergo Deus, qui in hac vita impiorum scelera dissimulavit, et pios ab eis affligi permisit, assumet judicium, ostendetque se esse Deum judicii, ac illum diem judicio universali hominum omnium ab æterno præfinivisse, ideoque in hoc mundo permisisse pios ab impiis vexari, ut horum improbitas, illorum virtus in die illo decretorio declaranda, et gloria cœlesti præmianda, coram toto mundo enitesceret : Orietur, *inquit*, vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ, etc. Et calcabitis impios. *Hinc secundo, vers. 4, monet ut legem Dei custodiant, eo quod per eam sint judicandi, ideoque asserit se ante diem judicii præmissurum Eliam, qui ipsos ad legis custodiam exstimulet, ut judicis non iram et anathema maledictionis, sed clementiam et remunerationem æternam experiantur* (1).

1. Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus : et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem, stipula : et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem et germen. 2. Et orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus : et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. 3. Et calcabitis impios, cum fuerint cinis sub planta pedum vestrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum. 4. Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta et judicia. 5. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis. 6. Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum : ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.

Vs. 1. 1. Ecce enim dies. — Τὸ *enim* dat causam præcedentium, *q. d.* In die judicii videbitis quid intersit inter pium et impium, nec pios vane et frustra servivisse Deo. Ecce enim dies veniet, qui impios cremabit, sicut ignis stipulam; piis autem orietur sol justitiæ. Dies hic est dies judicii extremi : hujus enim diei præcursor erit Elias. Ita S. Hieronymus, Cyrillus, Theodoretus, Remigius, Lyranus et alii, uno excepto Aria, qui per *diem* accipit diem quo Christus et christianismus orbi illuxit : ille enim impiis fuit quasi caminus, eorum impietatem manifestans, redarguens et comburens; piis vero fuit quasi sol justitiæ, et sanitas, tum mentis, tum corporis. Sed hoc præposterum est, et mysticum.

(1) Vaticinia sua adeoque totam prophetiarum seriem absolvit Malachias ultimus Prophetarum, prophetando de secundo Christi adventu.

Primo, describit sortem futuram, *primo*, impiorum tristissimam et exstirpatoriam, 1; *secundo*, proborum lætissimam et victricem, 2, 3.

Secundo, interim vero dum adveniat dies illa adhortatur ad legem Moysis observandam totaliter a Judæis tunc temporis viventibus, et a christianis etiam quoad partem moralem, 4.

Tertio, prædicitur Eliæ, *primo*, prævius ad hunc judicii diem adventus, 5; *secundo*, opus ejus prospere successurum, 6.

Succensa — igne, tum spirituali et mystico, puta ardenti ira et ultione Christi judicis, qua impios a piis separabit, eosque ad tartara damnabit et præcipitabit, juxta illud *Daniel.* vii, 9 : « Thronus ejus flammæ ignis, rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus : millia millium ministrabant ei; et decies millies centena millia assistebant ei : judicium sedit, et libri aperti sunt : » ita S. Hieronymus, Remigius et Clarius; tum vero et proprio, puta igne conflagrationis mundi, qui præibit judicium, et igne inferni, qui statim post judicium damnatos in gehennam convolvet, et celerrime abripiet quasi stipulam. Ignis enim conflagrationis secernet impios a piis; tum quia eos gravius uret, gravioremque necem et stragem pro demeritis inferet quam piis; tum quia separabit eos loco et statu in die judicii, ut ad sinistram judicis, quasi hædi mactandi consistant, ibique eis quasi carnifex assistet, ut post judicis sententiam illico eos in tartara quasi turbo deturbet : ita Lyranus et Vatablus. Huc allusit Apostolus, I *Corinth.* iii, 13, cum diem judicii describens ait : « Uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur : et uniuscujusque opus quale sit ignis probabit. » Vide ibi dicta.

Dies judicii igne succensa duplici.

Moraliter, nota impios suis peccatis succendere sibi hunc ignem, ut docet Isaias cap. L, 11 : « Ecce, inquit, vos omnes accendentes ignem, accincti flammis : ambulate in lumine ignis vestri, et flammis quas succendistis. » Vide ibi dicta. Sic Babylonii succendentes fornacem, non tribus pueris, qui in ea Dei virtute illæsi manserunt, sed sibi ipsis eam accenderunt. Nam : « Erupit flamma, et incendit quos reperit juxta fornacem de Chaldæis, » *Daniel.* III, 48.

QUASI CAMINUS. — Septuaginta : *Sicut clibanus* ; alii, *sicut furnus*. Cogita horrorem fornacis et incendii Babylonici, in quo « effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem, » *Daniel.* III, 47. Cogita fornacem, qua cœlesti igne combusta est Sodoma et Pentapolis, *Genes.* XIX. Cogita incendia arcium et urbium, si quæ unquam oculis spectasti; et scito hæc tantum fuisse umbram et scintillam hujus camini, quo igne cœlesti conflagrabit totus orbis, omniaque quæ in eo sunt, puta domus, templa, arces, villæ, urbes, arbores, animalia, homines, cæteraque universa, ita ut tota terra videatur esse furnus et clibanus ardens. Rursum hic caminus et ignis conflagrationis mundi, tantum erit umbra et scintilla ignis gehennæ, ubi fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum, *Apoc.* XIX, 3. Hunc ignem tibi propone, cum te libido, superbia, ira, dæmon vel mundus ad scelus sollicitant.

ET ERUNT OMNES SUPERBI, ET OMNES FACIENTES IMPIETATEM, STIPULA, — hoc est quasi stipula, instar stipulæ, *q. d.* Superbi et potentes, qui in hac vita erant fortes, ferrei et ænei, ita ut nemo auderet eis resistere; ipsi vero auderent pugnare cum Deo; hi in die judicii erunt infirmi, imbelles et invalidi ut stipula, quæ igni resistere nequit : quia ab efficaci et potenti ultione Dei, quasi stipula correpti, celerrime cremabuntur; nec tamen consumentur, sed servante eos Deo ad æterna tormenta, semper manebunt vivi, ut semper ardeant. Ecce tunc apparebit non fuisse vanos eos qui serviverunt Deo, sed vanos et stultos qui serviverunt Veneri, ambitioni et mammonæ; quia pro modico honore, pretio et voluptate accersiverunt sibi æternos ardores : pii vero per modicum despectum, paupertatem et dolorem accersiverunt sibi gloriam æternam.

QUÆ NON DERELINQUET EIS RADICEM ET GERMEN. — *Et*, id est *nec*. Est proverbium significans plenam excisionem et perditionem, *q. d.* Dies illa judicii igne suo ita afflabit, exscindet et perdet impios, eorumque opes, delicias, felicitatem et gloriam, quasi stipulam, ut non tantum hæc omnia, sed et omnis boni spem in æternum eis adimat, eosque in æternam mortem et ignem præcipitet : sicut arbor, aut potius stipula succisa, vel evulsa radice, ac succensa non potest repullulare in germen et renasci. Ita S. Cyrillus et Albertus. *Secundo*, Lyranus per *radicem* intelligit spem redeundi ad statum gratiæ et meritorum, *q. d.* Impiis in die judicii nulla supererit spes errores et lapsus suos corrigendi, nulla spes pœnitentiæ et veniæ, nulla spes redeundi ad Dei gratiam, nullum tempus dabitur satisfaciendi, aut merendi vitam æternam. Prior sensus litteralis est, posterior moralis.

Vers. 2 2. ET ORIETUR VOBIS TIMENTIBUS NOMEN MEUM SOL JUSTITIÆ. — *Justitiæ*, tum proprie dictæ, tum naturalis et symbolicæ, hoc est salutis, gloriæ et felicitatis. Justitia enim naturæ congrua, et quasi debita, est ejus integritas salus et decor. Hinc justitia æque ac salus subinde in Scriptura capitur pro munditie, claritate et splendore, ut *Psalm.* CXXXI, 9 et 16 : « Sacerdotes tui induantur justitiam. » Et : « Sacerdotes ejus induam salutari. » Ubi Chaldæus pro *justitiam* vertit, *munditiem*, uti et hic pro *sol justitiæ*, vertit, *sol puritatis*. Et *Isai.* LXI, 10 : « Induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, » hoc est, induit me undequaque mundissima veste per Christum salvatorem. Idem enim est vestimentum salutis et indumentum justitiæ : posterior enim versus explicat priorem. Ita Prado in *Ezechielem*, cap. XVI, 4, sub finem. Justitia ergo hic est salus, decor et gloria. Unde explicans subdit : « Et sanitas in pennis ejus. » Justitia enim soli debita, est ejus splendor et vis sanandi. Jam Theodoretus, Arias et Clarius hæc accipiunt de primo Christi ortu et adventu in mundum, quem ipse quasi sol oriens illuminavit, calefecit, omnique gratia et virtute fecundavit et vivificavit. Hinc dicitur *justitiæ*, quia ex se radios justitiæ diffudit, quibus justificavit, et in dies justificat, peccatores qui eum intueri, id est in eum credere, eique obedire volunt; sicut sol omnibus qui oculos ad se convertunt, lucem, lætitiam et vitam impertit. *Secundo*, oriens sol est instar sponsi de thalamo suo prodeuntis : ita Christus est sponsus Ecclesiæ. *Tertio*, sol est instar gigantis in stadio, a carceribus ad metam inoffenso cursu properantis : ita Christus princeps omnipotens potenter gloriosum gratiæ suæ cursum absolvit, ut a nemine præpediri possit. *Quarto*, sol non exspectat preces, sed statim refulget, et omnibus videntibus lucem vitamque affert : ita Christus prior dilexit nos, et cum inimici essemus prævenit, sponteque sua maximis beneficiis ditavit et ditat. Ipse est ergo noster Apollo, sanitatis præses; ipse rex omnium sæculorum, omnia nova luce, nova vita, nova pulchritudine exornans. *Quinto*, sol nubibus obvelatur, eclipsim patitur, rutilus et ruber apparet : ita Christus carne assumpta velatus est, in cruce deliquium passus, illuminatus per resurrectionem, ruber et formidandus est judex et vindex peccatorum. Verum hic agi de secundo Christi adventu patet ex præcedentibus et seq., quæ omnia spectant ad diem judicii, in quo Deus cuique pro meritis retribuet pœnam vel præmium. Tunc ergo piis orietur Deus et Christus quasi sol justitiæ, impiis vero

ima. occidet. *Primo* et genuine, quia, sicut sol obscura illuminat, et videnda ac conspicua oculis omnium exhibet : ita Christus piorum virtutem et justitiam, quæ in hac vita ab impiis obscurabatur et deprimebatur, in die judicii illustrabit et clarificabit, et toti orbi conspicuam et gloriosam exhibebit. Ita S. Hieronymus. Unde dicitur *justitiæ*; Chaldæus, *puritatis*, id est justissimus, purissimus et sanctissimus : quia justos et justitiam hic oppressam, ibi splendescere et coruscare faciet.

unda. *Secundo*, quia sua claritate, majestate et gloria radiabit quasi sol. Hinc eo moriente in cruce obscuratus fuit sol, ut indicaret veri solis occasum.

rtia. *Tertio*, quia sanctos mira lætitia afficiet, post longas ærumnas persecutionum et tribulationum hujus vitæ, sicut sol post longas tenebras noctis oriens homines exhilarat. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus, Lyranus et Vatablus.

arta. *Quarto*, quia ut sol dispellet omnem caliginem errorum, peccatorum, concupiscentiarum, tentationum, adducetque perpetuum diem veritatis gratiæ et justitiæ.

inta. *Quinto*, quia solis lumen non est vulgare, quale est candelæ, lucernæ, ignis, stellarum, sed eximium et gloriosum : ita Christus in die judicii lumine gloriæ illustrabit sanctos in anima, beando illos visione Dei, quæ eis beatitudinem et gloriam æternam afferet, et dote claritatis donabit eorum corpora. Nam, ut ait Christus, *Matth.* XIII, 43 : « Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum. »

ta. *Sexto*, quia sicut sol « aquilarum oculos vegetat, nostros sauciat inspectus et tenebrat, » ait S. Augustinus lib. II *De Moribus Manich.* cap. VIII : ita Christus justorum mentes acuet et vegetabit in æternum, impiorum vero animos oculosque sua luce excæcabit.

ptima. *Septimo*, quia sol sua unitate hieroglyphicum est Dei, sua vero Trinitate symbolum est SS. Trinitatis : « in sole enim tria sunt, et separari non possunt, cursus, splendor, calor. Videmus enim solem in cœlo currentem, fulgentem, calentem. Divide ergo si potes, Ariane, solem, et tum demum divide Trinitatem, » ait S. Augustinus serm. 1 *De Verbis Apostoli*. Idem, serm. 181 *De Tempore* : « Sol, ait, candor et calor, et tria sunt vocabula, et tria unum. Quod candet hoc calet, et quod calet hoc candet : tria hæc vocabula res una cognoscitur : ita Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus tres personæ in deitate unum sunt, et individua unitas recte creditur. » Deus est ergo sol, « quia solus ille colendus est, quo solo fruens, beatus fit cultor ejus; et quo solo non fruens, omnis mens misera est, qualibet re alia perfuatur, » ait S. Augustinus lib. II *Contra Faustum*, cap. V; sol enim dictus est, quod *solus*, id est unus, duntaxat sit in mundo, quodque solus cum est exortus, obscuratis omnibus aliis sideribus, appareat, ait Cicero lib. II *De Natura deorum*.

l dic- s, quia lus in undo.

Quocirca Manichæi solem adorabant ut deum, imo censebant ipsummet esse Christum, uti ibidem cap. VI subdit S. Augustinus : « His, inquit, obscenissimis pannis vestris conamini assuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare, Filii autem in sole virtutem, in luna sapientiam; Spiritum vero Sanctum in aere. » Et paulo ante refellens eorum de sole figmenta : « Primo, inquit, eum navim quamdam esse dicitis : ita non tantum, ut dicitur, toto cœlo erratis, sed et natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eaque illi figura pro sui ordinis positione perfecta sit, vos eam triangulam perhibetis, id est per quamdam triangulam cœli fenestram lucem istam mundo terrisque radiare (sicut solis radii cum per foramen triangulare transeunt, mox iterum se colligunt, orbiculantur, et rotundi apparent, ut solem rotundum a quo manant, repræsentent, uti docent Perspectivi, et patet ipsa experientia) : ita fit ut ad istum quidem solem dorsum cervicemque curvetis; non autem ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam navim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis. »

Manichæi solem censebant esse navim triangulam.

Ex adverso Anaxagoras censuit solem esse lapidem ardentem, ait idem S. Augustinus lib. XVIII *De Civit.* XLI. Cum enim olim lapis in Ægos, Thraciæ amnem, e cœlo cecidisset, Anaxagoras (quem etiam prædixisse ferunt id futurum) affirmavit cœlum omne ex lapidibus constare, solemque ipsum candens esse saxum. Quocirca Euripides ejus discipulus in *Phaetonte* tragœdia, solem auream glebam nuncupavit. Eam ob causam Anaxagoras a Cleone impietatis accersitus, defensusque a Pericle discipulo, talentis quinque et exsilio mulctatus est. Ita Diogenes Laertius in ejus Vita.

Anaxagoras ait solem esse lapidem ardentem.

Ad Manichæorum errorem accedit Homerus, et ex eo Plinius lib. II, cap. VI. Quare quæ Plinius elogia dat soli, nimis utique augusta et divina, tu Christo soli justitiæ verissime assigna : « Planetarum, inquit, medius sol fertur amplissima magnitudine ac potestate : nec temporum modo terrarumque, sed siderum etiam ipsorum cœlique rector. Hunc mundi esse totius animum, ac planius mentem, hunc principale naturæ regimen ac numen credere decet opera ejus æstimantes. Hic lucem rebus ministrat, aufertque tenebras : hic reliqua sidera occultat, hic vices temporum, annumque semper renascentem ex usu naturæ temperat. Hic cœli tristitiam discutit, atque etiam humani animi nubila serenat. Hic suum lumen cæteris quoque sideribus fœnerat, præclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, ut principi litterarum Homero placuisse, in uno eo video. »

Solis, id est Christi, elogia.

Rursum Plato in *Cratylo* triplex dat, ἡλίου, id est solis, etymon : « Ἥλιον, inquit, Dores vocant ἅλιον; ἅλιος autem fuerit, quod homines in unum eumdemque locum congreget, ubi primum ortus est. Dici etiam possit videri παρὰ τοῦ ἀεὶ εἱλεῖν, id est *quod semper volvatur*, scilicet circa terram perpetuo quodam cursu. » *Tertio*, dicitur ἅλιος, « quod res quæ e terra fiunt varie ef-

formet : αἰολεῖν enim id significat. » Tria hæc competunt Christo, qui est sol justitiæ. Nam *primo*, Christus omnes fideles in unam Ecclesiam a suo in orbem adventu congregavit, et jugiter congregat. *Secundo*, Christi oculus, cura et mens semper oberrat et volvitur circa Ecclesiam. *Tertio*, dotes et virtutes singulorum fidelium in Ecclesia varie efformat, uti docet Apostolus I *Corinth.* XIV.

Samson, id est parvus sol, typus Christi.

Hinc Christi typus et præcursor fuit Samson, *Judic.* XIII, 24 : sicut enim Judæis a Philistinis oppressis Deus nasci fecit Samsonem, qui populum suum ab hostium tyrannide liberaret, indeque vocatus est שמשון *Samson*, id est *sol lætitiæ* a שמש *sçemesç*, id est *sol*, et שש *sçasç*, id est *gravisus est;* vel potius Samson, id est parvus sol, ut sit diminutivum a *sçemesç*, *q. d.* Israeli in tenebris, mœrore et servitute constituto, ortus est soliculus, id est parvus novusque sol, puta Samson judex et vindex, qui tenebras hasce dispellat, et Judæos nova luce, libertate et lætitia perfundat et recreet. Ita pariter Christus verus Samson, orbi a peccatis et ærumnis oppresso datus est a Deo quasi sol oriens ex alto, qui peccata in primo adventu, sed ærumnas omnes et mortem in secundo fugabit et abolebit; tumque non amplius dicent : « Ubi est Deus judicii? » Videbunt enim solem justitiæ, puta Christum, qui juste pro meritis puniet impios, et præmiabit pios. Plura de sole dixi *Isai.* cap. XLV, 6, ubi ostendi solem esse symbolum regis et multo magis Christi Domini, qui est Rex regum.

Denique noster Martinus de Roa, lib. I *Singular.* cap. XIV, censet Christum vocari solem justitiæ, id est verum justumque amicum, qui radios suæ beneficentiæ in fideles suos, quasi amicos effundat : solem enim apud sacros et profanos scriptores amicitiæ esse symbolum, ob quinque analogias. *Prima* est : unicus est sol, et unicus debet esse amicus; plures stellæ, plures familiares, juxta illud *Eccli.* VI, 6 : « Pacifici sint tibi multi, consiliarius unus e mille. » *Secunda*, sol Euripidi est aurea gleba, Homero restis aurea e cœlo in terram demissa, eo quod ipse aurum gignat in imis terræ visceribus : ita amicus est aurum optimum, thesaurus ingens, *Eccli.* VI, 14 : « Amicus fidelis protectio fortis; qui autem invenit illum, invenit thesaurum. Amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius. » *Tertia*, soli semper est æterna juventa : sic amicitia perpetua et constans esse debet, nec temporum varietate labefactari, nec vetustate consumi. *Quarta*, sicut sol sua luce cuncta collustrat, et viarum difficultates aperit, et qua sit eundum ostendit : ita etiam amicorum est commonere amicos, et vitæ pericula, et morum offensiones, et quæ vitare, quæ amplecti debeant commonstrare. Ita dicitur *Judic.* V, 31 : « Qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent, » id est radios emittant, quibus alii tum illustrentur, tum etiam incendantur ad verum decus, veramque virtutem. *Quinta*, sicut sol est benevolus et beneficus : sic et amicus. Dicitur ergo Christus per antonomasiam sol justitiæ, id est justus verusque sol, benignus, liberalis, bona sua omnibus impertiens : « et sanitas in pennis ejus, » hoc est, in radiis ejus; quia « amicus fidelis est medicamentum vitæ et immortalitatis, » *Eccli.* VI, 16. « Sanitas » ergo « in pennis ejus, » quia ipse solatur mœrentes, recreat afflictos, confirmat labantes, jacentes excitat, iratos mitigat, omnibus denique omnia præstat officia amicitiæ et charitatis. Hic nimirum est sol justitiæ : quia nemo omnium est, qui hominibus vel commodarit magis, vel magis illuxerit, quam Christus. Hinc promittitur timentibus et amantibus Deum : magnes enim amoris est amor : amicorum Dei præmium est Christus amicissimus.

Sol typus veri amici ob quinque analogias talis est Christus.

Sym... ce, Cl... tus sol Adam luna

Symbolice, S. Augustinus, epist. 119 *ad Januarium*, cap. V : « In Proverbiis (*Eccles.* XXVII, 12) legitur : Sapiens sicut sol permanet, stultus autem sicut luna mutatur. Et quis est sapiens qui permanet, nisi sol justitiæ, de quo dicitur : Ortus est mihi sol justitiæ, et quem sibi non fuisse ortum in die novissimo plangentes impii, dicturi sunt : Et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol justitiæ non ortus est nobis? Nam istum carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos et malos Deus; qui etiam pluit super justos et injustos. Quis est ergo ille stultus, qui tanquam luna mutatur, nisi Adam, in quo omnes peccaverunt? Anima quippe humana recedens a sole justitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in terrena convertit, et eo magis magisque obscuratur interioribus ac superioribus suis. » Et inferius : « Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. Obscura videtur Ecclesia in tempore peregrinationis suæ, inter multas iniquitates gemens, etc. Orietur, inquit, in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec interficiatur luna : id est abundantia pacis in tantum crescet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis absumat. Tunc novissima inimica destruetur mors, et quidquid nobis resistit ex infirmitate carnis, unde nobis perfecta pax nondum est, consumetur omnino, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. »

Tropol... gice, i... to occi... sol, m... oritu...

Tropologice, irascenti et peccanti occidit, mansueto et justo oritur sol justitiæ. Unde S. Augustinus, *hom.* 43. inter 50 : « Non debuit, inquit, occidere sol super iracundiam vestram, et multi soles occiderunt : transeat aliquando iracundia vestra, dies magni solis celebramus; illius solis, de quo dicit Scriptura : Orietur vobis sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus. Quid est *in pennis ejus?* In protectione ejus. Unde in *Psalm.* XVI dicitur : Sub umbra alarum tuarum protege me. » Et

mox : « Si ergo irasceris, ne occidat sol iste in corde tuo super iracundiam tuam, ne forte et occidat tibi sol justitiæ, et in tenebris remaneas. Ne putetis autem quia nihil sit iracundia : Turbatus est præ ira oculus meus. Utique cui turbatur oculus, solem videre non potest, et si conatus fuerit videre, pœna illi est, non voluptas. » Notent hic pastores (quod nonnullos factitare vidi et audivi) ut plebem die solis, id est Dominico, convenientem ad Ecclesiam, moneant de dimittenda ira, omnique peccato, eo quod sit ille dies Domini, in quo ortus est eis sol justitiæ. Rursum S. Bernardus, *epist.* 107 : « Vobis, inquit, qui timetis Deum orietur sol justitiæ. Manentibus igitur in tenebris filiis diffidentiæ, evadit in novam hanc lucem lucis filius de potestate tenebrarum, si tamen jam fidenter Deo dicere potest : Particeps ego sum omnium timentium te. »

...næ so- ...l sunt ...lii, ...r? ET SANITAS IN PENNIS EJUS. — Hebraice בכנפיך *bicnaphecha,* id est *in alis ejus.* Poetice pennas vocat radios, *primo,* quia vestiunt, ornant et stipant solem, sicut pennæ aut comæ avem. Unde ab Homero vocatur auricomus sol. Et Virgilius initio lib. VI *Æneid.* loquens de Dædalo :

> Præpetibus pennis ausus se credere cœlo, *etc.*
> Redditus hic primum terris tibi, Phœbe, sacravit
> Remigium alarum.

Sol enim vocatur Phœbus, quasi φώβιος, a φῶς et βίου, id est *lux vitæ.*

Secundo, quia sol celerrime movetur et quasi volat ut avis, juxta illud de sole, *Psalm.* XVIII : « Exsultavit ut gigas ad currendam viam : a summo cœlo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus. » Sol enim tam velox est, ut uno die naturali, id est 24 horis, conficiat millionem milliarium, et insuper 140 millia eorumdem : quod tantumdem est, ac si totum terræ ambitum circumcurreret quinquagies, uti ex astronomis docui, *Gen.* I, 16. Insuper sol oriens radios suos quasi pennas velocissimas in momento spargit per totum hemisphærium. (...s ve- ...itas ...nta.)

Tertio, quia sol, præsertim oriens, utrumque radios in eam figuram expandit, ut videatur esse avis expansis alis, juxta illud *Psal.* CXXXVIII, 9 : « Si sumpsero pennas meas diluculo ; » Hebraice, *Si sumpsero alas auroræ.* Quæ verba de Christo intelligit S. Augustinus : « Qui cum sumpsit pennas suas in resurrectione, jam corpore non gravatur. » Hinc Ægyptii solem pinxerunt quasi avem, longas spargentem pennas circumquaque, eamque vocarunt phœnicem. Phœnix enim non est avis vera, sed symbolica, puta sol, ut ostendi *Genes.* VII, 2. Hinc unicum dixerunt esse phœnicem, quia unicus est sol in mundo ; eumque degere Heliopoli, id est in *urbe solis,* atque interire et renasci, quia sol occidens vespere, mane rursum oritur et quasi resurgit, juxta illud Ovidii *Metamorph.* XV : (...œnix ...n est ...iud ...ıam sol.)

> Una est quæ reparet, seque ipsa reseminet ales.

Exstat apud Lactantium incerti Auctoris elegans carmen de phœnice, in quo tota ejus historia, vel potius fabula enarratur, ubi inter cætera phœnicem vocat avem solarem. Inter cætera ergo sic de ea canit :

> Paret et obsequitur Phœbo memoranda satelles, etc.
> Lutea cum primum surgens aurora rubescit,
> Ter quater illa pias immergit corpus in undas,
> Et conversa novos Phœbi nascentis ad ortus,
> Exspectat radios et jubar exoriens.
> Incipit illa sacri modulamina fundere cantus,
> Et mira lucem voce ciere novam.

Sicut omnes pene aves cum sole occidente dormire, et cum oriente evigilare incipiunt; unde mane cantillam, cantuque suo solem orientem salutant. Pergit Poeta de cauda et pennis phœnicis :

> Caudaque porrigitur fulvo distincta metallo,
> In cujus maculis purpura mixta rubet.
> Clarum inter pennas insigne est desuper iris,
> Pingere ceu nubem desuper alta solet.
> Æquatur toto capiti radiata corona,
> Phœbæi referens verticis alta decus.
> Effigies inter pavonis mixta figuram
> Cernitur, et mixtam Phasidis inter avem.
> Est levis et velox, regali plena decore :
> Et raram volucrem turba salutat ovans.
> Alituum stipata choro volat illa per altum,
> Turbaque prosequitur munere læta pio, etc.
> Ipsa sibi proles suus est pater, et suus hæres :
> Nutrix ipsa sui, semper alumna sibi :
> Ipsa quidem, sed non eadem, quia et ipsa nec ipsa est :
> Æternam vitam mortis adepta bono.

Nimirum phœnix est sol, cujus cauda, pennæ et comæ sunt radii in longum, latum et altum expansi, qui partim albicant, partim rubent, suoque loco in nube roscida faciunt iridem; atque pulcher et speciosus est, æque ac magnificus et velox in incessu, uti pavo trahens post se elegans syrma caudæ, puta radiorum longe lateque expansorum; unde in ortu eum aves, animalia et homines salutant. Ipse sibi est pater, et filius, qui post occasum ex seipso quasi rursum oritur et renascitur, itaque continuo suo occasu continuum sibi parit ortum, et quasi vitam æternam, cujus æque ac resurrectionis est hieroglyphicum. Quocirca ad hoc phœnicis symbolum videtur hic alludere Malachias, imo illud ipsum suis verbis repræsentare, dum ait : « Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus. » Perinde ac nonnulli censent fecisse Jobum, cap. XXIX, 18 : « In nidulo meo moriar, et sicut palma multiplicabo dies. » Ubi Tertullianus legit : *Et sicut phœnix multiplicabo dies :* græcum enim φοίνιξ apud Septuaginta et *phœnicem,* et *palmam,* ob similem longævitatem, significat. Plinius enim, lib. VII, cap. XL, asserit phœnicem vivere 660 annis. Sic et hebræum חול *chol,* quod Noster *Job.* XXIV, 18 vertit, *palma,* veteres Hebræi et moderni, R. Salomon, Tigurina, Cajetanus vertunt, (Alludit Malachias ad phœnicem.)

phœnix. Unde Philippus presbyter in *Job* XXIX : Fieri, ait, potest ut Job in similitudinem avis illius (phœnicis) dicat se per mortem in cinere carnis, velut in nido pro tempore moriturum, et inde resurrecturum in gloriam et multitudinem dierum. Idem asserit Beda.

Phœnix symbolum Christi morientis et resurgentis. Quocirca phœnix est symbolum Christi (et consequenter christianorum) morientis, et gloriose ex seipso et sua virtute resurgentis, uti ostendit Aldrovandus in *Phœnice*. Porro sanitas est in pennis solis, quia sol suis radiis plantas, animalia et homines nocturno frigore languentes, torpentes et quasi emorientes excitat, roborat, vivificat, lætificat, itaque quasi omnium creaturarum languores et vulnera sua luce, radiis et calore sanat. Jam sensus est *primo*, *q. d.* Veniet Christus, qui quasi phœnix et sol justitiæ oriens in mundo, quocumque suas alas et pennas, hoc est, radios suæ prædicationis (unde Syrus et Arabicus vertunt : *Sanitas super linguam ejus*) gratiæ et virtutis extendet, ibi omnes infirmitates corporis et animæ sanabit. Nam, ut ait S. Marcus cap. VI, 65 : « Quotquot tangebant eum, salvi fiebant ; » uti hæmorrhoissa tactu fimbriæ, quæ quasi ala et penna erat (teste Hesychio hom. *De S. Maria*) vestis Christi, sanata est a fluxu sanguinis, *Luc.* VIII, 44. Rursum sicut sol sua luce fugat serpentes, lupos, tigrides, omnesque feras sævas et noxias : ita Christus sol justitiæ suo adventu in orbem dæmones effugavit, idola contrivit, peccata delevit, mundumque infirmum, imo mortuum sanitati et vitæ restituit. Ita Theodoretus. Idem facit quotidie, dum exoritur in fidelium animis, sive peccatorum, sive justorum. Nam ex eis vel dæmones, et peccata gravia, vel levia, concupiscentias, tentationes, malas cogitationes, omnesque infirmitates depellit et sanat, ut homo sibi redditus, sanus et vegetus incipiat operari opera non tantum sancta, sed et heroica, quibus perfectionis christianæ apicem et culmen conscendat. Verum quia hic agitur non de primo, sed de secundo adventu Christi, quo ipse judex, quasi sol justitiæ, piis in hac vita afflictis et oppressis suum robur, decus et gloriam restituet, imo in immensum augebit ; hinc

Sol sanat et Christus, Primo.

Secundo. *Secundo* et genuine, hæc cum eodem Theodoreto, Ruperto, Lyrano et aliis accipias de sanitate, quam consequentur beati a Christo in die judicii, *q. d.* O viri pii, gemitis in hac vita, quod injuste ab impiis opprimamini, incarceremini, libertate privemini, uti vos, o Judæi, in Babylone, quasi in carcere cæco a Chaldæis conclusi fuistis ; verum attollite animos, sustinete fortiter. En brevi orietur vobis sol justitiæ, puta Christus judex, qui illorum injustitiam, et vestram justitiam coram toto orbe celebrabit, remunerabitur. Rursum in hoc sæculo affligimini mille infirmitatibus et ærumnis, ut spoliatione bonorum, paupertate, squalore, mœrore, fame, siti, morbis, verberibus, vulneribus, morte et martyrio. Tolerate : en brevi sol justitiæ pennas, id est radios sanitatis suæ, in vos diffundet, quibus omnia vestra vulnera, omnes plagas, omnes mœrores et infirmitates dispellet, uti sol tenebras, easque plene et perfecte sanabit. Nam corpora vestra afflicta et corrupta e sepulcris et cineribus suis educet, resuscitabit, beabit et glorificabit, ut saliatis quasi vituli de armento. Quocirca sanitas hæc multa complectitur : Christus enim in resurrectione omnes ægritudines non solum corporis, sed et animæ persanabit. Sanitas ergo corporibus *primo*, erit ipsa ejus resurrectio ; *secundo*, immortalitas ; *tertio*, impassibilitas, ut nec ab igne, nec a gladio, nec ab hoste, nec a dæmone, nec ab ulla re creata amplius lædi aut pati possit ; *quarto*, agilitas ; *quinto*, subtilitas ; *sexto*, claritas ; *septimo*, felicitas ; *octavo*, gloria, puta omnis decor, omnis honor, omnis suavitas, omnes deliciæ, omnes opes, omne quod delectat.

Sanitas corporis resurgentis octuplex.

Sanitas animæ beatæ triplex. Sanitas vero animæ erit *primo*, lætitia inenarrabilis, quæ omnem mœrorem a mente, et omnem lacrymam ab oculis absterget, juxta illud *Isai.* XXXV, 10 : « Lætitia sempiterna super caput eorum ; gaudium et lætitiam obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus. » *Secundo*, integritas omnium animæ virium : nam, ut ait S. Prosper, lib. I *De Vitæ contempl.* cap. IV : « Ibi erit intellectus sine errore, memoria sine oblivione, cogitatio sine evagatione, charitas sine simulatione, sensus sine offensione, saturitas sine fastidio, et tota sanitas sine morbo. » Anima enim per peccatum Adæ sauciata est in intellectu, per obscuritatem et ignorantiam ; in voluntate, per proclivitatem ad bona caduca ; in irascibili, per varios metus et formidines ; in concupiscibili, per infirmitatem et concupiscentiam multiplicem, etc. Christus in cœlo hæc omnia sanabit, dando intellectui lumen et scientiam, voluntati constantiam in bono, irascibili heroicam fortitudinem, concupiscibili honestatem et rectitudinem, ut nil nisi honestum et rectum concupiscat. *Tertio*, sanitas animæ erit lumen gloriæ, visio et fruitio Dei, ac dotes gloriosæ quæ ex ea consequentur, et derivabuntur in omnes animæ vires et potentias, et ex illis in corpus. Unde S. Augustinus, epist. 56 *ad Dioscorum* : « Tam potenti, ait, natura Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporis Sanctis repromittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod est corpus, non beatitudo, quæ fruentis et intelligentis est propria, sed plenitudo sanctitatis, id est incorruptionis vigor. »

Moraliter patienter et fortitudine. Moraliter, hæc sibi applicent, ruminentque martyres. En patimur pro Christo, ungulis laceramur, dentibus ferarum laniamur, scorpionibus discerpimur, catastis distendimur, gladiis truncamur, ignibus torremur : veniet ecce, et brevi veniet sol justitiæ Christus judex, qui membra nostra lacerata, laniata, discissa, truncata, tosta restituet, sanabit, et æterna gloria decorabit. Hæc co-

gitabas, o S. Laurenti, cum in craticula assareris, et tamen insultabas tyranno. Hæc ruminabas, o S. Vincenti, cum non tantum omnia corporis tormenta, sed et Dacianum tyrannum generose vicisti. Hæc meditabaris, o S. Christina, cum a patre tuo idololatra, quasi carnifice flagris concisa, defluentes carnis particulas in vultum patris projiciens, dixisti : Recipe, o tyranne, carnem quam generasti.

Dicant et pœnitentes : Affligimus nosmetipsos jejuniis, vigiliis, ciliciis, plagis; propter te, o Christe, mortificamur tota die, quia speramus carnis resurrectionem, in qua tu illam emaciatam, lividam, contractam, emortuam, nobis succulentam, roseam, floridam et radiantem restitues; quando nimirum reformabis corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis tuæ.

Dicant et mœrentes, certantes ac luctantes : Ecce lugemus in præsenti vita, mœsti flemus, suspiramus, ingemiscimus : nunc caro, nunc mundus, nunc dæmon nos tentat : nunc scrupuli angunt, nunc suspiciones et timores deprimunt, nunc cholera irritat, nunc calumniæ, probra, irrisiones affligunt, nunc labores fatigant, nunc dolores pene exanimant, etc. Illucesce, o sol justitiæ! pennas et radios sanitatis tuæ in nos diffunde, ostende nobis faciem tuam, et salvi erimus. Eia, Domine, aspiret dies sanitatis, et inclinentur umbræ infirmitatis. Eia, aspiret dies æternitatis, et inclinentur umbræ mortalitatis, ut pulsis mœroribus, timoribus, scrupulis, tentationibus, doloribus, aspirent menti nostræ pax, serenitas, robur, integritas, gaudium et jubilus sempiternus. Quoties ergo te infirmitas animi, quoties dolor corporis premit, cogita : Orietur brevi sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus. Illum suspice, illum invoca, illi spem mentemque affige : ita phœnix eris.

Audi illi inhiantem S. Augustinum in *Meditat.* cap. XIX : « O domus Dei luminosa et speciosa, dilexi decorem tuum, et locum habitationis gloriæ Domini Dei mei : tibi suspiret peregrinatio mea nocte ac die, tibi inhiet cor meum, tibi intendat mens mea, ad societatem beatitudinis tuæ pervenire desideret anima mea : dico ei qui fecit te, ut possideat me in te, quia ipse fecit me et te.» Et paulo post : « O Jerusalem, domus Dei æterna, post Christi dilectionem tu esto lætitia et consolatio mea : dulcis memoria tui beati nominis sit revelatio mœroris tædiorumque meorum. Tædet enim me, Domine, valde vitæ hujus, et istius ærumnosæ peregrinationis. Vita hæc vita misera, vita caduca, vita incerta, vita laboriosa, vita immunda, vita domina malorum, regina superborum, plena miseriis et erroribus, quæ non est vita dicenda, sed mors, in qua momentis singulis morimur per varios mutabilitatis defectus, diversis generibus mortium. Numquid ergo hoc quod vivimus in hoc mundo, dicere possumus vitam, quam humores tumidant, dolores extenuant, ardores exsiccant, aer morbidat, escæ inflant, jejunia macerant, joci dissolvunt, tristitiæ consumunt, sollicitudo coarctat, securitas hebetat, divitiæ inflant et jactant, paupertas dejicit, juventus extollit, senectus incurvat, infirmitas frangit, mœror deprimit? Et his malis omnibus mors furibunda succedit, simulque cunctis gaudiis istius miseræ vitæ ita finem imponit, ut cum esse desierit, non fuisse putetur. Mors ista vitalis et vita mortalis, licet his aliisque sit respersa amaritudinibus, proh dolor! quam plurimos suis capit illecebris, et quam multos suis falsis promissionibus decipit! » Deinde sanitatem quam afferet Christus judex suis electis, ita depingit : « O tu vita, quam præparavit Deus his qui diligunt eum, vita vitalis, vita beata, vita secura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita casta, vita sancta, vita ignara mortis, nescia tristitiæ, vita sine labe, sine dolore, sine anxietate, sine corruptione, sine perturbatione, sine varietate et mutatione, vita totius elegantiæ et dignitatis plenissima : ubi non est adversarius impugnans, ubi nulla peccati illecebra, ubi est amor perfectus, et timor nullus : ubi dies æternus, et unus omnium spiritus, ubi Deus facie ad faciem cernitur, et hoc vitæ cibo mens sine defectu satiatur. Libet me tuæ intendere claritati, delectant me bona tua : avido corde quanto plus valeo mecum considerare, tanto plus amore langueo : tuo vehementi desiderio, tuaque dulci memoria admodum delector. »

EGREDIEMINI, — scilicet de hoc sæculo et vita, quasi de carcere, ut ingrediamini in alteram beatam et immortalem. Ita S. Hieronymus, Remigius, Albertus et Vatablus. Aut potius, « egrediemini » in die judicii (de eo enim hic agitur) de sepulcris, cum Christus sol justitiæ suis pennis, id est radiis gloriæ, vos resuscitabit et sanabit, aspirans vobis vitam gloriosam. Ita Theodoretus. Unde et Tertullianus lib. *De Resurrect. carnis*, cap. XXXI, legit : *Exibitis de sepulcris, veluti vituli de vinculis soluti.*

ET SALIETIS SICUT VITULI DE ARMENTO. — Hebræum פוש *pus* significat *crescere*, impinguari, luxuriari, lascivire, saltare ex pastu, gaudio et petulantia, uti faciunt vituli saginati. Unde Chaldæus, Tigurina et alii vertunt : *Augescetis*, vel *pinguescetis sicut vituli saginæ*; Pagninus, *sicut vituli saginati*, id est altiles; Septuaginta : *Salietis sicut vituli de vinculis relaxati* et *soluti*, ut legit Tertullianus lib. *De Resurrect. carn.* cap. XXXI; vituli enim præ aliis animalibus saliunt, et petulci sunt (unde vitulus dicitur a *vitulando*, id est, lasciviendo). Hinc vinculis constringuntur, ideoque dum iis exsolvuntur, quasi carcere liberati, præ gaudio mire exsiliunt (uti et pueri e scholis emissi), præsertim dum saginantur : tum enim sanguine et spiritibus vitalibus abundant. Porro vituli teneri domi in stabulis saginantur lacte; majores vero in pascuis cum armento, id est grege boum et vaccarum. Unde Noster ver-

tit : «Sicut vituli de armento,» id est sicut vituli armenti, qui cum armento pascuntur, ideoque juxta suas matres aliosque vitulos et boves sibi congeneres, sibique similes, lætabundi exsultant. Omne enim animal gaudet sibi simili, cum eoque delectatur, et si juvencum sit exsultat. Unde Rupertus, et ex eo Delrio *adagio* 1027, « vitulum de armento,» explicat *vitulum armentarium*: nam qui cum armento vagatur, vinculo liberatus est ideoque exsilit. Aut, « vituli de armento, » id est separati ab armento, positique in stabulis, ut ibi saginentur. Significat hac phrasi Malachias miram exsultationem piorum, qui in hoc mundo quasi in carcere ab impiis (velut Judæi in Babylone a Chaldæis) pressi et oppressi fuerant, in resurrectione a Christo ita sanandos, ut sint succulenti, speciosi, fortes, imo gloriosi, ideoque quasi vituli saginati incredibili gaudio exsultent, juxta illud *Sapient.* III, 7 : « Fulgebunt justi sicut sol, et sicut scintillæ in arundineto discurrent. » Unde Mariana sic explicat : Salietis, inquit, id est præ gaudio choreas plaudetis, juxta illud *Psalm.* CXLIX, 5 : « Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. » Vox ergo *salietis* significat *primo*, plenam sanitatem, robur et vigorem corporum beatorum; *secundo*, lætitiam ingentem, unde Vatablus vertit : *Dissilietis huc illuc; tertio*, dotem agilitatis, inquit Suarez III part. *Quæst.* LIV, art. 4, disp. XLIV, sect. IV, ex Innocentio III, qua instar fulguris discurrent celerrime quaquaversum, ut ubi voluerit esse spiritus, ibi protinus sit et corpus, juxta illud *Isai.* XL, vers. ult. : « Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ, current et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient. » Unde S. Anselmus, lib. *De Similitud.* cap. LI, asserit beatos in agilitate similes fore angelis, quia a cœlo ad terras dicto citius dilabuntur; impios vero præ pondere neque pedes, nec manus, nec aliud corporis sui membrum moturos, aut movere posse. Et cap. LII, docet beatum, si velit, posse terram loco suo movere; damnatum autem nec vermes ab oculis amovere. Hujus rei symbolo sancta illa animalia, *Ezechiel.* I, 14, « ibant et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis. »

Dos agilitatis.

Par angelis pene.

Quarto, vox *salietis* significat mutationem ingentem beatorum, per saltum quem e terra facient in cœlum. *Salietis* ergo e cœno ad cœlum, e morte ad vitam, ex ærumnis ad gloriam, e sepulcro ad thronum Dei et Agni. Ita sponsa, id est Ecclesia beatorum, imitabitur sponsum Christum, de quo *Cantic.* II, 8, ait ipsa : « Vox dilecti mei : ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capreæ hinnuloque cervorum. » Christus enim ingentes dedit saltus, dum e cœlo saliit in uterum Virginis; ex utero in præsepium, e præsepio in crucem, e cruce rediit in cœlum.

Chori et choreæ

Quinto, cœlestes choros et choreas, ovationes et plausus beatorum. Alludit ad Judæos, qui transito mari Rubro et submerso Pharaone, sacros choros præcinente Maria duxerunt, *Exod.* XV, 20, ac peracta peregrinatione 40 annorum per desertum, quiete et læte incolentes terram promissam, quæ typus erat cœli et cœlestis beatitudinis, in festo Tabernaculorum inter alia lætitiæ signa, tenentes manibus palmas saltabant, et choreas ducebant, uti ostendi *Levit.* cap. XXIII, 40. Quo anagogice repræsentabant choros beatorum in cœlis, ubi peracta victoria palmati, perenne agent festum Tabernaculorum, juxta illud : « Laudate eum (Dominum) in tympano et choro, » *Psalm.* CL, 4. Et : « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exsultationis, » *Psalm.* XLVI, 1. Et : « Sancti ejus exsultatione exsultabunt, » *Psalm.* CXXXI, 16. Et *Psalm.* LXVII, 26 : « Prævenerunt principes conjuncti psallentibus in medio juvencularum tympanistriarum.» Et *Psalm.* CXXV, 6 : « Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos. »

Licet enim chorea mundanorum sit mollis et lasciva, cœlitum tamen est casta et angelica. « Sic vinum bibas ut Cato, sic terram pede pulses ut Scipio, » inquit ille. Scipio enim imperator, inquit Seneca lib. *De Tranquill.*, in ludis et festis corpus movebat ad numeros, et tripudiabat, non molliter, sed viriliter, non facturus nominis sui detrimentum, etiamsi ab hostibus spectaretur. Simili modo David saltavit totis viribus ante arcam, II *Reg.* VI, 14; et Israelitides coram Saule et Davide, percusso Goliath, choros agentes cantabant in tympanis et sistris : « Percussit Saul mille, et David decem millia, » II *Reg.* XVIII, 7; ac Jephte victori a cæde hostium redeunti occurrit filia cum tympanis et choris, *Judic.* XI, 34 : « Chorea mundana, inquit Conradus Clingius in Locis Theologicis, cap. *De Chorea*, est circulus cujus centrum est diabolus, et circumferentia omnes angeli ejus. At chorea cœlestis est circulus, cujus centrum est Agnus, et circumferentia omnes virgines et electi ejus. » Hinc *Cantic.* VII, 1, dicitur : « Quid videbitis in Sulamite, nisi choros castrorum? » Et Jeremias cap. XXXI, 4, de Ecclesia tam militante, quam triumphante ait : « Ædificaberis virgo Israel, adhuc ornaberis tympanis tuis, et egredieris in choro ludentium. » Et *Luc.* XV, 25, senior filius in convivio junioris reducis et redivivi audivit « symphoniam et chorum; » nimirum hunc chorum poscunt nuptiæ Agni, quas scilicet cum Christo sponso perennes celebrabit Ecclesia, *Apoc.* XIX, 9, et cap. XII, 2. Quocirca S. Augustinus in *Meditat.* cap. XXII : « Utinam, inquit, illis sanctissimis choris interessem, ut cum beatissimis spiritibus gloriæ conditori assisterem! » Et S. Athanasius, vel potius Anastasius (citat enim *Quæst.* III et VIII, Epiphanium et Nyssenum, qui Athanasio fuere posteriores) ad Antiochum, *Quæst.* XXXIII : « Sanctorum, inquit, animæ a Sancto Spiritu incitatæ, cum angelis in regione vivorum Deum laudant et tripudiant. »

Vers. 3. 3. ET CALCABITIS (Tigurina, *conculcabitis*) IMPIOS. —Tertullianus lib. *De Resurrect. carnis*, cap. XXXI : *Conculcabitis inimicos*. *Primo*, quia eos sub pedibus habebitis : impii enim in valle Josaphat judicandi consistent; pii vero rapientur obviam Christo in aera, ibique cum eo sedebunt quasi judices. *Secundo*, quia tanto gaudio afficiemini, quanto afficeremini si nunc calcaretis inimicos vestros, *q. d.* Eritis superiores improbis, eisque dominabimini. *Tertio*, quia quasi assessores Christi judicis damnabitis impios. Unde Pagninus vertit : *Diruetis impios*. *Quarto*, quia per dæmones quasi lictores et exsecutores sententiæ vestræ deturbabitis eos in tartara, ubi erunt « quasi cinis sub planta pedum vestrorum, » id est instar cineris comminuti et humiliati, nempe contemptissimi et abjectissimi. Rursum cinis notat ignem gehennæ, ait Vatablus; in illo enim erunt impii « quasi cinis, » id est adurentur ut cinis, non quod incinerandi et in cinerem redigendi sint, sed quod sicut cinis in igne semper perdurat, ita in eodem perdurabunt et impii in æternum. Quid enim impiis, æque ac cinere, vilius, miserius, squalidius, aridius, sterilius? Ita Catullus :

> Troja nefas, commune sepulcrum Asiæ Europæque ;
> Troja virûm, et virtutum omnia acerba cinis.

Et P. Sabinus :

> Jam cinis, et tantum flebile Troja solum.

Seneca in *Hercule furente* :

> Cadmæa proles, atque Ophionius cinis, quo recidistis?

Claudianus *in Eutropium* :

> Migdonii cineres, et si quid restat Eoi.
> Quod pereat regni.

IN DIE QUA FACIO, — id est faciam, scilicet in die judicii, quando faciam vos calcare impios, sicut ipsi in hac vita conculcarunt vos, juxta illud *Psalm*. CXLIX, 6 : « Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii ancipites in manibus eorum : ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis : ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis, ut faciant in eis judicium conscriptum : gloria hæc est omnibus sanctis ejus. » Et *Sapient*. III, 8 : « Judicabunt nationes, et dominabuntur populis. » Et *Matth*. XIX, 28 : « Vos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. »

Vers. 4. MEMENTOTE LEGIS MOYSI. — Hinc Judæi contendunt probare legem Mosis non fuisse abolitam per Christum, sed duraturam usque ad diem judicii : de eo enim hic in præcedentibus et sequentibus agitur. Respondet *primo* Rupertus, Lyranus et Vatablus per *legem* hic intelligi præcepta moralia, quæ durant etiam tempore legis novæ. Verum obstat, quod legem hanc explicans, subdit Malachias *præcepta*, hebraice חקים *chuckim*, id est sanctiones circa sacra et ritus, puta præcepta cæremonialia; et *judicia*, id est præcepta judicialia. *Secundo*, alii sic explicant : « Mementote legis Mosi, » ut scilicet in ejus cæremoniis, ritibus et judiciis intueamini Christum et Ecclesiam ejusque sacramenta; » et judicia, » quæ in illis figurantur. Moses enim expresse de Christo audiendo ita Judæis præcepit : « Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies. » *Deuter*. cap. XVIII, 15. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Arias et alii. Verum et hoc arctius et coactius videtur. Nam jubere ut meminerint legis, est jubere ut eam opere compleant, ejusque sanctiones cæremoniales et judiciales observent. Hoc autem non potuit Malachias jubere Judæis pro tempore Christi et legis christianæ.

Dico ergo Prophetam loqui Judæis sui ævi, et posteris eorum futuris, usque ad Christum : toto enim hoc tempore duravit et obligavit lex Mosis. Ad eam ergo servandam Judæos sui temporis adhortatur, quia ipsi in ea servanda refrixerant, præsertim in præceptis cæremonialibus de dandis decimis et primitiis, uti vidimus, cap. III, 8. Illos ergo excitat, eisque dat acrem stimulum ad legis observationem, scilicet repræsentationem diei judicii, *q. d.* Videte ut leges omnes a Mose præscriptas observetis, tam quæ Dei cultum, quam quæ jus proximi spectant. Nam Deus in die judicii legis servatæ, vel non servatæ exactam a singulis rationem requiret, ac eam observantes glorificabit, non observantes condemnabit. Nolite ergo dicere : « Ubi est Deus judicii? » uti dixistis cap. II, 17. Nec : « Vanus est qui servit Deo, et quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus? uti dixistis cap. III, 14. In die enim judicii videbitis Christum esse Deum judicii, nec vane vos servisse Deo, et præcepta ejus custodiisse. « Tunc enim orietur vobis sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus, et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento. Et calcabitis impios, » etc. Ita Remigius, Albertus, Hugo, Vatablus, Arias et alii.

Perperam ergo Victorinus et Maldonatus in *Matth*. XVII, ex hoc Malachiæ loco et ex *Apoc*. XI, 6, censent cum Elia venturum, non Henoch, sed Mosen, ut ambo certent contra Antichristum.

IN HOREB. — In Sina, ut dixi *Exod*. XVII, 6.

5. ECCE EGO MITTAM VOBIS ELIAM. — Post exhor- Vers. 5.
tationem suorum ad legem Mosi servandam, quam obiter inseruit Propheta, hic redit ad diem judicii, ejusque prodromum assignat Eliam.

Quæres : Quisnam hic Elias? Calvinus et nonnulli catholici, ut Burgensis, Arias, Clarius, censent esse Joannem Baptistam, quia de eo, ad hunc Malachiæ locum respiciens Christus *Matth*., XVII, 10, ait : « Elias jam venit, » scilicet Joannes Baptista, uti mox explicat S. Matthæus. Et cap. XI,

14 : « Omnes Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt. Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. » Ali novantes per *Eliam* accipiunt quoslibet prophetas a Deo in orbem mittendos. Verum dico, certum est per Eliam hic verum Eliam accipi, non Joannem Baptistam, aut chorum Prophetarum. Probatur *primo*, quia Septuaginta hunc Eliam vocant *Thesbiten* : sic enim habent codices Vaticani et alii, ut mirum sit in Regiis τὸ *Thesbiten* deesse. Sic et versio Arabica : *Ecce, ait, ego mittam vobis Eliam Thesbiten, ante apparitionem diei Domini terribilis.* Ergo de vero Elia hic est sermo : nec enim Joannes Baptista fuit Thesbites. *Secundo*, quia Elias hic erit præcursor secundi adventus Christi ad judicium : hic enim erit « dies Domini magnus et horribilis : » Baptista vero præivit primum Christi adventum in mundum. *Tertio*, quia cum Elias veniet, veniet et Christus percussurus terram anathemate, uti indicat Propheta, vers. ult. Hoc autem fiet in secundo adventu. Nam in primo venit salvare mundum, non perdere aut percutere. *Quarto*, ita ad hunc locum alludens explicat Ecclesiasticus, cap. XLVIII, 10, dicens : « Qui scriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob. » Et Christus *Matth.* XVII, 10 : « Elias quidem, inquit, venturus est et restituet omnia. » *Quinto*, quia ita interpretantur Patres Græci et Latini, Cyrillus, Theodoretus, Remigius, Haymo, Albertus, Hugo, Lyranus et alii hic, S. Chrysostomus, Euthymius, Beda, Anselmus, S. Thomas in *Matth.* XVII; Hyppolitus lib. *De Consummatione sæculi;* Cyprianus, tract. *De Sina et Sion*; Ephrem, tract. *De Antichristo;* Prosper in *dimidio temp.* cap. XIII; Tertullianus lib. *de Anima*, cap. XXXV; Justinus dial. *Contra Tryphon.* Nyssenus lib. *Testimon. contra Judæos;* S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* XXIX ; S. Gregorius, XI *Moral.* X, Andreas, Ambrosius, Haymo, Rupertus et Aretas in *Apoc.* cap. XI. Eadem fuit communis Hebræorum sententia, ut patet *Matth.* XVII, 10. Idem de Elia prædixit Sybilla, dum ita canit :

Eliam venturum in fine mundi, probatur quinque argumentis.

> Tum quoque cœlesti curru devectus inibit
> Terras de cœlo Thesbites, signaque trina
> Ostendet toti mundo vitæ pereuntis.

Dices : S. Hieronymus per *Eliam* accipit chorum Prophetarum, qui præibit secundum Christi adventum. Respondeo : S. Hieronymus mystice explicat Eliam, ut mox dicam, non litteraliter. Nam Eliam in persona esse venturum clare docet ipse in cap. XI et XVII S. *Matthæi.* Instabis : Quomodo ergo S. Hieronymus hic ait : « Judæi et Judaizantes hæretici ante ἠλειμμένον suum Eliam putant esse venturum? » Respondeo quia Judæi suum adhuc exspectant Messiam, ejusque primum in mundum adventum, cujus præcursorem censent fore Eliam : hos redarguit S. Hieronymus. Et merito est enim hic duplex eorum error. *Prior*, quod censeant Christum nondum venisse. *Posterior*, quod putent Eliam fore præcursorem primi adventus Christi, cum sit futurus præcursor secundi.

Ad argumentum initio ex cap. XVII S. *Matth.* propositum respondeo, simillimos in officio, zelo, prædicatione et sanctitate fuisse, et fore Eliam et Joannem Baptistam ; quia hic fuit præcursor Christi in primo adventu, ille erit præcursor ejusdem in secundo adventu. Quocirca unus sortitur nomen alterius, utpote cujus est antitypus. Joannes Baptista enim vocatur Elias, non in persona, sed ob similem spiritum et virtutem, ut ait Gabriel *Luc.* I, 18 : « Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ. » Distinguit ergo Christus duos Elias, unum ad litteram, de quo ait : « Elias quidem venturus est, et restituet omnia ; » alterum typicum, puta Joannem Baptistam, de quo ait : « Elias jam venit. » Judæi enim confundebant duplicem Christi adventum, eumque commiscebant in unum, ante quem venturus esset Elias, ac proinde aiebant necdum venisse Christum, eo quod necdum venisset Elias : quibus respondet Christus duplicem esse Christi adventum, et prioris præcursorem esse typicum Eliam, puta Joannem Baptistam, uti prædixit Malachias cap. III, vers. 1 ; posterioris præcursorem fore verum Eliam, ac proinde cum ipsi viderent Eliam typicum, credere debere jam venisse Christum, cujus ipsum fore præcursorem prædixerunt Prophetæ.

Mystice S. Hieronymus et ex eo Remigius : « Post Mosen, inquit, cujus mandata specialiter docuimus esse servanda, Eliam dicit esse mittendum, in Moyse legem, in Elia prophetiam significans. Et Dominus atque Salvator transfiguratus in monte loquentes habebat Moysen et Eliam in candidis vestibus, qui et dicebant ei quæ passurus esset in Jerusalem. Lex enim et omnis Prophetarum chorus Christi prædicat passionem. » Et Mox : « Mittet Dominus in Elia (qui interpretatur Deus meus, et est de oppido Thesbi, quod conversionem et pœnitentiam sonat) omnem Prophetarum chorum, qui convertat cor patrum ad filios. »

Quæres PRIMO, cur hic Propheta injiciat mentionem Eliæ? Respondeo *primo*, quia cap. I, 10, et cap. II, 2, prædixit reprobationem judaismi et Judæorum per Christum ; ut ergo eos consoletur et Christo conciliet, prædicit hic eos rursus revocandos fore, et in pristinam gratiam recipiendos a Christo tempore Eliæ, per ejus prædicationem et miracula. Igitur cum eum viderint, recipient quasi verum Eliam hic prædictum, ac in Christum quem Elias prædicabit, credent. Quocirca Judæi avide exspectant Eliam, ut Christum ab eo designatum amplectantur. Hinc Rabbinorum de Elia gnome est : *Tisbi*, id est Elias Thesbites, *solvet dura*, hoc est, nodos omnes et quæstiones. Ad Eliam enim remittunt quidquid in Scrip-

tura dubium et obscurum incidit uti refert Quinquarboreus in *Abbreviaturis Hebr.* Imo Judæi etiamnum, quoties aliquem circumcidunt, ponunt ornantque Eliæ sellam, censentes eum in spiritu adesse, et zelari pro lege Domini, uti tradunt Rabbini in *Thalmud*, tractat. *Berachot*, et R. David hic, et Galatinus lib. X, cap. VI. *Secundo*, quia Malachias dixit vers. 2, quod Christus timentibus Deum in die judicii « orietur, quasi, sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus; et egrediemini, et salietis sicut vituli de armento, et calcabitis impios. » Talis autem fuit eritque Elias; unde congrue erit Christi præcursor. Fuit enim ipse, eritque sui ævi phœnix, imo sol illuminans, sanans et accendens amore Dei frigida hominum corda; unde et meruit curru igneo, quasi Phaeton, rapi in cœlum : hinc et Elias dictus est quasi ἥλιος, id est *sol*, ait S. Chrysostomus de quo mox plura.

Cur Elias veniet? Prima causa.

Quæres SECUNDO, cur Elias potius quam Moses, vel quis alius, futurus sit præcursor secundi adventus Christi? Respondeo *primo*, ob ingentem zelum, quo præ aliis Prophetis a Deo dotatus fuit Elias. Cum enim mitteretur a Deo ad corrigendos sæculi sui corruptissimi mores, et ad idololatriam ex Israele exstirpandam, opus erat ei ad hoc perficiendum ingenti animi robore et zelo, quem proinde Deus ei indidit; eoque conflixit et debellavit tam impiissimam Jezabel cum Achab marito suo, quam omnes prophetas Baal, quos et occidit, III *Reg.* XVIII. Simili zelo opus erit in fine mundi, quando refrigescet charitas, et abundabit iniquitas. Mittetur ergo zelosus Elias, ut cum Antichristo confligat, ut perversissimos illius ævi mores emendet, itaque viam sternat Christo venturo. Mosen, licet zelosum, non congruit redire, ne videatur legem veterem suo reditu restituere, et Judæos in judaismo confirmare : ipsi enim ad aliud non appellant quam ad Mosen ejusque legem.

Secunda.

Secundo, quia Elias missus fuit a Deo ad tollendum schisma, quod fecit Jeroboam et decem tribus apostatantes a Juda et a Deo, pro eoque adorantes vitulos aureos in Dan et Bethel. Simili modo mittetur in fine mundi ad tollendum schisma, quod olim fecerunt Judæi a Christo et cæteris gentibus fidelibus, ut eos uniat Christo et Ecclesiæ. Judæi enim ipsi credent, utpote judæo, et prophetæ suo, adeo in Scriptura celebrato, et promisso ad idem opus, quod olim fecit, iterum peragendum in fine mundi. Hanc causam dat Malachias, cum subdit : « Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum; et restituere, » id est ut restituat Deo et avitæ fidei, « tribus Jacob, » ut ait Ecclesiasticus cap. XLVIII, 10.

Tertia.

Tertio, quia sicut olim sub Noe mundus periit diluvio, sic in fine peribit igne conflagrationis. Mittetur ergo Elias Propheta igneus, ut ignem instantem peccatoribus prænuntiet, eosque ad fidem et pœnitentiam accendat, quo hunc ignem evadant. Hinc *Eccli.* cap. XLVIII, 1 : « Surrexit, inquit, Elias propheta quasi ignis, et verbum ejus quasi facula ardebat. »

Quarta.

Quarto, quia Elias ob zelum cœlestem raptus est in cœlum. E cœlo ergo quasi cœlestis Christi e cœlo venturi testis adveniet, juxta illud *Eccles.* XLVIII, 9 : « Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum : qui scriptus es in judiciis temporum (id est tempore a Deo judicato et decreto) lenire iracundiam Domini. » Adde id meruisse Eliam sua virginitate et puritate angelica. Eum enim virginem fuisse, et quidem illo ævo singularem, docent S. Ignatius *epist.* 11, S. Ambrosius lib. I *De Virg.* et S. Epiphanius in *Anchor.* : « Elias, ait, erat in virginitate, ut prærogativa virginitatis immortalitatem prædicaret mundo. » S. Ephrem, serm. *De Transfiguratione* : « Aspexit, inquit, virgo veteris Testamenti virginem novi, Elias nimirum Joannem. »

Quinta.

Quinto, quia Elias fuit dux et antesignanus prophetarum, tum tempore, tum dignitate, tum sanctitate, tum libertate et efficacia prædicandi, tum rerum gestarum gloria; unde repræsentat totum chorum prophetarum, ait S. Hieronymus, qui præit Christo, eique testimonium perhibet. Eadem de causa Elias apparuit apostolis in Transfiguratione Christi, ut ostenderet ipsum esse Christum, seque et omnes Prophetas illi suum dare calculum, illique attestari quod ipse esset Messias orbis salvator.

Sexta.

Sexto, quia Elias Israelis et Judæorum fuit custos, propheta, doctor, protector, apostolus. Veniet ergo, ut suos Judæos per tot sæcula aberrantes a Deo, ad eum et Christum reducat. Unde Elisæus Eliæ, dum in cœlum raperetur, succlamabat : « Pater mi, pater mi, currus Israel et auriga ejus, » *q. d.* Tu, o Elia pater mi, eras Israelis auriga et currus, quia eum ut auriga regebas et flectebas quocumque volebas, eumdemque ut currus tolerando bajulabas, protegebas ac propugnabas contra Syros aliosque hostes. Unde Septuaginta vertunt : *Pater mi, currus Israel et equites ejus*, q. d. Tu, o Elia, eras totum robur, totus exercitus Israelis, qui magis eum servabas et defendebas tuo zelo, precibus et meritis, quam magna curruum et equitum multitudo. Præclare Tertullianus lib. *De Anima*, cap. XXXV, citans hæc Malachiæ verba : « Elias, inquit, non ex decessione vitæ, sed ex translatione eventurus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus, non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ, idem et ipse et sui nominis et sui hominis. »

Septima.

Septimo, quia, sicut Elias curru igneo raptus in cœlum, typus fuit gloriosæ ascensionis Christi in cœlum : ita rursum typus fuit gloriosi regni Christi et beatorum, quo in die judicii triumphantes ascendent in cœlum, ibi in æternum regnaturi. Apposite ergo gloriosus Elias præibit glo-

riosum Christi adventum, uti sol oriens præit solem meridianum. Fuit enim Elias sua sanctitate, zelo et raptu quasi ἥλιος, id est sol mundi. Vide S. Chrysostomum serm. *De Ascensione Eliæ*, tom. I, ubi triumphalem Eliæ currum depingens inter cætera ait : « Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem sacrorum, moderatorem discrepantium voluptatum, Israelis aurigam; ut, quoniam ad jugum timoris Dei lascivos et vagos animos revocavit, frenis lorisque astrinxit, et ad iter disciplinæ recto tenore currendum concordi quadam copulatione composuit, ad regna cœlestia curru atque equis transvolaret evectus. » Addit deinde : « Hinc poetas atque pictores in figuranda solis imagine, exempla credo sumpsisse : qui curru atque equis fulgentibus ipse rutilans, et fluctu Oceani levatus inter præruptos montium scopulos evadens, quasi ad cœlestia videtur ascendere. Sol enim græco sermone ἥλιος appellatur. Unde Elias vere ἥλιος, quia curru et equis fulgentibus igne, de Oceani fluctu, id est de mundi commotione per montium scopulos, id est per magnorum laborum difficultates, progrediens, ad cœlestia devectus ascendit. » Erat enim Elias « vir cui totus mundus erat inferior, » ut idem ait *homil.* 15, inter 27, ex variis in S. *Matth.* locis.

Octava. *Octavo*, quia Elias exemplum et typus est beatæ resurrectionis, quam in die judicii Christus conferet omnibus beatis et electis. Unde ex Epiphanio in *Anchor.*, S. Augustinus lib. XV *De Civit.* XIX, Eliam et Henoch vocat primogenitos nostræ resurrectionis. Et Tertullianus lib. *De Resurrect. carnis*, cap. V, 8 : « Henoch et Elias, inquit, nondum resurrectione dispuncti, quia nondum morte functi, quia tamen de orbe translati, et hoc ipso tam æternitatis candidati, ab omni vitio, et ab omni damno, et ab omni injuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt, cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta? »

Moraliter, de zelo. Moraliter, disce hic ex Elia quanta virtus sit zelus, quantique Deus faciat zelosos, utpote quos velit sibi esse vicinos, suosque esse prodromos, præcursores et indices, uti fuit antitypus Elias, scilicet Joannes Baptista; de quo Gabriel Zachariæ, *Lucæ* I, 17 : « Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ. » Talis fuit S. Paulus, dicens *Rom.* VIII, 35 : « Quis nos separabit a charitate Christi ? Tribulatio ? an angustia ? » etc. Talis fuit S. Ignatius, cujus igneas epistolas, vitam et martyrium si quis legat, ignescet. Talis Franciscus, qui proinde adhuc vivens, sed absens, suis fratribus apparuit quasi sol in curru igneo, tanquam alter Elias zelator legis divinæ, suo ardore accendens orbem, eoque rapiendus in cœlum « Intellexerunt namque concorditer omnes sanctum patrem absentem corpore, præsentem spiritu, transfiguratum tali effigie, supernis irradiatum fulgoribus et ardoribus inflammatum; supernaturali virtute in curru splendente simul et igneo, sibi demonstrari a Domino, ut tanquam veri Israelitæ post eum incederent, qui virorum spiritualium, ut alter Elias, factus fuerat a Deo currus et auriga, » ait S. Bonaventura in *Vita* ejus, cap. IV. De hoc suo zelo gloriatur Elias, IV *Reg.* XIX, 14 : « Zelo, ait, zelatus sum pro Domino Deo exercituum : quia dereliquerunt pactum tuum filii Israel, altaria tua destruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus sum ego solus, et quærunt animam meam, ut auferant eam. »

6. ET CONVERTET COR PATRUM AD FILIOS.— Varii varie hoc explicant. *Primo*, S. Hieronymus hic, S. Augustinus XX *De Civit.* XXIX, Gregorius XI *Moral.* IX, et ex iis Toletus *Luc.* I, 17, sic explicant : Elias cor, id est mentem, patrum transferet in filios, excitando scilicet in filiis idem cor, id est eumdem animum, fidem, desiderium et devotionem erga Christum, quod habuerunt eorum patres, ut eos filii imitentur et æmulentur, *q. d.* Elias sua prædicatione restituet et revocabit fidem et devotionem patrum, Patriarcharum scilicet et prophetarum antiquorum erga venturum Messiam, in filiis, id est posteris, ut et ipsi viva fide et ardenti studio Christum quasi Messiam jam præsentem amplectantur; itaque ignitum patrum erga Christum desiderium, jam multis sæculis per infidelitatem et scelera exstinctum accendet in filiis. Unde pro *convertet* hebraice est חושב *hosçeb*, id est redire faciet, *q. d.* Elias faciet ut in filiis redeat cor, id est mens, fides et devotio patrum. Alludit *hosçeb* ad *Tisbi*, id est Thesbites : *Elias* enim hebraice idem est quod *Deus meus*; *Tisbi* significat conversionem ad pœnitentiam, restitutionem et revocationem, *q. d.* Elias juxta nomen suum et patriam erit Thesbites, quia convertet suorum corda per pœnitentiam ad Deum suum; itaque omnia in integrum restituet et revocabit : ita S. Hieronymus. Hoc est quod ait Christus : « Elias venturus est et restituet omnia, » *Matth.* XVII. Et *Eccli.* cap. XLVIII, 10 : « Veniet Elias conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob, » id est Elias duodecim tribus collapsas a vetere veraque patrum fide et religione, in pristinam et avitam pietatem restituet : per cæcitatem et perfidiam fractas et dissipatas, ostensa fidei luce redintegrabit. Verum hic expositioni objici potest id quod sequitur : « Et cor filiorum ad patres eorum ; » nec enim Elias cor, id est mentem et devotionem, filiorum transtulit in patres, ut illam eis inderet, utpote qui eam primitus habuerant, et jam erant mortui. Sed respondeo sensum esse : Elias convertet « cor filiorum ad patres ; » id est, efficiet ut Judæorum cor, id est mens et fides, consentiat et adhærescat cordi, id est menti et fidei patrum. Vers. 6.

Secundo, R. Salomon, Aben-Ezra, R. David, Arias, Vatablus et a Castro censent hac phrasi non aliud significari quam omnes, tam patres quam filios, ad unam fidem ac religionem con-

vertendos, *q. d.* Elias convertet cor patrum ad filios et cor filiorum ad patres, id est faciet ut patres et filii habeant unum cor, id est sint unanimes in fide et amore Dei, ut uno communi corde et animo patres cum filiis, et filii cum patribus, id est tam majores quam minores, Christum recipiant atque colant. Unde Aben-Ezra : Erunt, ait, omnes cor unum, seu cordis unius ad revertendum ad Dominum, tam patres quam filii. Verum sic potius dixisset: Convertet cor patrum et filiorum ad Christum; jam autem dicit : Convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres.

Tertio, q. d. Elias sua prædicatione et zelo efficiet ut Judæi in fine mundi imitentur suos patriarchas, ut sicut ipsi crediderunt, speraverunt, summeque desideraverunt et amaverunt Christum venturum; ita filii eorum credant, sperent, summe desiderent et ament eum præteritum, imo præsentem : itaque cor patrum a filiis incredulis ante aversum, ad eos jam credentes convertet, facietque ut Patriarchæ, Judæos Christo credentes, pro legitimis filiis agnoscant, et ament : « Abraham enim pater vester exsultavit ut videret diem meum : vidit et gavisus est, » ait Christus *Joan.* VIII. Idem dic de Isaac, Jacob, Mose, David, etc.: ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Lyranus et alii. Hoc enim est reducere, vel convertere cor unius ad alterum, nimirum redintegrare amorem pristinum, reconciliare affectum aversum : cor enim est symbolum et sedes amoris. Hic sensus sequitur ex primo, ac proinde uterque genuinus est, et connectendus. Quia enim Judæis in fine mundi erit idem cor, id est animus, fides et pietas in Christum, quod fuit patrum; hinc consequenter erit idem cor, id est amor et charitas mutua, patrum fidelium erga filios fideles, et filiorum erga patres. Unde Lucas cap. I, 17, hæc verba Malachiæ applicans antitypo Eliæ, id est Joanni Baptistæ : « Convertet, inquit, corda patrum in filios ; » et pro eo quod Malachias subdit : « Et cor filiorum ad patres, » vertit : « Et incredulos ad prudentiam justorum, » hoc est, *primo*, q. d. Elias, æque ac Joannes, convertet Judæos ad prudentiam, id est ad fidem, quam de Christo venturo habuerunt prisci justi eorum patres. Ita Maldonatus in *Luc.* I. *Secundo*, q. d. Faciet Joannes ut increduli diligenter considerent signa adventus Messiæ, a Prophetis præscripta, et patribus a Deo data, atque ex iis credant Messiam jam venisse, Christumque agnoscant, scilicet Christum esse hunc quem ipse eis digito ostendet, dicens : « Ecce Agnus Dei : » hoc enim prudentiæ est opus. Ita Toletus in *Luc.* I. *Tertio* Joannes convertit incredulos, græce ἀπειθεῖς, id est inobedientes, ut vertit Syrus, scilicet legi et præceptis majorum, ad prudentiam justorum, quæ est amare cœlestia et æterna, non terrena et caduca; timere et colere Deum, ejusque leges observare : qui enim hoc facit, is sapit et prudens est. Joannis enim prædicatio erat hæc : « Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* III, 2. Eadem erit Eliæ.

Symbolice, Elias convertet cor patrum, id est Judæorum, ad filios, id est ad Christum et apostolos : hi enim ex Judæis prognati, eorum fuerunt filii : et cor filiorum ad patres, nimirum christianorum ad Judæos (primi enim christiani ex Judæis sunt orti), *q. d.* Elias faciet ut Judæi credant Christo et christianis, ut christianorum fides et religio infundatur Judæis, ac proinde utrique habeant unum cor, id est animum, fidem et religionem, nimirum cultum Christi. Ita Theodoretus hic, et S. Chrysostomus, et Euthymius in cap. XVII *Matthæi*, ac Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XXVII.

Ex hoc ergo loco patet Judæos pene omnes in fine mundi convertendos esse ad Christum, per Eliam. Ita censet S. Chrysostomus homil. 58 *in Matth.* : « Elias, inquit, restituet omnia, incredulitatem videlicet Judæorum qui tunc erunt residui, ad fidem convertet. » Et post nonnulla : « Quomodo ergo credituri sunt, inquies? Siquidem Elias cuncta restituet, non modo sane quia notus, verum etiam quoniam usque ad illum diem amplior magis atque amplior gloria Christi radiis solaribus erit fulgentior, ad quæ omnia cum prædicatio illius accedat ad Christi fidem impellens, facillime suscipient. » Idem docent S. Augustinus XX *De Civit.* XXIX, Theodoretus in cap. XII *Daniel.*, S. Gregorius hom. 12 *in Ezech.*, Damascenus lib. V *De Fide*, cap. XXVII, Beda, lib. III *in Marc.* cap. XXVII, Theophylactus in cap. XVII S. *Matth.*, Ambrosius, Victorinus et Ansbertus in cap. XI *Apoc.*, estque hæc communis Patrum et Ecclesiæ traditio. Ubi nota : Cum ait Christus : « Elias restituet omnia, » significat ingentem tunc fore conversionem : adhæc Eliam facturum pacem inter Judæos et Gentes, tanto tempore discordes, ut uno fœdere in Christi fidem et Ecclesiam coeant : insuper, Eliam collapsos cleri et populi mores reformaturum, suoque zelo apostolico omnia ad avitum nitorem et primigenium splendorem, quem habuit Ecclesia tempore Apostolorum, reparaturum, ut christiana religio et sanctitas ubique mirifice splendeat et coruscet. Plura de Elia et Henoch dixi *Gen.* V, 24, et *apoc.* XI, 2 et seq. Hinc rursum Julianus Archiepiscopus Toletanus, lib. I *Contra Judæos*, probat eos jam aversos esse a Christo, ac consequenter jam venisse Christum : quia ad eum convertentur in fine mundi : nec enim converti possunt nisi aversi; Judæi autem ab alio Christo non sunt aversi, quam a nostro Jesu Christo : ergo hic verus est Christus et Messias.

Judæi pene omnes convertentur ab Elia.

NE FORTE VENIAM ET PERCUTIAM TERRAM, — id est veniens percutiam, vel, cum venero judicare, percutiam. Est hendiadys, qua unum dicitur per duo. Nam τὸ *forte* non ad *veniam* (quia non fortuitum et dubium, sed fixum certumque est quod

veniet ad judicium), sed ad *percutiam* referendum est, *q. d.* Ne forte cum venero judicaturus terram, inveniam eam incredulitate et sceleribus refertam, ideoque justa condemnationis sententia *percutiam* eam *anathemate*; Chaldæus, *exterminatione*; Pagninus, *occisione*; Septuaginta, ἄρδην, id est *penitus*, vel subito; Tigurina, *prorsus*; alii, *funditus*, *radicitus*; alii, *usque ad interitum*, vel internecionem. Hebræum enim חרם *cherem* significat *excisionem*, qua res stirpitus exscinditur, interimitur et perditur: idem significat græcum ἀνάθεμα. Vide dicta *Levit.* XXVII, 28, et *Rom.* IX, 3. Per *cherem* ergo et *anathema* hic intellige æternam maledictionem, pœnam et ignem gehennæ, cui Christus impios omnes addicet in die judicii. Ita Remigius.

Per *terram* metonymice intellige incolas terræ, puta homines terrenos et terrena sapientes: ita S. Hieronymus. Dicit *terram*, non Judæam, tum quia Judæi quos convertet Elias, sparsi sunt per totam terram; tum quia Elias non tantum Judæos, sed et Gentes ubivis terrarum convertet, et christianam vel fidem, vel vitam et mores eis imprimet, itaque avertet ab eis anathema damnationis æternæ. Minus recte Arias per *anathema* accipit excidium Judæorum per Titum et Romanos: agitur enim hic de die judicii, cujus præcursor erit Elias. Minus apte quoque Vatablus per τὸ *forte* putat significari tempus adventus Christi indeterminatum, *q. d.* Ne forte veniam tempore incerto, quo minime putabitis, vel me exspectabitis. Nam quocumque tempore veniet Christus, certo perdet impios, nisi se convertant per prædicationem Eliæ.

Moraliter, sancti zelosi sunt Atlantes orbis.

Moraliter, disce hic *primo*, ex Elia qui iram Dei avertet, ne percutiat totam terram anathemate, sanctos illustres et zelosos esse quasi bases et columnas orbis, qui suis precibus, meritis et zelo eum alioqui ruiturum in exitium, fulciunt et sustinent: tum quia orando manus Deo irato quasi ligant, ne in vindictam prosiliant: tum quia prædicando sancteque vivendo peccatores compungunt, impelluntque ad corrigendam vitam. Hi enim sunt quasi angeli terrestres, quorum mens in cœlis est, qui terra celsiores, et Deo quasi fortiores sunt. Talis Sodomæ Atlas fuit Abraham, *Gen.* XVIII, 23, et apud Judæos Moses, *Exod.* XXXII, 14, ac Samuel, I *Reg.* VII, 10, et David, III *Reg.* XI, 12, et Ezechias, IV *Reg.* XX, 6, et Jeremias, cap. I, 18. Deus enim pluris facit unum insigniter sanctum, quam centum communes justos. Ratio est quam per transennam, per lumen, inquam, naturæ, vidit Plato in *Theæteto*, dicens: « Deo nihil est similius, quam cum ex hominibus aliquis justissimus est. » Qui sane cuilibet stimulus esse debet, ut jugiter ardenti conatu aspiret et contendat ad profectum, et ad culmen sanctitatis. Talis enim in cœtu justorum eminet quasi gigas, qui dextra sua cœlum contingit, ibique quasi alter Jacob cum Deo luctatur, et volentem vincit. Hinc Dominus ad Ezechielem, cap. XXII, 30: « Quæsivi, inquit, de eis virum qui interponeret sepem, et staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam, et non inveni. Et effudi super eos indignationem meam, in igne iræ meæ consumpsi eos. » Non est dubium plures tunc in Judæa fuisse justos, sed nemo fuit tam eminens, qui staret oppositus Deo, eique flagellum extorqueret.

E... pla.

Talis Venetiarum Atlas fuit S. Laurentius Justinianus, earumdem Patriarcha: viro enim cuidam sancto revelatum est, Deum civitatis indignantem eam perditurum fuisse, nisi precibus sui sancti Patriarchæ furor divinus aversus fuisset. Ita habet ejus Vita. Talis Emesæ, imo orbis Atlas fuit S. Simeon, cognomento Salus, id est stultus, quod sanctitatem suam stultis operibus celaret, cum interim multa mirabilia in summum sui contemptum, ac in salutem corporalem et spiritualem proximorum patraret. Cum enim quidam Emesenus civis Hierosolymam profectus, se Abbatis Joannis precibus commendaret, hoc ab eo responsum tulit: « Miror te, cum Emesæ habeas abbatem Simeonem, ad me hominem vilem et abjectum divertere. Nam non ego solum, sed etiam mundus totus indiget illius precibus. » Ita Leontius Episcopus Neapolitanus in *Vita S. Simeonis*.

Similes Ecclesiæ Atlantes fuere S. Dominicus, S. Franciscus, S. Vincentius Fererius (qui centum christianorum millia, judæorum 25, saracenorum octo ad Christum convertit); sic Japonum et Indorum Atlas hoc ævo fuit S. Xaverius. Quis ergo dubitet mundum precibus talium stare sanctorum? Quocirca merito S. Ambrosius, lib. II *De Cain et Abel*, cap. III et IV: « Quam beata, ait, civitas quæ plurimos justos habet, quomodo benedicitur tota de parte! Quam gaudeo, cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, cum virgines castas, viduas graves aspicio longævas, velut quamdam incanam Ecclesiæ curiam prætendant ipso quodam vultu et specie gravitatis, quod juvenes revereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur. Similiter cum aliquis hujusmodi decedit, quamvis longa senectute depositus, afficior, quia destituitur grex juvenum muro senili. » Subdit tales esse quasi civitates refugii, in quas delinquentes se recipere possint: « Denique perituræ, inquit, urbis aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium est, si ei decedant viri consultores, vel etiam graviores feminæ. Hinc primum ingruentium aperitur porta malorum. » Idem docet Isaias cap. I, 1 et seq.

Ultim... chere... qua... mutu... dum

Disce *secundo*, æstimare et ponderare ultimum cherem et anathema, quo suam omnesque aliorum prophetias claudit Malachias, ut illo stimulo incitet omnes ad piam sanctamque vitam. Eodem sua oracula concludit Isaias dicens: « Et egredientur, et videbunt cadavera virorum qui prævaricati sunt in me: vermis eorum non morietur,

et ignis eorum non exstinguetur : et erunt usque ad satietatem visionis omni carni. » Hoc est *cherem*, quo ferientur et siderabuntur impii in ultimo et decretorio mundi die, qui erit horizon temporis et æternitatis, cœli et gehennæ, quando a Christo judice in valle Josaphat, quasi in orbis universi theatro, ad æterna tormenta damnandi, pavidi et attoniti audient : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus; » atque illico igne conflagrationis convoluti, a dæmonibus in tartara rapientur, ubi in æternum separati, imo maledicti a Deo, angelis et beatis, perpetuo carcere conclusi, nunquam amplius videbunt solem, stellas, vel ullam lucem, nullam lætitiam aut consolationem percipient; sed in perpetuis incendiis volutabuntur : ubi fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum. Hoc cogita cum te libido stimulat, cum ambitio sollicitat, cum ira exagitat, cum caro blanditur, cum mundus allicit, cum dæmon fallaces suas illecebras et pompas ostentat. In manu, in arbitrio tuo sunt vita et mors, cœlum et gehenna, salus et damnatio, felicitas et infelicitas tua sempiterna. Elige quod mavis. Cogita : « Momentum quod delectat, æternum quod cruciat. » Et vicissim : « Momentum quod cruciat, æternum quod delectat. » Præclare S. Chrysostomus homil. 1 *De Lazaro* : « Si quis, inquit, in centum annis vidisset per unam noctem suave somnium, multisque deliciis per somnum fruitus, centum deinde annis cruciaretur, num is vellet unam noctem qua somniavit, centum annis æquiparare? Hoc de futura vita cogita. Nam quod est somnium unum ad centum annos, hoc est præsens vita ad futuram, imo multo minus. Quod est exigua gutta ad pelagus immensum, hoc sunt mille anni ad futuram fruitionem; quantumque interest inter somnia et res veras, tantum interest inter hujus vitæ statum et illius. » Quid enim sunt aliud omnes res et spes mortalium, « quam somnia vigilantium? » ait Philo : « Quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo? » ait Cicero *Tuscul.* IV.

Ex adverso cogita quam dispar sit *cherem* sanctorum, anathema beatorum. Impii sunt *cherem* justitiæ et vindictæ divinæ; sancti sunt *cherem* misericordiæ et gloriæ divinæ. Impii sunt *cherem* diaboli; pii et electi sunt *cherem* Dei, id est res sacra ab usibus profanis separata, Deo Deique laudibus in æternum dicata. Impii sunt anathema, folles et fomenta gehennæ; Sancti sunt anathema cœli et Jerusalem cœlestis, uti in ea ad perennem Dei gloriam per æterna sæcula resplendeant.

Probus ergo piusque esto, fuge illecebras mundi, mortifica concupiscentias, sustine morbos, despectus, ærumnas, persecutiones; stude puritati, sanctitatem cole, enitere ad omnem virtutem : modicus erit brevisque omnis labor tuus; sed ingens præmium te manet, et corona immarcescibilis. « Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, » II *Cor.* IV, 17. « O fragilitas humana, exiguum est quidquid agis propter spem æternorum, » ait Eusebius Emissenus (vel potius Eucherius Lugdunensis aut quisquis est auctor) hom. *De S. Maximo*. Quocirca S. Antonius, teste S. Athanasio in ejus *Vita*, hoc beatum *cherem* suis inculcabat, ut jugis esset stimulus ad heroicam sui victoriam, omnemque perfectionem : « Hoc, inquit, sit primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propositi vigore lassescere, sed quasi incipientem augere semper debere quod cœperit, præsertim cum humanæ vitæ spatia æternitati comparata brevissima sint. » Et mox : « Promissio vitæ æternæ vili pretio comparatur, scriptum est enim : Dies vitæ nostræ septuaginta anni; si autem in potentatibus, octoginta. Quando ergo octoginta aut centum annis laborantes in Dei opere vixerimus, non tanto tempore regnaturi sumus in futuro, sed pro annis prædictis omnium nobis sæculorum regna tribuentur, etc. Nemo cum aspexerit mundum, reliquisse se arbitretur ingentia : quia omnis terra ad infinitatem cœlorum comparata brevis ac parva est. »

Æternitatis hypotyposis.

O æternitas, quanta, quam durans, quam constans et æterna es! Cherem es, anathema es. O mentes amentes, quæ tui obliviscuntur! o stupor stupidorum mortalium, qui te pro momento voluptatis divendunt et prodigunt! Obstupescite, cœli, super hoc, et portæ ejus, desolamini vehementer. Si Deus daret diceretque Judæ, et cuilibet damnato : Singulis millenis annis pro tuis peccatis emittes unam duntaxat lacrymam; et quando hoc modo per tanta annorum intervalla, tot lacrymas emiseris, ut iis totam mundi capacitatem impleas, miserebor tui, teque ex inferni ignibus pœnisque eripiam; gauderet sane Judas gaudio ingenti et ineffabili, eo quod aliquam haberet salutis spem. Sed quam longa hæc spes, quam vasta annorum ei in pœnis emetienda essent spatia? quot millena annorum millia ei exspectanda, antequam lacrymis suis vel scyphum impleret? quot milliones annorum, ut poculum? quot cubi millionum, ut dolium unum? Quando ergo cubiculum, quando domum, quando urbem, quando unam provinciam, quando terram, quando aerem, quando cœlum lacrymis suis compleret? At jam infelix Judas ne quidem hanc spem habet, sed etiamsi per hæc annorum interstitia totum mundum lacrymis implesset, necdum finis, necdum medium, imo necdum principium esset ejus miseræ æternitatis : quia novus ei mundus priori similis, lacrymis implendus pararetur a Deo; et eo impleto, tertius et post eum quartus, quintus, sextus, et ita deinceps sine numero et termino. Idem est ex adverso de gloria S. Pauli, et cujusvis beati. ÆTERNITATEM MEDITARE, ingredere et penetra quantum potes : quo profundius ingredieris, eo longiorem et profundiorem reperies : ABYSSUS

EST. Semel dictum, iterum iterumque, imo semper dicendum : ÆTERNITATEM MEDITARE.

Votum ad B. Virginem. O B. Virgo Deipara, prophetarum regina, æterni Verbi, ejusque fidelium et filiorum mater ab æterno ordinata, quæ Deum nobis tua carne virginea corporasti; per eumque beatæ æternitatis nobis aditum devicta morte reserasti, offer hoc meum, imo tuum opus benedicto filio tuo Jesu Christo, Salvatori nostro, ac toti SS. Trinitati, ab eaque impetra, ut quicumque illud lecturi sunt, ad ejus cultum et laudem perennem accendantur. Ipse enim est felix æternitas sua et nostra. Effice ut eam quasi summum bonum ardentissime diligamus; atque ex adverso peccatum et gehennam, quasi summum et æternum malum, summe horreamus et fugiamus : ac proinde effice pariter ut beatæ et miseræ æternitatis memoria, timor et amor jugiter nobis obversetur, ut BEATÆ ÆTERNITATI VIVAMUS, certemus, laboremus, patiamur dura et acerba quæque. Averte a nobis *cherem* et *anathema* reprobationis æternæ. Fac et forma nos *cherem* et *anathemata* Deo, in templo et gloria cœlesti. Filii tui sumus, vel esse cupimus. Monstra ergo te esse matrem, nunc et in hora mortis nostræ. Amen.

Omnis consummationis vidi finem : latum mandatum tuum nimis, *Psalm.* CXVIII.

In sempiternum ævum thesauriza. *S. Nazianzenus in Sentent.*

Junge cor tuum Æternitati Dei, et cum illo æternus eris. *Augustinus in Psalm.* XCXI.

Nullus labor durus, nullum tempus longum, quo gloria Æternitatis acquiritur. *Angeli apud Bedam in Histor.* lib. III, cap. XIX.

Pro paucis annis laboris omnium nobis sæculorum regna reddentur. *S. Antonius apud S. Athanasium.*

Vera beatitudo est sæculi beatitudinem spernere, neglectisque terrenis in divina flagrare. *S. Eucherius ad Valerianum.*

FINIS.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ

QUÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORUM TOMO EXPLICANTUR, VEL OBITER ILLUSTRANTUR.

Prior numerus paginam, secundus columnam, si unus tantum sit numerus, signum est ad proxime præcedentem referri.

EX VETERI TESTAMENTO.

EX GENESI.

Cap. I, *vers.* 6. Firmamentum in medio aquarum, *pag.* 242, *col.* 1.
II, 9. Lignum vitæ in medio paradisi, *ibid.*
X, 11. Ex illa terra egressus est Assur, et ædificavit Niniven, 28, 1.
XIX, 24. Pluit Dominus a Domino ignem, 383, 2.
XXII, 18. Benedicentur in semine tuo omnes gentes, 151, 2.
XXV, 23. Major serviet minori, 553, 2.
XXIX, 31. Videns autem Dominus quod despiceret Liam, *ibid.* 2.
XLVII, 9. Dies peregrinationis meæ, etc., parvi et mali, 404, 1.
— 31. Adoravit conversus ad lectuli caput, 206, 1.
XLIX, 18. Salutare tuum exspectabo, Domine, 335, 1.

EX EXODO.

Cap. XIII, *vers.* 17. Non duxit eos per terram Philistiim, quia vicina erat, 453, 1.

EX NUMERIS.

Cap. XII, *vers.* 7. In omni domo mea fidelissimus est, 387, 1.

EX DEUTERONOMIO.

Cap. XXXIII, *vers.* 2. Dominus de Sina venit, et de Seir ortus est nobis, apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia, 248, 1.

EX LIBRO JOSUE.

Cap. XIV, *vers.* 15. Adam maximus ibi inter Enacim situs est, 110, 1.
XVII, 5. Ceciderunt funiculi Manasse absque terra Galaad, 373, 1.
XXIV, 7. Adduxit super eos mare, et operuit eos, 581, 2.

EX LIBRO JUDICUM.

Cap. V, *vers.* 31. Qui diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent, 608, 1.
VI, 15. Ecce familia mea infima est in Manasse, 111, 1.
XV, 16. In maxilla asini, in mandibula pulli asinarum, 195, 2.

EX LIBRO I REGUM.

Cap. II, *vers.* 18. Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, 30, 2.
XXVI, 8. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, semel, et secundo opus non erit, 166, 1.
XXX, 14. Erupimus ad australem plagam Cerethi, 289, 2.

EX LIBRO II REGUM.

Cap. XIV, *vers.* 14. Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur, 66, 2.
XXI, 7. Pepercit rex Miphiboseth filio Jonathæ, 604, 2.

EX LIBRO III REGUM.

Cap. IV, *vers.* 25. Unusquisque habitavit sub vite et ficu sua, 394, 1.

EX LIBRO IV REGUM.

Cap. II, *vers.* 12. Pater mi, currus Israel, et auriga ejus, 615, 2.
IX, 24. Jehu implevit manum suam in arcu, 463, 1.
XVII, 24. Et collocavit eos in civitatibus Samariæ, et habitaverunt in urbibus ejus, 68, 1.

EX LIBRO I PARALIPOMENON.

Cap. III, *vers.* 17. Filii Jechoniæ fuerunt Asir, Salathiel, Melchiram, Phadaia, etc., 318, 2.

EX LIBRO II PARALIPOMENON.

Cap. V, *vers.* 8. Cherubim expanderent alas super locum, 581, 2.

EX LIBRO I ESDRÆ.

Cap. VI, *vers.* 19. Fecerunt pascha decima quarta die mensis primi, 317, 1.

EX LIBRO II ESDRÆ.

Cap. IV, *vers.* 5. Ne operias iniquitatem eorum, 581, 2.

EX LIBRO JOB.

Cap. III, 3. Pereat dies in qua natus sum, 533, 2.
IX, 6. Qui commovet terram de loco suo, etc.: qui præcipit soli, et non oritur, 373, 2.
— 7. Stellas clausit quasi sub signaculo, 351, 1.
XXII, 14. Circa cardines cœli perambulat, nec nostra considerat, 367, 1.
XXIX, 18. Et sicut palma multiplicabo dies meos, 609, 2.

EX LIBRO PSALMORUM.

Psalm. VII, 15. Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem, 202, 2.

x, secundum Hebr. 7. Sub lingua ejus labor et dolor, ibid.
xxii, 4. Et si ambulavero in medio umbræ mortis, 241, 2.
xxxv, 9. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, 323, 2.
xli, 3. Quando veniam et apparebo ante faciem Dei, 30, 2.
xliv, 1. Eructavit cor meum verbum bonum, 368, 1.
li, 10. Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei, speravi in misericordia Dei in æternum, 527, 2.
liv, 13. Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, etc., 520, 1.
lix, 10. In Idumæam extendam calceamentum meum, 254, 2.
lxiv, 1. Te decet hymnus Deus in Sion, 235, 2.
lxv, 18. Iniquitatem si aspexi in corde meo, 102, 2.
lxvii, 5. Iter facite ei, qui ascendit super occasum, 377, 2.
— 18. Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium : Dominus in eis, in Sina, in sancto, 257, 2.
lxviii, 21. Improperium exspectavit cor meum et miseriam, 225, 1.
lxxii, 1. Quam bonus Israel Deus, 143, 2.
lxxiii, 3. Leva manus tuas in superbias eorum in finem, 378, 1.
— 14. Dedisti eum escam populis Æthiopum, 304, 2.
lxxvi, 19. Vox tonitrui tui in rota, 257, 2.
lxxvii, 19. Numquid poterit Deus parare mensam in deserto? quoniam percussit petram, 453, 1.
lxxix, 18. Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, 382, 1.
xc, 6. A negotio perambulante in tenebris, ab incursu et dæmonio meridiano, 367, 1.
— 13. Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem, 370, 2.
cii, 4. Qui coronat te in misericordia et miserationibus, 433, 2.
ciii, 3. Qui ponis nubem ascensum tuum, 257, 2.
civ, 15. Nolite tangere christos meos, 260, 2.
cv, 9. Increpuit mare Rubrum, et exsiccatum est, 384, 1.
cviii, 6. Constitue super eum peccatorem, 381, 2.
cxiii, 2. Facta est Judæa sanctificatio ejus, 577, 1.
cxxvii, 3. Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ, 528, 1.
cxxxi, 9. Sacerdotes tui induantur justitiam, 606, 2.
— 16. Sacerdotes ejus induam salutari, ibid.
cxxxvi, 2. In salicibus in medio ejus, suspendimus organa nostra, 365, 1.
cxxxvii, 7. Si ambulavero in medio tribulationis, 241, 2.
cxxxix, 10. Labor labiorum ipsorum operiet eos, 202, 2.

EX PROVERBIIS.

Cap. iii, vers. 12. Quasi pater in filio complacet sibi, 206, 1.
viii, 27. Quando præparabat cœlos, aderam, 231, 2.
xxiii, 5. Ad opes, quas non potes habere, quia facient sibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cœlum, 194, 2.

EX LIBRO CANTICORUM.

Cap. ii, vers. 8. Ecce iste venit transiliens colles, 401, 2.
— 16. Dilectus meus mihi, et ego illi, 134, 2.
iv, 8. De vertice Sanir et Hermon, de cubilibus leonum, 485, 2.
v, 1. Bibite et inebriamini, 323, 2.
— 8. Adjuro vos, filiæ Jerusalem, ut nuntietis dilecto meo, quia amore langueo, 255, 1.
viii, 6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum, 348, 2.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. iv, 12. Fascinatio nugacitatis obscurat bona, 310, 2.

EX ECCLESIASTICO.

Cap. ii, vers. 5. Homines receptibiles in camino humiliationis, 523, 2.
vi, 22. Quasi lapidis virtus probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam, 504, 1.
xix, 3. Putredo et vermes hæreditabunt illum, 264, 1.
xxi, 7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris, 552, 2.
xxiv, 14. Ab initio, et ante sæcula creata sum, 117, 2.
xliii, 29. Multa dicemus, et deficiemus in verbis : consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus, 235, 1, 2.
— 30. Gloriantes ad quid valebimus? ibid.
— 32. Supervalebit enim adhuc, ibid.
— 34. Exaltantes replemini virtute, ibid.
xlv, 21. Et dedit illi in præceptis suis potestatem docere Jacob testimonia, 572, 2.
xlviii, 9. Qui scriptus es in judiciis temporum lenire iracundiam Domini, 515, 2.
— 10. Veniet Elias conciliare cor patris ad filium, et restituere tribus Jacob, 616, 2.

EX ISAIA.

Cap. ii, vers. 2. Præparatus mons domus Domini, 231, 2.
iii, 12. Mulieres dominatæ sunt eis, 206, 1.
— 17. Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et Dominus crinem earum nudabit, 261, 2.
x, 5. Væ Assur, virga furoris mei, 106, 1.
xxi, 7. Vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, et ascensorem cameli, 244, 2.
xxviii, 15. Percussimus fœdus cum morte, et cum inferno fecimus pactum, 18, 2.
— 21. Ut faciat opus suum, alienum opus ejus, peregrinum est opus ejus ab eo, 66, 1.
xxxiii, 1. Væ qui prædaris, nonne et ipse prædaberis? 106, 1.
xxxviii, 10. In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi, 242, 1.
xl, 31. Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current, et non laborabunt, 136, 1.
xliii, 13. Ab initio ego ipse, 117, 2.
lx, 15. Ponam te in superbiam sæculorum, 176, 2.
lxi, 6. In gloria earum superbietis, ibid.
— 10. Indumento justitiæ circumdedit me, 605, 2.

EX JEREMIA.

Cap. i, vers. 14. Ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ, 422, 2.
x, 2. A signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, 275, 1.
xi, 14. Ne assumas pro eis laudem, 240, 1.
xxii, 24. Si fuerit Jechonias annulus in manu dextera mea, inde evellam eum, 349, 1.
xliv, 17. Faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, 208, 1.

EX THRENIS.

Cap. ii, vers. 19. Consurge, lauda in nocte, 240, 1.
iv, 3. Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto, 70, 2.

EX EZECHIELE.

Cap. v, vers. 5. Ista est Jerusalem, in medio gentium posui illam, 242, 1.
xvi, 5. Non pepercit super te oculus, 604, 2.
xxviii, 14. In medio lapidum ignitorum ambulasti, 367, 1.
xxxiv, 23. Pastorem suscitabo servum meum David, 347, 2.

EX DANIELE.

Cap. vii, vers. 10. Judicium sedit, et libri aperti sunt, 602, 1.

EX OSEE.

Cap. xiii, vers. 14. Ero mors tua, o mors, 206, 1.

EX SOPHONIA.

Cap. I, *vers.* 7. Silete a facie Domini Dei, 234, 2.

EX LIB. I MACHABÆORUM.

Cap. I, *vers.* 3. Et siluit terra in conspectu ejus, *ibid.*

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. MATTHÆO.

Cap. II, *vers.* 6. Et tu, Bethlehem Juda, nequaquam minima es in principibus Juda, 109, 1, 2.
V, 3. Beati pauperes spiritu, 458, 2.
VI, 34. Sufficit diei malitia sua, 82, 1.
X, 29. Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro? 220, 2.
— 35. Veni separare hominem adversus patrem suum, et filium adversus matrem suam, etc., et inimici hominis domestici ejus, 145, 1.
XI, 10. Hic est enim de quo scriptum est : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, etc., 584, 1.
— — Præparabit viam ante faciem tuam, *ibid.*
— 25. In illo tempore respondens Jesus dixit, 409, 1.
XVII, 10. Elias jam venit, 614, 1.
XXI, 44. Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum, 504, 2.
XXIII, 14. Væ vobis scribæ et pharisæi hypocritæ, qui devoratis domos viduarum, orationes longas orantes, 278, 1.
XXIII, 32. Et vos implete mensuram patrum vestrorum, 416, 2.

EX S. LUCA.

Cap. I, *vers.* 17. Convertet corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam, 617, 1.
— 54. Suscepit Israel puerum suum, 373, 1.
— 69. Erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui, *ibid.*
VIII, 24. Increpavit ventum et tempestatem aquæ, 384, 1.

EX S. JOANNE.

Cap. I, *vers.* 14. Vidimus gloriam quasi unigeniti a Patre, 121, 1.
— 16. De plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia, 402, 2.
II, 19. Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud, 587, 2.
VIII, 25. Principium, qui et loquor vobis, 118, 1.
— 41. Nos ex fornicatione non sumus nati, unum patrem habemus et colimus Deum, 455, 2.
XII, 15. Noli timere, filia Sion, ecce rex tuus, etc., 457, 2.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

Cap. VIII, *vers.* 10. Hæc est virtus Dei, quæ vocatur magna, 340, 1.
XIII, 40. Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis : Videte contemptores et admiramini, et disperdimini, 205, 2; 207, 2.

EX EPISTOLIS S. PAULI.

Rom. XV, 8. Dico Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis, 152, 1.
— — 16. Sanctificans Evangelium Dei, 305, 2.
I *Cor.* XI, 27. Reus erit corporis et sanguinis Domini, 558, 1.
Galat. I, 17. Abii in Arabiam, 17, 2.
Philipp. III, 3. Nos enim sumus circumcisio, 448, 2.
Hebr. I, 7. Qui facit angelos suos spiritus, 477, 1.
XIII, 16. Talibus enim hostiis promeretur Deus, 308, 1.

EX EPISTOLA S. JUDÆ.

Vers. 9. Non est ausus judicium inferre blasphemiæ, sed dixit : Imperet tibi Dominus, 383, 2.

EX APOCALYPSI.

Cap. II, *vers.* 9. Ab his qui se dicunt Judæos esse, et non sunt, 448, 2.
V, 12. Dignus est Agnus accipere virtutem et divinitatem, 435, 1.
VII, 14. Laverunt stolas suas in sanguine Agni, 581, 2.

INDEX
RERUM MEMORABILIUM
QUÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORUM TOMO CONTINENTUR.

A.

Aaroni quomodo vitam Deus prorogarit, et honorem contra æmulos defenderit, *pag.* 571, *col.* 2. ejus variæ dotes, *ibid.* et seqq.

Ab mensis Hebræorum quintus respondet nostro partim julio, partim augusto, 439, 1; 446, 1.

Abdias quando cœperit prophetare, et quid prophetet, 1, 1. an fuerit discipulus Eliæ, *ibid.* an fuerit tertius pentacontarchus ab Ochozia ad Eliam missus, *ibid.* an idem cum Abdia misso ad docendum in civitatibus Juda, *ibid.* 2. fuit coævus Osee, Amos, Joeli, Michææ, 2, 1. sub tempora Jeremiæ prophetavit, *ibid.* an fuerit Idumæus, *ibid.* 2. fuit Sichimita, 3, 1. ejus sepulcrum ubi, *ibid.* fuit typus Christi, *ibid.* est omnium Prophetarum minimus et brevissimus, *ibid.* 2. ejus brevitatis elogium, *ibid.*

Abdiæ prophetæ duo fuerunt, 199, 2.

Abesson judex et princeps Israelis, fuit Bethlehemites, 112, 2.

Abietes symbolum sunt præfectorum et rectorum minorum, 485, 2.

Abnegatio sui interimit animi tristitiam, 370, 2.

Abominatio desolationis, fuit idolum ab Antiocho Epiphane in templo collocatum, 537, 2. abominationes in Scriptura vocantur idola et idolothyta, 456, 1.

Abraham secutus est Deum vocantem, 31, 1. unde dictus Hebræus, 35, 1. unde nomen acceperit, 151, 2. ei cur propheta Michæas det misericordiam, veritatem Jacobo, *ibid.* et 152, 1.

Abraham fuit atlas Sodomæ, 618, 1. ejus benedictio quid anagogice fuerit, 588, 1. est communis omnium Judæorum pater, 575, 2.

Abundantiæ et prosperitatis causa et symbolum est pax, 445, 1.

Abyssini vocantur Æthiopes græce et latine, 304, 2.

Abyssus vocatur aqua carens fundo, 42, 1.

Acacis episcopi in concilio Nicæno zelus et durities in errantibus in fide ad pœnitentiam recipiendis, 57, 2.

Academia Hierosolymis an fuerit in porta secunda, 279, 1.

Accaronitæ victi a Machabæis, pacifice inter Judæos habitarunt, et Judæi inter eos, 456, 2.

Acedi emblema, 420, 1. eos quam acriter Christus in die judicii correpturus sit, 495, 2.

Actiaco bello confecto Augustus factus est orbis monarcha, 334, 1.

Actio in se levis gratior est Deo facta excellenter, quam excellens in se facta leviter, 136, 1.

Aczib fuit nomen proprium urbis in tribu Juda, 76, 1. fuit et alia Achseph vel Acziba, urbs potens et maritima non longe a Tyro, *ibid.*

Adad civis Remmon occisus in Mageddo, an omnium planctum excitarit, 513, 2.

Adadremmon urbs quæ, et ubi sita, unde dicta sit, 512, 2.

Adalberti (S.) Pragensis episcopi elogium, 499, 1.

Adam quomodo dextram suam diabolo dederit, 382, 1. velut luna est, Christus sol, 608, 2.

Adamantis durities, 440, 2.

Addo fuit avus Zachariæ, 360, 1. est alius ab Addo Vidente, qui scripsit chronica regum Juda, nisi fuerit atavus sextus Zachariæ, *ibid.*

Adonidem quare plangeret Venus, et is planctus quotannis recoleretur, 513, 2.

Adonis quamdiu steterit in sancta spelunca Bethlehem ab Adriano imperatore erectus, 114, 2.

Adversa omnia sunt velut sigillum Christi, 351, 2. adversis, ut igne aurum, electi probantur, 523, 1, 2.

Ædificare civitatem in sanguinibus quid sit, 230, 2.

Æditus dictus quasi sacræ ædis tutor; idem dictus æditimus, quasi ædis intimus, 274, 1. templa singula jam Romæ suos habent æditous; quod horum officium : hebraice æditui dicuntur *Kemarim*, id est thurificatores, quod eorum officium, *ibid.* alia quoque diversa *Kemarim* sonat, *ibid.* quod horum esset munus, *ibid*, 2. erant alii a sacerdotibus, iisque subserviebant, *ibid.* alia eorum munia, *ibid.*

Ægyptii sunt a Noe servituti addicti, 129, 2. in morbis, resectum capillum pro sospitate diis vovebant, 79, 1. olim in mari Rubro ad unum omnes sunt submersi, 17, 1. sua mysteria repræsentabant per hieroglyphica, 341, 2. quo hieroglyphico Deum exprimerent, 391, 1. quotannis arbores et pecora rubrica illinebant adversus incendium et alia incommoda, 178, 2. unde ea superstitio hausta, *ibid.* primum in tabulis arboris quæ papyrus dicitur, scribere cœperunt, 224, 1. eorum sacerdotes tunicas lineas dum sacrificarent, induebant, 274, 1. ii qui cum Pharaone mortui in peccato, descenderunt in tartara, 166, 2.

Ægyptus cur vocetur domus servitutis, 129, 2. pro imbre habet Nili exundationem, 541, 2. est ultra Æthiopiam, 304, 1. Judææ ad austrum est, 430, 1. ejus idola conciderunt, mox ut eam intravit Christus, 333, 2. quando a Romanis, et per quem subacta, 430, 1. carcer Hebræorum fuit, et typus Babylonis carceris Judæorum, et uterque fuit typus peccati, mortis et inferni, cui quasi carceri mancipati erant homines peccatores, 262, 1.

Æneam Judæi censent fuisse Idumæum, 5, 1.

Ænigma sphingis de homine, 218, 1.

Æquanimitas, illustris dos principum et prælatorum est, 489, 2.

Aer et aqua sunt elementa symbola et vicina, 215, 2. æris inspiratione sola multi vixisse traduntur, *ibid.*

Æs duritiei symbolum est, 427, 2.

Ætas integra et dimidia hominis quæ sit, 242, 1. ætas Christi fuit finis sæculorum præcedentium misero-

rum, et initium sequentium felicissimorum, 242, 2.
Æternitatem concipimus velut ingentem, sed definitum annorum numerum, 97, 2. ejus origo est immutabilitas Dei, 118, 2. æternitas est origo temporum, et propria duratio Dei, *ibid.* æternitas temporum, quæ sit, *ibid.* durationem et quasi ætatem Dei quæ infinito tempori coextenditur, colligit in momentum, *ibid.* non habet finem aut principium, *ibid.* est intrinseca mensura vitæ et existentiæ divinæ, *ibid.* et 119, 1. est duratio quæ nullum habet terminum, 253, 1. ejus hypotyposis et descriptio, 619, 2. æternitas Dei est causa et origo omnium temporum et sæculorum, 253, 2. æternitas est axis sæculorum, 254, 1. Deus est ipsa æternitas in se, 254, 2.
Æternum in Scriptura quomodo sumatur, 2, 1. æternum Hebræis significat, quod in genere suo magnum est, 212, 2. item misericordem, *ibid.* æternorum recta intentio, studiosa meditatio, limpida contemplatio, charitativa affectio, occulta revelatio, experimentalis quædam prægustatio, meritoria operatio, sunt septem mystica itinera æternitatis, ad ingrediendum intrinsecum secretum et æternum, 255, 1, 2.
Æthiopia vicina et adjacens est Alexandriæ, 193, 1. eam vastavit Nabuchodonosor post excisam Judæam : item Cyrus et Cambyses : sita est trans Ægyptum : quando infesta fuerit Judæis, 293, 2. Æthiopia Africana duplex est, *ibid.* unde sic dicta, *ibid.*
Æthiopes duplices, Orientales, scilicet Madianitæ; et Occidentales, scilicet Abyssini, 256, 1. Æthiopes typi sunt dæmonum et impiorum, *ibid.* Æthiopes baptizatis mox dant Eucharistiam, 474, 2. Æthiopis forma dæmon sæpe viris sanctis apparuit, 293, 1. Æthiopes tamen dæmonem pingunt album, quia suus ipsis placet color, *ibid.* Æthiops, filius Vulcani, Æthiopiam denominavit, 304, 2.
Ævum habet principium, sed caret fine, 118, 2.
Affabilitas decet prælatos et principes, 489, 1.
Affectus erga Venerabilem Eucharistiam quotidie renovandus, 469, 1. affectus conjugum mutuus esse debet, 579, 2.
Afflictio est caminus Dei ad excoquendos suos, 590, 2. afflictio piorum non diu durabit, 610, 1, 2.
Afflictio Jonæ unde orta est, 57, 1, 2.
Afflictis consolatio est videre quod Deus ipsorum injurias ulciscatur, 163, 2.
Africa circumnaviganda ex Lusitania in Indiam navigare volentibus, 304, 2.
Aggæus propheta quis : quid ejus nomen sonet, quando prophetarit, 313, 1; 316, 1, 2. ejus argumentum, 313, 2. ejus ingens animus, *ibid.* quot annis ejus prophetia de Christo eum antecesserit, *ibid.*; 331, 2. ejus prophetiæ partitio, 314, 1. an fuerit angelus incarnatus, *ibid.*; 327, 2; 547, 2. ejus vitæ synopsis, 314, 1. est natus in Babylone, 314, 1. juvenis rediit cum cæteris Judæis in Jerusalem, *ibid.* an psalmos aliquos composuerit, an vero tantum populus eos cecinerit, Aggæo præeunte, *ibid.* quando Judæos ad templi fabricam sit adhortatus, 316, 1, 2; 329, 2. cur vocetur nuntius Domini, 327, 2.
Agger dicitur aggerata, id est congesta, terra, 211, 2. aggere comportato capta Tyrus est, *ibid.* per aggeres quoque obsidentur et oppugnantur urbes, *ibid.*
Agilitatis dos in beatis similis angelis futura, 612, 1. hæc eos agillime per excelsa cœlorum transire, imo transvolare facit, 267, 1.
Agnes (S.) Christum sponsum omnibus aliis præposuit, 577, 1, 2. statura exili fuit, 405, 2.
Agni ovium qui dicantur, 195, 1, 2. agnus quomodo ab origine mundi occisus dicatur, cum tunc nondum exstaret, 117, 1. agnus paschalis in quo fuerit figura Christi, 458, 1.
Agricolæ Dei cultum, templa, missas et festa negligentes puniuntur sterilitate, 323, 1, 2.
Agris per hiemem conducit serenitas, in vere pluvia, 477, 1.
Akibas rector scholæ Scribarum et Pharisæorum illustris, 513, 2.
Ain et *aleph* litteræ subinde commutantur, 73, 1, 2.
Al articulum Arabes nominibus passim præponunt, 209, 1.
Albæ victimæ Apollini immolabantur, 557, 2.
Albati aurigæ quales essent Romæ in ludis Circensibus, 429, 1. colore hoc aerem repræsentabant, *ibid.*
Albi equi Zachariæ visi indicant gentes Judæis propitias, 365, 1, 2. — *Vide* Equus.
Alcimus templum profanans percussus paralysi, graviter tortus interiit, 504, 1.
Alcoranum Mahometanorum ex fabulis Judæorum et aliis novis consarcinatum est, 309, 2. id jubet Turcas armis sectam suam propagare, 428, 2.
Alemanus proprie quid sit ex vi verbi, 17, 2.
Alexandriæ cognomentum est Amon, 190, 2; 192, 1. coluit idolum Tammuz, 191, 1. ejus situs, *ibid.* primo olim dicta fuit No : ab Alexandro Magno amplificata, dicta est Alexandria, *ibid.* quando a Nabuchodonosore eversa, *ibid.* 2. ejus splendor, opes, forma, magnitudo, munitio, celebritas, *ibid.*; 191, 2; 192, 2. prodigium in ejus structura quod contigerit : ejus portus : quis ejus proventus e vectigalibus et annona, 32, 2. ejus ædificia superba, 191, 2. postea ob plebis sanctimoniam dicta est paradisus Domini, *ibid.* cur ei, licet hostili, Augustus imperator pepercerit, *ibid.* S. Marcus urbem christianæ fidei asseruit, scholam Ecclesiasticam illic instituit, *ibid.* varii ejus scholæ præfecti et studiosi, 192, 1. ab ortu et occasu cingitur Nilo, 192, 2. abundat aquis circumquaque : quantæ ei inde accedant merces et lucra, 193, 1. vicinos habet Æthiopas, Abyssinos et Libyes, *ibid.*
Alexander Jannæus, Simonis Machabæi nepos, urbem Gazam cepit et diruit, 454, 2.
Alexander Magnus non intelligitur per virum inter myrteta stantem, 366, 1. nec ejus successores per equos rufos, albos, varios a Zacharia visos, *ibid.* fuit belli fulmen, cur pardo compararetur, 208, 1. qua via orbis imperium pararit, *ibid.* in Scriptura vocatur hircus caprarum, quia erat adhuc juvenis, 195, 2. apud Arbellam Darium profligavit, et ibidem rex Asiæ proclamatus est; mox Babylonem ingressus est, 430, 1. quanta in rebus omnibus spe niteretur, 226, 2. an mare Pamphyliæ sicco pede transierit, 482, 2. ex levitate vestem patriam mutavit, 277, 1. quo omine Gazam expugnarit, 455, 1. quomodo fuerit spurius, *ibid.* et 2. Jaddum pontificem Judæorum pronus adoravit, 347, 1; 428, 1; 456, 1. 457, 1; 463, 2. ejus propensio in Judæos, 347, 1. ejus insatiabilis ambitio, 221, 2. ejus victoriæ variæ in Asia, 450, 1, 2. laboriose Tyrum subegit, *ibid.*
Alexandro Severo sortes imperium denuntiarunt, 34, 1.
Alienigenæ uxores faciunt viros apostatare a Deo, 576, 1. 580, 1.
Alleluia an primus in Jerusalem cantarit Aggæus, 314, 2.
Aloysius Gonzaga (B.) quam sollicite ambularit cum Deo, ejus in oratione attentio, 135, 2. nullam in oratione distractionem mentis patiebatur, 235, 1.
Alpes quomodo sint aggeres Italiæ, 211, 2.
Alphonsi VIII regis Castellæ victoriæ de Saracenis vi Venerabilis Eucharistiæ, 472, 2.
Alta exposita sunt ruinæ, 378, 1.
Altaria nostra sunt schema præsepii in quo reclinatus est Christus, 115, 2.
Alveus maris Rubri siccati quare vocetur a Propheta lutum, 262, 2.
Amalthea capra Jovis fuit nutrix, 413, 1.
Amans Deum quid amet et quantum amet. 337, 1.
Amaricour cur dictus pons quidam Leodii, 74, 1.
Amathi pater fuit Jonæ prophetæ, 26, 1, 2.
Ambitionis quanta sit vis, 221, 2. quasi vinum inebriat hominem, 223, 1.

Ambrosius (S.) monitus a quoquam, gratias monitori agebat, 552, 1. pueri voce designatus est archiepiscopus Mediolani, 593, 2. pœnitentes audiens, iis collacrymabatur, 592, 1.

Ambulandi cum Deo sollicitudo quid requirat, 134, 1, 2. praxis et modus ita ambulandi per sex alas, 136, 1. ambulare cum Deo quid sit, *ibid.* quomodo huc homo perventurus sit, *ibid.* 2.

Amicis regum olim dabatur annulus regius, 348, 2. amici veri proprietates, 608, 1. ab amicis vexari vexatio gravissima est, 519, 2. amici veri typus est sol, 608, 1.

Ammonitæ quando Idumæos invaserint, 10, 1. quando a reliquiis Judæorum direpti sint, et ad veri Dei cultum compulsi, 292, 1.

Amon est cognomen Alexandriæ, cur, 199, 2.

Amor Dei, quomodo animam mox immutet, 66, 1.

Amore regendi subditi et pœnis, 488, 12. amor omnia vincit; et quomodo hoc symbolice a Gentilibus expressum, 236, 2. amor omnis ponderis libramentum est, et pondus cordis, 252, 1; 569, 2. transformat amantem in similitudinem amati, etiam quantum ad operationes arduas, 255, 1. amorem nostrum excitat et accendit Venerabilis Eucharistia, 469, 1, 2. amoris Christi erga nos magnitudo, 517, 1; 520, 1, 2. is quam igneas in nos sagittas jaciat, 251, 2. amorem amori Christo qui rependant, 519, 1, 2. quomodo is rependendus, 520, 1, 2.

Amos patriarcha Hierosolymitanus quam onus episcopatus exhorruerit, 593, 1.

Amphilochius (S.) ab angelis Iconii episcopus est consecratus, 593, 2.

Amphora est mensura capiens tres modios frumenti, decima pars ephi vel cori, 416, 2. qualis mensura Romanis esset, *ibid.* amphora quam vidit Zacharias, significat mensuram peccatorum Judæorum, punitioni eorumdem a Deo decretam, quam sensim impleta Judæi puniti sunt, *ibid.* ad quos respiciat, 417, 1, 2. quid significet, *ibid.* tria portendit, 416, 2; 422, 2. significato pene eadem est cum libro volante, *ibid.*

Amri pater Achab rex Israel idololatriam sæpe a Deo succisam renovavit et amplificavit, 139, 1.

Anabaptistæ cur parvulos non baptizent ante usum rationis, 61, 1.

Anachoretæ unde dicti sunt ascetæ, id est exercitatores, 20, 1.

Anathematis impiorum et beatorum quæ sit differentia, 619, 1.

Ἀνατολὴ proprie de ortu solis dicitur, 389, 1.

Anaxagoras dixit solem esse lapidem ardentem, et ideo exsilio est mulctatus, 607, 2.

Anaxarchus in pila tusus quid tyranno responderit, 281, 1.

Andromedæ fabulam poetæ ex historia Jonæ sumpserunt, 32, 1. fingitur in Joppe alligata fuisse saxo, ut a marina bellua voraretur, sed a Perseo liberata, *ibid.*

Andronitis dicebatur pars domus viris deputata, 513, 2.

Angelus Romæ gladium visus est in vaginam recondere, cum civitas ad vitæ emendationem rediisset, in inguinaria lue, 51, 1. angelus inter myrteta Zachariæ cur appareat, 362, 2 et seq. quomodo mystice inter myrteta stet, *ibid.* fuit hic S. Michael, 366, 1. angelus in columna nubis et ignis castra Hebræorum deducens, quomodo vocetur equus, 262, 2. angelus cur aliquando in Scriptura vocetur Deus, 383, 2. angeli nomine cur dictus Aggæus et Joannes Baptista, 327, 2. hic ob octo analogias vocatur angelus, 585, 1, 2. angelum malum an quisque habeat, atque is ei a Lucifero assignetur, 382, 1, 2. angelus an Zachariæ loqueretur interius mentali vel imaginaria inspiratione, 366, 2.

Angeli an non sint in loco nisi per operationem, 65, 2. in hominum custodia, nec merentur, nec demerentur, 128, 1. sunt legati Dei, 6, 2. an adhuc incerti sint de sua salute et beatitudine, 128, 1. angeli quamlibet induere formam possunt, 363, 1. angelis sacerdotes assimilantur variis de causis, 573, 1, 2. eorum munia sunt tria, purgare, illuminare, perficere, *ibid.* 2. eorum est in sanctitate perseverare, *ibid.* inter eos versatur sacerdos, 387, 1. angeli recreantur sanctis sermonibus, 311, 1. lucernis assimilantur, 398, 1, sunt milites Dei, pro eoque pugnant, 532, 2. sunt Dei ministri, 408, 1. eorum symbola sunt ignis, lampades, stellæ, fulgura, *ibid.* afflictis præsto esse solent, 362, 1. possunt esse simul advocati et judices, 380, 2. sæpe in templis vigilare conspecti sunt, 353, 1. cur vocentur oculi, 390, 1. Christo tum in passione, tum alias sæpe ministrarunt, 332, 1. quomodo fiant semihomines, 215, 2. eorum nulli incarnati fuere, 585, 1. eos an fuerit possibile carnem assumere, 547, 1. apparuere pastoribus ea ipsa hora qua natus est Christus, 332, 2. eorum perspicacitas et subtilitas, 283, 1. eorum magna vis et potentia est in omnes reges et regna, 370, 1. eorum conspectus quam olim esset terribilis, *ibid.* angeli quatuor tutores Jerusalem et Judææ, cur vocentur fabri, 369, 2. angeli septem primarii tutores Ecclesiæ sunt, 390, 2. quando eorum Scriptura primum meminerit, 391, 1. hi per septem lampades, sive luminaria, et per septem agni oculos repræsentantur, 408, 1. angeli tutelares Judæorum an per quatuor quadrigas denotentur, 426, 1. angeli tutelares sunt murus igneus Ecclesiæ et quorumlibet fidelium, 374, 1. hi verisimiliter exercent judicium particulare cujusque, 511, 1.

Angulus metaphorice vocatur princeps, 479, 1. anguli cur vocentur arces et munitiones, 300, 1.

Angustiæ dies cur vocetur dies judicii, 284, 2.

Anima et caro tropologice sunt Jacob et Esau, 5, 2.

Anima est turris gregis et filia Sion et Ophel, 101, 1. quomodo ipsa arida, squalens et sitiens dici queat, *ibid.* est velut urbs eversa, 94, 2. anima per antiphrasin aliquando ponitur pro cadavere, 62, 2; 344, 2. animæ vita est pietas, quam tollit mors, id est impietas, 420, 1. anima est tropologice currus, et quinam ejus equi, 258, 2. anima per virtutes et cruces cælanda et expolianda, 393, 1; 559, 1. anima Christi quam perfecte a Spiritu Sancto cælata, ornata, Verboque adaptata sit, 392, 2. anima sancta allegorice est terra desiderabilis, 601, 2. est Deo nupta, 577, 1. cœlum est, 393, 2. ab angelis sæpe visitatur, 352, 2; 353, 1. eam decet sanctitudo, *ibid.* in ea non minus Deus sacrificiis, votis et oblationibus colitur, quam in templo, 354, 1. in ea Deus præsens est et præsidet, *ibid.* in ea substantialiter Deus habitat, *ibid.* et 2. digne cum Deo conversetur, *ibid.* animæ beatæ sanitas erit triplex, 610, 2. anima peccatrix est plena mendacii, 187, 2. animæ peccantium sunt quasi ficus et grossi in os diaboli cadentes, 194, 1. animas ante Christi mortem ivisse ad cœlum docent Calvinistæ, 461, 1.

Animas qui curant, periculis a Deo eximuntur, 45, 1, 2. eas convertere volens, siren sit oportet, 71, 1.

Animalia duo, in quorum medio cognoscendum Christum Propheta ait, quid sint et quid significent, 244, 2 et seq. animalia in pavore et periculis condensantur, cur, 539, 2. omnes animalium species quæ sunt in terra, proportionaliter sunt et in mari, 214, 2.

Animus divinus in cœlo est, 271, 2.

Annas et Caiphas fuere pastores perversi, 497, 2.

Annulo ferreo olim usi Romani, postea aureo, 183, 1. eo edicta, litteras, arcas, secreta, testamenta obsignabant; erat hoc sigillum annuli in pala jaspidi aut alii gemmæ incisum, 348, 1. in digito cur is gestaretur, *ibid.* dabatur legatis missis ad exteras gentes, tum honoris, tum auctoritatis et fidei eis conciliandæ causa; item victoribus et triumphantibus, sed maxime amicis, *ibid.* 2. inter sponsos erat signum conjugii ac mutui amoris, *ibid.* est signum fidei conjugalis *ibid.* priscis habitus est

symbolum et causa prudentiæ, *ibid.* varii annuli tum magici, tum artificiosi, recensentur, *ibid.*

Anno lunari utebantur Judæi, is undecim diebus minor est anno solari; quomodo eum solari anno æquarent, 316, 2; 317, 1. hi annum et menses duplices habebant, *ibid.* anno sacro utebantur ad festa et res sacras; quando is inciperet, quis primus ejus mensis, 317, 1; 316, 2; 361, 1. 446, 1, 2; profanus quando inciperet, 317, 1. annus sæpe capitur pro clade insigni quæ tali anno contigit, 242, 1. annus cum hominibus bene cedit, tum et pisces bene degunt, 216, 1. an tot anni futuri sint post incarnationem Christi, quot ante eam præcessere, 243, 1. templum est desolatum undecim annis post captivitatem Babylonicam, 316, 2. anni 70 desolationis templi et urbis quando incipiant et finiantur, 367, 2 et seq.

Antichristus colet deum Maozim, id est fortitudinum, 220, 1. eum et impios quomodo Christus in fine sæculi per plagas horrendas perditurus sit, 257, 2; 539, 1. per tres annos cum dimidio Ecclesiam opprimet, 404, 1. an in Babylone regnum sit inchoaturus, 422, 1. an illic nasciturus sit, *ibid.* ejus typus fuit Nabuchodonosor, *ibid.* 2. occidetur a Christo, *ibid.* in christianos sævus, in Judæos benignus futurus est: ejus mors et scelera describuntur, 497, 2. volet a suis ut numen adorari, *ibid.*; 498, 1. qui ejus fuerint apud Judæos prodromi, 497, 1, 2, ejus persecutio quam gravis futura sit, 526, 1, 2. hujus typus fuit Antiochi et Pharaonis persecutio, 527, 1. ex monte Oliveti deturbabitur in tartara, 530, 2; 532, 2. Judæis erit angelus testamenti, sed falso, 422, 2; 587, 2.

Antiochus Epiphanes posteris Alexandri in regno Asiæ et Syriæ successit, 463, 2. quam miserabili morte sit exstinctus, 322, 1; 504, 1; 538, 2. ejus persecutio fuit modici temporis, 428, 1.

Antiochus Sidetes Judæam vexans repente divinitus tactus fœdere inito recessit, 504, 1.

Antistites omnes Christo comparati parvi sunt et umbræ duntaxat, 319, 2. — *Vide* Prælati, 319, 2.

Antoninus (S.) archiepiscopus Florentinus corpore perquam fuit exiguus, monstrum tamen memoriæ, doctrinæ, sanctitatis, 405, 2.

Antonius (S.) Deo vidente cum dæmonibus luctabatur, 308, 1. suos monuit, ut semper sibi persuaderent illum diem vitæ ultimum fore, 294, 1; 619, 2.

Apio viridi ægri sanantur pisces, 216, 2.

Apollinis et citharam et sagittas tenentis quod sit hieroglyphicum, 520, 1.

Apostoli propter unum Judam tempestate jactati sunt, 32, 2. cur, Christo eunte ad passionem dormirent, 33, 1. sunt salvatores Israelis, cur, 20, 2. vocantem Christum exacte secuti sunt, 31, 1. quomodo e Judæa in Hispaniam mystice excurrent, atque inde in Africam, Brasiliam, Americam, Æthiopiam, ut incolas Christo subjiciant, 19, 1. Apostoli gentes vicinas Judææ Evangelio paulatim subjecere, instar Jonæ missi in Niniven, missi sunt in orbem universum, eumque Christo subjecerunt, 28, 1. Apostoli et viri apostolici sunt velut pastores et principes Ecclesiæ, 123, 1. apostoli quomodo sint duces Juda, 505, 1. igniti fuere et ardentes, *ibid.* quibus instrumentis orbem in sagenam Christi pertraxerint, 215, 2. sunt patriarchæ novi Testamenti, 465, 1. globis assimilantur, *ibid.* 2. doctrina sua mundum illustrarunt, 398, 2. quomodo vere Judæi mystice fuerint, 448, 1. quomodo familia et domus David vocentur, 505, 1. verbis et opere prædicaverunt, 318, 1, arcubus comparantur, 463, 2. fuere eorum plerique e decem tribubus, *ibid.* sunt quasi sagittæ potentis, *ibid.* sunt quasi quadriga Christi, 258, 1; 428, 2. equis generosis assimilantur, 478, 1. sunt nives, nubes, venti, fulgura, 476, 2; 477, 1. fuere viri portenti, 387, 2. per equos rufos mystice repræsentantur, 428, 1. quomodo sint mystice filii Levi, 592, 1. ipsis Christus subjecit omnes gentes, 378, 1. eorum fuga in passione Christi, 522, 2. eos Græciam Christi fidei subjugaturos a Prophetis prædicitur, 463, 2. eos Christus per orbem dispersit, horum filii sunt viri apostolici et prædicatores, 305, 2. ipsis Deus iter difficultatum pervium velut fecit ad orbem totum Evangelio subijiciendum, 262 2; 482, 2. ipsis quomodo Christus sit cooperatus, 400, 2. eorum de vitiis et idololatria victoria, 451, 1, 2. eorum sermones ardentes fuere quasi lapides fundæ, 464, 2. eorum zelus et victoria, *ibid.* fuere quasi grex electus a Deo, *ibid.* item lapides primarii, 465, 2. et sancti, *ibid.*

Appion ab Homero evocato ab inferis quid petierit, 310, 1.

Aqua symbolum est refrigerii et consolationis, 461. 2. aquæ symbolum sunt populi copiosi, 181, 1; 182, 1. aqua maris salsa quomodo pisces nutriri queant, 214, 2. aqua est aer crassior, 215, 1. aqua expiationis apud Judæos tollebatur omnis immunditia legalis, 517, 2. est hæc typus sanguinis Christi, *ibid.* Aqua virgo Romæ omnem aliam aquam refugit, 473, 1. aquæ vivæ vocantur fontanæ, 534, 2. aquæductus Judæorum et Romanorum fuere ut miracula, *ibid.*

Aquæ quomodo Jonam pervaderent et penetrarunt, 41, 2.

Aquila toto corpore depilatur, cum senescit, 79, 2. an solo capite decalvetur, *ibid.* cum ei defluunt pennæ, infirma est, et se abscondit, *ibid.* ipsa se depilans et renovans symbolum est pœnitentis, *ibid.* et peccatoris ac resurgentium ad gloriam, *ibid.* aquilæ in montibus an nidificent, 7, 2. iis assimilantur sapientes superbi, 8, 1. earum rapacitas, 210, 1, 2. eas Chaldæi, et postea Romani, in vexillis præferebant, *ibid.*

Aquilifer Romanis vocabatur ipse signifer, *ibid.*

Aquilo et auster quid symbolice denotent, 531, 1. aquilo est sinistra pars mundi, et symbolum infelicitatis et malorum, quia frigidus, 248, 1. in Italia et Romæ ventus hic salutifer est, *ibid.*

Arabes latrociniis erant infames, 208, 2.

Arabia Judææ erat ad austrum, 248, 1. eam Scriptura vocat nomine Æthiopiæ, 304, 2. ejus flumina, *ibid.*

Aratrum olim circum urbem ædificando ducebant, et eidem jam eversæ idem inducebant, 93, 2.

Arbaces fuit rex Assyriorum, post Sardanapalum, 52, 1, 2.

Arbitrio nostro inest salus et damnatio nostra, 619, 1.

Arcæ testamenti quasi currui bellico gloriæ suæ Cherubinis stipatus Deus insidebat, 257, 2. erat hæc velut quadriga, *ibid.* vocatur gloria populi Israel, 374, 2. arca Mosis non fuit in secundo templo, sed ad ejus imitationem effecta alia a Judæis, 325, 2.

Arcana Dei judicia non sunt scrutanda, 203, 1.

Arces nidi sunt tyrannorum, 8, 1.

Architecti libella cur utantur, 369, 1.

Arcus magni pedibus intenduntur, 462, 2.

Areopagitæ judices noctu cur judicarent, 575, 1.

Argenteus olim fuit medium sicli, et duplum denarii, 492, 2.

Argentum omne Dei quomodo sit, 338, 1, 2.

Ariani Christi divinitatem et æternitatem negabant, 117, 2. eorum schisma cœlesti prodigio prænotatum fuit, 529, 2.

Arius Christi divinitatem negans fuit instar cornu Ecclesiam impetentis, succisum id a Concilio Nicæno, 371, 2. ejus dira et feralis mors, 539, 1.

Arius philosophus professor Alexandrinus in causa fuit, cur Alexandriæ victæ parceret Augustus, 191, 2.

Arietem in obsidione urbium agentes, latebant sub testudine; ejus forma, 480, 2.

Arimazes superbæ ad Alexandrum responsio, 7, 2.

Aristippus philosophus aulas regum sectabatur, 277, 1.

Aristobulus Simonis Machabæi filius Tyrum expugnavit, 453, 2. cum Hyrcano de pontificatu decertans causa fuit cur Judæi a Pompeio subacti sint, 486, 2; 496, 1.

Arma hostium bello capta Judæi æque ac christiani suspendere solent Deo, ut illi victoriam acceptam referant, 103, 1, 2.
Armus dexter victimæ pacificæ sacerdoti cedebat, quid hoc tropologice declararet, 570, 2.
Artaxerxes ad templum Hierosolymitanum sumptus et oblationes misit, 437, 1.
Artaxerxes Longimanus an fuerit Darius is sub quo prophetavit Aggæus, 346, 1. sextus Persarum rex fuit, *ibid.*
Artes mechanicæ etiam Dei dona sunt, 331, 1.
Asarhaddon rex Assyriorum an fuerit Sardanapalus, 52, 1, 2.
Asarhaddon filius Sennacherib victus est a Merodach Baladan, fuitque ultimus Assyriorum rex, 174, 2. sobolem regni successorem non reliquit, 169, 1. an idem cum Sardanapalo, 172, 2.
Ascalon a Jonatha Machabæo incensa, postea reædificata fuit; illic natus Herodes Magnus; hodie fortissimum Saracenorum propugnaculum est; ejus muros Richardus Anglorum rex restituit, 455, 1. quam Ascalonitæ infideles christianis olim infensi fuerint, *ibid.*
Asina typus est Judæorum oneri legis assuetorum, 459, 1. item animæ mitis et humilis, *ibid.* super asinam Christus sedit in suo triumpho, non asinum, 458, 2. sedit super asinam et super pullum successive, 459, 1. asinus animal pigrum, vorax et lascivum, significat acedos, gulosos, lascivos, 247, 1. asini in Palæstina equis pares sunt velocitate eundi, et eadem officia præstant quæ equi et muli, 459, 1. asinus asina est in remissione operis deterior et pigrior, *ibid.* asinus et bos a quo adducta in stabulum in quo Christus natus est, 245, 1, 2.
Aspicere aliquando sumitur pro delectari, 102, 2.
Aspirationes quædam piæ ad Jesum per diem usurpandæ ex Ludovico Blosio, 337, 2.
Assuerus habebat septem principes sibi proximos et astantes, 122, 2.
Assuerus et Cyaxares an idem sit rex, 173, 1, 2. Assuerus idem est qui Darius; erat hoc commune Persarum nomen, 363, 1.
Assyrii vocabantur quivis potentes tyranni, sive Græci essent, sive Persæ, 107, 1; 121, 2. significant quoque quoslibet hostes Ecclesiæ, item dæmones, 107, 1; 122, 1. eos intelligit Michæas per *filium latronis* et latrones, 106 1, 2. recensentur, cur equis rufis comparentur, 427, 2. cur a Propheta spinis assimilentur, 167, 2. cur comparentur leonibus, 184, 2. cur columbam colerent, 298, 1. respectu Judææ ad aquilonem siti sunt, 293, 1. eorum reges varii post Sardanapalum recensentur, 154, 1. eorum monarchia quot annis steterit, 175, 2. ipsi cum Babyloniis sæpe ab historicis confunduntur, 173, 1.
Astomi an halitu et odore attracto solum vivant, 215, 1.
Ἄστρα dicuntur quasi ἀστραπή, id est fulgur, 259, 1.
Ἀστραπὴ unde dicatur, *ibid.*
Astronomici annuli ad quid formentur, 349, 1.
Astyages filius Cyaxaris regnavit post patrem in Media, 175, 2.
Atargatis erat dea conflata ex muliere et pisce, 219, 2. unde id nomen derivetur; quomodo coleretur, *ibid.*
Ate dea e cœlo a Jove deturbata, in terra hominibus nocet, 252, 2.
Athanasius (S.) fugiens episcopatum ad eumdem vi raptus est, 31, 1; 593, 2. præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1. præcipuus faber fuit in Ariana hæresi contundenda, 371, 1.
Athenienses non bene magistratus sorte creabant, 33, 2.
Athenodorus præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1.
Athletæ cur se ungerent oleo et luto, 229, 1.
Atlantes sunt superiores Ecclesiam vel rempublicam portantes, 383, 1; 618, 1.
Attelabus qualis locustarum sit species, 195, 1, 2.
Attributum nullum Dei majestatem magis admirandam facit et reverendam, quam æternitas, 254, 1, 2,
Αὐχμώδης quatuor diversa significat, 99, 1.
Augustinus (S.) quomodo concubinatum et amasiarum consuetudinem excusserit, 88, 1. inimicus fuit dicacitatis mensalis, 168, 1.
Augustus imperator ægre tulit Romanos palliatos incedere, 277, 1. quibus de causis pepercerit Alexandriæ, 191, 2. Græcorum in Ægypto monarchiam exstinxit, 430, 1. vidit virginem Deiparam infantem ulnis gestantem; cur puero Hebræo nascituro aram in Capitolio erexerit, 333, 1. an Jani templum ter clauserit, *ibid.* cur amplius Dominus noluerit nominari, *ibid.* 2. factus orbis monarcha, Christi fuit prænuntius, 460, 1. ejus quod fuerit insigne, 348, 1.
Aurelianus imperator quomodo Romam auxerit, 48, 1.
Aurugo quod vitium segetum sit, 346, 1.
Aurum expurgatur per plumbum, non per stannum, 406, 1. aurum est avari idolum, et cur, 281, 2. omnia expugnat, *ibid.* aurum defodiunt Babytaceni, 182, 2. quando primum Romam invectum, 183, 1. aurum cur palleat, *ibid.* in Utopia Mori non æstimatur, *ibid.* et 2. auri quantum David filio pro templi fabrica reliquerit, 343, 1. templi Salomonici aurum disperiit vel incendio, vel rapina Chaldæorum, *ibid.*
Auster unde hebraice dicatur Theman, 247, 2. cur dextera pars mundi vocetur, *ibid.* symbolum est felicitatis et bonorum, 248, 1. in Italia noxius et pestifer est, *ibid.* auster mystice quid sit, *ibid.* 2. est ventus vitalis, calidus et fœcundus, *ibid.*
Australium provinciarum conversio ad Christum in Scriptura prædicta est, 19, 1.
Autumnus tempus fructuum est, 140, 1, 2.
Avari perpetuo somniant de sua pecunia, 21, 2. illis Deus dat opes ad supplicium cupiditatis, 339, 1. avari cor habent in auro : cujus rei exemplum ad litteram refertur, 281, 2.
Avaritia propria mercatorum est, 20, 1. cur vocetur ignis, 137, 2. avaritia mala quæ dicatur a Propheta, 280, 1. quæ avaritia bona sit, *ibid.* 2. avaritiæ quanta sit vis, 221, 1, 2. quasi vinum inebriat hominem, 228, 1. assimilatur amphoræ quam vidit Zacharias, hanc superbia et inanis gloria in altum levant, 423, 2 et seqq. reliquæ visionis partes ei adaptantur, *ibid.* est idolorum servitus, 281, 2. ejus pœna congrua est egestas, 569, 2.
Averruncus quis deus Gentilibus esset, 307, 1.
Averruncare idem est quod avertere. *ibid.*
Aves aliquæ sunt semipisces, quia volant in aere, et natant in aqua, 215, 2. angeli symbolice aves cur dicantur, *ibid.* aves pene omnes cum sole occidente dormiunt, cum oriente canere incipiunt, 609, 2.
Azoto (in) tempore Christi habitarunt Judæi, 455, 1.

B.

Babylon quantæ olim fuerit magnitudinis, 49, 1. quando a Dario Hystaspis expugnata, 375, 1, 2. quomodo ea expugnatio peracta, *ibid.* 2. Babylonis structura quomodo et cur superbiret Nabuchodonosor, 230, 1. ipsa sedes impietatis est, 416, 1. item domus idololatriæ et scelerum, 422, 1, 2.
Babylonii cur in bello vestibus rubris uterentur, 428, 2.
Babytaceni aurum oderant, imo defodiebant ne cui esset noxæ, 182, 2.
Baccæ myrteæ medentur fœtenti halitui, 363, 2.
Bacchanalibus grassatur impietas : hinc eo tempore vir boni Dei indignationem precibus avertere satagunt, 423, 2. bacchanalia sugillantur, 503, 2.
Bacchus vites inveniens est noster Noe, 82, 1.

Balaam quid suaserit regi Balac ad perniciem Israelis, 131, 1.
Balæna non fuit cetus qui Jonam devoravit, 38, 1.
Balsasar a Cyro cæsus factus est fabula omnibus gentibus, 229, 1.
Baptismus parvulos justificat ex opere operato, 61, 1. baptismus an sit fons patens domui David, 516, 1.
Baptizatis olim mox a baptismo dabatur Eucharistia, 474, 1. quamdiu is mos durarit, *ibid.*
Barbara (S.) in tormentis semper Deo fisa est, 298, 1.
Barchocebas fuit stultus Judæorum pastor, 497, 2.
Barlaam eremita non alios vitæ annos computabat, quam quos Deo dedicasset, 329, 2.
Basilica quid proprie diceretur, 181, 2. basilicæ Bethlehemiticæ descriptio, 114, 2. Sultanus Ægypti eam exspoliare non est ausus, 115, 1. Turcis et Saracenis etiamnum est venerationi, *ibid.*
Basilius (S.) Alexandriæ eruditus fuit, 192, 1.
Beatorum gaudia in cœlo erunt æterna, 119, 1, in cœlo serviunt Deo labio uno electo, 304, 1. an lingua Hebræa Deum laudent, *ibid.* quos Deo ibi hymnos concinant, 268, 1. sunt peculium Dei, 603, 1, 2. sunt de gloria securi, nihil mali sentiunt, 604, 2. in die judicii cur optabunt egredi cœlo, 379, 2. sunt anathema misericordiæ et gloriæ divinæ, 619, 1, 2. quibus nominibus Deum assidue laudent, 555, 2. stupent Dei gloriam silendo, 235, 1, 2. quomodo saliant, et quo sensu, 612, 1, eorum chori et choreæ, *ibid.* quomodo impios sint conculcaturi, 613, 1.
Bedæ (Venerabilis) an sit liber *De Divinatione mortis et vitæ*, 34, 1.
Belgii provinciarum præcipuarum elogia, 7, 31.
Bello (in) capti quasi mancipia detondebantur, 78, 1.
Belus cur vocetur sagena Nabuchodonosoris, 259, 2. erat deus Chaldæorum, 220, 1,
Benedictio Abrahæ facta de benedicendis in eo omnibus gentibus, impleta est in Christo, 347, 2. benedictio religiosæ vitæ quæ sit, 353, 1. benedictionis nomine vocatur imber copiosus, 599, 2. benedictio et bona dantur a Deo piis, 347, 1.
Benefactores (tres) Israelis qui, 29, 2.
Beneficentia de inimicis amicos facit, 489, 2. propria prælatorum et principum virtus est, *ibid.*
Beneficia Dei tum generalia, tum peculiaria quam a nobis gratiarum actionem exigant, 268, 1, 2. beneficia Dei in Israelitas collata, 552, 1.
Beneficiis (in) ecclesiasticis dandis illicita sors est, 33, 2.
Benjamin tribus cum Juda in unam rempublicam et Ecclesiam coaluit postea, 378, 2.
Bernardus (S.) quantopere Jesu amore flagraret, 337, 1, 2.
Bestiarum quoque fit raritas vastatis urbibus et locis, 273, 1, 2.
Bethaetsel dupliciter accipi potest, *primo*, ut nomen proprium loci, qui videtur vicinus fuisse Saanan, *secundo*, ut appellativum, significans idem quod domus vicina, 74, 1. tropologice purgatorium notat, 75, 1.
Bethel urbs ubi sita, quæ mira in ea contigerint, 448, 1.
Bethleem ad austrum est respectu Jerusalem, in ea nasciturus prædicitur Christus, 248, 2. Bethleem, id est domus panis, hoc nomine nuncupata est, partim a fertilitate loci, partim a suo principe Bethleem, 107, 2. ejus situs et amœnitas, *ibid.* tempore Mosis necdum Bethleem vocabatur, cur vero ita in Genesi nominetur, *ibid.* juxta eam est spelunca in qua natus est Christus, 108, 1. erat respectu Jerusalem quasi ruralis pagus et vicus, *ibid.* cur dicta Ephrata prius, *ibid.* quatuor habuit nomina, *ibid.* erat duplex Bethleem, una in Juda, altera in tribu Zabulon, *ibid.* quomodo minima sit, et non minima, 109, 1. quare a Propheta dicatur *parvulus es*, masculine, non *parvula* feminine, *ibid* et 2. quomodo sit parva in millibus vel principibus Juda, 110, 1. Bethleemi cives multi illustres recensentur, 112, 2. ipsa fuit regiæ stirpis seminarium, in ea Samuel unxit Davidem in regem, *ibid.* unde vocetur civitas David, *ibid.* est totius terræ horreum, quia in ea natus panis mundi, 113, 1. ejus gloria et majestas ex hoc suo cive, *ibid.* SS. Patres eam miris laudibus celebrant, *ibid.* et seqq. in Bethleem apparuit stella stetitque apparens Magis, 114, 2. est mundi oriens, et orbis metropolis, *ibid.* eam Adrianus Imperator profanavit erecto ibidem Adonidis simulacro, *ibid.* ejus schema sunt templa Christianorum, 115, 2. quomodo omnes nos fieri possimus Bethleem. *ibid.*
Bethleem princeps oppido Bethleem nomen suum qua occasione imposuerit; ejus parentes, et stirps numerosa, 107, 2.
Betis Gazæ præfectus a Dario rege constitutus, ab Alexandro, urbe expugnata, circum urbem raptari jussus est, 454, 1.
Bezeta sive Cænopolis, erat nova urbs et extima Jerusalem, 537, 2.
Bibacitas nonnullorum, 233, 2.
Biblia sunt liber sacerdotalis, 572, 2. Bibliorum interpretatio Septuaginta Interpretum Alexandriæ procurante Ptolemæo rege adornata est, 192, 1.
Bibliotheca Alexandrina quot librorum millia habuerit, a quo instituta et aucta, *ibid.*
Bona mundi hujus vix uno die durant, et filia noctis vocari possunt, 59, 1. sæpe illa Deus dat hostibus suis, negat amicis, 204, 2. ad bona temporalia Jacob dilectus fuit præ Esau, 553, 2. quæ bona nobis præstet et præstiterit Jesus, 265, 2. bonum capitur interdum pro fausto et consolatorio, 368, 2. bonum summum quas conditiones habeat, 298, 2. bonum Christi est Eucharistia, 467, 2. bonum oritur ex integra causa, 345, 1.
Bonifacii (S.) de presbyteris sui ævi sententia, 592, 1.
Borith herba fullonum ubi crescat, et quis ejus usus, 591, 1.
Bos jugo assuetus significat Judæos legi subditos, 246, 2. et sua indole stupidos, obstinatos, sævos, *ibid.* boves in calidis regionibus communiter sunt rufi, 362, 1. inter bovem et asinum in præsepio reclinatus est Christus, 246, 1.
Brachia hominis sunt velut alæ, 215, 2. brachium projicere est oratorum, 570, 2.
Brictius (S.) Martino (S.) adversarius initio, postea ei in episcopatu successit, 493, 1.
Brigitta (S.) assidue passionem Domini recolebat, 512, 1.
Bruta quomodo jejunent et cur, in publica pœnitentia, 53, 2.
Bruxellensis fossæ Antuerpiam usque commoditas, 535, 1.
Bucephalus fuit equus Alexandri Magni, an fuerit rufus, unde dictus Bucephalus, 362, 1. ejus descriptio, 478, 2.
Buxus olim serviebat scribentibus, 224, 1.

C.

Cadaver contactum olim omnia tangentia polluebat, 344, 2.
Cæcilia (S.) martyr quam sollicite cum angelo custode et Deo ambularit, 135, 2. api confertur, *ibid.* parva corpore extitit, 405, 2.
Cæsariem Gentiles in funere tondebant, cur, 78, 2.
Calamitas opportuna est ad audiendum verbum Dei, 361, 2. calamitas publica per jejunium avertitur, 439, 2.
Calami candelabri cur vocentur rostra, 409, 2. eorum descriptio, 396, 1, 2.
Caleb ex Ephrata uxore primogenitum habuit Bethleem, 108, 1.
Calicum certamen in conviviis quod sit, 233, 2.

Caligo Ophel symbolice significat celsitudinem et caliginem Dei, 99, 1.
Caligula imperator quam in nobiles Romanos injurius fuerit, 106, 1.
Calix voluptatis in calicem fellis transit, 14, 1.
Calliditas facit vafros, subtiles, dolosos, 192, 2.
Callimachus statuarius cur dictus κακιζότεχνος, 398, 1, 2.
Calor facit mobiles, biliosos, pugnaces, 192, 2.
Calvariæ mons est pars montis Moria, 444, 1. olim erat extra Jerusalem ad occasum, jam intra urbem est, 528, 1, 2. juxta eum Titus urbem obsedit, 529, 1.
Calvini blasphemia in Habacuc prophetam, 213, 2. ejus paralogismus, 345, 1. negat limbum patrum, 461, 1.
Calvitium erat Judæis signum maximi luctus, 78, 2; 338, 2. est proprie capitis, 79, 1, 2.
Cambyses et magi Persarum reges templi fabricam impedire volentes monti magno comparantur, 401, 1.
Canathus fons apud Argivos fabulosus Junonem quotannis virginem reddere ferebatur, 473, 1.
Candelabrum quod Zacharias vidit, non erat idem cum Mosaico, in quo ab eo differret, 395, 1. erat unum e tribus præcipuis vasis templi, *ibid.* ipsum describitur, 396, 1, et 2 seq.; 407, 1, 2. erat octocalamum et octolustre, 396, 1. ejus lucernæ, calami, infusoria, *ibid.* et 2. quænam ejus expositio symbolica, 397, 2. et seq. an per ipsum repræsentetur solutio captivitatis Babylonicæ, *ibid.* an restauratio reipublicæ per Zorobabel, an templi reædificatio, 398, 1. an prophetia et spiritus Dei, *ibid.* proprie repræsentat Deum, ejusque providentiam, *ibid.* ipsum item est symbolum vitæ, divinæ generationis, animi puritatis, amoris, famæ et gloræ, item divinitatis, *ibid.* repræsentat quoque ipsum templum restaurandum, et cum templo rempublicam Judeorum, *ibid.* 2. fuit candelabrum a Tito Judæis ademptum, *ibid.* cur ipsum Zacharias extra templum videat, 399, 1. allegorice repræsentat Christum ejusque Ecclesiam, *ibid.* 2 et seq.; 395, 2. ejus septem calamorum orificia, in culmine eorum exstantia, habebant speciem oculorum, 407, 1, 2. ejus rostra quæ dicantur, et eorum situs, 409, 2.
Candore quantum prælati et principes evincant, 489, 2.
Canis piscis Jonam deglutivit: ejus descriptio, 38, 1, 2. ejus magnitudo, *ibid.*
Canes vocantur capita trabium in fabricis exstantia, 231, 1.
Cantharus vocari potest contextus trabium culmen domus sustinentium, *ibid.*
Canticum Habacuc an litteraliter, an allegorice, an mixtim accipiendum sit, in eo allegoricus sensus præcipue intentus est a Spiritu Sancto, 238; 239. ipsum est partim oratio, partim et magis canticum, *ibid.* an ipse in eo deprecetur veniam sui peccati, an vero peccatorum populi, 239.
Cantorum præfectus cur vocetur hebraice *menatseach*, 267, 2.
Cantus, etsi lugubris, hoc ipso quo cantus, aures delectat, 82, 2.
Capillos resectos veteres diis consecrabant, 79, 1.
Captivitatis Babylonicæ anni LXX quando incipiant et desinant, 367, 2.
Caput maxime sentit totius corporis noxam, 13, 1. a capite ruinam trahunt monasteria, collegia, Ordines, respublicæ, 216, 1. capitis commotio super afflicto signum est condolentiæ, 190, 2.
Carcharias piscis cur inter cete recenseatur, 38, 2. is fuit a quo Jonas absorptus, *ibid.* ejus vastitas, *ibid.* velocissimus est, 42, 2.
Cardinales cur purpura vestiantur, 178, 2. Cardinales septem diaconi, et septem Cardinales episcopi videntur instituti ad imitationem septem oculorum, quos Zacharias lapidi incisos vidit, 391, 2. Cardinalium qualis vita esse debeat, 392, 1.
Carmen Jonæ simile est psalmo LXVIII Davidis, 41, 2.
Caro quam intolerabilis sit Dominus, 21, 1. caro tropologice Idumæa est, 5, 2. caro et spiritus per asinam et pullum, quibus Christus in triumpho insedit, repræsentantur, 459, 2. caro humana præ carne aliorum animalium est sordida, ærumnosa, misera, 385, 1. caro silet a vi et efficacia gratiæ Christi, 379, 1, 2.
Carolus Borromæus (S.) quam certam de Dei ope spem haberet in Dei causa, 227, 1. vitæ et actionum suarum duos serios inspectores constituit, 552, 1.
Carolus Magnus quomodo imperium Romanum auxerit, 430, 2. mirus Romanæ Ecclesiæ et Pontificis cultor fuit, 436, 1.
Caroli V de Gallis et Hispanis inquietis sententia, 192, 2. quam celeriter bellum Germanicum confecerit, 208, 2. ejus annulus horologium integrum inclusum habuit, 349, 1.
Carpi (S.) zelus indiscretus contra peccatores, 57, 2. vidit in spiritu voraginem inferni, 531, 1.
Carthago Hebræis vocatur Tharsis, 29, 2.
Casimiri (S.) Poloni erga Venerabilem Eucharistiam affectus, breve vitæ ejus compendium, et miracula, 473, 2. maluit mori quam castitatem amittere, 473, 2; 601, 2.
Casleu mensis respondet nostro novembri, 438, 1.
Cassius (S.) episcopus Narniensis quotidie celebrabat, 472, 1.
Casti sunt angeli, etiam inter illustrissimos, 585, 2.
Castra aggere, vallo et fossa muniri solent, 211, 2.
Catalacus militibus Venerabilis Eucharistia communitis insignem de hostibus retulit victoriam, 470, 2.
Cataractæ vocantur aquæ ex alto defluentes magno impetu et fragore, ut ruere videantur, item loca in quibus aquæ retinentur et e quibus exeunt, 599, 2. an in cœlo sint cataractæ, *ibid.*
Catenæ carnis et mundi rumpendæ sunt e carcere peccati et diaboli in libertatem filiorum Dei egredi volenti, 88, 1.
Catharina (S.) Alexandrina fuit, et ibidem decollata, lac pro sanguine dedit, 192, 1.
Catharina Senensis (S.) spurcis cogitationibus agitata, post victoriam meruit videre Christum, 308, 1. cur Pontifici bellum ut Turcis inferret suaderet, 192, 2. ejus cor præ amore fissum est, 469, 1; 473, 1. ejus orexis erga Venerabilem Eucharistiam, 469, 2. quos ea in ipsa effectus ediderit, 473, 1. ejus cum Christo familiaritas, erga eum amor, stigmata, *ibid.* 1, 2.
Cato (M.) de tribus dolebat, 144, 1. quomodo ad censuram evectus sit, 480, 1. cur de Dei providentia dubitaret, 203, 2.
Caucasi montis quæ sunt portæ ferreæ, 427, 1.
Cauda piscibus velut temo est, 215, 2.
Cedri symbolum sunt Pontificum et principum, 485, 1.
Cedron torrens est inter Jerusalem et montem Oliveti, qui per vallem Josaphat in longum decurrit, 280, 2.
Celeritas in præliis conficiendis multum valet, 208, 1, 2.
Cera olim tabulæ scriptoriæ inducebantur, in iisque stylo scribebatur, 224, 1.
Cerethim vox unde deducatur, et quid significet, 289, 2. an omnes Philistini vocentur Cerethim, an certa eorum regio ad meridiem sita, *ibid.* ita vocati milites prætoriani Davidis, *ibid.* an ab his habitata sit et nominata insula Creta, an vero Cerethim orti a Cretensibus, *ibid.* et 290, 1.
Ceroma athletarum fiebat e luto et oleo, cur, 229, 1.
Cervæ velociores sunt cervis, cur, 266, 2. prudentia cervarum in qua consistat, *ibid.* hinnulum assuefaciunt quo refugere debeat; quomodo pro eo pugnent, *ibid.* cervus mas cum pinguerit, cur secessum petat, *ibid.* natura degener est, *ibid.*
Cervi halitu serpentes e cavernis extrahunt, 150, 2.
Ceti nomen est commune ad omnes pisces grandes et cetaceos; cetus quis proprie sit, 38, 1, 2.—*Vide* Carcharias,

Ceti amant profundum maris, 41, 1. et loca montosa, 42, 2.

Chæronæi ex omnibus diis maxime coluere sceptrum Agamemnonis, 261, 2.

Chaldæus paraphrastes subinde judaizat, 264, 2.

Chaldæi monarchiam Assyriorum ad se transtulere, 121, 2. cur equis rufis assimilentur, 427, 2. Chaldæis an in conviviis usitatum, ut aliorum se crapula, nuditate ac fœditate oblectarent, 232, 1, 2. eorum sævities, voracitas, rapacitas, 210, 2. comparantur leoni, pardo, lupo, *ibid.* quomodo Tyrum expugnarint, 211, 2. eorum imperium corruit in Balsasare, *ibid.* quomodo sint sacerdotes Dei in strage Judæorum, 276, 1, indeque vocantur vocati et sanctificati ab eo, *ibid.* et 2. per portam Piscium primo in urbem Jerusalem irruperunt, 278, 1, 2 et seq. eorum Niniven expugnantium viva hypotyposis, 177, 2; 178, 1, 2 et seq.; 187, 2.

Cham primus regnavit in Ægypto, quæ inde dicta est terra Cham, 260, 2.

Chambalu Tartariæ principis sedes, quot milliaria ambitu suo complectatur, 49, 1.

Chanaan capitur in Scriptura pro mercatore, 284, 1. quia Chananæi olim in mercatura celebres erant, 546, 1.

Chananæus idem est quod mercator, 20, 1. Chananæi an per Germaniam dispersi, 17, 2.

Chananæi et peste, et fulgetris, et igneis sagittis protriti ante adventum Hebræorum, 252, 2.

Charitas malogranato assimilatur, 537, 2. prælatos et principes maxime decet, 489, 2. fidelium vinculum est, 353, 1, 2. ea in Sanctis ob concupiscentias sæpe refrigescit, 533, 2. charitas quo pacto in Eucharistia exerceatur, 565, 1. charitas et amor Christi in Deum et homines fuerunt ejus cornua, 251, 2. charitas ardens Christi, qua æstuans homo factus est, repræsentatur per Austrum calidum, 248, 2.

Chartæ usus olim incognitus fuit, 224, 1; 413, 1. unde fiat, 224, 1, 2. papyro veterum successit, *ibid.*

Cherubim duo qui erant super arcam in propitiatorio, an recte vocentur duo animalia, 244, 2.

Chorea beatorum in cœlo, 612, 1, 2. ejus diffinitio, *ibid.* choreæ mundanæ descriptio, *ibid.*

Christus Jesus vocatur servus Dei, 3, 1. est tripliciter legatus, 6, 2. ab inferno et morte per eum redempti sumus, 18, 2. ejus patientis et resurgentis figura est Jonas, 25, 1, 2; 33, 1; 39, 1; 40, 1; 43, 1; 46, 1, 2. item ex eo quod columba est, 28, 1. quomodo domum et patriam suam cælestem dimittens venerit in terram, 29, 2. secutus est Patrem vocantem ad prædicandum et moriendum, 31, 2. somnum ejus in navi orta tempestate repræsentat somnus Jonæ, 33, 1. ejus resurrectionis optimus testis esse poterat Jonas, 46, 1, 2. vermis quomodo esse dicatur vetus Testamentum corrodens, 59, 2. in domo pulveris, id est utero Virginis, pulveri nostro se involvit, 72, 1. fuit perfectus et adæquatus Judæorum salvator, redemptor et lux, 86, 2; 87, 1; 146, 1, 2. viam in cœlos aperuit, 87, 2. est ortus et natus sub Augusto Cæsare, 97, 2. pastoris nomine delectatur, 100, 1; 120, 2. per portam gregis invectus est in Jerusalem in die Palmarum, 100, 2. cur sit turris gregis et nebulosa, *ibid.* 1, 2. natus est in antro, cur, 108, 1. et rure, *ibid.* digna illo fuit ipsa sui demissio, 112, 1. est dominator in Israel, quem in Bethlehem nasciturum prædixit Michæas, 112, 1, 2. cur natus sit ipse in Bethlehem, *ibid.* vilem cur patriam elegit, *ibid.* et 113, 1. ejus concio e præsepio ad homines, 113, 1. ipse mundi panis est et manna cœleste, *ibid.* ejus egressus est triplex, temporalis, æternus, et partim temporalis, partim æternus, 116, 1, 2. ut homo bis egressus est, primo cum venit in hunc mundum per incarnationem, secundo cum post mortem e mundo egressus est in cœlum, *ibid.* variæ ejus pro hominum salute contra diabolum expeditiones, *ibid.* quomodo dicatur agnus occisus ab origine mundi, 117, 1. ejus deitas et æternitas probatur, *ibid.* et 2. ideo natus est tempori, ut nos vivamus æternitati, 118, 2. stat a dextris Patris ut Ecclesiam propugnet, 120, 2. gregem suum quam strenue defendat, *ibid.* est pax causalis triplex, 121, 2. ejus in Judæos et Christianos ingratos improperia, 130, 1, 2. e Judæis paucos, dum viveret, convertit; venit gladium mittere, non pacem, 144, 1, 2. Christi Jesu satisfactio an ita sufficiens sit, ut nos pro nostris peccatis satisfacere non debeamus, 167, 1. ejus sanguis conspectus et cogitatus Christianos exstimulat ad fortiter cum hostibus spiritualibus pugnandum, 178, 1. varii liberatores populi Judaici, ejus typus fuere, 199, 1. dum factus est homo, factus est velut piscis hujus sæculi, ejus nomen fuit ἰχθὺς, id est *piscis*, 215, 2. cur Apostolos piscatores elegerit, *ibid.* vocari a Prophetis solet Veniens, 224, 2. suo adventu regnum diaboli evertit, et veros Israelitas, id est fideles, eruit e captivitate, *ibid.* in templis, et corporaliter in Eucharistia, inhabitat, 234, 2. quomodo ab amore se vinci passus sit, 236, 2. est hostia infiniti pretii, *ibid.* incarnatus est tempore calamitosissimo, 242, 2. ac tum adduxit aureum jubilæi sæculum, *ibid.* incarnatus est in plenitudine et consummatione annorum a Deo præstitutorum, *ibid.* passus est in medio ultimæ hebdomadis Danielis, 243, 1. item anno ætatis 34, quæ est media vitæ humanæ, *ibid.*; 247, 2. natus est durante lege Mosis, quæ est lex media inter legem naturæ et gratiæ, 243, 1. item tempore gratiæ, quod medium est inter tempus legis et gloriæ, *ibid.* est horizon temporis et æternitatis, *ibid.* ipse est medium, uti SS. Trinitatis, ita et totius universi et sæculorum omnium, æque ac redemptionis et felicitatis nostræ mediator, *ibid.* congrue ut Deus assumpsit naturam humanam, ut esset mediator Dei et hominum, *ibid.* 2. ejus typus fuit arbor vitæ in medio paradisi collocata, *ibid.*; 389, 1. medium locum nascens, vivens, moriens semper elegit, *ibid.* in quorum animalium medio sit et fuerit cognitus, 244, 2. in præsepio reclinatus est inter bovem et asinum, 245, 1. variæ causæ, cur sit reclinatus in præsepio, *ibid.* et seq. est verus pastor ovium, *ibid.* regnum ejus consistit in mundi contemptu, et illius signum est paupertas, *ibid.* ejus concio e præsepio, *ibid.* et 246, 1. ejus paupertas ditissima fuit, quomodo factus sit jumentum nobis, *ibid.* factus est Gentibus et Judæis cibus, *ibid.* 2. est medium duarum vitarum quadrupliciter, 247, 2. cur a dextris venire dicatur, et filius dextræ vocetur, 248, 1. quomodo ad Austro venisse dicatur, *ibid.* quam omnis ejus vita et doctrina gloriosa fuerit, 250, 2. quam vita, mors, passio et resurrectio ejus virtutibus resplenduerit, *ibid.* cornua ejus est crux seu fortitudo crucis, 251, 1, 2. crux quomodo in manibus ejus fuerit, *ibid.* ejus in nos charitas, *ibid.* passus est ex valida fortique dilectione, 252, 1. cruce diabolum et mortem debellavit, *ibid.* 2. quomodo percusserit caput impii, 260, 2. sceptra impiorum quomodo perfregerit, 262, 1. legis et psalmorum est finis ac scopus, 267, 2. ejus vita velut lucerna est, 283, 2. suo adventu destruxit omne robur dæmonis et peccati, 307, 2. est rex Israel in medio suorum, *ibid.* prælaturam triplicem habuit : fuit enim summus Princeps, Pontifex, Propheta et Doctor Ecclesiæ, 319, 2; 433, 1; 435, 2. est justitia sempiterna, 319, 2. tres Jesus fuere ejus typi, *ibid.* templum corporis sui quomodo in resurrectione reædificarit, *ibid.* eo veniente in carnem cur facta cœli terræque commotio, et qualis, 332, 2 et seq. super eum baptizandum Spiritus Sanctus in columbæ specie descendit, *ibid.* angeli ei sæpe ministrarunt, *ibid.* sponte gloriosus in cœlum ascendit, 333, 1. est maris et procellarum dominus, 334, 1. est principium, exemplar, nodus, finis, vinculum, centrum, vita, salus, felicitas totius universi, *ibid.* 2. est antistes totius mundi, 335, 1. cur in mundum missus sit, *ibid.* portat omnia verbo virtutis suæ, *ibid.* vocatur desiderium collium æternorum, *ibid.* cur

vocetur electa Gentium, *ibid.* 2. cur sit desiderium Gentium, 336, 1, 2. est summe desiderabilis, *ibid.* et seq. omnia Gentium desideria plene explevit, *ibid.* mire desideravit salvare omnes gentes, ac præsertim electos ex Gentibus, *ibid.* in cœlo est desiderium beatorum et angelorum, *ibid.* est omne quod desiderari ab homine potest, 337, 1. vocatur gloria templi secundi, 339, 1; 343, 1. pacem attulit credentibus sibi, 344, 1. natus est ex familia et stirpe Zorobabel, 347, 1, 2. ejus regnum quietum et æternum futurum est, 348, 1. qua homo, est servus Dei, *ibid.* quomodo et quare sit annulus Dei patris, quem e Zorobabelis stirpe carnem assumentem, velut digito suo inseruit, 349, 2 et seq. est sigillum in manu Patris passivum et activum, 351, 1. idque quadrupliciter, qua homo, *ibid.* est sigillum regni divini quintupliciter, *ibid.* Patri, Ecclesiæ, angelis et toti orbi honori est et decori, *ibid.* 2. est legatus Patris ad homines; est ejusdem et mundi totius deliciæ et jubilus, *ibid.* est sapientia Patris increata et creata, *ibid.* nos sua cruce et gratia obsignat, *ibid.* est reconciliatio mundi totius, 352, 2. quam aperte de eo prophetet Zacharias, 357, 1. designatur per virum inter myrteta stantem, 362, 2. est gloria Jerusalem, 375, 1. ejus deitas probatur, 377, 1. proprie ejus gloria est humanitas, et opera in ea patrata, *ibid.* terram sanctam sua nativitate et conversatione sanctificavit magis, quam omnes Patriarchæ et Prophetæ, 378, 2. ejus in die judicii majestas et ira in impios, 379, 1. ipsum repræsentavit et nomine et officio Jesus filius Josedec pontifex, 180, 1, 2; 388, 1. pugnavit contra Luciferum in deserto se tentantem, 381, 1; 382, 1. carne humana vestitus repræsentatur per Jesum pontificem sordidis vestibus indutum, 385, 1. cur sordidus fuisse dicatur, *ibid.* cruce et patiendo vicit diabolum, *ibid.* 2. resurgens indutus est mutatoriis, 386, 1, 2. est portentum sæculorum, 387, 2. ejus incarnatio opus est omnium Dei operum maxime stupendum, 241, 2; 388, 1. est germen, 388, 2 et seq. stirpem Davidis restituit suo ortu, 389, 1. quomodo in nativitate parvus, postea excreverit, *ibid.* a primo conceptionis instanti fuit Deo unitus et consecratus, *ibid.* est oriens ex alto, substantive, *ibid.* duas habet generationes, *ibid.* quæ bona nascens orbi attulerit, *ibid.* et 2. est lapis angularis et fundamentalis in fabrica Ecclesiæ, *ibid.*; 401, 2; 479, 1. plena ejus providentia circa Ecclesiæ suæ fabricam erigendam et conservandam, 390, 1. omnia Spiritus Sancti dona habuit, 391, 1. ejus corpus quomodo in passione incisum et cælatum fuerit, 391, 2. ipse lapis cælatus est in incarnatione et in passione, 392, 2. suo ortu non tantum attulit pacem et opes spiritales, sed et temporales, 394, 1, 2. candelabro repræsentatur, 399, 2. implevit omnes legis figuras, et omnes prophetias, 402, 2. ejus initia exilia et parva fuerunt, 404, 1. quomodo vocetur lapis stanneus allegorice, 406, 1 et seq. per quatuor Sanctorum genera Deus ei orbem subjecit, 427, 1. eum quomodo bonis operibus coronemus, 433, 2. recte vocatur oriens, et cur, 434, 1, 2. sub eo et ex eo orta multitudo fidelium, *ibid.* ipso nascente nobis ortus et natus est Deus, *ibid.* ædificavit templum spirituale, id est Ecclesiam, 435, 1. gloriam promissam quando plene sit adeptus, *ibid.* quomodo sit oculus, tam videns omnia, quam in quem videant omnes, 452, 2. quomodo promissus tantum Judæis, prædicarit etiam Sidoniis et Tyriis, 453, 2. quomodo dici possit separator, 455, 2. variis de causis insolita cum pompa Jerusalem in die Palmarum invectus est, 457, 1, 2. et seq. ejus regnum magis spirituale quam temporale est, *ibid.* per agnum paschalem quomodo præfiguratus sit, 458, 1. in suo triumpho sedit super asinam, non asinum, cur, *ibid.* 2. sedit super asinam, et ejus pullum, non simul, sed successive, 459, 1. jumentum in brevi hoc itinere mutavit ob mysterium, *ibid.* ejus sanguis cur vocetur sanguis testamenti, 460, 1. quomodo patres antiquos vinctos e limbo liberarit post mortem, *ibid.* 2. triduo ibi mansit, 461, 1, 2. symbolice quomodo vocetur arcus Judæ, 463, 1, 2. quomodo sit pulcher et speciosus, 468, 1. ad passionem iturus cur Eucharistiam instituerit et sumpserit, 470, 2. eo moriente templi portæ apertæ fuere, 485, 1. venditus fuit triginta argenteis, atque hinc meruit esse pretium peccati, 492, 2. aliæ hujus venditionis circumstantiæ, 493, 1, 2 et seq. pathetica ejus oratio ad parcos et acedos, 493, 2. est pastor bonus, 496, 2. ei qui resistunt, frustra id faciunt, imo ab illo opprimentur, 404, 2. an ipse crucifixus appareat animæ cuique in morte judex, 510, 2. in ejus morte qui planxerint, quæ sint quatuor illæ familiæ quæ in ejus morte planxerunt, 514, 1, 2. et cur quælibet illarum plangere debuerit, *ibid.* ipse est fons patens domui David, 516, 1, 2 et seq. effudit in nos Spiritum Sanctum, *ibid.* peccata omnia abluit, eorumque scaturigines tollit et sopit, *ibid.* ejus pathetica vox ad animam pœnitentem, 520, 1. vulnera cur resurgens resumere voluerit, et in cœlo servet, 521, 1, 2. ipsum cur Deus Pater Judæis objecerit, ut ab ipsis occideretur, *ibid.* quomodo sit vir cohærens Deo Patri, 522, 1. ejus humanitas Patri et Spiritui Sancto affinis est, *ibid.* ejus prælium contra Gentes et Antichristum repræsentatur in prælio Machabæorum contra Græcos, 527, 1. in monte Oliveti quæ gesserit, *ibid*, 2. ex eodem monte Antichristum deturbabit in tartara, et illuc ad judicium descendet, 528, 1; 530, 2. ex eodem ascendit in cœlum, 528, 1. facie aversa a Jerusalem spectans Romam crucifixus est, et ascendit in cœlum, *ibid.* prodigiose apparuit in monte Oliveti anno CCCCXIX, 529, 2. veniet ad judicium cum omnibus sanctis et angelis, 532, 2. dicitur ipse, tempore christianismi, solus colendus ut Deus, 536, 1. ubinam in Ægypto exsularit, 541, 2. quomodo sit facies Patris, et cur, 584, 1. cur quæ ipse facit, Patri ascribat, *ibid.* 2. in eo quidem una persona est, sed hæc virtute duplex est, 585, 1. ei quomodo viam Joannes præpararit, 586, 2. in templo Hierosolymitano docuit et fecit miracula, 587, 1. ejus deitas adstruitur, *ibid.* 2. est angelus et legatus tam novi quam veteris Testamenti, *ibid.* et seq. quintupliciter fuit angelus novi Testamenti, 588, 1, 2. summis votis a patribus sanctis diu fuit desideratus, 589, 1. ejus ad judicium venientis terror et majestas, *ibid.* 2. est ignis constans quintupliciter, 590, 1, 2. comparatur herbæ fullonum, cur, 591, 1. qua Deus omnia videt; qua homo, omnia cognoscit per scientiam infusam ac beatificam, 595, 1. est sol justitiæ ob quinque analogias, 606, 2. sed maxime in die judicii futurus est sol justitiæ, *ibid.* nomen solis græcum ἥλιος secundum omnes derivationes ei accommodatur, 607, 2. per Samsonem adumbratus fuit, 608, 1. verus amicus est, *ibid.* quomodo sit sanitas in pennis ejus, 609, 1, 2. vere sol est, Adam tantum luna, 608, 2. ejus morientis et resurgentis typus est phœnix, 610, 1. oriens in animis fidelium, quos ibi effectus operetur, *ibid.*

Christianismo (in) omnes unum sunt, imo pauperes tenent primas partes, 506, 2.

Christianos Judæi habent ut Idumæos, 5, 2. christianis semper est contra hostes suos pugnandum, 20, 2. christianorum de Saracenis in Terra sancta victoria, post solemne omnium etiam puerorum et pecorum jejunium, 53, 2. christiani primi Jerusalem et Judææ varie afflicti fuere, 161, 2.

Christianus mystice vocari potest separator, 455, 2. christiani sunt peculium Dei, 603, 1. quomodo dicantur sancti, 546, 2. cur se invicem amare debeant, 576, 1. orant conversi ad Orientem, 528, 1. in primitiva Ecclesia habebant omnia communia, 394, 2. eos cur Deus sub Decio exagitari permiserit, 590, 2. christiani quo

viso animati Jerusalem de Saracenis ceperint, 530, 1. de iisdem virtute Venerabilis Eucharistiæ insignes victorias retulerunt, 470, 2.
Chrysoliti gemma quia coloris marini est, ab Hebræis dicta est Tharsis, 29, 1.
Chus filius Cham cum filiis Arabiam incoluit, non Abyssiniam, 304, 2. eorum posteri tamen se per Abyssiniam propagarunt, *ibid.*
Cibus jumentorum, id est hominum, est Christus jacens in præsepio, 246, 2. sine cibo multi vixere, sed sola S. Eucharistia, 472, 1.
Ciconia quia pia, symbolum est pietatis, 421, 2.
Cidaris erat tiara veteris pontificis, 386, 2.
Cilices populi orti sunt a Tharsis nepote Japhet, 29, 1.
Cilicia cur vocetur Tharsis, *ibid.*
Cilicium erat vestis exterior Prophetarum, 518, 2.
Cimmeria regio dura erat et aspera, 18, 1. Cimmerius Bosphorus ubi situs, 17, 2. ejus latitudo, 18, 1. cur in Cimmeria inferni sedem collocent poetæ, *ibid.*
Cinis ex herba quadam Arabica combusta quas habeat vires ad purgandum, 291, 2.
Circensium aurigarum variæ factiones : quinam earum quatuor colores : quas apud Romanos et Græcos turbas excitarint, 429, 1. eorum coloribus repræsentantur quatuor elementa, eorumque dissidia et pugnæ, *ibid.* horum ludorum origo, *ibid.*
Circulus orbem solis ambiens visus est paulo ante ortum Christi, 332, 2.
Civitates multæ dirutæ, postea non eodem loco, sed alio vicino ædificatæ sunt, 505, 2. civitas inferior Jerusalem cur dicatur filia Sion, 279, 1. an bene vocetur pila, *ibid.* 2.
Clamant ad Deum etiam bestiæ, eumque ad misericordiam movent, 53, 2.
Clamore suo excitabant deos suos Gentiles quasi dormientes, 234, 2.
Clara (S.) jugiter Christi passionem meditabatur, 512, 1, 2.
Claræ (S.) de Monte Falco cordi crucifixi Christi figura insculpta fuit, 512, 1.
Clarevallenses monachi olim de defectu aliquo moniti, pro reprehendente ac monente orare solebant, 552, 2.
Claudianus cur de Dei providentia dubitaret, 203, 2.
Claudicans, per metalepsin, idem est quod dolens, fatigatus, afflictus, 98, 1.
Claustra regularium sæcularibus videntur carceres mortis, at religiosis sunt portus, 43, 1.
Clavus Christi freno Constantini imperatoris additus, 543, 1. eorum quatuor distributio, *ibid.* 2. miraculum quoddam circa frenum ex eis confectum, *ibid.*
Clementia vindictam temperet, imo superet, 21, 1. potissima regentium virtus est, 488, 1, 2.
Clerici auro inhiare non debent, 281, 2.
Clopias piscis crescente luna albescit, decrescente nigrescit, 259, 2.
Coccineus color erat militaris, 178, 1. et cur, *ibid.*
Coccus nobilium, imo regum erat vestis, *ibid.*
Cœlestis felicitatis descriptio, 603, 2.
Cœlum dicitur quasi cœlatum stellis, 393, 2. cœli commotio quæ facta nascente Christo, 332, 1. cœlum est templum Dei, in quo habitat, 234, 2. cœli et stellarum nulla vis est ad danda et tollenda regna, 253, 2. in cœlo perficietur rectitudo animæ, 226, 2. cœlum quomodo claudi dicant Hebræi, 599, 2. cœlum cur vocetur symbolice mons umbrosus; et Pharan, id est os videntis, 249, 1.
Cogitationes sunt vestes animæ, 581, 2.
Cognitionem qualem habeat Deus piscium, culicum et rerum vilium, 220, 2. ad Dei cognitionem duplici via pertingimus, 237, 2.
Colare quid proprie sit, 582, 2.
Coleta (S.) assidue in vulneribus Christi commorabatur, 512, 1.
Collectionis nomine Scriptura cur exponat mortem, defectionem, interitum, 273, 1, 2.
Colligari in fasciculo viventium quomodo dicerentur pii viri cum vita decederent, 263, 2.
Collo et capite mystice quomodo rex et pastor super subditos eminere debeat, 499, 2.
Color coccineus et purpureus animos in hostes commovet, 178, 1. rufus ardorem animi notat et acuit, ignis splendorem refert, 429, 1. purpureus amoris est symbolum, 513, 1.
Columbæ vecordi assimilantur Israelitæ, 208, 2.
Coma in viro est quasi corona dignitatis, 195, 1.
Comminatio ex necessitate proposita clementi misericordia molliendo, 56, 2.
Commiserationis affectus potissime est e passione Domini eliciendus, 511, 2; 512, 1, 2.
Commotio cœli et terræ cur facta in Christi incarnatione, redemptione, legislatione, 332, 2; 333, 1, 2.
Communicantium piæ orationes et suspiria sunt tropologice thymiama, 562, 2.
Communionem post fideles olim sacra canebant cantica, et subinde arcana mysteria eructabant, 471, 2. a communione meditetur communicans quo bono et dono donatus sit, 469, 1, 2. frequens communio signum et causa prædestinationis est, 470, 1.
Compati oportet Christo tormenta passo, 512, 2.
Complexio mutua intimaque est naturæ divinæ et humanæ in Verbo per unionem, 392, 2.
Conceptus hominum mundanorum quam mendaces sint, 76, 2.
Concio Christi e præsepio, 113, 1.
Concionator opportunitatem commodam suos monendi et ad vitæ emendationem excitandi captet, 317, 2. prædicet tam manu quam ore, 318, 1. verbo Dei abutens panem et mensam Dei polluit, 559, 1. equo assimilatur, 478, 1, 2. sit ut speculator, 271, 1. concionatores sunt angeli et nuntii Dei, 328, 1. constanter pergant in arguendis vitiis, nec cessent, donec audientium animos permoveant ad illa exstirpandum, 329, 1. symbolice sunt nives, nubes, venti, fulgura, 477, 2; 478, 1. sunt quasi sigillum Dei, 352, 2. novissimorum terrores auditorio suo incutiant, 51, 1.
Concordia quanta sustineat onera, 303, 1.
Concupiscentia ex Adamo contracta mater et fons omnis peccati est, 419, 1. ejus quanta sit vis, 204, 2. est filia dei alieni, 577, 2.
Confessarii sunt vicarii Christi in judicando, leviter hoc peragere judicium non debent, 591, 2. quales ii sint, ex pœnitentibus agnoscitur, *ibid.*
Confessores pro fide Christi capti, qui sibi nimis fidunt, in tormentis deficiunt, 82, 2; 83, 1. confessores in vincula et tormenta se dantes spe gloriæ æternæ sunt vincti spei tropologice, 462, 1. per equos varios mystice repræsentantur, 428, 1.
Configere, urere, secare, in Scriptura per catachresin significant quemvis gravem dolorem et supplicium, 518, 1, 2.
Congregari ad populum suum dicebantur fideles et sancti cum diem suum obirent, 263, 2.
Conjugatio *hitpael* Hebræorum significat actionem reflexam qua agens agit in seipsum, 105, 1.
Conjugii præses priscis erat Juno, 578, 2.
Conjugum amor quantus esse debeat, 580, 1.
Consanguineos (in) indignos officia et beneficia conferentes, ædificant Sion in sanguinibus, 92, 2.
Conscientiæ pacem habens, Christum in anima habet, 122, 1. conscientiæ remorsus est velut aquila rostro tundens, 204, 1; 281, 1. ea in die judicii peccatorem accusabit, 283, 1. conscientia est vestis animæ, 581, 2. conscientiæ bonæ elogium, 581, 1.
Consecrationis templi ritus sunt quinque : aspersio, in-

scriptio, inunctio, illuminatio, benedictio : illi Ecclesiæ et religiosis domibus accommodantur, 352, 2 ; 353, 1.
Consensio veteris testamenti cum novo magnam Ecclesiæ fidem conciliat, 540, 2.
Consolationes cœlestes et gratiæ hominem quam agilem reddant, 267, 2.
Constans vir est immutabilis, quasi deus terrestris, 596, 2.
Constantinopolis quo pacto divinam olim vindictam evaserit, 51, 2.
Constantinus imperator clavo crucis Christi frenos equi sui ornavit, 543, 1, 2. ipse symbolice frenum est Domino consecratum, *ibid.* ipse jam christianus basilicas augustissimas erexit, 321, 2. cur erexerit templum *Ara cœli* nuncupatum, 333, 1. pacem plenam Ecclesiæ attulit, 312, 2; 313, 1.
Constantinus Copronymus imperator fœda lue percussus animam efflavit, 322, 1.
Constantius (S.) Mansionarius parvæ fuit staturæ, 405, 2.
Constantius imperator militibus sacro viatico instructis Magnentium profligat, 470, 2. postea factus arianus, sacro igne percussus interiit, 322, 1.
Consuetudinis vincula rumpenda volenti e carcere peccati egredi, 88, 1, 2. consuetudo peccandi est velut massa plumbea, 421, 1.
Consultoria sors illicita est, nisi Deus inspiret illa utendum, 33, 2.
Contemplatio quid sit, 255, 1.
Contemptus sacrorum apud Judæos post reditum e captivitate unde proveniret, 565, 2. contemptus mundi omnem supprimit spem, 370, 2.
Contentus suis animus, dives est, 218, 2.
Conversio Indiarum orientalium et occidentalium ab Abdia prophetata est, 19, 1.
Conversio omnium Judæorum fiet in fine mundi, 481, 1. conversio Gentium per Apostolos vocatur prædatio et spolium, 378, 1. hæc Deo accepta est instar sacrificii, 464, 1.
Conversus ad bonam vitam a mala tropologice dici potest torris erutus de igne, 384, 2.
Convertere cor patrum ad filios quid sit, 612, 2 et seq. an obligemur primo instanti usus rationis converti ad Deum, 360, 2.
Convivarum quis esse debeat numerus, 167, 2. convivæ maledici suggillantur, 168, 1.
Convivia sæpe causa excidii fuere, 167, 2. in conviviis olim mos fuit circumlato myrti ramo convivas ad cantandum excitare, 362, 2. convivia vocantur spinæ tribus de causis, 167, 2. convivium appellatum a vitæ communione, 168, 1.
Copia frumenti et vini an per frumentum electorum Judæis promittatur, 467, 2.
Cor maris est profundum maris, 41, 1. cor terræ est limbus patrum, *ibid.*
Cor origo est sensus communis, rationis, prudentiæ et sapientiæ, 323, 1. cor amoris symbolum et sedes est, 617, 1. cor totum Deo dandum, 445, 2. cor parvum habent generosa animalia, magnum timida, 209, 1. id habent pisces situm ut homo, 216, 2. ex corde lætitiæ et mœroris motus exoritur, et in eodem desinit, 264, 1. cor regum in manu Dei est, 316, 2. cordis deliquium quos causetur effectus, 184, 1.
Cornelius (S.) Papa suis subditis ad martyrium dux erat, 593, 1.
Cornelii (P.) Vishavæi dogma de humilitate, 404, 2.
Cornua lucis quomodo et cur Mosi addiderit Deus, 250, 1. cornu symbolum fortitudinis est et virium, 251, 1. cornua Christi est crux et fortitudo crucis, *ibid.* item charitas et humilitas, *ibid.* 2. cornua quatuor Zachariæ visa quid denotent, 369, 1, 2. quid mystice, 370, 1, 2.
Corona triplici cur coronetur Romanus Pontifex, 433, 1. repræsentat regnum Christi, *ibid.* unde vocatur regnum, 432, 1. adumbrata illa fuit in coronis Jesu pontificis, 433, 1. coronam gerit rex quasi deus quidam terrestris, *ibid.* coronæ erant olim deorum, *ibid.* 2. coronæ cujus rei regem et Pontificem moneant, *ibid.* corona Jesu pontificis e donariis Judæorum facta, an e tribus partialibus coronis facta fuit, et cur, 432, 1, 2 et seqq. coronæ forma est absolutissima, 433, 2. coronæ ovantium, subinde et triumphantium fiebant e myrto, 354, 2. coronæ dabantur convivis ad delicias, 168, 1.
Coronabantur reges olim myrto, 363, 1.
Corporale linteum in Sacro repræsentat pannos et fascias, quibus recens natus Christus est involutus, 115, 2.
Corpus nostrum est lutum et later, 194, 1. vestis est animæ, 581, 1. ejus resurgentis sanitas est octuplex, 610, 2. corpora beatorum in die judicii gloria donabuntur, 379, 2.
Correptio benigne accipienda est, 552, 1, 2.
Correptor vitiorum alienorum angelus est, 552, 1. quomodo monere debeat, *ibid.*
Correptus bene monentem et corripientem benigne audiat, *ibid.*
Corvi vox funera et strages non raro præsentit futuras, 294, 1.
Crapulæ voluptas illico in sordes, vomitum et excrementa vertitur, 233, 1.
Crassus (M.) spoliato templo Hierosolymitano, sacrilegii pœnas dedit, 504, 2.
Creaturæ omnes, sua commotione, Christi humilitatem et exinanitionem in ejus incarnatione obstupuerunt, 334, 2. per eum restauratæ sunt, *ibid.* eas invitemus oportet, ut nos in gratiis Deo pro beneficiis ejus agendis adjuvent, 269, 1, 2. creaturarum omnium quæ fuerunt, sunt et erunt, perfectiones omnes, et insuper infinitas alias creaturis communicabiles continet Deus in se formaliter vel eminenter, 236, 1. creaturæ singulæ ab oceano essentiæ Dei guttam unam essentiæ hauriunt, 235, 2. in creaturis dum quis fidit, ab iis decipitur, 298, 1. est quoque in jugi metu et motu, 597, 1. creaturarum silentium est scala qua ad Deum ascendamus, 237, 2.
Credere in Deo, vel credere in Deum Hebræis idem est quod credere Deo, credere in Deum; tamen Latinis plus significat, 51, 2.
Creta insula an sit colonia Phœnicum, et nominata a Cerethim gente Philistæa maritima, 290, 1. primitus habitata est, nullum habet animal noxium, optimi vini ferax est, *ibid.*
Cretenses re nautica excelluerunt, *ibid.* item re bellica, *ibid.*
Cristas rubras cur gestarent in galeis milites, 178, 1.
Crucifixus Deus portentum est a sæculis inauditum, 519, 1, 2.
Crux Christi velut sigillum est, 351, 2. fuit quasi solium regni ejus, 244, 1. est vexillum ejus, 378, 2. ea diabolum vicit, 395, 2. ea velut cornibus dæmonem et mortem superavit, 251, 1, 2. crucis cornua fuerunt arma et cornua Christi : crux quomodo fuerit in manibus ejus, *ibid.* crux olim super Oliveti montem apparens tempore Constantii imperatoris quid portenderet, 529, 2. crux omnis christianorum gloria, ideoque eis ambienda, 458, 1. cruces amantium exempla, 521, 1.
Cucurbita magnam et frigidam facit umbram, 581, 2. cur pro cucurbita S. Hieronymus hederam verterit, *ibid.* ejus umbra mundi vanitatem notat, 59, 1.
Culpa et pœna cognata invicem sunt, 212, 1.
Cultus Christi semper in una lingua floruit, 303, 2. cultus Dei est semen omnis felicitatis, 445, 2. cultus sacrorum non fuit Hierosolymis tam elegans post reditum e captivitate, quam fuerat ante, 384, 2.
Cupiditas est charybdis insatiabilis, et velut ardens febris, et fera effera, 228, 2. cupiditates quasi vinum inebriant hominem, 228, 1. eas contrariis pœnis punit Deus, 569, 2.

Curam rerum minimarum an habeat Deus, 220, 2.
Currus tropologice est anima, 258, 2. currum falcatorum, et ardentibus tædis instructorum usus olim in bello erat, 79, 1. currus cherubicus, quo Deum vehi conspexit Ezechiel, cur e templo in montem Oliveti, evolare visus sit, 530, 2.
Custodia mystice est secretum, item status, gradus et officium, 223, 1. custodia dicitur præceptorum et rituum observatio, 386, 2.
Custos Hebræis vocatur præfectus, rex, dominus, 195, 1. custodem angelum quisque homo habet, 220, 2.
Cuthæi cum Deo vero etiam idola colebant, 438, 2.
Cyaxares rex Medorum Niniven cepit et evertit, 173, 1; 174, 2. ejus pater et filius, 173, 1. *Cyaxares* vox unde formetur, *ibid.* Scythas Media expulit, *ibid.* 2. despondit filiam suam Nitocrin Nabuchodonosori ut se in obsidio Ninives adjuvaret, *ibid.* quamdiu regnarit, 175, 1.
Cypselus quod genus avium sit, 294, 1.
Cyrillus diaconus Heliopoleos quale martyrium subierit, 454, 1.
Cyrillus (S.) præcipuus antagonista Nestorii hæretici fuit, 371, 2. præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1.
Cyrus Balsasarem regem Babylonis per suos septem principes occidit, et Judæos inde liberavit : septem ejus principes qui fuerint, 123, 1. pacem Israeli dedit contra Assyrios, dum Chaldæos vicit victores Assyriorum, 121, 2. fuit typus Christi liberatoris, 225, 1. ipse asino, et Persæ asinis assimilantur, 244, 2. unde et quare dicatur mulus, *ibid.* quomodo et quare vocetur Christus, 260, 1. Cambysem filium admonuit, ut ad Deum in omni rerum tractatione confugeret, 321, 2. quo anno monarchiæ solverit captivitatem Babylonicam, 368, 1. tantum triennio fuit monarcha, *ibid.*

D.

Dagon an idem deus cum Dercete, 219, 2. quomodo pingeretur, *ibid.*
Damascus urbs antiquissima, fuit caput Syriæ, 452, 1. elogium ejus, *ibid.* quando illa Domini requies facta sit, *ibid.*
Damnandorum misera sors apud inferos inæternum duratura, 618, 2; 619, 1. sunt folles et fomenta gehennæ, 555, 2. sunt velut pisces in stagno gehennæ natantes, 379, 2. eorum duplex erit pœna, carentia omnis solatii, et abundantia omnis miseriæ, 604, 2. in die judicii optabunt manere in inferno, ne cogantur venire ad judicium, 379, 2.
Damnatis ad mortem facies velabatur, 91, 2.
Damnum gregis reposcet Deus a pastore, 499, 1, 2.
Danaidum labor irritus apud inferos, 324, 1.
Daniel sub Evilmerodach rege in lacum leonum conjectus est, 199, 2. utrumque templum vidisse potuit, 330, 1. Daniel cum sociis prima Nabuchodonosoris expeditione in Judæam, captivus abductus est, 219, 1. cur vocetur vir desideriorum, 336, 2. quousque vitam extenderit, 432, 1. an ipse cum sociis tribus, fuerit postea legatus a Judæis in Jerusalem, *ibid.*; 436, 2.
Darius persice significat prudentem, 360, 2. Darius, sub quo prophetavit Aggæus, quis fuerit : an fuerit Darius Medus, an Artaxerxes Longimanus, 315, 1, 2. quartus Persarum rex fuit, 316, 1. an Darius Nothus, filius spurius Longimani, *ibid.* fuit Darius Hystaspis, *ibid.*
Darius Medus præcessit Cyrum, non ergo sub eo Aggæus prophetavit, 315, 1, 2. camelo, et Medi quibus imperabat camelis assimilantur, 244, 2.
Darius Hystaspis dedit Judæis e Babylone reversis facultatem reædificandi templi, 15, 1. hinnitu equi electus est rex Persarum, 122, 2; 366, 1. a Græcis ad Marathonem profligatus est, 367, 1. quando Babylonem expugnarit rebellantem post Cyrum, 375, 2. ejus erga Judæos propitius animus, 313, 2.
Darius Codomannus ultimus Persarum monarcha ab Alexandro juxta Arbellam victus est, 430, 1. hic aperuit sepulcrum Nitocris ex auri cupiditate, 173, 2.
David fuit Bethleemites, 112, 1, 2. quam sollicite cum Deo ambularit, 135, 2. passim orat a Deo in suis operibus dirigi, 81, 2. Salomoni filio quot milliones auri pro templi fabrica reliquerit, 343, 1. ejus familia cur in Christi morte plangere debuerit, 513, 2. Davidi cur promittatur Christus ex ejus semine nasciturus, 347, 2; 517, 2. ei promittit Scriptura quod in Christo implendum erat, 347, 2.
Decalvatio totius hominis magnum est probrum, 261, 1, 2.
Decimæ Deo dandæ, quibus de causis, 600, 1. dandæ de meliori parte frugum, 558, 2.
Decii imperatoris persecutionem permisit Deus ad christianorum torporem acuendum, 590, 2.
Decor virga Zachariæ pastoris significat regimen suave per amorem et beneficia, 487, 1, 2. quid ad litteram significet, *ibid.*
Deitas filii Dei probatur, 377, 1, 2. deitas est oceanus essentiæ, majestatis et immensitatis, 235, 2.
Delassant impii sua improbitate Deum, 581, 1.
Deliciæ illico in sordes et vomitus vertuntur, 233, 1. earum celer transitus et fluxus, 165, 1.
Delphicum oraculum siluit sub ortum Christi, 333, 2.
Denarius numerus significat læta, 414, 2. item rei perfectionem, *ibid.*
Dentes plures habet homo, ac priores ad cibi scissionem et masticationem acutos, 216, 2.
Depilatio apud gentiles et Judæos erat signum luctus, 78, 1.
Dercete Semiramidis mater an in piscem conversa, quomodo pingeretur, et ejus templum, 219, 2. an eadem cum Dagon deo Palæstinorum, *ibid.* erat dea Syrorum, 220, 1.
Deus semper clementia vindictam temperat et superat, 21, 1. ejus regni in anima quanta sit excellentia, *ibid.* etiam Gentium curam gerit, etiamsi corruptissimæ sint, 28, 1. ejus manus nemo effugere potest, 30, 1. facies ejus ibi dicitur esse, ubi hominibus se et suam potentiam exhibet, *ibid.* ei vocanti obediendum, *ibid.* 2. eum fugere non licet, 32, 2. comprehendit sapientes et astutos in suis consiliis, *ibid.* sæpe per sortes voluntatem suam declarat, 33, 2. sortes nautarum Jonæ direxit in bonum, 34, 1. item sortes Philistæorum et Saulis, et cur, *ibid.* ejus summa majestas, 34, 1, 2. hæc maxime a nobis timorem et reverentiam exigit, 35, 2. etiam subinde in populo innoxio peccata aliquorum occulta punit, *ibid.* ejus opus est quod infans in utero matris tanto tempore vivat sine cibo aut potu, sine egestionis et frigidæ respirationis usu, 39, 2. suos redigit ad arcta ut eum invocent, 40, 1. animas curantes periculis eripit, 45, 1, 2. cum aliquem vocat ad officium et statum, cujus institutum est vacare saluti proximi, ei dat gratiam et media ad hunc finem et necessaria et commoda, *ibid.* ejus si vocationem fugiamus, majus ab eo fugientibus instat periculum, 46, 1. ejus magnificentia perficitur in infirmitate et obedientia hominis, *ibid.* in eum non cadit pœnitentia, 55, 2. est longe clementior homine etiam sancto, 61, 1. quomodo dicatur de cœlo descendere, 65, 2. proprium ejus opus est benefacere, punire alienum, 66, 1. bonus et clemens est piis, malus et rigidus impiis, 84, 1. ejus obscuritas et caligo, 99, 1. ejus æternitas, 118, 1, 2. ejus cum Israelitis ingratis expostulatio, 129, 1, 2. quam de nobis sit sollicitus, 134, 1, 2 et seq. ab eo pendet omne bonum nostrum, 135, 1. ignis consumens est, hinc sollicite cum eo ambulemus oportet, 135, 1, 2. non considerat in operibus nostris quantum, sed ex quanto, 136, 1. rectis adest

se invocantibus, 146, 1. licet peccatori pœnitenti condonet culpam, non tamen illico condonat omnem pœnam, 147, 1. ejus ira duplex est, *ibid.* quomodo adfuerit Judæis e Babylonica captivitate redeuntibus, 149, 2. summum ejus est opus peccatoris justificatio, 152, 1. quæ Dei sunt, et maxima et perfectissima sunt, 47, 1, 2. Dei adversus Ninivitas relapsos indignatio, 159, 1. ipse tardus ad vindictam, sed tarditatem supplicii gravitate compensat, 158, 2. ejus zelus contra tyrannos, 159, 1. ejus zelotypia in suos filios, *ibid.* est dominus iræ suæ, *ibid.* 2. quam forti excelsoque sit animo in offensionibus hominum et repulsa toleranda, *ibid.* ei militant adversus impios et hostes suos omnes creaturæ, 161, 1. ejus magnificentia et potentia describitur, 162, 1, 2; 163, 1, 2. eminens ejus imperium in omnia, 162, 2. ejus ira in impios quam sit æstuans, 302, 2. noster Mars et asylum est, 163, 2. novit suos, ignorat hostes, 164, 1. non punit bis in idipsum, 166, 2. quos in hac vita punit, non puniet in futura, *ibid.* scilicet in eodem rerum ordine : nam in diverso sæpe punit bis, 167, 1. vocatur aliquando noster amor, timor, spes, patientia passive, 176, 2. ejus providentia, testudo sanctorum est, 181, 1. cur vocetur custos hominum, 195, 1. an curaret res humanas, cur multi dubitarint, 203, 2. cur sinat pios affligi, impios prosperari, *ibid.* et seqq.; 582, 1. ejus longanimitas, impassibilitas, celsitudo; super omnia jura et injurias mortalium eminet; impiorum sordibus non inquinatur, 203, 2. impios longa patientia ad pœnitentiam exspectat, 204, 1. ut sanctitatem amat infinito amore, ita peccatum mortale odio odit infinito, 213, 2. ejus sanctitas infinita est, *ibid.* an habeat curam particularem piscium, 220, 2. ab æterno simul et semel omnia futura cognovit, *ibid.* non tantam habet curam piscium, quantam habet hominum, ex parte effectûs, *ibid.* ejus cura generalis de minimis qualis sit, *ibid.* habitabat in templo Hierosolymitano, 234, 2. ejus majestas, potestas et vindicta tanta est, ut eam etiam vereantur impii, 235, 1. ejus majestas potius casto silentio quam exili nostro præconio veneranda est, *ibid.* est omnia, et omnium causa finalis, conservans et efficiens, *ibid.* 2. ejus essentia immensa quaquaversum in immensum omnem creaturarum intellectum, conceptum et vocem transcendit, *ibid.* est sol immensus claritatis et gloriæ, a quo singuli homines et angeli radiolum unum lucis et vitæ emendicant, *ibid.*; 236, 1. est fundus et fundamentum rerum omnium, cui omnia innixa recumbunt, 236, 1. perfectiones omnes in Deo sunt infinitæ et augustissimæ, *ibid.* eum quomodo vicerit amor, *ibid.* 2. in attributis omnibus et singulis est positive infinitus, *ibid.* in infinitum transcendit non tantum res omnes creatas, earumque dotes et perfectiones, sed et omnes res possibiles et imaginarias, quæ sunt infinitæ, æque in infinitum, *ibid.* ei immensa debetur reverentia, cultus, amor et latria, *ibid.*; 237, 1; 555, 2. est nobis super omnia summo et sincerissimo amore diligendus, 237, 1. ejus descriptio compendio tradita, *ibid.* ad ejus cognitionem duobus modis pertingimus, *ibid.* 2. ipse incarnatus opus stupendum est, 241, 2. cur ab austro et dextro venire dicatur, 247, 2. ejus quæ sint cornua, 250, 2. solus ipse regna dat et imperia, 253, 1, 2. est rex sæculorum, præses temporum, dominus et gigas æternitatis, *ibid.* ejus æternitas est causa et origo omnium sæculorum et temporum, 254, 1. vocatur ævum ævorum, *ibid.* semper manet idem, variatis rebus aliis, *ibid.* ejus robur et potentia vocantur equus et quadrigæ, 262, 2. in calamitatibus suos immunes præstat, 263, 1. antonomastice cur dicatur salus, 265, 1. est fortitudo nostra, quomodo, 266, 2. ei infinitæ gratiæ infinitis modis debentur, 268, 2. in die judicii scrutabitur arcana cordium, 282, 1, 2. ejus lucerna increata et creata quæ, *ibid.* et 283, 1. ejus amor zelosus erga Judæos, 285, 2. ipse summum bonum est, 298, 2. est omniscius, 299, 2. præterita peccata cum dimisit, non recordatur amplius eorum, 307, 2. in dilectione sua stabilis est, *ibid.* cur in tribulatione suorum dissimulet, *ibid.* mire dilectatur nostra virtute, 308, 1. ejus in manu cor regum est, 316, 2. rogandus est ut pios det reges et principes, *ibid.* ejus inspirationes et monita quanti facienda sint, 317, 2. ejus liberalitas, 347, 1. in anima sancta, religione et Ecclesia quomodo colatur, 354, 1. in ea quomodo præsideat, *ibid.* in justo substantialiter habitat, *ibid.* et 2. ejus in homines pietatis officia, 360, 2. vindictam post castigationem convertit in auctores, 368, 2. erat gloria Jerusalem, 374, 2. est per Christum gloria Ecclesiæ, 375, 1. quomodo Judæis dormierit et somnum excusserit, 379, 1. ejus dignatio carnem humanam assumentis, 385, 1. est totus oculus, 390, 1, 2. ejus providentia per candelabrum repræsentatur, 399, 1. magna a parvis orditur, 404, 1. est ignis et ardens charitas; hinc ei ignis et lampades præferuntur, 408, 1, 2. ejus ultio et celer est et semper imminens, 413, 2. vindictam clementia temperat, 414, 2. cuique genti et homini, certam mensuram præscribit peccatorum, ut nonnisi illa impleta puniat, 416, 2. est mundi oculus, 418, 1. elementa regit et contemperat ut auriga, 429, 1. quam ardenter cupiat esse cum hominibus, 473, 2. ejus fœdus quod fuerit cum Judæis, 491, 2. Jerusalem quomodo contra ethnicos sæpius defenderit, 505, 2 et seqq. in infirmis suum robur ostendit, 506, 2. Deus in cruce est prodigium a sæculis inauditum, 519, 1, 2. decrevit Deus Judæis Christum objicere, et permittere, ut ipsi eum occidant, ut sua morte genus humanum is redimeret, 521, 2. descendit cum omnibus angelis in auxilium fidelium, 532, 2. quibus titulis pater et dominus fidelium sit, 555, 2. Eucharistia summe honoratur, 564, 1, 2 et seq. semper petit optima et perfectissima, 566, 1, 2. ejus maledicere et benedicere est efficax, 569, 2. est nuptiarum conciliator et vindex, 578, 2. non affligitur peccatis impiorum proprie, 581, 2. hunc ethnici velut ignem concipiebant, 590, 1. est immutabilis octupliciter, 595, 2. hujus immutabilitatis variæ causæ, *ibid.* et seqq. naturæ ejus plenitudo et perfectio, 596, 2. est actus purus, nihil habens admixtum potentialitatis, *ibid.* est simplicissimus, *ibid.* est ipsum esse, *ibid.* 2. quod vult, hoc ab æterno voluit, *ibid.* omnia ei sunt præsentia, *ibid.* a peccatore peccato velut configitur sagitta, 598, 2. liberales in pauperes liberaliter tractat, 599, 2. in memoria sua conscribit singulorum hominum dicta et facta, 602, 2. in eo non est proprie memoria, sed visio, *ibid.*

Deiformes quomodo evasuri simus, 255, 2.

Deos tutelares orbis, gentiles eam obsidentes carmine aliquo evocabant ut ad se transirent, 66, 1.

Detractio in conviviis valde frequens est, 168, 1.

Dextera capitur in Scriptura pro parte australi, 248, 1. item est symbolum egregii alicujus conatus et operis, 381, 2.

Diabolo competit vindemia, 141, 1. diabolorum regnum in anima tyrannicum, 21, 1. in sortibus iis tribuitur prænotio futurorum, quæ soli Deo propria est, 33, 2. diabolus quomodo steterit a dextris Jesu pontificis, 381, 1, 2. quomodo a dextris Judæ proditoris, *ibid.* impedire voluit fabricam templi, *ibid.* cur sit a dextris impiorum, *ibid.* an quisque diabolum habeat a quo tenetur, 382, 1, 2. quomodo eum Deus pro Jesu increparit, 383, 1. allegorice lupus vespertinus est, nam noctu perambulat, 209, 2. sæpe etiam se in lupum transformat, 210, 1. hominem cur et quando mutum reddat, *ibid.* hyænæ assimilatur in eo quod mortibus hominum pascatur, et prædicatoribus insidietur, *ibid.* ipse somnum, Christus vigiliam inducit, 195, 2. quare

fulgur dicatur, 252, 2. est Belial, quem vicit Christus, 170, 2. ceto voraci assimilatur, 215, 1. templi fabricam impedire satagens monti magno assimilatur, 401, 1. item christianismo se opponens, *ibid.* diaboli idolo assistebant quasi animæ idoli, dabantque responsa, 518, 1. eaque falsa et noxia, 477, 1, 2. repræsentantur per Æthiopes, 256, 2. et tales hominibus apparent, 292, 2. quam sint perspicaces, hinc in judicio peccatorum occultissima quæque pandent, 283, 1. per Eucharistiam profligantur, 470, 1, 2.
Διάψαλμα quam diversimode vertatur, 249, 2; 250, 1. in eo necessario inveniebatur et cantorum, et concentus, et sententiæ mutatio, 250, 1.
Dicere Dei idem est quod facere, 261, 2.
Didymus præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1.
Dies judicii proprie dies Domini est, 12, 2. dies sæpe capitur pro clade insigni et calamitate quæ tali die contigit, 242, 1. dies Domini dicitur dies ultionis, qua aliquas gentes perdet, *ibid.* dies continuus erit post judicium peractum, 533, 2. dies parvi et magni qui dicantur, 403, 2. dies ante diem judicii quomodo futuri nubili et frigidi, 533, 2. dies fabricæ templi cur vocentur parvi, 403, 2. dies æternitatis erit piis clara et lucida, impiis frigida et tenebrosa, 533, 2.
Difficultates omnes in via Christi occurrentes generose perfringendæ sunt, 88, 1.
Diffidentia oritur ex defectu fidei; quam illa Deo contumeliosa sit, 298, 1.
Digitus annularis quis sit, 348, 2.
Dilectio Dei est efficax et fons omnis boni, 553, 1. dilectio proximi præsupponit dilectionem Dei, 440, 2.
Diluvium Deucalionis finxerunt poetæ ex diluvio Noe, 32, 1.
Diluvium triplex: iniquitatum unum, alterum adversitatum hujus vitæ, tertium calamitatum gehennæ, 164, 2.
Dimidium in dubiis melius est toto, 218, 2.
Diocletianus et Maximianus Christi fidem se exstirpaturos jurarant, vel imperium deposituros: præstiterunt secundum, quia primum non potuere, 504, 2.
Diodorus Siculus erravit in rege sub quo factam scribit Tigris inundationem qua Ninive obruta, 164, 2.
Diogenes quam vestium luxum et levitatem carperet, 277, 1.
Diphthera est membrana e pelle capræ Jovis, 413, 1.
Disciplinæ observantia in monasteriis quantopere alios ad imitationem alliciat, 448, 2.
Discus quale athletarum instrumentum esset, 404, 2.
Dispositio optima quæ sit ad Venerabilem Eucharistiam sumendam, 469, 2.
Dissidium inter consanguineos propter Evangelium quale enatum sit, 144, 1, 2.
Distantia quanta sit a Joppe ad mare Rubrum, itinere maritimo, 42, 1, 2.
Divagatio quanta sit hominum mundanorum, maxime mercatorum, 216, 1.
Diversitas animorum ablata per adventum Christi, 303, 1, 2.
Divinatoria sors quæ et quatenus illicita sit, 33, 2 et seq.
Divini vocantur somniatores, 477, 2.
Divinitatis quod sit hieroglyphicum et ænigma, 254, 1. ejus puritas, amor, ardor, trinitas personarum æternitas duplex, *ibid.*
Divisoria sors quæ et an licita sit, 33, 2 et seq.
Divites omne suum robur ponunt in domibus et opibus, 283, 2. divites in christianismo non est quod se pauperibus præferant, quia majora habent virtutum impedimenta quam pauperes, 506, 2.
Docere oportet et facere, 318, 1.
Doctor superbus aquilis assimilatur, 8, 1.
Doctores mystice per equos nigros Zachariæ repræsentantur, 427, 1. sunt quasi sigillum Dei, 352, 2.
Doctrinam legis divinæ vendere pecunia, simonia est, 93, 1.
Doctrina pluviæ quare assimiletur, 477, 1. doctrina fellita hominum animas interimentes sunt hæretici, 232, 2. doctrina consentiat cum opere, 318, 1. doctrina Christi portentosa est, 388, 1. doctrina Evangelica semper in una lingua floruit, 303, 2. doctrina Christi et Apostolorum an sit fons patens domui David, quem describit Zacharias, 516, 1, 2.
Domestici sunt maxime inimici hominis, 144, 1, 2.
Domestici Pontificum quales esse debeant, 387, 2.
Dominus fidelium quare sit Deus, 556, 1.
Domitiano imperatori sortes interitum denuntiarunt, 34, 1. ejus inutilis occupatio in captandis muscis, 221, 1; 310, 1.
Domus pulveris est terra, item corpus nostrum mortale, 72, 1, 2. domus ædificandæ in cœlo duraturæ, non in terra mox casuræ, 50, 1.
Domus regia Herodis fuit magnificentior templo ab eodem ædificato, 342, 2. domus David vocantur posteri Davidis, eorumque familiæ, 506, 1. allegorice Apostoli virique Apostolici, *ibid.* domus est quasi magnus quidam homo civilis, 261, 1. domus quoque symbolice est familia et respublica, *ibid.* domus spiritualis fundamentum, parietes et tectum quæ sint, 325, 1. domus in quibus immane aliquod scelus est patratum, solent destrui usque ad fundamenta, 416, 1.
Dona Spiritus Sancti plenissime fuerunt in anima Christi, 391, 1.
Donaria deorum et templorum data olim meretricibus, 69, 1.
Donatistæ e qua Scriptura suæ sectæ in Africa natæ patrocinium quærerent, 248, 2.
Dormisse et excitatus a somno quomodo dicatur Deus populo suo, 379, 1.
Dorotheus Tyri episcopus grandævus martyr obiit, 1, 1.
Dos agilitatis per pedes cervorum a Propheta exponitur, 267, 1. dotes prophetæ, robur, judicium et efficacia, 92, 1. dotes beatorum ex visione Dei manantes anagogice vocari possunt fontes, 535, 2.
Draconis cum elephante pugna et planctus, 70, 1.
Dromades cameli sunt velocissimi, 75, 2.
Duci militari captandus sol et ventus est, 211, 2.
Duellum Christi et diaboli, 385, 2.
Dunstanus (S.) Edwinum Angliæ regem precibus ab inferno liberavit, 509, 1.
Duplex tribulatio quæ dicatur, 166, 1. duplicia bona quæ reddat Christus suis, 462, 1. duplex sæpe capitur pro multiplex, *ibid.* 2.
Durannus episcopus Tolosanus cur a morte apparuerit tumentibus labris et spumoso ore, 311, 2.
Duratio est triplex, tempus, ævum, æternitas, 118, 2.

E.

Ebrietas spiritualis quæ sit, et quam optanda, 323, 2. ebrietas destruit fortitudinem corporalem, hebetat discretionem, destruit amicitiam charitatis, consumit opes, 288, 1.
Ebrius sæpe ob nuditatem suam se omnium ludibrio exponit, 232, 2. ebriis omnia videntur moveri et apparent duplicia, 502, 2.
Ecclesia quasi domus pœnitentiæ est, 72, 1. est domus Domini in monte ædificata, 96, 1. transcendit omnes doctrinas, leges, instructiones, scholas, religiones Judæorum et philosophorum, *ibid.* 2. ad eam gentes terrenas venire quam miraculosum sit, *ibid.* eam quam sublimiter, potenter et magnifice Christus pascat et tueatur, 120, 2. cur sit turris gregis, et Ophel, sive Jerusalem et Sion, cur vocetur filia et Sion, 99, 2; 100, 1. exscindere eam tyranni voluerunt, sed non valuere, 102, 2. sine

bellis esse nequit cum sit militans, 122, 1. ei pacem quomodo Christus attulerit, *ibid.* persecutionibus crescit, 150, 1. Ecclesia a fidelibus inter se consociatis constituitur, 353, 1, 2. orta tantum post Christi recessum, sicut luna post solis occasum, 259, 2. in monte Sion inchoata est, 343, 1. ejus major gloria est quam Synagogæ, *ibid.* 2. est allegorice lapis oneris, quem cuncti tollere et abjicere volentes male periere, 404, 2. est verus Israel, 555, 2. allegorice cur Alexandria populorum est, 192, 2. ejus structores et perfectores qui, 402, 1. mystice vocatur Sion et Jerusalem, 592, 2. cur vocetur filia Sion, 307, 1. ejus felicitas in quo sita, *ibid.* 2. licet exagitata persecutionibus, semper tamen loco suo firma mansit, 505, 2. eam quam ardenter Christus amet, 336, 2. consurgit e fidelibus cruce et mortificatione expolitis, 353, 1, 2. quomodo posita sit Gentilibus et Judæis quasi superliminare crapulæ, 502, 2. exterius deformis, introrsum pulchra est, 503, 1. ejus typus est candelabrum, cur, 395, 2; 399, 2. mystice est domus David, 517, 1. est mysticum Dei templum, 587, 2. est firmamentum veritatis, cur, 243, 1. eam quam validis vallis Deus communiat, 456, 2. ejus pax et longævitas, 444, 1. ejus fertilitas et amœnitas, 482, 1. ejus quæ sit fortitudo, 463, 2. allegorice est terra desiderabilis, 600, 2. cur dicatur caprea amabilis, *ibid.* ejus quanta sit amplitudo et capacitas, 373, 2. est paradisus Dei, 374, 1. durabit in æternum, donec in statum beatum mutetur, 538, 1. ex ea quando et quomodo impietas expelli dicatur in Babylonem, 423, 1. ejus restauratores quovis sæculo semper Deus excitavit, 326, 2; 327, 1. ejus jura quomodo Deus quotidie propaget, 347, 2. Ecclesia Catholica vasis sacris abundat, 544, 2. Ecclesiæ Doctores quatuor accipi possunt per quatuor fabros Zachariæ visos, 370, 1, 2. Ecclesia multos ritus ex Zacharia et Apocalypsi, et similia symbola rerum sacrarum mutuata est in officiis Ecclesiasticis, 391, 2. Ecclesia vetus et nova Judæorum et Christianorum, eadem est, 307, 1. Ecclesia Gentium fidem susceptam nunquam deseret, 527, 2. quomodo prælata sit Synagogæ, et propinquior facta soli justitiæ, 528, 1. Ecclesia Græca prima pene in orbe effloruit, deditque primos præstantissimos doctores, 463, 2.

Ecclesiastes cur hebraice feminine vocetur *cohelet*, 327, 2.

Ecclesiasticus non texit elogia omnium virorum illustrium, 548, 1.

Ἐκϐρασμὸς, quid proprie sit, 184, 1.

Ecnephias ventus quis sit, quam in Italia sit procellosus, 211, 1.

Edwinus Angliæ rex precibus S. Dunstani ab inferno liberatus, 509, 1.

Efficacia tertia dos est Prophetæ, 92, 1.

Egestas cur proprie a Prophetis vocetur maledictio, 569, 2.

Egredi quomodo cœlo Deus dicatur ad aliquid operandum, 65, 2. inter egredi sermonem, et egredi hominem quæ sit differentia, 117, 2.

Egressus Christi triplex est, temporalis, æternus, et partim temporalis et partim æternus, 116, 1.

Ἔλαφος, id est cervus, græce unde dicatur, 150, 2.

Elapidare locum aliquem quid sit, 68, 1.

Elcesæus hebraice idem est quod serotinus, tardus, 158, 2.

Electi in die judicii prospicient in tartarum, 531, 1. sunt peculium Christi, 603, 1. item sors sanctorum et regnum Christi, *ibid.* 2. quam Deo sint chari, *ibid.* et 604, 1.

Eleemosynam dans dat eam Deo de suo, 339, 1.

Elementa nostra non habent primævam puritatem et simplicitatem in qua condita sunt, sed multis rebus terrestribus permixta sunt, 215, 1. elementa post judicium purgata erunt, 534, 1. elementorum dissidia repræsentantur per quatuor colores aurigarum in ludis Circensibus, 429, 1.

Eliacim pontifex tempore Judith, etiam bellorum curam gessit, 432, 1.

Elias abbas qua ratione donum castitatis a Deo abstinuerit, 45, 2.

Elias et Enoch indices sunt resurrectionis mortuorum futuræ, 46, 2. Elias et Enoch quamdiu in fine mundi prædicabunt, 404, 1. sunt duo filii olei, 411, 1. Elias in fine mundi promittitur venturus, 613, 2; 614, 1. an hoc nomine Joannes Baptista intelligendus sit, 614, 1. ostenditur verum Eliam venturum, *ibid.* et seqq. est futurus præcursor secundi adventus Messiæ, nec primi fuit, *ibid.* 2. similis in officio, zelo, prædicatione et sanctitate fuit ei Joannes Baptista, *ibid.*; 586, 2. eum avide exspectant Judæi, et cur, 614, 2. cur Judæi aliquem circumcidentes ei sellam ponant, 615, 1. soli et phœnici assimilatur, *ibid.* et 2. cur ipse potius, quam quis alius in fine mundi venturus sit, 615, 2. ejus zelus, *ibid.* missus fuit ad tollendum schisma Jeroboam, *ibid.* ob zelum cœlestem raptus in cœlum est, *ibid.* 2. fuit virgo, *ibid.* fuit Prophetarum dux et antesignanus, titulis multis, *ibid.* cur apparuerit in transfiguratione Christi, *ibid.* fuit Israelis custos, propheta, doctor, protector, *ibid.* in quo fuerit typus gloriosæ ascensionis Christi in cœlum, *ibid.* et 616, 1. exemplum et typus est beatæ resurrectionis, 616, 1. quomodo cor patrum ad filios sit conversurus, *ibid.* 2 et seqq. Judæos ad Christum in fine mundi quomodo convertet, 617, 1. faciet pacem inter Judæos et Gentes, erit reformator cleri et populi, *ibid.* et 2.

Elimelech maritus Noemi fuit Bethleemites, 112, 2.

Elisabetha (S.) ex aspectu Christi crucifixi ad vitam perfectam conversa est, 508, 2; 512, 1. precibus adolescentem vanum ad religionem impulit, 509, 1.

Elul Hebræorum mensis partim nostro septembri, partim augusto respondet, 317, 1.

Elzearius (S.) Comes Arriani quo intuitu omnes injurias æquo animo perferret, 511, 2. in vulneribus Christi tantum inveniri volebat, 521, 1.

Emanatio æterna Christi cur vocetur a Propheta egressus in plurali, 117, 1, 2.

Emath urbs vel est Antiochia, vel Epiphania, 452, 2.

Emendatio vitæ non est procrastinanda, 294, 2.

Enallage personæ Hebræis frequens est, item temporis, 111, 1; 193, 1.

Energumeni loquentes nesciunt quid dicant, 158, 1.

Ephebiam qualem Jason impius pontifex Hierosolymis excitarit, 503, 1.

Ephi erat communis Hebræorum mensura, hinc sæpe pro mensura in genere capitur, 416, 2.

Ephraim tribus inter decem erat fortissima, 481, 2.

Ephrata dicta est prius Bethleem, 108, 1. Ephrata etymon, *ibid.* imo tota regio a fertilitate dicta Ephrata, *ibid.*

Ephrata uxor Caleb fuit abavia Bethleem, *ibid.* an eadem sit cum Maria sorore Mosis, *ibid.* 2.

Epicuri discipuli ejus imaginem in annulis gestabant, 348, 2.

Episcopi quomodo ordinandos examinare debeant, et quare, 593, 1. quomodo suis sanctitate prælucere debeant, 499, 2. sint vigiles et attenti, *ibid.* 1, 2. — *Vide* Prælati.

Episcopatus in quo consistat, 392, 1. episcopatui Romano annexus est pontificatus, *ibid.*

Epistola Hebræis vocatur liber, 158, 1.

Equus multarum rerum symbolum est, 362, 1. annuli ex equo marino cohibent spasmum, 349, 1. equo comparatur humanitas Christi, cur, 258, 1. equi symbolici vocantur apostoli, *ibid.* est hieroglyphicum apostoli, virique apostolici, 478, 1. equi multi hostium a Machabæis in capite percussi et excæcati sunt, 505, 1. equis adornandis prisci nobiles et milites plane dediti erant, 179, 1; 543, 1. equis vehi cur fingantur angeli, 426, 1. equi bellici veloces sunt pernicitate, et sanguine effuso gaudent, 210, 2. equorum Chaldæorum generositas, *ibid.* equo rufo cur insideat vir Zachariæ apparens, 362, 1.

equi quatuor Joannis in Apocalypsi visi designant quatuor universales Ecclesiæ persecutiones, 371, 1. albus Judæos, et rufus Gentiles, *ibid.* niger hæreticos, pallidus Turcas, *ibid.* equi rufi, albi et varii Zachariæ visi quas gentes repræsentent, 365, 1, 2. quos angelos denotent, 366, 1. equi albi Græcorum monarchiam repræsentant, 428, 1. equi rufi an denotent monarchiam Romanorum, an potius Assyriorum et Chaldæorum, 427, 2. quid egerint hi, incertum, 428, 1. nigri Persas repræsentant, *ibid.* varii Romanos, non Ægyptios, *ibid.* rufi denotant mystice apostolos et martyres, 427, 1. nigri prophetas et doctores, *ibid.* albi virgines, *ibid.* varii confessores, *ibid.* quid hi quatuor aliud repræsentent, 428, 2.

Ericius quod sit animal, 294, 1. est symbolum furis, *ibid.*

Esau dictus Edom et Seir, 5, 1. illum præ Jacob odio habitum a Deo quomodo intelligatur, 552, 2. cur vocetur Seir, 554, 1.

Esauitæ et Idumæi multi salvati sunt, 553, 2.

Esca eucharistica quam pulchra et divina sit, 467, 1, 2.

Esdras an idem qui Malachias, 547, 2. ejus ætas et anni, 548, 1. vitam pene egit in Babylone, fuitque pincerna Artaxerxis, *ibid.* fueritne scriba Concilii collecti a Judæis, *ibid.* cur non meminerit Malachiæ, *ibid.* 2. quando Jerusalem venerit, *ibid.* idem cum Malachia populo suasit, 549, 1. prius templum vidit, quamdiu vitam prorogarit, 330, 1. fuit patruus Jesu pontificis, 319, 1. alienigenas uxores abstulit a Judæis e Babylone reversis, 383, 1.

Esse omne in Deo est, 236, 1.

Esther ob gratiam et pulchritudinem vocata Edissa, 363, 1. quando vixerit, an fuerit uxor Darii Hystaspis, *ibid.*

Ethanim quis Hebræis esset mensis, 317, 1.

Evacuatoria in candelabro Zachariæ quæ dicantur, 410, 1.

Evangelica doctrina et lex est velut pluvia serotina, 477, 1. quomodo sit frumentum et vinum, 467, 2. a Jerusalem per totum orbem diffusa fuit, 535, 1. 2. est proprie bonus nuntius, 588, 2. — *Vide* Lex.

Evangelii prædicatio est quasi sacrificium, 464, 1, 2. ejus vis et energia, *ibid.* Evangelium dupliciter vocari potest onus, 451, 1, 2.

Evangelio Christi inobedientes vel injurios quomodo Deus puniat, 125, 2. id per meridiem cæteras orbis plagas pervasit, 19, 1, 2. ipsum est lex pacis, amoris, concordiæ, 97, 1.

Evangelistæ quatuor per quatuor fabros Zachariæ visos repræsentari queunt, 370, 2. Prophetas subinde citant non quoad verba, sed quoad sensum, 495, 2.

Eucharistia (in) Christum devote suscipientes fiunt Bethleem et præsepe Domini, 715, 2. Eucharistiæ cur faces præferantur, et ante eam ardeant lampades, 408, 1. ipsa est frumentum electorum, 467, 2. item bonitas et pulchritudo Christi, *ibid.* est convivium, in quo Christus nobiscum convivatur, 468, 1. est omne bonum et pulchrum Dei et Christi, æque ac nostrum, *ibid.* est compendium omnium mirabilium operum Dei, *ibid.* 2. in ea est quasi nova mundi creatio, *ibid.* est manna supernaturale, est quasi nova Christi incarnatio, est viva repræsentatio mortis Christi, *ibid.* in ea Deus omnia vetera miracula renovat et superat, *ibid.* quæ virtutes in ea exerceantur, *ibid.* est summum sacrificium, quo Deus summe honoratur, *ibid.* est panis transsubstantiatus et supersubstantialis, *ibid.* ejus operationes, *ibid.*; 469, 1, 2 et seq. est ignis divini amoris, ardorem charitatis in nobis exercens, 469, 1. unde hominibus vilescat, *ibid.* ejus fames et desiderium optima ad eam dispositio est, *ibid.* 2. quanta ad eam aviditate accedendum sit, *ibid.* quomodo post eam sumptam se gerat homo, *ibid.* et 470, 1. facit juvenes validos, 470, 1. facit ut a Deo eligamur ad vitam æternam, *ibid.* ea olim martyres se muniebant in certaminibus, *ibid.* ea olim cur a christianis domum deferretur, *ibid.* ejus vi fideles vim dæmonum elidunt, *ibid.* dat opem in præliis et conflictibus, *ibid.* et 2. vires corporales adauget, *ibid.* multi ejus solius sumptione vitam duxerunt, 471, 1. inebriat mentes, *ibid.* 2. ejus virtute resurgemus, 472, 1. quomodo eam per antonomasiam vocent Patres, *ibid.* germinat et efficit virgines, *ibid.* et 2. reprimit libidinem, *ibid.* olim mox a baptismo cur daretur, 474, 1, 2. subinde a Patribus vocatur oratio et liturgia, 561, 1. sacramentum non tantum est, sed et sacrificium, *ibid.* quomodo sit sacrificium mundum, 563, 1, 2. est oblatio munda, quam ubique gentium Deo offerendam prædicit Propheta, 561, 1, 2 et seq. ejus sacrificium Dei nomen mire celebrat, 562, 2. cur vocetur incensum vel thymiama, *ibid.* tripliciter dicitur munda, 563, 1, 2. eminenter complectitur in se tres species sacrificii Judæis præscripti, holocaustum, pro peccato, et pacificum, *ibid.* ea summe honoratur Deus octo de causis, 564, 1, 2 et seq. est miraculum miraculorum, *ibid.* per eam participat tam offerens quam assistens omnia merita Christi, *ibid.* 2. per eam omnis gratia cum suo auctore ad nos derivatur, *ibid.* cur vocetur Eucharistia, *ibid.* quam eam revereantur angeli, *ibid.* in ea omnes virtutes exercentur, 565, 1. cur eam Deus instituerit, *ibid.* est velut manna, *ibid.* eam indigne sumentes polluunt mensam Domini, 559, 1.

Eucherius Emissenus an auctor homiliarum quæ ejus nomine circumferuntur, 44, 2.

Eucherius (S.) Lugdunensis episcopus quam insignis mundi et rerum mundanarum fuerit contemptor, 190, 2. ejus sancta familia et miracula, *ibid.*

Eudemus philosophus annulos fecit contra dæmones et serpentes, 348, 2.

Eversores templum et sacrorum everterunt pariter rempublicam æque ac se, et suam stirpem, 322, 1.

Euphrates fuit limes Terræ sanctæ, statutus a Deo, ad Orientem, 448, 1.

Europæ terminus ad Occidentem est Hispania, 19, 1. majori ex parte mari alluitur, *ibid.*

Eurus ventus calidus et torrens est, 60, 1.

Eusebius episcopus, ecclesiam in Pelusio ex oppressionibus pauperem ædificans suggillatur, 92, 2.

Eustochium (S.) Romæ Bethleem prætulit, 113, 2.

Euphrates est limes Judææ versus Orientem, 460, 1. ejus diversione capta Babylon a Cyro, 164, 1; 257, 1.

Eutyches unam naturam in Christo constituens velut cornu fuit Ecclesiam impetens : damnatus is fuit a Concilio Chalcedonensi, 371, 2.

Eutychius quomodo ad Patriarchatum Constantinopolitanum evectus sit, 593, 2.

Excestus Phocensium rex habuit annulos magicos, 348, 2.

Excidium mundi repræsentatur excidio Ninives, 183, 2.

Excoquimur tribulatione et adversis velut igne, 590, 2.

Exempla bonorum ante oculos sibi statuat oportet qui bonus evadere cupit, 127, 2. exempla visa quam ad movendum potentia sint, 448, 2. exempla et virtutes Sanctorum velut lucernæ sunt, 283, 2. exempla principum reipublicæ statum fundant, 403, 1.

Exercitus etiam significat multitudinem, 20, 1. dictus ab *exercendo*, *ibid.* exercitus Niniven et Assyrios invadentium vocatur diluvium, cur, 164, 1, 2. exercitus est unus collective, sed multus distributive, 177, 2.

Exspectare aliquando pro *timere* capitur, 225, 1.

Expeditiones tres Nabuchodonosor in Judæam fecit, 219, 1.

Ezechias imminentibus urbi Assyriis, domos pauperum muris vicinas destruxit, 92, 2. Michæam prophetam reveritus est, ejusque oraculis compunctus, 65, 1. non est is dominator, quem nasciturum in Bethleem prædicit Michæas, 112, 1. Ezechias quando solemne suum pascha instituerit, 170, 1.

F.

Faber communiter ferrarium significat, nisi vox distinguens addatur, 370, 1. fabri quatuor Zachariæ visi, sunt angeli Judææ et Jerusalem tutores, 369, 2. fabri mystice quinam appellandi sint, 370, 1. 2. fabri turris Babel fuere figura Judæorum impietatem suam et Antichristum exaltantium super basin, 422, 1, 2.
Fabianus (S.) indicio columbæ a Deo designatus est Pontifex, 593, 2.
Fabrica domus spiritualis quomodo sit construenda, 355, 1, 2. fabrica templorum quam Deo placeat, 347, 2 et seq.
Fabulis scatet doctrina Judæorum, 309, 2.
Faces imperatori præferri solitæ quomodo distinguerentur ab iis quæ Imperatrici et Patriarchæ præferebantur, 408, 2.
Facies, id est præsentia Dei, cur dicatur esse in templo et in Judæa, 30, 1. facies maxime spectabilis pars in homine est, 575, 1. ejus aspectus ad amorem, commiserationem et odium multum movet, *ibid.* facies destituta cordis influxu, pallescit et nigrescit, 184, 2. est index animi et mentis, 560, 1.
Facta doctrinæ respondeant, 318, 1, 2.
Facultates temporales sunt homini ut pellis, caro, ossa, 90, 2. sunt divitum robur et fortitudo, 103, 2.
Fæces a vino cur amoveantur, 283, 2.
Falx symbolum est punitionis, stragis, excidii, 413, 1.
Famam venanti duci, mors parvi facienda, 178, 1.
Fames Venerablis Eucharistiæ, optima est ad eam suscipiendam dispositio, 469, 2.
Familia est magnus quidam civilis homo, 261, 1. per familiam David quæ in Christi morte planxerit, intelligi possunt proceres : per posteros Levi, sacerdotes et pontifices; per Semei familiam, doctores et scribæ; per familiam Nathan, Prophetæ, 513, 2. cur eæ plangere debuerint, 514, 1. familia Esther cur myrtetis comparetur, 363, 1. in familia Heber mansit cultus Dei et lingua hebræa ; quæ et vocatur labium electum, 303, 2. familiæ multæ potentes, sed impiæ, sæpe justo Dei judicio ad nihilum rediguntur, 416, 1.
Far erat victima priscorum Gentilium, 563, 1.
Felicitas (S.) septem filios ad martyrium obtulit, 567, 1.
Felicitas summa hominis est, si Deus in eo regnet, 21, 1. felicitas mundana syllabæ unius additione facile immutatur, 197, 1. felicitas summa est ad Deum accedere, 298, 2. felicitatis omnis semen est religio et cultus Dei, 445, 2.
Femina est quasi dimidium viri, quomodo, 579, 2. feminæ apud Hebræos et Græcos separabantur a viris in conviviis, oratione, aliisque actibus publicis, 513, 2. feminæ pisces majores sunt maribus, sed ad cibum minus præstantes, 216, 2. — *Vide* Mulier, Uxor.
Feræ Deo et sanctis serviunt, 38, 1.
Ferrei sæculi descriptio, 142, 1.
Ferrum valoris symbolum est, 369, 2.
Fervere et ardere quomodo currus dicantur, 187, 2.
Festa christianorum cur a Zacharia vocentur nomine festi Tabernaculorum, 540, 2. festa Judaica typus sunt festorum christianorum, *ibid.* festum Tabernaculorum per septem dies celebrabatur, *ibid.*
Fiber animal amphibium est, homini inimicum, 294, 1.
Ficus arbores sunt biferæ : priores fructus sapidiores dant in julio, posteriores in septembri, 141, 2. in Palæstina non sunt omnium fructuum primi, *ibid.* ficus primæ dicuntur flores ficulneæ, 193, 2. ficus omnium fidelium est Christus, ejusque passio, Evangelium, sacramenta, gratiæ, consolationes, 394, 2.
Fidelis quando habeat labium electum, 303, 2. fidelis omnis in baptismo consecratus est Domino, 546, 1. est sigillum Dei dupliciter, 352, 1. fideles crescunt crescente Ecclesia, 259, 2. per spem et fidem promissæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant, 226, 1. charitate dum flagrant, sunt quasi coccinei, 178, 2. sunt grex Dei, 464, 2. tropologice sunt sacerdotes mystici, 592, 2. ipsis Deus difficultates omnes complanat ad exstirpanda vitia inolita, 401, 1, 2. eorum planctus ob mortem Christi, quam quotannis recolunt, 511, 1, 2; 514, 2. fideles primi cur a Propheta dicantur claudicantes, 311, 2. quomodo a Judæis et Gentilibus exagitarentur, *ibid.* pauperes erant et humiles, 306, 2. eorum sanctimonia, 307, 1. fideles Judæi ante Jerusalem excidium a Deo moniti illud evasere, 522, 2.
Fidem non habent parvuli, 61, 1. fides nostra est eadem quæ Dei, 226, 1, 2. fidei quanta sit virtus, et qui ejus effectus, *ibid.* est fundamentum omnis sanctitatis, 355, 1, 2. ipsa quomodo in Eucharistia exerceatur, 565, 1. fides thaumaturga ex oratione provenit, 508, 2.
Filia latronis, idem est quod latrociniis dedita, 165, 1, 2. quas gentes per eam Propheta intelligat, *ibid.*
Filia Sion dicebatur civitas inferior Jerusalem, 279, 1.
Filii olei duo, sunt Jesus et Zorobabel, 410, 2 et seqq. filii Prophetarum qui dicerentur, quod eorum officium, 514, 1. filio prodigo in gratiam recepto cur detur annulus, 348, 1.
Filius Dei est medius inter Patrem et Spiritum Sanctum, 243, 1. ipse est nodus, nexus, vinculum et centrum rerum omnium, *ibid.* 2. in ipso omnia creata et ordinata sunt, *ibid.* ipse in veteri Testamento præ cæteris personis SS. Trinitatis apparuit aut seipsum revelavit, quasi præludens suæ incarnationi, 584, 1; 588, 1.
Flagellorum nomine cur vocentur tribulationes, 187, 2.
Flamen dialis hederam tangere non poterat, 59, 1.
Flora meretrix dives populum Romanum scripsit hæredem : qua occasione dea florum facta sit, 69, 2.
Flumen subinde vocatur fluxus aquarum, 41, 1, 2. flumina quomodo metaphorice dicantur confundi, 482, 1. eorum nomine Scriptura etiam fossas comprehendit, 304, 2. fluviorum ductilium commoditas, 534, 2.
Fœdus duplex Dei cum Noe et Abraham, an repræsentetur per duas virgas Zachariæ, 487, 2.
Fœnum aliquando capitur in Scriptura pro frumento spicato, et manipulis tritici, 102, 2.
Fons Cupidinis Cyzici potantes facit amorem deponere, 473, 1; 517, 2. fons Jesu in Ægypto ubinam situs, 541, 2. fons oleo fluxit Romæ tota die sub nativitatem Christi., 333, 2; 517, 1. fons patens domui David quis sit ; ostenditur esse Christum incarnatum, 516, 1, 2. fontes plurimos habuit Jerusalem, 534, 2.
Fornicatio frequentata pellicit ad continuum concubinatum, 132, 1. fornicatio Israelitarum cum filiabus Moab et Madianitidibus quam contraria fuerit, 131, 2. apud Prophetas significat idololatriam, 188, 1.
Fortes David quinam et quales essent, et eorum domus et palæstra ubi esset, 507, 1, 2.
Fortitudo prima dos Prophetæ est, 92, 1.
Fortitudo et majestas Christi abscondita fuit in infirmitate humanitatis, passionis et crucis, 251, 1, 2. fortitudo nostra Deus est, et quid hæc ejus fortitudo in nobis faciat, 266, 2.
Framea telum oblongum est, et unde dicatur, 522, 1.
Franciscus (S.) mira devotione cum parvulo de Bethleem in typica sua Bethleem est dissuaviatus, 115, 2. quantopere sacerdotes suspiceret, 574, 2. absens suis apparuit quasi sol in curru igneo, 616, 1. visus per visionem Pontifici sustentare ruentem basilicam Lateranensem, 327, 1. tria templa instauravit, *ibid.* triplicem Ordinem fundavit, *ibid.* ejus humilitas, 405, 1. ejus devotio erga Venerabilem Eucharistiam, 469, 1. quo eam affectu sumeret, 472, 1.
Franciscus David novorum arianorum choragus, 117, 2.
Franciscus (S.) Xaverius qualibus cum nautis in Japoniam

profectus sit, 34, 2. ejus animus intrepidus in periculis pro nomine Dei suscipiendis, 45, 2.
Frater Hebræis etiam cognatus est, item soror, 576, 2.
Fraternam societatem colentes validi et fortes sunt, 552, 1.
Frena aurea olim faciebant milites, 543, 1. frenos suos clavo Christi Constantinus ornavit, *ibid.*
Fretum Gaditanum est Bosphorus Hispanicus, 18, 1.
Frigus in Scriptura symbolum est calamitatis et afflictionis, 533, 1.
Frumentarius olim erat, qui nunc veredarius vel nuntius appellatur, 16, 1.
Frumentum electorum proprie quid sit, 467, 2; 468, 1, 2 et seq.
Frugum (pro) proventu instituta quatuor temporum jejunia, 447, 1.
Fuga mundi suadetur, 375, 2.
Fugere licet in persecutione tyrannum, 32, 2. fugiens a facie Dei blandientis, incidit in faciem ejus ulciscentis, 30, 2.
Fulgentius quo motivo religionem professus sit, 376, 1, 2.
Fulgur in Scriptura symbolum est terroris, 180, 1. cur vocetur phantasia, 476, 1. fulgura sunt Dei prænuntia, eumque præcedunt, 408, 2. iis et tonitruis comparantur apostoli, 476, 2. sunt arma Dei, quæ in inimicorum suorum caput ejaculatur, 163, 1, 2.
Fulminei cur vocentur a poeta pardi, 208, 1.
Fundamenta etiam templi Salomonici a Chaldæis eversa, 325, 1. ea Herodes tantum solvit, cum templum Zorobabelis ampliaret, 342, 2. ea Judæi cur conservarent, *ibid.* fundamenta templi secundi quando jaci cœperint perfecte, 347, 2.
Fundibularii olim in prima acie stantes, primi prælium inibant, 464, 1.
Funeri veteres cur adhiberent lamentatrices, et tibicines, 82, 2. in funere Gentiles et Judæi cæsariem tondebant, 78, 2.
Funiculus coccineus christianis pueris olim ex collo suspendebatur ad avertendum fascinum et quævis pericula, 178, 2. funiculus metonymice significat partem possessionis sive sortem hæreditariam, et cur, 289, 1; 487, 2. item cœtum et congregationem, *ibid.* funiculus architectorum quem usum habeat, 372, 1.
Fures repræsentantur per Assyrios, 289, 1.
Furor triplex, sacerdotum, vatum et amantium, 573, 2.

G.

Gabaonitæ damnati ad servilia templi ministeria, 546, 2.
Gabriel angelus est curator populi Dei, 372, 1. *Gabriel* vox idem est quod fortitudo Dei, 480, 2.
Gadatas et Gobrias Cyri principes Balsasarem regem occiderunt, 123, 1.
Galeis cur cristæ rubræ adderentur, 178, 1. cur fulgetra, 180, 1.
Galla (S.) S. Eucherii uxor totam se pœnitentiæ et rigori dedit, 190, 2.
Gallia cur Judæis sit Sarepta, 17, 2. a quibus ad Christum conversa, *ibid.*
Gallia ut sana sit et pacifica, sanguinem quolibet decennio mittat oportet, 192, 2.
Ganea est tropologice superliminare crapulæ, 503, 1.
Garrulitas christiano et fideli cavenda est, 310, 2; 311, 1.
Gaudere in Domino quid proprie sit, 265, 1.
Gaudium de Dei gloria et majestate unde in nobis oriatur, 237, 1. gaudium Christi est tolerantia et virtus fidelium, 308, 1, 2. e gaudio repentino multi obierunt, 264, 1.
Gaza urbs unde dicatur, 288, 2. ejus idolum fuit Marnas, 454, 2. ejus capiendæ ab Alexandro quale portentum evenerit, 455, 1. aliæ ejus expugnationes, *ibid.*
Geminatio verbi ejusdem apud Hebræos significat actionis vehementiam et gradum superlativum, 207, 1.
Gemmarum quarumdam vis et energia, 349, 1.
Generationes duas habet Christus, 389, 1.
Gennadius Patriarcha Constantinopolitanus Purgatorium contra Græcos astruxit, 591, 1.
Gentes quomodo se coram Judæis et postea coram Christianis se humiliarint, 150, 1. se invicem hortatæ sunt ut ad Ecclesiam Christi transirent, 96, 2.
Gentiles simiæ fuere Judæorum in multis ritibus, 79, 1. multas de suis fabulis e veris sacræ Scripturæ historiis confinxere, 32, 1. hostium deos pariter hostes suos æstimabant, et ut hostes concidebant, 68, 2. gentiles pauci in lege veteri Deum verum agnoverunt, 561, 1. multi eorum quando legem Judaicam susceperint, 447, 2.
Gentiles multi fuere cœlicolæ et solicolæ, 275, 1. putabant deos suos habere corpora, et proinde eos subinde dormire, et a somno debere excitari, 234, 2. hinc oraturi, præsertim mane, eos inclamando excitabant ut preces suas audirent, *ibid.* quam essent in victimis seligendis et adornandis diligentes, 557, 2. eorum persecutionem contra Ecclesiam designat equus rufus Joanni visus, 371, 1. primum Salomonis templum honorarunt potius quam secundum Zorobabelis, nam hoc profanarunt, 341, 2. nonnunquam oblationes obtulere in templo Hierosolymitano, 378, 2. gentes quæ et quales Christi ortum desiderarint, 336, 2. quomodo et quam ardenter Christum cognoverint, *ibid.*
Gentium vocatio quomodo a Sophonia prædicta sit, 293, 1, 2; 305, 1. earum vires et sapientia cesserunt Evangelio, 454, 2. gentes omnes quomodo Christus suo ortu commoverit, 334, 2. Gentes turmatim ad Ecclesiam convolarunt, 444, 1, 2; 447, 2. visis doctrinis paradoxis ejus ab ea refugiebant, at interiori pulchritudine ejus visa eam amare cœperunt, 502, 1. quin et eam promoverunt, 437, 1. Gentes conversæ ad Christum omnes suas opes in Ecclesiam contulere, item omnes scientias et artes, 539, 2.
Genu unum curvare, est Deum orando velut irridere, aut ei minari, 132, 2.
Genua languescunt in cordis deliquio, 184, 1. ea cur lætitia et mœror statim occupet, 264, 1.
Germani cum veste fidem mutarunt, 277, 2.
Germania an sit Chananæa ex opinione judaizantium, 17, 2.
Germanitas Judæ et Israel quomodo et quando dissoluta sit, 496, 1.
Geth duplex est urbs, una in Philistæa, altera in tribu Zabulon, 23, 2. Geth cur fidem Israelitis datam fefellerit, 75, 2.
Gihon fons duplex est, superior et inferior, 534, 2.
Gladius Dei siccitas, fames, bella in Scriptura vocantur, 326, 2.
Glebam auream Euripides dixit solem esse, 607, 2.
Globus imperatori in manu tradi solitus cum cruce ei infixa quid significet, 407, 1. globus aurei coloris visus Romanis e cœlo in terram descendere, paulo ante ortum Christi, 332, 2.
Gloria Dei est scopus sacerdotis, 569, 2. gloria Dei quando et quomodo operuerit cœlos, 250, 1. et allegorice, *ibid.* 2. gloria Jerusalem erat Deus et arca fœderis, 374, 2. gloria mundi quam sit brevis et fugax, 458, 1. gloriæ, quæ patientes manet, quanta sit magnitudo, 205, 1.
Gorgonia (S.), soror Gregorii Nazianzeni, virtute Venerabilis Eucharistiæ a paralysi liberata est, 471, 1.
Gothi Romanorum imperium mire auxerunt; postea ipsum varie attriverunt, 430, 2.
Gradus quatuor ad æternitatem, lectio, meditatio, oratio, contemplatio, 256, 1.
Græca lingua primum apostoli cœperunt propagare fidem Christi : hæc post tempora Alexandri magnam Orientis partem occupavit, 303, 2.

Græci codices Bibliorum, et Patres Græci, unde factum quod censeant Jonam dixisse in sua prædicatione : *Adhuc tres dies*, cum dixerit : *Adhuc quadraginta dies*, 50, 2. an utraque lectio retineri possit, *ibid.*
Græcorum monarchia quando plane deleta sit, 430, 1. repræsentatur per equos albos, 428, 1. Judæis post reditum e captivitate continuo negotium facessivere, 463, 2 ; 504, 1. ab apostolis Christo subacti fuere, 463, 2. Græci milites an cocco induerentur, 178, 1. Græci baptizatis dant Eucharistiam, 474, 2.
Gratias quas Deo mane et vespere agere christianus debeat, 556, 1. gratia exæquans gratiam quæ dicatur, 402, 1 et seqq. gratiam pro gratia accipere quid sit, *ibid.* 2. gratia major data homini lapso per Christum, quam data Adæ in statu innocentiæ, 343, 2. gratiæ infinitæ Deo infinitis modis debentur, 268, 2.
Gravis ponitur interdum pro magno, id est multo, 187, 2 ; 229, 1.
Gregorius (S.) Magnus indicio fulgidæ columnæ agnitus ad pontificatum evehitur, 593, 2. in inguinaria lue Litanias publicas indixit, et ita pestem avertit, 51, 1.
Gregorii (S.) Nazianzeni studium ut sui pacem colerent, cum propter se turbati essent, 36, 2. primarius macedonianorum adversarius fuit, 371, 1. Alexandriæ studuit, 192, 1. ejus parentes in morbo virtute S. synaxeos convaluere, 471, 1. corpore parvo fuit, 405, 2.
Grossi duplices in ficubus sunt, 193, 2.
Gulæ imago et symbolum sunt Philistiim, 20, 1.
Gundesindus episcopus Compostellanus precibus matris a purgatorii pœnis ereptus, 509, 1.
Guttatus color est idem qui varius, 428, 2.
Gygis annulus revera magicus fuit, 349, 1.
Gynæconitis dicebatur apud Græcos pars domus feminis deputata, 513, 2.

H.

Habacuc nomen significat luctatorem cum Deo : quam bene Prophetæ nomen hoc conveniat, 198, 1. an fuerit hic filius Sunamitidis, quem Elisæus vitæ restituit ; negatur, *ibid.* unde ortus, et quando prophetarit, *ibid.* videtur esse unus de Prophetis, quos ad Manassen Deus misit, *ibid.* ex professo prophetat contra Juda et Jerusalem, consequenter Chaldæorum per Persas interitum prædicit, 199, 1. a Cyro liberatore assurgit ad Christum, eique insigne carmen pangit, *ibid.* prophetavit ante excidium Hierosolymæ : non est idem Habacuc, qui ab angelo raptus Danieli in Babylonem prandium attulit, *ibid.* 2. catalogo Sanctorum adscriptus est, *ibid.* quomodo conqueratur de pravitate sui ævi, 201, 1. cur Deum orans totius populi personam induat, 213, 1.
Habitus exterior Prophetarum erat pallium ex pilis et setis animalium contextum, et cilicium, 518, 2.
Hadrach nomen est loci vicini Damasco, sed quis et ubi sit incertum, 451, 2. an sit oppidum Cœlesyriæ, 452, 1.
Hadriani VI Pontificis epitaphium quale, 489, 2.
Hæresis est vestis peregrina quam assumunt Novantes, 277, 2.
Hæretici sirenibus comparantur, 71, 1. hominem excoriant et exossant, 90, 2. docent peccata baptismo tantum tegi per justitiam Christi nobis imputatam, 151, 2. hæretici cur sint lupi vespertini, 210, 1. per Æthiopes repræsentantur, 289, 1. eorum conjugia dissuadenda, 580, 1. eos morte plectere, non tantum licitum et sanctum, sed et præceptum est a Deo, 518, 1. negant omnes sacrificium legis novæ proprie dictum, 561, 1. hæreticorum persecutionem contra Ecclesiam repræsentat equus niger a Joanne in Apocalypsi visus, 371, 1, 2.
Hamus instrumentum aduncum est, cui esca appenditur, 218, 2.
Hebdomades 70 Danieli expresse fuerunt revelatæ, ante eum tamen erant in mente Dei decretæ, qui eas implicite et confuse aliis Prophetis revelavit, 243, 1.
Hebrææ linguæ an in cœlo sit usus, 304, 1. ea jam valde accisa est, nec pura, nisi in S. Scriptura reperitur, 309, 2.
Hebræi nomen unde primi inductum, 35, 1. primo ita dictus Abraham, *ibid.* id nomen olim fuit gloriosum, *ibid.* Hebræi remotissimas regiones vocabant *mare* et *insulas*, 29, 2. res maximas et præstantissimas compellant pluraliter, 117, 1. sæpe futurum per debitum exponunt, 11, 2. præceptum vocant omnem dispositionem, 38, 1. idem nomen iterantes in genitivo, significant in eo genere eximium, 82, 2. futurum subinde usurpant pro participio, 83, 1. illustri sententiæ præfigere solent *ki*, id est quia, 121, 2. hebræa verba sæpe duo contraria significant, 91, 2.
Hebræi per pleonasmum exprimunt relativum cum suo antecedente, 160, 2. solas consonantes in verbis attendunt, 173, 1. futura sæpe ponunt pro actionis continuatione, more et consuetudine, 187, 1 ; 309, 1. enallage personæ est illis frequens, 193, 1 ; 301, 1 ; 512, 2. item generis et numeri, 225, 2 ; 410, 2. cum volunt significare animal tenerum, ei adjungunt nomen matris, 195, 2. verba contactus sive corporalis, sive spiritualis construunt cum *in* regente ablativum, vel accusativum, 205, 1 ; 275, 1. in Scriptura habent *Keri* et *Ketif*, ut multis in locis aliter scribant, aliter legant, 206, 1. verbum idem cum geminant significant actionis vehementiam et gradum quasi superlativum, 207, 1. quamlibet terram, vocant pulverem, 211, 2. omnem sententiam insignem et acutam vocant parabolam, proverbium vel ænigma, 228, 2. repetunt pronomen relativum vel demonstrativum, illudque jungunt cum suo nomine quod præcessit, 241, 2. rebus inanimis metaphorice dant vitam, *ibid.* filium vocant *ben*, quasi domum, 261, 1. ventrem vocant quidquid a collo ad usque inguina est, 264, 1. non solum insulas maris Mediterranei vocabant insulas, sed et omnes Europæ provincias trans mare sitas, 292, 1, 2. futura sæpe sumunt pro præsenti, 300, 1. carent gradu comparativo, et ejus vice utuntur positivo cum præpositione *plusquam*, 339, 1. articulos multiplicant per pleonasmum, 340, 2. cur pupillam vocent filiam vel virunculum, 378, 1. utuntur genere feminino pro neutro quo carent, 403, 2. sæpe notam similitudinis omittunt, 429, 2. litteræ serviles non raro apud eos per enallagen inter se commutantur, 430, 1. ordines verborum imperfectorum sæpe confundunt, 483, 2. per unam temporis differentiam sæpe omnes significant, 553, 1. faciem capiunt pro persona, 575, 1. quia carent verbo præsenti, ideo illud exprimunt per præteritum, 595, 2.

HEBRAICARUM VOCUM SYLLABUS.

Alaphim varia significat, 110, 2.
Aleph et *He* litteræ quia primæ gutturales, sæpe inter se commutantur, 294, 2 ; 402, 1 ; 518, 2.
Amutsim et fortes et veloces significat, sed capitur interdum pro *chamutsim*, id est *cinerei*, 428, 2.
Arza tam cedrum significat, quam attenuabo, 295, 1, 2.
Asçac et calumniari et opprimere significat, 440, 2.
Aven significat vanum, inutile, iniquitatem, rapinam, 477, 2.
Belial significat inobedientiam, impietatem, apostasiam, et ipsos inobedientes et apostatas, ac ipsum diabolum, 170, 2. unde vox derivetur, *ibid.* et 171, 1.
Berudim quem proprie colorem denotet, 428, 2.
Biccura sunt ficus præcoquæ et primitivæ, non grossi et immaturæ, 141, 1.
Chabod quam varia significat, 77, 2 ; 78, 1.
Chaiim tantum usitatum est in numero duali, unde in eo

et singularem, et dualem, et pluralem vitam significat, 247, 2.
Chasida et ciconiam, et per antiphrasin milvum significat, 421, 2.
Chaziz quam diversæ sit significationis, 476, 1; 477, 1.
Chel robur et opes significat, 193, 1.
Chemdat significat non quale quale, sed ardens et ingens desiderium, 336, 1, 2.
Cherem proprie et communiter significat exterminium, non rete nisi abusive, 142, 1. idem et rem abominandam et succisionem significat, 537, 2; 618, 1.
Chet et *Ain* litteræ sono sunt vicinissimæ, hinc subinde permutantur, 294, 2.
Chotam est tam annulus quam sigillum, 348, 1.
Chusan per paragogen idem est quod *chus*, 256, 1.
Elil significat rem vanam et nihili, item idolum per diminutivum ab *el*, 498, 1.
Et articulus ordinarie accusativo, raro nominativo servit, 330, 2.
Gaal et redimere et inquinare significat, 297, 2.
Geon et superbiam et magnificentiam significat, 176, 1, 2.
Gulla in candelabro erat vas concavum et sphæricum ad capiendum oleum; quod latine vocari posset *gula*, 395, 2. ejus descriptio, *ibid.*
Halichot proprie perambulationes et transitus significat, 253, 2.
He litteræ mysteria, quod in verbo *eccabeda* apud Aggæum ipsa deficiat, 325, 2.
Iegudenu non tantum accinctum significat, sed et unitum et conjunctum, 263, 2.
Iotser et figulum et monetarium et statuarium significat, 493, 2.
Kaba quam incertæ et multiplicis sit significationis, 598, 1.
Kal significat levem, velocem, facilem, vilem, 170, 1.
Kemarim et thurificatores, et atros significat, item alia, 274, 1, 2.
Ki sæpe est nota auxesis, et nota admirantis, 292, 1. sæpe non est causale, sed encliticum, additurque ornatus causa, 281, 1.
Kippod an sit avis, an quadrupes, an natatile, 294, 1.
Konen significat præparat, instaurat, fulcit, erigit, firmat, ædificat, 231, 2.
Kos significat colligere et acervare, 287, 1.
Lamed littera subinde servit nominativo, item accusativo, 268, 1. interdum et genitivo, 537, 1.
Lamnatseach et in finem, et victori significat, 267, 2.
Mamzer idem est qui spurius, qui extra matrimonium alieno patre natus est, 455, 1. item alienigena, *ibid.* 2.
Maoz hebraice significat fortitudinem, locum fortem, præsidium, arcem, 163, 2.
Matsar proprie arcem significat, 223, 1.
Matte per metaphoram tribuere significat, 137, 2.
Meghilla est liber, membrana, charta, 413, 1.
Megura dicitur a *gur*, id est *habitare*, quia in germine quasi habitat semen, id est arista et granum protuberans ex semine, 346, 2.
Min sæpe *propter*, subinde *ad* significat, 430, 1.
Muctar etiam per metalepsin significat sacrificare, proprie est suffumigare, 362, 1.
Muggas et offertur et applicatur significat, 362, 2.
Nun littera in multis verbis est formativa nominis, 458, 1.
Nachon quintuplicem habet significationem, 96, 2.
Nasa et suscipere et auferre significat, 560, 1.
Nebiim tam Prophetas, quam garrulos significat, 518, 1.
Nezer est corona, diadema, coma, consecratio, separatio, nazaræatus, 195, 1.
Nib vocatur et fructus et sermo, qui germen linguæ est, 518, 1.
Nicka significat innocentem esse vel declarari, item nocentem declarare et punire, 415, 2.
Nihia unde deducatur, 82, 2.
Nora significat et terribilis et illustris, 207, 2.
Nosca tam est passivum *salvatus*, quam activum *salvator*, idemque quod Jescua et Jesus, 458, 1.
Nuge vox unde deducatur, et quid proprie significet, 309, 2.
Olam per *vau* scriptum significat sæculum, mundum, æternitatem, cur, 117, 2; 253, 2. aliud *olam* Dei, aliud hominum, 254, 1.
Pocharim quam varia significet, 299, 1.
Pura hebraice torcular proprie per catachresin quamlibet vini mensuram denotat, 346, 1.
Raal significat tremorem, crapulam, soporem, venenum, stuporem, concussionem, 501, 2.
Resceph nonnisi metaphorice diabolum significat, 252, 2.
Sala significat calcare, urgere, insistere; *salal* attollere, elevare, 250, 1.
Santerot quam amplæ et distinctæ significationis sit, 409, 2.
Saph significat limen et superliminare, et poculum, 501, 2.
Scalom non tantum pacem, sed et integrum et perfectum significat, 445, 1.
Seet et decretum, et magnificentiam, et onus, et tributum significat, 267, 2.
Selah videtur esse nota cantus ad vocem vel elevandam, vel producendam, 249, 1. est nota nunc optantis, nunc affirmantis, et applaudentis, *ibid.* varia ejus interpretatio, *ibid.* insinuat item insignem aliquem affectum quo psallens pro movente spiritu afficiebatur, *ibid.* 2. cur id jam confuse ac citra ullam rationem in psalmis positum inveniatur; alibi vero, ubi illustriores videntur sententiæ, omittatur, *ibid.* et 250, 1. ad verbum non significat *semper*, est duntaxat nota carminis et musices, 250, 1. qualis nota carminis fuerit, diversæ sunt opiniones, *ibid.* denotat saltem mutationem aliquam in cantu, quæ fiebat vocem vel elevando, vel contendendo, vel continuando, *ibid.*
Serukim quis color Hebræis sit, 365, 1.
Sigionot quam diversimode accipiatur, 240, 1. *Saga* significat errare, ignorare, *ibid.*
Thapsar unde derivetur et quid significet, 195, 1.
Tsade et *Samech* litteræ affines sunt, 388, 1.
Tsara quid proprie significet, 87, 2.
Tsemach proprie est germen vel surculus, 388, 2.
Tsiltsel et cymbalum et frenum significat, 542, 1.
Vau sæpe est adversativum, significans *sed*, 532, 2. *vau* conversivum, vertit præteritum in futurum, 553, 1.
Zera et *Zeroa* quomodo differant, 570, 1.
Hederam vertit S. Hieronymus hebræum verbum *kikaion*, et cur, 58, 2. est quædam hederæ species quæ non serpit, sed per se consistit, *ibid.* hedera symbolum est vanitatis mundi, omnisque rei mundanæ, 59, 1. item voluptatum mundanarum, *ibid.* 2. eam cur tangere flamini diali Romæ nefas esset, *ibid.* hedera unde dicatur : est in tutela Bacchi, *ibid.* et 58, 1. capitis gravedinem discutit, 58, 1.
Hedwigis (S.) quasi angelos sacerdotes venerabatur, 574, 2. jugiter passionem Christi meditabatur, 512, 1.
Helem unus fuit e legatis a Judæis Babyloniis in Jerusalem ad aurum deferendum missis, 436, 1, 1. alio nomine vocatur Holdai, *ibid.*
Helenæ Lacænæ quod fuerit sigillum, 352, 1.
Helena (S.) stabulum Christi basilica exornavit, 108, 1; 114, 2. quomodo claves Christi distribuerit, 543, 2.
Heliodorus templi Hierosolymitani ærarium expilans ab angelis cæsus est, 504, 1.
Heliogabalus quare omnes aranearum telas Romæ colligi jusserit, 48, 2.

Heliopoli qua occasione Judæi templum simile Hierosolymitano erexerint, 541, 2.
Ἥλιος quod habeat etymon, 607, 2.
Henoc et Elias primogeniti sunt nostræ resurrectionis, 615, 2.
Henrici VIII Angliæ regis funesta catastrophe, 322, 1.
Heraclas scholæ Alexandrinæ præfectus fuit, 192, 1.
Herba fullonum maculas e lana eluens qualis sit, 591, 1.
Hercules monstrorum domitor, non alius est quam fortis Samson, 32, 1. a balæna devoratus et ex ea incolumis rediisse fingitur, 40, 1. Hercules mulieribus servivit, 580, 2.
Herinacius animal quale sit, 294, 1 et seq.
Herodes fuit Ascalonita, 455, 1. unde sperare et credere cœperit se fore Messiam; templum ideo magnificum exstruxit, 341, 2. ejus potentia, 342, 1. prius templum tantum ampliavit, *ibid.* id prioris templi fundamentis inædificavit, 330, 1. ne quidem unam porticum Salomonis instaurare potuit, 342, 2. invasit regnum Judæorum, 497, 1. ejus immanitas, 298, 2.
Heroum animæ dicebantur lucos incolere, 125, 2.
Hevila filius Chus habitavit versus Indiam, 304, 2.
Hiatus grandis montis Oliveti de quo Zacharias, quid parabolice et anagogice significet, 531, 1.
Hiems in Judæa et Romæ modica est, 317, 2.
Hieronymus (S.) Roma in Bethleem migravit, ut ad præsepe Christi viveret, et eodem vocavit alias matronas et virgines Romanas : ejus corpus Romæ juxta præsepe Domini reconditum est, 247, 1. Bethleem Romæ prætulit, 113, 2. fuit parva statura, 405, 2. Alexandriæ studuit, 192, 1. an censeat Deum rerum minimarum curam non habere, 220, 2. seipsum reprehendit quod primo sensum mysticum Abdiam exponendo, attulerit omisso litterali, cum secus fieri debeat, 3, 1.
Hispani novum orbem ad Christum converterunt, 19, 1. an orti ab Ibelis vel Iberis incolis Ponti Euxini, 18, 2. nullum habuere cum gentibus Orientis commercium, 19, 1.
Hispani cur ad extera bella vel novas colonias ducendas emittantur, 192, 2. eorum reges a Gothis prognati sunt, quomodo sensim suum imperium propagarint, 430, 2.
Hispania a rabbinis semper vocatur *Sepharad*, 18, 1. ponitur a geographis ultima pars orbis. *ibid.*
Historia tota Jonæ prophetæ Christo applicatur, 44, 2.
Historici prisci sæpe non errant in rerum narratione, sed in personis et temporibus, 164, 2.
Holocaustum quid proprie sit, 563 2. in eo requiritur victima mascula, 566, 2.
Homo pulvis et cinis est, 72, 1. homo microcosmus est, et microcæcus, 261, 1. reptile est ob tres analogias, 218, 1. est compendium omnium creaturarum, 335, 1. velut arbor inversa est, 261, 2. per peccatum factus est jumentum, 246, 2. ejus descriptio moralis, 214, 2 et seq. habet homo omnis unde se extollat et humiliet, 554, 1. homines piscibus assimilantur ob varias analogias, 214, 2. eorum varii sunt ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ, gentes, *ibid.* suos habent duces et principes, *ibid.* eorum in mundo jactationes et tentationes, *ibid.* eorum multi catharro vel pituita emoriuntur, *ibid.* potentiores opprimunt minus potentes, 215, 1. quantumvis sapientes, coram Deo obmutescunt, *ibid.* et 2. homines quomodo semiangeli fiant, *ibid.* a ratione et voluntate primum putrescunt, 216, 1. quam mutabiles et variabiles sint, 597, 1. respectu angelorum sunt quasi pueri, 373, 1.
Honor parentibus debitus quatuor complectitur, 555, 2. honores et pompæ mox ut natæ moriuntur, 59, 1. honorum celer transitus et fluxus, 165, 1.
Hor mons situs est in Arabia, 148, 2.
Hormisdas architectus imperatoris Constantii de Roma quid sentiret 50, 1.
Horribile significat interdum reverendum et sacrum, 567, 2.
Horti pensiles Babylone a Nitocri regina constructi sunt orbis miraculum, 173, 2.
Hostes (inter) acerrimos nos ubique observantes ut supplantent, versamur, 135, 1. hostes Ecclesiæ Dei cur vocentur Ægyptii, Assyrii, Chaldæi, in Scriptura, 482, 2.
Hostia pro peccato quæ diceretur, 563, 2.
Hugo (S.) Cluniacensis abbas quam seria dum viveret tractaret, 311, 1, 2.
Humana omnia mera sunt vanitas et somnium, 619, 1.
Humanitas Christi, videns se Verbo uniri, obstupuit et etiamnum stupescit, 241, 1. fuit velut equus, cui inequitavit divinitas, 258, 1. est lucerna cœlestis Jerusalem, 283, 2. quam perfecte divinitati unita fuerit, 392, 2. in quo lapidi stanneo assimiletur, 407, 1. Patri et Spiritui Sancto affinis est, 522, 1, 2. mystice Christi fuit templum, 587, 2.
Humiles et mansueti soli iram Dei lenire possunt, 288, 1. humilis anima Dei et Christi velut jumentum est, 459, 1.
Humiliare nos quare coram Dei majestate debeamus, et deprimere in abyssum nostri nihili et miseriæ, 236, 2; 237, 1.
Humilitas cum doctrina magni est apud Deum, 8, 1. eam quantopere Christus tota vita sua dilexerit, 113, 1. humilitas est congrua via ad scientiam divinam, 410, 1. sanctitatis fundamentum est, 363, 2. quam deceat prælatos et principes, 489, 2.
Humor melancholicus frigidus et ater tristes cogitationes et suspiciones parit, 86, 1. humor dulcis multus in marinis aquis mixtus est, 214, 2. humor phlegmaticus, crudus, lentus et viscosus quomodo calorem naturalem alere valeat, ita ut sine cibo homo vivere queat, 215, 1. humore vivunt, aqueo pisces, aereo homines, *ibid.*
Hyæna lupi species noctu prædas exercet : ejus natura describitur, 208, 2. hyæna Arabica qualis sit, 209, 1. hyæna esto proprie non sit lupus, ad lupos tamen refertur, *ibid.* est lupo similis, *ibid.* an vocetur lupus vespertinus, *ibid.*
Hypocrisis est tropologice vestis peregrina, 277, 2.
Hypocritæ quam multos greges vitiorum alant, 295, 2.
Hyrcanus Simonis Machabæi filius, Idumæos ad circumcisionem compulit, 540, 1; 554, 2. cum Aristobulo de pontificatu et principatu decertans in causa fuit cur cum suis a Romanis subactus sit, 486, 2; 496, 1.

I.

Ibis luna non apparente non comedit, 259, 2.
Ἰχθὺς vox græca continet litteras initiales horum verborum, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, 215, 2.
Idola olim fabricata ex mercede meretricum, 69, 1. idola in Scriptura vocantur vanitates, abominationes, 81, 1; 456, 1. ubique per Christum et Apostolos sublata fuerunt, 518, 1. ipsis Judæi ædificabant domus et templa, eaque in basi collocabant, ut ab omnibus viderentur et colerentur, 422, 2.
Idololatræ sunt meretrices tropologice, 69, 2; 70, 1.
Idololatria profundissima scelerum fovea est, 461, 2. ejus excidium peractum est per apostolos Christi, 292, 1.
Idumæa perpetuo fuit æmula et hostis populi Dei, 146, 2. quomodo ab eodem attrita, 2, 2. Idumæa unde dicta Theman, mons Seir, Edom, 248, 1. sita est in montibus, 554, 1. mansit post captivitatem deserta et desolata, *ibid.* postea unde homines in ea propagati sint, *ibid.*
Idumæorum excidii a Chaldæis quæ fuit causa, 5, 1, 2. quando eos Chaldæi invaserint, *ibid.* hos adjuverunt in exscindenda Jerusalem, et ideo excisi sunt, *ibid.* cur se invictos putarent, 7, 2. quomodo penitus a Chaldæis exspoliati et victi sunt, 9, 2; 11, 1. non plane ab eis excisi sunt, 11, 1. quomodo evadent manus Gog et Magog

tempore Antichristi, 12, 2. jam plane deleti sunt, 16, 1, 2; 555, 1. venere Judæis a Tito obsessis auxiliatum, 16, 1, 2; 555, 1. apud eos viguit sapientia, 10, 2. Judæi censent Romanos esse Idumæos, 5, 1. Idumæi in captivitate Babylonica manserunt, 554, 1, 2. an plane perierint, *ibid.* 2. fuere Judæorum deinde servi et tributarii, *ibid.* quando et a quo jussi circumcisionem accipere, 16, 2; 540, 1; 554, 2; 555, 1.

Ignatii (S.) martyris zelus et ardor, 616, 1. quam ardenter Christum desideraret, 337, 1.

Ignatii (S.) Loyolæ de spe in Deum gnomæ, 227, 1. ignifer capitur pro valido milite, 15, 2.

Ignis in Scriptura quamlibet plagam significat, 326, 2. ignem vocarunt Persæ deum, 590, 1. potentia et vis ignis in auro conflando, *ibid.* Christus igni comparatur, *ibid.* et seqq. cur Deo præferatur, 408, 1. item regibus, *ibid.* vocatur a poetis purpureus, cur, 178, 2. ignis sacer in secundo templo non defuit, 325, 2.

Ignorantia et inconsideratio semper aliqua peccato conjuncta est, 240, 2.

Illuminatio religiosæ vitæ quæ dicatur, 353, 1.

Imaginem ejus quem diligebant, in annulis gestabant amici, 348, 2.

Imagines vetustissimarum ecclesiarum Christum quasi pastorem depingunt, 100, 1.

Immolatio Christi in cruce fuit pulcherrima et Deo dignissima, 468, 1.

Immutabilitatis Dei quæ sint causæ, 596, 1, 2.

Imperatores Romani triplici corona coronantur, 432, 2. ipsis olim cur ignis prælatus, 408, 2. quomodo vocentur reges Judæorum, 486, 2. Imperatores ethnici Christo et christianismo se opponentes, montibus magnis comparantur, 401, 1. Imperatores qui templorum et pietatis curam habuere, opibus, victoriis et regnis a Deo donati sunt, 321, 2. item qui Pontificibus Romanis morigeri fuere, 436, 1.

Impietas quomodo in Babylone sedem stabilem figat, 417, 2. impietas cur sedere fingatur, 419, 2. ipsa animam occidit, 420, 1. impietas Judæorum duplex : idololatria et occisio Christi, *ibid.*; 422, 2.

Impii vocantur maledicti, 414, 2. sunt Seir et Edom, cur, 555, 1. eorum corpora et mentes non sunt aliud quam tentoria dæmonum, 256, 2. peccatis suis succendunt sibi ignem inferni, 606, 1. affligunt et delassant Deum, 581, 2. eorum de Dei providentia querela, 582, 1. sunt virga et flagellum Dei, quibus piorum peccata quasi pater castigat, 204, 1. eorum vexatio quam parvo duret tempore, 405, 2. eos sæpe dominari, pios premi sinit Deus, 203, 1, 2; 497, 1. cur, 203, 2 et seqq. cur plangent mortem Christi in die judicii, 514, 2. in inferno quomodo futuri quasi cinis, 613, 1.

Implere arcum est plene intendere, 462, 2.

Improbitas modica magnam virtutem inficit, cum contra magna virtus parvam improbitatem mutare non possit, 345, 1.

Improperia Christi in parasceve unde petita sint, 130, 1, 2.

Impunitas luctuosa et gravis peccanti est, 201, 2.

Inamabilis capitur pro inviso, odioso, 287, 2.

Inania quam avide consectetur homo, 310, 1, 2.

Incarnatio Filii Dei est opus omnium operum Dei maximum et maxime stupendum, 241, 1; 388, 1. fuit infinita humiliatio, 213, 2. quam gratiarum actionem a nobis exigat, 268, 2. facta est tempore calamitosissimo et opportunissimo, 342, 2.

Incendiorum gehennæ descriptio, 163, 1.

Incolarum quanta Romæ fuerit multitudo, 48, 1, 2.

Increpare ventum quid phrasi S. Scripturæ significet, 384, 1.

Indi peccata sua scripto exarata in flumen jactant, ut æterna premantur oblivione, 151, 1.

India Orientalis quomodo in Scriptura vocetur Æthiopia, 304, 2. ejus et regionum vicinarum conversio ab Abdia et Sophonia prædicta est, 305, 1.

Inebriari capitur in Scriptura pro *satiari*, 323, 1.

Inferno comparatur ambitiosus et avarus, 228, 1. infernus cur vocetur orcus, *ibid.* an infernus et mors aliquando pro una re sumantur, *ibid.* cur vocetur Jupiter Summanus, *ibid.* et 2. in inferno impietas cum omnibus impiis quasi in amphora constipata est, 421, 1. ipse est anagogice pila, 281, 1. anagogice Babylon est, 422, 2.

Infideles mystice sunt Idumæi, 5, 2. infidelium opera omnia non sunt peccata, 345, 1.

Infirmis (in) Deus suum robur ostendit, 506, 2.

Infirmitatem proximi portat fidelis, 353, 2.

Infortunia dextre ferre felicioris est ingenii, quam ingentem prosperitatem regere prudentia, 204, 1.

Infusoria candelabri erant parvi canales, per quos ex lampade oleum defluebat in lucernas; eorum numerus, situs, descriptio, 396, 2 et seqq. septem infusoria mystice sunt septem sacramenta, 397, 1.

Ingressu (de) Christi in die Palmarum in urbem Jerusalem, quam gloriosa prædicat et clara Zacharias, 457, 2.

Iniquitates terræ Juda solus abstulit Christus, non alii vindices et assertores Israelis, 394, 2.

Initio operis Dei opem implorant servi Dei, 81, 1. *initium* Scriptura vocat id quod erat ante tempora, 117, 2.

Injuriæ acceptæ species oculis objecta acuit animos in hostem, 178, 2. injuria in venditione Christi quanta sita fuerit, 492, 2; 493, 1. injuria major est injuriam inferre; minor, ferre, 201, 2.

In medio annorum quomodo vivificarit Deus opus suum, 242, 2 et seq.

Inscriptio legis et disciplinæ religiosæ quomodo fiat in cinere a Christo, 353, 1.

Inspirationes Dei quanti faciendæ sint, 317, 2.

Instinctus naturalis in Scriptura vocatur præceptum, 59, 2.

Instrumenta pastoris stulti quæ sint, 496, 2. et quomodo hæc a boni pastoris instrumentis differant, 497, 1.

Inutile cur vocetur idolum et peccatum, 287, 2.

Invenire gratiam in oculis Dei quid sit, 508, 1.

Invidia per aspidem adumbratur, 370, 2.

Invidos repræsentant Ammonitæ, 289, 1.

Ira cur vocetur ignis, 285, 1. ira Dei quam sit æstuans, 163, 1. ira Dei in peccatorem duplex est, 147, 1. iræ suæ dominus est Deus, homo servus, 159, 2. iræ dies est dies judicii, cur, 284, 2.

Irato occidit sol tropologice, 608, 2.

Isaac fuit figura Christi Jesu, etiam in quantum medius fuit inter Abraham et Jacob, 243, 2.

Isaias quando ediderit oraculum de Christo nascituro, 112, 2. quare nudus et discalceatus incesserit, 70, 1.

Israel distributus erat a Moyse in chiliadas, 111, 1. Israel totus e captivitate Assyria non rediit, 445, 1; 459, 2. multi tamen ad Judam transierunt, et cum eo in captivitatem abducti, et ex eadem reversi sunt, 445, 1. Israelis nomen post reditum e captivitate ad solas duas tribus transiit, 501, 1.

Israelitarum scelera in proximum, 84, 2 et seq.

Isthmus est terra angusta inter duo freta, 18, 2.

Itinera æternitatis quæ sint ad litteram, 253, 1, 2. sunt itinera temporis, puta præteritum, præsens et futurum, quæ sub æternitate decurrunt, *ibid.* 2. mystice autem misericordia et veritas, 254, 2

J.

Jacob repræsentat Judæos et Israelitas ejus posteros : hinc promissiones ei factæ in posteris ejus adimpletæ sunt, 152, 1. Jacob exemplum vigilantis pastoris est, 499, 1. quomodo vocetur Israel, 501, 1. eum dilectum fuisse præ Esau quomodo intelligatur, 552, 2; 553, 1, 2.

Jacobus (S.) frater Domini quo loco de pinna templi præcipitatus sit, 280, 2.

Jacobi (S.) zelus indiscretus in Samaritas, 57, 2. quam paucos Hispanos ad fidem Christi converterit, 405, 1.

Jactura temporis gravissima est, 320, 2.

Jaddus pontifex fuit filius Jesu, 319, 2.

Janus biceps est Noe qui vidit sæcula et quasi duos mundos, 32, 1. Janum an Augustus bis, an ter clauserit, 333, 1.

Jarcha septem annulos dedit Apollonio Thyanæo, 348, 2.

Jason mala via pontificatum invadens fuit pastor stultus, 484, 2; 497, 1. ephebiam qualem et prostibulum in Jerusalem excitarit, in qua et libidini et crapulæ vacabatur, 503, 1. ejus funesta mors, 504, 1.

Jechonias impius cur rex in hebræo diminute vocetur Conias, 110, 2. eum quomodo a se projecerit Deus, 549, 1. fuit avus Zorobabelis, *ibid.* non reliquit post se filium regem, 169, 2. in eo periit regnum et stirps regia Judæ, 319, 1.

Jehova nomen continet in se SS. Trinitatem, cur duplex *he* contineat, 326, 1.

Jejunia quatuor temporum ab Ecclesia indicta, adumbrata sunt per quatuor solemnia jejunia Judæorum, 447, 1. quatuor de causis sunt instituta, *ibid.* et 2. jejunii commoda et effectus, 439, 2. jejunio in clade et calamitate publica Deus conciliandus, *ibid.* quale jejunium Deo placeat, 440, 1, jejunia extraordinaria Judæorum quæ essent, quæ ordinaria, 446, 1, 2.

Jejunarunt Judæi nona die mensis quarti, et decima mensis quinti quotannis per 70 annos captivitatis, quod eo die templum exustum et urbs diruta esset, 439, 1; 446, 1, 2. qui sibi jejunent, 440, 1. cur Judæi jejunarent die decima mensis septimi, et decimi decima, 446, 1, 2. jejunare templo et urbe ædificata cur eos noluerit Deus, *ibid.* 2.

Jeremias quando cœperit prophetare, 271, 1. hujus abbreviator est Sophonias, *ibid.*

Jerusalem cur ab Isaia vocetur Sodoma, 76, 1. quadragesimo anno a prædicatione Christi eversa est, 50, 2. est filia latronis occidens Christum, 106, 2. unde et a Christo vocatur spelunca latronum, *ibid.* ejus propterea punitio, *ibid.* cur vocetur metonymice turris gregis, 99, 1, 2. cur item nebulosa, *ibid.* Jerusalem et Judæa a Michæa ænigmatice dicitur Bethaetsel et Maroth, 74, 2. Jerusalem erat quasi metropolis orbis, 230, 1. juxta templum septentrionem versus in tres regiones erat distributa, quarum quæque suum habebat murum, 278, 2. quinam in singulis habitarent, 279, 1. erat triplex civitas, singularum descriptio, 537, 2. super duos colles erat condita contrariis frontibus semet inspicientes, interveniente valle discretos, 279, 1. cur vocetur leo, 184, 1. vocatur Libanus, 233, 2; 484, 1, 2. quomodo ponenda sit in superliminare crapulæ, 501, 2 et seq. quomodo id fecerit Deus, 502, 1, 2. ejus reædificandæ quanta amplitudo futura promittatur, 373, 1, 2. Jerusalem vetus fere semper in Scriptura figura est novæ, id est Ecclesiæ, *ibid.* 2. an pila vocetur, 279, 2. cur olla, *ibid.* quare vocetur pila active et passive, 280, 1. post reditum e Babylone quomodo vocetur civitas veritatis, et mons Domini, 443, 1, 2. ejus felicitas, 444, 1. est obsessa a Tito et Romanis juxta montem Calvariæ, 529, 1. Jerusalem moderna alio est in loco quam fuerit vetus, 505, 2. quam hæc deserta et inculta sit, 416, 2. futura est sedes regni Antichristi, ibique ab eo occidentur Enoch et Elias, 526, 1, 2.

Jescua est Jesus, *Jescui* est Jesus meus, 265, 1, 2.

Jesus idem est quod salvator, 265, 1, 2. Jesu nomen multis ante annis prænominavit Habacuc, *ibid.* significat id nomen omnia bona et dona ab eo nobis donari, *ibid.* et seqq. non tantum significat salvatorem et salutem quam nobis dedit, sed et modum quo nos salvavit, 266, 1. ei quomodo vivere debeamus, *ibid.* et 2.

Jesus filius Sirach fuit Christi typus, 319, 2.

Jesus et Zorobabel cur vocentur filii olei, 410, 2 et seq. comparantur Cherubinis templi, 411 1.

Jesus filius Josedec pontifex fuit tum nomine, tum officio typus Christi Jesu, 319, 2; 380, 1, 2; 388, 1; 399, 2. ejus elogium, 319, 2. vixit cum populus e captivitate Babylonica rediret, 380, 1. consistit reus coram S. Michaele, accusante satana, *ibid.* 2. cur satan stet a dextris ejus, 196, 1. quod ejus fuerit peccatum, cujus eum satan accusat, 382, 2. ejus filii alienigenas duxerunt uxores, non autem ipse, nec meretricem, 383, 1. cur ei satan adversatus, *ibid.* ejus partes Deus defendit, *ibid.* cur dicatur torris erutus de igne, 384, 1, 2. quæ ejus vestes sordidæ, *ibid.* his ipse indutus repræsentat Christum carne humana vestitum, 385, 1. cur ab angelo opem exposcat, *ibid.* mutatoriis et cidari induitur, 385, 2. elicuit actum contritionis de peccato suo, 386, 1. est cum sociis vir portenti quintupliciter, 387, 2. ei revelatus est Christi ortus, 389, 2. ejus corona e donariis Judæorum efformata qualis fuerit, 432, 1, 2. repræsentat regnum Christi, 433, 1.

Jezabelis reginæ iniquitas erga Naboth, et castigatio divina, 143, 1.

Joannes Baptista cur dictus sit angelus, 328, 1. præparavit viam ante Christum, 584, 1; 586, 2. missus tam a Christo quam a reliquis personis ante faciem Christi, 584, 2. est medius totius S. Trinitatis, *ibid.* eum angelum incarnatum fuisse censent Judæi et Origenes, 585, 1. fuit vere homo, *ibid.* quomodo missus a Deo, *ibid.* vocatur angelus, quia gratia angelus fuit et officio, *ibid.* tantum sex menses habuit infantiæ : in utero matris sanctificatus fuit, pene sine cibo aut potu vixit, purissimus et castissimus fuit, *ibid.* et 2. pro castitate martyr occubuit, *ibid.* a puero sanctæ contemplationi vacavit, *ibid.* Christo servivit sicut angeli Deo; nunquam peccavit, saltem deliberate et graviter, 586, 1. ejus vitæ austeritas, *ibid.* quomodo Judæos docuerit et converterit, *ibid.* varia ejus elogia, *ibid.* et 2. a solo Spiritu Sancto in deserto edoctus fuit, 586, 1. fuit instar Cherubini, *ibid.* superavit officio, virtute et sanctitate omnes inferiores angelos, *ibid.* fuit typus Eliæ, et Elias ipsius, *ibid.* 2. in quo a cæteris Prophetis differat, *ibid.* vocatur plusquam propheta a Christo, *ibid.* fuit horizon et fibula legis veteris et novæ, *ibid.* in quo Eliæ similis fuerit, 614, 1. cur vocetur Elias, *ibid.* et 2. quomodo converterit corda patrum in filios, 617, 1.

Joannes Chrysostomus apud Arcadium Imperatorem curavit, ut quæ in Phœnicia essent idolia, penitus tollerentur, 455, 1. albæ columbæ indicio designatus in Patriarcham est, 593, 2. corpore exiguo fuit, 405, 1.

Joannes (S.) Damascenus natus Damasci est, 452, 1.

Joannes (P.) Maldonatus Societatis Jesu, quotidie quinquies mortis meminit, 295, 1.

Joannes monachus sola Venerabili Eucharistia victitavit, 471, 1.

Joannes Silentiarius quam certam de Dei ope fiduciam haberet, 227, 1.

Job an cum Christo in carne resurrexerit, 46, 1, 2. pro sua innocentia disputabat cum amicis et Deo, 128, 2. sollicite cum Deo ambulavit, 135, 2.

Johanan (R.) de templo Hierosolymitano vaticinium, 485, 1.

Jonas quando prophetarit, et sub quo rege, 23, 1, 2; 52, 2; 154, 1. an fuerit filius viduæ, quem suscitavit Elias, 23, 1, 2. an adolescens ille, qui unxit Jehu in regem, 23, 2. fuit oriundus ex Geth Zabulonitide, *ibid.* missus ad Sardapalum, 23, 1. ejus historia paucis perstricta, *ibid.* 2. Sanctorum catalogo adscriptus est, et monacho cuidam sancto cum aliis Prophetis apparuit, 25, 1, 2. mittitur in Niniven, 28, 1. prædicare jubetur illi excidium, *ibid.* quomodo fugerit in Tharsis, 29, 1, 2. quomodo nautæ

ab eo petant quo vadat, 30, 1. cur Deum fugiat, *ibid.* et 2. eum fugiens incidit in pericula, *ibid.* tempestate jactatur, 32, 2. cur dormiret in navi sopore gravi, 33, 1. sensit remorsum conscientiæ ex fuga a Deo, *ibid.* sors quomodo super illum ceciderit, 34, 2. quomodo se dixerit esse Hebræum, 35, 1. ejus charitas magnanima et pœnitentia, *ibid.* et 2. quomodo petierit in mare abjici, 36, 1. cur eum Deus in mare projici vellet, *ibid.* a nautis qua restrictione missus in mare, 37, 1. devoratus est a ceto, 38, 1, 2. in eo similis fuit Christo patienti et resurgenti, 41, 2; 44, 2; 45, 1. quatuor miracula in ceto circa eum facta sunt, 39, 2. quid nomen ejus hebraice sonet, *ibid.* pressus angustiis ad Deum redit, 40, 1, 2 et seq. mox ejus opem sensit, 41, 1. spondet se iturum ad templum ad Deo gratias agendas, 41, 2. an a ceto vectus et ejectus sit in mari Rubro, 42, 1. ejus angustia similis fuit angustiæ Christi in horto, 43, 1. gerit curam pro salute nautarum, *ibid.* 2. ejectus est circa Joppen, et cur, 44, 1. an fuerit e sanctis qui cum Christo resurrexere, 26, 2; 46, 1, 2. est index resurrectionis mortuorum, *ibid.* e ceto liberatus, statim adiit templum, ut vota persolveret, 47, 1. ejus sepulcrum non fuit in Ninive, sed in Palæstina, 49, 2. quomodo viam tridui unius diei festinatione compleverit, 50, 1. tertiam Ninives partem prædicando obivit die primo, *ibid.* videns oraculum suum frustrari, cur sit afflictus, 57, 1, 2. laboravit indiscreto honoris proprii amore, *ibid.* optans Ninivitas puniri indiscreto zelo, peccat venialiter, *ibid.* post XL diem prædicationis suæ afflictus egressus est Ninive, eventum exspectans, 58, 1. videns nullam cladem sequi, murmuravit, *ibid.* quomodo Ninive valedicens in Judæam redierit, 60, 2. Jonas cum dixit juxta Septuaginta : *Adhuc triduum, et Ninive subvertetur,* innuit mysterium resurrectionis; et juxta textum hebraicum : *Adhuc quadraginta dies,* innuit mysterium ascensionis Christi, 206, 2.

Jonathas Judæ Machabæi frater, quas Philistinorum urbes ceperit, 455, 2. quomodo sit separator Azoti, *ibid.*

Joppe celeberrimus portus est totius Judææ, 32, 1. ejus descriptio, *ibid.*; 42, 1. quantum distet a mari Rubro, *ibid.*

Jordanis fuit medium Terræ sanctæ, 148, 1. Jordanes ex nivium resolutione efferebatur, 485, 2.

Josephus historicus e spelunca extractus ad Vespasianum deductus est, 282, 1. ejus fides sæpe vacillat, 342, 2; 343, 1.

Joseph quam in fratres peccantes fuerit benignus, 58, 1. Joseph domus cur vocentur decem tribus schismaticæ, 481, 1.

Josias fuit rex piissimus, 270, 1. ejus mortem Judæi planxere, 513, 1, 2. an in ejus morte succisum punicetum dictum Adadremmon, et hæc succisio luctum auxerit, *ibid.* 1. ejus filii tres an sint tres pastores a Deo succisi, 276, 2. 490, 1. eorum misera sors,

Josias filius Sophoniæ fuit aurifex, hinc ejus nomen coronæ quam fecit, fuit incisum, 431, 2. an fuerit quartus dona offerentium, 432, 1. alio nomine dicitur Hem, 436, 1.

Josue ut victoriam prosequeretur, stitit solem et lunam, 259, 1. typus fuit Christi, 265, 2; 319, 1, 2.

Jovis quædam statua triocularis, 391, 1.

Juda vocatur interdum tota gens Judaica complectens tres tribus et alios ex aliis, 478, 1.

Judæ proditoris Christum inimicis vendentis ingratitudo, 493, 1. cur argenteos in templo projecerit, 494, 2.

Judæa respectu Babylonis australis est, 17, 2; 18, 2. in ea cur Deus semper censeretur esse, 30, 1, 2. Judæa cur dicatur terra desiderabilis, 441, 2; 600, 2. quomodo facta in stuporem omnibus, 441, 2. ejus termini, 460, 1; 482, 1; 484, 1; 535, 1; 536, 1. cur dicatur terra sancta, 378, 1. ejus felicitas et fertilitas tota pendebat ab imbre matutino et serotino, 541, 2. longior duplo est quam lata, 414, 2. ejus latitudo et longitudo, *ibid.* typus est cœlestis patriæ, 199, 1. in Judæam quomodo Deus fuerit austerus simul et clemens, 451, 2.

Judæi quæcumque dira, in salsum mare demergebant, 151, 1. etiam in vallibus habebant lucos et idola, 128, 1. eorum cum filiabus Moab fornicatio, 131, 2; 132, 1. sub gravi onere legis pressi magnis votis Christi nativitatem requirebant, 120, 1. eorum salvatores qui fuerint, 20, 2. quomodo Auster vel ad austrum sint, 16, 2. eorum victoriæ tempore Machabæorum, 17, 1. multi captivitate Babylonica afflicti resipuere, 151, 1. multi per vastationem Judææ in alias oras dispersi, sub Cyro et Machabæis rediere, 19, 2. multi quoque fugere in Hispanias, *ibid.* eorum e Babylone per Zorobabel liberatio prædicitur, 86, 2. Judæi Hispani, auditis prodigiis Christi et Apostolorum, misere legatum ad eos, qui aliquos ex iis ad se mitti deposceret, 19, 2. eorum multi a Christo in Ecclesiam collecti sunt, in fine mundi vero cæso Antichristo omnes salvi fient, 98, 1. Judæi prisci contemptores Prophetarum fuerunt typus Judæorum spernentium Christum; et excidium illorum per Chaldæos præfigurat excidium horum per Romanos, 207, 1. per Cyrum e captivitate Babylonica liberandi, ab Habacuc prædicuntur, 225, 1. sibi persuadere non poterant templum ac sanctam civitatem a Deo tradendam impiis Chaldæis, 207, 2. e Babylone redire quantopere optarent, et aggregari patribus suis in Palæstina sepultis, 263, 2. eorum pravitas et nequitia tempore Habacuc, 261, 1, 2. cum veste peregrina sæpe Gentilium mores et idololatriam assumebant, 277, 1. a Prophetis vocantur Chananæi ob impietatem, 281, 1, 2. multi in Babylone fixere sedes e captivitate reliqui, 375, 1. eos cur Prophetæ tam studiose et serio hortentur ut fugiant e Babylone, 375, 1; 376, 2; 417, 2. qui Judæi Jerusalem obsederint et oppugnarint, 503, 2. non utebantur femoralibus, sed longis tunicis, 232, 2. quomodo suis in epitaphiis defunctis apprecarentur, 249, 1. cur cæteris gentibus invisi essent, 287, 2. quando Philistæam subegerint, 290, 2. sæpe in Scriptura vocantur nominibus gentium quarum mores, cultum et vitam imitabantur, 306, 2. censebant Æthiopas esse ultimos hominum, 305, 1. eos per Orientem dispersos Deus in Jerusalem per Cyrum reduxit, *ibid.* et 2. eos Christus humilitatem docuit, 306, 2. ob vana bona terræ a lege Dei recesserunt 309, 2. septuaginta annis in captivitate Babylonica mansere, Cyro permittente rediere, 313, 1; 316, 1; 420, 2 duplicem habebant annum et menses, 316, 2. utebantur mensibus lunaribus, 317, 1. ex captivitate in Jerusalem redeuntes, constituerunt ducem Zorobabelem filium Salathiel, 319, 1. regimen summum ipsorum post captivitatem mansit penes pontifices, *ibid.*; 387, 1; 432, 1. cur in templo reædificando segnes fuerint, 320, 1. ipsis templum reædificantibus an dederit Deus opes et spolia Gentium se mutuo conficientium, 341, 2. quam pacifice templi fabricam absolverint, 343, 2. ipsis promissus fuit Christus, 394, 1. olim non habebant libros distinctos per folia, sed membranam oblongam, quam circa cylindrum convolvebant, 412, 2. post captivitatem idola non coluere, 417, 1; 420, 2; 422, 2; 537, 2. eorum impietas duplex, idololatria et occisio Christi, 420, 1. quando impleverint mensuram impietatis suæ, *ibid.* violatæ religionis convicti quas pœnas olim darent, 421, 1. jejunabant quotannis die decima julii, quia ea die templum combustum fuit a Chaldæis, et urbs diruta, 439, 1. templo restaurato petunt num adhuc jejunare debeant, *ibid.*; 446, 1, 2. eorum sanctificatio sita erat in jejunio et abstinentia, 439, 2. dum Chaldæos fugerunt, sparserunt se per Syriam, Persidem, Mediam, Ægyptum, 441, 1; 444, 1. quando hi redierint in Jerusalem, 444, 2. pauci a Chaldæis in Judæa relicti sunt ad colendam ter-

ram, 441, 1. varia eorum jejunia variis de causis, 446, 1, 2. post reditum e captivitate restituerunt lapides terminales ab Idumæis destructos, 465, 2. quia simulacra coluerunt, hinc in captivitatem abducti, 477, 2. a pastoribus suis decepti fuere, *ibid.*; 486, 1, 2. pugnabant ut plurimum pedites, 481, 1. captivitatem Assyriacam et Babylonicam fugientes eorum multi in Ægyptum profugerunt, 481, 2. an sicco pede transierint Bosphorum Thracium, 482, 2. quomodo vocentur pecora occisionis, 486, 1. qua occasione a Pompeio subacti fuerint, *ibid.* 2; 496, 1. eorum mutatio et variatio, 491, 1; 499, 2. fuerunt murmurationibus dediti, et eorum propterea punitio, 491, 1. apostatantes a judaismo visis Machabæorum victoriis rediere, 506, 2, multi eorum Christi in crucem acti commiseratione tacti pectora percussere, 509, 2. quomodo ejus mortem planxerint, 510, 1. ipsis potissimum Christus missus fuit, 517, 2. ipsi qui contribules erant Christi et fratres, eum confixere, 519, 2. eorum quot millia in excidio Jerusalem occisa et capta, 526, 2. quot sub Antiocho Epiphane, *ibid.* multi ei partim metu, partim malitia consenserunt, *ibid.*; 503, 2. e captivitate reduces aquæductus urbis restaurarunt, 534, 2. unde symbolis et parabolis sua exprimere assueverint, 540, 2. Judæi Ægyptii qua occasione Heliopoli templum exstruxerint, 541, 2. in eo peccarunt, *ibid.* cur uxores post captivitatem rejicerent et alienigenas contra legem ducerent, 575, 2; 577, 2. ipsos ut peculium suum elegit Deus, 576, 1; 603, 1. Deo teste nuptias contrahebant, 578, 2. putarunt Joannem Baptistam fuisse angelum incarnatum, 585, 1. cum Græcis continuo ipsis negotium fuit post reditum e captivitate, 463, 2. Judæi hodierni sunt dolosi in stateris, et hoc nomine sæpe a Prophetis suggillati, 137, 2. Christum ubique deprimere conantur, 110, 2. eorum pauci in Hispania ad Christum fuere conversi, 19, 2. Judæi obstinati exspectant suum Messiam, qui deleat Romanos, et alias gentes Judæis et sibi subigat, 265, 1. eumque potentem et magnificum, 457, 1; 525, 1, 2. illorum sterilitas bonorum spiritualium ob cæsum Christum, 265, 1; 582, 2. a Romanis e cloacis et sepulcris sunt ad necem extracti in excidio urbis, 282, 1. quomodo plangant urbis et regni sui eversionem, 286, 1, 2. vocantur nugæ a Propheta, 309, 1. sunt hominum vilissimi et abjectissimi, *ibid.* probrosa eorum nomina, *ibid.* et 2. nugis et fabulis scatent, *ibid.* aiunt tertium quoddam templum a suo Messia erigendum, et ipsum gloriosius Salomonico fore, 339, 2 et seq. sæpe templum conati sunt reædificare post Christum, 341, 2; 416, 2. sunt quasi torris erutus de igne, 384, 1. lucernis sua festa et sabbata celebrant, 398, 2. Christo et christianismo adversantes montibus magnis assimilantur, 401, 1. eorum ob cæsum Christum excisio et exsilium, 416, 1, 2; 423, 1. sunt in totius mundi oculis, 418, 2. nec cœlum eos recipit, nec terra, 422, 1. sunt velut pila mundi totius, *ibid.* totus mundus eis carcer et exsilium est, *ibid.* Antichristo adhærebunt quasi idolo impietatis, 423, 1. in fine mundi ad Christum convertentur, *ibid.*; 481, 1; 617, 2. quæ portenta a suo Messia exspectent, 482, 1, 2. quare et quando a Deo relicti, 496, 1. eorum cognationes jam obscuræ sunt, *ibid.* per terram pendulam in medio aeris repræsentantur, 501, 2. ubique ab indigenis distinguuntur, 555, 1. eorum blasphemia de lacrymis Dei ob rejectum populum suum, 582, 1. eorum Messias refutatur, 587, 2. erit is Antichristus, *ibid.* putant Eliam fore præcursorem primi adventus Messiæ, 614, 1, 2. eum avide exspectant, *ibid.* cur ei in circumcisione sellam ponant, 615, 1. ii qui Christo credidere, in excidio urbis tam anima quam corpore servati sunt, 496, 2. paucissimi horum Christo credidere, 523, 1; 532, 1.

Judæus aliquando mystice capitur pro fideli et christiano, 448, 2.

Judas Machabæus Idumæos ad circumcisionem compulit, 15, 1. ante prælium semper opem Dei invocabat, 82, 1; 481, 1; 505, 1. quas opes ex spoliis Græcorum collegerit, 539, 2. unde dictus : a Jeremia aureum gladium accepit missum a Deo, 480, 2.

Judas Galilæus fuit stultus populi pastor, 497, 2.

Judicant homines pro affectu, et quod virtutis est, vitio : quod vitii est, virtuti deputant, 591, 2. *judicare* sæpe in Scriptura idem est quod vindicare, 20, 2.

Judices ædificant Sion in sanguinibus, 92, 2. judicis partes sunt tueri justos et justitiam, ac punire injustos eorumque injurias, 159, 1. judicum iniquorum rapacitas : hinc lupis assimilantur, 210, 1; 299, 1.

Judicium vocantur peccata, item pœna et condemnatio, 307, 1. item capitur pro eo quod æquum est, 288, 1. judicium quando et quomodo assequatur suum finem, 203, 1. judicia Dei non sunt scrutanda, *ibid.* judicium particulare cujusque peragit Christus vel per se vel per angelos, 510, 2. et quomodo utrumque intelligendum, *ibid.* in eo quisque animæ suæ causam aget, 128, 1.

Judicii (in die) Deus scrutabitur ad lucernam et exacte secreta cordium et mentium, 282, 1, 2. cur ea dies dicatur esse prope, 284, 1. cur vocetur amara dies, *ibid.* 2. ejus diei horror, *ibid.* erit dies iræ, tribulationis, angustiæ, calamitatis, necessitatis, perditionis, tumultus, tenebrarum, turbinis, tubæ, desolationis et jubilationis, *ibid.* et seqq. dies nebulæ et procellarum, 285, 1. tunc impii Christum videbunt in quem confixerunt, 510, 1, 2. dies judicii proprie nec dies, nec nox dicitur, cur; sed vespera, 533, 1. proprie Domini dies est, reliqui hominum, 275, 2. erit ea igne duplici succensa, 605, 2. cur vocetur dies resurrectionis Christi, 301, 2. ostendet hæc Christum esse verum Deum, *ibid.* quomodo tunc Deus in impios insurget, 260, 1. tunc Christus futurus proprie sol justitiæ, 606, 2. descende in montem Oliveti, ac tum eum sua majestate et potestate concutiet, 530, 2. tunc idem opprimet suos adversarios, 504, 2. tunc impii plangent mortem Christi, 514, 2. tunc Christus et Sancti cingentur igne conflagrationis mundi, 374, 2. tunc Deus omnia regna mundi Christo subjiciet, 347, 2. tunc silebit omnis caro a facie Christi judicis, 379, 1, 2. tunc beati optabunt egredi cœlo, damnati nolent egredi inferno, *ibid.* tunc quoque peccatores quasi igne excoquentur, 590, 2.

Juge sacrificium quale et quod esset, 561, 2.

Jugum Christi quomodo grave sit, 451, 1, 2.

Julianus Apostata sagitta cœlitus ictus periit, 322, 1.

Julii decima die combustum fuit templum a Chaldæis, 439, 1; 446, 1. nona vero die murus fuit perfractus, 446, 1.

Julius Cæsar Alexandrum Magnum sibi imitandum proposuerat, 128, 1. Judæis est Idumeus, 5, 1. Julii Cæsaris ambitio, 221, 2. ejus in bellis celeritas, 208, 2. non ausus fuit Ægyptum facere provinciam, 430, 1.

Jumentum tropologice denotat Christi humilitatem, obedientiam, resignationem, labores, patientiam et mortem, 246, 1.

Juno priscis erat conjugii præses, 578, 2. ei sacrificantes cur fel victimæ divulsum abjicerent, *ibid.*

Jurabant Judæi per Deum verum, Gentiles per idola, 415, 1. jurans sæpe, facile pejerat, *ibid.* jurare per regem quomodo sit licitum, 275, 1. jurandi consuetudinem cur toties coarguat S. Chrysostomus, 330, 1.

Juramentum quomodo sit actus latriæ, 275, 1.

Jurgio obtinent superbi et impudentes, quod jure non possent, 202, 2.

Justificatio impii majus Dei opus est, quam cœli terræque creatio, 152, 1, 2. justificatio multorum Ninivitarum, 541, 2. justificationis exordium in adultis Dei præveniente gratia capitur, 598, 1. in justificatione peccator ater dealbatur, 306, 1.

Justinianus imperator pretiosissimam mensam templo S. Sophiæ dono dedit, 558, 2.
Justitia triplicem patitur significationem, 133, 1. Justitia et scelerum vindicta quam Deo chara, curæ et honori sit, 276, 1; 431, 1. justitia divina quomodo in Judæos sævierit, 421, 2. justitia subinde capitur pro splendore et munditie, 606, 2. justitia finis judicii est, 203, 1.
Justus myrto ob varias analogias assimilatur, 363, 2 et seq. justi vita et rectitudo in duobus consistit, 226, 1. justi pœnitentes portant iram Dei, 147, 2. symbolice uvæ et botri vocantur, 140, 2. justis omnia quæ aggrediuntur, bene cedunt, 445, 1. — *Vide* Sancti.

K.

Kikaion quæ sit herba in Palestina, 58, 1, 2. id quia latine nomen non habet, S. Hieronymus vertit *hederam*, *ibid.* Septuaginta *cucurbitam*, *ibid.* an idem sit cum ricino, 59, 1.
Kosachi et Hiberni vino adusto cur se ante prælium impleant, 481, 2.

L.

Labia cur statim gaudium ac mœror occupet, 264, 1. labium unum electum quomodo attulerit Christus suo in orbem adventu, 303, 1, 2. labium electum quod sit, *ibid.*
Laboris nomine in Scriptura dicitur omne peccatum, et maxime vis et injuria, cur, 202, 1. labores quos nostri causa Christus suscepit, 266, 1.
Lacedæmonii in bello cur uterentur vestibus rubris, 428, 1. eorum unanimitas civitati pro muro fuit, 303, 1.
Lachis urbs Juda, adventante Sennacherib, misit legatos cum muneribus ad Geth urbem Philisthiim, 75, 1. primo invasa est a Sennacherib, cultum idolorum prima suscepit, *ibid.*
Lacrymis compunctionis et pœnitentiæ crescit justus, 363, 2.
Lacum Prophetæ vocant infernum et limbum, 460, 2. lacus mirabilis juxta Neapolim canem et exanimans et vivificans, 502, 1.
Læta miscentur tristibus in hac vita, 414, 2.
Lætitia vehemens hominem sæpe emori facit, 263, 2.
Laicorum reformatio inchoanda a reformatione sacerdotum, 556, 2.
Lamentatores tibiis canentes funeri adhibebantur olim, 82, 2.
Lamia piscis fuit qui Jonam devoravit, 38, 2. ejus descriptio et magnitudo, *ibid.* unde dicatur, *ibid.*; 383, 1. lamia Aristotelis an alia a vulgari, 383, 1.
Λαμπαδουχεῖν quis ritus apud priscos, 15, 2.
Lampas capitur in candelabro Zachariæ pro vase concavo oleum continente, 395, 2. ejus descriptio, 396, 1. lampades cur Deum præcedere dicantur, 408, 1. lampades multæ Romæ in sepulcris martyrum ad aliquot sæcula arserunt sine olei affusione, 398, 2.
Languor animi causatur ex amore perfecto, 255, 1.
Lapidatio erat pœna adulteris apud Judæos, 102, 2.
Lapis primarius Ecclesiæ est Christus, 401, 2. lapis titularis et terminalis quis sit, *ibid.* 465, 1, 2. lapis stanneus quis dicatur, 406, 1, 2. lapis primus fabricæ alicujus magna cum solemnitate et pompa in fundamentis poni solet, 392, 2. *lapis de pariete clamabit*, adagium quid significet, 230, 2. lapis oneris quis dicatur; tales solebant poni in oppidis et vicis Judææ ad exercendas vires, 503, 2. lapis cælatus quomodo vocetur Christus, 392, 2. lapides duodecim post transitum Jordanis a Josue erecti sunt typus duodecim Apostolorum, 465, 1. lapides in victoriæ, triumphi et rei alicujus memoriam nonnunquam eriguntur, *ibid.* lapides triviales et viales qui, *ibid.* 2. lapides sancti et separationis quomodo fuerint apostoli virique apostolici, *ibid.*
Lateranensis Basilica condita a Constantino in palatio suo Laterano, 181, 2. ejus episcopus proprius est Pontifex; in ea est cathedra ejus, ibique totius Ecclesiæ possessionem adit, 391, 2. ejus dignitas, *ibid.*
Latina lingua omnes fideles sub Romano Pontifice Deum et Christum toto orbe colunt, 303, 2. Latinas fecere Hispanias et Gallias Romani, *ibid.*
Latrones duo inter quos pependit Christus, an significentur per duo illa animalia, quorum in medio eum cognoscendum ait Propheta, 244, 2.
Latus Christi utrumque in cruce perfossum fuit lancea, 516, 2. id an sit fons patens domui David, quem indicat Zacharias, *ibid.* 1. ex eo aperto fluxere omnia sacramenta, *ibid.* 2. vulnus lateris quam patens et vastum fuerit, *ibid.* 2.
Laudari solent ab orante dotes ejus, a quo aliquid petitur, 240, 1.
Laurentius (S.) Justinianus fuit atlas Venetiarum, cur, 618, 2.
Lauretum in Italia integri pagi turmatim confluunt, 447, 2.
Laurus denotat prudentiam, dicata Apollini, 411, 2.
Lebes omnis corporaliter in Jerusalem sanctificatus Domino non fuit, 545, 2. lebetes in templo, cui rei servirent, 544, 1, 2. sunt phialis pauciores et minus sacri, *ibid.* 2. lebetum multitudo quam Zacharias in templo prædicit fore, quomodo ad litteram intelligenda, *ibid.* 2.
Lectio duplex cum est in textu hebræo, utraque mysteria admiranda præfert, 206, 2.
Legatis olim cur daretur annulus, 348, 2.
Legiones duæ prætorianæ Davidis unde dictæ Cerethi et Phelethi, 289, 2. quod eorum officium, *ibid.* erant Philistæi, *ibid.*
Lemma, id est assumptio, Septuaginta cur vocent onus, 158, 1; 200, 1, 2.
Leo oculis semper excubat, 408, 1. dilaceratam prædam dividit catulis suis, 185, 1. leonibus tyranni comparantur, 298, 2. leones plurimi in saltibus Judææ erant, 485, 2. leones quam placidos se S. Sabæ exhibuerint, 538, 1, 2.
Leoni (S.) Papæ impositionis manuum culpa quare non sit dimissa, 593, 1. præcipuus antagonista Eutychetis hæretici fuit, 371, 2.
Levia verba et opera signum sunt animi levis, 311, 1.
Levi quidam fuit proavus Christi, 513, 2. Levi familia cur in Christi morte plangere debuerit, 514, 1.
Levitæ multi ad Christum conversi, facti sunt sancti, 592, 1.
Lex Dei vocatur argentum, 339, 2. lex Domini in die judicii peccatorem coarguet, 283, 1. legem ponunt pii super cor, impii sub corde, 569, 2. leges sunt anima civitatis, 480, 1. lex Mosis est velut pluvia matutina, 476, 1. obligavit usque ad Christum, 613, 2. ex ejus jugo Christus ita nos eduxit, uti e profondo quodam lacu, 461, 2. lex evangelica est lex ultima, et ea finita venturum est judicium, 331, 2. quomodo dicatur perpendiculum, 406, 2. lex gratiæ est lex amoris, quietis et concordiæ, 97, 2. in ea sunt vere et proprie sacerdotes et sacrificia, 561, 2. est arx Christi munitissima, 461, 2. legem perfectam attulit Christus in orbem veniens, 303, 1.
Libanus erat terminus Judææ, et initium Gentium versus Aquilonem, 148, 2; 484, 1. per eum designatur templum aliquando et Jerusalem, cur: unde dictus, *ibid.*; 233, 2. e Libano ligna succidit pro templo Salomon, et Zorababel et Judæi pro ejusdem restauratione, 325, 1.
Libella cur utantur architecti, 369, 1.
Liber significat Dei mentem voluntatem et decretum,

413, 1. liber memoriæ Dei est liber vitæ et cœli, 602, 2. liber memoriæ Summi Pontificis quis sit, 603, 1.
Liberalibus Deus dat opes ad exercitationem humanitatis, 339, 1.
Liberalitas de inimicis amicos facit, 489, 1. liberalitate suorum non vincitur Deus, 599, 2,
Liberatio Judæorum e Babylone fuit typus liberationis hominum per Christum e servitute peccati, diaboli et inferni, 199, 1; 262, 1. quando illa facta sit, 242, 2.
Libertas corripiendi in sacerdotibus requiritur, 572, 1.
Libidinem sectantes sæpe fiunt athei, 284, 1.
Limbus cur vocetur lacus sine aqua, 461, 2.
Lingua una et sermo fuit in statu innocentiæ, 303, 1.
Linguæ continentia dicanda est Deo, eaque freno repræsentatur, 544, 1.
Linigeri cur dicti sacerdotes Ægypti sint, 274, 1.
Liptote quæ figura rhetorices sit, 81, 1.
Loca aliquot Scripturæ, in quibus Septuaginta versio plane a Vulgata differt, 205, 2; 206, 1.
Locusta locustarum, est soboles locustæ, scilicet attelabus, 195, 2.
Locutio angelorum quomodo fiat, 511, 1.
Longævitas quorumdam piscium, 216, 1.
Longi amentes sunt, breviores, ingenio meliores, 3, 1, 2.
Longinus an sit is miles qui lancea Christi latus aperuit, eumque filium Dei esse agnovit, 511, 1.
Longitudo justa debet esse dupla ad latitudinem, 414, 2.
Lucerna in Scriptura vocatur generis propagatio, 15, 2.
Lucerna increata Dei est ejus mens, intellectus, perspicacia, scientia, qua omnia clarissime prævidet, 282, 2. quæ ejusdem lucernæ creatæ, 283, 1, 2. ad lucernam quærere quid sit adagialiter, 282, 1. lucernas accendunt Judæi in festis, 398, 2. lucernas septem laterales totidem calamis insistentes habebat candelabrum Zachariæ visum, 396, 1. earum descriptio, *ibid.* et 2.
Lucerna piscis per noctem relucet, 398, 2.
Lucifero e cœlis deturbato Gentiles finxerunt Aten a Jove cœlo depulsum, 32, 1. Lucifer est noster tyrannus, ejus jacula ignita sunt, ejus milites sunt dæmones plurimi, 180, 1, 2. contra eum perpetim in terra pro Ecclesia depugnat S. Michael, 380, 2; 381, 1. est tentator Summi Pontificis, 381, 1.
Lucro turpi nemo ditatur : ipsum evitandum christiano, 69, 2. est lucranti inutile : ad usus honestos impendi non potest, a templo suo id repellet Deus, *ibid.*; 138, 2. lucrum Deo duce collectum prosperatur, 324, 1. justum et temperatum a Deo venit, nimium et excessivum sæpe peccatum includit, 338, 2.
Lucus unde dicatur, non erat cæduus, et ideo sacer, 125, 1. eos cur succidi ut superstitiosos Deus jusserit, *ibid.* 2.
Ludibrium Dei est homo, 211, 2.
Ludorum et colorum Circensium origo, 429, 1.
Ludovicus (S.) Galliæ rex quid filio suo moriens circa cultum Ecclesiæ præceperit, 436, 1.
Ludovicus Pius imperator 40 dies jejunus transegit, Venerabilem Eucharistiam quotidie sumens, 471, 1.
Lumborum concisio sequitur ex cordis deliquio, 184, 1. in lumbis et renibus consistit maxima pars roboris hominis, *ibid.*; 175, 2. hinc infirmi vocantur elumbes, 176, 1. lumbi confortantur, si stringantur, *ibid.*
Lumen Evangelii successit post tenebras gentilismi, 533, 1.
Luna crescente crescunt animalia, 259, 2.
Lupus in fame lupum vorat, 185, 2. luporum an sit duplex genus, unum quod vulgo lupus, alterum quod hyæna dicitur, 208, 2. lupis congeneres sunt hyænæ, lynces, pantheræ, lycaones, thoes, 209, 1. generosi, insidiosi, feroces, voracissimi et insatiabiles sunt : unde vox lupus derivetur, *ibid.* 2. vespere et noctu grassantur, et cur, *ibid.* eorum oculi lucem noctu ejaculantur, *ibid.* alii etiam mane ad prædam exeunt, *ibid.* luporum noctu quæ sit ferocitas, *ibid.* lupi an veneficia pellant, 210, 1.
Lusitanis accepta ferenda conversio Indiæ Orientalis, 119, 1.
Luti nomine cur vocetur ceroma athletarum, 229, 1. lutum sunt opes, *ibid.* et 2.
Lux in Scriptura symbolum est lætitiæ et jucunditatis, 91, 2; 146, 1; 533, 1. lux ex oleo quasi filius nascitur, lactatur et nutritur, 411, 1. lux perpetuæ gloriæ, et renovationis mundi futura post diem judicii, 533, 2.
Luxuriæ schema basiliscus est, 370, 2.
Lycanthropi qui sint, et quam noctu sæviant, 210, 1.
Lychnis lapillus crescente luna edit sonum modulatum, 259, 2.
Lydwina (S.) jugiter in Christi crucifixi vulneribus habitabat, 512, 1.
Lysias Antiochi dux qualiter a Deo percussus, 538, 2.
Lysimachi superbia, 8, 1.

M.

Macedonius negans Spiritus Sancti divinitatem velut cornu fuit Ecclesiam ventilans, sed a Concilio Constantinopolitano damnatus est, 371, 2.
Machabæorum victoriæ de hostibus prædicuntur a Prophetis, 17, 1; 103, 1. Machabæi tres, Judas, Jonathas, Simon intra triginta annos a Deo sublati, 490, 1. restaurarunt et ornarunt templum et urbem Jerusalem, 534, 2; 537, 2; 544, 2. eorum victoriæ significatæ symbolice per fontes, 535, 1. fuere et pontifices et principes populi, 432, 1. quomodo Damascum usque victorias extenderint, 451, 2. equis generosis assimilantur, 478, 1. eorum potestas, 479, 1. eorum robur, pugnabant pedites in equites, 481, 1. eos angeli in præliis adjuverunt, 538, 2; 542, 2; 532, 2; 527, 1; 529, 1, 2. in persecutione fugerunt ad montes, 532, 1. viribus et victoriis Davidem superarunt, 507, 2. facti sunt quasi asylum divinum, 507, 1. quomodo vocentur Judæi et domus David, cum essent oriundi ex Levi, 478, 1; 507, 1, 2. eorum intentio erat non tantum terminos Judææ, sed et religionem gentis suæ propagare, 456, 1. Machabæorum mater masculum animum habuit, 567, 1.
Machæra et framea quomodo inter se differant, 522, 1.
Madianitæ scandalum dantes Israeli per cultum Beelphegor, quas pœnas Deo dederint, cæsi a Josue, 131, 2; 256, 1, 2. in Scriptura vocantur Æthiopes, nempe Orientales, 256, 1; 304, 1.
Magia cur fornicatio dicatur, 188, 1, 2.
Magi dæmonem invocant, sed is tandem ab eis animam et corpus extorquet, 76, 2. dæmones familiares habent in annulis, 349, 1. mala suadent et faciunt, 477, 2.
Magistratus officium quod sit, 479, 2. medico solerti assimilatur, *ibid.* quid meminisse debeat, *ibid.*
Magistri sententiarum error circa angelorum merita, 128, 1.
Magna lapsui patent et ruinæ, 9, 1. Magna a parvis initiis exordium capiunt, 404, 1, 2.
Magnanimitas animæ timorem prosternit, 370, 2. hæc illustris principum et Prælatorum est virtus, 489, 2.
Magnificare sumuntur pro *insultare*, 12, 2.
Mahometanorum persecutionem contra Ecclesiam adumbrat equus pallidus Joanni in Apocalypsi visus, 371, 1.
Majestas Dei quam augusta, sublimis et tremenda, 134, 1. quam illa exacte a nobis serviri velit, *ibid.* 2.
Malachias (S.) Hiberniæ archiepiscopus in quo Malachiæ prophetæ similis fuerit, 549, 2.
Malachias fuit ultimus Prophetarum, nec post eum Judæi alium usque ad Christum habuere, 331, 1. non fuit angelus in carne humana, 547, 1. cur vocetur angelus, *ibid.*; 549, 2. an sit idem cum Esdra sacerdote et scriba, negatur, 547, 2. omnium Prophetarum ultimus fuit,

548, 2. juvenis obiit, *ibid.* præfuit cum aliis concilio Judæorum collecto ad conficiendum canonem librorum sacrorum, 548, 1. prophetavit sub Dario Hystaspis et deinceps, *ibid.* 2. item post consummatam fabricam templi, *ibid.* ejus argumentum, 549, 1, 2. ejus prophetia sententiis brevis est, sed mysteriis fecunda, *ibid.* novi Testamenti mysteria multa prænuntiat, *ibid.* Martyrologio Romano adscriptus est, *ibid.* 2.

Malchion præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1.

Maledicat (quomodo) benedictionibus nostris Deus, 570, 1. maledicere Dei est malefacere, 261, 2; 414, 2; 569, 2. maledicere interdum capitur pro supplicia inferre, 414, 2. quomodo improbos in fine mundi et die judicii Christus maledicturus sit, 619, 1.

Malogranata apte repræsentant sanguinem Christi, 513, 1. sunt symbolum optimatum, item charitatis, *ibid.* videntur uva pomi, *ibid.*

Malum oritur ex singulis defectibus, 345, 1.

Manichæi solem adorabant ut deum, et censebant esse ipsummet Christum, item navim triangulam, 607, 2.

Mansuetudo facit morum compositionem, 288, 1.

Manubiæ hostium in templis a principibus consecrantur, 542, 2.

Manus Dei nemo effugere potest, 28, 2.

Manus organum est organorum, 440, 2; 552, 1. capitur pro ore, *ibid.* in manibus Christi quomodo fuerit crux et cornua crucis, 251, 1, 2. manus sumitur pro instrumento, 318, 1. manum arcu implere quid sit, 463, 1.

Marcella (S.) a S. Hieronymo in Bethlehem invitatur, 114, 1. semper mortis meminit, 94, 2.

Marcus (S.) Evangelista Alexandriam ad fidem Christi convertit, 191, 2.

Mardochæus utrumque templum vidisse potuit, 330, 2.

Mare docet orare, 40, 1. mare cur quiescat admisso Jona, 371, 2. unde hebraice Tharsis dicatur, 129, 1.

Mare Mediterraneum et Mortuum fuere termini Judææ, 460, 1. mari qui dominatur, dominari potest et terræ, 459, 2. commotiones in mari variæ sub tempus Christi factæ sunt, 334, 1. in mari salso quomodo dulcis liquor sit, et quo argumento id colligatur, 214, 2.

Maresa fuit urbs subjecta Gethæis, 76, 1. alius est locus a Morasti patria Michææ, *ibid.*; 62, 1.

Maria (S.) Virgo Estheri assimilatur, item myrto, 363, 1, 2. vocatur mater et pariens antonomastice, 119, 2. suis clientibus opem et consolationem affert, *ibid.* est gratia plena, *ibid.* quantum orbi præstet, 129, 2. est nobis cynosura, 130, 1. est quasi mons virtutum, cæteris Sanctis excelsior, 248, 2. lampadi comparatur et candelabro, 400, 1. per eam Sancti omnes suum lumen a Christo habent, *ibid.* ex ea Christus creatus velut germen e terra, irrorante rore vel pluvia cælesti, 388, 2. ipsa infantem ulnis gestans Augusto imperatori visa est, 333, 1. auctoris ad eam votum, 620, 1. B. Maria in columna celebris Cæsar augustæ locus, 405, 1.

Maria (S.) Ægyptiaca S. synaxim secum accepit in eremum vadens, 472, 1. annos 47 in solitudine peregit, 152, 2.

Maria (S.) Magdalena ante mortem S. Eucharistiam a S. Maximino accepit, 472, 1. quomodo facta sit e lebete phiala, 545, 1, 2. assidue in Bauma crucifixum Dominum contemplabatur, 520, 2.

Maria (S.) Oigniacensis in morbo sola Venerabili Eucharistia vivebat, 471, 1.

Maritus vocatur dominus uxoris, 159, 1.

Marii (C.) ambitio impotens, 221, 2.

Marnas idolum fuit Gasensium, cujus fanum dictum Marnæum celebre fuit, a quo id succensum, 454, 2.

Maroth dupliciter sumi potest, 74, 2. tropologice gehennam significat, 75, 1.

Martialis poeta pater nugarum est, 310, 1.

Martinus (S.) quam patienter Brictionem clericum tolerarit, 493, 1.

Martyris cujusdam in corde, Christi crucifixi imago reperta, 512, 1. martyres in tormentis semper Deo fisi sunt, 298, 1, 2. sunt purpurei Christi milites, 178, 2. eorum tormenta tolerantium quæ esset consolatio, 610, 2. ad tormenta velut ad epulas et triumphum anhelarunt, 308, 2; 458, 1. mystice designantur per equos rufos Zachariæ visos, 366, 1; 427, 1. ipsis cur olim Eucharistia daretur, 470, 1. eorum visa constantia multos spectantium ad martyrium subeundum animavit, 448, 2. martyres Tyrii quam constanter martyrium subierint, 454, 1. martyres in Judæa occisi repræsentantur per equos rufos alio non egressos, 428, 1.

Mascula debebat esse hostia votiva, 566, 2. talem tropologice qui offerant, 567, 1. masculum capitur pro forti, egregio, generoso, 566, 2.

Massa plumbea in ore amphoræ a Zacharia visæ quomodo concipienda sit, et quid significet, 420, 2.

Maternus (S.) a morte resuscitatus tot annis postea supervixit, quot diebus in sepulcro jacuit, 46, 2.

Mathesis quantopere Alexandriæ floreret, 192, 1.

Matrimonii vinculum sanxit Deus, 579, 1. ejus bona quibus Deus glorificatur, olim erant duo, proles et fides conjugalis, in lege nova accedit tertium, sacramentum, 85, 1.

Matthæus (S.) an in historia venditionis Christi, citet verba Zachariæ, an Jeremiæ, 495, 1, 2.

Matutina pluvia in Palæstina quæ sit, 476, 2.

Mauritius imperator maluit hic in vita puniri quam in futura, 167, 1.

Maxillæ percussio proverbialiter dicitur de gravi ignominia et probro, 106, 1.

Mediatores et pacificatores merito vocantur filii Dei, 244, 1.

Mediocritatem tota vita sua nos docuit Christus, *ibid.*

Medium sæpe capitur pro summo, 241, 2. an aliquando pro optimo, 242, 1. medium est extremorum centrum: unio, finis perfectio, *ibid.* 2. medium locum Christus semper elegit nascens, vivens, moriens, 243, 2.

Medius Fidius erat æthnicis fidei præses, 579, 1.

Melænaetos aquila invidiæ expers, non clangit, nec murmurat, 7, 2.

Melancholici tristia suspicantur, 86, 1.

Melitenses multas habent voces mutuatas ab Arabibus et Syris, 18, 1.

Meminisse Dei summa benedictio est, 360, 1.

Memoria non est in Deo, sed visio, 606, 2.

Memphis Parisios quinquies magnitudine superat, 49, 1.

Mendacium in Scriptura sæpe significat quodlibet peccatum, 300, 1.

Mendici Dei sumus quotquot sumus, 135, 1.

Menelai pontificis Judaici scelera, 497, 1.

Mens post communionem cum Deo unienda, 469, 2. mens suas habet aures et oculos, sed mentales, 65, 1. mens fixa in Deo fit immutabilis, 597, 2. mens humana corpori illigata hebetatur, et quasi soporatur, 395, 1. mens fidelis mystice lebes est, 545, 2.

Mensam pretiosam Justinianus imperator templo S. Sophiæ dedit, 558, 2. item Ptolemæus Philadelphus templo Hierosolymitano, *ibid.*

Mensium nomina hebraica, videntur esse Chaldaica, 361, 2. mensis quarti die nona, et quinti decima die cur jejunarent Judæi, 446, 1, 2. cur mensis quarti die XVII, cur item mensis V die primo et nono, *ibid.* cur mensis septimi die decimo, mensis decimi die VIII, *ibid.* cur mense quinto et septimo, 439, 1.

Menstruum typus peccati est, 517, 2.

Mercatorum mercimonia sæpe incassum cadunt ob neglectum Dei cultum, 324, 1.

Mercaturæ lucra cito dilabuntur, 165, 1.

Merces capitur subinde pro lucro operæ, 444, 2.

Meretrices nunquam ex meretricio ditescunt, 69, 1, 2. amasios suos et jam plangendo detinent, 71, 2. olim primitias lucri veneri consecrabant, 69, 1. meretricum sordes et fœtor, 189, 2.
Messem parvam inferunt in horrea qui Dei cultum negligunt, 323, 1, 2.
Messiam venisse contra Judæos convincitur, 336, 1; 339, 1, 2 et seqq.; 617, 2. Messias Judæorum refellitur, 525, 1, 2. qualem eum exspectent et quando, *ibid.*; 265, 1; 457, 2.
Metus pallorem membris inducit et linguæ silentium, 9, 2.
Michæas propheta suppar est Isaiæ, et ad verbum idem subinde cum eo dicit, 63, 2; 95. 1. Michææ fuere duo, 62, 1; 199, 2. Propheta fuit Morasthites, *ibid.* ejus sepulcrum fuit in Morasthi, *ibid.* 2. fuit ex tribu Juda, *ibid.* martyr occubuit, et martyrologio ascriptus est: ejus corpus sub Theodosio seniore repertum, *ibid.* ejus argumentum, *ibid.* nominis ejus etymon, 64, 1, 2. ejus erga populum suum zelus, 57, 2; 85, 2. concisus est et plenus affectibus, 86, 1. an nudus et spoliatus incesserit, et quare, 69, 2. qua ratione se filiis novi Testamenti annumeret, 97, 2. in se repræsentavit parvitatem et magnitudinem Bethlehem, et Christi nati in Bethlehem, 110, 1, 2. quando ediderit oraculum de Christo in Bethlehem nascituro, 112, 2. idque post vastationem per Assyrios, 107, 1.
Michael (S.) Luciferum principem dæmonum habet antagonistam, 381, 1. tuetur et custodit summum Pontificem, *ibid.* et seqq. est defensor Jesu pontificis, 383, 2. cur vocetur Deus, *ibid.* fuit angelus stans inter myrteta, et cur ibi steterit, 362, 2 et seq.; est præses Synagogæ, 122, 2; 367, 1, 2; 372, 1; 380, 2.
Miles Christi omnes sensus et animæ potentias in aciem educere debet, 20, 2. eos diversimode Romani exercebant, 20, 1. milites olim Romani et Græci coccineis vestiebantur, 78, 1. olim omnes suas opes ponebant in adornandis equis et armis, 543, 1.
Militiæ cœli cur vocentur astra, 275, 1. eam Judæi astricolæ in domorum tectis cur adorarent, *ibid.*
Mincha significat proprie sacrificium farreum ex farina vel pane, 561, 1; 562, 2. est typus Eucharistiæ, *ibid.* ei thus imponebatur, 562, 1. sal et oleum et thus cum eo adolebantur, 563, 1.
Minervæ quædam lampas toto anno sine oleo arsit, 398, 2.
Minimarum rerum curam an habeat Deus, 220, 2. hæ non habent angelos custodes, et alia Dei auxilia, *ibid.* minimum est tum numerorum, tum magnitudinum, tum elementorum, corporumque omnium basis et substantia, 404, 2. ejus paradoxa axiomata, *ibid.*
Minos legislator novennio cum Jove agens, est noster Moses diu in Sina cum Deo colloquens, 52, 1.
Miraculis (sine) gentes non tenebantur credere apostolis prædicantibus, 51, 2. miraculum devorationis et ejectionis Jonæ, propter Ninivitas factum est, 39, 1, 2. quatuor miracula contigerunt Jonæ in ceto concluso, *ibid.* 2. miracula quænam in Eucharistia peragantur, 468, 2. miracula quotidiano usu talia videri desinunt, *ibid.* 2.
Misericordia et veritas sunt itinera æternitatis et æterni Dei, 254, 2. misericordia Dei in peccatores est ejus vindicta quam de iis sumit, 302, 1. misericordia virtus principum est, ejusque symbolum est oleum, 411, 1.
Misericors in pauperes est sapiens, insipiens immisericors, 61, 1.
Missa (in) cur olim omnes præsentes communicare voluerit Anacletus Papa, 470, 1.
Mitibus tropologice oritur sol, 608, 2.
Moabitæ quando Idumæos invaserint, 10, 1. Moabitas quando Judæi diripuerint, 292, 1. quando hi ad Dei veri cultum compulsi, *ibid.* symbolum sunt blasphemorum, 289, 1.
Modestia per nigrum colorem denotatur mystice, 429, 1.
Modicum omne sæculum est in oculis Dei, 331, 2.
Mœrorem parit conscientia mala, 33, 1.
Mola pura est sacrificium farreum, vel farina qua victimæ immolandæ caput aspergebatur, 56, 1, 2. mola salsa quæ diceretur, 563, 1.
Monarchiæ quatuor per quatuor quadrigas repræsentantur, 426, 1, 2. monarchia Assyriorum et Chaldæorum per equos rufos significatur, 427, 2. monarchiæ Persicæ anni supputantur, 438, 1.
Monetæ corrosores et falsarii quomodo castigarentur, 420, 2.
Monicæ (S.) post sacram communionem ardor, 471, 2.
Monitor vitiorum, est angelus, 552, 1. quomodo is monere debeat, *ibid.*
Mons Sion quomodo dicatur sanctus, 14, 2; 306, 2. montium fissuræ sunt extrema montium, 42, 2. sunt quasi fundamenta terræ, 128, 1. magnæ in rerum natura virtutis nomen obtinent, *ibid.* 2. montes quomodo Deus citet, in quibus Israelitæ peccarant, 127, 1. montes symbolice notant principes et magistratus, *ibid.* 2. mons umbrosus, a quo descendit Christus, typice B. Virginem denotat, 248, 2. item Deum Patrem vel cœlum, *ibid.* mons magnus cur vocentur templi fabricam impedire volentes, 401, 1. montes duo erant in Jerusalem, et duo extra eam, 528, 1.
Morasthi patria Michææ, viculus in tribu Juda, est alius locus a Maresa, 62, 1; 76, 1.
Morbi sæpe peccatorum flagella sunt, 147, 1. morbis item laborant pisces, non tamen pestilentia, 216, 2, morborum animi curandorum quæ sit ratio, 552, 2.
Moria mons sanctus dicitur ob quatuor causas, 443, 2. erat ad septentrionem Jerusalem, in quo ædificatum erat templum, 528, 2.
Mors quomodo homines devoret, sed vivos retineat, 39, 1. tropologice est domus pulveris, 72, 2. in mortem descendens Christus eam occidit, 46, 1. mors quædam putredo est, 264, 1. morti comparatur ambitiosus et avarus, 228, 1. ascendit per fenestras, 279, 1. in morte an quilibet videant Christum crucifixum, boni ad exaltationem, mali ad confusionem, 510, 2.
Mortale peccatum odit Deus odio infinito, 213, 2.
Mortificantes vitia, passiones et membra, plangunt tropologice Christum crucifixum, 514, 2.
Mortificatio carnis est lebes mystice, 545, 2.
Mosis pro peccante populo zelus, 58, 1. Deum vocantem secutus est, 31, 1. Moses liberator Hebræorum et cæsor Pharaonis, typus fuit Cyri liberatoris Judæorum per cædem Balsasaris, et uterque typus Christi liberatoris fidelium per stragem diaboli, 262, 1. Moses de Dei promissis cur dubitaret, 491, 1. ejus posteri non fuerunt sacerdotes, 571, 2. Moses, Aaron, Maria, an sint tres pastores a Deo succisi, 489, 2. Moses et Elias an intelligantur per duo illa animalia, in quorum medio cognoscendum Christum ait Propheta, 571, 2. hi ambo assistentes Christo vocantur filii olei, 411, 1, 2.
Moses Cretensis quomodo Judæis imposuerit, 497, 2.
Motio et concitatio Dei catachrestice vocatur legatus, 6, 2.
Motus orbium cœlestium an recte vocentur itinera æternitatis, 253, 1, 2.
Mugitus est vox horrisona boum, per catachresin animalibus aliis, item homini, terræ et mari attribuitur, 578, 1.
Mula Zopyri pariente expugnata est Babylon a Dario Hystaspis, 375, 2.
Mulier inconstans est et garrula, 144, 2. multæ viros perdiderunt, *ibid.* mulier in amphoræ medio cur sedeat apud Zachariam, et quomodo id concipiendum, 419, 1. quid hoc significet, *ibid.* quid denotet, *ibid.* 2. mulieres duæ impietatem in Babylonem deferentes quid significent, 421, 1, 2. mulier symbolum est infirmitatis

et concupiscentiæ, 419, 1. est metropolis omnium scelerum : variæ de mulierum improbitate et periculis gnomæ, *ibid.* earum, etiam devotarum, fuga suadetur, 580, 2. earum potentia, *ibid.*
Mundana omnia in comparatione Dei nihil sunt, 237, 1. mundani censent pietatem vanitatem esse, 601, 1, 2. eorum inania studia et contentiones, 376, 1.
Mundus est domus mendacii, et omnis mundana hæreditas, præsertim inique acquisita, 76, 1. est tyrannicus dominus, 21, 1. ejus mutabilitas, 49, 2. ejus vanitas est instar puncti brevissimi, 77, 1, 2. mundus est quasi magnum quoddam animal, 261, 1. quamdiu durabit ex traditione Hebræorum, 242, 2. igne conflagrationis peribit, 615, 1, 2. est quasi templum sacrum Dei, 335, 1. mundi hujus fallacis descriptio, 188, 2; 190, 1. totus in maligno positus est, 187, 1. ejus illecebræ blande ingrediuntur, sed misere tandem hominem in interitum demergunt, 228, 1. ejus omnes opes, pompæ, prosperitates nobis contemnendæ sunt, 204, 2. ex eo velut e Babylone fugiendum, 375, 2. Ninivæ comparatur, quoad pompam, opes, vires, gloriam, illecebras, fucum, fraudes, vanitates et excidium, 196, 1. plena ejus descriptio, *ibid.* et 2.
Munera hamata quæ dicantur, 219, 1, 2.
Murus ædificatus a Tito circum urbem Jerusalem, ut eam ad extrema redigeret, 529, 1. muro triplici distinctæ erant tres regiones urbis Jerusalem versus septentrionem, 278, 2.
Musæum Serapium et Isæum fuit Alexandriæ, 191, 2.
Musca quomodo præstantior sole sit, 3, 1.
Mussal urbs Tigri adjacens an sit Ninive vetus, 49, 2.
Musti vires, 471, 2.
Mutari cur nequeat Deus, 596, 1, 2.
Mutatio officii et loci sæpe homines a suis cupediis et amoribus amovet, 283, 2. mutatio omnis quædam est mors, 597, 1.
Mutatoriæ vestes quæ dicantur et sint, 385, 2. quid symbolice repræsentent, 386, 1, 2.
Muze primi sunt fructus Palæstinæ, similes ficubus, sed his longiores, 141, 2.
Myrtites vinum quas vires habeat, 364, 1.
Myrtus ob siccitatem amat loca demissa et irrigua, 362, 2. est hilaritatis indicium, *ibid.* myrti ramo circumlato olim mos erat convivas ad cantandum in conviviis excitare, *ibid.* justorum est symbolum ob soliditatem, pulchritudinem et fragrantiam bonorum operum, 363, 1. ex ea fiebat corona principum, *ibid.* symbolum quoque est felicitatis, *ibid.* est symbolum B. Virginis, *ibid.* item omnium justorum, *ibid.* 2 et seqq. crescit juxta aquas, *ibid.* ex ejus baccis fit vinum, ejus odor, *ibid.* fuit Veneri dicata, *ibid.* semper viret, ejus oleum astringit et indurat, 364, 1. in festis et ludis Romani ea tempora cingebant, *ibid.* ea horti et villæ sepiri solebant, *ibid.* ejus succus quam sit præstans et efficax, *ibid.* ejus baccis olim pro pipere utebantur, *ibid.* valet ad conciliandos dissidentium animos, *ibid.* aliæ ejus proprietates et vires traduntur, *ibid.* 2 et seqq. est brevis vitæ, sed celeris fructus, *ibid.* sacris olim adhibebatur, *ibid.*

N.

Naas rex Ammon in quo typus sit diaboli, 382, 2
Nabuchodonosor senior, alio nomine dictus Nabonassar vel Nabopolassar, an everterit Niniven : fuit pater Nabuchodonosoris magni qui evertit Jerusalem, 173, 2; 174, 1.
Nabuchodonosor auctor monarchiæ Babyloniæ translatæ ab Assyriis, 173, 1, 2. ejus victoriæ, 174, 2. ejus anni subducuntur, 175, 1. minister et typus fuit diaboli, 211, 1. ob superbiam mutatus in belluam est, *ibid.* 2. est piscator Dei, 214, 1. ejus insatiabilis rapacitas, 218, 2. ejus exercitus vocatur hamus, sagena, rete, 219, 1. tres expeditiones in Judæam fecit, *ibid.* piscatori cur compararetur, *ibid.* 2; 220, 1. item ebrio, 228, 1. ulciscens oppressionem pauperum an fuit typus Christi, 225, 1. comparatur inferno et morti, 228, 1, item leoni, 185, 1. quando subegerit Æthiopas, 292, 2. typus qua in re sit Antichristi, 422, 2.
Nabuzardan et Nabuchodonosor denotantur per duas mulieres impietatem in Babylonem abripientes, 421, 2.
Næniam et lamentum etiam significat parabola, 82, 1.
Nahum propheta qua occasione contra Niniven prophetet, 154, 1. quo tempore prophetarit, *ibid.* 198, 1. post Jonam quot annis, 154, 2. quando ejus prophetia completa, *ibid.* ejus ostenta quæ prodantur, 155, 1. ejus nomen hebraice quid sonet, *ibid.* 2. misit prophetiam suam ad Ninivitas per epistolam, 158. vocat prophetiam suam *onus* et *visionem*, cur, 157, 1, 2; 158, 1. ortus fuit ex Elcese viculo Galilææ, 158, 2. ejus prophetia contra Niniven comparatur pluviæ serotinæ, et Jonæ pluviæ matutinæ, *ibid.*
Nares latas et patulas qui habent, tardi ad iram sunt; qui arctas cholerici sunt, 159, 2.
Nathan quidam fuit e majoribus Christi, 513, 2.
Nativitatem duplicem Christus habet, 116, 2.
Natura humana quasi vinculum omnium existit, et cum omnibus partem habens cum omnibus deliciatur, 243, 2. naturæ humanæ in peccato jacentis profunditas mystice per lacum repræsentatur, e quo Christus vinctos eduxit, 461, 2.
Nautæ infideles crebro utuntur sortibus, 34, 2. omnes in tempestate qua Jonas jactatus est, quisque suum deum invocabat, 32, 2. cur miserint sortes dormiente Jona, 33, 1. quid a Jona percontati sint, 35, 1. cur timerent timore magno, *ibid.* 2. eorum zelus in eo salvando, 36, 1. an ad verum Deum conversi, 37, 2. et vota voverunt, *ibid.*
Naves fabricare didicerunt homines a natatu piscis, 215, 2.
Navigantes haud procul a periculo absunt, 30, 2.
Nemrod primus orbis rex dominabatur Assyriæ, imperii sedem posuit Babylone : fuit auctor turris Babel, 121, 2.
Nero ex aurea pyxide barbam Jovi Capitolino consecravit, 79, 1.
Nazaræi abstinebant vino, 472, 1, 2. per comam quam alebant, a vulgo separati, et quasi Deo consecrati erant, 195, 1.
Negationis per viam melius ad Dei cognitionem pervenitur, quam per viam affirmationis et comparationis, 237, 2.
Nesroch templum Ninives in ejus excidio solo tenus dirutum est, 181, 2.
Nestorius ponens duas personas in Christo fuit ut cornu Ecclesiam impetens : succisum id fuit a Concilio Ephesino, 371, 2. ejus blasphema lingua a vermibus corrosa contabuit, 539, 1.
Nigris clerici et multi monachi vestiuntur, 429, 1.
Nigror symbolum est rei contemptæ, *ibid.*
Nilus cur vocetur niger, 306, 1. fecundat et irrigat Ægyptum, 541, 2.
Ninive quid sonet, et unde vox dicta, 28, 1. quandoque vocatur Ninus, quandoque Nina, *ibid.*; 110, 1. in ea Assyrii monarchiæ sedem fixere : est ad Tigrim sita : a quo condita, 28, 1; 48, 1. ejus scelera vindictam clamabant, 28, 1. an in eam a ceto Jonas ejectus : ejus distantia a mari, 44, 1. in eam a Judæa facilis est via, *ibid.* ejus magnitudo quanta, 48, 1, 2. ipsa iter tridui continens quid mystice repræsentet, 49, 1, 2. quomodo collapsa et destructa sit, *ibid.* ejus subversio a Jona prædicata, fuit conditionata, 50, 2. Ninive

ad Jonæ prædicationem pœnitens, postea ad scelera rediit, 154, 1. non est excisa ob primam in scelera recidivam, sed ob aliam posteriorem : quando ab Arbace Medo et Beloso Babylonio subacta : postea rursus reflorescens varios et potentes habuit reges, *ibid.*; 172, 2. aliud ei excidium intentat Nahum, 154, 1, 2. quando ipsum contigerit, *ibid.* ejus excidium describitur, 161, 2 et seq. ad ejus excidium variæ gentes confluxerunt, 164, 1. inundatione Tigris capta et obruta est, 164, 2. dum convivaretur, oppressa fuit, 167, 2. quando id contigerit, 293, 2; 112, 2 et seq. an sub initium regni Manassis, 173, 1. an a Cyris et Persis, *ibid.* vere capta et eversa est a Cyaxare rege Medorum, et Nabuchodonosore rege Babyloniorum, *ibid.* id pluribus probatur, *ibid.* et seqq. an ante, an post excidium Hierosolymæ expugnata sit, *ibid.* 2. ostenditur, expugnatam fuisse post excidium Jerusalem a Nabuchodonosore juniore, 174, 2. sæpius rebellans capta est a Medis et Chaldæis regibus, *ibid.* quamdiu a Cyaxare obsessa sit, 173, 2; 175, 2. ejus imperium quot annis steterit, 175, 2. a Deo ipsa castigata, quia Israelitis sæpe injurias irrogavit, 176, 2. condita fuit loco humido et paludoso, 182, 1. ejus opes, *ibid.* 2. erat velut lustrum leonum, 184, 2. gentes sibi subditas coegit ad idola et scelera sua, et eas vendidit in mancipia, 188, 2. est imago mundi perituri et exscindendi, 196, 1. sonat idem quod speciosa, 293, 2. cur vocetur civitas Jonæ, 298, 1.

Ninivitæ, regem suum imitati, ventri et veneri vacabant, 24, 2. quomodo ad prædicationem Jonæ crediderint in Deum, 51, 2. indixere jejunium publicum, 52, 1; 53, 2. id quadraginta diebus servaverunt, *ibid.* hac pœnitentia multi eorum fuere justificati, et salvati quicumque in justitia perstiterunt, 54, 1, 2. Deus iis pœnam condonavit, et culpam, *ibid.* fuere vere contriti, *ibid.* dubitant de remissione non culpæ, sed pœnæ, dicentes : *Quis scit si*, etc., 55, 2. quanta fuerit vis pœnitentiæ eorum, *ibid.* an statim ad prædicationem Jonæ pœnituerint, 56, 1. sed post ad vomitum redeuntes a Chaldæis excisi sunt, 24, 2.

Ninus per Assur intelligitur in Genesi, 28, 1.

Ninus conditor Ninives quot annis ante Abraham vixerit, et quamdiu ejus monarchia in Ninive steterit, 175, 2.

Nisan erat primus mensis anni sacri, 317, 1; 446, 1. erat mensis paschalis, 317, 1.

Nitocris hortos pensiles in Babylone construxit, ejus sepulcrum, 173, 2.

Nix cur vocetur visio et apparentia, 476, 2. nives terram diu obsidentes eam fecundant et dant frugum copiam, et cur, *ibid.* nives vocantur mystice apostoli et prædicatores, *ibid.* et 477, 1.

No primo dicta est Alexandria, 191, 1, 2.

Nobiles in christianismo non est quod se ignobilibus præferant, 506, 1, 2. majora habent impedimenta virtutis exercendæ quam ignobiles, *ibid.* 2. nobiles Romani et Chaldæi toti erant in armis et equis et frænis adornandis, 179, 1.

Noe idem sonat quod Nahum, 155, 2.

Nomen Dei quo Christus suos pascit, est honor, fama et gloria Dei, *deinde*, potentia et auxilium Dei; *tertio*, professio et invocatio nominis; *quarto*, ipse Deus metonymice, 121, 1.

Nomen Jesu, — *vide* Jesus. Nomen Christi fuit ἰχθὺς, id est *piscis*, 215, 2. nomen sæpe significat personam nominatam, 536, 1.

Novatianus antipapa fuit tantum idolum pastoris, 498, 2.

Novi orbis conversio Hispanis et Lusitanis gloriosa est, 19, 1.

Novitii religionum quam ferventes sint, 266, 2.

Nox visionibus accipiendis aptior est, 361, 2.

Nubes quomodo vocentur flumen aereum, 41, 2.

Nubes quadriga sunt Dei, 257, 2. iis assimilantur apostoli et viri apostolici, 476, 2.

Nudare in Scriptura subinde *tondere* significat, 261, 2.

Nugacitas hominum quanta sit, 309, 2.

Nugæ quantopere fideli vitandæ sint, 310, 2. nugæ vox ab hebræo *nuge* derivata est, idemque significat, 309, 1, 2. nugæ vocantur homines et res nugaces et nihil, 309, 1.

Numa rex populum Romanum legibus et religionis institutione domuit, 321, 2.

Numantia ob discordiam excisa, 303, 1.

Numerum (per) nominum divinabant veteres, 34, 1.

Numerus cardinalis sæpe capitur pro ordinali, 317, 1.

Nuptiarum conciliator et vindex est Deus, 578, 2. earum ritus apud Gentiles, *ibid.* earum diffinitio, *ibid.* earum præses Juno, *ibid.* ab iis abesse debet rixa et iracundia, *ibid.*

O.

Obediendum Deo vocanti, 30, 2.

Obedientia vera in qua re sita sit, 327, 1. manca quæ sit, 559, 2.

Oblatio mystica quænam hæreticis sit, 561, 1. oblatio munda quæ nomini Dei offerenda promittitur, quænam sit, 560, 2. ostenditur esse Eucharisticum sacrificium, 561, 1, 2 et seq.

Obstinatio in peccatis designatur anagogice per talentum plumbi, 421, 2.

Occidit impios Deus, dum eos facit pios, 124, 2.

Octo (per) primates homines, quos Michæas intelligit, 122, 1, 2. octo morsus hominum mystice quid sint, *ibid.* 2.

Oculus quanta cura custodiatur, 378, 1. symbolum est providentiæ divinæ, 390, 1. angeli cur vocentur oculi, *ibid.* 2. oculum dextrum quomodo nobis eruat diabolus, 382, 1. oculus sceptro insistens hieroglyphicum est Dei, 282, 2. ab iis quæ odiosa nobis sunt oculos avertimus, et contra, 213, 1. oculorum porta quomodo dicatur porta piscium, 279, 1. oculi hominis quam lubrici, 217, 1. oculi in candelabro Zachariæ quid sint, 407, 1, 2. quid significent, 408, 1. oculi septem lapidis a Zacharia visi quales sint, an ei incisi vel affixi fuerint, an vero a lapide separati, sed in eum respicientes, 390, 1, 2. ostenditur ei fuisse affixos vel incisos, *ibid.* qualiter in lapide concipiendi sint, *ibid.* quid significent, *ibid.* hi tropologice sunt septem dona Spiritus Sancti, 391, 1.

Odium (ob) uxoris non erat Judæis repudium licitum, 581, 1. odium aliquando in Scriptura vocatur minor amor, 553, 1. odio infinito Deus peccatum omne odit, 213, 2.

Odii Judæorum in christianos quæ sit causa, 5, 1.

Odolla quæ et Adulla et Adolla dicitur, urbs fuit magna, antiqua et regia, 77, 2. ejus uberior descriptio, *ibid.* et 78, 1.

Odoratis rebus vires in animi syncope maxime restaurantur, 215, 1; 364, 1.

Offensa Dei duplex est in peccatore, 147, 1.

Officium hominis est bonum facere et mala declinare, 133, 2.

Olea deditionis, subjectionis et obedientiæ symbolum est, 527, 2. item æternitatis, *ibid.* item pacis studium denotat, hinc Palladi sacra, 411, 2.

Oleum misericordiam Dei symbolice repræsentat, 563, 1. habet nitorem, ignis fomentum, et pinguedinem, 411, 1. olei fons Romæ e terra profluxit per totum diem ante Christi ortum, 333, 2. eo in loco erecta ecclesia, 333, 2. 517, 1. olei proprietates pontificibus ac regibus adaptantur, 411, 1.

Olivæ duæ apud Zachariam symbolice diversimode accipiuntur, 410, 2; 411, 1. earum descriptio, 397, 1. quid symbolice denotent, 398, 1, 2. olivæ parvæ sunt Romæ, 409, 1.

Oliveti mons qualis et ubi situs, vocatur sanctus et inclytus : quid in eo gestum, 527, 1, 2 et seq. est symbolum Ecclesiæ Gentilium, *ibid.* ex eo Christus in cœlum ascendit, *ibid.* inde Antichristum deturbabit, et illuc ad judicium veniet, 528, 1. quomodo et quando scissus sit, *ibid.* 2; 529, 1, 2.
Olla atra diabolus est mystice, et quotquot in eo spem reponunt, 184, 2.
Olympias Alexandrum ex quo conceperit, 455, 2.
Olympii abbatis in cruciatibus corporeis tolerantia, 167, 2.
Onager significat typice gentes exleges ante Christum, 246, 2.
Onias factus pontifex a Judæis qui in Ægyptum fugerant Heliopolitani templi, 541, 2.
Onion appellatur templum, urbs et regio Heliopoleos, qua occasione id ædificatum, *ibid.* quamdiu id steterit, *ibid.*
Onocrotalus avis similis est cygno, dicta a sono quem edit instar asini; ejus ingluvies, cur vocetur gutturosa; quare conchis se repleat; erat immunda Judæis; est gulosi et gulæ symbolum, dicitur quoque pellecanus; est amans solitudinis, 293, 2.
Onus vocari potest Evangelium dupliciter, 451, 1, 2. *onus* vocatur prophetia tristis, minax, odiosa et calamitosa, 157, 1; 200, 1; 450, 1; 501, 1; 341, 1, 2.
Opera perfecte faciendi modus et praxis, 134, 1, 2 et seq. opera bona et vitæ mutatio Deum ad clementiam flectunt, 541, 2. opera etiam corporalia et sæcularia quantumcumque levia, sollicite facienda sunt, 134, 1, 2 et seq. opera omnia infidelium et impiorum non sunt peccata ex mente Calvini, 345, 1. opera principum magis reipublicæ statum fundant, quam edicta et minæ, 403, 1. opera bona peccatis sordidans, ea perdit et dissipat, item qui ea ob ostentationem facit, 324, 1. opera SS. Trinitatis ad extra sunt indivisa, et tribus personis communia, 584, 2. operibus bonis coronamus Christum, 433, 2.
Operariorum labores sæpe incassum cadunt ob neglectum Dei cultum et gratiam, 324, 1.
Opes quam vanæ sint, et indignæ quibus homo cor apponat; quam noxiæ, 182, 2. ab injustis possessoribus ad justos avolare gestiunt, 195, 2. dicuntur lutum ob vilitatem, 229, 1. item quia inique collectæ animam conspurcant, *ibid.* 2. vocantur in Scriptura propagines, 177, 2. opes suas templis et personis Deo dicatis offerre, Deo quam sit gratum, 436, 2.
Ophel erat turris excelsa in Sion, juxta atrium templi, ejus descriptio, 99, 1. ab altitudine dicta est Ophel, id est tenebræ, caligo, *ibid.* non erat turris Psephina, *ibid.* Ophel erat arx celsa et munita in Jerusalem, 225, 2.
Optima Deo danda, 558, 2; 567, 2.
Opus bonum debet habere omnes suas circumstantias positivas et negativas; si vel una desit, desinet esse opus bonum, eritque malum, 345, 1. opere prius concionandum quam ore, 318, 1. opus olivæ est fructus quem olea producit, 265, 1. opus Dei per excellentiam est redemptio generis humani e captivitate diaboli et peccati, 241, 2.
Oracula etiam falsa vendere auro simonia est, 93, 1. oraculum de Christo in Bethleem nascituro quando editum a Michæa, 112, 2. oracula Christus sustulit non tantum apud christianos, sed et apud Gentiles, silentium eis imposuit, 125, 1. oracula siluere ante Christi ortum, 333, 2. plane defecerunt in morte Christi, 236, 2. oraculum rationalis diu apud Judæos cessarat, 325, 2.
Orationis factæ vel neglectæ, quanta sit vis, 81, 2. oratio etiam e ventre ceti cœlos penetrat, 40, 2. donum orationis ingens Dei et Spiritus Sancti donum est, 506, 2. oratio in Scriptura subinde vocatur laus, 240, 1. est fistula cœlestis, per quam a Deo per Christi merita omnem gratiam fugimus, 506, 2.
Ordinandi olim cœlitus aliquando a Deo designabantur, 593, 2.
Ordinationes sacerdotum quando communiter fiant, 447, 1.
Oriens est Christus, 388, 2 et seq.; 434, 1. Orientem respiciunt christiani orantes et templa, 528, 1.
Orientales natura calidi sunt, 192, 2.
Origenes putabat angelos in hominum custodia mereri vel demereri, 128, 1. ille putavit Malachiam, Aggæum et Joannem Baptistam fuisse angelos incarnatos, 547, 1, 2; 585, 1. præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1.
Originale peccatum generatione transfunditur : per menstruum symbolice intelligitur, 517, 2.
Ornatu templorum, altarium, vasorum sacrorum Deus honoratur et delectatur, 558, 2.
Ossa sunt schema virtutum duriorum ac fortiorum, 190, 2.
Ostiensis episcopus inter Cardinales primus est, 391, 2.
Otto imperator vi Venerabilis Eucharistiæ hostes suos profligavit, 470, 2.
Ova struthio arenæ infodit, nec ea incubando fovet, quia ventrem habet implumum, 20, 2. ova piscium feminarum non perficiuntur ad generationem sine mare, 216, 2.
Ovidius in Poloniam relegatus fuit, 536, 1.

P.

Pacifica victima quæ diceretur, 563, 2. poterat esse femina, si esset voluntaria; secus si votiva, 566, 2. pacificus cum proximo ambulat cum Deo, 572, 1.
Pactum Dei cum levitis quale fuerit, 571, 2. pactum et fœdus Dei cum Judæis initum quomodo cum omnibus populis initum dicatur, 491, 2.
Palæstram qualem Jason pontifex Hierosolymæ excitarit, 503, 1.
Paliurus est genus spinæ asperæ et acutæ, 143, 1.
Palladium Trojæ in arce situm erat, 181, 2.
Pallium cilicinum erat vestis exterior Prophetarum, 518, 2.
Πᾶν vocabatur deus a Gentilibus, 236, 2. Pan quomodo ab Amore in lucta sit victus, *ibid.*
Panis nomine Hebræi vocant omnem escam, 557, 2. panis pollutus aliquando victima polluta vocatur, *ibid.* panis supersubstantialis est Eucharistia, 468, 2. panis et vinum sunt materia Venerabilis Eucharistiæ, 562, 2. panes propositionis quales esse deberent, 557, 1, 2.
Pantenus scholæ Alexandrinæ fuit præfectus, 192, 1.
Papyrus arbor est in Ægypto, ejus tabulæ olim chartæ usum præbuere, 224, 1.
Parabola vox Hebræis late patet, 82, 1. parabola sumitur pro carmine funebri, 228, 2. item pro qualibet illustri et acuta sententia, *ibid.*
Paradisus Dei olim erat Jerusalem, nunc est Ecclesia, 374, 1.
Parcæ unde dicantur, et quæ sint, 604, 1.
Parcere quid proprie Latinis significet, *ibid.* capitur quoque pro *misereri*, *ibid.*
Pardus animal sævum et maculosum est, 208, 1. ex arboribus in viatores subito insilit, hinc vocatur ob celeritatem fulmineus, *ibid.*
Parentes extrema laborantes inopia qui deserunt religionis prætextu, ædificant Sion in sanguinibus, 92, 2.
Parietes duo fabricæ invicem oppositi physice censentur paralleli, mathematice non sunt, 369, 1.
Parisiensis urbis magnitudo, 49, 1.
Παροίκος et advenam et accolam vel incolam significat, 290, 1.
Partus Deiparæ matris fuit nobilissimus, cœloque et terræ optatissimus, 119, 2,
Parvi cur sint acutiores, 3, 1, 2. parva plus vitæ et vigoris habent quam magna, *ibid.*
Parvi dies qui dicantur, 403, 2 et seq. parvos Deus ad celsa evehere satagit, 404, 1, 2.
Parvuli in baptismo non eliciunt actum fidei, ut docent Lutherani, 61, 1. parvulos allidi ad saxa summæ crudelitatis et miseriæ argumentum est, 193, 2

Pascha quo mense celebrarent Judæi, 317, 1.
Pascua est nomen femininum numeri singularis, 184, 2.
Passionis Christi balneum lampade ab oleo nutrita denotatur, 399, 2. in ea fuit Christus quasi lapis cælatus, 393, 1. et per eam cælaturam omnes ejus virtutes fuere velut expolitæ, *ibid.* eam qui semper præ oculis habuerint et habeant, 521, 1. in ea quomodo Christus fuerit sordidatus, 385, 1.
Passionum seræ rumpendæ ei qui e carcere peccati egredi cupit, 88, 1. passiones animæ quatuor, per quatuor cornua repræsentantur, 379, 1, 2. sunt velut turbines et tempestastes,161, 1, 2. sunt velut quadriga, 189, 1. illis obsequentes, imbelles velut mulieres sunt, 194, 1. illis subsidentibus anima fit divina, 592, 1.
Pastor sit oculus et vigilans, 499, 1. item sanctitate suis antecellat, *ibid.* pastoris boni et mali discrimina, 497, 1, 2 et seq. hunc et illum creat Deus, *ibid.* pastoris sævi mores,*ibid.* et seq.; 500, 2. pastoris umbra et idolum quis sit, 498, 1, 2. pastor mysticus et symbolicus fuit Zacharias propheta, 486, 1, 2. et seq.; 491, 2. duo officia veri pastoris, 499, 1, 2 et seq. pastores turris Eder primi Christi ortum didicerunt per angelum, 100, 2. pastores septem sunt septem angeli principes synagogæ tutores, 122, 2. pastores bonos Judæis plurimos Deus misit, sed hi vel munus pascendi reliquerunt, vel tædio consumpti, vel ab eis occisi sunt, 490, 1. pastores malos quos Judæi hàbuerint, qui Deo nauseam moverunt, *ibid.*
Pater fidelium est Deus, 555, 2. patres in limbo anagogice vocari possunt vincti spei, 462, 1. eos e limbo quomodo Christus eduxerit, 461, 1, 2.
Pati satius hic est quam in futuro, 264, 2.
Patientes quam esse prælati debeant et principes, 489, 2.
Patientia est vera potentia, 160, 2. parit coronam patienti, 436, 2.
Patriarchæ primi Deo sua pietate et sanctitate fuere gratissimi, 141, 2. patriarchæ quomodo vocentur christi Domini, 260, 2. patriarchas christianos olim præibat lampadarius, 408, 2.
Paula (S.) Bethleem Romæ prætulit, 113, 2. feminarum tria condidit monasteria, et unum virorum, *ibid.* mortua ibi est, ejus epitaphium, 144, 1.
Paulus (S.) Arabiam ad Christum convertit, 17, 1, 2. intrepidus se ingerebat periculis, 17. 2. ejus zelus pro Judæis, 58, 1. amorem legis patriæ velut stramineum ligamen discussit, 88, 1. conversionem suam a judaismo ad christianismum quantopere deprædicet, 152, 2. S. Paulus nomine et corpore fuit parvus, 405, 2. ejus zelus, 464, 2; 616, 1. in quo fuerit sigillum Christi, 351, 2.
Pauper est, qui plura cupit, 218, 2. pauperes sunt proprie Dei peculium, 84, 2. pauperes sæpe ob inopiam peccant, 415, 1; 600, 1. eos Christus quam diligeret, 506, 2. pauperes spiritu solent esse humiles et mansueti, 458, 2. *pauperes gregis*, vocantur inopes in populo, 487, 1.
Paupertas mater et amica est humilitatis, 306, 2. paupertas Christi in nativitate, 245, 1, 2. paupertatem quantopere Christus dilexerit, 113, 1. paupertas populi est paupertas principis, 90, 1. paupertatis typus, *ibid.* 2. vera paupertas esse debet expedita, nuda, pàtiens, confidens, opulenta, secura, *ibid.* paupertas Christi ditissima est, 246, 1.
Pax quæ bona pariat, 445, 1, 2. omnem rerum copiam causatur, 411, 1. ejus emblema, *ibid.* sub Christi regno quomodo florebit, 459, 2. est una de dotibus sacerdotis, 572, 1. pax, domitis concupiscentiis, in anima quantum bonum afferat, 344, 1. in tali anima habitat Deus, *ibid.* ea necessaria volenti in virtute proficere, *ibid.* ipsa animæ est quasi signaculum, 352, 2. pacem cum Deo, cum anima, cum proximis qui cupit, Christum adeat : pacem triplicem attulit Christus, 122, 1. pacem in peccatis habens prope est obdurationi, 420, 1. pacem et concordiam nos docuit Christus, dum medium ubique locum eligit, 244, 1.
Paxillus est symbolum principis, 479, 1.
Peccator adhærens creaturis, nil nisi turbulentum in iis invenit, 31, 1. per peccatum omni decore virtutum et gratiarum spoliatur, 79, 2. hic bibens calicem voluptatis postea bibet calicem ultionis Dei, 14, 1. ei a Deo se avertenti, opem suam subtrahit Deus, 91, 1. ei non fugiendum a Deo, sed mutandi sunt mores, 36, 1, 2. ei duplici ira irascitur, 147, 1. Deo reconciliatus, identidem ei pro beneficio justificationis gratias agat, 152, 1, 2. ejus conversionem quam avide Deus exspectat, 141, 2. non advertens quo eat, in Jona fugiente repræsentatur, 28, 2. in se immisericors est, 43, 2. cum orationis studium negligit, a Deo deseritur, 81, 2. peccator polluit templum Dei, quod in anima ejus habet, 577, 1. peccando polluit octuplicem Dei sanctitatem, *ibid.* cum Deus ei suam revelat turpitudinem et sordes voluptatis, magna est gratia, 189, 2. ejus pœnitentia prior est, quam sit ejus justificatio et reconciliatio cum Deo; tamen prior est gratia excitans Dei, quæ pulsat mentem peccatoris, ut pœniteat, 598, 1. parvo pretio Deum amittit et vendit, 493, 2. peccando Deum velut cruci affigit, 598, 2. omnia quæ taugit peccato illico non inficit, 345, 1. in Scriptura vocatur stultus, 496, 2. eum satius est in præsenti sæculo puniri, quo in futuro impune habeat, 166, 2. e statu damnationis educitur velut e lacu profundo, dum ad gratiam revocatur, 461, 2. justificatus fit ex Æthiope candidus, 305, 2. conversus est velut torris erutus de igne, 384, 2. ei commiserandum est, 295, 2. peccatores cur vocentur nugæ et nugaces, 309, 1. eorum justificatio et conversio opus est Spiritus Sancti, 400, 2. in die judicii quasi igne excoquentur, 590, 2. illis semper imminet Dei ultio, 413, 2. obstinati mystice sunt Æthiopes, 293, 2. — *Vide* Impii.
Peccatum quomodo clamet in cœlum, 28, 2. ejus enormitas in se, 152, 1, 2. ejus pondus et dolor omnium gravissimus, 101, 2. peccatorum præteritorum recordatio, stimulus est ad sollicitam cum Deo ambulationem, 134, 1, 2. peccatum in Scriptura vocatur labor et dolor, 202, 1. cur vocetur ignorantia, 240, 1, 2. quantum sit sacrilegium, 419, 2. ejus emblemata varia, 419, 2. ejus propria descriptio, 205, 1. est mendacium practicum, 300, 1. est sagitta configens Deum, 598, 2. ejus typus menstruum est, 517, 2. ejus splendor externus, internus fœtor, 189, 2. attulit confusionem linguarum, 303, 1, 2. ejus radix pœnitenti evellenda, 591, 2. peccatum sæpe capitur pro hostia pro peccato, 212, 1. peccatum Jesu pontificis quod fuerit, ob quod a Satana accusabatur, 382, 2. peccata sòlus Deus aufert et condonat, 386, 1. ea omnia abluit Christus, et eorum scaturigines tollit, 517, 2. peccata in occulto patrata Deus educit in lucem, 418, 2. quando peccatorum Judæorum mensura ab ipsis impleta fuerit, 416, 2; 417, 1, 2; 420, 1.
Pecora occisionis quomodo Judæi a Propheta vocentur, 486, 1.
Peculium Romanis erat quidquid alicujus labore et industria comparatum erat : derivatur vox a pecore, vel pusilla pecunia, 603, 1. ejus usus et definitio, *ibid.*
Pecunia est divitum robur, item nervus belli, 103, 2. item anima, sanguis, vita, 90, 2. pecunia olim ad certum pondus appendebatur, 402, 2.
Pedum usus quid homini præstet, 215, 2. pedis immissione in agrum vel locum olim fiebat usucapio, 254, 2. pedes Domini tropologice qui sint, 161, 2.
Pelagii hæresiarchæ lapsus, 8, 2. in parvulis actualia peccata esse dicebat, 61, 1.
Pelicanus idem est qui onocrotalus, 294, 1.
Pellis est schema virtutum exteriorum, 90, 2. pelle caprina utitur Jupiter loco libri, 413, 1. pellis hyænæ an

hominem tutum contra hostes reddat, et alia ejus mira, 209, 1.
Pelta vox unde deducatur, 289, 2.
Peltati milites qui dicantur, *ibid.*
Pennæ solis sunt ejus radii, 609, 1.
Perambulare in principibus, idem est quod regere, 367, 1.
Perdere et *parcere* contraria sunt, 604, 1.
Peregrini sumus super terram, 541, 1.
Perfectio divinæ naturæ est in causa, cur nequeat Deus mutari, 596, 1. perfectiones omnes in Deo infinitæ et augustissimæ sunt, 236, 1.
Perficere rem majus est donum quam inchoare, 402, 1.
Periculum periculo propulsatur, 46, 1.
Perire dicuntur ea quorum non est usus, 273, 1.
Perpendiculo cur architecti utantur, 369, 1.
Persæ Judæis benevoli fuere, 369, 2; 377, 1. cur uterentur vestibus rubris in bello, 428, 1. per equos nigros repræsentantur, *ibid.* an veste atra uterentur, *ibid.* equis pollebant, uti etiamnum equitatu contra Turcas pollent, 366, 1. quomodo requiescere fecerint viam Dei in Chaldæos irati, 427, 1; 431, 1. Judæis plus horroris et mœroris, quam damni et stragis intulere, 428, 1. Deum censuerunt esse igneum, 590, 1. ipsis Alexander et Græci monarchiam extorsere, 347, 1; 430, 1. eorum imperii sedes erat Babylone, 430, 1. Persarum reges habebant principes, qui dicebantur oculi et aures regis, 391, 1.
Persecutione crescit Ecclesia, 150, 1. persecutio infidelium, contra christianos tempore legis novæ, quanta fuerit, 145, 1, 2. persecutio prima Ecclesiæ fuit a Judæis, 503, 1. persecutione excitatur christianorum ardor et puritas, 590, 2. persecutiones et persecutores universales Ecclesiæ per quatuor cornua Zachariæ visa symbolice denotantur, 371, 1, 2. persecutores Ecclesiæ Deus ei subjecit, 508, 1.
Pestem cur Deus Chananæis immiserit, 252. tempore pestis licet sorte sacerdotem eligere, qui sacramenta conferat, 33, 2.
Petosyris esse dicitur tractatus *De Divinatione vitæ et mortis*, qui Venerabili Bedæ ascribitur, 34, 1.
Petræ scissæ sunt patiente Christo, 334, 1.
Petrus (S.) quomodo dicatur filius Jonæ, cujus pater fuit veritas, 27, 1. audiens galli cantum resolvebatur in lacrymas, memor suæ negationis, 152, 2.
Petrus et Paulus olivis comparantur, 399, 1. sunt duo filii olei, 411, 2.
Petrus Damianus fuit cardinalis et episcopus Ostiensis, 391, 2.
Phadaia frater fuit Salathiel, habuit quoque filium Zorobabelis nomine, 318, 2.
Pharan deduci potest a *peer*, id est decus, gloria, 249, 1. Pharan mons in quo gesserit typum missionis Spiritus Sancti in Apostolos, 248, 2. symbolum est cœli, 249, 1.
Pharao typus est Balsasaris regis, et uterque diaboli, 262, 1. ille cum omnibus suis in mari Rubro periit, 260, 1; 261, 2.
Pharisæi fuere pastores mali, 491, 1. eorum intolerabilis superbia, 306, 2.
Pharus insula vicina Alexandriæ turrim habet quæ navigantibus igne collucet, 191, 2.
Phialarum in templo triplex erat usus, 544, 1. magna earum illic erat copia, *ibid.* 2. est phiala lebete sacratior, *ibid.* 2. et seqq. omnes erant templi, *ibid.*
Philippus diaconus Azoti primus Evangelium prædicavit, 456, 1.
Philistæa erat pars terræ Chanaan, 290, 1. quando ad judaismum, et deinde ad christianismum transierit, *ibid.* 2.
Philistæi et Gentiles cum Judæis per Christum in unam Ecclesiam coaluere, 456, 2. eorum quinque erant satrapiæ, 288, 2. Philistæorum omen Deus direxit in bonum, 34, 1.
Philo Judæus potissimum Alexandriæ floruit, 192, 1.
Philomelæ raptis ovis vel pullis lugubre melos edunt, 71, 1, 2.
Philosophia est animi reditus e tenebrosa vita, 534, 2. eam venalem qui habeant, 318, 2.
Phinees cur Deus pontificatum in perpetuum consignarit, 517, 1, 2. an idem sit cum Elia, et etiamnum vivat, *ibid.*
Phœnices orti ab accolis maris Rubri, 42, 2. Veneri donum dabant de prostitutione filiarum, 69, 1. Phœnices inventores litterarum ferebantur, 453, 1.
Phœnicium mare et Tyrium, quomodo vocari possit Rubrum vel Erythræum, 42, 1.
Phœnix non est aliud quam sol, 609, 1, 2. est symbolum Christi morientis et resurgentis, 610, 1.
Phraortes pater Cyaxaris in obsidione Ninives interiit cum copiis, 173, 2.
Phurim dies quos vocarent Judæi, 446, 2.
Pietas a mundanis putatur vanitas, 601, 1, 2.
Pii plangunt Christi necem in ejus funere, impii plangent in die judicii, 514, 2. pios sæpe opprimi, impios dominari sinit Deus, 203, 1, 2, ut piis det materiam patientiæ, constantiæ, virtutis, 204, 1. piorum afflictio non erit perpetua, 610, 1, 2. — *Vide* Justus, Sanctus.
Pila est mortarium : unde dicta vox, 279, 2. pila nomen proprium urbis, quis sit locus : an urbs Tiberias, *ibid.* esse dicitur vallis et vorago Mello, 280, 1.
Pinnæ piscibus sunt instar alarum, 215, 2.
Piscatores arte fuerunt Apostoli, *ibid.*
Piscibus assimilantur homines, 214, 2. eorum variæ sunt species, *ibid.* quique suos habent duces, *ibid.* sunt aquei et humore luxuriant, *ibid.* in aqua vivunt, et ex ea et humore aluntur, *ibid.* majores pisces devorant minores, 215, 1. muti sunt, *ibid.* et 2. pinnas juxta caput habent quasi alas, quibus mare sulcant, *ibid.* sunt velut naves natantes et velificantes, *ibid.* sunt aliqui pisces semiaves, *ibid.* ventre incubant aquis, *ibid.* saliri debent ne putrescant, 216, 1. facile ab esca illici se sinunt, *ibid.* quam vagi sint et errent, *ibid.* pedibus carent, sed pinnulas habent ut natent, *ibid.* nonnulli respirant et dormiunt, et qui, *ibid.* ad multam etiam ætatem perveniunt, *ibid.* multos habent dentes, eosque acutos et serratos, *ibid.* 2. morbis laborant, non tamen pestilentia, *ibid.* piscibus commodiores sunt imbres æstivi, et hiems serena, *ibid.* habent cor, ejusque situm qualem homo, *ibid.* generant ut homines, *ibid.* voraces sunt et gulosi omnes, item prolifici et fecundi : lubricos habent oculos, *ibid.* habent memoriam, et vitam agunt rationi humanæ vicinam, 217, 1. cur piscibus victitarint prisci homines temperantes, *ibid.* quorumdam piscium astutia, *ibid.* an mansuescant, *ibid.* pisces vocantur reptilia, *ibid.* 2.
Pistilla inferni sunt puncturæ conscientiæ, 281, 1.
Pistillo retusior, nudior, calvior proverbialiter de quo dicatur, *ibid.*
Pittacus amplas donationes Mitylenæorum despexit, 404, 2.
Plagæ quæ Chananæis et Chaldæis immissæ, 251, 1. plagæ piis ad coronam, impiis ad pœnam sunt, 539, 1.
Planctus draconis quis sit, et qua occasione draco plangat, 70, 1. planctus Judæorum super morte Josiæ regis et Christi, 511, 1, 2. planctus fidelium ob mortem Christi, *ibid.* quem hi quotannis renovant, 514, 1, 2. *planctus Adadremmon* vel *Josiæ* est proverbium significans ingentem planctum, 513, 2.
Planities apta urbibus ædificandis, 536, 2.
Plato volebat omnes generandis liberis operam dare, 15, 2. multas e fabulis suis ex Mosis Genesi est mutuatus, 32, 1. unde dictus Socrates minor, 128, 1. rempublicam imaginariam in libris *De Republica* descripsit, 368, 1.
Plumbo aurum et argentum expurgatur, non stanno, 406, 1. an adamantem frangat, *ibid.*
Pluto inferorum præses unde dicatur, 228, 1. non est idem cum inferno, *ibid.* 2.
Pluvia donum Dei est, 162, 2. pluvia matutina, sive tem-

poranea quæ in Palæstina dicatur, 476, 2. pluvia hiemalis copiosa est et refrigerans, 477, 1.
Poderis erat tunica pontificia usque ad pedes demissa, 386, 1.
Pœnæ infernalis quanta sit gravitas, 205, 1.
Pœnitere nemo potest nisi per gratiam Dei ad pœnitentiam excitetur, 386, 1. pœnitentes post peccatum sæpe sunt fortiores quam ante lapsum, 343, 2; 506, 2. pœnitentium consolatio in suis mortificationibus, 610, 2; 611, 1.
Pœnitentia aut dolor non cadit in Deum, 55, 2. alia hominum, alia Dei, *ibid.* pœnitentia voluntaria peccata nostra punire debemus, ne ea Deus puniat in futuro, 167, 1. pœnitentia est aspersio fidelis et religiosi, 353, 1. omne sternit gaudium, 370, 2. pœnitentiæ opera non est nuda resipiscentia, sed gemitus, saccus, cinis, jejunium, 53, 1. ejus schema est aquila se depilans et renovans, 79, 2. ejus quanta vis sit et potentia, 55, 1, 2. an per eam tollatur omnis offensa ex animo Dei, ita ut amplius peccatori non sit offensus, 147, 1.
Poetæ cur vocentur nugæ, 309, 1.
Poloniæ reges regnum debent S. Adalberto, 499, 1. Poloni equites cur luporum exuvias induant, 209, 1.
Pollutus ea quæ tangit polluit, 344, 2.
Pompeius Magnus quas pœnas violati templi Hierosolymitani dederit, 504, 2 qua occasione Judæam invaserit, 486, 2. ejus insatiabilis ambitio, 221, 2.
Pomorum custodia quid sit, 68, 2. Pomum vetitum Adami videtur fuisse ficus, 194, 1.
Ponere super cor Hebræis quid sonet, 569, 1.
Pontici milites duri et asperi cur essent, 18, 1.
Pontificis Romani corona e tribus partialibus constat, 433. 1. cur talem coronam gestet, *ibid.* est sponsus et princeps Ecclesiæ, regem Christum repræsentat quasi ejus vicarius, tribus orbis partibns præest : æquitas summa in eo requiritur, *ibid.* est sacerdos SS. Trinitatis, omnes virtutes in eo esse debent, *ibid.* cujus rei illum corona moneat, *ibid.* recte pontificatu si fungatur, imponit coronam pontificiam capiti Jesu Christi, *ibid.* est custos Ecclesiæ, 387, 1. ejus domestici quales esse debeant, *ibid.* 2. verus et proprius episcopus est Ecclesiæ Lateranensis, 391, 2. ejus idea et norma quæ, 480, 1, 2. custodem et tutorem habet S. Michaelem, tentatorem Luciferum, 381, 1. animatur ad generose contra hunc certandum, *ibid.* pontificem angelicum qualem promittat Hieronymus Savanarola, 380, 2. pontifices Judæos penes post reditum e captivitate fuit summa potestas et regimen populi, 387, 1. pontifices scelerati post tempora Zachariæ vocantur pastores stulti, 497, 1, 2.
Pontum Euxinum (in) cur crebro pisces migrare soleant, 214, 2. Ponto Euxino dominabantur Assyrii, et inde petebant milites, 18, 1, in eum an Jonas ejectus, negatur, 42, 1, 2. ejus distantia per mare a Joppe, *ibid.*
Popina tropologice appellari potest superliminare crapulæ, 503, 1.
Populi peccata pontifici imputantur, 383, 1. populus adducit turbam, turba tumultum, 192, 2.
Populosæ urbes et regiones, ut se in pace conservent, oportet ut multos civium, præsertim otiosos et inquietos, et pugnaces, foras emittant, 192, 2.
Porcelli testamentum vetus quale sit, 309, 2.
Porphyrius (S.) Gazensis episcopus Marnæ idolium incendit, quo prodigio monitus, 455, 1.
Porta gregis erat in Sion, et super eam turris, 99, 1. an hæc dicatur turris gregis, *ibid.* 2. cur dicatur filia Sion et gregis, *ibid.*
Porta Benjamin erat in nova urbe Jerusalem, 537, 2. porta Piscium in Jerusalem quæ diceretur, et unde : ejus situs; alia ejus nomina : an ad occidentem urbis sita, 278, 1, 2. quæ porta secunda, *ibid.* 2. portæ priscæ templi quæ latitudo et longitudo, 414, 1. portæ templi apertæ fuere moriente Christo, 485, 1.
Portentum fuit Christus in vita, morte et doctrina, 388, 1.
Porthmus sunt angustiæ maris inter duos continentes, 19, 1.
Potentiarum animæ inter se consociatio, 353, 2.
Potentiorum injuriæ et prædæ expositi sunt infirmi, 214, 1.
Præceptum negativum obligat pro semper, 361, 1.
Præcoquæ ficus quæ dicantur, 141, 1, 2.
Prædestinationis et electionis Dei quod sit signaculum, 352, 2.
Prædicantes hæreticorum sunt tantum idola pastorum, 498, 2.
Præficæ uti ad luctum, ita et ad gaudendum commovebant, 71, 1.
Præfidentia sæpe causa est ruinæ et excidii, 167, 2.
Prægustum æternæ vitæ multi sancti in pia Eucharistiæ sumptione sentiunt, 255, 2.
Prælati non debent ut reges dominari in cleris, sed ut pastores pascere gregem domus, 100, 1. eorum quod sit officium, 479, 1. quales esse debeant, *ibid.* ipsis se elevantibus elevatur Ecclesia quasi luna sequens solem, 260, 1. debent esse portenta sanctitatis, 387, 2; 388, 1. sunt quasi sigillum Dei, 352, 2. raro liberi sunt a culpa subditorum, 320, 1. tolerent et curent subditos rebelles et difficiles, 493, 1. prælati mali per lupos vespertinos denotantur, 299, 1.
Prælaturam triplicem Christus habuit, 319, 2.
Præmia generalia electorum in cœlo duo sunt, 604, 2.
Præsentia Deo sunt omnia, 596, 2.
Præsepe Christi Domini quomodo exornatum a S. Helena, 114, 2. in præsepio cur reclinatus sit Christus, 245, 1, 2. quæ ejus tropologica causa, *ibid.* præsepii Christi septem symbola, 247, 1, 2. est id Romam delatum, *ibid.*
Præstigiatores frequentes erant apud Judæos, 125, 1.
Præsumptio intolerabilis est, Deum assidue offendere, et indubitatam ejus opem sperare, 93, 1.
Prasinus quis color, conflatur ex gilvo et nigro, 429, 1. repræsentat terram, *ibid.*
Pretium quod Christus a Judæis pro suo pastoratu et doctoratu exigat, 492, 1, 2. pretium venditionis Christi quod fuerit, *ibid.* 2.
Primitiæ inter oblationes primum locum tenent, 599, 1.
Princeps metaphorice vocatur angulus, 479, 1. et turris, *ibid.* item paxillus et arcus, *ibid.* ejus officium, *ibid.* qualis erga suos esse debeat, *ibid.* ipse et gens ejus politice sunt unum, 211, 1. principes quomodo esse debeant filii olei, 411, 1. eorum prima dos prudentia est, 360, 1. illis quæ dotes et virtutes necessariæ sint, 489, 1, 2. audiant Ecclesiam et Pontificem, 436, 1. sunt quasi sigillum Dei, 352, 2. eorum opera et vita fundant reipublicæ statum, 403, 2. sunt quasi aurigæ reipublicæ, 179, 2. olim myrto coronabantur, 363, 1. quidam fato se et natura cæterorum dominos constitutos arbitrantur, 253, 2. bene principatu fungentes coronant Christum, 433, 2. principes perversi Judæorum vocantur pastores stulti, 497, 1, 2. principes septem primarios habebant reges Persarum, 391, 1. principes urbium olim vocabantur reges, 454, 2. a principibus Ecclesiasticis pendet Ecclesia, 316, 2.
Principes non castigent nisi ex prudentium consilio, 21, 1. principes suos nec expilent nec deglubant, 90, 1. symbolice vocantur montes et fundamenta terræ, 128, 2. eorum rebus ne se immisceant subditi, 144, 2. pii magnam in cœlo gloriam sunt adepturi : impii vero in gehenna graviter sua et subditorum scelera luent, 66, 1, 2.
Probatica piscina unde diceretur, 99, 2.
Procellæ sæpe a Deo immittuntur ob scelera quæ in navibus fiunt, aut antea facta sunt, 33, 1. procellæ et grandines symbolum sunt horrendi prælii, supplicii,

vindictæ, 285, 1. illis assimilantur apostoli, 477, 1.
Prodigiorum viri qui et quales dicantur, 387, 2; 388, 1. prodigia urbis Jerusalem capiendæ a Romanis, 485, 1.
Profano anno utebantur Judæi ad commercia et res civiles, 371, 1, quando is inciperet, *ibid.*
Promethei ludi quomodo celebrabantur, 15, 2.
Prometheus est pyrophorus, 16, 1.
Promissio Dei cur vocetur misericordia et veritas, 151, 2.
Propagatio religionis olim fiebat cum propagatione generis, 273, 1.
Propagines urbium sunt vel suburbia, pagi, oppida, vel familiæ et tribus, vel filii et nepotes, vel opes et messes, 177, 1, 2.
Prophetæ non scripserunt omnes prophetias suas, vel si scripserint, aliquæ perierunt, 23, 2. eorum tres sunt dotes, robur judicium et efficacia, 92, 1. prophetiæ spiritum non habebant perpetuo, sed erat is transiens, 57, 2. (cujuscumque) Prophetæ pater aut avus in titulo ponitur, an ipsi quoque Prophetæ fuerint, 273, 1. prophetæ falsi cur se spiritu prophetico agi simularent, 299, 1. Prophetæ solebant viva voce prophetare et concionari, ac deinde eadem in libro scribere, ut ab auditoribus repeti, et a posteris legi possent, 158, 1. non loquebantur in exstasi, *ibid.* et 2. visio eorum qualis esset, *ibid.* post tristia læta subjungere solent, 163, 2; 199, 1. personas sæpe mutant, et ab una ad aliam transeunt, 179, 2. loquuntur de futuro per præteritum ob futuri certitudinem, 207, 1. in Christum desinunt, et ad eum subito avolant, 301, 2. vocantur manus et organum Dei, 318, 1. in suis minis et oraculis identidem iterant: *Hæc dicit Dominus*, 321, 1. sunt angeli Domini, 328, 1. omnia tempora, æque ac terrena et sæcularia, videntur ipsis modicum quid, imo punctum vel momentum duntaxat, 331, 2. multa prophetarunt quæ scripto nobis non consignarunt, 358, 2. sæpe non distinguunt tempora quibus prophetias habuerunt, 380, 1. saliunt et resiliunt a typo ad antitypum, 402, 1. per equos nigros repræsentantur mystice, 427, 1. montibus assimilantur, *ibid.* 2. de Christo vaticinaturi non ex abrupto ad eum transeunt, sed gradatim, et cur, 451, 2. vocantur Videntes, 494, 1. multa eorum quæ scribunt in visione ipsis ostensa, alia reipsa per eos et in eis facta sunt, *ibid.* eorum vestis exterior erat pallium e setis et pilis animalium contextum, 518, 2. loquuntur parabolice, symbolice et ænigmatice, cur, 540, 2. omnes homines fuere; nulli angeli, 547, 1. cur angeli vocentur, *ibid.* cur in Christi morte plangere debuerint, 514, 1.
Prophetia Jonæ de Ninives subversione comminatoria fuit, et conditionata, 51, 1. prophetia quælibet vocatur nunc visio, nunc verbum, 361, 2. prophetiam Deus sanctioribus subinde negat, minus sanctis vero, imo impiis, eam communicat, 548, 1. olim erat quasi hæreditaria, et de avis transibat in filios et nepotes, 360, 1. prophetiæ pleræque Prophetis per intervalla variis diebus, quin et annis, a Deo fuere revelatæ, 380, 1.
Prophetici spiritus saltus et resultus qui, 402, 1.
Proselyti ad judaismum facti multi per victorias Machabæorum, 540, 1.
Prosperitas sæpe opprimit eum a quo habetur, 204, 2. ea stultus efficitur stultior, *ibid.* 1.
Providentiæ Dei duæ partes sunt mens et voluntas, puta sapientia et decretum, sive præordinatio et exsecutio, 427, 1. ipsa est triplex, 391, 1. est velut testudo sanctorum, sub qua latitant, 181, 1. illa in Deo et sapientia, æterna est, 596, 2. de ea cur dubitarent multi, 203, 1, 2. obscura et occulta nobis est, 363, 2. per candelabrum repræsentatur, 399, 1; 408, 1. oculus et sol mundi est, 390, 2; 418, 1.
Proximus, cur Hebræis sit socius et amicus, 446, 1.
Prudentia magistra et mater fortiudinis est, 160, 2.
Psalmi qui Aggæi et Zachariæ nomine inscribuntur, an ab ipsis compositi, 314, 1, 2.
Pseudopastores cur vocentur hirci, 478, 1.
Pseudoprophetæ comptuli incedebant, 91, 2. pseudoprophetæ cur sibi stigmata infligerent, 519, 1.
Ptolemæus Philadelphus bibliothecam Alexandrinam mire auxit, ipsius auspiciis adornata interpretatio Bibliorum Græcorum, 192, 1; 482, 1. Ptolemæus Philadelphus multa Judæorum millia ex Ægypto libertate donata domum remisit, et ideo obtinuit 72 interpretes, 482, 1. qualem mensam templo Hierosolymitano obtulerit, 558, 2.
Ptolemæus Philopator templum Hierosolymæ ingressus Sancta sanctorum ingredi volens, quas pœnas dederit, 504, 1.
Publicum scelus publica pœna puniendum, 418, 2.
Puella quædam Tullensis triennio toto omni cibo abstinuit, 471, 1.
Puer in primo instanti usus rationis non tenetur ad Deum per amorem Dei super omnia naturalem vel supernaturalem converti, 360, 2. puer capitur pro ministro, 373, 1. puerorum maxima habenda est cura, 498, 1.
Pugnam vitiorum et virtutum tropologice repræsentat contentio Esau et Jacob, 555, 1.
Pulchrum et pulchritudo Christi quomodo sit Eucharistia, 468, 1.
Pullus asinæ cui Christus insedit, quid symbolice repræsentet, 459, 1. pulli struthionum a parente derelicti miserabiliter ejulant, 70, 2. mater eos non pascit, *ibid.*
Pulvis pedum Dei, quem eis Nahum attribuit, tria denotat, 161, 2.
Puniceta Romanorum deliciæ sunt, 513, 1.
Punit (quos) Deus in hac vita, non puniet in futura, 166, 2.
Pupilla nihil magis custoditur, 378, 1. cur Hebræis dicatur filia, *ibid.*
Purgatorius ignis post hanc vitam adstruitur, 591, 1. est murus igneus paradisi cœlestis, 374, 2.
Puritas angelica in sacerdotibus requiritur, 563, 2. puritas omnimoda dicitur sanctitas, 214, 1. nascitur ex amore et adhæsione ad Deum, resque divinas et cœlestes, *ibid.*
Πυρόφορος, id est *frumentarius* : quod ejus officium, 15, 2. vel ignifer, *ibid.* potius est antesignanus castrorum, qui laurum, corollas et lampada præferebat, 16, 1. erat inviolabilis : hinc significat residuum, *ibid.*
Purpureas cristas galeis cur adderent milites, 178, 1. purpureis et coccineis vestibus utebantur Chaldæi, 472, 2. purpureus color index ignei animi est; dicitur quasi purus urens, id est ignis, 178, 2.
Purus est qui toto affectu adhæret Deo, 214, 1.
Pusillanimes tristia de se et aliis semper ominantur, 86, 1.
Pusilli homines ingenio et arte præstant, 3, 1, 2.
Putredo cur vocetur mors periphrastice, 264, 1.
Pyrethorum magorum in Cappadocia quod esset officium, 274, 1.
Pythagorici per numerum nominum incedebant, 34, 1.

Q.

Quadragenarius numerus symbolum est pœnitentiæ, 51, 1.
Quadragesimale jejunium qui servant, Deo anni velut decimas per abstinentiam dependunt, 447, 1, 2.
Quadragesimo post Christi mortem anno Jerusalem a Romanis excisa est, 485, 1.
Quadraginta Martyres (SS.) quibus se vocibus ad constantiam animarint, 534, 1.
Quadriga Dei sunt nubes, 257, 2. quadrigæ quatuor quas Zacharias vidit, quid significent, 426, 1, 2. repræsentant quatuor monarchias, et cur, *ibid.* in quadrigis depugna-

bant veteres; hinc quadriga belli et regni bello parti symbolum, *ibid.* et 427, 1. mystice hæ quadrigæ sunt quatuor genera Sanctorum, 427, 1. ventis assimilantur, 429, 1.
Quatuor temporum jejunia adumbrata per quatuor solemnia Judæorum jejunia, 447, 1. ob quatuor causas ea instituta sunt, *ibid.* et 2.
Quercus symbolum sunt divitum, 485, 2. item fortitudinis et constantiæ, 411, 2.
Querela impiorum de Dei providentia, 582, 1.
Quies in Deo quam suavis sit, 436, 1.
Quinam quærant Deum, et quomodo, 275, 2.
Quinzai Tartariæ urbs complectitur iter triduo et amplius, et ejus descriptio, 48, 2.
Quippe ponitur interdum pro *quamvis*, 453, 1.

R.

Racematio competit Christo, diabolo plena vindemia, 141, 1.
Radices hebrææ sunt trilitteræ : quadrilitteræ sunt peregrinæ, vel ex duabus radicibus hebræis conflatæ, 19, 2.
Radii lucis cur vocentur cornua, 250, 2.
Ramiri regis Castellæ de Saracenis victoria virtute venerabilis Eucharistiæ parta, 470, 2.
Ratio hominis ei est velut lucerna, et eum accusabit in die judicii, 283, 1. rationem quam exactam in die judicii exacturus sit Deus, 282, 1, 2.
Raucum an hominem lupus reddat, 210, 1.
Receptores maleficorum pœnis iisdem subjacent quibus ipsi malefici, 32, 2.
Rectam habere animam est recte de Deo sentire, 226, 1.
Rectoribus quæ sint dotes et virtutes necessariæ, 489, 2. sunt atlantes reipublicæ, 383, 1.
Redemptio generis humani e captivitate diaboli et peccati est per antonomasiam opus Dei, 241, 1.
Reformatio laicorum inchoanda a reformatione sacerdotum, 556, 2.
Refractarii faciem avertunt, 440, 2.
Regimen optimum est quo suavitas cum fortitudine miscetur, 124, 1. regimen duplex Dei erga Judæos post tempora Zachariæ, unum amoris, alterum terroris, 488,1. regimen lene et amoris longe potentius et durabilius est regimine duriori, *ibid.* regimen summum Judæorum e captivitate reversorum mansit penes pontifices, 319, 1.
Regina Saba venit ex Abyssinia, 304, 2.
Regiones suburbicariæ quæ Romæ dicerentur, 48, 1.
Regiones olim desertæ, per fidem Christi redditæ sunt habitabiles, 536, 2.
Regna, remota justitia, sunt magna latrocinia, 105, 1. regnum animæ est primum et maximum, 101, 1. regnum Dei in anima quam excellens sit, 21, 1, 2. consistit in gratia et virtutibus, *ibid.* dirigitur ad animæ quæ regitur utilitatem, *ibid.* facit subditos suos nobiles, *ibid.* regna hujus mundi quam brevi concidant, 165, 1. qua ratione habeant naturam ventorum, 429, 2. in regno Christi desinunt monarchiarum symbola a Prophetis visa, 431, 1; 435, 2. in id omnes reges et regna desinunt, 457, 1. id magis spiritale quam temporale est, *ibid.* regnum omne sub alio graviore est regno, 370, 1. regnum Juda et Israel an litteraliter significent duæ virgæ pastoritiæ Zachariæ, 487, 2.
Religio christiana semper in una lingua floruit, 303, 2. religionis virtutem quomodo in Eucharistia exercere possimus, 565, 1. mater est omnis felicitatis, 445, 2. quantopere Deo placeat, 347, 2.
Religiones in quibus viget disciplina, sunt horti malogranatorum, 511, 2. eæ quantopere ambiantur, 448, 2. sunt velut domus David, cur, 507, 2. in iis non minus colitur Deus quam in templo votis, oblationibus, sacrificiis, 354, 1. in eis Deus præsidet, *ibid.*
Religiosi sint familiares Deo et cum eo ambulent, 136, 1, 2. religiosi velut fortes Davides sunt, 507, 2. sunt angelis familiares, *ibid.* quomodo plangant mortem Domini, 511, 2. Deo per vota ligati sunt velut sacrum quoddam vas, 567, 1. sunt Dei holocaustum, *ibid.* eorum vita quam alta et a vulgo separata sit, 466, 1. eos parit vita religiosa, 448, 2. sunt gloria Ecclesiæ, 506, 2. esse debent portenta sanctitatis et prudentiæ, 388, 1, 2. velut connubium ineunt cum Deo, 577, 1. opibus coacervandis non inhient, 282, 1. cur sæpe sedes suas mutent, 283, 1. religiosi veteres vocabantur filii Prophetarum, 514, 1.
Reliquiæ Idumæorum per Eliam et Enoch convertentur, 120, 1.
Remigius (S.) cœlitus episcopus Rhemensis designatus est, 593, 2.
Remissio peccatorum summum Dei donum est, 152, 1, 2. remissione peccati sui ex parte sua, quomodo dubitare pœnitens possit, 55, 2.
Remmon duplex fuit urbs, una in tribu Simeonis, altera in Judæ : utriusque situs, 537, 1. unde locus dictus, *ibid.*
Remora pisciculus ingentes naves valido vento actas remoratur, 3, 2.
Renegati robur Turcæ, sunt infensissimi Ecclesiæ hostes, 539, 2.
Reprobationis signum et causa est nolle Deum sequi, sed suas voluntates, inclinationes et cupidines, 31, 2.
Reptile est animal quod ventre serpit et repit, aut quod tam exiguos habet pedes, ut iis non tam incedere quam repere videatur, 217, 2; 218, 1. ea in terra degunt, et in suis antris quam primum deprehenduntur; nullum habent ducem, solitaria vivunt, tardigrada sunt, *ibid.* reptilibus comparantur homines, *ibid.*
Repudium uxorum multis argumentis dissuadetur, 579, 1, 2 et seqq. non erat id olim licitum ob uxoris odium, 580, 2.
Respondere capitur nonnunquam pro incipere loqui, 409, 1.
Respublica est quasi magnus quidam homo politicus, 261, 1. reipublicæ firmamentum, decus et gloria sunt regnum, sacerdotium et militia, 479, 1.
Restauratores Ecclesiæ suæ semper excitavit Deus, 326, 2; 327, 1.
Resurrectionis Christi aptissimus testis et præco poterat esse Jonas, 46, 1, 2.
Resurrectio ad gloriam denotatur per aquilam se deplumantem et renovantem, 79, 2. resurrectio est effectus Eucharistiæ, 472, 1. in resurrectione universali vesperi quomodo sit lux futura, 533, 2 et seq. resurrectio Christi cur vocetur dies judicii, 301, 2. is quomodo in die resurrectionis suæ prædatus sit gentes, limbum et infernum; in secundo adventu prædaturus sit omnes impios, *ibid.* in ea Christus quomodo sordidas vestes velut exuerit, 386, 1, 2. ea post passionem successit quasi lux post tenebras, 533, 2.
Revelationes spirituales assiduæ mentem mire illustrant, 255, 1, 2.
Reverentia quomodo generet horrorem et stuporem, 567, 2.
Rex græce cur dicatur βασιλεὺς, 127, 2. rex est qui cupiditatibus suis, potentiis animæ, ut appetitibus, sensibus, linguæ et omnibus membris dominatur, 21, 2; 101, 1. rex Ninivès publicum suis indixit jejunium ad prædicationem Jonæ, 52, 1. rex gerit coronam quasi quidam deus terrestris, 433, 1. rex mitis Jerusalem ingressurus, quem prædicit Zacharias, non est Zorobabel, 457, 1. sed Christus, *ibid.* nec Alexander Magnus, *ibid.* rex quidam toti orbi dominaturus, ex Oriente venturus a Sibyllis prædictus est : is erat Christus; hoc oraculum Gentiles ad Vespasianum detorserunt, 333, 1, 2. regum omnium celer est et ortus occasus, 185, 1. eorum cor est in manu Dei, 316, 2. sunt filii olei, 411, 1. aurigis comparantur, 436, 2. reges audient pontifices, 436, 1. reges summam habeant potentiam, sapientiam, bonitatem, et cur, 489, 1. sunt

Dei simulacrum, *ibid.* soli comparantur, cordi et medico, *ibid.* regum liberalium exempla, *ibid.* eorum dotes variæ, *ibid.* 2. olim in palatiis habebant templa deorum tutelarium suorum, 181, 2. regibus variis olim lampades et faces prælucebant, 408, 2. cur, *ibid.* regibus piis Deus difficultates omnes complanat ad exstirpandam hæresin, 401, 1, 2. reges barbari uxoribus civitates donabant, 185, 2. reges varii Babylonii recensentur, 172, 2. reges Judæorum et duces justi injustique an per duplicem Zachariæ virgam significentur litteraliter, 487, 2. — *Vide* Princeps.

Reges sunt pastores populi, 90, 1. sunt christi, quia uncti oleo in inauguratione, 122, 2. illorum est prodesse omnibus, nocere nemini, 21, 1. ab iis pendet regni fides vel infidelitas, 67, 2. reges tam decem quam duarum tribuum toti populo causa idololatriæ fuere, 67, 1.

Ricinum quale sit herba, an hebræo *kikaion* respondeat, 59, 1.

Rigor humanitate mitigandus principi et rectori est, 480, 1, 2 et seqq.

Rixa omnis a nuptiis abesse debet, et conjugio, 579, 1.

Robur animæ in quo consistat, et quomodo parandum, 176, 1.

Rogandus Deus, ut nos iis dirigat viis, quibus præscit nos ad salutem venturos, 31, 2.

Roma gentilis cur symbolice vocetur *filia latronis*, 106, 2. ejus primi incolæ fuere latrones, 107, 1. an primitus vocata Valentia, 87, 1. ejus magnitudo et dimensio, 48, 1. ejus incolæ, *ibid.*, 2. roma impia et ethnica cur a S. Joanne vocetur Babylon, 422, 2. plena fuit aquæductibus, 534, 2. Romæ perenne quasi ver est, 317, 2. Roma moderna alio loco est quam vetus, 505, 2. Romanorum monarchia per equos varios et fortes repræsentatur, 428, 1. ejus fortitudo et varietas, *ibid.* 2. quando ea cœperit, 430, 1. quam varie in Judæos affecti fuerint, 428, 2. an Judæis fuerint stulti pastores, 497, 1. eorum castra Jerusalem obsidentium describuntur, 528, 2; 529, 1. urbem et templum Jerusalem funditus diruerunt, 485, 1. etiam linguam suam victas gentes suscipere cogebant, 303, 2. conflicturi cum hoste, tunicam coccineam in prætorio exponebant, 178, 1. Judæos post excidium urbis in cloacis, speluncis, sepulcris scrutati inde extraxerunt ad necem, 282, 1. Romani qui imperium urbis auxerint, 430, 1.

Romani Pontifices semper exagitati semper crevere et numero et robore, 505, 2. Romanæ Ecclesiæ dignitas et potestas, 399, 2. princeps est omnium Ecclesiarum, 391, 2.

Romulæ (S.) felix mors et ingressus in cœlum, 197, 2.

Romulus jactis urbis fundamentis templa Jovi Statori et Feretrio dedicavit, 321, 2.

Ῥοὼν Græcis est punicetum, 513, 1.

Ros significat mystice suavitatem, 124, 1.

Rostra in candelabro Zachariæ quæ dicantur, et quid repræsentent, 409, 2.

Rubeus color zeli et acrimoniæ est index, 329, 1.

Rufi equi alacriores et animosiores sunt, *ibid.* quas gentes repræsentent, 365, 1, 2. rufus equus Zachariæ visus quid symbolice denotet, 362, 1.

Rure natus est Christus, 108, 1.

Rutellum vel rutrum dicitur a *radendo*, 15, 2.

Russata quæ factio aurigarum, 429, 1. color hic ignem repræsentat, *ibid.* russati cur et unde dicerentur milites, 178, 1.

S.

Sabæi sunt Indi, æque ac Persici, Arabici et Abyssini, 305, 1.

Sabas (S.) quam parvi Deo fretus vim omnem tum hominum, tum dæmonum et ferarum faceret, 538, 1, 2.

Sabath mensis respondet nostro januario, 361, 2.

Saccus cilicinus erat exterior vestis Prophetarum, 518, 2.

Sacerdos, altare et sacrificium sunt correlativa, 561, 2. sacerdos quidam Romæ 40 annos ex sola aeris inspiratione vixit, 215, 1. sacerdos mystice lebes est, et cur, 545, 2. omnis in ordinatione consecratus est Domino, 546, 1. sacerdotes sacrificantes in quo Deiparæ matri similes sint, 115, 2. sacerdotes præ laïcis sunt tribus titulis filii Dei, 556, 2. ab eorum reformatione inchoanda reformatio laicorum, *ibid.* stomacho comparantur, et quomodo, *ibid.* eorum vita qualis esse debeat, *ibid.* quanta in iis requiratur puritas, 563, 2; 592, 1, 2. eorum quanta sit dignitas, 565, 1, 2; 574, 1. sunt mediatores Dei et hominum, 565, 1, 2; 574, 1. Dei gloria est eorum scopus, 569, 2. variæ eorum dotes, 571, 2 et seqq. in iis requiritur libertas corripiendi, 572, 1. zelum habeant animarum et sint ferventes, *ibid.* animarum pereuntium reddent rationem, *ibid.* et 2. eorum est scire et docere legem Dei, *ibid.* 2. quomodo sancta et salutaria loqui debeant, *ibid.* comparantur apibus, *ibid.*, 574, 1, 2. angeli septem titulis sunt, 573, 1, 2; 585, 1; 594, 1. sunt legati populi ad Deum, 573, 1. sunt Dei ministri, et jugiter ei adstare debent, *ibid.* 2. quomodo inter homines agere debeant, 573, 2. eorum potestas, *ibid.* sunt majores regibus, 574, 1. impuri justo Dei judicio contemptui et ludibrio sunt, *ibid.* 2. immundi tactu rei sacræ non sanctificantur, sed potius eam fœdant, 345, 1. baptismum non vitiant, *ibid.* populum sanctitate excedant, 499, 1, 2. inter angelos versantur, 387, 1. esse debent in vita portentosi, *ibid.* 2. sacerdotes in primitiva Ecclesia pene omnes ad mortem rapiebantur, erantque duces ad martyrium, 592, 2; 593, 1.

Sacerdotum veterum arroganter in templo incedentium fastus taxatur, 277, 2. pauperum bona specie religionis, quasi illa offerenda sint Deo, dolose diripiebant, 278, 1. sacra obituri mutabant vestes, 386, 1. sacrificabant tunica linea induti, 274, 1. sacerdotes Priapi erant feminæ, 182, 1.

Sacerdotium majus est regno, imo est cœleste regnum, 574, 1.

Sacra cur negligerent Judæi post reditum e captivitate Babylonica, 558, 1.

Sacramenta ex opere operato, non operantes justificant, 61, 1. sacramenta semper omnibus patent, 535, 2. sacramenta septem mystice intelliguntur per septem infusoria candelabri Zachariæ, 397, 1. in eorum multis est usus olei, *ibid.*

Sacrificia gentiles sortibus addebant ad idolum quod consulebant, conciliandum, 34, 2. sacrificium est cibus Dei, 557, 2. ejus tres species a Deo Judæis præscriptæ erant, 563, 2. omne olim cremabatur, 561. 2. veterum fuit oblatio thuris, 274, 2. sacrificia Judæorum placebant et valebant ex opere operantis, nostrum scilicet Eucharistiæ, ex opere operato, 557, 2; 560, 2; 594, 1. est hoc præstantius Aaronico, 594, 2. imo omnium præstantissimum, 468, 2. sacrificium mysticum animæ sanctæ quod sit, 354, 1. sacrificium christianorum aut eucharisticum est, aut spirituale et mentale, 546, 1.

Sacro anno utebantur Judæi ad festa et res sacras, 316, 2. quod ejus initium, 317, 1.

Saddai nomen Dei est, quia ipse abundat, 601, 1.

Sagena est rete minus, 219, 1. ita vocatur Belus deus Chaldæorum, *ibid.* et 2. item industria militaris et arma Nabuchodonosor, *ibid.*

Sagittæ cœlestes sunt fulmina, tonitrua, grandines, et lapides, 259, 1.

Sal aliud est marinum, aliud terrestre, quod ex terra instar bituminis effoditur, 291, 2. conservat pisces a putrefactione, 216, 1. sale aspersa terra sterilescit, 291, 2. sal symbolum est communionis, *ibid.* item æternitatis : id adaptatur sacrificio Eucharistico, 563, 1.

Salathiel an fuerit binomius, 318, 2. an fuerit Zorobabelis pater, an avus, an pater ejusdem adoptivus, *ibid.* mortuus est in Babylone, 319, 1.
Salomon rex uti nomine, ita re ipsa pacificus, fuit typus Christi, 122, 1. Salomon an habuerit annulum fatalem sapientiæ, 348, 2.
Salomonis (R.) fabella de pisce masculo et femina Jonam devorante, 40, 2.
Salus nonnunquam accipitur pro splendore et munditie, 606, 2.
Salutatio Christi et Apostolorum ex ritu Hebræorum erat, *Pax vobis*, 445, 1.
Salvandorum paucitas, 141, 1; 523, 1.
Salvatio Judæorum e captivitate Babylonica fuit umbra salvationis, quam attulit Christus, 14, 2. salvatio hominum sive salus, sunt Dei equi et quadrigæ, 258, 1.
Salvianus, Episcoporum appellatur magister, 500, 1.
Samaria vocatur a Michæa ænigmatice Aphra, Sappir, Saanan, 74, 2. quomodo in acervum lapidum conv-tenda dicatur, 67, 2.
Samaritæ cur Gentium nomine vocentur, 301, 1, 2. cur fabricam templi impedirent, 320, 1.
Samson unde dicatur : fuit typus Christi, 608, 1.
Sanaan accipi potest vel ut nomen proprium urbium, vel ut appellativum significans exitum, 73, 1, 2.
Sanaballat cum Samaritis templi restaurationem impediens mons magnus bene an dicatur, 401, 1.
Sanctum sanctorum lampadi candelabri assimilatur, 399, 1.
Sanctus et perfectus quis proprie sit, 214, 1. sancti viri descriptio graphica, 466, 1, 2. sanctum ferventem unum pluris facit Deus quam centum communes justos, 618, 1. sancti iram Dei portant dum pro peccatis suis puniuntur, 147, 2. sancti pœnitentes Dei erga se misericordiam semper celebrarunt, 152, 2. sancti veteris Testamenti ob fidem in Christum venturum ad novum pertinuerunt Testamentum, 97, 2. sancti semper omnes suas vires, virtutes, victorias, et triumphos Deo et Christo adscribunt, 268, 1, 2. semper gratiam Dei conservant tum pro se, tum pro aliis, 535, 2, sunt corona Dei, 433, 2. cervis assimilantur, 267, 1. quam Deo sunt chari, 603, 2. quam ardenter Jesum desiderent, 337, 1. quo magis a Deo in altum extolluntur, eo humiliores sunt, 273, 1. adversis probantur, ut igne aurum, 523, 1, 2. sunt munimen et ornamentum urbium, regnorum et totius universi, 264, 1. sunt peculium Dei, 603. 1, 2. item sors sanctorum et regnum Christi, 608, 1. visa impiorum prosperitate sæpe turbantur, 203, 2. eorum precibus stat orbis terrarum, 618, 1, 2. eorum vita peccatori velut lucerna est, 283, 2. immense oderunt peccatum tam in se quam in aliis, 214, 1. sancti zelosi sunt atlantes orbis, 618, 1. item civitates refugii, *ibid.* 2. sancti omnes quomodo animam et corpus cælarint et exornarint, 293, 1, 2. eorum oculi intenti in Christum sunt, 390, 1. suum lumen habent non a se, sed a Christo per B. Virginem, 400, 1. sancti varii qui orationi mire dediti fuere, 508, 2. sancti eminentes brevis sunt ævi, sed illud multis virtutibus implent, 364, 2.
Sanctificare jejunium quid sit, 439, 2.
Sanctificatio legalis et cæremonialis legis veteris quæ diceretur, 344, 2, sanctificatio vel sanctitas Dei est octuplex, 577, 1, 2. sanctificatio Judæorum sita erat in abstinentia et jejunio, 439, 2.
Sanctitas exsecratur omne peccatum, 213, 2. consistit in conformitate cum lege æterna, quæ est in mente Dei, 214, 1. item in amore et conjunctione cum Deo, *ibid.* sanctitas immaculata et sinceritas per equos albos mystice denotatur, 428, 2. primaria pastorum dos est, 499, 2. ea quam homines alliciat, 448, 2.
Sanguinea, calida et spiritosa complexio parit cogitationes bonas, lætas, animosas, 86, 1.
Sanguinis nomine vocatur omne enorme scelus per synecdochen, 187, 1. sanguis Christi sumptus animat ad sanguinem fundendum pro eo, 470, 1. item nos acuit ad fortiter cum dæmone, mundo et carne pugnandum, 178, 2. quomodo et quare vocetur is, sanguis testamenti, 460, 1, 2. sanguinis typus est coccus sive purpura, 178, 1, 2.
Sanitatem quomodo in pennis suis habeat Christus, 609, 1, 2. sanitas corporis resurgentis octuplex est, 610, 2. sanitas animæ beatæ triplex, *ibid.*
Sapientes superbi sunt aquilæ, 8, 1.
Sapientia gloriabantur Phœnices et Sidonii, 453, 1. sapientia Dei per equos varios denotatur, 429, 1.
Saponariæ herbæ quis sit usus, 591, 1.
Sapores rex Aureliano Cæsare pro scabello usus est, 211, 1.
Sappir capi potest primo ut appellativum, deinde ut nomen proprium urbis, 72, 1, 2. Sappir urbs quæ sit : ejus descriptio, *ibid.*
Saraceni an denotentur per equos varios, 428, 2. eorum imbecillitas, *ibid.* se in aqua Siloe lavantes fœtorem hircinum quem habent, mitigant, 516, 1.
Saraias pontifex occisus est a Nabuchodonosor, fuit pater Esdræ et Josedec, 319, 1, 2.
Sarasar et Rogommelech quærentes de jejunio quales fuerint, 438, 1, 2.
Sardanapalus, Assyriæ rex, cur e Paphlagonia militem collegerit, 18, 1. fuit hominum mollissimus, 24, 1; 52, 2. quomodo regno exuatur, 24, 1. proprium ejus nomen est Tonosconcoleros, *ibid.* ejus nomen abiit in proverbium, significatque hominem mollem, *ibid.* ejus epitaphium, *ibid.* regnavit in Ninive, cum eo profectus est Jonas, 52, 2. quando regnaverit, 24, 1. in eo concidit ex parte monarchia Assyriorum : sed postea rursus restituta fuit, 52, 2. ad prædicationem Jonæ egit pœnitentiam, at postea cum suis ad vomitum rediit, 53, 1. in pœnitentia indutus est sacco, *ibid.* quando vixerit, 173, 1. an sit idem qui Asarhaddon, *ibid.* ejus effeminatio, 580, 1.
Sarepta idem est quod conflatorium, 20, 1. Sarepta Sidoniorum quæ sit, 17, 1. Sarepta cur dicatur Gallia, *ib.*
Saretser an sit nomen officii, 439, 1.
Satagere quid proprie sit, 162, 1.
Satan idem est quod adversarius; ita vocatur diabolus, qui fidelibus ubique et summe adversatur, 381, 1. cur stet a dextris Jesu pontificis, *ibid.* 2.
Satisfactio pœnitentiæ in Scriptura aliquando significatur per judicium, 133, 1. satisfactio Christi non impedit quominus nos pro nostris peccatis satisfacere debeamus, 167, 1. discrimen inter satisfactionem Christi et nostram, *ibid.* Satyrus S. Ambrosii frater Venerabili Eucharistia ad collum appensa e naufragio evasit, 471, 1.
Scandalum mulierum Moab quomodo se extenderit de Setim usque ad Galgalam, 131, 2.
Scelerum gravitas et multitudo viris sanctis obstruit os, quo minus se deprecatores pro iis interponere audeant, 202, 1.
Sceptra olim gestabant universi principes ac magistratus, 261, 2. credebant veteres ea habere quid divinitatis, hinc per ea jurabant, *ibid.* capiuntur interdum pro ipso rege, *ibid.*
Schisma Israel a Juda sub Roboam contigit, 496, 1.
Schola Alexandrina quam celebris foret, 192, 1.
Scientia omnis æterna maxime Deum decet, illique propria est, 220, 2.
Scipio quam graviter choreas duceret, unde nomen traxerit, 444, 1.
Scipio Africanus ad imitandum sibi proponebat Cyrum Xenophontis, 128, 1.
Scissio montis Oliveti quam Zacharias indicat, quid significet, et quomodo ea facta intelligatur, 528, 2 et seqq.

quando ea contigerit, 529, 1, 2. quid ea repræsentet, *ibid.* 2. 530, 2. hiatus ex ea secuturus, 531, 1.
Σκώληξ est vermis, unde dicatur, 231, 1.
Scopos vel Sapha quis locus in Jerusalem, 529, 1.
Scribæ et Pharisæi ex quibus orti sint, 513, 2. cur in morte Christi plangere debuissent, *ibid.* fuere perversi Judæorum pastores, 491, 1; 497, 1. eorum intolerabilis superbia, 306, 2. iis substituit Christus humiles Apostolos, *ibid.*
S. Scriptura per judicium et misericordiam solet significare omne virtutis officium, et omne opus bonum, 133, 1. S. Scriptura est liber Dei, quæ in eo scripta contineantur, 413, 2. ipsa quod Ecclesiæ est tribuit Christo, et vice versa, ob summam Christi cum ea conjunctionem, 301, 2; 377, 2. sæpe ea facta vel futura dicit, quæ fieri decet aut debent; sive quæ fiant honestas postulat, vel quibus ut fiant justa gravisque causa datur, 514, 1. juxta situm Judææ plagas mundi consignare solet, 430, 1. utitur computu anni sacri, non profani, 316, 2; 346, 2. cum opus quoddam uni personæ divinæ attribuit, cæteras subintelligit, 584, 2. solet per tempus rei exitum significare, 361, 2. per omnes gentes vel omnem terram, intelligit ejus provinciæ, de qua sermo est, 508, 1. Scripturarum altitudo, quibus prophetatus est Christus, est velut mons umbrosus, 248, 2.
Scrupulosi umbras peccatorum timent, 9, 2.
Scrutabitur omnes cogitationes in die judicii Deus, 282, 1, 2.
Sculptilia vocantur idola, cur, 68, 2.
Sculptilium quanta sit vanitas, 234, 1. ea per Evangelium exterminata et oblivioni tradita sunt, 169, 2.
Scyphum cur Jason posuerit in ephebia quam Hierosolymis excitarat, 503, 1.
Secreta qui tacita velit, primus taceat, 144, 2. secretum mystice vocatur custodia, 223, 1.
Secunda porta Jerusalem erat, quæ erat in secundo muro, 278, 2. quomodo ea capta a Chaldæis, *ibid.* et 279, 1.
Securitatem quietissimam qua phrasi exprimant Hebræi, 95, 2.
Sedendo homo fit sapiens et divinus, 592, 1.
Seditionis mala : nascitur e tumultu, 192, 1.
Seductor hominem excoriat et exossat, 90, 2.
Seir mons, in quo erectus fuit serpens æneus, typum gessit crucis Christi, 248, 1, 2.
Sejanus equus dominorum suorum fuit pernicies, 478, 2.
Selemnus amnis amoris est remedium, 473, 1.
Seleucus Asiæ rex ingentia dona misit templo Hierosolymitano, 378, 2.
Selymus, Turcarum imperator Julium Cæsarem ad imitandum in exemplum sibi sumpserat, 128, 1.
Semei quidam fuit e majoribus Christi, 513, 2.
Semen pacis quod sit, 445, 1. semen in Palæstina in novembri germinare incipit, 317, 2.
Senatus Romanus quanti religionem olim fecerit, 321, 2.
Senes valent experientia, sapientia, prudentia, 444, 1.
Sennaar unde dicta sit Babylon, 422, 1. Sennaar cur Judæi vocent quamcumque gravem calamitatem, carcerem et exsilium, *ibid.*
Sennacherib excisa Samaria a Salmanasar, venit in Judæam et Jerusalem obsedit, sed ab angelo cæsus est, 71, 2; 75, 1, 2. Sennacherib a filiis in templo Dei sui est interfectus, 169, 1. vocatur Belial, cur, 170, 2. ejus castra cæsa ab angelo ad internecionem, 164, 2; 168, 2.
Sensum litteralem ab allegorico non distinguunt patres multi, 380, 1. allegoricus sæpe litterali potior est, *ibid.* sensus sextus præscientiæ Prophetis proprius est, 201, 1. sensuum ululatus et planctus in die mortis ac judicii, 279, 1.
Sententia Dei de exscindenda urbe per Michæam prolata, abolita non fuit tempore Jeremiæ, sed suspensa duntaxat, 94, 1. hæc sententia erat de excidio per Chaldæos, non autem per Romanos, *ibid.* 2.
Separator Azoti quomodo fuerit Alexander, Jonathas Machabæus, et mystice Christus, 455, 1, 2.
Sepeliri semper desiderarunt viri sancti in patria, 263, 2.
Sepharad unde deducatur, 18, 2. quid assyriace significet, *ibid.* quid arabice, *ibid.* per *Sepharad* vulgo accipitur Hispania, *ibid.* easdem habet consonantes quas græcum *Sperida*, quomodo Græcis Hispania vocatur, *ibid.* est nomen assyriacum, 19, 2. quam varia significet, *ibid.* an post tempora Abdiæ Hispania vocata sit *Sepharad*, et a recentioribus Rabbinis, *ibid.* Sepharvaim urbs an juxta Bosphorum sita, et unde dicta, 18, 1.
Sepheta est nomen proprium regionis campestris Judææ, 16, 2.
Septem (per) angelos principes regit Deus Ecclesiam et orbem, 122, 2. septem principes intimos habebant reges Assyriorum et Persarum, *ibid.*
Septenarii numeri mysteria, 390, 2; 391, 1, 2.
Septuaginta interpretes posuerunt et ipsi numerum quadraginta dierum in prædicatione Jonæ, sed eorum numerus depravatus est, 50, 2. Septuaginta interpretum versio procurante Ptolemæo Philadelpho Alexandriæ facta et cusa est, 192, 1; 482, 1. non sine Spiritus Sancti instinctu aliter quædam in sua versione verterunt, quam sint in hebræo, 206, 2. an fuerint quasi Prophetæ et scriptores hagiographi, *ibid.* nonnulla addunt in sua versione quæ non sunt in hebræo, 244, 1. *ain* litteram sæpe vertunt in G, 288, 2. Septuaginta anni captivitatis Babylonicæ quando inchoandi sint, et finiantur, 316, 2. Septuaginta anni desolationis templi et urbis alii sunt ab annis 70 captivitatis Babylonicæ, 367, 2.
Sepulcrum Jonæ in Assyria, 49, 2. ipsum magna devotione a christianis frequentatur, *ibid.*
Sericeus color quis dicatur, 365, 1.
Serotina pluvia quæ sit in Palæstina, 476, 1.
Serpentes proprie terram comedunt, 150, 1.
Sertorius qua industria Charatinos expugnarit, 211, 2.
Servitus Hebræorum in Ægypto fuit typus captivitatis Babylonicæ; et utraque fuit typus tyrannidis peccati et concupiscentiæ, 262, 2.
Servus servorum Dei titulus Pontificis est, 489, 2.
Servi olim detondebantur, 78, 1.
Severus abbas sola prope Eucharistia vitam duxit, 471, 1.
Sex mille annis an durabit mundus, 242, 2.
Sexum an mutet hyæna alternis annis, 209, 1.
Sibylla Cumana sub Tarquinio Superbo vixit, 333, 1.
Sibylla Erythræa de Christo vaticinans quando floruerit, 112, 2.
Siclus ponderare debebat quatuor drachmas, 492, 2. unde vox derivetur, *ibid.*
Sidonii tempore Christi Judæis conjuncti vel associati erant, subacti a Machabæis, 452, 2.
Sigillum veterum erat in pala annuli, 348, 1. sigillum Christi, crux est, diaboli voluptas, 351, 2. sigillum Dei dupliciter est fidelis, 352, 1.
Signabant veteres omnia annulo, 348, 1.
Silentii otiosi etiam Deo reddenda erit ratio, 46, 1. silentio potius profundo veneranda est Dei majestas, quam exili nostro præconio, 235, 1. silentium reverentiæ, timoris, admirationis et stuporis est indicium, 275, 2.
Silere est revereri, timere, obstupescere, 234, 2. silent omnia a facie Dei, 235, 1, 2.
Siloe fons quis fuerit, et ubi situs, 515, 2. fluit cum silentio : quæ in eo mira contigerint : quam ejus aqua ipsis etiam Saracenis hodie in pretio sit, 516, 1. nomine et virtute sua repræsentat Christum, *ibid.*
S. Simeon Salus, atlas fuit orbis, 618, 2.
Simiæ orbes oculorum dilatantur crescente luna, et contra, 259, 2.
Simon pontifex vixit tempore Ptolemæi Philadelphi, 534, 1.

Simon quidam auctor Scribarum et Pharisæorum, 513, 2.
Simon Machabæus Gazam expugnavit, 454, 2.
Simoniacus rerum sacrarum nundinator est, et licite esse non potest, 546, 2.
Simplicitas Dei quanta sit, 596, 1.
Sina (in) monte quam gloriosum se exhibuerit Deus, 251, 1. is typum gessit Sionis, in qua data est lex nova in Pentecoste, 248, 1, 2.
Sinarum conversionem prædixit Isaias, eosque vocat *Sinim*, esto ejus ævo non habuerint hoc nomen, 19, 2.
Sion (in) Christus Ecclesiam inchoavit, uti Salomon in eo corporale templum ædificavit, 96, 1, 2. Sion proprie significat superioris urbis partem, in qua erat templum et arx David, 93, 2. cur vocetur turris gregis metonymice, 99, 1, 2. de Sion quomodo egressa sit lex Evangelii Christi, 97, 1.
Sion mons sanctus dicitur ob quatuor causas, 444, 1. quæ in eo contigerint, *ibid.* erat in Jerusalem ad austrum, in eo erat arx David, 528, 1.
Sirenum fabula quid significet : fuerunt ipsæ partim volucres, partim virgines, 71, 1. ubi habitaverint : has Ulysses cur declinaret, *ibid.* vox Siren unde dicatur, *ibid.* sciebant et plangere, *ibid.*
Smilax sive volvola quæ herba : duæ ejus sunt species, 168, 1.
Sociatio fidelium Ecclesiam integravit, 353, 2.
Socrates cur vocetur nugarum antistes, 309, 1.
Sodalitatis nequam incommoda, 476, 1.
Sodomitæ puniti hic et in futuro, 166, 2.
Sol trinus et unus est quomodo, 606, 2; 607, 1. dictus est sol, quia solus in mundo, 607, 1. eum Manichæi adorabant, et censebant esse navim triangulam, *ibid.* ejus elogia ex Plinio, *ibid.* 2. est typus veri amici, 608, 1. ejus pennæ sunt radii, cur, 609, 1. quanta ejus velocitas, *ibid.* oriens radios expandit in figuram avis, *ibid.* Ægyptii eum vocarunt phœnicem, cur, *ibid.* quomodo sit in ejus pennis sanitas, 610, 1, 2. sua luce fugat serpentes et feras noxias, *ibid.* 1. in passione Domini quomodo sit obscuratus, 332, 1. eum et lunam veteres colebant, 275, 1. signa in sole quæ visa sint paulo ante ortum Christi, 332, 1. sol stetit et luna pugnante Josue contra Amorrhæos, 259, 1. sol oriens Christus est, 389, 1, 2. item sol justitiæ in primo suo adventu ob quinque analogias, 606, 2.
Sollicitudo ambulandi cum Deo quid a nobis requirat, 134, 1. etiam ad laicos et conjugatos spectat, 136, 1.
Somnum diabolus inducit, Christus vigiliam, 195, 2. somnus mœrorem sepelit, 33, 1. somnus Jonæ repræsentat somnum Christi in navi, *ibid.*
Sophonias propheta quis : ipsa vox quid hebraice significet : ejus majores et locus natalis, 270, 1. Sanctorum catalogo adscriptus est, *ibid.* quo tempore prophetarit, *ibid.* et 2. prophetat solis duabus tribubus; ejus argumentum, *ibid.* Christum iis liberatorem promittit : an prophetarit primis octodecim annis Josiæ, *ibid.* Joeli in stylo similis est : est abbreviator Jeremiæ, 271, 1. ejus illustris prosapia, majorum ejus nomina exponuntur, 273, 1. an fuerit abnepos Ezechiæ regis, *ibid.*
Sordes in splendida veste manifestiores sunt, 384, 2.
Sordidatus cur dicatur fuisse Christus Jesus, *ibid.*
Sortes cur miserint nautæ quibuscum navigat Jonas, 33, 1. sors est triplex : divisoria, consultoria, divinatoria, *ibid.* 2. sortes quales in jure Canonico vetentur, *ibid.* duplex in divinatoriis peccatum committitur, *ibid*, sortes Domitiano interitum, Alexandro Severo imperium denuntiaverunt, 34, 1. Pythagorica sors qualis fuerit, *ibid.* sortem nautarum Jonæ superstitiosam Deus ordinavit in bonum, *ibid.* et 2. item sortem Philistæorum, item sortes Saulis, *ibid.*
Spadix quis sit color, et is maxime in equo commendatur, 362, 1.
Speculari volentes divina, mentem a terrenis avocare, et in Deo abscondere debent, 270, 1.
Speculator sit concionator oportet, 271, 1. item pastor, *ibid.* et 2.
Spelunca natalis Christi quantopere a Constantino et ejus matre S. Helena fuerit exornata, 108, 1; 114, 2.
Spes omnes mundanorum fallaces sunt, 76, 2; 77, 1. spes concepta de plurimorum doctrina et conversatione quam sæpe vana et fragilis sit, 326, 1. spes nulla damnatis superest, 606, 2. spes quomodo in Eucharistia exerceatur, 565, 1. spes omnes difficultates complanat, 401, 2. spei quanta sit virtus, et qui ejus effectus, 226, 2.
Sphæra planum tantum in puncto tangit, 465, 2.
Spicæ cur vocentur rami pleni olivis, 409, 1.
Spiritus capitur interdum pro arte architectonica, 331, 1. spiritus Dei multiplex est, *ibid.* item spiritus sapientiæ, 429, 1. spiritus precum quis sit, ejusque effectus, 508, 1, 2. spiritus in Scriptura significat mentis impetum ac vehementiam, *ibid.*
Spiritus increatus Dei duplex est : prior in Deo essentialis, ipsa mens et potentia divina; alter notionalis, puta Spiritus Sanctus, 330, 2 et seqq. spiritus creatus sunt dona spiritus increati, *ibid.* Spiritus prophetas, informat, 92, 1. Spiritus Sanctus dedit Apostolis donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, et vicissim omnes intelligerent, 303, 2. non vocatur ab Aggæo desideratus cunctis gentibus, sed Christus, 336, 1. hunc pauci Judæi cognovere, Gentes fere nullæ, *ibid.* hic in anima sancta substantialiter adest et habitat, 354, 1, 2. est murus igneus Ecclesiæ, 374, 1. ejus principales effectus duo, 508, 1, 2. est spiritus veritatis, 443, 2. super Christum baptizandum in specie columbæ descendit, 332, 2. ei peccantium conversio accepta referenda, 400, 2. quam eam is suaviter peragat, *ibid.* est spiritus mansuetudinis, *ibid.*
Spiritualia commode Christus per symbola corporalia Judæis exposuit, 541, 1.
Spolia victores Deo dicant, 542, 2.
Sponsæ cur annulum in digito annulari gestent, 348, 1. sponsus animæ Deus est, 577, 1.
Stannum et plumbum sæpe pro ejusdem naturæ et conditionis metallo capitur, est tamen inter utrumque discrimen, 406, 2. stanni tres proprietates, 406, 2; 407, 1.
Statuæ multæ Romæ ad terram concidere nascente Christo, 333, 2.
Statuarius nomen referri potest et ad figulum et ad conflatorem, 493, 1, 2.
Stella insoliti splendoris apparuit nato Christo, 332, 2. stella magis in Bethleem apparuit, ibique stetit, 114, 2. stellis comparantur electi reprobi, illi fixis, hi cadentibus, 8, 2. stellæ Deum præcedere quomodo dicantur, 408, 1, 2. eas cur veteres adorarent, 275, 1. regna et res humanæ a stellis non reguntur, 253, 2. stellæ peccatorem in die judicii coarguent et exprobrabunt, 283, 1, 2.
Stephanus (S.) Hungariæ rex martyr fuit, 499, 1.
Stephanus monachus quomodo in agone mortis cum dæmonibus disputavit, 129, 1.
Stigmata crucifixionis in Christi corpore post resurrectionem manserunt, 510, 1.
Stimuli ad sollicitam cum Deo ambulationem sunt varii, 83, 2. stimulos ad omnem virtutem exercendam addit, exempla prædecessorum intueri, 134, 1, 2.
Stirpem Davidis suo ortu Christus restituit, 388, 2.
Stomacho comparantur sacerdotes, cur, 557, 1.
Strages Judæorum impiorum vocatur sacrificium solemne; ejus partes per omnia applicantur rei significatæ, 275, 2. strages Pharaonis in mari, et Chaldæorum in Babylone typus fuere peccati prostrati a Christo, 262, 1.
Struthionum quis gemitus dicatur, 70, 2. feminæ magis

clamosæ sunt quam mares, cum pullos perdunt : sunt valde amantes pullorum : quomodo capiantur, *ibid.* cur dicantur crudeles in eos, *ibid.* reperiuntur struthiones tantum in calidis terris : cur dicantur struthiocameli, *ibid.*

Stultus pastor quis dicatur, 496, 2. stultus quis proprie sit, *ibid.*

Sturninus quis color sit, 366, 1 ; 428, 2.

Stylus erat instrumentum scriptorium, 224, 2. stylis a discipulis suis compunctus fuit S. Cassianus, *ibid.*

Suavitate Ecclesiam gubernat Deus, 400, 2.

Subditi a superioribus correpti non sunt defendendi, 232, 2, eorum peccata superioribus et pastoribus adscribuntur, 383, 1.

Subsannatio fit vel sibilando, vel manus complodendo, 295, 2.

Subter vitem et ficum sedere quid Hebræis sonet, 394, 1.

Suburbia Romæ olim quam late patuerint, 48, 1.

Suffraganeus Trevirensis est episcopus Azotius, 455, 2.

Suffusoria candelabri quæ dicerentur, 410, 1.

Sulphur ardore suo omnia purificat, 591, 1.

Superbi astris se æquant, 8, 2. eorum fastus et lapsus, *ibid.* superbi in die judicii futuri ut stipula, 606, 1.

Superbia mater est omnis sceleris et confusionis, 306, 1. ea in Ecclesia et religione maxime Deo displicet, *ibid.* 2.

Superiores quantum onus in regimine sustineant, 383, 1. ab iis animas exiget Christus judex, *ibid.*

Superliminare crapulæ vel tremoris quod dicatur respectu Jerusalem, 501, 2 et seq. quid hoc tropologice significet, 503, 1.

Supplicia quæ Deus in domos facinorosorum immittit, eas molunt, donec ad fundamenta eas comminuant, 415, 2; 416, 1.

Surculus cur vocetur Christus, 388, 2.

Suspendium animæ quid sit, 255, 1.

Symbola quæ ostendant clementia vindictam temperandam, 21, 1. in symbolis quæ adduntur, non omnia rei significatæ conveniunt, 494, 2.

Symbolici sunt Zacharias, Daniel, Ezechiel, 356, 1.

Symmachus interpres Bibliornm fuit ebionita, Christi divinitatem negans, 260, 2.

Symphorosa (S.) septem filios et maritum Getulium ad martyrium obtulit, 567, 2.

Symposiarcha apud veteres cuique convivæ suum admetiebatur et miscebat calicem, 86, 1.

Synagoga tamdiu afflicta est, donec Deipara Christum salvatorem Israelis peperit, 119, 2. cur vocetur claudicans, 98, 1. Synagogæ viri scripta Mosis per capita et libros digesserunt, 107, 2.

T.

Tabernaculum capitur pro quavis domo, 506, 1. tabernaculi Mosaici symbolica adaptatio, 399, 1. in festo Tabernaculorum cur Judæi jubeantur gestare ramos myrteos, 365, 1.

Tabes tyrannorum et hæresiarcharum, 538, 2.

Tabulis ligneis (in), maxime buxeis, olim scribebatur, 224, 1. iisque vel nudis vel cera obductis, *ibid.* tabulæ legis quas Moses a Deo acceperat, lucis radios longe ejaculabantur, 250, 2.

Talentum plumbi apud Zachariam amphoram occludens symbolice notat gravitatem culpæ et pœnæ, 418, 2. item gravem rigidamque Dei sententiam, quæ Judæis pœnam culpæ adæquatam commensurabat, idem diuturnitatem supplicii et exsilii et exsecrationis Judæorum, *ibid.* quid tropologice et anagogice significet, 421, 1. talentum auri et argenti, quot. aureos contineat, 342, 2.

Tammus Hebræis erat quartus mensis, respondens partim junio, partim julio nostro, 446, 1.

Tammuz, id est Adonis, idolum Alexandriæ erat, 191, 1.

Tarquinius Superbus quo anno urbe a Romanis pulsus, 367, 1.

Tartessum in Hispania an Jonas fugere voluerit, dum in Tharsis fugere vellet, 39, 2.

Thebet mensis decimus Hebræorum partim decembri, partim januario respondet : cur die hujus x Judæi jejunarent, 446, 1.

Tecta domorum in Judæa et Syria etiamnum plana sunt, 274, 2.

Tempestas est symbolum horrendi prælii, conflictus, stragis, supplicii, vindictæ, 285, 1. tempestas ingens maris, facta in Britannia tempore Christi, 334, 1.

Templorum lapides et tigna clamabunt contra hæreticos qui ea demoliti sunt, in die judicii, item contra sacerdotes qui in ipsis scandalum fidelibus dederunt, 231, 1, 2. eorum fabrica quam Deo placeat, 347, 2. templum primo erigendum in urbis fabrica, 321, 2. est domus Dei, 387, 1, ipsum decet sanctitudo, 353, 1. arroganter non est adeundum, 277, 2. ipsum inter et animam sanctam octo analogiæ, 352, 2. templum non admittit turpe lucrum, 69, 1. templum, in quo Christus Dominus in Missa offertur repræsentat Bethleem, 115, 2. dici potest sanctitas, cur, 15, 1, 2. christiana templa superant templum Salomonicum numero et gloria, 343, 2. respiciunt Orientem, 528, 1.

Templum Salomonis cur dicatur Ophel, 99, 1. Libanus, 233, 2. videbatur eminus esse mons niveus, *ibid.* in eo solo Hierosolymis Deo immolari poterat, 541, 1. subterraneis aquæductibus refertum fuit, 534, 2. erat locus orationis æque ac oraculi, 439, 1. id qua in re secundo præstaret, 330, 1; 339, 1, 2. utrumque multi viderunt, *ibid.*

Templi secundi fundamenta jacta et parietes erecti sub Cyro, sub Dario peracta contignatio, 325, 1. quo anno Darii Hystaspis inchoatum et perfectum fuerit, 316, 1, 2. huic quinque defuerunt, quæ in primo fuerunt, arca, urim et tummim, ignis sacer, præsentia Dei in Sancto sanctorum et prophetia, 325, 2 ; 339, 1, 2. tamen priori gloriosius fuit, ex eo quod Christus in eo Deo Patri oblatus sit, docuerit, versatus sit, miracula patrarit, etc., 339, 1, 2 et seq. diutius duravit quam primum, 341, 1. ejus gloria est Christus Jesus, 343, 1. in eo jacta sunt Ecclesiæ christianæ fundamenta, *ibid.* fuit longe impar primo in structura, pretio et gloria, 342, 1, 2. sæpius a diversis fuit pollutum, 341, 1. non commendatur ab Aggæo, quod diutius steterit primo, sed quod Christus illud sit ingressus, *ibid.* an ipsum restauratum ab Herode, *ibid.* 2. in ejus fabrica cur populus tergiversaretur, 320, 1. ejus fabrica rebus sacris in computu mensium annumeratur, 317, 1. cœpta hæc est in mense augusto, *ibid.* 2. ejus portæ sponte apertæ quid designent, 485, 1.

Templum utrumque quam diu durarit, 341, 1. templum Herodis an fuerit augustius Salomonico, 341, 2 et seq. non exstructum, diruto Zorobabelico, sed in tantum ampliatum, 342, 1. templa tria sibi promissa esse dicunt Judæi pertinaces, 339, 2. templum Jani clausum tertio, tempore Christi ab Augusto, 333, 1.

Temporanea pluvia in Palæstina quæ sit, 476, 1.

Tempus habet finem suum ac principium, 118, 2. est intrinseca mensura vitæ hominum, *ibid.* *tempus in quo parturiens pariet*, quod a Propheta dicatur, 119, 1, 2. tempus præsens vitæ, est tempus merendi vel demerendi, 205, 1. tempus Evangelii est medium inter tempus legis et tempus gloriæ, 243, 1. tempus omne accommodum et opportunum est ad bene agendum et pœnitendum, 320, 2. tempus est mensura non otii, sed pii negotii, *ibid.* ejus quantum sit pretium, *ibid.* tempora consideranda sunt, nam tempus docet prudentiam, 346, 1.

Tenebræ Ægypti unde ortum habuerint, 259, 1. tenebræ

sunt insignia et velamina divinæ potentiæ, majestatis et gloriæ, 351, 1. in Scriptura symbolum sunt calamitatis et persecutionis, 533, 1.
Tentationes sunt dæmonum jacula, 180, 1, 2.
Teresa (S.) vovit se in qualibet re facturam id quod optimum esset, 567, 1. ejus de humiliatione sui sententia, 405, 1.
Teribazus veste insolescens Alexandro Magno ludibrio fuit, 277, 1.
Ternarius symbolum est æquitatis summæ, 433, 1.
Terra Assur est Ninive et Assyria, 123, 2. terra Nemrod est Babylon, *ibid.*
Terra aluntur et vivunt plantæ, reptilia, serpentes, cur, 215, 1. in terra quæ commotio facta sit nascente Christo, 334, 1. item illo patiente, *ibid.*
Terrena homines multi toti cogitant, 218, 1.
Tertia pars relinquenda, duabus dispersis, quænam intelligatur, 522, 2. tertia hominum pars non salvatur, 523, 1.
Testamentum Grunnii Porcelli, 309, 2. testamenta duo, vetus et novum, sunt velut duo montes, 427, 2. hæc an intelligantur per duo illa animalia, in quorum medio cognoscendum Christum ait Propheta, 244, 2. an repræsententur per duplicem Zachariæ virgam ad litteram, 487, 2. testamentum in Scriptura sæpe significat pactum, 587, 2. testamentum novum quomodo sanciverit Christus, ejusque sit angelus, *ibid.* et 588, 1, 2.
Testudinis bellicæ descriptio, 180, 2. erat testudo duplex, una arietaria, altera militaris, *ibid.* testudo animal vocatur a testa qua se contegit, *ibid.*
Thalmud Judæorum videtur cento fabularum, 309, 2.
Tharsis dicta sunt omnia loca vicina Ciliciæ, mare Mediterraneum, quodvis mare, et Oceanus ipse, 29, 1. item gemma chrysolithus, quia coloris marini, *ibid.* *Tharsis* quoque significat Carthaginem vel Tunetum, *ibid.* 2. proprie Tarsum Ciliciæurbem, *ibid.*
Thebæ urbs Ægypti centum portas aut aulas habuit, 49, 1.
Theman nepos Esau dedit nomen regioni Idumææ, 247, 2. significat *Theman* quoque plagam australem, *ibid.* vox *Theman* an derivetur a *iamin*, id est *dextera*, *ibid.*
Theodas stultus, Judæorum fuit pastor, 497, 2.
Theodorus Mopsuestenus ebionizans aperta de Christo vaticinia, alio detorquebat, 457, 1.
Theodosius imperator senior miraculose de Eugenio tyranno victoriam retulit, 161, 1. benigne audivit corripientem Ambrosium, 552, 2.
Theodosii imperatoris junioris lucubrationes et lampas artificiosa, 398, 2.
Theodotion interpres Bibliorum ebionita adversatus est Christi divinitati, 260, 1, 2.
Theophilus præfuit scholæ Alexandrinæ, 192, 1.
Theseus ex pueris excedens Apollini Delphico comam consecravit, 79, 1.
Thoes ex lupo et hyæna generantur, 209, 1.
Thurificare est quoddam sacrificare, 274, 2.
Thus omnium gentium ritu Deo adoletur, 562, 1. id Judæi imponebant omni sacrificio carneo, *ibid.* 2.
Thymiama bis quotidie Deo in altari thymiamatis adolebatur, *ibid.* hoc nomine cur vocetur Eucharistia, 562, 2.
Tigris in urbem inundatione capta est Ninive, 164, 2; 181, 1. Tigris et Euphrates cur vocentur flumina Æthiopia, 304, 2;
Timere in S. Scriptura est colere, revereri, adorare, 35, 2. 275, 2.
Timor timidis et anxiis eripit quasi lumen, mentem, oculos, 285, 2. timor servilis et filialis est pondus cordis, 569, 1, 2. talis timor domino a servo debetur, 555, 2. timor Dei est prima dos sacerdotis, 571, 2.
Timus an sit tantum productio nominis in verbis in *timus* desinentibus, 274, 2.
Tintinnabula cur mulis appendantur, 542, 1, 2.
Tirones in armis omnique labore et austeritate castrensi exercendi, 20, 1.
Tironum militaris institutio in quo consistat, 463, 1.
Tisri mensis Hebræorum septimus erat, respondens nostro partim septembri, partim octobri, hujus die tertia Judæi jejunabant, 317, 1; 446, 1. erat is plenus solemnitatibus, 317, 1.
Titio ad ignem proverbium quid significet, 384, 1.
Titulus crucis Christi est e buxo, litteræ ei nudæ incisæ sunt, 224, 1.
Titus imperator qua parte urbem Jerusalem obsederit, 529, 1. in expugnatione urbis Judæis candelabrum ademit, 398, 2.
Tobias junior quando mortuus, an viderit excidium Ninives, 173, 1, 2.
Tolerantia nostra mire delectatur Deus, 308, 1.
Torcularia regis quis locus in Jerusalem, 537, 2.
Torris erutus de igne symbolice significat Jesum pontificem populumque in Babylone ita tostum, ut pene consumptus sit, 384, 1, 2.
Totum qui cupit, perdit totum, 218, 2.
Tradi et vendi quomodo dicatur quis, ut faciat malum, 188, 2.
Transfiguratio Christi symbolice demonstratur, 411, 1, 2.
Transitus Israelis per aquas maris Rubri et Jordanis celebratur, 256, 2 et seq.
Transsubstantiatio est velut quædam creatio, 468, 2.
Tremor maxime invadit labia, genua, cor, 264, 1.
Tres juvenes in fornace Babylonia an sint viri portenti, 387, 2. tres pastores, quos Deus succidit, quinam sint, 489, 2.
Tribulatio duplex quæ dicatur, 166, 1. tribulatio velut sigillum Christi est, 351, 2. item velut pila, in qua Deus peccatores tundit, ut pœnitentiæ gemitus extundat, 280, 2. nos ea excoquit Deus quasi igne, 590, 2. in tribulatione vicinus adest Deus, 43, 1. tribulationes quam sint utiles, 476, 2; 523, 1, 2. ipsis pii a Deo colantur, 592, 2. fortiter toleratæ animam fidelem Deo de novo quasi uniunt, 308, 1. tribulationes mundi sunt flagella Ninives, 188, 2.
Tribunal (ad) Dei confugere satius est quam ad hominum, 61, 1.
Tribus duæ post reditum e captivitate, Israelis nomen sibi cur vindicarint, 552, 1. ex iis quomodo multi se Judæis junxerint, 481, 1. in Assyria evanuere dispersæ per orbem, 501, 1.
Tridui iter quomodo Ninive complecteretur, 47, 2.
Trigesimum (ante) annum apud Hebræos ordinarie nemini docere aut prophetare licebat, 199, 2.
Trinitatis (SS.) mysterium a Zacharia indicatur, 377, 1; 383, 2. ejus symbolum est sol, 607, 1. ipsa in anima sancta substantialiter et personaliter habitat, 354, 1.
Triturandi modus apud varios varius, 103, 1.
Triumphantes cur quadriga veherentur, 426, 2.
Triumphus S. Crucis quale festum in Hispania, et qua occasione institutum, 470, 2.
Trophæis magnorum ducum multi excitati duces præclari evasere, 481, 2.
Turba sæpe causa ruinæ est, 192, 1, 2.
Turcis cur bellum inferri vellet a christianis S. Catharina Senensis, *ibid.* 2.
Turris designat symbolice principem, 479, 1. turris Hananeel erat ultima civitatis veteris Jerusalem, et inde cœpit augeri civitas, adjecta urbe nova, 537, 2. turris gregis est locus in quo Jacob pavit greges, 98, 2. ejus descriptio, *ibid.* fuit juxta Bethlehem, et ibi angeli pastoribus Christi ortum annuntiarunt; dicta est turris Gregis etiam ante Jacob tempora, *ibid.*
Typus per omnia non respondet antitypo, 494, 2.
Tyranni dominia et regna ædificant et adaugent per cædes, rapinas et bella injusta, 92, 2. tyranni Ecclesiæ

graviter a Deo percussi, 538, 2. sunt Dei instrumenta, flagella et lictores, ut vel pios defendant, vel impios castigent, 204, 1; 430, 1. ipsi dum invadunt aliena, justo Dei judicio perdunt sua, et intereunt cum sua stirpe et nomine, 169, 1. eorum celer ortus est et interitus, 185, 1.

Tyropæon vocabatur vorago Mello, 280, 2.

Tyrus cur vocata sit rupes, 453, 1. ejus sapientia in qua re sita fuerit, *ibid.* tria portenta ejus vastandæ per Alexandrum, *ibid.* 2. est item a Machabæis subacta, *ibid.* tempore Christi Judæis associata erat, *ibid.* ejus tria robora disjecta per Evangelium Christi, 454, 1. quos habuerit martyres sub Diocletiano, *ibid.* ex insula facta peninsula per Nabuchodonosorem et Alexandrum, *ibid.* duplex est, nova et vetus, 505, 2.

U.

Umbra (de) asini fabulam cur Demosthenes narrarit, 60, 1.

Unctio fidelis et religiosi quæ sit, 353, 1.

Unio animorum quam sit ad adversa toleranda potens, 303, 1.

Unitas linguæ multum facit ad unionem et consociationem Ecclesiæ, 303, 2.

Unusquisque alios in aliquo superat, 554, 1.

Urbanitas Prælatos et principes maxime decet, 489, 2.

Urbis etymon, 94, 1. urbis condendæ et diruendæ ritus erat aratrum circum eam ducere, 93, 2. urbes Israelis quomodo distributæ erant per chiliades, 111, 1. urbes aliquot magnæ et populosæ recensentur, 48, 1, 2; 49, 1, 2. urbium magnarum quanta sit vanitas, 49, 2. urbes rupibus impositæ vocantur nidi, 8, 1. quomodo decalventur, 78, 1, 2. solent vocari filiæ vel virgines, cur, 109, 2.

Urim et tummim pluribus annis in secundo templo defuit, 325, 2.

Uterus Virginis matris mystice fuit templum Christi, 587, 1.

Utopia (in) Mori quam aurum sorderet, 183, 1.

Uxores suas quibus nominibus Judæi amare teneantur, 575, 2 et seqq. uxorum repudium multis argumentis dissuadetur, *ibid.* uxor pubertatis diligenda, *ibid.*

V.

Valens imperator in tugurio a Gothis concrematus est, 322, 1.

Valentinianorum dæmones triginta potius nominum portenta sunt, quam numina, 309, 2.

Valles quasi montium et terræ sunt fundamentum, 128, 1.

Vallis Josaphat est vallis Cedron : ejus descriptio, 280, 1. quando dicatur vallis Siloe, *ibid.* vallis Jerusalem quousque pertingat : cur hæc vocetur Pila a Sophonia, *ibid.* 2. vallis Mello et Tyropæon erat inter montes Sion et Moria, 528, 1, 2; 531, 2. valles minus terræ motu quatiuntur quam montes, 531, 1, 2.

Vandregisilus nomen proprium, e tribus conflatum, idem est quod e tribus sociis unus, 142, 2.

Vanitas urbium et omnium rerum mundanarum, 49, 2. vanitas auri, gemmarum et byssi, 182, 2. vanitas omnis splendoris mundani, 190, 1.

Varius color quis dicatur, 365, 1. varii equi Zachariæ visi denotant gentes varias Judæis vicinas, eis partim amicas, partim inimicas, *ibid.* 2. an Romanos repræsentent, *ibid.*

Vasa sacra semel consecrata Deo manent in æternum sacra, 545, 2. vasis sacris abundat Ecclesia catholica, *ibid.*

Vates pyrophori qui Græcis essent, 16, 1.

Vectigalia iniqua imponentes ædificant in sanguinibus, 92, 2

Vena ex eadem sæpe prodit primo stannum, deinde argentum, postea plumbum, 407, 1.

Venditus Christus fuit quindecim florenis Brabanticis, 492, 2.

Venetus color est cæruleus, sive marinus, 429, 1. repræsentat mare et aquam, *ibid.*

Venter ceti quomodo dicatur inferus, 41, 1. venter Hebræis est quidquid a collo ad inguina est, 264, 1.

Ventosus dicitur de jactabundo et mendace, 86, 1.

Ventriculus in victima pacifica sacerdoti cedebat, 571, 1.

Ventus orientalis in Judæa vehementissimus est, 211, 1. ventorum carcer et constrictio, 427, 1, 2. ipsis comparantur apostoli et prædicatores, 477, 1.

Venus cur diceretur myrtea, 363, 1. ejus sacerdotes apud Babylonios, Cyprios, Phœnices erant feminæ, 182, 1.

Verbum Domini acre est in peccatores, molle et clemens in justos, 451, 2. ipsum quanti faciendum sit, 321, 1. est velut lucerna, 283, 1. verba levia signum sunt animi levis, 311, 1. verba multa secundæ apud Latinos conjugationis conjugantur et in tertia, 168, 1.

Veritas aliquando significat justitiam, 133, 1. veritatis filius quomodo sit Christus, 27, 1. veritas est una de præcipuis sacerdotum dotibus, 571, 2. ipsa amara est, adulatio blanda, 334, 2. veritas prima et increata Dei, est ratio formalis credendi in fide, 226, 1.

Vermes minatur Deus Balsasari, 230, 1. vermis qui hederam Jonæ erosit fuit extraordinarius aliquis nostris mordacior, 59, 2.

Verriculum retis genus unde vocetur; idem est cum sagena, 219, 1.

Versio Bibliorum septuaginta interpretum in græcum sermonem quando adornata sit, 446, 2.

Vesperi quomodo sit futura lux, allegorice, symbolice et anagogice, 633, 1, 2.

Vespertini lupi qui dicantur ab Habacuc, 208, 1. num vespertinus eorum epithetum est, 209, 2.

Vestalium virginum quod esset officium, 274, 1.

Vestis rei sacræ contactu sanctificata an sanctificet omne id quod tangit, 344, 2. vestis convivialis et læta erat alba, 428, 1. vestem peregrinam quam vocet Propheta, 276, 2. vestem coccineam tutos præstare in præliis et periculis credebant Gentiles, 178, 2. vestium novitatem et luxum Deus odit et punit, 277, 1. vestes sordidæ Jesu pontificis quid ad litteram et symbolice et allegorice denotent, 384, 2. vestes mutatoriæ, quas is induit, sacræ fuere, 385, 2.

Via in cœlum obstructa vi perfringenda, 88, 1.

Viæ vocantur opera eorumque successus et fructus, 322, 2.

Victima Gentilium priscorum erat far, non caro, 563, 1. victima cæca et clauda symbolice quæ sit, 559, 1. victimæ spirituales quæ, 546, 1. victimæ piaculares mentem a culpa expiare non possunt, 344, 2.

Victoribus olim dabatur annulus, 348, 2.

Victoria omnis de hostibus tam corporalibus quam spiritualibus ascribenda est Deo, 103, 2. victoria sæpe in bellis dependet a bono duce, 211, 1. victoria de Amorrhæis quam retulit Josue, quam miraculosa fuerit, 259, 1. victoria christianorum navalis de Turcis ad Naupactum a Deo venit ventum propitium christianis dante, 160, 2. victoria Christi de gentilismo, 527, 1. victoriæ et triumphi Deo accepti referendi, 268, 1, 2.

Videre Deum quomodo quis possit, 573, 2.

Vigilantia et cura gregis primaria pastoris dos, 499, 1. ejus emblema quod, 408, 2.

Vigilantius hæreticus noluit lampades ante reliquias Sanctorum accendi, 408, 1.

Vigiliam Christus inducit, diabolus somnum, 195, 2.

Vincentius (S.) Fererius fuit atlas orbis, 618, 2.

Vincti spei sunt duplices ; erantque Judæi fideles exspectantes redemptionem Israel per Christum, 461, 2. qui nam tales præterea fuerint, 462, 1.

Vindicet se (quomodo) de impiis Deus, 302, 1.
Vindicta per clementiam temperanda, 21, 1. vindicta Dei dicitur quandoque ebrietas, 502, 1. vindicta de improbis patienter exspectanda piis, 581, 2. celer in peccatores descendit, 413, 2. semper iis imminet, *ibid.* est inevitabilis, 414, 1. vindicta scelerum quam Deo grata sit et sancta, 431, 1, 2.
Vini vires, 228, 1; 471, 2. ejus mala et effectus, 472, 2. accendit animos in prælia, et hominem interritum reddit, 179, 1. ei comparantur cupiditates, 228, 1. vino generoso oppleti intrepidi irruunt in hostes, 481, 2. vinum Cretense præstantissimum est, 290, 1. vinum germinans virgines quod sit, 471, 2. vinum quotidie in jugi sacrificio agni libabatur, 562, 2.
Violenter (non), sed leniter et suaviter operatur Spiritus Sanctus, 400, 2.
Vir Zachariæ apparens fuit angelus Michael vel Gabriel, 362, 2. viri apostolici equo generoso assimilantur, 478, 1. sunt filii et posteri apostolorum, 306, 1. terrena nonnisi modice et necessitate coacti tangunt, 465, 2. viri prodigii qui et quales dicantur, 387, 2. viros eximios Deus corpore parvos formavit, 405, 1, 2. viri sancti genuina descriptio, 466, 1, 2.
Virgæ duæ Zachariæ prophetæ, quarum uni nomen Decor, alteri Funiculus, quid significent, 387, 2 et seqq.
Virgo vivido roseoque colore florescens symbolum est juventæ perpetuæ et vitæ immortalis, 472, 1. virgines mystice designantur per equos albos Zachariæ visos, 366, 1; 427, 1. earum status similis est angelico, 585, 2.
Virtus in medio consistit, 243, 2. ejus profectus e quibus signis colligatur, 311, 1. ea vitium potentius est, 345, 1, 2. facit angelos, imo deos et Dei filios, 585, 2. ejus tres sunt gradus et intensiones respectu eam habentium, 590, 1. virtutes quasi vitia nonnunquam traducuntur, 591, 2. virtutes quatuor apostolicæ denotantur per quadricolores equos Zachariæ, 428, 2. virtutes quasnam homo in Eucharistia exerceat, 468, 2.
Visio prophetarum erat intelligentia mentalis, qua intelligebant ea quæ Deus ipsis revelabat, 158, 1, 2.
Visitare interdum capitur pro *punire*, 478, 1.
Vita hæc mortalis meræ sunt tenebræ, 533, 2. vitam divinam et humanam in se complexus est Christus, 247, 2. hic a vita temporali ad æternam nos traducit, *ibid.* vitæ infernalis et beatæ arbiter est, *ibid.* vita sacerdotis esse debet angelica, 388, 1, 2. ejus idea et speculum, 575, 1. vita religiosa parit religiosos, 448, 2. vitæ sanctitate prophetæ prophetiæ donum accipere meruere, 318, 1. ad vitam beatam anhelantis suspiria, 611, 1, 2. vita sanctorum et Christi velut lucerna est, hæc arguet in die judicii nequitiam peccatorum, 283, 2. vita sanctorum quam alta et separata sit, 466, 1, 2. vitas sanctorum sibi proponat ad perfectionem aspirans, 128, 1.
Vitia septem capitalia fidelis per septem virtutes contrarias, septem dona Spiritus Sancti, septem petitiones orationis Dominicæ, septemque primas beatitudines expugnare debet, 19, 2. vitia omnia quomodo justus expugnet, 364, 2. vitia quatuor maxime Ecclesiam et fideles impetentia, accipi possunt per quatuor cornua Zachariæ visa, 370, 2. vitia publica non principibus a concionatore imputanda, sed populo, 320, 1. vitium virtute potentius est, 345, 1, 2.— *Vide* Peccatum, Virtus.
Vitis omnium fidelium est Christus, ejusque passio, Evangelium, sacramenta, gratiæ, consolationes, 394, 2.
Vituli quam et quare petulci sint, 611, 2. vitulus de armento quis dicatur, 612, 1.
Vivere debemus Christo, qui suam pro nobis vitam dedit, et ob quem vivimus, 266, 1.
Vocales olim et puncta in textu hebræo non erant, 206, 1.
Vocatio Dei sequenda, 30, 2. vocatio Gentium a Prophetis prædicta est, 437, 1.
Volumen quid sit, 412, 2; 413, 1. cur videat Zacharias volumen volans, et in eo quæ scripta sint, 413, 1. cur vocetur compendium, *ibid.* et 2. cur volet, variæ dantur causæ, *ibid.* cur longum viginti cubitis, latum decem, 414, 1, 2.
Voluntas Dei per preces, considerationes, eleemosynas, jejunia, sedulo exquirenda, et ea cognita, illico exsequenda, 31, 2. voluntas Dei est mensura et regula omnis sanctitatis, 214, 1. ipsa æterna est, 596, 2.
Voluptas Hypani fluvio assimilatur, 14, 1. ejus tædia, dolores, fastidia et furiæ ultricis conscientiæ, *ibid.* voluptates sæpe hominem enecant, 59, 1. voluptas hydra multorum capitum est, 419, 1. est mater omnis peccati, *ibid.* 2. est sigillum diaboli, 351, 2. ea quæ nec ex Deo, nec in Deo est, voluptatis excrementum est, 233, 1. voluptates aquis comparantur, 212, 2. earum sectatores non possunt ædificare templum Dei, 322, 1.
Vorago ingens e fissione montis Oliveti in die judicii, improbos missura in tartara, erit profundissima, 531, 1. vorago Mello cur vocetur pila, 280, 1.
Vota religiosorum esse debent perfecta, 567, 1. votum Deo dolo eludens peccat contra justitiam et religionem, 566, 2.
Vox fortis signum est animi fortis, remissa timidi, 9, 2.
Votivæ hostiæ esse debebant perfectæ, 566, 2.
Vulcanus cur claudus a poetis fingatur, 250, 2.
Vulgatæ interpres solet subinde pro nomine proprio ejus significatum reddere, præsertim quando in eo est vis aliqua, 293, 2.
Vulnera Christi quinque fuere quasi fontes gratiæ et sanguinis, 516, 2. in illis tuta quies est, 517, 1. medentur omnibus animi morbis, *ibid.* cur ea ipse resurgens resumere voluerit, et in cœlo servare, 521, 1, 2.
Vultus Christi judicis quam futurus terribilis, 379, 2.

X.

Xenophon in *Cyri Pædia* ideam insignis regis descripsit, 368, 1.

Z.

Zachariæ tres illustres fuere, et quis illorum inter templum et altare sit occisus, 357, 2. Zacharias propheta coævus fuit Aggæo, 356, 1; 360, 1. ejus symbola, 356, 1. ejus etymon, *ibid.* ejus argumentum, *ibid.* 2. cur vocetur memoria Domini, 357, 2. martyrem fuisse censent nonnulli, *ibid.* ejus miracula, 358, 1. ejus sanctitas, *ibid.* an ortus e tribu Levi, 357, 2. ejus corpus quando inventum, 358, 2. quomodo in visione pretium pastoratus sui a Judæis poposcerit, ac triginta argenteos ab eis datos ad statuarium projecerit, 492, 1; 494, 1. fuit Judæis in honore et veneratione, 494, 1. an tantum per visionem repræsentata ei sit venditio Christi, *ibid.* pretium parvum pro pastoratu cur ei populo sit assignatum, *ibid.* illius pretii acceptio et projectio, cum Christi pretio a Juda accepto et projecto comparatur, 494, 2.
Zacharias pater Joannis Baptistæ fuit propheta æque ac filius, 360, 1, 2.
Zelosi sunt atlantes orbis, 618, 1.
Zelotæ in obsidio urbis per Titum, suis contentionibus urbem exhausere, 486, 2.
Zelus indiscretus displicet Deo, 57, 2. talis fuit zelus Jonæ optantis Niniven subverti, *ibid.* item SS. Jacobi et Joannis ignem in Samaritas mitti optantium, et S. Carpi, *ibid.* zelus est ingens amor rei amatæ, 443, 1. duos actus contrarios complectitur, 159, 1. per equos rufos mystice repræsentatur, 429, 1. zelus Eliæ quantus fuerit, 615, 1. zelus animarum sacerdotibus necessarius, 572, 1. zelus gloriæ Dei unde in viris sanctis oriatur, 237, 1. quanta

sit virtus, et quanti a Deo fiat, 616, 1. zelus Christi erga peccatores et impios, 302, 2. zelus Dei pro Jerusalem quis sit, 368, 2. zelus maritorum pro uxoribus, 285, 2.
Zopyrus se deformavit, ut Dario regi suo Babylonem expugnaret, 375, 2. Darii de eo elogium, *ibid.*
Zorobabel fuit filius Salathiel, 318, 2; 349, 1. alius est Zorobabel filius Phadaiæ, 318, 2. nominis Zorobabelis quatuor derivationes, 319, 1. ei in ducatu successere filii et posteri usque ad Christum, *ibid.* quomodo in solutione problematis coram Dario propositi palmam tulerit, et quam propterea mercedem sit consecutus, 320, 1. quomodo populum ad fabricam templi sit cohortatus, 320, 2; 349, 2. an Deus ei promittat per Aggæum, eum cum suis ab invasione Gog et Magog indemnem fore, aut eum a Persis nullum damnum passurum, 347, 1, 2. ejus ex semine promittitur Christus nasciturus, *ibid.* et seq. quod ævo ejus Jechoniæ impio Deus abstulit, hoc ei restituit ob pietatem, 349, 1. quomodo et quare sit annulus Dei, *ibid.* 2 et seq. ejus stirps quomodo a Deo conservata, *ibid.* quomodo Deo fuerit honori et ornamento, *ibid.* fuit Dei legatus ad regem Darium et ad populum, fuit quoque Deo carus, *ibid.* quomodo sit quasi gener Dei, *ibid.* ejus sapientia, *ibid.* in Babylonem redux ibi defunctus est, 350, 2. qua in re fuerit typus Christi Jesu, 319, 1; 350, 2; 399, 1. fuit princeps rerum civilium et reipublicæ, uti Jesus Ecclesiæ et rerum sacrarum, 397, 2. olivæ comparatur, 399, 2; 409, 2; 410, 2. significatur per lapidem primarium, 401, 2. an a Zacharia recte vocetur *Oriens*, 434, 1

INDEX

MATERIARUM MORALIUM

AD EVANGELIA DOMINICARUM

AC FESTORUM ALIQUOT ET FERIARUM PER ANNUM, ACCOMMODATARUM, IN GRATIAM CONCIONANTIUM.

DOMINICA I ADVENTUS.

Erunt signa in sole et luna. — Unum e signis judicii instantis erit ignis conflagrationis, qui totum orbem succendet; isque duplex, 605, 2. ejus conflagrationis horror describitur, 606, 1. hoc igne peccatores excoquentur, 590, 2. aliud signum est Elias et Henoch in mundum venientes; illorum adventus describitur, 613, 2 et seq. Eliam cur Christus tunc missurus sit, 614, 2 et seq. hic multos Judæos ad fidem christianam convertet, 616, 2.
In sole. — Christus est Sol, Adam nonnisi luna, 608, 2.
Et tunc videbunt Filium hominis venientem. — Christus judex hoc die erit proprie sol justitiæ ob rationes varias, 606, 2. ejus ad judicium venientis majestas, 379, 1, 2. cum omnibus angelis et sanctis ad judicandum veniet, 532, 2. dies judicii auferet impiis spem salutis umquam consequendæ, 606, 2. Christi judicis quanta tunc futura perspicacitas, 594, 2. tunc scrutabitur conscientias velut ad lucernam, 282, 1, 2. ejus diei horror ex variis epithetis ostenditur, 284, 2 et seq.

DOMINICA II ADVENTUS.

Cum audisset Joannes in vinculis. — Consuetudinum malarum et passionum vincula rumpenda sunt e carcere peccati et diaboli in libertatem filiorum Dei egredi volentibus, 81, 1, 2.
Tu es qui venturus es, an alium exspectamus. — Judæi post Christum suum Messiam frustra exspectant, 265, 1.
Arundinem vento agitatam. — Mutatio omnis est quædam mors, 597, 1. contra mens in Deo fixa fit immutabilis, *ibid.* vir constans est quasi deus terrestris, 596, 2.
Hominem mollibus vestitum. — Vestium luxus, novitas et mollities reprehenditur, 277, 1. vestis peregrina vocari potest hæresis et hypocrisis, *ibid.* 2.
Ecce ego mitto angelum meum. — Joannes Baptista quomodo missus ante faciem Christi, 584, 2. an fuerit angelus incarnatus, 585, 1. vocatur angelus ob octo analogias, 327, 2; 585, 1, 2. ejus infantia, abstinentia, castimonia, secessus in eremum, vitæ innocentia, 585, 1, 2 et seq. elogia varia ejusdem, *ibid.* doctus est a Spiritu Sancto, 586, 1. est alter Elias, *ibid.* 2. missus est ut Christum jam missum indicaret, *ibid.* 2. fuit horizon et fibula legis veteris et novæ, *ibid.* ei similis fuit et futurus est Elias zelo, officio, prædicatione et sanctitate, 614, 2. quomodo corda patrum ad filios converterit, et incredulos ad prudentiam, 616, 2.

DOMINICA III ADVENTUS.

Propheta es tu? — Prophetarum tres sunt dotes, robur, judicium et efficacia, 92, 1.
An alium exspectamus? — Bene petunt Judæi an alium exspectent, quia eum qui venit Christum repudiant, et alium exspectant Messiam, scilicet Antichristum, qui ipsorum erit idolum et numen, 423, 1. hujus mores, et imperium describitur, 497, 2; 498, 1. quomodo is in fine sæculi dissolvendus ac destruendus a Christo sit, 422, 2; 530, 2; 532, 2. Messiam jam dudum venisse contra illos ostenditur, 336, 1; 339, 1, 2.

FERIA IV QUATUOR TEMP. ADVENT

Christus carnem assumens, ut humanam naturam liberaret, est vindex et Samson orbis, 608, 1. ipse humana carne indutus repræsentatur per Jesum pontificem sordidis vestibus indutum, 385, 1. humanitas hæc fuit quasi equus aut quadriga, cui inequitavit divinitas, 258, 1. hæc quoque fuit templum Christi, 587, 1, 2.

DOMINICA IV ADVENTUS.

Prædicans baptismum poenitentiæ. — Pœnitentia pu-

blica sæpe publicas clades avertit, 51, 1. Ninivitarum pœnitentia, 53, 1, 2. eorum plurimi per pœnitentiam suam sunt justificati, et qui in ea ad mortem usque perseverarunt, salvati, 54, 1. pœnitentiæ vis et effectus, 55, 1. pœnitentium et pœnitentiæ schema est aquila pennas veteres abjiciens, et novas assumens, 79, 2. pœnitentia non est in solo dolore de peccatis sita, sed etiam in susceptione operum pœnalium, et satisfactione per eadem pro illis, 167, 1. pœnitentia voluntaria interdum suscipienda est, *ibid.*

Prædicans. — Concionator opportunitate plagarum a Deo immissarum utatur ad peccatores convertendos, 317, 2. prædicet ore et manu, id est dicat et faciat, uti fecit Joannes Baptista, 318, 1. constans sit in vitiis arguendis, nec deficiat, 329, 2. est annulus Dei, 352, 2.

Erunt prava in directa. — Rectitudo animæ duabus in rebus sita est, 225, 1.

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

Ortus Christi elogia, 111, 1, 2. ejus egressus triplex, æternus, temporalis, et partim temporalis et æternus, 116, 1, 2.

Erat lux vera. — Christus Dominus primo suo in mundum adventu fuit sol justitiæ ob quinque analogias, 606, 2. ejus in quantum sol est, elogia, *ibid.*; 607, 1. ipse rutilantissimus sol est, Adam nonnisi luna, 608, 2. oriens ex Virgine est velut germen oriens, 388, 2. item ut sol post tenebras exoriens, et stellæ in tenebris lucentes, 389, 1. hinc et per candelabrum et lucernas repræsentatur, 399, 2. ipse centrum, principium, finis, nodus, vinculum, vita, salus, felicitas orbis universi, 334, 2. est angelus tam veteris quam novi Testamenti, 587, 2. est angelus novi Testamenti quintupliciter, 588, 1, 2. ejus initia quam parva fuerint, 404, 1.

Verbum caro factum est. — Christus incarnatus est sigillum Dei Patris quadrupliciter, 351, 2.

Plenum gratiæ et veritatis. — Gratia quia ipse plenus est, hinc sua nos gratia et virtute obsignat, ut sigillum ceram, 351, 2.

Nascente Christo, et ante nativitatem ejus commotio facta est in cœlo et in terra, 332, 2; 333, 1, 2. quæ commotio facta in mari, 334, 1. cur tres hæ commotiones factæ sint, *ibid.* 2. gentium quæ tunc facta sit commotio, *ibid.* quomodo ejus adventum gentes omnes desiderarint, 336, 1, 2 et seqq. gloria Dei quomodo in hac nativitate cœlum et terram compleverit, 250, 1, 2.

Reclinavit eum in præsepio. — In quorum animalium medio Christus cognitus sit, 244, 2. in præsepio quare sit reclinatus, 245, 1. ejus concio e præsepio ad homines, *ibid.* 2 et 246, 1. causa tropologica cur Christus in præsepio jacuerit, *ibid.* septem symbola hujus præsepii, 247, 1.

IN FESTO S. STEPHANI.

Jerusalem quæ occidis prophetas. — Jerusalem occidens prophetas, et ipsum principem prophetarum Christum, est filia latronis, 105, 2.

IN FESTO SS. INNOCENTIUM.

Quia non erat eis locus in diversorio. — Locus natalis Christi fuit stabulum, ejus descriptio, natus est rure, 108, 1. ejus concio e præsepio, 113, 1, 2. stabulo natali Christi similia sunt templa catholicorum, 115, 2. cur natus in Bethleem, 112, 2 et seqq. eam profanavit Adrianus imperator erecto illic Adonidis simulacro, sed cohonestavit eam imperatrix Helena, ejusque filius Constantinus, 114, 2. Bethlehem descriptio, situs, elogia, 108, 1, 2. cur dicatur et sit domus panis, *ibid.* 2. quomodo nequaquam sit minima in principibus Juda, 109, 1, 2 et seqq.

Pastores erant custodientes vigilias super gregem suum. — Turris gregis quis sit locus, juxta quem pastores hi oves suas custodiebant, 98, 2.

Et fuge in Ægyptum. — Fons Jesu in Ægypto quis sit et ubi fuerit, 541, 2. Herodes, quem Jesus fugit, cur vellet haberi Messias, et qua ratione populo id ostendere vellet, 341, 2.

IN FESTO CIRCUMCISIONIS.

Vocatum est nomen ejus Jesus. — Nomen Jesu quam amabile et reverendum, ejus significatio et effectus, 265, 1, 2. varii præferentes nomen Jesu, fuerunt typus Jesu Christi, 319, 2. aspirationes piæ ad Jesum, 337, 2.

IN FESTO EPIPHANIÆ.

Occasione magorum qui primi e gentilibus ad Christum venere, et idcirco gentium primitiæ vocantur, agi poterit de vocatione gentium ad fidem et Ecclesiam Christi. Gentes ergo Ecclesiam construxere, 555, 2. quantus earum statim ad eam confluxus fuerit, 330, 2. quomodo hæc accessio facta sit, 444, 2.

Stellam ejus. — Stella hæc describitur et alia prodigia nascente Christo facta, 332, 2 et seq. stellas cur veteres adorarent, 275, 1. stellæ peccatorem in die judicii accusabunt, 283, 1, 2.

Myrrham. — Quia myrrha symbolum mortis et mortificationis est, agi poterit de mortificatione. Sancti quomodo carnem suam mortificarint, 545, 2.

DOMINICA I POST EPIPHANIAM.

Existimantes illum in comitatu esse. — Ut hinc colligere est, viri a feminis in oratione, et actibus publicis separabantur, 513, 2.

Et erat subditus illis. — Obedientia vera quibus in rebus sita sit, 327, 2.

DOMINICA II POST EPHIPHANIAM.

Nuptiæ factæ sunt. — Nuptiæ Dei cum anima sancta quomodo contrahantur, 577, 1. nuptiarum conciliator et vindex est Deus, 578, 2. earum ritus apud Gentiles, *ibid.* septem argumenta a repudio et adulterio avocantia, 579, 1, 2. fidei conjugalis symbolum est annulus, 348, 2. annuli usus et symbola plurima, *ibid.* vir uxori cur debeat amorem, 579, 2; 580, 1.

DOMINICA III POST EPHIPHANIAM.

In tenebras exteriores. — Hæ tenebræ quia inferni typus sunt, hinc de eo agi poterit. Infernus est velut pila, in qua tunduntur damnati, 281, 1. — *Vide Domin. XIX post Pentecosten.*

DOMINICA IV POST EPIPHANIAM.

Ecce motus magnus factus est. — Quia nonnullorum interpretum opinio est, hanc maris tempestatem occasione Judæ proditoris excitatam fuisse, videre est quam sit malorum Deoque exosorum societas noxia, 32, 2; 143, 1.

Per motum hunc symbolice intelligi possunt bella tum externa, tum interna. Virtutum et vitiorum quanta inter se sit pugna, 555, 1. passiones animæ quatuor sunt velut impetuosi turbines, 161, 1, 2. earum compescendarum ratio, *ibid.* 2. sunt item velut quatuor equi indomiti hominem in diversa raptantes, 189, 1. mundus quam sit turbulentus, ideo cymba nostra quamprimum ex eo subducenda, 375, 2. cupiditas est charybdis insatiabilis, 228, 2. item mentis ebrietas, 228, 1. qui creaturas sectatur, in perpetuo motu et metu est, 597, 1.

Ipse vero dormiebat. — Diabolus somnum menti inducit et soporem, 195, 2.

Imperavit ventis. — Quomodo Deus mox adsit se invocantibus, et sperantibus in eo, 146, 1. quomodo Deus increpet mare et ventos, 162, 1.

Modicæ fidei. — De Deo in adversis nunquam despe-

randum, 298, 1. spes et fides de Dei ope omnia adversa superat, 226, 2.

Et facta est tranquillitas magna. — Creaturæ omnes tum cœlestes, tum terrestres silent in conspectu Dei, 237, 2. quies et tranquillitas mentis quanta lateat in cultu et famulatu Dei, 436, 2.

DOMINICA VI POST EPIPHANIAM.

Simile est regnum cœlorum. — Regnum divinum quomodo per Christum Deus in terra stabiliat, 351, 2.

Fermento. — Vitium statim malignitatem suam affricat, non ita virtus, etsi magna, 345, 1, 2.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

Conducere operarios. —Omnia opera infidelium et impiorum non sunt peccata, 345, 1. virtutum, et bonorum operum tres sunt gradus, 590, 1, 2. operibus bonis coronamus Christum, 433, 2. bona opera quinam amittant, 324, 1.

Conducere operarios. — Operariorum labor sæpe in irritum cadit quidquid demum agunt, quia Dei cultum negligunt, 324, 1.

Quid statis hic tota die otiosi? — Acedi a Christo quomodo sugillentur, 495, 2.

Ite et vos in vineam meam. —Vindemia plena competit diabolo, racematio Christo, 141, 1.

An oculus tuus nequam?—Ut malevoli hi et invidi operarii conqueruntur de facto patrisfamilias, ita impii conqueruntur de Dei providentia, 581, 2. Christus est noster oculus activus et passivus, 452, 2.

Multi vocati, pauci electi. — Electio Jacobi præ Esau quomodo intelligenda sit, 552, 2; 553, 1.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Semen est verbum Dei. — Verbum Dei magni faciendum est, 321, 1.

Ut videntes non videant, et audientes non audiant. — Sensuum portæ custodiendæ, et occasiones videndi et audiendi illicita, etiam oblatæ, evincendæ, et cur, 279, 1. videns et audiens, et videre et audire nolens, est omnis peccator in malo obstinatus, qui proinde Æthiopi colorem non exuenti comparatur, 292, 2. peccandi consuetudo est velut massa plumbea, 421, 1. obstinatio in peccatis denotatur per talentum plumbi, *ibid.*

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

Et occident eum. — Crux, in qua Christus mortuus, est sigillum Christi, 351, 2.

Ipse vero multo magis clamabat. — Sancti viri quam ad Jesum et Deum ardenter clament et anhelent, 337, 1, 2. quia hisce diebus multi crapulæ, gulæ et libidini indulgent, agi poterit de insania peccatorum. Voluptas sigillum diaboli est, 351, 2. improbi vita sua nequam delassant et affligunt Deum, 581, 2. peccatores vili pretio et parva voluptatula Deum vendunt, 493, 1. bacchanalia sugillantur, 503, 2. crapula et gula quam fœda sit, 233, 1. ebrietatis sordes, *ibid.* voluptas omnis, et maxime crapula, quam laboriosa sit, 202, 1. ebrietatem sequitur destructio fortitudinis corporalis, 288, 1. in bacchanalibus quodammodo impletur peccatorum mensura cujusque, 423, 2. choreæ mundanæ descriptio, 612, 1, 2. peccatoribus omnibus celer imminet vindicta, 413, 1. peccatores sunt nugaces ut nugas agentes, 309, 1. impunitas illorum luctuosa est, 202, 1. peccantibus commiserandum est, 295, 2. — *Vide Indicem rerum, verbo* Peccator.

IN DIE CINERUM.

Memento homo quia cinis. — Hominum vilitas et fragilis conditio, 218, 1.

DOMINICA I IN QUADRAGESIMA.

Ductus est a spiritu in desertum. — Secessus et quies parit sapientiam, 592, 1. in secessu et secreto loqui Deus animæ solet, 223, 1.

Accedens tentator. — Diabolus quomodo sit a dextris impiorum, 381, 1, 2. dæmones sunt velut atri Æthiopes, 256, 2.

Et cum jejunasset. — Jejunium Ninivitarum, 53, 2. jejunium corporale abstrahit mentem a vitiis et rebus corporeis, eamque Deo vicinam reddit, 439, 2. per jejunia Judæorum repræsentantur jejunia quatuor temporum quæ christiani servant, 447, 1. quatuor de causis ea sunt instituta, *ibid.* et 2. quadragesimale jejunium observantes, Deo quodammodo anni totius decimam dant, 446, 1, 2.

Ostendit illi omnia regna. — Regna et potentatus hujus mundi cur ventis comparentur, 429, 2. regna regum omnium per Christi regnum Deus subvertit, 351, 1. regnum omne sub alio potentiore regno est, 370, 1. regna hujus mundi quam fluxa sint et cito transeant, 165, 1. eorum ortus et occasus celer est, 185, 1. regnorum et monarchiarum omnium auctor et provector est Deus, 426, 2.

Regna mundi. — Mundana omnia, quantumvis magna, præ Deo nihil sunt, 237, 1. mundus quam fucatus et fallax sit, 190, 1; 196, 1. ejus fallacia describitur, 196, 1, 2.

Angeli ministrabant ei. — Suos in afflictionibus et tentationibus præliantes Deus intuetur, 307, 2.

FERIA VI QUAT. TEMP. QUADRAGES.

Piscina probatica. — Siloe fons, a quo piscina hæc dependet, describitur, quantæque sit Saracenis venerationi, 515, 1.

DOMINICA II IN QUADRAGESIMA.

Resplenduit facies ejus sicut sol. — Christus splendore suo omnium oculos offuscat, 589, 2. Deus oculus et sol mundi est, 417, 2. — *Vide notata de sole in Nativitate Domini, et Indicem rerum, verb.* Sol.

Apparuerunt Moyses et Elias. — Hi duo cur vocentur filii olei, 411, 1, 2.—*De Elia vide alia notata in Domin. I Adventus.* Elias similis erit officio, zelo, prædicatione et sanctitate Joanni Baptistæ, et hic illi, 614, 2. cur apparuerit cum Mose in hac transfiguratione, 615, 2. ob zelum raptus est in cœlum, *ibid.* ejus elogium, *ibid.* quomodo conversurus sit cor patrum ad filios, 616, 2 et seq.

DOMINICA III IN QUADRAGESIMA,

Omne regnum in se divisum desolabitur. — Concordia quantæ sit potentiæ causa, 303, 1. linguæ unitas quantum ad civilem et politicam concordiam conferat, *ibid.* 2.

DOMINICA IV IN QUADRAGESIMA.

Occasione panum miraculose multiplicatorum agi poterit de eleemosyna, quæ dantes ditat, unde eam qui dant, dant Deo de suo, 338, 2.

FERIA II POST DOMIN. IV QUADRAGESIMA.

Quadraginta et sex annis ædificatum. — Templum tam Salomonis quam Zorobabelis quot annis durarit, 341, 1. templum ab Herode exstructum an magnificentius Salomonico fuerit, *ibid.* 2. templum Salomonis cur vocetur Libanus, 484, 1, 2. — *Vide reliqua de templis notata in Dedicatione Ecclesiæ.*

FERIA III.

Vade, et corripe eum. — Qui alium de vitiis monet, angelus est, 552, 1. hoc qui facit veri amici officium præstat, *ibid.* et seqq.

DOMINICA DE PASSIONE.

Quis ex vobis arguet me de peccato? — Sic loqui potest quilibet fidelis bonæ conscientiæ, qui proinde sigillum Dei est in quo ejus imago relucet, 352, 1.

DOMINICA PALMARUM.

INVENIETIS ASINAM. — Christus cur cum solemni pompa Jerusalem sit ingressus, 457, 1, 2. sedit super asinam et ejus pullum, non simul, sed successive, 459, 1. asini quam in Judæa frequentes et usitati sint, 458, 2. quid duo hæc animalia symbolice denotent, 459, 1.

EJECIT VENDENTES. — Quare eos Dominus hodie templo ejecerit, 556, 2. ira Dei in peccantes quam ardens sit, 163, 1. quia Ecclesia hodie fidelibus passionem Domini proponit, de ea tractari poterit. Christus patiendo et cruce sua vicit diabolum, 385, 1. venditus fuit triginta argenteis, 492, 2; 493, 1, 2. hæc venditio pluribus examinatur, *ibid.* hinc meruit esse pretium peccati, 492, 2. Judæ eum vendentis ingratitudo, 520, 1. Christus ut Deus, in crucem actus, est portentum sæculorum, 519, 1, 2. ei passo compati debemus, 512, 2. facie aversa a Jerusalem crucifixus est, Romam versus conversa, 528, 1. tenebræ unde factæ sint in passione Christi, 533, 1. his visis et Christi morte Judæi corde compuncti sunt, 509, 2. planctus fidelium ob ejus mortem quotannis, 511, 1, 2. clavo crucis Dominicæ frænos equi sui ornavit Constantinus imperator, 543, 1. quando et quo tempore præcise per passionem suam Christus mundum redemerit, 243, 1, 2.

IN FESTO PASCHATIS.

SURREXIT, NON EST HIC. — Christi morientis et deinde resurgentis imago est phœnix, 610, 1. ejus quanta fuerit post resurrectionem gloria, 434, 2. Christus a morte gloriosus resurgens, indutus quodammodo vestibus mutatoriis est, 386, 1, 2. eum patres e limbo liberaturum prædixerunt Prophetæ, 460, 2. statim a morte ad inferos descendit, 461, 1. hi patres in limbo quomodo vocentur vincti spei, 462, 1. corporis resurgentis sanitas est octuplex, 610, 2. in resurrectione universali in fine mundi erit lux æternæ claritatis, nunc vero nox est, 533, 2. hæc resurrectio universalis cur vocetur dies resurrectionis Christi, 301, 2.

FERIA II POST PASCHA.

QUI FUIT POTENS IN OPERE ET SERMONE. — Christianus et docere debet et facere, 318, 1. vitia populi magis exemplo quam castigatione tollenda sunt, 403, 1.

NOS SPERABAMUS. — Sperandum est Deum in adversis auxiliaturum, et ea ablaturum, 226, 1. — *Vide in Indice rerum verb.* Spes.

JESUS APPROPINQUANS IBAT CUM ILLIS. — Sollicitudo ambulandi cum Deo quid requirat, 134, 1. varii ad eam stimuli, *ibid.* 1, 2. modus et praxis ambulandi cum Deo per sex alas, *ibid.* et 135, 1.

INCIPIENS A MOYSE ET PROPHETIS INTERPRETABATUR. — Testamenti veteris et novi consensus magnam doctrinæ christianæ auctoritatem conciliat, 540, 2.

FERIA III POST PASCHA.

STETIT IN MEDIO DISCIPULORUM. — Christus est medium universi, ac semper dum vixit, medium locum elegit, 243, 1, 2. et quare, *ibid.* quomodo ipse sit medium duarum vitarum, 247, 2.

PARTEM PISCIS ASSI. — Christus factus homo est piscis hujus sæculi, at in crucis craticula assatus est, 215, 2.

DOMINICA IN ALBIS.

PAX VOBIS. — Pacis quod sit emblema, 411, 1. pax animæ et serena conscientia invitat Deum ad habitandum in ea, 344, 1. pacis semen quintuplex est, 445, 1. — *Vide rerum Indicem verb.* Pax.

OSTENDIT ILLIS MANUS ET LATUS. — Vulnera manuum, lateris ac pedum, cur Christus a resurrectione resumere voluerit, et adhuc in cœlo servet, 521, 1, 2. sancti viri jugiter in vulneribus hisce commorantur, 511, 2. in his tutissima quies et statio est, 517, 1.

MITTE IN LATUS MEUM. — Ex hoc latere perforato omnia sacramenta et gratiæ effluxere, 516, 2. vulnus hoc quam ingens fuerit : utrumque latus lancea militis apertum fuit, *ibid.*; 517, 1.

DOMINICA II POST PASCHA.

EGO SUM PASTOR BONUS. — Christus pastor oves suas semper pascit et protegit, 120, 2. nomen Dei quo suas oves Christus pascit, quadruplex est, 121, 1.

PASTOR BONUS ANIMAM SUAM DAT. — Bonus pastor quomodo a malo differat, 497, 1; 498, 2. vero pastori duo sunt necessaria, vigilantia et eminentia sanctitatis, 499, 1. — *Vide Indicem rerum verb.* Pastor.

DOMINICA III POST PASCHA.

MUNDUS AUTEM GAUDEBIT. — Mundi gaudium et voluptas mendax est, peccanti risus et impunitas luctuosa est, 201, 2.

VOS VERO CONTRISTABIMINI. — Deus pios opprimi, impios dominari permittit, cur, 203, 2 et seq.

TRISTITIA VESTRA CONVERTETUR IN GAUDIUM. — Pœnitentiis sese macerantes et lugentes qua se spe solentur, 611, 1. Deus flagellans suos per tyrannos et impios, mox in flagella ipsa pro suis convertitur, 158, 2; 159, 1; 368, 2. quos Deus in hac vita punit et tristari facit, in altera ridere faciet et præmiabit, 166, 2.

DOMINICA IV POST PASCHA.

ARGUET DE PECCATO. — Amaritudo quanta peccati voluptatem sequitur, 14, 1. peccati emblema quod sit, 419, 2. peccatum et impietas ob sex causas sedere fingitur, *ibid.* et 420, 1. peccati gravitas et pœna ejus, talento plumbeo repræsentatur, 420, 2. peccata sunt folles, et peccatores torres ardentes, 384, 2. peccatum est sagitta Deum configens, 598, 2. peccatum odit Deus odio infinito, 213, 2. — *Plura vide in Indice rerum verb.* Peccatum.

DE JUSTITIA. — Peccatorum vindicta et justitia quam Deo sit grata, 431, 1, 2. sceleratorum castigatio et justitia acceptissimum Deo sacrificium est, 276, 1. scelus publicum publica pœna castigandum, 418, 1.

DE JUDICIO. — Judicia hominum quam falsa sint et male fundata, 591, 1.

IN LITANIIS MAJORIBUS.

PETITE, ET DABITUR VOBIS. — In clade publica jejunio et precibus Deus placandus est, 439, 2.

OMNIS QUI PETIT ACCIPIT. — Orationis commoda et neglectæ incommoda, 81, 1.

IN DIE ASCENSIONIS DOMINI.

ASSUMPTUS EST IN COELUM. — Mons Oliveti, e quo Christus in cœlum ascendit, qualis sit, quæque in eo ipse gesserit, 527, 2. est symbolum Ecclesiæ gentium, *ibid.* olea quarum rerum sit symbolum, *ibid.* ascendit illic Christus in cœlum facie ab Jerusalem aversa, et Romam versus conversa, 528, 1. is mons quomodo scissus, *ibid.* 2. quæ in eo apparitiones factæ, 529, 2. hic Antichristo et in die judicii dehiscet, 520, 2. qua nos via potissimum ad Deum ascendere valeamus, 237, 2. christiano cuilibet via in cœlos vi perfringenda est, 188, 1.

DOMINICA INFRA OCTAV. ASCENS.

ABSQUE SYNAGOGIS FACIENT VOS. — Nihil novum hoc christiano, qui se hac in terra peregrinum esse putat, 541, 1.

DOMINICA PENTECOSTES.

PARACLITUS AUTEM SPIRITUS SANCTUS. — Spiritui Sancto appropriatur amor, 531, 1. septem ejus dona sunt velut septem oculi, 391, 1. ejus dona divisim et diversimode data sunt, 554, 1. Spiritum Sanctum auro emere volens,

merus mercator est, 546, 2. ejus inspirationes quanti faciendæ sint, 317, 2.

Spiritus Sanctus specie ignearum linguarum descendit: nam Deus ignis est, et ei ignis præfertur, 374, 1; 408, 1. quomodo etiam Christus sit ignis conflans quintupliciter, 590, 1. linguarum quale donum Spiritus Sanctus Apostolis dederit, 303, 2. — *Plura vide in Indicem rerum, verb.* Spiritus.

Mansionem apud eum faciemus. — Substantialiter in justo Deus habitat, 354, 1, 2. anima sancta Deo terra desiderabilis est, 601, 2. Sion mons, in quo Spiritus Sanctus datus, cur dicatur Sanctus, 444, 1. — *Vide Indicem rerum verb.* Sion et Sina.

FERIA II POST PENTECOSTEN.

Sic Deus dilexit mundum. — Charitas et humilitas Christi sunt ejus cornua, 251, 1, 2.

Ut omnis qui credit in illum, non pereat. — Alterius vitæ spem habent justi, 601, 2. Christus est omnium gentium et hominum salvator, 257, 1.

DOMINICA SS. TRINITATIS.

Docete omnes gentes. — Animas curantes et lucrantes periculis a Deo eximuntur, 45, 1, 2. Religio est mater felicitatis, 445, 2. doctrina Evangelica velut aqua per totum orbem derivata est, 535, 1, 2. fides christiana effecit ut regiones olim desertæ coli cœperint, 536, 2. quanta dissidia occasione Evangelii enata sint inter domesticos, patre dissentiente ab Evangelio, filio assentiente, et matre a filia, 145, 1, 2.

In nomine Patris et Filii et Spiritus. — Deus est immutabilis octo de causis, 595, 2. quæ hujus immutabilitatis causa, *ibid.* et seqq. ejus plenitudo, 596, 2. ipse est actus purus, simplicissimus; ipsum est esse; quod vult, ab æterno voluit; omnia ei sunt præsentia, *ibid.* virtutes omnes in eo sunt eminentissimæ, et ipse in suis attributis infinitus est, 236, 1. lucerna Dei increata est ejus mens et perspicacia, creatas lucernas habet quinque, 282, 1, 2. omnibus in rebus constans est, 597, 2. in eo non est memoria, sed rerum visio, 602, 2. noster et dominus et pater est, et utroque titulo debetur ei amor, 555, 2. ejus sanctitas octuplex est, 576, 2. ejus quæ sint cornua, 250, 2. divinitatis quod sit emblema, 254, 1. ejus majestas est silentio veneranda, 235, 1. quam illa augusta, sublimis et immensa sit, *ibid.* 2. Filii Dei Christi Jesu divinitas astruitur contra Arianos, 377, 1.

DOMINICA I POST PENTECOSTEN.

Nolite judicare. — Mundani judicant pietatem meram esse vanitatem, 601, 2.

Perfectus autem erit. — Cor totum Deo dandum, et ad perfectionem tendendum, 445, 2. vitæ perfectio in religione servata alios ad eam sectandam allicit, 448, 2. vitæ perfectio et sanctitas in quo consistat, 214, 1.

Eadem mensura qua mensi fueritis. — Avaritia punitur egestate et penuria, 569, 2.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Caro mea vere est cibus. — In Eucharistia Christum devote suscipientes, fiunt Bethleem et præsepe, 115, 2. Eucharistia est bonum et pulchrum Christi, 468, 1. compendium est mirabilium Dei, *ibid.* omnes ejus proprietates, effectus et dignitates exponuntur, *ibid.* et seqq. quo ad eam affectu accedere oporteat, 469, 2. quomodo post ejus sumptionem se homo gerere debeat, *ibid.* ipsa facit hominem velut juvenescere et fortem, 470, 1. martyres per eam ad conflictum animantur, *ibid.* per eam dæmonum vis infringitur, *ibid.* ejus ope multi de hostibus victoriam retulerunt, *ibid.* et 2. ejus sumptio sæpe morbos fugat, *ibid.* et seqq. ipsa mentes inebriat, *ibid.* variorum sanctorum erga eam affectus, 471, 2. ejus vi resurgemus, 472, 1. reprimit ipsa libidinis impetum, *ibid.* 2. quos effectus in S. Catharina Senensi operata sit, 473, 1. germinat virginitatem, *ibid.* et 2. olim mox a baptismo dabatur, 474, 1, 2. sacrificium Eucharisticum præstantius Aaronico est, 549, 1; 594, 2. ipsum vocatur oblatio munda, 563, 1, 2. cur item incensum vel thymiama, *ibid.* 2. in Eucharistia eminet Dei misericordia, 563, 1. tripliciter dicitur munda, *ibid.* continet in se eminenter tres species sacrificiorum Judaicorum, *ibid.* 2. ea Deus summe honoratur, 564, 1, 2. ei quanta debeatur reverentia et honor, 234, 2; 235, 1.

DOMINICA II POST PENTECOSTEN.

Uxorem duxi. — Uxori secreta non sunt revelanda, 144, 1, 2. mulier symbolum concupiscentiæ est: quorum ipsa sit malorum causa, 419, 1. mulierum, etiam devotarum, fuga suadetur, 580, 2.

Juga boum emi. — Per hunc ut plurimum avari repræsentantur. Avaritiæ imago est mulier in amphora sedens apud Zachariam, 432, 2 et seqq.

DOMINICA III POST PENTECOSTEN.

Erant appropinquantes ad Jesum peccatores. — Animæ peccantium sunt ficus in os diaboli cadentes, 194, 1. conversio peccatoris quomodo fiat, 400, 2. peccator polluit octuplicem sanctitatem Dei, 577, 1.

Peccatore poenitentiam agente. — *Vide notata supra Domin. III Adventus, et Dominica in Quinquagesima.*

DOMINICA IV POST PENTECOSTEN.

In navim quæ erat Simonis. — Quia navis hæc Ecclesiæ typus est, hinc de ea agi poterit. Ecclesiam quomodo Apostoli et apostolici viri protegant, 123, 1. quomodo dicatur turris gregis, 100, 1. Ecclesia ergo est collectio ex omnibus populis, 193, 1, 2. Ecclesiæ suæ semper de reformatoribus Deus providit, 326, 2. ejus typus est candelabrum Zachariæ, 395, 2; 399, 2. hujus candelabri infusoria septem sunt septem sacramenta, 395, 1. Ecclesiæ quæ sint valla et munimenta, 456, 2. eam quotquot oppugnarunt, ab ea oppressi sunt, 505, 2. ejus fundatio et propagatio Dei vi et robore facta est, 400, 1. ejus major est gloria quam Synagogæ, 343, 1. ipsa est terra desiderabilis, 600, 2. est exterius horrida, introrsum pulchra, 503, 1. prælato se elevante elevatur Ecclesia quasi luna sequens solem, 260, 1. Ecclesia ac religio maxime semper in una lingua floruit, 303, 1. Ecclesiæ florentis typus est Jerusalem florens, 373, 2.

Per totam noctem laborantes, nihil cepimus. — Mundanorum inania, vana, laboriosa studia et contentiones, 59, 1; 376, 1. bona opera quinam amittant, 324, 1, 2.

Piscium multitudinem. — Homines sunt in hoc mundo velut pisces, ob varias analogias, 214, 2.

DOMINICA V POST PENTECOSTEN.

Nisi abundaverit justitia. — Exigit Christus plus a Christianis quam olim Deus a Judæis, hinc doctrina ejus vocari posset onus grave, quo sensu, 451, 1, 2.

Plusquam scribarum et pharisæorum. — Horum et sectæ Pharisaicæ ortus et auctores, 513, 2.

Qui irascitur fratri suo, reus erit. — Talionem quomodo Deus tyrannis justos affligentibus reddat, 169, 1, 2.

DOMINICA VI POST PENTECOSTEN.

Misereor super turbam. — Fons omnis misericordiæ et bonitatis est Christus, 517, 2. hujus fontis aqua omnia peccata nostra emundantur, *ibid.*

Quia jam triduo sustinent me. — Tolerantia et virtutibus nostris mire delectatur Deus, 308, 1.

DOMINICA VII POST PENTECOSTEN.

Attendite a falsis Prophetis. — Hæretici, qui per fal-

sos prophetas intelligi possunt, plerique vindice Dei manu percussi, 538, 2. hæretici induunt vestem peregrinam, 277, 1.

INTRINSECUS SUNT LUPI RAPACES. — Lupi vespertini qui dicantur, 208, 2. talis est diabolus et gula, 209, 2. hæretici lupis vespertinis assimilantur, 210, 1.

A FRUCTIBUS EORUM COGNOSCETIS EOS. — Hæreticorum mores, 90, 2. eorum fructus sunt sacrilegia et templorum profanatio, contra quos clamabunt lapides et ruinæ in die judicii, 231, 1.

DOMINICA VIII POST PENTECOSTEN.

QUASI DISSIPASSET. — Uti villicus hic, factus inops, iniquis artibus rem suam augere voluit, ita pauperes sæpe ex inopia peccant, 601, 1.

SCRIBE. — Liber memoriæ Dei est velut liber prædestinationis, vitæ et cœli, 602, 2.

QUINQUAGINTA. — Villicus hic dimidium sibi servavit, sic dimidium melius est cum certitudine, quam totum cum incertitudine, 218, 2.

DE MAMMONA INIQUITATIS. — Aurum quam vanum sit et indignum, cui homo cor suum apponat, 182, 2 et seqq. avari cor habent in opibus, quæ eorum idolum sunt, 281, 2. avarus ebrio, morti et inferno similis est, 228, 1. opes densum lutum cur vocari queant, 229, 2.

DOMINICA IX POST PENTECOSTEN.

NON RELINQUENT IN TE LAPIDEM SUPER LAPIDEM. — Anima peccato infecta est velut urbs eversa et pessumdata, 94, 2. urbes magnæ et potentes Deo permittente tandem concidunt, uti et omnis mundi pompa, 49, 2. Jerusalem est a Tito obsessa juxta montem Calvariæ, 259, 1. eam Deus antequam exscinderet, exspectavit plenam peccatorum ejus mensuram, 416, 2. supplicium semper capiti scelesti imminet, 413, 2. familia impia usque ad ultimum caput a Deo exscinditur, 416, 1. anni desolationis Jerusalem et captivitatis Babylonicæ a quo anno inchoandi, 367, 2 et seq. Jerusalem a Romanis mox capiendæ prodigia, 485, 1. gentes eam inique capientes et templum profanantes quas Deo pœnas dederint, 304, 1, 2. Jerusalem descriptio, 537, 1.

QUOD NON COGNOVERIS TEMPUS. — Temporis et opportunitatis quanta ratio habenda, 320, 2. tempus docet prudentiam, 346, 1.

COEPIT EJICERE EMENTES ET VENDENTES IN ILLO. — Lucrum turpe a templo suo arcet Dominus, 68, 2; 138, 2.

VOS AUTEM FECISTIS. — Improperia Christi ad hominem ingratum, 130, 1, 2.

DOMINICA X POST PENTECOSTEN.

UT ORARENT. — Orationis spiritus a Deo venit, 508, 1, 2. quantum ea Dei sit donum, *ibid*. Sancti sæpe suis precibus hominem a damnatione liberant, *ibid*. et 509, 1.

NOLEBAT NEC OCULOS AD COELUM LEVARE. — Homo quomodo se coram Deo dejicere debeat, 237, 1.

OMNIS QUI SE EXALTAT, HUMILIABITUR. — Superbia quomodo semper a Deo retundatur, quamque ei omnis superbus exosus sit, 8, 1. superbus ebrio, inferno et morti cur comparetur, 228, 1.

DOMINICA XI POST PENTECOSTEN.

SOLUTUM EST VINCULUM LINGUÆ EJUS. — Linguæ continentia Deo dicanda est, 544, 1.

LOQUEBATUR RECTE. — Nugæ et nugacia verba quantopere fideli cavenda sint, 310, 2.

DOMINICA XII POST PENTECOSTEN.

DILIGES DOMINUM DEUM TUUM EX TOTO CORDE. — Amorem quantum Deo debeamus, 237, 1, 2.

INFUNDENS OLEUM. — Oleum quarum rerum sit symbolum, 527, 2. — *Vide Indicem rerum, verb.* Olea et Oliva.

VADE, ET TU FAC SIMILITER. — Exempla virorum magnorum sibi ob oculos ponere, acer est ad omnem virtutem stimulus, 127, 2. exemplorum quanta sit vis in bonum, 448, 2.

DOMINICA XIII POST PENTECOSTEN.

OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS. — Sacerdotes inter angelos versantur, 387, 1. esse debent portenta sanctitatis, *ibid*. 2. sunt filii Dei tribus titulis, 556, 2. ab eorum reformatione inchoanda reformatio laicorum, *ibid*. stomacho comparantur, *ibid*. eorum quanta esse debeat puritas, 563, 2. quanta eorum sit dignitas, 565, 1. scopus eorum sit gloria Dei, 569, 2. variæ ipsorum dotes, 571, 2 et seq. eorum est scire et docere legem Dei, 572, 2. angeli sunt variis titulis, 573, 2. apes sunt ob octo analogias, 574, 1, 2. vitæ illorum idea et speculum, 575, 1. eorum fastus suggillatur, 277, 2. item eorum avaritia, 281, 2. mystice cur lebetes sint, 545, 2.

OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS. — Accommodari hoc confessionis sacramento potest. Confessarii quomodo se gerere in pœnitentibus audiendis debeant, 591, 2.

GRATIAS AGENS. Infinitas Deo gratias agere oportet pro ejus in nos beneficiis, idque infinitis titulis, 268, 2.

DOMINICA XIV POST PENTECOSTEN.

PATER VESTER COELESTIS PASCIT ILLA. — Ergo sancti se Dei providentiæ committant, utpote quæ fortissima testudo est, 181, 1. Dei providentia est velut candelabrum aureum, 399, 1. providentiam particularem piscium an habeat Deus, 220, 2.

QUÆRITE PRIMUM REGNUM DEI ET JUSTITIAM. — Virtutibus ante omnia incumbendum, nam per eas anima et per cruces cælatur Deo, 393, 1. hominum quorumdam inania studia et contentiones neglectis rebus seriis, 510, 1, 2.

DOMINICA XVI POST PENTECOSTEN.

CUM INVITATUS ERIS AD NUPTIAS. — Convivalis et mensalis detractio suggillatur, 168, 1.

QUOMODO PRIMOS ACCUBITUS ELIGERENT. — Ambitionis et studii præeminentiæ quanta sit vis, 221, 2.

DOMINICA XVII POST PENTECOSTEN.

SEDE A DEXTRIS MEIS. — Dextera symbolum bonorum est, 381, 2.

DOMINICA XIX POST PENTECOSTEN.

SIMILE EST REGNUM COELORUM HOMINI REGI. — Quomodo homo regnum Dei fiat, et quanta regni hujus sit excellentia, 21, 1, 2; 101, 1.

AMICE, QUOMODO HUC INTRASTI? — Amici veri typus sol est ob quinque analogias; et talis amicus Christus est, 608, 1. amici beneficentia comparantur, 489, 2.

NON HABENS VESTEM NUPTIALEM. — Animæ vestis et ornamentum virtus est, 559, 1.

IN TENEBRAS EXTERIORES. — Per hasce intelligitur infernus, qui allegorice Babylon, confusio et obscuritas est, 423, 1. inferni folles sunt damnati, 555, 1. vorago inferni describitur, 531, 1. puniri in hac vita satius est quam in die judicii vel apud inferos, 264, 2.

DOMINICA XX POST PENTECOSTEN.

NISI SIGNA ET PRODIGIA VIDERITIS. — Miracula Jonæ in ventre ceti, 39, 2.

DOMINICA XXI POST PENTECOSTEN.

PATIENTIAM HABE IN ME. — Patientia est vera potentia, 160, 2.

DEBITUM DIMISIT EI. — Peccatori confitenti Deus culpam quidem remittit, ac pœnam reservat, quam luat oportet, aut hoc in sæculo, aut in Purgatorio, 146, 2; 147, 1.

TENENS SUFFOCABAT EUM. — Non ita Deus, sed semper vindictam clementia temperat, 121, 1. homo homini hodie

quam inimicus et durus sit, quamque parva in iis sit fides, 144, 1.

DOMINICA XXII POST PENTECOSTEN.

QUID ME TENTATIS, HYPOCRITÆ? Hypocrisis est velut vestis peregrina, 277, 2.

COGNITA NEQUITIA EORUM. — Judæorum sub Christo quanta fuerit obstinatio, 532, 1.

DATE CÆSARI QUÆ SUNT CÆSARIS. — Reges sunt pastores populi, 90, 1. ab iis pendet regnorum pietas et fides, 67, 2. tyranni per vim et bella injusta dominia sua ædificant et adaugent, 92, 2. cor imperatorum et regum in manu est Dei, 316, 2. imperatores et reges templorum et honoris Dei curam habentes, quomodo ab eo opibus et victoriis aucti sint, 321, 2. regibus olim cur præferretur ignis, 408, 2. reges sunt filii olei tripliciter, 411, 1. rectores sunt atlantes regni et civitatum, 383, 1. audiant Romanum Pontificem, 436, 1. hoc qui fecere, semper felices fuerunt, *ibid.* coronam gerunt quasi dii quidam terrestres, 433, 1, 2. sunt anguli, paxilli et arcus populo, 479, 1. quomodo se in populi regimine gerere debeant, *ibid.* 2. variæ eorum dotes, 489, 2 et seqq. clementia quantopere eos deceat, 488, 1, 2. regendi quæ sit optima ratio, *ibid.* — *Plura de regno et imperio vide notata in Domin. I in Quadrag. et in Indice rerum, verb.* Tyranni, Rex, Princeps.

DOMINICA XXIII POST PENTECOSTEN.

SI TETIGERO TANTUM VESTIMENTUM. — Christus sanat ut sol variis modis, 610, 1.

DOMINICA ULTIMA POST PENTECOSTEN.

ERIT TUNC TRIBULATIO MAGNA. — Excidium Ninives est typus excidii mundi sub diem judicii, 183, 2.

SICUT FULGUR EXIT. — Fulgura sunt arma indignantis Dei, 163, 1, 2; 408, 2.

ET QUI IN TECTO. — Tecta domorum Judæarum erant plana, 274, 2.

ITE, MALEDICTI.— Maledictionis nomine intelligitur omne supplicium, 414, 2. hæc ultima maledictio quam sit metuenda, 618, 2. Christus quomodo tunc hædos ab ovibus separabit, 455, 2. tunc quoque quasi lapis oneris impios opprimet, 504, 2. eorum tunc planctus ob mortem Christi, 514, 1, 2.

IN IGNEM ÆTERNUM. — Æternitatis origo est immutabilitas, 118, 2. differt ab ævo et tempore, *ibid.* æternitatis vera et viva hypotyposis, 619, 2. itinera æternitatis quæ sint, 255, 1, 2. itinera ad æternitatem quæ sint, *ibid.* æternitatis gigas est Deus : æternitas est axis sæculorum, 254, 1. gradus ad æternitatem qui sint, 256, 1.

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

QUIA STATURA PUSILLUS ERAT. — Pusilli homines ingenio et arte præstant, 3, 1, 2.

DECIMAS DO OMNIUM QUÆ. — Decimæ dari cur jubeantur, 600, 1. Ecclesiæ typus est candelabrum Zachariæ, 395, 2; 399, 2. templa christiana superant Salomonicum numero, dignitate et gloria, 343, 1, 2. templum Hierosolymitanum qui profanarunt, quas Deo pœnas dederint, 504, 1, 2. analogiæ octo inter religionem et templum materiale, 352, 2 et seqq. item octo inter animam sanctam et templum, *ibid.* ecclesia primo erigenda in urbis fabrica, 321, 2. sacrorum et templorum neglectus unde proveniat, 558, 1. bona et opes suas Dei templis offerre quam Deo sit gratum, *ibid.* 2. templorum ornatus et fabrica quantopere placeat Deo, 347, 2; 558, 2. spolia de hostibus relata et manubias victores dicant Deo, et in templis suspendunt, 542, 2. ritus consecrationis templorum quinque sunt, 352, 2. eorum eversores omnes semper male perierunt, 322, 1. homo est domus, templum et parvus mundus, mundus autem magnus homo, 261, 1. æedituorum quod sit officium, et olim Hierosolymis esset, 274, 1, 2.

IN FESTO CONVERSIONIS S. PAULI.

APPROPINQUARET DAMASCO. — Damasci situs, elogia, celebritas, 452, 1. conversio peccatoris quomodo fiat, 400, 2. S. Paulus corpore et nomine parvus fuit, 405, 2. ejus zelus, 464, 2; 616, 1.

DOMINE, QUID ME VIS FACERE.— S. Paulus suum peccatum ubique et passim in epistolis propalat, uti et reliqui sancti peccatores gratiam justificationis semper deprædicant, 152, 2. putant hi omne malum quod in orbe contingit, ob sua peccata accidere, 147, 2.

IN FESTO PURIFICATIONIS.

UT SISTERENT ILLUM. — Christus templum ingrediens suo id introitu illustravit, 339, 1.

OFFERRENT HOSTIAM ET DUOS PULLOS. — Victimas masculas cur requirat Deus, 565, 2. meliora et optima semper Deo danda et vovenda, 559, 1, 2; 567, 1.

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

TU ES PETRUS, ET SUPER. — Prælati ac Pontificis qualis esse vita debeat, 479, 2; 480, 1, 2. pontifice et prælato se elevante elevatur Ecclesia, quasi luna sequens solem, 260, 1. prælati Ecclesiæ esse debent monstra sanctitatis, 387, 2. sunt annulus Dei, 352, 2. cardinales septem diaconi per septem oculos repræsentantur, 391, 2. cardinalium et episcoporum qualis esse vita debeat, 392, 1. romani Pontificis custos est S. Michael, tentator Lucifer, 381, 1. cur Pontifex triplici corona coronetur, 433, 1.

IN FESTO S. MATTHIÆ.

SORS CECIDIT SUPER MATTHIAM. — Triplex est sors, divisoria, divinatoria et consultoria, et quæ ex his et quatenus licita, 33, 2; 34, 1. ordinandos in episcopos et Pontifices sæpe Deus cœlitus designat, uti S. Matthiam per sortes in apostolum designavit, 593, 1.

IN FESTO ANNUNTIAT. B. VIRGINIS.

CONCIPIES IN UTERO. — Uterus B. Virginis fuit templum Dei mysticum, 587, 1. Christus in utero hoc conceptus, est symbolice vir in myrtetis stans, 362, 2. e charitate ardenti Christus Dominus incarnatus est, 248, 2. hoc incarnationis opus est maxime stupendum, 241, 1; 388, 1. unde et ipsamet humanitas Christi hoc obstupuit, 241, 1, 2. Christus in incarnatione et passione est velut lapis cælatus, 392, 2.

IN FESTO INVENTIONIS S. CRUCIS.

SICUT MOSES EXALTAVIT. — Crux sigillum Christi est, 351, 2. crux ambienda, non declinanda, 458, 1. cornua crucis sunt et Christi cornua, 251, 1, 2.

IN NATIVIT. S. JOANNIS BAPTISTÆ.

Vide notata in Dominica II et III Adventus.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

S. Maria Magdalena passionem Domini assidue revolvit, 520, 2

REMITTUNTUR EI PECCATA MULTA, QUIA DILEXIT MULTUM. — Pœnitentia post lapsum Deo gratior, quam segnis innocentia ante lapsum, 343, 2. Christi ad pœnitentem pathetica vox, 520, 1, 2. in justificatione Deus Æthiopes, id est peccatores, velut dealbat, 305, 2.

IN FESTO S. JACOBI APOSTOLI.

DIC UT SEDEANT. — Ambitionis quanta sit vis, 221, 2.

POTESTIS BIBERE CALICEM? — S. Jacobus apostolus quam paucos in Hispania converterit, 405, 1. ejus zelus fuit indiscretus, 7, 2. sic episcopi ordinandos serio ante examinare debent, 593, 2. Jacobus et Joannes vocantur filii tonitrui, quia zelosi erant; hinc ostendi poterit quam

ingens virtus sit zelus, quantique Deus zelosos faciat, 611, 1. zelosi sancti sunt orbis atlantes, 618, 1. ob zelum Elias raptus in cœlum est, 616, 2.

IN FESTO ASSUMPTIONIS B. VIRGINIS.

Maria Virgo velut myrtus est, 363, 1. quam sæpe Deum iratum propitium nobis reddat, *ibid.* 2. ipsa lampas Ecclesiæ est, 400, 1. per eam sancti omnes lumen suum a Christo accipiunt, *ibid.*

IN FESTO S. MATTHÆI.

Et surgens secutus est. — Mox ut Deus vocat, obediendum et sequendum, 30, 2. emendationem vitæ procrastinantes clamant cum corvo, *cras, cras,* 295, 1. peccatori dum suam Deus turpitudinem ostendit, magnam illi gratiam præstat, 189, 2.

IN FESTO DEDICAT. S. MICHAELIS.

Nisi efficiamini sicut parvuli. — Viri magni et illustres ut plurimum parvo sunt corpore, sed animo et corde magno, 405, 1, 2. parva plerumque sunt initia rerum maximarum, 404, 1, 2. Deus in parvis suam magnificentiam et artem patefacit, 3, 1, 2. quomodo magnitudinem suam ad parva contrahat, *ibid.*

Efficiamini parvuli. — An pueri statim ac ratione uti incipiunt, teneantur ad Deum converti, 360, 2.

S. Michael vocatur Deus aliquando in sacra Scriptura, quia legatus Dei est, 283, 2. est custos Ecclesiæ et Romani Pontificis, 381, 1. angeli septem primarii stantes ante thronum Dei repræsentantur per septem lampades et septem agni oculos, 408, 1. per hosce septem exercet Deus suam providentiam, 398, 1. angeli præsto semper sunt afflictis, 362, 1. eorum vis et potentia in regna, reges et principes, 370, 1. sunt murus igneus Ecclesiæ et fidelium, 374, 1. sunt oculi vigilantes, 390, 1. angelum quisque an habeat a quo ad malum impellatur, ut a custode impellitur ad bonum, 382, 1, 2.

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

Sancti quo titulo maxime laudent Deum, 535, 2. felicitas beatorum in cœlo describitur, 603, 1, 2. eorum præmium duplex erit, *ibid.* eorum quæ sit sanitas, 610, 2. agilitate pollebunt admirabili, 612, 1. hæc pedibus cervorum assimilatur, 267, 1, 2. eorum chori et choreæ circum Agnum quales futuræ, 612, 1. quam felices illi futuri sint in die extremi judicii, 619, 1, 2. eorum simul et angelorum desiderium est Christus Agnus, 337, 1, 2. serviunt in cœlo Deo labio uno, an lingua hebræa loquantur et Deum laudent, 304, 1. eorum memoria quamdiu maneat, mundanorum quam brevis sit, 602, 2. ipsi sunt peculium Dei, 603, 1, 2. item sors sanctorum, et regnum Christi, *ibid.* 2. pia ad vitam cœlestem viri pii anhelantis suspiria, 611, 1, 2. vita sanctorum in terra adhuc viventium quam elevata sit, 466, 1. sanctorum et perfectorum virorum graphica descriptio, *ibid.* quam ardenter Jesum Christum ac Deum videre desiderent, 337, 1, 2. sancti illustres velut lampades sæculi sunt, 400, 1. sanctorum genera quatuor per quatuor Zachariæ equos repræsentatur, 427, 1. sancti myrto comparantur, 363, 2 et seqq.

Beati pauperes. — Pauperum solatium est, quod decem habeant Christum, cujus vita paupercula et obscura fuit, 385, 1. pauperes, sub christianismo cur potiores sint divitibus, 506, 2. paupertas Christi ditissima fuit, 246, 1. paupertatis typus, 245, 2. — *Vide in Indice rerum, verb.* Pauper et Paupertas.

Beati mites. — Mansueto et miti oritur sol, irato occidit, 608, 2.

Beati qui lugent. — Afflictorum et mœrentium quæ sit in luctu consolatio, 611, 1. afflictis semper præsto sunt angeli, 362, 1, 2.

Beati pacifici. — Pacificus cum proximo ambulat cum Deo, 572, 1.

Beati qui persecutionem patiuntur. — Adversa et persecutionem tolerantes, qua spe sese solentur, 610, 1, 2. in omni adversitate ad Jesum recurrendum est, quia ipse est omne quod sperare possumus, 337, 2. tribulationibus velut igne et camino excoquimur et depuramur, 523, 1, 2; 590, 2; 592, 2. annus tribulationum est annus meritorum, 476, 1. tribulatio velut mortarium est, in quo tunduntur peccatores, 280, 2. tribulationes mundi sunt Dei flagella, 188, 2. tolerantia adversitatum signum est rectitudinis animæ, 226, 1, 2.

IN COMMEMOR. FIDEL. ANIMARUM.

Occasione animarum purgatoriis pœnis detentarum, ipsum Purgatorium contra hæreticos modernos et Græcos adstruetur, 374, 2; 591, 1. an cuique morienti singillatim appareat Christus judex, 510, 2.

IN COMMUNI APOSTOLORUM.

Apostoli sunt velut equi Christi, 258, 1, 2; 478, 1. eorum quatuor virtutes primariæ, sanctitas, zelus, sapientia, modestia repræsentantur per quatuor Zachariæ equos, 428, 2. ipsi sunt arcus Dei, 463, 2. sunt fortes ut David, 507, 2. iis, etsi infirmis instrumentis, mira Deus perfecit, 404, 1, 2; 506, 2. conversio gentium vocatur spolium et prædatio apostolorum, 378, 1. sunt nives, nubes, venti, fulgura, 476, 2; 475, 1.

IN COMMUNI PONTIFICUM.

Jesus filius Josedec pontifex fuit typus Christi variis in rebus, 319, 2; 380, 1, 2; 388, 1; 399, 2.. Pontifices et prælati sunt annulus Dei, 352, 2.

IN COMMUNI MARTYRUM.

Martyres qua spe seipsos in tormentis solarentur, 611, 1. multæ martyres in sexu fragili animum masculum prætulere, 567, 1, 2.

IN COMMUNI CONFESSORUM.

Negotiamini usque dum venio. — Mercaturæ lucra quam cito aufugiant, 165, 1. Religiosi sunt domus David mystice, 507, 2. cur se mundos custodire debeant, 567, 1. concionatores et doctores sunt annulus Dei, 352, 2.

IN COMMUNI VIRGINUM.

Virginitatis et virginum quæ sit dignitas, 585, 2. quæ post voluptatem carnalem sequatur in conscientia afflictio et amaritudo, 14, 1.

FINIS INDICIS.

VESUNTIONE. — EX TYPIS OUTHENIN-CHALANDRE FILII.